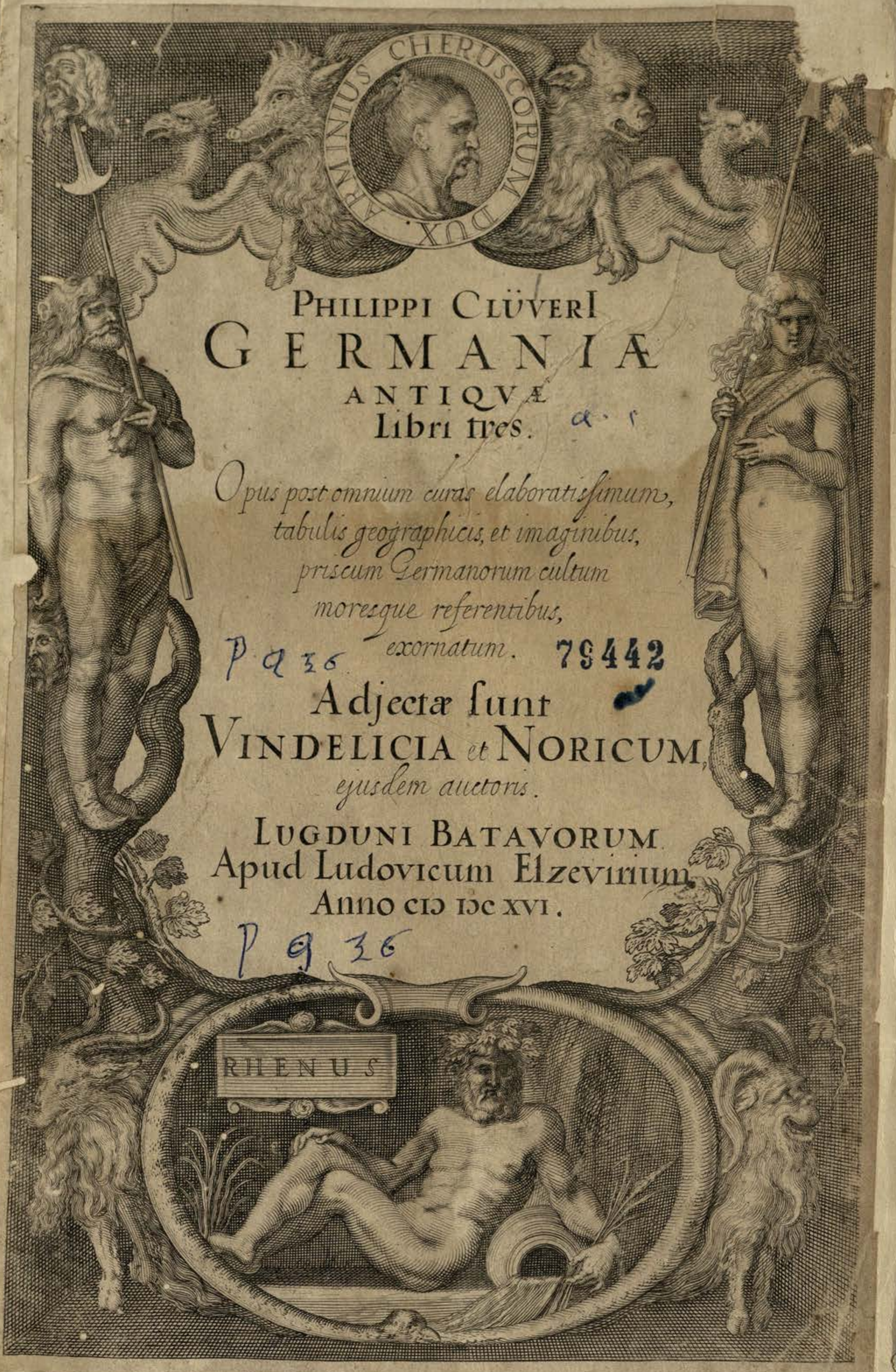
00079442

THE
ASIATIC SOCIETY OF BOMBAY
Town Hall, Bombay.

Digitized with financial assistance from
Observer Research Foundation
on 17 May, 2019

PHILIPPI CLÜVERI

GERMANIÆ ANTIQVÆ

Libri tres.

Opus post omnium curas elaboratiſſimum, tabulis geographicis, et imaginibus, priscum Germanorum cultum moresque referentibus, exornatum.

Adjectæ ſunt VINDELICIA et NORICUM, *ejusdem auctoris.*

LUGDUNI BATAVORUM.
Apud Ludovicum Elzevirium.
Anno CIƆ IƆC XVI.

a. 5
P a 36
79442
P q 36

00079442

ILLVSTR.MIS ATQVE POTENT.MIS

HOLLANDIAE ORDINIBVS

PHILIPPVS CLVVERIVS.

OPVS hoc, *Illuſtriſſimi ac potentiſſimi domini, de* MAGNA *illâ & vaſtâ* GERMANIA *noſtrâ, duriſſimis curis mihi elaboratum, cur veſtro potiſſimùm, inter tot clariſſimæ famæ principeis Germaniæ, dicare voluerim nomini, complures fuere cauſæ. quarum omnium prima ac maxima erat; quod nominis Germanici, jam antiquiſſimis temporibus, ob libertatis avitæ immenſum ſtudium ac fortiſſimam defenſionem,* Romanis *juxtà Græcisque monimentis celebratiſſimi, claritudinem vos nunc uni, cum vicinis atque fœderatis veſtris, iisdem rebus, quibus olim majores veſtri, per univerſum terræ orbem, apud omneis gentes, populos, atque reges, ſedulò ſummâ cum laude ac gloriâ tuemini. tum etiam conſtat, nullam gentem, nullos gentium reges vel principeis, bonarum literarum curam tam arctè cum armorum ſtudio conjunxiſſe, ac vos hactenus feciſtis; etiam in extremo bellorum ac pugnarum ardore armorumque crepitu ſcholas juventuti erudiendæ crebras aperiundo, literarumque ſecretiorum cultores per ingentia præmia è longinquioribus terris exciendo. Vnde mihi etiam ſpes haud dubia, ſed fiducia certa, hos quoq; meos labores vobis fore non ingratos nec inacceptos: utique quum ipſum hoc opus potiſſimâ ſui parte in veſtro ſolo, id eſt, in inclito ac gratiſſimo Muſarum domicilio, Lugduno ad Rhenum, productum ſit. Cui ego loco (ingenuè fatear) notitiam ſecretioris geographiæ debeo omnem. nam licet magiſtrum nullum, niſi bonos auctores & induſtriam meam habuerim, quorum beneficio, ſecundùm Deum, eam conſequutus ſim: tamen*

maximè ad eam incitarunt, cùm magnorum ejus luminum, Gerardi Mercatoris & Abrahami Ortelii, aliorumque; quos veſtra ſimul conterminaq; tulerunt aluerunt q; terræ, memoria ac monimenta, tum frequens hodiéque ejusdem ſcientiæ in veſtris maximè urbibus excultio. Ac ſanè licet alia quoq; literarum genera quàm feliciſſimè apud vos tractentur; tamen geographiæ ſtudium veſtræ vicinorumq; veſtrorum, præ omnibus aliis gentibus, meritò ſibi poſteriori hoc ævo vendicarint terræ. Proinde & ego indignè me facturum ratus ſum, ſi hanc laudem aliò, quàm ubi nata ſit, conferre conarer. Sed & alia his acceſſit cauſa graviſſima: nempe, quòd jam pridem tantis clementiæ veſtræ obſtrictus ſim beneficiis, uti ea ſtudiis atque officiis meis deditiſſimis exæquare me umquàm poſſe deſperem. Tum verò jam anteà, quatuor circiter abhinc annis, particulam hujus operis, quâ veſtri maximè ſoli claritado, majorumq; veſtrorum, nobiliſſimæ ac bellicoſiſſimæ Batavorum gentis celebrabatur gloria, Illuſtritudini veſtræ, ceu primitias laborum meorum geographicorum, obtuleram. quas, ſemel veſtro nomini ſacratas, nunc aliò transferre, tantum abeſt uti dignum eſſe judicem, uti reliquum etiam opus, per ſe ſatis magnum, omne illis adjicere, jus fasque exiſtimem. Veſtræ igitur, Illuſtriſſimi domini, ſit manſuetudinis atque clementiæ, hilari id ac benignâ fronte recipere; ſtudiumque hoc haud indignum judicare, quod inter alias eximioris notæ literas magis magiſque excultum velitis. Mihi ſanè numquàm deerit animus, totam ei impendere ætatem; dummodò gratam me publico bono operam locare intelligam. De cetero Deum immortalem & omnium rerum potentem precor venerorque, rempublicam veſtram opulentiſſimam florentiſſimamque æternùm propitius atque benignus felicitet: det perpetuam concordiam, & candida lætaque omnia. Lugduni ad Rhenum; VI ante Idus Septembris, anni CIƆ IƆC XV.

PRAEFATIO
ad lectorem

De geographiâ antiquâ, è tenebris, in quibus penitus obvoluta latet, eruendâ.

VARIIS atque duriſsimis fortunæ caſibus multum ac diu jactato, & utramque vitæ partem abundè experto, ſedit tandem conſilium, reliquum vitæ, quantum ejus ſummus ille rerum omnium conditor moderatorque concedere benignus decreviſſet, veluti ex turbidâ quadam diutinâque tempeſtate in portum tutiorem ſubductum, procul rebus civilibus, procul omnibus negotiis publicis, procul denique omni inquietiore cœtu in tranquillo transigere. Ne tamen ignavum & iners marcenſque otiũ pecudis ritu quæſiviſſe viderer, deditus ventri ſomnoque; quum ad præſtantiora ingenium à Deo mihi conditum, divinæque particulam auræ inditam meminiſſe deberem: literarum ſtudio atque exercitio, quibus jam anteà optimi & amantiſsimi parentes puerum imbui ſolicitè curaverant, totum me dedere decrevi. nam & illud ſemper ob aureis ſonuit præclarum Salluſtii dictum, altiúsque menti inhæſit; *eum demum vivere & frui animâ videri, qui aliquo negotio intentus, præclari facinoris aut artis bonæ famam quærit.* Quum verò varia eſſent literarum genera; è quibus alium alio duci atque oblectari cernebam: id mihi potiſsimè deligendum judicavi, quod homine ingenuo & liberali loco nato minimè eſſet indignum, quodque ingenio meo, alioquin ſatis mediocri, quàm maximè conveniret, & quod ſimul in commune rei literariæ bonum quàm plurimũ conferre poſſet. Diu igitur multumque anquirenti, id tandem placuit, cujus amore & cupidine jam inde à primâ juventâ animus tenebatur: nempe HISTORIAE & GEOGRAPHIAE VETERIS cognitio. Etenim quum, juxta primum vitæ inſtitutum, animus ad partem aliquam reipublicæ aliquando regendam bonarum literarum diſciplinis eſſet parandus, prudentiâque meliore inſtruendus; in primis huc facere intelligebam rerum geſtarum memoriam: unde, veluti ab unicâ vitæ humanæ magiſtrâ, ac fidâ monitrice exempla petuntur, quibus diſcas, quid quoque loco ac tempore tibi tuæque reipublicæ vites, quid imiteris. Ad hanc verò penitus pernoſcendam, cùm alia adjumenta, tum omnium maximè eam videbam requiri ſcientiam, quæ, quòd orbis terrarum deſcriptionem traderet, Græcorũ dicta eſt doctoribus GEOGRAPHIA. quam verè adpellaveris hiſtoriæ lumen: ſine quo omnis illa in obſcuro & denſiſsimis tenebris obſepta involutaque jacet. quidpe, uti res præteritarum ætatum probè capias, inque exemplum & uſum tuum conferre poſsis; naturam locorum regionumque, in quibus geſtæ ſunt, ſimulque ingenium hominum, à quibus geſtæ, tamquàm in tabulâ quadam ob oculos poſita antè habeas neceſsum eſt. Quod ipſum

quum

quum ita optimus ac præſtantiſsimus quisque rerum auctores intelligerent; ipſi fere brevem quamdam regionum populorumque deſcriptionem rebus narrandis præmiſeruut: quò rudeis atque imperitos legentium animos tamquàm manu ad res ipſas ſpectandas ducerent. Verùm, quia breves iſtæ deſcriptiones nihil aliud eſsent, quàm amplioris ſcientiæ veluti quidam indices; alii jam inde ab antiquiſsimis ſæculis reperti ſunt homines, non modò ex privatorum numero, ſed & principes nationum viri, & gentium reges, qui ſingulari ſtudio, atque incredibili penè labore ad eam illuſtrandam certatim operam ſuam contulerunt. Primi omnium, quorum ad nos pervênit memoria, fuêre Græci; mirandi ſemper ad extera cognoſcenda ſtudii & infinitæ curioſitatis hominum genus. quos mox Carthaginienſes, republicâ ſuâ florente, imitati ſunt. In Græcis præcipui fuêre Eratoſthenes, Theopompus, Herodotus, Cteſias, Timæus, Hecatæus, Xenophon Lampſacenus, Oneſicritus, Megaſthenes, Eudoxus, Artemidorus, Dicæarchus, Iſidorus, Hellanicus, Pytheas, Metrodorus, Hipparchus, Serapio, Clitarchus, Damaſtes, Poſidonius. in Carthaginienſibus, Hanno & Himilco. Ab his ſimulque ab compluribus aliis ſua poſtmodùm habuêre Romani: de quibus ita Strabo, lib. III: Θρυλλεῖται γὰρ ὑπὸ πολλῶν, καὶ μάλιστα τῶν Ἑλλήνων· οἳ λαλίστατοι πάντων γεγόνασι. οἱ δὲ τῶν Ῥωμαίων συγγραφεῖς μιμοῦνται μὲν τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ᾽ οὐκ ἐπὶ πολύ. καὶ γὰρ ἃ λέγουσι, παρὰ τῶν Ἑλλήνων μεταφέρουσιν· ἐξ ἑαυτῶν δ᾽ οὐ πολὺ μὲν προσφέρονται φιλείδημον, ὥσθ᾽ ὁπόταν ἔλλειψις γένηται παρ᾽ ἐκείνων, οὐκ ἔστι πολὺ τὸ ἀναπληρούμενον ὑπὸ τῶν ἑτέρων. id eſt: *Celebrantur equidem hæc à multis, & maximè à Græcis: qui omnium ſunt loquaciſsimi. Romani verò ſcriptores imitantur ii quidem Græcos; at non ita multum. nam quæ tradunt, à Græcis transferunt. de ſuo parum ſunt cognoſcendi ſtudioſi. itaque ubi Græci deficiunt, haud multum eſt, quod ab illis expleatur.* Hinc Plinius omneis ſuprà enumeratos auctores, & alios complureis ſequutum ſe in geographicis ſuis, fatetur. Inter Romanos ipſe maximè Octavius Auguſtus Cæſar, hujusque gener M. Vipſanius Agrippa, ex barbaris verò Iuba, Mauritaniarum rex, ſub tanto publicarum curarum onere eamdem ſcientiam dignam habuêre atque neceſsariam, cui ſeriò ac ſedulò invigilarent; teſte Plinio. Tantam igitur quum ego viderem hujus ſcientiæ utilitatem, tantamque adeò neceſsitatem; et ipſe ad eam penitus cognoſcendam animum adjeci; ſedulus id mecum agitans, quâ ratione ad intima ejus penetrare poſſem. Ac ſub primum equidem impetum res per ſe ſatis facilis videbatur, & cognitu perquàm prona: ſcilicet, quia eximii etiamnum exſtarent antiquorum temporum geographi, Græci ſimul atque Latini, Strabo, Ptolemæus, Dionyſius, Mela, Plinius, atque Solinus. quibus accedebant haud poſtremi uſus itineraria Antonini & Tabulæ; & Dionyſii quidam Latini interpretes,

antiqu

antiqui grammatici. tum noſtri etiam ſæculi doctorum hominum in eosdem auctores multæ ac variæ commentationes, & indices geographici copioſiſsimi. quæ cuncta ſanè inexperto videbantur tanta, uti hujus ſtudii cupido nihil deeſſe poſſet. Verùm, ubi mentem atque curam interiùs paullo immiſi, & cuncta intetiore oculo rimatus ſum, dictos geographos eorumque commentatores primùm inter ſe, deinde hos cum hiſtoricis conferendo; ſumme Deus, quantum in *antiquis illis*, ſimulque noſtri ævi hominibus deſiderari deprehen- Atque equidem hiſtoricos quod attinet, ſatis hi in pleriſque fidi auctores; & quibus tutiùs credas, quàm ipſis ex profeſſo geographis. nec id injuriâ; quum illi homines, qui primi res geſtas retulerunt, ſive adnotarunt, ipſi iis interfuerint, coramque loca & incolas inſpexerint. At in geographis quanta obſcuritas, quanta in multis, ut orbe parum etiamdum cognito, ignorantia, quanta denique inter univerſos diſcrepantia & diſsimilitudo! Nam de eo, quòd monimenta eorum fœdè ac miſerè ab imperitis ac malè curioſis librariis lacerata ſunt, & mendis innumeris reſperſa, nihil adhuc dico. ipſos auctores paucis examinare liceat. In his primus ſit Ptolemæus: quem principem vulgò habent noſtri homines omnium geographorum; quemque unum præ omnibus reliquis ſequendum exiſtimant, atque ex hoc reliquos, qui diſſentiunt ab eo, corrigendos: nullam equidem aliam ob cauſam, quàm quòd is unus tabulas operi ſuo geographicas adjecit, in quibus ſingula loca, id eſt, opida, montes, promontoria, ſinuum receſſus, & fluminum fontes oſtiaque in ſuos deſcripta ſunt latitudinis longitudiniſque gradus. quâ re mens auctoris, quaſi ob oculos poſita, clarè ac diſertè legentibus perſpicitur. quum è diverſo Strabo, Mela, Plinius, & alii, ſine eius modi tabulis haud facilè à quovis intelligantur, meraque videantur ænigmata, & inexplicabiles narrare ſphyngas. Verùm, liberè uti dicere liceat, quod ſincerè judico; Ptolemæum ego uti eximium fuiſſe mathematicum conceſserim, ſic parum peritum in pleriſque geographum pronuntiaverim. niſi fortè bonum probumque geographum eum eſſe contendas, qui nationum, fluminum, montium, opidorum, portuum ac litorum nomina recenſere ſcivit, licet alieniſsimis falsiſsimiſque ſitibus. Vnam ejus introſpiciamus Europam; & in hac propinquiorem nobis notioremque videamus terram Galliam: in quâ quid ſani, quid integri habeat, haud ego equidem video. Quis credat, *Nannetes* populos cum capite ſuo *Codivinco* propiùs accedere ad Sequanam, quàm ad Ligerim; quum hodiéque caput ejus gentis, vulgò *Nantes* dictum, in Ligeris ripâ haud procul ore ſitum? Quis credat, *Iuliomagum*, *Andecauorum* caput, quod hodiè eſt *Angiers*, L millia paſsuum ab Ligeri in ſeptemtriones verſùs fuiſſe diſsitum; quum penè in ipſa amnis ripâ hodiè noſcatur? Quis credat, ſub *Nannetibus* versùs

(.) me-

meridiem fuiſſe *Aulercos Cenomanos*, ſub his verò porrò versùs eamdē mundi regionē *Aulercos Eburovices*; quum *Cenomanorum* caput, quondam *Vindunum*, nunc *Mans*, ab *Nannetibus* versùs ortum æſtivum, & ab hoc porrò verſùs eamdem regionem *Eburovicum* caput, quondam *Mediolanium*, nunc *Evreux*, haud longè ab Sequanæ lævâ ripâ ſitum? Quis credat, *Rhedonum Condate*, quod nunc *Redon*, ab *Eburovicum Mediolanio* XL millibus paſsuum in meridiem verſùs diſtare; quum opidum *Redon* ab opido *Evreux* CCX millia versùs occaſum ſolis hiberni diſtet? Quis credat, *Turonios*, quorum caput *Cæſarodunum*, nunc *Tours en Touraine* ad Ligerim, finitimos fuiſſe Seguſianis, quorum opida *Lugdunum* ad Rhodani Ararisque confluentem, & *Rodumna*, *Forum*que *Seguſianorum*, nunc *Lion*, *Roane*, & *Fours*; quum *Biturigum* magna intercesserit gens. Quis item credat, *Cæſarodunum* XL tantùm millia paſſuum ab *Rodumnâ* abfuiſſe; quum inter *Tours* & *Roane* CC millia intereſſe noſcantur? Quis credat, infra *Cadurcos* verſùs meridiem poſitos fuiſſe *Petricorios*; infra hos verò *Nitiobriges*: quum *Petricoriorum* caput *Veſunna*, nunc *Perigueux*, à *Cadurcorum* capite *Devonâ*, nunc *Cahors*, versùs ſeptemtrionem ſit ſita; & ab hac versùs occaſum *Nitiobrigum* caput *Aginnum*, nunc *Agen*? Quis credat, *Bituriges*, quorum caput *Avaricum* nunc *Bourges*, *Nitiobrigibus* prædictis fuiſſe conterminos; quum & *Petricorii* & *Lemovices*, quorum caput nunc vulgò dicitur *Limoges*, interceſsiſſe ſciamus? Quis credat, *Avaricum Biturigum* ab *Nitiobrigum Aginno* XXXV tantùm millia diſsitum fuiſſe; quum inter *Agen* & *Bourges* millia ſint CXC? Quis credat, *Vellicaſsios* atque *Caletos*, quos Belgas fuiſſe in dextrâ Sequanæ ripâ ex Cæſare ac Strabone conſtat, rectè ab eodem Ptolemæo in lævâ ejus amnis ripâ locari; quum odiéque *Caletorum* terra à Sequanæ dextrâ ripâ in orietem ęſtivum versùs vulgò vocetur *Pais de Caulx*: & *Vellocaſsiorum* caput *Rotomagus*, vulgò *Roan*, in eâdem ripâ ſit poſitū? quod & ipſum ſatis imperitè L millia paſſuum etiam ab lævâ ripâ versùs occidentem brumalem ſubmovit. Quis credat *Cæſaromagum Bellovacorū*, quod nunc *Beauvais*, à *Bagaco Nerviorum*, quod hodiè *Bavay*, XXXVI millia paſſuū in occaſum æquinoctialem diſtare: quum inter dicta duo opida, ab ortu æſtivo ad occaſum hibernum, C intercedant millia? Quis credat tertium Rheni oſtium, quod ſitu eſt citimum versùs meridiem, aliud atque diverſum eſſe ab Moſæ oſtio, LXXXVI millia ab eo diſsitum? quum & Plinius & Tacitus jam tum teſtati ſint, dictum Rheni alveum, Vahalis cognomento, immēnſo Moſæ ore in oceanum effundi. Sed omneis ejus errores, quos in unâ hac Galliâ commiſit, longum foret atque incommodum hoc loco recitare. In Rheni citeriore ripâ, id eſt, in Germaniâ Ciſrhenanâ quàm turpiter multipliciterque ſit lapſus, item Transrhenanam Germaniam quàm miſerè turbaverit omnem, noviſsima vetuſtiſsimis, ima ſummis mirificè confundens, cui-

cuivis, hoc noſtrum opus, quo Germaniam deſcriptum imus, legenti quàm lucidiſsimè liquebit. Sed quid ego longinquiora hæc à Peluſio, patriâ ipſius, & ſeptemtrionis ultima memorem; quum ex proximis de remotioribus judicare liceat. Cyprum inſulam vide. hujus Strabo eam nobis reliquit deſcriptionem, uti ſitui & figuræ, quam eam habere ſatis hodiè nobis compertum eſt, quàm maximè conveniat. At longè diverſus ab hoc Ptolemæus; non ſolummodò in litoribus, promontoriis, intimis ſinuum receſsibus, ſed & in opidorum ſitu, ac ordine. In his igitur tam fœdè ſi erravit, quæ Nili oſtiis & Peluſio fuêre proxima; quid tu jam ei in Hiſpaniâ, quid in Britanniâ, quid in Sarmatiâ & Scythiâ credas? Næ illi quàm longiſsimè cum ipſo erraverint, qui in Britanniâ atque Hiberniâ ex aſſe quàm religioſiſsimè eum ſequuntur. Immenſam illam peninſulam Scandinaviam, quam inſulam veteres crediderunt, Norvagiam, Svediam, Finnomarchiam, & alias regiones comprehendentem, in quàm exiguam contraxerit inſulam, quaſi compendium illius exhibiturus, operis hujus de Germaniâ libro III patebit. Sed de hoc auctore ſatis. Videamus & reliquos. Melæ verba in procemio operis hæc ſunt: *Dicam aliàs plura, & exactiùs. nunc autem, ut quæque erunt clariſſima, & ſtrictim.* Breve igitur hoc tantummodò & exiguum compendium. At in tantâ brevitate laudandus in primis geographus: quem ſequi in pleriſque, haud pigeat. Quamquàm in tantâ orbis vaſtitate, quis unus omnia exactè tenuerit? Verba ejus, libro II, capite IV, hæc ſunt: *De Italiâ, magis quia ordo exigit, quàm quia monſtrari eget, pauca dicentur. nota ſunt omnia.* Id miror, hominem præfatum eſſe, quum turpiſſimè in eâ ipsâ terrâ erraverit. Verba ejus hæc ſequuntur poſteà: *A Pado ad Anconam tranſitur Ravenna, Ariminum, Piſaurum, Faneſtris colonia, flumen Metaurus, atque Eſis; & illa in anguſto illorum duorum promontorium ex diverſo coëuntium, inflexi cubiti imagine ſedens, ac ideò à Grajis dicta Ancona, inter Gallicas Italicasque gentes quaſi terminus intereſt. hanc enim prægreſſos Piceni litora exipiunt: in quibus Numana, Potentia, Claterna, Cupra, urbes; caſtella autem Firmum, Adria, Truentum: id à fluvio, qui præterit, ei nomen eſt. ab eo Senogallia maritima, ad Aterni fluminis oſtia.* Hodiéque *Truentum* vocatur *Tronto*. *Aternum* eſſe nunc *Peſcaram*, cùm ex Ptolemæo, tùm ex aliis conſtat auctoribus. Quantus igitur hic error, ad Aterni poſuiſſe oſtia Senogalliam, quæ, etiamnum eodem nomine exſtans, C millia paſſuum inde abeſt, etiàm cis AEſim flumen; quo ſitu à Strabone, Plinio, Ptolemæo, & aliis locatur. Proinde ex notiſsimæ regionis errore de ceteris liberè tu judices, haud ſemel & ipſum lapſum eſſe Melam. Dionyſium, Græci generis ex Africâ auctorem, ut in brevi poëmate multa metri gratiâ extra ordinem nominaſſe, etiam ignaris veri ſimile fieri poteſt.

Fidus tamen plerumque & geographiæ ſatis peritus ejus ſcholiaſtes Euſtathius. Solinus Plinii eſſe epitomator, manifeſtis indiciis deprehenditur. quamquàm & ipſe auctores, quibus Plinius uſus, inſpexerit; indeque nonnulla Plinii curæ adjecerit. Ipſius Plinii accuratam in tantâ brevitate diligentiam ſemper miror. cui uni debemus, quòd extremarum orbis terræ partium, non modò in Europâ noſtrâ, ſed & in Aſiâ, & Africâ, antiquitatem noſſe datur. Nam imperitè faciunt hujus ævi geographi, ac peſſimam maximéque immeritam induſtriæ ejus referunt gratiam, dum ex Ptolemæi & aliorum ignorantiâ, ſeu incredulitate, mendacem illum in dictis partibus, ac planè fabuloſum fictorem, aut ſaltem vanum Græcorum fabulatorum ſectatorem judicant, fidemque ejus damnant. Horum ipſorum ſupina in iis, quæ tamquàm geographi profitentur, inſcitia hoc opere vel ex unâ immenſæ Scandinaviæ peninſulæ deſcriptione apertiſsimis convincetur documentis. Non minùs igitur copioſus rebus, quàm verbis ſuccinctus geographus Plinius; & optimus inter Latinos, quorum monimenta ad noſtram pervenêre ætatem. Nec tamen is eſt, qui omnibus partibus ſit abſolutus. Litora ubique ferè quàm diligentiſsimus certo veroque ordine perſequitur: circa mediterranea haud perinde curioſus. Specimen ejus rei ſit in Italiâ; de quâ ita tradit libro tertio, capite quinto: *Nunc ambitum ejus urbesque enumerabimus. quâ in re præfari neceſſarium eſt, auctorem nos divum Auguſtum ſecuturos, & deſcriptionem ab eo factam Italiæ totius in regiones* XI; *ſed ordine eo, qui litorum tractu fiet: urbium quidem vicinates, oratione utique præproperâ, ſervari non poſſe. itaque interiori in parte digeſtionem in literas* (alphabeti; quod obſervavit) *ejusdem nos ſecuturos: coloniarum mentione ſignatâ, quas ille in eo prodidit numero. nec ſitus originesque perſequi facile eſt.* Talis itaque ferè eſt geographia Plinii. Straboni, Græco ab Aſiâ ſcriptori, meritò omnium Latinorum pariter ac Græcorum geographorum principatum detuleris, ſi hiſtoriam cum geographiâ conjungere optimi eſt geographi. namque hic unus non nuda tantùm fluminum, montium, litorum, locorum, ac regionum incolarúmque tradit vocabula, ſed quæ variè ac diversè ab ſuperioribus auctoribus prodita fuerunt, ipſe ſedulus disputat, falſa diſcutit, veraque adſerit. dein origines gentium, mores & ritus, item regnorum rerumpublicarumque nobiliorum ortus, incrementa, ſumma faſtigia, mutationes, atque interitus, necnon res geſtas, & alia cognitu vel neceſſaria vel digna, ubique adnotat. Sed & ipſe, quia præcipua tantùm & paullo clariora repetit; unius omnium explere numerum nequit. & in nonnullis, ut hominem in tantâ parum etiamdum noti orbis amplitudine erraſſe, certum eſt. Atque in ſeptemtrione quidem noſtro, quæ haud perinde falſa, ut ſuo loco hoc in opere oſten-

oſtendam, alii ante eum tradiderunt Græcorum geographi, ipſe ex unius opinione atque auctoritate Polybii, quem nimis religioſè ubique ſequitur auctorem, in dubium vocavit, omninoque ceu falſa; & fabulis conficta damnat. Reſtant duo itineraria; quorum alterum Antonini, ſive Antonii cujusdam nomini adſcriptum, alterum tabula illa incerti auctoris refert, in prælongum producta. utrumque ingentis uſus opus; ſi barbarum illud ſæculum, quo librariorum incredibili imperitiâ incuriâque corrupta fuerunt, ſalva ad nos ſanaque transiſſent. nunc mutila, manca, detorta, ac plurimâ ex parte depravata, nil niſi meras tenebras geographiæ antiquæ ignaris obfundunt. Magnos igitur & ſummis laudibus extollendos meritò dixeris prædictos geographos omneis. at ſuo quemque in genere. Multa apud Melam, multa apud Strabonem, plura apud Plinium reperias, quorum ſitum haud facilè umquàm perſpexeris, niſi monſtrantibus prædictis itinerariis, & Ptolemæi tabulis. ac viciſſim, pleraque in his per obſcura & planè cæca, niſi ab illis illuſtrentur. Sed ne univerſi quidem inter ſe ſimul juncti quidquam prodeſſe tibi poterunt, & nil niſi mera ænigmata proferre videbuntur, niſi antiqua illa cum hodiernis antè collata, atque altera per altera expoſita fuerint. At hoc immenſi laboris opus quis hactenus præſtitit? quis umquàm ſeriò tentavit? Video ego neminem. Grammaticas quasdam notas in ſingulos auctores paſsim commentati ſunt viri docti pariter atque indocti. quibus ipſi auctores ſæpe obſcurati magis ac planè exſtincti ſunt, quàm illuſtrati. Alii rurſus patrium quisque ſolum celebraturi, antiquitatem ejus privatim altiùs repetere conati ſunt. pauci quidem paullo religioſiùs, & bonâ fide. plerique poſterioris potiùs ſæculi delirantium grammaticorum maximè ridiculas ineptias, & mox peſsimè bono otio abutentium monachorum ſomnia, & anileis fabulas, putidaque figmenta, quibus immensùm per omneis Chriſtiani orbis terras rerum præclarè geſtarum memoria fœdata eſt, quàm bonorum idoneorumque veteris ævi ſcriptorum fidem atque auctoritatem, ſequuti ſunt. cujusmodi hiſtorica geographicaque ſcripta haud pauca numero exſtant. quibus tamen fides tam religioſa, ceu oraculis quibusdam, ob ignorantiam veriorum, ab omnibus ferè habetur, uti haud facile ſit, ad meliorem ſententiam errantium animos traducere. Ex univerſis tandem, ſimulque ex ipſis antiquis auctoribus, haud ita pridem Abrahamus Ortelius, ſingularis induſtriæ atque inſignis laboris vir, theſaurum ſuum geographicum collegit. quem vero nomine *lexicon* dixeris *geographicum*: quandoquidem id unum ut plurimùm egit, uti legentibus conſtaret, quibus auctoribus antiquis quodque vocabulum geographicum memoratum, & quomodò ab noſtri ſæculi hominibus expoſitum ſit. ſuam ipſius ſententiam raròaddidit: ſed è diverſo propalam profitetur; *malle ſe aliorum ſententias colligere, quàm*

ſuam pro Sibyllino oraculo protrudere. Verùm & hoc grammatici potiùs erat, quàm geographi. hujus quidpe munus erat, falſa certis rationibus confutare, vera apertis documentis & auctorum teſtimoniis oſtendere. Compluribus ac variis ſuper uno vocabulo opinionibus in medium adductis, qui ſuum ipſius judicium non interponit, ſed veluti ſorte legendi unam ex omnibus diſcendi cupido arbitrium relinquit; an non multo indoctiorem is dimittet, quàm admiſerat? Omnino ego ſic arbitror. At tabulas, inquies, Ortelius reliquit geographicas veteris ævi. Fateor. ſed quid in iis præſtiterit, aut quid præſtare laboraverit, ipſo ſtatim operis titulo oſtendit; ubi πάρεργον id eſſe geographicorum ſuorum laborum apertè fatetur. Proinde etiam mirari nemini fas ſit, innumeros in ſingulis tabulis, in eâ verò, quam Italiæ partem *Magnæ Græciæ* inſcripſit nomine, nil niſi perpetuos eum exhibere errores, cuivis, hiſtoriæ geographiæque rudimentis imbuto, diſpectu faciles. Hic tamen magnus, non tantùm vulgò, ſed & magnis viris habetur, adeóque maximus noſtri ſæculi geographus. Nec ſanè injuriâ: quum major eo ſeu melior hactenus non exſtiterit. nam qui poſt eum eodem in ſtudio aliquid operæ & laboris poſuiſſe videntur, ii ex ipſius theſauro geographico libros ſuos compilaſſe, & ex ejus laboribus laudem nomini ſuo libaſſe deprehenduntur. de ſuo raró aliquid addiderunt: niſi ſicubi, quæ illæ prædicta monachorum figmenta repudiavit, damnavitque, ipſi ceu maximè proba egregiis ſuis operibus adſuderunt. Verùm, quid ego de veteris geographiæ defectu tantoperè querar, quum noſtro hoc ævo qui regionum incolarumque toto orbe ſit ſitus, nemo hactenus umquàm uno ſolidoque opere tradere conatus ſit. privatim ſingulas quasdam regiones nonnulli, haud ſine magnâ laboris laude atque ingenii gloriâ, deſcripſerunt. Dedit equidem præſtantiſsimus hujus ævi & omnium longè nobiliſsimus geographus, Gerardus Mercator, eximium eminentis ingenii ſui opus; in quo univerſum terræ orbem, maximè verò Europam noſtram, compluribus eisque accuratiſsimis exhibuit tabulis; unâ exceptâ Hiſpaniâ: quam & ipſam quo minùs perficeret, fato præreptus fuit. at tabulis id dedit nudis, & ſola locorum vocabula referentibus; nullâ adhibitâ locorum nobiliorum incolarumque expoſitione. unde etiam Ortelii opus, quod ſub titulo *Theatri mundi* ante eum edidit, ex variorum auctorum tabulis compoſitum, quamvis longè inferioris notæ eſſet, tamen, quia brevem ſingulis tabulis ipſe adjecit deſcriptionem, multo majore ſtudio à diſcendi curioſis quæſitum comparatumque fuit, quàm curatiſsimæ illius exactiſsimæque tabulæ: donec nuper his etiam deſcriptiones quædam additæ; an uſquequaque

ſatis

ſatis aptæ, haud attinuerit hoc loco diſputare. laudandus certè tantus conatus: &, ſi quid exſpectationi doctorum virorum minùs reſponndeat, meritò auctor excuſandus; ut qui alienâ in profeſſione, aliiſque curis graviſsimis occupatus, id opus aggredi & eo uſque perducere auſus eſt. De cetero apud alios nihil neque veteris neque novæ geographiæ reperio, quod perinde commendem. Multis ingenium & eruditionem, omnibus liberum otium, & gravioribus curis vacuum, defuiſſe video. Falluntur quidpe quàm vehementiſsimè, qui levi ſtudio ac nullo labore, quaſi per transennam ſtrictim adſpectis antiquis auctoribus, ſcientiæ tam vaſtæ, tam amplæ, tam arduæ, tamque abditæ, penitiorem cognitionem conſequi ſe poſse confidunt. Quamquàm illi ſatis ſibi ipſi ſint conſcii, quàm parum ejus teneant; quod alios, vanæ cujusdam famæ conſequendæ causâ, vel exigui, quod librarii ac typographi offerebant, compendii gratiâ, docere conati ſunt. Pudeat ſanè, pigeatque, majore animo atque ſtudio quæſtum in excudendis libris geographicis quærere auſos eſſe *illos*, quàm hos *in* excolendâ geographiâ gloriam. Tabellæ paſsim & libelli geographici *protruduntur*, ingenti vendentium emolumento, ementium vix modico uſui. adeò pleraque ill*ic* aut *planè falſa*, *aut* diſcentium cognitu minùs digna, min*ùsque* neceſſaria. Nam de *aliis* uti taceam, illud mehercules ſatis ineptè, quòd ſæpè exigua aliqua exteri orbis inſula, nullâ re niſi perpetuo ac ſterili ſaxo nota, pluribus deſcribatur paginis: quum interim alibi magnum clariſsimumque regnum uno atque altero verbo, ſatis frigido, transmittatur. Quamquàm neſcius ego non ſum, typographos, ſive librarios, dum craſsiora reddere ſtudent volumina, quo cariore ea pretio vendant, multis tabellis ab aliis auctoribns alii uſui compoſitis, explicationē poſteà ab aliis curaſse adjicere æquo prolixiorem. Sed pluribus ſimul velle ſtudiis curiſque implicari, amentiæ adeóque furoris eſſe duco: quum ſingulis artibus nemo unus umquàm ſuffecerit. Proinde ego iſtis auctor ſim, *ἄδοι τὶς ἣν ἕκαστος εἰδείη τέχνην*. Geograhpiæ certè antiquæ tam longè latéque diffuſum eſt ſtudium, uti id unum totum hominem, omnemque ejus ætatem, omnibus aliis curis negotiiſque ſolutam ac liberam, requirat; ſi ſedulò ſerióque ac ſolidè pro dignitate ſuâ tractari debeat. Nam, quod in aliis pronum factu eſt artibus, uti locos quoſdam communeis certo rerum ordine tibi colligas, ex quibus poſteà omnia jam ex facili ac ſine ullo labore, veluti è penu depromas, quæ ad ſingulas artis tuæ parteis ſpectant; id hac in ſcientiâ minùs valet. Hæc enim non certis, ut illæ, præceptis continetur; ſed rebus conciſis & minutiſsimis ſæpè vocabulis conſtat: quæ, in tanto auctorum numero vagè ac fuſè diſperſa, hinc inde conquirere, in unumque locum colligere, & ſub unum adſpectum ſubjicere, falſa à veris diſcernere, hæc confirmare,

illa

illa convellere, invicem pugnantia nonnumquàm conciliare, denique obſcuris lucem, vetuſtis novitatem, novis auctoritatem, ac dubiis fidem dare, plusquàm Herculei eſt laboris. Neque verò ſemel heic omnium auctorum, tam poëtarum ac philoſophorum, quàm hiſtoricorum & geographorum pervolutaſſe monimenta ſufficit: ſed quoties aliam ſubinde atque aliam regionem, puta Germaniam, Galliam, Hiſpaniam, Italiam, Græciam, Sarmatiam, & hinc Aſiæ Africæque parteis deſcribere aggrediaris, toties eosdem auctores omnes à capite ad calcem uſque denuò evolvas neceſſum eſt. Ac tanta quum ſit hujus ſcientiæ difficultas, tantusque in eâ comparandâ labor; haud par ſit mirari, neminem hactenus in tanto doctorum virorum numero repertum eſſe, qui ſuſcipere eum dignatus ſit: eo præſertim ſæculo, quo rarò quis literarum aliquod ſtudium alio arripit animo, quàm ſi opificium quoddam perdiſcendum ſit, quo poſteà victui neceſſaria quærat. adeò politioribus abſtruſioribusque literis Mecænates deſunt, qui earum cultoribus condigna præmia præponant. Sed ego, quum jam olim tantum nobilisſimæ hujus & utilisſimæ maximéque neceſſariæ ſcientiæ defectum deprehenderem; ipſe aliquam in eâ curam ſudoremque, haud equidem publico bono, ſed privato meo uſui ponere inſtitui; tamquàm hoc, ut antè dixi, hiſtoriarum adhibiturus ſtudio adjumentum lumenque. Verùm conſequuta mox ſunt iniquisſima illa mea tempora: quibus per varios fortunæ caſus, quà proſperos, quà adverſos, ab omni literarum ſtudio longiùs diutiúsque abstractus fui: donec tandem à variis iſtis cogitationibus, inanibusque curis, quibus mortalium genus in vicem pœnæ ac ſupplicii perpetuò in his terris excruciatur, Dei virtute atque beneficio ad meliora dignioraque mentem revocavi. Nactus itaque tranquillum ac deſideratisſimum otium, omne reliquu vitæ uni impendere decrevi hiſtoriæ geographiæque antiquæ ſtudio; quod ab omnibus aliis planè neglectum cernebam: magnam ſperans, & hominibns gratam fore laudem, ſi unus ego diligentiùs curatiúsque laborarem in eâ ſcientiâ illuſtrandâ, quæ multum eſset profutura omnibus. Nullum quidpe eſt literarum genus, quod ad perfectionem ſui hac ſcientiâ non opus habeat. In theologiâ, uti de patrum ſcriptis & eccleſiaſticis hiſtoriis taceam, quàm innumera in unis ſacris Βιβλίοις, tam veteris quàm novi fœderis, occurrunt, quæ numquàm percipias, niſi hujus ſcientiæ lumine illuſtrata fuerint. Principum verò ac rerumpublicarum juriſconſulti, conſiliarii atque oratores, quæ conſilia dominis ſuis ſuppeditaverint, quâ ratione jus ſuum alienumque explicuerint defenderintque, quo pacto de ditionum finibus diſputaverint, niſi regionum gentiumque ac rerum ab ipſis geſtarum exactam te-

neant

tenerant notitiam memoriamque? Phyſici ac medici quomodò de plantis, de herbis, de arborum fructibus, & aliis rebus, quarum in morborum medicamentis eſt uſus, aptè commodéque diſſeruerint, niſi terrarum, quæ eas ferunt, ſitum naturamque cognita habeant? Mathematici certè atque aſtrologi cœleſtium ſæpè regiones per terreſtrium, quibus imminent, ſitus explicant. Iam verò ad humaniorum literarum principia ſi ſtudioſus accedat, quem poëtam ſatis intelliget, hiſtoriæ geographiæque ignarus? An non hinc immanes illæ veterum etiam grammaticorum in poëtis exponendis Chimæræ, & ineptiſſimæ maximéque ridendæ nugæ? Vnum adſpicias Servium, Virgilii commentatorem. bone Deus, quantus ille nugator, quantus hiſtoriæ geographiæque etiam in Italiâ ſuâ & prope Romam confuſor? Sed & nulla ſive Græcorum, ſive Latinorum oratorum exſtat oratio, quin aliquid in ſe habeat geographicum; quod niſi intelligas, ſtatum cauſæ numquàm percipies. Verùm de utilitate neceſsitateque nobiliſsimæ hujus ſcientiæ ſat dictum. Reſtat, uti paucis oſtendatur, quâ ratione, & quâ viâ eam tractare inſtituerim. Primò omniũ univerſi terrarum orbis antiquitatem ab ultimis usque retro ſæculis ad Caroli Magni tempora repetere in animo habeo. idque non grammaticis notis, ſed plenioribus uberioribusque commentationibus: in quibus veterum pariter ac recentium ſcriptorum quæ ſint falſa, convelli, quæ vera, adſeri ipſis bonorum probatorumque auctorum verbis atque teſtimoniis poſſint. Neque enim tantum mihi arrogavero, uti auctoritate meâ ac nutu legentium animos huc illuc impelli poſtulem. ſed quum pleraque ſint obſcura, abdita, ac maximè recondita, ratóque cuiquam anteà animadverſa; nihil heic valere auctoritatem fidemque meam volo, niſi, cur hoc vel illud ſentiam, certis rationibus & documentis haud dubiis priùs oſtendam: uti eâ ratione per ſe quisque poſsit videre, quid de ſingulis ſit judicandum. Nec ego neſcius ſum, multa apud alios falſò tradita veritatis vim vulgi approbatione obtinere, propter tradentium auctoritatem. Ab hac igitur ad alias melioresque uti transducantur legentium animi opiniones, haud levi nec ſimplici opus erit probatione. Verùm omnes boni hanc mihi, ut ſpero, dabunt veniam, & æquo patientur animo, ut eorum, quibus ſumma in aliis eruditionis & doctrinæ laus meritò ab omnibus conceſſa eſt, auctoritatem in hoc genere literarum infringam. Nec ego mihi velocius acutiusque ingenium arrogaverim, quàm fuit illis, in quibus divina propemodùm ejus vis ab omnibus agnita eſt: quum, quæ habeam, non tam ab ingenii benignitate mihi ſint data, quàm incredibili laboris & induſtriæ conſtantiâ quæſita. Idem illi ſimili ac pari modo ſi tentaſſent; haud equidẽ dubito, quin multo majora hisce noſtris produxiſſent. De cetero, quum ſcientia hæc perquàm ampla complureis annos ad perficienda conata requirat; vita verò hominis incerta: principeis Europæ partes primo loco aggrediar, aliam ſubinde atque aliam deſcribendo; donec hinc in Aſiam, ac tandem in Africam transire liceat. At in ipsâ Europâ quia patria omnium terrarum debebat eſſe cariſsima, obſervan-

diſſimaque, GERMANIAM natione Germanus primo hoc laborum meorum geographicorum opere illuſtrare volui. quamquàm & ipſa per ſe haud poſtremũ ordinem, ob antiquam rerum geſtarum claritudinem, mereatur. Specimen itaque hoc ſit atque exemplum reliquarum orbis partium; quas ad eumdem modum contexam. Hinc, omni totius orbis antiquitate abſolutâ, ſi quid vitæ ſuppetierit, ad nova atque recentia curas transferam. Ceterùm quum tabulæ ſint adjungendæ geographicæ, ſine quibus haud facilè ſcripta intelligantur; eum in regionum nationumque finibus circumſcribendis obſervandum duxi modum, qui maximè ſit commodus: nempe per fluminum montiumque tractus; quibus, quemadmodùm olim, nunc etiam terræ ut plurimùm terminantur. ubi verò horum nihil inter duarum vel plurium gentium ſedeis fuerit; certis lineis, ad Ptolemæi maximè imitationem, quamproximè ad auctorum mentem diſtingvendum erit. Atque hæc ferè ſunt, quæ de universâ geographiâ diligentiùs excolendâ præfari viſum. Nunc orationis quoque, quâ eam exſequar, excuſetur ſimplicitas. Numquàm fuit animus, plus laboris verbis quàm rebus inſumere. In id tamen ſedulò dedi operam, ut planè, ut apertè, ut enodatè ac dilucidè omnia dicerentur: quò ab omnibus paullo etiam imperitioribus intelligerentur. non enim doctis, ſed docendis hæc ſcribentur. Quamquàm difficultatem & perplexitatem in hoc dicendi genere ipſe oratorum maximus agnoverit Tullius Cicero, ita ad Atticum ſcribens: *A ſcribendo prorſus abhorret animus. etenim γεωγραφικὰ, quæ conſtitueram, magnum opus eſt. ita valdè Eratoſthenes, quem mihi propoſueram, à Serapione & ab Hipparcho reprehenditur. Quid cenſes ſi Tyrannio acceſſerit? Et hercules ſunt res difficiles ad explicandum, & ὁμοειδεῖς. nec tam poſſunt ἀνθηρογραφεῖσθαι, quàm videbantur.* Quia eadem crebriùs repetenda. Sed & Mela Pomponius, in præfatione operis ſui geographici idem fatetur, his verbis: *Orbis ſitum dicere aggredior, impeditum opus, & facundiæ minimè capax. conſtat enim ferè ex gentium locorumque nominibus, & eorum perplexo ſatis ordine: quem perſequi, longa eſt magis quàm benigna materia.* Hæc igitur præfatum eſſe ſufficiat. Tu benevole lector vale; & laboribus hiſce noſtris felix lætusque fruere.

IN

IN

GERMANIAM

præſtantiſſimi viri

PHILIPPI CLVVERI.

Κελτοὶ ἀρειμανέες, τίς ἐπὶ σκότος ἔχραεν ὔμιν,
    Τίς δ' ἐπὶ ληθοσύνην ἤγαγε τοσσατίην;
Ἦ ῥα μάτην πάλαι ἦτε πολυαστερέες, πολύφυλοι,
    Δόξη τ' ἀντιθέῳ σύνδρομοι ἠελίου.
Κελτὶ φίλη, πῆ σὸν κῦδος πολὺ; πῆ πολύολβα
    Ἔθνεα, πῆ πύργων ἠλίβατοι στεφάναι;
Πῆ δὲ θεῶν θεραπεῖαι, ἰδ' ἤθεα ποικιλόβουλα;
    Πῆ δ' ἀτὰρ ἡρώων τέχναι ἐγερσιμόθων;
Ταῖς πάλαι ἠς ἐράπλεσκες Ἐνυάλιον κατὰ γαῖαν,
    Γῆς πάσης περιφέρων ἐν σακέων πατάγῳ.
Ναὶ μὰ τὸν, ᾤχετο πάντα· κακορράφεων ἐπεὶ Αἰὼν
    Ἔμπεσε πάντολμος, χιλιάδες τ' ἐτέων.
Οὔνομα καὶ μικρὸν τεὸν ὤλετο, καὶ τόδε λίην
    Ἀμφήριστον ἐὸν, κεῖται ἄγων γραφίδος.
Μοῦσαι Κελτιάδες, τίνι δὴ κλέος ὤρορε τοῦτο;
    Τίς δ' ἀπὸ τῆσδ' ἡμῖν ληθεδόνα σκεδάσαι;
Κλουβερίῳ τόδε κῦδος ἀέξεται, ὃν τέκε Κελτὶς
    Μουσότοκος μήτηρ υἱέα μουσοτόκου.
Νῦν δ' ἄρα Λουγδούνου περικιδνάμενος μέγα τεῖχος
    Ῥήνου, ταλαντεύσας πρίν ποτε καὶ δικάσας
Κελτῶν ἀγλαὰ τέκνα, τέκος, φίλε, καὶ τὸ δέδεξο,
    Ἀτρέστως, ἀφόβως, πρὸς σὲ πορευόμενον.

DANIEL HEINSIVS.

ARGVMENTA RERVM, quæ hoc opere continentur.

LIBER PRIMVS.

Quo ſitus univerſæ Germaniæ, & origo moresque priſcûm Germanorum deſcribuntur.

PROOEMIUM. *Oſtenditur, quantam antiquis temporibus Græci Romanique Germaniæ habuerint notitiam. deinde agitur de menſurâ locorum: item de citerioribus & ulterioribus* Rheni, *Danubii, & aliorum Germaniæ fluminum ripis.* paginâ 1

CAP. I. *Orbis univerſi variæ partitiones. ubi verus inter Aſiam & Europam oſtenditur terminus, vulgò ignoratus.* 9

CAP. II. *Orbis terrarum alia partitio. ubi de veteri* Celticâ; *cujus partes Illyricum, Germania, Gallia, Hiſpania, & inſulæ Britannicæ.* 21

CAP. III. *Bodini argumenta, quibus Celticæ nomen uni Galliæ convenisse, item Gallos à Græcis, à Gallis verò Germanos ortos eſſe, probare voluit, cuncta refutantur. ſimulque aliorum falſæ de Germanorum origine opiniones convelluntur.* 29

CAP. IV. *Vnum Aſchenazem, Noachi pronepotem, cum filiis ſuis atque nepotibus, omnem poſt terrarum inundationem obſediſſe* Celticam, *id eſt, Illyricum, Germaniam, Galliam, Hiſpaniam, & Britannicas inſulas; ex Moſis, ſcriptorum antiquiſſimi, deducitur monimentis. unde Celtarum omnium pater, primusque conditor Aſchenazes.* 41

CAP. V. *Illyrios, Germanos, Gallos, Hiſpanos, atque Britannos, unam eamdemque inter ſe habuiſſe lingvam, variis tantùm dialectis diſtinctam, veterum probatur auctorum teſtimoniis. unde certiſſimum indicium, prædictos populos omneis unius ejusdemque gentis* Celticæ, *ab Aſchenaze propagatæ, fuiſſe nationes.* 49

CAP. VI. *Illyrios, Germanos, Gallos, Hiſpanos, atque Britannos, unam eamdemque inter ſe habuiſſe lingvam, uniusque & ejusdem gentis* Celticæ, *ab Aſchenaze propagatæ, fuiſſe nationes, probatur populorum adpellationibus, quæ uno eodemque modo apud prædictas nationes fuerant formatæ: item privorum hominum propriis nominibus, quæ eisdem nationibus fuêre communia.* 55

CAP. VII. *Illyrios, Germanos, Gallos, Hiſpanos, atque Britannos, unam eamdemque inter ſe habuiſſe lingvam, uniusque & ejusdem fuiſſe gentis* Celticæ *nationes, probatur opidorum vicorumque vocabulis, quæ omnibus prædictis nationibus fuêre communia.* 62

CAP. VIII.

Cap. viii. *Illyrios, Germanos, Gallos, Hiſpanos, ac Britannos unam eamdemque inter ſe habuiſſe lingvam, uniusque & ejusdem fuiſſe gentis* Celticæ *nationes, probatur compluribus rerum variarum vocabulis, quibus olim prædictæ nationes univerſæ uſæ ſunt; nunc verò apud Germanos in vulgari ſermone durant. ubi Germanicæ quoque ſive Celticæ lingvæ oſtenditur antiquitas.* 67

Cap. ix. *De* Celtarum *nomine; &* Celticæ *veteris in Hiſpanorum, Gallorum, Britannorum, Illyriorum, & Theutiſcorum nomina partitione. item de verâ gentis pariter ac nominis* Theutiſcorum *origine. num* Germaniæ *vocabulum peregrinum fuit, ipſi genti inuſitatum.* 75

Cap. x. *Theutiſcorum nomen peregrinum* Germani, *quando primùm inventum. item falſæ quorumdam opiniones, qui Germanos Gallorum etiam, & Gallos Germanorum vocabulo Romanis adpellatos adfirmant, diligentiùs refutantur.* 87

Cap. xi. *De magnitudine* Germaniæ *antiquæ; item de finibus ejus.* 94

Cap. xii. *De naturâ cœli ſolique Germaniæ.* 98

Cap. xiii. *De habitationibus, & annuâ agrorum commutatione; item de communi omnium totius Germaniæ populorum in pagos diviſione.* 103

Cap. xiv. *De habitu corporum Germanorum externo atque interno.* 114

Cap. xv. *De generibus ſive ordinibus, quibus priſci Germani inter ſe diſtincti fuerunt.* 121

Cap. xvi. *De cultu corporum, atque veſtitu. item de cubitu.* 129

Cap. xvii. *De victu, ac modo capiendi cibum: item de conviviis.* 149

Cap. xviii. *De ſtudiis, opibus, & opificiis: item de navigatione.* 159

Cap. xix. *De virtutibus ac vitiis priſcûm Germanorum.* 167

Cap. xx. *De conjugio, & amore fideque conjugali.* 179

Cap. xxi. *De mulierum partu, liberorumque educatione. item de cognationibus & hereditatibus.* 182

Cap. xxii. *De religione, ac deorum cultu. ubi primùm oſtenditur, deorum cultum, cultusque procuratores ſacerdoteis habuiſſe Germanos jam inde à primordio gentis.* 189

Cap. xxiii. *De origine ſacerdotii.* 192

Cap. xxiv. *De variis priſcorum ſacerdotum ſive ſapientum generibus; de auctoritate, ac diſciplinis eorum: item de nomine apud Germanos.* 196

Cap. xxv. *De falſorum numinum venerationis origine.* 211

Cap. xxvi. *De variis Germanorum diis. ubi oſtenditur, primùm, omneis gentilium deorum adpellationes ad unum ſpectare ſolem; dein eaſdem ad unum, verum, æternumque Deum eſſe referendas.* 217

Cap. xxvii. *De variis dearum numinibus, nominibusque: quæ cuncta ad unam referenda ſunt lunam.* 229

Cap. xxviii. *De Vulcano; qui idem eſt Mars, & Hercules.* 240

Cap. xxix. *Priſcos Germanos unum, verum, æternum Deum in trinitate coluiſſe, ſub* Solis, Lunæ, *atque* Ignis *numinibus.* 244

CAP. XXX. *De Caſtore ac Polluce.*

CAP. XXXI. *De reliquâ theologiâ. ac primùm de univerſi mundi & angelorum creatione: item de horum lapſu, & diaboli veneratione.* 250

CAP. XXXII. *De creatione hominis; de animæ immortalitate, & æternâ vitâ; de lapſu hominis; de terrarum inundatione; & de fine hujus mundi.* 263

CAP. XXXIII. *De phyſiologiâ, geographiâ, & aſtrologiâ: ubi variæ oſtenduntur temporis diſtinctiones.* 274

CAP. XXXIV. *De ſacrorum ritibus. ac primùm de ſacris lucis, & deorum ſimulacris.* 280

CAP. XXXV. *De ſacerdotum veſtitu cultuque, & de ſacrorum ritibus.* 290

CAP. XXXVI. *De ſortilegiis, auſpiciis, & aliis divinationum generibus.* 307

CAP. XXXVII. *De rerumpublicarum apud priſcos Germanos formis. ubi ſimul oſtenditur, quo modo imperia initio in gentibus nata.* 313

CAP. XXXVIII. *De democraticis rebuspublicis cum principatu.* 315

CAP. XXXIX. *De rebuspublicis democraticis ſine principatu.* 320

CAP. XL. *De monarchiis; & item de mixtis imperiis.* 325

CAP. XLI. *De democraticarum civitatum fœderibus atque clientelis, tam privatis, quàm publicis.* 327

CAP. XLII. *De conciliis atque judiciis: item de delictorum pœnis.* 331

CAP. XLIII. *De militiâ. ubi primùm de bellorum ſtudio, & quotidiano armorum uſu; item de bellicæ fortitudinis dignitate; & de diſciplinâ militari.* 335

CAP. XLIV. *De variis armorum telorumque generibus.* 338

CAP. XLV. *De vetuſtiſſimo more pugnandi ex curru: item de equitatu, & ritu equitandi.* 361

CAP. XLVI. *De decernendo bello, diligendoque exercitus duce, & aliis ordinum ductoribus: item de ducis in bello auctoritate atque officio.* 365

CAP. XLVII. *De militum dilectu; de ætate militari; & ritu in ejus probatione obſervato: item de ſtipendiis.* 370

CAP. XLVIII. *De ducis reliquorumque principum ſive ordinum ductorum comitatu; qui quaſi corporis præſidium in bello. item de nobilium propugnatoribus.* 373

CAP. XLIX *De ſignis militaribus, ac tubis.* 376

CAP. L. *De metatione caſtrorum; de tempore pugnæ, & aciei ſtructurâ.* 379

CAP. LI. *De pugnâ. item de urbium aliorumque locorum munitorum oppugnatione.* 385

CAP. LII. *De iis, quæ poſt prœlium victoriamque à victoribus fiebant.* 391

CAP. LIII. *De funeratione mortuorum.* 394

LIBER

ARGVMENTA RERVM.

LIBER SECVNDVS.

Quo Germania Cisrhenana deſcribitur.

Cap. I. *Galliæ univerſæ diviſio. ubi oſtenditur, quæ Belgicæ Galliæ nationes Germanici fuerint generis.* 1

Cap. II. Belgium *non fuiſſe* Belgicam; *ſed hujus exiguam partem.* 5

Cap. III. Belgica & Belgæ *unde dicti.* 8

Cap. IV. *De* Helvetiis. 11

Cap. V. *De* Rauracis; *qui &* Raurici, & Rauriaci. 20

Cap. VI. *De* Veragris, Sedunis, & Nantuatibus. 23

Cap. VII. *De* Latobrigis, & Tulingis. 27

Cap. VIII. *De* Sequanis. 29

Cap. IX. *De* Mediomatricis. 32

Cap. X. *De* Triboccorum, Nemetum, *ac* Vangionum, *Germanicarum gentium transmigrtione in Galliam: item de finibus eorum cis Rhenum.* 35

Cap. XI. *De* Triboccis. 38

Cap. XII. *De* Nemetibus. 42

Cap. XIII. *De* Vangionibus. 46

Cap. XIV. *De* Treveris. 51

Cap. XV. *De* Eburonibus, Condruſis, Segnis, Cæræſis, & Pæmaſis; *qui univerſi uno nomine primi dicti fuère* Germani. 67

Cap. XVI. *De* Menapiis. 72

Cap. XVII. *De* Vbiis. 78

Cap. XVIII. *De* Gugernis; *qui anteà trans Rhenum fuère* Sigambri. 87

Cap. XIX. *De* Sunicis; *qui anteà trans Rhenum fuère* Catti. 95

Cap. XX. *De* Tungris: *qui anteà quinque nominibus discreti* Eburones, Condruſi, Segni, Cæræſi, & Pæmani, *uno vocabulo in commune dicebantur* Germani. *ubi prima hujus vocabuli oſtenditur origo.* 98

Cap. XXI. *De* Aduaticis; *qui poſteà fuère* Bethaſii. 106

Cap. XXII. *De* Nerviis. 109

Cap. XXIII. *De* Centronibus, Grudiis, Levacis, Pleumoſiis, Gordunis: *qui uno nomine poſteà dicti* Sveconi. 113

Cap. XXIV. *De* Veromanduis. 115

Cap. XXV. *De* Ambianis. 116

Cap. XXVI. Atrebatibus. 120

Cap. XXVII. *De* Briannis, & Oromanſacis. 121

Cap. XXVIII. *De* Morinis. 121

Cap. XXIX. *De* Toxandris, *ſive* Taxandris. 132

Cap. xxx. *De* Batavis. *ac primùm de origine eorum, & nomine. item de ſitu* inſulæ Batavorum, *& longitudine ejus; ſive de initio ac fine.* 139

Cap. xxxi. *De lateribus* inſulę Batavorum: *quorum alterum Vahalis flumine ac Moſæ oſtio, alterum medio Rheni alveo clauduntur. ubi veteres dictorum fluminum alvei deſcribuntur: oſtenditurque, quâ ratione medius Rhenus in Leccam amnem abactus. item de* Corbulonis foſsâ. 144

Cap. xxxii. *Refutantur eorum argumenta, qui Batavorum inſulam ad Iſalam flumen & Flevum lacum extendunt.* 150

Cap. xxxiii. *De Batavorum agris extra inſulam, in Galliæ ripâ, inter Vahalem Moſamque. item de* Caninefatibus, *partem Batavorum inſulæ colentibus.* 154

Cap. xxxiv. *Iunii argumenta, quibus Batavos Germaniæ adſeruit, cuncta refutantur.* 160

Cap. xxxv. *Medium Rheni alveum terminum fuiſſe Germaniam inter & Galliam, eâque ratione Batavos & Caniſateis non Germaniæ, ſed Galliæ fuiſſe partem, probatur, primùm Rheni flumine ac nomine, dein plurimis veterum auctorum teſtimoniis.* 165

Cap. xxxvi. *De Batavorum Canineſatiumque opidis, caſtellis, atque vicis.* 169

Cap. xxxvii. *De finibus* Germaniæ Cisrhenanæ. 187

Cap. xxxviii. *De* Arduennâ ſilvâ. 190

Cap. xxxix. *De* ſilvâ Voſegâ; *quæ &* Voſaga, *&* Vaſaga: *item de* monte Voſego; *qui &* Voſagus, *&* Vaſagus. 195

Cap. xl. *De amnibus citerioris Germaniæ.* 197

LIBER TERTIVS.

Quo Germania Transrhenana deſcribitur.

Cap. i. *Univerſæ Germaniæ Transrhenanæ diviſio.* pag. 3.

Cap. ii. *De* Helvetiis, *Gallicâ gente, antiquiſſimis temporibus in Germaniam transgreſſis.* 4

Cap. iii. *De* Marcomanorum, Seduſiorum, *atque* Harudum *antiquiſſimis ſedibus apud Rheni ripam, antequàm in Bojohæmum transmigraverunt.* 5

Cap. iv. *De* Gallis, *decumanos agros inter Rhenum Danubiumque exercentibus; qui* Alemanni, *&* Alamani *dicti.*

Cap. v. *De* Cattis; *qui &* Chatti, *&* Chaſsi, *&* Haſsi; *Cæſari verò, & aliis ejuſdem ætatis auctoribus falſo nomine dicti* Svevi. 16

Cap. vi. *De* Vbiis. 22

Cap. vii. *De* Mattiacis. 23
Cap. viii. *De* Iuhonibus. 29
Cap. ix. *De* Sigambris. 31
Cap. x. *De* Tencteris, *&* Vſipetibus; *qui &* Vſipii. 37
Cap. xi. *De* Marſis, *&* Marſacis; *qui &* Marſatii. 41
Cap. xii. *De* Tubantibus. 45
Cap. xiii. *De* Bructeris. 46
Cap. xiv. *De* Chamavis, *&* Angrivariis. 49
Cap. xv. *De* Dulgibinis, *ſive* Dulgumniis, *&* Chaſſuariis; *qui &* Caſſuarii, *&* Chattuarii, *&* Cattuarii. 52
Cap. xvi. *De* Anſibariis; *qui &* Ampſibarii, *&* Ampſivarii. 53
Cap. xvii. *De* Friſiis. 55
Cap. xviii. *De* Chaucis; *qui &* Cauchi, & Cauci. 72
Cap. xix. *De* Cheruſcis, *& horum clientibus* Campſanis *&* Cathulcis, *ſive* Cathulconibus. 77
Cap. xx. *De* Francis, *&* Franciâ. 82
Cap. xxi. *De* Foſis, *ſive* Saxonibus: *item de duplici* Saxoniâ. 87
Cap. xxii. *De* Cimbris. 89
Cap. xxiii. *De* inſulis *ante Cimbrorum, Saxonum, Chaucorum, Friſiorumque litora ſitis.* 95
Cap. xxiv. *De antiquâ* Sveviâ. 97
Cap. xxv. *De* Semnonibus. 100
Cap. xxvi. *De* Langobardis. 102
Cap. xxvii. *De* Deuringis, Cavionibus, Anglis, Várinis, Eudoſibus, Svardonibus, *&* Nuithonibus; *qui unum inter ſe conſtituerunt corpus.* 104
Cap. xxviii. De Hermunduris, *& poſteriori* Sveviâ. 108
Cap. xxix. De Nariſcis; *qui &* Nariſti, *&* Nariſtæ; *& poſterioribus temporibus* Armalauſi *dicti.* 112
Cap. xxx. *De* Bojohæmo, *ejusque incolis* Bojis, *&* Marcomanis. 114
Cap. xxxi. *De* Quadis. 118
Cap. xxxii. *De* Gothinis, Marſingis, Oſis, *ac* Buriis. 124
Cap. xxxiii. *De* Lygiis; *qui &* Ligii, Lugii, Lugi, *&* Logiones. 126
Cap. xxxiv. *De* Gothonibus, *qui &* Gotones, *&* Gutones, *&* Guttones, Gythones, Gothi, *&* Gotthi; *item de* Gepidis. 128
Cap. xxxv. *De* Lemoviis, *qui &* Heruli; *item de* Rugiis, Sidinis, *atque* Carinis. 141
Cap. xxxvi. *De* Burgundionibus, *qui &* Burgundii, *&* Burgundi. *item de* Palatinatibus *Germaniæ.* 145
Cap. xxxvii. *De* oceano ſeptemtrionali, *Germaniæ ab ſeptemtrionibus termino; unde* Germanicus *dictus, quâ Germaniam adluit. item de ingenti ejus* ſinu, *qui* Codânus *vocatur Melæ ac Plinio; &* mare Svevicum *Tacito; pars verò ejus* Venedicus ſinus *Ptolemæo.* 151

Cap. xxxviii. *De* Scandinaviâ; *quæ & Scandia, & Scanzia, immenſa ſeptemtrionis peninſula: quam veteres inſulam eſſe crediderunt; vetuſtiſſimi autem Græcorum auctores* Baltiam, *&* Baſiliam *adpellarunt. item de* Finningiâ. pag. 157
Cap. xxxix. *De* Thule *inſulâ; quam Ortelius, Procopii ſequutus fidem, falsò, credidit eſſe Scandinaviam Plinii, & Scandiam Ptolemæi.* 162
Cap. xl. *De minoribus ſeptemtrionalis ac Germanici oceani inſulis, inter Thulen atque Germaniam ſitis. item de inſulis ſinus Codâni, quarum incolæ* Teutoni, Codani, *ac* Dani. 168
Cap. xli. *De* Scandinaviæ *ſive* Scandiæ *peninſulæ incolis,* Sveonibus, Hellevionibus, Scaniis, Gutis, Lappionibus, Scritofinnis, Marchiofinnis, *&* Sitonibus, *ſive* Nortmannis. 172
Cap. xlii. *De orientali Germaniæ latere ac termino.* 176
Cap. xliii. *De* Peucinis; *qui &* Baſtarnæ. 179
Cap. xliv. *De* Venedis *Sarmatis; &* AEſtiis *Germanis.* 188
Cap. xlv. *De* Fennis, *ſive Finnis.* 201
Cap. xlvi. *De* quinque Germanorum generibus, *in quæ univerſa Germania diſtincta fuit.* 204
Cap. xlvii. *De* Hercinio ſaltu, *& aliis Germaniæ Transrhenanæ ſilvis, quæ partes fuère Hercinii ſaltus: item de hujus feris.* 212
Cap. xlviii. *De* montibus *Germaniæ Transrhenanæ.* 219
Cap. xlix. *De* fluminibus *Germaniæ Transrhenanæ.* 224

VINDELICIA ET NORICVM.

Cap. i. *Oſtenditur* Vindeliciam *&* Noricum *veteris Illyrici fuiſſe parteis.* pag. 3
Cap. ii. *Oſtenditur, omneis Alpinos populos, quorum pars maxima Vindelici ac Norici, quondam* Tauriſcos *fuiſſe dictos.* 4
Cap. iii. *De* Vindeliciæ *ſitu, finibus, ac populis.* 7
Cap. iv. *De opidis* Vindeliciæ. 13
Cap. v. *De* Norico. 19
Cap. vi. *De* Danubio, *& aliis Vindeliciæ Noricique fluminibus.* 32

Auctores

Auctores, quorum loci nonnulli emendati, vel adſerti.

Prior numerus librum notat: hæc (:) interpunctio paginam; iſta (.) lineam; V, librum de Vindelicia ac Norico.

AETHICUS III. 64: 7, 8.
Apollonii ſcholiaſtes. I. 22: 31.
Appianus. III. 41: 11.
Cæſar. I. 6: 50. II. 7: 52. 8: 26. 15: 40. 54: 20. 66: 4. 74: 50. III. 7: 70. 116: 3.
Cicero. II. 107: 30.
Dio. II. 122: 40. 141: 21. 198: 17. 207: 10. III. 10: 7. 32: 34. 41: 23.
Diodorus. I. 164: 50.
Eutropius. II. 88: 25.
Florus. II. 47: 45. 55: 10.
Herodianus. I. 235: 36.
Iornandes. I. 202: 3. III. 186: 50.
Libellus provinciarum civitatumque Galliæ. II. 15: 33.
Marcellinus. I. 379: 46. II. 44: 6. 59: 25. III. 89: 24. 149: 43.
Mela. I. 23: 40.
Ovidius. V. 35: 10.
Paterculus. III. 5: 36. 100: 27. V. 21: 33.
Plinius. I. 150: 20. III. 58: 29. 161: 3, 13. 197: 20, 30, 52. 209: 54.
Plutarchus. I. 6: 30, 49. III. 41: 16. 214: 19.
Procopius. I. 357: 19.
Ptolemæus. II. 39: 1. 44: 4. III. 41: 24: 51: 23. 52: 27. 78: 40. 79: 55. 110: 47. 126: 29. 127: 36. 142: 31, 35. 208: 35. 220: 22. 223: 45, 47. 224: 5. V. 11: 17, 19, 21. 16: 41. 22: 31. 23: 23.
Solinus. III. 166: 14. 178: 12.
Stephanus. I. 14: 5.
Strabo. I. 211: 23. II. 25: 34. 79: 2. III. 41: 24. 45: 20. 51: 24. 79: 50. 81: 52. 110: 46. 116: 6. 119: 22. V. 5: 22. 6: 42. 11: 48. 25: 46.
Svetonius. II. 88: 50.
Tacitus. I. 41: 25. 81: 18. 100: 40. 101: 30, 35. 134: 39. 233: 1. 332: 23. II. 42: 30. 64: 1. 91: 30. 98: 50. III. 46: 30. 59: 14. 63: 8. 70: 48. 180: 1. 191: 8.
Zoſimus. II. 176: 15. V. 22: 2.

Errata graviora, quæ orationis ſenſum morari poſſint, ſic corrigito.

Lib. I. *pag.* 6. *lin.* 16, *conficiunt* XXIII. 37, 30: adſeruero. 42, 16. mitiores. 44, 13: quæ inter. 44, 15: ſitæ ſunt. 98, 23: transductos. 101, 24: explorata. 104, 14: interpretes. 108, 21: pereat. 135, 55: *pro* tertiâ, *lege* quartâ. 144, 4: figura XI. 162, 15. Ciſrhenanis. 163, 2: Germani. 164, 46: Oſiſmiorum. 190, 4: γενόμϑμοι. 200, 17: hic. 205, 23: *mediocrem.* 210, 51: *aſſâ carne.* 213, 51: Ἐγένοντο. 214, 55: *Cainus; utique Lamecus ſeptuagies ſepties tanto.* Diodorus, lib. V: Κόλασϑῆναι τοὺς γίγαντας ὑπὸ Διός. 225, 18: OPTIMUM MAXIMUM. 226, 39: quod. 231, 31: fratribus. 233, 42: *geſtat; qualem Lydi fingunt.* 242, 40: *Quirinum.* 244, 29: labyrinthum. 260, 54: τελεταῖς. 267, 24: felice, quâ. 269. 37: item in. ---- . idem pervulg. 289, 11: opinionis. 292, 30: *lacertos.* 300, 22: *terruit.* 304, 4: *victimis.* 306, 12: *toto.* 308, 3: emiſſas. 321, 15; *conciliis.* 327, 34: μόναρχον. 348, 36: Μεγάλαις. 349, 5: *habiles.* 369, 54: *principis.* 376, 41: *Oſirin.* 386, 38: literam *d.* 386, 39: niſi *r.*

Lib. II. *pag* 20, *lin.* 16: CAP. V. 21, 34: ſive *Artalbinum.* 21, 39: *pro* Sletſtat *ſcribe* Ell. 22, 20: dilectas. 23, 41: illinc. 25, 33: vico *Natters.* 62, 3: *Intectaq;.* 66, 10: perveniſſet. 103, 38: Antoninus. 101, 53: judico. 170, 23: ferè ſitu. 171, 16: collocavit. 172, 17: objicere. 173, 54: *Friſiis.* 173, 55: *irrumpit.* 177, 11: ἔϑνη. 181, 53: abſorptum. 183, 9. vitioſum eſt.

Lib. III. *pag.* 16, *lin.* 13: Helveti. 42, 26: *militis.* 42, 27: *ceciderat.* 44, 26: hujuſmodi: Quum. 48, 9: *Ampſivariis.* 48, 32: *Loganis.* 55, 14: *Obtricenſi.* 55, 26: *pro* Chamavis, *ſcribe* Dulgibinis. 83, 5: *Obtricenſi.* 99, 4: *Getis. Maxima eſt Suevorum gens: quidpe quæ à Rheno ad Albim uſq; pertingit. quin & trans Albim pars eorum incolit; ut Hermunduri & Langobardi.* 100, 29: deſumta, quæ eadem. 111, 11: opidûm. 119, 21: μέγα ἔϑνος Σεμν. 122, 5: *Granuam.* 125: 41: ad Viadri. 131, 36: *ſunt. qui ultra ſunt, Daci vocantur; ſive Getæ ii ſint, ſive Thraces, orti ab illis Dacis, qui Rhodopen quondam incoluerunt.* 134, 21: Trojana. 145, 4: Σιδινοὶ 145, 5: Σιδηνοί. 157, 55: *ut extera.* 160, 47: Scytharum. 172, 33: utrimque. 198, 2: *translucentia.* 198, 32: quemadmodùm hodiéque. 208, 14: *hunc.* 218, 28: genus. 220, 26: *Aunoba.* 220, 53: *Abnova.* 222, 30: *Melibocum.* 228, 35: literâ ρ. Lib. de Vindel. 22. 39: *binominis Iſtri.* In carmine, quod præfationem libri continuò ſequitur, ver. 5, legatur Κελτὲ φίλος.

Index tabularum geographicarum, quo quæque loco & ordine inſerendæ.

Lib. I, Pag. 3.

I. Septemtrionalium in Europâ & Aſiâ terrarum deſcriptio, ad falſam veterum ſcriptorum mentem accommodata.

II. Summa Europæ antiquæ deſcriptio.

Lib. II, Pag. 3:

I. Germaniæ Cisrhenanæ, ut circa Iulii Cæſaris fuit ætatem, deſcriptio.

II. Germaniæ Cisrhenanæ, ut inter I. Cæſaris & Trajani fuit imperia, deſcriptio.

III. Helvetiæ, conterminarumque terrarum antiqua deſcriptio.

IV. Scaldis, Moſæ, ac Rheni oſtiorum, gentiumque accolarum antiqua deſcriptio.

Lib. III, pagina 3:

I. Populorum Germaniæ inter Rhenum & Albim deſcriptio, ut circa I. Cæſaris ævum incoluerunt. Populorum Germaniæ inter Rhenum & Albim deſcriptio, ut inter Cæſaris & Trajani imperia incoluerunt.

II. Germaniæ populorum inter Rhenum & Albim amneis, ut à Trajani imperio & circa Marcellini ætatem incoluerunt, deſcriptio.

III. Sveviæ, quæ cis Codânum fuit ſinum, antiqua deſcriptio.

IV. Antiqua Germaniæ ſeptemtrionalis deſcriptio.

Ad Vindeliciam & Noricum, pag. 3:

Vindeliciæ & Norici, conterminarumque terrarum antiqua deſcriptio.

Lectori auctor S.

OPus hoc noſtrum, amice lector, quod de antiquâ Germaniâ conſcriptimus, quamquàm multo ſuperiora Taciti ævo, multoque inferiora tempora complectatur; tamen quia plurimâ ex parte quaſi commẽtarius eſt perpetuus ad ejus librum, quem de Germaniæ ſitu ac populis, deque Germanorum origine ac moribus compoſuit; integrum eum librum huc adponere conſilium fuit. Is uti antehac ab aliis interpretibus haud ſatis intellectus; ſic etiam illa, quæ paßim in eo à librariis corrupta erant, perperam correcta ſunt: ac ſæpe ipſa oratio in contrarium, ſæpiſſime in diverſum ſenſum diſtincta. Nos eam fecimus emendationem, easque addidimus interpunctiones, quas rerum verus poſcebat ſenſus. Tu vale, & noſtris hiſce laboribus felix lætusque fruere.

C. CORNELII TACITI,

equitis Romani, ſcriptoris graviſsimi,

LIBER

DE GERMANIA:

à mendis quamplurimis purgatus, & locis aliquot tranſpoſitus, noviſq; interpunctionibus in verum ſenſum diſtinctus;

PER

PHILIPPUM CLUVERIUM.

Adejecta eſt ex adverſo ejusdem libri editio LIPSIANA.

EDITIO CLÜVERIANA.

GERMANIA omnis à Galliis Rhætiisque & Pannoniis Rheno ac Danubio fluminibus, à Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus ſeparatur: cetera oceanus ambit, latos ſinus & inſularum immenſa ſpatia complectens; nuper cognitis quibusdam gentibus ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus, Rhæticarum Alpium inacceſſo ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in occidentem verſus, ſeptemtrionali oceano miſcetur. Danubius, molli & clementer edito montis Abnobæ jugo effuſus, plures populos adit, donec in Ponticum mare ſex meatibus erumpat: ſeptimum enim os paludibus hauritur. Ipſos Germanos indigenas crediderim, miniméque aliarum gentium adventibns & hoſpitiis mixtos. quia nec terrâ olim, ſed claſſibus advehebantur, qui mutare ſedes quærebant; & immenſus ultrà, utque ſic dixerim, averſus oceanus raris ab orbe noſtro navibus aditur. Quis porrò, præter periculum horridi & ignoti maris, Aſiâ aut Africâ aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret, informem terris, aſperam cœlo, triſtem cultu aſpe-

EDITIO LIPSIANA.

GERMANIA *omnis à Galliis Rhætiisq; & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus; à Sarmatis Dacisque, mutuo metu aut montibus ſeparatur. Cetera Oceanus ambit, latos ſinus & inſularum immenſa ſpatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus Rhæticarum alpium inaceeſſo ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in Occidentem verſus, ſeptentrionali Oceano miſcetur. Danubius molli & clementer edito montis Abnobæ jugo effuſus, plures populos adit, donec in Ponticum mare ſex meatibus erumpat. ſeptimum enim os paludibus hauritur. Ipſos Germanos indigenas crediderim, minimeq; aliarum gentium adventibus & hoſpitiis mixtos: quia nec terra olim, ſed claßibus advehebantur qui mutare ſedes quærebant: & immenſus ultrà, utque ſic dixerim, adverſus Oceanus raris ab orbe noſtro navibus aditur. Quis porrò præter periculum horridi & ignoti maris, Aſiâ, aut Africâ, aut Italiâ relictâ Germaniam peteret? informem terris, aſperam cælo, tri-*

*ſtem cultu aſpectúq; , niſi ſi patria ſit. Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoria & annalium genus eſt) Tuiſtonem deum terra' editum & filium Mannum, originem gentis conditoréſq; . Manno tris filios aſſignant, è quorum nominibus proximi Oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur. Quidam autem licentia vetuſtatis plureis deo ortos, pluréſque gentis appellationes, Marſos, Gambrivios, Suevos, Vandalios affirmant: eáque vera & antiqua nomina. Cæterùm Germaniæ vocabulum recens, & nuper * additum: quoniam qui primi Rhenum tranſgreſſi Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani vocati ſint. ita nationis nomen, non gentis evaluiſſe paulatim, ut omnes primùm à victore ob metum, mox à ſeipſis invento nomine Germani vocarentur. Fuiſſe apud eos & Herculem memorant, primúmq; omnium virorum fortium. Ituri in prælia canunt. Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu quem Barditum vocant, accendunt animos, futuraque pugnæ fortunam ipſo cantu augurantur. terrent enim, trepidántve, prout ſonuit acies. Nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus videtur. affectatur præcipuè aſperitas ſoni, & fractum murmur, objectis ad os ſcutis, quo plenior & gravior vox repercuſſu intumeſcat. Ceterùm & Vlixem quidam opinantur longo illo & fabuloſo errore in hunc Oceanum delatum, adiſſe Germaniæ terras, Aſciburgiúmque, quod in ripâ Rheni ſitum hodiéq; incolitur, ab illo conſtitutum, nominatúmq; Ἀσκιπύργιον. Aram quinetiam Vlixi conſecratam, adjecto Laërtæ patris nomine, eodem loco olim repertam: monumentáq;, & tumulos quosdam Græcis litteris inſcriptos in confinio Germaniæ Rhætiaque adhuc exſtare. quæ neque confirmare argumentis, neque refellere in animo eſt: ex ingenio ſuo quiſque demat, vel addat fidem. Ipſe eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos nullis [* aliis] aliarum nationum connubiis infectos, propriam & ſinceram & tantùm ſui ſimilem gentem exſtitiſſe arbitrantur. Unde habitus quoq; corporum, quamquam in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, & tantùm ad impetum valida. laboris atque operum non eadem patientia: miniméq; ſitim æſtúmq; tolerare, frigora atq; inediam cælo ſolóve aſſueverunt. Terra etſi aliquanto ſpecie differt, in univerſum tamen aut ſilvis horrida, aut paludibus fœda: humidior quà Gallias; ventoſior quà Noricum ac Pannoniã aſpicit: ſatis ferax, frugiferarum arborum impatiens, pecorum fecunda, ſed * plerumque improcera. ne armentis quidem ſuus honor, aut gloria frontis. numero gaudent. èæq; ſolæ & gratiſſimæ opes ſunt. Argentum & aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. Nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurúmve gignere. quis enim ſcrutatus eſt? poſſeſſione & uſu haut perinde afficiuntur. Eſt videre apud illos argentea vaſa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur: quamquam proximi ob uſum commerciorum aurum et argentum in pretio habent, formáſq; quaſ-*

* Lego, auditum.

* Redundat.

* pleraque.

ctuque, niſi ſi patria ſit. Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus eſt) TUITONEM deum, terrâ editum, & filium MANNUM, originem gentis conditoresque. Manno trîs filios aſſignant: è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, cæteri Iſtævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetuſtatis, plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marſos, Gambrivios, Svevos, Vandalios affirmant: eaque vera & antiqua nomina. cæterùm GERMANIÆ vocabulum recens, & nuper additum. quoniam qui primi Rhenum transgreſſi Gallos expulerint, nunc Tungri, tunc Germani vocati ſint. ita nationis nomen, non gentis, evaluiſſe paulatim; ut omnes primùm victores à victis ob metum, mox à ſe ipſis invento nomine vocarentur. Fuiſſe apud eos & Herculem memorant. primumque omnium virorum fortium ituri in prœlia canunt. Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem barritum vocant, accendunt animos; futuræque pugnæ fortunam ipſo cantu augurantur. terrent enim, trepidantve, prout ſonuit acies. nec tam vocis illæ, quàm virtutis concentus videtur. affectatur præcipuè aſperiras ſoni, & fractum murmur; objectis ad os ſcutis, quò plenior & gravior vox repercuſſu intumeſcat. Ceterùm & Vlixem quidam opinantur, longo illo & fabuloſo errore in hunc oceanum delatum, adiſſe Germaniæ terras; Aſciburgiumque, quod, in ripâ Rheni ſitum, hodiéque incolitur, ab illo conſtitutum, nominatumque Ἀσκιπύργιον. aram quin etiam, Vlixi conſecratam, adjecto Laërtæ patris nomine, eodem loco olim repertam. monumentaque & tumulos quosdam Græcis litteris inſcriptos, in confinio Germaniæ Rhetiæque adhuc exſtare. quæ neque confirmare argumẽtis, neque refellere in animo eſt: ex ingenio ſuo quiſque demat vel addat fidem. Ipſe eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum connubiis infectos, propriam & ſinceram & tantùm ſui ſimilem gentem exſtitiſſe arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquàm in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cœrulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, & tantùm ad impetum valida. laboris atque operum non eadem patientia: miniméque ſitim æſtumque tolerare, frigora atque inediam cœlo ſolove aſſveverunt. Terra etſi aliquando ſpecie differt, in univerſum tamen aut ſilvis horrida, aut paludibus fœda: humilior, quà Gallias, verticoſior, quà Noricum ac Pannoniam aſpicit: ſati ferax, frugiferarum arborum impatiens; pecorum fecunda, ſed pleraque improcera. ne armentis quidem ſuus honor, aut gloria frontis: numero gaudent. eæque ſolæ & gratiſſimæ opes ſunt. Argentum & aurum propitii, an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim ſcrutatus eſt? poſſeſſione & uſu haut perinde afficiuntur. eſt videre apud illos argentea vaſa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur. quamquàm proximi, ob uſum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent: formasque quasdam noſtræ pecuniæ agnoſcunt, atque eligunt. interio-

res

ires ſimplicius & antiquiùs, permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem, & diu notam, Serratos, Bigatosque. argentum quoque magis, quàm aurum, ſequuntur: nulla affectione animi; ſed quia numerus argenteorum faciliori uſui eſt promiſcua ac vilia mercantibus. Ne ferrum quidem ſupereſt: ſicut ex genere telorum colligitur. Rari gladiis, aut majoribus lanceis utuntur. haſtas, vel ipſorum vocabulo frameas gerunt; anguſto & brevi ferro, ſed ita acri, & ad uſum habili, ut eodem telo, prout ratio poſcit, vel comminus vel eminus pugnent. Et eques quidem ſcuto frameâque contentus eſt: pedites & miſſilia ſpargunt; pluraque ſinguli, atque in immenſum vibrant, nudi, aut ſagulo leves. Nulla cultus jactatio: ſcuta tantùm lectiſſimis coloribus diſtingvunt. paucis loricæ: vix uni alterive caſſis, aut galea. Equi non formâ, non velocitate conſpicui: ſed nec variare gyros, in morem noſtrum, docentur. in rectum, aut uno flexu dextros agunt; ita conjuncto orbe, ut nemo poſterior ſit. In univerſum æſtimanti, plus penes peditem roboris. eóque mixti prœliantur: aptâ & congruente ad equeſtrem pugnam velocitate peditum; quos, ex omni juventute delectos, ante aciem locant. definitur & numerus: centeni ex ſingulis pagis ſunt. idque ipſum inter ſuos vocantur: & quod primùm numerus fuit, jam nomen & honor eſt. *Acies per cuneos componitur. Cedere loco, dummodò rurſus inſtes, conſilii quàm formidinis arbitrantur.* Corpora ſuorum etiam in dubiis prœliis referunt. Scutum reliquiſſe, præcipuum flagitium. nec aut ſacris adeſſe, aut concilium inire ignominioſo fas. multique, ſuperſtites bellorum, infamiam laqueo finierunt. Reges ex nobilitate, duces ex virtute ſumunt. Nec regibus infinita aut libera poteſtas; & duces exemplo potiùs, quàm imperio, ſi promti, ſi conſpicui, ſi ante aciem agant, admiratione præſunt. ceterùm neque advertere, neque vincire, neque verberare quidem, niſi ſacerdotibus permiſſum: non quaſi in pœnam, nec ducis juſſu; ſed velut deo imperante, quem adeſſe bellantibus credunt. Effigieſque, & ſigna quædam, detracta lucis, in prœlium ferunt. quodque præcipuum fortitudinis incitamentum eſt; non caſus, nec fortuitâ conglobatio turmam, aut cuneum facit; ſed familiæ & propinquitates: & in proximo pignora; unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique ſanctiſſimi teſtes, hi maximi laudatores. ad matres, ad conjuges vulnera ferunt. nec illæ numerare, aut exſugere plagas pavent. ciboſque, & hortamina pugnantibus geſtant. Memoriæ proditur, quaſdam acies, inclinatas jam & labantes, à feminis reſtitutas, conſtantiâ precum, & objectu pectorum, & monſtratâ comminus captivitate. quam longè impatientiùs feminarum ſuarum nomine timent: adeò, ut efficaciùs obligentur animi civitatum, quibus inter obſides puellæ quoque nobiles imperantur. Ineſſe quin etiam ſanctum aliquid & providum putant. nec aut conſilia earum aſpernantur, aut reſponſa negligunt. Vidimus ſub divo Veſpaſiano Velledam,

*dam noſtra pecunia agnoſcunt atque eligunt: interiores ſimplicius & antiquius permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem & diu notam, Serratos, Bigatoſque. Argentum quoque magis quàm aurum ſequuntur, nullâ affectione animi, ſed quia numerus argenteorum faciliori uſui eſt promiſcua ac vilia mercantibus. Ne ferrũ quidem ſupereſt, ſicut ex genere telorum colligitur. Rari gladiis, aut majoribus lanceis utuntur. haſtas, vel ipſorum vocabulo frameas gerunt, anguſto & brevi ferro, ſed ita acri & ad uſum habili, ut eodem telo, prout ratio poſcit, vel cominus, vel eminus pugnent. & eques quidem ſcuto frameâque contentus eſt. pedites & miſſilia ſpargunt, pluráque ſinguli, atque in immenſum vibrant, nudi aut ſagulo leves. nulla cultus jactatio: ſcuta tantùm lectiſſimis coloribus diſtinguunt. paucis loricæ: vix uni alterive caſſis aut galea. Equi non formâ, non velocitate conſpicui. ſed nec variare gyros in morem noſtrum docentur. In rectum aut uno flexu dextros agunt, ita conjuncto orbe, ut nemo poſterior ſit. In univerſum æſtimanti, plus penes peditem roboris: eóque mixti prœliantur, aptâ & congruente ad equeſtrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni juventute delectos ante aciem locant. Definitur & numerus: centeni ex ſingulis pagis ſunt: idq; ipſum inter ſuos vocantur. et quod primò numerus fuit, jam nomen & honor eſt. Acies per cuneos componitur. Cedere loco, dummodo rurſus inſtes, conſilij quàm formidinis arbitrantur. Corpora ſuorum etiam in dubiis prœliis referunt. Scutum reliquiſſe præcipuum flagitium. nec aut ſacris adeſſe, aut concilium inire ignominioſo fas. multique ſuperſtites bellorum, infamiam laqueo finierunt. Reges ex nobilitate, duces ex virtute ſumunt. Nec regibus infinita aut libera poteſtas: & duces exemplo potius quàm imperio, ſi promti, ſi conſpicui, ſi ante aciem agant, admiratione præſunt. Ceterùm neque advertere, neque vincire, neque verberare quidem niſi ſacerdotibus permiſſum: non quaſi in pœnam, nec ducis juſſu, ſed velut deo imperante, quem adeſſe bellantibus credunt: effigieſq;, & ſigna quædam detracta lucis in prœlium ferunt. Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum eſt, non caſus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, ſed familiæ & propinquitates, & in proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique ſanctiſſimi teſtes, hi maximi laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt: nec illæ numerare, aut * exſugere plagas pavent. Ciboſque & hortamina pugnantibus geſtant. Memoriæ proditur, quaſdam acies inclinatas jam & labantes à feminis reſtitutas, conſtantia precum & objectu pectorum, & monſtratâ cominus captivitate. quam longè impatientiùs feminarum ſuarum nomine timent: adeò ut efficaciùs obligentur animi civitatum, quibus inter obſides puellæ quoque nobiles imperantur. Ineſſe quinetiam ſanctum aliquid,*

* Fam. exigere

& providum putant: nec aut conſilia earum aſpernantur, aut reſponſa negligunt. Vidimus ſub divo Veſpaſiano Velledam, diu apud pleroſq; numinis loco habitam. Sed & olim Auriniam, & complureis alias venerati ſunt, non adulatione, nec tamquam facerent deas. Deorum maximè Mercurium colunt, cui certis diebus, humanis quoque hoſtiis litare fas habent. Herculem ac Martem conceſſis animalibus placant: pars Svevorum & Iſidi ſacrificat. Vnde cauſſa & origo peregrino ſacro, parum comperi, niſi quòd ſignum ipſum in modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem. Ceterùm nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris ſpeciem aſſimilare, ex magnitudine cæleſtium arbitrantur: lucos ac nemora conſecrant, deorumq; nominibus appellant ſecretum illud, quod ſolâ reverentiâ vident. Auſpicia, ſortéſque ut qui maximè obſervant. Sortium conſuetudo ſimplex. virgã frugiferæ arbori deciſam, in ſurculos amputant, eóſque notis quibuſdam diſcretos ſuper candidam veſtem temerè ac fortuitò ſpargunt. mox ſi publicè conſulatur, ſacerdos civitatis; ſin privatim, ipſe paterfamiliæ precatus deos, cælúmq; ſuſpiciens, ter ſingulos tollit, ſublatos ſecundùm impreſſam antè notam interpretatur. Si prohibuerunt; nulla de eâdem re in eundem diem conſulatio. Sin permiſſum; auſpicorum adhuc fides exigitur. & illud quidẽ etiam hîc notum, aviũ voces, volatúſq; interrogare. Proprium gentis, equorũ quoq; præſagia ac monitus experiri. publicè aluntur iiſdem nemoribus ac lucis, candidi & nullo mortali opere contacti, quos preſſos ſacro curru ſacerdos ac rex vel princeps civitatis comitantur, hinnitúſq; ac fremitus obſervant. Nec ulli auſpicio major fides non ſolùm apud plebem, ſed apud proceres, apud ſacerdotes. Se enim miniſtros deorũ, illos conſcios putant. Eſt & alia obſervatio auſpiciorum, quâ graviũ bellorum eventus explorant. Ejus gentis cum quâ bellum eſt, captivum quoquo modo interceptum, cum electo populariũ ſuorum, patriis quemq; armis committunt. victoria hujus vel illius, pro præjudicio accipitur. De minoribus rebus principes conſultant, de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoq;, quorũ penes plebem arbitrium eſt, apud principes pertractentur. Coëunt, niſi quid fortuitum & ſubitum inciderit, certis diebus, cùm aut inchoatur luna aut impletur. nam agendis rebus hoc auſpicatiſſimum initium credunt. Nec dierum numerũ ut nos, ſed noctium computant. Sic conſtituunt, ſic condicunt. nox ducere diem videtur. Illud ex libertate vitium, quòd non ſimul, nec juſſi conveniunt, ſed & alter, & tertius dies contatione coëuntium abſumitur. Vt turba placuit, conſidunt armati. Silentium per ſacerdotes, quibus tum & coërcendi jus eſt, imperatur. Mox rex vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia eſt, audiuntur, auctoritate ſvadendi magis quàm jubendi poteſtate. Si diſplicuit ſententia, fremitu aſpernantur: ſin placuit, frameas concutiunt. Honoratiſſimum aſſenſus genus eſt, armis laudare. Licet apud concilium accuſare quoque, & diſcrimen capitis intendere. Diſtinctio pœnarum ex delicto.

diu apud pleroſque numinis loco habitam. ſed & olim Auriniam & complureis alias venerati ſunt; non adulatione, nec tamquàm facerent deas. Deorum maximè Mercurium colunt. qui, certis diebus, humanis quoque hoſtiis litare fas habent. Herculem ac Martem conceſſis animalibus placant. Pars Svevorum & Iſidi ſacrificat. vnde cauſa & origo peregrino ſacro, parum comperi: niſi, quòd ſignum ipſum, in modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem. Ceterùm nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris ſpeciem aſſimilare, ex magnitudine cœleſtium arbitrantur. lucos ac nemora conſecrant; deorumque nominibus appellant ſecretum illud, quod ſolâ reverentiâ vident. Auſpicia ſorteſque ut qui maximè obſervant. Sortium conſvetudo ſimplex. virgam, frugiferæ arbori deciſam, in ſurculos amputant; eos que, notis quibuſdam diſcretos, ſuper candidam veſtem temerè ac fortuitò ſpargunt. mox, ſi publicè conſulatur, ſacerdos civitatis, ſin privatim, ipſe pater familiæ, precatus deos, cœlumque ſuſpiciens, ter ſingulos tollit: ſublatos ſecundùm impreſſam ante notam interpretatur. Si prohibuerunt; nulla de eâdem re in eumdem diem conſultatio: ſin permiſſum; auſpiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam hîc notum, avium voces volatuſque interrogare. Proprium gentis, equorum quoque præſagia ac monitus experiri. publicè aluntur iiſdem nemoribus ac lucis, candidi, & nullo mortali opere contacti. quos, preſſos ſacro curru, ſacerdos ac rex, vel princeps civitatis comitantur; hinnituſque ac fremitus obſervant. nec ulli auſpicio major fides; non ſolùm agud plebem, ſed apud proceres, apud ſacerdotes. ſe enim miniſtros deorum, illos conſcios putant. Eſt & alia obſervatio auſpiciorum; quâ gravium bellorum eventus explorant. ejus gentis, cum quâ bellum eſt, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium ſuorum, patriis quemque armis, committunt. victoria hujus, vel illius, pro præjudicio accipitur. De minoribus rebus principes conſultant: de majoribus omnes, ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium eſt, apud principes pertractentur. Coëunt, niſi quid fortuitum & ſubitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auſpicatiſſimum initium credunt. Nec dierum numerum, ut nos, ſed noctium computant. ſic conſtituunt, ſic condicunt: nox ducere diem videtur. Illud ex libertate vitium, quòd non ſimul, nec juſſi conveniunt: ſed & alter & tertius dies contatione coëuntium abſumitur. Vt turba placuit, conſidunt armati. ſilentium per ſacerdotes, quibus tum & coërcendi jus eſt, imperatur. mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia eſt, audiuntur; auctoritate ſvadendi magis, quàm jubendi poteſtate. ſi diſplicuit ſententia; fremitu aſpernantur: ſin placuit; frameas concutiunt. honoratiſſimum aſſenſus genus eſt, armis laudare. Licet apud concilium accuſare quoque, & diſcrimen capitis intendere. Diſtinctio pœnarum ex delicto. proditores & transfugas

ar-

arboribus ſuſpendunt: ignavos, & imbelles, & corpore infames, cœno ac palude, injectâ inſuper crate, mergunt. Diverſitas ſupplicii illuc reſpicit, tamquàm ſcelera oſtendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abſcondi. Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero convicti multantur. pars multæ regi, vel civitati, pars ipſi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exſolvitur. Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. centeni ſingulis ex plebe comites, conſilium ſimul & auctoritas adſunt. Nihil autem neque publicæ neque privatæ rei, niſi armati, agunt. ſed arma ſumere non antè cuiquam moris, quàm civitas ſuffecturum probaverit. tum in concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus ſcuto frameaque juvenem ornant. Hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos. ante hoc, domus pars videntur; mox reipublicæ. Inſignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adoleſcentulis aſſignant. Ceteris robuſtioribus, ac jam pridem probatis aggregantur: nec rubor inter comites aſpici. Gradus quin etiam & ipſe comitatus habet, judicio ejus, quem ſectantur. magnaque & comitum æmulatio, quibus primus apud principem ſuum locus: & principum, cui plurimi & acerrimi comites. hæc dignitas, hæ vires; magno ſemper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præſidium. nec ſolùm in ſuâ gente cuique, ſed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria eſt, ſi numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim legationibus, & muneribus ornantur; & ipſâ plerumque famâ bella profligant. Cùm ventum in aciem, turpe principi, virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adæquiare. jam verò infame in omnem vitam ac probroſum, ſuperſtitem principi ſuo ex acie receſſiſſe. illum defendere, tueri, ſua quoque fortia facta gloriæ ejus aſſignare, præcipuum ſacramentum eſt. principes pro victoriâ pugnant; comites pro principe. Si civitas, in quâ orti ſunt, longâ pace & otio torpeat; plerique nobilium adoleſcentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt: qua & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clareſcunt; magnumque comitatum non niſi vi belloque tuentur. exigunt enim principis ſui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. nam epulæ, &, quamquam incomti, largi tamen apparatus, pro ſtipendio cedunt. materia munificentiæ per bella & raptus. Nec arare terram, aut exſpectare annum; tam facilè perſvaſeris, quàm vocare hoſtes, & vulnera mereri. pigrum quin imò & iners videtur, ſudore acquirere, quod poſſis ſangvine parare. Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium tranſigunt: dediti ſomno ciboque. fortiſſimus quisque & bellicoſiſſimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis ſenibusque & infirmiſſimo cuique ex familiâ, ipſi hebent: mirâ diverſitate naturæ, cùm iidem homines ſic ament inertiam, & oderint quietem.

*proditores & transfugas arboribus ſuſpendunt. ignavos, & imbelles & * corpore infames, cœno ac palude, injecta inſuper crate, mergunt. Diverſitas ſupplicii illuc reſpicit, tamquam ſcelera oſtendi oporteat dum puniuntur, flagitia abſcondi. Sed & levioribus delictis pro modo pœnarum, equorum pecorúmque numero convicti multantur. pars multæ regi vel civitati, pars ipſi qui vindicatur vel propinquis eius exſolvitur. Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni ſingulis ex plebe comites, conſilium ſimul & auctoritas, adſunt. Nihil autem neque publicæ neque privatæ rei, niſi armati agunt. Sed arma ſumere non ante cuiquam moris, quàm civitas ſuffecturum probaverit. Tum in ipſo concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus ſcuto frameáque juvenem ornant. hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos: ante hoc domus pars videntur, mox reipublicæ. Inſignis nobilitas aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adoleſcentulis aſſignant. Ceteris robuſtioribus ac jampridem probatis aggregantur. nec rubor inter comites aſpici. Gradus quinetiam & ipſe comitatus habet, judicio ejus quem ſectantur. Magnaque & comitum æmulatio, quibus primus apud principem ſuum locus: & principum, cui plurimi & acerrimi comites. Hæc dignitas, hæ vires, magno ſemper electorum juvenum globo circumdari, in pace decus, in bello præſidium. Nec ſolum in ſuâ gente cuique, ſed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria eſt, ſi numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim legationibus, & muneribus ornantur, & ipsâ plerumque famâ bella profligant. Cùm ventum in aciem, turpe principi virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adæquare. Iam verò infame in omnem vitam ac probroſum, ſuperſtitem principi ſuo ex acie receſſiſſe. Illum defendere, tueri, ſua quoque fortia facta gloriæ ejus aſſignare, præcipuum ſacramentum eſt. Principes pro victoria pugnant: comites pro principe. Si civitas, in qua orti ſunt, longâ pace & otio torpeat; plerique nobilium adoleſcentium petunt ultrò eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt. quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clareſcunt, magnumque comitatum non niſi vi bellóque tueantur. exigunt enim principis ſui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricémque frameam. Nam epulæ, & quamquam incomti, largi tamen apparatus, pro ſtipendio cedunt. Materia munificentiæ per bella, & raptus. Nec arare terram, aut exſpectare annum, tam facilè perſuaſeris, quàm vocare hoſtes & vulnera mereri. pigrum quinimmo & iners videtur ſudore acquirere, quod poſſis ſanguine parare. Quotiens bella non ineunt, [non] multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti ſomno, ciboq́ue. Fortiſſimus quisque ac bellicoſiſſimus nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis ſenibusque, & infirmiſſimo cuique ex familiâ. Ipſi hebent: mirâ diverſitate naturæ: cùm iidem homines ſic ament inertiam, & oderint quietem.*

Purgo noxiam gentem & lego, * corpore.

* Deleo negationem, quæ male repetita.

*Mos eſt civitatibus ultrò ac viritim conferre principibus vel armentorum vel frugum, *: quod pro honore acceptum, etiam neceſſitatibus ſubvenit. Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis, quæ non modò à ſingulis, ſed publicè mittuntur: electi equi, magna arma, phaleræ, torquêſque. Iam & pecuniam accipere docuimus. Nullas Germanorum populis urbes habitari, ſatis notum eſt; ne pati quidem inter ſe junctas ſedes. Colunt diſcreti ac diverſi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant, non in noſtrum morem, connexis & cohærentibus ædificiis: ſuam quiſque domum ſpatio circumdat, ſive adverſus caſus ignis remedium, ſive inſcitiâ ædificandi. Ne cæmentorum quidem apud illos aut tegularum uſus. Materiâ ad omnia utuntur informi, & citra ſpeciem aut delectationem. Quædam loca diligentius illinunt terrâ ita pura ac ſplendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur. Solent & ſubterraneos ſpecus aperire, eoſque multo inſuper fimo onerant, ſuffugium hiemi & receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejuſmodi locis molliunt: & ſi quando hoſtis advenit, aperta populatur. abdita autem & defoſſa, aut ignorantur, aut eo ipſo fallunt, quòd quærenda ſunt. Tegumen omnibus ſagum, fibulâ, aut, ſi deſit, ſpinâ conſertum. Cetera intecti, totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletiſſimi veſte diſtinguuntur, non fluitante, ſicut Sarmatæ ac Parthi, ſed ſtrictâ & ſingulos artus exprimente. Gerunt & ferarum pelles, proximi ripæ negligenter, ulteriores exquiſitiùs, ut quibus nullus per commercia cultus. Eligunt feras, & detracta velamina ſpargunt maculis, pellibúſque belluarum, quas exterior Oceanus, atque ignotum mare gignit. Nec alius feminis quàm viris habitus, niſi quòd feminæ ſæpius lineis amictibus velantur, eoſque purpura variant, partemque veſtitus ſuperioris in manicas non extendunt, nudæ brachia ac lacertos. ſed & proxima pars pectoris patet. Quamquam ſevera illic matrimonia. Nec ullam morum partem magis laudaveris. nam propè ſoli barbarorum ſingulis uxoribus contenti ſunt, exceptis admodùm paucis, qui non libidine, ſed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur. Dotem non uxor marito, ſed uxori maritus offert. Interſunt parentes & propinqui, ac munera probant: munera non ad delicias muliebres quæſita, nec quibus nova nupta comatur, ſed boves & frenatum equum, & ſcutum cum framea, gladioq;. In hæc munera uxor accipitur. atque invicem ipſa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana ſacra, hos conjugales deos arbitrantur. Ne ſe mulier extra virtutum cogitationes, extraq; bellorum caſus putet, ipſis incipientis matrimonii auſpiciis admonetur, venire ſe laborum periculorumque ſociam, idem in pace, idem in prœlio paſſuram auſuramq;. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. Sic vivendum, ſic pereundum accipere ſe quæ liberis inviolata ac digna reddat, quæ nurus accipiant, rurſúſque ad nepotes referant. Ergo ſeptâ pudicitiâ agunt, nullis ſpectaculo-*

Mos eſt civitatibus, ultrò, ac viritim conferre principibus vel armentorum, vel frugum aliquid; quod, pro honore acceptum, etiam neceſſitatibus ſubvenit. Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modò à ſingulis, ſed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phaleræ, torqueſque. jam & pecuniam accipere docuimus. Nullas Germanorum populis urbes habitari, ſatis notum eſt: ne pati quidem inter ſe junctas ſedes. colunt diſcreti, ac diverſi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant, non in noſtrum morem, connexis & cohærentibus ædificiis: ſuam quiſque domum ſpatio circumdat; ſive adverſus caſus ignis remedium, ſive inſcitiâ ædificandi. ne cæmentorum quidem apud illos aut tegularum uſus. materiâ ad omnia utuntur informi, & citra ſpeciem, aut delectationem. quædam loca diligentiùs illinunt terrâ, ita purâ ac ſplendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur. Solent & ſubterrneos ſpecus aperire: eoſque multo inſuper fimo onerant; ſuffugium hiemi, & receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejuſmodi locis molliunt: &, ſi quando hoſtis advenit, aperta populatur; abdita autem, & defoſſa, aut ignorantur, aut eo ipſo fallunt, quòd quærenda ſunt. Tegumen omnibus ſagum, fibulâ, aut, ſi deſit, ſpinâ conſertum. cetera intecti, totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletiſſimi veſte diſtinguuntur; non fluitante, ſicut Sarmatæ & Parthi; ſed ſtrictâ, & ſingulos artus exprimente. Gerunt & ferarũ pelles; ulteriores negligenter; ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripæ exquiſitiùs. eligunt feras; & detracta velamina ſpargunt maculis, pellibuſque belluarum, quas exterior oceanus atque ignotum mare gignit. Nec alius feminis, quàm viris, habitus: niſi quòd feminæ ſæpius lineis amictibus velantur; eoſque purpurâ variant; partemque veſtitus ſuperiorem in manicas non extendunt; nudæ brachia ac lacertos: ſed & proxima pars pectoris patet. quamquàm ſevera illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris. nam propè ſoli barbarorum ſingulis uxoribus contenti ſunt: exceptis admodùm paucis; qui non libidine, ſed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur. Dotem non uxor marito, ſed uxori maritus offert. interſunt parentes, & propinqui; ac munera probant: munera, non ad delicias muliebres quæſita, nec quibus nova nupta comatur; ſed boves & frenatum equum, & ſcutum cum frameâ gladioque. in hæc munera uxor accipitur: atque invicem ipſa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana ſacra, hos conjugales deos arbitrantur. ne ſe mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum caſus putet, ipſis incipientis matrimonii auſpiciis admonetur; idem in pace, idem in prœlio paſſuram, auſuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. ſic vivendum, ſic pereundum. accipere ſe, quæ liberis inviolata ac digna reddat; quæ nurus accipiant, rurſuſque ad nepotes referant. Ergo ſeptâ pudicitiâ agunt; nullis ſpectaculo-

rum

rum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ. Literarum ſecreta viri pariter ac feminæ ignorant. Pauciſſima, in tam numeroſa gente, adulteria? quorum pœna præſens, & maritis permiſſa. acciſis crinibus, nudatam coràm propinquis, expellit domo maritus; ac per omnem vicum verbere agit. publicatæ enim pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit. nemo enim illic vitia ridet: nec corrumpere & corrumpi, ſæculum vocatur. Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt; & cum ſpe votoque uxoris ſemel transigitur. ſic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas; ne tamquàm maritum, ſed tamquàm matrimonium ament. Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. Plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges. In omni domo nudi, ac ſordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excreſcunt. ſua quemque mater uberibus alit; nec ancillis, ac nutricibus delegantur. dominum, ac ſervum nullis educationis deliciis dignoſcas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt; donec ætas ſeparet ingenuos, virtus agnoſcat. Sera juvenum Venus: eoque inexhauſta pubertas. nec virgines feſtinantur: eadem juventa, ſimilis proceritas: pares validique miſcentur: ac robora parentum liberi referunt. Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem, honor. quidam ſanctiorem arctioremque hunc nexum ſangvinis arbitrantur, & in accipiendis obſidibus magis exigunt; tamquàm ii & animum firmiùs, & domum latiùs teneant. Heredes tamen ſucceſſoresque ſui cuique liberi: & nullum teſtamentum. Si liberi non ſint; proximus gradus in poſſeſſione fratres, patrui, avuncli. Quanto plus propinquorum, quo major affinium numerus, tanto gratioſior ſenectus. nec ulla orbitatis pretia. Suſcipere tam inimicitias ſeu patris, ſeu propinqui, quàm amicitias, neceſſe eſt. Nec implacabiles durant. luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero; recipitque ſatisfactionem univerſa domus: utiliter in publicum; quia periculoſiores ſunt inimicitiæ juxta libertatem. Convictibus, & hoſpitiis non alia gens effuſiùs indulget. quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur. pro fortunâ quisque apparatis epulis excipit. cùm defecerit qui modò hoſpes fuerat; monſtrator hoſpitii, & comes, proximam domum non invitati adeunt. nec intereſt: pari humanitate accipiuntur. notum, ignotumque, quantum ad jus hoſpitii, nemo diſcernit. abeunti, ſi quid popoſceris, concedere moris: & poſcendi invicem eadem facilitas. Gaudent muneribus. ſed nec data imputãt, nec acceptis obligãtur. Victus inter hoſpites comis. Statim è ſomno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur: ſæpius calidâ; ut apud quos plurimum hiems occupat. lauti, cibum capiunt. ſeparatæ ſingulis ſedes, & ſua cuique menſa. Tum ad negotia, nec minùs ſæpe ad convivia procedunt armati. Diem noctemque continuare potando, nulli probrum.

rum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ. Litterarum ſecreta viri pariter ac femina ignorant. Pauciſſima in tam numeroſâ gente adulteria, quorum pœna præſens, & maritis permiſſa. Acciſis crinibus nudatam coràm propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit. publicatæ enim pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit. Nemo enim illic vitia ridet: nec corrumpere & corrumpi, ſæculum vocatur. Melius quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt, & cum ſpe votóque uxoris ſemel transigitur. Sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unámque vitam; ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas, ne tamquam meritum, ſed tamquam matrimonium ament. Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. plúsque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges. In omni domo nudi ac ſordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excreſcunt. Sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur. Dominum ac ſervum nullis educationis deliciis dignoſcas. Inter eadem pecora, in eâdem humo degunt; donec ætas ſeparet ingenuos, virtus agnoſcat. Sera juvenum Venus, eóque inexhauſta pubertas. nec virgines feſtinantur. eadem juventa, ſimilis proceritas. pares validíque miſcentur. ac robora parentum liberi referunt. Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem honor. Quidam ſanctiorem artiorémque hunc nexum ſanguinis arbitrantur, & in accipiendis obſidibus magis exigunt, tamquam ii, & animum firmiùs & domum latiùs teneant. Heredes tamen ſucceſſoréſque ſui cuique liberi: & nullum teſtamentum. Si liberi non ſunt; proximus gradus in poſſeſſione, fratres, patrui, avunculi. Quanto plus propinquorum, quo major affinium numerus, tanto gratioſior ſenectus. nec ulla orbitatis pretia. Suſcipere tam inimicitias ſeu patris ſeu propinqui, quàm amicitias neceſſe eſt. Nec implacabiles durant. luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque ſatisfactionem univerſa domus, utiliter in publicum, quia periculoſiores ſunt inimicitiæ juxta libertatem. Convictibus & hoſpitiis non alia gens effuſiùs indulget. Quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur. pro fortunâ quisque apparatis epulis excipit. Cùm defecerit, qui modò hoſpes fuerat, monſtrator hoſpitii & comes, proximam domum non invitati adeunt. nec intereſt. pari humanitate accipiuntur. Notum ignotúmque, quantum ad jus hoſpitii, nemo diſcernit. Abeunti, ſi quid popoſceris, concedere moris: & poſcendi invicem eadem facilitas. Gaudent muneribus. ſed nec data imputant, nec acceptis obligantur. Victus inter hoſpites comis. Statim è ſomno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, ſæpius calidâ, ut apud quos plurimum hiems occupat. Lauti, cibum capiunt. ſeparatæ ſingulis ſedes, & ſua cuiq; menſa. Tum ad negotia, nec minus ſæpe ad convivia procedunt armati. Diem noctemq; continuare potando, nulli probrum.

*Crebræ ut inter vinolentos rixæ, rarò conviciis, ſæpius cæde & vulneribus tranſiguntur. Sed & de reconciliandis invicem inimicis, & jungendis affinitabus, & adſciſcendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis conſultant: tamquam nullo magis tempore aut ad ſimplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incaleſcat. Gens non aſtuta nec callida aperit adhuc ſecreta pectoris, licentiâ loci. Ergo detecta & nuda omnium mens, poſterâ die retractatur: & *ſalva utriusque temporis ratio eſt. Deliberant, dum fingere neſciunt: conſtituunt, dum errare non poſſunt. Potui humor ex ordeo aut frumento, in quandam ſimilitudinem vini corruptus. Proximi ripæ, & vinum mercantur. Cibi ſimplices, agreſtia poma, recens fera, aut lac concretum. Sine apparatu, ſine blandimentis expellunt famem. adverſus ſitim, non eadem temperantia. Si indulſeris ebrietati, ſuggerendo quantum concupiſcunt; haut minus facilè vitiis, quàm armis vincentur. Genus ſpectaculorum unum atq; in omni cœtu idem. Nudi juvenes, quibus id ludicrum eſt, inter gladios ſe atq; infeſtas frameas ſaltu jaciunt. Exercitatio artem paravit, ars decorem. non in quæſtum tamen aut mercedem. quamvis audacis laſciviæ pretium eſt, voluptas ſpectantium. Aleam (quod mirere) ſobrij inter ſeria exercent, tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut cùm omnia defecerunt, extremo ac noviſſimo jactu de libertate & de corpore contendant. Victus voluntariam ſervitutem adit. Quamvis junior, quamvis robuſtior, alligari ſe ac venire patitur. Ea eſt in re pravâ pervicacia: ipſi fidem vocant. Servos conditionis hujus per cōmercia tradunt, ut ſe quoque pudore victoriæ exſolvant. Ceteris ſervis, non in noſtrum morem deſcriptis per familiam miniſteriis, utuntur. Suam quisque ſedem, ſuos penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut veſtis, ut colono injungit: & ſervus hactenus paret. Cetera domus officia, uxor ac liberi exſequuntur. Verberare ſervum, ac vinculis & opere coërcere, rarum. Occidere ſolent, non diſciplinâ & ſeveritate, ſed impetu & irâ, ut inimicum, niſi quòd impunè. Liberti non multum ſupra ſervos ſunt, rarò aliquod momentum in domo, numquam in civitate, exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur. Ibi enim & ſuper ingenuos & ſuper nobiles aſcendunt. Apud ceteros, impares libertini libertatis argumentum ſunt. Fenus agitare & in uſuras extendere, ignotum: ideóque magis ſervatur, quàm ſi vetitum eſſet. Agri pro numero cultorum ab univerſis per vices occupantur, quos mox inter ſe ſecundum dignationem partiuntur. facilitatem partiendi, camporum ſpatia præſtant. Arva per annos mutant, & ſupereſt ager. nec enim cum vbertate & amplitudine ſoli labore contendunt, vt pomaria conſerant, prata ſepiant, & hortos rigent. ſola terræ ſeges imperatur. Vnde annum quoque ipſum non in totidem digerunt ſpecies. Hiems & ver & æſtas intellectum ac vocabula habent: autumni perinde nomen ac bona ignorantur. Funerum nulla ambitio. Id ſolum obſervatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. Struem rogi,*

* Puto leg. *ſua.*

Crebræ, ut inter vinolentos, rixæ. rarò conviciis, ſæpius cæde & vulneribus tranſiguntur. Sed & de reconciliandis invicem inimicis, de jungendis affinitatibus, & adſciſcendis principibus, • de pace denique ac bello plerumq; in cōviviis conſultant: tamquàm nullo magis tempore aut ad ſimplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incaleſcat. Gens non aſtuta nec callida aperit tunc ſecreta pectoris, licentiâ loci: ergo detecta & nuda omnium mens poſterâ die retractatur. & ſua utriusque temporis ratio eſt. deliberant, dum fingere neſciunt; conſtituunt, dum errare non poſſunt. Potui humor ex ordeo, aut frumento, in quamdam ſimilitudinem vini corruptus. proximi ripæ & vinum mercantur. Cibi ſimplices: agreſtia poma, recens fera, aut lac concretum. ſine apparatu, ſine blandimentis expellunt famem. Adversùs ſitim non eadem temperantia. ſi indulſeris ebrietati, ſuggerendo quantum concupiſcunt; haut minùs facilè vitiis, quàm armis vincentur. Genus ſpectaculorum unum, atque in omni cœtu idem. nudi juvenes, quibus id ludicrum eſt, inter gladios ſe atque infeſtas frameas ſaltu jaciunt. exercitatio artem paravit; ars decorem. non in quæſtum tamen, aut mercedem: quamvis audacis laſciviæ pretium eſt, voluptas ſpectantium. Aleam (quod mirere) ſobrii inter ſeria exercent, tantâ lucrandi, perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac noviſſimo jactu de libertate & de corpore contendant. Victus voluntariam ſervitutem adit. quamvis junior, quamvis robuſtior; alligari ſe ac venire patitur. ea eſt in re pravâ pervicacia: ipſi fidem vocant. Servos conditionis hujus per commercia tradunt; ut ſe quoque pudore victoriæ exſolvant. Ceteris ſervis non in noſtrum morem, deſcriptis per familiam miniſteriis, utuntur. ſuam quiſque ſedem, ſuos penates regit. frumenti modum dominus, aut pecoris, aut veſtis, ut colono, injungit: & ſervus hactenus paret. cetera domus officia uxor ac liberi exſequuntur. Verberare ſervum, ac vinculis & opere coërcere, rarum. occidere ſolent: non diſciplinâ, & ſeveritate; ſed impetu, & irâ, ut inimicum; niſi, quòd impunè. Liberti non multum ſupra ſervos ſunt: rarò aliquod momentum in domo, numquàm in civitate; exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur. ibi enim & ſuper ingenuos, & ſuper nobiles aſcendunt. apud ceteros, impares libertini libertatis argumentum ſunt. Fenus agitare, & in uſuras extendere, ignotum. ideóque magis ſervatur, quàm ſi vetitum eſſet. Agri, pro numero cultorum, ab univerſis per vicos occupantur. quos mox inter ſe ſecundum dignationem partiuntur. facilitatem partiendi camporum ſpatia præſtant. Arva per annos mutant: & ſupereſt ager. nec enim cum ubertate & amplitudine ſoli labore contendunt; ut pomaria conſerant, & hortos ſepiant, & prata rigent. ſola terræ ſeges imperatur. Vnde annum quoque ipſum non in totidem, quot nos, digerunt ſpecies. hiems, & ver, & æſtas, intellectum ac vocabula habent: autumni perinde nomen ac bona ignorantur. Funerum nulla ambitio. id ſolum obſervatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur.

tur. ſtruem rogi nec veſtibus nec odoribus cumulant. ſua cuique arma, quorumdam igni & equus adjicitur. ſepulcrum ceſpes erigit. monumentorum arduum & operoſum honorem, ut gravem defunctis, aſpernantur. Lamenta ac lacrymas citò, dolorem & triſtitiam tardè ponunt. feminis lugere honeſtum eſt; viris, meminiſſe. Hæc in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus. Nunc ſingularum gentium inſtituta, ritusque, quatenus differant, quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam. Validiores olim Gallorum res fuiſſe, ſummus auctorum divus Iulius tradit. eóque credibile eſt, etiam Gallos in Germaniam tranſgreſſos. quantulum enim amnis obſtabat, quò minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque ſedes, promiſcuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ diviſas? Igitur inter Hercyniam ſilvam Rhenumque & Mœnum amnes Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuère. Manet adhuc Bojemi nomen: ſignificatque loci veterem memoriam; quamvis mutatis cultoribus. Sed, utrùm Araviſci in Pannoniam ab Oſis, Germanorum natione, an Oſi ab Araviſcis in Germaniam commigraverint, cùm eodem adhuc ſermone, inſtitutis, moribus utantur, incertum eſt: quia, pari olim inopiâ ac libertate, eadem utriusque ripæ bona malaque erant. Treveri ac Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitioſi ſunt: tamquàm per hanc gloriam ſangvinis à ſimilitudine & inertiâ Gallorum ſeparentur. Ipſam Rheni ripam haud dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Treboci, Nemetes. Vbii quidem, quamquàm Romana colonia eſſe meruerint, ac libentiùs Agrippinenſes conditoris ſui nomine vocentur, origine non erubeſcunt: transgreſſi olim, & experimento fidei ſuper ipſam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut cuſtodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripâ, ſed inſulam Rheni amnis colunt; Cattorum quondam populus, & ſeditione domeſticâ in eas ſedes tranſgreſſus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos, & antiquæ ſocietatis inſigne. nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit. exemti oneribus & collationibus, & tantùm in uſum prœliorum ſepoſiti, velut tela atque arma, bellis reſervantur. Eſt in eodem obſequio & Mattiacorum gens. protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum ultraque veteres terminos imperii reverentiam. Ita ſede finibusque in ſuâ ripâ, mente animoque nobiscum agunt; cetera ſimiles Batavis, niſi quòd ipſo adhuc terræ ſuæ ſolo & cœlo acriùs animantur. Non numeraverim inter Germaniæ populos, quamquàm trans Rhenum Danubiumque conſederint, eos qui decumates agros exercent. Leviſſimus quisque Gallorum, & inopiâ audax, dubiæ poſſeſſionis ſolum occupavêre. mox limite acto, promotisque præſidiis, ſinus imperii, & pars provinciæ habentur. Vltra hos Catti initium ſedis ab Hercynio ſaltu inchoant, non ita effuſis ac paluſtribus locis, ut ceteræ civitates, in quas Germania pateſcit. durant ſiquidem colles, paulatimque rareſcunt. & Cattos

*nec veſtibus, nec odoribus cumulant. ſua cuique arma, quorundam igni & equus adjicitur. Sepulcrum ceſpes erigit. Monumentorum arduum & operoſum honorem, ut gravem defunctis, aſpernantur. Lamenta ac lacrymas citò, dolorem & triſtitiam tardè ponunt. Feminis lugere honeſtum eſt: viris meminiſſe. Hæc in commune, de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus. Nunc ſingularum gentium, inſtituta, ritúsque quatenus differant: quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam. Validiores olim Gallorum res fuiſſe ſummus auctorum divus Iulius tradit. eóque credibile eſt, etiam Gallos in Germaniam tranſgreſſos. Quantulum enim amnis obſtabat, quo minus, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretq; ſedes promiſcuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ diviſas? Igitur inter Hercyniam ſilvam, Rhenumq; & Mœnum amnes, Helvetij; ulteriora Boij, Gallica utraque gens, tenuêre. Manet adhuc Boiemi nomen, ſignificátque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus. Sed utrum Araviſci in Pannoniam ab Oſis Germanorum natione, an Oſi ab Araviſcis in Germaniam commigraverint, cùm eodem adhuc ſermone, inſtitutis, moribus utantur, incertum eſt: quia pari olim inopiâ ac libertate, eadem utriusque ripæ bona maláque erant. Treveri & Nervij circa affectationem Germanicæ originis ultrò ambitioſi ſunt, tamquam per hanc gloriam ſanguinis, à ſimilitudine & inertiâ Gallorum ſeparentur. Ipſam Rheni ripam haut dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Treboci, Nemetes. Vbij quidem, quamquam Romana colonia eſſe meruerint, ac libentiùs Agrippinenſes conditoris ſui nomine vocentur, origine * erubeſcunt, tranſgreſſi olim, & experimento fidei ſuper ipſam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut cuſtodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripâ, ſed inſulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populus, & ſeditione domeſticâ in eas ſedes tranſgreſſus, in quibus pars Romani imperij fierent. Manet honos, & antiquæ ſocietatis inſigne, nam nec tributis * contemnuntur, nec publicanus atterit. exemti oneribus & collationibus, & tantùm in uſum prœliorum ſepoſiti, velut tela atque arma, bellis reſervantur. Eſt in eodem obſequio & Mattiacorum gens. Protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum, ultráque veteres terminos imperij reverentiam. Ita ſede finibusq; in ſuâ ripâ, mente animóque nobiscum agunt, cetera ſimiles Batavis, niſi quòd ipſo adhuc terræ ſuæ ſolo & cælo acriùs animantur. Non numeraverim inter Germaniæ populos, quamquam trans Rhenum Danubiúmque conſederint, eos qui Decumates agros exercent. Leviſſimus quisque Gallorum, & inopiâ audax, dubiæ poſſeſſionis ſolum occupavêre. Mox limite * acto promotisq; præſidijs, ſinus imperij, & pars provinciæ habentur. Vltra hos Catti initium ſedis ab Hercynio ſaltu inchoant, non ita effuſis ac paluſtribus locis, ut ceteræ civitates; in quas Germania pateſcit. durant ſiquidem colles, paulatimq; rareſcunt: & Cattos ſuos ſaltus Hercynius proſequitur ſimul*

* Videtur immittenda vox, *non erubeſcunt*.

* Scribo, *contunduntur*, aut, *continentur*.

* Leg. *ancto*.

atque deponit. Duriora genti corpora, ſtricti artus, minax vultus, & maior animi vigor. Multum (ut inter Germanos) rationis ac ſolertiæ: præponere electos, audire præpoſitos, noſſe ordines, intelligere occaſiones, differre impetus, diſponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quódque rariſſimum, nec niſi ratione diſciplinæ conceſſum, plus reponere in duce quàm in exercitu. omne robur in pedite, quem ſuper arma ferramentis quoque & copiis onerant. Alios ad prælium ire videas, Cattos ad bellum. rari excurſus & fortuita pugna. Equeſtrium ſanè virium id proprium, citò parare victoriam, citò cedere. Velocitas juxta formidinem, contatio propior conſtantiæ eſt. Et aliis Germanorum populis uſurpatum, rara & privata cujuſque audentia, apud Cattos in conſenſum vertit, ut primùm adoleverint crinem barbámque ſummittere, nec niſi hoſte cæſo exuere votivum obligatúmque virtuti oris habitum. Super ſanguinem & ſpolia, revelant frontem, ſéque tum demum pretia naſcendi rettuliſſe, dignóſque partriâ ac parentibus ferunt. Ignavis & imbellibus manet ſqualor. Fortiſſimus quiſque ferreum inſuper annulum (ignominioſum id genti) velut vinculum geſtat, donec ſe cæde hoſtis abſolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. Iámque canent inſignes & hoſtibus ſimul, ſuiſq; monſtrati. omnium penes hos initia pugnarum. hæc prima ſemper acies, viſu nova. Nam ne in pace quidem vultu mitiore manſueſcunt. Nulli domus, aut ager, aut aliqua cura; prout ad quemque venère aluntur, prodigi alieni, comtemtores ſui, donec exſanguis ſenectus tam duræ virtuti impares faciat. Proximi Cattis certum iam alveo Rhenum, quique terminus eſſe ſufficiat, Vſipii ac Tencteri colunt. Tencteri ſuper ſolitum bellorum decus, equeſtris diſciplinæ arte præcellunt. Nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. Sic inſtituère majores, poſteri imitantur. Hi luſus infantium, hæc juvenum æmulatio; perſeverant ſenes. inter familiam, & penates, & jura ſucceſſionum, equi traduntur. excipit filius, non ut cetera maximus natu, ſed prout ferox bello & melior. Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamavos & Angrivarios immigraſſe narratur, pulſis Bructeris ac penitus exciſis, vicinarum conſenſu nationum, ſeu ſuperbiæ odio, ſeu prædæ dulcedine, ſeu favore quodam erga nos deorum. nam ne ſpectaculo quidem prœlii invidère. ſuper LX milia non armis teliſque Romanis, ſed, quod magnificentius eſt, oblectationi oculiſque ceciderunt. Maneat quæſo, durétque gentibus ſi non amor noſtri, at certè odium ſui: quando urgentibus imperii fatis nihil jam præſtare fortuna majus poteſt, quàm hoſtium diſcordiam. Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini, & Chaſuari cludunt, aliæq; gentes haut perinde memoratæ. à fronte Friſii excipiunt. Majoribus minoribúſque Friſiis vocabulum eſt, ex modo virium; utraque nationes uſque ad Oceanum Rheno prætexuntur, ambiúntque immenſos inſuper lacus,

ſuos ſaltus Hercynius proſequitur ſimul atque deponit. Duriora genti corpora, ſtricti artus, minax vultus, & major animi vigor. multum, ut inter Germanos, rationis ac ſolertiæ: præponere electos, audire præpoſitos, noſſe ordines, intelligere occaſiones, differre impetus, diſponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare; quodque rariſſimum, nec niſi ratione diſciplinæ conceſſum, plus reponere in duce quàm in exercitu; omne robur in pedite, quem ſuper arma ferramentis quoque & copiis onerant. alios ad prœlium ire videas, Cattos ad bellum. rari excurſus, & fortuita pugna. Equeſtrium ſanè virium id proprium; citò parare victoriam, citò cedere. velocitas juxta formidinem, contatio propior conſtantiæ eſt. Et aliis Germanorum populis uſurpatum, rarâ & privatâ cujuſque audentiâ, apud Cattos in conſenſum vertit; ut primùm adoleverint, crinem barbamque ſummittere; nec, niſi hoſte cæſo, exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. ſuper ſangvinem & ſpolia revelant frontem: ſeque tum demum pretia naſcendi retuliſſe, dignoſque patriâ ac parentibus ferunt. ignavis & imbellibus manet ſqualor. fortiſſimus quiſque ferreum inſuper annulum (ignominioſum id genti) velut vinculum geſtat; donec ſe cæde hoſtis abſolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. jamq; canent inſignes, & hoſtibus ſimul ſuiſque monſtrati. omnium penes hos initia pugnarum. hæc prima ſemper acies, viſu nova. nam ne in pace quidem vultu mitiore manſveſcunt. nulli domus, aut ager, aut aliqua cura: prout ad quemque venère, aluntur; prodigi alieni, contemtores ſui, donec exſangvis ſenectus tam duræ virtuti impares faciat. Proximi Cattis, certum jam alveo Rhenum, quique terminus eſſe ſufficiat, Vſipii ac Tencteri colunt. Tencteri, ſuper ſolitum bellorum decus, equeſtris diſciplinæ arte præcellunt. nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. ſic inſtituère majores; poſteri imitantur. Hi luſus infantium, hæc juvenum æmulatio; perſeverant ſenes. inter familiam, & penates, & jura ſucceſſionum, equi traduntur. excipit filius, non, ut cetera, maximus natu, ſed prout ferox bello, & melior. Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigraſſe narratur; pulſis Bructeris, ac penitus exciſis, vicinarum conſenſu nationum, ſeu ſuperbiæ odio, ſeu prædæ dulcedine, ſeu favore quodam erga nos deorum. nam ne ſpectaculo quidem prœlii invidère. ſuper LX millia, non armis teliſque Romanis, ſed quod magnificentius eſt, oblectationi oculiſque ceciderunt. Maneat, quæſo, duretque gentibus, ſi non amor noſtri, at certè odium ſui: quando, urgentibus imperii fatis, nihil jam præſtare fortuna majus poteſt, quàm hoſtium diſcordiam. Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chaſſuarii cludunt, aliæque gentes, haut perinde memoratæ: à fronte Friſii excipiunt. Majoribus Minoribuſque Friſiis vocabulum eſt, ex modo virium. vtræque nationes uſque ad oceanum Rheno prætexuntur;

ambi-

ambiuntque immenſos inſuper lacus, & Romanis claſſibus navigatos. Ipſum quin etiam oceanum illà tentavimus. & ſupereſſe adhuc Herculis columnas, fama vulgavit: ſive adiit Hercules; ſeu, quidquid ubique magnificum eſt, in claritatem ejus referre conſvevimus. nec defuit audentia Druſo Germanico; ſed obſtitit oceanus, in ſe ſimul atque in Herculem inquiri. mox nemo tentavit: ſanctiusque ac reverentius viſum, de actis deorum credere, quàm ſcire. Hactenus in occidentem Germaniam novimus. In ſeptentrionem ingenti flexu redit. ac primò ſtatim Chaucorum gens, quamquàm incipiat à Friſiis, ac partem litoris occupet, omnium, quas expoſui, gentium lateribus obtenditur; donec in Cattos uſque ſinuetur. tam immenſum terrarum ſpatium non tenent tantùm Chauci, ſed & implent: populus inter Germanos nobiliſſimus; quique magnitudinem ſuam malit juſtitiâ tueri. ſine cupiditate, ſine impotentiâ, quieti ſecretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. idque præcipuum virtutis ac virium argumentum eſt, quòd, ut ſuperiores agant, non per injurias aſſequuntur. promta tamen omnibus arma; ac, ſi res poſcat, exercitus; plurimum virorum, equorumque: & quieſcentibus eadem fama. In latere Chaucorum Cattorùmque *Cheruſci* nimiam ac marcentem diu pacem illaceſſiti nutrierunt. idque jocundius, quàm tutius fuit. quia inter impotentes & validos *falsò* quieſcas: ubi manu agitur, modeſtia ac probitas nomina ſuperioris ſunt. ita, qui olim boni æquique Cheruſci, nunc inertes ac ſtulti vocantur: Cattis victoribus fortuna in ſapientiam ceſſit. Tacti ruinâ Cheruſcorum & Foſi, contermina gens: adverſarum rerum ex æquo ſocii: cùm in ſecundis minores fuiſſent. Eundem Germaniæ ſinum, proximi oceano, Cimbri tenent: parva nunc civitas, ſed gloria ingens. veteriſque famæ latè veſtigia manent, utrâque ripâ caſtra, ac ſpatia; quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exercitus fidem. Sexcenteſimum & quadrageſimum annum urbs noſtra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita ſunt arma; Cæcilio Metello ac Papirio Carbone Coss. ex quo ſi ad alterum imperatoris Trajani conſulatum computemus; ducenti fermè & decem anni colliguntur. tam diu Germania vincitur. non Samnis, non Pœni, non Hiſpaniæ, Galliæve, ne Parthi quidem ſæpius admonuêre. quippe regno Arſacis acrior eſt Germanorum libertas. quid enim aliud nobis, quàm cædem Craſſi, amiſſo & ipſe Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? at Germani, Carbone, & Caſſio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio, fuſis vel captis, quinque ſimul conſulareis exercitus populo Romano, Varum, treſque cum eo legiones etiam Cæſari abſtulerunt. nec impunè C. Marius in Italiâ, divus Iulius in Galliâ, Druſus ac Nero & Germanicus in ſuis eos ſedibus perculerunt. mox ingentes C. Cæſaris minæ in ludibrium verſæ. inde otium; donec, occaſione

& Romanis claſſibus navigatos. Ipſum quinetiam Oceanum illà tentavimus. & ſupereſſe adhuc Herculis columnas fama vulgavit: ſive adiit Hercules, ſeu quidquid ubique magnificum eſt, in claritatem ejus referre conſenſimus. Nec defuit audentia Druſo Germanico, ſed obſtitit Oceanus in ſe ſimul atque in Herculem inquiri. Mox nemo tentavit: ſanctiùsque ac reverentius viſum, de actis deorum credere, quàm ſcire. Hactenus in Occidentem, Germaniam novimus. In Septemtrionem, ingenti flexu redit. Ac primò ſtatim Chaucorum gens, quamquam incipiat à Friſiis, ac partem litoris occupet, omnium quas expoſui gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos uſque ſinuetur. tam immenſum terrarum ſpatium non tenent tantùm Chauci, ſed & implent: populus inter Germanos nobiliſſimus, quique magnitudinem ſuam malit juſtitiâ tueri. ſine cupiditate, ſine impotentiâ, quieti ſecretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idque præcipuum virtutis ac virium argumentum eſt, quod ut ſuperiores agant, non per injurias aſſequuntur. Promta tamen omnibus arma, ac ſi res poſcat, exercitus; plurimum virorum equorumq;: & quieſcentibus eadem fama. In latere Chaucorum, Cattorùmque Cheruſci nimiam ac marcentem diu pacem illaceſſiti nutrierunt. idq; jocundius, quàm tutius fuit, quia inter impotentes & validos falsò quieſcas: ubi manu agitur, modeſtia ac probitas nomina ſuperioris ſunt. Ita qui olim boni æquiq; Cheruſci, nunc inertes ac ſtulti vocantur: Cattis victoribus fortuna in ſapientiam ceſſit. Tacti ruinâ Cheruſcorum & Foſi contermina gens, adverſarum rerum ex æquo ſocii, cùm in ſecundis minores fuiſſent. Eundem Germaniæ ſinum proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas, ſed gloriâ ingens. veteriſque famæ latè veſtigia manent, utrâque ripâ caſtra, ac ſpatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manuſque gentis, & tam magni exercitus fidem. Sexcenteſimum & quadrageſimum annum urbs noſtra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita ſunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone Coss. Ex quo ſi ad alterum imperatoris Trajani conſulatum computemus, ducenti fermè & decem anni colliguntur. tamdiu Germania vincitur. Medio tam longi ævi ſpatio, multa invicem damna. non Samnis, non Pœni, non Hiſpania, Galliæ ve; ne Parthi quidem ſæpius admonuere. quippe regno Arſacis acrior eſt Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis quàm cædem Craſſi, amiſſo & ipſe Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At Germani Carbone & Caſſio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio fuſis vel captis, quinque ſimul conſulareis exercitus Populo Romano; Varum treſq; cum eo legiones etiam Cæſari abſtulerunt. nec impune C. Marius in Italiâ, divus Julius in Galliâ, Druſus ac Nero & Germanicus in ſuis eos ſedibus perculerunt. Mox ingentes C. Cæſaris minæ in ludibrium verſa. Inde otium, donec occaſione

diſcordiæ

diſcordiæ noſtra & civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavere: ac rurſus pulſi inde, proximis temporibus triumphati magis quàm victi ſunt. Nunc de Svevis dicendum eſt, quorum non una ut Cattorum Tencterorúmve gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusq; diſcreti, quamquam in commune Svevi vocentur. Inſigne gentis; obliquare crinem, nodóque ſubſtringere. Sic Svèvi à ceteris Germanis: ſic Svevorum ingenui à ſervis ſeparantur. Sic in aliis gentibus ſeu cognatione aliqua Svevorum, ſeu (quod ſæpe accidit) imitatione, rarum & intra juventa ſpatium: apud Svevos uſque ad canitiem horrentem capillum retrò ſequuntur, ac ſæpe in ipſo ſolo vertice religant. principes & ornatiorem habent. Ea cura formæ, ſed innoxiæ. Neque enim ut ament amenturve: in altitudinem quandam & terrorem adituri bella comti, ut hoſtium oculis, ornantur. Vetuſtiſſimos ſe nobiliſſimóſque Svevorum Semnones memorant. Fides antiquitatis, religione firmatur. Stato tempore in ſilvam auguriis patrum & priſcâ formidine ſacram, omnes ejuſdem ſangvinis populi legationibus coëunt, cæſóque publicè homine celebrant barbari ritus horrenda primordia. Eſt & alia luco reverentia. Nemo niſi vinculo ligatus ingreditur, ut minor, & poteſtatem numinis præ ſe ferens. ſi fortè prolapſus eſt, attolli & inſurgere haut licitum. per humum evolvuntur. eóque omnis ſuperſtitio reſpicit, tamquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus, cetera ſubjecta atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum. centum pagis habitatur: magnóque corpore efficitur, ut ſe Svevorum caput credant. Contrà Langobardos paucitas nobilitat, quòd plurimis ac valentiſſimis nationibus cincti, non per obſequium, ſed prœliis & periclitando tuti ſunt. Reudigni deinde & Aviones, & Angli, & Varini, & Eudoſes, & Svardones, & Nuithones fluminibus aut ſilvis muniuntur. nec quidquam notabile in ſingulis, niſi quòd in commune Herthum, id eſt, Terram matrem colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. Eſt in inſula Oceani Caſtum nemus, dicatum in eo vehiculum veſte contectum, attingere uni ſacerdoti conceſſum. Is adeſſe penetrali deam intelligit, vectámque bubus feminis multâ cum veneratione proſequitur. Læti tunc dies, feſta loca, quæcumque adventu hoſpitióque dignatur. Non bella ineunt, non arma ſumunt, clauſum omne ferrum. pax et quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata, donec idem ſacerdos ſatiatam converſatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum et veſtes, et ſi credere velis, numen ipſum ſecreto lacu abluitur. Servi miniſtrant, quos ſtatim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, ſanctáque ignorantia, quid ſit illud quod tantùm perituri vident. Et hæc quidem pars Svevorum in ſecretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut quo modo paulo antè Rhenum, ſic nunc Danubium ſequar) Hermundurorum civitas, fida Romanis, eóque

diſcordiæ noſtræ & civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavère. ac rurſus, pulſi inde, proximis temporibus triumphati magis quàm victi ſunt. Nunc de Svevis dicendum eſt. quorum non una, ut Cattorum, Tencterorumve, gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibuſque diſcreti; quamquàm in commune Svevi vocentur. Inſigne gentis, obliquare crinem, nodoque ſubſtringere. ſic Svevi à ceteris Germanis, ſic Svevorum ingenui à ſervis ſeparantur. ſic in aliis gentibus, ſeu cognatione aliquâ Svevorum, ſeu, quod ſæpe accidit, imitatione, rarum, & intra juventæ ſpatium: apud Svevos, uſque ad canitiem, horrentem capillum retro ſequuntur. ac ſæpe in ipſo ſolo vertice religant principes, & ornatiorem habent. ea cura formæ; ſed innoxiæ. neque enim, ut ament, amenturve: in altitudinem quamdam & terrorem, adituri bella, comti, ut hoſtium oculis ornantur. Vetuſtiſſimos ſe nobiliſſimoſque Svevorum Semnones memorant. fides antiquitatis, religione firmatur. ſtato tempore in ſilvam, auguriis patrum & priſcâ formidine ſacram, omnes ejuſdem ſangvinis populi legationibus coëunt: cæſoque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia. Eſt & alia luco reverentia. nemo, niſi vinculo ligatus, ingreditur; ut minor, & poteſtatem numinis præ ſe ferens. ſi fortè prolapſus eſt: attolli, & inſurgere, haut licitum: per humum evolvuntur. eóque omnis ſuperſtitio reſpicit, tamquàm inde initia gentis, ibi regnator omnium deus: cetera ſubjecta, atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum. centum pagis habitatur: magnoque corpore efficitur, ut ſe Svevorum caput credant. Contrà Langobardos paucitas nobilitat: quòd plurimis ac valentiſſimis nationibus cincti, non per obſequium, ſed prœliis & periclitando tuti ſunt. Deuringi deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoſes, & Svardones, & Nuithones, fluminibus aut ſilvis muniuntur. nec quidquam notabile in ſingulis, niſi quòd in commune Hertham; id eſt, Terram matrem colunt; eamque intervenire rebus hominum, invehi populis, arbitrantur. Eſt in inſulâ oceani ſacrum nemus. dicatum in eo vehiculum, veſte contectum, attingere uni ſacerdoti conceſſum. is adeſſe penetrali deam intelligit: vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione proſequitur. Læti tunc dies; feſta loca, quæcumque adventu hoſpitioque dignatur. non bella ineunt, non arma ſumunt; clauſum omne ferrum: pax & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata: donec idem ſacerdos ſatiatam converſione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum & veſtis, & (ſi credere velis) numen ipſum ſecreto lacu abluitur. ſervi miniſtrant: quos ſtatim idem lacus haurit. arcanus hinc terror, ſanctaque ignorantia, quid ſit illud, quod tantùm perituri vident. Et hæc quidem pars Svevorum in ſecretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut, quo modo paulo antè Rhenum, ſic nunc Danubium ſequar) Hermundurorum civitas; fida Romanis; eóque ſolis Germanorum non in ripâ commercium.

cium; ſed penitus, atque in ſpendidiſſimâ Rhætiæ provinciæ coloniâ. paſſim ſine cuſtode tranſeunt: & cùm ceteris gentibus arma modò caſtraque noſtra oſtendamus; his domos villaſque patefecimus, non concupiſcentibus. In Hermunduris Albis oritur, flumen inclitum, & notum olim: nunc tantùm auditur. Iuxta Hermunduros Nariſci, ac deinde Marcomani, & Quadi agunt. præcipua Marcomanorum gloria, viresque; atque ipſa etiam ſedes, pulſis olim Bojis, virtute parta. nec Nariſci Quadive degenerant. eaque Germaniæ velut frons eſt, quatenus Danubio prætexitur. Marcomanis Quadiſque usque ad noſtram memoriam reges manſerunt ex gente ipſarum; nobile Marobodui & Tudri genus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus ex auctoritate Romanâ. rarò armis noſtris, ſæpius pecuniâ juvatur. Nec minus valent reto Marſingi, Gothini, Oſi, Burii: terga Marcomarnorum Quadorumque claudunt. è quibus Marſingi & Burii ſermone cultuque Svevos referunt: Gothinos Gallica, Oſos Pannonica lingva coarguit non eſſe Germanos; & quod tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatæ, partem Quadi, ut alienigenis, imponunt. Gothini, quò magis pudeat, & ferrum effodiunt. omneſque hi populi pauca campeſtrium, ceterùm ſaltus & vertices montium jugumque inſederunt. dirimit enim ſcinditque Sveviam continuum montium jugum: ultra quod plurimæ gentes agunt. ex quibus latiſſimè patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffuſum. valentiſſimas nominaſſe ſufficiet; Arios, Helveconas, Manimos, Elyſios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus oſtenditur. præſidet ſacerdos muliebri ornatu. ſed deos interpretatione Romani Caſtorem Pollucemque memorant. ejus numinis nomen Alcis. nulla ſimulacra, nullum peregrinæ ſuperſtitionis veſtigium: ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterùm Arii, ſuper vires, quibus enumeratos paulo antè populos antecedunt, truces, inſitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra ſcuta, tincta corpora, atras ad prœlia noctes legunt: ipſaque formidine atque umbrâ feralis exercitus terrorem inferunt; nullo hoſtium ſuſtinente novam ac velut infernum aſpectum. nam primi in omnibus præliis oculi vincuntur. Trans Lygios Gothones regnantur, paulo jam addictiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen ſupra libertatem. protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium inſigne, rotunda ſcuta, breves gladii, & erga reges obſequium. Svionum hinc civitates, ipſo in oceano, præter viros armaque, claſſibus valent. Forma navium eo differt, quòd utrimque prora paratam ſemper appulſui frontem agit. nec velis miniſtrant; nec remos in ordinem lateribus adjungunt. ſolutum, ut in quibuſdam fluminum, & mutabile, ut res poſcit, hinc vel illinc remigium. Eſt apud illos & opibus honos. eóque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiſcuo: ſed clauſa

*ſolis Germanorum non in ripâ commercium, ſed penitus, atque in ſplendidiſſimâ Rhetiæ provinciæ colonia. paſſim ſine cuſtode tranſeunt, & cùm ceteris gentibus arma modò caſtráque noſtra oſtendamus, his domos, villaſque patefecimus, non concupiſcentibus. In Hermunduris Albis oritur flumen inclitum et notum olim: nunc tantùm auditur. Iuxta Hermunduros Nariſci, ac deinde Marcomani et Quadi agunt. Præcipua Marcomanorum gloria viresque, atque ipſa etiam ſedes pulſis olim Bojis virtute parta. Nec Nariſci Quadîve degenerant. Eaque Germaniæ velut frons eſt. quatenus Danubio prætexitur. Marcomanis, Quadiſve uſque ad noſtram memoriam reges manſerunt, ex gente ipſorum. nobile Marobodui & Tudri genus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus, ex auctoritate Romanâ. rarò armis noſtris, ſæpius pecuniâ juvantur. Nec minus valent retrò Marſigni, Gothini, Oſi, Burij: terga Marcomanorum Quadorumq; claudunt. è quibus Marſigni, & Burij ſermone cultuque Suevos referunt. Gothinos Gallica, Oſos Pannonica lingua coarguit non eſſe Germanos: & quòd tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatæ, partẽ Quadi ut alienigenis imponunt. Gothini, quò magis pudeat, & ferrum effodiunt. omneſq; hi populi pauca campeſtrium, ceterùm ſaltus et vertices montium jugumq; inſederunt. Dirimit enim ſcinditque Sueviam continuum montium jugum, ultra quod plurimæ gentes agunt. ex quibus latiſſimè patet Lygiorum nomen in plures civitates diffuſum. Valentiſſimas nominaſſe ſufficiet, Arios, Helveconas, Manimos, Elyſios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus oſtenditur. Præſidet ſacerdos muliebri ornatu, ſed deos interpretatione Romani Caſtorem Pollucemque memorant. Ejus numinis nomen Alcis. nulla ſimulacra, nullum peregrinæ ſuperſtitionis veſtigium. ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterùm Arij ſuper vires, quibus enumeratos paulò antè populos antecedunt, truces, inſitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra ſcuta, tincta corpora, atras ad prœlia noctes legunt: ipſáque formidine atque umbrâ feralis exercitus terrorem inferunt, nullo hoſtium ſuſtinente novum ac velut infernum aſpectum. nam primi in omnibus prœliis oculi vincuntur. Trans Lygios Gothones regnantur, paulo jam addictiùs quàm ceteræ Germanorum gentes, nondum tamen ſupra libertatem. Protinus deinde ab Oceano Rugij, & Lemovij: omniùmque harum gentium inſigne, rotunda ſcuta, breves gladij, & erga reges obſequium. Suionum hinc civitates, ipſo in Oceano, præter viros armáque claſſibus valent. formâ navium eo differt, quòd utrimque prora paratam ſemper appulſui frontem agit: nec velis * miniſtrantur, nec remos in ordinem lateribus adjungunt. Solutum ut in quibuſdam fluminum, et mutabile ut res poſcit, hinc vel illinc remigium. Eſt apud illos & opibus honos. eóque unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma ut apud ceteros Germanos in promiſcuo, ſed clauſa ſub cuſtode et quidem ſervo: quia ſubitos hoſtium*

* Scribo miniſtrant

ſtium incurſus prohibet Oceanus. otioſa porrò armatorum manus facilè laſciviunt. enim verò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere regia utilitas eſt. Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac propè immotum, quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides: quòd extremus cadentis jam ſolis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut ſidera hebetet.
* Lego, ſe mergentis. Sonum inſuper * emergentis audiri, formáſque deorum, & radios capitis aſpici perſuaſio adjicit. Illuc usque (& fama vera) tantùm natura. Ergo jam dextro Svevici maris littore Æſtyorum gentes alluuntur: quibus ritus habitúſque Svevorum, lingua Britannicæ propior. Matrem deûm venerantur. inſigne ſuperſtitionis formas
* omníque malo. Aprorum geſtant. Id pro armis * omniumq; tutelâ ſecurum deæ cultorem etiam inter hoſtes præſtat. Rarus ferri, frequens fuſtium uſus. Frumenta ceteróſque fructus patientiùs quàm pro ſolitâ Germanorum inertiâ laborant. Sed & mare ſcrutantur, ac ſoli omnium ſuccinum, quod ipſi Gleſſum vocant, inter vada atque in ipſo litore legunt. Nec quæ natura quæve ratio gignat, ut Barbaris, quæſitum compertúmve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat, donec luxuria noſtra dedit nomen. ipſis in nullo uſu, rude legitur: informe perfertur, pretiúmque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum eſſe intelligas: quia terrena quædam atque etiam volucria animalia plerumque interlucent; quæ implicata humore, mox dureſcente materiâ, cluduntur. Fecundiora igitur nemora lucóſque, ſicut Orientis ſecretis, ubi thura balſamáque ſudantur, ita occidentis inſulis terriſq; ineſſe crediderim, quæ vicini ſolis radiis expreſſa atque liquentia in proximum mare labuntur, ac vi tempeſtatum in adverſa litora exundant. Si naturam ſuccini admoto igne tentes, in modum tedæ accenditur, alitque flammam pinguem & olentem: mox ut in picem reſinamve lenteſcit. Svionibus Sitonum gentes continuantur. Cetera ſimiles, uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modò à libertate, ſed etiam à ſervitute degenerant. hic Sveviæ finis. Peucinorum, Venedorúmque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis aſcribam dubito: quamquàm Peucini, quos quidam Baſtarnas vocant, ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis, ut Germani agunt. ſordes omnium ac torpor. procerum connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. Nam quidquid inter Peucinos Fennóſque ſilvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. hi tamen inter Germanos potiùs referuntur, quia & domos figunt, & ſcuta geſtant, & pedum uſu ac pernicitate gaudent. quæ omnia diverſa Sarmatis ſunt, in plauſtro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas, non arma, non equi, non penates: victui herba, veſtitui pelles, cubile humus. ſola in ſagittis ſpes, quas inopiâ ferri oſſibus aſperant. Idemque venatus viros pariter ac feminas alit. Paſſim enim comitantur,

ſub cuſtode; & quidem ſervo. quia ſubitos hoſtium incurſus prohibet oceanus. otioſæ porrò armatorum manus facilè laſciviunt. enim verò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas eſt. Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quòd extremus cadentis jam ſolis fulgor in ortus edurat; adeò clarus, ut ſidera hebetet. ſonum inſuper ſe mergentis audiri, formaſque deorum, & radios capitis aſpici, perſvaſio adjicit. Illuc uſque (& fama vera) tantùm natura. Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera ſimiles, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum non modò à libertate, ſed etiam à ſervitute degenerant. Hic Sveviæ finis. Ergo jam dextro Svevici maris litore Æſtiorum gentes alluuntur. quibus ritus habituſque Svevorum; lingva Britannicæ propior. Matrem deûm venerantur. inſigne ſuperſtitionis formas aprorum geſtant. id pro armis, omniumque tutelâ, ſecurum deæ cultorem etiam inter hoſtes præſtat. rarus ferri, frequens fuſtium uſus. frumenta ceteroſque fructus patientiùs, quàm pro ſolitâ Germanorum inertiâ, laborant. Sed & mare ſcrutantur; ac ſoli omnium ſuccinum, quod ipſi gleſſum vocant, inter vada atque in ipſo litore legunt. nec, quæ natura, quæve ratio gignat, ut barbaris, quæſitum, compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat; donec luxuria noſtra dedit nomen, ipſis in nullo uſu. rude legitur; informe perfertur: pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum eſſe intelligas: quia terrena quædam, atque etiam volucria animalia plerumque interlucent; quæ implicata humore, mox dureſcente materiâ, clauduntur. fecundiora igitur nemora lucoſque, ſicut orientis ſecretis, ubi thura balſamaque ſudantur, ita occidentis inſulis terriſque ineſſe crediderim; quæ, vicini ſolis radiis expreſſa, atque liquentia, in proximum mare labuntur, ac vi tempeſtatum in adverſa litora exundant. Si naturam ſuccini admoto igne tentes, in modum tedæ accenditur; alitque flammam pingvem, & olentem: mox, ut in picem reſinamve, lenteſcit. Peucinorum, Venedorumque, ac Fennorum nationes Germanis an Sarmatis aſcribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidem Baſtarnas vocant, ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis, ut Germani agunt: ſordes omnium ac torpor. ceterùm connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennoſque ſilvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. hi tamen inter Germanos potiùs referuntur; quia & domos figunt, & ſcuta geſtant, & pedum uſu ac pernicitate gaudent: quæ omnia diverſa Sarmatis ſunt: in plauſtro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas: non arma, non equi, non penates. victui herba, veſtitui pelles, cubile humus. ſola in ſagittis ſpes: quas, inopiâ ferri, oſſibus aſperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. paſſim enim comitantur,

partem-

partemque prædæ petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque ſuffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc ſenum receptaculum. id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus; ſuas alienasque fortunas ſpe metuque verſare. ſecuri adversùs homines, ſecuri adversùs deos, rem difficillimam aſſecuti ſunt, ut illis ne voto quidem opus ſit. Cetera jam fabuloſa; Helluſios, & Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego, ut incompertum, in medium relinquam.

partémque prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriúmque ſuffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes, hoc ſenum receptaculum. Id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus, ſuas alienásque fortunas ſpe metúque verſare. Securi adverſus homines, ſecuri adverſus deos, rem difficillimam aſſecuti ſunt, ut illis ne voto quidem opus ſit. Cetera jam fabuloſa: Helluſios et Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego ut incompertum, in medium relinquam.

FINIS.

PHILIPPI CLVVERI

GERMANIAE ANTIQVAE

LIBER PRIMVS:

Quo ſitus univerſæ Germaniæ, & origo moreſque priſcûm Germanorum deſcribuntur.

SEPTEMTRIONALIUM
in
EUROPÂ et ASIÂ
terrarũ deſcriptio, ad falſam
veterum ſcriptorum mentem
accommodata, autore
PHILIP. CLÜVERIO
CRONIA.
OCEANUS SEPTEMTRIONALIS.
AMALCHIUM.
MARE CRONIUM
Circulus
Arcticus
MARE
OCEANUS
ATLANTICUS
INSULÆ BRITANICÆ
OCEANUS GERMANICUS.
Thule ins.
Orcades ins.
Hebudes ins.
Hibernia
BRITANNIA
SCANDINAVIA
FINNINGIA INS.
Codanus sinus
SCYTHIÆ PARS
HY PER BO REI
Riphæi montes, qui et Obii
PENINSULA
Asiæ, inter Tanaim et
Caspium ſinum; Stra:
boni lib. XI.
Paropamiſus fl.
Iaxartes fl.
Oxus fl.
Sinus CASPIUS
Caucaſus mons
Cyrus amnis
Phaſis fluv.
Moſchici montes.
SARMATIA.
Borysthenes fluv.
Tauricæ montes
Mæotis
GERMANIA.
GALLIA.
HISPANIA.
Durius fl.
Tagus fl.
Bætis fl.
Gades ins.
ILLYRICUM.
Danubius fluv.
Carpates mons
Tyras fluv.
Buges fl.
DACIA.
Pontus Euxinus.
ASIÆ PARS.
Mare Liguſticum
Baleares ins.
Mare Sardoum
Ebuſus
Corſica
Sardinia
Mare Tyrrhenum
ITALIA.
Adriaticus.
Macedonia
Mare Ægæum
Sicilia
Mare Ionium
Peloponneſus
Melita
Creta
Mare Creticum
Cyprus
Mare Syriacum
MARE INTERNUM
AFRICÆ PARS
Millia paſſuum
150 300 450 600
OCCIDENS.
ORIENS.
MERIDIES.

Summa
EUROPÆ
antiquæ
deſcriptio;
Auctore
PHILIP. CLÜVERIO
SEPTENTRIO
CRONIA.
OCEANUS SEPTEMTRIONALIS
SCYTHIÆ
MARE CRONIUM.
OCEANUS ATLANTICUS
Thule
Circulus Arcticus
INSULÆ CELTICÆ
Hibernia
BRITANNIA
OCEANUS GERMANICUS
Ocean. Britannicus
Oceanus Gallicus
GALLI.
HISPANI.
ILLYRICUM.
THRACES
ITALIA.
Sinus Adriaticus
Macedonia
Peloponnesus
Sicilia
Melita
Creta
Cyprus
Mare Tyrrhenum
Mare Ionium
Mare Siculum
Mare Creticum
Mare Sardoum
RIPHA
SARMATÆ.
TURCÆ
MASSAGETÆ
Mare Caſpium
MOSCHI.
Pontus Euxinus
ASIÆ PARS
AFRICÆ PARS
MARE INTERNUM.
Millia paſſuum
OCCIDENS
ORIENS
MERIDIES.

PHILIPPI CLUVERII GERMANIAE ANTIQVAE LIBER PRIMVS;

Quo ſitus univerſæ Germaniæ, & origo moreſque priſcûm Germanorum deſcribuntur.

Procœmium.

Oſtenditur, quantam antiquis temporibus Græci Romanique Germaniæ habuerint notitiam. deinde agitur de menſurâ locorum: item de citerioribus, & ulterioribus Rheni, Danubii, & aliorum Germaniæ fluminum ripis.

GERMANIAM antiquam deſcripturus, unum C. Cornelium Tacitum maximè ſequendum mihi propoſui: ut qui unus omnium non modò quamplurima de Germanis, eorumque cum populo Romano bellis, in ſuis annalium hiſtoriarumque libris adnotavit; ſed & privatim librum de ſitu ac populis hujus terræ, deque origine, ac moribus univerſæ gentis, tam adcuratè, tamque diligenter conſcripſit, uti nullam aliam regionem, nullam gentem æquè deſcriptam ab ullo veterum auctorum habeamus. Falsò namque, & maximè immeritò inſimulatur Tacitus à nonnullis popularibus meis, etiam doctiſſimis viris, ceu ille, ut Romanus, & exterus homo, plerorumque in Germaniâ ignarus, multa falſa, fictitiaque tradiderit. Quo equidem in judicio ſuam ipſorum iſti quammaximè produnt ignorantiam, & caliginem in intelligendis iis, quæ ille in dicto libro memoriæ mandavit. Sanè, quòd noſſe datur nobis patriæ, ac majorum noſtrorum vetuſtatem; id omne uni acceptum feramus neceſſe eſt Tacito. quidpe hanc ejus deſcriptionem ni haberemus; in reliquis quoque auctoribus, vix quidquam eorum intelligeremus, quæ vel ante ejus ætatem, vel poſterioribus etiam ſæculis, de gente noſtrâ tradita ſunt. Scripſit equidem T. Livius haud pauca de eâdem gente; ut liquet ex ejus epitomatore: ſcripſit & Aſinius Quadratus de terrâ Germaniâ; teſtibus Strabone, lib. IV, & Agathiâ, lib. I. ſed horum monumenta temporum iniquitate interierunt. Scripſit Cajus quoque Plinius bellorum Germaniæ libros XX; teſtibus, Tacito noſtro, in annalium primo, & Plinio Juniore, epiſtolarum lib. III, item Symmacho, epiſtolar. lib. IV: in quibus haud dubiè multa ille de terrâ ipſâ, ejuſque populis adnotavit. Sed & hi libri omnes perierunt. Verùm, quidquid vel hic, vel illi duo, ſive de terrâ, ſive de gente ſcripſerint; certum eſt, Tacitum, ut qui poſterior illis manum huic operi admovit, omnium id adcuratiſſimè perfectiſſiméque voluiſſe præſtare. Atque equidem Plinium quod attinet; adparet ex eâ Germaniæ deſcriptione, quam naturalis hiſtoriæ operi inſeruit, haud perinde diligenter eum in bellorum Germanicorum opere deſcripſiſſe hujus terræ populos: quando in illo etiam opere, quod ultimò compoſuiſſe eum conſtat, non niſi ſtrictim paucas quaſdam nationes, turbatoriè, ac ſine ullo ordine recenſuit. Sed eâ de re pluribus heic diſputare, haud eſt conſilium. in contextu hujus operis, quod conſcriptum imus, clarè patebunt, cùm Taciti ſingularis di-

ligentia, atque induſtria, tum Plinii negligentia, & incuria, aliorumque geographorum ſumma ignorantia.

Nunc videre operæ ſit pretium, quantam Germaniæ notitiam Tacitus noſter, & alii ejus ævi Romani habere potuerint; uti hinc judicare liceat, quanta eis fides in Germanorum hiſtoriâ ſit habenda. Althamerus, & nonnulli alii, in Taciti prædictum librum commentantes, ipſum auctorem in Germaniâ ſub Fl. Veſpaſiano militaſſe tradunt: idque ex his ejus verbis, in eodem libro perſcriptis: *Vidimus ſub divo Veſpaſiano Velledam, diu apud pleroſq; numinis loco habitã.* item ex iſtis: *Ipſum quin etiam Oceanum illâ tentavimus.* quæ de Oceano, Friſiorum Chaucorumque litora adluente, ille narrat. item ex his: *Hactenus in occidentem Germaniam novimus. in ſeptemtrionem ingenti flexu redit. ac primò ſtatim Chaucorum gens.* Verùm falluntur iſti quàm vehementiſſimè. non enim de ſe ſingulatim iſta loquitur Tacitus: ſed in univerſum de omni populo Romano. Atque illud quidem, de tentato Oceano ſeptemtrionali, à quo & quando ſit factum, oſtendit ipſe annal. II: nempe à Germanico Cæſare, C. Cœlio, & L. Pomponio conſulibus; multis etiam annis antè, quàm ipſe fuerat natus. Velledam, Bructeræ nationis virginem, ſi credas eum, ſub Veſpaſiano militantem in Germaniâ, ſuis oculis vidiſſe; diu etiam militantem inibi vidiſſe credas neceſſe eſt. quod opidò quàm falſum. quippe Veſpaſianus bellum in Germaniâ geſſit nullum, poſtquàm imperium adeptus eſt. Tacitus verò poſteà ſub Veſpaſiano Belgicæ Galliæ rationes procuravit; teſte ipſo, ſub initium primi hiſtoriarum; & item Plinio, lib. VII, cap. XVI. ubi ne ad Rhenum quidem acceſſit; quod & ipſum quidam noſtrorum hominum adfirmant. etenim ut limite, ac nomine, ſic præfecto Belgica provincia à Germaniâ Ciſrhenanâ diſtinguebatur. Velledæ dignitas, & reverentia tum maximè Romanis cognita eſt, quum, Othone & Vitellio de ſummâ rerum armis diſceptantibus, Civilem Batavum, Germanoſque Ciſrhenanos vinceret Cerealis; teſte Tacito, in hiſtoriar. IV, & V. Cui bello interfuiſſe Tacitum, ne minimâ quidem cõjecturâ ex ipſius, nedum ex aliorum adſequaris monumentis. Duobus igitur iſtis indiciis, ſive documentis, ita ſatis confutatis; tertium illud, quod allegatur, quanti momẽti fuerit, haud video. quod certè & ipſum de univerſis Romanis intelligendum eſt: qui occidentem Germaniæ ad Amiſiæ amnis oſtiũ finiebant; reliqua exhinc ſub ſeptemtrione ducentes.

Sed falſa hactenus poſtquàm ſatis ſunt convicta, vera nunc oſtendantur. Romanos igitur ajo, Taciti ævo, totius Germaniæ cognitionem habere potuiſſe ſatis exactam, multis auctoribus, multiſque documentis. Nam quidquid terrarum, nationumque inter Rhenum, Albim, Salam, atque Danubium, flumina ſitum fuit; ipſi crebris bellis, præſidiiſque diu, jam inde Julii Cæſaris ab temporibus, perluſtraverunt. poſt Albim quæ fuère proxima, ea facilè ex hujus amnis adcolis, quos præſidiis continebant, ſciſcitando cognoſcere potuerunt. ea verò, quæ Danubio adjacebant, ad Dacorum uſque Jazygumque Sarmatarum confinia, præſidiariis per Rhætiam ac Noricum militibus perquirere pronum fuit. Sed quidquid inter Albim, Danubium & Viſtulam amneis, ſinumque Germaniæ Codânum (vulgò nunc dicitur *Ooſt ſee*), ſitum eſt, id certiore jam auctore Maroboduo, omnium harum terrarum (ut ſuo loco oſtendetur) ſub Auguſto & Tiberio imperatoribus, rege, poſteà verò XVIII per annos Ravennæ in Italiâ exſulante, item ab Catualdâ, Gothonicæ ad Viſtulæ oſtia nationis principe, in Galliâ Fori Julii exſulante, horumque comitibus, pernoſcere quiverunt. Quamquàm, aliquot jam ante Romanorum imperatores ſæculis, Græcorum nonnulli ſcriptores vetuſtiſſimi Cimbrorum peninſulam, Gothonumque ad Viſtulam amnem veram ſedem memoraverunt; ut ſuo loco patebit. Cimbrorum poſt hæc legati è dictâ peninſulâ ad Auguſtum Cæſarem miſſi ſunt; teſte Strabone, lib. VII. Et Nerone imperitante, *eques* quidam *Romanus, miſſus, ad ſuccinum comparandum, à Iuliano, curante gladiatorium munus Neronis principis, hæc commercia* ad Viſtulæ oſtia, *& litora* Æſtiorum, qui nunc dicuntur Pruſſii, *peragravit*; teſte Plinio, lib. XXXVII, cap. III. Quin & ipſos Gothones,

Gothones, horumque conterminos Æſtios, ſuccinum in Pannoniam, & ad Italiæ uſque confinium, non modò Plinii Tacitique temporibus, ſed jam Herodoti ævo, ſolitos fuiſſe deferre, ſuo loco haud dubiis oſtendam documentis. Atque hactenus equidem Romani ad dictum uſque ſinum Germaniam noverunt. Quæ ultrà ſunt, in Svediâ, Norvagiâ, Finnomarchiâ, Lappiâ, & Finniâ, præterquàm quòd jam inde à Pytheâ, Timæo, Xenophonte Lampſaceno, & aliis Græcorum antiquiſſimis ſcriptoribus, haud perinde perperam deſcripta fuerunt; Romanis etiam poſteà, ſub primis imperatoribus comperta ſunt. Quâ de re ita noſter auctor, in principio ſtatim libri de Germaniâ: *Germania omnis à Galliis, Rhætiisque & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis Daciſque, mutuo metu, aut montibus ſeparatur: cetera Oceanus ambit, latos ſinus, & inſularum immenſa ſpatia complectens; nuper cognitis quibuſdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit.* Et Plinius, lib. II, cap. CVIII: *Et à Germaniâ immenſas inſulas non pridem compertas, cognitum habeo.* Hæ quando cognitæ fuerint Romanis, ſuo loco indicabimus. Cum Baſtarnis autem, ultra Danubium quondam ad Pontum uſque incolentibus, bellum etiam in Mœſiâ geſſerunt. poſtmodùm verò in Daciâ provinciâ contermini quoque fuere iiſdem. His igitur indiciis, ſingulis atque univerſis, benè conſideratis, dubitare jam haud æquum fuerit, quin optimam Romani terræ Germaniæ, gentiſque Germanorum habuerint cognitionem. Exactiſſimam habuiſſe auctorem noſtrum, C. Tacitum, ita, uti ferè nuſquàm à veritatis tramite aberraverit; eóque quamoptimâ, ac facillimâ methodo librum de eâ conſcripſiſſe; ex contextu hujus operis clarè patebit.

Habent igitur *Germani noſtri*, quod meritò de terrâ ſimul ac gente ſuâ glorientur: *nempe hanc præ omnibus aliis nactam olim fuiſſe inter Romanos, non plebejum hominem, ſed equeſtris dignitatis virum, non privatum & obſcurum, ſed multis illuſtribus muniis functum*, &, quod omnium maximum eſt, inter cunctos rerum ſcriptores graviſſimum auctorem, qui non modò terrarum, nationumque ſitus, ſed & virtuteis atque laudeis earum ſingulari libro concelebrare, in ſummâ habuit curâ. Conſcripſit autem hunc librum ſub ipſum imperii Trajani initium, Nervâ imperatore recens ex humanis egreſſo, teſte ipſo, in eodem libro: id eſt, circa annum, à nato cœli terrarumque Domino, centeſimum.

Atque hæc de auctoritate hujus libri monuiſſe lecturos ſufficiat. Ad ipſum hoc noſtrum opus quod attinet; in treis id potiſſimè diſtinximus parteis, ſive libros. quorum primus ſitum Germaniæ antiquæ, & gentis originem, moreſque oſtendit. alter eſt de Germaniâ Ciſrhenanâ. tertius de Germaniâ Tráſrhenanâ.

De cetero, quum crebræ hoc in opere variorum locorum nominandæ ſint diſtantiæ; eæque in regionibus variis, ac diverſis, quæ non eodem modo intervalla dimetiuntur: commodum, adeóque neceſſarium eſſe putavimus, per omneis pariter regiones unâ eadémque uti menſurâ; eâ ſcilicet, quæ omnibus ſimul nota eſſe poſſit: ut eſt Romanorum, quæ fit per millia paſſuum. Nam quum univerſus terræ orbis, ſeu globus, in parteis diſtribuatur CCCLX, quos gradus geographi vocant: horum ſinguli millia paſſuum continent LX. quæ facilè quævis natio ſuo menſurandi terras modo adplicabit, ſi primùm diſpexerit, quot milliarium ſuorum, ſeu leucarum, unum gradum in terræ globo obtineant: deinde verò diſpectum numerum milliarium, ſive leucarum, per LX millia paſſuum dividat. Exempli gratiâ; Germanicorum milliarium communium XV dicuntur occupare gradum unum. LX igitur per XV ſi dividas; unumquodque milliare Germanicum continebit millia paſſuum IV.

At quia Græci nonnumquàm citandi ſunt ſcriptores, qui locorum intervalla per ſtadia metiuntur; neceſſarium fuerit; ſtadia in millia paſſuum redigere. De illis igitur Herodotus, lib. II, ita tradit: Ἑκατὸν ὄργυιαι δίκαιαι, εἰσὶ στάδιον ἑξάπλεθρον· ἑξαπόδου μὲν τῆς ὀργυιῆς μετρεομένης καὶ τετραπήχεος, τῶν ποδῶν μὲν τετραπαλαίστων ἐόντων, τοῦ δὲ πήχεος ἑξαπαλαίστου. id eſt: *Centum juſtæ orgyiæ ſunt ſtadium*

ſex jugerum: nempe ſi ſingulas orgyias ſex facias pedum, ſive quatuor cubitorum: pedeis verò quatuor palmorum; cubitos autem ſex palmorum. Stadium igitur pedum eſt IↃC. quod Gellius quoque teſtatur, lib.I, cap.I. Pedem autem Græcorum in menſurâ fuiſſe majorem pede Romano, indicat diſertè Plinius, lib.II, cap.XXIII, XXV pedeis Romanos ſexcentis in ſtadium addens. *Stadium,* inquit, *centum viginti quinque noſtros efficit paſſus; hoc eſt, pedes ſexcentos viginti quinque.* Et in eadem penè verba Columella, de re ruſticâ lib.V, cap.I: *Stadium habet paſſus centum viginti quinque, id eſt, pedes ſexcentos viginti quinque.* Atque ſic computavit Plinius ſtadia eodem libro infrà, cap.CVIII. *Univerſum,* inquit, *hunc circuitum Eratoſthenes ducentorum quinquaginta duorum millium ſtadiûm prodidit. quæ menſura Romanâ computatione efficit trecenties quindecies centena millia paſſuum.* Hanc tamen computationem quoſdam improbare video. inter quos doctiſſimum quoque deprehendi Lipſium miror. Is commentans ad hunc Taciti locum, annal. XI; *Inter Moſam Rhenumque trium & viginti millium ſpatio foſſam produxit:* addit; *Dio conſentit.* διετάφρευσε, *inquit,* πᾶν τὸ μεταξὺ τοῦ τε Ῥήνου καὶ τοῦ Μόσου, σταδίους ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν μάλιστα. *nam ſtadia* CLXX, *milliaria conficiunt* XXXIII, *duobus ſtadiis & ſemi minus: ita, ut ſeptem ſtadia cum dimidio, pro milliari capias: quod Plutarchus, Suidas, aliique monuerunt. Interpres tamen Dionis milliaria* XXI *vertit: & addit, non convenire illi cum Cornelianâ ratione.* Haud injuriâ id equidem interpres. Lipſius verò quomodò iſtam ſententiam ſuam ſatis defenſurus fuerit, haud video. Plutarchum quòd ait ſic monuiſſe; id neſcio ubi legerit. niſi fortè ex Camillo ſumſerit: ubi Plutarchus Gallos ait, Brenno duce, urbe Româ relictâ, LX progreſſos ſtadia, caſtra poſuiſſe juxta viam Gabinam. quod *ad octavum lapidem Gabinâ viâ* factum, narrat Livius lib.V. Ubi equidem negari haud poteſt, ſtadia VII cum dimidio ſi pro uno milliari capias, millia inde paſſuum evaſura VIII. At quis præſtiterit, Plutarchum heic reſpexiſſe Livii auctoritatem, fidemque ejus ſequutum; non verò alius potiùs cujuſdam ſcriptoris: ut in aliis etiam haud ſemel ab eo diſſentit? Quamquàm Livii eum legiſſe hiſtorias, ſæpiuſque citare, haud ego neſcius ſum. Verùm idem Plutarchus, Cæſaris ſe quoque legiſſe commentarios, haud obſcurè fatetur in vitâ ejus. Cæſar in fine primi commentarii, de bello Gallico, tradit Arioviſtum regem, in Sequanis prœlio ab ſe victum, quinque, vel, ut meliora habent exemplaria, quinquaginta millia paſſuum, ad Rheni uſque ripam fugiſſe. Apud Plutarchum ea fuga eſt ἐπὶ σταδίους τριακοσίους· id eſt, *ad ſtadia trecenta.* Hæc jam CCC ſtadia quomodò computes, uti inde vel V, vel L evadant millia paſſuum? Nullo ſanè modo. nam Lipſianâ computatione erunt millia tantùm XL: Plinianâ verò etiam minùs; nempe millia XXXVII, & paſſus IↃ. Et ne *quadraginta* Cæſarem ſcripſiſſe ſuſpiceris; non tam facilis eſt lapſus in *quinque*, ex *quadraginta*, quàm ex *quinquaginta.* unde etiam interpres Cæſaris Græcus τεσσαράκοντα vertit σταδίους, id eſt, XL ſtadia. quæ Plinianâ ratione computata, millia efficiunt V. Plutarchi ſanè ſtadia CCC quocumque modo verſes, numquàm millibus Cæſaris convenire poterunt, niſi ex τριακοσίους facias aut τεσσαράκοντα, quæ Plinianâ computatione efficiunt V millia; aut τετρακοσίους, quæ eâdem computatione erunt millia L. Veriſimilius autem eſt, vocem τριακοσίους mendoſam eſſe ex τετρακοσίους, quàm ex τεσσαράκοντα. quam conjectationem Oroſii maximè confirmat teſtimonium; apud quem, omnibus in exemplaribus, conſtanti ſcripturâ, *quinquaginta* leguntur *millia paſſuum*, in hac Arioviſti fugâ. Græcus verò interpres, haud perinde vetus, vulgatiſſima Cæſaris exemplaria ſequutus eſt: quum fortè nullum habuerit, in quo eſſet *quinquaginta* ſcriptum. Ceterò idem Plutarchus paullo antè narrat, Cæſarem ἐν διακοσίοις σταδίοις, id eſt, ſtadiis CC ab Arioviſto prima caſtra locaſſe. quæ ſtadia, Lipſianâ computatione, efficiunt millia XXVI, quinque ſtadiis ampliùs. At ipſius Cæſaris commentariorum vulgata exemplaria heic IV & XX tantùm habent millia. Quomodò igitur Plutarcho cum Cæſare convenit? Nempe, inquies, ſi notas IV transponas in VI. Sed quid tum fiet quinque iſtis ſtadiis, quæ ſuperant? Scilicet non perinde exactè Plutarchum hæc obſervaſſe. Minimè. Si mutare aliquid

in Cæſaris

in Cæſaris exemplaribus licet, quod heic oportet; ego non tranſponendas cenſeo dictas notas, ſed primam earum omnino tollendam; ſcribendumque *millibus paſſuum* v & xx. quæ Plinianâ ratione computata, σαδίους efficiunt διακοσίους; ut ſcriptum eſt à Plutarcho. quem Cæſaris legiſſe, ſequutumque commentarios, liquidò ex hoſtium in Galliâ cæſorum numeris, paſſim adnotatis, patet. Concludendum igitur; malè Lipſium notaſſe, Plutarchum monuiſſe; ſtadia VII, cum dimidio in ſingula milliaria computanda eſſe. Plutarchus Cæſarem haud immeritò ſequutus; quando nemini de Cæſaris rebus geſtis meliùs, quàm ipſi Cæſari conſtare poterat. De Camilli geſtis quòd non Livium ſequutus ſit, cauſa eſſe poterat, quòd alii auctores, Livio etiam antiquiores, aliter tradiderant. Appianus, in libro de bellis Annibalicis, Annibalem tradit ἀπὸ δύο καὶ τριάκοντα σαδίων, id eſt, duobus ac triginta ſtádiis ab urbe ad Anienem amnem caſtra admoviſſe. quod ad eumdem amnem *tria millia paſſuum ab urbe* factum, teſtatur Livius lib. XXVI: & epitomator ejus *ad tertium lapidem*. Heic igitur quomodò XXXII ſtadia in millia computaveris, uti tria inde millia conficiantur. nam ſi VII ſtadia cum dimidio, pro uno milliari capias; erunt millia IV, duobus ſtadiis ampliùs. An ergo Appiano Livianæ hiſtoriæ prorſus non cognitæ fuêre? Vix dixeris. At ſi fuêre, cur non Livii fidem ſequutus Appianus? Nempe, quia aliorum fidem hac in re magis probavit. Sed uti ſcias Appianum integra VIII ſtadia in unum milliare computaſſe; en Eutropius, lib. III; *P. Sulpitio*, inquit, Cn. Fulvio Coss. *Annibal uſque ad quartum milliarium urbis acceſſit*. Appianus igitur, Plutarchi ferè coætaneus, ſi Livii auctoritatem neglexit; quid mirum, ſi Plutarchum idem feciſſe credimus? Ego tamen non diſſimulaverim, verba me legiſſe apud Plutarchum, in Gracchis, iſta: Πρὸς δὲ τούτοις διαμετρήσας κατὰ μίλιον ὁδὸν πᾶσαν (τὸ δὲ μίλιον ὀκτὼ σαδίων ὀλίγον ἀποδεῖ) κίονας λιθίνους σημεῖα τοῦ μέτρου κατέστησεν. id eſt: *Præterea viam omnem, per milliaria dimetiens (eſt autem milliare octo ſtadiis paullo minus) columnis lapideis diſtinxit*. Verùm è diverſo Polybius apud Strabonem milliare ait paullo plus eſſe octo ſtadiis. Sic enim Strabo lib. VII: Ἐκ δὲ τῆς Ἀπολλωνίας εἰς Μακεδονίαν ἡ Ἐγνατία ἐσὶν ὁδὸς, πρὸς ἕω βεβηματισμένη κατὰ μίλιον, καὶ κατεσηλωμένη μέχρι Κυψέλου καὶ Ἕβρου ποταμοῦ, μιλίων πεντακοσίων τριάκοντα πέντε. λογιζομένῳ δὲ, ὡς μὲν οἱ πολλοὶ, τὸ μίλιον ὀκτοσάδιον, τετρακισχίλιοι ἂν εἶεν σάδιοι, καὶ ἐπ' αὐτοῖς διακόσιοι ὀγδοήκοντα· ὡς δὲ Πολύβιος, προστιθεὶς τῷ ὀκτοσαδίῳ δίπλεθρον, ὅ ἐστι τρίτον σαδίου, προσθετέον ἄλλους σαδίους ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ὀκτὼ, τὸ τρίτον τοῦ τῶν μιλίων ἀριθμοῦ. Hoc eſt: *Ab Apolloniâ in Macedoniam Egnatia eſt via, in orientem verſùs per milliaria dimenſa, & lapidibus diſtincta, uſque Cypſelum, & Hebrum flumen: continetque milliaria* IƆXXXV. *Quòd ſi octo ſtadia, ut plerique faciunt, pro milliari accipias; ſtadia erunt* IV CIƆ CCLXXX. *ſin Polybium ſequare, qui octo ſtadiis duo jugera addit, id eſt, tertiam partem ſtadii; addenda ſunt adhuc ſtadia* CLXXVIII, *quæ tertia eſt pars milliarium*. En; communem eſſe conſvetudinem, ait Strabo, ſtadia VIII in unum milliare computare: communique huic conſvetudini unum habuit Polybium, quem opponeret. At Polybius, quamvis cenſeret, milliare paullo eſſe amplius VIII ſtadiis; tamen communem conſvetudinem & ipſe ſequutus eſt. Verba ejus hæc ſunt, in libro III: Ταῦτα γὰρ νῦν βεβημάτισαι, καὶ σεσημείωται κατὰ σαδίους ὀκτὼ διὰ Ῥωμαίων ἐπιμελῶς. id eſt: *Hæc jam omnia intervalla per octona ſtadia adcuratè dimenſi ſunt, & ſignis diſtinxerunt Romani*. quæ de viâ ex Hiſpaniâ per Galliam ad Alpeis ille narrat. Sic igitur Plutarchus quoque, quamvis arbitraretur, milliare paullo eſſe minus VIII ſtadiis; tamen, communem computandi conſvetudinem amplexus, L *millia paſſuum* Cæſaris vertit σαδίους τετρακοσίους; & *millia* XXV, σαδίους διακοσίους. Sic in Fabio Maximo, ubi de Annibale, Tarentum (quod à Fabio tunc captum) adpropinquante, narrat; ab urbe eâ ipſum τεσσαράκοντα μόνοις ἀπολειφθῆναι σαδίοις ait; id eſt, *quadraginta tantùm ſtadiis abfuiſſe*. quâ de re ita Livius, lib. XXVII: *Quinque millia fermè ab urbe poſuit caſtra*. Sic Strabo, ubi Cæſar, belli Gallici comment. VI, ait

Arduennam ſilvam, totius Galliæ maximam, millibus amplius ɪↃ *in longitudinem patere*; ipſe, lib. IV, Γ΄λη, inquit, ἐστὶ πολλὴ μὲν, οὐ τοσαύτη δὲ, ὅσην οἱ συγγραφεῖς εἰρήκασι, τετρακισχιλίων σταδίων. id eſt: *ſilva quidem magna eſt; at non tanta, quantam ſcriptores tradiderunt*, IV CIↃ *ſtadiûm*. Sed Strabonem ubique Plinianam, ſive communem illam ſequutum eſſe computationem, multis locis, cum Antonini, tabulæque itinerariis collatis, probari poteſt. Dionyſius quoque Halicarnaſſenſis, quamquàm ſæpius enormiter in dimetiendis locorum intervallis erret, tamen, ubi Livius, lib. I, Tullum regem Romanorum, & Albanos, pugnam inituros, *caſtra ab urbe haud plus quinque millia paſſuum locaſſe* narrat, ipſe τετταράκοντα facit σταδίους. Ex Herodoto igitur, Polybio, Dionyſio, Strabone, Plinio, Plutarcho, Appiano, ac Gellio, poſtquàm demonſtratum eſt, veteres omneis VIII computaſſe juſta ſtadia in ſingula millia paſſuum; quem jam Lipſius habuerit ſcriptorem, quem his tot tantiſque auctoribus opponeret? Nempe Svidam, & alios. Alii iſti qui fuerint, equidem neſcio, niſi Photium intellexerit. hujus quidpe verba in bibliothecâ hæc ſunt: Ἑπτὰ ἥμισυ στάδια ποιοῦσι μίλιον ἕν. id eſt; *ſeptem ſtadia cum dimidio faciunt milliare unum*. In quæ eadem verba conſentit & Svidas in lexico. At ſi hæc libuit obſervare Lipſio apud Svidam; cur integrum ejus de menſuris legere locum neglexit; vel, ſe legiſſe, diſſimulavit. Verba Svidæ hæc ſunt: Ἑπτὰ ἥμισυ στάδια ποιοῦσι μίλιον ἕν· καὶ δέκα μίλια ἔχουσι στάδια π΄· τὸ στάδιον ἔχει πόδας χ΄· τὸ μίλιον, πόδας δσ· τὸ δὲ πλέθρον, πόδας ρ΄· ἡ ἄρουρα, πόδας ν΄· ὁ ποὺς δακτύλους ις΄· ὁ πῆχυς, πόδας αϛ΄. Hoc eſt: *Septem ſtadia cum dimidio, faciunt milliare unum. &* X *milliaria habent ſtadia* LXXX. *ſtadium habet pedeis* IↃC: *milliare, pedeis* IVCIↃ CC: *jugerum, pedeis* C: *arvum pedeis* L: *pes digitos* XVI: *cubitus pedem unum cum dimidio*. Heic quis non vel mediocris judicii homo, cui principa arithmetices percepta ſint, facilè animadverterit, ex diverſis Svidam iſta ſumſiſſe auctoribus; quæ ipſe aut non ſatis percepit, aut percepta explicare, & inter ſe componere dedignatus eſt. Nam VII ſtadia cum dimidio ſi in unum milliare computes; certè X milliaria efficient ſtadia LXXV tantùm. at ipſe ait, X milliaria continere ſtadia LXXX: quæ æqua eſt computatio Plinii, & reliquorum auctorum. Jam verò, ſi milliare habet ſtadia VII cum dimidio; ſtadium verò pedeis IↃC: milliare certè, habebit pedeis IVCIↃ IↃ. at ipſe tradit pedeis IVCIↃ CC tantùm. quod neque ipſius, neque Plinii rationi convenit: ex hac quidpe forent pedeis IVCIↃ IↃCCC. Rurſus, ſi milliare pedeis habet IVCIↃ CC; id jam erit ſtadiorum haud plus VII. quod perquàm abſurdum, & nulli umquàm auctori obſervatum. Sequamur igitur communem illam antiquiſſimorum conſuetudinem Græcorum; qui τὸ πλέθρον eſſe voluerunt pedum C; ut ipſe, cum Herodoto, adnotavit Svidas: ſtadium verò ἑξάπλεθρον, id eſt, pedum IↃC; quod & Herodotus, & Strabo, & Gellius, & Svidas, locis ſuprà dictis, tradunt. quibus ſi, pro ratione menſuræ Romanæ, quæ Græcâ fuit minor, XXV pedeis cum Plinio addas; milliare omnino erit ſtadiûm VIII. quâ computatione uſi ſunt veteres ſcriptores omnes. Jam de Dionis loco, à Lipſio citato, uti ſcrupulum tibi eximam; nec hunc quidem auctorem minus VIII ſtadiis integris in milliare computaſſe; eâque ratione foſſam Corbulonis, de quâ loquitur, fuiſſe unius & XX milliarium: en alius ejus locus eſt, in libro XXXIX, ubi trajectum ex Galliâ in Britanniam σταδίων adfirmat eſſe πεντήκοντα καὶ τετρακοσίων· quem Plinius, lib. IV, cap. XVI, tradit L millium paſſuum. Heic ſi milliare facias ſtadiorum VII cum dimidio; dicta CCCCL ſtadia efficient milliaria LX, paſſuſque CCL. ſi verò ſtadia VIII in unum milliare computes; CCCCL ſtadia erunt milliaria LVI, & paſſus CCL. Prædictum trajectum, quem Dio Pliniuſque ſimul innuunt, L paullo minùs eſſe millium, infrà in Morinis oſtendam. Multò igitur credibilius eſt, Dionem intervallum hoc voluiſſe eſſe millium LVI, quàm LX. Quamquàm mihi haud dubium, πεντήκοντα eum heic nominaſſe, magis uti rotundum conficeret numerum, quàm quòd tot ſtadia omninò eſſe ei conſtaret. hanc quidpe conſvetudinem Græcos obſervaſſe ſcriptores, multis locis deprehēdo. Unius Plutarchi exemplum, inſtar omniū, adducere libeat. Is in Camillo tradit, Romanos adverſus

Gallos

Gallus ἑνενήκοντα ab urbe proceſſiſſe ςαδίους· quæ ſunt millia XI, & paſſus CCLV, VIII ſtadiis in ſingula millia computatis. Livius verò lib. V, ait, Romanos ad XI *lapidem Gallis occurriſſe*. Verùm VIII integra juſtaque ſtadia in unum lapidem, ſeu in unum milliare eſſe contribuenda, ſatis jam certò ex hactenus allatis cuivis perſuaſum eſſe putamus. quapropter pluribus id demonſtrare argumentis, ſupervacaneum fuerit. Nobis conſtans ubique hæc eadem obſervabitur menſurandi intervalla conſuetudo.

De cetero, id etiam admonuiſſe hæc noſtra lecturos, perquàm neceſſarium duximus: quamquàm nobis Germanis, ipſam, quæ eſt intra Rhenum, Danubium, & Viſtulam amneis, Germaniam incolentibus, rectè dicantur ultra Rhenum ea, quæ ſunt in lævâ ejus ripâ, ut Gallia omnis; & ultra Danubium, quæ ſunt in dextrâ hujus ripâ, ut ſunt Pannonia, Noricum, Rhætia, atque ipſa hinc Italia: tamen, quia non è Germanicis, quæ nulla habemus, ſed ex Romanorum Græcorumque monumentis Germaniæ antiquitatem producimus; morem, atque conſuetudinem hac in re ſequemur Romanorum: quibus, prædictas provincias ſub imperio ſuo tenentibus, omnis Germania noſtra fuit extra, ſive ultra dictos amneis. unde etiam Germania Ciſrhenana dicta ea, quæ eſt in Galliæ ſolo, ad lævam Rheni ripam: Tranſrhenana verò, reliqua omnis trans amnem; quæ vera, ac genuina antiquitus Germania. Atque hac ratione omnia etiam illa trans Amiſiam, Viſurgim, Albim, Viadrum, & Viſtulam dicentur, quæ in horum fluminum dextris ſita ſunt ripis: trans Mœnum item, quæ in dextrâ ripâ; reſpectu ſcilicet Rhætiæ provinciæ.

Hæc igitur ſunt, quæ præſens opus lecturos præmonuiſſe neceſſarium duximus. nunc ipſum opus adgrediemur.

CAPUT PRIMUM.

Orbis univerſi variæ partitiones. ubi verus inter Aſiam & Europam oſtenditur terminus, vulgò ignoratus.

TERRÆ GERMANIÆ ANTIQUÆ ſitum, ipſiuſque Germanorum gentis originem commodè exponere uti queam; neceſſum fuerit, non modò limiteis ejus, quod auctor noſter fecit, circumſcribere; ſed paullo etiam diligentiore ſtylo antè indicare, quâ orbis in parte univerſa ſita fuerit; quibuſque nominibus ab antiquiſſimis mortalium deſignata. hæc quidpe generalis cognitio præmiſſa, magnam poſteà ſinglis diſſertationibus lucem dabit.

Terræ igitur orbem univerſum oceano undique circumdari, tamquàm immenſam inſulam unam, tradidêre veteres, quibus de reliquis orbis partibus, quas nunc Americam, ac Magellanicam vocamus, nihil cognitum fuit. Hinc eſt illud Dionyſii Afri:

> Μνήσομαι Ὠκεανοῖο βαθυῤῥόου· ἐν γὰρ ἐκείνῳ
> Πᾶσα χθὼν, ἅτε νῆσος ἀπείριτος, ἐστεφάνωται.
> *Memorabo oceanum profundè fluentem. illo enim*
> *Tota tellus, tamquàm inſula immenſa, cincta eſt.*

Cognitum autem ſibi orbem variè diviſerunt. alii duas ejus conſtituerunt parteis; idque bifariam: quidam Aſiam, & Europam; Africam ſub hujus nomine comprehendentes, tamquàm partem, ſciſſis utrimque (id crediderunt) Calpe & Abilâ montibus, freto divulſam: alii itidem duas, à freto Gaditano ad Tanaim amnem; hinc Europam, inde Aſiam; ſub quâ Africam ſimul intellexerunt. alii rurſus in IV parteis diſtribuerunt; Europam, Aſiam, Ægyptum, & Africam. hinc alii poſteà, qui treis ejus partes poſuerunt, Europam, Aſiam, & Africam; Aſiæ Ægyptum tribuerunt. noviſſimi, ſinum Arabicum terminum Aſiam inter & Africam ſtatuentes, Ægyptum Africæ adjecerunt. Atq; hæ quidem orbis univerſi partitiones diſertè apud veteres auctores paſſim exſtant, de Germaniâ, quæ pars eſt Europæ, quia præſens mihi inſtituitur opus; unius Europæ terminos, quibus undi-

undique includitur, adcuratiùs heic indicabo. hujus quidpe cognitio, non modò utilis, ſed neceſſaria etiam ſæpè futura eſt. A meridie igitur mare eſt Internum, quod vulgò nunc Mediterraneum vocatur. ab ſolis occaſu, oceanus Atlanticus. ab ſeptemtrionibus, oceanus ſeptemtrionalis: cujus varia vocabula prout variis adfunditur terris. Atque hactenus nulla controverſia; quia termini per maria faciles, ſatiſque diſerti. at ab ortu ſolis, quia non maria, ſed terræ plurimâ ex parte adhærent; terminus inter Europam Aſiamque paullo eſt obſcurior: de quo plura heic expedire haud pigeat. Hunc nullo ſæculo, neque ab antiquiſſimis, neque noviſſimis ſcriptoribus rectè proditum, audacter adſeveraverim. Cauſa illis fuit, quia ſeptemtrionalem plagam numquàm ſatis compertam habuêre: his verò, quia illos temerè, ſine ullâ rei acriori expenſione, ceu graviſſimos auctores, ſequuti ſunt. Ac de mari Agæo, de Helleſponto, de Propontide, de Ponto, & Mæoti palude, rectè quidem, ac ritè inter omneis convenit. hinc verò quum noviſſimum terminum Tanain amnem veteres pronuntiârint; apertiſſimè ignaros ulteriorum terrarum ſeſe prodiderunt. quidpe à Tænaro, extremo Peloponneſi promontorio, ad Tanais fonteis licet Europæ latus orientale metiaris; tamen non ultra dimidium ejus his terminis clauſum deprehendas; æquali fermè hinc terrarum ſpatio, oceanum uſque ſeptemtrionalem, interpoſito. Noſtri ſæculi homines, quum id animadverterent; lineâ, ab Tanais ortu ad lacum Granvicum, quod & mare Album, ductâ, veterum defectum ſuppleri poſſe putârunt: auctorem quodammodò hac in re ſequuti Cl. Ptolemæum. Verùm quàm vehementer & ipſi in hoc, unà cum Ptolemæo, erraverint, mox aperiam. Plinius lib. IV, cap. II, *Agrippa*, inquit, *totum eum tractum, ab Iſtro ad oceanum, bis ad decies centum M. paſſ. in longitudinem, aliquantum minùs quadringentis in latitudinem ad flumen Viſtulam, à deſertis Sarmatiæ, prodidit.* Hæc de eâ regione, quæ, ultima Europæ in orientem versùs, Sarmatia dicta fuit. De eâdem idem Plinius, lib. II, cap. CVIII, ubi terræ univerſæ latitudinem tradit; *Ab oſtio*, inquit, *Tanais nihil modicum diligentiſſimi auctores fecère. Artemidorus ulteriora incomperta exiſtimavit; quum circa Tanaim Sarmatarum gentes degere fateretur, ad ſeptemtriones versùs. Iſidorus adjecit* XII C *M. paſſuum, uſque ad Thulen. quæ conjectura divinationis eſt. Ego non minore, quàm proximè dicto, ſpatio Sarmatarum fines noſci intelligo.* Hæc Plinius haud dubiè ex illâ M. Agrippæ traditione: ſiquidem numerus XII C millium paſſuum utrobique convenit. Ex quibus ſatis apertè patet, Sarmatiam hanc & in Europâ fuiſſe (in Europæis enim populis iſta refert Plinius) & ad oceanum uſque extenſam: unde & *Sarmaticus* ipſe cognominatus. hinc Juvenalis, Satyrâ II:

Vltra Sauromatas fugere hinc libet, & glacialem
Oceanum.

In dimetiendâ Sarmatiæ longitudine haud quidquam aberravit Agrippa. quidpe ab extimo, quod in ſeptemtriones versùs eſt, Iſtri oſtio (& hoc innuit apertè Plinius in præcedentibus) ad ſinum Album, & proximum Sarmatiæ litus, menſuram ſi agas, XII C M. paſſ. reperies. tantumdem verò à Tanais oſtio ad Petzoræ regionis litus. In latitudine quoque haud ita multum erravit. quidpe ſi Finniam cum Plinio in Sarmatiâ cenſeas; ſunt inter Botnicum ſinum, & Tanais fontem (quem haud procul oceano, circa Petzoram flumen, poſuiſſe veteres, mox infrà oſtendam:) IↃ CCCC circiter M. paſſuum. tantumdemque eſt ſpâtii inter Obium amnem (quem verum eſſe Europæ terminum, infrà monſtrabo) & intimum ſinus Albi receſſum: ſi malis Finnos cum Tacito Germanis adſcribere. nam, utrum Europæ terminum, Obii oſtium, an Tanais falſos fonteis Mela intellexerit, incertum eſt. Inter Viſtulam autem, & Tanais oſtium, paullo eſt amplius. Hinc Sarmatis adverſas facit Mela, lib. III, cap. V, oceani inſulas, quarũ incolæ *Oonæ, Hippopodes, Panotii.* Novam zemblam eſſe hodiè, cum reliquis ſub polo inſulis, Ruſſiæ ac Lappiæ objectas, ſuo loco reddam. Hinc item *Sarmaticum* adpellatur *mare* Ptolemæo; quamquàm haud vero ſitu: & *Sarmaticus Oceanus* Æthico; item Apollonii ſcholiaſti; cujus verba hæc ſunt:

Ὑπὲρ

Ὑπὲρ δὲ τοὺς Σαρμάτας ὁ Σαρματικός ἐστι, καὶ ἀρκτικὸς ὠκεανός· id eſt: *Supra Sarmatas Sarmaticus & ſeptemtrionalis eſt oceanus.* Apertè igitur ex his atque manifeſtè deprehenditur, vehementiſſimè errare eos, qui ex Ptolemæi opinione orientale Europæ latus lineâ, à vero Tanais ortu ad ſinum Album ductâ, includunt. Hac quidpe ratione non modò omne Sarmaticum litus, quod inter intimum Albi ſinus receſſum & Obium flumen ıɔ cccc millia paſſuum patere dixi; ſed dimidium ferè ipſius Sarmatiæ ab Europâ excluditur. quod haud temerè committendum erat. Quærendus ergo alius eſt Europæ terminus: iſque quærendus, qui & terrarum ſitui, quem cognitiorem nunc habemus, rectè congruat, & à veterum deſcriptione non planè abhorreat, quamproximè verò accedat.

Jam primùm, quanta circa hæc loca veterum fuerit ignorantia, plurimis patet argumentis. ex eo tamen maximè perſpicitur, quòd Tanaim flumen ex immenſis montibus Riphæis profluere tradiderunt: quum circa Tanais ortum nulli prorſus ſternantur humiliores colles, nedum altiores montes. Quâ equidem in re variè à variis erratum eſt. alii namque rectè quidem Riphæos monteis in ſeptemtrione poſuêre: malè verò Tanaim ex iis oriri, verſuſque meridiem profluere tradiderunt. alii, in quibus Ptolemæum fuiſſe video, recto quidem tractu ortus amnis deſcripſerunt: at malè tamen Riphæos monteis, ex illorum opinione, ad eoſdem locarunt. Priorum opinionem clariùs uti aperiam, Riphæorum montium verus antè oſtendendus eſt ſitus. Plinius, lib. IV, cap. XII, *A Buge*, inquit, *ſuper Mæotin Sauromatæ, & Eſſedones. at per oram, ad Tanaim uſque, Mæotæ; à quibus lacus nomen accepit: ultimique, à tergo eorum, Arimaſpi. mox Riphæi montes, & aſſiduo nivis caſu, pinnarum ſimilitudine, Pterophorus appellata regio; pars mundi damnata à naturâ rerum, & denſâ merſa caligine; neque in alio, quàm rigoris, opere, gelidiſque aquilonis conceptaculis. ponè eos montes, ultraque aquilonem, gens felix (ſi credimus) quos Hyperboreos appellavêre, annoſo degit ævo, fabuloſis celebrata miraculis.* & mox deinde: *quidam eos in primâ parte Aſiæ litorum poſuêre, non in Europâ: quia ſunt ibi ſimilitudine vitæ, & ſitus, Attacorum nomine.* In eamdem ſententiam Damaſtes, ἐν τῷ περὶ ἐθνῶν, ut Stephanus, in vocabulo Ὑπερβόρεοι, refert; Ἄνω Σκυθῶν, ait, Ἰσσηδόνας οἰκεῖν· τούτων δὲ ἀνωτέρω Ἀριμασποὺς· ἄνω δὲ Ἀριμασπῶν, τὰ Ῥιπαῖα ὄρη, ἐξ ὧν τὸν βορέαν πνεῖν. χιόνα δὲ αὐτὰ μή ποτε ἐκλείπειν· ὑπὲρ δὲ ὄρη ταῦτα Ὑπερβορέους καθήκειν εἰς τὴν ἑτέραν θάλασσαν. hoc eſt: *Supra Scythas incolere Iſſedones: & ſupra hos Arimaſpos. ſupra hos verò, Riphæos eſſe monteis; ex quibus aquilo ſpiret: nivem verò eos numquàm deficere. ſupra hos verò monteis protendi Hyperboreos ad alterum uſque mare*; nempe ſeptemtrionale. Hinc Catullus poeta, in carmine penultimo:

Vſque ad Hyperboreos, & mare ad oceanum.

Euſtathius quoque ſub initium commentariorum in Dionyſium Afrum: Ὅτι δὲ οἱ τοιοῦτοι παρωκεάνιοι τόποι τὸ ψύχος ἔχουσι, δηλοῖ καὶ τὰ ἄνω τῶν Ἀριμασπῶν Ῥιπαῖα ὄρη, ἐξ ὧν ὁ ψυχρὸς βορρᾶς πνεῖ· ἔνθα χιὼν οὐδέποτε ἐπιλείπει. id eſt: *Quòd autem loca iſtiuſmodi maritima ſint frigida, adparet ex Riphæis montibus, qui ſupra Arimaſpos protenduntur; ex quibus frigidus flat boreas. ubi nix numquàm deficit.* Ipſe Dionyſius poſteà, ubi genteis enumerat, inter Iſtrum, Pontum, Euxinum, Mæotimque paludem, & inter glacialem oceanum incolenteis:

Κεῖθι καὶ Ἀλδήσκοιο, καὶ ὕδατα Παντικάπαο
Ῥιπαίοις ἐν ὄρεσσι διάνδιχα μορμύρουσι.
Τῶν δὲ παρὰ προχοῇσι πεπηγότος ἐγγύθι πόντου
Ἠδυφαὴς ἤλεκτρος ἀέξεται.
Illic quoque Aldeſci, & Panticapæi aquæ
Riphæis in montibus ſeparatim murmurant:
Horum item juxta gurgiteis, glaciale prope mare,
Iucundo nitore lucens electrum naſcitur.

Heic quum tam disertè mare glaciale nominetur; miror ego, quomodò doctiſſimus vir, in commentario ad VII librum Strabonis, adeò falli potuerit, uti

Riphæos

Riphæos iſtos monteis, ex Dionyſii ſententiâ, ad Boryſthenis uſque oſtia deducendos exiſtimaverit: quaſi Panticapis quoque oſtium poëta voluerit, non fontem. quod ille quidem intellexit ex voce προχοὴ, quæ apud alios oſtium fluminis notat. Verùm quum ea vox nihil aliud, quàm *profuſionem*, ſive *effuſionem* ſignificet; tam fontibus, quàm oſtiis apta eſt: ac fortè fontibus aptiſſima. Fonteis heic Aldeſci, Panticapiſq; fluminum, quæ in Pontum effundebantur, quomodò poëta prope glaciale mare intellexerit, mox infrà patebit. Euſtathius ad hunc ejus locum commentatur iſta: Ὅτι δὲ ἐν τοῖς Ῥιπαίοις ὄρεσιν οὐδέποτε χιὼν ἐπιλείπει, προείρηται. ὑπὲρ δὲ ταῦτα τὰ ὄρη οἱ λεγόμενοι Ὑπερβόρειοι καθήκειν εἰς τὴν ἐκεῖ θάλασσαν λέγονται. hoc eſt: *Quòd autem in Riphæis montibus nix numquàm deficiat, jam antè dictum eſt. ſupra hos verò monteis Hyperborei, quos vocant, ad mare uſque, quod ab illâ parte eſt, protendi dicuntur.* Non oſtia, ſed fonteis dictorum fluminum intellexiſſe poëtam, præter ea argumenta, quæ infrà adferam, ex interprete etiam ejus, Feſto Avieno, clarè patet; cujus verba hæc ſunt:

—— Tunc æquora Panticapæi
Ardeſcique ibi cæſo de vertice ſurgunt.
Riphæi montes ibi durâ ſæpè ſub arcto
Denſa pruinoſos eructant nubila nimbos.

Verùm tamen locus iſte Dionyſii quum opidò eſſet perplexus, & durus perceptu; non modò noſtri ſæculi homines doctiſſimos, ſed jam olim alium quoque ejus interpretem, Priſcianum grammaticum, in errorem dedit, uti is crederet, poëtam per πεπηγότα πόντον intellexiſſe mare Euxinum. Verba ejus hæc ſunt:

Hîc ſunt Aldeſci quoque, Panticapique fluenta:
Dividui currunt Riphæis montibus ambo.
Immiſcent quà ſe ponti glacialibus undis,
Naſcitur electrum præfulgens luce nitenti.

At quis umquàm auctor electrum ad Pontum Euxinum naſci, vel legi tradidit? Sanè nemo. Ortelius, in theſauro ſuo geographico, quum hoc abſurdum eſſe intelligeret; maluit ea verba de oceano glaciali interpretari; quò prædicta flumina deferri credidit. Quæ mens ſi fuit Priſciano; certè jam multo is ineptior fuerit interpres Dionyſii. hic quidpe quid πεπηγότα intelligat πόντον, ſatis diſertis indicat verbis ſub initium poëmatis hujus geographici; ubi maria deſcribit, quæ totam hanc inſulam noſtram, in treis partes diſtinctam, circumfluunt. Verba ejus hæc ſunt:

—— Αὐτὰρ ὕπερθεν
Πρὸς βορέην, ἵνα παῖδες Ἀρειμανέων Ἀριμασπῶν,
Πόντον μιν καλέουσι πεπηγότα τε Κρόνιόν τε·
Ἄλλοι δ᾽ αὖ καὶ νεκρὸν ἐφήμισαν, εἵνεκ᾽ ἀφαυρὸς
Ἠελίου. βράδιον γὰρ ὑπεὶρ ἅλα τήνδε φαείνει·
Αἰεὶ δὲ σκιερῇσι παχύνεται ἐν νεφέλῃσιν.

—— At deſuper,
Ad boream, ubi pubes Marte furentium Arimaſporum,
Pontum eum vocant congelatum, & Cronium.
Alii verò mortuum quoque dixêre; propter debilem
Solem. tardiùs enim ſuper mare hoc lucet:
Semper verò tenebricoſis craſſeſcit in nubibus.

Atque hoc quum rectè intelligeret commentator ejus Euſtathius, & item Damaſtes; ſupra Arimaſpos poſuêre Riphæos monteis; ſupra hos verò; Hyperboreorum gentem, in ipſo oceani glacialis litore. Plinius, dicto lib. IV, cap. XIII, poſtquàm meridionalia, orientaliaque Europæ, præcedentibus aliquot capitibus explicuit; *Exeundum deinde eſt*, inquit, *ut extera Europæ dicantur: tranſgreſſiſque Riphæos montes, litus oceani ſeptemtrionalis in lævâ, donec perveniatur Gades, legendum.* Deinde lib. VI, cap. XIII, poſtquàm Aſiæ interiora, ſive citeriora expoſuit; *Nunc omnibus*, inquit, *quæ ſunt interiora Aſiæ, dictis, Riphæos montes tranſcendat ani-*

dat ani-

dit animus, dextrâque litore oceani incedat. & mox: *Ab extremo aquilone, ad initium orientis æſtivi, Scythæ ſunt. extra eos, ultraque aquilonis initia, Hyperboreos aliqui poſuêre; pluribus in Europâ dictos. Primum inde noſcitur promontorium Celticæ Lytarmis: fluvius Carambucis; ubi, laſſatâ cum ſiderum vi, Riphæorum montium deficiunt juga.* In eamdem ſententiam Mela, lib. I, cap. ultimo: *Ripas Tanais Sauromatæ, & ripis hærentia poſſident. una gens, aliquot populi, & aliquot nomina.* & mox: *Tum continuis rupibus latè aſpera & deſerta regio, ad Arymphæos uſque promittitur.* mox: *ultrà ſurgit mons Riphæus: ultraque eum jacet ora, quæ ſpectat oceanum:* ſcilicet Hyperboreorum ora, ſive regio; quam ſic deſcribit lib. III, cap. V: *In Aſiatico litore primi Hyperborei ſuper aquilonem, Riphæosque montes, ſub ipſo ſiderum cardine jacent: ubi ſol non quotidiè, ut nobis; ſed primùm verno æquinoctio exortus, autumnali demum occidit; & ideò ſex mẽſibus dies, & totidem aliis nox uſque continua eſt. terra anguſta, aprica, per ſe fertilis.* Ex quibus tum Melæ, tum Plinii verbis quàm diſertiſſimè perſpicitur, Riphæos monteis partim in Europâ, partim in Aſiâ, oceani ſeptemtrionalis litori, ex occaſu in ortum versùs, obtentos fuiſſe, anguſtâ Hyperboreorum regione interpoſitâ. hinc enim Plinius, tam ex Aſiæ, quàm Europæ interioribus, ad oceani litora proficiſcentibus dictos tranſcendendos tradit monteis. Hinc etiam eſt, cur Dionyſius mox poſt Arimaſporũ gentem, πετηγότα poſuerit πόντον; nempe, quia anguſta tantùm Hyperboreorum intercedebat regio. Eumdem Riphæis montibus tribuit ſitum Æthicus coſmographus, his verbis: *Europa incipit initium ſub plagâ ſeptemtrionali, à fluvio Tanai, quà Riphæi montis ardua, Sarmatico adverſa oceano, Tanaim fluvium fundũt.* Ptolemæus eodem hoc ſitu *Hyperboreos* deſcribit *monteis*; perperam eos, ac falsò à Riphæis, quos malè adversùm Tanais collocat ortum, diverſos faciens; quum fuerint iidem. Æthicus alio in loco utrumq; nomen cõfundens, *Fluvius*, inquit, *Tanais naſcitur de monte Hyperboreo, quà ſunt Riphæi montis ardua.* Sed idẽ, mox poſteà, longiùs etiam versùs meridiem extendit Hyperboreos, his verbis: *Boryſthenes naſcitur de monte Hyperboreo.* Quod opidò falſum eſt. nam circa Boryſthenis fonteis nulla ſunt montium juga: ſed contrà, lacus atque paludes. Hodiè prædicto tractu ingentia montium juga, à faucibus Albi ſinus ad oſtium uſque Obii fluminis, & promontorium ejuſdem nominis, litori Ruſſiæ, & ſeptemtrionali oceano obtenta noſcuntur, longitudine IↃ CCCC circiter millium paſſuum. Nomen nunc à ſitus figurâ in univerſum acceperũt, quo accolis Ruſſis *Kameny poyas*, id eſt, *lapideum cingulum*, quia terram cingunt, adpellantur; alio quoque vocabulo, ab adfluente flumine tracto, *Oby* nuncupati. Magnitudinem Riphæorum montium indicat maximè Plinius, lib. IV, cap. XIII, his verbis: *Sevo mons ibi immenſus, nec Riphæis jugis minor, immanem, ad Cimbrorum uſque promontorium, efficit ſinum, qui Codânus vocatur.* Sevo quidpe mons eſt, qui à Lappiæ extremis finibus, & ſinus Albi faucibus, ex adverſo Obii montis, exſurgẽs, inter Svediam & Norvagiam, ad hujus uſque opidum maritimum *Opſlo* (*Aſlo* eſt aliis) protenditur; ut ſuo loco latiùs demonſtrabitur. Ptolemæus Hyperboreis ſuis montibus rectè longitudinem tribuit IↃCCCC mill. paſſ. tantum enim ſpatium eos hodiè occupare, inter ſinum Album & Obii amnis oſtium, antè dixi. Plinius, ut ſuprà relatum, ad Carambucin flumen *deficere, laſſatâ cum ſiderum vi, Riphæorum montium juga* tradit. quod ad vaſtum immenſumque Obii os hodiè fieri ſcimus. unde, extra omnem controverſiam, Obius eſt antiquorum CARAMBUCIS; de quo ita Stephanus: Καραμβύκαι, ἔθνος Ὑπερβορέων, ἀπὸ ποταμοῦ Καραμβύκα, ὡς Ἑκαταῖος. id eſt: *Carambycæ, gens Hyperboreorum, à flumine Carambyce dicta, teſte Hecatæo.* Et alio loco: Ἐλίξοια, νῆσος Ὑπερβορείων, οὐκ ἐλάσσων Σικελίας, ὑπὸ ποταμῷ Καραμβύκᾳ· οἱ νησιῶται Καραμβύκαι, ὡς Ἑκαταῖος. id eſt: *Elixona, inſula Hyperboreorũ, haud minor Siciliâ, ſub flumiue Carambyce: unde inſulani Carambycæ, teſte Hecatæo.* Novam zemblam hodiè eſſe, cùm ſitus, tùm magnitudo manifeſtò indicant. Hinc rectiſſimè Gerardus Mercator, nobiliſſimus noſtri ſæculi geographus, *Celticæ promontorium Lytarmin* interpretatus eſt id, quod hodiè vulgò nautis dicitur *Capo d' Oby*, id eſt, *promontorium Obium.* Quin & ipſa dictorum montium juga dicta fuiſſe OBIA, jam inde antiquis ab ſæculis, ex Athenæi lib. VI, cap. IV colligo. quamquàm ibi mirificè tùm res, tùm re-

rum nomina confunduntur. Verba ejus hæc ſunt: Καὶ τά τε πάλαι μὲν Ῥιπαῖα καλούμενα ὄρη· εἶθ' ὕστερον Ὄλβια προσαγορευθέντα· νῦν δὲ Ἄλπια. id eſt: *Atque montium juga, quæ antiquitus Riphæa, poſteà verò Olbia dicta ſunt; nunc autem Alpia vocantur.* Alpeis equidem antiquis Græcis Riphæos fuiſſe adpellatos monteis, teſtis Protarchus apud Stephanum, in vocabulo Ὑπερβόρεοι. ubi hæc leguntur verba: Πρώταρχος δὲ τὰς Ἄλπεις Ῥιπαῖα ὄρη οὕτω προσηγορεῦσθαι· καὶ τοὺς ὑπὸ τὰ Ἄλπαια ὄρη κατοικοῦντας πάντας, Ὑπερβορέους ὀνομάζεσθαι. Locum, ſive à typographo, ſive ab antiquo librario fœdè vitiatum, ſic ego lego: Πρώταρχος δὲ τὰς Ἄλπεις Ῥιπαῖα ὄρη οὕτω προσαγορεύεσθαι· καὶ τοὺς ὑπὲρ τὰ Ἄλπεια ὄρη κατοικοῦντας πάντας, Ὑπερβορέους ὀνομάζεσθαι. id eſt: *Protarchus tradit, Alpeis dictas fuiſſe monteis Riphæos. omneis verò populos, ſupra Alpeis incolentes, Hyperboreos adpellatos.* Huic adſentiuntur Æſchylus & Apollonius poëtæ. Apollonii verba, in IV Ἀργοναυτικῶν, de Iſtro flumine hæc ſunt:

——Πηγαὶ γὰρ ὑπὲρ πνοιῆς Βορέαο
Ῥιπαίοις ἐν ὄρεσσιν ἀπόπροθι μορμύρουσι
——*Fontes enim ſupra ventum boream*
Riphæis in montibus procul murmurant.

Ad quæ ſcholiaſtes iſta: Τὸν Ἴστρον φησὶν ἐκ τῶν Ὑπερβορέων καταφέρεσθαι, καὶ τῶν Ῥιπαίων ὀρῶν. οὕτω δὲ εἶπεν, ἀκολουθῶν Αἰσχύλῳ, ἐν λυομένῳ Προμηθεῖ λέγοντι τοῦτο. hoc eſt: *Iſtrum ait ex Hyperboreis deferri, & Riphæis montibus. hoc autem dixit, ſequutus AEſchylum, idem in Prometheo, qui ſolvitur, adfirmantem.* Æſchyli hæc fabula nõ exſtat. Iſtrum re verâ ex Alpium parte profluere, ſuo loco oſtendam. Athenæus, loco prædicto, Poſidonium nominat. unde haud dubium, accepiſſe eum iſta de Riphæis montibus ex illius ſcriptis. Teſtatur id manifeſtiùs Apollonii præfatus ſcholiaſtes, his verbis: Ποσειδώνιος εἶναι φησὶ τοὺς Ὑπερβορείους· κατοικεῖν δὲ πρὸς τὰς Ἄλπεις τῆς Ἰταλίας. Ἑκαταῖος δὲ μέχρι τοῦ αὐτοῦ χρόνου εἶναι φησὶ τὸ τῶν Ὑπερβορείων ἔθνος. ἔστι δὲ αὐτῷ βιβλία ἐπιγραφόμενα περὶ τῶν Ὑπερβορείων. Hoc eſt: *Poſidonius Hyperboreos adfirmat eſſe: habitare verò juxta Alpeis; qui Italiæ ſunt montes. Hecatæus verò ad ſuam uſque ætatem duraſſe tradit Hyperboreorum gentem. libroſq; compoſuit, quos de Hyperboreis inſcripſit.* Ut Hyperboreorum gens, ſic Riphæa juga longè diverſis inter ſe ſitibus ab antiquis ſcriptoribus locata fuerunt. Antiquiſſimi mortalium Hyperboreos adpellarunt, ex verâ famâ, eos, qui in dictâ anguſtâ regione, inter oceanum glacialem, & ingenteis Riphæos, ſive Obios montes, ultimi Europæorum, incolebant. de quibus Hecatæus libros conſcripſit. Poſteriores, famâ jam obſcuriore quũ id accepiſſent; Riphæos monteis crediderunt eſſe ipſa Alpium juga: ſupra quæ unam tantùm gentem, ad oceanum uſque ſeptemtrionalẽ, incolere ſciebant, nomine CELTAS: quos illi eoſdem eſſe putarunt cum vetuſtiorum Hyperboreis; ut ſequenti capite patebit. Poſidonius verò, quum apud quempiam vetuſtiſſimorum aliud illud legiſſet Riphæorum montium vocabulum *Obii*; Alpeis autem, quas τὰ Ἄλπια ὄρη vocabant Græci, ſciret accipi pro Riphæis: ex voce Ὄβια conjecit vocabulum Ὄλβια; quod primùm in Ἄλβια, tandem in Ἄλπια, mutatum exiſtimavit. nam Ἄλπια quoque dicta fuiſſe antiquiſſimo nomine Ἄλβια, docet Strabo lib. IV, & V. ALBEN, & ALPEN, veras fuiſſe incolis horum montium adpellationes, ut etiam nunc ſunt; ſuo loco oſtendam. At alii iterum, non modò dictos Celtas, ſupra Alpeis incolentes, adpellarunt Hyperboreos: ſed, quum continua, ab Alpibus ad Æmum Rhodopenque monteis, protenderentur juga; hæc quoque Riphæos cenſuerunt eſſe monteis; genteiſque ultrà incolentes, Hyperboreos. unde illud eſt Val. Flacci, Ἀργοναυτικῶν II:

Qualis, ubi à gelidi boreas convallibus Hebri
Tollitur; & volucreis Riphæa per ardua nubes
Præcipitat.

item iſtud Martialis, lib. VII, in epigrãmate *de famâ reditus Domitiani* ex Sarmatis Iazygibus, inter Danubium Pathiſſumq; amneis, prope Germanos, incolẽtibus:

Ecquid Hyperboreis ad nos converſus ab oris
Auſonias Cæſar jam parat ire vias?

Item lib. IX, de Dacis, trans Pathiſſum Danubii accolis; qui & Getæ dicebantur:

Miles

Miles Hyperboreos modò Marcelline triones
Et Getici tuleris ſidera pigra poli.

Item illud Lucani, lib. II:

—— Populos utrâque vagantes
Armeniâ; Pontique feras per litora gentes
Riphæaſque manus; & quas tenet æquore denſo
Pigra palus, Scythici patiens Mæotica plauſtri.

Nec aliò ſpectavit princeps poëtarum, in IV γεωργικῶν, de Orpheo, ejuſque uxore Eurydice ſic canens:

Solus Hyperboreas glacies, Tanaïmque nivalem,
Arvaque Riphæis numquàm viduata pruinis
Luſtrabat; raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens.
Tum quoque marmoreâ caput à cervice revulſum
Gurgite quum medio portans Oeagrius Hebrus
Volveret; Eurydicen vox ipſa, & frigida lingua,
Ah miſeram Eurydicen, animâ fugiente, vocabat.

Sic γεωργικῶν III, de Sarmatis loquens:

Talis Hyperboreo ſeptem ſubjecta trioni
Gens effrena virûm Riphæo tunditur Euro.

Sed ſcire fortè libuerit, cur Flaccus boream à convallibus Hebri tolli, id eſt, oriri, dixerit; Martialis verò ſeptemtrionalem polũ adpellârit Geticum: quum hæc loca XL ampliùs gradibus ab ipsâ poli regione diſtent. Ratio illis nulla alia erat, niſi quæ ex errore nata. nempe, quum inter veros Riphæos monteis & oceanum polarem, ſive glacialem, exiguam atque anguſtam Hyperboreorum regionem intereſſe, antiqui illi ab vetuſtioribus ſcriptoribus didiciſſent; ipſi verò poſteà per errorem putarent Riphæos eſſe Alpeis, & quidquid montium inter altiſſima hæc ſternitur juga: ipſam quoque Celticam, & proximam huic Sarmatiam ab his montibus ad dictum uſque oceanum, anguſtas terras, eâque ratione polum ſeptemtrionalem Getis propinquum eſſe crediderunt. Documentis hoc liquet quamplurimis, in Ovidii libris, quos ille in Ponticâ urbe Tomis, haud procul Iſtro amne, ſub eodem cum Alpibus gradu compoſuit, perſcriptis: quorum præcipua in medium attuliſſe, non fuerit alienum. Sic igitur Triſtium, lib. III, eleg. IV:

Proxima ſideribus tellus Erymanthidos urſæ
Me tenet, adſtricto terra peruſta gelu.
Boſphorus & Tanais ſuperant, Scythiæque paludes,
Vixque ſatis noti nomina pauca loci:
Vlteriùs nihil eſt, niſi non habitabile frigus.
Heu quàm vicina eſt ultima terra mihi!

Ejuſdem libri elegiâ XIII:

Dum me, terrarum pars penè noviſſima, Pontus,
Euxinus falſo nomine dictus, habet.

De Ponto I, eleg. IV:

Orbis in extremi jaceo deſertus arenis.

Triſtium IV, eleg. VIII:

Vita procul patriâ peragenda ſub axe boreo eſt.

Triſt. V, eleg. II: — *Hæc gelido terra ſub axe jacet.*

De Ponto I, eleg. VI:

Aſpicit hirſutos comminus urſa Getas.

De Ponto II, eleg. X:

Ipſe quidem certè cùm ſim ſub cardine mundi,
Qui ſemper liquidis altior exſtat aquis,
Te tamen intueor, quo ſolo, pectore, poſſum;
Et tecum gelido ſæpè ſub axe loquor.

De Ponto IV, eleg. X:

Proxima ſunt nobis plauſtri præbentia formam,
Et quæ præcipuum ſidera frigus habent.
Hinc oritur boreas; oræque domeſticus huic eſt:
Et ſumit vires à propiore loco.

Sed error iſte ex Plutarchi maximè adparet Camillo; ubi leguntur iſta: οἱ δὲ Γαλάται τοῦ Κελτικοῦ γένους ὄντες, ὑπὸ πλήθους λέγονται τὴν αὑτῶν ἀπολιπόντες, οὐκ οὖσαν αὐτάρκη τρέφειν ἅπαντας, ἐπὶ ζήτησιν ἑτέρας ὁρμῆσαι. μυριάδες δὲ πολλαὶ γενόμεναι νέων ἀνδρῶν καὶ μαχίμων, ἔτι δὲ πλείους παίδων καὶ γυναικῶν ἄγοντες, οἱ μὲν ἐπὶ τὸν βόρειον ὠκεανὸν, ὑπερβαλλόντες τὰ Ῥιπαῖα ὄρη, ῥυῆναι, καὶ τὰ ἔσχατα τῆς Εὐρώπης κατασχεῖν· οἱ δὲ μεταξὺ Πυρρήνης ὄρους καὶ τῶν Ἄλπεων ἱδρυθέντες, ἐγγὺς Σεννώνων καὶ Κελτορίων κατοικεῖν χρόνον πολύν. ὀψὲ δ᾽ οἴνου γευσάμενοι, τότε πρῶτον ἐξ Ἰταλίας διακομισθέντος, ἐπὶ τὰς Ἄλπεις φέρεσθαι, καὶ ζητεῖν ἐκείνην τὴν γῆν, ἣ τοιοῦτον καρπὸν ἀναδίδωσι. Id eſt: *Galli, Celtica gens, quũ patria alere, prægravante multitudine, omneis non valeret, ad novas quærendas ſedeis feruntur profecti. Multa millia juvenum belliccoſorum erant; quos longè major ſequebatur puerorum mulierumq; caterva. horum pars, Riphæis ſuperatis montibus, oceani ſeptemtrionalis oras invaſiſſe dicũtur, atque ultima inſediſſe Europæ: pars, inter Pyrenæum montem & Alpeis ſedibus poſitis, juxta Senones & Celtorios diu habitaſſe. poſt, vino, quod tum primùm ex Italiâ allatum fuit, guſtato, ita fuiſſe potus novâ voluptate captos, & inſaniſſe omneis, ut illico versùs Alpeis contenderent; regionem illam, quæ tam præſtantem fructum gigneret, quæſituri.* In his quædam vera, plurima falſa eſſe, quis veteris hiſtoriæ, geographiæque peritus non viderit? Eamdem rem ſic veriùs narrat Livius, lib. V: *Priſco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia eſt, penes Bituriges ſumma imperii fuit. ii regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute, fortunâque, cùm ſuâ, tum publicâ præpollens: quòd in imperio ejus Gallia adeò frugum, hominumque fertilis fuit, ut abundans multitudo vix regi videretur poſſe. Hic magno natu ipſe jam, exonerare prægravante turbâ regnum cupiens; Belloveſum, ac Sigoveſum, ſororis filios, impigros juvenes, miſſurum ſe eſſe in, quas dii dediſſent auguriis, ſedeis, oſtendit. quantum ipſi vellent, numerum hominum excirent; ne qua gens arcere advenientes poſſet. Tum Sigoveſo ſortibus dati Hercinii ſaltus. Belloveſo haud paullo lætiorem, in Italiam, viam dii dabant.* Ex his patet, falſum eſſe, quod Plutarchus ait, Gallorum alteram partem, neſcio unde profectam, inter Pyrenæum & Alpeis, id eſt, in Galliâ conſediſſe: quum hæc prima, ac genitiva eorum fuerit ſedes; à quâ in Italiam profecti. falſum item, quòd alteram eorum partem tradit, ſuperatis Riphæis jugis, oceani litora, & ultima Europæ obſediſſe: quum in Bojohæmum tantùm Boji, cum Sigoveſo duce, penetraverint; ut clariùs infrà oſtendam. Error hic geminus unde ei natus, ſatis jam ex ſuprà dictis perſpici puto. nempe antiqui quidam Græcorum ſcriptores tradiderunt, Gallorum partem alteram ſupra Alpeis, quas illi Riphæos adpellabant monteis, conſediſſe; alteram, ſuperatis Alpibus, Italiam inrupiſſe. Ipſe Plutarchus, ex Hecatæo, vel aliis etiam auctoribus quum ſciret, vera Riphæa juga eſſe prope oceanum ſeptemtrionalem, ſive Sarmaticum: illic Gallorum partem conſediſſe putavit; reliquamque hiſtoriam de alterâ gentis parte miſerè, ac fœdè turbavit. Verùm ego aliquanto longiùs ab inſtitutâ viâ digreſſus ſum; dum omnem, de Riphæorum montium, gentiſque Hyperboreorum ſitu, hiſtoriam clariori luci dare ſtudeo. Nunc igitur in viam redeo. Obios eſſe monteis ad oceanum, antiquis auctoribus Riphæos dictos, ſatis hodiè in confeſſo eſt. unde hoc etiam flumini nomen Obium haud novum cenſeo; ſed antiquiſſimum, à montium haud dubiè vocabulo accolis deductum.

Ceterùm malè atque inſcitè faciunt illi, qui Riphæos vocant eos monteis, qui ab oſtio atque promontorio Obii, primùm inter Petzoram & Obdoram regiones, deinde inter Condoram & Sibioram, mox inter Permiam & Tumeniam, ad Rhymnica uſque juga, ſuper Nagaios Tattaros, continuo jugo protenduntur: quum hi montes non antiquorum ſint Riphæi; ſed *cognata*, ut inquit Plinius, lib. V, cap. XXVII, *Riphæorum montium juga.* unde etiam Mela lib. V, cap. ultimo: *Hîc ſunt Colchi. hinc Phaſis erumpit. hîc eodem nomine, quo amnis eſt, ab Atheniſta-*

Athenis, legati Milesio deductum opidum. hic Phryxi templum, & lucus, fabulâ vetere pellis aureæ nobilis. hinc orti montes, longo ſe jugo, & donec Riphæis conjungantur, exporrigunt: qui, alterâ parte in Euxinum & Mæotida, & Tanaim, alterâ in Caſpium pelagus obverſi, Ceraunii dicuntur. iidem alicubi Taurici, Moſchici, Amazonici, Caſpii, Coraxii, Caucaſii: ut aliis aliiſve adpoſiti gentibus, ita aliis aliiſque dicti nominibus.

Sed ad Tanaim ſermo, unde longiùs digreſſus eſt, nunc tandem revocetur. Tanaim igitur rectè ritéque, ex veterum ſententiâ, terminum Europam inter atque Aſiam uti facias; ortus ejus in dictis montibus Riphæis, quà à Petzorâ ſecantur amne, ſtatuas neceſſe eſt: ita, uti ab ipſo propemodùm oceani litore in Mæotin paludem amnis defluat. Huc jam quadrabunt illa Æthici, ſuprà citata: *Europæ incipit initium ſub plagâ ſeptemtrionali, à fluvio Tanai, quà Riphæi montis ardua, Sarmatico adverſa oceano, Tanaim fluvium fundunt.* quò etiam illa pertinent Strabonis, in lib. XVII; ubi Romanos ait omnem fermè Europam imperio ſuo ſubjectam habere, πλὴν τῆς ἔξω τοῦ Ἴστρου, καὶ τῶν μεταξὺ τοῦ Ῥήνου καὶ τοῦ Τανάϊδος παρωκεανιτῶν. id eſt; *præter eas parteis, quæ trans Iſtrum ſunt; item præter oceani, inter Rhenum Tanaimque, adcolas.* Nec Mela alitud intelligit, lib. I, cap. I, in his verbis: *Tanais à ſeptemtrione in meridiem vergens, in mediam ferè Mæotida defluit: ex diverſo* (malim *adverſo*, ut Strabo lib. II, ὑπεναντίως τῷ Νείλῳ) *Nilus in pelagus.* quod quidem de Nilo parum abeſt, quin rectè conveniat. corrigit exiguum hunc veterum, à quibus & Mela habuit, errorem egregiè Strabo, lib. XI, his verbis: Φέρεται μὲν οὖν ὁ Τάναϊς ἀπὸ τῶν ἀρκτικῶν μερῶν, οὐ μὴν ὡς ἂν κατὰ διάμετρον ἀντίῤῥους τῷ Νείλῳ, καθάπερ νομίζουσιν οἱ πολλοί· ἀλλὰ ἑωθινώτερος ἐκείνου, παραπλησίως ἐκείνῳ τὰς ἀρχὰς ἀδήλους ἔχων. Id eſt: *Defertur quidem Tanais à partibus ſeptemtrionalibus: non tamen ita, uti ex diametro contra Nilum fluat; quemadmodùm multi opinantur: ſed orientalior eſt illo, adſimiliter, ut ille, ortus habens incognitos.* Illud veriſſimum. oſtia quidpe Tanais ſeptem ferè longitudinis gradibus orientaliora ſunt oſtiis Nili. Ad dictos Tanais ortus ſpectat etiam illud Dionyſii, ubi fonteis Aldeſci Panticapiſque amnium in Riphæis montibus, haud procul glaciali mari, ſtatuit. nam & hi eâdem ratione ex ſeptemtrionibus in meridiem antiquis illis deducebantur. Ceterùm hoc fonte, flumineque Tanais ex ſeptemtrionibus in auſtrum verſùs deductis, Hyperborei iſti populi, æquis ſpatiis, partim in Europæ, partim in Aſiæ litoribus locabuntur; ut placuit Melæ juxtà ac Plinio, ex aliorum haud dubiè auctorum ſententia, quibus terminus Europæ fuit Obium flumen; ut mox oſtendam. Huc etiam rectè convenient ea, quæ Strabo eodem libro, proximè dicto, paullo antè de proximâ Aſiæ parte tradit his verbis: Αὐτῶν δὲ τούτων πρῶτά ἐστι τὰ περὶ τὸν Τάναϊν, ὅνπερ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης ὅριον ὑπεθέμεθα. περιέχεται γὰρ, ἐκ μὲν τῆς ἑσπέρας τῷ ποταμῷ τῷ Ταναΐδι, καὶ τῇ Μαιώτιδι, μέχρι τοῦ Βοσπόρου, καὶ τῆς τοῦ Εὐξείνου παραλίας, τῆς τελευτώσης εἰς τὴν Κολχίδα· ἐκ δὲ τῶν ἄρκτων τῷ Ὠκεανῷ, μέχρι τοῦ στόματος τῆς Κασπίας θαλάττης· ἕωθεν δὲ αὐτῇ ταύτῃ τῇ θαλάττῃ, μέχρι τῶν μεθορίων τῆς τε Ἀλβανίας καὶ τῆς Ἀρμενίας, καθ᾽ ἃ ὁ Κῦρος καὶ ὁ Ἀράξης ἐκδιδοῦσι ποταμοί· ἐκ νότου δὲ, ἡ ἀπὸ τῆς ἐκβολῆς τοῦ Κύρου, μέχρι τῆς Κολχίδος, ὅσον τρισχιλίων οὖσα σταδίων, ἀπὸ θαλάττης ἐπὶ θάλατταν, δι᾽ Ἀλβανῶν, καὶ Ἰβήρων. ὥστε ἰσθμοῦ λόγον ἔχειν. Hoc eſt: *Ex his prima ſunt ea, quæ circa Tanain ſita; quem limitem ſtatuimus inter Aſiam, & Europam. includuntur enim versùs occaſum flumine Tanai, & Mæoti, uſque ad Boſphorum, & Euxini litus, quod in Colchidem deſinit: à ſeptemtrionibus verò oceano, uſque ad oſtium Caſpii maris: ab ortu, ipſo hoc mari uſque ad confinia Albaniæ, & Armeniæ; quà Cyrus & Araxes amnes effunduntur: à meridie eâ terrâ, quæ ab oſtio Cyri uſque ad Colchidem, à mari ad mare, per Albanos atque Iberos porrigitur, ſtadiûm circiter trium millium, ac iſthmi formam habet.* Caſpium enim mare ſinum crediderunt veteres eſſe Scythici oceani; quod mox oſtendam. At noſtro hoc ſæculo, falſiſſimum eſſe Europæ Aſiæque terminum Tanain, ſatis compertum habemus; quum nullos ejus in Riphæis montibus ortus ſciamus. oritur quidpe in minoris Tartariæ Magnæque Ruſſiæ confinio, ex lacu ſatis magno, cui vulgare nunc vocabulum *Iwanowo jezero*. Neque tamen ortus ejus noſtra demum cognovit ætas: ſed multis jam abhinc ſæculis Ptolemæus, ut ſuprà dictum, verum iis dedit ſitum; quamvis Riphæis montibus falsò adpoſitis,

& ante Ptolemæum etiam Theophanes Mitylenæus, & alii quidam ὑπέλαβον, ut inquit Strabo, libro proximè dicto, τὰς πηγὰς ἔχειν αὐτὸν ἐν τοῖς Καυκασίοις ὄρεσι· πολὺ δ' ἐνεγχθέντα ἐπὶ τὰς ἄρκτους, εἶτα ἀναστρέψαντα ἐκβάλλειν εἰς τὴν Μαιῶτιν· id eſt, *ortus eum habere in Caucaſiis montibus arbitrati ſunt: multumque verſùs ſeptemtriones delatum, mox relapſum in Mæotin exire.* Certè, quamvis & heic, & ſuprà, lib. II, à Strabone reprehendatur Theophanes, ὁ συστρατεύσας τῷ Πομπηΐῳ, καὶ γενόμενος ἐν τοῖς Ἀλβανοῖς, id eſt, *qui, Pompeji caſtra ſequutus, Albaniam intravit:* tamen haud ita longè à vero Tanais fonte atque curſu abfuit. profluit quidpe amnis ex antè dicto lacu; primùm verſùs ſolis ortum, paullum in ortum æſtivum deflectens; donec Volgæ, magni fluminis, ripis adpropinquet: inde ſubito reflexu in occaſum recurrens, ab æſtivo ortu ad Mæotin tendit: ut rectiſſimè tradidit Eratoſthenes, iniquè & ipſe à Strabone, prædicto lib. II, reprehenſus. Theophanem, & alios illos ſequutus Dionyſius, ſic cecinit:

Τοῦ δ' ἤτοι πηγαὶ μὲν ἐν οὔρεσι Καυκασίοις,
Τηλόθι μορμύρουσιν· ὁ δὲ πλατὺς ἔνθα καὶ ἔνθα
Ἐσσύμενος Σκυθικοῖσιν ἐπιτροχάει πεδίοισι.
Hujus ſanè fontes in montibus Caucaſiis
Procul murmurant. latus autem ipſe hinc inde
Rapidus Scythicos currit ſuper campos.

Quâ equidem re mirificè Dionyſius ſuam ipſius horum locorum deſcriptionem confudit. nam, quum Panticapen, qui hodiè in Tattariâ Cremeâ dicitur *Konſka wodá*, ex Riphæis montibus, oceano glaciali vicinis, derivaverit; haud video, quomodò Tanais fontem infrà illum ex Caucaſiis montibus deducere potuerit. Verùm ille hæc ex duobus diverſis auctoribus habuiſſe videtur. Theophanes quòd Caucaſios, ad ortus Tanais, adpellavit monteis; profectò neque in hoc ita vehementer aberravit. etenim longum illud, & continuum montium jugum, quod alterâ parte Pontum, Mæotimque, & Tanaim, Mela attingere tradit, alterâ Caſpium mare; pluribus prout varias accedit genteis, nominibus; huc etiam ultra Tanaim, verſùs occaſum, ſuper Tattariam Cremeam, & Tauricam peninſulam extenditur, ad flumen uſq; Boryſthenem. unde haud inſcitè ſub Tauricorum nomine comprehendi poteſt: Tauri quidpe, ſive Taurici populi accoluerunt ab meridie. Hos autem Caucaſios adpellavit monteis Theophanes, & alii; quia cognata, atque continua fuère juga Caucaſiis montibus. In illis verò oritur amnis, quem nunc vulgò *Donetz*, id eſt, *minorem Tanaim* accolæ vocant: & ab adverſâ parte verus ille Panticapes, qui nunc dicitur *Konſka wodá*, in Boryſthenem confluens, teſte Plinio, lib. IV, cap. XII. nec ita longè ab illo abeſt lacus, ex quo major oritur Tanais. Sed ante Theophanem etiam, antiquiſſimus auctorum hujus amnis fontem minimè ignoravit Herodotus. Sic enim is in lib. IV tradit: Ὄγδοος δὲ δὴ Τάναϊς ποταμός, ὃς ῥέει τἀνέκαθεν, ἐκ λίμνης μεγάλης ὁρμεώμενος· ἐκδιδοῖ δὲ ἐς μέζω ἔτι λίμνην καλεομένην Μαιῆτιν. id eſt: *Octavus eſt Tanais amnis; qui ſupernè ex magno lacu profluens, in alium majorem effunditur lacum, nomine Mæotim.* Meatum ejus flexuoſum modò ex Theophane, haud falſo auctore, cognovimus. ſilvas quoque rectè adjecit Dionyſius, his verſibus:

Ὕλην ναιετάοντες ἀπείριτον· ἧς διὰ μέσσης
Συρόμενος Τάναϊς Μαιώτιδος ἐς μυχὰ πίπτει.
Silvam incolentes immenſam: quam per mediam
Volutus Tanais Mæotidis in ſinum labitur.

Hunc igitur verum Tanais fontem alveumq; quidam haud ignorantes, quum in terminum Europæ Aſiæque minimè idoneum intelligerent; iſthmo, qui eſt inter duo maria, Ponticum & Caſpium, dictas terras diſterminare maluerunt. de quibus Dionyſius ſic inquit:

Ἄλλοι δ' ἠπείροισι διὰ χθόνα νοσφίζουσιν.
Ἰσθμὸς ἄνω τέταται τις ὑπέρτατος Ἀσίδος αἴης
Κασπίης τε μεσηγὺ καὶ Εὐξείνοιο θαλάσσης·
Κεῖνον δ' Εὐρώπης Ἀσίης θ' ὅρον ηὐδάξαντο.

Alii autem continentibus terram ſeparant.
Iſthmus ſurſum porrectus eſt quidam ſupremus Aſiaticæ terræ,
Caſpium inter & Euxinum mare:
Illum Europæ Aſiæque terminum dixêre.

Iſthmum hunc, quà Caucaſus ſternitur inter dicta maria mons ingens, terminum ita ſtutuerunt inter Aſiam atque Europam, uti ea, quæ versùs ſeptemtriones ſunt, Europæ, ea verò, quæ versùs auſtrum, Aſiæ dicerentur loca. Strabo, ſuprà dicto lib. XI, de Caucaſo: Ἔστι δὲ ὄρος τοῦτο ὑπερκείμενον τοῦ πελάγους ἑκατέρου τοῦ τε Ποντικοῦ, καὶ τοῦ Κασπίου, διατειχίζον τὸν ἰσθμὸν, τὸν διείργοντα αὐτά· id eſt; *Mons hic utrique imminet mari, Euxino & Caſpio, iſthmum, quo ea diſpeſcuntur, tamquàm murus includens.* Alii verò hoc muneris detulerunt Phaſidi flumini; teſte Herodoto, in lib. IV. At, inquies, quid inde? an non longè majus eſt intervallum, à mari Caſpio ad oceanum ſeptemtrionalem, quàm à Tanais fonte? Omninò. Multo igitur minùs aptus hic iſthmus in terminum inter Aſiam atque Europam, quàm ipſe Tanais. Ita ſanè eſt: haud nego. verùm alius jam heic iterum error veterum ſcriptorum circa Caſpium mare, errore illo, de Tanais fonte, multo etiam major. Scilicet Caſpium mare, quod & Hyrcanum dictum, ſinum eſſe crediderunt Scythici ſive ſeptemtrionalis oceani; quemadmodùm ex adverſo Perſicum & Arabicum maria, ſinus ſunt maris Erythræi, ſive Rubri. unde idem Dionyſius:

Οὕτως ὠκεανὸς περιδέδρομε γαῖαν ἅπασαν·
Τόσσος ἐὼν, καὶ τόσσα μετ' ἀνδράσιν οὔνομαθ' ἕλκων.
Κόλπους δ' ἔνθα καὶ ἔνθα ἀπερεύγεται ἔνδοθι βάλλων
Εἰς ἅλα· τυτθοὺς μὲν πλέονας, πίσυρας δὲ μεγίστους.
Ἤτοι μὲν πρώτιστος, ὃς ἑσπερίην ἅλα τίκτει,
Συρόμενος Λιβύηθεν ἔσω Παμφυλίδος αἴης.
Δεύτερος αὖτ' ὀλίγος μὲν, ἀτὰρ περιφέρτατος ἄλλων,
Ὅστ' ἀποκιδνάμενος Κρονίης ἁλὸς ἐκ βορέαο,
Κασπίῃ αἰπὺ ῥέεθρον ἐπιπροΐησι θαλάσσῃ,
Ἥν τε καὶ Ὑρκανίην ἕτεροι διφημίξαντο.
Τῶν δ' ἄλλων, οἵ τ' εἰσὶν ἀπαὶ νοτίης ἁλὸς ἄμφω·
Εἷς μὲν ἀνώτερός ἐστι, τὸ Περσικὸν οἶδμα προχεύων,
Ἀντία Κασπίης τετραμμένος ἀφιτρείτης·
Ἄλλος δ' Ἀῤῥαβικὸς κυμαίνεται ἐγγύθι κόλπος,
Εὐξείνου πόντου νοτιώτερον ὁλκὸν ἑλίσσων.

Sic Oceanus circumcurrit terram univerſam;
Tantus, & talia inter homines nomina trahens.
Sinus autem hinc inde eructat, introrſum mittens
In mare: parvos quidem plureis; quatuor verò maximos.
Scilicet primus, qui occiduum mare gignit,
Tractus è Libyâ, intra Pamphylicam terram.
Secundus autem, exiguus quidem, at potiſſimus aliorum,
Qui ſeparatus à Cronio mari, à boreâ
Caſpio profundum fluentum intromittit mari:
Quod etiam Hyrcanum alii nuncuparunt.
At aliorum, qui ſunt ab auſtrali mari ambo,
Unus quidem ſuperior eſt, Perſicum fluctum profundens,
Contra Caſpium mare:
Alter verò Arabicus fluctuat juxta ſinus,
Euxino ponto magis auſtralem ſulcum volvens.

Et in eandem ſententiam Strabo lib. XI, de eodem mari: Ἡ δὲ δευτέρα τῆς Ἀσίας μερὶς ἄρχεται μὲν ἀπὸ τῆς Κασπίας θαλάττης, εἰς ἣν κατέπαυεν ἡ προτέρα. καλεῖται δὲ αὐτὴ ἡ θάλαττα καὶ Ὑρκανία. ἔστι δ' ὁ κόλπος ἀνέχων ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ πρὸς μεσημβρίαν, καταρχὰς μὲν ἱκανῶς στενός· ἐνδοτέρω δὲ πλατύνεται προϊὼν καὶ μάλιστα

κατὰ τὸν μυχὸν, ἐπὶ σταδίους που πεντακισχιλίους· ὁ δ᾽ εἴσπλους μέχρι τοῦ μυχοῦ μικρῷ πλείων ἂν εἴη, συνάπτων πως ἤδη ἀοικήτῳ. id eſt: *Secunda pars Aſiæ à Caſpio mari incipit, in quod prima deſinebat. Mare hoc etiam Hyrcanum vocatur. Eſt autem ſinus ab oceano verſus meridiem editus: ab initio quidem ſatis anguſtus; intus verò, dum progreditur, in latum ſe pandit, maximè in intimo receſſu, ad ſtadia* IↃↃ. *introitus ejus, uſque ad intimum receſſum, paullo fuerit longior, terram ferè inhabitabilem attingens.* Mela, lib. I, cap. II: *Aſia ex illo oceano, quem Indicum diximus, Arabicum mare, & Perſicum, ex Scythico Caſpium recipit.* & paullo pòſt: *Spectant & ſeptemtrionem Scythæ; ac litus Scythicum, niſi unde frigoribus arcentur, uſque ad Caſpium ſinum poſſident.* item lib. III, cap. V: *Mare Caſpium, ut anguſto, ita longo etiam freto, primùm terras quaſi fluvius irrumpit: atque ubi recto alveo influxit, in tres ſinus effunditur; contra os ipſum, in Hyrcanum; ad ſiniſtram, in Scythicum; ad dextram, in eum, quem propriè totius nomine Caſpium appellant.* Plinius, lib. VI, cap. XIII: *Hæc uſque ad Caſpium & Hyrcanum mare. namque id erumpit Scythico oceano in averſa Aſiæ.* & mox: *Irrumpit autem arctis faucibus, in longitudinem ſpatioſis. at ubi cœpit in latitudinem pandi, lunatis obliquatur cornibus, velut ad Mæotin lacum ab ore diſcedens, Scythici arcus, ut auctor eſt M. Varro, ſimilitudine.* Atque hinc, ex Caſpio mari ad Indiam circumnavigari poſſe ſeptemtrionem, falsò prodidit Patrocles; ut teſtis eſt Strabo, lib. II. Plinius, lib. VI, cap. XVII: *Patefacta eſt India Alexandri Magni armis, regumque, qui ei ſucceſſere; circumvectis etiam in Hyrcanum mare & Caſpium Seleuco & Antiocho, præfectoque claſſis eorum Patrocle.* Hæc ſatis impudenter à Patrocle in gloriam regum ſuorum conficta. Hanc igitur Caſpii ſinus faciem quum crederent veteres; rectè iſthmo, qui inter mare Caſpium & Pontum Euxinum protenditur, Europam ab Aſiâ diſterminare ſeſe putarunt; reliquum limitem, ad ſeptemtrionalẽ uſque oceanum, fauceis dicti maris anguſtas, in longumq; extenſas, efficere arbitrantes. Verùm falſam hanc eſſe veterum opinionẽ, noſtrum ſatis clarè aperuit ſæculum. Quamquàm jam aliquot ante Strabonem ſæculis antiquiſſimus auctorum Herodotus lib. I docuit, *Κασπίαν θάλασσαν εἶναι ἐπ᾽ ἑωυτῆς, οὐ συμμίσγουσαν τῇ ἑτέρῃ θαλάσσῃ·* id eſt; *Caſpium mare eſſe per ſe, nec reliquo mari commiſceri.* Et poſt hunc, maximus philoſophorum Ariſtoteles, *μετεωρολογικῶν* II: *Ἡ δ᾽ Ὑρκανία καὶ Κασπία θάλατται κεχωρισμέναι τε ταύτης τῆς ἔξω στηλῶν θαλάττης, καὶ περιοικούμεναι κύκλῳ.* id eſt; *Hyrcanum verò & Caſpium maria ſejuncta ſunt ab extero mari, & circumquaque adcolas habet.* Nam, quòd in libro de mundo, cap. III, traditur, in Hyrcanum mare oceanum intrare; quódque Hyrcanum pro termino, ab hoc latere, ponitur Europæ: hoc ipſo, quia diverſum à ſuperiori Philoſophi opinione ſentit, ſi alia argumenta deeſſent, convinci poteſt, haud genuinum eſſe hunc librum Ariſtotelis; ſed ſuppoſititium. Poſt Ariſtotelem, ſub Strabonis ætatem, Diodorus quoque Siculus, lib. XVIII, *τὴν Ὑρκανίαν θάλασσαν καθ᾽ αὑτὴν* eſſe pronuntiavit. Poſt verò & Melam & Plinium, Ptolemæus lib. VIII, *Ἡ δὲ Ὑρκανία,* inquit, *ἡ καὶ Κασπία, θάλασσα πάντοθεν ὑπὸ τῆς γῆς περικέκλεισαι, νήσῳ, κατὰ τὸ ἀντικείμενον, παραπλησίως.* hoc eſt; *Hyrcanum mare, quod & Caſpium, undique terrâ cingitur, per contrarium inſulæ in morem.* Verùm Herodoto atque Ariſtoteli cur à poſterioribus auctoribus, Strabone, Melâ, Plinio, & aliis, fides minùs adhibita ſit, auctoritas Patroclis in causâ fuit: quia hunc præfectum dictorum locorum, ceu *αὐτόπτην*, certiora ac veriora prodidiſſe rati ſunt. Patrocles verò magis quæ opinatus, quàm quæ expertus fuerat, falſa pro veris prodidit. Erronea autem ejus opinio ex eo primùm nata videtur, quòd mare tam vaſtum nullum eſſe poſſe putavit, quin magno miſceretur oceano. dein, quum flumen ex ſeptemtrionibus, quaſi meridianâ lineâ, in mare hoc incidere ſciret, quod Rhymnum vocatur Ptolemæo, ex Rhymnicis ortum montibus (hodiè *Iacik* volunt dici accolis;) fretum hoc, ſive fauceis ſinus Caſpii ab hac parte, quâ ſeſe pandit in magnum mare, eſſe credidit. ab alterâ verò parte, ad oceanum, quum aliud quoque cognoviſſet, immenſo ore, flumen Obium, rectâ itidem lineâ ex ſeptemtrionibus in auſtrum adverſis aquis protenſum: introitum hunc ejuſdem ſinus eſſe opinatus eſt. Quas falſiſſimas ejus opiniones noſtri ſæculi ſatis certa jam dudum confutavit experientia, veramque Herodoto, Ariſto-

Ariſtoteli, Diodoro, ac Ptolemæo vindicavit fidem, atque auctoritatem. Sed; fretum hoc ſinus Caſpii rectè ex veterum iſtorum falsâ opinione uti formetur; foſsâ, inter fonteis Rhymni, & proximam Obii ripam versùs ſeptemtriones actâ, duo hi amnes inter ſe confundantur. atque ſic rectè huc quadrabunt Strabonis verba, qui κόλπον ait eſſe ἀνέχοντα ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ πρὸς μεσημβρίαν, κατ᾽ ἀρχὰς μὲν ἱκανῶς στενόν. id eſt, *ſinum ex oceano profluentem versùs meridiem primùm quidem*, antequàm in magnum ſeſe pandat mare Hyrcanum, *ſatis anguſtum*. magis etiam Melæ verba, qui *mare Caſpium, ut anguſto, ita longo freto*, *quaſi fluvium* ait *irrumpere, atque recto alveo effluere*. item Plinii, qui *arctis irrumpere faucibus, in longitudinem ſpatioſis*, tradit. Longitudinem tamen faucium non tantam fecêre veteres illi, quantum nunc inter Caſpium mare ſeptemtrionalemque oceanum intervalli eſſe ſcimus: ſed ipſius Caſpii maris longitudine, quæ ex occaſu in ortum versùs eſt, aliquanto majorem; ut patet Strabonis ex verbis, ſuprà citatis. Ex hac igitur fictâ Caſpii maris facie, Plinius, lib. IV, cap. XIII, poſtquàm Europæ litus, ab ortu in occaſum versùs, enarrare promiſit; primo loco *Septemtrionalem* nominat *oceanum*: & lib. VI, cap. XIII, primum Europæ promontorium, quod nunc Obium nuncupatur, *Celticæ* vocat *promontorium Lytarmin*. ſub Celticæ quidpe vocabulo omnem ſeptemtrionalem, occidentalemque dictam fuiſſe Europam, proximo oſtendam capite.

Atque hi fuêre veterum, circa Aſiæ Europæque terminum, errores. Verum nunc certumque terminum uti habeas; ſtatue, poſt mare Ægæum, Propontidem, atque Pontum Euxinum, paludemque Mæotin, primùm Tanaïs fluenta, donec adverſo amne ad flexum ejus, opidumque *Tuja* pervenias; quà Volgæ fluminis dextræ ripæ adpropinquat. inde tranſverſum jugum, quod, inter utrumque flumen ex ſeptemtrionibus in meridiem protenſum, vulgari vocabulo dicitur *Perowlok*. à Volgæ lævâ ripâ Rhymnicos monteis, ad opida *Weliki Tumen* & *Leptin*, proximamque Obii fluminis ripam. hinc ipſum flumen Obium, ad oceanum uſque, & promontorium Lytarmin. Atque hic tandem terminus terrarum ſitui, quem nunc ſatis cognitum habemus, quammaximè congruit: idemque veterum deſcriptioni quamproximè reſpondet. omne quidpe Sarmaticum litus, ipſaque tota Sarmatia, hoc limite Europæ ſuæ redduntur. hoc etiam modo omnis Hyperboreorum, ultra Riphæos, ſive Hyperboreos monteis, regio in unâ conſiſtit Europâ; uti veterum quidam voluêre, teſte Plinio: quibus terminus haud dubiè Europæ Obius fuit amnis. hoc item pacto Tanaïs Europæ Aſiæque erit ex parte limes. hac denique ratione omnis Ruſſia Major, quam alio nomine vocant Moſcoviam, in unâ continetur Europâ: cujus majorem partem hactenus per dictam lineam, à Tanaïs fonte ad ſinum Album ductam, in Aſiâ, ex erroneâ Ptolemæi opinione, ſtatuerunt noſtri ſæculi geographi.

CAPUT II.

Orbis terrarum alia partitio: ubi de veteri CELTICA; *cujus partes Illyricum, Germania, Gallia, Hiſpania & inſulæ Britannicæ.*

ATque verùs inter Europam Aſiamque terminus ſic ſeſe habet. Ceterùm præter ſupradictas orbis terrarum partitiones, alia quædam vetuſtiſſimis primiſq; Græcorum ſcriptoribus fuit diviſio; quâ, præter ſuam Græciam atque Italiam, omne reliquum in duo nomina, duaſque parteis diſtinxerunt. quidquid versùs ſeptemtriones, ultra Emaum, Emodumque monteis, mare Caſpium, Caucaſia juga, Pontum Euxinum, Iſtrum amnem, & Alpeis, mareque internum ſitum eſt, uno nomine Scythiam adpellavêre: reliquam partem, huic

huic ab meridie adverſam, Æthiopiam. Cujus rei, ut multa ſunt in veterum poëtarum monumentis documenta, atque indicia; ita luculentiſſimum adfert teſtimonium Strabo, in lib. I, his verbis: Φημὶ γὰρ, κατὰ τὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων δόξαν, ὥσπερ τὰ πρὸς βορρᾶν μέρη τὰ γνώριμα ἑνὶ ὀνόματι Σκύθας ἐκάλουν, ἢ Νομάδας, ὡς Ὅμηρος· ὕστερον δὲ καὶ τῶν πρὸς ἑσπέραν γνωσθέντων, Κελτοὶ καὶ Ἴβηρες, ἢ συμμίκτως Κελτίβηρες, καὶ Κελτοσκύθαι προσηγορεύοντο, ὑφ᾽ ἓν ὄνομα τῶν καθέκαστα ἐθνῶν ταττομένων, διὰ τὴν ἄγνοιαν· οὕτω τὰ μεσημβρινὰ πάντα Αἰθιοπίαν καλεῖσθαι, τὰ πρὸς ὠκεανῷ. id eſt: *De priſcorum Græcorum ſententiâ hoc dico; quòd, ſicut notæ versùs aquilonem gentes uno nomine Scythæ vel Nomades, ut Homero, adpellatæ fuerunt; poſteà verò, cognitis etiam occiduis regionibus, Celtæ, atque Iberi, aut mixtis vocabulis Celtiberi, & Celtoſcythæ dici cæperunt, ſub uno nomine ſingulis diverſiſque gentibus ob ignorantiam comprehenſis: ita, quæ versùs meridiem ad oceanum ſita ſunt, omnia AEthiopiæ adpellatione fuêre notata*. Et lib. XI: Ἅπαντας μὲν δὴ τοὺς προσβορρείους κοινῶς οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῖς, Σκύθας καὶ Κελτοσκύθας ἐκάλουν. οἱ δὲ ἔτι πρότερον διελόντες, τοὺς μὲν ὑπὲρ τοῦ Εὐξείνου, καὶ Σαυρομάτας, καὶ Ἀριμασποὺς· τοὺς δὲ πέραν τῆς Κασπίας θαλάττης, τοὺς μὲν Σάκας, τοὺς δὲ Μασσαγέτας ἐκάλουν. Hoc eſt: *Veteres Græcorum ſcriptores univerſas genteis ſeptemtrionales Scytharum & Celtoſcytharum adpellatione adfecerunt. qui verò ante hos adhuc eas diviſerunt, ſupra Euxinum, Iſtrum, & Adriaticum mare colenteis, Hyperboreos dixêre, & Sarmatas, & Arimaſpos: trans verò mare Caſpium Sacas, & Maſſagetas*. Antiquiſſimi ſcilicet Græcorum ſcriptores omnem ſeptemtrionem in Europâ, à Caſpio mari, quod terminum ſtatuebant inter Europam & Aſiam, ultra Euxinum pontum, Iſtrum flumen, mare Adriaticum, Alpium juga, mare internum, quà id Galliam Hiſpaniamque alluit, in tria diviſerunt gentium genera, ac nomina, ARIMASPORUM, SARMATARUM, & HYPERBOREORUM. horum *Arimaſpos* ad fauceis Caſpii poſuêre maris: his proximos versùs occaſum *Sarmatas*: poſt hos, ad oceanum uſque Atlanticum, & fretum Gaditanum, *Hyperboreos*; ſub quorum nomine comprehendebantur *Illyrii, Germani, Galli, & Hiſpani*, populique præterea in *Britannicis inſulis*: quæ gentes univerſæ poſtmodùm, ut mox oſtendam, uno vocabulo CELTÆ fuêre dictæ. De Hyperboreorum ſupra Alpeis ſitu, jam antè pluribus auctorum teſtimoniis, ſuperiori capite, monſtratum eſt. quibus adde ea, quæ apud Apollonii ſcholiaſten leguntur hujuſmodi: Μνασέας δέ φησι, νῦν τοὺς Ὑπερβορείους Δελφοὺς λέγεσθαι. Somnium ſcilicet, ac deliramentum merum Mnaſeæ; niſi ita legas: Μνασέας δέ φησι, τοὺς Ὑπερβορείους νῦν Κελτοὺς λέγεσθαι· id eſt; *Mnaſeas ait Hyperboreos nunc Celtas dici*. Apud Plutarchum in Camillo, de urbe Româ à Gallis captâ, leguntur iſta: Τοῦ μέντοι πάθους αὐτοῦ, καὶ τῆς ἁλώσεως ἔοικεν ἀμυδρά τις εὐθὺς εἰς τὴν Ἑλλάδα φήμη διελθεῖν. Ἡρακλείδης γὰρ ὁ Ποντικὸς, οὐ πολὺ τῶν χρόνων ἐκείνων ἀπολειπόμενος, ἐν τῷ περὶ ψυχῆς συγγράμματι φησὶν ἀπὸ τῆς ἑσπέρας λόγον κατασχεῖν, στρατὸς ἐξ Ὑπερβορείων ἐλθὼν ἔξωθεν, ᾑρήκει πόλιν Ἑλληνίδα Ῥώμην, ἐκεῖ που κατῳκημένην περὶ τὴν μεγάλην θάλασσαν. οὐκ ἂν οὖν θαυμάσαιμι, μυθώδη καὶ πλασματίαν ὄντα τὸν Ἡρακλείδην, ἀληθεῖ λόγῳ, τῷ περὶ τῆς ἁλώσεως, ἐπικομπάσαι τοὺς Ὑπερβορέους, καὶ τὴν μεγάλην θάλασσαν. Id eſt: *Hæc tamen captæ urbis calamitas obſcuro rumore protinus in Græciam perlata eſt. Ponticus enim Heraclides, adfinis his temporibus, in libro de animâ, annuntiatum ex occidente tradit, exercitum alienigenarum, ex Hyperboreis progreſſum, Græcam urbem cepiſſe Romam, illo tractu prope magnum mare ſitam. Equidem non mirer, portentoſum hominem atque vanum Heraclidem, veritati captæ urbis jactantiæ causâ, adſcripſiſſe Hyperboreos, & magnum mare*. Hyperboreorum nomen haud falsò, nec portentoſè adfinxiſſe Heraclidem Gallis Romam occupantibus, ex iis, quæ modò ex Strabone, & Mnaſeâ, & ſuperiori capite ex aliis compluribus auctoribus attulimus, ſatis perſpicuum eſt. Magnum quoque mare eum non intellexiſſe oceanum, ut Plutarchus; ſed mare internum, Italiam plurimâ parte perfundens, quod, Ponti reſpectu, rectè dicebatur magnum; omninò ego credo. Ipſe, circa eorumdem Gallorum migrationem, quàm fœdè cæcutierit Plutarchus, ſuperiori capite, ex eodem ejus libro, oſtenſum eſt. Ceterùm poſt antiquiſſimos illos, alii Græcorum ſcriptores, quos παλαιοὺς heic vocat Strabo, omneis ſeptemtrionales gentes tam in Europâ, quàm in Aſiâ, uno nomine SCYTHAS adpel-

adpellaverunt: & poſt hos etiam alii, Scytharum quoſdam CELTOSCYTHAS; nempe Europæos omneis, ut mox oſtendam.

De *Scytharum* vocabulo in ipſâ SCYTHIA, quæ inter ultimum Europæ finem, Obium amnem, & Eoum mare, in Aſiâ comprænhendebatur, dubitatio nulla eſſe poteſt; quando perpetuò nomen id multis ſæculis pòſt etiam duravit.

De GERMANIS quoque noſtris teſtimonium modò cognovimus ex Strabone: qui quoſdam ſeptemtrionalium *Celtoſcythas* ait adpellatos. ſub quo vocabulo haud dubiè *Germani*, ac *Galli*, *Hiſpani*que, & *Britanni* intelligebantur. hi quidpe propriè poſteà CELTÆ conjunctim uno vocabulo Græcis fuêre dicti. Plutarchus verò, in Mario, Cimbros, Germanicam gentem Celtoſcythas antiquis ſcriptoribus dictos adfirmat. Præterea Plinius, lib. IV, cap. XII, maniſeſtiſſimum de Germanis ſimul atque SARMATIS perhibet teſtimonium. *Scytharum*, inquit, *nomen uſquequaque tranſiit in Sarmatas atque Germanos. nec aliis priſca illa duravit appellatio, quàm qui extremi gentium harum, ignoti prope ceteris mortalibus, degunt*. Priſcam hanc intelligit adpellationem Scytharum in Europâ, de quâ heic agit, omnino ſuâ ætate interiiſſe: pro quâ proximas Aſiæ regiones vera genuinaque SARMATIÆ atque GERMANIÆ vocabula ſortitas eſſe. Scytharum verò nomen ultra Obium amnem, in Aſiâ atque oriente tantùm, apud remotiſſimos homines, &, ob longinquitatem locorum, Europæis penè incognitos, conſtitiſſe. *Baltiam* Timæus, atque Pytheas, eamdemque *Baſiliam* Xenophon Lampſacenus, referunt apud Plinium inſulam Scythiæ, ſive contra Scythiæ litora; ut fuſiùs ſuo loco explicabitur: quam *Scandinaviam* nominat ipſe Plinius, Germaniæ adverſam; & ſine nomine Tacitus *Germaniæ inſulam. eſt autem* hodiè peninſula *immenſa*, in quâ Norvagia, Svedia, Finnorum marchia, Biarmia, & Lappia, regiones ſternuntur. Solinus, cap. XXIII: *Mons Sevo ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingevones tenent; à quibus primis, poſt Scythas, nomen Germanicum conſurgit*. Ac Sarmatia quidem non modò vetuſtiſſimis, ſed inferioris etiam ſæculi Græcorum ſcriptoribus, vulgò ſub Scythiæ nomine memorata eſt.

HISPANIAM & GALLIAM ſub eodem veniſſe Scytharum vocabulo, nullum quidem aliud habemus argumentum, quàm illud Strabonis de *Celtoſcythiâ*: ſub quo nomine dictas quoque duas regiones comprehenſas fuiſſe, haud dubium eſt; quando tam Hiſpani, quàm Galli, propriè dicebantur *Celtæ*, ut poſt oſtendam. *Scythicum* in Hiſpaniâ qui *promontorium* ex Melæ lib. III, cap. I ſtatuunt, aut qui iſtic Melam ipſius Scythiæ aliquod promontorium intellexiſſe arbitrantur; perquàm ignaros ſe veteris geographiæ produnt. Ego alibi (Deus conatis adnuat precor) certis docebo argumentis, legendum illic *Trileucum* ut eſt apud Ptolemæum; quod & *Lapatia Cori* eidem dicitur: eſtque hodiè vulgò accolis *Cabo de Ortegal*.

De BRITANNICIS quoque inſulis idem, quod de Galliâ & Hiſpaniâ, eſt ſentiendum: quidpe quum ante magnam illam Scythiam, cujus fines extremi, ab occaſu oceanus Atlanticus, ab ſeptemtrionibus oceanus glacialis, ab oriente Obium flumen, ſitæ fuerint inſulæ; ſub eodem cum Scythiâ generali vocabulo comprehenſas fuiſſe, haud dubitandum eſt.

ILLYRICUM etiam, cujus antiquiſſimi fines fuêre inter Iſtrum & Alpeis, Adriaticumque pelagus, & inter Rhenum ac Mœſiam, quia poſteà Celtici nominis, ut mox oſtendam, portio fuit; Scythiæ quoque illius magnæ partem anteà vetuſtiſſimis Græcorum ſcriptoribus, habitam fuiſſe, maximè credibile eſt. Quin ad Illyrios maximè ſpectant verba Strabonis, ubi τοὺς ὑπὲρ τοῦ Ἀδρίου κατοικοῦντας ſub *Hyperboreorum* nomine veniſſe antiquiſſimis mortalium teſtatur. Quòd ſi igitur Illyricum initio ſub uno Hyperboreorum nomine, dein poſterioribus etiam temporibus ſub uno Celticæ vocabulo, unà cum reliquis in Europâ regionibus ſeptemtrionalibus, compre-

comprehenſum fuit: certè medio quoque ſæculo ſub unâ eadémque Scythic adpellatione veniſſe, extra controverſiam eſſe debet. Atque hæc de SCYTHARUM vocabulo ex vetuſtiſſimorum Græcorum traditione.

Poſt hos, quum CELTARUM nomen ex Illyrico, Galliâ, Hiſpaniâ, ac Germaniâ Britanniciſque inſulis noſci inciperet; Græci, omne reliquum, à Germaniâ ad Aſiam uſque, ejuſdem generis ejuſdemque nominis arbitrantes, CELTOSCYTHAS adpellavêre, non modò Hiſpanos, Gallos, Brittannos, atque Illyrios; ſed Sarmatarum quoque gentem, ad Obium uſque flumen, noviſſimum Europæ terminum. Hanc adpellationem alii poſteà non ſatis percipientes; Cimbrorum agmen (qui primi, quorum memoria exſtet, ex antiquiſſimis Germanis, unà cum conterminis Teutonis, exteras terras, in Macedoniam & Græciam uſque, quæſiverunt) Celtoſcythas eâ de causâ dictos exiſtimaverunt, quia ad dictam expeditionem profectis Scytharum, id eſt, Sarmatarum nonnulli immiſti fuerint; ut patet ex Mario Plutarchi. Mox alii, quum diverſum Scytharum genus intelligerens à gente Celtarum; abjectâ illorum adpellatione in universâ Europâ, Celtas vocarunt prædictos omneis, ad Europæ uſque finem. Hinc Ptolemæus, operis quadripartiti lib. II, univerſam Europam Κελτογαλατίαν nuncupavit: & Plinius, lib. VI, cap. XIII, Celticæ finem fecit, ex veterum traditione, ad Obii fluminis oſtium; promontorio illic Celticæ memorato Lytarmi: quod Obium nunc vocari, ſuperiori capite oſtendi. Poſteaquàm verò SARMATARUM quoque in Europâ gens penitiùs aliquanto Græcis innotuit, diverſumque id à Celtis hominum genus intellectum: ſegregati à Celtico nomine Sarmatæ, ſub Scytharum vocabulo conſtiterunt; Celtæque ſoli dicti fuêre, Illyrii, Germani, Galli, Britanni; atque Hiſpani. Hinc Diodorus Siculus, lib. V, Celtarum, id eſt, Gallorum ac Germanorum, ſub falſo Γαλατίας nomine, mores deſcribens; nomen hoc ad Scythiam uſque profert. Rectiùs Strabo, ſub initium libri primi: Ἐν δὲ τῷ παντὶ κύκλῳ τῆς οἰκουμένης, πρὸς ἄρκτον μὲν τὰ μέχρι τῶν ὑστάτων ἐστὶ Σκυθίας, ἢ τῆς Κελτικῆς. id eſt: *In univerſo terræ habitabilis circulo versùs ſeptemtrionem ſunt, quæ in extremos uſque Scythiæ, vel Celticæ fineis porriguntur.* Plinius quoque, lib. VIII, cap. XV, Germaniam Scythiæ conterminam facit. *Pauciſſima*, inquit, *Scythia gignit, inopiâ frugum: pauca contermina illi Germania.* Item Solinus, cap. XXIII: *Mons Sevo ipſe ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingævones tenent: à quibus primis, poſt Scythas, nomen Germanicum conſurgit.* Solinus ſua habuit à Plinio; cujus ipſe epitomator: Plinius verò à vetuſtioribus; quibus Germania ſub Celticæ adpellatione comprehendebatur. in quibus Ariſtoteles, lib. VIII de hiſtoriâ animalium: Οἷον ἐν τῇ Ἰλλυρίδι, inquit, καὶ τῇ Θρᾴκῃ, καὶ τῇ Ἠπείρῳ, οἱ ὄνοι μικροί· ἐν δὲ τῇ Σκυθικῇ καὶ Κελτικῇ ὅλως οὐ γίγνονται· δυσχείμερα γὰρ ταῦτα. id eſt: *Vt in Illyrico, & Thraciâ, & in Epiro aſini parvi habentur. in Scythiâ verò, & Celticâ prorſus nulli, propter immodicum frigus.* Illyricum cur heic philoſopho diverſum, alienumque cenſeatur à Celticæ adpellatione, mox infrà docebo.

HISPANIAM ſub CELTICÆ vocabulo, ceu propriâ adpellatione, comprehenſam fuiſſe, quia gens una ejuſdemque originis Hiſpani cum Gallis, Britannis, Germanis, atque Illyriis; manifeſto indicio eſt nomen ſub Romano etiam imperio frequentibus ejus locis adfixum: uti CELTIBERORUM, longè latéque Iberi amnis ripam adcolentium: item CELTICORUM, haud exiguas in Bæticâ ſimul ac Luſitaniâ portiones obſidentium: tum circa ipſum *Celticum promentorium*; quod, ultimum Hiſpaniæ versùs occaſum, nomen à gentis vocabulo traxit, nunc vulgò *Finis terræ* dictum. nam *Celtici* heic, *cognomine Neriæ*, & *Celtici cognomine Præſamarci* ſunt Plinio, lib. IV, cap. XX. unde ipſum promontorium indigetatur *Nerium* Straboni lib. III, & Ptolemæo in deſcriptione Hiſpaniæ. Mela, lib. III, cap. I, totam Hiſpaniæ frontem, à Tago amne, ſeu à Magno promontorio, quod Olyſſiponenſe eſt Plinio, ad Celticum uſque promontorium, Celticos ſuâ ætate coluiſſe tradit. Ac licet Lucanus, lib. IV, carmine ſic cecinerit;

His, præter Latias acies, erat impiger Aſtur,
Vectoneſque leves, profugique à gente vetuſtâ
Gallorum, Celtæ miſcentes nomen Iberis:

tamen haud facilè ego adducor, uti credam, ex Galliâ advenas Celtas Iberis, id eſt, Hiſpanis ſeſe miſcuiſſe; unde prima Celtiberorum nominis origo: quamquàm auctores habuerit Lucanus haud paucos, Græcos juxta atque Latinos, rem eamdem adfirmanteis. Atque iſta quidem de Celtiberis, intellexiſſe eum de iis populis qui ad Iberum flumen, ut ſuprà oſtenſum, longè latèque incoluerunt; non verò de Celticis, per Bæticam ac Luſitaniam ad Celticum uſque promontorium ſparſis, ſatis in aperto eſt. At ſi Celtis, ex Galliâ profectis, nomen inde *Celtiberorum* quæſitum, quòd Iberis miſti: quæro, unde Celtici illi in Bæticâ ſimul ac Luſitaniâ? an ex eâdem Galliâ? Si ex eâdem Galliâ; cur non & ipſi eodem ſimul nomine *Celtiberi* dicti? ratio quippe nominis eadem erat. Celtiberos quidam dictos putant ab Ibero amne, cujus ripam accoluiſſe referunt auctores. at latiùs per omnem Hiſpaniam diſperſum nomen id fuiſſe, haud obſcurè colligitur ex Plinii lib. III, cap. I: ubi, de Celticis loquens, Bæturiam, partem Bæticæ, incolentibus, *Celticos*, inquit, *à Celtiberis ex Luſitaniâ adveniſſe manifeſtum eſt ſacris, lingvâ, opidorum vocabulis, quæ cognominibus in Bæticâ diſtingvuntur*. item ex libri IV, cap. XXII; ubi, de inſulis oceani ad Hiſpaniam loquens, *Ex adverſo*, inquit, *Celtiberiæ complures ſunt inſulæ, Caſſiterides dictæ Græcis, à fertilitate plumbi: & è regione Arotrebarum promontorii, deorum ſex, quas aliqui Fortunatas appellavêre*. Solinus, cap. XXVI: *Caſſiterides inſulæ ſpectant adversùm Celtiberiæ latus*. Antiquiſſimi equidem Græcorum ſcriptores per *Caſſiterides* intellexerunt *Britannicas inſulas*; eaſque, per errorem quemdam, haud procul Hiſpaniâ eſſe crediderunt: ut alibi, ſi Deus cœptis benignus adnuat, certis oſtendam documentis. at poſteriores, quibus compertum, ſatis longè ab Hiſpaniâ diſſitas eſſe Britannias; antiquorum Caſſiterides interpretati ſunt inſulas, quæ Trileuco promontorio (vulgò nunc dicitur *Cabo de Ortegal*) numero complures objacent: quarum, in orientem versùs, notior vulgò nunc dicitur *Yſla de Cyprian*, id eſt, *Inſula Cypriani*; in occidentem, longiùs paullo diſſita, *Zyzarga*. His igitur oppſita continens, quæ nunc Gallæcia, olim *Celtiberia* vocitata fuit. Cujus incolas Mela, lib. III, cap. VI, *Celticos* adpellat. Antiquiſſimis autem Græcorum, quibus Britannicæ inſulæ à plumbi candidi copiâ & nobilitate dicebantur *Caſſiterides*, omnis Hiſpania, cui objacebant Britannicæ inſulæ, adpellabatur *Celtiberia*. Eodem capite Plinius, *Gentes*, inquit, *Celticæ, Turduli, & circa Tagum Vettones*. Si Vettones quoque Celtica gens; cur Lucanus hos minùs *profugos à vetuſtâ Gallorum gente* dixit, quàm Celtiberos ad Iberum colenteis? Ratio certè nulla proba patet. Malo igitur ego Straboni credere, ubi tradit, vetuſtiſſimos Græcorum CELTAS primùm adpellaſſe in univerſum, cum reliquis in ſeptemtrione populis, Hiſpaniam omnem. malo item, apud eumdem Strabonem lib. I, Ephoro fidem adhibere, qui ex veteri opinione, τὰ περὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν τῶν τόπων, εἰς τέσσαρα μέρη διῃρημένα, id eſt, *cæli terræque regiones in quatuor diſtributas fuiſſe parteis* adfirmat: Τὸ πρὸς τὸν ἀπηλιώτην, Ἰνδοὺς ἔχειν· πρὸς νότον δὲ Αἰθίοπας· πρὸς δύσιν δὲ Κελτούς· πρὸς βορρᾶν ἄνεμον Σκύθας; hoc eſt; *versùs ſubſolanum habitari ab Indis; versùs auſtrum ab AEthiopibus, versùs occaſum ab Celtis; versùs aquilonem à Scythis*. Unde illa etiam à Dionyſio Halicarnaſſenſe deſumta eſt totius orbis partitio, in lib. VII; quum, de cultu deorum loquens, omneis totius terræ gentes enarrare vellet. Verba ejus hæc ſunt: Καὶ χρόνος οὐδεὶς, μέχρι τοῦ παρόντος, ἀπομαθεῖν, ἢ παρανομῆσαί τι, περὶ τοὺς ὀργιασμοὺς τῶν θεῶν, ἔπεισεν, οὔτε Αἰγυπτίους, οὔτε Λίβυας, οὔτε Κελτοὺς, οὔτε Σκύθας, οὔτε Ἰνδοὺς, οὔτε ἄλλο βάρβαρον ἔθνος οὐθὲν ἁπλῶς. id eſt: *Nec longâ temporum ſerie adduci potuerunt, ut cultum deorum, quorum ſacra patrio ritu celebrant, dediſcere, aut aliquâ ex parte immutare voluerint, vel AEgyptii, vel Afri, vel Celtæ, vel Scythæ, vel Indi,*

vel ulla alia gens barbara. Ubi recto ordine auctor Ægyptiis conjungit Afros; his proximos, freto Gaditano intercedente, Celtas; ſub quorum nomine Hiſpani, Britanni, Galli, Illyrii, Germani: Celtis Scythas; ſub quorum adpellatione, proximi Germanis, Sarmatæ, & deinceps reliqui; Scythis deinde Indos: his alias barbaras genteis; puta Gedroſios, Arios, Bactros, Perſas, & quidquid ab Scythiâ ſimul & Indiâ ad Ægyptum & Græciam protenditur. Haud vana igitur nec falſa ſunt Ephori teſtimonia; quorum alterum ex primo libro Strabonis modò retuli; alterum in lib. IV eſt hujuſmodi: Ἔφορος δ' ὑπερβάλλουσαν τῷ μεγέθει λέγει τὴν Κελτικὴν, ὥστε, ἧσπερ νῦν Ἰβηρίας καλοῦμεν, ἐκείνοις τὰ πλεῖστα προσνέμειν, μέχρι Γαδείρων. hoc eſt: *Ephorus ingenti magnitudine facit Celticam; ita uti illi pleraque ejus terræ, quam nunc Iberiam*, id eſt Hiſpaniam, *vocamus, loca uſque ad Gadeis tenuerint.* Quòd ſi Ephorus non omnem ſimul Hiſpaniam Celtico nomini adſcripſit; ſed τὰ πλεῖστα ejus tantùm; ut interpretatur, ſeu refert Strabo: certè id nullâ aliâ de causâ factum, quàm quòd ſeptemtrionalis ejus pars antiquis illis Græcis etiamdum incognita fuit. unde etiam meridionalis tantùm initio illis dicta fuit *Iberia*; ut infrà è Polybio oſtendam. At CELTIBERORUM vocabulum poſteà exortum eſt: ſcilicet quum Græci (in quibus vel primi Maſſilienſes; Emporitanam huc deducentes coloniam) Hiſpaniam ab *Ibero* flumine adpellarent IBERIAM; ut auctor eſt Plinius, lib. III, cap. III. tunc enim ab ipsâ terrâ incolas dixêere IBEROS: quidam verò συμμίκτως, ut ait Strabo, *mixto nomine* CELTIBEROS; ad diſtinctionem Celtarum trans Pyrenæum, item Celtarum trans Rhenum incolentium. *Iberorum* tamen etiam vocabulum univerſis pariter Celtis tributum fuiſſe, haud obſcurè teſtatur Strabo, verbis ſuprà dictis; ſcilicet διὰ τὴν ἄγνοιαν τῶν καθέκαστα ἐθνῶν, id eſt, *ob ignorationem ſingularum gentium.* Idem auctor, lib. III: Οἱ δὲ τῶν Ῥωμαίων συγγραφεῖς μιμοῦνται μὲν τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ' οὐκ ἐπιπολύ· καὶ γὰρ ἃ λέγουσι, παρὰ τῶν Ἑλλήνων μεταφέρουσιν· ἐξ ἑαυτῶν δ' οὐ πολὺ μὲν προσφέρονται τὸ φιλείδημον. ὥσθ' ὁπόταν ἔλλειψις γένηται παρ' ἐκείνων, οὐκ ἔστι πολὺ τὸ ἀναπληρούμενον ὑπὸ τῶν ἑτέρων. ἄλλως τε καὶ τῶν ὀνομάτων ὅσα ἐνδοξότατα τῶν πλείστων ὄντων Ἑλληνικῶν· ἐπεὶ καὶ Ἰβηρίαν ὑπὸ μὲν τῶν προτέρων καλεῖσθαι πᾶσαν τὴν ἔξω τοῦ Ῥοδανοῦ, καὶ τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ ὑπὸ τῶν Γαλατικῶν κόλπων σφιγγομένου. Id eſt: *Romani equidem ſcriptores imitantur Græcos; ſed modicè. nam quæ dicunt, ea à Græcis transferunt: ipſi verò de ſuo haud multum adferunt ſtudii. itaque, ubi illi deficiunt non multum eſt, quod ab his expleri poſſit: præſertim quum & nominum celeberrima quæque ferè ſint Græca. nam & Iberiæ nomine antiquis intellectum fuit, quidquid eſt extra Rhodanum, & iſthmum, qui à Gallicis coarctatur ſinubus.* Neſcio an hoc poſtremum de Rhodano ex Æſchylo hauſerit Strabo. ſic enim Plinius, lib. ult. cap. II: *Æſchylus in Iberiâ, hoc eſt in Hiſpaniâ, Eridanum eſſe dixit, eumdemque adpellari Rhodanum.* Iberiam latè ſumtam intellexiſſe Æſchylum, non Hiſpaniam tantùm, ex Srabone patet. Ac fortè ipſam heic intellexit Æſchylus Germaniam, flumenque ejus *Rodanum*, quod in extremis Germaniæ partibus, apud opidum *Danzig* Viſtulæ miſcetur: à quo jam Herodoti ævo omne electrum, de quo illic loquitur Plinius, in Italiam Græciamque deportatum fuiſſe, infrà, lib. III, in Gothonibus docebo. Certè Nonnus poëta, antiquiſſimos iſtos imitans ſcriptores, Galliam Germaniamque adpellavit Iberiam. Verba ejus, lib. XXIII ſunt iſta:

> Ῥῆνος Ἴβηρ βρεφέεσσι κορύσσεται· ἀλλὰ δικάζων
> Καὶ κρυφίην ὠδῖνα διαγνώσκων τοκετοῖο,
> Κτείνει ξεῖνα γένεθλα.
> *Rhenus Iberus contra infanteis armatur: ſed tamquàm judex;*
> *Et occultum partum diſcernens generationis,*
> *Occîdit peregrinas proleis.*

Sed tandem, quum unum *Iberorum* in Hiſpaniâ apud omneis Græcos, tamquàm peculiare ac proprium, evaleret vocabulum; CELTICUM nomen in ea gente prorſus in deſvetudinem abiit. Hæc de Hiſpaniâ.

ILLYRIORUM ſub nomine comprehenſos fuiſſe priſcis ſæculis Vindelicos,

Nori-

Noricos, Pannonios, atque Dalmatas, ſuo loco demonſtrabitur. Horum Pannonios, & Vindelicos eamdem habuiſſe cum Germanis, Gallis, Britannis, atque Hiſpanis lingvam, diversâ tantùm dialecto diſtinctam, mox infrà docebo. unde validiſſimum conſtruitur argumentum, Illyrios ejuſdem fuiſſe generis cum modò dictis nationibus, ejuſdemque originis gentem CELTICAM. ſed vetuſtiſſimos quoque Græcorum ſcriptores ſub Celtarum nomine habuiſſe nationes Illyricas, patet ex Appiani libro de rebus Illyricis; quamvis obſcurè. Verba illic leguntur iſta: Φασὶ δὲ τὴν μὲν χώραν ἐπώνυμον Ἰλλυριοῦ τοῦ Πολυφήμου γενέσθαι. Πολυφήμῳ γὰρ τῷ Κύκλωπι, καὶ Γαλατείᾳ Κελτὸν καὶ Ἰλλυριὸν, καὶ Γάλαν παῖδας ὄντας, ἐξορμῆσαι Σικελίας, καὶ ἄρξαι τῶν δι᾽ αὐτοὺς Κελτῶν, Ἰλλυριῶν, καὶ Γαλατῶν λεγομένων. id eſt: *Ferunt regionem ab Illyrio, Polyphemi filio, cognomen accepiſſe. nam Polyphemi Cyclopis ex Galatea filios, Celtam, Illyrium, & Galam, profectos è Siciliâ, gentibus imperitaſſe, quæ ab iis vocatæ Celtæ, Illyrii, & Galli.* Heic licet ea, quæ de Polyphemo & Galateâ, Siculis hominibus traduntur, opidò ſint fabuloſa; tamen ex reliquis verbis ſatis clarè, ſatiſque perſpicuè colligitur, *Gallos*, & *Germanos* (hi enim heic intelliguntur per *Celtarum* nomen) *Illyrioſque*, ab antiquiſſimis mortalibus pro unius ejuſdemque generis, ſive gentis nationibus fuiſſe habitos. Sed Illyricum omnium primum à Celticæ vocabulo ſeparatum fuit. nam, quum hujus regionis, ut Græciæ proximæ, populi ex omnibus Celtis primi Græcis noſcerentur; nomen eorum peculiare apud illos in quotidianâ adpellatione ita evaluit, ut Celtarum vocabulum in eâ gente non modò in deſvetudinem, ſed planè in oblivionem abiverit. unde nullum ejus apud veteres auctores monumentum; niſi quod ex Appiano, ſive epitomatore ejus, loco abſtruſiſſimo modò erui. Hinc eſt, cur Ariſtoteles, ut ſuprà cognitum, Illyricam terram à Celticâ diverſam faciat.

BRITANNOS quoque cum Gallis atque Germanis, Hiſpaniſque, ejuſdem fuiſſe generis, ejuſdemque originis, infrà ex Moſis primùm auguſtiſſimis deducetur ſcriptis; dein ex lingvâ; tum ex hominum, opidorumque nominibus propriis, quæ dictis nationibus fuêre communia. Sed ab antiquiſſimis quoque Græcorum ſcriptoribus Celtarum adnumeratos fuiſſe genti ac nomini, liquet vel ex hoc Ariſtotelis loco, in libro περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων· Τὸν κασσίτερον, τὸν Κελτικὸν, τήκεσθαί φασι πολὺ τάχιον μολύβδου. hoc eſt; *Stannum ferunt Celticum multo, quàm plumbum, citiùs liquefieri.* quod de Britannico ſtanno, omnium præſtantiſſimo, eóque per omnem Græciam atque Italiam celebratiſſimo, accipiendum. nam Gallici ſtanni nulla umquàm apud auctores mentio, nedum nobilitas. Apud Melam, lib. III, cap. VI, quod eſt *de Hiſpaniæ & Septemtrionis inſulis*, ita perſcriptum eſt: *In Celticis aliquot ſunt, quas, quia plumbo abundant, uno omnes nomine Caſſiterides appellant.* Hoc quamvis poſteà de Hiſpaniæ inſulis, Trileuco promontorio, ut ſuprà dixi, objacentibus acceptum eſt, vetuſtiſſimis tamen Græcorum de Britannicis inſulis, ſtannum in Galliam, Italiam, atque Græciam mittentibus, intellectum fuit. In Celticis igitur populis numerati antiquiſſimis temporibus fuêre & Britanni. In etymologico Græco magno hæc leguntur verba: Βρεττανοὶ, ἔθνος ἀπὸ Κελτοῦς, τῆς Βρεττανοῦ θυγατρὸς· id eſt; *Britanni, gens à Celtô, Britanni filiâ, condita.* Quæ ſanè verba ingens in ſeſe habent vel auctoris erratum, vel librarii mendum. non enim gentem Britannorum à Celtô Britanni filiâ, ſed à Britannâ Celtis filiâ, vel Britanno filio originem nomenque duxiſſe, quoſdam priſcorum tradidiſſe ſcriptorum, veriſimile eſt. quâ de re pleniùs infrà, ſuo loco. in præſens ſufficiat, quemadmodùm antè ex Appiano Illyrios, ita heic quoque ex dicto etymologico Britannos Celticæ adſeruiſſe origini ac genti. *Celta* autem iſte quis fuerit, infrà oſtendetur. Ceterùm, Britannorum quoque nomen poſtquàm antiquis Græciæ mortalibus innotuit; conſimili modo, ut antè de Illyriis dixi, ita in quotidianâ adpellatione evaluit, uti Celtarum vocabulum in eâ gente planè in deſvetudinem abierit. Cui rei maximam occaſionem cauſamque præbuiſſe videtur ſitus gentis in ipſo oceano; quo, tamquàm alieni, ab omnium reliquorum Celtarum confinio excluduntur.

Hinc tandem nomen CELTICUM in unis tantùm GALLIS, atque GERMANIS uſurpatum fuit: idque perpetuò poſterioribus etiam temporibus, quum jam dudum ſingulas genteis ſuis peculiaribus nuncupaſſent nominibus, ΓΑΛΑΤΑΣ, atque ΓΕΡΜΑΝΟΥΣ. Cujus rei quum vel ſexcenta paſſim apud rerum auctores exſtent teſtimonia; tum hoc luculentiſſimum, diſertiſſimumque eſt Dionis Coccejani, in lib. XXXIX: Ὁ δὲ δὴ Ῥῆνος ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἄλπεων τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας· προχωρῶν δὲ ἐπὶ δυσμῶν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν τήν τε Γαλατίαν, καὶ τοὺς ἐποικοῦντας αὐτὴν, ἐν δεξιᾷ δὲ τοὺς Κελτοὺς ἀποτέμνεται, καὶ τελευτῶν ἐς τὸν ὠκεανὸν ἐμβάλλει. οὗτος γὰρ ὁ ὅρος, ἀφ' οὗ γε καὶ ἐς τὸ διάφορον τῶν ἐπικλήσεων ἀφίκοντο, δεῦρο ἀεὶ νομίζεται. ἐπὶ τό γε πάνυ ἀρχαῖον Κελτοὶ ἑκάτεροι οἱ ἐπ' ἀμφότερα τοῦ ποταμοῦ οἰκοῦντες, ὠνομάζοντο. Hoc eſt: *Rhenus ex Alpibus Celticis, paullo extra Rhætiam oritur: inde verſus occidentem profluens, ad ſiniſtram Galliam, ejuſque incolas, ad dextram Celtas dividit; tandemque in Oceanum exit. hic quidpe limes in hanc uſque diem earum regionum habetur, ab eo tempore, quo diverſa nomina adepta ſunt. ſiquidem antiquiſſimis temporibus populi iſti, ad utramque fluminis ripam colentes, Celtæ adpellati fuêre.* Eâdem de causâ Diodorus Siculus, prædicto lib. V, utriuſque nationis, tamquàm unius gentis, mores, rituſquè, & cultum deſcribens, uno utitur (quamquàm falſo, ut infrà, capite X, oſtendetur) ΓΑΛΑΤΙΑΣ, id eſt, GALLIÆ vocabulo; nullo hujus, vel illius nationis facto diſcrimine. Strabo verò, lib. IV, & VII, diſertiſſimè Gallos Germanis facit *συγγενεῖς*, id eſt, *conſangvineos*, ſive *cognatos*. Verba ejus, lib. IV, in Gallorum deſcriptione hæc ſunt: Νυνὶ μὲν ἐν εἰρήνῃ πάντες εἰσὶ δεδουλωμένοι, κατὰ τὰ προστάγματα τῶν ἑλόντων αὐτοὺς Ῥωμαίων. ἀλλ' ἐκ τῶν παλαιῶν χρόνων τοῦτο λαμβάνομεν περὶ αὐτῶν, ἐκ τῶν μέχρι νῦν συμβαινόντων παρὰ τοῖς Γερμανοῖς νομίμων. καὶ γὰρ τῇ φύσει, καὶ τοῖς πολιτεύμασιν ἐμφερεῖς εἰσιν οὗτοι, καὶ συγγενεῖς ἀλλήλοις, ὅμορόν τε οἰκοῦσι χώραν, διοριζομένην τῷ Ῥήνῳ ποταμῷ. Id eſt: *Nunc equidem pacati omnes ſerviunt; Romanorum, à quibus ſubacti, juſſis parentes. at ſuperioribus temporibus quales fuerint, ex Germanorum adhuc durantibus conſvetudinibus intelligimus. nam & natura & vitæ inſtitutis gentes hæ ſimiles ſunt, & cognatæ inter ſe, confinem habitantes regionem, Rheno flumine diviſam.* Hinc etiam Jul. Cæſar, apud Dionem lib. XXXVIII, in oratione ad militeis, Helvetios, Gallicam nationem, *ὁμοίους* facit atque *ὁμοφύλους* Marcomannis Germanis, id eſt, *ſimileis* & *ejuſdem gentis populos*. Atque Dio equidem duas haſce genteis, ut limite, ſic vocabulis diſtingvens, Gallos vocat, unà cum Diogene Laërtio in proœmio hiſtoriæ philoſophorum, proprio vocabulo ΓΑΛΑΤΑΣ; Germanos verò, cum eodem Laërtio, & Appiano in Illyricis, antiquo & utriſque communi nomine ΚΕΛΤΟΥΣ. at diverſum his faciunt Poſidonius apud Athenæum in lib. IV, Strabo lib. I, IV, & VII, & Plutarchus in Cæſare, & Craſſo; Germanos ſuo vocabulo adpellantes ΓΕΡΜΑΝΟΥΣ· Gallos verò communi illâ adpellatione, ΚΕΛΤΟΥΣ. quamquam & ipſe Plutarchus in conſolatione ad Apollonium, iiſdem vocabulis cum Dione, Laërtio, & Appiano, duas haſce genteis diſtingvit: contrà verò Appianus in Mithridaticis, & II Civilium bellorum, Gallos vocat Κελτοὺς· Germanos autem in eodem lib. II Civilium, & in Gallicis, Γερμανούς. Cujus diverſitatis ratio unica eſt, quia in univerſum tam commune omnibus ad utramque amnis ripam ſemper fuit vocabulum hoc; uti alterutris, tamquàm proprium ac peculiare, ad diſcrimen alterorũ, certò adſcribi nequiverit. Unde frequens hodiè imperitis geographiæ hiſtoriæque veteris interpretibus circa idem vocabulum hallucinatio; ſæpè *Gallos* vertentibus, quum *Germanos* intelligant auctores: & è diverſo, *Germanos* interpretantibus, quum illi velint *Gallos*: vel etiam alterutros, quum utroſque ſimul ſcriptores ſignificent. Romani diſtinctè ſemper, INTER PYRENÆUM ET RHENUM, GALLOS vocitarunt; TRANS RHENUM GERMANOS. quâ de re fuſiùs infrà, dicto cap. X, contra quoſdam ſecus ſentienteis agam.

Atque hæc CELTARUM in *Hiſpanis*, *Britannis*, *Gallis*, *Germaniſque*, & *Illyriis* adpellatio ex vetuſtiſſimis Græcorum adducta eſt monumentis. Ceterùm non ex opinatione eam, & conjecturâ quadam Græcos prædictis tribuiſſe gentibus; ſed

re verâ

re verâ proprium hoc, & genuinum, germanumque omnium fuiſſe nomen atque genus, mox infrà quamplurimis, graviſſimiſque demonſtrabo documentis: ſi primùm Joannis Bodini, hominis Galli, argumenta, quibus uni id Galliæ Celticæ, inter Garumnam Sequanamque amneis comprehenſæ, ſatis ſpecioſè adſerit, cuncta refutavero.

CAPUT III.

Bodini argumenta, quibus CELTICAE *nomen uni Galliæ conveniſſe, item Gallos à Græcis, à Gallis verò Germanos ortos eſſe, probare voluit, cuncta refutantur. ſimulque aliorum falſæ de Germanorum origine opiniones convelluntur.*

HActenus, ſub uno CELTICÆ vocabulo quinque antiquitus comprehenſas fuiſſe ingenteis terras, *Illyricum, Germaniam, Galliam, Hiſpaniam, inſulaſque Britannicas*, ex antiquiſſimis deduxi ſcriptorum monumentis. Unam ab initio, ejuſdemque originis incoluiſſe gentem, antequàm aliis etiam rationibus atque documentis demonſtrem; refutanda primùm videtur tranſverſa quorumdam, ac nimiùm falſa opinio, qui unam inter Pyrenæum ac Rhenum Galliam antiquis mortalibus CELTICAM vocitatam, unamque hanc terram CELTARUM primævam ſuſtinuiſſe gentem, atque ab hac in duas proximas terras, hinc Germaniā, illinc Hiſpaniā primos cultores miſſos, cum ipſi arbitrati, tum aliis idem pluribus perſuadere argumentis atque indiciis conati ſunt. Omnium verò horum nugas atque deliramēta perſequi, haud mei eſt inſtituti. ea tantùm indicaſſe, quæ ſpeciem aliquā veri præ ſe ferant, hoc loco ſufficiet. In his igitur vel princeps omniū Joannes Bodinus, homo Franco-gallus, indulgētiâ magis, quàm judicio uſus mihi videtur in methodo ſuâ hiſtoriarum, dum Germanos à Gallis, Gallos à Græcis originē duxiſſe, pluribus oſtendere argumentis, vanis, fabuloſis, atque falſis laboravit. Hanc ejus opinionem, quia jam plus nimiò apud nonnullos ejus populareis evaluiſſe video, diligentiore paullo trutinâ examinandam exiſtimo. Primùm ergo Gallos à Græcis fuiſſe ortos inde probare ſe poſſe confidit, quia innumera in Franco-gallorum nunc lingvâ vocabula ſunt Græca; quæ primos Gallicæ gentis conditores ex Græciâ unà ſecum attuliſſe credidit. Quod equidem argumentum valdè ego arbitror eſſe vanum atque inane. quidpe ſi primi conditores Gallorum gentis fuêre Græci; cur non vernaculam Galli retinuêre lingvam Græcam? quemadmodùm in Aſiæ juxtà ac Europæ regionibus, longè lateq; patentibus, item in Africæ maritimis locis factum eſſe ſcimus. item, quomodò lingva Græca in primis Gallis ita abolita, uti pauca ſolùm vocabula poſteà ſuperfuerint? item, unde nova illa lingva, à Græcâ prorſus diverſa; quæ Gallica, & Celtica paſſim auctoribus adpellatur? Ab aliis, dixeris, populis; qui aut ante Græcorum adventum in Galliâ fuêre, aut poſtmodò ſupervenerunt. At horum utrumque abſurdiſſimum. etenim, ſi jam anteà alii heic fuerunt tantâ multitudine mortales, uti novorum poſteà advenarum lingva prævalere nequiverit: certè nequicquàm Gallos, primos Galliæ cultores, à Græcis originem duxiſſe contendas; ſed Græcos potiùs ad primos illos perveniſſe adfirmandum. quod à Phocenſibus, ac Rhodiis poſteà factum ſcimus. Sin verò poſt Græcos alii ſupervenêre coloni, tantâ multitudine, uti lingva eorum evaluerit: hi profectò primi fuerunt Galli, non verò Græci illi. Verùm Græca vocabula quâ ratione, item per quos mortaleis, & quando primùn Galliæ fuerint invecta, facilè à Græcis juxtà ac Latinis rerum ſcriptoribus diſcere poterat Bodinus. Nempe prædicti Phocenſes, coloniâ in Galliam deductâ, opidoque ad mare internum Maſſiliâ condito, lingvam ſimul intulerunt; Romæ Tarquinio Priſco regnante: id eſt, circa annum mundi IIICIↃ CCCLIII. Unde Strabo, lib. IV, de Maſſilienſibus ſimul atque Gallis in hunc modum prodidit: Ἐξημερωμένων δ᾽

ἀεὶ τῶν ὑπερκειμένων βαρβάρων, καὶ ἀντὶ τοῦ πολεμεῖν τετραμμένων ἤδη πρὸς πολιτείας καὶ γεωργίας, διὰ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἐπικράτειαν, οὐδ' αὐτοῖς ἐπὶ τούτοις συμβαίνοι ἂν περὶ τὰ λεχθέντα τοσαύτη σπουδή. δηλοῖ δὲ τὰ καθεστηκότα νυνί· πάντες γὰρ οἱ χαρίεντες πρὸς τὸ λέγειν τρέπονται καὶ φιλοσοφεῖν· ὥσθ' ἡ πόλις μικρῷ μὲν πρότερον τοῖς βαρβάροις ἀνεῖτο παιδευτήριον, καὶ φιλέλληνας κατεσκεύασε τοὺς Γαλάτας, ὥστε καὶ τὰ συμβόλαια Ἑλληνιστὶ γράφειν. ἐν δὲ τῷ παρόντι καὶ τοὺς γνωριμωτάτους Ῥωμαίων πέπεικεν, ἀντὶ τῆς εἰς Ἀθήνας ἀποδημίας, ἐκεῖσε φοιτᾶν, φιλομαθεῖς ὄντας. ὁρῶντες δὲ τούτους οἱ Γαλάται, καὶ ἅμα εἰρήνην ἄγοντες, τὴν σχολὴν ἄσμενοι πρὸς τοὺς τοιούτους διατίθενται βίους, οὐ κατ' ἄνδρα μόνον, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ· σοφιστὰς γοῦν ὑποδέχονται τοὺς μὲν ἰδίᾳ, τοὺς δὲ αἱ πόλεις κοινῇ μισθούμεναι, καθάπερ καὶ ἰατρούς. Hoc eſt: *Quum autem barbari, ſupra eos ſiti, ſubinde manſveſceret, & pro bello civilia jam ſtudia agrorumq; cultum amplecterentur, quia Romanorum imperio ſubjecti; ne harum quidem rerum ſtudio poſtmodùm apud Maſſilienſeis tantum loci fuit. Idque præſens ejus urbis ſtatus indicat. nam qui paullo elegantiores ibi ſunt homines, ii ſe ad dicendum philoſophandumq; conferunt. Atque ideò urbs ea paullo antè quidem barbaris, loco ludi literarii, patefacta fuit, & Græcarum literarum ſtudioſos reddidit Gallos; ut contractuum quoque formulas Græcè conſcriberent. nunc verò nobiliſſimis etiam Romanorum perſvaſit, ut ſtudiorum causâ pro Athenienſi peregrinatione Maſſilienſem amplectantur. quos quum videant Galli, quia in pace vivitur; ipſi quoque lubentes otium huic vitæ inſtituto impendunt; non modò privatim, ſed & publicè. nam præter ſophiſtas, qui privatis ſumptibus eò commeant, publicis etiam civitatum ſtipendiis cùm ſophiſtæ, tùm medici illic aluntur.* Atque huc faciunt Cæſaris quoq; verba, in commentario belli Gallici ſexto; ubi de druidibus Galliæ loquens, *Magnum ibi,* inquit, *numerum verſuum ediſcere dicuntur. itaque nonnulli annos vicenos in diſciplinâ permanent. neque fas eſſe exiſtimant, ea literis mandare; quum in reliquis ferè rebus publicis, privatisque rationibus, Græcis literis utantur.* Hinc etiam *in caſtris Helvetiorum*, ut idem Cæſar auctor eſt in comment. I, *tabulæ repertæ ſunt literis Græcis confectæ; in quibus nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exiſſet eorum, qui arma ferre poſſent; & item ſeparatim pueri, ſenes, mulieresque.* Neque verò eſt, quòd ex quorumdam nimis immaturâ interpretatione intelligas, Græcis tantùm literis, id eſt, literarum figuris, ſive characteribus uſos fuiſſe Gallos: non autem ipſâ lingvâ, aut ſermone Græco. παιδευτήριον Gallis aperuiſſe Maſſilienſeis, tradit Strabo; in quo non Gallicâ, ſed Græcâ lingvâ, Maſſilienſium profeſſores philoſophiam ac medicinam docuerunt, ſimul Romanorum, ſimul Gallorum juventutem. Quin jam anteà in eodem παιδευτηρίῳ conſcribere didiciſſe, ait idem auctor, Gallos συμβόλαια ſua Ἑλληνιστὶ, id eſt, *Græcè*, Ἑλληνικῇ γλώττῃ, *Græcâ lingvâ*; non verò Ἑλληνικοῖς γράμμασι, στοιχείοις, ἢ χαρακτῆρσι, *Græcis literarum figuris, elementis*, ſive *characteribus*. Magna verò, ac mira profectò res fuerit, Gallos ob elementorum in ſcripturâ ſimilitudinē φιλέλληνας fuiſſe redditos. At Straboni mens in dictis verbis quæ fuerit, liquidiùs patet, quàm uti pluribus illuſtrari egeat. Si cui tamen animus etiamnum agitur ambiguus, judiciumque aliquanto eſt tardius; Lucianus ecce, eâ de re diſertiſſimis accipiat verbis teſtimonium. hic quidpe in eo, quem de Hercule Gallico cōſcripſit, ſermone, poſtquàm peregrinam Herculis imaginem in Galliâ ſe conſpexiſſe narravit; Ταῦτα ἐγὼ μὲν, inquit, ἐπὶ πολὺ εἱστήκειν ὁρῶν, καὶ θαυμάζων, καὶ ἀπορῶν, καὶ ἀγανακτῶν. Κελτὸς δέ τις παρεστὼς, οὐκ ἀπαίδευτος τὰ ἡμέτερα, ὡς ἔδειξεν, ἀκριβῶς Ἑλλάδα φωνὴν ἀφιεὶς, φιλόσοφος, οἶμαι, τὰ ἐπιχώρια, Ἐγώ σοι, ἔφη, ὦ ξένε, λύσω τῆς γραφῆς τὸ αἴνιγμα. Id eſt: *Hæc ego quū, diutius adſiſtens, contemplatus eſſem, admirans, hæſitans, indignans: Gallus quidā, qui propiùs adſtabat, noſtratium literarum haud indoctus (id quod declaravit, quum Græcam lingvam exactè loqueretur; philoſophus, opinor, ex eo genere, quod apud illos eſt) Ego tibi, inquit, ô hoſpes, picturæ iſtius ænigma explicabo.* En, Lucianus ait, ſe reperiſſe in Galliâ hominem, φιλόσοφον τὰ ἐπιχώρια, οὐκ ἀπαίδευτον τὰ Ἑλληνικὰ, ἀκριβῶς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν ἀφιέντα· id eſt; *philoſophū Gallum, ex druidum genere, Græcarum literarū non indoctum, Græcam lingvam abſolutè & exactè loquentem.* An verò heic quoq; libuerit ex vocabulo φωνὴν, *ſonum* ſolummodò vocis Græcæ intelligere; quæ jam interpretatio multo etiā remotior erit, quàm illa de στοιχείοις, ſive γράμμασι· an verò ipſam lingvam, ſive ſermonem Græcum? In illum ne temerè te projicias errorem; palàm atque manifeſtò occurrit ipſe Lucianus,

in prin-

in principio ſermonis, Τὸν Ἡρακλέα, inquiens, οἱ Κελτοὶ Ὄγμιον ὀνομάζουσι, φωνῇ ἐπιχωρίῳ· id eſt; *Herculem Galli Ogmium adpellant, lingvâ patriâ.* Diſtingvit itaque ſatis apertè inter φωνὴν Ἑλληνικὴν, & φωνὴν Κελτικήν· id eſt, *inter ſermonem Græcum, & ſermonem Gallicum:* quâ ſignificatione vox iſta φωνὴ apud alios quoque auctores haud raro in uſu eſt. At ne fabulam de Hercule Gallico, ut pleraque in aliis ſermonibus ac dialogis, narrare tibi Lucianum opineris; in dialogo, quem *bis accuſatum* inſcripſit, in Italiam ſe atque Galliam perveniſſe teſtatur. De cetero, neque illud dictæ ſententiæ repugnat, quod indocti iſti rerumque omnium imperiti homines ex Cæſaris comment. v objiciunt; quia epiſtolam Cæſar ad Q. Ciceronem, in Nerviis hibernantem, atque tunc à Nerviis circumſeſſum, Græcis conſcriptam literis miſit, ne, interceptâ epiſtolâ, ſua ab hoſtibus cognoſcerentur conſilia; ideò colligi hinc poſſe, Gallos non Græcâ uſos lingvâ, ſed Græcarum literarum figuris tantùm. Nervii quidpe, Germanicæ originis gens, extra Celticam (mediam univerſæ Galliæ Comatæ partem hoc nomine adpellat Cæſar) in extremis prope, versùs ſeptemtriones, Belgicæ Galliæ finibus poſiti, barbaris etiam tunc, ac Germanicis omnino agebant moribus: de quibus Tacitus, in libro de Germaniâ, *Literarum*, inquit, *ſecreta viri pariter ac feminæ ignorant.* Quapropter facilè Cæſar conſilia ſua, dum Græcis conſcriberet literis, id eſt, lingvâ Græcâ, celare eos potuit. Nec item obſtat, quòd Cæſar, in comment. I, per interpreteis cum Divitiaco, Æduorum principe, colloquutus eſt; quum tamen Græcè optimè ſciret Cæſar. nam hodiè etiam per omnem ferè Europam vel in quovis vico ſcitur Latina lingva: interim tamen principes reperiuntur haud raro viri, gentiumque reges, qui loqui eamdem rudes, ac prorſus ignari.

At tam communis, per reliquam Galliam, quum fuerit publicè privatimque lingvæ Græcæ uſus; nihil mirum, ſi multa vocabula Græca in Gallicum tranſierint ſermonem: quorum pauca quædam ad hoc uſque tempus in eâdem regione manent. Bodinum verò hæc Græcorum vocabulorum in Galliâ origo latere minimè potuit; quando ipſemet Maſſilienſium in eodem libro allegat exemplum: modò rectè atque ingenuè, citra omnem adfectum & indulgẽtiam, de rei veritate judicare voluiſſet. Ipſorum Gallorum originem ſi ego non à Græcis demum, ſed inde ab ipſius NOACHI uſq; ævo, & urbis Babylonicæ ædificatione, mox infrà deduxero; majorem Francogallos mihi debituros gratiam, ob indicatam gentis veram antiquitatem, ſpero, quàm ſuo Bodino.

Cetera ejus argumenta atque teſtimonia, quibus unam Galliam ab initio antiquiſſimis ſcriptoribus CELTICAM fuiſſe adpellatam, unoſq; Gallos CELTAS, probare conatur, ex eâdem ſunt officinâ, æquè vana, æquè irrita. Primum eſt hujuſmodi: *Celtarum adpellatio ab Homero ac Pindaro ſemper uſurpatur pro equitibus: Galli autem equitatu omnium fuêre præſtantiſſimi.* Horum ego neutrum concedo. κέλητα ἵππον equidem Homerus vocavit *equum deſultorium*; & eâdem ſignificatione ſimpliciter κέλητα Pindarus, Herodotus, & alii: Homerus etiam κελητίζειν dixit pro eo, quod eſt *equo deſultorio vehi*, vel *equum deſultorium agere.* at κέλητας adpellari ipſos ſeſſores, ſive equiteis, apud nullũ reperii auctorem antiquum. Quare divinatione lubricâ ac fallaci conjicere de hoc Bodinus potuit; pro vero adſeverare numquàm ſanè debuit. magnum quidpe diſcrimen inter *equum* & *equitem.* nec vocalis η, quum ſit naturâ longa, tam facilè in voce κέλητης cõtrahi potuit, uti inde fieret Κέλτης. At Cæſar, in initio mox commentariorum de bello Gallico, non Græco vocabulo, ſed ipſorum Gallorum lingvâ *Celtas* dictos fuiſſe teſtatur: cui adſentitur Pauſanias, in Atticis; ut infrà videbimus. Primum igitur hoc Bodini jam apertè falſum. Alterum illud tali iterum firmat argumẽto: *Quia, quum à veteribus Mauri laudentur, quòd equitatu longè præſtarent; & Annibali de Romanis illuſtres victorias peperiſſent: præſtantior tamen fuit Gallorũ equitatus.* Hoc iterũ uno atq; altero, ſatis levi, confirmat exemplo, ex Hirtii ac Plutarchi monumẽtis deducto. Hirtius, in libro de bello Africo, *Accidit*, inquit, *res incredibilis, ut equites minùs* XXX

Galli, Maurorum equitum duo millia fugarent. item de bello Hiſpanienſi: *Quum magnâ manu parvas Cæſarianorum copias Afranius aggrederetur; celeriter ſe Galli equites expediunt, &, prœlio commiſſo, magnum hoſtium numerum pauci ſuſtinuêre. Quinetiam,* inquit Bodinus, *Plutarchus in Antonio ſcribit, Parthos non aliter coërceri, aut frangi potuiſſe, quàm Gallorum equitatu, quum exercitus Antonii undique premeretur.* Ad primum quod attinet; magna heic certè XXX equitum Gallorum virtus atque præſtantia, ſummis laudibus digniſſima. verùm una hirundo haud facit ver. neque hoc factum Gallorum puto ſingulare. hiſtorias ſi ſcruteris, veteres juxtà ac novas; par facinus fortè in aliâ quoque gente reperias: quam tamen, ob unum alterumve tale exemplum, omnium totius terrarum orbis gentium præſtantiſſimam haud temerè dixeris. In bello iterum Hiſpanienſi quòd forteis ſeſe geſſerint Galli equites, id parum confirmat, Gallos omnium fuiſſe equitatu præſtantiſſimos. duæ quidpe actiones non faciunt habitum. Multo ſanè plura attuliſſe oportuit Bodinum exempla, ſi rem tam magnam, hactenuſque inauditam credere nós voluiſſet. Tertium certè ad Gallos pertinere haud arbitror. etenim Plutarchus equiteis iſtos, in exercitu Antonii, non Γαλάτας adpellat, ſed Κελτούς, unà cum Appiano. quo vocabulo Græcos ſcriptores tam Germanos, quàm Gallos, promiſcuè adfeciſſe, ſuprà oſtenſum eſt. heic verò Plutarchum non Gallos, ſed Germanos Batavos intellexiſſe, haud dubitem. namque Batavorum equitum tanta fuit virtus atque præſtantia, uti, poſtquàm in Romanorum pervenerunt notitiam ſimul atque amicitiam, perpetuò deinde Jul. Cæſar, Octav. Auguſtus, M. Antonius, & alii poſt hos Romanorum duces in exercitibus ſuis duxerint; quod ſuo loco latiùs oſtendetur. At verò teſtimoniis niti ſi juvat; unum ego ipſius Cæſaris de Gallorum equitatu judicium contra Bodinum adduxerim. Belli Gallici comment. II, *Equites,* inquit, *Treveri; quorum inter Gallos virtutis opinio eſt ſingularis.* & luculentiùs comment. V, de iiſdem Treveris: *Hæc civitas longè plurimum totius Galliæ equitatu valet.* En, Treveri totius Galliæ equitatu longè præſtantiſſimi. qui tamen non Galli, ſed Germani origine; ut ſuo loco monſtrabitur. quam equidem equeſtrem diſciplinam atque virtutem ex Germaniâ olim in Galliam ſecum advexerant. Strabo, lib. IV, de Gallis: Εἰσὶ μὲν οὖν μαχηταὶ πάντες τῇ φύσει, κρείττους δ' ἱππόται, ἢ πεζοί· καὶ ἔστι Ῥωμαίοις τῆς ἱππείας ἀρίστη ἡ παρὰ τούτων· ἀεὶ δὲ οἱ προσβορώτεροι καὶ παρωκεανῖται μαχιμώτεροι. id eſt: *Naturâ equidem omnes ſunt pugnaces: equitatu tamen, quàm peditatu, meliores. & optimam equitatus ſui partem Romani ab his habent. quo verò magis ad ſeptemtrionem & Oceanum vergunt, eo ſunt bellicoſiores.* Hæc de Treveris ac Batavis, gentibus Germanicis, Galliæ ſolum incolentibus, intelligenda, ex ſupradictis liquet; magiſq; liquebit infrà in Batavorum explicatione. Plutarchus in Craſſo, item Appianus in Syriacis, & Civilium II, tradunt, Jul. Cæſarem P. Craſſum cum CIↃ equitibus è Galliâ in Syriam ad patrem M. Craſſum miſiſſe: qui egregia inibi adversùs Parthos facinora ediderunt. Quum Cæſar ipſe Treveros *totius Galliæ equitatu longè præſtantiſſimos* prædicet; Batavoſque Germanos equiteis ſemper in ſuo exercitu duxerit: quis dubitet, illos quoque equiteis, ad Craſſum miſſos, ex iiſdem fuiſſe nationibus? nam optimos eum voluiſſe mittere, certum eſt. Sanè, Germanos Gallis equitatu fuiſſe præſtantiores, vel uni, poſt Batavos, indicio eſſe poſſunt Tencteri; de quibus Tacitus, in libro de Germaniâ, ita prædicat: *Tencteri, ſuper ſolitum bellorum decus, equeſtris diſciplinæ arte præcellunt. Sic inſtituêre majores; poſteri imitantur. hi luſus infantium, hæc juvenum æmulatio, perſeverant ſenes. inter familiam, & penates, & jura ſucceſſionum, equi traduntur. excipit filius, non, ut cetera, maximus natu; ſed prout ferox bello, & melior.* Huc illud videtur ſpectare Herodiani, lib. VIII, de Maximino imperatore: Καὶ Γερμανῶν ἱππέων μέγα τι πλῆθος ἐπήγετο συμμάχους. ἐκείνους γὰρ μάλιστα προὐβάλλετο, ἵν' ἐκδέχωνται τῶν πολεμίων τὰς πρώτας ἐμβολάς, θυμοειδεῖς ὄντες, καὶ εὔτολμοι ἐν ἀρχομένῃ μάχῃ. Hoc eſt: *Germanorum etiam equitum magnam multitudinem ſecum ducebat. quos præcipuè hoſtibus opponere ſolebat, ut primos impetus exciperent; feroces, audaceſque initio pugnæ viri.* Sed Celtarum nomen antiquiſſimum eſſe, ſuprà oſtenſum eſt:

Græcis

Græcis jam tunc auditum, uſurpatumque, quum de Gallici equitatus præſtantiâ vixdum quidquam iis compertum eſſet.. Vetuſtiſſimis autem temporibus præſtantiſſimi equites Græcis habiti ſunt Theſſali: quorum inventum etiam crediderunt, *pugnare ex equo.*

Aliud argumentum Bodinus ſubjicit hujuſmodi: *Cæſar, quum Gallos in tres ordines diſtribueret, druides, equites, & agricolas; equitibus tribuit diſciplinam militarem.* Hoc ſanè quantùm equitatus Gallorum præſtantiam probare poſſit, haud equidem video: ni fortè omnem Gallorū militiam in equitatu fuiſſe intelligas. quod, ut planè abſurdum, pluribus refelli non eget. Cæſaris verba, in comment. belli Gallici VI, hæc ſunt: *In omni Galliâ eorum hominum, qui aliquo ſunt numero atque honore, genera ſunt duo. nam plebs penè ſervorum habetur loco; quæ per ſe nihil audet, & nulli adhibetur conſilio.* & mox: *De his duobus generibus alterum eſt druidum, alterū equitum.* & infrà, explicato druidum genere: *Alterum genus eſt equitum. ii, quum eſt uſus, & aliquod bellum incidit, omnes in bello verſantur.* Omnem Galliæ populum in tria diſtribuit Cæſar genera; quorum unum fuit *druidum*, alterum *equitum*, tertium *plebis*. Equitum heic vocabulum civile magis eſſe cenſeo, quàm militare: quemadmodùm omnis pópulus Romanus in *patricios, equites*, ac *plebem* diſtinctus fuit. nos Gallorum antiquum populum ſic Germanicè diſtinxerimus: *Der geiſtliche oder der pfaffen ſtand, der ritter ſtand, und der gemeine pöbel.* Sub equitum vocabulo pediteis quoque milites comprehendi Cæſari, quis dubitet? alioquin omnem Gallorum militiam ſolo, ut antè dictum, equitatu conſtitiſſe credendum foret: quod opidò quàm abſurdum, & Cæſaris aliorumque narrationibus maximè contrarium. Sed ab his argumentis, ſatis levibus atque vanis, ad maximum tandem tranſgreditur Bodinus argumentum, his verbis incluſum: *Quoniam Celtarum adpellatio multorum communis videbatur, Cæſar initio libri primi Celtas eos verè ac propriè dici tradit, qui inter Sequanam & Garumnam continentur: qui à Latinis Galli, ſuâ autem linguâ Celtæ vocarentur.* Ab his igitur inter Sequanam ac Garumnam Celtis omneis reliquos Celtas, cùm in ipsâ Galliâ primùm, tùm poſtmodùm in Hiſpaniâ, Britanniâ, Germaniâ, Italiâ, Græciâ, Aſiâ, & extremâ quoque Scythiâ, ortos Bodinus adfirmat. Verùm Cæſari an tutò ſatis hac in re fides haberi poſſit, equidem haud parum dubito. De negligentiâ in conſcribendis commentariis rectè eum reprehendiſſe Aſinium Pollionem, innumeris hodiè convinci poteſt argumentis. Quare etiam haud injuriâ apud Strabonem, ſuper Rheni oſtiis ab Aſinio Quadrato, & ſuper magnitudine Arduennæ ſilvæ ab ipſo Strabone redarguitur. Neque verò GALLORUM vocabulum Latinum erat; ſed Celticum: ut ſuo loco oſtendetur. Aquitani etiam *Armorici* ſibi ipſis dicti fuêre, teſte Plinio, lib. IV, cap. XVII, Celtico itidem vocabulo, quia oceanum attingebant; ut auctor eſt ipſe Cæſar in comment. VII: unde Ὠκεανίτας, & Παρωκεανίτας, ac Παρωκεανίους Græci eos dixêre; & Romani eâdem ratione *Aquitanos.* Armoricorum tractum ad fretum uſque Gallicum pertinuiſſe, patet ex Notitiâ imperii. Hi igitur quum in Aquitaniâ quoque & in Belgicâ fuerint; cur nomen eorum Cæſar, comment. V & VII, & hunc ſequutus Hirtius comment. VIII, in eâ tantùm Galliæ parte poſuerunt, quæ nunc vulgò *Britannia minor* vocatur? Certè nullâ aliâ de causâ, niſi quòd fines Armoricorum Cæſari parum comperti. Omne Galliæ litus ad oceanum, ex ſeptemtrionibus in occaſum, ad Hiſpaniam uſque, pópulos tenuiſſe, quibus nomen commune ab ipſo oceano, quem illi *more* Celtico dixêre vocabulo, ARMORICI fuit, partim ex Plinio & Notitiâ imperii, ut antè dictum, partim ex ipſo Cæſare, & Hirtio, haud obſcurè colligitur. nihilo minùs tamen Cæſar *Armoricam* ſuam, *Aquitaniam* Latinè dictam, inter Garumnam amnem, ac Pyrenæos monteis concluſit, ſummo errore: eamdemque, majorem etiam per errorem, in comment. III, *ex regionum latitudine in tertiâ parte Galliæ* exiſtimavit; quum vix nonam occupet. Veram Armoricam, ſive Aquitaniā, à Pyrenæis jugis ad Germanicum uſq; oceanum, tertiam impleſſe partem rectiùs dixiſſet. In Armoricorum igitur finibus deſignandis quia tam enormiter

fefellit,

fefellit, quid ei de Celtis credam? Sanè ſi rectè ac verè tertiam Galliæ ſuæ partem ſolam genuinos atque germanos incolere Celtas ipſe tradidit; cur filius ejus poſteà Auguſtus Celtarum nomen uni tribuit Galliæ Braccatæ, id eſt, Narbonenſi provinciæ; ut auctor eſt Strabo, ſub initium libri IV? niſi, quòd ne ipſe quidem patri fidem habuiſſe videatur, meliori ex longinquâ conſuetudine edoctus experientiâ. Strabo certè, in prædicto libro, Ταῦτα μὲν, inquit, ὑπὲρ τῶν νεμομένων τὴν Ναρβωνῖτιν ἐπικράτειαν ἐλέγομεν, οὓς οἱ πρότερον ΚΕΛΤΑΣ ὠνόμαζον. ἀπὸ τούτων δ᾽ οἶμαι τοὺς σύμπαντας Γαλάτας Κελτοὺς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων προσαγορευθῆναι, διὰ τὴν ἐπιφάνειαν· ἢ καὶ προσλαβόντων πρὸς τοῦτο καὶ τῶν Μασσαλιωτῶν, διὰ τὸ πλησιόχωρον. Hoc eſt: *Hæc diximus de Gallis, qui Narbonenſem provinciam incolunt; quos priſci* CELTAS *adpellarunt. ab his verò arbitror & univerſos Gallos ab Græcis Celtas fuiſſe dictos, ob gentis claritatem: vel Maſſilienſibus, ob vicinitatem, aliquid momenti ad id conferentibus.* Hæc profectò haud temerè Strabo contra Cæſaris auctoritatem; ni certioribus niſus fuiſſet documentis, atque auctoritatibus. Eadem tradidit, paullo antè Strabonem, Diodorus Siculus, in lib. V; Celticam ſuper Maſſiliam inter Alpeis ac Pyrenæos extendens monteis; ulterioribus Galliæ vocabulo relictis. Ipſe ego Strabonis opinioni quammaximè accedo; qui à primis Maſſilienſibus nomẽ Celtarum Græcis traditum arbitratur. Nam Phocenſium ἄποικοι ut primùm in Galliam navibus pervenerunt; de adpulſu ſuo ad hanc terram, de proximis ejus incolis, & de coloniâ Maſſiliâ, inibi conditâ, haud dubiè Phocenſeis certiores fecerunt: unde nomen id mox ad omneis reliquos Græcos permanavit. Poſteriori verò tempore, eamdem Celtarum gentem, non modò per omnem Galliam, ſed in Hiſpaniam quoque (in quâ iidem Phocenſes, qui jam Maſſilienſes dicebantur, Emporias oppidum condidêre) atque Germaniam extendi compertum eſt. Hinc Herodotus mox, CXX annis poſt conditam Maſſiliam, quamvis confuſè, & parum exactè, tamen ad Pyrenæos ſimul monteis, & Iſtrum amnem profert Celtarum vocabulum: quorum hic in Germaniâ eſt; illi inter Galliam & Hiſpaniam. Verùm tamen, fidem Cæſari circa Celtarum nomen abrogari omnem ſi nolimus; concedamus, eos populos, qui Sequanam inter ac Garumnam incoluerunt, ſolos ipſorum linguâ vocatos fuiſſe Cæſaris ætate *Celtas*, at quid inde ſequetur? ab his ſcilicet omneis ceteras gentes Celticas, cùm in reliquâ Galliâ, tùm in Hiſpaniâ, Britanniâ, atque Germaniâ, originem duxiſſe? Haud neceſſario, opinor, nec ſatis firmo argumento. Quin hoc magis credibile: poſtquàm reliquæ Celtarum nationes à communi, lateque ac longè patenti vocabulo, in alia magis propria tranſierunt nomina; prout magnum illud σύστημα in plura, ut infrà oſtendetur, imperia disjectum: ſolos inter Garumnam Sequanamque incolenteis populos priſcam Celtarum adpellationem retinuiſſe. At ego, ſi in treis partes Galliam Comatam, ut deſcripſit Cæſar, diviſam fuiſſe credere fas eſt, certum quidem mediam habuiſſe partem nomen conceſſerim; Cæſari id verò minus probè cognitum putârim: pro quo commune omnium Celtarum vocabulũ uſurpavit. Hoc non minùs reliquæ, inter oceanum & internũ mare, item inter Pyrenæum ac Rhenum, Galliæ conveniſſe, quàm mediæ ejus parti, Sequanam inter & Garumnam; oſtendit maniſeſtiſſimo indicio Auguſtus imperator, Celticam ſtatuens, quæ Braccata Gallia, & Narbonenſis provincia Romanis dicta. In Cæſaris ſanè commentariis innumeri ſunt hujuſmodi errores: in quibus non pauci docti viri hactenus hæſitarunt; ego verò, Deo bene juvante, ſuo tempore ac loco, latiùs explicare eos conabor. in præſens, magnum illud Bodini ex Cæſaris auctoritate adductum argumentum convulſiſſe, ſufficiat.

Poſt hoc, alia adfert, haud minùs inſulſa, atque inepta. *Quos Polybius*, inquit, *Celtas, Livius ubique Gallos adpellat.* item: *Vbique Latini Gallos appellant, quos Græci* Κελτοὺς, *in eâdem rerum geſtarum narratione. nam Livius lib.* XLVIII *fatetur, Gallos (non Cimbros, aut Germanos, aut Tuiſcones appellat; quos à Gallis ſemper diſtinguit) Italiam, Illyricum, Pannoniam, Græciam, Macedoniam, Thraciam, Aſiam, ſuis coloniis illuſtraſſe:*

ubi

ubi verò de Germanis ſcribit, gentili eos appellatione complectitur. Quid mirum, ſi Livius, aliique pariter Latini ſcriptores, Gallorum nomini adſcripſerunt, quæ à Gallis geſta ſunt? quid item mirum, ſi, quos Latini Gallos, hos Κελτὰς vocet cum aliis Græcis Polybius? quando Κελτῶν vocabulum generalius tam Gallis, quàm Germanis à Græcis tributum. quid denique mirum, ſi Germanos Livius non adpellavit Gallos? Hæc igitur cuncta nimiùm futilia. Aliud videamus jam multo maximum, ut ei videtur, ex Athenæo productum: *qui in convivio Celtarum, tum in convivio Germanorum, Γερμανὰς, & Κελτὰς accommodatè, ac propriis appellationibus diſtingvit.* Ita equidem diſtingvit Athenæus; & cũ Athenæo Plutarchus in Cæſare, & Craſſo: Strabo item lib. I, IV, & VII. at cur accommodatiùs ac magis propriè Athenæus, Plutarchus, & Strabo, quàm Dio, Appianus, & Laërtius, qui è diverſo diſertiſſimè, ut ſuperiori capite dictum, Γαλάτας Gallos, Κελτὰς vocant Germanos? Haud pejor certè horum debebat eſſe auctoritas atque fides, quàm *illorum; niſi judice Bodino. Scilicet promiſcuè*, ut antè dictum, Græci Κελτῶν vocabulum uſurparũt; aliàs Gallos à Germanis, aliàs Germanos à Gallis eodem diſtingventes. Atque hæc maxima Bodini ſunt argumenta, quibus Celtarum nomen unis Gallis à veteribus tributum ſcriptoribus, probare cõtendit.

Nunc ea etiam videamus, quibus migrationes Gallorum in Germaniam, cultoribus vacuam, demonſtrare nititur. Gallorum vocabulum tunc Celtis cõtigiſſe ait, quum, orbem terrarum peragrantes, mutuò ſeſe interrogarent, *Ou allons nous?* id eſt, *Quò proficiſcimur?* ex quo *Ouallones* adpellatos; quos Latini, per G efferentes, *Gallos* dixerint. Equidem ego miror, virum cetera doctiſſimum, ac perſpicaciſſimum, ſuæ ipſius lingvæ tam ignarum fuiſſe, uti neſciverit, tres iſtæ voces originem unde ceperint. Merè Latinas eſſe *ou*, & *nous*, ab *ubi* & *nos* depravatas, ut pleraque lingvæ Gallicæ vocabula, nemo, Latini pariter Gallicique ſermonis peritus, umquàm negaverit. Latinam autem lingvam tum demum Galliæ invectam fuiſſe, quum Romani arma ſimul atque imperium intuliſſent; non verò multis ſæculis anteà, quum primi ex Galliâ populi in exteras proficiſcerentur terras; quis vel mediocriter in veteri hiſtoriâ verſatus ignorat? Hoc igitur jam ſatis abſurdum. Celticum vocabulum eſſe GALLI, à Celticâ voce *gallen* (quæ hodiéque, aliâ tantùm dialecto *wallen*, Germanis in uſu eſt, pro *iter facere*) jam olim deductum, infrà oſtendam.

Porrò Bodinus Germaniæ regionem, quæ nunc patrio vocabulo dicitur *Weſtfalen*, ab initio vocatam fuiſſe ait *Weſtwalliam*, à Wallis, id eſt, à Gallis, antiquiſſimis temporibus eò tranſgreſſis. nam eâdem ratione *Northwalliam, Sudwalliam*, & *Cornwalliam*, Britanniæ regiones, fuiſſe nuncupatas. Ad Britanniæ iſta nomina in præſens nihil reſpondeo. de unâ mihi agitur heic Germaniâ. In hac miſerè Bodinum errore implicitum multiplici, omnino exiſtimo. Vocem *weſt* Germanis occidentis regionẽ ſignificare, ne ipſe quidem negat Bodinus. Quæro igitur; ſi ex Galliâ trans Rhenum ad orientem verſùs Galli coloniam deduxère; cur non eam potiùs *Ooſtwalliam*, id eſt, Galliam orientalem adpellaverunt, quàm occidentalem? item; ſi jam inde à primis Gallorum trans Rhenum migrationibus nomen *Weſtwalliæ* in Germaniâ, ad hoc uſque tempus, viguit: quomodò omneis pariter Romanos, præſidia ac magnos exercitus in hac terrâ habenteis (in quâ etiam Quinctil. Varus cum tribus legionibus cæſus fuit) latere id perpetuò potuit? Nugæ certè iſtæ ſunt, & logi meri. Terram hanc nõ *Weſtwallen*, ſed *Weſtfalen* incolis dici, nomenque habere à pullo equino, quem *falen* Saxones adpellant; ſatis omnibus exploratum eſt Germanis. At ridiculas Bodini etymologias, in quibus non modò Germanicæ atque Italicæ, ſed ſuæ quoque lingvæ opidò quàm rudem ſeſe oſtendit, perſequi hoc loco haud perinde lubido eſt.

Ceterùm, in probandis Gallorum in Germaniam migrationibus, *Rutenos*, Germaniæ populos, à Rutenis Gallis originem traxiſſe adſeverat. Heic quoque multifarium ejus errorẽ mirari liceat. Primùm, nulli ſunt, nec umquàm fuère in Germaniâ Ruteni. qui verò vulgo Latinorum hodiè dicuntur in Polonico imperio Ruteni, Slavici generis populi, vernaculâ lingvâ ſunt *Ruſacy*; Germanis,

Ruſſen,

Ruſſen, Rüſſen, & *Reuſſen*; id eſt, Latinè vocabulum ſi formes, *Ruſſii.* hos à Rutenis, Galliæ apud Cæſarem populis, originem cepiſſe, cum imperitorum credere vulgo, tam indignum eſt, quàm quod indigniſſimum. nullâ quidpe hei ratione, nullo argumento, niſi ſolâ vocabuli levi conjecturâ, niti datur. quam equidem conjecturam ineptiſſimam, tamquàm pro valido migrationis Gallorum argumento, vir gravis adferre minimè debuit. Eadem eſt conditio *Carnorum*, quos à *Carnutibus Gallis*, & item *Langobardorum*, quos à *Langonibus* & *Bardis* ortos adſerit: quum Bardorum nulla umquàm fuerit gens; quod nimis temerè credidit Bodinus Pompejo Feſto, meliori grammatico, quàm geographo, aut hiſtorico. Quos verò *Langones* vocat Bodinus, priſcis ſæculis dicti fuère *Lingones*: à quo poſtmodùm *Langres* corrupta vox nata; ut à *Linguadoca, Languedoc.* quod ille planè ignoravit; aut ſaltem diſſimulavit. At quinam Galli, quibus temporibus, in quas Germaniæ parteis olim migraverint, pluribus infrà oſtendam. In vacuas immigraviſſe terras, quod ait Bodinus, heic cummaximè nego: negavitque ante me Jul. Cæſar, & item Corn. Tacitus. Cæſar, belli Gallici comment. VI, *Fuit anteà*, inquit, *tempus, quum Germanos Galli virtute ſuperarent, & ultro bella inferrent; ac, propter hominum multitudinem agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. itaque ea, quæ fertiliſſima ſunt, Germaniæ loca, circùm Hercyniam ſilvam, Boji, Celtica gens* (ſic legendum, pro *Volcæ Tectoſages*, ſuo loco docebo) *occuparunt, atque ibi conſederunt. quæ gens ad hoc tempus iis ſedibus ſe continet; ſummamque habet juſtitiæ & bellicæ laudis opinionem. Nunc, quòd in eâdem inopiâ, egeſtate, patientiâque Germani permanent, eodem victu, & cultu corporis utuntur; Gallis autem propinquitas, & transmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atque uſus largitur: paullatim hi aſſuefacti ſuperari, multiſque victi prœliis, ne ſe quidem ipſi cum illis virtute comparant.* Cæſarem ſequutus Tacitus, in libro de Germaniâ, *Validiores*, inquit, *olim Gallorum res fuiſſe, ſummus auctorum divus Iulius tradit. eóque credibile eſt, etiam Gallos in Germaniam tranſgreſſos. quantulum enim amnis obſtabat, quo minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet, permutaretque ſedes, promiſcuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ diviſas? Igitur inter Hercyniam ſilvam, Rhenumque & Mœnum amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuère. Manet adhuc Bojemi nomen; ſignificatque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus.* En, uterque auctor non in vacuos cultoribus Germaniæ agros tradunt perveniſſe Gallos primos; ſed, bello ac virtute Germanis ſuperatis, agros eorum occupaſſe. Tarquinio Priſco Romæ regnante id factum, auctor eſt Livius lib. v. Proinde hoc etiam irritum atque nullum fuerit Bodini argumentum. Alios, ante Bojos atque Helvetios, in Germaniam perveniſſe Gallos, ſi quis pro Bodino adfirmare voluerit; auctorum teſtimoniis, non vanis ſomniorum conjecturis, contendat neceſſe eſt. Ego, niſi quæ ab idoneis tradita ſunt rerum ſcriptoribus, haud temerè credo.

De *Henetis*, Paphlagonicâ gente, item de *Cimmeriis*, Tauricæ peninſulæ populis, quod adſerit Bodinus, quaſi hi Cimbrorum, illi Venedorum in Germaniâ nationum fuerint conditores; meræ ſunt fabulæ, ex merâ rerum hiſtoriarumque ignorantiâ natæ: ut ſuis oſtendetur locis. ubi patebit, ne Germanici quidem fuiſſe generis Venedos.

Porrò Bodinus hoc iterum modo argumentatur: *Si Taciti ævo informis fuit terris* (quod tradit ipſe Tacitus) *aſpero cælo, triſtis cultu, aſpectuque Germania, nullis habitata urbibus: qualem fuiſſe putemus Tarquinio Priſco Romæ regnante, hoc eſt, ante Tacitum annis circiter octingentis?* Huic argumentationi uti ego reſpondeam; quæro, qualis fuerit Germania CCC poſt Tacitum annis; quum ne tunc quidem ullas, ut infrà liquebit, haberet urbeis? an tunc etiam cultoribus vacua? Taciti ævo, licet nullis habitaretur urbibus, tamen incolis fuiſſe copioſiſſimam, nemo, niſi omnium ejus ſæculi hiſtoriarum ignarus, temerè negaverit. Solinus, cap. XXIII; de eâdem hac Germaniâ: *Dives virorum terra, frequens populis numeroſis, & immanibus.* quò illud etiam referendum Taciti, in libro de Germaniâ; *Ipſe eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos,*

infectos, propriam, & ſinceram, & tantùm ſui ſimilem gentem exſtitiſſe arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquàm in tanto hominum numero, idem omnibus. item poſteà: *Pauciſſima in tam numeroſâ gente adulteria.* Tiberium, Auguſti auſpiciis, unius Sigambrorum gentis, haud ita latos fineis incolentis, cccc millia in Galliam traduxiſſe, infrà oſtendam. Quòd ſi tunc ſine urbibus, ſine opidis, ſine caſtellis, frequentiſſimi ac numeroſiſſimi potuerunt colere Germani; cur, minùs potuiſſe Tarquinio Priſco Romæ regnante, Bodino credam? Cauſa ſanè nulla eſt.

Sed finem tandem huic diſputationi uti imponam; unum adhuc ejus refellere argumentum liceat. Complura quia ſunt in Galliâ locorum ac fluminum vocabula, Germaniæ locis fluminibuſque cognomina; firmum id cenſet eſſe debere argumentum, Germanos à Gallis eſſe ortos; nominaque iſta ab his in Germaniam tranſlata. Huic ego ſic reſpondeo: Quum Francos in Galliâ jam olim à Germanis, Rhenum tranſgreſſis, ortos ipſe fateatur; quid impedit, quo minùs ego credam, loca iſta Galliæ fluminaque à Germanis eò transgreſſis ſic fuiſſe nominata? Ratio certè nulla vetat. mea autem hæc opinio in veritatem propenſior.

Atque hæc ferè ſunt Bodini argumenta ac teſtimonia, quibus Gallos ſuos à Græcis, à Gallis verò Germanos noſtros deducere ſe poſſe putavit. Aliam homini cetera docto atque ſagacis ingenii, hiſtoriarumque ſtudium profeſſo, fuiſſe mentem, omnino ego mihi perſvadeo. hæc tamen, veluti in laudem atque gloriam patrii ſoli, non ex animi judicio, *ſed amoris* indulgentiâ prodidit. Priſcos, primoſque Gallos non à Germanis fuiſſe ortos (quod imperiti ineptique noſtratium nonnulli voluêre) poterat equidem bonis argumentis negare: Germanos à Gallis derivare, haud erat neceſſum. Ego, pluribus id convellere, laboris pretium duxi: non quò Bodinum ulciſcerer; ſed uti meis Germanis veram genuinamque originem vindicarem. Hanc ſi in æquo cum Gallorum cunabulis poſuero; neque ipſorum gloriæ quidquam me detracturum, neque meæ gentis laudi nimium adrogaturum exiſtimo. è diverſo, ſi ejuſdem ſtirpis conſangvineos, ac veluti unius uteri fratres adſeruo: majorem etiam inter utramque gentem amorem me excitaturum confido. Sed antequàm ad inſtitutum hinc tranſeam, aliorum quoque falſæ de Germanicarum gentium origine convellantur opiniones.

Commune equidem eſt rerum ſcriptoribus vitium, nec *πρώην τε καὶ χθὲς*, quod dicitur, ortum; ſed jam inde à primis uſque ſæculis uſitatum; uti primordia gentium, quò antiquiora auguſtioraque adpareant, ridiculis fabularum conſtruant nugamentis, mendaciiſque immanibus. Quod adeò noſtris etiam poſteriore ſæculo placuit Germanis, uti miſeri homines, dum neſcio quod decus aliunde ſibi comparare ſtuduerint; germanam ac domi natam gloriam, ab infeſtiſſimis etiam hoſtibus tributam, & ſummis laudibus concelebratam, amittere ſeſe non animadverterint. En, magnus inter Romanos auctor Tacitus, cui omnem penè antiquitatis memoriam noſtri debent homines; *Ipſe eorum*, inquit, *opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos, propriam, ac ſinceram, & tantùm ſui ſimilem gentem exſtitiſſe arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquàm in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, & tantùm ad impetum valida.* Et paullo antè: *Ipſos Germanos indigenas crediderim, minimèque aliarum gentium adventibus & hoſpitiis mixtos.* Hæc hoſtis terræ Germaniæ, Germanicarum nationum antiquis illis temporibus haud ignarus. At tu tamen, ô infelix externæ gloriæ captator Germane, *Saxones* tuos à Saſonibus, vel Sacis, *Cimbros* à Cimmeriis, *Miſnios* à Myſiis, *Turingos* à Tyragetis, *Cauchos* à Cauconibus, *Friſios* à Phrygibus, alioſque populos neſcio unde deducis: nullis aliis documentis inductus, quàm nudâ vocabulorum alluſione; omnibus antiquis ſacrarum juxtà ac profanarum hiſtoriarum monumentis reclamantibus. Pudeat, pigeatque, animo te non modò patienti ferre, ſed cupienti etiam ardentique

D

tique quærere ignominiam & opprobrium, quod etiam hoſtis ille Tacitus indignatus eſt. *Peucini*, inquit, *quos quidam Baſtarnas vocant, ſermone, cultu, ſede ac domiciliis, ut Germani agunt. ſordes omnium & torpor. ceterùm, connubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus* Sarmatarum *traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosque ſilvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant.* Hos atque taleis mores tu in vicinâ olim ejuſdem generis natione non modò agnoſcis, ſed etiam probas, &, ut magnum aliquid, citra jus fasque arripis. Specioſiùs certè ille, &, ſi non feliciori, digniori tamen mendacio uſus, qui, uti Francis ſuis auguſtam adſereret originem, Sigambros proavos (à quibus tamen nemo umquàm Francus genus traxit) longâ ſæculorum ſerie, à Trojanâ urbe, neſcio quo cum Antenore duce, deduxit. dignum ſanè opus (ſive Hunibaldus, ſive Trithemius auctor) quod igni tradatur. Quamquàm ego non minùs Trithemium id ſub Hunibaldi titulo compoſuiſſe dubitem, quàm Annium Viterbienſem nugas ſuas ſub Beroſi nomine. Id maximè indignor, etiam inter doctos viros reperiri, qui non minùs fictitio illi Hunibaldo, quàm falſo iſti Beroſo fidem habere dignentur. Quo facto craſſam ſuam in veteri hiſtoriâ ignorantiam, vel pravum inſanumque judicium quàm manifeſtiſſimè produnt. quidpe alterutra monumenta falſa ſint neceſſe eſt, aut Romanorum Græcorumque, aut Hunibaldi. diverſa enim, ac ſæpenumerò maximè inter ſe pugnantia eiſdem temporibus ac locis geſta tradunt. At Romanarum hiſtoriarum auctores ſunt certi, probi, ac maximè idonei, fideque digniſſimi. contrà, Hunibaldus iſte non modò obſcurus, incertus, & meritò prudentiſſimo cuique ſuſpectus; ſed & nugatorius, & pluribus in rebus maximè ridiculus. Apud paullo antiquiores Germanos, literarum planè ignaros, quum nemo res geſtas ſcripto mandare ſciverit; omnia illius ſæculi finxiſſe eum neceſſe eſt. Valeat igitur ipſe, unà cum ſuo patrono Trithemio. Romanorum, ut graviſſimorum hominum, & quorum plerique ſuarum ætatum res geſtas adnotarunt, auctoritas fidesque ſumma meritò eſſe debet: præſertim, quum Germanorum, quamvis hoſtium, virtutem ubique mirentur, ac ſummis laudibus extollant.

De cetero, eorum heic maximè notanda eſt parum felix conjectura, qui à Perſarum gente Germanos ortos, ex Herodoto ſe probare poſſe arbitrantur. ſcilicet quia huic, in lib. I. ſub Perſarum imperio populi recenſentur Γερμάνιοι. quibus equidem duplex hujus ſententiæ ratio: primùm, quia multa Perſarum, cùm in ſermone, tùm in moribus, ac vivendi ratione, putant Germanis convenire: deinde, quia nomen idem. Ad primum quod attinet; ab unâ origine, unâque & eâdem ſtirpe omneis pariter in univerſum promanaſſe orbem terrarum linguas, nemo facilè negaverit. namque primam illam atque unicam in terris linguam, ad urbis Babylonicæ ædificationem, non in totum ſublatam, novasque inde linguas conditas, ſed confuſam tantùm fuiſſe, id eſt, in plura ἰδιώματα, ac varias διαλέκτους diſtinctam, ex ſacris liquidò patet ſcriptis. Quamobrem nihil mirum, ſi diverſiſſimæ, longéque inter ſe remotiſſimæ per univerſum terræ orbem gentes communia habeant etiam nunc nonnulla rerum vocabula. Mores verò ſi ſpectes; certè Perſarum mores numquàm fuerunt Germanorum moribus tam ſimiles, quin multo ſimiliores fuerint mores Scytharum: à quibus Perſarum quoque gentem, haud longè diſſitam, nonnihil eorum traxiſſe, quid mirum, ſi quis conjecerit? Nemo tamen Scythas Germanorum conditores temerè adfirmaverit. Hoc igitur primum argumentum, de ſermone ac moribus, prorſus invalidum minimèque ducendum. Videamus alterum. Originem gentis noſtræ qui ex Herodoti vocabulo Γερμάνιοι oſtendere volunt; præter vocabulum hoc, nihil in Herodoto legiſſe mihi videntur. quis namq; geographiæ, hiſtoriæque veteris tam rudis atque ignarus, quin vel primo ſtatim intuitu perſpiciat, Γερμανίους Herodoti eſſe eosdem populos, qui aliis frequenter auctoribus dicuntur Καρμάνιοι, & Καρμανοὶ, gens ad fauceis ſinus Perſici

Perſici nobiliſſima? quorum regio, Diodoro, Straboni, Plinio, Ptolemæo, & aliis Καρμανία, Agatharchidi dicitur Γερμανία; fortaſſis corruptè, ex librariorum errore, pro Κερμανία· unde hodiéque eadem regio incolis dicitur, antiquiſſimo vocabulo, *Kerman*. Sed quantum eſt diſcrimen inter Κ & Γ literas? Adeò planè exiguum, uti alteram pro alterâ uſurpatam in aliis quoque compluribus videamus vocabulis. Quapropter Carmanios, relictâ patria ſede, in eam, quam poſteà trans Rhenum ac Danubium adpellarunt *Germaniam*, tranſiſſe terram, temerè ne credas; quando in eâdem regione, perpetuò, in hoc uſque tempus, vocabulum gentis duravit. GERMANIÆ vocabulum peregrinum fuiſſe, ipſique Germanorum genti inuſitatum, & poſterioribus demum temporibus conditum; infrà ſuo loco certiſſimis oſtendetur documentis. Proinde iſtud quoque argumentum vocabuli Γερμάνιοι, pro origine gentis noſtræ planè nihil facit.

Finieram de his; jamque ad alia proficiſcebar, quum, ecce, vir quidam doctus occurrebat, qui non Germanos modò omneis, ſed & Gallos atque Britannos ab unâ Cimbrorum natione primam traxiſſe originem, idque proprium omnium harum gentium ac vetuſtiſſimum fuiſſe nomen, pluribus argumentis demonſtrare conatur. Hæc igitur opinio parum ſana ne imperitorum menteis in parteis trahat; ejus quoq; argumenta paullo diligentiore manu excutienda videntur. Joſephus, antiq. Jud. lib. I. cap. VII, Τοὺς μὲν γὰρ, inquit, οὓς ὑφ' Ἑλλήνων Γαλάτας καλουμένους, Γομαρεῖς δὲ ...... λεγομένους, Γομαρὸς ἔκτισε. id eſt: *Quos nunc Græci Galatas vocant, ... Gomarenſes adpellati, Gomerus condidit*. Hoc quamquàm ad Aſiaticos, ut ſequenti capite patebit, Galatas pertineat; tamen noſtri ſæculi homines ad Europæos Gallos pertinaciter trahunt, firmareque id compluribus argumentis rationibusque laborant. Primùm quia in Germanorum gente (*quam ejuſdem fuiſſe generis cum Gallis ejuſdemque originis ex hoc ipſo conjiciunt*) validiſſima olim atque nobiliſſima fuit natio CIMBRI; horum nomen à *Comaro*, ſive *Gomero*, initio fuiſſe exiſtimant *Gomari*, ſeu *Gomeræi*; dein *Kimmerii*, & *Kimmeri*, tandem *Kimbri*: idque antiquum ac commune omnium ſimul Germanorum Gallorumque & Britannorum vocabulum. Hoc iterum duplici argumentatione fulciunt. primùm, quia, ubi nonnulli Græcorum Romanorumque ſcriptores nominarunt *Gallos*, alii earumdem gentium auctores eoſdem populos adpellarunt *Cimbros*. tum, quia hodiéque Britanniæ populi, quos *Wallos* vulgò Angli vocant, propriâ lingvâ dicuntur *Cumero*, & *Kumeri*: quod antiquum illud, ac peculiare omnium Britannorum nomen eſſe judicant; quod Græci dixêre Κιμμέριοι, & Κίμβροι· Latini *Cimmerii*, & *Cimbri*. Primum argumentum quod attinet; nempe priſcos ſcriptores eamdem gentem modò Gallos, modò Cimbros nominaſſe; vehementer ego vereor uti ſatis probari queat. Falſum id eſſe, uti convincatur, exempla, quæ pro teſtimoniis producuntur, introſpicienda erunt. Primum eſt; ubi Cicero, in oratione de provinciis conſularibus, *C. Marium influenteis in Italiam Gallorum copias repreſſiſſe* ait; hiſtorici omnes, Cimbros fuiſſe, conteſtantur. Hoc jam parum firmum, planéque irritum ego cenſeo. nam quis veteris hiſtoriæ tam ignarus, qui neſciat, in hac Cimbrorum expeditione ex Galliâ in Italiam, præter Teutonos, itidem Germanos, Cimbris in patriâ quondam conterminos, Gallorum quoque Helvetiorum nationes enumerari, *Tigurinos*, *Tugenos*, & *Ambronas*? quâ de re fuſior infrà clariorque ſuo loco erit ſermo. Gallos igitur in dictâ oratione intellexit Cicero, ubi Gallos nominavit; non Cimbros Germanos. Gallos autem ſolos ex eo bello nominavit; quia de unis Gallis, ſive de unâ Galliâ provinciâ in eâ oratione ei agebatur; quam C. Jul. Cæſari non adimendam ſvadet. idque patet ex ſequentibus ejus verbis: *Nemo ſapienter*, inquit, *de republicâ noſtrâ cogitavit, jam inde à principio hujus imperii, quin Galliam maximè timendam huic imperio putaret. Sed propter vim, ac multitudinem gentium illarum, numquàm eſt anteà cum omnibus dimicatum. reſtitimus ſemper laceſſiti. nunc denique eſt perfectum, ut imperii noſtri, terra-*

rumque illarum idem eſſet extremum. Et paullo pòſt: *Nihil eſt enim ultra illam altitudinem montium, uſque ad oceanum, quod ſit Italiæ pertimeſcendum.* Quod certè non, niſi de unâ Galliâ, intelligi poteſt. quidpe in Germaniam vix pedem poſuerat Cæſar, Cattorum, quos Svevos ipſe adpellat, adparatu perterritus cis Rhenum in Galliam refugiens. Rhætia verò ac Noricum, ab alterâ parte trans Alpeis proximæ regiones, ſub Auguſti demum principatu fuêre tentatæ. Hoc igitur ex Ciceronis auctoritate adductum teſtimonium jam prorſus nullum fuerit. Alterum eſt ex Appiani fide. nam ubi reliqui ſcriptores omnes unâ voce ac mente Gallos fuiſſe conſentiunt, qui Brenno duce Delphos Græciæ diripuerunt; Appianus, in Illyricis, Cimbros vocatos fuiſſe teſtatur, his verbis; *Celtæ, ſive Galli, quos Cimbros vocant.* Primùm, vox heic *Galli* non eſt Appiani, ſed interpretis cujuſdam, qui eo gloſſematio vocem auctoris *Celtæ* explicare voluit: ſatis infeliciter atque ineptè; quum *Celta* non minùs Germanum, quàm Gallum, ut ſuprà oſtenſum, Græcis ſcriptoribus ſignificet. Cimbri autem Germani unde in Brenni Galli fuerint exercitu ad Delphos, ſuo loco docebitur. Hoc igitur quoque argumentum erit inane. Tertium eſt, quia Lucanus percuſſorem, ad Marii cædem immiſſum, *Cimbrum* vocat, quem Livius & alii, Gallum fuiſſe, adfirmant. Hoc ita Plutarchus in Mario diſſolvit: Ἱππεὺς δὲ Γαλάτης τὸ γένος, ἢ Κίμβρος (ἀμφοτέρως γὰρ ἱστορεῖται) λαβὼν ξίφος, ἐπεισῆλθεν αὐτῷ. id eſt: *Eques Gallus natione, aut Cimber (utrumque enim traditur) accepto gladio ad eum ingreſſus eſt.* Quartum eſt; quia Plutarchus, in eodem Mario, Cimbros *Galloſcythas* adpellat. Hoc manifeſtò falſum. nam Plutarchus non *Galloſcythas*, ſed *Celtoſcythas* vocat exercitum ex Cimbris ac Scythis conflatum. Id verò quò pertineat, jam anteà dictum eſt. Quintum argumentum eſt; quia grammaticum, quem in catalectis Virgilius perſtringens Thucydidem Britannum vocat, Quinctilianus, lib. VIII, cap. III, Cimbrum fuiſſe dicit. In vulgatis equidem exemplaribus legitur *Britannus.* at in aliis eſt *tyrannus.* Non Britannum, ſed Germanum fuiſſe hunc Cimbrum, teſtatur, in Philippicarum XI, Cicero; quem Quinctilianus prædicto loco citat. Atque hæc ferè ſunt argumenta, ſive teſtimonia ex veterum auctorum ſcriptis producta. quæ quum ſatis convulſa ſint; reliquum nunc illud, de hodiernâ Britannorum adpellatione, inſpicere ne pigeat. Haud leve id quidem videri poterat. at quis præſtiterit, vocabulum *Kumero*, ſive *Kumeri* eſſe antiquum, & unà cum ipſâ Britannorum gente conditum; non verò novum, & poſterioribus demum ſæculis inventum; poſtquàm Walli iſti, ſive Kumeri ab Anglis & Saxonibus in eas, quas nunc tenent, compulſi fuerunt ſedeis; Romanis omni Britanniâ jam egreſſis. Etenim, quum CCC circiter per annos Romani inſulam ſub præſidiis atque imperio tenuerint; mira admodùm res fuerit, eos numquàm hoc nominis in eâ gente exaudiviſſe; aut, ſi exaudiverint, nuſquàm in literarum monumentis reliquiſſe: quum interim haud ſemel de Cimbris Germanis, eorumque in peninſulâ ſede, mentio exſtet. Unum illud apud omneis commune eſt nomen *Britannorum*, ſive *Britonum.* quod pulſa etiam eorum à Saxonibus Anglisque pars in Galliam unà ſecum detulit; perpetuóque ad hanc uſque diem retinuit. unde ſatis firmum eſt argumentum, unum hoc commune fuiſſe toti inſulæ vocabulum; non verò illud *Cumeri.* quam ego adpellationem ex novâ rerum mutatione, exterarumque nationum ex Germaniâ adventu, natam exiſtimo. ſic quidpe *Sicambrorum* Germanorum nomen, poſtquàm in Galliam tranſlata gens fuit, mutatum eſt in *Gugernorum* vocabulum: & eâdem ratione Cattorum pars *Sunici* dicti; Atuatici, *Bethaſii*; Eburones, Cæreſi, Pæmani, Condruſi, Segni, qui diu uno nomine *Germani* appellabantur, poſteà *Tungri.* ſic *Francorum* nomen ex Chamavorum, Angrivariorum, Tencterorum, Uſipiorum, Bructerorum, & aliarum nationum adpellationibus exortum; ut infrà, lib. II & III, in harum gentium explicatione patebit.

CAPUT IV.

Vnum Aſchenazem, Noachi pronepotem, cum filiis ſuis atque nepotibus, omnem poſt terrarum inundationem obſediſſe CELTICAM, *id eſt, Illyricum, Germaniam, Galliam, Hiſpaniam, & Britannicas inſulas; ex Moſis, ſcriptorum antiquiſsimi, deducitur monumentis. unde* CELTARVM *omnium pater, primusque conditor Aſchenazes.*

FALSAS Germanicæ gentis originationes hactenus refutare pronum fuit. veram nunc oſtendere, maximè arduum intelligo. Verùm tamen, ne quid prætermiſſum videatur, quod ad inſtitutum opus pertineat; dabo operam, ſummoque enitar ſtudio ac diligentiâ, ut hic etiam locus, quantum in tantâ rerum remotiſſimarum obſcuritate fieri poteſt, quammaximè pateat.

Auctor igitur noſter, ſub initium libri de Germanis, enarratis terræ Germaniæ limitibus; *Ipſos*, inquit, *Germanos indigenas crediderim, miniméque aliarum gentium adventibus & hoſpitiis mixtos: quia nec terrâ olim, ſed claſſibus advehebantur, qui mutare ſedes quærebant: & immenſus ultrà, utque ſic dixerim, averſus oceanus raris ab orbe noſtro navibus aditur. Quis porrò, præter periculum horridi & ignoti maris, Aſiâ, aut Africâ, aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret, informem terris, aſperam cælo, triſtem cultu, aſpectuque, niſi ſi patria ſit.* Quidam heic, pro voce *averſus*, malunt legere *adverſus*. malè ſanè, ac parum ſcitè. nam Plinius quoque lib. IV, cap. XII, *inter Danubium & Hercynium ſaltum, campos & plana Iazyges Sarmatas, montes verò & ſaltus Dacos, averſa Baſtarnas tenere* ait. & lib. VI, cap. XIII, *Hyrcanum mare erumpere* tradit *Scythico oceano, in averſa Aſiæ*; id eſt, in remota & extrema verſùs ſeptemtriones. ſed clariùs eodem libro, cap. XVI, de Bactris loquens: *Gens hæc obtinet averſa montis Paropamiſi, ex adverſo fontis Indi.* quâ ſignificatione haud rarò vox iſta apud auctores occurrit: quidquid alii contrà commententur. Ceterùm auctor noſter ſacrorum ſcriptorum, quæ καὶ ἐξοχὴν Βιϐλία vocamus, ignarus, aut ſaltem incredulus, gentilem de humani generis origine habuit fidem, quâ ſuam cuique ſolo innatam gentem, antiquitate conſpicuam, omnes opinabantur. quâ ratione etiam primum gentis Germanicæ conditorem terrâ editum crediſiſſe videtur, unà cum ipſis priſcis Germanis; de quibus mox ita narrat: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ, & annalium genus eſt) Tuiſtonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoreſque.* Nos, qui ſacros libros pro unicâ veritate agnoſcimus, ſanctamque Chriſtianorum profitemur religionem; primum unumque ſolum hominem in Aſiâ à Deo conditum, atque ab hoc cunctos ceteros ortos mortaleis; quumque diluvio univerſi, exceptâ unâ exiguâ Noachi familiâ, delerentur, poſt diluvium ab Noacho ejusque filiis ac nepotibus ex eâdem Aſiâ in omneis terrarum partis iterum diffuſos fuiſſe, haud ignoramus. proinde noſtræ quoque gentis primos conditores ex eâdem profectos terrâ haud dubitamus. Primis etiam poſt diluvium ſæculis profectos, conjicere vel inde licet, quòd aſperos mores, ac duram vivendi horridamque rationem, antequàm Aſia in mollitiem luxuriamque, quâ poſteà infamis fuit, corrumperetur, unà ſecum in Europam avexerint. Ac licet Aſiæ auſtrina jam inde à principio rerum lætiora fuerint, quàm Europæ plaga ſeptemtrionalis: tamen initio tam exculta non fuerunt, quàm poſteà; nec Germania ſuarum frugum minùs ferax, ſi æquè culta fuiſſet. Quapropter mirari auctorem noſtrum minùs fas erat, aliquos mortaleis, Aſiâ relictâ, Germaniam petere voluiſſe, *informem terris, aſperam cælo, triſtem cultu aſpectuque.* Meminiſſe oportebat, Helvetios

quoque poſtmodùm ac Bojos, Celticas ex Galliâ Comatâ genteis, Rheno trajecto, eamdem petiviſſe Germaniam: non, quia melior lætiorque terra Germania, quàm Gallia; ſed quia in hac hominum multitudo adeò exundabat, uti nativum ſolum, ſedeſque antiquæ alere omneis ampliùs nequirent. Eadem ratio anteà gentium eſſe poterat Aſiæ: cujus multitudo quum poſt diluvium excreſceret, complures inde coloniæ in remotiſſimas terras emittere oportebat. Pompejus Trogus, ſive epitomator ejus Juſtinus, ſub initium lib. II, *Scytharum*, inquit, *gens antiquiſſima ſemper habita. quamquàm inter Scythas & Ægyptios diu contentio de generis vetuſtate fuerit*. Hæc Trogus ex antiquiſſimis Ægyptiorum pariter ac Græcorum monumentis. Quòd ſi Scytharum gens antiquiſſima (cujus primi conditores non niſi ab eo ſolo profecti, quod primos poſt diluvium homines ſuſtinuit) aſperrima ſeptemtrionis in Aſiâ, nimioque frigore rigidiſſima petierunt, ac perpetuò, haud pœnitentes, retinuerunt; quid mirum, Germanorum quoque conditores primos, Aſiâ relictâ, alias ſeptemtrionis occidentiſque regiones petiiſſe, Scytharum ſolo forſitan etiam mitiora? Verùm diſputatione hac Tacito, gentili homini, remiſsâ, nos credimus, poſt confuſionem lingvæ, quæ una erat ab initio in terris, Deum, rerum omnium potentem, per univerſum terrarum orbem in varias mundi regiones diſperſiſſe genus mortalium. unde & noſtram Germanorum gentem originem traxiſſe, certum eſt.

Circa annum igitur ab aquarum eluvione CXXIV, à nato Noacho IↃCCXXV, à mundo condito CIↃIↃCCLXXX; quum Noachi filii ac nepotes in tantam hominum excreſcere cœpiſſent multitudinem, uti ea, quam tunc trans Tigrim incoluerunt, pars Aſiæ omneis capere nequiret: monuit Dominus Noachum, uti, univerſi orbis diviſione in filios nepoteiſque factâ, colonias quoquoverſùm emitteret; quò univerſa iterum coleretur terra. Univerſo igitur orbe (puta noſtro; cujus partes *Aſia, Europa*, atque *Africa*) pro numero filiorum Noachi, in treis partes diviſo, Schemo omnem Orientem cum dimidio ſeptemtrionis, in Orientem converſo, Chamo Meridiem, Japheto Occidentem cum alterâ ſeptemtrionis parte, veniſſe, haud inſcitè ex ſacris ſimul profaniſque collegerunt libris viri docti. In eâ tamen Aſiæ parte, quæ inter Pontum Euxinum & internum mare, ceu ſinus terrarum, ad Ægæum pelagus procurrit, miſceri inter ſe quoſdam Noachi nepoteis pronepoteiſque, minùs placet. nam uniuſcujuſque filiorum Noachi filios nepoteiſque ſeorſim, in ſuâ quemque orbis terrarum parte, diſcretos diverſoſque ab invicem coluiſſe, maximè credibile eſt. Proinde dictam quoque Aſiæ partem unis Japheti filiis nepotibusque, unà cum reliquo Occidente dimidiâque ſeptemtrionis parte, ceſſiſſe judico. Atque hæc quidem univerſi orbis in treis partes ex numero filiorum Noachi partitio perpetuò poſteà obtinuit: ità uti Schemi portio ASIA, Japheti EUROPA, Chami LIBYA, ſive AFRICA, vocabulis neſcio unde quæſitis ſemper vocitatæ fuerint. quamquàm antiqui illi primique termini, ſive ex imperiorum ratione, ſive ex libitu geographorum, poſtmodùm commutati fuerint; ita, uti nonnullæ Europæ Africæque regiones Aſiæ nomini finibuſque acceſſerint. quâ de re copioſiùs aliquando, alio in opere (ſummus ille adnuat precor Deus) diſputari poterit. Straboni, gentili homini, non adſentiendum; qui lib. XII tradit, Homeri ævo nondum diviſum fuiſſe terræ orbem in treis prædictas partes. cujus rei ille nullum aliud habuit argumentum, niſi quòd Homerus neque Aſiam, neque Europam, neque Africam in carminibus ſuis nominavit. Ex quo fortè rectè ille argumentari poterat, nomina hæc nondum Homeri ætate exſtitiſſe. at diviſionem totius orbis jam tum à tribus Noachi filiis factam, nomina nepotum pronepotumque, quæ poſterioribus etiam ſæculis, ſuis quodque terris, duraverunt, apertiſſimo indicio evincunt. Ceterùm, non ipſos filios Noachi, Schemum, Chamum, ac Japhetum, in ſuas quemq; orbis parteis profectos, ſed horum filios nepoteiſque tantùm, haud obſcurè ex ſacratiſſimis

Moſis

Moſis colligitur monumentis, quæ mox inſpiciemus, proinde illos in priſtinâ cum patre ſede manſiſſe, credibile eſt. Eorum autem filii atque nepotes, ſive Dei præcepto repugnantes, ſive, uti æternum ſibi apud poſteros memoriæ gloriæque monumentum pararent, antequàm in ſuas quiſque terras diſſiparentur; congregati ex eâ, quam trans Tigrim tunc incolebant, terrâ, in regionem Schinar, conſilio inito, urbem magnam, turrimque præaltam ædificare adgreſſi ſunt. Quâ re Deus, cui uni ſoli omnis debebatur honos atque gloria, omniumque rerum obſequium, graviſſimè offenſus, ſermonem eorum, qui tunc unus erat in terris, confudit; ita, uti alter alterum jam amplius non intelligeret: uti hac demum eos ratione turrim inchoatam perficere impediret, unde urbs ipſa BABEL, id eſt *Confuſio*, poſteà dicta fuit; teſte antiquiſſimo omnium ſcriptore, divo Moſe; cujus diſertiſſima verba, in lib. geneſeos, cap. XI, ſunt iſta: *Fuerat enim univerſa terra ſermone uno, & verbis eiſdem. Evênit autem, quum ab oriente profecti eſſent, ut invenientes convallem in terrâ Schinaris conſîderent illic: dicerentque alter alteri; Agedum, formemus lateres, & excoquamus bitumen. Sic fuerunt iis lateres pro lapidibus; & bitumen illius fuit eis pro intrito. nam dixerunt; Agedum, exſtruemus nobis urbem, & turrim, cujus faſtigium adſurgat in cælum; ut nobis faciamus nomen, ne diſpergamur in ſuperficiem totius terræ. Deſcendit verò Iehova, ad videndum urbem illam, & turrim, quam exſtruebant filii hominum. dixitque Iehova; En populum unum, quibus omnibus ſermo unicus: atque hoc eſt, quod iſti cœperunt facere. jam autem non præcideretur iſtis quidquam eorum, quæ cogitaverunt facere? Agedum, deſcendamus, & confundamus ibi ſermonem eorum; uti non intelligant alter ſermonem alterius. Sic diſperſit eos Iehova inde in ſuperficiem totius terræ. Et deſiverunt exſtruere urbem illam. propterea vocavit quiſque nomen illius Babel; quòd ibi confudiſſet Iehova ſermonem totius terræ. Et inde Iehova diſperſit eos in ſuperficiem totius terræ.* Non totidem ex confuſione iſtâ natas fuiſſe lingvas, quot hominum ad urbis ædificationem fuêre capita, ſed quot principes Noachi nepotum, ſive quot familiarum, ut vocat Moſes, capita urbis ſtructioni præfuerunt, quorum nomina ipſe recenſet; haud obſcurè colligitur ex ejuſdem libri cap. X, ver. V, XX, XXXI, & XXXII: quorum primum mox recitabo. Diſperſi igitur fuêre per univerſum terræ orbem, in ſuas quiſque regiones, ſecundùm familiarum capita, atq; lingvas. unde genera gentium lingvarumque facta ſunt omni numero LXIX: tot enim hoc capite enumerantur filii nepoteſque filiorum Noachi; à quibus genteis atque lingvas primam originem duxiſſe, teſtatur vir Dei ſanctus. Cujus fidem quum ii, qui ante nos ad veterem geographiam hiſtoriamque commentati ſunt, parum religioſè obſervarent; ſequutum eſt id, quod neceſſariò ſequi inde oportebat: nempe, uti ſæpè una gens in complureis partes ſive nationes diſtraheretur; & è diverſo, plures in unam contraherentur. unde poſtmodùm innumeri alii conſequuti ſunt errores fœdiſſimi. Nec tamen ego neſcius ſum, Clementem Alexandrinum, Arnobium, Epiphanium, Hieronymum, Auguſtinum, & alios, lingvas, ad urbis Babylonicæ ſtructionem exortas, ſtatuere LXXII. quem illi numerum non ex nepotum pronepotumq; Noachi tantùm, ſed ex ipſorũ ſimul Noachi filiorum numero collegerunt. Verùm non ipſum Schemũ, & Japhetum, Chamumque in gentium lingvarumq; numerum conceſſiſſe, ſed horum filios nepoteiſq; tantùm; apertiſſimis diſertiſſimiſque teſtatur Moſes verbis, prædicto cap. X, ver. XXXII, quæ ſunt hujuſmodi: *Hæ familiæ filiorũ Noachi, ſecundùm generationes ipſorum in gentes ſuas. atq; ex his ſeſe diviſerũt gentes in terrâ, poſt diluviũ illud.* De Japheto, ejuſque filiis ac nepotibus, qui Europã obſederunt, cujus pars eſt Germania noſtra, maximè heic nobis agẽdum eſt. de his ita Moſes, in capite proximè dicto, ver. I, & ſequentibus: *Iſtæ ſunt generationes filiorum Noachi, Schemi, Chami, & Iapheti; quibus filii poſt diluvium illud nati ſunt: Filii Iapheti, Gomer, & Magog, & Madai, Iavanque, & Thubal, & Meſchec, & Thiras. filii autem Gomeri, Aſchenaz, & Riphat, & Thogarma. filii verò Iavanis, Eliſcha, & Tharſchiſch, Chittim, & Dodanim. Ab his diviſæ ſunt regiones gentium, cuiq; ſecundùm lingvam ſuã, ſecundùm familias in gẽtibus ſuis.* Heic vir ſanctus, quot virorũ capita enumerat, in totidem lingvas atq; regiones filios nepoteiſq;

Japheti fuiſſe diviſos, diſertè indicat. Diſpiciendum igitur nunc, à quonam eorum gens noſtra, lingvaque Germanica originem duxerint. Id verò quo commodiùs certiúſque fiat; omnes pariter, in ſuas quiſque ſedeis erunt diſtribuendi.

A dictis igitur Japheti filiis nepotibuſque gentes promanarunt hoc modo. A *Iavane* JONES Græcos dictos volunt; & ab hujus filio *Eliſcha*, proximos ÆOLES; à *Tharſchiſch* CILICES ortos, quorum caput TARSUS; à *Chittim* MACEDONES, atque *Epirotas*; à *Dodanim* (qui *Rodanim* dicitur in lib. παραλειπομένων) RHODIOS. Sed horum interpretatio minùs certa eſt, nec ſatis congrua. Nobis de iis fuſior exactiorque alio in opere poterit inſtitui diſſertatio; modò Deus volens propitius cœptis adnuat. Reliquorum hinc, versùs ſeptemtriones atque occidentem, nomina ac ſedes certiore jam ſitu ſignari poſſunt.

GOMER cum ſuis eas Aſiæ terras obſedit, inter Paropamiſum Imaumque monteis, interque Oxi confluentem & Carambucis ſive Obii fluminis magnum lacum ſita eſt. ab eo gens dicta COMARI; quos Ptolemæus lib. VI, cap. XIII, ad Jaxartem amnem collocat: Mela quoque, lib. I, cap. II, eodem tractu ſuper Caſpium mare. Strabo, lib. XI; Ἅπαντας μὲν δὴ τοὺς προσβόῤῥους, inquit, κοινῶς οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῖς Σκύθας καὶ Κελτοσκύθας ἐκάλουν. οἱ δ᾽ ἔτι πρότερον διελόντες, τοὺς μὲν ὑπὲρ τοῦ Εὐξείνου, καὶ Ἴστρου, καὶ Ἀδρίου κατοικοῦντας Ὑπερβορέους ἔλεγον, καὶ Σαυρομάτας, καὶ Ἀριμασπούς· τοὺς δὲ πέραν τῆς Κασπίας θαλάττης, τοὺς μὲν Σάκας, τοὺς δὲ Μασσαγέτας ἐκάλουν. id eſt: *Veteres Græcorum ſcriptores univerſàs genteis ſeptemtrionaleis, Scythas & Celtoſcythas adpellarunt. qui verò ante hos adhuc genteis diviſerunt, ſupra Euxinum, Iſtrum & Adriaticum mare colenteis, Hyperboreos dixerunt, & Sarmatas, & Arimaſpos: trans verò mare Caſpium, Sacas, & Maſſagetas.* His verbis, πέραν τῆς Κασπίας θαλάττης, ſimul mare ipſum Caſpium, in latos ſinus lateque recedentia litora diffuſum, ſimulque fauceis ejus anguſtas, quas pluribus ſuprà, cap. I, deſcripſi, intellexit Strabo. Trans hunc igitur limitem dum unas duas genteis *Sacas* atque *Maſſagetas* vetuſtiſſimi illi Græcorum poſuêre: certo inde indicio colligere licet, *Gomeri* eos ac *Magogi*, de quo proximè dicam, poſteros intellexiſſe: Sacarum quippe gentis ſunt *Comari* apud Ptolemæum; & his proximi fuêre, à Magogo orti, *Maſſagetæ*. At Joſephus Judæus, antiquitat. Judaic. lib. I, cap. VII, à Gomaro Galatas primùm dictos fuiſſe tradit Γομαρεῖς, id eſt, *Gomarenſeis*. Quod de Gallis in Europâ, inter Pyrenæum ac Rhenum, noſtri ſæculi homines intelligunt. Verùm Joſephi dictum locum quicumque diligentius perpenderit, penitiúſque perſpexerit; non Europæos, ſed Aſiaticos eum intellexiſſe Γαλάτας, facilè deprehenderit. Unde etiam divus Hieronymus, qui in omnibus ferè, quæ ad gentium diſtributionem ſpectant, Joſephum ſequitur, in præfatione commentariorum in epiſtolam D. Pauli ad Galatas, Europæos Gallos ab Aſiaticis originem duxiſſe, docere conatur. Non in Aſiâ à Gomero conditam hanc gentem; ſed ex Europâ, Romanis demum temporibus, profectam; haud pauci certis indiciis ac documentis clamitant cùm Romanorum, tùm Græcorum ſcriptores. Propheta Ezechieles cap. XXXVIII, ver. VI, *Gomerum* facit conterminum *Thogarmæ*, quem in ſeptemtrione ponit, his verbis: *Gomerum cum omnibus agminibus ſuis; domum Thogarmæ ad latera aquilonis, cum omnibus agminibus ſuis.*

MAGOG, Gomero ab occaſu vicinus, Aſiæ partem cum ſuis occupavit, ab ortu Comarorum confinio, & ſupra hos Imao monte, ab ſeptemtrionibus oceano, ab occaſu Obio ac Rhâ amnibus, à meridie Caſpio mari & Oxo flumine incluſam. gens ipſa auctoribus eſt MASSAGETÆ: quos Mela, cum Ptolemæo, Comaris facit finitimos, ſupra mare Caſpium & Oxum flumen: eodémque ſitu ponuntur ab Herodoto, Strabone, & nonnullis aliis.

MADAI conſedit inter Taurum montem, & Oxum flumen, Caſpiumque mare. gens MEDI, infra Caſpium mare ab omnibus ſimul ſcriptoribus locati.

MESCHEC, vel, ut Græci legunt interpretes, MOSOCH, tenuit terras inter mare Caſpium, & Pontum Euxinum; ubi *Albania*, *Iberia*, & *Colchis* ad Cauca-

Caucaſum uſque montem; & *Armeniæ* pars ad Euphratem. gens ab eo dicta MOSCHI: de quibus ita Strabo, lib. XI: Ἡ δ' οὖν Μοσχικὴ τριμερής ἐστι· τὸ μὲν γὰρ ἔχουσιν αὐτῆς Κόλχοι, τὸ δὲ Ἴβηρες, τὸ δὲ Ἀρμένιοι. id eſt: *Moſchica regio in treis partes diviſa eſt. partem ejus Colchi, partem aliam Iberi, aliam verò Armenii tenent.* Mela lib. I, cap. II, Moſchos eodem tractu conterminos facit Georgis; & lib. III, cap. V, ad Caſpium uſque mare, Albanis: nempe reliquias eorum nominis. Plinius, lib. VI, cap. IX, *Moſchenos* Armeniæ habet conterminos; & cap. ſequenti, *Moſchos* Armenochalybibus, *ad Iberum amnem, in Cyrum defluentem.* Strabo in dicto libro, & Mela lib. I, cap. XX, Plinius lib. V, cap. XXVII, *Moſchicos* referunt *monteis* ad Phaſin, ſupra Armeniam: item Strabo, lib. I, inter Iberos & Armeniam; & lib. XII, ad Colchidem; Ptolemæus à Cappadociâ ad Albaniam eos extendit. Tot igitur, ac tanta quum ſint Moſchorum in veterum monumentis veſtigia; miror ego, cur Joſephus Judæus, his neglectis, Meſchecum Cappadocum conditorem fingere maluit, ex ſimilitudine vocabuli, quod in opido Cappadociæ *Mazaca* exſtabat.

THUBAL eam obſedit Europæ regionem, quæ olim μικρὰ Σκυθία, id eſt, *minor Scythia* dicebatur, teſte Strabone, lib. VII. nunc eſt Tattaria minor, ſive Precopenſe Tattarorum regnum, ad Boryſthenem uſque amnem. Gens Græcis dicta TAURI: quos Strabo, dicto loco, minorem Scythiam tenuiſſe adfirmat. Plinius, lib. IV, cap. XII, Taurorum XXX fuiſſe tradit populos. *Taurica* hinc *peninſula*, Græcis pariter Latiniſque monumentis celebratiſſima. Joſepus Judæus, prædicto loco, Iberos non â Meſcheco, ut nos ſuprà, ſed à Thubale ortos uti fingeret, vocabulum *Thubal* corrupit in *Thobel:* ab hoc fecit *Thobelos*; & tandem, mirâ μεταμορφώσει, *Iberos*. quod itidem noſtri homines ad Europæos Iberos, *id eſt*, ad Hiſpanos, ſatis ignoranter trahunt. Aſiaticos intelligere Joſephum Iberos, inter Colchidem Albaniamque ſitos; facilè perſpexerit, quiſquis verba ejus curatiùs conſideraverit. Si cui tamen pronior, pertinaciorque in vulgatam opinionem fides; is legat caput XXXVIII prophetiæ Ezechielis: ubi vir ſanctus genteis enarrans, quæ Dei miſſu terram Iſraëliticam vaſtaturæ erant, hæc inter alia profatur, verſ. I, & ſequentibus: *Deinde fuit verbum Iehovæ ad me dicendo: Fili hominis, diſpone faciem tuam versùs Gogum, terram Magogi, principem primarium Meſcheci, & Thubalis; & propheta contra eum, dicens; Sic ait dominus Iehovi: Ecce me contra te ô Gog, princeps primarie Meſcheci, & Thubalis. nam reducam te, imponens hamos maxillis tuis; & reducam te & omneis copias tuas, equos & equites, indutos perfectiſſimè omneis, congregationem multorum clypeatorum, & ſcutatorum, tractantium gladios omnium: Perſas, Æthiopas, & Putæos cum illis; omneis ſcutatos & galeatos: Gomerum cum omnibus agminibus ſuis; domum Thogarmæ, ad latera aquilonis, cum omnibus agminibus ſuis, populos multos tecum.* Et infrà, cap. XXXIX, verſ. I, & II: *Præterea tu fili hominis, propheta contra Gogum, dicens; Sic ait dominus Iehovi: Ecce me contra te Gog, princeps primarie Meſcheci, & Thubalis: ut reducam te, ſeminario unco trahens te, & deducens te à lateribus aquilonis; & adducam te in monteis Iſraëlis. ubi percutiens arcum tuum è manu ſiniſtrâ, & ſagittas tuas è manu dextrâ tuâ dejiciam.* Item ſuprà, cap. XXVII, verſ. XIII, & XIV, magnitudinem Tyri recenſens: *Iavan, Thubal, & Meſchec erant mercatores tui: hominibus, & vaſis æneis negotiabantur in commercio tuo. qui erant è domo Thogarmæ, equis, equitibuſque, ac mulis negotiabantur in nundinis tuis.* Ex his tot locis cognitis conſideratiſque quis credat per *Thubalis* nomen intelligi Hiſpanos? etenim quis umquàm Hiſpanos terram Iſraëliticam occupaſſe legit, aut fando accepit? quis vereatur, umquàm occupaturos, perpetuóque, ad conſummationem uſque mundi, obſeſſuros: quod ſatis apertè vaticinatur vir Dei, ſub finem capitis XXXVIII. quis item credat Gogum, vel Magogum, Aſiæ ſeptemtrionalis circa Caſpium mare terram, imperium umquàm tenuiſſe in ultimos Europæ populos Hiſpanos? quis credat Hiſpanos in Tyri merca-

mercatibus negotiatos fuiſſe? quis denique credat, Hiſpaniam à Judæâ in ſeptemtriones verſùs eſſe poſitam? quum rectà in occidentem ſit porrecta. Sed eas heic intelligere prophetam genteis, quæ unà cum Turcis ac Saracenis terram Iſraëliticam poſteà occuparunt, id eſt, Moſchos, atque Tauros; mox infrà clariùs explicabo. Id verò heic maximè notandum erat, quòd propheta *Thubalem* cum *Meſcheco* ſemper conjungit; ceu populos inter ſe conterminos. quod in Tauris atque Moſchis verum eſſe, ſuprà patuit.

Ceterò ultra Thubalem, id eſt, ultra Tauros THIRAS cum ſuis ad utramque Iſtri ripam & ponti Euxini ſiniſtrum latus ſubſedit. à quo gens ipſa THRACES, & regio nobiliſſima *Thracia*. Utrique Iſtri ripæ prætextam antiquitus fuiſſe, auctor eſt Strabo, in lib. VII. qui *Getas* quoque (quos *Dacos* adpellavêre Romani) ac *Myſios*, Thracicas adſeverat genteis. cui adſtipulatur Mela, lib. II, cap. II, his verbis: *Una gens Thraces habitant, aliis aliiſque præditi & moribus & nominibus: quidam feri ſunt, & ad mortem paratiſſimi; Getæ utique*. Unde ſic Herodotus, lib. V; Θρηΐκων δὲ ἔθνος μέγιστόν ἐστι, μετά γε Ἰνδοὺς, πάντων ἀνθρώπων· id eſt; *Thracum gens, poſt Indos, omnium maxima eſt*.

Reliquas, verſùs occidentem ſeptemtrioneſque, terras tres tenuêre Gomeri filii, *Thogarma*, *Riphat*, *Aſchenaz*.

THOGARMA, ſupra Tauros atque Moſchos, vaſtas Magnæ Ruſſiæ, ſive Moſcoviæ, Litaviæque auſtralis obſedit ſilvas. gens ipſa dicta TURCÆ: quos inter Mæotin paludem & Caſpium mare collocant, Herodotus lib. IV, Plinius lib. VI, cap. VII, Mela lib. I, cap. XX. At quidam ab hac ſententiâ longè diverſiſſimi, non Turcas à Thogarmâ, ſed Germanos noſtros ortos adfirmant; ratione atque argumento ex leviſſimâ nominis ſimilitudine tractis. Verùm his ego una oppoſuerim prædicta verba ſancti prophetæ Ezechielis; cujus auctoritas minùs certè, quàm levis illorum ac lubrica opinatio, fallere nos poteſt. Ejus igitur verbis benè perpenſis, quæro, quis umquàm Germanos terram Iſraëliticam invaſiſſe legerit, aut fando acceperit? quis metuat, umquàm invaſuros, perpetuóque cum prædictis gentibus obſeſſuros ad conſumationem uſque mundi? quis credat Germaniam à Judæâ verſùs ſeptemtriones eſſe poſitam? quum in occidentem magis ſit projecta. quis item credat, Germanos mancipia, equos, ac mulos, Tyrum ad mercatum deduxiſſe? imò mulos quis umquàm in Germaniâ ſomniavit? quum etiam ii, qui ex calidioribus huc deferantur terris, aëris frigiditatem haud facilè ferant. Germanos item equitatu, præ Sarmatis ac Scythis, quis umquàm laudavit? quum *pedum magis uſu, ac pernicitate gaviſos* fuiſſe, omnes ſimul tradant auctores, quotquot bella eorum, cum Romanis geſta, ſcripto mandarunt. ideóque Tacitus, ſub finem libri de Germaniâ, uno hoc argumento Venedos Germanis adſerit, diverſoſque facit à Sarmatis, *in plauſtro equoque viventibus*. At à Turcis Saraceniſque factum, quod olim vir ſanctus vaticinatus eſt, omnes (proh dolor!) jam dudum pueri cantant. Turcas verò ex ſeptemtrionibus per Caucaſias irrupiſſe portas, vicinaſque ſecum traxiſſe genteis (*Moſchos* innuit propheta, *Tauros*, *Maſſagetas*, & *Comaros*) plerique uno ore conſentiunt auctores, qui de origine eorum ſcripſerunt. His autem antiquiores Plinius ac Mela, & omnium antiquiſſimus Herodotus, ut antè dictum, unanimi conſenſu ſupra Caucaſum, circa Mæotin paludem & Tanain amnem ponunt Sarmatarum nationem Turcas, Thuſſagetis Sarmatis vicinos. Apud Herodotum equidem legitur vox mendoſa Ἰύρκαι: ex quâ Pintianus in Melâ Turcarum verum purumque vocabulum corrumpere magis, quàm corrigere, conatus eſt in *Iurcæ*: infelici, mehercules, judicio; quum credibilius foret, in uno Herodoto T depravatum à librariis in I; quam in duobus auctoribus, Melâ ac Plinio, I in T. At pro Melæ Pliniique exemplaribus poſterioris quoque ſæculi faciunt ſcriptores; qui per Caucaſias portas (quas nonnulli malè, ut notat Plinius eod. lib. cap. XI, Caſpias dixêre) irrupiſſe Turcas tradunt. Huic igitur regioni, ſupra Caucaſum montem, rectè conveniunt, quæ Ezechieles prædictis locis proloquutus eſt. quidpe & verſùs ſeptemtriones poſita eſt, & Magog heic,

ſuper

ſuper Caſpium mare coluêre proximi: ab alterâ verò parte Thubal; & infra Caucaſum Meſchec. Thogarma quin etiam, id eſt, Sarmatæ, ſive Sarmatarum natio Turcæ, & nunc habent optimos, & ſemper antiquitus habuêre præſtantiſſimos equos. Contrà de Germanorum equis ſic Cæſar, belli Gallici comment. VI: *Iumentis Germani importatis non utuntur. ſed, quæ ſunt apud eos nata parva atque deformia, hæc quotidianâ exercitatione, ſummi ut ſint laboris, efficiunt.* Et Tacitus in libro de Germaniâ: *Equi non formâ non velocitate conſpicui: ſed nec variare gyros, in morem noſtrum, docentur.* Verùm ego non dubito, quin multi futuri ſint, quibus, prædicta prophetæ verba ad Turcas trahi, haud placuerit; quum jam dudum alii ea de Babyloniis, ſive Aſſyriis interpretati ſint. Sed hi, uti ſatis probis, idoneiſque documentis oſtendant, omnia ea, quæ propheta cap. XXXVIII, verſiculis quinque ultimis vaticinatus eſt, in Aſſyriorum gente eſſe impleta, vehementer ego vereor. Quis ignorat, prophetas illius ſæculi, ubi de proximâ Hebræorum pœnâ ac calamitate, quàm Deus immittere tum minabatur, diſſerere inceperint; de reliquis etiam deinceps ſæculis omnibus, ad noviſſimum uſque judicium & vitam illam beatam æternamque, continuare ſermonem? Verùm hæc paullo proceſſit longiùs oratio, quò liquidò pateret, à *Thogarmâ* nullos umquàm neque dictos neque ortos fuiſſe Germanos; ſed Turcas, gentem Sarmatarum. unde poſteriores etiam Judæorum ſcriptores ſemper eos vocarunt *Thogarmathim*.

Porrò RIPHAT ulteriorem occupavit Ruſſiæ Magnæ partem, inter Obium amnem & Finniam ſinumque Album, aduſque oceanum. gens ab eo RIPHACES, Melæ lib. I, cap. II: à quorum nomine montes RIPHÆI, pluribus mihi ſuprà deſcripti. Gens ipſa poſterioribus ſæculis, quum pars ejus in antiquam Turcarum ſedem ſucceſſiſſet, clariùs innotuit nomine RUSSI; Græcis ſcriptoribus vocabulo indeclinabili *οἱ Ῥῶς* (ut etiam nunc omnibus Slavici generis populis *Rus'*) & nonnumquàm *Ῥώσοι* dicti. Nec tamen ego neſcius ſum, *Ruſſorum*, ſive *Moſcovitarum* gentem omnem ſub Sarmatarum nomine ab antiquis auctoribus computari; Sarmatiamque terminari, ab ſeptemtrionibus oceano glaciali, ab occidente Viſtulâ amne; ac lingvam inſuper unam hac plagâ fuiſſe, quam etiamnunc tam Ruſſis, quàm Polonis, Bojohæmis, aliiſque ejuſdem generis nationibus communem eſſe ſcimus, dialectis tantùm variis diſtinctam, *Slavicam* in univerſum adpellatam. Verùm haſce ſeptemtrionis oras, ut à Græciâ remotiſſimas ultimaſque, nimis communiter à Græcis auctoribus, per errorem, ut anteà *Scythicas*, ſic poſteà *Sarmaticas* fuiſſe dictas; quum tamen non unius ejuſdemque cum Turcis Sarmatis fuerint generis, vehementer ego ſuſpicor: & alibi (modò vita ſuperſit) idoneis id argumentis probare me poſſe ſpero. Hoc ſi ita fuerit; certè RIPHÆI, ſive RIPHACES, propriè fuerunt omnes illæ nationes, quæ poſterioribus ſæculis uno in univerſum nomine SLAVI clariùs innotuerunt: quorum noviſſimus ad occaſum terminus antiquiſſimis temporibus fuit Viſtula amnis; quem partem eorum Venedos accoluiſſe, ſuo loco oſtendam. Ac fortè à *Thogarmâ* dicta primùm fuit gens Sarmatarum *Thogarmat*. quod vocabulum poſtmodò vel ipſa gens, vel Græci homines (ut pleraque alia externa) corruperunt in *Sauromatæ*: unde *Sarmatæ* vox tandem nata. nam qui gentem hanc Græcis adpellatam arbitrantur à vocibus *σαῦρος*, & *ὄμματα*; quorum illa *lacertum*, hæc *oculos* ſignificat; quaſi gens fuerit oculis lacertinis: planè nugari videntur.

Hinc reliquum omne, quantum ſub variis nominibus *Illyrici*, *Germaniæ*, *Galliæ*, *Hiſpaniæ*, & *Britannicarum inſularum*, ad Hyperboreum uſque mare, quà id Lappiam ac Norvagiam perfundit, & ad oceanum Atlanticum protenditur, quamquàm terrarum ſpatiis vaſtiſſimum, tamen, quia omnium remotiſſimum, unus ſolus ſortitus eſt ASCHENAZES, omnium parens conditorque CELTARUM: à quorum nomine univerſæ prædictæ regio-

regiones commune ſortitæ ſunt vocabulum CELTICÆ. quod univerſis pariter ac ſingulis à vetuſtiſſimis mortalium fuiſſe tributum, ſuprà, cap. II, multis documentis, teſtimoniiſque veterum auctorum graviſſimis comprobatum eſt. Si quis tamen miretur, unum Aſchenazem tantum terrarum ſpatium ſolum obſediſſe; is meminerit, Chuſum quoque, Chami filium, in Africæ averſis atque remotis, omnem occupaſſe Æthiopiam: unde etiamnum Æthiopes vulgò vocantur *Cuſſii*. idem à Schemi quoque filiis factum, in extremis Aſiæ verſus orientem partibus; multóque maximè in Americâ. nam & hanc Schemi portioni acceſſiſſe, haud malè judicant viri docti. Unam fuiſſe eamdemque dictis populis, *Illyriis*, *Germanis*, *Gallis*, *Britannis*, atque *Hiſpanis* lingvam, proximis hinc aliquot capitibus demonſtrabo. unde graviſſimũ validiſſimumque argumentũ, unam illos omneis fuiſſe eamdemq; gentẽ, ab uno patre Aſchenaze conditam. At locus eſt apud Jeremiam prophetam, cap. LI, ver. XXVII, qui huic opinioni noſtræ, de Aſchenazis poſteris, repugnare videtur. ejus verba ſunt iſta: *Attollite vexillum in terrâ; clangite buccinâ in gentibus; comparate contra iſtam genteis; promulgantes convocate contra iſtam regna Ararati, Minni, & Aſchenazis: præficite contra iſtam imperatorem, adducite equos, pares mololonthis hiſpidis*. nempe de Babylone vaſtandâ loquitur propheta. Heic igitur, inquies, quid Aſchenazis poſteri nominantur, ſi ipſi Europæ prædictas parteis incoluerunt? Nimirum de Gallis hæc intelligenda, qui Aſiæ proxima, ſtatim poſt Alexandri Magni exceſſum, occuparunt: quique poſteà compluribus ſæculis Paphlagoniæ Cappadociæque portiones, haud procul Armeniâ, tenuerunt. Nam qui omnem iſtam prophetæ vaticinationem, de vaſtandâ excidendâque Babylone, Cyri imperio finiunt; haud video, quomodò verſiculi XXXVII verba interpretari velint, quæ ſunt hujuſmodi: *Et abibit Babylon in acervos, in habitaculum draconum, ſtuporem & ſibilum; adeò, ut nemo inhabitet*. item verſ. LXII: *O Iehova, tu eloquutus es contra locum hunc, te exciſurum eum; adeò, ut non ſit in eo habitator, tam ex hominibus, quàm ex jumentis: ſed deſolatiſſimum in æternum fore*. item ſuprà in verſ. XXV; *Diſponam te in montem ruderum ex incendio*. Babylon, licet à Cyro, & aliis poſteà Perſarum Macedonumque regibus aliquoties capta fuerit; tamen à nemine eorum vel vaſtata, vel incenſa, vel exciſa fuit: quod poſterioribus demum ſæculis ei accidit. Plinius lib. VI, cap. XXXVI: *Babylon, Chaldaicarum gentium caput, diu ſummam claritatem obtinuit in toto orbe. ceterò in ſolitudinem rediit, exhauſta vicinitate Seleuciæ, ob id conditæ à Nicatore, intra quadrageſimum lapidem*. Id CC demum poſt Cyrum annis factum. De ſuâ ætate ita Diodorus lib. II: Καὶ γὰρ αὐτῆς τῆς Βαβυλῶνος νῦν βραχύ τι μέρος οἰκεῖται, τὸ δὲ πλεῖστον ἐντὸς τείχους γεωργεῖται. id eſt: *Nam & ipſius Babylonis exigua quædam portio nunc habitatur; maximaque intra muros pars agrorum cultui eſt expoſita*. Illud igitur de extremo hujus urbis excidio non ad Cyri tempora, ſed ad multo inferiora ſæcula referendum eſt. De prædictis Gallis recens in Aſiam ex Europâ tranſgeſſis, ita Juſtinus lib. XXV: *Gallorum eâ tempeſtate tantæ fecunditatis juventus fuit, ut Aſiam omnem velut examine aliquo implerent. Denique neque reges Orientis ſine mercenario Gallorum exercitu ulla bella geſſerunt; neque pulſi regno ad alios, quàm ad Gallos confugerunt. Tantus terror Gallici nominis, & armorum invicta felicitas erat, ut aliter neque majeſtatem ſuam tutam, neque amiſſam recuperare ſe poſſe ſine Gallicâ virtute arbitrarentur*. Potuerunt igitur ad Babylonis quoque terrorem, unà cum aliis Aſiæ gentibus, fuiſſe vocati Galli.

Atque hac demum ratione prima gentis noſtræ GERMANICÆ origo ex idoneis jam, ſatiſque certis monumentis ad primum uſque mortalium ADAMUM retro referri poterit. *Adami* quidpe filius *Seth*; hujus *Enos*; hujus *Kenan*; hujus *Mahalaleal*; hujus *Iered*; hujus *Henoc*; hujus *Methuſalah*; hujus *Lamech*; hujus *Noach*; hujus *Iaphet*; hujus *Gomer*; hujus *Aſchenaz*; hic omnium CELTARUM pater; quorum pars maxima GERMANI. Hinc rectè Judæorum quoque ſcriptores gentem Germanorum antiquâ illâ, ex primi conditoris nomine deſumtâ adpellatione nuncupant ASKENAZIM; ceu poſteros Aſchenazis. Joſephi, antiquitat. Judaic. lib. I, cap. VII, verba hæc ſunt: Ἀσχανάζης μὲν Ἀσχανάζους ᾤκισεν.

ὤκισεν· οἱ νῦν Ῥηγῖνες ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καλοῦνται. id eſt: *Aſchanazes condidit Aſchanazas: qui nunc Rhegines adpellantur à Græcis.* Quos heic intellexerit *Regines*, nemini aliàs Græcorum vel Latinorum ſcriptorum memoratos, haud facilè quis dixerit. Vitiatum id eſſe ſuſpicarer in ejus exemplaribus vocabulum, ni & Iſidorum, & divum Hieronymum, & alios id ex eo tranſcriptum habere viderem. Germanos eum voluiſſe, ut & reliqui Judæorum ſcriptores poſteri, haud injuriâ conjiciunt viri docti; quando aliàs hujus gentis vaſtiſſimæ nullam facit mentionem..

Atque *iſthæc quidem vera* CELTARUM *originatio ex* ipſis βιβλίοις *ſacris ſatis gravibus demonſtrata eſt argumentis.* ceterùm infrà, cap. IX, ex profanis etiam, ſive gentilibus ſcriptoribus, Platone, Cæſare, Lucano, Tacito, oſtendam, eumdem Gallos duxiſſe ſibi ortum, eoſdemque gentis conditores, quos Germani ſuæ gentis: ſcilicet ſupremum illum, unumque, & æternum DEUM, rerum omnium opificem, & quem is condidit ADAMUM, primum cunctorum mortalium parentem.

CAPUT V.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hiſpanos, atque Britannos, unam eamdemque inter ſe habuiſſe lingvam, variis tantùm dialectis diſtinctam; veterum probatur auctorum teſtimoniis. unde certiſſimum indicium, prædictos populos omneis unius ejuſdemque gentis CELTICAE, *ab Aſchenaze propagatæ, fuiſſe nationes.*

Sub uno CELTARUM nomine quinque olim comprehenſas fuiſſe validiſſimas nationes, *Illyrios*, *Germanos*, *Gallos*, *Hiſpanos*, atque *Britannos*; ſuprà ex antiquiſſimis Græcorum oſtendi monumentis: item unam fuiſſe iſtos populos eamdemque gentem *Celtarum*, ab uno Aſchenaze, Noachi pronepote, propagatam, ex Moſis ſacratiſſimis demonſtravi ſcriptis. quibus acquieſcere jam æquus poterat lector. Verùm, ne quid ſit omiſſum, quod ad confirmationem certitudinemque hujus ſententiæ meæ pertinere videatur; aliis quoque documentis, atque teſtimoniis graviſſimis eamdem firmare conabor. Argumenta autem, ſive indicia, quibus, duas plureiſve nationes ejuſdem eſſe generis atque originis, dignoſcere queas, duabus potiſſimùm in rebus conſiſtunt: altera in lingvâ, ſive ſermone; altera in moribus, ac vivendi ratione. De his poſteriùs pluribus capitibus agam. nunc ſermonem prædictis quinque nationibus fuiſſe eumdem, dialectis ſolummodò variè diſtinctum, argumentis quadrifariam partitis oſtendam. prima erunt ex veterum auctorum teſtimoniis, quibus id liquidò adfirmatur. altera ex populorum per eaſdem V nationes adpellationibus. tertia ex privorum hominum nominibus propriis. quarta ex opidorum vicorumque vocabulis. quinta ex aliis variarum rerum vocabulis, quibus olim prædictæ nationes omnes inter ſe uſæ ſunt; nunc verò apud Germanos in vulgari ſermone durant. De IV poſterioribus proximis hinc agam capitibus. de primis nunc.

Prima igitur quod attinet; Scordiſcos in Pannoniâ Gallicam fuiſſe nationem, diſertiſſimis teſtatur verbis Strabo, lib. VII; & item Athenæus, lib. VI, cap. V. ubi equidem mendoſa vox legitur Κορδίςαι, pro Σκορδισκαὶ, vel potiùs Σκορδίςαι; nam horum utrumque rectè. *Puecinos* verò, ſive *Baſtarnas*, in quintâ totius Germaniæ numerat parte Plinius, lib. IV, cap. XIV: eoſdemque

Tacitus, ſub finem libri de Germaniâ, *ex ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis* Germanos eſſe probat. Strabo quoque in dicto libro, quamvis ſubdubitans, tamen Germanis adſcribit; ut infrà in Baſtarnis oſtendetur. Hos cum Scordiſcis eandem habuiſſe lingvam, haud obſcurè indicat Livius, ſub finem libri XL. ubi de Baſtarnis agens, quos Philippus, Macedonum rex, Iſtrum tranſgredi diu ſolicitaverat, uti Dardanos delerent, Italiamque exinde popularetur; *Duplex*, inquit, *inde erat commodum futurum, ſi & Dardani, gens ſemper infeſtiſſima Macedoniæ, temporibuſque iniquis regum imminens, tollerentur; & Baſtarnæ, relictis in Dardaniâ conjugibus, liberiſque, ad populandam Italiam poſſent mitti. Per Scordiſcos iter eſſe ad mare Adriaticum, Italiamque. aliâ viâ traduci exercitum non poſſe. facilè Baſtarnis Scordiſcos iter daturos: nec enim aut lingvâ, aut moribus æquales abhorrere.* En vides? quibus rebus Tacitus Baſtarnas Germanos eſſe probat; *ſermone* ſcilicet, & *moribus*: iiſdem Livius Scordiſcos Gallos Baſtarnis ſimileis, ejuſdemque gentis fuiſſe, oſtendit. Nec tamen ego temerè diſſimulaverim, aut reticuerim, eoſdem Baſtarnas Gallos adpellari à Livio, lib. XLII & XLIV; item à Plutarcho in Æmilio Paullo. verùm malè eos, per inſcitiam, pro Gallis habitos ab illius ſæculi hominibus Græcis, quum verum inter Gallos Germanoſque diſcrimen adhuc ignoraretur, infrà in eorum explicatione ſatis firmis comprobabo argumentis. Interim, ſi, Gallos eos fuiſſe, Livio atque Plutarcho malis credere; tamen hoc inde colligitur, quòd lingva eorum tam fuerit ſimilis Germanorum ſermoni, uti ex eâdem ſimilitudine non modò unus Tacitus, ſed alii etiam auctores, Germanos eſſe judicaverint. Livius, lib. XXI, de Annibale, quà is Alpeis tranſierit, diſputans; *Nec veriſimile eſt*, inquit, *ea tum ad Galliam patuiſſe itinera; utique cùm, quæ ad Penninum fuerunt, obſepta gentibus Semigermanis fuiſſent. neque hercule montibus his (ſi quem fortè id movet) ab tranſitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ jugi ejus, norunt inditum; ſed ab eo, quem in ſummo ſacratum vertice Penninum montani appellant.* Veragrorum, gentis Alpinæ, vicum refert Cæſar, belli Gallici comment. III, nomine *Octodurum*: quem nunc dici *Martinach* in Valleſiâ (vulgò hæc eſt *Walliſſerland*) infrà ſuo loco oſtendam. Veragri igitur, quum CL circiter millia paſſuum à Danubio, proximo Germaniæ termino, remoti fuerint, inter Helvetios Gallos, & Salaſſos, Inalpinum Italiæ populum poſiti, Gallique à Cæſare, in dicto commentario, adpellati; quomodò à Livio dicuntur *Semigermani*, niſi quia eorum lingva Germanorum, quàm Gallorum, ſermoni fuit propior. De Alpinorum genere ita Livius, eodem libro: *Tum per eoſdem Gallos, haud ſanè multum lingvâ moribuſque abhorrentes, cùm ſe immiſcuiſſent colloquiis montanorum, edoctus, interdiu tantùm obſideri ſaltum; nocte in ſua quemque dilabi tecta.* Porrò Tacitus, in eodem libro de Germaniâ: *Dextero Svevici maris litore Æſtiorum gentes alluuntur: quibus ritus, habituſque Svevorum, lingva Britannicæ propior.* In libro autem, quo Jul. Agricolæ vitam deſcripſit, *Britanniam*, inquit, *qui mortales initio incoluerint, indigenæ, an advecti, ut inter barbaros, parum compertum. Habitus corporum varii; atque ex eo argumenta. namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, magni artus, Germanicam originem adſeverant: Silurum colorati vultus, & torti plerumque crines, & poſitu contra Hiſpaniam, Iberos veteres trajeciſſe, eaſque ſedes occupaſſe, fidem faciunt: proximi Gallis & ſimiles ſunt: ſeu durante originis vi; ſeu, procurrentibus in diverſa terris, poſitio cœli corporibus habitum dedit. In univerſum tamen æſtimanti, Gallos vicinum ſolum occupaſſe, credibile eſt. Eorum ſacra deprehendas, ſuperſtitionum perſvaſione. ſermo haud multùm diverſus.* In univerſum, ait heic, ſermonem Britannicum à Gallico haud multum eſſe diverſum. ſuprà autem dixit, Æſtiorum (quos Pruſſiam atque Livoniam quondam incoluiſſe, infrà lib. III ſuo loco oſtendetur) lingvam Britannicæ, quàm Svevicæ, id eſt, Germanicæ, eſſe propiorem. unde perſpicuè colligere datur, magnam fuiſſe propinquitatem magnamque ſimilitudinem trium harum lingvarum, *Britannicæ, Gallicæ*, atque *Germanicæ*: imò tantam, uti Æſtios, quamvis ſermone propiùs

ad Britan-

ad Britannos acceſſerint, tamen à Germanroum gente non eximat auctor. At idem Britannicus ſermo, quin non obſtabat, quo minùs Silurum nationem, Britanniæ occidentalem, Iberis, id eſt Hiſpanis ſimilem, ejuſdemque originis participem faceret; haud levi inde, nec inani colligitur argumento, Hiſpanorum quoque lingvam haud abſimilem fuiſſe à Britannicâ lingvâ; nec, per conſequentiam, à Gallicâ, neque à Germanicâ. Gallos Comatos, inter alios auctores, Cæſar ac Plinius in *Aquitanos*, *Celtas* ac *Belgas* diſtingvunt. de Aquitanis autem ſic Strabo, lib. IV: Ἁπλῶς γὰρ εἰπεῖν, οἱ Ἀκυϊτανοὶ διαφέρουσι τοῦ Γαλατικοῦ φύλου κατά τε τὰς τῶν σωμάτων κατασκευὰς, καὶ κατὰ γλῶτταν. ἐοίκασι δὲ μᾶλλον Ἴβηρσιν. hoc eſt: *Simpliciter uti dicam, Aquitani à Gallico genere differunt, cùm corporum habitu, tùm lingvâ: magiſque ſunt Hiſpanis ſimiles.* En; ſuprà Caledonii, Britanniæ ſeptemtrionalis incolæ, corporum habitu Germanis Svevis, Norvagiam, cui Caledonia objecta, habitantibus, adſimilantur Tacito; lingvâ autem Æſtiis, trans Viſtulam incolentibus: nec minùs tamen Britanni Caledonii. heic Strabo Aquitanos eiſdem rebus Hiſpanis ſimiliores adſerit, quàm reliquis Gallis: nec minùs tamen Galli fuêre Aquitani; inter Hiſpanos à nemine umquàm computati. Magna ergo lingvarum ſimilitudo; penéque eadem omnium harum nationum lingva; idemque corporum habitus, ac vitæ mores; ut latiùs infrà patebit. Differebant tamen iſtæ lingvæ, non modò in ſolis gentibus, Hiſpanis, Gallis, Britannis, atque Germanis; verùm etiam in ſingulis cujuſque gentis nationibus: dialectis ſcilicet, quas vocant Græci: quemadmodùm hodiéque in Germaniâ Saxonem Francus, Svevuſve, aut Bojarius non intelligit, niſi paucis in verbis; nec contrà Francus, Svevus, Bojarius, aliæque ſuperioris Germaniæ nationes, Saxonem, ſive inferiorem Germanum. nihilo minùs tamen omnes in unâ eadémque Germaniâ, omnes pariter Germani dicti, omnes lingvâ Germanicâ utentes. Multo verò minùs intelliget, cùm Saxo, tum Svevus, omneſque hodiè Germani lingvas Friſiorum, Danorum, Svedorum, Fennorum: quas omneis eſſe Germanicas, nemo, niſi earum planè ignarus, facilè negaverit. Imò ne ipſi quidem inter ſe Dani, Friſii, ac Svedi, alteri alterorum ſatis percipiunt dialectos; quamvis magna ſit earum confinitas atque ſimilitudo. Inſulæ inſuper maris Germanici, Friſiæ, Holſatiæ, Jutiæque litoribus objectæ adeò diſcrepanteis inter ſe dialectis habent lingvas, uti diverſas omnino exiſtimes. nec minùs tamen harum inſularum incolæ omnes ſimul Germani. In Galliâ etiam, quæ nunc eſt Francia (exemplis res probari ſi ultrà indigeat) multùm lingvâ, quam nunc vocant Francicam, pro variis nationibus ac provinciis variatur: adeò, uti Pariſius Burgundionem, Provincialem, Vaſconem & alios, vix in tertio, aut quarto vocabulo percipiat. nec minùs tamen omnes hi Franci, quàm Pariſius ille. Moſcovitarum hodiè Ruſſorumque, item Polonorum, Bojohæmorum, Crovatorum, Bulgarorum, Serviorum, item eorum, quos Germani Venedos, ac Vinidos in Germaniâ adpellant, tam diſcrepantes inter ſe ſunt lingvæ, uti alteri alteros parum admodùm intelligant. nihilo minùs tamen omnes iſtæ nationes unius ſunt generis, *Slavi* in univerſum dicti; lingvaque eorum *Slavica* una atque eadem, dialectis tantùm variè diſtincta. In Italiâ quum quondam cum Florentinis quibuſdam, haud indoctis viris, ſimulque cum quodam doctore Bononienſi iter facerem; multaque mihi cum Florentinis eſſet ſuper rebus Italiæ, ſermoneque Italico diſſertatio: Bononienſis, dialectum illorum non ſatis percipiens, identidem me interrogabat, quidnam dicerent. cui ego, non ſine riſu, reſpondebam, iniquè eum facere, quòd ipſe homo Italus me peregrinum Italici ſermonis interpretem ſibi poſtularet. Tantum equidem dialectorum diſcrimen tam exiguo inter Bononiam Florentiamque intervallo. in reliquis Italiæ partibus, inter ſe remotioribus, quid fiat, cuivis Italiam ingreſſo haud incompertum. Ad eumdem igitur modum CELTARUM quoque olim lingva in varias διαλέκτους, ſive in varia ἰδιώματα fuit diſtincta. unde

 Tacitus,

Tacitus, ut antè dictum, Æſtiorum lingvam differre à ceterorum Germanorum lingvâ, propiúſque ad Britannicam accedere dixit: & Strabo Aquitanicam Hiſpanicæ ſimiliorem adfirmavit. hinc idem auctor, lib. III, de ipſis Hiſpanis ita ſcribit: Καὶ οἱ ἄλλοι δ' Ἴβηρες χρῶνται γραμματικῇ, οὐ μιᾷ ἰδέᾳ· οὐδὲ γὰρ γλώττῃ μιᾷ. id eſt: *Vtuntur & reliqui Hiſpani grammaticâ, non unius omnes generis: quidpe ne unâ quidem lingvâ.* & de univerſis Gallis Cæſar in principio mox commentarii primi, de bello Gallico; *Gallia*, inquit, *eſt omnis diviſa in parteis tres. quarum unam incolunt Belgæ; aliam Aquitani; tertiam, qui ipſorum lingvâ Celtæ, noſtrâ Galli appellantur. hi omnes lingvâ, inſtitutis, legibus, inter ſe differunt.* Hanc differentiam egregiè aperit Strabo, initio libri IV. Οἱ μὲν δὴ, inquit, τριχῇ διῄρουν, Ἀκουιτανοὺς, καὶ Βέλγας καλοῦντες, καὶ Κέλτας· τοὺς μὲν Ἀκουιτανοὺς τελέως ἐξηλλαγμένους, οὐ τῇ γλώττῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς σώμασιν, ἐμφερεῖς Ἴβηρσι μᾶλλον, ἢ Γαλάταις. τοὺς δὲ λοιποὺς Γαλατικὴν μὲν τὴν ὄψιν, ὁμογλώττους δ' οὐ πάντας, ἀλλ' ἐνίους μικρὸν παραλλάττοντας ταῖς γλώτταις· καὶ πολιτεία δὲ, καὶ οἱ βίοι μικρὸν ἐξηλλαγμένοι εἰσίν. Hoc eſt: *Quidam Gallos tripartitò diviſerunt, in Aquitanos, Belgas, & Celtas. horum Aquitanos à ceteris planè differre ajunt, non lingvâ modò, ſed & corporibus, Hiſpanis, quàm Gallis, ſimiliores. reliquos Gallico quidem eſſe vultu, non eâdem tamen uti lingvâ; ſed quoſdam nonnihil diverſitatis habere in lingvis: formâ quoque reipublicæ, & vitæ ratione nonnihil differunt.* En, παραλλάττειν, ait; ἐνίους ταῖς γλώτταις μικρὸν, id eſt, *nonnihil*, ſive *parum*, atque *exiguum quoſdam lingvis differre*, ſeu *diſcrepare*. quod idem de omnibus in univerſum Celtis, Hiſpanis, Gallis, Germanis, atque Britannis, rectè tu intellexeris. Nec quidquam te moverint, cùm aliorum, tùm Joannis Bodini maximè argumenta, in methodo hiſtoriarum in contrariam partem conſcripta. Unos ille Gallos rectè Celtas fuiſſe dictos, pluribus operoſiſque probare nititur argumentis, quæ ſuprà convulſi. tandem, *Lingva quoque Germanorum*, inquit, *à Celticâ plurimum differebat: tametſi Lazius eodem errore ſcripſit, Celticam, & Germanicam unam fuiſſe.* Nihilo minùs tamen paullo pòſt ita ait: *Sed tamen non minùs Germanicæ lingvæ Celtica conveniebat, quàm Gallicæ.* Scilicet modò negat, modò adfirmat rem eamdem Bodinus. Si Celtica lingva, quam Gallicam vult ipſe, non minùs Germanicæ quàm Gallicæ lingvæ congruebat; quo jure Gallicam à Germanicâ, Germanicam à Celticâ ſeparet, haud video. *Cur enim Tacitus*, inquit Bodinus, *Gothinos origine Gallos eſſe diceret, non Germanos; quòd lingvâ Gallicâ uterentur?* Nempe, quia differebat Gallica à Germanicâ, dialecto, ut ſuprà oſtenſum, non genere. Cur namque Saxonem aliquis hodiè ſive Hollandum in intimâ Sveviâ, ſeu Bojariâ deprehendens, non negaverit eſſe *Svevum*, aut Bojarium; ſed Saxonem, vel Hollandum ex lingvâ adfirmaverit? Cur non in Franciâ Provincialem, aut Vaſconem, aut Burgundionem Lutetiæ deprehendens, ex ſermone negaverit eſſe Pariſium? Si veteres illi Germanorum populi, Hermunduri, Catti, Nariſci, Marcomanni, & alii ab inferis nunc redirent; certè, quantum ex antiquis libris, regumque ac principum diplomatibus perſpicitur, Svevos noſtros, Francos, Haſſos, Bojarios, Auſtrios, ac Miſnios, veteres illorum ſedeis nunc incolenteis, haud perciperent. At quid inde ſequeretur? aut illos quondam Germanicè non loquutos, aut noſtros nunc homines Germanicè non loqui? Neutrum profectò: nullo modo. variantur quidpe omnium lingvarum dialecti, ut locorum, ſic temporum diverſitate. Sed ne arbitreris, Tacitum illic voce *lingva* non dialecti ſolummodò in ſermone, verùm generis omnino diverſitatem intellexiſſe; en aliud habet ejuſdem vocis exemplum in lib. IV hiſtoriarum: ubi de Batavorum, Rheni inſulam colentium, rebellione narrans; *Miſſi*, inquit, *ad Caninefates, qui conſilia ſociarent. Ea gens partem inſulæ colit, origine, lingvâ, virtute, par Batavis.* En, Caninefatum gens par erat Batavis, origine, ac lingvâ. Batavi autem progenies Cattorum, trans Rhenum colentium; ut teſtatur idem auctor, eodem libro paullo antè, & item in libro de Germaniâ. Cattorum igitur lingva quæ aut qualis fuit? an non Germanica? Omnino. At ſi Germanica; cur Caninefates

Batavis magis & Cattis pares erant lingvâ, quàm reliquis Germaniæ populis? Scilicet, quia diverſæ erant in Germanorum lingvâ, pro diverſitate nationum, dialecti. Caninefates autem ac Batavi Cattorum utebantur dialecto. Verùm miratur Bodinus, *cur Arioviſtus Germanus propter diuturnam annorum* XIV *conſvetudinem, quam habuerat in Galliâ, Gallicè loqui didiciſſet.* Quid? an Bodinus credidit, Arioviſtum, quamquàm barbarus fuerit homo Germanus, cui *literarum ſecreta* (ut inquit de univerſis Germanis Tacitus) ignota, XIV annorum ſpatio opus habuiſſe ad perdiſcendam unam lingvam Gallicam? Haud puto. neque verò id Cæſar adfirmat. Ejus verba, in primo belli Gallici commentario, hæc ſunt: *Commodiſſimum viſum eſt, C. Valerium Porcillum, C. Valerii Caburii filium, ſummâ virtute & humanitate adoleſcentem, & propter lingvæ Gallicæ ſcientiam, quâ multâ jam Arioviſtus, longinquâ conſvetudine, utebatur, & quòd in eo peccandi Germanis cauſſa non eſſet, ad eum mittere.* En; non, addidiciſſe Arioviſtum per XIV annos Gallicam lingvam, tradit Cæſar; ſed, propter longinquam conſvetudinem cum Gallis Celtis (quæ tertia pars Galliæ Comatæ Cæſari) in quibus annos XIV commoratus erat, multùm eâ uſum fuiſſe. & quia nullam aliam, neque Latinam Romanorum, neque Græcam Gallorum, quam à Maſſilienſibus habebât, callebat Arioviſtus; Valerium Procillum, non Romanum, ſed provincialem ex Galliâ Braccatâ, ſive Narbonenſi, ad eum miſit Cæſar. qui tamen haud dubiè & ipſe Gallicam illam Arioviſti, uſu addidicerat; ſi Gallos omneis inter ſe, ut inſtitutis ac legibus, ſic lingvis diſcrepaſſe, tùm Straboni, tùm ipſi Cæſari credimus. Porrò Bodinus ita argumentatur: *Cur divus Hieronymus Galatas Aſiæ populos eâdem linguâ, quâ Treviri, quos Tacitus Gallos appellat, locutos ſcripſit, non Germanicâ?* Itane? Gallos adpellat Tacitus Treveros? ubi quæſo? in annalibus? hiſtoriis? an alibi? Certè in annalibus atque hiſtoriis quamvis inter Belgas recenſeat Treveros; tamen numquàm Gallos vocat. Belgas verò pleroſque à Germanis fuiſſe ortos, an non ex Cæſaris comment. II didiciſſe poterat Bodinus? an, qui de Gothinis in libro Taciti de Germaniâ legerat, de Treveris, eodem in libro memoratis, ignorare poterat? Haud opinor. Hoc igitur, præ nimio in Francogallos ſuos ſtudio, cur malitioſè aut ſubdolè reticuit, vel diſſimulavit? *Quæ nationes*, inquit Tacitus, *è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam.* & paullo poſt: *Treveri, & Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitioſi ſunt; tamquàm per hanc gloriam ſangvinis à ſimilitudine & inertiâ Gallorum ſeparentur.* De Treveris heic non magis dubitat Tacitus, quàm de Nerviis; quos Germanos fuiſſe, disertè teſtatur Strabo, lib. IV. Galatæ igitur, Aſiæ populi, ſi eâdem lingvâ loquuti ſunt, quâ Treveri, id eſt, Trevericâ dialecto, Germanicè certè, ſeu Celticè loquuti ſunt. Ceterùm divus Hieronymus Galaticam in Aſiâ lingvam Trevericæ comparavit dialecto, in procemio commentationum in epiſtolam divi Paulli ad Galatas, non quia hæc omnium Gallicarum Galaticæ erat ſimillima; ſed quia eam maximè notaverat in Galliâ, quum aliquamdiu Treverorum Auguſtæ egiſſet, ut patet ex epiſtolâ ejus VI, ad Florentium perſcriptâ. Quamquàm, quantum fuerit inter Galaticam in Aſiâ & Trevericam in Galliâ, lingvas diſcrimen, ſatis diſertis, in dicto procemio, teſtetur verbis, quæ ſunt hujuſmodi: *Galatas, excepto ſermone Græco, quo omnis Oriens loquitur, propriam lingvam eamdem penè habere, quàm Treviros. nec referre, ſi aliqua exinde corruperint; quum & Afri Phœnicum lingvam nonnullâ ex parte mutaverint; & ipſa Latinitas, & regionibus quotidiè mutetur, & tempore.* Denique, maximum heic nobis validiſſimumque objicere videtur argumentum Hotomannus, & ipſe Francogallus, ex Svetonio petitum. is enim de Caligulâ, in vitâ ejus, ſic ſcribit: *Converſus hinc ad curam triumphi, præter captivos & transfugas barbaros, Galliarum quoque proceriſſimum quemque, &, ut ipſe dicebat, ἀξιοθριάμβευτον, ac nonnullos ex principibus legit, ac ſepoſuit ad pompam; coëgitque non tantùm rutilare & ſubmittere comam, ſed & ſermonem Germanicum addiſcere, & nomina barbarica ferre.* Magnum ſanè hoc etiam mihi primo intuitu videbatur argumentum.

verùm mox, ubi diligentiore manu excutere cœpi, perquàm inane irritumque deprehendi. Quid? lingvam Germanicam voluit Caligula? Habuit in Galliâ Tribocchos, Nemetas, Vangionas, Treveros, Nervios, Bethaſios, Sunicos, Ubios, Gugernos, Menapios, Taxandros, Batavos, Caninefates; à quibus etiam ea Belgicæ pars *Germania Ciſrhenana* fuit dicta. &, ſi horum fortè quidam nonnumquàm Galli fuerint adpellati; tamen Batavi cùm à plerisquè aliis, tùm ab ipſo Svetonio paullo antè Germani vocantur. Potuit igitur, ſi non ex reliquis illis, ſaltem ex his quoſdam ad triumphi pompam delegiſſe. Verùm ex hoc ipſo Svetonii teſtimonio ſatis clarè liquet, certam aliquam Cajum ſpectaſſe dialectum: eamque haud dubiè Friſicam; quia hanc gentem bello ſe viciſſe ementiebatur. At ſatis apertis, ſatiſque dilucidis ſuprà demonſtratum puto documentis, unam eamdemque fuiſſe lingvam inter Germanos, Britannos, Gallos, atque Hiſpanos: quam in univerſum communi vocabulo haud malè CELTICAM dixeris, à CELTARUM gente; cujus parteis fuiſſe nationes prædictas, ex eâdem lingvâ ceu argumento probatur validiſſimo.

Cæterùm PANNONIOS quoque, qui veteris Illyrici, inter Iſtrum & mare Adriaticum Alpeiſque protenſi, pars maxima fuerunt, eamdem habuiſſe lingvam Celticam, ceu & ipſos partem quondam Celtarum, ex Taciti libro de Germaniâ clariſſimo indicio perſpicitur. *Utrum Aravisci*, inquit, *in Pannoniam ab Oſis, Germanorum natione, an Oſi ab Araviſcis in Germaniam commigraverint, cùm eodem adhuc ſermone, inſtitutis, moribus utantur, incertum eſt.* & poſteà eodem libro: *Oſos Pannonica lingva coarguit non eſſe Germanos.* Magnam certè fuiſſe, neceſſe eſt, ſimilitudinem inter duas haſce lingvas, Germanicam atque Pannonicam, quum dubitet auctor, Oſi Pannonicæ, an Germanicæ genti adſcribendi ſint. nam ſi Oſorum lingva à Germanico ſermone toto genere, non dialecto tantùm, fuiſſet diverſa; faciliùs dubium hoc ſolvi potuiſſet. Quia tamen Araviſcorum dialectus Pannonicæ lingvæ, quàm Germanicæ, erat proprior; ab Araviſcis Oſos, non ab Oſis Araviſcos, profectos poſteà judicavit. At verò neque ipſi Pannonii uno inter ſe utebantur ſermone ſive eâdem omnes pariter dialecto. quidpe adeò Araviſcorum dialectus à reliquis Pannoniorum variis idiomatibus diſcrepabat, uti his ſolis, ex omnibus Pannoniis, Oſi lingvâ comparari potuerint. Gallicæ profectò lingvæ in tantum par fuit lingva Pannoniorum, uti antiqui nonnulli Græcorum ſcriptores Scordiſcorum ac Pannoniorum conditores, duos fuiſſe fratreis tradiderint, Scordiſcum & Pannonium, Autaris filios, Illyrii nepoteis; ut teſtis eſt Appianus in Illyricis: alii verò Scordiſcos Gallico generi adſeruerint; λείψανον, ut narrat Athenæus lib. VI, cap. V, τῶν μετὰ Βρέννου στρατευσαμένων ἐπὶ τὸ Δελφικὸν μαντεῖον Γαλατῶν· *reliquias Gallorum, qui Brenni ductu oraculum Delphicum armis petierunt.* Βαθανάττος δέ τις, ut inquit idem auctor, ἡγεμὼν αὐτοὺς διῴκισεν ἐπὶ τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον τόπους· id eſt; *Bathanatius quidam, dux eorum, in agris circa Iſtrum eos collocavit.* Videlicet in ipſis Pannoniorum finibus, inter Savum & Iſtrum flumina, quà ea confluunt. Jam dictis argumentis accedit haud leve & illud, quòd Pannonii eadem habuerint, quæ reliqui Celtæ omnes, opidorum, vicorumque vocabula; ut infrà oſtendam.

Partes hinc aliæ veteris Illyrici fuêre VINDELICI atque NORICI, Panoniis contermini. Horum quoque lingvam non genere, ſed ſpecie tantùm, id eſt, dialecto diverſam fuiſſe à Germanorum ſermone, facilè demonſtrari poteſt. Jul. Cæſar, ſub finem comment. I de bello Gallico, Arioviſtum tradit, Marcomanorum regem, in Galliâ tunc quartumdecimum annum agentem, uxorem habuiſſe *Noricam, regis Vocionis ſororem; quam in Galliâ duxerat, à fratre miſſam.* Hanc certè, ſi externi ac diverſi prorſus fuiſſet generis, neque frater homini externo, in regionem externam, non modò in Germaniam, ſed ultrà etiam in Galliam, nuptum miſiſſet; neque ipſe Arioviſtus nuptias has externas, prout ingenia tunc erant Germanorum noſtrorum, ambiviſſet. Lingvarum verò ſimilitudo, & ejuſdem gentis Celticæ conſangvinitas adfinitatem hanc Arioviſtum inter atque Vocionem conciliavit. M. Agrippa, &,

noſt-

poſt eum, Pomponius Mela, Rhætiam ac Noricum Germaniæ titulo attribuerunt; *ut infrà*, cap. XI, oſtendetur. Cauſa illis nulla alia eſſe potuit, niſi eadem lingvarum morumque ſimilitudo. Livius verò, ut antè relatum, ulteriore etiam tractu *Veragros*, Alpinos populos, adpellavit *Semigermanos*. quod ſanè parum rectè ritéve facturus erat, ſi Vindelicos planè alieni à gente Germanorum habuiſſet generis. nam quomodò illi eſſe poterant *Semigermani*, à Germanorum finibus, Helvetiâ Vindeliciâque intercedentibus, longè diſſiti. At quia Vindelici ac Norici Illyricæ fuerunt gentes; quod ſuo loco ſatis certis probabo argumentis: dubium nullum eſſe poteſt, quin ipſorum quoq; lingva eadem fuerit cum Pannonicâ, dialectis tantùm diſcrepans. Ceterùm, ad finem hujus operis pluribus validiſſimisque argumentis, vetuſtiſſimorumque auctorum teſtimoniis oſtendam, omneis Alpinos populos (in quibus præcipui *Norici*, ac *Lepontii*, dein *Salaſſi*, *Taurini*, *Centrones*, *Veragri*, *Seduni*, *Nantuates*) unius ejuſdemque fuiſſe gentis, qui communi in univerſum vocabulo Græcis ac Latinis dicebantur TAURISCI, ſibi ipſis *thi Tauriſchon*; adpellatione ex Alpium deſumtâ nomine, quo in commune hodiéque nonnullis Germanis adpellantur *Taurn*. Unde rectè Livius Veragros vocavit *Semigermanos*: nempe, quia horum lingva Germanicæ dialecto propior, quàm Gallicæ. Adde huc, quod infrà patebit; Vindelicos quoque ac Noricos eadem cum reliquis Celtis habuiſſe opidorum, vicorumque vocabula.

CAPUT VI.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hiſpanos, atque Britannos unam eamdemque inter ſe habuiſſe lingvam, uniusque & ejuſdem gentis CELTICAE, *ab Aſchenaze propagatæ, fuiſſe nationes, probatur populorum adpellationibus, quæ uno eodemque modo apud prædictas nationes fuerunt formatæ: item privorum hominum propriis nominibus, quæ eisdem nationibus fuêre communia.*

VNAM eamdemque habuiſſe inter ſe lingvam Germanos, Gallos, Britannos, Hiſpanos, atque Illyrios, poſtquàm pluribus veterum ſcriptorum teſtimoniis probatum eſt; nunc etiam ex propriis ſingularum nationum privorumque hominum nominibus, quæ omnibus prædictis quinq; gentibus fuêre communia, idem oſtendere conabor.

Ac primùm, nationum vocabula quod attinet, haud leve fuerit ejus rei documentum, quòd multa terminata ſint in ON; quæ Græci Romanique ſuis lingvis formarunt in ONES, ONI, & ONII. ut in Hiſpaniâ, *Vergones*, *Vectones*, *Pelendones*, *Autrigones*, *Vaſcones*, *Berones*, *Ilercaones*. in Galliâ, *Santones*, ſive *Santoni*; *Pictones*, *Turones*, ſive *Turoni*, & *Turonii*; *Rhedones*, *Sueſſones*, *Senones*, *Lingones*, *Ambrones*, *Brannonii*. in Alpibus *Centrones*, *Agones*, *Acitavones*, *Calucones*. in Vindeliciâ, *Vennones*, in Germaniâ Ciſrhenanâ, *Vangiones*, *Eburones*, *Centrones*, *Sveconi*. in Britanniâ, *Dumnonii*, *Vennicones*, *Caledonii*, *Creones*; & univerſa Britannorum gens *Britones*. in Germaniâ Tranſrhenanâ, *Iuhones*, *Friſones*, *Catulcones*, *Francones*, *Saxones*, *Sigulones*, *Semnones*, *Caviones*, *Suardones*, *Nuitones*, *Lugiones*, *Gotones*, *Burgundiones*, *Teutones*, ſive *Teutoni*, *Hilleviones*, *Sveones*, *Lappiones*, *Iſtævones*, *Ingævones*. quæ cuncta antiquis Celtis fuêre in ON; *thi Friſon*, *thi Frankon*, *thi Saxon*, *thi Goton*; & ſic reliqua: quæ nunc efferimus per EN. Ad eumdem modum haud dubiè etiam illa formata fuerunt per Hiſpaniam, Galliam, Britanniam, & Illyricum. Quin multa quoque eorum vocabulorum, quæ apud Græcos Latinosque auctores leguntur in ANI, ENI, INI, & UNI, eamdem analogiam habuêre apud Celtas, variis tantùm nationum dialectis in varias iſtas

vocaleis diſtinctam. Sic enim apud Germanos, quæ nunc pronuntiamus in EN, olim variè elata fuiſſe per omneis vocales, AN, EN, IN, ON, & UN, antiqua monumenta docent. Atque hinc eſt, quòd inſulani illi, qui plerisque Latinorum Græcorumque auctoribus ſunt *Britanni*, Βρεττανοὶ, aliis dicantur *Britani*, maximè verò Græcis Βρεττανοί· & nonnullis *Britones*, Βρίττωνες, ſive Βρίττονες. qui haud dubiè ipſis Celtis dicebantur *thi Britton*, & *Brittan*.

Alia fuit vocabulorum terminatio in MAN, quæ vox hominem, ſeu virum ſignificat: unde in Galliâ *Cenomani*: in Germaniâ Ciſrhenanâ *Pæmani*; qui, unà cum IV aliis exiguis nationibus, primi dicti fuêre *Germani*; vocabulo non à Germanis, ſed à Gallis invento, ut ſuo loco oſtendetur. in Germaniâ Tranſrhenanâ *Marcomani*; &, qui in horum ſedes ſucceſſerunt, Galli *Alemani*. qui populi omnes rectè etiam per geminum NN ſcribuntur *Germanni, Marcomanni, Alemanni, Pæmanni, Cenomanni.*

Alia hinc terminatio fuit in AC, ſive ACH; quæ Romani formaverunt in ACI, Græci nonnumquàm in ACÆ, & ACES. in Hiſpaniâ *Orniaci*, *Arevaci, quibus nomen dedit fluvius Areva*, teſte Plinio, lib. III, cap. III: Ptolemæo ſunt Ἀρεουάκαι· Appiano in Hiſpanicis Ἀρουάκκοι. in Britanniâ *Segontiaci, Carnonacæ.* in Galliâ, *Rauraci, Bellovaci.* in Germaniâ Ciſrhenanâ *Levaci.* in Germaniâ Tranſrhenanâ *Marſaci*, & *Mattiaci.* in Norico *Sevaces.* qui omnes Celticâ lingvâ dicti fuêre *thi Órnacker, Árwacker, Bélwacker, Léwacker, Márſacker, Máttacker, Séwacker*: vel, aliâ dialecto, *Órnacher, Árwacher, Bélwacher, Léwacher, Márſacher, Máttacher, Séwacher*. quamvis ultimam quoque ſyllabam fuiſſe tunc craſſam credo in A. Ejuſdem generis vocabula aliâ dialecto terminabantur in IC, ſive ICH: quæ Græci Romanique formarunt in ICI, & ICES. unde in Britanniâ *Ordovices*, in Galliâ *Eburovices, Lemovices, Brannovices, Mediomatrices*, ſive *Mediomatrici*; & qui ſuprà *Rauraci*, aliis auctoribus dicti *Raurici*. qui iidem nonnullis *Rauriaci*, quemadmodùm *Orniaci, Mattiaci*. quod idem in oppidorum quoque & vicorum adpellationibus uſurpatum fuiſſe, infrà oſtendam. Quin & *Durotriges* in Britanniâ, & *Bituriges* in Galliâ, *Caturiges*que in Alpibus, nullam aliam nominum analogiam habuiſſe videntur. nam quum ejuſmodi vocabula Gallis, Græcè loquentibus, ſcriberentur primo ſingularis numeri caſu in ιξ· obliqui inde facti ſunt in ικος ſimul atque ιγος, ut mox infrà in privorum hominum nominibus docebo.

Alia iterum nationum vocabula derivativè à certis quibuſdam vocibus primitivis formabantur in ISCHON, ſive ISKON; quæ nunc efferimus in ISCHEN, & ISKER; Græci & Romani olim in ISCI, & ISCÆ. unde univerſa gens noſtra *Theutiſci*; & nationes in eâ duæ, *Nariſci* & *Cheriſci*, ſive *Cheruſci*, & *Cheruſcæ*: gentes univerſæ Alpinæ *Tauriſci*: in Alpibus *Riguſci*, ſive *Riguſcæ*. in Pannoniâ *Araviſci*: & in eamdem regionem tranſgreſſi Galli *Scordiſci*, ſive *Scordiſcæ*. in ipsâ Galliâ, *Vibiſci*. in Hiſpaniâ, *Cariſci*; qui Ptolemæo dicuntur *Cariſti*; quemadmodùm ipſi quoque *Nariſci* quibuſdam Græcis dicti fuêre *Nariſti*, & *Nariſtæ*; *Tauriſci, Tauriſti*, & *Tauriſtæ*; ut ſuo loco patebit. Hi omnes Celticâ lingvâ dicebantur, *thi Theutiſchon, Nariſchon, Cheriſchon, Tauriſchon, Rigiſchon, Arwiſchon, Schordiſchon, Wibiſchon, Cariſchon.*

Alia deinde fuit terminatio in ONTZ, ſive UNTZ: quæ Romani Græcique formaverunt in ONTII, & UNTII. unde in Hiberniâ *Voluntii*: in Alpibus *Ebroduntii, Vocontii, Sogiontii, Vediontii, Lepontii*: in Norico *Ambiſontii.*

Alia item fuit terminatio in AW: quam Romani formarunt in AVI. unde in Hiſpaniâ *Lemavi*: in Germaniâ Ciſrhenanâ *Batavi*: in Germaniâ Tranſrhenanâ, *Chamavi.* qui omnes Celticâ dicebantur lingvâ, *thi Lemawer, Batawer, Chamawer.*

Atque equidem neſcio, an non unam eamdemque vocabulorum analogiam habuerint in Hiſpaniâ *Murbogi*, & in Galliâ Aſiaticâ *Toliſtobogi*. item in eâdem Hiſpaniâ *Artabri, Cantabri*; & in Germaniâ *Sigambri, Cimbri.*

Una certè analogiæ ratio fuit in iis nationum vocabulis, quæ variis dialectis

per

per Hiſpaniam, Galliam, atque Germaniam efferuntur in AR, ER, OR, & UR. ut in Hiſpaniâ, *Brecarii*, *Cæpori*: in Hiberniâ, *Vellabori*, *Auteri*: in Britanniâ, *Silures*: in Galliâ *Ambibari*, *Petrocorii*, *Ambarri*, *Cavares*: in Germaniâ Ciſrhenanâ, *Treveri*: in Alpibus, *Viberi*: in Germaniâ Tranſrhenanâ, *Tencteri*, *Bructeri*, *Angrivarii*, *Chaſſuarii*, *Anſibarii*, *Chetaori*, *Hermunduri*. nam hodiéque ejuſmodi nationum, opidanorumque vocabula per eaſdem vocaleis variis dialectis feruntur. Hæc igitur de ipſarum nationum vocabulis.

Nominum etiam in viris propriorum formationes, imò ipſa quoque nomina virorum integra apud prædictas quinque genteis fuiſſe communia, haud paucis exemplis, documentiſque oſtendi poteſt. Livio, lib. XXXVIII, Toliſtobogiorum, Gallicæ in Aſiâ gentis, memoratur regulus *Lutarius* nomine. Cæſari, Gallici belli comment. VII, & VIII, Cadurcorum refertur princeps, eodem nomine, niſi quòd leviter aliâ dialecto variato, *Luterius*: & eodem itidem nomine Straboni, lib. IV, Bituiti Arvernorum principis, ſive regis filius. cujus tamen illic nomen, ut & ipſius Bituiti, vitiatum legitur Λουέριος, pro Λουτέριος. Hoc vocabulum Procopius Gothicar. rer. lib. I, formans Λευδέρις, Gothorum, Germanicæ gentis, cuidam principi tribuit. Agathias verò, lib. I, idem formans Λεύθαρις, Alemannorum quemdam principem eo refert. In Francorum gente ſæpenumerò idem nomen variis auctoribus variè refertur, *Lotarius*, *Lotharius*, *Hlotarius*, *Hlotharius*, *Chlotarius*, & *Clotarius*. cujus variationis ratio hæc eſt; quòd antiquis illis Celtis, quemadmodùm compluribus aliis per omnem terræ orbem gentibus, adſpiratio H, etiam ante conſonanteis, valdè fuit vulgaris: eaque denſata; unde poſtmodò factum, uti in Græcum X, id eſt, CH verteretur: ex quo tandem Romani adſpirationem rejicientes, nudum fecêre C. quod non modò in hoc vocabulo *Lotar*, ſed in multis etiam aliis apud rerum ſcriptores adparet: quorum nonnulla ſuis locis hoc in opere referentur. Prædictum nomen *Luter*, in catalogo propriorum nominum, quem doctiſſimus vir Goldaſtus in Alemannicarum antiquitatum tomo ſecundo edidit, legitur variè, *Luithere*, *Liutor*, *Lodhari*, & *Hlothari*. Hodiè idem nomen adhuc frequens eſt in quibuſdam Germaniæ partibus *Lüder*.

Eidem Cæſari, comment. VII, Æduorum princeps eſt *Litavicus*. quod nomen nemo, niſi duriſſimi cerebri homo, negaverit, quin idem ſit, quod etiam nunc vulgò in omni Germaniâ dicimus *Lutwich*, *Ludwick*, & *Lodewick*; ſive, ut Dani ſcribunt, *Ludvik*, & *Lodvik*. Hoc in prædicto catalogo ſcribitur, *Liutwic*, *Liutwig*, *Ludawic*, *Ludwihc*, & *Hludowic*. nam & hoc per adſpirationem apud auctores variatur, *Ludovicus*, *Lodovicus*, *Hludovicus*, *Hlodovicus*, *Chlodovicus*, *Chlodoveus*, *Clodoveus*.

Nomen nunc eſt vulgare in Germanorum gente, quod variis dialectis dicitur *Wilhelm*, *Willem*, *Wellem*; Anglis verò *William*, Gallis *Guillaume*, Italis *Guglielmo*, Hiſpanis *Guillermo*. Id uni etiam Sigeberto variè ſcribitur, *Wilhelmus*, *Gvilhelmus*, *Gvilhermus*, *Gvillermus*, *Willermus*. apud Nicetam Choniaten, rer. geſtar. Manuelis Comneni lib. V, dicitur Γιλίελμος. apud Annam quoque Comnenam, Alexiados lib. I, variatum legitur, Γιλίερμος, Γιλίελμος, Γουλίελμος. Poſteriores id maluerunt dicere Ἴλερμος. Priſcis hoc quoque Hiſpanis, ut Celticæ gentis parti, ſuiſſe commune, diſco ex Livio. huic quidpe, lib. XXXV, refertur Hiſpanicæ cujuſdam gentis rex *Hilermus*.

Treveri fuerunt Germanica natio cis Rhenum, in Gallico ſolo, ut ſuo loco patebit. in his Cæſar principem memorat, comment. V, cui nomen *Cingetorix*. eodem verò nomine principem quemdam refert Britanniæ, in eodem commentario. Hoc idem eſſe nomen, quod in ſuprà dicto catalogo ſcribitur *Cundrigi*, *Cunterich*, & *Gunderich*; hodiéque in Germania dicitur *Günterich*; nemo dubitaverit, cui conſtiterit, terminationem iſtam Cæſaris in IX, ipſis Celtis fuiſſe in ICH. Falſum eſt, quod Glareanus ad primum Cæſaris commentarium docet, ejuſmodi Gallorum nomina Græcis literis perſcripta fuiſſe in X, id eſt, Latinorum CH: Cæſarem verò eam literæ formam retinuiſſe

in Latinâ

in Latinâ eorumdem nominum formatione; quamvis planè alienus fuerit factus ſonus, in Græcum ſcilicet Ξ. Multo veriora eâ de re me poſſe docere puto. nempe, quum Galli, Cæſaris tempore, omnia ea, quæ literis mandare volebant, Græcâ ſcripſerint lingvâ; ejúſmodi quoque nomina in Græcum formaverunt modum; quemadmodùm nos nunc, Latinè loquentes, in Latinam formam redigimus. hinc illis adſumta eſt in nominativo caſu, pro germano genuinoque ſuo CH, Græcum Ξ: à quo obliqui formabantur in Γ; quod prope X, ſive CH accedebat: vel etiam in K; quod magis etiam adpropinquabat. Sic Dioni, lib. XXXVIII, genitivus caſus eſt Ὀρκετόριγος, & lib. XL, Ἀμβιόριγος, & Οὐερκιγγετόριγος· à nominativis Ὀρκετόριξ, Ἀμβιόριξ, Οὐερκιγγετόριξ· quod Plutarcho in Cæſare eſt Οὐεργεντόριξ· & epitomatori Livii, lib. LXXXVII, *Vercingentorix*. Cæſar, eamdem vocabulorum formationem ſervans, Latinè fecit *Orgetorix, Ambiorix; Vercingetorix:* & obliquo caſu, *Orgetorigis, Ambiorigis, Vercingetorigis*. Plutarchus, in libro de feminarum virtutibus, item in eo, quem amatorium inſcripſit, in Aſiaticis quoque Gallis principem gentis refert, cui nomen Σινόριξ· à quo obliquum caſum facit Σινόριγος. Cæſari, comment. III. Unellorum rex eſt *Viridovix*, & obliquo caſu *Viridovice*. Tacitus, annal. IV, villam memorat Friſii cujuſdam *Cruptoricis*. quod & ipſum nomen rectum caſum nullum alium habuit, niſi *Cruptorix*; quemadmodùm κύλιξ, κύλικος, πέρδιξ, πέρδικος· *calix, calicis*; *perdix, perdicis:* vel potiùs ut *radix, radicis*; *felix, felicis*. Poſterioris ſæculi ſcriptores ejuſmodi Celtarum nomina propiùs genuino gentis ſono accommodantes, formaverunt Græcè in χος, Latinè in CHUS; &, abjectâ, ut ſuprà notatum, adſpiratione, in CUS. Hinc nomen, quod Tacitus, annal. XIII, in Friſiorum principe refert *Malorix*, ſive, obliquo caſu, *Malorige*; Ammianus, lib. XXV, facit *Malarichus*, & paullo pòſt, *Malaricus*. hinc item nomen, quod Cæſar comment. V, & Dio loco prædicto, in Eburonum rege memorant *Ambiorix*, in catalogo ſupradicto eſt *Ambricho*, & Nicetæ Choniatæ, de Iſacii Angeli imperio lib. II, in Alamannorum principe Ἀμέριχος: vulgò nunc *Aimerich*, *Eimerich*, & *Emmerich*. apud Livium, lib. XXV, & XXVI, Hiſpanorum dux eſt, *Mericus* nomine: quod & ipſum idem ego eſſe crediderim cum illo. ſaltem *Maricus*, Boji cujuſdam Galli nomen, apud Tacitum hiſtor. lib. II, non fuerit aliud ab iſto. Ceterùm Straboni, lib. VII, Sigambrorum in Germaniâ princeps memoratur Δευδόριξ, *Deudorix*. id nomen inferioris ſæculi ſcriptoribus, Procopio, Agathiæ, & aliis, dicitur Θευδέριχος, *Theuderichus*. Iidem Straboni, lib. XII, Aſiaticorum Gallorum in Comanâ regione princeps refertur Ἀδιατόριξ; neſcio an eodem nomine. nam vocabulum *Theuth* variè, pro multiplici dialectorum ratione, formatum fuiſſe in *Theud, Theut, Deud, Deut, Thiat, Diat*, & complura alia vocabula, infrà docebo. hinc etiam Witichindo, hiſtor. Saxon. lib. I, idem nomen dicitur *Thiadericus*. Apud Oroſium, lib. V, cap. XVI, Cimbrorum, in Italiâ à Mario Catuloque cæſorum, rex memoratur, ex illius temporis monumentis, *Ceſorix*. hoc nomen poſterioris ævi ſcriptores, in Vandalorum Africam occupantium rege, dixerunt *Gizerichus, Gezerichus, Geſerichus,* & *Genſerichus*. Omnino igitur ſtatuendum, cuncta illa Gallorum, Britannorum, Germanorumque nomina, quæ apud antiquiores auctores terminantur Græcè in IΞ, Latinè in IX, ipſis iſtis gentibus fuiſſe prolata in ICH, vel aliâ dialecto in IK; ut hodiéque uterque modus apud Germanos obtinet. Præter jam dicta, reperiuntur & iſta apud auctores: Apud Oroſium, dicto loco, alius Cimbrorum rex *Bojorix:* & eodem nomine, apud Livium lib. XXXIV, Bojorum dux in Galliâ. apud Strabonem, lib. VII, Sigambrorum dux Βαιτόριξ, *Batorix*. apud Cæſarem, comment. I, *Dumnorix*, Helvetiorum nobiliſſimus: comment. VII, Æduorum princeps *Eporedorix*. quod ego nomen ipſis Gallis fuiſſe arbitror *Pferdereich*, vel *Pferderich*, & aliâ dialecto *Perderik*. nam Plinius, lib. III, cap. XVII, ita ſcribit: *Opidum Eporedia, Sibyllinis libris à populo Romano condi juſſum. Eporedicas Galli bonos equorum domitores vocant*. Apud Polybium, lib. III, Hiſpanorum nobiliſſimus eſt ὁ Ἀβίλυξ· à quo obliquum caſum facit τὸν Ἀβίλυγα. In ICHUS, atq; ICUS forma-

formata, innumera paſſim reperias apud inferioris ſæculi auctores, Græcos pariter atque Latinos. Sed & vetuſtiſſimi auctores nonnulla in ICUS retulerunt. apud Oroſium, ſupradicto loco, Cimbrorum rex memoratur *Claudicus.* apud Livium, lib. XL & XLIV, *Glondicus,* dux Baſtarnarum, gentis Germanicæ; ut infrà oſtendam. apud Appianum, in Hiſpanicis, Luſitanorum dux *Punicus.* apud Cæſarem, prædictus *Litavicus:* &, comment. I, Sequanorum princeps *Caſticus.* apud Dionem lib. LX, *Bericus* Britannus.

Porrò alia nominum formatio fuit in ACH, ſive, aliâ dialecto, in AK. quæ Romani, quemadmodùm illa in ICH, & IK, formarunt nunc in AX, nunc in ACUS, aliàs in IACUS, nonnumquàm in ACIUS, & interdum in AGUS. In Galliâ; apud Cæſarem, comment. I, II, & IV, *Divitiacus,* Æduorum princeps: comment. VIII, *Dumnacus,* Andium dux: ibidem *Duracius,* Picto: apud Livium, lib. XXXIV, *Dorulacus,* Bojorum dux. fugitivorum in Italiâ Siciliaque ſervorum, qui erant Galli ſimul atque Germani, bello Cimbrico capti, dux fuit *Spartacus.* In Germaniâ; apud Strabonem, lib. VII, *Seſithacus,* Cheruſcorum princeps. apud Ammianum, lib. XXXI, *Safrax,* Gothorum princeps. In Britanniâ; apud Cæſarem, comment. V, *Segonax,* Cantii ex parte rex. apud Tacitum, annal. XV, & apud Dionem lib. LX, *Caractacus*, rex Britannorum. apud eumdem Tacitum, in vitâ Agricolæ, *Galgacus,* Britannorum dux: & annal. XIV, *Praſutagus*, Icenorum, Britannicæ gentis, rex. In Hiſpaniâ; apud Appianum, in Hiſpanicis, *Audax.* In Galliâ Aſiaticâ; apud Plutarchum, in libro de feminarum virtutibus, Ποϱηδόϱαξ, *Poredorax:* quod idem eſt cum illo *Eporedorix.*

Alia hinc propriorum nominum formatio fuit in MAR ſive, variantibus dialectis, MER, & MIR. quam Græci Latinique ſuis lingvis formarunt in *marus, merus, mirus, meres, miris,* & item *marius.* Hinc Livio, lib. XXIV, Gallorum in Hiſpaniâ militantium regulus *Civiſmarus:* & lib. XXXVIII, Aſiaticorum Gallorum regulus *Combolomarus.* & Cæſari, comment. V, Treverorum princeps *Indutiomarus*; Græcè Dioni, lib. XL, Ἰνδουτιόμαϱος. eidem Cæſari, comment. VII, Æduorum princeps *Virdumarus*; ſeu, ut variant exemplaria, *Viridumarus, Viridomarus.* eodem hoc nomine apud Livii epitomatorem lib. XX, ac Jornandem, de regnorum ſucceſſione, item apud Florum, lib. II, cap. IV, narratur Gæſatarum, Gallicæ gentis, rex, à Claudio Marcello victus. idem Propertio, lib. IV, eleg. XI, dicitur *Virdomarus,* in his verſibus:

Claudius at Rheno trajectos arcuit hoſtes,
Belgica cùm vaſti parma relata ducis
Virdomari. genus hic Rheno jactabat ab ipſo.

Apud Plutarchum, in Romulo, & item in Marcello, vocatur Βϱιτόμαϱτος, *Britomartus*; neſcio an ſatis ſine mendo, pro Βϱιτόμαϱος, *Britomarus*; quo vocabulo Florus quoque, dicto loco, alium Gallorum ducem, ab Æmilio victum, refert. ſed puto per errorem, ut multa alia; quum idem fuerit, qui aliis auctoribus dicitur *Viridomarus.* Plutarchus equidem ipſe Βϱιτόμαϱτος ſcripſiſſe potuit, ex monumentis antiquiorum ſcriptorum, qui *Britomartum* hunc Gallum adpellarunt eodem ferè vocabulo, quo nympha, Dianæ cara ſocia, vocata eſt *Britomartis.* At genuina Celtarum vox fuit *Wirthmar.* unde Latini literam W verterunt in confinem V, & Θ in adfinem Δ; Græcorum verò quidam in adfinem T. Hunc equidem *Viridomarum* Belgam facit Propertius, Rheni adcolam. at è diverſo Polybius, lib. II, Gallos Gæſatas, quorum ille rex, ſeu dux fuit, Alpium & Rhodani in Galliâ facit adcolas. cujus profectò fides eo potior, quo ipſe illi ſæculo propinquior, quàm Propertius. Atque equidem quis iſtud crediderit; *Rheno trajectos arcuit hoſteis?* quippe ſi cis Rhenum in Galliâ Belgicâ fuerunt; nihil opus illis erat Rhenum trajicere in Germaniam, ut Italiam & Padum amnem à ſuis ſedibus peterent. ſi verò trans Rhenum fuêre in Germaniâ; non opus habuerunt in Galliam tranſmittere, Italiam petituri. nec rectè tunc Belgas dixeris. Quapropter lubrica heic, & fallax fuerit fides Propertii. rectiùs ita ſcripſiſſet:

Claudius

Claudius at Rhodano trajectos arcuit hoſtes,
Gallica cùm vaſti parma relata ducis
Virdomari. genus hic Rhodano jactabat ab ipſo.

Sed hæc extra inſtitutum. referre tamen placuit, quia perperam hanc Viridomari gloriam Rheno à quibuſdam adſcribi video. De cetero apud Cæſarem, comment. VII, legitur Nitiobrigum in Galliâ rex, *Teutomatus*. cujus nomen ego omnino à Cæſare perſcriptum fuiſſe puto, *Teutomarus*. Id à Witichindo, lib. I, in Germanicâ gente dicitur *Thiatmarus*: ab Adamo Bremenſi, *Thiadmarus*: in hiſtoriâ archiepiſcoporum Bremenſium, *Thietmarus*: in ſupradicto catalogo nominum propriorum, *Thietmar*, & *Thiotmar*. hodiéque vulgare in Germaniâ nomen eſt *Dietmer*. Ammiano, paſſim in hiſtoriâ, narratur Alemannorum rex *Vadomarius*. Adamus Bremenſis habet quemdam *Withmarum*: & Ammianus, lib. XXXI, Greutingorum, Gothorum partis, regem *Vithimirim*. Eidem auctori, lib. XVI, eſt *Chodomarius*; lib. XVII, *Suomarius*; & lib. XXIX, *Fraomarius*: omnes Alemannorum reges. Straboni, lib. VII, & Tacito, annal. I, eſt Cheruſcorum princeps *Segimerus*. huic etiam ibidem, *Ingviomerus*: & eidem, annal. XI, Straboni verò, prædicto libro, Chattorum princeps *Acrumerus*. qui tamen vitioſè apud Tacitum vulgatis in exemplaribus ſcribitur *Catumerus*; & apud Strabonem *Vcromerus*: ut ſuo loco docebo. Ammiano, lib. XXXI, ſunt *Barzumeres* & *Richomeres*; Franci, an Alemanni, haud ſatis diſpicio. Reliqua in MER & MIR deſinentia Germanorum nomina, paſſim apud inferioris ſæculi ſcriptores reperias; maximè verò apud Jornandem.

Alia item nominum terminatio fuit in AL, &, variante dialecto, IL. hanc quoque variè Græci ſimul atque Romani pro libitu formaverunt. Apud Polybium, lib. X, Hiſpanorum reguli nomen eſt Ἀνδοβάλης, *Andobales*; quod idem Livio, lib. XXVI, & Appiano in Hiſpanicis eſt *Indibilis*, Ἰνδίβιλις. apud eumdem Appianum, eodem libro, eſt Hiſpanorum princeps *Tantalus*, qui Viriato in imperio ſucceſſit. apud Livium, lib. XXI, Bojorum regulus *Matalus*. apud Cæſarem, comment. V, *Taximagalus*, Britannus. apud Tacitum, annal. XIII, *Bojocalus*, Anſibariorum in Germaniâ dux. apud Polybium, lib. III, *Magilus*, Gallorum Circumpadanorum rex. apud Cæſarem, comment. III, *Adbucillus*, & *Roſcillus*, Allobrogum principes: comment. VII, *Cavarillus* Æduus, & *Celtillus* Arvernus: comment. V, *Carnilius*, Britannus. apud Tacitum, annal. XII, *Iubilius*, Hermundurorum in Germaniâ rex.

In IN quoque nonnulla fuiſſe terminata reperio. apud Cæſarem, comment. V, Senonum rex *Cavarinus*. apud Dionem, lib. LX, *Cynobellinus* Britannus. apud Appianum, in Hiſpanicis, latronum in Hiſpaniâ dux *Tanginus*. apud Ammianum, lib. XVII, Alemannorum rex *Vrciſinus*: lib. XXXI, Gothorum dux *Alavinus*.

In ON, quemadmodùm gentium vocabula, complura invenio: quæ Græci in ΩΝ, Latini ſuâ lingvâ formarunt in O; quorum obliqui caſus N adſciſcũt. In Hiſpaniâ; apud Polybium, lib. X, Ἐδέκων, *Edeco*, Hiſpanorum princeps. apud Livium, lib. XXXV, *Corribilo*, nobilis Hiſpanorum regulus. apud Appianum in Hiſpanicis, Ἄμβων, Λεύκων, Διτάλκων, id eſt, *Ambo*, *Leuco*, *Ditalco*; omnes Hiſpanorum duces. apud Hirtium, de bello Hiſpanico, *Indo*, Hiſpanorum rex. In Galliâ; apud Cæſarem, comment. I, *Divico* Helvetius: comment. V, *Vertico* Nervius: comment. VI, *Acco*, Senonum princeps: comment. VII, *Gobanitio*, Arvernus; & *Ollovico* Nitiobrix. quod fortè nomen idem eſt cum illo Appiani in Hiſpaniâ *Leuco*. In Galliâ Aſiaticâ; apud Livium, lib. XXXVII, *Orgiago* regulus. qui apud Plutarchum, in libro de mulierum virtutibus, eſt Ὀρτιάγων. In Germaniâ; apud Strabonem, lib. VII, Μέλων, *Melo*, Sigambrorum princeps. apud Tacitum, annal. XII, *Sido*, & *Vangio*, Quadorum reges. apud Ammianum, lib. XXVII, *Rando*, Alemannus. apud Zoſimum, lib. III, Σέμνων, *Semno*, Lugionum dux. apud Dionem, lib. LV, *Pulio*, Germanus quidam eques in exercitu Romanorum. apud Livium, lib. XL, *Cotto*, nobilis Baſtarna. In Illyrico, apud Polybium,

lybium, lib. II, Ἄγρων, *Agro*, Illyriorum rex. apud Cæſarem, comment. I, *Vocio*, Noricorum rex. apud Dionem, dicto libro, *Bato*, Dalmatarum dux.

In AR, vel ER quoque terminata Celticam originem vel maximè indicant. In his *Lotarius* (quod idem *Leutharis*, & *Lenderis*, & *Luterius*) jam antè dictum eſt. *Dejotarus*, Græcè Δηϊόταρος, Ciceroni, Straboni, Plutarcho, Floro, & aliis auctoribus, celeberrimus Aſiaticorum Gallorum rex. apud Polybium, lib. III, Κλύαρος, *Clyarus*, ejuſdem gentis rex. qui tamen, meâ ſententiâ, lib. VIII; ut refert Athenæus, rectiùs dictus eſt Καύαρος, *Cavarus*. apud Livium, lib. XXII, *Ducarius* Inſuber. apud Strabonem, lib. XII, Σαωκονδάριος, *Saocondarius*, & Βογοδιάταρος, *Bogodiatarus*, Galli Aſiatici: quorum hic Ciceroni, in orat. de haruſpicum reſpoſis, & item in orat. pro P. Sextio, dicitur *Brogitarus*. Apud Appianum, in Hiſpanicis, eſt Ἄυαρος, *Avarus*, Numantinorum ad Scipionem legatus. apud eumdem alius Hiſpanus Κάρος, *Carus*. apud Ammianũ, lib. XVII, *Hortarius*, Alemanorũ rex; *Arabarius*, & *Viduarius*, Quadorum reges. apud Cæſarẽ, commet. I, *Cimberius*, Chattorum dux. Apud Appianum, in Hiſpanicis, Numantinorum fortiſſimus narratur Ῥητογένης, *Retogenes*. hoc idem ego eſſe nomen exiſtimo, quod Procopio, Gothicar. rer. lib. IV, in Varnorum gente eſt Ῥαδίγερ· poſteriorioribus ſcriptoribus *Rodigerus*; in ſupradicto nominum catalogo variis dialectis, *Roadger*, *Ruadeger*, *Ruadger*, *Ruadker*, *Ruodeger*, *Ruodger*, *Ruodker*: nunc verò in Germaniâ, *Rôtger*, *Rütger*, & *Rutger*: Anglis *Rodger*; Gallis *Roger*. Nam liquidam R in liquidam N converti, nihil novum eſt. Sic Strabo quoque, lib. IV, & VII, dixit Τουγένους, Helveticam nationem; quos rectiùs adpellaſſet Τουγίρους; id eſt, Celticè ſi loquaris, *thi Züger*, ab opido *Zug*. Certè Appiani Ῥητόγλωνης nullum aliud eſt vocabulum, quàm Annæ Comnenæ, Alexiados lib. III, Ῥόγλωνης· quo illa Romperti Normanni, Langobardiæ ducis filium refert, fratrem Baimundi.

In AT quoque fuêre Gallis, ac Germanis, Britanniſque communia. In Galliâ; apud Livium, lib. V, *Ambigatus*, Biturigum rex. apud Cæſarem, comment. VII, *Cotuatus*, & *Guturvatus*, Carnutum duces; *Critognatus*, Arvernorum princeps. apud Dionem, lib. XXXVII, *Catugnatus*, Allobrogum dux. apud epitomatorem Livii, lib. LXI, *Congentiatus*, Bituiti, Allobrogum regis, filius. In Germaniâ Ciſrhenanâ; apud Cæſarem, comment. II, *Boduognatus*, Nerviorum, Germanicæ gentis, dux. In Britanniâ; apud Tacitum, hiſtor. III, *Vellocatus*, Britannus. apud Cæſarem, comment. V, *Mandubratius*, Trinobantum princeps. In Galliâ Aſiaticâ; apud Plutarchum, in dicto libro de feminarum virtutibus, & in eo, qui inſcribitur amatorius, *Sinatus*. apud Livium, lib. XLII, *Caſſignatus*, Gallorum dux Aſiaticorum, qui Eumenem regem in Macedoniam ſequebantur. apud Polybium, *Epoſognatus*, Toliſtobogorum rex. quod nomen apud Cæſarem, comment. VIII, perperam C interpoſitum habet; ubi *Epaſnactes*, Arvernorum in Galliâ Europæâ memoratur princeps. In Illyrico maritimo; apud Polybium lib. II, item apud Livium lib. XLIII, *Pleuratus* rex, Agronis ſupradicti pater.

In IT formata hæc ſunt: In Hiſpaniâ, *Amuſitus*, Auſetanorum princeps, Livio lib. XXI. In Galliâ, *Bituitus*, Allobrogum rex, Straboni lib. IV, & Floro lib. III, cap. II. eodemque nomine Gallorum in Aſiâ rex, apud Appianum in Mithridaticis. apud Polybium, lib. I, *Autaritus*, Gallorum dux. In Germaniâ, *Verritus*, Friſiorum princeps, apud Tacitum, annal. XIII.

His jam adde terminationem in DUN: quæ & ipſa pluribus Celticæ gentis nationibus fuit communis. unde apud Cæſarem, comment. VII, legitur *Conetodunus*, Carnutum dux, & apud Tacitum, in vitâ Agricolæ, *Cogidunus*, rex Britannus: item apud Dionem, lib. LX, in eâdem inſulâ *Togodunus* rex.

Caſſivellaunus etiam Britannus, apud Cæſarem, comment. V, & *Vergaſillaunus* Arvernus, in comment. VII, neſcio an non aliquid ſimilitudinis in nominum analogiâ habent. Quin & *Arioviſtus*, Germanorum rex, Cæſari, Dioni, Plutarcho, & aliis memoratus, videtur eſſe eodem nomine cum *Aneroeſto*, Gæſatarum Gallorum rege, apud Polybium, lib. II: qui apud Florum, lib. II, cap. IV, variè in variis exemplaribus legitur *Aſtrionicus*, *Ariobiſtus*, & *Arioviſtus*.

 CAPUT

CAPUT VII.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hiſpanos, atque Britannos, unam eamdemque inter ſe habuiſſe lingvam, uniusque & ejusdem fuiſſe gentis CELTICAE *nationes, probatur opidorum vicorumque vocabulis, quæ omnibus prædictis nationibus fuêre communia.*

TERTIA argumenta, quibus probari queat, quinque prædictas nationes unius fuiſſe ejuſdemque gentis, ex opidorum vicorumque vocabulis colligere licet; quæ illis fuerunt communia, apud reliquas verò genteis non reperiuntur. Hæc igitur nunc perſequamur.

Strabo geographiæ ſuæ lib. VII, Thracum lingvâ urbem vocari tradit *βρίαν*· unde opida, Σηλυμβρία, Πολτυμβρία, & Μεσημβρία; quarum hæc antè Μενημβρία: tamquàm Σηλύπολις, Πολτύπολις, Μενάπολις; id eſt, *Selys*, *Poltys*, & *Menæ, urbes*. Eamdem vocem Celtis quoque noſtris fuiſſe communem, docti quidam viri arbitrantur, adjectâ unâ literâ *g*, *briga:* in quam complura per Hiſpaniam, nonnulla etiam in Galliâ opida terminata reperiuntur: nihilque aliud eam ſignificare, quàm quod tranſpoſitione quadam literarum dicimus *eine burg*, id eſt, locum ſeptum, ac munitum, ſive arcem. Confirmare putant hanc ſuam opinionem Stephanum de urbibus, haud obſcuris verbis, quæ ſunt hujuſmodi: Βρουτοβρία, πόλις μεταξὺ Βαίτιος ποταμοῦ, καὶ Τυρδιτανῶν (lege Τουρδιτανῶν.) δηλοῖ δὲ Βρουτούπολιν· τὸ γὰρ βρία τοῦτο σημαίνει, ὡς Πολτυμβρία, Σηλυμβρία. id eſt: *Brutobria, urbs inter Batim amnem & Turditanos. ſignificat autem Bruti urbem. nam hoc notat vox bria; quemadmodùm Poltymbria, Selymbria.* In eamdem ſententiam cur mea quoque traheretur mens, cauſa una erat, quòd Ambianorum in Galliâ opidum *Samarobriga*, in quibuſdam Cæſaris exemplaribus legebatur *Samarobria*, & apud Sigebertum *Sommonobria*. Verùm mox quàm longiſſimè ab eâ ſententiâ receſſi. quidpe quum dictam vocem *briga* altiùs meditarer; reperi, omnia pariter per Hiſpaniam Galliamque & alias regiones opida, in eam deſinentia, ad fluminum ripas eſſe poſita. unde certum mihi fuit indicium, eam nihil aliud ſignificare, quàm *pontem*; quem nunc Germani ſuperiores dicunt *eine brucke*, & *brücken*, inferiores *brügge*, Pruſſii *brigge*, Angli *bridge*; in quorum hoc D interceſſit, ad formandum ſonum literæ G, Anglis peculiarem. Acceſſit his argumentis etiam ea ratio, quòd eadem particula plerumque apud Plinium in Hiſpanicis, item in tabulâ itinerariâ, & apud Antoninum tam in Hiſpanicis, quàm Gallicis, effertur per C, *brica*. unde liquet, ut nunc in Germaniâ, ſic olim in univerſâ Celticâ, variè, pro variarum dialectorum ratione, fuiſſe prolatam: *brica* quidpe prope accedit ad *brücke*. Fidem huic rei magis etiam firmat vocabulum Gallicæ gentis *Allobrogum*, pluribus optimisque auctoribus hoc nomine memoratorum, qui Ptolemæo adpellantur Ἀλλόβρυγες, *Allobryges*; quaſi dicas *Albrügger:* Polybio, Plutarcho, Appiano, Dioni, & aliis, Ἀλλόβριγες, *Allobriges*, quaſi *Albrigger*. Stephanus: Ἀλλόβριγες, ἔθνος δυνατώτατον Γαλατικὸν, ὡς Ἀπολλόδωρος. Πολύβιος καὶ διὰ τοῦ Ι αὐτοὺς καλεῖ Ἀλλόβριγας· Χάραξ δὲ διὰ τοῦ Ο μικροῦ, Ἀλλόβρογας. οἱ πλείους δὲ διὰ τοῦ Ι. Id eſt: *Allobryges gens, validiſſima Gallica; ut habet Apollodorus: Polybius verò per I vocat eos Allobriges: Charax autem per O Allobroges. plerique tamen per I.* Nam hæc natio haud dubiè nomen antiquiſſimis temporibus invenit à primario ſuo opido *Allobriga*; quemadmodùm *Latobrigi*, Cæſari memorati, à *Latobrigâ*, quod hodiè dicitur *Brige*, in

Valleſiâ

Valleſiâ ad flumen Saltinam; ut ſuo loco oſtendetur. Oroſio, lib. VI, cap. VII, vocantur *Latobrogii*. Sic *Nitiobroges* dicuntur tabulæ itinerariæ, qui Cæſari, Straboni ac Ptolemæo ſunt *Nitiobriges*: quorum opidum *Aginnum*, hodiè *Agen*, ad Garumnam amnem, haud dubiè initio fuit *Nitiobriga*. Sed idem vocabulum aliâ dialecto etiam dicebatur priſcis Celtis *briva*. hinc enim Antonino & tabulæ itinerariæ eſt locus Galliæ *Briva Iſara*; quaſi dicatur *Pons Iſaræ*: quod nunc opidum vocatur *Pontoiſe*, haud procul Lutetiâ, ab ejuſdem fluminis poſteriori nomine *Aeſia*, quod vulgò nunc *Oiſe*. item Gregorio Turonenſi, lib. VII, cap. X, *Briva Curreſia*, quæ nunc *Brive ſur Correſe*, in Arverniâ: *Curreſius* autem dicitur fluvius, cui adpoſita. Hinc Ambianorum quoque princeps urbs, quæ nunc ipſius gentis vocabulo *Ambiani*, vulgò *Amiens* vocatur, antiquis auctoribus, Cæſari *Samarobriga* dicitur, Ptolemæo autem, tabulæ itinerariæ, atque Antonino *Samarobriva*. unde etiam in quibuſdam Cæſaris exemplaribus librarii poſuerunt idem vocabulum *briva*: & corruptè in nonnullis *Samarobrina*; ut & in omnibus Ciceronis exemplaribus epiſtolarum familiarium. At verum genuinumque, & à priſcis Celtis ſic uſurpatum eſſe vocabulum *briva*, ſive *brive*, pro *ponte*; fidem facit Danorum lingva, quâ pons dicitur *broe*, & *brove*. Exempla quædam *brigarum*, & *bricarum* referre liceat. In Hiſpaniâ, inter alias, ſunt iſtæ: *Conimbrica* Plinio, quæ *Conembrica* Antonino, & veteri lapidi *Conimbriga*; nunc *Coimbra*, ad Mundam amnem, qui vulgò nunc *Mondega*. *Talabrica* Antonino; quæ ex itineris ductu deprehenditur fuiſſe ad flumen *Vacuam*, quod nunc *Vouga*. *Langobrica* eidem, in eodem itinere, quæ Ptolemæo *Langobriga*; ex itineris tractu ad Durium. *Auguſtobriga* Plinio, ac Ptolemæo, *Auguſtobrica* Antonino; quam rectè ad Tagum viri eruditi interpretantur *Villar de Pedroſo*; cui locus adverſus dicitur *Puente de arçobiſpo*. & alia *Auguſtobriga* Ptolemæo & Antonino; quam ad Durium flumen fuiſſe ſuper Soriam, ubi nunc antiquus viſitur pons lapideus, alibi docebo. *Lacobrica* Plinio & Antonino, *Lacobriga* Ptolemæo, nunc *Burgos*, ad flumen, cui vulgare nomen *Relanzon*. *Iuliobriga* Plinio & Ptolemæo; nunc *Val de Vieſſe*, ad Iberum flumen, haud procul fontibus ejus. *Nertobriga* Ptolemæo & Appiano, *Nertobrica* Antonino; nunc *Ricla*, ad flumen, quod ſupra Cæſaream Auguſtam Ibero miſcetur. & ad idem flumen *Arcobrica* Antonino; nunc *Hariza*. *Segobriga* Straboni, Plinio, & Ptolemæo; nunc *Segorbe*, ad flumen, cui vulgare vocabulum *Morvedre*. Harum ſingulas habuiſſe eos ſitus, quos modò adſignavi, alibi (Deus votis volens propitius adnuat) validis firmabo argumentis. Plures ſi quis in Hiſpaniâ cognoſcere velit, adeat ipſos auctores ſuprà citatos. nos hinc ad reliquas regiones properamus.

In Galliâ fuêre iſtæ: *Samarobriga*, quæ & *Samarobriva*; *Nitiobriga*, *Allobriga*, *Latobriga*, *Briva Iſara*, *Briva Curreſii*; omnes jam antè dictæ. Cæſari eſt *Amagetobriga* in Sequanis: cui certus ſitus haud facilè deſignari poterit. Antonino eſt *Eburobrica*, eademque tabulæ itinerariæ *Eburobriga*; quod hodiè Campaniæ opidum dicitur *Brimont*, ad flumen, cui vulgare vocabulum *Armanſon*, inter *Auteſiodurum* & *Auguſtobonam*, id eſt, ut nunc ea loca adpellantur inter *Auxerre* & *Troyes*. Antonino *Litanobriga*, inter *Cæſaromagum* & *Auguſtomagum* (quorum hoc nunc *Senlis*, illud *Beauvais*) ad flumen Æſiam, nunc *Verneuil*. Antonino *Baudobrica*, tabulæ *Bautobrica*, in citeriore ripâ Rheni, nunc *Boppart*.

In Norico una eſt *Artobriga* Ptolemæo, ac tabulæ; perperam apud Ptolemæum in Vindeliciâ ad Danubii ripam collocata. ad Saltzam flumen, XVI millibus paſſuum infra *Saliſburgium* fuiſſe, ſuo loco oſtendam.

His jam adjice *Brixiam* in Alpibus, hodiè *Brixen*; unde *Brixentes* populi Plinio: & *Brixiam* alteram, cum *Brixello*, in Italiâ; quæ nunc vulgò *Breſcia*,

& *Briſcello.* quæ quum cuncta ad fluminum ripas ſint poſita; ſine dubio Gallis ac Noricis dicebantur *Briks*, & *Brikſel*.

Ceterùm opida hodiéque ad eumdem modum in Germaniâ nominata reperiuntur à pontibus; ut *Inſpruck*, *Enſpruck*, *Pruck an der Mure*, *Pruck an der Leite*, *Sarebruck*, *Zweybruck*, *Oſenbrügge*, & *Brugge*, celebre Flandriæ opidum. In Angliâ quoque, *Cambridge*, *Turbridge*, *Sturbridge*, *Pembridge*. Sed & *Brigæ* etiam nunc exſtant: ut ſuprà dictum opidum Valleſiæ *Brige*, ad Saltinam amnem; & aliud ejuſdem nominis, in Sileſiâ ad Viadrum flumen. Hæc igitur de vocabulo *briga*; quod etiam *brica*, & *briva*, & *broga* priſcis Celtis dictum fuit. Ex quibus cuivis ſatis jam patere puto, erraſſe Stephanum, qui *bria* in illâ Bruti urbe ad Bætim amnem maluit ſcribere, quàm *briga*. Ipſe alio loco, in voce Μεσημβρία, ſic ait: βρίαν τὴν πόλιν φασὶ Θρᾷκες· id eſt; *urbem Thraces adpellant briam*. Quæ haud dubiè habuit ex prædicto libro VII Strabonis. Verùm, quid Thracum lingva in Hiſpaniâ? aut cur id non adnotavit ipſe Strabo, lib. III, in deſcriptione Hiſpaniæ; ubi mentionem facit *Segobrigæ*, Celtiberorum urbis? Scilicet quia longè diverſum erat vocabulum *briga*, à *bria*. Nudum igitur illud eſt ac præpoſterum gloſſematium Stephani; vel ejus, qui hanc epitomen è Stephano collegit. Ceterùm eamdem etymologiæ rationem habere puto vocabulum BRIGANTIUM, univerſæ veteri Celticæ commune: quod hodiéque quibuſdam in opidis viciſque, diverſis in regionibus, exſtare video; ubique ad flumina. Antiqua loca ſunt hæc: In Hiſpaniâ, *Brigantium Flavium Callaicorum* Ptolemæo, & Antonino; quod Æthico eſt *Brigantia*. In Britanniâ *Brigantium* opidum refertur Ptolemæo, in Almageſto, lib. II, cap. VI. In Galliâ item eodem nomine vicus in Alpibus, Straboni: unde *Brigiani* populi Alpini Plinio; fortè mendoſè, pro *Brigantii*. Tabula itineraria & Antoninus eumdem locum adpellant *Brigantionem*: unde hodiéque nomen opido manet *Briançon*. In Vindelicis Strabo refert populos *Brigantios*; & opidum eorum unà cum Ptolemæo (qui malè id Rhætis, non Vindelicis adſcribit) & tabulâ, *Brigantium*. unde Plinio, ac Solino, *Brigantinus* dicitur *lacus*; quem Marcellinus ipſius opidi nomine adpellat *Brigantiam*; nam opidum Notitiæ imperii dicitur *Bræcantia*. Antoninus id modò *Brigantium*, modò *Brigentium* vocat; & Æthicus *Bregantium*. hodiè eſt *Bregenz*, inter lacum Conſtantienſem, & oſtium fluminis, quod eamdem cum opido fert adpellationem. In Pannoniâ *Brigantium* ad Danubium, tabulæ itinerariæ: quod *Brigentionem* vocat Æthicus; Antoninus modò *Bregentionem*, modò *Bregetionem*, aliàs etiam cum Oroſio & Socrate *Brigitionem*: Ptolemæo eſt *Bregætium*; Notitiæ imperii, *Bregætio*. hodiè dicitur *Graan*. Idem nomen nunc manet; in Hiſpaniâ *Bragança*, opidum Portugalliæ. in Galliâ *Briançon*, ſuprà dictum. in Alpibus item jam dictum *Bregenz*. in Italiâ *Breganze*, ſupra Vicentiam; & *Breganzolo*, ſupra Venetias.

MAGUS quoque, ſive MAGUM, adjectitia fuit particula in opidis viciſque Celticis. de hac longum foret nugas Goropii recitare. Rhenanus voluit eam ſignificare *domum*. ſunt alii, qui adfirmant, Plinium docuiſſe, eam ſignificare *urbem*. quod equidem nullibi in ejus operibus reperi. E diverſo adſpexi, hanc quoque particulam ubique iis adnecti vicis atque opidis, quæ ad amneis poſita. quapropter & ipſa à ſitu, quemadmodùm *brigæ*, nomina accepiſſe arbitror. Antonino opidum in Britanniâ eſt *Sitomagus*; quod vitiatum in tabulâ itinerariâ legitur *Sinomagus*. id haud imperitè viri docti interpretantur hodiè *Thetford*, ad confluenteis duûm fluviorum *Ouſe*, & *Thet*. nam *Sitomagum* dictum fuiſſe ipſis Britannis *Sitmage*, nullum dubium eſt. *Sit* autem tam facile, variatione dialecti, mutari potuit in *Thet*, quàm Græcorum Θεὸς in Σιὸς; de quo infrà plura dicentur. *Mage* igitur idem ſignificaſſe antiquis Celtis cenſeo, quod Saxonibus nunc in Germaniâ & Anglis in Britanniâ dicitur *ford*, ſuperioribus verò Germanis *furd*, id eſt, *vadum*. nam quod opidum Britannis erat *Sitmage*, id Angli poſteà atque Saxones, in Britanniam tranſgreſſi, ſuo vocabulo æquipollente dixère *Thetford*. Hujuſmodi opidorum formationes hodiéque complures

reperiun-

reperiuntur. in Britanniâ, præter jam dictum, *Oxford, Hereford, Stafford, Bedford, Hartford*; & complura alia ignobiliora. In Germaniâ, geminum *Francfurd, Erfurd, Schweinfurd, Ochſenfurd, Haſenfurd, Klagenfurd, Steenford, Stasford.* Apud veteres auctores reperiuntur *magi* iſti: In Britanniâ, præter ſuprà dictum *Sitomagum, Noviomagus*; quod ex Ptolemæi ſimul tabulâ, & vocabulo hodierno *ford*, eſt *Gilford.* In Galliâ; *Auguſtomagus Silvanectum*; nunc *Senlis*; *Cæſaromagus Bellovacorum*, nunc *Beauvais*; *Rotomagus Vellocaſſiorum*, nunc *Roan*; *Noviomagus Lexoviorum*, nunc *Liſieux*. In Germaniâ Ciſrhenanâ; *Noviomagus Batavorum*, nunc *Nieumegen*; *Noviomagus Treverorum*, nunc *Neumägen*; *Noviomagus Nemetum*, nunc *Speir*; *Ubiorum Marcomagus*, & *Rigomagus*, & *Durnomagus*; nunc *Düren, Reimagen*, & *Dursmagen.* quæ cuncta ad amneis poſita. Suntque prætereà in Aquitaniâ, *Carantomagus, Caſinomagus, Condatomagus, Eburomagus:* in Helvetiis *Bromagus:* in Alpibus *Caturigomagus*, & *Scincomagus:* in Galliâ Italicâ *Bodincomagus*, & *Camillomagus*; quorum illud ad Padum fuiſſe teſtatur Plinius. In Vindeliciâ *Druſomagus*, & *Iuliomagus:* de quibus ſuo loco plura dicam.

Durus etiam, ſive durum, particula fuit adpoſitiva in opidis ac vicis Celticis. quam quidam eamdem eſſe volunt, quæ Germanis nunc dicitur *turn*, & *toren*, id eſt, *turris.* Sed ego, longè eos à veritatis ſcopo aberrare, vereor. nam & hanc nullibi, niſi ad flumina poſitam reperio. Variè eam mente verſando tandem deprehendi, idem ferè ſignificare, quod *magus.* quidpe qui locus in Ubiis Antonino ac tabulæ itinerariæ dicitur *Marcomagus*; Tacito eſt *Marcodurum:* ut ſuo loco aliis etiam certiſſimis oſtendam documentis. Huic argumento hoc etiam heic addo, quòd celebre nunc ad Danubii ripam opidum, quod vulgò dicitur *Paſſaw*, antiquitùs dicebatur *Bojodurum*; nempe, quia Boji olim è Bojohæmo à Marcomannis pulſi, illac in Vindeliciam ac Noricum tranſiverunt: quod ſuo loco pluribus probabo argumentis, & auctorum teſtimoniis. vocabulum autem *paß* in noſtrate lingvâ ſignificat *tranſitum.* unde verbum *paſſen, tranſire.* Ac neſcio equidem, an non ex eâdem origine natum ſit vocabulum, quo januam ſignificamus; quia per hanc transimus in domum, vel de conclavi in conclave. Vocabulum id Angli nunc dicunt *dore*; inferiores Germani *duere*; Saxones *döre*; ſuperiores Germani, Δ in adfine Θ mutato, *thüre:* quod idem ferè ſonat cum Græcorum θύρα. nam hodiéque ſunt in Germaniâ, qui ſuâ dialecto dicunt *die thüra.* Exempla locorum, quorum nomina in *durum* deſinunt, ſunt iſta: In Germaniâ Gallicâ, ſive Ciſrhenanâ, præter jam dictum *Marcodurum*, quod nunc *Düren*, *Batavodurum Batavorum*; nunc *Durſtede.* In reliquâ Gallia; *Divodurum Mediomatricorum*, nunc *Metz: Auteſiodurum Senonum*, ni fallor; nunc *Auxerre: Epomandurum Sequanorum*, nunc *Mandure*, haud procul opido *Montbelliard: Salodurum Helvetiorum*, nunc *Soloturn* Germanis, Gallis *Soleure: Octodurum Veragrorum* in Alpibus, nunc *Martinach:* & alia. In Vindeliciâ *Bragodurum, Bojodurum, Ebodurum, Ectodurum*; & in Norico *Gabanodurum:* de quibus ſingulis ſuo loco fuſius agam.

De cetero obſervandum heic eſt, quòd à veteribus auctoribus Latinis ejuſmodi locorum nomina promiſcuè uſurpentur in *durum*, & *durus*, item in *magum*, & *magus*; nempe ſi nullum aliud vocabulum ſubſtantivum addatur. at ſi opidum aliquod ex iis ſit, quod nominetur, formatur ipſum nomen genere neutro: ut, *opidum Divodurum, opidum Noviomagum.* ſin verò vicus; maſculino genere, *vicus Octodurus*, & *vicus Noviomagus.*

Clitipho, antiquus auctor, apud Plutarchum, qui de fluminibus librum conſcripſit, teſtis eſt, vocem dun, veteri Celtarum lingvâ ſignificare *collem*, ſive *montem.* unde eorum etiam opidorum nominibus adjectam videmus, quæ ad monteis, ſive in montibus condita fuerunt. Hæc quoque vox per omnem Celticam uſitata fuit. In Hiſpaniâ eſt *Caladunum Callaicorum Bracariorum*; & *Sebendunum Caſtellanorum.* in Galliâ, *Lugdunum Convenarum, Lugdunum Seguſianorum*;

Vxellodunum Cadurcorum, *Segodunum Rutenorum*, *Minodunum Helvetiorum*, *Auguſtodunum Heduorum*, *Cæſarodunum Turoniorum*; *Meliodunum Senonum*, Cæſari & Gregorio Turonenſi, quod *Milidunum* Aimoino; *Noviodunum Aulercorum Diablintarum*, *Noviodunum Sueſſionum*; & alia. In Germaniâ Ciſrhenanâ, *Lugdunum Batavorum*. In Hiberniâ *Dunum*. In Britanniâ item *Dunum Durotrigum*, *Camulodunum Brigantum*, & aliud *Trinobantum*; *Maridunum Demetarum*, & *Rigodunum Brigantum*. Notitia imperii in eâdem inſulâ habet *Segedunum*, *Axelodunum*, & *Branodunum*. In Germaniâ Ptolemæo *Tarodunum*, *Segodunum*, *Lugdunum*, *Carrodunum*, *Meliodunum*, *Eburodunum*. In Vindeliciâ, *Campodunum*, *Carrodunum*. In Norico, *Geſodunum*, *Idunum*. In Pannoniâ, *Novidunum*, *Canodunum*, *Singidunum*. In Scordiſcis Gallis, Pannoniæ inferioris & Mœſiæ ſuperioris parteis quondam incolentibus, *Capedunum*. Supra Pontum, ad divortia Iſtri fluminis, *Noviodunum*: quod Baſtarnarum fuiſſe, ſuo loco oſtendetur.

Hæc igitur tam frequentia opidorum vicorumque vocabula, res certas ſignificantia, quum Hiſpanis ſimul & Britannis, Gallis, Germanis, atque Illyriis fuerint communia, nec alibi gentium reperiantur; haud leve inde colligitur argumentum, dictas quinque nationes ejuſdem fuiſſe Celticæ gentis parteis, ab unâ eadémque origine, id eſt, à primo omnium Celtarum patre Aſkenaze propagatas.

Adde his ipſa propria opidorum, ſive vicorum nomina, quæ pluribus nationibus fuêre communia: *Cambes*, ſive *Cambetum* in Hiſpaniâ, & in Germaniâ Ciſrhenanâ prope Rhenum: *Octodurum*, & *Ocelum* in eâdem Hiſpaniâ, & in Alpibus: *Turiaſſo* in Hiſpaniâ; cui cognomine opidum nunc etiam durat in Galliâ, vulgò *Taraſſon*: *Nemetani* populi, & opidum *Nemetobriga*, in Hiſpaniâ; *Auguſtonemetum* in Galliâ; & *Nemetes* populi Germani cis Rhenum: *Viminatium* in Hiſpaniâ, & in Scordiſcis quondam Celtis ad Danubium, infra Savi confluentem: *Veſontio*, ſive, ut Ptolemæo ſcribitur Οὐισόντιον, *Viſontium*, in Hiſpaniâ, Galliâ & Pannoniâ: quorum illud in Galliâ Juliano Cæſari dicitur Βισόντιον. *Ebura* duæ in Hiſpaniâ; & ejuſdem nominis fluvius in Galliâ; à quo populi *Eburovices*, quorum princeps locus nunc *Evreux*; & longè diſſitus alius locus *Eburobriga*, ſuprà dicta, item *Eburomagus*; & Germani, qui primi Rhenum in Galliam tranſgreſſi, ut ſuo loco oſtendam, *Eburones*; & trans Rhenum, in Germaniâ longè interiùs, *Eburum*: *Eburodunum* in Alpibus, & aliud in Helvetiis, aliudque ultra Bojohæmum in Germaniâ. *Tugienſis* dicitur *ſaltus* Plinio in Hiſpaniâ, ex quo Bætis oriebatur amnis, haud dubiè à *Tugio* loco dictus; *Tugeni* ſunt Helvetiorum pars quarta Straboni, quorum opidum hodiéque vocatur *Tugium*, vulgò *Zug*; ut ſuo loco clariùs exponam. De cetero *Berguſia* in Hiſpaniâ, ſub Pyrenæo monte, & in Galliâ, haud procul Viennâ; auctoribus Antonino, & tabulâ itinerariâ. *Segovia* in Hiſpaniâ, & in Germaniâ circa Viſtulæ fonteis. *Segedunum* in Britanniâ, Galliâ, & Germaniâ Tranſrhenanâ: *Lugdunum* in eâdem Galliâ, & in utrâque Germaniâ, cis & trans Rhenum: *Meliodunum*, in Galliâ, & trans Rhenum: *Devona Cadurcorum* in Galliâ, & trans Rhenum. nec ego dubitaverim, quos in Britanniâ Ptolemæus vocat *Damnonios*, vel, ut alia habent exemplaria, *Dumnonios*; rectiùs fuiſſe adpellandos *Devonios*; quando hodiéque regio eorum dicitur *Devonſhire*. *Vxellodunum* Cæſari dicitur Cadurcorum opidum in Galliâ: Notitiæ imperii eſt *Axelodunum* in Britanniâ: quod ego idem eſſe vocabulum cum illo Cæſaris planè mihi perſvadeo; dialecto tantùm variatum. *Genabum* dicitur opidum in Galliâ eidem Cæſari, quod *Cenabum* Ptolemæo, & tabulæ, nunc *Orleans* ad Ligerim: eadem tabula habet *Cenebum* in Germaniâ Ciſrhenanâ, quod vulgò dicitur nunc *Genneb*, ad Moſam: vicuſque præterea eſt *Genab* in Brabantiâ, ad amnem, medio ſitu inter duo opida *Gemblours* & *Halle*. *Teutoburgienſis* eſt Tacito *ſaltus* in Germaniâ; haud dubiè à vico *Teutoburgio* cognominatus, qui hodiè vocatur *Dietmelle*, haud procul Amiſiæ fonte. eodem vocabulo opidum eſt Ptolemæo

mago in Pannoniâ; quod Antonino & Notitiæ imperii *Teutiburgium*, tabulæ itinerariæ *Tittoburgium*: utrumque ſine dubio à *Theuth*, communis omnium Celtarum dei (de quo infrà, cap. IX) nomine dictum. Jam verò *Palantiæ* vocabulum in Hiſpaniâ, an non idem eſt, quod Germani dixerunt *Palanz*, quaſi dicas δικαςήριον, ſive *forum judiciale*, ſeu *conventus juridicus?* nam poſteriores quoque Germani, qui primi Latinâ lingvâ res ſuas conſcripſerunt, ea loca dixêre *Palantias:* de quibus plura dicentur infrà, in Burgundionum narratione. *Langobriga* verò in Hiſpaniâ, an non fuerit *Lange brigge*; quemadmodùm nunc etiam vicus in Veſtofaliâ dicitur *Lange brügge*, id eſt, *pons longus?* Et quid ſibi volunt iſta per Hiſpaniam; *Bergidium*, *Bergidum*, *Bergula*, *Berguſia*, & gentis vocabulum *Bergiſtani*; niſi quòd à *berg*, id eſt à *montibus* nomina traxerunt? *Bergium* certè Ptolemæi in Germaniâ nemo negaverit montem ſignificare. *Berguſiæ* autem illæ Hiſpanorum & Gallorum non minùs apertè ſonant Germanicum *Berghuſen*, id eſt, *domicilium apud vel in monte*, quàm Gallorum Italicorum *Bergomum Berghom*, quaſi *Berghaim:* nam Anglis etiamnum *home* eſt, quod nobis *haim*, *heim*, & *heem*: & ipſum opidum apud Diaconum & Liutprandum vocatur *Pergamum*, apud Juſtinum *Vergamum*; hodiéque vulgò *Bergamo*. *Barguſii* etiam fuêre populi in Hiſpaniâ, teſtibus Polybio, Livio, & Stephano. an non *Barghuſer?* nam *barg* Saxonibus dicitur, quod aliis Germanis *berg*. Quin ego *Bergam* quoque Macedoniæ, & *Bergam* Thraciæ, (quarum hæc etiam *Bergium* adpellatur Stephano) à Celtis populis, Macedoniæ Thraciæque quondam loca occupantibus, conditas facilè crediderim. Ex his igitur vocabulis haud leve colligitur argumentum, prædictas V nationes unâ in univerſum uſas fuiſſe lingvâ, unamque habuiſſe inter ſe originem, nempe à Celtâ patre, qui Aſchenazes, Noachi pronepos.

CAPUT VIII.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hiſpanos, ac Britannos unam eamdemque inter ſe habuiſſe lingvam, uniuſque & ejuſdem fuiſſe gentis CELTICAE *nationes, probatur compluribus rerum variarum vocabulis, quibus olim prædictæ nationes univerſæ uſæ ſunt; nunc verò apud Germanos in vulgari ſermone durant. ubi Germanicæ quoque ſive Celticæ lingvæ oſtenditur antiquitas.*

VNam eamdemque habuiſſe lingvam quinque jam ſæpius dictas nationes, documentis hactenus plurimis ac validiſſimis ſatis probaſſe mihi videor; ita, uti reliquo jam labori tutò parcere quirem. Verùm tamen, quia tot doctiſſimi viri Francogalli pluribus id argumentis antehac negare conati ſunt; quorum auctoritas, ego vereor, ne plus, quàm ratio, apud imperitos homines valeat: conſultum eſſe putavi, antequàm ab hac diſſertatione ad alia tranſirem, ultima etiam illa indicia, quæ in rerum vocabulis eſſe dixi, in medium proferre.

Primùm igitur repetere heic breviter ea liceat, quæ jam anteà in opidorum nominibus expoſui. In his *brike*, quod & *brige*, & *brive*, & *broge*, & *brove*, diverſis dialectis variabatur, ſignificabatque *pontem*; tam Hiſpanis, quàm Gallis, Germanis, & Illyriis fuit commune. item vocabula *dure*, & *mage*, quæ *vadum*, ſive *trajectum* amnis notabant, Gallis, Britannis, Germanis, & Illyriis; illud etiam Hiſpanis. *dune*, id eſt *mons*, univerſis. *weſont*, ſive, aliâ dialecto, *wiſant*; nomen animalis, quod Romani eâdem Celticâ voce dixerunt *biſontem*: unde opida in Hiſpaniâ,

Galliâ, & Pannoniâ, nomine, Romano ore formato, *Veſontio*, ſive *Viſontio*, & *Viſontium*. *berg*, id eſt, *mons*: unde opidorum nomina, in Germaniâ *Bergium*; in Galliâ Ciſalpinâ *Bergomum*; in Macedoniâ *Berga*; in Thraciâ item *Berga*, quod & *Bergium*; in Hiſpaniâ, *Bergidium*, *Bergidum*, *Bergula*, *Berguſia*: quorum hoc etiam vocabulum Germanicum *huus*, quod eſt *domicilium*, in ſeſe habere ſuprà oſtendi. *Man* univerſis Germanis ſignificat *virum*: antiquitus etiam *hominem* ſignificabat. ab hoc dicti ſunt in Germaniâ *Marcomanni*, ſive *Marcomani*; & *Pæmani*. Idem vocabulum Gallorum lingvæ fuiſſe commune, adparet ex nomine Gallorum Celticæ gentis *Cenomani*. Quin à Gallis quoque inventum eſſe vocabulum *Germani*, à *gerre*, quod *bellum* ſignificabat Celticâ lingvâ, & *man*; validiſſimis auctorum teſtimoniis infrà probabo. *Alemani* etiam diverſarum Galliæ nationum fuère colluvies, Rhenum ſub Auguſti principatu tranſgreſſi. quorum nomen eſt merè Germanicum, ab *alle*, id eſt, *omnes*, & *mannen*, id eſt, *viri*, compoſitum. *Palanz*, id eſt, δικαστήριον, ſive *forum judiciale*, ut infrà in Burgundionibus docebo, Hiſpanis atque Germanis fuit commune.

Ab his, jam anteà memoratis, nunc tranſeo ad alia, quæ paſſim apud antiquos auctores leguntur. In his primum mihi erit *ambactus*: quod Ennius, referente Feſto Pompejo, lingvâ Gallicâ *ſervum* ſignificare tradidit. cui atteſtans Cæſar, belli Gallici comment. VI, *Equitum*, inquit, *ut quiſque eſt genere copiiſque ampliſſimus, ita plurimos circùm ſe ambactos clienteiſque habet*. De iiſdem hominibus paullo antè ita: *Plebs penè ſervorum habetur loco; quæ per ſe nihil audet, & nulli adhibetur conſilio. plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriâ potentiorum premuntur, ſeſe in ſervitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia ſunt jura, quæ dominis in ſervos.* Eoſdem innuit poſteà, his verbis: *Funera ſunt, pro cultu Gallorum, magnifica & ſumtuoſa. omniaque, quæ vivis cordi fuiſſe arbitrantur, in ignem inferunt; etiam animalia. ac paullo ſupra hanc memoriam, ſervi, & clientes, quos ab iis dilectos eſſe conſtabat, unà cremabantur.* Cujus conditionis fuerint hi Gallorum Germanorumque ſervi, qui Ennio heic & Cæſari vocantur *ambacti*, ſuo loco reddetur. Vocabulum ipſum tam Germanis quàm Gallis fuiſſe commune, noſtra hæc teſtatur ætas. nam etiam nunc in Flandriâ & Brabantiâ, item in Hollandiâ & conterminis regionibus dicitur *eyn ambacht*. quod illi quidem *opificium* intelligunt; ut *opificem eyn ambachter*. At Keronis, monachi ad divi Galli, gloſſarium ita habet: *Miniſter*, *ambaht*. *miniſtraverit*, *ambahtit*. *officina*, *ambahti*. *officio*, *ambahte*. *officia*, *ambaht*. Et ita Otfridus in euangelio, lib. I, cap. XXV, *ambachten*, pro *operari*. Willeramus, in cantico canticorum, *ſie ambachten themo luibe*; id eſt, *cibum vitæ operabantur*. Leges antiquæ Burgundionum; *Ambaſcia*, *opera*. Ex quibus omnibus ſatis clarè patet, vocabulum *ambacht* ab initio, & Ennii, Cæſariſque temporibus non tam *ſervum* ſignificaſſe, quàm *miniſtrum*, ſeu *famulum*, cujus operâ nobilis homo, ſive eques Gallus Germanuſque domi militiæque uſus. De his *ambactis* ita Diodorus, lib. V: Ἐπάγονται δὲ καὶ θεράποντας ἐλευθέρους, ἐκ τῶν πενήτων καταλέγοντες, οἷς ἡνιόχοις καὶ παρασπισταῖς χρῶνται κατὰ τὰς μάχας. id eſt: *Miniſtros ingenuæ conditionis ſecum ducunt, ex pauperioribus delectos, qui rhedariorum ac ſatellitum eis operam in pugnis præſtant.* Hinc rectè vocabulum illud Barbarolatinum *ambaſcia*, quod Germanis erat *ambacht*, in dictis Burgundionum legibus ponitur pro *operâ*: & *ambachten* apud Otfridum, pro *operari*. unde *ambaſciatores* nulli alii erant, quàm qui patriâ lingvâ dicebantur *ambachter*; id eſt, qui cum mandatis à principe, ſeu civitate mittebantur; & qui tractandorum cum alio principe, ſeu civitate negotiorum munus atque officium ſuſtinebant: quos Romani ſuâ lingvâ dixère *legatos*. unde etiam vocabulum id in prædicto gloſſario exponitur *officium*. Idem vocabulum eum quoque denotabat hominem, qui loco ſeu regioni regundæ præficiebatur. unde etiamnunc in Flandriâ aliquot regionum præfecturæ dicuntur, *Belle ambacht*, *Caſſel ambacht*, *Borborg ambacht*, *Bergen ambacht*, *Vueren ambacht*. Apud reliquos Germanos omneis vox ea, eodem ſignificatu, contractè nunc efferunt *ambt*; quaſi *ambet*, ab illa *ambaht*. nam qui *ampt* ſcribunt, imperitos ſe originis ejus vocis produnt.

produnt. Ea tamen, latiùs etiam patens, nihil aliud in univerſum ſignificat, quàm *munus*, ſive *officium*; ut Kero monachus interpretatus eſt. Sed ſatis ex hactenus dictis liquet, vocem hanc, quàm merè Germanicam eſſe ſcimus, non minùs Gallicæ olim, quàm Germanicæ lingvæ fuiſſe propriam. Pergo igitur ad alia.

Polybius lib. II tradit, Gallos ſuâ lingvâ *conductitios militeis* adpellaſſe *Gæſatas*. Britanni, qui vulgò Walli vocantur, hodiéque *famulos conductitios* vocant *gueſſin*: & Germani noſtri omnem familiam, ſeu omne conductitiorum corpus *das geſinde*. leges antiquæ Langobardorum, lib. I, tit. IX, lege XXI: *De gaſindiis verò noſtris volumus, ut quicumque ex minimis occiſus fuerit, in tali ordine, pro eo quòd nobis deſervire videtur*, CC *ſolidis fiat compoſitio*. Eadem ſignificatione in iiſdem legibus ſæpius occurrit. Gloſſaria vetera: *Gaſindium*; *ſervitium*. *gaſindio regis*; *ſerviente, vel camerario*. *gaſindiis*; *judicibus*. Papias: *Gaſindius*; *honor ſub judice*. Scilicet eâdem naturâ fuit & hoc vocabulum, quâ illud ſuprà notatum *ambacht*.

Pauſanias, in Phocicis, de Gallis, quos Brennus in Græciam duxit, ita tradit: Τοῦτο ὠνόμαζον τὸ σύνταγμα Τριμαρκισίαν τῇ ἐπιχωρίῳ φωνῇ. καὶ ἵππων τὸ ὄνομα ἴστω τις μάρκαν ὄντα ὑπὸ τῶν Κελτῶν. id eſt: *Atque hanc equeſtris pugnæ conſtitutionem voce patriâ Trimarciſiam nominabant. equum enim marcam adpellant Celtæ.* Ab eodem argumento nomen illud fuit Germanicæ gentis *Marcomanni*: quod nihil aliud ſignificat, quàm quod nunc lingvâ Anglicâ dicimus *Horſmen*: Germanicè dixeris *Roſmannen*, ſive aliâ dialecto, *Roſmänner*, & *Peerdmannen*, ſive *Pferdmänner*, id eſt, *equites*. Leges antiquæ Bajuvariorum, tit. XIII, cap. X: *Si equus eſt, quem marach dicimus*. leges antiquæ Alamannorum, tit. LXIX, paragr. II: *Si talem equum involaverit, quem Alamanni marach dicunt*. item tit. LXX, paragr. II: *Si quis equo, quem Alamanni marach dicunt, oculum excuſſerit*. prædictæ leges Bajuvariorum, tit. III, cap. III: *Si quis aliquem de equo ſuo depoſuerit, quod marchfalli vocant*. N. von Grauenberg: *Do trug in ſyn ſchon marc*: id eſt, *pulcher ejus equus eum vexit*. prædictæ leges Alamannorum, tit. LXXIX: *Mariſcalcus, qui ſuprà* XII *caballos eſt*. gloſſarium Latinotheutiſcum: *Cavallarius*, *Mariſchalc*. Antiquæ leges Langobardorum, lib. I, tit. XXXVI, cap. IV: *Si ſervus regius merworphin fecerit*. gloſſarium vetus: *Merworphin*; *aliquem de caballo projicere*. gloſſarium Latinoangloſaxonicum: *Equus*, *hors*; *equa*, *mæra*. Hinc etiamnunc Germani *equam* dicunt *märe*, *merche*, & *merge*. Saxonum hodiè pleriſque, & patriæ mihi terræ, circa Viſtulæ oſtia, quivis equus macilentus & malè habitus dicitur *märe*: ut & conterminæ genti Polonis *márchá*. quod non magis illorum lingvæ proprium eſſe puto, quàm vocabulum *marſzálek*; quod merè Germanicum eſſe ſuprà patuit: *ſchalk* quidpe veteri Germanicâ lingvâ eſt idem, quod *famulus*, ſive *miniſter*. Sed & prædictis Britannis, qui vulgò Walli adpellantur, hodiéque equus dicitur *march*.

Militum genus in Galliâ Cæſar refert, qui *ſoldurii* eorum lingvâ adpellabantur. Hodiéque Germanis militum quoddam genus dicitur *ſoldner*: Anglis verò quivis miles *ſoldior*, ſive *ſowdior*: Britannis Wallis *ſowdiwr*.

Antiquis Germanis bellum erat, variis dialectis, *gerre*, *gwerre*, & *werre*. unde etiamnum Anglis ac Scotis res eadem *warre*: Italis, & Hiſpanis, *guerra*; Francogallis *guerre*. Idem vocabulum olim Gallicæ lingvæ fuiſſe proprium, patet ex eo, quòd illi gentem noſtram Theutiſcam adpellarunt *Germanos*, id eſt, *bellatores*; ut fuſiùs docebitur infrà, in Tungrorum explicatione.

Lanceam, Hiſpanicum ſimul atque Germanicum fuiſſe & telum & vocabulum, infrà in tractatu de militiâ oſtendam. *Sparum* etiam Gallicum fuiſſe vocabulum, telique genus, ibidem docebo. hodiéque omnibus Germanis id dicitur *ein ſpäre*.

Tegumentum corporis *ſagum*, tam Germanis quàm Gallis & re & vocabulo fuiſſe commune, ſuo loco patebit. Aliud corporis tegumentum erat *rheno*; cujus Cæſar meminit, belli Gallici comment. VI, & Salluſtius in hiſtoriis. ejus

vocabu-

Vocabulum Varro, lib. IV de lingvâ Latinâ, ait eſſe Gallicum. at Iſidorus, lib. XIX, cap. XXIII, Germanicum adſeverat. Veſtium partem inferiorem Gallos dixiſſe *braccas*, ſive *bracchas*, & aliâ dialecto *brucchos*; complures teſtantur auctores antiqui; quorum verba infrà, cap. XVI, citabimus. Hodiéque idem vocabulum per omnem illam vaſtiſſimam Germaniam, variis dialectis uſurpatur, *bruch*, *brook*, *bruuk*; quorum hoc Rheni divortiorum adcolarum eſt; ſcribiturque illis *broek*. Hibernis quoque idem vocabulum durat, *broges* plurali numero.

Cucullum, Gallicum fuiſſe capitis tegumentum, ex Martiale, Juvenale, & Columella diſco. Idem tegumentum etiamnunc Germani dicunt, variis dialectis, *gugel*, *kagel*, *kovel*. Britannis verò Wallis *cucul* eſt pallium.

Bulgam Gallos adpellaſſe ſaccum ſcorteum, auctor eſt Pompejus Feſtus, vel Verrius Flaccus: Nonius etiam Marcellus, *Bulga*, inquit, *folliculus omnis: & ſacculus ad brachium dependens*. Hodiè etiam Germani ejuſmodi ſaccos vocant *bulgen*. à quo Francogallorum diminutivum, *bougette*, pro *bolgette*; L mutato in U, ut in *mout*, *doux*, *poux*; ab antiquis *molto*, *dolce*, *pollice*: quæ Latinè *multum*, *dulcis*, *pollex*.

Rhedam Quinctilianus, lib. I, cap. IX, Gallicum ait eſſe vocabulum; ſignificat autem currum. Id non nulli ad Britannica nunc, ſive Wallica vocabula *rhediad*, *rhedec*, *rhedecfa*, redigere conantur; quorum hoc idem eſt quod *curriculum*, iſtud *currere*, illud *curſus*. eamdemque etymologiæ rationem putant habere vocabulum *Eporedia*; quod Salaſſorum opidi in Alpibus nomen: quia id ſic dictum Plinius, lib. III, cap. XVII, ab equorum domitoribus innuit. Ego ſanè longè diverſæ ſum ſententiæ. nam ut Latinis *vehiculum* à *vehendo*, ſic non modò Gallis, ſed & Germanis, ac reliquis Celtis *rhedam* à *reden* dictam puto. quod vocabulum etiamnum apud quoſdam Germanos iiſdem literis effertur. apud pleroſque autem, Saxonicâ dialecto utenteis, dicitur *riden*: à quo tempus imperfectum *ik red*; & plurali numero *wy reden*: nihilque aliud apud Amiſiæ, Rheni, Moſæ, Scaldiſque oſtiorum adcolas ſignificat, quàm *vehi*; ſive id fiat equo, ſive vehiculo, ſive etiam ferreis illis ſoleis, quibus ſuper glacie vehuntur. Angli id in Britanniâ quoque ſuâ dialecto dicentes *to ride*, equo pariter ac vehiculo, nonnulli etiam navi vehi interpretantur. Plurimæ tamen parti Germanorum intelligitur equo tantùm uehi. Hinc igitur apud Plinium, dicto loco, *Eporedicæ* (modò incorrupta ea ſit vox) nulli alii ſunt, quàm quos Germanicè nunc dicas *perdberider*, vel *perdrider*; id eſt, ut Plinius interpretatur, *equorum domitores*. unde etiam Salaſſorum opidi vocabulum rectiùs apud eumdem Plinium, lib. XIX, cap. VII, ſcribitur gemino R, *Eporrhedia*. Literam E euphoniæ gratiâ à Romano ore eſſe in principio adpoſitam, patet ex Plutarcho; apud quem *Poredorax* ſcribitur id nomen viri proprium, quod Cæſari eſt *Eporedorix*; ut ſuprà notavi. Fortè nonnullis Gallis fuit, ut nunc Germanis ſuperioribus *pferd*, & *pferderich*. Ceterò idem vocabulum *riden* aliis dialectis dicitur *reiten*, & *riten*. ab hoc dictum puto illud vehiculum Gallicum, quod Romani ſuo ore formarunt *petoritum*; referente Pompejo Feſto: quod is dictum eſſe ait à numero quatuor rotarum. *quatuor* autem Britannis Wallis hodiéque dicitur *pedwar*.

Bennam lingvâ Gallicâ genus eſſe vehiculi, tradit idem Feſtus. Hodieq; apud Germanos genus carri, id eſt, vehiculi duarum rotarum, dicitur *benne*. Quin & *carri* vocabulum, quod primus apud Romanos retulit Cæſar in Gallorum Germanorumque bellis, merè eſt Germanicum. dicitur quippe etiam nunc omnibus Germanis *Karren*, ſive *Karre*, & variante dialecto, *Karen*. Falſum eſt, quod quidam *carrum* apud Latinos auctores interpretantur vehiculum IV rotarum. nam duabus tantùm uti rotis, antiquitus Germanis atque Gallis multo fuit frequentius, quàm nunc eſt.

Jam igitur, ut *lanceæ*, *ſpari*, *gæſi*, *ſagi*, *cuculli*, *braccarum*, *bulgæ*, *rhedæ*, *petoriti*, *bennæ*, *curri*, *eſſedi*, aliaque plura rerum nomina à Gallis accepêre Romani; ſic vocabulum quoque *armillarum*, quas illi in antiquis ſuis hiſtoriis unis Gallis tribuunt, ab eâdem gente eos accepiſſe credo. At *ärmil*, ſive *ärmel* hodiéque

Germa-

Germani ſuperiores vocant *manicas*; id eſt, eam veſtium partem, quâ lacerti brachiaque teguntur. Hæc autem brachiorum ornamenta (quæ Græcis ψέλλια, Plinio lib. XXVIII, cap. VII, *brachialia* dicuntur, vulgò nunc Italis *braccialetti*, Gallis & Anglis *bracelets*, Germanis verò *armbänder*, & *armzierde*) antiquis temporibus, tàm Gallis quàm Germanis, ceteriſque per Hiſpaniam, Britanniam, & Illyricum Celtis vocabantur *ärmil*, quia nudi etiam tunc, ſub ſagulo vel pelle agentes, nihil aliud circa brachia gerebant.

Plinius, lib. XVIII, cap. XVIII, de aratri generibus differens; *Galliæ*, inquit, *duas addiderunt tali rotulas: quod genus vocant planarati*. Hoc quidem vocabulum variè in cunctis exemplaribus manuſcriptis corruptum legitur, aliàs *plaumorati*, aliàs *plumarati*. Verùm, quidquid Plinius ipſe ſcripſerit, adparet fuiſſe Gallis *plaurati*. At hoc merè Germanicum eſt, aliis dialectis *ploochrat*, & *pflugraat* dictum: quod propriè *rotam aratri* ſignificat.

Apud eumdem Plinium, lib. XVII, cap. VI, hæc leguntur verba: *Alia eſt ratio, quam Britannia & Gallia invenêre, alendi terram: quod genus vocant margam. Spiſſior ubertas in eâ intelligitur. eſt autem quidam terræ adeps, ac velut glandia in corporibus; ibi denſante ſe pingvitudinis nucleo.* Satis apertè heic innuit, tam Gallorum quàm Britannorum fuiſſe vocabulum *marga*. At hodiéque *medulla in oſſibus* omnibns pariter Germanis dicitur variis dialectis, *marg*, *mark*, *march*, *merg*, & *merch*; Anglis *marrow*; Britannis verò Wallis *marle*. unde etiam in antiquiſſimis exemplaribus manuſcriptis, quæ Londinii in bibliothecâ regiâ mihi inſpicienda, unà cum reliquis inibi libris omnibus, exhibuit doctiſſimus juxta atque humaniſſimus vir, Patricius Junius, bibliothecæ præfectus, pro *marga*, quod ter repetit Plinius, ubique ſcriptum reperii *marla*. Idem auctor, eodem libro, cap. VIII, de iiſdem Britannis Galliſque loquens: *Tertium genus terræ candidæ gliſchromargam vocant*. Hodiè Anglis *fulgere* dicitur *gliſter*; & Germanis *gliſteren*.

Opidum Galliæ fuiſſe *Devonam*, eodemque nomine vicum in Germaniâ Tranſrhenanâ, ſuperiori capite, oſtendi. *Divonam* Gallicâ lingvâ ſignificaſſe *deorum fontem*, auctor eſt Auſonius, hoc verſu de fonte apud Burdigalam loquens: *Divona, Celtarum lingvâ, fons addite divis.*

Hodiéque Britanni Walli *fontem* vocant *vonan*; & *aquam* Dani *vand*. in quo vocabulo D plerumque non exprimitur; more gentis, in aliis quoque compluribus uſitato.

Svetonii verba in Vitellio ſunt iſta: *Antonio Primo, Toloſæ nato, cognomen in pueritiâ Becco fuerat. id valet gallinacei roſtrum.* Hinc roſtrum Italis etiamnum *becco* vocatur; Gallis atque Germanis inferioribus *bec*. unde Italis *roſtro ferire* eſt *beccare*, Gallis *becquer*, prædictis Germanis & Svitzeris in Helvetiâ *becken*. Britannis Wallis *roſtrum* eſt *pic*, & Hiſpanis *pico*: unde his verbum *picar*, quod eſt *roſtro ferire*. quod plurimis hodiéque Germanis dicitur *picken*, & *pecken*.

Apud Melam, lib. II, cap. V, hæc leguntur verba: *Inter Maſſiliam & Rhodanum [in orâ] maritimâ Avaticorum ſtagno aſſidens foſſa Mariana, partem ejus amnis navigabili alveo effundit. alioquin litus ignobile eſt Lapideum, ut vocant: in quo Herculem, contra Albionem & Bergiona, Neptuni liberos, dimicantem, cùm tela defeciſſent, ab invocato Iove adjutum imbre lapidum ferunt.* Fabulæ, alioquin haud inlepidæ, montium quoque propinquorum vocabula Celtica immixta ſunt. nam *montem* etiamnum vocamus *berg*. *Alpeis* verò accolis incoliſque & olim dictas patrio vocabulo ALBON, & nunc etiam dici ALBEN, ſuo loco fuſius docebo. At non tantùm Noricis & Vindelicis, Illyricis gentibus, atque Inalpinis populis, & Gallis excelſorum montium juga dicta fuiſſe *Alpen*, & *Alben*, quod poſteà monſtrabo, ſed & Hiſpanis; patet ex Procopii Gothicar. lib. I: ubi hæc leguntur verba: Καὶ χώρα μὲν ἡ πρώτη τῆς Εὐρώπης, ἀμφί τε τὸν ὠκεανὸν καὶ δύοντα ἥλιον, Ἱσπανία ὠνόμασται, ἄχρι ἐς Ἄλπεις, τὰς ἐν ὄρει τῷ Πυρηναίῳ οὔσας. Ἄλπεις δὲ καλεῖν τὴν ἐν στενοχωρίᾳ δίοδον, οἱ ταύτῃ ἄνθρωποι νενομίκασι. τὸ δὲ ἐνθένδε μέχρι τῆς Λιγουρίας ὁρίων, Γαλλία ἐκλήθη. ἔνθα δὴ καὶ Ἄλπεις ἕτεραι, Γάλλους τε καὶ Λιγούρους διορίζουσαι. Id eſt: *Prima Europæ regio, ad oceanum & occidentem ſolem, Hiſpania dicitur,*

dicitur, aduſque Alpeis, quæ in Pyrenæo ſunt monte. Alpeis verò dici in anguſtiis tranſitum, incolæ hujus regionis exiſtimant. Hinc ad Liguriæ uſque confinia, Gallia dicitur. ubi aliæ Alpes, Gallos & Ligures diſterminantes. Hinc etiam in tabulâ itinerariâ *Alpes* memorantur *Baſtarnicæ*, qui *Carpates* eſt *mons* Ptolemæo; ſcilicet à Germanicâ gente *Baſtarnis* accolis.

Polybius, lib. II, *Padum* ait τοῖς ἐγχωρίοις, id eſt, incolis dici *Bodencum*. quâ de re ita Plinius, lib. III, cap. XVI: *Metrodorus Scepſius dicit, quoniam circa fontem arbor multa ſit picea, quæ pades Gallicè vocetur, Padum hoc nomen accepiſſe: Ligurum quidem lingua amnem ipſum Bodincum vocari; quod ſignificet fundo carentem. Cui argumento adeſt opidum juxtà Induſtria, vetuſtò nomine Bodincomagum; ubi præcipua altitudo incipit.* At Ligures ſuperiora, Galli inferiora amnis tenuêre. Galli igitur vocarunt *Bodincum*. quod vocabulum merè Celticum: nam hodiéque Germani *fundum* vocant *boden*, & variantibus dialectis, *bodem*, *boddem*; Angli *bottom*.

Sed quid jam opus eſt plura tam laborioſè conſectari; quandoquidem ex his ſimul atque ex iis, quæ ſuperioribus capitibus allata ſunt, ſatis clarè ac manifeſtò liquet, unam eamdemque per dictas V regiones, *Illyricum*, *Germaniam*, *Britanniam*, *Galliam*que & *Hiſpaniam*, quondam fuiſſe lingvam. quo maximo validiſſimoque argumento diſcimus, unam etiam atque eamdem incoluiſſe eas terras gentem; cui unum in commune fuit nomen CELTÆ: à quo regio pariter ac lingva dicta CELTICA. Lingvam in univerſum fuiſſe eamdem, quâ nunc etiam utimur in vaſtiſſimâ illâ Germaniâ, tam cis quàm trans Rhenum, ad mare uſque glaciale, & ab alterâ parte ad Moldavorum Vallachorumque confinia; item in Britanniâ: nemo inficiari poterit, qui hactenus adducta ſedulò probéque perpenderit. Et quamvis Walli nunc in Britanniâ, qui antiquâ illâ Britannicâ lingvâ adhuc uti integrâ vulgò creduntur, prorſus à Germanico ſermone diverſi eſſe videantur: tamen, ſi quis peritus paullo diligentiùs lingvam eorum introſpiciat; facilè multa illic atque innumera vocabula planè Germanica deprehendat; licet dialecto ſuâ haud modicè detorta. cujuſmodi ſunt illa, quæ paullo antè adduxi. De reliquis ita judicandum: quum olim lingva Græca, ut ſuprà oſtenſum, toti Galliæ (niſi quà Germani Ciſrhenani incoluerint) proximæque Britanniæ fuerit familiaris; innumera ejus vocabula etiamnũc in Wallicâ, ac multo quidem plura quàm in Gallicâ, inhærere. cujus rei lingvæ Wallicæ periti ignari eſſe nequeunt. Alteram hinc partem non minorem in eâ obtinent vocabula Latina, quæ Romani olim, unà cum imperio ſuo, jure, ac legibus, invexerunt. Factum enim idem heic, & in Galliâ, quod Strabo, lib. III, ſcribit de Hiſpanis, hiſce verbis: οἱ μὲν Τουρδητανοὶ, καὶ μάλιστα οἱ περὶ τὸν Βαῖτιν, τελέως εἰς τὸν Ῥωμαίων μεταβέβληνται τρόπον, οὐδὲ τῆς διαλέκτου τῆς σφετέρας ἔτι μεμνημένοι. id eſt: *Turditani quidem, maximè qui ad Bætin ſunt, planè Romanos mores adſciverunt; ne ſermonis quidem vernaculi memores.* Reliqua vocabula in Wallicâ lingvâ ſi qua ſunt, quæ neque Græcæ, neque Latinæ, neque Germanicæ lingvæ originem habere videantur; de his ita ſtatuendum: multa ſcilicet fuiſſe in Germanicâ lingvâ antiquis temporibus vocabula, quæ longâ ſæculorum ſerie prorſus interierunt: quod multis argumentis, partim ex primitivis, partim ex derivativis vocabulis deſumtis, colligere licet. hujuſmodi ergo complurima in Wallico ſermone etiam nunc durare credibile eſt. Atque equidem pleræque per omnem Germaniam opidorum, vicorum, montium, amniumque appellationum etymologiæ nos latent: quum interim nemo dubitare poſſit, quin ea vocabula à certis rebus indita fuerint. Idem de Hibernicâ lingvâ & item ea, quam in Hiſpaniâ vulgò Cantabricam vocant, judicandum cenſeo. nam in hac quoque pleraque aut Latina, aut Germanica eſſe deprehendi.

Ceterò CELTICAM hanc lingvam originem cepiſſe jam inde à primævæ illius, quæ unica tunc fuit in terris, apud Babylonicæ urbis ſtructuram, confuſione; cui tandem, in tam immensâ terræ juxtà ac gentis Celticæ vaſtitate, temporumque, quibus duravit, longinquitate, dubitare liceat?

Eorum notanda heic eſt judicii imbecillitas, qui de ejus genere diſputantes, ab unâ

ab unâ aliquâ exiguâ totius gentis natione adpellare eam maluerunt, aliàs *Belgicam*, aliàs *Teutonicam*, aliàs *Cimbricam*. alii etiam ab externis gentibus, *Cimmeriam*, & *Gomericam*; & multo immaniore deliramento alii *Scythicam*: quum neque Gomeri, neque Cimmeriorum nomen quidquam ad Celtas, ſive horum partem Germanos ſpectet. Gomeri poſteri *Comari* quo ſitu terrarum, longè ab Europæ finibus, in Aſiâ fuerint, ſuprà dictum eſt. Cimmerios nihil commune habuiſſe cum Germanis, vel horum natione Cimbris; infrà in horum explicatione clarum reddetur. In Scytharum vocabulo unum illi habent Nicephorum Gregoram, inferioris ſæculi auctorem Græculum; qui immania de ſeptemtrionalium regionum gentiumque nominibus fabulatur; antiquorumque auctorum teſtimonia imperitè, ac falsò allegat. nam Herodotum quòd ait eos Scythas vocare, quos Plutarchus Cimbros, & Teutonas, id nemo umquàm oſtenderit. Antiquiſſimos equidem mortalium inter Græcos omnem ſeptemtrionem, tam in Europâ quàm Aſiâ, adpellaſſe Scythiam, auctorem ſuprà ipſi citavimus Strabonem. verùm is διὰ τὴν ἄγνοιαν id factum, disertè teſtatur.

Sed nec eorum judicium probandum, qui, ubi aliquod vocabulum in lingvâ noſtrâ Celticâ occurrit, quod vel Græco, vel Latino, vel Hebraico, vel Perſico, vel alius cujuſpiam gentis vocabulo ſit par atque ſimile; protinus, id nos inde habere, exclamant. Unus quum fuerit initio rerum in terris ſermo, quo omnes pariter inter ſe, ante Babylonis fundamenta, uſi ſunt mortales; quemque poſteà ad urbis Babylonicæ ædificationem Deus, rerum omnium conditor ac moderator, non omnino è medio ſuſtulit, novis exinde lingvis creatis; ſed tantùm in varia ἰδιώματα, ut ſuprà dictum, variasque διαλέκτους confudit, ſeu potiùs diſſipavit: quid mirum, ſi diverſiſſimæ longéque inter ſe remotiſſimæ per univerſum terræ orbem gentes multa communia habeant etiamnum rerum vocabula? Exempla eorum pauca quædam ob oculos poſuiſſe, haud alienum fuerit. Ægyptii, & Arabes, Germanique & Hiſpani ac Galli, ſupremum illud verumque numen, omnium rerum principium, ſuâ quique lingvâ dixêre *Thenth*; Græci etiam Θεός, Δεύς & Ζεύς, & Latini *Deus*: Græci item aliâ dialecto, unà cum Germanis noſtris *Dan*; ut certiſſimis documentis infrà ſuo loco oſtendetur. Græcis ſumma pars hominis dicitur κεφαλή, Sinis, Indicæ genti, *koppalah*; Germanis *kopf*, & aliâ dialecto *kop*; Latinis *caput*. Latinis negandi particula eſt *non*; Germanis, variis dialectis, *nein*, *neen*, *nee*, *ney*, & *na*; quorum hoc commune cum prædictis Sinis habent: Hiſpanis, Italis, & Anglis *no*; Sarmatis, ſive Slavis, *ne*, & *nie*. Adfirmandi particula Germanis, & Sinis eſt *ja*. Quæ particula Latinis eſt *apud*; Danis dicitur *hos*, & eodem Græcis nonnumquàm vocabulo ὡς. Quod Græcis eſt ὅτι, Latinis dicitur *uti*, vel *ut*; Danis *at*. Latinis qui eſt oculus, Germanis vocatur *auge*, & *oge*; Sarmatis *oko*. Latinis quæ *auris*, Germanis eſt *oor*. Qui Græcis πȣ̂ς, Latinis eſt *pes*, Germanis *fuus*, quaſi *pfuus*, & aliis dialectis *fuut*, *foot*; ut Græcorum Latinorumque *pater* Germanis *fater*. Quæ Græcis eſt μήτηρ, Latinis dicitur *mater*; Perſis *madar*; Germanis *mutter*, *muter*, *muuder*, & *moder*: Anglis *mother*; Sarmatis *máterz*, *macż*, & *máti*; Ægyptiis *muth*. Quæ Latinis eſt *ſepes*, Pœnis atque Hebræis dicitur *gadir*, ſeu *gader*; nobis Germanis *gadder*, & aliâ dialecto *gitter*. Quod Latinis dicitur EST, Græcis ſonat ἐστὶ, Sarmatis *jeſt*, vel *geſt*, Germanis *iſt*, *is*, & *es*. neque tamen hujus vocis vel indicativus, vel infinitivus modus in omnibus prædictarum gentium lingvis idem vel ſimilis eſt. pluralis nihilo minùs indicativi apud Latinos eſt *ſunt*, apud Germanos *ſein*, *ſeind*, & *ſind*, apud Sarmatas Polonos, *ſa*; quod penè idem ſonat quod *ſon*. Germanis prima indicativi hujus verbi eſt *ich bin*. hunc modum Angli non agnoſcunt: interim tamen imperativum & ſubjunctivum habent *bee*, & infinitivum *to bee*; quæ Germanicè ſcripſeris *bie*, ſive *by*. Sarmatæ item indicativi præteritum habent *byt*, & fu-

turum *bede*, quaſi *benden*; & imperativum *badź*, quaſi *bontſch*; cum reliquis perſonis, ac numero: infinitivum quoque *bycź*, & participium *bedæc*, quaſi *bendontz*. Latinis idem infinitivus eſt *eſſe*; Germanis *ſein*, *ſin*, & *ſyn*; Græcis εἶναι. Iiſdem his ab eo indicativus eſt εἰμὶ· cui eâdem ratione ſimile eſt Latinorum *ſum*, ut illi εἶναι Germanorum *ſein*. ſed longè propiùs ad εἰμὶ accedit Anglorum *am*. Jam verò Latinorum *ſum*, Sarmatis eſt *gſem*, & *jeſtem*: illorum *es*, his *ſy*, & *jeſteś*. Subjunctivus Latinorum *ſim*, *ſis*, *ſit*, Germanis eſt *ſeie*, *ſeieſt*, *ſeie*. Horum atque talium, quæ innumera univerſo orbe, non modò in hanc noſtram inſulam, quam Europæ, Aſiæ, Africæque nominibus diſtingvimus, ſed in Americam etiam ſunt ſparſa, quum noſtri illi homines, qui de lingvis diſſerunt, rationem reddere omnino nequeant, quando & quomodò à gentibus ad genteis, quàm longiſſimè inter ſe diſſitas, ſibique invicem maximè ignotas, pervenerint, câſu id accidiſſe tandem ſtatuunt. Egregium ſanè judicium, in re tam ſeriâ, ac gravi? De uno atque altero verbo, vel etiam tertio, ac quarto, imò de centeſimo, ſi ita lubeat, ego conceſſerim. at de mille, vel etiam millibus, quis ſanæ mentis homo credat? Oportet ſanè, eò recurramus, quò antè dixi. nempe hæc omnia ex primævâ illâ lingvâ in variis dialectis atque idiomatibus, quæ inde apud Babylonem nata ſunt, perpetuò in poſterum manſiſſe. Quamquàm non negaverim, etiam poſtmodò quædam vocabula à nationibus in nationes tranſiſſe. nempe ea, quorum res ipſas antè non habuerunt. exempli gratiâ; quis non credat verbum *ſchreiben*, ſive *ſchriven* nos habuiſſe à Romanorum *ſcribere?* quando rem ipſam ab eâdem gente primùm accepimus. Sic exoticarum avium, ferarum, piſcium, plantarum, aromatum, & aliarum rerum vocabula, denique artium & actionum innumeræ adpellationes in noſtram invecta fuerunt poſterioribus temporibus lingvam. At earum rerum, & actionum, quæ jam inde à gentis primordio fuerunt in gente, quis temerè crediderit, vocabula Germanos non habuiſſe, donec ea ab exteris populis acceperint; aut, quum habuerint, poſteà externis permutaſſe? Neque enim novarum rerum tam avidi fuerunt priſci illi Germani, quam nunc ſumus, in lingvis pariter ac moribus. quod cuivis, Latinos ſimul Græcosque rerum ſcriptores legenti, diſpicere facilimum eſt.

Ceterùm, de primævâ illâ lingvâ ut pauca quædam etiam heic dicam; minimè eorum proba mihi videtur ſententia, qui Hebraicam hanc fuiſſe ſtatuunt: à quâ illi, non modò omneis alias per totum terrarum orbem lingvas, ſed noſtram quoque Germanicam, id eſt, Celticam, derivatam arbitrantur. Hoc ſi verum; certè plurima pars Hebraicæ lingvæ jam multis abhinc ſæculis interiit. quidpe cùm illa, quæ modò retuli, tùm innumerabilia alia lingvarum peritis colligere licet vocabula, quæ in diverſarum longiſſiméque remotarum gentium ſermone eamdem vim, eumdemque ferè ſonum habent; nullo tamen pacto ad Hebraicam originem, vel etymologiam redigi poſſunt. Sententiæ ſuæ maximum omnium illis eſt argumentum, quòd hominum, qui ante terrarum inundationem, lingvæq; primævæ confuſionem vixerunt, propria nomina Hebraicam habeant etymologiam. Ad hoc duplici modo iis reſponderi poteſt. aut ea quoque nomina ex antiquâ illâ ac primævâ lingvâ Hebræis manſiſſe; aut, quod potiùs crediderim, Hebræos, poſt gentium diſperſionem, ita ea ſuâ lingvâ, ſeu dialecto nuper exortâ, interpretatos eſſe; quum alia ac longè diverſa fuerint in lingvâ primævâ. Nam idem uſu veniſſe in reliquis gentium lingvis, quis negaverit? Equidem ego, qui alioquin in rebus divinis temerè nugari, nefas duxerim, ita mecum ipſe ſtatuo; primam illam mortalium lingvam nullibi adparere, nec umquàm adparituram, donec, ſecundùm ipſius filii Dei Jeſu Chriſti verba, quæ divus Joannes in euangelio, cap. x, verſ. xvi, refert, μία fuerit omnium Dei electorum ποίμνη, εἷς ποιμὴν, hoc eſt, *unus grex*, *unus paſtor*: id eſt, in vitâ illâ futurâ, beatâ, atque æternâ. Quâ de re haud perinde falſa Perſarum prodiderunt ſacerdo-

ſacerdotes, ſive magi, Plutarcho, in libro de Iſide, referente his verbis: Ἔπεισι δὲ χρόνος εἱμαρμένος, ἐν ᾧ τὸν Ἀρειμάνιον ἀνάγκη φθαρῆναι παντάπασι, καὶ ἀφανισθῆναι· τῆς δὲ γῆς ἐπιπέδου καὶ ὁμαλῆς γενομένης, ἕνα βίον καὶ μίαν πολιτείαν ἀνθρώπων μακαρίων, καὶ ὁμογλώσσων ἁπάντων γενέσθαι. Hoc eſt: *Inſtare tempus fatale, quo neceſſe ſit Arimanium*, id eſt dæmonem, *perdi atque aboleri. terrâ verò æquabili, ac planâ factâ, unam fore vitam, unamque civitatem beatorum hominum univerſorum, unâ lingvâ utentium.* & Diogenes Laërtius, in prooemio: Ὁ δὲ Θεόπομπος καὶ ἀναβιώσεσθαι κατὰ τοὺς μάγους φησὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἔσεσθαι ἀθανάτους, καὶ τὰ ὄντα ταῖς αὐτῶν ἐπικλήσεσι διαμενεῖν. id eſt: *Theopompus etiam revicturos homines, ex magorum ſententiâ tradit, immortaleſque futuros; & omnia ſuas adpellationes retentura.* Eas intelligo adpellationes, quas in primævâ lingvâ habuerunt.

Sed de lingvarum ſimilitudine & convenientiâ, item de origine earum, ac matrice illâ primævâ lingvâ, multo latior, ſpatioſiorque eſt campus, quàm qui hoc loco pertractari vel debeat, vel poſſit. Magna, mirandaque eâ in re latere μυστήρια, & quæ nemo, niſi omnium prope lingvarum peritus, aperire poſſit, haud neſcius ſum. Una Celtica noſtra ſi ſolidè plenèque tractetur, ingens præbuerit volumen.

Caput IX.

De Celtarum *nomine; &* Celticae *veteris in Hiſpanorum, Gallorum, Britannorum; Illyriorum, & Theutiſcorum nomina partitione. item de verâ gentis pariter ac nominis* Theutiscorum *origine. nam* Germaniae *vocabulum peregrinum fuit, ipſi genti inuſitatum.*

HActenus igitur argumentis demonſtratum eſt validiſſimis, *Illyrios, Germanos, Gallos, Britannos*, atque *Hiſpanos*, unam fuiſſe initio gentem, uno Celtarum nomine in univerſum adpellatam, anno à terrarum inundatione circiter CXXXVI, à mundo condito CIↃ IↃCCXCII, ex Aſiâ, ab ædificatione urbis Babylonicæ, poſt lingvæ primævæ confuſionem, in Europam, per Aſchenazem, omnium parentem, ac primum conditorem, deductam. Quâ ratione poſtmodùm univerſa in V prædictas diviſa fuerit nationes, nunc deinceps dicendum eſt.

Sed ipſum Celtarum nomen, genuinum gentis ac germanum, propriumque fuerit, domi inter eos natum; an ab antiquiſſimis Græcorum, à re quadam, ut pleraque alia gentium exterarum vocabula, poſteà inditum, ſatis compertum vix habeo. Cæſaris auctoritatem fidemque obſervare ſi dignum eſt; ipſius gentis lingvâ Celtas dictos, credendum, ex initio commentarii primi de bello Gallico; ubi hæc leguntur verba: *Gallia eſt omnis diviſa in parteis tres. quarum unam incolunt Belgæ; aliam Aquitani; tertiam, qui ipſorum lingvâ Celtæ, noſtrâ Galli appellantur.* Cum Cæſare ſanè ſentit, ſive à Cæſare ipſo, ſeu aliâ quapiam experientiâ edoctus, Pauſanias in Atticis. Ὀψὲ δέ ποτε, inquit, αὐτοὺς καλεῖσθαι ΓΑΛΑΤΑΣ ἐξενίκησε· ΚΕΛΤΟΥΣ γὰρ κατά τε σφᾶς τὸ ἀρχαῖον, καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ὠνομάζοντο. hoc eſt: *Poſtremò denique,* Galli *uti adpellarentur, receptum fuit. namque* Celtæ *cùm à ſe ipſis antiquis temporibus, tùm ab aliis vocati ſunt.* At ne hoc quidem ſatis certum; gens à regione, an regio à gente adpellationem acceperit. nam Hiſpania quoque ab flumine *Ibero* Græcis dicta fuit Iberia: deinde à regione gens ipſa Iberi: quemadmodùm innumeræ aliæ per terræ orbem nationes. Celticæ tamen vocabulum quia derivativi eſt generis; Celtarum nomen, tamquàm primitivum, unde illud derivatum, anteà exſtitiſſe,

maximè probabile eſt. Sed quia CELTÆ cujuſdam liberos cognovimus ſuprà, ex Appiano ILLYRIUM, ex etymologico Græco BRITANNUM, partiū gentis Celticæ conditores: ipſum CELTAM iſtum fuiſſe ASCHENAZEM, univerſæ gentis Celticæ originem conditoremq; manifeſtiſſimo colligitur argumento. CELTA autem, ſive ΚΕΛΤΟ'Σ, quia haud Græcum eſt vocabulum, ſed peregrinum; ab ipsâ gente Celtarum, vel ab gentis conditore ipſo Aſchenaze, mox initio tranſmigrationis ex oriente in occidentem, unà cum novâ lingvâ inventum, maximè credibile eſt. quod Cæſar etiam ac Pauſanias confirmare videntur; nomen id gentis proprium, domique uſitatum adſeverantes. Ac fortè in novâ Celtarum lingvâ, apud Babylonis ædificationem natâ, *Celta* idem ſignificavit, quod vel primævâ illâ, vel Hebræorum lingvâ *Aſchenaz*. Falſiſſima eſt interpretatio eorum, qui Celtas vocatos docent à Celtico vocabulo *gelten*, quod eſt *valere*; Strabonis ſubnixi teſtimonio, quem tradidiſſe ajunt, adpellatos eos διὰ τὴν ἐπιφάνειαν, id eſt, ut illi interpretantur, *ab auctoritate*. Ad libidinem hanc detortam eſſe interpretationem, non ex genuinâ auctoris mente quæſitam; facilè cuivis, verba Strabonis legenti, perſpicere licet. Nos ea ſuprà, cap. III, ita expoſuimus: Nempe gentem, Narbonenſem provinciam incolentem, primam Græcis adpellatam fuiſſe *Celtas*. ab horum poſteà vocabulo, quia gens ea erat omnis Galliæ clariſſima, reliquos quoque Galliæ populos in univerſum communi nomine fuiſſe dictos *Celtas*.

Ceterò, antiquum illud, unum ſolum CELTARUM nomen, in plura poſtmodùm ac varia diſtributum fuit vocabula; prout gentis immenſum illud σύστημα in plureis partes, ſive naturâ locorum, ſive principum imperiis, disjectum. Partitio tamen hoc maximè modo facta videtur. Scilicet Aſchenazes, Celtarum omnium pater, quum gentem ſuam in terram Celticam deduxiſſet; unus omnibus patrio jure ac poteſtate, veluti rex ſubjectis, præfuit, dum vixit. Complures autem quum ei forent filii, nepoteſque ac pronepotes, ex quibus univerſis gentis σύστημα conſtructum; quinque filiis, natu majoribus, in hereditatem reliquit omnem Celticam. unde in V potiſſimùm genteis, & V adpellationes terra univerſa fuit diviſa.

Ea pars, quæ mari interno, oceano Atlantico ac ſeptemtrionali, Pyrenæisque incluſa montibus, *Hiſpania* poſteà dicta fuit, quod nomen generale ab initio habuerit, haud facilè dixerim. Κυνήτας, ſive Κυνεσίους in eâ refert antiquiſſimus ſcriptorum Herodotus lib. II & IV; & item Herodorus apud Stephanum; ubi hæc leguntur verba: Γλῆτες, ἔθνος Ἰβηρικὸν μετὰ τοὺς Κυνήτας· id eſt: *Gletes, gens Iberica, ponè Cynetas*. Feſtus Avienus, ex vetuſtiſſimis Græcorum ſcriptoribus oram maritimam interni maris deſcribens, *Cynetas* in Hiſpanico litore nominat atque *Cempſos*. quorum hos quo ſitu fuiſſe voluerit, per obſcurum diſpectu eſt. Dionyſius tamen Afer Pyrenæo facit proximos, hoc verſu:

> Κεμψοί θ' οἳ ναίουσιν ὑπαὶ πόδα Πυρρηναῖον.
> *Cempſique, qui degunt ſub pede Pyrenæo.*

De Cynetis ita Avienus:

> *Ana amnis illic per Cynetas effluit.*

Et pòſt paullo:

> *Genti & Cynetum hic terminus. Tarteſius*
> *Ager his adhæret: adluitque ceſpitem*
> *Tarteſus amnis.*

Tarteſſum amnem eumdem fuiſſe & Bætim, auctor eſt Strabo, lib. III. Ex his igitur jam ſatis patet, non univerſæ Hiſpanorum gentis, ſed trium tantùm in eâ nationum hæc fuiſſe vocabula *Cynetæ, Gletes, & Cempſi*. quamvis ab Gletarum natione vetuſtiſſimi Græcorum omnem Hiſpaniam adpellarint, teſte Strabone, dicto libro. idemq; à Cynetarum vocabulo factū, ex Herodoto colligere licet. Poſteriores Græci à flumine *Ibero* adpellarūt IBEROS; teſte Plinio, lib. III, cap. III:

Iberus amnis, quem propter univerſam Hiſpaniam Græci appellavêre Iberiam. At verò, Polybio ſi credimus, non omnis mox Hiſpania Iberiæ nomine initio dicta fuit; ſed ea pars tantùm, quæ mari interno proxima. Polybii verba, in libro III, hæc ſunt: Τὸ δὲ λοιπὸν μέρος τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τῶν προειρημένων ὀρῶν Πυρηναίων τὸ συνάπτον, πρός τε τὰς δύσεις, καὶ πρὸς Ἡρακλείους στήλας, περιέχεται μὲν ὑπό τε τῆς καθ' ἡμᾶς καὶ τῆς ἔξω θαλάττης· καλεῖται δὲ τὸ μὲν παρὰ τὴν καθ' ἡμᾶς παρῆκον ἕως Ἡρακλείων στηλῶν, Ἰβηρία· τὸ δὲ παρὰ τὴν ἔξω μεγάλην προσαγορευομένην, κοινὴν μὲν ὀνομασίαν οὐκ ἔχει, διὰ τὸ προσφάτως κατωπτεῦσθαι. κατοικεῖται δὲ πᾶν ὑπὸ βαρβάρων ἐθνῶν, καὶ πολυανθρώπων· ὑπὲρ ὧν ἡμεῖς μετὰ ταῦτα τὸν κατὰ μέρος λόγον ἀποδώσομεν· Hoc eſt: *Reliqua pars Europæ, quæ à dictis montibus Pyrenæis ad occaſum & columnas Herculis pertinet, partim à noſtro, partim ab externo mari ambitur. Quæ porrigitur ſecundùm mare noſtrum portio, ad columnas uſque Herculis Iberia vocatur, quæ verò ſecundùm mare eſt externum, quod & magnum indigetant, communem adpellationem nondum invênit: quia non diu eſt, quum fuit explorata. tota autem à nationibus barbaris, iiſque frequentiſſimis incolitur: de quibus poſteà ſingulatim ſumus dicturi.* Quibus in verbis liquidiſſimum conſtruitur teſtimonium, non ab ipſis incolis nomen accepiſſe regionem IBERIÆ; ſed ab exteris populis, ſcilicet Græcis, ut ſuprà dictum, oram ejus maritimam ad columnas uſque & Gadeis navigantibus; Maſſilienſibus quoque coloniam Emporitanam inibi condentibus. Poſteaquàm verò Romani terram omnem, arma bellaque circumferendo, penitus cognoverunt; commune univerſæ gentis nomen prodiderunt, quo HISPANI adpellabantur; terraque ipſa HISPANIA: teſte partim Polybio, libro prædicto, partim Athenæo in principio libri VIII: & item Appiano in Hiſpanicis; clariùs verò in fine Annibalicorum. Græci poſteà univerſam quoque regionem, jam anteà à ſe invento vocabulo, dixêre IBERIAM. Apud Euſtathium, Dionyſii Afri ſcholiaſten, hæc leguntur verba: Ἰστέον δὲ ὅτι ἡ Ἰβηρία, οὐ πᾶσα μέν τοι, ἀλλὰ μονὴ ἡ ἐντὸς τοῦ ῥηθέντος Ἴβηρος ποταμοῦ, καὶ Ἱσπανία συνωνύμως ἢ πολυωνύμως ἐλέγετο. Ῥωμαῖοι δὲ καὶ τὴν πᾶσαν οὕτως ἐκάλεσαν ὕστερον. ὡς εἶναι διώνυμον, Ἰβηρίαν τε καὶ Ἱσπανίαν. id eſt: *Sciendum autem, Iberiam, non totam quidem, ſed eam tantùm quæ intra Iberum amnem eſt, alio nomine Hiſpaniam vocatam fuiſſe. Romani verò totam deinde ſic vocaverunt; ita, uti duo nomina habeat, Iberiæ & Hiſpaniæ.* Hæc an ſatis probè ab aliis didicerit Euſtathius, equidem neſcio. quamquàm mihi haud dubium, univerſæ Hiſpaniæ nomen aut ab ipsâ urbe ejus antiquâ clarique *Hiſpali*, aut ex eodem cum hac fonte originem traxiſſe. facilis quidpe liquidæ L in liquidam N mutatio.

Altera Celtarum pars, inter Alpeis, mare internum, Pyrenæos monteis, & oceanum, Rhenumque amnem poſita, quodnam peculiare ſibi nomen, præter communem Celtarum adpellationem, poſt Aſchenazis exceſſum obtinuerit, nuſquàm reperio. A filio mox Aſchenazis, ſive Celtæ, Gallo, Illyrii fratre, GALLORUM nomen fuiſſe ſortitos, quò Appiani tendit hiſtoria; fabulæ ſunt, ac nugæ meræ. ὀψὲ δέ ποτε Gallos fuiſſe adpellatos, auctorem audivimus ſuprà Pauſaniam. Tunc primùm GALLI dicti videntur, à Celticâ voce *gallen* (quam nunc dicimus *wallen*; ſignificatque *iter facere*) quum exundans domi multitudo, patriâ relictâ, exteras petere regiones cœperunt; parte eorum in Italiam, parte in Illyricum, atque inde in Græciam, & Aſiam, parte in Germaniam delatâ. Tunc enim primùm, à re ipsâ invento vocabulo, dicti fuêre, cùm ſibi ipſis, tum proximis Germanis Illyriiſque, *thi* GALLEN, ſive GALLER, & aliâ dialecto WALLER; quod voce æquipollenti vulgò dicimus *die wanderer*, Latinè *peregrinatores.* quod vocabulum mox Latini, ſuo ori accommodantes, formavêre GALLI. Græci poſteà, paullo longiùs à genuiâ voce deflectentes, dixêre ΓΑΛΑ΄ΤΑϹ. quâ equidem adpellatione perpetuò poſtmodùm ſignati fuerunt ab ipſis Galli Aſiatici, raro ΚΕΛΤΟΙ, antiquo univerſæ gentis vocabulo, nuncupati. unde firmiſſimum etiam validiſſimumque argumentum, hos veros fuiſſe Gallos, nomen à re ipsâ, id eſt à migratione, olim adeptos. Latini poſteà ſimulque Græci univerſam gentem, tam in Aſiâ, Pannoniâ,

Italiâ, atque Germaniâ, quam in antiquâ avitâque ſede inter Rhenum Pyrenæumque, Gallorum, ſive γαλατῶν adpellatione adfecerunt. Enimverò peregrinam hanc fuiſſe adpellationam, ipſi genti, Rhenum inter Pyrenæumque commoranti, inuſitatam, manifeſtiſſimo adfirmat teſtimonio Iul. Cæſar, initio mox commentarii primi, ut ſuprà dictum. ubi tertiam Galliæ Comatæ partem eos incolere tradit populos, *qui ipſorum lingvâ Celtæ, Romanorum Galli* vocabantur. Scilicet ii Celtæ, qui primi, Alpeis tranſgreſſi, Italiæ parteis occuparunt, ſuo ſibi vocabulo, recens à peregrinatione invento, GALLI dicebantur. id poſteà quum ad Romanos, quorum mox urbem ceperunt, perveniſſet, perpetuò deinceps in totâ gente, etiam ultra Alpeis, inter Pyrenæum atque Rhenum, ab his uſurpatum fuit: quum interim hi ſoli, qui Galliâ egreſſi erant, Galli adpellarentur; illi verò trans Alpeis ſuo ſibi aliquo peculiari vocabulo dicerentur. Hinc, longinquo ex Romanorum uſu, ac conſvetudine, Cæſar id tamquàm Romanum prodidit. Verùm neceſſarium fuerit, rationibus oſtendere certis, vocabulum *Galli* deductum eſſe à Celtico verbo *wallen*, quod *peregrinari* ſignificat. Germanorum lingvam curatiùs qui ſcrutetur, facilè deprehendat, multa vocabula, quæ nunc in principio habent literam W, antiquitus aliâ dialecto elata fuiſſe per G. quum autem cum ipsâ gente in alias transferrentur regiones; corruptâ inibi & commixtâ lingvâ, reſervato G, pro Germanicâ literâ W adſumsêre U. Sic antiquum Germanorum vocabulum *gerre*, quod *bellum* ſignificabat, quum in Italiam, Hiſpaniam, & Galliam, Romanorum provincias, deferretur, adſcivit literam U; uti Itali atque Hiſpani nunc etiam ſcribant *guerra*, Galli *guerre*. Id vocabulum quum apud Germanos abolitum ſit; manet tamen apud Anglos, Germanicæ originis gentem, mutato G in W, & E in A, *warre*. quod illis etiamnum *bellum ſignificat*. Germanis ſuperioribus vocabulum eſt *weiſe*, quod *morem*, ſeu *ritum* ac *modum* ſignificat: inferiores ſuâ dialecto dicunt *wiſe*; iiſdemque id literis ſcribunt Angli; pronuntiant verò ut ſuperiores Germani ſuum *weiſe*. id Italis & Hiſpanis nunc eſt *guiſa*, Gallis *guiſe*. Quas Latini *manicas* adpellabant, vel Græco vocabulo *chirotecas*, Itali dicunt *guanti*, Hiſpani *guantes*, Galli *gants*, inferiores Germani *wanten*. Italis eſt nomen proprium viri *Guglielmo*, Hiſpanis *Guillermo*, Gallis *Guillaume*; quod Græci ſcriptores, ut cap. VI oſtenſum, dixêre γιλιέρμος, γιλίελμος, & γυλίελμος. id Germanis ſuperioribus eſt *Wilhelm*, inferioribus *Willem*, Anglis *William*. Hiſpaniæ quondam populi fuêre, ubi nunc Navarræ regnum, *Vaſcones* dicti. hi, Pyrenæos monteis tranſgreſſi, à Germanis Gothis, Burgundionibus, Francis, & aliis, vocati ſunt in Galliâ *Guaſcons*, & *Gaſcons*: quod vocabulum etiam nunc eâdem regione manet. Mercurium deum antiquis Germanis dictum fuiſſe *Wodan*, & adjectâ literâ *Gwodan*, auctor eſt Paullus Diaconus, lib. I, cap. IX, rerum Langobardicarum. hinc diem Mercurii etiam hodiè inferioribus Germanis dici *Wodenſdach*, contractè *Woonſdach*, & Anglis *Wedneſday*, Veſtofalis verò *Godenſdach*; infrà, cap. XXVI, docebo. Herba eſt, tincturæ veſtium utilis atque nobilis, Latinè *iſatis* dicta. hanc Itali vocant *guado*, Galli *guede*, Germani ſuperiores *weid*, inferiores *weed*, Angli *wad*. Italis verbum eſt *guatare* (Latinè *ſpeculari* interpreteris) Gallis *guetter*. id eamdem originem habere videtur cum Anglicâ dictione *waite*, quod eſt *attendere*, ſive *intentum eſſe*. ex eodem haud dubiè fonte Germanis eſt *wacht*, id eſt, *excubiæ*; & *wachten*, id eſt, *ſpectare*, ſive *exſpectare*. Gallis *vas vadis* dicitur *garrant*: Anglis eſt *warrent*. Itali dicunt cuſtodem *guardiano*, Galli *gardien*; Anglis eſt *wardien*, & quibuſdam Germanis *wardein*. Sed ipſum Italorum verbum *guardare*, & Gallorum *garder*, id eſt, *cuſtodire*, Germanis dicitur *warten*. Galli ſi, cum aliquo ſuper aliquâ re certantes, in pignus deponant, pignus id adpellant *gageure*. eamdem rem Angli vocant *wager*; à Germanico haud dubiè verbo *wagen*, quod eſt *rem in diſcrimen ſive in caſum dare*. Galli locum, ubi cuniculi degunt, vocant *garenne*: Anglis

is eſt

is eſt *warren*. Sed ne plura vocabula hinc inde à diverſis nationibus corrogemus; Wallones hodiè atque Picardi, Gallica utraque gens, in pleriſque Gallicæ lingvæ vocabulis, incipientibus ab Gu, geminas haſce literas tranſmutant in Celticum W: dicuntque *warir*, *warder*, *wide*, & complura ad hunc modum alia, ubi ceteri Galli *guàrir*, *guarder*, *guide*. quamquàm illa duo priora plerumque hodiè Galli ſine U ſcribunt *garir*, *garder*: nec in *guide* eadem vocalis aliud valet, niſi uti genuinum literæ G ſonum, quem habet ante A, O, & U, heic quoque ante I formet. quapropter id Italicè ſcripſeris *ghide*. Ceterùm compluribus vocabulis, quæ Angli per W incipiunt, Walli quoque Britanni hodiéque G præponunt. ſic *Vičtim* inſulam, quam Angli dicunt *Wight*, Germani *Wicht*, Walli faciunt *Gwydh*: quem Cambriæ fluvium Angli dicunt *Wy*, is Wallis eſt *Gwy*: quæ urbs ejuſdem regionis Ptolemæo *Venta*, Anglis *Went*, Wallis dicitur *Gwent*: & id genus complura alia. Ad propoſitum igitur tandem uti accedamus; exemplis tot productis, manifeſtiſſimè nunc patet, GALLORUM vocabulum idem eſſe WALLORUM; quos antiquiores Celtæ dixêre *thi* GALLAR, ſive GALLON, & variante dialecto WALLON, item aliâ dialecto WALLEN: unde pars Gallorum etiamnunc ſuâ lingvâ adpellantur *Wallons*. poſteriores Germani, abjecto uno L, dixêre *Walen*. Germanobelgæ, vocalem A craſſiori pronunntiantes ſono, effecêre diphthongum AE: unde vox etiamnnm durat *Waelen*. Quod autem ad vocabulum *Wälliſchen* attinet, quâ Italos indigetant ſuperiores Germani ac Saxones: hoc quoque ex Gallorum adpellatione exortum nemo abnuerit. eſt enim derivativum à primitivo *Wallen*: quemadmodùm & Anglos plerique Germanorum derivativo vocabulo vocitant *die Engeliſchen*. Gallorum autem, ſive Wallorum nomine rectè adpellaverunt Transalpinos versùs meridiem; quia dimidium fermè Italiæ, Alpeis Apenninumque inter, Galli obſederant; Ciſalpini Romanis cognominati. Hinc etiam nunc Dani ſuâ lingvâ Italiam vocant *Valland*; quæ Germanis ſuperioribus *Wälliſch land*. Denique quùm Angli ac Saxones, Germanica utraque gens, Britanniam occupantes, lingvam incolarum adſimilem Gallorum lingvæ deprehenderent; hos quoque *Wallos* nuncuparunt. unde etiamnum reliquiæ veterum Britannorum Anglis dicũtur *Walshmen*; & regio ipſa *Wales*: quæ Roderico, epiſcopo Palentino, hiſtoriæ Hiſpanicæ parte IV, cap. XVIII, vocatur *Gales*, in his verbis: *Princeps de Gales, primogenitus regis Angliæ*. Sed hæc de GALLORUM vocabulo diſſeruiſſe ſufficiat.

Tertia Celtarum pars, in inſulis Celticæ, quando nomen BRITANNORUM, ſive BRITONUM (utrumque enim antiquis uſurpatur auctoribus) & unde adſumſerint, certiùs jam ſciri poſſe videtur. ſuprà quidpe ex etymologico Græco magno hæc produxi verba: Βρεττανοὶ, ἔθνος ἀπὸ Κελτοῦς τῆς Βρεττανοῦ θυγατρός. quæ ſanè verba quamvis ingentem, ut antè monitum, contineant errorem (non enim gentem Britannorum à Celtô Britanni filiâ, ſed à Britannâ Celtæ filiâ, ſeu Britanno filio ortam dictamque voluiſſe quoſdam antiquorum ſcriptorum, veriſimile fit) tamen conjicere ex eo licet, uni ex quinque Aſchenazis filiis natu majoribus, nomine BRITANNO, inſulas maris Celtici hereditate obveniſſe: è cujus nomine gẽs poſteà dicta fuit *thi* BRITTAN, & BRITTON, antiquis Celtarum dialectis; quod nunc per E diceremus *Britten*. Id vocabulum dein Romani ſuo ori accommodantes, fecêre BRITANNI, ſive BRITANI, & BRITONES. Inſulæ hinc quoque ipſæ dictæ *Britannicæ*, & *Britanniæ*. nam *Britannias* fuiſſe antiquis Græcorum ſcriptoribus vocatas, auctor eſt Plinius, lib. IV, cap. XVI. Ceterò filium fuiſſe Aſchenazis hunc gentis Britannicæ conditorem, non filiam, inde colligo, quòd filiis tunc diſtribuebantur terrarum hereditates, non verò filiabus; ut ex ſacrâ liquet hiſtoriâ.

Quarta quoque Celtarum pars, inter Danubium & Alpeis, mareque Adriaticum ſita, mox nomen ILLYRIORUM accepit ab ILLYRIO; ut ſuprà ex Appiani Illyricis docui. ubi equidem falſò Illyrius Celtæ traditur fuiſſe frater; quùm filius potius Celtæ, id eſt Aſchenazis ſit habendus.

Ultimi tandem Celtarum, trans Rhenum amnem, ad glacialem uſq; oceanum & Sarmatarum confinia colentes, quod peculiare nomen mox poſt Celticæ diviſionem habuerint, opido quàm difficile diſpectu eſt. Romani eos poſteà uno nomine adpellavêre GERMANOS. De his probatus in primis Romanorum ſcriptor hæc refert C. Tacitus: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ, & annalium genus eſt.) Tuiſtonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno trîs filios aſſignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur. Quidam verò licentiâ vetuſtatis plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marſos, Gambrivios, Svevos, Vandalios affirmant: èaque vera, & antiqua nomina. ceterùm Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum: quoniam qui primi Rhenum tranſgreſſi Gallos expulerint, nunc Tungri, tunc Germani vocati ſint. ita nationis nomen, non gentis, evaluiſſe paulatim; ut omnes primùm victores à victis ob metum, mox à ſe ipſis invento nomine vocarentur.* Sic legendum hunc locum, infrà lib. II, cap. XX, in Tungrorum deſcriptione bonis argumentis rationibusque apertis adſeram. Ceterùm ex dictis modò verbis, haud ita obſcuris nec dubiis, ſatis perſpicitur, vocabulum GERMANORUM ipſi genti fuiſſe peregrinum, à Gallis inventum, iisque primùm populis impoſitum, qui primi Rhenum tranſgreſſi Gallorum agros occuparunt; quod clariùs infrà, in Tungrorum deſcriptione, explicabitur. Antiquum igitur, verum, atque genuinum gentis nomen fuit aliud quoddam. Id verò fuiſſe idem, quo in hanc-uſque diem, pro variâ dialectorum ratione, inferioribus Germanis, Gallofranciæ proximis, dicuntur *de Duytſchen*, ulterioribus, quos communi nunc vocabulo Saxones nuncupamus, *de Dudſchen* & *Dudeſchen*, ſuperioribus *die Deutſchen* & *Teutſchen*, ſeptētrionalibus verò *de Tydsker*; colligere datur ex vocabulo TUISTO. iſtud quidpe nomen *Teutſch*, unà cum gentis origine, à deo ſuo *Tuiſtone* ſeſe accepiſſe, ex antiquis haud dubiè credebant carminibus Germani iſti Taciti ævo. Hujus igitur originatio diſcutienda erit; primúmque diſpiciendum, quis ille fuerit gentis noſtræ conditor, deus TUISTO. Noſtri ſæculi homines, quia terrâ editum antiqui credebant Germani, eumdem eſſe arbitrantur, vetuſtatis ratione ducti, qui divo Moſi in ſacrâ hiſtoriâ dicitur *Aſchenaz*, ſive, ut ipſi legunt, *Aſcanes*, Noachi pronepos: adpellatosque ex hujus nomine judicant primos Germanos *Tuiſcones*, quaſi, adjecto Germanicæ lingvæ articulo, *Thi Aſcanes*. Verùm, ſi ab *Aſcane* gens noſtra primùm dicta fuit *Thi Aſchanes*, ſive, quod magis Germanicè, *Thi Aſcanen*, vel *Aſchaner*; &, abjectâ per apoſtrophum articuli vocali, *Th'Aſcanen*: quæro ego, unde, aut quomodò iſta lingvæ Germanicæ ignorantia ipſis poſtmodùm nata fuerit, uti geminato articulo dixerint *thi Thaſcanen*; & tandem, uti nunc variè apud varias Germaniæ nationes viget, *die Teutſchen*, ſive *Deutſchen*, *de Duytſchen*, *de Düdeſchen*, *de Tydsker*? Ratio ſanè nulla monſtrari poterit: modusque hic τοῦ ἐτυμολογεῖν ſatis ineptus. Derivativas eſſe apud Germanos voceis, quæcumq; χαρακτηριστικάς, ſeu formativas habent literas SCH, & apud Danos, Svedosque ac Norvagios SK; nemini lingvæ Germanicæ perito ignotum eſſe poteſt. ſic Saxones dicunt *de Spaniſche rüter*, *dat Vngeriſche krygesfolk*, *dat Rômiſche ryk*, *dat hemmeliſche levend*, & id genus alia; quæ Latinè interpreteris, *Hiſpanici equites*, *Hungarici milites*, *Romanum imperium*, *cæleſtis vita*: à primitivis *Spanien*, *Vngeren*, *Room*, *Hemmel*, id eſt, *Hiſpania*, *Hungaria*, *Roma*, *cælum*. quæ ſuperiores Germani dicunt, *die Spaniſche reuter*, *das Vngeriſche Krigsfolk*, *das Rômiſche reich*, *das himmeliſche leben*: Dani & alii ſeptemtrionales, per SK, *De Spaniske rytere*, *det Vngeriske krigesfolk*, *det Romerske rige*, *det hemmelske lefnet*. Ex quibus judicare licet, Germanorum quoque vocabulum *Teutſchen*, *Deutſchen*, *Düdeſchen*, *Duytſchen*, *Tydsker*, non primitivum eſſe, ſed derivativum, id eſt, ab alio quodam vocabulo primitivo deductum: dictamque ſic gentem noſtram ad eumdem modum, ut *Itali* quoque derivativo vocabulo adpellantur Germanis citerioribus *die Wälſchen*, & *Wälliſchen*; & Danis *de Velsker*: à primitivo vocabulo gētis *Gallorum*; quos à voce antiquâ *gallen* dictos ſuprà docui. item quemadmodùm

admodùm *Anglus* vocatur *ein Engeliſcher*, & *een Engelſke*; à primitivo *Engelland*, quo ipſam terram *Angliam* notant. quin ſic etiam *Svedus* derivativo vocabulo nunc omnibus pariter ſeptemtrionalibus dicitur *een Svenſke*, à primitivo *Sven*; & *Danus* olim *Gdanſke*, nunc *Danſke*, à *Gdan*, & *Dan*; ut infrà, lib. III, cap. XL & XLI, latiùs explicabitur. ſic denique derivativo vocabulo dicunt Germani *hominem*, *ein menſch*, quaſi *menniſch*, ſive *männiſch*, & Dani *een menniſke*; illi à ſuo primitivo *man*, hi à *mand*; quorum utrumque *virum* ſignificat. Quemadmodùm igitur prædictæ voces omnes derivativæ ſunt, adjectivarum vicem, quoties uſus poſtulat, ſubeuntes; ſic vocabulum quoque *Teutſch* primitivum nullo modo cenſeri debet. quidpe eâdem ratione dicimus, adpoſitis ſubſtantivis, *ein Teutſcher man*, *eine Teutſche fraue*, *ein Teutſches roſs*; & Danicè, *een Tydske mand*, *een Tydske quinde*, *een Tydske heſt*: hoc eſt; *Germanicus vir*, *Germanica mulier*, *Germanicus equus*. At ſi hoc derivativum eſt vocabulum; quodnam ejus erit primitivum, unde id derivatum? nam à *Tuiſtone*, id eſt, ſi Germanicè vocabulum formes, à *Tuiſt*, vel *Teuſt*, derivativum foret *Tuiſtiſch*, & *Teuſtiſch*; non verò *Tuitſch*, & *Teutſch*: &, ſi literas ST tranſponas in TS, quaſi ordo eorum à malè curioſo librario turbatus eſſet, uti fiat vocabulum *Tuitſo*; jam hoc ipſum erit derivativum illud Germanicum *Tuitſch*, & *Teutſch*. Unde ſuſpicari licet, vocem hanc in omnibus Taciti exemplaribus eſſe vitiatam. Quærendum igitur aliud primitivum. Verum, genuinumque primitivum plerosq; popularium meorum facere video TEUTO: quod viri cujusdam nobilis, vel regis nomen fuiſſe arbitrantur; ex quo gens etiam, cui ille imperavit, Cimbris contermina, & quondã cum his in expeditonem profecta, TEUTONI nominati fuerint, qui nunc ſunt *Dani*. Verùm cur ab unâ hac natione, haud perinde magnâ, nec validâ (*Danicas quidpe tantùm tenuiſſe inſulas, infrà, lib.* III, *cap.* XL, *oſtendetur*) *tota illa, vaſtiſſima univerſæ Europæ, gens denominata fuerit, rationem ſatis aptam video prorſus nullam. Hoc quin imò in contrariam me fert opinionem, quòd primus ille gentis nominisque conditor, non rex, nec alîus cujusdam conditionis mortalis, ſed deus vetuſtiſſimis Germanorum creditus eſt. Proinde hujus genus nomenq; maximè inveſtigandum cenſeo. Deum hunc, quia omnium pater exiſtimabatur, primaq; univerſæ gentis origo, in primis coluiſſe Germanos, maximè credibile eſt. at *deorum maximè eos coluiſſe Mercurium, cui certis diebus humanis quoque hoſtiis litare fas habuerint*; teſtis eſt, in libro de Germaniâ, Tacitus. Mercurium autem Ægyptiis, jam antiquiſſimis illis temporibus, ΘΕῪΘ adpellatum, auctor eſt in Phædro ac Philebo Plato; & item Cicero, lib. III de naturâ deorum; Lactantius, lib. I, cap. VI. Livius quoque, lib. XXVI, *Hiſpanorum ad Carthaginem Novam memorat Mercurium* TEUTATEM. & item Lucanus, lib. I, Gallorum refert deum TEUTATEM: cui eadem ipſe tribuit, quæ Germanorum Mercurio Tacitus. Verba poëtæ hæc ſunt:

Et quibus immitis placatur ſangvine diro
Teutates, horrensque feris altaribus Heſus,
Et Taranis, Scythicæ non mitior, ara, Dianæ.

Et Gallos quoque *deûm maximè coluiſſe Mercurium, & ſe à Dite patre prognatos, ex druidum proditione prædicaſſe*, auctor eſt Cæſar, belli Gallici comment. VI. Unde & DITEM Cæſaris, eumdem fuiſſe TEUTATEM Livii ac Lucani, & qui Platoni dicitur THEUTH, omnino credibile eſt: quamquàm duos diverſos, per nominis errorem, intellexerit deos Cæſar, *Mercurium*, & *Ditem*. nam quod Cæſar, in dicto commentario, de Gallis ſcribit, quia à Dite patre prognatos ſeſe putabant, *ob eam cauſam eos ſpatia omnis temporis, non numero dierum, ſed noctium finiviſſe; & dies nataleis, & menſium, & annorum initia ſic obſervaſſe, ut noctem dies ſubſequeretur*: idem in Germanis noſtris exprimit Tacitus his verbis: *Nec dierum numerũ, ut nos, ſed noctium computant. ſic conſtituunt, ſic condicunt, nox ducere diem videtur.* Proinde unam, eamdemque utraque gens ſibi credidit eſſe originem, ab uno eodemque conditore, deo THEUTH ductã. Hujus nomen, pro multiplici dialectorũ lingvæ

Celticæ

Celticæ variatione, variè Germani Gallique pronuntiavêre, *Theath*, *Theith*, *Theoth*, *Theuth*. & abjectâ poſteriori adſpiratione, *Theat*, *Theit*, *Theot*, *Theut*. vel etiam primâ, *Teath*, *Teith*, *Teoth*, *Teuth*. vel utrâque, *Teat*, *Teit*, *Teot*, *Teut*. item, *Thiath*, *Thieth*, *Thioth*, *Thiuth*: &, *Thiat*, *Thiet*, *Thiot*, *Thiut*: &, *Tiat*, *Tiet*, *Tiot*, *Tiut*. dein Θ converſo in adfine Δ, *Dead*, *Deid*, *Deod*, *Deud*: & poſteriore D cõverſo in T, *Deat*, *Deit*, *Deot*, *Deut*. item *Diad*, *Died*, *Diod*, *Diud*: & *Diat*, *Diet*, *Diot*, *Diut*. item *Dued*, *Duid*; & *Duet*, *Duit*. ex quibus omnibus varia poſtmodùm nomina propria, virorum pariter ac feminarum, maximè tamen virorum fuêre conſtructa; quorum exempla paſſim, cùm apud poſterioris ſæculi rerum Germanicarum ſcriptores, tùm apud antiquos Græcorum Romanorumque auctores, perſcripta reperiuntur. Ex hac multiplici vocabuli THEUTH variatione, facilè Cæſar hoc vel illud pro DITIS nomine arripere potuit. apud Tacitum, librariorum lapſu, ſive incuria, pro voce TUITONEM, vel TEUTONEM, ſcriptum eſſe *Tuiſtonem*, hinc certus ſum.

At quis hic tandem fuit deus Mercurius, antiquis ſimul Ægyptiis, ſimulque Celtis THEUTH adpellatus: à quo originem ſe ducere Celtæ noſtri prædicarunt? nam, de illo communi omnium reliquorum deorum nũtio, quæ veteres Græci pariter & Latini poëtæ, aliique auctores narrant, meras eſſe fabulas, putidaque nugarum figmenta; ſacri jam dudum nos docuerunt codices. Communem, omniumque primum fuiſſe univerſarum gentium deum, patet quammaximè ex eo, quòd nomen ejus non modò ad Ægyptios, & longiſſimè ab his diſſitos Celtas, ſed ad Græcos quoque atque Latinos pervênit. nam Græci idem vocabulum ſuâ lingvâ dixêre ΘΕΟ῍Σ, levi literarum ΤΘ in ΟΣ mutatione; quod illi maximè norunt, quibus vera ac germana literæ Θ vis ſatis cognita: unde etiam primum Θ Dores ac Lacones mutarunt in Σ, pro ΘΕΟ῍Σ dicentes ΣΕΟ῍Σ. *Sed iidem Græci idem vocabulum* ΘΕΥ῍Θ, *aliis dialectis dixêre* Ζεὺς, & Δεὺς· *de quibus plura infrà, cap.* XXVI, *dicentur.* unde Latini etiam habuêre ſuum vocabulum DEUS. Communis igitur hic atque omnium primus quum fuerit univerſorum mortalium Deus; nullus certè alius fuit, quàm quem ſacrata nobis Moſis oſtendunt monumenta, cœli terræque & omnium conditarum in iis rerum conditorem: quem, ſub tribus perſonis, PATRIS, FILII, ac SPIRITUS SANCTI, unum verum æternumque Deum agnoſcimus atque veneramur. *Celebrant*, inquit auctor noſter, *carminibus antiquis Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque.* Quæ ſanè verba, haud parum obſcura, magna etiam noſtri ævi ingenia variè ac miſerè hactenus torſerunt: quum interim tot commentatores nil niſi meras inde produxerint Chimæras. Quapropter operæ ac laboris fuerit pretium, paullo curatiùs ea hoc loco illuſtraſſe; quò verus tandem eorum atque genuinus ſenſus conſtet.

Ab ſupremo igitur æternoque illo numine quum ſtatuto tempore cœlum & terra, mariaque, & quidquid in iis continetur, ex nihilo, primusque deinde homo è terrâ conditus fuiſſet; famâ ejus rei atque memoriâ ad poſteros mortaleis, veluti per manuum traditiones, à patribus in filios devolutâ; longinquâ verò tandem ſæculorum extenſione penitus, ut fieri ſolet, obſcuratâ: quæque gens, ut reliquas antiquitate antecellere ipſa voluit, primam ſui corporis originem, primumque conditorem terrâ editum prædicavit: cujus rei teſtis unus inſtar omnium fuerit Diodorus Siculus, in lib. I, his verbis: περὶ δὲ τῆς τοῦ γένους ἀρχαιότητος οὐ μόνον ἀμφισβητοῦσιν Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν βαρβάρων, ἑαυτοὺς αὐτόχθονας λέγοντες, καὶ πρώτους τῶν ἁπάντων ἀνθρώπων εὑρετὰς γενέσθαι τῶν ἐν τῷ βίῳ χρησίμων, καὶ τὰς γενομένας παρ' αὐτοῖς πράξεις ἐκ πλείστων χρόνων ἀναγραφῆς ἠξιῶσθαι. Hoc eſt: *De gentis verò vetuſtate non modò Græci, ſed & barbarorum multi contendunt; ſe indigenas eſſe adfirmantes, & omnium mortalium primos vitæ commoditatum inventores; res inſuper apud ſe geſtas à plurimis inde ſæculis literarum monimenta promeruiſſe jactitantes.* Idem à noſtris quoque majoribus factum colligunt viri docti. At ego, priſcos Germanos, licet non certiſſima, multo tamen certiora, quàm reliquas genteis

omnes

omnes (excepto uno Dei populo Hebræis) de origine ac conditore ſuo ſciviſſe adſeveraverim. quod ex Taciti ſimul, profani ſcriptoris, ſimulque Moſis, ſacratiſſimi apud Hebræos Dei miniſtri, monumentis adſerere paucis conabor. Ab Noacho igitur, qui de condito à ſupremo numine mundo, primoq; mortalium Adamo, notitiam ſine cõtroverſiâ habuit, quum filius ejus Japhetus, & à Japheto Gomerus, à Gomero Aſchenazes modũ creati orbis, primique hominis, acceptum poſteris ſuis tradidiſſent; tandem Germani terrâ quidẽ editam, id eſt, è terrâ factam primã gentis ſuæ originẽ rectè crediderunt: is enim fuit ADAMUS, omnium mortalium primus pater. rectè item, quòd deum fuiſſe primum gentis conditorem putarunt: nam Deus Adamum unà cum reliquo orbe condidit; ex quo per generationum ſeriem Noachus, & ex Noacho Aſchenazes, omnium Celtarum parens. nomen quoq; THEUT haud perperam primo conditori tribuerunt: hoc quidpe ſupremo illi æternoque numini antiquiſſimum apud genteis fuiſſe nomen, ſuprà oſtendi. In eo autem, propter immenſam temporis remotiſſimi obſcuritatem, longiùs aberrarunt, quòd non primum hominẽ, gentis ſuæ originem, ſed ipſum Deum, à quo homo originem invênit, terrâ editũ crediderũt. At in eo iterum haud falſi fuêre, quòd MANNUM, alterum illum gentis ſuæ conditorem, filium fuiſſe crediderunt THEUT, id eſt, DEI. namq; Adamus eo ipſo patrem habuit omnium rerum creatorem Deum, quia ab eo conditus, ſive ex terrâ formatus fuit; animâ ſibi à ſpiritu illius inflatâ; teſte Moſe in libro geneſeos, cap. II, ver. VII, his verbis: *Finxit Iehova Deus hominẽ de pulvere terræ; ſufflavitq; in nareis ejus habitum vitæ. ſic factus eſt homo anima vivens.* Unde etiam divus Lucas, euangelicæ hiſtoriæ cap. III, ubi genealogiam Jeſu Chriſti ab Adamo deducit, tandem in hæc verba finit: τοῦ Ἐνὼς, τοῦ Σὴθ, τοῦ Ἀδὰμ, τοῦ Θεοῦ· id eſt; *qui fuit filius Enos, qui fuit Sethi, qui fuit Adami, qui fuit Dei.* Vocabulum verò ADAM, Hebræis atque Turcis nihil aliud ſignificat, quàm *hominem.* unde etiam à divo Moſe, in dicto libro, cap. V, ver. II, tam mari, quàm feminæ, primis noſtris parentibus, tribuitur, his verbis: *Marem ac feminam creavit eos; ac benedixit eis; vocavitque nomen eorum Adam.* Noſtrâ autem lingvâ *virum* dicimus MAN. unde derivativa illa, ut antè oſtenſum, vox promanavit *männiſch*; quâ ceu primitivâ, vel ſubſtantivâ utimur, quando *hominem* indicare volumus. antiquis verò Germanis ipſum MAN notavit hominem. Nec Germanorum id ſolummodò antiquitus fuiſſe vocabulum, ſed aliarum etiam gentium, inde patet, quod Ægyptii quoq; *Adamum* vocarunt MAN, & MEN; ut infrà, cap. XXIII, oſtẽdetur, & *virum* inſuper dixère *manoſch*; quem Sarmatica gens Poloni *mąż*; quod vocabulũ Germanicis ſcripſeris literis *monſch.* unde reliqui Sarmatæ ſuam quiq; formavêre dialectũ, Bojohæmi *muż*, Luſatii *muſch*, Slavones *moſch*, & quos Dalmatas vulgus Latinè loquentium vocat, *muux.* Quin ex eâdem origine Latinorum quoq; profluxiſſe MAS, dubitare poſt tot variarum gentiũ exempla jam minùs licet. Bojohæmorum autem *muż*, & Polonorum *mąż* prodiiſſe ex MAN, liquet ex eo, quòd Bojohæmis *maritus* vocetur *menżel*, & *uxor manżelka*: Polonis verò *maſculinum męski*, & *maſculum mężny.* quorum illud Germanicis literis ſcripſeris *menski*; hoc, propter literæ *ż* proprietatem, vix expreſſeris. valet quidpe ea litera idem, quod apud Gallos & Italos G ante E, vel I. Bojohæmorum verò *manżel* & *manżelka*, tranſpoſitone quâdam literarum Poloni dicunt *małżonek*, & *małżonká.* MANNUS igitur iſte Germanorum nullus alius fuit, quàm qui à Moſe nobis indicatur ADAMUS; primus mortalium omnium pater, ipſe à Deo ex terrâ editus, vel conditus. Adamus autem prima veraque gentis Germanorum fuit origo; quia ab Adamo deſcendit Noachus, ab Noacho Aſchenazes; ab hoc tandem omnes prognati fuêre CELTÆ, quorum pars maxima GERMANI; ut ſuprà ſatis ſuperque demonſtratum eſt.

Sed alius jam heic, in iiſdem carminibus, ingens deprehẽditur error, veræque circa Adami poſteros hiſtoriæ mira confuſio. *Manno*, inquit noſter, *tris filios aſſignãt; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur.* Quomodò Manno, id eſt, Adamo treis adſignaverint Germani filios,

filios, haud facilè ego diſpicio: niſi treis eos intelligas, qui in ſacrâ hiſtoriâ ſoli nominantur, *Caïnus, Abelus, Sethus.* Verùm hoc tamen haud ſatis placet. Alios ego treis oſtendam, de quibus noſtri illi majores quaſi per nebulam nonnihil acceperant. Scilicet, quum ex majorum ſuorum traditione primi Germani accepiſſent, omne genus humanum univerſali terrarum inundatione quondam penitus periiſſe, præter unum Noachum cum tribus filiis ſuis, *Schemo, Iapheto,* & *Chamo*, cumque ſuâ & filiorum uxoribus; Noachum crediderunt eſſe Adamum, id eſt, ut ipſi vocabant, Mannum; hujusque treis filios, qui erant Noachi: quumque à prædictis tribus Noachi filiis totus terrarum orbis, poſt inundationem in treis divideretur partes, quod ſuprà oſtenſum: Germaniam ſuam ita diviſam fuiſſe initio à Manni putarunt tribus filiis; quibus ipſi nomina tribuebant, *Iſtævonis, Ingævonis, Herminonis.* Quâ in re quamquàm variè erraverint, tamen hoc deprehenditur verum, quòd Noacho tres fuerunt filii, à quibus orbis terrarum in treis partes diviſus: quódque ab horum uno Japheto Gomerus, à Gomero Aſchenazes, prognati: quorum hic tandem verus omnium fuit Celtarum pater; quorum maxima pars Germani. neque illud de *Iſtævonis, Ingævonis*, & *Hermionis* nominibus prorſus vanum; ut mox oſtendam. Ceterò Aſchenazes, quum complures ei forent filii, nepotesque ac pronepotes; quinque filiis, ut antè dictum, natu majoribus, univerſam diviſiſſe videtur CELTICAM, ab ſe uno anteà, jam inde à primo ex Aſiâ adventu, rectam. Horum quæ fuerint nomina, diſpicere nuſquàm datur. Ei tamen, cui obvênit GERMANIA, *Mannum* jam alio, omnium maximo, crediderunt errore poſteriores Germani; ſi Tacitus vera ex carminibus eorum retulit. Sed quocumque nomine fuerit; quum ipſe quoque complureis haberet filios ac nepoteis; natu majoribus aliquot univerſam diſtribuit Germaniam: quorum treis fuiſſe, *Iſtævonem, Ingævonem, Herminonem*, antiquis iſtis traditum fuit carminibus. Quod ut erroris plenum jam anteà ex ſupradictis rationibus adparuit; ſic falſum ex eo quoque perſpicitur, quòd tria iſta Germanorum nomina, *Iſtævonum, Ingævonum*, & *Herminonum*, non omnem occupaverunt Germaniam; ut ex antiquis ſcriptorum monimentis, quæ ſuo loco atque ordine citabuntur, liquidò patebit. Hinc denique ſequutum eſt id, quod Tacitus eodem loco ſcribit his verbis: *Quidam autem, licentiâ vetuſtatis, plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marſos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, affirmant: eaque vera, & antiqua nomina.* Nempe, qui talia adfirmabant, non ipſi erant Germani; ut quidam interpretantur: ſed Romanorum quidam ſcriptores, res Germanicas ſcripto prodentes; in quibus T. Livius & C. Plinius vel primi. Nam illi, quibus nullus, ut infrà oſtendetur, literarum uſus, nulla notitia; unde contra antiquorum carminum, à majoribus compoſitorum, fidem talia adfirmarent? Romani igitur, quum ex longinquâ bellorum conſvetudine ab ipſis Germanis didiciſſent, *Marſos, Svevos, Vandalios, Gambrivios*, antiquas eſſe genteis; non modò Mannum ex deo Tuitone, ſed plureis eſſe genitos finxerunt; de quorum nominibus gentes iſtæ adpellationes ſuas accepiſſent. Plinius, lib. IV, cap. XIV, quinque in univerſum Germanorum facit genera; *Vindilos, Ingævones, Iſtævones, Hermiones,* & *Peucinos*, quos & *Baſtarnas* vocabant. Horum fortè ſingulis genus nomenque dediſſe plureis iſtos deo ortos filios, tradiderunt alii. Tot fuiſſe re verâ Germanorum genera, ſuo loco ſatis clarè patebit. Ceterùm antiqui illi Germani quia in tot rebus aliis, circa originem ſuam, haud prorſus vani aut falſi fuêre; probabile eſt, potuiſſe eos quoque de *Iſtævone, Ingævone*, ac *Hermione* vera quædam prodidiſſe. nam regionum partitiones quomodò à filiis poſt mortem parentum factæ, pluresque filiorum principatus ex uno patris imperio nati fuerint, partim ſuprà oſtenſum eſt, partim infrà, cap. XXXVII, oſtendetur.

Atque hæc vera veterum iſtorum gentis noſtræ carminum ſolidaque eſt explicatio: in quibus quantum majores noſtri erraverint, liquidò jam adparet. ni tamen fortè, Taciti potiùs hunc fuiſſe errorem, ex malo carminum Germanicorum intellectu natum, ſuſpiceris: rectéque de vero æternoque

Deo,

Deo, mundi creatore, primique hominis conditore, majores noſtros & ſenſiſſe & carminibus ceciniſſe exiſtimes. quâ de re plura infrà, ubi de diis & theologiâ veterum Germanorum agemus. Id verò vel maximo heic nobis validiſſimoque fuerit argumento; quia tam veram de vero numine, primoque ejus nomine THEUTH, item de mundi creatione, de primi hominis è terrâ formatione, de hujus item nomine MAN, quod idem eſt ADAM, famam, carminumque monimenta primi Germanorum habuerunt; gentem noſtram non poſterioribus demum, poſt diluvium diviſionemque lingvarum, ſæculis vel ex Græciâ, vel ex Perſiâ, vel aliunde primam duxiſſe originem; ſed mox ab ipſâ lingvarum diviſione, gentiumque diſperſione, apud ædificationem urbis Babylonicæ factâ, per Aſchenazen, Noachi pronepotem, unà cum novâ lingvâ in eam Europæ partem fuiſſe deductam, quæ poſteà CELTICA dicta fuit: quod jam anteà compluribus aliis demonſtraveram documentis. unde verè illud Taciti, in dicto libro de Germaniâ: *Ipſe eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos, propriam, & ſinceram, & tantùm ſui ſimilem gentem exſtitiſſe arbitrantur.*

Ceterùm poſteri Aſchenazis tam ſanctè, tamq; religiosè ſemper antiquum illud ſupremi numinis nomen THEUTH in Mercurii ſui numine coluerunt, uti frequentia ſibi ex eo imponerent nomina; maximè Germani, atque Galli; magis tamen Germani; uti antè dictum eſt. Ab eodem igitur nomine THEUTH, univerſam quoq; gentem noſtram Germanorum adpellationem derivativam accepiſſe, poſt tot diſertiſſima documenta dubium eſſe haud poteſt. Eâ autem adpellatione variè, pro multiplici dialectorum variatione, dicti fuêre, *thi Theuthiſchon* (nam antiqui illi CELTÆ plerumq; in ON formarunt, quæ noſtrum ſæculum in EN) *Theutiſchon, Teutiſchon, Teudiſchon, Deutiſchon, Deudiſchon:* & conſimili ratione, *Theathiſchon, Theatiſchon, Teatiſchon, Theadiſchon, Deatiſchō, Deadiſchon;* itē *Theithiſcon, Theitiſchon, Teitiſchon, Theidiſchon, Deitiſchon, Deidiſchon.* item *Theothiſchon, Theotiſchon, Teotiſchon, Teodiſchon, Deotiſchon, Deodiſchon.* item *Thuetiſchon, Thuetiſchon, Tuetiſchon, Thuediſchon, Duetiſchon, Duediſchon.* & denique *Thuithiſchon, Thuitiſchon, Tuitiſchon, Tuidiſchon, Duitiſchon, Duidiſchon.* Ex his antiquiſſimis natæ ſunt eæ gētis noſtræ adpellationes, quæ partim in antiquis monumentis reperiuntur, partim hodiè cùm apud ipſam gentem, tùm apud exteras nationes in uſu habentur. In antiquis ſcriptis ſunt iſtæ: TUITISCUS; in quadam transactionis chartâ, Caroli Calvi temporibus conſcriptâ: quæ exſtat in tomo III rerum Alamannicarum, à Goldaſto editarum. Atque huic voci conformem ſcripſit Tacitus, in Germaniâ ſuâ, vocē TUITONEM: quam à Rheni accolis inferioribus fortè habuit, quum procurator provinciæ Galliæ Belgicæ prope ipſe ageret: vel etiam à Batavis Germanis, ejuſdem tractus circa divortia Rheni incolis, cuſtodiam corporū imperatorum Romæ agentibus. nam hodiéque ejuſdem regionis incolæ Germanos ſuâ dialecto vocant *de Duitſchen*; ut ſuprà dictū. Hanc verò vocem ineptiſſimus quidam nugator corrupit in TUISCONEM; uti hinc gentis nomen formaret, vel formandum innueret. cujus tāta poſtmodùm evaluit auctoritas, uti in omnibus pariter Taciti exemplaribus, pro vero illo vocabulo, vitiatam hanc vocē perſcribere haud dubitatum ſit. Ceterùm THEODISCUS eſt in epiſtolâ quadam Rudeperti, magiſtri S. Galli, in rer. Alamannic. tomi II parte I; item in gloſſariis Latinotheodiſcis manuſcriptis. in quorū quibuſdam & THEOTISCUS reperitur. THEODISCUS eſt in libro euangeliorum, ab Otfrido Wiſſenburgienſi in *Teodiſcam*, id eſt, Germanicam lingvam verſo. Hodiè gens noſtra ab Italis variè pro dialectorum variatione dicitur, *Tadeſchi, Tedeſchi, Tideſchi, Todeſchi, Tudeſchi.* ubi tamen CH valet K: ideóque in ſingulari numero eſt C purum, *Todeſco*, & ſic in reliquis. Hiſpani quoq; vocāt nos *Todeſcos.* Ipſa gens noſtra, abjectâ nunc vocabuli I, quæ erat in ſecundâ ſyllabâ vocis *Teutiſchon* (quod in *menſch* quoq; factum ex *männiſch*, ſuprà notavi) diſſyllabon faciūt, Germani ſuperiores *Teutſchen*, & *Deutſchen*; inferiores, circa Rheni divortia atque oſtia Francogallis proximi, *Duitſchen*, vel *Duytſchen*; Saxones

Düdſchen, & nonnumquàm *Düdeſchen*; ſeptemtrionales *Tydsker*. Ex his jam univerſis haud ineptum Latino ori formaveris vocabulum TEUTISCI; vel, retêtis adſpirationibus, THEUTHISCI. quidpe hoc & antiquiſſimæ adpellationi, quæ fuit ex voce Θεὺθ *Theuthiſchen*, ſimulq; hodierno nomini *Teutſchen* quamproximè cõgruit: nec ita multũ diſcrepat à ſuperioris ſæculi vocabulis, *Theodiſci*, ſive *Teodiſci*, & *Tuitiſci*. Vel ipſos quondã Romanos atq; Græcos ſic formaturos fuiſſe, ni apud eos *Germanorũ* vocabulum, à Gallis inventum, gentiq; noſtræ impoſitum, obtinuiſſet; patet ex ſimilibus Celticarum gentium adpellationibus, *Scordiſci*, *Tauriſci*, *Araviſci*, *Nariſci*, *Cheriſci*, *Cariſci*: quos ſic dictos derivativis vocabulis à primitivis certarũ rerum nominibus, ſuprà dixi. Idem Teutiſcorum vocabulum rectè quoq; formaveris TEUTISCONES: ſic namque *Gothones* quoq; dicti ſunt Tacito, & aliis, Germaniæ populi, à patrio nomine *Gothon*; qui poſterioribus ſcriptoribus *Gothi*; ipſis Germanis *Gothen*. ſic *Friſiones*, ab antiquo *Friſon*, nunc *Friſen*, Tacito, Plinio, Ptolemæo, & aliis *Friſii*. ſic item, qui nunc *Sachſen*, & *Saxen*, Ptolemæo, & aliis dicuntur *Saxones*, ab antiquo *Sachſon*, vel *Saxon*. ſic *Francones*, antiquioribus *Franci* dicti, à *Frankon*, qui nunc *Franken*. Sic qui nunc *Svedi*, Germanis *Sweden*, ſibi ipſis *Svenske*, quondam *Sveon*, Eginharto atq; Helmoldo *Sveones*, Tacito *Sviones*. ſic denique, qui olim ſibi ipſis *thi Theuton*, quaſi *die Theuten*, Latinis, Græcisque *Teutones*, & *Teutoni*. Atenim quia iſthæc formatio in ON haud ampliùs apud nos in uſu eſt, minúsque *Teodiſcorum*, ac *Tuiſcorum* vocabulis convenit; placet magis illud TEUTISCI, ſive THEUTISCI. Ab his rectè jam formaveris ipſius terræ nomen TEUTISCIA, ſive THEUTISCIA: quemadmodùm à *Thuſcis* Latinis factum eſt regionis nomen *Thuſcia*.

Ceterùm ex ſupradictis ſatis clarè jam liquet, univerſam Germanorum gentem non à *Tentonis*, ſive *Teutonibus* populis, Danicas quondã colentibus inſulas, vel ab horum rege *Teutone*; ſed ab ipſius Dei, omnium rerũ conditoris, antiquo nomine *Theuth*, *Theutiſcorum* accepiſſe adpellationem. Quocirca etiam perperã, parumque propriè, tùm ſuperiorum ſæculorum, tùm noſtræ tempeſtatis homines *Teutonicè*, id eſt, *Teutonicâ lingvâ* aliquem loqui vel ſcribere dixerunt, quum Germanicam in cõmune lingvam intelligerent. quidpe *Teutonicè loqui*, propriè dictum fuerit quod eſt *Teutonicâ uti dialecto*: quæ, Danicis tãtùm inſulis propria, à ceteris Germanorum dialectis, quarum infinitus ferè numerus, ut ſuprà oſtenſum, planè diverſa fuit. Proinde, ſi patrii te vocabuli tenet amor; peregrinumque illud GERMANORUM vocabulum aſpernaris: rectiùs dixeris TEUTISCÈ loqui vel ſcribere; uti auctor ille chartæ tranſactoriæ dixit *Tuitiſcè*.

Haud minùs tamen una ſingularis natio *Teutonum*, ſeu *Teutonorum*, nomen ſuum traxit ex Dei vocabulo THEUT, quàm aut univerſa Theutiſcorum gens, aut ſinguli etiam, ac privi homines; de quorum nominibus, ex *Theut* conſtructis, ſuprà notavi. Quin ſingulorum etiam virorum nomen propriũ fuiſſe ipſius Dei vocabulum *Theat*, *Theit*, *Theot*, *Theut*, *Thiat*, *Thiet*, *Thiot*, & alia, quæ ex his variantur; patet tùm ex eo nominũ propriorum, quibus Germani quondã uſi ſunt, catalogo, quem Goldaſtus edidit, in primâ parte tomi ſecundi rerũ Alamannicarum, tùm ex aliis rerum Germanicarũ ſcriptoribus. Nam *Theudo*, Gothorum rex, memoratur Iſidoro, in chronico Gothorum; & Gregorio Turonenſi, lib. II, cap. VII. item Hepidanno, in annalibus Alamannicis. *Theudo* quoq; eſt Bajoariorum gentis dux Paullo Diacono, lib. VI, cap. XVI. & *Theudus* rex Gothorum in Hiſpaniâ, Iſidoro in dicto chronico: qui *Theuda* eſt Gregorio, lib. III, cap. XXX. abbas item eſt monaſterii Sanctogallẽſis, dicto Hepidanno in annalibus, & Ekkehardo juniori in hiſtoriâ dicti monaſterii, & antiquis tabulis, nomine variante pro dialectorum ratione, *Thiato*, *Thieto*, *Thioto*. quæ cuncta idem valent quod vox *Theuto*; unde Danicarum inſularum incolæ dicti fuêre *Theutones*, & ſine adſpiratione *Teutones*; aliâque formatione *Teutoni*. Sed de his plura ſuo loco.

De originatione igitur vocabuli TEUTISCORUM hæc dicta ſufficiant. De tempore, quando id primùm gens noſtra adſumſerit, nihil certi habeo quod adfirmem. Multis antè annis, vel etiam ſæculis, quàm Romani, Julii Cæſaris

ductu

ductu Rhenum tranſgreſſi, Teutiſcos ſuis in ſedibus noſſe cœperunt, in uſu id apud eos fuiſſe, colligere datur ex carminibus illis antiquis, quibus *Tuitonis* Dei, & item gentis haud dubiè *Teutiſcorum* nomen gens ipſa celebrabat, Ulpio Trajano Romanis imperitante.

CAP. X.

Theutiſcorum nomen peregrinum GERMANI*, quando primùm inventum. item falſæ quorumdam opiniones, qui Germanos Gallorum etiam, & Gallos Germanorum vocabulo Romanis adpellatos adfirmant, diligentiùs refutantur.*

OSTENSA hactenus, ſummâ, quantum fieri potuit, cum diligentiâ ſtudioque, gentis juxta ac nominis THEUTISCORUM verâ origine, rerum ordo poſtulare videbatur, uti alterum quoque illud nomen, quo ſemper Romani, nonnumquàm etiam Græci, gentem eamdem peculiariter adpellavêre GERMANOS, penitùs introſpiceretur; quia hoc unum ex antiquorum auctorum monimentis in reliquo opere noſtro citare licebit; Theutiſcorum nomine apud neminem neque Latinum, neque Græcum ſcriptorem exſtante. Verùm quia diſſertatio hæc paullo eſt abſtruſior, nec facilè ante expoſitionem quorumdam Germaniæ populorum tractari poteſt; liceat in præſens, potiori difficiliorique ejus parte in commodiorem locum ſepoſitâ, heic ſaltem, quibus *id* primùm temporibus in gente enatum, uſurpatumque *fuerit, indicare*.

Auctor igitur noſter, in libro de Germaniâ; *Celebrant*, inquit, *carminibus antiquis, Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno trîs filios aſſignant, è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetuſtatis, plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marſos, Gambrivios, Suevos, Vandalios, affirmant: eaque vera, & antiqua nomina. ceterùm Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum: quoniam qui primi Rhenum tranſgreſſi Gallos expulerint, nunc Tungri, tunc Germani vocati ſint. ita nationis nomen, non gentis, evaluiſſe paulatim, ut omnes primùm à victis ob metum, mox à ſe ipſis invento nomine vocarentur.* De iis, qui primi Germanorum Rhenum, Galliæ Germaniæque terminum, transgreſſi Gallos agris expulerunt, ſic Jul. Cæſar, belli Gallici comment. II: *Quum Cæſar ab his* Rhemis, Belgicâ gente, *quæreret, quæ civitates, quantæque in armis eſſent, & quid in bello poſſent; ſic reperiebat: Pleroſque Belgas eſſe ortos à Germanis; Rhenumque antiquitus tranſductos, propter loci fertilitatem ibi conſediſſe, Gallosque, qui ea loca incolerent, expuliſſe.* En, jam Cæſaris ævo Rheni Belgæ teſtati ſunt, primos Germanos *antiquitus* Rhenum tranſiſſe. nomen igitur etiam *Germanorum* jam tunc erat inter eos antiquum. proinde vocem *nuper*, apud Tacitum, non tamquàm ipſius auctoris ævo comparatam accipias neceſſe eſt; ſed ratione *antiquorum* illorum *nominum, Marſorum, Gambriviorum, Suevorum, Vandaliorum*: quibus poſtremò *additum* à Gallis (ut infra ſuo loco latiùs oſtendetur) *vocabulum Germanorum*. Tempus autem migrationis Germanorum, trajecto Rheno, in Gallorum agros, partim ex jam dictis auctoribus, partim ex T. Livio colligere licet. Gallos quidpe quondam, Rhenum tranſgreſſos, quædam Germaniæ obſediſſe loca, quum adhuc Germanos virtute præſtarent, auctor eſt Cæſar in belli Gallici comment. VI; &, Cæſarem ſequutus, Tacitus in libro de Germaniâ. factum id Tarquinio Priſco Romæ regnante, auctor eſt Livius lib. V; ut fuſiùs omnia, ſuo loco atque ordine, deducentur. medium Tarquinii regnum incidit in annum mundi IIICIↃ CCCLIII. primum cum Belgis bellum geſſit Cæſar P. Lentulo, Q. Metello Coss. id eſt, anno mundi IIICICIↃCCCCXCIV. inter

hunc annum, & illum, circa quem Gallos Rhenum tranſiſſe dixi, anni intercedunt ɪↄxʟɪ. medio hoc annorum ſpatio, id eſt, circa annum mundi ɪɪɪ cɪↄ ɪↄ c xxɪv, ſi fortè primi Germanorum in Galliam tranſgreſſi fuerunt; anni erunt hinc ad primum bellum Belgicum cclxx. cui temporis intervallo commodè aptéque jam cõveniet vox illa *antiquitus*; id eſt, ante annos cçlxx. Quòd ſi verò minus etiam ſpatium Gallis concedendum putes, quo, poſt ſuorum in Germaniam tranſmigrationem, pacatè ſuos in Galliâ agros coluerint; magis etiam congruet vox *antiquitus*. Atque hæc prima fuit Germanorum nominis origo: quod primùm à Gallis in Galliâ, in eis Teutiſcis, qui primi Rhenum transgreſſi fuere, dein verò in Tranſrhenanis quoque omnibus uſurpatum fuit. A Gallis id poſtmodùm habuêre Romani, à Romanis Græci: ut fuſiùs infrà, in Tungrorum deſcriptione, unà cum verâ vocis etymologiâ, oſtendam. nam Tungri id nominis tulere primi.

Ceterùm error quidam circa Germanorum adpellationem vel turpiſſimus apud quoſdam, etiam doctiſſimos viros, penè invaluit; quem ſilentio heic præteriiſſe fuerit nefas. Germanos, ajunt, quondam Gallorum etiam nomine à Romanis adpellatos; quemadmodùm Celtas promiſcuè utramq; gentem dixêre Græci. Id ego planè abnuo. Argumenta illorum diſcutere liceat; quò veritas dilucidior adpareat. Volaterrani verba, initio libri ɪɪɪ geographicorũ, hæc ſunt: *Gallos omneis & Germanos, uno vocabulo veteres Græci Celtas, Romani Gallos appellabant. nam & Germaniam Comatam Galliam dicebant. Poſtquàm verò Rhenum tranſiêre, inque Gallorum finibus conſtitêre; ab initâ quadam affinitate Latini Germanos vocavêre: Gallos deinde Græci ab Herculis filio. Hercules enim, ut ſcribit Diodorus lib.* v, *devicto Geryone, in Galliam veniens, Alexiam condidit civitatem: ac è virginis cujuſdam ejus loci complexu Galaten genuit; qui regnum obtinens incolis nomen dedit*. Auctorem, qui Germanos, antequàm hoc ipſorum nomen Jul. Cæſar retulit, Gallorum nomine adpellaverit, Volaterranus oſtenderit prorſus nullum. Germaniam item Comatam Galliam, quod ait, Romanis dictam, antequàm Germani Rhenum tranſierint, id ego demiror, unde habuerit. Belgicæ, quæ pars Galliæ Comatæ, partem Romanis Germaniam vocitatam fuiſſe Ciſrhenanam, haud equidem ignoro. at id factum conſtat, poſtquàm Romani citeriori Rheni ripâ, & omni Galliâ potiti ſunt. Hoc autem nihil ad Gallorum nomen. Germanorum vocabulum non à Romanis, ſed à Gallis inventum fuiſſe, Germanorumque gentibus inditum, ſuo loco ſatis firmis demonſtrabo argumentis. Volaterranus verò haud facilè mihi perſuaſerit, notum fuiſſe Romanis Germanorum in Galliam tranſitum, ipſo tranſitus tempore, vel paullo pòſt; uti tunc ſtatim id nominis genti impoſuerint. Quin ipſe Cæſar in belli Gallici comment. ɪɪ, teſtatur diſertè, ut antè relatum, *à Rhemis* demum *Belgis ſe reperiſſe, pleroſque Belgas eſſe ortos à Germanis, Rhenumq; antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi conſediſſe*. Hinc Cicero quoque, in oratione de provinciis conſularibus; *Cum acerrimis*, inquit, *nationibus, & maximis, Germanorum & Helvetiorum, prœliis feliciſſimè decertavit Cæſar: ceteras conterruit, compulit, domuit, imperio populi Romani parêre aſſuefecit: &, quas regiones, quasque genteis nullæ nobis anteà literæ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noſter imperator, noſterque exercitus, & populi Romani arma peragrarunt*. Germanos Rhenum tranſiſſe, antequàm Hercules Galaten in Galliâ progenuerat, id quibus documentis auctorumve teſtimoniis probari queat, viderint alii. nobis hæc χρονολογία haud placet. Gallos vel multis ſæculis poſt Herculis per Galliam tranſitum (ſi tranſiſſe fabulis credimus) hoc nomine adpellatos, apertè docet Pauſanias, in Atticis, his verbis: ὀψὲ δὲ ποτὲ αὐτοὺς καλεῖσθαι Γαλάτας ἐξενίκησε· Κελτοὶ γὰρ κατά τε σφᾶς τὸ ἀρχαῖον, καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ὠνομάζοντο. id eſt: *Galli uti adpellarentur, poſtremò denique receptum eſt. nam Celtæ antiquitus cum ſibi ipſis, tum aliis vocati ſunt*. At magnum opinionis ſuæ auctorem habuit Volaterranus Diodorum Siculum; qui in prædicto libro conjunctim Germanos ſimul atque Gallos ſub uno Γαλατίας, id eſt, *Galliæ* vocabulo pluribus verbis deſcribit: quin

quin hæc inſuper ad finem adſcribit verba; Χρήσιμον δ᾽ ἐστὶ διορίσαι τὸ παρὰ πολλοῖς ἀγνοούμενον. τοὺς γὰρ ὑπὲρ Μασσαλίας κατοικοῦντας ἐν τῷ μεσογείῳ, καὶ τοὺς περὶ τὰς Ἄλπεις, ἔτι δὲ τοὺς ἐπὶ τάδε τῶν Πυρηναίων ὀρῶν, Κελτοὺς ὀνομάζουσι· τοὺς δ᾽ ὑπὸ ταύτης τῆς Κελτικῆς εἰς τὰ πρὸς νότον νεύοντα μέρη, παρά τε τὸν ὠκεανὸν, καὶ τὸ Ἑρκύνιον ὄρος καθιδρυμένα, καὶ πάντας τοὺς ἑξῆς, μέχρι τῆς Σκυθίας, Γαλάτας προσαγορεύουσιν. οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πάλιν πάντα ταῦτα τὰ ἔθνη συλλήβδην μιᾷ προσηγορίᾳ περιλαμβάνουσιν, ὀνομάζοντες Γαλάτας ἅπαντας. Id eſt: *Nunc, quod à multis ignoratur, definire operæ pretium. Qui interiora ſupra Maſſiliam tenent, & qui circum Alpeis, & cis Pyrenæos monteis habitant, hos Celtas nominant. qui verò infra hanc ipſam Celticam, parteis auſtrum versùs, & ad oceanum, Hercyniumque montem ſitas incolunt, omneisque porrò ad Scythiam uſque diffuſos, Gallos vocitant. At Romani genteis haſce univerſas unâ Gallorum adpellatione comprehendunt.* Mendum heic librariorum latere, ego equidem ſuſpicabar; ſcriptumque Κελτῶν vocabulum, ubi ſcribendum erat Γαλατῶν. & è diverſo, ſcriptum hoc, ubi illud ſcribendum. verùm, quum de Romanis mox ipſe addat Diodorus; errorem hunc ſuum manifeſtiſſimè eum prodere animadverti. Quis hoc umquàm, ſive Romanus, ſeu Græcus, præter Diodorum, adfirmavit? vel à quo auctore id habuit? Reperio ego neminem. Cæſaris, Hirtiique habemus commentarios: in quibus Tranſrhenanorum frequens eſt mentio, numquàm Gallorum, ſemper Germanorum nomine. hos Diodorus habere quum potuerit; cur non inſpexit, verioraque inde didicit? Germanorum illic ſaltem didiciſſet vocabulum; atque in ſuam tranſcripſiſſet hiſtoriam. cujus quia mentionem prorſus nullam facit; ignotum id ei omnino, atque inauditum fuiſſe adparet. Sub eamdem, cum Diodoro, tempeſtatem T. *Livius* hiſtoriam ſuam condidit: in cujus fine haud pauca de Germaniæ ſitu, ipſorumq; Germanorum moribus ac bellis ſcripſit, *ſi ſcripta ſupereſſe fata ſiviſſent.* Germanorum vocabulo, non Gallorum, eos adfeciſſe, liquet ex epitomatore ejus. Prætereà Strabo, qui Diodori ætatem protinus ſubſequutus eſt, multa quidem in geographicis ſuis de utrâque gente: nuſquàm tamen Gallos adpellavit Tranſrhenanos. quin his ab ipſis Romanis nomen Germanorum primò inditum opinatus eſt; ut ſuo loco oſtẽdetur. Poſt Strabonem multi fuêre ſimul Græci ſimul Latini ſcriptores, quorum de utrâque gente ad noſtram pervenêre ætatem monumenta. horum tamen nemo umquàm Germanos Γαλατῶν, ſive Gallorum adpellavit vocabulo. Proinde uni Diodoro, Germanorum nominis ignaro, ne temerè fidem contra reliquos omneis habeamus, ſedulus moneo. Erraſſe hominem Siculum, in regionibus remotioribus, quis non ſuſpicetur? imò quis non credat? Unum Dionem audi, Græcum & ipſum hominem; Romani verò imperii, quod etiam trans Rhenum poſteà prolatum fuit, haud ignarum: ut qui conſulatum in urbe Româ geſſit; & Illyricis provinciis cum poteſtate præfuit. Is igitur, lib. XXXIX, ſic ſcribit: Ὁ δὲ δὴ Ῥῆνος ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἄλπεων τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας· προχωρῶν δὲ ἐπὶ δυσμῶν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν τήν τε Γαλατίαν, καὶ τοὺς ἐποικοῦντας αὐτήν, ἐν δεξιᾷ δὲ τοὺς Κελτοὺς ἀποτέμνεται. Hoc eſt: *Rhenus ex Alpibus Celticis, paullo extra Rhætiam, oritur. inde versùs occaſum profluens, ad ſiniſtram Galliam & ejus incolas, ad dextram Celtas dividit.* En, contraria planè ſententiæ Diodori profert Dio noſter; Γαλάτας cis Rhenum, Κελτοὺς trans eumdem collocans. quam horum vocabulorum uſurpationem aliis quoque Græcis auctoribus eſſe communem, ſuprà cap. II oſtenſum eſt. At Diodoro errorem peperiſſe poterat, quòd fortè Γαλατῶν, ſive Gallorum Helvetiorum & Bojorum, de quibus ſuo loco agetur, trans Rhenum antiquis temporibus in Germaniâ, frequens apud rerum auctores erat mentio. Verùm ne hac quidem re excuſari eum poſſe, natumq; aliunde hunc errorem haud ſimplicem, ſatis liquidò patet. Vitiatam ejus eſſe orationem, veroq; ordine per rudem aliquem librarium perturbatam, etiam nunc adſeverarem; ni ultima de Romanis adjecta forent. Verùm tamen hæc ſupplere, illa in ordinem ac verum ſenſum reſtituere conabor. Scribendum igitur ſic erat: Τοὺς γὰρ ὑπὲρ Μασσαλίας κατοικοῦντας ἐν τῷ μεσογείῳ, καὶ τοὺς περὶ τὰς Ἄλπεις, ἔτι δὲ τοὺς ἐπὶ τάδε τῶν Πυρηναίων ὀρῶν, παρά τε ὠκεανὸν, καὶ τὸ Ἑρκύνιον

ὄρος καθιδρυμένα, καὶ πάντας τοὺς ἑξῆς, μέχρι τῆς Σκυθίας, Κελτοὺς ὀνομάζουσι. τοὺς δ᾽ ὑπὸ ταύτης τῆς Κελτικῆς, εἰς τὰ πρὸς νότον νεύοντα μέρη, Γαλάτας προσαγορεύουσιν. Id eſt: *Qui interiora ſupra Maſſiliam tenent, & qui circùm Alpeis, ciſque Pyrenæos monteis habitant, item qui parteis ad oceanum, Hercyniumque montem ſitas incolunt, omneisque hinc ad Scythiam uſque extenſos, Celtas nominant. qui verò, infra hanc Celticam, loca versùs auſtrum tenent, Gallos adpellant.* Senſus namque horum verborum hic eſt: Omneis trans Alpium juga, inter Pyrenæum, internum mare, atque oceanum, transque Rhenum amnem, ad Scytharum, id eſt, Sarmatarum uſque confinia, CELTAS vocari: ſub quo vocabulo ſimul Galli Tranſalpini, & Germani fuêre comprehenſi. ſub hac autem Celticâ, id eſt, ſub Alpibus, ΓΑΛΑ´ΤΑΣ, ſive GALLOS dictos fuiſſe in Galliâ Ciſalpinâ, ſeu Italicâ. Atque hæc vera eſt, ipſique rei probè conveniens ſententia. nam ſuprà oſtendi, eos, qui primi Alpeis tranſgreſſi Italiæ agros obſederunt, à re ipsâ, id eſt, à peregrinatione, ſive migratione, dictos fuiſſe *Gallos*. Pergit Diodorus: οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πάλιν πάντα ταῦτα τὰ ἔθνη συλλήβδην μιᾷ προσηγορίᾳ περιλαμβάνουσιν, ὀνομάζοντες Γαλάτας ἅπαντας. id eſt: *At Romani genteis haſce univerſas unà Gallorum adpellatione comprehendunt.* Scilicet heic tandem maximus Diodori hæret error. Non omneis, tam in Galliâ citeriore, quàm ulteriore, & item trans Rhenum in Germaniâ, ad Sarmatas uſque, dixêre Romani Gallos: ſed ἅπαντας τοὺς ὑπὲρ Μασσαλίας κατοικοῦντας, καὶ τοὺς περὶ τὰς Ἄλπεις, ἔτι δὲ τοὺς ἐπὶ τάδε τῶν Πυρηναίων ὀρῶν, παρά τε τὸν ὠκεανὸν, καὶ ὑπὸ τῶν Ἄλπεων τὰ πρὸς νότον νεύοντα μέρη. hoc eſt, omnem Galliam inter internum mare, Pyrenæos monteis, oceanum, Rhenum flumen, & Apenninum montem, ad Æſim uſque, ſive, qui poſteà fuit terminus, Rubiconem amnem. quæ Gallia in citeriorem & ulteriorem Romanis diviſa fuit. Ultra Rhenum & Danubium gentem, Germanos ſemper adpellavêre. At ipſe Diodorus, lib. IV, Κελτοὺς vocat oceani accolas, qui Caſtorem Pollucemque venerabantur. quod Naharvalis, non jam Rheno, ſed Viſtulæ proximis, adſcribit Tacitus in libro de Germaniâ. Suam igitur ipſius impugnat ſententiam, erroriſque manifeſtum ſe prodit Diodorus.

Ceterùm Glareanus, in commentario ad Taciti librum de Germaniâ, tria adfert argumenta, quibus impulſus idem cum Volaterrano credidit. Primum eſt; Quia, ubi Strabo & Arrianus Celtas ſcribunt adiiſſe Alexandrum regem, vertit interpres Arriani *Germanos*. Hæc qualis ſit argumentatio, viderint alii. Interpres vertit Græcorum Κελτοὺς in Latinorum *Germanos*: ergo Romani adpellarunt Germanos Gallorum nomine. Egregiè ſanè. Alterum ex eâdem eſt officinâ: Quia, ubi Appianus carnificem, qui ad occidendum Marium in carcerem fuerat miſſus Celtam fuiſſe tradit, Gallum reddidit interpres; quum tamen Vellejus, hiſtoricus Latinus, Germanum natione fuiſſe dicat, ab imperatore eo bello Cimbrico captum. Neque hoc adhuc ad rem. Tertium eſt; Quia Herodotus Danubium in Celtis oriri tradit: qui tamen in Germaniâ fontem habet. Ne hoc quidem quidquam ad Gallorum vocabulum. Univerſa equidem hæc argumenta inter ſe conjuncta pro eo faciunt, quòd Græci uno Celtarum nomine promiſcuè & Gallos & Germanos intellexerint. quod nec ego negaverim; quando etiam pluribus id ſuprà demonſtravi documentis, & auctorum teſtimoniis. Sed hoc nihil ad Gallorum in Germaniâ Tranſrhenanâ vocabulum. Glareanus ſive lapſus eſt in Appiani Celtâ, manu mentem præcurrente; ſive ſic ejus habuit exemplar; Appianus certè habet Γαλάτην, non Κελτόν. quod facere pro Glareani opinione quodammodò videri poterat, ni gravis inter Græcos auctor Plutarchus interceſſione ſuâ impediret. is enim in Mario teſtatur, ambiguam de hoc homine fuiſſe famam, cujus nationis eſſet, Gallicæ, an Germanicæ. Verba ejus, partim jam anteà recitata, hæc ſunt: Βουλομένοις δὲ τοῖς ἄρχουσι, καὶ συνέδροις τῶν Μιντουρνησίων, ἔδοξε μὴ μέλλειν, ἀλλὰ διαχρήσασθαι τὸν ἄνδρα. καὶ τῶν μὲν πολιτῶν οὐδεὶς ὑπέστη τὸ ἔργον· ἱππεὺς δὲ, Γαλάτης τὸ γένος, ἢ Κίμβρος (ἀμφοτέρως γὰρ ἱστορεῖται) λαβὼν ξίφος, ἐπεισῆλθεν αὐτῷ. Id eſt: *At magiſtratus, & decuriones Mitturnenſes conſilia conferentes, nullam cenſuerunt interpo-*

interponendam moram, ſed trucidandum Marium. Id facinus nullus civium ſuſtinuit : verùm eques, Gallus natione, aut Cimber (utrumque enim traditur) cum gladio ad eum ingreſſus eſt. Hæc certè Glareani memoriam fugiſſe videntur. Cimbrum fuiſſe, id eſt, Germanum, qui ad Marium intromiſſus, tradunt, præter Vellejum, Valer. Maximus, lib. II, cap. X; & Lucanus lib. II. è diverſo, Gallum fuiſſe, cum Appiano adfirmat Livius, lib. LXXVII. Sed Joannes Rellicanus, in notis ad Cæſaris commentarios de bello Gallico, Volaterrani Glareanique ſententiam amplectens, ex Eutropio atque Oroſio jam certò conſtare ait, quemadmodùm Græcis Celta erat & Germanus & Gallus; ſic veteribus Latinis utramque gentem ſub uno Gallorum vocabulo comprehenſam. *Quum enim*, inquit, *ex Oroſio conſtet, Tigurinos & Ambrones, Gallorum gentes, in Italiam cum Cimbris & Teutonibus minimè profectos; & tamen uterque Gallorum nomine Cimbros & Teutones notet, quando de illorum in Italiâ ſtrage loquitur : nemo, ut opinor, negaverit, quin vox Gallus utramque gentem, quamvis diverſam, promiſcuè ſignificaverit.* Ad hæc ego ſic reponó. Ex Eutropio tale quid ſanè numquàm elicuerit, quo Germanos Gallorum nomine à Romanis adpellatos demonſtret. Apud Oroſium equidem, lib. V, cap. XVI, hæc leguntur verba : *Ita in his duobus prœliis* CCCXL *millia Gallorum occiſa, &* CXL *millia capta ſunt; abſque innumeratâ mulierum multitudine, quæ ſe ſuosque parvulos femineo furore, vi autem virili necaverunt.* Verùm ſi hoc de ſolis Cimbris atque Teutonibus, quos unà cæſos in Italiâ narrat Oroſius, dictum putavit Rellicanus, vehementer mehercules deceptus fuit. quidpe utroque prœlio cæſorum, & in Galliâ Tigurinorum Ambronumque, & in Italiâ Teutonum atque Cimbrorum, univerſum numerum Oroſius indicat : quum jam anteà illorum CC, horum verò CXL millia cæſa retulerit. Brevitate igitur loquendi factum puto, quòd ſolum Gallorum nomen in fine capitis expreſſerit. ni fortè, duas voceis, *& Germanorum*, interiiſſe in exemplaribus ejus, ſuſpicandum ſit. In principio certè ejuſdem capitis ſic tradit: *Anno ab urbe conditâ* IↃCXLII, *C. Manilius conſul, & Q. Cæpio proconſul, adversùs Cimbros, & Teutonas, & Tigurinos, & Ambronas, Gallorum & Germanorum gentes, quæ tunc, ut imperium Romanorum exſtingverent, conſpiraverant, miſſi.* Sic Eutropius quoque haud minùs Germanorum, quàm Gallorum nomen in eâdem hiſtoriâ refert. Itaque argumentis tam levibus, tamque inanibus rem tam novam, tamq; gravem adfirmare minùs decuit. Apud Ciceronem, in oratione de provinciis conſularibus, hæc leguntur verba : *Ipſe ille C. Marius, cujus divina atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus funeribusque ſubvênit, influenteis in Italiam Gallorum maximas copias repreſſit.* Verùm ne hæc quidem niſi de unis Gallis intra Rhenum dicta. ſic quidpe mox poſteà: *C. Cæſar cum acerrimis nationibus Germanorum & Helvetiorum, maximis prœliis feliciſſimè decertavit.* Suprà unos nominavit Gallos, quia de unâ Galliâ, Cæſari tribuendâ, ei agebatur: tum quia Gallorum Helvetiorum maxima eo bello fuit virtus; ut infrà, lib. II, cap. IV, patebit. Ceterùm Florus, lib. III, cap. III, idem bellum commemorans; *Cimbri*, inquit, *Teutoni, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorum inundaſſet Oceanus, novas ſedeis toto orbe quærebant : excluſique Galliâ, & Hiſpaniâ, quum in Italiam migrarent, miſere legatos in caſtra Silani, inde ad ſenatum; petentes, ut Martius populus aliquid ſibi terræ daret, quaſi ſtipendium : ceterùm, ut vellet, manibus atque armis ſuis uteretur.* Hic equidem unus poterat eſſe auctor, qui nobis perſvaderet, Germaniam Galliæ vocabulo fuiſſe antiquis Romanis adpellatam. verùm quis vel mediocris judicii homo non perſpiciat, mendum heic hærere in voce *Galliæ*; pro quâ reponendum, *Germaniæ*. Cimbri quidpe, & Teutoni, ab extremis Germaniæ finibus, iſti ex Danicis inſulis (ut infrà docebitur) illi ex Cimbricâ peninſulâ, id eſt, Jutiâ, quas terras oceanum inundaſſe conſtat, profugerant. Librario facilem labendi occaſionem præbuit vox paullo pòſt ſequens, *Galliâ*. quæ ut fortè oculis conſpecta, menti poſteà inhæſit; quæ

manum perſcribere eamdem juſſit. At ſi veram iſtam ipſius Flori ſcriptionem eſſe contendas; minùs rectè, minúſque propriè Florum heic loquutum ego adſeverem. quidpe ſi Galliæ vocabulum heic rectè valere voluit idem quod Κελτικὴ Græcis, id eſt, unam terram, quæ poſteà, Rheno diſcernente, duabus adpellationibus *Germania*, & *Gallia* habita eſt: quâ ratione mox poſt duodecimam vocem idem vocabulum uſurpavit pro unâ Galliâ? Nam ubi *excluſos* ait *Galliâ, & Hiſpaniâ*, eam ſolummodò terram eum intelligere, quæ inter Rhenum & Pyrenæum porrigitur, certum eſt. idque ſatis liquet ex his verbis; *novas ſedeis toto orbe quærebant:* ſub quibus ipſa quoque comprehenditur Germania. quum enim oceani inundatione, de quâ fuſiùs ſuo loco agam, Cimbri Teutonique ſedibus ſuis pellerentur; in meridiem converſi, primùm Bojohæmum occupare tentarunt. pulſi à Bojis incolis, Danubio trajecto, ad Scordiſcos Celtas, dextram Danubii ripam apud Mœſiam accolenteis, ſeſe contulerunt. inde retrogreſſi, ad Teuriſtas, & Tauriſcos, itidem Celtas, qui omnem Dravi ripam tenebant, & Noricum. tandem per Vindeliciam ad Helvetios pervenerunt: ex quorum gente Tigurini, Tugeni, & Ambrones, ditibus eorum prædis illecti, unà expeditionem ſuſceperunt in reliquam Galliam, & Hiſpaniam. quibus terris excluſi, Italiam petierunt. Hunc Teutonorum Cimbrorumque longinquum errorem, ne in longum alieno loco progrediatur heic oratio, infrà, lib. III, cap. XXII, pluribus firmabo. In præſens hoc oſtendiſſe ſatis ſit; Florum impropriè *Galliæ* vocabulo (ſi genuina ejus ſit vox) pro Teutonorum Cimbrorumque ſedibus uſum. Nec quidem mirum; quum id in reliquis etiam verbis, nimio brevitatis ſtudio impulſus, fecerit. Quis ſanæ mentis homo credat, Tigurinos, Helveticam gentem, extrema Galliæ incoluiſſe; terraſque eorum oceanum inundaſſe; *ipſos ſedeis toto orbe quæſiviſſe?* Quis idem hoc poſtremum de Cimbris etiam, atque Teutonis non negaverit? quum Europæ fineis numquàm egreſſi fuerint. Nam quod de Cimmeriorum in Aſiam excurſione traditum fuit ab vetuſtiſſimis rerum ſcriptoribus; id planè nihil ad Cimbros noſtros pertinere, infrà, dicto lib. III, cap. XXII, docebo. Concludatur igitur: Quia fermè in omnibus, quæ ad populorum iſtorum ſedem atque errorem pertinent, impropriè, ac nimis breviter loquutus eſt Florus; in *Galliæ* etiam voce (ſi germana ea auctoris fuerit) nimio brevitatis ſtudio eum aberraſſe. ſtabiliaturque hæc ſententia, nullo ſæculo movenda; Germanos numquàm in univerſum omnibus Romanis Gallorum vocabulo adpellatos; quemadmodùm Græcis Celtæ.

De Strabone, atque Arriano, quamvis ea res huc minùs ſpectet, tamen quia interpretes ad Germanos pertraxerunt, etiam expediatur diſſertatio. Evaluit equidem ea opinio apud noſtros homines, & tamquàm pro magnâ laude vulgò jactatur; *Superbum illud reſponſum Alexandro Germanos reddidiſſe.* Sed falſum id eſſe, audacter ego adſevero. jubetque ſic Strabo. Is, lib. VII, ubi de Alexandri in Getas bello agit, Φησὶ δὲ, inquit, Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, κατὰ ταύτην τὴν στρατείαν συμμίξαι τῷ Ἀλεξάνδρῳ Κελτοὺς, τοὺς περὶ τὸν Ἀδρίαν, φιλίας καὶ ξενίας χάριν. δεξάμενον δὲ αὐτοὺς φιλοφρόνως τὸν βασιλέα, ἐρέσθαι παρὰ τὸν πότον, τί μάλιστα εἴη, ὃ φοβοῖντο, νομίζοντα αὐτὸν ἐρεῖν. αὐτοὺς δὲ ἀποκρίνασθαι, οὐδὲν, εἰ μὴ ἄρα ὁ οὐρανὸς αὐτοῖς ἐπιπέσοι. Id eſt: *Tradit Ptolemæus, Lagi F. eâdem expeditione Celtas, qui Adriaticum mare adcolunt, amicitiæ atque hoſpitii jungendi causâ Alexandrum adiiſſe. quos rex, comiter exceptos, quum inter pocula rogaſſet, quidnam eſſet, quod maximè metuerent; exiſtimans ipſum dicturos: reſpondiſſe; Nihil, niſi ne quando cælum in ſeſe rueret.* Gallos heic Strabo innuit, non Germanos. nam Galli, qui poſteà in Aſiam traſgreſſi, tunc temporis inter Iſtrum & Adriaticum mare, parteis Illyrici, parteiſque Thraciæ occupaverant; ut patet ex Juſtino. Gallos etiam alios, præter illos, eodem tractu collocat Strabo, eodem libro, paullo antè, his verbis: Λέγωμεν δὲ τὰ Ἰλλυρικὰ πρῶτα, συνάπτοντα τῷ τε Ἴστρῳ καὶ ταῖς Ἄλπεσιν, αἳ κεῖται μεταξὺ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας, ἀρξάμενα ἀπὸ τῆς λίμνης τῆς κατὰ τοὺς Οὐϊνδελικοὺς, καὶ Ῥαιτοὺς, καὶ Ἐλουητίους· μέρος μὲν δή τι τῆς χώρας ταύτης ἠρήμωσαν οἱ Δακοὶ, καταπολεμήσαντες Βοίους καὶ Ταυρίσκους, ἔθνη Κελτικὰ, τὰ

ὑπὸ

ὑπὸ Κελτοσείρων, φάσκοντες εἶναι τὴν χώραν σφετέραν, καίπερ διειργόντος τοῦ Παρείου (lego Μάργου. quod ſuo loco adſeram) ῥέοντος ἀπὸ τῶν ὀρῶν ἐπὶ τὸν Ἴστρον κατὰ τοὺς Σκορδίσκους καλουμένους Γαλάτας. Id eſt: *Primùm omnium Illyrica dicamus, quæ & Iſtrum & Alpeis attingunt, medio ſitu inter Italiam & Germaniam, incipientia à lacu* (Rhenus hunc tranſit) *quem Vindelici, Rhæti, atque Helvetii accolunt. Hujus regionis partem vaſtam, atque deſertam reddiderunt Daci, debellatis Bojis, & Tauriſcis, Gallicâ utrâque gente, Critoſiro ſubjectis; eam ſibi vendicantes regionem, quamquàm amnis ſeparabat Margus, à dictis montibus defluens in Iſtrum, per Scordiſcos Gallos.* Et mox: Τὰ Κελτικὰ ἔθνη, οἵ τε Βόιοι καὶ Σκορδίσκοι, καὶ Ταυρίσκοι· id eſt; *Celticæ gentes, Boji, atque Scordiſci.* paullo antè verò: Φησὶ δὲ καὶ Βοΐους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους, ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοΐων, ἐπὶ τὸν Ἴστρον, καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι· εἶτ' ἐπὶ Τευρίστας καὶ Ταυρίσκους, καὶ τούτους Γαλάτας. id eſt: *Tradit etiam Bojos quondam Hercynium incoluiſſe ſaltum. Cimbros verò, quum ad ea loca ſe contuliſſent, ab iis repulſos ad Iſtrum & Scordiſcos Gallos deſcendiſſe. mox inde ad Teuriſtas, & Tauriſcos, itidem Gallos.* Et ſuprà lib. v; Τοὺς δὲ Βοΐους ἐξήλασαν ἐκ τῶν τόπων· μεταναστάντες δ' εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον τόπους, μετὰ Ταυρίσκων ᾤκουν, πολεμοῦντες πρὸς Δάκας ἕως ἀπώλοντο πανεθνεί. id eſt: *Bojos ejecerunt Romani ſuis ſedibus*; nempe ex Italiâ. *qui deinde ad Iſtrum tranſgreſſi, juxta Tauriſcos habitarunt; cum Dacis belligarentes, donec tota gens deleta fuit.* Ex his igitur univerſis ac ſingulis ſatis patet, Gallorum varias genteis habitaſſe inter Iſtrum & Adriaticum mare Alexandri ævo; non Germanos. quos nemo heic umquàm locavit. Livium inſuper etiam audi, haud levis momenti teſtimonium huic rei perhibentem, lib. XL. *Per Scordiſcos* ait *iter eſſe ad mare Adriaticum, Italiamque ex Dardaniâ.* Et lib. LXIII, referente epitomatore ejus: *Livius Druſus conſul adverſùs Scordiſcos, gentem à Gallis oriundam, in Thraciâ feliciter pugnavit.* Galli igitur fuêre, qui Alexandrum adiêre; non Germani. Quapropter tollant, moneo, interpretes illi, ex Arriani de Alexandro hiſtoriâ Germanorum vocabulum. tollat etiam ille, qui ſupplemento, quod in Q. Curtii hiſtoriam de rebus geſtis Alexandri conſcripſit, id inſeruit. Gallorum genti, antequàm Germanorum res validiores factæ fuêre quondam fortiſſimæ, laudem intrepidi reſponſi ne invideamus. Sub Gallorum igitur vocabulo Germanos numquàm Romanis comprehenſos fuiſſe, ſatis ſuperque jam demonſtratum puto.

Nunc Juſti quoque Lipſii haud levis notetur error; qui è diverſo Gallos Germanorum interdum nomine Latinis fuiſſe vocatos docet, Galliamque Germaniæ vocabulo. Locus apud Plinium in panegyrico, Trajano dicto, legitur hujuſmodi: *Germaniamque, quam plurimæ gentes, ac propè infinita vaſtitas interjacentis ſoli, tum Pyrenæus, Alpes, immenſique alii montes, niſi his compararentur, muniunt, dirimuntque. per hoc omne ſpatium quum legiones duceres, ſeu potiùs (tanta velocitas erat) raperes; non vehiculum umquàm, non equum reſpexiſti.* Ad hæc Lipſius commentans; *Itane*, inquit, *Pyrenæus inter Germaniæ terminos? Ita. ſed latè illius ſumtæ, ut Gallias etiam comprehendat. Nec id novum eſt. & ſicut Celtas eos priſci Græci communiter vocarunt; ſic Latini modò Germanos, modò Gallos alternant. Plura exempla ſunt: ſed hoc Senecæ huc apertiſſimum, conſolatione ad Helviam:* Pyrenæus Germanorum tranſitus non inhibuit. *ubi de gentium migratione agit: Ergo Germani in Hiſpaniam? Non, quod ſciam. ſed Galli, id eſt, Celtæ; à quibus & Celtiberia nomen habet.* Errare heic virum, aliàs doctiſſimum, vehementer ego vereor: erroremque ejus haud ſimplicem eſſe. Ac primùm, non à Gallis, inter Rhenum Pyrenæumque montem incolentibus, dictam Celtiberiam, Hiſpaniæ partem, ſuprà oſtenſum eſt. Germanos autem genuinos, id eſt, Tranſrhenanos, Cimbros atque Teutonos, Daniæ quondam incolas, in Hiſpaniam ex Galliâ tranſiſſe quis neſciat, qui verba, paullo antè citata, apud Florum legit; vel ſe legiſſe meminerit? item qui Plutarchi Marium inſpexit? Εὐτύχημα δὲ, inquit, δοκεῖ τῷ Μαρίῳ μέγα γενέσθαι. τῶν γὰρ βαρβάρων ὥσπερ τινὰ

παλίρ-

παλίῤῥοιαν τῆς ὁρμῆς λαβόντων, καὶ ῥυέντων πρότερον ἐπὶ τὴν Ἰβηρίαν, χρόνον ἔσχε καὶ τὰ σώματα γυμνάσαι τῶν ἀνδρῶν, καὶ τὰ φρονήματα πρὸς τὸ θαῤῥεῖν ἀναῤῥῶσαι. Hoc eſt: *Magno autem fortunæ favore uſus videtur Marius. nam quum barbari* (de Cimbris Teuſoniſque loquitur) *quaſi quodam impetus refluxu, ferrentur priùs in Hiſpaniam: ſpatium habuit, ſimul corpora militum exercendi, ſimul animos eorum ad audendum firmandi.* Sic epitomator Livii, lib. LXVII: *Cimbri, vaſtatis omnibus, quæ circa Rhodanum & Pyrenæum ſunt; per ſaltum in Hiſpaniam tranſgreſſi; ibique multa loca populati; à Celtiberis fugati ſunt. reverſique in Galliam bellicoſis iterum ſe Theutonis conjunxerunt.* Huc igitur, & ad illa Plutarchi, ac Flori, ſpectant hæc Senecæ: *Pyrenæus Germanorum tranſitus non inhibuit.* Per vocem autem pluralis numeri *tranſitus*, itum ac reditum intellexit. Ceterò in Plinii panegyrico hallucinari & Lipſium, & Stuckium, & Rhenanum, & ſi qui alii pro termino illic interpretantur Germaniæ Pyrenæum montem, infrà, lib. III, cap. L, fuſiùs docebo. Plura illa exempla Lipſius quæ & qualia habuerit, equidem haud facilè divinaverim. probiora ni fuerint, falſus omnino ubique erit. Ego, tot, tantiſque auctoribus confutatis, firmam hanc ſententiam ſtatuo; Gallos genuinos numquàm Germanorum, nec Germanos Transrhenanos Gallorum nomine à veteribus Romanis fuiſſe adpellatos. Ciſrhenanos Germanos, in Gallico ſolo, promiſcuè nunc Germanos, nunc Gallos paſſim vocari, haud neſcius ſum.

CAPUT XI.

De magnitudine GERMANIAE *antiquæ; item de finibus ejus.*

PArteis igitur vetuſtiſſimæ Celticæ fuiſſe *Illyricum, Germaniam, Galliam, Britannicas, inſulas* atque *Hiſpaniam*, ſatis hactenus abundéque probatum eſt. At harum longè maxima fuit GERMANIA; ut quæ reliquas, non modò ſingulas, ſed inter ſe junctas magnitudine ſuâ ſuperavit omneis: ultima terrarum Europæ verſùs ſeptemtriones. nam qui multo latiùs nunc, quàm olim, nomen Germaniæ patere adſeverant; multis modis quàm vehementiſſimè errare deprehenduntur: maximè ii, qui duplo majorem nunc adfirmant. Cauſam hujus erroris fuiſſe video auctoritatem Ptolemæi; quem unum illi, ceu principem omnium geographorum, ſequendum ſibi in omnibus ſtatuunt: eóque, ex hujus deſcriptione, antiquam Germaniam Rheno, Danubio, ac Viſtulâ, amnibus, ſinuque Germaniæ, qui vulgò nunc dicitur adcolis *de Ooſt ſee*, & mari Germanico, quod eſt inter Cimbricam peninſulam ac Rheni oſtia, definiunt. quod terrarum ſpatium multo arctius eſſe ajunt, quàm quo nunc Germanicum nomen diſperſum eſt. etenim & ultra Viſtulam, Pruſſiæ Livoniæque incolas hodiè eſſe Germanos; & extra Danubium Auſtrios, Stirios, Bajaros, Carinthios, ac Svevos; extra Rhenum verò, Helvetiæ incolas, qui vulgò dicuntur Svitzeri, item Elſatios, Palatinatenſeis, & Lotharingiorum partem, & quidquid hinc porrò Germanici nominis ad oceanum uſque extenditur. Verùm cur iſti uni Ptolemæo, Ægyptio homini, de his regionibus, quarum ille, ut innumeris infrà patebit locis, maximè fuit ignarus, credere malint, quàm Romanis auctoribus, Plinio, Tacito, & aliis, qui aut prope Germaniam, aut in ipsâ verſati fuêre Germaniâ; rationem ego video probabilem nullam. Credibilius ſanè erat, Tacitum, provinciæ Galliæ Belgicæ quondam procuratorem, quum librum ſingularem de unâ terrâ Germaniâ edere inſtituiſſet, diligentiùs curioſiùsque in eam terram gentemque inquiſiviſſe, quàm Ptolemæum Ægyptium, totius orbis deſcriptorem. qui quantus ſit Germaniæ turbator, noviſſima vetuſtiſſimis, ſine ullo ætatum diſcrimine, permiſcens; facilè perſpexerint ii, qui Germaniam ejus cum aliorum auctorum ejuſdem terræ deſcriptionibus contulerint. Sed Tacitum audiamus; cui uni maximè omnem antiquitatis ſuæ memoriam debet Germania noſtra. Is igitur in limine mox prædicti libri, *Germania*, inquit, *omnis à Galliis, Rhætiiſque & Pannoniis, Rheno, & Danubio fluminibus,*

à Sar-

à Sarmatis, Daciſque, mutuo metu, aut montibus ſeparatur: cetera oceanus ambit, latos ſinus, & inſularum immenſa ſpatia complectens. Scilicet à Galliis Rheno, à Rhætiâ Noricoque & Pannoniis Danubio ſeparabatur Germania; à Sarmatis, Maſoviam, Lituaniam, & Ruſſiam Minorem incolentibus, mutuo metu; quia illic nulli certi fluminum, vel montium fines in patentibus dictarum regionum campis erant: de quo termino plura infrà, lib. III, capite XLII, dicentur. at à Sarmatis Jazygibus, inter Danubium & Pathiſſum flumina (hoc vulgò nunc eſt *Tiſſa*) agentibus, montibus ſecernebatur, qui *Sarmatici* dicuntur Ptolemæo, à Vaciâ, Hungariæ opido, Danubio ripæ impoſito, aduſque Grani Vagique amnium fonteis extenſi: dein à Dacis, qui trans Pathiſſum in lævâ Danubii ripâ Tranſſilvaniam, Hungariæque parteis, & alias hinc verſùs Pontum regiones incoluerunt, ingenti montium jugo ſubmovebatur, qui *Carpatici* dicuntur Ptolemæo, nunc verò ſunt adcolis *Szepéſi*, *Krápák*, ſive *Krepak*, & *Bies'ciády*. nam ultra hos monteis, in ſeptemtriones & ortum ſolis verſùs, ad oſtia uſque Danubii & Pontum, Germanicæ quondam porrigebantur gentes; ut infrà ſuo ordine, atque loco docebitur. Cetera, verſùs ſeptemtriones poſita, oceanus ſeptemtrionalis ambiebat, ſupra Norvagiam, Svediam, Finnorum marchiam, Scritofinniam, Biarmiam, Lappiam, ac Finniam: quas regiones omneis Germaniæ eſſe antiquæ parteis, probatiſſimis infrà demonſtrabo auctorum teſtimoniis. Hoc igitur terrarum ſpatium, dictis modò finibus incluſum, quanto putas eas terras excedere, quæ nunc ſub Germaniæ ſive Germanici imperii nomine veniunt? Immenſo certè; quum ea, quæ nunc vulgò Germania habetur, ne tertiam quidem antiquæ illius Germaniæ partem impleat; Daniâ, Norvagiâ, Svediâ, Finniâ, Pruſſiâ, ac Livoniâ, jam multis ab hinc ſæculis à Germaniæ nomine divulſis. quæ ſi à Ptolemæo haud æquè ac ab aliis auctoribus, intra Germaniæ fineis computatæ ſunt; ignorantiæ ejus adſcribendum eſt. quamquàm Ptolemæus Daniam, Svediam, atque Norvagiam & Finnomarchiam, Lappiamque Germaniæ attribuit in inſulis, quas vocat *Scandias*: quas tamen errore ingenti longè minores fecit juſto; ut clariùs reddetur infrà, libro III, capite XXXVIII. At extra Rhenum, in Gallico ſolo, quando primùm eſſe cœperunt Germani? An non CCC ampliùs ante Chriſtum natum annis, id eſt, circa annum mundi IIICIↃ IↃC XXIV, ut ſuprà demonſtratum? Falſiſſimum igitur eſt, vel hac parte majorem nunc eſſe Germaniam, quàm olim fuit. Unos tibi Svitzeros, Helvetiorum Gallorum fineis incolentes, facilè conceſſerim. attamen, quantum ex his acceſſit antiquæ Germaniæ, tantumdem deceſſit in Bojohæmo, & conterminâ Moraviâ, Luſatiæque partibus: quæ regiones non à Germanis, ſed à Slavici generis nunc habitantur populis. Extra Danubium verò quod de Auſtriis, Stiriis, Carinthiis, Bavaris, ac Svabis profertur; equidem haud negaverim, Danubium ab omnibus ferè geographis, hiſtoricisque antiquis terminum conſtitui Germaniæ ab auſtro: verùm tamen haud deſunt etiam auctores, qui terminum Germaniæ ab hac parte poſuêre Alpeis; ut mox oſtendetur. Quos tamen erraſſe potiùs exiſtimandum eſt, ex nationum ſimilitudine, quum unius ejuſdemque fuerint generis, Celtæ in univerſum dicti. At quantula hæc pars eſt univerſæ nunc Germaniæ, uti cum Daniâ, Norvagiâ, Svediâ, Finniâ, Livoniâ, Pruſſiâ, ac Poloniâ, antiquæ Germaniæ partibus, conferatur? Haud major ſanè, quàm mus cum bove comparatus. Germaniam igitur antiquam triplo majorem fuiſſe noſtri ſæculi Germaniâ ex præſcriptis à Tacito finibus adſevero. Hos verò fineis ei alios quoque ſtatuiſſe complures auctores, nunc oſtendam. Solinus igitur, cap. XXIII, in diſcriptione Germaniæ ſic tradit: *Extenditur inter Rhenum, Herciniumque ſaltum, & rupes Sarmatarum: ubi incipit, Danubio; ubi deſinit, oceano perfunditur.*

Sic

Sic hunc locum, in vulgatis exemplaribus vitiatum, eſſe legendum, infrà docebo. oſtendam item ſuo loco, hunc *Hercinium ſaltum* fuiſſe in montium jugo, inter Marum amnem (*March* nunc eſt in Moraviâ) & Vagi fontem: *rupeis* verò *Sarmatarum* eſſe *Sarmaticos monteis* Ptolemæi, Quados Germanos versùs orientem à Sarmatis Jazygibus, in Danubii lævâ ripâ dirimenteis.

De Rheno amne, occiduum Germaniæ latus antiquiſſimis temporibus claudente, præter jam dicta Taciti Solinique teſtimonia, ſic Dio in lib. XXXIX: ὁ δὲ δὴ Ῥῆνος ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἄλπεων τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας· προχωρῶν δὲ ἐπὶ δυσμῶν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν τήν τε Γαλατίαν, καὶ τοὺς ἐποικοῦντας αὐτήν, ἐν δεξιᾷ δὲ τοὺς Κελτοὺς ἀποτέμνεται, τελευτῶν ἐς τὸν ὠκεανὸν ἐμβάλλει. οὗτος γὰρ ὁ ὅρος, ἀφ᾽ οὗ γε καὶ ἐς τὸ διάφορον τῆς ἐπικλήσεων ἀφίκοντο, δεῦρο ἀεὶ νομίζεται. ἐπεὶ τό γε πάνυ ἀρχαῖον Κελτοί, ἑκάτεροι οἱ ἐπ᾽ ἀμφότερα τοῦ ποταμοῦ οἰκοῦντες, ὠνομάζοντο, id eſt: *Rhenus ex Alpibus Celticis, paullo extra Rhætiam, oritur. inde versùs occidentem profluens, ad ſiniſtram Galliam ejuſque incolas, ad dextram Germanos dividit: tandemque in oceanum exit. hic quidpe limes in hunc uſque diem earum regionum habetur, ab eo tempore, quo diverſa nomina adeptæ ſunt. ſiquidem antiquiſſimis temporibus populi iſti, ad utramque fluminis ripam colentes, Celtæ adpellati fuerunt.* De eodem Germaniæ termino ſic Cæſar belli Gall. com. I, in partitione Galliæ Comatæ: *Belgæ proximi ſunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt; quibuſcum continenter bellum gerunt. quâ de causâ Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt, quòd ferè quotidianis prœliis cum Germanis contendunt.* & paullo pòſt: *Helvetii continentur unâ ex parte flumine Rheno, latiſſimo atque altiſſimo, qui agrum Helvetium à Germanis dividit.* Et comment. IV, Sigambri Germani ſic Cæſaris reſpondent legatis, ad ſe miſſis: *Populi Romani imperium Rhenum finire. ſi ſe invito Germanos in Galliam tranſire non æquum exiſtimaret; cur ſui quidquam eſſe imperii aut poteſtatis trans Rhenum poſtularet?* Strabo lib. II, memoratâ Hiſpaniâ; Μετὰ δὲ ταύτην ἐστὶν ἡ Κελτικὴ πρὸς ἕω, μέχρι ποταμοῦ Ῥήνου. id eſt: *Poſt hanc eſt Gallia versùs orientem, ad Rhenum uſque amnem.* & lib. IV, in deſcriptione limitum Galliæ: ἀπὸ τῶν ἀνατολῶν ὁ Ῥῆνος. *ab ortu eſt Rhenus.* item lib. VII: Εὐθὺς τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, μετὰ τοὺς Κελτικοὺς, πρὸς τὴν ἕω κεκλιμένα Γερμανοὶ νέμονται. hoc eſt: *Protinus trans Rhenum, poſt Gallicas nationes, in orientem versùs ſita Germani colunt.* Mela lib. III, cap. III, poſt enarratam præcedenti capite Galliam Rhenumque amnem; *Germania hinc ripis ejus uſque ad Alpeis obducta eſt.* Ptolemæus in deſcriptione Galliæ Belgicæ: Ἡ δὲ ἀπὸ ἀνατολῶν πλευρὰ περιορίζεται τῷ Ῥήνῳ ποταμῷ, παρὰ τὴν μεγάλην Γερμανίαν. hoc eſt: *Latus orientale terminatur Rheno amne, juxta magnam Germaniam.* & in deſcriptione ipſius Germaniæ: Τῆς Γερμανίας τὴν μὲν δυσμικὴν πλευρὰν ἀφορίζει ὁ Ῥῆνος ποταμός. hoc eſt: *Germaniæ occidentale latus terminat Rhenus amnis.* Plureis adferre teſtes, non opus eſt. tranſeo igitur ad Danubium, meridionale latus cingentem. De hoc quoque, præter Tacitum ac Solinum, teſtis eſt Strabo, lib. II: Μετὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν, καὶ τὴν Κελτικὴν, τὰ πρὸς ἕω λοιπά ἐστι τῆς Εὐρώπης· ἃ δίχα τέμνεται τῷ Ἴστρῳ ποταμῷ. φέρεται δ᾽ οὗτος ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ἐπὶ τὴν ἕω, καὶ τὸν Εὔξεινον πόντον, ἐν ἀριστερᾷ λιπὼν τὴν Γερμανίαν ὅλην, ἀρξαμένην ἀπὸ τοῦ Ῥήνου. Id eſt: *Poſt Italiam & Galliam reliquæ ſunt partes Europæ, orienti obverſæ, quos medius ſecat Iſter amnis. is, ab occidente orientem versùs, in Euxinum labens Pontum, ad lævam relinquit Germaniam omnem, à Rheno orſam.* Ptolemæus in deſcriptione Germaniæ: Τὴν δὲ μεσημβρινὴν πλευρὰν ὁρίζει τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ τὸ δυσμικὸν μέρος. id eſt: *Meridionale latus finit Danubii pars occidentalis.* Dionyſius Afer, de eodem amne loquens:

> Τοῦ μὲν πρὸς βορέην τετανυσμένα φῦλα νέμονται
> Γερμανοὶ, Σαρμάται τε, Γέται θ᾽ ἅμα, Βαστάρναι τε.
> Πρὸς δὲ νότον Γέῤῥαι, καὶ Νωρίκι ἄστ᾽ ἐρυμνά·
> Παννόνιοι, Μυσοί τε.
> *Cujus quidem in boream extentæ gentes habitant,*
> *Germani, Sarmatæque, Getæque ſimul, Baſtarnæque.*
> *Ad auſtrum verò, Gerræque, & Noricæ urbes munitæ,*
> *Pannonii, Myſique.*

Per Gerras heic intelligi Rhætos, ſuo loco docebitur. Sic igitur reliqui auctores

auctores pariter omnes eodem amne Germaniam ab hac parte finiunt. unus ſecus ſentit Mela, ad Alpeis uſque eam proferens. Verba ejus, jam antè citata, hæc ſunt: *Germania hinc ripis Rheni uſque ad Alpes, à meridie ipſis Alpibus obducta eſt*. & libro II, capite IV, in deſcriptione Italiæ: *Alpes ipſæ ab iis litoribus longè latéque diffuſæ, primò ad ſeptemtrionem magno gradu excurrunt; deinde, ubi Germaniam attigerunt, verſo impetu in orientem abeunt*. Verùm tamen auctorem hujus ſententiæ videtur habuiſſe Mela M. Agrippam: cujus geographica ſæpius citans Plinius, inter alia ſic ait libro IV, capite XIII: *Græci, & quidam noſtri vicies quinquies centena millia paſſuum oram Germaniæ tradiderunt. Agrippa, cum Rhætiâ & Norico, longitudinem IↃC LXXXVI millia paſſuum; latitudinem CC LXVIII millia: Rhætiæ prope unius majore latitudine*. Longitudinem heic Germaniæ Agrippam ſumſiſſe ab oceano ad Alpeis uſque, latitudinem verò ex occaſu in ortum, ſatis clarum eſt: nam Rhætiæ quoque latitudo erat juxta Danubium amnem, à fonte ejus ad Æni confluentem, millium paſſuum CC XL. Sed error hic fuit Agrippæ ſimul atque Melæ: quem nemo alius auctor amplexus eſt. Agrippæ autem inde natus fuiſſe videtur, quòd gentes inter Danubium & Alpeis ejuſdem erant generis atque lingvæ, cujus Germani; nempe Celticæ, ut ſuprà oſtenſum: tum quia Alpium nomen etiam ultra Danubium in Germaniam uſque extendebatur; ut libro III, capite XLVIII docebo. Vindeliciam verò ac Noricum parteis fuiſſe Illyrici, ſuo loco oſtendam. proinde falluntur quàm vehementiſſimè, qui, in Strabonem commentantes, Rhætos, Vindelicos, atque Noricos Germaniæ populos adpellant: quum ipſe Strabo, ut modò retuli, omnem Germaniam à lævâ Danubii ripâ ſtatuat.

Ab oriente, ultra ſuprà dictos Sarmaticos monteis, qui terminus fuerit Germaniæ Taciti tempore, & paullo ſuperiori ævo, infrà pluribus dicetur, ubi ad illa loca commentatio noſtra pervenerit. Antiquiſſimis verò temporibus inter Germaniam ac Sarmatiam terminus fuit Viſtula amnis. unde Mela, Plinius, Ptolemæus, & poſteriores etiam ſcriptores, quamquàm jam dudum & Æſtii, & Baſtarnæ, Germanica utraque gens, ante eorum tempeſtates ulteriorem quoque ejus amnis ripam adcoluerint, hunc tamen limitem inter Germanos Sarmataſque ſtatuerunt. Mela lib. III, cap. IV. *Sarmatia, intus, quàm ad mare, latior, ab iis, quæ ſequuntur, Viſulâ amne diſcreta*. Plinius lib. IV, cap. XII. *Agrippa totum eum tractum, ab Iſtro ad oceanum, bis ad decies centum millia paſſuum in longitudinem, aliquantum minus quadringentis in latitudinem, ad flumen Viſtulam à deſertis Sarmatiæ prodidit*. & cap. XIII: *Nec eſt minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Viſtulam uſque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt*. Hinc etiam cap. IV, ejuſdem libri, ultimum fluvium in Germaniâ recenſet eumdem Viſtulam. *Amnes*, inquit, *clari in oceanum defluunt, Guttalus, Viſtillus, ſive Viſtula, Albis, Viſurgis, Amiſius, Rhenus, Moſa*. nam *Guttalum* eſſe eum amnem, qui hodie vulgò dicitur *Odera*, ſuo loco oſtendam.

Septemtrionale Germaniæ latus cluſiſſe oceanum ſeptemtrionalem, ſupra Norvagiam, Finnomarchiam, Scritofinniam, Lappiam, ac Finniam, jam antè dixi. has verò regiones, quas ingenteis inſulas antiqui mortales eſſe putarunt, parteis fuiſſe Germaniæ, infrà ſuo loco ſatis claris demonſtrabo argumentis. Hinc auctor noſter in libro de Germaniâ: *Cetera oceanus ambit, latos ſinus, & inſularum immenſa ſpatia complectens*. Et Plinius libro II, capite CVIII: *Nam & à Germaniâ immenſas inſulas non pridem compertas, cognitum habeo*. Mela dicto libro III, capite III: *Germania hinc ripis Rheni, uſque ad Alpes, à meridie ipſis Alpibus, ab oriente Sarmaticarum confinio gentium, quà ſeptemtrionem ſpectat, oceani litore obducta eſt*. & item in fine ejuſdem capitis, poſt deſcriptionem ſinus Codâni, qui nunc vulgò eſt *Ooſt ſee*: *In eo ſunt Cimbri, & Teutoni: ultra ultimi Germaniæ, Hilleviones*. ſic legendum pro vulgato *Hermiones*, ſuo loco docebo. Eſt autem Hillevionum regio, quæ nunc Daniæ pars dicitur

 Halland.

Halland. Quòd autem Agrippa Germaniæ longitudinem, ab oceano verſùs meridiem & Alpeis, unà cum Rætiâ ac Norico; IↃCLXXXVI tantùm tradidit eſſe millium paſſuum; id de continenti ejus terrâ intelligendum: cujus extrema ſunt in Cimbrico promontorio, nunc vulgari vocabulo *Skage* dicto. reliqua hinc trans prædictum ſinum Codânum, in inſulis, ut dictum, computabantur.

Hæc igitur breviter de quatuor Germaniæ antiquæ lateribus ſint dicta. ad ſingula poſteà ubi ordo operis pervenerit; pluribus patebit argumentis, ſic ſeſe ea habuiſſe.

Cæterò vaſtiſſimum hoc terrarum ſpatium meritò, ac ſummo jure Ptolemæo adpellatur ΓΕΡΜΑΝΊΑ ΜΕΓΆΛΗ, id eſt, GERMANIA MAGNA, in deſcriptione Galliæ Belgicæ & deinde lib. VIII, in deſcriptione Europæ tabulæ tertiæ, item poſteà in elencho provinciarum Europæ: ſiquidem, unâ exceptâ Sarmatiâ, omnium Europæarum regionum fuit maxima. quamquàm ad diſcrimen minoris Germaniæ, quæ erat cis Rhenum in Gallico ſolo, ſic eam cognominaſſe videatur.

De CISRHENANA GERMANIA, ita idem Ptolemæus ibidem: Τῆς δὲ παρὰ τὸν Ῥῆνον χώρας ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω. ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ, πρὸς μεσημβρίαν καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω. id eſt: *Regionis quæ Rheno adjacet, pars à mari ad Obringam uſque amnem dicitur Germania inferior: pars verò ab Obringâ versùs meridiem protenſa, vocatur Germania ſuperior*. Et Cæſar de iiſdem terris in belli Gallici comment. I: *Pleroſque Belgas eſſe ortos à Germanis, Rhenumque antiquitus tranſductas, propter loci fertilitatem ibi conſediſſe*. Dio lib. LIII: Κελτῶν τινες, οὓς δὴ Γερμανοὺς καλοῦμεν, πᾶσαν τὴν πρὸς τῷ Ῥήνῳ Κελτικὴν κατασχόντες, Γερμανίαν ὀνομάζεσθαι ἐποίησαν. hoc eſt: *Celtarum quidam, quos Germanos vocamus, quum omnem Galliæ regionem, quæ Rheno adjacet, occupaſſent, effecerunt uti ea Germania vocaretur*. Mihi igitur quoque, in hoc opere, non eorum modò Germanorum nationes exponere conſilium eſt, qui intra veræ germanæque & antiquiſſimæ Germaniæ terminos, ultra Rhenum, incoluerunt, ſed cunctos etiam Germanicæ originis populos, cis Rhenum in Gallico ſolo ſitos: item eos, qui trans Viſtulam Sarmaticorum agrorum parteis quondam occuparunt. Proinde etiam, quidquid de Germanorum moribus dicetur, in univerſum omnibus tributum intelligi debet. Ceterùm fineis Germaniæ Ciſrhenanæ ſuo loco oſtendam.

CAP. XII.

De naturâ cæli ſolique GERMANIÆ.

OStenſis antiquæ Germaniæ extremis finibus, proximus nunc fuerit locus, interiora ejus introſpicere, naturamque cœli, ac ſoli cultum, in quantum ab hodierno cultu differt, diligentiùs conſiderare. Auctor igitur noſter in libro de Germaniâ: *Quis porrò, præter periculum horridi & ignoti maris, Aſiâ, aut Africâ, aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret, informem terris, aſperam cœlo, triſtem cultu aſpectuque, niſi ſi patria ſit?* Hæc equidem de cœli aſperitate, in quantum terra Germania cum auſtralioribus mundi regionibus, Græciâ, Italiâ, atque Hiſpaniâ, cœli poſitu multo mollioribus, comparetur. At ſi duæ zonæ, inter torridam ac frigidas hinc inde ſitæ, rectè temperati habentur cœli: Germaniæ certè loca auſtraliora, circa Danubiũ, omniũ exiſtimanda

ſunt

ſunt temperatiſſima, ac ſaluberrima; ut quæ in ipſo medio temperatæ zonæ tractu poſita ſunt. Neque verò hæc loca immitiore utuntur cœlo, quàm quæ in Italiâ circa Padum. unde eadem quoque frugum earumdem utrobique fertilitas. Quòd verò Danubius in Germaniâ glaciem ferat; Padus in Italiâ non item; in causâ eſt illi poſitus cœli ſub ſeptemtrionibus, tum nimia vicinarum Alpium aſperitas, nivibus numquàm detecta. ab illo autem; quamvis Alpibus ab alterâ parte æquè propinquo, tamen ſitus verſùs meridiem, & ſolis viam, mitioraque loca, frigus prohibet. Quocirca, non de Danubii tractu auctorem loqui, certum eſt. quem ſi aſperiorem cœlo exiſtimare velis, quàm Italiam; cum meridionalibus hujus partibus, quæ ſunt intra Apenninum, & circa urbem Romam, ubi haud dubiè auctor conſcripſit librum de Germaniâ, conferas neceſſe eſt. Reliqua verò Germaniæ, quò quæque longiùs à ſolis ſemitâ verſùs ſeptemtriones, ac zonam frigidam adſcendunt, eò magis magiſque immitia, cœli frigiditate aſperantur. quorum extrema quia Romanis minùs cognita fuere; media auctorem intelligere, mari oceano, ad Rheni, Amiſiæ, Viſurgis, atque Albis amnium oſtia, contermina, omnino exiſtimandum eſt; ut quæ Romanis præ aliis partibus maximè perſpecta, bellis continuis, quæ in Friſiis, Chaucis, Chattis & Cheruſcis, aliiſque conterminis gentibus geſſerunt, experientiam præbentibus. Hæ igitur partes ſi cum Italiâ & urbe Româ conferantur; aſperrimæ ſanè videbuntur. ſi verò cum ſeptemtrionalioribus locis, verſùs polum vergentibus, Norvagiâ, Svediâ, Livoniâ, Finniâ, Biarmiâ, Lappiâ, Finnorumque marchiâ, comparentur; ſatis erunt mitia.

In univerſum tamen ex potiori parte judicanti, omnis Germania meritò frigidior, horridiorque dici debet Italiâ, atque Hiſpaniâ, Græciâ, & aliis regionibus auſtrinis. *ſic enim Cæſar quoque Galliæ cœlum frigidum dixit*, in *belli Gallici comment.* I; quum tamen cœlum Galliæ Germaniæ cœlo multo *mollius*; *lætius*que. Hinc rectè auctores, quum extremum aliquod frigus *innuere vellent*, *Scythicum*, vel *Sarmaticum*, atque Celticum cœlum nominarunt. Lucianus in libro de hiſtoriâ rectè conſcribendâ: Τοσαύτη ψυχρότης ἐνείη, ὑπὲρ τὴν Κασπιακὴν χιόνα, καὶ τὸν κρύσταλλον τὸν Κελτικόν. id eſt: *Tanta frigiditas inerat, quæ & Caſpias niveis, & glaciem Celticam ſuperaret.* Et Dio, lib. LXIX; de Adriano imperatore: Οὔτε τὴν κεφαλὴν οὐκ ἐν θάλπει, οὐκ ἐν ῥίγει ἐκαλύφθη· ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς χιόσι ταῖς Κελτικαῖς, καὶ ἐν τοῖς καύμασι τοῖς Αἰγυπτιακοῖς γυμνὴ αὐτὴ περιῄει· id eſt: *Nec enim umquàm aut per niveis Celticas, aut per calores Ægyptios opertum caput habuit.* Statius, ſilvar. lib. x, carm. I:

Parva loquor. tecum gelidas comes illa per arctos,
Sarmaticaſque hiemes, Iſtrumque, & pallida Rheni
Frigora.

Atque hæc de cœlo Germaniæ; quod, prout longiùs à ſolis viâ recedit, magis magiſque terram ſubjectam aſperat, immitemque & horridam reddit. De cetero totam in ſeptemtrione eſſe ſitam, ex cœli partitione adparebit. Hanc bifariam aſtrologi geographique inſtituunt. Primùm, reſpectu univerſi mundi, terminus inter ſeptemtrionem & auſtrum conſtituitur circulus æquinoctialis, ſive æquator. quidquid citra æquatorem ſitum, ſeptemtrioni tribuitur; quidquid ultrà, auſtro. Altera deinde partitio hujuſmodi eſt: Quum tota ſphæra, ſive totus terrarum globus in duo æqua ſecetur per æquatorem hemiſphæria; quorum alterum citra æquatorem ſuperius, alterum ultra æquatorem inferius dicitur; quorum utriuſque eadem eſt ratio, idemque habitus, & eadem conditio; ita, uti inferius habitantibus polus ſit ſeptemtrionalis, quem nos in ſuperiore auſtralem, vel antracticum vocamus & auſtralis illis, qui nobis eſt ſeptemtrionalis, ſive arcticus: unumquodque hemiſphærium ſeparatim & καθ' ἑαυτὸ in duas dividitur parteis; quarum alteram verſus æquatorem, auſter obtinet; alteram verſùs polum, ſeptemtrio. Quum autem totum hoc terrarum ſpatium, ab æquatore ad

polum in XC dividatur parteis, quos gradus vocant latitudinis; medium inter ſeptemtrionem auſtrumque obtinebit terminum gradus XLV. Supra hunc gradum in Europâ regiones ſunt iſtæ: Galliæ pars maxima, ab Garumnæ oſtio, & Rhodani Ararisque confluentibus, ad mare uſque Britannicum: ipſæ deinde inſulæ Britannicæ: Germania omnis antiqua, ad oceanum uſque glacialem: & Sarmatia, ad eumdem uſque oceanum. Exempla jam ex auctoribus petere libeat. Martialis lib. IV:

An tibi promiſit Rhenus, quod non dedit illi
Nilus? & arctois plus licuiſſet aquis?

Idem, lib. IX: *Me tibi Vindelicis raptum narrabat in oris,*
Neſcia nec noſtri nominis arctos erat.

Lucanus, lib. I:

Fregit & arctoo ſpumantem vertice Rhenum.

Et eodem libro poſteà:

Inter Rhenum populos, Alpeisque jacentes
Finibus arctois.

Item lib. II: *Fundit ab extremo flavos aquilone Suëvos*
Albis, & indomitum Rheni caput.

Et lib. III: *Gallorum tantùm populis, arctoq; ſubactâ.*

Lib. V. *Quid juvat arctois Rhodano, Rhenoq; ſubactis?*

Statius, ſilvar. lib. I, carm. IV:

Non vacat arctoas acies, Rhenumq; rebellem
Pandere.

Et lib. V, carm. II:

Arctoosne amneis, & Rheni fracta natalis
Flumina.

Thebaid. lib. I:

Nec arctoos auſim ſperare triumphos
Bisq; jugo Rhenum, bis adactum legibus Iſtrum.

Sed hæc exempla de cœlo Germaniæ produxiſſe ſufficiat. De ipsâ terrâ ſic Tacitus eodem libro poſteà: *Terra etſi aliquanto ſpecie differt, in univerſum tamen aut ſilvis horrida, aut paludibus fœda: humilior quà Gallias, ventoſior quà Noricum ac Pannoniam aſpicit.* Et in eamdem ſentētiam Mela lib. III, cap. III: *Terra ipſa multis impedita fluminibus, multis montibus aſpera, & magnâ ex parte ſilvis ac paludibus invia.* Taciti equidem exemplaria vulgata ſic habent, ut ſuprà perſcripſi. at omnino placet, quamvis aliis diſplicuerit, quod doctiſſimus Lipſius ſuper vocabulo *ventoſior* diſſeruit; legendùm eſſe *verticoſior.* nam legiſſe Tacitum Melæ deſcriptionem Germaniæ, quis dubitet? quam hac in parte iiſdem penè imitatus eſt verbis. Quin etiam, licet invitus aliquid in tanto auctore immutem; tamen haud facilè inducor ne credam, ſcripſiſſe eum *humilior.* alienum quidpe ei eamdem rem continuò repetere, quamvis aliis paullo verbis. An non ſatis diſertè dixerat *humidam* eſſe terram Germaniam, quum *paludibus fœdam* pronuntiaret? Omnino. Malè igitur heic repetitur res eadem per vocem *humilior.* At *humilis*, & *verticoſus*, rectè ſibi invicem opponuntur. Ceterò malè heic diſtinxit Tacitus humilitatem, celſitatemq; Germaniæ, per Galliæ ac Norici limiteis. nam etiam quà Galliam ſpectat, maximâ parte, à Danubii fonte, ſive lacu Brigantino, ad Roram uſque amnem, ſatis verticoſa eſt. Ipſe Tacitus, eodem libro poſteà, ſic teſtatur: *Vltra hos Catti initium ſedis ab Hercynio ſaltu inchoant; non ita effuſis, ac paluſtribus locis, ut ceteræ civitates, in quas Germania pateſcit. durant ſiquidem colles, paulatimque rareſcunt.* Cattos Haſſiam maximè, atque Thuringiam incoluiſſe, ſuo loco patebit. Rareſcunt igitur colles versùs occidentem æſtivum, quà humilis jam paluſtrisque occurrit Veſtofalia. versùs ſeptemtriores verò, quà Cheruſcis jungebantur Catti, memorandum eſt montis jugum, quod vulgò nunc adpellatur *der Harz.* Sed & de *Tauno* Mattiacorum monte, è regione Maguntiaci, bis teſtatur Tacitus;

Tacitus; & de eodem, ac *Rheticone* Iuhonum monte, ex adverſo Bonnæ, Mela: qui etiam altiſſimos hos omnium Germaniæ montium adſeverat, ut ſuo loco oſtendam. Certè hoc tractu, item ſuprà, quà Trebochos, Sequanos, ac Rauracos, Galliæ quondam populos adſpexit Germania, ferè dixerim verticoſiorem eſſe, quàm quà Norico contermina. Proinde rectiùs ſic diſtingvatur, uti humilis dicatur, quâ regiones ſunt iſtæ: Cliviæ, Geldriæ, Hollandiæque partes trans Rhenū ſitæ; dein Friſia, Veſtofalia, Brunesvicenſis Luneburgienſisque ducatus, Madoburgienſis Bremenſiſque epiſcopatus, Holſatia, Jutia, Mecheloburgienſis ducatus, Pomerania, Brandoburgienſis marchia, & Polonia minor cis Viſtulam. reliqua hinc, in meridiem versùs, paullatim collibus dureſcunt; moxque montibus horridè aſperantur. *Paludum maximas* in Germaniâ recenſet Mela, loco prædicto, *Sueſiam*, *Meſiam*, *Melſiagum*. ſingulæ quibus regionibus fuerint, haud facile dictu eſt. inter Rhenum Albimque fuiſſe, haud dubium eſt: heic quidpe in Friſiâ ac Veſtofaliâ ingentes ſternuntur hodiéque paludes. loca verò trans Albim parum exactè Romanis cognita fuerunt. De montibus ſuo loco infrà pluribus diſſeram. De cetero ſciendum, neque Melam, neque Tacitum iſta de universâ Germaniâ dicta voluiſſe; ſed de eâ tantùm, quæ inter Danubium, Rhenum ac Viſtulam amneis, mareque Germanicum & ſinum Codânum continetur, vulgò Ptolemæi Germania exiſtimata. quidpe quæ ultra Codânum ſinum Germaniæ ſunt antiquæ partes, Norvagia, Svedia, Finnomarchia, ac Lappia, vix Britanniam ſpectant, nedum Galliam. Heic verò nihil ferè aliud, quàm immenſa montium juga, ſaxa perpetua, & rupes excelſæ. de quibus nihil illi in prædictis locis meminerunt, quia minùs explora; tum quòd extra Germaniæ continentem in inſulis, ut illi opinabantur, poſita erant. Hæc igitur de ipſius terræ Germaniæ naturâ.

De ejus fertilitate hæc noſter ſuperioribus ſubnectit: *Satis ferax, frugiferarum arborum impatiens.* Sic equidem omnia vulgata habent exemplaria: ubi ab interpretibus vox *ſatis* accipitur pro *ſat*. Verùm ego longè aliam auctori fuiſſe mentem arbitror: ſcripſiſſeque eum *ſati ferax*, hoc eſt, *ſegetis ferax*. nam omnino debebat addidiſſe, cujus rei eſſet ferax terra. ſic enim *impatientem* dixit *frugiferarum arborum*; continuóque poſteà *pecorum fecundam*. Idem noſter eodem libro infrà: *Nec enim cum ubertate ſoli labore contendunt, ut pomaria conſerant, hortos ſepiant, & prata rigent.* Sic ego legendum cenſeo pro vulgatâ lectione, quæ ſic habet: *ut pomaria conſerant, & prata ſepiant, & hortos rigent.* quam jam alii ante me corrigere tentarunt in hæc verba: *ut pomaria conſerant, prata rigent, hortos ſepiant.* Verùm horti rectiùs pomariis continuantur, quàm prata, quæ ſæpè longiùs abſunt. In vetuſtioribus exemplaribus legebatur, *ut pomaria conſerant, & prata ſeparent*; & in nonnullis *ſepararent*. unde ſatis manifeſtè adparet, ab imperitis librariis locum miſerè fuiſſe convulſum. Ceterùm prædictis verbis diſertiſſimè auctor teſtatur, ubertatem ſoli numquàm Germaniæ defuiſſe; modò cura atque ſtudium agriculturæ priſcis illis Germanis adfuiſſet. Sed *frugiferarum arborum impatientem* adfirmat fuiſſe: ſcilicet ob nimiam cœli aſperitatem, friguſque. Frugiferas heic arbores intelligit non pomum & pyrum ſilveſtreis, ſive agreſteis; quas fuiſſe tum in Germaniâ teſtatur ipſe eodem libro his verbis; *Cibi ſimplices, agreſtia poma, recens fera, aut lac concretum*: neque quercum, aut fagum, glandiferas arbores, quibus immenſa illa Hercinia ſilva fuit refertiſſima; neque corylum, cujus ubique proventus: ſed oleam, vitem, ficum, amygdalum, perſicum, prunum, meſpilum, ceraſum, morum, item malum Medicam, Armeniacam, Punicam, & id genus alias arbores; quibus Italia, ut nunc, ſic olim abundabat. Verùm tamen ne harum quidem omnium impatiens fuiſſe ſolum Germaniæ, poſterior comprobavit Germanorum ſollertia. nam dimidia nunc pars ejus Germaniæ, quam Ptolemaicam vulgus nominat, versùs meridiem poſita, varia producit vitis genera; in qui-

bus generoſiſſimum numeratur id, quod Rheni ripa mittit, quibuſdam Italicis non modò conferendum, ſed & præferendum. Pomaria autem ubique conſeruntur, mirâ ſoli indulgentiâ, unde arborarii fructus abundantiſſimi, vario genere: nam præter malum Medicam, atque Punicam, reliquæ arbores ſuprà nominatæ benigniſſimè proveniunt. Nec hortis ſua deeſt variorum olerum leguminumque gratia. Porrò, idem noſter eodem libro; *Aurum*, inquit, *& argentum propitii, an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim ſcrutatus eſt?* Curtium Rufum ſcrutatum eſſe in Mattiacorum agro, poſteà comperit ipſe Tacitus; ut in Mattiacis oſtendam. Hodiè, ſolum Germaniæ multis in regionibus eſſe argenti dives, vulgò ſcitur. nec ignotum, Rheni flumina ſuperioribus ſæculis fuiſſe aurifera: unde nummis quibuſdam aureis etiamnum cognomen Rhenanis. In Bojohemi autem metallis hac etiam ætate nonnihil auri effoditur. Nec varia gemmarum genera eidem Bojohæmo deſunt. Unde ſatis patet, ſtudium inveſtigandi, curandique Martiæ illi priſcûm Germanorum genti defuiſſe, non res ipſas. Subjicit auctor ſuperioribus iſta: *Pecorum fecunda, ſed plerumque improcera. ne armentis quidem ſuus honor, aut gloria frontis.* Hoc an de omni ad Danubium uſque Germaniâ dictum voluerit, equidem ego neſcio. nam in Veſtofaliâ, & continentibus versùs ſeptemtriones regionibus, quos Romani olim omnium maximè armis pervagati ſunt, præſidiiſque obſederunt, idem hodiéque perquàm verum eſt. at in reliquâ versùs meridiem Germaniâ pecora nunc ſatis procera, & armentis ingens frontis honor atque decus. Idem noſter eodem libro: *Equi non formâ conſpicui.* & Cæſar, belli Gallici comment. IV: *Iumentis, quibus maximè Gallia delectatur, quæque impenſo parat pretio, Germani importatis non utuntur. ſed quæ ſunt apud eos nata parva atque deformia, hæc quotidianâ exercitatione, ſummi ut ſint laboris, efficiunt.* Hodiè è diverſo Gallia equos è Germaniâ impenſo pretio coëmit: magnæque nonnullis Germaniæ nationibus ex equorum gregibus quæruntur opes. Sed jam dictis Germaniæ noſtræ dotibus, adjiciantur & aliæ, quæ non minùs olim, quàm nunc beatam eam reddiderunt; nempe condenſis in ſaltibus opacisque in arbuſtis varium genus ferarum ac volucrum, quæ ad victum uſurpari ſolent; fluminum atque ſtagnorum piſculentiſſimorum innumerabilis multitudo; fontes calidi, aciduli que, qui multis locis ſcaturientes omni morborum generi medelam adferunt. Hæc omnia cum ſuprà dictis in unum ſi conferas; manifeſtum jam erit, Germaniæ noſtræ ad molliter luxurioſéque agendum multa, ad benè commodéque vivendum nihil deeſſe. nam urbeis quoque, & ædificia, reliquis gentibus, unâ exceptâ Italiâ, nos habere præſtantiora, nemo gnarus negare poteſt.

CAP.

CAP. XIII.

De habitationibus, & annuâ agrorum commutatione; item de communi omnium totius Germaniæ populorum in pagos diviſione.

DE finibus veteris Germaniæ dictum eſt: quomodò univerſa in varia gentium nationumque diviſa fuerit nomina, poſteriùs dicetur; ubi antè de moribus univerſæ gentis ac vivendi ratione ſatis diſſertum fuerit. Mores veterum Germanorum ſcripto prodidernnt memoriæ poſterûm cùm alii auctores paſſim, prout hiſtoriæ narratio cuique ſuggeſſit; tùm maximè Jul. Cæſar, T. Livius, & Cornel. Tacitus. Livius id præſtitit, lib. CIV. qui quum totus interierit, hæc ex eo apud epitomatorem ejus exſtant: *Prima pars libri ſitum Germaniæ, moreſque continet.* Tacitus idem egit in libro, quem privatim de Germanis compoſuit: Cæſar verò in belli Gallici commentariorum VI; item comment. IV. ubi equidem unius nationis Svevorum (Chattos eſſe reliquis auctoribus, ſuo loco reddetur) mores deſcribere profitetur: at ſi ea cum illis, quæ poſteà, comment. VI, de univerſâ Germanorum gente memorat, conferantur, eosdem planè eſſe facilè quivis deprehendat. Proinde nos etiam promiſcuè utrumque commentarium ſuper univerſâ gente citabimus. In primis autem notandum, quòd Cæſar dicto comment. VI, *Germanos* ait *multum ab Gallorum conſvetudine*, id eſt, à moribus *differre. nam neque Druides eos habere*, quemadmodùm Galli, *qui rebus divinis præſint; neque ſacrificiis ſtudere. deorum numero eos ſolos ducere, quos cernant, & quorum opibus apertè juventur, Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne famâ quidem accepiſſe.* cui rei maximè adverſari videntur ea, quæ à Tacito, in prædicto libro, referuntur. nam & ſacerdotes rebus divinis præfuiſſe; & ſacrificiis non minùs, quàm Gallos, ſtuduiſſe; & deorum maximè Mercurium, dein Herculem, Martem, Iſidem, Terram matrem, Matrem deûm, & Caſtores coluiſſe, ipſe adfirmat: atque omneis ferè ritus, conſvetudineſque, quas Gallis ſuis adſcribit Cæſar, ille Germanis attribuit. Quapropter veriùs à Strabone, qui haud ita multò poſt Cæſarem ſcripſit, quum notior jam reddita Romanis Germanorum gens, prolata videntur iſta in lib. VII: Εὐθὺς τοίνυν τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, μετὰ τοὺς Κελτικοὺς, πρὸς τὴν ἕω κεκλιμένα Γερμανοὶ νέμονται, μικρὸν ἐξαλλάττοντες τοῦ Κελτικοῦ φύλου, τῷ τε πλεονασμῷ τῆς ἀγριότητος, καὶ τοῦ μεγέθους, καὶ τῆς ξανθότητος· τἆλλα δὲ παραπλήσιοι καὶ μορφαῖς, καὶ ἤθεσι, καὶ βίοις, ὄντες οἵους εἰρήκαμεν τοὺς Κελτούς. id eſt: *Statim ergo trans Rhenum, poſt Gallos, verſùs orientem incolunt Germani, paulùm differentes à Gallorum gente, feritatis, corporumque magnitudinis, & flavedinis abundantiâ. ceterùm facie, moribus, & victu ſunt quales Gallos eſſe diximus.* Et Dio, lib. XXXVIII, ipſum Cæſarem, quum prœlium eſſet commiſſurus cum Marcomannis Germanis, eorumque rege Arioviſto, ita apud exercitum loquentem introducit: Καὶ μὴν καὶ τῶν Γαλατῶν αὐτῶν, τῶν ὁμοίων σφίσι, συχνοὶ ἡμῖν συμμαχήσουσιν. id eſt: *Quin & magna Gallorum multitudo, qui hoſtium ſimiles ſunt, nobiſcum in prælio erunt.* Vera hæc eſſe, infrà in ſingulis morum partibus adparebit. proinde in his etiam tradendis, ut in multis aliis, negligentem fuiſſe Cæſarem, judicandum eſt. Uti gentem fuiſſe unam CELTICAM, Hiſpanos, Gallos, Britannos, atque Germanos, ſuprà probatum eſt; ſic, moribus quoque penè iiſdem univerſos vixiſſe, niſi quatenus Hiſpani ac Galli nonnullas Græcorum Romanorumque conſvetudines adſumſerint; clarè infrà patebit. Sed de Germanis meis præcipuus mihi heic erit ſermo. De iis igitur conſvetudinibus nunc agam, quæ univerſis ac ſingulis Germanorum nationibus fuêre communes. ac primùm quidem de habitationibus, ac domiciliis: poſthinc de cujusque nationis agrorum diviſione.

Auctor noſter, dicto libro de Germaniâ, *Nullas*, inquit, *Germanorum populis urbes habitari, ſatis notum eſt: ne pati quidem inter ſe junctas ſedes.* At è diverſo Jul. Cæſar opida adſcribit nonnullis Germaniæ populis: ut, belli Gallici comment. IV, Svevis, id eſt, Chattis. *Svevos* ait, *poſtquàm per exploratores, pontem fieri, comperiſſent, more ſuo concilio habito, nuntios in omneis partes dimiſiſſe, uti de opidis demigrarent; liberos, uxores, ſuaque omnia in ſilvas deponerent.* item Ubiis, etiamtunc Transrhenanis, in comment. VI: *Ubiis*, inquit, *imperat, ut pecora deducant, ſuaque omnia ex agris in opida conferant.* Nec tamen veri eſt ſimile, opida Germanis fuiſſe ſub Cæſaris tempora: mox verò, poſt exitum ejus, interiiſſe. nam qui Auguſti auſpiciis, primi poſt Cæſarem in Germaniæ fineis tranſgreſſi, arma bellaque ultra etiam Albim flumen protulerunt, nulla uſquàm reperierunt opida: ni omnes pariter fallant nos hiſtorici: in quibus Vellejus Paterculus ipſe, ſub Tiberii ductu, per IX illic annos militavit. In Dionis certè hiſtoriâ, lib. LVI, ubi ſub eodem Auguſto de Varianâ narratur clade, falluntur interpres, qui χωρία vertunt Latinè *opida.* Quem tamen errorem inde natum video, quia paullo antè auctor mentionem facit τῶν πόλεων, in his verbis: Ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ ἐκείνῳ χρόνῳ, καὶ ἐν τῇ Κελτικῇ τάδε συνηνέχθη. εἶχόν τινα οἱ Ῥωμαῖοι αὐτῆς, οὐκ ἀθρόα, ἀλλ᾽ ὥς που καὶ ἔτυχε χειρωθέντα, καὶ στρατιῶταί τε αὐτῶν ἐκεῖ ἐχείμαζον, καὶ πόλεις ᾠκίζοντο· ἔς τε τὸν κόσμον σφῶν οἱ βάρβαροι μετερρυθμίζοντο, καὶ ἀγορὰς ἐνόμιζον, συνόδους τε εἰρηνικὰς ἐποιοῦντο. id eſt: *Hæc enim eodem tempore in Germaniâ geſta fuère. Loca quædam Germaniæ Romani tenebant; non ſimul, ſed ut fortè ſubacta fuerunt, hinc inde. hibernaque ibi milites eorum habebant, & opida condebant. jamque mores eorum barbari accipiebant, in forum conveniebant, commeatusque inter ſe pacificos faciebant.* Hæc omnia interpretes ad Germaniam Transrhenanam trahunt; fortè etiam inducti iſtis Flori verbis: *Druſus, in tutelam provinciarum, præſidia, atque cuſtodias ubique diſpoſuit, per Moſam flumen, per Albim, per Viſurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs caſtella direxit.* neque obſcurum eſt, ipſum Varum tunc haud procul Luppiæ amnis capite hiberna habuiſſe; & ante hunc etiam Tiberium ibidem exercitum hibernandi causâ locaſſe. Verùm falluntur illi quam vehementiſſimè. nam Dioni ubique *Germani* dicuntur Κελτοὶ, Galli verò Γαλάται. Κελτικὴν autem adpellat, aut propriè ac peculiariter *Germaniam Transrhenanam,* aut conjunctim tam hanc, quàm *Cisrhenanam:* quâ ſignificatione dicto loco vocabulum id uſurpavit. intellexitque hiberna iſta militum Romanorum in citeriore Rheni ripâ: in quâ legionum fuiſſe hiberna Magontiaci, Bonnæ, & ad Vetera, alibi verò chortium alarumque, ſuo loco, atque ordine monſtrabitur. Has igitur Dio voluit τὰς πόλεις, à Romanis exſtructas; ad quas tunc commeatus ex ulteriore ripâ erant Germanis liberi, ad jus ex citeriore ripâ petendum. qui tranſitus poſteà illiciti: ſic enim Tencteri, Transrhenanus populus, apud Ubios Cisrhenanos diſſerunt, referente Tacito hiſtoriar. IV: *Ad hunc diem flumina ac terras, & quodammodò cœlum ipſum clauſerunt Romani, ut colloquio congreſſuque noſtros arcerent; vel, quod contumelioſius eſt viris ad arma natis, inermes ac prope nudi, ſub cuſtode, ac pretio coiremus.* & Ubii Tencteris reſpondentes: *Sint tranſitus incuſtoditi; ſed diurni, & inermes.* Sed Dionem Cisrhenana intellexiſſe hiberna, atque opida, apertiſſimè ex mox ſequentibus patet; ubi ſic de Germanis: Δεξάμενοι δὲ τὸν Οὔαρον, ὡς καὶ πάντα τὰ προσταττόμενα σφίσι ποιήσοντες, προήγαγον αὐτὸν πόῤῥω που ἀπὸ τοῦ Ῥήνου, ἔς τε τὴν Χερουσκίδα, καὶ πρὸς τὸν Οὐΐσουργον. id eſt: *Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus juſſis obtemperaturi viderentur, proculque eum ab Rheno, in Cheruſcorum fineis, & ad flumen Viſurgim abduxerunt.* In ſequenti hinc narratione nihil reperias, quo urbeis in Germaniâ, vel opida fuiſſe ſuſpiceris: niſi fortè illam vocem χωρία ſic interpretari ſine probabili aliquâ ratione velis. Satis igitur jam conſtat, opida nihilo magis Cæſaris vel Auguſti ævo in Germaniâ Transrhenanâ fuiſſe, quàm Taciti tempore. Sed & ipſe Cæſar, prædicto comment. VI, ubi univerſæ Germaniæ mores deſcribit, opida in eâ agnoſcit prorſus nulla. *In pace,* inquit, *nullus communis eſt magiſtratus: ſed principes regionum atque pagorum, inter ſuos jus dicunt, controverſiasque minuunt.* Itaque impropriè, ac negligen-

negligenter, ut multa alia paſſim, adpellavit opida in Chattis atque Ubiis, qui nil niſi meri erant vici, ut mox patebit. cujus rei occaſionem ei præbuiſſe credo ſpeciem opidorum Britannicorum; de quibus ſic ipſe, belli Gallici comment. v: *Opidum Britanni vocant, quum ſilvas impeditas vallo atque foſſâ muniverunt; quò incurſionis hoſtium vitandæ causâ convenire conſueverunt.* Verùm Taciti teſtimonium improbare atque infringere iterum videtur Ptolemæus; qui, LX circiter annis poſt Germaniam Taciti, ſub M. Aurelio Antonino, ſi Svidæ credimus, geographiam ſuam componẽs, XC ampliùs in Germaniâ Transrhenanâ recenſet loca, quæ τ̃ πόλεων vocabulo adficit. quæ ſanè ſi πόλεις, id eſt opida, ſeu urbes jam tunc fuerunt; credibile non eſt, intra LX, poſt Taciti Germaniæ deſcriptionem, annos cuncta eſſe condita: ſed jam anteà exſtitiſſe. Verùm & ipſum Ptolemæum falſum hac in re eſſe, liquet vel ex unius Ammiani Marcellini hiſtoriâ. ubi, quamvis frequens bellorum trans Rhenum memoratio, nulla tamen urbis alicujus, vel opidi, vel caſtelli, vel munimenti à Germanis exſtructi, fit mentio: locorum autem, quoties occaſio vel uſus poſtulat, eadem deſcriptio, quæ vicorum, ac villarum apud Cæſarem, Tacitum, & alios. Proinde etiam Herodianus, lib. VII, in vitâ Maximini, non magis propriè, quàm Ptolemæus, fortaſſis hujus auctoritate atque exemplo inductus, adpellavit apud Germanos πόλεις, in his verbis: Τάς τε κώμας ἐμπιπρὰς, διαρπάζειν ἐδίδȣ τῷ ςρατῷ. εὐμαρέςατα γὰρ τὸ πῦρ ἐπινέμεται τάς τε πόλεις αὐτῶν, ἃς ἔχȣσι, καὶ τὰς οἰκήσεις ἁπάσας. id eſt: *Vicosque omneis incendendos, diripendosque militibus conceſſit. facillimè namque urbes eorum, atque ædificia omnia ignis depaſcitur.* Rectiùs ſanè antè dixerat κώμας. neque enim ipſe Maximinus cum exercitu urbem illic ullam offendit, nedum oppugnavit, vel expugnavit, vel denique incendit. Ridere jam liceat eorum vanitatem, qui hujus vel illius opidi trans Rhenum antiquitatem è Ptolemæo probare conantur. niſi ſcilicet fateantur, Ptolemæi, Marcellinique ſæculis vicos tantùm fuiſſe eisdem nominibus, quibus nunc etiam indigetantur; poſteà verò, in opidorum modum, mœnibus cinctos. quod multis demum ſæculis poſt Ptolemæi ætatem factum. Quum igitur liquidò jam conſtet, antiquis Germanis nullas habitatas fuiſſe urbeis, aut opida; reliquæ eorum habitationes quales fuerint videamus.

Antiquiſſimus omnium mortalium habitandi mos fuit is, quem auctor noſter, ſub finem libri de Germaniâ, refert in Fennorum gente, omnium Germanorum, versùs ſeptemtriones & ortum, extremâ. *Fennis*, inquit, *mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, veſtitui pelles, cubile humus. ſola in ſagittis ſpes; quas, inopiâ ferri, oſſibus aſperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. paſſim enim comitantur, partemque prædæ petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque ſuffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc ſenum receptaculum. id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus; ſuas alienasque fortunas ſpe metuque verſare.* Proximus hinc habitandi modus fuit, quem Seneca, in libro de providentiâ divinâ, omnibus in univerſum tribuit Germanis. *Omnes*, inquit, *conſidera gentes, in quibus Romana pax deſinit. Germanos dico, & quidquid circa Iſtrum vagarum gentium occurſat. perpetua illos hiems, triſte cælum premit; malignè ſolum ſterile ſuſtentat: imbrem culmo, aut fronde defendunt.* Nempe palis furcatis, quas cervos vocat Virgilius, quatuor vel pluribus in humum defixis, tectum è culmo, id eſt paleis è meſſe collectis, aut ex arborum ramis frondibusque compoſitum imponebatur: quod non tam frigorum, ut quod parietibus carebat, quàm nivium imbriumque erat ſuffugium. Adde his, quæ Ovidius, Metamorph. lib. I, de omni mortalium genere tradit:

Tum primùm ſubière domos. domus antra fuerunt;
Et denſi frutices, & junctæ cortice virgæ.

Et Juvenalis, Satyrâ VI:

Credo pudicitiam Saturno rege moratam
In terris, viſamque diu: cùm frigida parvas
Præberet ſpelunca domos; ignemque, Laremq;,
Et pecus & dominos communi clauderet umbrâ.

Ceterò

Ceterò meliora eos, præter hæc, habuiſſe, parietibuſque ac tecto firmiora domicilia, oſtendit auctor noſter prædicto libro, his verbis: *Nullas Germanorum populis urbes habitari, ſatis notum eſt: ne pati quidem inter ſe junctas ſedes. Colunt diſcreti ac diverſi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. vicos locant, non in noſtrum morem, connexis, & cohærentibus ædificiis: ſuam quisque domum ſpatio circumdant.* Duo heic habitationum diverſa oſtenduntur genera; alterum, quo diſcreti diverſique invicem atque hinc inde diſperſi colebant; alterum, quo in vicis, veluti in unum certum locum congregati, habitabant. Illud, quia tempore ac naturâ prius fuiſſe videtur, primo loco explicandum puto: de altero poſterius agam.

Primùm igitur majores noſtri poſtquàm cum patre ſuo Aſchenaze in Celticam terram pervenerunt; ſparſim hinc inde in agris ac ſilvis, cum ſuis quisque liberis atque uxore, ceterâque familiâ, prout fons, aut campus, aut nemus placuit, diſcreta diverſaque habuêre receptacula, idque multis poſteà etiam ſæculis; ad eumdem ſcilicet modum, uti etiamnum plurimâ ex parte in Helvetiâ montani, & item in Hollandiâ agreſtes habitant homines, priſcum illum Germanorum morem tenaciter ſervantes: niſi quòd apud hos non tantoperè nemus, aut fons, aut campus ſpectetur. De Germanis, Celtarum parte multo maximâ, Tacitum modò audivimus. de aliis duabus ejuſdem gentis partibus, Britannis atque Gallis, ſic Cæſar belli Gallici comment. v: *Hominum in Britanniâ eſt infinita multitudo; creberrimaque ædificia, ferè Gallicis conſimilia.* De Gallicis autem ædificiis ita comment. vi, de Ambiorige Gallorum rege loquens: *Sed hoc quoque factum eſt, quòd ædificio circumdato ſilvâ (ut ſunt ferè domicilia Gallorum; qui, vitandi æſtus causâ, plerumque ſilvarum ac fluminum petunt propinquitates) comites, familiaresque ejus anguſto in loco equitum noſtrorum vim paulliſper ſuſtinuerunt.* Hinc hodiéque in Germaniâ vicorum opidorumque nomina manent, in *campi, ſilvæ,* & *fontis* vocabula deſinentia; quæ Germanis ſunt *feld*, *wald*, & *brun*; ſive aliâ dialecto, *wold*, & *born*. item in Angliâ; ubi dicuntur *field*, *wood*, & *borne*. Sæpius tamen ejusmodi loca adpellata fuêre, addito domini, vel ſitus cognomine, *habitacula*, ſive *domicilia*; Germanicè *haim*, & *haus*, ſive *hauſen*. quorum illud variè, pro variâ dialectorum ratione, dictum *haim, ham, heim, heem, hiem, hoom, hom, hum*: in quæ hodiéque innumera opidorum juxta atque vicorum, per univerſam Germaniam, atque Angliam nomina terminata videmus. nam hoc etiam certum; quotiescumque aliquod vici nomen, maximè in Veſtofaliâ, Friſiâ, atque Hollandiâ, conterminisque regionibus in *em*, vel *om*, vel *um* deſinit; *hem* id, vel *hom*, & *hum* antiquitus fuiſſe, quamvis nunc in plerorumque ſcriptione H negligatur. In *haus* etiam, & *hauſen* permulta hodiè in Germaniâ formata tam opidorum, quàm vicorum nomina reperias. quæ & ipſa dialectis variantur, *huus*, & *huuſen*; item *huys*, & *huyſen*. Antiquis Celtis omnibus adpellationem hanc fuiſſe communem, patet ex Gallorum in Italiâ opido, cui nomen *Bergomum*, ſive *Bergamum*; & Hiſpanorum *Berguſia*. quæ ab ipſis incolis dicta fuiſſe *Berghom*, & *Bergham*; & *Berghuſen*, ſuprà, cap. vii, docui. Sed vocabulum *haim* non modò ad integros vicos, verùm etiam ad pagos, ac denique ad totas nationum regiones tranſiit. unde *Bojohæmi*, ſive *Bojemi* eſt nomen, apud Strabonem lib. vii, apud Vellejum lib. ii, apud noſtrum in libro de Germaniâ: quæ *ſedes* fuit *Bojorum*. item *Burgundemi*; quod apud Paul. Diaconum, de geſtis Langobardorum lib. i, cap. xiii, vitiato vocabulo legitur *Wurgondaib*, pro *Wurgondhaimb*. Ceterùm alios quoque in Galliâ Belgicâ populos diſperſis habitaſſe ædificiis, ex Menapiorum, qui contermini fuêre Eburonibus, patet exemplo. de Tencteris enim & Uſipetibus, Rhenum transgreſſis, ita Cæſar comment. iv: *Quas regiones Menapii incolebant, & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicosque habebant. Sed tantæ multitudinis adventu perterriti, ex his ædificiis, quæ trans flumen habuerant, demigraverunt.* & mox: *Rhenum tranſierunt; & omnibus eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis ſe eorum copiis aluerunt.* De iisdem Menapiis,

itemque

itemque de eorum finitimis Morinis, ita Dio lib. XXXIX, in rebus geſtis Cæſaris: οὐ πόλεις ἔχουσιν, ἀλλ' ἐν καλύβαις διαιτῶσι. id eſt: *Vrbeis non habent; ſed in tuguriis degunt.*

Atque hactenus de ſitu diſperſorum ædificiorum. nunc materiam, ac formam videamus. Noſter ibidem: *Ne cæmentorum quidem apud illos, aut tegularum uſus. materiâ ad omnia utuntur informi, & citra ſpeciem, aut delectationem.* Explicat hoc probè Herodianus, loco ſupradicto, his verbis: Εὐμαρέστατα γὰρ τὸ πῦρ ἐπινέμεται τάς τε πόλεις αὐτῶν, ἃς ἔχουσι, καὶ τὰς οἰκήσεις ἁπάσας· λίθων μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς ἢ πλίνθων ὀπτῶν σπάνις. ὕλαι δ' εὔδενδροι· ὅθεν ξύλων οὔσης ἐκλευείας, συμπηγνύντες αὐτὰ καὶ ἁρμόζοντες, σκηνοποιοῦνται. Hoc eſt: *Facillimè ignis urbeis eorum atque ædificia cuncta depaſcitur. rari enim apud illos lapides, aut lateres cocti. ſed denſas habent ſilvas; ideóque lignis quum abundent, iis compoſitis, compactisque, tabernacula ſibi ſtruunt.* Hic ſanè mos etiamnunc in omni Bojohæmo & Thuringico ſaltu obſervatur. ubi informibus rudibusque abietibus, ramos dumtaxat & corticem circumciſis, integros parietes tabulataque componunt. Hæc tamen ædificia quadrangulâ ſunt figurâ. illa olim neſcio an non Britannorum Belgarumque ædificiis fuerint conſimilia; de quibus ſic Strabo lib. IV: Τοὺς δ' οἴκους ἐκ σανίδων καὶ γέρρων ἔχουσι μεγάλους, θολοειδεῖς, ὄροφον πολὺν ἐπιβάλλοντες. id eſt: *Domos è tabulis atque cratibus habent rotundas, magno impoſito faſtigio.* Quin etiam neſcio an non hoc ipſum Herodianus in Germanicis ædificiis innuere voluit vocabulo σκηνοποιοῦνται. Belgarum certè ii, qui à Germanis erant orti, Germanicis ferè vivebant moribus. neque verò hoc de ceteris Gallis adfirmat Strabo: qui ſanè opida habitabant ſatis valida, ſatisque frequentia; ut vel ex unius Cæſaris paſſim patet commentariis. Heſychius in lexico: Θόλος, οἶκος εἰς ὀξὺ ἀπολήγουσαν ἔχων τὴν στέγην, κατεσκευασμένος. id eſt: *Tholus, domus tectum habens in acutum faſtigium deſinens.* Id nempe eſt, quod Strabo adpellat ὄροφον πολύν. nam uti acueretur, extolli neceſſum erat. In ſummo cacumine habuiſſe ſpiraculum, quo fumus exhalaretur, haud equidem dubito; quandoquidem hac etiam ætate ædificia ejusmodi in Norvagiâ conſpexi, quamvis quadrata; & in magnâ hodiè Germaniæ, verſus Oceanum, parte, tectorum marginibus, non camino, perrumpit fumus. & in Hungariâ ad Danubii ripam poſita vidi piſcatorum tuguria, ſeu tabernacula, ex arundinibus compacta, rotunda, ampla, & altè faſtigiata, ſummo culmine patentia. *Tegularum uſum* apud veteres Germanos non fuiſſe, teſtatur noſter. itaque earum loco ſtraminibus domos intexerunt, ut hodiéque in omni ferè Germaniâ agreſtes homines, & nonnulli etiam opidani. De Nerviis, Germanis Ciſrhenanis, teſtis eſt diſertiſſimus Cæſar, comment. V, de Q. Ciceronis hibernis, à Nerviis oppugnatis, loquens: *Septimo oppugnationis die, maximo coorto vento, ferventes fuſili ex argillâ glandes fundis, & fervefacta jacula in caſas, quæ more Gallico ſtramentis erant tectæ, jacere cœperunt.* Germanicus hic haud dubiè fuit mos. Cæſar quippe omneis Germanos Ciſrhenanos haud rarò in commentariis ſuis adpellat Gallos, quia Gallicum incolebant ſolum. Ceterò, quamquàm Strabo Belgis μεγάλους adſcribat οἴκους. tamen rectiùs heic *caſas* eas adpellat Cæſar; & Dio, loco prædicto, καλύβας. quin ipſe Strabo, eodem lib. IV, Britannos tradit καλυβοποιῆσαι, id eſt, *caſas*, ſeu *tuguria ſtruxiſſe* pro domibus: quum tamen Cæſar aiat Britannica ædificia Gallicis fuiſſe ſimilia. De Germanicis hæc Seneca, epiſtolâ XLVII: *Varianâ clade quàm multos ſplendidiſſimè natos, ſenatorium per militiam auſpicantes gradum, fortuna depreſſit? alium ex iis paſtorem, alium cuſtodem caſæ fecit.* Et, aliquot ſæculis poſt Senecam, Marcellinus, lib. XVIII: *Sepimenta fragilium penatium inflammata.* Vilia certè fuêre, levia, & malè conſtructa, licet magna. unde etiam iſtud Senecæ, libro primo, de irâ, cap. XI: *Germanis magnâ ex parte non tegumenta corporum proviſa ſunt, non ſuffugia adverſus perpetuum cœli rigorem.* Cauſam ejus rei reddit Strabo, lib. VII: Κοινὸν δ' ἐστὶν ἅπασι τοῖς ταύτῃ, τὸ περὶ τὰς μεταναστάσεις εὐμαρὲς, διὰ τὴν λιτότητα τοῦ βίου, καὶ διὰ τὸ μὴ γεωργεῖν, μηδὲ θησαυρίζειν· ἀλλ' ἐν καλυβίοις οἰκεῖν ἐφήμερον

ἔχουσι

ἔχουσι παρασκευήν. τροφὴ δ' ἀπὸ τῶν θρεμμάτων ἡ πλείστη, καθάπερ τοῖς Νομάσιν. ὥστ' ἐκείνους μιμούμενοι, τὰ οἰκεῖα ταῖς ἁρμάξαις ἐπάραντες, ὅποι ἂν δόξῃ, τρέπονται μετὰ τῶν βοσκημάτων. Id eſt: *Communis omnibus Germaniam incolentibus eſt mos, facilè atque expeditè ſolum mutare, ob tenuitatem victus, tum quòd neque colunt agros, neque fructus recondunt: ſed in caſis habitant, ſtructurâ in unum diem conſtantibus. cibus autem eis plerumque è pecore, ut Nomadibus. ad quorum etiam imitationem, rebus ſuis in currus impoſitis, quocumque viſum, cum pecore abeunt.* Antiquiſſimus hic omnium mortalium mos; & à multis gentibus poſterioribus etiam ſæculis obſervatus. Eamdem cauſam tradit Cæſar, comment. VI, mores gentis noſtræ membratim perſequens. *Agriculturæ*, inquit, *non ſtudent; majorque pars victus eorum in lacte, & caſeo, & carne conſiſtit. neque quiſquam agri modum certum, aut fineis proprios habet: ſed magiſtratus, ac principes in annos ſingulos gentibus, cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco viſum eſt, attribuunt agri; atque anno pòſt aliò tranſire cogunt.* Et comment. IV: *Sed privati ac ſeparati agri apud eos nihil eſt. neque longiùs anno remanere uno in loco, incolendi causâ, licet.* In eamdem ſententiam noſter, eodem libro de Germaniâ: *Agri pro numero cultorum ab univerſis per vices occupantur: quos mox inter ſe ſecundùm dignationem* (prout quiſque aut princeps, aut nobilis, aut plebeii ordinis) *partiuntur. facilitatem partiendi camporum ſpatia præſtant. Arva per annos mutant: & ſupereſt ager.* Lipſius heic penè probavit Bambergenſis exemplaris ſcripturam, *ab univerſis vicis occupantur.* Verùm ego haud temerè admiſerim, uti integra vox *per* pareat. itaque ſi illud *vices* minùs probum videatur; ſcripſerim, *ab univerſis per vicos occupantur:* id eſt, ab univerſis ſingulos vicos inhabitantibus. nam certum eſt, vicatim permutationes iſtas in ſingulis civitatibus, ſive nationibus factas. Ceterùm ager ſingulis annis ſupererat incultus; nempe in parte finium civitatis. quò illud intelligendum, quod Cæſar, commentario proximè dicto, perperam ſolis Svevis, id eſt Chattis, & falsâ ex causâ attribuit, his verbis: *Publicè magnam putant eſſe laudem, quam latiſſimè à ſuis finibus vacare agros. hac re ſignificari, magnum numerum civitatum ſuam vim ſuſtinere non potuiſſe. itaque unà ex parte à Svevis circiter millia paſſuum* C *agri vacare dicuntur: ad alteram partem ſuccedunt Vbii.* Et ex Cæſare, ut alia, Pomponius Mela, lib. III, cap. III: *Bella cum finitimis gerunt. cauſas eorum ex libidine accerſunt: neque imperitandi, prolatandique, quæ poſſident; nam ne illa quidem enixè colunt: ſed ut, circa ipſos quæ jacent, vaſta ſint.* Vacabat per annum agrorum pars quietis gratiâ; uti inſequenti anno eò uberiorem frugem produceret. quæ conſvetudo etiamnunc magnâ in parte Germaniæ obſervatur. Communem fuiſſe iſtum dividendi agros in cognationes, ſive vicos, omnibus Celtis, ac fortè aliis quoque ex ſummâ antiquitate gentibus morem, ex Hiſpanorum exemplo colligere licet. de Vaccæis namque, Hiſpanicâ gente, ſic refert Diodorus, lib. V: Καθ' ἕκαστον ἔτος διαιρούμενοι τὴν χώραν, γεωργοῦσι· καὶ τοὺς καρποὺς κοινοποιούμενοι μεταδιδόασιν ἑκάστῳ τὸ μέρος. id eſt: *Agros ſingulis annis diviſos colunt: communicantes inter ſe frugibus, ſuam cuique partem attribuunt.* Simile quid de Chattis refert Cæſar, prædicto comment. IV: *Svevorum gens eſt longè maxima, & bellicoſiſſima Germanorum omnium. ii centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis ſingula millia armatorum bellandi causâ ſuis è finibus educunt. reliqui, qui domi remanſerint, ſe atque illos alunt. hi rurſus invicem anno pòſt in armis ſunt: illi domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio atque uſus belli intermittitur.* Pannonicas quoque genteis per cognationes vicos incoluiſſe, auctor eſt Appianus in Illyricis. Sed antiquiſſimum hunc fuiſſe omnium gentium morem, exemplis nonnullarum conjicio. De Indis ita Strabo, lib. XV: Παρ' ἄλλοις δὲ κατὰ συγγένειαν κοινῇ τοὺς καρποὺς ἐργαζομένους, ἐπὰν συγκομίσωσιν, αἴρεσθαι φορτίον ἕκαστον εἰς διατροφὴν τοῦ ἔτους. id eſt: *Nonnullos per cognationes & communiter agros colere. & quum fructus colligant, quemque portionem ſuam auferre in anni alimenta.* Mela, lib. I, cap. VIII, de Africæ quibuſdam populis: *In familias paſſim diſperſi degunt.* Sed & hodiéque in extero orbe, & apud Indos nonnullæ nationes per cognationes vicos habitant. Ceterùm cauſas, cur uno in loco plus anno cõſiſtere Germanis noſtris, haud licuerit, refert idem Cæſar, commen-

comment. VI. *Ejus rei*, inquit, *multas afferunt cauſas. ne, aſſiduâ conſuetudine capti, ſtudium gerendi belli agriculturâ commutent: ne latos fineis parare ſtudeant* (in ſuâ ſcilicet quiſque civitate; foris enim licebat) *potentioresque humiliores poſſeſſionibus expellant: ne accuratiùs ad frigora atque æſtus vitandos ædificent.* (*à parvulis* quidpe, ſuprà eodem libro, ait *duritiei, ac labori ſtuduiſſe*; quò meliores bello forent) *ne qua oriatur pecuniæ cupiditas; quâ ex re factiones diſſenſionesque naſcuntur: ut animi æquitate plebem contineant; quum ſuas quiſque opes cum potentiſſimis æquari videat.* Agriculturam cur neglexerint, cauſam indicat Tacitus, dicto libro: *Nec arare terram, aut exſpectare annum tam facilè perſvaſeris, quàm vocare hoſtes, & vulnera mereri. pigrum quin imò, & iners videtur, ſudore acquirere, quod poſſis ſangvine parare.* At ratio, cur tam malignè habitaverint, ſatis hactenus patuit. Addit Tacitus ſuperioribus de ædificandi modo iſta: *Quædam loca diligentiùs illinunt, terrâ ita purâ ac ſplendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur.* Nempe crateis, Straboni ſuprà memoratas, illinebant variâ terrâ, ſeu argillâ; quæ alibi rubra, alibi cœrulea, alibi flava, alibi candida, alibi aliis coloribus frequenter reperitur. Hoc quoque etiamnum quibusdam in locis fieri notavi. Atque hujusmodi ferè fuerunt Germanorum ædificia ad Taciti ævum. CXXX circiter annis pòſt, quàm is librum de Germaniâ conſcripſit, Alexandro Mammææ & Maximino imperatoribus, jam lautiùs habitaſſe Rheno proximos, ex Herodiani verbis, ſuprà allatis, perſpicio. ſic enim ille: λίθων μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς ἢ πλίνθων ὀπτῶν σπάνις· id eſt; *rari enim apud illos lapides, aut lateres cocti.* Licet raros, tamen nonnullos habuiſſe teſtatur. Hinc Marcellinus, lib. XVII, ſub Conſtantio imperatore, id eſt, circa annum à nato Jeſu CCCL, de Juliani Cæſaris exercitu, trans Rhenum in Alemannorum agris ex adverſo Magontiaci graſſante: *Miles liberè gradiens, opulentas pecore villas & frugibus rapiebat, nulli parcendo. extractisque captivis, domicilia cuncta, curatiùs ritu Romano conſtructa, flammis ſubditis exurebat.* Hæc igitur de habitationibus hinc inde per agros diſperſis, quas ob id ipſum rectè Marcellinus Romano vocabulo adpellavit *villas*, dicta ſufficiant.

Ceterò auctor noſter aliud habitationum genus indicat, eodem loco; quod non minùs in vicis, quàm in agris paſſim uſitatum fuiſſe, haud dubium eſt. *Solent*, inquit, *& ſubterraneos ſpecus aperire; eosque multo inſuper fimo onerant; ſuffugium hiemi, & receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt: & ſi quando hoſtis advenit, aperta populatur; abdita autem & defoſſa aut ignorantur, aut eo ipſo fallunt, quòd quærenda ſunt.* Frugeis ſic tempore belli in Hungariâ condi, probè memini. Sed ſubterraneos habitare ſpecus, antiquiſſimus aliis etiam gentibus fuit mos. De Germanis ſimul & Gallis Ciſalpinis ſic Plinius, lib. XIX, cap. I: *Galliæ univerſæ tela texunt. in Germaniâ autem defoſſi atque ſub terrâ id opus agunt: ſimiliter & in Italiâ, regione Allianâ, inter Padum Ticinumque amnem.* De Sarmatis Mela, lib. II, cap. I: *Ob ſæva hiemis admodùm aſſiduæ, demerſis in humum ſedibus, ſpecus aut ſuffoſſa habitant.* De eâdem gente ſic Virgilius, γεωργικῶν III:

Ipſi in defoſſis ſpecubus ſecura ſub altâ
Otia agunt terrâ: congeſtaq; robora, totasq;
Advolvêre focis ulmos, ignique dedêre.

Xenophon, expedit. Cyri lib. IV, de frigidis Armeniæ partibus: Αἱ δ' οἰκίαι ἦσαν κατάγειοι· τὸ μὲν στόμα ὥσπερ φρέατος, κάτω δ' εὐρεῖαι· αἱ δ' εἴσοδοι τοῖς μὲν ὑποζυγίοις ὀρυκταὶ, οἱ δ' ἄνθρωποι κατὰ κλίμακας κατέβαινον. ἐν δὲ ταῖς οἰκίαις ἦσαν αἶγες, βόες, ὄϊες, ὄρνιθες, καὶ τὰ ἔκγονα τούτων. Id eſt: *Domicilia autem erant ſubterranea: quorum oſtium ſimile putei ori; inferiora autem lata. introitus eorum pro jumentis effoſſi: homines per ſcalas deſcendebant. erant autem in iis capræ, boves, oves, aves, & quæ his procreata.* Ex Taciti verbis patet, nullas etiamdum ejus ſæculo habuiſſe Germanos ſtubas, quas vulgò vocant. Atteſtatur idem & Seneca, lib. I, de irâ, cap. XI, his verbis: *Germanis quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum proviſa ſunt, non ſuffugia adversùs perpetuum cœli*

rigorem. Nulla, niſi *ſubterranei ſpecus; quos multo inſuper fimo onerabant, quò rigorem frigorum ejusmodi locis mollirent*. Eódem ſpectant illa Melæ, lib. III, cap. III: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes ſint. & longiſſima apud eos pueritia eſt. Viri ſagis velantur, aut libris arborum, quamvis ſævâ hieme*. Poſt Taciti ævum, quando ſtubis primùm uti cœperint, haud facilè dixerim. Nec ſcio, an Gallorum hoc ſit inventum. in Gallis certè primùm memoratur; nempe à Juliano Cæſare, in Miſopogone, his verbis: Ὡς οὖν ἐν τούτοις ἀγριώτερος ἦν τοῦ συνήθους, ἐθάλπετο δὲ τὸ δωμάτιον οὐδαμῶς, ὅπερ ἐκάθευδον, ὅνπερ εἰώθει τρόπον ὑπὸ ταῖς καμίνοις τὰ πολλὰ τῶν οἰκημάτων ἐκεῖ θερμαίνεσθαι, καὶ ταῦτα ἔχον εὐπρεπῶς πρὸς τὸ παραδέξασθαι τὴν ἐκ πυρὸς ἀλέαν. ὡς δὲ ὁ χειμὼν ἐπεκράτει, καὶ ἀεὶ μείζων ἐπεγίνετο· θερμῆναι μὲν οὐδ᾽ ὡς ἐπέτρεψα τοῖς ὑπηρέταις τὸ οἴκημα, δεδιὼς κινῆσαι τὴν ἐν τοῖς τοίχοις ὑγρότητα· κομίσαι δ᾽ ἔνδον ἐκέλευσα πῦρ κεκαυμένον, καὶ λαμπροὺς ἀποθέσθαι παντελῶς μετρίους. id eſt: *Quum igitur in his rebus durior & agreſtior eſſem, quàm unquàm anteà, nequaquàm cubiculum, in quo requieſcebam, calefieri patiebar, quo modo illic pleraque domicilia caminis calefiunt; quamquàm ad ignis calorem excipiendum eſſet opportunum. quumque hiems invaleſceret, atque in dies fieret vehementior; ne tum quidem famulis meis permiſi, uti domicilium calefacerent; veritus, ne humorem, qui in parietibus erat, commoverem. itaque accenſum ignem, & candenteis aliquot carbones inferri juſſi*. Stubas eum intelligere, qualibus nunc univerſa Germania, & aliæ verſùs ortum regiones utuntur, maximè cuivis perſpicuum eſſe puto. Sed de privis etiam domiciliis ſatis dictum.

De congregatis ædificiis ſic noſter, in eodem libro de Germaniâ: *Vicos locant, non in noſtrum morem, connexis & cohærentibus ædificiis: ſuam quisque domum ſpatio circumdat; ſive adverſùs caſus ignis remedium, ſive inſcitiâ ædificandi.* Sic hodieque in plurimâ parte Germaniæ habitatur; maximè in Veſtofaliâ, & Bremenſi epiſcopatu, ducatuque Luneburgienſi: quæ terræ in aliis quoque rebus multum ex priſcis gentis moribus retinent. In Sileſiâ hujusmodi vicos reperii ad III millia paſſuum extenſos. ſed & cis Rhenum in Brabantiâ, & in Arduennâ Voſegâque ſilvis, item in Normanniâ, ſimile genus vidi. Quo vocabulo vicum priſci Germani adpellaverint, equidem vix dixerim. nunc omnibus dicitur *ein dorf*; & variantibus dialectis, *een dorp*, *dôrp*, *derp*. Vulgus nunc Latinè loquentium adpellat *villam*. quæ vox, ut *priſcis Latinis*, nunc etiam Italis privum in agro ædificium ſignificat. Rectiùs veteres Germanicæ nationes, Franci, Burgundiones, Gothi, & alii, qui, primi Galliam Italiamque occupantes, dixêre corruptâ Latinâ lingvâ *villagium*, quaſi Germanicè dicas *ein gehäuſe*, id eſt, *domorum congregatio*. unde etiamnunc Italiæ vox manet *villaggio*, & Galliæ *village*; quæ *vicum* ſignificant. Oroſius lib. VII, cap. XXII, & Iſidorus lib. IX, cap. II, & IV, *in effingendo* (quod ſuo loco patebit) Burgundionum adpellatione; hæc referunt verba: *Crebra habitacula conſtituta burgos vulgò vocant*. quæ planiùs traduntur à Luitprando, lib. III, cap. XII, de iisdem Burgundionibus, his verbis: *Ipſi domorum congregationem, quæ muro non clauditur, burgum vocant*. Hanc equidem antiquiſſimam fuiſſe apud Germanos adpellationem, ex vetuſtiſſimis eorum locis, *Aſciburgio*, *Teutoburgio*, & *Laviburgio*, de quibus ſuo loco dicam, ſatis perſpicitur. Mirari hèic ſatis nequeo doctiſſimi Caſauboni opinionem; qui, in Strabonem commentans, negat hanc vocem eſſe origine Germanicam, ſed puram putam Græcam, à Macedonibus ac Thracibus uſurpatam; qui βύργον dixerint pro πύργον· Latinitate autem, poſt tranſlatum in Thraciam imperium, donatam. Verùm ſcire ego velim, quum Thracia jam ante Cimbricum bellū Romanorum armis petita fuerit, moxque poſteà perdomita; quî factum, uti hæc vox *burgus* apud nullum antiquum auctorem perſcripta reperiatur. nam ante Vegetium, qui circa annum à nato Jeſu fuit CCCC, nemo eam retulit. Tum, ſi non Germanica, ſed Græca, à Thracibus, & pôſt à Romanis uſurpata; quæro, unde prædicta illa loca *Aſciburgium*, *Teutoburgium*, & *Laviburgium*, nomina habuêre? à Thracibus, an à Romanis? Thraces quomodò, aut quando huc pervenerint, haud diſpicio.

diſpicio. Romani quum venirent, jam loca ſic cum nominibus reperierunt: quamquàm ad Laviburgium, (quod nunc eſſe, in ulteriore Albis ripâ *Lawenburg*, ſuo loco oſtendam) numquàm pervenerunt: aut, ſi pervenerunt, quod de L. Domitio adfirmat Tacitus annalium lib. IV; non morati ſunt. De Thracibus ne quid ſuſpiceris, quaſi ab his vox ea Germanis conterminis transdita; neque in ipſâ, quæ propriè Græcis Romaniſque dicta fuit Thracia, neque in univerſæ Thraciæ antiquæ partibus, Mœſiâ, & Getiâ, ſive Daciâ, ullum uſquàm loci legitur vocabulum in *burg* deſinens. contrà verò tota Germania talibus referta. *Aſciburgium* in citeriore Rheni ripâ ne à Romanis demum adpellatum opineris; tanta hujus loci fuit antiquitas, uti jam ante Tacitum quidam Romanorum auctorum fabulari auſi fuerint, *ab Vliſſe id conditum, nominatumque* Ἀσκιπύργιον; teſte ipſo Tacito, ſub initium libri de Germaniâ. Nempe, ſi hoc Græcâ voce ſic ab Uliſſe adpellatum; unde alterum illud Aſciburgium dictum fuerit, quod in Mœni ripâ etiamnunc vulgò vocatur *Aſcheburg*; & item vicus in Veſtofaliâ *Aſchenburg*, inter duo opida *Lunikhuſen* & *Alem*? Sed age; videamus tandem, quid *burgus* Romanis apud Vegetium & alios auctores ſignificet. nam horum maximè auctoritatem nobis opponi video. Vegetius igitur, lib. IV, cap. X, ita: *Quòd ſi ultra jactum teli, in clivo tamen civitatis, ſubjecta ſit vena, caſtellum parvulum, quem burgum vocant, inter civitatem & fontem convenit fabricari, ibique baliſtas, ſagittarioſque conſtitui, ut aqua defendatur ab hoſtibus.* Deſcriptio ſanè ſatis clara ac plana. In eamdem mentem vetus gloſſarium: πύργος, *turris, burgus*. Largiùs ſumitur Oroſio, lib. VII, cap. XXXI, Paullo Diacono, lib. XI, & Iſidoro, lib. IX, cap. II, & IV. quorum duo priores in hæc verba ſcribunt de Burgundionibus: *Hos quondam, ſubactâ Germaniâ interiore à Druſo & Tiberio, adoptivis filiis Cæſaris, per caſtra diſpoſitos in magnam coaluiſſe gentem: atque ita etiam nomen ex opere præſumpſiſſe; quia crebra per limites habitacula conſtituta, burgos vulgò vocant.* Idem totidem ferè verbis refert Iſidorus: eâdemque ſignificatione vox ea accipitur in codice juris, titulo De officio præfecti prætorii Africæ, lege II, & tit. De fundis rei privatæ, lege VI. At quomodò hoc Germaniæ noſtræ antiquæ convenit? in quâ ne Marcellini quidem ævo, nedum Taciti tempore, ulla turris, ullum caſtellum, ullus murus; ut ſatis abundéque ſuprà demonſtratum. Et ipſe etiam inferioris ſæculi ſcriptor Liutprandus (vixit quippe circa annum Chriſti IↃCCCCXL) teſtatur, *burgum* fuiſſe Burgundionibus *domorum congregationem, quæ muro non clauſa*. Certum igitur eſt, aliud apud Germanos antiquos ſignificaſſe id vocabulum, quàm apud Romanos. Ego equidem, ut antè dixi, antiquiſſimam hanc adpellationem fuiſſe domorum complurium congregationibus, id eſt, vicis exiſtimo: at non omnibus; ſed iis tantùm, qui capita fuêre totius alicujus civitatis, ſive nationis. ſic *Matburg* dictum fuit Chattorum caput, quod nudo nomine erat *Mat*, Romanis *Mattium*, teſte Tacito, annal. I: quod nunc, mutatâ unâ literâ, dicitur *Marburg*: ut ſuo loco aliis etiam oſtendetur documentis. ſic item, quod *Batavorum opidum*, ſine alio proprio peculiarique nomine, vocatur eidem auctori hiſtoriar. V, ipſis incolis erat *Batawenburg*, quia caput gentis: unde hodiéque locus is dicitur *Batenburg*. ſic *Teutoburgium*, incolis *Theutburg*, Dulgibinorum, ut docebitur, caput, nunc *Dietmelle* in Veſtofaliâ. Atque hujuſmodi vicorum, id eſt, *burgiorum*, ſeu *burgorum* incolæ antiquis Germanis propriè dicebantur *burger*, & variante dialecto *burgar*. unde illud Iſidori loco prædicto: *Burgarii, à burgis dicti; quia crebra per limites habitacula conſtituta, burgos vulgò vocant.* Satis igitur jam claret, merè Germanicam hanc antiquiſſimis temporibus fuiſſe vocem: quam malè ac parum peritè non modò exteri homines hoc ævo, ſed & quidam Germanorum à Romanis deduxerunt; quum ipſi veriùs Romani à Germanis eam acceperint, poſterioribus ſæculis; quemadmodùm & militaris diſciplinæ nonnulla, ut patet ex Vegetio, Marcellino, & aliis ejus ævi auctoribus; & in his maximè dignitatum vocabula, *ducatus*, & *comitatus*, ipſis anteà ignota, aut inuſitata: quæ & ipſa imperitè noſtri homines, à Romanis

nos habere, docent; ut ſuo loco oſtendetur. Sed etymologiam quoque vocis *burg* nunc ſcrutari haud alienum fuerit. De hac ego ſic exiſtimo: nihil aliud eam antiquiſſimis temporibus ſignificaſſe, quàm *ſepimentum*; quod aliâ voce patriâ dicimus *ein zaun*, & variantibus dialectis, *tuun*, & *tuyn*. nam eâdem ratione hodiéque in Britanniâ Angli id propriè vocant *a towne*, & Scoti *tune*, quod Gallis eſt *un bourg*, & *une bourgade*; quodque nos dicimus *ein fleck*, aut *markfleck*, id eſt, uti nunc interpretantur, *opidulum mœnibus portisque non clauſum*. inferioribus autem Germanis, circa Rheni divortia & oſtia, *tuyn* eſt idem quod reliquis Germanis & Anglis *garden*, & illis aliâ dialecto *garten*, Romanis *hortus*: nempe, quia & hic ſepitur. Quin & Slavis quoque, qui etiam poſt Germanos nullas habitarunt in Sarmatiâ ſuâ urbeis, ab eodem argumento opidorum urbiumque vocabula nata ſunt *Viſzygrod*, *Nowogrod*, *Stárygrod*, *Bialygrod*, *Grodno*, *Grodek*, & id genus alia; quæ aliis dialectis efferuntur per *gorod*, *horod*, *grád*, *hrád*, & *hárad*. nam nunc etiã Polonis hortus patrio ſermone dicitur *zágrod*, & *ogrod*; Bojohæmis, ſive Czechis *zahrada* & *ohrada*: & ſic aliis etiã Slavicis gentibus, pro ſuâ cuiq; dialecto. unde etiam Polonis *obſepire* eſt *ogrodzicż* & *zágrodzięż*; Dalmatiæ incolis *ográditi*, Bojohæmis *ohraditi*, ac Slavonibus *záhráditi*. Quin Latinorũ etiam *hortus* ex eodem fonte profluxiſſe videtur. quantum enim diſcrimen inter *horod*, & *hort*? Admodùm exiguum. Germanorum certè *gard* cum Slavorum *hárád*, ſive *gárád*, & *gorod*, eamdem habet originem. unde etiam illa Slavorum in opidis nomina efferuntur Germanis *Naugard*, *Stargard*, & ſic reliqua. Inferiores Germani hortum, quem *tuyn* eos vocare dixi, alio vocabulo adpellant *hof*. quo eodem vocabulo cùm ipſi, tùm reliqui Germani omnes vocant *aulam* regis, principis, vel alîus cujusvis domini; & item eum propter ædificium ſeu domicilium locum, qui ſepimento, vel muro incluſus eſt. Helmoldo in chronico Slavorum aula principis dicitur *curtis*, quæ Adamo Bremenſi eſt *cortis*. unde Italis etiam, & Hiſpanis eadem vox hodiéq; dicitur *corte*, Gallis verò & Anglis *court*. quam ſatis ineptè Galli deducunt à Latinâ voce *cohors*, ſine ullâ probabili ratione. Et ipſam Celticam eſſe, nihilque aliud antiquitus ſignificaſſe, quàm quod *gard*, *hof*, & *tuyn*, id eſt, locum conſeptum ac munitum, maximè credibile eſt. Nec mihi heic objiciatur, quod illud Germanorum *garden* hodiè Italis dicatur *giardino*, Hiſpanis atque Gallis *jardin*: à quo planè alienum videri poſſit vocabulum *corte*, ſive *court*. nam ſic etiam Angli nunc diſtingvunt inter *garden* & *gard*; per hoc locum tam prope domum, quàm procul domo obſeptum, per illud hortum intelligentes. Sed hodiéque Gallicâ in lingvâ eſt vocabulum *courtil*, quod & ipſum hortum ſignificat. Satis igitur ex his tot tantisque argumentis patere puto, vocabulum quoque *burg* antiquiſſimis temporibus nihil aliud Germanis ſignificaſſe, niſi locum ſeptum. unde id eodem modo vicorum nominibus adjectum, quemadmodùm alia vox Germanica *hage*, ſive *hagen*: quam & ipſam multis hodiè vicorum opidorumque vocabulis annexam videmus: nihilque aliud ſignificat, quàm ſepem, ſeu ſepimẽtum ex virgultis conſtans; quod Gallis etiã dicitur *une haye*, & Anglis *a hedge*. Neque ego dubitaverim in eâdem ſignificatione apud antiquiſſimos Græcorũ fuiſſe vocem πύργος· quam illi, poſteaquàm muro munita loca habere cœperunt, turribus atque arcibus indiderunt. Nam ſic quoq; Germani noſtri, poſtquàm in Galliâ, Rhætiâ, Noricoque viderunt caſtella, atque opida; his nomen dederunt *burg*, quia muris erant ſepta. unde in hunc uſque diem *burg* propriè dicimus *caſtellum*, ſive *arcem*. Hanc autem vocem Celtis atque Græcis fuiſſe communem, illam verò *gard*, Celtis ſimul, Sarmatisque & Latinis, mirari nemo dignetur, cui cõpertum ſit, innumera alia quoq; eſſe remotiſſimis inter ſe atque ignotiſſimis gentibus, non modò per hasce terras, quas Aſiam, Africam, & Europam vocamus, ſed in extero etiam orbe, vocabula earumdem rerum cõmunia; quique credat, primævam illam, totiq; terrarum orbi communem lingvam à Deo ad ædificationem urbis Babylonicæ fuiſſe confuſam, atq; in varias poſteà dialectos diſſipatam: quâ de re ſuprà, cap. VIII, plura mihi dicta ſunt. Sed hactenus de habitationibus veterum Germanorum diſſeruiſſe ſufficiat.

Nunc dè diviſionè agrorum in pagos, quæ & ipſa univerſis Germaniæ nationibus fuit communis, dicendum eſt. Pagorum quamvis noſter auctor faciat mentionem; non tamen apertè aut diſertè docet, quid fuerint. aliunde igitur eorum deſcriptio petenda. Cæſaris verba, comment. VI, jam antè relata, ſunt iſta: *In pace nullus communis eſt magiſtratus: ſed principes regionum atque pagorum inter ſuos jus dicunt, controverſiasque minuunt.* Noſter hæc ita: *Eliguntur principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Pagus igitur non idem qui vicus, quem ſuprà deſcripſimus. Plutarchus in Numâ: Διὸ καὶ τὴν γεωργίαν ὁ Νουμᾶς, οἷον εἰρήνης φίλτρον, ἐνεμίξατο τοῖς πολίταις, καὶ μᾶλλον ὡς ἠθοποιὸν ἀγαπήσας τέχνην, εἰς μέρη τὴν χώραν διεῖλεν, ἃ πάγους προσηγόρευσε. id eſt: *Quamobrem agriculturam quoque Numa, ceu pacis amorisque poculum miſcuit civibus ſuis: artemque hanc ut bonorum morum effectricem amans, agros in parteis diſtribuit, quos pagos adpellavit.* Pagus igitur integra amplioris alicujus regionis fuit portio. Cæſar comment. I: *Omnis civitas Helvetia in quatuor pagos diviſa eſt.* Ammian. Marcellinus, lib. XXI: *Didicit, Alemannos, à pago Vadomarii exorſos, vaſtare confines Rhetiis tractus.* Regio fuit ſatis ampla; nam rex ejus fuit, ſive princeps Vadomarius. idem auctor, lib. XIV: In *Gundomadum & Vadomarium fratres, Alemannorum reges, arma moturus.* & lib. XVIII: *Statim rex quoque Vadomarius venit.* In privilegio Theodorici, Francorum regis: *Monaſterium vicorum in eremo vaſtâ, quæ Voſagus appellatur, in pago Alſacenſi, in loco, qui vocatur Vivarius peregrinorum; qui antè appellatus eſt Murbach.* ubi tota Elſatia vocatur pagus. Aimoinus, *lib.* IV, cap. CXI: *Imperator reliquum æſtatis tempus in pago Warmacenſi tranſegit.* In privilegio Hlotarii imperatoris, Trajectenſi eccleſiæ dato: *In pago Maſo, ſuper fluvium Rure, monaſterium, quod Berg nuncupatur, ad præfatam ſedem Trajectenſem ſub omni integritate tradidimus.* Anonymus, in vitâ Ludovici Pii: *Flameresheim, in pagum Ripuarium vênit.* In legibus antiquis Ripuariorum, tit. XXXI, paragr. III: *Pagus Ripuarius.* de eodem mox ita tit. LXXXVIII, parag. V: *Provincia Ripuaria.* Apud ipſos Germanos ejusmodi pagorum vernaculum vocabulum fuit *gaw*, & variantibus dialectis, *gäw, gew, gôw, gow.* In traditionibus Fuldenſibus, lib. I, cap. IV: In pago *Salagewe, villa Tubba. in pago Weringewe.* Hinc etiamnunc Varmacenſis pagus dicitur *Wormesgaw*; & Briſiaci montis pagus *Briſgaw*; cujus incolæ in Notitiâ imperii *Briſigavi:* ſibi ipſis quondam haud dubiè *thi Briſgawer.* Sic, qui Cæſari, comment. II, III, & VII, *Andes* dicuntur Galliæ Celticæ populi, Tacito in annal. III, ſunt *Andecavi,* & rectiùs Plinio, lib. IV, cap. XVIII, *Andegavi*, quaſi *thi Andegawer*, à pago, ſeu regione Andium *Andegaw.* Hodiéque in Helvetiâ Tigurinus pagus, Cæſari in comment. I. memoratus, dicitur *Zürichgôw*; & alii ibidem *Turgôw, Aargôw, Wiſlispurgergôw.* trans Danubium eſt *Nordgaw*; quæ & Bojaria ſuperior. inter Franconiam & Haſſiam, *Buchgaw*; quæ & Fuldenſis abbatia. trans Rhenum, ex adverſo Maguntiaci, *Rhingaw.* in Friſiâ *Weſtergow,* & *Ooſtergow.* Hænoniæ comitatus, *Hennegow:* & alii alibi. Pagi tamen veterum Germanorum aliquanto minôres fuiſſe videntur. nam unis Semnonibus, Svevicæ genti, Tacitus, in libro de Germaniâ, centum adſcribit pagos: quorum tamen univerſa civitas Helvetiorum civitatis amplitudinem haud multo ſuperavit. & totidem Cæſar, comment. IV, attribuit Chattis, quos Svevos ipſe adpellat. Plinius, lib. IV, cap. XIII, Hillevionum in Scandinaviâ genti, quingentos. quæ tamen gens quàm ampla fuerit, ſciri haud poteſt. Sic Tacitus, hiſtoriar. lib. IV, Gugernis compluteis tribuit pagos, in his verbis; *In proximos Gugernorum pagos ductus à Voculâ exercitus:* quum tamen exigua fuerit eorum natio, inter Rhenum & Moſam, à Roræ confluente ad divortium Rheni protenſa.

Ceterò hujusmodi pagi in alias iterum diviſi fuêre parteis. Tacitus in libro de Germaniâ: *Eliguntur principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni ſingulis ex plebe comites, conſilium ſimul & auctoritas, adſunt.* Ab his poſteà totidem pagi partes dictæ fuêre vernaculâ lingvâ *hunderten.* unde etiamnum in Angliâ pagos, quos illi vulgari lingvâ *ſhires*, à veteri Saxonico vocabulo *ſcyres*, & Latinè *comitatus* adpellant, diviſos videmus in parteis, quæ dicuntur *hundreds.*

Eadem apud priſcos Germanos in bello ordinum ductoribus, ceteriſque fuiſſe dignitatum vocabula, quæ domi pagorum vicorumq; magiſtratibus, infrà ſuo loco oſtendam. Tacitus, dicto libro anteà; *Mixti*, inquit, *prœliantur, aptâ & congruente ad equeſtrem pugnam velocitate peditum; quas ex omni juventute delectos, ante aciem locant. definitur & numerus: centeni ex ſingulis pagis ſunt: idque ipſum inter ſe vocantur; & quod primò numerus fuit, jam nomen & honor eſt.* Nempe, *thi hunderter* adpellabantur. Poſteriores circa Rhenum Germani Latinum vocabulum in lingvam ſuam adſciſcentes, ipſas terras dixêre *centen*, & *centgerichte*; comiteis verò illos centenos, *centgraven*. At iidem homines, unà cum ipſis terris, quas regebant, alio nomine dicebantur *ambachte*, & variante dialecto, *ambechte*, quæ vox nunc contracta manet *ambt*, pro quovis officio, ſeu præfecturâ; ut ſuprà, cap. VIII, dictum eſt. Vetus mos videre eſt in Flandriæ comitatu; ubi hodiéque regiones vocantur, *Belle ambacht*, *Caſſel ambacht*, *Borborg ambacht*, *Bergen ambacht*, *Vueren ambacht*: & pars ejuſdem comitatus, Selandiæ, Hollandiæque proxima, *de vier ambachten*, id eſt, IV *ambactia*. Verùm hactenus de communi omnium totius Germaniæ nationum agrorum diviſione diſſeruiſſe ſit ſatis.

CAP. XIV.

De habitu corporum GERMANORUM *externo atque interno.*

DE origine Germanorum, item de ſitu veteris Germaniæ, ipſiuſque ſoli naturâ ac cultu poſtquàm ſatis hactenus diſſertum eſt; proximus hinc videtur labos, gentem ipſam, ac mores ejus, vivendique rationem antiquam quamcuratiſſimè deſcribere. ſiquidem ex hac quoque parte multam, ut antè dictum, ſpectare licebit ſimilitudinem in quinque iſtis nationibus, Illyriis, Germanis, Gallis, Britannis, atque Hiſpanis; magnumq; inde colligere argumentum, dictas nationes ejuſdẽ fuiſſe originis, ab uno patre Aſchenaze omneis ſimul propagatas, unoq; CELTARUM nomine in univerſum antiquiſſimis priſque temporibus adpellatas. nam quòd Bodinus, Ramus, & alii Gallorum ſcriptores, ex hac morum ſimilitudine probare voluerunt, Hiſpanos, Britannos, atque Germanos à Gallis duxiſſe originem; ea ſanè inepta fuit argumentatio, & conſequentia perquàm mala. Sed Illyrii, uti Græciæ ex omnibus Celtis proximi, ſic primi maximam veterum morum partem abjecerunt; maximè Liburni, ac Dalmatæ: qui ſoli poſtmodùm Illyriorum adpellationem apud auctores ſuſtinuerunt. In Hiſpanis atque Britannis multa communia manſerunt. quamquàm & Hiſpanorum pars, mari interno proxima, multum à Græcis, colonias illic condentibus, nonnihil à Carthaginienſibus, imperium in eos obtinentibus, novi moris acceperunt: & Britannos quoque, oceano undiq; clauſos, tamquàm in alio orbe ſeparatim agenteis, nõnullos mores novos, & à reliquorum Celtarum conſvetudinibus alienos, adſumſiſſe credibile eſt. Quin ex Gallis etiam mari interno proximi, jam inde à regum Romanorum temporibus, multum veterum morum in Græcas verterunt conſvetudines; poſtquàm Phocenſes Græci literas ſimul & humaniorem cultum, unà cum Maſſiliâ coloniâ, intulerunt. unde illud eſt Macriani in periegeſi:

> Χρῶνται δὲ Κελτοὶ τοῖς ἔθεσιν Ἑλληνικοῖς,
> Ἔχοντες οἰκειότατα πρὸς τὴν Ἑλλάδα
> Καὶ ταῖς ἀποδοχαῖς τῶν ἐπιξενουμένων.
> *Vtuntur Galli moribus Græcis;*
> *Familiariſſimè erga Græciam,*
> *Et qui inde advenerunt, adfecti.*

Reliqui antiquis moribus, ſub imperatoribus etiã Romanis, egerunt. unde hæc Strabonis verba, ſub initium libri VII: Εὐθὺς τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου μετὰ τοὺς Κελτοὺς, πρὸς τὴν ἕω κεκλιμένα, Γερμανοὶ νέμονται, μικρὸν ἐξαλλάττοντες τοῦ Κελτικοῦ φύλου, τῷ τε πλεο

νασμῷ

νασμῷ τῆς ἀγριότητος, καὶ τοῦ μεγέθους, καὶ τῆς ξανθότητος· τἄλλα δὲ παραπλήσιοι καὶ μορφαῖς, καὶ ἤθεσι, καὶ βίοις ὄντες οἵους εἰρήκαμεν τοὺς Κελτούς. διὸ δὴ καί μοι δοκοῦσι Ῥωμαῖοι τοῦτο αὐτοῖς θέσθαι τοὔνομα, ὡς ἂν γνησίους Γαλάτας φράζειν βουλόμενοι· γνήσιοι γὰρ οἱ γερμανοὶ κατὰ τῶν Ῥωμαίων διάλεκτον, Id eſt: *Protinus trans Rhenum poſt Gallicos populos, orientem verſus ſita loca Gormani incolunt, à Gallis parum differentes, ſi feritatis, corporum magnitudinis, & coloris flavi excellentiam ſpectes. ceterùm facie, moribus, & victu ſunt quales Gallos eſſe diximus. quocirca rectè mihi videntur Romani hoc nominis eis indidiſſe, quum eos fratres eſſe Gallorum vellent oſtendere. genuini enim fratres Romanorum linguâ dicuntur germani.* Vera eſſe hæc omnia, præterquàm quod de nomine Germanorum dicit, ex aliis etiam patebit infrà auctoribus. Proinde Cæſarem, ut ſuprà dictum, parum exactè cognitos habuiſſe Germanorum mores, quum belli Gallici comment. VI planè diverſos à Gallorum moribus eos fecerit, certum eſt.

Sed ad inſtitutum uti accedam; in ipſâ Germanorum gente conſiderandus primo loco eſt habitus corporum externus. Plinius, lib. II, cap. LXXVIII, *Æthiopas*, inquit, *vicini ſideris vapore torreri, aduſtiſque ſimiles gigni, barbâ & capillo vibrato, non eſt dubium: adverſâ plagâ mundi atque glaciali candida cute eſſe gentes, flavis promiſſas crinibus, truces verò cæli ex rigore.* Et Vitruvius: *Sub ſeptemtrionibus nutriuntur gentes immanibus corporibus, candidis coloribus, directo capillo & rufo, cæſiis oculis, ſangvine multo.* Hæc duo iſti de omnibus pariter populis ſeptemtrionalibus: ſub quibus Germanorum quoque gentem fuiſſe comprehenſam, ex orbis terrarum in ſeptemtrionem auſtrumque partitione, quæ ſuprà, cap. XI, facta, intelleximus. nam Germani omnium proximè ad polum ſeptemtrionalem accedunt. Quamquàm Sarmatæ etiam, contermini Germaniæ, eodem corporis habitu adfecti fuerunt. unde illud Herodoti, in lib. IV: Βουδῖνοι δὲ ἔθνος ἐὸν μέγα καὶ πολλὸν, γλαυκόν τε πᾶν ἰσχυρῶς ἐστι καὶ πυῤῥόν· id eſt; *Budini, ingens natio atque numeroſa, admodùm cæſiis oculis univerſa, & rutilo capillo.* Sed de Germanis ſpeciatim Tacitus, in libro de Germaniâ; *Ipſe eorum*, inquit, *opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos, propriam ac ſinceram, & tantùm ſui ſimilem gentem exſtitiſſe arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquàm in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, & tantùm ad impetum valida.* Et annalium II: *Corpus viſu torvum, & ad brevem impetum validum.* item hiſtoriar. II: *Omnes exercitus flammaverat arrogantia venientium à Vitellio militum: quòd truces corpore, horridi ſermone, ceteros ut impares irridebant.* item in vitâ Aricolæ, de Britannis loquens: *Habitus corporum varii; atque ex eo argumenta. namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, & magni artus Germanicam originem aſſeverant.* Mela, lib. III, cap. III; *Immanes ſunt animis atque corporibus.* Quintilianus, declamatione III, de Cimbris: *Nec minùs animorum immanitate, quàm corporum, belluis ſuis proximi.* Joſephus, belli Judaici lib. II, cap. XVI: Τίς ὑμῶν οὐκ ἀκοῇ παρείληφε τὸ Γερμανῶν πλῆθος; ἀλκὴν γὰρ καὶ μεγέθη σωμάτων εἴδετε δήπου πολλάκις. id eſt: *Quis veſtrûm non fando accepit Germanorum multitudinem? nam proceritatem & magnitudinem corporum ſæpius vidiſtis.* Herodianus, lib. VI: Τῶν τοξοτῶν τὰ σώματα ἐπιμήκη τῶν Γερμανῶν τοξευόντων. id eſt; *Sagittariis corpora Germanorum immenſa petentibus.* Polyænus lib. VIII, de Cimbris Teutonibusque loquens: Ἀγρίων ἀνθρώπων, μεγάλων τὰς ὄψεις ἀλλοκότων, θηριώδη τὴν φωνὴν ἐχόντων. id eſt; *qui homines erant agreſtes, immanique magnitudine, facie inuſitatâ, & ferinâ voce præditi.* Hæc de Germanis. Reliquos quoque Celtas corporum magnitudine fuiſſe præſtanteis, paſſim teſtantur auctores. De Hiſpanis Vegetius, lib. I de re militari, cap. I: *Hiſpanos non tantùm numero, ſed etiam viribus corporum noſtris præſtitiſſe, manifeſtum eſt.* De Britannis Strabo, lib. IV: Οἱ ἄνδρες εὐμηκέστεροι τῶν Κελτῶν εἰσὶ καὶ ἧσσον ξανθότριχες, χαυνότεροι δὲ τοῖς σώμασι. σημεῖον δὲ τοῦ μεγέθους· ἀντίπαιδας γὰρ ἡμεῖς εἴδομεν ἐν Ῥώμῃ, τῶν ὑψηλοτάτων αὐτόθι ὑπερέχοντας καὶ ἡμιποδίῳ· βλαισοὺς δὲ, καὶ τἄλλα οὐκ εὐγράμμους τῇ συστάσει. id eſt: *Viri Gallos proceritate ſuperant, minùſque flavos habent crineis: laxioribus autem ſunt corporibus. magnitudinis argumentũ eſto, quòd nos ipſi adoleſcenteis Romæ vidimus, qui etiam*

ſemiſſe pedis ſuperarent proceriſſimos illic homines: erant autem pedibus malè ſuffultis; & reliqua corporis lineamenta conſtitutionem non elegantem referebant. Hæc equidem Strabo ſimpliciter de univerſorum Britannorum ſtaturâ. diſcrimen tamen facit Tacitus, loco proximè dicto. *Habitus*, inquit, *varii; atque ex eo argumenta. namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, & magni artus, Germanicam originem aſſeverant. Silurum colorati vultus, & torti plerumque crines, & poſitu contra Hiſpaniam, Iberos veteres trajeciſſe, easque ſedes occupaſſe, fidem faciunt. proximi Gallis & ſimiles ſunt.* Atque hæc Tacitus inſulâ jam penitus cognitâ. itaque non univerſi Britanni Gallis fuêre majores; ſed ulteriores tantùm, id eſt, incolæ Caledoniæ, quæ pars nunc maxima Scotiæ. Ceterùm Gallorum ſtaturam idem Strabo indicat, lib. VII: ubi Germanos, ut ſuprà relatum, ait eſſe *μικρὸν ἐξαλλάττοντας τοῦ Γαλατικοῦ φύλου τῷ πλεονασμῷ τοῦ μεγέθους*. Et Livius, lib. XXII, de Gallis hoc referens: *Gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum ſpecie terribilis erat.* Appianus item, in libro de bellis Syriacis, Antiochum regem narrat Gallos Aſiaticos *ἀξιομάχους* duxiſſe, *διὰ τὰ μεγέθη τῶν σωμάτων*· id eſt; *idoneos bello*, & quos Romanis opponeret, *ob corporum magnitudinem*. Florus quoque, lib. II, cap. IV, *animos ferarum, corpora plùs quàm humana* Gallis fuiſſe tradit. Quantum tamen corporum magnitudine Germani Gallos anteſtiterint, Cæſar maximè oſtendit, in belli Gallici comment. I, his verbis: *Dum paucos dies ad Veſontionem, rei frumentariæ commeatusque causâ, moratur Cæſar; ex percunctatione noſtrorum, vocibusque Gallorum, ac mercatorum (qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute, atque experientiâ, in armis eſſe prædicabant, & ſæpenumerò ſeſe cum his congreſſos, ne vultum quidem atque aciem oculorùm dicebant ferre potuiſſe) tantus ſubitò timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium menteis animosque perturbaret.* Omneis reliquos mortaleis corporum proceritate atque magnitudine præſtitiſſe Germanos, patet ex eo, quòd Florus Gallis *corpora plùs quàm humana* tribuit: Galli verò ipſi apud Cæſarem profeſſi ſunt, Germanos corporum magnitudine ſeſe longè antecedere. Hinc eſt illud Vegetii, loco ſupradicto: *Quid adversùs Gallorum multitudinem paucitas Romana valuiſſet? Quid adversùs Germanorum proceritatem brevitas potuiſſet audere?* Germanis, non Gallis, *proceritatem* dum tribuit, majorem in illis, quàm in his, fuiſſe eam apertè indicat. Inepta heic & perquàm delira quorumdam removenda eſt opinio, qui ex iſtis auctorum verbis, giganteâ omnino fuiſſe priſcos Germanos noſtros proceritate, colligunt. Pedis tantùm ſemiſſe Britannos ſuperaſſe Romæ proceriſſimos Romanorum, tradit diſertè Strabo: quos tamen Gallis facit proceriores; id eſt, Germanis æqualeis. prætereàque ſingularia Romanorum cum proceriſſimis Gallorum certamina, paſſim auctoribus, maximè verò Livio memorata, claro ſunt indicio, non fuiſſe coloſſeâ ſtaturâ. Ceterò, cauſam hujus proceritatis in populis ſeptemtrionalibus cœlo tribuunt phyſici. qnidpe ut ad auſtrū ardore corpora ſiccantur, arctanturque; ſic versùs ſeptemtriones humore ali, atque extendi. huc etiam accedere, quòd ſeptemtrionales calore interno abundent; quum auſtrales eo careant. Atque ob eamdem cauſam Germani etiam Gallos corporum magnitudine ſuperant, quia magis versùs ſeptemtriones ſiti. & inter Germanos alii alios ſuperant; nempe quibus circa paludeis humidiores ſedes: ut ſunt, qui inter Scaldem & Albim amneis incolunt, maximè in Veſtofaliâ; ubi, præter viros, feminæ etiam totius Germaniæ proceriſſimæ. Sed, quum omnes ferè auctores populos ad ſeptemtriones proceros, ac robuſtos, candidosque adfirment, maximè Germanos; idque hodierna ſatis doceat experientia: mirum videri poſſit, quòd Hippocrates, in libro de aëre, locis, & aquis, ad ſeptemtriones homines pallore, ac macie deformes pronuntiavit. Verùm ne Hippocratem quidem hac in re opinio fefellit. hodierna quidpe oſtendit experientia, eſſe taleis in ſeptemtrionalibus Svediæ, Norvagiæque partibus. Ratio ejus rei dari poteſt hujusmodi: ſcilicet qui propiùs polum accedunt, eos æquè rigore nimio aduri, atque eos ardore nimio, qui ad tropicum vergunt. Hinc fit, uti Galli majores ſint Italis atque

Hiſpanis:

Hiſpanis: Gallorum tamen maximi, qui oceano Britannico proximi: Gallis rurſus majores Britanni, atque Hiberni: Britannorum maximi, qui Scotiam incolunt. unde Tacitus, ut antè relatum, à Germanis ortos Caledonios exiſtimavit, ex magnorum artuum argumento. ex Germanis quoque majores, qui ad inferiores parteis Rheni, Amiſiæ, Viſurgis, atque Albis, & ad ſinus Codâni litora, item qui in peninſulâ Cimbricâ, quàm qui in Danubii ripis. At ultra Cimbricam peninſulam, ſinumque Codânum, paullatim jam deficiunt; ita uti ultra Gutiam, mediocres; in extremis verò veteris Germaniæ partibus, ad oceanum ſeptemtrionalem, admodùm parvi viſantur; multoque minores in Groniâ. Verba igitur Hippocratis de his intelligenda ſunt locis: quorum cognitionem ex ſui ſæculi geographis habere eum potuiſſe, infrà patebit, ubi ad explicationem eorum locorum ſermo pervenerit. Romani eam maximè Germaniæ partem literis celebrarunt, quæ armis eorum pervagatiſſima; id eſt, Veſtofaliam, cum Friſiâ, Geldriâ, atque Hollandiâ. in quibus homines proceritate maximè conſpicuos gigni, antè dictum. Hæc igitur de Germanorum ſtaturâ.

De colore corporum in ſeptemtrione candido, jam ſuprà Plinium & Vitruvium audivimus. De Gallis Aſiaticis ita Livius, lib. XXXVIII: *Nudi pugnant: & ſunt fuſa & candida corpora.* De Gallis, Romam occupantibus, Virgilius Æneid. VIII:

— Tum lactea colla
Auro innectuntur.

De Bojorum, Gallicæ gentis, in Italiâ duce Sil. Italicus, lib. IV:

Colla viri fulvo radiabant lactea torque.

De Gothis, Germanicâ gente, Iſtrum, ſub Valente imperatore, tranſeuntibus, ita Eunapius in hiſtoriâ ſuâ: Ὁ μὲν ἐκ τῶν διαβεβηκότων ἤρα παιδαρίου τινὸς λευκοῦ καὶ χαρίεντος τὴν ὄψιν· ὁ δὲ ἠλέει γυναικὸς εὐπροσώπου τῶν αἰχμαλώτων· ὁ δὲ ἑάλω αἰχμάλωτος ὑπὸ παρθένου. id eſt: *Alius adamabat puerum aliquem ex tranſgreſſis, candidum facie, & amabilem; alium mulieris inter captivas formoſæ miſerebatur; alium virginis capiebat pulchritudo.* De iiſdem Gothis, item de Vandalis ita Procopius, rer. Vandal. lib. III: Λευκοὶ ἅπαντες τὰ σώματά εἰσι· id eſt; *Candidi ſunt univerſi corporibus.* De Gallis ſimul & Germanis Diodorus Siculus, lib. V: Γυναῖκας ἔχουσιν εὐειδεῖς· *Feminas habent formoſas.* & Athenæus, lib. XIII, cap. VIII: Κελτοὶ τῶν βαρβάρων καλλίστας ἔχουσι γυναῖκας. id eſt; *Ex barbaris Celtæ pulcherrimas habent uxores.* Puellæ Alemannæ, nomine Biſſulæ, formam celebrat carminibus Auſonius in edylliis:

Delitium, blanditiæ, ludus, amor, voluptas;
Barbara, ſed quæ Latias vincis, alumna, pupas.

Biſſula nec ceris, nec fuco imitabilis ullo
Naturale decus fictæ non commodat arti.
Sandyx & ceruſſa alias ſimulate puellas:
Temperiem hanc vultus neſcit manus. Ergo age pictor,
Puniceas confunde roſas, & lilia miſce:
Quique erit ex illis color aëris, ipſe ſit oris.

Pingere ſi noſtram pictor meditaris alumnam
AEmula Cecropias ars imitetur apes.

Gallos à candoris argumento *Galatas* dictos quidam putarunt, quaſi ἀπὸ τοῦ γάλακτος, id eſt, à *lacte*; quia lacteis erant corporibus. At hodiernis docemur experimentis, omneis ceteros Celtas cutis candore ſuperare Britannos, atque Germanos. Cujus candoris cauſa eidem humori, qui proceros efficit, rectè tribuitur. Hinc etiam Hollandiæ, Friſiæ, ac Veſtofaliæ feminæ, non modò opidanæ, ſed & agreſtes, maximè quæ inter paludeis gignuntur, totius Germaniæ, imò totius ſeptemtrionis candidiſſimæ. Verùm uti ultra ſinum Codânum

homines

homines jam ſtaturâ minores; ſic etiam minùs minùſque candidâ cute versùs polum exſiſtunt; donec planè fuſci evadant.

Oculos ſeptemtrionalibus Vitruvius omnibus, ut antè relatum, tribuit *cæſios*. Tacitus Germanis *cæruleos*: & cum hoc conſentiens Juvenalis, ita canit ſatyrâ V:

Cærula quis ſtupuit Germani lumina, flavam
Cæſariem, & madido torquentem cornua cirro?
Nempe quòd hæc illis natura eſt omnibus una.

Auſonius, de prædictâ Biſſulâ:

------Germana maneret
Vt facies, oculos cærula, flava comas.

Plutarchus in Mario eiſdem Germanis χαροπὰς. Quæ vocabula diverſa unum eumdemque colorem ſignificant. Ariſtoteles, in quæſtionibus, nigrum in oculis colorem, qualis eſt in auſtralibus, caloris interni penuriam notare tradit: contrà glaucum, qui proximè ad cæſium accedit, magnum eſſe caloris interni indicium. id quod in ſeptemtrionaleis populos, maximè in Germanos noſtros, rectè quadrat. Flaveſcunt tamen horum oculi magis magiſque versùs ſeptemtrionis extrema.

Circa crinium colorem auctores multùm variant. Vitruvius, ut antè relatum, *directum* ac *rufum* tradit capillum populos habere ſeptemtrionaleis. Seneca, de irâ lib. III, cap. XXVI, eumdem adſcribit colorem omnibus Germanis. *Non eſt*, inquit, *Æthiopis inter ſuos inſignitus color; nec rufus crinis; & coactus in nodum apud Germanos. utrumque decet. Nihil in uno judicabis notabile, aut fœdum, quod genti ſuæ publicum eſt.* Martialis, lib. XIV, eumdem Germanis Batavis, in epigrammate, cujus lemma *Perſona Germanica*:

Sum figuli luſus rufi perſona Batavi.

Tacitus, ut antè dictum, *ritulam comam* omnibus pariter tribuit Germanis: Hippocrates, libro ſupradicto, & Ariſtoles, problemat. II. ſect. XXXVIII, omnibus ad ſeptemtrionem capillum πυῤῥόν. Galenus de temper. lib. II, cap. V, & in commentario ad librum Hyppocratis de aëre, cap. X, φοινικοῦν· Strabo, ſub initium libri VII, & Diodorus lib. V, item Clemens Alexand. pædagog. lib. III, cap. III, Gallis juxta ac Germanis ξανθόν: eumdem Herodianus, lib. IV, Germanis; Procopius, prædicto loco, Gothis ac Vandalis, Germanicis gentibus. His plerique Latinorum conſentientes, *flavos* deſignarunt crineis: ut Plinius, lib. II, cap. LXXVIII, omnibus ſeptemtrionalibus; ut antè dictum: Juvenalis & Auſonuis, locis prædictis, omnibus Germanis: Claudianus, in Rufinum lib. III, Gallis:

Inde truces flavo comitantur vertice Galli.

Lucanus, lib. III, Britannis:

------Celſos ut Gallia currus
Nobilis, & flavis ſequeretur miſta Britannis

Idem poëta, lib. II, Svevis, maximæ Germanorum genti:

Fundat ab extremo flavos aquilone Suëvos
Albis, & indomitum Rheni caput.

Silius verò Italicus, lib. III, Batavis Germanis *aureos*, his verſibus:

At tu tranſſcendes Germanice facta tuorum,
Iam puer auricomo performidate Batavo.

Eumdem colorem tribuit Gallis, Romam occupantibus, Virgilius, Æneid. VIII: *Aurea cæſaries ollis.* Hi equidem tot colores inter ſe differunt; gradatimque alius alio eſt obſcurior. omnium lucidiſſimus eſt ξανθὸς, id eſt; *flavus*: huic proximus, paullo tamen obſcurior, χρυσοειδὴς, id eſt, *aureus*: hinc *rutilus*; qui idem ferè πυῤῥός. rutilum obſcurior jam excipit φοινικοῦς, id eſt, *puniceus*. obſcuriſſimus omnium eſt *rufus*. Horum omnium quia magna eſt invicem ſimilitudo; mirè apud auctores, auctorumque interpreteis confunduntur. Virgilius, γεωργικῶν lib. I:

Sin

Sin maculæ incipiant rutilo immiſcerier igni

Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. v; de aureo vellere:

Tu quoque ſacrata rutilant cui vellera quercu.

Lucanus, lib. I:

Diffuſum rutilo nigrum pro ſangvine virus.

Boëtius, conſolat. philoſoph. lib. I:

Vel cur Heſperias ſidus in undas
Caſurum, rutilo ſurgat ab ortu.

Virgilius, Æneid. lib. XII:

Puniceis invecta rotis aurora rubebit.

Auſonius, loco ſupradicto:

Puniceas confunde roſas.

Virgilius, eclogâ v:

Lenta ſalix quantum pallenti cedit olivæ;
Puniceis humilis quantum ſaliunca roſetis.

Hoc tamen obſervandum: quanto longiùs ab meridie ad ſeptemtriones verſùs recedas, tanto in hominibus crinium colorem eſſe obſcuriorem; ita, uti in Daniâ, Svediâ, Norvagiâ, atque Scotiâ, plerique fulvo ac rufo prognignantur capillo: ulteriores magis magiſque obſcuro. Ceterùm idem rigidi cæli humor, qui condidiora ad ſeptemtriones, quàm ad auſtrum, producit corpora, oculosque lucidiores, crineis quoque illis efficit ſplendidiores, quàm his; quibus crines plerumque nigri.

Neque tamen tanta heic intelligenda eſt cœli, ſiderumque vis atque neceſſitas, uti omneis pariter Germanos, nemine excepto, candidâ cute, cœruleis oculis, & comâ flavâ, ſeu rutilâ, gigni neceſſariò oporteat. nam licet pleroſque ſoli cœlique natura dictis coloribus adficiat; tamen haud raros reperias, in utroque ſexu, quorum color Hiſpanos, Italos, Græcos, adeóque Afros mentiatur. Neque in Italiâ, Græciâque omnes naſcuntur nigri. vidi Italos, vidi Hiſpanos, qui cutis condore, criniumque flavedine nulli Germano, Britannove quidquam concederent. Verùm, quòd ſeptemtrionaleis candidis corporibus, cœruleis oculis, cæſarie flavâ, auctores perhibeant; id à majore, potioreque hominum numero ſumtum. neque Tacitus, ubi ait, *habitum corporum, quamquàm in tanto hominum numero, eumdem omnibus* fuiſſe, facilè perſvaſerit, eo tempore neminem fuiſſe in Germaniâ cute pariter & oculis comâque nigrum, ſive fuſcum. Quamquàm Romani de iis maximè judicarunt Germaniæ partibus, quæ ipſis maximè cognitæ fuerunt, quasque armis ac præſidiis, inter Rhenum & Albim, ad oceanum uſque tenuerunt.

Sermonem Tacitus, hiſtoriar. II, ut antè citatum, Germanis tribuit *horridum*. quod tam de voce, ſive vocis ſono, quàm de loquelâ ipsâ intelligendum. eſt enim Germanis noſtris vox gravis, rauca, atque horrida; quum in Hiſpanis, Italis, atque Afris ſit exilis, clara, atque canora. Diodorus, libro prædicto, de omnibus ſimul Celtis, à Pyrenæis montibus ad Scythiæ ſive Sarmatiæ uſque confinia colentibus: Εἰσὶ δὲ τὴν πρόσοψιν καταπληκτικοὶ, καὶ ταῖς φωναῖς βαρυηχοι, καὶ παντελῶς τραχύφωνοι. hoc eſt: *Sunt terribili adſpectu; vocemque edunt graviſonam ac prorſus horridam.* Polyænus, ut ſuprà retuli, Cimbris Teutonibusque θηριώδη tribuit τὴν φωνὴν, id eſt, *vocem belluinam.* De Gallis quoque hoc eſt apud Livium, lib. VI: *Species truces Gallorum, ſonumque vocis, in oculis atque auribus fore.* Atque truceis hos, minaceis, terribilesque ſub torvâ fronte oculos etiamnunc Germani noſtri, licet Germaniâ moribus jam ſatis excultâ, mordicus retinent; maximè, qui verſùs oceanum, & ſinum Codânum incolunt. Hæc igitur de corporum Germanorum habitu externo dicta ſunto.

De interno habitu ita noſter auctor, eodem loco: *Magna corpora, & tantùm ad impetum valida. laboris atque operum non eadem patientia. miniméque ſitim æſtumque tolerare, frigora atque inediam cœlo ſolove aſſveverunt.* Et annalium lib. ſecundo: *Corpus, ut viſu torvum, & ad brevem impetum validum, ſic nullâ*

vulne-

vulnerum patientiâ. Hiſtoriar. II: *Iam Germanos, quod genus militum apud hoſtes atrociſſimum ſit, tracto in æſtatem bello, fluxis corporibus, mutationem ſoli cœlique haut toleraturos.* Et ſub finem ejusdem libri: *Adjacentia Tiberi Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora, fluminis aviditas, & æſtus impatientia labefecit.* Et tandem paullo pòſt: *Longè alia proficiſcentis ex urbe Germanici exercitus ſpecies. non vigor corporibus, non ardor animis. lentum, & rarum agmen, & fluxa arma, ſegnes equi. impatiens ſolis, pulveris, tempeſtatum, quantumque hebes ad ſuſtinendum laborem miles, tanto ad diſcordias promtior.* Polyænus, lib. VIII; Μάριος Κίμβροις συμβαλὼν, ἀπὸ χειμερίων τόπων ὁρμωμένους, ἠπίστατο κρύος καὶ χιόνα φέρειν δυναμένους, καῦμα δὲ καὶ ἥλιον οὐδαμῶς, ὑπὸ τοῦ θάλπους ἱδρῶτα πολὺν μετ' ἄσθματος ἀφιέντας. id eſt; *Marius cum Cimbris conflicturus, ex frigidis regionibus profectis, ſciebat eos glaciem & niveis ferre poſſe; calorem ac ſolem non item; æſtu confectos plurimum ſudorem cum ſpiritu emittere.* Idem & Livius Gallis adſcribit, lib. V, his verbis: *Gallos peſtilentia etiam urgebat: quum, loco jacente inter tumulos caſtra habentes, tunc ab incendiis torrido, & vaporis pleno, cineremque, non pulverem modò, ferente, quum quid venti motum eſſet (quorum intolerantiſſima gens eſt, humori ac frigori aſſueta) tum æſtu & angore vexati, vulgatis velut in pecora morbis, morerentur.* Et lib. X: *Gallorum corpora, intolerantiſſima laboris atque æſtus, fluere. primaque eorum prælia plùs quàm virorum, poſtrema minùs quàm feminarum eſſe.* Oroſius, lib. V, cap. XVI: *Incaleſcente ſole fluxa Gallorum corpora in modum nivium diſtabuerunt.* Plutarchus in Craſſo, & Appianus in Syriacis: Ἐπίεζε δὲ τοὺς Γαλάτας μάλιστα τότε θάλπος, καὶ τὸ δίψος, ἀμφοτέρων ἀήθεις ὄντας. id eſt; *Maximè affligebat Gallos æſtus atque ſitis, neutri horum adſvetos.* Et Polybius, lib. III, diſertè Gallos μαλακίας καὶ φυγοπονίας, id eſt, *mollitiei & laboris impatientiæ arguit*. Verùm his haud parum adverſari videntur ea, quæ Cæſar, comment. VI, de Germanis ita tradit: *Ab parvulis duritiei ac labori ſtudent.* & poſteà: *Magna vis eſt urorum, & magna velocitas. neque homini, neque feræ, quàm conſpexerint, parcunt. Hos ſtudioſè foveis captos interficiunt. hoc ſe labore durant adoleſcentes, atque hoc genere venationis exercent. &, qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ ſint teſtimonio, magnam ferunt laudem.* Item, quæ Mela, lib. III, cap. III: *Immanes ſunt animis, atque corporibus; & ad inſitam feritatem vaſtè utraque exercent; bellando animos, corpora ad conſvetudines laborum. Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes ſint. viri ſagis velantur, aut libris arborum; quamvis ſævâ hieme.* Maximè verò ea pugnant, quæ Seneca adfert, lib. I. de irâ, cap. XI: *Quid eſt aliud, quod barbaros, tanto robuſtiores corporibus, tanto patientiores laborum, comminuat, niſi ira, infeſtiſſima ſibi?* & paullo pòſt: *Germanis quid eſt animoſius? quid ad incurſum acrius? quid armorum cupidius? quibus innaſcuntur, innutriunturque; quorum unicùm illis cura eſt, in alia negligentibus. quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum proviſa ſunt, non ſuffugia adversùs perpetuum cœli rigorem. hos tamen Hiſpani, Gallique, & Aſiæ, Syriæque molles bello viri, antequàm legio viſatur, cædunt, ob nullam rem aliam opportunos, quàm ob iracundiam.* Quid; quòd Tacitus, hiſtoriar. II, ut antè citatum, *tempeſtatum* ait eſſe *impatientes*: Livius verò *humori ac frigori adſvetos*: & ipſe Tacitus, in libro de Germaniâ, *frigora eos cælo adſveviſſe* tradit? & quæ pars Europæ majoribus tempeſtatibus obnoxia, quàm Germania ſeptemtrionalis? quibus certè incolæ magis adſveſcant neceſſe eſt, quàm aliæ gentes ſub cœlo mitiore. Sed erraſſe dicamus Tacitum in tempeſtatibus: quid, quod Appianus in Celticis, ſive epitomator ejus tradit de Marcomannis, Arioviſti milite? ὅτι κρύος ὁμοίως ἔφερον θάλπει. id eſt, *quòd frigoris æſtusque juxta fuerunt patientes.* Frigorum, ac tempeſtatum fuiſſe patientiſſimos, ut quibus maximè omnium in patriâ terrâ adſveti, quis dubitaverit? Æſtum, ac ſitim non æquè toleraſſe, maximè extra patriam, in calidioribus regionibus, nemo negaverit. nam ne hodiè quidem his ſatis pares ſunt. Quum gens tota in ſeptemtrione ſita ſit, frigidiſſimâ omnium regione; frigoribus aſperrimis, quibus major pars anni infeſtatur, adſveta, minimum etiam æſtum graviter fert. ex æſtu quum gignatur ſitis, impatientes ardoris largiori reſtinctione opus habent. quæ crebrò ſumta habitum tandem, adeóque morem producit; uti non

ſolùm

ſolùm æſtate, ſummis caloribus, ſed aſperrimo etiam hiemis, potare conſueverint. Quamquàm phyſici doceant, corpora noſtra magis intus calere hieme, frigore intra poros calorem obſtruente, quàm æſtate. unde major quoque cibi potusque appetitus hiberno tempore, quàm æſtivo. Tacitus ait Germanos *inediam tolerare; ſolo adſuevisſe*. nempe quia ſolum non impensè colebatur, quod infrà oſtendetur, ſterile & frugum minimè ferax erat. unde incolis inopia. Verùm hodiè, quia omnia benignè ac copiosè proveniunt; minùs tolerare inediam, quàm aliæ Europæ gentes, ſciunt Germani. Appianus, qui non minùs æſtus, quam frigoris, inediæque toleranteis facit, hæc è diverſo addit: Ἥσσων δὲ, ὡς ἔοικεν, οὐ φερέπονοι ἐν ταῖς μάχαις, οὐδὲ λογισμῷ ἐπιστήμῃ τινὶ, ἀλλὰ θυμῷ χρώμενοι, καθάπερ θηρία. id eſt: *Laborum in prœliis non admodùm tolerantes fuiſſe videntur, & bella non tam ratione geſſiſſe, quàm belluino quodam impetu.* Veriùs certè Seneca, qui ſolâ irâ, ſibi ipſi infeſtiſſimâ, comminui ſolitos adfirmat. Livius, lib. v: *Galli flagrantes irâ; cujus impotens eſt gens.* Itaque rectè addit Seneca ſuperioribus iſta: *Agedum, illis corporibus, illis animis, delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da diſciplinam, ut nihil ampliùs dicam, neceſſe erit nobis certè mores Romanos repetere.* Sanè nihil æquè iis defuit, ac diſciplina militaris. quam posteaquàm addidicerunt, non jam tam facilè, ut anteà, à Romanis prœliis comminuti fuerunt; quod infrà ſuo loco patebit. Atque hæc etiam de interno corporum habitu diſſeruiſſe ſufficiat.

CAP. XV.

De generibus, ſive ordinibus, quibus priſci GERMANI *inter ſe diſtincti fuerunt.*

HABITU naturâque corporum Germanorum explicatis, ordo rerum poſcebat, uti de veſtitu eorum proximè ſubtexeretur. verùm de hoc, aliiſque eorum moribus uti ſatis commodè ſermo poſthinc haberi poſſit; genera hominum, ſive ordines, in quos univerſi per omnem terram Germaniam fuerunt diſtincti, antè indicandi erunt. nam pro ordine quiſque ſuo, ut in aliis rebus, ſic veſtitu inter ſe diſtingvebantur.

ORDINES in univerſum fuiſſe reperio haud ampliùs IV. quorum primus NOBILIUM; alter INGENUORUM, ſive LIBERORUM; tertius LIBERTORUM, cui admixtus LIBERTINORUM; quartus SERVORUM. Horum omnium cùm inferioris ævi auctores, tùm antiquus etiam ſcriptor meminit C. Tacitus, in libro de Germaniâ. *Reges*, inquit, *ex nobilitate, duces ex virtute ſumunt.* et poſteà: *Dominum ac ſervum nullis educationis deliciis diſtingvas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt: donec ætas ſeparet ingenuos, virtus agnoſcat.* Sed quam diſtinctiſſimè, diſertiſſiméque infrà: *Liberti non multum ſupra ſervos ſunt: rarò aliquod momentum in domo, numquàm in civitate; exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur: ibi enim & ſuper ingenuos, & ſuper nobiles aſcendunt. apud ceteros, impares libertini libertatis argumentum ſunt.* Item poſteà; ubi de Svionibus ſic loquitur: *Eſt apud illos & opibus honos: eóque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiſcuo: ſed clauſa ſub cuſtode, & quidē ſervo. quia ſubitos hoſtium incurſus prohibet oceanus. otioſæ porrò armatorū manus facilè laſciviunt. enimverò neque nobilem, neque ingenuū, ne libertinum quidē armis præponere regia utilitas eſt.* Tacito conſentiens inferioris ævi ſcriptor, Adamus Bremenſis, ſic tradit de Saxonibus: *Quatuor differentiis gens illa conſiſtit; Nobilium ſcilicet, & Liberorum, & Libertorum, atque Servorum.* Non modò de unâ Saxonum natione hoc intelligendum; ſed de univerſâ Germanorum gente. nam cuncta, quæ Tacitus in libro de Germaniâ univerſis tribuit Germanis, Adamus unis Saxonibus penè iiſdem adſcribit verbis. Sed idem de Saxonibus tradit & Hucbaldus, Elnonenſis abbas, in vitâ beati

Lebuini: *Erat gens Saxonum, ſicut nunc uſque conſiſtit, ordine tripartito diviſa. ſunt enim ibi, qui illorum linguâ Edlingi; ſunt, qui Frilingi; ſunt, qui Laſſi vocantur. quod Latinâ ſonat linguâ, Nobiles, Ingenui, atq; Serviles.* Item Nithardus, hiſtoriæ Francorum lib. IV: *Gens Saxonum omnis in tribus ordinibus diviſa conſiſtit. ſunt enim inter illos Edlingi; ſunt, qui Frilingi; ſunt, qui Lazzi illorum linguâ dicuntur: Latinâ verò linguâ hoc ſunt; Nobiles, Ingenui, & Serviles.* Atque hi equidem duo malè treis tantùm faciunt ordines; *ſervorum* ordinem omittentes; quod infrà patebit: nempe, quia *liberti non multum ſupra ſervos erant*; ut teſtatur Tacitus. Fuiſſe eorum ordinem à ſervis diſtinctum, præter Taciti, Adamique fidem, leges quoque antiquæ Bajuvariorum atteſtantur: in quibus ita legitur; *Manumiſſa, quam Frilazin vocant.* Item gloſſarium vetus Latinotheotiſcum: *Libertini, Frilazzi.* Sed ſingulorum ſtatus, atque conditio inſpiciatur.

Adamus Bremenſis ſuperioribus hæc continuò ſubnectit: *Et id legibus firmatum, ut nulla pars, in copulandis conjugiis, propriæ ſortis terminos transferat: ſed nobilis nobilem ducat uxorem, & liber liberam; libertus conjungatur libertæ, & ſervus ancillæ. Si verò quiſpiam horum ſibi non congruentem, & genere præſtantiorem duxerit uxorem; cum vitæ ſuæ damno componat.* Rigida admodùm lex; fateor: ſed utiliſſima; ut mox adparebit. Hodiè etiam in Germaniâ (in eâ nimirum, quæ ab Galliæ Italiæque finibus, ſimulque moribus remotior) idem mos quàm religioſiſſimè obſervatur; non equidem pœnæ alicujus præſtitutæ metu, ſed antiquiſſimâ perſvaſione: quum omnino ſe ſuumque ordinem nobiles homines pollui credant, ſi quis vel tenuiſſimâ ſorte vir ducat opidanam licet ditiſſimam. Quin etiam & ipſi opidani, in magnis opidis, ſive celebrioribus urbibus, duobus potiſſimùm inter ſe diſtingvuntur ordinibus; quorum alter *patriciorum*, alter *plebeiorum* dicitur, legibusque apud eos cautum eſt, ne quis extra ordinem ſuum uxorem ducat. Vetuſtiſſimum hoc, non modò Germanorum noſtrorum, ſed & omnium gentium fuit *inſtitutum*, &, ſi non antè, certè ſtatim poſt terrarum inundationem cœptum. unde, in gentium diſperſione, in univerſum orbem divectum. Falſum eſt, quod Dionyſius Halicarnaſſenſis, & Livius, atque Plutarchus Romulo, primo Romanorum regi, adſcribunt: nempe hujus eſſe inſtitutum, populum Romanum in *patricios, nobileis*, atque *plebeios* diſtingvere. quod certè non magis verum, quàm quæ eidem Romulo, ac Numæ, de ſacrorum ritibus, temporumque diviſione attribuuntur. quæ primi illi Romani, non ut nuper à regibus ſuis inventa, ſed ex antiquiſſimis cunctarum gentium conſvetudinibus habuêre; ut infrà in ſingulis ſatis clarè patebit. Ad nobilitatem quod attinet; haud facilè ulla gens, vel natio, cùm antiquis Græcorum, Romanorumque temporibus, tum patrum noſtrorum, vel noſtro etiam hoc ſæculo reperta ſine nobilitatis dignitate atque honore. Memorabile ſanè exemplum, maximéque dignum, quod cum Germanorum noſtrorum moribus conferatur, eſt in Japoniis, gente inſulanâ, ad Sinarum terram: de quibus hæc in epiſtolis patrum Jeſuitarum, qui illic verſati ſunt, legimus: *Iaponiorum tres præcipuè ordines numerantur: Patricii, qui vectigalibus civitatis fruuntur: Bonzii, ſacrificuli; quorum item ampli ſunt reditus: Operarii, qui aliorum veluti ſervitia ſunt; ſemper iis laborant, ſemper iis obnoxii degunt. Nam nec patriciis inopia, quamvis extrema, nobilitatem aufert; nec operariis quantavis pecunia dignitatem affert ullam: nec umquàm operarios inter ac nobileis matrimonia commiſcentur.* Item iſta: *Iaponia gens dignitatis mirum quàm ſtudioſa. ſic prorſus, ut eam reliquis rebus omnibus anteponant. Rei familiaris inopia patet illa quidem in hac gente latiſſimè. ſed ea nulli eſt dedecori: nec ſanè minùs idcircò, qui nobiles ſunt, à plebe coluntur. neq; verò eorum quiſquam pauperrimus licet, connubio cum plebeiis ullâ mercede jungitur. uſque adeò exiſtimationem divitiis præferunt.* En, eadem huic genti, longè remotiſſimæ, mens, quæ Germanis noſtris. quam tamen hos ab illis, aut illos ab his quondam accepiſſe, haud temerè dixeris: ſed ex unâ eadémque terrâ Schinar, in gentium diſperſione, utroſque in ſuam quoſque detuliſſe regionem, concedas neceſſe eſt.

quod ex nobilitatis origine, quam mox oſtendam, maximè patebit. Ceterùm apud antiquos Germanos nobilium dignitatem fuiſſe plebejorum ſive ingenuorum divitiis prælatam, cùm ex iis, quæ ſuprà ex Adamo Bremenſi attuli, tum ex hodiernis maximè moribus liquet. quidpe hodiéque in omni eâ, quæ antiquitus dicebatur, ad glacialem uſque oceanum, Germania, nobilibus hominibus, licet tenuiſſimo ſæpè ſint cenſu, honorem tamen, primumq; ubique locum locupletiſſimi etiam opidani deferunt; non tam ſtatuto, vel lege, quàm ordinis reverentiâ ducti. Antiquam apud Celtas nobilitatis obſervantiam indicat Cæſar, belli Gallici comment. VI, his verbis de Gallis loquens: *In omni Galliâ eorum hominum, qui aliquo ſunt numero, atque honore, genera ſunt duo. nam plebs penè ſervorum habetur loco: quæ per ſe nihil audet, & nulli adhibetur conſilio. De his duobus generibus alterum eſt druidum, alterum equitum:* id eſt, *ſacerdotum*, & *nobilium*. Eamdem nobilitatis præeminentiam indicat maximè ex Poſidonii monumētis Athenæus, lib. IV, cap. XIII, his verbis de Gallis, Germanorum conſanguineis, loquens: Ὅταν δὲ πλείονες συνδειπνῶσιν, κάθηνται μὲν ἐν κύκλῳ· μέσος δὲ ὁ κράτιστος, ὡς ἂν κορυφαῖος χοροῦ, διαφέρων τῶν ἄλλων, ἢ κατὰ τὴν πολεμικὴν εὐχέρειαν, ἢ κατὰ τὸ γένος, ἢ κατὰ πλοῦτον. id eſt: *Convivæ plures ad cœnam ſi conveniant, in orbem quidem conſidunt; at in medio præſtantiſſimi eſt ſedes, veluti cœtus principis; ejus nimirum, qui ceteros vel bellicâ dexteritate, vel nobilitate generis anteit, vel divitiis.* Ut maximè bellicoſus nobili, ſic nobilis opulento plebeio anteferebatur. Bellicoſitas autem nobilitati præferebatur, quia hujus illa erat origo atque mater. Cujus rei ratio ſic ſe habet: Ab initio rerum, primus mortalium Adamus à Deo, conditore ſuo, inter reliqua, de quibus infrà ſuo loco ac ordine diſputabitur, hoc quoque perdidicerat: nempe Spiritum ſanctum habitaturum in animis hominum; ardoremque & fervorem pietatis, omniumque virtutum excitaturum. Nepotes Adami poſtquàm, unà cum patre ſuo Caino (de quo pluribus id infrà oſtendetur) à veri æternique Dei, rerum cunctarum conditoris, veneratione ad falſorum numinum cultum, Sathanæ impulſu, delapſi ſunt: contentiones, rixas, lites, certamina, bella, rapinas, ac latrocinia, quorum omnium ardorem atque cupiditatem malignus ille ſpiritus, ipſe videlicet Sathanas inſpirabat, denique quidquid ad animi ſimul atque corporis ſtrenuitatem pertinet, pro veris illis virtutibus, ceu à Sancto ſpiritu ſuppeditatis, habuerunt: ob easque res Sanctum ſpiritum quammaximè venerati ſunt, ſub Martis, Herculis, Vulcani, aliiſque nominibus; ut infrà docebitur. Hinc ipſa bellicoſitas *virtutis* nomen καθ' ἐξοχὴν ſortita eſt. ſic enim apud gentileis auctores τῇ ἀρετῇ, id eſt *virtute* gens gentem præſtare dicitur; non ob temperantiam, vel fidem, vel pietatem, vel aliam quampiam moralium virtutum; ſed ob animi fortitudinem in certaminibus, manuumque promtitudinem. Hinc illud Ciceronis, in oratione pro Muræna: *Rei militaris virtus præſtat reliquis omnibus.* & paullo pòſt: *Summa dignitas eſt in iis, qui militari laude antecellunt.* Veriſſimum eſt, quod Herodotus, lib. II, ſcriptum reliquit his verbis: Εἰ μὲν νυν καὶ τοῦτο παρ' Αἰγυπτίων μεμαθήκασι οἱ Ἕλληνες, οὐκ ἔχω ἀτρεκέως κρῖναι· ὁρέων καὶ Θρήικας, καὶ Σκύθας, καὶ Πέρσας, καὶ Λυδοὺς, καὶ σχεδὸν πάντας τοὺς βαρβάρους, ἀποτιμοτέρους τῶν ἄλλων ἡγεομένους πολιητέων τοὺς τὰς τέχνας μανθάνοντας, καὶ τοὺς ἐκγόνους τούτων· τοὺς δὲ ἀπαλλαγμένους τῶν χειρωναξιέων, γενναίους νομίζοντας εἶναι, καὶ μάλιστα τοὺς ἐς τὸν πόλεμον ἀνειμένους. id eſt: *Hoc ab Ægyptiis an mutuati ſint Græci, pro certo dijudicare nequeo: quandoquidem videam & apud Thracas, & Scythas, & Perſas, ac Lydos, adeóque apud omneis fermè barbaros haberi pro ignobilioribus civibus eos, qui opificia diſcunt, horumque liberos: generoſiores autem, qui à manuariis operibus abſtinent; maximè verò qui militari rei vacant.* Nempe ob unicam illam veterum mortalium virtutem, ſive ſtrenuitatem, quæ in bellis ſpectabatur. Unde hodiéque ea opinio apud omneis gentes obtinet, & in Chriſtiano orbe maximè apud Germanos, finitimoſque eorum Polonos, veram genuinamque nobilitatem nullâ aliâ re hominem inferioris ordinis conſequi poſſe, niſi virtute bellicâ. Tacitus de antiquis Germanis, ut antè relatum, *Reges*, inquit, *ex nobilitate, duces ex virtute ſumunt.* Quòd ſi igitur etiam in plebe, ſive ingenuorum ordine aliquis bellicâ virtute

reliquos omneis, tam nobileis quam ingenuos præſtaret; is in ducem belli dilegebatur, nobilitatis dignitate haud dubiè et ſimul attributâ. Apud Japonios, *nec nobilibus inopia, quamvis extrema, nobilitatem aufert; nec plebejis quantavis pecunia addit ullam.* Idem apud majores noſtros valuiſſe, ex prædictis patuit. Sed proh dolor! nos jam in ea incidimus tempora, quibus etiam indigniſſimi homines in ſacrum illum, & maximè venerandum ordinem, non modò admittuntur, ſed ultro adſciſcuntur: non tam vanitate eorum, qui eum honorem conſequi cupiunt; quàm ipſorum principum aviditate, qui leviuſculi cujuſdam compendii gratiâ perditiſſimis etiam ſæpè mortalibus eum indulgent. Quos tamen antiqui illi atque verè nobiles, interiorem Germaniam colentes, ut impares aſpernantur, conſortioneque indignos habent. Apud alias nonnullas Chriſtiani nominis genteis, adeò opibus habetur honos, uti ferè nulli ſint nobiles, quin mercaturam terrâ marique exerceant. apud alias rurſus mercatores quidem in nobilitate non ponuntur: ob unam tamen opum adfluentiam, non modò nobilibus, ſed ſuperioris etiam ordinis viris præferuntur. adeò & heic nobilitas tantùm nomen eſt. Quamquàm nec ulla apud hos veræ nobilitatis, ex antiquitate generis, vel ex virtute bellicâ prognatæ, imago eſt. ſed nobilis habetur is, quicumque procul mercaturâ atque opificio vitam degere poſſit. nec quidquam refert, probus an improbus, ſceleratusque pater vel ipſe etiam paullo antè fuerit; bonis an malis, nefandisque artibus ea quæſiverit, per quæ nobilium vitam agere creditur. Apud priſcos quoque Romanos ad ſummos reipublicæ honores pervectos fuiſſe eos, qui virtute bellicâ ceteros præſtabant, patet ex Livio, Dionyſio Halicarnaſſenſe, & aliis. unde illud eſt Senecæ, in epiſtolâ XLVII: *Varianâ clade quàm multos ſplendidiſſimè natos, ſenatorium per militiam auſpicantes gradum, fortuna depreſſit?* Tulli Romanorum regis ad Fufetium Albanorum regem hæc refert Dionyſius verba, lib. III: Ἀρχή τε καὶ βουλεύει καὶ τὰς ἄλλας τιμὰς καρποῦται παρ' ἡμῖν, οὐχ' ὁ πολλὰ χρήματα κεκτημένος, οὐδὲ ὁ πολλοὺς πατέρας ἐπιχωρίους ἀποδεῖξαι δυνάμενος, ἀλλ' ὅστις ἂν ᾖ τούτων τῶν τιμῶν ἄξιος. οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ τινὶ τὴν ἀνθρωπίνην εὐγένειαν ὑπάρχειν νομίζομεν, ἀλλ' ἐν ἀρετῇ. Hoc eſt: *Magiſtratus, & ſenatoria dignitas, ceterique honores deferuntur apud nos, non iis, qui amplas poſſident opeis, aut longam majorum indigenarum poſſunt oſtendere ſeriem; ſed iis, qui talibus honoribus ſunt digni. nullâ enim aliâ re, quàm virtute, mortalium nobilitatem conſtare ducimus.* Hæc equidem ori adſcribuntur gentili, verique Dei ignaro. à quâ mente quàm longè nunc (proh dolor!) nos Chriſtiani abſumus? Nam multis in locis, non modò nobilitatis titulus, quod modò dixi, ſed & magiſtratus, & ſenatoria, judiciariaque dignitas, & reliqua reipublicæ munia, non ſolùm bonis ſed improbiſſimis etiam hominibus pretio venduntur. in tantum à veteri illa veræ nobilitatis exiſtimatione receſſimus. Quid tu heic in judiciis, quid in reliquis reipublicæ partibus, ab animis tam corruptis, tamque vitioſis fieri cenſes? Scilicet peſſima quæque: &, inter alia, maximè id, quod de Româ ſuâ conqueritur Juvenalis, ſatyrâ III, his verbis:

Da teſtem Romæ tam ſanctum, quàm fuit hoſpes
Numinis Idæi: procedat vel Numa, vel qui
Servavit trepidam flagranti ex æde Minervam:
Protinus ad cenſum; de moribus ultima fiet
Quæſtio: quot paſcit ſervos; quot poſſidet agri
Jugera; quàm multâ, magnâque paropſide cœnat?
Quantum quisque numorum ſervat in arcâ
Tantum habet & fidei.

Compertum habeo, quum nuper apud judicem quemdã pauperioris conditionis mulierculæ comparuiſſent, de opulento quodam querelam habituræ: iis conſpectis exclamaſſe protinus judicem; Diſcederent inde mendicæ cum quærimoniis ſuis importunis: ſe illi, cujus nomen proferebat, potius credere, homini locupleti, atque honorando. O vox Sathanæ, non hominis! Sed hæc & hujusmodi alia, non tam noſtra ſunt vitia, quàm externarum gentium: quibus vel Svionum, quorum ſuprà memini, Sitonumque mores retinere, vel Romanorum,

placuit

placuit imitari exemplum: qui & ipſi, à quo Carthaginem & Aſiaticos reges debellarunt, in corruptiſſimos prolapſi ſunt mores. unde non minùs lepidè quàm verè de iis ita cecinit, in ſatyrarum primâ, idem Juvenalis:

Vincant divitiæ; ſacro nec cedat honori,
Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis:
Quandoquidem inter nos ſanctiſſima divitiarum
Majeſtas.

Et item prædictâ ſatyrâ III:

Nihil habet infelix paupertas durius in ſe,
Quàm quòd ridiculos homines facit. Exeat, inquit,
Si pudor eſt, & de pulvino ſurgat equeſtri
Cujus res legi non ſufficit. & ſedeant heic
Lenonum pueri, quocumque in fornice nati:
Heic plaudat nitidi præconis filius, inter
Pinnirapi cultos juvenes, juveneſque laniſtæ.
Sic libitum vano, qui nos diſtinxit, Othoni.

Gentilis hæc eſt hominis juſtiſſima indignatio. cui nos Chriſtiani eamdem Othonis mentem quamarctiſſimè amplectentes, quid habemus, quod reſpondeamus? Pudeat ſanè, pudeat, pigeatque; ſi quid etiamnum pudoris in nobis reliquum eſt. Memini me quondam cum homine extraneo, non rudi, nec imperito, ſed literarum ſatis gnaro, & quidem theologiam profeſſo, ſermonem ſuper nobilitate Germanicâ contuliſſe: qui omnino negabat æquum eſſe, hominem tenuis fortunæ, licet aliàs ſangvine virtuteque nobilem, cuiquam opulento præferri. O vocem, non modò Chriſtiano, ac theologo, ſed & barbaro, profanoque homine indigniſſimam! Adeóne res, à Deo optimo maximo in uſum hominis condita, præſtantior cenſeatur ipſo homine, divinæque illius auræ particulâ, quâ ipſi Deo nos reddimur quoddammodò ſimiles? O tempora; ô mores! Verum enimverò jam eò perventum eſt, uti non modò externi ſic ſentiant populi; ſed ipſi inter ſe Germanorum nonnulli pauperem nobilitatem aſpernentur; eorumque rideant ſententiam, qui malint anguſtæ ſortis ducere uxorem nobilem, quàm ampliſſimâ dote opidanam: quum nihil indignius, magisq; ridiculum putent nobili homine egeno. ceu verò ad veram nobilitatis dignationem divitiæ plùs facere debeant, quàm ſangvinis puritas, virtutisq; claritudo. Sed age; antiquiſſimi, quod apud omneis quondam gentes viguit, inſtituti auctoritatem, ipſumque nomen nobilitatis, fortaſſe vanum atque inane, ſi lubet, mittamus. rem ipſam inſpiciamus: quantumque vel divitiarum honos mali, vel nobilitatis obſervantia boni mortalium generi attulit, paucis diſquiramus. Primò, ad divitias quod attinet; certum eſt, ubi his unis omnis habetur honos, atque pretium, illic per faſque nefaſque ad eas contendi. nec cuiquam incompertum eſſe poteſt, faciliùs, multoque citiùs per malas arteis perveniri ad opeis, quàm per bonas. nam, uti idem eâdem ſatyrâ III canit poëta,

Haud facilè emergunt, quorum virtutibus obſtat
Res anguſta domi.

Contrà verò, *—Omnia Romæ*
Cum pretio.

Vnde fit, uti non modo ii, qui ſuapte naturâ ſunt improbi, ſed boni etiam ſæpè homines, exemplis malorum corrupti, facinora flagitioſiſſima tentent, quibus ad opeis ac denique per has ad honorem illum pervenire queant. Contrà veró vera illa nobilitas non niſi probis, varioque virtutum genere præditis quondam concedebatur. ſummaque tunc felicitas erat hominum, in quibus non poterat ſuperior potentiorque eſſe, niſi idem & melior. Exempla harum rerum haud deſunt illis, qui eas regiones viſunt, in quibus unis opibus maximus omnium habetur honos. heic quidpe quàm frequentiſſimè videre eſt, etiam primariorum virûm, & qui maximis ſuis opibus maximam nobilitatem conſequuti putantur, filios nepoteisque ad horrendiſſima nonnunquàm flagitia deſcendere; atque

in iis perpetrandis neque Deum, neque homines vereri; dum in unis opibus ſatis ſit præſidii. quas & ipſas tam temerè per eadem flagitia prodigunt, quàm facilè pater vel avus per nefas quæſiverat. Contrà verò in Germaniâ noſtrâ, quamvis multi nobiles petulanter juveniliterque vivant; tamen in regione tam amplâ, tamque vaſtâ, vix unum atque alterum, vel tertium toto ſæculo reperias, qui indignis facinoribus ſeſe contaminaverit, infamemque reddiderit: niſi ſi quem aliquando caſtrenſium morum corruptela à ſanâ mente longiùs abripiat. reliqui non tantùm ſuæ, ſed totius etiam familiæ cognationiſque dignitatis reverentiâ continentur. Nec nobiles ſolùm, ſed opidanorum etiam primarii virtutis probitatiſque famam quàm religioſiſſimè cuſtodiunt. Apud illas genteis, quæ maximum opibus habent honorem, inter alia vitia, maximè mireris, quàm ſtatim homines, etiam ſordidiſſimo & parum honeſto loco nati, intumeſcant, ſuperbiantque, ac planè intolerabiles reddantur, ubi quid opum adfluxit. propter quas à minùs opulentis, licet longè meliore loco genitis, coluntur, ferméque venerantur. Eoſdem rurſùs homines, ſed & ſummo loco ortos, ut primùm fortuna faciem mutaverit, continuò adeò & ipſos animum demittere, & ab aliis, qui antè venerabantur, deſpici, faſtidirique cernas, uti nihil umquàm abjectius, nil vilius in orbe terrarum videris. Nec id ſemel: ſed quotieſcumque eoſdem homines extollere atque deprimere fortunæ viſum. Hoc planè barbari eſt ingenii; non Chriſtianæ mentis: quæ omneis opes, omneis divitias, omneiſque theſaurorum acervos in unâ pietate, & quæ hinc procreatur, virtute poſitos habere debet. At apud priſcos mortaleis honos atque dignatio etiam pauperrimæ nobilitati manebat; nuncque manet apud Germanos noſtros ferè omneis, conterminoſque eorum Polonos, & ſi qui alii verſùs orientem Chriſtiani nominis populi peſtifero illo Plutonis ſpiritu nondum adflati ſunt. quos tamen delicatuli illi, & lepidiore vitâ emolliti homines barbaros adpellare haud verentur; nimirum, quia non iiſdem ſecum moribus agunt; id eſt, non eâdem utuntur comitate, humanitateque, quâ ipſi, in ſermone, victu, ac veſtitu. Sed hæc comitas, &, ut vulgò nunc vocatur, civilitas, nihil aliud eſſe deprehenditur, quàm mera adulatio; ubi aliud ſentias, aliud loquaris. Nitorem veſtium, ædificiorumque ſplendorem, & in vario ciborum genere lautitias facilè illis, præ Germanicis quibuſdam nationibus, conceſſerim. ſed neque hæc quoquàm gentium invecta, quin eódem peſſimi ſimul mores illati ſint. nullibique vera virtus diutius ſtetit, quàm apud quos horrida illa vita quam longiſſimè duravit. Primos ex Europæis Græcos, poſt hos, Romanos Aſiaticis in peſſimos fuiſſe corruptos mores opibus, quis hiſtorias eorum ſcrutatus ignorare poteſt? Rectiſſimè, veriſſiméque Ovidius in primo Metamorphoſeôn, de ætate hac ferreâ:

—— Fugêre pudor, verumque, fideſque.
In quorum ſubiêre locum, fraudeſque, dolique,
Inſidiæque, & vis, & amor ſceleratus habendi.
—— Itum eſt in viſcera terræ:
Quaſque recondiderat, Stygiiſque admoverat umbris,
Effodiuntur opes, IRRITAMENTA MALORUM.
Vivitur ex rapto: non hoſpes ab hoſpite tutus,
Nec ſocer à genero: fratrum quoque gratia rara eſt.
Imminet exitio vir conjugis; illa mariti.
Lurida terribiles miſcent aconita novercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.
Victa jacet pietas; & virgo cæde madenteis,
Ultima cæleſtum, terras Aſtræa reliquit.

Harum rerum fortè etiam in Germaniâ haud rara exempla. at in infimâ abjectiſſimâq; plebe. inter nobileis, vel etiam primarios opidanos, haud facilè tale quid reperias. quum contrà apud eos populos, qui omnem nobilitatem in unis opibus habent, fieri non poſſit, quin per earumdem opum cupiditatẽ poſtrema quæque tenten-

tententur, non ab infimâ plebe tantùm, verùm ab ſummi ordinis viris; qui per divitias nobilitatem ſuam auctam cupiunt. Quin hoc etiam iis accedit peſſimi moris, & ſummæ indignitatis, quòd earumdem divitiarum cupido imos ſummis per connubia miſceat; quotieſcumque falſam iſtam & adulterinam nobilitatem dote auctum iri ſperatur. adeóque raro quis curat, improbam, impudicamque eſſe uxorem, & non ſolùm ſordidiſſimis, ſed ſceleratiſſimis etiam aliquando parentibus prognatam; modò hæc omnia dos ampla compenſet. Verùm ego longiùs, liberiúſque proceſſi, dum me corruptiſſimorum inter Chriſtianos morum piget, tædetque. Hæc tamen cuncta pro defenſione Germanicæ nobilitatis dicta ſunto: quam penè una gens noſtra integram intactamque cuſtodit: quum apud pleraſque alias ferè omnis evanuerit. Diu atque æternùm noſtri uti cuſtodiant, Deum termaximum precor, venerorque. Nam certum eſt, ubi hujus dignitas, quemadmodùm apud alios, contemta planè atque contaminata fuerit, ſummuſque honos opibus deferatur; eamdem ſimul vitiorum copiam nobis affuſum iri. Nunc ad reliqua orationem, unde longiùs digreſſa eſt, in viam revoco. Nobilitatis igitur dignatio, licet rei familiaris inopia ſæpè adflicta, ſupremum tamen ſemper apud Germanos obtinuit gradum. nec ſuperior hoc, antiquis temporibus, ordo. nam, *rex, princeps, comes*, muniorum in adminiſtrandâ civitate erant vocabula, non ordinum; ut pluribus documentis infrà patebit. Ceterùm nobiles homines, uti nunc etiam vulgò in Germaniâ patrio ſermone adpellantur *die Aedelleute*, & *die Aedelen*; aliâque dialecto, *Eddellüde*, & *Eddelen*; & ipſa nobilitas *der Adel*: ſic olim homines dicebantur, pro dialectorum varietate, *thi Adalinge, Athalinge, Aethelinge, Eddelinge*; haud dubiè ab illo primitivo nobilitatis vocabulo *Adal*, ſive *Athal, Athel*, & *Adel*. *Adalingi* ſunt in veteri carmine *ad Hludovicum regem*: & apud Paul. Diaconum, rer. Langobardicar. lib. I, cap. XXI: *ubi*, Langobardorum regibus VIII enumeratis, hæc addit: *Hi omnes Adalingi fuerunt. ſic enim apud eos quædam nobilis proſapia vocabatur.* Non quædam, mehercules, apud Langobardos, ſed quævis apud omneis Germaniæ nationes. In legibus Canuti regis dicuntur *Aethelinge*: in veteri Saxonum chronico Theutiſco, *Edelinge*: in Otfridi euangelio Theutiſco *Edilinge*: apud Hucbaldum, & Nithardum, *Edlinge*. Hæc de adpellatione. Morem nunc in Germaniâ nobiles obſervant, uti extra urbeis atque opida, in propriis agris prædiiſque habitent. maximâque in parte Germaniæ, ſi quis nobilis in opidum ſeſe, commorandi gratiâ, cum familiâ conferat, opidanorumque utatur jure ac legibus; nobilitatem ſuam contaminare, adeóque amittere ducitur. Priſcis Germanis eumdem obſervatum fuiſſe morem in agris extra vicos habitandi, haud equidem dubito. nam reges quoque civitatum, ſive nationum, ædificia ſua in agris, ſive ſilvis habuiſſe ſeorſim, ex veterum ſcriptorum lectione diſco. Unum atque alterum adduxiſſe exemplum ſufficiet. Cæſar, belli Gallici comment. VI, de Ambiorige, Eburonum, Germanicæ gentis in Galliâ, rege: *Sed hoc quoque factum eſt, quòd ædificio circumdato ſilvâ (ut ſunt ferè domicilia Gallorum, qui, vitandi æſtus causâ, plerumque ſilvarum ac fluminum petunt propinquitates) comites, familiareſque ejus anguſto in loco equitum noſtrorum vim paullisper ſuſtinuerunt.* Ammianus Marcellinus, lib. XVIII: *Poſt quos ſtatim rex quoque Vadomarius venit: cujus erat domicilium contra Rauracos*; id eſt, contra Rauracorum Auguſtam; ut infrà ſuo loco oſtendetur. Huc etiam id accedit argumentum, quòd à vicis, id eſt, à burgis, incolæ eorum dicti fuêre *burger*; qui nunc, opida incolentes, opidani, ſive cives vulgò vocantur Latinè loquentibus. Ex nobilitate tamen ſumebantur olim, qui vel omnem civitatem, vel ſingulos ejus pagos, vicoſve regebant, ac jura reddebant: ut infrà patebit. Atque hæc ſunt, quæ de antiquâ noſtrâ nobilitate ex veterum auctorum monumentis eruere licuit.

Proximus ab hoc ordo fuit INGENUORUM, ſive LIBERORUM hominum: quos patrio ſermone *thi* FRILINGE fuiſſe appellatos, quaſi dicas *die Freien*;

& aliâ dialecto *de Fryen*; ſuprà ex Hucbaldo atque Nithardo cognovimus. Dicti autem fuere *Frilingi*, id eſt, *liberi*; quia nobilibus non erant ſubjecti: ſed ſuo jure, ut nunc opidani, vivebant. Suprà, cap. XIII, oſtendi, vicos priſcis Germanis patrio vocabulo fuiſſe dictos, *burg*. à quo eoſdem *frilingos* adpellationem accepiſſe *burgariorum*, patriâ linguâ *thi burger*, nemini dubium eſſe poteſt. Cæſar in prædicto commentario; *In omni*, inquit, *Galliâ eorum hominum, qui aliquo ſunt numero, atque honore, genera ſunt duo: alterum druidum, alterum equitum. nam plebs penè ſervorum habetur loco: quæ per ſe nihil audet; & nulli adhibetur conſilio*. Plebis vocabulo etiam Germanorum ſæpè adpellatur *frilingi* ſive *burgarii*, Tacito, Marcellino, & aliis ſcriptoribus. Ille plebis apud Gallos contemtus an ex ariſtocraticâ civitatum adminiſtratione, quam illos à Græcis Maſſilienſibus habuiſſe infrà oſtendam, natus ſit, equidem neſcio. apud Germanos certè *burgarii* longè meliori honore adfecti fuêre. quod vel uno Taciti teſtimonio probari poteſt. is enim ita tradit in libro de Germaniâ: *Eliguntur in iiſdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicoſque reddunt. Centeni ſingulis ex plebe comites, conſilium ſimul & auctoritas, adſunt*. Atque hæc breviter de *ingenuis*, ſive *frilingis*.

Libertorum genus quale fuerit, uti commodè explicemus; SERVORUM ordo, ex quo illi oriebantur, antè dicendus erit. Horum duo fuiſſe genera deprehendo. De utroque ita noſter, in eodem libro: *Aleam, quod mirere, ſobrii inter ſeria exercent; tantâ lucrandi, perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac noviſſimo jactu de libertate, & de corpore contendant. Victus voluntariam ſervitutem adit. Servos conditionis hujus per commercia tradunt; ut ſe quoque pudore victoriæ exſolvant. Ceteris ſervis non in noſtrum morem, deſcriptis per familiam miniſteriis, utuntur. ſuam quiſque ſedem, ſuos penates regit. frumenti modum dominus, aut pecoris, aut veſtis, ut colono, injungit. & ſervus hactenus paret. cetera domus officia uxor & liberi exſequuntur.* aut certè ſervi illi alteri, per commercia traditi; vel etiam bello capti. Seneca, epiſtolâ XLVII: *Varianâ clade*, quam Romani in Germaniâ acceperunt, *quàm multos ſplendidiſſimè natos, ſenatorium per militiam auſpicantes gradum, fortuna depreſſit? alium ex illis paſtorem, alium cuſtodem caſæ fecit*. Inter ſe etiam Germanorum populi quum bella gererent, captos bello in ſervitutem duxiſſe, patet ex Taciti annalium XIII. *Anſibariorum*, inquit auctor, *gens retro ad Vſipios & Tubantes conceſſit. quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruſcos petiſſent, errore longo, hoſpites, egeni, hoſtes, in alieno, quod juventutis erat, cæduntur. imbellis ætas in prædam diviſa eſt*. Hujus quoque generis ſervi in bella euntibus dominis miniſtrabant. ſic namque idem Tacitus, annal. XII, quum Romani milites Cattos, prædam prope Rhenum & Magontiacum agenteis, circumveniſſent; *Aucta*, inquit, *lætitia, quòd quoſdam è clade Varianâ, poſt quadrageſimum annum, ſervitio exemerant*. Ceteri illi ſervi nihil aliud erant, quàm qui nunc in Germaniâ patrio ſermone dicuntur *die bauren*, & variante dialecto, *de buren*; ſinguli verò *ein baur*, & & *buur*: vocibus contractis à *bauer* & *buer*; quæ propriè ſignificant *agri cultorem*, *agricolam*, ſive *colonum*. nam *bauen* & *buen* eſt *colere*; à quo etiam *colonus* Latinis dictus eſt. Quin hodiè etiam Germanorum nobilium, maximè oceanum accolentium coloni penè ut mancipia habentur. opeiſque, ſeu cenſum ſi quis nobilis viri computare velit, per numerum colonorum vulgò indicatur. Conditiones tamen, ut olim, officiaque certa ſunt præſcripta. ultra quæ ſi quid dominus imperet; non magis nunc, quàm olim, parêre tenetur colonus. Addit tamen, quod magni juris erat, auctor his verbis: *Verberare ſervum, ac vinculis, & opere coërcere, rarum. occidere ſolent: non diſciplinâ, & ſeveritate; ſed impetu, & irâ, ut inimicum; niſi quòd impunè*. Hactenus igitur de ſervis.

De LIBERTIS hæc continuò modò dictis ſubnectit auctor: *Liberti non multum ſupra ſervos ſunt. raròaliquod momentum in domo, numquàm in civitate; exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur. ibi enim & ſuper ingenuos, & ſuper nobiles aſcendunt*; nempe à regibus ſublati. *apud ceteros, impares libertini libertatis argumentum ſunt*. Quòd ait eos *non multum ſupra ſervos eſſe*; id etiam Hucbaldus atque Nithardus indicant, dum *Servileis* adpellant. Nimirum, ſervi erant, à

dominis

dominis manumiſſi; domus officia, aliaque domini negotia curantes. nihilque aliud ordo eorum fuit, quàm auſpicatio libertatis: quàm deniq; LIBERTINI, illorum liberi, conſequebantur. Gloſſarium antiquum Latinotheutiſcum: *Libertini, Frilazzi.* Lex Bajuvariorum; *Manumiſſa, quam Frilazin* vocant. Germanicâ nunc linguâ dixeris, *die Freigelaſſene,* id eſt, *in libertatem dimiſſi.* Nithardo dicuntur ſimplici vocabulo *Lazzi*; & Hucbaldo *Laſſi:* quaſi dicas *die Gelaſſene,* id eſt, *dimiſſi.* Ceterùm libertatem hos conſequutos, cùm aliis, tùm eâ potiſſimùm de causâ, quâ & ipſi ingenui nobilitatem conſequebantur, nempe ob egregia in bellis facinora, maximè probabile eſt; quando hæc ſine laudis ac gloriæ præmio numquàm transmittebatur.

Atque hæc ferè ſunt, quæ de IV priſcûm Germanorum ordinibus ex veterum monumentis adnotare datum eſt. De clientibus nobilium, qui & ipſi ut liberti ſunt habiti, vel paullo inferiore loco, infrà dicetur; ubi de fœderibus, & clientelis civitatum erit ſermo.

CAP. XVI.

De cultu corporum, atque veſtitu: item de cubitu.

DE habitu corporum ſuprà quia dictum eſt, nunc de cultu eorum atque veſtitu agamus. Toto ferè terrarum orbe notis compunxiſſe antiquitus corpora genteis, cuivis, monimenta veterum ſcrutanti, perſpicere facillimum eſt. *Idem hodiéque fieri in extero orbe apud Americanos,* vulgò notum. *Unde certiſſimum documentum,* morem hunc eſſe vetuſtiſſimum, *jam inde ab urbis Babylonicæ ædificatione,* ac *diſperſione gentium,* in omneis terræ partes delatum. Ex Celtis noſtris Hiſpanos atque Britannos Taciti adhuc ævo eumdem obſervaſſe, auctor eſt ipſe in vitâ Agricolæ. De Britannis idem tradunt, Cæſar comment. v, Mela lib. III, cap. VI, & Herodianus lib. III. de Illyriis Strabo, lib. VII. Germani noſtri atque his contermini Galli quando primò eum reliquerint, haud facilè dictu eſt: ſiquidem nullus auctorum notis compunctos memorat.

Ceterùm de Germanis ita Tacitus, in libro de Germaniâ: *Statim è ſomno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur: ſæpius calidâ, ut apud quos plurimum hiems occupat. Lauti, cibum capiunt.* Quotidiana quamquàm hæc fuerit lotio, tamen mira omnium fuerunt ſordes; ut infrà oſtendetur. Plinius, lib. XI, cap. XLI, de butyro loquens: *Non omittendum, in eo olei vim eſſe; & barbaros omnes, infanteſque noſtros ita ungi.* Germanos eum heic intelligere per barbaros, mox infrà patebit ex Sidonio.

Rutilis fuiſſe, atque flavis crinibus, ſuprà pluribus oſtenſum eſt. Diodorus Siculus de Germanis ſimul atque Gallis loquens, ταῖς δὲ κόμαις, inquit, οὐ μόνον ἐκ φύσεως ξανθοὶ, ἀλλὰ καὶ τῆς κατασκευῆς ἐπιτηδεύουσιν αὔξειν τὴν φυσικὴν τῆς χρόας ἰδιότητα. id eſt: *Comam non modò naturâ gerunt flavam: ſed arte quoque genitivam coloris proprietatem augere ſtudent.* Lavabant quidpe frequenter; medicamentoque rutilabant. Ammianus lib. XXVII: *Videbant lavanteis alios, quosdam comas rutilanteis ex more.* Medicamentum lixivium & ſapo. Idem Diodorus, ibidem: Τιτάνου ἀποπλύματι σμῶσι τὰς τρίχας συνεχῶς. hoc eſt: *Calcis lixivio capillos lavant continuò.* Et Plinius lib. XXVIII, capite duodecimo: *Prodeſt & ſapo. Gallorum hoc inventum rutilandis capillis, ex ſevo & cinere. optimus fagino, & caprino; duobus modis, ſpiſſus ac liquidus. uterque apud Germanos majore in uſu viris, quàm feminis.* Imò Celtarum potiùs inventum. à Gallis verò prima ejus notitia ad Romanos pervênit; jam inde priſcis temporibus; ſi Valer. Maximi ſimulque Plinii auctoritas ſit ducenda. etenim hic Gallorum id ait inventum: ille verò, lib. II, cap. I, inter priſca Romanorum

inſtituta, morem matronarum *ſummâ cum diligentiâ capillos cinere rutilandi* refert. Ceterùm Martialis ita, lib. VIII:

— Mutat Latias ſpuma Batava comas.

Et lib. XIV: *Cauſtica Teutonicos accendit ſpuma capillos.*

Spumam vocat ſaponem ſimul & lixivium, quia utrumque in lavando ſpumam excitat. *cauſticam* verò, ab igneâ vi cineris, ex quo ſapo lixiviumque conficiuntur. *accendebat* autem capillos, id eſt, *rutilos*, atque ignei coloris efficiebat. Spiſſum ſaponem jam tunc apud priſcos Germanos in pilarum ſpeciem formatum fuiſſe, quemadmodùm apud tonſores, & in locupletiorum domibus per omnem Europam cernimus, vultui manibusque lavandis, patet ex ejusdem poëtæ alio epigrammate:

Si mutare paras longævos cana capillos;
Accipe Mattiacas (quò tibi calvæ?) pilas.

Mattiacas vocat pilas; non quòd ſolis Mattiacis eæ fuerint propriæ; ut quidam parum periti volunt interpretes: non magis, quàm ſpuma illa Batavis, vel cauſtica ſpuma Teutonis. ſed quia illud gentis vocabulum metro quammaximè congruebat: vel etiam, quòd iis uti Germanos Romani viderant apud *Aquas Mattiacas*, quæ nunc vulgari vocabulo dicuntur *Wysbaden*; ut ſuo loco demonſtrabitur. Re tamen ipſâ, non unos Mattiacos, ſed omnem Germanorum gentem indicare voluit poëta. proinde etiam ſpumam iſtam modò Batavis, Rheni inſulam colentibus, tribuit; modò Teutonis, longè à Rheno in Danicis inſulis agentibus. Rutilandi hunc crineis morem quum majore in uſu viris, quàm feminis fuiſſe teſtetur Plinius; miretur fortè aliquis imperitus, viris majorem fuiſſe ornandorum capillorum curam, quàm feminis. Verùm rationem, cauſamque refert Clemens, pædagog. lib. III, cap. III, his verbis: Τῶν ἐθνῶν οἱ Κελτοὶ, καὶ οἱ Σκύθαι κομῶσιν· ἀλλ' οὐ κοσμοῦνται. ἔχει τὶ φοβερὸν τὸ εὔτριχον τοῦ βαρβάρου· καὶ τὸ ξανθὸν αὐτοῦ πόλεμον ἀπειλεῖ, συγγενές τι χρῶμα τῷ αἵματι. id eſt: *Ex gentibus Celtæ atque Scythæ comam nutriunt; at non ornatus causâ. Terribile quiddam in ſe habet, barbarum bene comatum eſſe. & flavus ejus color bellum minatur, ceu cognatus ſangvini.* Et noſter, eodem libro de Germanis: *Ea cura formæ: ſed innoxiæ. neque enim, ut ament, amenturve. in altitudinem quandam & terrorem, adituri bella comti, ut hoſtium oculis ornantur.* Ceterò Sidonius butyro etiam atque aceto in comendis crinibus uſos fuiſſe Burgundiones, Germanicam gentem, indicat carm. XII:

Quid me, etſi valeam, parare carmen
Feſcenninicolæ jubes Diones
Inter crinigeras ſitum catervas
Et Germanica verba ſuſtinentem;
Laudantem, tetrico ſubinde vultu
Quod Burgundio cantat eſculentus,
Infundens acido comam butyro?

Hoc cujus rei gratiâ fecerint, haud ſatis mihi liquet. ipſa corpora unxiſſe butyro, ſuprà ex Plinio oſtenſum eſt. Porrò Diodorus, dicto loco, ita narrat de Germanis juxta atque Gallis: Ἀπὸ τῶν μετώπων ἐπὶ τὴν κορυφὴν, καὶ τοὺς τένοντας ἀνασπῶσιν τὰς τρίχας, ἵνα διαφανεῖς ὦσιν· ὥστε τὴν πρόσοψιν αὐτῶν φαίνεσθαι σατύροις καὶ πανσὶν ἐοικυῖαν. παχύνονται γὰρ αἱ τρίχες ἀπὸ τῆς κατεργασίας, ὥστε μηδὲν τῆς τῶν ἵππων χαίτης διαφέρειν. Hoc eſt: *Crineis à fronte ad verticem, atque inde ad cervicem retorquent; uti eò magis ſint conſpicui: ita, uti Satyros, atque Panas adſpectu referant. culturâ enim ita denſantur crines, uti ab equorum jubis nihil differant.*

Eumdem crinium cultum oſtendit Sidonius, in epiſtolâ II libri I; Theodorici, Gothorum regis, formam depingens his verbis: *Aurium legulæ, ſicut mos gentis eſt, crinium ſuperjacentium flagellis operiuntur.* Et Gregorius Turonenſis, lib. VI, cap. XXIV, de Gundobaldo, Chlotarii Francorum regis filio, ſic loquens: *Diligenti curâ nutritus, ut regum iſtorum mos eſt, crinium flagellis per terga demiſſis.* Item Witichindus, lib. I. de Saxonibus: *Mirati ſunt Franci præſtantes corpore & animo viros, & novum habitum; arma quoque, & diffuſas cæſarie ſcapulas.* Flagella illi duo adpellant,

pellant, quos *cirros* Juvenalis, atque Tertullianus. Juvenalis verba, in ſatyrâ v, ſunt iſta:

Cærula quis ſtupuit Germani lumina, flavam
Cæſariem, & madido torquentem cornua cirro?

Tertulliani verò hæc, in libro de virginibus velandis: *Debebunt & ipſi aliqua inſignia ſibi defendere; aut pennas Garamantum, aut crobylos barbarorum, aut cicadas Athenienſium, aut cirros Germanorum.* In eamdem ſententiam eſt illud Martialis, epigrammat. lib. I, ad Flaccum:

— Mollesque flagellant
Colla comæ.

Atque hoc ipſum eſt, quod Diodorus ait, prædictâ culturâ ita denſari crineis, uti haud abſimiles ſint equorum jubis. Exemplar hujus comæ adpoſui ad finem hujus capitis, figurâ IX.

Auctor noſter, in libro de Germaniâ, de Svevorum gente, totius Germaniæ maximâ, hæc refert: *Inſigne gentis, obliquare crinem, nodoque ſubſtringere. ſic Svevi à ceteris Germanis, ſic Svevorum ingenui à ſervis ſeparantur: ſic in aliis gentibus, ſeu cognatione aliquâ Svevorum, ſeu, quod ſæpè accidit, imitatione, rarum, & intra juventæ ſpatium. apud Svevos uſque ad canitiem horrentem capillum retro ſequuntur.* Seneca, lib. III de irâ, cap. XXVI: *Non eſt Aethiopis inter ſuos inſignitus color; nec rufus crinis, & coactus in nodum, apud Germanos. utrumque decet. nihil in unâ gente judicabis notabile, aut fœdum, quod genti ſuæ publicum eſt.* Item epiſtolarum ultimâ: *Quid capillum ingenti diligentiâ colis; quum illum vel effuderis, more Parthorum; vel Germanorum modo vinxeris.* Martialis:

Crinibus in nodum torti venère Sicambri.

Erravit heic doctiſſimus Lipſius, qui *obliquationem crinium* apud Tacitum idem eſſe vult quod *cirri* Tertulliani atque Juvenalis. Rectè tamen mox hunc errorem, quamvis adhuc ſubdubitans, correxit; ubi ait, *crinem non in rectum paſſos fuiſſe deſcendere; ſed reduxiſſe in poſteriorem verticem, & obliquaſſe.* quippe omnem comam in verticem, atque inde in cervicem reducentes, nodo ſubſtringebant in ipſâ cervice: cujus rei exempla paſſim ad finem capitis in imaginibus adpoſita. Ceterùm verba Taciti, dicto loco, ſic vulgò diſtingvi video: *Apud Svevos uſque ad canitiem horrentem capillum retro ſequuntur, ac ſæpè in ipſo ſolo vertice religant. principes & ornationem habent.* Malè, meo judicio. nam ornatior iſte principum capillus qualis fuerit, omnino debebat indicaſſe auctor. Sic igitur diſtingvo: *Apud Svevos, uſque ad canitiem, horrentem capillum retro ſequuntur. at ſæpè in ipſo ſolo vertice religant principes, & ornatiorem habent. Ea cura formæ: ſed innoxiæ. neque enim, ut ament, amenturve: in altitudinem quandam, & terrorem, adituri bella, compti, ut hoſtium oculis ornantur.* Nempe principes domi in pace, ut reliqui nobiles atque ingenui, capillum, in cervicem obliquatum, nodo ſubſtringebant. at in bello, quia iidem erant ordinum ductores, quod infrà patebit, quò præ ceterâ multitudine forent magis conſpicui, hoſtibusque terribiliores; in ſolo vertice in altitudinem quamdam eum religabant. quem morem hodiéque obſervant Americanæ quædam gentes, & in oriente apud Indias nonnulli inſulani. Exempla ejus exſtant figuris, III, VII, & XI. Atque hæc de comâ.

De barbarum cultu, quo Galli juxta atque Germani quondam uſi ſunt, ſic tradit Diodorus, libro prædicto: Τὰ δὲ γένεια τινὲς μὲν ξυρῶνται, τινὲς δὲ μετρίως ὑποτρέφουσιν. οἱ δὲ εὐγενεῖς τὰς παρειὰς ἀπολειαίνουσι, τὰς δ᾽ ὑπήνας ἀνειμένας ἐῶσιν, ὥστε τὰ στόματα αὐτῶν ἐπικαλύπτεσθαι. διόπερ ἐσθιόντων μὲν αὐτῶν, ἐμπλέκονται ταῖς τροφαῖς· πινόντων δὲ, καθάπερ διά τινος ἠθμοῦ φέρεται τὸ πόμα. Hoc eſt: *Barbas nonnulli abradunt; quidam modicè alunt. Nobiles verò tonſurâ genas quidem lævigant: at myſtaceis demittunt ita, uti ora eorum obtegantur. ideò, quum edunt, pilis cibi implicantur: quum bibunt, ceu per colum potus dimanat.* Idem illud de Britannis tradit Cæſar, belli Gallici comment. v. *Capillo,* inquit, *ſunt promiſſo, atque omni parte corporis raſâ, præter caput, & labrum ſuperius.* De Francis, Germanicâ gente, ſic Sidonius, carm. v:

— Vultibus

——— *Vultibus undique raſis,*
Pro barbâ tenues perarantur pectine criſtæ.

Hunc morem etiamnunc agreſtes in Hollandiâ ſervant ferê omnes, ſenectâ ætate. Nobiles illi priſcûm Germanorum eodem ritu myſtaceis promittebant, uti etiam nunc plerique Polonorum, & aliæ gentes orientales; mento genisque lævigatis. Quin & in Germaniâ multi hodiéque eodem delectantur oris habitu; quibus videlicet animi ferociores: maximè Cheruſcorum poſteri; qui nunc Bruneſvicenſes dicuntur. Barbam priſcos raſiſſe, præter jam dictos auctores, Tacitus quoque innuit, in eodem libro de Germaniâ, his verbis: *Et aliis Germanorum populis uſurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in conſenſum vertit, ut primùm adoleverint, crinem barbamque ſubmittere; nec niſi hoſte cæſo exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. ſuper ſangvinem & ſpolia revelant frontem: ſeque tum demum pretia naſcendi rettuliſſe, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. ignavis & imbellibus manet ſqualor.* Nimirum ſqualor crinis barbæque ſubmiſſæ: quæ ignaviæ, imbecillitatisque indicia, atque ignominia; ut contrà raſa barba & revelata frons, virtutis argumenta. Exemplum hujus rei refert auctor, hiſtor. lib. IV, in Civile, Batavorum duce. *Civilis*, inquit, *barbaro voto, poſt cœpta adverſus Romanos arma, propexum rutilatumque crinem, patratâ demum cæde legionum, depoſuit.* At verò, quum aliàs crinem non detonderint; ſed aut in tergum humerosque effuderint, aut retro in verticem cervicemq; obliquaverint, aut in ſolo vertice religaverint: novus hic fuerit mos, pro voto, patrato demum facinore, eum deponere. Neque verò eſt quod ad barbam tantùm eam depoſitionem referre velis. quidpe diſertè auctor ait in lib. de Germ. *frontem* eos tunc *revelaſſe.* Niſi fortè ſic interpretari malis, uti barbam tunc demum raſerint; crinem verò in verticem cervicemque obliquaverint; qui antè in frontem, genasque erat ſparſus. Atque hæc ferè ſunt, quæ de capillorum cultu auctores tradunt.

De corporis tegumentis ſic Mela, lib. III, cap. III: *Maximo frigore nudi agunt, antequam puberes. & longiſſima apud eos pueritia eſt.* nempe ad vigeſimum uſque annum; ut infrà, cap. XX & XLVII oſtendetur. Sequitur apud eumdem Melam: *Viri ſagis velantur, aut libris arborum, quamvis ſævâ hieme.* Et noſter, in libro de Germaniâ: *Tegumen omnibus ſagum, fibulâ, aut, ſi deſit, ſpinâ conſertum. cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletiſſimi veſte diſtingvuntur. Gerunt & ferarum pelles.* Tegumenta heic narrantur varia. ex quibus quia pellium tegumentum fuit omnium antiquiſſimum, & à Deo rerum omnium conditore ipſo primis mortalibus Adamo & Hevæ inſtitutum, poſteáque ab omnibus ferè mortalibus uſitatum; primò loco de eo dicendum erit. Cæſar belli Gallici comment. IV, ita ſcribit de Germanis: *In eam ſe conſvetudinem adduxerunt, ut locis frigidiſſimis, neque veſtitus, præter pelleis, habeant quidquam (quarum propter exiguitatem magna eſt corporis pars aperta) & laventur in fluminibus.* Et comment. VI, de iisdem: *Intra annum vigeſimum feminæ notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus. Cujus rei nulla eſt occultatio; quòd & promiſcuè in fluminibus perluuntur, & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ.* Et noſter, ut modò relatum; *Gerunt & ferarum pelles.* Cave per pelleis heic intelligas indumentum, ſive veſtimentum aliquod pellibus conſutum; uti quidam parum periti interpretantur. Propter exiguitatem pellium, ait Cæſar, magnam fuiſſe corporis partem nudam atque apertam. ergo tegumentum id unâ tantùm conſtitit pelle. quod dilucidiùs patet ex Taciti annal. II; ubi de Germanico Cæſare, pugnam cum Cheruſcis inituro, ſic refert: *Propinquo ſummæ rei discrimine, explorandos militum animos ratus, quonam id modo incorruptum foret, ſecum agitabat.* & paullo pòſt: *Nocte cœptâ, egreſſus augurali, per occulta, & vigilibus ignara, comite uno, contectus humeros ferinâ pelle, adit caſtrorum vias, adſiſtit tabernaculis, fruiturque famâ ſui.* Hæc Germanicus in ipsâ Germaniâ, ad Viſurgim amnem, more militum Germanorum, in caſtris Romanis militantium, ferinâ pelle contectus. Ex Eginharto quòd exemplum de Carolo Magno allegetur; quia

hic

hic *ex pellibus lutrinis, vel murinis thorace confecto, humeros ac pectus hieme muniebat*: id certè à Taciti ævo longè remotum. quidpe Caroli ætate longè jam cultiùs egit Germania; præſertim Ciſrhenana. proinde illius ſæculi exempla parum juverint interpreteis iſtos. Ego etiam vereor, uti mures iſtæ ſub ferarum poſſint venire nomine. Quin ipſi heic iſti interpretes ex Juſtini lib. II, hæc citant verba de Scythis: *Pellibus ferinis ac murinis utuntur*. ubi mures diſertè à feris diſtingvuntur. Verùm totâ viâ aberrare, planéque averſo eos incedere itinere, quicumque veſteis heic pellibus conſutas intelligunt, aliarum gentium paribus convincere exemplis facile fuerit. Herodotus, lib. VII, de Xerxis, bellum Græciæ inferentis, exercitu: Αἰθίοπες δὲ παρδαλέας τε καὶ λεοντέας ἀναμμένοι· id eſt; *Aethiopes, pardorum leonumque pellibus amicti*. Et poſteà: Λύκιοι αἰγὸς δέρματα εἶχον περὶ τοὺς ὤμους αἰωρεύμενα· id eſt; *Lycii caprarum gerebant pelleis, ex humeris ſuſpenſas*. Strabo, lib. XVI, de Troglodytis: Γυμνῆται δὲ εἰσὶ, καὶ δερματοφόροι, καὶ σκυταληφόροι. id eſt: *Nudi agunt, pellibus amicti, & clavis armati*. Sic, lib. XV, Sibas Indos ait δορὰς ἀμπέχεσθαι καὶ σκυταληφορεῖν, ad imitationem Herculis; id eſt; *pellibus tegi, & clavas geſtare*. Herculis nudi, pelleque tantùm leoninâ humeros ac tergum contecti, imaginem quis ignorat? Quapropter Cæſar rectè de Germanis dixit, *propter pellium exiguitatem corporis magnam partem fuiſſe apertam atque nudam*. & Tacitus hujusmodi pellium tegumenta à veſte diſtinxit. Cum quibus conſentiens Seneca, lib. I. de irâ, cap. XI; *Germanis*, inquit, *quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum proviſa ſunt*. Pilos verò harum pellium non introrſum, ſed extroſum fuiſſe converſos, infrà quammaximè patebit; ubi prima bellantium tegumenta, munimentaque fuiſſe oſtendam integras ferarum pelleis, non humeris tantùm, ſed & capiti, unà cum auribus atque cornibus, impoſitas. quem morem vetuſtiſſimum, & per omnem, quòd infrà liquebit, terræ orbem quondam diſperſum, Americanorum nonnulli etiamnunc ſervant. Mela, lib. III, cap. VIII; *Carmani*, inquit, *ſine veſte, ac fruge, ſine pecore ac ſedibus, piſcium ſe cute velant, carne veſcuntur; præter capita, toti corpora hirſuti*. En, ſuprà Strabo dixit Troglodytas eſſe γυμνῆτας καὶ δερματοφόρους· heic verò Mela Carmanos ait *ſine veſte piſcium cute* fuiſſe *velatos*. Idem *hirſutos* dum vocat; exteriorem cutis partem, extrà fuiſſe converſam, apertè indicat. Sic Ovidius in primo de Ponto, eleg. VI, de Getis, ſive Dacis, Germanorum finitimis:

Aſpicit hirſutos cominus urſa Getas.

Hodiéque in ſeptemtrionalibus Europæ partibus homines tunicas extrinſecus hirſutas gerere, mox oſtendam. Uſus verò harum pellium erat maximè ad arcendas pluvias niveiſque, cui rei fidem facit exemplum Germanici; qui, non hieme, ſed mediâ æſtate bellum adversùs Cheruſcos apud Viſurgim gerens, ferinâ pelle contectus fuit; non pectus, ſed humeros. Ceterùm barbaras genteis in Aſiæ extremis, versùs ortum brumalem, item in maximâ Africæ parte, & omni Americâ, etiamnunc nudas agere, vulgò notum eſt. Idem antiquiſſimis temporibus in plurimis noſtræ continentis, quam Europæ, & Aſiæ, Africæque nominibus diſtingvimus, partibus factitatum, veterum ſcriptorum monimenta paſſim teſtantur. Exempla quædam, præter jam antè adducta, collegiſſe haud abs re fuerit. Mela, lib. III, cap. VII, de Indis: *Alii ferarum, aviumque pellibus veſtiuntur: pars nudi agunt; pars tantùm obſcœna velati*. De Brachmanibus, Indorum ſapientibus, qui inde τῶν γυμνοσοφιστῶν adpellationem apud Græcos invenerunt, ſatis vulgatum eſt. De Maſſagetis, Scythicâ gente, ſic Strabo, lib. XI: Ἀμπέχονται δὲ τὰ τῶν φωκῶν δέρματα· id eſt; *vitulorum marinorum pellibus velantur*. quod & Herodotus teſtatur, lib. I. De Æthiopibus idem Strabo, lib. XVII: Κωδιοφόροι δ' εἰσίν. οἱ δὲ γυμνῆται, καὶ περιέζωνται μικρὰ κώδια, ἢ τρίχινα πλέγματα. id eſt: *Pelleis gerunt; alii verò nudi agunt; exiguis pellibus cincti, aut tegmine è pilis contexto*. Eodem libro, de Mauris: Ταῖς δὲ λεόντων, καὶ παρδάλεων, καὶ ἄρκτων δορὰς ἀμπέχονται. hoc eſt: *Leonum, ac pardalium, & urſorum pellibus velantur*. Et mox: Ἔνιοι δὲ καὶ ὄφεων, καὶ ἰχθύων δορὰς ἀμπέχονται. id eſt: *quidam & ſerpentum,*

& piſcium coriis teguntur. De Troglodytis jam anteà intelleximus ex eodem Strabone; & de Carmanis è Melâ. De Britannis ita ſcribit Herodianus, lib. III: Γυμνοὶ γὰρ ὄντες τὰ πλεῖστα τοῦ σώματος, τοῦ ἰλύος καταφρονοῦσιν. οὐδὲ γὰρ ἐσθῆτος ἴσασι χρῆσιν· ἀλλὰ τὰς μὲν λαπάρας, καὶ τοὺς τραχήλους κοσμοῦσι σιδήρῳ, καλλόπισμα τοῦτο καὶ πλούτου σύμβολον νομίζοντες, ὥσπερ τὸν χρυσὸν οἱ λοιποὶ βάρβαροι. τὰ δὲ σώματα στίζονται γραφαῖς ποικίλων ζώων παντοδαπῶν εἰκόσιν. ὅθεν οὐδ᾽ ἀμφιέννυνται, ἵνα μὴ σκέπωσι τοῦ σώματος τὰς γραφάς. Hoc eſt: *Nudi maximâ parte corporis quum ſint, cœni inquinationem non morantur. neque enim veſtis uſum norunt: ſed ventrem & cervicem ferro incingunt; ornamentum id eſſe, ac divitiarum argumentum exiſtimantes; perinde ac aurum ceteri barbari. Quin ipſa notant corpora picturâ variâ, & omnifariam formis animalium. quocirca ne induuntur quidem, ne pictura corporis celetur.* Hiſpani quum etiam notis compuncti fuerint, quod Tacitus tradit in vitâ Agricolæ, & item Thraces, ut auctor eſt Herodotus, libro quinto; nudos egiſſe & ipſos certum eſt. Sed ad Germanos noſtros revertamur. Nudi igitur egerunt, ſagis, ut noſter ait, aut ferarum pellibus humeros ac terga velati; reliquum corpus intecti, ut idem adfirmat. unde illud Senecæ, in libro de providentiâ divinâ: *Horrenda iniquitas cœli; intecta corpora.* Ac ne cui incredibile videatur, tantâ majores noſtros egiſſe barbariâ, uti, pecorum ritu, pudendis intectis inceſſerint: eadem fuit ipſis ratio, quæ in reliquis per orbem gentibus; quæque etiamnum in ſupradictis partibus durat. Quàm nullus in totius corporis nuditate apud noſtros fuerit pudor, ſatis diſertis indicat verbis Cæſar, ubi ſic ſcribit: *Intra annum vigeſimum feminæ notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus. Cujus rei nulla eſt occultatio; quòd & promiſcuè,* id eſt, viri pariter & feminæ, *in fluminibus perluuntur; & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ.* Scilicet, nec coitus, nec pudendorum, virilium juxta, ac muliebrium ulla erat occultatio. nam & promiſcuè in fluminibus perluebantur, & præter hoc, in reliquâ vitâ quotidianâ, utrique pellibus exiguis, aut parvis rhenonibus, de quibus mox dicantur; quorum extrema vix ultra umbilicum deſcendebant. Alias quoque genteis propalàm cum mulieribus, ritu pecorum coiviſſe, patet ex veterum auctorum lectione. De Maſſagetis, & Indorum quibusdam, teſtis eſt Herodotus lib. I, & III. Idem hodiéque fieri in extero orbe, vulgò notum eſt. Sed pelles iſtæ veterum Germanorum ex quibus fuerint feris, diſpiciendum eſt. Auctor, noſter, *Gerunt,* inquit, *& ferarum pelles; proximi ripæ negligenter, ulteriores exquiſitiùs, ut quibus nullus per commercia cultus. Eligunt feras.* En, quid hoc? proximi ripæ, ſcilicet Rheni, quibus per commercia cultus, negligenter; ulteriores, quibus nullus per commercia cultus, exquiſitiùs. Satis abſurdè, & præter omnem rationem. Locum, à vero genuinoque ordine turbatum, ſic ego ordino: *Gerunt & ferarum pelles; ulteriores negligenter, ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripæ exquiſitiùs. eligunt feras, & detracta velamina ſpargunt maculis, pellibusque belluarum, quas exterior oceanus, atque ignotum mare gignit.* Ulteriores igitur nudas pelleis ſpectabant, humeris, tergoque tegendo aptas. Proximi duo genera pellium habuêre: alterum, quod maculis ſpargebatur, ſeu pingebatur; alterum, quod pellibus belluarum, ſive ſegminibus, ac fruſtulis pellium belluinarum verſicoloribus diſtingvebatur. Secundum hoc genus ex quavis ferâ, modò tegendo corpori ſatis magnâ, ſumi poterat. primum illud lucidi fuiſſe pili, neceſſe eſt; quò maculæ inſperſæ diſcernerentur: ut ſunt luporum, cervorum, caprearum, præſertim albarum, & id genus aliarum ferarum. Viri docti circa modò dicta auctoris verba hærent: miranturque, quomodò priſci illi mortales pelleis ſparſerint maculis, & item pellibus aliis piſcium: mendoſumque hunc locum eſſe ſuſpicantur. quorum ſententiæ haud temerè ego adſenſerim. Pelleis nunc totas, alias aliis ſpargi coloribus videmus. eâdem ratione ſi apud priſcos quoque Germanos maculis ſparſas fuiſſe credimus, quid tandem fuerit mirum? Tingendi pelleis ſcientiam atque artem eos habuiſſe, colligere licet ex eo, quod &

feminæ

feminarum amictus lineos purpurâ variaſſe ait auctor noſter: & viri præterea ſaga verſicoloria, armaque picta geſtarunt; ut infrà oſtendetur. Alia verò illa velamina, ſeu ferarum pelleis pellibus belluarum ſpargebant, id eſt, ſegmentis pellium belluinarum verſicoloribus diſtingvebant; quemadmodum hujus operis etiamnunc exempla conſpiciuntur complura apud Germanos maris Codâni accolas, maximè verò in patriæ mihi terræ Pruſſiæ opidis. Palla eſt, ab humeris ad talos uſque deſcendens, ex diverſorum animalium, quæ ſeptemtrionalis plaga, ignotumque quondam Romanis mare mittunt, pellibus vario colore intus foriſque conſuta. Hac feſtis tantùm diebus, & ad ſolennia amiciuntur: vili plebeiæ mulieres; pretioſiori opulentæ matronæ: quibus argenteæ inſuper adpenduntur bullæ, loco fibularum, à pectore ad pedeis uſque, auro, margaritis, ac gemmis, quæſitoque opere diſtinctæ. Hæc igitur tria illa fuêre pellium genera, quibus Germani olim tegebantur: unum, ſine opere externo; quod ad finem capitis, figurâ II expreſſum: alterum, maculis inſperſum; cujus exemplar figurâ III, in viro: tertium, pellibus belluarum verſicoloribus diſtinctum; cujus exemplar eâdem figurâ, in muliere.

Nunc *rhenones* Cæſaris quid fuerint, diſpiciendum eſt. Nullam ait fuiſſe rerum ad Venerem pertinentium occultationem; *quòd & promiſcuè in fluminibus* feminæ cum viris *perluebantur*, & utrique *pellibus* tantùm, *aut parvis rhenonum tegumentis utebantur, magnâ corporis parte nudâ.* Ergo ne rhenones quidem obſcœna velabant. Hinc illud Salluſtii: *Germani intectum rhenonibus corpus tegunt.* Quibus verbis hoc intellexit; nempe, licet Germani corpus rhenone texerint, tamen intectum id manſiſſe, ob rhenonis exiguitatem. Sed omnium clariſſimè Iſidorus, lib. XIX, cap. XXIII; *Rhenones*, inquit, *ſunt velamina humerorum, & pectoris, uſque ad umbilicum; atque intortis villis adeò hiſpida, ut imbres reſpuant.* Ergo in his quoque pili, ut in ſupradictis pellibus, foras fuerunt converſi. de cetero indumentum fuiſſe, corpus undique, ad umbilicum uſque, claudens, ex jam dictis ſatis liquet. Manicis tamen caruiſſe puto. nam muliebrem quoque veſtitum ſine manicis fuiſſe, pòſt oſtendam. proinde ſimile indumentum, niſi quòd longius fuit, in Scritofinnorum gente *tunicam* adpellavit Paul. Diaconus, rerum Langobardicarum libro primo, capite quinto: *Apud Scritofinnos*, inquit, *eſt animal, non ſatis abſimile cervo: de cujus ego corio, ut fuerat pilis hiſpidum, veſtem, in modum tunicæ, genu tenus aptatam, conſpexi: ſicut jam fati Scritofinni utuntur.* Scritofinni fuerunt olim, & nunc ſunt in Scandinaviâ. Eſt hodiéque animal in illis terris, magnitudine & cornibus cervo haud multum abſimile. vocabulum ei vulgare *een rhenen*. è quo nomen traxiſſe modò dictum tegumenti genus, quod Paullus vidit in Italiâ, aut Galliâ, haud dubium eſt. nam, quòd quidam grammatici hodiè docent, dictum fuiſſe *rhenonem*, ἀπὸ τῶν ῥηνῶν, id eſt, *ab agninis pellibus*, id falſum eſſe, teſtatur Varro lib. IV de lingvâ Latinâ: qui Græcæ lingvæ haud ignarus, peregrinum id atque Gallicum adfirmat eſſe vocabulum; & item Iſidorus, lib. XIX, cap. XXIII, qui Germanicum. Neque veterum auctorum quiſquam eo uſus eſt, niſi in Gallis, aut Germanis, id eſt, in gente Celticâ: quia & vocabulum, ſimulque res ipſa erant Celtica. Hodiéque iidem Scritofinni, & conterminæ gentes, ſed & Americanorum ſeptemtrionales eodem veſtimenti genere utuntur. Antiquitatem, & primam originem ſacrata ei adſerunt monimenta, in libro geneſeos, cap. III, ver. XXI, his verbis: *Fecit Iehova Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas; quibus veſtivit eos.* Inſigniter heic errant pictores vulgò, qui pellem tantùm humeris ac tergo eorum adponunt; quod genus ſuprà nobis deſcriptum eſt. nam ad velanda celandaque potiſſimùm obſcœna, tunicas eis à Deo datas docet ver. VII, his verbis: *Tunc aperiebantur oculi amborum: cognoveruntque, ſe nudos eſſe. & conſutis foliis ficulneis, fecerunt ſibi ſubligatula.* Exemplar Cæſariani rhenonis exſtat figurâ tertiâ; Diaconiani, figurâ V. Atque de pellium

amictu hactenus diſſeruiſſe ſufficiat. nunc alia etiam veſtium videamus genera.

Auctor noſter; *Tegumen omnibus*, inquit, *ſagum, fibulâ, aut, ſi deſit, ſpina conſertum, cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletiſſimi veſte diſtingvuntur.* Vocabulum *ſagum* variè hodiè explicari, generibusque veſtium, quæ nunc in uſu ſunt, accommodari video. vetus tamen illud ſagum quid fuerit, nuſquàm reperio ſatis expreſſum. Hoc igitur diligentiùs heic indicandum. Varro lib. IV de lingvâ Latinâ, atque Iſidorus lib. XIX, cap. XXIV, Gallicum eſſe vocabulum tradunt. Ego non tantùm Gallorum, ſed omnium pariter Celtarum fuiſſe & rem & nomen ex eo colligo, quòd & Galli & Britanni, atque Hiſpani eo uſi ſunt, ut infrà patebit: & Germani, ut teſtem modò audivimus Tacitum. Iſidorus, dicto loco, *Sagum*, inquit, *Gallicum nomen eſt. Dictum autem ſagum quadrum eò, quòd apud eos primùm quadratum, vel quadruplex erat.* Sanè *quadrum* nemo interpretatus eſt *quadruplex*, niſi hic grammaticus; ſed *quadrangulum*, ſive quatuor conſtans lateribus. Saga igitur iſta dicta fuère quadra, quia quadratâ erant figurâ, id eſt, quadrangulâ, veluti menſarum lectorumque operimenta. quod etiam Afranius in comœdiâ teſtatus eſt, *ſagos quadratos*, maſculino genere, imitatione Græcorum, adpellans. Atque ea vetuſtiſſima tegumenti apud alias quoque genteis forma. quam hodiéque in Polonorum Hungarorumque nationibus Europæis manere, mox infrà oſtendam. Dionyſius Halicarnaſſenſis lib. III auctor eſt, Lydorum ac Perſarum reges antiquis temporibus geſtaſſe περιβόλαια τετράγωνα τῷ σχήματι· id eſt, *amicula figurâ quadrangulâ.* Nec aliud tegumenti genus intellexit Mela, lib. I, cap. VIII, de Africæ quibuſdam populis, Cyrenaicæ provinciæ conterminis, ita loquens: *Primores ſagis velantur, vulgus beſtiarum pecudumque pellibus.* Prædictus Iſidorus, eodem libro, cap. XXIII: *Quibuſdam nationibus ſua cuique veſtis eſt; ut Parthis ſarabra, Gallis linnæ.* & paullo pòſt: *Linnæ, ſaga quadra, & mollia ſunt: de quibus Plautus; Linnæ cooperta eſt textrino Gallia.* Quas heic ille *linnas* intelligat, haud equidem perſpicio; niſi idem ſit vocabulum, quod *lænæ*, quod tamen Latinum eſſe, teſtis eſt Varro in dicto libro. Strabo, lib. IV, Belgas Gallos, quos ille à Rheno ad Ligerim uſque amnem extendit, ex lanâ aſperâ, atque villoſâ ſaga denſa contexuiſſe narrat, quæ Romani *lænas* vocabant. Has innuit Juvenalis, ſatyrâ IX, his verſibus:

—— Pingveis aliquando lacernas,
Munimenta togæ, duri craſſique coloris,
Et malè percuſſas textoris pectine Galli,
Accipimus.

Eaſdem lænas disertè ſaga cum Strabone adpellat Martialis, lib. VI:

Te Cadmea Tyros, me pingvis Gallia veſtit.
Vis te purpureum Marce ſagatus amem?

Texta fuiſſe quum ajant auctores, figuram eiſdem quadram haud obſcurè adſignant. Varronis verba, in prædicto libro, hæc ſunt: *Quidquid inſternebant, à ſternendo ſtragulum appellabant. quibus operiebantur, operimenta, opercula, & pallia dixerunt. In his multa peregrina: ut ſagum, rheno, Gallica; gaunacum, majus ſagum, & amphimallon, Græca.* Malè igitur hodiè faciunt, qui ſagum pro indumento manicato interpretantur; quum operimentum fuiſſe, diſertiſſimis teſtetur verbis Varro; & quadrâ figurâ Iſidorus atque Afranius; quæ indumento minimè convenit. Majus ſagum, ait Varro, Græcis dictum fuiſſe *gaunacum*. Heſychius autem, Καυνάκα, inquit, στρώματα, ἢ ἐπιβόλαια ἑτερομαλλῆ· id eſt. *Caunaca, ſtragula ſunt, ſive operimenta, alterâ parte villoſa.* At ſtragulum eſt quadrum. ergo & ſagum. Vetus gloſſarium, Iſidori nomini inſcriptum, *gaunaca* interpretatur *gauſapa.* Hæc fuiſſe villoſa, ex Perſio intelligitur; cujus verba, ſatyrâ IX, ſunt iſta:

Tu cùm maxillis balanatum gauſape pectas,
Ingvinibus quare detonſus curculio exſtat?

Diſer-

Diſertiùs idem indicat Martialis, in epigrammate, cui lemma adpoſitum, *Gauſapa villoſa, vel mantile*:

Nobilius villoſa tegant tibi lintea citrum.

Hujuſmodi *gaunaca*, ſive *gauſapa* ἐπερόμαλλα Polonis hodiè frequenti ſunt in uſu: quibus vocabulum gens impoſuit vulgare *koc*; (Germanicis literis efferas *kotz*;) & aliud *guná*, ſive *guniá*; neſcio an ab illo *gaunaco* tractum. Italis ſanè veſtis longa, ab eodem vocabulo dicta videtur *gonna*. cum hoc certè eamdem habet originem Anglorum *gowne*, itidem veſtem longam ſignificans. Et quid ſcio, an non Gallorum *cotte*, Anglorumque *coate*, ex eodem, cum Polonorum illo *kotz*, fonte manârit. quæ vocabula, ut ab initio operimentis, ſic poſteà indumentis variè apud varias genteis tributa. Verùm hæc nihil ad noſtrum ſagum. Ceterò Anglis quoque hodiè ſunt gauſapa, ſive operimenta lectorum ἐπερόμαλλα; quibus vulgare vocabulum *rugges*, ad ſagi Celtici ſpeciem quamproximè accedentia; ut mox clariùs liquebit. ab horum etiam fortè nomine apud reliquos Germanos manet vocabulum *rock*, itidem veſtem longam ſignificans. Sagum igitur veterum Celtarum cujus formæ fuerit, ex Varrone, Strabone, Iſidoro, Heſychio, Juvenale, Martiale, atque Perſio intelleximus: nempe *ex lanâ confectum*, *quadrum*, *denſum*, *villoſum*. Nunc videndum eſt, quantæ fuerit magnitudinis. Hiberniæ equidem populi, & Normannici in Galliâ litoris accolæ tegumentis utuntur hodiè majoribus, viri pariter ac feminæ, in pedeis uſque demiſſis; alii villoſis, villis carentibus alii. quæ tamen quadram in figuram, lateraque directa haud patent: ſed Romanis ſimiliora ſunt togis; quas figurâ fuiſſe ſemicirculari, tradit Dionyſius, libro ſupradicto. quâ figurâ poſteà Romanos ſaga quoque geſtaſſe, conjicere licet: ex eo, quòd ſagum Romanum Græci auctores interpretentur κυκλάδα. alia, quàm quadrâ, fuiſſe figurâ, liquet ex eo, quod Iſidorus ait *primùm apud Gallos ſagum fuiſſe quadrum.* Celtæ quoque priſci omnes ſagis uſi fuerunt, aliàs villoſis, aliàs villis carentibus; ut mox clariùs oſtendam: at magnitudine Hibernicis, Normannicisque ſagis multo inferioribus. *Tegumen omnibus*, inquit noſter, *ſagum: cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletiſſimi veſte diſtingvuntur.* Et Senecæ verba, lib. I de irâ, cap. XI, ſunt iſta: *Germanis quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum proviſa ſunt.* Ex quibus patet, ſaga quoque iſta fuiſſe exigua, quemadmodùm pelles ſuprà deſcriptæ. nam ſagis velati quamvis fuerint, tamen intectos, id eſt, nudos adpellat auctor noſter; & ſine veſte; quam tandem locupletiſſimis tribuit. unde etiam *ſagula*, vocabulo diminutivo, ea adpellavit hiſtoriarum lib. II, & V. Poloni, Hungarique hodiè, milites maximè, pedites juxtà atque equites, munimento veſtium utuntur, contra imbreis atque niveis, quadro, & verſicolore, feræ alicujus, ut leonis, pardi, aut tigridis effigiem ferente. quod genus tegumenti, cùm figurâ, tùm magnitudine, ſimillimum eſt Celtarum ſago. nam humeros tantùm, & tergum, ad nateis uſque contegit. Hæc igitur magnitudo fuit ſagorum. Villoſa fuiſſe, ut nunc ſunt Polonorum *kocy*, ſeu veriùs ut Anglorum *rugges*; ex Iſidoro ſimul atque Strabone intelleximus. Præter hos, de Celtiberis, Hiſpanicâ gente, ſic tradit Diodorus, lib. V: Φορȣ̃σι δὲ σάγȣς μέλανας τραχεῖς, καὶ παραπλήσιον ἔχοντας τὸ ἔριον ταῖς αἰγείαις θριξί· hoc eſt: *Gerunt ſaga hiſpida nigri coloris; quorum lana pilis caprinis ſimilis.* Strabo, dicto lib. IV, de Belgis: Ἡ δ' ἐρέα τραχεῖα μὲν, ἀκρόμαλλος δέ. (lego μακρόμαλλος δέ·) ἀφ' ἧς τȣ̀ς δασεῖς σάγȣς ἐξυφαίνȣσιν· id eſt; *Lana eorum aſpera quidem eſt, ſed admodùm villoſa; ex quâ denſa ſaga texunt.* Hæc Belgarum ſaga in tantum à Celtiberorum ſagis fortè differebant, in quantum Anglorum *rugges* à Polonorum *kocy*. nempe, quòd hæc pilis erant directis, ceu caprinis: illa verò villis intortis. De cetero, ſaga hæc quoque eodem eos geſtaſſe ritu, quo pelleis ſupradictas, id eſt, villis non intus, ſed extrà dependentibus, maximè credibile eſt. quidpe adverſus imbreis præcipuè erant munimentum: quorum guttæ per villos faciliùs diſtillat. Exempla eorum expreſſa ſunt figuris VI, VII, VIII, & IX; item

item infrâ, ad caput XLIV. Diſpiciendum nunc, utrum omnia ſaga fuerint villoſa, nec ne. Non omnia fuiſſe villoſa, mea fert opinio: quam ex auctoribus adſerere conabor. Diodorus, in prædicto libro, de Germanorum juxtà atque Gallorum moribus, cultu, ac veſtitu agens; Ἐπιπορποῦνται, inquit, σάγους ῥαβδωτούς, ἐν μὲν τοῖς χειμῶσι δασεῖς, κατὰ δὲ τὸ θέρος ψιλοὺς πλινθίοις πολυανθέσι, καὶ πυκνοῖς διειλημμένους. hoc eſt: *Saga fibulis ſubnectunt virgata, per hiemem denſa, æſtate tenuia, crebris laterculis, florum inſtar, diſtincta.* Et Polybius, lib. II; Οἱ μὲν οὖν Ἴσομβροι καὶ Βοῖοι τὰς ἀναξυρίδας ἔχοντες, καὶ τοὺς εὐπετεῖς τῶν σαγῶν περὶ αὐτοὺς ἐξήταζον. Id eſt: *Inſubres, ac Boij braccati, & levioribus ſagis velati in pugnam prodierunt.* Duo diverſa & hunc ſagorum genera, id eſt, gravium, ac levium intellexiſſe, haud obſcurè patet ex genitivo caſu τῶν σαγῶν. Tacitus hiſtoriar. lib. V; pugnam in Moſæ amnis ore inter Romanos & Civilem Batavum (cujus exercitus conſtabat ex Batavis, & Caninefatibus, Germanis Ciſrhenanis, item ex Friſiis ac Marſacis, Transrhenanis) deſcribens: *Simul captæ lintres ſagulis verſicoloribus haut indecorè pro velis juvabantur.* & hiſtor. II, de Vitellio, ex Germaniâ Ciſrhenanâ veniente: *Ornatum ipſius municipia & coloniæ in ſuperbiam trahebant: quòd verſicolore ſagulo, bracchas, tegmen barbarum, indutus togatos alloqueretur.* Hæc Taciti ſagula verſicoloria, eadem illa erant Polybii ſaga levia, & Diodori tenuia, virgata, & crebris laterculis, florum inſtar, diſtincta: non verò villoſa; quæ erant denſa, gravia, & in uſum velorum minùs apta. Ut Hiſpani unius habuêre coloris ſaga nigra; ſic & Germanos, & Gallos habuiſſe ſua ſaga villoſa ſingulis coloribus, certum eſt. Perſius, ſatyrâ VI:

Iam chlamydas regum, jam lutea gauſaga captas,
Eſſedaque, ingentosque locat Cæſonia Rhenos.

Martialis, epigrammate, cujus lemma *Penula gauſapina:*

Is mihi candor ineſt, villorum gratia tanta eſt,
Vt me vel mediâ ſumere meſſe velis.

Et alio, cui lemma *Cubicularia gauſapina:*

Stragula purpureis lucent villoſa tapetis.

Neque verò facilè villoſa eſſe potuerunt virgata; niſi ſi zonas heic latiuſculas pro virgis accipias. Tenuia autem illa, verſicoloria, crebriſque laterculis diſtincta, in eumdem modum, eamdemque formam fuêre contexta, uti nunc per omnem Europam, nonnullaſque alias orbis terrarum parteis, conſpiciuntur veſtes ſtragulæ, virgis verſicoloribus ac zonis, crebriſque laterculis diſtinctæ; quibus menſæ conſternuntur, lectique. Horum exemplar eſt figurâ VI. Verùm diſtingvenda heic ſunt ſaga ingenuorum à nobilium ſagis. in illis quidpe virgæ tantùm, ſive zonulæ veniebant, variis coloribus, prout textori libitum, diſtinctæ. in his ipſorum nobilium inſignia, quemadmodùm & in ſcutis, de quibus infrà dicetur, intexta viſebantur: inſignia, non in hunc noſtrum morem efficta; ubi integræ ſæpenumerò feræ, ac volucres, adeóque agri nonnumquàm atque ædificia adpinguntur: ſed meri tantùm ac nudi colores, in laterculorum ſpeciem interſtincti, alternatique. cujuſmodi inſignia etiamnunc in Germaniâ reperiuntur; quibus ea colorum ſimplicitas argumentum eſt vetuſtatis. Coloribus diſtingvuntur binis; ut candido, & nigro; candido, ac puniceo; nigro ac fulvo; candido, ac cœruleo; alia aliis coloribus inter ſe convenientibus. nam delectus quoque eſt in coloribus; nec quemcumque cuivis jungere decet. Horum exemplum eſt figurâ VII, in viro. Quædam inſignia hodiè dictos laterculos modicè, in rhomborum formam, compreſſos habent. quod genus in veterum ſagis fuiſſe, ut quidam volunt viri docti, ego equidem dubito: quum textura ſagi quadri talem figuram haud facilè admittat. niſi ex ſegmentis verſicoloribus conſuta ſaga ſuſpicemur; qualia hodiè in Hungariâ viſuntur. Ceterùm, quum quædam inſignia pro laterculis latiuſculas habeant zonas, patriâ lingvâ *balken*, id eſt, trabeis dictas; quarum tres plerumque conſpiciuntur tantùm binis coloribus, ita uti duæ candidæ unam nigram includant; vel duæ puniceæ unam fulvam, duæ cœruleæ unam candidam; & è diverſo: quæ & ipſa, ob hanc ſimpli-

ſimplicitatem, inter vetuſtiſſima habentur inſignia: hæc quoque ſagis olim fuiſſe intexta, quemadmodùm ſcutis adpicta, haud dubium eſt. Exemplar eorum eſt dictâ figurâ VII, in feminâ. Aurum intextum fuiſſe Gallorum ſagis, inter alios auctores teſtatur maximè Virgilius, Æneid. VIII; de Gallis loquens, qui Romam ceperunt:

Aurea cæſaries ollis, atque aurea veſtis:
Virgatis lucent ſagulis.

Et de Bojorum in Italiâ duce Chrixo Sil. Italicus lib. IV:

Auro virgatæ veſtes; manicæque rigebant
Ex auro.

Germanos interiores *poſſeſſione & uſu auri argentique haut perinde affectos fuiſſe*, auctor eſt Tacitus in libro de Germaniâ. quapropter nec veſtibus id intexuiſſe exiſtimo. *Proximi* provinciis Romanorum quum *ob uſum commerciorum aurum & argentum in pretio habuerint*, teſte eodẽ Tacito ibidem; veſteis quoque auro, argentoque, more Gallorum, virgatas, variegatasque geſtaſſe, haud dubium eſt. Clarè id teſtatur Herodianus, in lib. IV, de Antonino Caracallâ, apud Danubii ripam agente, ſic ſcribens: Πολλάκις δὲ καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀποθέμενος χλαμύδα, ἠμφιέννυτο τὰ Γερμανῶν περιβλήματα· ἔν τε χλαμύσιν, αἷς εἰώθασιν, ἀργύρῳ πεποικιλμέναις, ἑωρᾶτο. hoc eſt: *Sæpè etiam, Romano paludamento depoſito, Germanicis tegumentis velabatur: atque in ſagulis, quibus illi utuntur, argento variegatis, conſpiciebatur.* At inter tenuia ſaga, alia etiam unius tantùm fuère coloris; & nonnulla ex his limbos tantùm variegata. Sidonius Apollinaris, lib. IV, epiſt. XX, de Segiſmeris, regii inter Gothos juvenis, comitatu: *Viridantia ſaga, limbis marginata puniceis.* Atque hæc ferè ſunt, quæ de ſagis priſcorum Celtarum veteres adnotarunt Græcorum Romanorumque ſcriptores.

Porrò, præter jam dicta ſaga, pelleisq; ſuprà deſcriptas, atque rhenones, aliud adhuc habuit antiqua Germanorum gens tegumenti genus, quod Mela indicat lib. III, cap. III, his verbis: *Maximo frigore nudi agunt, antequam puberes ſint: & longiſſima apud eos pueritia eſt. Viri ſagis velantur, aut libris arborum, quamvis ſævâ hieme.* Et Plinius in procemio libri XII: *Summum munus homini datum arbores, ſilvæque intelligebantur. hinc primum alimentum, harum fronde mollior ſpecus, libro veſtis. etiamnum gentes ſic degunt.* Præter Germanos Indi quoque: de quibus ita Herodotus, lib. VII: Ἰνδοὶ δὲ εἵματα μὲν ἐνδεδυκότες ἀπὸ ξύλων πεποιημένα· id eſt: *Inde tecti erant amictu è lignis confecto.* Solinus, cap. LV, de eâdem gente: *Plurimi etiam flexibilibus libris circumdati.* Et Strabo, lib. XV, de Germanibus, Indorum philoſophis: Τοὺς δὲ Γερμᾶνας τοὺς μὲν ἐντιμωτάτους Ὑλοβίους φησὶν ὀνομάζεσθαι, ζῶντας ἐν ταῖς ὕλαις ἀπὸ φύλλων καὶ καρπῶν ἀγρίων, ἐσθῆτος δὲ φλοιῶν δενδρέων. id eſt: *Germanum ait eos eſſe honoratiſſimos qui Hylobii adpellantur, nomine inde tracto, quòd in ſilvis degunt, è frondibus & ſilveſtribus fructibus viventes, arborum libris tecti.* Et de Maſſagetis, Scythicâ gente, lib. XI: Ἀμπέχονται δὲ τοὺς τῶν δένδρων φλοιούς. hoc eſt; *Velantur arborum libris.* Hoc igitur tegumenti genus, ex arborum libris confectum, rectè uti intelligatur, ſciendum priùs, quidnam ſit *liber arboris*. Video nonnullos ipſam duriorem corticem interpretari, quâ arbor externè tegitur. at ex hac quænam veſtis; quum plicari nequeat? Rectiùs illi, qui tunicam arboris interiorem, ipſi ligno proximè adhærentem expoſuerunt. eſt quidpe pellicula illa, quæ, interiori corticis parti adfixa, ipſum lignum proximè contegit. Cicero, lib. I. de naturâ deorum: *Trunci obducuntur libro, aut cortice, quò ſint à caloribus & frigoribus tutiores.* Plinius, lib. XIII, cap. XI: *Palmarum foliis primò ſcriptitatum. deinde quarumdam arborum libris.* Atqui hi libri in tiliis multiplici ſunt membranâ, & maximè plicabiles, ad texendum aptiſſimi. Germani univerſi (non modò, qui nunc, quaſi peculari vocabulo, dicuntur Germani; ſed per Svediam item, Norvagiamque ac Daniam, & qui ab his proximis ſæculis in Angliam tranſgreſſi,) patrio ſermone vocant *baſt*. funesque ex eo conficiunt magnâ copiâ; exceptis Anglis, apud quos hæc arbor non producitur.

Poloni, Germanis contermini, ſuâ lingvâ adpellant *tyk.* calceosque ex eo contextos vulgò gerunt homines agreſtes. prætereàque ſtoreas, ſive mattas ex eodem conficiunt, figurâ quadrangulâ; quas frumento in plauſtris navibusque ſubſternunt. Vocabulum his impoſuerunt patrio ſermone *rogożá*, & peregrino *mátá*. Germani ſuperiores vocant *matzen*; inferiores *matten*. Ad eumdem hunc modum, cùm aliæ gentes, tùm Germanorum quidam, maximè ſervi, ſeu coloni, tegumenta ſibi contexuerunt, quæ nihil aliud fuêre, quàm ſtoreæ, ſeu mattæ exiguæ; quibus ſagorum vice velabantur humeros atque tergum; cetera intecti, quemadmodùm ſagati. Exemplar hujus tegumenti expreſſum eſt figurâ IX.

Hactenus igitur de ſuperioribus corporum tegumentis, id eſt, de *pellibus*, *rhenonibus*, *ſagis*, atque *mattis* actum eſt. De cetero auctor noſter, in libro de Germaniâ, *Locupletiſſimi*, inquit, *veſte diſtingvuntur; non fluitante, ſicut Sarmatæ ac Parthi; ſed ſtrictâ, & ſingulos artus exprimente.* Diſtingvebantur ſcilicet locupletiſſimi à reliquâ plebe; cui, propter inopiam, præter tegumenta illa ex pelle, libro arboris, ac lanâ villoſâ, haud quidquam veſtitus. Doctiſſimus Lipſius ad verba auctoris modò citata, *Exprimit*, inquit, *egregiè veſtitum hunc noſtrum; qui à nobilitate Germanicâ diffuſus haud dubiè per Europam.* & in margine libri: *Veſtis preſſa Germanorum, ut noſtra.* Profectò haud perinde egregiè, mi Lipſi, expreſſit Tacitus veſtitum eum, quo tu, vel ætas tua uſa eſt; quoque nunc Germania inferior utitur. nam plurimi heic artus teguntur; ita, uti, cujus formæ ſint, haud facilè ſcias, niſi veſte detractâ. Quapropter id veſtimenti genus, quo nunc Germani ſimul ac Galli, Britanni, Hiſpani, Italique, parvo equidem inter ſe diſcrimine utuntur, in *thoracem*, *bracchas*, & *tibialia* diviſo; non à Germanis, ſed à Gallis potiùs ulterioribus in reliquam Europam, id eſt, in Germaniam, Britanniam, Hiſpaniam, atque Italiam fuit diffuſum. Strabo namque, in lib. IV, de Gallis Belgis, quos ipſe à Rheno ad Ligerim uſque extendit, ita ſcribit: Σαγηφοροῦσι, καὶ κομοτροφοῦσι, καὶ ἀναξυρίσι χρῶνται περιτεταμμέναις· ἀντὶ δὲ χιτώνων σχιστοὺς χειριδωτοὺς φέρουσι, μέχρι αἰδοίων καὶ γλουτῶν. hoc eſt: *Saga gerunt, comamque alunt, & braccis utuntur circùm extentis. loco tunicarum fiſſilem habent veſtem manicatam, ad ingvina uſque ac nateis demiſſam.* Heic quid aliud interpreteris σχιστοὺς illos χειριδωτοὺς, ad ingvina & nateis uſque demiſſos, niſi eam veſtium partem, quam vulgus nunc Latinorum *thoracem* adpellat; patria verò lingva *wammes*, & inferioris Germaniæ dialectus *wambeis*, Danica *vames*; Hiſpani *jubon*, Itali *giuppone*, Galli *pourpoint*, Angli & Leodiacenſes ad Moſam amnem *doblet?* Et quia fiſſilis fuit hic thorax; laxiorem etiam fuiſſe Germanorum veſte, ſingulos artus exprimente, certum eſt. Exemplum ejus exſtat figurâ X. De Pannoniis, Illyricâ gente, ita Dio, lib. XLIX: Ὀνομάζονται δὲ οὕτως, ὅτι τοὺς χιτῶνας χειριδωτοὺς ἐξ ἱματίων τινῶν ἐς πάννους ἐπιχωρίως πως καὶ κατατέμνοντες καὶ προσαγορεύοντες συῤῥάπτουσι. id eſt: *Nomen autem inde habent, quòd tunicas manicatas è veſtimentis more patrio in pannos, quos vocant, conſcindant atque conſuant.* Idem genus veſtitus hoc fuerit cum illo Gallorum Belgarum, an paullo diverſius, haud facilè dixerim. χιτῶνας Diodorum quoque vocare Gallorum iſtos thoraceis, infrà patebit.

De inferiore illâ veſtium parte apud Gallos, quas ἀναξυρίδας vocat Strabo, ſic etiam teſtatur Diodorus, lib. V, de univerſis Gallis loquens: Χρῶνται καὶ ἀναξυρίσιν, ἃς ἐκεῖνοι βράκας προσαγορεύουσιν· id eſt: *Vtuntur & indumentis, quæ ipſi bracas vocant.* Hoc idem eſſe vocabulum, quod etiamnum per omnem illam vaſtiſſimam Germaniam variis dialectis uſurpatur, *bruch*, *brook*, *bruuk*, & in Hiberniâ *broages*, in Britanniâ *britches*, ſuprà cap. VIII docui. Vulgus hodiè Latinè loquentium *caligas* vocat, vocabulo minimè proprio; quum è Tacito ac Svetonio conſtet, caligas pedum fuiſſe tegmen. Taciti verba, annalium lib. I, de Germanici filio, ſunt iſta: *Militari vocabulo Caligulam appellabant: quia plerumque, ad concilianda vulgi ſtudia, eo tegmine pedum induebatur.* Svetonius, in vitâ Caligulæ, ita tradit: *Modò in crepidis, vel cothurnis, modò in ſpeculatoriâ caligâ, nonnumquàm ſocco muliebri conſpectus eſt.* Quis ignorat, *crepidam*, *cothurnum*, &

ſoccum,

ſoccum, pedum eſſe tegmina, non femorum, vel crurum? In his igitur quum *caliga* computetur, & ipſam pedis tegmen cum Tacito intellexiſſe Svetonium, certum eſt. unde etiam Dio, lib. LVII, in eadem Caligulæ hiſtoriâ, ὑποδήματα, id eſt, *calceamenta* interpretatus eſt. Verùm ne antiquis heic quidem tutò creditur grammaticis. in quibus ita Iſidorus, lib. XIX, cap. XXII: *Femoralia appellata eò, quòd femora tegant. ipſa & bracæ, quòd ſint breves, & verecunda corporis iis velentur.* Et Heſychius: Ἀναξυρίδες, φημινάλια, βράκια βαρβαρικὰ, ἔνδυμα ποδῶν, ὑποδήματα βαθέα, ἢ βασιλικά. id eſt: *Anaxyrides, feminalia, bracia barbarica, indumentum pedum, calceamenta alta, aut regia.* Parum ex vero. Meliùs Agathias, lib. II, de Francis loquens: Γυμνοὶ δὲ τὰ στέρνα εἰσὶ καὶ τὰ νῶτα, μέχρι τῆς ὀσφύος. ἐνταῦθα δὲ ἀναξυρίδας, οἱ μὲν λινᾶς, οἱ δὲ καὶ σκυλίνας διαζωννύμενοι τοῖς σκέλεσι περιαμπίσχονται. hoc eſt: *Nudi ſunt pectora ac terga, ad lumbos uſque. inde braccis, alii lineis, alii coriaceis cincti, crura obtegunt.* Sic Herodotus, lib. VII, de Perſis: Περὶ τὰ σκέλεα ἀναξυρίδας εἶχον· id eſt: *circùm crura braccas habebant.* Unde illud Pollucis, lib. VII, cap. XIII, de Perſarum veſtitu: Τὰς δὲ ἀναξυρίδας καὶ σκελέας καλοῦσιν· id eſt; *Braccas etiam tibialia vocant.* nempe, quia & femora, & tibias tegebant. Ἀναξυρίδας περιτεταμένας adpellat has Strabo braccas, pluribus gentibus communeis; quia erant laxæ, ac fluitantes. quod teſtatur Lucanus, lib. I, his verſibus:

Et qui te laxis imitantur Sarmata braccis
Vangiones, Batavique truces.

Et item Ovidius, Triſtium lib. V, eleg. VII, de Sarmatis, Getisque, Pontum adcolentibus: *Pellibus & laxis arcent mala frigora braccis.*

Idem poeta, in Triſtium lib. III, elog. X, non tantùm Sarmatis, ac Getis, ſed & proximis Beſſis id genus veſtitus tribuit, hoc verſu:

Pellibus & ſutis arcent mala frigora braccis.

Libro verò IV, eleg. VI, iterum Getis:

Vulgus adeſt Scythicum, braccataque turba Getarum.

Libro V, eleg. X, ipſis Tomitanis, apud quos exulabat;

Hos quoque, geniti Graja creduntur ab urbe,
Pro patrio cultu, Perſica bracca tegit.

Perſicam adpellat, quia par Perſicæ, atque adeò eadem. Strabo, lib. XV, de Perſis: Ἐσθὴς δὲ τοῖς ἡγεμόσι ἀναξυρὶς τριπλῆ· id eſt; *Veſtem principes habent, braccam triplicem.* Herodotus, lib. VII: Σάκαι, καὶ Σκύθαι ἀναξυρίδας ἐνδεδύκεσαν· *Sacæ ac Scythæ braccas induti erant.* Mela lib. II, cap. I, de Sarmatis Aſiaticis: *Sarmatæ totum braccati corpus.* Quamquàm hic impropriè omne corporis veſtimentum pro braccis acceperit. Parthos quoque iis uſos, patet ex eodem Melâ, in lib. III, cap. IV, de Sarmatis Europæis, Germanorum vicinis, ſic tradente: *Gens habitu, armiſque Parthicæ proxima.* Atque hæc eſt Sarmatarum illa Parthorumque veſtis *fluitans*, quàm auctor noſter intellexit, à Germanorum veſte *ſtrictâ, & ſingulos artus exprimente* diverſam faciens. Manet hodiéque eadem laxarum braccarum, ferè ad talos uſque demiſſarum forma in maximâ orientis parte, apud Turcas, quos veros genuinoſque antiquiſſimorum ſcriptorum fuiſſe Sarmatas, ſuprà cap. IV docui: item apud Perſas; qui jam olim Parthis fuêre mixti: & apud Sinas, totius orientis extremos homines: præterque in Africâ, apud Abiſſinos. in Europâ verò omnium fermè gentium nautæ eodem genere utuntur, maximè Galli, atque Luſitani. Exemplar earum expreſſum eſt figurâ X. Omni igitur ævo, apud omneis ferè genteis quum id genus veſtis fuerit; haud dubium inde conſtruere licet argumentum, jam ad urbis Babylonicæ ædificationem eo uſos fuiſſe primos poſt terrarum inundationem mortaleis; atque inde, in diſperſione gentium, in varias, longéque diverſiſſimas terrarum parteis detuliſſe, ut multa alia, quorum paſſim nobis hoc in opere fit mentio. Eſt aliud hodiè genus braccarum, quibus femora itidem, ſimulque crura ad talos uſque teguntur. Strictæ equidem ſunt circa nateis. at hinc unâ eadémque laxitate ad talos uſque ſubmittuntur. Hoc genere quia nunc diverſiſſimæ, atque longiſſimè inter ſe remotæ utuntur gentes; ut

Hollan-

Hollandorum, Bremenſium, Luneburgienſium, Holſatiorum, & longè hinc diſſitorum Polonorum, Litaviorum, Curiorumque agreſtes: & ipſum ab ultimâ illâ antiquitate omnibus pariter durare haud dubitaverim. Ceterò, materiam, ex quâ braccæ illæ olim fiebant apud Gallos, & Germanos Cisrhenanos, indicat Agathias, verbis ſuprà citatis: nempe ex linteo, aut corio. Corium intellige illud, quod *alutam* dixêre Latini. Eſt pellis, pilis ademtis in commodiorem uſum concinnata, atque emollita, tenuiſque reddita. patria lingva vocat *ſämiſch*; inferioris Germaniæ dialectus *ſemen*. Sed ex lanâ quoque factas bracchas, verſicolores, ut ſaga, oſtendit Propertius lib. IV, carm. XI. ubi de Viridomaro, Gæſatarum Gallorum duce, ſic canit:

Illi virgatis jaculantis ab agmine brachis
Torquis ab inciſâ decidit unca gulâ.

Sic de quodam Tage ad Pontum Euxinum Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI:

Tenuina non illum candentis carbaſa Nili,
Non auro depicta chlamys, non flava galeri
Cæſaries, pictoque juvant ſubtegmine braccæ.

Ex dictarum igitur veſtium, quibus Gallos olim uſos tradit Strabo, exemplo ſatis patet, veſtitum eum, quo noſtrum nunc utitur ſæculum, per Hiſpaniam, Italiam, Siciliam, Sardiniam, & alias interni maris inſulas, item per Galliam, Germaniam, Bojohæmum, Pruſſiam, Livoniam, Svediam, Norvagiam, Daniam, & Britannicas inſulas, non à Germanorum, quibus *ſtricta* fuit, *& ſingulos exprimens artus veſtis*, ſed à Gallorum more fluxiſſe: à quibus etiam Batavi, & Vangiones, & alii haud dubiè Germani Cisrhenani eum habuêre; & ab iiſdem fortè etiam Britanni; quibus braccas adſcribit Martialis, lib. XI, verbis:

—— *Veteres braccæ Britonis.*

Iſidorus verbis prædictis hæc addit: *Tubrucos vocatos dicunt, quòd tibias, bracasque tegant. Tubraci, quòd à bracis ad tibias uſque perveniunt.* Hanc peregrinarum vocum rerumque explicationem non magis veram eſſe ſuſpicor, quàm illam, quâ *braccas* dictas ait, *quia breves, & verecunda corporis velent.* Diſcrimen tamen aliquod ejus ævo fuiſſe inter *brachas*, ſive *bruchos* conjicio. nam Itali hodiéque interiores brachas lineas, quibus paſſim omnes utuntur gentes Europææ, antiquo illo Celtarum vocabulo dicunt *brache*: & Hiſpani ſuâ dialecto *bragas*, Galli *bragues*: & *brayes*, eoque ſignificatu haud ſemel occurrunt apud inferioris ſæculi ſcriptores, qui Francorum res literis compoſuerunt. Has Iſidorum intellexiſſe per *breveis brachas* exiſtimo: quibus ſuperinduebant vel *tubruchos*, quibus dictæ brachæ breves, ſimulque tibiæ tegebantur; id eſt, brachas ſuprà ex pluribus auctoribus deſcriptas: vel *tubrachos*; qui brachas tantùm breveis operiebant, ad tibias uſque: cujuſmodi etiamnunc pars maxima Europæorum geſtat. Nomina habuiſſe utrumque genus diverſa, quibus inter ſe diſtingvebantur, equidem haud dubito. at Iſidorus uti ea rectè tenuerit, poſteritatique transdiderit, cummaximè vereor: quandoquidem *bruch*, & *brach*, unum idemque fuerit vocabulum. quod pluribus quoque dialectis variatum: unde hodiéque quorumdam Germanorum manet *brook*, & Hibernorum *broges*, Anglorumque *briches*; quod ſæpius illi ſcribunt *britches*: Germanicè ſcripſeris *britſches*. Priſci certè Romani peregrinum id genus indumenti peregrino ſemper adpellarunt vocabulo *bracas*; &, ut eorum libri crebrò variant, *braccas*, *brachas*, & *bracchas*. Poſterioribus ſæculis, Germaniæ populi Franci, Burgundiones, Svevi, Gothi, Vandali, Langobardi, & alii, Romanorum provinciis, Galliâ, Hiſpaniâ, & ipſâ Italiâ, occupatis, Latinam lingvam adfectantes, braccis ſuis per imperitiam *caligarum* tribuerunt nomen. unde etiamnum Italis dicuntur *calze*, Hiſpanis *calças*, Gallis olim *calces*, nunc *chauces*, *k* in *ch*, & *l* poſt *a* in *u*, pro ratione eorum dialecti, mutatis. Sed hactenus Batavorum Vangionumque, Cisrhenanorum Germanorum, veſtitum indicaſſe ſufficiet.

ſufficiet. Tempus nunc eſt, uti ad genuinum Transrhenanorum veſtitum revertamur. quem *ſtrictum* fuiſſe tradit auctor noſter, *& ſingulos artus exprimentem.* Sic Sidonius Appollinaris, in carm. v, de Gothis loquens:

Strictius aſſuta veſtes procera coërcent
Membra virûm. patet iis altato tegmine poples:
Latus & anguſtam ſuſpendit baltheus alvum.

Anguſtam dixit alvum; quia veſtis arcta adſtringebat: quod ſecus fit tunicam laxam ac fluentem gerentibus. Nicetas Chroniates, inferioris ævi ſcriptor, de quodam Veneto: Ἦν δ' αὐτὸς ἐσθῆτά τε τὴν πάτριον περικείμενος συνυφασμένην μικροῦ τῷ σώματι, καὶ ῥαφιδευμένην ἑκάστης τὰ εἰς καρποὺς, καὶ τὸ στῆθος ἀφιεῖσαν ἄνετον. id eſt, *Erat is veſtitu patrio indutus, qui ferè corpori attextus, & adſutus undique erat, manibus tantùm ac brachiis, pectoreque apertis.* Tacitus Germanorum veſtem ſingulos expreſſiſſe artus tradit: Sidonius tam ſtrictam fuiſſe innuit, uti adſuta videretur: Nicetas idem veſtis genus non modè adſutum, ſed etiam attextum videri ait. quæ certè deſcriptio nulli generi veſtium, quibus inferiores Germani utuntur, vel ſuperioribus paullo annis, Lipſio vivente, uſi ſunt, convenire poteſt. At verò eſt hodiéque agreſtibus in Franciâ Transrhenanâ, Sveviâque hominibus veſtitus, quamproximè ad Taciti, Sidonii, Nicetæque deſcriptionem accedens; corpori tam ſtrictè adaptatus, uti adſutus planè videatur: maximè in inferiori corporis parte: ubi non modò nates quamdiſertiſſimè exprimuntur; ſed etiam, quæ pudoris verecundiæque causâ abſcondere decebat, ipſa obſcœna quam manifeſtiſſimè oſtenduntur. Qui ſanè cultus fœdiſſimus, atque abhorrendus, nil niſi improbam libidinem nuptis juxta atque innuptis irritans, à barbaro illo majorum noſtrorum more promanavit: apud quos nudum, pecorum ritu, incedere, tergo tantùm, atque humeris, lacertisque primoribus tectis, & promiſcuè in fluminibus viros cum feminis perlui, nullus planè fuit pudor. Noſtrum ſæculum jam longè cultius, eundem quaſi per ſummam religionem, antiquitatiſque venerationem mordicus retinere, ſatis mirari nequeo. Differebat tamen veterum Germanorum veſtitus ab hodierno Francorum Svevorumque habitu; quòd hi totum corpus, ore tantùm atque manibus apertis, veſtiuntur: illi brachia atque crura intecti fuêre. De brachiis jam anteà ex Nicetâ cognovimus: de cruribus ſimul atque brachiis ſic Sidonius, epiſt. xx, libri iv, ubi Gothorum deſcribit cultum; *Regulorum, ſociorumque comitantum forma & in pace terribilis. Quorum pedes primi perone ſetoſo, talos aduſque, vinciebantur. genua, crura, ſuræque, ſine tegmine. præter hoc, veſtis alta, ſtricta, verſicolor, vix appropinquans poplitibus exertis. manicæ ſola brachiorum principia velantes.* Sic ſuprà, carm. v, de iiſdem:

— *Patet iis altato tegmine poples.*

Et carm. vii, de Gothorum ſenatoribus:

— *Squalent veſtes, ac ſordida macro*
Lintea pingveſcunt tergo; nec tangere poſſunt
Altatæ ſuram pelles; ac poplite nudo
Peronem pauper nodus ſuſpendit equinum.

Macrum tergum poëta heic dixit, quia ſtricta veſtis artus ſingulos, præſertim in ſenibus, exprimebat. His verò verſibus etiam materiam ipſam deſignavit, ex quâ veſtes Gothorum fiebant: nempe ſuperior pars, qui eſt thorax, ex lino, ſive telâ lineâ; inferior, quas brachas, ſive bruchos vocamus, ex pellibus. quod de Francorum etiam in Italiâ brachis adfirmat Agathias, loco ſuprà citato. Sed & thoraces ex iſtiuſmodi pellibus fuiſſe confectos, quemadmodùm nunc fiunt, credibile eſt. Porrò verſicolorem fuiſſe illis veſtem, tradit idem Sidonius in dictâ epiſtolâ xx, libri iv. Vnde etiam nunc Svitzeris in Helvetiâ manet idem mos, viris pariter atque feminis. Antiquæ tabulæ pictæ, militibus maximè familiarem fuiſſe, ſuperiore etiam ſæculo, hujuſmodi veſtitum, per omnem Germaniam teſtantur. Strabo, lib. iv, auctor eſt, Gallos quoque geſtaſſe τὰς ἐσθῆτας βαπτὰς καὶ χρυσοπάστους· id eſt. *veſteis tinctas, & auro variegatas.* Et Diodorus

Siculus,

Siculus, dicto lib. v, eoſdem uſos fuiſſe ſcribit ἐσθῆσι καταπληκτικαῖς, χιτῶσι βαπτοῖς, χρώμασι παντοδαποῖς διηνθισμένοις. hoc eſt; *veſtibus mirificis, tunicis tinctis, & variis coloribus diſtinctis*. Per tunicam intellige χιτὼν χειριδωτὸν; quem ſuprà è Strabone expoſuimus. Exemplum Germanorum veſtis ſtrictæ refert figura x.

Quo genere calceamenti iidem uſi fuerint, indicat Sidonius, verbis antè relatis: *Pedes primi perone ſetoſo, talos adusque, vinciebantur*. Ejuſmodi perones frequenti hodiéque in uſu ſunt apud genteis ſeptemtrionales, ex pelle animalis confecti, quod patriâ lingvâ dicimus *ein dachs*, & *das*: vulgus Latinè loquentium *taxum*, Plinius verò *melem* vocat: pilo ſetoſo, id eſt, craſſo, atque longo. Sed ex quavis pelle duriore, pilique craſſioris confectos fuiſſe olim, ex eodem Sidonio conjicio. is quidque, carm. VII, ex equinâ pelle Gothorum ſenatoribus adſignat verſu ſuprà citato:

Peronem pauper nodus ſuſpendit equinum.

Horum exempla paſſim in imaginibus ad finem capitis exſtant. Verùm perones iſtos locupletum, ſive nobilium fuiſſe calceamenta, patet ex Sidonii locis prædictis. Pauperiores, & maximè ſervos, id eſt, colonos nudis inceſſiſſe, ut reliquo corpore, pedibus, credibile eſt. Nec tamen ego dubitaverim, eoſdem homines, qui mattis velati erant, pedibus quoque, contra ſilicum ſpinarumq; injurias, induxiſſe ſoleas ex arboris libro contextas; quemadmodùm hodiéque agreſtes in Poloniâ homines calceati viſuntur, funiculo id genus calceamenti in plantâ pedis adſtringente: quorum exemplar imagine IX redditum. Quod equidem genus haud novum, nec poſteriori demum hoc ſæculo eſſe inventum, ſed jam antiquiſſimis temporibus in aliis quoque gentibus uſitatum; liquet ex antiquo ſcriptore Philoſtrato: qui in vitâ Apollonii, lib. VI, cap. VI, ita Apollonium apud gymnoſophiſtas, Nili accolas, introducit loquentem: ὑπόδημα δὲ αὐτοῖς βύβλου δίδωμι· id eſt, *Calceamentum iis ex arborum libris dabo*. Atque hactenus de veſtitu priſcûm Germanorum, quantum ex antiquorum auctorum ſcriptis elicere licuit, dictum eſt.

Nunc diſpiciendum, an alia etiam corpori adhibuerint ornamenta. nam Gallos, finitimos atque conſangvineos eorum, haud raró torquatos armillatosq; referunt auctores. in quibus Strabo ita lib. IV: Χρυσοφοροῦσι δὲ περὶ μὲν τοῖς τραχήλοις στρεπτὰ ἔχοντες· περὶ δὲ τοῖς βραχίοσι καὶ τοῖς καρποῖς, ψέλλια. id eſt: *Aurum gerunt: circùm colla torqueis, & circa comiſſuram manus cum brachio armillas*. Polybius, lib. II: Πάντες δ' οἱ τὰς πρώτας κατέχοντες σπείρας, χρυσοῖς μανιάκοις καὶ περιχείροις ἦσαν κατακεκοσμημένοι. τοῦτο δ' ἐστὶ χρυσοῦν ψέλλιον, ὃ φοροῦσι περὶ τὰς χεῖρας καὶ τὸν τράχηλον οἱ Γαλάται. id eſt: *In primis cohortibus neminem cerneres maniacis armillisque aureis non adornatum. Sunt autem maniaca aurei torques, ad collum & manus geſtari à Gallis ſoliti*. De Germanis igitur ita noſter, in eodem libro de Germaniâ: *Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modò à ſingulis, ſed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque*. Finitimarum gentium; id eſt, Gallorum ab occidente, ab meridie Vindelicorum, Noricorum, Pannoniorumque. nam ab oriente Sarmatas Venedos ne ipſos quidem aurum poſſediſſe, ſatis conſtat. Cum Tacito conſentiens Florus, lib. IV, cap. ult. de Druſo, bellum in Germaniâ auſpiciis Cæſaris Auguſti gerente, ſic tradit: *Inde validiſſimas nationes, Cheruſcos, Svevosque, & Sicambros pariter aggreſſus eſt. qui, viginti centurionibus crematis, hoc velut ſacramento ſumſerant bellum; adeò certâ victoriæ ſpe, ut prædam in anteceſſum pactione dividerent. Cheruſci equos, Svevi aurum & argentum, Sicambri captivos elegerant. Sed omnia retorſum. victor namque Druſus equos, pecora, torques eorum, ipſosque prædâ diviſit, & vendidit*. Modum gerendi torquem haud dubiè obſervarunt eumdem, quem Galli: de quibus ita Virgilius, loco ſuprà dicto: *Lactea colla auro innectuntur*. & Silius:

Colla viri fulvo radiabant lactea torque.

Item Propertius:

Torquis ab inciſâ decidit unca gulâ.

Nempe torques collo impoſitus, vulgari nunc etiam more, in pectus dependebat. Ceterò, armillarum quoque aurearum uſum eos unà cum torquibus à finitimis acce-

piſſe gentibus, ego equidem haud dubitem. Ipſum *armillarum* vocabulum merè eſſe Germanicum, idem, quod *brachialia* apud Romanos, ſignificans, ſuprà, cap. VIII, docui. Quamquàm nec torques, neque armillæ Gallorum fuerint inventum. nam Armenios quoque eadem geſtaſſe ornamenta, auctor eſt Appianus in Mithridaticis; & Perſis adſcribit armillas Herodotus lib. VIII. nec rara earum mentio libris ſacris in Hebræorum gente. & hodiéque non modò in noſtro hoc orbe, quem Europæ, Aſiæ, Africæque vocabulis diſtingvimus; ſed in extero etiam omnes barbaræ gentes iisdem utuntur, ex variâ materiâ confectis. Vnde haud leve documentum, inventum id eſſe vetuſtiſſimum; & haud dubiè in diſperſione gentium, in omneis pariter terræ parteis pervectum. Annulos quoque geſſiſſe priſcos Germanos, haud dubitaverim. Tacitus quidem ita de Chattis, in eodem libro: *Fortiſſimus quisque ferreum inſuper annulum (ignominioſum id genti) velut vinculum geſtat, donec ſe cæde hoſtis abſolvat*. Verùm heic non ipſum annulum, ſed ferrum in annulo ignominioſum fuiſſe exiſtimo: reliquos aurum in digitis æquè ac in collo honeſtum decorumque duxiſſe. Hæc igitur de virorum veſtitu atque ornatu.

De feminarum quoque cultu nunc deinceps dicendum. Auctoris noſtri verba ſuprà citavimus iſta: *Tegumen omnibus ſagum, fibulâ, aut, ſi deſit, ſpinâ conſertum. cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletiſſimi veſte diſtingvuntur; non fluitante, ſicut Sarmatæ & Parthi; ſed ſtrictâ, & ſingulos artus exprimente. Gerunt & ferarum pelles: ulteriores negligenter; ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripæ exquiſitiùs.* Et paullo pòſt: *Nec alius feminis, quàm viris habitus: niſi quòd feminæ ſæpius lineis amictibus velantur; eosque purpurâ variant: partemque veſtitus ſuperioris in manicas non extendunt; nudæ brachia, ac lacertos: ſed & proxima pars pectoris patet. quamquàm ſevera illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris.* Verba iſta, *nec alius feminis, quàm viris, habitus,* non eò accipienda ſunt, quaſi feminæ quoque *veſtem ſtrictam, & ſingulos artus exprimentem* indutæ fuerint, id eſt, thoracem ac brachas: hoc enim perquàm fuerit abſurdum. ſed nonnullæ ſtoreis tantùm, pellibus ferinis, rhenonibus, aut ſagis velabantur; cetera intectæ, ut viri. quò etiam pertinent verba iſta: *quamquàm ſevera illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris*. quæ malè quidam atque inſcitè trahunt ad iſta; *nudæ brachia ac lacertos*: *ſed & proxima pars pectoris patet*. quaſi hoc adeò fuerit magnum: quum tamen in pectoris parte nudâ nihil habuerit Tacitus, quod adeò miraretur. Et quid mirum feminas quoque heic maximâ corporis parte, adeóque pudendis inceſſiſſe nudas? quum promiſcuè & ipſæ cum viris in fluminibus ſeſe laverint; & rei Venereæ nulla fuerit occultatio: ut teſtis eſt Cæſar, locis ſuprà dictis. cujus verba, ſuprà citata, tam ad feminas, quàm ad viros, pertinent. Quòd autem *ſæpius feminas lineis amictibus velatas* fuiſſe noſter tradit; id ad locupletiorum, nobiliumque ſpectat uxores atque filias. Plinius quidpe, lib. XIX, cap. I, *Galliæ*, inquit, *univerſæ vela texunt. Iam quidem & Transrhenani hoſtes. nec pulchriorem aliam veſtem eorum feminæ novère*. Notandum heic, Plinium vocabulo *velorum* eam intelligere materiam, quam vulgus nunc Latinè loquentium adpellat *telam*; patrius ſermo *linwand* (quaſi dicas *pannum lineum*; nam *wand* eſt *pannus*) & *lynwat*, ſuperiorumque dialecto *leinwat*. Amictus autem ille feminarum nihil aliud fuit, quàm tunica interior muliebris: quam Angli nunc & Scoti in Britanniâ inſulâ vulgari vocabulo adpellant *a ſmock*; quum virilem vocitent *a shirt*: Dani utramque *skiorte*: Germani, citra Cimbricam peninſulam & Codânum ſinum, omnes communi nomine *hembde*; Itali *camiſcia*, Hiſpani *camiſa*, Galli *chemiſe*. Iudumentum fuiſſe illud, non nudum tegumentum, quale ſagum, vel pellis, patet ſatis clarè ex verbis Taciti, qui veſtitum adpellat ſine manicis. Rectéque eum hodiè referunt agreſtium per omnem ferè Germaniam, & in nationibus Saxonicis Pruſſicisque ac Livonicis, opidanarum etiam feminarum tunicæ interiores; quibus nullæ

manicæ, & proxima pars pectoris aperta. quibus aliam hodiè veſtem ſuperinduunt manicatam; mammas commodò tegentem. Veteris tamen ævi tunicas infra genua deſcendiſſe haud puto. etenim nulla erat ratio, crura potiùs, quàm brachia ac lacertos, tecta habere. Legitur equidem in vulgatis exemplaribus; *partem veſtitus ſuperioris in manicas non extendunt*. verùm ego legere malim, *partem veſtitus ſuperiorem*. nullus enim eis erat veſtitus ſuperior, ab veſtitu inferiore diverſus; niſi ſagum illud, vel pellis. Exemplum hujus veſtitus imago XI refert. Ceterùm, ubi auctor ait, amictus iſtos lineos purpurâ eos variaſſe; ego non acu pinxiſſe, ſed ipſi telæ intexuiſſe colorem purpureum exiſtimo; ut vulgò hodiéque fieri videmus.

Ad pedeis quod attinet; iiſdem calceamentorum quoque generibus feminas uſas, quibus viri, ſuâ quamque pro conditione ac ſorte, ordineque, maximè credibile eſt.

De crinium in mulieribus cultu, nihil adnotatum reperio; niſi quod ſuprà ex Plinii lib. XXVIII, cap. XII, intelleximus, majorem viris capillorum fuiſſe curam, quàm feminis. unde haud dubium, has in humeros tergumque eos ſparſiſſe, more etiam nunc apud barbaras genteis vigente; & in Europâ maximè apud Hibernos. nonnumquàm tamen in cervice nodo adſtrinxiſſe credo.

Torqueis olim, atque armillas, annuloſque priſcas Germanas nobiliores locupletioreſque juxta cum viris geſtaſſe exiſtimaverim.

Cultus igitur corporum, veſtituſque, & ornatus apud priſcos Germanos ſic ſe habuerunt. De cetero, quamvis lotione, ut ſuprà oſtenſum, quotidianâ fuerint uſi; tamen miræ omnium fuerunt immunditiæ, perpetuæque ſordes. Noſter eodem libro, circa finem: *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis aſcribam dubito. ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis, ut Germani agunt. ſordes omnium, ac torpor: ceterùm, connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Rectiſſimè heic, ac ſcitiſſimè Rhenanum vocabulum *procerum*, quod in vulgatis erat exemplaribus, emendaſſe in *ceterùm*, infrà in Peucinorum explicatione liquebit. Hoc voluit auctor; nimirum Peucinos ſermone, cultu, ſede, domiciliis, ſordibus ac torpore Germanos referre: uno reliquo, ſive uno cetero Sarmatas; nempe connubiis inter ſe mixtis. Suprà eodem libro, ſic ait: *Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges. In omni domo nudi ac ſordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excreſcunt. ſua quemque mater uberibus alit, nec ancillis, aut nutricibus delegantur. dominum, ac ſervum nullis educationis deliciis dignoſcas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt, donec ætas ſeparet ingenuos, virtus agnoſcat.* Sed, præter Tacitum, Sidonius quoque Apollinaris communeis omnium Germanorum ſordeis diſertiſſimis indicat verbis, in carm. VII. ubi non de infimâ viliſſimâque plebe; ſed de ſenatoribus Gothorum ſic canit:

— *Squalent veſtes, ac ſordida macro*
Lintea pingveſcunt tergo.

Et quænam eſſe potuerunt munditiæ butyro unctis, *totoſque dies juxta focum atque ignem agentibus?* idque humi, ſine ſedilibus, pelle tantùm, vel ſagulo, atque nonnumquàm nudo gramine ſubſtrato; ut proximo hinc capite patebit. Quin humi etiam quietem eos ſumſiſſe, ex Strabone colligo. qui, libro IV, de Gallis, quos moribus atque inſtitutis ſimileis fuiſſe Germanis jam dudum conſtat, ita ſcribit: Χαμευνοῦσι καὶ μέχρι νῦν οἱ πολλοί· id eſt; *Humi cubant etiamnum plerique*. Et lib. III. Καὶ τὸ χαμευνεῖν, κοινόν ἐστι τοῖς Ἴβηρσι πρὸς τοὺς Κελτούς: id eſt; *Humi etiam cubare commune eſt Hiſpanis cum Gallis*. Subſtraverunt haud dubiè eadem, quibus cibum capientes inſidebant: nempe στιβάδας, id eſt, *toros gramineos*, teſte Strabone eodem in libro; vel, ut Poſidonius apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII, refert, χόρτον, id eſt, *gramen*. Strabo, lib. III, de Baſtetanis, Hiſpanicâ gente: Μελανείμονες ἅπαντες, τὸ πλέον ἐν σάγοις· ἐν οἷσπερ καὶ στιβαδοκοιτοῦσιν. id eſt: *Nigro omnes utuntur veſtitu, plerumque in ſagis agentes: in quibus etiam, ſubſtratis thoris gramineis, dormiunt*. Vel arborum etiam folia ſubſtraverunt;

teſte

teſte Plinio, in procemio libri XII, his verbis; *Summum munus, homini datum, arbores, ſilvæque intelligebantur. hinc primum alimentum; harum fronde mollior ſpecus, libro veſtis. etiamnum gentes ſic degunt.* &, quod poſt frondeis antiquiſſimum cubationis genus fuit, λύκων ἢ κυνῶν δέρματα, id eſt, *luporum, aut canum pelleis*; quas cibum capienteis ſibi ſubſtraviſſe Celtas, auctor eſt Diodorus lib. V. vel etiam urſorum pelleis, in hanc rem, ob magnitudinem, aptiſſimas. Herodotus, lib. IV, tradit, Herculem leonis pellem, quâ ſemper tegebatur, quietem capturo ſibi ſubſtraviſſe. Strabo, lib. XV, Indorum philoſophos ait cubaſſe ἐν στιβάσι καὶ δοραῖς, id eſt: *in thoris ac pellibus*. Libro verò XVII, de Mauris ita ſcribit: Τὰς δὲ τῶν λεόντων, καὶ παρδάλεων, καὶ ἄρκτων δορὰς ἀμπέχονται, καὶ ἐγκοιμῶνται, id eſt: *Leonum, pardalium, urſorumque pellibus teguntur, iiſdemque incubant*. Et poſteà, de eâdem gente: Ἔνιοι δὲ καὶ ὄφεων, καὶ ἰχθύων δοραῖς ἀμπέχονταί τε, καὶ στρώμασι χρῶνται. id eſt: *Quidam & ſerpentum, & piſcium coriis velantur, ac pro ſtrato utuntur*. Exemplar in pellibus cubandi refert imago XII. Atque hinc puto apud noſtros natum vocabulum illud contumelioſum *bärenhäuter*; quo ignavos atque inerteis inceſſunt. Auctor noſter, de Germaniâ: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium tranſigunt; dediti ſomno, ciboque*. Somno, in pelle plerumque urſinâ; cujus plurimus etiamnunc uſus per Germaniam. unde, qui, per ignaviam, pigritiamque, & inertiam, hanc numquàm relinquebant, vocabantur per contumeliam *bärenhäuter*; quaſi dicas *urſinarum pellium incubitores*. namque *bär* urſum, *haut* pellem ſignificat. De Fennis, ultimis omnium Germanorum versùs orientem æſtivum, ita Tacitus: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, veſtitui pelles, cubile humus*. Atque hunc modum vivendi, quem hactenus deſcripſi, omnium fuiſſe vetuſtiſſimum, omnibusque per univerſum terrarum orbem mortalibus communem vulgaremque; cùm ex hodierno remotiorum in oriente, meridie, atque occidente gentium uſu, tùm ex complurium antiquorum populorum conſvetudine colligere licet. Præter jam allata exempla, hoc etiam legitur apud Pomponium Melam, lib. I, cap. VIII, de quibusdam illis Africæ interioris populis, Cycrenaicæ provinciæ conterminis: *Proximis nulla quidem urbes ſtant; tamen domicilia ſunt, quæ mapalia appellantur. Victus aſper, & munditiis carens. Primores ſagis velantur; vulgus beſtiarium pecudumque pellibus. Humi quies, epulæque capiuntur.*

Heic inſerantur figuræ XII.

1-A
LIBRARY OF THE BOMBAY

Lib. 1, *Paginæ.* 145. *figura*. I.

1-B

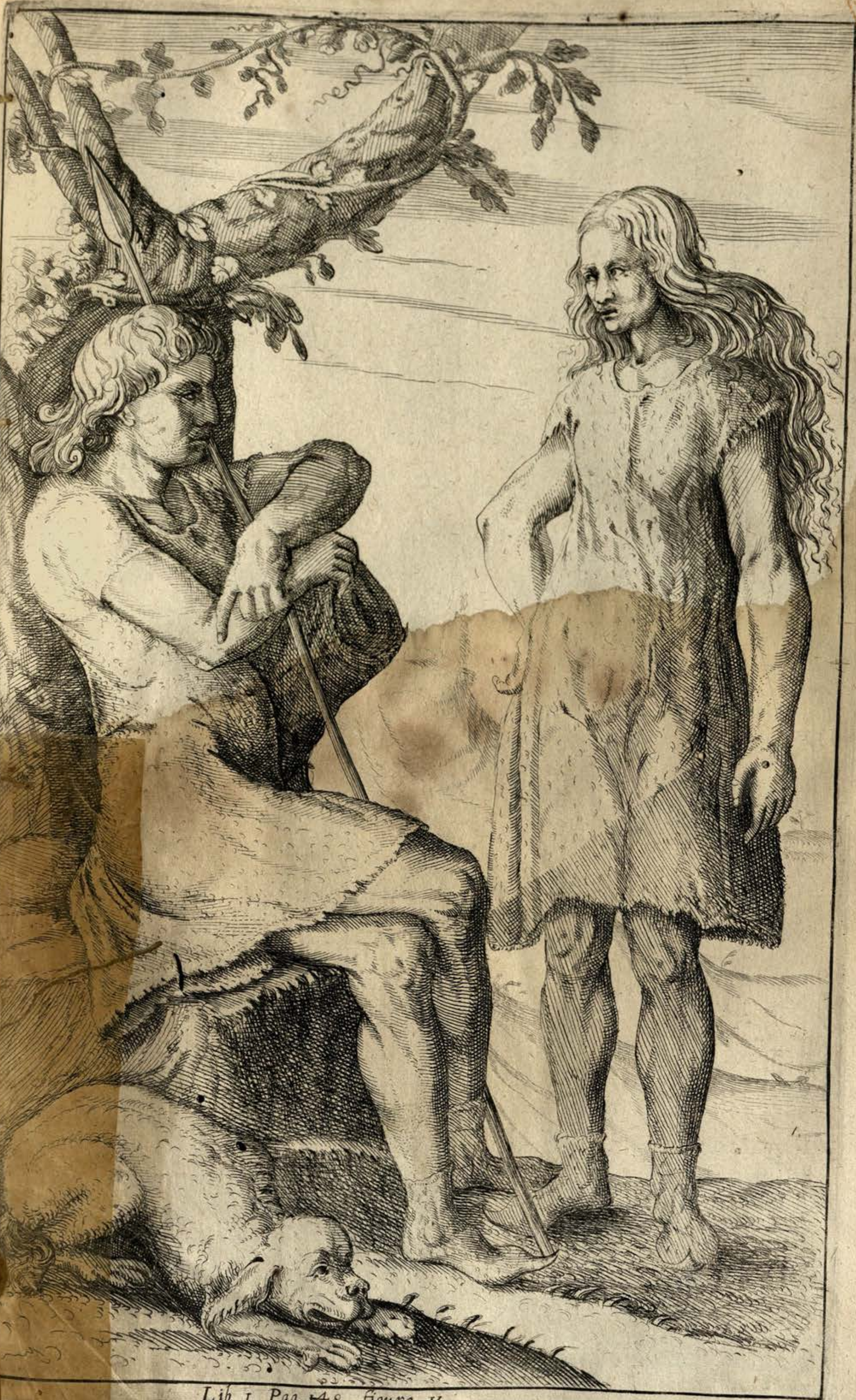
Lib i, Pag. 148. figura II

Lib. 1, *Pag.* 148 *figura* III.

Lib. I, Pag. 148, figura IV.

Lib. I, Pag. 148, figura V.

1-C

Lib. i. Pag. 148. figura VI.

1-0

Lib. I, Pag. 148. Figura. VII.

CAP. XVII.

De victu, ac modo capiendi cibum: item de conviviis.

MAIORES noſtri, uti in veſtitu, ac corporis cultu, domiciliisque, ſic in victu antiquum morem, ex Aſiâ in gentium diſperſione in Celticam delatum, bis mille quadringentos ampliùs per annos perpetuò retinuerunt; donec tandem in alias regiones, arma bellaque conferentes, transgreſſi, molliorem omnium rerum cultum didicerunt. De veſtitu ac domiciliis ſuprà dictum eſt. de victu nunc dicendum.

De cibo igitur ſic Cæſar, belli Gallici comment. IV: *Non multùm frumento, ſed maximam partem lacte atque pecore vivunt: multúmque ſunt in venationibus.* Et comment. VI: *Agriculturæ non ſtudent. majorque pars victus eorum in lacte, & caſeo, & carne conſiſtit.* Item noſter, in libro de Germaniâ: *Cibi ſimplices: agreſtia poma, recens fera, aut lac concretum.* Strabo, lib. IV, eadem ferè de Gallis: Τροφὴ πλείϛη μετὰ γάλακτος, καὶ κρεῶν παντοίων. id eſt; *Cibus plerumque cum lacte, & carnibus omnis generis.* Idem de Chaucorum, Germanicæ gentis, inſulanis inter Amiſiæ Albisque oſtia, Plinius lib. XVI, cap. I: *Non pecudem his habere, non lacte ali, ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contingit; omni procul abacto frutice.* Cæſar, belli Gallici comment. V, de Britannis: *Ex his omnibus longè ſunt humaniſſimi, qui Cantium incolunt: neque multùm à Gallicâ differunt conſvetudine. Interiores plerique frumenta non ſerunt: ſed lacte, & carne vivunt.* De iiſdem Strabo, libro prædicto: Τὰ δ᾽ ἤθη τὰ μὲν ὅμοια τοῖς Κελτοῖς, τὰ δ᾽ ἁπλούστερα καὶ βαρβαρώτερα· ὥστε ἐνίους, γάλακτος εὐποροῦντας, μὴ τυροποιεῖν, διὰ τὴν ἀπειρίαν· ἀπείρους δ᾽ εἶναι καὶ κηπείας, καὶ ἄλλων γεωργικῶν. Hoc eſt: *Ingenio partim ſimiles ſunt Gallorum, partim ſimpliciores, & magis barbari; adeò, uti quidam eorum, ob imperitiam, caſeos non conficiant, quum lacte abundent: nec hortos colendi, aliarumve partium agriculturæ gnari ſint.* Herodotus quidem idem de Scythis innuit, lib. IV. Ζώουσι δὲ μὴ ἀπ᾽ ἀρότου, ἀλλ᾽ ἀπὸ κτηνέων. id eſt; *Non ab aratro, ſed ex pecoribus vivunt.* Homerus quoque in poëmatibus ſuis, vetuſtiſſimo illo ſæculo victum omnibus tribuit ſimplicem paucisque contentum, ac paratu facilem: eumque regibus pariter ac privatis, juvenibus ac ſenibus, diebus feſtis atque in nuptiis eundem; nempe carneis aſſas; easque ut plurimùm bubulas. Vnde haud leve argumentum, morem hunc per primos poſt terrarum inundationem mortaleis, ſimul in Græciam, ſimulque in Celticam, & alias terras, ex Aſiâ delatum. Sed de Germanis noſtris auctores quid dicant, penitiùs introſpiciamus. Cæſar, ut antè relatum, tradit eos *non ſtuduiſſe agriculturæ: nec multùm frumento vixiſſe.* Hoc eis commune fuiſſe videtur maximè cum Gallis: de quibus Poſidonius, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII, Τροφὴ, inquit, ἐστὶ ἄρτοι μὲν ὀλίγοι, κρέα δὲ πολλά· id eſt; *Cibus eſt, panes quidem pauci, at multæ carnes.* Ex frumento panem conficiebant priſci Germani, ex avenâ etiam pultem. Plinius lib. XVIII, cap: XVII: *Primum omnium frumenti vitium avena eſt. & hordeum in eam degenerat; ſicut ipſa frumenti fit inſtar: quippe cùm Germaniæ populi ſerant eam; neque aliâ pulte vivant.* Hodiè puls eadem per Germaniam frequens. quibuſdam tamen in partibus ex hordeo frequentior. Tacitus priſcis Germanis cibum, inter alios, fuiſſe tradit *agreſtia poma.* Cruda fuiſſe credo plerumque. nonnumquàm tamen & cocta. unde mos etiam nunc idem nobis frequentiſſimus manet; aliis gentibus parum uſitatus, aut planè ignotus. Appianus in Celticis, de Marcomannis à Cæſare in Galliâ cum rege Arioviſto victis: Πόᾳ ἐχρῶντο περὶ τὰς ἀπορίας τροφῇ, καὶ ὁ ἵππος ξύλοις· id eſt; *In egeſtate herbis victitabant: equi verò virgultis.* Tacitus, eodem libro, de Fennis, extremis versùs orientem æſtivum omnium Germanorum: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba.* Ex agreſtibus autem fuit illis cibus pomis, quia *cum ubertate & amplitudine ſoli, labore non*

non contendebant: ut pomaria conſererent, hortos ſepirent, & prata rigarent: ut teſtis eſt Tacitus, eodem in libro. Ergo nec leguminibus, neque oleribus, neque radicibus, ſive bulbis veſcebantur. quod de Britannis quoque teſtatur Strabo, loco ſuprà dicto. Plinius, in proœmio libri XII: *Summum munus homini datum arbores ſilvæque intelligebantur. Hinc primum alimentum, harum fronde mollior ſpecus, libris veſtis. etiamnum gentes ſic degunt.* Lacte Germanos multo victitaſſe, tradit Cæſar. Tacitus heic nominat *lac concretum*. Id quale fuerit, haud ſatis liquet. nam interpretes heic nihil agunt. Butyrum fuiſſe, ego dixerim. ſic enim Plinius, lib. XI, cap. XLI: *Mirum barbaras gentes, quæ lacte vivant, ignorare, aut ſpernere tot ſæculis caſei dotem; denſantes id alioquin in acorem jucundum, & pingue butyrum. ſpuma id eſt lactis; concretiusque, quàm quod ſerum vocatur. Non omittendum, in eo olei vim eſſe; & barbaros omnes, infantesque noſtros ita ungi.* Satis apertè diſertéque butyrum heic appellat *lac conretum*, ut Tacitus. Idem Butyrum idem Plinius, lib. XXVIII, cap. IX, vocat *lac coactum*, in his verbis: *E lacte fit & butyrum, barbarum gentium laudatiſſimus cibus, & qui divites à plebe diſcernat. plurimum è bubulo; & inde nomen. pingviſſimum ex ovibus. fit & ex caprino: ſed hieme calefacto lacte; æſtate expreſſo tantùm, crebro jactatu in longis vaſis, anguſto foramine ſpiritum accipientibus ſub ipſo ore, aliàs præligato. Additur paululum aquæ, ut aceſcat. Quod eſt maximè coactum, in ſummo fluitat. id exemtum, addito ſale, butyrum eſt, oleoſum naturâ. Reliqua decoquunt in ollis. ibi quod ſupernatat, oxygala appellant.* Sic ego lego locum mirè ab imperitis librariis luxatum: quem jam anteà vero ordini reſtituere tentarunt viri docti. Ceterùm ſatis conſtat, Plinii ævo *barbaras genteis*, quaſi peculiari vocabulo, dictos fuiſſe maximè Germanos, & nonnumquàm Britannos. Ex Strabone ſuprà quia intelleximus, Britannorum quosdam caſeos non confeciſſe; de eâdem gente loquutum Plinium, ſimulque de Germanis, apud quos fuit, haud dubitaverim. Ad Germanos ſpectare, quòd ait *barbaros butyro ungi*, ſuperiori capite oſtenſum eſt. At Tacitus quia inter cibos Germanorum caſeum non nominat; quem tamen recenſet Cæſar: per *lac concretum* intellexiſſe illum caſeum juxta atque butyrum exiſtimo. Falluntur, qui ex Plinio butyrum Celtarum credunt inventum. quidpe Strabo, lib. XVII, Æthiopibus id etiam fuiſſe pro oleo teſtatur. & IↃCCC circiter annis ante Strabonem in Hebræorum gente ejus meminit divus Jeſaias, cap. VII.

Super carnibus diſcrepare inter ſe videntur Cæſar ac Tacitus; illo *pecuinam*, hoc *ferinam* tradente. Ego, utramque Germanis fuiſſe in cibo, ex hac auctorum diverſitate colligo. Sed apertè id, atque diſertè teſtatur Mela, lib. III, cap. III; Germanorum mores recenſens. *Victu*, inquit, *ita aſperi incultique, ut crudâ etiam carne veſcantur, aut recenti, aut cùm rigentem in ipſis pecudum, ferarumque coriis, manibus, pedibusque ſubigendo renovarunt.* Mos hic edendi carnem crudam ſervatur hodiè à barbarâ gente Tatarorum. Manibus tamen, aut pedibus non ſubigunt: ſed inter equum ſtratumque poſitæ inſidentes, uno atque altero curriculo calefactam macerant; ſtatimque vorant. Indorum quoque nonnullos olim piſcibus, alios verò carnibus crudis victitaſſe, auctor eſt Herodotus, lib. III. At Germani, non modò manuum pedumque ſubactione maceratam, ſed recentem quoque, id eſt, pecori ac feræ recens mactatæ exciſam, vorabant: ut liquet ex Melâ. quod etiam Tacitus intelligere videtur, ubi *recentem feram* cibum iis fuiſſe tradit. Atque equidem neſcio, an pecuinam carnem, manibus pedibusque ſubactam, ferinam verò recentem eos comediſſe voluerit Pomponius. nam fera facilè ſtatim omnis conſumi recens potuit: bovis autem, animalis multo majoris, partes in poſteros dies adſervabantur. Niſi verò & ferarum & pecudum parteis adſervatas, manibus pedibusque ſubigendo renovaſſe eos, id eſt, iterum calefeciſſe putes. Aſſâ quoque uſos fuiſſe carne, luculentus eſt teſtis Poſidonius, apud

Athe-

Athenæum, dicto lib. IV, cap. XIII. Γερμανοὶ, inquit Athenæus, ὡς ἱστορεῖ Ποσειδώνιος ἐν τῇ τριακοστῇ, ἄριστον προσφέρονται κρέα μεληδὸν ὠπτημένα. id eſt: *Germani, ut auctor eſt Poſidonius lib.* XXX, *in prandium adferunt carnes membratim aſſas.* Non modò aſſas, ſed & elixas habuiſſe conſangvineos Germanorum Gallos, teſtatur idem Poſidonius apud Athenæum, eodem loco, his verbis: Ἡ τροφή ἐστι, ἄρτοι μὲν ὀλίγοι, κρέα δὲ πολλὰ ἐν ὕδατι, καὶ ὀπτὰ ἐπ' ἀνθράκων, ἢ ὀβελίσκων. id eſt: *Cibus eſt, panes quidem pauci, at carnes multæ, elixæ in aquâ, vel ſuper pruinis, aut in verubus aſſæ.* De Germanis juxta atque Gallis eadem Diodorus, lib. V: Πλησίον δ' αὐτῶν ἐσχάραι κεῖνται, γέμουσαι πυρὸς, καὶ λέβητας ἔχουσαι καὶ ὀβελίσκους πλήρεας κρεῶν ὁλομερῶν. Hoc eſt: *Prope eos foci ſunt igne ardentes, ollisque ac verubus inſtructi; quæ integrorum membrorum carnibus referta ſunt.* Strabo, lib. IV, de Gallis ita: Τροφὴ πλείστη μετὰ γάλακτος, καὶ κρεῶν παντοίων, μάλιστα δὲ τῶν ὑείων, καὶ νέων, καὶ ἁλιστῶν. id eſt: *Cibus plurimus cum lacte eſt, & carnibus omnis generis, maximè ſuillis; recentibus juxta & ſalitis.* Initio autem libri VII, Germanos fuiſſe ait Gallis καὶ μορφαῖς, καὶ ἤθεσι, καὶ βίοις παραπλησίους, id eſt, *& facie, & moribus, & victu ſimileis.* Ergo & ipſi Germani omnis generis carnibus, quemadmodùm hodiè, olim etiam victitarunt. Ac de ſuillâ carne, præſertim ſalitâ, quis ambigat? quando cibus ejus in tam frequenti hodiéque eſt apud Germanos, maximè Veſtofalos, reliquosque Saxonici nominis nationes, uſu; uti ab exteris etiam populis tamquàm pro pudore objectetur. Idem Strabo, libro tertio, Cerretanicas Cantabricasque ex Hiſpaniâ laudat pernas: Athenæus verò lib. XIV, cap. XXI, Gallicas. Marcusque Varro, de re ruſticâ lib. II, cap. IV, non modò pernas, ſed & ſuccidias. At hodiè Veſtofalicæ pernæ omnium habentur nobiliſſimæ. Sale verò uſos jam olim Germanos, patet ex Taciti annalium lib. XIII; ubi hæc leguntur verba: *Eâdem æſtate inter Hermunduros Cattosque certatum magno prælio, dum flumen, gignendo ſale fecundum, & conterminum, vi trahunt; ſuper libidem cuncta armis agendi, religione inſitâ, eos maximè locos propinquare cælo, precesque mortalium à deis nusquàm propriùs audiri. inde, indulgentiâ numinum, illo in amne, illisque ſilvis ſalem provenire, non, ut apud alias gentes, eluvie maris, areſcente undâ; ſed ſuper ardentem arborum ſtruem fuſa, contrariis inter ſe elementis, igne atque aquis concretum.* Idem de confectione his in oris ſalis tradit Plinius, lib. XXXI, cap. VII, his verbis: *Galliæ Germaniæque ardentibus lignis aquam ſalſam infundunt. Hiſpaniæ quadam ſui parte è puteis hauriunt; muriam appellant. Et illi quidem etiam lignum referre arbitrantur. Quercus optima, ut quæ per ſe cinere ſincero vim ſalis reddat. alibi corylus laudatur. ita infuſo liquore ſalſo, carbo etiam in ſalem vertitur. Quicumque ligno confit ſal, niger eſt.* Atque hoc eſt, quod Varro, de re ruſticâ libro primo, capite octavo, ſic refert: *In Galliâ Transalpinâ, intus ad Rhenum, cùm exercitum ducerem, aliquot regiones acceſſi; ubi nec vitis, nec olea, nec poma naſcerentur; ubi agros ſtercorarent candidâ foſſitiâ cretâ. ubi ſalem nec foſſitium, nec maritimum haberent: ſed ex quibusdam lignis combuſtis, carbonibus ſalſis pro eo uterentur.* Doctiſſimus Lipſius legendum heic cenſet; *intus Rhenum*, particulâ additiâ rejectâ? At quomodò? An alia etiam fuit Gallia Transalpina extra Rhenum in Germanico ſolo? Cave credas. Rectè, *intus ad Rhenum*: id eſt, in interiore Galliâ Transalpinâ, quà ad ſeptemtriones ſimul & versùs orientem ad Rhenum vergit. Sed ad Germanos meos redeo. Ferinâ carne recenti quotidiè veſci potuerunt; quidpe quum ingentes olim per omnem Germaniam ſilvæ; & venatus quotidianum in pace Germanorum fuerit exercitium. Atque in ipſis verum utique fuit, quod Pomponius Mela, lib. I, cap. VIII, de quibusdam illis Africæ populis, Cyrenaicæ provinciæ conterminis, tradit his verbis: *Victus aſper, & munditiis carens. potus eſt lac, ſuccusque baccarum. cibus eſt caro, plurimùm ferina. nam gregibus, quia id ſolum optimum eſt, quoad poteſt, parcitur.* Germanis quidpe etiam in unis gregibus ſummas fuiſſe opes, infrà patebit. De prædictis Fennis, ita ibidem Tacitus: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, veſtitui pelles, cubile humus. ſola*

 in ſagit-

in ſagittis ſpes: quas, inopiâ ferri, oſſibus aſperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. paſſim enim comitantur, partemque prædæ petunt. Idem de Scritofinnis refert Procopius, rerum Gothicarum lib. II: οἱ δὲ Σκριθίφινοι θηριώδη τινὰ βιοτὴν ἔχουσιν. οὔτε γὰρ ἱμάτια ἐνδιδύσκονται, οὐδὲ ὑποδεδημένοι βαδίζουσιν, οὔτε οἶνον πίνουσιν, οὔτέ τι ἐδώδιμον ἐκ τῆς γῆς ἔχουσιν· οὔτε γὰρ αὐτοὶ γῆν γεωργοῦσιν, οὔτέ τι αὐτοῖς αἱ γυναῖκες ἐργάζονται. ἀλλὰ ἄνδρες ἀεὶ ξὺν ταῖς γυναιξὶ τὴν θήραν μόνην ἐπιτηδεύουσι· θηρίων τε γὰρ, καὶ ἄλλων ζώων μέγα τι χρῆμα αἵ τε ὗλαι αὐτοῖς φέρουσι, μεγάλαι ὑπερφυῶς οὖσαι, κατὰ τὰ ὄρη, ἃ ταύτῃ ἀνέχει. καὶ κρέασι μὲν θηρίων ἀεὶ τῶν ἁλισκομένων σιτίζονται. Hoc eſt: *Scritofinni belluarum in morem vitam degunt: ut qui nec veſtibus operiantur, nec calceati incedant; nec vinum bibant, nec ullum è terrâ habeant cibum: ſiquidem neque excolunt eam, neque, quæ iis uxores ſunt, quidquam operantur; ſed juxta cum viris ſemper venatibus ſtudent. nam feras, & alia animalia, ut magnas opeis, ſilvæ ferunt immenſæ, quæ in montibus hujus regionis ſternuntur. ferarum carnibus captarum ſemper veſcuntur.* Hæc igitur de cibo priſcûm Germanorum.

De potu ſic noſter ibidem: *Potui humor ex ordeo, aut frumento, in quamdam ſimilitudinem vini corruptus.* Genus hoc potus antiquiſſimum poſt aquæ lactiſque potum; ut quod etiam ante terrarum inundationem primi ſæculi mortaleis habuiſſe exiſtimo: ſi vini uſum primus inveniſſe rectè creditur Noachus. cujus rei nullum certum habemus documentum. Poſt inundationem certè, ad urbis Babylonicæ ſtructionem, fuiſſe in uſu, quum lingvæ nationesque diſtingverentur, colligitur ex eo, quòd omnes ſimul gentes, inde in orbem univerſum ſparſæ, antiquiſſimis temporibus eo uſæ ſunt. Strabo, lib. XVII, de Æthiopibus: Ζῶσι δ' ἀπὸ κέγχρου καὶ κριθῆς, ἀφ' ὧν καὶ πότον ποιοῦσιν αὐτοῖς. id eſt: *Milio atque hordeo victitant: ex quibus etiam potum ſibi conficiunt.* Plinius, libro vigeſimo ſecundo, ſub finem capitis ultimi: *Et frugum quidem hæ ſunt in uſu medico. Ex iiſdem fiunt & potus: zythum in Aegypto; celia, & ceria in Hiſpaniâ; cerviſia, & plura genera in Galliâ, aliiſque provinciis.* Germaniam eum puto intelligere, & inſulas Britannicas. Idem auctor, libro decimoquinto, capite vigeſimo ſecundo: *Eſt & occidentis populis ſua ebrietas, fruge madidâ: pluribus modis per Gallias Hiſpaniasque; nominibus aliis, ſed ratione eâdem. Hiſpaniæ jam & vetuſtatem ferre ea genera docuerunt. Nullâque in parte mundi ceſſat ebrietas. meros quippe hauriunt tales ſuccos; nec diluendo, ut vina, mitigant.* Scilicet idem potus, eâdem ratione ex fruge madidâ confectus, per Æthiopiam, Ægyptum, Hiſpaniam, Galliam, Britannias, Germaniam, adeóque per omneis mundi partes bibebatur; ſpeciebus tamen diverſis, nominibusque aliis. Thracibus eumdem fuiſſe, nomine βρῦτον, auctor eſt Hellanicus, antiquiſſimus ſcriptor, apud Athenæum, libro decimo, capite decimo quarto. De Pannoniis item, Illyricâ gente, parte Celtarum, Dio lib. XLIX, his verbis: Τάς τε κριθὰς, καὶ τοὺς κέγχρους καὶ ἐσθίουσιν ὁμοίως καὶ πίνουσιν. id eſt: *Hordeum ac milium edunt juxta ac bibunt.* Apud Ægyptios certè tam vetuſtus fuit zythi potus, uti ab Oſiride, vetuſtiſſimo eorum deo, inventum crediderint; teſte Diodoro, in libro primo. Atque hinc etiam ſacris in libris, Numer. cap. VI, Judic. XIII, & Lucæ I, per *ſiceram* Hebræorum, ipſum zythum intelligi, facilè ſuſpicer: utique quum Hebræi Ægyptiis fuerint ferè contermini; pars certè Syriæ antiquæ, quæ Ægypto contigua. Zythi igitur, ſive cerviſiæ uſum majores noſtri habuêre jam inde à primordio gentis Celticæ; unâ cum gente ex Aſiâ in Europam delatum. Patriâ hodiè lingvâ vocatur *bier*, & Saxonicâ dialecto *beer*. quod antiquiſſimum ejus eſſe vocabulum, ex ipsâ Aſiâ, à confuſione primævæ lingvæ, unà cum re in ſeptemtrionem delatum, ex eo conjicere datur, quòd ex eâdem radice cum Hebraicâ voce *bar*, quæ frugem ſeu frumentum ſignificat, originem cepiſſe videatur; quia ex fruge fiebat. unde & Græca vox manſit πυρὸς, frumentum ſeu triticum & ipſa notans. Ægyptiorum quoque vocabulum, quod Græci, ſuæ lingvæ accommodantes,

tes, ſcripsêre *ζύθος*, ſive *ζῦθον*, eàdem ratione à fruge, ſeu frumento petitum videtur. nam Græca etiam ex eodem haud dubiè manavit fonte vox *σῖτος*, ipſa quoque frumentum ſignificans: & ſimilior Sarmatarum, quorum partes nunc Poloni ac Bojohæmi, *żyto*. Ab Hebraico *bár*, ſimili modo deductum eſt eidem genti vocabulum *biriah*; quod pulmentum farinaceum exponunt interpretes in lib. II. Samuel. cap. XIII. Athenæus, prædicto lib. X, cap. XIV, zythum antiquiſſimis temporibus vocitatum fuiſſe & *βρύτον*, citat ex Archilocho, Hellanico, ac Sophocle. Id vocabulum ego neſcio, an non ex eàdem origine cum birâ, ſeu berâ noſtrâ, promanaverit; quaſi *βερυτόν* principio dictum. At potus is in Ægypto, Hiſpaniâ, Galliâ, ac Thraciâ ſublatus eſt. quamvis noſtrâ hac ætate in quasdam Galliæ parteis conſvetudo bibendi, ratioque coquendi revectæ. Manet præthereà per Germaniam: cujus partes antiquæ, Norvagia, Dania, Svedia, Finnia, Lappia. item per Britannicas inſulas, & per Sarmatiam. Germani, ut antè dictum, nunc vulgò vocant *bier*: & Britanni, quamvis aliis litteris *beere*, eodem tamen ſono. Hinc Gallis etiam dicitur *biere*; Italisque *birra*: licet antiquo interdum utrique utantur vocabulo, Galli *cervoiſe*, Itali *cervigia*. Dani, ac Norvagi nominant *æl*. quod vocabulum etiam Angli, ab illis traditum, in uſu habent; aliâ tantùm dialecto *ale* nuncupantes. Diſtingvunt tamen *ale* à *beere*; quòd hoc lupulo condîtur, illud verò non item. Ea gens, quæ nunc peculiari nomine vocatur Slavonica, Hungaris ab meridie contermina, ſuâ lingvâ adpellat *oll*; veteri haud dubiè vocabulo Germanorum; à quibus innumera alia in ſuum mancipavêre ſermonem. Reliquæ Sarmatici, ſive Slavici generis nationes eumdem potum nuncupant *piwo*, vocabulo derivato à verbo *piti*, ſeu *picż*, quod bibere, potareque ſignificat; quemadmodùm Ariſtoteles, *ἐν τῷ περὶ μέθης*, adpellavit *πῖνον*, à verbo *πίνειν*. Germanicè eâdem ratione dixeris *drincken*; Anglicè *drincke*, Danicè ac Svedicè *dricke*; quaſi *potum* dicas. Antiqui nominis Gallici *cervisiæ*, tam ineptas, tamque abſurdas reddere doctos etiam viros etymologias, miror; ceu id dictum ſit quaſi *cerebibia*, quia Ceres, id eſt, fruges bibitur, vel quaſi *Cereris vis in aquâ*. unde etiam ipſum vocabulum vulgò corrumpitur in *cerevisiam*: quum tamen nomen id non Latinum, ſed Gallicum eſſe, teſtetur diſertè Plinius, dicto libro vigeſimo ſecundo, capite ultimo. Magis placet illorum ratio, qui à Gallico, ſive Celtico vocabulo *zerwe*, quod nunc inferioris Rheni ripæ accolæ vocant *terwe*, ſignificatque frumentum, deductum exiſtimant. In quo pretio atque æſtimatione priſcis fuerit mortalibus, partim indicat Tacitus; ubi *in quamdam ſimilitudinem vini corruptum humorem* eſſe adfirmat: partim Diodorus; qui dicto lib. I, Oſirim, id eſt, Liberum patrem inventorem ejus tradit. *Εἰ δέ τις χώρα*, inquit, *τὸ φυτὸν τῆς ἀμπέλου μὴ προσδέχοιτο, διδάξαι αὐτόν φασι τὸ ἐκ τῆς κριθῆς κατασκευαζόμενον πόμα, λειπόμενον οὐ πολὺ τῆς περὶ τὸν οἶνον εὐωδίας καὶ δυνάμεως*. id eſt: *Quòd ſi qua tellus plantam vitis non admitteret; conficiendum ex hordeo potum docuiſſe eum ajunt, fragrantiâ & efficacitate haud multùm inferiorem*. Hinc etiam Athenæo, lib. X, cap. XIII, *οἶνος κρίθινος* adpellatur, id eſt, *vinum hordeaceum*. Plinius, lib. XIV, cap. XXII, ut antè relatum; *Hiſpaniæ*, inquit, *jam & vetuſtatem ferre docuêrunt*. Vidi ipſe in patriâ terrâ biram Dantiſcanam annorum LX, mirandæ nigredinis, ſpiſſitudinisque. quæ tamen poſt tantam vetuſtatem non in ſitis, ſed morborum remediis habetur.

Ceterùm, præter biræ potum, lacte quoque ſitum ſedaſſe majores noſtros, haud dubium eſt; quando etiamnum pluribus Germaniæ in partibus agreſteis biræ defectum lactis potu ſupplere videmus. Priſci quinetiam moris teſtem habemus apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII, Poſidonium: qui ipſe olim Galliam (neſcio an etiam Germaniam Ciſrhenanum) ingreſſus fuit. *Γερμανοὶ*, inquit Athenæus, *ὡς ἱστορεῖ Ποσειδώνιος ἐν τῇ τριακοστῇ, ἄριστον προσφέρονται κρέα μεληδὸν ὠπτημένα· καὶ ἐπιπίνουσι γάλα καὶ τὸν οἶνον ἄκρατον*. hoc eſt: *Germani, ut auctor eſt Poſidonius lib. XXX, in prandium ferunt carneis membratim aſſas: ac lac ſuperbibunt, vinumque merum.*

merum. Sed lac antiquiſſimum potus genus apud omneis mortales, poſt aquæ potum. De vino quod ait, id de Germanis Rheno, Germaniæ Galliæque termino, propinquis intelligendum. ulteriores quidpe nullum habebant, nec patiebantur vini uſum. Tacitus, libro de Germaniâ: *Proximi ripæ & vinum mercantur.* quò pertinet & illud, quod paullo antè eodem libro dixit: *Crebræ, ut inter vinolentos, rixæ.* minùs quidpe rectè dixeris vinolentum eum, qui nil niſi cerviſiam bibit. Auctor tamen de omnibus in commune loquens, à potiori præſtantiorique potus genere vitium denominavit. Sic annal. XI, *vinolentiam* Cheruſcis adſcripſit; quum tamen ad Albim flumen incoluerint, ultra Cattos; quos vina ad ſe inferri negat paſſos Cæſar, belli Gallici comment. IV; Svevos eos, nomine improprio, adpellans. Gallos vino uſos, Cæſaris etiam ævo, ſatis conſtat. dè Ubiis verò, Germanicâ gente, ſic ipſe dicto commentario: *Ubii ceteris humaniores; propterea quòd Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant; & ipſi, propter propinquitatem, Gallicis ſunt moribus aſſvefacti.* Contrà verò paullo antè de Svevis (qui ſunt Catti aliis auctoribus: nunc Haſſi atque Turingi:) *Vinum,* inquit, *ad ſe omnino importari non ſinunt: quòd eâ re ad laborem ferendum emolleſcere homines, atque effeminari arbitrantur.* Sic comment. II, de Nerviis, Germanicæ originis in Galliâ populis: *Nullum aditum eſſe ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum, ad luxuriam pertinentium, inferri. quòd his rebus elangveſcere animos, eorumque remitti virtutem exiſtiment.* Hodiè magna pars ejus, quæ nunc dicitur Germania, utitur vino; incognito illic, vel rariſſimo biræ uſu. Ἄκρατον autem bibere vinum, atque meracum, hodiéque tamquàm ſumma obſervatur religio; rideturque in exteris nationibus vini dilutio. Atque hæc de potu priſcûm Germanorum; qui trium generum notatur: *biræ, lactis,* atque *vini*. quartum his adjici debet, potus *aquæ*; infimæ, omniumq; rerum inopi plebi uſitatus. Porrò Diodorus, lib. V, ita tradit de ſeptemtrionalibus Galliæ partibus: Διὰ δὲ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ ψύχους διαφθειρομένης τῆς κατὰ τὸν ἀέρα κράσεως, οὔτε οἶνον οὔτε ἔλαιον φέρει. διόπερ τῶν Γαλατῶν οἱ τούτων τῶν καρπῶν στερισκόμενοι, πόμα κατασκευάζουσιν ἐκ τῆς κριθῆς τὸ προσαγορευόμενον ζῦθον· καὶ τὰ κηρία πλύνοντες, τῷ τούτων ἀποπλύματι χρῶνται. Hoc eſt: *Exceſſus frigoris in cauſâ eſt, ut corruptâ aëris intemperie nec vinum nec oleum producatur. Ideò Galli, horum fructuum inopes, ex hordeo ſibi potum conficiunt, qui zythus adpellatur. favos etiam aquæ diluunt: dilutumque hoc potum illis præbet.* Hujus potus, miror, non meminiſſe Tacitum in Germaniâ; quum non dubitem jam tum inibi eum fuiſſe in uſu, uti nunc etiam eſt.

Cibus igitur priſcis Germanis, atque potus quales fuerint, hactenus expoſitum eſt. Proximus nunc videtur aptiſſimusque locus, modum capiendi cibum, & rationem convivandi explicare. Auctor noſter, in libro de Germaniâ: *Statim è ſomno*, inquit, *quem plerumque in diem extrahunt, lavantur. Lauti cibum capiunt. Separatæ ſingulis ſedes, & ſua cuique menſa.* Sedeis iſtas non ſublimes, ex ligno, aut aliâ materiâ durâ ac validâ fabricatas fuiſſe, ex aliis auctoribus diſco. Strabo lib. IV, de Gallis: Χαμευνοῦσι καὶ μέχρι νῦν οἱ πολλοί· καὶ καθεζόμενοι δειπνοῦσιν ἐν στιβάσι. hoc eſt: *Humi decumbunt etiamnum plerique. ſedentes in toris cibum capiunt.* Et Poſidonius de eâdem gente apud Athenæum, prædicto lib. IV, cap. XIII: Κελτοὶ τὰς χοὰς προτίθενται, χόρτον ὑποβάλλοντες, καὶ ἐπὶ τραπεζῶν ξυλίνων, μικρὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπηρμένων. id eſt: *Galli, gramine, ſeu fœno ſubſtrato, libationes proponunt, ſuper menſis ligneis, leviter à terrâ exſtantibus.* ubi per χόρτον idem intelligit, quod Strabo per στιβάδας. ſic enim Ariſtophanes in Pluto; ἀντὶ δὲ κλίνης στιβάδα σχοίνων· id eſt; *pro lecto, torum ſeu ſtratum è juncis.* Hunc morem, juncis integra conclavia, & cubilia conſternendi, in Angliâ ſervari video; à veteribus haud dubiè Britannis acceptum. At priſcis illis Gallis non tota conclavia fuiſſe conſtrata juncis, ſive gramine, aut fœno; ſed ea tantùm loca, in quibus quisque ſeparatim conſidere debebat; docet Strabo vocabulo στιβάσι, quod plura numero ſtrata denotat. quò etiam Taciti verba intelligenda; *ſeparatæ ſingulis ſedes.* At magis proprium quiddam de Germanis innuere videtur Diodorus, lib. V, de Gallis ſimul Germanisque in hæc verba ſcribens: Δειπνοῦσι καθήμενοι πάντες οὐκ ἐπὶ θρόνων, ἀλλ'

ἐπὶ τῆς γῆς, ὑποστρώμασι χρώμενοι λύκων ἢ κυνῶν δέρμασι. Hoc eſt: *Cibum capiunt ſedentes omnes, non in ſedilibus, ſed humi; pro ſtragulis, luporum aut canum exuvias ſubjicientes.* Hoc, inquam, Germanorum moribus quàm maximè conveniebat; ut qui corpora etiam ferarum pellibus velabant; quod ſuprà oſtenſum eſt. *Separatæ* igitur *ſingulis ſedes*, in ſuâ cuique pelle, aut fœni, graminisve toro.

Et ſua cuique menſa, inquit noſter. idem in Gallis notavit Phylarchus, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII: Τὸ δεῖπνον ἦν καθημένοις κύκλῳ· ἔπειτα δὲ τρίποδες εἰσηνέχθησαν πᾶσιν. οὗτοι δὲ ὅσον εἴκοσι. id eſt: *Cœnaturi conſidebant in orbem. deinde menſæ inferebantur, cuique ſua. erantque numero viginti.* Communis igitur hic quoque Celtarum mos. Nec Celtarum tantùm: ſed & Indorum; teſte Megaſthene, Indicarum rerum ſcriptore, apud Athenæum, eodem loco. & Græcorum item: ut ex Homero notavit idem Athenæus, lib. I, cap. XI; ſingulis ſcilicet convivis adponi caniſtrum, menſam, poculum: unde iſte verſus:

> Ἤδη μὲν δαιτὸς κεκορήμεθα, δαιτὸς ἐΐσης.
>
> *Iam cœnâ ſumus ſatiati, cœnâ æquali.*

Unde haud inepto collegeris argumento, morem hunc ex Aſiâ, à diſperſione gentium, ſecum attuliſſe Celtas noſtros, à Noachi filiis ſibi traditum. unde & Indi, & Græci habuêre. Ξυλίνας fuiſſe τραπέζας apud Celtas, μικρὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπηρμένας, id eſt, *ligneas menſas, leviter à terrâ exſtanteis*, ſuprà ex Poſidonio cognovimus. qui ipſe Gallorum mores inſpexit, ut auctor eſt Strabo, lib. IV. Humiles videlicet fuêre, quia ipſi convivæ non ſublimes in ſedilibus, ſed humi in pelle, aut graminis toro adſidebant.

Locum prandii & cœnæ monſtrat Diodorus, in dicto libro V. Πλησίον δ' αὐτῶν ἐσχάραι κεῖνται, γέμουσαι πυρὸς, καὶ λέβητας ἔχουσαι, καὶ ὀβελίσκους πλήρεις κρεῶν ὁλομερῶν. id eſt: *Prope eos ſunt foci, igni ardentes, ollisque & verubus inſtructi, quæ integrorum membrorum carnibus referta ſunt.* Ignem ſtruxerunt haud dubiè eodem modo, uti etiamnum fit in Veſtofaliæ, & illius tractus agris: ubi integra adgeruntur robora. *Sic* de gentibus, *Iſtri* oſtia, & Thraciæ monteis, Pontumque & Mæoticas paludeis accolentibus, Virgilius γεωργικῶν III:

> *Ipſi in defoſſis ſpecubus, ſecura ſub altâ*
> *Otia agunt terrâ: congeſtaque robora, totasq;*
> *Advolvêre focis ulmos, ignique dedêre.*

Locus igitur prandii & cœnæ fuit juxta focum: unde ſtatim cibus, ex verubus atque ollis petitus, in menſis collocari potuit. Mela lib. II, cap. II, & Solinus cap. XVI Thraceis tradunt epulanteis focos circumſediſſe. Ceterùm de Gallis ita Phylarchus, dicto loco apud Athenæum: Τρίποδες εἰσηνέχθησαν πᾶσιν. οὗτοι δὲ ὅσον εἴκοσι, κρεῶν μεστοὶ νενεμημένων· καὶ ἄρτοι ζυμῖται μεγάλοι προσπεπερονημένοι ἦσαν πρὸς τοῖς κρέασι. Hoc eſt: *Menſe tripodes inferebantur. hæ numero erant viginti, carnibus in ſingulos viros diſtributis onuſtæ: magniq; panes fermentati carnibus erant adfixi.* Nempe ſua cuique portio diſcreta, unà cum pane adfixo, in menſâ adponebatur. Alium tamen modum adponendi cibum tradit idem Phylarchus ibidem paullo antè. ſic enim Athenæus: Παρὰ δὲ Γαλάταις, φησὶ Φύλαρχος ἐν τῇ ἕκτῃ, ἐν ταῖς τραπέζαις ἄρτους πολλοὺς κατακεκλασμένους παρατίθεσθαι χύδην, καὶ κρέα τὰ ἐκ τῶν λεβήτων. id eſt: *Apud Gallos, ut auctor eſt Phylarchus lib.* VI, *affatim menſis panes multos confractos imponi, & ex ahenis carnes.* De pane contrariam refert narrationem Poſidonius, apud Athenæum eodem loco; & ipſe Galliæ morum luſtrator, ut antè dictum. Ἡ τροφὴ, inquit, ἐστὶ ἄρτοι μὲν ὀλίγοι, κρέα δὲ πολλά: hoc eſt: *Cibus eſt, panes quidem pauci, at carnes multæ.* Niſi fortè in quotidiano familiarique victu panis adpoſitus fuerit paucus; in conviviis verò multus. nam Phylarchus de regiis narrat epulis: Poſidonius autem de quotidiano, atque inter domeſticos uſitato cibo. Porrò Phylarchus tradit τὰ κρέα fuiſſe νενεμημένα ſingulis. quod nonnulli interpretantur *carneis diſciſſas*. verùm *in ſingulos viros diſtributas* intellexiſſe Phylarchum, patet ex Poſidonio; qui integra membra etiam in privatis prandiis atque cœnis adpoſita fuiſſe teſtatur. ſuperioribus namque verbis hæc ſtatim apud Athenæum ſubjungit: Προσφέρονται δὲ ταῦτα

καθαρίως

καθαρίως μὲν, λεοντωδῶς δὲ ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις αἴροντες ὅλα μέλη ἀποδάκνουσιν. id eſt: *Menſis carnes equidem puræ atque mundæ inferuntur: leonum verò ritu ambabus manibus membra integra attollentes, morſu dilaniant.* Nec mirum integra cuique adpoſita fuiſſe membra; quum præter hæc atque panem, nihil omnino ad prandium, vel cœnam habuerint. etenim Tacitus, *Epulæ*, inquit, *& quamquàm incomti, largi tamen apparatus, pro ſtipendio cedunt.* & poſteà: *Cibi ſimplices; agreſtia poma, recens fera, aut lac concretum. ſine apparatu, ſine blandimentis expellunt famem.* Tum, ſi quid alicui ex ſuo carnis membro ſupererat, id in craſtinum adſervari, eidemque iterum adponi poterat. Unde etiam nunc in Germaniâ Saxonicâ, item in Daniâ, Norvagiâ, Svediâ, Finniâ, Livoniâ, Pruſſiâ, conſvetudo adſervandi cibum frigidum in totas etiam ſeptimanas. Ceterò, integra ferarum pecorumque membra priſcos verutis adfixiſſe Celtas, fidem facit mos hodiernus, Germanorum maximè, & Britannorum, Svedorum, Danorum, Norvagiorumque: apud quas genteis non tantùm membra, ſed corpora integra verutis adfixa interdum conſpiciuntur. Addit Poſidonius, apud Athenæum, iſta: Ἐὰν δὲ ἤ τι δυσαπόσπαστον, μαχαιρίῳ μικρῷ παρατέμνουσιν, ὃ τοῖς κολεοῖς ἐν ἰδίᾳ θήκῃ παράκειται. hoc eſt: *Si quid verò difficiliùs divellatur, cultello id præcîdunt, qui vaginâ tectus, & loco peculiari conditus, in propinquo eſt.* Ab hac antiquâ Gallorum, ſive Celtarum conſvetudine hodiernum puto manere morem in Galliâ; ubi etiamnum uno univerſi utuntur in prandio atque cœnâ cultro. De vaſis, quibus cibi adponebantur, ita legitur apud Strabonem, lib. III, in deſcriptione Hiſpanorum: Κηρίνοις δὲ ἀγγείοις χρῶνται, καθάπερ καὶ οἱ Κελτοί· id eſt, ut vulgò interpretantur; *Vaſis utuntur cereis, ut & Galli.* At quis hoc credat? Doctiſſimus Caſaubonus ad hunc locum commentans, de Gallis idem Diodorum lib. V, ſignificare putat, verbis ſuprà citatis. Sed quid geographo cum hac metaphorâ? Omnino lego κεραμίνοις, ſeu κεραμέοις, id eſt, fictilibus. ſic enim Poſidonius apud Athenæum, libro prædicto, de Gallorum conviviis: Τὸ δὲ ποτὸν οἱ διακονοῦντες ἐν ἀγγείοις περιφέρουσιν, ἐοικόσι μὲν ἀμβίκοις, ἢ κεραμέοις, ἢ ἀργυροῖς. καὶ γὰρ τοὺς πίνακας, ἐφ' ὧν τὰς τροφὰς προτίθενται, τοιούτους ἔχουσιν· οἱ δὲ χαλκοῦς, οἱ δὲ κάνεα ξύλινα καὶ πλεκτά. Id eſt: *Qui ſunt à poculis, potum ferunt in vaſis ollæ ſimilibus, aut fictilibus, aut argenteis. Ex eâdem materiâ ſunt & patinæ, quibus adponunt cibos. quidam tamen æneas habent: nonnulli patinarum loco caniſtra lignea, è vitilibus contexta.* Et quis non credat, Strabonem illud ex eodem Poſidonio habuiſſe; quem toties ſuper rebus Gallicis citat? Cibum igitur & potum haud dubiè Germani noſtri menſis intulerunt iisdem vaſis fictilibus atque ligneis, quibus Galli.

Polybius etiam, apud Athenæum lib. I, cap. XI, Hiſpani cujusdam regis tradit in medio domus crateras fuiſſe poſitos aureos argenteosque, vino repletos hordeaceo, id eſt *celia*, ſive *ceria*. ſed hoc in Hiſpaniâ; ubi auri argentique magna vis. In Germaniâ tunc nullæ dum argenti, nedum auri venæ etiam poſterioribus ſæculis repertæ. Auctor tamen noſter, in libro de Germaniâ, *Eſt videre*, inquit, *apud illos argentea vaſa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur.* At hæc apud legatos, ac principeis. reliquos fictilibus tantùm ligneisque poculis bibiſſe, credibile eſt. & quia ſæpè lacte ſitim expellebant; catinis id ac patinis, non poculis, contentum habuiſſe eos exiſtimo. nec lac tantùm; ſed & biram nonnumquàm. hinc quidpe in ſeptemtrionalibus regionibus morem etiamnunc durare credo, patinis potandi. Auctor noſter dicto loco: *Quamquàm proximi* (Rheno, & Galliæ, Romanorum provinciæ) *ob uſum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent.* Itaque horum fortè principes argento quoque & auro potabant. Aliud genus poculi oſtendit Plinius, lib. XI, cap. XXXVII: *Vrorum cornibus barbari ſeptemtrionales potant: urnasque binas capitis unius cornua implent.* Item Cæſar, comment. VI: *Vrorum cornua, ſtudioſè conquiſita, ab labris argento circumcludunt: atque in ampliſſimis epulis pro poculis utuntur.*

Ceterùm Diodorus, dicto lib. V: Διακονοῦνται ὑπὸ τῶν νεωτάτων παίδων, οὐκ ἐχόντων ἡλικίαν, ἀρρένων τε καὶ θηλειῶν. id eſt: *Iuniores iis miniſtrant, femellæ juxta & maſculi;*

maſculi; ſed pueritiæ limiteis nondum egreſſi. idque nudi. nam nudos perpetuò inceſſiſſe, donec pueritiam excederent, ſuprà oſtenſum eſt. In conviviis tamen alios quoque adhibuiſſe miniſtros, mox indicabitur.

De convictibus igitur ſic Poſidonius, apud Athenæum, prædicto lib. IV, cap. VIII: Ὅταν δὲ πλείονες συνδειπνῶσιν, κάθηνται ἐν κύκλῳ. id eſt: *Convivæ plures ad cœnam ſi conveniant, in orbem conſîdunt*. Et in eamdem mentem Phylarchus ibidem, ut antè relatum: Τὸ δεῖπνον ἦν καθημένοις κύκλῳ. ἔπειτα δὲ τρίποδες εἰσηνέχθησαν πᾶσιν. οὗτοι δὲ ὅσον εἴκοσι, κρεῶν μεστοὶ νενεμημένων. hoc eſt: *Cœnaturi conſidebant in orbem. dein menſæ inferebantur, cuique ſua. eæ erant numero* XX, *carnibus in ſingulos viros diſtributis onuſtæ*. Hæc etiam de complurium convictu Phylarchus. ubi notandum; primùm eos conſediſſe univerſos: dein menſas fuiſſe illatas; non vacuas, ſed cibo jam anteà inſtructas. Modum atque ordinem in orbem conſidendi notat graphicè Poſidonius, dicto loco: Ὅταν δὲ πλείονες συνδειπνῶσιν, κάθηνται μὲν ἐν κύκλῳ· μέσος δὲ ὁ κράτιστος, ὡς ἂν κορυφαῖος χοροῦ, διαφέρων τῶν ἄλλων ἢ κατὰ τὴν πολεμικὴν εὐχέρειαν, ἢ κατὰ γένος, ἢ κατὰ πλοῦτον. ὁ δὲ ὑποδεχόμενος παρ᾽ αὐτόν. ἐφεξῆς δ᾽ ἑκατέρωθε κατ᾽ ἀξίαν, ἧς ἔχουσι ὑπεροχῆς. καὶ οἱ μὲν τοὺς θυρεοὺς ὁπλοφοροῦντες ἐκ τοῦ ὀπίσω παρεστᾶσιν· οἱ δὲ δορυφόροι κατὰ τὴν ἀντικρὺ καθήμενοι κύκλῳ, καθάπερ οἱ δεσπόται συνευωχοῦνται. Hoc eſt: *Convivæ plures ad cœnam ſi conveniant, in orbem conſîdunt: in medio verò præſtantiſſimi ſedes eſt, ceu totius cœtus principis; ejus nimirum, qui ceteros vel bellicâ virtute ac dexteritate, vel nobilitate generis anteit, vel opibus. huic proximè adſidet dominus convivii: & utrimque deinceps pro ſplendore dignitatis, quâ excellunt. his à tergo adſtant, qui ſcuta pro armis geſtant. haſtati verò ex adverſo in orbem, quemadmodùm domini, ſedentes cibum unà cum ipſis capiunt*. Hunc conſidendi modum, ordinemque uti rectè teneas; locum convivii finge ante focum, ignemque. dein fac conſeſſum virorum ἡμικυκλιώδη. adpone poſteà menſas tripodeis, cuique ſuam, cum cibo ſuprà deſcripto. qui conſeſſus ipſorum dominorum erit, ſive convivarum. Ex adverſo pone alium conſeſſum, itidem ſemicircularem, cum menſis, ac cibo: qui erit haſtatorum, id eſt, clientum, ſive militum dominos comitantium. Hic tamen ſemicirculus in tantum à priore diductus ſit, uti & diſcrimen inter dominorum clientumque conſeſſus, & ſpatium ad inferendas menſas cum cibis maneat. A tergo deinde dominorum collocentur ſcutati ſtantes: qui potum dominis, aliaque miniſtrent. nam hos ſimul cum dominis (quod vult vulgata interpretatio) cibum cepiſſe, quemadmodùm haſtati, falſum eſt. Privatis in cœnis prandiiſque puellæ puerique miniſtrabant parentibus impuberes; ut ſuprà oſtenſum. majoribus in convictibus miniſtri etiam iſti ſeu famuli ſcutati. Sic enim noſter, in eodem libro de Germaniâ: *Nihil neque publicæ, neque privatæ rei, niſi armati, agunt*. & poſteà: *Ad convivia procedunt armati*. Proinde dominos etiam in conviviis armatos fuiſſe, ſaltem gladio, certum eſt. Imaginem hujuſmodi conſeſſus, quo clariùs intelligeretur, adponendam judicavimus. Ceterùm à veteri iſtâ Celtarum conſvetudine morem etiamnum in Germaniâ durare puto, quo famuli, ſeu domeſtici eodem in conclavi, unà cum dominis, diſcretis tantùm menſis, cibum capiunt; non modò in opidanorum, nobiliumque domibus; ſed in principum quoque aulis. Quem morem, uti nimis comem, nimiſque familiarem, ceteræ nationes mirantur, atque damnant.

Sed ſuum cuique in menſâ ſeparatâ fuiſſe cibum, ſuprà oſtenſum eſt. in diſtribuendo igitur cibo quem morem obſervaverint, indicat Diodorus, dicto lib. V: Τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ταῖς καλλίσταις τῶν κρεῶν μοίραις γεραίρουσιν· id eſt: *Egregiis viris pulcherrimas carnium portiones honoris causâ adponunt*. Nempe, qui omnium convivarum κράτιστος, καὶ τοῦ χοροῦ κορυφαῖος, διαφέρων τῶν ἄλλων κατὰ τὴν πολεμικὴν εὐχέρειαν, aut, ſi talis nullus adeſſet, κατὰ τὸ γένος, aut, ſi neque è nobilitate ullus, διαφέρων κατὰ τὸν πλοῦτον, ei pulcherrima adponebatur carnis portio. aliquanto dein deterior τῷ ὑποδεχομένῳ, id eſt, convivatori, ſeu cœnæ domino. ac ſic deinceps reliquis, deſcendendo ſemper κατ᾽ ἀξίαν, ἧς εἶχον ὑπεροχῆς.

Hunc quoque morem vetuſtiſſimum ex Aſiâ Celtæ noſtri, à diſperſione gentium, in Celticam detulerunt. nam ab eâdem origine Græcorum quoque antiquiſſimi heroas ſuos præſtantiſſimis carnium membris in conviviis cohoneſtarunt: ut patet ex Homeri carminibus. hinc iſti ſunt verſus, Iliad.lib.VII:

> Νώτοισιν δ' Αἴαντα διηνεκέεσσι γέραιρεν
> Ἥρως Ἀτρείδης εὐρυκρείων Ἀγαμέμνων.
> *Tergis autem Ajacem longis honoravit*
> *Heros Atrides latè dominans Agamemnon.*

Auctor noſter de Germanis: *Quotiens bella non ineunt, multùm venatibus, plus per otium tranſigunt, dediti ſomno, ciboque.* ac cibo quidem *largi apparatus.* Hanc voracitatem ne quis majoribus noſtris, tamquàm ingens vitium, objectet, exprobretve; cauſa ejus fuerunt crebri illi vehementesque motus. nam à venationibus, aut pugnis redeuntes, plerumque eſuriunt homines. Hinc Herculi, omnium bellatorum principi, inſignem adſignarunt voracitatem poëtæ antiqui. ideóque larum avem, quam βούφαγον appellarunt, ei tribuerunt. Et Milonem Crotoniatem, athletam nobiliſſimum, inſigniter fuiſſe voracem, antiquæ notant hiſtoriæ.

Porrò Germani noſtri, adeóque univerſi Celtæ, ut ſuam quisque habuit menſam, ſuumque cibum ſeparatum; ſic pocula quoque habuiſſe ſingulos diſtributa, exiſtimo. Quod etiam ex eo colligo argumento, quòd & Græcorum antiquiſſimi ſingulis convivis, uti caniſtrum, & menſam, ſic poculum adpoſuêre ſuum; quemadmodùm notare eſt apud Homerum. Atque hinc Francorum nunc in Galliâ morem durare cenſeo. apud quos, licet convivæ uni eidemque menſæ complures adſideant; poculum tamen adponitur cuique ſuum. nec temerè quisquam alterius convivæ poculo biberit.

Mutuò ſeſe priſcos ſalutaſſe mortaleis propinando, cùm ex aliis auctoribus, tùm ex prædicto Homero, omnium antiquiſſimo, liquet. Quapropter hunc etiam morem, haud novum eſſe apud Germanos, nec pauca ante ſæcula inventum, judico; ſed primo ſtatim poſt terrarum inundationem ævo, ex Aſiâ in Celticam, per Aſchenazem, ejusque liberos atque nepoteis, delatum.

Ceterò in privatis prandiis, cœnisque uxores Celtarum, cum ſuâ quamque marito cibum cepiſſe, ita tamen, uti & ipſis ſeparatæ fuerint ſingulis menſæ, haud dubium eſt. at conviviis eas interfuiſſe, nullibi adnotatum reperio. De Illyriis equidem ſic tradit Hermippus apud Athenæum, lib. VIII, cap. XII: Ἰλλύριοι δειπνοῦσι καθήμενοι, καὶ πίνουσι. ἄγουσι δὲ καὶ τὰς γυναῖκας εἰς τὰς συνουσίας· καὶ καλὸν αὐταῖς προπίνειν οἷς ἂν τύχωσι τῶν παρόντων. Hoc eſt: *Illyrii cibum capiunt, potantque ſedentes; ductis in eos conventus uxoribus: quibus indecorum non eſt, cuivis eorum, qui adſunt, præbibere.* Et in eamdem mentem apertiùs Ælianus, variarum hiſtor. lib. III, cap. XV: Οὐ διαπεφεύγασι δὲ νῦν τὴν τοιαύτην αἰτίαν τοῦ πιεῖν οὐδὲ Ἰλλύριοι. ἀλλ' ἐκεῖνοί γε προσειλήφασι κἀκεῖνο τὸ ἐπίκλημα, ὅτι ἔξεστι τοῖς ἐν τῷ συνδείπνῳ παροῦσι ξένοις προπίνειν ταῖς γυναιξὶν ἕκαστον, ἐὰν βούληται, κἂν μηδὲν προσήκει ἡ γυνὴ αὐτῷ. Hoc eſt: *Neque Illyrii carent hoc tempore tali culpâ bibendi. ſed illi hoc quoque dedecus adjecerunt, quòd in convivio hoſpitibus permittitur, ut unusquisque mulieribus propinet, ſi libeat; etiamſi mulier ad eum nihil ſpectet.* Verùm hic mos, quia pro ſingulari quodam refertur in Illyriis; ipſis ſolis proprium fuiſſe judico. Germanorum feminas conviviis non introductas fuiſſe, haud ita obſcurè indicat noſter, in libro de Germaniâ, his verbis: *Ergo ſeptâ pudicitiâ agunt, nullis ſpectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ.* Ceterùm de potatione atque ebrietate Germanorum infrà dicetur; ubi de virtutibus, vitiisque eorum erit ſermo.

LIB. I. PAGINA 158.

1-E

CAP. XVIII.

De ſtudiis, opibus, & opificiis: item de navigatione.

DE veſtitu, cultuque corporum, ac victu priſcûm Germanorum poſtquàm dictum eſt; tempus nunc locusque fuerit, ſtudia quoque eorum indicare, quibus ſinguli intenti vitam transegerint. De his ita Cæſar, belli Gallici comment. VI: *Vita omnis in venationibus atque in ſtudiis rei militaris conſiſtit.* Et noſter, in libro de Germaniâ: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium tranſigunt, dediti ſomno, ciboque. fortiſſimus quisque, ac bellicoſiſſimus nihil agens, delegatâ domus, & pênatium, & agrorum cura feminis, ſenibusque, & infirmiſſimo cuique ex familiâ, ipſi hebent.* De militiâ, in quâ plurima omnium vitæ pars fuit, poſteà pluribus differetur capitibus. In pace, ut ordines ſeu genera hominum, ita ſtudia fuêre diverſa. Ad nobileis maximè ſpectant, quæ Tacitus narrat. quamquàm non dubitem, ad ingenuos quoque, ſive liberos, quos *burgarios* adpellabant, pertinuiſſe venationes. huc quidpe tres magnæ faciunt rationes. quarum prima, quòd cibi plerique fuerunt in *lacte, caſeo, agreſtibus pomis, & recenti ferâ*: altera, quòd æquali libertate ingenui juxta cum nobilibus vixerint: tertia, quòd gregibus, quoad poterat, parcebatur; ut ſuprà demonſtratum eſt. Porrò Cæſar, prædicto commentario: *Magna,* inquit, *vis eſt urorum, & magna velocitas: neque homini, neque feræ, quam conſpexerint, parcunt. hos ſtudioſè foveis captos interficiunt. hoc ſe labore durant adoleſcentes; atque hoc genere venationis exercent: & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ ſint teſtimonio, magnam ferunt laudem.* Domi omnes *per otium dediti* erant *ſomno, ciboque.* nam *convictibus, & hoſpitiis non alia gens effuſiùs indulgebat*; ut teſtatur noſter, eodem libro. Tam ad ingenuos quoque, quàm ad nobileis pertinere puto, quod idem noſter poſteà recenſet, his verbis: *Aleam (quod mirere) ſobrii inter ſeria exercent; tantâ lucrandi, perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac noviſſimo jactu de libertate, & de corpore contendant.* Hoc tamen haud vulgare, nec crebrum fuiſſe exiſtimo in universâ gente: ſed quemadmodùm nunc etiam per omnem Europam leviſſimus quisque, ubi omnia alia luſui defecerunt, temerè membratim de omni veſtitu, ac denique de tunicâ etiam interiore, adeóque de capillo, ac barbâ, noviſſimo jactu contendunt. *Servos,* inquit idem noſter, *conditionis hujus per commercia tradunt; ut ſe quoque pudore victoriæ exſolvant.* id eſt, ad alios populos, extra ſuam civitatem, per mercatores amandant; ubi ignoti. Hinc ſatis patet, turpem fuiſſe, & victo, & victori, noviſſimum illum de libertate & corpore jactum.

Mercaturam nobilitas Germanica nullo ſæculo exercuit, niſi hoc poſtremo; quoniam pleraque majorum præclara inſtituta in peſſimos mores abiverunt. quamquàm ne hodiè quidem omnibus per univerſam Germaniam nobilibus decorum eſt id ſtudium: ſed iis tantùm, qui exteris provinciis circa Rhenum ac Danubium Alpeisque contermini. apud reliquos nobilitatem, ut olim, nunc etiam amittere cenſetur, qui negotiatione, ut re ſervili, & illiberali, ingênuoque, ac generoſo animo minimè dignâ, ſeſe contaminat. Sed antiquis temporibus, ut in reliquo orbe, quò exſecranda illa omnis ſimul pietatis, omniumque bonorum morum peſtis nondum pervagata, ſic apud Germanos noſtros nulla omnino fuêre commercia. quidpe, quum ſecundum naturam, ut infrà oſtendetur, viverent; pro ſe quisque cum ſuis naturali victui neceſſaria ex agris, pecoribus, ac feris quærebant. Polybius, lib. II, in univerſum de Gallis Italicis: *Ὤικουν δὲ κατὰ κώμας ἀτειχίστους, τῆς λοιπῆς κατασκευῆς ἄμοιροι καθεστῶτες· διὰ γὰρ τὸ στιβαδοκοιτεῖν, καὶ κρεωφαγεῖν, ἔτι δὲ μηδὲ ἄλλο πλὴν τὰ πολεμικὰ, καὶ τὰ κατὰ γεωργίαν ἀσκεῖν ἁπλοῦς εἶχον τοὺς βίους.*

ὔτ᾽ ἐπιστήμης ἄλλης, ὔτε τέχνης παρ᾽ αὐτοῖς τὸ παράπαν γινωσκομένης. ὕπαρξίς γε μὴν ἑκάστοις ἦν θρέμματα καὶ χρυσός· τῷ μόνα ταῦτα κατὰ τὰς περιστάσεις ῥᾳδίως δύνασθαι πανταχῆ περιαγαγεῖν καὶ μεθιστάναι κατὰ τὰς αὐτῶν προαιρέσεως. Id eſt: *Habitabant autem vicatim, ſine muris; neque ſupellectilis ullum uſum norant. quidpe ſimplex illis vivendi modus: ut quibus ſomnus in herbâ, aut ſtramenti toro erat; alimonium, carnes tantùm; nec quidquam aliud curæ, niſi res bellicæ, & agrorum cultus: nullâ aliâ neque ſcientiâ, neque arte apud eos cognitâ. opes ſingulorum erant in pecore & auro. quòd ſola hæc ad omneis fortunæ caſus facile ſit circumducere, & pro arbitrio transferre.* Unde etiam illud auctoris noſtri in eodem libro: *Pecorum fecunda; ſed pleraque improcera. ne armentis quidem ſuus honor, aut gloria frontis. numero gaudent. eæque ſolæ, & gratiſſimæ opes ſunt. Ne agri* quidem *modum certum, aut fineis proprios quiſquam habebat: ſed, arvis per annos mutatis*, ſua cuique *ſecundùm dignationem*, ſeu ordinem portio *per magiſtratus attribuebatur*; ut ſuprà, cap. XIII, ex Cæſare ac Tacito didicimus. Huc & illud pertinet, apud Tacitum, eodem libro poſteà: *Levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum, pecorumque numero convicti multantur*. Sed cunctis per univerſum terrarum orbem gentibus olim omneis in uno pecore fuiſſe opes, non modò profanæ, ſive gentiles, ſed ſacræ etiam paſſim teſtantur hiſtoriæ. Hinc apud ipſos Latinos vocabulum *pecuniæ*, non ab auro & argento primò quæſitum; ſed à *pecore*: quia & apud ipſos hæ initio unicæ opes, unicæ divitiæ. Præter pecora, ſummæ divitiæ, ſummaque gloria Germanis noſtris erat in armis, & aliis ornamentis bellilicis. unde hoc etiam Taciti: *Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modò à ſingulis, ſed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque*. At Rheno finitimos jam Jul. Cæſaris ævo commercia exercuiſſe, teſtatur ipſe, commentario IV, his verbis: *Mercatoribus eſt ad eos aditus magis eò, ut, quæ bello ceperint, quibus vendant, habeant, quàm quò ullam rem ad ſe importari deſiderent*. & paullo pòſt: *Ubii paullo ſunt ceteris Germanis humaniores; propterea, quòd Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipſi, propter propinquitatem, Gallicis ſunt moribus aſſuefacti*. Tacitus: *Proximi ripæ & vinum mercantur*. Reliqui, quia nulla inter eos erant commercia; neque pecuniâ utebantur, nec auri argentive ſplendore adficiebantur. Idem noſter: *Argentum, & aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim ſcrutatus eſt? poſſeſſione & uſu haut perinde afficiuntur. Eſt videre apud illos argentea vaſa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur. quamquàm proximi, ob uſum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent: formasque quasdam noſtræ pecuniæ agnoſcunt, atque eligunt. interiores ſimpliciùs, & antiquiùs permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem, & diu notam, ſerratos, bigatosque. argentum quoque magis, quàm aurum ſequuntur. nullâ affectione animi; ſed quia numerus argenteorum faciliori uſui eſt, promiſcua, ac vilia mercantibus.* Ergo ne ipſi quidem Rheno proximi pecuniam apud ſe cudebant: ſed Romanâ utebantur. Non modò Rheno, ſed Danubio etiam proximos pecuniâ eſſe Taciti ætate uſos, liquet ex eodem libro infrà, ubi ita de duabus nationibus, Danubii accolis ſcribit: *Marcomannis, Quadisque uſque ad noſtram memoriam reges manſerunt, ex gente ipſorum; nobile Marobodui & Tudri genus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus ex auctoritate Romanâ. raro armis noſtris, ſæpius pecuniâ juvantur.* Quàm ſtudioſi pecuniæ redditi fuerint mox poſteà, tam Danubio, quàm Rheno proximi, teſtatur inter alios maximè Herodianus, libro VI, his verbis: Ἔδοξε τῷ Ἀλεξάνδρῳ πρεσβείαν πέμψαι πρὸς αὐτοὺς, καὶ περὶ εἰρήνης διαλέγεσθαι. πάντα τε ὑπισχνεῖτο παρέξειν, ὅσων δέονται, καὶ χρημάτων ἀφειδῶς ἔχειν. τούτῳ γὰρ μάλιστα Γερμανοὶ πείθονται, φιλάργυροί τε ὄντες, καὶ τὴν εἰρήνην ἀεὶ πρὸς Ῥωμαίους χρυσίου καπηλεύοντες. Id eſt: *Decrevit Alexander oratores ad illos de pace mittere. pollicebaturque, ſe omnia illis, quibus foret opus, præbiturum; pecuniamque daturum magnâ copiâ. ſunt enim Germani pecuniæ admodùm avidi: ſemperque Romanis pacem venalem habent,*

habent. De cetero, idem noſter infrà: *Fenus agitare, & in uſuras extendere, ignotum. ideòque magis ſervatur, quàm ſi vetitum eſſet*. Tantâ igitur animi æquitate, ac modeſtiâ, tantâ continentiâ egerunt priſci illi noſtri Germani; iratis ſcilicet diis, qui aurum & argentum, mitioremque vitam, ut innuit noſter, negabant. At idem ſic in fine libri: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, veſtitui pelles, cubile humus. ſola in ſagittis ſpes, idemque venatus viros pariter ac feminas alit. paſſim enim comitantur; partemque prædæ petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque ſuffigium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc ſenum receptaculum. Id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus; ſuas alienàsque fortunas ſpe metuque verſare. ſecuri adverſus homines, ſecuri adverſus deos, rem difficillimam aſſecuti ſunt, ut illis ne voto quidem opus ſit*. Cui ne voto quidem opus eſt, an non ille verè beatus? non res enim, ſed animus eſt, qui te beat. At ubi beatitudo, quomodò illic fœda eſſe poteſt paupertas? Veriſſimum illud Socratis; Θεοῦ μὲν εἶναι, τὸ μηδενὸς δεῖσθαι· τὸ δ᾽ ὡς ἐλαχίστων, ἐγγυτάτω θεοῦ. id eſt: *Dei eſſe, nullius rei indigere: minimis verò rebus opus habere, proximum deo*. Certè non minùs propitius Deus Germanis noſtris, erga aurum argentumque, & reliqua, quæ pretioſa habentur, dedit animum averſantem, quàm primis omnium mortalium parentibus, Adamo ac Hevæ, quibus & ipſis pelleis tantùm dedit in veſtitum; victum verò ex herbis & arboribus monſtravit. poſterioribus carnis eſum, aurumque & argentum, gemmas, ebur, & quidquid ad luxum pertinet, iratus magis conceſſit, ut parens infanti pertinaciùs vagienti, quàm propitius largitus eſt. neque enim hos magis amavit, quàm primum omnium parentem Adamum: neque hoc fuêre probiores illi. Vis dicam, quantum damni per opeis mortalium generi invectum? Nempe immoderati paucorum dominatus; reliquorum verò omnium infima ſervitus, & per ſervitutem ſumma mollities, ignaviaque fœda, & quicquid improborum morum, horrendorumque ſcelerum enumerari poteſt. Sed de vitiis ac ſceleribus, ex opum cupiditate naſcentibus, ſuprà abundè mihi dictum, ubi de nobilitatis origine, atque dignitate fuit ſermo. De ſervitute egregium notat exemplum auctor noſter in Svionibus antiquis, qui vulgò nunc Svedi adpellantur, his verbis: *Eſt apud illos & opibus honos: eoque unus imperitat: nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiſcuo; ſed clauſa ſub cuſtode, & quidem ſervo. enim verò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas eſt*. Ipſi Romani ſatis benè libertatem ſuam, multis ſæculis, paupertate & divitiarum contemtu tuiti ſunt, donec Aſiâ, Africâ, Græciâque devictis, cum harum regionum opibus luxuriâ ſimul Romam invecta fuit. quæ quid aliud, præter omnis generis flagitia, ſceleraque, progenuit, niſi Cinnæ, Sullæ, Marii, Pompeji, Cæſaris, & aliorum atrociſſimos dominatus, quibus omnis populus Romanus, tam patricii ac nobiles, quàm infima plebs in poſtremam ſervitutem redacti fuêre. Divitiis verò & opibus emolliri, effeminarique animos, quis auſit negare? Tota Ægyptus, tota Syria, adeòque tota Aſia teſtis eſt: quarum regionum opulentiſſimarum viri ubique molles, & effeminati adnotantur apud rerum ſcriptores. Bellicoſſimi quondam fuêre, præter Germanos, reliqui Celtæ, Hiſpani, Galli, Britanni, Illyrii. at dum & ipſi cum Germanis pauperrimi. nam Græcorum Romanorumque mores & opum ſtudium poſtquàm irrepſerunt; molles & ipſi, ut aliæ gentes, redditi ſunt: *didiceruntque jam tunc barbari ignoſcere vitiis blandientibus*; quod de Britannis prædicat Tacitus; in vitâ Agricolæ. Hinc illud eſt C. *Silii*, exercitus Romani legati, apud eumdem auctorem, annal. III: *Quantò pecuniâ dites, & voluptatibus opulentos, tanto magis imbelles Æduos*: item illud ipſius Taciti, annal. XI: *Chauci inferiorem Germaniam incurſavêre, duce Gannaſco: qui, natione Canineſas, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vaſtabat; non ignarus, dites & imbelles eſſe*. Idem auctor, de Britannis, in vitâ Agricolæ: *Sequens*

hiems ſaluberrimis conſiliis abſumpta. namque ut homines diſperſi, ac rudes, eoque bello faciles, quieti & otio per voluptates aſſveſcerent; hortari privatim, adjuvare publicè; ut templa, fora, domos exſtruerent; laudando promtos, & caſtigando ſegnes. ita honoris æmulatio pro neceſſitate erat. Iam verò principum filios liberalibus artibus erudire, & ingenia Britannorum ſtudiis Gallorum anteferre; ut, qui modò lingvam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiſcerent. Inde etiam habitus noſtri honor, & frequens toga. paullatimque diſceſſum ad delinimenta vitiorum, porticus, & balnea, & conviviorum elegantiam. idque apud imperitos humanitas vocabatur, quum pars ſervitutis eſſet. O os veraciſſimum! Certè neque ipſum populum Romanum ullâ aliâ re magis primi illi principes in ſervitutem pertraxerunt, poſterioresque in eâdem continuerunt, quàm ejusmodi vitiorum blandimentis. At priſci noſtri Germani, quamvis barbari, quamvis rudes, quamvis vani, quamvis ſtolidè feroces paſſim à Romanis adpellati ſint; tamen mirum dictu, quàm adversùs ea fuerint prudentes, & obfirmati. De Nerviis, Germanis Transrhenanis, tradit Cæſar, comment. II, *Nullum aditum eſſe ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum, ad luxuriam pertinentium, inferri: quòd his rebus elangveſcere animos, eorumque remitti virtutem exiſtiment.* Eamdem fuiſſe omnibus reliquis trans Rhenum Germanis, mentem patet ex ejusdem Cæſaris verbis, comment. VI perſcriptis. *Neque quiſquam agri modum*, inquit, *certum, aut fineis proprios habet. ſed magiſtratus, ac principes in annos ſingulos gentibus, cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco viſum eſt, attribuunt agri: atque anno pòſt aliò tranſire cogunt. Ejus rei multas afferunt cauſas. ne, aſſiduâ conſvetudine capti, ſtudium belli gerendi agriculturâ commutent: ne latos fineis parare ſtudeant; potentioresque humiliores poſſeſſionibus expellant: ne accuratiùs ad frigora atque æſtus vitandos ædificent: ne qua oriatur pecuniæ cupiditas; quâ ex re factiones diſſenſionesque naſcuntur: ut animi æquitate plebem contineant; quum ſuas quisque opeis cum potentiſſimis æquari videat.* En tibi arteis, modosque, quibus Germani libertatem ſuam, & cum libertate bonos mores multis ſæculis cuſtodiverunt. Vis nunc oſtendam, quibus telis potentiſſimum illud vaſtiſſimumque Romanorum imperium expugnaverint? Unis duobus tantùm. ſuâ ſcilicet paupertate, ſeu continentiâ, & ipſorum Romanorum luxuriâ. hac quidpe Romani molliſſimi ignaviſſimique redditi: illa Germanis libertatem perpetuò intactam cuſtodivit, gloriæque cupiditatem ſubinde ſuggeſſit: donec tandem & ipſi in illorum provincias, Galliam, Hiſpaniam, Italiam, ac Britanniam transgreſſi, iisdem vitiis corrupti ſunt. Certè hoc ipſo tempore, quo jam ipſa Germania reliquarum gentium moribus agit, ni una nobilitatis dignatio, atque honor in majore apud plerosque haberetur pretio, quàm opes ac divitiæ; jam dudum, ut apud alias genteis, ſacroſancta illa libertas cœlo reddita fuiſſet. Verùm de beatâ illâ majorum noſtrorum paupertate ſatis dictum puto. reliqua eorum ſtudia nunc expediantur.

Omnibus ſimul ordinibus commune fuit *ſtudium nandi*. de quo ita Pomponius Mela, lib. III, cap. III: *Nandi non tantùm patientia illis, ſtudium etiam eſt.* Et Herodianus lib. VII: Εἰσὶ δὲ οἱ Γερμανοὶ πρὸς τὸ νήχεσθαι ἐγγεγυμνασμένοι, ἅτε μόνῳ λουτρῷ τοῖς ποταμοῖς χρώμενοι. id eſt: *Sunt Germani nandi peritiſſimi; ut qui in fluminibus tantùm perluuntur.* Aliter de hac re noſter in libro de Germaniâ: *Statim è ſomno lavantur: ſæpius calidâ; ut apud quos plurimum hiems occupat.* Calidâ ſæpè lotos fuiſſe, equidem haud dubito. at præcipuum tamen eorum ſtudium, nandique exercitium erat in fluminibus: non tantùm viris ac pueris; ſed & mulieribus ac puellis. Cæſar, dicto comment. VI: *Intra annum vigeſimum feminæ notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus. Cujus rei nulla eſt occultatio; quòd promiſcuè in fluminibus perluuntur.* Ceteros quoque Celtas, atque in his maximè Britannos, nandi arte polluiſſe, patet ex Dionis lib. LXII: ubi ſic regina eorum Bunduica loquitur; Τοὺς ποταμοὺς ἡμεῖς μὲν γυμνοὶ διανέομεν, ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲ πλοίοις ῥᾳδίως περαιοῦνται. hoc eſt: *Nos flumina*

flumina nando nudi tranſjicimus. illi ne navibus quidem facile tranſmittunt. At verò Germanis equos quoque ſuos eidem arti adſveſaciebant. atque in eo præcipui Batavi, inſulam Rheni incolentes. De quibus ita noſter, hiſtoriar. lib. IV: *Erat & domi eques, pracipuo nandi ſtudio: arma, equosque retinens integris turmis Rhenum perrumpere.* Exempla de his creba in Romanâ hiſtoriâ. Alios quoque Germaniæ populos ejuſdem rei fuiſſe peritos, oſtendit Herodianus lib. VIII: Οὔτε οὖν γεφύρας οὔσης, οὔτε νεῶν, ὁ στρατὸς ἐν ἀπορίᾳ καθειστήκει. Γερμανοὶ δὲ τινὲς οὐκ εἰδότες τῶν Ἰταλιωτῶν ποταμῶν τὰ σφοδρὰ καὶ καταῤῥηγνυμένα ῥεύματα, οἰόμενοι δὲ σχολαίτερα ἐπινήχεσθαι τοῖς πεδίοις, ὥσπερ παρ' αὐτοῖς· ἐπεισπηδήσαντες ἅμα τοῖς ἵπποις διανήχεσθαι εἰθισμένοις, παρενεχθέντες ἀπώλοντο. Hoc eſt: *Itaque, quum neque pons, neque navigia adeſſent, quibus tranſmitteret amnem exercitus; ſubſtitit incertus conſilii miles. At Germanorum quidam, ignari quàm rapido, abruptoque impetu feruntur Italiæ flumina; ratique ſenſim influere campis, quemadmodùm apud ipſos: auſi ſeque & equos, nandi peritos, alveo credere, vi amnis abrepti perierunt.* Transrhenanos fuiſſe, cum quibus tunc temporis Alexandro, & Maximino in Germaninâ fuerat bellum, oſtendit Herodianus libro præcedenti.

De agriculturâ ſic tradit Strabo, lib. VII: Μὴ γεωργοῦσι, μηδὲ θησαυρίζουσιν. id eſt: *Neque agros colunt, neque frugeis recondunt.* Diverſum teſtatur Tacitus, in libro de Germaniâ: *Solent & ſubterranes ſpecus aperire; eosque multo inſuper fimo onerant, ſuffugium hiemi, & receptaculum frugibus.* Conciliat diſſentienteis Cæſar, dicto commentario VI, his verbis: *Agriculturæ non ſtudent: majorque pars victus eorum lacte, caſeo, & carne conſiſtit.* Id eſt, agriculturæ non multum operæ laboriſve impendunt; eamque non enixè curant. nam omnino agriculturam non exercuiſſe, ut quidam hunc locum indoctè interpretantur, falſum eſt. Ipſe Cæſar, comment. IV, ſic ait: *Cauſa transeundi Vſipetibus Tenchtheriſque Germanis fuit, quòd ab Svevis complureis annos exagitati bello premebantur, & agriculturâ prohibebantur. Svevorum gens eſt longè maxima & bellicoſiſſima Germanorum omnium. Ii centum pagos habere dicuntur: ex quibus quotannis ſingula millia armatorum, bellandi cauſâ, ſuis ex finibus educunt. reliqui domi manent; pro ſe atque illis colunt. hi rurſus invicem anno pòſt in armis ſunt; illi domi manent. ſic neque agricultura, neque ratio atque uſus belli intermittitur: ſed non multum frumento, ſed maximam partem lacte atque pecore vivunt.* Auctor noſter, libro eodem: *Agri, pro numero cultorum, ab univerſis per vicos occupantur: quos mox inter ſe ſecundùm dignationem partiuntur. Arva per annos mutant: & ſupereſt ager. nec enim cum ubertate & amplitudine ſoli labore contendunt, ut pomaria conſerant, hortes ſepiant & prata rigent. ſola terræ ſeges imperatur.* De Britannis idem tradit Strabo lib. IV; ἀπείρους εἶναι καὶ κηπείας, καὶ ἄλλων γεωργικῶν. id eſt; *hortos colendi & aliarum agriculturæ partium ignaros eſſe.* Cauſa, cur Celtæ omnes agriculturam neglexerint, ſuprà patuit. De cetero, non viros, ſed feminas coluiſſe agros, tradunt auctores. Noſter de Germanis: *Fortiſſimus quisque ac bellicoſiſſimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis, ſenibuſque & infirmiſſimo cuique ex familiâ, ipſi hebent: mirâ diverſitate naturæ; cùm iidem homines ſic ament inertiam, & oderint quietem.* Amabant inertiam domi; oderant quietem foris: id eſt, à bello ægrè ceſſabant. Strabo, lib. III, de Hiſpanis & Gallis, aliiſque gentibus: Κοινὰ δὲ καὶ ταῦτα πρὸς τὰ Κελτικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Θρᾴκια, καὶ Σκυθικά· κοινὰ δὲ καὶ πρὸς ἀνδρείαν, τὴν τε τῶν ἀνδρῶν, καὶ τὴν τῶν γυναικῶν. γεωργοῦσι γὰρ αὗται. id eſt: *Hæc illis communia ſunt cum Gallis, Thracibus, & Scythis: ſicut & fortitudo, non virorum tantùm, ſed & mulierum. hæ enim agros colunt.* Idem intelligit lib. IV; ubi de Gallis ei ſermo: Τὸ δὲ περὶ τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας τὸ διηλλάχθαι τὰ ἔργα ὑπεναντίως τοῖς παρ' ἡμῖν, κοινὸν καὶ πρὸς ἄλλους συχνοὺς τῶν βαρβάρων ἐστίν. hoc eſt: *Quòd contrariâ noſtris moribus ratione virorum & feminarum officia habent diſtributa, id eis cum pluribus aliis barbaris eſt commune.* Feminas tamen nobileis his laboribus abſtinuiſſe, ex hisce Taciti diſco verbis: *Frumenti modum dominus, ut pecoris, aut veſtis, ut colono, injungit: & ſervus hactenus paret. cetera domus officia uxor, ac liberi exſequuntur.* Nempe, quum complu-

complureis unus dominus, ſive nobilis homo haberet colonos, quos *burios* vocamus: facilè univerſi tantum frumenti elaborare potuerunt, quantum domino, uxorique ejus ac liberis ſufficeret.

Ceterùm, verba Taciti ſuprà citata ſunt iſta: *Interiores ſimpliciùs, & antiquiùs commutatione mercium utuntur.* Merces iſtæ quæ fuerint in tantâ omnium rerum inopiâ vel potiùs contemtu, haud immeritò mireris. verùm paucis ego indicabo. Nobiles, locupletioresque homines in dominibus egerunt paullo ſuprà plebeium modum accuratiùs ædificatis; carpentisque ac carris in itineribus, ac bellis uſi ſunt. dein veſtibus tecti fuerunt verſicoloribus ex lanâ, lino, aut alutâ, eleganter, concinnè, atque ſcitè compoſitis: ſagaque inſuper geſſerunt verſicoloria, non modò ex lanâ, ſed pellibus etiam tinctis, ac variegatis. ad hæc vario uſi ſunt genere armorum; ut infrà patebit: in quibus, inter alia, ſcuta picta, & nobilium inſignibus exornata; galeæqne affabrè in varias ferarum aviumque formas efficitæ. Hæc, atque talia qui elaboraverint, certi artifices opificesque fuerint neceſſe eſt: ut fabri lignarii, ferrarii, ærarii, gladiarii, zonarii, coriarii, alutarii, textores, tinctores, pictores, ſartores, & id genus alii. Hi igitur quum multa in ſuo quisque genere elaborarent, quibus ipſi omnibus opus non habebant; cum aliis opificii rebus neceſſariis res ſuas, nonnunquàm etiam operam, commutarunt. Sic etiam pelleis illas, *quas exterior oceanus, atque ignotum mare* mittebat; rerum commutatione accipiebant. ſic ſervos aleâ acquiſitos, ſic alias res per commercia eadem tradebant.

Atque hactenus de ſtudiis dictum eſt terreſtribus, quibus olim Germani occupati vitam transegerunt. Ipſa terra Germania, quum ab ſeptemtrionibus immenſo oceani latere cingatur, ingentemque ex eo ſinum, qui olim Codânus, nunc *Ooſt ſee* dicitur, gremio ſuo recipiat; quæritur, an & mare jam tum accolæ ejus exercuerint, & quâ dexteritate. De Svionibus igitur, dictum ſinum accolentibus, manifeſtum eſt teſtimonium Taciti, in eodem libro de Germaniâ, his verbis: *Svionum civitates, ipſo in oceano, præter viros armaque, claſſibus valent.* Plinius, lib. IV. cap, XVI: *Timæus hiſtoricus à Britanniâ introrſus ſex dierum navigatione abeſſe dicit inſulam Mictim, in quâ candidum plumbum proveniat. ad eam Britannos vitilibus navigiis, corio circumſutis, navigare. Sunt, qui & alias prodant; Scandiam, Dumnam, Bergos, maximamque omnium Nerigon; ex quâ in Thulen navigetur.* Thulen hanc eſſe Iſlandiam inſulam, Nerigon verò Norvagiam, infrà ſuo loco oſtendetur. Navibus igitur uſi ſunt, non modò Sviones, ſuprà memorati, ſed & Sitones, quos vocat idem Tacitus, Svionum contermini, Norvagiæ incolæ, jam dudum ante Plinii tempora, quum Græcorum antiquiſſimi auctores hanc plagam deſcriberent. navigaruntque non circa ſua tantùm litora; ſed vaſtiſſimum illud mare ſeptemtrionale, quod eſt inter Norvagiã & Iſlandiam. Nec dubium eſt, hanc inſulam primos incolas accepiſſe eſt Norvagiâ. quod lingva indicat, lingvæ Norvagicæ haud perinde abſimilis; ſimulque imperium, quod ſemper poſt hominum memoriam Norvagii habuerunt in Iſlandos. Britannorum illa navigatio ad Mictim inſulam, in Britannico fuit oceano. ſic enim idem auctor lib. VII, cap. LVI: *Etiam nunc in Britannico oceano naves vitiles corio circumſutæ ſiunt.* Oceanus autem Britannicus ubi ſit, indicat lib. IV, cap. XIX: *Maria circa oram; ad Rhenum Septemtrionalis oceanus; inter Rhenum & Sequanam Britannicus; inter eum & Pyrenæum Gallicus.* Sed rectiùs Mela Britannicum ad Oſſimiorum uſque promontorium extendit; quod Ptolemæo *Gobeum*, nunc vulgò accolis *le Four* vocatur. Verba Melæ, lib. III. cap. VI, hæc ſunt: *Sena inſula in Britannico mari, Oſiſmicis adverſa litoribus.* *Mictis* igitur in Britannico mari inſula nulla alia eſt, quàm quæ apud Diodorum, lib. V, vitiato itidem vocabulo legitur Ἴκτις, pro Οὔικτις· vulgóque nunc eſt Anglis *Wight*, Germanis *Wicht*: in quam Diodorus tradit plumbum album ex Britanniâ transvectum, atque inde in Galliam. idque clarè patet ex eo, quod Plinius ait *à Britanniâ introrſus*, id eſt, cis Britanniam versùs Galliam navigantibus. Erratum igitur à Timæo primùm in eo, quòd in ipsâ hac inſulâ plumbum provenire credidit: dein, quòd VI dierum navigatione eam à Britanniâ abeſſe putavit:

vit. qui ejus error multo gravior errore Pytheæ, qui Cantium Britanniæ promontorium aliquot dierum navigatione à Galliâ abeſſe prodidit; teſte Strabone, in lib. I. tertiò in eo etiàm à Timæo erratum, quòd *Mictim* adpellavit inſulam, non vero nomine *Victim*. neque enim mendum eſſe in Plinii exemplaribus dixerim; quando ipſe Plinius, eodem capite paullo antè, *Vectis* inſulæ meminit: quam ille haud dubiè neſcivit eſſe eamdem cum Timæi *Victi*. Nec tamen negaverim, mendoſo fortaſſe Plinium Timæi exemplari fuiſſe uſum: in quo Μίκτις ab incurioſo librario erat ſcriptum, pro Οὐίκτις. Sed de alienis hactenus ſatis. Nunc ad noſtra redeo. Taciti verba ex annalium lib. XI, hæc ſuprà citata ſunt: *Chauci inferiorem Germaniam incurſavêre, duce Gannaſco: qui, natione Caninefas, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vaſtabat.* Quia alii etiam Germani navigationes tum exercebant, ne hos quidem Chaucos navium in oceano uſum à Romanis demum didiciſſe credendum eſt. Atque equidem neſcio, an non Saxones, poſtquàm, ex Holſatiâ (quod ſuo oſtendetur loco) profecti, litus Chaucorum occuparunt, ab his demum peritiam illam rei nauticæ acceperint, quâ, à dicto litore, & Rheni oſtiis (nam & hæc poſtmodùm occuparunt) in Galliæ Britanniæque litora piraticam exercentes, clari facti ſunt. quidpe antequàm patriis ſedibus egreſſi fuêre, nihil de eorum navigationibus, prædationibusque maritimis umquàm auditum. Francorum novum nomen habuêre populi omnes inter Rhenum & Albim, oceanumque ſiti; ut ſuo oſtendam loco. Mox poſt nomen id corpusque exortum, Saxones, ex Holſatiâ profecti, oceani proximum litus, ad Rheni uſque oſtia, occupaverunt; pulſo inde Francorum nomine, atque exinde unà cum reliquis Francis, oſtia Rheni etiam tum tenentibus, Galliæ, Britanniæ, Hiſpaniæque oras infeſtarunt. Eutropius, lib. IX, in Diocletiano: *Per hæc tempora Carauſius apud Bononiam per tractum Belgicæ & Aremoricæ pacandum mare accepit, quod Franci & Saxones infeſtabant.* Mamertinus, in panegyrico ad Maximianum: *Domitis oppreſſa Francis bella piratica Diocletianum votorum compotem reddiderunt.* Nazarius, in panegyrico ad Conſtantinum Auguſtum: *Franci ipſi præter ceteros truces. quorum vis, quum ad bellum efferveſceret, ultra ipſum oceanum æſtu furoris evecta, Hiſpaniarum etiam oras armis infeſtas habebat.* Marcellinus, lib. XXVI, ſub Valentiniano ac Valente imperatoribus: *Hoc tempore Picti, Saxones, Scoti, & Attacotti Britannos ærumnis vexavêre continuis.* Et lib. XXVII: *Gallicanos tractus Franci, & Saxones, iiſdem confines, quà quisque erumpere potuit, terrâ, vel mari, prædis acerbis, incendiisque, & captivorum funeribus hominum violabant.* nempe Franci terrâ, Saxones mari, quod accolebant in Chaucorum Friſiorumque finibus. De eâdem eruptione ſequenti libro ita: *Erupit Auguſtis* Valentiano & Valente, *ter Coſs. Saxonum multitudo: & oceani difficultatibus permeatis, Romanum limitem gradu petebat intento; ſæpè noſtrorum funeribus paſta.*

Claudianus, in II panegyrico Stiliconis:

—— Nec litore toto
Proſpicerem dubiis venturum Saxona ventis.

Sidonius Apollinaris, in panegyrico Aviti:

Quin & Aremoricus piratam Saxona tractus
Sperabat.

Idem, in epiſtolâ VI, lib. VIII: *Sed ecce, dum epiſtolam, quæ diu garrit, claudere optarem, ſubitus à Santonis nuntius, cum quo dum tui obtentu aliquid horarum ſermocinanter extraximus, conſtanter aſſeveravit, nuper vos claſsicum in claſſe ceciniſſe, atque inter officia nunc nautæ, modò militis, litoribus oceani curvis inerrare contra Saxonum pandos myoparones.* Idem in carmine, quod epiſtolæ IX, libri VIII, adpoſuit; de Burdegalâ loquens:

Iſtic Saxona cærulum videmus
Aſſuetum antè ſalo, ſolum timere.

Atque ab his continuis Saxonum incurſionibus litora Galliæ & Britanniæ proxima cognominata fuêre *Saxonica*: quibus duces cum exercitibus & claſſibus ad reprimendos hoſteis præfecti; teſte Notitiâ imperii.

Cete-

Ceterùm, quâ dexteritate nauticam exercuerint hi Saxones, à Chaucorum, Friſiorum, Batavorumque litoribus profecti, indicat idem Sidonius in prædictâ epiſtolâ VI, hæc continuò ſuprà relatis ſubnectens: *Quorum quot remiges videris, totidem te cernere putes archipiratas; ita ſimul imperant, parent, docent, diſcunt latrocinari. unde nunc etiam, ut quàm plurimum caveas, cauſa ſucceſſit maxima monendi. Hoſtis eſt omni hoſte truculentior. improviſus aggreditur; proviſus elabitur: ſpernit objectos; ſternit incautos. ſi ſequatur, intercipit; ſi fugiat, evadit. ad hoc, exercent illos naufragia, non terrent. eſt eis quædam cum diſcriminibus pelagi non notitia ſolùm, ſed familiaritas. nam quoniam ipſa, ſi qua tempeſtas eſt, hinc ſecuros efficit occupandos, hinc proſpici vetat occupaturos; in medio fluctuum ſcopulorumque confragoſorum, ſpe ſuperventus læti periclitantur.* Huc adde illud Marcellini, ex lib. XXVIII; *Præ ceteris hoſtibus Saxones timentur, ut repentini*... Atque hinc eſt, quòd etiam nunc non modò Friſiæ Bataviæque, ſed & Angliæ incolæ optimi ac præſtantiſſimi toto orbe exſiſtant nautæ; arte nauticâ à priſcis Saxonibus, majoribus ſuis, qui has oras tenuerunt, acceptâ. à quibus Galli quoque & Hiſpani, qui oceanum magnum navigant, non modò artem, ſed & pleraque vocabula nautica, quæ merè ſunt Germanica, in hanc uſque diem retinuerunt. Ex his igitur patet, oceanum ſeptemtrionalem jam antiquis ſæculis à Germanis Britanniſque fuiſſe navigatum: id eſt, Timæi, & Himilconis, & Pytheæ temporibus; qui primi exterorum has oras ſcripto prodiderunt.

Naveis veterum Saxonum *pandos myoparones* vocat Sidonius. quo vocabulo paſſim apud auctores piraticæ adpellantur naves. Idem genus fuiſſe Saxonibus, quod Tacitus *apud Chaucos levia navigia* vocat, patet ex eodem Sidonio, in panegyrico Aviti:

Quin & Aremoricus piratam Saxona tractus
Sperabat; cui pelle ſalum ſulcare Britannum
Ludus.

Sic Feſtus Avienus, in carmine ad Probum, de Britannicis inſulis loquens, quas ille, ex Himilconis Carthaginienſis traditione, adpellat *Oeſtrymnidas:*

Navigia junctis ſemper aptant pellibus:
Corioque vaſtum ſæpè percurrunt ſalum.

Accuratiùs, ac pleniùs, locis ſuprà dictis, Plinius, adpellavit *naveis vitiles, corio circumſutas.* Vitilia quid ſint, oſtendit ipſe libro XXIV, cap. IX: *Non multum à ſalice, vitilium uſu, diſtat vitex.* Fuerunt igitur in navibus *vimina.* Solinus, cap. XXV: *Mare, quod Hiberniam & Britanniam interluit, navigant vimineis alveis, quos circumdant ambitione tergorum bubulorum.* Cæſar, belli civilis comment. I, de navigiis, in Hiſpaniâ ad Sicorim flumen, & opidum Ilerdam à ſe exſtructis: *Quum in his anguſtiis res eſſet; atque omnes viæ ab Afranianis militibus, equitibusque obſiderentur; nec pontes perfici poſſent: imperat militibus Cæſar, ut naves faciant, cujus generis eum ſuperioribus annis uſus Britanniæ docuerat. Carinæ primùm ac ſtatumina ex levi materiâ fiebant. reliquum corpus navium, viminibus contextum, coriis integebatur. Has perfectas carris junctis devehit noctu millia paſſuum à caſtris* XXII; *militesque his navibus flumen transportat.* Atque hinc rectè *levia navigia* ea adpellavit Tacitus. At & ipſi Hiſpani eo tempore iis utebantur. Strabo lib. III, de eâ gente: Διφθερινοῖς δὲ πλοίοις ἐχρῶντο, ἕως ἐπὶ Βρούτου. id eſt: *Coriaceis uſi ſunt navigiis ad Brutum uſque.* Antiquiſſimum hoc eſſe inventum, ex eo crediderim, quòd aliæ quoque gentes, à Germanico Britannicoque & Hiſpanico oceano remotiſſimæ, eodem genere uſæ ſunt. Solinus, cap. LX: *Arabicas inſulas Aſcitæ habent Arabes: quibus è re natâ datum nomen, nam bubulis utribus contabulatas crateis ſuperponunt: vectitatique hoc ratis genere, prætereunteis impetunt ſagittis venenatis.* Lucanus, lib. IV, eamdem cum Cæſare hiſtoriam referens:

Primùm vana ſalix, madefacto vimine, parvam
Texitur in puppim; cæſoque induta juvenco
Vectoris patiens, tumidum ſupernatat amnem.
Sic Venetus ſtagnante Pado, fuſoque Britannus

Navigat oceano. ſic, quum tenet omnia Nilus,
Conſeritur bibul i Memphitis cymba papyro.

Ceterò, de Svionum navibus ita noſter, loco prædicto: *Forma navium eo differt, quòd utrimque prora paratam ſemper appulſui frontem agit. nec velis miniſtrant, nec remos in ordinem lateribus adjungunt. ſolutum, ut in quibusdam fluminum, & mutabile, ut res poſcit, hinc vel illinc remigium.* Eamdem & Saxonum navibus fuiſſe formam, inde conjecerim, quòd hæ etiam remigio impellebantur; quod ex Sidonii epiſtolâ patuit. Apertè hoc atque diſertè docet Procopius, Gothicar. rer. lib. IV, ubi de Anglorum, qui unà cum Saxonibus ad Rheni oſtia, atque hinc in Britanniam tranſierunt, claſſe ita tradit: Πεζίνεως δὲ οὐκ ἦν ἐν τούτῳ τῷ στόλῳ· ἀλλὰ αὐτερέται πάντες. οὐδ᾽ ἱστία τούτοις δὴ τοῖς νησιώταις τυγχάνει ὄντα· ἀλλ᾽ ἐρέσσοντες ἀεὶ ναυτίλλονται μόνον. id eſt: *Vectores in hac claſſe nulli erant: ſed remiges omnes. neque enim velis inſulani hi utuntur: ſed remigantes tantùm ſemper navigant.* Hæc igitur de priſcûm Germanorum navigatione dixiſſe ſufficiat.

CAPUT XIX.

De virtutibus ac vitiis priſcûm Germanorum.

TENUITATEM cultus, ſtudiorumque ſimplicitatem in majoribus noſtris poſtquàm indicavimus; res atque ordo poſcere videntur, uti nunc etiam oſtendamus, quæ eorum fuerint in tantâ rerum inopiâ atque animi ſimplicitate virtutes; & item quæ vitia.

Auctor noſter in libro de Germaniâ: *Literarum ſecreta viri pariter ac feminæ ignorant.* Leges igitur ſcriptas habuêre nullas. Interim tamen ſuis ſibi conſvetudinibus eos vixiſſe, juraque ac juſtitiam in bonos juxta ac malos exercuiſſe, certum eſt. Cicero, de legibus lib. II, *Hanc igitur video,* inquit, *ſapientiſſimorum fuiſſe ſententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, neque ſcitum aliquod eſſe populorum: ſed æternum quiddam, quod univerſum mundum regeret, imperandi prohibendique ſapientiâ.* Et poſteà: *Intelligi ſic oportet; & hæc, & alia juſſa ac vetita populorum, vim habere ad rectè facta vocandi, & à peccatis avocandi. quæ vis non modò ſenior, quàm ætas populorum & civitatum; ſed æqualis illius cœlum atque terras tuentis & regentis dei.* Item poſteà: *Erat enim ratio profecta à rerum naturâ, & ad rectè faciendum impellens, & à delicto avocans. quæ non tum denique incipit lex eſſe, cùm ſcripta eſt; ſed tum, cùm orta eſt. orta autem ſimul eſt cum mente divinâ. Quamobrem lex vera, atque princeps, apta ad jubendum & ad vetandum, ratio eſt recta ſummi Iovis.* Nempe primi mortalium Adamus & Heva, quum ab æterno illo univerſi mundi auctore ſimul atque rectore ad imaginem ejus perfectiſſimâ naturâ conderentur; legem iſtam unà cum divinâ aurâ acceperunt. quam etſi poſteà per lapſum horrendum in modum vitiaverint; tamen tantum ejus in omneis poſteros eorum promanavit, uti etiam nequiſſimi ſceleratiſſimique homines æquum ab iniquo, verum à falſo ſuopte ingenio diſcernere ubique poſſint, & fateri cogantur: quamvis ex vitiatâ illâ naturâ peſſima quæque plerumque ſequantur. Atque ita quidem æterna illa imperandi prohibendique ſapientia hanc boni rectique opinionem animis hominum impreſſit; uti, licet maxima pars eorum ſit peſſima, & omnis generis vitiis ſceleribusque dedita; tamen à bonis, numero multo inferioribus, ſe legibus regi, pœnis coërceri, ſuppliciisque adfici patiantur. Idem Cicero, de legibus lib. I: *Certè,* inquit, *res ita ſe habet, ut ex naturâ vivere, ſummum bonum ſit; id eſt, vitâ modicâ & aptâ virtuti perfrui: aut naturam ſequi, & ejus quaſi lege vivere; id eſt, nihil, quantum in ipſo ſit, prætermittere, quo minùs ea, quæ natura poſtulet, conſequatur: quòd inter hæc velit è virtute tamquàm lege vivere.* Naturam intellige perfectam, primis mortalium in creatione inditam. Hanc opinionem multis ſæculis ſervaſſe Germanos noſtros, donec Romanorum, Rheni Danubiique ripas ſub imperio tenentium, moribus

corrupti

corrupti fuerunt, ſatis ex iis, quæ hactenus ex veterum ſcriptorum monumentis adducta ſunt, intellectum eſſe puto. Hinc noſter, in prædicto libro de Germaniâ, paullo pòſt: *Plus ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges.* Veriſſimum eſt Platonis dictum; ὅτι παρ' οἷς πλεῖστοι νόμοι, καὶ δίκαι παρὰ τούτοις, καὶ βίοι μοχθηροί. καθάπερ καὶ παρ' οἷς ἰατροὶ πολλοί, καὶ νόσους εἰκὸς εἶναι πολλάς. id eſt; *apud quos plurimæ ſint leges, apud eos etiam liteis eſſe, & malos mores: quemadmodùm morbi ſoleant eſſe multi, ubi multi ſunt medici.* Cicero, prædicto lib. II de legibus: *Lex eſt juſtorum injuſtorumque diſtinctio, ad illam antiquiſſimam & rerum omnium principem expreſſam naturam, ad quam leges hominum diriguntur: quæ ſupplicio improbos afficiunt; defendunt ac tuentur bonos. Lex autem illa neque tolli, neque abrogari poteſt.* Et eodem libro anteà: *Quæ ſunt autem variæ, & ad tempus ſcriptæ; populi favore magis, quàm re, legum nomen tenent.* Item lib. I: *Iam verò falſiſſimum illud, exiſtimare omnia juſta eſſe, quæ ſcita ſint in populorum inſtitutis, aut legibus.* Et dicto lib. II: *Quid, quòd multa pernicioſa, multa peſtifera ſciſcuntur in populis? quæ non magis legis nomen attingunt, quàm ſi latrones aliquas conſeſſu ſuo ſanxerint.* ... Multa hujuſmodi hodiéque paſſim in Chriſtiani etiam nominis gentibus. quibus ſanè multo juſtiores egerunt priſci noſtri Germani; unam illam virtutem θυμικὴν, & bellandi latrocinandique, etiam per vicinas & conterminas ſibi invicem ejuſdem generis Germanici nationes, conſvetudinem ſi excipias. de quibus ita Cæſar, belli Gallici comment. VI; ubi Germanorum mores deſcribit: *Civitatibus maxima laus eſt, quàm latiſſimas circùm ſe, vaſtatis finibus, ſolitudines habere. hoc proprium virtutis exiſtimant, expulſos agris finitimos cedere; neque quemquam prope ſe audere conſiſtere.* Et mox: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fineis cujusque civitatis fiunt. atque ea juventutis exercendæ, ac deſidiæ imminuendæ causâ fieri prædicant.* At intra ſuam quique civitatem, ſeu nationem, tam omneis populares, quàm proximè cognatos, pro conſangvineis habebant: quod clariùs infrà oſtendetur. Et unde, quæſo, mali mores, ac ſcelera; niſi ex cupidine & poſſeſſione opum: quibus unis maxima pars hominum, ut olim apud opulentas genteis, ſic hodiè non modò ad dignitatum faſtigia nituntur; ſed & flagitiorum impunitatem ſibi concedi poſtulant. Præclarum eſt exemplum, quod Strabo, lib. VII, notavit in Scythis:

Καὶ Αἰσχύλος δ' ἐμφαίνει συνηγορῶν τῷ ποιητῇ, φήσας περὶ τῶν Σκυθῶν,

Ἀλλ' ἱππάκης βρωτῆρες εὔνομοι Σκύθαι.

Αὕτη δὴ ὑπόληψις καὶ νῦν ἔτι συμμένει παρὰ τοῖς Ἕλλησιν. ἁπλουστάτους τε γὰρ αὐτοὺς νομίζομεν, καὶ ἥκιστα κακεντρεχεῖς, εὐτελεστέρους τε πολὺ ἡμῶν, καὶ αὐταρκεστέρους. καί τοι ὅ γε καθ' ἡμᾶς βίος εἰς πάντας σχεδόν τι διατέτακε τὴν πρὸς τὸ χεῖρον μεταβολὴν, τρυφὴν, καὶ ἡδονὰς, καὶ κακοτεχνίας εἰς πλεονεξίας μυρίας πρὸς ταῦτ' εἰσάγων. πολὺ οὖν τῆς τοιαύτης κακίας καὶ εἰς τοὺς βαρβάρους ἐμπέπτωκε, τούς τε ἄλλους, καὶ τοὺς Νομάδας. καὶ γὰρ θαλάττης ἁψάμενοι χείρους γεγόνασι, λῃστεύοντες, καὶ ἐπιπλεκόμενοι πολλοῖς, μεταλαμβάνουσι τῆς ἐκείνων πολυτελείας, καὶ καπηλείας. ἃ δοκεῖ μὲν εἰς ἡμερότητα συντείνειν, διαφθείρει δὲ τὰ ἤθη, καὶ ποικιλίαν ἀντὶ τῆς ἁπλότητος, τῆς ἄρτι λεχθείσης, εἰσάγει. Hoc eſt. *Æſchylus quoque haud obſcurè Homero adſtipulatur, ſic de Scythis pronuntians; Gens juſta, & equinis caſeis victantes Scythæ. Quæ ſanè opinio etiamnum apud Græcos durat. exiſtimamus enim eos eſſe ſimpliciſſimos, miniméque fraudulentos, tum nobis multo frugaliores, atque paucioribus longè rebus contentos. tametſi noſtra vivendi ratio ferè in omneis gentes propagavit mutationem morum in deterius, introductis luxu, voluptatibus, malis artibus, & mille concupiſcendi aliumque defraudandi ſtudiis. cujus corruptelæ magna pars etiam ad barbaros permeavit, cùm alios, tùm Nomades. hi enim, re maritimâ tentatâ, facti ſunt deteriores; latrocinia jam exercentes, & hoſpites interficientes; & quia cum variis hominibus res ipſis eſſe cœpit; ex iis luxuriam, & negotiandi arteis didicère. quæ quamquàm videantur ad exſuendam ferociam conferre; tamen mores corrumpunt, inque locum modò dictæ ſimplicitatis verſutiam ac dolos introducunt.* Idem ſanè accidit Hiſpanis ac Gallis à Græcis ſimul & Romanis; Britannis verò & Germanis maximè à Romanis, & horum ſubjectis provincialibus. At apud priſcos illos Germanos, *Nemo,* (ut inquit dicto loco Cæſar) *agri modum certum, aut fineis proprios habuit. ſed magiſtratus, ac principes in annos ſingulos gentibus, cognationibusque hominum, qui unà coierant, quantum eis, & quo loco viſum erat, attribuebant agri: atque anno pòſt aliò tranſire cogebant.*

cogebant. Cujus rei multas afferebant cauſas. ne, aſſiduâ conſvetudine capti, ſtudium belli gerendi agriculturâ commutarent: ne latos fineis parare ſtuderent; potentioresque humiliores poſſeſſionibus expellerent: ne accuratiùs, ad frigora atque æſtus vitandos, ædificarent: ne qua oriretur pecuniæ cupiditas; quâ ex re factiones diſſenſionesque naſcuntur: denique, *ut animi æquitate plebem continerent, quum ſuas quisque opeis cum potentiſſimis æquari videret.* En; quid loci putas heic relictum fuiſſe pravis cupiditatibus, ac vitiis? An non hoc aureum ferè fuit illud ſæculum? A rerum omnium Domino, æterni Dei filio, Ieſu Chriſto, ejusque diſcipulis & apoſtolis inſtructos fuiſſe diceres, *Omnia inter bonos debere eſſe communia.* Apud Strabonem, lib. XV, haud perinde malè unus ex Indorum ſapientibus, Mandanis nomine, ſic reſpondet Oneſicrito, Pythagoræ, Socratis, ac Diogenis dogmata extollenti; ὅτι τἆλλα μὲν νομίζει φρονίμως αὐτοῖς δοκεῖν. ἓν δ᾽ ἁμαρτάνειν, νόμον πρὸ τῆς φύσεως τιθεμένους. οὐ γὰρ ἂν αἰσχύνεσθαι γυμνοὺς, ὥσπερ αὐτὸν διάγειν, ἀπὸ λιτῶν ζῶντας. καὶ γὰρ οἰκίαν ἀρίστην εἶναι, ἥτις ἂν ἐπισκευῆς ἐλαχίστης δέηται. id eſt: *de ceteris quidem rebus prudenter illos ſentire ſe exiſtimare; in uno autem errare, quòd legem anteponant naturæ. aliàs enim non puderet eos, nudos agere, ut ipſe; & tenui victu eſſe contentos: quum ea optima ſit domus, quæ minimo adparatu indigeat.* Sed age; ſingulas virtuteis, quibus priſci Germani prædití fuerunt, circumire libeat.

De RELIGIONE atque PIETATE erga deos (utinam erga unum verum Deum dicere liceret) idem de ipſis intelligendum eſt, quod de conſangvineis eorum Gallis tradit Cæſar, de Britannis Solinus, de Hiſpanis Strabo. Hujus verba, lib. III, hæc ſunt: Θυτικοὶ δ᾽ εἰσὶ Λυσιτανοί· id eſt: *immolationibus ſtudent Luſitani.* Solini, cap. XXV, iſta: *Deos percolunt.* Cæſaris, libro prædicto, hæc: *Natio eſt omnis Gallorum admodùm dedita religionibus.* Sed & de Scandinaviæ incolis ita Procopius, Gethic. lib. II: θύουσι δὲ ἐνδελεχέστατα· id eſt: *ſacrificant frequentiſſimè.* De parentum pietate in liberos ita noſter in libro de Germaniâ: *Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur.* Quod ſanè pauciſſimis in gentibus notatum. Adde huc & illud, quod paullo pôſt ibidem ſequitur: *Sua quemque mater uberibus alit: nec ancillis, ac nutricibus delegantur.* Liberorum erga parenteis, propinquorumque erga propinquos pietas & amor vel ex uno hoc argumento perſpici poteſt, quòd *ſuſcipere tam inimicitias ſeu patris ſeu propinqui, quàm amicitias neceſſe fuerit*; ut auctor eſt idem Tacitus, ibidem. Adjice huc & illud, ex eodem libro: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum eſt; non caſus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; ſed familiæ, & propinquitates.* Quin integræ cognationes in ſingulas habitationum congregationes, id eſt, in ſingulos vicos coibant. De conjugum inter ſe amore, ac fide, proximo capite privatim agetur.

Univerſæ gentis FIDEM vel ex eo diſcas, quòd omnes Romanorum imperatores, abuſque Auguſto Cæſare, corporum ſuorum cuſtodiam Germanis, præ omnibus aliis populis, commiſerunt. quod hodiéque ab omnibus ferè Europæ fit regibus. Dio, lib. LXXVIII, in vitâ Antonini Caracalli: Σκύθας καὶ Κελτοὺς, οὐ μόνον ἐλευθέρους, ἀλλὰ καὶ δούλους, καὶ παίδων καὶ γυναικῶν ἀφελόμενος ὡπλίκει, καὶ περὶ αὑτὸν εἶχεν, ὡς καὶ μᾶλλον αὐτοῖς, ἢ στρατιώταις, θαῤῥῶν. id eſt: *Scythas & Germanos, non ingenuos modò, ſed & ſervos à liberis & uxoribus abſtractos, armaverat, & circùm ſe habebat; quòd magis his, quàm militibus, fideret.* Scythæ hi nulli alii eſſe potuerunt, quàm Sarmatæ Jazyges; inter Pathiſſum & Danubium Pannoniæ contermini; vel alii hinc Sarmatæ, oſtia Danubii Pontumque accolentes: quos vulgariter omneis ſub Scytharum nomine poſuerunt Græci auctores: ut ſuprà cap. II dictum eſt. At horum fide longè ſpectatior fides Germanorum. ſic enim noſter, hiſtoriar. lib. III, quum Veſpaſianus imperium Romanum occuparet: *Ac ne inermes provinciæ barbaris nationibus exponerentur: principes Sarmatarum Iazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitium aſciti, plebem quoque, & vim equitum, quâ ſolâ valent, offerebant. Remiſſum id munus; ne inter diſcordias externa molirentur, ac majore ex diverſo mercede, jus fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Svevorum, quibus vetus obſequium erga Romanos; & gens fidei commiſſæ patientior.* Ut aliis rebus, ſic

etiam fide Celticæ nationes ſibi invicem fuêre ſimiles. unde eſt, quòd Appianus, bellorum civil. lib. I. Sertorium tradit Celtiberorum in Hiſpaniâ fidem, in cuſtodiundo corpore ſuo, ipſorum Romanorum fidei prætuliſſe. Cæſarem quoque & Auguſtum Hiſpanorum cuſtodias circa ſe habuiſſe, auctor eſt Svetonius, in vitis eorum. At mox ut ſub eodem Auguſto Germanicæ gentis mores penitùs perſpecti, fideſque eorum experta; primus Auguſtus, & poſt eum omnes reliqui imperatores fidem horum omnibus aliis gentibns prætulerunt. Præclara fuit, & notatu etiam hoſti Tacito digna viſa illa principum Friſiorum Romæ in theatro emiſſa vox; *Nullos mortalium armis, aut fide ante Germanos eſſe*: ut refertur annal. XIII. Admirandi ſanè fidei leguntur exempla complura de iis, qui aliorum ſeſe vitæ necique devoverunt. de quibus infrà fuſiùs dicetur ſuo loco. heic ex uno, quod adponam, de reliquis conjicias. *Aleam*, inquit noſter, in libro de Germaniâ, *ſobrii inter ſeria exercent; tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac noviſſimo jactu de libertate, & de corpore contendant. Victus voluntariam ſervitutem adit. quamvis junior, quamvis robuſtior, alligari ſe, ac venire patitur. ea eſt in re pravâ pervicacia: ipſi fidem vocant.* Sed ne hodiè quidem ea virtus in minori eſt pretio, honore, atque religione: ita, uti etiam apud exteras genteis, non modò imperitum vulgus, ſed magnos viros, rerumque peritiſſimos ſæpè audiverim prædicanteis; fidem, ſi toto reliquo orbe pelleretur, in unâ Germaniâ, apud viros pariter ac feminas, exſilium tutum inventuram. Faceſſant hinc maligni illi obtrectatores, qui non ob fidem, ſed ob ſimplicitatem, Germanos olim in principum cuſtodias fuiſſe delectos, & nunc deligi, adfirmant. Simplicitatem nuſquàm, fidem ubique adpellant veteres auctores graviſſimi: quorum omnium judicium qui unus nunc damnare velit, ſtultiſſimus ac maximè temerarius à ſapientiſſimo quoque meritò habeatur. At objicient heic iſti homines majoribus noſtris perfidiam in rumpendis fœderibus, & pace pactâ: quæ ut frequens in Romanorum Græcorumque hiſtoriis, ſic exempla ejus vel graviſſima notantur Straboni, in lib. VII, his verbis: Ἤρξαντο δὲ τοῦ πολέμου Σούγαμβροι, πλησίον οἰκοῦντες τοῦ Ῥήνου, Μέλωνα ἔχοντες ἡγεμόνα· κἀκεῖθεν ἤδη διεῖχον ἄλλοι, δυναστεύοντες, καὶ καταλυόμενοι, πάλιν δ' ἀφιστάμενοι, προδιδόντες καὶ τὰ ὅμηρα, καὶ τὰς πίστεις. πρὸς οὓς μὲν ἀπιστία μέγα ὄφελος. οἱ δὲ πιστευθέντες τὰ μέγιστα κατέβλαψαν, καθάπερ οἱ Χηροῦσκοι, καὶ οἱ τούτων ὑπήκοοι, παρ' οἷς τὰ τρία τάγματα Ῥωμαίων, μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Οὐάρου Κυϊντιλίου, παρασπονδηθέντα ἀπώλετο ἐν ἐνέδραις. Hoc eſt: *Belli initium fecêre Sugambri, Rheni accolæ, duce Melone. huic alii ſubinde atque alii ſucceſſerunt, principatu potiti, atque debellati; rurſusque deficientes, fide & obſidibus proditis. Adversùs hos plurimum utilitatis eſt in incredulitate. nam quibus fides habita, ii maxima damna intulerunt: ut Cheruſci, & horum ſubjecti; apud quos tres Romanorum legiones, cum duce Quintilio Varo, contra datam fidem, inſidiis circumventæ perierunt.* Verùm de hac re ita habendum: Fidem eos, amicis ſponte ac voluntariò datam, pactamve, quàm ſanctiſſimè coluiſſe. ab hoſte verò, imperium in ſe occupante, expreſſam, omninò nullam duxiſſe. ideóque haud diutius hanc ſervarunt, quàm aut conduxerit rebus ſuis, aut coëgerit neceſſitas. quamprimùm occaſio excutiendi jugi patebat; tanto amore in communis patriæ libertatem ardebant, uti etiam liberos, obſidum loco apud hoſtem depoſitos, civitati donarent. Sed de his ſatis. videamus reliquas virtuteis.

Quum paſſim apud auctores adpellentur, *immanes, truces, feroces, immites, horridi, atroces*, atque *ſuperbi*; inſigni tamen fuêre erga ſupplices adfecti MANSVETUDINE & CLEMENTIA. Mela, lib. III, cap. III; *Tantùm hoſpitibus boni, miteſque ſupplicibus.* Exemplum refert Tacitus, annal. XIII: *Eoſdem agros Anſibarii occupavêre; validior gens, non modò ſuâ copiâ, ſed adjacentium populorum miſeratione: quia pulſi à Chaucis, & ſedis inopes, tutum exſilium orabant.* Sic Sigambri partem equitatus Vſipetum Tenchtherorumq;, poſt eorum cladem ad ſe receptam, Cæſari poſtulanti dedere abnuerunt: teſte ipſo, in comment. IV. Omnino intellexiſſe videtur gens Germanorum idem, quod Plato tradit, de legibus lib. II: ξενικῶν δὲ, καὶ ἐπιχωρίων ἁμαρ-

ἁμαρτημάτων τὸ περὶ τοὺς ἱκέτας μέγιστον γίγνεται ἁμάρτημα ἑκάστοις. μεθ᾽ οὗ γὰρ ἱκετεύσας μάρτυρος ὁ ἱκέτης θεοῦ ἔτυχεν ὁμολογιῶν, φύλαξ διαφέρων οὗτος τοῦ παθόντος γίγνεται. ὥστ᾽ οὐκ ἄν ποτε ἀτιμώρητος πάθος ὁ τυχὼν ὧν ἔπαθε. Hoc eſt: *Omnium, tam inter peregrinos, quàm civeis, peccatorum maximum, quod in ſuppliceis eſt comiſſum. deus quidpe, per quem ſupplex fœdus eſt conſequutus, diligentiſſimus ejus eſt cuſtos. quare nemo in ſuppliceis ſceleratus impunis abibit.*

Jam verò LIBERALITAS, COMITAS, HOSPITALITASque, non modò in Germanis noſtris, ſed & in reliquis Celtis tanta fuit, quanta in nullâ aliâ gente ab antiquis auctoribus notata. De Celtiberis, Hiſpanicâ gente, ſic Diodorus lib. V: Ἤθεσι πρὸς μὲν τοὺς κακούργους, καὶ πολεμίους ὑπάρχουσιν ὠμοί, πρὸς δὲ τοὺς ξένους ἐπιεικεῖς καὶ φιλάνθρωποι· τοὺς γὰρ ἐπιδημήσαντας ξένους ἅπαντας ἀξιοῦσι παρ᾽ αὐτοῖς ποιεῖσθαι τὰς καταλύσεις, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἁμιλλῶνται περὶ ξενίας. οἷς δ᾽ ἂν οἱ ξένοι συνακολουθήσωσι, τούτους ἐπαινοῦσι, καὶ θεοφιλεῖς ἡγοῦνται. Id eſt: *Quod ad mores attinet; erga maleficos & hoſteis ſunt crudeles: erga hoſpiteis verò mites atque humani. peregrinis enim omnibus hoſpitium ultro obferunt: hoſpitalitatiſque inter ſe officiis certant. Quos peregrini comitantur, eos laudant, & diis caros arbitrantur.* Idem auctor paullo antè, de Gallis ſimul atque Germanis: Καλοῦσι καὶ τοὺς ξένους ἐπὶ τὰς εὐωχίας. καὶ μετὰ τὸ δεῖπνον ἐπερωτῶσι, τίνες εἰσί, καὶ τίνων χρείαν ἔχουσιν. id eſt: *Ad convivia peregrinos quoque vocant. cœnâque finitâ, tum demum qui ſint, quidque petitum venerint, ſciſcitantur.* De unis Germanis Tacitus noſter, in libro de Germaniâ: *Convictibus, & hoſpitiis non alia gens effuſiùs indulget. Quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur. pro fortunâ quisque apparatis epulis excipit. cùm defecerit, qui modò hoſpes fuerat,* id eſt, qui exceperat, *monſtrator hoſpitii, & comes, proximam domum non invitati adeunt. nec intereſt: pari humanitate accipiuntur. notum, ignotumque, quantum ad jus hoſpitii, nemo diſcernit.* & paullo poſt: *Victus inter hoſpiteis comis.* Et in eamdem ſententiam Cæſar, comment. VI: *Hoſpiteis violare, fas non putant. qui quaque de causâ ad eos venerunt, ab injuriâ prohibent, ſanctosque habent: iis omnium domus patent, victusque communicatur.* Adamus Bremenſis, de Sveonibus, qui vulgò Svedi vocantur: *Hoſpilitate ſunt inſignes Sveones: quibus eſt omni probro gravius hoſpitium negare transeuntibus: ita, ut certamen habeant inter ſe, quis dignus ſit hoſpitem recipere. cui omnia exhibens humanitatis jura, quot illic commorari voluerit diebus, ad amicos ſuos illum certatim per ſingulas dirigit manſiones.* Idem de Thules inſulæ, quæ nunc eſt Iſlandia, incolis: *Multa inſignia in moribus eorum, præcipuè charitas: ex quâ procedit, ut inter eos omnia ſint communia tam advenis, quàm indigenis.* Iſta igitur priſcis Germanis, ceterisque Celtis, unde religio? niſi ex eodem fonte, ex quo Lotus hauſerat, ſatius eſſe filias virgines improborum illuſionibus atque injuriis objicere, quàm peregrinos hoſpiteis. unde etiam non modò Celtis, ſed & aliis gentibus hoſpitum corpora fuêre ſacra. Nempe à primis id univerſi habuêre mortales parentibus; & in ſuam quæque, poſt lingvarum confuſionem, detulit terram natio. Hinc Platonis ſunt illa, eodem libro paullo antè perſcripta: Πρὸς δὲ τοὺς ξένους διανοητέον ὡς ἁγιώτατα ξυμβόλαια ὄντα· σχεδὸν γὰρ πάντ᾽ ἐστὶ τὰ τῶν ξένων καὶ εἰς τοὺς ξένους ἁμαρτήματα παρὰ τὰ τῶν πολιτῶν εἰς θεὸν ἀνηρτημένα τιμωρὸν μᾶλλον. ἔρημος γὰρ ὢν ὁ ξένος ἑταίρων τε καὶ ξυγγενῶν, ἐλεεινότερος ἀνθρώποις καὶ θεοῖς. Hoc eſt: *Cum peregrinis ſanctiſſima eſſe fœdera, quisque cogitet: fermè enim omnia peregrinorum contra peregrinos peccata, præ illis quæ inter civeis committuntur, ultori deo curæ ſunt. nam, quum peregrinus amicis cognatisque careat, majorem & apud deum, & apud homines meretur miſericordiam.* Certè neque hodiè *convictibus & hoſpitiis gens alia effuſiùs indulget,* quàm Germani noſtri inter ſe: *notumque & ignotum, quantum ad jus hoſpitii, parum diſcernunt:* maximè vero ii, qui è Saxonico genere mare accolunt. In Britanniâ etiam nuper eadem duravit conſvetudo apud Anglos, Germanicæ originis gentem. neque adhuc omnis ſublata: præſertim ad ſeptemtriones. *Victus,* inquid noſter, *inter hoſpites comis.* Hodiè maximè apud inferioris Germaniæ nationes, Flandros, Brabantios, Selandos, Hollandos, Geldrios, ac Friſios. De *liberalitate,* ita ibidem noſter: *Abeunti, ſi quid popoſceris, concedere moris: & poſcendi invicem eadem facilitas.* Et hic maximè in Germaniâ nunc viget mos. *Gaudent,* inquit

P 2 idem,

idem, *muneribus. ſed nec data imputant: nec acceptis obligantur.* Nunc etiam, ſi quis id poſtulet, ridetur. Sanè liberalitas hodiéque, ſicubi aliàs, in Germaniâ noſtrâ, tam erga peregrinos & alienos, quàm erga ſuos maximum locum obtinet. quamquàm hac virtute gentes conterminæ Poloni atque Bojohæmi mirum in modum nobiſcum certent.

AMICITIÆ nomen jusque priſcos Germanos coluiſſe quàm ſanctiſſimè, quis dubitet, quum tanta inter eos fuerit fides: quumque adulationis vitio, quo ceteræ gentes Europææ immensùm premuntur, nihil etiam nunc alienius ab Germanicâ ſimplicitate: quàm ruſticitatem nuncupare eodem jure illis liceat, quo adulationem ſuam comitatem humanitatemque adpellare libet. Julianus Cæſar, in miſopogone: Ἐμοὶ δὲ Κελτοὶ καὶ Γερμανοὶ, καὶ δρυμὸς Ἑρκύνιος ἔμελε ἄρτι πρῶτον εἰς ἄνδρας τελοῦντι· καὶ διέτριψα πολὺν ἤδη χρόνον, ὥσπερ τις κυνηγέτης ἀγρίοις πολεμῶν καὶ συμπλεκόμενος θηρίοις, ἤθεσιν ἐντυγχάνων οὔτε θωπεύειν, οὔτε κολακεύειν εἰδόσιν. ἁπλῶς δὲ καὶ ἐλευθέρως ἐκ τοῦ ἴσου πᾶσι προσφέρεσθαι. Id eſt: *At ego, ut primùm virilem ætatem attigi, ſtatim ad Gallos Germanosque, & Hercyniam ſilvam ſum dimiſſus. & vixi cum illis gentibus multo tempore, tamquàm venator cum feris bellando: quoòd in eos mores incideram, qui adulari neſciunt; ſed ſimpliciter ac liberè cum omnibus æquabilique jure vivere.*

GRAVITAS ſanè in ipſis, ut in Martiis viris, ac nil niſi arma bellaque ſpirantibus, quum nimia foret, moroſitatis ſpeciem obtinuit. hinc eſt illud Diodori, in lib. V: Αὐτοὶ δ' εἰσὶ τὴν πρόσοψιν καταπληκτικοὶ, καὶ ταῖς φωναῖς βαρύηχοι, καὶ παντελῶς τραχύφωνοι· κατὰ δὲ τὰς ὁμιλίας βραχυλόγοι, καὶ αἰνιγματίαι, καὶ τὰ πολλὰ αἰνιττόμενοι συνεκδοχικῶς. Id eſt: *Ipſi terribili ſunt adſpectu: vocemque edunt graviſonam, ac planè horridam, in alloquiis pauci verborum, & obſcuri, per involucra ſynecdochciè pleraque enuntiantes.* Manet idem mos hodiéque in iis Germaniæ nationibus, quæ, à Rheno Danubioque remotiores, Galliæ Italiæque mores nondum induerunt: quibusque vitia ſub virtutum nomine nondum obrepſerunt. Notatu dignum gravitatis exemplum in Hiſpanicâ gente, Germanorum conſangvineâ, refert Strabo, lib. III, his verbis: Τοὺς δὲ Οὐέττωνάς φασι, ὅτε πρῶτον εἰς τὸ τῶν Ῥωμαίων παρῆλθον στρατόπεδον, ἰδόντας τῶν ταξιαρχῶν τινας ἀνακάμπτοντας ἐν ταῖς ὁδοῖς, περιπάτου χάριν, μανίαν ὑπολαβόντας ἡγεῖσθαι τὴν ὁδὸν αὐτοῖς ἐπὶ τὰς σκηνάς. ὡς δέον ἢ μένειν καθ' ἡσυχίαν ἱδρυθέντας, ἢ μάχεσθαι. Hoc eſt: *Ajunt Vettonas, quo tempore primùm in Romanorum venerunt caſtra, quum quosdam centuriones viderent deambulandi gratiâ viam hac illac flectere; opinatos, inſanire homines, duces ſe eis ad tabernacula præbuiſſe. putabant enim, aut in tabernaculo quietè ſedendum, aut pugnandum eſſe.* Certè, hinc inde diſcurrere, hodiéque magis apud Germanos, quàm apud quosdam alios Europæos, turpe ducitur. quamquàm gravitate Hiſpáni, Polonique maximè inſignes ſint. Julianus, libro ſuprà dicto, narrat Cappadocem quemdam ſaltatores ex Antiochiâ in Galliam deduxiſſe: additque rei eventum, his verbis: Οἱ Κελτοὶ δὲ τοὺς ὀρχηστὰς, ἐπιτραπέντας ἐν τῷ θεάτρῳ τὴν τέχνην, εἴασαν, οἰόμενοι τοῖς νυμφοληπτοις αὐτοὺς ἐοικέναι, hoc eſt: *At Galli ſaltatores, quum artem ſuam in theatro oſtendiſſent, reliquerunt; quòd furens & fanatica illa videretur ſpecies.*

TEMPERANTIA priſcis Germanis, quamvis in Cerere & Baccho minùs, in Venere tamen multo maximè obſervata fuit. Cæſar, belli Gallici, comment. VI: *Intra annum vigeſimum feminæ notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus. Cujus rei nulla occultatio eſt; quòd & promiſcuè in fluminibus perluuntur, & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ.* Et in eamdem ſententiam Tacitus, libro de Germaniâ: *Sera juvenum Venus: eòque inexhauſta pubertas. nec virgines feſtinantur: eadem juventa, ſimilis proceritas: pares, ſimilesque miſcentur.* Atque hi equidem ad pubertatem uſque, & ætatem nubilem totum corpus nudi incedebant; ut ſuprà dictum, pluribusque infrà oſtendetur. Quin reliquas etiam feminas raro, aut exiguo veſtitu fuiſſe tectas, jam anteà abundè demonſtratum. De matrimoniorum ſanctitate, adulteriorumque ſeveriſſimis pœnis poſteriùs dicetur. Hanc igitur, in tantâ corporum nuditate, continentiam quis non cum Tacito miretur? Non valuit heic illud Herodoti, in libro I:

Ἅμα

Ἅμα δὲ κιθῶνι ἐκδυομένῳ συνεκδύεται καὶ τὴν αἰδῶ γυνή. id eſt: *Mulier, exutâ tunicâ & verecundiam pariter exuit.* Sed, proh dolor, quanta mutatio! nunc ferè ſola Germania inter Europæos (eam adpello Germaniam, quæ, ſub veteris Germaniæ finibus, Germaniæ lingvæ dialectis etiamnunc utitur in Daniâ quoque, Svediâ, Norvagiâ, ac Finniâ) non modò brachia ac lacertos, ſed omnem pectoris partem tegit; nuditatemque heic in aliis gentibus miratur, & abhorret: non tamen rara Venus illicita, non rara adulteria. Tegere omnem corporis partem in feminâ, quæ libidinem irritare poſſit, laudabile equidem eſt, maximéque pudicitiæ conducibile. at ubi animus corruptus eſt; nequidquàm veſtis tegit, quæ ille adpetit. Nec tamen negaverim, nuda mulierum per alias Europæ parteis pectora, atque humeros pudicitiam ſæpius prodere; occaſionemque adpetentibus præbere, uti tectæ quoque partes petantur. Veriſſimum illud Plauti, in Curculione;

Semper tu ſcito, flamma fumo eſt proxima.
Fumo comburi nihil poteſt; flammâ poteſt.
Qui è nuce nucleum eſſe volt, frangit nucem.
Qui volt cubare, pangit ſaltem ſvavium.

Antequàm ad quintam (ut Horatii poëtæ utar verbis) nectaris Venerei partem pervenias; quatuor priores antè occupandæ ſunt: conſpectus, colloquium, oſculum, contrectatio. Hæc autem quibusdam hodiè in gentibus, non modò privatim in ſecreto, ſed publicè in cœtibus etiam cuique patent. Proinde negari haud poteſt, quin multo minoris ſit laboris, unum ſolum, quàm quinque expugnare caſtella. apud Germanos quidpe (Germanos intelligo eos, qui externis vitiis minùs adhuc imbuti, longiúsque ab illorum finibus remoti) nec conſpectus mulieris, nec colloquium facilè dantur: oſculum verò & contactus etiam in dedecore, atque opprobrio, adeóque in flagitio ponuntur. Ac ſanè, verè æſtimare, nec veterem illam, ſimplicem, horridamque Germaniam, ſed ceteras nunc genteis cum hodiernâ Germaniâ interiore conferre ſi velis; fatearis neceſſe eſt, apud nullam omnium *hanc morum partem magis laudandam*: &, quod idem auctor infrà de ſui ſæculi Germanis ait, *pauciſſima* omnium *in tam numeroſâ gente* hodiéque *adulteria. quorum pæna* etiamnum heic, quàm alibi, *præſentior*, ac ſeverior. Sed ad priſcum Germanorum mores mihi heic commentandum eſt. De Perſarum gente ſic ſcribit Herodotus, libro prædicto: ὁκόσα δέ σφι ποιέειν οὐκ ἔξεστι, ταῦτα οὐδὲ λέγειν ἔξεστι. id eſt: *Quæcumque apud eos nefas eſt facere, ea nec dicere fas eſt.* Idem olim in Germanos noſtros nudè agenteis convenerit, nec nè, haud facilè dixerim. hodiè certè quàm maximè in eos quadrat. quidpe non modò turpeis corporis actiones, ſed & quodvis ejus membrum, veſtitu tectum, nominaſſe nefas habetur. tantâ ſcilicet heic agitur pudoris reverentiâ. Ceterùm auctor noſter, annalium lib. XI, de Italo Cheruſcorum duce, Româ petito, hæc tradit: *Primò lætus Germanis adventus; atque eò magis, quòd, nullis diſcordiis imbutus, pari in omnes ſtudio ageret: celebrari, coli: modò comitatem, & temperantiam, nulli inviſam, ſæpius vinolentiam ac libidines, grata barbaris, uſurpans.* Quas heic intelligat libidines, parum liquet. nam cum aliis interpretibus eas accipere, quæ ſunt circa Venerem, piget; quum hæ ab gente noſtrâ ſemper fuerint alieniſſimæ; maximè verò antiquis illis temporibus. Quàm ſeveræ fuerint, ac rigidæ, tam in innuptis, quàm nuptis, contaminatæ pudicitiæ pœnæ, infrà patebit. Quapropter aut alias heic intellexiſſe Tacitum libidines, aut omnino ab hac morum parte aberraſſe, certum eſt. Juliani hoc ſatis convincet locupletiſſimum teſtimonium: qui, quum aliquot annos in Galliâ, & Rheni ripâ egiſſet, hoc ſcriptum reliquit, in libro ſuprà dicto: Ἡ δὲ ἐν ἀνδράσιν αὐτουργία παρὰ τοῖς μαχιμωτάτοις καὶ θυμικωτάτοις τῶν ἐθνῶν γέγονεν· ὅπου τὴν γαμηλίαν Ἀφροδίτην, καὶ τὸν μεθυδότην Διόνυσον, γάμου τε ἕνεκα, καὶ παιδοποιίας, οἴνου τε ὁπόσης ἑκάστῳ δυνατὸν πόσεως ἴσασι μόνον. Hoc eſt: *Vir jam, & robuſtus, poteſtatem adeptus meo more arbitratuque vivendi; inter ferociſſimos omnium bellicoſiſſimosque populos egi, qui Venerem, nuptiarum deam, & Bacchum, lætitiæ datorem,*

torem, conjugii prolisque gratiâ, & vini, quantum cuique libeat, potandi causâ, tantùm norunt. Gallos & Germanos continuò antè nominaverat. Γάμου τε ἕνεκα καὶ παιδοποιΐας μόνον ubi ait, πορνείαν, καὶ ἀκαθαρσίαν, omnem excludit. Incidit hoc loco quæſtio illa, jam dudum inter doctiſſimos etiam viros jactata, nunquàm certior reddita: nempe, an maſculâ Venere uſi ſint priſci Germani, quemadmodùm complures aliæ per terræ orbem gentes; nec nè. quam equidem quæſtionem movit iſte auctoris noſtri locus, eodem libro de Germaniâ perſcriptus: *Proditores, & transfugas arboribus ſuſpendunt: ignavos, & imbelles, & corpore infames, cœno, aut palude, injectâ inſuper crate, mergunt.* Heic magnus Lipſius vocem *corpore* corrigere, ut mendoſam, tentaverat in *torpore*; Athenæumq; mendacii inſimulare, quòd tale quid τοῖς Κελτοῖς adſcripſiſſet. Verùm rectè ac peritè redarguit Lipſiū doctiſſimus Caſaubonus; junctis Ariſtotelis, Diodori, Strabonis, & Athenæi, teſtimoniis; quibus locum Taciti priſtinæ lectioni vindicavit. Cujus ſentētiam uti ego magis etiam firmem, alium locū Taciti, qui eſt ſub finem ejusdem libri, in medium adducam. is ſic ſeſe habet: *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis, an Sarmatis aſcribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidam Baſtarnas vocant, ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis, ut Germani agunt. ſordes omnium, ac torpor. ceterùm connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Quibus verbis quid Tacitus intellexerit, jam antè dictum, cap. XVI. nempe, Baſtarnas Germanis fuiſſe ſimileis, *ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis, ſordibusque* inſuper, *ac torpore:* Sarmatis verò, *connubiis* inter ſe *mixtis*. Quum igitur hoc loco torporem omnibus pariter Germanis ceu communem tribuat; quî ſuprà, morte eumdem fuiſſe punitum, ſcribere potuit? Non video: niſi fortè ſibi ipſi maximè contradicere voluerit. Aſt hæc ejus quoque ſunt verba, jam ſæpè recitata: *Fortiſſimus quisque, ac bellicoſiſſimus, nihil agens, delegatâ domus, & penatium, & agrorum curâ feminis, ſenibusque, & infirmiſſimo cuique ex familiâ, ipſi hebent: mirâ diverſitate naturæ; cùm iidem homines ſic ament inertiam, & oderint quietem.* En; quid heic aliud quàm torporem deſignare voluit? Maneat itaque maximè firma vulgata illa lectio, *corpore infames.* Ariſtotelis, Diodori, Strabonis, & Athenæi nunc inſpicere haud pigeat teſtimonia; remque ipſam examinare. Ariſtotelis verba, lib. II de repub. cap. IX, hæc ſunt: Καθάπερ τὰ πολλὰ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολεμικῶν γενῶν, ἔξω Κελτῶν, ἢ κἂν τινες ἕτεροι φανερῶς τετιμήκασι τὴν πρὸς τοὺς ἄῤῥενας συνουσίαν. id eſt: *Quemadmodùm multæ militares ac bellicoſæ gentes, præter Celtas, & ſi qui alii conſuetudinem & concubitum cum maſculis palàm comprobarunt.* Diodorus, dicto lib. V: Γυναῖκας δὲ ἔχοντες εὐειδεῖς, ἥκιστα ταύταις προσέχουσιν, ἀλλὰ πρὸς τὰς τῶν ἀῤῥένων ἐπιπλοκὰς ἐκτόπως λυσσῶσιν. εἰώθασι δ᾽ ἐπὶ δοραῖς θηρίων χαμαὶ καθεύδοντες, ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν παρακοίτοις συγκυλίεσθαι. τὸ δὲ πάντων παραδοξότατον, τῆς ἰδίας εὐσχημοσύνης ἀφροντιστοῦντες, τὴν τοῦ σώματος ὥραν εὐκόπως ἑτέροις προΐενται. καὶ τοῦτο αἰσχρὸν οὐχ ἡγοῦνται· ἀλλὰ μᾶλλον ὅταν τις αὐτῶν χαριζομένων μὴ προσδέξηται τὴν διδομένην χάριν, ἄτιμον ἡγοῦνται. Hoc eſt: *Feminas licet venuſtas habeant, minimùm tamen earum conſuetudine adficiuntur. quin potiùs nefariis maſculorum ſtupris inſaniunt. & humi cubantes in ferarum pellibus, ab utroque latere cum cōcubinis volutantur. &, quod omnium indigniſſimum eſt, proprii decôris ratione poſthabitâ, corporis venuſtatem quàm leviſſimè aliis proſtituunt. nec turpe id putāt: ſed potiùs, quum quis oblatam ab iis gratiam non acceperit, inhoneſtum atq; infame id ducunt.* Strabo lib. IV: Καὶ τοῦτο δὲ τῶν θρυλλουμένων ἐστὶν, ὅτι πάντες Κελτοὶ φιλόνεικοί τε εἰσὶ, καὶ οὐ νομίζεται παρ᾽ αὐτοῖς αἰσχρὸν τὸ τῆς ἀκμῆς ἀφειδεῖν τοὺς νέους. Id eſt: *Hoc quoq; vulgi ſermonibus tritum eſt, omneis Gallos contentioſos eſſe; neq; apud eos turpe judicari, ſi florem ætatis proſtituant adoleſcentes.* Athenæus, lib. XIII, cap. VIII: Καὶ Κελτοὶ δὲ τῶν βαρβάρων καίτοι καλλίστας ἔχοντες γυναῖκας, παιδικοῖς μᾶλλον χαίρουσιν· ὡς πολλάκις ἐνίους ἐπὶ ταῖς δοραῖς μετὰ δύο ἐρωμένων ἀναπαύεσθαι. Id eſt: *Ex barbaris Celtæ, quamvis pulcherrimas habeāt uxores, amore puerorum magis delectantur: ut ſæpius quidam in pellibus cum duobus amaſiis cubitent.* Tot ſanè graviſſimorum auctorum diſertiſſima teſtimonia mendacii argui haud temerè debebant: præſertim, quum nihil ad Germaniam noſtram ſpectent. quidpe, quamvis Celtarum vocabulum tam Germanis, quàm Gallis fuerit commune; tamen Ariſtotelis ævo parum Græcis de Germanorum moribus conſtabat: uti nihil certius

ſit,

ſit, quàm de unis Gallis loquutum eſſe philoſophum: quorum mores jam tum Græciæ maximè palàm fuerunt redditi per Maſſilienſeis Græcos. Diodorus verò, quamquàm de utrâque gente, tam cis quàm trans Rhenum, ſe dicturum polliceatur; tamen nonnulla de Gallis narrat, quæ Germanorum moribus minimè convenerunt. Strabo certè atq; Athenæus, Poſidonium ſequentes, à quo omnia ferè ſua de Gallorum moribus ſe habere ſatis apertè fatentur, Gallos perpetuò ac conſtanter Κελτοὺς, Germanos verò proprio hoc nomine Γερμανοὺς adpellãt. Quapropter hoc de puerorum conſvetudine omnino de unis Gallis accipi debet. qui fœdiſſimum hunc flagitioſiſſimumq; morem haud dubiè ab iiſdem habuêre magiſtris, à quibus & literarum peritiam, & ceteras mollioris vitæ diſciplinas, vitiorumque irritamenta; nempe à prædictis Maſſilienſibus Græcis. Nam unis Græcis puerorum amorem ab initio fuiſſe proprium, adeóque legitimum, ſatis conſtat. ab iis, præter Gallos, & ſi quæ aliæ eo fœdatæ fuerint Celtici nominis nationes in Hiſpaniâ & Illyrico, acceperunt Itali. quibus & ipſis, maximè Romanis, fuiſſe vulgarem, patet vel ex unis paſſim poëtis. Perſas quoque didiciſſe à Græcis averſam Venerem, teſtis eſt antiquiſſimus rerum ſcriptor Herodotus, lib. I. Itaque de Germanis veriùs Quintilianus, in declamatione pro Mariano milite, cujus pudicititiam tentaverat tribunus: *Nihil tale novêre Germani: & ſanctiùs apud oceanum vivitur.* Non prorſus tamen ejus rei fuiſſe ignaros, Taciti magna teſtatur auctoritas. Et quomodò ignari eſſe potuerunt, aut omnino intacti, Gallis, huic flagitio deditiſſimis, tam prope colentibus; inſuperq; Romanis, rarò continentioribus, intra ipſos Germaniarum fineis agentibus? Tacitus hiſtoriar. IV: *Juſſu Vitellii Batavorum juventus ad dilectum vocabatur. quem, ſuapte naturâ gravem, onerabant miniſtri avaritiâ, ac luxu; ſenes, aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent: rurſus impuberes, ſed formâ conſpicui, ad ſtuprum trahebantur.* Rariſſimi tamen Germanorum huic flagitio obnoxii fuêre. &, ſiquis deprehenſus, pœna præſens, ac graviſſima. quum è contrario apud Gallos nulli id fuerit pudori, nedum vitæ periculo ſubjectum. Batavos, Germanicam cis Rhenum gentem, alteram hanc è duabus habuiſſe cauſam, cur rebellarent, nempe quòd liberi eorum ad ſtupra à Romanis traherentur, teſtatur Tacitus eodem loco.

Atque hactenus de virtutibus majorum noſtrorum diſſeruiſſe ſufficiat. Nunc etiam vitia eorum indicentur. Heic equidem haud dubito, quin aliquis objicere velit pro vitio haud levi illud, quod è Cæſare ſuprà attuli; *Latrocinia nullam habuiſſe infamiam, quæ extra fineis cujusque civitatis fierent.* Verùm, ſi hoc eſt vitium, certè commune fuit ab initio univerſo terrarum orbi: quod nemo hiſtoriarum peritus negare poteſt. nam omnia illa Ægyptiorum, Scytharum, Aſſyriorum, Medorum, Perſarum, Græcorum, Romanorumque in externas genteis imperia per mera occupata fuerunt latrocinia: atque ideò ipſe Alexander, populusque Romanus, latrones apud auctores audiunt. Ac ferè tales re ipsâ fuerunt; quamvis, ex communi omnium gentium opinione, maximâ id virtutum facere ſibi viſi ſint, nempe animoſitate: de quâ ſuprà nonnihil diximus, pluraque infrà, in tractatu de religione, dicentur. Proinde nullo jure quisquam Germanos noſtros præ aliis gentibus hac re, ceu vitio, notaverit.

At EBRIETATEM, quæ & olim apud eos viguit, & nunc maximè omnium aliarum Chriſtiani nominis gentium viget, quis ſatis excuſaverit? De hac ita noſter eodem libro de Germaniâ: *Convictibus non alia gens effuſiùs indulget.* & paullo poſt: *Diem, noctemque continuare potando, nulli probrum.* & mox: *Cibi ſimplices: agreſtia poma, recens fera, aut lac concretum. ſine apparatu, ſine blandimentis expellunt famem. Adverſus ſitim non eadem temperantia. ſi indulſeris ebrietati, ſuggerendo quantum concupiſcunt; haut minùs facilè vitiis, quàm armis, vincentur.* Quibus adde, quæ ſuprà ex Juliano de potatione Gallorum ſimul & Germanorum adduxi. Adde item his, ſi videtur, quæ de Gallis Diodorus, dicto lib. V, prædicat in hunc modũ: Κάτοινοι δὲ ὄντες καθ' ὑπερβολὴν, τὸν εἰσαγόμενον ὑπὸ τῶν ἐμπόρων οἶνον ἄκρατον ἐμφοροῦνται, καὶ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν λάβρῳ χρώμενοι τῷ ποτῷ, καὶ μεθυσθέντες, εἰς ὕπνον ἢ μανιώδεις διαθέσεις τρέπονται. διὸ καὶ πολλοὶ τῶν Ἰταλιωτῶν ἐμπόρων διὰ τὴν συνήθη φιλαργυρίαν ἕρμαιον

ἡγοῦνται τὴν τῶν Γαλατῶν φιλοινίαν. οὗτοι γὰρ διὰ μὲν τῶν πλωτῶν ποταμῶν πλοίοις, διὰ δὲ τῆς πεδιάδος χώρας ἁμάξαις κομίζοντες τὸν οἶνον, ἀντιλαμβάνουσι τιμῆς πλῆθος ἄπιστον. διδόντες γὰρ οἴνου κεράμιον, ἀντιλαμβάνουσι παῖδα, τοῦ πόματος διάκονον ἀμειβόμενοι. Hoc eſt: *Quum verò præter modum vino capiantur: importatum à mercatoribus meracum ingurgitant: & cupiditate ad largiorem potationem & ebrietatem provecti, aut ſomni gravedine, aut inſaniæ vertigine corripiuntur. Propterea multi ex Italiâ negotiatores, pro familiari ſibi avaritiâ, temulentiam Gallorum in quæſtum ſuum vertunt. hi enim per amneis navigabiles navigiis, per campeſtria verò loca plauſtris vinum ad eos devehunt, incredibile inde pretium reportantes. pro cado quidpe vini recipiunt puerum, potu miniſtrum permutantes.* Tacitus equidem ſuo ævo potandi morem tamquàm ſingularem in Germanis notavit. verùm habuit ille domi, quod Romanis ſuis multo ignominioſiùs exprobraret. quidpe Plinius, hiſtoriæ naturalis ſcriptor, Taciti coætaneus, tam horrenda, tam abominanda, ac nefanda de Romanorum ebrietate, lib. XIV, cap. XXII refert; uti nemo mortalium facilè credat, apud quamquam aliarum nationum, nedum apud Germanos, ſimplicem, ac nullis propemodùm aliis vitiis imbutam gentem, eadem in uſu fuiſſe. Quin Plinius, dicto capite, quantumlibet multarum gentium ebrietatem recenſeat, etiam Hiſpanorum, & Gallorum; tamen Germanorum ne uno quidem verbo meminit: quorum tamen mores, vivendique rationem non ignorabat; ut qui ipſe coram in Germaniâ ſatis inſpexerat. Cujus ſanè rei ratio dari nulla poteſt, niſi quòd noſtri ferè ſobrii videbantur præ aliis. Nec mirum, quòd Tacitus tam diligenter ebrietatem in noſtris notavit; ſiquidem is unûm Germanorum mores hoc libro deſcribere inſtituit; non verò omnium ſimul gentium. Plato, de legibus lib. I: Μέθης δὲ Σκύθαι χρῶνται, καὶ Πέρσαι, καὶ ἔτι Καρχηδόνιοι, καὶ Κελτοὶ, καὶ Ἴβηρες, καὶ Θρᾶκες, πολεμικὰ ὄντα ταῦτα γένη. id eſt: *Inebriantur autem Scythæ, Perſæ, Pœni, Celtæ, Hiſpani, Thraces: quæ bellicoſæ ſunt gentes.* Indos potandi certamina habuiſſe, auctor eſt Ælianus, variar. hiſtor. lib. II, cap. XLI. quod caput integrum, unà cum XV, libri III, perlegere haud pigeat, quò eximii ac celebrati variarum gentium potatores cognoſcantur. A Græcorum more rei perditiſſimæ quæſita ſunt Latinis verba *græcari*, & *pergræcari*. Romanorum horrendam ebrietatem cognoſcere ſi velis; legas prædictum Plinii cap. XXII, libri XIV. invenies illic tam nefandos bibendi modos, tam abominanda vinolentiæ irritamenta, uti ſimilia olim habuiſſe gentem illam ſimplicem atque rudem, haud facilè credideris: utique quum hodiè etiam Germanis noſtris, multis jam fœdisque aliorum populorum vitiis infectis, eadem ignorentur. Quamquàm non negaverim, varios nunc quoque, & dictu pudendos obſervari in Germaniâ bibendi modos, atque leges. Quin etiam præmia paſſim ebrietatis, non modò apud privatos homines, ſed apud nationum quoque, (proh pudor!) principeis conſtituuntur: ut quanto quisque plus bibat, tanto plus gloriæ atque laudis, præmiique ferat. Ac ſunt quædam in prædicto Plinii capite, quæ neſcio an à Romanis Germani acceperint, an verò communes fuerint aliarum quoque gentium conſvetudines: nimirum, *biduo duabusque noctibus perpotationes continuaſſe: non labaſſe ſermone; nec levatum vomitione; non alterâ corporis parte: dum biberet, matutinas obiſſe vigilias: plurimum hauſiſſe uno poculo; plurimum prætereà aliis minoribus addidiſſe: optimâ fide non reſpiraſſe in hauriendo: neque exſpuiſſe; nihilque ad elidendum in pavimentis ſonum, ex vino reliquiſſe:* & id genus alia. Sed inquies; *Gloriam virtute bibendi Parthi quærebant*; teſte Plinio, dicto loco: Germanorum item *nulli diem noctemque potando continuaſſe, erat probrum*. at Romanis quamvis ebrietas frequens, & in vulgari vitio; tamen non gloria, ſed maximum fuit probrum: id quod ſatis apertè innuere videtur Tacitus. Rectè mones. verùm tamen ego ſic exiſtimo, uti neque olim, neque nunc gloria in ebrietate Germanis quæritur; nec tamen ulli eſt probrum: ſic quoque Romanis, ut nulla gloria, ſic exiguum fuit probrum. & ſi quæris quantum; quemadmodùm nunc quibuſdam populis lupanaria atque ganeas publicè, omnibus inſpectantibus, introgredi nullum ducitur dedecus, neque turpitudo: quod tamen per ſe ſatis magnum, aliisque populis, maximè Germanis noſtris, exſecrandum cenſetur flagitium. Ita ſanè eſt; ubi vitia in morem

morem atque conſvetudinem, non hominis, ſed gentis, non exigui temporis, ſed ſæculi abivêre; illic nemini ducuntur probro. Non paucos Romanorum, ſed omnem civitatem, principeis juxtà ac plebem, potationibus crebris, adeóque continuis indulſiſſe, cuique libros eorum, maximè verò poëtas diligentiùs legenti liquet. In plebe egregium exemplum memorat Ovidius, faſtorum lib. III; Annæ Perennæ feſtum graphicè deſcribens. Quapropter, ut antè dixi, nihil habuit Tacitus, quod Germanis magis, genti barbaræ, mitiorumq; morum planè experti, potationes exprobraret, quàm Romanis ſuis, morum cultu principatum inter genteis adfectantibus. Quin non viros tantùm principeis, ſed feminas quoque illuſtres vinolentiæ deditas Romæ fuiſſe, notavit ipſe annal. XII. ubi *Domitiam* & *Lepidam*, illuſtreis feminas refert, utramq; *impudicam, infamem, vinolentam.* quod ſanè numquàm fuit in natione noſtrâ, neque nunc eſt. Apud alias verò nonnullas Europæ genteis, quum viris turpe ſit inebriari; tamen feminæ etiam reperiuntur vinolentæ, haud raræ, nec plebejæ tantùm. Verùm nunc ſi reviviſceret Tacitus; proh ſumme Deus! quanto juſtiùs vitium hoc ebrietatis gẽti noſtræ opprobraret? ut quæ ſola penè, etiam humanioribus jam moribus ceteris in rebus mitigata, mordicus id retinet, quod reliquæ abjectum abominantur, exſecranturque. Pudeat ſanè, pudeat, diſtædeatq;, *tritum illud Scytharum legati in Parthos* dictum, quod Plinius prædicto loco refert, in unam noſtram gentem ab omnibus exteris vulgò jactari; *Quanto plus biberint, tanto magis ſitire Germanos.* Manet, (eheu!) manet idem hodiè mos, quo *dies noxque potando cõtinuatur:* & quod unum potiſſimè ab exteris exprobratur, id nullum inter ipſos probrum. Verùm tamen, ſi ſuus cuiq; populo attributus eſt error; ſi vitiis nemo ſine naſcitur, & optimus ille eſt, qui minimis urgetur: maneat, maneat, inquam, hoc vitiũ noſtris, dum graviora abſint, levitas, fraus, dolus, perfidia, perjurium, blaſphemia, *immodica ſed & inconceſſa Venus,* in nuptas, in virgines, in puellulas, in pueros, *in bruta animalia;* quibus maximè urgentur exprobratores noſtri. Jupiter, apud Lucianum, Junoni, mollitiem & ebrietatem Bacchi ſibi objicienti, ſic reſpondet; enarratis antè rebus præclarè ab ipſo geſtis. *καὶ μάλιστα, εἰ λογίσαιτό τις οἷος ἂν νήφων ἦν, ὅπου ταῦτα μεθύων ποιεῖ.* id eſt: *Maximè ſi quis cogitet, qualis hic ſobrius futurus erat, quando etiam ebrius hæc facit.* Hæc eadem ego haud ineptè pro Germanis meis reſpõderim ebrietatem iis objicientibus. nam licet vitio huic nimio plus, quàm ſatis erat, dediti ſint; interim tamen cuncta & divina & humana officia tam ſeriò, tamque ſedulò obeunt, uti nec religione, nec virtute cuiquam aliarum gentium concedant; imò omneis ferè ſuperent. ingenia autem ſi ſpectes; in quanam, quæſo, aliâ gente omnes ſimul artes ſcientiæque magis excoluntur, quàm in unâ noſtrâ Germaniâ? At hæc ſi ebrii præſtant; quid putas futurum, ſi eadem ſobrii tractarent? Miranda ſcilicet omnia. Sed age; an ſoli nunc Germani potant? Nonne & inter Britannos paſſim, non modò in plebe, ſed etiam in nobilitate, ebrietas frequentatur? & Galliarum magna pars, Picardi, Normanni, & Vaſcones, nullâ aliâ re hodiè magis noti, quàm vinolentiâ. Jam verò Poloni, Hungari, Litavi, & quicquid gentium ultrà, ad extrema uſque Europæ, abſcondunt magis terrarum longinquitate, quàm fugiunt hoc vitium. Quin ipſâ in Italiâ reperi, qui tegerent meliùs, quàm vitarent. In quibus ſanè tanto turpius haberi id debebat, quanto minùs per cœli ſolique naturam excuſari poſſit. nam quum inter phyſicos conveniat; homines ſub ſeptemtrionibus poſitos multo majori adfici calore interno, quàm qui versùs auſtrum ſiti: meritò Germanis noſtris, ac conterminis Slavis ignoſci debet, ſi ob id ipſum plus edant bibantque, quàm illi ad auſtrum. Certè auſtrini, qui ad nos commeant, vel migrant, ipſi fatentur, ſe multo magis heic fame ſitiq; urgeri, quàm domi in genitivo ſolo. Verùm perpotandi mos, omnibus pariter gentibus olim communis, aliam, eamq; antiquiſſimam habuit originem. Nimirum, quũ priſci illi mortales nullis aliis ſtudiis, quàm bellis venatibusq; dediti forent; redeunteis ab exercitiis hiſce crebris atq; vehementibus immẽsùm ſitire neceſſum erat. Svavitas dein, atq; voluptas, quæ in ipſâ ſitis exſtinctione

percipie-

percipiebatur, adeò eos attraxit, uti etiam ſæpè non ſitientes biberent. quamquam verum ſit illud in Parthos quondam jactatum verbum; quanto quis plus bibat, tanto magis eum ſitire. Atque inde eſt, quòd Plato, ut antè relatum, *τὴν μέθην τοῖς πολεμικοῖς ἔθνεσιν* adſcribat. Verùm de ebrietatis vitio ſatis abundéque dictum.

Aliud hinc vitium objici noſtris poſſe reor, PIGRITIAM, ſive INERTIAM: de quâ ita noſter: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium tranſigunt; dediti ſomno, ciboque. fortiſſimus quiſque ac bellicoſiſſimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis ſenibusque & infirmiſſimo cuique ex familiâ, ipſi hebent: mirâ diverſitate naturæ; cùm iidem homines ſic ament inertiam, & oderint quietem.* Verùm hoc quoque non tam ex nationis noſtræ vitio, quàm ex omnium bellicoſarum gentium more antiquiſſimo: ut patet ex Thracum conſimili exemplo, quod Herodotus citat, lib. v, his verbis: Ἀργὸν εἶναι κάλλιστον· γῆς δὲ ἐργάτην, ἀτιμότατον. id eſt: *Otioſum eſſe, pro honeſtiſſimo habetur, agri verò cultorem, pro contemtiſſimo.*

SUPERBIAM noſtris, atque JACTANTIAM, ingeniique VANITATEM adſcribit Diodorus, prædicto libro v, his verbis: Πολλὰ δὲ λέγουσιν ἐν ὑπερβολαῖς, ἐπ' αὐξήσει μὲν ἑαυτῶν, μειώσει δὲ τῶν ἄλλων. ἀπειλῆταί τε καὶ ἀνατατικοὶ, καὶ τετραγῳδημένοι ὑπάρχουσιν. id eſt: *Multa hyperbolicè ad ſuæ laudis amplificationem, aliorumque contemtum jactant. Minaces prætereà ſunt, & elati tragicique exaggeratores.* Exemplum exſtat apud Tacitum, annal. II: *Neque Marobodus jactantiâ ſui, aut probris in hoſtem abſtinebat.* Idem auctor, hiſtoriar. v, vanitatem Germanorum notat; ita de Civile, Batavorum rebellantium duce, loquens: *Civilem cupido inceſſit, navalem aciem oſtentandi.* & mox: *Cauſa inſtruendæ claſſi, ſuper inſitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus, Galliâ adventantes, interciperent.* Verùm hoc vitium ſtrenuitati eorum condonandum eſt: quæ certè tanta fuit, quantam haud facilè apud alias genteis reperieris; quamquàm omni arte ac diſciplinâ militari deſtituti fuerunt; ut infrà oſtendetur. Hodiè vanitatis jactantiæque vitium neſcio quo jure omnes ferè reliqui Europæi Germanis præripuerint. etenim non modò in ſermonibus & colloquiis privatis, ſed publicè etiam inſtitutis libris, quævis ſe natio reliquis præſtantiorem eſſe, per ſummam impudentiam ementitur, vanisque id, ac maximè falſis argumentis probare conatur.

Ceterùm Strabo, prædicto lib. IV, ita de Gallis: Καὶ τοῦτο δὲ τῶν θρυλλουμένων ἐστὶν, ὅτι πάντες Κελτοὶ φιλόνεικοι εἰσίν. id eſt: *Quin & hoc vulgi ſermonibus tritum, omneis Gallos eſſe rixoſos.* Idem de Germanis Tacitus, in libro de Germaniâ: *Crebræ, ut inter vinolentos, rixæ.* Sed hoc etiam ſtrenuitati, animoſitatique adſcribendum. ſic enim continuò ſubjicit Tacitus: *Rarò conviciis, ſæpius cæde & vulneribus tranſiguntur.* De utriſque Diodorus, dicto lib. v: Εἰώθασι, καὶ παρὰ τὸ δεῖπνον ἐκ τῶν τυχόντων πρὸς τὴν διὰ τῶν λόγων ἅμιλλαν καταστάντες, ἐκ προκλήσεως μονομαχεῖν πρὸς ἀλλήλους, παρ' οὐδὲν τιθέμενοι τὴν τοῦ βίου τελευτήν. Hoc eſt: *Solent & inter epulas, causâ ex jurgio quomodocumque arreptâ, inſurgere, & ex provocatione inter ſe digladiari, nihili vitæ jacturam æſtimantes.* Hodiè quoque gens conviciorum impatientior nulla, quàm Germani. commune quidpe omnibus atque uſitatiſſimum eſt verbum; *Pauca verba, quæſo: res breviùs tranſigi poteſt.* moxque ad gladios ſe proripiunt. Quin adeò conviciis abhorrent, uti, ſi quis etiam plebeius & infimæ conditionis homo in ea prolapſus fuerit, ignavum & muliebris animi hominem dicant. Livius, lib. v, Gallorum tradit *gentem iræ impotentem* eſſe. libro verò XXXIII, eamdem *minimè ad moræ tædium patientem.* Idem hodiè de noſtris prædicari poteſt. raro enim heic, ut apud alios populos, in longum extenduntur, aut in ſecretum abſconduntur odia: numquàm toxica in ultionem miſcentur. ſed quamprimùm diſſidium aliquot natum, ſtatim alter adversùs alterum propalàm exſurgit; remque è veſtigio, ubi adverſarius detur, ferro finit. Eamdem fuiſſe priſcis Germanis mentem, patet ex iis, quæ adducta ſunt. Verùm de animoſitate illorum alio loco fuſiùs dicetur. Hactenus de virtutibus, vitiisque eorum præcipuis diſſeruiſſe ſufficiat.

CAP.

CAP. XX.

De conjugio, & amore fideque conjugali.

OMNIBUS ferè privatæ vitæ partibus explicatis, reſtat nunc uti de matrimoniis, & liberorum educatione pauca quædam dicantur. De illis igitur ita noſter, in libro de Germaniâ: *Nec alius feminis, quàm viris habitus; niſi quòd feminæ ſæpius lineis amictibus velantur: eosque purpurâ variant; partemq; veſtitus ſuperiorem in manicas non extendunt, nudæ brachia, & lacertos: ſed & proxima pars pectoris patet. quamquàm ſevera illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris. nam prope ſoli barbarorum ſingulis uxoribus contenti ſunt; exceptis admodùm paucis, qui non libidine, ſed ob nobilitatem pluribus nuptiis ambiuntur.* Et poſteà: *Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt, & cum ſpe votoq; uxoris ſemel tranſigitur. ſic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas; ne tamquàm maritum, ſed tamquàm matrimonium ament.* Hoc, quæſo, unde Germani noſtri barbari, niſi ex memoriâ & obſervatione divini præcepti, quòd Deus, rerum omnium conditor, Adamo, mortalium primo, dederat in paradiſo; ut adnotavit Moſes, in lib. gen. cap. II, ver. XXIV: quodque ipſe Dei filius, Dominus noſter Jeſus Chriſtus, repetiit poſteà, phariſæis ſuper divortio eum percunctantibus; referente divo Matthæo, euangelicæ hiſtoriæ cap. XIX, ver. IV, & ſequentibus, his verbis: *Non legiſtis, quòd, qui fecit ab initio, maſculum & feminam fecit eos: & dixit; Propter hoc relinquet homo patrem ac matrem, & adhærebit uxori ſuæ: & erunt duo illi in carnem unam. itaque non ſunt jam duo, ſed caro una.* Hoc igitur præceptum priſci Germani, ut ab proavis ſuis, Noacho, Japheto, Gomero, & Aſchenaze, in Aſiâ acceperant, quàm religioſiſſimè poſteà in Germaniâ obſervarunt; quamvis veri Dei cultu jam dudum relicto. Nec tamen id ſoli Germani cuſtodiverunt ex idololatris gentibus; ſed alii etiam nonnulli barbari, quod apertè indicat Tacitus: &, præter barbaras genteis, Græci quoque, atque Latini. Ex barbaris alii qui fuerint, præter Ægyptios, de quibus id teſtatur Herodotus lib. II, & Judæos, haud facilè monſtrare queas. Germanorum fuiſſe conſangvineos, Gallos atque Hiſpanos, conjicere tantùm licet. Apud reliquas, poſtquàm in ſuas quæque terras à Babylone digreſſæ ſunt, contemto tam ſancto, tamque ſalutari Dei præcepto; aut unam complures habuêre viri uxorem, aut è diverſo ſinguli plureis habuêre uxores, aut communeis inter ſe complures viri, aut etiam univerſi; concubinas veriùs, quàm uxores. Cujus rei primus auctor fuit Lamechus, maledicti à Deo Caini propago: dignus eo genere, quo prognatus; quādo multis horrendiſſimis criminibus à majoribus ejus in æternum Deum commiſſis, hoc etiā ipſe addidit haud poſtremum. Ab hoc in reliquam ejus poſteritatē diffuſum fuit, ad inundationem uſque terrarum. nam hoc quoq; inter alia peccata haud dubiè in causâ fuit, cur genus humanum aquis deleretur. Memoria tamen ejus aquis exſtingvi non magis, quàm aliorum peccatorum, potuit. unde enatatâ eluvie in arcâ Noachi, ad hujus etiam poſteros, adeóque ad ſanctos Dei viros penetravit.

Ceterùm, quòd auctor noſter Germanos *prope ſolos barbarorum ſingulis uxoribus contentos* fuiſſe tradit; *exceptis admodùm paucis, qui non libidine, ſed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiebatur:* ejus rei exemplum eſt in Arioviſto, Marcomannorum rege; de quo ſic Cæſar, in commentariorum belli Gallici primo: *Duæ fuerūt Arioviſti uxores: una Sveva natione, quam domo ſecum adduxerat; altera Norica, regis Vocionis ſoror, quam in Galliâ duxerat, à fratre miſſam.* Regibus hoc tantùm, atque principibus licuiſſe, patet ex Taciti verbis, *admodùm paucis.* Verùm & illi hoc ex vicinarum gentium traxiſſe moribus videntur; non ex majorum inſtitutis. nam & Baſtarnæ, Germanica gens, Sarmatis pariter atq; Getis vicini, horū more complureis, aut cōmuneis inter ſe habuêre uxores. Tacitus ibidē: *Peucini, quos quidam Baſtarnas vocāt, ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis, ut Germani agunt. ſordes omniū, ac torpor.*

ceterùm

ceterùm, connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Præclara illa conſvetudo quarumdum nationum Germaniæ, *in quibus tantùm virgines nubebant, & cum ſpe votoque uxoris ſemel transigebatur; ſicque unum accipiebant maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas; ne tamquàm maritum, ſed tamquàm matrimonium amarent*. præclara hæc, inquam, conſvetudo, & imitatione maximè digna, ſi duram illam, aliis quoque gentibus, ut infrà patebit, obſervatam conditionem removeas, quâ uxori marito ſupervivere non licebat; ſed, illo defuncto, ſtatim ſeſe laqueo juxta ejus ſepulchrum induere cogebatur; niſi inviſa propinquis, & omnibus infamis vivere mallet: quod de Herulorum gente tradit Procopius, lib. II rerum Gothicarum. Hodiè in quibusdam Chriſtiani nominis regionibus feminas non modò ſecundas, ac tertias, ſed ſæpè ſextas, ſeptimas, & octavas abſolviſſe nuptias vidi. quas pudicas pudicæ matronæ vix dixerint.

At videamus tandem, quasnam in uxores ducere priſcis Germanis licuerit. quidpe Moſes, Dei juſſu leges Hebræorum genti ferens, oſtendit ipſis, quibus in gradibus matrimonia contrahere, quibusque minùs liceret. idemque poſteà Romanorum legislatores fecerunt: quod jus eorum civile, legesque, multis abhinc ſæculis conſcriptæ, etiam nunc oſtendunt. Verùm leges iſtæ per Moſen nondum latæ, quum, poſt terrarum inundationem, genus mortalium in diverſas orbis parteis diſpergeretur. eſtque credibile, ut ab initio Adami filii, ſic poſt diluvium quoque Noachi nepoteis duxiſſe in matrimonium ſorores. qui mos à diſperſione Babylonicâ in omneis pariter genteis diffuſus fuit, multisque ſæculis obſervatus; nec nunc quidem in orbe barbaro exſtinctus. De Athenienſibus, Græco populo, teſtis eſt Æmilius Probus, in Cimone, his verbis: *Habuit in matrimonio ſororem germanam ſuam Elpenizen; non magis amore, quàm patrio more ductus. Athenienſibus enim licet eodem patre natas, uxores ducere*. De eodem Cimone, ſimulque Perſarum gente, Cyrillus contra Julian. imperat. lib. VI: *Cimon Elpenizen, eodem ſemine & ſangvine ortam, pro uxore habuit. & Perſas ipſos, imò & ipſum Iovem imitatus, eodem cum ſorore toro uſus eſt*. Strabo, lib. X, de Cretenſibus: Φερνὴ δ᾽ ἐστὶν, ἂν ἀδελφοὶ ὦσι, τὸ ἥμισυ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ μερίδος. id eſt: *Dos eſt, ſiquidem ſoror fratri nubit, dimidium portionis fraternæ*. De Ægyptiis, maximéque eorum regibus, idem vulgatum eſt apud rerum auctores. De Perſis multo etiam fœdiora tradit Theodoretus, contra Græcos, orat. IX de legibus: Κατὰ τοὺς Ζαράδου πάλαι Πέρσαι πολιτευόμενοι νόμους, καὶ μητράσι, καὶ ἀδελφαῖς, ἀδεῶς γε μὲν τοι, καὶ θυγατράσι μιγνύμενοι, νόμον ἔννομον τὴν παρανομίαν ἐνόμιζον. Hoc eſt: *Perſæ, quibus antiquitus Zarades leges præſcripſit, matrum, ſororum, filiarumque connubiis ſusque deque commixti, rem juſtiſſimam arbitrati ſunt id, quod erat facinus injuſtiſſimum*. De iisdem Diogenes Laërtius, in procemio: Τοὺς δὲ μάγους ὅσιον νομίζειν μητρὶ ἢ θυγατρὶ μίγνυσθαι· id eſt: *Magos juſtum arbitrari, matri aut filiæ miſceri*. Strabo, lib. XV, de eâdem gente: Τοῖς δὲ μάγοις καὶ μητράσι συνέρχεσθαι, πάτριον νενόμισται. id eſt: *Magi etiam cum matribus inſtituto majorum, coëunt*. Et lib. XVI, de Arabibus: Μίγνυνται δὲ καὶ μητράσι: *miſcentur & matribus*. Superabant hæc fidem, ni Cæſar, belli Gall. comment. V, de Britannis, Germanorum conſangvineis, idem ferè adſeveraſſet, his verbis: *Vxores habent deni duodenique inter ſe communes; & maximè fratres cum fratribus, & parentes cum liberis*. Sed Germanos noſtros, qui tantâ egerunt continentiâ, tantâque ſanctimoniâ, uti *prope ſoli barbarorum ſingulis uxoribus contenti* fuerint; ab ultimis iſtis, abominandisque flagitiis abſtinuiſſe, maximè veri eſt ſimile. quòd ſi aliter feciſſent; haud dubiè auctor noſter, diligentiſſimus omnium ejus gentis morum notator, memoraſſet. Quin ſorores quoque, adeóque fratrum filias in matrimonio habuiſſe, etiamnum dubito.

Oſtenſum igitur hactenus, quot uxores, item quas ducere licuerit. quibus ætatis duxerint annis, nunc etiam indicandum eſt. Cæſar comment. VI, ubi de moribus Germanorum agit: *Qui diutiſſimè*, inquit, *impuberes permanſerunt, maximam inter ſuos ferunt laudem. hoc ali ſtaturam, ali hoc vires, nervosque confirmari putant. Intra annum verò* XX *feminæ notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus*. In

eamdem

eamdem ſententiam noſter, libro de Germaniâ: *Sera juvenum Venus: eóque inexhauſta pubertas. nec virgines feſtinantur: eadem juventa, ſimilis proceritas; pares, validique miſcentur: ac robora parentum liberi referunt.* Ergo adoleſcens juxta ac virgo poſt vigeſimum demum ætatis annum matrimonio inter ſe jungebantur. Hic certè mos in filiabus hodiéque apud Germanos magis, quàm apud alias genteis, obſervatur. Adoleſcentes plerumque in altiorem ſervantur ætatem.

De dote, & amore conjugali, item de officio uxoris, ſic Tacitus, eodem libro: *Dotem non uxor marito, ſed uxori maritus offert. Interſunt parentes & propinqui, & munera probant; munera, non ad delicias muliebres quæſita, nec quibus nova nupta comatur; ſed boves, & frenatum equum, & ſcutum cum frameâ, gladioque. in hæc munera uxor accipitur: atque invicem ipſa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana ſacra, hos conjugales deos arbitrantur. ne ſe mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum caſus putet, ipſis incipientis matrimonii auſpiciis admonetur, venire ſe laborum, periculorumque ſociam; idem in pace, idem in prælio paſſuram, auſuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. ſic vivendum, ſic pereundum. accipere ſe, quæ liberis inviolata, ac digna reddat; quæ nurus accipiant, rurſusque ad nepotes referant.* Virtus tunc maximè ac probi mores ſpectabantur, atque ipſum matrimonium. at nunc, antequàm eam, quam quis ducere velit, vel oculis conſpexerit, vel ex aliorum relatu, qualis ſit, acceperit; de dote, quàm allatura ſit, primo loco inquirere ſumma ei eſt cura. de hac ſi ſatis ampliter conſtet; de reliquo nihil prorſus vir eſt ſolicitus. ſit deformis, ſit manca, ſit membris capta, vel mutila, quam numquàm amare queat; ſit improbis, ſceleratiſque, atque infamibus prognata parentibus; ſit etiam ipſa impudicitiæ crimine notata: nihil intereſt, dum dos hæc ampla compenſet. Atque hinc tot diſcordantia matrimonia, tot adulteria, tot flagitia, tot divortia: ſed & ferro venenoque paratæ cædes. Verùm hæc deploranda potiùs hoc ſæculo inter Chriſtianos, quàm meliora ſperanda. Porrò, adde ſuperioribus ea, quæ eodem libro anteà referuntur: *Quodque præcipuum fortitudinis irritamentum eſt; non caſus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; ſed familiæ, & propinquitas. & in proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique ſanctiſſimi teſtes, hi maximi laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt. nec illæ numerare, aut exſugere plagas pavent.* Exemplum conjugalis amoris eſt in Arminii uxore, de quâ Tacitus, in annal. I, ita: *Pugnatum in obſidentis; & ereptus Segeſtes, magnâ cum propiquorum & clientum manu. Inerant feminæ nobiles: inter quas uxor Arminii, eademque filia Segeſtis, mariti magis, quàm parentis animo.*

Hactenus de uxorum ergà viros amore. ſubnectit modò dictis continuò auctor, de virorum amore in uxores, iſta: *Memoriæ proditur, quaſdam acies, inclinatas jam, & labantes, à feminis reſtitutas, conſtantiâ precum, & objectu pectorum, & monſtratâ comminus captivitate. quam longè impatientiùs feminarum ſuarum nomine timent: adeò, ut efficaciùs obligentur animi civitatum; quibus inter obſides puellæ quoque nobiles imperantur.* Exemplum maritalis amoris eſt in Arminio, dicti annalium libro paullo pòſt: *Arminium, ſuper inſitam violentiam, rapta uxor, ſubiectus ſervitio uxoris uterus, vecordem agebant: volitabatque per Cheruſcos, arma in Segeſtem, arma in Cæſarem poſcens.* Reciprocum, ac parem, conſtantemque fuiſſe invicem conjugum amorem haud dubitandum. firmiſſima quidpe eſt amatio, ubi nudus amor amore nudo vincitur: ubi non dos atque opes, ſed matrimonium amatur. Hinc tanta illa in feminis pudicitia, tanta in communibus laboribus atque periculis conſtantia, tanta denique virilitas. Ac in pace quidem plus curæ laboriſque incumbebat uxoribus, quàm maritis; quod ſuprà oſtenſum eſt.

Ceterò auctor noſter quum intelligeret, quibus maximè rebus pudicitia muliebris apud alias genteis corrumperetur; longè eas à Germanorum moribus abfuiſſe oſtendit, his verbis: *Ergo ſeptâ pudicitiâ agunt; nullis ſpectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ.* Spectaculorum ignaros fuiſſe priſcos iſtos Germanos, docet exemplum Verriti ac Malorigis, principum gentis

Friſiorum: de quibus, Romam legatione miſſis, ſic tradit noſter annal. XIII: *Intravêre Pompeii theatrum, quò magnitudinem populi viſerent. Illi per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) conſeſſum caveæ, diſcrimina ordinum, quis eques, ubi ſenatus, percontantur.* De corruptelâ ſpectaculorum quàm veriſſima prædicavit Seneca, in epiſt. VII: *Nihil verò eſt tam damnoſum bonis moribus, quàm in aliquo ſpectaculo deſidere. tunc enim per voluptatem faciliùs vitia ſurrepunt.* O vocem fatidicam atque divinam, tantoque ſapientiæ doctore digniſſimam? Hoc equidem ille, homo gentilis, divinorum præceptorum, quæ per Moſen olim aliosque prophetas Deus æternus populo ſuo tradidit, planè rudis. Nos igitur nunc, qui Chriſtianæ diſciplinæ militiæque dedimus nomina, quâ fronte ludorum ſpectacula non ſolùm excuſamus, ſed laudamus etiam, atque ultro inſtituimus? quæ ſanè eo minùs erant toleranda, quo magis veteris illius gentilisque modeſtiæ modum excedunt. Non enim vitia nunc ſolummodò per ſpectandi voluptatem ſurrepunt: ſed, quaſi per vim, animis integris atque puris, quà exemplis, quà voce, quà manu ingeruntur: adeò, uti vix umquàm corruptiore licentiâ fictores juxta actoresque fabularum exſtitiſſe crediderim. Sed hæc externa potiùs, quàm noſtra. ſpectaculis quidpe nunc etiam minùs ſolicitantur Germanorum feminæ, quàm aliarum gentium. Convivia tamen vel crebriora etiam, quàm alibi, apud nos inſtitui, haud negaverim. & licet minus heic, quàm alibi, tamen nonnihil irritationum ad libidinem in ſymphoniis, in ſaltationibus, in variis luſibus. nec aliam partem vitæ apud Germanos corruptiorem nunc dixeris, quàm quæ convictibus tranſigitur.

Alium prætereà corrumpendi pudicitiam muliebrem haud levem modum, qui eſt in literarum ſcientiâ atque uſu, Germanis procul fuiſſe, docet continuò noſter ibidem his verbis: *Literarum ſecreta viri pariter ac feminæ ignorant.* Haud ita pridem etiam, in Saxonicis Germaniæ nationibus, ubi plurimum adhuc veterum morum perdurat, item Pruſſiâ ac Livoniâ, ceterisque ſeptemtrionis partibus, turpe fuit feminæ literas ſcire; eamdē ob cauſam, quam antiquus ſcriptor Tacitus innuit: videlicet his pudicitiam ſolicitari, his prodi. Nunc equidem feminæ noſtræ literas ſciunt vulgò: at ſuas; non externas, nec Latinas, Græcasve: quibus aliis in gētibus feminæ quædam, maximè nobiles atq; illuſtres, adficiuntur, imbuuntur, corrumpuntur. femina quidpe, quæ ſupra feminam ſapit, feminarum ſtudia aſpernatur, faſtiditque; jamque viris ſeſe miſcet. Neque tamen abnuerim etiam in Germaniâ Germanicis literis ſæpius corrumpi virgines juxta nuptasque. veriſſimum namq; eſt, epiſtolam haud erubeſcere. ſæpiúsque literis petuntur, quæ ore numquàm audeas. Verùm hæc de matrimoniis, & caſtitate priſcarum Germanarū diſſeruiſſe ſufficiat. parem huic in toto orbe vix reperias.

CAP. XXI.

De mulierum partu, liberorumque educatione. item de cognationibus, & hereditatibus.

DE matrimonio poſtquàm ſuperiori capite dictum eſt, commodus nunc fuerit locus, de partu mulierum, liberorumq; educatione, item de propinquitatibus nonnulla adnotare. Strabo igitur, lib. III, Hiſpanicarum mulierum fortitudinem duritiamq; notās, hæc verba refert: Κοινὰ δὲ καὶ ταῦτα πρὸς τὰ Κελτικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Θρᾴκια, καὶ Σκυθικά. κοινὰ δὲ καὶ πρὸς ἀνδρείαν, τήν τε τῶν ἀνδρῶν, καὶ τὴν τῶν γυναικῶν. γεωργοῦσι γὰρ αὗται. τεκοῦσαι δὲ διακονοῦσι τοῖς ἀνδράσιν, ἐκείνους ἀνθ' ἑαυτῶν κατακλίνασαι. ἔν τε τοῖς ἔργοις πολλάκις αὗται καὶ λούουσι τὰ βρέφη, καὶ σπαργανοῦσιν, ἀποκλίνασαι πρός τι ῥεῖθρον. Ἐν δὲ τῇ Λιγυστικῇ φησὶν ὁ Ποσειδώνιος διηγήσασθαι τὸν ξένον ἑαυτῷ Χαρμόλεων, Μασσαλιώτην ἄνδρα, ὅτι μισθώσαιτο ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας ἐπὶ σκαφητόν. ὠδίνασα δὲ μία τῶν γυναικῶν, ἀπέλθοι ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτίκα, ὅπως μὴ ἀπολέσειε τὸν μισθόν. καὐτὸς ἐπιπόνως ἰδὼν ἐργαζομένην, οὐκ εἰδὼς τὴν αἰτίαν πρότερον, ὀψὲ μαθοὶ, καὶ ἀφίησι, δοὺς τὸν μισθόν. ἡ δ' ἐκκομίσασα τὸν

νήπιον

νήπιον πρός τι κρωνίον, λούσασα, καὶ σπαργανώσασα οἷς εἶχε, διασώσειεν οἰκάδε. Id eſt: *Hæc Hiſpanis communia ſunt cum Celticis, Thracicis, Scythicisque gentibus. ſicut & fortitudo, non virorum modò, ſed & feminarum. hæ namque agros colunt. & quum pepererunt, ſuo loco viros decumbere jubent, iisque miniſtrant. atque inter operandum ſæpè infanteis lavant, & faſciis involvunt, ad flumen aliquod inclinantes. Poſidonius tradit, ſibi in Liguria hoſpitem ſuum, Charmolaum Maſſilienſem, narraſſe; quum à ſe ad foſſionem quamdam conducti eſſent viri pariter ac feminæ; inter has quamdam, doloribus partus correptam, non longè ab opere ſeceſſiſſe: editoque fœtu, ad opus rediſſe; ne mercedem amitteret. Quam ipſe, quum ægrè opus facere videret; primóque cauſam ignoraret; tandem, re cognitâ, mercede datâ dimiſit. mulierem ad fonticulum quemdam extuliſſe infantem; lotumque, & pannis, quos habebat, involutum, domum incolumem detuliſſe.* Eamdem hiſtoriam recitat & Diodorus, lib. IV, hoc modo: Οἱ δὲ Λίγυες εἰθίκασι τὰς γυναῖκας τῶν κακοπαθειῶν τῶν ἐν ταῖς ἐργασίαις κοινωνοὺς ποιεῖσθαι. μισθοῦ δὲ ἀλλήλοις ἐργαζομένων τῶν τε ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, ἴδιόν τι, καὶ παράδοξον ταῖς καθ᾽ ἡμᾶς, συνέβη περὶ μίαν γυναῖκα γενέσθαι. ἔγκυος γὰρ οὖσα, καὶ μετὰ τῶν ἀνδρῶν ἐργαζομένη μισθοῦ, μεταξὺ συνεχομένη ταῖς ὠδῖσιν, ἀπῆλθεν εἴς τινας θάμνους ἀθορύβως. εἰς οὓς τεκοῦσα, καὶ τὸ παιδίον φύλλοις ἐνειλήσασα, τοῦτο μὲν εἴς τινας θάμνους ἀπέκρυψεν· αὐτὴ δὲ, συμμίξασα τοῖς ἐργαζομένοις, τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ὑπέμενε κακοπάθειαν, οὐδὲν δηλώσασα περὶ τοῦ συμβεβηκότος. τοῦ δὲ βρέφους κλαυθμυριζομένου, καὶ τῆς πράξεως φανερᾶς γενομένης, ὁ μὲν ἐφεστηκὼς οὐδαμῶς ἠδύνατο πεῖσαι παύσασθαι τῶν ἔργων. ἡ δ᾽ οὐ πρότερον ἀπέστη τῆς κακοπαθείας, ἕως ὁ μισθωσάμενος ἐλεήσας, καὶ τὸν μισθὸν ἀποδοὺς ἀπέλυσε τῶν ἔργων. Id eſt: *Ligures feminas quoque in laborum communionem adſciſcere ſolent. Quumque mercede mulieres ſimul ac viri operam elocent; res quædam mira, & noſtratibus inſolens, mulieri cuidam evênit. prægnans dum opus inter viros mercenarium facit, partus doloribus coacta, in virgultum quoddam, abſque ſtrepitu ſecedit. ibique enixa infantem, foliis involutum inter arbuſta abſcondit: & operariis denuò immixta, citra partus indicium eumdem cum ipſis laborem continuat. Re autem per vagitum infantis patefactâ, præfectus operis nullâ ratione puerperam inducere potuit, uti ab opere deſiſteret. nec illa antè ceſſavit, quàm conductor ejus miſertus, perſolutâ mercede vacationem ab opere ei conceſſit.* Non uni ſoli id apud Ligures mulieri evenisse, ſed vulgare inter reliquas fuiſſe, oſtendit Ariſtoteles, Poſidonii ætate multo prior, in mirandis ſuis, his verbis: Ἴδιον δέ φασι καὶ τοῦτο παρὰ τοῖς Λίγυσιν εἶναι. αἱ γυναῖκες ἅμα ἐργαζόμεναι τίκτουσι. καὶ τὸ παιδίον, ὕδατι περικλύσασαι, παραχρῆμα σκάπτουσι, καὶ σκάλλουσι, καὶ τἄλλα οἰκονομοῦσιν, ἃ μὴ τικτούσαις ἦν πρακτέον. Hoc eſt: *Peculiare & hoc apud Ligures aiunt eſſe; quòd mulieres, dum opus faciant, pariunt: lotoque infante, ad ſarculum mox, ac foſſionem redeunt; aliaque obeunt munia, puerperis minimè convenientia.* Non ἴδιον hoc Ligurum mulieribus, ſed Hiſpanorum quoque, Gallorum, Germanorum, Thracum, atque Scytharum feminis fuiſſe commune, ſatis apertè docet Strabo, verbis ſuprà citatis. Unde etiam ipſe philoſophus, politicor. lib. VII, cap. ult. ita ſcribit: Συμφέρει δὲ εὐθὺς καὶ πρὸς τὰ ψύχη συνεθίζειν ἐκ μικρῶν παίδων. τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς ὑγίειαν καὶ πρὸς πολεμικὰς πράξεις εὐχρηστότατον. διὸ παρὰ πολλοῖς ἐστι τῶν βαρβάρων ἔθος, τοῖς μὲν εἰς ποταμὸν ἀποβάπτειν τὰ γιγνόμενα ψυχρὸν, τοῖς δὲ σκέπασμα μικρὸν ἀμπίσχειν· οἷον Κελτοῖς. Hoc eſt: *Conducit autem tùm ſanitati, tùm bellicis actionibus, ſtatim ad frigora adſuefacere à parvulis. quòcirca multi barbarorum hunc habent morem, ut alii infanteis, ſimul ac editi ſunt, frigido flumini immergant; alii brevi tegumento veſtiant: ut Celtæ faciunt.* Non tantùm Gallos heic intellexit philoſophus per Celtarum nomen; ut voluit Latinus interpres; nec ſolos Germanos; ut contra interpretem contendunt alii: ſed utramque gentem. Verùm tamen, quia hic quoque locus ambigui eſt ſenſus; ita uti haud ſatis intelligas, Celtæne fœtus ſuos, recens editos, frigidis undis immerſerint; an verò curtis tantùm tegumentis veſtierint: alii quoque producendi erunt ſcriptores. In his Galenus, ſatis antiquus auctor, in libro de tuendâ ſanitate primo, ita tradit: Τίς γὰρ ἂν ἡμῶν ὑπομείνειε τῶν παρ᾽ ἡμῖν ἀνθρώπων εὐθὺς ἅμα τῷ γεννηθῆναι ἔτι θερμὸν τὸ βρέφος ἐπὶ τὰ τῶν ποταμῶν φέρειν ῥεύματα. κἀνταῦθα, καθάπερ φασὶ τοὺς Γερμανοὺς, ἅμα πειρᾶν αὐτοῦ τῆς φύσεως, ἅμα τε καὶ κρατύνειν τὰ σώματα, βάπτοντας εἰς τὸ ψυχρὸν ὕδωρ, ὥσπερ τὸν

διάπυρον σίδηρον. Id eſt: *Quis, quæſo, noſtrûm ſuſtineat, modò editum infantulum, & ab utero adhuc calentem, ad flumen deferre; ibique, ut apud Germanos fieri ajunt, ceu candens ferrum, in frigidam aquam immergendo, ſimul de naturæ vigore periculum facere, ſimulque corpus ipſum roborare.* Veras heic genuinasque protuliſſe ejus rei cauſas Galenum, atteſtatur & Virgilius, Æneid. IX: ubi Numanum Remulum, natione Rutulum, introducit ita loquentem:

Durum à ſtirpe genus: natos ad flumina primùm
Deferimus; ſævoque gelu duramus, & undis.

Germanorum peculiarem morem adfinxiſſe heic poëtam antiquis Italiæ incolis, arguit Goropius in Aduaticis. at communem fuiſſe multis aliis etiam gentibus, ſuprà è Strabone & Ariſtotele intelleximus. Hinc Sidonius Apollinaris, in carmine II, Thracibus eum, unà cum Strabone, tribuit:

Thracum terra tua eſt, heroum fertilis ora.
Excipit hîc natos glacies: & matris ab alvo
Artus infantum molleis nix civica durat.

Jazygibus Mæotis Valerius Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI:

— Vbi tam ſævo duravimus amne
Progeniem, natosque recens.

Laconibus Seneca, controver. I: *Athenæ eloquentiâ inclytæ habebantur; Thebæ ſacris; Sparta armis. Eurotas amnis hanc circumfluit; qui pueritiam induret, ad futuræ militiæ patientiam.* Item Vibius Sequeſter, in libello de fluminibus: *Taygeta Laconices. ubi filios ſuos moris habent durare frigore aquæ.* Thraceis idem feciſſe putant Laconum inſtituto. at unde Germani id noſtri habuêre, unde Ligures, Galli, Hiſpani, adeóque ipſi Itali? ab iiſdem Laconibus; an à Thracibus? Nugæ ſunt. antiquiſſimus hic omnium pariter gentium mos, ex unâ Aſiâ, in gentium diſperſione, in omneis terræ parteis pervectus. unde etiamnum is viget apud Americanos maximè. Cauſam, cur id factum, ex tot auctoribus ſatis certam didicimus. Longè tamen aliam, ſatisque inſolentem narrat Julianus Cæſar, in epiſtolâ ad Maximum, his verbis: Πάντως οὐδὲ ὁ Ῥῆνος ἀδικεῖ τοὺς Κελτούς· ὃς τὰ μὲν νόθα τῶν βρεφῶν ὑποβρύχια ταῖς δίναις πέμπει, καθάπερ ἀκολάστου λέχους τιμωρὸς πρέπων. ὅσα δ' ἂν ἐπιγνῷ καθαροῦ σπέρματος, ὑπεράνω τοῦ ὕδατος αἰωρεῖ, καὶ τῇ μητρὶ τρεμούσῃ πάλιν εἰς χεῖρας δίδωσιν, ὥσπερ ἀδέκαστόν τινα μαρτυρίαν αὐτῇ καθαρῶν καὶ ἀμέμπτων γάμων, τὴν τοῦ παιδὸς σωτηρίαν ἀντιδωρούμενος. Id eſt: *Certè Celtis injuriam nullam facit Rhenus; qui ſpurios infanteis undis abripit, tamquàm impuri lecti vindex. quos autem ex puro ſemine ortos agnovit, hos in ſummâ aquâ ſuſpendit, matrisque trementis manibus reddit; & quaſi verum incorruptumque caſti & laudabilis conjugii teſtimonium ſervato infante perſolvit.* Huic & alii auctores ſubſcribunt. ut Nazianzenus hoc verſu:

Κελτοὶ μὲν κρίνουσι γόνον Ῥήνοιο ῥεέτροις
Celtæ quidem explorant prolem Rheni fluentis.

Et epigramma quoddam Græcum:

Θαρσαλέοι Κελτοὶ ποταμῷ ζηλήμονι Ῥήνῳ
Τέκνα ταλαντεύουσι, καὶ οὐ πάρος εἰσὶ τοκῆες
Πρὶν παῖν ἀθρήσωσι λελουμένον ὕδατι σεμνῷ.
Αἶψαν γὰρ ὠδῖνα μητρὸς ὀλισθήσας διὰ κόλπων
Νηπίαχος, πρῶτον προχέει δάκρυ, τὸν μὲν ἀείρας
Αὐτὸς ἐπ' ἀσπίδι θῆκε νέον παῖν, οὐδ' ἀλεγίζει·
Οὔπω γὰρ γενέταο φέρει νόον, πρίν γ' ἐσαθρήσῃ
Κεκριμένον λουτροῖσιν ἐλεγχιγάμου ποταμοῖο.
Ἡ δὲ μετ' Εἰλείθυιαν ἐπ' ἄλγεσιν ἄλγος ἔχουσα
Μήτηρ εἰ καὶ παιδὸς ἀληθέα οἶδε τοκῆα,
Ἐκδέχεται τρομέουσα, τί μήσεται ἄστατον ὕδωρ.
Animoſi Celtæ flumine zelum habente Rheno
Natos explorant: & non priùs ſunt parentes
Quàm viderint puerum ablutum flumine venerando

Statim

Statim enim ubi matris lubricè excidens per ſinum
Infans primùm profundit lacrymas, illum attollens
Ipſe ſcuto impoſuit novum puerum; neque curat.
Nondum enim genitoris fert animum, antequàm intuetur
Judicatum fluentis lectum reprehendentis fluvii.
Illa verò à partu dolores poſt dolores habens
Mater; quamvis etiam pueri verum novit patrem,
Excipit trepidans, quidnam machinetur inſtabilis unda.

Item Claudianus, in Ruffinum lib. III:

Et quos naſcenteis explorat gurgite Rhenus.

Nonnus, lib. XXIII:

Ῥῆνος Ἴβηρ βρεφέεσσι κορύσσεται· ἀλλὰ δικάζων,
Καὶ κρυφίην ὠδῖνα διακρίζων τοκετοῖο,
Κτείνει ξεῖνα γένεθλα·
Rhenus Iberus contra infanteis armatur: ſed ut judex;
Et occultum partum diſcernens generationis,
Occidit peregrinas proleis.

Et libro XLVI:

Βάρβαρα θεσμὰ φέρουσαν ἐπολβίζω χθόνα Κελτῶν·
Ἧχι νέων βρεφέων καθαρὴν ὠδῖνα διδάσκων
Ῥῆνος, ἀσημάντοιο θεμιστοπόλος τοκετοῖο,
Αἵματος ἀγνώστοιο νόθον γένος οἶδεν ἐλέγξαι.
Barbaras legeis ferentem judico beatam terram Celtarum:
Vbi recens natorum infantium purum partum docens
Rhenus, incerti judex partus,
Sangvinis ignoti adulterinum genus novit arguere.

Theophylactus quodam loco: Καὶ ὁ Κελτικὸς ποταμὸς, γνησίου καὶ νόθου, καὶ ἀρετῆς καὶ κακίας ἔλεγχός ἐστιν ἀληθέστατος. id eſt: *Celticus quoque amnis inter genuinum ac ſpurium, interque virtutem ac improbitatem veriſſimus eſt judex.* Euſtathius in Dionyſium Alexandrinum: Οὗτος δὲ ὁ Κελτικὸς Ῥῆνός ἐστιν, ὁ λεγόμενος τὰ νόθα τῶν γνησίων διορίζειν γεννήματα, οἷα τὰ μὲν ὑπανέχων τὰ γνήσια, τὰ δὲ μὴ τοιαῦτα διδοὺς βυθῷ λήθης καὶ ὕδατος. id eſt: *Hic autem Celticus eſt Rhenus, qui dicitur fœtus ſpurios à legitimis diſcernere. nam legitimos ſuſtinet; ſpurios verò in aquæ fundum ſubmergit.* Hujus igitur rei quum tot ſint ſatis graves auctores, haud immeritò quis miretur, nullam ejus mentionem fieri à Tacito noſtro, alioquin morum Germanicorum accuratiſſimo ſcriptore. unde ego etiam diu animi dubius fui, de Germanis id, an de Gallis accipiendum; quandoquidem omnes iſti auctores uno eodémque vocabulo conſtanter Κελτοὺς nominant. Julianus certè, haud ſemel Gallorum citans nomen, ſæpius Κελτοὺς, nonnumquàm Γαλάτας adpellat. contrà verò numquàm Germanos, niſi peculiari eorum vocabulo Γερμανοὺς, vel etiam τοὺς ὑπὲρ Ῥῆνον βαρβάρους· id eſt, *trans Rhenum barbaros.* Quapropter ex hoc, qui omnium primus eam rem prodidit, jam ſatis certum eſt, ad Gallos, non ad Germanos, eam pertinere. Atque in hanc ſententiam Claudianus quoque apertâ viâ ducit; cujus verba integra hæc ſunt:

Inde truces flavo comitantur vertice Galli;
Quos Rhodanus velox, Araris quos tardior ambit;
Et quos naſcenteis explorat gurgite Rhenus;
Quosque rigat retro pernicior unda Garumnæ.

At quinam Gallici generis populi Juliani ævo accoluerunt Rhenum; niſi uni Helvetii, ac Sequani? nam infra hos Tribochi, Nemetes, Vangiones, Treveri, Ubii, Gugerni, ac Batavi, Germanici fuêre nominis in Gallicâ ripâ nationes. quamquàm non ſim neſcius, hos omneis plerumque apud ſcriptores adpellari Gallos. Univerſam Rheni ripam intellexiſſe ſuprà dictos auctores, inde conjicere datur, quòd nullam certam nationem nominarunt. Ego equidem non dubitaverim, ab uno Juliano, primo auctore, id habuiſſe reliquos omneis: qui

lecta magis, quàm comperta prodiderunt. Julianum quoque ipſum hanc explorandæ genuinæ prolis cauſam conjeciſſe magis, quàm comperiſſe dicerem, niſi epigramma teſtaretur, ſcuto eos prolem impoſitam flumini commiſiſſe. quod de ablutione & induratione corporis intelligi minimè poteſt. Sed quid non poëtæ veris etiam rebus adfingunt? Julianus, quamvis aliquot per annos in Galliâ, & apud ipſam Rheni ripam egerit; tamen, non experiundo, ſed fando ſe id accepiſſe, diſertè teſtatur in libro de rebus à Conſtantio geſtis. Verba ejus hæc ſunt: Ὑπάρχειν δέ φασι καὶ Κελτοῖς ποταμὸν ἀδέκαστον κριτὴν τῶν ἐκγόνων· καὶ οὐ πείθουσιν αὐτὸν οὔτε αἱ μητέρες ὀδυρόμεναι συγκαλύπτειν τὴν ἁμαρτάδα, οὔτε οἱ πατέρες, ὑπὲρ τῶν γαμετῶν καὶ τῶν ἐκγόνων ἐπὶ τῇ κρίσει δειμαίνοντες· ἀτρεκὴς δὲ ἐστι καὶ ἀψευδής. Hoc eſt: *Gallis quoque ajunt flumen contingere prolis incorruptum judicem. quem non flectunt, neque matres lamentantes, uti peccatum occultet, neque patres, uxoribus ac progeniei judicium metuentes. verax autem eſt ac minimè fallax.* Proinde ego vereor, ne quis ignarus, aut mendax, fabulam (ut fieri ſolet) rei veræ, ac per ſe ſatis novæ adfinxerit apud Julianum. Verùm quidquid id fuerit; de ſolis lævæ, ſeu Gallicæ ripæ accolis accipiendum eſſe, patet ex Juliano, Claudianoque. Ipſos trans Rhenum Germanos recens editos fœtus frigidis aquis ad induranda corpora immerſiſſe, ut Hiſpani, Galli, Ligures, Itali, Græci, Thraces, Sarmatæ, Scythæ, aliique priſci mortales, è Strabone & Galeno conſtat.

Ceterò Tacitus, in prædicto libro de Germaniâ; *Numerum*, inquit, *liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur.* Agnatos heic pro liberis accipere, maximè placet ex ſententiâ magni Lipſii: quam ita interpretor. Finire numerum liberorum dicebantur, quum procreandæ ſoboli operam ampliùs dare nolebant. Agnatos jam liberos necare maximè ſolebant Latini, Græci, & aliæ in oriente gentes. in quibus etiam nuper Indi id moris habuerunt: nempe quoties ob inopiam ſe alere eos poſſe diffiderent. Cum Germanis noſtris neſcio an aliqua alia gens eamdem habuerit hac in re opinionem, præter Ægyptios, atque Hebræos. De Ægyptiis ita Strabo, lib. XVII: Καὶ τοῦτο δὲ τῶν ζηλουμένων μάλιστα παρ' αὐτοῖς, τὸ πάντα τρέφειν τὰ γεννώμενα παιδία. Id eſt: *Atque hoc de maximè laudatis eorum moribus eſt, quòd omnem prolem alant.*

De educatione liberorum apud noſtros ſic Tacitus, eodem loco: *Sua quemque mater uberibus alit; nec ancillis, ac nutricibus delegantur.* Hoc de nobiliſſimis etiam, ac principibus feminis intelligas. nam plebejis nullæ, aut raro erant ancillæ: quum ipſæ matresfamilias non modò domeſtica officia, ſed & ruſtres labores obiverint; ut ſuprà ex eodem hoc auctore oſtenſum eſt. Ancillis, atque nutricibus prolem nutricandam delegare, mos erat uſitatiſſimus Romanis feminis. Nunc non modò eadem Italia, præterque Hiſpania, Gallia, Britannia, aliæq; gentes, ſed etiam Germania imitatur. hæc tamen minùs, quàm reliquæ nationes. Vulgare eſt quibusdam in regionibus, ſecundo mox, vel tertio à luſtratione die, infantem in rus nutricatum amandare: nec, niſi tertio, vel quarto, vel etiã ſexto menſe, imò interdum anno, ac biennio pòſt reviſere, aut viſum accerſere. Quibus ſanè fœtibus injuriam feciſſe videtur natura, quòd non ex tigride, vel urſâ, vel leænâ, vel aliâ quavis ferarum gigni dederit; quarum nullam tam facilè relinquere poſſe fœtum ſuum comperimus. Novi puerperas, quæ, ut primùm proles in lucem edita, quieſcere omnino vel nequibant, vel nolebant, antequàm eadem foras nutricatum protruderetur; quiritantes, quoad infans in iisdem ſecum maneret ædibus, numquàm ſatis à domeſticis ſibi miniſtrari. O egregium amorem maternum! ô humanitatem mirandam! Quid tu jam heic fieri cenſes verbo illo Domini, apud Jeſaiam cap. XLIX, ver. XV; ubi quærit, *An oblivíſci poſſit mulier fœtus ſui; ut non miſereatur filii uteri ſui?* Periit ſanè, periit omne. Verùm rationem, cauſamque habent iſtæ haud levem. videlicet, ne tenera delicatarum corpora macerentur: ſuusque mammis ſervetur honos ac duritia; quò maritis, ſed adulteris, magis placeant. At apud priſcas noſtras Germanas *non magis maritus, quàm matrimonium amabatur; idque ſeverum.*

Ceterùm Ariſtoteles, ut ſuprà relatum, morem ait fuiſſe Celtis, infanteis

brevi

brevi veſtire tegumento. At ne hoc quidem fera illa Germanorum paſſa eſt duritia. de his quidpe ita noſter, eodem loco: *In omni domo nudi, ac ſordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excreſcunt.* Id ſanè experimentis docemur; quò negligentiùs infantes educentur, eò robuſtiores reddi artus, validiora corpora. Cæſar, belli Gallici comment. IV: *Quæ res & cibi genere, & quotidianâ exercitatione, & libertate vitæ, quòd à pueris nullo officio aut diſciplinâ aſſvefacti, nihil omnino contra voluntatem faciant, & vires alit, & immanem corporum magnitudinum efficit.* Sbjicit noſter prioribus iſta: *Dominum ac ſervum nullis educationis deliciis dignoſcas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt, donec ætas ſeparet ingenuos, virtus agnoſcat.* Maximâ etiam nunc Germaniæ parte ſeptemtrionali, in agris maritum & uxorem, liberosque & omnem familiam, pecoraque ſub eodem tecto, in eâdem humo cubare videas. in quibus equidem regionibus magna morum veteris Germaniæ pars in hanc diem edurat. In eamdem cum noſtro ſententiam Cæſar, comment. VI, *Ab parvulis*, inquit, *duritiei ac labori ſtudent.* Et Mela, lib. III, cap. III: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes ſint. & longiſſima apud eos pueritia eſt.* nempe ad vigeſimum uſque ætatis annum; quo *ætas* jam *ſeparabat ingenuos à ſervis, virtus agnoſcebat* in bello; ut fuſiùs ſuo loco dicetur. Sed non pueri tantùm, verùm & puellæ nudæ egerunt, ad dictam uſque ætatem. hac quidpe plerumque ætate nubebant; ut ſupra oſtenſum. Et ne hoc mireris: matres quoque ipſas maximâ corporis parte nudas egiſſe, humeros tantùm ac terga brevi ſagulo, vel pelle tectas, quemadmodùm viri, ſuprà demonſtratum eſt. Nec certè majori poterat eſſe pudori in puella nuditas, quàm in puero pubeſcente.

Porrò Cæſar, prædicto com. VI, Gallorum mores enarrans, *In reliquis*, inquit, *vitæ inſtitutis, hoc ferè ab reliquis differunt, quòd ſuos liberos, niſi quum adoleverint, ut munus militiæ ſuſtinere poſſint, palàm ad ſe adire non patiantur: filiumque in puerili ætate in publico, in conſpectu patris aſſiſtere, turpe ducunt.* Idem Germanorum genti, Gallorum conſangvineis atq; finitimis fuiſſe moris, haud dubium ſinunt eſſe auctoris noſtri verba modò citata: *Dominum, ac ſervum nullis educationis deliciis dignoſcas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt; donec ætas ſeperet ingenuos, virtus agnoſcat.* Quin ex eodem priſco more hodieq; Germani liberos impuberes nec in conviviis unà collocant, nec in publicum ducunt: & perquàm turpe eſt filio, ſimulque parentibus, ſi quid tale ille conetur. quum è diverſo aliæ gentes etiam parvulos ſuos quoquoverſùm ſecum trahant. Effectus hinc diverſi. apud Germanos puer adoleſcentiæ annos jam jamque ingreſſurus, neque quomodò ſeſe in congreſſibus gerat, neque quid loquatur taceatve, tenet. apud illas verò genteis puer, etiam intra XII annum, utrumque probè & eleganter edoctus. Quorum hoc equidem maximè laudarem; ni magnum id plerumq; comitaretur incommodum. ſcilicet idem puer omnis impudentiæ omniſq; nequitiæ redditur peritiſſimus, dum in quosvis congreſſus, conſeſſusq;, nullâ loci hominumve habitâ ratione, ducitur, mittiturque. Quocirca præſtare ego Germanorum cenſeo conſvetudinem; ut apud quos poſt XX etiam ætatis annum locus diſciplinæ, virtutiq; ac bonis moribus relinquatur, quamvis ſerò: quum è diverſo apud alios, bona indoles ante etiam XII annum expellatur. Vulgare eſt dictum, idque veriſſimum; *Satis citò, qui ſatis benè.* Verùm ad priſcos Germanos redeo. Non otioſos egiſſe per omnem pueritiam liberos; quod ex Cæſaris ſuprà recitatis verbis poſſis conjicere; ſed domeſticis officiis fuiſſe diſtrictos; patet ex auctore noſtro, atq; Diodoro. Noſter eodem libro ita: *Servis non in noſtrum morem, deſcriptis per familiam miniſteriis, utuntur. ſuam quiſq; ſedem, ſuos penates regit. frumenti modum dominus, aut pecoris, aut veſtis, ut colono, injungit: & ſervus hactenus paret. cetera domus officia uxor ac liberi exſequuntur.* Nimirum impuberes maximè. ſic enim eodem libro antè. *Fortiſſimus quisque, ac bellicoſiſſimus, nihil agens, delegatâ domus, & penatium, & agrorum curâ feminis, ſenibusque, & infirmiſſimo cuiq; ex familiâ, ipſi hebent.* Infirmi etiam habebantur liberi, antè pubertatem. hinc Diodorus, lib. V: Διακονοῦνται δ᾽ ὑπὸ τῶν νεωτάτων παίδων, οὐκ ἐχόντων ἡλικίαν, ἀῤῥένων τέ καὶ θηλειῶν. id eſt: *Iuniores, pueritiæ limiteis nondum egreſſi, iis miniſtrant; femellæ pariter ac maſculi.* Pleroſque nobilium filios, ubi adoleverint, ſacerdotũ diſciplinæ, ad perdiſcenda divinarum humanarumq; rerum ſecreta, fuiſſe traditos, infrà ſuo loco aperietur.

Univerſos, tam nobilium, quàm ingenuorum, ſervorumque, ſive colonorum pueros natandi ſtudio jam inde à primâ pueritiâ fuiſſe deditos, maximè credibile eſt: quandoquidem hac arte gens ipſa auctoribus maximè celebratur. nec pueros tantùm; ſed & puellas: promiſcuè enim feminas cum viris in fluminibus ſeſe laviſſe, ſuprà oſtenſum eſt.

Auctor noſter eodem libro: *Nihil neque publicæ, neque privatæ rei, niſi armati agunt. Sed arma ſumere non antè cuiquam moris, quàm civitas ſuffecturum probaverit.* Nempe, quum pueritiæ annos egreſſi militiæ munus ſuſtinere juvenes, ſive adoleſcentes poſſent. Geſtare equidem arma antè non licebat: at uti tamen iis etiam pueri diſcebant. Seneca, de irâ lib. I, cap. XI: *Germanis quid eſt animoſius? quid ad incurſum acriùs? quid armorum cupidius? quibus innaſcuntur, innutriuntur que.* Et epiſt. XXXVI: *Si in Parthiâ natus eſſet, arcum infans ſtatim tenderet. ſi in Germaniâ, protinus puer tenerum haſtile vibraret.* Sed & equitare impuberes didiciſſe reor. Noſter, eodem libro de Germaniâ: *Nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. ſic inſtituère majores; poſteri imitantur. hi luſus infantium, hæc juvenum æmulatio; perſeverant ſenes.* Infantibus equidem in baculo: pueris verò & juvenibus in equo. Atque hæc ferè ſunt, quæ de partu mulierum in Germaniâ, liberorumque educatione, veteres auctores adnotarunt.

Haud alienum abs re nunc fuerit, pauca quædam de cognationibus ac hereditatibus hoc loco dicere. Auctor noſter eodem libro: *Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem honor. Quidam ſanctiorem artioremque hunc nexum ſangvinis arbitrantur; & in accipiendis obſidibus magis exigunt: tamquàm ii & animum firmiùs, & domum latiùs teneant.* Geminum videlicet animum, geminamque domum, patris & avunculi. Sed quare id minùs fratrum filii! An, quià de ſororum magis, quàm de fratrum filiis conſtat? Lyciis certè nullam aliam fuiſſe puto antiquis temporibus rationem; qui à matribus omnes genus ducebant; teſte Herodoto, lib. I. Pergit noſter: *Heredes tamen, ſucceſſoresque ſui cuique liberi. & nullum teſtamentum.* Et quorſum teſtamentum in gente innoxiâ, ſine fraude, ſine dolo; quorum liberi ſine contumaciâ, ſine corruptelâ, à parvulis non niſi duritiei & labori ſtudebant; moxque armis, & venatibus, aut patriæ philoſophiæ; de quâ poſteà dicetur? At in hereditate capiendâ primogenituræ obſervabatur illa ſive æterni Dei lex, ſive communis omnium mortalium conſvetudo, ex ſacris etiam libris notiſſima; quâ etiamnum quædam Chriſtiani nominis gentes, maximè verò Britanni utuntur. De priſcis illis Germanis teſtis eſt Tacitus, eodem in libro: *Tencteri, ſuper ſolitum bellorum decus, equeſtris diſciplinæ arte præcellunt. nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. ſic inſtituère majores; poſteri imitantur. hi luſus infantium, hæc juvenum æmulatio; perſeverant ſenes. inter familiam, & penates, & jura ſucceſſionum, equi traduntur. excipit filius; non, ut cetera, maximus natu; ſed prout ferox bello, & melior.* Quòd ſi nulli filii, haud dubiè filia maxima natu in bona ſucceſſit; quemadmodum etiamnum in Britanniâ. Hinc eſt, quod idem noſter, eodem libro ſuprà, de adulteriis dixit: *Publicatæ pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit.* Porrò idem auctor, *Si liberi*, inquit, *non ſunt, proximus gradus in poſſeſſione fratres, patrui, avunculi. Quanto plus propinquorum, quo major affinium numerus, tanto gratioſior ſenectus. nec ulla orbitatis pretia.* Ab omnibus colebatur illa; hæc negligebatur, ac deſpiciebatur, tamquàm ignava, iners, & reipublicæ, quæ armis ac juventute tuebatur, inutilis. Contrà verò Romæ; quod heic innuit noſter. Seneca, in conſolatione ad Marciam, cap. XIX: *In civitate noſtrâ plus gratiæ orbitas confert, quàm eripit: adeóque ſenectutem ſolitudo, quæ ſolebat deſtruere, ad potentiam ducit, ut quidam odia filiorum ſimulent, & liberos ejurent, & orbitatem manu faciant.* Marcellinus, lib. XIV: *Nec credi poteſt, quàm obſequiorum diverſitate colantur homines ſine liberis Romæ.* nempe ob captationem hereditatis. Plinius, in proœmio libri XIV: *Poſtquàm cœpère orbitas in auctoritate ſummâ & potentiâ eſſe, captatio in quæſtu fertiliſſimo, ac ſola gaudia in poſſidendo; peſſum ière vitæ pretia, omnesque à maximo bono liberales dictæ artes in contrarium cecidère, ac ſervitute ſolâ profici cœptum.* De cetero pergit ita noſter: *Suſcipere tam inimicitias, ſeu patris, ſeu*

propinqui,

propinqui, quàm amicitias, neceſſe eſt. Nimirum reverentiâ ſangvinis: à quo diſſentire, aut ſeparari, nefas erat. Quanta fuerit omnis propinquitatis, cognationisque obſervantia, vel ex eo perſpicitur, quòd integræ cognationes ſingulos vicos incolebant. Cæſar, belli Gallici comment. VI, ubi Germanorum mores exſequitur: *Neque quisquam agri modum certum, aut fineis proprios habet: ſed magiſtratus, ac principes in annos ſingulos gentibus cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco viſum eſt, attribuunt agri.* Quò illud etiam referendum auctoris noſtri, in eodem libro de Germaniâ: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum eſt; non caſus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; ſed familiæ, & propinquitates.* id eſt, integri vici: quorum magiſtratus, in bello etiam ſingulorum ordinum, ſeu cuneorum fuêre ductores; ut fuſiùs infrà oſtendetur.

CAP. XXII.

De religione, ac deorum cultu: ubi primùm oſtenditur, deorum cultum, cultusque procuratores ſacerdoteis habuiſſe Germanos jam inde à primordio gentis.

PERACTIS hactenus omnibus ferè vitæ ac morum partibus, quæ ad privos ſingulosque homines ſpectabant; tempus nunc eſt ad ea transgredi, quæ publici fuerunt juris, quæque publicè ab univerſis, vel numero pluribus adminiſtrata ſunt. In his primum ordinem atque locum meritò ſibi poſtulaverint religio & deorum cultus; ut quæ ad animum potiſſimè pertinent. In iis verò explicandis ſi paullo diutius immorabor, æquumque reliqui operis tenorem excedere videbor; veniam mihi dari par fuerit: ſiquidem pleraque nova, nec facilè aliis adnotata in medium adferentur. quibus, in tantâ rerum obſcuritate, haud facilè fidem me inventurum ſcio, niſi multis magnisque magnorum auctorum teſtimoniis, documentisque certiſſimis comprobata fuerint.

Barbara igitur admodùm, & immanitate efferata cunctis in rebus quum fuerit priſca gens noſtra Germanorum; ſunt, qui negant, ullum eos habuiſſe deorum cultum, ullam notitiam, ullamve ſuſpicionem, antequàm Romani, ſuperato Rheno amne, Germaniam ingreſſi ſunt. idque Cæſaris inducti arbitrantur verbis, quæ ſunt, belli Gall. comment. VI, hujusmodi: *Neque Druides habent, qui rebus divinis præſint; neque ſacrificiis ſtudent.* Quod argumentum ſanè haud leve, nec vanum; nempe, ſi neque ſacra, neque ſacerdoteis habuerint; ne deorum quidem venerationem habere potuiſſe. At prætereuntur heic, ſeu potiùs diſſimulantur ea, quæ continuò Cæſar ſubnectit, his verbis: *Deorum numero eos ſolos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam. reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Verùm illorum ſententia, opidò quàm abſurda, facilè uno atque altero aliorum auctorum teſtimonio convelli poteſt. Cicero, in primo de naturâ deorum, ex Epicuri libris hanc de diis adfert opinionem: *Quæ eſt gens, aut quod genus hominum, quod non habeat, ſine doctrinâ, anticipationem quamdam deorum?* Et paullo pòſt, *non inſtituto aliquo, aut more, aut lege hanc eſſe* ait *opinionem conſtitutam.* Ipſe Cicero, in ſecundo de divinitatione, *Omnes*, inquit, *reges, populi, nationes, utuntur auſpiciis.* Sed clariùs Dionyſius Halicarnaſſenſis, antiquitat. Rom. lib. VII: Οὐχ ἡγοῦμαι ἀποχρῆν τοῖς ἀναγράφουσι τὰς ἀρχαίας καὶ τοπικὰς ἱστορίας, ὡς παρὰ τῶν ἐπιχωρίων αὐτὰς παρέλαβον, ἀξιοπίστως διελθεῖν, ἀλλὰ καὶ μαρτυριῶν οἴομαι αὐτοῖς δεῖν πολλῶν καὶ δυσαντιλέκτων, εἰ μέλλουσι πισταὶ φανήσεσθαι. ἐν αἷς πρῶτα καὶ κυριώτατα πάντων εἶναι πείθομαι τοὺς γινομένους καθ' ἑκάστην πόλιν περὶ θεῶν καὶ δαιμόνων πατρίους σεβασμούς. ταῦτα γὰρ ἐπὶ μήκιστον χρόνον διὰ φυλακῆς ἔχει Ἑλλάς τε καὶ βάρβαρος χώρα· καὶ οὐθὲν ἀξιοῖ καινοτομεῖν εἰς αὐτὰ ὑπὸ δείματος κρατουμένη μηνιμάτων δαιμονίων. μάλιστα δὲ τοῦτο πεπόνθασιν οἱ βάρβαροι διὰ πολλὰς αἰτίας,

ἃς οὐ

ὡς οὐ καιρὸς ἐν τῷ παρόντι λέγειν. καὶ χρόνος οὐδεὶς, μέχρι τοῦ παρόντος, ἀπομαθεῖν, ἢ παρανομῆσαί τι περὶ τοὺς ὀργιασμοὺς τῶν θεῶν ἔπεισεν, οὔτε Αἰγυπτίους, οὔτε Λίβυας, οὔτε Κελτοὺς, οὔτε Σκύθας, οὔτε Ἰνδοὺς, οὔτε ἄλλο βάρβαρον ἔθνος οὐθὲν ἁπλῶς· εἰ μή τινες ὑφ' ἑτέρων ἐξουσίᾳ ποτὲ γενόμενος, τὰ τῶν κρατησάντων ἠναγκάσθησαν ἐπιτηδεύματα μεταλαβεῖν. Hoc eſt: *Antiquitates alicujus regionis ſcribentibus non ſatis eſſe exiſtimo, ſi in eis percenſendis ſequuntur fidem indigenarum: ſed opus etiam eſſe puto multis & irrefragabilibus teſtimoniis, ſi fidem mereri velint. inter quæ primum & præcipuum locum tribuo ceremoniis, quæ cuique populo, in colendis diis atque geniis, ſunt patriæ. has enim jam diutiſſimè ſervant, cùm Græcæ, tùm barbaræ nationes: nec quidquam in eis cenſent immutandum, iræ divinæ metu. potiſſimùm verò barbari hoc perſvaſum habent; multas equidem ob cauſas, quas enumerare tempus nunc non ſinit. nec longâ temporum ſerie adduci potuerunt hactenus, ut cultum deorum, quorum ſacra patrio ritu celebrant, dediſcere, aut aliquâ ex parte immutare voluerint, vel Ægyptii, vel Afri, vel Celtæ, vel Scythæ, vel Indi, aliave ulla gens barbara: niſi quæ fortè in alienam poteſtatem redacta, ritus victoris recipere coacta fuerit.* Gallos, aliasque genteis occidentales, ſuâ etiamdum ætate, ſub Auguſti Cæſaris principatu, Saturno humanis litaſſe hoſtiis, teſtatur idem auctor, lib. I. Tiberium id demum ſuſtuliſſe, auctor eſt Plinius, lib. XXX, cap. I. quamquàm Claudio id adſcribat Svetonius, in vitâ ejus. Germanos verò etiam longè pòſt, quàm Romani Rhenum transierunt, ſimilibus Mercurio ſacrificaſſe victimis, teſtis eſt Tacitus, in libro de Germaniâ; ut mox videbimus. Germani igitur, Celtarum pars multo maxima, deorum & notitiam, & cultum, quemadmodùm aliæ gentes barbaræ, multis habuêre ſæculis antè, quàm Romanorum nomen umquàm inaudiverint. Et quidem deos à primo uſque initio habuêre eosdem, quos reliquæ gentes. quod ne pluribus exemplis atque teſtimoniis, longè petitis, confirmare opus habeam; unam ipſius Cæſaris, Romanorum principis, citabo fidem. Is, prædicto commentario, *Deûm maximè,* inquit, *Mercurium colunt. hujus ſunt plurima ſimulacra: hunc omnium inventorem artium ferunt; hunc viarum atque itinerum ducem; hunc ad quæſtus pecuniæ mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Poſt hunc, Apollinem, & Martem, Iovem, & Minervam. de his eamdem ferè, quam reliquæ gentes, habent opinionem: Apollinem morbos depellere; Minervam operum atque artificiorum initia transdere; Iovem imperium cœleſtium tenere; Martem bella regere.* At non de Germanis, inquies, hæc refert Cæſar; ſed de Gallis. è diverſo de Germanis iſta paullo pòſt: *Deorum numero eos ſolos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam. reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Rectè equidem mones. verùm ego, Cæſarem hæc de Germanis partim veriſſimè, partim nimis ignoranter prodidiſſe, audacter adſevero. Decem ferè per annos bellum in Galliâ quum geſſerit; facilè Gallorum mores atque ritus exactiùs perdidiciſſe potuit. in Germaniâ verò quum, Rheno transjecto, vix pedem poſuerit; plurima illic eum ignoraſſe neceſſum eſt: qua de re plura mihi ſuprà, initio capitis XIII, dicta ſunt. Convincit id apertè Tacitus, prædicto libro, quaſi conſultâ operâ teſtimonium ejus de Germanorum diis refellens, his verbis: *Deorum maximè Mercurium colunt. cui, certis diebus, humanis quoque hoſtiis litare fas habent. Herculem ac Martem conceſſis animalibus placant. Pars Svevorum & Iſidi ſacrificant.* Et eodem libro poſteà: *Deuringi deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoſes, & Svardones, & Nuithones, fluminibus, aut ſilvis muniuntur. nec quidquam notabile in ſingulis, niſi quòd in commune Hertham, id eſt, Terram matrem colunt.* Et poſteà: *Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus oſtenditur. præſidet ſacerdos muliebri ornatu: ſed deos interpretatione Romani Caſtorem Pollucemque memorant.* Et infrà, de Æſtiorum gente: *Matrem deûm venerantur.* Atque hæc Tacitus ſub Trajani principatu: quibus temporibus jam dudum Germanorum populi moresque penitus Romanis perſpecti fuêre. Ne verò ſuſpiceris, poſt Julii Cæſaris demum è Galliâ diſceſſum Germanos dictorum deûm notitiam cultumque à Gallis accepiſſe: poſtquàm Gallia à Romanis, Cæſaris debellata ductu, in provinciæ formam redacta eſt, nulla prorſus Gallis cum Germanis fuêre amiciora commercia,

nulli

invicem commeatus; ſed hoſtiles perpetuò Germanorum in Galliam irruptiones: donec & Sigambri, & alii nonnulli Transrhenani à Romanis, Cæſaris Auguſti auſpiciis devicti, in Gallicam ripam tranſducti ſunt. poſt quod tempus ſtatim in ipſum Germaniæ ſolum Romana præſidia tranſportata: moxque inibi Quintil. Varus cum tribus legionibus ab Arminio, Cheruſcorum duce, cæſus. de quâ clade ſic, inter alia, Tacitus annalium lib. I: *Lucis propinquis barbaræ aræ; apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.* Cui deorum mactaverint, oſtendit in aliâ clade, annal. XIII: *Sed bellum Hermunduris proſperum, Cattis exitio fuit: quia victores diverſam aciem Marti ac Mercurio ſacravêre: quo voto equi, viri, cuncta victa occidoni dantur.* Antiquum hunc fuiſſe omnium pariter Celtarum morem, adparet haud obſcurè ex Cæſare; qui, dicto comment. VI, Gallis eumdem adſcribit. *Martem*, inquit, *bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare conſtituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent: qui ſuperaverunt, animalia capta immolant.* Lucianus, in libro de deâ Syriâ: Πρῶτοι μὲν ἀνθρώπων, τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, Αἰγύπτιοι λέγονται θεῶν τε ἔννοιαν λαβεῖν, καὶ ἱερὰ εἵσασθαι, καὶ τεμένεα καὶ πανηγύριας ἀποδέξαι. id eſt: *Primi hominum, quos ſcimus, AEgyptii dicuntur deorum notitiam percepiſſe, & ſacra conſtituiſſe, templaque, & conventus ſolenneis inſtituiſſe.* Idem adſerit & Herodotus, lib. II. Lucianus, paullo pòſt: Τὸ μὲν παλαιὸν καὶ παρ' Αἰγυπτίοισι ἀξόανοι νηοὶ ἔσαν· hoc eſt; *Priſcis autem temporibus etiam apud AEgyptios absque ſimulacris templa erant.* Ab Ægyptiis mox ad Aſſyrios, & porrò ad Græcos templorum ſimulacrorumque uſurpatio penetraſſe putatur; & ab his ad Italos. Omnium horum templis Germanorum religionem ac ſacra eſſe antiquiora, clarè patet ex eo, quòd etiam aliquot ſæculis poſt natum Jeſum *cohibere parietibus deos, atque in ullam humani oris ſpeciem aſſimilare*, nefas duxerint; teſte Tacito, in libro de Germaniâ. quòd ex vetuſtiſſimo inſtituto habuêre illi; ut latiùs oſtendetur ſuo loco. Itaque vel hoc unico argumento omnis illorum ſublata fuerit pertinax opinio, qui à gente ad gentem, per longinquam annorum ſeriem deorum cognitionem cultumque manaſſe, atque ita, qui ab Syriâ & Ægypto fuerint remotiſſimi, eos quoque omnium ultimos ea accepiſſe, arbitrantur. Sed jam antè, cap. IX, demonſtratum eſt, tam Germanos, quàm Gallos, primam nationum ſuarum originem deduxiſſe à Mercurio; ipſumque deum adpellaſſe THEUTH, antiquiſſimâ inter mortaleis veri Dei, cœli terræque & cunctarum rerum conditoris, adpellatione.

Quum igitur eosdem jam inde ab ipſo ſui primordio coluerint deos Celtæ, quos reliquæ gentes; Mercurioque, deorum maximo antiquiſſimoque, idem tribuerint nomen, quod & longiſſimè ab iis deſſiti, ignotique Ægyptii, & Arabes, & Græci, & Latini; quòd partim ſuprà, cap. IX, oſtenſum eſt, partim infrà clariùs patebit: validiſſimum inde conſtruitur argumentum, omneis ſimul gentes ex unâ eadémque Aſiâ, poſt lingvarum diviſionem, in mortalium diſperſione, omnium pariter deorum notitiam atque venerationem in ſuas quamque detuliſſe terras. Atque hæc unica ratio eſt, cur non modò in hoc noſtro orbe, quem Europæ, Africæ, Aſiæque vocabulis diſtingvimus, ſed etiam in extero, quem vulgò Americanum nunc vocant, omnes pariter gentes unos eosdemque deos, unis eisdem ritibus, niſi quòd in levioribus quibusdam rebus paululum variatis, perpetuò coluerint; eamdemque de iis ſingulæ habuerint opinionem; donec magna earum pars ad veram unius, veri, æternique Dei, rerum omnium auctoris, notitiam venerationemque perducta ſit. Gentem aliquam ſine deorum cognitione cultuque fuiſſe, nullum idoneum, certumque me legiſſe auctorem memini. Apud Strabonem equidem, lib. III. de gente quadam Hiſpanicâ hæc leguntur verba: Ἔνιοι δὲ τοὺς Καλλαϊκοὺς ἀθέους φασί· id eſt; *Quidam Callaicos nihil de diis ſentire perhibent.* Verùm hi fortè unum coluerunt deum, ſine rituum numeroſitate, ſine nomine; ut illi, de quibus hæc continuò ſubjicit idem Strabo: Τοὺς δὲ Κελτίβηρας φασί, καὶ τοὺς προσβόῤῥους τῶν ὁμόρων αὐτοῖς ἀνωνύμῳ τινὶ θεῷ ταῖς πανσελήνοις νύκτωρ πρὸ τῶν πυλῶν πανοικί τε χορεύειν, καὶ παννυχίζειν. hoc eſt: *Celtiberos autem, & qui verſùs ſeptemtriones eorum ſunt finitimi, innominatum quemdam deum noctu in plenilunio, ante portas, cum totis familiis choreas ducendo, totamque noctem feſtam agendo, venerari ajunt.* Eâdêm haud dubiè de causâ Lucanus, lib. I. Iudæos non modò ſine nomine, ſed incertum omnino deum colere arguit, his verbis: — *Dedita ſacris Incerti Iudæa dei.*

Priſcos quoque Pelaſgos ſine nominibus coluiſſe deos, auctor eſt Herodotus lib. II. Idem Strabo, lib. XVII, ita ſcribit de Æthiopibus: *Τῶν δὲ πρὸς τῇ διακεκαυμένῃ τινὲς καὶ ἄθεοι νομίζονται εἶναι· οὕς γε καὶ τὸν ἥλιον φασὶν ἐχθαίρειν, καὶ κακῶς λέγειν.* id eſt: *Ex iis, qui ad torridam plagam incolunt; nonnulli ſine deorum veneratione creduntur eſſe; ſolemque odiſſe, ac deteſtari.* quod & Diodorus tradit lib. I. Verùm, quia iſti ſolem exſecrabantur; ut calore nimio infeſtum, quem plerique alii ſupremum deorum exiſtimabant, ideò planè athei credebantur: quum interim alia potuerint coluiſſe numina. Mela item, lib. I, cap. VIII, in Africæ deſcriptione, ita refert: *Augilæ manes tantùm deos putant. per eos dejerant; eos, ut oracula, conſulunt; precatique, quæ voluerunt, ubi tumulis incubuère, pro reſponſis ferunt ſomnia.* At hi hoc ipſum è primâ ſiderum reliquorumque numinum veneratione habuerunt. Certè nulla gens umquàm ne poſterioribus quidem hisce ſæculis reperta eſt, quin deorum aliquam habuerit notitiam ac venerationem, licet nonnullæ admodùm exiguam. Proinde veriſſimum eſt Maximi Tyrii teſtimonium, quod, diſſertatione XXXVIII, hac de re ita profert: πλὴν οὐδὲν γένος, οὐ βαρβαρικὸν, οὐχ Ἑλληνικὸν, οὐ θαλάττιον, οὐκ ἠπειρωτικὸν, οὐ νομαδικὸν, οὐκ ἀστυπολοῦν, ἀνέχεται τὸ μὴ καταστήσασθαι σύμβολα ἄττα τῆς τῶν θεῶν τιμῆς. hoc eſt: *Verùm nullum eſt genus hominum, neque barbarum, neque Græcum, ſive in mari, ſive in continente vivat, ſive ſine ſede vagetur, ſive urbem incolat, quod non aliqua cultus deorum ſigna erigat.* Cui adſentitur Seneca, epiſt. CXVII: *Nulla gens uſquàm eſt adeò extra leges moresque projecta, ut non aliquos deos credat.* Hactenus igitur de diis; quorum notitiam, cultumque Germanos jam inde à primordio gentis habuiſſe, ſatis conſtat. Quos habuerint, & ex quâ origine, item quibus nominibus, poſteriùs dicetur.

De ſacerdotibus etiam nunc pauca quædam expediantur. Cæſar, ut antè relatum, ſacerdoteis fuiſſe Germanis, qui rebus divinis præeſſent, quique ſacrificia curaviſſent, omnino negat. nihilo minùs tamen deos habuiſſe eos Solem, Lunam, & Vulcanum, ultro fatetur. Quis umquàm populus, quæ gens, quæ natio deos habuit ſine cultu, aut deorum cultum ſine ſacerdotum adminiſtratione? Certè nulla. Ergo hoc jam Cæſaris de Germanis opidò quàm falſum. quod ille, ut multa in commentariis ſuis alia, antequàm ſatis compertum habuit, nimis negligenter perſcripſit. Nihil eos, neque domi, neque militiæ, ſine ſacerdote geſſiſſe, ex aliis compluribus infrà oſtendam auctoribus.

Deorum igitur cultum, cultusque procuratores ſacerdoteis quum non minùs Germani, quàm contermina, omnibusque morum partibus ſimilis eis alia Celtarum pars Galli, habuerint; tutò jam ea, quæ Cæſar de Gallorum diis ac ſacerdotibus tradit, ego ad Germanorum meorum theologiam & religiones accommodabo; ſi antè de origine earum pauca quædam dixero.

Cap. XXIII.

De origine ſacerdotii.

Antequàm de religione ac deorum cultu dicatur, de origine ſacerdotum, qui ea docuerunt, procuraruntque, ſermo expediendus erit. Sacerdotum igitur munus atque dignitatem non magis ego in Germaniâ primùm inter Germanos exſtitiſſe arbitror, quàm ipſum deorum cultum. Nam, quum deorum ſacra primi Celtæ, quorum pars maxima Germani, ex Aſiâ ſecum in Celticam attulerint; ſacerdoteis quoque, ſacrorum procuratores, divinæque voluntatis interpreteis, unà inde adduxiſſe certum eſt. In Aſiâ autem ſacerdotium jam inde ab ipſius mundi primordio originem accepiſſe, cummaximè eſt credibile. quidpe, licet legem ſcriptam primi mortales ante aquarum eluvionem non habuerint; tamen haud dubiè Deus, rerum omnium conditor, Adamo, omnium mortalium primo, modum ſeſe venerandi colendique, ac rationem vivendi, ceu leges ac ſtatuta quædam, voce tenus tradidit. Unde enim Abelus, ſecundus mox Adami filius, gratum Deo facere didicerat ſacrificium, niſi patre

magiſtro?

magiſtro? unde Noachus ante aquarum inundationem τῆς δικαιοσύνης fuit κήρυξ id eſt, *juſtitiæ ac pietatis præco*; (quod divus ait Petrus, in epiſt. II, cap. II, ver. V) unde, ſimul ac egreſſus eſt arcam, Deo, ſervatori ſuo, ſacra facere meminit, niſi traditionibus majorum monentibus, vel ipſo jubente Deo? Nullam umquàm placuiſſe Deo ἐθελοθρησκείαν, gratamve fuiſſe, teſtis eſt ſacra ſcriptura paſſim: ut in epiſtolâ Pauli ad Coloſſenſeis, cap. II, ver. XXIII; Deuterom. cap. XII, ver. VI 13; Matth. cap. XII, ver. IX. Quin divus Paulus, in epiſtolâ ad Hebræos, cap. XI, ver. IV, Abelum per fidem ſacrificaſſe, diſertè tradit. unde ſequitur, ex Dei id eum feciſſe mandato. peccatum quidpe eſt, quidquid fit ſine fide: teſte eodem apoſtolo, ad Romanos cap. XIV, ver. XXIII. fides autem abſque præcedente Dei verbo eſſe prorſus nulla poteſt: teſte eodem, ad Hebr. cap. XI, ver. I: & item prophetâ Jeſaiâ, cap. I. ver. XII. quæ omnia confirmat divus Petrus, epiſt. II, cap. I. ver. ultimo: Οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία· ἀλλ' ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἅγιοι Θεοῦ ἄνθρωποι. id eſt: *Non enim libitu hominis allata eſt umquàm prophetia: ſed, acti à Spiritu ſancto, loquuti ſunt ſancti Dei homines.* Deus igitur ipſe primum mortalium Adamum ſacra facere docuit: hic verò filios, Cainum & Abelum. unde ad omneis eorum poſteros ſacrorum promanarunt ritus; quos ↄↄccc tandem annis poſt terrarum inundationem Moſes Dei juſſu ſcripto mandavit. Hinc eſt, cur apud omneis pariter reliquas gentes plerique ritus circa ſacrificia & alios cultus divinos veri Dei inſtitutionibus, per Moſen conſcriptis, pares reperiantur, feréque eidem; ut infrà patebit. qui certè non ex Moſis demum legibus, ut quidam volunt imperiti; ſed jam inde ex Noachi arcâ in cunctas profluxerunt genteis. Poſt Moſen, ab Hebræis, longinquâ demum perſvaſione, reliquas eos accepiſſe genteis, qui adfirmare velit; is eâdem operâ adſeveret, illas ante Moſen nullum habuiſſe deorum cultum, nullam notitiam. quod quàm ſit falſum, ſatis ſuprà pluribus oſtenſum eſt documentis. quibus hoc etiam, ſi lubet, adjicias; quòd jam tum Moſes, quum legeis à Deo ad populum ferret, eum monuit, ne gentium ſuperſtitiones, alienoſque ac falſos deos ſequeretur. Quòd ſi igitur gentes jam tum deos coluerunt; certè ſacrificia etiam ac ritus habuerunt, quibus eos coluerunt. Primus igitur ſacerdos, ſive ſacrorum procurator fuit idem, qui primus homo à Deo conditus. proximi deinde, hujus filii. Tandem, quum hominum excreſceret multitudo, ita uti jam alii alia curarent humanæ vitæ munia; certi etiam homines ſacris curandis præpoſiti ſunt: quos Græci poſteà, ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, dixêre ἱερεῖς· Latini eâdem ratione, ab *ſacro*, *ſacerdoteis*. Ceterùm inventis falſorum deorum veneratione ac ſacris, ſacerdoteis his quoque, qui ea curarent, mox additi ſunt. quorum haud dubiè primus fuit idem, qui ipſius falſæ venerationis auctor, Cainus; quod infrà oſtendetur. Perſæ poſtmodùm, Parthi, Bactri, Arii, Sacæ, ac Medi, aliique orientis populi, ſuos nuncupavêre *Magos*; teſte, inter alios, Luciano in Longævis: Indi ſuos, *Brachmanes* & *Germanes*; Aſſyrii, *Chaldæos*; Ægyptii atque Hebræi, ſuo quæque gens patrio vocabulo, quod Græci interpretati ſunt προφήτας: Celtæ, *Druidas*: alii ſuos aliis nominibus. Nec quidquam obeſt huic ſententiæ, quòd Perſarum *magos* Græci Latinique interpretati ſunt *philoſophos*. primis quidpe illis ſæculis apud omneis pariter gentes penes unos ſacerdoteis omnis tam divinæ, quàm naturalis moraliſque erat philoſophiæ tractatio; quod ſequenti capite oſtendam. unum heic audiamus Platonem: qui, in Alcibiade I, de pœdagogis, Perſarum regum filios erudientibus, ita ait: Ὧν ὁ μὲν μαγείαν τε διδάσκει, τὴν Ζωροάστρου τοῦ Ὡρομάζου (ἔστι δὲ τοῦτο θεῶν θεραπεία) διδάσκει δὲ καὶ τὰ βασιλικά. hoc eſt: *Quorum unus magiam Zoroaſtris, Horomazis filii, docet; quæ eſt cultus deorum: idemque tradit inſtituta regia.* Hunc *Zoroaſtrem* primum fuiſſe artis magicæ repertorem, inter omneis olim convênit auctores. An non ipſe primus mortalium fuerit Adamus, vehementer ego dubito. Juſtinus hiſtoricus, ſub initium libri primi, *Poſtremum*, inquit, *Nino bellum cum Zoroaſtre, rege Bactrianorum, fuit: qui primus dicitur artes magicas inveniſſe, & mundi principia ſiderumque motus diligentiſſimè ſpectaſſe.* Bactrianum ego hunc non magis fuiſſe

puto, quàm Deucalionem, id eſt Noachum, Scytham: quod tamen crediderunt antiquiſſimi Græcorum; teſte Luciano, in libro de deâ Syriâ. Plinius, lib. XXX, cap. I, de eâdem arte loquens, *Sine dubio*, inquit, *illic* in oriente *orta, in Perſide, à Zoroaſtre; ut inter auctores convenit*. Hi equidem auctores propiùs id ſolum, in quo & ex quo conditus Adamus, adduxêre Zoroaſtrem. Idem Plinius, eodem capite, ait Eudoxum atque Ariſtotelem prodidiſſe; *Zoroaſtrem hunc ſex millibus annorum ante Platonis mortem fuiſſe*; Hermippum verò tradidiſſe, *quinque millibus annorum ante Trojanum bellum*. quod & Plutarchus refert, in libro de Iſide: Diogenes verò Laërtius, in proœmio, idem citat ex Hermodoro. Ipſe Plinius, eodem capite poſteà, adfirmat, Zoroaſtrem *multis millibus annorum* ante Moſen fuiſſe. Quæ computationes multo magis profectò in Adami, quàm in Nini, qui poſt terrarum inundationem regnavit, ætatem conveniunt. Adde huc, quod Juſtinus, inter alios, de Zoroaſtre tradit; *primum* eum *mundi principia ſiderumque motus diligentiſſimè ſpectaſſe*. quod uni Adamo quàm rectiſſimè convenit. hic quidpe primus & verum Deum, cœli terræque opificem, & omnium rerum naturam, & ſiderum motus, & quidquid ſcientiarum ex his profluxit, ipſo Deo magiſtro cognovit, filiiſque ac nepotibus tradidit; ut etiam infrà, cap. XXXIII, fuſiùs clariùſque oſtendetur. Adde etiam, quod dictus Hermippus apud Plinium, loco prædicto, prodidit, *Zoroaſtrem præceptorem, à quo inſtitutus, habuiſſe Azonacem*. qui nullus alius fuit, quàm ipſe ſummus æternuſque Deus: quem priſcos mortaleis adpellaſſe *Aden, Aiden, Atten, Aten, Attin, Atin, Atyn, Attinen, Adonin, Adoneum, Adonaim*, infrà, cap. XXVII, docebo. Quantum autem differt *Azonac* ab *Adonai?* nam ζ quoque litera in ſe δ habet. Si igitur alteram ejus partem, quæ eſt σ, rejicias; erit vocabulum *Adonac*. Huc faciunt & ea, quæ Lucianus tradit, in libro de deâ Syriâ: Καὶ τὰ Φρύγες, καὶ Λυδοὶ, καὶ Σαμόθρακες ἐπιτελέουσι, Ἄττεω πάντα ἔμαθον. id eſt: *Ac quibus ritibus Phryges, & Lydi, & Samothraces in ſacris utuntur, eos omneis ab Atte acceperunt*. Item, quæ Plutarchus, prædicto libro, ex Perſarum theologiâ de Zoroaſtre refert: οὗτος ἐδίδαξε εὐκταῖα θύειν καὶ χαριστήρια· id eſt; *Hic docuit votivas & chariſticas victimas immolare*. Item, quæ de his rebus ex Ægyptiorum theologiâ narrat Diodorus lib. I. Ὑπὸ δὲ τοῦ Ἑρμοῦ πρῶτον μὲν τήν τε κοινὴν διάλεκτον διαρθρωθῆναι, καὶ πολλὰ τῶν ἀνωνύμων τυχεῖν προσηγορίας, τήν τε εὕρεσιν τῶν γραμμάτων γενέσθαι, καὶ τὰ περὶ τὰς τῶν θεῶν τιμὰς καὶ θυσίας διαταχθῆναι. id eſt: *Primùm Mercurium ajunt communem loquelam articulatim diſtinxiſſe, & multis rebus, quæ anteà ſine nominibus erant, nomina indidiſſe: literas item inveniſſe, & deorum cultus ſacrificiaque ordinaſſe*. Idem teſtatur & Plato, in Phædro; qui Mercurium iſtum Ægyptiorum adpellat *Theuth:* de quo ſuprà cap. IX, mihi dictum, pluraque dicentur infrà, cap. XXVI. Deum ipſum, rerum omnium auctorem, omnia iſta, quæ Diodorus heic, & Plato dicto loco, enumerant, primum mortalium Adamum edocuiſſe, hunc verò liberos ſuos, mox infrà patebit. Adde jam his & illud, quòd *Oromazes* ille, quem patrem magi prædicarunt Zoroaſtris, maximus apud Perſas ſit habitus deus: iſque non è mortalibus ſive in his terris natis diis unus; ſed ipſe omnium rerum conditor; teſte Plutarcho, in libro de Iſide. De eodem Oromaze ita Diogenes Laërtius, in proœmio: Ἀριστοτέλης δ' ἐν πρώτῳ περὶ φιλοσοφίας καὶ πρεσβυτέρους εἶναι τῶν Αἰγυπτίων τοὺς μάγους, καὶ δύο κατ' αὐτοὺς εἶναι ἀρχὰς, ἀγαθὸν δαίμονα, καὶ κακὸν δαίμονα· καὶ τῷ μὲν ὄνομα εἶναι Ζεὺς καὶ Ὠρομάσδης, τῷ δὲ Ἅδης καὶ Ἀρειμάνιος· φησὶ δὲ τοῦτο καὶ Ἕρμιππος, καὶ Εὔδοξος, καὶ Θεόπομπος. hoc eſt: *Ariſtoteles, in primo de philoſophiâ, tradit, Aegyptiis antiquiores eſſe magos: duoque juxta illos eſſe rerum principia, bonum genium, & malum. alterum ex his Iovem & Oromaſden, alterum Plutonem & Arimanium dici. quod & Hermippus & Eudoxus & Theopompus adfirmant*. Per Græca vocabula Ζεὺς & Ἅδης, Perſica Ὠρομάσδης & Ἀρειμάνιος, interpretari voluerunt. Vocabulum autem Ζεὺς idem eſſe quod Θεὺθ, id eſt, veri Dei, rerum omnium opificis, antiquiſſimam inter mortaleis adpellationẽ, infrà cap. XXVI, docebo. Zoroaſtres igitur nullus alius, niſi Adamus, à vero Deo, unà cum reliquis rebus, conditus. Idem Diogenes, ibidem: Αἰγύπτιοι μὲν γάρ φασι, Νείλου γενέσθαι

παῖδα

παῖδα Ἥφαιστον, ὃν ἄρξαι φιλοσοφίας, ἧς τοὺς προεστῶτας ἱερέας εἶναι, καὶ προφήτας. id eſt: *AEgyptii tradunt, Nili filium fuiſſe Vulcanum; qui philoſophiæ aperuit principia; cujus antiſtites ſunt ſacerdotes ac prophetæ.* Plato, XI de legibus: Ἡφαίστου καὶ Ἀθηνᾶς ἱερὸν τὸ τῶν δημιουργῶν γένος, οἳ τὸν βίον ἡμῖν ξυγκατεσκευάκασι τέχναις. id eſt; *Vulcano ac Minervæ opificum genus conſecratum eſt; qui vitam nobis ſuis artibus inſtruxerunt.* Hunc quoque Vulcanum, verum æternumque fuiſſe Deum, infrà cap. XXIX oſtendam. Idem Diogenes, ibidem, de Ægyptiis: Ἔθεσαν δὲ καὶ νόμους ὑπὲρ δικαιοσύνης, οὓς εἰς Ἑρμῆν ἀνήνεγκαν. hoc eſt: *De juſtitiâ quoque leges ſtatuerunt, quos ad Mercurium referunt.* Et Ælianus, variar. hiſtoriar. lib. XIV, c. XXXIV: Αἰγύπτιοί φασι παρ' Ἑρμοῦ τὰ νόμιμα ἐκμουσωθῆναι. οὕτω δὲ καὶ ἕκαστοι τὰ παρ' ἑαυτοῖς σεμνύνειν προῄρηνται. id eſt: *AEgyptii ſua jura à Mercurio profecta eſſe ajunt. Ita plerique ſua commendare, & auguſtiora reddere ſolent.* Quum complures fabuloſa ſtatueret antiquitas iisdem nominibus deos, de Mercuriis ſic ait Cicero, in tertio de divinatione: *Quartus Nilo patre; quem AEgyptii nefas habent nominare. quintus, quem colunt Pheneatæ: qui Argum dicitur intereміſſe; ob eamque cauſam in AEgyptum profugiſſe, atque AEgyptiis leges & literas tradidiſſe. hunc AEgyptii Theuth appellant.* Non modò leges atque literas, ſed alias arteis ſcientiasque hunc *Theuth* apud Ægyptios inveniſſe, auctor eſt Plato in Phœdro. ubi equidem hunc *Theuth* unum ex antiquiſſimis facit deis: regem verò totius Ægypti *Thamum*; cui *Theuth* cùm literarum tùm aliarum rerum ſcientias aperuerit, quas diſtribui ceteris Ægyptiis poſtulavit. ex quibus *Thamum* regem alias laudaſſe, alias verò damnaſſe. Satis ineptè, ac ridiculè; quod poſteà excutietur. *Theuth* iſte quum idem fuerit qui verus Deus, id eſt, rerum omnium conditor; ut partim ſuprà, cap. IX, oſtenſum eſt, partim infrà, cap. XXVI, oſtendetur: *Thamus* ille haud dubiè nullus alius fuit, quàm qui *Adamus* in ſacratis vocatur libris, id eſt, primus à Deo conditus homo; quem Deus ipſe ADAM, Ægyptii poſteà, demtâ primâ ſyllabâ, & Δ, per communem omnium gentium conſvetudinem, in confine Θ converſo, adpellarunt THAM. qui non modò totius Ægypti, vel Bactrianorum, quod de Zoroaſtre tradit Iuſtinus; ſed univerſi terrarum orbis rex veriùs dici poterat. Huic igitur Deus, ceu pater filio (quod de Oromaze ac Zoroaſtre tradiderunt magi) quem è terrâ ad imaginem ſuam condiderat, tam cœleſtium, quàm terreſtrium rerum, ab ſe conditarum, naturam, virtuteis, effectus, & uſum expoſuit; quippe cujus causâ eas condiderat. huic item leges, ac modum vivendi præſcripſit: quæ omnia voluit uti ille ceteris mortalibus, id eſt, liberis ſuis transderet. Huc facit alia etiam AEgyptiorum ſacerdotum narratio. nempe primum omnium mortalium *Mneuen* leges, à Mercurio acceptas, dediſſe AEgyptiis; ut refert Diodorus, in libro primo. qui *Mneues* nullus alius fuit, quàm quem ibidem Diodorus, ex eorumdem AEgyptiorum theologiâ, vocat Μηνᾶν. de quo ita ſcribit: Τῶν καρπῶν τὴν εὕρεσιν οἱ μὲν εἰς τὴν Ἶσιν ἀναφέρουσιν, οἱ δὲ εἴς τινα τῶν παλαιῶν βασιλέων τὸν Μηνᾶν. id eſt: *Frugum inventionem alii Iſidi adſcribunt, alii in quemdam antiquorum regum Menam referunt.* Per Iſin ipſum intellectum fuiſſe AEgyptiorum ſacerdotibus verum Deum, omnium rerum auctorem, infrà oſtendam. Deus igitur frugum inventor, ac primus monſtrator; quia à ſe creatas primo mortalium Adamo monſtravit: hic deinceps liberis ſuis ac nepotibus. De eâdem re ita Pollux, lib. IV, cap. VII, ſect. II: Αἰγυπτίοις μὲν ὁ Μανέρως γεωργίας εὑρετὴς, μουσῶν μαθητής. id eſt: *AEgyptii Manerum tradunt fuiſſe agriculturæ repertorem, eumdemque Muſarum diſcipulum.* Muſarum nomen, inter alia vocabula, ad Solem ſpectare, indicat Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. XIX. ego verò, omneis variorum numinum adpellationes, quas Macrobius uni Soli tribuit, ad unum verum æternum Deum, rerum omnium conditorem, eſſe referendas, infrà pluribus documentis oſtendam. De prædicto *Menâ* ita Diodorus paullo pòſt: Μετὰ τοὺς θεοὺς πρῶτον φασὶ βασιλεῦσαι τῆς Αἰγύπτου Μηνᾶν, καὶ καταδεῖξαι τοῖς λαοῖς θεούς τε σέβεσθαι, καὶ θυσίας ἐπιτελεῖν. id eſt: *Poſt deos primum AEgypti regem ajunt fuiſſe Menam; qui deorum venerationem, ſacrificandique ritus populos docuit.* Et Herodotus, lib. II: Βασιλεῦσαι δὲ Αἰγύπτου πρῶτον

ἀνθρώπων ἔλεγον Μῆνα. hoc eſt: *Primum mortalium in AEgypto regnaſſe Menen dicebant.* Vel ex his ſatis clarè patet, quis MENA iſte, ſive MEN, ſeu MANERUS fuerit. nempe, qui priſcis Germanis, ut ſuprà cap. IX oſtenſum, MAN, Hebræis verò ADAM, & iisdem AEgyptiis THAM dictus eſt. nam hic omnium mortalium primus in terris, poſt Deum, imperium obtinuit in liberos ſuos atque nepoteis: hosque Deum colere ac ſacra facere docuit, juxta ritus à Deo acceptos. AEgyptios verò primi hominis originem, & quidquid is in his terris egit, ſuo adſcripſiſſe ſolo, vulgò notum eſt. Satis igitur ex hactenus dictis liquere puto, omneis tam divinarum, quàm humanarum rerum ſcientias, ipſumque vivendi modum ac leges primum inter mortaleis docuiſſe ADAMUM: qui ipſe magiſtrum habuit eumdem quem patrem, ſive conditorem, æternum illum THEUTH; cujus nomen Græci fecêre Ζεὺς, Perſæ Ὡρομάζης. Atque hæc cauſa fuit, cur omnes illuſtres legum conditores, inventionem earum in Deum referrent; quem alius alio, pro ratione patriæ lingvæ, adpellavit nomine. Ad diſciplinas autem quod attinet, quas gentium profeſſi ſunt ſacerdotes; quemadmodùm perpetuus ille humani generis hoſtis Satanas primùm pro veri Dei veneratione falſorum numinum cultum diſcipulis ſuis ſubjecit; ſic poſteà etiam ubique τὰ κακὰ τοῖς ἀγαθοῖς permiſcuit; ut ex magorum theologiâ refert Plutarchus, in libro de Iſide. unde natæ ſunt ineptiſſimæ illæ peſſimæque ſuperſtitiones, ſimulque artes abominandæ, quas vulgò *magicas* vocamus, ſeu veriùs *veneficas*: quarum omni ævo peritiſſimos fuiſſe omnium gentium (Dei populum excipio) ſacerdoteis, ex auctorum lectione diſco.

Ab ADAMO igitur, omnium mortalium primo, per longam ſæculorum ſeriem, quemadmodùm ad alias genteis, ſic ad CELTAS noſtros tùm ſacerdotium, tùm dictæ divinarum juxtà & humanarum rerum ſcientiæ promanaverunt: quas unis adſcribit ſacerdotibus, ſive druidibus Cæſar, loco ſuprà citato. Ceterùm hæ ſcientiæ, unà cum falſorum numinium ſacerdotio, eâdem ratione aquarum eluvionem in arcâ Noachi trajecerunt, quâ & ipſa numinum venerario; de quâ poſteà dicetur.

CAP. XXIV.

De variis priſcorum ſacerdotum, ſive ſapientum generibus; de auctoritate, ac diſciplinis eorum: item de nomine apud Germanos.

OSTENSA hactenus Celticorum ſacerdotum origine, ordo rerum poſcere videtur, uti de munere eorum ac diſciplinis proximo loco dicatur.

Priſcis illis ſæculis apud omneis terrarum orbis genteis penes unos ſacerdoteis omnem tam divinæ, quàm naturalis moralisque philoſophiæ fuiſſe tractationem, ſuperiori capite dictum eſt. hoc igitur liquidis nunc probetur auctorum teſtimoniis. De AEgyptiis Strabo, lib. XVII: οἱ δὲ ἱερεῖς καὶ φιλοσοφίαν ἤσκουν, καὶ ἀστρονομίαν, ὁμιληταί τε τῶν βασιλέων ἦσαν. id eſt: *Sacerdotes philoſophiam quoque exercebant, & aſtronomiam; cumque regibus verſabantur.* De Indis ac Perſis Appianus, in fine lib. I. de bellis civilibus: Οἱ Βραχμᾶνες δοκοῦσιν Ἰνδῶν εἶναι μετεωρολόγοι, καὶ σοφοὶ, καθὰ Περσῶν οἱ μάγοι id eſt: *Brachmanes habentur Indorum ſubtiliſſimi ac ſapientiſſimi, ſicut Perſarum magi.* De iisdem Indorum ſapientibus Strabo, lib. XV: Ἔφη δ᾽ αὐτοὺς καὶ τῶν περὶ φύσιν πολλὰ ἐξετάσαι καὶ προσημασίαν ὄμβρων, αὐχμῶν, νόσων. hoc eſt: *Ait, multa eos de rerum naturâ, de ſignis imbrium, ſiccitatum, ac morborum diſputare.* Atque ob hoc ipſum φιλοσόφους eos adpellat Strabo,

eodem

eodem loco: Philoſtratus verò, in vitâ Apollonii, cum Appiano; σοφούς. Hinc eſt illud Iarchæ, Indicorum brachmanum principis, ſeu præſulis; dictum ad Apollonium, quod Philoſtratus, lib. III, cap. VI, refert hujuſmodi: Ἐρώτα, ὅ τι βούλει· παρ᾽ ἄνδρας γὰρ ἥκεις πάντα εἰδότας. hoc eſt: *Interroga, quidquid velis. ad viros enim veniſti, qui cuncta ſciunt.* Quin hodiéque ejuſdem ſimul gentis in oriente, ſimulque Africanorum, Americanorumque ſacerdotes prædictas omneis profitentur ſcientias. Celtarum quoque olim druidas iis fuiſſe ſimileis; mox infrà oſtendam. unde illud Melæ, lib. III, cap. II: *Habent tamen & facundiam ſuam magiſtroſque ſapientiæ druidas. hi terræ mundique magnitudinem & formam, motus cœli ac ſiderum, ac quid dii velint, ſcire profitentur.* Quos hic *ſapientiæ magiſtros*, Diodorus, lib. V, φιλοσόφους vocat: additque; ἔθος δ᾽ αὐτοῖς ἐστι, μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου. id eſt; *absque philoſopho nemini ſacrum facere fas eſt.* Quod de Perſarum quoque magis penè iiſdem tradit verbis Herodotus, lib. I: Ἄνευ γὰρ δὴ μάγου οὔ σφι νόμος ἐστὶ θυσίας ποιέεσθαι· id eſt: *Sine mago nullum ſacrificium facere illis fas eſt.* Atque hinc Plinius, lib. XVI, cap. XLIV, Gallorum ſacerdoteis, quos *druidas* illi vocabant, ipſe adpellat *magos*: & lib. XXX, cap. I, eiſdem *artem magicam* adſcribit. cujus tamen maxima pats nihil aliud erat, quàm ἱερουργία, id eſt, ſacrorum operatio, rerumque futurarum prædictio; teſte Platone, in Alcibiade: cujus verba, jam antè citata, de pædagogis, Perſarum regum filios erudientibus, hæc ſunt: Ὧν ὁ μὲν μαγείαν τε διδάσκει, τὴν Ζωροάστρου τοῦ Ὠρομάζου, (ἔστι δὲ τοῦτο θεῶν θεραπεία) διδάσκει δὲ καὶ τὰ βασιλικά. hoc eſt: *Quorum unus magiam Zoroaſtris, Oromazis filii, docet; quæ eſt cultus deorum: idemque tradit inſtituta regia.* Idem ex Sotionis libris tradit Diogenes Laërtius, in procemio, his verbis: Τοὺς δὲ μάγους φασὶ περί τε θεραπείας θεῶν διατρίβειν, καὶ θυσίας καὶ εὐχάς, ἀσκεῖν τε καὶ μαντικὴν, καὶ πρόῤῥησιν. id eſt: *Magos tradunt deorum vacare cultui; preceisque & ſacrificia illis offerre: divinationem prætereà, prædictionemque exercere.* Hinc igitur Ælianus, variar. hiſtoriar. lib. II, cap. XXXI, omnium gentium theologiam vocat σοφίαν. Strabo lib. VII, tradit, ὅτι τὸ παλαιὸν οἱ μάντεις καὶ μουσικὴν εἰργάζοντο· id eſt; *olim ſacerdoteis, ſive vateis muſicam quoque exercuiſſe.* Sed de univerſo hoc omnium gentium ſapientum genere ita idem auctor lib. XVI: Τοιοῦτος δὲ ὁ Ἀμφιάρεως, καὶ ὁ Τροφώνιος, καὶ ὁ Ὀρφεὺς, καὶ ὁ Μουσαῖος, καὶ ὁ παρὰ τοῖς Γέταις, θεὸς τὸ μὲν παλαιὸν, Ζάμολξις, Πυθαγόρειός τις; καθ᾽ ἡμᾶς δὲ, ὁ τῷ Βυρεβίστᾳ θεσπίζων, Δεκαίνεος· παρὰ δὲ τοῖς Βοσπορανοῖς Ἀχαίκαρος· παρὰ δὲ τοῖς Ἰνδοῖς οἱ γυμνοσοφισταί· παρὰ δὲ τοῖς Πέρσαις οἱ μάγοι, καὶ νεκυομάντεις, καὶ ἔτι οἱ λεγόμενοι λεκανομάντεις, καὶ ὑδρομάντεις· παρὰ δὲ τοῖς Ἀσσυρίοις οἱ χαλδαῖοι· παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις οἱ Τυῤῥηνικοὶ ἱεροσκόποι. τοιοῦτος δέ τις ἦν καὶ ὁ Μωσῆς, καὶ οἱ διαδεξάμενοι ἐκεῖνον. Hoc eſt: *Talis fuit Amphiaraus, & Trophonius, & Orpheus, & Muſæus, & apud Getas, deus olim quidem, Zamolxis Pythagoricus, noſtrâ autem ætate, qui Byrabiſtæ vaticinatur, Decæneus: & apud Boſphoranos Achaicarus; apud Indos gymnoſophiſtæ; apud Perſas magi, & qui ex mortuorum umbris, & pelvibus, & aquis futura prædicunt: apud Aſſyrios chaldæi; apud Romanos Hetruſci haruſpices. ac talis ferè fuit & Moſes, ſucceſſoreſque ejus.* Hinc Plinius, prædicto cap. I, libri XXX, Moſi quoque *magices factionem* adſcribit; credo ob eamdem, quam impenſiſſimè ille ex Dei præcepto deſcripſit, ἱερουργίαν ſive θεοῦ θεραπείαν. quamquàm fortaſſis primum Plinius arripuit argumentum è miraculis, quæ coram Pharaone edidit Moſes. Idem Plinius, eodem capite paullo antè, ita tradit: *Quamquàm animadverto, ſummam literarum claritatem gloriamque ex eâ ſcientiâ antiquitus, & penè ſemper petitam. certè Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato, ad hanc diſcendam navigavêre; hanc reverſi prædicavêre; hanc in arcanis habuêre.* In Ægyptum navigaſſe, auctor eſt, inter complureis alios, Plutarchus, in libro de Iſide. Hinc Lucanus etiam, lib. III, Ægyptiorum theologiam adpellat *magicam*, in his verſibus:

Nondum flumineos Memphis contexere biblos
Noverat: & ſaxis tantùm, volucreſque, feræque,
Sculptaque ſervabant magicas animalia linguas.

Sed tempus eſt, ad Celtarum ſapienteis transgredi. Cæſar, belli Gall. comment. VI, *In omni*, inquit, *Galliâ eorum hominum, qui in aliquo ſunt numero atque honore, genera ſunt duo.* & mox: *de his duobus generibus alterum eſt druidum, alterum equitum. illi rebus divinis interſunt; ſacrificia publica ac privata procurant; religiones interpretantur. ad hos magnus adoleſcentium numerus, diſciplinæ causâ, concurrit; magnoque ii ſunt apud eos honore. nam ferè de omnibus controverſiis publicis privatisque conſtituunt; &, ſi quod admiſſum facinus, ſi cædes facta, ſi de hereditate, de finibus, controverſia eſt, iidem decernunt, præmia pœnasque conſtituunt.* Cæſar equidem heic omne ſapientum apud Gallos corpus ac σύστημα ſub uno comprehendit *druidum* nomine: quod & Cicero, in primo de divinatione, feciſſe videtur. *Et in Galliâ,* inquit, *druides ſunt. è quibus ipſe Divitiacum Aeduum cognovi; qui & naturæ rationem, quam phyſiologiam Græci appellant, notam eſſe ſibi profitebatur; & partim auguriis, partim conjecturâ, quæ eſſent futura, dicebat.* Diodorus tamen, Strabo, & Marcellinus, in tria univerſos diſtingvunt genera; quorum nomina *Bardi*, *Vates*, & *Druidæ*. Diodori verba, in libro V, ſunt iſta: Εἰσὶ δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ ποιηταὶ μελῶν, οὓς Βάρδους ὀνομάζουσιν. οὗτοι δὲ μετὰ ὀργάνων ταῖς λύραις ὁμοίων ᾄδοντες οὓς μὲν ὑμνοῦσιν, οὓς δὲ βλασφημοῦσι. φιλόσοφοί τέ τινες εἰσὶ καὶ θεολόγοι περιττῶς τιμώμενοι, οὓς Δρουΐδας ὀνομάζουσι. χρῶνται δὲ καὶ μάντεσιν, ἀποδοχῆς μεγάλης ἀξιοῦντες αὐτούς. οὗτοι δὲ διά τε οἰωνοσκοπίας, καὶ διὰ τῆς ἱερείων θυσίας τὰ μέλλοντα προλέγουσι, καὶ πᾶν τὸ πλῆθος ἔχουσιν ὑπήκοον. ἔθος δ' αὐτοῖς ἐστι, μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου. διὰ γὰρ τῶν ἐμπείρων τῆς θείας φύσεως, ὡσπερεί τινων ὁμοφώνων, τὰ χαριστήρια τοῖς θεοῖς φασὶ δεῖν προσφέρειν, καὶ διὰ τούτων οἴονται δεῖν τἀγαθὰ αἰτεῖσθαι. οὐ μόνον δ' ἐν ταῖς εἰρηνικαῖς χρείαις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς πολέμους τούτοις μάλιστα πείθονται, καὶ τοῖς μελῳδοῦσι ποιηταῖς, οὐ μόνον οἱ φίλοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πολέμιοι. πολλάκις ἐν ταῖς παρατάξεσι πλησιαζόντων ἀλλήλοις τῶν στρατοπέδων, καὶ τοῖς ξίφεσιν ἀνατεταμένοις, καὶ ταῖς λόγχαις, εἰς τὸ μέσον οὗτοι προελθόντες, παύουσιν αὐτούς, ὥσπερ τινὰ θηρία κατεπᾴσαντες. Hoc eſt: *Sunt etiam apud eos carminum poëtæ, quos Bardos vocant. hi ad inſtrumenta, lyris non diſſimilia, aliorum laudeis, aliorum vituperationes decantant. Philoſophi etiam quidam ſunt, & theologi, eximio in honore habiti, quos Druidas appellant. Sunt & Vates magnæ apud eos exiſtimationis. hi ab auſpiciis & victimarum extis de futuris prædicunt: omnemque plebem dicto audientem habent. Absque philoſopho autem nemini ſacrum facere fas eſt. per hos enim, ut divinæ naturæ conſcios, & quaſi colloquutores, gratiarum ſacrificia diis offerenda, per hos internuntios bona ab iis expetenda cenſent. nec in pacis ſolummodò negotiis, ſed etiam in bellis, his maximè, ſimulque melicis poëtis auſcultant, non modò amici, ſed & hoſtes. hi inter adverſas ſæpe acies, dum ſtrictis gladiis & protentis haſtis inter ſe exercitus propinquant, in medium progreſſi, ac ſi feras incantamentis cicurarent, prœlia dirimunt.* Sic & Strabo, lib. IV: Παρ' ἅπασι δ' ὡς ἐπίπαν τρία φῦλα τῶν τιμωμένων διαφερόντως ἐστί, Βάρδοι τε, καὶ Οὐάτεις, καὶ Δρουΐδαι. Βάρδοι μὲν, ὑμνηταὶ, καὶ ποιηταί· Οὐάτεις δὲ, ἱεροποιοὶ καὶ φυσιολόγοι· Δρουΐδαι δὲ πρὸς τῇ φυσιολογίᾳ καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκοῦσι· δικαιότατοι δὲ νομίζονται, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύονται τάς τε ἰδιωτικὰς κρίσεις, καὶ τὰς κοινάς· ὥστε καὶ πολέμους διῄτων πρότερον καὶ παρατάττεσθαι μέλλοντας ἔπαυον· τὰς δὲ φονικὰς δίκας μάλιστα τούτοις ἐπετέτραπτο δικάζειν. θύουσι δ' οὐκ ἄνευ Δρουΐδων. Hoc eſt: *Apud univerſos tria ferè hominum genera in ſingulari habentur honore; Bardi, Vates, ac Druidæ. Bardi hymnos canunt, carminaque conficiunt. Vates ſacra curant; naturamque rerum explicant. Druidæ, præter naturalium ſcientiam, etiam de moribus diſputant. de horum juſtitiâ ſumma omnium eſt opinio. itaque & privata iis & publica judicia committuntur; ita uti etiam bella, jam aciebus congreſſuris, componant. his maximè judicia quoque de cædibus committuntur. ceterùm ſacra nulla ſine druidis faciunt.* Marcellinus, lib. XV: *Per hoc loci, hominibus paullatim excultis, viguêre ſtudia laudabilium doctrinarum, inchoata per Bardos, Vates, & Druidas. Et Bardi quidem fortia virorum illuſtrium facta heroicis compoſita verſibus, cum dulcibus lyræ modulis cantitarunt. Vates verò ſcrutantes ſumma & ſublimia naturæ, pandere conabantur. Inter hos Druidæ ingeniis celſiores, ut auctoritas Pythagoræ decrevit, ſodalitiis aſtricti conſortiis, quæſtionibus occultarum rerum altarumque erecti ſunt; & deſpectantes humana, pronuntiarunt animas immortales.* In vulgatis equidem Marcellini exemplaribus

legitur

legitur vox *Eubages*. Verùm *Vates* legendum,diſertiſſimis evincunt verbis Diodorus atque Strabo: quorum hic vocabulo, quod ab Romanis auctoribus acceperat, utitur Latino: ille idem Græcè interpretur *Μάντεις*.

Ex dictis igitur tribus ſapientum generibus, DRUIDÆ, teſtibus Diodoro ac Marcellino, fuêre *theologi*; qui divinarum rerum occulta atque alta ſcrutantes, animas immortaleis eſſe pronuntiabant. eosdem etiam *phyſiologos*,& *ethicos*, *legum*que *peritos* facit Strabo: & item *ſacrificos* idem auctor cum Diodoro. VATES Straboni ac Marcellino ſunt *phyſiologi*; Diodoro etiam *aruſpices*. iidē haud dubiè fuêre & *medici*. Plinius lib.xxx, cap.I: *Tiberii Cæſaris principatus ſuſtulit Druidas Gallorum, & hoc genus vatum, medicorumque*. Eosdem fuiſſe & *aſtrologos* puto. Cæſar,dicto comment.VI: *Multa de ſideribus atque eorum motu,de mundi ac terrarum magnitudine diſputant*. Mela, lib.III, cap.II: *Terræ mundique magnitudinem & formam, motus cœli ac ſiderum ſcire profitentur*. BARDI *poëticæ*, ac *muſicæ*, id eſt, componendis decantandisque carminibus operam dabant; ſimulque *oratoriæ*: quorum hoc ex Diodoro patet; qui Bardorum juxta atque Druidarum perſvaſionibus omnia tam domeſtica quàm hoſtilia certamina compoſita fuiſſe tradit. confirmatque hanc ſententiam de oratoriâ Mela, dicto capite, his verbis: *Habent tamen & facundiam ſuam; magiſtrosque ſapientiæ Druidas*. Druidarum ſummam fuiſſe auctoritatem, ex eo intelligitur, quòd omnium rerum judicia iis permittebantur. maximam tamen reverentiam obtinuiſſe Vateis,perſpicitur ex Diodoro; qui πᾶν τὸ πλῆθος ὑπήκοον ipſis fuiſſe teſtatur.

Conſimile corpus doctorum apud Germanos quoque fuiſſe, partim ex iis, quæ ſuprà oſtenſa ſunt, patuit, partim infrà manifeſtiùs patebit. Præter *Vateis* atque *Druidas*, habuiſſe eos & *Bardos* ſuos, id eſt, poëtas, muſicos, atque oratores, teſtantur carmina eorum; de quibus ita auctor noſter, in libro de Germaniâ: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus) Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque*. Et annal. II: *Arminius, abſcedentibus Romanis, & pulſo Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adverſam habuit. petitusque armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit; liberator haud dubiè Germaniæ; & qui nō primordia populi Romani, ſicut alii reges ducesque, ſed florentiſſimum imperium laceſſierit: prœliis ambiguus, bello non victus. ſeptem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit: caniturque adhuc barbaras apud gentes*. Rerum tamen forenſium curam, ſummamque reipublicæ adminiſtrationem, non ſacerdotes, ut apud Gallos, ſed magiſtratus, in id ſingulis pagis vicisque præpoſiti, ſuſtinebant apud Germanos: quâ de re fuſiùs infrà ſuo loco dicetur. In ceteris rebus gerundis, ſimul rex ſimulque populus ex ſacerdotis, qui ſorteis deorumque nutus explorabat, nutu pendebant. cujus reverentia multo regis, principis, magiſtratusq; obſervantiâ major. nam & in bello & in pace, penes hunc unum omne erat jus coërcendi, verberandi, vinciendi, graviúsque puniendi; non quaſi ſuâ auctoritate vel poteſtate; ſed veluti diis imperantibus, quorum ille habebatur miniſter: ut ex auctore noſtro cognoſcere eſt, in libro de Germaniâ. *Reges*, inquit, *ex nobilitate, duces ex virtute ſumunt. Nec regibus infinita aut libera poteſtas; & duces exemplo potiùs, quàm imperio, ſi promti, ſi conſpicui, ſi ante aciem agant, admiratione præſunt. ceterùm neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, niſi ſacerdotibus permiſſum: non quaſi in pœnam, nec ducis juſſu; ſed velut deo imperante, quem adeſſe bellantibus credunt*. Et poſteà: *Proprium gentis, equorum quoque præſagia ac monitus experiri. publicè aluntur iisdem nemoribus ac lucis, candidi, & nullo mortali operè contacti; quos preſſos ſacro curru ſacerdos ac rex, vel princeps civitatis, comitantur, hinnitusque ac fremitus obſervant. nec ulli auſpicio major fides, non ſolùm apud plebem, ſed apud proceres, apud ſacerdotes. ſe enim miniſtros deorum, illos conſcios, putant*. Ideò etiam in bellis prœliisque dirimendis, ac pace conciliandâ, apud adverſam juxtà ac ſuorum aciem maxima eorum fuit auctoritas, ſummaque reverentia: quod de Gallorum ſacerdotibus tradunt Diodorus, ac Strabo. quidpe, licet *militiæ vacationem* (quod de druidis narrat Cæſar) *omniumq; rerum habuerint immunitatem*; tamen, ceu ſacerdotes,

unà cum reliquâ civitate ac populo ad expeditiones proficiſcebantur; auſpicia ante prœlia explicaturi, aliaque adminiſtraturi ſacra, & pœnas, quoties ratio poſtularet, delinquentibus irrogaturi: quibus de rebus plura infrà, ubi de diſciplinâ militari erit ſermo. Nec tamen dubitaverim, in conciliis quoque Germanorum ac judiciis publicis adſediſſe magiſtratui ſacerdoteis, tamquàm juris interpreteis. In univerſum æſtimanti, verum heic eſt in Germanis, quod de Slavis, Rugiam tunc colentibus inſulâ, teſtatur Helmoldus, lib. I, c. VI; *Flaminem eos ſuum non minùs quàm regem venerari.* & cap. XXXVII; *Majorem flaminis, quàm regis, venerationem apud ipſos eſſe.* & clariùs lib. II, cap. XII; *Regem apud eos modicæ æſtimationis eſſe, comparatione flaminis. illum enim reſponſa perquirere, & eventus ſortium explorare: illum ad nutum ſortium, & porrò regem & populum ad illius nutum pendere.* Idem quidpe Marcellinus, lib. XXVIII, de Burgundionibus, Germanicâ gente, tradit. *Apud hos,* inquit, *generali nomine rex appellatur Hendinos; &, ritu veteri, poteſtate depoſitâ removetur, ſi ſub eo fortuna titubaverit belli, vel ſegetum copiam negaverit terra: quemadmodùm ſolent Ægyptii caſus ejuſmodi adſignare rectoribus. At ſacerdos apud Burgundios omnium maximus vocatur Siniſtus: & eſt perpetuus; obnoxius diſcriminibus nullis, ut reges.* Atque his equidem antiquiſſimus omnium gentium mos; haud dubiè inde ortus, quòd ſacerdotes deorum ſcire voluntatem, eorumque juſſa ad populum perferre credebantur: quod ex Diodori, Melæ, Taciti, & Helmoldi verbis, modò allatis, ſatis clarè perſpectum. Sic Philoſtratus, in vitâ Apollonii, lib. III, cap. III, de Indorum brachmanibus: Ἰνδοὶ γὰρ δεδίασι τοὺς σοφοὺς μᾶλλον, ἢ τῶν σφῶν αὐτῶν βασιλέα· ὅτι καὶ βασιλεὺς αὐτὸς, ὑφ᾽ ᾧ ἐστιν ἡ χώρα, περὶ πάντων, ἃ λεκτέα τε αὐτῷ καὶ πρακτέα, ἐρωτᾷ τούσδε τοὺς ἄνδρας, ὥσπερ οἱ εἰς θεοῦ πέμποντες. Id eſt: *Indi multo magis ſapienteis, quàm reges ſuos verentur. nam & ipſe rex, ſub quo terrarum quæque eſt, de omnibus rebus, dicendis juxta ac gerendis, hos conſulit, veluti qui ad oraculum mittunt.* Strabo, lib. XVI, de oraculis agens: Ταῦτα ὅπως ποτὲ ἀληθείας ἔχει, παρά γε τοῖς ἀνθρώποις ἐπεπιστεύετο καὶ ἐνενόμιστο· καὶ διὰ τοῦτο καὶ οἱ μάντεις ἐτιμῶντο, ὥστε καὶ βασιλείας ἀξιοῦσθαι, ὡς τὰ παρὰ τῶν ἡμῖν ἐκφέροντες παραγγέλματα, καὶ ἐπανορθώματα. Hoc eſt: *Hæc, utut vera ſint, homines certè credebant, & legibus confirmabant. ideóque divinatores in tanto habuerunt honore, ut etiam imperio dignarentur; quidpe qui deorum nobis juſſa monitaque exponerent.* Idem auctor, lib. I, ex Polybii hiſtoriâ refert iſta: Δαναὸν μὲν τὰ ὑδρεῖα τὰ ἐν Ἄργει παραδείξαντα, Ἀτρέα δὲ τοῦ ἡλίου τὸν ὑπεναντίον τῷ οὐρανῷ δρόμον, μάντεις τε καὶ ἱεροσκοπουμένους, ἀποδείκνυσθαι βασιλέας· τούς θ᾽ ἱερέας τῶν Αἰγυπτίων καὶ Χαλδαίους, καὶ μάγους, σοφίᾳ τινὶ διαφέροντας τῶν ἄλλων, ἡγεμονίας καὶ τιμῆς τυγχάνειν παρὰ τοῖς πρὸ αὐτοῦ. Id eſt: *Danaum, quòd Argis aquatica inſtrumenta demonſtraſſet, & Atreum, quòd ſolis curſum, cœli converſioni renitentis, docuiſſet, quum vates & auruſpices eſſent, reges fuiſſe creatos. & ante ejus tempora, Ægyptiorum ſimul ſacerdotibus, & Chaldæis, magiſque, ſapientiâ quadam ceteros homines ſuperantibus, honores & imperia fuiſſe delata.* Cambyſen, quum adversùs Ægyptum bellum moveret, Patigithen magum regni vicarium reliquiſſe, auctor eſt Herodotus lib. III. Æthiopas è ſacerdotum numero reges ſibi creaſſe, auctor eſt Diodorus, lib. III. Idem auctor, eodem libro, de Meroë Nili inſulâ, in eâdem Æthiopiâ, hæc narrat: Κατὰ τὴν Μερόην οἱ περὶ τὰς τῶν θεῶν θεραπείας τε καὶ τιμὰς διατρίβοντες ἱερεῖς, μεγίστην καὶ κυριωτάτην τάξιν ἔχοντες, ἐπειδὰν ἐπὶ νοῦν αὐτοῖς ἔλθῃ, πέμπουσιν ἄγγελον πρὸς τὸν βασιλέα, κελεύοντες ἀποθνήσκειν· τοὺς γὰρ θεοὺς αὐτοῖς ταῦτα κεχρηματικέναι, καὶ δεῖν τὸ πρόσταγμα τῶν ἀθανάτων ὑπὸ θνητῆς φύσεως μηδαμῶς παροραθῆναι· καὶ ἑτέρους δ᾽ ἐπιφθέγγονται λόγους, οἵους ἁπλῇ διανοίᾳ προσδέξαιτο φύσις, ἀρχαίᾳ μὲν καὶ δυσεξαλείπτῳ συνηθείᾳ συντεθραμμένη, λόγον δ᾽ οὐκ ἔχουσα τὸν ἐναντιωθησόμενον τοῖς οὐκ ἀναγκαίως προσταττομένοις. Hoc eſt: *Qui in Meroë inſulâ deorum cultus & honores adminiſtrant ſacerdotes (ordo hic maximâ omnium pollet auctoritate) quandocumque ipſis in mentem venerit, regem, miſſo nuntio, vitâ ſe abdicare jubent. oraculis enim deûm hoc edici: nec fas eſſe, ab ullo mortalium, quod dii juſſerint, contemni. aliaſque præter eà rationes adjiciunt; quas ingenium ſimplex, veterique ac perpetuo mori adſvefactum, nec juſſis non neceſſariis refragandi argumenta habens, facili credulitate admiſerit.* Eamdem rem Strabo quoque narrat lib. XVII: addiditque, eosdem ſacerdo-

ſacerdoteis alium regem in defuncti locum ſemper ſubrogaſſe. De Ægyptiorum ſacerdotibus hæc etiam leguntur apud Diodorum, lib. I: Τῆς δὲ χώρας ἁπάσης εἰς τρία μέρη διῃρημένης, τὴν μὲν πρώτην ἔχει μερίδα τὸ σύστημα τῶν ἱερέων, μεγίστης ἐντροπῆς τυγχάνον παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις, διά τε τὴν εἰς τοὺς θεοὺς εὐσέβειαν, καὶ διὰ τὸ πλείστην σύνεσιν τοὺς ἄνδρας τούτους ἐκ παιδείας εἰσφέρεσθαι. τὴν δὲ δευτέραν μοῖραν οἱ βασιλεῖς παρειλήφασιν εἰς προσόδους. Id eſt: *Tota regio quum in treis partes diviſa ſit, primam ſacerdotum corpus ſibi vendicat; qui magnam apud incolas auctoritatem ac reverentiam obtinent, tùm ob pietatem in deos, tùm quòd ſummam ex eruditione prudentiam ad rempublicam adferunt. ſecunda pars regibus ceſſit in vectigalia.*

Sed præter jam dictos viros ſacerdoteis, feminas quoque habuêre Celtæ, maximè Germani noſtri, eodem in munere, eâdem reverentiâ, atque adeò in veneratione. De Britannis Solinus, cap. XXV: *Scientiam futurorum pariter viri ac feminæ oſtentant.* De Gallis Mela, lib. III, cap. VI: *Sena inſula in Britannico mari, Oſiſmicis adverſa litoribus, Gallici numinis oraculo inſignis eſt. cujus antiſtites, perpetuâ virginitate ſanctæ, numero IX eſſe traduntur. Gallicenas* (lege, *Galli Senas*) *vocant: putantque ingeniis ſingularibus præditas; maria ac ventos concitare carminibus; ſeque, in quæ velint, animalia vertere; ſanare, quæ apud alios inſanabilia ſunt; ſcire ventura, & prædicere; ſed non niſi deditâ* [*operâ ad ſe*] *navigantibus; & in id tantùm, ut ſe conſulerent, profectis.* De Germanis auctor noſter, in libro de Germaniâ: *Memoriæ proditur, quaſdam acies, inclinatas jam, & labantes, à feminis reſtitutas, conſtantiâ precum, & objectu pectorum, & monſtratâ comminus captivitate; quam longè impatientiùs feminarum ſuarum nomine timent; adeò, ut efficaciùs obligentur animi civitatum, quibus inter obſides puellæ quoque nobiles imperantur. Ineſſe quin etiam ſanctum aliquid & providum putant. nec aut conſilia eorum aſpernantur, aut reſponſa negligunt. Vidimus ſub divo Veſpaſiano Velledam, diu apud pleroſque numinis loco habitam. ſed & olim Auriniam, & complureis alias venerati ſunt; non adulatione, nec tamquàm facerent deas.* Dio, lib. LXVII: Μάσυος ὁ Μαρκομανῶν βασιλεὺς, καὶ Γάννα παρθένος (ἣ δὲ μετὰ τὴν Βελήδαν ἐν Κελτικῇ θειάζουσα) ἦλθον πρὸς τὸν Δομιτιανόν. id eſt: *Maſyus, Marcomannorum rex, & Ganna virgo (ea poſt Veledam in Germaniâ vates oracula reddebat) Domitianum adierunt.* Hæ igitur feminæ fatidicæ & ipſæ, quemadmodùm ſacerdotes viri, aut domi reſponſa dabant, aut unà cum exercitu, ſuæ quæque civitatis, in expeditionem profectæ, in caſtris vaticinabantur. Earum, quæ domi reſponſa dabant, exemplum eſt in dictâ Velledâ; de quâ auctor noſter, in hiſtoriar. IV, *Mumius Lupercus*, inquit, *legatus legionis, inter dona miſſus Velledæ. ea virgo nationis Bructeræ latè imperitabat; vetere apud Germanos more, quo pleraſque feminarum fatidicas, &, augeſcente ſuperſtitione, arbitrantur deas. tuncque Velledæ auctoritas adolevit. nam proſperas Germanis res, & excidium legionum prædixerat.* Nulli hoc bello contra Romanos in armis Bructeri: ideóque nec Velleda, horum ſive vates, ſive dea, in caſtris. teſtis huic rei luculentiſſimus, auctor noſter, eodem libro infrà. Tencterorum quidpe legatis Agrippinenſes ſuper ſocietate jungendâ reſpondentes, ſic finiunt: *Arbitrum habebimus Civilem & Velledam, apud quos pacta ſancientur.* ſubjungit auctor: *Sic lenitis Tencteris, legati, ad Civilem & Velledam miſſi cum donis, cuncta ex voluntate Agrippinenſium perpetravêre. Sed coram adire alloquique Velledam, negatum. arcebantur aſpectu, quò venerationis plus ineſſet. ipſa editâ in turre: dilectus è propinquis conſulta reſponſaque, ut internuntius numinis, portabat.* At ne ex hoc loco ſuſpiceris, Velledam cis Rhenum in Galliâ, in exercitu Civilis tum egiſſe; infrà, hiſtoriar. V, *Multâ luce*, inquit auctor, *revecti hoſtes captivis navibus, prætoriam triremem flumine Luppiâ donum Velledæ traxêre.* nempe in Bructerorum fineis: Luppiæ quidpe ſuperior pars in Bructeris fluebat; ut ſuo loco oſtendetur. Ad eumdem autem modum & *Auriniam, & complureis* illas *alias, numinis loco*, ante Velledam, & poſteà *Gannam habuêre*, domi *conſilia reſponſaque* reddenteis. De vocabulo *Auriniæ*, antequàm ad alia pergam, pauca quædam notaſſe haud pigeat. Farneſianum exemplar habebat, *Fluriniam.* ex quo legendũ *Aluriniam*, arbitratus eſt Lipſius: addiditque; *Quod, Iornandes mihi auctor, in rebus Gothicis, non proprium nomen, ſed*

commune omnium ſagarum fuiſſe. Jornandis verba hæc ſunt: *Filimer, rex Gothorum, reperit in populo ſuo quaſdam magas mulieres, quas patrio ſermone Aliorunas is ipſe* (credo legendum, *gens ipſa*) *cognominat.* Sed alia exemplaria habent *Alyrumnas.* pro quâ voce quidam legendum cenſent, *Altrunas*; quaſi dicas *vetulas ſagas*; ex *alt*, vetus; & *rune*, ſaga. Verùm, quia hodiéque Germanorum quidam ſagas vocāt *alrunen*, ſine *t*; erroris illud *Altrunen* plenum exiſtimo. neque verò illi Germani *vetus* dicunt *alt*, ſed *old.* At, quia commune id fuit olim omnium ſagarum, nuncque etiam eſt, vocabulum; nequidquàm apud Tacitum, pro *Auriniâ*, legas *Aluriniam.* quidpe proprium peculiareque unius feminæ voluiſſe auctorē indicare nomen, nō minùs in Auriniâ, quàm in Velledâ, nemini dubitare licet. Verùm de hoc ſatis. De cetero, tanta fuit dictæ Auriniæ, Velledæque, & Gannæ, & ceterarum fatidicarum veneratio, tanta reverentia, tantumque conſiliorum earum reſponſorumque obſequium; uti non modò conſilia ac reſponſa quaſi à diis dare, ſed hoc ipſo veluti imperitare ſuis gentibus viderētur Romanis. unde Tacitus, *latè* Velledam *imperitaſſe*, tradit: ſcilicet, non modò Bructeris, ſuæ nationi, in quâ genita erat; cujus equidem ampliſſimi fuēre fines: ſed & aliis gentibus conterminis. quæ tamen non imperia, ſed conſilia atq; reſponſa, ceu à numine, ſive numinis conſciâ, petebant. Idem auctor, hiſtor. v, Batavorum, rebellionem adversùs Romanos pertæſorum, hæc, inter alia, refert verba: *Si dominorum electio; honeſtiùs principes Romanos, quàm Germanorum feminas tolerari.* Adfinxiſſe hæc de Germanarum feminarum imperio verba Batavis Germanis Tacitum, ut ferè ſolēt hiſtorici in orationibus, vel ipſe contra ſe ſatis apertè teſtatur, in quarto hiſtoriarum; ubi *conſulta reſponſaq;* à Velledâ, tamquàm à numine, non veluti imperia à reginâ, petita fuiſſe memorat: item in libro de Germaniâ; ubi non imperia, aut juſſa feminarum fatidicarum, ſed *conſilia non aſpernatos* Germanos, & *reſponſa non neglexiſſe* tradit. Quin imò, eodem in libro, iis gentibus, quibus Velleda conſulta reſponſaque dabat, ſummam, quod ſuo loco oſtendetur, tribuit libertatem; magnamq; reliquis: donec ad ſeptemtrionem progreſſus, de Svionibus, qui nūc vulgò dicuntur Svedi, *Eſt apud illos*, inquit, *& opibus honos: éoque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi.* & mox: *Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera ſimiles, uno differunt, quod femina dominatur. in tantum non modò à libertate, ſed etiam à ſervitute degenerant.* Soli igitur Germanorum Sitones, qui nunc ſunt Norvagii, feminarum patiebantur imperia. reliquarum nationum feminæ fatidicæ conſilia tantùm reſponſaq; conſulentibus dabant: licebatque principibus ac magiſtratibus civitatum atque pagorum quidvis, etiam ſine earum conſilio, agere; modò totius civitatis vel pagi concilium decreviſſet. nec magis feminæ fatidicæ gentibus ſuis imperitabant, quàm prædicti viri ſacerdotes: quorum tamen veneratio multo major, quàm regum, principumve reverentia. Hoc tamen feminæ viris majores; quòd hi ſolùm nuntii ac miniſtri deorum, illæ nonnumquàm ipſius numinis, dearumque loco habitæ ſunt; ſi Romanis teſtibus credere dignum eſt. Atque hæc de iis feminis, quæ domi de rerum eventibus conſulebantur.

De iis, quæ, unà cum exercitu in expeditionem profectæ, in caſtris reſponſa dabant, futuraque prædicebant, exemplum eſt apud Strabonem, lib. VII; ubi hæc leguntur verba: Ἔθος δέ τι τῶν Κίμβρων διηγοῦνται τοιοῦτον. ὅτι ταῖς γυναιξὶν αὐτῶν συστρατευούσαις παρηκολούθουν προμάντεις ἱέρειαι, πολιότριχες, λευχείμονες, καρπασίνας ἐφαπτίδας ἐπιπεπορπημέναι, ζῶσμα χαλκοῦν ἔχουσαι, γυμνόποδες. Id eſt: *Morem Cimbris uſitatum fuiſſe ferunt hujusmodi: Vxores ipſorum, quæ unà cum viris in bellum proficiſcebantur, fatidicas quasdam comitatas fuiſſe ſacerdoteis, capillo cano, candido veſtitu, carbaſinis amictas ſagulis, quæ fibulis ſubnectebantur, cingulo æreo, nudis pedibus.* Sacra has curaſſe, deq; rerum eventibus prædixiſſe, teſtatur in ſequentibus continuò Strabo. reſponſa quoque conſulenti exercitui, vel exercitus duci reddidiſſe, auctor eſt Cæſar, belli Gall. comment. I: *Quum ex captivis quæreret Cæſar, quamobrem Arioviſtus prælio non decertaret, hanc reperiebat cauſam: Quòd apud Germanos ea conſvetudo eſſet, ut matresfamiliâs eorum ſortibus & vaticinationibus declararent, utrùm*

prælium

prælium committi ex uſu eſſet, nec ne. eas ita dicere: Non eſſe fas Germanos ſuperare; ſi ante novam lunam prælio contenderent. ἱερὰς has vocat γυναῖκας Plutarchus in Cæſare, id eſt *feminas ſacras*. non igitur ipſæ fuêre matresfamilias, ſive uxores Germanorum; ſed has comitantes προμάντεις ἱερείας, id eſt, *ſacerdotes fatidicæ*; ut teſtatur Strabo, dicto loco. quamquàm aliàs uxores quoque fuerint ſacerdotes. nam Plutarchus, in libro de feminarum virtutibus, Cammam, Sinati, Aſiaticorum Gallorum tetrarchæ, uxorem memorat Dianæ ſacerdotem. Sed de munere, atque auctoritate ſacerdotum hæc diſſeruiſſe ſufficiat.

De vocabulo, quo ſuos adpellaverint Germani ſacerdoteis, nihil certi reperio. Gallis ſuos dictos fuiſſe DRUIDAS, præter jam citatos alii etiam teſtantur auctores. De hoc vocabulo ita Plinius, lib. XVI, cap. XLIV: *Nihil habent Druidæ (ita ſuos Galli appellant magos) viſco, & arbore, in quâ gignatur (ſi modò ſit robur) ſacratius. Iam per ſe roborum eligunt lucos. nec ulla ſacra ſine eâ fronde conficiunt: ut inde appellati quoque, interpretatione Græcâ, poſſint Druidæ videri.* Nam Græcis robur, ſive quercus, dicitur δρῦς. Hoc ſanè argumentum haud leve; utique quum Gallis Græca lingva, ut ſuprà cap. III oſtenſum, haud raro in uſu. Verùm, ſi benè excutias, lubrica tantùm erit, ac nimiùm fallax conjectura. Druidæ namque non Græcâ, ſed Celticâ lingvâ in diſciplinâ ſuâ uſi ſunt: nec literis eam, ut cetera, ſed memoriæ per patria carmina mandaverunt; ut mox oſtendetur: multique inter eos fuerunt, qui Græcam lingvam prorſus ignorabant; in quorum numero fuit Divitiacus, Heduorum princeps; teſte Cæſare, belli Gall. comment. I. Celticum igitur haud dubiè ab initio ordini ſuo dedêre vocabulum. nec probabile fit, abjecto antiquiſſimo dignitatis nomine, quo etiam antè, quàm Græci Maſſilienſes in Galliam pervenerunt, uſi inter ſe fuerant, novam eos voluiſſe ex peregrinâ hoſpitum lingvâ adſumere adpellationem. Nec eſt, quod quibusdam ſuſpicari libet, non ipſos Gallos, ſed Græcos tantùm auctores vocabulo Græco adpellaſſe illorum ſapienteis. diſerta enim Plinii ſunt verba; *Ita ſuos appellant magos.* quod & Diodorus atteſtatur. Alfricus quidam, in gloſſario Saxonicolatino, auctor eſt, Saxonas in Britanniâ *magum* ſuâ lingvâ vocaſſe DRY. Verùm neque ex hoc ſatis certum, ex Germaniâ id ſecum Saxones attulerint, an verò in Britanniâ demum adſumſerint. Nam, in Britanniâ jam antè exſtitiſſe, uti credam, Cæſaris me inducunt verba, belli Gall. comment. VI perſcripta. *Diſciplina in Britanniâ reperta, atque inde in Galliam translata eſſe exiſtimatur. & nunc, qui diligentiùs eam rem cognoſcere volunt, plerumque illò, diſcendi causâ, proficiſcuntur.* Et *Bardorum* quoque nomen tunc temporis illic fuiſſe, hodiernus docet uſus. nam etiam nunc id genus hominum patrio ſermone Wallis, id eſt, veterum Britannorum progeniei vocantur *bardes*. At non Britannicâ, quæ etiam tum integra exſtabat, ſed, ſuâ lingvâ Saxonas adpellaſſe magum *dry*, diſertè adſeverat Alfricus. Certè, ſi Diogeni Laërtio credere fas eſt, non minùs Germani, quàm Galli, ſacerdoteis ſive ſapienteis ſuos adpellarunt DRUIDAS. Verba ejus, in prooemio, hæc ſunt: Παρά τε Κελτοῖς καὶ Γαλάταις τοὺς καλουμένους Δρυΐδας, καὶ σεμνοθέους εἶναι φασί. id eſt; *Apud Germanos quoque atque Gallos eſſe ajunt, qui Druidæ appellantur, id eſt, divinæ humanæque philoſophiæ periti, religionumque curatores.* Verterat interpres, *apud Celtas ſive Gallos*; quaſi unam heic eamdemque intellexiſſet auctor nationem. quâ in re vehementer ab illo erratum; quum Germanos per Κελτοὺς intellexerit auctor, Gallos verò per Γαλάτας; ut ſuprà cap. II. oſtenſum. Verum igitur fuerit teſtimonium Alfrici, Saxonicâ lingvâ *magum* dictum fuiſſe ΔΡΥ. quod vocabulum merè Celticum tam Germanis, quàm Gallis commune. Græci id formarunt ab initio Δρυΐς, Δρυΐδος. unde etiam Cæſari per tertiam declinationem formatur *Druides, Druidum, Druidibus*; ut & Ciceroni. Poſteriores auctores Græci fecerunt Δρυΐδαι, Δρυϊδῶν; & Latini *Druidæ, Druidarum.* Sunt equidem, qui hoc vocabulum idem eſſe volunt, quod in antiquo Germanorum ſermone legitur *Druchtin*, & *Drughtin*, item *Truchtin*, & *Trughtin*; ſignificatque *dominum*. verùm, quare eo ſacerdotes ſuos adpellare voluerint Germani, vel Galli, rationem

ſatis

ſatis ſanam haud invenio; quando ipſum Deum ubique, quòd equidem meminerim, eo adfecerunt. Certiora ſanè de eo haud reperio. hæc igitur dicta ſufficiant.

De diſciplinâ nunc Druidum dicendum eſt. Cæſar, in prædicto comment. VI, oſtendit, infinitum eorum fuiſſe in Galliâ numerum. *Druides*, inquit, *à bello abeſſe conſveverunt; neque tributa unà cum reliquis pendunt; militiæ vacationem, omniumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati præmiis, & ſuâ ſponte multi in diſciplinam veniunt, & à propinquis parentibusque mittuntur.* Strabo, lib. IV, de iisdem Druidibus ita: ὅταν τε φορὰ τούτων ᾖ, φορὰν καὶ τῆς χώρας νομίζουσιν ὑπάρχειν. id eſt: *Quumque horum multus eſt proventus, agrorum quoque fertilitatem conſequi putant.* Eumdem morem, eamdemque opinionem apud reliquos fuiſſe Celtas, maximè verò apud noſtros Germanos, minimè dubitandum eſt. nam præter Celtas, alias quoque genteis ſacrorum hominum multitudine abundantiâque gaviſas fuiſſe, patet ex veterum auctorum monimentis. Hujusmodi igitur priſcûm Germanorum fuêre ſcholæ, hujusmodi juventutis eruditio; nempe apud ſacerdoteis: ubi nulli erudiebantur, niſi quibus ſacrorum arcana committi fas erat; quod mox patebit.

Non ex plebe, ne ex ingenuis quidem, ſed ex primâ nobilitate fuiſſe eos, qui ad ſapientiæ arcana, futuraque ſacerdotia admittebantur, oſtendit Mela, lib. III, cap. II. *Docent multa*, inquit, *nobiliſſimos gentis, clam, & diu, vicenis annis.* Rectè equidem, ac prudenter: horum quidpe ſumma poſteà futura erat in reliquos auctoritas: quæ minùs ritè plebeiis conveniebat hominibus. Exemplum hujus rei eſt in Divitiaco, Æduorum principe; cujus paſſim in commentariis ſuis, de bello Gallico, meminit Cæſar: de quo etiam verba Ciceronis ſuprà adducta ſunt. Atque hoc quoque ex vetuſtiſſimo omnium ſimul gentium more. De Perſis Cicero, ibidem: *Nec quisquam rex Perſarum poteſt eſſe, qui non antè magorum diſciplinam ſcientiamque perceperit.* Apud Indos quoque, gentium noſtri orbis versùs orientem poſtremos, regum filii à Brachmanibus & olim inſtituebantur, teſte Philoſtrato in vitâ Apollonii, lib. II, & nunc etiam inſtituuntur tam ſacrâ arcanâque diſciplinâ, quàm profanis artibus. De Japoniis quoque, inſulanâ ad Indias gente, ita tradit Franciſcus Saverius, in epiſtolâ: *Bonzii ſacerdotes permultos habent in cœnobiis filios optimatum, inſtituendos literis.* In Epiro adeò omnes plebeji à ſacrarum rerum adminiſtratione arcebantur, ut etiam apud Oricum ſolis oveis ſacras, noctu ſtabulanteis in antro, cuſtodiebant ἄνδρες αἱραιρημένοι οἱ πλούτῳ τε καὶ γένει δοκιμώτατοι τῶν ἀστῶν· id eſt; *viri delecti ex civibus opibus & genere ſplendidiſſimis*; teſte Herodoto, in lib. IX. Dionyſius Halicarnaſſenſis, lib. II, inter alia priſcûm regum Romanorum munia primum fuiſſe tradit τὸ ἱερῶν καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἔχειν, καὶ πάντα δι᾽ ἐκείνων πράττεσθαι τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ὅσια. id eſt: *ut ſacrorum & ſacrificiorum penes eos eſſet principatus; perque eos gereretur, quidquid ad colendos deos pertinet.* Hinc poſteà etiam, quum regium imperium cum Tarquinio Superbo urbe expulſum eſſet; *Reges* tamen *ſacrorum* perpetuò creati fuerunt; iique ex nobiliſſimis familiis, ac principum filii. Cicero, prædicto lib. I de divinatione: *Omnino apud veteres, qui rerum potiebantur, iidem auguria tenebant. ut enim ſapere, ſic divinare regale ducebant; ut teſtis eſt noſtra civitas; in quâ & reges augures, & poſteà privati, eodem ſacerdotio præditi, rempublicam religionum auctoritate rexerunt.* Idem de Spartanis Herodotus, lib. VI: Γέρεά τε δὴ τάδε τοῖσι βασιλεῦσι Σπαρτιῆται δεδώκασι ἱρωσύνας δύο, Διός τε Λακεδαίμονος, καὶ Διὸς Οὐρανίου. id eſt: *Dignationes regibus ſuis haſce tribuerunt Spartani; duo ſacerdotia, Iovis Lacedæmonii, & Iovis Cæleſtis.* De Ægyptiis Plutarchus, in libro de Iſide: οἱ δὲ βασιλεῖς μετρητὸν ἔπινον οἶνον ἐκ τῶν ἱερῶν γραμμάτων, ὡς Ἑκαταῖος ἱστόρηκεν, ἱερεῖς ὄντες. hoc eſt: *Reges, ex ſacrarum literarum præſcripto, certâ menſurâ vinum bibebant, ut tradit Hecatæus; quia & ipſi ſacerdotes erant.* Et poſteà: οἱ δὲ βασιλεῖς ἀπεδείκνυντο μὲν ἐκ τῶν ἱερέων ἢ τῶν μαχίμων, τοῦ μὲν δι᾽ ἀνδρίαν, τοῦ δὲ διὰ σοφίαν γένους ἀξίωμα καὶ τιμὴν ἔχοντος. ὁ δὲ ἐκ μαχίμων ἀποδεδειγμένος, εὐθὺς ἐγίνετο τῶν ἱερέων, καὶ μετεῖχε τῆς φιλοσοφίας. Hoc eſt: *Reges aut è ſacerdotibus, aut è bellicoſis legebantur: quorum hoc genus ob virtutem bellicam, illud ob ſapientiam in dignatione*

atque

atque auctoritate foret. Qui verò è bellicoſis creabatur rex, ſtatim ſe ſacerdotibus dabat; philoſophiæque fiebat particeps. De Æthiopibus Diodorus, lib. III: οἱ δὲ ἱερεῖς ἐξ αὐτῶν τοὺς ἀρίστους προκρίνουσιν. ἐκ δὲ τῶν καταλεχθέντων ὃν ἂν ὁ θεὸς κωμάζων κατά τινα συνήθειαν περιφερόμενος λάβῃ, τοῦτον τὸ πλῆθος αἱρεῖται βασιλέα. id eſt: *Sacerdotes ex ordine ſuo optimos quosque ſecernunt. quemcumque delectorum deus commeſſabundus pro more circumductus adprehenderit, hunc populus regem creat.* De Cappadocibus Strabo, lib. XII: Καὶ ἔστιν ὁ ἱερεὺς δεύτερος κατὰ τιμὴν τῇ Καππαδοκίᾳ μετὰ τὸν βασιλέα· ὡς δ᾽ ἐπὶ τὸ πολὺ τοῦ αὐτοῦ γένους ἦσαν οἱ ἱερεῖς τοῖς βασιλεῦσιν. hoc eſt: *Eſtque ſacerdos in ſummo, ſecundùm regem, honore Cappadocibus. adeòque ex eodem plerumque genere erant ſacerdotes cum regibus.* Moſes quoque, in libro geneſeos, cap. XIV, verſ. XVIII: Melchiſedecum tradit regem ſimul Salemi, ſimulque Dei celſiſſimi ſacerdotem; eumque Abrahami ævo.

Loca, in quibus Gallorum Druidæ, veluti ἐν τοῖς παιδευτηρίοις, ad docendam, exercendamque theologiam philoſophiamque, conveniebant, oſtendit ibidem Mela. *Docent*, inquit, *multa nobiliſſimos gentis, clam, & diu, vicenis annis, in ſpecu, aut in abditis ſaltibus.* Cum quo conſentit Lucanus, lib. I:

——Nemora alta remotis
Incolitis lucis.

Hoc quoque haud dubiè ex antiquiſſimâ gentium conſvetudine. nam hodiéque idem fit in plerisque Americanis nationibus: & de priſcis Indorum theologis philoſophisque Strabo, lib. XV, ex Megaſthenis ſcriptis ſic memotat: Διατρίβειν δὲ τοὺς φιλοσόφους ἐν ἄλσει πρὸ τῆς πόλεως, ὑπὸ περιβόλῳ συμμέτρῳ, λιτῶς ζῶντας ἐν στιβάσι, καὶ δοραῖς. hoc eſt: *Philoſophos iſtos ante urbem in loco degere, intra medicorem ambitum, quo cinguntur, frugaliter viventeis, ſuper toris ac pellibus.*

Quid præcipuè Gallorum docuerint Druidæ, jam antè ex Cæſaris oſtenſum eſt commentario V: cujus verba hæc fuêre; *In primis hoc volunt perſvadere; Non interire animas; ſed ab aliis, poſt mortem, transire ad alios: atque hoc maximè ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto. multa præterea de ſideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum naturâ, de deorum immortalium vi ac poteſtate diſputant, & juventuti transdunt.* Nempe, ut antè dictum, univerſæ philoſophiæ, tam naturalis moralisque, quàm divinæ, ſcientia penes unos erat ſacerdoteis, &c, quam illi erudiebant, nobilitatis juventutem. reliqui omnes harum rerum erant ignari. Sed de ſingulis, quæ Druidæ docuerunt, poſteà videbimus.

Modum docendi diſcendique adnotat idem Cæſar, ibidem. *Magnum*, inquit, *numerum verſuum ediſcere dicuntur. itaque nonnulli annos vicenos in diſciplinâ permanent. neq; fas eſſe exiſtimant, ea literis mandare; quum in reliquis ferè rebus publicis, privatisque rationibus, Græcis literis utantur.* Græcas equidem literas Galli à Maſſilienſibus Græcis primùm didicerunt; ut ſuprà, cap. III, oſtenſum. apud Germanos verò, non ſolùm Cæſaris ævo, ſed Trajani etiam in principatu *literarum ſecreta viri pariter ac feminæ ignorabant*; teſte Tacito, in libro de Germaniâ. Itaque quidquid memoriæ mandare volebant, id carminibus componebant. unde etiam iſtud Taciti, ſub initium dicti libri; *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus)* TUITONEM *deum, terrâ editum, & filium* MANNUM, *originem gentis, conditoresque.* Ergo & ipſi Germanorum ſacerdotes ac ſapientes omnem ſuam diſciplinam in carminibus ſive verſibus juventuti tradiderunt. Atque hoc etiam, quemadmodùm alia, ex vetuſtiſſimo inſtituto, omnibus pariter gentibus obſervato. De gente Hiſpanicâ Turdulis ita Strabo, libro III: οὗτοι καὶ γραμματικῇ χρῶνται, καὶ τῆς παλαιᾶς μνήμης ἔχουσι τὰ συγγράμματα, καὶ ποιήματα, καὶ νόμους ἐμμέτρους ἑξακισχιλίων ἐτῶν, ὥς φασιν. id eſt: *Hi grammaticâ utuntur; & antiquitatis monumenta habent conſcripta, & poëmata, ac leges metris incluſas, à ſex, ut ajunt, annorum millibus.* Idem auctor, lib. XII, Mazacenorum in Cappadociâ legum interpretem vocat νομῳδὸν, id eſt, *legum decantatorem.* De Zoroaſtre, quem primum divinarum humanarumque ſcientiarum doctorem inter mortaleis fuiſſe ſuprà oſtendi, Hermippus

apud Plinium, lib. xxx, cap. I, teſtis eſt, *vicies centum millia verſuum* de philoſophiâ eum condidiſſe. Diogenes Laërtius, in procemio: Τὸν δὲ Λίνον παῖδα εἶναι φασὶν Ἑρμοῦ καὶ Μούσης Οὐρανίας· ποιῆσαι δὲ κοσμογονίαν, ἡλίου καὶ σελήνης πορείαν, καὶ ζώων καὶ καρπῶν γενέσεις. τούτῳ ἀρχὴ τῶν ποιημάτων ἥδε·

Ἦν ποτέ τοι χρόνος οὗτος ἐν ᾧ ἅμα πάντ' ἐπεφύκει.

Id eſt: *Linum* Thebanum *Mercurio Muſâque Vraniâ genitum adfirmant. ſcripſiſſe autem mundi generationem; ſolis item & lunæ curſus, animalium & fructum generationes. hoc autem operis ſui fecit initium:*

Tempus erat, quo cuncta ſimul ſunt condita quondam.

Hunc Linum alii Apollinis faciunt filium. Unum, idemque numen fuiſſe Apollinem & Mercurium, idque verum illum æternumque Deum, omnium rerum conditorem, infrà liquebit. Zoroaſtrem eumdem eſſe Adamum, omnium mortalium primum, ſuprà oſtenſum eſt. Unde haud leve argumentum, unum eumdemque fuiſſe hominem, Zoroaſtrem ac Linum; qui de universâ mortalium philoſophiâ, tam divinâ, quàm humanâ, carmina compoſuit. Nempe hinc eſt, quòd Lactantius, lib. VII, cap. XXII, *poëtas multo antiquiores* ait eſſe, *quàm hiſtoricos, & oratores, & cetera genera ſcriptorum*: & libro V, cap. V; *poëtas multo priores fuiſſe, quàm philoſophos: & ante natum ſapientiæ nomen, pro ſapientibus habitos.* Ceterùm, rationes, cur philoſophiam ſuam Druidæ literis non mandarint, conjecit Cæſar ibidem. *Id mihi*, inquit, *duabus de cauſis inſtituiſſe videntur: quòd neque diſciplinam efferri velint; neque eos, qui diſcunt, literis confiſos, minùs memoriæ ſtudere: quod ferè pleriſque accidit, ut, præſidio literarum, diligentiam in perdiſcendo, ac memoriam remittant.* Rationes ſanè haud falſæ. nam diſciplinam in vulgus efferre, planè nefas erat. ideóque apud omneis gentes ſtrictiſſimo olim adigebantur, atque etiam nunc apud barbaras nationes adiguntur ſacramento ſacris initiandi, ne quid effutiant. Unde illud eſt Herodoti, in libro ſecundo, de Ægyptiorum theologiâ, quam apud illos perſpexerat, narrantis: Τὰ μὲν νυν θεῖα τῶν ἀπηγημάτων οἷα ἤκουον, οὐκ εἰμὶ πρόθυμος ἐξηγέεσθαι ἔξω, ἢ τὰ οὐνόματα αὐτέων μοῦνον· νομίζων πάντας ἀνθρώπους ἴσον περὶ αὐτῶν ἐπίστασθαι. id eſt: *Verùm, quæ mihi de diis narrarunt, ea exponere vel ſcripto mandare non libet; niſi nomina eorum tantùm: quòd idem de illis omneis homines ſcire exiſtimem.* Sic & Prætextatus, ſacrorum præſul, apud Macrobium, lib. I, cap, VII: *Saturnaliorum originem illam mihi in medium proferre fas eſt, non quæ ad arcanam divinitatis naturam refertur; ſed quæ aut fabuloſis admixta diſſeritur, aut à phyſicis in vulgus aperitur. nam occultas & mananteis ex meri veri fonte ratiunes ne in ipſis quidem ſacris enarrari permittitur: ſed, ſi quis illas aſſequitur, continere intra conſcientiam tectas jubetur.* Lucianus, in libro de deâ Syria, ejusque templo: Ἱστορέοντι δέ μοι ἐτέων πέρι, ὁκόσα τῷ ἱρῷ ἐστι, πολλοὶ λόγοι ἐλέγοντο, τῶν οἱ μὲν ἱροὶ, οἱ δὲ ἐμφανέες, οἱ δὲ κάρτα μυθώδεες. id eſt: *Inquirenti mihi de annis, quàm diu templum hoc duraſſet, multi ſermones ferebantur: quorum alii erant ſacri, alii aperti ac plani, alii verò perquàm fabuloſi.* Sacri dicebantur arcani illi. Vetus epigramma Græcum, Εἰς Ἀπουλήϊον τὸν μάγον:

Καὶ νοερῆς ἄφθεγκτα Λατινίδος ὄργια μούσης
Ἄζετο παπταίνων Ἀπουλήϊος, ὅν τινα μύστην
Αὐσονὶς ἀρρήτου σοφίης ἀνεθρέψατο σειρήν.
Et intellectualis taciturna Latinæ orgia muſæ
Colebat inquirens Apulejus, quem ſacerdotem
Auſonia arcanæ ſapientiæ nutrivit Siren.

Franciſcus quoque Saverius, ex ordine Jeſuitarum, qui aliquamdiu in Indiis egit, in epiſtolâ quadam ita ſcribit de quodam juvene Brachmane: *Quum ambo ſimul eſſemus, arcana mihi quædam commiſit. Primùm à ludi rectore hoc agi, ut, quos habiturus eſt auditores, jurejurando compellat, numquàm ſe ea, quæ audituri ſint, myſteria revelaturos.* Idem Gallorum Druidas feciſſe, patet è Cæſaris verbis, ſuprà citatis. Mela etiam, prædicto lib. III, cap. II, auctor eſt, *clam eos docuiſſe diſcipulos ſuos: unumque* ſolummodò *ex iis, quæ præceperunt, in vulgus effluxiſſe; videlicet, ut forent*

forent ad bella meliores, æternas eſſe animas. Quibus conſentiens Diogenes Laërtius, in proœmio, ita tradit de iisdem ſimul Druidis ſimulque de Indorum Brachmanibus: Καί φασι τοὺς μὲν Γυμνοσοφιστὰς, καὶ Δρυΐδας αἰνιγματωδῶς ἀποφθεγγομένους φιλοσοφῆσαι, σέβειν θεοὺς, καὶ μηδὲν κακὸν δρᾶν, καὶ ἀνδρείαν ἀσκεῖν. Hoc eſt: *Ajunt Gymnoſophiſtas & Druidas obſcurè ac per ſententias philoſophari; colendos ſcilicet deos; nihil mali faciendum, & exercendam fortitudinem.* De Brachmanibus hoc etiam Strabo, lib. XV: Ταῖς δὲ γυναιξὶ ταῖς γαμεταῖς μὴ συμφιλοσοφεῖν τοὺς Βραχμᾶνας· εἰ μὲν μοχθηραὶ γίνοιντο, ἵνα μή τι τῶν οὐ θεμιτῶν ἐκφέροιεν εἰς τοὺς βεβήλους· εἰ δὲ σπουδαῖαι, μὴ καταλείποιεν αὐτούς. οὐδένα γὰρ, ἡδονῆς καὶ πόνου καταφρονοῦντα, ὡς δ᾽ αὔτως ζωῆς καὶ θανάτου, ἐθέλειν ὑφ᾽ ἑτέρῳ εἶναι· τοιοῦτον δ᾽ εἶναι τὸν σπουδαῖον, καὶ τὴν σπουδαίαν. Hoc eſt: *Brachmanas cum uxoribus non philoſophari; ne, ſi improbæ ſint, aliquid, quod efferri nefas ſit, in profanos efferant; ſi probæ, viros relinquant. nam qui voluptatem ac dolorem, vitamque & mortem æquè contemnat, eum alii ſubjectum eſſe nolle: hujusmodi autem eſſe probum, & probam.* De Ægyptiis Plutarchus in libro de Iſide: Ὁ δ᾽ ἐκ μαχίμων ἀποδεδειγμένος βασιλεὺς εὐθὺς ἐγίνετο τῶν ἱερέων, καὶ μετεῖχε τῆς φιλοσοφίας ἐπικεκρυμμένης τὰ πολλὰ μύθοις καὶ λόγοις ἀμυδρὰς ἐμφάσεις τῆς ἀληθείας καὶ διαφάσεις ἔχουσιν, ὥσπερ ἀμέλει καὶ παραδηλοῦσιν αὐτοὶ, πρὸ τῶν ἱερῶν τὰς σφίγγας ἐπιεικῶς ἱστάντες, ὡς αἰνιγματώδη σοφίαν τῆς θεολογίας αὐτῶν ἐχούσης. Id eſt: *Qui autem è bellicoſis creabatur rex, ſtatim ſe ſacerdotibus dabat, ac philoſophiæ fiebat particeps, pleraque fabulis occultantis, ac ſermonibus obſcura veritatis indicia atque argumenta habentibus. quod ſanè ipſi declarant, ante templa ſphingas plerumque locantes: quo innuunt, ſuam rerum ſacrarum doctrinam conſtare perplexâ & ſub involucris latente ſapientiâ.* Atque hæc fuit Ægyptiorum ſacerdotibus cauſa ſacras, ſive hieroglyphicas inſtituendi literas, quibus theologia eorum exprimebatur; quas vulgus non intelligebat. Ab initio nullas omnino iis fuiſſe literas, patet ex Phœdro Platonis. cujus verba, quia hujus rei oſtendere originem videntur, paullo pleniora huc adſcribere haud pigeat. Socratem ita loquentem introducit: Ἤκουσα τοίνυν περὶ Ναύκρατιν τῆς Αἰγύπτου γενέσθαι τῶν ἐκεῖ παλαιῶν τινὰ θεῶν, οὗ καὶ τὸ ὄρνεον τὸ ἱερὸν, ὃ δὴ καλοῦσιν ἶβιν· αὐτῷ δὲ ὄνομα τῷ δαίμονι εἶναι Θεῦθ. τοῦτον δὲ πρῶτον ἀριθμόν τε καὶ λογισμὸν εὑρεῖν, καὶ γεωμετρίαν, καὶ ἀστρονομίαν, ἔτι δὲ πεττείας τε καὶ κυβείας, καὶ δὴ καὶ γράμματα· βασιλέως δ᾽ αὖ τότε ὄντος Αἰγύπτου ὅλης Θαμοῦ περὶ τὴν μεγάλην πόλιν τοῦ ἄνω τόπου, ἣν οἱ Ἕλληνες Αἰγυπτίας Θήβας καλοῦσι, καὶ τὸν θεὸν Ἄμμωνα. παρὰ τοῦτον ἐλθὼν ὁ Θεῦθ, τὰς τέχνας ἐπέδειξε, καὶ ἔφη, δεῖν διαδοθῆναι τοῖς ἄλλοις Αἰγυπτίοις. ὁ δὲ ἤρετο ἥν τινα ἑκάστη ἔχει ὠφέλειαν. διεξιόντος δὲ ὅτι καλῶς, ἢ μὴ καλῶς δοκεῖ λέγειν, τὸ μὲν ἔψεγε, τὸ δ᾽ ἐπῄνει. πολλὰ μὲν δὴ περὶ ἑκάστης τῆς τέχνης ἐπ᾽ ἀμφότερα Θαμοῦν τῷ Θεῦθ λέγεται ἀποφήνασθαι, ἃ λόγος πολὺς ἂν εἴη διελθεῖν. ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τοῖς γράμμασιν ἦν, Τοῦτο δὲ, ὦ βασιλεῦ, τὸ μάθημα, ἔφη ὁ Θεῦθ, σοφωτέρους Αἰγυπτίους καὶ μνημονικωτέρους παρέξει· μνήμης τε γὰρ καὶ σοφίας φάρμακον εὑρέθη. ὁ δ᾽ εἶπεν, Ὦ τεχνικώτατε Θεῦθ, ἄλλος μὲν τεκεῖν δυνατὸς τὰ τῆς τέχνης, ἄλλος δὲ κρῖναι τίν᾽ ἔχει μοῖραν βλάβης τε καὶ ὠφελείας τοῖς μέλλουσι χρῆσθαι. καὶ νῦν σὺ πατὴρ ὢν γραμμάτων, δι᾽ εὔνοιαν τοὐναντίον εἶπες ἢ δύναται. τοῦτο γὰρ τῶν μαθόντων λήθην μὲν ἐν ψυχαῖς παρέξει, μνήμης ἀμελετησίᾳ, ἅτε διὰ πίστιν γραφῆς ἔξωθεν ὑπ᾽ ἀλλοτρίων τύπων, οὐκ ἔνδοθεν αὐτοὺς ὑφ᾽ αὑτῶν ἀναμιμνησκομένους. οὔκουν μνήμης, ἀλλ᾽ ὑπομνήσεως φάρμακον εὗρες. σοφίας δὲ τοῖς μαθηταῖς δόξαν οὐκ ἀλήθειαν πορίζεις· πολυήκοοι γάρ σοι γενόμενοι ἄνευ διδαχῆς, πολυγνώμονες εἶναι δόξουσιν, ἀγνώμονες, ὡς ἐπὶ τὸ πλῆθος, ὄντες, καὶ χαλεποὶ ξυνεῖναι, δοξόσοφοι γεγονότες ἀντὶ σοφῶν. Hoc eſt: *Audivi equidem circa Naucratin Ægypti, priſcorum quemdam fuiſſe deorum, cui dicata ſit avis, quam ibin vocant, deo autem ipſi nomen Theuth. hunc primum omnium numerum & numeri computationem inveniſſe, geometriamque & aſtronomiam, talorum alearumque ludos, & literas. Erat autem tunc totius Ægypti rex Thamus, in eminentiſſimâ ampliſſimâque urbe, quam Græci Ægyptias Thebas adpellant, deumque ipſum Ammonem. ad hunc regem Theuth profectus, arteis ei demonſtravit ſuas; dixitque, eas diſtribui deinceps ceteris Ægyptiis oportere. Verùm ille, quæ cujusque utilitas foret, interrogavit. & ipſo referente, quod benè dictum videbatur, probabat quidem; quod contrà, vituperabat. Ubi multa de qualibet arte in utramque partem Thamus fertur Theutho*

oſtendiſſe; quorum ſingula ſi enarrare pergamus, prolixior erit oratio. Quum verò ad literas deſcendiſſent; Diſciplina hæc, inquit Theuth, ô rex, ſapientiores & memoriâ promtiores Ægyptios faciet. memoriæ namque & ſapientiæ remedium eſt id inventum. At ille, O artificioſiſſime Theuth, inquit, alius equidem ad artis opera fabricanda idoneus eſt, alius ad judicandum promtior, quid emolumenti damnive ſint utentibus allatura. Atqui & tu literarum pater, propter benevolentiam contrarium, quàm efficere valeant, adfirmaſti. nam illarum uſus, propter recordationis negligentiam, oblivionem in animis diſcentium pariet: quidpe qui, externis literarum confiſi monimentis, res ipſas intus animo non revolvent. Quamobrem non memoriæ, ſed monitionis remedium inveniſti. Sapientiæ quoque opinionem potiùs quàm veritatem diſcipulis tradis. nam, quum multa abſque præceptoris doctrinâ perlegerint, multarum rerum periti vulgò, quum ignari ſint, videbuntur. Conſvetudine quoque & converſatione moleſtiores erunt, utpote qui non ſapientiâ ipsâ ſint præditi, ſed opinione ſapientiæ ſubornati. Egregia ſanè ratio. quaſi verò rex homo deo fuerit ſapientior prudentiorque. Sic ſcilicet ubique in gentium theologiâ falſa veris, maximâ fabularum ἀτοπίᾳ, admiſcentur. Idem Plato in Philebo, de eo loquens, qui apud Ægyptios primus literas invenerit, Εἴ τέτις θεὸς, inquit, εἴτε καὶ θεῖος ἄνθρωπος, ὡς λόγος ἐν Αἰγύπτῳ, Θεῦθ τινὰ τοῦτον γενέσθαι λέγων· id eſt: *ſive deus aliquis, ſive homo divinus, ut Ægyptii ferunt, Theuth quemdam fuiſſe hunc adfirmantes.* Plutarchus, convivalium lib. IX, quæſtion. III, Mercurium ait apud Ægyptios literas inveniſſe. Cicero, de divinatione lib. III, Mercurium hunc ipſis Ægyptiis ait adpellari *Theuth*. Ipſum eſſe verum æternumque Deum, rerum cunctarum auctorem, *Thamum* verò *Adamum*, ſuperiori capite oſtenſum eſt. Colligere igitur hinc liceat, ipſum Adamum, ut etiamtum non θεὸν, ſed θεῖον ἄνθρωπον, literarum quoque, inter alia, ſibi reperiſſe formas, quemadmodùm omnibus rebus nomina impoſuit: de earumque uſu Deum conſuluiſſe: Deum verò improbaſſe, ſive ob eas, quas Ægyptiorum adnotarunt ſacerdotes, ſive alias ob cauſas. Hinc poſteà mos ille pleriſque, etiam poſt natum Chriſtum, gentibus, theologiam ſuam, omnemque adeò ſapientiam, ſine literarum præſidio, memoriæ juniorum transdere. De omnibus Europæis diſertiſſimum eſt teſtimonium Æliani, variar. hiſtor. lib. VIII, cap. VI: Τῶν ἀρχαίων φασὶ Θρακῶν μηδένα ἐπίστασθαι γράμματα. ἀλλὰ καὶ ἐνόμιζον αἴσχιστον εἶναι πάντες οἱ τὴν Εὐρώπην οἰκοῦντες βάρβαροι χρῆσθαι γράμμασιν. Id eſt: *Ex antiquis Thracibus neminem ajunt literas noviſſe. imò turpiſſimum putarunt, & ſummum dedecus omnes Europæi barbari, literis uti.* Atque hoc equidem ex antiquiſſimo illo inſtituto, ab Adamo in poſteros ejus propagato. Hi verò, poſtquàm à veri Dei cultu ad ſiderum aliorumq; falſorum numinum venerationem, auctore Caino, ſeſe converterunt; non modò vera illa, quæ in theologiâ ſuâ continebantur, vulgum celarunt, ſed pro iis ineptiſſimas etiam ac nefandas ſubjecerunt fabulas; quibus poſteà omnes uſæ ſunt per univerſum terræ orbem gentes; ut ſuprà dictum eſt. De Græcis atque Romanis vulgò ſatis notum eſt. de Ægyptiis paullo antè audivimus Plutarchum. deque eiſdem plura leguntur apud alios auctores, maximè verò apud Diodorum, lib. I. qui de Æthiopibus, & Atlantiis, quos Americanos eſſe infrà oſtendam, idem enarrat lib. III. de Gallis & Indis etiam ex Diogene Laërtio intelleximus. De Japoniorum in oriente ſacerdotibus Bonziis, ita Franciſcus Saverius, in epiſtolâ: *Antiquitatis peritiâ, & ſuperſtitionum ſuarum fabulis enarrandis magnam ſibi auctoritatem comparant.* Reddit ejus rei rationem Strabo lib. I, his verbis: οὐ γὰρ ὄχλον τε γυναικῶν καὶ παντὸς χυδαίου πλήθους ἐπαγαγεῖν λόγῳ δυνατὸν φιλοσόφῳ, καὶ προσκαλέσασθαι πρὸς εὐσέβειαν, καὶ ὁσιότητα, καὶ πίστιν, ἀλλὰ δεῖ καὶ διὰ δεισιδαιμονίας. τοῦτο δ᾽ οὐκ ἄνευ μυθοποιΐας, καὶ τερατείας. κεραυνὸς γὰρ, καὶ αἰγὶς, καὶ τρίαινα, καὶ λαμπάδες, καὶ δράκοντες, καὶ θυρσόλογχα, τῶν θεῶν ὅπλα, μῦθοι, καὶ πᾶσα θεολογία ἀρχαϊκή· ταῦτα δ᾽ ἀπεδέξαντο οἱ τὰς πολιτείας καταστησάμενοι μορμολύκας τινὰς πρὸς τοὺς νηπιόφρονας. Hoc eſt: *Fieri non poteſt, ut mulierum ac promiſcuæ turbæ multitudo philoſophicâ oratione excitetur, ducaturque ad religionem, pietatem, ac fidem: ſed ſuperſtitione prætereà ad hoc opus eſt; quæ*

incuti

incuti ſine fabularum portentis nequit. equidem fulmen, ægis, tridens, faces, angves, haſtæque thyrſis præfixæ, deorum ſcilicet arma, atque adeò univerſa priſca theologia, fabulæ ſunt, receptæ à civitatum auctoribus, quibus, veluti larvis, imprudentium animi terrerent. Non à civitatum auctoribus, vel regibus, hujusmodi profectas eſſe fabulas, ſed ab ipſis philoſophis, ſive ſacerdotibus, ſatis ex hactenus dictis patet. Cauſa an ea fuerit, quam heic Strabo indicat, etiam dubito. In fraudem imperitæ plebis, atque in emolumentum ipſorum ſacerdotum id factum, exemplis compluribus colligo. De Indorum Brachmanibus ita Franciſcus Saverius, in epiſtolâ prædictâ: *Primùm à ludi rectore hoc agitur, ut, quos habiturus eſt auditores, jurejurando compellat, numquàm ſe ea, quæ audituri ſint, myſteria revelaturos. quorum unum erat, ne umquàm profiterentur, adorandum eſſe creatorem cœli & terræ, qui in cœlis eſt: ſed potiùs idola, quæ dæmonia eſſe ſciebant.* Haud immeritò; quum horum maximè ope atque auxilio res eorum conſiſtant. nam veneficas hodiéque exercere arteis, incantationibusque quàm maximè eſſe deditos cùm Indorum in oriente, tum Americanorum in occidente, Æthiopumque ad meridiem ſacerdoteis, vulgò notum eſt. Idem omnium pariter gentium antiquis feciſſe temporibus ſacerdoteis, cuivis ex veterum monimentorum lectione liquet. In Indorum ſacerdotibus diſertè nominat Strabo, lib. XV, ἐπῳδοὺς, id eſt, *incantatores*: &, lib. XVI, in Perſarum magis νεκυομάντεις, id eſt, *qui mortuorum umbras evocantes percunctantesque vaticinantur futura*. De Indorum Brachmanibus ita Nonnus, Διονυσιακῶν lib. XXXVI:

—— Θεοκλήτοις δ' ἐπαοιδαῖς
Πολλάκις ἠερόφοιτον ὁμοίιον ἄζυγι ταύρῳ
Οὐρανόθεν κατάγοντες ἐφαρμάξαντο σελήνην.
Πολλάκι δ' ἱππεύοντες ἐπερχομένων ἐπὶ δίφρων
Ἀστεθέος Φαέθοντος ἀνεστήσαντο πορείην.

—— A deo vocatis incantationibus
Sæpius aërivagam ſimilem injugi tauro
Cœlo deducentes rapiunt lunam.
Sæpius equitantis impulſis in curribus
Inſtabilis ſolis inhibent tranſitum.

De Gallorum ſacerdotibus feminis ita Mela, lib. III, cap. VI: *Sena inſula, in Britannico mari, Oſiſmiis adverſa litoribus, Gallici numinis oraculo inſignis eſt. cujus antiſtites, perpetuâ virginitate ſanctæ, numero novem eſſe traduntur. Galli Senas vocant: putantque ingeniis ſingularibus præditas, maria ac ventos concitare carminibus; ſeque, in quæ velint, animalia vertere.* Perſarum magi quum omnium maximè his rebus forent dediti, *magicæ* inde adpellatæ ſunt *artes*. de quibus ita diſſerit Plinius, libro trigeſimo, capite primo: *Magicas vanitates ſæpius quidem antecedentis operis parte, ubicumque cauſa, locusque poſcebant, coarguimus; detegemusque etiamnum. in paucis tamen digna res eſt, de quâ plura dicantur; vel eo ipſo, quòd fraudulentiſſima artium plurimum in toto terrarum orbe, plurimisque ſæculis valuit. Auctoritatem ei maximam fuiſſe nemo miretur; quandoquidem ſola artium tres alias imperioſiſſimas humanæ mentis complexa in unam ſe redegit. Natam primùm è medicinâ nemo dubitat; ac ſpecie ſalutari irrepſiſſe velut altiorem ſanctioremque, quàm medicinam: ita blandiſſimis deſideratiſſimisque promiſſis addidiſſe vires religionis, ad quas etiamnum caligat humanum genus. Atque ut hoc quoque ſucceſſit, miſcuiſſe artes mathematicas; nullo non avido futura de ſeſe ſciendi, atque ea è cœlo veriſſimè peti credente. Ita poſſeſſis hominum ſenſibus triplici vinculo, in tantum faſtigii adolevit, ut hodiéque etiam in magnâ parte gentium prævaleat, & in oriente regum regibus imperet. Sine dubio illic orta in Perſide à Zoroaſtre; ut inter auctores convenit.* Non penes unos fuiſſe Perſarum ſapienteis, ſed etiam apud Ægyptios, indicat paullo pòſt his verbis: *Quamquàm animadverto, ſummam literarum claritatem gloriamque ex eâ ſcientiâ antiquitus, & penè ſemper petitam. certè Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato, ad hanc diſcendam navigavêre; hanc reverſi prædicavêre, hanc in arcanis habuêre.* In Ægyptum navigaſſe, ſuprà dictum eſt. Omnibus pariter fuiſſe communem

gentibus, oſtendit paullo pòſt: *Planéque, quod nemo dubitet, orbem terrarum peragravit.* nominatque mox Gallias, & Britanniam: tandemque ſubjungit: *Adeò iſta toto mundo conſenſêre, quamquàm diſcordi, & ſibi ignoto.* Ne autem dubites, incantationes etiam eum intelligere, & veneficas arteis ſub magiæ vocabulo; ita pergit initio capitis ſecundi: *Species ejus plures ſunt. namque & ex aquâ, & ex ſphæris, & ex aëre, & ſtellis, & lucernis, ac pelvibus, ſecuribusque, & multis aliis modis divina promit; prætereà umbrarum inferorumque colloquia.* Et in fine ejuſdem capitis: *Proinde ita perſvaſum ſit, inteſtabilem, irritam, inanem eſſe; habentem tamen quasdam veritatis umbras; ſed in his veneficas artes pollere, non magicas.* His igitur artibus ferè uſi ſunt omnium gentium ſacerdotes, ad comparandam ſibi immenſam illam exiſtimationem admirationemque apud profanum, rude, & rerum omnium ignarum vulgus. cui quàm nefariè auxilio opeque ipſius diaboli impoſuerint, innumeris patet exemplis: quorum unum atque alterum in medium proferre haud pigeat. Benjamin Judæus, de quadam orientali natione, quam ipſe circa annum Domini Jeſu Chriſti CIↃCL perluſtravit, in hanc ſententiam ſcriptum reliquit in itinerario ſuo: *Colitur ab his ſol aris frequentibus & magnis, extra urbem per omnia loca ad dimidium milliare exſtructis. Summo itaque mane communiter excurritur; aditurque ſol: cui in cunctis aris ſimulacra ſunt ſacrata, ad ſimilitudinem orbis ſolaris, magicis artibus conſtructa. exoriente enim ſole, orbes illi incendi conſpiciuntur; magnoque ſtrepitu ſonant.* Et ibidem, de aliâ gente inſulanâ in eodem oriente: *Habent ſacrificulos ſuos per ſingula loca in templis, eorum ſuperſtitioni dicatis. Sunt autem hi ſacrificuli omnium ariolorum, incantatorumque totius orbis terræ peritiſſimi in omni vanitatis hujus genere. Ante ſingula autem templa campus magnus ac ſpatioſus eſt, in quo ingens ignis omnibus diebus ardet. ſolentque filios ſuos per hunc ignem transmittere, expiandi cauſâ. mortuos etiam ſuos in medium rogum conjiciunt exurendos. Sunt prætereà ex terræ magnatibus, qui ſeſe vivos igni devovent. Quum verò horum quispiam familiaribus ac neceſſariis atque propinquis ſuis hujusmodi inſtitutam devotionem indicat; continuò ſummâ omnium gratulatione & communi voce audit; Beatus tu, & benè tibi erit. Igitur, quo die votum exſolvendum eſt, magno convivio primùm exceptus, ſi dives fuerit, equo vehitur; ſin pauperior, pedes, ſuorum aliorumque turbâ comitatus, ad campi uſque initium deducitur: unde curſu inito, in ignem inſilit. tum verò familiares, cognatique omnes, & conſangvinei tympanis & choreis ſummâ cum lætitiâ exſultant, ac ludunt, quoad ille combuſtus fuerit. Triduo autem pòſt, duo ex præcipuis ſacrificulis illius domum adeuntes, familiæ omni domum parare præcipiunt, patre ipſorum eâdem die ipſis adfuturo, atque, quid eos facere oporteat, declaraturo. Advocantur igitur ex civitate teſtes aliquot. & ecce Satan, illius imaginem imitatus adeſt. quem uxor & filii rogant, quemadmodùm cum eo in altero ſæculo agatur. quibus ille reſpondens, Veni, inquit, ad ſocios meos, à quibus non excipior, donec ea exſolvam, quæ amicis ac propinquis debeo meis. diſtribuitque extemplò filiis res ſuas: jubetque debita omnia creditoribus perſolvere; & à debitoribus, quidquid debeatur, exigere; teſtibus omnia ejus verba & mandata excipientibus, atque deſcribentibus: à quibus tamen non conſpicitur. Tum verò, ſe viam ſuam repetere dicens, evaneſcit. Hujusmodi erroribus, mendaciis, & fraudibus, ſacrificulorum calliditate & artibus magicis conſtructis, vanitatem gens illa tuetur, ac mordicus tenet: ſeſeque nationum omnium terræ beatiſſimam eſſe jactat.* De Æthiopibus, Africam ad auſtrale mare incolentibus, ita Herodotus lib. III: Ἡ δὲ τράπεζα τοῦ ἡλίου τοιή δέ τις λέγεται εἶναι. λειμών ἐστι ἐν τῷ προαστείῳ, ἐπίπλεος κρεῶν ἑφθῶν πάντων τῶν τετραπόδων· ἐς τὸν τὰς μὲν νύκτας ἐπιτηδεύοντας τιθέναι τὰ κρέα τοὺς ἐν τέλεϊ ἑκάστους ἐόντας τῶν ἀστῶν, τὰς δὲ ἡμέρας δαίνυσθαι προσιόντα τὸν βουλόμενον. φαίναι δὲ τοὺς ἐπιχωρίους ταῦτα τὴν γῆν αὐτὴν ἀναδιδόναι ἑκάστοτε. Hoc eſt: *Solis menſa talis eſſe memoratur. Eſt in ſuburbanis pratum, omnium quadripedum aſſâ refertam, quam per noctem ſinguli civium magiſtratus properant ponere: ad eamque, ubi illuxit, cuilibet epulatum licet accedere. hæc autem ipſa à terrâ aſſiduè reddi indigenæ perhibent.* Similia hodiéque apud omneis ſimul profanas, idololatrasque genteis

genteis fieri, vulgò pueris etiam notum eſt. Verùm de his ſatis. ad Celtas meos redeo.

Temporis ſpatium, quo perfectos in diſciplinâ reddi ſuos poſſe diſcipulos putabant Gallorum philoſophi, ſuprà indicarunt Caſar atque Mela: nempe *vicenos annos*. Tantumdem Germani ſuæ impenderint philoſophiæ, nec ne; incertum habeo. De Indorum philoſophis ex Megaſthene ita Strabo, prædicto lib. XV: Ἔτη δ᾽ ἑπτὰ καὶ τριάκοντα, οὕτως ζήσαντα ἀναχωρεῖν εἰς τὴν ἑαυτοῦ κτῆσιν ἕκαστον, καὶ ζῆν ἀδεῶς, καὶ ἀνειμένως μᾶλλον. id eſt: *Quum triginta & ſeptem annos ſic vixerint, ad ſua quemque regredi, & laxiùs licentiúſque vivere.*

Ceterò Cæſar, in dicto comment. VI; *Omnibus*, inquit, *Druidibus præeſt unus, qui ſummam inter eos habet auctoritatem. hoc mortuo, ſi quis ex reliquis excellit dignitate; ſuccedit. at, ſi ſunt plures pares; ſuffragiis Druidum adlegitur. nonnumquàm etiam de principatu armis contendunt.* Ad eumdem modum apud Germanos quoque, in ſingulis civitatibus, ſive nationibus, unum omnibus reliquis præfuiſſe ſacerdotibus ac philoſophis, penes quem ſumma fuit rerum ſacrarum, & apud quem reliqui ſacerdotes initiarentur, haud dubium eſt. hic quidpe mos cunctis per terræ orbem gentibus, & olim, & nunc uſitatiſſimus, divino etiam præcepto per Moſen apud Hebræos inſtitutus. De Germanis quin etiam exemplum peti poteſt ex Strabone; qui, lib. VII, triumphum Germanici Cæſaris ſuper devictis Germaniæ populis memorans, poſt alia, Ἐπόμπευσε δὲ, inquit, καὶ Λίβυς τῶν Χάττων ἱερεύς. καὶ ἄλλα δὲ σώματα ἐπομπεύθη ἐκ τῶν πεπορθημένων ἐθνῶν. id eſt: *Ductus eſt in pompâ & Libys, Chattorum ſacerdos, aliique multi mortales ex devaſtatis populis.* Quamquàm in nonnullis manu ſcriptis exemplaribus legitur, λέβης ἱερὸς, id eſt, *lebes ſacer*. quod tamen falſum mendoſumque eſſe, oſtendunt verba ſequentia, καὶ ἄλλα σώματα. Sciolus aliquis, quia mox infrà de duobus Cimbrorum ſacris lebetibus auctorem narrare vidit; heic quoque pro Λίβυς legendum, judicio parum felici, putavit λέβης. Ceterùm hunc ſacerdotem principem inter reliquos Chattorum ſacerdoteis obtinuiſſe locum, facilè ex eo conjicitur, quòd hunc ſolum Strabo memorat, quum tamen haud dubiè & plures alii capti forent: ſiquidem complures numero ad bellum cum exercitu proficiſcebantur. penes unos quidpe ſacerdoteis, ut antè oſtenſum, omne jus erat *coërcendi, animadvertendi, vinciendi, verberandi*; prætereáque adverſam aciem prœlio victam diis ſacrificandi: quæ ſanè ab uno ſolo, in magno numeroſoque exercitu, fieri nequibant. Sed diſertiſſimum huic rei teſtimonium perhibetur à Marcellino, in libro XXVIII; quod jam antè retuli tale: *Apud Burgundios generali nomine rex appellatur Hendinos: &, ritu veteri, poteſtate depoſitâ removetur, ſi ſub eo fortuna titubaverit belli; vel ſegetum copiam negaverit terra: quemadmodùm ſolent Ægyptii caſus ejuſmodi adſignare rectoribus. At ſacerdos apud Burgundios omnium maximus vocatur Siniſtus: & eſt perpetuus, obnoxius diſcriminibus nullis, ut reges.*

CAP. XXV.

De falſorum numinum venerationis origine.

PER fabulas ſolummodò atque ænigmata, cùm alias univerſi orbis terrarum genteis, tùm Celtas quoque noſtros theologiam ſuam imperito vulgo aperuiſſe, veros autem de Deo vero & ejus naturâ ſermones in arcanis ſibi ſolis habuiſſe, ex iis, quæ ſuperiori capite adducta ſunt, ſatis abundéque perſpectum eſt. Atteſtantur idem omnes ferè Græcorum Romanorumque libri, ejuſmodi ænigmatibus, ſphyngibus, ac fabulis referti inexplicabilibus, præſertim poëtarum. Nec quiſquam inter tot auctores, in quibus haud paucos ſacris initiatos fuiſſe exiſtimo, tot ſæculis hactenus fuit, qui arcanam illam, per ſacramentum ſibi commiſſam theologiam omnem evulgare ſuſtinuerit. Vnde eſt, quòd

quòd Iuſtinus, Tertullianus, Arnobius, Lactantius, Auguſtinus, & alii antiqui auctores eccleſiaſtici, fabulas plurimùm poëtarum confutare laboraverint. Noſtro demum hoc ſæculo fuerunt viri doctrinâ pariter ac pietate conſpicui, qui demonſtrare ſummo conatu, maximoque labore aggreſſi ſunt, ipſam gentium theologiam unum verum Deum, rerum cunctarum conditorem, moderatoremque, tradidiſſe. quo in argumento præſtantiſſimam omnium, meo judicio, locaverunt operam Auguſtinus Steuchus Eugubinus, in opere, quod de perenni philoſophiâ compoſuit; & poſt hunc nuperrimè nobiliſſimus juxtà ac doctiſſimus vir Philippus Mornæus, in libro, quem de veritate religionis Chriſtianæ conſcripſit. Verùm, quia neque hi, nec quiſquam alius originem pluritatis deorum oſtendit; mihi hunc maximè locum paucis illuſtrandum propoſui: nullo equidem alio conſilio, nullâ aliâ de cauſa, niſi uti ea, quæ de Germanorum diis auctores antiqui tradiderunt, clariùs, planiúſque intelligantur.

Vnum igitur, æternum Deum, rerum omnium auctorem ſimul ac conſervatorem, ab omni ævo mortalibus creditum fuiſſe, pluribus documentis, teſtimoniiſque, ex Græcorum Latinorumque theologiâ, ſeu philoſophiâ productis, demonſtrarunt in libris prædictis Steuchus & Mornæus. Non Græcos tantùm atque Latinos, ſed alias quoque idem ſenſiſſe genteis, paucis ego heic oſtendam. Ægyptios in eâdem fuiſſe opinione, nemini dubitare licet, quando Solonem, Pythagoram, Socratem, Platonem, & alios Græcorum ſapienteis, ex Ægypto, in quâ pluribus annis peregrinati ſunt, iſthanc doctrinam hauſiſſe, inter auctores convenit. De Indis igitur ita Philoſtratus, in vitâ Apollonii, libro III, capite XI: Τὴν μὲν γὰρ πρώτην, καὶ τελεωτάτην ἕδραν ἀποδοτέον θεῷ γενέτορι τοῦδε τοῦ ζώου. τὴν δὲ ὑπ᾽ ἐκείνῃ θεοῖς, οἱ τὰ μέρη αὐτοῦ κυβερνῶσιν. hoc eſt: *Primam ac perfectiſſimam ſedem tribuendam eſſe deo genitori hujus animalis*, id eſt, totius mundi: *proximam verò diis, qui parteis ejus regunt*. De Sarmatis, qui poſteà Slavorum magis nomine innotuerunt, Helmoldus in chronico, lib. I, c. LXXXIV: *Inter multiformia deorum numina, quibus arva, ſilvas, triſtitias, atque voluptates attribuunt, non diffitentur unum deum in cœlis, ceteris imperitantem: illum præpotentem cœleſtia tantùm curare: hos verò, diſtributis officiis, obſequenteis, de ſangvine ejus proceſſiſſe; & unumquemque eò præſtantiorem, quò proximiorem illi deo deorum*. Ac paucis uti abſolvam; omneis ſic credidiſſe olim totius terrarum orbis gentes, teſtis eſt locupletiſſimus Maximus Tyrius, in diſſertatione primâ, his verbis: Ἐν τούτῳ δὴ πολέμῳ καὶ στάσει καὶ διαφωνίᾳ, ἕνα ἴδοις ἂν ἐν πάσῃ γῇ ὁμόφωνον νόμον καὶ λόγον, ὅτι θεὸς εἷς πάντων βασιλεὺς καὶ πατὴρ, καὶ θεοὶ πολλοὶ, θεοῦ παῖδες, συνάρχοντες θεῷ. ταῦτα καὶ ὁ Ἕλλην λέγει, καὶ ὁ βάρβαρος, καὶ ὁ ἠπειρώτης, καὶ ὁ θαλάττιος, καὶ ὁ σοφὸς, καὶ ὁ ἄσοφος· κἂν ἐπὶ τοῦ ὠκεανοῦ ἔλθῃς τὰς ἠιόνας, κἀκεῖ θεοὶ τοῖς μὲν ἀνίσχοντες, ἀγχοῦ μάλα, τοῖς δὲ καταδυόμενοι. Id eſt: *In hac tantâ pugnâ, contentione, atque opinionum varietate, in eo leges omnium atque opiniones convenire videas; deum eſſe unum, regem omnium, ac patrem. huic multos additos eſſe deos alios, qui ſupremi illius dei ſint filii, & quaſi collegæ. in eo Græcus cum barbaro, continentis incola cum inſulano, ſapiens conſentit cum ſtulto; ut ſi usque ad extrema oceani litora progrediaris, illic quoque deos inventurus ſis; qui haud procul aliis oriuntur, aliis occidunt*. Hic auctor ſatis apertè etiam oſtendit, quinam alii fuerint illi dii, ſupremi illius dei filii: nempe ſidera cœleſtia; quæ aliis gentibus ad oceanum orientalem oriuntur; aliis ad occidentalem occidunt: quod diſertiùs adhuc eâdem diſſertatione poſteà docet, his verbis: Οὐ γὰρ τρισμύριοι μόνον θεοὶ, θεοῦ παῖδες καὶ φίλοι, ἀλλ᾽ ἄληπτοι ἀριθμῷ· τοῦτο μὲν κατ᾽ οὐρανὸν αἱ ἀστέρων φύσεις, τοῦτο δ᾽ αὖ κατ᾽ αἰθέρα αἱ δαιμόνων οὐσίαι. id eſt: *Nec enim triginta tantùm deorum millia, ſupremi illius filii & amici ſunt, ſed innumeri: partim in cœlo ſtellarum corpora, partim in æthere geniorum eſſentiæ*. Et diſſertatione XXXVIII: Ὁ μὲν γὰρ θεὸς, ὁ τῶν ὄντων πατὴρ καὶ δημιουργὸς, ὁ πρεσβύτερος μὲν ἡλίου, πρεσβύτερος μὲν οὐρανοῦ, κρείττων δὲ χρόνου καὶ αἰῶνος, καὶ πάσης φύσεως. hoc eſt: *Deus namque omnium, quæ exſtant, pater conditorque, ſole antiquior, antiquior cœlo, omni tempore major, omniævo, & quidquid in naturâ mutatur*. Sic & Julianus, in hymno, regi omnium rerum ſoli dicato: Εἷς μὲν τῶν ὅλων δημιουργὸς· πολλοὶ δὲ οἱ κατ᾽ οὐρανὸν περιπολοῦντες δημιουργικοὶ θεοί. id eſt: *Vnus*

quidem

quidem omnium rerum eſt conditor; multi autem ſunt in cœlo circumeuntes dei, conditori illi ſubjecti. Patet igitur ex his, præter antiquiſſimum illum, verum, æternumque Deum, rerum omnium conditorem, ſidera etiam cœleſtia pro diis coluiſſe antiquis temporibus univerſas terrarum orbis genteis. Origo peſtiferæ atque exſecrandæ huic opinioni quæ fuerit, nunc aperiendum erit.

Jam inter antiquos Chriſtianæ religionis doctores fuerunt, qui arbitrarentur, toto illo primo mundi ſæculo, quod aquarum eluvionem anteceſſit, nullum inter mortaleis fuiſſe falſorum numinum cultum: hocque malum poſt eluvionem demum eſſe natum. cui opinioni pleroſque noſtri quoque ſæculi theologos accedere video. Verùm ego ſecus ſentio. Nempe, quum omnes pariter per univerſum terrarum orbem gentes eoſdem antiquiſſimis temporibus coluerint deos, eoſdemque ſacrorum obſervarint ritus, eademque de mundo, de ſiderum motu, de cunctarum rerum naturâ diſputaverint; quod de ſingulis fuſiùs infrà oſtendetur: probabilius eſt, omnem harum rerum notitiam intra CIↃ IↃC LVII annorum ſpatium, ante inundationem eſſe exortam, quàm intra CXXX circiter annos, poſt inundationem, antequàm in diverſas regiones diſperſæ fuerunt gentes. Confirmatur hæc ſententia eo argumento, quòd & Ægyptii, & Perſæ, & Græci, & alii populi ſacra ſua, ſacrorumq; ritus ab ipſo Deo, rerum omnium auctore atq; opifice, vel à primo mortalium, quem Deus condidit, ſeſe accepiſſe gloriati ſunt; ut ſuprà ſatis abundéq; demonſtratum eſt. Certè Satanas, poſtquàm ob rebellionem à vero æternoq; Deo cœlo deturbatus, infenſus per invidiam humano generi, mox primis mortalibus Adamo & Hevæ, horumque deinde poſteris perpetuò inſidiatus eſt; omnibusque tentavit modis, quò omneis pariter in eamdem ſecum præcipitaret miſeriam: donec tandem illos ab obedientiâ, hos prorſus ab omni cultu, quem uni Deo, conditori ſuo, ſummum omnes debebant, ſeduxit. Nec Cainum credo, maledictione à Deo ab fraternam cædem acceptâ, in poſterum aut dilexiſſe verè Deum, aut rectè coluiſſe: ſed, quem tanto ſcelere offenderat, ut inviſum infenſumq;, ſtatim reliquiſſe; moxq; à diabolo impulſum fuiſſe, uti à conditore ad rei conditæ venerationem ſeſe converteret; hac inſuſurratâ opinione, eum, qui cunctarum rerum fuiſſet auctor & opifex, cœleſtia maximè curare; ut ex Sarmatarum prodidit theologiâ Helmoldus: terreſtria autem atq; humana permiſiſſe diis inferioribus, filiis ſuis, in id procreatis, uti parteis mundi regerent, quod ex Indorum protulit theologiâ Philoſtratus. hos autem deos eſſe ipſa ſidera, ſolem, lunam, & ceteras ſtellas, erranteis ſimul fixasque, ut ex Maximo Tyrio patuit: quarum vim, virtutes, facultates, atque effectus jam anteà didicerat Cainus à patre Adamo, divinarum juxtà & humanarum rerum peritiſſimo. Hos igitur deos eſſe venerandos, hos invocandos, horum interceſſione ſupremi illius dei, omnium patris atque regis, ira placanda; quum per ſe jam ampliùs ad eum accedere Caino non liceret. Hanc verò peſtiferam pernicioſiſſimamque opinionem non ſoli ſibi habuit Cainus; ſed filiis nepotibusque ſuis tadidit, unde illud eſſe puto divi Iudæ in epiſtolâ; ubi de falſis prophetis, ſive doctoribus, populum Dei ſeducentibus, ita loquitur, ver. X, & XI: Οὗτοι δὲ ὅσα μὲν οὐκ οἴδασι, βλασφημοῦσιν· ὅσα δὲ φυσικῶς, ὡς τὰ ἄλογα ζῶα, ἐπίστανται, ἐν τούτοις φθείρονται. οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Κάϊν ἐπορεύθησαν. Id eſt: *At iſti, quæcumque non noverunt, vituperant: quæcumque verò naturaliter, ut animantia ratione expertia, ſciunt, in his ſeſe corrumpunt. Væ ipſis: nam viam Caini ingreſſi ſunt*. Ubi ſatis diſertè apoſtolus oſtendit, Cainum falſæ doctrinæ primum inter mortaleis fuiſſe auctorem. De iiſdem falſis doctoribus ita ſcribit divus Petrus, in epiſt. II, cap. I, ver. ult. & cap. II, ver. I: Οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία· ἀλλ' ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἅγιοι θεοῦ ἄνθρωποι. Ἐγένετο δὲ καὶ ψευδοπροφῆται ἐν τῷ λαῷ· ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι, οἵτινες παρεισάξουσιν αἱρέσεις ἀπωλείας, καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς δεσπότην ἀρνούμενοι. Hoc eſt: *Non enim libitu hominis allata eſt olim prophetia: ſed acti à ſpiritu ſancto loquuti ſunt ſancti Dei homines. Fuerunt autem & falſi prophetæ in populo: ut etiam inter vos erunt falſi doctores, qui ſubintroducent hæreſes exitiales, etiam Dominum, qui illos mercatus eſt,*

abne-

abnegantes. Et eodem capite, ver. v: Καὶ ἀρχαίου κόσμου οὐκ ἀφείσατο· ἀλλ' ὄγδοον Νῶε, δικαιοσύνης κήρυκα, ἐφύλαξε, κατακλυσμὸν κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας. hoc eſt: *Et priſco mundo non pepercit: ſed octavum Noe, juſtitiæ præconem, ſervavit, quum diluvium mundo impiorum induceret.* Hic quoque apoſtolus ſatis clarè atque dilucidè teſtatur, fuiſſe ante terrarum inundationem falſos doctores, qui aliam, quàm à Deo traditam, docuerint mortaleis religionem: ſolum Noachum veram Dei doctrinam prædicaſſe. quod & divus Moſes teſtatur, geneſeos cap. v i, ver. v i i i & ix: *Sed Noachus invenit gratiam in oculis Iehovæ. Noachus vir juſtus, integer erat in ætatibus ſuis. ſecundùm Deum indeſinenter ambulabat Noachus.* Et ipſe Dominus, apud eumdem Moſen, cap. ſequenti, ver. i: *Te perſpexi juſtum coram me in ætate hac.* Illa igitur Caini doctrina de falſorum numinum veneratione, cultuque, adeò deinde in poſteros ejus, continuo Satanæ promotu, prorepſit, uti etiam piorum Sethi nepotum, veri Dei cultorum filios corripuerit; in tantum, uti tandem, ex omni mortalium genere, viii ſolummodò inventi fuerint homines, quos Deus ab aquarum eluvione ſervari dignos habuerit; teſtibus Moſe, ac Petro, locis prædictis. Multa ſanè, imò cuncta in ſe concludit mala exiguus Moſis verſiculus xii, capitis vi geneſeos; cujus verba ſunt iſta: *Adſpiciens Deus terram, ut ecce corrupta erat, quia corruperat omnis caro viam ſuam ſuper terram.* Hinc rectè κόσμος ἀσεβῶν, id eſt, *mundus impiorum* adpellatur Petro primum illud ævum, quod inundationem anteceſſit. Atque initio equidem Cainus cœleſtia tantùm ſidera, quorum faciem oculis cernebat, cum filiis ſuis veneratus eſt. de quâ veneratione ita Zephania propheta, cap. i, ver. v: *Qui incurvant ſe ſuper tecta exercitui cœlorum.* de quibus etiam Domini verba, per Moſen populo Hebræorum declarata, deuteronom. cap. xvii, ver. iii: *Qui coluerit deos alienos, incurvans ſe illis, aut ſoli, aut lunæ, aut ulli exercitus cœlorum; quod non præcepi.* Nepotes verò, vel pronepotes Caini, nefariâ hac idololatriâ haud contenti, mox è mortalium quoque genere nonnullos, ob potentiam, ac rerum geſtarum magnitudinem, item ob beneficia, inter numina conſecratos cœlo dicarunt. unde illud M. Tullii de utriſque, lib. ii de legibus: *Divos, & eos, qui cœleſtes ſemper habiti ſunt, colunto, & illos, quos in cœlum merita vocaverint, Herculem, Liberum, Aeſculapium, Caſtorem, Pollucem, Quirinum.* item iſtud Ovidii, in carmine in Ibin ſcripto:

Denique ab antiquo divi, veteresque, novique,
In noſtrum cuncti tempus adeſte, Chao.

Sed cœleſtium ſiderum veneratio omnis jam ante inundationem uſurpata fuit: mortalum multi etiam pòſt cœlo dicati ſunt. Vtroſque deinde Græci (vanum ſemper atque in riſus factum hominum genus) ſic fabuloſitate ſuâ confuderunt, ac numero eorum aucto permiſcuerunt; uti illos quoque divos, qui primi cœleſtes habiti ſunt, id eſt, cœleſtia ſidera, homines natos in terris, eoſque omneis in Græciâ ſuâ, finxerint. unde tanta conſequuta eſt theogoniæ eorum obſcuritas, tantæque tenebræ, uti poſteriores, Græci ſimul atque Latini, quis tandem hic vel ille foret divorum, numquàm ſatis explanare quiverint. Quamquàm hoc in genere Aſſyrii quoque, & Ægyptii, & Æthiopes, & aliæ gentes mirè ineptiverint, teſtibus, inter alios ſcriptores, maximè Diodoro, lib. i, ii, & iii; & Macrobio, Saturnaliorum lib. i. At quæret heic fortè quiſpiam, quinam fuerint illi mortales ante inundationem, ob potentiam ac rerum geſtarum magnitudinem cœlo dicati? Reſpondeo; fuiſſe viros forteis ante inundationem, atque potenteis, magnâ famâ ob exercitam tyrannidem (quæ *gigantum* vocabulo indicatur) apud omneis mortales celebratos, dilucidiſſimis teſtatur verbis Moſes, eodem lib. genes. cap. v i, ver. i v: *Gigantes erant in terrâ diebus illis; ac etiam poſteà: quibus diebus congrediebantur filii Dei cum filiabus hominum; quæ liberos pariebant illis. ii ſunt potentiſſimi illi, qui fuerunt jam olim viri celeberrimi.* Idem Moſes Lamecum, quintum ab Caino, faſtus tyrannidiſque notâ inſignit, eod. lib. cap. iv, ver. xxiii, & xxiv, his verbis: *Tum dixit Lamecus uxoribus ſuis; O Hada, & Zilla, audite vocem meam: uxores Lameci auribus percipite ſermonem meum. nam virum interfecero ad vulnus meum: etiam adoleſcentem, ad tumicem meum. quum ſeptuplo ſit vindicandus Cainus;*

utique

Διὸς διὰ τὴν εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους παρανομίαν, καὶ διὰ τὸ, ταῖς τοῦ σώματος ὑπεροχαῖς καὶ ῥώμαις πεποιθότας, καταδουλοῦσθαι μὲν τοὺς πλησιοχώρους, ἀπειθεῖν δὲ τοῖς περὶ τοῦ δικαίου τεθειμένοις νόμοις. Hoc eſt: *Cauſam, ut à Iove in giganteis ita animadverteretur, fuiſſe ajunt injuſtam hominum oppreſſionem: quòd videlicet proceritate corporum, & virium excellentiâ freti, finitimos in ſervitutem redigerent; & ſtatutis de juſtitiâ legibus non obtemperarent.* Quidquid aliis auctoribus de gigantum cum Jove bellò memoratur, angelorum id rebellionem ſignificare, haud vanis infrà, cap. XXXI, oſtendam documentis. Iſti igitur Diodoro memorati gigantes nulli alii fuêre, quàm qui aquarum inundatione debellati ſunt atque deleti. nam Lucianus quoque, in libro de deâ Syriâ, cauſas dictæ inundationis ex vetuſtiſſimis Græcorum monimentis recenſet has: ὑβρισταὶ κάρτα ἐόντες, ἀθέμιστα ἔργα ἐπρήσσον· οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέκοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο. ἀντ᾽ ὧν σφίσιν ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. Hoc eſt: *Quum contumelioſi admodùm forent, nefaria facinora perpetrarunt. neque enim jusjurandum ſervaverunt, neque peregrinos receperunt, neque ſupplicum miſerti ſunt. ob quas res maxima eos mox conſequuta eſt calamitas.* Quocirca facilè crediderim, *gigantum* vocabulum ab initio nihil aliud ſignificaſſe, quàm homines, qui contra jus fasque imperium in alios arripiebant. unde etiam idem vocabulum angelis rebellibus tributum; quia hi quoque cœli imperium adfectaverant; ut infrà, dicto cap. XXXI, patebit. Jam ipſum Cainum muniviſſe urbem, oſtendit Moſes, proximè dicto capite, ver. XVII: *Et cognovit Cainus uxorem ſuam. quæ concepit, & peperit Chanocum. Quamobrem ſtudebat condere urbem. & vocavit nomen urbis de nomine filii ſui Chanoc.* Et, ſi gentilibus credere dignum eſt auctoribus, *Ioppe Phœnicum*, quæ vulgò nunc *Iaffa*, *antiquior terrarum inundatione* habita fuit; referentibus, Plinio lib. V, cap. XIII, Mela lib. I, cap. XI, Solino cap. XXXVII. Apud Plutarchum, in Themiſtocle, ſic Artabanus Perſa ad Themiſtoclem: Ἡμῖν δὲ πολλῶν νόμων καὶ καλῶν ὄντων, κάλλιστος οὗτός ἐστι, τὸ τιμᾶν βασιλέα, καὶ προσκυνεῖν εἰκόνα θεοῦ, τοῦ τὰ πάντα σώζοντος. id eſt: *Nobis, inter multas præclarasq; leges, hæc eſt pulcherrima, uti regem veneremur, & imaginem adoremus omnia conſervantis dei.* Hinc illud, quod apud Q. Curtium, lib. VIII, de Alexandri veneratione ſvadet poſtremus adulatorum Cleo Macedonibus. verba Curtii hæc ſunt: *Cleo, ſicut præparatus erat, ſermonem cum admiratione laudum ejus inſtituit. merita deinde percenſuit. quibus uno modo referri gratia poſſet, ſi, quem intelligerent deum eſſe, confiterentur; exiguâ thuris impensâ tanta beneficia penſaturi. Perſas quidem non piè ſolùm, ſed etiam prudenter reges ſuos inter deos colere. majeſtatem enim imperii ſalutis eſſe tutelam.* Quin in hanc uſque diem Perſarum rex pro deo colitur à ſuis; adpellaturq; *Dominus, qui cœlum ac terram fulciat, ſuſtineatq;.* & aqua, quâ ille pedeis abluit, religioſè, ceu res ſacra, ac ſalutare morborum omnium medicamentum, adſervatur. Strabo, lib. XI, hunc morem eos à Medis primùm accepiſſe tradit. Idem auctor, lib. XVII, ita de Æthiopibus: Σέβονται δ᾽ ὡς θεοὺς τοὺς βασιλέας· id eſt; *reges ut deos colunt.* quod & Diodorus atteſtatur, lib. III. Idem Strabo paullo poſt: Ὡς δ᾽ ἐπὶ τὸ πολὺ τοὺς εὐεργέτας καὶ βασιλέας θεοὺς νομίζουσι· καὶ τούτων τοὺς μὲν βασιλέας κοινοὺς ἁπάντων σωτῆρας, καὶ φύλακας, τοὺς δ᾽ ἰδιώτας, ἰδίως τοῖς εὖ παθοῦσιν ὑπ᾽ αὐτῶν. id eſt: *Pleroſq; eos, à quibus beneficium acceperunt, ſimulq; reges, pro diis habent. reges equidem, ut communeis univerſorum ſervatores, atque cuſtodeis: privatos verò homines, eorum, qui beneficiis ab iis adfecti.* Ovidius, de Ponto lib. II, eleg. IX:

Vtilitas igitur magnos hominesque deosque
Efficit, auxiliis quôque favente ſuis.

Cicero, de naturâ deorum lib. I: *Aut forteis, aut claros, aut potenteis viros tradunt poſt mortem ad deos perveniſſe; eosque eſſe ipſos, quos nos colere, precari, venerarique ſoleamus.* Tacitus, annal. lib. II, de Germanico: *Iam claſſis advenerat, cum præmiſſo commeatu, & diſtributis in legiones ac ſocios navibus, foſſam, cui Druſianæ nomen, ingreſſus, precatusque Druſum patrem, ut ſe eadem auſum libens placatusque exemplo ac memoriâ conſiliorum atque operum juvaret; lacus inde & oceanum uſque ad Amiſiam flumen ſecundâ navigatione pervehitur.* Cicero, libro prædicto, anteà: *Habet enim venerationem juſtam, quidquid excellit.* Romani quoque imperatores an non dii vulgò

ſalutati ſunt, ſalutarique voluerunt: aræque iis, ac templa, non modò mortuis, ſed vivis etiam dum dicata fuerunt? Idem igitur, vel ſimile ante etiam inundationem factitatum puta. Et quæſo, unde primus *dives*, ſive primi *divites* dicti? niſi, quòd potentiâ opibusque adfluentes pro diis habiti ſint. Quam ne falſam opineris etymologiam; non modò Latini id priſci ſic intellexêre, ſed & Slavi: quibus quum patriâ lingvâ Deus diceretur Bog, & variante dialecto Boh; divitem, opulentumque adpellarunt *bogáty*, & *boháty*: ipſas verò opeis *bogáctwo*, *bogáſtwo*, *bohatſtwi*: quemadmodùm & Latini *divitias*. Ac Turcis, vide, an fortè eâdem ratione dicatur dives *develet*, ab Ægyptiaco vocabulo *devel*, quod deum ſignificat. Hinc tandem Germanis noſtris *regnum*, ſive *imperium* patrio ſermone dictum eſt, variantibus dialectis, *reich*, *rych*, *ryk*, *rig*; quod idem divitem ſignificat: & nonnumquàm *reichtum*, *rychtum*, *rykdom*, *rigdom*; quod & divitias, & regnum notat. Hæc igitur tot variarum lingvarum vocabula quamvis poſt inundationem demum nata fuerint; tamen res ipſa jam antè inter mortaleis ſic habita eſt. De Nino (ſive is Nimrodus eſt) quod & ſacræ, & profanæ narrant hiſtoriæ, quaſi hic primus inter mortaleis fuerit ſive rex potens, ſive tyrannus; id de primo ſæculo poſt inundationem, non poſt conditum ævum, intelligendum eſt. Moſes prædicto cap. gen. VI, ver. IV: *Gigantes erant in terrâ diebus illis; ac etiam poſteà.* Poſteriores hi haud dubiè fuerunt Ninus & alii poſt terrarum eluvionem.

Sed jam alia heic oriri potuerit quæſtio. nempe, quum univerſum mortalium genus, præter Noachum, uxoremque ejus, ac treis filios, horumque uxores, inundatione penitus exſtirpatum ſit; unde hæc ſiderum aliorumque numinum veneratio ad omneis ſimul Noachi poſteros pervenerit; ita, uti poſteà ſola Hebræorum gens veri Dei, cunctarum rerum opificis, cognitionem juxtà atque cultum ſervaverit? nam Noachum Deus, cum filiis uxoribusque, ob pietatem in arcâ ab aquarum injuriâ protexit. Reſpondeo: Noachum equidem juſtum, pium, ſanctumque fuiſſe virum, teſtatur diſertiſſimè Moſes, ipſeque Dominus, ut ſuprà relatum: at de filiorum ejus, horumque uxorum religione nihil additur. proinde, licet non omnes, unus tamen vel alter ex iis poterat eſſe contemtor veri Dei, atque idololatra: utique feminæ; quarum mentes in ſuperſtitiones ſemper pronæ. Servari nihilo minùs hos omneis voluit Jehova, non propter ipſorum religionem, atque fidem; ſed ob pietatem patris Noachi. ſic enim & Iſmaëlem, profanæ gentis conditorem, ſalvum eſſe voluit Dominus, & in magnam excreſcere gentem, non ipſius gratiâ; ſed quia filius erat Abrahami: teſte divo Moſe, gen. cap. XXI, ver. XIII. Aut, ſi hæc minùs placet ſententia; licet pii religioſique fuerint veri Dei cultores omnes pariter Noachi filii, horumque uxores, cùm ante inundationem in paternis agris, tùm durante inundatione, in arcâ à patre conſtructâ: tamen, poſtquàm ex hac, ceſſante aquarum eluvione, egreſſi ſunt, mox ad priſtinam illam idololatriam, quâ omnis terra ante eluvionem erat repleta, cujusque memoriam non poterant non tenere, unus vel alter delabi potuit. Quin ſatis hoc omnibus certum eſſe debere exiſtimo in Chamo. cujus flagitioſiſſimum illud in patrem dormientem facinus, omnium rerum à filiis Noachi poſt inundationem geſtarum narratur primum. quod ille ſanè numquàm perpetraſſet, niſi ſummus divinæ juxtâ fuiſſet atque humanæ diſciplinæ contemtor: ob quod ipſum maledictionem à Deo, denuntiante patre Noacho, conſequutus eſt, ut anteà Cainus. Ab uno autem Chamo, eiusque poſteà liberis, in omnem Noachi poſteritatem, ante etiam lingvæ primævæ confuſionem, diſſeminata eſt abominanda iſta peſtis. Vnde omnes, contemto conditore ſuo, vero Deo, præceptoque ejus, ut ſuprà capite IV dictum, repugnantes, unanimi conſenſu, in terram Schinar profecti, urbem magnam, turrimque præaltam, ad æternam nominis memoriam, ædificare aggreſſi ſunt. quâ Deus re graviter offenſus, lingvam eorum, quâ tunc unâ utebantur omnes, confudit, in plurimasque dialectos diſſipavit; ipſosque in univerſum diſperſit terrarum orbem. Illi, in ſuam quique regionem profecti, nefariam, quâ ante inter ſe juncti uſi erant,

idolo-

idololatriam unà ſecum transportarunt. Hinc poſtmodùm omnes per univerſum terræ orbem gentes unos eosdemque veneratæ ſunt deos, Solem, Lunam, Saturnum, Jovem, Mercurium, Martem, Venerem, Minervam, Vulcanum, Herculem, & alios: & quamlibet aliis aliæ nominibus, ſecundùm ſuæ quæque lingvæ vim atque interpretationem; tamen ritibus atque ceremoniis ferè eisdem; quod infrà in ſingulis earum partibus clariùs patebit: eamdem omnes de ſingulis diis opinionem tenentes. unde illud eſt Plutarchi, in libro de Iſide: Θεοὺς δὲ οὐχ ἑτέρους παρ᾽ ἑτέροις ἐνομίσαμεν, οὐδὲ βαρβάρους καὶ Ἕλληνας, οὐδὲ νοτίους, καὶ βορείους· ἀλλ᾽ ὥσπερ ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ οὐρανὸς, καὶ γῆ, καὶ θάλασσα, κοινὰ πᾶσιν, ὀνομάζεται ἄλλως ὑπ᾽ ἄλλων, οὕτως ἑνὸς λόγου, τοῦ ταῦτα κοσμοῦντος, καὶ μιᾶς προνοίας ἐπιτροπευούσης, καὶ δυνάμεων ὑπουργῶν ἐπὶ πάντας τεταγμένων, ἕτεραι παρ᾽ ἑτέροις κατὰ νόμους γεγόνασι τιμαὶ καὶ προσηγορίαι. id eſt: *Neque verò alii apud alios exiſtimantur eſſe dii, aut ſui Græcis, barbaris item ſui; alii ſeptemtrionalibus, alii auſtralibus: ſed, quemadmodùm ſol, luna, cælum, terra, mare, communia ſunt omnibus, tantùm aliter ab aliis adpellata; ita unius mentis, hoc univerſum temperantis, uniusque providentiæ huic præfectæ, & facultatum adminiſtrarum, omnibus rebus deſtinatarum, alii apud alios honores, alia nomina, legum inſtituto habentur.* Quò & illud pertinet, quod ſuprà ex Cæſaris comment. VI. attuli de Celtis; *Deorum maximè Mercurium eos coluiſſe: poſt hunc, Apollinem, & Martem, & Iovem, & Minervam: de quibus eamdem ferè, quàm reliquæ gentes, habuerint opinionem.* Poſſem heic recenſere teſtimonia auctorum, qui omnium ferè Græcorum Latinorumque deorum numina in aliis etiam totius orbis gentibus memorant. ſed id nimis longum foret, nec neceſſarium; quando cuivis, monimenta eorum legenti, ea cognoſcere facillimum eſt. Notatu maximè dignum eſt, quod Diodorus, lib. III, de Atlantiis populis, magnam inſulam contra Africæ litora incolentibus (Americanos intelligi, alibi pluribus certisque oſtendi poterit, Deo adnuente, documentis) ex vetuſtiſſimorum traditionibus prodit his verbis: Ἡμεῖς δ᾽ ἐπεὶ περὶ τῶν Ἀτλαντίων ἐμνήσθημεν, οὐκ ἀνοίκειον ἡγούμεθα διελθεῖν τὰ μυθολογούμενα παρ᾽ αὐτοῖς περὶ τῆς τῶν θεῶν γενέσεως, διὰ τὸ μὴ πολὺ διαλλάττειν αὐτὰ τῶν μυθολογουμένων παρ᾽ Ἕλλησιν. id eſt: *Sed, poſtquàm de Atlantiis facta eſt mentio, non alienum ducimus, adjungere quæ illi de ortu deorum fabulantur; quia à Græcorum fabulis haud multum diſſonant.* Exinde ferè omnium deorum dearumque hiſtoriam ex Atlantiorum theologiâ refert, quos Græci coluerunt: quos & ipſos apud ſe natos gloriabantur Altantii, ut reliquæ gentes. Sed uti credas, omnem Noachi poſteritatem in falſorum numinum cultum fuiſſe prolapſam; en, diſertiſſimum eſt teſtimonium in hiſtoriâ Jehoſuæ, capite ultimo: ubi ipſe Dominus teſtatur, adeò omneis mortales fuiſſe idololatras, uti etiam Abrahami, quem ille unum tunc ex omnium mortalium cœtu in filium ſibi dilegit, pater fuerit eâdem peſte correptus. Verba illic leguntur iſta: *Tum dixit Iehoſua omni populo: Sic dicit Iehova, Deus Iſraëlis: Vltra flumen Euphratem habitabant majores veſtri olim; utpote Therachus, pater Abrahami, & pater Nachoris: colebantque deos alienos. Sed adſumſi patrem veſtrū Abrahamum è terrâ, quæ eſt trans illud flumen.* Atque origo falſorum numinum, quæ non ſolùm Celtæ noſtri, ſed univerſæ per terrarum orbem gentes, exceptis unius Abrahami poſteris, Dei populo (quamquàm de hoc etiam frequentes adeòque perpetua Dei prophetarumque querelæ in ſacris libris) veneratæ ſunt, ſic ſe habet.

CAP. XXVI.

De variis Germanorum diis. ubi oſtenditur, primùm, omneis gentilium deorum adpellationes ad unum ſpectare ſolem; dein, easdem ad unum, verum, æternumque Deum eſſe referendas.

OSTENSUM eſt ſuprà, cap. XXII, Tacitum plerorumque aliarum gentium deorum venerationem Germanis noſtris attribuere: è diverſo autem Cæſarem, *Solem* tantùm, *ac Lunam, & Vulcanum* eos noviſſe,

adfirmare; *reliquos ne famâ quidem accepiſſe*. Utriusque veram fidamque eſſe narrationem; modò hæc Cæſaris falſa expungas verba, *reliquos ne famâ quidem acceperunt*; pluribus hinc aperire conabor argumentis.

Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. XVII, omneis deorum adpellationes ad unum ſpectare ſolem adfirmat; pluribusque id poſteà quàm graviſſimis rationibus, ex gentili theologiâ productis, VII integris capitibus confirmare ſedulus adnititur. Ego, non modò omnia deorum nomina ac numina ad unum pertinere ſolem, dearum verò ad lunam; ſicque & Celtas noſtros, & omneis olim ſenſiſſe genteis: ſed ea ipſa varia ſolis lunæque vocabula ad unum, verum, æternumque Deum eſſe referenda, quem in unitate trinum, in trinitate unum veneramur, rerum cunctarum conditorem juxtà ac moderarorem, cùm ex Macrobio, tum ex aliis graviſſimis priſcis auctoribus, validiſſimis demonſtrare conabor documentis.

Macrobius igitur, in dicto cap. XVII, à variis ſolis virtutibus & effectibus, varia ei tributa fuiſſe à mortalibus nomina exiſtimat, ſimulque numina. Huic ego opinioni non ſolùm libenter accedo; ſed interiùs etiam penetro. Nempe mortalium primus ADAMUS, quum cunctis rebus, à Deo recens conditis, certa imponeret vocabulà; quod teſtatur Moſes, gen. cap. II, ver. XIX, & XX; ipſi autem Deo, rerum omnium conditori, nullum certum, proprium, ac peculiare inveniret nomen; quod non magis illi aperuit Deus, quàm Moſi ſciſcitanti, exodi cap. III, ver. XIV: ab variis cauſis, variisque effectibus varias ei tribuit adpellationes; quarum haud paucæ in ſacris leguntur libris. Ea adpellationum ratio ad omneis poſteà gentes, unà cum reliquâ theologiâ, pervenit; ut patet haud ita obſcurè è dicto Macrobio. cum quo conſentiens Plutarchus, in libro de Iſide, ita ait: Ἑνὸς λόγου, τοῦ ταῦτα κοσμοῦντος, καὶ μιᾶς προνοίας ἐπιτροπευούσης, καὶ δυνάμεων ὑπουργῶν ἐπὶ πάντας τεταγμένων, ἕτεραι παρ' ἑτέροις γεγόνασι τιμαὶ καὶ προσηγορίαι. Id eſt: *Unius mentis, univerſum hoc temperantis, uniusque providentiæ eidem præfectæ, & facultatum adminiſtrarum, omnibus rebus deſtinatarum alii apud alios honores, aliæque repertæ ſunt adpellationes*. Illuſtrant hæc quàm maximè, quæ Seneca, in IV de beneficiis, cap. VII, tradit his verbis: *Natura, inquis, hæc mihi præſtat. Non intelligis, te, quum hoc dicis, mutare nomen Deo. quid enim aliud eſt natura, quàm Deus, & divina ratio, toti mundo & partibus ejus inſerta? Quotiens voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum noſtrarum compellare. & Iovem illum Optimum ac Maximum ritè dices, & Tonantem, & Statorem: qui non, ut hiſtorici tradiderunt, ex eo, quòd poſt votum ſuſceptum acies Romanorum fugientium ſtetit, ſed quòd ſtant beneficio ejus omnia, Stator Statilioque eſt. hunc eumdem & Fatum ſi dixeris, non mentieris. nam, quum fatum nihil aliud ſit, quàm ſeries implexa cauſarum; ille eſt prima omnium cauſa, ex quâ ceteræ pendent. Quæcumque voles, illi nomina propriè aptabis, vim aliquam, effectumq; cæleſtem continentia. Tot adpellationes ejus poſſunt eſſe, quot munera*. Et capite ſequenti: *Hunc & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium noſtri putant: Liberum patrem, quia omnium parens ſit, & quòd ab eo primùm inventa ſeminum vis eſt, conſultura per voluptatem: Herculem, quia vis ejus invicta ſit; quumq; laſſata fuerit operibus editis, in ignem receſſura: Mercurium, quia ratio penes illum eſt, numerusq;, & ordo, & ſcientia. Quocumq; te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. nihil ab illo vacat: opus ſuum ipſe implet. Ergo nihil agis, ingratiſſime mortalium, qui te negas Deo debere; ſed naturæ: quia nec natura ſine Deo eſt, nec Deus ſine naturâ; ſed idem eſt utrumq;, nec diſtat*. At poſteri Adami (in quibus primus Cainus) quum à veri Dei veneratione ad ſiderum cultum, Satanæ perſvaſu, defeciſſent; varias iſtas Dei virtutes & poteſtates, variosque effectus, non uni conditori, omnium rerum principio & cauſæ, ſed rebus ab eo conditis, id eſt, ſideribus adſcripſerunt, divinitate etiam iis attributâ: quia horum ope apertè ſeſe juvari cernebant; quod de Germanis diſertè tradit Cæſar, prædicto com. VI. Mox ſacerdotes, qui, ejuſdẽ Satanæ impulſu, omnem de vero ſupremoq; Deo notitiam ſibi unis arcanã habuêre, imperito vulgo perſvaſerunt, unum ſolẽ, omniũ ſiderũ maximum, verũ æternumq; eſſe Deum, qui cetera ſidera, ſimulq; res cunctas cõdidiſſet: quod pluribus probare contẽdit documentis

mentis Julianus Cæſar, in hymno, quem in honorem regis omnium rerum ſolis conſcripſit. unde Maſſagetæ, Scythica gens, θεὸν ἥλιον μόνον, id eſt, *deum unicum ſolem* agnoverunt; teſtibus, Herodoto lib. I, & Strabone, lib. XI. Quæ opinio non modò apud vetuſtiſſimos illos mortaleis, ſed apud poſteros etiam perpetuò ad hæc uſque ſæcula duravit. quidpe nunc etiam multi ita ſentiunt populi barbari, non ſolùm in extero orbe, ſed & in Africâ, in Aſiâ, adeóque in ipſa Europâ noſtrâ. Deinde verò, quum etiam lunæ magno ſideri magna vis atque virtus ineſſet; huic proximum à ſole numen, variaque ab effectibus variis nomina adſignarunt. Unde ita de Afris Herodotus, lib. IV: Θύουσι δὲ ἡλίῳ καὶ σελήνῃ μουνοισι· τούτοισι μὲν νυν πάντες Λίβυες θύουσιν. id eſt: *Solis autem ſoli ac lunæ immolant: & quidem univerſi Afri*. Et de Ægyptiis Diodorus, lib. I: Τούτους δὲ τοὺς θεοὺς ὑπίστανται τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν. hoc eſt: *Hos deos mundum univerſum gubernare ſtatuunt*. Tandem, quum reliquæ etiam errantes ſtellæ vim quamdam atque poteſtatem in ſe haberent; his etiam ſingulis ſuo ordine, ut anteà numina, ſic poſteà nomina adſcripſerunt; ſolis atque lunæ variis adpellationibus variè inter eos diſtributis: quas adpellationes poſt aquarum inundationem ſuâ quæque gens ſibi interpretata eſt lingvâ. Cicero, in primo de naturâ deorum: *Quot hominum lingvæ, tot nomina deorum. non enim, ut tu Vellejus, quocumque veneris, ſic idem in Italiâ Vulcanus, idem in Africâ, in Hiſpaniâ*. Ita igitur reliqua ſidera omnia in deorum habuêre numero; uti SOL *dux, & princeps, & moderator luminum reliquorum, & mens mundi, & temperatio* exiſtimaretur; teſtibus Cicerone, in ſomnio Scipionis, & Macrobio, in dicto capite XVII: vel etiam *parens ac genitor* illorum; ut Indis juxtà & Slavis viſum; teſtibus Philoſtrato, atque Helmoldo, ſuperiori capite citatis. quod & Julianus, in ſuprà dicto hymno, pluribus argumentis docere conatur. Idem & Celtas, atque in his maximè Germanos noſtros ſenſiſſe, patet ex ſuprà dicto Cæſaris loco; ubi eos *Solem tantùm, & Vulcanum, & Lunam coluiſſe* teſtatur. Sed poſtquàm generalem omnium gentium theologiam paucis aperuimus, tempus jam fuerit ad Germanorum ſuperſtitiones transgredi; membratimque oſtendere, quæ numina olim venerati ſint, & quibus nominibus: quæ cuncta unius veri Dei, cœli, terræque, & omnium rerum conditoris, fuêre adpellationes, virtuteſque.

Eoſdem omnino fuiſſe priſcis Germanis deos, qui & Gallis, aliiſque præterea Celtis, atque adeò univerſis per omnem terræ orbem gentibus, ſuprà ſatis abundéq; oſtenſum eſt. Cæſar igitur, dicto belli Gall. cóment. VI, *Deûm*, inquit, *maximè Mercurium colunt. poſt hunc, Apollinem, & Martem, & Iovem, & Minervam*. Dii ſunt iſti omnes gentium antiquiſſimi; *qui cæleſtes ſemper habiti ſunt*; ut ait Cicero, in ſecundo de legibus: nempe ſidera cœleſtia, ſive quinque ex VII planetis; quibus primi, etiam ante terrarum inundationem, numen adſcripſêre mortales: è quorum nominibus Celtis noſtris, quemadmodùm reliquis gentibus, VII cognominati ſunt dies. De his igitur ſingulis dicendum erit. ac primùm de Apolline.

SOLIS, cœleſtis ſideris, cognomentum eſſe vocabulum Ἀπόλλω, ex pluribus auctoribus vetuſtiſſimis demonſtrat Macrobius, dicto cap. XVII, libri primi Saturnaliorum. quibus accedit hoc Juliani in prædicto hymno: Καὶ Ἀπόλλων δὲ ἥλιος αὐτὸς τοῦτο κοινὸν ὄνομα πᾶσι καὶ γνώριμον. id eſt: *Apollo quoque ipſe ſol: quod nomen apud omneis eſt commune, atque ſatis notum*. Eumdem igitur eſſe deum, intelligendum eſt, Apollinem Gallorum, & Germanorum Solem. Hoc ſidus Germani nunc ferè omnes adpellant SON. Angli equidem in Britanniâ ſcribunt SUN; propè tamen eodem proferunt ſono, quo ceteri Germani ſuum *Son*. Ex ſeptemtrionalibus Svedi idem ſidus vocant SOLE; & Dani SOOL, ſive SOEL, pari cum Svedis ſono, quaſi per ω. Unde videre eſt, ex eodem fonte hoc vocabulum Germanos hauſiſſe, ex quo Latini ſuum SOL; nempe ex Aſiâ, ante lingvæ primævæ confuſionem. Slavorum quin etiam nationibus idem ſidus nunc eodem vocabulo, variantibus tantùm dialectis, dicitur, Slavis SONCE, iis, qui vulgò Dalmatæ dicuntur, SUNCE; & aliis, interpoſito L, Polonis SLONCE, Bojohæmis SLUNCE, Luſatiis SLONICE. Sed & Græcos veteres harum gentium

numero accedere arbitror; qui ſolem vocarunt Ἥλιον. nam plurima vocabula, quæ Latini per S incipiunt, Græci inchoant per adſpirationem. pro exemplis iſta cognoſcere libeat: Ἅλς, *ſal*; ἁπλόος, *ſimplex*; ἕζω, *ſedere facio*; ἕζομαι, *ſedeo*; ἕδος, *ſedes*; ἑκυρος, *ſocer*; ἕξ, *ſex*; ἑπτὰ, *ſeptem*; ἕπω, *ſequor*; ἕρπω, *ſerpo*; ἡμισυ, *ſemi*; ἶδος, ſive ἱδρὼς, *ſudor*: cui tamen plenius reſpondet ὕδωρ· ὕλη, *ſylva*; ὑπὲρ, *ſuper*; ὕπνος, *ſomnus*; ὑπὸ, *ſub*; ὗς, *ſus*. In eumdem igitur modum ex *Sôl* factum cenſeo ἥλιος. quod initio fuiſſe videtur ὤλιος: dein, Doricâ dialecto, ἅλιος quo utitur Pindarus. tandem ex hoc ἥλιος. ὦλ autem rectè congruit cum Latinorum *ſol*: nam & in hoc, *o* eſt longum ac productum. Jam verò cum Græcorum Ἠλ convenit & Hebræorum El, quo Deum adpellant; quum propriè ſignificet *fortem*. Neque ex alio fonte promanavit Arabum & Turcarum Alla. Sol igitur nullius alius rei initio fuit adpellatio, niſi unius illius veri Dei, rerum omnium auctoris. Macrobius, dicto cap. XVII, ex Chryſippi ſententiâ tradit, Apollinem Græco ſermone ſic dictum, ὅτι μόνος ἐςὶ, καὶ οὐχὶ πολλοί. *nam primam nominis literam retinere ſignificationem negandi: & Latinitatem etiam eum, quia tantam claritudinem ſolus obtinuerit*, Solem *vocaſſe*. Hoc adeò verum eſt, uti noſtræ etiam lingvæ argumentis demonſtrari queat. à vocabulo quidpe *Son*, derivativis vocibus dicimus id, quod eſt *unum*, *ſolum*, vel *ſingulum*, *ſonderlich*, & *ſonderlick*, & *beſonder*, & *inſonders*. atque eâdem ratione, quod Latinis eſt *ſegregare*, nobis dicitur *abſonderen*, & aliâ dialecto *affonderen*. & Angli item, quod Latinis eſt *privum*, dicunt *aſunder*; & *ſingulare*, *ſundry*. Sed & aliis gentibus, ab eodem unitatis argumento, maximum illud omnium ſidus adpellationem accepit. Macrobius, dicto lib. I, cap. XXIII, de Aſſyriorum gente loquens; *Deo*, inquit, *quem ſummum maximumque venerantur*, Adad *nomen dederunt. ejus nominis interpretatio ſignificat* Unum. *Hunc ergo ut potentiſſimum adorant deum: ſed ſubjungunt eidem deam Adargatin: omnemque poteſtatem cunctarum rerum his duobus attribuunt; Solem, Terramque intelligentes*. Hæc cuncta multo magis profectò Hebræorum illi El competunt, quàm ſideri cœleſti: ad illum quidpe rectè ſpectat verſus iſte Sibyllinus, planè divino adflatu pronuntiatus:

> Εἷς μόνος εἰμὶ Θεὸς, καὶ οὐκ ἔςι Θεὸς ἄλλος.
> *Vnus ſolus ſum Deus, nec eſt Deus alius.*

Dionyſius Halicarnaſſenſis, lib. I. antiquit. Roman. Ἀρκάσι θεῶν ἀρχαιότατον fuiſſe ait, καὶ τιμιώτατον τὸν Πᾶνα· id eſt, *deorum antiquiſſimum, & præſtantiſſimum Pana*. Coluerunt eumdem & aliæ Græcæ gentes; & item Italicæ, & maximè Africæ. Hoc quoque nomen unius initio erat veri Dei adpellatio. hic quidpe verè eſt τὸ πᾶν, id eſt, *omne quidquid eſt*. Phurnutus: *Pan ideò dictus, quòd univerſi deus ipſe putaretur*. Macrobius, eodem libro, cap. XVIII, ubi *Dionyſum*, id eſt, *Liberum patrem*, eumdem eſſe Solem oſtendit; *Conſultus*, inquit, *Apollo Clarius, quis deorum habendus ſit, qui vocatur* Ἰάω, *ita effatus eſt*:

> Φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰάω,
> Χείματι μέν τ' Ἀΐδην, Δία δ' εἴαρος ἀρχομένοιο,
> Ἠέλιον δὲ θέρεος, μετοπώρου δ' ἁβρὸν Ἰάω.
> *Cogita ſummum omnium deum eſſe Iao;*
> *Hieme quidem Ditem, Iovem autem vere incipiente,*
> *Solem æſtate, autumno feſtivum Iao.*

Hujus oraculi vim numinis, nominisque interpretationem, quâ Liber pater, & Sol, Ἰάω *ſignificatur, exſequutus eſt Corn. Labeo, in libro, cujus titulus eſt, De oraculo Apollinis Clarii*: Hunc Labeonis librum ſi haberemus, ſine dubio multa inde ad uſum noſtrum erui poſſent. At quidquid ille commentatus ſit, liquet ex dictis verſibus, Solem adpellatum oraculo fuiſſe ἸΑΩ. Hoc autem eſſe nomen Hebræorū Dei, oſtendit gentilis ſcriptor Diodorus, lib. I, his verbis: Παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις Μωσῆν ἱςοροῦσι τὸν Ἰάω ἐπικαλούμενον θεὸν προσποιήσασθαι τοὺς νόμους αὐτῷ διδόναι. id eſt: *Apud Iudæos, ferunt, Moſen finxiſſe, Deum, qui cognominatur Iao, leges ſibi tradidiſſe*. Quis autem iſte Judæorum Deus, niſi rerum omnium auctor; quem ipſæ etiam ſacratæ literæ adpellant Iah; ut Exodi c. XV, ℣. II; Pſal. LXVIII, ver. V, & XIX, Pſal. CXVIII, ℣. V, XIV, XVIII, & XIX.

qui

qui idem, Exodi cap. III, ver. XIV, ſe ipſum vocat EHEIE. quod ejus nomen divus Paullus, epiſt. ad Hebr. cap. XIII, ver. VIII, ita explicat: Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. id eſt: *Ieſus Chriſtus heri & hodiè idem eſt; & in ſæcula.* & divus Joannes, in apocalypſi, cap. I, ver. VIII: Ἐγώ εἰμι τὸ Α, καὶ τὸ Ω, λέγει ὁ Κύριος ὁ Θεός, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, παντοκράτωρ· hoc eſt: *Ego ſum Alpha, & Omega,* (id eſt, principium & finis) *dicit dominus Deus; qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt, ille omnipotens.* Atque equidem neſcio, an non hic oraculi, & Diodori deus Ἰάω, & ſacroru͂ librorum JAH, idem ſit, qui Italis antiquiſſimus deorum adpellatus JANUS. Arnobius, adverſus genteis, ita: *Incipiamus,* inquit, *à Iano patre: quem quidam ex vobis mundum, annum alii, ſolem etiam prodidêre nonnulli.* Dei igitur, rerum omnium conditoris, apud antiquiſſimos mortaleis, etiam ante terrarum inundationem, nomen fuit SOL; ab argumento unitatis, quia nullus alius, præter eum Deus. Quum autem genus mortalium ab hujus agnitione cultuque dilaberetur; vocabulum id ſideri tribuerunt omnium maximo: quod unum eſſe verum Deum, rerum cunctarum opificem, crediderunt; ut ſuprà demonſtratum eſt. Ceterò nomen SOLIS Latini, & Germanorum ſeptemtrionales perpetuò integrum conſervarunt. Græci id paullatim variarunt; multoque magis Slavi; ut modò oſtenſum. Germanis ab eo, ut omnium ſiderum primi nomine, cognominata eſt prima ſeptimanæ dies, patrio ſermone, ſuperioribus *Sontag*; inferioribus *Sondach*; Danis, ac Svedis *Söndag*; Anglis *Sunday:* quæ Chriſtianis nunc Latinè dicitur *dies Dominica,* & *feria prima.* Hactenus igitur de Apollinis numine, atque nomine.

Auctor noſter, in libro de Germaniâ, de Germanis, & Cæſar, dicto belli Gall. com. IV, de Gallis; *Deorum,* inquiunt, *maximè Mercurium colunt.* Hic quis fuerit deus, jam anteà, cap. IX, paucis indicatum. Nomen ei tribuebant Celtæ THEUTH, multipliciter, pro dialectorum ratione, variatum; originemque ſuam ab eo ſeſe ducere prædicabant: atque ideò hunc maximè omnium deorum colebant, primum locum, primumq; honorem, præ ceteris, tribuentes. Apud Græcos quum complures fabuloſa ſtatueret antiquitas iisdem nominibus deos: de Mercuriis ſic Cicero in tertio de divinatione: *Quartus Nilo patre ſatus; quem AEgyptii nefas habent nominare. quintus, quem colunt Ph[illegible]tæ; qui Argum dicitur interemiſſe, ob eamq; cauſam in AEgyptum profugiſſe; atq; AEgyptiis leges & literas tradidiſſe.* hunc *AEgyptii* THOYTH *appellant; eodemq; nomine anni primus menſis apud eos vocatur.* Lactantius, lib. I, cap. VI, hunc Ciceronis locum adlegans, menſem interpretatur Septembre͂; quemadmodùm & alii auctores. Sunt autem, tàm apud Ciceronem, quàm apud Lactantium, variæ in variis exemplaribus vocabuli hujus ſcriptiones. alia quidpe habent THOYTH, alia THOUTH, alia verò THOTH, quædam etiam THEUTH. Plato in Phædro ac Philebo, eade͂ huic deo adſcribens, quæ Cicero, dicto loco, & quæ Cæſar com. VI, Mercurio, ΘΕΥΘ eum adpellat. quod equide͂ maximè omnium probaverim; ſiquidem ex ipsâ Ægypto Plato id ipſum petiit: tum noſtra etiam Germanoru͂ gens nomen ex eo invenit THEUTISCI, vulgò *Thi* THEUTHISCHON: & Græcorum quoque ΘΕΌΣ, ſimulq; Latinoru͂ DEUS, origine͂ inde ducunt; ut mox clariùs oſtendam. Quamquàm idem vocabulum mirificè variatum reperio, non modò Ægyptiis, ſed aliis etiam populis, Aſiaticis juxtà & Africis. Præcipua tamen ſunt apud auctores hæc duo; Θὼθ, & Θωΰθ. reliqua ſunt iſta: Θοὺθ, Θοὺτ, Θὼτ, Θώδ. Sed variatio hæc tam multiplex, ex facili vocaliu͂, & conſonantium Δ, Θ, & Τ, alterius in alteram verſione nata eſt; quod mox infrà patebit. Germanos quoque innumeris modis ſuum variaviſſe *Theuth*, ſuprà, cap. IX, demonſtratum eſt. Nec TITANIS vocabulu͂ aliud fuiſſe puto, quàm *Theut* ab illo enim *Titanes* dicti fuêre filii ejus, nempe angeli; ut infrà, capite XXXI, oſtendetur: & id etiam nomen uni Soli tributum; quod paſſim teſtantur poëtæ. Ceterùm quid vocabulum hoc antiquiſſimis illis mortalibus ſignificaverit, haud facile promptu eſt. Id tamen mirari liceat; ipſius Dei, rerum cunctarum auctoris, nomen uni menſiu͂ tributum, idque primo, cujus rei ratio haud facilè

detur, niſi ſuſpiceris, *Theuth* ſignificaſſe *principium*: ideóque id vocabuli primo impoſitum menſi, quia, ſicut ipſe Deus principium eſt atque origo omnium rerum conditarum, ſic September menſis initium conditi mundi, ac temporis, & ſingulorum annorum. Et priſcos quoque Germanos noſtros maximum deorum ſub patrio nomine *Principii* coluiſſe, haud omnino vanas habeo conjecturas. Auctor noſter annal. lib. I, ubi Germanicum Cæſarem, trajecto Rheno, in Marſos cum exercitu irrupiſſe tradit; *Celeberrimum*, inquit, *illis gentibus templum*, quod TANFANÆ *vocabant, ſolo æquatur*. Heic, etiam ante meas haſce commentationes, doctiſſimi ac ſummi judicii viri dictum dei ſive deæ vocabulum interpretati ſunt, quaſi priſcis fuerit Germanis TH' ANFANG; quod nihil aliud, quàm PRINCIPIUM, notat. Huic ſententiæ uti ego quoque accederem, movit, ſive dei, ſive deæ nomen, eidem auctori, annal. IV, memoratum, in Friſiorum gente. *Mox compertum*, inquit, *à transfugis, nongentos Romanorum apud lucum, quem Baduhennæ vocant, pugnâ in poſterum extractâ, confectos*. Heic quid BADUHENNÆ vocabulum ſignificet, conjecerint ii, quibus Arabum lingua cognita: Arabes quidpe *principium* ſive *initium* dicunt BEDON. Ceterùm Lactantius, prædicto loco, Ægyptiorum Thoth, ſive Theuth, cognominatum fuiſſe adfirmat ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΝ, id eſt, TERMAXIMUM. quod epitheton ſine dubio ideò ab antiquiſſimis mortalium ei fuit tributum, quia omnium deorum habebatur præcipuus, atque primus. quod uni vero Deo, cunctarum rerum opifici, quàm maximè conveniebat: quem, unà cum MANNO, id eſt, Adamo, originem ſuæ gentis, conditoremque priſci Celtæ noſtri prædicabant; ideóque ut deorum maximum colebant. Neque enim Lactantio adſentior, qui, prædicto loco, *Theuth* hunc, *hominem* tantùm fuiſſe *cenſet antiquiſſimum, & inſtructiſſimum omni genere doctrinæ; adeò, uti ei, ob multarum rerum & artium ſcientiam, Triſmegiſto cognomen impoſitum: qui ſcripſerit libros multos, ad cognitionem divinarum rerum pertinenteis: quem non modò Platone, verùm etiam Pythagorâ, ſeptemque illis ſapientibus antiquiorem* adſeverat in libro de irâ Dei. cap. XI. Etenim (ne ea heic repetam, quæ ſuprà, cap. XXIV, diſputavi) ſi hic THEUTH homo fuit, isque Ægyptius, ſive theologus, ſive philoſophus; quomodò Celtæ noſtri ab hoc ſe progenitos prædicare potuerunt? quomodò Græci cœleſ[illegible]numen ab hoc adpellavêre ΘΕΟ'Ν, & Latini DEUM? quomodò complures, diverſæque gentes, Ægyptii, Abiſſini, Arabes, & alii, ab ejus nomine primum anni menſem nominarunt? quomodò ab hoc Germani noſtri dicti ſunt THEUTHISCI? quomodò denique hunc MANNI, id eſt Adami patrem dixerunt? Certè nullâ ratione. nomenque id falsò libris iſtis, ſi qui tales fuêre, præſcriptum fuiſſe opinor, uti fucus imperitis hominibus imponeretur, quaſi ſummus ille atque maximus Deus ea ipſe tradidiſſet; quemadmodùm de Moſe falsò adſerit Diodorus, loco prædicto. Ni fortè ſuſpicari libeat, ipſum Adamum tales compoſuiſſe libros, non proſâ, ſed verſibus: quod de Lino Græci, de Zoroaſtre tradiderunt Perſæ. quod ad unum pertinere Adamum, ſuprà, cap. XXIV, demonſtratum. ubi etiam patuit, falsò Ægyptios adſcripſiſſe Theuth deo, quæ erant Thami, id eſt, Adami. Error inde per longinqui temporis obſcuritatem natus, quòd ipſe Adamus ea à Theuth, id eſt à Deo conditore ſuo acceperat; ut dicto cap. XXIV oſtenſum eſt. At Lactantius omnia gentium numina homines fuiſſe, ſeu ἀνθρωποφυέας, ut inquit Herodotus libro I, id eſt, ex hominibus in his terris natos, ex Græcorum opinatus eſt fabuloſitate: ideóque hoc uno argumento in omnibus libris ſuis eos confutat. Ad Germanorum igitur THEUTH redeo. Nomen id Mercurii dei multis ſæculis Celtæ ſimul, Ægyptiique, & aliæ fortè plures gentes ſervarunt. diutiſſimè tamen Germani, qui & univerſæ genti ſuæ, & ſingulis hominibus varia inde impoſuerunt nomina; ut ſuprà, cap. IV, indicatum eſt. Ex reliquis populis, quum Græci τοῦ ΘΕΟΥ̃ vocabulum, & Latini DEI adpellationem promiſcuè cuivis alii numini darent; ſupremo illi omnium deorum deo hi MERCURII, illi τοῦ ἙΡΜΟΥ̃, nova vocabula, neſcio unde, quæſiverunt. quem pro ingenitâ fabuloſitate, tantùm quòd non omnino è deorum numero, cœloque ejicientes, om-

nium

nium reliquorum fecêre nuntium, atque miniſtrum. Quamquàm *Mercurii* vocabulum non in Italiâ demum à Latinis inventum, ſed ex Aſiâ, cum primis poſt terrarum inundationem mortalibus, eò delatum, cur credam, rationes habeo haud perinde abſurdas. in primo enim lib. reg. cap. XI, verſ. VII, Ammonitarum deus memoratur MOLEC: & Levit. cap. XVIII, verſ. XXI, & cap. XX, verſibus II, III, IV, & V, libros ſuos huic deo in ſacrificium obtuliſſe homines, teſtatur divus Moſes. in regum verò lib. II, cap. XXIII, ver. X, eidem deo Ammonitas filios filiasque in ſacris cremaſſe, narratur. regum autem lib. I, cap. XI, ver. V, & XXXIII, item reg. lib. II, cap. XXIII, ver. XIII, idem Ammonitarum deus vocatur MILCOM; & in prophetiâ Zephaniæ, cap. I, ver. V, MALCHAM; quod alii legunt MELEC. Hunc igitur eumdem fuiſſe Latinorum MERCUR, conjicio cùm ex nomine, tum ex ſacrificii genere. nam Germanos quoque ſuo Mercurio humanis litaſſe hoſtiis, auctor eſt Tacitus, in libro de Germaniâ. Ceterùm Paullus Diaconus, rerum Langobardicar. lib. I, cap. IX, ita ſcribit: WODAN *ſanè, quem adjectâ literâ quidam* GWODAN *dixerunt, ipſe eſt, qui apud Romanos Mercurius dicitur; & ab univerſis Germaniæ gentibus ut deus adoratur: qui non circa hæc tempora, ſed longè anteriùs, nec in Germaniâ, ſed in Græciâ fuiſſe perhibetur.* Hunc ferè ad verbum ſequutus Gotefridus Viterbienſis, in chronico, parte XVII, WOTAN, inquit, *quidam* GWOTAN, *adjectâ literâ, dixerunt. ipſe eſt, qui apud Romanos dicitur Mercurius: & tunc ab univerſis Germanis ut deus adorabatur. unde uſque hodiè* GOT *Teutonicâ lingvâ dicitur Deus.* Apud eumdem Gothefridum Toclacus quidam, antiquitatum, ut ipſe ait, commentator, tradit, *Vandalos, accedenteis ad idolum ſuum* GODAN, *victoriam de Vinulis poſtulaſſe.* quam fabulam Paullus quoque Diaconus, dicto loco, refert. Hanc DEI adpellationem GOD, & variante dialecto GOT, quâ etiamnum utimur univerſi, plerique popularium meorum derivatam volunt à patrio vocabulo, quod variè, pro variâ dialectorum ratione, ſcribitur, *god, good, goed, gud, gut*; ſigificatque *bonum*: quia Deus infinitè bonus, fonsque & origo omnis bonitatis. verùm ego huic opinioni haud temerè acceſſerim. Perſis Deus dicitur CHODA, quod ex eodem fonte promanaſſe arbitrantur viri doctiſſimi, ex quo noſtrum GOD. quæ equidem conjectatio haud perinde abſurda videri poſſit. quid enim mirum, ſi utrumque vocabulum ex antiquiſſimo illo THEUTH profluxiſſe dicatur? Menſem Septembrem, ut ſuprà dictum, à Dei nomine adpellavêre Ægyptii *Thoth*, & aliâ dialecto *Thod*. fieri igitur perfacilè potuit, uti Perſæ ſuâ lingvâ adſpiratâ Θ verterent in aliam adſpiratam X: quod initio & Germanorum quidam feciſſe potuêre: deinde X mutato in adfinem literam Γ, tandem in fine addito N, factum GODAN. Verùm tamen multo ſaniorem dari poſſe, ſolidioremque hujus vocabuli originationem, planè mihi perſvadeo. JOVIS nomen Græcis variè, pro multiplici dialectorum ratione, dictum fuiſſe Ζεὺς, Σδεὺς, Δεὺς, Δὶς, Ζὴς, Ζᾶς, Ζὴν, Ζὰν, Δὴν, Δὰν, nemo Græcæ lingvæ peritus ignorare poteſt. adfineis item eſſe literas Θ & Δ, item Θ & Σ, ita uti ſæpius altera in alteram commutetur; vel pueri grammaticâ Græcâ imbuti ſciverint. Θ enim utriusque literæ vim quamdam in ſe habet. Hinc ergo factum eſt, uti, qui Ægyptiis, & Celtis, aliisque fortaſſe gentibus, erat ΘΕΥΘ, Græcis deinde dictus ſit ΘΕΟ'Σ, & ΣΕΟ'Σ, item ΘΙΟ'Σ, & ΣΙΟ'Σ, Latinis DEUS. Quum verò Z litera & ipſa diſertam in ſeſe haberet vim duarum ſimul literarum ΔΣ; quidam Græcorum antiquum vocabulum ΘΕΥ͂Θ protulerunt Ζεὺς, primum Θ in Ζ, & ultimum in Σ vertentes. alii deinde, Æolio ac Dorico more ΔΣ, quæ erant in Ζ, transponentes, dixêre Σδεὺς· ut σδυγὸς iisdem populis dictum, pro ζυγός· & Perſarum deus Ὠρομάσδης, pro Ὠρομάζης, Palæſtinæ opidum Ἄζωτος, Latinè Azotus, quod Judæis erat Aſdod. alii etiam, quemadmodùm Latini, Θ in adfine Δ mutantes, vel Σ, quod erat in Ζ, rejicientes, pro Θεὺθ dixêre Δεύς. alii hinc, diphthongum ΕΥ convertentes in vocalem Ι, pro Δεὺς dixêre Δίς· unde poſtmodò obliqui caſus in Ζεὺς recepti ſunt, Διὸς, Διΐ, Δία·

& plurali etiam numero, Δίες, Διῶν, Διϊ, Δίας. Hinc quoque Latini antiqui pro *Deus* dixêre *Dius*. unde etiamnunc Hiſpanis Deus dicitur *Dios*, Italis *Dio*, Gallis *Dieu*, Britannis, quos Wallos vulgi conſvetudo vocat, *Diw*. Hinc *Dis pater* nullus alius, quàm Jupiter. hinc etiam Jupiter ipſe dictus *Diespiter*, quaſi *Dis pater*: quemadmodùm *Marſpiter*, quaſi *Mars pater*; ſicuti *Liber pater*. Quidpe quum omnium rerum, tàm cœleſtium, quàm terreſtrium, atque infernalium regnum atque poteſtas penes unum ab initio crederetur eſſe *Theuth*, ſive *Ditem patrem*, id eſt, Deum, rerum omnium auctorem; poſteriores Græci infernalium regimen tribuerunt Plutoni, ceu peculiari deo; quem Latini interpretati ſunt *Ditem patrem*: Jovis autem nomen antiquum, unâ auctum literâ, dixêre *Diespiter*; quaſi eſſet *Diei pater*. Facit huc illud Apollinis Clarii oraculum, ſuprà recitatum:

Φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰάω.
Χείματι μέν τ' Ἀΐδην, Δία δ' εἴαρος ἀρχομένοιο,
Ἠέλιον δὲ θέρεος, μετοπώρου δ' ἁβρὸν Ἰάω·
Cogita ſummum omnium deum eſſe Iao;
Hieme quidem Plutonem, Iovem autem vere incipiente,
Solem æſtate, autumno feſtivum Iao.

Et item Auſonii epigramma, in Liberum patrem:

Αἰγύπτου μὲν Ὄσιρις ἐγὼ, μυστῶν δὲ Φανάκης,
Βάκχος ἐνὶ ζωοῖσιν, ἐνὶ φθιμένοις Ἀϊδωνεύς.
AEgypti ſum Oſiris, myſtarum Phanaces,
Bacchus in vivis, in mortuis Adoneus.

Et ejusdem poëtæ proximè ſequens epigramma, in eumdem deum:

Ogygia me Bacchum vocat;
Oſirin AEgyptus putat;
Myſtæ Phanacen nominant;
Dionyſon Indi exiſtimant;
Romana ſacra Liberum;
Arabica gens Adoneum;
Lucaniacus Pantheum.

Sed & ipſa vox *dies* ἀπὸ τοῦ Διὸς nomine quæſita: quia ſummus ille Θεῦθ, ſive Δεὺς, ſive Δὶς, vera, æterna, atque unica lux, & *lucis* conditæ *auctor: unde & Lucetium Salii in carmine canebant Iovem; & Cretenſes* τὴν ἡμέραν, id eſt, diem, *vocabant* δία; teſte Macrobio, Saturnal. lib. I, cap. XV.. Slavi eâdem ratione diem dixêre *dan*, & *den*: quæ vocabula etiamnum quibusdam Slavorum nationibus incorrupta durant; aliis ejusdem generis populis, variantibus dialectis, dicitur *dzen*, & *dzien*. quæ cuncta nihil aliud ſunt, quàm variationes dialectorum ex uno eodemque vocabulo THEUTH. nam alii deinde Græcorum diphthongum EY vertentes in vocalem longam H, pro Ζεὺς dixêre Ζής. mox Doricâ dialecto, mutato H in A, factum eſt Ζάς. poſteà verò, quum obliqui caſus à recto Ζὴς formativam literam haberent N; rectum quoque eâdem formarunt Ζὴν. quod iterum Doricâ dialecto factum eſt Ζάν. alii hinc iterum, ut ſuprà, ex Z abjicientes Σ, vocabulum formavêre Δὴν· & tandem Δάν: quod idem eſt, quod Ζεύς· & hoc idem quod Θεῦθ. Illud igitur Germani ex Aſiâ (unde & ipſi Græci, & Slavi) in ſuam deferentes terram Celticam, alii dixêre Mercurium DAN. unde in hunc uſque diem DANI vocantur populi, qui aliâ dialecto quondam erant TEUTONI, ſive TEUTONES; quod fuſiùs infrà aliis etiam comprobabitur argumentis. alii verò vocabulum illud, in principio unâ ſyllabâ auctum, protulêre CODAN. unde ipſa Danicarum inſularum maxima, quæ nunc vulgari vocabulo incolis vocatur *Sieland*, Melæ eſt CODANONIA; & ipſi incolæ Ptolemæo, ut infrà oſtendetur, CODANONES; & ſinus his conterminus, qui nunc vulgò eſt *Ooſtſee*; Plinio ac Melæ dicitur CODANUS. alii idem vocabulum fecêre GODAN; quod referunt Toclacus ille, & Paullus Diaconus, locis prædictis. unde patriæ mihi terræ opidum, quod dicto ſinui,

& cri

& ori Viſtulæ amnis adpoſitum, vulgari vocabulo, eâdem dialecto, quâ ipſe Deus DAN, & gens DANI, dicitur DANZIG, Slavorum gentibus etiamnum vocatur, eliſo O, GDAŃSK, & GDAŃSKÖ. Quum autem uſitatiſſimum eſſet Germanis (quod latiùs ſuprà, cap. IX, oſtenſum) quibusdam vocabulis, à G incipientibus, addere W; alii vocabulum GODAN dixêre GWODAN; &, abjectâ prorſus, (quod & ipſum frequens) primâ literâ, WODAN; ut teſtes ſunt duo ſuprà dicti auctores, Paullus, & Gotefridus. Atque hoc tandem eſt, quod Diaconus ait, deum GODAN *non in Germaniâ, ſed longè anteriùs in Græciâ fuiſſe perhiberi.* quâ equidem in famâ, ex Langobardorum theologiâ haud dubiè progreſsâ, duæ ſimul res includebantur. primùm, quòd & Græci deum GODAN adpellaverint DAN: dein, quòd is in oriente primùm, non equidem in Græciâ, ut iſti duo auctores per errorem opinati ſunt; ſed in Aſiâ fuerit: unde ſe originem ducere, à DAN, ſive à THEÜTH, antiquis carminibus prædicabant Germani. Atque hinc jam ſatis clarè ac perſpicuè liquet, Mercurium eumdem eſſe Jovem. cujus rei magnum inſuper eſt argumentum, quòd non ſolùm Græci ac Latini, ſed omnes pariter reliquæ gentes, Jovi cœleſtium juxtà ac terreſtrium tribuerunt imperium; quod de Gallis teſtatur Cæſar; dicto commentario VI: eumque OPTIMVM dixêre, quemadmodùm Mercurium ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΝ. quæ epitheta uni ſoli rerum cunctarum conditori, rectorique THEUTH rectè conveniebant. Mercurium autem eſſe Solem, valido argumento inde adparet, quòd *Mercurii ſidus à quibusdam Apollinis ſit adpellatum*, teſte Plinio, lib. II, cap. VIII: idque apud multas genteis; teſte Macrobio, Saturnal. lib. I, cap. XIX. Iovem quoque eſſe Solem, oſtendit Orphei, antiquiſſimi poëtæ, verſus:

Εἷς Ζεύς, εἷς Ἅδης, εἷς Ἥλιος, εἷς Διόνυσος.
Vnus Iupiter, unus Dis pater, unus Sol, unus Liber pater.

Cui ſimilis ille oraculi verſus, à Juliano in ſuprà dicto hymno recitatus:

Εἷς Ζεύς, εἷς Ἀΐδης, εἷς Ἥλιός ἐστι Σάραπις
Vnus Iupiter, unus Dis pater, unus Sol, unus Sarapis.

Item illi oraculi Clarii verſus, quos ſuprà citavi:

Φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰάω
Χείματι μέν τ' Ἀΐδην, Δία δ' εἴαρος ἀρχομένοιο,
Ἠέλιον δὲ θέρεος, μετοπώρου δ' ἁβρὸν Ἰάω.
Cogita ſummum omnium deum eſſe Iao,
Hieme quidem Ditem patrem, Iovem verò vere incipiente,
Solem æſtate, autumno feſtivum Iao.

Quibus adde Orphei alios verſus, quos Apulejus, de mundo lib. I, cum interpretatione ſuâ refert hujusmodi:

Ζεὺς πρῶτος γένετο, Ζεὺς ὕστατος ἀρχικέραυνος.
Ζεὺς κεφαλή, Ζεὺς μέσσα, Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται,
Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος,
Ζεὺς ἄρσην γένετο, Ζεὺς ἄμβροτος ἔπλετο νύμφη·
Ζεὺς πνοιὴ πάντων. Ζεὺς ἀκαμάτου πυρὸς ὁρμή.
Ζεὺς πόντου ῥίζα· Ζεὺς ἥλιος, ἠδὲ σελήνη.
Ζεὺς βασιλεύς· Ζεὺς ἀρχὸς ἁπάντων, ἀρχικέραυνος.
Πάντας γὰρ κρύψας αὖτις φάος ἐς πολυγηθὲς,
Ἐξ ἱερῆς κραδίης ἀνενέγκατο μέρμερα ῥέζων.
Primus cunctorum eſt & Iupiter ultimus idem:
Iupiter & caput & medium eſt; ſunt ex Iove cuncta:
Iupiter eſt terræ baſis, & ſtellantis Olympi:
Iupiter & mas eſt, eſtque idem nympha perennis.
Spiritus eſt cunctis, validusque eſt Iupiter ignis.
Iupiter eſt pelagi radix: eſt Lunaque, Solque.
Cunctorum rex eſt; princepsque, & originis auctor.

Namque

Namque ſinu occultans, dulces in luminis auras
Cuncta tulit; ſacro verſans ſub pectore curas.

Ad unum omnia hæc ſpectare deum, rerum cunctarum auctorem, ex aliis maximè claret Orphei verſibus, qui ſunt hujusmodi:

Ζεὺς βασιλεὺς, Ζεὺς αὐτὸς ἁπάντων ἀρχιγένεθλος,
Ἓν κράτος, εἷς δαίμων γένετο μέγας. ἀρχὸς ἁπάντων,
Ἓν δὲ δέμας βασίλειον, ἐν ᾧ τάδε πάντα κυκλεῖται,
Πῦρ, καὶ ὕδωρ, καὶ γαῖα, καὶ αἰθὴρ, νὺξ τε καὶ ἦμαρ.
Iupiter eſt rex, idemque omnium principium, ac ſator,
Vna poteſtas, unus deus, & magnus auctor omnium,
Vnum regale corpus, quo cuncta includuntur,
Ignis, & aqua, & terra, & aër, & nox, & dies.

Julianus verſui prædicto hæc ſubnectit: Κοινὴν ὑπολάβωμεν, μᾶλλον δὲ μίαν Ἡλίου καὶ Διὸς ἐν τοῖς νοεροῖς δυναστείαν. id eſt: *Communem arbitremur, imò unam potiùs eamdemque Solis ac Iovis in intellectualibus potentiam.* Et poſteà: οὐδὲν διαφέρειν Ἡλίου Δία νομίζοντες, ὁμολογοῦμεν τῇ παλαιᾷ φήμῃ. id eſt: *Nihil Iovem ab Sole differre exiſtimantes, veteri opinioni adſentimur.* Hinc Pindarus quoque τὸν Δία ephitheto decorat ἄλιον, Doricâ dialecto, pro ἥλιον. Lucianus, in libro de deâ Syriâ, de Jovis apud Hierapolim, Syriæ urbem, ſimulacro, τὸν αὐτοὶ, inquit, Δία ἐόντα, ἑτέρῳ οὐνόματι κληίζουσι. id eſt; *quem illi, quum Iupiter ſit; alio nomine nuncupant.* & mox: καὶ δῆτα τὸ μὲν τοῦ Διὸς ἄγαλμα ἐς Δία πάντα ὁρῇ, καὶ κεφαλὴν, καὶ ὄμματα, καὶ ἕδρην, καί μιν οὐδὲ ἐθέλων ἄλλως εἰκάσεις. hoc eſt: *Atque adeò equidem Iovis ſimulacrum per omnia Iovem refert, & capite, & oculis, & ſedendi habitu, uti ipſum alteri adſimilare nequeas, ſi maximè velis.* Macrobius, dicto libro, cap. XXIII: *Aſſyrii quoque Solem*, inquit, *ſub nomine Iovis maximis ceremoniis celebrant in civitate, quæ Heliopolis nuncupatur.* Idem auctor, eodem capite poſteà, nomen id, quod Lucianus innuit, ADAD fuiſſe teſtatur: quod idem & Solis nomen fuiſſe, jam anteà ex eodem Macrobio oſtendi. Ceterùm ex ſuprà dictis ſatis liquet, Germanos noſtros antiquitus promiſcuè uſos eſſe iſtis vocabulis, THEUTH, DAN, CODAN, GODAN, GWODAN, WODAN, cùm in deorum maximo Mercurio, tùm in natione, quæ apud antiquos Romanorum Græcorumque auctores dicitur THEVTONI, & THEVTONES, ſive TEUTONI, & TEUTONES; nunc verò antiquiſſimo itidem vocabulo DANI. poſterioribus ſæculis hoc in utriſque evaluit. Poſteaquàm verò ad unius veri Dei, cœli, terræque, & omnium rerum opificis cognitionem pervenerunt Germani; nomen id huic uni, ceu poſtliminiò, vindicarunt: quemadmodum Græci ſuum ΘΕΌΣ, & Latini DEUS. Mirum tamen quiddã poſterioribus temporibus accidit: nempe, quum verum genuinumque dicti Mercurii nomen foret DAN; ſyllabaq; GO fortuito, ut videtur, quodam caſu adjecta: hæc potiorem in vocabulo compoſito partem obtinuit; ita, uti majore parte ex DAN, quo ex Δεύς, & Θεοῦ provenerat, abjectâ, Deus diceretur GOD: quo vocabulo etiamnum omnium rerum auctor, ceu patriâ & antiquâ ſignificatur adpellatione. quamquàm ſeptemtrionales vocali mutatâ dicant GUD: pars verò alia Germanorum, quæ etiamnum aſperiori utitur dialecto, pro D ſuppoſuit T; ut liquet, cùm ex hodierno uſu, tùm ex Gothefridi teſtimonio. His ita ſatis comprobatis, mirari nunc liceat, magni viri, Juſti Lipſii judicium, hoc loco parum felix. qui in notis ad Taciti librum de Germaniâ; *Paulus*, inquit, *Diaconus notat Langobardis Wodam Mercurium adpellari. ego legerim Wondam, vel Wonſtam: à lucro ſcilicet, cui præeſt. Majoribus quidem noſtris ita dictum, claret vel ex Mercurii die, qui veteri & gentili adpellatione nobis Wonſtdach.* Nequaquàm, ita ſim felix, mi Lipſi, à lucro majoribus tuis dictus fuit dies Mercurii, quaſi à patrio vocabulo *Wonnen*, quod eſt *lucrifactum*, ſive *partum*; quod ipſum eſt à verbo *Winnen*, id eſt, *lucrari*, ſive *parere*: ſed ab ipſo Mercurii Triſmegiſti vocabulo GODAN, unde etiam nunc Veſtofalis idem dies dicitur *Godensdach*; & nonnullis tuis popularibus contractè (ut in pleriſque vocibus apud vos *d* in medio duarum vocalium eliditur) *Goensdach*; reliquis *Woensdach*, contractè itidem à *Wodenſdach*; quod à WODAN: quemadmodum

modùm Anglorum in Britanniâ *Wedneſday*, vulgari itidem apud hos metatheſi literarum, quaſi *Wedensday*. Svedi etiam, abjectâ primâ literâ *G*, eumdem adpellant diem *Odhenſdagh*; & Dani *Othensdag*, contrractéque *Oensdag*, & abjecto *e*, *Onsdag*. quod equidem vocabulum Saxo Grammaticus à neſcio quo OTHINO deductum fabulatur lib. I, & V. quam ejus hiſtoriam æquè mihi ridere liceat, ac ridiculam eâdem de re riſit fabulam Paullus Diaconus, lib. I, cap. VIII. Verùm neſcivit Saxo, multa vocabula, quæ apud reliquos Germanos in principio habent W, in Danicâ id lingvâ abjicere. ſic *ord*, *ynske*, *uld*, dicunt Dani; quæ nos *Word*, *Wünſche*, *Wul*; id eſt, *verbum*, *opto*, *lana*. Ad eumdem igitur modum à *Wodan*, ſive *Wothen*, factum eſt *Odan*, & *Othen*: unde dies Mercurii *Othensdag*. Porrò ex jam dictis ſatis etiam patet, in Diaconi, Gothefridique exemplaribus, pro *Godan*, *Wodan*, & *Gotan*, *Wotan*, malè atque imperitè ſupponi *Godam*, *Wodam*, & *Gotam*, *Wotam*; tamquàm accuſativi caſus à nominativis *Goda*, *Woda*, *Gota*, *Wota*. Atque hæc quidem de Mercurii nomine. Ceterùm, quamvis duûm iſtorum deûm, Mercurii ac Jovis exiſtimatio ex unâ, quæ de vero erat Deo, promanârit origine; tamen Celtæ, atque in his Germani noſtri, diſcretim, quemadmodùm ceteræ gentes, ſuis ritibus nominibusque coluerunt ſingulos; & ſuum cuique diem, quo ſacra facerent, adſignaverunt: quia unius Dei, rerum omnium auctoris variæ adpellationes primùm uni Soli attributæ, poſteà verò inter alia etiam ſidera diſtributæ fuerunt; ut ſuprà oſtenſum. Diſpiciendum igitur nunc, Jupiter quodnam apud Germanos habuerit nomen proprium. Lucanus, lib. I, treis Gallorum præcipuos deos his recenſet verſibus:

Et quibus immitis placatur ſangvine diro
Teutates; horrensque feris altaribus Heſus;
Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ.

Ex his TEUTATEM (ſive rectiùs fortè ſcripſeris TEÜTANEM) eumdem fuiſſe Germanorum TUITONEM, ſive THEUTONEM, ſuprà, cap. IX, oſtenſum eſt. TARANEM autem fuiſſe Jovem, nemo dubitârit, cui notum, hodiéque Britannis, quos Wallos vulgò vocant, *tonitru* dici TARAN. nam Jovis epithethon ab effectu erat apud Græcos Βροντᾶιος, apud Latinos *Tonans*. Quin Germani etiam hodiè omnes eodem vocabulo, quamvis dialectis variato, *tonitru* vocant: ſuperiores, atque Saxones *donner*, & illi etiam aſperiori ore *tonner*; circa Rheni divortia, atque oſtia colentes *donder*; Angli in Britanniâ *thunder*; ſeptemtrionales Germani in Daniâ *torden*. unde verbum *tonare*, Germani dicunt, ſuâ quique dialecto, ſuperiores ac Saxones *donneren*, & illi ſæpius *tonneren*; Rheni divortiorum oſtiorumque adcolæ *donderen*; Angli *to thunder*; Dani *tordner*, & *donner*. Ex his iterum diei Jovis factum eſt cognomentum, quod ſuperiores dicunt *Donnerstag*, & *Tonnerstag*, contractéque ſæpè *Dorstag*, & *Torstag*; Saxones *Donnersdach*; Rheni divortiorum adcolæ, *Dondersdach*: ſeptemtrionales, *Thorsdag*; & Angli in Britanniâ *Thurſday*. Svedi etiam primum anni menſem Januarium ab eodem deo vocant *Tordsmanat*: & Dani Martium *Thormooned*, ſive *Tormaanet*. Antiquiſſimum igitur, non modò apud Celtas in Europâ, ſed antè etiam in Aſiâ, Jovis nomen fuit TARAN; & variis dialectis, *Thoran*, *Doran*, *Tonar*; *Donar*, *Tonnar*, *Donnar*, *Tordan*, *Dondar*, *Thondar*. quorum omnium A poſtmodùm dialecti ratione à plerisque in E (ut in omnibus ferè aliis vocibus ante liquidas) converſum eſt. Juvet heic Magiſtri Adami Bremenſis adduxiſſe teſtimonium; qui ita ſcribit de Sveonibus, ſive Svedis: THOR, *inquiunt*, *præſidet in aëre: qui tonitrus, & fulmina, ventos, imbresque, ſerena, & fruges gubernat.* & mox: *Thor cum ſceptro Iovem exprimere videtur.* Sed & Latinorum *tonitru*, & *tonare* ex eodem haud dubie cum *thonder*, & *tonner*, fonte profluxit. Subit heic mentē, eumdem Jovis diem quibusdam hodiè Germanis nuncupari *Pfingestag*. id nominis ünde ei quæſitum ſit, ſcire fuerit cura. Magnum illud, in tribus maximis, Chriſtianorum feſtum, quod Græco vocabulo dicitur Πεντεκοστὴ, omnibus ſimul Germanis eo adpellari nomine, variis tamen dialectis, ſuperioribus *Pfingestag*, Saxonibus *Pingesdach*, Svedis *Pingesdagh*, ad Rhenum Belgis *Pingſterdach*, Danis *Pintzedach*: nemini Germa-

nicarum

nicarum dialectorum gnaro ignotum eſſe poteſt. quod equidem nominis à Græcâ voce Πεντηκοστὴ derivatum eſſe, vel ex Danico *Pintze* colligi poterat. Sed quid? an igitur feſtum hoc, quod annuum ſemper aliàs, ſingulis ſeptimanis apud Germanos noſtros celebratum fuit? Haud credibile. ideóque alia hujus nominis ratio, aliaque etymologia inveſtiganda eſt. Mons hodiè inter Alpeis prævaltus, vulgari vocabulo cognominatus *divi Bernhardi*, alio nomine accolis, hinc Gallis *Mont Iou*, inde Italis *Monte Iove* adpellatur; perantiquâ, uti vulgò creditur, adpellatione. quam opinionem Liuthprandi etiam confirmat teſtimonium; cui, lib. v, cap. iv, dicitur Latinè *Mons Iovis*. *Summum Penninum* antiquiſſimis temporibus fuiſſe dictum, infrà, lib. ii, cap. vi, in Veragrorum, Alpinæ nationis deſcriptione oſtendam. Livius, lib. xxxi, de eodem ita: *Neque herculè montibus his ab tranſitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ jugi ejus, nôrunt nomen inditum; ſed ab eo, quem, in ſummo ſacratum vertice, Penninum montani appellant.* Ipſum equidem verticem *Penninum* vocabant Romani. at dei nomen fuiſſe incolis *Pen*, & variante dialecto *Pin*, unde illud apud Romanos vocabulum derivatum, infrà dicto loco docebo. Ex hoc igitur dei Inalpini nomime, item ex Latino montis cognomine, quo in hanc uſque diem *Mons Iovis* adpellatur, ipſum vocabulum Pen, ſive Pin fuiſſe Jovis apud priſcos Germanos nomen, juxtà ego cum viris doctiſſimis arbitror: utique, quum continuò antè Livius, populos Celticos id jugum accoluiſſe, haud obſcurè oſtendat his verbis: *Nec veriſimile eſt, ea tum ad Galliam patuiſſe itinera: utique, quum, quæ ad Penninum ferant, obſepta gentibus Semigermanis fuiſſent.* Ab hoc itaque Penno, ſive Pinno, id eſt à Jove, quartus ſeptimanæ dies dictus eſt primum *Pensdag*, & *Pinsdag*; & ſuperiorum Germanorum aſperiore dialecto, *Pfinstag*. Adſimili autem modo vocabulum diei ſeptimanæ ex Penno, ſive Jove Πεντηκοστῆς diei poſteà tributum; quemadmodùm deæ item cujusdam, de quâ ſequenti capite dicetur, vocabulum *Eoſter*, & variantibus dialectis *Eaſter*, *Aeſter*, *Ooſter*, πάσχαλος feſto datum. Ceterò hoc quoque vocabulum Pen, ſive Pin credo ab rei argumento, vero æternoque Deo tributum; quia is omnium deorum erat ſummus. nam hodiéque excelſarum rerum ſummitates dicimus *pinnen*, & ſingulari numero *pin*. Hæc igitur etiam de Jove dicta.

Saturnum deum Germanos coluiſſe, neque Tacitus, neque alius auctorum quisquam memorat; nec Cæſar quidem Gallis eum, inter alios eorum deos, tribuit. Unde ſuſpicari pronum fuerit, hujus dei neque numen, neque nomen Celtis umquàm cognitum fuiſſe. Verùm Dionyſius tamen Halicarnaſſenſis, in lib. i, de priſcis Romanis verba faciens, ſic teſtatur: Λέγουσι δὲ καὶ τὰς θυσίας ἐπιτελεῖν τῷ Κρόνῳ τοὺς παλαιοὺς, ὥσπερ ἐν Καρχηδόνι, τέως ἡ πόλις διέμεινε, καὶ παρὰ Κελτοῖς εἰς τόδε χρόνου γίνεται, καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ τῶν ἑσπερίων ἐθνῶν, ἀνδροφόνους. hoc eſt: *Fertur etiam veteres Saturnum placare ſolitos humanis victimis, ſicut Carthaginienſes, dum ſtetit eorum urbs; & idem nunc quoque fit apud Celtas, & alias genteis occidenti proximas.* Cicero, de naturâ deorum lib. iii: *Saturnum vulgò maximè ad occidentem colunt.* Sanè, quia hic deus unus eſt ex vii planetis, à quo etiam ultimus ſeptimanæ dies tam Celtis, quàm ceteris gentibus, cognominatus fuit; maximè credibile eſt, & hunc eos cum reliquis gentibus inter cetera numina coluiſſe. Hunc deum eumdem eſſe Jovem, ex eo probatur, quòd ejus uxor (ut gentilis fabulata eſt antiquitas) Rhea eadem fuit Juno; quod proximo capite oſtendetur. Eumdem igitur eſſe & Mercurium, & Solem, ex eo liquet, quòd & ipſe Jupiter eſt & Mercurius, & Sol. Servius in primum Æneidos Virgilii: *Belus, primus rex Aſſyriorum. quos conſtat Saturnum, quem eumdem & Solem dicunt, Iunonemque coluiſſe. quæ numina etiam apud Afros poſteà culta ſunt. unde & linguâ Punicâ Bal deus dicitur. Apud Aſſyrios autem Bel dicitur quadam ſacrorum ratione & Saturnus & Sol.* Nonnus, Διονυσιακῶν lib. xl:

Βῆλος ἐπ' Εὐφρήταο, Λίβυς κεκλημένος Ἄμμων,
Ἆπις ἔφυς Νειλῷος, Ἄραψ Κρόνος, Ἀσσύριος Ζεύς·

Εἴτε Σάραπις ἔφυς Αἰγύπτιος ἀνέφελος Ζεὺς,
Εἰ Χρόνος, εἰ Φαέθων πολυώνυμος, εἴτε σε Μίθρης
Ἠέλιος Βαβυλῶνος, ἐν Ἑλλάδι Δελφὸς Ἀπόλλων.
Belus Euphratis, Libycus vocatus Ammon,
Apis es Niliacus, Arabs Saturnus, Aſſyrius Iupiter:
Sive Sarapis es AEgyptius innubis Iupiter
Sive Tempus, ſive Phëthon multi nominis, ſive tu Mithra,
Sol Babylonis, in Græciâ Delphicus Apollo.

Idem hoc Macrobius Saturnal. lib. I, cap. XX, ſic probat: *Saturnus ipſe, qui auctor eſt temporum, & ideò à Græcis, immutatâ literâ,* Κρόνος, *quaſi* Χρόνος *vocatur, quid aliud, niſi Sol intelligendus eſt? cùm tradatur ordo elementorum, temporum numeroſitate diſtinctus, luce patefactus, nexus æternitate conductus, viſione diſcretus: quæ omnia actum Solis oſtendunt.* At rectiùs, ac veriùs ipſe Deus, rerum omnium conditor, lucis atque temporis dicitur auctor: hic quidpe cùm reliqua lumina cuncta, tùm & ipſum Solem condidit, & cum ipſo tempus. unde, ſub Jovis nomine, Silio Italico lib. IV dicitur *Rerum ſator*; libro autem IX, *Sator ævi*. Saturni equidem hinc vocabulum deo apud Latinos quæſitum, nonnulli tradunt auctores: alii tamen alias proferunt ejus enodationes: quarùm nulla æquè placet, ac ea, quæ à noſtri ſæculi hominibus traditur. nempe Saturnum dictum à *latendo*, vel *occulendo*; quod Hebræis eſt *ſathar*. Nam, quum æterni Dei facies cunctis eſſet mortalibus inviſibilis (quod tradit etiam Moſes in exodo, cap. XXXIII, ver. XX; & item divus Joannes in euangelio, cap. I, ver. XVIII; & Paullus in primâ epiſtolâ ad Timotheum, cap. I, ver. XVII.) nomen ei ab hac quoque cauſâ, ſive ratione, impoſuêre mortales, quod deinde Latini ſuâ dialecto formavêre SATURNUS. Atque hinc fabulam illam natam puto, quòd *Latium*, celeberrimam Italiæ regionem, à Saturno dictam Latini auctore cenſuerunt, quia in eâ deus latitaſſet: quum re verâ Saturnus ipſe à latitando dictus ſit. Germani noſtri, vel univerſi Celtæ, quo nomine ſuum deum Saturnum adpellaverint, haud facilè dixerim: nam plerique hodiè Germanorum diem Saturni vocant *Sonabend*, & *Sonavend*; contractè à *Sontages abend*, & *Sondages avend*: quaſi dicas *vigiliam diei Dominicæ*; eodem modo, uti dicimus *Ooſterabend, Pfingeſtabend*, & *Ooſteravend, Pingeſtavend*; id eſt, *vigilia Paſchæ, & vigilia Pentecoſtes*. alii vocant *Sambſtag*, ſive *Sameſtag* vocabulo itidem contracto, à *Sabathſtag*, quod *diem Sabbathi* notat; quemadmodùm & Gallofranci hodiè *Samedy*, & Hungari *Szombat*. quæ duæ Germanorum dicti diei adpellationes poſt receptam demum Chriſtianorum religionem exortæ ſunt. At Rheni divortiorum oſtiorumque accolis idem dies adpellatur *Saterdach*, & Anglis in Britanniâ *Satterday*, & *Saturday*. unde equidem cojici poterat, Germanis quoque, & univerſis ſimul Celtis, id numen fuiſſe vocatum SATAR, & variantibus dialectis, SATER, & SATUR: ni ſuſpicandum foret, hoc nominis dictas regiones ex Romanorum demum adſumſiſſe conſvetudine, poſtquàm non modò ſub imperium ac leges, ſed ſub lingvam etiam eorum conceſſerunt. Proinde liberum heic cuique, atque integrum relinquo judicium. huic, vel illi accedat opinioni, prout videbitur.

CAP. XXVII.

De variis dearum numinibus, nominibusque: quæ cuncta ad unam referenda ſunt Lunam.

HACTENUS oſtenſum eſt, omnia deorum gentilium nomina ſimul ac numina non modò ad unius Solis ſpectare numen; ſed & hujus & illorum univerſa vocabula ad unum, æternum Deum, cuctarum rerum conditorem juxtà ac moderatorem, eſſe referenda; ut cui uni, à variis cauſis atque effectibus, ab initio rerum tributa. De Vulcano, Marte, & Hercule,

Germanorum itidem diis, poſteriori loco agam. nunc ad dearum numina, nominaque transeo.

Auctor noſter, in libro de Germaniâ, deas, quas Germani coluerint, refert *Iſin*, *Matrem deûm*, & *Terram matrem*. Cæſar, belli Gall. comment. VI, unam *Lunam* eos in deorum numero duxiſſe adfirmat. eodem autem libro paullo antè, Gallis ex omni dearum cœtu unam adſignat *Minervam:* quam Britannis quoque cultam fuiſſe, ex his Solini, cap. XXV, perſpicitur verbis: *Fontes calidi; quibus præſul eſt Minervæ numen*. Ego pluribus heic oſtendere conabor documentis, auctorumque teſtimoniis, non ſolùm dictarum dearum, ſed, præter has, etiam *Rheæ*, & *Iunonis*, & *Veneris*, & *Cereris*, & *Proſerpinæ*, & *Dianæ*, numina ad unam referenda eſſe Lunam.

Auctor igitur noſter, in libro de Germaniâ; *Pars Svevorum*, inquit, *& Iſidi ſacrificat. Vnde cauſa, & origo peregrino ſacro, parum comperi: niſi quòd ſignum ipſum, in modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem*. Fulgentius in mythologico: *Navigium Iſidis AEgyptus colit*. Lactantius, lib. I, cap. XI: *Certus dies habetur in faſtis, quo Iſidis navigium celebratur. quæ res docet, non tranaſſe illam in AEgyptum, ſed navigaſſe*. De Iſidis igitur navigio apud Ægyptios, atque Romanos an non cognoverat Tacitus? an verò ex eodem argumento, religionem Iſidis atque ſacrum peregrinum in Italiam quoque & Romam advecta, collegit? Quòd ſi hoc malè ego ſuſpicor; certè ille in iſto de Germanorum Iſidis cultu erravit. eadem quidpe haud dubiè fuit ratio, eadem cauſa, cur Germani juxtà cum Romanis Iſidis navigium celebrarent. Chriſtophorus Colerus, in notis ſuis ad hunc Taciti locum, *Non temerè*, inquit, *ſuſpicère, hujus Pelagiæ Iſidis ſacra ſuſcepiſſe Svevos ab ipſis Græcis: eos dico Svevos, qui, ad Iſtri ripas habitantes, ſæpè cum Sarmatis ad Pontum uſque Euxinum excurrère*. quibus verbis ſatis auctoris mentem ſe explicaſſe putat. Verùm errat & ipſe vehementiſſimè. primò; quia heic nullos Svevorum cum Sarmatis ad Euxinum mare excurſus monſtraverit ante tempora adhuc Trajani, in cujus principatu hæc ſcripſit Tacitus. tum verò haud ita facilè peregrina ſacra adſciſcuntur per excurſores. denique non terrâ, ſed mari navigio advectam Iſidis in Germaniam religionem, intellexiſſe auctorem, quis dubitet? Coluerunt deam eamdem etiam Rhodii, teſte Appiano in Mithridaticis; & Meroitæ Æthiopes, teſte Strabone, lib. XVII. Pro AEgyptiacâ tamen propriè habitam fuiſſe priſcis Græcis atque Latinis, ex auctorum lectione manifeſtum eſt. At, quia & AEgyptii, & Græci, & Latini, & ſimul Germani noſtri ſacra ejus eiſdem coluerunt ritibus; haud obſcurè inde patet, non ex AEgypto demum, poſterioribus temporibus, eam accepiſſe ſuperſtitionem, Latinos, Græcos, atque Germanos; ſed jam inde à diſperſione gentium, ex unâ Aſiâ omneis pariter, in ſuam quosque terram, detuliſſe; quemadmodùm & reliquorum numinum religiones, de quibus hactenus actum; item ſacra, & ceremonias, de quibus infrà dicetur. Quænam tamen hæc re verâ fuerit ISIS, haud facilè quis dixerit, in tantâ, ut mox adparebit, opinionum diſcrepantiâ. Nihilo minùs planum id atq; clarum reddere conabor. Lactantius, dicto loco, *Eodem modo*, inquit, *convertiſſe in Iovem traditur Iupiter Io, Inachi filiam. quæ, ut iram Iunonis effugeret, ut erat jam ſetis obſita, jam bos, tranaſſe dicitur mare, in AEgyptumq; veniſſe: atque ibi, receptâ priſtinâ formâ, dea facta; quæ nunc Iſis vocatur. Quo igitur argumento probari poteſt, nec Europam in tauro ſediſſe, nec Io factam bovem? Quòd certus dies habetur in faſtis, quo Iſidis navigium celebratur. quæ res docet, non tranaſſe illam, ſed navigaſſe*. Cum Lactantio conveniens ſuper Inachi filiâ Ovidius, in primo metamorphoſ. rem eamdē prolixâ recenſet narratione; tandemq; finit hoc verſu: *Nunc dea Niligenæ colitur celeberrima turbæ*.

Verùm has narrationes, cùm Lactantius, tùm Ovidius, juxtà cū aliis auctoribus, ex Græcorum habuêre fabuloſitate, quos jam anteà dixi ita deorum ſuorū, dearumque nomina, ac numina multiplicaſſe, itáque confudiſſe, uti nunquàm, quis hic vel ille deorum foret, poſteriores explanare potuerint. Aliarum igitur gentium de Iſide theologiam inſpiciamus, neceſſe eſt. Manethus, & Hecatæus, apud Diogenem Laërtium in prooemio, auctores ſunt, AEgyptios tradidiſſe, θεὸς εἶναι ἥλιον,

καὶ

καὶ σελήνην· τὸν μὲν Ὄσιριν, τὴν δ' Ἶσιν καλουμένην. Id eſt: *Deos eſſe Solem, & Lunam; illumque Oſirin, hanc Lunam adpellari.* Et Diodorus, lib. I, ex eorumdem Ægyptiorum theologiâ refert iſta: Τοὺς δ' οὖν κατ' Αἴγυπτον φασὶν ἀνθρώπους τὸ παλαιὸν γενομένους, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὅλων φύσιν καταπλαγέντας καὶ θαυμάσαντας, ὑπολαβεῖν εἶναι δύο θεοὺς ἀϊδίους τε καὶ πρώτους, τόν τε ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην· ὧν τὸν μὲν Ὄσιριν, τὴν δὲ Ἶσιν ὀνομάσαι, ἀπό τινος ἐτύμου τεθείσης ἑκατέρας τῆς προσηγορίας ταύτης· μεθερμηνευομένων γὰρ τούτων εἰς τὸν Ἑλληνικὸν τῆς διαλέκτου τρόπον, εἶναι τὸν μὲν Ὄσιριν πολυόφθαλμον, τὴν δὲ Ἶσιν μεθερμηνευομένην, εἶναι παλαιάν, τεθειμένης τῆς προσηγορίας ἀπὸ τῆς ἀϊδίου καὶ παλαιᾶς γενέσεως. Hoc eſt: *Ajunt, vetuſtiſſimos in AEgypto mortaleis, quum mundum ſuſpicerent, cunctarumque rerum naturam cum ſtupore admirarentur, duos eſſe deos conjeciſſe, ſempiternos, atque omnium primos, Solem, ac Lunam: quorum iſtum Oſirin, hanc Iſin, ab certâ quadam nominis ratione, adpellârint. quidpe ſi Græcè interpreteris, Oſirin, eſſe multoculum; Iſin verò antiquam: quod nomen ab æternâ & antiquâ generatione ei ſit impoſitum.* Hinc Plato, lib. VII de legibus, Μεγάλους θεοὺς adpellat Ἥλιον καὶ Σελήνην. Dio Caſſius, lib. L, de Antonio loquens, & Cleopatrâ, Ægyptiorum reginâ: Συνεγράφετό τε αὐτῇ, καὶ συνεπλάττετο, αὐτὸς μὲν Ὄσιρις καὶ Διόνυσος, ἐκείνη δὲ Σελήνη τε καὶ Ἶσις, λέγοντες εἶναι. Id eſt: *Pingebantur unà, fingebanturque; ille Oſirin, ac Bacchum, ipſa Lunam, atque Iſin ſeſe eſſe dicentes.* Et de iiſdem eodem libro poſteà: Τίς δ' οὐκ ἂν θρηνήσειε, καὶ ἀκούων καὶ ὁρῶν τὸν Ἀντώνιον τὴν ἄνθρωπον ἐκείνην, καθάπερ τινὰ Ἶσιν, ἢ Σελήνην, προσκυνοῦντα; καὶ τοὺς τε παῖδας αὐτῆς Ἥλιον καὶ Σελήνην ὀνομάζοντα; καὶ τὸ τελευταῖον, καὶ ἑαυτὸν Ὄσιριν καὶ Διόνυσον ἐπικεκληκότα; Hoc eſt: *Quis non lugeat, quum audiat videatque, Antonium iſtam hominem ut Iſin, ſeu Lunam adorare; natis ejus Solis ac Lunæ nomina tribuere; denique ſe ipſum Oſirin ac Bacchum indigetare?* Iſin ergo eſſe Lunam ex Ægyptiorum theologiâ jam conſtat. Hinc illud Ovidii, metamorph. libro IX; de eâdem Iſide: ------ *Inerant lunaria fronti*

Cornua.

Signum tamen ejus cur fuerit navigium, haud facilè dixerim: niſi ſuſpicari libeat, ſignificare id Noachi arcam; quæ celebrata fuit priſcis mortalibus, ob memoriam ſervati ab aquarum inundatione generis humani. Ea tamen res quomodò ad Lunam quadret, diſpicere nequeo; niſi, quòd Iſis idem fuit numen cum uno ex Caſtoribus fratris; ut poſteà aperiam. Atque hinc eſt illud Plutarchi, in libro de Iſide: ἱστοροῦσι γὰρ Αἰγύπτιοι, τὸ πλοῖον, ὃ καλοῦσιν Ἕλληνες Ἀργώ, τῆς Ὀσίριδος νεὼς εἴδωλον, ἐπὶ τιμῇ κατηστερισμένον, οὐ μακρὰν φέρεσθαι τοῦ Ὠρίωνος καὶ τοῦ Κυνός· ὧν τὸ μὲν Ὥρου, τὸ δὲ Ἴσιδος ἱερὸν Αἰγύπτιοι νομίζουσιν. Hoc eſt: *Tradunt AEgyptii, navim, quæ Argo dicitur Græcis, navis Oſiridis imaginem, in honorem ejus inter ſidera ralatam, non procul ab Orione atque Cane ferri: quorum ſiderum alterum Horo, alterum Iſidi ſacrum AEgyptii cenſent.* Horum eſſe Ægyptiis Apollinem, auctor eſt Plutarchus, eodem libro; & item Herodotus, libro II. Nomen Iſis deæ quod habuerit apud Germanos, velle indicare; id demum fuerit divinare; quando nullum ejus rei exſtat apud auctores indicium, vel argumentum.

Porrò auctor noſter, in eodem libro de Germaniâ, de Æſtiorum gente, maris Svevici, ſive Codâni ſinus trans Viſtulam amnem adcolâ; *Matrem*, inquit, *deûm venerantur. inſigne ſuperſtitionis, formas aprorum geſtant. id pro armis, omniumque tutelâ, ſecurum deæ cultorem etiam inter hoſtes præſtat.* Hanc deam variis Latini Græcique adpellavêre nominibus; è quibus tria uno verſu refert Catullus, in carmine de Aty:

Dea Magna, dea Cybele Didymi, dea Domina.

Ovidius, faſtorum lib. IV:

Gaudeas aſſiduo cur dea Magna ſono.

Et poſteà: *Dindymon, & Cybelen, & amœnam fontibus Idam,*
Semper & Iliacas Mater amavit opes.

Strabo, lib. X: Καὶ οἱ Φρύγες, καὶ τῶν Τρώων οἱ περὶ τὴν Ἴδην κατοικοῦντες, Ῥέαν μὲν καὶ αὐτοὶ τιμῶσι, καὶ ὀργιάζουσι ταύτῃ, Μητέρα καλοῦντες θεῶν, καὶ Ἄγδιστιν, καὶ Φρυγίαν, καὶ Θεὸν μεγάλην· ἀπὸ δὲ τόπων Ἰδαίαν, καὶ Δινδυμήνην, καὶ Πυλήνην, καὶ Πεσσινουντίδα, καὶ Κυβέλην. id eſt: *Phrygas etiam, & ex Troibus qui Idam accolunt, Rhenam venerantur, eique*

orgia peragunt; *Matrem adpellantes deorum, & Agdeſtin, & Phrygiam, & Magnam deam: à locis verò Idæam, Dindymenen, Pylenen, Peſſinuntiam, & Cybelen*. Hinc etiam Idæa mater vocatur Ciceroni, in orat. v in Verrem; & item Livio, lib. xxxix; Ovidioque, prædicto loco, paullo antè, his verbis;

—— Idæa feſta parentis erunt.

Cicero etiam in oratione de haruſpicum reſponſis, & pro P. Sextio, Matrem magnam vocat; nempe eâdem de cauſâ, ob quam Dea magna, & Mater deûm indigetabatur. Sic & Silius Italicus, lib. viii:

—— Magnæque Reate dicatum
Cælicolûm matri.

Cauſam indicat Ovidius ibidem, his verſibus:

Inſtiteram: Quare primi Megaleſia ludi
Vrbe forent noſtrâ: cùm dea (ſenſit enim)
Illa deos, inquit, peperit: ceſſère parenti;
Principiumque dati Mater honoris habet.

Atque ob id ipſum *ſanctiſſimæ, antiquiſſimæque* ejus fuêre *religiones*; teſte Cicerone, in dictâ orat. pro Sextio. Eamdem hanc eſſe Lunam, ex eo vel maximè perſpicitur argumento, quòd *Magna mater*, & *Mater deorum* dicta. quidpe Solem ac Lunam quum vetuſtiſſimi mortalium (ut ſuprà ex Ægyptiorum oſtenſum eſt theologiâ) primos, æternosque crediderint deos; ex his cetera ſidera, id eſt, cetera numina, unà cum univerſo mundo, procreata fuiſſe neceſſe eſt. Quum verò Ζεὺς, id eſt, Jupiter, idem ſit Sol; & Jovis uxor habita ſit Juno: hæc quoque eadem jam erit Luna: item, quum Saturnus quoque ſit Sol; & Saturni uxor habita ſit Rhea, quæ Latinis Ops: hæc etiam manifeſtiſſimo hoc argumento erit Luna. quod apertiùs etiam infrà patebit.

Ceterùm auctor noſter, eodem libro, de ſeptem Svevorum nationibus, quæ proximè oceanum, ſive ſinum Codânum, inter Albim Chaluſumque & Viadrum amneis colebant; *Deuringi*, inquit, *deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoſes, & Svardones, & Nuithones, fluminibus, aut ſilvis muniuntur. nec quidquam notabile in ſingulis, niſi quòd in commune Herthum, id eſt, Terram matrem colunt*; *eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur*. De hac deâ antequàm alia dicam, nomen ejus diligentiore excutiendum manu arbitror. Doctiſſimus Lipſius, in notis ſuis ad hunc locum, teſtatur, quædam exemplaria manu ſcripta habuiſſe *Nerthum*; alia etiam *Verthum*. unde ipſe veram, ab auctore perſcriptam, fuiſſe vocem cenſet *Aerthum*. Conjectatio haud ita abſona profectò. variæ enim licet gentes variè hoc vocabulum, quod Latini *terram* fecêre, enuntiaverint, aliæ per *A*, aliæ per *E*, quædam per utramque literam, id eſt, per diphthongum *AE*; nulla tamen adſpirationem præpoſuit. nam Chaldæis eſt *ara*, Arabibus *arth*, Gothis ; Germanicæ quondam genti, *arte*, Hebræis *erets*, Pœnis *ert*, Armeniis *ercir*, Græcis ἔρα, Germanis nunc Superioribus *erde*, Saxonibus *eerde*, Belgis *aerde*, Anglis in Britanniâ *earth*, Scotis *erth*. ex quibus colligere dabatur, antiquitus fuiſſe diphthongum *Ae*; quæ poſtmodò ab imperitis, vel incurioſis librariis corrupta in *He*. nam & Germani ſuperiores, quamvis ſuum *erde*, per ſimplicem ſcribant vocalem; magis tamen id per diphthongum exprimunt: & Anglorum *Ea*, nihil aliud heic ſonat, quàm Germanorum *Ae*. Verùm, uti dicere mihi liceat, quod ſentiam; certè & *N*, & *V*, propiùs accedunt ad *H*, quàm ad *A*: & hodiéque Helvetiæ incolæ terram cum adſpiratione adpellant *Herde*: prætereáque focus, cui ignis imponitur, cum adſpiratione vocatur Germanis ſuperioribus *härd*, inferioribus *heerd*, Anglis *hearth*. Terræ autem & foci vocabula eamdem habuiſſe antiquitus ſignificationem, Latinus etiam poëta docuit Ovidius, faſtor. lib. vi, hoc diſticho:

Veſta eadem eſt & terra: ſubeſt vigil ignis utrique:
Significant ſedem terra focusque ſuam.

Quapropter nihil mutandum in principio hujus vocis cenſeo. In medio rectè apud auctorem ſcribi *th*, Anglorum probat hodiè vox *earth*. ceteræ Germanorum

rum nationes Θ in confine Δ, ut in innumeris aliis vocibus, converterunt. At, quum omnibus ferè per orbem terræ gentibus, ſimulque Germanorum nationibus, feminini ſit generis terra; miror ego, cur auctor noſter antiquum illud vocabulum maſculino genere pronuntiaverit *Herthum:* utique, quum non dei, ſed deæ eſſe voluerit nomen. Ceterò Terram matrem eamdem eſſe & Lunam, tum ſatis probatum erit, quum eamdem & Matrem deûm eſſe patebit. Herodotus, lib. I, de Perſis: Τὸν κύκλον πάντα τοῦ οὐρανοῦ Δία καλέουσι. id eſt; *Omnem cæli gyrum Iovem vocant.* Idem auctor, lib. IV, de Scythis: Νομίζουσι τὴν Γῆν τοῦ Διὸς εἶναι γυναῖκα· id eſt: *Terram exiſtimant Iovis eſſe uxorem.* Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. XXI: *Quis ambigat, Matrem deûm terram haberi?* idque probat ex ſimulacro illius: cujus deſcriptionem mox videbimus, ſi eamdem antè ex Ovidio cognoverimus. Hic, faſtor. lib. IV, ita deſcribit:

Deſierat; cœpi: Cur huic genus acre leonum
Præbent inſolitas ad juga curva jubas?
Deſieram; cœpit: Feritas mollita per illam
Creditur: id curru teſtificata ſuo eſt.
At cur turriferâ caput eſt ornata coronâ?
An primis turres urbibus illa dedit?
Annuit.

Macrobius igitur, antè indicato loco, in eamdem ſententiam; *Similiter Phryges,* inquit, *fabulis, & ſacrorum adminiſtrationibus immutatis, circa Matrem deûm, & Attinen, eadem intelligi præſtant. quis enim ambigat, Matrem deûm terram haberi? Hæc dea leonibus vehitur, validis impetu atque fervore animalibus: quæ natura cæli eſt; cujus ambitu aër continetur; qui vehit terram. Solem verò, ſub nomine Attinis, ornant fiſtulâ, & virgâ.* Et cap. XXIII, de Aſſyriis loquens: *Deo quem ſummū maximumque venerantur, Adad nomen dederunt.* & mox: *Subjungunt eidem deam nomine Adargatin: omnemq; poteſtatem cunctarum rerum his duobus attribuunt, Solem, Terramq; intelligentes.* & mox: *Ipſa autem argumenta, Solis rationem loquuntur. namq; ſimulacrum Adad inſigne cernitur radiis inclinatis: quibus monſtratur, vim cæli in radiis eſſe Solis, qui demittuntur in terram. Adargatis ſimulacrum ſurſum verſum reclinatis radiis inſigne eſt: monſtrando, radiorum vi supernè miſſorum enaſci, quæcumque terra progenerat. ſub eodem ſimulacro ſpecies leonum ſunt, eâdem ratione terram eſſe monſtrantes, quâ Phryges finxêre Matrem deûm, id eſt, Terram, leonibus vehi.* Hunc Adad eſſe Jovem, eumdemque Solem, ſuprà ex Luciani etiam libro de deâ Syriâ oſtenſum eſt. Idem auctor, eodem libro, deam, quam heic Macrobius nominat *Adargatin,* interpretatur Junonem; additque: Τὴν μὲν Ἥρην λέοντες φορέουσι· id eſt; *Iunonem leones vehunt.* Et, eodem libro anteà, de eâdem deâ: Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος λόγος ἱρὸς, τὸν ἐγὼ σοφοῦ ἀνδρὸς ἤκουσα· ὅτι ἡ μὲν θεὴ Ῥέη ἐστίν. hoc eſt; *Fertur & alius ſermo; quem ego à ſacerdote quodam audivi: nempe deam eſſe Rheam.* Et paullo poſt: Σημήϊα δὲ ἡ θεὸς τὰ πολλὰ ἐς Ῥέην ἀπικνέεται. λέοντες γάρ μιν φέρουσι, καὶ τύμπανον ἔχει, καὶ ἐπὶ τῇ κεφαλῇ πυργοφορέει, ὁκοίην Ῥέην Λυδοὶ ποιέουσιν. id eſt: *Multa verò ſigna adſunt deæ, quæ ipſam Rheam eſſe oſtendunt. nam & leones eam ferunt, & tympanum habet, & coronam capite turritam geſtat.* Idem hoc de Matre deûm ſuprà ex Ovidio intelleximus. Herodianus, lib. I, feſtum Matris deûm ita refert: Ἦρος ἀρχῇ ἑκάστου ἔτους, ὡρισμένης ἡμέρας, μητρὶ θεῶν πομπὴν τελοῦσι Ῥωμαῖοι· καὶ πάντα, ὅσα παρ' ἑκάστοις πλούτου σύμβολα, κειμήλιά τε βασιλέων, ὕλης τε καὶ τέχνης θαύματα, τῆς θεοῦ προπομπεύει. ἄνετός τε πᾶσι δέδοται ἐξουσία παντοδαπῆς παιδιᾶς. ἕκαστός τε ὃ βούλεται σχῆμα ὑποκρίνεται. οὐδ' ἔστιν οὕτω μέγα, ἢ ἐξαίρετον ἀξίωμα, ὃ μὴ πάντι τῷ βουλομένῳ ἀμφιεσθέντι ὑπάρχει παῖξαί τε καὶ κρύψαι τὴν ἀλήθειαν· ὡς μὴ ῥᾳδίως διαγνῶναι τόν τε ὄντα καὶ τὸν μιμούμενον. Hoc eſt: *Veris initio quotannis, ſtato ſolennique die, feſtum Matri deûm Romani celebrant. In eo, quæcumque apud quemque ſunt divitiarum argumenta, ſupellexque pretioſa imperatorum, materiæ atque artis ſpectandæ, præferri in pompâ ante deam ſolent. Ac ſumma tunc omnibus quovis modo ludendi conceſſa eſt licentia: adeò, uti unuſquiſq; quamcumque velit, perſonam induat: neque ulla ſit tam magna aut eminens dignitas, cujus habitum non liceat, cuicumq; libeat, induere, ludere, & rem veram imitari; ita, uti difficile ſit eum, qui re verâ eſt, ab eo, quem quis imitatur, dignoſcere.* De eodem feſto ita Ovidius, dicto loco:

 Protinus

Protinus inflexo Berecynthia tibia cornu
Flabit; & Idææ feſta parentis erunt.
Ibunt ſemimares, & inania tympana tundent;
Æraque tinnitus ære repulſa dabunt.
Ipſa ſedens molli comitum cervice feretur
Vrbis per medias exululata vias.
Scena ſonat, ludique vocant; Spectate Quirites;
Et fora Marte ſuo litigioſa vacent.

His jam confer, quæ auctor noſter, dicto loco, de Terræ matris feſto apud Germanos narrat, his verbis: *Eſt in inſulâ oceani caſtum nemus. dicatum in eo vehiculum, veſte contectum, attingere uni ſacerdoti conceſſum. is adeſſe penetrali deam intelligit; vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione proſequitur. Læti tunc dies; feſta loca, quæcunque adventu, hoſpitioque dignatur. non bella ineunt; non arma ſumunt; clauſum omne ferrum: pax, & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata: donec idem ſacerdos ſatiatam converſatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum, & veſtes, &, ſi credere velis, numen ipſum ſecreto lacu abluitur. Servi miniſtrant; quos ſtatim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, ſanctaque ignorantia, quid ſit illud, quod tantùm perituri vident.* Legere heic malim *veſtis*, ſingulari numero, uti paullo antè *veſte:* unum quidpe erat lineum velum; quod ſuo loco demonſtrabitur. Idem fuiſſe hoc feſtum, quod Romani Matri deûm celebrabant, ex his maximè liquet verbis; *Læti tunc dies; feſta loca, quæcumque adventu, hoſpitioque dignatur dea. non bella ineunt; non arma ſumunt; clauſum omne ferrum: pax & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata.* Item ex eo, quòd ſervos miniſtranteis mox ſecretus ille hauſit lacus, ne arcana efferrentur. nam de Matre deûm ſic Virgilius, Æneid. III:

Hinc Mater cultrix Cybeles, Corybantiaque æra,
Idæumque nemus; hinc fida ſilentia ſacris,
Et juncti currum Dominæ ſubiêre leones.

Multo tamen lucidiùs claret ex eo, quòd & apud Romanos vehiculum, quo Mater deûm vehebatur, flumine ablutum fuit. Ammianus Marcellinus, lib. XXIII: *Ad diem VI Cal. Aprilis, quo Romæ Matri deorum pompæ celebrantur annales, & carpentum, quo vehitur ſimulacrum, Almonis undis ablui perhibetur.* Nec carpentum ſolummodò, ſed ipſa quoque, uti apud Germanos Terra mater, dea, ſive ſimulacrum ejus. Ovidius, eodem faſtorum lib. IV:

Eſt locus, in Tiberim quà lubricus influit Almo,
Et nomen magno perdit in amne minor;
Illic purpureâ canus cum veſte ſacerdos
Almonis Dominam ſacraque lavit aquis.

Sed & boves feminæ hanc vehebant, ut apud Germanos Terram matrem. idem poëta paullo pòſt, de eâdem deâ:

Ipſa ſedens plauſtro portâ eſt invecta Capenâ:
Sparguntur junctæ flore recente boves.

Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. XXI: *Nec in occulto eſt, neq; aliud eſſe Oſirim, quàm Solem, nec Iſin aliud eſſe, quàm terram.* At Iſis nihil aliud, quàm Luna. ergo & Mater deûm, & Terra mater nihil aliud ſunt, quàm Luna. Plutarchus, lib. de Iſide, auctor eſt, Iſin aliquando Ægyptiis dictam fuiſſe *Muth*; quod matrem ſignificabat. Huc etiam pertinet, quòd tympanum & æra pulſabantur in feſto Rheæ, ſive Idææ matris; teſtibus Ovidio, ac Luciano. quod adeò uni Lunæ convenit, uti huic deficienti æris tubarumque ſono ſubvenire mos fuerit priſcis mortalibus. Livius, lib. XXVI: *Diſpoſita in muris Campanorum imbellis multitudo, cum æris crepitu, qualis in defectu Lunæ, ſilenti nocte, cieri ſolet.* Auctor noſter, annal. lib. I: *Noctem minacem, & in ſcelus erupturam fors lenivit. nam luna claro repentè cælo viſa langveſcere. id miles, rationis ignarus, omen præſentium accepit, ac ſuis laboribus defectionem ſideris adſimilans, proſperéque ceſſura, quæ pergerent, ſi fulgor & claritudo deæ redderetur. Igitur æris ſono, tubarum, cornuumque concentu ſtrepere.* Diodorus ita de Atlantiis, lib. III: Τοὺς δ᾽ ὄχλους φασὶ θαυμάσαντας τὴν περιπέτειαν, τὸν μὲν Ἥλιον καὶ τὴν

Σελήνην τῇ προσηγορίᾳ, καὶ ταῖς τιμαῖς μεταγαγεῖν ἐπὶ τὰ κατ' οὐρανὸν ἄστρα, τὴν δὲ μητέρα τούτων Βασίλειαν θεόν τε νομίσαι, καὶ βωμοὺς ἱδρύσασθαι, καὶ ταῖς διὰ τῶν τυμπάνων καὶ κυμβάλων ἐνεργείαις, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀπομιμουμένους τὰ περὶ αὐτὴν συμβάντα, θυσίας καὶ τὰς ἄλλας τιμὰς ἀπονεῖμαι. Id eſt: *Populus autem prodigium hoc admiratus, Solem ac Lunam cùm nomine, tum honore inter cœli ſidera refert: matrique, jam deam eſſe perſvaſi, altaria exſtruxerunt; tympanorumque ſtrepitu, & cymbalorum tinnitu, aliorumque, quæ circa ipſam evenerant, imitatione ſacra & honores ejus peregerunt.*

VENEREM quoque eamdem eſſe & Lunam, tunc maximè comprobatum erit, quando Venerem eamdem eſſe & Terram matrem, & Matrem deorum, conſtabit. Macrobius igitur, ut antè relatum, Saturnal. lib. I, cap. XXI, *Adonin quoque Solem eſſe*, inquit, *non dubitabitur, inſpectâ religione Aſſyriorum; apud quos Veneris Architidis & Adonis maxima olim veneratio viguit: quam nunc Phœnices tenent. nam phyſici terræ ſuperius hemiſphærium, cujus partem incolimus, Veneris adpellatione coluerunt; inferius verò hemiſphærium terræ Proſerpinam vocaverunt*. & paullo pòſt: *Similiter Phryges fabulis & ſacrorum adminiſtrationibus immutatis, circa Matrem deûm & Attinen eadem intelligi præſtant. quis enim ambigat, Matrem deûm terram haberi? Hæc dea leonibus vehitur, validis impetu atque fervore animalibus; quæ natura cœli eſt, cujus ambitu aër continetur, qui vehit terram*. Et poſteà: *Nec in occulto eſt, neque aliud eſſe Oſirin, quàm Solem, nec Iſin aliud eſſe, quàm terram, ut diximus, naturamve rerum*. Cicero, de naturâ deorum lib. III, de IV Veneribus loquens; *Quarta*, inquit, *Syriâ Tyrioque concepta, quæ* ASTARTE *vocatur; quam Adonidi nupſiſſe proditum eſt*. In ſacris libris, judic. cap. II, ver. XIII, & cap. III, ver. VII, & VIII, cap. X, ver. VI, item regum lib. I, cap. XI, ver. V, eadem Syriæ ſive Sidoniorum dicitur dea ASTAROTH. Sacris libris conſentiens Lucianus, in libro de deâ Syriâ, Sidonios tradit etiam ſuo ævo coluiſſe deam Aſtarten. Quum igitur Attines ſit idem qui Adonis, & hic idem qui Adad, hic verò idem qui Sol; rectè etiam Venus Architis, ſive Aſtarte eadem exiſtimatur quæ Adargatis, & Iſis, & Terra mater, & Mater deorum, & tandem Luna. Strabo, lib. XVII: Ἔστι δ' ἐν Μέμφει καὶ Ἀφροδίτης ἱερὸν θεᾶς Ἑλληνίδος νομιζομένης· τινὲς δὲ Σελήνης ἱερὸν εἶναί φασιν. id eſt: *Veneris etiam fanum eſt Memphi; quæ Græca putatur eſſe dea. quidam verò Lunæ templum eſſe ajunt*. Herodianus, lib. IV: Τὴν Οὐρανίαν σέβουσιν ὑπερφυῶς Καρχηδόνιοί τε καὶ οἱ κατὰ τὴν Λιβύην ἄνθρωποι. Λίβυες μὲν οὖν αὐτὴν Οὐρανίαν καλοῦσι· Φοίνικες δὲ Ἀστροάρχην ὀνομάζουσι, Σελήνην εἶναι θέλοντες. Hoc eſt: *Vraniam incredibilem in modum venerantur Carthaginienſes, & Africæ populi. ceterò hanc Afri quidem Vraniam vocant; at Phœnices Aſtroarchen, Lunam intelligentes*. An ſatis ſine mendo Ἀστροάρχην, vehementer ego dubito. intelligi Ἀστάρτην Luciani, aliorumque auctorum, & ſacrorum librorum *Aſtaroth*, nemini dubitare licet. nam *Vraniam* quoque eſſe Venerem, mox patebit. Hinc igitur Ovidius, dicto faſtorum lib. IV, quamvis Idæam matrem, deorum parentem faciat, tamen paullò antè de Venere ſic cecinit:

Illa quidem totum digniſſima temperat annum:
Illa tenet nullo regna minora deo:
Iuraque dat cœlo, terræ, & natalibus undis:
Perque ſuos initus continet omne genus:
Illa deos omneis (longum eſt numerare) creavit:
Illa ſatis cauſas, arboribusque dedit.

Hinc etiam eſt illud apud Plutarchum, in libro de Iſide: Εἰσὶ γὰρ οἱ τὸν Ὄσιριν ἄντικρυς Ἥλιον εἶναι, καὶ ὀνομάζεσθαι Σείριον ὑφ' Ἑλλήνων λέγοντες, τὴν δ' Ἶσιν οὐχ ἑτέραν τῆς Σελήνης ἀποφαίνοντες· διὸ καὶ πρὸς τὰ ἐρωτικὰ τὴν Σελήνην ἐπικαλοῦνται, καὶ τὴν Ἶσιν Εὔδοξός φησι βραβεύειν τὰ ἐρωτικά. Hoc eſt: *Sunt, qui Oſirin diſertè ajunt eſſe Solem; Iſin verò nullam aliam, quàm Lunam. itaque & ad res amatorias Lunam invocant: & iis rebus præeſſe Iſin, Eudoxus adfirmat*. Diodorus lib. II tradit, in Syriæ opido Aſcalone deam cultam fuiſſe Δερκετοῦν. eamdem Plinius in Phœnicum opido Ioppe cultam fuiſſe, teſtatur lib. V, cap. XIII, & eod. lib. cap. XXIII, *Cœle-Syria*, inquit, *habet Bambycen, quæ alio nomine Hierapolis vocatur, Syris verò Magog. ibi prodigioſa Atargatis, Græcis autem Derceto dicta, colitur*. Strabo, lib. XVI: Ἡ Βαμβύκη, ἣν καὶ Ἔδεσσαν, καὶ

καὶ Ἱερὰν πόλιν καλοῦσιν, ἐν ᾗ τιμῶσι τὴν Συρίαν θεὸν τὴν Ἀταργάτιν. hoc eſt: *Bambyce, quam & Edeſſam, & Hierapolin*, id eſt, Sacram urbem *vocant: in quâ Syriam colunt deam Atargatin*. Et in fine ejusdem libri: Ἀταργάτιν δὲ τὴν Ἀθάραν ἐκάλεσαν. Δερκετὼ δ' αὐτὴν Κτησίας καλεῖ. id eſt: *Atargatin dixêre Atharam: quam Cteſias Dercetô adpellat*. Fortè Ἀθάργαν. ita enim Phornutus, in libro de naturâ deorum: *Rhea apud Syros Artaga dicitur*. quod & ipſum ſimul ex Strabonis Ἀθάραν, ſimulque ex notiſſimo omnium Ἀταργάτιν, correxerim *Atarga*: Ceterò Herodotus, lib. I, in dicto Syriæ opido Aſcalone fuiſſe tradit Οὐρανίης Ἀφροδίτης τὸ ἱρὸν, πάντων ἀρχαιότατον ἱρῶν ὅσα ταύτης τῆς θεοῦ, id eſt; *Veneris Vraniæ templum, omnium, quotquot hujus deæ fuerint, vetuſtiſſimum*. Lucianus etiam, in ſuprà dicto libro, Junonem Hierapolitanam, quam alii Atargatin vocant, habuiſſe ait τὸν κεστὸν, τῷ μούνῃ τὴν Οὐρανίην Ἀφροδίτην ἐκόσμεον, id eſt, *ceſtum, quo ſolam cæleſtem Venerem exornabant*. Plutarchus in Craſſo, & Appianus in Syriacis, de eâdem deâ Hierapolitanâ: Ταύτην γὰρ οἱ μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥραν νομίζουσιν. id eſt; *Hanc alii Venerem, alii Iunonem eſſe arbitrantur*. Ergo ex his jam ſatis manifeſtò patet, Venerem eſſe eamdem & Decretûm, & Aſtarten, & Atargatin; & Matrem deûm, & Terram matrem; & Rheam, & Junonem, & Iſin, & ipſam tandem Lunam; unde etiam haud dubiè cognomen ei quæſitum τῆς οὐρανίας, id eſt *Cæleſtis*. Huc jam adde, quod Plinius tradit lib. II, cap. VIII, *Veneris ſidus alios Iunonis, alios Iſidis, alios Matris deûm adpellaviſſe*. & quod Lucianus, in dicto libro, teſtatur, ſimulacrum Junonis Hierapolitanæ habuiſſe quiddam & Veneris, & Lunæ, & Rheæ. Macrobius Saturnal. I, cap. XXI, de Venere, quam eamdem vult eſſe Terram: *Simulacrum hujus deæ in monte Libano fingitur capite obnupto, ſpecie triſti, faciem manu lævâ intra amictum ſuſtinens. lachrymæ viſione conſpicientium manare creduntur. quæ imago, præter quòd lugentis eſt, ut diximus, deæ, terræ quoque hiemalis eſt; quo tempore obnupta nubibus, ſole viduata, ſtupet, fonteſque veluti terræ oculi uberiùs manant; agrique interim ſuo cultu vidui, mœſtam faciem ſui monſtrant. Sed cùm ſol emerſit ab inferioribus partibus terræ, vernaliſque æquinoctii tranſgreditur fines, augendo diem; tunc eſt & Venus læta, & pulchra virent arva ſegetibus, prata herbis, arbores foliis. ideóque majores noſtri Aprilem menſem Veneri dicaverunt*. Cum hac Veneris obnuptione conveniunt, quæ de Germanorum Terrâ matre refert Tacitus: *Eſt in inſulâ oceani caſtum nemus. dicatum in eo vehiculum, veſte contectum, attingere uni ſacerdoti conceſſum*. & paullo pòſt, finitis diebus feſtis: *mox vehiculum, & veſtis, &, ſi credere velis, numen ipſum ſecreto lacu abluitur. Servi miniſtrant; quos ſtatim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, ſanctaque ignorantia, quid ſit illud, quod tantùm perituri vident*. Neſcio an non idem, vel ſimile quid prodat Diodorus, dicto lib. II, de magno ac profundo lacu, haud procul Aſcalone Syriæ opido; in quem Decretô ſeſe præcipitaſſe narrat. item Lucianus, in dicto libro de deâ Syriâ; qui lacum tradit fuiſſe haud longè ab templo Hierapolitano, immenſæ altitudinis; ad quem & in quo multa ſolennia peragebantur. Quin noſter quoque, in inſulâ oceani, ingentis eſt altitudinis lacus; ut ſuo loco, in deſcriptione harum partium, dicetur. Tacitus, ut ſuprà relatum, *Terram matrem*, inquit, *colunt; eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur*. Cicero, de naturâ deorum lib. II; *Quæ dea*, inquit, *ad res omneis veniret, Venerem noſtri nominaverunt*. Tacitus ibidem, de eâdem deâ Terrâ matre: *Læti tunc dies; feſta loca, quæcumque adventu, hoſpitioque dignatur*. ergo alia ſubinde atque alia feſtis illis diebus loca accedebat. Ovidius, dicto faſtor. lib. IV, eamdem rem de Matre deûm; quamvis et causâ malè fictâ:

Cur vicibus factis ineunt convivia quæro,
Tunc magis; indictas celebrantque dapes?
Quòd benè mutârit ſedem Berecynthia, dixit;
Captant mutatis ſedibus omen idem.

Nempe mutationis conviviorum cauſam poëta putavit mutationem antiquæ ſedis; quum Peſſinunte è Phrygiâ Romam adveheretur. Lucianus, libro prædicto, de templo Hierapolitano, Ἑορτέων δὲ, inquit, πασέων, τῶν οἶδα, μεγίστην τοῦ ἔαρος ἀρχομένου ἐπιτελέουσιν. id eſt: *Feſtorum omnium, quæ novi, maximum incipiente*

vere

vere peragunt. Herodianus, ut antè dictum, Romanos ait Matri deûm feſtum initio veris egiſſe. Ovidius, dicto lib. IV, factum id teſtatur Nonis April. Marcellinus verò, ut ſuprà citatum, ad diem VI Kalend. April. cui conſentiens Vibius Sequeſter, *Almo*, inquit, *ubi Mater deûm VI Kalend. Aprilis lavatur*. Menſem eum à Venere nomen accepiſſe, tradit ibidem Ovidius: Macrobius autem Veneri dicatum adfirmat. Ovidius etiam ibidem Kalendas Aprilis feſto Veneris tribuit. Ægyptios quoque eodem anni tempore eidem deæ feſtos egiſſe dies, auctor eſt Plutarchus in libro de Iſide, his verbis: Τῇ δὲ νουμηνίᾳ τοῦ Φαμενὼθ μηνὸς ἑορτὴν ἄγουσιν, ἔμβασιν Ὀσίριδος εἰς τὴν Σελήνην ὀνομάζοντες, ἔαρος ἀρχὴν οὖσαν. id eſt: *In novilunio menſis Phamenoth feſtum celebrant, quod ingreſſum Oſiridis in Lunam adpellant. eſt autem id veris initium*. Eodem anni tempore Germanos quoque ſuæ deæ Terræ matri feſtos egiſſe ac lætos dies, ex Bedâ diſco. is quidpe in libro de temporum ratione, cap. XIII, ita ſcribit de Anglis, Germanicâ gente in Britanniam transgreſſis: *Aprilis, Eoſturmonath* (manu ſcripta exemplaria *Aeſtermonath*) *qui nunc Paſchalis menſis interpretatur, quondam à deâ illorum, quæ Eoſtre vocabatur, & cui in illo feſta celebrant, nomen habuit; à cujus nomine nunc Paſchale tempus cognominatur, conſueto antiquæ obſervationis vocabulo gaudia novæ ſolennitatis vocantes*. Id adeò verum eſt, uti etiam nunc plerique Germanorum paſchatos feſtum vocitent *Ooſtern*; Angli verò *Eaſter*; vocabulis diſſyllabis: nam *Oo*, & *Ea*, ſunt diphthongi. ESTAR igitur, ſive OSTAR, ſeu AESTAR dea nulla alia fuit, quàm quæ *Aſtarte* Sidoniis, & *Atargatis* Aſſyriis dicta; id eſt, Terra mater, ſive Mater deûm, & Rhea, & Juno, & Venus, & Luna. Ceterùm, quòd Tacitus apud Æſtios Germanos *inſigne Matris deûm* fuiſſe tradit *apri formam*; id egregiè, inter alia, competit Veneri. nam Adonim, Veneris maritum, ab apro interemtum fabuloſa tradidit antiquitas.

Porrò Paullus Diaconus, rerum Langobardicarum lib. I, cap. VIII, fabulam quamdam ridiculam, ut ipſe fatetur, ex antiquitate refert, in quâ mulier quædam FREA, uxor perhibetur *Wodani*. Eamdem fabulam Saxo Grammaticus, lib. I, & V, iisdem, & amplioribus narrat circumſtantiis. Paullus autem, capite ſequenti, Wodanum deum eſſe Mercurium tradit: quod pluribus ſuprà confirmatum eſt argumentis. FREA igitur etiam haud dubiè dea eſt credita fabuloſæ illi Germanorum antiquitati. Dies Veneris hodiè dicitur ſuperioribus Germanis *Freitag*, inferioribus *Friedach*, Anglis *Friday*, Danis *Fredag*, *Fridag*, & *Frigdag*: à deâ, ut liquidò patet, FREA, ſive FRIA. Hæc igitur, ſine omni controverſiâ, erit Germanorum Venus. Unde manifeſtiſſimo argumento liquet, Venerem nullam aliam eſſe, quàm Lunam. nam Mercurium nullum alium eſſe, quàm Solem, ſuprà ſatis firmis demonſtratum eſt documentis. Magiſtri Adami Bremenſis neſcio quo loco ponenda ſit fides; qui apud Sveones, id eſt, Svedos, ait ſuo ſæculo Vpſolæ (Vpſalia vulgò nunc vocatur) templum totum ex auro paratum fuiſſe; & in eo deum *Wodan*, qui bella regere, hominibusque virtutem contra hoſteis miniſtrare creditus ſit; ſimulacrumque ejus armatum, ut apud alias genteis Martis ſimulacrum. alterum verò deum *Fricco*; qui pacem, voluptatesque largiretur mortalibus: cujus ſimulacrum eos finxiſſe cum ingenti priapo; & in celebrandis nuptiis immolaſſe ei victimas. Hæc ſanè contra veterum auctorum narrantur fidem. nam Tacitus diſertiſſimè teſtatur, alium fuiſſe Mercurium apud Germanos deum, alium Martem. Diaconus verò è ſuperiorum auctorum monimentis Fream, quæ eodem & Fricco (nam Danis ab hoc vocabulo dies Veneris dictus *Frigdag*) deam, eamque Wodani uxorem prodit. Vocabulum patrium Germani unde traxerint, haud facile dictu eſt: niſi ab eâdem credatur origine, à quâ Græcorum Ἀφροδίτη. Et quid adeò mirum? quandò etiam *Aprilem* menſem ab eâdem origine dictum putarunt Latini, ut antè oſtenſum. Germani verbum, quod Latinis eſt *procari*, patrio ſermone dicunt, ſuperiores *freien*, inferiores *fryen*. quod & deæ vocabulo FREE, ſive FRIE, & Veneris muneri quàm maximè congruit. Quibusdam Ἀφροδίτη, breviori voce dicta fuit Ἀφρώ. noſtris Germanis hodiéq;

ſuperio-

ſuperioribus *frave* eſt domina, Saxonibus *frue*, & Rheni divortiorum oſtiorumque accolis *frouwe* femina ſimul, & uxor, & domina.

Ceterùm Cæſar, ut ſæpius jam antè relatum, Germanis unam Lunam, Gallis unam adſignat ex omni dearum numero MINERVAM. hanc quoque nullam aliam eſſe deam, quàm Lunam, paucis demonſtrabo. Cicero, de naturâ deorum lib. III: *Minerva prima, quam Apollinis matrem diximus. ſecunda orta Nilo, quam Ægyptii Saitæ colunt.* De hac Serinus apud Stobæum, in ſermone de legibus, & Plutarchus, in libro de Iſide: Τὸ δὲ ἐν Σάει Ἀθηνᾶς (ἣν καὶ Ἶσιν νομίζουσιν) ἕδος ἐπιγραφὴν εἶχε τοιαύτην. id eſt; *Saiticum Minervæ, quam & Iſin eſſe arbitrantur, ſimulacrum inſcriptionem habuit hujuſmodi.* Et eodem libro poſteà: Τὴν μὲν γὰρ Ἶσιν πολλάκις τῷ τῆς Ἀθηνᾶς ὀνόματι καλοῦσιν, id eſt; *Iſin ſæpè Minervæ nomine ſignificant.* Hinc etiam Junonis Hierapolitanæ, id eſt, Atargatis ſimulacrum aliquid quoque ex Minervæ habitu in ſeſe habuit; teſte Luciano, in libro prædicto.

Sed & CEREREM fuiſſe Lunam, Græcorum teſtatur interpretatio: qui eam deam Δήμητραν vocabant, quaſi Γῆν μητέρα: id eſt. *Terram matrem.* Hinc Orphei eſt verſus:

> Γῆ μήτηρ πάντων Δημήτηρ πλουτοδότειρα.
> *Terra mater omnium, Ceres divitiarum datrix.*

Herodotus, lib. II: Ἶσις δέ ἐστι, κατὰ τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν, Δημήτηρ. hoc eſt: *Iſis autem, ſecundùm Græcorum lingvam, eſt Demeter*, id eſt, Ceres. Et poſteà eodem libro: Αἰγυπτιστὶ δὲ Δημήτηρ Ἶσις ἐστί. id eſt; *Ægyptiorum linguâ Iſis eſt Ceres.* Hinc Virgilius, γεωργικῶν lib. I, Solem ac Lunam ſic alloquitur:

> —— *Vos ô clariſſima mundi*
> *Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum;*
> *Liber & alma Ceres.*

Cereris filia fuit PROSERPINA. de hac ita Macrobius dicto Saturnal. lib. I, cap. XXI: *Phyſici ſuperius hemiſphærium terræ, cujus partem incolimus, Veneris adpellatione coluerunt: inferius verò hemiſphærium terræ, Proſerpinam vocaverunt.* Scilicet, quia Venus eadem eſt Ceres. imò & Proſerpina eſt Venus: nec magis hujus filia, quàm Dis pater, ſive Pluto Iovis frater. Quum igitur Proſerpina ſit Ceres, & hæc ſit Venus, & Terra mater, & Luna; Proſerpina quoque nihil aliud eſt, quàm Luna. Plutarchus, prædicto libro: Οὐ γὰρ ἄλλον εἶναι Σάραπιν, ἢ τὸν Πλούτωνά φασι, καὶ Ἶσιν τὴν Περσέφασσαν. id eſt: *Neque Sarapin alium eſſe ajunt, quàm Plutonem; & Iſin Proſerpinam:* Fulgentius, μυθολογικῶν lib. II: *Lunam ideò ipſam voluerunt etiam apud inferos Proſerpinam dici, ſeu quod nocte luceat, ſeu quod humilior currat, & terris præſit.* Hinc Herodotus, lib. II, ex Ægyptiorum theologiâ tradit Cererem & Liberum inferorum principatum tenere. Quò ille etiam ſpectat Auſonii verſus, in Liberum patrem: Βάκχος ἐνὶ ζωοῖσιν, ἐνὶ φθιμένοις Ἀϊδωνεύς.

> *Bacchus in vivis, in mortuis Adoneus.*

& item iſti:

> *Ogygia me Bachum vocat;*
> *Dionyſon Indi exiſtimant;*
> *Romana ſacra Liberum;*
> *Arabica gens Adoneum.*

Aidoneus igitur, ſive Adoneus, nullus alius, quàm Aides, ſive Ades; & hic idem, qui Atys, & Ates, & Attes, & Atines, & Attines, & denique Adonis. cujus uxor quum fuerit Venus, eademque & Rhea, & Terra mater, & Mater deorum, & Iuno; & Ceres, & Luna; Proſerpina quoque ipſa eſt eadem.

Denique Lucianus, eodem libro de deâ Syriâ, Junonis Syriæ, id eſt, Atargatis ſimulacrum aliquid etiam DIANÆ, & NEMESIS, & PARCARUM, habuiſſe teſtatur. hæ igitur itidem deæ omnes ad unum numen, id eſt, ad Lunam ſunt referendæ. Ab Ægyptiis accepiſſe Æſchylum tradit Herodotus, lib. II, quòd Dianam Cereris filiam fecerit. ergo Diana eadem & Proſerpina. Strabo, lib. XIV, tradit Mileſios ac Delios Dianam interpretatos eſſe Lunam. Phornutus, de naturâ deorum: *Sol appellatur Apollo; ac Luna Diana.* Ovidius, de Ponto lib. I, eleg. I:

Ante deûm matrem cornu tibicen adunco
Cùm canit, exiguæ quis ſtipis æra neget?
Scimus ab imperio fieri nil tale Dianæ;
Vnde tamen vivat, vaticinator habet.

Cicero, de naturâ deorum lib. II: *Dianam & Lunam eamdem eſſe putant. Luna à lucendo nominata eſt; eadem eſt enim Lucina. itaque, ut apud Græcos Dianam, eamque Luciferam; ſic apud nos Iunonem Lucinam in pariendo invocant. Diana dicta, quia noctu quaſi diem efficeret.* Hinc feſtum quoq; Dianæ, quod Ægyptii celebrabant in urbe Bubaſti, ferè eisdem deſcribit Herodotus ritibus, quibus Matris Deûm feſtum celebratum fuiſſe, ſuprà oſtendimus. Verba ejus lib. II, hæc ſunt: Πλέουσί τε γὰρ δὴ ἅμα ἄνδρες γυναιξὶ, καὶ πολλόν τι πλῆθος ἑκατέρων ἐν ἑκάστῃ βάρει. αἱ μέν τινες τῶν γυναικῶν, κρόταλα ἔχουσαι, κροταλίζουσι· οἱ δὲ αὐλέουσι κατὰ πάντα τὸν πλόον. αἱ δὲ λοιπαὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες ἀείδουσι, καὶ τὰς χεῖρας κροτέουσι. ἐπεὰν δὲ πλέοντες κατά τινα πόλιν ἄλλην γένωνται, ἐγχρίμψαντες τὴν βάριν τῇ γῇ, ποιεῦσι τάδε. αἱ μέν τινες τῶν γυναικῶν ποιεῦσι τάπερ εἴρηκα· αἱ δὲ τωθάζουσι, βοῶσαι τὰς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ γυναῖκας· αἱ δὲ ὀρχέονται. id eſt: *Navigant viri pariter ac feminæ; magnaq; eſt in ſingulis navibus utrorumque multitudo. Inter navigandum adſiduè mulieres aliquot crepitacula tenentes plaudunt, viri tibiis canũt: ceteri ceteræque modulantur manusq; complodunt. Atque ut ad quamque urbium accedunt navigãdo, talia agunt: Adpulsâ ad terrã navi, mulierum aliæ ea, quæ dixi, faciunt; aliæ compellantes ejus urbis feminas, ingerunt probra; aliæ ſaltant.* NEMESIN equidem Macrobius, dicto libro, cap. XXII, ad Solem refert: ſed id perinde eſt ac ſi Lunæ adſignaſſet. nam ad unum idemque numen, id eſt, ad verum æternumque Deum, rerum omnium auctorem, quem in unitate trinum, in trinitate unum colimus, & Solem & Lunam pertinere, mox infrà aperiam.

Nunc Luna ipſa quod tandem habuerit apud priſcos Germanos vocabulum, videndum eſt: Patrio ſermone hodiè dicitur, variantibus dialectis, ſuperioribus *Moon*, inferioribus omnibus *Maen*, ſive *Maan*; Danis *Maane*, ſive *Moone*; Svedis *Mane*; & interdum cum Lapponibus *Mana*; Anglis in Britanniâ *Moone*; quod effertur ferè ac ſi Germanicè ſcriberes *Muun*, ſive *Mûn*. omnibus eſt vocabulum monoſyllabon; niſi quibus A, vel E in fine apponitur. Plerique popularium meorum deſumtum ib arbitrantur ex nomine MANNI; quem TUITONIS filium ex antiquis Germanorum carminibus memorat Tacitus. Verùm hi quàm ſint falſi, jam ſuprà, cap. IX, ſatis liquidò patuit: ubi *Mannum* eſſe *Adamum*, documentis probatum eſt graviſſimis. Mannum verò pro deo habuiſſe priſcos Germanos, ne carmina quidem eorum apud Tacitum teſtantur. Antiquiſſimum illud eſſe Lunæ vocabulum, ex Aſiâ unà cum gente in Celticam tranſlatum, equidem haud dubito; quando Græcorum etiam vetuſtiſſimis idem ſidus dictum eſt Μήνη. unde etiam menſis Græcis dictus eſt Μήν· quem nos adpellamus, ſuperiorum dialecto *monat*, inferiorum *manet*, & contractè *maent*; Svedorum *manat*, Danorum *maanet*, & *mooned*; Anglorum *moneth*. Quin ipſorum quoque Latinorum *menſis* hinc originem vocabuli cepit. ridiculum certè eſt, quod Cicero, in dicto lib. II de naturâ deorum, tradit, inde *menſes nominatos, quia menſa ſpatia conficiunt*. Slavorum quoque nationes ex eodem illo fonte, Poloni ſuum *mieſiac*, Bojohæmi *meſyc*, Slavi *meſec*, habent; & ſic reliqui, pro ſuâ quique dialecto paululum variantes. Hoc autem Slavorum vocabulum ex eâdem origine ſic formatum videtur, uti Æolum μῆς. At, quum ex Græcis Dores aliorum μήνη pronuntiarint ſuâ dialecto μᾶνα; quid mirum, Celtas quoque dixiſſe MANA? quod Lapponibus atque Svedis etiam nunc manet. reliqui id ratione dialectorum poſtmodùm variaverunt. Ab hujus igitur nomine proximus à Solis die dictus eſt dies Germanis ſuperioribus *Moontag*; Danis *Moondag*, & *Maandag*; inferioribus Germanis *Maendach*; Svedis *Mandagh*, Anglis *Munday*.

Atque ita ſatis jam, abundéque patere exiſtimo, omnium gentilium dearum nomina ſimul ac numina ad unam ſpectare Lunam; quam ſolam, ex omnium dearum numero, coluiſſe Germanos, teſtatur Cæſar, in ſuprà dicto commentario ſexto. Eamdem tamen deam, ſive idem ſidus, variis eos adfeciſſe adpella-

adpellationibus, haud aliter atque aliæ per terræ orbem gentes; ex ſuprà dictis manifeſtiſſimè liquet: ubi adpellationes haſce recitavimus; Mana, Hertha, Fria, Aestar.

Cap. XXVIII.

De Vulcano; qui idem eſt Mars, & Hercules.

Cæsar, ut ſæpius jam relatum, belli Gall. comment. vi, de Germanis ſic ſcribit: *Deorum numero eos ſolos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam. reliquos ne famâ quidem acceperunt.* De Sole, ac Lunâ hactenus actum eſt: reſtat, uti de Vulcano etiam dicatur. Hunc ego eumdem eſſe dixerim, qui Mars, & item qui Hercules exiſtimatus. quod uti commodè probare queam; primo loco demonſtrandum erit, Martem eumdem eſſe & Herculem. Magno huic rei argumento eſt, quod Martis ſidus quibusdam adpellatum fuit Herculis; teſte Plinio, lib. ii, cap. viii: quemadmodùm & Mercurii ſidus nonnullis dictum Apollinis; quia idem hi duo numen: & Veneris ſidus aliis Junonis, aliis Iſidis, aliis Matris deûm; ut ſuprà oſtenſum eſt. Macrobius, Saturnaliorum lib. i, cap. xii: *Salios autem Herculi, ubertate doctrinæ altioris, adſignat Virgilius; quia is deus & apud pontifices idem qui & Mars habetur. & ſanè ita Menippea Varronis affirmat, quæ inſcribitur* Ἄλλος οὗτος Ἡρακλῆς. *in quâ cùm de Hercule multa loqueretur, eumdem eſſe & Martem probavit. Chaldæi quoque ſtellam Herculis vocant, quam reliqui omnes Martis appellant.* Sed magnum quoque, ac grave ſuper hac re teſtimonium eſt Witichindi, in chronici Saxon. lib. i, his verbis: *Secundùm errorem paternum, ſacra ſua propriâ veneratione venerati ſunt: nimirum Martem, effigie columnarum imitantes Herculem.* Coluiſſe priſcos Germanos hoc numen, ſub duobus diverſis nominibus, teſtis eſt locupletiſſimus Tacitus, in libro de Germaniâ, his verbis: *Herculem ac Martem conceſſis animalibus placant.* Et Cæſar, in prædicto comment. vi, de Gallis: *Martem bella regere arbitrantur.* De Hercule etiam antè dixerat Tacitus, eodem libro: *Fuiſſe apud eos & Herculem memorant. primumque omnium virorum fortium ituri in prælia canunt.* Cave Herculem hunc intelligas Alcumenâ natum: de quo Græci fabulati ſunt, omnem eum obiſſe terrarum orbem. cave item accipias ſub hoc nomine Ninum, ſive Nimrodum; qui primus fuit omnium, poſt terrarum inundationem, bellator, ac monarcha, urbisque Babylonicæ, ſi Joſepho credimus, auctor: nam omnem Germani, ſive Celtæ noſtri theologiam ſuam, jam inde ab eo ſæculo habuêre, quod inundationem anteceſſit; ut pluribus argumentis jam dudum patuit; ampliúsque infrà paſſim patebit. ſed cave multo maximè, Herculem tibi heic imponi ſinas cognomento *Alemannum*; quem vaniſſimus juxtà atque ineptiſſimus ille Annius Viterbienſis, in falſis ſuis ſub Beroſi nomine commentariis ridiculè confinxit. namque Alemannorum nomen Auguſto demum Romanis imperitante natum eſt; ut infrà ſuo loco oſtendetur. Fuit igitur ille Hercules apud Germanos eâdem ratione, quâ Theuth & Man eorum fuêre origo & conditores, non in Germaniâ, verùm in Aſiâ, ante terrarum inundationem. At non ipſi Germani in carminibus ſuis memorabant, fuiſſe apud ſe in Germaniâ Herculem; ut quidam arbitrantur: ſed Romanorum quidam auctores; ad quos omnem præcedentem orationem, poſt vocem *vocentur*, ſpectare, infrà in Tungris docebo. Neque enim Tacitus ſcribit, *Fuiſſe apud ſe & Herculem memorant*: ſed, *apud eos*. Rectiſſimè de antiquiſſimo illo Hercule ſenſit Macrobius, *initio carentem* faciens; à quo poſteà alii viri, fortitudine ac bellicâ virtute præſtantes, nomen traxerunt. Forteis autem fuiſſe viros, & bellicâ virtute claros, jam ante inundationem, ſuprà, cap. xxv, ex Moſis ſacratiſſimis demonſtratum eſt monimentis. Macrobii verba de Hercule ſunt iſta, Saturnal. lib. i, cap. xx: *Sed nec Hercules à ſubſtantiâ Solis alienus eſt. quippe Hercules ea eſt Solis poteſtas, quæ humano generi virtutem ad ſimilitudinem præſtat deorum. Nec æſtimes, Alcmenâ apud*

Thebas

Thebas Bœotias natum, ſolum, vel primum Herculem nuncupatum. imò poſt multos, atque poſtremus ille hac appellatione dignatus eſt, honoratusque hoc nomine; quia nimiâ fortitudine meruit nomen dei, virtutem regentis. Ceterùm deus Hercules religioſè quidem & apud Tyron colitur: verùm ſacratiſſimâ & auguſtiſſimâ AEgyptii eum religione venerantur, ultraque memoriam, quæ apud illos retro longiſſima eſt, ut carentem initio colunt. Ipſe creditur & gigantes interemiſſe, cùm cœlo propugnaret, quaſi virtus deorum. Gigantas autem quid aliud credendum, quàm hominum quamdam impiam gentem, deos negantem; & ideò æſtimatam, deos pellere de cœleſti ſede voluiſſe? Horum pedes in draconum volumina deſinebant. quod ſignificat, nihil eos rectum, nihil ſuperum cogitaſſe, totius vitæ eorum greſſu atque proceſſu in inferna vergente. Ab hac gente Sol pœnas debitas vi peſtiferi caloris exegit. Et re verâ Herculem Solem eſſe, vel ex nomine claret. ἡρακλῆς *enim quid aliud eſt, niſi* ἥρας, *id eſt, aëris* κλέος*? quæ porrò alia aëris gloria eſt, niſi ſolis illuminatio; cujus receſſu, profunditate occulitur tenebrarum. Prætereà ſacrorum adminiſtrationes apud AEgyptios multiplici actu multiplicem dei aſſerunt poteſtatem; ſignificantes, Herculem hunc eſſe* τὸν ἐν πᾶσι, καὶ διὰ πάντων ἥλιον; id eſt, in omnibus, & per omnia Solem. Idem verò auctor, capite præcedenti, de Marte: *Plerique Liberum patrem cum Marte conjungunt, unum deum eſſe monſtrantes. unde Bacchus* Ἐνυάλιος *cognominatur: quod eſt inter propria Martis nomina. Colitur etiam apud Lacedæmonios ſimulacrnm Liberi patris haſtâ inſigne, non thyrſo. Sed & cùm thyrſum tenet, quid aliud, quàm latens telum, gerit; cujus mucro hederâ lambente protegitur? quod oſtendit, vinculo quodam patientiæ obligandos impetus belli. habet enim hedera vinciendi obligandique naturam. nec non & calor vini, cujus Liber pater auctor, ſæpè homines ad furorem bellicum usq; propellit. igitur, propter cognatum utriusque effectus calorem, Martem ac Liberum, unum, eumdemque deum eſſe voluerunt. Certè Romani utrumque patris appellatione venerantur; alterum Liberum patrem, alterum Marſpitrem, id eſt, Martem patrem cognominantes. Hinc etiam Liber bellorum potens probatur; quòd eum primum ediderunt auctorem triumphi. Cùm igitur Liber pater idem ac Sol ſit, Mars verò idem ac Liber pater; Martem Solem eſſe quis dubitet? Accitani etiam, Hiſpanica gens, ſimulacrum Martis, radiis ornatum, maximâ religione celebrant, Neton vocantes. Et certè, ratio naturalis exigit, ut dii, caloris cœleſtis parentes, magis nominibus, quàm re ſubſtantiâque, diviſi ſint. fervorem autem, quo animus excandeſcit, excitaturque, aliàs ad iram, aliàs ad virtutes, nonnumquàm ad temporalis furoris exceſſum, per quas res etiam bella naſcuntur, Martem cognominaverunt. cujus vim poëta exprimendi, & ſimilitudini ignis applicando, ait;*

Μαίνετο δ᾽ ὡς ὅτ᾽ Ἄρης ἐγχέσπαλος, ἢ ὀλοὸν πῦρ.
Furebat ut Mars haſtam vibrans, aut pernicioſus ignis.

In ſummâ pronuntiandum eſt, effectum Solis, de quo fervor animorum, de quo calor ſanguinis excitatur, Martem vocari. Ex his jam colligo, eumdem *fervorem, quo animus excandeſcit, excitaturq;, aliàs ad iram, aliàs ad virtutes, nonnumquàm ad temporalis furoris exceſſum, per quas res etiam bella naſcuntur*, Vulcanum fuiſſe exiſtimatum. Apud Eumenium, in Panegyrico, hæc leguntur verba: *Si bello parta Marti dicantur, ſi mari quæſita Neptuno.* At apud Livium, lib. VIII, antiqua eſt lex iſta: *Vulcano arma, ſive cui alii divo, vovere volet, jus eſto.* Hinc Romulus, Camerinis devictis, ἀπὸ τῶν λαφύρων τέθριππον χάλκεον ἀνέθηκε τῷ Ἡφαίστῳ, id eſt, *ex manubiis quadrigas æreas dedicavit Vulcano*; teſte Dionyſio Halicarnaſſenſe, lib. II. Sic Livius, lib. III: *Magna vis armorum capta. ea omnia imperator, Vulcano ſacrata, incendit.* De hoc deo ita Diodorus, lib. I, ex AEgyptiorum theologiâ: Τὸ δὲ πῦρ μεθερμηνευόμενον Ἥφαιστον ὀνομάζειν αὐτοὺς φασὶ, νομίσαντας μέγαν εἶναι θεὸν, καὶ πολλὰ συμβάλλεσθαι πᾶσιν εἰς γένεσίν τε καὶ τελείαν αὔξησιν. id eſt: *Ignem verò interpretatione Vulcanum eos nominare ajunt, putanteis magnum eſſe deum, & multum conferre omnibus rebus ad generationem, & perfectum incrementum.* Plato, de legibus lib. VI, ipſi Soli tribuit γένεσιν, αὔξην, καὶ τροφὴν, id eſt, *generationem, incrementum, ac nutrimentum*: & ipſe Diodorus, eodem loco, ignem, ſive τὸν Ἥφαιστον, ad Solem refert; quemadmodùm Macrobius ad eumdem Solem pertinere docet & Martem & Herculem. & Ovidius, faſtor. lib. VI, ita canit:

Nec tu aliud Veſtam, quàm vivam intellige flammam:
Nataque de flammâ corpora nulla vides.
Iure igitur virgo eſt, quæ ſemina nulla remittit,
Nec capit: & comites virginitatis amat.

Ergo ex hoc quoque auctore Veſta nihil aliud, quàm Vulcanus, & hic idem qui Sol. Nec id injuriâ equidem; quando omnia iſta deorum dearumque nomina ad unum pertinebant numen, rerum omnium conditorem. Minervam eſſe eamdem ac Terram matrem, ſuperiori capite docui. Ovidius autem, eodem libro paullo antè, Veſtam eamdem facit, quam Terram, his verſibus:

Veſta eadem eſt & terra: ſubeſt vigil ignis utrique:
Significant ſedem terra focusque ſuam.

Dionyſius, libro prædicto: Ἑστίᾳ δ᾽ ἀνακεῖσθαι τὸ πῦρ νομίζουσιν, ὅτι γῆ τε οὖσα ἡ θεὸς, καὶ τὸν μέσον κατέχουσα τοῦ κόσμου τόπον, τὰς ἀνάψεις τοῦ μεταρσίου ποιεῖται πυρὸς ἀφ᾽ ἑαυτῆς. id eſt: *Veſtæ ignem dicatum eſſe arbitrantur, quòd, quum hæc dea ſit tellus, mediumque mundi locum obtineat; ſublimè micanteis ignes ipſa ex ſe accendit*. Ab hoc quoque argumento templum Veſtæ in urbe Româ undiq; erat globoſum, ut orbis eſt terrarum. Veſtam eſſe eamdem & Minervam, oſtendit Ovidius, triſtium lib. III, eleg. I, hoc verſu;

Hic locus eſt Veſtæ, qui Pallada ſervat & ignem.

Minervam virginem habitam eſſe, vulgò notum eſt. Eamdem bellorum fuiſſe deam, quam alio nomine Bellonam vocarunt, argumento ſunt galea, clypeus, haſta, thorax ferreus, quibus exornatur. Hinc Marti Minervæque ſpolia Carthaginienſia ſacrata cremavit Scipio; ut auctor eſt Appianus, in Punicis. Plato in Timæo auctor eſt, Saiticam Minervam, quam eamdem Iſin ducebant, Ægyptiaco vocabulo dictam fuiſſe ΝΗΪΘ. ſuprà ex Macrobio intelleximus, *Accitanos, Hiſpanicam gentem, ſimulacrum Martis, radiis ornatum, maximâ religione celebraſſe*, NETON *vocanteis*. ex radiis Macrobius colligit, eumdem deum eſſe Solem. infrà autem, capite XXI, tradit, *AEgyptios apud Heliopolin taurum Soli conſecratum*, *quem* NETON *cognominarunt, maximè coluiſſe*. Ex his omnibus ſatis perſpicuè jam patet, & ipſum Vulcanum nullum alium eſſe, quàm Herculem, & Martem, & Veſtam, & Terram matrem, & Minervam, & Bellonam, & Iſin, & Lunam, & Solem, imò & Jovem, & Mercurium, & Apollinem, & quidquid prætereà nominum deorum, dearumque. Plato, de legibus XI, ubi de deorum muneribus diſſerit, Vulcano juxtà ac Minervæ artiū originem tradit: cui atteſtans Phornutus, de naturâ deorum, *Bona, inquit, hominum pars artes Minervæ ac Vulcano tribuère*. Mercurio eas adſcripſiſſe non modò Græcos, Latinos, Ægyptios, & alios, ſed Celtas etiam noſtros, teſtis eſt Cæſar, in dicto com, VI. Cuncta iſta deorum dearumque nomina ac numina quomodò ad unum, verum, æternum Deum, rerum omniū conditorem, conſervatorem, ac moderatorem pertineant, mox aperiam; ſi de Martis vocabulo, quo is apud Germanos adpellatus ſit, paucis antè diſſeruero. Nomina illi tributa ab antiquis mortalibus varia. nam & *Quirinum* adpellabant Romani, & ante hos Sabini; teſte Dionyſio Halicarnaſſenſe, in lib. II; & Græci Ἐνυάλιον; teſte eodem auctore, eodem loco, & Macrobio, loco ſuprà dicto; & aliis auctoribus haud ſemel. Vulgare tamen ejus apud Græcos vocabulum fuit ἌΡΗΣ. unde & Latinorum MARS, adjectâ unâ literâ, manaſſe videtur. Priſcis Hiſpanis, Germanorū conſangvineis, dictus fuit voce Celticâ NET; quod idem fuiſſe Ægyptiorū NEITH, ſuprâ oſtendi. hodièq; Germanis dicitur invidia patrio ſermone *neid*, & variante dialecto *nied*. Ex quibus colligere licet, ex eâdem ſcaturigine fluxiſſe Græcorum Ἄρης, & Ægyptiorum Hiſpanorumq; *Neit*. ex invidiâ quidpe rixa, è rixâ certamen, è certamine bellum. Quin Græcorū quoq; Ἄρης ſatis aperto indicio proveniſſe videtur ex Ἔρις, quod *contentionem, rixam*, & *certamen* notat. Germanorum nonnullis hodiè dies Martis dicitur *Erichtag*. quæ certè vox propè ad Græcorum Ἄρης accedit: multo tamen propiùs ad Ἔρις. unde etiā conjectura haud perinde vana, priſcos Germanos ſuâ lingvâ Martem vocaſſe ERIC, ſive ERICH: ex quo etiam homines privi nomen habuêre; ut patet ex antiquis juxtà monumentis, & hodierno uſu: quemadmodùm ex Mercurii nomine THEUTH quàm plurima habuêre

voca-

vocabula; ut ſuprà, cap. IX, dixi: quorum nonnulla etiamnum durant. Sed idem Martis dies plurimæ noſtratium parti vulgò vocatur, ſuperioribus *Dingeſtag*, Saxonibus *Dingesdach*; inferioribus, circa divortia oſtiaque Rheni, itidem *Dingesdach*, & *Dyſſendach*, & *Dysdach*; ſeptemtrionalibus *Tiisdag*; & Anglis in Britanniâ, *Tusday*: nonnullis etiam Germanis ſuperioribus *Zinstag*. Hoc nominis unde omnibus pariter Germanis quæſitum, haud facile diſpectu eſt. Lucanus, lib. I, ut ſuprà relatum, treis refert Gallorum deos præcipuos, humanis hoſtiis placari ſolitos, his verſibus:

Et quibus immitis placatur ſangvine diro
Teutates; horrenſque feris altaribus Heſus;
Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ.

Ex his quisnam fuerit *Teutates*, quis item *Taranes*, ſuprà dictum eſt. HESUM eſſe Martem, ex eo conjecerim, quòd *feris altaribus horrentem* cognominat. quod Marti convenire, jam anteà, cap. XXII, ex Tacito didicimus. cui conſentiens Cæſar, dicto comment. VI, *Martem*, inquit, *bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare conſtituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent*. Et Jornandes, in libro de rebus Gothicis; *Martem ſemper aſperrimâ placavêre culturâ. nam victimæ ejus mortes fuêre captorum*. Nomen igitur alterum Martis apud Celtas fuiſſe arbitror THIES. ex quo factum, adſpiratione abjectâ, *Ties*. unde ſeptemtrionales, antiquitatem lingvæ mirum in modum præ reliquis Germanis in plerisq; ſervantes, etiamnum habent *Tiisdag*; & Rheni oſtiorum accolæ, mutatâ literâ adſpiratâ in molliorem *Dysdach*: his quidpe *y* idem ſonat, quod ſeptemtrionalibus geminum *ii*, & ſuperioribus plerisque Germanis diphthongus *ie*. poſteriores deinde, adjectâ, pro ratione grammatices, unâ ſyllabâ, fecêre *Tieſſendach*, ſive *Dyſſendach*. poſtremi verò, hoc iterum contrahentes, metatheſi quadam literarum dixêre *Dinstag*. & alii, paullum iterum dilatantes, *Dingesdach*. alii interim jam ab initio Θ vertentes in Z (quod etiam ex Θεῦθ in Ζεὺς factum, ſuprà oſtendi) pro *Thiestag*, dixerunt *Ziestag*: & deinde, modo prædicto, *Zieſſentag*; tandem *Zinstag*. Lucanus verò T ex Θ metri causâ abjeciſſe videtur: unde effectum vocabulum HESUS, pro THESUS: ſive hoc quoque dialectorum aliquâ apud Gallos ſic ferente. Apud Lactantium variè in variis exemplaribus legitur modò *Eſus*, modò *Heus*: evidentiſſimo argumento, vocabulum eſſe corruptum. quia tamen in hoc eſt *H*, & in illo *ſ*; reſtituendum ex Lucano cenſeo integrum ſanumque nomen *Heſus*. nam ex Lucano id nominis deſumſiſſe Lactantium, haud dubium eſt.

Ceterùm auctor noſter, hiſtoriar. lib. IV; *Tencteri*, inquit, *Rheno discreta gens, miſſis legatis, mandata apud concilium Agrippinenſium edi jubent. quæ ferociſſimus è legatis in hunc modum protulit: Rediſſe vos in corpus, nomenque Germaniæ, communibus deis, ſed præcipuo deorum Marti grates agimus*: Martem heic diſertiſſimè præcipuum Germanorum adpellat auctor deum. & tamen in libro de Germaniâ, *Deorum*, inquit, *maximè Mercurium colunt: cui, certis diebus, humanis quoque hoſtiis litare fas habent. Herculem ac Martem conceſſis animalibus placant*. quæ certè inter ſe pugnant; ita, uti utrum ſit verum, de Mercurio, an de Marte, omnino dubitare cogaris. Pro Mercurio equidem maximè facit, quod Cæſar de Gallis ait: *Deûm maximè Mercurium colunt*. at non minùs pro Marte, quod Jornandes tradit, hunc *aſperrimâ ſemper Gothos placaviſſe cuculturâ*, nempe *mortibus captorum*: item quod Macrobius de Hiſpanis, Germanorum ſimul ac Gallorũ conſangvineis teſtatur, eos *maximâ religione Martem celebraſſe*. Sed de Germanorum gente diſertiſſimum cum Tacito perhibet teſtimonium Procopius, Gothicarum rerum lib. II, de Sveonibus, ac reliquis Scandinaviæ peninſulæ, quam falſo adpellat nomine Thulen, incolis ita loquens: *Τῶν ἱερείων σφίσι τὸ κάλλιστον ἄνθρωπός ἐστιν, ὅνπερ ἂν δορυάλωτον ποιήσαιντο πρῶτον. τοῦτον γὰρ τῷ Ἄρει θύουσιν, ἐπεὶ θεὸν αὐτὸν νομίζουσι μέγιστον*. id eſt: *Hoſtiarum illis pulcherrima eſt homo, quem omnium primum in prælio ceperint. hunc Marti immolant; ut quem deorum maximum ducunt*. Summo equidem jure Mercurium, ſive THEUTH deum maximâ coluerunt omnes Celtæ religione; quia ab hoc originem ſuam ſeſe habere haud ignorabant,

rabant, & palam profitebantur. haud immeritò tamen Martem etiam, bellorum rectorem, ut præcipuum venerati ſunt deum; quia in omni vitâ nil niſi Martis fuêre filii; utique Germani, poſterioribus etiam ſæculis, nullâ aliâ re magis quàm Martis virtute beneficiisque gaudentes. Martem vel ſolum, vel omnium maximè coluiſſe alias quoque bellicoſiſſimas genteis, Thraces, Sarmatas, Scythas, ſatis notum eſt.

Ceterùm Herculi, quem *primum omnium virorum fortium, ituri in prælia, canebant*, quod fuerit apud Germanos nomen, planè ego ignoro. Gallos ſuâ lingvâ adpellaſſe ὄγμιον, Ogmium, auctor eſt Lucianus, in Hercule Gallico.

Cap. XXIX.

Priſcos Germanos unum, verum, æternum Deum in trinitate coluiſſe, ſub Solis, Lunae, *atque* Ignis *numinibus.*

Quanta fuerit, non modò in Græcorum ac Latinorum, ſed etiam in Ægyptiorum, & Celtarum, aliárumque gentium theologiâ variorum numinum confuſio, ſatis ex hactenus dictis perſpectum eſt. Cauſa tantæ confuſionis origoque nulla alia fuit, niſi ea, quam ſuprà oſtendi. nempe, quum Adamus, & primi ejus poſteri uni illi vero atque æterno Deo, cunctarum rerum conditori, ob multiplicem potentiam, ac vim, variaſque ob virtuteis, & effectus, varias ac multipliceis tribuiſſent adpellationes; primò horum filii, verum Deum exiſtimantes Solem, dein Lunam etiam cum Sole conjunctam; hos ſub dictis adpellationibus venerati ſunt. mox horum filii atque nepotes, alia etiam ſidera inter numina cœleſtia adſciſcentes, mirificè eaſdem adpellationes permiſcuerunt magis inter ea, quàm diſtribuerunt. Quâ confuſione licet in tantum demiſſi fuerint laberynthum, uti, quod numen quo nomine rectè venerarentur, tandem neſciverint; tamen ſapientiores, priſcæque theologiæ, quam ab Adamo majores eorum acceperant, paullo peritiores ſacerdotes, unum eſſe ſummum in cœlis Deum, rerum omnium auctorem juxtà ac moderatorem, ceteris illis deis, ſimulque hominibus imperitantem, profeſſi ſunt; ut ſuprà demonſtratum. Ab hac tamen veri Dei notitiâ aliæ gentes longiùs, quàm aliæ, in errores deflexerunt; ut ex Græcorum Latinorumque auctorum lectione cuivis intelligere promtiſſimum eſt: quos ſingulos hoc loco citare, nimis foret alieno in opere longum, nec neceſſarium. Celtas noſtros, atque in his maximè Germanos ac Gallos quàm diligentiſſimè priſcæ theologiæ ſervaſſe memoriam, vel ex eo ſatis claret, quòd uni, ex reliquis gentibus, de vero illo æternoq; numine Theuth, & item de primo mortalium, quem is è terrâ formaverat, Manno, notitiam ſatis probam ſanamque habuêre. Nec minùs tamen ex eo quoque ſumma eorum perſpicitur religio atque pietas, quòd ſummum æternumque Theuth trinum in unitate, & unum in trinitate profeſſi ſunt. Cujus equidem rei apud alias quoque genteis ab initio quædam fuit notitia, maximè apud Ægyptios: verùm poſteà iis ſæculis, quibus rectè etiam tum ſenſerunt noſtri, tam exigua ejus apud illos relicta fuerunt veſtigia, uti ne ipſi quidem, qui quotidiè ea conſpicerent, quid ſibi vellent, intelligerent. De Germanis noſtris hæc ſuprà ex Cæſaris cognóvimus belli Gall. comment. vi: *Deorum numero eos ſolos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Quæ quamlibet falſa videantur ex iis, quæ ſuprà ex Tacito & aliis auctoribus de pluribus Germanorum diis adduxi: tamen per ſe quàm veriſſima ſunt. quidpe majores noſtri unum, ſolum, æternum agnoverunt Deum, in tribus perſonis, Patris, Filii, & Spiritus sancti; quemadmodùm ipſe primo eorum patri Manno ſeſe manifeſtaverat; hic verò filios nepoteiſque ſuos edocuerat. Antiquâ tamen illâ Satanæ, æterni humani generis hoſtis, illuſione,

unâ cum reliquis mortalibus, circumducti, trinam hanc divinitatem rebus à vero æternoque Deo conditis attribuerunt, Soli, Lunæ, ac Vulcano: ita, uti Solem intelligerent eſſe Deum patrem; Lunam, Deum Filium; Ignem, Deum Spiritum ſanctum: quia horum maxima erat omnibus in rebus virtus atque poteſtas. Vetuſtiſſimos idem ſenſiſſe Ægyptios, oſtendit Diodorus, lib. I, his verbis: Τοὺς δ᾽ οὖν κατ᾽ Αἴγυπτον φασὶ ἀνθρώπους τὸ παλαιὸν γενομένους, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὅλων φύσιν καταπλαγέντας καὶ θαυμάσαντας, ὑπολαβεῖν εἶναι δύο θεοὺς ἀϊδίους τε καὶ πρώτους, τόν τε Ἥλιον, καὶ τὴν Σελήνην. Τούτους δὲ τοὺς θεοὺς ὑφίσαντας τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν, τρέφοντάς τε καὶ αὔξοντας πάντα: τὸ δὲ πῦρ μεθερμηνευόμενον Ἥφαιστον ὀνομάσαι, νομίσαντας μέγαν εἶναι θεὸν, καὶ πολλὰ συμβάλλεσθαι πᾶσιν εἰς γένεσίν τε καὶ τελείαν αὔξησιν. Id eſt: *Vetuſtiſſimos ajunt in Ægypto mortaleis, quum mundum ſuſpicerent, cunctarumque rerum naturam cum ſtupore admirarentur, duas eſſe deos conjeciſſe, æternos, atque omnium primos, Solem ac Lunam. hos deos mundum univerſum gubernare ſtatuunt, nutrienteis & augenteis omnia. Ignem porrò per interpretationem Vulcanum dicere; & ipſum magnum deum eſſe exiſtimanteis, qui multum ad cunctarum rerum generationem, exactumque incrementum conferat.* Sed hæc ſententia de noſtris Germanis uti ſatis firmetur, pluribus oſtendendum erit argumentis, rationibusque idoneis, reliquum etiam mortalium genus initio in Sole, Lunâ, ac Vulcano, trinitatem unius veri Dei veneratum eſſe. Ac de Deo equidem patre, quem Solem interpretabantur, ſatis jam planum eſſe puto. omnia quidpe reliquorum deorum numina ad unum ſpectare Solem, & omneis virtutes, effectusque qui Soli tribuebantur, uni convenire Deo, cunctarum rerum opifici; pluribus ſuprà validiſſimisque expoſitum eſt documentis. De Deo igitur Filio, ac de Deo Spiritu ſancto, nunc explananda eſt opinio.

JUNONEM eſſe Lunam, jam anteà oſtenſum eſt. Græci eam adpellabant Ἥραν· quod vocabulum nihil aliud ſignificat, niſi *aërem*. Macrobius, lib. I in ſomnium Scipionis, cap. XVII; *Iuno*, inquit, *& ſoror Iovis, & conjunx vocatur. Eſt autem Iuno aër: & dicitur ſoror, quia iisdem ſeminibus, quibus cœlum, etiam aër eſt procreatus; conjunx, quia aër ſubjectus eſt cœlo.* Cœlum heic intelligit Jovem. Jupiter igitur quum ſit æternus ille ΘΕΥΣ, ſive ΖΕΥΣ, ſive ΘΕΟΣ, ſive DEUS; rectè Junonem interpreteris Dei æterni filium, JESUM CHRISTUM; qui iisdem ſeminibus, quibus pater, ab æterno exſtitit: unde etiam non ſoror, ſed frater potiùs Dei patris videri poterat; quia illi æquævus erat. ſubjectus item eidem verè dicitur; non ut conjunx, ſed ut filius. Ex Jovis autem ac Junonis conjugio Vulcanum natum, antiqua tradit gentium theologia; teſte Homero, odyſſeæ libro V. eum rectè interpreteris SPIRITUM SANCTUM; qui à Deo patre ſimul, & filio proceſſit. Ignea hujus virtus ac poteſtas etiam viſibiliter in hisce terris adparuit, quum, poſt adſcenſum Dei filii in cœlum, ſuper apoſtolos ejus veniens, lingvas eorum flammarum inſtar divideret. Igni autem comparatur propter puritatem ac fervorem. ignis quidpe puriſſimum omnium eſt elementum, reliqua etiam elementa purgans. Hinc Romulus, apud Dionyſium Halicarnaſſenſem, lib. I, Πυρκαϊὰς πρὸ τῶν σκηνῶν γενέσθαι κελεύσας, ἐξάγει τὸν λεὼν, τὰς φλόγας ὑπερθρώσκοντα τῆς ὁσιώσεως τῶν μιασμάτων ἕνεκα· id eſt: *Pyris ante tentoria incendi juſſis, educit populum, & expiandi causâ per flammas ſalire jubet.* Tum lumen ineſt igni: quod cummaximè Spiritui ſancto convenit; ut qui illuminat menteis noſtras. ineſt item fervor igni: quod idem Spiritui ſancto quàm rectiſſimè congruit. is quidpe ardorem & fervorem pietatis, omniumque virtutum excitat in animis electorum, uti nihil ardentius adpetant, quàm id ipſum, quod dictat Spiritus. Hanc de igneâ Spiritus ſancti vi opinionem quum etiam Germani noſtri tenerent; complureis ſibi ab ignis vocabulo tam feminarum, quàm virorum adſciverunt adpellationes; ut *Ildebrand* (quod nomen nunc corruptè dicitur *Hillebrand*, & Italis *Aldobrando*) *Ilderich*, *Ildegard*; & id genus alias. nam ignis hodiéque Danis dicitur ILDE. Hæ autem adpellationes eâdem ratione à Spiritu ſunt quæſitæ, ut à generali Dei vocabulo *Theuth* innumera virorum nomina; quod ſuprà, capite IX,

oſtenſum. Ignem pro deo coluiſſe & Ægyptios, è Diodoro cognovimus. Idem feciſſe & Perſas, auctores ſunt, inter alios, Herodotus lib. I, & Strabo lib. XV. ideóque perpetuum cuſtodiverunt; quàm religioſiſſimè ei ſacrificantes; teſtibus, Maximo Tyrio, diſſ. XXXVIII, & Procopio, rer. Perſ. lib. II. De Ammonii quoque in Africâ ignis cultu, & perpetuo adſervatu, teſtis eſt Plutarchus in libro de defectu oraculorum. De Romanorum igne Veſtali, vulgò notum. Troas hunc anteà in Aſiâ coluiſſe, auctor eſt Statius, ſilvar. lib. I, carm. I:

— An tacitâ vigilet face Troicus ignis

Et Silius, lib. I: *Et vos virgineâ lucentes ſemper in arâ*
Laomedonteæ Trojana altaria flammæ.

Sed & ipſum Dei populum Hebræos, ex ipſius Dei præſcripto perpetuum aluiſſe ignem, teſtis eſt locupletiſſimus, divus Moſes, Levitici cap. VI, ver. XII: *Ignis autem*, inquit, *qui eſt ſuper altare, alitor in eo. ne exſtingvitor: ſed facito ſacerdos, ut ardeant ligna ſuper illud quolibet mane.* & ver. XIII: *Ignis jugiter alitor; ne exſtingvitor.* Per ignem igitur intellexerunt priſci mortales tertiam Divinitatis perſonam, Spiritum ſanctum. At, quum alius etiam, præter ſanctum Spiritum, eſſet ſpiritus, qui vitiorum ardorem ac cupidinem inſpirat, nempe ſempiternus ille humani generis hoſtis Satanas; à quo invidia, contentiones, rixæ, lites, certamina, bella, rapinæ, ac latrocinia procedunt; hujus diſcrimen priſci illi mortales, à veri Dei verâ veneratione delapſi, ignorantes: à bono ſanctoque Spiritu horum ſtudiorum ardorem progredi putaverunt; ſanctumque Spiritum ob ea venerati ſunt, ſub Martis atque Herculis nominibus. Atque hæc unica fuit cauſa, cur bellica virtus FORTITUDO ſummum ſemper apud omneis ſimul genteis obtinuerit pretium, maximumque honorem. Hinc illud Silii lib. IV:

— Dea ſola in pectore VIRTUS *Bellantum viget.*

Hinc eſt illud Diogenis Laërtii, in prooemio: Καί φασι τοὺς μὲν Γυμνοσοφιστὰς καὶ Δρυΐδας αἰνιγματωδῶς ἀποφθεγγομένους φιλοσοφῆσαι, σέβειν θεοὺς, καὶ μηδὲν κακὸν δρᾶν, καὶ ἀνδρείαν ἀσκεῖν. id eſt: *Ajunt Gymnoſophiſtas atque Druidas obſcurè, ac per ſententias philoſophari; colendos deos, nihil mali faciendum, & exercendam fortitudinem.* Atque hinc etiam primam bellatoribus, poſt mortem, in Elyſiis campis, ſive in cœlo adſcribebant ſedem. Silius Italicus, lib. XIII:

Cingunt regna decem portæ. quarum una receptat
Belligeros durâ Gradivi ſorte creatos:
Altera, qui leges poſuêre, atque inclyta jura
Gentibus.

Hoc etiam noſtro ſæculo ſic ſentire genteis barbaras, in oriente ſimul atque occidente, ſimulque meridie, ii tradunt, qui eas oras peragrarunt. HERCULIS equidem nomen propriè Spiritui ſancto conveniebat. Ἡρακλῆς enim Græcis dictus eſt, quaſi τῆς ἤρας κλέος, id eſt, *aëris gloria*; ut ſuperiori capite oſtenſum. Per aërem autem quum intellexerint Junonem, qui eſt Filius Dei; rectè Spiritus S. dicebatur Dei gloria. Jam verò Hercules *credebatur gigantes interemiſſe, quum cœlo propugnaret, quaſi virtus deorum*; ut ait Macrobius, prædicto cap. XX, libri primi Saturnaliorum. Gigantas hosce nullos alios fuiſſe, quàm angelos, quos rebellanteis Deus cœlo dejecit, infrà patebit. Dii igitur illi etiam, quos gigantes cœlo pellere conati ſunt, nulli alii fuêre, niſi in unitate Deus Pater, & Deus Filius. Quis autem ille Hercules, qui hos adjuvit in propugnando cœlo, niſi tertia Deitatis perſona, Spiritus ſanctus? Sed pergamus ad reliqua. Luna dicta fuit *Mater deorum*. Hoc quoque uni Filio Dei probè convenit. nam, quum ipſe unà cum patre, ceu Juno cum Jove, omnia ſidera, & quæcumque his ſubjacent, condiderit, rectè omnium ipſe videbatur genetrix, quorum Deus Pater genitor. Hinc divus Joannes, in euangelio, cap. I, ver. III: Πάντα διʼ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέγονεν. id eſt; *Omnia per eum facta ſunt; & absque eo factum eſt nihil quod factum.* Et divus Paulus, in epiſtolâ ad Coloſſ. c. I, ℣. XVI, & XVII: Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ, καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι. τὰ πάντα διʼ αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτόν ἐστι πρὸ πάντων

πάντων· καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν. Id eſt : *Per eum condita ſunt omnia, quæ in cœlis ſunt, & quæ in terrâ, viſibilia ſimul & inviſibilia; ſive throni, ſive dominatus, ſive imperia, ſive poteſtates: omnia per eum, & ejus reſpectu ſunt condita. eſtque ipſe ante omnia; & omnia per eum conſiſtunt.* Plutarchus in Craſſo, & Appianus in Syriacis, de dea Hieropolitana loquentes: Ταύτην δὲ οἱ μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥραν, οἱ δὲ τὴν ἀρχὰς καὶ σπέρματα πᾶσιν ἐξ ὑγρῶν παρασχοῦσαν αἰτίαν, καὶ φύσιν νομίζουσι, καὶ τὴν πάντων εἰς ἀνθρώπους ἀρχὴν ἀγαθῶν καταδείξασαν. Hoc eſt: *Hanc alii Venerem, alii Iunonem, nonnulli cauſam & naturam, principia ac ſemina omnibus rebus ex humido præbentem, eſſe arbitrantur; & quæ principium omnium bonorum docuit mortaleis:* Solem atque Lunam ab æterno fuiſſe, atque ex ſe cœlum & terram, & cuncta procreaſſe, ob idq; Lunam dictam fuiſſe Ἶσιν, id eſt παλαιὰν, *veterem*, ἀπὸ τῆς ἀϊδίου καὶ παλαιᾶς γενέσεως, *ob æternam ejus & vetuſtam generationem*, ſuprà ex Ægyptiorum θεολογουμένοις teſtatus eſt Diodorus. Hoc omnibus partibus quàm apertiſſimè competit Deo Patri, ac Deo Filio. unde etiam *Antiquus dierum* dictus eſt ſancto vati Danieli, cap. VII, ver. IX. Luna alio vocabulo dicta fuit *Minerva*. unde etiam Cæſar, quum Germanos Lunam pro deâ habere diceret, Gallos, Germanorum conſangvineos, Minervam colere dixerat. Minervam ex Jovis capite prognatam fabulabatur antiqua gentium theologia. Hoc etiam Filio Dei cummaximè convenit: ut qui ex Deo patre, ſine matre, ab æterno progenitus eſt. Julianus Cæſar, in hymno, regi omnium rerum Soli dicato: Τὴν δὲ τοσαύτην στρατιὰν τῶν θεῶν εἰς μίαν ἡγεμονικὴν ἕνωσιν συντάξας, Ἀθηνᾶ πρόνοιαν παρέδωκεν· ἣν ὁ μὲν μῦθος φησὶν ἐκ τοῦ Διὸς γενέσθαι κορυφῆς· ἡμεῖς δὲ ὅλην ἐξ ὅλου τοῦ βασιλέως Ἡλίου προβληθῆναι, συνεχομένην αὐτῷ· ταύτῃ διαφέροντες τοῦ μύθου, ὅτι μὴ ἐκ τοῦ ἀκροτάτου μέρους, ὅλην δὲ ἐξ ὅλου, ἐπεί τ' ἄλλα γε οὐδὲν διαφέρειν Ἡλίου Δία νομίζοντες, ὁμολογοῦμεν τῇ παλαιᾷ φήμῃ. καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ πρόνοιαν Ἀθηνᾶν λέγοντες, οὐ καινοτομοῦμεν, εἴπερ ὀρθῶς ἀκούομεν· οὕτω ἄρα καὶ τοῖς παλαιοῖς ἐφαίνετο Ἀθηνᾶ πρόνοια σύνθρονος Ἀπόλλωνι τῷ νομιζομένῳ μηδὲν Ἡλίου διαφέρειν. Hoc eſt: *Tantum autem deorum exercitum in unam imperatoriam adunationem componens, providentiam ejus tradidit Minervæ. quam fabula quidem tradit ex Iovis prognatam vertice: nos verò totã ex toto rege Sole productam eſſe, atq; ab eo contineri adſeveramus. atque hactenus diſcrepantes à fabulâ, quòd non è ſupremâ parte, ſed totam ex toto arbitramur; nec aliàs Iovem ab Sole quidquam differre putamus, cum veteri opinione conſentimus. Neque tamen, dum Minervam providentiam adpellamus, quidquam novi ſtatuimus; modò rectè intelligamur. ſic enim priſcis quoque mortalibus viſa eſt Minerva providentia, in eodem throno ſedens cum Apolline; qui nullus alius, quam Sol exiſtimatur eſſe.* Hæc ſanè, quæ tam probè in æternum Dei Filium, Jeſum Chriſtum quadrant, ex ſacrâ Chriſtianorum magis theologiâ Julianum apoſtatam, quàm ex gentium fabulis hauſiſſe dixeris. Ceterò Minervam eſſe *virtutem Solis*, auctor eſt Porphyrius apud Macrobium, Saturn. lib. I, cap. XVII. per Solem quum Deum patrem intellexerint antiquiſſimi mortalium; rectè Dei patris virtus dicitur Deus Filius: per hunc quidpe cuncta facta ſunt, cuncta fiunt, cuncta fient. Luna vocata fuit Iſis: Iſin quoſdam Mercurii exiſtimaſſe filiam, auctor eſt Plutarchus, in libro de Iſide. Mercurius verò quum AEgyptiorum Celtarumque fuerit THEUTH: hic verò ſummus ille æternusque Deus: Iſin etiam rectè interpretaberis Dei Filium. Sed inſigne eſt in primis de Filio Dei indicium, quod Plutarchus, in dicto libro, & Severinus apud Stobæum, in ſermone de legibus, referunt hujusmodi: Τὸ δὲ ἐν Σάει τῆς Ἀθηνᾶς (ἣν καὶ Ἶσιν νομίζουσιν) ἕδος ἐπιγραφὴν εἶχε τοιαύτην· Ἐγώ εἰμι πᾶν τὸ γεγονὸς, καὶ ὂν, καὶ ἐσόμενον· καὶ τὸν ἐμὸν πέπλον οὐδεὶς πω θνητὸς ἀπεκάλυψεν. hoc eſt; *Saiticæ Minervæ, quam & Iſin eſſe arbitrantur, ſimulacrum hujusmodi habuit inſcriptionem: Ego ſum omne quod fuit, quod eſt, & quod erit: atque velum meum nemo mortalium umquàm detexit.* Hoc cui convenit, niſi unico Dei Filio, Ieſu Chriſto? ipſe namq; ſic apud Joannem, in apocalypſi, cap. I, ver. VIII: Ἐγώ εἰμι τὸ Α, καὶ τὸ Ω, λέγει ὁ Κύριος ὁ Θεὸς, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος. id eſt; *Ego ſum Alpha, & Omega,* hoc eſt, initiũ & finis; *dicit Dominus Deus, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt.* Et divus Paullus, in epiſt. ad Hebr. cap. XIII, ℣. VII: Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. id eſt: *Ieſus Chriſtus heri & hodie idem eſt, & in ſæcula.* Faciem autem Dei neminem

umquàm conſpexiſſe, ipſe teſtatur apud Moſen in exodo, cap. XXXIII, ver. XX, his verbis: *Non poſſis videre faciem meam. non poteſt enim me homo videre, & vivere.* Et divus Joannes in euangelio, cap. I, ver. XVIII: Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· id eſt; *Deum nemo vidit umquàm.* Cum his jam confer ea, quæ de Veneris capite obnupto in Libano monte, ſuprà è Macrobio retuli: item, quæ de Germanorum deâ *Terrâ matre* tradit Tacitus; cujùs ſimulacrum erat, *vehiculum veſte contectum*; ceu ſummum arcanum, nemini mortalium, niſi ſacerdoti, & ſtatim perituris, viſendum. Divus Joannes in euangelio, cap. I, ver. IV, de Dei Filio, Jeſu Chriſto: Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει. id eſt; *In ipſo erat vita; & vita erat lux hominum: & lux in tenebris lucet.* Cum his confer ea, quæ Lucianus de Syriæ deæ Atargatis, id eſt, de Junonis Hierapolitanæ ſimulacro refert, his verbis: Λίθον ἐπὶ τῇ κεφαλῇ φορέει, λυχνὶς καλέεται. οὔνομα δὲ οἱ τοῦ ἔργου ἡ συντυχίη. ἀπὸ τούτου ἐν νυκτὶ σέλας πολλὸν ἀπολάμπεται. ὑπὸ δέ οἱ καὶ ὁ νεὸς ἅπας, οἷον ὑπὸ λύχνοισι, φαίνεται. ἐν ἡμέρῃ δὲ τὸ μὲν φέγγος ἀσθενές, ἰδέην δὲ ἔχει κάρτα πυρώδεα. Hoc eſt: *Lapidem in capide gerit, qui lychnis vocatur. nomen autem illi dedit operis effectus reſpondens. ab hoc multus fulgor noctu reſplendet; totaque ædes ab eo, perinde atque lucernis, collucet. interdiu autem ipſum quidem lumen amarceſcit; ſpeciem tamen præ ſe fert admodùm igneam.* Idem auctor, paullo pòſt, in medio duûm ſimulacrorum, quorum alterum fuit dictæ Junonis, alterum Jovis, aliud quoddam ſtetiſſe narrat ſimulacum, nec formâ, nec adpellatione propriâ, cujus neque generationem, neque ſpeciem quiſquam mortalium ſciverit; in cujus vertice *columba aurea*. Hoc ſimulacrum Spiritum noſtraſſe ſanctum, colligo, primùm ex eo, quòd in medio Adad & Atargatis, ſive in medio Solis ac Lunæ, hoc eſt, in medio Dei Patris ac Dei Filii ſtetit; tum, quòd columbæ effigies ei impoſita. hac quidpe figurâ Spiritus ſanctus ſuper Filium Dei adparuit, quum is in Jordane amne à Joanne baptizaretur. De iisdem ſimulacris ita Julianus, in prædicto hymno Soli dicato: Οἱ τὴν Ἔδεσσαν οἰκοῦντες ἱερὸν ἐξ αἰῶνος Ἡλίου χωρίον Σύροι, Μόνιμον αὐτῷ καὶ Ἄζιζον συγκαθιδρύουσιν: αἰνίττεσθαι φησὶ Ἰάμβλιχος, ὡς ὁ Μάνιμος μὲν Ἑρμῆς εἴη, Ἄζιζος δὲ Ἄρης, Ἡλίου πάρεδροι, πολλὰ καὶ ἀγαθὰ τῷ περὶ γῆν ἐποχετεύοντες τόπῳ. Hoc eſt: *Edeſſam, ſacrum ab æterno ſolum, qui incolunt Syri, Monimum & AZiZum juxta Solem collocant. Iamblichus ait Monimum ſignificare Mercurium, Azizum verò Martem, Solis adſeſſores; multa bona in terram derivanteis.* Longè aliter hæc alii auctores; ut ſuprà patuit. Verùm per Solem intelligas Deum Patrem; per Mercurium, Deum Filium; per Martem, Deum Spiritum S. Mercurius etiam Græcorum atque Latinorum, quem illi, à deorum principatu detractum, omnium fecêre nuntium atque miniſtrum, quid aliud notare poteſt, quàm eumdem Spiritum ſanctum; qui ad omneis Dei electos benignis largisque cùm donis emittitur à Patre ſimul atque Filio. unde idem Mercurius rectè inventor omnium artium dicebatur univerſis gentibus. quod rectè etiam Vulcano ſimulque Minervæ adſcribit Plato, in XI de legibus. Sed plura argumenta conſectari in re tam manifeſtâ, tamque lucidâ, & clarâ, moleſtum fuerit lectoribus. proinde finem facio. Trinitatem in uno vero Deo agnoviſſe antiquiſſimis temporibus omnium gentium theologiam, jam ante me plurimis aliis argumentis adſeruit Auguſtinus Steuchus, in opere, quod de perenni philoſophiâ compoſuit; item, poſt hunc, Philippus Mornæus, in libro de veritate religionis Chriſtianæ. Ergo, ex ſupra dictis quia certum eſt, priſcos mortaleis per SOLEM, LUNAM, atque IGNEM, trinitatem in uno æterno Deo, rerum conditorē, intellexiſſe; haud dubium jam eſſe poteſt, quin Germani quoque noſtri, quos in *deorum numero Solem* tantùm, *& Lunam & Vulcanum duxiſſe* auctor eſt Cæſar, eamdem æterni Dei trinitatem intellexerint. Id quum Cæſar, ſive in Galliâ, ſeu in Germaniâ percunctatus, haud ſatis percepiſſet; reliquos deos, quos ceteræ colebant gentes, ne famâ quidem eos accepiſſe, ſuſpicatus eſt magis, quàm comperiit. Quod autem & Mercurium, & Herculem, & Iſin, & Terram matrem, & Matrem deorum coluiſſe dicuntur, feſtosque his, cum ſacrificiis, egiſſe dies; non tàm varia

coluiſſe

coluiſſe videntur numina, quàm unius ſolius numinis varias virtutes, variosque effectus. quod ipſum aliis quoque initio gentibus factitatum, ex ſimilitudine theologiæ perſpicio. Nec fas eſt, nimiùm mirari, unos Germanos, præ ceteris cunctis gentibus trinitatem in vero Deo quàm diutiſſimè conſtantiſſiméque coluiſſe, donec tandem ad veram plenamq; ipſius VERITATIS lucem pervenerunt; quando iidem ipſi, præ omnibus aliis, memoriam, ſive notitiam de conditore ſuo THEUTH, & de mortalium primo, è terrâ condito MAN, quàm diligentiſſimè tenaciſſiméque ſervaverunt. Cujus rei apud alias genteis nullum aliud veſtigium, niſi quòd & Scythæ, & Ægyptii, & Æthiopes, & Græci, & Latini, inter ſe de origine humani generis certârint; in ſuâ quique regione è terrâ progenitum adſeverantes.

CAP. XXX.

De Caſtore ac Polluce.

AUCTOR noſter in libro de Germaniâ; *Latiſſimè*, inquit, *patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffuſum. valentiſſimas nominaſſe ſufficiet; Arios, Helvecones, Manimos, Elyſios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus oſtenditur. præſidet ſacerdos muliebri ornatu: ſed deos interpretatione Romani Caſtorem Pollucemque memorant. Ejus numinis nomen Alcis. nulla ſimulacra, nullum peregrinæ ſuperſtitionis veſtigium: ut fratres tamen, ut juvenes venerantur.* De iisdem deis ſic Diodorus, in lib. IV: Οὐκ ὀλίγοι τῶν τε ἀρχαίων συγγραφέων, καὶ τῶν μεταγενεστέρων (ὧν ἐστι καὶ Τίμαιος) φασὶ τοὺς Ἀργοναύτας μετὰ τὴν τοῦ δέρατος ἁρπαγὴν πυθομένους ὑπ' Αἰήτου προκατειλῆφθαι ναυσὶ τὸ στόμα τοῦ Πόντου, πρᾶξιν ἐπιτελέσασθαι παράδοξον καὶ μνήμης ἀξίαν. ἀναπλεύσοντας γὰρ αὐτοὺς διὰ τοῦ Ταναΐδος ποταμοῦ ἐπὶ τὰς πηγὰς, καὶ τόπον τινὰ τὴν ναῦν διελκύσαντας, καθ' ἑτέρου πάλιν ποταμοῦ τὴν ῥύσιν ἔχοντος εἰς τὸν ὠκεανὸν καταπλεῦσαι πρὸς τὴν θάλασσαν. ἀπὸ δὲ τῶν ἄρκτων ἐπὶ τὴν δύσιν κομισθῆναι, τὴν γῆν ἔχοντας ἐξ εὐωνύμων, καὶ πλησίον γενομένους Γαδείρων, εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς θάλασσαν εἰσπλεῦσαι. ἀποδείξεις δὲ τούτων φέρουσι, δεικνύντες τοὺς παρὰ τοὺς παρὰ τὸν ὠκεανὸν κατοικοῦντας Κελτοὺς σεβομένους μάλιστα τῶν θεῶν τοὺς Διοσκούρους. παραδόσιμον γὰρ ἔχειν αὐτοὺς ἐκ παλαιῶν χρόνων τὴν τούτων τῶν θεῶν παρουσίαν ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ γεγενημένην. εἶναι δὲ καὶ τὴν παρὰ τὸν ὠκεανὸν χώραν οὐκ ὀλίγας ἔχουσαν προσηγορίας ἀπό τε τῶν Ἀργοναυτῶν, καὶ τῶν Διοσκούρων. Hoc eſt: *Non pauci, tùm veterum, tùm recentium (in quibus & Timæus eſt) ſcriptorum perhibent, Argonautas, poſt vellus abreptum, cognito, oſtium Ponti ab AEetâ navibus præoccupatum eſſe, mirificum, relatuque dignum edidiſſe facinus. Tanaim quidpe ingreſſos versùs fonteis amnis adſcendiſſe; navique per aliquod loci intervallum protractâ, per alíud flumen, in oceanum ſeſe effundens, ad mare perveniſſe. & tum ab ſeptemtrionibus in occaſum versùs ita curſum flexiſſe, ut à ſiniſtrâ continentem haberent, donec juxta Gadeis in mare noſtrum inveherentur. Ad hoc probandum his utuntur argumentis. nempe, quòd Celtæ, oceani adcolæ, deorum maximè Dioſcuros venerentur. apud quos à priſcis inde temporibus traditum, ex oceano deos hosce quondam ad ipſos delatos eſſe. prætereáque regionem oceano obverſam haud paucas habere adpellationes cùm ab Argonautis, tùm ab Dioſcuris deductas.* Loca illa complura ad Celticum oceanum, ab Argonautis & Dioſcuris cognominata, quæ fuerint, apud nullum auctorem, neque geographum, neque hiſtoricum, neque poëtam, neque alium quemquam reperio. Fabulam eſſe de Tanais ſubvectione, & inde in oceanum tranſitione, ipſe fluminum regionumque ſitus, quem ſatis notum noſtra nunc habet ætas, manifeſtò coarguit. Fabulà ea ex regionum ignorantiâ antiquis illis nata. nam, ut ſuprà, capite primo, oſtenſum, è Riphæis montibus, haud ita procul oceano, exoriri Tanaim, & à ſeptemtrionibus quaſi meridianâ lineâ in auſtrum ad Mæotin paludem Pontumque Euxinum ferri putarunt. Vulgatior fama fuit, Argonautas Iſtrum, Saum, atque Nauportum flumina, quorum hoc nunc dicitur *Laubach*, ſubvectos, inde navi humeris Alpium humilia tranſportatâ ad aliud flumen Iſtrum, quod hodiè vulgò *Quieto* eſt in Hiſtriâ, Adriaticum mare

intraſſe;

intraſſe; ut auctor eſt Plinius, lib. III, cap. XVIII. Ceterùm eosdem heic Celticæ populos intellexiſſe vetuſtiſſimos illos Græcorum ſcriptores, quos & Tacitus, nempe *Lygios*, liquet ex eo, quòd *antiquæ religionis lucum* illic memorat noſter. At hi non ad oceanum, ne ad oceani quidem ſinum Codânum; ſed longè inde remoti Viſtulæ amnis lævam ripam, inter Vladiſlaviam & Cracoviam, Poloniæ nunc opida, latè accoluerunt: ut infrà ſuo loco monſtrabitur. Nec traditum eos habuiſſe, ex oceano deos iſtos quondam ad ſeſe delatos, ſatis locuples eſt teſtis idem Tacitus; eorum temporum ſcriptor, quibus clariùs jam, exactiúsque noſcebantur Romanis Germanorum populi. is *nullum* illic ait fuiſſe *peregrinæ ſuperſtitionis veſtigium*. Nec tamen dubitari poteſt, eosdem fuiſſe deos, quos *Caſtorem*, & *Pollucem* adpellarunt Latini, Græci verò Κάστορα καὶ Πολυδεύκην, ſæpius tamen conjunctim uno vocabulo Διοσκούρους, id eſt, *Iovis filios*; quando & ut fratres, & ut juvenes venerati ſunt noſtri. Sic igitur ego de his ſtatuo. Quum omnia reliqua numina, ut ſuprà dictum, homines primùm in ſuâ Græciâ natos finxerint Græci; mirificasque inde contexuerint fabulas, ac nugamenta abſurdiſſima: de Dioſcuris etiam idem eos feciſſe maximè credibile eſt: quos Helenæ fratres, è Jove ac Ledâ, Tyndari Lacedæmoniorum regis filiâ, natos tradiderunt. De his ita Virgilius, Æneid. lib. VI:

Si fratrem Pollux alternâ morte redemit:
Itque, reditque viam toties.

Nempe, fabulabantur Græci; quum cæſus à Lynceo fuiſſet Caſtor, immortalem Pollucem à patre Jove immortalitatem fratri petiiſſe. quam quum obtinere nequiſſet; impetraſſe tamen, ut dimidium ſuæ illi impertire poſſet. proinde alternis eos occidere, atque reviviſcere dicebant. Ex quâ fabulâ ego conjicio, Solem eos primùm intellexiſſe, atque Lunam: quæ ſidera alternis vicibus quotidiè occidunt, oriunturque. Τοῦ Διὸς autem dicta ſunt κοῦροι, quia ab æterno Deo, rerum omnium auctore, unà cum reliquo mundo, condita fuerunt. Et Lunam dictam fuiſſe ſororem Solis, poëtarum paſſim teſtantur monumenta. Cuncta hæc confirmantur illo Plutarchi, quod eſt in in libro de Iſide, hujusmodi: Ἱστοροῦσι γὰρ Αἰγύπτιοι, τὸ πλοῖον, ὃ καλοῦσιν Ἕλληνες Ἀργώ, τοῦ Ὀσίριδος νεὼς εἴδωλον, ἐπὶ τιμῇ κατηστερισμένον, οὐ μακρὰν φέρεσθαι τοῦ Ὠρίωνος, καὶ τοῦ Κυνός· ὧν τὸ μὲν Ὥρου, τὸ δὲ Ἴσιδος ἱερὸν Αἰγύπτιοι νομίζουσιν. Id eſt: *Tradunt Ægyptii, navim, quæ Argo dicitur Græcis, navis Oſiridis imaginem, in honorem ejus inter ſidera relatam, non procul ab Orione, & Cane ferri. quorum ſiderum altero Horo, Iſidi alterum ſacrum Aegyptii cenſent.* Horum eſſe Ægyptiis Apollinem, auctores ſunt Herodotus lib. II, & Plutarchus eodem libro de Iſide. Apollinem eſſe eumdem & Solem, Iſin verò Lunam, ſuprà ſatis abundéque oſtenſum eſt. Sed quid Ægyptiis cum Græcorum Argonautis? Nihil magis, quàm Germanis noſtris cum eorumdem Græcorum Helenæ fratribus. Scilicet, per τὸ Ὀσίριδος πλοῖον ſive per Argo navim ego intelligo arcam Noachi; in quâ generis humani reliquiæ contra inundationis vim protectæ fuerunt. cujus rei memoriam poſteà celebrarunt, ſi non omnes, certè complures orbis terrarum gentes, ſub ſimulacro Iſiaci navigii; ut ſuprà oſtenſum eſt. Ceterò per DIOSCUROS fratres vera ab initio gentium theologia deſignaſſe videtur Deum Filium, & Deum Spiritum ſanctum: qui eo nomine fratres inter ſe haberi poterant, quòd ambo ab uno patre Deo, cœli terræque creatore, ortum habebant.

CAP. XXXI.

De reliquâ theologiâ: ac primùm de univerſi mundi & angelorum creatione: item de horum lapſu, & diaboli veneratione.

DE diis igitur, quos priſci Germani coluiſſe traduntur, hactenus actum. nunc reliqua etiam eorum theologia, philoſophiaque inſpicienda eſt. Ut de vero, æternoque Deo, rerum cunctarum conditore, veram quamdam

quamdam cognitionem omni ævo habuêre univerſæ per omnem terrarum orbem gentes; ſic ſingularum quoque rerum, ab eo conditarum, harumque ſtatus & conditionis haud exiguam eaſdem habuiſſe notitiam, è veterum juxtà, ac recentium ſcriptorum monumentis perſpicio: adeò, uti nihil ferè in fide noſtrâ Chriſtianâ de iis comprehenſum ſit, quod non è gentium theologiâ liquidò adſtruere, ac probare queas. Sed de his quoque, jam ante me, quam copioſiſſimè pariter ac doctiſſimè egerunt prædicti viri, Auguſtinus Steuchus, in opere de perenni philoſophiâ, & Philippus Mornæus, in libro de veritate religionis Chriſtianæ. Quapropter ego heic non niſi ſuccinctè de ſingulis agam; quatenus ſcilicet explicatio eorum, quæ Celtæ noſtri crediddiſſe de iis feruntur, poſtulaverit.

Univerſum hunc MUNDUM, id eſt, cœlum, & ſidera, terras, maria, & quæcumque his continentur, ab uno illo, æterno Deo condita eſſe, omneis credidiſſe genteis, ex iis, quæ ſuprà diſputata ſunt, jam dudum patuit. Celtas noſtros, atque in his maximè Germanos eamdem tenuiſſe notitiam atque opinionem, ex eo perſpicitur, quòd antiquiſſimam illam rerum omnium conditoris adpellationem THEUTH, & primi ab eo conditi mortalis nomen MAN, haud ignorarunt.

Sed de ipſo mundo Celtarum ſapientes quid ſenſerint, primo loco videamus. Strabo, lib. IV, ita de Gallorum loquitur Druidis, ac reliquis philoſophis: Ἀφθάρτους λέγουσι τὰς ψυχὰς, καὶ τὸν κόσμον· ἐπικρατήσειν δέ ποτε καὶ πῦρ, καὶ ὕδωρ. id eſt: *Animas interitus experteis ſtatuunt, & item mundum. aliquando tamen ignem & aquam ſuperatura.* Eamdem de mundo habuiſſe opinionem & Græcos & Latinos, teſtatur Cicero, in ſomnio Scipionis, his verbis: *Propter eluviones, exuſtionesque terrarum, quas accidere tempore certo neceſſe eſt, non modò non æternam, ſed ne diuturnam quidem gloriam aſſequi poſſumus.* De fabricatione equidem mundi nihil Strabo oſtendit. cognitionem tamen ejus rei habuiſſe Celtas noſtros, conjicere datur, cùm ex eo, quòd de primi hominis è terrâ formatione habuêre notitiam, ut ſuprà, cap. IX, oſtenſum eſt; tùm, quòd etiam aliæ in averſis longéque remotis orbis partibus gentes ejuſdem rei memoriam ſervarunt. De Ægyptiis ita Digones Laërtius, in procemio, ex Hecatæi & Ariſtagoræ monimentis: Τὸν κόσμον γεννητὸν καὶ φθαρτόν φασι, καὶ σφαιροειδῆ. id eſt: *Mundum genitum eſſe ajunt, mortalemque, & ad ſphæræ modum rotundum.* De Græcis ſimul atque Indis ſic Strabo, lib. XV, ex relatione Megaſthenis: Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν· ὅτι γὰρ γεννητὸς ὁ κόσμος, καὶ φθαρτὸς λέγειν κἀκείνους, καὶ ὅτι σφαιροειδής· ὅ τε διοικῶν αὐτὸν, καὶ ποιῶν θεὸς δι' ὅλου διαπεφοίτηκεν αὐτοῦ· ἀρχαὶ δὲ τῶν μὲν συμπάντων ἕτεραι, τῆς δὲ κοσμοποιΐας τὸ ὕδωρ· πρὸς δὲ τοῖς τέτταρσι στοιχείοις, πέμπτη τίς ἐστι φύσις, ἐξ ἧς ὁ οὐρανὸς, καὶ τὰ ἄστρα· γῆ δ' ἐν μέσῳ ἵδρυται τοῦ παντὸς· καὶ περὶ σπέρματος δὲ καὶ ψυχῆς ὅμοια λέγεται, καὶ ἄλλα πλείω. id eſt: *De multis eos cum Græcis ſentire: ut, quòd mundus ortum habuerit, & ſit interiturus, & ſphæricus, eos qnoque tradere; &, quòd conditor & adminiſtrator ejus Deus univerſum pervadat. primordia univerſarum rerum diverſa eſſe; mundi autem aquam: & præter quatuor elementa, quintam quamdam naturam eſſe, ex quâ cœlum aſtraque exſtiterint. terram in medio eſſe poſitam univerſi. item de ſemine, & de animâ ſimilia eos docere, & alia complura.* Plutarchus in Craſſo, &, qui hunc ſequutus eſt, Appianus in Syriacis, ita tradunt de deâ Syriâ Atargati: Ταύτην οἱ μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥραν, οἱ δὲ τὴν τὰς ἀρχὰς καὶ σπέρματα πᾶσιν ἐξ ὑγρῶν παρασχοῦσαν αἰτίαν καὶ φύσιν νομίζουσι. id eſt: *Hanc alii Venerem, alii Iunonem, alii cauſam & naturam, exiſtimant, ex humore principia ac ſemina præbentem omnibus rebus.* Cicero, de naturâ deorum lib. I: *Thales Mileſius, qui primus de talibus rebus quæſivit, aquam dixit eſſe initium rerum: deum autem, eam mentem, quæ ex aquâ cuncta finxerit.* Hæc, & talia Celtarum quoque ſapienteis tradidiſſe, intelligo ex iis, quæ Strabo, dicto lib. IV citat; maximè verò ex his Cæſaris, de iiſdem Druidis, comment. VI, loquentis: *Multa de ſideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine de rerum naturâ diſputant, & juventuti tranſdunt.* Quæ certè cuncta, neque primus Theles, neque alii Græci, neque Ægyptii, neque Indi, neque Celtæ noſtri, ex ſuis

ex ſuis ſibi finxerunt cerebris, aut ex ſomniis obſervarunt: ſed ex ipſo veritatis fonte omnes pariter hauſerunt; id eſt, à primo omnium patre ADAMO, ejusque filiis ac nepotibus tradita acceperunt: quamquàm haud ſatis fidæ mandârint memoriæ. unde poſtmodùm ipſa veritas multis, temporum longinquitate, involuta eſt erroribus. Terram, à Deo conditam, aquis fuiſſe omnem initio coopertam, teſtis eſt graviſſimus, ſanctus Dei vir Moſes, in lib. geneſeos, cap. I. ver. II, & IX. Quòd verò *aquam atque ignem aliquando ſuperatura* crediderint Celtæ, item, quòd Cicero *eluviones & exuſtiones terrarum certo tempore accidere neceſſum eſſe* putavit; ea partim vera, partim ſunt falſa. Verum erat, ignem & exuſtionem terrarum tandem ſuperatura. id quidpe noviſſimo die, quo æternus æterni Dei Filius ad judicandum totum mortalium genus venturus eſt, futurum eſſe ſcimus. At in aquarum eluvionibus quàm longiſſimè errarunt. harum quidpe, poſt primam illam, quæ Noachi temporibus accidit, nullam ampliùs futuram, ipſe pollicitus eſt Deus, teſte Moſe, dicto libro, cap. VII, ver. XI, & XV. Cauſam creati mundi oſtendit Cicero, de naturâ deorum lib. II: *Omnia, quæ ſint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum cauſa facta eſſe, & parata.* Hæc igitur de univerſi mundi creatione, cùm Celtæ noſtri, tùm reliquæ ſenſerunt gentes.

ANGELOS à Deo, rerum omnium conditore, eſſe creatos innumeros, AEgyptiorum docuit theologia; ex quâ poſteà Græci ſecretiora ſua hauſerunt, quum ſuam ipſorum antiquiſſimam illam theologiam ita fabulis obſcuraſſent, uti nihil certi inde de Deo, deque rebus ab eo conditis, colligere poſſent. Maximus Tyrius, diſſertat. I: Οὐ γὰρ τρισμύριοι μόνον θεοὶ, θεοῦ παῖδες, καὶ φίλοι, ἀλλ' ἄληπτοι ἀριθμῷ· τοῦτο μὲν κατ' οὐρανὸν αἱ ἀστέρων φύσεις, τοῦτο δ' αὖ κατ' αἰθέρα αἱ δαιμόνων οὐσίαι. id eſt: *Nec enim triginta tantùm deorum millia, ſupremi illius filii, & amici ſunt; ſed innumeri: partim in cœlo ſtellarum corpora, partim in æthere geniorum eſſentiæ.* Julianus Cæſar, in hymno regi omnium rerum Soli dicato: Εἷς μὲν γὰρ τῶν ὅλων δημιουργὸς· πολλοὶ δὲ οἱ κατ' οὐρανὸν περιπολοῦντες δημιουργικοὶ θεοί. hoc eſt: *Vnus quidem omnium rerum eſt conditor deus: multi autem ſunt in cœlo circumeuntes dei, conditori illi ſubjecti.* Idem Maximus, in diſſertat. XVI: Εἰσὶ δ' αὐτῷ φύσεις ἀθάνατοι, οἱ καλούμενοι ἀθάνατοι δεύτεροι, ἐν μεθορίῳ γῆς καὶ οὐρανοῦ τεταγμένοι. θεοῦ μὲν ἀσθενέστεροι, ἀνθρώπου δὲ ἰσχυρότεροι· θεῶν μὲν ὑπηρέται, ἀνθρώπων ἐπιμελέστατοι, θεῶν μὲν πλησιαίτατοι, ἀνθρώπων ἐπιμελέστατοι. hoc eſt: *Immortaleis autem quasdam habet naturas; quas ſecundos immortaleis vocant, in medio terræ cœlique conſtitutas. hi minùs potentes ſunt, quàm dii, magis quàm homines; deorum miniſtri, hominum præſides: diis proximi, hominum curatores diligentiſſimi.* Plutarchus, in libro de Iſide: Ὅτε Πλάτων ἑρμηνευτικὸν τὸ τοιοῦτον ὀνομάζει γένος, καὶ διακονικὸν, ἐν μέσῳ θεῶν, καὶ ἀνθρώπων, εὐχὰς μὲν ἐκεῖ καὶ δεήσεις ἀνθρώπων ἀναπέμποντας, ἐκεῖθεν δὲ μαντεῖα δεῦρο καὶ δόσεις ἀγαθῶν φέροντας. hoc eſt: *Et Plato etiam hoc genus inter homines atque deos interpretum miniſtrorumque fungere munere ait: qui ab hominibus vota preceisque ad deos perferant; à diis verò ad homines oracula & dona bonarum rerum.* De Japoniæ inſulæ incolis, ita ſcribitur: *Vnum deum creatorem, ac conſervatorem omnium prædicant. cælorum indigenas angelos eſſe: quos divinæ majeſtatis contemplationi vacare ajunt; & inſuper hominum cuſtodes eſſe.* Hæc equidem iſti; haud ita longè à veritatis fonte. Sic ſcilicet divus Paullus, in epiſtolâ ab Hebræos, cap. I, ver. ult. de eisdem angelis: Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν; id eſt: *Nonne omnes ſunt miniſterii munere fungentes ſpiritus; qui miniſterii causâ emittuntur propter eos, qui hereditatem conſequuturi ſunt ſalutis.* Et ipſe cœli terræque Dominus, Jeſus Chriſtus, apud Matthæum, cap. XVIII, ver. X: Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων· λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. id eſt: *Videte ne contemnatis aliquem ex parvis iſtis. dico enim vobis, angelos eorum in cœlis omni tempore intueri faciem patris mei, qui in cœlis eſt.* Idem vel ſimile cum AEgyptiis, Græcis, atque Indis, crediſſe de minoribus iſtis numinibus & Celtas noſtros, haud equidem dubitaverim: ſic quidpe Cæſar de Gallis, comment. VI: *Multa de deorum immortalium vi ac poteſtate diſputant, & juventuti tranſdunt.* De Scandinaviæ autem peninſulæ, quæ Svediam Norvagiamque complectitur, incolis ita Procopius, rerum Gothicar. lib. II: Θεοὺς μὲν τοι, καὶ δαί-

καὶ δαίμονας πολλοὺς σέβουσιν, οὐρανίους τε καὶ ἀερίους. hoc eſt: *Deos ac dæmonas plurimos colunt, cœleſteis juxtà atque aërios*. Nomina iis univerſis tribuit Martianus Capella, lib. II, ANGELORUM, GENIORUM, ac DÆMONUM. quæ adpellationes in utriſque ſpiritibus, bonis ſimul ac malis obtinuerunt. Quum verò æterno illi THEUT priſcis ſæculis etiam TITAN eſſet inter mortaleis nomen, ut ſuprà, cap. XXVI, dictum eſt; de hoc angelos quoque, ceu filios ejus, quos creaverat, adpellarunt TITANES: quod itidem vocabulum poſteà bonis pariter ac malis angelis manſit; ut mox infrà videbimus.

LAPSUM angelorum non ignoraſſe priſcas illas genteis, plurimis documentis liquet. hoc quidpe Ægyptiorum *Typhon*, Perſarum *Arimanius*, Græcorum *Briarèus*, *Cottus*, *Gyges*, *Enceladus*, *Python*, item *Gigantes*, *Titanes*, *Aloides*, & alia hujusmodi ſignificant nomina. etenim, ut ipſi Deo, rerum omnium conditori, ſic maligno etiam ſpiritui, ejusque angelis, à variis effectibus varia mortales impoſuerunt vocabula. Horum procreationem ita deſcribit Heſiodus in Theogoniâ:

Ἄλλοι δ' αὖ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο
Τρεῖς παῖδες μεγάλοι, καὶ ὄβριμοι, οὐκ ὀνομαστοί,
Κόττος τε, Βριαρεώς τε, Γύγης θ', ὑπερήφανα τέκνα
Τῶν ἑκατὸν μὲν χεῖρες ἀπ' ὤμων ἀΐσσοντο
Ἄπλαστοι, κεφαλαὶ δὲ ἑκάστῳ πεντήκοντα
Ἐξ ὤμων ἐπέφυκον, ἐπὶ στιβαροῖσι μέλεσσιν
Ἰσχὺς δ' ἄπλατος, κρατερή, μεγάλῳ ἐπὶ εἴδει·
Ὅσσοι γὰρ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο,
Δεινότατοι παίδων, σφετέρῳ δ' ἤχθοντο τοκῆι
Ἐξ ἀρχῆς.

Alii deinde è Terrâ & Cælo prognati ſunt
Tres filii magni, & prævalidi, non nominandi,
Cottusque, Briareusque, Gygesque, ſuperba proles.
Quorum centum equidem manus ab humeris manabant,
Inacceſſæ: capita verò unicuique quinquaginta
Ex humeris prognata erant, ſuper robuſtos artus.
Robur autem immenſum, validum ingenti in ſtaturâ.
Quotquot enim Terrâ & Cælo procreati ſunt
Potentiſſimi filiorum, ſuo verò infenſi erant parenti
Ab initio.

Sub Cæli ac Terræ fabulis ipſum verum æternumque intellectum fuiſſe Deum, ſuprà oſtenſum eſt. Ab hoc igitur rectè dicebantur procreati illi, qui poſteà patri ſuo ſeſe oppoſuerunt. Non treis tantùm fuiſſe fratres gigantas, ſed compluréis alios, paſſim ex poëtarum fabulis diſcitur. Virgilius, γεωργικῶν lib. I:

Partu terrâ nefando
Cœumque Iapetumque creat, ſævumque Typhœa,
Et conjuratos cœlum reſcindere fratres.
Ter ſunt conati imponere Pelio Oſſam,
Scilicet atque Oſſæ frondoſum involvere Olympum:
Ter pater exſtructos disjecit fulmine monteis.

Ovidius, μεταμορφ. lib. I:

Affectaſſe ferunt regnum cœleſte giganteis;
Altaque congeſtos ſtruxiſſe ad ſidera monteis:
Tum pater omnipotens miſſo perfregit Olympum
Fulmine; & excuſſit ſubjectum Pelion Oſſæ.

Virgilius, AEneid. lib. VI.

Heic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora. qui manibus magnum reſcindere cœlum
Aggreſſi, ſuperisque Iovem detrudere regnis.

Pindaro in Olympiis, ode IV, dicitur Τυφών, qui in Pythiis, ode I, Τυφώς. ſic Nonno etiam, in Dionyſiacis, modò Τυφὼν, modò Τυφωεύς. Julianus, in epiſt. ad Se-

ad Serapionem: Καὶ μὴν καὶ Πίνδαρος ὁ Θηβαῖος τὴν ἀναίρεσιν τοῦ Τυφωνέως ἐν ἐπινικίοις κηρύττων, καὶ τοῦ μεγίστου τούτου γίγαντος κράτος τῷ μεγίστῳ βασιλεῖ τῶν θεῶν περιτιθεὶς, οὐκ ἑτέρωθεν αὐτῷ τῆς εὐφημίας κρατύνει τὴν ὑπερβολὴν, ἢ ὅτι τὸν γίγαντα τὸν ἑκατοντακέφαλον ἑνὶ βλήματι καθελεῖν ἤρκεσεν· ὡς οὔτε τινὸς ἄλλου εἰς χεῖρας τοῦ Διὸς ἐλθεῖν ἀντιμάχου γίγαντος νομισθέντος, ὃν ἡ μήτηρ μόνον τῶν ἄλλων ἑκατὸν κεφαλαῖς ὥπλισεν, οὔτε ἑτέρου τινὸς θεῶν, ἢ μόνου Διὸς ἀξιονικοτέρου πρὸς ταύτην τοσούτου γίγαντος καθαίρεσιν ὄντος. Hoc eſt: *Quin & Pindarus Thebanus, ubi Typhoëi cædem in illo triumphali carmine celebrat, & maximi hujus gigantis robur maximo deorum regi attribuit; non alio nomine eum magnificè adeò commendat, quàm quòd gigantem centeno capite horrendum uno ictu adflixerit, atq; proſtraverit: tamquàm nullus alius gigas manum cum Iove conſerere potuerit, niſi quem ſolum mater centum capitibus armarat: neque ullus deus, præter Iovem, tantâ victoriâ dignus eſſet.* Plutarchus, in dicto libro de Iſide: Βέλτιον οὖν, οἱ τὰ περὶ τὸν Τυφῶνα καὶ Ὄσιριν, καὶ Ἶσιν ἱστορούμενα, μήτε θεῶν παθήματα, μήτε ἀνθρώπων, ἀλλὰ δαιμόνων μεγάλων εἶναι νομίζοντες, οὓς καὶ Πλάτων, καὶ Πυθαγόρας, καὶ Ξενοκράτης, καὶ Χρύσιππος, ἑπόμενοι τοῖς πάλαι θεολόγοις, ἐρρωμενεστέρους μὲν ἀνθρώπων γεγονέναι λέγουσι, καὶ πολλῇ τῇ δυνάμει τὴν φύσιν ὑπερφέροντας ἡμῶν, τὸ δὲ θεῖον οὐκ ἀμιγὲς, οὐδ' ἄκρατον ἔχοντας, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς φύσει καὶ σώματος αἰσθήσει ἐν συνειληχὸς, ἡδονὴν δεχομένην καὶ πόνον, καὶ ὅσα ταύταις ἐγγενόμενα ταῖς μεταβολαῖς πάθη, τοὺς μὲν μᾶλλον, τοὺς δὲ ἧττον ἐπιταράττει. γίνονται γὰρ ὡς ἐν ἀνθρώποις, καὶ δαίμοσιν, ἀρετῆς διαφοραὶ καὶ κακίας. τὰ γὰρ Γιγαντικὰ καὶ Τιτανικὰ παρ' Ἕλλησιν ᾀδόμενα, καὶ Κρόνου τινὸς ἄθεσμοι πράξεις, καὶ Πύθωνος ἀντιτάξεις πρὸς Ἀπόλλωνα, φθόγγοι τε Διονύσου, καὶ πλάναι Δήμητρος, οὐδὲν ἀπολείπουσι τῶν Ὀσιριακῶν, καὶ Τυφωνικῶν, ἄλλων τε, ὧν πᾶσιν ἔξεστιν ἀνέδην μυθολογουμένων ἀκούειν· ὅσα τε μυστικοῖς ἱεροῖς περικαλυπτόμενα καὶ τελεταῖς, ἄρρητα διασώζεται καὶ ἀθέατα πρὸς τοὺς πολλοὺς, ὅμοιον ἔχει λόγον. Hoc eſt: *Meliùs igitur faciunt, qui, quæ de Typhone, Oſiride, & Iſide narrantur, neque deorum, neque hominum, ſed magnorum geniorum eventa eſſe ſentiunt. quos genios & Plato, & Pythagoras, & Xenocrates, & Chryſippus, priſcorum theologorum imitatione, hominibus robuſtiores exſtitiſſe ajunt, & potentiâ noſtram naturam longè ſuperante: divinâ autem naturâ haud ſincerâ, nec purâ præditos; ſed quæ, animæ naturâ, corporiſque ſenſu comprehenſa, voluptatis eſſet doloriſque capax, aliiſque id genus obnoxia adfectionibus mutationibusque, quibus alii magis alii minùs turbantur. nam, uti in hominibus, ſic in dæmonibus etiam ſunt virtutum vitiorumque diſcrimina. Etenim quæ de Gigantibus & Titanibus apud Græcos cantantur, & Saturni quædam ſcelera, Pythonis cum Apolline certamen, exſilia Bacchi, Cereris errores, nihil differunt ab Oſiridis ac Typhonis eventis, aliiſque ſimilibus, quæ omnibus licet licenter conficta audire. eadem eſt eorum quoque ratio, quæ in myſticis ſacris occultè aguntur, & efferri ad vulgus, aut ab eo videri nefas ducitur.* In tantis fabularum involucris haud parum veritatis emicat, de angelorum naturâ, deque lapſu eorum; qui per imperfectionem & vitia accidit. Idem auctor, in libro de oraculorum defectu: Οὕτως δὲ ἔχει καὶ τὰ Τυφωνικὰ, καὶ τὰ Τιτανικά. δαιμόνων μάχας γεγονέναι πρὸς δαίμονας. Id eſt: *Ejuſdem generis ſunt res Typhonis & Titanum. geniorum enim contra genios fuiſſe pugnas.* Duo diverſa heic innuit genera geniorum; bonorum alterum, alterum malorum. hos *Typhonis*, illos *Titanum* adpellatione intelligit; ut ſuprà, in libro de Iſide. At Diodorus, lib. I, etiam eos adpellat Titanes, qui Horum, id eſt Apollinem, oppreſſerunt. Et Ciceronis, de naturâ deorum lib. II, hæc ſunt de diis verba: *Vt cum Titanis, ut cum Gigantibus bella geſſerunt.* Et Virgilii, Æneid. VI, ſunt iſta:

Heic genus antiquum Terræ, Titania pubes
Fulmine dejecti.

Unde patet, omneis angelos, à *Titane*, ſive à *Theut*, id eſt, à Deo procreatos, dictos fuiſſe *Titanes*; ut ſuprà monui. Cœlum igitur, id eſt, ipſum Deum, patrem ac conditorem ſuum oppugnaſſe Typhonem, faſtu inflatum, cum ſociis ac commilitonibus ſuis, ex hactenus dictis intellectum eſt. Depugnatum eſſe à Deo, & angelis, qui in obedientiâ permanſerunt; partim modò è Plutarcho, partim ſuprà è Juliano didicimus. Plutarchi porrò ſunt iſta, loco proximè dicto: Δαιμόνων μάχας γεγονέναι πρὸς δαίμονας· εἶτα φυγὰς τῶν κρατηθέντων, ἢ δικαιώσεις ὑπὸ θεοῦ τῶν ἐξαμαρ-

ἐξαμαρτόντων, οἷα Τυφῶν λέγεται περὶ Ὄσιριν ἐξαμαρτεῖν. id eſt: *Geniorum enim ajunt fuiſſe contra genios prælia; & à deo irrogata iis ſuplicia, qui in eum deliqerant, qualia in Oſirin Typhon.* Et in libro de Iſide: Τυφῶν δεινὰ μὲν ὑπὸ φθόνου, καὶ δυσμενείας εἰργάσατο· καὶ πάντα πράγματα ταράξας, ἐνέπλησε κακῶν γῆν ὁμοῦ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν· εἶτα δίκην ἔδωκεν. hoc eſt: *Typhon, quum, odio impulſus & malignitate, atrocia patraſſet facinora, omnibusque conturbatis rebus, terras omneis, omniaque maria malis impleviſſet; tandem pœnas dedit.* Virgilius in Ciri:

Magna giganteïs ornantur pepla trophæis;
Horrida ſangvineo pinguntur prælia cocco.
Additur auratâ dejectus cuſpide Typhon:
Qui priùs Oſſæis conſternens æthera ſaxis,
Emathio celſam duplicabat vertice Olympum.

Verum heic eſt, quod Ovidius, faſtor. lib. III, cecinit his verſibus:

Fulmina poſt auſos cœlum affectare giganteis
Sumta Iovi. primo tempore inermis erat.
Ignibus Oſſa novis, & Pelion altius Oſſâ
Arſit & in ſolidâ fixus Olympus humo.

Nam nullum anteà commiſſum erat peccatum, Deus quod puniret. In Tartarum, id eſt, in Infernum fuiſſe detruſos, oſtendit Pindarus, in Pythiis, ode I:

Ὅς τ' ἐν αἰνᾷ Ταρτάρῳ κεῖ-
ται θεῶν πολέμιος,
Τυφὼς ἑκατοντακάρανος, τόν ποτε
Κιλίκιον θρέψε πολυώ-
νυμον ἄντρον, νῦν γε μὰν
Ταί θ' ὑπὲρ Κύμας ἁλιερκέες ὄχθαι,
Σικελία τ' αὐτοῦ πιέζει
Στέρνα λαχνάεντα· κίων
Δ' οὐρανία συνέχει
Νιφόεσσ' Αἴτνα.

Quique in horrendo Tartaro ja-
cet deorum hoſtis,
Typhœus centiceps; quem olim
Cilicium educavit multi
nominis antrum, at nunc
Et litora mare coërcentia, quæ ſunt ſuper Cumam,
Sciliaque ejus premit
Pectora hiſpida; columna
Verò cœleſtis cohibet
Nivoſa Ætna.

Hyginus, μυθολογικῶν cap. CLII: *Tartarus ex Tartarâ procreavit Typhonem immani magnitudine, ſpecieque portentoſâ. Hic Iovem provocavit, ſi vellet ſecum de regno certare. Iovis fulmine ardenti pectus ejus percuſſit. qui, quum flagraret, montem Ætnam, qui eſt in Siciliâ ſuper eum impoſuit. qui ex eo adhuc ardere dicitur.* Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν, lib. II:

—— Scopulis ſed maximus illis
Horror adeſt, Siculâ preſſus tellure Typhœus.
Hunc profugum, & ſacras revomentem pectore flammas
(Vt memorant) prenſum ipſe comis Neptunus in altum
Abſtulit, implicuitque vadis; totiesque cruentâ
Mole reſurgentem, torquentemque angvibus undas,
Sicanium dedit uſque fretum; cumque urbibus Ætnam
Intulit, ora premens. trux ille ejectat adeſi
Fundamenta jugi, pariter tunc omnis anhelat
Trinacria, injectam feſſo dum pectore molem

Commovet experiens; gemituque reponit inani.

Et Ovidius, μεταμορφ. lib. v:

Vaſta giganteis injecta eſt inſula membris
Trinacris; & magnis ſubjectum molibus urget
Æthereas auſum ſperare Typhoëa ſedeis.
Nititur ille quidem, pugnatque reſurgere ſæpè:
Dextra ſed Auſonio manus eſt ſubjecta Peloro;
Læva Pachyne tibi; Lilybæo crura premuntur:
Degravat Ætna caput; ſub quâ reſupinus arenas
Ejectat, flammamque fero vomit ore Typhoëus.
Sæpè remoliri luctatur pondera terræ,
Oppidaque, & magnos devolvere corpore monteis.
Inde tremit tellus.

Idem & Virgilius tradit, Æneid. lib. III; niſi quòd Enceladum adpellet: nempe, quum unus idemque ſit, pluribus vocatus nominibus, ut antè dictum. Verba Virgilii hæc ſunt:

—— Horrificis juxta tonat Ætna ruinis:
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem
Turbine fumantem piceo, & candente favillâ:
Attollitque globos flammarum, & ſidera lambit:
Interdum ſcopulos, avulſaque viſcera montis
Erigit eructans, liquefactaque ſaxa ſub auras
Cum gemitu glomerat: fundoque exæſtuat imo.
Fama eſt, Enceladi ſemuſtum fulmine corpus
Urgeri mole hac; ingentemque inſuper Ætnam
Impoſitam: ruptis flammam exſpirare caminis:
Et feſſum quoties motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum ſubtexere fumo.

Corn. Severus, in Ætnâ:

Gurgite Trinacrio morientem Iupiter Ætnâ
Obruit Enceladum: vaſti qui pondere montis
Æſtuat; & patulis exſpirat faucibus igneis.

Hinc Philoſtratus, in vitâ Apollonii, lib. v, cap. VI: Ἐκεῖνοι δὲ Τυφῶ τινά, ἢ Ἐγκέλαδον δεδέσθαι φασὶν ὑπὸ τῷ ὄρει (Αἴτνῃ.) id eſt: *Dicunt Typhonem ſive Enceladum quemdam ſub Ætnâ monte ligatum.* Divus Petrus, epiſt. II, cap. II, ver. IV: Ὁ Θεὸς ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας, παρέδωκεν εἰς κρίσιν τηρουμένους. id eſt: *Deus angelis, qui peccaverant, non pepercit: ſed in tartarum detruſos catenis caliginis tradidit, damnationi ſervatos.* Et divus Judas, epiſtolæ ſuæ ver. VI: Ἀγγέλους τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχήν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν. hoc eſt: *Et Angelos, qui non ſervaverunt ſuam originem, ſed reliquerunt ſuum domicilium, judicio magni illius diei vinculis æternis ſub caligine reſervavit.* Ipſe Dominus ac redemtor noſter Jeſus Chriſtus, apud Matthæum, cap. XXV, ver. XLI: Τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Hoc eſt: *Tunc dicet etiam iis, qui à ſiniſtris: Abite à me, exſecrandi, in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo, & angelis ejus.* Verùm, quia in ignem protruſum eſſe Typhonem, ſeu Enceladum, antiqua illa tradebat gentium philoſophia; quævis loca, ignem eructantia, tartarum eſſe, aut tartari ſpiramenta, & caminos crediderunt. Hinc poſteriores mortales bellum giganteum diverſis adſcripſerunt locis. ut Diodorus, lib. v, poſtquàm id bellum in Cretâ factum narravit, Κατακοπῆναι δὲ, inquit, ὑπὸ τῶν θεῶν ἅπαντας τοὺς ἀντιταξαμένους. συστῆναι δὲ καὶ ἄλλους πολέμους αὐτῷ [τῷ Διῒ] πρὸς γίγαντας, τῆς μὲν Μακεδονίας περὶ τὴν Παλλήνην. τῆς δ' Ἰταλίας κατὰ τὸ πεδίον, ὃ τὸ μὲν παλαιὸν ἀπὸ τοῦ κατακεκαυμένου τόπου Φλεγραῖον ὠνομάζετο, κατὰ δὲ τοὺς ὑστερὸν χρόνους Κυμαῖον προσηγορεύθη. Id eſt: *Tandem omnes, cum diis bello congreſſi, internecione occubuerunt. Novum tamen cum gigantibus bellum ad Pallenen in*

Macedo-

Macedoniâ, & in campis Italiæ, qui Phlegræi, à loci conflagratione, olim, poſteà verò Cumæi nuncupati ſunt, exarſit. Stephanus, in libro de urbibus: Παλλήνη, πόλις Θρᾴκης. ἐκαλεῖτο δὲ Φλέγρα τὸ παλαιὸν, καὶ ᾠκεῖτο ὑπὸ τῶν γιγάντων· καὶ ἡ τῶν θεῶν, καὶ τῶν γιγάντων μάχη ἐνταῦθα μυθεύεται γενέσθαι. id eſt: *Pallene; urbs Thraciæ. vocabatur autem antiquitus Phlegra; & à gigantibus habitabatur. & bellum deorum cum gigantibus heic geſtum fabulantur.* Diodorus, libro IV: Ὁ δ᾽ οὖν Ἡρακλῆς ἀπὸ τοῦ Τιβέρεως ἀναζεύξας, καὶ διεξιὼν τὴν παράλιον τῆς νῦν Ἰταλίας ὀνομαζομένης, κατήντησεν εἰς τὸ Κυμαῖον πεδίον, ἐν ᾧ μυθολογοῦσιν ἄνδρας ταῖς τε ῥώμαις προέχοντας καὶ ἐπὶ παρανομίᾳ διωνομασμένους ὀνομάζεσθαι γίγαντας. ὠνομάσθαι δὲ καὶ τὸ πεδίον τοῦτο Φλεγραῖον, ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ τὸ παλαιὸν ἄπλετον πῦρ ἐκφυσῶντος, παραπλησίως τῇ κατὰ τὴν Σικελίαν Αἴτνῃ. καλεῖται δὲ νῦν ὁ τόπος Οὐεσούβιος, ἔχων πολλὰ σημεῖα τοῦ κεκαῦσθαι κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. τοὺς δ᾽ οὖν γίγαντας, πυθομένους τὴν τοῦ Ἡρακλέους παρουσίαν, ἀθροισθῆναι πάντας καὶ παρατάξασθαι τῷ προειρημένῳ. θαυμαστῆς δὲ γενομένης μάχης κατά τε τὴν ῥώμην καὶ τὴν ἀλκὴν τῶν γιγάντων, φασὶ τὸν Ἡρακλέα, συμμαχούντων αὐτῷ τῶν θεῶν, κρατῆσαι τῇ μάχῃ, καὶ τοὺς πλείστους ἀνελόντα, τὴν χώραν ἐξημερῶσαι. μυθολογοῦνται δ᾽ οἱ γίγαντες γηγενεῖς γεγονέναι, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κατὰ τὸ σῶμα μεγέθους. καὶ περὶ μὲν τῶν ἐν Φλέγρᾳ φονευθέντων γιγάντων τοιαῦτα μυθολογοῦσί τινες, οἷς καὶ Τίμαιος ὁ συγγραφεὺς ἠκολούθησεν. Hoc eſt: *Motis à Tiberi caſtris, Hercules maritimos ejus, quæ nunc vocatur Italia, tractus percurrens, in Cumæum deſcendit campum: ubi homines roboris immanitate, & violentiâ facinorum infames, quos giganteis nominant, egiſſe fabulantur. Phlegræus quoque campus is locus appellatur; à colle nimirum, qui, Ætnæ inſtar Siculæ, magnam vim ignis eructabat: nunc Veſuvius nominatur, multa inflammationis priſtinæ veſtigia ſervans. Gigantes igitur, cognito Herculis adventu, conjunctis viribus cum inſtructâ acie illi obviam procedunt: & commiſſâ, pro viribus & ferociâ gigantum, pugnâ vehementi; Hercules, deorum ſocietate adjutus, victoriam obtinuit; ac pleriſque trucidatis, regionem illam pacavit. Ob ſtupendam verò corporum proceritatem gigantes hi Terrigenæ dicebantur. De gigantum igitur ad Phlegram excidio iſta quidam fabulantur; quos & Timæus ſequutus eſt.* De iisdem Cumis Italicis ita Strabo, lib. V: Πρότερον μὲν οὖν ηὐτύχει καὶ τὸ Φλεγραῖον καλούμενον πεδίον, ἐν ᾧ τὰ περὶ τοὺς γίγαντας μυθεύουσιν. hoc eſt: *Atque antiquitus quidem felix fuit ager Phlegræus; in quo rem cum gigantibus geſtam fabulantur.* Et poſteà, de Puteolorum, opidi inibi locorum nomine: Οἱ δ᾽ ἀπὸ τῆς δυσωδίας τῶν ὑδάτων ἅπαν τὸ χωρίον ἐκεῖ μέχρι Βαΐων καὶ τῆς Κυμαίας, ὅτι θείου πλῆρές ἐστι καὶ πυρὸς καὶ θερμῶν ὑδάτων. τινὲς δὲ καὶ Φλέγραν διὰ τοῦτο τὴν Κυμαίαν νομίζουσι κληθῆναι, καὶ τῶν πεπτωκότων γιγάντων τὰ κεραύνια τραύματα ἀναφέρειν τὰς τοιαύτας προχοὰς τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ὕδατος. Hoc eſt: *Quidam à pœtore, ſive fœtore aquarum totam iſtam regionem ſic dici cenſent ad Bajas usque, & agrum Cumanum, quòd ſulfuris ſit plena, ac igne, calidisque aquis referta. quidam ob id ipſum Cumanum agrum Phlegram judicant adpellari; & gigantum ibi occiſorum fulminibus inflicta vulnera ignem iſtum aquasque ebullire.* Nam & Avernus lacus, & Acheruſia palus, & alia hujusmodi circa hæc loca. quæ cuncta haud multum abhorrent ab iis, quæ de Tartaro tradidit antiqua gentium theologia. ideóque ipſe Tartarus heic à Virgilio ponitur, Æneid. VI, his verbis: —*Tartarus ipſe*

Bis patet in præceps tantum, tenditque ſub umbras,
Quantus ad æthereum cœli ſuſpectus Olympum.
Heic genus antiquum Terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Heic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora. qui manibus magnum reſcindere cœlum
Aggreſſi; ſuperisque Iovem detrudere regnis.

Idem poëta, Ænid. IX, Typhonem Prochytæ, Pithecuſarum inſularum uni, Cumanis litoribus objectæ, tribuit; quem alii Siciliæ ſupponunt; ut ipſe Enceladum. Verba ejus hæc ſunt:

Tum ſonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime, Iovis imperiis impoſta Typhoëo.

Non minùs eleganter, quàm ſcitè totam hanc Italiæ oram ita deſcribit Sil. Italicus, lib. XII:

---- Docet ille tepentes
Vnde ferant nomen Bajæ; comitemque dediſſe
Dulichiæ puppis ſtagno ſua nomina, monſtrat.
Aſt hic Lucrino manſiſſe vocabula quondam
Cocyti memorat: medioque in gurgite ponti
Herculeum commendat iter; quà diſcidit æquor
Amphitryonides armenti vector Iberi.
Ille olim populis dictum Styga, nomine verſo,
Stagna celebrem nunc mitia monſtrat Avernum:
Tum triſti nemore, atque umbris nigrantibus horrens,
Et formidatus volucri, letale vomebat
Suffuſo virus cœlo, Stygiâque per urbeis
Relligione ſacer, ſævum retinebat honorem.
Hinc vicina palus (fama eſt, Acherontis ad undas
Pandere iter) cæcas ſtagnante voragine fauceis
Laxat, & horrendos aperit telluris hiatus,
Interdumque novo perturbat lumine manes.
Iuxta caligante ſitu, longumque per ævum
Infernis preſſas nebulis, pallente ſub umbrâ
Cimmerias jacuiſſe domos, noctemque profundam
Tartareæ narrant urbis. tum ſulfure & igni
Semper anhelantes, coctoque bitumine campos
Oſtentant. tellus atro exundante vapore
Suſpirans, uſtisque diu calefacta medullis
Æſtuat, & Stygios exhalat in aëra flatus:
Parturit, & tremulis metuendum exſibilat antris;
Interdum cavas luctatus rumpere ſedeis,
Aut exire foras, ſonitu lugubre minaci
Mulciber immugit, laceratque viſcera terræ
Mandit, & exeſos labefactat murmure monteis.
Tradunt Herculeâ proſtratos mole giganteis
Tellurem injectam quatere; & ſpiramine anhelo
Torreri latè campos; quotiesque minatur
Rumpere compagem impoſitam, expalleſcere cœlum.
Apparet Prochyte ſævum ſortita Mimanta;
Apparet procul Inarime; quæ turbine nigro
Fumantem premit Iapetum, flammasque rebelli
Ore ejectantem, &, ſi quando evadere detur,
Bella Iovi rurſus Superisque iterare volentem.
Monſtrantur Veſeva juga, atque in vertice ſummo
Depoſti flammis ſcopuli, fractusque ruinâ
Mons circùm, atque Aetnæ fatis certantia ſaxa.

Meminit & Homerus Typhonis, & domicilii ejus, Iliad. lib. II. ad quem ita commentatur Euſtathius: Ἄριμα, Ὅμηρος, Εἰν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς. οἱ μὲν ἐν Κιλικίᾳ, οἱ δὲ ἐν Συρίᾳ, οἱ δὲ ἐν Πιθηκούσαις φασὶ γενέσθαι τὸν μῦθον. id eſt: *Arima: Homerus; Ponè Arimos, ubi habere cubile Typhoëa dicunt. Quidam in Ciliciâ, quidam in Syriâ, alii verò in Pithecuſis ajunt accidiſſe, quod fabulantur.* Eâ de re Strabo etiam diſputat lib. XIII & XVI. Verba ejus, libro proximè dicto de Oronte flumine Antiochiam Syriæ urbem præterlabente, ſunt iſta: Τὸ δ᾽ ὄνομα τοῦ γεφυρώσαντος αὐτὸν Ὀρόντου μετέλαβε, καλούμενος πρότερον Τυφών. μυθεύουσι δ᾽ ἐνταῦθά που τὰ περὶ τὴν κεραύνωσιν τοῦ Τυφῶνος, καὶ τοὺς Ἀρίμους, περὶ ὧν εἴπομεν καὶ πρότερον. φασὶ δὲ τυπτόμενον τοῖς κεραυνοῖς (εἶναι δὲ δράκοντα) φεύγειν κατάδυσιν ζητοῦντα· τοῖς μὲν οὖν ὁλκοῖς ἐντεμεῖν τὴν γῆν καὶ ποιῆσαι τὸ ῥεῖθρον πηγήν· ἐκ δὲ τούτου γενέσθαι τοὔνομα τῷ ποταμῷ. Hoc eſt: *Is amnis, quum priùs Typhon diceretur, mutato nomine, ab illo, qui in eo pontem fecit, Orontes eſt adpellatus. Huic loco Typhonis fulmine icti fabulam adfingunt, & Arimorum; de*

quibus

quibus ſuprà dictum. Ajunt draconẽ fuiſſe; & fulminibus ictum, dum fugæ latebras quæreret, tractibus terram ſecuiſſe, & ut fons erumperet, effeciſſe, cui inde nomen Rexathri. ab hoc igitur Typhone nomen accepiſſe flumen. Herodotus Typhonis εὐνὰς etiam Ægypto tribuit. Verùm cauſa hujus variationis nulla alia, niſi quam anteà indicavi. Formam Typhonis modò è Strabone cognovimus: nempe fuiſſe *draconem.* Macrobius, Saturnaliorum lib. I, cap. xx, de ejusdem Typhonis ſociis gigantibus; *Horum pedes in draconum volumina deſinebant.* Philoſtratus, in Vinitore: Περί τε τῶν λεγομένων ὄφεων, ξυμφυκέναι τοῖς γίγαςι, οὓς ὑπογράφουσιν οἱ ἐπὶ τὰ ζωγράφοι τοῦ Ἐγκελάδου, καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτῶν. id eſt: *Item de ſerpentibus, qui gigantibus innati dicuntur, quos Encelado atque ſociis ejus pictores adpingunt.* Ovidius, faſtor. v:

Terra feros partus, immania monſtra, giganteis
Edidit, auſuros in Iovis ire domum,
Mille manus illis dedit, & pro cruribus angues.

De eodem Typhone ita Nonnus Διονυσιακῶν lib. I:

----- Πετάσσας δὲ βαρυσμαράγων ςίχα λαιμῶν
Παντοίην ἀλάλαζεν ὁμοφθόγγων ὄπα θηρῶν
Σύμφυεες δὲ δράκοντες ἐπεῤῥώοντο λεόντων·
Πορδαλίων· βλοσυρὰς δὲ κόμας λιχμῶντο λεόντων·
Καὶ βοέαις ἀστερηδὸν ἐμιτρώσαντο κεραῖς
Οὐραίαις ἑλίκεσσι.

— Extendens autem graveſonantium aciem gutturum
Variam obſtrepebat conſonantium vocem ferarum.
Congeniti autem dracones irruebant, inſtar
Pardorum. terribiles autem comas lambebant leonum:
Et bovinis circulatim cingebantur cornibus
Poſtremis voluminibus.

Et de toto ejus exercitu, lib. xxv: ----- Θυρσοφόρος δὲ
Μοῦνος ἀποτμήξας ὀφιώδεας υἷας ἀρούρης
Εὔϊος ἔχραε πᾶσι Διὸς πρόμος, ὧν ὑπὲρ ὤμων
Ἀμφιλαφεῖς ἑκάτερθεν ἀμοιβάδες ἔῤῥεον ὕδραι,
Ὕδρης Ἰναχίης πολὺ μείζονες· ἀντὶ δὲ Λέρνης
Ἀςαθέες σύριζον ἐν αἰθέρι γείτονες ἄςρων.
Ἵλήκοις Ἰόλαε· σὺ γὰρ δέμας ἔφλεγες ὕδρης,
Καὶ μόνος Ἡρακλέης μόνος ἥρπασεν οὔνομα νίκης.

— Thyrſiger verò,
Solus amputans ſerpentinos filios terræ,
Bacchus irruit omnibus, Iovis dux: quorum ſuper humeris
Copioſæ utrimque per viciſſitudinem fluebant hydræ.
Hydrâ Inachiâ longè majores. pro Lernâ verò
Inſtabiles ſibilabant in æthere, vicini aſtris.
Propitius ſis Iolae: tu enim corpus combuſſiſti hydræ.
Et ſolus Hercules ſolus rapuit nomen victoriæ.

Virgilius, Æneid. lib. VIII, de Hercule:

Te Stygii tremuêre lacus; te janitor Orci
Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento
Nec te ulla facies, non terruit ipſe Typhoëus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turbâ capitum circumſtetit anguis.

Et Æneid. lib. VI:

Et centumgeminus Briareus, ac belua Lernæ
Horrendum ſtridens.

Silius Italicus, lib. VI:

Quantis armati cœlum petiêre gigantes
Angvibus.

Ovidius, triſtium lib. IV, eleg. VII:

---- Serpentipedesque gigantes,
Centimanumque Gygen.

Item, μεταμορφ. lib. III:

Et quo centimanum dejecerat igne Typhœa.

Cornelius Severus de Ætnâ:

His natura ſua eſt alvo tenus. ima per orbeis
Squameus intortos ſinuat veſtigia ſerpens.

Higynus, loco prædicto: *Tartarus ex Tartarâ procreavit Typhonem, immani magnitudine, ſpecieque portentoſâ: cui centum capita draconum ex humeris enata erant.* De manuum, capitumque multitudine etiam ex Heſiodo ac Pindaro intelleximus ſuprà. Quæ cuncta ſanè haud perinde falsò cecinerunt poëtæ iſti antiquiſſimi. in talem quidpe formam eos converſos refert & ipſa ſacroſancta theologia: ut in libro geneſeos, cap. III; ubi diſertè *Serpens* adpellatur ipſe omnium cacodæmonum princeps, qui hominem à Dei obedientiâ ſeduxit. & apocal. c. XII, ℣. IX; ubi idem ὁ δράκων ὁ μέγας, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, ὁ καλούμενος διάβολος καὶ σατανᾶς, ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην· id eſt; *draco ille magnus, ſerpens ille vetus, qui vocatur diabolus & ſatanas, ſeducẽs omnem terrarum orbem.* Tempus gigantei belli, quo acerrimus iſte humani generis hoſtis lapſus eſt, oſtendit ex Ægyptiorum theologiâ Diodorus lib. I: nempe accidiſſe id κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν τῶν ἀνθρώπων. id eſt; *circa primam hominum generationem.* Et, cum Ægyptiis ſentiens Heſiodus, ita canit loco ſuprà citato;

---- Σφετέρῳ δ᾽ ἤχθοντο τοκῆϊ
Ἐξ ἀρχῆς. Id eſt: *Suo infenſi erant parenti*
Ab initio.

Porrò de Typhone, & ſacris, qui ei fiebant ab Ægyptiis, ita tradit Plutarchus, in prædicto libro de Iſide: τὴν δὲ τοῦ Τυφῶνος ἠμαυρωμένην καὶ συντετριμμένην δύναμιν, ἔτι δὲ ψυχορραγοῦσαν καὶ σφαδάζουσαν, ἔστιν αἷς παρηγοροῦσι θυσίαις, καὶ πραΰνουσιν, ἔστι δ᾽ ὅτε πάλιν ἐκταπεινοῦσι, καὶ καθυβρίζουσιν ἔν τισιν ἑορταῖς. Id eſt: *Typhonis autem obſcuratam atque contritam potentiam, adeóque ſemianimem, & inſtante interitu trementem, interdum ſacrificiis quibusdam demulcent atque leniunt, interdum contrà in aliis feſtis deprimunt, contumeliisque adficiunt.* Ergo non penitus potentia ejus exſtincta eſt. Et rectè quidem. ſic enim ipſe Dominus Jeſus Chriſtus loquitur apud Joannem in euang. cap. XII, ver. XXXI: Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω· id eſt: *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras.* & divus Paullus in epiſt. II ad Corinth. cap. IV, ver. IV: Ἐν οἷς ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Hoc eſt: *In quibus deus hujus ſæculi excæcavit menteis infidelium, ne irradiet eos illuſtratio euangelii gloriæ Chriſti, qui eſt imago Dei inviſibilis.* Plutarchus, ſub initium dicti libri: Ὁ δὲ Τυφὼν πολέμιος τῇ θεῷ Ἴσιδι, καὶ δι᾽ ἄγνοιαν καὶ ἀπάτην τετυφωμένος, καὶ διασπῶν καὶ ἀφανίζων τὸν ἱερὸν λόγον, ὃν ἡ θεὸς συνάγει καὶ συντίθησι, καὶ παραδίδωσι τοῖς τελουμένοις θειώσεως. id eſt: *Typhon autem inimicus deæ Iſidi, ob inſcitiam erroremque inflatus, diſcerpit, aboletque ſacram doctrinam, quam dea colligit, componit, traditque divinitati comparandæ initiatis.* Julianus, in prædictâ epiſtolâ ad Serapionem: Ὁ δ᾽ αὐτὸς λόγος οὗτος καὶ τὸν ἑκατοντάχειρα Βριάρεω καθίζει πάρεδρον τῷ Διΐ, καὶ πρὸς τὴν τοῦ πατρὸς ἁμιλλᾶσθαι συγχωρεῖ δύναμιν. id eſt: *Eâdem ratione centimanus Briareus juxta ipſum Iovem collocatur, & cum patris potentiâ certat.* Plutarchus eodem libro: Οὐ γὰρ ἀεὶ τὴν φθορὰν ἐπικρατεῖν τὴν Τυφώνειον· πολλάκις δὲ κρατουμένην ὑπὸ τῆς γενέσεως καὶ συνδεομένην, αὖθις ἀναδύεσθαι, καὶ διαμάχεσθαι πρὸς τὸν Ὧρον. Hoc eſt: *Non ſemper victoriam obtinere corruptelam Typhonicam: ſed ſæpè victam à vi procreatrice, atque vinctam, rurſum emergere, & cum Horo decertare.* Hæc ita Ægyptii. Magi quoque Perſarum de hoc inter Deum Satanamq; perpetuo certamine multa tradiderunt; quorum nõnulla refert Plutarchus ibidem, his verbis: Παμπάλαιος αὕτη κάτεισιν ἐκ θεολόγων καὶ νομοθετῶν εἴς τε ποιητὰς καὶ φιλοσόφους δόξα, τὴν ἀρχὴν ἀδέσποτον ἔχουσα, τὴν δὲ πίστιν ἰσχυρὰν καὶ δυσεξάλειπτον, οὐκ ἐν λόγοις μόνον, οὐδὲ ἐν φήμαις, ἀλλὰ ἔν τε τελεταῖς, ἔν τε θυσίαις, καὶ βαρβάροις καὶ Ἕλλησι πολλαχοῦ περιφερομένην, ὡς οὔτ᾽ ἄνουν καὶ ἄλογον καὶ ἀκυβέρνητον αἰωρεῖται τῷ αὐτομάτῳ τὸ πᾶν, οὔτε εἷς ἐστιν ὁ κρατῶν καὶ κατευ-

θύνων

θύνων, ὥσπερ οἴαξιν ἤ τισι πειθηνίοις χαλινοῖς λόγος, ἀλλὰ πολλὰ καὶ μεμιγμένα κακοῖς καὶ ἀγαθοῖς· μᾶλλον δὲ μηδὲν, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, ἄκρατον ἐνταῦθα τῆς φύσεως φερούσης· οὐ δυεῖν πίθων εἷς ταμίας, ὥσπερ νάματα τὰ πράγματα καπηλικῶς διανέμων ἀνακεράννυσιν ἡμῖν, ἀλλ' ἀπὸ δυεῖν ἐναντίων ἀρχῶν, καὶ δυεῖν ἀντιπάλων δυνάμεων, τῆς μὲν ἐπὶ τὰ δεξιὰ, καὶ κατ' εὐθεῖαν ὑφηγουμένης, τῆς δ' ἔμπαλιν ἀναστρεφούσης καὶ ἀνακλώσης, ὅ τε βίος μικτὸς, ὅ τε κόσμος, εἰ καὶ μὴ πᾶς, ἀλλ' ὁ περίγειος οὗτος καὶ μετὰ σελήνην, ἀνώμαλος, καὶ ποικίλος γέγονε, καὶ μεταβολὰς πάσας δεχόμενος. εἰ γὰρ οὐθὲν ἀναιτίως πέφυκε γενέσθαι, αἰτίαν δὲ κακοῦ τἀγαθὸν οὐκ ἂν παράσχοι, δεῖ γένεσιν ἰδίαν καὶ ἀρχὴν, ὥσπερ ἀγαθοῦ, καὶ κακοῦ τὴν φύσιν ἔχειν. καὶ δοκεῖ τοῦτο τοῖς πλείστοις καὶ σοφωτάτοις. νομίζουσι γὰρ, οἱ μὲν θεοὺς εἶναι δύο, καθάπερ ἀντιτέχνους, τὸν μὲν γὰρ ἀγαθῶν, τὸν δὲ φαύλων δημιουργόν. οἱ δὲ, τὸν μὲν ἀμείνονα, Θεὸν, τὸν δὲ ἕτερον, Δαίμονα καλοῦσιν· ὥσπερ Ζωροάστρης, ὁ μάγος, ὃν πεντακισχιλίοις ἔτεσι τῶν Τρωϊκῶν γεγονέναι πρεσβύτερον ἱστοροῦσιν. οὗτος οὖν ἐκάλει τὸν μὲν, Ὡρομάζην, τὸν δὲ, Ἀρειμάνιον· καὶ προσαπεφαίνετο, τὸν μὲν ἐοικέναι φωτὶ μάλιστα τῶν αἰσθητῶν, τὸν δὲ ἔμπαλιν σκότῳ καὶ ἀγνοίᾳ, μέσον δὲ ἀμφοῖν τὸν Μίθρην εἶναι. διὸ καὶ Μίθρην Πέρσαι τὸν μεσίτην ὀνομάζουσιν. ἐδίδαξε μὲν τῷ εὐκταῖα θύειν, καὶ χαριστήρια, τῷ δὲ ἀποτρόπαια καὶ σκυθρωπά. οὐ μὴν κἀκεῖνοι πολλὰ μυθώδη περὶ τῶν θεῶν λέγουσιν. οἷα καὶ ταῦτά ἐστιν· ὁ μὲν Ὡρομάζης ἐκ τοῦ καθαρωτάτου φάους, ὁ δὲ Ἀρειμάνιος ἐκ τοῦ ζόφου γεγονὼς, πολεμοῦσιν ἀλλήλοις. καὶ ὁ μὲν ἓξ θεοὺς ἐποίησε, τὸν μὲν πρῶτον Εὐνοίας, τὸν δὲ δεύτερον Ἀληθείας, τὸν δὲ τρίτον Εὐνομίας, τῶν δὲ λοιπῶν, τὸν μὲν Σοφίας, τὸν δὲ Πλούτου, τὸν δὲ τῶν ἐπὶ τοῖς καλοῖς ἡδέων δημιουργόν· ὁ δὲ τούτοις ὥσπερ ἀντιτέχνους, ἴσους τὸν ἀριθμόν. ἔπεισι δὲ χρόνος, εἱμαρμένος, ἐν ᾧ τὸν Ἀρειμάνιον, λοιμὸν ἐπάγοντα καὶ λιμὸν, ὑπὸ τούτων ἀνάγκη φθαρῆναι παντάπασι καὶ ἀφανισθῆναι. Θεόπομπος δέ φησι, κατὰ τοὺς μάγους ἀνὰ μέρος τρισχίλια ἔτη τὸν μὲν κρατεῖν, τὸν δὲ κρατεῖσθαι τῶν θεῶν, ἄλλα δὲ τρισχίλια μάχεσθαι καὶ πολεμεῖν καὶ ἀναλύειν τὰ τοῦ ἑτέρου τὸν ἕτερον· τέλος δὲ ἀπολείπεσθαι τὸν ᾅδην, καὶ τοὺς μὲν ἀνθρώπους εὐδαίμονας ἔσεσθαι, μήτε τροφῆς δεομένους, μήτε σκιὰν ποιοῦντας. ἡ μὲν οὖν μάγων μυθολογία τοιοῦτον ἔχει τρόπον. Hoc eſt: *Vetuſtiſſima ab ſacrarum rerum profeſſoribus & legumlatoribus derivata eſt opinio, auctore incognito, fide firmâ & indelebili, non in ſermonibus ea tantùm & rumoribus, ſed & in myſteriis ac ſacrificiis, tam barbaris, quàm Græcanicis exſtans: neque caſu ferri, & à fortunâ pendere univerſum, mente, ratione, ac gubernatore deſtitutum: neque unicam eſſe rationem, quæ contineat id & dirigat, tamquàm clavum, aut frena moderans. ſed, quum multa è bonis juxtà ac malis ſint confuſa, imò nihil hæc natura ſincerum, ut verbo dicam, proferat: non eſſe unum aliquem promum, qui è duobus doliis res nobis, veluti aliquem liquorem cauponis in morem, diſtribuat, atque miſceat. ergo à duobus principiis contrariis, adverſisque duabus facultatibus, quarum altera ad dextram, & rectè ducatur; altera retrorſum avertatur, atque reflectat, cùm vitam eſſe mixtam, tùm ipſum mundum (ſi non univerſum; eum ſaltem, qui ad terram eſt, & Lunæ ſubjacet) inæqualiter ferri, variiſque & omnis generis motibus agitari. Etenim, ſi nihil fit abſq; causâ; & mali cauſam bonum non præbet: neceſſe eſt, in naturâ, ut boni, ita etiam mali ortum peculiarem, ſuumque principium exſtare. Atque hæc quidem ſententia pleriſque, & iiſdem ſapientiſſimis probatur. Exiſtimant namque alii, duos eſſe deos, quaſi contrariis deditos artibus; ut bona alter, alter mala opera conficiat. Alii eum, qui eſt melior, Deum; qui deterior, Dæmonem vocant. in quâ ſententiâ fuit Zoroaſtres magus; quem narrant* Iↄ *annis antiquiorem bello Trojano. Is melioris nomen Oromazen, pejoris Arimanium perhibuit: addiditque hoc enuntiatum de rebus ſub ſenſum cadentibus: illum maximè ſimilem eſſe luci; hunc tenebris, & ignorantiæ. medium horum eſſe Mithren. quapropter etiam Mithren Perſæ mediatorem, ſeu internuntium nuncupant. docuitque Zoroaſtres votivas, & pro gratiis agendis oblatas victimas illi immolandas; huic averruncandi mali causâ inſtitutas, & tetricas. Ceterùm multa quoque illi de diis fabuloſa narrant. cujusmodi ſunt iſta: Oromazen natum ajunt è luce puriſſimâ; Arimanium è caligine. eos bellum inter ſe gerere. ſex deos feciſſe Oromazen. primum Benevolentiæ; ſecundum Veritatis; tertium AEquitatis: reliquos, Sapientiæ, Divitiarum, & Opificem voluptatis, quæ honeſta conſequitur: Arimanium totidem numero deos, his adverſa efficienteis. Appetere porrò fatale tempus, quo neceſſe ſit Arimanium peſte ac fame, quas ipſe induxerit, omnino perdi, atque aboleri. Theopompus verò ait de ſententiâ magorum vicibus ter mille annorum alterum deorum ſuperare, alterum ſuccumbere: & per alia tria annorum millia bellum eos inter ſe gerere, pugnare, & alterum alterius opera demoliri: tandem verò Plutonem deficere: & tunc fore homines beatos, neque alimento utenteis, neque umbram facienteis. Hoc modò*

fabulæ

fabulæ ſe habent magorum. Non omnia mehercules ſunt μυθολογούμενα, ſed multa vera, & ſacris literis maximè conſentanea. quid enim illud de boni numinis malique dæmonis ἀντιτεχνήσει aliud eſſe dixeris, quàm Dei, rerum omnium conditoris, & Satanæ æternum diſſidium? quis neſcit, Deum eſſe auctorem omnis boni; dæmonem verò omnis mali? quis ignorat Deum non modò luci eſſe ſimillimum, ſed ipſam lucem æternam; dæmonem verò perpetuam caliginem? unde etiam à Paullo in epiſt. ad Epheſios, cap. VI, ỷ. XII, adpellatur κοσμοκράτωρ τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, id eſt, *princeps, ſeu imperator tenebrarum hujus ſæculi*. Deus certè in principio omnia bona creaverat. at Satanas, cùm in ſe ipſo, tùm in mortalibus etiam, poſtquàm cœlo excidit, omnis mali fuit principium, & nunc etiam eſt cauſa. Vnde illud eſt Plutarchi, jam antè recitatum: Τυφῶν πάντα πράγματα ταράξας, ἐνέπλησε κακῶν γῆν ὁμοῦ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν. id eſt: *Typhon, omnibus conturbatis rebus, terras omneis, omniaque maria malis implevit*. Ceterùm, quod Plutarchus ſuprà dixit, Ægyptios Typhonem interdum ſacrificiis quibusdam demulcere ac delinire; id idem eſt, quod poſteà de Perſis ait, eos Arimanio victimas, averruncandi mali causâ, inſtituere tetricas. Hoc verò omnibus totius orbis gentibus commune fuit. ſic namque Romani quoq; eidem deo *Averrunco* ſacrificaverunt; uti mala depelleret. ſic Græci ſuo Ἀποτροπαίῳ δαίμονι. Plutarchus, eodem libro de Iſide: ὁ δὲ Ξενοκράτης καὶ τῶν ἡμερῶν τὰς ἀποφράδας, καὶ τῶν ἑορτῶν ὅσαι πληγάς τινας, ἢ κοπετοὺς, ἢ νηστείας, ἢ δυσφημίας, ἢ αἰσχρολογίαν ἔχουσιν, οὔτε θεῶν τιμαῖς, οὔτε δαιμόνων οἴεται προσήκειν χρηστῶν, ἀλλὰ εἶναι φύσεις ἐν τῷ περιέχοντι μεγάλας καὶ ἰσχυρὰς, δυστρόπους δὲ σκυθρωποὺς, αἳ χαίρουσι τοῖς τοιούτοις, καὶ τυγχάνουσαι πρὸς οὐθὲν ἄλλο χεῖρον τρέπονται. hoc eſt: *Xenocrates etiam nefaſtos dies, & ferias, in quibus verbera, planctus, jejunia, mali ominis voces, aut obſcœna dicta uſurpantur, neque deorum convenire venerationi, neque bonorum geniorum, cenſet. ſed eſſe in aëre quasdam naturas magnas, validasque, easdem tetricas, ac moroſas; quæ ejusmodi delectentur rebus; & ubi eas conſequutæ ſint, ab reliquo maleficio abſtineant*. De Slavis, ita Helmoldus, lib. I, cap. LIII: *Eſt autem Slavorum mirabilis error. nam in conviviis & compotationibus ſuis pateram circumferunt, in quam conferunt, non dicam conſecrationis, ſed exſecrationis verba, ſub nomine deorum, boni ſcilicet atque mali; omnem proſperam fortunam à bono deo, adverſam à malo dirigi profitentes. ideò etiam malum deum ſuâ linguâ Diabol, ſive Czerne boch, id eſt, Nigrum deum appellant*. De Indo quodam juvene, è Brachmanum ordine, ita Franciſcus Saverius in epiſtolâ: *Quum ambo ſimul eſſemus, is mihi arcana quædam commiſit. Primùm à ludi rectore hoc agi, ut, quos habiturus eſt, auditores jurejurando compellat, numquàm ſe ea, quæ audituri ſint, myſteria revelaturos. quorum unum erat, ne umquàm profiterentur adorandum eſſe creatorem cœli & terræ, qui in cœlis eſt: ſed potiùs idola; quæ dæmonia eſſe ſciebant*. Sed quis ignorat, non tantùm Aſiaticas & Africas hodiè, verùm etiam Americanas genteis diabolum magis venerari atque colere, quàm Deum cœleſtem; quem rerum omnium eſſe conditorem fatentur? Hunc ſuâ ſponte ajunt bona hominibus conferre: illum precibus ſacrificiisque deliniendum, ne mala inferat; ſed propitius averruncet, ac depellat. Idem olim, cum reliquis gentibus omnibus, feciſſe & Celtas noſtros, Sarmatis ſive Slavis conterminos, quis dubitet? quum apud ipſos quoque nequiſſimi ſacerdotes veram dei naturam ac voluntatem ſibi ſolis in arcano habuerint, per fabulas reliqua θεολογούμενα imperito vulgo implicantes veriùs, quàm explicantes. Sed diſertiſſimis hoc teſtatur verbis Procopius, rerum Gothicarum lib. II, de Sveonibus, & aliis Germaniæ gentibus ſeptemtrionalibus. Θεοὺς μέν τοι, inquit, καὶ δαίμονας πολλοὺς σέβουσιν, οὐρανίους τὲ καὶ ἀερίους, ἐγγείους τε καὶ θαλασσίους, καὶ ἄλλα ἄττα δαιμόνια, ἐν ὕδασι πηγῶν τε καὶ ποταμῶν εἶναι λεγόμενα. id eſt: *Deos, ac dæmonas plurimos colunt, cæleſteis ſimul atque aërios, ſimulque terreſtreis, & marinos, & nonnulla alia dæmonia, quæ in fontium fluminumque undis eſſe traduntur*. De iisdem gentibus ita Mag. Adamus Bremenſis: *Næniæ, quæ in ejusmodi ritibus libatoriis fieri ſolent, multiplices ſunt, & inhoneſtæ; ideóque meliùs reticendæ*. Verùm de his ſatis, ſuperque.

CAP.

CAP. XXXII.

De creatione hominis; de animæ immortalitate, & æternâ vitâ; de lapſu hominis; de terrarum inundatione; & de fine hujus mundi.

PRIMUM mortalium ADAMUM à Deo è terrâ fuiſſe conditum, omnes itidem crediderunt gentes. nam hinc maximè eſt, quòd *Terram matrem* pro deâ coluerunt: hinc item, quòd ſingulæ gentes apud ſe è ſuo ſolò primos homines editos prædicarunt. Germanos verò non modò Adami è terrâ formationem, ſed etiam nomen MAN, & patrem ſeu conditorem THEUT ſciviſſe, jam ſæpiùs dictum, maximè verò cap. IX è Tacito oſtenſum eſt. Ad eumdem Adamum pertinere, quæ Ægyptii de primo mortalium tradidêre, ſub variis unius adpellationis dialectis THAM, MANERUS, MEN, MENAS, MNEUES, Perſæ ſub nomine ZOROASTRIS, ſuprà cap. XXIII, demonſtratum eſt. De primi hominis origine ita cecinit Ovidius, ſub initium libri I Metamorphoſeôn:

Sanctius his animal, mentiſque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cetera poſſet.
Natus homo eſt: ſive hunc divino ſemine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo;
Sive recens tellus, ſeductaque nuper ab alto
Æthere, cognati retinebat ſemina cœli:
Quam ſatus Iapeto, miſtam fluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.

Diverſitatem materiæ, nempe corporis & animi oſtendit: quorum alterum è terrâ, alterum è cœlo accepit homo. Sic Cicero, de legibus lib. I: *Quumque alia, quibus cohærent homines, è mortali genere ſumſerint; animus eſt ingeneratus à Deo. ex quo verè vel agnatio nobis cum cœleſtibus, vel genus, vel ſtirps appellari poteſt.* Hinc illud Pythagoræ; Θεῖον γένος ἐστὶ βροτοῖσι· id eſt; *Divinum genus eſt mortalibus.* Seneca, epiſt. LXVI: *Ratio nihil aliud eſt, quàm in corpus humanum pars divini ſpiritus merſa.* Cicero, de naturâ deor. lib. I: *Pythagoras cenſuit deum animum eſſe, per naturam rerum omnium intentum, & commeantem; ex quo noſtri animi carperentur.* Maximus Tyrius, diſſertat. XXXVIII: Καὶ οὐκ ἄλογος ἡ ἀξίωσις τῶν τὰ ἀγάλματα εἰς ἀνθρωπίνην ὁμοιότητα καθισταμένων· ἡ γὰρ ἀνθρώπου ψυχὴ ἐγγύτατον θεῷ καὶ ἐμφερέστατον. id eſt: *Nec improbandum videtur eorum conſilium, qui deorum ſimulacra in humanam effingunt ſpeciem. anima quidpe hominis deo proxima ac ſimillima eſt.* De animis mortalium quid ſtatuerint Celtarum noſtrorum Druidæ, indicat Strabo lib. IV: ἀφθάρτους εἶναι τὰς ψυχάς. id eſt, *animas interitus eſſe experteis.* Et Cæſar, belli Gall. comment. VI: *Non interire animas: ſed ab aliis, poſt mortem, transire ad alios. hoc maximè ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto.* Item Diodorus, libro V: Ἐνισχύει παρ' αὐτοῖς ὁ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς εἰσδυομένης. Hoc eſt: *Pythagoræ apud illos invaluit opinio: quòd animæ hominum immortales, in aliud ingreſſæ corpus, definito tempore denuo vitam capeſſant.* Marcellinus, lib. XV: *Druidæ ingeniis celſiores, ut auctoritas Pythagoræ decrevit, ſodalitiis adſtricti conſortiis, quæſtionibus occultarum rerum altarumque erecti ſunt; &, deſpectantes humana, pronuntiarunt animas immortales.* Sed falsò hanc Pythagoræ opinionem Celtis à Cæſare ac Diodoro adſcribi, facilè ex Melâ atque Lucano probavero: quorum temporibus exactiùs jam Celtarum philoſophia, theologiaque Romanis cognita fuit. Marcellinum è Græcis maximè ſumſiſſe auctoribus, quæ de Gallorum ſcripſit origine ac moribus, cuivis in aperto eſt. Mela igitur, lib. III, cap. II,

Unum,

Vnum, inquit, *ex iis, quæ præcipiunt, in vulgus effluxit. videlicet, ut forent ad bella meliores, æternas eſſe animas: vitamque alteram ad maneis*. Non ab alio ad alium tranſire ait animam, quemadmodùm Cæſar; ſed in aliam vitam. Sic Lucanus, ætate etiam Melà poſterior, de eiſdem Druidis, lib. I:

------ Vobis auctoribus umbræ
Non tacitas Erebi ſedeis, Ditiſque profundi
Pallida regna petunt. regit idem ſpiritus artus
Orbe alio, longæ (canitis ſi cognita) vitæ
Mors media eſt.

Nempe *hoc* eos *maximè ad virtutem* bellicam, quam heic Cæſar innuit, *excitabat*. Hanc verò theologiam non in Celticâ demum finxerunt ſibi Celtarum ſapientes, quò *meliores ad bella* redderent homines, *ad virtutemque, mortis metu neglecto, excitarent*; uti duo iſti auctores Romani exiſtimarunt: ſed jam inde à primo mortalium Adamo ad omneis pariter poſteros profluxit. Adamo quidpe inter alia, de quibus dictum, ſtatim ab orbe condito, iterumque ab ipſius lapſu, Deus, cœli terrarumque conditor, naturam omnium rerum expoſuit. ubi etiam oſtendit, quæ condicio genus humanum maneret. Nimirum; hominem equidem ſe ad ſuam ipſius condidiſſe imaginem; ideóque æternum fuiſſe futurum. at, quia primus ipſe homo, neglecto Dei præcepto, ab ingenitâ naturâ declinaverit; eâque re cunctos poſteros ſuos ceu peſtiferâ quadam contagione infecerit: animas equidem omnium immotaleis permanſuras; corpora verò ſemel interitura, præfinitoque tempore revictura, & animis conjunctum denuo iri; aliis ad æternam pœnam pro delictis luendam; aliis ad æternam gloriam per fidem in filium ſuum, quem miſſurus in haſce terras eſſet, Jesum Christum, perfuendam. Hic igitur animæ, corporiſque ſtatus, quum ab Adamo filiis nepotibuſque traderetur; ita poſtmodùm ejus notitia in horum poſteros cum reliquâ religione pervagata eſt, uti non modò ante terrarum inundationem, ſed pòſt etiam, univerſæ pariter gentes, licet jam dudum à veri æternique Dei, cunctarum rerum auctoris, cognitione, ad ſiderum aliorumque vanorum ac falſorum numinum venerationem, Satanæ inſtinctu perſvaſuque, deflexerint; tamen huic rei certam, firmam, atque conſtantem adhibuerint fidem. Exempla diverſarum gentium ex antiquorum monumentis adducere in medium liceat, quò veritas hujus adſertionis liquidiùs conſtet. Jam primùm quæ apud Græcos Pythagoras, Socrates, Plato, & alii ſapientiæ doctores, quos Latini poſteà ſequuti ſunt, de immortalitate animæ, & poſt mortem tranquillitate bonorum, impiorum verò pœnis diſputaverint, tritiora ſunt, quàm uti heic longiùs repeti egeant. quam certè opinionem non ſuopte quemque ingenio, judiciove reperiſſe, ſed à *majoribus traditam* accepiſſe; unanimis reliqui terrarum orbis ſuper eâdem re comprobat conſenſus. Pythagoras verò, quamvis ſuæ opinionis auctor ipſe à pleriſque ſimul Græcis ſimul Latinis habitus fuerit; tamen ex AEgypto *θεολογούμενα* ſua in Græciam Italiamque eum attuliſſe, auctor eſt Diodorus, in fine libri primi. à quo non diſſentit Strabo, lib, XIV: qui etiam Babylonem iviſſe ad Chaldæos, *φιλομαθίας χάριν*, teſtatur. Quapropter eadem AEgyptiorum ſapienteis de animæ immortalitate ſenſiſſe, quæ Pythagoras, certum eſt. Diſertè hoc adfirmat Herodotus lib. II: *Πρῶτοι δὲ καὶ τόνδε τὸν λόγον Αἰγύπτιοι εἰσὶ εἰπόντες, ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι· τοῦ σώματος δὲ καταφθίνοντος, ἐς ἄλλο ζῶον αἰεὶ γινόμενον ἐσδύεται. ἐπεὰν δὲ περιέλθῃ πάντα τὰ χερσαῖα, καὶ τὰ θαλάσσια, καὶ τὰ πετεινὰ, αὖτις ἐς ἀνθρώπου σῶμα γινόμενον ἐσδύειν. τὴν περιείλησιν δὲ αὐτῇ γίνεσθαι ἐν τρισχιλίοισι ἔτεσι. τούτῳ τῷ λόγῳ εἰσὶ οἱ Ἑλλήνων ἐχρήσαντο, οἱ μὲν πρότερον, οἱ δὲ ὕστερον, ὡς ἰδίῳ ἑωυτῶν ἐόντι· τῶν ἐγὼ εἰδὼς τὰ οὐνόματα, οὐ γράφω.* Hoc eſt: *AEgyptii quoque primi exſtiterunt, qui animam hominis immortalem eſſe pronuntiarunt: quæ de corpore in aliud ſubinde atque aliud corpus, ut quodque gigneretur, immigraret. atque ubi per omnia ſe circumtuliſſet, terreſtria, marina, volucria; rurſus in aliquod hominis corpus genitum introire. hunc verò ab eâ circuitum fieri intra annorum tria millia. Hanc ſententiam è Græcis ſunt qui uſurpaverint, tamquàm ſuam ipſorum, alii priùs, alii poſteriùs. quorum ego nomina ſciens ſilentio prætereo.* Pythagoram haud obſcurè, inter alios, innuit.

innuit. De eâdem animæ immortalitate, ac vitâ futurâ, ita Antiphanes, antiquiſſimus poëta:

Πενθεῖν δὲ μετρίως τοὺς προσήκοντας φίλους.
Οὐ γὰρ τεθνᾶσιν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ὁδὸν,
Ἣν πᾶσιν ἐλθεῖν ἔστ' ἀναγκαίως ἔχον,
Προεληλύθασιν· εἶτα χ' ἡμεῖς ὕστερον
Εἰς ταὐτὸ καταγωγεῖον αὐτοῖς ἥξομεν,
Κοινῇ τὸν ἄλλον συνδιατρίβοντες χρόνον.
Modicè propinquos luge amice mi tuos.
Nam mortui haud ſunt; ſed iter emenſi priùs,
Emetiendum ceteris quod omnibus:
Et in quod hi venêre diverſorium,
In illud ipſum poſtmodùm aggregabimur,
Reliquum omne tempus commoraturi ſimul.

De Indorum Brachmanibus ſic Strabo lib. XV, è Megaſtheene: πλείστους αὐτοῖς εἶναι λόγους περὶ θανάτου. νομίζειν μὲν ἐνθάδε βίον ὡς ἂν ἀκμὴν κυομένων εἶναι· τὸν δὲ θάνατον, γένεσιν εἰς τὸν ὄντως βίον, καὶ τὸν εὐδαίμονα τοῖς φιλοσοφήσασιν. id eſt: *Plurimas iis de morte eſſe diſputationes. nam hanc vitam habendam eſſe quaſi recens conceptorum hominum ſtatum: mortem verò, partum in veram illam, & iis, qui philoſophati ſint, felicem vitam.* Sic philoſophus illorum Mandanis, quum ad Alexandrum regem vocaretur, (ut idem refert ibidem auctor) nuntio reſpondit: Μηδὲ αὐτῷ δεῖν τῶν παρ' ἐκείνου δωρεῶν, ὧν οὐδεὶς κόρος· μήτε δὲ ἀπειλῆς εἶναι φόβον, ᾧ ζῶντι μὲν ἀρκοῦσα εἴη τροφὸς ἡ Ἰνδικὴ, ἀποθανόντι δὲ ἀπαλλάξαιτο τῆς σαρκὸς ἀπὸ γήρως τετρυχωμένης μεταστὰς εἰς βελτίω καὶ καθαρώτερον βίον. id eſt: *Nec ſe indigere illius donis, qui ſaturari nequiret: nec minis terreri, quum vivens ſatis ab Indiâ nutriatur; mortuus verò ab attritâ jam ſenio carne liberetur, in meliorem purioremque transmigrans vitam.* Et de alio philoſopho hæc Cicero, de divinatione lib. I: *Ad mortem proficiſcens Calanus Indus, quum adſcenderet in rogum ardentem; O præclarum diſceſſum, inquit, è vitâ! quum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato, in lucem animus exceſſerit.* Haud abſimiliter apud Romanos Seneca, epiſt. CII: *Quum venerit dies ille, qui mixtum hoc divini humanique ſecernat; corpus hoc, ubi inveni, relinquam; ipſe me diis reddam. nec nunc ſine illis ſum; ſed gravi terrenoque detineor. per has mortalis ævi moras illi meliori vitæ, longiorique præluditur. Tranſeundum eſt.* Et epiſt. XXXVII: *Mors, quam pertimeſcimus, intermittit vitam, non eripit. veniet iterum, qui nos in lucem reponat, dies.* Plutarchus, in libro de Iſide: Ἀνθρώπων δὲ ψυχαῖς ἐνταυθοῖ μὲν ὑπὸ σωμάτων καὶ παθῶν περιεχομέναις οὐκ ἔστι μετουσία τοῦ θεοῦ, πλὴν ὅσον ὀνείρατος ἀμαυροῦ θιγεῖν νοήσει διὰ φιλοσοφίας. ὅταν δὲ ἀπολυθεῖσαι μεταστῶσιν εἰς τὸ ἀειδὲς, καὶ ἀόρατον, καὶ ἀπαθὲς, καὶ ἁγνὸν, οὗτος αὐταῖς ἡγεμών ἐστι καὶ βασιλεὺς ὁ θεὸς, ἐξηρτημέναις ὡς ἂν ἀπ' αὐτοῦ καὶ θεωμέναις ἀπλήστως καὶ ποθούσαις τὸ μὴ φατὸν μηδὲ ῥητὸν ἀνθρώποις κάλλος. Id eſt: *Hominum autem animæ, quàm diu heic à corporibus, & adfectionibus continentur, nihil habent cum deo conſortii, niſi quatenus philoſophiæ adjumento, veluti per ſomnium, intelligentiâ eum attingunt. At poſtquàm ſolutæ migraverunt in purum illud, & inviſibile, perpeſſionibusque non obnoxium; ibi tum earum ipſe deus ductor ac rex eſt, ab ipſo pendentium, ſpectantiumque absque ullâ ſatietate, & deſiderantium ineffabilem illam hominibus pulchritudinem.* De Celtis noſtris, ſive Celtarum parte Gallis, ſuprà è Strabone, Cæſare, Diodoro, Melâ, Lucano, atque Marcellino, intelleximus ferè eadem. Eamdem omnibus reliquis Celtis, id eſt, Hiſpanis, Britannis, Illyriis, atque Germanis fuiſſe opinionem, dubitare jam minùs licet, quando maxima pars orbis terrarum ſic credidit. auctorum tamen teſtimoniis de quibusdam idem confirmare conabor. Silius Italicus, in libro primo, ſic de Hiſpanorum gente canit:

Prodiga gens animæ, & properare facillima mortem.
Namque ubi tranſſcendit florenteis viribus annos,
Impatiens ævi, ſpernit noviſſe ſenectam.
Et fati modus in dextrâ eſt.

Et lib. III, de Cantabris, Hiſpanicâ gente:

Mirus amor populo, cùm pigra incanuit ætas,
Imbelles jam dudum annos prævertere ſaxo;
Nec vitam ſine Marte pati.

De Celtiberis Hiſpanis, item de Germanicâ gente Cimbris, eadem Valer. Maximus, lib. II, cap. VI: *Alacris & fortis philoſophia Cimbrorum, & Celtiberorum; qui in acie exſultabant, tamquàm glorioſè & feliciter vitâ exceſſuri: lamentabantur in morbo; quaſi turpiter, & miſerabiliter morituri.* Unde hæc, quæſo, moriendi promtitudo, adeóque deſiderium ac cupido? niſi, quòd & ipſi Hiſpani atque Germani, unà cum Gallis ac reliquis mortalibus, animas immortaleis eſſe, ſtatimque poſt corporis mortem in alium tranſire orbem crediderunt. Imò, qui fortiter perirent, eorum primas fore in alterâ illâ ac beatâ vitâ ſedeis, perſváſum ſibi habuerunt; ut ſuprà, cap. XXIX, oſtenſum eſt. De Marcomannis, Germanicâ gente, qui duce Arioviſto cum Cæſare bellum commiſerunt, ita Appianus in Celticis: τὸ ἦθος ἄγριοι, καὶ τὴν τόλμαν θρασύτατοι, καὶ θανάτου καταφρονηταὶ, δι' ἐλπίδα ἀναβιώσεως. id eſt: *Immites erant moribus, animisque ferociſſimi, & mortis contemtores, perſvaſione futuri in vitam reditus.* De Gallis hæc Lucanus præcedentibus ſubnectit:

—Certè populi, quos deſpicit Arctos,
Felices errore ſuo; quos ille, terrorum
Maximus, haud urget metus. inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animæque capaces
Mortis: & ignavum eſt reditur æ parcere vitæ.

Huc refer Thracum morem, quem Valer. Maximus, dicto loco, ſic memorat: *Thraciæ illa natio meritò ſibi ſapientiæ laudem vendicaverit: quæ natales hominum flebiliter, exſequias cum hilaritate celebrans, ſine ullis doctorum præceptis, verum conditionis noſtræ habitum pervidit.* Et Mela, lib. II, c. II: *Una gens Thraces habitant, aliis aliisq; præditi & nominibus & moribus. alii redituras putant animas obeuntium; alii, etſi non redeant, non exſtingvi tamen, ſed ad beatiora tranſire; alii, emori quidem, ſed id melius eſſe, quàm vivere. itaq; lugentur apud quoſdam puerperia, natiq; deflentur: funera contrà feſta ſunt, &, veluti ſacra, cantu luſuque celebrantur. ne feminis quidem ſegnis eſt animus. ſuper mortuorũ virorũ corpora interfici, ſimulq; ſepeliri, votum eximium habent.* Item Solinus, c. XVI: *Thracibus barbaris ineſt contemtus vitæ, ex quadã naturalis ſapientiæ diſciplinâ. concordant omnes ad interitũ voluntarium; dum nonnulli eorum putant obeuntiũ animas reverti; alii, non exſtingvi, ſed beatas magis fieri. Apud plurimos luctuoſa ſunt puerperia. deniq; recens natũ fletu parẽs excipit: contrà verò læta ſunt funera; adeò, ut exemtos gaudiis proſequãtur. Quæ feminæ tenaces ſunt pudicitiæ, defunctorũ inſiliunt conjugũ rogos, &, quod maximũ inſigne ducunt caſtitatis, præcipites in flammas eunt.* Ejuſdem gentis ſingularẽ notatuq; maxime dignũ morẽ refert Herodotus, lib. IV, his verbis: οἱ δὲ Γέται, Θρηΐκων ἐόντες ἀνδρειότατοι καὶ δικαιότατοι, ἀθανίζουσι τόνδε τὸν τρόπον· οὔτε ἀποθνήσκειν ἑωϋτοὺς νομίζουσι, ἰέναι τε τὸν ἀπολλύμενον παρὰ Ζάμολξιν δαίμονα· οἱ δὲ αὐτέων τὸν αὐτὸν τοῦτον νομίζουσι Γεβελέϊζιν· διὰ πεντετηρίδος δὲ τὸν πάλῳ λαχόντα αἰεὶ σφέων αὐτέων ἀποπέμπουσι ἄγγελον παρὰ τὸν Ζάμολξιν, ἐντελλόμενοι τῶν ἂν ἑκάστοτε δέωνται· πέμπουσι δὲ ὧδε· οἱ μὲν αὐτέων ταχθέντες κόντια τρία ἔχουσι· ἄλλοι δὲ διαλαβόντες τοῦ ἀποπεμπομένου παρὰ τὸν Ζάμολξιν τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, κινήσαντες αὐτὸν μετέωρον, ῥίπτουσι ἐς τὰς λόγχας. ἢν μὲν δὴ ἀποθάνῃ ἀναπαρεὶς τοῖσι δὲ ἵλεως ὁ θεὸς δοκέει εἶναι· ἢν δὲ μὴ ἀποθάνῃ, αἰτιῶνται αὐτὸν τὸν ἄγγελον, φάμενοί μιν ἄνδρα κακὸν εἶναι. αἰτιησάμενοι δὲ τοῦτον, ἄλλον ἀποπέμπουσι· ἐντέλλονται δὲ ἔτι ζῶντι. Hoc eſt: *Getæ, qui Thracum fortiſſimi ſunt, atque juſtiſſimi, imortales agunt hoc modo. Mori ſe non putant: ſed defunctum meare ad Zamolxim deum. quem nonnulli eorum opinantur eſſe eumdem & Gebeleizin. Semper autem ſolent quinto quôque anno quempiam è ſuorum numero, ſorte lectum, nuntium mittere ad Zaumolxin; mandata ei dantes de iis, quæ ſibi opus ſint. eumque ita mittunt. Quibuſdam datur negotium, ut tria jacula teneant: aliis, ut comprehenſis ejus, qui ad Zamolxin mittitur, manibus pedibusq;, hominem agitantes in ſublime, jactent in jacula. qui ſi è veſtigio exſtingvitur, propitium ſibi deum arbitrantur: ſin minùs; ipſum nuntium inſimulant, adſeverantes, malum illum eſſe virum. atque hoc inſimulato, alium*

mittunt

mittunt; dantes adhuc viventi mandata. Sapientiæ equidem doctores ſuos, non magis quàm aliæ gentes, habuit haud dubiè natio Thracum. at hi non ex ſuis ſomniis, ſed ex majorum traditione, ac certâ diſciplinâ, unà cum omnibus reliquis gentibus, iſtam hauſerunt ſententiam. Hilares ſcilicet eſſe volebant homines ad exſequias, quia in meliorem vitam animas defunctorum transire haud dubitabant. De Celtis noſtris ita Diodorus, loco ſuprà dicto: Ἐνισχύει παρ᾽ αὐτοῖς ὁ τοῦ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι᾽ ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς εἰσδυομένης· διὸ καὶ κατὰ τὰς ταφὰς τῶν τετελευτηκότων ἐνίους ἐπιστολὰς γεγραμμένας τοῖς οἰκείοις τετελευτηκόσιν ἐμβάλλειν εἰς τὴν πυρὰν, ὡς τῶν τετελευτηκότων ἀναγνωσομένων ταύτας. id eſt: *Pythagoræ apud eos evaluit opinio; quòd animæ hominum immortales, in aliud ingreſſæ corpus, definito tempore denuò vitam capeſſant. ideóque in funeratione mortuorum quidam epiſtolas, ad propinquos defunctos perſcriptas, in rogum conjiciunt, quæ ab iis legantur.* Valer. Maximus, loco ſuprà dicto: *Gallos, memoriâ proditum eſt, pecunias mutuas, quæ his apud inferos redderentur, dare ſolitos: quia perſuaſum habuerunt, animas hominum immortales eſſe.* De Albanis, Aſiaticâ inter Ponticum Caſpiumque maria gente, ita Strabo lib. XI: Συγκατορύττουσι μέν τοι τὰ χρήματα αὐτοῖς· id eſt; *Pecunias unà cum defunctis ſepeliunt.* Ex eâdem ſcilicet cum Celtis noſtris opinione, nempe in aliâ illâ vitâ, in quam ſtatim animas transire credebant, his uſuros defunctos. Hodiè apud omneis exteri orbis gentes barbaras idē fieri, vulgò notum eſt. quarum & ipſarum nulla reperitur, quin animarum immortalitatem, alteramq; ac meliorem vitam ſtatuat. A primo igitur mortalium ADAMO, omnes poſteri ejus, id eſt, univerſæ per omnem terræ orbem diſperſæ gentes, opinionem haud dubiam acceperunt, de animarum æternitate, deq; vitâ illâ alterâ, verâ, ac felice. quâ probi fruituri ſint; item de pœnis, quibus improbi in inferno adficientur: quò gentilis etiam reſpexit poëta, Sil. Italicus, lib. V; ubi ita cecinit:

-- -- Tribuit namque ipſa minores
Hos terris natura deos; ſed fædere certo:
Degeneres tenebris animas damnavit Avernis;
At queis ætherii ſervatur ſeminis ortus,
Cæli porta patet.

Progreſſu autem ſæculorum alii aliis eam opinionem involverunt erroribus. Ac primùm equidem omneis pariter in eodem fuiſſe errore videntur cum Celtis; de quorum theologis hæc ſuprà è Lucano adduxi:

-- -- Vobis auctoribus umbræ
Non tacitas Erebi ſedeis, Ditisque profundi
Pallida regna petunt. regit idem ſpiritus artus
Orbe alio, longæ (ſi canitis cognita) vitæ
Mors media eſt.

Heic equidem ea ſententia, uti à majoribus primoque Adamo tradita fuit, manſit ſana atque integra, nempe animam, ſtatim ut corpore defuncto excederet, in aliam transire vitam, veram illam atque beatam: quod Indos quoque crediidiſſe, ſuprà è Strabone intelleximus: magisq; heic ridendus erat Lucanus, qui ſeptemtrionaleis populos *errore ſuo felices* prædicavit. At id jam per longam ſæculorum devolutionem ignorabant Celtæ, ſcilicet eadem corpora, definito demum tempore, poſt multa ſæcula, reſurrectura animisque rurſus conjunctum iri: quum illi è diverſo crederent, animam, ut in hoc orbe è corpore defuncto excederet, continuò non ſolùm in alium orbem, ſed in aliud etiam novumq; corpus transire; ibique alios regere artus. nam prioris corporis artus hôc in orbe igni omninò abſumi, quotidiè cernebant. nec judicium aliquod de benè vel malè factis poſt hanc vitā fore, ſciviſſe videntur. Indi, & Græci, & Latini, dictum judicium credebant: at non poſt multa demum annorum ſæcula, ad cunctorū mortalium reſurrectionem; ſed mox poſt prioris vitæ in hoc orbe exitum. cujus opinionis multa apud auctores, Græcos juxtà atque Latinos, monimenta, de Plutone, de Minoë, de Rhadamanto. De Indis ita Strabo, dicto lib. XV: Παραπλέκουσι δὲ καὶ μύθους, ὥσπερ καὶ Πλάτων, περί τε ἀφθαρσίας ψυχῆς, καὶ τῶν καθ᾽ ᾅδου κρίσεων, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. id eſt:

Texunt & fabulas, quemadmodùm Plato, de immortalitate animæ, de judiciis, quæ apud inferos fiant; & hujusmodi alia. Pythagoras, &c, à quibus ille ſuam habuit theologiam, Ægyptii cognoverant, poſt definitum tempus animas defunctorum in corpora reverſuras: quod poſt multa demum ſæcula, in reſurrectione omnium, futurum erat: at rationem, quâ id fieri debebat, item tempus quum ignorarent; poſt mortem crediderunt, δι' ἐτῶν ὡρισμένων, id eſt, *definitis annis,* ut inquit Diodorus, in aliud transgreſſas corpus, vitam denuo capeſſere: nec in humana tantùm transire corpora; ſed & in ferina, *electo genere moribus congruo, quos in homine libenter exercuerat anima*; ut tradit Macrobius, in ſomnio Scipionis, lib. I, cap. IX. Alii verò, in quibus maximè Cicero, aliam habuêre de eâdem animarum æternitate ſententiam: nempe proborum animas ſtatim poſt corporis defunctionem in cœlum vehi; improborum non item. Sed ipſa Ciceronis verba, in ſomnio Scipionis perſcripta, in medium proferantur. *Omnibus,* inquit, *qui patriam conſervaverint, adjuverint, auxerint, certum eſſe in cœlo ac definitum locum, ubi beati ævo ſempiterno fruantur.* & mox: *Hinc profecti, huc revertuntur.* & iterum: *Ii vivunt, qui ex corporum vinculis, tamquàm è carcere, evolaverunt.* De improbis verò, in fine ejusdem ſomnii. *Eorum animi, qui ſe corporis voluptatibus dediderunt, earumque ſe quaſi miniſtros præbuerunt, impulſuque libidinum, voluptatibus obedientium, deorum & hominum jura violaverunt, corporibus elapſi, circùm terram ipſam volutantur; nec in hunc locum, niſi multis exagitati ſæculis, revertuntur*: ſcilicet in *æternam illam domum, ac ſedem*; unde omnium, tam improborum, quàm bonorum animas vult profectas. Hanc ſententiam alii iterum variarunt: quorum mentem refert Macrobius, dicto loco, his verbis: *Anima, quam in ſe pronam corporis uſus effecit, atque in pecudem quodammodò deformavit ex homine; & abſolutionem corporis perhorreſcit, &, cùm neceſſe eſt,*

Non niſi cum gemitu fugit indignata ſub umbras.

Sed nec poſt mortem facilè corpus relinquit: quia

----- Non funditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes;

Sed aut ſuum oberrat cadaver, aut novi corporis ambit habitaculum; non humani tantummodò, ſed ferini quoque; electo genere moribus congruo, quos in homine libenter exercuit: mavultque omnia perpeti, ut cœlum, quod vel ignorando, vel diſſimulando, vel potiùs prodendo deſeruit, evadat. Civitatum verò rectores, ceterique ſapientes, cœlum reſpectu, vel cùm adhuc corpore tenentur, habitantes, facilè poſt corpus cœleſtem, quam penè non reliquerant, ſedem repoſcunt. Hæc partim è Pythagoræ, Ægyptiorumque, partim è Ciceronis mente. In Ciceronis autem ſententiâ multa ſunt vera. rectè quidpe judicavit, proborum piorumque animas, corpore ſolutas, ſtatim in cœlum, unde profectæ erant, evolare: improborum verò ac ſceleratorum, corporibus elapſas, circùm alia loca agitari, ad multa ſæcula. in eo autem erravit quàm vehementiſſimè, quòd has quoque poſt multa illa ſæcula in cœlum reverti credidit. Verior hæc fuiſſet ſententia; nempe, piorum animas continuò poſt corporis ſolutionem, tamquàm è carcere, in cœlum abire; impiorum verò circùm alia loca hærere: donec, poſt multa ſæcula, conſumato hoc mundo, utrorumque corpora reſuſcitentur, judicioq; poſtremo facto, hæ ad æternam pœnam, illæ ad æternam felicitatem transmittantur. Silius Italicus, lib. XIII, de centum portis inferorum canens, tandem de extremâ ſic finit:

Hac animæ cœlum repetunt, ac mille peractis,
Oblitæ Ditem, redeunt in corpora, luſtris.

An utrorumque, id eſt bonorum ſimul & improborum animas intellexerit, mihi in dubio eſt. tempus certè multorum ſæculorum innuere voluit, poſt quod tandem animæ corporibus iterum jungi debeant, cœloque perfrui. Apud Plutarchum, in libro de Iſide, Theopompus è magorum theologiâ refert, poſt VICIↃ anno, quo temporis ſpatio perpetuum ſit futurum diſſidium bellumque inter deum ac dæmonem, τέλος ἀπολείπεσθαι τὸν ᾅδην, καὶ τοὺς μὲν ἀνθρώπους εὐδαίμονας ἔσεσθαι, μήτε τροφῆς δεομένους, μήτε σκιὰν ποιοῦντας. id eſt; *tandem infernum eſſe defecturum, & homines*

& homines fore beatos, neque alimentis neque umbrâ egenteis. Hæc, quæſo, quàm longè abſunt, aut abhorrent à Chriſtianâ noſtrâ religione? nam de iſtis VICIↃ annis, an non noſtri etiam ſic ſentiunt theologi: nempe, poſt expleta tot millia annorum, magnum illud ſabbathum, ſive requiem, & æternum beatorum gaudium gloriamque, ceu magnæ ſeptimanæ, quâ duraturus ſit hic mundus, finem impoſitum iri? Quod autem ille ait tunc ἀπολείπεσθαι τὸν ᾅδην, id de cunctorum reſurrectione intelligendum: quod & Silius ſuprà innuit. Probos atque fideleis fore tunc εὐδαίμονας, μήτε τροφῆς δεομένους, μήτε σκιὰν ποιοῦντας, quis verè Chriſtianus homo non credit? Eadem magorum theologia, ibidem apud Plutarchum, docet; ἕνα tunc βίον, καὶ μίαν πολιτείαν ἀνθρώπων μακαρίων καὶ ὁμογλώσσων ἁπάντων ἔσεσθαι: id eſt, *unam fore vitam, unamque civitatem, ſeu rempublicam beatorum hominum univerſorum, unâ lingvâ utentium.* Addit Diogenes Laërtius, in proœmio, ex eorumdem magorum ſententiâ, ἔσεσθαι ἀθανάτους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὰ ὄντα ταῖς αὐτῶν ἐπικλήσεσι διαμενεῖν. id eſt, *homines fore immortaleis, & omnia ſuas adpellationes retentura.* nempe adpellationes, quas habuerunt in unâ illâ primævâ lingvâ, ut ſuprà, cap. VIII, docui. Sed ad Celtarum noſtrorum theologiam tandem revertor. Seneca, epiſt. CXVII: *Nihil mihi videtur turpius, quàm optare mortem. nam, ſi vis vivere, quid optas mori? ſi non vis: quid deos rogas, quod tibi naſcenti dederunt? nam, ut quandoque moriaris, etiam invito poſitum eſt; ut, cùm voles, in tuâ manu eſt.* Et Plinius, lib. II, cap. VII: *Optimum homini dedit deus, in tantis vitæ pœnis, ut ſibi poſſit mortem conſciſcere, ſi velit.* Et lib. XXVIII, cap. I: *Hoc primum quisque in remediis animi ſui habeat; ex omnibus bonis, quæ homini tribuit natura, nullum melius eſſe tempeſtivâ morte: in eâque id optimum, quòd illam ſibi quisque præſtare poſſit.* Eamdem Celtis noſtris fuiſſe opinionem, videlicet, licere ſibi ipſi, ſubeunte vitæ tædio, mortem adproperare; patet ex his Lucani verſibus:

----- *Inde ruendi*
In ferrum mens prona viris, animæque capaces
Mortis: & ignavum eſt redituræ parcere vitæ.

Item ex iſto Silii: ----- *Fati modus in dextrâ eſt.*

Hinc erat, quòd nonnulli Gallorũ *ſe in rogos ſuorum, velut unà victuri* in alterâ vitâ, *libenter immitterent*; teſte Melâ lib. III, cap. II. hinc etiam factum, uti alii aurum argentumve in theatro acciperent, aut doliorum vini certum quemdam numerum; &, ubi jurejurando cautum eſſet, non irritam fore donationem, muneraque accepta intimis & cariſſimis amicis diſtribuiſſent, ſupinos ſe diſtenderent, in ſcutis jacentes, adſtante qui gladio jugulum foderet, atque exſcinderet: teſte Poſidonio, apud Athenæum in lib. IV, cap. XIII. Romanos, Græcosque mortem ſibi acceleraſſe, omnes ferè eorum paſſim loquuntur libri. de barbarorum etiam in oriente, ac meridie, idem in occidente gentibus, item pervulgatum eſt. At multo rectiùs ac veriùs Cicero, in dicto ſomnio, ex primævorum haud dubiè mortalium traditione: *Niſi enim Deus is, cujus hoc templum eſt omne, quod conſpicis, iſtis te corporis cuſtodiis liberaverit, huc* (in cœlum) *tibi aditus patere non poteſt.* & mox: *Piis omnibus retinendus eſt animus in cuſtodiâ corporis; nec injuſſu ejus, à quo ille eſt vobis datus, ex hominum vitâ migrandum eſt; ne munus humanum, aſſignatum à Deo, defugiſſe videamini.*

Hæc igitur priſcorum Celtarum, adeóq; omnium per terræ orbem gentium, de hominis creatione, de animæ immortalitate, & de futurâ vitâ fuit theologia; quantum ejus è veterum monimentis eruere licuit. Ceterùm tempus, quo Deus condiderit primum hominem, oſtendit Cicero, de legibus lib. I. *Hominem*, inquit, *quod principium reliquarum rerum eſſe voluit, generavit & ornavit Deus.* Quod falſum. meliúsq; Ovidius, qui, loco ſuprà citato, poſtremum reliquarum rerum omnium creatum à Deo hominem oſtendit. id enim Moſes quoque, genes. cap. I, docet. Celtæ noſtri idem ſenſiſſe videntur. nam de Gallis Plinius, lib. XVI, cap. ult. teſtis eſt, *ſextam lunam principia menſium annorumque iis feciſſe*: cujus rei nullam aliam rationem video, niſi quòd genus mortalium ſexto demum die, poſt principium mundi, originem ſui cepit. Nomina rebus à Deo creatis indidiſſe primum mortalem, vetuſtiſſima Ægyptiorum docuit theologia; ex quâ iſta Diodorus

lib. I: Ὑπὸ γὰρ τοῦ Ἑρμοῦ πρῶτον μὲν τήν τε κοινὴν διάλεκτον διαρθρωθῆναι, καὶ πολλὰ τῶν ἀνωνύμων τυχεῖν προσηγορίας, τήν τε εὕρεσιν τῶν γραμμάτων γενέσθαι, καὶ τὰ τὰς τῶν θεῶν τιμὰς καὶ θυσίας διαταχθῆναι. Id eſt: *Primum enim Mercurium ſ… & communem ſermonem articulatim diſtinxiſſe, & multis rebus nomine deſtitutis n… n indidiſſe; literasque inveniſſe & deorum cultus ſacrificiaque ordinaſſe.* Idem teſtatur Plato in Phædro. Non ad Mercurium, qui erat ipſe Theuth, ſive Deus, ſed ad Thamum, qui erat Adamus, id pertinere, ſuprà, cap. XXIV, demonſtratum eſt. Nomina rebus, recens à Deo conditis, impoſuiſſe Adamum, teſtatur divus Moſes, geneſ. cap. II, ver. XIX & XX, his verbis: *Quum formaviſſet Iehova è terrâ omneis beſtias agri, omneisque volucres cæli, & adduxiſſet ad Adamum, ut videret, quomodò vocaret (etenim quocumq; nomine vocavit illas Adamus, animantem quamque, id nomen ejus fuit.) vocaviſſetque Adamus nominibus pecudem quamlibet, & volucrem cæli, omnemque beſtiam agri; non aderat Adamo auxilium commodum.* Ceterò nec lapſum primorum parentum noſtrorum gentium ignoraſſe theologiam, ex veterum monimentis diſco. eum namque de Prometheo ac Pandorâ ſignificant fabulæ, Adamum & Hevam innuentes. Heva quidpe primùm à Deo ſummâ pulchritudine, & omnibus gratiis ornata, dein diaboli technis ſeducta, blanditiisque inſtructa, Adamo perſvaſit, uti id aperiret, quod nemini mortalium fas erat conſpicere, vel attrectare. Ignem verò is cœlo ſurripuiſſe dicitur, quia arcana Dei perſcrutari, Hevæ perſvaſu, curioſus fuit. de quibus me ipſum plura heic ſcrutari rimarique, nefas duco. Spes tandẽ unica in imo pyxidis fundo manſit; nempe de Chriſto. Ægyptiorum theologia Iſin Promethei fecit filiam; teſte Plutarcho, in libro de Iſide. quod & ipſum haud falſum. nam caro Hevæ atque oſſa de Adami carne oſſibusque erant ſumta. Quàm mirificè verò theologiam ſuam fabulis & ænigmatibus confuderint gentes, ſatis ſuprà patuit: ità, uti mirari jam haud æquum ſit, idem nomen & Lunæ ſideri, & primæ mortalium Hevæ tributum. Eumdem primorum mortalium lapſum Macrobium quoque innuiſſe puto, dicto lib. I, in ſomnium Scipionis, cap. IX. ubi *animam* ait *cælum vel ignorando, vel diſſimulando, vel potiùs prodendo deſeruiſſe*. nam Adamus pariter & Heva quomodò imaginem illam Dei prodiderint, præceptumque Domini neglexerint; & voluntatẽ ejus diſſimulaverint, deniq; peccatum apud eum per ignorantiam excuſaverint, è Moſe ſatis notum eſt. A diabolo eos ſeductos, Ægyptiorum etiam haud ita obſcurè docuit theologia. ſic namque Plutarchus in dicto libro de Iſide: Τυφὼν δεινὰ μὲν ὑπὸ φθόνου καὶ δυσμενείας εἰργάσατο· καὶ πάντα πράγματα ταράξας, ἐνέπλησε κακῶν γῆν ὁμοῦ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν· id eſt. *Typhon, odio impulſus & malignitate, atrocia patravit facinora: omnibusque conturbatis rebus, cunctas terras cunctaque maria malis implevit.* Per eumdem lapſum aureum illud ſæculum amiſiſſe primos mortalium Adamum & Hevam, Indorum quoque ſapientes haud ignorarunt. ſic quidpe è numero eorum nobiliſſimus Calanus apud Strabonem, lib. XV, adfatur Oneſicritum: Τὸ παλαιὸν πάντ᾽ ἦν ἀλφίτων καὶ ἀλεύρων πλήρη, καθάπερ καὶ νῦν κόνεως· καὶ κρῆναι δ᾽ ἔρρεον, αἱ μὲν ὕδατος, γάλακτος δ᾽ ἄλλαι, καὶ ὁμοίως αἱ μὲν μέλιτος, αἱ δ᾽ οἴνου, τινὲς δ᾽ ἐλαίου· ὑπὸ πλησμονῆς δ᾽ οἱ ἄνθρωποι καὶ τρυφῆς εἰς ὕβριν ἐξέπεσον· Ζεὺς δὲ μισήσας τὴν κατάστασιν, ἠφάνισε πάντα, καὶ διὰ πόνου τὸν βίον ἀπέδειξε. hoc eſt: *Olim omnia erant plena triticeæ & hordeaceæ farinæ, ut nunc pulveris; fonteſq; alii lacte, alii aquâ fluebant, nonnulli melle, alii vino, quidam oleo. homines autem per ſatietatem & luxuriam ad contumeliam ſe transdiderunt. Iupiter itaque præſentem ſtatum exoſus, omnia abolevit; & vitam per laborem degendam inſtituit.*

Ceterò terrarum quoque eluvionis notitiam, ſive memoriam habuit omnium pariter gentium theologia. Ex Syrorum, Græcorumque vetuſtiſſimis monumentis Lucianus, in lib. de deâ Syriâ, iisdem fermè verbis hiſtoriam inundationis refert, quibus ipſe divus Moſes, in lib. geneſeos. De templo deæ Syriæ, quæ colebatur Hierapoli in Cœle Syriâ, ita diſſerit: Ἱστορέοντι δέ μοι ἐτέων πέρι, ὁκόσα τῷ ἱρῷ ἐστι, καὶ τὴν θεὸν αὐτοὶ ἥντινα δοκέουσι, πολλοὶ λόγοι ἐλέγοντο· τῶν οἱ ἱροί, οἱ δὲ ἐμφανέες, οἱ δὲ κάρτα μυθώδεες, καὶ ἄλλοι βάρβαροι, οἱ μὲν τοῖσι Ἕλλησι ὁμολογέοντες, τοὺς ἐγὼ πάντας μὲν ἐρέω, δέκομαι δὲ οὐδαμά. οἱ μὲν ὦν πολλοὶ Δευκαλίωνα τὸν Σκύθεα τὸ ἱρὸν εἵσασθαι λέγουσι,

λέγουσι· τοῦτον Δευκαλίωνα, ἐπὶ τοῦ τὸ πολλὸν ὕδωρ ἐγένετο. Δευκαλίωνος δὲ πέρι λόγον ἐν Ἕλλησιν ἤκουσα, τὸν Ἕλληνες ἐπὶ αὐτῷ λέγουσι. ὁ δὲ μῦθος ὧδε ἔχει. Ἥδε ἡ γενεὴ, οἱ νῦν ἄνθρωποι, πρῶτοι ἐγένοντο. ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ γενεὴ, πάντες ὤλοντο, οὗτοι δὲ γένεος τοῦ δευτέρου εἰσὶ, τὸ αὖτις Δευκαλίωνος ἐς πληθὺν ἀπίκετο. ἐκείνων δὲ πέρι τῶν ἀνθρώπων τάδε μυθέονται· ὑβρισταὶ κάρτα ἐόντες, ἀθέμιστα ἔργα ἔπρασσον. οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέκοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο, ἀντ' ὧν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. αὐτίκα ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἐκδιδοῖ, καὶ ὄμβροι μεγάλοι ἐγένοντο, καὶ οἱ ποταμοὶ κατέβησαν μείζονες, καὶ ἡ θάλασσα ἐπὶ πολλὸν ἀνέβη, ἐς ὃ πάντα ὕδωρ ἐγένοντο, καὶ πάντες ὤλοντο· Δευκαλίων δὲ μοῦνος ἀνθρώπων ἐλίπετο ἐς γενεὴν δευτέρην, εὐβουλίης τε καὶ τοῦ εὐσεβέος εἵνεκα. ἡ δέ οἱ σωτηρίη ἥδε ἐγένετο· λάρνακα μεγάλην, τὴν αὐτὸς εἶχε, ἐς ταύτην ἐσβιβάσας παῖδάς τε καὶ γυναῖκας ἑωυτοῦ, ἐσέβη. ἐσβαίνοντι δέ οἱ ἀπίκοντο σύες καὶ ἵπποι, καὶ λεόντων γένεα, καὶ ὄφιες, καὶ ἄλλα, ὁκόσα ἐν γῇ νέμονται, πάντα ἐς ζεύγεα. ὁ δὲ πάντα ἐδέκετο, καί μιν οὐκ ἐσίνοντο, ἀλλὰ σφίσι μεγάλη Διόθεν φιλίη ἐγένετο, καὶ ἐν μιῇ λάρνακι πάντες ἔπλευσαν, ἔς τε τὸ ὕδωρ ἐπεκράτεε. τὰ μὲν Δευκαλίωνος πέρι Ἕλληνες ἱστορέουσι. τὰ δὲ ἀπὸ τούτου, λέγεται λόγος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἱρῇ πόλει, μεγάλως ἄξιος θωυμάσαι· ὅτι ἐν τῇ σφετέρῃ χώρῃ χάσμα μέγα ἐγένετο, καὶ τὸ σύμπαν ὕδωρ κατεδέξατο. Δευκαλίων δὲ, ἐπεὶ τάδε ἐγένετο, βωμούς τε ἔθετο, καὶ νηὸν ἐπὶ τῷ χάσματι Ἥρης ἅγιον ἐστήσατο. Hoc eſt: *Perquirenti mihi de annis, quibus templum hoc duraſſet, & de deâ, quamnam ipſi eam eſſe putarent, multi ſermones ferebantur, quorum alii erant ſacri, alii aperti ac plani, alii perquàm fabuloſi; rurſum alii barbarorum, alii cum Græcis conſentientes: quos ego omnes quidem referam, haudquaquàm autem approbo. Complures igitur Deucalionem Scytham illum tradunt templũ hoc conſecraſſe; eúm ſcilicet Deucalionem, cujus temporibus aquarum inundatio fuit. De hoc Deucalione ſermonem inter Græcos, quem illi de eo referunt, audivi hujusmodi: Hanc hominum generationem, quæ nunc eſt, ab initio non fuiſſe; eamque, quæ tunc fuit, totam interiiſſe. hos autem homines, qui nunc ſunt, ſecundi eſſe generis; nempe ejus, quod rurſus à Deucalione in tantam multitudinem excrevit. De illis autem hominibus hujusmodi quædam traduntur: Quum contumelioſi admodùm eſſent, nefaria opera eos perpetraſſe. neq; enim jusjurandum obſervaſſe, neq; hoſpites recepiſſe, neq; ſupplicum miſertos eſſe. Ob eam rem maximã eos mox calamitatem eſſe conſequutam. ſtatim enim & tellus multã aquam effudit, & imbres magni fuerunt, & flumina ſolito majora decurrerunt, & mare quoque in multum adſcendit; eò usque dum omnia aquis inundarentur, atq; omnes perirent. Solus autem Deucalion relictus fuit, in ſecundam videlicet generationem, prudentiæ ſimul ac pietatis gratiâ. Servatus autem fuit hoc pacto: Arcam quamdam magnam, quam habebat, impoſitis in eam liberis ſuis, & uxoribus, ipſe conſcendit. Quum verò ipſe ingrederetur, venerunt eódem & apri, & equi, & leonum genera & ſerpentes, aliaque, quæcumq; tellure paſcuntur, bina ex unoquoque genere cuncta. Ille autem recepit ad ſe omnia: atque ea ipſum non lædebant; ſed magna inter eos, Iove ita diſpenſante, concordia erat; unâque in arcâ omnes navigabant, quàm diu aqua ſuperabat. Atque hæc quidem de Deucalione Græci tradunt. De iis verò, quæ mox conſequuta ſunt, fertur alius quidam ſermo ab iis, qui Hierapolin incolunt, magnâ ſanè admiratione dignus. quòd in ipſorum videlicet terrâ hiatus quidam factus fuerit, ac totam illam aquam abſorbuerit. Deucalion autem, ubi hæc ita facta ſunt, & aras conſtituit, & ædem ſuper hiatum illum Iunoni ſacram erexit.* Græci equidem, ut deorum, hominumque primam generationem, ſic & aquarum inundationem, ipſumque Deucalionem ſuæ adſcripſerunt Græciæ. unde etiam noſtro ſæculo fuerunt, qui hanc Deucalionis inundationem eamdem eſſe & Noachi nimis imperitè negaverint. quibus maximo argumento fuiſſe credo auctoritatem Solini; qui ita ſcribit, cap. XVII: *Meminiſſe hoc loco par eſt, poſt primum diluvium, Ogygii temporibus notatum, cùm IX & ampliùs menſibus diem continua nox inumbraſſet, Delon, ante omneis terras, radiis ſolis illuminatam, ſortitamque ex eo nomen, quòd prima reddita foret viſibus. Inter Ogygium ſanè & Deucalionem medium ævum* IↃC *annis datur.* Ogygium hunc credo antiquiſſimos Græcorum intellexiſſe Adamum: ante cujus generationem terram omnem, informem etiam tum & inanem, aquis fuiſſe & tenebris coopertam, teſtis eſt ſacratiſſimus Moſes, genes. cap. I, ver. II. Inter Adamum verò & Deucalionem, ſive Noachum, quum non tantùm IↃC, ſed CIↃ IↃC circiter anni interceſſerint; ipſius puto Deucalionis ætatem indicare antiquiſſimos illos Græcos voluiſſe, quâ terrarum inundatio facta. IↃ ē

quidpe tunc annos natum fuiſſe Noachum, teſtis eſt idem Moſes, cap. VII, ℣. 11. Diluvium verò, cujus Solinus facit mentionem, non ad Adami, ſed ad Noë pertinere ætatem, patet ex computatione menſium, quibus id duraſſe oſten. Verùm ex unâ Luciani hiſtoriâ, ſuprà citatâ, ſatis manifeſtè ac clarè perſpicitur Deucalionem iſtum nullum alium fuiſſe, quàm Noachum: quem non modò Græci, & Scythæ ſibi vendicaverunt; ſed & Ægyptii: de quibus ita Diodorus, ſub initium lib. I: Καθόλου δὲ λέγουσιν, εἴτε κατὰ τὸν ἐπὶ Δευκαλίωνος γενόμενον κατακλυσμὸν ἐφθάρη τὰ πλεῖστα τῶν ζώων, εἰκὸς μάλιστα διασεσῶσθαι τοὺς κατὰ τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ τὴν μεσημβρίαν κατοικοῦντας, ὡς ἂν τῆς χώρας αὐτῶν οὔσης ἀνόμβρου κατὰ τὸ πλεῖστον· εἴτε, καθάπερ τινὲς φασὶ, παντελοῦς γενομένης τῶν ἐμψύχων φθορᾶς, ἡ γῆ πάλιν ἐξ ἀρχῆς καινὰς ἤνεγκε τῶν ζώων φύσεις, ὅμως καὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον πρέπειν τὴν ἀρχηγὸν τῶν ἐμψύχων γένεσιν προσάπτειν ταύτῃ τῇ χώρᾳ. Id eſt: *In univerſum tamen ajunt, ſive diluvio, tempore Deucalionis facto, maxima pars animantium exſtincta ſit, Ægypti incolas, ſub meridie poſitos, maximè ſervatos eſſe; ut quorum terra pluviæ ut plurimum expers ſit, conſentaneum videri: ſive, ut quidam adſerunt, animantibus omnino peſſum datis, terra de integro novas animalium naturas extulit; hac tamen nihilo minùs ratione principem animantium ortum ad hanc regionem pertinere.* Univerſale igitur totius terrarum orbis fuiſſe hoc diluvium, quod Deucalionis tempore accidit, crediderunt Ægyptii. quod & Cedrenus atteſtatur, his verbis: Τούτου δὲ κατακλυσμοῦ, τοῦ ἐπὶ Δευκαλίωνος δηλονότι, δοκοῦσι μεμνῆσθαι καὶ Αἰγύπτιοι, φάσκοντες τὴν χώραν αὐτῶν μὴ κατακεκλύσθαι. id eſt: *Hujus diluvii, ſub Deucalionis ætatem facti, videntur & Ægyptii memoriam ſervare; ſuam terram ejus inundationis expertem fuiſſe adfirmantes.* Sed & Ovidius, μεταμορφ. lib. I, quamvis Deucalionem, ipſiusque arcam Græciæ adſcribat, tamen omne mortalium genus eâ inundatione periiſſe docet. Plinius verò & Italiam, & Phœnicen eâ correptas fuiſſe oſtendit. De Italiâ, lib. III, cap. XIV: *Vmbrorum gens antiquiſſima Italiæ exiſtimatur; ut quos Ombrios à Græcis putent dictos, quòd inundatione terrarum imbribus ſuperfuiſſent.* De Phœnice lib. V, cap. XIII: *Ioppe Phœnicum, antiquior terrarum inundatione, ut ferunt.* De cetero Lucianus, ut ſuprà relatum, Deucalionem ait ſervatum fuiſſe ob pietatem. huic conſentiens Ovidius, dicto libro, ita canit de ipſo & ejus uxore:

Non illo melior quiſquam, nec amantior æqui
Vir fuit; aut illâ reverentior ulla deorum.

Et mox: *Innocuos ambos, cultores numinis ambos.*

Ipſe Jehova de Noacho, apud Moſen, geneſ. c. VII, ℣. I: *Ingredere tu, & univerſa familia tua in arcam hanc. te enim perſpexi juſtum coram me in ætate hac.* Reliqua porrò Luciani verbatim cuncta cõveniunt cum Moſis hiſtoriâ. De aquis etiam Ovidius ibidem ita:

Concipit Iris aquas, alimentaque nubibus affert.
Sternuntur ſegetes, & deplorata colonis
Vota jacent, longique perit labor irritus anni.
Nec cœlo contenta ſuo eſt Iovis ira; ſed illum
Cæruleus frater juvat auxiliaribus undis,
Convocat hic amnes.
Iamque mare, & tellus nullum diſcrimen habebant.
Omnia pontus erant. deerant quoque litora ponto.

De tempore, quo aquæ ac tenebræ duraverint, ſuprà è Solino intelleximus. De exitu Deucalionis ex arcâ, Plutarchus quoque, in libro de ſolertiâ animalium, ſacris libris haud abſona refert iſta: Οἱ μὲν οὖν μυθολόγοι τῷ Δευκαλίωνί φασι περιστερὰν, ἐκ τῆς λάρνακος ἀφιεμένην, δήλωμα γενέσθαι, χειμῶνος μὲν, εἴσω πάλιν ἐνδυομένην, εὐδίας δὲ, ἀποπτᾶσαν. id eſt: *Qui fabulas tradunt, ii columbam ajunt, ex arcâ emiſſam, Deucalioni indicium detuliſſe tempeſtatis, quum rurſus ingrederetur; ſerenitatis, quum avolaſſet.* Protinus, ut arcam egreſſus, aram excitaſſe, ſacrificiaque peregiſſe Deucalionem, teſtatur Lucianus. eadem de re ita Ovidius, loco prædicto:

----- Placuit cæleſte precari
Numen; & auxilium per ſacras quærere ſorteis.

De Noacho, arcam commodùm, cum familiâ & animalibus, egreſſo, ita divus Moſes,

Moſes, gen. cap. VIII, ver. XX: *Poſteà exſtruxit Noachus aram Iehovæ: & accipiens ex omnibus mundis pecudibus, & ex omnibus volucribus mundis, obtulit holocauſta in arâ* I. Sed hactenus diluvium Noachi ex aliarum gentium oſtendiſſe theologiâ ſuffeceat. Celtas noſtros, atque in his maximè Germanos, ejusdem habuiſſe diluvii in ſuâ theologiâ memoriam, haud equidem dubitaverim; quando id non modò omni olim cognitum fuit cetero orbi noſtro, quem Europæ, Aſiæ, Africæque vocabulis diſtingvimus; ſed etiam exteri orbis, quem Americanum vulgò vocamus, gentes barbaræ nunc etiam non ignorant. Sed & monimenta quædam ex Germanorum theologiâ eâ de re exſtare puto. ſic quidpe Tacitus, in libro de Germaniâ: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus eſt) Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno tris filios aſſignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur.* Plinius, lib. IV, cap. XIV, Iſtævones Rheno facit proximos. Certè nihilo magis Germani noſtri, quàm ceteræ gentes, antiquiſſimam illam theologiam, à Noacho & hujus filiis acceptam, cuſtodiverunt incorruptam, inconfuſamque. Non Manni, id eſt, Adami, ſed Noachi heic intellectos fuiſſe ab initio treis filios, jam anteà, cap. IX, docui. Ex his igitur INGÆVO, qui SCHEMUS fuiſſe videtur, in orientem versùs Aſiam tenuit: ISTÆVO, qui JAPHETUS, versùs orientem & Rhenum amnem, Europam: HERMINO, qui CHAMUS, medio contra illos ſitu, Africam. Græcis Japeti maximè nomen notum fuit; quia ab hoc, unà cum reliquis Europæis, genus ducebant. unde etiam patrem fingebant eſſe Promethei, quem primum hominem è luto formaſſe fabulabantur. Verùm de aquarum etiam inundatione hæc dixiſſe ſatis ſit.

Denique, finem quoque hujus mundi, qui per ignem futurus eſt, priſcam non ignoraſſe gentium theologiam, video. Ovidius, dicto μεταμορφ. lib. I:

Eſſe quoque in fatis reminiſcitur, affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cæli
Ardeat, & mundi moles operoſa laboret.

Inter Scythas & Ægyptios diu contentionem de generis vetuſtate fuiſſe, tradit Juſtinus lib. II. ubi, inter alia, hoc etiam Scythas attuliſſe ait: *Si mundi, quæ nunc partes ſunt, aliquando unitas fuit, ſive illuvies aquarum principio rerum terras obrutas tenuit; ſive ignis, qui & mundum genuit, cuncta poſſedit: utriusque primordii Scythas origine præſtare.* In quibus verbis tres ſimul hiſtoriæ miſerè confunduntur. quarum prima erat de terrâ recens creatâ, quam informem etiam tum, ut antè dictum, & inanem, aquæ cooperiebant: altera, de aquarum illuvie, Noachi temporibus factâ: tertia, de futurâ ad noviſſimum diem ignis vaſtatione. Ciceronis verba è ſomnio Scipionis jam anteà relata ſunt iſta: *Propter eluviones exuſtionesque terrarum, quas accidere tempore certo neceſſe eſt, non modò non æternam, ſed ne diuturnam quidem gloriam aſſequi poſſumus.* Item hæc de Gallis, Germanorum conſangvineis, è Strabonis lib. IV: Α'φθάρτους λέγουσι τὰς ψυχὰς, καὶ τὸν κόσμον· ἐπικρατήσειν δέ ποτε καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ. id eſt: *Animas interitus experteis ſtatuunt, & item mundum. aliquando tamen ignem & aquam ſuperatura.* Aquarum ſuperatio jam dudum fuit in diluvio: nec ulla ampliùs futura. Mundum quia ἄφθαρτον crediderunt, idem de ignis ſuperatione eos ſenſiſſe puto, quod Græcorum Latinorumque ſapientes: de quibus ita Cicero, in ſecundo de naturâ deorum: *Ex quo eventurum noſtri putant id, de quo Panætium addubitare dicebant; ut ad extremum omnis mundus igneſceret; cùm, humore conſumto, neque terra ali poſſet. neque remeare aër: cujus ortus, aquâ omni exhauſtâ, eſſe non poſſet. ita relinqui nihil præter ignem: quo rurſum animante, renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur.* Certè inter Chriſtianos etiam theologos nunc ſunt, qui mundum igni non omnino abſumtum, ſed tantùm purgatum iri arbitrentur. Cui ſententiæ magorum quoque theologia convenire videtur. ex quâ ita Plutarchus, in libro de Iſide: Τῆς δὲ γῆς ἐπιπέδου καὶ ὁμαλῆς γενομένης, ἕνα βίον καὶ μίαν πολιτείαν ἀνθρώπων μακαρίων καὶ ὁμογλώσσων ἁπάντων γενέσθαι. id eſt: *Terrâ æquabili & planâ factâ, unam vitam, unamque*

civitatem

civitatem ac rempublicam beatorum hominum univerſorum, unâque lingvâ utentium, fore. Hactenus igitur gentium theologiam, de mundi & hominis creatione, ſtatu, atque conditione, repetiiſſe ſufficiat.

Cap. XXXIII.

De phyſiologiâ, geographiâ, & aſtrologiâ: ubi variæ oſtenduntur temporis diſtinctiones.

THEOLOGICA, & hiſtorica, de mundi, angelorum, hominisque creatione, ſtatu, & conditione, poſtquàm abſolvimus, reliquum eſt, uti de phyſiologiâ, geographiâ, & aſtrologiâ pauca quædam dicamus. Cæſar, dicto ſæpius comment. VI, de Gallorum Druidis ita tradit: *Multa prætereà de ſideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum naturâ diſputant, & juventuti transdunt.* Mela, lib. III, cap. II: *Habent tamen & facundiam ſuam, magiſtrosque ſapientiæ Druidas. Hi terræ mundique magnitudinem, & formam, motus cœli ac ſiderum, ſcire profitentur.* Cicero, de divinatione lib. I: *Et in Galliâ Druides ſunt, è quibus ipſe Divitiacum Æduum cognovi; qui & naturæ rationem, quam phyſiologiam Græci adpellant, notam eſſe ſibi profitebatur.* Hæ quoque philoſophiæ partes non à Gallis demum in Galliâ, aut à reliquis Celtis in antiquiſſimâ illâ Celticâ fuerunt repertæ; ſed ab ipſo jam inde ADAMO, primisque ejus poſteris exortæ; poſtque terrarum inundationem unà cum Celtarum gente in Celticam delatæ: quemadmodùm ex eâdem etiam origine ad alias quoque genteis promanarunt. Adamus autem earum doctrinam ſcientiamque habuit, cum reliquâ ſapientiâ, de quâ hactenus diſſertum, ab ipſo DEO, rerum omnium auctore; ut ſuprà, cap. XXIII, dictum eſt. unde & Ægyptii à ſuo *Theuth*, & Græci, Latini, Gallique, & aliæ gentes, à *Mercurio* artium inventionem ſeſe habere prædicarunt. De *rerum* igitur *naturâ* quum *multa* Galli, teſte Cæſare, *diſputaverint*; eadem ferè eos diſputaſſe atque ſenſiſſe, quæ Græci, Latini, Ægyptii, Indi, & alii populi, haud dubium eſt. De *terrarum* quoque *ac mundi magnitudine, & formâ* quum *multa diſputaverint*; eadem haud dubiè de his ſtatuerunt, quæ prædicti populi. Strabo, lib. XV, ita de Indis, ex relatione Megaſthenis: Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν· ὅτι γεννητὸς ὁ κόσμος, καὶ φθαρτὸς, καὶ σφαιροειδής· γῆ δ᾽ ἐν μέσῳ ἵδρυται τοῦ παντός. id eſt: *De multis eos cum Græcis ſentire: ut, mundum ortum habuiſſe, interiturumque, & eſſe rotundum. terram verò in medio univerſi eſſe poſitam.* Plinius, lib. II, cap. II, de ejusdem mundi formâ: *Formam ejus, in ſpeciem orbis abſoluti, globatam eſſe, nomen in primis, & conſenſus in eo mortalium, Orbem appellantium, ſed & argumenta rerum docent.* Sed & de *cœli ſiderumque motu multa* quæ *diſputarunt*, eadem, aut ſimilia haud dubiè fuerunt, quæ de his Indi, Græci, Ægyptii, Æthiopes, & Aſſyrii tradiderunt. quidpe aſtrologiam quoque à primo mortalium Adamo profluxiſſe, quem Zoroaſtrem adpellavit Oriens, ſuprà, cap. XXIII, dictum eſt. Adamus verò ab ipſo eam, ut reliqua, habuit Deo. unde Ægyptii, à ſuo *Theuth* eam ſe accepiſſe, prædicarunt, teſtibus, Platone in Phædro, Diodoro lib. I, Strabone lib. XVII. Verba divi Moſis, in lib. genes. cap. I, ver. XIV, ſunt hæc: *Poſteà dixit Deus; Sunto luminaria in expanſo cœli, ad diſtinctionem faciendam inter diem & noctem; ut ſint in ſigna tùm tempeſtatibus, tùm diebus, & annis.* Si ſidera Deus in eum condidit finem, uti & annos, & annorum parteis, id eſt, menſeis, atque dies diſtingverent; non ſibi, ut qui his ſignis opus minimè habebat; ſed mortalium generi, quod mox conditurus erat: haud dubiè conditarum rerum uſum primo mortalium Adamo expoſuit. Poſtmodùm verò, ut deorum hominisque primam originem, ſacrorumque inſtitutum, ſic aſtrologiæ quoque inventum ſibi ſuoque ſolo quæque gens adſcripſit: quod de Ægyptiis, de Æthiopibus, de Babyloniis, de Perſis, de Bactris, de Scythis Caucaſi incolis,

paſſim

paſſim Græcorum Latinorumque teſtantur libri. Verùm ex ſiderum uſu quantum Germani noſtri, vel univerſi pariter Celtæ, ad poſteriora ſæcula retinuerint, diſpicere laboris fuerit pretium. Moſes, in geneſi, cap. I, verſiculis quinque prioribus: *In principio creavit Deus cælum & terram. Terra autem erat res informis, & inanis: tenebræq; erant in ſuperficie abyſſi; & ſpiritus Dei incubabat ſuperficiei aquarū. Tum dixit Deus; Eſto lux. & fuit lux. viditque Deus lucem hanc eſſe bonam. & diſtinctionem fecit Deus inter hanc lucem, & tenebras. lucemque Deus vocavit Diem; tenebras verò vocavit Noctem. Sic fuit veſpera, & fuit mane diei primi.* Et poſteà, ver. XVI: *Fecit Deus duo illa luminaria magna: luminare majus, ad præfecturā diei; & luminare minus, ad præfecturam noctis: & ſtellas.* Cicero, de naturâ deorum: *Fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumſcriptio metiebatur.* & poſteà: *Sæcula dierum noctiumq; numero, annuis curſibus, conficiuntur.* Et lib. II: *Solis, & lunæ, reliquorumque ſiderum curſus demetiri maturitates temporum, & varietates, mutationesq;, cognovimus. quæ ſi hominibus ſolis nota ſunt; hominum causâ facta eſſe, judicanda ſunt.* Diogenes Laërtius, lib. III, in vitâ Platonis: Χρόνον τε γενέσθαι εἰκόνα τοῦ ἀϊδίου. κἀκεῖνον μὲν ἀεὶ μένειν· τὴν δὲ τοῦ οὐρανοῦ φορὰν, χρόνον εἶναι. καὶ γὰρ νύκτα, καὶ ἡμέραν, καὶ μῆνα, καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα, χρόνου μέρη εἶναι. id eſt: *Tempusque ſempiterni imaginem fuiſſe. illud ſemper manere: cæli verò motum tempus eſſe. noctem enim & diem ac menſem, & hujusmodi cetera omnia, eſſe temporis parteis.* Alcinonis introduct. in Platonicā philoſophiam, cap. XIV: Ἐδημιούργησε δὲ ὁ θεὸς καὶ ἀστέρας τε καὶ ἄστρα· καὶ τούτων τὰ μὲν ἀπλανῆ, κόσμον οὐρανοῦ τε καὶ νυκτὸς, πάμπολλα ὄντα τῷ πλήθει· τὰ δὲ εἰς γένεσιν ἀριθμοῦ καὶ χρόνου, καὶ δεῖξιν τῶν ὄντων, ἑπτὰ ὄντα. Ἥλιος μὲν ἡγεμονεύει πάντων, δεικνύς τε καὶ φαίνων τὰ σύμπαντα· Σελήνη δὲ, ἐν τάξει δευτέρᾳ θεωρεῖται, ἕνεκα τῆς δυνάμεως· οἱ δὲ ἄλλοι πλανῆται ἀναλόγως κατὰ μοῖραν ἕκαστος ἰδίαν. καὶ Σελήνη μὲν μηνὸς μέτρον ποιεῖ, ἐκπεριελθοῦσα τὸν ἑαυτῆς κύκλον, καὶ καταλαβοῦσα τὸν ἥλιον ἐν τοσούτῳ· ἥλιος δὲ ἐνιαυτοῦ. περιελθὼν γὰρ τὸν ζωοφόρον κύκλον, πληροῖ τὰς ὥρας τοῦ ἔτους. οἵ τε ἄλλοι καθ᾽ ἕνα ἕκαστον περιόδοις ἰδίαις κέχρηνται. Hoc eſt: *Stellas præterea & aſtra Deus condidit. & horum quidem alia inerrantia, ad cæli noctisque ornatum; quorum numerus eſt maximus: alia verò ad numeri temporisque originem, & omnium, quæ ſunt, illuſtrationem, numero* VII. *Omnium dux eſt Sol: qui illuſtrat, oſtenditque oculis res omneis. Luna deinde, quod ad poteſtatem, ſecundum obtinet ordinem. ceteri verò planetæ ſecundùm proportionem pro ſorte propriâ ſinguli. Ac Luna quidem menſis menſuram conficit; eo ſpatio circulum abſolvens ſuum; tantoque ſolem complexa: Sol autem anni menſuram. quidpe per Zodiacum diſcurrens circulum, anni complet tempora. ceterorum quoque ſiderum quodlibet proprios conficit ambitus.* Prima igitur temporis diſtinctio facta eſt per *nocteis* atque *dies.* Nox prior die fuit. in principio quidpe, ut primùm Deus cœlum & terram condidit, tenebræ terram informem atque inanem operiebant. quod etiam gentilis cecinit poëta Ovidius, ſub initium lib. I. μεταμορφ.

Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan;
Nec nova creſcendi reparabat corna Phœbe.

Lux deinde creata eſt. Hinc etiam divus Moſes ipſe noctem diei præmiſit, dicto cap. I, ver. V: *Sic fuit veſpera, & fuit mane diei primi.* & eodem modo deinceps, de reliquis V diebus, ver. VIII, XIII, XIX, XXIII, XXXI. Orpheus:

Κέκλυθι τάξιν ἅπασαν, ὅσην τεκτήνατο δαίμων,
Ἔκ τε μιῆς νυκτὸς, ἠδ᾽ ἐξ ἑνὸς ἤματος αὔτως.
Audi omnem ordinem, quem fabricavit Deus
Ex unâ nocte, & ex uno die ſimiliter.

Heſiodus in theogania:

Ἐκ Χάεος δ᾽ Ἔρεβός τε μέλαινά τε Νὺξ ἐγένοντο.
Νυκτὸς δ᾽ αὖτ᾽ Αἰθήρ τε καὶ Ἡμέρη ἐξεγένοντο.
Ex Chao Erebusque & nigra Nox geniti ſunt:
Ex Nocte porrò Ætherque & Dies procreati ſunt.

Hyginus initio operis: *Ex Caligine Chaos. ex Chao & Caligine Nox, Dies, Erebus, Æther.* Atque hic mos obſervandi τὸ νυχθήμερον, id eſt, ſpatium temporis ex nocte ac die compoſitum, quod eſt XXIV horarum, à ſolis occaſu ad ſolis occaſum, plurimis poſteà ex Adami traditione manſit mortalibus. De Athenienſibus, antiquiſſimis Græciæ populis, teſtis eſt Plinius, lib. II, cap. LXXVII; &, ex cujus id Plinius monumentis habuit, Varro apud Macro-

Macrobium, Saturnal. lib. 1, cap. III. De Numidis, Africâ gente, Nicol[illegible] Damaſcenus apud Stobæum, in ſermone de legibus & conſvetudinibus: οἱ [illegible]άδες τῶν Λιβύων, οὐ ταῖς ἡμέραις, ἀλλὰ ταῖς νυξὶν, αὐτῶν ἀριθμοῦσι τὸν χρόνον. id eſt: [illegible] *ica populis Numidæ, non dierum, ſed noctium numero tempus ſuum computant.* De Celt[illegible]m parte multo maximâ Germanis idem refert Tacitus, in libro de Germaniâ. *Coëunt*, inquit, *niſi quid fortuitum & ſubitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auſpicatiſſimum initium credunt. Nec dierum numerum, ut nos, ſed noctium computant. ſic conſtituunt, ſic condicunt: nox ducere diem videtur.* Hebræi inde dies *lunas* adpellabant. ut Eſdra, lib. 1, cap. 1, ver. 1, *Ioſiam immolaſſe* ait *paſcha Domino quattadecimâ lunâ primi menſis.* De aliâ Celtarum parte Gallis ſic Cæſar, dicto comment. VI: *Galli ſe omnes ab Dite patre prognatos prædicant. idque ab Druidibus proditum dicunt. Ob eam cauſam ſpatia omnis temporis, non numero dierum, ſed noctium finiunt, & dies nataleis, & menſium, & annorum initia ſic obſervant, ut noctem dies ſubſequatur.* Druidas carminibus ſuis cecinisse, Gallos ab Dite prognatos, id equidem facilè concedo: nam Ditem hunc non eſſe Plutonem, ſed qui antiquiſſimis mortalibus adpellabatur *Theuth, Tit, Tuit, Zeus,* & *Deus,* id eſt, rerum cunctarum conditor; à quo etiam Germani ſeſe ortos prædicabant; ſatis ſuperque ſuprà, cap. IX, oſtenſum eſt. ob eam autem cauſam temporis ſpatia computata fuiſſe noctium numero, non magis ego de Gallis, quàm de Germanis, Numidis, Athenienſibus, & Hebræis, crediderim: certumque eſt, hoc non Druidas prodidiſſe; ſed Cæſarem ſuopte conjeciſſe judicio. Ceterùm eadem conſvetudo hodiéque apud Anglos in Britanniâ vulgari in ſermone durat; quum jam pridem in ipſâ terrâ Germaniâ evanuerit. Germani ἑβδομάδα, id eſt, *ſeptimanam,* patrio ſermone vocant *eine Woche,* & variante dialecto, *Weeke*: in communi autem loquendi uſu dicunt *eine acht tage*; ut & Hiſpani *ocho dias*, Itali *otto giorni*, Galli *huit jours.* idem temporis ſpatium Angli, Græcorum Latinorumque numero obſervato, exprimunt *a ſennight*: quod compoſitũ contractumq; eſt ex duabus vocibus *ſeven nights*: quæ Germanis ſuperioribus *ſiben nächte*, inferioribns *ſeven nachte*, Latinis *ſeptem nocteis* ſignificant. Germani iterum ſuperiores, duas ſeptimanas ſive ἑβδομάδας comprehendentes, dicunt *eine vierzehen tage*; inferiores *veertien dage*: Hiſpani, addentes geminatæ ſeptimanæ unum diem (ut anteà etiam ſimplici) dicunt *quinze dias*; & ſic Galli *quinze jours*, Itali *quindeci giorni*. idem ſpatium Angli, duplicato priore numero, dicunt *a fortnight*: quod itidem compoſitum contractumque ex duabus vocibus *fourten nights*: quæ Germanis ſuperioribus *vierzehen nächte*, inferioribus *veertien nachte*, Latinis *quatuordecim nocteis* notant. Verùm hæc computandi ratio in duobus tantùm dictis temporum ſpatiis apud Anglos obſervatur. in reliquis, brevioribus juxtà & longioribus, dierum, haud noctium, fit computatio. Ceterùm uti olim Celtæ noſtri, & Numidæ Africani, & Græcorum Attici, & Hebræi, ſic hodiéque ex antiquiſſimo illo gentium more, Bojohæmi, & Poloni, & nonnulli alii populi, à ſolis occaſu ad proximum ſolis occaſum diem ducunt: ita, uti horologia ad occaſum ſolis XXIV ictus edant; qui vigeſimæ quartæ horæ, id eſt, totius diei finem indicant, inde jam unus ictus, id eſt, prima ſequentis diei auditur hora; quæ eadem prima eſt noctis. Atque hactenus de primâ, ac principe conditi temporis diſtinctione.

Alia dehinc obſervatur diſtinctio, per dierum *ſeptimanas*. Cujus origo talis. Quum Deus cœlum & terram, & cuncta, quæ iis continentur, intra VI dierum ſpatium condidiſſet; ſeptimo denique die ab omni opere ſuo ceſſavit; diemque illum ſacravit: teſte Moſe, genes. cap. II. Sacer uti in poſterum idem perpetuò haberetur mortalibus dies, haud dubiè Adamo præcepit; quemadmodùm poſteà, in lege ſcriptâ per Moſen, omni populo ſuo, Hebræorum genti. Quum autem rerum cunctarum opifex Deus, intra dictum dierum ſpatium omnia condere, ſeptimoque tandem die ab omni opere ceſſare, jam inde à principio ſtatuiſſet: ſeptem, inter alia, condidit primaria ſidera, eaque errantia, quorum ſignis prædicti VII dies diſtingverentur, ſeptimanaque fineretur; quod haud perinde obſcurè indicat Moſes, prædicto in libro, cap. I, ver. XIV, & XVI. Ea temporis

per

pe[...] [...]tenos dies diſtinctio omnibus poſteà mortalibus, non tantùm Hebræis, pe[...] [...]ò obſervata eſt. hinc quidpe primus dies ſeptimanæ, qui primus idem fu[...] [...]nditi ævi, cognominatus eſt SOLIS, à maximo omnium ſidere; ſecund[...], LUNÆ; tertius, MARTIS: quartus, MERCURII; quintus, JOVIS; ſextus VENERIS; ſeptimus atque ultimus, SATURNI. quæ omnia VII ſiderum errantium ſunt nomina. Neque enim χθὲς ἢ πρώην, quod dicitur, hæc VII dierum cognomina orta ſunt: ſed ab antiquiſſimis, primiſque adeò jam inde ſæculis, ad hoc uſque ævum, non ſolùm Græcis atque Latinis, aliiſque gentibus, ſed etiam Germanis noſtris, reliquiſque Celtis obſervata. De Judæorum gente Dio, lib. XXXVI: Τὴν ἡμέραν τὴν τοῦ Κρόνου καλουμένην ἀνέθεσαν. id eſt: *Diem, qui Saturni vocatur, religioni habent*. et mox: Τὸ δὲ δὴ ἐς τοὺς ἑπτὰ τοὺς πλανήτας ὠνομασμένους τὰς ἡμέρας ἀνακεῖσθαι, κατέστη μὲν ὑπ' Αἰγυπτίων, πάρεστι δὲ καὶ ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους, οὐ πάλαι ποτὲ, ὡς λόγῳ εἰπεῖν, ἀρξάμενον· οἱ γοῦν ἀρχαῖοι Ἕλληνες οὐδαμῆ αὐτὸ (ὅσα γε ἐμὲ εἰδέναι) ἠπίσταντο. ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ πάνυ νῦν τοῖς τε ἄλλοις ἅπασι, καὶ αὐτοῖς Ῥωμαίοις ἐπιχωριάζει, καὶ ἤδη καὶ τοῦτο σφίσι πάτριον τρόπον τινά ἐστι, βραχύ τι περὶ αὐτοῦ διαλεχθῆναι βούλομαι, πῶς τε καὶ τίνα τρόπον οὕτω τέτακται. Hoc eſt: *Quòd autem dies ad* VII *illa ſidera, quos planetas vocant, referuntur, id, ab AEgyptiis haud ita dudum, ut paucis dicam, inſtiutum, ad omneis pariter homines dimanavit. nam priſcis Græcis, quantum mihi equidem conſtat, notus is mos non fuit. Sed quia is nunc omnibus ſimul mortalibus, ſimulque ipſis Romanis uſitatus eſt, veluti patrio quodam inſtituto; paucis diſſeram, quâ ratione, & quo pacto ita conſtitutus ſit.* Addit hinc rationes duas, è mathematicorum ſive aſtronomorum diſciplinâ deſumtas. Verùm non ab Ægyptiorum demum aſtronomis, paullo ante Dionis ætatem, hunc morem fuiſſe inventum; ſed jam inde ab ipſo mundi primordio primis mortalibus obſervatum; ſacrato nos tutiùs credimus divi Moſis teſtimonio, ſimulque reliquorum gentium exemplis, quæ ipſe heic citat Dio. Quin jam IↃCC ferè annis ante Dionem Herodotus hoc adſcripſit, ceu antiquiſſimum inſtitutum, Ægyptiis, *lib.* II, *his verbis*: Καὶ τάδε ἄλλα Αἰγυπτίοισί ἐστι ἐξευρημένα· μείς τε καὶ ἡμέρη ἑκάστη θεῶν ὅτευ ἐστί. id eſt: *Alia inſuper ab AEyptiis ſunt inventa; ut, quis menſis, dieſque cujus deorum ſit*. De Indis haud obſcurum teſtimonium eſt apud Philoſtratum, lib. III, de vitâ Apollonii: ubi hæc leguntur verba de Jarchâ, Barchmanum pontifice; Φησὶ δὲ ὁ Δάμις, καὶ δακτυλίους ἑπτὰ τὸν Ἰάρχαν τῷ Ἀπολλωνίῳ δοῦναι, τῶν ἑπτὰ ἐπωνύμους ἀστέρων· οὓς φορεῖν τὸν Ἀπολλώνιον κατὰ ἕνα πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν ἡμερῶν. id eſt: *Tradit Damis, Iarcham quoque* VII *annulos Apollonio dediſſe, à* VII *ſtellis cognominatos. quorum ſingulos diebus ſingulis geſtabat Apollonius, juxta dierum nomina illos diſtingvens*. Græcis eumdem morem fuiſſe obſervatum, præter Dionis teſtimonium, patet etiam ex Clementis Alexandrini ſtromatum lib. VIII; item è Juſtini Martyris apologiâ ſecundâ; è Sozomeni lib. I, cap. VIII; & ex aliis auctoribus. Apud Juſtinum, inter alia, hæc leguntur: Τὴν δὲ τοῦ ἡλίου ἡμέραν κοινῇ πάντες τὴν συνέλευσιν ποιούμεθα, ἐπειδὴ πρώτη ἐστὶν ἡμέρα ἐν ᾗ ὁ Θεὸς, τὸ σκότος καὶ τὴν ὕλην τρέψας, κόσμον ἐποίησεν. id eſt: *Solis die communes cœtus & conventus facimus; ſi quidem hæc prima eſt dies, quâ Deus, caligine diſpulsâ, mundum condidit*. De Romanis ita Iſidorus, etymologiar. lib. V, cap. XXX: *Dies dicti à diis: quorum nomina Romani quibusdam ſideribus ſacraverunt. primum enim diem à Sole appellaverunt; qui princeps eſt omnium ſiderum; ſicut & idem dies caput eſt cunctorum dierum: ſecundum à Lunâ; quæ Soli & ſplendore & magnitudine proxima eſt; & ex eo mutuatur lumen: tertium à ſtellâ Martis: quartum à ſtellâ Mercurii: quintum à ſtellâ Iovis: ſextum à Veneris ſtellâ: ſeptimum à ſtellâ Saturni.* Idem tradit & Auſonius in eclogario; & Beda in libro de ratione temporum, & item in hymnis. Idem Iſidorus eodem libro, cap. XXXII: *Hebdomada numero* VII *dierum dicta eſt: quorum repetitione & menſes, & anni, & ſæcula peraguntur*. Celtas quoque, & in his maximè Germanos noſtros eumdem VII dierum obſervaſſe ritum, patet vel inde, quòd is dies, qui Græcis fuit τοῦ Ἑρμοῦ, Latinis *Mercurii*, priſcis Germanis cognominatus fuit *Godansdagh*, & *Wodansdagh*, à *Godan*, ſive *Wodan*, eorum deo, qui Græcis Ἑρμῆς, Latinis *Mercurius*; ut ſuprà, c. XXVI, oſtenſum: & is, qui Græcis τοῦ Διὸς, Latinis Jovis, noſtris fuit

Aa *Thorsdagh*,

Thorsdagh, & *Thonarsdagh*, à *Thor*, ſive *Thonar* deo, qui Græcorum Δὶς, ſive Ζεὺς, & Latinorum *Iupiter:* & qui Græcis τῆς Ἀφροδίτης, Latinis *Veneris*; noſtris *Fridagh*, & *Fredagh*, & *Frigdagh*, à *Fria*, ſeu *Freâ*, ſive *Friggâ* deâ; quæ Græcis Ἀφροδίτη, Latinis *Venus*. ſic denique & *Solis diem* noſtri dixêre *Sondagh*, à deo *Son*, qui Latinis *Sol:* & *Lunæ diem*, *Manedagh*, à deâ *Mane*, quæ Μήνη Græcis & Σελήνη, Latinis *Luna*. Sed & Sarmatas (qui poſtmodùm dicti fuêre Slavi) ſua ſeptimanis diſtinxiſſe temporis ſpatia, indicat haud obſcurè Helmoldus, in chronico Slavorum, libro I, capite LXXXIV, his verbis: *Accidit, ut in tranſitu veniremus in nemus. illic inter vetuſtiſſimas arbores vidimus ſacras quercus; quæ dicatæ fuerunt deo terræ illius Pronen; quas ambiebat atrium, & ſepes accuratior, lignis conſtructa, continens duas portas. præter penateis enim, & idola, quibus ſingula opida redundabant, locus ille ſanctimonium fuit univerſæ terræ: cui flamen, & feriationes, & ſacrificiorum varii ritus deputati fuerant. illic enim ſecundâ feriâ populus terræ, cum flamine & regulo convenire ſolebant, propter judicia.* En, undenam hæc apud barbaros & veri Dei etiamdum parum gnaros homines, Chriſtianorumque religionis, non modò Hebræorum, acerrimos hoſteis, *ſecundæ feriæ*, id eſt *diei Lunæ* perpetua obſervatio, cum Hebræis, Indis, Græcis, Latinis, Celtisque communis, niſi ex vetuſtiſſimâ illâ omnium gentium conſvetudine, quæ originem cepit cum ipſo ſimul mundo? Ex hactenus igitur dictis ſatis jam conſtat, ſeptimanarum uſum non poſt Chriſtianiſmum tandem Europæis, ut magni docent viri, ſed jam inde à primâ haud dubiè ex Aſiâ in Europam migratione fuiſſe receptum.

Sed alia hinc rurſus temporis diſtinctio fiebat per menſium ſpatia. De his ita Cenſorinus, in libro de die natali: *Menſium genera duo: nam alii ſunt naturales, alii civiles. naturalium ſpecies duæ: quòd partim Solis, partim Lunæ eſſe dicuntur. ſecundum Solem fit menſis, dum Sol unumquodque in Zodiaco orbe ſignum percurrit. Lunaris eſt autem temporis quoddam ſpatium à novâ Lunâ. Civiles menſes ſunt numeri quidam dierum, quos unaquæque civitas ſuo inſtituto obſervat; ut nunc Romani à Kalendis in Kalendas. Naturales & antiquiores & omnium gentium communes ſunt.* Julianus in hymno, regi omnium rerum Soli dicato: Οἱ μῆνες ἅπασι μὲν τοῖς ἄλλοις, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀπὸ τῆς Σελήνης ἀριθμοῦνται· μόνοι δὲ ἡμεῖς καὶ Αἰγύπτιοι πρὸς τὰς Ἡλίου κινήσεις ἑκάστου μετροῦμεν ἐνιαυτοῦ τὰς ἡμέρας. id eſt: *Menſes omnibus aliis mortalibus, ut breviter dicam, à Lunâ numerantur, ſoli nos atque AEgyptii ad Solis motus cujusque anni metimur dies.* Ergo & Celtæ noſtri, ſecundum Lunæ motus revolutionesque ſuos computarunt menſes. quod equidem ignorare Julianus haud potuit; ut qui diu in Galliâ & ad Rhenum egerat. Facit huc etiam illud, quòd paullo antè ex Tacito adductum: *Coëunt, niſi quid fortuitum & ſubitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur.* Sed diſertum ejus rei teſtimonium eſt apud Plinium, lib. XVI, cap. ultimo: ubi de lectione viſci apud Gallos loquens; *Petitur*, inquit, *ante omnia ſextâ lunâ; quæ principia menſium, annorumque iis facit, & ſæculi, poſt triceſimum annum.* Sed id ipſum & nomen indicat. nam à Lunæ vocabulo MANA, MANE, MONA, MONE, dictus eſt Celtis menſis MANAT, MANET, MONAT, MONET: ut & apud Græcos οἱ Μῆνες ἀπὸ τῆς Μήνης· & ab eodem vocabulo Latinorum MENSES; ut ſuprà, cap. XXVII, oſtenſum. quo etiam argumento perſpicitur, Romanis quoque & Græcis non ſolares ab initio, ſed lunares fuiſſe menſeis. Principium igitur menſium non à primo ſtatim, ſed à ſexto demum novæ lunæ die feciſſe Celtas, ex Plinio patet. Ratio ejus rei ſuperiori capite explicata, ubi de creatione hominis actum eſt.

Alia iterum temporis fiebat diſtinctio per annorum ſpatia. Anni ſpatium complureis gentes Lunæ decurſu terminaſſe, ſatis notum eſt. quâ de re plura cognoſcete qui velit, magni Scaligeri legat opus de emendatione temporum. In iſtis gentibus fuiſſe & Celtas noſtros, diſertè teſtatur Plinius, loco prædicto. Ceterùm uti τοῦ νυχθημέρου, ſic anni quoque initium à nocte inchoaſſe Gallos, auctorem paullo antè audivimus Cæſarem. Germanos idem feciſſe, haud dubium eſſe poteſt; quando & ipſi τὸ νυχθήμερον à nocte inceperunt.

Alia

Alia denique temporis diſtinctio mortalibus obſervata eſt per quatuor anni parteis quarum nomina Latinis, *Ver, AEſtas, Autumnus, Hiems*. Hanc DEUS an Adamo ab initio dederit, nec ne, haud temerè dixerim. Ovidius μεταμορφ. lib. I, de aureo ſæculo, quod Adami lapſum anteceſſiſſe, ſuperiori capite dictum;

Ver erat æternum, inquit.

de argenteâ autem ætate, quæ lapſum Adami ſtatim ſequuta;

Iupiter antiqui contraxit tempora veris:
Perque hiemes, æſtusque, & inæquales autumnos,
Et breve ver, ſpatiis exegit quatuor annum.

Quæ ſanè gentilis hominis opinio, ſi cum noſtrorum theologorum ſententiâ conferatur, haud perinde abſona videri poſſit. quidpe Adamum, quem divini mandati transgreſſione felicitatem, quâ antè fruebatur in paradiſo, amiſiſſe omnem ſcimus, æterni quoque illius veris jocunditate fructuq; ſimul privatum fuiſſe, probabile erat. Verùm, quum æſtates hiemesque nullâ aliâ re, quàm ſolis acceſſu receſſuque terris fiant, ſol autem ad hoc muneris jam ante hominis formationem à Deo conditus fuerit: dubiũ eſſe haud poteſt, quin & hiemis & æſtatis diſtinctiones jam inde ab ſolis origine exſtiterint. Nec quidquam huic ſententiæ obſtat, quod Deus apud Moſen, gen. cap. VIII. ℣. ult. ita ait; *Poſthinc, quàm diu erit terra, ſementis, & meſſis, frigusque, & æſtas, & hiems, diesq, & nox, non ceſſabunt*: quaſi poſt inundationem demum aquarum Noacho ejusq; poſteris ſic quatuor anni tempora conſtituerit Deus. hoc quidpe non magis verum, quàm quòd & dierum & noctium diſtinctiones tum primùm ordinaverit. At, ſive ab initio mundi, ſive à terrarum demum inundatione ipſe Deus IV anni conſtituerit tempora; Celtæ noſtri priſci, quorum pater atq; conditor omniũ Noachi pronepos ASCHENAZES, ab eâ conſtitutione abiverunt. *Sic enim* auctor noſter, in dicto libro de Germaniâ: *Arva per annos mutant; & ſupereſt ager. nec enim cum ubertate & amplitudine ſoli labore contendunt, ut pomaria conſerant, & hortos ſepiant, & prata rigent. ſola terræ ſeges imperatur. Vnde annum quoque ipſum non in totidem* (deeſſe videtur, *quot nos,*) *digerunt ſpecies. hiems, & ver, & æſtas, intellectum & vocabula habent: autumni perinde nomen ac bona ignorantur*. Hodiè in parte veteris Celticæ Britanniâ quum & pomaria ſerant, & hortos ſepiant, & prata rigent gens Germanicæ originis Angli; priſca tamen illa Celtarum conſvetudo, treis numerandi tantùm ſpecies ſive parteis anni, manet. quidpe hiems his dicitur *Winter*; ver, *ſpring*; æſtas, *ſummer*: autumnus verò nullum habet apud vulgum nomen. phyſiologi tantùm, & aſtronomi, & ſi qui alii ex literatorum grege, eam partem ex Latinorum conſvetudine ac vocabulo vocant *autumne*. è plebeio literarumque ignaro homine ſi quæras, quid id notet; planè ſe ignorare reſpondebit. Ceterùm meſſem, ſive meſſis tempeſtatem vocant *harveſt*; vero genuinoque autumni nomine, quo etiamnum univerſa utitur Germania citra Codanum ſinum & Cimbricam peninſulam, diverſis dialectis, *herbeſt*, *herveſt*, *harveſt*. Ac neſcio, an iſtud Angli è Danorum conſvetndine; qui & meſſem, & autumnum uno eodemque vocabulo adpellant *hæſt*: nam magnam cùm gentis tùm lingvæ ſuæ partem Dani olim miſêre in Angliam. Tacitus equidem dictam conſvetudinẽ ex eâ causâ Germanis fuiſſe ait, quòd *neque pomaria conſeverint, neque hortos ſepiverint, neque prata rigaverint*. Verùm hoc ego, conjectaſſe leviter eum magis quàm curatè exploraſſe, crediderim. Diodorus, ſub initium libri primi, de Ægyptiorum theologiâ diſſerens; poſt memoratos eorum deos Oſirin & Iſin, id eſt, Solem & Lunam: Τούτους δὲ, inquit, τοὺς θεοὺς ὑφίστανται τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν, τρέφοντάς τε καὶ αὔξοντας πάντα τριμερέσιν ὥραις, ἀοράτῳ κινήσει τὴν περίοδον ἀπαρτιζούσαις, τῇ τε ἐαρινῇ, καὶ θερινῇ, καὶ χειμερινῇ. hoc eſt: *Hos deos mundum univerſum gubernare ſtatuunt, nutrienteis & augenteis omnia, tripartitis anni tempeſtatibus, inadſpectabili circuitum motu abſolventibus; nempe vere, æſtate, & hieme*. Ex his manifeſtum eſt, AEgyptios quoque totùm in treis tantùm digeſſiſſe ſpecies annum. An igitur his etiam nulla pomaria, nulla prata, nulli horti? Haud opinor. quidpe AEgyptii, non modò ſacrorum, & ſcientiarum, ſed omnium etiam rerum, quæ ad commodiorem faciebant vitæ humanæ uſum, primos ſeſe inventores prædicarunt. Proinde quum

& apud Ægyptios, auſtrinum populum, ſimulque apud remotiſſimam in ſeptemtrione Celtarum gentem eadem fuerit obſervata cõſvetudo; veriſimilius eſt, antiquiſſimam hanc fuiſſe obſervationem, jam inde à Noachi filiis nepotibusque in Aſiâ ante lingvæ confuſionem, adeóque fortè ante etiam diluvium uſurpatam. Quæritur nunc, quâ tempeſtate initium anni fecerint Celtæ; veris, æſtatis, an hiemis principio? Omninò hiemis credo principio, ut Ægyptii, Hebræorumque vetuſtiſſimi. nam id ipſum conditi ævi fuit initium. Julianus in prædicto hymno: Τοῦ γὰρ ἐνιαυσίου κύκλου τὴν ἀρχὴν ἄλλοι ἄλλοθεν ποιοῦσι· οἱ τὴν ἐαρινὴν ἰσομερίαν, οἱ δὲ τὴν ἀκμὴν τοῦ θέρους, οἱ πολλοὶ δὲ φθίνουσαν ἤδη τὴν ὀπώραν Ἡλίου τὰς ἐμφανεστάτας ὑμνοῦσι δωρέας. id eſt: *Annui circuli principium alii aliunde faciunt. quidam vernum æquinoctium, quidam adultam æſtatem, plerique verò deficientem jam autumnum, ut Solis manifeſtiſſima dona celebrant*. In ultimis his haud dubiè & Celtæ. Atque hanc puto habuiſſe rationem Tacitum, cur à hiemis nomine numerum trium anni partium inciperet.

Hactenus igitur de temporum diſtinctionibus, quibus priſci noſtri Germani juxtà cum aliis gentibus uſi ſunt. Ceterùm diei civilis, ſive τοῦ νυχθημέρου per XXIV horas diſtinctionem nullam illis fuiſſe, ſed naturalibus tantùm matutini, meridiani, & veſpertini temporis intervallis notaſſe diem, ut hodiéque Turcis, Arabibus, Perſis, Tataris, & ceteris Orientis gentibus, quibus nulla horologia, conſvetudo ea manet, maximè credibile eſt. nam & illis rudi illo ævo nulla eſſe potuerunt horologia. Quin omnibus ſimul ab initio mortalibus hanc diei in XXIV parteis diſtinctionem in nullo fuiſſe uſu, arguit antiquiſſima ſignificatio vocabuli ὥρα. quo quodvis temporis ſpatium, ſive breve ſive longum, notatum fuit: ita, uti nihil aliud ſit, quàm quod Latini *tempus*, & *tempeſtatem* dixerunt. unde quatuor anni tempora Græci ſuo vocabulo adpellarunt ὥρας· quo etiam Diodorus uſus eſt in tripartitâ anni apud Ægyptios diſtinctione; ut ſuprà relatum. Apud priſcos quoque Germanos noſtros haud aliam habuiſſe vim atque ſignificationem vocabulum *ſtunde*, quod nunc horam valet, uti credam, hodiernus ſeptemtrionalium me inducit uſus. quidpe *horas* illi vocãt *timar*; quod idem vocabulum quodvis temporis ſpatium iis notat: pro quo reliqui nunc habent vocem *zeit*, & variante dialecto, *tyd*; Angli tamen in Britanniâ *time*.

CAP. XXXIV.

De ſacrorum ritibus. ac primùm de ſacris lucis, & deorum ſimulacris.

HABUISSE priſcos Germanos deos jam inde à primordio gentis, item quos habuerint, pluribus ſuprà demonſtratum eſt. cultum eorum, atque ſacra qui homines procuraverint, etiam dictum. reſtat nunc igitur, uti dicatur, quibus in locis, quibusque ritibus ſacra fecerint.

Auctor noſter, in libro de Germaniâ: *Nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris ſpeciem aſſimilare, ex magnitudine cæleſtium arbitrantur. lucos ac nemora conſecrant; deorumque nominibus appellant ſecretum illud, quod ſolâ reverentiâ vident*. Templum aliquod, in quo Deus coleretur, ſacrave ei fierent, populum Dei Hebræorum gentem ante Salomonis ævũ habuiſſe, negant diſertiſſimis verbis ſacrata monumenta, in lib. VII Samuelis, cap. VII. & quamquàm Lucianus, gentilis auctor, in eo libro, quẽ de deâ Syriâ conſcripſit, Deucalionẽ, id eſt, Noachum, poſt ceſſationem diluvii aras excitaſſe, templumque conſtituiſſe tradat; tamen ſacratioris fidei, auctoritatisq; auguſtioris ſcriptor, divus Moſes, in lib. genes. c. VIII. ℣. XX, aram tantùm eũ erexiſſe, Deoq; in eâ ſacrificaſſe teſtatur. Proinde Germani quoq; noſtri, Taciti quidẽ ævo, ex magnitudine cœleſtium arbitrari potuêre, nullis cohibendos parietibus deos: ab initio tamẽ non ex ſuo judicio aut conjecturâ eã habuêre opinionem; ſed ex majorũ theologiâ. nam Adamũ haud dubiè primũ monuit Deus, ne ſibi

ne ſibi ædem aliquam ſtrueret: habitaculum namque ſibi eſſe univerſum hunc mundum, ſive magnum illud cœlum, quod omnia, à ſe condita, intra ſeſe concludat. quâ de re primi illi noſtri Celtæ, Noachi pronepotes, rectè ſenſerunt. ex eodemque fonte aliarum quoque ab initio gentium theologi eamdem habuêre opinionem. unde illud Zenonis, Theodori, aliorumque Græciæ ſapientum, *ἱερὰ θεῶν μὴ οἰκοδομεῖσθαι*. id eſt, *templa diis non eſſe ædificanda*. De Perſis ita tradit Herodotus, lib. I: *Ἀγάλματα μὲν, καὶ νηοὺς, καὶ βωμοὺς οὐκ ἐν νόμῳ ποιευμένους ἱδρύεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖσι ποιεῦσι μωρίην ἐμφέρουσι· ὡς μὲν ἐμοὶ δοκέειν, ὅτι οὐκ ἀνθρωποφυέας ἐνόμισαν τοὺς θεοὺς, καθάπερ οἱ Ἕλληνες, εἶναι.* id eſt: *Neque ſtatuas, neque templa, neque aras exſtruere conſvetudo eſt. quin imò hoc facientibus inſaniæ tribuunt: credo, quia non ex hominibus deos eſſe ortos arbitrantur, quemadmodùm Græci.* De eâdem gente ſic Cicero, de legibus lib. II: *Deorum delubra eſſe in urbibus cenſeo. nec ſequor magos Perſarum; quibus auctoribus Xerxes inflammaſſe templa Græciæ dicitur, quòd parietibus includerent deos; quibus omnia deberent eſſe patentia ac libera; quorumq; hic mundus omnis templum eſſet, & domus.* Scythæ quoq; quamvis varios coluerint deos, tamen nulli eorum templum, vel aram, vel fanum erexerunt, niſi uni Marti: cui & ipſi templum fuit ex ſarmentis tantùm; teſte eodem Herodoto, lib. IV. Neque tamen dubitaverim, jam ipſum Cainum, quem primum ſiderum falſorumq; numinum veneratorem fuiſſe, ſuprà oſtendi, ſtatim unà cum primâ urbe primum quoque falſis ſuis diis ſtruxiſſe templum: vel ſaltem hujus primos filios atque nepoteis. Quamquàm Ægyptii, ut omneis reliquos divinos cultos, theologiamque omnem, ſuum id inſtitutum eſſe gloriati ſint; teſtibus, Herodoto lib. II, & Luciano, in dicto libro de deâ Syriâ. Originem, ſive cauſam templorum indicat Cicero, modò dictis hæc ſubjungens: *Meliùs Græci, atque noſtri; qui, ut augerent pietatem in deos, eaſdem illos, quas nos, urbeis incolere voluerunt. eſt enim quadam opinione ſpecies deorum in oculis, non ſolùm in mentibus.* O ſtultas cæcaſque menteis! quaſi verò, urbem aliquam atque fanum ſi incoleret Deus, propiùs nobis foret, quàm ſi magnam illam domum, omnem hunc mundum impleret. Multo ſanè meliùs noſtri atque Perſæ; qui divini illius præcepti, quod Adamus acceperat, memoriam reverentiamq; diligentiſſimè ſervantes, nefas duxerunt, ullis deos parietibus includere. meliùs & ipſe ſenſit Cicero, in ſomnio Scipionis; *Dei templum eſſe hoc omne* adfirmans, *quod conſpicimus.* Sed templum tamen Deus fieri ſibi tandẽ, non juſſit, verùm conceſſit Salomoni, II CIↃ IↃ CCCC circiter annis poſt conditum orbem: quod jam anteà pater Salomonis Davides ſtatuere agitaverat; aliarum haud dubiè gentium æmulatione.

At auctor noſter, quamquàm Germanos templa ſuâ ætate habuiſſe dictis verbis neget; tamen eodem libro poſteà, de populis agens, qui *Hertham deam*, id eſt, *Terram matrem* colebant; *ſacerdotem*, ait, *ſatiatam converſatione mortalium deam templo reddidiſſe.* Verba ejus integra adſcribere liceat, quò mens ejus clariùs perſpiciatur. *Eſt*, inquit, *in inſulâ oceani caſtum nemus. dicatum in eo vehiculum, veſte contectum, attingere uni ſacerdoti conceſſum. Is adeſſe penetrali deam intelligit. vectamq; bubus feminis, multâ cum veneratione proſequitur. Læti tunc dies; feſta loca, quæcumq; adventu hoſpitioque dignatur. non bella ineunt, non arma ſumunt; clauſum omne ferrum: pax & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata: donec idem ſacerdos ſatiatam converſione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum, & veſtis, & (ſi credere velis) numen ipſum ſecreto lacu abluitur.* Verùm templum heic haud dubiè intellexit auctor ipſum *nemus.* nam in nemore, non in templo, dicatum vehiculum narrat: &, poſtquàm dea templo in vehiculo reddita, tunc demum & vehiculum, & veſtis, & ipſa dea ſecreto lacu abluta fuit: quod non in templo aliquo, parietibus conſtructo, ſed in nemoris penetrali, de quo mox plura dicam, factum eſſe, ex lacu colligitur. Alius tamen eſt apud eumdem auctorem locus, in annal. lib. I, ubi templum & nominat, & parietibus ſtructum intelligit. De Marſorum gente loquens, quam Germanicus Cæſar noctu armis oppreſſerat; *Profana ſimul*, inquit, *& ſacra. & celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfanæ vocabant, ſolo æquantur.* Quæ profectò verba de luco aliquo, ſeu nemore, intelligi haudquaquàm poſſunt: quia ædificia ſolo æquari dicuntur, non arbores. Verùm, quum hujus templi everſio

LXXX ferè annis antè facta, quàm Tacitus librum de Germanorum moribus ac populis condidit; ſic ego ſtatuo: Germanos & ante Romanorum in Germania potentiam, & pòſt, nulla habuiſſe diis conſecrata templa, lapidibus, vel aliâ quâ materiâ exſtructa. poſtquàm verò Auguſtus Cæſar partem Germaniæ, Rheno oceanoque proximam, in quâ & Marſorum fuit gens, armis ſubegit, præſidiisque preſſit; Romanorum ſvaſu atque impulſu Germani primum templum in Marſis, ad imitationem Romanorum, per Romanos fortè etiam architectos (nam ipſi harum rerum erant ignari) ſtatuerunt. quod quia unum fuit in omni terrâ Germaniâ; celebritate ſuâ, non ſolùm Marſis, ſed omnibus circà gentibus inclaruit: donec tandem, initio principatus Tiberii, à Germanico exciſum. Ante Auguſti principatum nulla fuiſſe Germanorum populis templa, ſatis apertè ex Cæſaris perſpicitur commentariis. qui ipſe Rhenum transgreſſus, quum prope eadem loca fuiſſet; neque ſacerdoteis habere, neque ſacrificiis eos ſtudere, tradidit in belli Gall. commentar. VI. Quum igitur jam ſatis conſtet, nulla Germanos habuiſſe templa; videndum nunc, quibus in locis cultum ſacraque diis ſuis peregerint. Auctor noſter, ut antè citatum, *Lucos*, inquit, *ac nemora conſecrant; deorumque nominibus appellant ſecretum illud, quod ſolâ reverentiâ vident*. Mag. Adamus Bremenſis, de Saxonibus: *Frondoſis arboribus, fontibusque venerationem exhibebant*. Claudianus, de laudibus Stiliconis lib. I:

Vt procul Hercyniæ per vaſta ſilentia ſilvæ
Venari tutò liceat: lucosque vetuſtâ
Religione truces, & robora, numinis inſtar
Barbarici, noſtræ feriant impunè bipennes.

Sed omnium accuratiſſimè Gallorum circa Maſſiliam lucum ſacrum ita deſcribit Lucanus, lib. III:

Lucus erat, longo numquàm violatus ab ævo,
Obſcurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas altè ſummotis ſolibus umbras.
Hunc non ruricolæ Panes, nemorumque potentes
Silvani, Nymphæque tenent: ſed barbara ritu
Sacra deûm. ſtructæ diris altaribus aræ;
Omnisque humanis luſtrata cruoribus arbos.
Si qua fidem meruit ſuperos mirata vetuſtas,
Illis & volucres metuunt inſiſtere ramis;
Et luſtris recubare feræ. nec ventus in illas
Incubuit ſilvas: excuſſaque nubibus atris
Fulgura non ullis frondem præbentibus auris.
Arboribus ſuus honor ineſt. tum plurima nigris
Fontibus unda cadit. ſimulacraque mœſta deorum
Arte carent, cæſisque exſtant informia truncis.
Ipſe ſitus, putrique facit jam robore pallor
Attonitos. non vulgatis ſacrata figuris
Numina ſic metuunt. tantum terroribus addit,
Quos timeant, non noſſe deos. Iam fama ferebat,
Sæpè cavas motu terræ mugire cavernas;
Et procumbentes iterum conſurgere taxos;
Et non ardentis fulgere incendia ſilvæ;
Roboraque amplexos circumfluxiſſe dracones.
Non illum cultu populi propiore frequentant;
Sed ceſſère deo. medio cùm Phœbus in axe eſt,
Aut cœlum nox atra tenet, pavet ipſe ſacerdos
Acceſſus; dominumque timet deprendere luci.
Hanc jubet immiſſo ſilvam procumbere ferro.
Sed fortes tremuère manus: motique verendâ

Majeſtate

Majeſtate loci, ſi robora ſacra ferirent,
In ſua credebant rediturus membra ſecureis.

Idem Adamus Bremenſis, de Sveonibus: *Ex omni animante, quod maſculinum eſt, IX capita offeruntur; quorum ſangvine deos tales placari mos eſt: corpora autem ſuſpenduntur in lucum, qui proximus eſt templo. Is enim lucus tam ſacer eſt gentilibus, ut ſingulæ arbores ejus, ex morte vel cibo immolatorum, divinæ credantur.* Hujusmodi igitur fuit & illa *ſilva Herculi ſacra*, quam Tacitus memorat, annal. II, trans Viſurgim in Cheruſcorum finibus. item *Baduhennæ lucus* in Friſiis, annal. IV. & *Batavorum ſacrum nemus*, hiſtoriar. IV. & *ſacrum* illud *nemus in inſulâ oceani*: & ſi quæ alia per omnem Germaniam. Atque hæc utique lucorum conſecratio ex vetuſtiſſimo more, atque adeò ab ipſo Adamo profluxit. De Fennis, Germanicâ gente, idem noſter, in libro de Germaniâ: *Nec aliud infantibus ferarum imbriumque ſuffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes, hoc ſenum receptaculum.* Eodem, vel ſimili ritu primum mortalium Adamũ cum uxore ac liberis habitaſſe, haud dubium eſt. Quum itaque ſacrificia iisdem in locis Deo faceret, in quibus ipſe habitabat, id eſt, in luco, ſeu nemore; poſteri quoque ejus eumdem morem ad multa ſæcula obſervarunt, non modò Celtæ noſtri, ſed omnes pariter gentes: quod auctorum teſtimoniis adſeritur creberrimis. Ac primùm quidem de ipſo jam tum Abrahamo ita teſtatur divus Moſes, genes. cap. XXI, ver. XXXIII: *Plantavit autem Abrahamus lucum apud Beerſchebah: & invocavit illic nomen Iehovæ, fortis, æterni.* Dionyſius Halicarnaſſenſis antiquitat. Romanar. lib. I: Ἦν δὲ τὸ ἀρχαῖον, ὡς λέγεται, σπήλαιον ὑπὸ τῷ λόφῳ μέγα, δρυμῷ λασίῳ κατηρεφὲς, καὶ κρηνίδες ὑπὸ ταῖς πέτραις ἐμβύθιοι, ἥ τε προσεχὴς τῶν κρημνῶν νάπη, πυκνοῖς καὶ μεγάλοις δένδρεσιν ἐπίσκιος· ἔνθα βωμὸν ἱδρυσάμενοι τῷ θεῷ, τὴν πάτριον θυσίαν ἐπετέλεσαν οἱ Ἀρκάδες. Hoc eſt: *Erat tum, ut fertur, ſpelunca ſub tumulo magna, denſo querceto contecta, & ſub petris profundi fonticuli, ſolumque rupibus contiguum nemoroſum, & frequentibus ac proceris opacum arboribus. ibi arâ deo exſtructâ, more patrio ſacra fecerunt Arcades.* Sed de Italiæ ſacris lucis paſſim canit Virgilius: ut Æneid. lib. VIII, de eodem luco:

Hinc ad Tarpejam ſedem, & Capitolia ducit;
Aurea nunc, olim ſilveſtribus horrida dumis.
Iam tum religio pavidos terrebat agreſtes
Dira loci; jam tum ſilvam, ſaxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc (inquit) frondoſo vertice collem,
(Quis deus, incertum) habitat deus. Arcades ipſum
Credunt ſe vidiſſe Iovem, cùm ſæpè nigrantem
Ægida concuteret dextrâ, nimboſque cieret.

Et anteà, Æneidos lib. III:

---- Silva alta Iovis, lucusve Dianæ.

Æneid. lib. VI: *----- Latet arbore opacâ*
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Iunoni infernæ dictus ſacer. hunc tegit omnis
Lucus, & obſcuris claudunt convallibus umbræ.

Item eclogâ VII:

Ne quis ſit lucus, quo ſe plus jactet Apollo.

Sic Æneid. lib. VII, *Fauni* memorat *lucum*, & *Ægeriæ*, & *Dianæ Triviæ*, & *Numici*, & *Feroniæ*; lib. VIII, *Herculis*, & *Silvani*; lib. IX, *Pilumni*. In Siciliâ etiam refert *Martis lucum* & *Palici*, Æneid. IX:

---- Genitor quem miſerat Arcens,
Eductum Martis luco, Simethia circum
Flumina; pingvis ubi & placabilis ara Palici.

In Epiro ad Buthrotum opidum, Æneid. lib. III:

Solenneis tum fortè dapes, & triſtia dona
Ante urbem in luco, falſi Simoëntis ad undam
Libabat cineri Andromaches; maneſque vocabat

Hectoreum ad tumulum; viridi quem ceſpite inanem,
Et geminos, cum lacrymis, ſacraverat aras.

De Jovis luco in Græciâ, γεωργικῶν lib. III:

Aut Alphea votis prælabi flumina Piſæ
Et Iovis in luco currus agitare volanteis.

De luco Matris deûm, in Idâ Aſiæ monte, Æneid. III:

Hinc Mater cultrix Cybeles, Corybantiaque æra
Idæumque nemus; hinc fida ſilentia ſacris
Et juncti currum Dominæ ſubière leones.

De Jovis luco in eâdem Aſiâ, eodem libro poſteà:

Pandarus & Bitias, Idæo Alcanore creti;
Quos Iovis eduxit luco ſilveſtris Hiera.

In Africâ, de Ammonis luco, Sil. Italicus, lib. II:

Vnde genus proavumque Iovem regina ferebat;
Et ſua fatidico repetebat nomina luco.

Sed quum poſteà Ægyptii, Græci, Latini, Aſſyrii, & nonnullæ aliæ gentes templa ſtruerent, iisdem ea ſtruxêre in lucis, ſive nemoribus, quæ jam anteà diis erant ſacrata; aut propè. De Ammonis templo in Africâ ſic Diodorus, lib. XVII: Καθίδρυται δὲ τῆς ἀκροπόλεως ἐκτὸς οὐ μακρὰν ἕτερος ναὸς Ἄμμωνος, πολλοῖς καὶ μεγάλοις δένδροις σύσκιος. id eſt: *Extra arcem haud procul aliud eſt templum Ammonis, multis ac magnis arboribus adumbratum.* De AEgypto, Mela lib. I, cap. IX: *In quodam lacu Chemmis inſula, lucos ſilvasque & Apollinis grande ſuſtinens templum, natat.* In eâdem AEgypto, apud Bubaſtin, Dianæ templum cum luco refert Herodotus, lib. II. De Junonis templo ad Carthaginem ita Virgilius, AEneid. lib. I:

Lucus in urbe fuit mediâ, lætiſſimus umbrâ.
Heic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat.

Templum Jovis militaris, cum magno platanorum luco, apud Labrada in Cariâ, memorat Herodotus, lib. V. Jovis lucum cum templo apud Olympiam in Peloponneſo, ubi Olympica celebrabantur certamina, refert Strabo. lib. VIII. & Apollinis lucum cum templo apud Actium Epiri, lib. VII. De cetero denſitas opacitasque arborum quærebatur in hujusmodi nemoribus, deorum alicui ſacrandis. Lucanus, loco ſuprà citato:

Lucus erat, longo numquàm violatus ab ævo,
Obſcurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas altè ſummotis ſolibus umbras.

Statius, Thebaid. lib. IV:

Silva capax ævi, validâque incurva ſenectâ
Æternùm intonſæ frondis ſtat pervia nullis
Solibus. haud illam brumæ minuêre, notusve
Ius habet, aut Geticâ boreas impactus ab urſâ.
Subter opaca quies; vacuusque ſilentia ſervat
Horror; & excluſæ pallet mala lucis imago.
Nec caret umbra deo. nemori Latonia cultrix
Additur. hanc, piceâ cedrisque & robore in omni
Effictam, ſanctis occultat ſilva tenebris.

Idem poëta, ſilvar. lib. II, in genethliaco Lucani:

Docti largiùs evagentur amnes;
Et plus Aoniæ virete ſilvæ.
Et ſi qua patet, aut diem recepit,
Sertis mollibus expleatur umbra.

Prætereà dilectum quoque habuêre in arboribus: nec quævis arbor ſacrandis viſa penetralibus digna. *quercum* maximè omnes ſpectarunt. neſcio an hanc primus Adamus ex omnibus aliis ſuffugio imbrium ventorumque ac nivium dilegerat, ut foliis ramisque denſiſſimam. Plinius lib. XVI, cap. XLIV: *Non eſt omittenda*

eâ in re

eâ in re & Galliarum admiratio. Nihil habent Druidæ (ita ſuos appellant magos) viſco, & arbore, in quâ gignatur (ſi modo ſit robur) ſacratius. Iam per ſe roborum eligunt lucos: nec ulla ſacra ſine eâ fronde conficiunt. Lucanus, loco prædicto:

Ipſe ſitus, putrique facit jam robore pallor
Attonitos.
Roboraque amplexos circumfluxiſſe dracones.
---- Motique verendâ
Majeſtate loci, ſi robora ſacra ferirent.

Et Claudianus: ---- *Robora numinis inſtar*
Barbarici.

Non Celtarum hoc proprium. aliæ quoque per omnem terræ orbem uſurpaverunt gentes; ut crebra docent auctorum teſtimonia. Homerus, Odyſſ. lib. XIV:

Τὸν δ᾽ ἐς Δωδώνην φάτο βήμεναι, ὄφρα θεοῖο
Ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βουλὴν ἐπακούσῃ.
Hunc in Dodonam dicebat ire, ut dei
E quercu procerâ Iovis conſilium audiret.

Virgilius, eclogâ VII:

Heic viridis tenerâ prætexit arundine ripas
Mincius; éque ſacrâ reſonant examina quercu.

Georgicor. lib. II:

Caſtaneæ, nemorumque Iovi quæ maxima frondet
AEſculus, atque habitæ Grajis oracula quercus.

Georgicor. lib. III:

Sicubi magna Iovis antiquo robore quercus
Ingenteis tendat ramos.

AEneidos lib. III: ---- *Quales cum vertice celſo*
Aëriæ quercus, aut coniferæ cypariſſi
Conſtiterant, ſilva alta Iovis, lucusve Dianæ.

AEneidos libro X:

Da nunc Tybri pater ferro, quod miſſile libro,
Fortunam atque viam dari per pectus Haleſi:
Hæc arma, exuviasque viri tua quercus habebit.

Tullius Cicero de legibus, libro primo: *Lucus Arpinatium, & quercus vetus, ex quâ olim evolavit*

Nuntia fulva Iovis, mirandâ viſa figurâ.

Silius Italicus, lib. III, de Ammonis luco:

Mox ſubitum nemus, atque annoſo robore lucus
Exſiluit; qualesque premunt nunc ſidera quercus,
A primâ venêre die.

Divus Jeſaias, cap. I. ver. XXIX & XXX, de Hebræis, falſa numina venerantibus: *Nam pudeſient ob quercus, quas deſideraſtis: & erubeſcetis propter hortos, quos elegiſtis. nam eritis ſimiles quercui, defluenti folio ſuo; & horto, cui nulla eſt aqua.* Sed & valles maximè ſpectabant in lucis dedicandis. Virgilius, Æneid. VI; ut antè relatum:

---- *Latet arbore opacâ*
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Iunoni infernæ dictus ſacer. hunc tegit omnis
Lucus, & obſcuris claudunt convallibus umbræ.

Et AEneid. VIII: ---- *Vndique colles*
Incluſère cavi, & nigrâ nemus abiete cingunt.

AEneidos IX: ---- *Luco tum fortè parentis*
Pilumni Turnus ſacratâ valle ſedebat.

Huc etiam pertinet illud Melæ, lib. III, cap. II, de Druidis: *Docent multa nobiliſſimos gentis, clam & diu, vicenis annis, in ſpecu, aut in abditis ſaltibus.* nam & hoc in ſacris lucis fiebat; uti etiamnum apud barbaras exteri orbis genteis. Et in vallibus etiam

quære-

quærebantur fontes. Lucanus de Gallorum luco prope Maſſiliam, ut ſuprà dictum: *—Plurima nigris*

Fontibus unda cadit.

Dionyſius Halicarnaſſenſis, loco ſuprà dicto: Καὶ κρηνίδες ἦσαν ὑπὸ ταῖς πέτραις ἐμβύθιοι, id eſt, *ſub petris profundi erant fonticuli.* Virgilius, Æneidos lib. VII:

At rex ſollicitus monſtris, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit; lucosque ſub altâ
Conſulit Albuneâ; nemorum quæ maxima ſacro
Fonte ſonat.

Strabo, lib. XVI, de Syriæ locis: Ἡ Δάφνη, κατοικία μετρία· μέγα δὲ καὶ συνηρεφὲς ἄλσος, διαῤῥεόμενον πηγαίοις ὕδασιν· ἐν μέσῳ δὲ ἄσυλον τέμενος, καὶ νέως Ἀπόλλωνος, καὶ Ἀρτέμιδος. id eſt: *Daphne mediocris eſt vicus, cum luco ingenti, opacoque, fontanis irriguo aquis; in cujus medio eſt aſylum, cum fano Apollinis ac Dianæ.* In montibus quoque luci ſacri, ac templa condita paſſim leguntur in hiſtoriis, & apud poëtas, geographosque. *Idæum* montem, Jovi ſacrum, in Cretâ, inter alios refert Mela, lib. II, cap. VII. eodem nomine Jovi ſimul ac Junoni, Matrique deûm ſacrum celebrat paſſim Homerus in Iliade. Templum Jovis Labradenſis, in monte Cariæ, apud Labrada vicum, refert Strabo, lib. XIV. Idem auctor ibidem, memorat montem ſublimem, Veneri ſacrum, ad Pedalium promontorium, in Cypro inſulâ: item templum Dianæ Pergææ in loco excelſo, in Pamphyliâ: & in Rhodo inſulâ, templum Jovis Atabyrii, in monte Atabyri altiſſimo. cui etiam Iſidis templum addit Appianus in Mithridaticis. Idem Strabo, lib. IX, Apollinis Delphici templum locat in monte. libro verò VIII, Veneris templum in ſummo vertice Corinthi. & lib. VII, Apollinis templum in colle, eidem deo ſacro, ad Actium, Epiri opidum. Mons Meros in Indiâ, Jovi ſacer, refertur Melæ, libro III, capite VII; Solino, capite LV. Celtas quoque noſtros hunc obſervaſſe morem, patet ex Livii hiſtoriis. Is, libro XXXI, de Alpium incolis Celticâ gente Veragris, ita ſcribit: *Neque herculè montibus his ab tranſitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ jugi ejus, norunt nomen inditum; ſed ab eo, quem, in ſummo ſacratum vertice, Pennum montani appellant.* Jovem fuiſſe, ſuprâ, cap. XXVI, docui. De Perſis ita teſtatur Herodotus, lib. I: Οἱ δὲ νομίζουσι Διῒ μὲν ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ὀρέων ἀναβαίνοντες, θυσίας ἔρδειν. id eſt: *Moris habent, editiſſimis quibusque montibus conſcenſis, Iovi hoſtias immolare.* Sed de his omnibus ita cecinit Prudentius, in Symmachum:

Quidquid humus, pelagus, cælum; mirabile gignunt,
Id duxêre deos; colles, freta, flumina, flammas.

Sil. Italicus, lib. XIV, de Marcello loquens:

Teſtatus divos Siculorum, amnesque, lacusque
Et fonteis Arethuſa tuos, ad bella vocari
Invitum.

Adamus Bremenſis de Saxonibus: *Frondoſis arboribus fontibusque venerationem exhibebant.* De Pruſſiis, ſic ſcripſit Helmoldus, circa annum à nato Chriſto CIↃCLXVIII, in lib. I, cap. I: *Vſque hodiè profectò inter illos, cùm cetera omnia communia cum noſtris, ſolus prohibetur acceſſus lucorum & fontium; quos autumant pollui Chriſtianorum acceſſu.* Eſt hodiéque in patriâ mihi terrâ, duobus circiter paſſuum millibus à Godanio urbe, cum amœniſſimo luco fons, vulgò accolis *hellige born*, id eſt, *ſacer fons* dictus. cui id cognominis ex nullâ aliâ re hærere puto, quàm ex antiquâ ſuperſtitione, alicui deorum dicatâ. hodiè locus eſt, cum villâ juxtà ſitâ, æſtivis opidanorum exſpationibus celeberrimus. De incolis Scandinaviæ peninſulæ (quam ille falsò adpellat Thulen inſulam) ita Procopius, rer. Gothicarum lib. II: Θεοὺς καὶ δαίμονας πολλοὺς σέβουσιν, οὐρανίους τὲ καὶ ἀερίους, ἐγγείους τὲ, καὶ θαλασσίους, καὶ ἄλλα ἄττα δαιμόνια, ἐν ὕδασι πηγῶν τὲ καὶ ποταμῶν εἶναι λεγόμενα. id eſt: *Deos ac dæmonas complureis colunt, cæleſteis, aërios, terreſtreis, & marinos, aliaque dæmonia, quæ in fontium fluminumque aquis eſſe dicuntur.* Apud Tacitum, hiſtor. lib. V, ita Civilis, Batavorum dux, in concione ad ſuos: *Rhenum, & Germa-*

Germaniæ deos in aſpectu, quorum numine capeſſerent pugnam. Originem atq; cauſam hujus ſuperſtitionis adnotare voluit Ammianus Marcellinus, Chriſtianorum religioni alioquin haud ita iniquus ſcriptor, in lib. XXI, his verbis: *Et quoniam erudito & ſtudioſo cognitionum omnium principi malevoli prænoſcendi futura pravas arteis aſſignant; advertendum eſt breviter, unde ſapienti viro hoc quoq; accidere poterit doctrinæ genus haud leve. Elementorum omnium ſpiritus, utpote perennium corporum, præſentienti motu ſemper & ubique vigens, ex his, quæ per diſciplinas varias affectamus, participat nobiſcũ munera divinandi; & ſubſtantiales poteſtates, ritu diverſo placatæ, velut ex perpetuis fontiũ venis, vaticina mortalitati ſuppeditant verba.* Exemplum diabolicæ hujus eluſionis fuit in fonte Caſtalio: de quo idem auctor ita lib. XXII: *Multorum curioſior Iulianus, novam conſilii viam ingreſſus eſt; venas fatidicas Caſtalii recludere cogitans fontis; quem obſtruxiſſe Cæſar dicitur Adrianus mole ſaxorum ingenti; veritus, ne, ut ipſe præcinentibus aquis capeſſendam rempublicam comperit, etiam alii ſimilia docerentur.* Verùm fonteis, valleis, ſpecus, flumina, monteis excelſos, & quidquid tandem ſecretum receſſum, vel admirandi quiddam in ſeſe continuerit, cur primi mortales ſacra habuerint, veram, genuinamque oſtendit cauſam & originem Mela, lib. I, cap. XIII; ubi de Corycio Ciliciæ ſpecu ita loquitur: *Intus ſpatium eſt magis, quàm ut progredi quiſpiam auſit, horribile; & ideò incognitum. totus autem auguſtus, & verè ſacer; habitariq; à diis & dignus, & creditus. nihil non venerabile, & quaſi cum aliquo numine ſe oſtentat.* De Solis fonte admirando ad Ammonis templum in Africâ, Græcis ſimul & Latinis monimentis pervulgatum eſt. nec dubium, quin ab fontis veneratione templum originem invenerit. Sed maximè notabile, quod de Germanis noſtris refert Tacitus, annal. lib. XIII: *Eâdem æſtate inter Hermunduros Cattosque certatum magno prælio, dum flumen, gignendo ſale fecundum, & conterminum, vi trahunt; ſuper libidem cuncta armis agendi, religione inſitâ, eos maximè locos propinquare cælo; preceſque mortalium à deis nuſquàm propiùs audiri.* Solinus, cap. XXV, in deſcriptione Britanniæ inſulæ: *Fontes calidi; quibus præſul eſt Minervæ numen.*

Ceterùm, licet omne nemus, latè patens, certo alicui deo conſecratum fuerit; tamen in medio ejus penetrale, templi inſtar, ſepibus exſtructum erat; certæque in eo quercus, magnitudine atque ætate ceteris præſtantiores, ſacrabantur. quam rem ſatis graphicè exhibet Helmoldus, in chronico Slavorum, lib. I, cap. LXXXIV, his verbis: *Accidit autem, ut in tranſitu veniremus in nemus, quod unicum eſt in terrâ illâ: tota enim in planitiem ſternitur. illic inter vetuſtiſſimas arbores vidimus ſacras quercus, quæ dicatæ erant deo terræ illius Pronen: quas ambiebat atrium, & ſepes accuratior lignis conſtructa, continens duas portas.* Pollux, lib. I, cap. I, ſect, IX: οἱ δ' ἀνειμένοι θεοῖς τόποι, ἄλση τε, καὶ τεμένη, καὶ ἕρκη· id eſt: *Diis conſecrati loci ſunt, nemora, luci, ſepta.* Cicero, de naturâ deorum lib. I: *Prætereà Samothraciam, eaque quæ Lemni nocturno aditu occulta coluntur, ſilveſtribus ſepibus denſa.* Similia penetralia in lucis ſuis ſacris habuiſſe Germanos, docet auctor noſter, in libro de Germaniâ, his verbis: *Eſt in inſulâ oceani ſacrum nemus. dicatum in eo vehiculum, veſte contectum, attingere uni ſacerdoti conceſſum. is adeſſe penetrali deam intelligit.* Hoc penetral mox templum vocat: *Idem ſacerdos ſatiatam converſatione mortalium deam templo reddit. mox vehiculũ, & veſtis, &, ſi credere velis, numen ipſum ſecreto lacu abluitur. Servi miniſtrãt: quos ſtatim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, ſanctaq; ignorãtia, quid ſit illud, quod tantùm perituri vident.* Ergo totus lacus ſepibus, ſive penetrali fuit cinctus. In Rugiâ hũc etiamnum eſſe inſulâ, infrà lib. III, cap. XXVII oſtendetur. Pergit Helmoldus de prædicto luco ita: *Præter penateis & idola, quibus ſingula opida redundabant, locus ille ſanctimonium fuit univerſæ terræ: cui flamen, & feriationes, & ſacrificiorum varii ritus deputati fuerunt. illic enim ſecundâ feriâ populus cum flamine ac regulo convenire ſolebant, propter judicia. Ingreſſus atrii omnibus inhibitus, niſi ſacerdoti tantùm, & ſacrificare volentibus, vel quos mortis urgebat periculum.* Denſa igitur fuêre ſepimenta, ne quis introſpiceret: quod etiam Cicero, loco prædicto, teſtatur. Atque hactenus de locis, quos ex vetuſtiſſimo, eoque omnium gentium more conſecrarunt priſci noſtri Germani.

Porrò, quum deorum finxerint imagines, ſive ſimulacra, Ægyptii, Græci, Latini, atque aliæ nonnullæ gentes; de Germanis ſic Tacitum teſtantem ſuprà

citavimus:

citavimus: *Nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris ſpeciem aſſimilare, ex magnitudine cœleſtium arbitrantur. lucos ac nemora conſecrant; deorumque nominibus appellant ſecretum illud, quod ſolâ reverentiâ vident.* Hæc etiam opinio primam originem cepit ex æterni DEI, rerum cunctarum conditoris, præcepto, quod primo ſtatim mortalium Adamo dederat; quodque poſteà Moſen, cum reliquis legibus divinis, ſcripto mandare juſſit. unde etiam auctor noſter, hiſtoriarum lib. v, ita de populo Dei, Judæorum gente perſcripſit: *Ægyptii pleraque animalia effigiesque compoſitas venerantur. Iudæi mente ſolâ, unumque numen intelligunt. profanos, qui deûm imagines mortalibus materiis in ſpecies hominum effingant. ſummum illud & æternum neque mutabile neque interiturum. Igitur nulla ſimulacra urbibus ſuis, nedum templis ſunt. non regibus hæc adulatio, non Cæſaribus honor.* De Moſe ita Diodorus, lib. XL: Ἄγαλμα δὲ θεῶν τὸ σύνολον οὐ κατεσκεύασε, διὰ τὸ μὴ νομίζειν ἀνθρωπόμορφον εἶναι τὸν θεόν· ἀλλὰ τὸν περιέχοντα τὴν γῆν οὐρανὸν μόνον εἶναι θεὸν, καὶ τῶν ὅλων κύριον. hoc eſt: *Nullam omnino deorum imaginem fabricavit: quòd deum humanam habere formam non arbitraretur: ſed cœlum hoc, quod terram circumquaque ambit, ſolum eſſe deum, & cunctarum rerum dominum.* Sed exactiùs, meliúſque de eodem Moſe Strabo, lib. XVI: Ἔφη γὰρ ἐκεῖνος, καὶ ἐδίδασκεν, ὡς οὐκ ὀρθῶς φρονοῖεν οἱ Αἰγύπτιοι, θηρίοις εἰκάζοντες καὶ βοσκήμασι τὸ θεῖον. οὐδ' οἱ Λίβυες, οὐκ εὖ δὲ οὐδ' οἱ Ἕλληνες, ἀνθρωπομόρφους τυποῦντες. εἴη γὰρ ἓν τοῦτο μόνον θεὸς, τὸ περιέχον ἡμᾶς ἅπαντας, καὶ γῆν καὶ θάλατταν, ὃ καλοῦμεν οὐρανὸν, καὶ κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὄντων φύσιν. τούτου δὴ τίς ἂν εἰκόνα πλάττειν θαρρήσειε, νοῦν ἔχων, ὁμοίαν τινὶ τῶν παρ' ἡμῖν; ἀλλ' ἐᾶν δεῖ πᾶσαν ξοανοποιΐαν, τέμενος ἀφορίσαντας καὶ σηκὸν ἀξιόλογον, τιμᾶν εἴδους χωρίς. Id eſt: *Adfirmavit enim ille, docuitque, non rectè ſentire Ægyptios, qui beſtiarum ac pecorum imagines diis tribuerent; nec Afros, neque Græcos, qui hominis figuram iis adfingerent: id enim ſolum eſſe deum, quod nos ſimul & terram ac mare continet; quod cœlum ac mundum & rerum omnium naturam adpellamus. cujus profectò imaginem nemo ſanæ mentis ſimilem alicui earum rerum, quæ penes nos ſunt, audeat effingere. proinde, omnium ſimulacrorum effictione repudiatâ, dignum ei templum ac delubrum conſtituendum, ac ſine aliquâ effigie colendum.* Templi certè ædificandi conſilium falsò adſcribitur heic Moſi. id quidpe primus agitavit Davides rex; Deo etiam tunc indignante. tandem Salomo, filius illius, perfecit. in quo quamvis parietibus ſeptus fuerit divinus cultus; tecto tamen non fuit cohibitus; ut gentilis etiam ſcriptor teſtis eſt Dio, lib. XXXVI, his verbis: Τῶν μὲν ἄλλων θεῶν οὐδένα τιμῶσιν, ἕνα δέ τινα ἰσχυρῶς σέβουσι. οὐδ' ἄγαλμα οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ποτὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἔσχον· ἄρρητον δὲ δὴ καὶ ἀειδῆ αὐτὸν νομίζοντες εἶναι, περισσότατα ἀνθρώπων θρησκεύουσι· καὶ αὐτῷ νεών τε μέγιστον, καὶ περικαλλέστατον, πλὴν καθ' ὅσον ἀχανής τε καὶ ἀνώροφος ἦν, ἐξεποίησαν. hoc eſt: *Nullum ex ceteris diis colunt. unum autem quemdam ſummo ſtudio venerantur. nec ullum ſimulacrum in ipſis Hieroſolymis umquàm habuerunt. nimirum illum ſuum deum ineffabilem, formâque expertem exiſtimantes, religioſo ejus cultu ceteros mortales ſuperant. cui templum ſummæ molis, eximiæque pulchritudinis ſtruxerunt: quod tamen apertum, & nullo culmine tectum fuit.* In eâdem fuiſſe cum Germanis noſtris initio opinione & reliquas Celtarum nationes, Gallos, Britannos, Hiſpanos, atque Illyrios, haud dubium eſt; ut qui omnes pariter eam ex Aſiâ in univerſam Celticam detulerint. nam quòd Gallos *Mercurii plurima* habuiſſe *ſimulacra* tradit Cæſar, belli Gall. comment. VI; id à Græcis demum Maſſilienſibus, quemadmodùm innumera alia, didicerunt. ſic & Hiſpani Accitani effictionem ſimulacri, de quo ſuprà, cap. XXVIII, dictum, à Carthaginienſibus, vel Gaditanis, vel iiſdem Maſſilienſibus, Emporias & Rhodam, opida Hiſpaniæ incolentibus, acceperunt. Ex germanâ ſuâ propriâque theologiâ, quæ habuerint deorum ſigna Galli, oſtendit Lucanus, loco ſuprà citato, his verbis:

---- Simulacraque mœſta deorum
Arte carent; cæſiſque exſtant informia truncis.
Ipſe ſitus, putrique facit jam robore pallor
Attonitos.

Cum quibus conveniunt illa Claudiani, de Germaniæ lucis:

---- Lucoſque vetuſtâ
Religione truces, & robora, numinis inſtar
Barbarici, noſtræ feriant impunè bipennes.

Magiſter

Magiſter Adamus Bremenſis, de Saxonibus, ac Sveonibus: *Truncum ligni, non parvæ magnitudinis, in altum erectum, ſub divo colebant, patriâ eum linguâ Irminsûl appellantes; quod Latinè dicitur univerſalis columna, quaſi ſuſtinens omnia.* Maximus Tyrius, diſſertat. XXXVIII: Τὸ γὰρ βαρβαρικὸν ὁμοίως ἅπαντες μὲν ξυνετοὶ τοῦ θεοῦ· κατεστήσαντο δὲ αὐτοῖς σημεῖα ἄλλοι ἄλλα. Κελτοὶ σέβουσι μὲν Δία· ἄγαλμα δὲ Διὸς Κελτικὸν ὑψηλὴ δρῦς. hoc eſt: *Inter barbaros ſimiliter, qui deum non agnoſcat, nemo eſt. alii tamen alia ei ſtatuunt ſigna. Celtæ Iovem colunt. Iovis autem ſimulacrum apud eos eſt alta quercus.* Atque hoc ipſum eſt, quod auctor noſter ait Germanos *lucos ac nemora conſecraſſe; deorumque nominibus adpellaſſe ſecretum illud, quod ſolâ reverentiâ viderint.* Sed & reliquas per terræ orbem genteis initio ejusdem fuiſſe cum Celtis atque Judæis opinione, omnino credibile. Ac equidem Perſas non magis ſimulacra diis, quàm templorum clauſtra, componere fas habuiſſe, oſtendit Diogenes Laërtius, in procœmio, è Sotionis libris, his verbis: Τῶν δὲ ξοάνων καταγινώσκειν τοὺς μάγους, καὶ μάλιστα τῶν λεγόντων ἄρρενας εἶναι θεοὺς, καὶ θηλείας. id eſt: *Signa, ſtatuasque reprehendere magos; maximéque eos, qui mares eſſe deos ac feminas adſeverant.* cujus rei teſtimonium de Perſis ſuprà etiam adduxi è primo libro Herodoti. De Jove Ammone in Africâ ita Silius Italicus, lib. III:

Sed nulla effigies, ſimulacrave nota deorum:
Majeſtate locum, & ſacro implevêre timore.

Et ſub finem ejusdem libri:

Mox ſubitum nemus, atque annoſo robore lucus
Exſiluit: qualesque premunt nunc ſidera quercus,
A primâ venêre die. priſco inde favore
Arbor numen habet; coliturque tepentibus aris.

De Numâ, Romanorum rege, ita Plutarchus, in vitâ ejus: οὗτος δὲ διεκώλυσεν ἀνθρωποειδῆ καὶ ζωόμορφον εἰκόνα θεοῦ Ῥωμαίοις νομίζειν. οὐδ᾽ ἦν παρ᾽ αὐτοῖς οὔτε γραπτὸν, οὔτε πλαστὸν εἶδος θεοῦ πρότερον, ἀλλ᾽ ἑκατὸν ἑβδομήκοντα τοῖς πρώτοις ἔτεσι ναοὺς μὲν οἰκοδομούμενοι διετέλουν, καὶ καλιάδας ἱερὰς ἱστῶντες, ἄγαλμα δὲ οὐδὲν ἔμμορφον ποιούμενοι διετέλουν. ὡς οὔτε ὅσιον ἀφομοιοῦν τὰ βελτίονα τοῖς χείροσιν, οὔτε ἐφάπτεσθαι θεοῦ δυνατὸν ἄλλως ἢ νοήσει. Id eſt: *Hic vetuit Romanos hominis vel beſtiæ formam tribuere deo. Neque fuit ulla apud eos antè vel picta vel ficta imago dei. ſed primos* CLXX *annos templa quidem exſtruxerunt, & cellas diis; ſimulacrum verò per id temporis habuerunt nullum: nefas putantes, auguſtiora exprimere humilioribus: neque adſpirari aliter ad deum, quàm mente, poſſe.* Hæc equidem Plutarchus è Pythagoricis manaſſe cenſet dogmatibus. verùm longè credibilius eſt, ex eodem id Latinos pariter atque Græcos hauſiſſe fonte, ex quo Cæltæ noſtri, & aliæ gentes. Primos Ægyptios templa juxtà & ſimulacra deûm inſtituiſſe, convenit inter auctores antiquos. Id adeò verum eſt, uti etiam poſteriores Græci atque Latini; quum templorum, ſimulacrorumque inſtitutum ab Ægyptiis majores ſuos accepiſſe ſcirent; ipſorum quoque deûm numina, ac religiones primos reperiiſſe eosdem Ægyptios crediderint. Sed de his etiam ita Lucianus in libro de deâ Syriâ: Τὸ μὲν παλαιὸν καὶ παρ᾽ Αἰγυπτίοισι ἀξόανοι νηοὶ ἔσαν· hoc eſt; *Priſcis autem temporibus etiam apud Ægyptios absque ſimulacris templa erant.* Originem atque cauſam ſimulacrorum oſtendere conatus eſt Cicero, in primo de divinatione, his verbis: *Quis tam cæcus in rebus contemplandis umquàm fuit, ut non videret, ſpecies iſtas hominum collatas in deos aut conſilio quodam ſapientum, quò faciliùs animos imperitorum ad deorum cultum à vitæ pravitate converterent; aut ſuperſtitione, ut eſſent ſimulacra, quæ venerantes, deos ipſos ſe adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poëtæ, pictores, opifices.* Ovidius, de Ponto lib. II, eleg. VIII:

Felices illi, qui non ſimulacra, ſed ipſos,
Quique deûm coram corpora vera vident.
Quod quoniam nobis invidit inutile fatum,
Quos dedit ars vultus, effigiemque colo.
Sic homines novêre deos; quos arduus æther
Occulit: & colitur pro Iove forma Iovis.

Certè error hic in ſpeciem humanam effigiandi deum, Afris, Græcis, aliisque gentibus inde natus eſt, quòd à primis mortalibus acceperant, Deum condidiſſe primum hominem ad imaginem ſuam: quâ de re ſuprà, cap. XXXII, actum. quam rem profanæ iſtæ, falſisq; religionibus deditæ nationes malè intelligentes, ipſum Deum humanâ figurâ eſſe putarunt. Maximus Tyrius, dicta diſſertatione XXXVIII: Καὶ οὐκ ἄλογος ἡ ἀξίωσις τῶν τὰ ἀγάλματα εἰς ἀνθρωπίνην ὁμοιότητα καθισταμένων. ἡ γὰρ ἀνθρώπου ψυχὴ ἐγγυτάτω θεῷ καὶ ἐμφερεστάτη. id eſt. *Nec improbandum videtur eorum conſilium, qui deorum ſimulacra in humanam imaginem effingunt. anima enim hominis deo quàm proxima, ac ſimillima eſt*. Ceterò, de Sarmatarum, ſive Slavorum gente ita Helmoldus, loco prædicto: *Eſt autem Slavis multiplex idololatriæ modus: non enim omnes in eamdem ſuperſtitionis conſvetudinem conſentiunt. hi enim ſimulacrorum imaginarias formas prætendunt de templis, veluti Plunenſe idolum, cui nomen Pogoda: alii ſilvas & lucos inhabitant, ut eſt Próne, deus Aldenburgi; quibus nullæ ſunt effigies expreſſæ*. Hæc equidem opinionum in Slavorum fuit religione varietas. at apud univerſos pariter Germanos nulla prorſus admittebantur deûm ſimulacra, nullæ effigies, nullæ imagines, nullæ formæ. Sed inquies; Quid igitur illud ſibi vult, quòd Tacitus, eodem libro antè, eos ait *effigies, & ſigna quædam, detracta lucis, in prælium tuliſſe?* an non, has deorum fuiſſe effigies, credendum eſt? Minimè gentium. cave auctorem tam labilis memoriæ vitio oneres, uti, quid in eâdem paginâ ſcripſerit, mox antequàm paginam finiret, oblitus ſit. Signa hæc erant militaria, (nam de bello præcedentia ſimul atque conſequentia loquitur) effigiesque ferarum: quemadmodùm & Romani & aliæ gentes in prœlia ferebant. hæc verò in lucorum ac nemorum penetralibus adſervabantur; ut & prædictis Romanis in templorum ſacrariis: quod latiùs infrà oſtendam. Ac ne mens tua circa has imagines in aliquo relinquatur dubio, quod alius locus ejusdem libri excitare poſſit; hunc quoque explanabo. De AEſtiorum igitur gente, trans Viſtulam flumen Pruſſiam Livoniamque olim incolente, ita noſter: *Matrem deûm venerantur: inſigne ſuperſtitionis, formas aprorum geſtant. id pro armis, omniumque tutelâ, ſecurum deæ cultorem etiam inter hoſtes præſtat*. Ex his equidem intelligi poterat, ſimulacrum Matris deûm fuiſſe formam apri. Sed falſò. Non ipſius deæ erat imago, ſeu effigies; ſed ſuperſtitionis tantùm, ſive religionis ſignum, quo ſe ab aliis noſci volebant deæ cultores. Sic fulmen Jovis, ægis Minervæ, columnæ Herculis, fuerunt ſigna, non ſimulacra, nec imagines. Quemadmodùm verò Romani ac Græci, aliæque gentes, ſuam cuique deo adſignarunt feram, vel avem; ſic ex communi omnium gentium vetuſtiſſimoque more, Germani quoque ſuis diis alii aliam adſcripſerunt feram; cujus formâ pro inſigni militari utebantur: quod clariùs ſuo loco demonſtrabo.

CAP. XXXV.

De ſacerdotum veſtitu cultuque, & de ſacrorum ritibus.

LOCA, in quibus ſacra diis peragebantur, ſuperiori capite indicata ſunt. de ipſis ſacrificiis quamvis ſatis ampla jam alii ante me conati ſunt componere volumina; tamen, ne hac parte Germanorum meorum theologia manca relinquatur, pauca quædam & ego de iis hoc loco adferam, haud vulgaria.

Sacrificaſſe priſcos Germanos diis, quemadmodùm reliquæ gentes, oſtendit diſertè auctor noſter in libro de Germaniâ, his verbis: *Deorum maximè Mercurium colunt. cui, certis diebus, humanis quoque hoſtiis litare fas habent. Herculem ac Martem conceſſis animalibus placant. Pars Svevorum & Iſidi ſacrificat*. Et annal. lib. XIII: *Bellum Hermunduris proſperum, Cattis exitio fuit; quia victores diverſam aciem Marti ac Mercurio ſacravêre. quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur*. Hinc & hoſtiis & victimis vocabula quæſita apud Latinorum vetuſtiſſimos. Ovidius, faſtorum lib. I:

Victima, quæ cecidit dextrâ victrice, vocatur:
Hoſtibus à domitis hoſtia nomen habet.

Cæſar,

Cæſar, belli Gallici comment. VI: *Natio eſt omnis Gallorum admodùm dedita religionibus*. De Britannis Solinus, cap. XXV: *Deos percolunt*. De Hiſpanis Strabo, lib. III: Θυτικοὶ δ' εἰσὶ Λυσιτανοί. id eſt: *Immolationibus ſtudent Luſitani*. De Scandinaviæ peninſulæ incolis, Svedis ac Norvagiis Procopius, rerum Gothicarum lib. II: Θύουσι δὲ ἐνδελεχέστατα ἱερεῖα πάντα· id eſt; *Sacrificant quàm frequentiſſimè omnis generis hoſtias*. Religioſi igitur admodùm fuére omnes Celtæ. De modo ac ritu ſacrificandi apud Germanos noſtros antequàm dicam, de hominibus primùm dicendum erit, qui ſacrificia curarunt. Sacerdoteis eos fuiſſe, non ſolùm apud idololatras genteis, ſed apud ſummi etiam æternique Dei ſelectum populum, Iudæorum nationem, ſatis conſtat. Germanis etiam quum ſui fuerint ſacerdotes, ut ſuprà, cap. XXII, demonſtratum; ab his ſacra deûm adminiſtrata fuiſſe, nemini dubitare licet. Cæſar, prædicto comment. VI, ita de Gallorum Druidis: *Illi rebus divinis interſunt; ſacrificia publica ac privata procurant*. & poſteà: *Qui ſunt affecti gravioribus morbis, quique in prœliis periculisque verſantur, aut pro victimis homines immolant, aut ſe immolaturos vovent: adminiſtrisque ad ea ſacrificia Druidibus utuntur*. Strabo etiam firmiùs adſeverat, in lib. IV: Ἔθυον δὲ οὐκ ἄνευ Δρυϊδῶν· id eſt; *Sine Druidibus nulla ſacra faciebant*. Diodorus lib. V, eosdem Druides adpellans philoſophos, ἔθος δ' αὐτοῖς ἐστιν, inquit, μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου· διὰ γὰρ τῶν ἐμπείρων τῆς θείας φύσεως, ὡσπερεί τινων ὁμοφώνων, τὰ χαριστήρια τοῖς θεοῖς φασὶ δεῖν προσφέρειν, καὶ διὰ τούτων οἴονται δεῖν τἀγαθὰ αἰτεῖσθαι. id eſt: *Mos illis eſt, nulla ſacra ſine philoſopho peragere. per hos enim, veluti divinæ naturæ gnaros, & quaſi colloquutores, gratiarum ſacra diis obferenda, per hos internuntios bona ab illis expetenda cenſent*. Hæc non minùs de Germanis, quàm de Gallis intelligenda. quidpe Diodorus utriusque gentis, ad Scytharum (ſive ii Sarmatæ fuerint) uſque fineis, mores ſe perſequuturum promittit. Strabo verò, eodem libro paullo antè, ita tradit de utrâque gente: Καὶ γὰρ τῇ φύσει καὶ τοῖς πολιτεύμασιν ἐμφερεῖς εἰσιν οὗτοι, καὶ συγγενεῖς ἀλλήλοις· hoc eſt: *Nam & naturâ & vitæ inſtitutis gentes hæ ſimiles, & cognatæ ſunt inter ſe*. quod & poſteà, lib. VII, adfirmat. Ergo, quia jam conſtat, omnibus rebus divinis Germanos adhibuiſſe ſacerdotum operam, de horum cultu, ornatuque, quo inter ſacrificandum uſi ſint, proximè nunc diſpiciendum eſt. Plato, de legibus lib. XII; Χρώματα δὲ λευκὰ πρέποντ' ἂν θεοῖς εἴη· quæ ita vertit Cicero, de legibus lib. II: *Color albus præcipuè decorus deo eſt*. Hæc ſanè opinio non à Platone primùm, aut ullo alio mortalium fuit ſomniata, temeréve ac vanè excogitata: ſed ab ipſo æterno Deo primo mortalium Adomo cum reliquis ſacrorum ritibus tradita: poſteaque per Moſen populo ſuo Judæorum genti declarata; ut patet ex ſacratiſſimis Moſis monimentis. ſic namque tradit in libro Levitici, cap. VI, ver. X: *Indutus ſacerdos veſtimento ſuo lineo, & femoralibus lineis*. & cap. XVI, ver. IV: *Tunicam lineam ſanctam induito; & femoralia linea ſunto ſuper carnem ejus; baltheoque lineo accingitor; & cidari lineâ tegitor*. item cap. eod. ver. XXXII: *Quum induerit ſacerdos veſtimenta linea, veſtimenta ſacra*. Ab Adamo quum idem inſtitutum, quaſi per manuum traditiones, ad Noachum uſque, & terrarum inundationem perveniſſet; poſt inundationem, ab hujus nepotibus in omneis ſimul orbis terrarum partes diſperſum eſt; perpetuóque in hæc uſque tempora obſervatum. nam præter Europæos, Aſiaticos, atque Afros, Americanorum quoque ſacerdoteis, ſacra peracturos, candido velari veſtitu, ſatis notum eſt. De Perſarum magis ita Diogenes Laërtius, in procemio: Τούτων δὲ ἐσθὴς λευκή· id eſt: *His veſtis candida*. De Jovis Ammonis ſacerdotibus Silius Italicus, ſub initium libri III:

------ Nec diſcolor ulli
Ante aras cultus: velantur corpora lino;
Et Peluſiaco præfulget ſtamine vertex.

Et de iisdem, ſub finem ejusdem libri:

------ Ante aras ſtat veſte ſacerdos
Effulgens niveâ.

Ovidius Triſtium lib. V, eleg. V, ſacrificaturus diis, natali die conjugis ſuæ:

Quæque ſemel toto veſtis mihi ſumitur anno,
Sumatur fatis diſcolor alba meis.

Faſtor. lib. IV: *Alba decent Cererem; veſteis cerealibus albas*
Sumite: nunc pulli velleris uſus abeſt.

Metamorph. lib. X:
Feſta piæ Cereri celebrabant annua matres
Illa, quibus niveâ velatis corpora veſte
Primitias frugum dant ſpicea ſerta ſuarum.

Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. III:
Delius heic longè candenti veſte ſacerdos
Occurrit.

Virgil. Æneid. XII: ----- *Alii fontemque ignemque ferebant*
Velati lino.

Proinde Germanorum quoque ſacerdotibus album, ſive candidum fuiſſe amictum, nemini dubium eſſe debet. Ac de Gallis, Germanorum conſangvineis, apertiſſimum eſt teſtimonium Plinii, in lib. XVI, cap. XLIV. *Nihil habent*, inquit, *Druidæ viſco, & arbore, in quâ gignatur (ſi modò ſit robur) ſacratius* & paullo pòſt: *Sacerdos candidâ veſte cultus, arborem ſcandit falce aureâ demetit. candido id accipitur ſago. tum deinde victimas immolant*. Germani quum etiam feminis uſi ſint ſacerdotibus; has quoque albo veſtitu cultas refert Strabo, lib. VII, his verbis: Ἔθος δέ τι τῶν Κίμβρων διηγοῦνται τοιοῦτον· ὅτι ταῖς γυναιξὶν αὐτῶν συστρατευούσαις, παρηκολούθουν προμάντεις ἱέρειαι, πολιότριχες, λευχείμονες, καρπασίνας ἐφαπτίδας ἐπιπορπημέναι, ζῶσμα χαλκοῦν ἔχουσαι, γυμνόποδες. id eſt: *Morem fuiſſe Cimbris uſitatum ferunt hujuſmodi: Vxores eorum, quæ unà cum viris in bellum proficiſcebantur, fatidicas quasdam comitatas fuiſſe ſacerdoteis, capillo cano, candido veſtitu, carbaſinis amictas ſagulis. quæ fibulis ſubnectebantur, cingulo cinctas æreo, nudisque incedenteis pedibus.* Quid *ſagulum*, ſive *ſagum* apud Germanos fuerit, ſuprà, cap. XVI, cognitum eſt: ubi etiam feminarum amictus explicatus, ex his Taciti verbis: *Nec alius feminis, quàm viris, habitus: niſi quòd feminæ ſæpius lineis amictibus velantur; eosque purpurâ variant; partemque veſtitus ſuperiorem in manicas non extendunt, nudæ brachia, & lacertas: ſed & proxima pars pectoris patet.* Eodem amictu & ſacræ illæ feminæ velabantur, niſi quòd purpurâ non variato. ſuper hunc amictum carbaſino ſive lineo contegebantur ſagulo. Sic Veſtalibus quoque apud Romanos virginibus ἐσθῆτα καρπασίνην tribuit Dionyſius Halicarnaſſenſis, lib. II. Apud Germanos quia omnes pariter viri ſagulis tegebantur; ſacerdoteis quoque viros candido amictos fuiſſe ſagulo, cummaximè credibile eſt. De cetero veſte tecti fuêre ſtrictâ illâ, & ſingulos artus exprimente. Coronabantur prætereà in ſacrificiis non modò victimæ & altaria, ſed & homines ſacrificantes. Apollonius, Ἀργοναυτικῶν lib. II:
Ξανθὰ δ' ἐρεψάμενοι δάφνῃ καθύπερθε μέτωπα
Flavaque ſunt viridi redimiti tempora lauro.

Virgilius, Æneid. lib. III: ----- *Phœbique ſacerdos*
Vittis & ſacrâ redimitus tempora lauro.

Item Æneid. lib. XII:
Velati lino, & verbenâ tempora vincti

Æneid. l. VIII: *Tum Salii ad cantus, incenſa altaria circùm,*
Populeis adſunt evincti tempora ramis.

Et γεωργικῶν lib. I: ----- *Neque antè*
Falcem maturis quisquam ſupponat ariſtis,
Quàm Cereri tortâ redimitus tempora quercu,
Det motus incompoſitos, & carmina dicat.

Plinius, loco prædicto: *Nihil habent Druidæ viſco, & arbore, in quâ gignatur (ſi modò ſit robur) ſacratius. Iam per ſe roborum eligunt lucos. nec ulla ſacra ſine eâ fronde conficiunt. enimverò quidquid adnaſcatur illis, è cœlo miſſum putant; ſignumque eſſe electæ ab ipſo deo arboris.* Ergo & ipſi Druidæ ſacrificantes quercu viſcosâque fronde tempora redimiti fuerunt. Hæc igitur de ſacerdotum amictu, ornatuque.

De locis,

De locis, in quibus ſacra fiebant, ſuperiori capite dictum. nempe fuiſſe apud Germanos lucorum penetralia, denſiſſimis ſepibus cincta. In his igitur ara haud dubiè excitabatur, ut apud alias genteis, ex viridi gramine, ſive ceſpitibus. Virgilius, Æneid. lib. XII ----- *Parabant*

In medioque focos, & diis communibus aras
Gramineas.

Silius, lib. VII, de Romano exercitu:

---- *Mille hinc (venerabile viſu)*
Ceſpite de viridi ſurgunt properantiùs aræ

Et lib. XVI, de fœdere inter Scipionem & Syphacem, in Africâ icto:

Et ſimul exſtructis ceſpes ſurrexerat aris.

Ovidius, Triſt. lib. V, eleg. V:

Araque gramineo viridis de ceſpite fiat.

Hujusmodi ergo fuêre aræ, de quibus Tacitus, annalium lib. I, ad cladem Varianam loquitur his verbis: *Lucis propinquis barbaræ aræ; apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.* Quin ipſe Jehova hujusmodi ſibi erigere aram Moſen juſſit; teſte ipſo Moſe, Exodi cap. XX, ver. XXIV. his verbis: *Aram terream facito mihi: uti ſacrifices ſuprà eam holocauſta tua.* Ab Adamo igitur prima hujusmodi ararum origo. quam poſteà repetiit Noachus, arcam egreſſus. Ceterùm arâ erectâ, inſtrumenta, quibus mactaretur aperireturque victima, & vaſa cum aquis, quibus purgarentur exſta, ſimul inferebantur. Virgilius, loco prædicto:

---- *Parabant*
In medioque focos, & diis communibus aras
Gramineas. alii fontemque ignemque ferebant,
Velati lino, & verbenâ tempora vincti.

Omnia iſta ad eumdem ferè modum apud Judæos fuiſſe adminiſtrata, Moſis nos docent leges atque inſtituta, ipſius Dei juſſu perſcripta. His ita in penetralibus præparatis, ignique in ſacrâ arâ excitato; victima adducebatur. Silius, loco ſuprà citato:

Et ſimul exſtructis ceſpes ſurrexerat aris,
Victimaque admota ſtabat ſubjecta bipenni.

De victinis ſic Tacitus, in libro de Germaniâ: *Mercurio humanis quoque hoſtiis litare fas habent. Herculem ac Martem conceſſis animalibus placant.* De humanis iſtis hoſtiis poſteriùs agam. nunc de animalium victimis. Omnes generis animalia eos immolaſſe, auctor eſt Procopius, rerum Gothic. lib. II, de Sveonibus, Gutis, ceterisque Scandinaviæ peninſulæ incolis ita loquens: Θύουσι δὲ ἱερεῖα πάντα· id eſt; *Immolant omnis generis hoſtias.* Et de Germanorum conſangvineis Gallis Strabo, lib. IV: Κατασκευάσαντες κολοσσὸν χόρτου, καὶ ξύλον ἐμβαλόντες εἰς τοῦτον, βοσκήματα καὶ παντοῖα θηρία καὶ ἀνθρώπους ὁλοκαυτοῦσι. hoc eſt: *Fœni coloſſo exſtructo, lignoque ſubdito, pecudes & omnis generis animalia, ac homines concremabant.* Hoc equidem coloſſo, è ſingulari more, in publicis majoribusque ſacrificiis utebantur; in quo non ſolùm omnis generis, ſed omnis etiam coloris animalia haud dubiè cremata fuêre. in minoribus cādidum colorem, ut in aliis rebus ſacris, ſic & in victimis ſpectatum fuiſſe, oſtendit Plinius, loco prædicto. *Sacrificiis,* inquit, *epulisque ritè ſub arbore præparatis, duos admovent candidi coloris tauros; quorum cornua tunc primùm vinciantur.* Non Celtarū hoc fuiſſe proprium, ſed aliis etiam gentibus commune, docent paſſim auctores. Virgilius, Æneid. lib. IV:

Ipſa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Silius, lib. III; de Annibale Pœno:

Iamque deûm regi, Martique ſub nomine fauſto
Inſtauratur honos: niveoque ante omnia tauro
Placatur meritis monitor Cyllenius aris.

Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. I:

---*Dabit auratis & cornibus igni*
Colla pater; niveique greges altaria cingent.

Ovidius, Triſtium lib. IV, eleg. II:

Candidaque adductâ collum percuſſa ſecuri
Victima purpureo ſangvine tingit humum.

Idem, de Ponto lib. IV, eleg. IV:

Colla boveis niveos certæ præbere ſecuri.

Et eod. lib. el. IX: *Albave opimorum colla ferire boum.*

Sed candidi coloris victimæ ſuperis tantùm immolabantur diis: inferis ater colos quærebatur. Virgilius, Æneid. lib. VI, de Æneâ in Avernum antrum deſcendente:

Quattuor heic primùm nigrantes terga juvencos
Conſtituit.

Et paullo pòſt:

—— Ipſe atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum, magnæque ſorori
Enſe ferit.

Plinius, lib. XXX, cap. II, de Nerone, magicas ſcrutante arteis: *Dies eligere certos, liberum erat; pecudeis verò, quibus non niſi ater colos eſſet, facile.* Juvenes immolaſſe Celtas boveis, ut & aliæ gentes, liquidò docet loco ſuperiori Plinius; ubi tradit, *tunc primùm cornua eorum fuiſſe vincta.* unde etiam juvencos adpellat Virgilius. Lucianus, in libro de ſacrificiis: Ἀλλ' οἵ γε θύοντες, στεφανώσαντες τὸ ζῶον, καὶ πολύ γε πρότερον ἐξετάσαντες εἰ εὐτελὲς εἴη, ἵνα μηδὲ τῶν ἀχρήστων τι κατασφάττωσι, προσάγουσι τῷ βωμῷ. id eſt: *Iam verò quum immolant, primùm ſertis coronant pecudem, multóque antè explorant, num legitima ſit, & ſacris idonea, ne quid fortè mactent ex his, quæ religio repudiat; deinde ad aram adplicant.* Ergo Celtæ noſtri victimam quoque quernâ fronde ac viſco coronarunt. Ceterùm victimâ etiam in hunc modum paratâ, ſacerdos manus purâ aquâ abluebat. Heſiodus ἐν τοῖς ἔργοις:

Μηδέποτ' ἐξ ἠοῦς Διῒ λείβειν αἴθοπα οἶνον
Χερσὶν ἀνίπτοισι, μηδ' ἄλλοις ἀθανάτοισι.
Neque umquàm de mane Iovi libato nigrum vinum
Manibus illotis, neque aliis immortalibus.

Hom. Iliad. VI:

Χερσὶ δ' ἀνίπτοισι Διῒ λείβειν αἴθοπα οἶνον
Ἅζομαι.
Manibus illotis Iovi libare nigrum vinum
Metuo.

Dionyſius Halicarnaſſenſis, lib. VII, de Romanis loquens: Συντελεσθείσης δὲ τῆς πομπῆς, ἔθυον εὐθὺς οἵ τε ὕπατοι καὶ τῶν ἱερέων οἷς ὅσιον, καὶ τῶν θυηπόλων. τρόπος ὁ αὐτὸς ἦν τῷ παρ' ἡμῖν. χερνιψάμενοί τε γὰρ αὐτοὶ καὶ τὰ ἱερὰ καθαρῷ περιαγνίσαντες ὕδατι, καὶ Δήμητρος καρποὺς ἐπιρράναντες αὐτῶν ταῖς κεφαλαῖς, ἔπειτα κατευξάμενοι, θύειν τότε τοῖς ὑπηρέταις αὐτὰ ἐκέλευον. τῶν δὲ οἱ μὲν, ἑστῶτος ἔτι τοῦ θύματος, σκυτάλῃ τοὺς κροτάφους ἔπαιον· οἱ δὲ πίπτοντος ὑπετίθεσαν τὰς σφαγίδας· καὶ μετὰ τοῦτο δείραντές τε, καὶ μελίσαντες, ἀπαρχὰς ἐλάμβανον ἐξ ἑκάστου σπλάγχνου καὶ παντὸς ἄλλου μέλους· ἃς ἀλφίτοις ζέας ἀναδεύσαντες, προσέφερον τοῖς θύουσιν ἐπὶ κανῶν. οἱ δὲ ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ἐπιτιθέντες, ὑφῆπτον, καὶ προσέσπενδον οἶνον κατὰ τῶν ἁγιαζομένων. ἕκαστον δ' ὅτι κατὰ νόμους ἐγίνετο τοὺς ἀμφὶ θυσίαν ὑφ' Ἑλλήνων κατασταθέντας, ἐκ τῆς Ὁμήρου ποιήσεως γνῶναι ῥᾴδιον. Hoc eſt: *Peractâ pompâ, confeſtim ſacrificabant conſules, ſacerdotesque, quibus fas erat, & victimarii: idq; more noſtratium. lotis enim manibus, & luſtratis aquâ purâ victimis, inſperſisque in eorum capita frugibus cerealibus, conceptisque precibus, tum demum miniſtros mactare eas jubebant. quorum alii ſtantem etiam tum hoſtiam fuſte feriebant in tempora: alii ſuppoſitis cultris cadentem excipiebant; & mox excoriatam concidebant membratim; delibatasque ex ſingulis extis aliisque membris primitias farreâ farinâ imbuebant, & in caniſtris offerebant ſacrificantibus: qui aris impoſitas ſuccendebant, & vinum inter adolendum effundebant. quæ juxta Græcas ſacrificiorum leges factitata eſſe, ex Homeri poëſi facile cognoſcere eſt.* Imò non ex Græcorum hæc apud Romanos fiebant legibus, ſive inſtitutis; ſed ex omnium gentium more, à primo mortalium patre Adamo, & deinde à Noacho tradito. nam ipſum æternum Deum, rerum omnium auctorem, ſacra docuiſſe Adamum eadem, quæ poſteà Judæorum genti in ceteris legibus conſcribere juſſit Moſen, ſuprà, cap. XXIII, oſtenſum eſt. Atque hinc eſt illa rituum ſimilitudo apud omneis pariter genteis. Lucianus, in dicto libro, de Ægyptiis loquens: Αἱ δὲ θυσίαι καὶ παρ' ἐκείνοις αἱ αὐταί, πλὴν ὅτι πενθοῦσι τὸ

ἱερεῖον

ἱερεῖον, καὶ κόπτονται περιστάντες ἤδη πεφονευμένον· οἱ δὲ θάπτουσι μόνον, ἀποσφάξαντες. *Porrò ſacrorum peragendorum idem apud illos ritus, qui apud alios; niſi quòd hoſtiam luctu proſequuntur; jamq; mactatæ circumfuſi membra laniant: alii verò ſepeliunt tantùm, poſtquàm occiderint*. Sacerdos igitur, victimam immolaturus, vinum, ſive, ubi hoc in interioribus Germaniæ partibus deerat, alium quempiam liquorem, inter media animalis cornua fundebat. mox manu lævâ in fronte animalis ſetas adprehendens, eademque libamina adfundens flammis; deum, ſive deos, quibus victimam immolabat, precabatur. Virgilius, Æneid. lib. IV:

Ipſa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido,
Candenti vaccæ media inter cornua fundit.

Et libro VI: *Quattuor heic primùm nigranteis terga juvencos*
Conſtituit: frontique invergit vina ſacerdos:
Et ſummas carpens media inter cornua ſetas,
Ignibus impoſuit ſacris libamia prima;
Voce vocans Hecaten, cæloque Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suſcipiunt pateris.

Ovidius, μεταμορφ. lib. VII: — *Dum vota ſacerdos*
Concipit, & fundit purum inter cornua vinum.

Et Triſtium lib. V, eleg. V:

Da mihi thura puer, pingves facientia flammas;
Quodque pio fuſum ſtridat in igne merum.

De Ægyptiis, Herodotus, lib. II: Ἀγαγόντες τὸ κτῆνος πρὸς τὸν βωμὸν, πυρὴν καίουσι. ἔπειτα δὲ ἐπ' αὐτοῦ οἶνον ἐπισπείσαντες, καὶ ἐπικαλέσαντες τὸν θεὸν, σφάζουσι. id eſt: *Pecude ad aram adductâ, pyram incendunt. deinde ſuper hoſtiam libato vino, ac deo invocato, eam mactant*. Plinius, dicto ſuprà loco de Druidarum viſco: *Tum deinde victimas immolant; precantes, ut ſuum donum deus proſperum faciat his, quibus dederit*. Apud Judæos quoque, ex lege divinâ eum, qui ſacrificium offerebat, victimæ manu impoſitâ, preceis peregiſſe, haud obſcurè patet ex Levit. cap. I, ver. IV; cujus verba hæc ſunt: *Nitetur manu ſuâ ſuper caput holocauſti ſui; ut ſit acceptum pro ipſo, ad expiandum ipſum*. Sed clariùs poſteà cap. XVI, ver. XXI: *Nitens Aharon ambabus manibus ſuis ſuper caput illius hirci, qui vivus erit, confitebitur ſuper ipſum omneis iniquitates filiorum Iſraëlis*. Carminibus peractas fuiſſe preceis apud profanas genteis, oſtendit Ovidius, triſt. lib. II, hoc verſu: *Exorant magnos carmina ſæpè deos*.

Feriundi victimam modus haud idem fuit apud omneis. Dionyſius Halicarnaſſenſis, loco prædicto, *fuſte* Romanos percuſſiſſe tradit. è diverſo Ovidius *ſecuri*; & Silius *bipenni*. Scytharum ritum eâdem in re talem memorat Herodotus, lib. IV: Τὸ μὲν ἱρήϊον αὐτὸ ἐμπεποδισμένον τοὺς δύο πόδας τοὺς ἐμπροσθίους ἕστηκε· ὁ δὲ θύων, ὄπισθεν τοῦ κτήνεος ἑστεὼς, σπάσας τὴν ἀρχὴν τοῦ στρόφου, καταβάλλει μιν· πίπτοντος δὲ τοῦ ἱρηΐου ἐπικαλέει τὸν θεὸν, τῷ ἂν θύῃ· καὶ ἔπειτα βρόχῳ περὶ ὦν ἔβαλε τὸν αὐχένα· σκυταλίδα δὲ ἐμβαλὼν περιάγει, καὶ ἀποπνίγει. id eſt: *Victima ipſa primoribus implicita pedibus adſiſtit. ejus à tergo adſtans immolator, laquei extremo ſublato pecudem ferit. eâ concidente, deum precatur, cui illam mactat. mox circumdat laqueum collo; injectoq; baculo circumducit, hoſtiamq; ſtrangulat*. At hic ritus Scytharum proprius. reliquas genteis fuſte vel ſecuri feriſſe, moxq; cadentem cultro ſuffodiſſe, ex ſuprà citatis manifeſtum eſt. Id ex ipſius, credo, æterni Dei inſtituto, quod dederat primo ſacrificatori Adamo; ut haud obſcurè patet è Moſis legibus, de ritu ſacrificiorum conſcriptis. Ceterùm auctor eſt Trebatius, apud Macrobium, Saturnalior. lib. III, cap. V, *hoſtiarum duo fuiſſe genera; unum, in quo voluntas dei per exſta diſquirebatur; alterum, in quo ſola anima deo ſacrabatur; unde etiam animales hoſtiæ vocabantur*. Hoſtia igitur conſultoria, ſtatim ut humi prolapſa jacebat, cultro recludebatur, exſtaque inſpiciebantur. Virgilius, dicto Æneidos lib. IV:

Ipſa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante ora deûm pingveis ſpatiatur ad aras;

Inſtauratque diem donis: pecudumque recluſis
Pectoribus inhians, ſpirantia conſulit exſta.

Eumdem ritum obſervaſſe & Druidas noſtros, teſtis eſt Diodorus, lib. v: οὗτοι δὲ διά τε τῆς οἰωνοσκοπίας, καὶ διὰ τῆς τῶν ἱερείων θυσίας τὰ μέλλοντα προλέγουσιν. id eſt: *Hi ex auſpiciis, & victimarum exſtis de futuris divinant.* Strabo, lib. III: Θυτικοὶ δ' εἰσὶ Λυσιτανοί· τά τε σπλάγχνα ἐπιβλέπουσιν οὐκ ἐκτέμνοντες· προσεπιβλέπουσι δὲ καὶ τὰς ἐν τῇ πλευρᾷ φλέβας· καὶ ψηλαφῶντες δὲ τεκμαίρονται. hoc eſt: *Sacrificiis Luſitani ſtudent: & exſta inſpiciunt non exſecta. praetereà & laterum venas inſpiciunt: ac contrectando etiam divinant.* Porrò ſangvis concidentis hoſtiæ, paterâ exceptus, aræ per ſacerdotem adfundebatur. Lucianus, dicto libro de ſacrificiis: ὁ δὲ ἱερεὺς αὐτὸς ἕστηκεν ᾑμαγμένος, καὶ ἀνατέμνων τὸ ζῶον, καὶ τὰ ἔγκατα ἐξαίρων, καὶ καρδιουλκῶν, καὶ τὸ αἷμα τῷ βωμῷ περιχέων. hoc eſt: *Sacrificus autem ipſe, ſangvine conſperſus, animal incîdit, inteſtina educit, cor evellit, cruoremque aræ circumfundit.* Eâ de re Dei etiam populo lex data, paſſim à Moſe perſcribitur. ut Exodi cap. XXIX, ver. XVI: *Iugulato ariete, accipiens ſangvinem ejus, inſperges altari circumquaq.* Levit. cap. I, ver. V: *Quando jugulabit ſacerdos ſubrumum juvencum coram Iehovâ, offerentes filii Aharonis ſacerdotes ſangvinem ejus, ſpargent eum circumquaque ſuper altare.* & cap. XVII, ver. VI: *Adſperget ſacerdos ipſe ſangvinem ſacrificiorum ſuper altare Iehovæ.* Atque iſtas equidem victimas conſultorias, inſpectis exſtis, totas flammis tradebant gentes. Lucianus, loco prædicto; Ἐπὶ πᾶσι δὲ πῦρ ἀνακαύσας ὁ ἱερεὺς, ἐπέθηκε φέρων αὐτῇ δορᾷ τὴν αἶγα, καὶ αὐτοῖς ἐρίοις τὸ πρόβατον. id eſt: *Poſt omnia demum incenſo igni, capram ipſam pariter cum pelle deportatam imponit ſacerdos; ipſam item cum lanâ ovem.* Virgilius, Æneid. lib. VI:

Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras;
Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis,
Pingve ſuperque oleum fundens ardentibus exſtis.

Apud veri Dei populum, Judæorum gentem, quum ex divinâ inſtitutione hoſtiarum aliæ forent *votivæ*, ſive in gratiarum actionem oblatæ, quas Græci vocant εὐχαριστικὰς; aliæ verò *expiatoriæ*; has quoque totas flammis fuiſſe traditas, ex Moſis patet legibus. Sic enim ille in Exodi capite XXIX, ℣. XI, & ſequentibus, de Aharonis, filiorumque ejus expiatione & conſecratione ſcribit: *Et jugulabis juvencum illum coram Iehovâ. Deinde accipiens de ſangvine ejus, impones cornibus altaris digito tuo. Omnem autem reliquum ſangvinem effundito versùs fundamentum altaris. Accipiens quoque omnem adipem, qui operit inteſtina, & reticulum, quod eſt ſuper jecur, ambosque renes ejus, & adipem, qui eſt ſuper illos; adolebis ſuper altare. Carnem verò juvenci, & pellem ejus, fimumque ejus, igne comburito extra caſtra: Oblatio eſt pro peccato.* Eidem ritus circa expiatorium ſacrificium traduntur Levit. cap. IV, ver. III, & ſequentibus, ad uſque XXIII. Sed breviùs de expiatoriis hiſce hoſtiis, verſiculo ultimo capitis VI: *Omne peccatum, de cujus ſangvine aliquid illatum fuerit in tentorium conventus ad expiandum in ſancto, ne comeditor; igne comburitor.* Hoc genus ſacrificii ſæpiùs adpellatur, Numer. cap. XV, XXVIII, & XXIX, *ſacrificium*, ſive *holocauſtum igne abſumendum, in odorem gratum Iehovæ.* Sed hactenus de holocauſtis, id eſt, de hoſtiis conſultoriis, ut apud gentileis vocabantur populos, quæ totæ comburebantur.

De *animali hoſtiâ* ſola diis ſacrabatur anima; teſte Trebatio. Et quia anima pecudis erat ipſe ſangvis; teſte ipſo rerum cunctarum opifice, apud Moſen, in libro geneſ. cap. IX, ver. IV, his verbis; *Carnem cum ſangvine ejus, qui anima eſt ipſius, ne comeditote*; quæ ſæpius repetuntur Levit. cap. XVII: ſangvis, paterâ exceptus, flammis infundebatur. unde Virgilius, Æneid. VIII, de Euandri ſacrificio:

Fortè die ſolennem illo rex Arcas honorem
Amphitryonidæ magno, diviſque ferebat,
Ante urbem in luco. Pallas huic filius unà,
Unà omnes juvenum primi, pauperque ſenatus
Thura dabant: tepiduſque cruor fumabat ad aras.

Ipſa verò victimæ viſcera cum exſtis in epulas ſacrificantibus parabantur. Hinc paullo pòſt Virgilius ita Euandrum refert Æneam adloquentem:

Intereà

Intereà ſacra hæc (quando huc veniſtis amici)
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiſcum.
Hæc ubi dicta, dapes jubet & ſublata reponi
Pocula.
Tum lecti juvenes certatim, araque ſacerdos
Viſcera toſta ferunt taurorum; onerantque caniſtris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque miniſtrant.
Veſcitur Æneas ſimul & Trojana juventus
Perpetui tergo bovis, & luſtralibus exſtis.

Aliter tamen paullo Dionyſius Halicarnaſſenſis, loco ſuprà citato: οἱ δὲ πίπτοντα τοῦ θύματος ὑπετίθεσαν τὰς σφαγίδας. καὶ μετὰ τοῦτο δείραντές τε καὶ μελίσαντες, ἀπαρχὰς ἐλάμβανον ἐξ ἑκάστου σπλάγχνου καὶ παντὸς ἄλλου μέλους· ἃς ἀλφίτοις ζέας αἰαδεύσαντες, προσέφερον τοῖς θύουσιν ἐπὶ κανῶν· οἱ δὲ ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ἐπιτιθέντες, ὑφῆπτον, καὶ προσέσπενδον οἶνον κατὰ τῶν ἁγιαζομένων. Hoc eſt: *Alii verò ſuppoſitis cultris cadentem hoſtiam excipiebant: & mox excoriatam concidebant membratim: delibatasque ex ſingulis exſtis aliisque membris primitias farreâ farinâ imbuebant, & in caniſtris offerebant ſacrificantibus: qui aris impoſitas ſuccendebant; vinum inter adolendum adfundentes.* Reliqua in epulas cedebant ſacrificantibus. Sic Moſes quoq;, Exodi c. XVIII, ℣. XII: *Acceptum obtulit Iethro ſocer Moſis ſacrificium, & victimas Deo. & venit Aharon, & omnes ſeniores Iſraëlis, ad comedendum cibum cum ſocero Moſis, coram Deo ipſo.* Ceterùm farinâ conſperſerunt ſacrificiū omnes gentes. Plinius, lib. XII, cap. XVIII, de thure loquens: *Nec minùs propitii dii erant molâ ſalsâ ſupplicantibus: imò verò, ut palàm eſt, placatiores.* Salſam intelligit farinam. Sed ſalem ſacrificiis adhibuerunt & ipſi Judæi, ex ipſius Dei inſtituto; quod ita perſcribitur à Moſe, Levit. cap. II, ver. XIII: *Omnem oblationem muneris tui ſale ſalito: neque ceſſare ſinito ſalem fœderis Dei tui à munere tuo. cum omni oblatione tuâ offerto ſalem.* Vinum igni affuſum fuiſſe inter adolendum, modò è Dionyſio intelleximus. de oleo ita ſuprà audivimus loquentem Virgilium, Æneid. lib. VI:

Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis;
Pingue ſuperque oleum fundens ardentibus exſtis.

Dei quoque populum Judæos vino oleoque ad ſacrificia ex divino inſtituto uſos fuiſſe, paſſim teſtatur Moſes in dicto Levitico. Virgilius, dicto ſuprà libro VIII Æneidos, in Euandri ſacrificio, ita pergit, poſt narratam, dapibus remotis, de Caco ſeu fabulam, ſive hiſtoriam:

Quare agite ô juvenes, tantarum in munere laudum,
Cingite fronde comas; & pocula porgite dextris:
Communemque vocate deum, & date vina volentes.
Dixerat, Herculeâ bicolor cùm populus umbrâ
Velavitque comas, foliisque innexa pependit;
Et ſacer implevit dextram ſcyphus: ocyus omnes
In menſam læti libant, divosque precantur.
Devexo intereà propior fit veſper olympo:
Iamque ſacerdotes, primusque Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
Inſtaurant epulas, & menſæ grata ſecundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incenſa altaria circùm,
Populeis adſunt evincti tempora ramis;
Hic juvenum chorus, ille ſenum; qui carmine laudeis
Herculeas, & facta ferunt.

Multa, adeóque pleraque ad hunc peregiſſe ritum in ſacrificiis ſuis Celtas, maximè credibile eſt; quando aliæ quoque gentes ferè eumdem obſervarunt. Feſtos autem egiſſe dies, feſtasque ſæpè ac ludicras cum ſolennibus epulis nocteis Germanos noſtros, mox infrà oſtendam.

Ceterùm apud alias genteis ipſos homines, pro quibus ſacra fiebant, manum

rebus

rebus admoviſſe divinis, patet ex Didonis exemplo: de quâ ſic Virgilius;

Ipſa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Item ex Æneæ exemplo: ----- *Ipſe atri velleris agnam*
AEneas matri Eumenidum, magnæque ſorori
Enſe ferit, ſterilemque tibi Proſerpina vaccam.

Niſi fortè AEneam Didonemque ſacris fuiſſe initiatos, ſuſpicari libet. Certè profanos etiam homines aliquam admoviſſe manum, liquet ex his ejusdem poëtæ verbis: *Pallas huic filius unà,*
Vnà omnes juvenum primi, pauperque ſenatus,
Thura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.

Sic & Martialis, lib. VIII:

Dat populus, dat gratus eques, dat thura ſenatus.

Apud Judæos etiam manum victimæ impoſuiſſe ipſum, qui eam pro peccatis ſuis offerebat, oſtendit Moſes, Levit. cap. I, ver. IV, his verbis: *Nitetur manu ſuâ ſuper caput holocauſti ſui; ut ſit acceptum pro ipſo, ad expiandum ipſum.* At apud Celtas noſtros nemini, niſi uni ſacerdoti, ſacra attingere atque peragere, fas fuiſſe, docet Diodorus, lib. V: Ἔθος δ' αὐτοῖς ἐστι, μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου. διὰ γὰρ τῶν ἐμπείρων τῆς θείας φύσεως, ὡσπερεί τινων ὁμοφώνων, τὰ χαριστήρια τοῖς θεοῖς φασὶ δεῖν προσφέρειν, καὶ διὰ τούτων οἴονται δεῖν τἀγαθὰ αἰτεῖσθαι. id eſt: *Mos illis eſt, nulla ſacra ſine philoſopho peragere. per hos enim, veluti divinæ naturæ gnaros, & quaſi colloquutores, gratiarum ſacrificia diis offerenda; per hos internuntios bona ab illis expetenda, cenſent.* Porrò de ſacrificiorum oblatoribus ita Lucianus, in dicto libro de ſacrificiis: Προσάγουσι τὰς θυσίας, βοῦν μὲν ἀροτῆρα ὁ γεωργός, ἄρνα δὲ ὁ ποιμήν, καὶ αἶγα ὁ αἰπόλος, ὁ δέ τις λιβανωτόν, ἢ πόπανον· ὁ δὲ πένης ἱλάσατο τὸν θεόν, φιλήσας μόνον τὴν αὐτοῦ δεξιάν. id eſt: *Victimas offerunt, bovem aratorem agricola, agnum opilio, capram caprarius: eſt qui thus, & qui placentulam offerat. at ſi quis pauper fuerit, is ita deo litat, uti ſuam ipſius dextram dumtaxat exoſculetur.* De Sarmatis ita Helmoldus lib. I, cap. LXXXIV: *Ingreſſus atrii omnibus inhibitus, niſi ſacerdoti tantùm, & ſacrificare volentibus; vel, quos mortis urgebat periculum: his enim minimè negabatur aſylum.* Nempe, quum nemini penetralia ingredi conceſſum, niſi unis ſacerdotibus, & pro quo, ſeu quibus ſacra ii facerent; tamen, ſi quis, graviore periculoſioreque adflictus morbo, ipſe victimam pro ſuâ ſalute propter inopiam offerre nequiret; huic aliorum adſiſtere hoſtiis, preceisque pro ſe deo fundere, licebat. Maximâ cum reverentiâ acceſſiſſe ſacrificanteis, & ſummâ cum veneratione adſtitiſſe ſacris, vel potiùs in genua, adeóque ſæpè in faciem procubuiſſe; haud dubium eſt. hinc enim illa manus exoſculatio, apud Lucianum: hinc totius corporis incurvatio, maximè verò frontis inclinatio, ſeu capitis ſubmiſſio, ſacris etiam Chriſtianorum libris notata. Nec aliunde hujusmodi ritus ſupplicantium, honorantiumque ſuperiores, omnibus pariter per univerſum terræ orbem gentibus uſurpati, quàm ex ipſis ſacrorum ceremoniis; quas primus mortalium liberos ſuos edocuit Adamus, ut jam dudum oſtenſum eſt. Ammiani Marcellini hæc ſunt verba, lib. XIV: *Alemannorum reges & populi, formidantes, per oratores, quos videtis, ſummiſſis cervicibus conceſſionem præteritorum poſcunt, & pacem.* Et lib. XVII, de Quadis, Germanicâ gente: *Qui, quum oblati, eorum ritu ſtantes curvatis corporibus, facinora gravia purgare non poſſent; ultimæ ſortis infortunia metuentes, dederunt obſides imperatos.* De iisdem, lib. XXX: *Cúmque, membris curvatis, ſtarent metu debiles, & præſtricti; docere juſſi, quæ ferebant, uſitatas illas cauſationum ſpecies, jurandi fidem addendo, firmabant.* Et dicto lib. XVII: *Quados, Sarmatis adjumenta ferenteis, attrivimus. qui poſt ærumnoſa diſpendia inter diſcurſus, & repugnandi minaces anhelitus, quid noſtra valeat virtus experti, manus, ad dimicandum aptatas, armorum abjecto munimine, ponè terga vinxerunt; reſtareque ſolam ſalutem contemplantes in precibus, affuſi ſunt veſtigiis Auguſti clementis.* Similia his, adeóque eadem ſunt, quæ, lib. XVIII, in Meſopotamiâ geſta narrat, his verbis: *Antoninus, ambitioſè prægrediens agmina, ab Vrſicino agnitus, & objurgatorio ſono vocis increpitus, proditorque & nefarius appellatus, ſublatâ tiarâ, quam capite ſummo ferebat honoris inſigne, deſiluit equo; curvatis membris,*

humum

humum vultu penè contingens, ſalutavit, patronum appellans & dominum, manus poſt tergum connectens; quod apud Aſſyrios ſupplicis indicat formam. & mox: *Simul hæc dicens, è medio proſpectu abſceſſit, non averſus, ſed, dum evaneſceret, verecundè retrogradiens, & pectus oſtentans.* Sic, arbitror, Quados quoque noſtros manus poſt terga non vinculis ligatas (id enim unde aut quomodò in pugnæ celeritate) ſed digitis connexas, atque inter ſe complicatas habuiſſe. Sed de hoc ritu, in ſacris obſervato, ita Tacitus, in libro de Germaniâ: *Vetuſtiſſimos ſe nobiliſſimosque Svevorum Semnones memorant. Fides antiquitatis, religione firmatur. Stato tempore in ſilvam, auguriis patrum & priſcâ formidine ſacram, omnes ejusdem ſangvinis populi legationibus coëunt; cæſoque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia. Eſt & alia luco reverentia. nemo, niſi vinculo ligatus, ingreditur; ut minor, & poteſtatem numinis præ ſe ferens. ſi fortè prolapſus eſt; attolli, & inſurgere, haut licitum: per humum volvuntur. eóque omnis ſuperſtitio reſpicit, tamquàm inde initia gentis, ibi regnator omnium deus: cetera ſubjecta, atque parentia.* Sed tempus eſt, de humanis quoque dicere victimis.

Humanarum hoſtiarum ſacrificiis deos coluiſſe priſcos Germanos, teſtem audivimus jam ſæpè Tacitum. idem de Cimbris, Germanicâ gente, teſtatur Strabo, lib. VII; & de Gallis, Germanorum conſangvineis, lib. IV. de his etiam Cæſar, belli Gallici comment. VI; & Dionyſius Halicarnaſſenſis, antiquitat. Romanar. lib. I; item Mela, lib. III, cap. II; & Plutarchus, in libro de ſuperſtitione. de utrisq; Diodorus, lib. V. Romani equidem iſti Græciq; auctores, humanarum hasce hoſtiarum immolationes, ceu barbaricam immanemque feritatē in Celtis notant. nec injuriâ: ita enim profectò erat. at non unis tantùm fuit uſitata Celtis; nec in Celticâ primùm reperta. auctor ejus quisquis tandē fuerit, in Aſiâ certè primam ei originem dedit. unde per omnem terræ orbē, in univerſas pariter genteis, poſt inundationem, conſvetudo ejus diſperſa. Quum omnia peccata, id eſt, veri Dei contemtus, & odium, item ſiderū aliorumq; falſorum numinum veneratio atq; cultus, tyrannica imperia, matrimonii à Deo inſtituti violatio, cædes, rapinæ, bella, & cuncta reliqua mala, jam ante terrarum inundationem cœperint; ob quorum cauſam ſummus atq; æternus Deus inundationem humano generi immiſit: hanc quoq; diram, nefandam, exſecrandamque crudelitatem ſimul jam tum initiū cepiſſe, cummaximè credibile eſt. Quin ſacra id Moſis ſcripta, quamvis haud ita clarè, indicant tamen quodammodò, genes. c. VI, ℣. V, his verbis: *Quum itaque videret Iehova augeſcere malitiam hominis in terrâ; & omne figmentum & cogitationes cordis ejus tantummodò malas eſſe omni tempore.* & ver. XI: *Quumq; terra corrupta eſſet coram Deo ipſo, & impleta eſſet violentiâ.* item ver. XII: *Aſpiciens Deus terram, ut ecce corrupta erat. corruperat enim omnis caro viam ſuam ſupra terram.* Lucianus, in libro de deâ Syriâ, ex vetuſtiſſimis Græcorum monimentis cauſas, cur primum mortalium genus aquarum eluvione deletum fuerit, refert hujusmodi: ὑβρισταὶ κάρτα ἐόντες, ἀθέμιστα ἔργα ἔπρησσον. οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέκοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο. ἀντ' ὧν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. hoc eſt: *Quum contumelioſi admodùm forent, nefaria facinora perpetrarunt. neque enim jusjurandum obſervarunt, neque peregrinos receperunt, neque ſupplicum miſerti ſunt. Ob quas res maxima eos mox conſequuta eſt calamitas.* Hæc equidem levia, præut divina teſtatur Moſis hiſtoria. graviora multo Ovidius, & in noſtram opinionem propiora, metamorphos. lib. I. illic enim, poſtquàm gigantum deſcripſit interitum, (quâ fabulâ angelorum ſignificari lapſum, diabolorumque ortum, ſuprà, cap. XXXI, oſtenſum) hos continuò ſubjicit verſus:

Et ne nulla ſuæ ſtirpis monumenta manerent,
In faciem vertiſſe hominum. ſed & illa propago
Contemtrix ſuperûm, ſævaque avidiſſima cædis,
Et violenta fuit. ſcires è ſangvine natam.

Quibus verſibus novam mortalium progeniem poëta inſtituit; quam poſteà inundatione terrarum totam à Jove deletam narrat: quaſi illa, ab initio mundi per Japeti, uti ipſe vult, filium condita, jam omnis anteà interiiſſet. cujus tamen rei nullam facit mentionem. Diabolorum illa nova erat propago; ex gigantum clade, non hominum. At quibus verbis Adami primum filium Cainum, fratris

Abeli

Abeli interfectorem, apertiùs poëta deſcribere potuit, quàm hoc verſu;

Contemtrix ſuperûm, ſævæque avidiſſima cædis?

Sed hujus ætatem ille cum primi mortalium generis fine, id eſt, cum inundatione conjungit; primumque Lycaonis facinus nefandum memorat. de quo pauca quædam ipſius Jovis indignantis hæc citaſſe verba ſuffecerit:

----- Facto nondum vulgata recenti,
Fœdo Lycaoniæ referens convivia menſæ

Et paullo pòſt: *Cùm mihi, qui fulmen, qui vos habeoque regoque,*
Struxerit inſidias, notus feritate Lycaon.

Et mox: *Contigerat noſtras infamia temporis aureis.*

Et iterum: *Longa mora eſt, quantum noxæ ſit ubique repertum,*
Enumerare: minor fuit ipſa infamia vero.

Tandem: *Signa dedi veniſſe deum: vulgusque precari*
Cœperat. irridet primò pia vota Lycaon:
Mox ait, Experiar, deus hic, diſcrimine aperto,
An ſit mortalis. nec erit dubitabile verum.
Nocte gravem ſomno necopinâ perdere morte
Me parat. hæc illi placet experientia veri.
Nec contentus eo eſt: miſſi de gente Moloſſâ
Obſidis unius jugulum mucrone reſolvit:
Atque ita ſemineces partim ferventibus artus
Mollit aquis, partim ſubjecto terruit igni.
Quos ſimul impoſuit menſis.

Hæc ante inundationem facta, moxque eam conſequutam eſſe, narrat poëta. quæ quamvis vana anilis fabulæ videantur nugamenta; tamen multum veri, multâ licet obſcuritate involutum, continent. Lycaon iſte, quisquis mortalium ante aquarum diluvionem dicendus, veri Dei, cunctarum rerum conditoris, impiiſſimus fuit contemtor: & quum falſos deos ſub ſiderum formis coleret; his humanis hoſtiis, ſi non primus, certè ante inundationem litavit; mandendasque humanas carneis menſis impoſuit: quemadmodùm omnes poſteà gentes factitarunt, ritu hoc diro atque nefando à majoribus accepto. Vnde rectè de Celtis noſtris Diodorus, dicto libro V, παλαιᾷ τινι καὶ πολυχρονίῳ παρατηρήσει, id eſt, *ex longinquâ vetuſtatis obſervatione* fidem ait Druidas inveniſſe, ex humanis hoſtiis divinanteis. & ex antiquiſſimis Græcorum poëtis Sophocles, in Andromedâ:

Νόμος γάρ ἐστι τοῖσι βαρβάροις, Κρόνῳ
Θυηπολεῖν βρότειον, ἀρχῆθεν, γένος.
Ritus eſt antiquiſſimus barbaris, Saturno
Immolare humanum genus.

Quod adeò verum eſt, uti etiam Sophocle longè antiquior auctor, ſanctus æterni Dei propheta Moſes, idem atteſtetur, Levit. cap. XVIII, ver. XXI; & cap. XX, ver. II, III, IV, & V. Ammonitarum nationi ritum hunc fuiſſe vulgarem, teſtantur & aliæ ſacræ hiſtoriæ; Reg. lib. I, cap. XI, ver. V, VII, & XXXIII: & lib. II, cap. XXIII, ver. X, & XIII. De Tauris, Pomponius Mela, lib. II, cap. I: *Immanes ſunt moribus, immanemque famam habent, ſolere pro victimis advenas cædere.* De Neuris, idem auctor, eodem capite: *Mars omnium deus. ei homines pro victimis feriunt.* Alios quoque Scythas ex captivis centeſimum quemque Marti immolaſſe hominem, auctor eſt Herodotus, lib. IV. Apud Albanos quotannis unus è ſacerdotibus Lunæ immolabatur; teſte Strabone, lib. XI. De Indis Mela, lib. III, cap. VII: *Quidam proximos parentesque, priusquàm annis aut ægritudine in maciem eant, velut hoſtias cædunt; cæſorumque viſceribus epulari, fas & maximè pium eſt.* De Perſis Plutarchus, in libro de ſuperſtitione: Ἄμηστρις δὲ, ἡ Ξέρξου γυνὴ, δώδεκα κατώρυξεν ἀνθρώπους ζῶντας ὑπὲρ αὐτῆς τῷ Ἅδῃ. id eſt: *Ameſtris, quæ uxor fuit Xerxis, Plutoni* XII *pro ſe vivos homines defodit.* De populis inter Arabicum ſinum ac Nilum colentibus, Procopius, rer. Perſicar. lib. I: Οἱ μὲν τοι Βλέμυες καὶ ἀνθρώπους τῷ Ἡλίῳ θύειν εἰώθασι· ταῦτα δὲ τὰ ἱερὰ οὗτοι δὴ οἱ βάρβαροι καὶ ἐς ἐμὲ εἶχον. ἀλλὰ βασιλεὺς αὐτὰ Ἰουστινιανὸς καθελεῖν ἔγνω. id eſt:

Blemyes

Blemyes etiam homines Soli immolare conſuêrunt. eaque ſacra iſti barbari ad mea uſque tempora ſervarunt. ſed Iuſtinianus tandem imperator ea ſuſtulit. Ægyptios in Idithyæ urbe vivos combuſſiſſe homines Typhoni, auctor eſt apud Plutarchum, in libro de Iſide, Manethon. Carthaginienſes Saturno humanis litaſſe hoſtiis, inter compluresis alios, auctores ſunt Dionyſius Halicarnaſſenſis, antiquit. Roman. lib. I, & Plutarchus in dicto libro de ſuperſtitione. Nec ſolis barbaris nationibus hæc fuit uſitata feritas; ſed ipſis etiam Græcis. De Iphigeniæ immolatione cui ignotum? Lactantius, lib. I, cap. XXI: *Apud Cypri Salaminem humanam hoſtiam Iovi Teucrus immolavit: idque ſacrificium poſteris tradidit. quod eſt nuper, Hadriano imperante, ſublatum.* Idem auctor de Romanis, mox eodem capite: *Nec Latini quidem hujus immanitatis expertes fuerunt. ſiquidem Latialis Iupiter etiamnunc ſangvine colitur humano.* Saturnum quoq; apud eos antiquitus *eodem genere ſacrificii cultum fuiſſe, non quidem uti homo ad aram immolaretur, ſed uti in Tiberim de ponto Mylvio mitteretur;* idem teſtis eſt, capite eodem, paullo poſt. cui adſtipulatur, inter alios, Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. VII; & multo hoc vetuſtiores, Dionyſius dicto libro, atq; Ovidius, faſtor. lib. I. Sed & Dianæ Egeriæ Latini humanas obtulerunt hoſtias. Silius Italicus, lib. IV:

Auſonii totidem numero, quos miſerat altis
Egeriæ genitos immitis Aricia lucis.

Plinius, lib. XXX, cap. I: *Sexcenteſimo quinquageſimo ſeptimo demum anno urbis, Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Craſſo* COSS. *ſenatusconſultum factum eſt, ne homo immolaretur: palámque in tempus illud ſacra prodigioſa celebrata.* Flav. Vopiſcus, in Aureliano: *Capitolium Aurelianus invectus, ut illic cæderet ſervos, quos captos voviſſe Iovi opt. max. ferebatur.* Deniq; omneis univerſi orbis terrarum gentes humanis litaſſe hoſtiis, hodiéque in orbe extero, ſive Americano, & in Africæ meridionalibus, Aſiæque orientalibus, litare; niſi ſi qui patrum noſtrorum memoriâ per Europæos ab eo deducti ſint; ſatis ex veterum recentiumque ſcriptorum monimentis conſtat. quâ de re jam ante me haud pauca dixerunt alii. proinde pluribus ea heic exponere haud opus eſſe duco. ad Germanos meos redeo. Tacitus, ut ſuprà relatum, in libro de Germaniâ: *Deorum maximè Mercurium colunt: cui, certis diebus, humanis quoq; hoſtiis litare fas habent.* Et poſteà, de Semnonibus Svevis: *Cæſo publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia.* Procopius, rer. Gothic. lib. II, de Scandinaviæ incolis, id eſt, de Sveonibus atque Norvagiis: Τῶν ἱερείων σφίσι τὸ κάλλιςον ἄνθρωπός ἐςιν. id eſt: *Victimarum pulcherrima illis eſt homo.* quod & Mag. Adamus Bremenſis de iiſdem adfirmat. Idem Procopius, eodem libro poſteà, de Francis Italiam vaſtantibus: Θυσίαις χρῶνται ἀνθρώπων. id eſt; *Hoſtiis utuntur humanis.* Et rer. Perſicar. lib. I, de Herulis, Germanicâ itidem gente, Viſtulæ oſtia quondam accolente: Πολλούς τινας νομίζουσι θεῶν ὅμιλον· οὓς δὴ καὶ ἀνθρώπων θυσίαις ἱλάσκεσθαι ὅσιον αὐτοῖς ἐδόκει εἶναι· hoc eſt: *Deos complureis colunt. quibus humanis quoque hoſtiis litare, religioſum ac pium arbitrantur.* De conſangvineis Germanorum Britannis ita Tacitus, annal. lib. XIV: *Cruore captivo adolere aras, & hominum fibris conſulere deos, fas habebant.* De aliis conſangvineis Germanorum Gallis ſic Mela, lib. III. cap. II: *Gentes ſuperſtitioſæ: aliquando etiam immanes adeò, ut hominem optimam & gratiſſimam diis victimam crederent. Manent veſtigia feritatis jam abolitæ: atque ut ab ultimis cædibus temperant, ita nihilo minùs, ubi devotos altaribus admovêre, delibant.* Plutarchus quoq;, in prædicto libro de ſuperſtitione, Gallos ait atque Scythas θεοὺς εἶναι νομίζειν χαίροντας ἀνθρώπων σφαττομένων αἵματι, καὶ τελεωτάτην θυσίαν καὶ ἱερουργίαν ταύτην νομίζοντας· id eſt; *eos opinari deos eſſe, qui ſangvine jugulatorum hominum gaudeant, idq; pro perfectiſſimo ſacrificio habeant.* De iiſdem Gallis Jul. Cæſar, belli Gall. comment. VI: *Natio eſt omnis Gallorum admodùm dedita religionibus: obque eam cauſam, qui ſunt affecti gravioribus morbis, quique in prœliis periculiſq; verſantur, aut pro victimis homines immolant, aut ſe immolaturos vovent: adminiſtriſq; ad ea ſacrificia Druidibus utuntur; quòd pro vitâ hominis niſi vitâ hominis reddatur, non poſſe aliter deorum immortalium numen placari arbitrantur: publicéque ejuſdem generis habent inſtituta ſacrificia. Supplicia eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliquâ noxâ ſint comprehenſi, gratiora diis immortalibus eſſe arbitrantur. ſed, quum ejus generis copia deficit; etiam ad innocentium ſupplicia deſcendunt.* Humanarum

igitur quoque hoſtiarum duo, uti in aliis definivit Trebatius, fuêre genera: *unum, in quo voluntas deorum diſquirebatur; alterum, in quo ſola anima diis ſacrabatur.* utrumque Cæſar his indicat verbis: *aut immolant, aut ſe immolaturos vovent.* De priore igitur genere priore heic agam loco.

Immolabant ſcilicet hominem pro vitâ hominis, votis ſimul nuncupatis, ſi aut graviori morbo decumberent, aut periculum aliquod vitæ adituri eſſent. atq; tunc de futuro exitu exſta immolati hominis inſpiciebantur. Diodorus, dicto libro v, de Celtarum ſacerdotibus: οὗτοι δὲ διά τε τῆς οἰωνοσκοπίας, καὶ διὰ τῆς τῶν ἱερείων θυσίας τὰ μέλλοντα προλέγουσι, καὶ πᾶν τὸ πλῆθος ἔχουσιν ὑπήκοον. μάλιστα δ᾽ ὅταν περί τινων μεγάλων ἐπισκέπτωνται, παράδοξον καὶ ἄπιστον ἔχουσι νόμον. ἄνθρωπον γὰρ κατασπείσαντες τύπτουσι μαχαίρᾳ κατὰ τὸν ὑπὲρ τὸ διάφραγμα τόπον· καὶ πεσόντος τοῦ πληγέντος, ἐκ τῆς πτώσεως καὶ τοῦ σπαραγμοῦ τῶν μελῶν, ἔτι δὲ τῆς τοῦ αἵματος ῥύσεως, τὸ μέλλον νοοῦσιν. Hoc eſt: *Hi ex auſpiciis & victimarum exſtis de futuris divinant: eisque plebs univerſa morem gerit. In primis, ubi de magni momenti rebus conſultatio incidit, mirandum & incredibilem quemdam ritum obſervant. Hominem immolantes, ſupra transverſum pectoris ſeptum gladio feriunt. quo caſo, prolapſoque, è caſu & convulſione membrorum, ſimulque è cruoris fluxu de futuro præſagiunt.* Strabo, lib. IV, idem de Gallis memorat; niſi quòd non pectus, ſed dorſum feriiſſe tradit. Ἄνθρωπον, inquit, κατεσπεισμένον παίσαντες εἰς νῶτον μαχαίρᾳ, ἐμαντεύοντο ἐκ τοῦ σφαδασμοῦ. id eſt: *Hominis, libamine perfuſi, tergum gladio ferientes, ex palpitatione divinabant.* Uter horum veriùs, equidem neſcio: niſi quòd pro Strabone videtur facere, quòd Scythæ quoque victimas ſuas à tergo ferierunt; ut ſuprà ex Herodoto intellectum. Idem Strabo, lib. III, de Luſitanis, Hiſpanicâ gente: Σπλαγχνεύονται δὲ καὶ δι᾽ ἀνθρώπων αἰχμαλώτων, καλύπτοντες σάγοις· εἶθ᾽ ὅταν πληγῇ ὑπὸ τὰ σπλάγχνα, ὑπὸ τοῦ ἱεροσκόπου μαντεύονται πρῶτον ἐκ τοῦ πτώματος. id eſt: *Ex captivorum quoque exſtis conjiciunt, ſagis ea contegentes. ſub quibus quum pulſum edant, primùm ex cadavere haruſpex futura prædicit.* De Britannis paullo antè ex Tacito citavimus iſta: *Cruore captivo adolere aras, & hominum fibris conſulere deos, fas habebant.* Strabo, lib. XI, de Albanis, Aſiaticâ gente; apud quos quotannis unus è ſacerdotibus Lunæ immolabatur: Προαχθεὶς εἰς τὴν θυσίαν τῆς θεοῦ, σὺν ἄλλοις ἱερείοις θύεται μυρωθείς. τῆς δὲ θυσίας ὁ τρόπος οὗτος. ἔχων τις ἱερὰν λόγχην, ἧπερ ἐστὶ νόμος ἀνθρωποθυτεῖν, παρελθὼν ἐκ τοῦ πλήθους, παίει διὰ τῆς πλευρᾶς εἰς τὴν καρδίαν, οὐκ ἄπειρος τοιούτου. πεσόντος δὲ, σημειοῦνται μαντεῖά τινα ἐκ τοῦ πτώματος, καὶ εἰς τὸ κοινὸν ἀποφαίνουσιν. id eſt: *Perductus ad immolationem deæ faciendam, unà cum aliis victimis, mactatur unguentis delibutus. Mactationis autem ritus hic eſt: Quidam ſacram tenens haſtam, quâ fas eſt homines ſacrificandi causâ interficere, comminus accedens, per latus cor ferit; rei hujus haud imperitus. Conlapſo homine, è cadavere vaticinationes quaſdam concipiunt, inque publicum enuntiant.* Ceterùm è dictis ſuprà Strabonis patet verbis, eodem ritu, quo animalia immolabantur, homines quoq; apud Gallos mactatos fuiſſe. id eſt; admotâ ad aram hoſtiâ, ſacerdos vinum, ſeu, ubi hoc deerat, alium quemdam liquorem, fronti ejus invergebat. dein capillis primoribus lævâ manu arreptis, igni libamina adfundebat; preceis ſimul ſeu vota deo peragens. mox ipſa hoſtia gladio feriebatur. Longè tamen alium obſervabant ritum feminæ ſacerdotes, in Cimbrorum exercitu: de quibus ſic idem Strabo, lib. VII: Τοῖς οὖν αἰχμαλώτοις διὰ τοῦ στρατοπέδου συνήντων ξιφήρεις· καταστρέψασαι δ᾽ αὐτοὺς ἦγον ἐπὶ κρατῆρα χαλκοῦν, ὅσον ἀμφορέων εἴκοσι. εἶχον δὲ ἀναβάθραν, ἣν ἀναβᾶσα ὑπερπετὴς τοῦ λέβητος, ἐλαιμοτόμει ἕκαστον μετεωρισθέντα· ἐκ δὲ τοῦ προχεομένου αἵματος εἰς τὸν κρατῆρα, μαντείαν τινὰ ἐποιοῦντο. ἄλλαι δὲ διασχίσασαι, ἐσπλάγχνευον ἀναφθεγγόμεναι νίκην τοῖς οἰκείοις. Id eſt: *Eæ per caſtra captivis occurrebant ſtrictis gladiis: converſosq; ad craterem æneum ducebant, amphoras circiter viginti capientem. Habebant autem pulpitum; quo conſcenſo ſuper craterem ſacerdotum una, ſingulis in ſublime elevatis guttur incidebat. è ſangvine, in craterem profuſo, divinationem quamdam captabant. reliqua cadavera cæſorum recludebant, exſtisque inſpectis, victoriam ſuis vaticinabantur.* Nempe de Cimbris hic eſt ſermo, qui cum Teutonis finitimis ſuis, peragratâ totâ ferè Celticâ, id eſt, Germaniâ, Illyrico, Galliâ, atque Hiſpaniâ, Italiam tandem petierunt; multis Romanorum exercitibus ducibusque fuſis. unde plurimos in caſtris ſuis habuêre è Romanis captivos; è quorum cæde,

ſeu

ſeu immolatione, de futuris divinabant. Ritum verò hunc cædendi hoſtias ſuper craterem, ſive lebetem, non peregrinando demum, longinquaſque pervagando terras, addidicerant; ſed jam inde domo attulerant. domi quidpe eodem uſos, liquet ex ejuſdem auctoris teſtimonio; qui eodem libro paullo antè, ſuâ, ait, tempeſtate Cimbros è Cimbricâ peninſulâ, id eſt, è patriis ſedibus, Auguſto Cæſari miſiſſe donum, τὸν ἱερώτατον παρ' αὐτοῖς λέβητα, αἰτουμένους φιλίαν, καὶ ἀμνηστίαν τῶν ὑπηργμένων. id eſt; *lebetem, qui ſacerrimus apud illos habebatur; amicitiam, & veniam illatarum injuriarum petenteis.* Cave autem ſuſpiceris, veterem illum lebetem, quo in prædictis expeditionibus uſi ſunt, in Cimbricam fuiſſe relatum peninſulam. ita enim exercitus eorum, cùm in Galliâ, tùm in Italiâ, deleti ſunt, *ut tantæ cladis notitiam ad ſuos non nuntius, ſed fama pertulerit*; teſte Seneca, lib. I de irâ, cap. XI. Hic tamen ritus Scythis quoque fuiſſe communis videtur ex his Herodoti verbis, libro IV perſcriptis: Ἐπεὰν οἶνον ἐπισπείσωσι κατὰ τῶν κεφαλέων, ἀποσφάζουσι τοὺς ἀνθρώπους ἐς ἄγγος· hoc eſt; *Vinum ubi capitibus libaverunt, ipſos homines in vas quoddam jugulant.* Manus humanis victimis poſt terga fuiſſe revinctas, oſtendit Ovidius, de Ponto lib. III, eleg. II:

Protinus immitem Triviæ ducuntur ad aram,
Evincti geminas ad ſua terga manus.

Hinc illud Moſis, geneſ. cap. XXII, ver. IX, de Abrahamo, filium ſacrificaturo: *Ut autem pervenerunt ad locum illum, quem dixerat ei Deus; exſtructâ ibi arâ, Abrahamus diſpoſuit ligna. poſteà colligans artubus Iſaacum filium ſuum, impoſuit eum altari ſuper ipſa ligna.* Ceterùm, divinatione è lapſu cæſi corporis, è palpitatione ac convulſione membrorum, è ſangvinis fluxu, atque exſtis factâ, reliquo cadavere idem faciebant, quod animalium victimis: de quibus ita Virgilius, Æneid. lib. VI:

Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis.

Atque hic fuit finis humanarum hoſtiarum, quas *conſultorias* vocabant.

De alteris illis, quas *votivas* adpellabant, ſic Cæſar, belli Gall. comment. VI: *Martem bella regere arbitrantur. huic, quum prœlio dimicare conſtituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui ſuperaverunt, animalia capta immolant.* Sed clarius eâ de re Tacitus, annal. XIII: *Bellum Hermunduris proſperum, Cattis exitio fuit: quia victores diverſam aciem Marti ac Mercurio ſacravère. quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* ſcilicet ſacris adhibitis; quæ epulæ etiam ſequebantur. Idem auctor, annal. I, de clade Varianâ: *Adjacebant fragmina telorum, equorumque artus, ſimul truncis arborum antefixa ora: lucis propinquis barbaræ aræ; apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.* & mox: *quot patibula captivis, quæ ſcrobes.* Et Procopius, rer. Gothicar. lib. II, de Sveonibus ac reliquis Scandinaviæ peninſulæ incolis loquens: Τῶν δὲ ἱερείων σφίσι τὸ κάλλιστον ἄνθρωπός ἐστιν, ὅνπερ ἂν δορυάλωτον ποιήσαιντο πρῶτον. τοῦτον γὰρ τῷ Ἄρει θύουσιν, ἐπεὶ θεὸν αὐτὸν νομίζουσι μέγιστον εἶναι. ἱερεύονται δὲ τὸν αἰχμάλωτον, οὐ θύοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ξύλου κρεμῶντες, ἢ ἐς τὰς ἀκάνθας ῥιπτοῦντες, ταῖς ἄλλαις τε κτείνοντες θανάτου ἰδέαις. id eſt: *Victimarum pulcherrima illis eſt homo, quem omnium primum in prœlio ceperint. hunc Marti immolant; ut quem deorum maximum ducant. Sed captivos ſacrificandi is apud illos eſt ritus, uti non ſolùm hoſtiam mactent; ſed ab arbore ſuſpendant, aut in ſenticeta ac vepreis projiciant; aliiſque mortis modis enicent.* De iiſdem Sveonibus ita Magiſter Adamus Bremenſis: *Ex omni animante, quod maſculum eſt, IX capita offeruntur: quorum ſangvine deos taleis placari mos eſt. corpora autem ſuſpenduntur in lucum, qui proximus eſt templo. Ibi etiam canes pendent cum hominibus. quorum corpora, mixtim ſuſpenſa, narravit mihi quidam Chriſtianorum, ſe LXXII vidiſſe.* Alium præterea ritum refert dictus Procopius, eodem libro, his verbis: Ἐπιλαβόμενοι δὲ τῆς γεφύρας τοῦ Πάδου Φράγγοι, παῖδάς τε καὶ γυναῖκας τῶν Γότθων, οὕσπερ ἐνταῦθα εὗρον, ἱέρευον τε καὶ αὐτῶν τὰ σώματα ἐς τὸν ποταμὸν, ἀκροθίνια τοῦ πολέμου, ἐρρίπτουν. id eſt: *Franci, ponte Padi occupato, liberos uxoreſque Gothorum, quos ibi deprehenderant, pro victimis mactarunt; corporaque eorum in flumen, ut belli primitias, abjecerunt.* Sic in mare immolatorum corpora credo abjeciſſe Saxonas piratas, Galliæ maximè litora infeſtanteis: de quibus ita Sidonius Apollinaris, lib. VIII, epiſt. VI: *Priuſquàm de conti-*

continenti, in patriam vela laxantes; hoſtico mordaces anchoras vado vellant, mos eſt remeaturis, decimum quemque captorum per æquales & cruciarias pœnas, plus ob hoc triſti, quòd ſuperſtitioſo ritu necare; ſuperque collectam turbam periturorum, mortis iniquitatem ſortis æquitate diſpergere. Talibus ſe ligant votis, victim is ſolvunt: & per hujusmodi, non tam ſacrificia purgati, quàm ſacrilegia polluti, religioſum putant, cædis infauſtæ perpetratores, de capite captivo magis exigere tormenta, quàm pretia. Ceterùm Cæſar, ut antè relatum, belli Gallici commentar. VI, *Supplicia*, inquit, *eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliquâ noxâ ſint comprehenſi, gratiora diis immortalibus eſſe arbitrantur. ſed quum ejus generis copia deficit, etiam ad innocentium ſupplicia deſcendunt.* Igitur gratiſſima eorum, qui bello capti. horum quidpe noxa maxima; ut qui non unius vel alterius hominis, ſed univerſæ civitatis fortunas perditum iverint. Per *innocentium ſupplicia* intellige cædeis maximè liberorum. quod genus feritatis Celtis noſtris cum aliis gentibus fuit commune. De Carthaginienſibus ita Silius lib. IV:

Mos fuit in populis, quos condidit advena Dido,
Poſcere cæde deos veniam, ac flagrantibus aris
(Infandum dictû) parvos imponere natos.

De eâdem gente ita Plato, in Minoë: Ἡμῖν μὲν οὐ νόμος ἐστὶν ἀνθρώπους θύειν, ἀλλ' ἀνόσιον· Καρχηδόνιοι δὲ θύουσιν, ὡς ὅσιον ὂν καὶ νόμιμον αὐτοῖς· καὶ ταῦτα ἔνιοι αὐτῶν υἱεῖς τῷ Κρόνῳ. id eſt: *Nobis haud fas eſt homines immolare: ſed impium id atque nefandum exiſtimamus. at Carthaginienſes immolant, ceu pium ac legitimum ipſis: adeóque nonnulli eorum filios ſuos Saturno mactant.* Juſtinus, lib. XVIII, de iisdem: *Quum, inter cetera mala, etiam peſte laborarent; cruentâ ſacrorum religione & ſcelere pro remedio uſi ſunt. quidpe homines, ut victimas, immolabant; & impuberes (quæ ætas etiam hoſtium miſericordiam provocat) aris admovebant; pacem deorum ſangvine eorum expoſcentes, pro quorum vitâ dii rogari maximè ſolent.* Lactantius, lib. I. cap. XXI: *Peſcenius Feſtus in libris hiſtoriarum per ſatyram refert, Carthaginienſeis Saturno humanas hoſtias ſolitos immolare. & quum victi eſſent ab Agathocle, rege Siculorum, iratum ſibi deum putaviſſe. itaque ut diligentiùs piaculum ſolverent, ducentos nobilium filios immolaſſe.* Ritum immolandi liberos apud Carthaginienſeis ita refert Plutarchus, in libro de ſuperſtitione: Εἰδότες καὶ γινώσκοντες αὐτοὶ τὰ αὑτῶν τέκνα καθιέρευον. οἱ δὲ ἄτεκνοι παρὰ τῶν πενήτων ὠνούμενοι παιδία κατέσφαζον καθάπερ ἄρνας, ἢ νεοσσούς. παρειστήκει δὲ ἡ μήτηρ, ἄτεγκτος καὶ ἀστένακτος. εἰ δὲ στενάξειεν, ἢ δακρύσειεν, ἔδει τῆς τιμῆς στέρεσθαι· τὸ δὲ παιδίον οὐδὲν ἧττον ἐθύετο. κρότου δὲ κατεπίμπλατο πάντα πρὸ τοῦ ἀγάλματος ἐπαυλούντων καὶ τυμπανιζόντων, ἕνεκα τοῦ μὴ γενέσθαι τὴν βοὴν τῶν θρήνων ἐξάκουστον. Hoc eſt: *Scientes, prudentesque ſuos ipſi liberos ſacrificabant. Quibus verò nulla erat proles, ii à pauperibus infanteis, veluti agnos, aut avium pullos, ad eam rem mercabantur. Adſtabatque mater, ſine luctu, ac gemitu. quem ſi ederet, aut fleret; pretio mulctabatur. infans autem nihilo minùs mactabatur. Omnia verò ante ſimulacrum ſtrepitu fiſtularum tympanorumque opplebantur; ne ejulatus mactatorum exaudiri poſſent.* Ergo in ipſo ſimulacro comburebantur. Confer jam cum his, quæ Cæſar, dicto commentar. VI, de Gallis memorat. *Alii*, inquit, *immani magnitudine ſimulacra habent; quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent: quibus ſuccenſis, circumventi flammâ examinantur homines.* Non ſolùm homines, ſed animalia etiam inibi cremata fuiſſe, diſco è Strabonis verbis, lib. IV perſcriptis: Κατασκευάσαντες κολοσσὸν χόρτου, καὶ ξύλον ἐμβαλόντες εἰς τοῦτον, βοσκήματα, καὶ παντοῖα θηρία, καὶ ἀνθρώπους ὁλοκαυτοῦσι. id eſt: *Fœni coloſſo exſtructo, lignoque ſubjecto, pecudeis, & omnis generis feras, hominesque concremabant.* Adde igitur jam ſuperioribus Cæſaris verbis hæc ſequentia: *Martem bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare conſtituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui ſuperaverunt, animalia capta immolant.* Ammonitarum quoq; deo, qui *Molec* adpellatur in ſacratis libris, & *Melec*, & *Milcom*, & *Malcham*, ut cap. XXVI dictum, immenſæ magnitudinis tradunt conſecratum fuiſſe ſimulacrum, ſeptem ſpatiis intrinſecus diſtinctum; in quorum primo farina locata, in ſecundo turtures, in tertio ovis, in quarto aries, in quinto vitulus, in ſexto taurus, in ſeptimo homo. Sanè ex eâdem ſtirpe omneis immenſos illos prognatos fuiſſe exiſtimaverim coloſſos æreos,

lapideos.

lapideoſque, per Græciam, per Aſiam, per Ægyptum. quorum uſus initio nullus alius, niſi uti hoſtiæ in eis tam humanæ quàm pecuinæ immolarentur. Poſteriores mortales, quum ab hujuſmodi ſacrificiis, ceu facinore nefario ac prodigioſo, abhorrerent, verũ quidem germanumque coloſſorum uſum abrogarunt, ipſos tamen coloſſos, ut admirandæ ſtructuræ opera, perpetuò ad poſtrema uſque ſæcula retinuerunt, novoſque ſubinde condiderunt. Neque enim eorum verior videtur ſententia, qui apud Lucianum, in libro de deâ Syriâ, factos arbitrati ſunt Δευκαλίωνος εἵνεκα, ἐκείνης ξυμφορῆς μνήματα, ὁκότε οἱ ἄνθρωποι ἐς τὰ ὄρεα καὶ ἐς τὰ περιμήκεα τῶν δενδρέων ἤεισαν, πολλὸν ὕδωρ ὀῤῥωδέοντες· id eſt; *Deucalionis gratiâ, ceu monumenta ejus calamitatis, quando homines in monteis & in altiſſimas arbores adſcenderunt, aquarum inundationem formidantes*. Sed quum hac de re diu mecum ipſe adhuc dubitarem, confirmavit tandem ſententiam meam ejuſdem rei exemplum, quod ſuperiori ævo Hiſpani, maritimis itineribus orbem terræ luſtrantes, in inſulâ quadam reperierunt: ubi frequentes conſpiciebantur ſtatuæ æneæ, diis ſacratæ, quibus pueri infanteſque incluſi, igne ſuccenſo diis immolabantur. Verba Domini apud divum Moſen, Levitici cap. XVIII, ver. XXI, ſunt hæc: *De ſemine tuo ne permittito traducendum Moleco*. De eâdem re ita perſcriptum eſt Reg. lib. II, cap. XXIII, ver. X: *Polluit etiam Ioſias Thophethum, quod eſt in valle filiorum Hinnomi: ne traduceret quiſquam filium ſuum aut filiam ſuam per ignem Moleco*. Miror ſanè, adeò heic nonnullos potuiſſe interpreteis nugari, uti docuerint, inter duos igneis tranſiſſe tantùm incolumeis purgandi expiandique causâ homines: quum planè combuſtos fuiſſe, diſertiſſimis teſtentur verbis haud ſemel ſacri libri. Chron. libro II, capite XXVIII, ver. III, de Achazo rege: *Adolevit in valle filii Hinnomi; & arſit filios ſuos igne, ſecundùm abominationes gentium, quas expulerat Iehova à facie Iſraëlitarum*. Divus Jeremias, cap. VII, ver. XXXI: *Et ædificarunt excelſa Thophethi, quod eſt in valle filii Hinnomi, ad comburendum filios ſuos & filias ſuas igne*. et cap. XIX, ver. V: *Et ædificarunt excelſa Bahalis, ad comburendum filios ſuos igne, holocauſta Bahali*. Hic *Bahales* nullus alius, quàm Aſſyriorum *Belus*: quem eumdem Saturnum eſſe, ſuprà, cap. XXVI, oſtenſum eſt. Ergo ſi quis privatus in graviori aliquo vel morbo vel periculo verſaretur; captivorum aliquem, vel, ſi deeſſent, ſuam ipſius deo immolabat prolem. ſin verò tota civitas, ſive univerſa natio in graviori verteretur diſcrimine; publicè, certo liberorum, eorumq; nobiliorum (ſi captivi, aut malefici deeſſent) numero contributo, præſentẽ deorum iram avertere properabant. unde Cæſar: *publicéq; ejuſdem generis habent inſtituta ſacrificia*. Ac votiva quidẽ ſacrificia publica ex hoſte fiebant: nempe, ſi ſuperarent, adverſam aciem, aut primaria ejus capita deo ſe immolaturos. huc namq; ſpectant Cæſaris iſta; *ſe immolaturos vovent*. Sed & alios, præter jam citatos, habuiſſe Gallos immolandi ritus, oſtendit Strabo, prædicto lib. IV: Καὶ ἄλλα δὲ ἀνθρωποθυσιῶν εἴδη λέγεται· καὶ γὰρ κατετόξευόν τινας, καὶ ἀνεσταύρουν ἐν τοῖς ἱεροῖς, id eſt *Sed & alia feruntur hominum immolationis genera. alios namq; ſagittis configebant, alios in crucem agebant in ſacris*. Germanos quoque captivos in crucem egiſſe, ſive patibulo adfixiſſe, ſuprà ex Taciti annal. I intelleximus. Atteſtatur idem & Dio, lib. LIV: Σύγαμβροί τε γὰρ καὶ Οὐσιπέται τε καὶ Τέγκτηροι τὸ μὲν πρῶτον ἐν τῇ σφετέρᾳ τινὰς τῶν Ῥωμαίων συλλαβόντες ἀνεσταύρωσαν· ἔπειτα δὲ καὶ τὸν Ῥῆνον διαβάντες, τήν τε Γερμανίαν καὶ τὴν Γαλατίαν ἐλεηλάτησαν. id eſt: *Sigambri, Vſipetæ, & Tencteri, primùm quoſdam Romanorum in ſuo ſolo deprehenſos in crucem egerant. deinde, Rheno trajecto, Germaniam citeriorem Galliamque depopulati fuerant*.

Jam verò reliqua de humanis hiſce hoſtiis, in quibus ſola anima diis ſacrabatur, dicere horret animus. dicendum tamen, ne quid prætermiſſum videatur. Pecudum victimas votivas, in quibus ſola anima ſacrabatur, totas ceſſiſſe in epulas, ſuprà oſtendi. idem de humanis victimis ſæpè factum ſi dixero, vereor uti fidem apud lecturos inveniam. Certè vix egomet facinus tam horrendum, tamque nefandum de majoribus meis crederem, ni in Aſiâ etiam, & in Africâ, veterum memorarent ſcriptorum monumenta genteis ἀνθρωπο-

φάγους frequenteis; ni in novo item, quem vocant, orbe tales hodiéque repe- rirentur ubique populi: quibus omnibus mos iſte exſecrandus veſcendi humanâ carne ex nullâ aliâ origine, quàm ex majorum ſacrificiis, promanavit, quæ illi humanis peragebant hoſtiis. At de Celtis noſtris rem certam liquidamque me tibi adſeverare uti intelligas; en Plinii luculentiſſimum teſtimonium in lib. XXX, cap. I: *Sexcenteſimo quinquageſimo ſeptimo demum anno urbis, Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Craſſo* Coss. *ſenatus conſultum factum eſt, ne homo immolaretur. palámq; in tempus illud ſacra prodigioſa celebrata. Galias utiq; poſſedit; & quidem ad noſtram memoriam. namq; Tiberii Cæſaris principatus ſuſtulit Druidas eorum & hoc genus vatum medicorumq;. Sed quid ego hæc commemorem in arte oceanum quoq; transgreſſâ, & ad naturæ inane pervectâ? Britannia hodiéq; eam attonitè celebrat, tantis ceremoniis, ut dediſſe Perſis videri poſſit. adeò iſta tota mundo conſenſêre, quamquàm discordi, & ſibi ignoto. Non ſatis æſtimari poteſt, quantum Romanis debeatur, qui ſuſtulêre monſtra, in quibus hominem occidere religioſiſſimum erat, mandere etiam ſaluberrimum.* Idem auctor, libro XXVIII, c. I: *Aſpici humana exſta nefas habetur. quid mandi? Quis iſta invênit oſtenta? Tecum enim res erit everſor juris humani, monſtrorumque artifex, qui primus ea condidiſti; credo, ne vita tui oblivisceretur. Quis invênit, ſingula membra humana mandere? quâ conjecturâ inductus? quam poteſt medicina iſta originem habuiſſe? quis veneficia innocentiora effecit, quàm remedia? Eſto. barbari externique ritus invenerint: etiamne Græci ſuas fecêre has arteis?* Certè, ſi Græcorum quoque hic fuit ritus, neque Latini eo abstinuerunt; ut apud quos eadem theologia, eædemque ceremoniæ, quæ apud illos. tum & ipſos hominem immolaſſe, ſuprà oſtenſum eſt. Totus igitur terrarum orbis nefando hoc ſcelere pollutus fuit. nec Judæos quidem, electum veri Dei populum, excipere queas; ut ſuprà patuit. Homine igitur cæſo, poſtquàm ſangvinem, paterâ exceptum, flammis ſacerdos adfudit; aut tota ac ſolida ejus viſcera exſtaque, aut membratim diſſecta in epulas parabantur: quemadmodùm de pecuinis victimis factum, ſuprà docui.

Atque hactenus de ſacrorum ritibus, ſacrificiorumq; generibus diſſeruiſſe ſufficiat. Cuinam potiſſimè deorum humanas immolaverint victimas, nunc etiam ſcire fuerit cura. Mercurio id factitatum apud Germanos, auctor eſt, ut ſæpè oſtenſum, Tacitus in libro de Germaniâ. Cæſar quoque, deorum maximè Mercurium coluiſſe Gallos, tradit in dicto comment. VI. cui haud dubiè præſtantioribus litarunt hoſtiis. At idem Tacitus, annal. XIII, Marti pariter ac Mercurio adverſam devoviſſe aciem, memorat, Hermunduros, adversùm Cattos prœlianteis. & Jornandes Gothos ait Martem ſemper captorum immolationibus placaviſſe. Strabo etiam, lib. III, Luſitanos tradit Marti immolaſſe captivos. Dionyſius verò Halicarnaſſenſis, lib. I, non modò Carthaginienſeis, atque Gallos, aliasque Occidentis genteis (in quibus haud dubiè intellexit Hiſpanos) ſed & Græcos, ac Latinos Saturno humanis ſacrificaſſe victimis, teſtatur. Lactantius, lib. I, cap. XXI, Græcos ſimul & Latinos Jovem eodem ſacrificii genere coluiſſe docet. Procopius, rerum Perſic. lib. I, Blemyas, Africam gentem, Soli id tribuiſſe, adfirmat. Nulli igitur uni deo id ſervatum; ſed omnibus communiter conceſſum. quamquàm initio rerum ad unum Solis numen referebatur: cui uni cunctâ reliquorum deorum nomina juxtà & numina competiiſſe, ſuprà oſtenſum eſt.

Ceterùm feſtos egiſſe ad publica ac ſolennia ſacra dies, ludosque celebraſſe omneis pariter gentes, paſſim ab auctoribus notatum reperio. Unde certum argumentum, morem hunc eſſe antiquiſſimum, haud dubiè è terrâ Shinar in diſperſione gentium cum reliquis ritibus in univerſum orbem pervectum. De populo Iſraëlitico, aureo vituli ſimulacro ſacrificante, ita tradit divus Moſes, Exodi cap. XXXII, ver. VI: *Surgentes itaque poſtridiè manè, obtulerunt holocauſta, & applicarunt euchariſteria. ſeditq; populus ad edendum. deinde ſurrexerunt ad ludendum.* Quem ritum procul dubio in Ægypto didicerant Iſraëlitæ; unde & vituli, id eſt Apis ſimulacrum habuêre. quamquàm ſuis etiam ſacris Judæi publicis ac ſolennibus epulas ludosque adjecerint. Græcorum, inter alia, maximè nota ſunt

Lib. I, Pagina 305.

ſunt Olympia, Pythia, Iſthmia, & Nemea ſacra ſimul atque ludicra, tot veterum ſcriptorum monumentis concelebrata. Nec ullum umquàm apud Latinos, aliasque genteis, ſacrificium publicum votivum, ſive εὐχαριστικὸν peractum eſt ſine ludis. In Germanis noſtris, reliquisque Celticis gentibus, unum atque alterum adduxiſſe exemplum ſufficiet. Auctor noſter, libro de Germaniâ: *Eſt in inſulâ oceani ſacrum nemus. dicatum in eo vehiculum, veſte contectum, attingere uni ſacerdoti conceſſum. Is adeſſe penetrali deam intelligit. vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione proſequitur. Læti tunc dies; feſta loca, quæcumque adventu hoſpitioque dignatur.* Quibus ritibus ludicrisque feſtum hoc deæ Terræ matris celebrârint Romani, ſuprà, cap. XXVII, oſtenſum eſt. Idem noſter, eodem libro paullo antè: *Vetuſtiſſimos ſe nobiliſſimosque Svevorum Semnones memorant. fides antiquitatis, religione firmatur. ſtato tempore in ſilvam, auguriis patrum & priſcâ formidine ſacram, omnes ejusdem ſangvinis populi legationibus coëunt; cæſoque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia.* De Sveonibus, qui pars quondam Svevorum, ita Magiſter Adamus: *Solet quoque poſt IX annos communis omnium Sveoniæ provinciarũ ſolennitas celebrari. ad quam videlicet ſolennitatem nulli præſtatur immunitas. reges & populi omnes, & ſinguli ſua dona ad Vpſolam tranſmittunt.* De Marſorum gente, Rhenum quondam accolente, auctor noſter, annal. lib. I: *Attulerant exploratores, feſtam eam Germanis noctem, ac ſolennibus epulis ludicram.* Haud dubiè in Tanfanæ luco: in quo eâ ipsâ nocte, oppreſſis Marſis, templum Tanfanæ exercitus Romanus diruit. Idem auctor, hiſtor. lib. IV, de Batavorum rebellione: *Civilis primores gentis & promtiſſimos vulgi, ſpecie epularum, ſacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluiſſe videt, à laude gloriâque gentis orſus, injurias, & raptus, & cetera ſervitii mala enumerat.* Præmiſſa fuiſſe epulis ſacra, omnino ego exiſtimo. quidpe cur alioqui in ſacrum vocaret nemus? Nec facilè convivia aliqua publica acta fuiſſe priſcis illis gentibus ſine ſacris, vel uni poëtæ Homerus Virgiliusque ſatis docent. Strabo, lib. III, de Hiſpanis: Τοὺς δὲ Κελτίβηρας φασὶ, καὶ τοὺς προσβόρρους τῶν ὁμόρων αὐτοῖς ἀνωνύμῳ τινὶ θεῷ, ταῖς πανσελήνοις νύκτωρ πρὸ τῶν πυλῶν πανοικί τε χορεύειν καὶ παννυχίζειν. id eſt: *Celtiberos ajunt, & qui ad ſeptemtriones versùs iis ſunt contermini, innominatum quemdam deum noctu in plenilunio ante portas cum totis familiis choreas ducendo, totamque noctem feſtam agendo, venerari.* Sed nuptiis quoque, ac deinde infantium luſtrationibus adhibuiſſe ſacrificia Celtas, quemadmodùm Græci, Latini, & aliæ gentes, haud dubitandum eſt.

CAP. XXXVI.

De ſortilegiis, auſpiciis, & aliis divinationum generibus.

ABSOLUTIS omnibus reliquis theologiæ philoſophiæq; priſcorum Germanorum partibus, reſtat nunc, uti pauca etiam quædam de divinationum generibus dicantur. Cicero igitur, ſub initium libri primi de divinatione; *Gentem quidem*, inquit, *nullam video, neque tam humanam atque doctam, neque tam immanem, tamque barbaram, quæ non ſignificari futura, & à quibusdam intelligi prædicique poſſe cenſeat.* Et lib. II: *Omnes reges, populi, nationes, utuntur auſpiciis.* Ælianus, variar. hiſtoriar. lib. II, cap, XXXI: Λέγουσι δὲ τῶν βαρβάρων οἱ προειρημένοι Ἰνδοὶ, Κελτοὶ, καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ εἶναι θεοὺς, καὶ προνοεῖν ἡμῶν, καὶ προσημαίνειν τὰ μέλλοντα, καὶ διὰ ὀρνίθων, καὶ διὰ συμβόλων, καὶ διὰ σπλάγχνων, καὶ δι᾽ ἄλλων τινῶν μαθημάτων, καὶ διδαγμάτων. hoc eſt: *Prædicti autem barbari, Indi, Celtæ, & AEgyptii, & eſſe deos adfirmant, & noſtri curam gerere, & præſignificare nobis futura, per aveis, ſigna, ſeu omina, per exſta, & alias quasdam obſervationes atque documenta.* De barbariſſimâ tum temporis atque immaniſſimâ gente Germanis diſertè teſtatur auctor noſter, in dicto libro de Germaniâ, *auſpicia eos ſortesque ut quos maximè obſervaſſe.* Ars certè, ſive ſcientia divinandi meritò vetuſtiſſimam ſibi vendicaverit originem; ut quæ & ipſa primùm in Aſiâ nata ſit; atque inde in gentium diſperſione per cunctas pariter orbis terrarum parteis diffuſa. Ante tamen inundationem terrarum,

jam tum in primâ mortalium ætate exſtitiſſe, haud temerè adfirmaverim. auſpicia quidpe neſcio quid ſentiant corvum atque columbam, aveis à Noacho poſt ceſſationem aquarum ex arcâ emiſſos. Cicero, initio lib. I de divinatione; *Vetus*, inquit, *opinio eſt, jam uſque ab heroicis ducta temporibus, eaque & populi Romani, & omnium gentium firmata conſenſu, verſari quamdam inter homines divinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, id eſt, præſenſionem, & ſcientiam rerum futurarum.* Heroica tempora nulla alia fuerunt, quàm quibus Noachi nepotes, poſt lingvæ primævæ ad Babylonem confuſionem, colonias, ſive gentium ſemina in univerſas terrarum parteis deduxerunt. Sive igitur ex certo aliquo fonte, ſeu ex ſuo ipſius judicio Cicero divinandi artem ab heroicis temporibus deductam cenſuit; convenit certè hæc opinio dictis Noachi avibus; quarum indicio ille aquas receſſiſſe cognovit. At licet auſpicia ab inundatione demum terrarum initium cepiſſe videantur; tamen haruſpicinam, quæ exſta inſpiciebat, quæque ex lapſu immolatæ victimæ, è fluxu ſangvinis, è palpitatione membrorum divinabat, & item ſortilegia, jam ante inundationem ſumſiſſe originem putaverim. Cicero, libro proximè dicto: *Similis eſt haruſpicum reſponſio, omniſque opinabilis divinatio. conjecturâ enim nititur: ultra quam progredi non poteſt. ea fallit fortaſſe nonnumquàm: ſed tamen ad veritatem ſæpiſſime dirigit: eſt enim ab omni æternitate repetita. in quâ quum penè innumerabiles res eodem evenirent, iisdem ſignis antegreſſis; ars eſt effecta, eadem ſæpè animadvertendo, atque notando.* Sic Diodorus, lib. v, Celtarum noſtrorum haruſpiceis fidem divinationis inter ſuos inveniſſe ait παλαιᾷ τινι καὶ πολυχρονίῳ παρατηρήσει, id eſt, *à longinquâ vetuſtâque obſervatione.* Utut res ſeſe habeat; omnis certè divinandi ſcientia atque obſervatio unam eamdemque habuit originem, in Aſiâ, ante gentium diſperſionem. Eâ quomodò Germani noſtri uſi ſint, indicare, in præſens mihi cura eſt. Cicero, de divinatione lib. II, in tria eam diſtribuit genera; in *haruſpicinam, auſpicia, ac ſorteis.* De haruſpicinâ, quæ exſta ſpectabat, jam ſatis abundéque ſuperiori capite intellectum puto. nunc igitur de auſpiciis ac ſortibus dicendum. ac primùm de ſortibus; ordine ab auctore noſtro ſic obſervato. Notandum autem, & ſortibus & auſpiciis præmiſſa fuiſſe ſacrificia; per quæ dii expoſcebantur, uti futura ſignificarent. Exemplum eſt in Romulo ac Remo, novæ urbis nomen per auſpicia captantibus: de quibus ita Dionyſius Halicarnaſſenſis, lib. I: Ἐκέλευσεν αὐτοὺς προθύσαντας τοῖς θεοῖς ἱερὰ τὰ νομιζόμενα, φυλάττειν οἰωνοὺς αἰσίους· id eſt; *Juſſit eos, peractis legitimis ſacris, obſervare fauſtas aliteis.* Auctor igitur noſter, in dicto libro de Germaniâ, *Sortium*, inquit, *conſvetudo ſimplex. virgam frugiferæ arbori deciſam, in ſurculos amputant; eoſque, notis quibuſdam diſcretos, ſuper candidam veſtem temerè ac fortuitò ſpargunt. mox, ſi publicè conſulatur, ſacerdos civitatis, ſi privatim, ipſe pater familiæ, precatus deos, cælumque ſuſpiciens, ter ſingulos tollit: ſublatos ſecundùm impreſſam antè notam interpretatur.* Ne hoc quidem Germanorum proprium, ſed cum aliis gentibus commune; manifeſtiſſimo indicio, hoc ipſum quoque ſortilegii genus ex Aſiâ in Celticam, cum reliquis divinationum generibus, delatum. Herodotus, lib. IV: Μάντιες δὲ Σκυθέων εἰσὶ πολλοί, οἳ μαντεύονται ῥάβδοισι ἰτεΐνῃσι πολλῇσι ὧδε· ἐπεὰν φακέλους ῥάβδων μεγάλους ἐνείκωνται, θέντες χαμαὶ διεξελίσσουσι αὐτούς· καὶ ἐπὶ μίαν ἑκάστην ῥάβδον τιθέντες, θεσπίζουσι. ἅμα τε λέγοντες ταῦτα, συνειλέουσι τὰς ῥάβδους ὀπίσω, καὶ αὖτις κατὰ μίαν συντιθεῖσι. αὕτη μέντοι ἡ μαντικὴ πατρωΐη σφι ἐστί. Οἱ δὲ Ἐνάρεες, καὶ οἱ Ἀνδρόγυνοι τὴν Ἀφροδίτην σφι λέγουσι μαντικὴν δοῦναι. φιλύρης ὦν φλοιῷ μαντεύονται, ἐπεὰν τὴν φιλύρην τρίχα σχίσῃ διαπλέκων ἐν τοῖσι δακτύλοισι τοῖσι ἑωυτοῦ, καὶ διαλύων χρᾷ. hoc eſt: *Apud Scythas permulti ſunt divinatores, qui pluribus virgis ſalignis divinant, ad hunc modum: Grandeis virgarum faſces poſtquàm attulerunt, humi poſitos diſſolvunt; & ſeparatim ponentes earum ſingulas, vaticinantur. ſimulque, dum hæc dicunt, virgas rurſum convolvunt, & ſingulatim in unum componunt. atque hæc illis tradita à majoribus divinatio. Enares autem, atque Androgyni ajunt ſibi à Venere traditam divinandi ſcientiam: qui tiliæ fronde vaticinantur. Tiliam ubi quis trifariam ſciderit; digitis eam implicando, ac reſolvendo tractat: atque in hunc ritum de futuris prædicit.* Hoc equidem Scythici ſortilegii genus licet ab illo Germanorum aliquanto diverſum; tamen ex eodem fonte eadémque origine profluxiſſe, ſatis adparet. In primis autem

antiquitas

antiquitas ſcientiæ proditur eo, quòd non ab ſe inventam, ſed à majoribus illi, hi ab ipsâ jam inde Venere ſibi traditam, Herodoti ævo prædicarunt. In Germanorum autem ſortibus id obiter notandum, quòd his etiam candidus interceſſit colos, quemadmodùm omnibus aliis rebus divinis.

Porrò idem noſter ſic de ſortibus ſimulque auſpiciis pergit: *Si prohibuerunt, nulla de eâdem re in eumdem diem conſultatio. ſin permiſſum; auſpiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam hîc notum, avium voces, volatusque interrogare.* Malunt quidam heic pro *notum*, legere *natum*. quibus an ſubſcribam, vix equidem ſcio. miror tamen, cur auctor miratus, illud etiam in Germaniâ notum; quum jam anteà adfirmaverit, *auſpicia* Germanos *ſorteisq. ut quos maximè obſervaſſe:* & de conſagvineis eorum, aliâ Celtarum parte, Gallis Juſtinus, lib. XXIV, *augurandi ſtudio* eos *præter ceteros valuiſſe*. cujus rei exemplum Cicero, de divinat. lib. I, in Deiotaro, Gallorum in Aſiâ rege, refert: *quem nihil umquàm niſi auſpicato geſſiſſe*, veluti cum admiratione memorat. Quapropter natam apud Germanos auſpiciorum ſcientiam conjicere poterat Tacitus ex eo, quòd maximè omnium gentium eam & callebant, & obſervabant. Quòd verò Cicero, in dicto libro, Cilicibus, Pamphyliis, Piſidis, ac Lyciis, excellentiam dictæ ſcientiæ præ aliis adſcribit; id nihil Taciti Juſtinique auctoritati ac fidei derogat. quidpe Ciceroni parum Galliæ, multoque minùs Germaniæ ritus moresque cogniti fuêre; ut qui numquàm eas terras ingreſſus eſt. dictarum autem Aſiæ nationum conſvetudines ipſe coram diligentiùs perdidiciſſe potuit, dum eis cum poteſtate præeſſet; uti ipſe teſtatur eodem loco. De auſpiciorum virtute priſci quid ſenſerint mortales, liquidò indicat Ammian. Marcellinus, lib. XXI. *Auguria*, inquit, *& auſpicia, non volucrum arbitrio, futura neſcientium, colliguntur; nec enim hoc vel inſipiens quisquam diceret: ſed volatus avium dirigit deus; ut roſtrum ſonans, prætervolans pinna, turbido meatu vel leni, futura præmonſtret. amat enim benignitas numinis, ſeu quòd merentur homines, ſeu quòd tangitur eorum affectione, his quoque artibus prodere, quæ impendent.* Sententia ſanè indigna homine à Chriſtianâ religione haud perinde alieno. Ceterùm ex hoc auctore, ſimulque ex Taciti verbis, ſuprà cicatis, adparet, *voceis volatusq. avium* maximè eos notaſſe. Sic & Ovidius, triſt. lib. I, eleg. VIII:

Lingvave ſervata pennave dixit avis.

Et Lucanus lib. I:

Fulminis edoctus motus, venasque calenteis
Fibrarum, & motus errantis in aëre pennæ.

Silius Italicus, lib. I: *Huic ſuperos ſentire monenteis*
Ars fuit, ac pennâ monſtrare futura magiſtrâ.

Valer. Flaccus Ἀ'ργοναυ[?]ικῶν lib. I:

Cui genitor tribuit monita prænoſcere divûm,
Omnia; ſeu flammas, ſeu lubrica cominus exſta,
Seu plenum certis interroget aëra pennis.

Cicero de Gallorum auſpiciis ſic ſcribit, in ſecundo de divinatione: *Externa auguria, quæ ſunt non tam artificioſa, quàm ſuperſtitioſa, videamus. Omnibus ferè avibus utuntur: nec admodùm paucis. alia illis ſiniſtra ſunt, alia noſtris. Solebat ex me Deiotarus percuctari noſtri augurii diſciplinam: & ego ipſius. dii immortales, quantum differebat! ut quædam eſſent etiam contraria. Atq. iis ſemper utebatur.* Gallorum Germanorumq; auguria fuiſſe inter ſe ſimilia ac paria, haud dubitandū; quia unius gentis Celticæ fuêre nationes, omnibus ferè aliis etiam morum rituumq; partibus pares.

Porrò auctor noſter, eodem lib. de Germaniâ: *Proprium gentis*, inquit, *equorum quoque præſagia ac monitus experiri. Publicè aluntur iisdem in nemoribus ac lucis, candidi, ac nullo mortali opere contacti. quos preſſos ſacro curru ſacerdos, ac rex, vel princeps civitatis, comitantur, hinnitusque ac fremitus obſervant. nec ulli auſpicio major fides, non ſolùm apud plebem, ſed apud proceres apud ſacerdotes. ſe enim miniſtros deorum, illos conſcios putant.* Ditmarus quoque, in chronico, lib. VI, ſuo ævo in Luticiorum natione præſagium equinum notavit, verùm ritu paullum diverſo.

Equum,

Equum, inquit, *qui maximus inter alios habetur, & ut ſacer ab his veneratur, ſuper fixas in terram duorum cuſpideis haſtilium, inter ſe transmiſſorum, ſupplici obſequio ducunt: &, præmiſſis ſortibus, quibus id exploravêre priùs, per hunc, quaſi divinum, denuò augurantur: & ſi in duabus his rebus par omnium apparet, factis completur.* Proprium hoc præſagium, ait Tacitus, fuiſſe Germanorum. ego verò dubito, an non & Sarmatis, & Perſis id fuerit, ejus ævo, commune. Sarmatæ certè, ſive Slavi fuêre Luiticii; quos nunc Luſatios vulgò vocant. & in exercitu Xerxis, Perſarum regis, qui bellum Græciæ intulit, fuiſſe τȣ́ς τε ἵππȣς τȣ̀ς ἱρȣ̀ς καὶ τὸ ἅρμα τὸ ἱρὸν, id eſt, *equos ſacros, & currum ſacrum*, auctor eſt Herodotus, lib. VII. & in Cyri exercitu, quum Babylônem is peteret, fuiſſe ἱρȣ̀ς ἵππȣς λευκȣ̀ς, id eſt, *ſacros equos candidos*, idem eſt teſtis, libro I. Vnde equidem collegerim, hunc etiam Germanorum ritum fuiſſe vetuſtiſſimum, in Aſiâ, ante gentium diſperſionem exortum.

Aliud hinc præſagii genus ſubjicit continuò auctor noſter, his verbis: *Eſt & alia obſervatio auſpiciorum; quâ gravium bellorum eventus explorant. Ejus gentis, cum quâ bellum eſt, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium ſuorum, patriis quemque armis, committunt. victoria hujus, vel illius, pro præjudicio accipitur.*

Atque hæc ſunt genera divinationum, quæ Tacitus Germanis uſitata recenſet. Alia etiam, præter hæc, habuiſſe eos, haud dubium eſt. Plinius, lib. XXX, cap. I, omnem augurandi divinandique ſcientiam *magicam* adpellans *artem*; *Britannia*, inquit, *hodiéque eam attonitè celebrat, tantis ceremoniis, ut dediſſe Perſis videri poſſit. adeò iſta toto mundo conſenſêre, quamquàm diſcordi, & ſibi ignoto.* paullo autem antè: *Primus exſtat, ut equidem invenio, commentatus de eâ Oſthanes, Xerxem regem Perſarum in bello, quod is Græciæ intulit, comitatus.* Initio verò capitis II: *Vt narravit Oſthanes, ſpecies ejus plures ſunt. namque & ex aquâ, & ex ſphæris, & ex aëre, & ex ſtellis, ex lucernis, ac pelvibus, ſecuribusque, & multis aliis modis divina promit: præterea umbrarum inferorumque colloquia.* Omneis hos modos, vel ſaltem pleroſque, non ſolùm Britannos, ſed reliquos etiam Celtas exercuiſſe, ex Germanorum conjicio exemplo, quod Plutarchus adnotavit in vitâ Cæſaris; prœlium hujus commemorans quod cum Arioviſto, Marcomannorum rege, in Galliâ commiſit. Ἔτι δὲ μᾶλλον, inquit, αὐτȣ̀ς ἤμβλυνε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἳ ποταμῶν δίναις προσβλέπȣσαι, καὶ ῥευμάτων ἑλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι, προεθέσπιζον, ȣ̓κ ἐῶσαι μάχην τίθεσθαι πρὶν ἐπιλάμψαι νέαν σελήνην. hoc eſt: *Magis etiam eos retardaverunt ſacrarum feminarum vaticinationes: quæ inſpectis amnium verticibus, fluentorumque gyris ac fragoribus notatis; certis inde ſignis futura prædicebant. hæ prœlium ante novam lunam committere vetabant.* Ceterò Plinius, toto libro trigeſimo, varios magicæ artis miroſque recenſet modos, partim rerum naturæ congruenteis, partim veneficiis obnoxios. quos omnium pariter olim gentium tenuiſſe ſacerdoteis, ſeu theologos, philoſophoſque, ac palam exercuiſſe, ſuprà, cap. XXIV, oſtenſum eſt. Eaſdem magicas, ſeu veriùs veneficas arteis etiam nunc, non modò apud barbaras profanaſque genteis, ſed inter Chriſtianos quoque vigere, nihil mirum ſit: quandoquidem idem humani generis ſæviſſimus hoſtis Satanas, qui ab initio mox in primis mortalibus, deo rebellibus Caini poſteris, eam ſeminavit, hodiéque & vivit & humano generi inſidiatur; plurimamque ejus partem, cùm his, tùm aliis illecebris, in eumdem ſecum æternum illum trahit ignem. Credat nunc, quisquis velit, ſagas magoſque nullos eſſe, nec arte ſuâ quidquam poſſe. Quod tamen credere prorſus neminem ego exiſtimo, niſi cui aut ipſa divinarum juxtà humanarumque rerum ignorantia imponit, aut nefandus ille, nimiúmque (heu dolor!) inter etiam Chriſtianos hodiè pervagatus ἀθεϊσμὸς perſvadet. Verùm jam inde à primis fuêre ſæculis, qui adfirmare haud veriti ſunt, *totam de deo immortali opinionem fictam eſſe ab hominibus ſapientibus reipublicæ causâ; ut, quos ratio non poſſet, eos ad officium religio duceret:* quod teſtatur Cicero, in primo de naturâ deorum. unde illi etiam nati ſunt verſus, qui Petronio Arbitro adſcribuntur, homini in libidines & impietatem effuſiſſimo. ſunt autem iſti:

Primus

Primus in orbe deos fecit timor: ardua cœlò
Fulmina cum caderent, diſcuſſaque mœnia flammis,
Atque ictus flagraret Athos. mox Phœbus ad ortus
Luſtratâ dejectus humo, Lunæque ſenectus,
Et reparatus honos, hinc ſigna effuſa per orbem,
Et permutatis disjunctus menſibus annus,
Projecit vitium hoc. atque error juſſit inanis
Agricolas primos Cereri dare meſſis honores,
Palmitibus plenum Bacchum vincire, Palemque
Paſtorum gaudere manu. natat obrutus, omni
Neptunus demerſus aquâ: Pallasque cavernas
Vindicat. Et voti reus, & qui vendidit orbem,
Iam ſibi quisque deos avido certamine fingit.

Certè infinitus eorum etiam inter Chriſtianos nunc reperitur numerus, qui cum illo ſentiant Celio, de quo ita Martialis, epigram. lib. IV:

Nullos eſſe deos, inane cœlum
Adfirmat Celius; probatque, quòd ſe
Factum, dum negat hoc, videt beatum.

Quâ opinione animo obdurato, aut fœdiſſimis voluptatibus libidinibusque volutantur, aut in omnis generis flagitia ſceleraque nefanda ruunt; adeò, uti cœlum terramque & omnia inter ſe miſcere haud vereantur, modò queant. Liceat heic cum Boëthio exclamare;

Heu quàm præcipiti merſa profundo
Mens hebet, & propriâ luce relictâ,
Tendit in extremas ire tenebras!

Sed his ſi tantisper animum à teterrimi hoſtis ſui, principis tenebrarum, vinculis ſibi vindicare daretur, donec ea, quæ ſuprà ex omnium gentium theologiâ collegi, mecum penitùs cognoſcerent: certè, ſi non unâ ſacrorum apud Chriſtianos librorum auctoritate, ſaltem univerſarum gentium unanimo inducerentur conſenſu, eſſe deum, eſſeque eum, quem ſacra nobis oſtendit Chriſtianorum theologia. Ego equidem iſta fortaſſis, ut alieno in opere, fuſiùs copioſiùsque tractavi, quàm par erat. verùm dari veniam mihi, æquum cenſeo; quandoquidem priſca illa Germanorum meorum theologia, parcè ab Græcis Latinisque auctoribus adnotata, explicari aliter, primæque ſuæ origini adſeri nequiverit, niſi ex dicto omnium reliquarum gentium conſenſu. Nec indignum videatur, patriæ me gentis eam præſtitiſſe operam honori, quam alius quispiam Græcorum Latinorumq; impendiſſet nomini. nam & Celtæ noſtri non pauca, *ſed multa de cœlo ac ſideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine & formâ, de rerum naturâ, de deorum immortalium vi ac poteſtate, ac quid ii velint, diſputarunt, juventutique transdiderunt*; ut ſuprà è Cæſaris ac Melæ intelleximus monimentis. ubi fortaſſe haud pauca etiam veriora, quàm quæ aut Græcorum aut Latinorum de iisdem rebus prodiderunt ſapientiſſimi. Haud levia ſanè notaſſe videntur in Celtarum ſimul & Aſſyriorum Perſarumque philoſophiâ Ariſtoteles & Sotion, ob quæ antiquiorem eam Græcorum philoſophiâ duxerunt; ut teſtis eſt Diogenes Laërtius, in proœmio. Certè, quantum ex ſuprà diſputatis judicare licet; vix umbram veri illius ſapientiæ, à primo mortalium Adamo traditæ, adnotarunt in tot tantisque monimentis ſuis Græci. quam tamen ipſam ex Ægypto eos hauſiſſe, priusquàm ſuam domi per ingenitam vanitatem prodegiſſent, ſuprà oſtenſum est. Contrà verò ex iis, quæ tam parcè illi de Celtarum noſtrorum Ægyptiorumque ac Perſarum theologiâ memoriæ prodiderunt, ſatis adparet, longè meliorem hos verioremque ac planiorem tenuiſſe rerum divinarum juxtà atque humanarum notitiam: adeò, ut veriſſimum ſit teſtimonium Æliani, quod variar. hiſtor. lib. II, cap. XXXI, his reliquit conſcriptum verbis: Καὶ τίς οὐκ ἂν ἐπῄνεσε τὴν τῶν βαρβάρων σοφίαν; εἴγε μηδεὶς αὐτῶν εἰς ἀθεότητα ἐξέπεσε· μηδὲ ἀμφιβάλλουσι περὶ θεῶν, ἆρά γέ εἰσιν, ἢ οὐκ εἰσιν· καὶ ἆρά γε ἡμῶν φροντίζουσιν, ἢ οὔ. οὐδεὶς γοῦν ἔννοιαν ἔλαβε τοιαύτην, οἵαν ὁ Εὐήμερος ὁ Μεσσήνιος, ἢ Διογένης

ἢ Διογένης ὁ Φρὺξ, ἢ Ἵππων, ἢ Διαγόρας, ἢ Σωσίας, ἢ Ἐπίκουρος, οὔτε Ἰνδὸς, οὔτε Κελτὸς, οὔτε Αἰγύπτιος. λέγουσι δὲ τῶν βαρβάρων οἱ προειρημένοι, καὶ εἶναι θεοὺς, καὶ προνοεῖν ἡμῶν. καὶ ὑπὲρ τούτων ἰσχυρὰν ἔχοντες τὴν πίστιν, θύουσί τε καθαρῶς, καὶ ἁγνεύουσιν ὁσίως, καὶ τελετὰς τελοῦσι, καὶ ὀργίων φυλάττουσι νόμον, καὶ τὰ ἄλλα πράττουσιν, ἐξ ὧν, ὅτι τοὺς θεοὺς ἰσχυρῶς καὶ σέβουσι, καὶ τιμῶσιν, ὡμολόγηται. id eſt: *Et quis non Barbarorum ſapientiam laudibus extollat? ſiquidem nemo eorum ad contemtum deorum umquàm prolapſus eſt; neque in dubium vocant, ſint ne dii, an non ſint, & curent ne res humanas, an non. Nemo igitur neque Indus, neque Celta, neque Ægyptius, eam cogitationem in animum induxit, quam vel Euemerus Meſſenius, vel Diogenes Phryx, vel Hippo, vel Diagoras, vel Soſias, vel denique Epicurus. ſed barbari iſti, quos dixi, contendunt & eſſe deos, & noſtri curam gerere. Atque hæc immotâ fide tenentes, purè rem divinam faciunt, ſanctè vitam agunt, ceremonias obeunt, orgiorum legem obſervant, & alia patrant, ex quibus certum eſt, quòd deos obſtinatè colant, & venerentur.* Adeò ſcilicet, cùm Ægyptii, Aſſyrii, Perſæ, & Indi, tum Celtæ noſtri, majorum theologiam, ſive ſapientiam, quam illi ab Adamo acceptam iis tradiderant, diligenter ac ſedulò, ſummâque cum reverentiâ ad Æliani etiam uſque tempora cuſtodiverunt; quum jam dudum Græci in abominandum iſtum ἀθεϊσμὸν prolapſi eſſent. Vulgaris equidem hæc fuit apud Græcos atque Latinos, jam multis ab inde ſæculis, & nunc etiam noſtris theologis eſt opinio, omneis homines, duce naturâ, ſine ullâ doctrinâ, habere anticipationem quamdam dei ſive deorum: eóque eſſe factum, uti nulla uſquàm gens reperta fuerit ſine deorum cultu ac veneratione. Verùm huic ego opinioni haud temerè ſubſcripſerim. nam duce naturâ, quæ nobis poſt Adami lapſum tota corrupta vitioſaque manſit, nec boni quidquam, niſi ſuppeditante Spiritu ſancto, concipit, Protagoram potiùs eò perventum fuiſſe crediderim, uti omnino negaret ſeſe de diis habere, quod liqueret, eſſent, non eſſent, qualesve eſſent: & multo magis Diagoram illum Melium, & Theodorum (indignum hoc nomine) Cyrenaicum, qui nullos omnino eſſe putaverunt. è quorum numero innumeri alii olim fuêre, & etiamnum inter Chriſtianos quoque reperiuntur. Certè, quidquid natura in nobis poſſit, eâ duce pro ſe quisque excogitare nequivit, eſſe deum, eſſeque unum ſupremum atque æternum, qui cœlum, & terram, & ſidera, & angelos, & primum hominem creaverit: angelorum verò quosdam imperium ſupremi Dei adfectaſſe, bellumque illi molitos: ex quorum lapſu factam Typhonis reliquorumque dæmonum generationem: animas hominum eſſe immortaleis; corporibus heic ſemel intereundum; & poſt multas ſæculorum revolutiones in aliam æternamque vitam redeundum: mortalium genus aliquando aquarum eluvione fuiſſe deletum, præter Noachum, quem alii alio adpellaverunt nomine, & ejus familiam: mundum tandem igni vel abſumtum vel purgatum iri. dein, cultus etiam divini ceremonias atque ritus ſi conſideres; animalium immolationibus placandam eſſe divini numinis iram, gratiamque ejus expoſcendam: nihil neque publicæ neque privatæ rei majoris alicujus momenti ſine ſacrorum interceſſione eſſe occipiendum: in ſacris verò rebus omnibus album obſervare colorem, & reliquos ritus, quos paucis ſuprà indicavi. Hæc, inquam, atque talia, quum univerſæ non modò in noſtro hoc, quem Europæ, Aſiæ, Africæque vocabulis diſtingvimus, ſed in extero etiam, longéque remotiſſimo orbe crediderint gentes, ac religioſiſſimè obſervaverint; non naturâ duce, ſine aliquâ doctrinâ, ſingulas per ſe didiciſſe, ſed majorum traditionibus, jam inde à primo mortalium Adamo manantibus, accepiſſe, ut ſuprà oſtenſum, certum eſt. Atque hinc ſunt illæ Græcorum ſapientum voces; ὥσπερ ὁ παλαιὸς λόγος· ὡς οἱ παλαιοὶ λόγοι· ὡς φασὶν οἱ ἀρχαῖοι· ὡς φασὶν οἱ πρεσβύτεροι· id eſt; *ut antiquus eſt ſermo; ut antiquæ ferunt traditiones; ut ajunt veteres; ut priſci mortales adfirmant.* unde etiam illud Plutarchi, in libro de Iſide: Διὸ καὶ παμπάλαιος αὕτη κάτεισιν ἐκ θεολόγων καὶ νομοθετῶν εἴς τε ποιητὰς καὶ φιλοσόφους δόξα, τὴν ἀρχὴν ἀδέσποτον ἔχουσα, τὴν δὲ πίστιν ἰσχυρὰν καὶ δυσεξάλειπτον, οὐκ ἐν λόγοις μόνον, οὐδὲ ἐν φήμαις, ἀλλὰ ἔν τε τελεταῖς, ἔν τε θυσίαις, καὶ βαρβάροις, καὶ Ἕλλησι πολλαχοῦ περιφερομένην. id eſt: *Proinde vetuſtiſſima à profeſſoribus rerum ſacrarum & legum latoribus derivata in poëtas atque philoſophos eſt opinio, auctore incognito, ſed fide firmâ & indelebili, non in*

ſermo-

ſermonibus tantùm & rumoribus, ſed & in myſteriis ac ſacrificiis tam barbarorum, quàm Græcorum, longè latèque pervagata.

Hunc igitur fontem, hanc originem, hoc principium habuit, non modò Celtarum noſtrorum, ſed omnium pariter per orbem terræ gentium theologia, ac reliqua ſapientia; non à Græcis, ut plerique volunt cum Diogene Laertio; nec à Celtis, vel Perſis, vel Indis, vel Ægyptiis, vel Aſſyriis, ut Ariſtoteli, Sotioni, & aliis viſum; ſed à primo omnium mortalium patre MANNO: qui ipſe primus doctorem habuit eumdem, quem originem conditoremque ſui, ſupremum illum æternumque THEUTH. cui pro tantis donis ſit honor, laus, & gloria, in ſæculorum ſæcula; amen.

CAP. XXXVII.

De rerumpublicarum apud priſcos Germanos formis. ubi ſimul oſtenditur, quo modo imperia initio in gentibus nata.

SATIS hactenus de priſcæ Germanorum gentis religionibus, & ſacrorum ritibus poſtquàm dictum eſt; ordo rerum nunc poſcere videtur, uti de publico etiam populorum regimine quædam dicantur; paucisque monſtretur, quænam fuerint per univerſam olim Germaniam rerumpublicarum formæ.

Tria potiſſimùm quum ſint omnium rerumpublicarum genera, ſive tres formæ, MONARCHIA, ARISTOCRATIA, & DEMOCRATIA; quas auctor noſter, annal. lib. IV, his interpretatur verbis; *Cunctas nationes, & urbes, populus, aut primores, aut ſinguli regunt*: duas ex his tantùm, *Democratiam*, ac *Monarchiam*, id eſt *populi*, & *ſingulorum*, qui *reges* dicuntur, regimina in univerſis totius Germaniæ nationibus olim fuiſſe deprehĕdo. nam qui *Ariſtocratiam* in nonnullis Theutiſcorum populis ſtatuunt; vereor, uti ſententiam ſuam ſatis tueri ac defendere poſſint. quamquàm, nonnulla mixta è monarchiâ atque democratiâ fuiſſe imperia, non negaverim. Sed origines monarchiæ democratiæque primo loco oſtendendæ erunt. Ariſtoteles, πολιτικῶν lib. IV, cap. II, πρώτην καὶ θειοτάτην ait τὴν βασιλείαν, id eſt, *primum maximéque divinum eſſe regnum*. Cauſam, cur ſit *maximè divinum*, adfert Cicero, de legibus lib. III, his verbis: *Nam & hic mundus deo paret, & huic obediunt maria, terraque; & hominum vita juſſis ſupremæ legis obtemperat.* additque: *Atque, ut ad citeriora veniam, & notiora nobis; omnes antiquæ gentes regibus quondam paruerunt. quod genus imperii primùm ad homines juſtiſſimos deferebatur.* In eamdemque ſententiam Juſtinus, lib. I: *Principio rerum, gentium nationumque imperium penes reges erat: quos ad faſtigium hujus majeſtatis non ambitio popularis, ſed ſpectata inter bonos moderatio provehebat.* Eadem mens fuit Ariſtoteli, πολιτικῶν lib. III, cap. XIV; & item Thucydidi, lib. I: niſi quòd ille ad eos primùm delata fuiſſe regna opinatur, à quibus populus beneficiis adfectus, id eſt, legibus inſtructus, aut armis defenſus fuerat. uterque verò πατρικὰς fuiſſe hasce μοναρχίας, ſive βασιλείας, κατὰ νόμον, cenſet; id eſt, *regna*, ſeu *monarchias certo jure præfinitas, ſucceſſione à patribus in filios delatâ.* Illud quidem ſatis verum, certumque, primam omnium exſtitiſſe monarchiæ quamdam ſpeciem. at primam ejus originem aliam ego fuiſſe cenſeo, quàm quæ ab gentilibus iſtis tradita ſcriptoribus. Idem Ariſtoteles, dicto proximè loco, κατὰ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους, id eſt, *heroum temporibus* ejusmodi exortas tradit monarchias. Heroum tempora, prima illa fuiſſe poſt terrarum inundationem ſæcula, quibus Noachi filii, nepotes ac pronepotes, quos *heroum* vocabulo innuerunt vetuſtiſſimi mortalium, filios ſuos atque nepoteis, id eſt, nationes, ſecundùm lingvarum diviſionem numerumque, in ſuas quisque regiones deduxerunt; ſuperiori capite dictum eſt. In his igitur primam poſt inundationem exortâ fuiſſe regnorum ſpeciem, lubens ego philoſopho & aliis adſenſerim: non tamen primùm ab univerſo populo in unum, ob beneficia ejus ac merita, voluntario jure delata; ſed ipsâ naturâ patribus erga filios ingenita. quod in uno Celtarum patre

 declaraſſe

declaraſſe ſatis fuerit: reliquorum quidpe regnorum conſimilis atque eadem fuit origo. Celtarum igitur omnium parens Aschenazes, quum gentem ſimul noſtram ſimulque lingvam in Celticam terram detuliſſet; unus omnibus patrio jure ac poteſtate, veluti rex ſubjectis, præfuit, quoad vixit. Complures autem quum ei forent filii nepoteſque; quinque filiis natu majoribus omnem reliquit Celticam: unde in v potiſſimum genteis, & v nomina *Hiſpanorum*, *Britannorum*, *Gallorum*, *Theutiſcorum*, & *Illyriorum*, univerſa diviſa fuit. ſub v his reliqui fratres, filiique ac nepotes, ſuas quisque portiones poſſederunt, tamquàm ſubditi ſub regibus: quibus ex amore tamen, ceu filii parentibus, minoreſque natu fratres majoribus, non per metum, paruerunt. Ei Aſchenazis filio, cui Theutiscia hereditate obtigit, quodnam fuerit nomen, nusquàm reperio. Hic complures iterum quum haberet filios; v natu majoribus omnem distribuit Theutiſciam: à quorum imperiis nominibusque omnis Theutiſcorum gens in v diviſa fuit nationes, *Iſtævones*, *Ingævones*, *Vandalios*, *Hermiones*, atque *Baſtarnas*: quorum fines ſuo loco deſcribentur. Singulis iterum his Aſchenazis nepotibus quum complures progignerentur filii; complures etiam cujusque ditionis partitiones, compluraque de eorum nominibus nationum exorta ſunt nomina, *Marſorum*, *Gambriviorum*, *Chattorum*, *Hermundurorum*, & alia. Quorum regiones quum jam ultra in plura vocabula, pluraque imperia minutiora dividi ob agrorum anguſtias nequirent; in unum impoſterùm filium, natu maximum, imperii ſucceſſio in quâque gente, ſive natione, perpetuò delata fuit. Ubi verò filii defecerunt, in proximos regiæ ſtirpis conſangvineos, vel etiam nobilitate præſtantiſſimos, defunctorum ſucceſſio transivit. reliqui omnes his paruerunt, κατὰ νόμον, id eſt, *jure ac legibus præſcriptis*; quod de primis illis regnis adfirmat Ariſtoteles, loco ſuprà dicto. Atque hinc eſt, quod Cæſar, belli Gall. com. vi, de Germanorum nationibus tradit, his verbis: *Neque quisquam agri modum certum, aut fineis proprios habet. ſed magiſtratus ac principes in annos ſingulos gentibus, cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco viſum eſt, attribuunt agri; atque anno poſt aliò transire cogunt.* Nempe ſinguli vici ſingulæ erant cognationes; & ſic quoque ſinguli pagi; ac tandem tota civitas, ſive natio, ab unâ ſtirpe procreata gens, pro unâ propinquitate habebatur. Quò illud etiam ſpectat auctoris noſtri, in libro de Germaniâ: *Non caſus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit: ſed familiæ & propinquitates.* Eumdem hodiéque Americanas genteis, in vicis & cuneis conſtituendis, obſervare morem, vulgò notum eſt. Sed *initio, fines imperii*, ut inquit Juſtinus, lib. i, *tueri magis, quàm proferre, mos erat:* &, ut Tacitus annal. iii, *intra ſuam cuique patriam regna finiebantur: nullâ adhuc malâ libidine. At poſtquàm exui æqualitas, & pro modeſtiâ ac pudore, ambitio & vis incedebat*; non modò rapinæ ac bella in finitimos, ſed domi etiam in ſuos civeis, liberiores *provenêre dominationes*, regnaque jam infinita, cum poteſtate imperandi abſolutiſſimâ. quorum primum conditorem, poſt inundationem, fuiſſe Nimrodum, ſive Ninum, ſacræ juxtà profanæque teſtantur hiſtoriæ. unde abſolutiſſima illa in Oriente imperia, non tam in ſubditos ac civeis, quàm in viliſſima mancipia æternùm manſêre. Atque hoc tandem eſt, quod Ariſtoteles, haud dubiè ex veterum traditionibus, adfirmat, κατὰ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους prima regna fuiſſe exorta. Eadem poſteà quum in Germaniâ quoque exorirentur; non nullos apud populos evaluerunt: quidam, uti per vim ea atque libidinem à regibus arrepta videbant, ſic ſtatim pari vi atque indignatione eripuerunt, in plenamque ſeſe & abſolutam vindicarunt libertatem. Hinc duæ in antiquâ Theutiſcorum gente rerumpublicarum puræ ac ſimplices nulloque alio genere permixtæ formæ, Monarchia, ac Democratia. Quidam verò veterem illum atque avitum gentibus morem ad poſteriora quoque ſæcula retinuerunt, vel ſaltem abolitum revocarunt. unde tertium quaſi genus, è monarchiâ democratiâque confuſum ac mixtum. Sed ſingulorum generum exempla ex veterum oſtendere monimentis atque clariùs illuſtrare libeat.

Cap.

CAP. XXXVIII.

De democraticis rebuspublicis cum principatu.

QUODNAM rerumpublicarum genus ſit optimum, ceteriſque præſtantiſſimum, nec hujus operis eſt inquirere, & multi jam dudum oſtendere conati ſunt. unum hoc ego heic dixerim; libertatem, atque ex eâ natam democratiam ut plurimùm amplexos fuiſſe Germanos noſtros; adeò, uti uno fermè LIBERTATIS nomine atque famâ Græcis juxtà ac Latinis monimentis maximè celebrati ſint. Unde hæc auctoris noſtri, in libro de Germaniâ, verba: *Sexcenteſimum & quadrageſimum annum urbs noſtra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita ſunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone* COSS. *ex quo ſi ad alterum imperatoris Trajani conſulatum computemus, ducenti fermè & decem anni colliguntur. tam diu Germania vincitur. Medio tam longi ævi ſpatio, multa invicem damna. non Samnis, non Pœni, non Hiſpaniæ, Galliæve, ne Parthi quidem ſæpius admonuêre, quippe regno Arſacis acrior eſt Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis, quàm cædem Craſſi, amiſſo & ipſe Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At Germani, Carbone, & Caſſio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio, fuſis vel captis, quinque ſimul conſulareis exercitus populo Romano, Varum treſque cum eo legiones etiam Cæſari abſtulerunt. nec impunè C. Marius in Italiâ, divus Iulius in Galliâ, Druſus ac Nero & Germanicus in ſuis eos ſedibus perculerunt. mox ingentes C. Cæſaris minæ in ludibrium verſæ. inde otium; donec occaſione diſcordiæ noſtræ, & civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavêre. ac rurſus pulſi inde, proximis temporibus triumphati magis, quàm victi ſunt.* Ergo omnium toto orbe gentium fortiſſimi Germani. Nempe una LIBERTAS fortitudinis certa mater, nutrixque fidiſſima. E diverſo, Orientis populi meritò auctoribus *molles bello viri* paſſim adpellantur; ut qui abſolutiſſimis regnis ceu dejectiſſima ſervitia continebantur. A liberorum igitur Germaniæ populorum, ut omnium nobiliſſimorum, democratiâ initium facere haud iniquum fuerit: imò maximè neceſſariũ. hujus quidpe explicatione præmiſsâ, reliqua rerumpublicarum genera, qualia fuerint, faciliùs intelligentur.

Democraticarum igitur rerumpublicarum aliæ cum principatu fuêre, aliæ ſine principatu. de his poſteriùs agam: de illis hoc capite. PRINCIPATUS in democraticis Germanorum rebuſpublicis erat eminens unius auctoritas, reliquorum omnium poteſtate atque legibus definita. Tacitus, prædicto libro de Germaniâ: *Reges ex nobilitate, duces ex virtute ſumunt. nec regibus infinita aut libera poteſtas; & duces exemplo potiùs, quàm imperio, ſi prompti, ſi conſpicui, ſi ante aciem agant, admiratione præſunt.* Rectè equidem majores noſtri *reges ex nobilitate, duces ex virtute* ſumebant. quidpe virtute opus erat foris, uti hoſtis profligaretur: nobilitate domi, uti auctoritas polleret in civem. Ceterùm regis nomen heic impropriè pro principis auctoritate eſſe ſumtum, ipſe auctor infrà, ubi de conciliis agit, ſatis disertè his verbis indicat: *Coëunt, niſi quid fortuitum & ſubitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur. Illud ex libertate vitium, quòd non ſimul, nec juſſi conveniunt; ſed & alter & tertius dies cunctatione coëuntium abſumitur. Vt turbæ placuit, conſidunt armati. Silentium per ſacerdotes, quibus tum & coërcendi jus eſt, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia eſt, audiuntur, auctoritate ſvadendi magis, quàm jubendi poteſtate. Si diſplicuit ſententia, fremitu aſpernantur: ſin placuit, frameas concutiunt.* Heic ſcilicet nullum inter regis ac principis imperium diſcrimen: uterque enim *auctoritate magis ſvadendi, quàm jubendi poteſtate, audiebatur.* quod clarius etiam patet ex Cæſaris belli Gallici commentario V: ubi Ambiorix, Eburonum (Germani erant Ciſrhenani) dimidiæ partis rex, ſic adfatur Romanos: *Neque id, quod fecerat de oppugnatione caſtrorum, aut judicio, aut voluntate ſua feciſſe; ſed coactu civitatis. ſuaque eſſe ejuſmodi imperia, ut non minùs haberet in ſe juris multitudo, quàm ipſe in multitudinem.* Nimirum hoc eſt, quod Tacitus ait, *ſvadendi magis auctoritate, quàm jubendi*

poteſtate, regem, vel principem audiri. ita, uti Ambiorix rex, etiamſi in concilio bellum in Romanos civitati Eburonum diſſvaſiſſet; tamen à multitudine, ad inferendum ducendumque, cogi, vel ſaltem juberi potuerit. Quin ſuos, ut Romanorum caſtra oppugnarent, non juſſiſſe, ſed concitaviſſe eum cum Cativulco, alterius Eburonum partis rege, teſtatur Cæſar eodẽ commentario. Tacitus annal. lib. XI; *Eodem,* inquit, *anno Cheruſcorum gens regem Româ petivit; amiſſis, per interna bella, nobilibus, & uno reliquo, ſtirpis regiæ, qui apud urbem habebatur, nomine Italus. Paternum huic genus è Flavio, fratre Arminii: mater ex Acrumero, principe Cattorum, erat.* Cheruſcos regnatos fuiſſe ante hunc Italum, nuſquàm reperio. principes eorum refert Tacitus, in annalibus, fratrem Flavii (qui ſtipendia fecit in Romanorum exercitu Tiberio ac Germanico ducibus) *Arminium*; dein duos fratres *Segeſtem* ac *Segimerum*. Proinde principem quoque voluiſſe Cheruſcos, non regem, Italum, omnino credibile eſt. Ipſi certè Cheruſci, prædicto libro apud Tacitum, principem adpellant. *Adeò neminem,* inquiunt, *iudem in terris ortum, qui principis locum impleat.* Et quid Cheruſci regem peterent, qui Arminium, anteà principem, regnum adfectantem oppreſſerant: quique Maroboduum, multarum gentium in Germaniâ regem, quum ſe regno ſuo adjicere armis tentaret, Arminii ductu repreſſerant; moxque Hermunduris, Marcomannis, ceteriſque Maroboduo ſubjectis gentibus auxilium tulerant ad pellendum regno Maroboduum? Certè regnum iſtud Itali non alius fuit generis, quàm illud Ambiorigis & Cativulci; ubi æqua multitudini cum regibus fuit poteſtas: hoc eſt, principalis auctoritas in democratiâ, cum ſvaſorio jure jubendi. *Regis* autem adpellatio, tùm Tacito in Cheruſcorum Italo, tùm Cæſari in Eburonum Ambiorige & Cativulco, inde nata videtur, quòd unum idemq; imperii genus Romani modò *regis,* modò *principis* promiſcuè uſurparunt vocabulis: illud tamen quaſi priſcûm Romanorũ, Spartanorumq; imitatione; qui conſimilis poteſtatis imperium regum quoq; titulo adficiebant; ut mox oſtendam. Sic igitur Tacitus, hiſtor. lib. IV, Claſſicum quoq;, alæ Treverorum in Romano exercitu præfectum, regio fuiſſe genere tradit; quum tamen Indutiomarum, à quo Claſſicum genus originemq; traxiſſe mox infrà patebit, principem fuiſſe Treverorum adfirmet Cæſar, belli Gall. com. V. ſic item Julium Paullum, & Claudium Civilem, regiâ ſtirpe fuiſſe apud Batavos, ait Tacitus eodem libro; quum principeis tantùm olim habuerint Batavi, non reges: ut infrà liquebit. At quàm exigua fuerit principum iſtorum, ſive regum, in democraticis rebuspublicis auctoritas, ſvadendi magis quàm jubendi, diſertè indicat idem Tacitus, in libro de Germaniâ, per comparationem aliorum in Germaniâ regum. *Trans Lygios,* inquit, *Gothones regnantur, paullo jam addictiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen ſupra libertatem. Protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium inſigne, rotunda ſcuta, breves gladii, & erga reges obſequium.* En; dum Gothonibus addictius jam regnum, quàm ceteris, cum libertate tamen tribuit; Rugiis etiam & Lemoviis erga reges obſequium, quo veluti inſigni ab reliquis antè enarratis Germanorum nationibus diſtingvuntur: ſanè ceteris illis plenam, integram, atque infinitam concedit libertatem. Paullo pòſt, de Svionibus, *qui Svedi nunc* vulgò dicuntur; *Eſt apud illos,* inquit, *& opibus honos: eòque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi.* Quibus verbis itidem abſolutam atque infinitam ceteris Germaniæ nationibus adſignat libertatem, quorum reges, ſeu principes hoc ipſò à Svionum regibus diſcernit, quòd hi liberam in ſuos & infinitam habebant poteſtatem imperandi; unique ſoli imperitabant: Gothonum verò regibus non niſi precarium erat ac ſvaſorium jus parendi, cum multis exceptionibus ſubjectorum; qui tamen ipſi addictiùs regebantur, quàm ceteræ civitates. In his igitur puraputa democratia meritò dici debet. quidpe ſumma imperii poteſtas, majeſtaſque apud univerſum erat populum. in quo licet ordines diverſi, alius alio ſuperior, *principis, ſacerdotum, primorum,* ſive *procerum, nobilium,* & *plebis*; tamen in conciliis & conventibus, ſine jure aut dignitate προεδρίας, *ut turbæ placuit, armatus* quiſque *conſedit:* & iterum, ſine jure προτιμίας, *prout ætas cuique, prout decus bellorum, prout facundia erat,* pro ſe quiſque ſententiam dixit: idque,

idque in negotiis gravioribus, quæ ad ſtatum totius civitatis ſpectabant. ſic enim idem noſter; *De minoribus rebus principes conſultant, de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium eſt, apud principes pertractentur.* & poſteà: *Licet apud concilium accuſare quoque, & diſcrimen capitis intendere.* & iterum: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosq; reddunt.* Sine ipsâ igitur plebe nihil audebat ſtatuere aut decernere rex ille, vel princeps; imò ne proceres quidem, ſeu primores. Hinc Civilis, regiâ, ut antè dictum, ſive principali apud Batavos ſtirpe ortus, quum gentem ad rebellionem pertrahere vellet; *primores gentis, & promtiſſimos vulgi, ſpecie epularum, ſacrum in nemus vocavit*; teſte eodẽ noſtro, hiſtoriar. lib. IV. ſcilicet, quia ſine vulgo, id eſt, ſine plebe, neq; Civilis, Batavorũ nobiliſſimus, neq; primores quidquã decernere, jus fasve habebant. Quamobrem vehementiſſimè falluntur ii, qui Batavorum rempublicam ariſtocraticam fuiſſe Civile vivente arbitrantur. neque eorum ſententiæ quidquam patrocinantur verba Strabonis, ita, lib. IV, de Belgis loquentis: Ἀριστοκρατικαὶ δ᾽ ἦσαν αἱ πλείους τῶν πολιτειῶν, hoc eſt; *pleræque eorum reſpublicæ per optimateis adminiſtrabantur*. etenim τὰς πλείους, non verò omneis fuiſſe ait ariſtocraticas. nomen autem Belgarum longiùs ipſe, quàm quisquam alius auctorum, in ultimam uſque versùs occaſum ſolſtitialem Galliam, quæ nunc *Britannia* dicitur *minor*, extendit. quapropter ex *pleriſque* illis, cùm aliæ nationes, tùm maximè Batavorum civitas exemta eſſe poterat: imò jure debebat; quia Batavi Germanorum, unde orti erant, moribus agebant in omnibus rebus: ariſtrocaticũ autem imperandi genus à Græcis Maſſilienſibus Galli acceperant: à quibus nihil prorſus Batavi; ne propiores quidẽ cis Rhenũ in Gallico ſolo Germani. ſic namq; in Eburonum quoque, Germanicæ nationis, civitate, ut antè oſtenſum, ſumma imperii poteſtas penes multitudinẽ fuit. Strabo verò ſuperioribus continuò iſta ſubjungit: Ἕνα δ᾽ ἡγεμόνα ᾑροῦντο κατ᾽ ἐνιαυτὸν τὸ παλαιόν· ὡς δ᾽ αὔτως εἰς πόλεμον εἷς ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀπεδείκνυτο στρατηγός. id eſt; *Antiquitus unum quotannis deligebant principem: ſimiliterque unus belli dux à multitudine deſignabatur.* En; apertè Strabo teſtatur, non ὑπὸ τῶν ἀρίστων, id eſt, *ab optimatibus* duceis iſtos belli fuiſſe conſtitutos, ſed ὑπὸ τοῦ πλήθους, hoc eſt, *à multitudine*; *quam plebem*, atque *vulgum* vocat Tacitus. Quod ergo reliquũ eſt inſigne, quodve indicium, quo Batavorum, Germanicæ gentis, reſpublica ariſtocratiæ magis quàm democratiæ adſimiletur? Nempe, quòd Cæſar, belli Gall. comment. VI, ſcribit, *plebem penè ſervorum loco haberi apud Gallos, & nulli adhiberi conſilio*; ſed imperium omne intra Druidas & equiteis conſiſtere. Ad hoc quoque facilis & eadem eſt reſponſio. Nempe, ſi de Gallorum plebe verè hoc ſcripſit Cæſar; Gallis ego ſuos mores lubens relinquo: Germanis tam Cisrhenanis quàm Transrhenanis ne quis temerè eos tribuat, ſedulus moneo. hi quidpe avitis vixerunt ut plurimùm moribus, quum Galli in molliorem jam dudum vitam Græcis Maſſilienſium moribus corrupti forent. Proinde non modò Batavos, ſed omneis pariter Germanos Cisrhenanos democratico imperio civitateis ſuas ſive reſpublicas gubernaſſe, maximè credibile eſt. ſic enim in Eburonum quoque civitate, ut antè dictum, ſumma imperii poteſtas non penes unos proceres, nec penes unos equiteis, id eſt, penes unam nobilitatem, ſed penes omnem fuit multitudinem. ſic Indutiomarus, teſte Cæſare ſub finem com. V, quum Cingetorigem, generum ſuum, Cæſaris parteis ſequentem, hoſtem judicari vellet; *armatum multitudinis concilium indicit; quo, lege communi, omnes puberes armati convenire cogebantur.* Sine multitudine igitur, id eſt, ſine plebe ſeu vulgo Indutiomarus Cingetorigem *hoſtem judicare, bonaque ejus publicare* nequivit. cogebatur autem plebs convenire, non Indutiomari principis imperio, neque procerũ juſſu; ſed *lege communi*, communiter ab omni ſimul plebe latâ. Hinc ſub initium com. VI, *Interfecto*, inquit Cæſar, *Indutiomaro, ad ejus propinquos à Treveris imperium defertur*. nimirũ ab omni Treverorum multitudine. nam proceres jam dudum ſponte parteis Indutiomari deſeruerant, Cingetorigi mox à Cæſare conciliati; ut auctor eſt ipſe Cæſar, in comment. V; qui *principes* eos adpellat, quos Tacitus, hiſtoriar. V, *ſenatores*.

ſed & hic in libro de Germaniâ, eumdem ordinem vocat *principes*; ut mox oſtendam. Mera igitur atque germana fuit democratica, cùm Batavorum, Eburonum, ac Treverorum, tùm omnium haud dubiè Germanorum cis Rhenum colentium, rerumpublicarum gubernatio, è Germaniâ, unà cum ceteris Germanorum moribus, in Galliam translata. Ceterùm, quum tam abſoluta tamq; pura fuerit iſtarum civitatum democratia; principes eorum, ſive reges eodem modo, ut apud Lacedæmonios, ſolo nomine tantùm fuêre reges; re autem ipsâ ἀρχὴ eorum nihil aliud fuit, quàm στρατηγία διὰ βίου, id eſt, *imperium bellicum per totam vitam*; ſive στρατηγία ἀΐδιος, *imperium militare æternum*: ut tradit de Lacedæmoniorum regibus Ariſtoteles, πολιτικῶν lib. III, cap. XIII. nam in hoc potiſſimùm ab initio conſtituti fuêre, uti hoſtem à ſuæ civitatis finibus propellerent; aut multitudinem in finitimorum agros educerent. omnis namque eorum vita nil niſi perpetuum fuit bellum. Dionyſius Halicarnaſſenſis, lib. II, de Romanorum regum poteſtate loquens; quam Romulum inſtituiſſe arbitratur: Ἐκ δὲ τῆς Λακονικῆς πολιτείας καὶ τοῦτο μετενεγκάμενος. οὐδὲ γὰρ οἱ Λακεδαιμονίων βασιλεῖς αὐτοκράτορες ἦσαν, ὅτι βούλοιντο πράττειν· ἀλλ' ἡ γερουσία πᾶν εἶχε τῶν κοινῶν τὸ κράτος. id eſt: *Hoc quoque à Laconicâ republicâ deſumſit. quidpe Lacedæmoniorum reges non erant ſui arbitrii, ut, quidquid vellent, facerent: ſed penes ſenatum erat tota publicæ adminiſtrationis poteſtas.* Idem auctor, lib. V: Καὶ ἀρχὰς μὲν ἅπασα πόλις Ἑλλὰς ἐβασιλεύετο, πλὴν οὐχ ὥσπερ τὰ βάρβαρα ἔθνη δεσποτικῶς, ἀλλὰ κατὰ νόμους τε καὶ ἐθισμοὺς πατρίους. καὶ κράτιστος ἦν βασιλεὺς, ὁ δικαιότατός τε καὶ νομιμώτατος, καὶ μηδὲν ἐκδιαιτώμενος τῶν πατρίων. hoc eſt: *Ab initio omnibus Græciæ urbibus ſui erant reges: qui tamen non barbaricâ licentiâ dominabantur; ſed juxta leges & mores patrios regnum exercebant. optimusque rex habebatur, qui eſſet juſtiſſimus, & legum obſervantiſſimus, nusquàm diſcedens ab inſtitutis patriis.* In Athenienſium δημοκρατίᾳ dicebantur ἄρχοντες. Verum in Germanis noſtris, quod Ariſtotelis, πολιτικῶν lib. V, cap. V, in commune ait, ἐπὶ τῶν ἀρχαίων τὸν αὐτὸν γενέσθαι δημαγωγὸν καὶ στρατηγὸν, id eſt, *priſcis temporibus eumdem populi, eumdemque exercitus fuiſſe ductorem.* Apud noſtros exemplum dictæ dignitatis eſt in Arminio, Cheruſcorum principe; quem *duodecim potentiæ annos expleviſſe*, quum *propinquorum dolo caderet* auctor eſt Tacitus, fine annal. II. Romani equidem homines, ob Lacedæmoniorum regum ſimilitudinem, *reges* eos adpellarunt. at re verâ nil niſi duces exercituum erant, quos patria lingva dixit *Herzogen*; de quibus plura pòſt dicam.* In bello haud minùs, quàm aliarum civitatum duces, qui in certum tempus certumque bellum delecti erant, *exemplo potiùs, quàm imperio, ſi prompti, ſi conſpicui, ſi ante aciem agerent, admiratione præfuerunt.* nam, quemadmodùm domi in conciliis, ſic foris in militiâ, *neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, niſi ſacerdotibus permiſſum* erat; *non quaſi in pœnam, nec ducis juſſu; ſed velut deo imperante, quem adeſſe bellantibus credebant.* Iidem hi reges ſive principes ſæpè à plebe, ſeu multitudine pro legatis mittebantur extra civitatem. ſic Malorix atque Verritus, Friſiorum principes, miſſi ſunt Romam ad Neronem imperatorem; teſte Tacito, annal XIII. ſic Maſius Marcomannorum rex cum Gannâ, virgine ſacerdote, miſſus ad Domitianum; teſte Dione, libro LXVII. ſic Vallomarius, ejusdem gentis rex, ad Mallium Baſſum, Pannoniæ præfectum, teſte Petro Patricio in hiſtoriâ. Sed ne reditus quidem regibus iſtis è regis vel principis nomine ac dignitate ulli certi. *Mos eſt civitatibus*, inquit Tacitus in libro de Germaniâ, *ultro, ac viritim conferre principibus, vel armentorum, vel frugum aliquid; quod, pro honore acceptum, etiam neceſſitatibus ſubvenit.* Ex hoc comitibus ſuis, de quibus ſuo loco dicam, *epulæ, & quamquàm incompti, largi tamen apparatus, pro ſtipendio cedebant. Materia* autem *munificentiæ per bella, & raptus.* id eſt, ex hoſtibus habebant, quæ comitibus ſuis donabant. *magnumque comitatum non niſi vi belloque tuebantur. exigebant enim* comites, *principis ſui liberalitate, illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam*; de quibus infrà diſſeretur. Illud tamen quaſi ex lege, ſeu inſtituto, quod eodem in libro iis tribuit auctor his verbis: *Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero convicti multantur. pars multæ regi, vel civitati, pars ipſi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exſolvitur.* Nec ſatellitum, ſive ſtipatorum, ſeu corporis cuſtodum ali-

quod

quod ex regiâ poteſtate, vel dignatione erat præſidium: ſed comitatus ſolummodò domi militiæque voluntarius; de quo dicam, ubi de militiâ eorum mihi ſermo erit. In univerſum æſtimanti, ſumma auctoritas, tam in eâ democratiâ, quæ cum principatu, quàm quæ ſine principe vel rege erat, penes unos fuit ſacerdoteis, cùm domi in pace, tùm foris in bello; ut ſuprà, cap. XXIV, oſtenſum eſt. Domi tamen principem jus habuiſſe atque poteſtatem indicendi concilium, item præſidendi conciliis ac judiciis publicis totius civitatis, patet ex Indutiomari exemplo ſuprà citato. Et quia ſingulis cujusque civitatis pagis ac vicis ſuus erat magiſtratus, ſive, ut Tacitus & Cæſar vocant, princeps, qui jus reddebat; ſupremum quoque totius civitatis principem, ſive regem, in eo pago, in quo domicilium habitationemque habebat, locum juris dicundi obtinuiſſe credibile eſt: pagum verò fortè incoluit, qui totius civitatis caput. Nomen *regis* à Romanis, ut antè dictum, parum proprium iis impoſitum; quum haud dubiè è re ipſâ ſermone patrio dicerentur *thi Förſten*; antiquo vocabulo Germanico *förſte*, quod hodiéque apud Danos, Svedos, atque Norvagios *primum* numero ſignificat; eademque ſignificatione apud Anglos in Britanniâ eſt *firſt*. quâ ratione etiam vocabulum *princeps* Latinis derivatum à voce *primus*. Poſteriores Germani, in Galliam transgreſſi, quum Latinæ lingvæ uſum illic addiſcerent, ejusdem dignitatis viros Latinè vocaverunt *principeis*: quod vocabulum ad hanc uſque diem in Germaniâ durat. Germanicè tamen etiamnunc, ut olim, Svedis, Norvagiis, ac Danis *princeps* dicitur *een Förſte*, antiquo illo vocabulo; quod ſuperiores Germani nũc dicunt *ein Fürſte*. Hoc equidem lingvæ dignitatumq; in Germaniâ antiquarum imperiti derivant à verbo *füren*; quod eſt *ducere*: quaſi *Fürſte* dictus veluti *ein Fürer*, id eſt, *dux* ſeu *ductor* exercitus. qui tamen Germanis illis vocabatur à re ipſâ, id eſt, à *ductu exercitus*, *ein Herzog*; ut infrà fuſiùs oſtendetur. Haud hereditarios fuiſſe hujusmodi principatus, ſed electivos, clariſſimis indicat verbis Tacitus, dum reges ex nobilitate *ſumi*, non verò *ſuccedere*, ait. Argumentum inſuper atque exemplum eſt in Arioviſto, Marcomannorum, Seduſiorum, atque Harudum rege. quippe poſt hujus mortem, liberè egerunt dictæ nationes; donec Maroboduus, nobilis Marcomannus, fortunâ privatus, Româ reverſus, regnum in eas occuparet; ut ſuo loco monſtrabitur. Ceterùm ſi quis princeps in prædictis rebuspublicis democraticis monarchicum imperium, id eſt, abſolutum, liberumque, ac infinitum regnum adfectaret; ſtatim ab acerrimâ illâ gentis libertate oppreſſus, atque exſtinctus, vel ſaltem pulſus fuit. Sic enim prædictus Arminius, quum *pulſo Maroboduo regnum adfectaret, libertatem popularium adverſam habuit: petitusque armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit, poſtquàm* XII *potentiæ* principalis *annos explevit*: ut auctor eſt Tacitus, annal. lib. II. ſic ipſe Maroboduus, quum regnum, per multas genteis à ſe privato occupatum, diu tenuiſſet, tandem à ſubjectis ſibi populis, duce Catualda, profligatus eſt; teſte eodem Tacito, eodem libro. ſic item Catualda, nobilis Goto, quum regem ſeſe Marcomannorum in pulſi Marabodui locum conſtituere tentaret; ſtatim à Jubillio, duce Hermundurorum (qui & ipſi ſub Marobodui regno fuerant) pulſus eſt. ſic quoque Vannius, Quadorum princeps, & Svevis poſteà, *inter Marum & Cuſum locatis*, *rex à Druſo Cæſare impoſitus*, *poſt* XXX *annos pellitur regno*; *primâ imperii ætate clarus*, *acceptusque popularibus: mox diuturnitate in ſuperbiam mutans*, *& odio accolarum*, *ſimul domeſticis diſcordiis circumventus*; teſte eodem auctore, annal. II, & XII. ſic denique Italus, rex vel princeps Cheruſcorum, quum *ſecundâ fortunâ ad ſuperbiam prolaberetur*, *pulſus eſt à Cheruſcis*; teſte eodem, annal. XI. Et apud Marcomannos quidem, Quadosque, democraticas fuiſſe cum principatu respublicas, poſt expulſos Maroboduum ac Vannium reges, haud obſcurè colligitur è Taciti libro de Germaniâ. *Marcomannis*, inquit, *Quadisque uſque ad noſtram memoriam reges manſerunt ex gente ipſorum*; *nobile Marobodui*, *& Tudri genus. jam & externos patiuntur*. Si igitur Marcomanni, Quadique, pulſis Maroboduo ac Vannio regibus, mox ſtirpem eorum in reges iterum dilegerunt; haud dubiè de democraticâ libertate anteà ſibi providerunt: ita, uti regibus

iſtis nulla alia fuerit in civitate poteſtas, quàm quæ in democraticarum civitatum principibus ſuprà nobis deſcripta. id quod inde etiam quàm maximè liquet, quòd auctor, poſtquàm ceteras inter Rhenum ac Viſtulam Danubiumque & ſinum Codânum nationes (in quibus etiam Marcomanni ac Quadi) ordine omneis enarravit; tandem, *Trans Lygios*, inquit, *Gothones regnantur, paulo jam adductiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen ſupra libertatem. Protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium inſigne, rotunda ſcuta, breves gladii, & erga reges obſequium.* Quâ re, ceu apertiſſimo indicio, antè memoratis Marcomannis Quadisque plenam, integram, atque abſolutam relinquit libertatem: ex quâ regimen reipublicæ democraticum. Ceterùm, quæ fuerint, præter jam dictas, democraticæ cum principatu civitates, haud facile *diſpectu eſt*. trans Albim quidpe quia, præter L. Domitii transitum, (cujus meminit Tacitus, annal. I, & IV,) nullas Romani res geſſerunt; nulla quoque ſcriptorum relicta ſunt monumenta, unde id perdiſci queat. Cis Albim, præter Cheruſcos, Chattorum quoque civitatem democraticam habuiſſe cum principe rempublicam, liquet ex annal. libro II; ubi primùm *Arpus*, deinde *Adgandeſtrius*, Chattorum principes memorantur: libro verò XI, *Acrumerus*. Cis Rhenum, in Germaniâ Gallicâ, Batavos quoque, & Treveros, Eburonesque idem reipublicæ habuiſſe regimen, ſuprà oſtenſum eſt. Per quos magiſtratus democraticæ iſtæ cum principatu reipublicæ adminiſtratæ fuerint, capite proximo docebo.

Cap. XXXIX.

De rebuspublicis democraticis ſine principatu.

HACTENUS igitur de democraticis Germanorum rebuspublicis cum principatu dictum eſt. nunc de iis etiam, quæ ſine principatu fuêre, deinceps dicendum. Fuiſſe hujusmodi respublicas, patet liquidò ex auctoris verbis, jam antè citatis. *Reges*, inquit, *ex nobilitate, duces ex virtute ſumunt. Nec regibus infinita aut libera poteſtas; & duces exemplo potiùs, quàm imperio, ſi promti, ſi conſpicui, ſi ante aciem agant, admiratione præſunt. Ceterùm neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, niſi ſacerdotibus, permiſſum: non quaſi in pœnam, nec ducis juſſu; ſed velut deo imperante, quem adeſſe bellantibus credunt.* Reges democraticarum civitatum, ſive principes, ſi uſus poſtularet, bellumque aliquod incideret, exercitum ſemper duxiſſe, neque alios eis civitatibus fuiſſe bellorum duceis, ſuperiori capite demonſtratum eſt. heic igitur quum auctor inter dictos reges, aliosque quosdam duceis diſtingvat; apertiſſimo oſtendit indicio, duceis hosce in certum dumtaxat conſtitutos fuiſſe tempus; donec bellum, quod inciderat, profligaretur. Exemplum eſt apud eumdem auctorem, hiſtor. lib. IV, in Brinione Caninefate. quidpe quum Civilis Batavus rebellionem erga Romanos Batavis ſuis perſvaſiſſet; tractis in belli ſocietatem Caninefatibus ac Friſiis, *Brinio, ſtolidæ audaciæ Caninefas, claritate natalium inſignis, cujus pater multa hoſtilia auſus, Cajanarum expeditionum ludibrium impunè ſpreverat; igitur ipſo rebellis familiæ nomine placuit: impoſitusque ſcuto, more gentis, & ſuſtinentium humeris vibratus, dux deligitur*, totius exercitus, qui ex Batavis, Caninefatibus, ac Friſiis conſtabat. At extra bellum domi ducibus his nullum fuiſſe imperium, nullam poteſtatem, omninoque civitateis iſtas democraticas ſine duce ſeu principe communi egiſſe, patet clariùs ex aliis auctoris ejusdem verbis, in libro de Germaniâ perſcriptis: *Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero convicti multantur. pars multæ regi, vel civitati, pars ipſi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exſolvitur.* Regi ſcilicet pars multæ cedebat, ſi regem gens haberet: civitati autem, ſive nationi, in publicum totius civitatis ærarium, ſi natio ſine rege vel principe ageret. Ac de his equidem civitatibus Cæſarem puto id inaudiviſſe, quod omnibus in univerſum Germaniæ populis per imperitiam tribuit, bell. Gall. comment. VI, his verbis: *Quum bellum civitas*

aut illatum defendit, aut infert; magiſtratus, qui ei bello præſint, ut vitæ, necisque habeant poteſtatem, deliguntur. In pace nullus communis eſt magiſtratus. De officio atque poteſtate horum ducum in bello, infrà commodiore loco fuerit ſermo, ubi de militiâ agetur. nunc, quæ domi iſtarum rerumpublicarum democraticarum ſine principatu fuerit adminiſtratio, potiſſimè dicendum erit; ſi, puras putas fuiſſe democraticas, nullo ariſtocratiæ genere permiſtas, antè oſtendero. Liquet hoc ex Taciti verbis, prædicto libro de Germaniâ in univerſum de utroq; democratiarum genere relatis. *Coëunt*, inquit, *niſi quid fortuitum & ſubitum inciderit, certis diebus, cùm aut inchoatur luna, aut impletur. Illud ex libertate vitium, quòd non ſimul, nec juſſi conveniunt: ſed & alter & tertius dies contatione coëuntium abſumitur. Vt turbæ placuit, conſidunt armati. Silentium per ſacerdotes, quibus tum & coërcendi jus eſt, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia eſt, audiuntur, auctoritate ſvadendi magis, quàm jubendi poteſtate.* & poſteà, ubi de magiſtratibus democraticarum rerumpublicarum agit; *Eliguntur*, inquit, *in iisdem conſiliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni ſingulis ex plebe comites, conſilium ſimul & auxilium, adſunt.* En; ſuprà ait, turbam in concilio conſediſſe, & pro ſe quemque ſententiam dixiſſe. heic verò magiſtratus (quos *principum* vocabulo indicat, ut mox declarabitur) à turbâ, id eſt, à plebe dilectos oſtendit: & ubi *conſilium & auxilium*, id eſt, ſenatum pagorum indicat; non ex *optimatibus*, vel *primoribus*, vel *nobilibus*; ſed *ex plebe* eum fuiſſe conſtitutum diſertè teſtatur. plebs autem erat, quos ipſi *burgarios* & *frilingos* adpellabant; ut ſuprà, cap. XV, oſtenſum eſt. Ceterò, reipublicæ adminiſtratio heic eadem fuit, quæ in democratiis cum principatu. nam quum in his regis, vel principis ἀρχὴ nihil aliud eſſet, quàm ϛρατηγία, id eſt, *imperium militare*, ut ſuprà docui; cui domi in civitate nihil præter nomen, & decus: per alios magiſtratus adminiſtratam fuiſſe univerſam rempublicam neceſſe eſt. De his igitur ſic Cæſar, dicto commentar. VI: *In pace nullus communis eſt magiſtratus: ſed principes regionum atque pagorum inter ſuos jus dicunt, controverſiasque minuunt.* Et Tacitus noſter, ut modò retuli: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosq; reddunt.* Quid *pagi*, quid *vici* vocabulo auctores Romani in Germaniâ intellexerint, ſuprà, cap. XIII, explicatum eſt. Quot igitur pagi viciq;, totidem rectores, ſive magiſtratus, vel judices; qui pagis & regionibus, ſive agris circùm ſitis, jus reddiderunt. Auctor præfationis in legem Salicam: *Gens Francorum inclyta dictavit Salicam legem per proceres ipſius gentis; qui tunc temporis apud eamdem erant rectores. Sunt autem electi de pluribus viri IV, Wiſogaſt, Arbogaſt, Salogaſt, & Windogaſt. qui per treis mallos, id eſt comitia convenientes, omneis cauſarum origines ſolicitè diſcernendo, tractantes de ſingulis, judicium decreverunt.* Hinc illud Marcellini, lib. XXVII, de Athanarico, unò è Gothorum principibus, loquentis: *Poſt leviora certamina, Athanaricum, eâ tempeſtate judicem potentiſſimum, auſum reſiſtere cum manu, quam ſibi crediderit abundare, extremorum metu coëgit in fugam.* Et lib. XVII: *His in barbarico geſtis, Bregetionem caſtra commota ſunt: ut etiam ibi belli Quadorum reliquias, circa illos agitantium tractus, lacrymæ vel ſangvis exſtingveret. quorum regalis Vitrodorus, Viduarii filius regis, & Agilimundus ſubregulus, aliique optimates & judices, variis populis præſidentes, viſo exercitu in gremio regni ſolique genitalis, ſub greſſibus jacuêre militum; & adepti veniam, juſſa fecerunt.* *Principes* autem illic adpellantur ab Cæſare & Tacito, vocabulo à communi uſu diverſo; è Germanorum tamen, ut mea fert opinio, more atque conſvetudine adſumto. Etenim, quum hi quoque magiſtratus, vel rectores, primi in ſuo quisque pago vel vico forent; Germani, è ſimplicitate quadam animi, quum titulorum varium ſplendorem vel ignorarent etiamdum, vel, ut rem vanam, aſpernarentur, patrio ſermone vocavêre eos *thi Förſten*. quos æquipollenti Romani vocabulo dixêre *principeis*. Non ejusdem dignitatis principeis heic intelligere auctores, cujusmodi ſuperiori capite indicavi, liquet ex ſubſequentibus continuò Taciti verbis: *Centeni ſingulis ex plebe comites, conſilium ſimul & auctoritas, adſunt.* Illis quidpe non certus aut finitus erat comitum numerus, in conſilium vel auctoritatem: ſed

plurimi

plurimi, & acerrimi comites ad *æmulationem* finitimorũ principum electi. *hæc* enim illorum *dignitas, hæ vires, magno ſemper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præſidium. nec ſolùm in ſuâ gente cuique, ſed apud finitimas quoque civitates, id nomen*, ea fama, *ea gloria erat, ſi numero ac virtute comitatus emineret. expetebantur* quin etiam ex aliis civitatibvs *legationibus, & muneribus ornabantur*; nempe uti *ipsâ* virtutis *famâ bella profligarent.* deniq; hi ab ipſis principibus alebantur, perpetuóque iis præſtò erant. At *centeni* iſti *comites* non niſi in conventibus ac judiciis, tamquàm *conſilium & auctoritas* aderant. Sed & Cæſar idem inter diverſarum democratiarum principeis diſcrimen apertiſſimè oſtendit, in belli Gall. comment. v: ubi, de Treverorum loquens civitate, *In eâ*, inquit, *civitate duo de principatu inter ſe contendebant, Indutiomarus & Cingetorix.* ubi ſummum totius gentis Treverorum intelligit principem. paullo verò pôſt, *Nonnulli*, inquit, *principes ex eâ civitate, & familiaritate Cingetorgis adducti, & adventum noſtri exercitus perterriti, ad Cæſarem venerunt.* & iterum paullo pôſt: *Principibus Treverorum ad ſe convocatis, eos ſigillatim Cingetorigi conciliavit Cæſar. quod cùm merito ejus à ſe fieri intelligebat, tùm magni intereſſe arbitrabatur, ejus auctoritatem inter ſuos quàm plurimum valere, cujus tam egregiam in ſe voluntatem perſpexiſſet.* En; auctoritatem Cingetorigis principis in ſuos, id eſt, in iſtos Treverorum principeis valuiſſe ait. ergo non ſummam hi habuêre auctoritatem inter Treveros. nihilque aliud fuêre, quàm ſingulorum pagorum vicorumque rectores, magiſtratus, ac judices. Hos *ſenatores* adpellat Tacitus, hiſtoriar. lib. v. ubi, de Civilis Batavi rebellione, cui acceſſerunt & Treveri, loquens. *Tranſiêre*, inquit, *Rhenum Tutor quoque & Claſſicus, & centum tredecim Treverorum ſenatores.* Et item Cæſar belli Gall. comment. IV: *Tenchtheri & Vſipetes petunt, ſibi uti poteſtatem faceret in Vbios legatos mittendi. quorum ſi principes ac ſenatores ſibi jurejurando fidem feciſſent; eâ conditione, quæ à Cæſare ferretur, ſe uſuros oſtendebant.* Iidem *primores* & *proceres* ſæpius adpellantur Tacito. ſic annal. libro I: *Segeſtes, parari rebellionem ſæpè aliàs, & ſupremo convivio, poſt quod in arma itum, aperuit: ſvaſitque Varo, ut ſe, & Arminium, & ceteros proceres vinciret. nihil auſuram plebem, principibus amotis.* & annal. II: *Viſurgis Romanos Cheruſcosque interfluebat. ejus in ripâ cum ceteris primoribus Arminius adſtitit*, & poſteà: *Nec Arminius, aut ceteri Germanorum proceres omittebant ſuos quisque hortari.* & paullo pôſt: *Pugnam volunt, arma rapiunt: plebes, primores, juventus, ſenes, agmen Romanum repentè incurſant.* item hiſtoriar. lib. IV, Civilem ait *primores gentis, & promtiſſimos vulgi convocaſſe*, quum rebellionem in Romanos genti ſuæ Batavæ perſvadere vellet. Et eodem libro poſteà: *Movebatur vulgus; condebantque gladios; cùm Cumpanus ac Iuvenalis, ex primoribus Tungrorum, univerſam ei gentem dedidêre.* Item in libro de Germaniâ: *Nec ulli auſpicio major fides, non ſolùm apud plebem, ſed apud proceres, apud ſacerdotes.* At hos pagorum vicorumque ſive principeis, ſive magiſtratus, ſenatores, primores, proceresve, ex nobilitate ſumtos fuiſſe, quemadmodùm reges, ſive ſupremi civitatum principes, patet ex Cæſaris commet. v. nam ubi Cæſar *nonnullos principeis ex Treverorum civitate, & familiaritate Cingetorigis adductos, & adventu Romani exercitus perterritos, ad ſe veniſſe* ait; ipſe *Indutiomarus, legatis ad Cæſarem miſſis, ſeſe idcircò à ſuis diſcedere, atque ad eum venire noluiſſe adfirmat, quò faciliùs civitatem in officio contineret; ne, nobilitatis diſceſſu, plebs propter imprudentiam laberetur.* Porrò ſummum imperandi, jubendique, animadvertendi, ac verberandi jus atque auctoritas heic quoque penes ſacerdoteis fuit. de utrisque enim democratiis, tam ſine principatu, quàm cum principatu, loquitur Tacitus iſta: *Vt turbæ placuit, conſidunt armati. Silentium per ſacerdotes, quibus tum & coërcendi jus eſt, imperatur.* Atque hujusmodi reſpublicas democraticas ſine pricipatu complureis fuiſſe in Germaniâ deprehendo: præſertim minoribus in civitatibus; quales fuêre Marſorum, Tencterorum, Uſipiorum, Tubantum, Anſibariorum, Angrivariorum, Dulgibinorum, Chamavorum, & aliorum. De Marſis teſtis eſt Tacitus, annal. lib. II. *Ipſe Germanicus majoribus*, inquit, *copiis Marſos irrupit. quorum dux Malovendus, nuper in deditionem*

acceptus,

acceptus, propinquo loco defoſſam Varianæ legionis aquilam modico præſidio ſervari indicat. Et de Anſibariis, annal. XIII: *Eosdem agros Anſibarii occupavêre, validior gens, non modò ſuâ copiâ, ſed adjacentium populorum miſeratione: quia pulſi à Chaucis, & ſedis inopes, tutum exſilium orabant. aderatque iis clarus per illas gentes, & nobis quoque fidus, nomine Bojocalus, vinctum ſe rebellione Cheruſcâ, juſſu Arminii, referens; mox, Tiberio & Germanico ducibus, ſtipendia meruiſſe, quinquaginta annorum obſequia. Id quoq; adjungere, quòd gentem ſuam ditioni noſtræ ſubjiceret.* Non principem Anſibariorum vel regem fuiſſe hunc Bojocalum, liquet ex eo, quòd Arminii juſſu vinctus fuerat; item, quòd ſtipendia poſtmodùm ſub Rom. ducibus fecit. Sed & majorum civitatū nonnulli hujus generis fuêre. nam de Chaucis ſic auctor noſter, annal. lib. XI: *Per idem tempus Chauci, nullâ diſſenſione domi, & morte Sanquinii alacres, dū Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incurſavêre, duce Gannaſco, qui natione Caninefas.* Ejuſdē generis fuiſſe & Bructerorum civitatem, amplam & validam, inde colligere licet, quòd nusquàm eorū regis vel principis mentio, quamvis crebra apud auctores, maximè Tacitum, bellorū Bructerûm memoratio. nam quòd hic hiſtor. lib. IV, *Velledam virginē, nationis Bructeræ, latè imperitaſſe* ait; id veneratione magis, dum exitum bellorum vaticinatione ſuis prædiceret, quàm obſequio factū eſſe, ſuprà, cap. XXIV, demonſtravi. Cis Rhenum quoque Germanis ejusmodi fuiſſe respublicas democraticas ſine principatu, haud obſcurè è Cæſaris colligitur commentariis de bello Gallico. nam, quū multa belli Nerviorū, Atuaticorum, Menapiorumq; fiat memoratio; nulla tamen ullius regis vel principis harū civitatum reperitur mentio: quū interim de Ambiorige & Cativulco Eburonum, item de Indutiomaro & Cingetorige, Treverorum principibus haud ſemel. At poſtquàm Romani Gallias pacârunt, ſuoq; imperio ſubjecerunt; omnibus pariter civitatibus jus eligendorum regum ſeu principum ſimul ereptum. unde de univerſis Belgis ita Strabo, in lib. IV: Ἀριστοκρατικαὶ δ' ἦσαν αἱ πλείους τῶν πολιτειῶν. ἕνα δ' ἡγεμόνα ᾑροῦντο κατ' ἐνιαυτὸν τὸ παλαιόν· ὡς δ' αὕτως εἰς πόλεμον εἷς ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀπεδείκνυτο στρατηγός. νῦν δὲ προσέχουσι τοῖς τῶν Ῥωμαίων προστάγμασι τὸ πλέον. hoc eſt: *Pleræq; eorū respublicæ ab optimatibus gubernabantur olim. unum verò quotannis ducem ſumebant: ſimiliter unus belli dux à multitudine deſignabatur. nunc verò Romanorum juſſis plerisque in rebus parent.* Et de univerſis Galliæ incolis, paullo antè: Νυνὶ μὲν οὖν ἐν εἰρήνῃ πάντες εἰσὶ δεδουλωμένοι, καὶ ζῶντες κατὰ τὰ προστάγματα τῶν ἑλόντων αὐτοὺς Ῥωμαίων. id eſt; *Noſtrâ equidem ætate omnes pacati ſerviunt; Romanorum, à quibus ſubacti, juſſis parentes.* Ubi nulla natio, nullus populus, nulla civitas excipitur. Hinc Treveri, quum, Civile Batavo impulſore, rebellarent, non reges ſeu principeis habuêre belli duceis; ſed ex nobilitate, Claſſicum atque Tutorem. *Interfecto Hordeonio*, inquit noſter hiſtoriar. IV, *commeavêre nuntii inter Civilem Claſſicumque, præfectum alæ Treverorum. Claſſicus nobilitate opibusque anteibat alios. Regium illi genus, & pace belloque clara origo. Ipſe, è majoribus ſuis, hoſtis populi Romani, quàm ſocius jactabat. Miſcuêre ſeſe Iulius Tutor & Iulius Sabinus, hic Trevir, hic Lingon. Tutor ripæ Rheni à Vitellio præfectus.* Regium erat Claſſico genus, ex iis majoribus, ob quorum memoriam hoſtem potiùs ſeſe, quàm ſocium præbere Romanis debuit: id eſt, quia majoribus ſuis Romani, duce Julio Cæſare, bellum intulerant. quod Indutiomaro, Treverorum principi, factum ipſe teſtatur Cæſar, prædictis belli Gall. comment. V, & VI. Regem autem cur heic vocet Tacitus Indutiomarū, quem Cæſar principem, ſuperiori capite declaratū eſt. Sed & Batavi, quū anteà à principibus regerentur, poſtquàm Galliæ pacatæ, & in provincias Romanas redactæ fuêre, rempublicam democraticā ſine principatu habuerunt; Romanis ſupremum, ut in reliquâ Galliâ, imperium obtinētibus. unde illa Taciti, hiſtor. lib. IV: *Civilis primores gentis, & promtiſſimos vulgi, ſpecie epularum, ſacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluiſſe videt, à laude gloriâq; gentis orſus, injurias & raptus, & cetera ſervitii mala enumerat. Neq; enim ſocietatem, ut olim; ſed tamquàm mancipia haberi. Quando legatum (gravi quidem comitatu, & ſuperbo cum imperio) venire? tradi ſe præfectis, centurionibusque.* Et de eâdem Batavorum gente, hiſtoriar. lib. I: *Galliæ, ſuper memoriam Vindicis, obligatæ recenti dono Romanæ civitatis, & in poſterum tributi*

tributi levamento. Proxima tamen Germanis exercitibus Galliarum civitates, non eodem honore habitæ, quædam etiam finibus ademtis, pari dolore commoda aliena ac ſuas injurias metiebantur. Item, prædicto lib. IV, poſteà: *Mox valeſcentibus Germanis, pleræque civitates adverſùm nos armatæ; ſpe libertatis, &, ſi exuiſſent ſervitium, cupidine imperitandi.* Et iterum poſteà, ex Civilis oratione: *Secretis ſermonibus admonebat malorum, quæ tot annos perpeſſi: Miſeram ſervitutem falsò pacem vocarent. Batavos, quamquàm tributorum expertes, arma contra communes dominos cepiſſe.* Et haud multo pòſt: *Auſos aut libertas ſequetur; aut victi, iidem erimus.* Et rurſus, è Voculæ, ducis Romani, contra Batavos oratione: *Nunc hoſtes, quia molle ſervitium: cum ſpoliati exutique fuerint, amicos fore.* Et tandem, lib. V, ex ipſorum Batavorum ſermonibus: *Non prorogandam ultrà ruinam. nec poſſe ab unâ natione totius orbis ſervitium depelli.* & mox: *Sibi non tributa, ſed virtutes & viros indici. proximum id libertati: &, ſi dominorum electio ſit; honeſtiùs principes Romanorum, quàm Germanorum feminas* (Velledam Bructeram intelligunt) *tolerari.* Sic ipſe auctor, in libro de Germaniâ: *Manet honos, & antiquæ ſocietatis inſigne. nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit. exemti oneribus & collationibus, & tantùm in uſum prœliorum ſepoſiti, velut tela atque arma, bellis reſervantur.* Quod ſepono, atque reſervo, omnino in meâ eſt poſſeſſione ac poteſtate. quocircà hunc honorem & hoc ſocietatis inſigne meritò ipſi Batavi non in ipsâ libertate, ſed proximè libertatem poſuêre: Voculaqne adpellavit *molle ſervitium.* Atque hujuſmodi ferè fuit libertas, quam provinciarum ſuarum nonnullis populis concedere ſolebant Romani. Sic in eâdem provinciâ, Galliâ Belgicâ, liberi recenſentur populi Plinio, lib. IV, cap. XVII, *Nervii, Sueſſiones, Silvanectes, Leuci, Treveri*; & fœderati *Lingones*, & *Remi.* quorum tamen conditionem Batavotum conditioni comparandam non puto. Hinc igitur, quum Germanicus, Romani exercitus dux, Cheruſcos armis peteret, Batavi ſocii non regem, nec principem, ſed ducem habuêre Coriovaldam; teſte Tacito, annal. lib. II. hinc item Batavi, & contermini Caninefates, quum, impulſore Civile, rebellionem pararent, Brinionem, nobilem Caninefatem, communem ſibi dilegerunt ducem, teſte eodem Tacito, hiſtoriar. IV. Neque verò Civilis ante eam rebellionem ſive dux ſive princeps Batavorum fuit; ut quidam opinantur: ſed cohortis Batavæ in exercitu Romano præfectus; ut teſtis idem Tacitus, libro proximè dicto. ubi hæc quoque de Civile ejusque fratre leguntur: *Iulius Paullus & Claudius Civilis, regiâ ſtirpe multo ceteros anteibant.* En; *anteibant ceteros:* non principatu, nec regno; ſed regiâ ſtirpe tantùm; id eſt, quia majores eorum regiam ſive principalem in Batavis dignitatem obtinuiſſent, antequàm inſula eorum & reliquum agri in Romanorum pervênit poteſtatem, juſque diligendorum principum ipſis ereptum. Neque poſt Civilem, & Veſpaſiani tempeſtatem, regia dignitas in Batavis oſtendi umquàm poteſt, quoad Romano ſubjecti fuêre imperio. nam, quòd quidam ex Am. Marcellini libro XVI reges ſubjicere conantur; id planè irritum eſt atque inane. Verba illic leguntur iſta: *Quo cognito* (ſcilicet Cornutos ac Bracchatos, militeis Romanos, premi à Germanis) *opitulatum conturmalibus ſuis celeri curſu Batavi venêre cum regibus, formidabilis manus.* Quorſum heic, quæſo, regum mentio? aut quæ mentionis neceſſitas, vel uſus? vel etiam, quot reges exiguam Batavorum gentem habuiſſe cenſes? item, quot eorum in uno exiguo militum globo, vel manipulo? Reſponſio ſanè heic nulla ſatis apta fuerit. Lego igitur dictum locum hoc modo: *opitulatum conturmalibus ſuis celeri curſu Batavi venêre cum Herulis, formidabilis manus.* Herulos quidpe ſub unâ fuiſſe cum Batavis manu, ſive ſub uno vexillo, auctor eſt idem Marcellinus, lib. XXVII, his verbis: *Poſt cujus interitum, Herulorum Batavorumque vexillum direptum.* Ceterò, trans ſinum Codânum & Viſtulam amnem ingentes fuêre ac validæ gentes, in plureis quæque nationes diviſæ: de quibus Tacitus ſub finem libri de Germaniâ ita ſcribit: *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis aſcribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidam Baſtarnas vocant, ſermone, cultu,*

ſede, ac domiciliis, ut Germani agunt: ſordes omnium ac torpor. ceterùm, connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosque ſilvarum ac montiū erigitur, latrociniis pererrant. Hi tamen inter Germanos potiùs referuntur; quia & domos figunt, & ſcuta geſtant, & pedum uſu ac pernicitate gaudent. quæ omnia Sarmatis diverſa ſunt, in pluſtro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates: victui herba, veſtitui pelles, cubile humus. ſola in ſagittis ſpes; quas, inopiâ ferri, oſſibus aſperant. idemq; venatus viros pariter ac feminas alit. paſſim enim comitantur, partemq; prædæ petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumq; ſuffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes, hoc ſenum receptaculum. Id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus, ſuas alienasq; fortunas ſpe metuq; verſare. ſecuri adverſùs homines, ſecuri adverſùs deos, rem difficillimam aſſecuti ſunt, ut illis ne voto quidem opus ſit. Ex his Venedos fuiſſe Sarmatas, Fennos verò atque Baſtarnas Germanos, illos ad ſeptemtrionalem oceanum, hos ad Pontum uſq; Euxinum porrectos, copioſiùs infrà ſuo loco atq; ordine monſtrabitur. liberas fuiſſe genteis, ſine regibus, ſine principibus, planum facere paucis heic conabor. De Baſtarnis, ſuprà Daciam Thraciamq; ſitis, quamvis crebra fiat apud veteres auctores mentio, bellorumq; memoratio; tamen nusquàm regium inter eos imperium, ne principale quidem. unde haud vana conjectura, democraticis eos egiſſe rebuspublicis. nam ariſtocratias, ut antè dixi, è Celtis Galli atq; Hiſpani à Græcis didicerunt. Fennis verò, quibus fœda paupertas, ſine armis, ſine equis, ſine armentis, ſine gregibus, ſine arvis, ſine penatibus, quis deſideraverit imperare? nam de Svionibus, Fennorum finitimis, ſic idem noſter paullo antè: *Eſt apud illos & opibus honos: eòque unus imperitat.*

CAP. XL.

De monarchiis; & item de mixtis imperiis.

DEMOCRATICÆ igitur Germanorum reſpublicæ ſic ſe habuerūt. nunc de monarchiis, ſive de infinitis abſolutisq; regnis quoq; dicendum. Tacitus, abſolutâ continentis Germaniæ gentium explicatione; *Svionum hinc*, inquit, *civitates in ipſo oceano*. & mox: *Eſt apud illos & opibus honos: eòque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. non arma, ut apud ceteros Germanos, in promiſcuo; ſed clauſa ſub cuſtode, & quidem ſervo. quia ſubitos hoſtium incurſus prohibet oceanus. otioſæ porrò armatorum manus facilè laſciviunt. enim verò neq; nobilem, neq; ingenuum, ne libertinum quidē armis præponere, regia utilitas eſt.* Ingens ſanè diſcrimen. reliqui illi populi, auri argentiq;, ut ſuprà cap. XVIII oſtenſum, & opū contemtores, ex ſangvinis *nobilitate* lectis regibus ac principibus, ſalvâ libertate ac jure ſuo agebant. iſti, opibus habito honore, ſervilem in modum dejecti potiùs quàm ſubjecti fuerunt. quapropter nec eamdem continentiæ probitatisq; & bellicæ virtutis laudē cum reliquis illis Germanis obtinuiſſe, certum eſt. veriſſima namq; eſt illa Nabis, Lacedæmoniorū regis, ſententia: quem ita T. Flaminium, Romanorū ducem, adfantem refert Livius lib. XXXIV: *Noſter legumlator Lycurgus non in paucorū manu rempublicam eſſe voluit, quem vos ſenatum appellatis; nec eminere unum aut alterum ordinem in civitate, ſed per æquationē fortunæ ac dignitatis fore credidit, ut multi eſſent, qui pro patriâ arma ferrent.* Sanè, longè aliter pro alienâ potētiâ, aliter pro libertate propriâ pugnatur. Svionum ergo, ſiue Sveonū (ſic enim appellantur inferioris ævi ſcriptoribus, qui nunc ſunt Svedi) perfecta omnibus numeris fuit monarchia: in quâ unus, opibus longè potentiſſimus, omnibus reliquis, ſine præſcripto legū, ſine exceptionibus, ſine jure precario, ſuperbè imperitabat. Servitus gentis eò fœdior, quòd voluntaria. nam quum opibus honos iſte regnandi ſit delatus, electivum fuiſſe regnum, neceſſe eſt. Sed hanc ſervitutem poſtmodùm pertæſi, libertatē ſunt amplexi. ſic namq; de iis Mag. Adamus Bremenſis: *Reges habent ex genere antiquos. quorū tamen vis pendet in populi ſententiâ. Quod in commune laudaverint omnes, illum confirmare oportet: niſi ejus decretum potius*

videatur. quod aliquando ſequuntur inviti. Itaque domi pares eſſe gaudent: in prælium euntes omnem præbent obedientiam regi; vel ei, qui ductor ceteris à rege præficitur. Ceterùm auctor noſter eodem libro poſteà: *Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera ſimiles, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum non modò à libertate, ſed etiam à ſervitute degenerant.* Sitones fuiſſe eosdem, qui nunc Novagii adpellātur, infrà ſuo loco docebo. Atque hæc tunc fuêre monarchica ſeptemtrionalis Germaniæ imperia. Simile ad Rhenum & Danubium jam ante tempeſtatem Taciti occupavit Maroboduus, ἐξ ἰδιώτου, ut inquit Strabo lib. VII, μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον· νέος γὰρ ἦν ἐνθάδε, καὶ εὐεργετεῖτο ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ· id eſt; *ex privato homine, poſtquàm Româ revertiſſet; ubi adoleſcens egerat, Auguſti beneficiis adfectus.* Regnum ejus copioſè deſcribit Vellejus Paterculus, in lib. II. *Maroboduus*, inquit, *genere nobilis, corpore prævalens, animo ferox, natione magis, quàm ratione, barbarus, non tumultuarium, neque fortuitum, nequè mobilem, & ex voluntate parentium conſtantem inter ſuos occupavit principatum; ſed certum imperium vimque regiam complexus animo, ſtatuit, avocatâ procul à Romanis gente ſuâ, eò progredi, ubi, cùm propter potentiora arma refugiſſet, ſua faceret potentiſſima. Occupatis igitur, quos prædiximus, locis* (Bojohæmum erat) *finitimos omnes aut bello domuit, aut conditionibus juris ſui fecit. Corpus ſuum cuſtoditum.* En; reliqui illi Germanorum reges ſive principes in democraticis civitatibus, *mobilem, & ex voluntate parentium conſtantem* obtinebant *principatum:* hic autē Maroboduus *certum imperium, vimque regiam* occupavit. illi voluntarios circùm ſe habebant comites ex nobilitate: hujus corpus ſatellitum præſidio cuſtoditum. Et hic quidem maximum illo ævo inter liberas Germanorum gēteis obtinuit imperium, inter Danubium, Albim & Viſtulam amneis, ſinumque Codânum; quod ſuo loco demōſtrabitur. Unde toti Germaniæ, ſed & Romanis formidabilis factus. Idem Vellejus, libro prædicto: *Imperiū, perpetuis exercitiis penè ad Romanæ diſciplinæ formam redactum, brevi in eminens & noſtro quoque imperio timendum perduxit faſtigium: gerebatque ſe ita adversùs Romanos, ut neq; bello nos laceſſeret, &, ſi laceſſeretur, ſupereſſe ſibi vim ac voluntatem reſiſtendi declararet. Legati, quos mittebat ad Cæſares, interdum ut ſupplicem commendabant, interdum ut pro pari loquebantur. Gentibus hominibusq; à nobis deſciſcentibus, erat apud eum perfugium. totūq; ex male diſſimulato agebat æmulum. exercitumq;, quem* LXX *millium peditum,* IV *equitum fecerat, aſſiduis adversùs finitimos bellis exercendo, majori, quàm quod habebat, operi præparabat. eratq; etiam eò timendus, quòd, quum Germaniā ad lævam & in fronte, Pannoniam ad dextram, à tergo ſedium ſuarum haberet Noricos; tamquàm in omneis venturus, ab omnibus timebatur. Nec ſecuram incrementi ſui patiebatur Italiam. quidpe quum à ſummis Alpium jugis, quæ finem Italiæ terminant, initium ejus finium haud multo plus* CC *millibus paſſuum abeſſet.* Sed Maroboduus, quum in nimiam prolaberetur ſuperbiam, regnumq;, quod vi paraverat, in Svionum prorſus ac Sitonum formare modū, plureisq; ei adjicere genteis liberas tentaret, inviſus popularibus, tandē regno pellitur. Tacitus, annal. II: *Svevi prætendebātur, auxilium adversùs Cheruſcos orantes*: non equidem ipſi orabant Svevi; ſed rex eorum Maroboduus. at mox: *Vis nationum, virtus ducum in æquo. ſed Maroboduum regis nomen inviſum apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat. Igitur non modò Cheruſci ſociique eorum, vetus Arminii miles, ſumsêre bellum: ſed è regno etiam Marobodui Svevæ gentes, Semnones ac Langobardi defecêre ad eum.* Arminius quoque ipſe, quum ſimile regnum quæreret, mortem invênit. idem auctor, in fine ejusdem libri: *Ceterùm Arminius, abscedentibus Romanis, & pulſo Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adverſam habuit. petitusq; armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit.* De Catualdâ Gotone & Vannio Quado, ſuprà dictum eſt. Atque democratias, monarchiasque priſcûm Germanorum hactenus ſatis cognovimus.

Reſtat nunc tertium rerumpublicarum genus, *ex democratiâ atque monarchiâ mixtum*, paucis nobis dicendum. Auctor noſter, in libro de Germaniâ: *Trans Lygios Gothones regnātur paullo jam addictiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen ſupra libertatē. protinus deinde ab oceano Rugii & Lemovii. omniumq; harum gentiū inſigne, rotunda ſcuta, breves gladii, & ergà reges obſequium. Svionum hinc civitates, ipſo in*

oceano,

oceano. Eſt apud illos & opibus honos: eóque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. Fuêre Gothones, Rugii, ac Lemovii inter Viadrum & Viſtulam amneis ad oceanum, ſive oceani ſinum Codânum, medii inter democraticas & monarchicas civitateis. Ceteræ illæ Germanorum gentes ſunt omnes ab auctore prænominatæ, quas democratias vel cum principatu, vel ſine principatu habuiſſe, ſuprà oſtendi. *Addictiùs* his *regnatos* fuiſſe ait Gothones, Rugios, atque Lemovios; at *paullo* tantùm, *necdum ſupra libertatem; multis exceptionibus, & precario jure parendi.* à quâ libertate quia nullos eximit; non modò procores, ſeu primores, nec nobileis tantùm, ſed omnem quoque plebem, id eſt, burgarios liberos fuiſſe, obſequium regibus non niſi è voluntate ac legibus, communiter præſcriptis præſtitiſſe, haud dubium eſt. regnumque his regibus nullum aliud fuit, quàm quod Mag. Adamus Bremenſis ita deſcribit in Svionum gente: *Reges habent ex genere antiquos. quorum tamen vis pendet in populi ſententiâ. Quod in commune laudaverint omnes, illum confirmare oportet: niſi ejus decretum potius videatur. quod aliquando ſequuntur inviti. Itaque domi pares eſſe gaudent: in prælium euntes omnem præbent obedientiam regi.* Lemovios Taciti poſterioribus ſæculis dictos fuiſſe *Herulos*, infrà, lib. III, cap. XXXV, oſtendam. De his ita Procopius, rer. Gothicarum lib. III: Καί τοι καὶ πρότερον ὄνομα μὲν παρ' αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς εἶχεν· ἰδιώτου δὲ ὁπωσοῦν οὐδέν τι σχεδὸν ἐφέρετο πλέον. ἀλλὰ καὶ ξυγκαθῆσθαι αὐτῷ ἅπαντες, καὶ ξυσσίτοι εἶναι ἠξίουν· καὶ ἀνέδην, ὅστις βούλοιτο, εἰς αὐτὸν ὕβριζεν. id eſt: *Quamquàm & anteà nomen quidem apud eos rex habuit; à privato autem viro nihil ferè differebat. nam & adſidere ei omnes, & unà conveſci, & impudenter, ut cuique libitum, convitiari jurgarique ſolebant.* Continuò antè narrat idem Procopius, regem ſuum Anerichum eos interfeciſſe, nullam aliam ob cauſam, niſi quòd ſub nullius imperio eſſe vellet. Quum autem facti eos pœniteret, miſiſſe legatos in patriam terram, qui ê regiâ ſtirpe hominem accerſerent, cui regnum deferrent. De Gothonibus, ſive Gothis, Herulorũ apud Viſtulæ oſtia conterminis, in eamdem ſententiam ita Thodoſius: Ὅμως καὶ ὁ βασιλεὺς τιμῶν οὐκ ἔληγεν· ἀλλ' ὁμοτραπέζους εἶχε καὶ ὁμοσκήνους, καὶ πολὺ τὸ φιλόδωρον ἐς αὐτοὺς ἦν. οὐδαμοῦ γὰρ ἐξεφέρετο καὶ παρεγυμνοῦτο τὰ τῆς φιλονεικίας. id eſt: *Quamquàm ne honore quidem ac reverentiâ inter eos rex potiebatur. ſed ejuſdẽ menſæ participeis eos habebat, atq; contubernaleis; doniſq; benevolentiã eorum captabat: rixas verò eorum atque contentiones nuſquàm efferebat.* Harum igitur gentium reſpublicæ mixtæ fuêre ex monarchiâ & democratiâ: ita tamen, uti hæc longè ſuperaret illã. Malè & impropriè Menander, qui in hiſtoriâ ſuâ Ἀλβουΐνον τῶν Λαγγιβάρδων adpellavit μόναρχον. Certè hæc regna non multum differebant à ceterarum Germaniæ gentium libertate. Quòd ſi fuerit aliquod erga reges *obſequium*, ut vult Tacitus & Mag. Adamus; quàm proximè ad patriam in liberos acceſſit auctoritatem. patris quidpe boni eſt, ſeverè equidem liberis imperare, admonere de officio, & delicta caſtigare: at diligere tamen, & ſæpè indulgere. & contrà, proborum liberorum eſt, obſequium præſtare parenti; ex reverentiâ tamen, non ob metum. quod libertati quàm proximum; imò ipſa eſt libertas. Hæc igitur tria fuêre rerumpublicarum genera in omni terrâ Germaniâ.

CAP. XLI.

De democraticarum civitatum fœderibus atque clientelis, tam privatis, quàm publicis.

REUMPUBLICARUM generibus deſcriptis, haud alienum fuerit de democraticarum civitatum amicitiis, fœderibus, atque clientelis pauca quædam diſſerere. Jul. Cæſar, in belli Gall. com. VI, ubi Gallorum ſimul Germanorumque mores deſcribit; *In Galliâ*, inquit, *non ſolùm in omnibus civitatibus atque pagis, partibusque; ſed penè etiam in ſingulis domibus factiones ſunt: earumque factionum ſunt principes; qui ſummam auctoritatem, eorum judicio, habere exiſtimantur: quorum ad arbitrium judiciumque ſumma omnium rerum conſiliorumque redeat. idque ejus*

rei cauſâ antiquitus inſtitutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret. ſuos enim opprimi quisque & circumveniri non patitur. neque, aliter ſi faciat, ullam inter ſuos habet auctoritatem. Hæc eadem ratio eſt in ſummâ totius Galliæ. namq; omnes civitates in duas parteis diviſæ ſunt. Quum Cæſar in Galliam vênit, alterius factionis principes erât AEdui; alterius Sequani. Hi, quum per ſe minùs valerent, quòd ſumma auctoritas antiquitus erat in AEduis, magnæque eorum erant clientelæ; Germanos atque Arioviſtum ſibi adjunxerant; eosque ad ſe magnis jacturis pollicitationibusque perduxerant. prœliis verò compluribus factis ſecundis, atque omni nobilitate AEduorum interfectâ, tantum potentiâ anteceſſerant, ut magnâ partem clientium ab AEduis ad ſe transducerent; obſidesque ab iis principum filios acciperent; & publicè jurare cogerent, nihil ſe contra Sequanos conſilii inituros; & partem finitimi agri, per vim occupatam, poſſiderent; Galliæque totius principatum obtinerēt. Quâ neceſſitate adductus Divitiacus, auxilii petendi cauſâ Romam ad ſenatū profectus, infectâ re redierat. Adventu Cæſaris factâ commutatione rerum, obſidibus AEduis redditis, veteribus clientelis reſtitutis, novis per Cæſarem comparatis; quòd ii, qui ſe ad eorū amicitiam aggregaverant, meliore conditione, atq; imperio æquiore ſe uti videbant, reliquis rebus eorum, gratiâ, dignitateq; amplificatâ; Sequani principatum dimiſerant. In eorum locum Rhemi ſucceſſerant. quos quòd adæquare apud Cæſarem gratiâ intelligebatur; ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum AEduis conjungi poterant, ſe Rhemis in clientelam dicabant. Hos illi diligenter tuebantur. ita & novam & repentè collectam auctoritatem tenebant. Eo tamen ſtatu res erat, ut longè principes haberentur AEdui; ſecundum locum dignitatis Rhemi obtinerent. Cæſar heic *clientelas* adpellat atq; *amicitias*, quas vulgus nunc Latinè loquentium dicit *protectiones*. ſic enim Genuenſiū in Italiâ, & Veſontinorum in Galliâ, liberæ civitates, ſub protectione vulgò dicuntur eſſe regum Hiſpaniæ: ſic Hamoburgium in Germaniâ, ad Albim, ſub protectione regum Daniæ; ſic Aquæ Grani, ſub protectione ducum Juliacenſium: id eſt, ſi Latialiter loqui velis, *in clientelâ, in amicitiâ*, ſive etiā *in fide*. ſic enim idem Cæſar, eodem commentario anteà, de Senonibus Gallis: *Legatos, deprecandi cauſâ, ad Cæſarem mittunt. adeunt per AEduos; quorū antiquitus erat in fide civitas.* & mox: *Eòdem Carnutes legatos obſidesq; mittunt: uſi deprecatoribus Rhemis; quorū erant in clientelâ.* Sed & *ſub imperio eſſe* dixit Cæſar, idē quod *in amicitiâ*; ut ſuprà de Æduis intelleximus. Ac ſanè fuit imperiū illud multo veriùs in populis Celticis, quàm amicitia, ubi inferiores fœdere haud æquo ſuperioribus juncti. hi quidpe majeſtatē illorum atq; leges, tributaq; impoſita agnoſcebant. Amicitiam id adpellavit haud ſemel Cæſar in Gallis Germanisq;, more Romanorum; qui per hunc fucum, per has blanditias gentium ſub imperium redactarum animos emolliebant, quò minùs inviti jugum collis ſuis ſuſciperent. Non minùs elegātèr id, quàm verè Vocula, Romani exercitus dux, *molle* vocavit *ſervitium* in Batavis; ut ſuprà, cap. XXXIX, oſtenſum eſt. Sic & alii illi in Galliâ fuêre populi, quos *amicos* adpellabāt Romani, *& ſocios*, & complures, quos *liberos:* qui tamen omnes eorum imperium, leges atque rectores tulerunt. Sed Celtæ noſtri inter ſe qualeis habuerint amicitias, qualiaq; fœdera, oſtendatur. Fœderum omnium duo potiſſimùm ſunt genera: alterū *æquum*, alterum *iniquum* adpellatur. Æquo fœdere inter ſe qui junguntur, verè *amici ſociiq;* dici poſſunt: quia utrorumq; æqua manet majeſtas, æqua libertas. iniquo fœdere conciliati; rectiùs dicuntur clientes: quia eâ gratiâ inter ſe junguntur, uti inferiores certis conditionibus pareant ſuperioribus; majeſtatem atq; imperium eorum agnoſcant: certaq; tributa pendant, vel officia quædam præſtent: ſuperiores verò è reciproco inferiores, resq; eorum ſummâ fide contra hoſteis tueantur ac defendant. Hoc fœderum genus, nōn modò in Germanis noſtris atq; Gallis, reliquisq; Celtis, ſed in aliis etiam per terræ orbem gentibus, origine fuiſſe antiquiſſimum, cuivis, hiſtorias veteres legenti, diſpectu facillimū eſt. Inter alia inſtituta, quæ Livius, Dionyſius Halicarnaſſenſis, & Plutarchus, aliiq; auctores Romulo, primo Romanorum regi, adſcribunt, hoc etiam opidò falſum eſt, quòd illū primum *patronorum clientumq;* cùm nomina, tùm cōditiones in Romano populo, nuper à ſe in unam civitatem remque publicam collecto, inſtituiſſe tradant. nam quibus id verbis Dionyſius ac Plutarchus de Romanis

memo-

memorant; iiſdem penè de Celtis dictum à Cæſare ac Diodoro reperio. nec tamen quemquam tam vecordem, tamq; imbecillæ mentis reperiri puto, qui credat, Celtas id à Romanis demum accepiſſe; præſertim quum ipſe Cæſar teſtetur, antiquum id fuiſſe Gallorum inſtitutum jam tum ſuo tempore. Mihi ſanè haud dubium eſt, quemadmodum innumera alia, ut ſuprà patuit, adeóque pleraque in moribus & vivēdi ratione, ſic hoc etiam jam inde ex Aſiâ, in gentium diſperſione, detuliſſe cùm Celtas in Celticam, tùm Græcos in Græciam, Italos in Italiã, alias genteis in ſuas quamq; terras. Atque hinc eſſe exiſtimo, quòd hodiéque per omnem terrarum orbem frequenti uſu inferior ſuperiorem, quamvis nonnumquàm ſenex adoleſcētulum, à quo aliquid beneficii ad ſe redire poſſe putet, *patrem* vulgò adpellitet. unde etiam *patroni* & *patrocinandi* apud Latinos nata ſunt vocabula. Dionyſii, verba de Romulo hæc ſunt, lib. II: Παρακαταθήκας δὲ ἔδωκε τοῖς πατρικίοις τοὺς δημοτικούς, ἐπιτρέψας ἑκάστῳ τῶν ἐκ τοῦ πλήθους, ὃν αὐτὸς ἐβούλετο, νέμειν προστάτην· ἔθος Ἑλληνικὸν καὶ ἀρχαῖον, ᾧ Θετταλοί τε μέχρι πολλοῦ χρώμενοι διετέλεσαν, καὶ Ἀθηναῖοι κατ᾽ ἀρχὰς, ἐπὶ τὰ κρείττω λαβών. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ὑπεροπτικῶς ἐχρῶντο τοῖς πελάταις, ἔργα τε ἐπιτάττοντες οὐ προσήκοντα ἐλευθέροις, καὶ ὁπότε μὴ πράξειαν τι τῶν κελευομένων, πληγὰς ἐντείνοντες, καὶ τἄλλα ὥσπερ ἀργυρωνήτοις χρώμενοι. ἐκάλουν δὲ Ἀθηναῖοι μὲν Θῆτας τοὺς πελάτας, ἐπὶ τῆς λατρείας· Θετταλοὶ δὲ Πενέστας, ὀνειδίζοντες αὐτοῖς εὐθὺς ἐν τῇ κλήσει τὴν τύχην. ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπικλήσει τε εὐπρεπεῖ τὸ πρᾶγμα ἐκόσμησε, Πατρωνίαν ὀνομάσας τὴν τῶν πενήτων καὶ ταπεινῶν προστασίαν. καὶ τὰ ἔργα χρηστὰ προσέθηκεν ἑκατέροις, φιλανθρώπους, καὶ πολιτικὰς κατασκευαζόμενος αὐτῶν τὰς συζυγίας. ἦν δὲ τὰ ὑπ᾽ ἐκείνου τότε ὁρισθέντα μέχρι πολλοῦ διαμείναντα Ῥωμαίοις ἔθη περὶ τὰς πατρωνίας τοιάδε· τοὺς μὲν πατρικίους ἔδει τοῖς ἑαυτῶν πελάταις ἐξηγεῖσθαι τὰ δίκαια, ὧν οὐκ εἶχον ἐκεῖνοι τὴν ἐπιστήμην, παρόντων τε αὐτῶν καὶ μὴ παρόντων τὸν αὐτὸν ἐπιμελεῖσθαι τρόπον, ἅπαντα πράττοντας ὅσα περὶ παίδων πράττουσι πατέρες, εἰς χρημάτων τε καὶ τῶν περὶ χρήματα συμβολαίων λόγον· δίκας τε ὑπὲρ τῶν πελατῶν ἀδικουμένων λαγχάνειν, εἴ τις βλάπτοιτο περὶ τὰ συμβόλαια, καὶ τοῖς ἐγκαλοῦσιν ὑπέχειν· ὡς δὲ ὀλίγα περὶ πολλῶν ἄν τις εἴποι, πᾶσαν αὐτοῖς εἰρήνην τῶν τε ἰδίων καὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, ἧς μάλιστα ἐδέοντο, παρέχειν. τοὺς δὲ πελάτας ἔδει τοῖς ἑαυτῶν προστάταις θυγατέρας τε συνεκδίδοσθαι γαμουμένας, εἰ σπανίζοιεν οἱ πατέρες χρημάτων· καὶ λύτρα καταβάλλειν πολεμίοις, εἴ τις αὐτῶν ἢ παίδων αἰχμάλωτος γένοιτο· δίκας τε ἁλόντων ἰδίας ἢ ζημίας ὀφειλόντων δημοσίας ἀργυρικὸν ἐχούσας τίμημα, ἐκ τῶν ἰδίων λύεσθαι χρημάτων, οὐ δανείσματα ποιοῦντας, ἀλλὰ χάριτας· ἔν τε ἀρχαῖς καὶ γεραφορίαις, καὶ ταῖς ἄλλαις ταῖς εἰς τὰ κοινὰ δαπάναις, τῶν ἀναλωμάτων ὡς τοὺς γένει προσήκοντας μετέχειν. καὶ μέγας ἔπαινος ἦν τοῖς ἐκ τῶν ἐπιφανῶν οἴκων ὡς πλείστους πελάτας ἔχειν, τάς τε προγονικὰς φυλάττουσι διαδοχὰς τῶν πατρωνιῶν, καὶ διὰ τῆς ἑαυτῶν ἀρετῆς ἄλλας ἐπικτωμένοις· ὅ τε ἀγὼν ὑπὲρ τῆς εὐνοίας, ὑπὲρ τοῦ μὴ λειφθῆναι τῆς ἀλλήλων χάριτος, ἔκτοπος ἡλίκος ἀμφοτέροις ἦν. τῶν μὲν πελατῶν, ἅπαντα τοῖς προστάταις ἀξιούντων, ὡς δυνάμεως εἶχον, ὑπηρετεῖν· τῶν δὲ πατρικίων, ἥκιστα βουλομένων τοῖς πελάταις ἐνοχλεῖν, χρηματικήν τε οὐδεμίαν δωρεὰν προσιεμένων. Hoc eſt: *Commendavit patriciis plebeos; optione cuique è vulgo datâ, uti, quem vellet, patronum ſibi legeret. mos ſanè Græcus, & antiquus; quo diu Theſſali uſi ſunt, & Athenienſes priſci: ſed tum receptus in melius. illi namque ſuperbè utebantur clientibus; opera eis injungentes, quæ non decent liberos homines: & ſi quando juſſa non feciſſent, intentantes verbera: ad cetera quoq; abutentes, tamquàm emtitiis. Hos Athenienſes* θῆτας *vocabant, ob miniſteria: Theſſali verò* πενέστας *; ipſo ſtatim vocabulo fortunam iis exprobrantes.* (nam πενέσθαι Græcis ſignificat pauperem eſſe.) *Romulus contrà, & adpellatione decorâ hanc rem cohoneſtavit, Patronatum nominans tutelam pauperum, & abjectorum; & commoda utriſque addidit officia, excogitatâ civili & humanâ copulâ. Ius illud patronatus à Romulo tunc præſcriptum; diuque à Romanis obſervatum, hujuſmodi conſtabat officiis: Patronos oportebat clientibus reſpondere de jure; cujus illi rudes eſſent: & abſentium æquè ac præſentium curam gerere; facienteis, quidquid pro filiis parentes ſolent facere, quod ad pecunias & pecuniarios contractus attinet: & liteis pro clientibus ſuſcipere; ſi eis contra jus in contractibus offerretur detrimentum: item, ſi in jus vocarentur, ſuſtinere accuſatoris impetum: & ut compendio dicam, quietem eis, quâ maximè opus haberent, parare à privatis publicisque negotiis. Viciſſim clientum erat, patronos in elocandis filiabus juvare, ſi eis parum eſſet pecuniæ: &, ſi vel ipſi, vel ipſorum filii capti eſſent, pretium hoſti dependere: privatarum quoque litium perditarum æſtimationes, & mulctas publicas pecuniarias pro eis ſolvere; idque ſumtu proprio, non fœnore, ſed gratis: in magiſtratibus item,*

 &

& muneribus gerendis, ceteriſque publicis impendiis, ſumtuum partem non minùs, quàm genere propinquos, ſuſtinere. Et maxima laus erat nobilium, habere clienteis quàm plurimos; non hereditariis tantùm clientelis conſervatis, verùm etiam novis, propriâ virtute partis. ingensque certamen erat utriſque, ne vincerentur mutuâ gratiâ & benevolentiâ, dum clientes patronis omnia pro virili obſequia præſtare nitebantur; & viciſſim, patroni nullis corrumpi muneribus poterant, uti clienteis moleſtari ſinerent. Eadem Plutarchus in Romulo breviùs ita: Ἑτέρους δὲ τοὺς δυνατοὺς ἀπὸ τῶν πολλῶν διῄρει, πάτρωνας ὀνομάζων, ὅπερ ἐστὶ προστάτας· ἐκείνους δὲ κλίεντας, ὅπερ ἐστὶ πελάτας. ἅμα δὲ πρὸς ἀλλήλους θαυμαστὴν εὔνοιαν αὐτοῖς καὶ μεγάλων δικαίων ὑπάρχουσαν ἐνεποίησεν. οὗτοι μὲν γὰρ ἐξηγητάς τε τῶν νομίμων, καὶ προστάτας δικαζομένοις, συμβούλους τε πάντων καὶ κηδεμόνας ἑαυτοὺς παρεῖχον. ἐκεῖνοι δὲ τούτους ἐθεράπευον, οὐ μόνον τιμῶντες, ἀλλὰ καὶ πενομένοις θυγατέρας συνεκδιδόντες, καὶ χρέα συνεκτιννύοντες. Id eſt: *Reliquos etiam potentiores à vulgo disjunxit, patronos eos adpellans; vulgus autem clienteis. eâque re mirificam benevolentiam mutuò excitavit; quam jura invicem magni ponderis conſequuta ſunt. illi enim interpreteis juris patronoſque in foro litigantium, conſiliarioſque omnium & procuratores ſeſe exhibebant. hi verò illos demerebantur, non modò in honore habentes, ſed dotem etiam filiabus eorum, ſi qui paupertate laborarent, conferentes, inq; debitis exſolvendis eos adjuvantes.* Hæc iſti duo de Romanorum plebe. Cæſar, prædicto comment. VI, penè eadem de Gallorum plebe tradit; hæc ſuperioribus continuò ſubtexens: *In omni Galliâ eorum hominum, qui aliquo ſunt numero atque honore, genera ſunt duo; alterum druidum, alterum equitum. nam plebs penè ſervorum habetur loco: quæ per ſe nihil audet, & nulli adhibetur conſilio. Plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriâ potentiorum premuntur; ſeſe in ſervitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia ſunt jura, quæ dominis in ſervos.* Hoc equidem magis ad Theſſalorum, quàm ad Romanorum morem. Verùm ego vereor, ne hoc quoque, ut innumera alia, nimis negligenter Cæſar in Galliâ notaverit: multoque meliorem credo fuiſſe apud Gallos τῶν πενήστων conditionem. Probiora ſanè venioraque ſunt ea, quæ paullo pòſt ſic narrat de equitum genere: *Eorum ut quisque eſt genere copiisq; ampliſſimus, ita plurimos circa ſe ambactos, clienteiſque habet. hanc unam gratiam potentiamque noverunt.* Certè clientes hi iidem erant, qui ambacti, homines liberi è plebe, ob rei familiaris anguſtiã in nobilis alicujus clientelam ac fidem transgreſſi. Diodorus, lib. V, de Germanis ſimul atque Gallis ita ſcribit: Ἐπάγονται δὲ καὶ θεράποντας ἐλευθέρους, ἐκ τῶν πενήτων καταλέγοντες· οἷς ἡνιόχοις καὶ παρασπισταῖς χρῶνται κατὰ τὰς μάχας. id eſt: *Miniſtros liberæ conditionis in bella ſecum ducunt, ex egenis dilectos: qui rhedariorum & propugnatorum operam eis præſtant.* Atque ad hos ambactos, ſive, miniſtros ſpectant illa Cæſaris verba: *Penè in ſingulis domibus factiones ſunt. earumque factionum ſunt principes, qui ſummam auctoritatem, eorum judicio, habere exiſtimantur: quorum ad arbitrium judiciumque ſumma omnium rerum conſiliorumque redeat. Idque ejus rei causâ antiquitus inſtitutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret. ſuos enim opprimi quisque, & circumveniri non patitur. neque, aliter ſi faciat, ullam inter ſuos habet auctoritatem.* Hoc certè quàm proximè ad Romanorum patrocinatum accedit. Unde etiam dubium non eſt, quin & ipſi hi Gallorum Germanorumque ambacti, quemadmodùm Romanorum clientes, conditionibus quibusdam ad certas operas, certaque officia patronis ſuis obſtricti fuerint. inter quæ hoc vel maximum, uti omneis tam adverſæ, quàm proſperæ fortunæ caſus unà cum ipſis perferrent. Exempla hoc docent in Germanorum gentibus, apud Tacitum. is enim, annal. libro primo, ita tradit: *Germanico pretium fuit, convertere agmen. pugnatumque in obſidentis; & ereptus Segeſtes, magnâ cum propinquorum & clientium manu.* Et annal. libro II: *Non modò Cheruſci, ſociique eorum, vetus Arminii miles, ſumſêre bellum; ſed è regno etiam Marobodui Suevæ gentes, Semnones, ac Langobardi, defecêre ad eum. quibus additis præpollebat, ni Inguiomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugiſſet.* Item annal. lib. XII: *Digreſſus caſtellis Vannius, funditur prælio. quamquam rebus adverſis laudatus, quòd & pugnam manu capeſſiit, & corpore adverſo vulnera excepit. Ceterùm ad claſſem, in Danubio operientem, perfugit. Secuti mox clientes; &, acceptis agris, in Pannoniâ locati ſunt.* Sic prædicto annal. libro ſecundo: *Et Maro-*

boduus

boduus quidem Ravennæ habitus. Idem Catualdæ caſus: neque aliud perfugium. pulſus haut multo pôſt, Hermundurorum opibus, & Inbillio duce; receptusque, Forum Iulium, Narbonenſis Galliæ coloniam, mittitur. Barbari, utrumque comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum & Cuſum locantur; dato rege Vannio, gentis Quadorum. Nempe, his quamvis patronos Ravennam Forumque Julium uſque ſequi haud licuerit; tamen adverſam unà cum illis perferre ſortem, patriâque exſulare, ex pactâ fide tenebantur. Domi equidem in pace non multo meliorem eorum apud patronos fuiſſe conditionem, quàm ſervorum colonorũ, facilè crediderim: niſi quòd clientes liberi. Tacitus, in libro de Germaniâ, de colonis ita narrat: *Verberare ſervum, ac vinculis & opere coërcere, rarum. occidere ſolent: non diſciplinâ & ſeveritate; ſed impetu, & irâ, ut inimicum; niſi, quòd impunè.* Conſimili impetu patronos nonnumquàm in clienteis fuiſſe invectos, haud equidem dubitaverim. unde illud Cæſari natum; *In hos eadem omnia ſunt jura, quæ dominis in ſervos.* Atque hactenus de clientelis privàtis. De publicis ita Cæſar continuò ſubjungit: *Eadem ratio eſt in ſummâ totius Galliæ. namque omnes civitates in duas parteis diviſæ ſunt;* & quæ ſequuntur. Hoc equidem in Galliâ Celticâ, ante Cæſaris in eas oras expeditionem. Germanis eumdem obſervatum fuiſſe morem, uti, quæ civitates per ſe minus valerent, eæ in validiorum ſe traderent clientelam, docent hiſtoriæ. Cæſar ipſe, in comment. IV, de Condruſis, Germanicâ cis Rhenum natione: *Quâ ſpe adducti Germani, latiùs jam vagabantur; & in fineis Eburonum, & Condruſorum, qui ſunt Trevirorum clientes, pervenerunt.* Et comment. V, de aliis Germanis Cisrhenanis: *Facilè hac ratione Nerviis perſvadet. itaq; confeſtim dimiſſis nuntiis ad Centrones, Grudios, Levacos, Pleumoſios, Gordunos; qui omnes ſub eorum imperio ſunt; quàm maximas manus poſſunt, cogunt.* Clienteis vocat eosdẽ mox poſteà, in his verbis: *Magnâ manu Eburones, Aduatici, Nervii, atque horum omnium ſocii & clientes, legionem oppugnare incipiunt.* Commentario verò VI, de Chattis, gente Transrhenanâ, quos ille Svevos impropriè vocat: *Fit ab Vbiis certior, Svevos omneis in unum locum copias cogere; atque iis nationibus, quæ ſub eorum ſunt imperio, denuntiare, ut auxilia peditatus equitatusque mittant.* Hos paullo pôſt ſocios adpellat: *Vbii referunt, Svevos omneis, poſtquàm certiores nuntii de exercitu Romanorum venerant, cùm omnibus ſuis ſociorumque copiis, quas coëgiſſent, penitus ad extremos fineis ſeſe recepiſſe.* Tacitus, ut antè relatum, annal. lib. II: *Cheruſci, ſociique eorum, vetus Arminii miles, ſumsêre bellum.* Fuêre in his haud dubiè, cùm alii circùm populi, tùm maximè Foſi, qui aliis poſteà dicti Saxones, trans Albim incolentes. Idem auctor, in libro de Germaniâ: *In latere Chaucorum Cattorumque Cheruſci nimiam ac marcentem diu pacem illaceſſiti nutrierunt.* & mox: *Cattis victoribus fortuna in ſapientiam ceſſit. Tacti ruinâ Cheruſcorum & Foſi, contermina gens, adverſarũ rerum ex æquo ſocii, cùm in ſecundis minores fuiſſent.* De aliis Cheruſcorum ſociis, ſive clientibus, quos Dulgibinos Tacito, & Dulgumnios Ptolemęo adpellari, ſuo loco oſtendam, hæc refert Strabo, lib. VII: Οἱ Χηροῦσκοι, καὶ οἱ τούτων ὑπήκοοι. παρ' οἷς τὰ τρία τάγματα Ῥωμαίων μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Οὐάρου Κυϊντιλίου παρασπονδηθέντα, ἀπώλετο ἐν ἐνέδραις. id eſt: *Cheruſci, & qui ſub eorum ſunt imperio: apud quos tres Romanorum legiones, cum duce Quintilio Varo, contra datam fidem inſidiis circumventæ perierunt.* Atque hæc ferè ſunt, quæ de clientelis priſcûm Germanorum, tàm privatis, quàm publicis, dicere habui.

CAP. XLII.

De conciliis, atque judiciis; item de delictorum pœnis.

De rerumpublicarum generibus poſtquàm ſuperioribus capitibus actũ eſt, de conciliis civitatum nunc etiam nonnihil dicatur; item de judiciis publicis, & delictorũ pœnis. Conventuum, ſive conciliorũ duo fuerunt genera: alterum *majorum*; *minorum* alterum. Auctor noſter in libro de Germaniâ: *De minoribus rebus principes conſultant, de majoribus omnes. ita tamen, ut ea*

quoque, quorum penes plebem arbitrium eſt, apud principes pertractentur. Minores res domi in ſuo quisque princeps pago transigebant, cum centenis ſuis comitibus, de quibus ſuprà dictum. ſuper majoribus rebus tam plebs quàm ſingulorum pagorum vicorumq; principes in commune totius civitatis concilium congregabantur. De his conventibus ita idem noſter, eodem libro: *Coëunt, niſi quid fortuitum & ſubitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auſpicatiſſimum initium credunt. Illud ex libertate vitium, quòd non ſimul, nec juſſi conveniunt; ſed & alter & tertius dies contatione coëuntium abſumitur.* Quod equidem vitium, ex eâdem libertate gentis, nimio plus quàm ſatis erat, ad hoc uſque tempus in Germaniâ viget. *Vt turbæ placuit*, inquit auctor, *conſidunt armati. Silentium per ſacerdotes, quibus tum & coërcendi jus eſt, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia eſt, audiuntur, auctoritate ſvadendi magis, quàm jubendi poteſtate. Si diſplicuit ſententia, fremitu aſpernantur. ſin placuit, frameas concutiunt. Honoratiſſimum aſſenſus genus eſt, armis laudare.* Credibile eſt, ad ejusmodi conventus convictibus indulſiſſe eos, ut etiam nunc fieri videmus. ſic enim idem noſter poſteà: *Convictibus & hoſpitiis non alia gens effuſiùs indulget.* Sed diſertiſſimum ejus rei teſtimonium ſequitur mox poſteà: *Sed & de reconciliandis invicem inimicis, & jungendis affinitatibus, & adſciſcendis principibus, de pace denique ac bello, plerumque in conviviis conſultant: tamquàm nullo magis tempore aut ad ſimplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incaleſcat. Gens non aſtuta, nec callida, aperit adhuc ſecreta pectoris, licentiâ loci. Ergo detecta & nuda omnium mens, poſterâ die retractatur. & ſua utriusque temporis ratio eſt. Deliberant, dum fingere neſciunt: conſtituunt, dum errare non poſſunt.* Antequàm res ipſa explicetur, verba priùs examinanda erunt. meritò quidpe à multis doctiſſimis viris hæſitatum eſt in voce *adhuc*: quæ ſi retineatur, ut auctoris propria; nullus umquàm probus ſenſus orationi dari poterit interpretatione. Proinde omnino ego cum eruditiſſimo Pichenâ legendum cenſeo; *aperit tunc ſecreta pectoris*; nempe in convivio. nam duo diverſa tempora ſatis apertè innuit auctor: ſcilicet, tempus convivii, & tempus poſteræ diei. Illud verò *ergo* (quod ab omnibus hactenus interpretibus malè pro *igitur*, *idcircò*, *ideò*, *quapropter*, explicari video) pro *ceterùm*, *ceterò*, ſive *porrò*, apud auctorem hunc accipiendum eſt. ſic eodem libro paullo antè; poſtquàm multa de matrimoniis, de dote, de feminarum fortitudine, probitate, ac modeſtiâ dixit; tandem, *Sic vivendum*, inquit, *ſic pereundem. accipere ſe, quæ liberis inviolata ac digna reddat: quæ nurus accipiant, rurſusque ad nepotes referant. Ergo ſeptâ pedicitiâ agunt; nullis ſpectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ. Literarum ſecreta viri pariter ac feminæ ignorant. Pauciſſima in tam numeroſâ gente adulteria.* Et infrà, circa finem libri, poſtquàm de Svionibus dixit, quos ad oceanum uſque protendit ſeptemtrionalem; *Illuc usque*, inquit, *tantùm natura. Ergo jam dextro Svevici maris litore AEſtiorum gentes alluuntur.* Hi fuère in Pruſſiâ ac Livoniâ. Tribus igitur iſtis locis, niſi vocem *ergo* intelligas pro *ceterùm*, (quod & ipſum auctori in omnibus libris frequentiſſimum) nullum ſanum expreſſeris orationis ſenſum. Quapropter integrum illum locum lege ita: *Gens non aſtuta nec callida, aperit tunc ſecreta pectoris licentiâ loci: ergo detecta & nuda omnium mens poſterâ die retractatur. & ſua utriusque temporis ratio eſt. deliberant, dum fingere neſciunt: conſtituunt, dum errare non poſſunt.* Nempe agitabant inter ſe publica negotia, conſultabantque de iis in conviviis & compotationibus; ubi loci, vinique, ſeu biræ licentiâ ſecretas quisque animi cogitationes aperiebat. eadem verò poſterâ die retractabant, examinabantque, ac tandem de iis conſtituebant ſobrii, ac ſerii. Vetuſtiſſimum hunc fuiſſe reperio gentium morem. De omnibus pariter Græcis patet ex Homero paſſim, & ex Plutarchi convivalium lib. VII. De Cretenſibus auctor eſt Athenæus, lib. IV, c. V. de Perſis Herodotus, lib. I. & de iisdem ita Strabo, lib. XV: Ἐν οἴνῳ τὰ μέγιστα βουλεύονται· καὶ βεβαιότερα τῶν ἐν νήψει τίθενται· id eſt: *De rebus maximis ad vinum conſultant. eaque decreta ipſi firmiora cenſent, quàm quæ ſobrii ſtatuunt.* Credo quia *in vino veritas*; ut inquit Plinius, l. XXII, c. XIV. Aliam tamen rationem adfert Maximus Tyrius, diſſertatione XII. Ἀνέκειντο τοῖς Πέρσαις αἱ βουλαὶ εἰς τὰς εὐωχίας, ὥσπερ τοῖς Ἀθηναίοις εἰς τὰς ἐκκλησίας.

ἐκκλησίας Ἀττικῆς. ἐκεῖ μὲν γὰρ νόμος κολάζων τὴν μέθην, ἐπήγειρεν αὐτῶν τὰς ἀρετὰς τῇ εὐωχίᾳ, καθάπερ ἔλαιον, πῦρ ἐπιχέων τῇ ψυχῇ συμμέτρως· μὴ τελείως σβεννὺς αὐτῶν τὸ φιλότιμον, μήτε ἐξάπτων τῆς χρείας περαιτέρω. hoc eſt: *Deliberare in cõviviis Perſæ, ſicut in concionibus Athenienſes, ſolebant. quum enim per legem inebriari nefas eſſet; modicus vini uſus, non aliter quàm oleum igni infuſum, animos eorum excitabat; ut nec ardorem eorum penitus reſtingveret, nec ultrà tamen, quàm neceſſe eſſet, accenderet.* De eâdem gente ita Athenæus, lib. IV: Μεθυσκόμενοι δὲ εἰώθασι βουλεύεσθαι τὰ σπουδαιότατα αὐτῶν πράγματα. τὸ δ' ἂν ἅδῃ σφίσι βουλευομένοισι, τοῦτο τῇ ὑστεραίῃ νήφουσι προτιθεῖ ὁ στεγάρχος, ἐν τοῦ ἂν ἐόντες βουλεύωνται. καὶ ἢν μὲν ἅδῃ καὶ νήφουσι, χρέονται αὐτῷ· εἰ δὲ μή, μετιᾶσι. τὰ δ' ἂν νήφοντες προβουλεύσωνται, μεθυσκόμενοι ἐπιδιαγινώσκουσι. id eſt: *Poti de rebus ſuis graviſſimis deliberant. Quod tum cõſilium capientibus placuit, id poſtridiè ſobriis proponit earum ædium dominus, in quibus deliberaverant. & hoc ſi jejuni probant, exſequuntur: ſin minùs, rejiciunt. quæ verò, dum ſobrii conſultant, ſtatuta ſunt, ebrii retractant, & in disquiſitionem revocant.* Denique omneis hodiéque barbaras Orientis Occidentisq; genteis ad potum de rebus gravioribus deliberare, vulgò notum eſt. Sed & in ipsâ etiamnunc Germaniâ antiqua illa cõſvetudo manet inter paganos. De cetero mulieres quoque omnibus conciliis ſuis adhibuiſſe Gallos, auctores ſunt Plutarchus, in libro de virtutibus mulierum, & Polyænus ſtratagem. lib. VII. Cauſam uterque eamdem iisdem ferè verbis refert. unum recitaſſe Plutarchum ſufficiet: Κελτοῖς, πρὶν ὑπερβαλεῖν Ἄλπεις καὶ κατοικῆσαι τῆς Ἰταλίας, ἣν νῦν νέμονται, χώραν, στάσις ἐμπεσοῦσα δεινὴ καὶ δυσκατάπαυστος, εἰς πόλεμον ἐμφύλιον προῆλθεν. αἱ δὲ γυναῖκες ἐν μέσῳ τῶν ὅπλων γενόμεναι, καὶ παραλαβοῦσαι τὰ νείκη, διῄτησαν οὕτως ἀμέμπτως καὶ διέκριναν, ὥστε φιλίαν πᾶσι θαυμαστὴν καὶ κατὰ πόλεις καὶ κατ' οἴκους γενέσθαι πρὸς πάντας. ἐκ τούτου διετέλουν περί τε πολέμου καὶ εἰρήνης βουλευόμενοι μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τὰ πρὸς τοὺς συμμάχους ἀμφίβολα δι' ἐκείνων βραβεύοντες. ἐν γοῦν ταῖς πρὸς Ἀννίβαν συνθήκαις ἐγράψαντο, Κελτῶν μὲν ἐγκαλούντων Καρχηδονίοις, τοὺς ἐν Ἰβηρίᾳ Καρχηδονίων ἐπάρχους καὶ στρατηγοὺς εἶναι δικαστάς· ἂν δὲ Καρχηδόνιοι Κελτοῖς ἐγκαλῶσι, τὰς Κελτῶν γυναῖκας. Hoc eſt: *Galli, antequàm, Alpeis transgreſſi, Italiæ eam occuparent partem, quam nunc incolunt, è gravi & implacabili discordiâ in bellum inciderunt civile. mulieres autem, inter media arma progreſſæ, cognitis controverſiis, tam dextrè eas & æquè dijudicaverunt, ut admirabilis earum ex arbitrio amicitia omnium per urbeis ſingulasq; domos exſtiterit. Itaque in poſterum mos à Gallis ſervatus eſt, ut conſultationibus de bello ac pace feminas ſuas adhiberent; & liteis, cum ſociis ortas, earum operâ componerentur. Quare etiam in fœdere, quod cũ Annibale fecerunt, perſcriptum fuit; Si Galli haberent, quo nomine Carthaginienſeis accuſarent; judiciũ fore ducum ac præfectorum Carthaginienſium in Hiſpaniâ. ſin Carthaginienſes Gallis aliquid objicerent; cauſæ cognitionem futuram penes Gallorum feminas.* Fabulam eſſe, vetuſtatis licentiâ confictam, non veram rei originem ſeu cauſam, eo argumento convincitur, quòd & Germani eamdem cõſvetudinem habuerunt, longè aliâ cum ratione. ita enim noſter, eodem libro: *Efficaciùs obligantur animi civitatũ, quibus inter obſides puellæ quoq; nobiles imperantur. Ineſſe quinetiam ſanctum aliquid & providum putant. nec aut conſilia earum aſpernantur, aut reſponſa negligunt.* Quid agitaverint in dictis conviviis, conciliisque ſuis Germani, indicat idem noſter loco ſuprà citato: nempe, *de reconciliandis invicem inimicis, de jungendis affinitatibus, de aſciſcendis principibus, de pace denique ac bello.* quibus verbis adjice & iſta: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt*: & quæ paullo antecedunt: *Licet apud concilium accuſare quoque, & diſcrimen capitis intendere.* Ex quibus patet, de quibusvis rebus eos illic egiſſe, tam privatis, quàm publicis. De principibus ac magiſtratibus, ſuperioribus capitibus actum. de bello poſteriùs dicemus. nunc de judiciis & delictorum pœnis pauca quædam differenda. Judicia igitur habebantur vel publicè in univerſali totius alicujus civitatis, ſeu nationis concilio; de quibus hoc Tacitus; *Licet apud concilium accuſare quoque, & diſcrimen capitis intendere*: vel privatim in ſingulis pagis, vicisque; de quibus iſtud; *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt*: & illud Cæſaris, commentario VI; *Principes regionum atque pagorum inter ſuos jus dicunt, controverſiasque minuunt.* Hi equidem ſupremi erant, in ſuo quisque pago, vel vico, judices. conſiliarii autem, ſeu adſeſſores judicii eis addebantur, de quibus ſic noſter;

Centeni

Centeni ſingulis ex plebe comites, conſilium ſimul & auctoritas, adſunt. De delictorum pœnis, quibus Franci, Alemanni, Burgundii, Langobardi, Gothones, Angli, & aliæ Germanicæ gentes, uſæ ſunt, in Galliam, Italiam, Hiſpaniam, Britanniamque transgreſſæ, ingentia volumina Latino ſermone conſcripta exſtant. Verùm nobis, ea tantùm explicare, quæ ab antiquioribus adnotata ſunt auctoribus, in præſenti opere cura eſt. Igitur ut delicta, ſic pœnæ diſtingvebantur. criminalia capite, civilia bonorum parte luebantur. Criminalia rurſus in duo diſtingvebantur genera. de his ita noſter, eodem libro: *Diſtinctio pœnarum ex delicto. proditores & transfugas arboribus ſuſpendunt. ignavos & imbelles, & corpore infames, cœno ac palude, injectâ inſuper crate, mergunt. Diverſitas ſupplicii illuc reſpicit, tamquàm ſcelera oſtendi oporteat, dum puniuntur; flagitia abſcondi.* De civilibus ſic ibidem: *Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumq; numero convicti multantur.* Quia hæc ſola apud illos in pretio, hæ unæ opes, hæc ſola poſſeſſio; ut ſuprà, cap. XVIII, oſtenſum eſt. *Pars multæ,* inquit auctor, *regi, vel civitati, pars ipſi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exſolvitur.* Regi pars; ſcilicet, ſi regem gens haberet: pars autem civitati, in fiſcum ſeu ærarium nationis, quæ ſine rege agebat. altera pars ei, qui vindicabatur; aut, ſi hic interemtus foret, propinquis ejus. *Luitur enim,* inquit auctor, *etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitq; ſatisfactionem univerſa domus.* De adulteriorum pœnis ita ibidem: *Pauciſſima in tam numeroſâ gente adulteria. quorum pœna præſens, & maritis permiſſa. Acciſis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo; ac per omnem vicum verbere agit. publicatæ enim pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit. nemo enim illic vitia ridet: nec corrumpere & corrumpi, ſæculum vocatur.* & mox: *pluſque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges.* Hoc loco doctiſſimus Lipſius, pro *publicatæ enim pudicitiæ,* mavult legere *publicatæ etiam pudicitiæ:* additque; *Non enim hoc ad adulteras refero: ſed ad eas, quæ adhuc injuges, vulgò tamen ſe vulgabant.* At vereor ego, uti ſatis rectè. Quaſi verò maritatarum non æquè diceretur vulgari pudicitia. De nuptis iſta loqui auctorem, convincunt præcedentia; ſed magis conſequentia, quæ ſunt hujusmodi: *Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt, & cum ſpe votoque uxoris ſemel tranſigitur.* Ex quibus ſatis clarè patet, jam anteà auctorem feciſſe mentionem earum, quæ bis nupſerint. Ubi autem hoc, niſi in his verbis: *publicatæ enim pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit.* nempe ſecundũ; ubi à primo ob adulterium repudiata fuerit. Hic igitur verus eſt atque germanus verborum Taciti ſenſus. Ceterò eamdem ferè proſtitutæ virginitatis, adulteriique pœnam poſterioribus quoque temporibus in Germaniâ manſiſſe, oſtendit Bonifacius archiepiſcopus, in epiſtolâ ad Ethelbaldum, Anglorum regem. *In antiquâ,* inquit, *Saxoniâ* (id eſt, in Germanicâ Saxoniâ: nam nova erat in Britanniâ, Saxonibus eò transgreſſis) *ubi nulla Chriſti cognitio, ſi virgo in maternâ domo, vel maritata ſub conjuge ſit adulterata; manu propriâ ſtrangulatam cremant: aut cingulo tenus veſtibus abſciſſis, flagellant eam caſtæ matronæ, & de villâ in villam miſſæ occurrunt novæ flagellantes, & cultellis pungunt, donec interimant.* Certè pauciſſima fuiſſe adulteria neceſſe eſt, ubi tam præſens, tam ſevera, tamque rigida pœna. Hæc tamen barbarorum conſvetudo propiùs ad divinum præceptum accedebat, quod de vulgatâ tam virginum quàm nuptarum pudicitiâ per Moſen populo ſuo olim dedit Deus; quàm iſtud multarum nunc Chriſtiani nominis gentium jus, quo adulteria, etiam ſæpius iterata, ridentur magis, quàm puniuntur; quoque *corrumpere & corrumpi, ſæculum vocare* licet. *publicatæ* quidpe *pudicitiæ* haud minùs nunc illic *præſens venia*, quàm apud priſcos noſtros Germanos *præſens pœna*. Non minùs verum, quàm egregium eſt dictum illud Theoderici, Gothorum regis, quod, ſuper eâdem re pronuntiatum, refert Caſſiodorus, variar. lib. V. epiſt. XXXII, hujusmodi: *Omne matrimonium incertum relinquitur, ſi in tantâ reverentiâ ſine aliquo terrore peccetur.* Graviſſimum eſt ipſius Dei præceptum in Levitico, cap. XX, ver. X: *Vir qui adulterabit cum uxore alicujus, qui adulteravit uxorem proximi ſui, omnino morte plectitor adulter ipſe & adultera.* item deutero. cap. XXII, ver. XXII: *Si quis deprehendatur cubans cum muliere maritatâ marito, omnino*

mrie n-

morientur pariter ambo; vir, qui cubavit cum muliere, & mulier ipſa. ſic ſuſtuleris malum è medio tui. Sed, inquiunt, neque Chriſtus Jeſus adulteram, ad ſe adductam, puniendam pronuntiavit. Egregii ſanè ſacræ ſcripturæ interpretes. quaſi verò non ipſius Chriſti ſint verba, apud divum Joannem in euangelio, cap. III, ver. XVII: *Non enim miſit deus filium ſuum in mundum, ut damnet eum; ſed ut ſervetur mundus per eum.* & cap. XII, ver. XLVII; *Non veni, ut damnem mundum; ſed ut ſervem mundum.* Verùm viderint noſtri ſive latores, ſive vindices legum, quid in noviſſimo illo judicio reſponderint de officio ſuo ipſi Chriſto.

CAP. XLIII.

De militiâ. ubi primùm de bellorum ſtudio, & quotidiano armorum uſu; item de bellicæ fortitudinis dignitate; & de diſciplinâ militari.

HACTENUS, domi in pace quæ fuerit priſcis Germanis vivendi ratio atque diſciplina, impensâ, quantum fieri potuit, operâ demonſtravimus. in bello quas habuerint conſvetudines ritusque, nunc deinceps videndum. Quantus autem iis fuerit belli amor, quantum armorum ſtudium, facilè colligitur ex his auctoris noſtri verbis, in libro de Germaniâ perſcriptis: *Si civitas, in quâ orti ſunt, longâ pace & otio torpeat; plerique nobilium adoleſcentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt. quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clareſcunt; magnumque comitatum non niſi vi belloque tueantur. exigunt enim principis ſui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. nam epulæ, & quamquàm incomti, largi tamen apparatus, pro ſtipendio cedunt. materia munificentiæ per bella & raptus. Nec arare terram, aut exſpectare annum tam facilè perſvaſeris, quàm vocare hoſtes, & vulnera mereri. pigrum quin imò & iners videtur, ſudore acquirere, quod poſſis ſangvine parare. Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium tranſigunt, dediti ſomno ciboque. fortiſſimus quiſque ac bellicoſiſſimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis, ſenibusque & infirmiſſimo cuique ex familiâ, ipſi hebent: mirâ diverſitate naturæ; cùm iidem homines ſic ament inertiam, & oderint quietem.* His adde, quæ Julius Cæſar, belli Gall. comment. VI, de eisdem ſcribit Germanis: *Civitatibus maxima laus eſt, quàm latiſſimè circùm ſe vaſtatis finibus ſolitudines habere. hoc proprium virtutis exiſtimant, expulſos agris finitimos cedere, neque quemquam prope ſe audere conſiſtere.* & comment. IV: *Publicè maximam putant eſſe laudem, quàm latiſſimè à ſuis finibus vacare agros. hac re ſignificari, magnum numerum civitatium ſuam vim ſuſtinere non potuiſſe.* item, quæ noſter innuit, annal. lib. XIII. *Eâdam æſtate inter Hermunduros Cattosque certatum, magno prœlio, dum flumen gignendo ſale fecundum, & conterminum, vi trahunt; ſuper libidinem cuncta armis agendi, religione inſitâ, eos maximè locos propinquare cœlo, preceſque mortalium à deis nusquàm propiùs audiri.* cui adſimile illud Gallorum in Italiâ, apud Livium lib. V. *Romanis*, inquit, *quærentibus, ecquid in Hetruriâ rei Gallis eſſet, cùm illi, ſe in armis jus ferre, & omnia fortium virorum eſſe, ferociter dicerent.* Adde item, quæ Tacitus, eodem libro de Germaniâ, ſuper matrimoniis refert: *Dotem non uxor marito, ſed uxori maritus offert. Interſunt parentes & propinqui, ac munera probant: munera, non ad delicias muliebres quæſita, nec quibus nova nupta comatur; ſed boves & frenatum equum, & ſcutum cum frameâ gladioque. in hæc munera uxor accipitur: atque in vicem ipſa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum; hæc arcana ſacra, hos conjugales deos arbitrantur. ne ſe mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum caſus putet, ipſis incipientis matrimonii auſpiciis admonetur, venire ſe laborum periculorumque ſociam, idem in pace, idem in prœlio paſſuram, auſuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant.* Sed breviùs,

clariùs

clariúsque Cæſar, dicto comment. VI, paullo ante ea, quæ ſuprà retuli: *Vita omnis in venationibus, atque in ſtudiis rei militaris conſiſtit*. & Seneca, lib. I. de irâ, cap. XI: *Germanis quid animoſius? quid ad incurſum acrius? quid armorum cupidius? quibus innaſcuntur, innutriunturque; quorum unicùm illis cura eſt, in alia negligentibus*. Idem, de Germanorum conſangvineis, Hiſpanicâ gente Cantabris, Silius Italicus, lib. III, his verſibus:

Mirus amor populo, cùm pigra incanuit ætas,
Imbelleis jam dudum annos prævertere ſaxo:
Nec vitam ſine Marte pati. quidpe omnis in armis
Lucis cauſa ſita; & damnatum vivere paci.

Et eodem libro poſteà, de aliâ Hiſpanorum natione Gallæcis:

—— Miſit dives Gallæcia pubem,
Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis;
Nunc pedis alterno percuſſa verbere terra
Ad numerum reſonas gaudentem plaudere cetras.
Hæc requies ludusque viris, ea ſacra voluptas:
Cetera femineus peragit labor. addere ſulco
Semina, & impreſſo tellurem vertere aratro,
Segne viris. quidquid duro ſine Marte gerendum eſt,
Callaici conjunx obit irrequieta mariti.

Item poſteà, lib. VIII, de Gallis:

—— Mærebant, cæde ſine ullâ
(Inſolitum ſibi) bella geri; ſiccasque cruore
Inter tela ſiti Mavortis hebeſcere dextras.

In univerſum æſtimanti, omnis Germanorum vita nil niſi militia fuit. cujus uſus ubi defuit, omnis exercitatio corporum ſimul & armorum exigebatur in venatu: qui & ipſe belli quædam imago, ac ſpecies. Atque hinc factum, uti *nihil, neque publicæ, neque privatæ rei, niſi armati egerint*; teſte Tacito, in libro ſuprà dicto. Lucianus, in dialogo de gymnaſiis, Solonem introducit, hæc de Scytharum gente loquentem: Ὑμεῖς δὲ συγγνωστοὶ, ἐν ὅπλοις ἀεὶ βιοῦντες, τό τε γὰρ ἐν ἀφράκτῳ οἰκεῖν, ῥᾴδιον ἐς ἐπιβουλὴν, καὶ οἱ πολέμιοι μάλα πολλοί. καὶ ἄδηλον, ὁπότε τις ἐπιστὰς, κοιμώμενον κατασπάσας ἀπὸ τῆς ἁμάξης, φονεύσειεν. id eſt: *Vobis ignoſcendum eſt, perpetuò in armis viventibus. vivere enim in loco aperto atque incuſtodito, facilè inſidiis obnoxium; & hoſtium admodùm numeroſa eſt copia: neque illud certum, quo tempore adſiſtens quispiam, dormientem, è plauſtro pertractum, jugulet.* Quæ res in Germanis quoque noſtris cauſa videri poterat perpetuæ armorum geſtationis; ut quibus nihil ſatis cuſtoditum, nihil tutum, pauperculas vileisque habitantibus caſas. verùm hi non tam ob metum, ne quis, de ſubito irrumpens, dormientem jugularet, aut imprudentem opprimeret, armis perpetuò inſtructi fuerunt; quàm uti iis, quotidiano continuoque uſu adſvefacti, eò dexteriùs in bello uterentur: quemadmodùm idem mos hodiéque apud Svitzeros, Alemannorum progeniem, durat. Verùm tamen, dictum militaris vitæ ſtudium non peculiare fuit unis Germanis, ſolisque proprium; ſed omnibus pariter Celtis initio commune: ſed & Sarmatis, ac Scythis, adeòq; cunctis nationibus barbaris. quod, à Nino, primo omnium mortalium poſt terrarum inundationem venatore juxtà ac bellatore, acceptum, in ſuâ quæque terrâ inſtituerunt; perpetuóque exercuerunt, donec mitiores, alii poſt alios, didicêre mores, primi, à Deo ipſo, rerum omnium auctore, Hebræi; ab his deinde Ægyptii, ac Syrii, à quibus Græci, à Græcis Itali; & ab his utrisque Celtarum partes Illyrii, Hiſpani, Galli, atque Britanni. Germani verò, multis etiam ſæculis pòſt, eisdem vixêre moribus, quibus ab initio imbuti fuerunt, quibusque barbaras etiamnum in remotis transmarinisque terris agere nationes, bella inter ſeſe atque latrocinia continenter exercenteis, vulgò notum eſt. At, quum unus hic vivendi in armis atque ex armis mos maximè apud cunctos Germanos probatus fuerit; eum præſtantiſſimum omnium exiſtimatum fuiſſe, qui optimè iis ac ſtrenuiſſimè uſus ſit, omnino neceſſe eſt. Hinc iſtud auctoris noſtri, de conciliis, eodem

libro

libro de Germania: *Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia eſt, audiuntur.* Sed meliùs Poſidonius de Gallis, Germanorum conſangvineis, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII: Ὅταν δὲ πλείονες συνδειπνῶσιν, κάθηνται μὲν ἐν κύκλῳ· μέσος δὲ ὁ κράτιστος, ὡς ἂν κορυφαῖος χοροῦ, διαφέρων τῶν ἄλλων ἢ κατὰ τὴν πολεμικὴν εὐχέρειαν, ἢ κατὰ τὸ γένος, ἢ κατὰ πλοῦτον. id eſt: *Convivæ ad cœnam ſi complures conveniant, in orbem conſidunt. in medio verò præſtantiſſimi eſt ſedes, veluti totius cœtus principis; qui vel bellicâ dexteritate, vel nobilitate generis, vel divitiis ceteros anteit.* Vbi & nobilitati bellica ſtrenuitas præfertur. Hinc etiam optimæ carnium portiones omnium bellicâ virtute præſtantiſſimo in conviviis adponebantur; ut ſuprà, cap. XVII, monſtratum. Quin & ipſa nobilitatis dignatio, ut cap. XV docui, & omnes honorum muniorumque tituli ex nullâ aliâ re, quàm ex bellorum decore, originem capiebant; ut fuſiùs infrà, cap. XLVI, oſtendam. At in tanto armorum bellorumque ſtudio ac dignitate, quàm exigua ipſis penèque nulla fuerit, ut hominibus barbaris, omniumque rerum ignaris, diſciplina militaris, paſſim innuunt rerum auctores. Fl. Vegetius, de re militari, lib. I, cap. I: *In omni prœlio non tam multitudo, & virtus indocta, quàm ars & exercitium ſolent præſtare victoriam. nullâ enim aliâ re videmus populum Romanum orbem ſubegiſſe terrarum, niſi armorum exercitio, diſciplinâ caſtrorum, uſuque militiæ. Quid enim adversùs Gallorum multitudinem paucitas Romana valuiſſet? quid adversùs Germanorum proceritatem brevitas potuiſſet audere? Hiſpanos quidem non tantùm numero, ſed etiam viribus corporum noſtris præſtitiſſe, manifeſtum eſt. Afrorum dolis atque divitiis ſemper impares fuimus. Græcorum artibus prudentiâque nos vinci, nemo unquàm dubitavit. Sed adversùs omnia profuit tyronem ſolerter eligere; jus (ut ita dixerim) armorum docere; quotidiano exercitio roborare; quæcumque evenire in acie atque in prœliis poſſint, omnia in campeſtri meditatione prænoſcere; ſeverè in deſides vindicare. ſcientia enim rei bellicæ dimicandi nutrit audaciam. nemo facere metuit, quod ſe benè didiciſſe confidit. etenim in certamine bellorum, exercitata paucitas ad victoriam promtior: rudis & indocta multitudo oppoſita ſemper ad cædem.* Ἔνθα γὰρ σοφίης δέει, βίης ἔργον οὐδὲν, inquit Herodotus, lib. III; id eſt, *ubi opus prudentiâ, ibi vi agere nihil proficit.* At Germanis noſtris nulla prudentia militaris, nulla diſciplina. vi omnia, iracundiâ, atque impetu agebant, ſine certis imperiis, ſine ducibus. Seneca, loco prædicto: *Quid Cimbrorum Teutonorumque tot millia, ſuperfuſa Alpibus, ita ſuſtulit, ut tantæ cladis notitiam ad ſuos non nuntius, ſed fama pertulerit, niſi quòd erat illis ira pro virtute? quæ, ut aliquando perculit, ſtravitque obvia, ita ſæpius ſibi exitio eſt. Germanis quid eſt animoſius? quid ad incurſum acrius? quid armorum cupidius? quibus innaſcuntur innutriunturque; quorum unicùm illis cura eſt, in alia negligentibus. quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum proviſa ſunt, non ſuffugia adversùs perpetuum cœli rigorem. Hos tamen Hiſpani, Gallique, & Aſiæ, Syriæque molles bello viri, antequàm legio viſatur, cædunt, ob nullam rem aliam opportunos, quàm ob iracundiam. Agedum illis corporibus, illis animis, delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da diſciplinam; ut nihil amplius dicam, neceſſe erit nobis certè mores Romanos repetere.* Ex ſilvis maximè inſidiatos fuiſſe, apud alios auctores reperio. Frontinus, ſtratagem. lib. I. cap. III: *Imperator Cæſar Domitianus Auguſtus, cùm Germani more ſuo è ſaltibus & obſcuris latebris ſubinde impugnarent noſtros, tutumque regreſſum in profunda ſilvarum haberent, militibus per* CXX *millia paſſuum actis, non mutavit tantùm ſtatum belli, ſed ſubjecit ditioni ſuæ hoſtes, quorum refugia nudaverat.* Noſter, annal. lib. I: *Arminius, colligi ſuos, & propinquare ſilvis monitos, vertit repentè: mox ſignum prorumpendi dedit iis, quos per ſaltus occultaverat.* & paullo pòſt: *Circùm ſilvæ paulatim adclines: quas tum Arminius implevit, compendiis viarum & cito agmine onuſtum ſarcinis armiſque militem cùm anteveniſſet.* & eodem libro anteà: *Excivit ea cædes Bructeros, Tubantes, Vſipetes: ſaltusque, per quos exercitui regreſſus, inſedêre.* & mox: *Sed hoſtes, donec agmen per ſaltus porrigeretur, immoti; dein latera & frontem modicè adſultantes, totâ vi noviſſimos incurrêre.* Aliis etiam hoc commune fuiſſe Celtis, è Gallorum exemplo diſco: de quibus ita Polybius, lib. III: Οἱ γὰρ Ῥω-

μαῖοι πρὸς μὲν τοὺς ὑλώδεις τόπους ὑπόπτως εἶχον, διὰ τὸ τοὺς Κελτοὺς ἀεὶ τιθέναι τὰς ἐνέδρας ἐν τοῖς τοιούτοις χωρίοις. id eſt: *Romani omnia ſilvoſa loca ſuſpectabant, eò quòd Galli ad inſidiandum ea ſemper deligunt*. Crebris tamen, jam inde ab Auguſti Cæſaris temporibus, adversùs Romanos bellis aliquid diſciplinæ tandem addidicerunt Germani. Auctor noſter, annal. lib. II, de prœlio inter Arminium Cheruſcum, & Maroboduum Marcomannum: *Diriguntur acies, pari utrimque ſpe; nec, ut olim apud Germanos, vagis incurſibus, aut disjectas per catervas. quippe, longâ adversùs nos militiâ, inſueverant ſequi ſigna, ſubſidiis firmari, dicta imperatorum accipere*. De eodem Maroboduo ita Vellejus Paterculus, lib. II: *Imperium, perpetuis exercitiis penè ad Romanæ diſciplinæ formam redactum, brevi in eminens & noſtro quoque imperio timendum perduxit faſtigium. exercitum, quem* LXX *millium peditum*, IV *equitum fecerat, aſſiduis adversùs finitimos bellis exercendo, majori, quàm quod habebat, operi præparabat*. De Chattorum gente ita noſter, in libro de Germaniâ: *Multum, ut inter Germanos*, id eſt, ut eſt captus Germanorum, *rationis ac ſolertiæ: præponere electos, audire præpoſitos, noſſe ordines, intelligere occaſiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia virtutem inter certa numerare: quodque rariſſimum, nec niſi ratione diſciplinæ conceſſum, plus reponere in duce, quàm in exercitu; omne robur in pedite: quem ſuper arma ferramentis quoque & copiis onerant. alios ad prœlium ire videas, Cattos ad bellum. rari excurſus, & fortuita pugna. Equeſtrium ſanè virium id proprium; citò parare victoriam, citò cedere. velocitas juxta formidinem, contatio propior conſtantiæ eſt*. Atque hanc diſciplinam Chatti jam Trajano Romanis imperitante habuêre.

CAP. XLIV.

De variis armorum telorumque generibus.

BELLANDI igitur priſcorum Germanorum morem modumque uti commodè ac ritè deſcribam, armorum genera primo loco indicanda erunt. In his pleraque ex communi omnium gentium ritu. unde certiſſimum documentum, ex Aſiâ noſtros in ſuam detuliſſe ea Celticam; ut & aliæ gentes ex eâdem in ſuas quæque terras. nam quòd Herodotus, lib. IV, ex Ægypto ait primò clypei galeæque uſum in Græciam deportatum, id opidò falſum eſt. quamquàm ipſe Herodotus, lib. I, armorum bellicorum inventum tradit eſſe Carum: quibus & Strabo nonnulla adſcribit, lib. XIV; & item Plinius, lib. VII, cap. LVI. quorum hic alia aliis auctoribus. Verùm, quum antiquiſſimo illo bellandi pugnandique more, quem Herculi adſcribunt veteres, & olim pleræque gentes uſi ſint, & nunc etiam Americani in extero orbe eo utantur; certum eſt, hæc omnia ante gentium in tam diverſas & longè inter ſe remotas terras disperſionem fuiſſe inventa.

Sed armorum alia ſunt, quibus corpus protegitur adversùs hoſtium ictus; alia, quibus hoſtis feritur. Illorum rurſus alia corpori, veluti tegmina adhærent; alia manibus geſtantur. De corpori hærentibus ſic auctor, in libro de Germaniâ: *Paucis loricæ: vix uni alterive caſſis, aut galea*. & paullo antè: *Nudi, aut ſagulo leves pugnant*. In pace cunctos, qui virilem ætatem attigiſſent, aut *ſagulo*, aut *rhenone*, aut *ferinâ pelle*, aut deniq; *arborum libris* fuiſſe tectos, ſuprà, cap. XVI, oſtenſum eſt. in bello cur quidam omnino nudi pugnare voluerint, rationem reddunt Gæſati Galli apud Polybium, lib. II, in pugnâ adversùs Romanos in Italiâ commiſsâ: Οἱ μὲν οὖν Ἴσομβροι καὶ Βοῖοι τὰς ἀναξυρίδας ἔχοντες, καὶ τοὺς εὐπετεῖς τῶν σαγῶν περὶ αὐτοὺς ἐξήταζον. οἱ δὲ Γαισάται διά τε τὴν φιλοδοξίαν, καὶ τὸ θάρσος ταῦτ' ἀπορρίψαντες, γυμνοὶ μετ' αὐτῶν τῶν ὅπλων πρῶτοι τῆς δυνάμεως κατέστησαν, ὑπολαβόντες οὕτως ἔσεσθαι πρακτικώτατοι, διὰ τὸ τινὰς τῶν τόπων βατώδεις ἐμπλέκεσθαι τοῖς ἐμμάμμασι, καὶ παραποδίζειν τὴν τῶν ὅπλων χρείαν. Hoc eſt: *Ad pugnam Inſubres & Boji braccati & levioribus ſagulis contecti prodière. Gæſatarum verò tanta fuit vanitas, tantaque confidentia, uti, braccis ſagisque abjectis,*

abjectis, nudi, cum ſolis armis, primores ordines occuparent; hac ratione quàm expeditiſſimos fore ſeſe rati, quùm ſenticeta alicubi eſſent, quæ, dependentibus laciniis ac vinculis adhærentia, armorum uſum impedirent. Ut igitur hi Galli, ſic Germanorum noſtrorum multi corpus omnino fuerunt intecti. quod præter Tacitum Dio quoq; teſtatur, lib. XXXVIII, Cæſaris orationem ad militeis, cum Arioviſto prœlium inituros, habitam referens: Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι ἡμεῖς μὲν κατὰ πᾶν θ' ὁμοίως τὸ σῶμα ὡπλίσμεθα· ἐκεῖνοι δὲ δὴ γυμνοὶ τὸ πλεῖστον εἰσίν· id eſt; *Quis neſcit, nos totum corpus armatos eſſe; illos verò plerumque nudos*. Quamquàm hoc ad eos quoque referri poſſit, qui ſagulis tantùm velabantur: quorum varia genera prædicto cap. XVI deſcripſi. Levibus in bello uſos, ex Inſubrium Bojorumque patet exemplo. Quidam verò, loco ſagulorum, ferinis utebantur, ut in pace, pellibus. de Germaniciano quippe Romanorum exercitu ſic auctor noſter, in hiſtor. lib. II: *Tergis ferarum, & ingentibus telis horrentes*. prætereàque exemplum eſt Germanici Cæſaris, Romani exercitus in Germaniâ ducis, annal. lib. II; quod ſuprà, dicto cap. XVI, retuli: Atque hoc gregarii militis, ſive plebeji apud Germanos tegmen: de quo rectè illud eodem libro II; *Non loricam Germano, non galeam*. Quòd autem, in libro de Germaniâ, *paucis* ait *eſſe loricas*; id de locupletioribus, nobilibus, ac principibus, ſeu ordinum ductoribus intelligendum: qui à reliquâ plebe *veſte diſtingvebantur ſtrictâ, & ſingulos artus exprimente*; cui lorica ſuperinduebatur. Imagines ſingulorum ad finem hujus capitis reperies. Sed & equites nudi pugnabant. Plutarchus in Craſſo, & Appianus in Syriacis, de equitibus à Cæſare è Galliâ M. Craſſo in Syriam, ad bellum Parthicum, cum filio ejus P. Craſſo miſſis: Ἦν δ' ἀγὼν ἄνισος ἔν τε ταῖς πληγαῖς, καὶ τῷ φυλάττεσθαι, παίων μὲν ἀσθενέσι καὶ μικροῖς δορατίοις θώρακας ὠμοβύρσους καὶ σιδηροῦς, παιόμενος δὲ κοντοῖς εἰς εὐσταλῆ καὶ γυμνὰ σώματα τῶν Γαλατῶν. id eſt: *Impar verò ei erat cum Parthis certamen, vel inferendis ictibus, vel declinandis. nam infirmis parvisq; lanceis cædebat loricas, è crudo corio vel ferro confectas: contrà verò præbebat contorum ictibus expedita ac nuda Gallorum corpora*. Sed hæc fortè ſeminuda tantùm. ſic Livius, lib. XXII; *Ante ceteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum ſpecie terribilis erat) Galli ſuper umbilicum erant nudi*. Ergo tantùm bracchati. Et Batavos fuiſſe, Treverosque Germanos, qui à Cæſare Craſſo mittebantur, ſuprà, cap. III, docui. Lucanus, lib. I: *Et qui te laxis imitantur Sarmata braccis,*

Vangiones Batavique truces.

Imagines horum equitum ad finem capitis ſequentis adpoſitæ ſunt. Ceterùm LORICA quid fuerit, oſtendit Varro, de lingvâ Latinâ libro IV. *Lorica*, inquit, *à loro; quòd de corio crudo pectoralia faciebant. poſteà ſuccuderunt Galli è ferro ſub id vocabulum ex annulis ferream tunicam*. Hinc Silius Italicus, lib. V, de conſule Romano, qui ad Traſumenum lacum adverſùs Annibalem pugnaturus, arma, Bojorum regi antè cæſo detracta, induerat:

Loricam induitur. tortos huic nexilis hamos
Ferro ſquamma rudi permixtoque aſperat auro.

Et Diodorus, lib. V, de Germanis juxtà & Gallis: Θώρακας δ' ἔχουσιν οἱ μὲν σιδηροῦς ἁλυσιδωτούς, οἱ δὲ τοῖς ὑπὸ τῆς φύσεως δεδομένοις ἀρκοῦνται, γυμνοὶ μαχόμενοι· hoc eſt: *Loricas quidam habent ferreas, atque hamatas; alii, à naturâ tributis contenti, nudi pugnant*. Item Plutarchus in Mario, de Cimbris, Germanicâ gente: Θώραξι δ' ἦσαν κεκοσμημένοι σιδηροῖς· id eſt; *Loricis erant exculti ferreis*. Hodiè patriâ lingvâ id tegumenti bellici genus vocatur *ein panzer*, aut *panzerhemde*: quod Latinè *tunicam ferream* dixeris cum Varrone. Priſcis illis Germanis Galliſque non fuiſſe manicatam, quemadmodùm nec Romanis, maximè credibile eſt. nam neque veſtis illa ſtricta Germanis in manicas extendebatur; ut ſuprà, cap. XVI, oſtenſum eſt. Lorica porrò tegebatur interdum dicto ſagulo, aut pelle ferinâ. Exemplar hujus habitus ad finem hujus capitis figurâ VII exhibitum eſt. Hæc igitur inter corporis tegumenta.

De capitis munimine ita noſter ibidem: *Paucis loricæ; vix uni alterive caſſis, aut galea*. Herodianus, lib. VI: Τῶν τοξοτῶν ἐς γυμνὰς τὰς κεφαλὰς τῶν Γερμανῶν τοξευόντων: id eſt; *Sagittariis nuda Germanorum capita petentibus*. Dio, lib. XXXVIII, de Arioviſti

acie: Ταῖς κεφαλαῖς γυμναῖς μαχόμενοι ἦσαν· id eſt; *Capitibus nudis pugnabant.* Communem hunc omnibus Celtis ſine galeis pugnandi fuiſſe morem, liquet è Vaſconum, Hiſpanicæ gentis exemplo; de quibus, in Annibalis exercitu in Italiâ verſantibus, ita Silius Italicus, libro prædicto:

— Galeæ contemto tegmine Vaſco.

Et item lib. XI: *— Nec tectus tempora Vaſco.*

Item ex Britannorum exemplo: de quibus ſic Herodianus, lib. III: Θώρακος δὲ ἢ κράνους οὐκ ἴσασι χρῆσιν, ἐμπόδιον νομίζοντες πρὸς τὴν δίοδον τῶν ἑλῶν· id eſt; *Loricæ ac galeæ ignorant uſum; impedimentum id eſſe arbitrantes transgrediendis paludibus.* Apud Germanos ſine galeis principeis etiam pugnas iniiſſe, patet ex Taciti libro de Germaniâ: *Sæpè*, inquit, *in ipſo ſolo vertice religant capillum principes, & ornatiorē habent. Ea cura formæ; ſed innoxiæ. neque enim ut ament, amenturve; in altitudinē quamdam, & terrorem, adituri bella, comti, ut hoſtium oculis ornantur.* Exemplum principis armati exſtat dictâ figurâ VII. Mos is hodiéque communis Americanis, Floridam incolentibus. Antiquis ſæculis in orbe noſtro non modò Germani, ſed Scythæ etiam & Parthi eum obſervarunt. Appianus in Syriacis: Πάρθοι Σκυθικῶς ἐπὶ τὸ φοβερὸν τῶν ἀναστίλλων κομῶντας· id eſt: *Parthi Scytharum ritu ad terrorem hoſtium capillum in vertice religant.* Ceterùm Iſidorus, lib. XVIII. cap. XIV, ita inter *caſſidem* & *galeam* diſtingvit: *Caſſis de laminâ eſt; galea de corio. nam galerus corium dicitur.* Auctores tamen hæc vocabula confundunt; ita, uti etiam caſſidem ſæpius adpellent galeam. Gallorū galeas ſic deſcribit Diodorus, dicto lib. V: Κράνη χαλκᾶ περιτίθενται, μεγάλας ἐξοχὰς ἐξ αὐτῶν ἔχοντα παμμεγέθη, φαντασίαν ἐπιφέροντα τοῖς θεωμένοις. τοῖς μὲν γὰρ πρόσκειται συμφυῆ κέρατα· τοῖς δὲ ὀρνέων ἢ τετραπόδων ζώων ἐκτετυπομέναι προτομαί. hoc eſt: *Æneis utuntur galeis, cùm magnis adpendicibus, ad prolixam oſtentationem factis. aliis namque cornua adfixa ſunt; aliis avium aut quadrupedum formas expreſſas habent.* Et eodem libro poſteà, de Celtiberis, Hiſpanicâ gente: Περὶ δὲ τὰς κεφαλὰς κράνη χαλκᾶ περιτίθενται φοινικοῖς ἠσκημένα λόφοις· id eſt; *Æneas capitibus imponunt galeas, criſtis puniceis exornatas.* De Cimbris Plutarchus, in dicto Mario: Οἱ δὲ ἱππεῖς μύριοι καὶ πεντακισχίλιοι τὸ πλῆθος ὄντες, ἐξήλαυνον λαμπροὶ, κράνη μὲν εἰκασμένα θηρίων φοβερῶν χάσμασι καὶ προτομαῖς ἰδιομόρφοις ἔχοντες, ἃ ἐπαιρόμενοι λόφοις πτερωτοῖς εἰς ὕψος, ἐφαίνοντο μείζους. hoc eſt: *Equitum XV millia numero effuderunt ſe ſplendidè: galeas gerebant, quæ repræſentarent ſævarum beluarum rictus, & inuſitatas figuras: quas alatis faſtigiantes criſtis, adparebant eminentiores.* De Vettonibus, Hiſpanicâ gente, Silius Italicus, libro prædicto:

— Ore ferarum
Et rictu horrificant galeas.

Gallis atq; Hiſpanis æneæ fuerint galeæ: at Germanos ferreas tantùm habuiſſe, colligo ex Tacito meo; qui, libro de Germaniâ, de metallis ejus terræ memorans, *aurum & argentum deos iis negaſſe* ait; *nec ferrum quidem ſupereſſe, ſicut ex genere telorum colligatur.* ubi nullam æris facit mentionem, ceu ne hoc quidem iis fuerit metallum. niſi fortè Rheno proximis Galliæ commercia id ſuppeditaverint. Exempla harum galearum expreſſa ſunt ad finem hujus capitis, figurâ VI, & ſeq. cap. fig. II. Ceterò Stewechius, ad Vegetii libri primi caput XX, ſuper iis, quæ de Cimbris refert Plutarchus, commētans, ſic inquit: *Ex re militari haud dubiè mos, quo etiamnum hodiè inſignia familiarum exornata atq; diſtincta videmus; cùm galeis inſident leones, lupi, cervi, canes, aquilæ, vultures, dracones, & aliarum beſtiarum ſive capita, ſive cornua, ſive pedes. Originem moris tam antiqui ſpero me nunc primùm inveniſſe. ab Ægyptiis enim deſcendiſſe obſervavi apud Diodorum Sicul. lib. II: ubi ille reges eorum caput leonis, tauri, aut draconis, principatus inſigne, capite geſtaſſe ſcribit. Ab Ægyptiis porrò mutuatos hoc Græcos, & ab his Romanos, ut multa alia, quæ ad diſciplinam militarem pertinebant, magnam mihi veriſimilitudinem habere videtur; præſertim, quòd Lacedæmoniis galeæ inventionem videam tribui à Plinio, lib. VII, cap. LVI.* Haud abſurda ſanè & ſatis commoda tranſitio ab Ægyptiis ad Græcos, & ab his ad Romanos. at à Romanis porrò ad Celtas quomodò, quâ occaſione, & quando? Vix dixeris; niſi & nudis omnino corporibus ad

prœlia

prœlia incedere, & alios in bellis maximè barbaros ritus à Romanis, ſive à Græcis eosdem Celtas mutuatos contenderis. Sed de Celtis uti taceam; unde Americani populi ejusmodi hodieq; utuntur galeis? à Romanis? à Græcis? an à primis habuêre Ægyptiis? Certè hoc ſaltem haud temerè dixeris. Omnes ritus ſuos, tam humanos quàm divinos, ipſos Celtas ex Aſiâ in gentium diſperſione attuliſſe in Celticam, innumeris ſuprà validiſſimisque patuit documentis. proinde hunc quoque galearum uſum ex eodem & loco & tempore promanaſſe, cùm ad noſtros, tùm ad Græcos & alias totius orbis genteis, maximè credibile eſt. Ac primi quidem bellatores, ſine loricâ, ſine galeâ, ferinis pellibus humeros caputque muniebant. unde etiam eximio illi & antiquiſſimo apud poëtas bellatori Herculi nihil tegumenti bellici tribuitur, præter leonis exuvias. quam ejus imaginem egregiè ac graphicè refert Silius, lib. II, in Terone, Herculis Saguntini ſacerdote:

Atque illi non haſta manu, non vertice caſſis:
Sed fiſus latis humeris, & mole juventæ,
Agmina vaſtabat clavâ, nihil indigus enſis.
Exuviæ capiti impoſitæ, tegmenque leonis,
Terribilem attollunt excelſo vertice rictum.

Diodorus, lib. I: Ὁμοίως δὲ τό τε ῥόπαλον καὶ τὴν λεοντῆν τῷ παλαιῷ πρέπειν φασὶν Ἡρακλεῖ, διὰ τὸ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους μήπω τῶν ὅπλων εὑρημένων, τοὺς ἀνθρώπους τοῖς μὲν ξύλοις ἀμύνεσθαι τοὺς ἀντιτατομένους, ταῖς δὲ δοραῖς τῶν θηρίων σκεπαστηρίοις χρῆσθαι. id eſt: *Ad eundem modum clava & leonis exuviæ Herculi antiquo congruere ajunt; quia, nondum inventis illo tempore armis, homines ſecum congreſſos lignis repellebant, & ferarum pellibus pro tegumentis utebantur.* Sic de Bebrycibus Theocritus, in Dioſcuris:

Αὐτὰρ ὑπὲρ νώτοιο καὶ αὐχένος ἠωρεῖτο
Ἄκρων δέρμα λέοντος ἀφημμένον ἐκ ποδεώνων.
A tergo verò & collo pendebat
Pellis leonis, ab extremis ſuſpenſa pedibus.

Sic de Tirynthiis Græcis, prœlium inituris, Statius Thebaidos lib. IV:

----- Quibus amenta, nec enſes
Triſte micant; flavent capiti tergoque leonum
Exuviæ, gentilis honos; & pineus armat
Stipes.

Et eodem libro, de Arcadibus:

Ille Lycaoniæ rictu caput aſperat urſæ.

Lib. VII, de Thebanis:

Tela rudes trunci; galeæ vacua ora leonum.

De Afris, Claudianus, lib. I de laudibus Stiliconis:

Serpentum geſtant patulos pro caſſide rictus.

De Mezentio, Hetruſcorum duce, Virgilius, AEneid. lib. VII:

Ipſe pedes, tegmen torquens immane leonis
Terribili impexum ſetâ, cum dentibus albis
Indutus capiti.

Silius, dicto libro poſteà:

Nec ſegnis Teron tantæ ſpe laudis, in ipſos
Adverſus conſurgit equos; villoſaque fulvi
Ingerit objectans trepidantibus ora leonis.
Attoniti terrore novo, rictuque minaci
Quadrupedes.

Nempe totum os leonis, vel alius cujusvis feræ, vacuum, id eſt, pellis, quæ caput feræ contexerat, capiti hominis imponebatur unà cum dentibus; ita, uti ſuperior pars rictus ſive hiatus integra primorem frontem ac tempora, inferior fiſſa aureis atque poſteriores maxillas contegeret. reliqua pellis humeros atque tergum velabat. quam inter pugnandum lævo brachio obvolvebant; quâ figurâ Herculem antiquus exhibet lapis, à Petro Apiano inter antiquas inſcriptiones relatus. Exempla horum tegumentorum reddita ſunt ad finem capitis, figuris II, III, IV, & V.

Sed diverſarúm ſæpè ferarum pelles, alia humeros, alia caput, tegebant. Idem Virgilius, Æneid. lib. XI, de Orphito:

Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus
Et malæ texêre lupi, cum dentibus albis.

Alii dehinc caput tantùm muniebant. idem poëta, dicto lib. VII, de agreſti quâdam Latinorum legione:

— *Pars ſpicula geſtat*
Bina manu; fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti.

Deinde opus quoque, & artificium hisce pellibus adhibitum. Homerus, Iliad. κ, de galeâ, quam Thraſimedes Vlyſſi impoſuit:

— Ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῆφιν ἔθηκε
Ταυρείην, ἄφαλόν τε καὶ ἄλοφον, ἥτε καταῖτυξ
Κέκληται. — *Et ei galeam capiti impoſuit*
Taurinam, ſine cono, & ſine criſtâ, quæ catætyx
Vocatur.

Et mox de aliâ, quâ Meriones Vlyſſi caput munivit:

— Ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῆφιν ἔθηκε
Ῥινοῦ ποιητήν· πολέσιν δ' ἔντοσθεν ἱμᾶσιν
Ἐντέτατο στερεῶς· ἔκτοσθε δὲ λευκοὶ ὀδόντες
Ἀργιόδοντος ὑὸς θαμέες ἔχον ἔνθα καὶ ἔνθα,
Εὖ καὶ ἐπισταμένως, μέσσῃ δ' ἐνὶ πῖλος ἀρήρει.
— *Et ei galeam capiti impoſuit*
Ex pelle factam. multis autem intrinſecus loris
Ligata erat fortiter: extrinſecus autem candidi dentes
Albidentis ſuis crebri muniebant utrimque
Benè, ac ſcitè. in medio autem pileus aptatus erat.

Κυνέην adpellat poëta, antiquiſſimo vocabulo, quod aliis etiã auctoribus Græcis uſurpatur, pro *galeâ*, & *galero*, & quovis capitis tegmine; quia à principio ἐκ τοῦ κυνός, id eſt, ex canis corio fiebat. Silius, lib. V:

Scylla ſuper fracti contorquens pondera remi
Inſtabat; ſævosque canum pandebat hiatus,
Nobile Gargani ſpolium: quod rege ſuperbus
Bojorum cæſo, capiti illacerabile victor
Aptârat.

Quâ ratione & ipſum *galeæ* vocabulum Græcum eſſe volunt γαλέην, quod *felem*, ſeu *catum* ſignificat; quia ex felis quoq; capite antiquitus fiebat. Atq; hinc confirmatur diſtinctio illa Iſidori, *galeam è corio, caſſidem è laminâ* adfirmantis. Utroque genere uſos fuiſſe Germanos noſtros, teſtẽ ſuprà audivimus Tacitum, his verbis: *Vix uni alterive caſſis, aut galea.* At poſteaquàm thoraces bello, loricæq; ferreæ, & caſſides inventæ; pelles his ſuperinduebantur: ſæpéq; itidem diverſæ, ex aliâ ferâ loricæ, ex aliâ caſſidi. Silius, l. IV, de Apulorũ duce Allio, in exercitu Romano contra Annibalem: *Huic horret thorax Samnitis pellibus urſæ*
Et galea annoſi vallatur dentibus apri.

Et lib. V, de conſule Romano in galeâ Gallicâ:

---- *Æquorei tergo flavente juvenci*
Caſſis erat munita viro.

Polybius, lib. VI, de Romano ſui ævi milite: Προσεπικοσμοῦνται δὲ καὶ λιτῷ περικεφαλαίῳ· ποτὲ δὲ καὶ λυκείαν, ἤ τι τῶν τοιούτων ἐπιτίθενται, σκέπης ἅμα καὶ σημείου χάριν, ἵνα τοῖς κατὰ μέρος ἡγεμόσι προκινδυνεύοντες ἐρρωμένως, καὶ μή, διάδηλοι γίνωνται. id eſt; *Adornantur & vili capitis tegumento· cui lupina interdum, aut aliquid ejusmodi imponitur; ſimul tutelæ causâ & indicii: quò, in obeundis fortiter ſeciusve prœliis, dignoſci ab ordinum queant ductoribus.* Sed & alias genteis ejusmodi ex corio uſus fuiſſe galeis & thoracibus, auctores docent. Strabo, lib. VII, de Roxolanis: Χρῶνται δὲ ὠμοβοΐνοις κράνεσι, καὶ θώραξι id eſt;

id eſt; *Vtuntur galeis ac thoracibus de crudis boum coriis.* & lib. XI, de Albanis & Iberis, inter Ponticum Caſpiumque maria colentibus: Περικράνια δὲ θήρεια ἔχουσι, παραπλησίως τοῖς Ἴβηρσι· id eſt; *Galeas ferinas habent, ut Iberi.* Ibidem de Amazonibus: Δορὰς θηρίων ποιοῦσι περικράνια· hoc eſt; *Ex ferarum pellibus galeas conficiunt.* Iſtiuſmodi igitur galeas ex crudis ferarum coriis & Ægyptii initio, unà cum reliquis mortalibus, non ex ſuo invento, ſed à primis circa Ninum bellatoribus habuerunt. quas illi fortaſſis poſteà primi in caſſides mutare cœperunt. Diodorus, lib. III: Παραδεδόσθαι δὲ τὸν Ἄμμωνα σχεῖν κριοῦ κεφαλὴν τετυπωμένην, παράσημον ἐσχηκότος αὐτοῦ τὸ κράνος κατὰ τὰς στρατείας. hoc eſt: *Ammon ille arietis caput effigiatum habuiſſe traditur, quòd hoc ſigno galeam in bellis ornatam geſtaſſet.* Plutarchus, in libro de Iſide, de pugnâ inter Horum, Iſidis filium, & Typhonem: Ἑρμῆν δὲ περιθεῖναι βούκρανον αὐτῇ κράνος. id eſt: *Mercurium Iſidi galeam è bovis factam capite impoſuiſſe.* Diodorus, lib. I, de Oſiride: Τῷ δ' οὖν Ὀσίριδι συνεστρατεῦσθαι δύο λέγουσιν υἱοὺς, Ἄνουβίν τε καὶ Μακεδόνα, διαφέροντας ἀνδρείᾳ· ἀμφοτέρους δὲ χρήσασθαι τοῖς ἐπισημοτάτοις ὅπλοις ἀπό τινων ζώων, οὐκ ἀνοικείων τῇ περὶ αὐτοὺς εὐτολμίᾳ· τὸν μὲν γὰρ Ἄνουβιν περιθέσθαι κυνῆν, τὸν δὲ Μακεδόνα λύκου προτομήν. hoc eſt: *Cum Oſiride ajunt duos militatum profectos filios, Anubin & Macedonem, fortitudine præſtanteis viros: qui ex feris, ab audaciâ eorum non abludentibus, armaturas maximè inſigneis geſtarunt. Anubin enim canis, Macedonem lupi effigiem capiti circumdediſſe.* Et eodem libro poſteà: Ἐν ἔθει γὰρ εἶναί φασι τοῖς κατ' Αἴγυπτον δυνάσταις περιτίθεσθαι περὶ τὴν κεφαλὴν λεόντων καὶ ταύρων καὶ δρακόντων προτομὰς, σημεῖα τῆς ἀρχῆς· καὶ ποτὲ μὲν δένδρα, ποτὲ δὲ πῦρ, ἔστι δ' ὅτε καὶ θυμιαμάτων εὐωδῶν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς οὐκ ὀλίγα· καὶ διὰ τούτων ἅμα μὲν ἑαυτοὺς εἰς εὐπρέπειαν κοσμεῖν, ἅμα δὲ τοὺς ἄλλους εἰς κατάπληξιν ἄγειν, καὶ δεισιδαίμονα διάθεσιν. Hoc eſt: *Ægyptiorum enim principeis ajunt leonum, taurorum, & draconum effigies ut regiæ poteſtatis inſignia, capiti impoſuiſſe, ut his decorè ſeſe exornarent, ſimul ut ſtuporem aliis & ſuperſtitionem injicerent.* Plutarchus, in dicto libro de Iſide, de iiſdem Ægyptiis: Οἱ δὲ τοὺς ὕστερον βασιλεῖς φασι, ἐκπλήξεως ἕνεκα τῶν πολεμίων, ἐν ταῖς μάχαις ἐπιφαίνεσθαι θηρίων χρυσᾶς προτομὰς, καὶ ἀργυρᾶς περιτιθεμένους. id eſt: *Alii ajunt poſteriores reges, terrorem hoſtibus incutiendi causâ, in prœliis occurriſſe ferarum aureis argenteiſque capitibus armatos.* Verùm alii poſteà ſimpliceis illas caſſides, è laminâ confectas, pellibus non ampliùs munierũt, ſed criſtis, ſimul in ornatum ſui, ſimul in terrorem hoſtium, inſtruxerunt. unde Virgil. Æneid. lib. IX: *Galeam Meſſapi habilem, criſtiſque decoram.*

Et Æneid. libro VIII:

Terribilem triſtis galeam.

Has criſtas primùm fuiſſe ex ſetis equinis, paſſim in poëmatibus ſuis docet Homerus. ut Iliad. γ, de Paride, Priami filio:

Κρατὶ δ' ἐπ' ἰφθίμῳ κυνέην εὔτυκτον ἔθηκεν
Ἵππουριν· δεινὸν δὲ λόφος καθύπερθεν ἔνευεν.
Capiti autem forti galeam adfabrè factam impoſuit,
Criſtatam ex ſetis equinis: horribile autem criſta deſuper nutabat.

Theocritus, in Charitibus de Siculis:

---- Ἱππείαι δὲ κόρυν σκεπάουσιν ἔθειραι.
Equinæ autem galeam inumbrant jubæ.

Virgilius, Æneid. lib. IX, de Turno:

----- *Injectis ſic undique telis*
Obruitur: ſtrepit aſſiduo cava tempora circùm
Tinnitu galea; & ſaxis ſolida æra fatiſcunt;
Diſcuſſæque jubæ capiti.

Hinc etiam Æneid. lib. II, *comantem* dicit *galeam*; & lib. III, *criſtas comanteis*. Conus verò, cui inſerebatur criſta, non in poſticâ galeæ parte erat, uti nunc mos ubique obtinet; ſed ipſo in vertice. Homerus, Iliad. ζ, de Hectoris filio, patris galeam contuente:

Ταρβήσας χαλκόν τε ἰδὲ λόφον ἱππιοχαίτην,
Δεινὸν ἀπ' ἀκροτάτης κόρυθος νεύοντα νοήσας.
Timens æsque & criſtam ex equinis ſetis factam,
Terribiliter à ſummâ galeâ nutantem advertens.

Interdum plures uni galeæ coni, pluresque in iis criſtæ. Idem, Iliad. λ.

Κρατὶ δ' ἐπ' ἀμφίφαλον κυνέην θέτο, τετραφάληρον,
Ἱππουριν.

Capiti autem circùm conos habentum galeam impoſuit quatuor,
Criſtatam ex ſetis equinis.

Et poëta Latinus, Æneid. VII, de Turni galeâ:

Cui triplici crinita jubâ galea alta.

Originem harum criſtarum diſco ex Herodoto; qui, lib. VII, ita ſcribit de orientalibus Æthiopibus: οὗτοι δὲ οἱ ἐκ τῆς Ἀσίης Αἰθίοπες προμετωπίδια ἵππων εἶχον ἐπὶ τῇσι κεφαλῇσι. καὶ αὐτὶ μὲν λόφου ἡ λοφιὴ κατέχρα· τὰ δὲ ὦτα τῶν ἵππων ὀρθὰ πεπηγότα εἶχον. hoc eſt: *AEthiopes, qui ex Aſiâ erant, pelles frontium equinarum, cum auribus atque jubis, in capitibus habebãt: ut ipſæ jubæ pro criſtis eſſent, & hirtæ aures equinæ rigerent.* Pro jubis equinis poſteà pennæ impoſitæ ſunt avium, apud omneis pariter gentes. Herodotus ibidem: Λύκιοι περὶ τῇσι κεφαλῇσι πίλους εἶχον πτεροῖσι περιεστεφανωμένους· id eſt; *Lycii in capite pilea gerebant pennis coronata.* Sed in his rubrum maximè ſpectaſſe colorem antiquitatem obſervo: neſcio quam ob rationem, niſi quòd is colos ſangvini genuinus. Virgilius, Æneid. lib. XI, de Turno:

— *Maculis quem Thracius albis*
Portat equus, criſtâque tegit galea aurea rubrâ.

Eodem libro infrà, de eodem:

— *Ipſum illum clypeum, criſtasque rubenteis*
Excipiam ſorti.

Polybius, lib. VI, de militibus Romanis: Ἐπὶ δὲ πᾶσι τούτοις προσεπικοσμοῦνται πτερίνῳ στεφάνῳ καὶ πτεροῖς φοινικίοις ἢ μέλασιν, ὀρθοῖς τρισὶν, ὡς πηχυαίοις τὸ μέγεθος. ὧν προστεθέντων κατὰ κορυφὴν ἅμα τοῖς ἄλλοις ὅπλοις, ὁ μὲν ἀνὴρ φαίνεται διπλάσιος ἑαυτοῦ κατὰ τὸ μέγεθος, ἡ δ' ὄψις καλὴ καὶ καταπληκτικὴ τοῖς ἐναντίοις. Hoc eſt: *Accedit ad hæc omnia, quòd in galeâ ſerto pennaceo inſuper ornantur; pennis tribus puniceis, aut nigris, iisque rectis, longitudine ferè cubitalibus. quæ ubi ceteris armis ad ſummum verticem acceſſerunt, vir quidem duplo, quàm ſit, major adparet; ſpecies autem exſiſtit pulchra, & hoſti formidabilis.* De Haſpanicâ gente Celtiberis, ſuprà ex Diodoro intelleximus, geſtaſſe eos κράνη χαλκᾶ, φοινικοῖς ἠσκημένα λόφοις· id eſt, *galeas æreas, puniceis exornatas criſtis.* Sic Silius, lib. II, galeam deſcribens, quã Hiſpaniæ populi dono Annibali dederunt inter alia arma:

— *Galeamque coruſcis*
Subnixam criſtis; vibrantque cui vertice coni
Albentes niveæ tremulo nutamine pennæ.

Germanos quoque poſteà adhibuiſſe, oſtendit Plutarchus, in dicto Mario, Cimbris πτερωτοὺς λόφους tribuens, id eſt, *pennatas criſtas.* Alii, priſcorum memores tegumentorum, quæ erant ferarum ora rictusq; ac dentes; horum quoque formis, adfabrè effigiatis, galeas exornarũt; adpoſitis nihilominùs criſtis: quod ex Cimbrorum maximè atq; Gallorum patet exemplis, ſuprà allatis. Non propriũ hoc fuiſſe Celtarum, ſed aliis etiam gentibus commune; teſtantur paſſim auctores. Herodotus, prædicto lib. VII, de Thracibus Aſiaticis: Ἐπὶ δὲ τῇσι κεφαλῇσι κράνεα χάλκεα εἶχον· πρὸς δὲ τοῖσι κράνεσι, ὦτά τε καὶ κέρεα προσῆν βοὸς χάλκεα. hoc eſt: *In capite æreas gerebant caſſides: & ſuper eas bovis aureis & cornua ex ære facta; impoſitis etiam criſtis.* Virgilius, Æneid. VII, de Turno:

Cui triplici crinita jubâ galea alta Chimæram
Suſtinet, AEtnæos efflantem faucibus igneis.

Sed hæc galearum, ſimulque ſcutorum, de quibus proximè dicetur, varia ornamenta, jam inde ab antiquiſſimis temporibus fuêre inſignia, quibus primùm reges, vel principes à populo, ut ex Ægyptiorum liquet exemplo, dein etiã nobiles familiæ à plebe diſtingvebantur. qui mos, licet aliis quoq; gentibus fuerit communis; tamen apud Celtas, maximéq; Germanos, tam ſeverè religioſéq; perpetuò ad hęc noſtra uſq; tempora obſervatus eſt; uti etiam nunc in Germaniâ noſtrâ, ſi quis plebejus, vel opidanus, nobilitatis inſigne uſurpare conetur; cuivis nobili homini id, quocumque in loco pictum fictumve conſpiciat, deturbare ac confringere, pedibusque conculcare impunè liceat.

Hacte-

Hactenus de armis defenſivis, quibus corpora tegebantur. nunc de iis dicendum, quæ manibus in prœlio geſtabantur. In his *ſcutum* ac *gladius* corpori adpendebantur; *tela* manu gerebantur. Primum igitur de SCUTO agam; quia in hoc altera erat pars inſignium nobilitatis.

Virgilius, Æneid. libro VIII, de Gallis, qui Romam quondam ceperunt: ----. *Scutis protecti corpora longis*. Strabo, lib. IV, de univerſis Gallis: ὁ ὁπλισμὸς δὲ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι, θυρεὸς μακρός· id eſt: *Armatura eis pro ratione corporum; ſcutum longum*. Et Tacitus, annal. lib. II, de Germanis Transrhenanis: *Immenſa barbarorum ſcuta*. De utrâque verò gente Diodorus, lib. V: ὅπλοις δὲ χρῶνται, θυρεοῖς μὲν ἀνδρομήκεσιν· hoc eſt; *Armis utuntur, ſcutis quidem ad ſtaturam hominis porrectis*. Immenſa equidem erant in longitudinem; at in latitudinem non item. Herodianus, lib. III, de Britannis: Εἰσὶ δὲ μαχιμώτατοί τε καὶ φονικώτατοι, ἀσπίδα μόνην στενὴν περιβεβλημένοι καὶ δόρυ· id eſt; *Sunt autem bellicoſiſſimi & avidiſſimi cædis; tantùm ſcuto anguſto & haſtâ armati*. Polybius, lib. II, de Gallis Italicis: Οὐ γὰρ δυναμένου τοῦ Γαλατικοῦ θυρεοῦ τὸν ἄνδρα περισκέπειν, ὅσῳ γυμνὰ καὶ μείζω τὰ σώματα ἦν, τοσούτῳ συνέβαινε μᾶλλον τὰ βέλη πίπτειν ἔνδον. hoc eſt: *Quia enim ſcutum Gallicum protegere virum non poteſt, quo majora erant horum corpora, & quidem nuda, eo minùs jacula cadebant irrita*. Et in eamdem mentem Livius, lib. XLVIII, de Gallis Aſiaticis: *Scuta longa, ceterùm ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipſa plana, malè tegebant Gallos*. Verùm de hac latitudinis exiguitate mirari ego ſatis nequeo. nam ſi altitudinem ſcuta ad hominis, quod disertè teſtatur Diodorus, habuêre ſtaturam; certè latitudo minor eſſe haud debuit, quàm quæ corpus transverſum tegeret. A Polybio ſanè mutuatus hæc ſua, ut multa alia, Livius: quæque ille de Gallis in Italiâ dixit, hic Gallis Aſiaticis adplicavit. igitur quidquid de unius Polybii auctoritate fideque hac in re fiat; pro Diodoro ſanè atque pro Tacito faciunt alii auctores. Agathias, lib. II, de Francorum acie loquens: Ἦν δὲ αὐτοῖς ἡ ἰδέα τῆς παρατάξεως, οἱονεὶ ἔμβολον· δελτωτῷ γὰρ ἐοίκει. καὶ τὸ μὲν ἐμπρόσθιον ὁπόσον ἐς ὀξὺ ἔληγε, στεγανόν τε ἦν καὶ πεπυκνωμένον τῷ πάντοθεν ταῖς ἀσπίσι περιπεφράχθαι: hoc eſt: *Erat autem eis forma aciei inſtar cunei, Δ literæ figuram præ ſe ferens, anteriore quidem ſui parte in acutum deſinens. preſſa enim erat, ac denſa, ſcutis undiquaque inter ſe conſertis munita*. Quòd ſi igitur ſcuta corporis latitudinem non impleſſent, conſeri inter ſeſe ita, uti acies tuta fuiſſet, haudquaquàm potuiſſent. Sed mox iterum Agathias: Ἀπεστραμμένοι γὰρ σφᾶς αὐτοὺς ἐτύγχανον, ὅπως ἂν τοῖς μὲν πολεμίοις ἀντιπρόσωποι εἶεν, καὶ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἀγωνίζοιντο τὰς ἀσπίδας προβεβλημένοι. id eſt: *Averſi enim inter ſe ſtabant, uti hoſtibus adverſi eſſent, & ex tuto confligerent, ſcutis protecti*: Sic Cæſar, belli Gall. comment. I, de Arioviſti, Marcomannorum regis, acie: *Germani celeriter, ex conſuetudine ſuâ, phalange factâ, impetus gladiorum exceperunt. Reperti ſunt complures noſtri milites, qui in phalangas inſilirent, & ſcuta manibus revellerent, & deſuper vulnerarent*. Cæſarem ſequutus Oroſius, libro VI, cap. VII, ita refert eamdem pugnam: *Sed poſtquàm aliqui Romanorum militum, agilitate audaciâque inſignes, ſupra obductam ſalière teſtudinem, ſcutisque ſingillatim, velut ſquammis, revulſis, deſuper nudos deprehenſorum detectorumque humeros perfoderunt, in fugam verſi ſunt*. Aliter ſanè de eâdem pugnâ Dio, libro XXXVIII: Συστραφέντες οὖν κατὰ τριακοσίους, καὶ πλείους, καὶ ἐλάττους, τάς τε ἀσπίδας πανταχόθεν σφῶν προεβάλλοντο, καὶ ὀρθοὶ ἰσάμενοι, ἀπρόσμικτοι μὲν ὑπὸ τῆς συγκλείσεως, δυσκίνητοι δὲ ὑπὸ τῆς πυκνότητος ἐγίγνοντο. καὶ οὔτε ἔδρων οὐδὲν, οὔτε ἔπασχον. οἱ οὖν Ῥωμαῖοι ἐπειδὴ μήτε ἐκεῖνοι ἀντεπῄεσαν σφίσιν, ἢ καὶ ἔφευγον, ἀλλ᾽ ἐν ταυτῷ μένοντες, ὥσπερ ἐν πύργοις εἱστήκεισαν, καὶ αὐτοὶ τά τε δοράτια κατὰ πρώτας εὐθὺς, ἅτε μηδεμίαν χρῆσιν ἔχοντα, ἀπετίθεντο, καὶ τοῖς ξίφεσιν οὐκ ἐδύναντο οὔτε συστάδην μάχεσθαι, οὔτε τῶν κεφαλῶν αὐτῶν (ᾗπερ καὶ μόνον ἁλωτοὶ, οἷα που γυμναῖς αὐταῖς μαχόμενοι ἦσαν) ἐφικνεῖσθαι, τάς τε ἀσπίδας ἀπέρριψαν, καὶ προσπίπτοντες σφίσιν, οἱ μὲν ἐξ ἐπιδρομῆς, οἱ δὲ καὶ ἐγγύθεν, ἀνείλοντο τρόπον τινὰ καὶ ἔκοπτον αὐτούς. κἀκ τούτου πολλοὶ μὲν εὐθὺς, ἅτε καὶ μιᾶς ἐπικοπῆς ὄντες, ἔπιπτον· πολλοὶ δὲ καὶ, πρὶν πεσεῖν, ἀπέθνησκον. ὑπὸ γὰρ τῆς πυκνότητος τῆς συστάσεως καὶ τεθνηκότες ὀρθοὶ ἀνείχοντο. Hoc eſt: *Itaque treceni quique agmine facto, aliquando plures, aliquando pauciores, ſcutis undiquaque ſeſe ſepientes, erectique ſtantes;*

ſtantes, neque invadi, quòd erant conferti atque concluſi; neque diſturbari ob denſitatem poterant. idcircò neque agebant quidquam, neque patiebantur. Romani, ut eos neque ad pugnandum prodire, neque terga obvertere viderunt; ſed ſtipatos uno loco; turris inſtar, conſiſtere, quum primo congreſſu pila ipſi, quorum uſus tunc nullus eſſe poterat, abjeciſſent; neque gladiis etiam comminus pugnare, capitaque hoſtium, (quæ ſola vulneribus expoſita erant, quia nudis pugnabant) impetere poſſent; projectis ſcutis partim cum curſu barbaris irruerunt, partim eos ex propinquo aggreſſi ſunt, magnamque cædem eorum ediderunt. Itaque eorum multi mox ceciderunt, quòd omnes uni cædi eſſent expoſiti: complures, antequàm caderent, mortui ſunt; qui propter denſitatem agminis conglomerati, etiam confoſſi recto corpore exſtabant. Hæc certè non ſatis benè phalangem illam Cæſaris, teſtitudinemque Oroſii, exprimunt; quum haud obſcurè tradat Dio, non supernè capita, ſed pectora hoſtibus adverſa ſcutis muniviſſe Marcomannos: quod idem de Francis teſtatur Agathias; & quàm clariſſimè de Gallis, ſeu potiùs de Ciſrhenanis Germanis Batavis ac Treveris, à Cæſare in Syriam ad M. Craſſum cum filio P. Craſſo miſſis, Plutarchus in Craſſo, & Appianus in Syriacis: Ἰδόντες δὲ θῖνα βουνώδη πλησίον, ἐχώρουν ἐπ' αὐτὴν· καὶ τοὺς μὲν ἵππους ἐν μέσῳ κατέδησαν· ἔξωθεν δὲ τοῖς θυρεοῖς συγκλείσαντες, ᾤοντο ῥᾷον ἀμυνεῖσθαι τοὺς βαρβάρους. id eſt: *Conſpicati in propinquo clivum ſabuloſum, eò contenderunt. religatisque in medio equis, foris ſe ſcutis concludebant: atque ita faciliùs ſe protectos adverſus barbaros fore rebantur.* Sic & ipſe Livius, lib. x, de Gallis in Italiâ: *Quum Galli ſtructis ante ſe ſcutis conferti ſtarent; nec facilis pede collato videretur pugna; juſſu legatorum collecta humi pila, quæ ſtrata inter duas acies jacebant, atque in teſtudinem hoſtium conjecta. quibus pleriſque in ſcuta, pleriſque verutis in corpora ipſa fixis, ſternitur cuneus; ita, ut magna pars integris corporibus attoniti concīderent.* Nempe pilis, ut gravioribus telis, ſcuta proturbabantur, verutis nudata corpora petebantur. His tot tantiſque auctoribus, adde inſuper, ſi libet, Nicetam Choniatem; qui, in vitâ Manuelis Comneni lib. 1, ita loquitur de Alemannorum Francorumque acie, in Aſiâ contra Turcas exſtructâ: Ἐχώρουν ὁμόσε πυργηδὸν ταξάμενοι, καὶ πυκνώσαντες ἑαυτούς· id eſt: *Procedebant ſimul, turris in modum compoſiti confertique.* Πυργηδὸν hic dicit, quod Dio ὥσπερ ἐν πύργοις, quia τοὺς θυρεοὺς, ſive τὰς ἀσπίδας περιεβάλλοντο, & inter ſe conſerebant. Liquet igitur ex his ſatis apertè, Marcomannos, phalangem illam ſive teſtudinem conſtruenteis, non tantùm ſuper capita (quod tamen nullus reliquorum auctorum narrat) extuliſſe ſcuta, ſed etiam extrinſecus ante ſe conſtituiſſe. quæ Romani milites, curſu inſultantes, proturbarunt pedibus, moxque manibus revulſerunt. Certè, cùm multa alia in commentariis, tum hoc omnium maximè à Cæſare negligenter adnotatum. quidpe quis credat, ipſe in prœlio contra Arioviſtum quum ſteterit, ignoraſſe, ſeu non advertiſſe eum, aut oblitum fuiſſe, cujuſmodi teſtudinibus ſe defenderint Germani? Quin jam ante hoc prœlium ex ſuperiori Romanarum rerum hiſtoriâ Gallorum in Italiâ conſimileis teſtudines cognoviſſe poterat. & poſt id prœlium haud dubiè in ipſâ Galliâ iisdem uſi fuerunt Galli. Verùm de his non hujus loci eſt pluribus diſputare. Ceterùm ex ſuprà allatis cùm ipſius Livii, tum aliorum teſtimoniis ſatis clarè patet, ſcuta illa Celtica oblonga corporis latitudinem omnem impleſſe. nam alioquin conglobatas multitudines ita concludere atque protegere nequiſſent, ne quid ab hoſtibus paterentur. neque verò aliter turri comparari ſic facta conglobatio potuiſſet. Exempla horum ſcutorum expreſſa ſunt figuris IV, V, & VI. Porrò ex quâ materiâ Germanorum confecta fuerint ſcuta, indicat auctor noſter, annal. lib. II. *Non loricam,* inquit, *Germano, non galeam: ne ſcuta quidem ferro, nervove firmata; ſed viminum textus, vel tenues & fucatas colore tabulas.* Ergo neque interior eorum pars concava, neque exterior convexa; ſed omnia fuere plana. quod diſertiſſimis teſtatur verbis Livius, jam antè citatis. *Scuta,* inquit, *longa, ceterùm ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipſa plana, malè tegebant Gallos.* Scuta verò è viminibus, aut tabulâ tenui, non niſi levia eſſe potuerunt. id quod Diodorus quoque, libro ſuprà dicto, adfirmat his verbis: Ὁπλίζονται δέ τινες τῶν Κελτιβήρων Γαλατικοῖς θυρεοῖς κούφοις· id eſt; *Celtiberorum quidam levibus Gallorum armantur ſcutis.* Duobus dictis generi-

generibus tertium addit Val. Flaccus, in Baſtarnis Germanis, Pontum quondam & oſtia Iſtri accolentibus. verba ejus, Α᾽ργοναυτικῶν lib. VI, hæc ſunt:

Quos, duce Teutagono, crudi mora corticis armat.

Antiquiſſimum certè hoc ſcutorum genus, ab ipſâ quaſi naturâ, ſine artificio aut opere humano, ſuppeditatum. Alias quoque initio gentes eo uſas, colligitur ex Græcorum exemplo. de his Statius, Thebeid. lib. VIII:

Tela rudes trunci; galeæ vacua ora leonum:
Arborei dant ſcuta ſinus.

Poſteà viminum textus inventi ſunt, quibus omneis pariter orbis terrarum genteis uſas reperio. Formam apud Germanos omnibus eamdem fuiſſe cenſeo; id eſt oblongam ad hominis ſtaturam, anguſtam, planam, & quadram. hæc quidpe forma tabulis, quas nominat noſter, quàm maximè convenit. cuneata ſcuta inferiore parte non fuiſſe, inde conjicere datur, quod geſtatores ſuos ita turris in modum incluſerunt, uti nullâ corporis parte lædi ab hoſtibus potuerint. Cortices tamen non fuêre plani, ſed ſinuati; ut natura arboribus circumdederat. Utrorumq; exemplar refert figura I. Ceterò fuit alia ſcutorum in Germaniâ forma apud genteis Viſtulæ oſtiis & ſinui Godâno proximas: de quibus ita noſter, in eodem libro de Germaniâ: *Trans Lygios Gothones regnantur. protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium inſigne, rotunda ſcuta, breves gladii, & erga reges obſequium.* Hinc illud eſt Sidonii Apollinaris, lib. IV, epiſt. XX, de Segismeris, apud Gothones ſive Gothos regii juvenis comitatu: *Scutis lævam partem adumbrantibus. quorum in orbibus nivea, fulva in umbonibus.* Quas, annal. II, *fucatas colore tabulas* adpellat noſter, eas in libro de Germaniâ ſic cum Sidonio deſcribit: *Nulla cultus jactatio: ſcuta tantùm lectiſſimis coloribus diſtingvunt.* Diodorus, dicto libro V: ὅπλοις δὲ χρῶνται, θυρεοῖς μὲν ἀνδρομήκεσι, πεποικιλμένοις ἰδιοτρόπως. τινὲς δὲ καὶ ζώων χαλκῶν ἐξοχὰς ἔχουσιν, οὐ μόνον πρὸς κόσμον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀσφάλειαν εὖ δεδημιουργημένας. hoc eſt: *Arma illis ſunt, ſcuta ad ſtaturam hominis porrecta, & inſigni proprio variegata. quidam verò æneas animalium imagines, tam ad defenſionem quàm ad ornatum adfabrè factas præferunt.* De imaginibus equidem hujusmodi æneis, aut ferreis, omnino in Germanis negat Tacitus; *ne ſcuta quidem* eorum *ferro firmata, coloribus tantùm lectiſſimis diſtincta* fuiſſe adſeverans. illud igitur Gallorum proprium. De Cimbrorum, Germanicæ gentis, equitibus ita in Mario Plutarchus: θυρεοῖς δὲ ἦσαν λευκοῖς στίλβοντες. id eſt; *Scutis fulgebant candidis.* Et de Gothonum rotundis ſcutis Sidonius, loco prædicto: *quorum in orbibus nivea, fulva in umbonibus.* Animalia tamen etiam nonnumquàm fuiſſe adpicta, teſtatur Quinctilianus, lib. VI, cap. II: *Imago galli, in ſcuto Mariano Cimbrico picta. Tabernæ autem erant circa forum: ac ſcutum illud ſigni gratiâ poſitum.* Hoc ſcutum refert imago IV. Sic tamen hac de re ego judico: Nobiles homines apud priſcos Celtas lectiſſimis tantùm coloribus ſua ſinguli diſtinxerunt ſcuta. unde etiamnum ea omnium antiquiſſima ac maximè genuina nobilitatis ducuntur apud Germanos inſignia, quæ omnium ſimpliciſſima, certis dumtaxat ſpatiis ac coloribus diſtincta: in quibus vulgatiſſima ſunt illa, quæ Græci πλίνθια & ῥάβδους, Latini *laterculos* & *virgas* adpellarunt; ut ſuprà, cap. XVI, in ſagis Celtarum expoſui. patrius nunc ſermo vocat has *ſtriche*, id eſt, *lineas*, ſive *balken*; id eſt, *trabeis*; illos verò *rauten*, vel *wecken*, id eſt, *rhombos*. At univerſis civitatibus, ſive nationibus, auguſtiora fuêre inſignia, τῶν ζώων, ut inquit Diodorus, puta equi, tauri, urſi, lupi, cervi, & aliorum, quæ Germania fert, animalium imagines referentia. Hæc autem nulli, niſi principes civitatum, & duces exercituum, in ſcutis gerebant, tabulis illis planis, & lectiſſimis coloribus, id eſt, familiæ, ex quâ princeps vel dux ortus erat, inſignibus jam anteà diſtinctis adfixa. Poſterioribus autem ſæculis hæc privorum quoque nobilium ſcutis adrepſerunt, ipſorum principum indulgentiâ, qui ſuis uti inſignibus, coloribus tantùm mutatis, huic vel illi nobili permiſerunt: ita tamen, uti haud integrum aliquod animal, ſed dimidiata dumtaxat ejus pars anterior, vel etiam caput, aut pes ſolummodò effigiaretur: quò ſua principibus maneret dignitas atque reverentia, ab inferiori ordine diſcreta. Mox & integrorum animalim imagines

nobilibus

nobilibus conceſſæ ſunt. Tandem ſæculo hoc poſtremo, uti ipſa veneranda illa antiquæ veræque nobilitatis dignitas & ſacrum ampliſſimi ordinis nomen fœdè profanantur, dum ipſi homines nobiles ordine ſuo indigna perpetrant, & plebeji vulgò ſine ullis honeſtioribus meritis, nedum virtute bellicâ, ſolius Plutonis gratiâ & conciliatu, nobilitatis titulum, qui ſolis olim dabatur fortibus, etiam indigniſſimi conſequuntur: ſic etiam principum auguſta illa ſacratiſſimaque inſignia nimis latè vulgantur; adeò, uti, qui nunc in nobilitatis ordinem novi adſciſcuntur, unum aliquod animal adſcriptum habuiſſe haud contenti, duos ſæpè leones, vel duas aquilas, regias feras aveisque, nonnumquàm plureis tam facilè impetrent, quàm vanè ſtolidéque poſcant. quorum tamen fatuitatem meritò obumbrare dicantur eorum ineptiæ, plurimùm ridendæ, qui, veræ nobilitatis ejusque inſignium antiquitatem ignorantes, integros campos atque ſilvas, & feras, & caſtella, & homines, veluti veterum illorum Græcorum Latinorùmque heroum clypeos imitantes, uni eidemque ſcuto, multitudine rerum ac varietate miſerè laboraturo, impingunt. Sed ubique nunc divina ac veneranda antiquitas, virtutisque juſta æſtimatio jacet. Ceterùm pugnanteis priſcos Celtas, manu ſcutum ſuſtinuiſſe, docet Livius, lib. VII. his verbis: *Gallus, velut moles, ſupernè imminens, projecto lævâ ſcuto in advenientis arma hoſtis, vanùm cæſim cum ingenti ſoni[illegible] enſem dejecit*. Extra pugnam, vel domi in pace, à lævo ſuſpendiſſe humero, oſtendit Agathias, lib. II, in Francis: Ἀσπὶς τῇ λαιᾷ πλευρᾷ παρηώρηται· id eſt; *Scutum lateri lævo adpendet*. Tam equites, quàm pedites, unâ atque eâdem uſos ſcuti formâ ac magnitudine, patet ex his Taciti verbis: *Eques quidem ſcuto frameâque contentus eſt: pedites & miſſilia ſpargunt*. ubi nulla inter equitum peditumque ſcuti diſtinctio: nec usquàm alibi. Atque ſcutum priſcûm Germanorum ſic ſe habuit.

Nunc de GLADIO. Auctor noſter, in libro de Germanis: *Rari gladiis utuntur*. & annal, II: *Nec immenſa barbarorum ſcuta, enormîs haſtas, inter truncos arborum & enata humo virgulta perinde haberi, quàm pila, & gladios, & hærentia corpori tegmina*. ubi ſatis apertè idem indicat, quod in libro de Germaniâ; Germanos raros gladiis uti; & nudos pugnare, ſine armis corpus tegentibus. Sed, quosdam tamen habuiſſe gladios, concedit: haud dubiè locupletiores, nobiliores, ac principes. Diodorus, dicto libro V, de Gallis atque Germanis: Ἀντὶ δὲ τοῦ ξίφους σπάθας ἔχουσι μακρὰς, σιδηραῖς ἢ χαλκαῖς ἁλύσεσιν ἐξηρτημένας, παρὰ τὴν δεξιὰν λαγόνα παρατεταμένας. id eſt: *Pro gladiis ſpathas gerunt prælongas, ex catenis ferreis aut æneis ad dextrum latus dependenteis*. Et paullo pòſt: τὰ ξίφη τῶν παρ' ἑτέροις σαυνίων εἰσὶν οὐκ ἐλάττω· hoc eſt; *Gladii non minores ſunt ceterorum ſauniis*. Plutarchus, in Mario, de Cimbris: Μεγάλαις ἐχρῶντο καὶ βαρείαις μαχαίραις· id eſt; *Gladiis utebantur permagnis atque ponderoſis*. Strabo, lib. IV, de Gallis: Ὁ ὁπλισμὸς δὲ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρὰ, παρηρτημένη παρὰ τὸν δεξιὸν πλευρὸν, καὶ θυρεὸς μακρός. id eſt: *Armatura iis pro magnitudine corporum: gladius longus, ad dextrum dependens latus; & ſcutum item longum*. Diodorus, eodem libro paullo pòſt, de Celtiberis: ξίφη δὲ ἀμφίστομα, καὶ σιδήρῳ διαφόρῳ κεχαλκευμένα φοροῦσιν. hoc eſt: *Gladios geſtant ancipiteis, è ferro exquiſito fabricatos*. Iſidorus, lib. XVIII, cap. VI, in frameâ equidem vehementer, quod infrà patebit, errans, ſpatham rectè ſic deſcribit: *Framea, gladius ex utrâque parte acutus; quam vulgò ſpatam vocant*. & poſteà: *Spatam Latinè autumant dictam eò, quòd ſpatioſa ſit, id eſt, lata & ampla*. Ego Celticum id potiùs vocabulum eſſe crediderim, quemadmodùm & *lancea*, & *ſparus*, & *gæſum*, & *cateja*; de quibus infrà dicetur. Hodiéque inſtrumentum ferreum, anceps & latum, quo horti fodiuntur, patriâ nobis lingvâ vocatur, *ſpate*, & *ſpade*. Vegetius, lib. II, cap. XV, de Romanis militibus, qui ejus ævo multa adſumſerant è diſciplinâ militari Gallorum Germanorumque; *Habebant*, inquit, *caſſides, cataphractas ocreas, ſcuta, gladios majores, quos ſpathas vocant; & alios minores, quos ſemiſpathas nominant*. Polybius, lib. III: Τῶν δὲ Ἰβήρων καὶ Κελτῶν ὁ μὲν θυρεὸς ἦν παραπλήσιος· τὰ δὲ ξίφη τὴν ἐναντίαν εἶχε διάθεσιν. τῆς μὲν γὰρ οὐκ ἔλαττον τὸ κέντημα τῆς καταφορᾶς ἴσχυε πρὸς τὸ βλάπτειν· ἡ δὲ Γαλατικὴ μάχαιρα μίαν εἶχε χρείαν, τὴν ἐκ καταφορᾶς κατ' αὐτὴν τὴν ἐξ ἀποστάσεως. hoc eſt: *Hiſpanorum atque Gallorum ſcuta ejusdem formæ erant; diſſimiles gladii. nam Hiſpanorum*

ſpinorum non minùs ad punctim feriendum hoſtem valebant mucrone, quàm ad cæſim petendum: Gallorum gladii ad cæſim dumtaxat feriendum utiles. quam ad rem opus intervallo. Et in eadem ferè verba Livius, lib.xxxii: *Gallis Hiſpaniſq; ſcuta ejuſdem formæ ferè erant: diſpares ac diſſimiles gladii: Gallis prælongi, ac ſine mucronibus, Hiſpano punctim magis, quàm cæſim, aſſueto petere hoſtem, brevitate habile, & cum mucronibus.* Iterum Polybius, lib.ii: Συνδραμόντες εἰς τὰς χεῖρας τοὺς μὲν Κελτοὺς ἀπράκτους ἐποίησαν Ῥωμαῖοι, ἀφελόμενοι τὴν ἐκ διάρσεως αὐτῶν μάχην, ὅπερ ἴδιόν ἐστι Γαλατικῆς χρείας, διὰ τὸ μηδαμῶς κέντημα τὸ ξίφος ἔχειν. hoc eſt: *Romani, ad comminus pugnandum irruentes, adverſariis uſum armorum adimunt; facultate ablatâ gladios ad cæſim feriendũ attollendi: qui proprius eſt Gallorum modus; quòd mucrone gladius eorum omnino careat.* Apud Diodorum igitur etiam *ſpathæ* Gallorũ Germanorumque ſine mucronibus intelligendæ ſunt. Ramus, in libro de moribus veterum Gallorum, quòd tam ad pungendum quàm ad cædendum idoneas ex Diodoro contra Polybium ac Livium interpretatur, neſcio quo id argumento probare queat. Diodori verba diſertiſſima hæc ſunt: Τὰ σαυνία τὰς ἀκμὰς ἔχει τῶν ξιφῶν μείζω· id eſt; *Sauniorum mucro major eſt, quàm gladiorum*. ſcilicet, quia gladii ſine mucronibus: ſauniis verò mucrones acutiſſimi; quemadmodùm & haſtis, ſive frameis, de quibus infrà dicetur. *Spathæ* igitur iſtæ Germanorum Gallorumque fuêre gladii ingentes, prælongi, ancipites, mucrone carentes; qualeis ex antiquo illo more etiam nunc Svitzeros gerere videmus, capulo ambabus manibus apto. Quomodò iis in pugnâ uſi ſint, oſtendit Plutarchus in Camillo, ita de Gallis loquens: Τὰς μαχαίρας βαρβαρικῶς, καὶ σὺν οὐδεμίᾳ τέχνῃ καταφέροντες, ὤμους μάλιστα καὶ κεφαλὰς διέκοπτον. id eſt: *Gladiis barbarico more & ſine ullâ arte ferientes, humeros maximè & capita detruncabant.* quod de iiſdem Gallis Polyænus quoque teſtatur, ſtratagem. lib. viii. De Turcis, ab Alemannis ac Francis in Aſiâ cæſis, ita tradit Nicetas Choniates, in vitâ Manuelis Comneni: οἱ μὲν γὰρ δόρασι διηλαύνοντο, οἱ δὲ τοῖς τῶν ξιφῶν ἐπιμήκεσιν ἀπεχώρουν διχῆ διαιρούμενοι. id eſt: *Alii namque haſtis confodiebantur; alii prælongis gladiis medii diſſecabantur.* Mirum ſanè lacertorum robur; quum interim gladii ipſi parum validi, aut firmi. Polybius, lib.ii, de Gallis: Αἵτε μάχαιραι ταῖς κατασκευαῖς μίαν ἔχουσι μὲν πρώτην καταφορὰν καιρίαν· ἀπὸ δὲ ταύτης εὐθέως ἀποξυστροῦνται, καμπτόμεναι κατὰ μῆκος, καὶ κατὰ πλάτος, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε, ἂν μὴ δῷ τις ἀναστροφὴν τοῖς χρωμένοις, ἐρείσαντας πρὸς τὴν γῆν ἀπευθῦναι τῷ ποδὶ, τελέως ἄπρακτον εἶναι τὴν δευτέραν πληγὴν αὐτῶν. Hoc eſt: *Gladii item eorum ita fabricati, uti ad cædendum primum dumtaxat ictum habeant: à quo ſtatim & in longitudine & in latitudine, inſtar ſtrigilum, incurvantur; uſque adeò, uti, niſi tempus militi detur, quo gladium terræ innixum pede corrigat, prorſus inefficax ſecundus eorum ſit ictus.* Et Plutarchus item de Gallis, in Camillo: Τέλος δὲ τοῦ Καμίλλου τοὺς ὁπλίτας ἐπάγοντος, οἱ μὲν, ἀνατείναντες τὰς μαχαίρας, συνδραμεῖν ἔσπευδον. οἱ δὲ τοῖς ὑσσοῖς ἀπαντῶντες, καὶ σεσιδηρωμένα μέρη ταῖς πληγαῖς ὑποφέροντες, ἀνέστρεφον τὸν ἐκείνων σίδηρον μαλακὸν ὄντα, καὶ λεπτῶς ἐληλαμένον, ὥστε κάμπτεσθαι ταχὺ καὶ διπλοῦσθαι τὰς μαχαίρας. id eſt: *Tandem, Camillo armatos militeis in hoſteis ducente, hi ſubrectis gladiis concurrunt: illi verò cum pilis occurrentes, & parteis pilorum ferro munitas ictibus ſubjicientes, retuderunt eorum ferrum, quod erat molle, & in tenueis laminas productum; ita, uti ſtatim curvarentur, duplicarenturque gladii.* Pollux tamen, lib.ii, cap.x, ſect.xiii, inter laudatiſſima arma refert μάχαιραν Κελτικήν. Gladii igitur Celtarum materiâ atque formâ traduntur talibus. Corpori quo modo fuerint aptati, nunc diſpiciendum eſt. Primùm, vaginâ tectos fuiſſe ſcorteâ, haud dubitandum. nam & cultellos, quibus cibus in menſis ſecabatur, vaginâ tali fuiſſe tectos, ſuprà, cap. xvii, ex Athenæo intelleximus. Porrò Diodorus, ut antè relatum, Σπάθας, inquit, ἔχουσι μακρὰς, σιδηραῖς ἢ χαλκαῖς ἁλύσεσιν ἐξηρτημένας, παρὰ τὴν δεξιὰν λαγόνα παρατεταμένας. id eſt: *Spathas habent prælongas, ex catenis ferreis, vel æneis, ad dextrum latus dependenteis.* Id ego miror, quum tantæ fuerint longitudinis iſtæ ſpathæ, quomodò à dextro latere evaginare eas dextrâ manu potuerint. ſiniſtra quidpe (ne quid de eâ ſuſpiceris) prælongo, ut ſuprà oſtenſum, ſcuto occupata atque impedita fuit. Conſentit tamen cum Diodoro Strabo, libro iv, de Gallis ſic ſcribens: Ὁ ὁπλισμὸς δὲ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρὰ, παρηρτη-

μθμη παρὰ τὸν δεξιὸν πλευρὸν, καὶ θυρεὸς μακρός. id eſt: *Armatura iis pro magnitudine corporum; gladius longus, ad dextrum dependens latus; & ſcutum item longum*. Romanos quoq; militeis à dextrâ geſtaſſe gladios, teſtis eſt locupletiſſimus Polybius, lib. VI, his verbis: Ἅμα δὲ τῷ θυρεῷ μάχαιρα. ταύτην δὲ περὶ τὸν δεξιὸν φέρει μηρόν. καλοῦσι δ᾽ αὐτὴν Ἰβηρικήν. ἔχει δ᾽ αὕτη κέντημα διάφορον, καὶ καταφορὰν ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν βίαιον, διὰ τὸ τὸν ὀβελίσκον αὐτῆς ἰσχυρὸν καὶ μόνιμον εἶναι. id eſt: *Vnà cum ſcuto eſt gladius: quem ad dextrum femur geſtat miles. Hiſpanienſem vocant. eſtque ad punctim lædendum excellens; & ad cæſim ex utrâque parte feriendum vehemens. conſtat enim laminâ validâ, ac firmâ*. Hinc Horatius, epodôn odâ VII:

Quò, quò ſceleſti ruitis? aut cur dexteris
Aptantur enſes conditi?

Quia igitur gladium Romani habuêre ab Hiſpanis, Hiſpanos quoque à dextris eum geſtaſſe maximè fit credibile. Eoſdem verò etiam μακρὰ ξίφη geſtaſſe, auctor eſt Appianus in Annibalicis, Celtiberis ea adſcribens. Agathias, lib. II, Francorum armaturam deſcribens, ξίφος, inquit, τῷ μηρῷ, καὶ ἀσπὶς τῇ λαιᾷ πλευρᾷ παρηώρηται· hoc eſt: *Gladius femori, & ſcutum ſiniſtro lateri adpendet*. quorum verborum ſenſus planè dubius atque anceps. nam, quia in ſcuto demum lævum nominat latus, de femore ambigi poſſit, utrum intelligat. Verùm, ſana hujus loci integraque ſi exiſtimanda ſit ſcriptio; lævum itidem intellexiſſe femur Agathiam judico. proinde etiam haud ineptè quidam interpretes dicta verba Græca ſic verterunt Latinè: *Gladius è femore lævo, è latere ſcutum dependet*. Quam ſententiam Sidonii quoque Apollinaris confirmat teſtimonium, in carm. II, de Gothico cultu loquentis in hæc verba:— *Bullis hoſtilibus aſper.*

Applicat à lævâ ſurgentem balteus enſem.

Prætereáque in antiquis imaginibus, quæ veterum feruntur eſſe Pictorum, Britanniæ ſeptemtrionalia quondã incolentium, ex lævo latere pendere gladii prælongi conſpiciuntur. Ex quibus colligere jam licet, antiquiſſimis temporibus omneis Celtas, tam Germanos, quàm Gallos, atque Hiſpanos, Britannosque, à dextro geſtaſſe latere gladios; poſteà verò ad ſiniſtrum trãstuliſſe. De modo adpendendi gladium, nunc videamus. Duplex hic fuit: alter, quo ab humero atque collo; alter, quo à femore ſuſpendebatur. Prior ille antiquiſſimus fuiſſe videtur omnium gentium: quidpe qui ab Homero crebrò memoretur. Unum atque alterum ejus locum attuliſſe ſufficiet. Iliad. β, de Agamemnone:

Ἀμφὶ δ᾽ ἄρ᾽ ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον.
Circùm verò humeros poſuit gladium argenteos habentem clavos.

Et Odyſs. β, de Telemacho:

---- Περὶ δὲ ξίφος ὀξὺ θέτ᾽ ὤμῳ
---- *Gladium acutum ſuſpendit ab humero.*

Nec ſemel Virgilius. Æneid. lib. VIII, de Euandro:

Tum lateri atque humeris Tegeæum ſubligat enſem.

Æneid. lib. IX, de Aſcanio: ---- *Humero ſimul exuit enſem.*
Et lib. XI, de Æneâ: ---- *Enſem collo ſuſpendit eburno.*

Sic Sidonius Apollinaris, dicto lib. IV, epiſt. XX, de Segiſmeris, regii inter Gothos juvenis comitatu: *Penduli ex humero gladii, balteis ſupercurrentibus ſtrinxerant clauſa bullatis latera rhenonibus. Iſidorus*, etymolog. lib. XIX, cap. XXXIII: *Balteus dicitur non ſolùm, quo cingimur, ſed etiam à quo arma dependent*. Hinc ita Virgilius, Æneid. l. XII:

---- *Infelix humero cùm apparuit ingens*
Balteus, & notis fulſerunt cingula bullis.

De altero illo ſuſpendendi gladium modo ſic Diodorus, loco ſuprà citato: Σπάθας ἔχουσι μακρὰς, σιδηραῖς ἢ χαλκαῖς ἁλύσεσιν ἐξηρτημένας, παρὰ τὴν δεξιὰν λαγόνα παρατεταμένας. id eſt: *Spathas habent prælongas, è catenis ferreis aut æneis ad dextrum latus dependẽteis*. Λαγὼν propriè eſt lateris cavitas laxior & exoſſis, inter coxas & coxendicem; quæ *ilia* dicuntur Latinis. unde Sidonius, carm. II, de Hunnis:

---- *Viris ſtant pectora vaſta,*
Inſignes humeri, ſuccincta ſub ilibus alvus.

Sic Germanorum Gallorumque alvus ſuccincta ſub ilibus erat; non equidem catenâ ferreâ, aut æneâ, ſed balteo. hinc enim illud Plutarchi, in Camillo: ὁ δὲ Βρέννος, οἷον ἐφυβρίζων καὶ καταγελῶν, ἀπολυσάμενος τὴν μάχαιραν ἅμα καὶ τὸν ζωστῆρα, προσέθηκε τοῖς σταθμοῖς. id eſt: *Brennus, veluti illudens irridensque, gladium ſimul atque balteum diſcinctum ponderi adjecit*. Beltei autem iſti erant lati; qualibus etiamnunc aurigæ in Germaniâ cinguntur. Sidonius, carm. v, de Francis:

Strictiùs aſſutæ veſtes procera coërcent
Membra virûm. patet illis altato tegmine poples:
Latus & anguſtam ſuccingit balteus alvum.

Ornamenta baltei fuêre bullæ; ferreæ quidem antiquioribus Germanis; ut quibus nullum aurum, nullum argentum, nullum æs. at poſtquàm in Italiam Galliamq; transivêre Gothi, Franci, Burgundiones, & alii; his æneæ fuêre, quemadmodùm galeæ, & principibus etiam argenteæ atq; aureæ. At balteus bullis exornatus locupletiorum tantùm fuit cingulum. plebs inferior nudo utebatur corio. Ceterùm Sidonius, loco jam antè citato, de Gothico cultu ita canit:

Applicat à lævâ ſurgentem balteus enſem.

Nempe, quia obliquè dependens gladius, paullatim à mucrone ad capulum ſeſe attollebat. Hæc igitur de gladio longo dicta ſint. Ceterùm Dio, lib. xxxviii, Arioviſti militibus, præter τὰ μακρότερα ξίφη, βραχύτερα quoque tribuit. an ſatis rectè, quum nullus alius auctor Rheno propinquis Germanis breves gladios adſcripſerit, equidem dubio. Gothones, Rugios, atque Lemovios, Viſtulæ oſtiis & ſinui Codano proximos, iis uſos, ut & rotundis ſcutis, ſuprà ex Tacito didicimus.

Reſtat nunc de iis armis, quæ, communi vocabulo *tela* dicta, dextrâ gerebantur manu. Auctor noſter, in libro de Germaniâ: *Rari gladiis, aut majoribus lanceis utuntur. haſtas, vel ipſorum vocabulo frameas gerunt*. Hiſpanicum vocabulum eſſe LANCEAM, auctor eſt M. Varro, apud Gellium, lib. xv, cap. xx. unde etiam unum atque alterum in Hiſpaniâ quondam opidum, nomine *Lancea*. Ipſum quoque teli genus Hiſpanicum fuiſſe, ex Hiſpaniâ in Italiam cum nomine delatum, haud dubium eſt. Siſenna, apud Non. Marcellum, Svevis, Germanicæ genti, id tribuit. & Diodorus, libro v, Germanis ſimul & Gallis. Vnde haud leve argumentum, omnibus pariter Celtis & rem & nomen quondam fuiſſe communia. nam qui queruntur, Varronem vocabulum atque telum, iniquè Gallis ademtum, Hiſpanis tribuiſſe, multo iniquiùs faciunt, majorem Diodoro, homini ex Siciliâ Græco, quàm Varroni, Romano viro, auctoritatem fidemque tribuentes. Sed Hiſpanos atque Gallos, unà cum Germanis noſtris, unius ejuſdemque gentis, ab Aſchenaze propagatæ, fuiſſe populos, ſub uno CELTARUM nomine in commune comprehenſos, ſatis validis ſuprà demonſtratum eſt documentis. Hodiéque *lanceam* nos dicimus *lanze*: & ab eo compoſitum vocabulum *lanzknecht*; quod nunc vulgò *militem peditem*, antiquitus *lancearium militem* ſignificabat. nam *knecht*, quod nunc *ſervum*, ſive *miniſtrum*, ac *famulum*, olim nihil aliud, quàm *militem* denotabat. unde etiamnum *equitem*, quem nos patrio ſermone ab equitando, quod nobis eſt *reiten*, & *riden*, dicimus *ritter*, *ridder*, & *redder*, Angli in Britanniâ Scotique vocant *knight*. atque hinc Anglorum plerique vocabulum hoc, in ſermonem Latinum vertentes, exponunt *militem*. Sed de priſcorum lanceâ dicendum. Id teli genus ita deſcribit Diodorus, libro prædicto: Προβάλλονται δὲ λόγχας, ἃς ἐκεῖνοι λαγκίας καλοῦσι, πηχυαίας τῷ μήκει τοῦ σιδήρου, καὶ ἔτι μείζω τὰ ἐπιθήματα ἐχούσας· πλάτει δὲ βραχὺ λειπούσας διπαλαίστων. id eſt: *Haſtas jaciunt, lanceas illis dictas: quarum ferrum longitudine cubitum æquat, vel etiam ſuperat, ſi additamenta adſint: latitudo à gemino palmo haud multum abeſt*. Ancipiteis fuiſſe, oſtendit Plutarchus, in Mario, de Cimbrorum equitatu loquens: Ἀκόντισμα δὲ ἦν ἑκάστῳ διβόλια. id eſt; *Pro telo ſinguli habebant bipennem*. Latum fuiſſe lanceis atque longum ferrum, etiam Tacitus, dicto loco, ſatis apertè innuit, dum, poſt memoratas lanceas, haſtis demum

 anguſtum

anguſtum ac breve tribuit ferrum. Vegetius, lib. III, cap. XXIV, de Romanorum velitibus: *Hi, equis prætercurrentibus, ad latiores lanceas, vel majora ſpicula belluas occidebant*; nempe elephantos. Ex Diodoro notandum, ferrum illud in majoribus lanceis aliûs in aliis fuiſſe formæ. nam quædam habebant τὰ ἐπιθήματα; quædam verò minùs. Ἐπιθήματα in lanceis interpretor, geminas illas cuſpideis lunatas, quæ in inferiori latiorique ferri parte hodiéque conſpiciuntur in haſtis, vulgari vocabulo *partiſanen* dictis. Iſidorus, lib. XVIII, cap. VII; *Lancea eſt haſta, amentum habens in medio*. Amentum erat lorum medio haſtilis obtortum, quo arrepto, lancea manu impellebatur. Silius lib. IV: ---- *Haſtâ juvatur*
Amento; renovantque novâ fornace bipennneis.

Et paullo pòſt: — *Iam tantum campi dirimebat ab ictu*
Quantum impulſa valet comprendere lancea nodo.

Et iterum, de Chryxo, Bojorum duce:

— *Diſce en nunc, inquit, & unà*
Contorquet nodis, & obuſto robore, diram
Vel portas quaſſaſſe trabem. Sonat illa tremendum,
Ac nimio jactu ſervaſſe improvida campi
Diſtantis ſpatium, propiorem transvolat hoſtem.

Et mox, de Romano conſule, quem Chryxus lanceâ adpetebat:
Tum nodo curſuque levi ſimul adjuvat haſtam.

Item lib. VII, de Bruto: --- *Totam pectoris iram*
Mandat atrox haſtæ; telumque volatile nodo
Excutit.

Et lib. XIII, de Taureâ Campano:
Indignans opem amenti, ſocioque juvare
Expulſum nodo jaculum, atque arceſſere vires
Taurea, vibrabat nudis conatibus haſtam.

Hæc igitur forma fuit lancearum Celticarum; quarum apud Germanos rarum fuiſſe uſum, tradit auctor noſter. *majores* eas adpellat, quia aliæ erant *minores*; de quibus poſteà dicetur. Exemplar majorum expreſſum eſt figurâ VII; & ſeq. cap. fig. II. Ceterùm aut vehementer ego fallor, aut hoc teli genus *matar*, & variante dialecto *mater* adpellatum fuiſſe Gallis, ex Strabone diſco. cujus verba, lib. IV, de Gallis ſunt iſta: Ὁπλισμὸς δὲ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρὰ, παρηρτημένη παρὰ τὸν δεξιὸν πλευρὸν, καὶ θυρεὸς μακρὸς, καὶ λόγχη κατὰ λόγον, καὶ μάταρις παλτοῦ τι εἶδος. id eſt: *Armatura iis pro magnitudine corporum: gladius longus, ad dextrum latus dependens, & ſcutum longum, & haſta pro ratione, & materis. Perſici jaculi quadam ſpecies*. Perſicum jaculum verto παλτὸν, quia Perſis ſemper tribuitur à Xenophonte; qui unus maximè id refert; & Medis Pollux. Jaculum fuiſſe, quod amento vibrabatur, ipſe innuit Strabo, ibidem mox poſteà. Ἔστι δέ τι καὶ γρόσφῳ ἐοικὸς ξύλον, ἐκ χειρὸς, οὐκ ἐξ ἀγκύλης ἀφιέμενον. id eſt: *Habent & lignum pili minoris ſimile; quod non amento, ſed è manu vibrant*. ubi, dum huic telo amentum adimit, illi, id eſt, παλτῷ concedit. Amentum verò nullum niſi in jaculo. Hinc Pollux, lib. II, cap. X: Σάρισσα Μακεδονική, τὸ δόρυ. καὶ παλτὸν Μηδικὸν, τὸ ἀκόντιον. id eſt: *Sariſſa Macedonica, quæ eſt haſta; & paltum Medicum, quod jaculum*. Sic & Strabo, lib. X: Διττὴ ἡ δοράτων χρῆσις· ἡ μὲν ἐκ χειρὸς, ἡ δ' ὡς παλτοῖς. id eſt: *Geminus eſt haſtarum uſus: alter comminus, alter jaculando, ut paltis:* Mediam certè ponit, lib. IV, *matarim* inter longam haſtam, de quâ mox dicam, & minora illa ſpicula, γρόσφῳ ſimilia. Cæſar, belli Gall. com. I, de pugnâ cum Helvetiis commiſsâ: *Pro vallo carros objecerat, & è loco ſuperiore in noſtros venienteis tela conjiciebant; & nonnulli inter carros rotasque mataras ac tragulas ſubjiciebant.* Quòd ſi longæ fuiſſent haſtæ, inter carros rotasque uti iis nequiſſent. Nullum igitur aliud fuit telum, quàm quod generali vocabulo *lanceam* adpellat Diodorus. Hinc etiam Non. Marcellus, ex lib. III Siſennæ: *Gallia materibus, Svevi lanceis configunt*. & ex lib. IV: *Alii materibus, aut lanceis proturbant agmen*. Atque hoc teli genus uſitatiſſimum fuiſſe Gallis, præterquàm quòd ex Diodoro, diſco etiam ex auctore ad Herennium: *Vt ſi quis Macedones appellaret hoc modo; Non tam citò ſariſſæ*

Graciâ

Græciâ potiti ſunt: aut idem Gallos ſignificans, dicat; Nec tam facilè ex Italiâ materis Transalpina depulſa eſt.

Aliud fuit teli genus, FRAMEA dictum; de quo ſic idem noſter: *Haſtas, vel ipſorum vocabulo frameas gerunt: anguſto & brevi ferro; ſed ita acri, & ad uſum habili, ut eodem telo, prout ratio poſcit, vel comminus, vel eminus pugnent.* Eminus telo pugnare, vulgò eſt, quando id longiùs in hoſtem ejaculatur. quod & Strabo docet, lib. x, his verbis: Διττὴ ἡ τῶν δοράτων χρῆσις· ἡ μὲν ἐκ χειρὸς, ἡ δ' ὡς παλτοῖς· καθάπερ καὶ ὁ κοντὸς ἀμφοτέρας τὰς χρείας ἀποδίδωσι· καὶ γὰρ συστάδην χρώμεθα, καὶ κοντοβολοῦντες· ὅπερ καὶ ἡ σάρισσα δύναται, καὶ ὁ ὑσσός. id eſt: *Duplex haſtarum eſt uſus: alter comminus; alter jaculando, ut paltis: quemadmodùm & contus utrique inſervit uſui; quo & comminus, & eminus, ceu miſſili, res geritur. idemque ſariſſa præſtat, & pilum.* Verum aliter intelligit iſtic vocabulum *eminus* Tacitus. nam & ſic pugnando, haſta ſeu framea retinebatur manu: ſcilicet quia longa. ſic annal. lib. I: *Cuncta pariter Romanis adverſa: locus uligine profundâ; idem ad gradum inſtabilis, procedentibus lubricus: corpora gravia loricis: neque librare pila inter undas poterant. Contrà Cheruſcis; ſveta apud pades prælia; procera membra; haſtæ ingentes ad vulnera facienda quamvis procul.* Et annal. libro II: *Nec enim immenſa barbarorum ſcuta, enormìs haſtas, inter truncos arborum & enata humo virgulta perinde haberi, quàm pila & gladios, & hærentia corpori tegmina.* Item hiſtoriar. libro II: *Tergis ferarum & ingentibus telis horrentes.* Et hiſtoriarum libro V: *Immenſis corporibus, & prælongis haſtis fluitantem militem eminus fodiebant.* Item dicto annal. lib. II, poſteà: *Nec minor Germanis animus. ſed genere pugnæ & armorum ſuperabantur: cùm ingens multitudo artis locis prælongas haſtas non protenderent, non colligerent.* Atque hoc erat illud *vel comminus, vel eminus pugnare*. comminus pugnabant haſtâ collectâ; eminus, protenſâ. Hinc rectè Dio, lib. XXXVIII, in prœlio Arioviſti cum Cæſare, ejusmodi prælongas Marcomannorum haſtas adpellat κοντούς. Idem teli genus hodiéque frequenti eſt apud omneis ferè Europæos in uſu: vocaturque vulgari vocabulo Germanis noſtris ein *langer ſpieſʒ*; id eſt, *haſta longa*. Hiſpani, Itali, Galli, & Angli, ſuâ quique dialecto, *picam longam* indigetant. quâ, ut olim priſci Germani, nunc etiam omnes, *prout ratio poſcit, vel comminus, vel eminus pugnant.* Hodiè tamen peditum dumtaxat eſt telum. apud priſcos Germanos etiam equitum fuit. Idem noſter: *Et eques equidem ſcuto frameâque contentus eſt. pedites & miſſilia ſpargunt.* Ceterùm nomen hoc haſtis quæſitum ab re ipſâ; id eſt, ab eo, quòd erant cuſpide acri: quemadmodùm apud Latinos ab eodem argumento nomen invenit *acus*. Germanis etiamnum ſutorium ac ſartorium inſtrumentum, quo corium, vel veſtis perforatur, eodem vocabulo dicitur variantibus dialectis, *friem, pfriem, priem, preem*. Atque hanc *frameæ* formam poſtquàm ſatis dilucidè ab auctore noſtro deſcriptam habemus; Iſidori grammatici circa idem telum liceat monſtrare errorem, ex lib. XVIII, cap. VI. *Framea*, inquit, *gladius, ex utrâque parte acutus; quam vulgò ſpatam vocant. Ipſa eſt & romphæa. Framea autem dicta, quòd ferrea eſt. nam ſicut ferramentum, ſic framea dicitur. ac perinde omnis gladius framea.* Ne *romphæam* quidem fuiſſe gladium, infrà patebit. Gallis idem teli genus fuiſſe uſitatum, ex Lucani diſco lib. I:

Et Biturix, longisque leves Sveſſones in armis,
Optimus excuſſo Leucus, Rhemusque lacerto.

Quod & Strabo docet lib. IV, his verbis: Ὁ ὁπλισμὸς δὲ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρὰ, παρηρτημένη παρὰ τὸν δεξιὸν πλευρὸν, καὶ θυρεὸς μακρὸς, καὶ λόγχα κατὰ λόγον. id eſt: *Armatura iis pro magnitudine corporum: gladius longus, ad dextrum dependens latus, & ſcutum longum, & haſta pro ratione.* Sed & Hiſpani habuère. Idem auctor, lib. III, de Luſitanis: Ἀκόντια δ' ἕκαστος πλείω ἔχει. τινὲς δὲ καὶ δόρατι χρῶνται· ἐπιδορατίδες δὲ χάλκεαι. *Spicula ſingulis plura. nonnulli etiam haſtâ utuntur, æreâ cuſpide.* Longiores haſtas intelligere Strabonem per τὰ δόρατα, ſuprà ex libro X patuit.

Ad brevia tela nunc tranſeo. Diodorus, dicto lib. V: Τὰ μὲν γὰρ ξίφη τῶν παρ' ἑτέροις σαυνίων εἰσὶν οὐκ ἐλάττω. τὰ δὲ σαυνία τὰς ἀκμὰς ἔχει τῶν ξιφῶν μείζω. id eſt: *Gladii non minores ſunt ceterorum ſauniis. ſauniorum verò mucro major eſt, quam gladiorum.*

Quibus verbis menſuram ſauniorum indicat: nempe magnorum illorum prælongorumque gladiorum longitudinem non exceſſiſſe. quò Tacitus quoque reſpexiſſe videtur, dum ea brevia tela adpellat. quamquàm ſaunia intra gladiorum longitudinem ſtetiſſe haud temerè crediderim. Heſychius σαυνίον interpretatur ἀκόντιον βαρβαρικὸν, id eſt, *jaculum ſive ſpiculum barbaricum.* Dionyſius Halicarnaſſenſis paſſim tela Romanorum militum vocat σαυνία, quæ Livius *pila*, ac *veruta*. Diodorus, dicto loco, tria refert, quæ mox videbimus, ſauniorum genera, planè inter ſe diverſa, niſi quòd cuncta brevia. Unde colligo, *saunii* vocabulo quodvis telum breve deſignatum fuiſſe miſſile, ſeu jaculum. unde etiam Diodorus, eodem libro, de Britannis loquens, σαυνιάζειν dixit, quod noſter *miſſilia ſpargere*. Pergit igitur de ſauniis ſic Diodorus: Τούτων δὲ τὰ μὲν ἐπ' εὐθείας κεχάλκευται, τὰ δὲ ἑλικοειδῆ δι' ὅλων ἀνάκλασιν ἔχει. id eſt: *Horum alia in directum fabricata ſunt; alia ſinuoſos per omne ferrum habent amfractus.* Primum illud genus fuit ſimile Romanorum pilo. Vegetius, lib. I, cap. XX: *Miſſilia, quibus utebatur pedeſtris exercitus, pila vocabantur, ferro ſubtili trigono præfixa, unciarum novem, ſive pedali; quæ in ſcuto fixa, non poſſent abſcindi; & loricam, ſcienter & fortiter directa, facilè perrumpunt. cujus generis apud nos jam rara ſunt tela. barbari autem ſcutati pedites his præcipuè utuntur; quas bebras vocant; & binas etiam, ac ternas in præliis portant.* Et libro II, cap. XV: *Bina miſſilia; unum majus, ferro triangulo, unciarum novem; haſtili pedum quinque & ſemis: quod pilum vocabant; nunc ſpiculum dicitur: ad cujus jactum exercebantur præcipuè milites; quod arte & virtute directum, & ſcutatos pedites, & loricatos equites ſæpè transverberabat.* Cum his convenit, quod Tacitus de Germanis noſtris refert: *Pedites & miſſilia ſpargunt, pluraque ſinguli.* Vocabulum ejus teli variè in Vegetii exemplaribus ſcriptum legitur. quædam enim habent *bebras*, quædam *bebyas*, alia *brebras*, & nonnulla *brebas*. ita, uti, quid eo faciam, aut quid inde eliciam, planè nihil habeam. Exempla horum miſſilium expreſſa ſunt, figurâ V. Ceterò Γαισάτας Κελτοὺς, id eſt, *Gæſatas Gallos*, cum Senonibus Gallis Romam cepiſſe, auctor eſt Strabo, lib. V: & ejusdem nominis Gallos cum Inſubribus, poſt primum bellum Punicum, à Romanis in Italiâ devictos, teſtis eſt Polybius, lib. II; & item Plutarchus, in Marcello; cui non Γασάται, ut Straboni, nec Γαισάτοι, ut Polybio, ſed Γεσάται dicuntur. Polybius, dicto libro: Προσαγορευομένους, διὰ τὸ μισθοῦ στρατεύειν, Γαισάτους· ἡ γὰρ λέξις αὕτη τοῦτο σημαίνει κυρίως. id eſt: *Gæſati à re dicti, quòd æra bellando mereri ſoliti. id enim vox iſta propriè ſignificat.* Plutarchus item, prædicto libro: Οἱ δὲ τὴν Ὑπαλπείαν νεμόμενοι τῆς Ἰταλίας Ἴσομβρες, Κελτικὸν γένος, μεγάλοι καθ' ἑαυτοὺς ὄντες, δυνάμεις ἐκάλουν, καὶ μετεπέμποντο Γαλατῶν τοὺς μισθοῦ στρατευομένους, οἱ Γεσάται καλοῦνται· id eſt: *Subalpinam autem Italiam incolentes Inſubres, Gallica gens, quum validi per ſe eſſent, copias advocabant; accerſebantque ex Gallis ſtipendiarios militeis, qui Geſſatæ vocantur.* Ergo non gentis, ſed conditionis vocabulum fuit *Gæſatæ*, ſive *Geſſatæ*. quod locupletiſſimis auctoribus, Polybio ac Plutarcho, uti credam, hæc, præter eorum auctoritatem, inducit me ratio haud poſtrema, nempe, quòd Britannorum qui vulgò Walli dicuntur, hodiéque conductitios famulos, ſive miniſtros vocant *gueſſin*: & nos etiam Germani omnem familiam conductitiam, id eſt, omne famulorum famularumque σύστημα adpellamus *geſinde*. quod vocabulum jam olim famulitium ſignificaſſe, ſuprà, cap. VIII, oſtendimus. Vox autem *Gæſatæ*, ſive *Geſatæ*, haud dubiè derivata fuit à *gæſo*, ſive *geſo*; quod teli genus fuiſſe apud Gallos, auctor eſt Nonius Marcellus. Heſychius equidem, in lexico, ſic ait: Γαισὸς, ἐμβόλιον ὁλοσίδηρον· οἱ δὲ μισθὸν, ἢ ὅπλον ἀμυντήριον. id eſt: *Gæſus, jaculum, totum ferro conſtans. quidam verò mercedem, ſive ſtipendium interpretantur, aut telum propulſatorium.* Et Pollux, lib. VII, cap. XXXIII: Δόρυ ὁλοσίδηρον· καλεῖται δὲ γαισὸς, καὶ ἐστὶ Λυβυκόν· hoc eſt; *Haſta tota ferrea. vocatur autem gæſus; & eſt Libyca.* Lego, Κελτικὸν, id eſt, *haſta Celtica*. Stipendium ſignificare, haud dubiè inde arbitrabantur, quod, ab hoc dicti *Gæſatæ*, ſtipendiarii erant milites. Sed veriùs fuiſſe telum, id eſt jaculum, ſive ſpiculum, Polybii, Varronis, ac Virgilii comprobant teſtimonia. Vegetius, uti antè dictum, barbaros, id eſt, Germanos *bina*, ac nonnumquàm *terna* ait *pila*, ſeu *bebras*, *in præliis portaſſe*: Tacitus item tradit Germanorum *pedites*

miſſilia ſparſiſſe, plura ſingulos: Varro autem, de vitâ pop. Rom. lib. III, ut refert Nonius, *Qui gladiis*, inquit, *cincti, ſine ſcuto, cum binis geſis eſſent*. & Virgilius, Æneid. lib. VIII, de Gallis Romam capientibus:

---- Duo quiſque Alpina coruſcant
Geſa manu, ſcutis protecti corpora longis.

Non tota ferro conſtitiſſe, indicat ſatis disertè Polybius, lib. VI; gæſa tribuens Romanis militibus iis, quibus Livius haſtas. nam harum nullæ apud Romanos fuere ὁλοσίδηροι. At ex his omnibus ſatis jam claret, *gæſa*, ſeu *geſa* Gallorum nihil aliud fuiſſe, quàm brevia illa miſſilia Germanorum; quorum plura ſinguli in prœlia ferebant. Hæc autem non triangulo fuiſſe antiquitus ferro, ut deſcribuntur ab Vegetio, ſed lato, & ancipiti, quale fuit in majoribus lanceis; niſi, quòd hoc, pro ratione haſtilis, majus fuit; docet in ſimile ſpiculo Virgilius, Æneid. lib. I; ubi ſic de Æneâ canit: *---- Ipſe uno graditur comitatus Achate,*
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.

Et de Turno, Æneid. lib. XII:

---- Bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.

Idem poëta, Æneid. lib. V, diſcrimen inter brevia hæc tela, lato ferro præfixa, & majores, quas nominat Tacitus, lanceas indicaturus, ſic loquentem introducit Æneam: *Cnoſia bina dabo levato lucida ferro*
Spicula, cælatamque argento ferre bipennem.

Proinde eadẽ tela adpellata fuiſſe *lanceas minores*, ut innuit Tacitus, maximè credibile eſt. Sic Strabo, lib. XVII, Mauros, Maſæſylos, aliosque Africæ populos tradit habuiſſe πλατύλογχον μικρὰν, id eſt, *lanceam latam & parvam*. Salluſtius de bello Catilinario, *lanceas*, incertum vulgò quas, à telis militaribus excludit. *Sed ex omni*, inquit, *copiâ circiter quarta pars erat militaribus armis inſtructa: ceteri, ut quemque caſus armaverat, ſparos, lanceas, alii præacutas ſudes portabant.* Cui adſentiri videtur Martialis, hoc diſticho: *Splendida jam tecto ceſſent venabula ferro,*
Nec volet excuſſâ lancea torta manu.

Sed *ſparum* fuiſſe Celticum telum, militare juxtà atque venatorium, infrà mox oſtendam. Ab hoc igitur argumento, *lanceas* quoq; Gallorum *minores* intellexiſſe dictis locis Salluſtium & Martialem, omnino arbitror. Ac neſcio equidem, an non easdem voluerint Plurarchus in Craſſo, & Appianus in Syriacis, de Craſſi filio P. Craſſo, Germanos Batavos Treverosque è Galliâ equiteis ducente in pugnâ Parthicâ, ſic loquentes: Ἦν δὲ ἀνισος ἔν τε ταῖς πληγαῖς, καὶ τῷ φυλάττεσθαι, παίων μὲν ἀσθενέσι καὶ μικροῖς δορατίοις θώρακας ὠμοβύρσους καὶ σιδηροῦς, παιόμενος δὲ κοντοῖς εἰς εὐσταλῆ καὶ γυμνὰ σώματα τῶν Γαλατῶν. id eſt: *Haudquaquam par ei erat certamen, vel inferendis, vel declinandis ictibus. nam infirmis parvisque lanceis cædebat loricas ex crudo corio vel ferro confectas: contrà verò præbebat contorum ictibus expedita ac nuda Gallorum corpora.* Quamquàm credibile non ſit, equiteis tam exiguis, ut fuerunt gæſa, pugnaſſe telis. magis veriſimile eſt, Plutarchum majores lanceas plus æquo extenuaſſe; quo magis inæqualem Romanorum cum Parthis redderet pugnam. Ceterùm conductitii milites, qui antiquiſſimis Celtarum dicti fuêre, ab teli genere, *Gæſatæ*, ab eodem argumento Germanis nuncupati ſunt *lanzknechte*, quaſi dicas *lancearios:* quod vocabulum nihil aliud ſignificat, quàm *militeis conductitios*, ſive *mercenarios:* quamquàm ſæpius nunc pro *peditibus* accipiatur. Idem teli genus Sidonius adpellat *ſecureis miſſiles*, dictâ epiſt. XX, libri IV: *Lanceis uncatis, ſecuribusque miſſilibus dextræ refertæ*. Auctor noſter de prædictis miſſilibus: *Pedites & miſſilia ſpargunt; pluraque ſinguli, atque in immenſum vibrant.* Idem de Luſitanis, Hiſpanicâ gente, Germanorum conſangvineis, Diodorus, dicto libro V: Ἀκοντίζουσι δὲ εὐστόχως, καὶ μακρὰν, καὶ καθόλου καρτεροπλῆγες ὑπάρχουσιν. id eſt; *Spicula certo jactu & in longinquum mittunt, plasgasque inferunt pervalidas.* Hactenus igitur de primo illo genere ſauniorum Diodori, id eſt, de brevibus jaculis, ſive miſſilibus, quæ dicebantur *gæſa*, & *minores lanceæ*; quarum ferrum ἐπ' εὐθείας, hoc eſt, in directum fuit fabricatum.

De ſinuoſis antequàm agam, notandum primò eſt aliud directi teli genus, Agathiæ lib. II memoratum; quod medium fuiſſe videtur inter lanceam majorem & minorem. De Francis loquens, Τόξα, inquit, ἢ σφενδόνας, ἢ ἄλλα ἄττα ἑκηβόλα ὅπλα οὐκ ἐπιφέρονται· ἀλλὰ πελέκεις ἀμφιστόμους, καὶ τοὺς ἄγγωνας, οἷς δὴ καὶ τὰ πλεῖστα κατεργάζονται. id eſt: *Arcubus, aut fundis, aliisve telis, quæ eminus jaciuntur, non utuntur: ſed ancipitibus ſecuribus, & angonibus, quibus præcipuè rem gerunt*. Eminus haſce Francos ejaculaſſe ſecureis, diſertè heic negat auctor. infrà, quod mox videbimus, docet, ad comminus feriendum iis uſos, frontiq; illiſiſſe, ſimul atque angonem, quem unà cum ſecuri in prœlia ferebant ſinguli, ſcuto inhærentem pede proculcaſſent. Itaque haſtilia earum & craſſiora fuiſſe, quàm in minoribus lanceis, & breviora, quàm in majoribus, certum eſt. aliàs quidpe ad comminus fronti illidendum fuiſſent inhabilia; ut tenuia, ac nimis levia ad graviorem ictum, quo facilè diſſiluiſſent; longa verò comminus ac collato pede ferientem præpediviſſent.

Sinuoſa illa σαυνία ſic deſcribit Diodorus, dicto loco: Τὰ δὲ ἑλικοειδῆ δι' ὅλων ἀνάκλασιν ἔχει, πρὸς τὸ καὶ κατὰ τὴν πληγὴν μὴ μόνον τέμνειν, ἀλλὰ καὶ θραύειν τὰς σάρκας, καὶ κατὰ τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ δόρατος σπαράττειν τὸ τραῦμα. hoc eſt: *Alia tortuoſos per omne ferrum habent amfractus; ut ictum inferendo non tantùm ſecent, ſed etiam frangant carneis, haſtilique reducto, vulnus convellant, & dilancinent*. Telum igitur hoc erat, quo comminus hoſtis feriebatur? Haud facilè dixerim. nam ἀνακομιδὴν τοῦ δόρατος hoſtis etiam ipſe ictus facere potuit, dum telum vulneri evelleret. Ceterò ferrum ejus fuit latum & anceps, ut in minoribus lanceis, niſi quod pluribus amfractibus ſinuoſum: cujuſmodi pugionibus hodiè utuntur Indi, quos à flammarum formâ vulgò flammatos vocant. Exemplar hujus teli exhibet figura VI.

Tertium genus ſauniorum, Luſitanis attributum, ſic deſcribit Diodorus: Χρῶνται δὲ καὶ σαυνίοις ὁλοσιδήροις, ἀγκιστρώδεσι. ἀκοντίζουσι δὲ εὐστόχως, καὶ μακρὰν, καὶ καθόλου καρτεροπλῆγες ὑπάρχουσιν. id eſt: *Vtuntur & ſpiculis hamatis, & quæ tota ſunt ferrea: eaque certo jactu & in longinquum mittunt, plagaſque inferunt prævalidas*. Huc puto reſpexiſſe Heſychium ac Pollucem, quum γαισὸν facerent ὁλοσίδηρον. Telum hoc non Luſitanorum fuiſſe proprium, ſed ceteris quoque Celtis commune, liquet ex Agathiâ; qui dicto loco ἄγγωνα adpellans, Francis id tribuit, pluribuſque deſcribit verbis in hunc modum: Εἰσὶ δὲ οἱ ἄγγωνες δόρατα οὔ λίαν σμικρὰ, οὐ μέντοι ἀλλ' οὐδὲ ἄγαν μεγάλα, ἀλλ' ὅσον ἀκοντίζεσθαί τε, εἴπου δεήσοι, καὶ ἐς τὰς ἀγχεμάχους παρατάξεις, πρὸς τὰς ἐμβολὰς ἀφικνεῖσθαι. τούτων δὲ τὸ πλεῖστον μέρος σιδήρῳ πάντοθεν περιέχεται, ὡς ἐλάχιστόν τι διαφαίνεσθαι τοῦ ξύλου, καὶ μόλις ὅλον τὸν σαυρωτῆρα. ἄνω δὲ ἀμφὶ τὸ ἄκρον τῆς αἰχμῆς, καμπύλαι τινὲς ἀκίδες ἐξέχουσιν ἑκατέρωθεν ἐξ αὐτῆς δήπου τῆς ἐπιδορατίδος, ὥσπερ ἄγκιστρα ὑποκαμπτόμεναι, καὶ ἐς τὸ κάτω νενεύκασι. καὶ οὖν ἀφίησι, τυχὼν ἐν συμπλοκῇ, τοῦτον δὴ τὸν ἄγγωνα Φράγγος ἀνήρ. καὶ εἰ μὲν σώματί που ἐγχρίψειεν, εἰσδύεται μὲν ἔσω, ὥσπερ εἰκὸς, ἡ αἰχμή· οὔτε δὲ αὐτὸν τὸν βληθέντα ἐρύσαι ῥᾳδίως ἔνεστι τὸ δόρυ· εἴργουσι γὰρ αἱ ἀκίδες ἔνδον ἐνεχόμεναι τῇ σαρκὶ, καὶ πικροτέρας ἐπάγουσαι τὰς ὀδύνας· ὥστε εἰ καὶ μὴ καιρίαν τὸν πολέμιον τρωθῆναι ξυνενεχθείη, ἀλλὰ ταύτῃ γε διαφθαρῆναι. εἰ δέ γε ἐς ἀσπίδα παγείη, ἀποκρέμαται μὲν αὐτίκα ἐξ αὐτῆς, καὶ ξυμπεριάγεται, συρομένη ἐν τῷ ἐδάφει τοῦ ἀπολήγοντος· ὁ δὲ βληθεὶς οὔτε ξυνελκύσαι τοῦτο δὴ δύναται τὸ δόρυ, διὰ τὴν εἴσδυσιν τῶν ἀκίδων, οὔτε ξίφει διατεμεῖν, τῷ μὴ ἐφικνεῖσθαι τοῦ ξύλου, ἀλλὰ τὸν σίδηρον περιτετάσθαι. ἐπειδὰν δὲ τοῦτο ἐσίδοι ὁ Φράγγος, ὁ δὲ ἀθρόον ἐπιβὰς τῷ ποδὶ, καὶ ἐμπατήσας τὸν σαυρωτῆρα, καταβρίθει τὴν ἀσπίδα, καὶ κατάγει, ὡς ὑποχαλάσαι τὴν τοῦ φέροντος χεῖρα, καὶ γυμνωθῆναι τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ στέρνον. τότε δὴ οὖν ἄφρακτον ἐκεῖνον ἑλὼν, ῥᾳδίως ἀπόλλυσιν, ἢ τὸ μέτωπον πελέκει πατάξας, ἢ δόρατι ἑτέρῳ τὴν φάρυγγα διελάσας. Hoc eſt: *Sunt autem angones, haſtæ quædam, neque admodùm parvæ, neque nimiùm magnæ; ſed & ad jactu feriendum, ſicubi res poſtulet, & ubi comminus collato pede confligendum eſt, impetuſque faciendus, adcommodatæ. Hæ plurimâ ſui patre ferro ſunt obductæ; ita, uti perparum ex ligno, adeòque vix quantum in capulum ſufficit, conſpiciatur. in ſuperiori autem parte, ad mucronem ſpiculi, aduncæ quædam cuſpides utrimque prominent, ex ipſo ſpiculo inſtar hamorum reflexæ,*

ac deorſum

ac deorſum vergentes. In conflictu igitur Francus miles hunc angonem jacit. quòd ſi corpori inflictus fuerit, adigitur mox altius, ut par eſt, ſpiculum: neque is, qui ictus eſt, facilè telum evellere poteſt. obſtant quidpe cuſpides illæ hamatæ, altius carni inhærentes, & acerbiſſimos excitant cruciatus; adeò, uti, etiamſi hoſtem nequaquàm letale vulnus accepiſſe contingat, ex eo tamen intereat. Si verò ſcuto impactum fuerit telum; ſtatim ex eo propendet, & circumagitur, inſimâ ſui parte ſolum verrens ac verſans. is verò, qui ictus eſt, neque telum ſcuto evellere valet, hamis mordicus inhærentibus; neque gladio præcidere, eò quòd ad lignum gladius penetrare nequeat, ferro, quo obductum, obſiſtente. Id ſimul ac videt Francus, confeſtim pede inſultat, & proculcans imam haſtam, ſcutum pondere ſui corporis deprimit; ita, uti geſtantis manu nonnihil ſeſe laxante ac remittente, caput ac pectus nudentur. tum intectum ille nec munitum hoſtem nactus, facilè obtruncat; ſive ſecuri frontem feriens, ſive aliâ haſtâ jugulum trajiciens. De eodem telo eadem Euſtathius, haud dubiè ex Agathiâ deſumta: Ἄγγος, εἶδος δόρατος Φραγκικοῦ, οὔτε λίαν μικροῦ φασὶν, οὔτε μεγάλου, οὗ τὸ πλεῖστον σιδήρῳ περιέχεται· id eſt: *Angus, ſpecies eſt haſtæ Francicæ, neque admodùm parvæ, neque magnæ; cujus plurima pars ferro obducta.* Sed & ante Agathiam, Procopius, rer. Gothicar. lib. II, de iisdem Francis, Italiam irrumpentibus: οἱ δὲ πεζοὶ οὐδὲ τόξα, οὐδὲ δόρατα εἶχον· ἀλλὰ ξίφος τὲ καὶ ἀσπίδα ἔφερεν ἕκαστος, καὶ πέλεκυν ἕνα· οὗ δὴ ὁ μὲν σίδηρος ἁδρός τε καὶ ὀξὺς ἑκατέρωθι ἐς τὰ μάλιστα ἦν, ἡ λαβὴ τοῦ ξίφους (lege τοῦ ξύλου) βραχεῖα ἐς ἄγαν. τοῦτον δὲ πέλεκυν ῥίπτοντες ἀεὶ ἐκ σημείου ἑνὸς, εἰώθασιν ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ τάς τε ἀσπίδας διαῤῥηγνύναι τῶν πολεμίων, καὶ αὐτοὺς κτείνειν. Hoc eſt: *Pedites neque arcus neque haſtas habebant; ſed gladium & ſcutum quisque ferebat, & ſecurim unam: cujus ferrum multum, & utrimque acutiſſimum; lignum verò admodùm breve. hanc ſecurim, ex uno ſemper ſigno jacientes, in primo conflictu clypeos hoſtium perfringere, & ipſos ſimul interficere ſolent.* Ex his igitur claris atque dilucidis *angonis* deſcriptionibus liquidò jam judicare licet, in quantum erraverint illi, qui telum id interpretati ſunt Germanicè *ein Fränkiſcher haken*; quaſi dicas *uncum Francicum*: haud dubiè ex iſto Sidonii loco, in lib. IV, epiſt. XX: *Lanceis uncatis ſecuribusque miſſilibus dextræ refertæ.* ubi impropriè ipſe Sidonius *uncatas* adpellavit *lanceas*, quæ *hamatæ* dicendæ erant. nam aliud eſt uncus, ſi pro *harpagone* accipias, aliud hamus. Non harpagonis formam habuiſſe, ipſum ſatis indicat vocabulum *lance*; quod propriè *jaculum*, ſeu *miſſile* ſignificat: à quo etiamnum verbum Celticum manet Gallofrancis *lancer* Italis *lanciare*, Hiſpanis *lançar*, Anglis *to lance*; quod priſcis Celtis fuit *lanzon*, & *lanzen*; id eſt *jaculari*. Verùm multo pejus illi, qui angonem eſſe voluerũt idem telum, quod vulgò nunc adpellatur *hallebard*. quod vocabulum nihil aliud ſignificat, quàm *ſecurim palatinam*; quâ regum nunc principumque ſatellites, & corporum cuſtodes armantur. *halle* quidpe eſt *atrium palatii*, veteri Germanorum ſive Celtarum vocabulo, Anglis etiam nunc uſitato; & *bard*, *ſecuris*. Ego vocabulum *angon* merè Germanicum eſſe agnoſco: dictumque ſic priſcâ dialecto, quod poſtmodùm *angen*, & tandem, ut nunc eſt, *angel*; ἄγκιστρον Græcis, Latinis *hamum* ſignificans. niſi fortè ſuſpicari libeat, genuinum germanumque Germanorum vocabulum fuiſſe *angel*: quod Græco ori Agathias accommodans, verſo λ in ν, fecit ἄγγων. Verùm de hoc ſatis. exemplum ejus exprimitur figurâ VI.

Aliud hinc teli genus, Gallis uſitatum, refert Strabo, dicto lib. IV: Ἔστι δέ τι καὶ γρόσφῳ ἐοικὸς ξύλον, ἐκ χειρὸς, οὐκ ἐξ ἀγκύλης ἐφιέμενον, τηλεβολώτερον καὶ βέλους· ᾧ μάλιστα καὶ πρὸς τὰς τῶν ὀρνέων χρῶνται θήρας. id eſt: *Habent & lignum quoddam, grosphi formâ; quod non amento, ſed manu torquetur, longiùs etiam quàm telum: quo maximè utuntur ad aucupium.* Γρόσφον ſic deſcribit Polybius, lib. II: Τὸ δὲ τῶν γρόσφων βέλος ἔχει τῷ μὲν μήκει τὸ ξύλον, ὡς ἐπίπαν δίπηχυ, τῷ δὲ πάχει δακτυλιαῖον· τὸ δὲ κέντρον σπιθαμιαῖον. hoc eſt: *Haſta velitaris telum eſt, habens haſtile duos ut plurimùm cubitos longum; craſſum verò digitum unum. ſpiculum illi dodrantis unius.* Vegetius lib. II, cap. XV: *Bina habebant miſſilia; unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, haſtili pedum quinqne, & ſemis; quod pilum vocabant, nunc ſpiculum dicitur: aliud minus, ferro triangulo, unciarum quinque, haſtili trium pedum & ſemis; quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur.* Grosphus igitur Polybii, quoad ferrum, idem fuit cum majore illo miſſili Vegetii; quoad lignum,

lignum, ſive haſtile, cum minore. unde & telum illud Gallorum venatorium maximè ſimile fuit veruto. Hinc Silius, lib. III, de Artabris, Hiſpanicâ gente:

— Movet Artabrus arma
Aclide, vel tenui pugnax inſtare veruto.

Groſphi tamen Polybii, *haſtæ* ſunt *velitares* Livii: qui & ipſe has facit tela levia, miſſilia, & exigua; ut quorum plura ſinguli dextrâ gerebant. Libro XXXVIII, velitum armaturam deſcribens; *In dextrâ*, inquit, *haſtas habet, quibus eminus utitur*. Libro XXXI: *Velites, emiſſis haſtis, comminus gladiis rem gerebant*. Libro XXVIII: *Velites primò miſſilibus territavêre. deinde, emiſſis levibus telis, quibus irritare magis quàm decernere pugnam poterant, gladios nudant*. Amento haſce haſtas fuiſſe excuſſas, docet Cicero in Bruto: *Haſtæ velitibus amentariæ traduntur*. Hinc Strabo telum illud Gallicum groſpho ait eſſe ſimile, amento tamen non torqueri. Anguſtum fuiſſe ferrum in dictis haſtis, haud dubium eſt; ut in telo levi, tenui, ac brevi. Vegetius triangulum tribuit veruto: teres fuiſſe antiquitus, haud obſcurè oſtendit Virgilius, Æneid. lib. VII:

Pila manu, ſævosque gerunt in bella dolones,
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.

Gallicum illud telum, quod manu ſine amento impellebatur, tereti fuiſſe ferro uti credam, inducit me uſus ejus ad aucupium: cui anguſtum teresque ferrum maximè conveniebat. Ejuſdem omnino formæ telum, quod ex ultimâ illâ haud dubiè antiquitate reſervatum, Hibernis frequenti in uſu, vulgari nunc vocabulo dicitur *dart*. Gallicum illud telum quod nomen olim habuerit, Strabo equidem haud memorat. aliunde tamen id peti poſſe exiſtimo. Nonius Marcellus: *Sparus, telum agreſte. Virgilius lib.* X: *Agreſtisque manus armat ſparus. Varro Meleagris: Aut ille cervum, qui volabile currit, ſparo ſecutus tragulâve trajicit*. Virgilii locus integer ſic habet:

---- Procul Orphitus armis
Ignotis, & equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus,
Et malæ texêre lupi, cum dentibus albis:
Agreſtisque manus armat ſparus.

Sparus igitur fuit telum agreſte, ac venatorium. Feſtus Pompejus Gallicum id facit telum. *Rumex*, inquit, *genus teli, ſimile ſpari Gallici, cujus meminit Lucilius: Tum ſpara, tum rumices portantur, tragula porrò*. Si igitur *ſparus* Gallorum telum, idque venatorium; quid aliud exiſtimandum, quàm telum illud Gallicum groſpho ſimile? At ego, non unorum id Gallorum proprium, verùm cunctis pariter Celtis fuiſſe commune, arbitror. in Galliâ quidpe quum hoc vocabuli hodiè prorſus ignoretur; in Germaniâ ac Britanniâ maximè viget; quamvis in telo nihil ex veteri ſparo ſimile vel par habente, niſi ipſum cuſpidẽ teretem: quod Germanis *ſpär*, Anglis *ſpeare* adpellatur; aliàs *lancea* vulgò tam Germanis atq; Britannis, quàm Gallis, Hiſpanis, & Italis dictum. Priſcis Hiſpanis fuiſſe commune, oſtendit Silius, lib. III; ubi de Vettonibus loquitur, qui unà cum aliis Hannibalem ſequebantur, Italiæ bellum inferentem:

Rindacus hic ductor: telum ſparus; ore ferarum
Et rictu horrificant galeas. venatibus ævum
Tranſigitur, vel, more patrum, vis, raptaque paſcunt.

Non modò *ſparum* heic nominat Hiſpanicum illud telum, quo Vettonum natio utebatur; ſed & venatorium id fuiſſe, apertè teſtatur. Salluſtius, ut ſuprà dictum, ab militaribus id excludit armis, libro de bello Catilinario: *Sed ex omni copiâ circiter quarta pars erat militaribus armis inſtructa: ceteri, ut quemque caſus armaverat, ſparos, lanceas, alii præacutas ſudes portabant*. & item Virgilius, ut antè relatum; *agreſte* id adpellans telum. Secus tamen facit Strabo; bellis etiã & prœliis inferri ſolitum, haud obſcurè innuens. cui conſentit Silius, loco modò citato: & item Gellius, lib. X. cap. XXV, inter alia tela bellica id recenſens: itẽ Cicero, in oratione

pro

pro Milone: *Scutorum, gladiorum, framearum, ſparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi poſſe indicabatur*. Sed tam excludendus erat Salluſtio Cellarum *ſparus* ab uſu bellico, quàm ejusdem gentis *lancea minor*; de quâ ſuprà ſatis demonſtratum eſt.

Aliud iterum teli genus indicat Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI, in Baſtarnis Germannis, Pontum quondam & Iſtri oſtia accolentibus:

Quos, duce Teutagono, crudi mora corticis armat;
AEquaque, nec ferro brevior, & romphea ligno.

Nugas igitur egit Iſidorus grammaticus, qui, loco ſuprà dicto, *romphæam* ait eſſe eamdem & *frameam*, & *ſpatam*, ſive *gladium ex utrâque parte acutum*. Meliùs Gellius, dicto loco; qui genus id teli ait eſſe Thraciæ nationis; quæ & ipſa quondam contermina Baſtarnis, circa Iſtrum colentibus. Simile fortè fuit pilo Romano; de quo ita Appianus in Celticis: Τὰ δὲ δόρατα ἦν οὐκ ἐοικότα ἀκοντὶ, ἃ Ῥωμαῖοι καλοῦσι ὑσσοὺς, ξύλου τετραγώνου, τὸ ἥμισυ, καὶ τὸ ἄλλο σιδήρου τετραγώνου. id eſt: *Erant autem haſtæ jaculo diſſimilia tela: quas Romani hyſſos* (imò ſic Græci, Romani *pila*) *vocant, haſtili quadrangulo, præfixas ferro quadrangulo paris longitudinis*. Et Polybius, lib. VI, ὑσσοὺς refert τετραγώνους· ὧν τοῦ ξύλου τὸ μῆκός ἐστιν ὡς τρεῖς πήχεις· προσήρμοσται δ' ἑκάστοις βέλος σιδηροῦν ἀγκιστρωτὸν, ἴσον ἔχον τὸ μῆκος τοῖς ξύλοις· id eſt: *quorum haſtile tria ferè cubita longum eſt: aptumque ſingulis ferrum hamatum, paris longitudinis cum ipſis lignis.*

Atque hactenus de telis priſcûm Germanorum ſive Celtarum dictum ferro munitis. Alia eisdem Germanis fuiſſe tela brevia, ferro carentia, indicat apertè auctor noſter, in annal. lib. II, his verbis: *Primam utcumque aciem haſtatam; ceteris præuſta aut brevia tela*. Nempe prima acies prælongas illas habebat haſtas, frameas eorum vocabulo dictas. ceteris tela erant præuſta, aut, ſi ferro cuſpidata atque munita, tamen brevia, ut reliqua. Brevia iſta tela præuſta nullam habuère neque bipennis ſeu ſecuris, neque lanceæ flammatæ, neque hami figuram; ſed in teretis tantùm veruti ſeu ſpari formam fuère cuſpidata. unde etiam *ſudes* dicebantur Latinis. Salluſtius, loco prædicto: *Alii præacutas ſudes portabant*. Virgilius, Æneid. lib. VII:

---- Non jam certamine agreſti
Stipitibus duris agitur, ſudibusve præuſtis.

Statius, Thebaid. lib. IV:

Arcades hi, gens una viris, ſed diſſona cultu
Scinditur; hi Paphias myrtos à ſtirpe recurvant,
Et paſtorali meditantur prœlia trunco;
His arcus; his tela ſudes.

Herodotus, lib. VII, Λίβυας καὶ Μυσίους ἀκοντίοισι ἐπικαύτοισι χρεωμένους refert in Xerxis exercitu; id eſt, *Afros & Myſios, præuſtis jaculis utenteis*. De hoc genere telorum intelligenda ſunt illa auctoris noſtri, in libro de Germaniâ: *Ne ferrum quidem ſupereſt: ſicut ex genere telorum colligitur*. Exemplar eorum exſtat figurâ I. Sed ſudes, genus telorum antiquiſſimum, tenuiorum tantùm & infimæ fuit plebis; quibus neque veſtis, neque ſagulum, neque pellis, neque galea in bello; ſed, præter ſudem, ſcutum dumtaxat ex vimine, vel cortice. Hi tamen etiam aliud quoddam tela cuſpidandi genus habuère; de quo Plinius, lib. XI, cap. XXXVII: *Vrorum cornibus barbari ſeptemtrionales potant. alii præfixa haſtilia cuſpidant*. Simile quiddam de Fennorum pauperrimâ gente auctor noſter, in fine libri de Germaniâ: *Sola in ſagittis ſpes: quas, inopiâ ferri, oſſibus aſperant.*

Aliud prætereà fuiſſe priſcis Germanis teli genus, indicat Virgilius, dicto Æneidos libro VII:

Et quos maliferæ deſpectant mœnia Abellæ,
Teutonico ritu ſoliti torquere catejas.

Teutonico dixit ritu, quia Teutoni, Germanica gẽs, bellũ Italiæ unà cũ Cimbris movẽtes, iis uſi ſunt; quiaq; horũ prima Romani experti ſunt arma Germanica.

Iſidorus

Iſidorus, lib. XVIII, cap. VII, ſic de *cateja*, in voce *clava*: *Hæc & cateja: quam Horatius cajam dicit. eſt autem genus Gallici teli, ex materiâ quàm maximè lentâ; quæ jactu quidem non longè, propter gravitatem, evolat; ſed, quò pervenit, vi nimiâ perfringit.* Cateja igitur eſt clava, ex materiâ lentiſſimâ, id eſt, ex ligno lentiſſimo confecta. Eamdem ejus & materiam & gravitatem, ſive magnitudinem, atque uſum oſtendit Am. Marcellinus lib. XXXI, in Gothorum gente, Thraciam vaſtante: *Barbari, ut reparabiles ſemper & celeres, ingenteis clavas in noſtros conjicientes ambuſtas, mucronesque acriùs reſiſtentium pectoribus illidentes, ſiniſtrum cornu perrumpunt.* His igitur arma fuêre ſingulis gladius atque cateja. hac eminus, illo comminus decernebant. Antiquiſſimum hoc, ac fortè omnium primum fuiſſe teli genus, patet ex eo, quod Herculi, bellatorum primó, bellorumque deo, nihil aliud armorum tribuit antiquitas. Sic enim Diodorus, lib. I: Ὁμοίως δὲ τό τε ῥόπαλον καὶ τὴν λεοντῆν τῷ παλαιῷ πρέπειν φασὶν Ἡρακλεῖ, διὰ τὸ κατ᾽ ἐκείνους τοὺς χρόνους μήπω τῶν ὅπλων εὑρημένων, τοὺς ἀνθρώπους τοῖς μὲν ξύλοις ἀμύνεσθαι τοὺς ἀντιταττομένους, ταῖς δὲ δοραῖς τῶν θηρίων σκεπαστηρίοις χρῆσθαι. Id eſt: *Ad eumdem modum clava & leonis exuviæ Herculi antiquo congruere ajunt; quia, nondum inventis illo tempore armis, homines ſecum congreſſos lignis repellebant, & ferarum pellibus pro tegumentis munimentisque utebantur.* Unde & illud Statii, loco prædicto:

— Hi Paphias myrtos à ſtirpe recurvant:
Et paſtorali meditantur prœlia trunco.

Et eodem libro: ---- *Quibus amenta, nec enſes*
Triſte micant: flavent capiti, tergoque leonum
Exuviæ, gentilis honos; & pineus armat
Stipes.

Item, lib. VII: *Tela rudes trunci; galeæ, vacua ora leonum:*
Arborei dant ſcuta ſinus.

Plinius, lib. VII, cap. LVI: *Prœlium Afri contra AEgyptios primùm fecêre fuſtibus.* De Campanis, Italicâ gente, Silius, lib. VIII:

---- *Leviora domo de more parentum*
Geſtabant tela, ambuſtas ſine cuſpide cornos.

Et lib. III, de Macis, Africâ gente, Annibalem in Italiam ſequentibus:

---- *Pandâ manus eſt armata catejâ.*

De Troglodytis, inter Nilum & Arabicum ſinum colentibus, Strabo, lib. XVI: Γυμνῆται δὲ, καὶ δερματοφόροι, καὶ σκυταληφόροι, διατελοῦσιν· id eſt: *Nudi agunt, pelleis & clavas geſtantes.* & mox: Οἱ δὲ Μεγαβάροι Αἰθίοπες τοῖς ῥοπάλοις καὶ τύλους προστιθέασι σιδηροῦς· id eſt: *AEthiopes Megabari clavas ferreis nodis armant.* De Aſſyriis Herodotus teſtatur, lib. VII, inter alia arma habuiſſe & ῥόπαλα ξύλων τετυλωμένα σιδήρῳ, id eſt, *clavas ligneas, ferro munitas.* Idem paullo pòſt de Æthiopibus: Εἶχον δὲ καὶ ῥόπαλα τυλωτά· id eſt; *Habebant & clavas præferratas.* De Hyrcanis, Aſiaticâ gente, Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν VI:

Et puer è primo torquens temone catejas.

De Turni commilitonibus, quos Æneas occîdit, Virgilius, Æneid. lib. X:

---- *Nec longè Ciſſea durum,*
Immanemque Gyam, ſternentes agmina clavâ
Dejecit leto: nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvêre manus.

De Lucanorum in eâdem Italiâ gente, in bellum, ad Cannas eunte, Silius dicto lib. VIII: ---- *Quæ Buxentia pubes*
Aptabat dextris irraſæ robora clavæ.

Quin hodiéque apud pleroſque exteri orbis populos hoc unum teli genus notum. Horatius ubi id *cajam* adpellaverit, ut citat Iſidorus, ego equidem ignoro. id ſcio; Luſatiis hodiè, Slavici generis in Germaniâ populis, clavam dici *kaj:* & Polonis, itidem Slavis, *kiy:* Germanis verò *kaile*, & variantibus dialectis, *keile*, & *kiele*. neſcio an cuncta ex unâ eâdemque origine. Hoc hodiéque Polonorum, Hungarorum, Bojohæmorumq;, & aliarum quarumdam nationum agreſtibus, per-

Lib 1, Pagu 360. figura 1.

Lib. 1, Pag. 360. *figura* II.

Lib. i, Pag.360, figura III.

Lib. i, Pag. 366. figura IV.

BOI

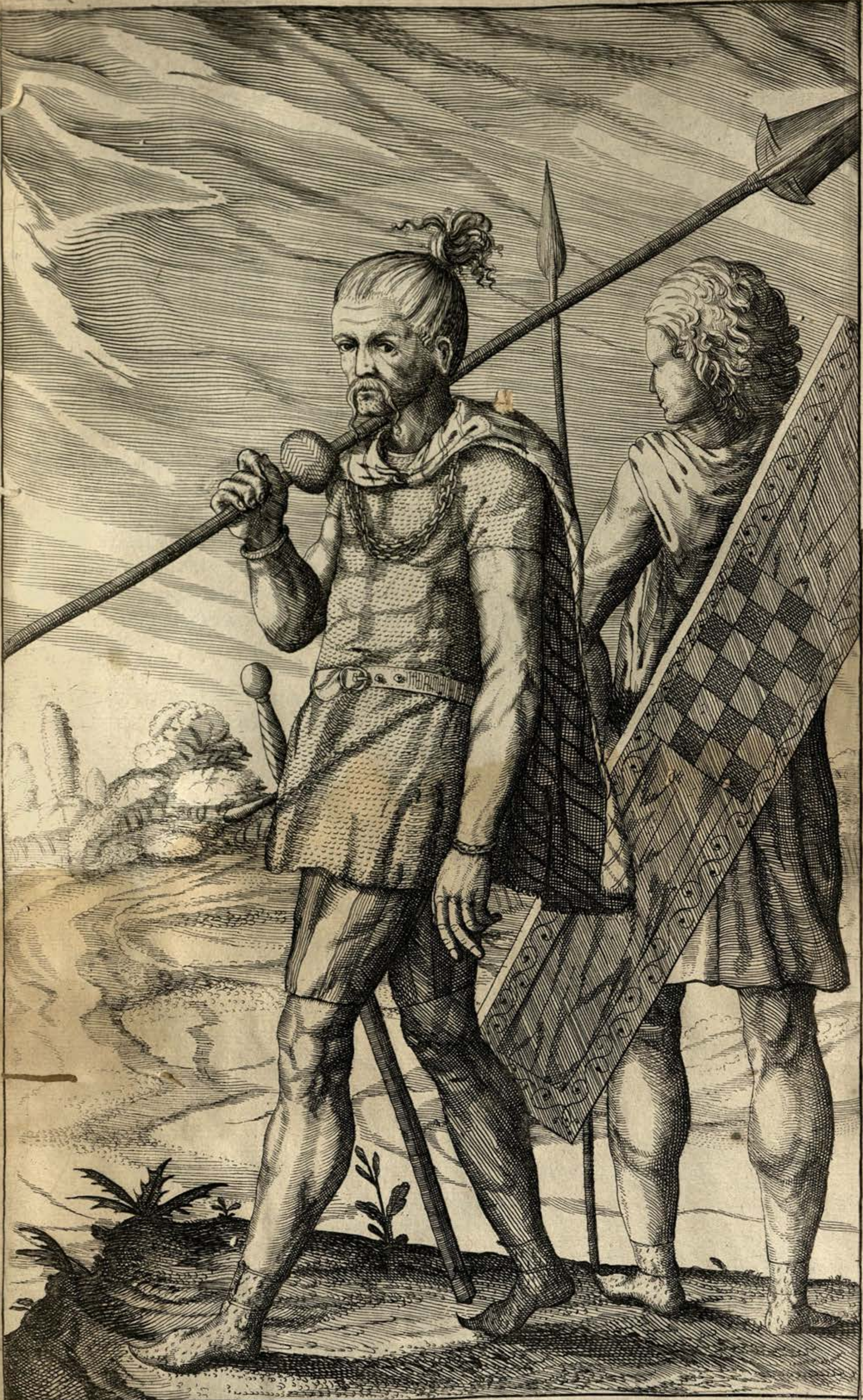

Lib. I, Pag. 360 figura V.

1-G

Lib. I, Pag. 360, fugura VI.

Lib. 1, Pag. 360. ſigura VII.

peregrè euntibus, uſitatiſſimum telum. nec magis quidquam viatores expaveſcunt, quàm ruſticorum in Poloniâ *kij*, & in Hungariâ *fejesbot*, ſeu *páltza*, in Bojohæmo *palice*; id eſt, *clavam*.

Ceterùm Tacitus neque in libro de Germaniâ, ubi arma Germanorum, telaque enumerat, neque in annalibus & hiſtoriis, ubi haud raras ejusdem gentis cum Romanis pugnas memorat, quidquam de arcuum ſagittarumq; apud eos aut fundarũ uſu narrat: quæ tamen omnibus aliis circùm gentibus fuêre communia. & de Francis, validâ inter Germanos gente, multis nominibus inter Rhenum Albimque incolente, diſertè ſic Procopius, dicto rer. Gothicar. lib. II: Οὐδὲ τόξα εἶχον, id eſt, *neq; arcus habebant*. & de iisdem Agathias, lib. II: Τόξα, ἢ σφενδόνας οὐκ ἐπιφέρονται. id eſt; *Arcubus aut fundis non utuntur*. Unde ſuſpicari pronum, omnem pariter Germaniam duobus iſtis telorũ generibus caruiſſe. Verùm de Fennis tamen, Germanorum omnium versùs orientem æſtivum extremis, ſic noſter in fine libri de Germaniâ: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates: victui herba, veſtitui pelles, cubile humus. ſola in ſagittis ſpes; quas, inopiâ ferri, oſſibus aſperant*. Et de Gothis, quorum antiqua ſedes ad lævam Viſtulæ amnis ripam, oſtiumque, Vegetius lib. I, cap. XX: *Detectis pectoribus & capitibus, congreſſi contra Gotthos milites noſtri, multitudine ſagittariorũ ſæpè deleti ſunt*. Idcircò rectè de Germanorum quoq; gente dici potuit, quod Strabo lib. IV ſcripſit de Gallis: Χρῶνται δὲ καὶ τόξοις ἔνιοι, id eſt, *utuntur quidam & arcubus*. Sed quæ forma ſpeciesque fuerit arcui Germanico, cognoſcere ſit cura. Indicat haud obſcurè Marcellinus, lib. XXII, his verbis: *Cùm arcus omnium gentium flexis curventur haſtilibus, Scythici ſoli, vel Parthici, circumductis utrimq; introrſus pandis, & patulis cornibus, effigiẽ lunæ decreſcentis oſtendunt; medietatem rectâ & rotundâ regulâ dividente*. Silius Italicus, lib. VIII, de Hetruſcis:

Spicula bina gerunt; capite codone ferino
Sat cautum: Lycios damnant haſtilibus arcus.

Parthici ſive Scythici arcus forma eadem, quæ olim, nunc etiam apud omneis pariter nationes Perſicas, Scythicas, ac Sarmaticas manet. Germanis noſtris dicitur patriâ lingvâ *ein Tatariſcher flitſchbogen*, id eſt, *Tataricus arcus*. Apud reliquas olim genteis, in quarum numero & noſtri Germani, quâ ſpecie arcus fuerint, ſatis apertè docet Marcellinus, his verbis; *arcus flexis curvantur haſtilibus*. quibus nihil aliud denotatur, quàm arcus illi prælongi, quibus etiamnum Britannicæ utuntur inſulæ, & exteri orbis populi omnes: quorum lignum, ſive haſtile, viri ſtaturam æquat. ſagitta etiam multo major Scythicâ, ſeu Tataricâ. unde etiam ob quamdam longitudinis ſimilitudinem nomen ei quæſitum compoſitum è Romanorum *pilo*, & ipſorum Germanorum *flitſche*, *ein flitſchpiel*, & aliâ dialecto *flitſchpfeil*. nam hodiéque Germanis *flitſche*, & Gallofrancis *fleſche* dicitur, quod Latinis *ſagitta*. Tales igitur fuêre veterum Gothorum Fennorumque arcus & ſagittæ; quas oſſibus aut cornibus aſperabant: quemadmodùm etiam nunc apud Britannias, & in orbe extero. Atque hæc ferè ſunt genera armorum telorumque, quibus priſci Germani in bello uſi ſunt.

CAP. XLV.

De vetuſtiſſimo more pugnandi ex curru: item de equitatu, & ritu equitandi.

De armorum telorumque generibus, quibus olim uſi ſunt Germani, pedites juxtà atque equites, ſatis hactenus copioſè curatéque diſſertum puto. nunc de aliis quoque belli adparatibus pauca quædam dicere res poſtulat. De Britannis ſic tradit Diodorus, lib. V: Κατοικεῖν φασι τὴν Βρεττανικὴν αὐτόχθονα γένη, καὶ τὸν παλαιὸν βίον ταῖς ἀγωγαῖς διατηροῦντα. ἅρμασι μὲν γὰρ κατὰ τοὺς πολέμους χρῶνται, καθάπερ οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων ἥρωες ἐν τῷ Τρωϊκῷ πολέμῳ κεχρῆσθαι παραδέδονται. id eſt: *Britanniam ferunt indigenas incolere genteis; quæ antiquos adhuc vivendi mores retineant. curribus namque in bellis utuntur; quemadmodùm priſcos Græcorum he-*

roas in bello Trojano belligeraſſe traditur. Priſcum ſanè hunc eſſe bellandi ex curribus morem, plurimis gentibus uſitatum, paſſim profanæ juxtà ac ſacræ docent hiſtoriæ. quapropter & Celtas noſtros pariter omneis eo uſos, haud dubitandum eſt. Ac de Britannis manifeſtum eſt modò dictum Diodori teſtimonium. cui conſentit Cæſar, primus Romanorum Britanniam cum exercitu ingreſſus, belli Gall. comment. IV, & V; ut mox videbimus. & Strabo, lib. IV. De Gallis idem Diodorus, eodem libro: Ἐν ταῖς ὁδοπορίαις καὶ ταῖς μάχαις χρῶνται συνωρίσιν· id eſt; *in itineribus & pugnis utuntur bigis*. Florus, lib. III, cap. II, de bello Allobrogico: *Nil tam conſpicuum in triumpho, quàm rex ipſe Bituitus, discoloribus in armis, argenteoque carpento; qualis pugnaverat*, Strabo, dicto loco, de Britannis ſimul & Gallis: Πρὸς δὲ τοὺς πολέμους ἀπήναις χρῶνται τὸ πλέον, καθάπερ καὶ τῶν Κελτῶν ἔνιοι· id eſt: *In bellis vehiculis utuntur plerumque. quemadmodùm & Gallorum quidam*. Et Mela, lib III, cap. V, de iisdem Britannis: *Dimicant non equitatu modò aut pedite, verùm & bigis & curribus, Gallicè armati. covinos vocant; quorum falcatis axibus utuntur*. Frontinus, ſtratagem. lib. II, cap. III: *Cajus Cæſar Gallorum falcatas quadrigas pilis defixis excepit, inhibuitque*. In Hiſpanorum equidem bellis, in quantum ea à Græcis Latiniſque ſcriptoribus tradita nobis cognoſcere datur, nullus curruum uſus uſquàm reperitur. quare jam inde eo tempore, quo Romani Hiſpaniam ingreſſi ſunt, in deſvetudinem apud eos abiviſſe hunc bellandi morem, probabile eſt. Nec illos quidem Gallos, qui, magnâ Italiæ parte occupata, priſcis etiam temporibus crebra cum Romanis geſſerunt bella, eo in Italia uſos invenio: nec alios illos in Aſiâ. Et Germanorum creberrima, diutinaque cum Romanis bella quamvis Tacitus, & poſt eum alii quàm curatiſſimè memoraverint; tamen de curruum uſu in pugnis ne γρῦ quidem. unde haud leve nec vanum documentum, nullum hunc omnino fuiſſe apud eos morem. Verùm, quia unius ejuſdemque gentis atque originis fuerunt Germani cum Gallis atque Britannis, unà cum his ex Aſiâ in eam terram, quæ poſteà Celtica dicta fuit, profecti: dubitare haud licet, quin & ipſi ab initio eumdem pugnandi modum in Germaniâ ſuâ habuerint. proinde etiam eum, uti à Cæſare ac Diodoro deſcribitur, huc introducere haud alienum exiſtimo. Cæſar igitur, belli Gall. comment. IV, de pugnâ quadam, in Britanniâ commiſſâ, ita narrat: *Tum diſperſos noſtros, depoſitis armis in metendo occupatos, ſubitò adorti, paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbaverunt; ſimul equitatu atque eſſedis circumdederunt. Genus hoc eſt ex eſſedis pugnæ: primò per omneis partes perequitant, & tela conjiciunt, atque ipſo terrore equorum, & ſtrepitu rotarum, ordines plerumque perturbant: &, quum ſe inter equitum turmas inſinuavêre; ex eſſedis diſſiliunt, & pedibus prœliantur. aurigæ interim paullum è prœlio excedunt; atque ita ſe collocant, ut, ſi illi à multitudine hoſtium premantur, ad ſuos receptum habeant. ita mobilitatem equitum, ſtabilitatem peditum in prœliis præſtant: ac tantum uſu quotidiano & exercitatione efficiunt, ut in declivi ac præcipiti loco incitatos equos ſuſtinere, & brevi moderari, ac flectere, & per temonem percurrere, & in jugo inſiſtere, & inde ſe in currus citiſſimè recipere conſveverint. Quibus rebus, perturbatis noſtris novitate pugnæ, tempore opportuniſſimo Cæſar auxilium tulit*. Ergo nuſquàm Galli eo genere pugnæ uſi fuerant in Galliâ contra Cæſarem. Diodorus, dicto libro, id genus ſic breviter deſcribit: Ἐν ταῖς ὁδοιπορίαις καὶ ταῖς μάχαις χρῶνται συνωρίσιν, ἔχοντος τοῦ ἅρματος ἡνίοχον, καὶ παραβάτην. ἀπαντῶντες δὲ τοῖς ἐφιππεύουσιν ἐν τοῖς πολέμοις, σαυνιάζουσι τοὺς ἐναντίους, καὶ καταβάντες εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ ξίφους συνίστανται μάχην. hoc eſt: *In itineribus & prœliis utuntur bigis; quæ aurigam ſimulque militem geſtant. occurrentes in bello equitibus hoſtem petunt miſſilibus: dein deſilientes ex curru, ad gladii conflictum congrediuntur*. Mobilitatem velocitatemque horum curruum indicat & Virgilius, γεωργικῶν lib. III, de equorum educatione diſſerens:

Hic vel ad Elei metas, & maxima campi
Sudabit ſpatia, & ſpumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli meliùs feret eſſeda collo.

Ceterùm, quos Diodorus παραβάτας adpellat, militeis ex curribus propugnantes, ſubindeque deſilienteis ac rurſus adſcendenteis, Cæſar, com. VI, ab ipſius currus vocabulo nominat *eſſedarios*. Atque de hoc genere pugnæ pauca hæc dixiſſe ſufficiat;

ſufficiat; ſiquidem ejus jam nullus Julii Cæſaris ſæculo in Germaniâ uſus.

De equis nunc, ex quibus pugnare ſemper ſoliti ſunt Germani, nonnihil dicendum. Cæſar, comment. IV: *Jumentis, quibus maximè Gallia delectatur, quæque impenſo parat pretio, Germani importatis non utuntur. ſed quæ ſunt apud eos nata parva atque deformia, hæc quotidianâ exercitatione, ſummi ut ſint laboris, efficiunt. Equeſtribus prœliis ſæpè ex equis deſiliunt, ac pedibus prœliantur: equosque eodem remanere veſtigio* (nempe extra prœlium, ut eſſeda) *aſſvefaciunt. ad quos ſe celeriter, quum uſus poſcit, recipiunt.* Et auctor noſter, in libro de Germaniâ: *Equi non formâ, non velocitate conſpicui. ſed nec variare gyros, in morem noſtrum, docentur. in rectum, aut uno flexu dextros agunt, ita conjuncto orbe, ut nemo poſterior ſit. In univerſum æſtimanti, plus penes peditem roboris. eôque mixti prœliantur, aptâ & congruente ad equeſtrem pugnam velocitate peditum.* Cæſar, comment. I: *Arioviſtus his omnibus diebus exercitum caſtris continuit. equeſtri prœlio quotidiè contendit. Genus hoc erat pugnæ, quo ſe Germani exercuerant. equitum millia erant* VI; *totidem numero pedites velociſſimi, ac fortiſſimi; quos ex omni copiâ ſinguli ſingulos, ſuæ ſalutis causâ delegerant. cum his in prœliis verſabantur; ad eos ſe equites recipiebant. hi, ſi quid erat durius, concurrebant: ſi qui, graviore vulnere accepto, equo deciderant, circumſiſtebant. ſi quò erat longiùs prodeundum, aut celeriùs recipiendum; tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, jubis equorum ſublevati, curſum adæquarent.* Non ſemper jubis ſublevatos curſum equorum pedibus adæquaſſe; ſed ponè etiam equitem ſæpius eodem equo fuiſſe vectos, oſtendit Strabo, lib. III, his verbis: οὐκ ἴδιον δὲ τῶν Ἰβήρων οὐδὲ τοῦτο, σὺν δύο ἐφ' ἵππων κομίζεσθαι· κατὰ δὲ τὰς μάχας τὸν ἕτερον πεζὸν ἀγωνίζεσθαι. id eſt: *Neque hoc Hiſpanis peculiare eſt, binos equo vehi: quorum alter pedes in prœliis certamen init.* Gallos credo, & Britannos, Germanosque eum, præter Hiſpanos, intellexiſſe. De Baſtarnis, ultimâ versùs ortum brumalem Germanorum gente, à Viſtulæ fontibus ad Iſtri uſque oſtia quondam incolente, Plutarchus in Æmilio Paullo: Ἧκον μὲν γὰρ αὐτῷ δεηθέντι Βαστάρναι, μύριοι μὲν ἱππεῖς, μύριοι δὲ παραβάται. hoc eſt: *Auxilio namque veniebant roganti* X *millia equitum, par numerus peditum, & ipſorum jungentium curſum equis, & in vicem prolapſorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos.* Sic vocem heic παραβάται interpretatur Livius lib. XLIV; ubi eamdem, haud dubiè ex Polybio deſumtam, narrat hiſtoriam. De Batavis, Treveriſque, Cisrhenanis Germanis, quos P. Craſſum in pugnâ Parthicâ duxiſſe, ſuprà diximus, ita idem Plutarchus in Craſſo, & Appianus in Syriacis: Τούτοις γὰρ ἐθάῤῥει μάλιστα, καὶ μετὰ τούτων ἔργα θαυμαστὰ διεπράττετο. τῶν τε γὰρ κοντῶν ἐπελαμβάνοντο, καὶ συμπλεκόμενοι τοὺς ἄνδρας ἀπὸ τῶν ἵππων ἐώθουν, τῇ βαρύτητι τοῦ ὁπλισμοῦ δυσκινήτους ὄντας· πολλοὶ δὲ τοὺς ἑαυτῶν ἀπολιπόντες ἵππους, καὶ δυόμενοι τοῖς ἐκείνων, ἔτυπτον εἰς τὰς γαστέρας· οἱ δ' ἀνεσκίρτων ὑπ' ὀδύνης, καὶ συμπατοῦντες ἐν ταυτῷ τοὺς ἐπιβάτας, καὶ τοὺς πολεμίους ἀναπεφυρμένους ἀπέθνησκον. Id eſt: *His enim fidebat maximè, horumque virtute mira edebat facinora. apprehenſis namque hoſtium contis, viros complexi, ex equis eos deturbabant, armorum pondere immobileis. multi etiam, equis ſuis relictis, hoſtium equos ſubeuntes, ventreis eorum fodiebant. qui, præ dolore ſubſultantes, excutiebant ſeſſores, & tam ſuos quàm hoſteis proculcabant promiſcuè.* Communem hunc fuiſſe omnium Germanorum morem, ex Taciti annal. lib. I diſco; ubi hæc perſcripta ſunt verba: *Neque tamen Arminius, quamquàm libero incurſu, ſtatim prorupit. ſed, ut hæſere cœno foſſiſque impedimenta, turbati circùm milites, incertus ſignorum ordo, utque tali in tempore ſibi quisque properus, & lentæ adversùm imperia aures; irrumpere Germanos jubet, clamitans, En Varus, & eodem iterum fato victæ legiones. ſimul hæc, & cum delectis ſcindit agmen, equisque maximè vulnera ingerit. illi ſangvine ſuo, & lubrico paludum lapſantes, excuſſis rectoribus disjicere obvios, proterere jacentes.* Ceterùm Cæſar, commentar. IV, ſuprà citatis hæc addit: *Neque eorum moribus turpius quidquam aut inertius habetur, quàm ephippiis uti. itaque ad quemvis numerum ephippiatorum quamvis pauci adire audent.* Phaleris tamen uſos, teſtis eſt noſter, in dicto libro de Germaniâ. *Gaudent*, inquit, *præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modò à ſingulis, ſed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque.* Et Sidonius, lib. IV, epiſt. XX, de Segiſmeris, regii inter Gothos juvenis, cultu: *Illum equus phaleris*

comtus, imò equi radiantibus gemmis onuſti antecedebant. Sed phaleras etiam ſine ephippio dici, oſtendit Gellius, lib. v, cap. v: *Equitatus frenis, ephippiis, monilibus, phaleris præfulgens.* Antiquiſſimum fuiſſe morem, ſine ephippiis equitare, diſco ex Virgilio, Æneid. VIII:

Omnibus extemplò Teucris jubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent:
Tecti auro, fulvum mandunt ſub dentibus aurum.

His picta iſta tapeta loco ephippiorum fuêre. quo ritu & antiquos illos Taciti ævo Germanorum principeis duceisque torquatos, ac phaleratos, & in his Segiſmerem regium juvenem, equitaſſe credo. De Chryxo, Bojorum duce in exercitu Hannibalico, ſic equum ſuum adloquitur conſul Romanus, apud Silium, libro IV: *— Videsne,*

Quantus eat Chryxus? jam nunc tibi præmia pono
Illum Sidonio fulgentem ardore tapeta,
Barbaricum decus; & fulvis donabere frenis.

Sed talia Tacitus de Germanis Rheno proximis: de quibus eodem libro iſtud: *Quamquàm proximi, ob uſum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent.* de ulterioribus verò hoc: *Argentum & aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. poſſeſſione & uſu haud perinde afficiuntur. Eſt videre apud illos argentea vaſa, legatis & principibus eorum muneri data, non in alia vilitate, quàm quæ humo finguntur.* His igitur, loco tapetium, ſive ephippiorum, ſagulis verſicoloribus inſternebantur equi. Frenatos tamen fuiſſe, oſtendit idem auctor, eodem libro: *Dotem non uxor marito, ſed uxori maritus affert. Interſunt parentes & propinqui, ac munera probant: munera, non ad delicias muliebres quæſita, nec quibus nova nupta comatur; ſed boves, & frenatum equum, & ſcutum cum frameâ gladioque.* Atque hoc erat omne genus armorum, quibus eques armatus in prœlium deſcendebat; adjectis tamen tegumentis, loricâ, ac galeâ, de quibus ſuprà dictum. Idem auctor ibidem anteà: *Et eques quidem ſcuto frameâque contentus eſt. pedites & miſſilia ſpargunt; pluraque ſinguli; atque in immenſum vibrant, nudi, aut ſagulo leves.* Quibus in verbis quia gladii nulla fit mentio, cave credas, auctorem excludere illum ab equite voluiſſe. id enim alter ille, proximè ante hunc citatus, locus liquidò negat. Nec minùs certè ſagulum, aut pellem ferinam habuêre equites, quàm pedites. De feminis porrò iſta ſubjungit Tacitus: *Ne ſe mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum caſus putet, ipſis incipientis matrimonii auſpiciis admonetur, venire ſe laborum periculorumque ſociam; idem in pace, idem in prælio paſſuram auſuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. ſic vivendum, ſic pereundum.* Hinc illud Nicetæ Choniatis, in vitâ Manuelis Comneni, de Alemannis ac Francis: Οἷς καὶ θήλεια κατελέγοντο ὡς ἄῤῥενας ἐφιππάζεσθαι, καὶ ταῖς ἐφεστρίσιν οὐ συμβάδην τὼ πόδε διαχαλᾶσθαι, ἀλλὰ περιβάδην αὐτέδην ἐποχούμεναι. id eſt: *Inter quos & mulieres erant, non conjunctis pedibus, ſed virorum ritu, largiter diductis, ſuper ſagis equitantes.* Sed hactenus de equitatu diſſeruiſſe ſufficiat.

CAP.

Lib. I, pag. 364, figura I.

Lib. 1, Pag. 364. figura. II.

CAP. XLVI.

De decernendo bello, diligendoque exercitus duce, & aliis ordinum ductoribus: item de ducis in bello auctoritate atque afficio.

BELLICIS armis ſummâ, quantum fieri potuit, curâ deſcriptis, tempus nunc eſt ad ipſum bellum tranſire. Tantum igitur quum fuerit, ut ſuprà dictum, priſcis Germanis armorum ſtudium, tantusque belli amor; facilè quævis res vel leviſſima in cauſam belli ſufficere potuit: adeò, uti raro juſtum aliquod bellum ab iis ſuſceptum exiſtimem; niſi ſi bellum ſibi illatum propulſaverint, aut exortam tyrannidem exſtinxerint. in ceteris iſtud auctoris noſtri vigebat, in libro de Germaniâ perſcriptum: *Nec arare terram, aut exſpectare annum, tam facilè perſvaſeris, quàm vocare hoſtes, & vulnera mereri. pigrum quin imò & iners videtur, ſudore acquirere, quod poſſis ſangvine parare.* Item illud Silii, lib. III, de Vettonibus, Hiſpanicâ gente:

— Venatibus ævum
Tranſigitur, vel, more patrum, vis, raptaque paſcunt.

Vnde illud ſequitur, quòd Cæſar, belli Gall. comment. VI, teſtatur de Germanis: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fineis cujusque civitatis fiunt. Atque ea juventutis exercendæ, ac deſidiæ minuendæ causâ fieri prædicant.* Cujus rei exemplum exſtat apud Tacitum, annal. lib. XII: *Iisdem temporibus in ſuperiore Germaniâ trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium.*

At bella quo more ac ritu, quâ item auctoritate decreta fuerint, quique iis duces præpoſiti, primo loco indicandum eſt. Tria fuiſſe apud eos rerumpublicarum genera, quum ſuprà oſtenſum ſit; unum *democraticum*, alterum *monarchicum*, tertium ex utroque *mixtum:* ex his, monarchis, ſive regibus, liberâ atq; abſolutâ poteſtate imperitantibus, pro ſuâ libidine atque auctoritate quodvis bellum inſtituere atque decernere licitum fuiſſe, certum eſt. Bella autem hos geſſiſſe cum finitimis, patet ex hisce auctoris noſtri verbis, in libro de Germaniâ: *Svionum hinc civitas, ipſo in oceano, præter viros armaque, claſſibus valent.* quorſum quidpe arma & claſſes, niſi in bellicas expeditiones? His verò bellis aut ipſi reges præerant, aut alium quempiam, è ſubjectorum numero, cum ducis imperio ac poteſtate præficiebāt. Mag. Adamus Bremenſis de eisdem Sveonibus: *In prælium euntes omnem præbent obedientiam regi; vel ei, qui ductor ceteris à rege præficitur.* non liberæ, aut ingenuæ cōditionis; ſed ſervus, vel libertus. Sic enim de iisdem Svionibus paullo pòſt noſter: *Eſt apud illos & opibus honos. eòque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiſcuo; ſed clauſa ſub cuſtode, & quidem ſervo: quia ſubitos hoſtium incurſus prohibet oceanus. otioſa porrò armatorum manus facilè laſciviunt. enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas eſt.* Et eodem libro anteà, de moribus Germaniæ in commune loquens: *Liberti non multùm ſupra ſervos ſunt. rarò aliquod momentum in domo, numquàm in civitate: exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur. ibi enim & ſuper ingenuos, & ſuper nobiles aſcendunt. apud ceteros libertini, libertatis argumentum ſunt.*

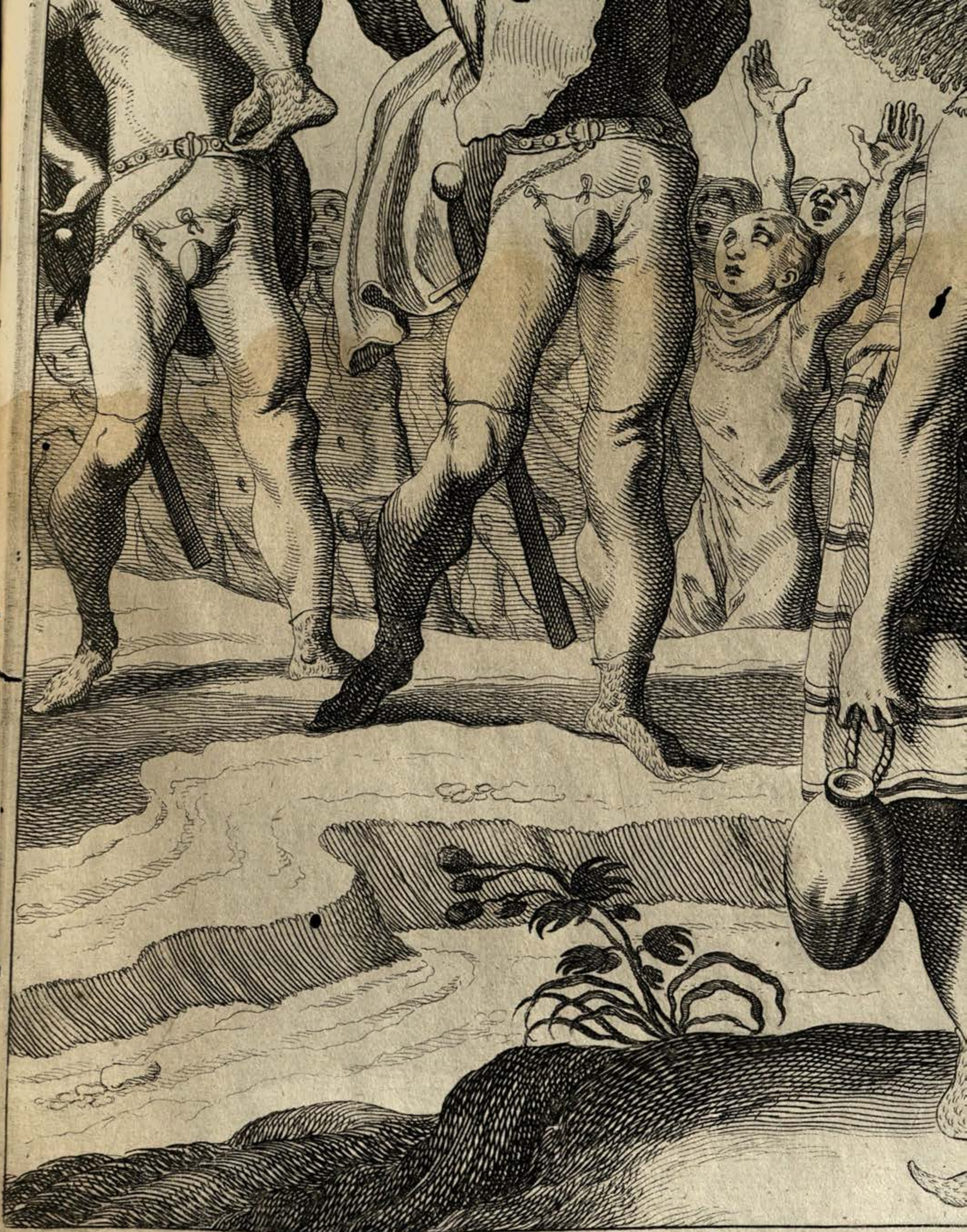
At in mixtis ex monarchiâ ac democratiâ rebuspublicis, in quibus tamen plebis regimen prævaluit, regem unà cum proceribus bellum decreviſſe, quod poſteà populus probavit; ducem verò ejus ipſum regem fuiſſe, credibile eſt. in hoc namque unum rex creabatur, uti ductu ſuo civitatem contra hoſteis defenderet.

In puris democratiis quæ fuerint harum rerum conſvetudines, clariùs jam ex Romanorum monimentis cognoſcere datur. quidpe hujus generis civitates, Rheno amni Galliæque, Romanorum provinciæ, proximæ, crebra bella & Romanis intulerunt, & ab ipſis paſſæ ſunt. unde curatior atque exactior earum

rum apud Romanos auctores memoratio. De his igitur Tacitus, in libro de Germaniâ: *De minoribus rebus principes conſultant; de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium eſt, apud principes pertractentur.* Ergo etiam de bellis omnes, id eſt univerſa plebs, conſultabant. nam bella in maximis eſſe rebus, quis non intelligit? De cetero, quinam heic intelligantur principes, jam anteà oſtenſum eſt: nempe magiſtratus, proceres, ſeu primores, pagorum vicorumque rectores, ac judices; in iis ſcilicet civitatibus democraticis, quæ ſine principatu fuerunt: penes quos concilium quoque ſive conventum indicendi fuiſſe auctoritatem, ſuprà dictum eſt. Quòd ſi verò civitas democratica principem haberet; (quem regem vulgò adpellabant Romani:) in hujus erat poteſtate concilium imperare. *Coibant*, ut teſtis eſt Tacitus, *niſi quid fortuitum & ſubitum incideret, certis diebus; cùm aut inchoaretur luna, aut impleretur. nam agendis rebus hoc auſpicatiſſimum initium credebant.* Lunam itaque non obſervaſſe neque Arminium, quum is Varum cum tribus legionibus opprimere quæreret in Cheruſcis, neque Civilem Batavum, quum hic gentem ſuam in rebellionem adversùs Romanos trahere tentaret, credibile eſt. nam hi opportunitates temporum, quibus latere Romanos poſſent, aucupabantur. Aliàs *illud ex libertate*, ut idem ait auctor, *vitium* erat, *quòd nec ſimul nec juſſi conveniebant: ſed & alter & tertius dies cuntatione coëuntium abſumebatur.* Denique, *ut turbæ placuit, conſidebant armati.* nam armati tunc convenire omnes jubebantur. unde *concilium* dictum *armatum*; teſte Cæſare, belli Gall. comment. v, ubi de Indutiomaro, Treverorum principe, loquens; *Armatum*, inquit, *concilium indicit. Hoc, more Gallorum*, (imò omnium Celtarum) *eſt initium belli: quo lege communi omnes puberes armati convenire coguntur.* Deinde *ſilentium* (auctor eſt Tacitus) *per ſacerdotes, quibus tum & coërcendi jus erat, imperabatur.* Omnibus rebus agendis auſpicia eos atque ſorteis præmiſiſſe, ſuprà oſtenſum eſt. itaque de bello etiam ſi conſultandum foret, auſpicia primùm atque ſorteis petiſſe, certum eſt. Sed ſorteis primo loco experiebantur. hæ *ſi prohibebant; nulla de eâdem re in eamdem diem conſultatio habebatur*; ſed in poſterum diem rejiciebatur. *ſin permiſſum*, ſcilicet vel primo, vel ſecundo, vel tertio denique die; *auſpiciorum adhuc fides* pariter *exigebatur; & equorum præſagia.* Hæc cuncta ſi adnuerent; tunc demum de bello decernebant in concilio publico. *Mox rex*, inquit noſter, *vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia erat, audiebantur*, de bello ſuſcipiendo differenteis; *auctoritate ſvadendi magis, quàm jubendi poteſtate. Si diſplicuit ſententia; fremitu aſpernabantur: ſin placuit, frameas concutiebant. honoratiſſimum* quidpe *aſſenſus genus* erat, *armis laudare.* Bellum igitur hoc modo decernebatur.

Dux erat bello decreto, in civitatibus liberis, quæ cum principatu erant, ipſe princeps; quod ſuprà, cap. XXXVIII demonſtratum: ſin verò civitas ſine principe vel rege agerat; *dux ſumebatur ex virtute*, teſte eodem Tacito; id eſt, omnium bellicoſiſſimus. nam omnis eorum virtus in una animi lacertorumque conſiſtebat ſtrenuitate. Deligebatur autem dux in dicto concilio ab omni ſimul plebe; ut dicto cap. XXXVIII oſtenſum. Ritum deligendi oſtendit idem noſter, hiſtoriar. lib. IV, in Brinione, nobili Caninefate, in ducem rebellionis Batavicæ delecto. *Igitur ipſo*, inquit, *rebellis familiæ nomine placuit. impoſitusque ſcuto, more gentis, & ſuſtinentium humeris vibratus, dux diligitur.* More gentis, non Batavæ tantùm, vel Caninefatis, ſed univerſùm Germanorum. Apud Caſſiodorum, varior. lib. X, Gothorum, Viſtulæ oſtia quondam accolentium, rex: *Indicamus, parenteis noſtros Gothos, inter procinctuales gladios more majorum ſcuto ſuppoſito, regalem nobis contuliſſe, præſtante Deo, dignitatem, ut honorem arma darent, cui opinionem bella pepererant.* Gregorius Turonenſis, hiſtoriar. lib. II, cap. XL, de Chlodovei, Francorum regis, electione: *At illi iſta audientes, plaudentes tam palmis quàm vocibus, eum clypeo evectum, ſuper ſe regem conſtituunt.* Ceterùm ſcuto impoſitum aliquoties in gyrum circumtuliſſe, oſtendit idem Gregorius, lib. VII, cap. X, in Gundobaldo quodam in regem electo: *Parmæ ſuperpoſitus, rex eſt elevatus. Sed, quum tertiò cum eo gyrarent, cecidiſſe fertur ita, uti vix manibus circumſtantium ſuſtentari potuiſſet.* De eâdem re ita

Aimoinus

Lib. I, pag. 366

Aimoinus, lib. III, cap. VI: *Evocatum Gundobaldum, more antiquorum Francorum regem proclamantes eſſe ſuum, elevaverunt cum clypeo. quumque tertiò totum cum eo circuiſſent exercitum, repentè ruens rex vix à terrâ elevari potuit.* Atque hoc eſt, quod rerum ſcriptores *in regem elevare* paſſim dicunt. Hunc morem Romani quoque milites à Germanis didicerunt. unde illud Herodiani, ſub finem lib. VIII: Ἀράμενοι δὲ τὸν Γορδιανὸν, καίσαρα ὄντα, αὐτοκράτορα ἀναγορεύουσι. id eſt. *Sublatum in ſublime Gordianum Cæſarem, imperatorem declarant.* Sic & Capitolinus, in Maximino ac Balbo: *Gordianus Cæſar, ſublatus à militibus, imperator eſt appellatus.* De Juliano, Am. Marcellinus, libro XX: *Impoſitus ſcuto pedeſtri, & ſublatiùs eminens, Auguſtus renuntiatur.* De eodem Zoſimus, lib. III: Καὶ ἐπί τινος ἀσπίδος μετέωρον ἄραντες ἀνεῖπον Σεβαςὸν αὐτοκράτορα. id eſt: *Sublimem in ſcutum quoddam elatum, imperatorem Auguſtum adpellant.* Atque iſti quidem Gallicani Germanicianique milites. Sed & in Græciâ poſteà hæſit. Zonaras, in vitâ Juſtiniani, de Hypatio, ſeditiosè contra Juſtinianum electo: Καὶ ἐπ' ἀσπίδος αὐτὸν μετάρσιον ἄραντες, ἀναγορεύουσι βασιλέα. id eſt: *In clypeum ſublimè elatum, regem adpellant.* Et Curopalates, de officiis aulæ: Ὁ νέος βασιλεὺς, ἐπὶ σκουταρίου καθεσθεὶς ἐπαίρεται εἰς ὕψος· id eſt; *Novus imperator, ſcuto impoſitus, tollitur in altum.* Nicephorus Gregoras, libro tertio, de Theodoro, Ducæ filio: Ἀνηγορεύετο δ' ὕστερον βασιλεὺς παρ' ἑκόντων τῶν ὑπηκόων ἁπάντων, καθεσθεὶς ἐπ' ἀσπίδος, κατὰ τὸ ἐν τούτοις ἐπικρατοῦν ἔθος. hoc eſt: *Adpellatus poſteà imperator eſt à volentibus ſubditis omnibus, impoſitus ſcuto, more hac in re recepto.* Deligebatur igitur apud noſtros dux, primùm à multitudine in publico concilio, ſententiis collatis. dilectus deinde ſcuto imponebatur; atque in ſublime humeris ſuſtinentium elevatus, in gyrumque circumlatus, dux belli decreti ſalutabatur. Nomen ei tunc ab muneris argumento tributum, quo patriâ linguâ dicebatur HEERZOG, & variante dialecto HEERTOG; id eſt, *dux exercitus*. nam *heer* ſignificat *exercitum*; *zog* verò, quaſi *ziger*, dux. quippe *zigen*, vel *zihen* (quod in flexionibus mutat *h* in *g*) eſt *ducere*. & *zog* item, ſive *Zug*, notat *expeditionem*: variantibus autem dialectis, *tog* & *tug*. unde ipſe dux hodiéque ſuperioribus Germanis dicitur *Herzog*; inferioribus *Hertog*; ſeptemtrionalibus, id eſt, Svedis, Danis, atque Norvagiis *Hertug*.

Jam verò ceteri ORDINUM DUCTORES qui fuerint, ex Taciti annal. libro ſecundo perſpicitur. ubi duas adverſas acies, Romanorum atque Cheruſcorum, deſcribens; *Nec Arminius*, inquit, *aut ceteri Germanorum proceres omittebant ſuos quisque teſtari.* nempe ſuos quisque ordines. proceres quippe iſti nulli alii fuerunt, quàm ſingulorum ordinum ductores. De iisdem eodem libro, paullo antè: *Flumen Viſurgis Romanos Cheruſcosque interfluebat. ejus in ripâ cum ceteris primoribus Arminius adſtitit: quæſitoque, an Cæſar veniſſet, poſtquam adeſſe reſponſum eſt, ut liceret cum fratre colloqui, oravit. Erat is in exercitu, cognomento Flavius, inſignis fide, & amiſſo per vulnus oculo, paucis antè annis, duce Tiberio. Tum permiſſum. progreſſusque ſalutatur ab Arminio. qui amotis ſtipatoribus, ut ſagittarii, noſtrâ pro ripâ diſpoſiti, abſcederent, poſtulat.* Primùm eos heic *primores* adpellat, dein verò *ſtipatores*: non quia ſtipatorum, ſive ſatellitum, id eſt, corporis Arminii cuſtodum munus in caſtris obiverint; ſed quia tum Arminium, ad ripam fluminis progredientem, comitati eſſent, lateraque ejus ſtipaſſent, id eſt, honoris causâ deduxiſſent; ut vulgò fieri ſolet, extra caſtra duce procedente. Quamquàm ſtipatores heic maximè intellexiſſe potuit auctor *comiteis* ducis, procerumque; de quibus infrà dicetur: cum quibus tamen & ipſi poterant abiiſſe primores. Ceterùm in pace qui fuerint *primores*, ſive *proceres*, ſuprà, capite trigeſimo nono, oſtenſum eſt: nempe pagorum vicorumque principes, id eſt, magiſtratus, rectores, ſeu judices. Itaque, quia in bello quoque ordinum ductores erant eorumdem pagorum, quos ſinguli ducebant, rectores, iisdemque ſimul, cum ipſo duce, totius exercitus judices; iisdem vocabulis, quibus domi in pace, in bello quoque adpellabantur ſinguli

ein fürſt, & variante dialecto *een förſt*. unde etiam auctor noſter iisdem vocabulis Latinè eos adfecit. Judiciis autem publicis in exercitu cum ipſo duce præfuiſſe, juraque militibus reddidiſſe, patet ex Cæſaris comment. VI, de bello Gallico. *Quum bellum*, inquit, *civitas aut illatum defendit, aut infert; magiſtratus, qui ei bello præſint, ut vitæ necisque habeant poteſtatem, deliguntur*. Hinc etiam Ammian. Marcellinus eosdem adpellat *judices*. ut libro XXVII, de Athanarico, uno è Gothorum principibus, loquens: *Poſt leviora certamina, Athanaricum, eâ tempeſtate judicem potentiſſimum; auſum reſiſtere cum manu, quam ſibi crediderit abundare, extremorum metu coëgit in fugam*. Et libro XVII: *His in barbarico geſtis, Bregetionem caſtra commota ſunt: ut etiam ibi belli Quadorum reliquias, circa illos agitantium tractus, lacrymæ vel ſangvis exſtingveret. quorum regalis Vitrodorus, Viduarii filius regis, & Agilimundus ſubregulus, aliique optimates, & judices, variis populis præſidentes, viſo exercitu in gremio regni ſolique genitalis, ſub greſſibus jacuère militum: & adepti veniam juſſa fecerunt*. Antiquiſſimus hic etiam nunc apud barbaras genteis, non tantùm in oriente ac meridie, ſed & in extero orbe viget mos. Quin & olim apud priſcos Romanos viguit; ut, qui domi in urbe magiſtri equitum, tribuni, centuriones, decuriones, populum regerent, iidem foris etiam in bello, iisdem vocabulis, contra hoſtem ducerent. quâ de re ita Dionyſius Halicarnaſſenſis, lib. II: Ὁπότε γὰρ αὐτῷ φανείη στρατείαν ἐξάγειν, οὔτε χιλιάρχους τότε ἔδει ἀποδείκνυσθαι κατὰ φυλὰς, οὔτε ἑκατοντάρχας κατὰ λόχους, οὔτε ἱππείων ἡγεμόνας, οὔτε ἐξαριθμεῖσθαί τε καὶ λογίζεσθαι, καὶ τάξιν ἕκαστον τὴν προσήκουσαν ἀναλαμβάνειν. hoc eſt: *Quoties namque ei viſum eſt expeditionem facere, neque tribunos opus erat eligere per tribus, neque centuriones per centurias, neque magiſtros equitum, neque cenſum & delectum haberi, & in ſuum quemque ordinem redigi*. Falsò, quemadmodùm alia multa, hoc quoque Romulo adſcribi puto; quaſi is primus id ita in republicâ Romanâ invenerit; quum multo credibilius ex Germanorum ſimul & ceterorum Celtarum, multarumque aliarum gentium exemplo fiat, morem hunc primùm ex Aſiâ, in gentium diſperſione, in univerſum terræ orbem fuiſſe delatum. Verùm ad Germanos meos redeo. In acie igitur, atque pugnâ, ſumma auctoritas penes unum erat ducem, ſive regem, ſi civitas hunc haberet. Mag. Adamus Bremenſis, de Sveonibus: *Domi pares eſſe gaudent, in prælium euntes, omnem præbent obedientiam regi, vel ei, qui doctor ceteris à rege præficitur*. Quod ex Taciti etiam annal. libro II clarè patet. De duobus Germanorum exercitibus, quorum alterius dux Arminius, alterius Maroboduus, loquens auctor; *Vis nationum*, inquit, *virtus ducum in æquo: ſed Marobodum regis nomen inviſum apud populares; Arminium pro libertate bellantem favor habebat. Igitur non modò Cheruſci, ſociique eorum, vetus Arminii miles, ſumsère bellum; ſed è regno etiam Marobodui Svevæ gentes, Semnones ac Langobardi, defecère ad eum. quibus additis præpollebat, ni Ingviomerus cum manu clientum ad Marobodum perfugiſſet: non aliam ob cauſam, quàm quia fratris filio juvenis patruus ſenex parere dedignabatur*. Quocirca Strabo, lib. VII, impropriè Segimundum, Segeſtis filium, & Segimerum Segeſtis fratrem, juxtà cum Arminio duceis adpellat; idque iis bellis, quibus uterque Germanico Cæſari in deditionem venêre. etenim nil niſi proceres, ſive primores, eos fuiſſe, id eſt, ſingulorum ordinum ductores, patet ex Taciti annal. lib. I. ubi omnis belli ſumma penes unum conſiſtit Arminium. Quin ipſe Strabo dicto loco teſtatur, Arminium Cheruſcis fuiſſe ducem, quum illi, rupto fœdere, Quinctil. Varum opprimerent; & tunc temporis etiam, quum iſta ſcriberet ipſe, bellum ſuſtentaſſe; nullâ ſummi imperii parte, dictis fratribus, vel alterius filio tributâ. Quo ipſo anno, id eſt, M. Silano, C. Norbano Coſs. Arminius, dolo propinquorum periit, poſtquàm XII *potentiæ annos impleviſſet*; teſte Tacito, in fine annal. II. At in deditionem venerunt illi quadriennio antè, id eſt, Druſo Cæſare, C. Narbano Coſs. Verùm ipſe quoque Tacitus, annal. I, idem ducis vocabulum Ingviomero ſimul & Arminio adſignat, eodem in bello. *Haut minùs*, inquit, *inquies Germanus, ſpe, cupidine, & diverſis ducum ſententiis agebat; Arminio, ſinerent egredi, egreſſosque rurſum per humida & impedita circumvenirent, ſuadente: atrociora Ingviomero, & læta barbaris;*

barbaris; ut vallum ambirent; promtam expugnationem, plures captivos, incorruptam prædam fore. Igitur, ortâ die, proruunt foſſas, injiciunt crates, ſumma valli prenſant. Atque heic etiam Ingviomeri ſententia prævaluit. Sed non tamquàm ducis; verùm velut ſuorum ordinum, id eſt, clientum magnæ manus, de quâ ſuprà memoratum, ductor. quidpe auctor, haud multo antè; *Conciti*, inquit, *per hæc* Arminii hortamina *non modò Cheruſci, ſed conterminæ gentes: tractusque in partis Ingviomerus, Arminii patruus.* ſcilicet, ut validâ clientum manu Arminium ſequeretur. ideóque auctor omnia iſtius belli geſta unius Arminii nomini adſcribit; donec de Cæcinæ caſtris expugnandis deliberetur: ubi Ingviomeri ſententia, quia atrocior, obque id ipſum popularibus lætior, in concilio evicit. nam *duces*, ut inquit auctor libro de Germaniâ, *exemplo potiùs, quàm imperio, ſi promti, ſi conſpicui, ſi ante aciem agerent, admiratione præerant; auctoritate ſvadendi magis, quàm jubendi poteſtate.* Sed diſerta hæc ſunt auctoris verba, annal. libro II, ſuprà recitata: *Ingviomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugit; non aliam ob cauſam, quàm quia fratris filio juveni patruus ſenex parere dedignabatur.* Ceterò *principum* quoque vocabulo fuiſſe adfectos eosdem ordinum ductores, quemadmodùm domi in pace, liquet ex libro de Germaniâ. *Principes pro victoriâ pugnant; comites pro principe.* Heic quidpe non ipſum ducem auctor, qui unus erat in uno exercitu, ſed ordinum ſingulorum ductores intelligit, qui plures erant numero. *Comites pro principe pugnabant*; nempe pro ſuo quisque comitatus principe, id eſt ordinis ductore. Clariùs hoc ex ſequentibus ejusdem loci perſpicitur verbis: *Si civitas, in quâ orti ſunt, longâ pace & otio torpeat; plerique nobilium adoleſcentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt. quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clareſcunt; magnumque comitatum non niſi vi belloque tueantur. exigunt enim principis ſui liberalitate, illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam.* En; quos anteà *nobileis adoleſcentes* adpellaverat, mox *principis* vocabulo adficit, *magnos*que iis *comitatus* adſignat. quod de ipſo belli duce intelligi nequit; quidpe qui unus, & in ſuâ civitate dux. ordinum verò ductores nonnumquàm etiam ab externis dilegebantur, primoribusque internis præferebantur, ſi virtute conſpicui, & bello clari. Idem noſter, paullò antè: *Magnaque principum æmulatio, cui plurimi & acerrimi comites. hæc dignitas, hæ vires; magna ſemper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præſidium. Nec ſolùm in ſuâ gente cuique, ſed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria eſt, ſi numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim legationibus, & muneribus ornantur, & ipsâ plerumque famâ bella profligant.*

Sed de auctoritate officioque ducis ampliùs audiendus idem noſter. Sic igitur ipſe eodem libro: *Duces exemplo potiùs, quàm imperio, ſi promti, ſi conſpicui, ſi ante aciem agant, admiratione præſunt. Ceterùm neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, niſi ſacerdotibus permiſſum: non quaſi in pœnam, nec ducis juſſu; ſed velut deo imperante, quem adeſſe bellantibus credunt.* Egregii ducis parteis omnes implevit, præ aliis, dictus Arminius, Cheruſcorum dux: de cujus virtute multa annal. libro primo, & ſecundo. ſed ultimum, ac verum elogium in fine annal. II: *Arminius, abscedentibus Romanis, & pulſo Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adverſam habuit: petitusque armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit; liberator haut dubiè Germaniæ; & qui non primordia populi Romani, ſicut alii reges, ducesque, ſed florentiſſimum imperium laceſſierit: prœliis ambiguus, bello non victus. ſeptem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit. caniturque adhuc barbaras apud gentes; Græcorum annalibus ignotus, qui ſua tantùm mirantur; Romanis haut perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incurioſi.* De principum, ſive ordinum ductorum officio idem auctor, in dicto libro de Germaniâ: *Expetuntur legationibus, & muneribus ornantur, & ipsâ plerumque famâ bella profligant. Cùm ventum in aciem, turpe principi, virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principi non adæquare. principes pro victorâ pugnant; comites pro principe.*

Atque

Atque hactenus quidem de juſtis bellis, eorumque ducibus; quorum conſultatio atque conſtitutio ad omnem pertinebat civitatem, id eſt, ad omnem populum, ſeu nationem. Latrocinia, de quibus ſuprà mentio facta, ſingulis minorum gentium principibus, id eſt, pagorum, vicorumque, & cognationum rectoribus, in ſuo cuique pago ac vico, pro libitu & arbitratu ſuo, inſtituere, juventutemq; ad ea educere licuit. ſic enim Cæſar, belli Gallici comment. VI: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fineis cujusque civitatis fiunt. atque ea juventutis exercendæ, ac deſidiæ minuendæ causâ fieri prædicant. Atque, ubi quis ex principibus in concilio ſe dixit ducem fore, ut, qui ſequi velint, profiteantur; conſurgunt ii, qui & cauſam & hominem probant, ſuumque auxilium pollicentur: atque ab multitudine collaudantur. qui ex iis ſequuti non ſunt; in deſertorum ac proditorum numero ducuntur: omniumque rerum iis poſteà fides abrogatur.* Adeò ſcilicet honeſta hujusmodi erant latrocinia, ſive, uti ipſi adpellabant, juventutis exercitia, ut ii, qui ducem ad ea proficiſcentem ſequi abnuerent, pro proditoribus ac ſceleratis, id eſt patriâ lingvâ, *verräter, und ſchelmen* haberentur.

CAP. XLVII.

De militum delectu: de ætate militari; & ritu in ejus probatione obſervato: item de ſtipendiis.

BELLO decreto, duceque deſignato, quem deinde militum habuerint delectum priſci Germani, nunc deinceps diſpiciendum eſt. Quum duo potiſſimùm fuerint in veteri Germaniâ rerumpublicarum genera, *monarchia* & *democratia*; ex his monarchiæ quia omnium versùs ſeptemtriones remotiſſimæ, & ob id ipſum Romanorum monumentis parum memoratæ, quem morem & conſvetudinem in deligendo milite obſervaverint, prorſus ignoratur. Democratiæ quia & ipſæ nullas habitârint urbeis, nulla opida, nulla caſtella, nulla alia loca munita; ſubitas atq; inopinatas invicem eas feciſſe incurſiones, maximè credibile eſt. unde, pro defenſione, certus delectus haberi potuit nullus: ſed univerſa ſimul civitas, pro ſe quisque arma accipiebant; ducemque tumultuario agmine ſequebantur. Et, ſi bellum aliquod, in concilio publico decretum, inferri debebat; quia id aut ulciſcendarum injuriarum causâ, aut prædæ gratiâ ſuſcipiebatur; univerſos, quotquot arma per ætatem ferre poterant, viritim ad expeditionem eam profectos fuiſſe, ſimile veri eſt: præſertim, quum & in æquali pariter omnes egerint libertate, & rei militaris ſtudium una omnibus fuerit vita. Hucque ſpectat illud Cæſaris, in comment. V, de *concilio armato*; *quo omnes puberes armati convenire cogebantur. quod initium erat belli.* In magnis tamen atque amplis civitatibus quam hac in re obſervaverint conſvetudinem, oſtendit idem Cæſar, comment. IV, in Svevorum, qui aliis auctoribus ſunt proprio nomine Chatti, exemplo. *Svevorum*, inquit, *gens eſt longè maxima & bellicoſiſſima Germanorum omnium. ii centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis ſingula millia armatorum, bellandi causâ, ſuis ex finibus educunt. reliqui domi manent: pro ſe atque illis colunt. hi rurſus invicem anno pòſt in armis ſunt: illi domi remanent. ſic neque agricultura, neque ratio atque uſus belli intermittitur.* Delectus igitur in civitatibus democraticis omnino nullus fuit.

Ceterùm ætatem militarem non eamdem probabant Germani, quam olim Romani; apud quos initium militiæ dabat annus ſeptimus-decimus, finem ſextus & quadrageſimus: ſed initium faciebat apud illos annus XX; finem vel ipſa mors, vel exſangvis tandem ſenectus. quod auctorum teſtimoniis confirmandum erit. De initio ita auctor noſter, in libro de Germaniâ: *Arma ſumere non antè cuiquam moris, quàm civitas ſuffecturum probaverit.*

Proba-

Probabat ſcilicet ex ætate. ſic enim eodem libro poſteà: *In omni domo nudi ac ſordidi in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excreſcunt. dominum ac ſervum nullis educationis deliciis dignoſcas. inter eadem pecora, in eadem humo degunt: donec ætas ſeparet ingenuos, virtus agnoſcat.* Ætas ea fuit prima adoleſcentia; ante quam nudi agebant. Mela Pomponius, libro III, capite III: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes ſint: & longiſſima apud eos pueritia eſt.* Longam fuiſſe eorum pueritiam, indicat & auctor noſter, hiſtoriar. libro IV, de Batavis loquens: *Impuberes, ſed formâ conſpicui (& eſt plerisque procera pueritia) ad ſtuprum trahebantur.* Item Cæſar, belli Gallici commentar. VI: *Qui diutiſſimè impuberes permanſerunt, maximam inter ſuos ferunt laudem. hoc ali ſtaturam, ali vires, nervosque confirmari putant. Intra annum verò vigeſimum feminæ notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus.* Annus igitur primæ adoleſcentiæ videtur fuiſſe vigeſimus ætatis; quo barba creſcere plerumque incipit. Tacitus, in libro de Germaniâ: *Et aliis Germanorum populis uſurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in conſenſum vertit; ut primùm adoleverint, crinem barbamque ſummittere; nec, niſi hoſte cæſo, exuere votivum, obligatumque virtuti oris habitum.* Hoc nempe eſt, quod antè dixerat; *ætatem ſeparare ingenuos à ſervis; virtutem agnoſcere.* Cæſar, in dicto commentar. VI, eumdem morem in Gallorum gente refert, his verbis: *Liberos ſuos, niſi quum adoleverint, ut munus militiæ ſuſtinere poſſint, palàm ad ſe adire non patiuntur: filiumque in puerili ætate in publico in conſpectu patris aſſiſtere, turpe ducunt.* Militaris igitur ætatis initium à primâ adoleſcentiâ. hæc à pubertate atque barbæ eruptione; quæ plerumque à vigeſimo incipit anno. Vigeſimo igitur anno & fœminarum conjunctioni, & armis militiæque ſuffecturi probabantur: Eamdem ætatem & alias obſervaſſe genteis, invenio. De Perſis, Strabo libro XV: Στρατεύουσι δὲ καὶ ἄρχουσιν ἀπὸ εἴκοσιν ἐτῶν ἕως πεντήκοντα, πεζοί τε καὶ ἱππεῖς· id eſt; *Militant, & ordines ducunt à vigeſimo anno ad quinquageſimum uſque, pedites pariter & equites.* De Iudæorum gente legem dedit ipſe rerum omnium Dominus, in libro numerorum, capite I, verſu III: *Recenſebitis à nato* XX *annos & deinceps omneis aptos ad egrediendum in militiam, in Iſraële.*

Modum, ſeu ritum, in ætatis probatione apud Germanos obſervatum, refert noſter, prædicto loco: *Arma*, inquit, *ſumere non antè cuiquam moris, quàm civitas ſuffecturum probaverit. Tum in ipſo concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, ſcuto frameâque juvenem ornant. Hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos. ante hoc, domus pars videntur; mox reipublicæ.* Græcorum etiam quidam hunc morem in civitatibus ſuis obſervarunt, τοῦ εἰς τὰ ἀρχαῖα τὰ δημόσια ἐγγράφειν, id eſt, *inter viros publicè adſcribere*; teſte Dionyſio Halicarnaſſenſe, libro II. Idem ille mos etiam nunc in Germaniâ apud principeis, & in nobilitate durat. vocaturque res ea, patrio ſermone, *einen weerhaftig machen*: quaſi dicas, *armis aliquem aptum idoneumque facere*; ſive *pronuntiare*; vel, *jus alicui portandorum armorum dare*. Priſcis equidem illis temporibus, in publico totius civitatis ſive nationis concilio ea probatio fiebat: probante ſcilicet primùm juvenis ætatem, toto concilio; dein principum, id eſt, pagûm rectorum, ſive ordinum ductorum aliquo, vel patre, vel propinquo, frameâ ſcutoque eum ibidem ornante. At nunc privatim principes, atq; nobiles viri, in ſuâ quisque aulâ, ſeu domicilio, convivio plerumque adjecto, eam ſolennitatem tranſigunt. Ibi adoleſcens, novâ veſte paullo antè liberalitate domini excultus, mox in conſpectu omnium convivarum in genua procumbens, gladio à domino, cujus juſſa puer antè exſequebatur, ornatur: equoque, ſi aliquanto nobilior, heroque carior fuerit, & crumenâ nummis aureis vel argenteis refertâ donatur. Antè hanc diem vocantur *jungen*, ſive *buben*, & *knaben*, id eſt *pueri*: mox *kärlen*, ſive *männer*, id eſt, *viri*. quæ conſvetudo ex antiquo illo priſcûm Germanorum more permanſit. nam & illis ante armorum geſtationem diceba-

cebatur *pueritia:* poſtquàm arma data, *virilitas*; ut ex auctoribus modò claruit. Sed & apud illos equo fuiſſe donatos nobileis adoleſcentes, qui mox comites ſive ſectatores principis erant futuri, auctor eſt Tacitus, eodem libro, his verbis: *Magnum comitatum non niſi vi belloque tuentur. exigunt enim principis ſui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam.* Initium igitur ætatis militaris hujusmodi fuit apud priſcos noſtros Germanos. Finis certus, uti apud Romanos, nullus erat præſcriptus. ſed *canebant*, ut inquit noſter eodem libro, *inſignes, & hoſtibus ſimul ſuisque monſtrati; donec exſangvis ſenectus tam duræ virtuti impares faceret.* tunc demum rem familiarem domi agrosque curabant. *Fortiſſimus quisque*, inquit idem, *ac bellicoſiſſimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis ſenibusque, & infirmiſſimo cuique ex familiâ, ipſi hebent.*

Ceterùm ad ſtipendia quod attinet; quum duo potiſſimùm fuerint, ut antè dictum, rerumpublicarum genera, monarchia atque democratia: harum nullam ſtipendia militibus ſuis ſolviſſe maximè credibile eſt. etenim quum in monarchiis *unus imperitaret, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi*; ſubjecti vel inviti ad militiam cogebantur. in democratiis verò vel ingens illud libertatis & ſummi inter eos boni ſtudium, vel flagrantiſſimus bellorum amor, pro ſe quemque arma militiamque ſine ſtipendio ſuſcipere incitabant. Unde etiam ducum principumque comitibus, ſeu ſtipatoribus, quos ex nobilitate fuiſſe proximo capite oſtendam, unæ *epulæ*, ut inquit ibidem noſter, *&, quamquàm incomti, largi tamen apparatus* apud eos, quos ſectabantur, *pro ſtipendio* cedebant. qui mos etiàmnunc Germaniæ principibus obſervatur. Reliquis olim communis prædæ diviſio præmium periculorum laborumque erat. *pigrum quidpe omnibus pariter & iners videbatur, ſudore acquirere, quod poſſent ſangvine parare.* Proinde etiam Romanis auctoribus Germanorum exercitus non *militum* nomine, ſed *plebs* & *vulgus* plerumque adpellatur. Tacitus, annal. I: *Arminius integer, Ingviomerus poſt grave vulnus, pugnam deſeruêre. vulgus trucidatùm eſt; donec ira & dies permanſit.* Et annal. II: *Plebes, primores, juventus, ſenes, agmen Romanum repentè incurſant.* Am. Marcellinus, lib. XVI: *Cùm placuiſſet per Decempagos Alemannam aggredi plebem, denſatis agminibus tendebat illuc ſolito alacrior miles.* & poſteà, eodem libro: *Confeſtim Vadomarii plebs agminibus bella cientium barbarorum ſeſe conjunxit.* paullo pòſt: *Subitò Alemannorum peditum fremitus, indignatione mixtus, auditus eſt, unanimi conſpiratione vociferantium; Relictis equis ſecum oportere verſari regales; ne, ſi quid contigiſſet adverſum, deſertâ miſerabili plebe, facilem diſcedendi copiam reperirent.* lib. XXVII: *Iovinus inopinus majorem barbarorum plebem, antequàm armaretur, temporis brevi puncto præventam, ad internecionem exſtinxit.* lib. XXXI, de Gothis: *Fritigernus exclamavit; Graviore pugnandum exitio, ni ipſe ad leniendum vulgus ſiniretur exire cum ſociis; quod, arbitratum humanitatis ſpecie ductores ſuos occiſos, in tumultum exarſit.* & poſteà: *Legiones, ab Armeniâ ductas, oppoſuêre veſanum adhuc ſpirantibus barbaris, opere quidem Martio ſæpè rectè compertas, ſed impares plebi immenſæ.* & iterum: *Atque, ut mos eſt, ululante barbarâ plebe ferum & triſte, Romani duces aciem ſtruxêre.* Quin etiam & ipſi ordinum ductores, etſi ab exteris civitatibus, ob eximiam ſuæ juxtà & comitum ſuorum virtutis famam *nomenque, legationibus ad profliganda bella expeterentur*; tamen non ſtipendiis, ſed *muneribus* tantùm *ornabantur*. de cetero *mos erat, ultro ac viritim* his quoque *conferrè principibus vel armentorum, vel frugum aliquid, quod, pro honore acceptum, etiam neceſſitatibus ſubveniebat.* nec aliud comitibus eorum, in exteris oris bellantibus, ſtipendium, quàm domi; nimirum *epulæ, & largi apparatus*, apud principem ſuum; & ſi qua fortè *munificentia per bella & raptus:* teſte Tacito, in libro de Germaniâ.

Porrò ſacramentis nullis adigebantur, antequàm in prœlium deſcenderent. itaque de his infrà agetur.

Cap.

CAP. XLVIII.

De ducis, reliquorumque principum, ſive ordinum ductorum comitatu; qui quaſi corporis præſidium in bello. item de nobilium propugnatoribus.

DE ducis principumque COMITIBUS, qui veluti corporis *præſidium in bello, in pace* verò *decus* fuerunt, pauca quædam ſuperioribus capitibus dicta ſunt. reliqua in hunc locum rejeci. De his igitur ita noſter, in libro de Germaniâ: *Arma ſumere non antè cuiquam moris, quàm civitas ſuffecturum probaverit. Tum in ipſo concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, ſcuto frameâque juvenem ornant. hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos. ante hoc domus pars videntur, mox reipublicæ. Inſignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adoleſcentulis aſſignant. Ceteris robuſtioribus ac jam pridem probatis aggregantur. nec rubor, inter comites aſpici.* Nempe ſi quis eſſet inſigni præ aliis nobilitate & bonæ ſpei indole conſpicuus adoleſcentulus, poſtquàm, pueritiæ fineis egreſſus, arma in publico concilio ex totius civitatis prabatione accepiſſet, principis quoque dignationem, id eſt, titulum, ſive adpellationem, in eodem mox concilio totius civitatis decreto accipiebat. Munus tamen principis, id eſt, ordinum ductoris, non niſi virtutis experimentis merebatur: nempe, quum dignum *virtus agnoſceret*; ut ait noſter. Interim ceteris comitibus *robuſtioribus*, id eſt, ætate provectioribus, ac *jam pridem* ad armorum geſtationem *probatis aggregabantur*; ducemque, vel principem unà ſectabantur. *nec rubor* erat, quamvis principes jam adpellarentur, *inter comiteis adſpici*; quia inter meliores, id eſt, bello virtuteque probatos verſabantur. Pergit auctor: *Gradus quin etiam & ipſe cimitatus habet, judicio ejus, quem ſectantur.* Dux ſcilicet, vel princeps, prout quemque comitum bellicâ virtute præſtare videret, alium alii præferebat. *Magnaque* erat *& comitum æmulatio*, per virtutem, *quibus primus apud principem ſuum locus: & principum, cui plurimi & acerrimi comites. hæc dignitas* principi, *hæ vires, magno ſemper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præſidium. nec ſolùm in ſuâ gente cuique* principum, *ſed apud finitimas quoque civitates id nomen*, ea fama, *ea gloria* erat, *ſi numero ac virtute comitatus emineret. expetebantur enim*, cum ſuo quiſque comitatu, legationibus ab aliis civitatibus, quibus bellum aliquod exortum, *& muneribus ornabantur: & ipſâ plerumque famâ*, ex numero ac virtute comitum partâ, *bella profligabant. Cùm ventum in aciem; turpe principi, virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adæquare. Iam verò infame in omnem vitam ac probroſum, ſuperſtitem principi ſuo ex acie receſſiſſe. Illum defendere, tueri, ſua quoque fortia facta gloriæ ejus aſſignare, præcipuum ſacramentum erat. Principes pro victoriâ pugnabant; comites pro principe. Si civitas*, in quâ orti erant, *longâ pace & otio torperet; plerique nobilium adoleſcentium*, qui, principis dignatione acceptâ, ordines ducere inchoaverant, *petebant ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerebant. quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clareſcebant: magnumque comitatum non niſi vi belloque tuerentur. nam epulæ, &, quamquàm incomti, largi tamen apparatus, pro ſtipendio cedebant. materia munificentiæ, per bella & raptus.* Tales igitur apud priſcos Germanos ducum, principumque in bello fuere comites. Eorumdem deſcriptio legitur apud Marcellinum, lib. XVI: ubi de Chonodomario Alemannorum rege, qui apud Gallicam Rheni ripam unà cum comitibus ſuis in deditionem Romanis venit, ſic loquitur: *Quibus viſis, compulſus ad ultimos metus, ultro ſe dedit, ſolus egreſſus. comiteſque ejus ducenti numero, & tres amici junctiſſimi, flagitium arbitrati, poſt regem vivere, vel pro rege non mori, ſi ita tulerit caſus; tradidêre ſe vinciendos.* Tacitus *magnum* tradit fuiſſe principibus *comitatum*. idem

indicat Marcellinus, *ducentos comiteis* cum uno Chonodomario in deditionem veniſſe adfirmans. paullo autem antè, de eodem rege, iiſdemque comitibus; *Lapſus*, inquit, *per funerum ſtrues, cum ſatellitibus paucis*. Comiteis adpellat iterum libro XXI: *Finitis epulis, Vadomarium, fortiter apprehenſum, rectori militum, arctè cuſtodiendum apud ſigna, commiſit, textu lecto juſſorum; comitibus ejus ad ſua redire compulſis; ſuper quibus nihil fuerat imperatum*. Satelliteis rurſus, libro XXIX: ubi de Macriano, Alemannorum rege, ab Valentiniano imperatore per inſidias petito: *Ignium enim crepitu, diſſoniſque clamoribus ſatellites exciti, idque, quod acciderat, ſuſpicati, carpento veloci impoſitum regem anguſto aditu circumfractis collibus abdiderunt*. & libro XXXI; de Alavini & Fritigerni, Gothorum regum, comitibus: *Lupicinus ſatellites omnes, qui pro prætorio, honoris & tutelæ causâ, duces præſtolabantur, occidit*. Sed longè antè & Marcellinum & Tacitum, meminit hujuſmodi comitum Cæſar, belli Gallici commentario VI; de Ambiorige, Eburonum Germanorum cis Rhenum rege, ita loquens: *Sed hoc quoque factum eſt, quòd, ædificio circumdato ſilvâ, comites familiareſque ejus anguſto in loco equitum noſtrorum vim paulliſper ſuſtinuerunt*. At non Germanorum tantùm hanc fuiſſe comitatum militarem alendi morem, ſed omnium pariter Celtarum, teſtantur auctores. De Gallis idem Polybius, libro II: Περὶ δὲ τὰς ἑταιρείας μεγίστην σπουδὴν ἐποιοῦντο, διὰ τὸ καὶ φοβερώτατον καὶ δυνατώτατον εἶναι παρ' αὐτοῖς τοῦτον, ὃς ἂν πλείστους ἔχειν δοκεῖ τοὺς θεραπεύοντας καὶ συμπεριφερομένους αὐτῷ· id eſt: *Amicitiis ſodalitatibuſque colendis præcipuè ſtudebant. is namque apud illos plurimùm timetur, & potentiſſimus exiſtimatur, quem plurimi colunt, ex nutu illius ac voluntate pendentes*. De iiſdem Cæſar, belli Gallici commentario III: *Aliâ ex parte opidi Adcantuannus, qui ſummam imperii tenebat, cum IↃC devotis, quos illi Soldurios adpellant; (quorum hæc eſt conditio, ut omnibus in vitâ commodis unà cum his fruantur; quorum ſe amicitiæ dediderint, ſi quid iis per vim accidat; aut eumdem caſum unà ferant, aut ſibi mortem conſciſcant. neque adhuc hominum memoriâ repertus eſt quiſquam, qui, eo interfecto, cujus ſe amicitiæ devoviſſet, mori recuſaret.) cum his Adcantuannus eruptionem facere conatus eſt*. Satis magnus hic fuit Adcantuanni *comitatus*, ſexcentorum numero. De Hiſpanis, Valerius Maximus, libro II, capite III: *Celtiberi nefas eſſe ducebant, prælio ſupereſſe, quum is occidiſſet, pro cujus ſalute ſpiritum devoverant. Laudanda animi præſtantia, quòd fidem amicitiæ conſtanter præſtandam arbitrantur*. Plutarchus, in Sertorio: Ἔθους δ' ὄντος Ἰβηρικοῦ, τοὺς περὶ τὸν ἄρχοντα τεταγμένους συναποθνήσκειν αὐτῷ πεσόντι, καὶ τοῦτο τῶν ἐκεῖ βαρβάρων κατάσπεισιν ὀνομαζόντων, τοῖς μὲν ἄλλοις ἡγεμόσιν ὀλίγοι τῶν ὑπασπιστῶν καὶ τῶν ἑταίρων, Σερτωρίῳ δὲ πολλαὶ μυριάδες ἀνθρώπων κατεσπευκότων ἑαυτοὺς ἠκολούθουν. id eſt: *Quum autem mos eſſet Hiſpanis, uti cohors prætoria unà cum occidente principe mortem obiret; quam rem illius regionis barbari vocabant devotionem: ceteros quidem duceis pauci ſtipatores & amici, Sertorium verò multa millia mortalium, qui ſe ei devoverant, ſequebantur*.

Ceterò hanc COMITATUS dignitatem, proximam fuiſſe à principum faſtigio, omnibuſque aliis bellicis muniis ac dignitatibus ſuperiorem, ex eo conjicere datur, quòd poſterioribus temporibus, quum Germaniæ gentes Latini ſermonis uſum adſumerent, eodem vocabulo, quo antè Romani uſi fuerunt, eam & ipſi adfecerunt: quæ PRINCIPATUS dignitati nunc etiam eſt proxima. PRINCIPIS verò vocabulum Germanicum, quod variantibus dialectis eſt FÜRST, FÖRST, FORST, item DUCIS nomen, quod eſt HERZOG, HERTOG, & HERTUG, quia antiqua ſunt, ut cap. XLVI oſtenſum, vetuſtiſſimis noſtris majoribus uſitata; COMITIS quoque adpellationem, quæ eſt Germanicè GRAVE, & GREVE, haud novam nec nuper repertam exiſtimo: nihilque aliud ſignificare, quàm *comitem*, ſive *ſectatorem*. munuſq; comitum Germanicorum illius ævi idem fuiſſe judico, quod in bello hodiè eſt eorũ, qui, ducum tribunorumq; militum, ſive chiliarchorum ſectatores, patrio ſermone dicuntur *aufwarter*; à verbo *aufwarten*, quod eſt *intendere, &*

præſtò

præſtò eſſe: niſi, quòd antiquis illis major apud ſuos principeis vel belli duceis fuit honos; noſtri nunc haud perinde ex virtute omnes leguntur. Atque hæc vera eſt ac genuina dictarum in Germaniâ trium dignitatum origo; nempe è re militari: cujus, ut maximum majoribus noſtris ſtudium, ſic ſumma fuit honoratio. eaque una eſt ratio, cur hodiéque Ducis dignitas in Germaniâ ſuperior ſit ordine Principum; quum è diverſo aliis in gentibus Europæ principalis dignitas ſuperet ducalem. Ceterùm Romani olim, ut multa alia à Germanis mutuati, ſic hos quoque militiæ titulos in ſuam diſciplinam adſumſerunt, præfectos provinciarum *ducum comitum*que adficientes vocabulis; ut è Notitiâ imperii, & Ammian. Marcellino, aliisque ejus ævi ſcriptoribus cognoſcere eſt. Tradit Marcellinus, libro xv, *Francorum multitudinem in palatio* Conſtantii imperatoris *floruiſſe*. ab his, & aliis Germaniæ populis, in exercitu Romanorum aulâque agentibus, multa Romanos in diſciplinam ſuam adſciviſſe, patet primùm ex principis ſuper ſcutum elevatione, de quâ cap. xlvi actum; tum ex Vegetii diſertiſſimo teſtimonio, quod tale eſt libro i, cap. xx: *Locus exigit, ut, quo armorum genere vel inſtruendi vel muniendi ſint tirones, referre tentemus. Sed in hac parte antiqua penitus conſvetudo deleta eſt. nam licet exemplo Gotthorum, & Alanorum, Hunnorumque equitum arma profecerint; pedites tamen conſtat eſſe nudatos*. Proinde falluntur, qui dictos Ducatus, Comitatus, Palatinatusque titulos è Romanorum demum imperatorum aulâ in Germaniam accitos tradunt. nam ne in Romanorum quidem hiſtoriis eos reperias, antequàm Germani in eorum palatio verſari muniaque obire cœperunt. Sed de *palatinatus* vocabulo atque dignitate diſſertationem abſtruſiorem infrà, lib. iii, cap. xxxvi, in Burgundionum explicatione fuſiùs exſequemur. nunc ad inſtitutum regredimur.

Cæſar, belli Gall. commentario vi, de equeſtri apud Gallos ordine, id eſt, de nobilibus loquens; *Eorum*, inquit, *ut quiſque eſt genere copiiſque ampliſſimus, ita plurimos circùm ſe ambactos clienteſque habet. banc unam gratiam potentiamque noverunt*. De ejuſdem conditionis hominibus loquutus eſt paullo antè, his verbis: *Plebs penè ſervorum habetur loco: quæ per ſe nihil audet, & nulli adhibetur conſilio. Plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriâ potentiorum premuntur; ſeſe in ſervitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia ſunt jura, quæ dominis in ſervos*. Et commentario i: *Orgetorix, Helvetiorum nobiliſſimus atque ditiſſimus, ad judicium omnem ſuam familiam, ad hominum millia decem, undique coëgit; & omneis clientes, obæratoſque ſuos, quorum magnum numerum habebat, eódem conduxit. per eos, ne cauſam diceret, ſe eripuit*. De his nobilium clientibus, ſive *ambactis* plura mihi dicta ſunt cap. viii, & xli. Miniſterium eorum maximè indicat Diodorus, libro v, de Germanis ſimul atque Gallis ita loquens: Ἐπάγονται δὲ καὶ θεράποντας ἐλευθέρους, ἐκ τῶν πενήτων καταλέγοντες, οἷς ἡνιόχοις καὶ παρασπισταῖς χρῶνται κατὰ τὰς μάχας. id eſt: *Ducunt & miniſtros ſecum ingenuæ conditionis, ex pauperum atque inopum numero delectos; quibus rhedariorum propugnatorumque loco utuntur*. Quibus verbis nihil aliud Diodorum, quàm *ambactos* illos atque *clienteis* Cæſaris deſignare, ſuprà, dictis capitibus, oſtenſum eſt. *Ambacti* igitur nihil aliud, quàm miniſtri, ſeu famuli, qui nobilibus præſtò erant in prœliis, eos *defendebant* & *tuebantur*; ut de comitibus adfirmantem ſuprà audivimus Tacitum. *Ambactorum* tamen longè inferior fuit conditio, quàm *Graviorum*: hi quidpe ex nobilitate lecti, duceis ſectabantur & principeis tantùm: illi ex infimâ burgariorum plebe addicti, nobiliores paullo viros. Diſcrimen utrorumque egregiè ac graphicè indicat Poſidonius, apud Athenæum, lib. iv, cap. xiii: Ὅταν δὲ πλείονες συνδειπνῶσιν, κάθηνται μὲν ἐν κύκλῳ, μέσος δὲ ὁ κράτιστος, ὡς ἂν κορυφαῖος χοροῦ, διαφέρων τῶν ἄλλων, ἢ κατὰ πολεμικὴν εὐχέρειαν, ἢ κατὰ γένος, ἢ κατὰ πλοῦτον· ὁ δὲ ὑποδεχόμενος παρ᾽ αὐτόν. ἐφεξῆς δ᾽ ἑκατέρωθε κατ᾽ ἀξίαν, ἧς ἔχουσιν ὑπεροχῆς. καὶ οἱ μὲν τοὺς θυρεοὺς ὁπλοφοροῦντες ἐκ τῶν ὀπίσω παρεστᾶσιν. οἱ δὲ δορυφόροι κατὰ τὴν ἀντικρὺ καθήμενοι κύκλῳ, καθάπερ οἱ δεσπόται, συνευωχοῦνται. id eſt: *Convivæ plures ſi conveniant, in orbem quidem conſidunt, in medio verò præſtantiſſimi eſt ſedes, ceu totius*

cœtus principis; ejus nimirum, qui ceteros vel bellicâ virtute ac dexteritate, vel nobilitate generis anteit, vel opibus. huic proximè adſidet dominus convivii: & utrimque deinceps pro ſplendore dignitatis, quâ excellunt. his à tergo adſtant, clypeati: hastati verò ex adverſo, in orbem, quemadmodùm domini, ſedentes, unà cum iis cibum capiunt. Modum hunc ritumque conſidendi in orbem, ſuprà, cap. XVII expoſui. ex quo diſcrimen dictorum *graviorum ambactorumque* clarè ac perſpicuè dignoſcere licet. *ambacti* quidpe heic, οἱ τοὺς θυρεοὺς ὁπλοφοροῦντες, quos Diodorus παρασπιστὰς vocat: *comites* verò, ſive *ſoldurii*, ſeu *gravii*, οἱ δορυφόροι. hi adſidebant; illi ſtabant: hi unà cum dominis cibum capiebant; illi miniſtrabant dominis; ut cap. XVII dictum.

CAP. XLIX.

De ſignis militaribus, ac tubis.

ROMANI, antiquiſſimis temporibus, quibus uſi ſint in bello ſignis militaribus, indicat Plinius, libro X, capite IV: *Romanis aquilam legionibus C. Marius, in ſecundo conſultatu ſuo, propriè dicavit. Erat & anteà prima, cum quatuor aliis. lupi, minotauri, equi, aprique, ſingulos ordines anteibant.* Hæc animalium ſigna Romanos ab ultimâ uſque habuiſſe vetuſtate, ex eo liquet, quòd & aliæ nationes, & priſca Germanorum gens ferarum effigiebus pro bellicis ſignis uſa eſt. De Perſis Xenophon, expeditionis Cyri libro I: Τὸ βασίλειον σημεῖον ὁρᾷν ἔφασαν, ἀετόν τινα χρυσοῦν ἐπὶ πέλτης, ἐπὶ ξύλον ἀνατεταμένον. hoc eſt: *Regium ſe ſignum videre ajebant, aquilam auream in peltâ, ligno in ſublime erectam.* Et Pædiæ Cyri libro VII: Ἦν δὲ αὐτῷ τὸ σημεῖον ἀετὸς χρυσοῦς ἐπὶ δόρατος μακροῦ ἀνατεταμένος. καὶ νῦν δὲ ἔτι τοῦτο σημεῖον τῷ Περσῶν βασιλεῖ διαμένει. id eſt: *Erat ei ſignum, aquila aurea, longæ haſtæ impoſita. quod inſigne etiamnum Perſarum regi manet.* Ægyptii, quum omnem antiquitatem ſibi unis attribuerent, ut ſuprà paſſim patuit, hujus quoque rei inventum ſuæ terræ adſinxerunt. Diodorus libro I: Τὸ παλαιὸν οἱ κατ' Αἴγυπτον, διὰ τὴν ἀταξίαν τὴν ἐν τῷ στρατοπέδῳ, πολλαῖς μάχαις ὑπὸ τῶν πλησιοχώρων ἡττηθέντες, ἐπενόησαν σύνθημα φορεῖν ἐπὶ τῶν ταγμάτων. φασὶν οὖν κατασκευάσαντας εἰκόνας τῶν ζώων, ὧν νῦν τιμῶσι, καὶ πήξαντας ἐπὶ σαυνίων, φορεῖν τοὺς ἡγεμόνας, καὶ διὰ τούτου τοῦ τρόπου γνωρίζειν ἕκαστον, ἧς εἴη τάξεως. hoc eſt: *Ægyptii veteres, quum, propter ordinis in exercitu confuſionem, à finitimis ſæpè pugnâ ſuperarentur, ſigna ordinibus præferenda excogitarunt. Animalium igitur, quæ nunc venerantur, formaſſe dicuntur imagines, quas haſtis impoſitas duceis geſtarent: ut hoc pacto, cujus quisque ordinis eſſet, certò dignoſceret.* Eâdem de re ita Plutarchus, in libro de Iſide: Οἱ μὲν Ὄσιριν ἐν τῇ μεγάλῃ στρατιᾷ φασὶν εἰς μέρη πολλὰ διανείμαντα τὴν δύναμιν (λόχους καὶ τάξεις Ἕλληνες καλοῦσιν) ἐπίσημα δοῦναι, καὶ ζωόμορφα πᾶσιν, ὧν ἑκάστῳ γένει τῶν συννεμηθέντων, ἱερὸν γενέσθαι, καὶ τίμιον. id eſt: *Quidam Oriſin ajunt magnum exercitum ſuum in certas cohorteis atque centurias diviſiſſe, ac ſingulis ſigna tradidiſſe, in animalium ſpecies effigiata: ſingulosq; populos ac nationes id, quod ſibi obtigerat, honore ac ſacro cultu dignatas eſſe.* Hæc illi, ut pleraque alia, de Ægypto ſuâ fabulati ſunt. ex quibus tamen antiquitas ſignorum militariũ haud obſcurè perſpicitur. Ante terrarum inundationem originem an habuerint, equidem dubito. ab inundatione ſtatim ante gentium diſperſionem exſtitiſſe, certum eſt. hinc quidpe diverſæ gentes in ſuam quæque terram uſum eorum detulerunt. Germanos noſtros habuiſſe, teſtatur Tacitus in libro de Germaniâ: *Effigies, & ſigna quædam, detracta lucis, in prœlium ferunt.* Militaria heic intelligi ſigna, quæ ad noſcendos ordineis militibus præferebantur, ſatis apertè patet ex hiſtoriar. lib. IV; ubi Civilis Batavus, cœptâ rebellione, hiberna legionum Romanarum in Rheni ripâ obſidet. *Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quò truculentior viſu foret, Germanorum catervis complet; aſſultante per campos equite. ſimul naves in adverſam ripam agebantur. Hinc veteranarum cohortium ſigna, inde*

depromta

depoſita ſilvis lucisque ferarum imagines , ut cuique genti inire prælium mos eſt ; juxtà belli civilis externique facie obſtupefecerant obſeſſos. Hoc loco certè ſignis Romanis componuntur Germanorum imagines ferarum ; ceu & ipſæ pro ſignis bellicis in prœlia delatæ. Quarum fuerint ferarum imagines, neque heic neque alibi declarat auctor noſter , nec alius quisquam . omnis generis fuiſſe , ut lupi, apri, urſi , tauri, equi, & aliorum animalium, quemadmodùm apud Romanos & AEgyptios, maximè credibile eſt. & avium quin etiam effigies habuiſſe,quemadmodùm in galeis ſuprà docui, omnino ego exiſtimo. Signa autem hæc militaria in ſilvis ac lucis recondita extra bellum habebant, primùm , quia *lucos ac nemora diis conſecrabant* , ut ſuprà oſtenſum ; tum, quia ſigna iſta non minùs , quàm deorum ſimulacra alibi , ſancta ſacraque ducebant . quod & ipſum ex ultimâ eos traxiſſe antiquitate , ex aliarum gentium conſimilibus exemplis colligo. De Romanis , Dionyſius Halicarnaſſenſis , libro VI : Τιμώτατα γὰρ Ῥωμαίοις ταῦτα τὰ σημεῖα ἐπὶ στρατείας , καὶ ὥσπερ ἱδρύματα θεῶν ἱερὰ νομίζονται. hoc eſt: *Nihil quidpe in Romanâ militiâ ſignis habetur venerabilius: nec minùs ſacra ducuntur , quàm deorum ſimulacra .* Unde etiam ἱερὰ σημεῖα, *ſacra ſigna* vocantur apud eumdem auctorem libro x, & XI. quæ & ipſi, quemadmodùm in ſacris lucis Germani , in ſacris recondebant templis Romani ; teſte eodem auctore, dicto libro x. Sic de Luizicorum, Sarmaticæ ſive Slavicæ gentis, templis Ditmarus in chron . libro VI : *Vexilla quoque eorum , niſi ad expeditionis neceſſaria , & tunc per pedites, hinc nullàtenus moventur .* Sed & Græcorum antiquiſſimos in rebus ſacratis habuiſſe ſigna militaria , mox infrà ex Platonis manifeſtum reddetur monimentis. Ceterò ferarum iſtas apud Germanos ſive imagines ſive effigies ſeu formas non in tabulâ , aut velo aliquo pictas fuiſſe, ſed ex ſolido ligno, vel, ſi mavis , è ferro , pro captu gentis barbaræ ac ſimplicis , expreſſas, omnino credibile eſt; quemadmodùm Perſarum quoque fuêre aquilæ ex ſolido auro ; & Romanorum ex auro, vel argento. Dio,lib. XL, ita tradit de Romanis : Καὶ τὸν ἀετὸν εἷς ἀνὴρ ἐπὶ δόρατος μακροῦ, ἐς ὀξὺ τὸν στύρακα ἀπηγμένου, ὥστε καὶ ἐς τὸ ἔδαφος καταπήγνυσθαι , φέρει. id eſt: *Aquilam haſtæ prælongæ impoſitam unus quidam vir portat: cujus haſtæ pars infima cuſp*[illegible] *in ſolum defigi poſſit.* Idem Perſas feciſſe , iisdem penè verbis teſtatur Xenophon, loco ſuprà dicto, Idem & Germanos obſervaſſe, neceſſum eſt, ſi conſpici ſigna à militibus debuerunt . Et in ſublime fuiſſe elata , ſatis perſpicitur ex eo, quòd Germanorum acie in ulteriore ripâ conſtitutâ , imagines ferarum in citeriore ripâ à Romanis obſeſſis conſpecta fuerunt. Atque hæc antiquiſſima fuêre ſigna militaria , cùm aliis gentibus, tùm & Germanis noſtris.

Ceterùm & alia quædam , præter jam dictas ferarum effigies, innuere ſigna credo auctorem noſtrum in libro de Germaniâ, dum ita diſtingvit ; *Effigies, & ſigna quædam, detracta lucis, in prœlium ferunt .* Quòd ſi rectè conjicio , haud alia iſta fuêre ſigna, quàm vexilla illa magna, quibus etiamnum utimur in bello. Et hoc apertè oſtendit Marcellinus, libro XXXI , de Thervingis, Germanicâ natione, in Thraciam ſub Valentis principatu inrumpentibus, hæc proferens; *Vexillis de more ſublatis* . ſcilicet de more gentis. Vexillis equidem & Romanos fuiſſe uſos , paſſim tradunt auctores : ſed iis parvis. Dio tamen , libro prædicto , in exercitu Craſſi , qui tunc à Parthis cæſus , refert σημεῖα μεγάλα, τοῖς ἱστίοις ἐοικότα , id eſt , *ſigna magna , velorum nauticorum ſimilia.* quorum unum quum, vi vehementioris venti inverſum, à ponte in flumen Euphratem raperetur ; Craſſus reliqua præſcindere juſſit , ὅπως βραχύτερα ἐκ τούτου , καὶ βεβαιότερα φέρειν εἴη . hoc eſt; *uti hoc modo breviora , & ad ferendum habiliora forent .* Vetuſtiſſimum eſſe hunc vexillorum morem, non Craſſi demum ævo apud Romanos , nec Taciti tempeſtate apud Germanos repertum , patet ex Platonis libro XII de legibus : Χρώματα δὲ λευκὰ πρέποντ' ἂν θεοῖς εἴη , καὶ ἄλλοθι , καὶ ἐν ὑφῇ. βάμματα δὲ μὴ προσφέρειν, ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ πολέμου κοσμήματα . quæ verba Cicero , de legibus lib. II , ſic interpretatur : *Color autem albus præcipuè decorus deo eſt , tùm in ceteris , tùm maximè in textili . tincta verò abſint ; niſi in bellicis inſignibus :* Unde etiam perſpi-

perſpicitur, uti nunc, ſic vetuſtiſſimis temporibus verſicoloria fuiſſe inſignia militaria. Ceterùm ſigna heic bellica excepit Plato, quia & ipſa in rebus ſacratis ducebantur; ut ſuprà dixi. Atque hactenus de ſignis & ferarum imaginibus, quæ in prœlia euntibus præferebantur.

Nunc de Tubis; quibus profectionis, & pugnæ ſignum dabatur; milesque ad prœliandum excitabatur. Diodorus, dicto lib. v, de Germanis juxtà & Gallis: Σάλπιγγας δ' ἔχουσιν ἰδιοφυεῖς καὶ βαρβαρικάς. ἐμφυσῶσι γὰρ ταύταις καὶ προσβάλλουσιν ἦχον τραχὺν καὶ πολεμικῆς ταραχῆς οἰκεῖον. hoc eſt: *Tubis utuntur, peculiari ſuo more, barbaricis. his enim inflatis, horridum bellicoque terrori convenientem ſonum edunt.* Hinc Lucanus, libro I:

Vangiones Batavique truces, quos ære recurvo
Stridentes acuêre tubæ.

Martialis, epigram. lib. VII, de Odryſarum gente Thracicâ:

Quatenus Odryſios jam pax Romana triones
Temperat, & tetricæ conticuêre tubæ.

Quamquàm Lucanus magis poëticè, quàm propriè tubæ deſcripſiſſe formam videtur. Vegetius, lib. III, cap. V: *Tuba, quæ directa eſt, appellatur: buccina, quæ in ſemet æreo circulo flectitur.* Et de buccinâ Ovidius, μεταμορφ. lib. I:

Cava buccina ſumitur illi
Tortilis, in latum quæ turbine creſcit ab imo.

Idem de tubâ, eodem libro anteà:

Nondum præcipites cingebant opida foſſæ:
Non tuba directi, non æris cornua flexi
Non galeæ, non enſis erat.

Rectè autem interpreteis σάλπιγγα vertere in tubam, non verò in buccinam, liquet ex Dionyſii Halicarn. lib. VIII: Συνετάττοντο δὲ καὶ τούτοις δύο λόχοι βυκανιστῶν καὶ σαλπιγκτῶν. hoc eſt; *His duæ attributæ erant centuriæ, buccinatorum, & tubicinum.* Poëticâ licentiâ uſum Lucanum, impropriéque loquutum de tubâ, patet ex eo, quòd hac ipsâ, veluti proprio ac peculiari quodam inſigni, Vangiones Batavosque à reliquis Galliæ nationibus, Cæſarem contra Pompejum ſequutis, diſcernere voluit; quum tamen omneis pariter Gallos tubis uſos, ex Diodoro ſatis manifeſtum fiat. Sed Vangiones atque Batavi Germanicæ fuêre nationes, Rhenum olim, ut ſuo oſtendetur loco, transgreſſæ. De Cimbrorum in Italiâ clade ita ſcribit Plutarchus, in Mario: Τὰ μὲν οὖν χρήματα διήρπασαν οἱ Μαρίου στρατιῶται· τὰ δὲ λάφυρα, καὶ τὰς σημαίας, καὶ τὰς σάλπιγγας εἰς τὸ Κάτλου στρατόπεδον ἀνενεχθῆναι λέγουσιν. id eſt: *Prædam diripuêre Marii milites. ſpolia, ſigna militaria, & tubas in caſtra Catuli ajunt fuiſſe relata.* Marcellinus, de dictis Thervingis: *Vexillis de more ſublatis, auditisque triſte ſonantibus claſſicis, jam turbæ prædatoriæ concurſabant.* quod rectè convenit illi Diodori, προσβάλλουσιν ἦχον τραχὺν, καὶ πολεμικῆς ταραχῆς οἰκεῖον. Idem Marcellinus, eodem libro poſteà, aliam pugnam, Romanos inter Gothosque in eâdem Thraciâ commiſſam, deſcribens; *Signo*, inquit, *ad arma capienda ex utrâque parte per lituos dato.* Tale quid habuerint Gothi, ceterique olim Germani, an verò impropriè heic adpellavit pro quovis inſtrumento bellico, quo ſignum pugnæ datur, quia apud Romanos lituo id fiebat, haud facilè dixerim. ſic quidpe, eodem libro poſteà, *buccinam* quoque tribuit eisdem Gothis, Adrianopolim oppugnantibus. *Buccinis*, inquit, *optimatum monitu occinentibus, inſtauratum eſt prœlium.* De his igitur, ut incertum, in medio judicium relinquo. de tubis ex ſuprà dictis ſatis conſtat.

Cap. L.

De metatione caſtrorum; de tempore pugnæ, & aciei ſtructurâ.

ORdo rerum poſcere videtur, uti nunc mos atque conſvetudo metandi caſtra, priſcis Germanis obſervata, indicetur. Auctor noſter, licet haud raras eorum memoret in annalium hiſtoriarumque libris pugnas, tamen nullam caſtrorum facit mentionem; niſi annalium ſecundo; ubi Maroboduum, Marcomannorum regem, poſt prœlium cum Arminio commiſſum, *caſtra in colles ſubduxiſſe* narrat. item in libro de Germaniâ: *Eumdem Germaniæ ſinum* (qui Codanus Melæ Plinioque dicitur) *proximi oceano Cimbri tenent: parvâ nunc civitas, ſed gloriâ ingens: veteriſque famæ latè veſtigia manent, utrâque ripâ caſtra, ac ſpatia; quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manuſque gentis, & tam magni exercitus fidem.* Atque heic equidem caſtra quædam vallo foſſâque cincta intelligi poterant; quorum veſtigia ad uſque Taciti ævum duraverint, ad Atheſin Italiæ amnem; apud quem à C. Mario Cimbrorum exercitus deletus. verùm impedire hanc ſententiam ſuo interventu videtur Plutarchus in Mario; qui fuſis Cimbris, Τοὺς δὲ φεύγοντας, inquit, ὤσαντες πρὸς τὸ χαράκωμα, τραγικωτάτοις ἐνετύγχανον πάθεσιν· αἱ γὰρ γυναῖκες ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν μελανείμονες ἐφεστῶσαι τοὺς φεύγοντας ἔκτεινον. hoc eſt: *Quum effuſos ad caſtra ſubmoviſſent, inciderunt in horrendiſſima ſpectacula. feminæ namque pullatæ, in plauſtris conſiſtentes, interficiebant fugienteis.* & quæ illic ſequuntur. Morem quidpe fuiſſe priſcis Germanis, aciem inſtructam, ad prœliumque paratam, curruum multitudine à tergo claudere, feminaſque ac liberos in iis locare, mox infrà oſtendam. quod & apud Plutarchum de Cimbrorum caſtris poſſit intelligi. Neque enim ipſe στρατόπεδον ea adpellat, quemadmodùm in eâdem hiſtoriâ ſæpè Romanorum caſtra; ſed χαράκωμα tantùm: quæ vox nihil aliud heic ſignificat, quàm loci munitionem; quæ plauſtris quoque fieri poterat. Sed clarè ac diſertè hoc tradit Oroſius, libro quinto capite vigeſimo ſexto, de eâdem Cimbrorum pugnâ loquens: *Mulieres, plauſtris in modum caſtrorum circumſtructis, ipſæ deſuper propugnantes diu, prope repulêre Romanos.* Vallum tamen ſatis diſertè innuit Tacitus. ac fortè non ad Atheſin in Italiâ; ſed in Galliâ ad Rhodanum. Quidquid id, & ubicumque fuerit, fortè ex Gallorum more atque inſtituto ſumtum; Germanos plauſtris ſua antiquitus compoſuiſſe caſtra, planè claréque docet locupletiſſimus ejus ævi teſtis Marcellinus, libro XXXI. ubi de Gothorum in Thraciâ circummunitione loquens, *Richomeres*, inquit, *Profuturo ſociatur & Trajano, tendentibus prope opidum Salices. unde haud longo ſpatio ſeparatum vulgus inæſtimabile barbarorum, ad orbis rotundi figuram, multitudine digeſtâ plauſtrorum, tamquàm intramuranis cohibita ſpatiis, otio fruebatur, & ubertate prædarum.* Complureiſque intra has munitiones Gothi egerunt dies: nec aliud vallum, quamvis hoſte prope adſiſtente, aliamve foſſam ſibi ſtruxerunt: eodémque, poſt pugnam graviſſimam, ſeſe receperunt. conſimiliterque anno pòſt, quum Valens imperator ipſe prœlio cum iis congreſſurus, versùs eorum caſtra contenderet; *Decurſis*, inquit Marcellinus, *viarum ſpatiis confragoſis, cùm in medium torridus procederet dies, octavo tandem* [*miliario*] *hoſtium carpenta cernuntur; quæ ad ſpeciem rotunditatis detornata, digeſtaque, exploratorum relatione affirmabantur.* Pugnâ hinc commiſsâ, imperator cum exercitu cæſus eſt. Poſtridiè ad Adrianopolim expugnandam Germani pergunt. is conatus quum irritus foret, *Reverſi*, ut inquit Marcellinus, *ad vallum dimenſum tereti figurâ plauſtrorum.* Ex hoc igitur Gothorum exemplo, conſimile & illud Cimbrorum fuiſſe χαράκωμα, ſive *vallum*, maximè credibile eſt. Vegetius, libro tertio, capite decimo: *Omnes barbari carris ſuis in orbem connexis, ad ſimilitudinem caſtrorum, ſecuras à ſupervenientibus exigunt nocteis.* Germani eâdem vallatione hodiéque nonnumquàm utentes, patrio vocabulo adpellant *wagenburg*, id eſt, *plauſtrorum munitionem.* nam *burg* nihil

aliud antiquâ Germanorum lingvâ notare, quàm *munitionem*, ſive *ſeptionem*, ſuprà, cap. XIII, oſtenſum eſt. Non Germanorum proprium hunc fuiſſe morem, ſed aliis quoque Celtis, maximè verò Gallis communem, ex Cæſaris patet commentariis. Belli civilis comment. I: *Venerant eò ſagittarii ex Rutenis; equites ex Galliâ cum multis carris, magnisque impedimentis; ut fert Gallica conſvetudo*. quæ in nullum alium cedebat uſum, quàm ad caſtra munienda. belli Gallici commentar. I, de Helvetiorum caſtris: *Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum eſt; propterea quòd pro vallo carros objecerant, & è loco ſuperiore in noſtros venienteis tela conjiciebant, & nonnulli inter carros rotasque mataras ac tragulas ſubjiciebant, noſtrosque vulnerabant*. In eamdem igitur mentem & illud intelligendum eſt, commentario IV, de pugnâ cum Tencteris Uſipetibusque Germanis, nuper Rhenum transgreſſis, commiſsâ: *Milites noſtri, priſtini diei perfidiâ incitati, in caſtra irrumpunt. quorum qui celeriter arma capere potuerunt, paulisper noſtris reſtiterunt, atque inter carros impedimentaque prælium commiſerunt*. Atque hæc ferè ſunt, quæ de caſtrorum metatione ex veterum monimentis producere licuit.

De tempore pugnæ, item de aciei ſtructione nunc deinceps dicendum. Auctor noſter, libro de Germaniâ: *Coëunt, niſi quid fortuitum & ſubitum inciderit; certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auſpicatiſſimum initium credunt*. Maximè prœliis committendis. hinc Cæſar, belli Gall. comment. I: *Quum ex captivis quæreret Cæſar, quamobrem Arioviſtus prælio non decertaret; hanc reperiebat cauſam: Quòd apud Germanos ea conſvetudo eſſet, ut matres familiâs eorum ſortibus & vaticinationibus declararent, utrùm prælium committi ex uſu eſſet, nec ne. eas ita dicere; Non eſſe fas Germanos ſuperare, ſi ante novam lunam prælio contendiſſent*. Videlicet, quia tunc luna erat decreſcens; teſte Frontino, ſtratagem. lib. II, cap. I. nam initio plenilunii fas etiam fuiſſe prœlio decernere, docemur à Tacito. Quòd ſi igitur nulla cogeret neceſſitas, aut nova aut plena exſpectabatur prœlio luna. At quia omnibus pariter Germanis erat notiſſimum vulgatiſſimumque, cunctis rebus agendis auſpicatiſſimum eſſe initium aut novam aut plenam lunam; feminas ſuas Arioviſtus non de tempore prœlio auſpicato interrogavit; ſed, utrum tunc, quandoquidem adeò Cæſar urgeret, prœlium committi, decreſcente lunâ, fas eſſet. cui illæ, ex inſpectione aquarum ac fluminum, ut ſuprà cap. XXXVI ex Plutarcho oſtendimus, reſponderunt; Quia plenilunium jam præteriſſet, exſpectandum omnino novilunium. Sic Velleda, Bructeræ nationis virgo fatidica, quum Civilis Batavus, & alii Germanorum principes, de belli eventu eam conſulerent; *proſperas Germanis res, & excidium legionum prædixit*. quod quum ita eveniſſet, *adolevit* ei *auctoritas* vaticinandi; ut auctor eſt Tacitus, hiſtor. lib. IV. Sed de fatidicarum apud Germanos feminarum vaticinationibus ſatis ſuprà cap. XXXVI dictum eſt. Præter has, lunæque aut novæ aut plenæ obſervationem, alia quoque auſpicia ac ſorteis de prœliorum eventu eos conſuluiſſe, ibidem oſtenſum eſt. Ceterò, præcipuum ſuper hac re auſpicium indicat Tacitus, libro de Germaniâ, his verbis: *Eſt & alia obſervatio auſpiciorum; quâ gravium bellorum eventus explorant. Ejus gentis, cum quâ bellum eſt, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium ſuorum, patriis quemque armis committunt. victoria hujus, vel illius, pro præjudicio accipitur*. In rebus ſubitis, quum hoſtis imprudentibus irrueret, caſus fortuiti neceſſitas ſorteis auſpiciaque obſervare vetabat. *βȣλὼ γὰρ, ἢ χρόνον*, ut ait Dionyſius Halicarn. lib. VIII, *ὁ κίνδυνος, ὀξὺς ὤν, ȣ̓κ ἐπιδέχεται*· id eſt; *Imminens periculum nullam conſultationem aut moram patitur*. Poſtquàm verò pugnare aut monuiſſent auſpicia, aut hoſtis coëgiſſet; ſignum tubâ dabatur ad ſumendum arma, & in aciem coëundum. Marcellinus, prædicto lib. XXXI, de pugnâ Gothorum, in Thraciâ cum Romanis conſertâ: *Signo ad arma capienda ex utrâque parte per lituos dato; barbari, poſtquàm inter eos ex more juratum eſt, tumuloſos locos appetere tentaverunt*. More ſcilicet gentis. quæ mutua juratio pro SACRAMENTO erat MILITARI. Auctor noſter, hiſtoriar. lib. IV, de Civile Batavo, popularibus rebellio-

rebellionem contra Romanos perſvadente: *Magno cum aſſenſu auditus, barbaro ritu & patriis exſecrationibus univerſos adigit.* Sed hoc extra & aciem & caſtra, in ſacro Batavorum nemore, ad epulas à Civile inſtitutas, tamquàm in concilio. ex Marcellino apertiſſimè docemur, morem fuiſſe Germanis, in prœlia ituris, ſigno ad capienda arma dato, antequàm ſtrueretur acies, *barbaro ritu & patriis exſecrationibus* inter ſe in caſtris jurare. Jutaſſe autem invicem putandum eſt, primùm ſingulorum pagorum catervas; dein etiam ipſos inter ſe principeis, ſive univerſorum pagûm ductores. Juramento facto, locus aciei occupabatur. Acies exhinc ſtruebatur per belli ducem & ceteros ordinum ductores. At ſcientiæ heic olim artisque parum; ut ſuprà, cap. XLIII, dictum eſt. In univerſum tamen *acies componebatur per cuneos*; teſte Tacito, in libro de Germaniâ. *Cuneus* quid fuerit, docet Vegetius, lib. III, cap. XIX: *Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ junctâ acie primò anguſtior, deinde latior procedit, & adverſariorum ordines rumpit; quia à pluribus in unum locum tela mittuntur. quam rem milites nominant* CAPUT PORCINUM. Marcellinus, libro XVII: *Cujus furoris amentiam exercitus ita ferre non potuit: eosque imperatori acriter imminentes, deſinente in anguſtum fronte (quem habitum Caput porcinum ſimplicitas militaris appellat) impetu disjecit ardenti.* Hinc apud Cæſarem, belli Gallici commentario VI: *A frumentatione redeuntes, ab hoſtibus caſtris excluſi, cuneo facto, cohortati inter ſe, per medios haſteis perrumpunt.* Quapropter imperitè faciunt, qui Arioviſti aciem, apud Cæſarem, per catervas quadratas, ſeu quadrangulas, compoſitam diſtingvunt. Germanorum autem cuneos, quos innuit Tacitus, ſimili modo, ut Vegetius Marcellinusque deſcribunt, fuiſſe compoſitos, oſtendit dilucidiſſimè Agathias, lib. II, Francorum prœlium, cum Narſete in Italiâ commiſſum, ita memorans: Ἦν δὲ αὐτοῖς ἡ ἰδέα τῆς παρατάξεως οἱονεὶ ἔμβολον. δελτωτῷ γὰρ ἐῴκει. καὶ τὸ μὲν ἐμπρόσθιον, ὁπόσον ἐς ὀξὺ ἔληγε, στεγανόν τε ἦν καὶ πεπυκνωμένον τῷ πάντοθεν ταῖς ἀσπίσι περιπεφράχθαι, φαίης τε ἂν αὐτοὺς συὸς κεφαλὴν τῇ συνθέσει ἀποτυπώσασθαι. τὰ δὲ σκέλη ἑκατέρωθεν κατὰ στίχους τε καὶ λόχους εἰς βάθος ξυγκείμενα, καὶ ἐπιπλεῖστον ἐς τὸ ἐγκάρσιον παρατεταμένα, διίστατο ἀλλήλων ἠρέμα καὶ ἀπεκέκριτο, καὶ προϊόντα, ἐς μέγιστον εὖρος ἀπετελεύτα, ὡς καὶ τὸ μεταξὺ χωρ[illegible]ενον καθεστάναι, καὶ τὰ νῶτα γυμνὰ τῶν ἀνδρῶν στοιχηδὸν διαφαίνεσθαι. ἀπεστραμμένοι γὰρ σφᾶς [illegible]ον, ὅπως [illegible] τοῖς μὲν πολεμίοις ἀντιπρόσωποι εἶεν, καὶ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἀγωνίζοιντο, τὰς ἀσπίδας προβεβλημένοι τὰ δὲ ὀπισθίδια τῷ ἀλλήλοις ἀντιτετάχθαι διαφυλάττοιντο. Hoc eſt: *Erat autem iis forma aciei inſtar cunei, Δ literæ figuram referens; anteriore ſui parte in acutum deſinens. preſſa enim erat, ac denſa, ſcutis undiquaque inter ſe conſertis munita: dixiſſes ſuis caput ſuâ ſtructurâ efformare. alæ verò utrimque, ex centuriis & decuriis, in longum compoſitæ, & ut plurimùm in obliquum protenſæ, paulatim ab ſeſe dilatabantur, dirimebanturque, in maximam latitudinem deſinentes; adeò ut locus intermedius vacuus relinqueretur, & nuda militum terga ſeriatim conſpicerentur. averſi enim inter ſe ſtabant, ut hoſtibus adverſi eſſent, & ex tuto confligerent, ſcutis protecti; terga verò mutuâ illâ inter ſe contrapoſitione tuerentur.* Atque hæc tota Francorum acies uno conſtabat cuneo, adjectis alis longè extenſis; quæ in vulgaribus haud fuêre cuneis. Conſimilis fuit acies Alemannorum Francorumque, in Aſiâ contra Turcas ſtructa; de quâ ita Nicetas Choniates, in vitâ Manuelis Comneni, libro ſecundo: Ἐς ὁμαιχμίαν μίαν φραξάμενοι, καὶ ταῖς χερσὶ δόντες τὰ δόρατα, καὶ οἱ λοιποὶ δὲ παιανίσαντες, καὶ τὸ συνηθὲς ἀλαλάξαντες, ἐχώρουν ὁμόσε πυργηδὸν ταξάμενοι, καὶ πυκνώσαντες ἑαυτούς. id eſt: *Acie in unum condenſatâ, haſtisque porrectis, cantuque & clamore de more ſublatis, hoſtem ſimul aggrediuntur, turris in modum compoſiti, ſtipatique.* Antiquiſſimos in Italiâ eumdem obſervaſſe modum Gallos, auctor eſt Livius, librò decimo, his verbis: *Quum Galli, ſtructis ante ſe ſcutis, conferti ſtarent; nec facilis, pede collato, videretur pugna: juſſu legatorum collecta humi pila, quæ ſtrata inter duas acies jacebant; atque in teſtudinem hoſtium conjecta. quibus plerisque in ſcuta, plerisque verutis in corpora ipſa fixis, ſternitur cuneus.* Et paullo pòſt: *Galli, teſtudine factâ, conferti ſtabant. Tum Fabius, auditâ morte collegæ, Campanorum alam, quingentos ferè equites, excedere acie jubet, & circumvectos, à tergo Gallicam invadere aciem.* Quia in hac etiam acie terga erant nuda; ut

in illâ

in illa Francorum acie apud Agathiam. Sed & Hiſpani ſuis hoc modo ſtruxêre acies. Idem auctor, lib. L: *Celtiberi, ubi ordinatâ acie, & ſignis collatis, ſe non eſſe pares legionibus ſenſerunt; cuneo impreſſionem fecerunt. quo tantum valent genere pugnæ, ut, quacumque parte perculêre impetu ſuo, ſuſtineri nequeant.* At apud Tacitum, in libro de Germaniâ, plures in unâ acie intelliguntur cunei. *Acies*, inquit, *componitur per cuneos.* Exemplum eſt apud Cæſarem, in acie Arioviſti: *Tum demum neceſſariò Germani ſuas copias è caſtris eduxerunt; generatimque conſtituerunt, paribus intervallis, Harudeis, Marcomannos, Triboccos, Vangiones, Nemeteis, Seduſios, Svevos.* Generatim; id eſt, per nationum genera: quorum fuêre in dictâ acie VII, ordine heic enumerata. cunei igitur & ipſi in hac acie fuêre VII. Sic noſter, hiſtoriar. lib. IV, de Civili Batavo: *Ubi inſidiæ parum ceſſêre, ad vim transgreſſus, Caninefates, Friſios, Batavos, propriis cuneis componit.* & libro ſequenti: *Civilis haut porrecto agmine, ſed cuneis adſtitit.* id eſt; agmen ejus non in longum, vel in frontem porrectum erat: ſed in latum ſive in latera, paribus cuneorum intervallis, extenſum. Nec tamen Celtæ tantùm, ſed & aliæ ex vetuſtiſſimo id habuerunt more gentes. de Scythis ac Thracibus teſtis eſt Ælianus, in libro de inſtruendis aciebus, cap. XVIII. Ceterò cauſam, cur generatim, ſeu propriis componerent cuneis aciem Germani, oſtendit auctor noſter dicto libro V hiſtoriarum, infrà: *Batavi, Transrhenanique, quò diſcreta virtus manifeſtiùs ſpectaretur, ſibi quæque gens conſiſtunt.* Aliam tamen, verioremque adfert cauſam in libro de Germaniâ: *Quodq; præcipuum fortitudinis incitamentum eſt, non caſus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; ſed familiæ & propinquitates.* Huc facit, quòd non ſtipendiis hinc inde conquirebantur; ſed ſuum quisque rector, ſeu princeps, pagum ducebat. At quia ſingulæ nationes in majoribus bellis, vel ſinguli pagi in minoribus, propriis compoſiti fuêre cuneis; cuneum alium alio numeroſiorem, fortioremque, ac firmiorem fuiſſe neceſſum eſt: quidpe quum ipſarum nationum aliæ aliis forent ampliores, validioresque. Confirmat hanc ſententiam exemplum aciei Arioviſtinæ; de quâ ſic Cæſar: *Ipſe à dextro cornu, quòd eam partem minimè firmam hoſtium eſſe animadverterat, prælium commiſit.* & mox: *Quum hoſtium acies à ſiniſtro cornu pulſa atque in fugam converſa eſſet; à dextro cornu vehementer multitudine ſuorum noſtram aciem premebant.* Denſos fuiſſe hujusmodi cuneos, ſuprà equidem ſatis ex Agathiâ, Nicetâ, & Livio patere poterat: verùm tamen, quia illic de uniuersâ hoc dictum acie, in unum cuneum formatâ; de ſingulis aliarum acierum cuneis ſic noſter, hiſtoriar. lib. IV: *Illi, veteris militiæ memores, in cuneis congregantur: denſi undique, & frontem tergaque ac latus tuti. ſic tenuem aciem noſtrorum perfringunt.* & annal. lib. I: *Turbantur denſis Germanorum catervis leves cohortes.* Atque equidem ubi catervæ Germanorum apud noſtrum juxtà aliosque auctores memorantur, ſemper dicti cunei intelligendi ſunt. Hæc igitur de pedeſtri acie.

De equitatu ſic idem noſter, in libro de Germaniâ: *In univerſum æſtimanti, plus penes peditem roboris. eóque mixti prœliantur; aptâ, & congruente ad equeſtrem pugnam velocitate peditum; quos, ex omni juventute delectos, ante aciem locant. definitur & numerus: centeni ex ſingulis pagis ſunt. idque ipſum inter ſuos vocantur: & quod primò numerus fuit, jam nomen & honor eſt.* Nam *centenarii* vocabantur; patrio ſermone *die hunderten.* Uſum quoque Arioviſtum hoc genere pugnæ, teſtis eſt Cæſar: *Arioviſtus his omnibus diebus exercitum caſtris continuit. equeſtri prœlio quotidiè contendit. Genus hoc erat pugnæ, quo ſe Germani exercuerant. equitum millia erant* VI; *totidem numero pedites velociſſimi, ac fortiſſimi: quos ex omni copiâ ſinguli ſingulos, ſuæ ſalutis causâ, delegerant. cum his in prœliis verſabantur; ad hos ſe equites recipiebant: ſi qui, graviore vulnere accepto, equo deciderant, circumſiſtebant: ſi quò longiùs prodeundum, aut celeriùs recipiendum; tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, jubis equorum ſublevati, curſum adæquarent.* Uſum & ipſum poſteà Cæſarem, teſtatur Hirtius, in commentario, quem ad Cæſaris commentarios de bello Gallico adjecit octavum. *Germani*, inquit, *quos propterea Cæſar transduxerat Rhenum, ut equitibus interpoſiti prœliarentur.* Fuerunt in

his

his Batavi, Caninefates, & Ubii: cum quibus unis Cæſar amicitiam, ipſorum rogatu, fecerat. Hirtius, eodem commentario, poſteà: *Equitatum omnem, Germanosque pediteis, ſummæ velocitatis omneis, ad caſtra hoſtium præmitiit*. Germanos fuiſſe & hos equiteis, oſtendit Hirtius paullo poſt: *Cognoſcit Germanos equiteis, imprudentibus omnibus, de improviſo advolaſſe, & prælium commiſiſſe*. At Arioviſtini illi pedites, inter equiteis prœliantes, non domi *ex ſingulis pagis centeni*, erant dilecti: ſed in caſtris, *ex omni copiâ ſinguli ſingulos, ſuæ ſalutis causâ, delegerant*. quemadmodùm apud Romanos quoque vir virum legebat. Tertium inſuper hujus dilectus genus oſtendit Tacitus, in libro de Germaniâ: nempe, non centenûm ex ſingulis pagis; ſed devotorum. *Ut primùm adoleverint*, inquit, *crinem barbamque ſummittunt; nec, niſi hoſte cæſo, exſuunt votivuum, obligatumque virtuti, oris habitum. Omnium penes hos initium pugnarum: hæc prima ſemper acies, viſu nova*. Ceterùm, ut pedites per cuneos, ſic equites hi, peditibus dilectis permixti, per *turmas componebantur*. Idem noſter, eodem libro: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum eſt, non caſus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; ſed familiæ, & propinquitates*. Quot igitur peditum cunei, totidem equitum turmæ: & ſingulæ turmæ ante ſingulos cuneos in fronte poſitæ; unde primus in adverſam aciem fiebat impetus. De his intelligendum illud Germanici Cæſaris, apud noſtrum, annal. libro II: *Primam utcumque aciem haſtatam. ceteris præuſta, aut brevia tela*. Nam & equitem frameâ ſcutoque fuiſſe armatum, jam anteà, cap. XLIV, oſtenſum eſt. De Gallis in Italiâ ita Polybius, libro II: Πάντες δ᾽ οἱ τὰς πρώτας κατέχοντες σπείρας χρυσοῖς μανιάκοις καὶ περιχείροις ἦσαν κατακεκοσμημένοι. id eſt: *In primis cohortibus omnes torquibus armillisque aureis erant ornati*. nempe quia prima acies erat nobilium locupletiorumque hominum: quos & apud Germanos per *haſtatos* intelligo. Plutarchus, in Mario, planè ἄδοξον quiddam de Cimbrorum acie refert, his verbis: Καὶ γὰρ ἦσαν, ὑπὲρ τοῦ μὴ διασπᾶσθαι τὴν τάξιν, οἱ πρόμαχοι μακραῖς ἁλύσεσι πρὸς ἀλλήλους συνεχόμενοι, διὰ τῶν ζωστήρων ἀναδεδεμένοις. id eſt: *Etenim, ne ordines disjicerentur, longis catenis anteſignani, per balteos trajectis, inter ſe colligati erant*. Sed hoc de cuneorum, non de turmarum anteſignanis intelligendum.

Jam verò ſigna militaria quo oridne fuerint prælata, nusquàm ſatis expreſſum reperio. Video quosdam, in Cæſaris commentarios commentanteis, Arioviſti aciem ita ordinaſſe, uti ſigniferi Germani ante omnẽ ſuam aciem, proximè hoſtium agmen locentur. quæ ratio haud ſatis ſana videtur, nec proba. Longè probabilius eſt, in principiis ſingulorum cuneorum fuiſſe ſigna locata. unde nec nimiùm hoſtium primæ aciei propinqua, nec nimiùm remota. turmæ quidpe reſpectu cuneorum admodùm fuêre exiguæ. Totidem autem fuiſſe cenſeo ſigna, quot cunei, atque turmæ. quod etiam ex Taciti hiſtoriar. libro IV patet: *Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens utramque Rheni ripam, quò truculentior viſu foret, Germanorum catervis complet; aſſultante per campos equite. ſimul naves in adverſum amnem agebantur. Hinc veteranarum cohortium ſigna, inde depromtæ ſilvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prælium mos eſt, juxtà belli civilis externique facie obſtrupefecerunt obſeſſos*.

Jam aciem, in hunc modum per cuneos turmasque ordinatam, ingens à tergo cludebat carrorum numerus. de quo ita Cæſar, ad aciem Arioviſti. *Omnem aciem ſuam rhedis & carris circumdederunt: ne qua ſpes in fugâ relinqueretur. eò mulieres impoſuerunt; quæ in prælium proficiſcenteis milites paſſis crinibus flentes implorabant, ne ſe in ſervirutem Romanis traderent*. Noſter, in libro de Germaniâ: *In proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique ſanctiſſimi teſtes, hi maximi laudatores. ad matres, ad conjuges vulnera ferunt. nec illæ numerare aut exſugere plagas pavent. cibosque & hortamina pugnantibus geſtant. Memoriæ proditur, quasdam acies, inclinatas jam & labantes, à feminis reſtitutas, conſtantiâ precum, & objectu pectorum, & monſtratâ comminus captivitate: quam longè impatientiùs feminarum ſuarum nomine timent*. Exemplum hujus moris ſuprà in Arioviſti acie cognovimus. Par refert noſter, hiſtoriarum libro IV: *Civilis captarum cohortium*

ſignis

ſignis circumdatus; ut ſuo militi recens gloria ante oculos; & hoſtes memoriâ cladis terrerentur. matrem ſuam, ſororesque, ſimul omnium conjuges, parvosque liberos, conſiſtere à tergo jubet; hortamenta victoriæ, vel pulſis pudorem. In carris rhedisque fuiſſe locatas, teſtantur, præter Cæſarem, Plutarchus, Oroſius, ac Dio. Plutarchus in Mario, de dicto Cimbrorum exercitu: Αἱ γυναῖκες ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν μελανείμονες ἐφεστῶσαι, τοὺς φεύγοντας ἔκτεινον, αἱ μὲν ἄνδρας, αἱ δὲ ἀδελφοὺς, αἱ δὲ πατέρας. hoc eſt: *Feminæ, in plauſtris conſiſtentes pullatæ, fugienteis trucidabant, aliæ viros, aliæ fratres, quædam parenteis.* De eâdem pugnâ Oroſius, libro V, capite XVI: *Mulieres graviorem penè excitavêre pugnam. quæ, plauſtris in modum caſtrorum circumſtructis; ipſæ deſuper propugnantes diu, prope repulêre Romanos.* Nam & ipſæ erant armatæ. quò illud ſpectat Taciti, in libro de Germaniâ: *Ne ſe mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum caſus putet, ipſis incipientis matrimonii auſpiciis admonetur, venire ſe laborum periculorumque ſociam; idem in pace, idem in prælio paſſuram, auſuramque.* Sed Dionis etiam, de plauſtrorum circumvallatione, inſpiciamus teſtimonium. is, libro LI, ita tradit de Baſtarnis Germanis, in Mœſiâ à Craſſo fuſis: Πολλοὺς μὲν αὐταῦθα, πολλοὺς δὲ καὶ φυγόντας ἔφθειραν. ὑπό τε γὰρ τῶν ἁμαξῶν, κατόπιν αὐτοῖς οὐσῶν, ἐνεποδίσθησαν, καὶ προσέτι καὶ τοὺς παῖδας τάς τε γυναῖκας σῶσαι ἐθελήσαντας, ἔπταισαν. id eſt: *Multos & heic, & poſteà fugienteis deleverunt. nam à tergo currus eorum objecti fugam impediebant; & liberos ſimul uxoresque eripere cupienteis cædebant.* Hoc igitur carrorum munimentum egregiè ac graphicè deſcribit Nicetas Choniates, in vitâ Ioannis Comneni; cujus imperii anno quinto Gothi (quos plerique ejus ævi ſcriptores Græci falſo nomine adpellavere Scythas, ut ſuo loco oſtendetur) trajecto Iſtro, Thraciam, Macedoniamque populabantur. De his igitur ita Nicetas: Αὐτὸ μέν τοι τὸ Σκυθικὸν κατὰ τόνδε τὸν πόλεμον καὶ τοιοῦτόν τι ἐκακοτέχνησεν ἐκ περισκέψεως πορίζουσης αὐτῷ τῆς ἀνάγκης τὰ δέοντα· συναγαγὸν δὴ πᾶσαν ἅμαξαν, εἰς σχῆμα περιφερὲς αὐτὰς διατίθησι, καὶ τούτων ἄνωθεν στήσαντες μοῖραν οὐκ ὀλίγην ἐκ τοῦ σφῶν στρατεύματος, ὅσα καὶ χαρακώματι ἀπεχρῶντο τῷ μηχανήματι, καὶ πολλὰς δι' αὐτῶν ἐγκαρσίους παρόδους ἐμποτομήσαντες. βιαζόμενοι μὲν ὑπὸ Ῥωμαίων καὶ τὰ νῶτα πρὸς τὴν τάξιν τῶν πολεμίων μετατιθέντες, ὥσπερ τεῖχος ἐχυρὸν τὰς ἁμάξας εἰσέτρεχον, καὶ διετίθουν οὕτω τὴν φυγὴν πρὸς τὸ εὖ. εἶτ' αὖθις ἐκεῖθεν μετ' αἰσχὴν ὡσεὶ διὰ πυλῶν ἀνακλινομένων ἐκπίπτοντες, ἔργα χειρὸς ἀνδρείας ἐδείκνυον. καὶ ἦν τὸ γινόμενον τοῦτο τειχομαχία τις ἀκριβὴς, ἐν μέσῃ πεδιάδι σχεδιασθεῖσα παρὰ Σκυθῶν, ὡς συμβαίνειν ἐκ τοῦδε τὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπ' ἀτελέστοις μογεῖν. id eſt: *Verùm Scythæ in hoc conflictu, ipsâ neceſſitate artium magiſtrâ coacti, rem hujusmodi ſunt commenti. Omneis currus in orbem compoſuerunt; iisque, haud exiguâ copiarum ſuarum parte impoſitâ, pro vallo uſi ſunt. ac multos obliquos aditus, platearum inſtar, in iis reliquerunt. Quum igitur à Romanis urgerentur, tergis obverſis intra currus, tamquàm munitam arcem, nullo fugæ incommodo, ſeſe ricipiebant. Inde, viribus recuperatis, tamquàm portis erumpentes, fortia facinora edebant. Neque ea res aliud erat, quàm mœnium oppugnatio; quæ in mediâ planitie Scythæ ex tempore ſtruxerant. Vnde factum, uti Romani labore irrito fatigarentur.* Aliam copiarum partem carris impoſuerint, quam feminas cum liberis, equidem dubito: eòque magis, quia feminarum nullam facit mentionem; quos tamen illic ſitas fuiſſe certum eſt. Hæc igitur de aciei ſtructurâ.

LIB. I, PAG. 384.

CAP. LI.

De pugnâ. item de urbium aliorumque locorum munitorum oppugnatione.

ACIE ad dictum modum inſtructâ, ipſe dux ſingulos cuneos hortando obequitabat. Tacitus annal. lib. II, de pugnâ inter Arminium & Maroboduum: *Tunc Arminius equo conluſtrans cuncta, ut quoſque advectus erat, reciperatam libertatem, trucidatas legiones, ſpolia adhuc & tela, Romanis direpta, in manibus multorum oſtentabat.* mox: *Neque Maroboduus jactantiâ ſui, aut probris in hoſtem abſtinebat.* & paullo pòſt: *His verbis inſtinctos exercitus propriæ quoque cauſæ ſtimulabant.* Sic eodem libro anteà, de pugnâ Germanos inter atque Romanos; *Nec Arminius, aut ceteri Germanorum proceres omittebant ſuos quiſque teſtari.* & mox: *Sic accenſos, & præliũ poſcentes, in campum, cui Idiſtaviſo nomen, deducunt.* Ceterò Diodorus, lib. V, de Germanis & Gallis, Κατὰ δὲ τὰς παρατάξεις, inquit, εἰώθασι προάγειν τῆς παρατάξεως, καὶ προκαλεῖσθαι τῶν ἀντιτεταγμένων τοὺς ἀρίστους εἰς μονομαχίαν, προανασείοντες τὰ ὅπλα, καὶ καταπληττόμενοι τοὺς ἀντιπάλους. ὅταν δέ τις ὑπακούσῃ πρὸς τὴν μάχην, τάς τε προγόνων ἀνδραγαθίας ἐξυμνοῦσι, καὶ τὰς ἑαυτῶν ἀρετὰς προφέρονται, καὶ τὸν ἀντιταττόμενον ἐξονειδίζουσι, καὶ ταπεινοῦσι, καὶ τὸ σύνολον τὸ θάρσος τῆς ψυχῆς τοῖς λόγοις προαφαιροῦνται. hoc eſt: *Acie inſtructâ, procurrere ſolent, & optimum quemque ex adverſariis ad ſingulare certamen provocare, arma ad terrorem hoſtium quaſſantes. ſi quis contra exeat ad dimicandum; ſtrenua majorum facinora decantant; ſuasque virtuteis deprædicant: adverſarium verò convitiis proſcindunt, virtutemq; ejus deprimunt; atq; omnem animi fiduciam verbis detrahunt.* Exempla paſſim apud auctores occurrunt. Livius, lib. VI, de Gallo, cùm quo T. Manlius pugnavit: *Tum eximiâ corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus proceſſit; & quantum maximâ voce potuit, Quem nunc,* inquit, *Roma fortiſſimum virum habet, procedat agedum ad pugnam; ut noſter duorũ eventus oſtendat, utra gens bello ſit melior.* mox in oratione Manlii: *ferox præſultat hoſtium ſignis:* & paullo pòſt: *Corpus alteri magnitudine eximium, verſicolori veſte, pictiſque & auro cælatis refulgens armis. media in altero militaris ſtatura, modicaque in armis habilibus magis, quàm decoris, ſpecies: non cantus, non exultatio, armorumq; agitatio vana.* & lib. VII, de Gallo, cum quo M. Valerius pugnavit: *Gallus proceſſit magnitudine atq; armis inſignis; quatiensque ſcutum haſtâ, cum ſilentium feciſſet, provocat per interpretem, unum ex Romanis, qui ſecum ferro decernat.* Sic è Teutonorum acie unus, animi nimiùm ferox, ipſum Romani exercitus ducem provocavit; teſte Frontino, ſtratagem. lib. IV, cap. VII. Sed & alia Celtarum pars Hiſpani idem fecerunt. Appianus, in Hiſpanicis, de Romano exercitu, Intercatiam Hiſpanorum urbem circumſidente: Θαμινὰ δέ τις τῶν βαρβάρων ἐξίππευεν ἐς τὸ μεταίχμιον, κεκοσμημένος ὅπλοις περιφανῶς, καὶ προὐκαλεῖτο Ῥωμαίων ἐς μονομαχίαν τὸν ἐθέλοντα. οὐδενὸς δὲ ὑπακούοντος, ἐπιτωθάσας καὶ τῷ σχήματι κατορχησάμενος ἀπεχώρει. id eſt: *Inter barbaros vir quidam ſplendentibus armis inſignis, crebrò inter utramq; aciem equo vectus, procedebat, è Romanis unum, qui ſecum ferro decerneret, provocans. ſed nemine ſeſe offerente, Romanos irridendo. & per ludibrium ſaltando, ad ſuos redibat.* Idem auctor, bel. civil. lib. I, Gallum quemdam procerum refert in Italiâ, Romanorũ unum in ſingulare certamen provocãtem, haud procul Nolâ. Hujusmodi igitur præludio præmiſſo, ubi arma totius aciei cõferre duci viſum, aut hoſtis cogeret, ſigno tubâ dato, per ſimileis cantus, tripudiaq;, atque ingenteis clamores, pugnam univerſi auſpicabantur. quâ de re ſic noſter, in libro de Germaniâ: *Fuiſſe apud eos & Herculem memorant: primumq; omnium virorum fortiũ in prælia ituri canunt. Sunt illis hæc quoq; carmina, quorum relatu, quem barditum vocant, accendunt animos; futuræque pugnæ fortunam ipſo cantu augurantur. terrent enim, trepidantve, prout ſonuit acies. nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus videtur. affectatur præcipuè aſperitas ſoni, & fractũ murmur; objectis ad os ſcutis, quò plenior ac gravior vox repercuſſa, intumeſcat.* Doctiſſimus Lipſius heic, contra fidem omniũ exemplariũ, primam orationem ſic diſtingvere conatus eſt: *Fuiſſe apud eos & Herculẽ memorant,*

primumque omnium virorum fortium. Ituri in prœlia canunt. addiditque hanc notam: *Rectè diſtinxi. non enim ea mens, quòd Herculem canant: ſed, quòd alacres, & cum cantu incipiant pugnas*. Verùm error hic eſt, ita me Muſæ ament, ingens. utrumq; enim auctor, unâ quaſi operâ, innuere voluit: de Hercule tamen memoratio erat potiſſima. nam hoc auctori heic, in initio operis de Germaniâ, fuit inſtitutum, uti originem gentis, & qui externorum primi ad eos pervenerint, indicaret. itaque primum Herculem refert; deinde Ulyſſem. Herculem autem in Germaniâ fuiſſe, non magis ipſos memoraſſe voluit auctor Germanos, quàm de Ulyſſe. idque patet ex eo, quòd non *apud ſe*, ſed *apud eos*, ſcripſit. Memorarunt ſcilicet Romanorum quidam ſcriptores, ante Tacitum: qui iidem & de pluribus Tuitonis dei filiis, item de Ulyſſe, & de Caſtoribus memoraverant. Cauſam etiam heic oſtendere voluit auctor, cur id ſcriptores illi de Hercule opinati ſint: nempe, quia ipſi Germani *Herculem primum omnium virorum fortium in prœlia ituri canebant*. Proinde etiam major diſtinctio, ſive interpunctio fieri debebat, inter duo iſta verba, *memorant*, & *canunt*: ut quorum illud ad Romanos ſcriptores pertinebat; hoc ad ipſos Germanos. Per opportunitatem autem, & alia Germanis carmina fuiſſe, indicare voluit Tacitus, antequàm ad narrationem de Ulyſſe trãſiret. quorum alioquin mentionem facturus hoc loco non erat; ut minùs proprio, minùſque idoneo. Ac ſanè verba hæc, *Sunt illis hæc quoque carmina*, ſatis manifeſtè convincunt, jam antè alicujus mentionem factam carminis, quod in prœlia ituri canebant. id autem nullum, niſi hoc de Hercule. Ἀνδραγαθίας majorum ſuorum ſingulos ante ſingularia certamina decantaſſe, ſuprà è Diodoro intelleximus. univerſam quoque aciem poſteà majorum ſuorum laudeis in unum conciniſſe, infrà mox patebit. univerſos igitur Herculis, ante omneis majores ſuos, ceciniſſe fortitudinem, Tacito teſtante haud dubium eſt. Quis Hercules hic fuerit, quem unà cum reliquis gentibus omnibus coluerũt Germani, Galli, & Hiſpani, ſuprà, cap. XXVIII & XXIX, oſtenſum eſt. Non Germanos ſolùm, ſed alias quoque genteis, in prœlia ituras eum ceciniſſe, teſtis eſt Statius: qui de Tirynthiis Græcis ita canit Thebaid. lib. IV:

Herculeum Pæana canunt, vaſtataque monſtris:
Omnia frondoſâ longùm deus audit ab Oetâ.

De cetero, meritò heic ab eodem ſimul Lipſio & aliis eruditiſſimis viris in voce *barditum* dubitatum eſt. quid enim Bardorum, id eſt poëtarũm nomen, vel vox inde derivata, in ſingulari carmine? an non & reliqua carmina, quibus annales eorum conſtabant, ab iiſdem conficiebantur bardis? Omnino. Placet ergo emendatio Lipſii, qui à Germanicâ voce *baren*, id eſt, à clamando, vociferando, ſeu vocem tollendo, dictum putat *baritum*. placet tamen magis, per geminum *rr*, *barritum*. non de nihilo quippe eſt, quòd corruptum vocabulum habet literam *r*: quæ ſatis apertè oſtendit, aliam heic fuiſſe anteà literam. Aliam verò fuiſſe nullam, niſi *d*, conſtans teſtatur in Marcellini hiſtoriis ejuſdem vocis crebra lectio. Lib. XXVI: *Signorum apicibus aquiliſque ſubmiſſis, deſcivêre lubentes ad eum: & terrifico fremitu, quem barbari dicunt barritum, nuncupatum imperatorem, ſtipatumque, conſentientes in unum, reduxerunt in caſtra*. Lib. XVI: *Excipiunt eos, jam geſturientes barritum ciere vel maximum. qui clamor ipſo fervore certaminum à tenui ſuſurro exoriens, paulatimque adoleſcens, ritu extollitur fluctuum, cautibus illiſorum*. lib. XXXI: *Romani quidem, voce undique Martiâ concinentes, at minori ſolitâ ad majorem protolli, quam gentilitate appellant barritum*. Sic & Vegetius, lib. III, cap. XVIII: *Clamor autem, quem barritum vocant, priùs non debet attolli, quàm acies utraque ſe junxerit*. Atque hunc *barritum* etiam, ut multa alia, Romani è Germanorum diſciplinâ iſto ſæculo mutuati erant. Sed prœliis præcinere, ac præſultare, communis antiquitùs non modò Celtarum, ſed omnium gentium fuit mos. De Gallis, antiquiſſimis temporibus Italiam occupantibus, Livius libro V: *Nata in vanos tumultus gens, truci cantu, clamoribuſque variis, horrendo cuncta compleverant ſono*. Et lib. XXI: *Galli occurſant in ripam cum variis ululatibus, cantuque moris ſui*. Item lib. XXXVIII: *Cantus ineuntium prœlium, & ululatus, & tripudia*. De Hiſpanis, Silius Italicus, lib. X:

— *Ritu*

—Ritu jam moris Iberi,
Carmina pulſatâ fundentem barbara cetrâ.

De Luſitanis, Hiſpanicâ gente, Diodorus, dicto lib. v: Ἐν τοῖς πολέμοις πρὸς ῥυθμὸν ἐμβαίνουσι, καὶ παιᾶνας ᾄδουσιν, ὅταν ἐπίωσι τοῖς ἀντιπεταγμένοις. id eſt: *In bellis ad numerum incedunt, & carmina canunt, quando adgrediuntur hoſtem.* De Gallæcis, itidem Hiſpanicâ gente, Silius lib. III:

--- Miſit dives Gallæcia pubem
Barbara nunc patriis ululantem carmima lingvis,
Nunc pedis alterno percuſſâ verbere terrâ,
Ad numerum reſonas gaudentem plaudere cetras.

De Britannis Tacitus, in vitâ Agricolæ; ubi Galgacus apud Caledonios ante prœlium concionatus fuerat: *Excepêre orationem alacres, & barbari moris cantu, & fremitu, clamoribusque diſſonis.* De iisdem Dio, lib. LXII: οἱ μὲν βάρβαροι κραυγῇ τε πολλῇ καὶ ᾠδαῖς ἀπειλητικαῖς χρώμενοι. id eſt: *Barbari magnos clamores, & cantus minaceis edebant.* Sic de Germanis, qui, Civile Batavo duce, caſtra Romanorum ad Rheni ripam obſederant, (erant autem Caninefates, Friſii, Batavi, atque Gugerni) auctor noſter hiſtoriar. lib. v; poſt habitam Civili concionem: *Vbi ſono armorum, tripudiisque (ita illis mos) approbata ſunt dicta, ſaxis glandibusque & ceteris miſſilibus prœlium incipitur.* De Thracum gente idem noſter, annal. lib. IV: *Simul in ferociſſimos, qui ante vallum, more gentis, cum carminibus & tripudiis præſultabant, mittit dilectos ſagittariorum.* Strabo, lib. x, Cretenſeis quoque tradit in bellis ſolitos fuiſſe συμβάλλειν μετὰ αὐλοῦ καὶ λύρας ἐν ῥυθμῷ, id eſt, *pugnam conſerere ad numerum, accinente tibiâ ac lyrâ.* Lacedæmoniorum ſuper hac re inſtitutum ſatis notum eſt. Hinc rectè Iſacius Tzetzes Martem ſaltatorem conjecit Lycophroni dictum, in his verſibus:

Καὶ δὴ καταίθει γαῖαν ὀρχηστὴς Ἄρης,
Στρόμβῳ τὸν αἱματηρὸν ἐξάρχων νόμον.
Inceditque terram ſaltator Mars
Conchâ cruentum exordiens claſſicum.

Ad quæ Tzetzes: ὀρχηστὴς λέγεται, διὰ τὰς γινομένας ἐν τοῖς πολέμοις συχνὰς κινήσεις· ἢ ὁ εὐκίνητος, ἐπειδὴ μέλη τινὰ ἐπιτήδεια πρὸς τὸ παροτρύνειν τοὺς ἀνδρείους εἰς πόλεμον ᾖδοντο. id eſt: *Saltator dicitur propter crebros, qui fiunt in bello, motus: aut mobilis; quia carmina quædam, apta ad incitandum viros ſtrenuos ad bellum, canebant.* Ad ſingulare certamen ſi quis ante univerſorum concurſum progrederetur, majorum ſuorum laudeis, ſuamque ipſius virtutem ante certamen eum decantaſſe, teſtem ſupra citavimus Diodorum. idem feciſſe & univerſam poſteà aciem, auctor eſt Marcellinus, lib. XXXI: *Romani equidem voce undique Martiâ concinentes, à minore ſolitâ ad majorem protolli, quam gentilitate appellant barritum, vires validas erigebant. barbari verò majorum laudes clamoribus ſtridebant inconditis: interque varios ſermones diſſoni ſtrepitus leviora prœlia tentabantur.* De Corallorum gente, Pontum accolente, idem refert Val. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI:

Prœlia nec rauco curant incendere cornu;
Indigenas ſed ritè duces, & priſca ſuorum
Facta canunt, veterumque, viris hortamina, laudeis.

Ceterùm rectè noſter, de barritu; *Nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus videtur.* ſic enim apud Romanos quoque, antiquiſſimis jam inde temporibus; teſte Livio, lib. III: *Conſul, concione advocatâ, Si jam ſatis animi eſt, inquit, decernique placet, agite dum, clamorem, qualem in acie ſublaturi eſtis, tollite hîc, indicem voluntatis virtutisque veſtræ.* Unde etiam apud eumdem auctorem, lib. IV, *Clamor indicium primum fuit, quò res inclinatura eſſet: excitatior, crebriorque ab hoſte; ab Romanis diſſonus, impar, ſegnis, ſæpè iteratus, incerto clamore prodidit pavorem animorum.* Quò illud etiam Taciti, hiſtoriar. libro IV, intelligendum de Civile, caſtra Romanorum obſidente: *Vt virorum cantu, feminarum ululatu ſonuit acies, nequaquàm par à legionibus cohortibusque redditur clamor.* nam & hæ pavebant; ut liquet ex hiſtoriæ contextu. At præter cantum, clamoremque iſtum immenſum, armis quoque inter ſe colliſis, ingen-

tem excitabant tumultum. quod ſingulos feciſſe, ante ſingulare certamen, ſuprà è Diodoro intellectum; & univerſos, ex Silii lib. III, & X; item ex Taciti hiſtoriar. V. Idem hic in annal. IV, de Sigambris: *Simul in ferociſſimos, qui ante vallum, more gentis, cum carminibus & tripudiis præſultabant, mittit dilectos ſagittariorum. Ii dum eminus graſſabantur, crebra & multa vulnera fecère: propiùs incedentes, eruptione ſubitâ turbati ſunt: receptique ſubſidio Sugambræ cohortis; quam Romanus promtam ad pericula, nec minùs cantuum & armorum tumultu trucem, haut procul inſtruxerat.* Et hiſtoriar. II: *Ingerunt deſuper Othiniani pila, librato magis & certo ictu, adversùs temerè ſubeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, & more patrio nudis corporibus, ſuper humeros ſcuta quatientium,* Livius, lib. XXI, de Gallis: *Galli occurſant in ripam cum variis ululatibus, cantuque moris ſui, quatientes ſcuta ſuper capita, vibrantesque dextris tela.* Cauſam ac rationem omnium horum oſtendit lib. XXXVIII, de iisdem loquens Gallis: *Procera corpora, promiſſæ & rutilatæ comæ, vaſta ſcuta, prælongi gladii, ad hoc cantus ineuntium prœlium, & ululatus, & tripudia, & quatientium ſcuta in patrium quemdam morem horrendus armorum crepitus; omnia de induſtriâ compoſita ad terrorem.* Sic noſter, hiſtor. V, de Germanis: *Quò plus terroris adderent, cuncta clamoribus miſcebant.* Hinc Cæſar, belli civil. comment, III: *Neque fruſtra antiquitus inſtitutum eſt, ut ſigna undique concinerent, clamoremque univerſi tollerent: quibus rebus & hoſteis terreri, & ſuos incitari exiſtimarunt.* Diodorus, lib. II, clypeos haſtis percutere, iræ ſignum fuiſſe uſurpatum Ægyptiis, docet. Igitur antiquiſſimus hic mos militaris: & haud dubiè ante gentium poſt diluvium diſperſionem exortus; ſi non ante diluvium. unde in omnem terræ orbem diſſeminatus. Romanos tamen eo uſos, nusquàm, niſi ſub poſterioribus demum imperatoribus, reperio. Marcellinus, lib. XXXI, pugnam inter Gothos & Valentem imperatorem, in Thraciâ commiſſam, referens: *Dumque idem cornu, nullo etiamnum interturbante, extenditur; horrendo fragore ſonantibus armis, pulſuque minaci ſcutorum territi barbari.* Stewechius in notis ad Vegetii libri III cap. IX, ab AEgyptiis ad Romanos morem hunc permanaſſe arbitratur? At quæro ego, quando? ultimis demum temporibus; an verò primis? Si primis; cur nullus eum in rebus geſtis Romanorum notavit hiſtoricus, nullus alius auctor? cur tam altum apud omneis, quaſi ex unanimo conſenſu, ſilentium? Sin verò ultimis demum temporibus à Romanorum militibus uſurpatum fatearis; cur ab AEgyptiis potiùs Romanos eum ſumſiſſe credam, quàm à propioribus Thracibus? aut Hiſpanis, aut Britannis, aut Gallis, aut denique Germanis; cum quibus plurima illis tunc bella? à quibus *barritum* quoque eos adſumſiſſe disertè fatetur Marcellinus: à quibus etiam imperatorum ſuper ſcutum elevationem, & multa alia non modò foris in militiâ, ſed domi etiam in aulâ eos inſtituiſſe, ſuprà patuit. Fuit tamen ejus rei jam olim apud Romanos quædam, non in bellis ac pugnis, ſed in pace ad feſtos dies imago, ex antiquiſſimo illo omnium gentium more ſervata. Dionyſius Halicarnaſſenſis, lib. II, de Saliorum in ſacris ſaltatione: *χορείαν δὲ καὶ κίνησιν ἐνόπλιον καὶ τὸν ἐν ταῖς ἀσπίσιν ἀποτελούμενον ὑπὸ τῶν ἐγχειριδίων ψόφον, εἴ τι δεῖ τοῖς ἀρχαίοις τεκμηριοῦσθαι λόγοις, Κούρητες ἦσαν οἱ πρῶτοι καταστησάμενοι.* id eſt: *Saltationem verò armatam, quæ in clypeis crebros gladiolis ciet ſtrepitus, ſi quid ex antiquis ſcriptoribus ſumendum eſt conjecturæ, primi Curetes inſtituerunt.* Idem auctor lib. VII, de eâdem ſaltatione: *Ἑλληνικὸν δὲ καὶ τοῦτο ἦν ἐν τοῖς πάνυ παλαιοῖς ἐπιτήδευμα, ἡ ἐν ὅπλοις ὄρχησις, ἡ καλουμένη Πυῤῥίχη.* id eſt: *Hoc quin etiam apud Græcos exercitii genus olim cum primis erat celebre, nempe armata ſaltatio, quæ Pyrricha vocatur.* Sed ad noſtra redeo. Ut primùm igitur viri cantum clamoremque ſuſtulerunt, feminæ quoque, à tergo aciei in carris rhedisque poſitæ, ululatum ſimul tollebant horrendum. Auctor noſter, hiſtoriarum lib. IV: *Ut virorum cantu, feminarum ululatu ſonuit acies.* Atque ideò feminæ à tergo poſitæ erant, uti continuo ſuo ululatu viros ad acrius certamen victoriamque accenderent. Idem noſter, in libro de Germaniâ: *In proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique ſanctiſſimi teſtes, hi maximi laudatores.* Et de Civile, dicto hiſtoriar. IV: *Matrem ſuam, ſororesque, ſimul omnium conjuges, parvosque liberos, conſiſtere à tergo jubet, hortamenta victoriæ.*

Prœlio

Prœlio jam commiſſo, dux exercitus, prout ratio poſtulabat, has vel illas aciei parteis adequitabat; quà verbis, quà exemplis militum animos excitando. *exemplo* tamen *potiùs*, *quàm imperio*, ut ait noſter in libro de Germaniâ, *ſi promtus, ſi conſpicuus, ſi ante aciem ageret, admiratione præerat*. nam, *cùm ventum in aciem*, *turpe* erat *principi*, *virtute vinci*. Exemplum præclarum in Arminio, Cheruſcorum duce, annal. lib. II: *Medii inter hos Cheruſci*, *collibus detrudebantur: inter quos inſignis Arminius, manu, voce, vulnere, ſuſtentabat pugnam. incubueratque ſagittariis*, *illà rupturus*, *ni Rhætorum Vindelicorumque*, *& Gallicæ cohortes ſigna objeciſſent*. *niſu tamen corporis*, *& impetu equi perVaſit*. Ibi tunc *turpe* erat *comitatui*, de quo ſuprà dictum, *virtutem principis*, vel ducis *non adæquare*. nam *infame in omnem vitam ac probroſum*, *ſuperſtitem principi ſuo ex acie receſſiſſe*. Ibi dux, ceterique *principes*, ſive pagorum ductores, *pro victoriâ pugnabant*; *comites pro* duce ac *principibus*. ibi *devoti illi*, *barbâ crinibusque ſummiſſis*, ſummis enitebantur viribus, uti, *hoſte cæſo*, *exſuere votivum obligatumque virtuti oris habitum, ſuperque ſangvinem & ſpolia revelare frontem, & naſcendi pretiū referre* liceret, *dignosque patriâ ac parentibus* ſeſe oſtenderent. De reliquo milite ſic equidem Germanicus apud Tacitum, annal. libro II, apud Romanum militem concionans; *Sine pudore flagitii, ſine curâ ducum, abire, fugere*. At aliter ipſe Tacitus, in libro de Germaniâ: *Cedere loco*, *dummodò rurſus inſtes*, *conſilii*, *quàm formidinis*, *arbitrantur*. Sed illa Germanicus ſuis fortaſſe prioribus annis rectè aptavit. tunc quidpe *vagis incurſibus & disjectas per catervas* prœliabantur. poſtmodùm verò, *longâ adverſus Romanos militiâ*, *inſueverunt ſequi ſigna*, *dicta imperatorum accipere*; ut teſtatur Tacitus, dicto annal. lib. II. Alioquin *corpora ſuorum etiam in dubiis prœliis referebant*; teſte eodem, in libro de Germaniâ. *Scutum* verò *in pugnâ reliquiſſe*, *præcipuum erat flagitium*. *nec aut ſacris adeſſe*, *aut concilium inire ignominioſo fas*. *multique ſuperſtites bellorum*, *infamiam laqueo finiebant*. Ceterùm tota acies ſi perrupta turbataque inclinaret; retro ad carrorum munimentum ſeſe recipiebant: indéque, viribus collectis, rurſus in hoſtem erumpebat; ut ſuprà è Nicetâ Choniate oſtenſum eſt. Plerumque tamen, antequàm ad carros refugerent, ſtipatis cuneis, vel globis ſeſe defendebant. quâ de re ita Dio, libro XXXVIII, in Arioviſti contra Cæſarem acie: Συστρεφόμενοι οὖν κατὰ τριακοσίους, καὶ πλείους, καὶ ἐλάττους, τάς τε ἀσπίδας ἀπανταχόθεν σφῶν προεβάλλοντο, καὶ ὀρθοὶ ἱστάμενοι, ἀπρόσμικτοι μὲν ὑπὸ τῆς συγκλείσεως, δυσκίνητοι δὲ ὑπὸ τῆς πυκνότητος ἐγίγνοντο· καὶ οὔτε ἔδρων οὐδὲν, οὔτε ἔπασχον· καὶ ἐν ταυτῷ μένοντες, ὥσπερ ἐν πύργοις εἱστήκεισαν. id eſt: *Itaque treceni quique agmine facto*, *aliquando plures*, *nonnumquàm pauciores*, *ſcutis undiquaque ſeſe ſepientes*, *erectique ſtantes*, *neque invadi*, *quòd erant conferti atque concluſi*, *neque diſturbari ob denſitatem poterant*. *idcircò neque agebant quidquam*, *neque patiebantur*. *atque ita uno loco manentes*, *veluti turribus ſepti ſtabant*. At poſtquàm multum diuque ab utràque parte armis decertatum; tandem aut æquis manibus diſceſſum eſt, aut alterius aciei clades, alterius victoria conſequuta eſt. Victi atque fugati, plerumque ad carros, uxoresque, ac liberos fugiebant; ut ſuprà patuit. Illic plurimùm ab hoſtibus, nonnumquàm à ſuis feminis cædebantur. Plutarchus in Mario, de Cimbrorum clade: Τοὺς δὲ φεύγοντας ὥσαντες πρὸς τὸ χαράκωμα, τραγικωτάτοις ἐνετύγχανον πάθεσιν. αἱ γὰρ γυναῖκες, ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν μελανείμονες ἐφεστῶσαι, τούς τε φεύγοντας ἔκτεινον, αἱ μὲν ἄνδρας, αἱ δὲ ἀδελφοὺς, αἱ δὲ πατέρας· καὶ τὰ νήπια τῶν τέκνων ἀπαγχοῦσαι ταῖς χερσὶν, ἐρρίπτουν ὑπὸ τοὺς τροχοὺς καὶ τοὺς πόδας τῶν ὑποζυγίων· αὑτὰς δὲ ἀπέσφαττον. μίαν δέ φασιν ἐξ ἄκρου ῥυμοῦ κρεμαμένην, τὰ παιδία τῶν αὑτῆς σφυρῶν ἀφημμένα βρόχοις ἑκατέρωθεν ἠρτῆσθαι. τοὺς δὲ ἄνδρας, ἀπορίᾳ δένδρων, τοῖς κέρασι τῶν βοῶν, τοὺς δὲ τοῖς σκέλεσι προσδεῖν τοὺς αὐτῶν τραχήλους· εἶτα κέντρα προσφέροντας, ἐξαλλομένων τῶν βοῶν, ἐφελκομένους καὶ πατουμένους ἀπόλλυσθαι. πλὴν καίπερ οὕτως αὐτῶν διαφθαρέντων, ἑάλωσαν ὑπὲρ ἓξ μυριάδας. hoc eſt: *Quum effuſos ad caſtra ſummoviſſent*, *inciderunt in horrendiſſima ſpectacula*. *feminæ quidpe in plauſtris conſiſtentes*, *aliæ viros*, *aliæ fratres*, *nonnullæ patres fugienteis interficiebant*: *infanteisque inſuper ſuis ſtrangulabant manibus & ſub rotas jumentorumque pedeis projiciebant*; *moxque trucidabant ſemet ipſæ*. *Vnam*

 memo-

memorant ex ſummo dependiſſe temone, quæ pueros ex cruribus ſuis annexos laqueis hinc inde ſuſpenderat. Viros, arborum penuriâ, cornibus boum, alios cruribus alligaſſe colla; mox ſtimulaſſe, quò illis exſilientibus, raptati & obtriti interirent. Qui quamquàm ita perirent, capti tamen ſunt plus LX *millia*. Oroſius, libro V, cap. XVI, de eodem bello Teutonico ac Cimbrico: *Mulieres eorum conſtantiore animo, quàm ſi viciſſent, petierunt à conſule, ut ſibi, inviolatâ caſtitate, virginibus ſacris miniſtrare fas eſſet; quò vitam ſibi reſervarent. Quam rem quum non impetraſſent; parvulis ſuis ad ſaxa illiſis, cunctæ ſeſe ferro, ac ſuſpendio peremerunt.* Hanc equidem in Galliâ acceptam cladem ſolis Tigurinis atque Ambronibus, Gallicæ utrique genti, adſcribit Oroſius, quum veriùs fuerit Teutonorum & Ambronum. De Cimbrorum in Italiâ clade ſic idem mox poſteà: *Sexaginta millia capta dicuntur. Mulieres graviorem penè excitavère pugnam: quæ, plauſtris in modum caſtrorum circumſtructis, ipſæ deſuper propugnantes diu, prope repulère Romanos. Sed quum ab his novo cædis genere terrerentur (abſciſſis enim cum crine verticibus inhoneſto ſatis vulnere turpes relinquebantur) ferro, quod in hoſtes ſumſerant, in ſe ſuoſque verterunt. namque aliæ concurſu mutuo jugulatæ, aliæ apprehenſis invicem faucibus ſtrangulatæ, aliæ funibus per equorum crura conſertis, ipſiſque continuò equis exſtimulatis, poſtquàm ſuas iiſdem funibus, quibus equorum crura nexerant, indidère cerviceis, protractæ, atque exanimatæ ſunt: aliæ laqueo ſe, ſubrectis plauſtrorum temonibus, pependerunt. Inventa eſt etiam quædam, quæ duos filios, trajectis per colla eorum laqueis, ad ſuos pedeis vinxerit; & quum ſe ipſam, ſuſpendio morituram, dimiſiſſet, ſecum traxerit occidendos. Inter hæc multa & miſerabilia mortis genera, reguli quoque duo ſtrictis in ſe gladiis concurriſſe feruntur.* Adeò crudeliſſima quæque mortis genera captivitati præponebant. Captivis poſt victoriam, ſpoliiſque apud victores Germanos quid factum, poſteà oſtendam; ubi primùm de urbium aliorumque munitorum locorum oppugnatione pauca quædam dixero.

Vrbeis Romani duobus potiſſimùm modis oppugnabant; coronâ, & operibus. Operibus oppugnabatur urbs, quum vallo, foſſâ, munitionibuſque cincta, vineis inſuper, & pluteis, ariete, & aliis machinis bellicis urgeretur. Horum Germanos noſtros priſco illo ævo prorſus nihil habuiſſe, ſolâque coronâ oppugnaſſe loca munita, apud rerum auctores deprehendo. Tacitus, hiſtoriar. lib. IV, obſidionem caſtrorum Romanorum, à Batavis, Caninefatibus, Friſiis, Bructeris, ac Tencteris factam, referens; *Machinas etiam*, inquit, *inſolitum ſibi, auſi*. Annal. lib. XII, in hiſtoriâ Arminianâ: *Nihil tam ignarum barbaris, quàm machinamenta, & aſtus oppugnationum. at nobis ea pars militiæ maximè gnara eſt.* Marcellinus, libro XXXI, de Gothis, per Thraciam graſſantibus: *Vt inter Iſtrum & ſolitudines, pernicioſa hoſtium multitudo compacta, nulloſque reperiens exitus, periret inediâ; cunctis utilibus ad vivendum in civitates validas comportatis: quarum nullam etiamtum circumſidere conati ſunt; hæc & ſimilia machinari penitus ignorantes.* Modum coronâ oppugnandi, omnibus pariter Celtis communem, oſtendit Cæſar, belli Gall. comment. II: *Gallorum*, inquit, *eadem atque Belgarum oppugnatio eſt. hi, ubi, circumjectâ multitudine hominum totis mœnibus, undique in murum lapides jaci cœpti ſunt, muruſque defenſoribus nudatus eſt; teſtudine factâ, portis ſuccedunt, murumque ſubruunt.* exemplum refert eodem loco: *Ab ipſis caſtris oppidum Rhemorum nomine Bibrax aberat millia paſſuum* VIII. *id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cœperunt.* & mox: *Tanta multitudo lapideis ac tela conjiciebant, ut in muro conſiſtendi poteſtas eſſet nulli.* Marcellinus, dicto libro, de iiſdem Gothis: *Adrianopolim agminibus petivère denſatis; eam vel cum diſcriminibus exciſuri poſtremis.* & mox: *Ne intervallatis ardor intepeſceret moris; horâ diei quartâ, ambitu cincto murorum, infeſtiſſimè certabatur.* Scalas tamen admoviſſe, teſtatur in eâdem oppugnatione poſteâ: *Nonnulli ſcalas vehendo, adſcenſuſque innumeros ex latere omni parantes, ſub oneribus ipſis obruebantur, contruſis per pronum ſaxis, ex columnarum fragmentis, & cylindris.* Sic Tacitus, de dictâ oppugnatione caſtrorum Romanorũ: *Batavi, Transrhenanique, qu discreta virtus manifeſtiùs ſpectaretur,*

ſibi

ſibi quæque gens conſiſtunt, eminus laceſſentes. pòſt, ubi pleraque telorum turribus pinniſque mœnium irrita hærebant, & deſuper ſaxis vulnerabantur; clamore, atque impetu invaſere vallum. appoſitis plerique ſcalis, alii per teſtudinem ſuorum, ſcandebant jam quidam, cùm gladiis, & armorum incuſſu præcipitati, ſudibus & pilis obruuntur. At hujuſmodi oppugnatio ſi parum proſperè cederet, longinquo obſidio deditionem urbis tentabant. Sic dicti Germani, Romanorum caſtra circumſidentes, *deſperatâ vi, verterunt conſilium ad moras; haut ignari, paucorum dierum ineſſe alimenta, & multum imbellis turbæ. ſimul ex inopiâ proditio, & fluxa ſervitiorum fides, ac fortuita belli ſperabantur.* & poſtquàm oppugnationem iteraverant: *Civilis, omiſſâ oppugnandi ſpe, rurſus per otium aſſidebat; nuntiis & promiſſis fidem legionum convellens.* tandèmque obſidio pervicit. Frontinus, ſtratagem. libro III, capite VII, Gallos tradit, Titurium Sabinum obſidenteis, *lignis ſarmentiſque ſe oneraſſe, quibus foſſas complerent: ingentique curſu caſtra Romana, in colle poſita, petiviſſe.* Haud dubiè fuerunt Eburones, Germanicæ originis Belgæ, ad Atuátucam, Eburonum caſtellum, in quo hibernabat Sabinus; ut infrà ſuo loco oſtendetur.

CAP. LII.

De iis, quæ poſt prœlium victoriamque à victoribus fiebant.

PARTA victoriâ, victores multùm captivos, plùs prædam avidi ſectabantur: quidpe qui aut libertatis vindicandæ causâ, aut prædæ obtinendæ gratiâ, quæ una omnibus ſtipendia, bella ingrediebantur. Dio, lib. LVI, de clade Varianâ: *Κἂν πάντες ἀπώλοντο, ἢ καὶ ἑάλωσαν, εἰ μὴ οἱ βάρβαροι περὶ τὴν τῆς λείας ἁρπαγὴν ἄσχολοι ἐγένοντο.* id eſt: *Omneſque Romani occidione peribant, aut capiebantur, ni Germani diripiendâ prædâ occupari cœpiſſent.* Auctor noſter, annal. libro I, de Cheruſcorum cum Romanis prœlio in Veſtofaliâ commiſſo: *Cæcina, dum ſuſtentat aciem, ſuffoſſo equo delapſus circumveniebatur, ni prima legio ſeſe oppoſuiſſet. juvit hoſtium aviditas, omiſſâ cæde prædam ſectantium.* & hiſtoriar. libro IV: *Obſtitit vincentibus pravum inter ipſos certamen, hoſte omiſſo ſpolia conſectandi.* Præda igitur non æqualiter in eos diviſa: ſed quod quiſque adſequebatur, id ſibi ferebat. Prædam nacti, feſtam ſtatim agebant eodem in loco diem, noctemque proximam. Annal. libro XII, de Chattis, latrocinia prope Rhenum & Maguntiacum agitantibus: *Qui lævum iter petiverant, recens reverſos, prædâque per luxum uſos, & ſomno graves circumvenêre.* & prædicto libro I, de Cheruſcis, qui proſperè adversùs Romanos pugnaverant: *Nox per diverſa inquies; cùm barbari feſtis epulis, læto cantu, aut truci ſonore ſubjecta vallium, ac reſultantis ſaltus complerent: apud Romanos invalidi ignes, interruptæ voces.* In captivos deinde qualeis ſe geſſerint, oſtenditur annal. libro XIII: *Sed bellum Hermanduris proſperum, Cattis exitio fuit: quia victores diverſam aciem Marti ac Mercurio ſacravere. quo voto, equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* Quo ritu occidioni data fuerunt, docet idem auctor, annal. libro I; locum cladis Varianæ deſcribens: *Prima Vari caſtra, lato ambitu, & dimenſis principiis, trium legionum manus oſtentabant: dein ſemiruto vallo, humili foſſâ, acciſæ jam reliquiæ conſediſſe intelligebantur. Medio campi albentia oſſa, ut fugerant, ut reſtiterant, disjecta, vel aggerata. adjacebant fragmina telorum, equorumque artus; ſimul truncis arborum anteſixa ora. lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant. & cladis ejus ſuperſtites, pugnam aut vincula elapſi, referebant; Hìc cecidiſſe legatos; illic raptas aquilas; primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextrâ & ſuo ictu mortem invenerit: quo tribunali concionatus Arminius: quot patibula captivis, quæ ſcrobes.* Ex quibus patet, hæc quoque cuncta in loco, aut propè locum pugnæ geſta. Primarii igitur captivorum ad aras è ceſpite viridi conſtructas Marti ac Mercurio, præcipuis ac maximis Germanorum diis, mactabantur,

reliqui aut patibulis, id eſt, crucibus ſuffigebantur, aut humo mergebantur. cæſorum in pugnâ capita arborum truncis præfigebantur. Equos, & reliqua quomodò cremaverint in immenſæ magnitudinis coloſſis, ſuprà, cap. xxxv, oſtenſum eſt. Morem hunc cremandi manubias fuiſſe antiquiſſimum, ex Aſiâ, in diſperſione gentium, non modò in Celticam univerſam à Celtis, ſed in reliquas quoque terras ab aliis gentibus delatum, ex aliarum gentium paribus colligitur exemplis. nam & Romani partem prædæ in honorem deorum cremare ſolebāt. Eumenius in panegyrico: *Si bello parta Marti dicentur; ſi mari quæſita Neptuno.* Apud Livium, lib. VIII, antiqua eſt lex: *Vulcano arma, ſive cui alii divo vovere volet, jus eſto.* Et lib. III: *Magna vis armorum capta. ea omnia imperator Vulcano ſacrata incendit.* lib. X: *Spolia hoſtium, conjecta in acervum, Iovi victori cremavit.* De Annibale, Pœnorum in Italiâ duce, ſic Silius lib. X:

—— Armorumque jubet conſurgere acervos,
Arſuros Gradive tibi.

Et mox:

Aſt tibi bellipotens ſacrum conſtructus acervo
Ingenti mons armorum ſurgebat ad aſtra.
Ipſe manu celſam pinum flammâq; comantem
Attollens ductor, Gradivum in vota ciebat:
Primitias pugnæ, & læti libamina belli,
Hannibal Auſonio cremat hæc de nomine victor;
Et tibi Mars genitor, votorum haud ſurde meorum,
Arma electa dicat, ſpirantum turba virorum.
Tum face conjectâ populatur fervidus ignis
Flagrantem molem, & ruptâ caligine in auras
Actus apex, claro perfundit lumine campos.

Ergo noctu cremabantur. Aliæ an idem fecerint gentes, ego quidem ignoro.

Ceterò Diodorus, lib. v, egregiam Gallorū Germanorumq;, à prœlio redeuntium, pompam deſcribit, his verbis: Τῶν δὲ πεσόντων πολεμίων τὰς κεφαλὰς ἀφαιροῦντες, περιάπτουσι τοὺς αὐχένας τῶν ἵππων· τὰ δὲ σκῦλα τοῖς θεράπουσι παραδόντες ἡμαγμένα λαφυραγωγοῦσι ἐπιπαιανίζοντες καὶ ᾄδοντες ὕμνον ἐπινίκιον· καὶ ἀκροθίνια ταῦτα ταῖς οἰκίαις προσηλοῦσιν; ὥσπερ ἐν κυνηγίαις τισὶ κεχειρωμένα θηρία. τῶν δὲ ἐπιφανεστάτων πολεμίων κεδρώσαντες τὰς κεφαλὰς, ἐπιμελῶς τηροῦσιν ἐν λάρνακι, καὶ τοῖς ξένοις ἐπιδεικνύουσι, σεμνυνόμενοι διότι τῆσδε τῆς κεφαλῆς τῶν προγόνων τὶς, ἢ πατὴρ, ἢ καὶ αὐτὸς, πολλὰ χρήματα διδόμενα οὐκ ἔλαβε. φασὶ δέ τινας αὐτῶν καυχήσασθαι διότι χρυσὸν ἀντίσταθμον τῆς κεφαλῆς οὐκ ἐδέξαντο, βάρβαρόν τινα μεγαλοψυχίαν ἐπιδεικνύμενοι. Hoc eſt: *Cæſorum hoſtium capita truncata equorum collis appendunt. ſpolia ſanguine poluta famulis, velut in triumpho præferenda tradunt. atq; has manubiarum quaſi primitias, non ſecus atq; feras in venatibus ab ſe trucidatas, ædium veſtibulis præfigunt. nobiliorum hoſtium capita cedrino peruncta, diligenter in arcâ adſervant; & hoſpitibus ac peregrinis ea oſtentantes, gloriantur, quod majorum aliquis, vel pater, vel etiam ipſe, magnam licet pecuniæ vim pro hoc capite oblatam habuerit, tamen non acceperit. Nonnulli eò uſque jactationis provehuntur, uti æquilibri auri pondere caput permutare noluerint: barbaram hoc pacto animi magnitudinem oſtentantes.* Hæc equidem tam de Gallis, quàm de Germanis Diodorus. Strabo etiam, lib. IV, de Gallis ſermonem habens, utriq; genti eumdem morem tribuit, iiſdem penè verbis, neſcio an ex eodem, quo ille, fonte, id eſt, ex Poſidonii monumentis, deſumtis. ſic igitur Strabo: Πρόσεστι δὲ τῇ διανοίᾳ καὶ τὸ βάρβαρον, καὶ τὸ ἔκφυλον, ὃ τοῖς προσβόρροις ἔθνεσι παρακολουθεῖ πλεῖστον, τὸ ἀπὸ τῆς μάχης ἀπιόντας, τὰς κεφαλὰς τῶν πολεμίων ἐξάπτειν ἐκ τῶν αὐχένων τῶν ἵππων, κομίσαντες δὲ προσπατταλεύειν τὴν θέαν τοῖς προπυλαίοις. φησὶ γοῦν Ποσειδώνιος αὐτὸς ἰδεῖν ταύτην πολλαχοῦ, καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀηθίζεσθαι, μετὰ δὲ ταῦτα φέρειν πρᾴως, διὰ τὴν συνήθειαν. τὰς δὲ τῶν ἐνδόξων κεφαλὰς κεδροῦντες, ἐπεδείκνυον τοῖς ξένοις, καὶ οὐδὲ πρὸς ἰσοστάσιον χρυσὸν ἀπολυτροῦν ἠξίουν. Id eſt: *Habent eorum etiam ingenia barbaricum quiddam, & inuſitatum, quod pleraſque ſeptemtrionaleis gentes comitatur. nempe à pugnâ redeuntes, capita hoſtium de collis equorum ſuſpendunt; &, ſpectaculi gratiâ, veſtibulis ædium antefigunt. Id ſe multis Galliæ in locis vidiſſe ait Poſidonius. quumque initio rem inſolentem averſaretur; conſuetudine tandem eam ſibi minùs moleſtam redditam. Capita*

verò

verò illuſtrium virorum, cedrino inungentes, peregrinis oſtentabant. neque reddere ea dignabantur, ſi quis tantumdem [illegible]ndus pro redimendis iis obferret. Hoc ſcilicet eſt, quod Diodorus, eodem libro, de Hiſpanis adſcverat: Τοῖς δ' ἤθεσι πρὸς μὲν τοὺς κακούργους καὶ πολεμίους ὑπάρχουσιν ὠμοὶ, πρὸς τοὺς ξένους ἐπιεικεῖς καὶ φιλάνθρωποι. id eſt: *Quod ad mores attinet; erga maleficos atque hoſteis ſunt crudeles: ſed erga hoſpiteis atque peregrinos, mites atque humani.* Sed & Livius idem illud de Gallis teſtatur, lib. x: *In conſpectu fuêre Gallorum equites, pectoribus equorum ſuſpenſa geſtantes capita, & lanceis infixa; ovantesque moris ſui carmine.* Silius Italicus, lib. IV, de Gallis, ad Ticinum flumen primâ pugnâ cadentibus:

Demetit averſi Veſagus tum colla, jubâque
Suſpenſam portans galeam, atque incluſa peremti
Ora viri, patrio divos clamore ſalutat.

Porrò de Gallis in Italiâ ita Livius, lib. v: *Poſtremò cæſorum ſpolia legere, armorumque cumulos, ut mos eis eſt, coacervare.* Cæſar, belli Gall. comment. VI, de univerſis Gallis Tranſalpinis: *Martem bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare conſtituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui ſuperarunt, animalia capta immolant: reliquas res in unum locum congerunt. multis in civitatibus harum rerum exſtructos cumulos locis conſpicari licet. neque ſæpè accidit, ut neglectâ quispiam religione aut capta apud ſe occultare aut poſita tollere auderet. graviſſimumque ei rei ſupplicium cum cruciatu conſtitutum eſt.* Germani noſtri an ſimilia excitarint trophæa, haud temerè dixerim. Atque iſtæ equidem fuêre conſvetudines in bellis gravioribus. in levioribus bellis, ſive in latrociniis quem obſervaverint ritum in abducendis captivis imbellibus, patheticè enarrat Marcellinus, lib. XXXI, de Gothis, Thraciam deprædantibus, verba faciens: *Vaſtabundi omnes per latitudines Thraciæ pandebantur impunè; ab ipſis tractibus, quos prætermeat Iſter, exorſi, adusque Rodophen, & tractum, qui immenſa diſterminat maria, rapinis & cædibus, ſangvineque, & incendiis, & liberorum corporum corruptelis, omnia fœdiſſimè permiſcentes. Tunc erat ſpectare cum gemitu facta dictu viſuque prædira; attonitas metu feminas flagris concrepantibus agitari; fœtibus gravidas adhuc immaturis, antequàm prodirent in lucem, impia tolerantibus multa: implicatos alios matribus parvulos; & puberum audire lamenta, puellarumque nobilium, quarum ſtringebat fera captivitas manus: pôſtque adulta virginitas, caſtitasque nuptarum, ore affecto flens ultima, ducebatur; mox profanandum pudorem optans morte, licet cruciabili, prævenire.* Tacitus, annal. lib. XIII, de Anſibariorum gente, à Chaucis pulsâ, per Tencterorum, Bructerorum, Uſipiorum, Tubantumque fineis quærendo ſedeis vagante: *Quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruſcos petiſſent; errore longo, hoſpites, egeni, hoſtes, in alieno, quod juventutis erat, cæduntur. imbellis ætas in prædam diviſa eſt.* Annal. lib. II; prœlio Romanos inter atque Cheruſcos commiſſo: *Quintâ ab horâ diei ad noctem cæſi hoſtes, decem millia paſſuum cadaveribus atque armis opplevêre: repertis inter ſpolia eorum catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant.* Annal. libro XII; ubi Chatti, latrocinia prope Rhenum ac Maguntiacenſia caſtra agitantes, oppreſſi fuêre: *Aucta lætitia, quòd quosdam è clade Varianâ, poſt quadrageſimum annum, ſervitio exemerant.* Hi quo loco, aut quo in uſu apud illos fuerint, indicat Seneca, in epiſt. LVII: *Varianâ clade quàm multos ſplendidiſſimè natos, ſenatorium per militiam auſpicantes gradum, fortuna depreſſit? alium ex illis paſtorem, alium cuſtodem caſæ fecit.* Verùm hactenus de re militari priſcorum Germanorum diſſeruiſſe ſufficiat.

CAP. LIII.

De funeratione mortuorum.

AUCTOR noſter explicatis univerſis ac ſingulis morum partibus, tandẽ in vitæ fine cõcludit. *Funerum,* inquit, *nulla ambitio: id ſolum obſervatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur.* corpora ſcilicet eorũ, qui claritudinem nominis per arma ac bellicas virtuteis adquiſiverant, aut ex generis

 nobili-

nobilitate ducebant. Quidam interpretes hunc auctoris locum haud ſatis percipientes, ſic intelligendum docent, quò omnium reliquorum corpora humo condita fuerint; clarorum ſolummodò virorum cremata. quod opidò falſum eſt. Diodoro hæc ſunt verba, de Germanis juxtà & Gallis perſcripta, lib. v. Εἰώθασι καὶ περὶ τὸ δεῖπνον ἐκ τῶν τυχόντων πρὸς τὴν διὰ τῶν λόγων ἁμιλλίαν καταστάντες, ἐκ προκλήσεως μονομαχεῖν πρὸς ἀλλήλους, παρ' οὐδὲν τιθέμενοι τὴν τοῦ βίου τελευτήν. ἐνισχύει γὰρ παρ' αὐτοῖς ὁ τοῦ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς ἐσδυομένης· διὸ καὶ κατὰ τὰς ταφὰς τῶν τετελευτηκότων ἐνίους ἐπιστολὰς γεγραμμένας τοῖς οἰκείοις τετελευτηκόσιν ἐμβάλλειν εἰς τὴν πυρὰν, ὡς τῶν τετελευτηκότων ἀναγνωσομένων ταύτας. hoc eſt: *Solent inter ipſas quoque epulas, causâ ex jurgio leviter arreptâ, exſurgere: & ex provocatione inter ſeſe digladiari; vitæ jacturam nihili æſtimantes. nam Pythagoræ apud illos opinio evaluit, quòd animæ hominum immortales, in aliud ingreſſæ corpus, definito tempore denuò vitam capeſſant. ideóque in funeratione mortuorum quidam epiſtolas, propinquis defunctis inſcriptas, in rogum conjiciunt, quæ ab iis legantur.* Hæc nempe Diodorus de omnium pariter funeratione, ſine ullo diſcrimine, ſine exceptione, ſine humationis mentione, ſcribit. Sed morem hunc cremandi mortuorum corpora, non modò univerſis Celtis noſtris, per Illyricum, Germaniam, Galliam, Hiſpaniam, Britannicasque inſulas; verùm toti terrarum orbi fuiſſe communem, veteres ubique teſtantur hiſtoriæ. nuncque in extero ſimul orbe, & in orientalibus, meridionalibusque noſtri orbis partibus eſſe vulgarem, vulgò notum eſt. Paucæ quædam antiquitus nationes ab eo fuerunt alienæ. ut Hebræi, Chaldæi, Perſæ, Derbices, & Troglodytarum, Meroitarumque, ac Thracum nonnulli; qui omnes corpora defunctorum humabant. Caſpii, & ex Indis Taxilæ vulturibus ea atque feris abjiciebant: ut & Perſæ magorum ſuorum corpora. ex Indis etiam Callatiæ, ex Sarmatis Eſſedones, & ex Britannicis populis Iberni parentum defunctorũ corpora epulando conſumebant. nonnulli Meroitarum in flumen Nilum abjiciebant mortuos. alii ex eâdem gente circumfuſo vitro intra penetralia domi collocabant: ut & Ægyptii arte medicatos. quarum omnium funerationum teſtes ſunt, inter alios ſcriptores, maximè libri ſacrati, Herodotus, Strabo, Mela, ac Plinius; cujus verba mox citabo. Ex reliquarum gentium unanimi conſenſu patet, vetuſtiſſimum fuiſſe illum cremandi morem, ab urbis Babylonicæ ædificatione, & lingvæ primævæ confuſione, in univerſum orbem peruectum. Nec equidem dubitaverim, jam ante aquarum inundationem fuiſſe uſitatum; ut pleraque alia diverſis gentibus communia. Primam ejus originem, ſive cauſam Plinius videtur indicare, in lib. VIII, cap. LIV, his verbis: *Ipſum cremare apud Romanos non fuit veteris inſtituti, terrâ condebantur. At poſtquàm longinquis bellis obrutos erui cognovêre, tunc inſtitutum. Et tamen multæ familiæ priſcos ſervavêre ritus. ſicut in Corneliâ nemo ante Syllam dictatorem traditur crematus. idque voluiſſe, veritum talionem, eruto C. Marii cadavere.* Sed ad noſtram gentem revertor. Verba igitur Taciti prædicta, in hanc intelligenda ſunt mentem: Scilicet omnium pariter mortuorum apud Germanos corpora fuiſſe cremata: ſed ſine ambitione ac pompâ, vulgaribus lignis. clarorum tantùm virorum corpora certis combuſta lignis, id eſt, quæſitis atque dilectis. Longè ab hac Germanorum modeſtiâ diverſum tradit morem in Gallis Cæſar, commentario VI. *Funera ſunt*, inquit, *pro cultu Gallorum, magnifica, & ſumtuoſa*. item in Hiſpanorum gente Appianus, in Hiſpanicis, de Viriati ducis ipſorum funere loquens. Οὐρίαθον μὲν λαμπρότατα κοσμήσαντες ἐπὶ ὑψηλοτάτης πυρᾶς ἔκαιον. id eſt: *Viriati corpus magnificentiſſimè exornatum in altiſſimo rogo cremaverunt*. Germanorum in funeribus modeſtiam Indi quoque obſervarunt, gens longè remotiſſima. Solinus de iis, capite quinquageſimo quinto: *Nullus funerum apparatus*. & Strabo, libro quinto decimo: λιταὶ δὲ καὶ αἱ ταφαὶ, καὶ μικρὰ χώματα. ὑπεναντίως δὲ τῇ ἄλλῃ λιτότητι κοσμοῦνται. id eſt: *In tumulis, & ſepulturis perparci ſunt: in cultu corporis contrà nimii*. Pergit noſter: *Struem rogi nec veſtibus, nec odoribus cumulant*. ut Romani, & aliæ gentes. Idem noſter, annal. III, de Agrip-

de Agrippinâ, cum Germanici, mariti defuncti, cineribus per Calabriam, Apuliam, Campaniamque Romam pergente: *Vbi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabrati equites, pro opibus loci, veſtem, odores, aliaque funerum ſolennia cremabant.* Et Plinius, lib. XII, cap. XVIII, de Arabiâ felice loquens: *Beatam illam fecit hominum, etiam in morte luxuria; quæ diis intellexerat genita, adhibens urendis defunctis. Periti rerum aſſeverant, non ferre tantum annuo fœtu, quantum Nero princeps noviſſimo Poppææ ſuæ die concremaverit. Æſtimentur poſteà toto orbe ſingulis annis tot funera; acervatimque congeſta honori cadaverum, quæ diis per ſingulas micas dantur.*

Ceterò ſtruem rogi apud Hiſpanos fuiſſe altiſſimam, ſuprà ex Appiano intelleximus. Antiquum hunc fuiſſe morem, aliis quoque gentibus uſitatum, liquet ex Homero; qui Iliad. XXIII, ita canit de Patrocli rogo:

Ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον ἔνθα καὶ ἔνθα,
Struxerunt rogum, centum pedum quoquoversùm.

Ex hac altitudinem conjicere licet. Clariùs Virgilius, AEneidos libro VI, in Miſeni Trojani in litore Italiæ funeratione:

— Aramque ſepulcri
Congerere arboribus, cæloque educere certant.

De rogo, quem Annibal Pœnorum dux Romano conſuli, ad Cannas cæſo, ſtruxit, ita Silius, Italicus libro X:

Sublimem eduxêre pyram.

Non modò Hiſpanis, ſed ceteris quoque Celticis nationibus idem fuiſſe obſervatum, maximéque Germanis noſtris, patet ex Herulorum, Germanicæ nationis, Viſtulæ quondam oſtia adcolentis, exemplo, apud Procopium: qui ita de priſco eorum more narrat, in Gothicorum lib. II: οἱ δὲ ξύλα πολλὰ ἐς μεγά τι ὕψος ξυνήσαντες, καθίσαντές τε τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ τῶν ξύλων ὑπερβολῇ, ξύμπαντα ἔκαιον αὐτίκα τὰ ξύλα, ἐκ τῶν ἐσχάτων ἀρξάμενοι. παυσαμένης δὲ αὐτῆς τῆς φλογὸς, ξυλλέξαντες τὰ ὀστᾶ τοπαραυτίκα τῇ γῇ ἔκρυπτον. hoc eſt: *Ipſi verò multorum lignorum ſtrue in altitudinem ingentem congeſtâ, hominéque in ſummo ejus faſtigio poſito, ſtatim omnia ligna incendebant, ab infimâ parte facto initio. Vt primùm verò flamma reſedit, collecta protinus oſſa terrâ condebant.* Illa quidem verba καθίσαντες τὸν ἄνθρωπον, id eſt, *ſedere facientes hominem*, de iis intelligit Procopius, qui vivi rogo imponebantur: de quibus mox integra ejus verba adſcribam. Jam anteà defunctos, porrexiſſe ſupinos, ut Græci atque Romani, haud dubium eſt.

Tacitus ſuperioribus hæc ſubnectit: *Sua cuique arma, quorumdam igni & equus adjicitur.* id eſt, crematur, unà cum armis eodem in rogo: nempe, quia iſta pretioſiſſima atque cariſſima Martiæ genti bona; per quæ claritudinem adepti erant. Alias quoque genteis arma rogo defunctorum adjeciſſe, teſtis eſt Virgilius in dicto Miſeni Trojani funere:

Ingentem ſtruxêre pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera; & ferales ante cupreſſos
Conſtituunt: decorantque ſuper fulgentibus armis.

Silius in prædicto conſulis Romani funere, ab Annibale Pœno curato:

Sublimem eduxêre pyram, mollesque virenti
Stramine compoſuêre toros, ſupperaddita dona
Funereum decus expertis, invisus & enſis,
Et clypeus, terrorque modò atque inſigne ſuperbum,
Tum lateri faſces, captaque in Marte ſecures.

At equus ille non vivus cum domino mortuo cremabatur; ſed antè jam mactatus: teſte Cæſare, prædicto belli Gallici commentario ſexto, ita de Gallis loquente: *Omnia, quæ vivis cordi fuiſſe arbitrantur, in ignem inferunt; etiam animalia. ac paullo ſupra hanc memoriam, ſervi, & clientes, quos ab iis dilectos eſſe conſtabat, juſtis funebribus confectis, unà cremabantur.* Antiquiſſimum & hunc omnium terræ orbis fuiſſe gentium morem, ex vetuſtiſſimorum diſco Græcorum exemplo.

ſic

ſic enim Homerus, loco prædicto, Achillem refert, Patrocli funus exſequentem:

Ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμποδον ἔνθα καὶ ἔνθα
Ἐν δὲ πυρῇ ὑπάτῃ νεκρὸν θέσαν ἀχνύμενοι κῆρ.
—— Πίσυρας δ' ἐριαύχενας ἵππους
Ἐσσυμένως ἐνέβαλλε πυρῇ, μεγάλα στεναχίζων
Ἐννέα τῷ γε ἄνακτι τραπεζῆες κύνες ἦσαν·
Καὶ μὲν τῶν ἐνέβαλλε πυρῇ δύο δειροτομήσας.
Δώδεκα δὲ Τρώων μεγαθύμων υἱέας ἐσθλοὺς
Χαλκῷ δηϊόων (κακὰ δὲ φρεσὶ μήδετο ἔργα·)
Ἐν δὲ πυρὸς μένος ἧκε σιδήρεον, ὄφρα νέμοιτο.
Struxerunt pyram, centum pedum quoquoverſùm:
Inque pyrâ ſupremâ cadaver poſuerunt, triſtes corde.
—— *Quatuor antè procerâ cervice equos*
Feſtinanter injecit pyræ, graviter ſuſpirans.
Novem huic regi menſarii canes erant:
Ex quibus pyræ injecit duos obtruncatos.
Duodecim quoque Troum magnanimorum filios forteis
Ferro mactans (mala quidpe mente meditabatur opera)
In ignis robur projecit ferreum, ut depaſceretur.

Sed & uxores unà cum defunctis maritis crematas fuiſſe, apud omneis pariter Celtas, deprehendo; itidem de vetuſtiſſimo gentium more, qui hodiéque apud Indos & Americanos obſervatur. Strabo libro XV, de Indis: Παρά τισι δ' ἀκούειν, φησὶ Ἀριστόβουλος, καὶ συγκατακαιομένας τὰς γυναῖκας τοῖς ἀνδράσιν ἀσμένας. τὰς δὲ μὴ ὑπομενούσας ἀδοξεῖν. εἴρηται δὲ καὶ ἄλλοις ταῦτα. Hoc eſt: *Ait Ariſtobulus, ſe audiviſſe, apud quosdam uxores quoque ſponte cum viris comburi. quæ id recuſent, inglorias eſſe. Verùm hæc de aliis etiam populis narrantur.* Thraces maximè in his intellexit: de quibus ita Herodotus, libro quinto: Ἔχει γυναῖκας ἕκαστος πολλάς. ἐπεὰν ὦν τις αὐτέων ἀποθάνῃ, κρίσις γίνεται μεγάλη τῶν γυναικῶν καὶ φίλων σπουδαὶ ἰσχυραὶ περὶ τοῦδε ἥ τις αὐτέων ἐφίλετο μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἀνδρός. ἣ δ' ἂν κριθῇ καὶ τιμηθῇ, ἐγκωμιασθεῖσα ὑπό τε ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, σφάζεται ἐπὶ τὸν τάφον ὑπὸ τοῦ οἰκηϊοτάτου ἑωϋτῆς. σφαχθεῖσα δὲ συνθάπτεται τῷ ἀνδρί· αἱ δὲ ἄλλαι συμφορὴν μεγάλην ποιεῦνται. ὄνειδος γάρ σφι τοῦτο μέγιστον γίνεται. Hoc eſt: *Singuli plures habent uxores. Itaque ſi quis eorum deceſſit, diſceptatio magna fit inter uxores, acri amicorum circa hanc rem ſtudio, quænam præcipuè à marito fuerit dilecta. Quæ talis judicata eſt, & hunc honorem adepta, ea à viris atque mulieribus exornata, ad tumulum à propinquiſſimo mactatur, unàque cum viro ſepelitur; ceteris uxoribus id ſibi pro ingenti calamitate ducentibus. nam id eis ſummo dedecori datur.* In eamdem ſententiam Mela, libro ſecundo, capite ſecundo, de eâdem gente: *Ne feminis quidem ſegnis eſt animus. ſuper mortuorum virorum corpora interfici, ſimulque ſepeliri, votum eximium habent. &, quia plures ſimul ſingulis nuptæ ſunt; cujus id ſit decus, apud judicaturos magno certamine affectant. Moribus datur. eſtque maximè lætum, cùm in hoc contenditur, vincere. Mœrent aliæ vocibus, & cum acerbiſſimis planctibus efferunt. At quibus conſolari eas animus eſt, arma, opesque ad rogos deferunt: paratique, ut dictitant, cum fato jacentis, ſi detur in manus, vel paciſci, vel decernere, ubi nec pugnæ, nec pecuniæ locus ſit: manentque dominas proci.* Locum eſſe corruptum, & ſine ullo ſenſu, etiam ante me viri doctiſſimi notarunt. Simlerus pro noviſſimis iſtis, *manentque dominas proci*, hæc reſtituit; *mœrendo minus proficere.* quæ equidem haud longè à ſanâ lectione abſunt. Verùm melior iſta videtur reſtitutio: *At quibus conſolari eas animus eſt; arma, opesque ad rogos deferunt; parati, ut dictitant, cum fato jacentis, ſi detur in manus, vel paciſci, vel decernere. Ubi nec pugnæ, nec pecuniæ locus ſit; monent, mœrendo nihil eas proficere.* Sed eumdem circa uxorum necationem apud noſtros quoque Germanos obſervatum fuiſſe morem, auctor eſt Procopius, loco prædicto: cujus verba jam integra huc adſcribere commodum fuerit. ſunt igitur iſta: Οὔτε γὰρ γηράσκουσιν, οὔτε νοσοῦσιν αὐτοῖς βιοτεύειν ἐξῆν· ἀλλ' ἐπειδάν τις αὐτῶν ἢ γήρᾳ, ἢ νόσῳ ἁλῴη, ἐπανάγκες

οἱ ἐγίνε-

οὐκ ἐγίνετο, τοὺς ξυγγενεῖς αἰτεῖσθαι, ὅτι τάχιστα ἐξ ἀνθρώπων αὐτὸν ἀφανίζειν. οἱ δὲ ξύλα πολλὰ, ἐς μέγα τι ὕψος, ξυννήσαντες, κα[illegible]ς τε τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ τῶν ξύλων ὑπερβολῇ, τῶν τινὰ Ἐρούλων, ἀλλότριον μέντοι, σὺν ξιφιδίῳ παρ' αὐτὸν ἔπεμπον· ξυγγενῆ γὰρ αὐτῷ τὸν φονέα εἶναι, οὐ θέμις. ἐπειδὰν δὲ αὐτοῖς ὁ τοῦ ξυγγενοῦς φονεὺς ἐπανήει, ξύμπαντα ἔκαιον αὐτίκα τὰ ξύλα, ἐκ τῶν ἐσχάτων ἀρξάμενοι. παυσαμένης δὲ αὐτῆς τῆς φλογὸς, ξυλλέξαντες τὰ ὀστᾶ, τὸ παραυτίκα τῇ γῇ ἔκρυπτον. Ἐρούλου δὲ ἀνδρὸς τελευτήσαντος, ἐπάναγκες τῇ γυναικὶ, ἀρετῆς μεταποιουμένη, καὶ κλέος αὐτῇ ἐθελούσῃ λείπεσθαι, βρόχον ἀναψαμένη παρὰ τὸν τοῦ ἀνδρὸς τάφον, οὐκ εἰς μακρὸν, θνήσκειν. οὐ ποιούσῃ δὲ ταῦτα περιειστήκει τὸ λοιπὸν ἀδόξῳ τε εἶναι, καὶ τοῖς τοῦ ἀνδρὸς ξυγγενέσι προσκεκρουκέναι. Id eſt: *Nec ſeneſcentibus, nec morbo adfectis vitâ ampliùs frui fas erat. ſed, ubi quiſpiam eorum ſive conſenuiſſet, ſive morbo corriperetur, protinus cogebatur à propinquis efflagitare, uti ſe quàm primùm ex humanis tollerent. Tum illi lignorum ſtrue in altitudinem congeſtâ, deſuperq; homine in ſummo faſtigio impoſito, Herulorum quempiam immittebant, qui cultro eum conficeret; ſed ſangvine prorſus alienum. haud enim fas erat, propinquum eſſe interfectorem. Vt primùm verò interfector deſcendit ad propinquos defuncti; continuò hi omnia ligna, ab infimis facto initio, incendebant. Vbi autem flamma ipſa reſedit; collecta oſſa ſub terram condebant. Herulo autem viro defuncto, neceſſe erat uxorem, quæ virtutis exiſtimationem conſequi, gloriamque apud poſteros relinquere vellet, laqueo apud viri ſepulcrum, non longè pòſt, vitam finire. Quæ hoc facere recuſaret, hanc ignominiæ nota manebat, & à mariti propinquis infeſtatio.* Ex hoc igitur Procopii loco de Herulis, item ex ſuprà citatis teſtimoniis, Homeri de Græcis, Herodotique & Melæ de Thracibus, ac Cæſaris de Gallis, ſatis liquidò patet, uxores, clienteis, ſervos, equos, atque caneis, antè fuiſſe juxta rogum necatos, quàm cadavera eorum, unà cum defuncto marito, ſeu patrono, ac domino, comburerentur. Diverſum ab hoc tradit de Thracibus Solinus, cap. XVI, his verbis: *Vxorum ſe numero viri jactant: & honoris loco ducunt multiplex conjugium. Quæ feminæ tenaces ſunt pudicitiæ, defunctorum inſiliunt conjugum rogos; &, quod maximum inſigne ducunt caſtitatis, præcipites in flammas eunt.* Hoc quamquàm Herodotus Melaque in Thracibus non notaverint; tamen ſic apud Indos atque Americanos hodiéque fieri, ſatis in comperto eſt. Ceterùm, quòd ſenes, atque ægrotare incipienteis Heruli noſtri è vitâ migrare juſſerint, id quoque ex communi gentium conſvetudine factum. Strabo, lib. XI: Περὶ τῶν Βακτριανῶν οὐ τὰ βέλτιστα λέγουσιν οἱ περὶ Ὀνησίκριτον. τοὺς γὰρ ἀπειρηκότας διὰ νόσον, ἢ γῆρας ζῶντας παραβάλλεσθαι τρεφομένοις κυσὶν, ἐπιτηδὲς πρὸς τοῦτο, οὓς ἐνταφιαστὰς καλοῦσι τῇ πατρῴᾳ γλώττῃ. τοιαῦτα δέ πως καὶ τὰ περὶ τοὺς Κασπίους ἱστοροῦσι. τοὺς γὰρ γονέας ἐπειδὰν ἑβδομήκοντα ἔτη γεγονότες τυγχάνωσιν, ἐγκλεισθέντας λιμοκτονεῖν. id eſt: *De Bactrianis minimè laudanda narrat Oneſicritus. nempe eos, qui morbo aut ſenio confecti ſint, vivos projici canibus, deditâ operâ ad hoc nutritis; quos ſuâ lingvâ adpellant veſpillones. Similia quædam & de Caſpiis narrantur. ab his enim parenteis, ubi LXX ætatis annum impleverunt, incluſos fame necari.* Et eodem libro poſteà: Οἱ Δέρβικες τοὺς ὑπὲρ ἑβδομήκοντα ἔτη γεγονότας σφάττουσι. ἀναλίσκουσι δὲ τὰς σάρκας οἱ ἄγχιστα γένους. τὰς δὲ γραίας ἀπάγχουσιν· εἶτα θάπτουσι. τοὺς δὲ ἐντὸς ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἀποθανόντας οὐκ ἐσθίουσιν, ἀλλὰ θάπτουσιν. id eſt: *Derbices eos, qui LXX annum exceſſerunt, jugulant. carnes eorum proximi genere abſumunt. Vetulas ſtrangulant; inde humant. Qui intra LXX annum moritur, non editur, ſed humatur.* Herodotus, libro tertio, de Indis Padæis: Ὃς ἂν κάμῃ τῶν ἀστῶν, ἤν τε ἀνὴρ, ἤν τε γυνὴ, τὸν μὲν ἄνδρα ἄνδρες, οἱ μάλιστα οἱ ὁμιλέοντες κτείνουσι, φάμενοι αὐτὸν, τηκόμενον τῇ νούσῳ, τὰ κρέα σφίσι διαφθείρεσθαι. ὁ δὲ ἀπαρνεόμενός ἐστι μὴ μὲν νοσέειν· οἱ δὲ οὐ συγγινωσκόμενοι, ἀποκτείνοντες κατευωχέονται. ἢν δὲ γυνὴ κάμῃ, ὡσαύτως αἱ ἐπιχρεώμεναι μάλιστα γυναῖκες ταυτὰ τοῖσι ἀνδράσι ποιεῦσι. Hoc eſt: *Quoties civium ſeu vir, ſeu femina ægrotet; virum quidem viri, ſui maximè familiares, necant: quod dicant, ipſum, morbo tabeſcentem, carneis ipſis corrupturum. ac licet ſe neget ille ægrotare; nihilo minùs tamen non parcunt illi, ſed necant eum, atque epulantur. Mulieri verò mulieres, ſuæ maximè neceſſariæ, idem, quod viri viro, faciunt.* Idem, vel conſimile apud reliquos factum, qui carnes interfectorum comederunt, credere licet. Sed tale quid apud Germanos noſtros umquàm factitatum, nullum uſpiam exemplum, ne

ſuſpicio-

ſuſpicionem quidem reperio. Auctor equidem noſter de illâ uxorum apud maritorum rogum ſuſpenſione nihil diſertè memorat. haud obſcurè tamen eam innuit, in libro de Germaniâ, his verbis: *Melius quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt; & cum ſpe votoque uxoris ſemel tranſigitur. ſic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas; ne tamquàm maritum, ſed tamquàm matrimonium ament.* Pergit deinde de crematis, in hæc verba: *Sepulcrum ceſpes erigit. monumentorum arduum & operoſum honorem, ut gravem defunctis, aſpernantur.* Ceſpes non unus; qui parum erigebat ſepulcrum: ſed complures, in unum tumulum adgeſti. Idem noſter, annal. lib. II, de tumulo reliquiis Varianarum legionum ſtructo: *Primum exſtruendo tumulo ceſpitem Cæſar poſuit.* Indis quoque λιτὰς τὰς ταφὰς, καὶ μικρὰ τὰ χώματα, id eſt, *ſine apparatu atque cultu ſepulcra, & exiguos tumulos* fuiſſe, ſuprà ex Solino ac Strabone intelleximus.

Ceterùm Appianus, libro prædicto, ita de Viriati, Hiſpanorum ducis, funere narrat: Οὐρίαθον μὲν δὴ λαμπρότατα κοσμήσαντες, ἐπὶ ὑψηλοτάτης πυρᾶς ἔκαιον· ἱερεῖά τε πολλὰ ἐπέσφαττον αὐτῷ· καὶ κατὰ ἴλας οἵ τε πεζοὶ καὶ οἱ ἱππεῖς ἐν κύκλῳ περιθέοντες αὐτὸν ἔνοπλοι, βαρβαρικῶς ἐπῄνουν· μέχρι τε σβεσθῆναι τὸ πῦρ, παρεκάθηντο πάντες ἀμφ' αὐτόν. καὶ τῆς ταφῆς ἐκτελεσθείσης, ἀγῶνα μονομάχων ἀνδρῶν ἤγαγον ἐπὶ τοῦ τάφου. Hoc eſt: *Itaque Viriati funus, quàm magnificentiſſimè exornatum, in altiſſimo rogo cremaverunt. cæſisque multis hoſtiis, tum pedites, tum equites per turmas in orbem armati decurrentes, barbarico ritu eum celebrabant. & donec ignis exſtingveretur, omnes ipſum circumſedebant. peracto funere, gladiatorium munus ad ſepulcrum editum eſt.* Idem, aut ſimile quiddam apud Germanos in nobilium, clarorumque virorum funeribus factitatum, omnino ego mihi perſvadeo. hic quidpe ritus omnibus pariter per univerſum terræ orbem gentibus olim fuit communis; atque nunc etiam apud nonnullas Orientis nationes obſervatur. Romanos eo fuiſſe uſos, haud ſemel in eorum legitur hiſtoriis. unum atque alterum citaſſe auctorem, ſuffecerit. Svetonius in Claudio; de Druſi, in Germaniâ defuncti, tumulo apud Magontiacum ſito: *Exercitus honorarium ei tumulum excitavit: circa quem deinceps ſtato die quotannis miles decurreret.* De ejuſdem Druſi arâ, in Germaniâ apud Aliſonem caſtellum ſitâ, ita noſter, annal. lib. II: *Chatti tumulum, nuper Varianis legionibus ſtructum, & aram Druſo ſitam, disjecerant. Reſtituit Cæſar aram: honorique patris princeps ipſe cum legionibus decucurrit.* Sed antiquiſſima primo loco erant dicenda. Homerus, loco prædicto, de Patroculi funere:

Τορνώσαντο δὲ σῆμα θεμείλιά τε προβάλοντο
Ἀμφὶ πυρήν. εἶθαρ δὲ χυτὴν ἐπὶ γαῖαν ἔχευαν.
Χεύαντες δὲ τὸ σῆμα, πάλιν κίον. αὐτὰρ Ἀχιλλεὺς
Αὐτοῦ λαὸν ἔρυκε, καὶ ἵζανεν εὐρὺν ἀγῶνα.

Torno autem deſignabant ſepulcrum; fundamentaque jecerunt
Circa rogum: moxque effoſſam terram infuderunt.
Aggeſto autem tumulo abierunt. At Achilles
Illic populum detinuit, ac ſedere fecit ad amplum certamen.

Herodotus, libro V: Ταφαὶ δὲ τοῖσι εὐδαίμοσι τῶν Θρηικῶν εἰσὶ αἵδε· τρεῖς μὲν ἡμέρας προτιθέασι τὸν νεκρόν· καὶ παντοῖα σφάξαντες ἱρήϊα, εὐωχέονται, προκλαύσαντες πρῶτον. ἔπειτα δὲ θάπτουσι κατακαύσαντες, ἢ ἄλλως γῇ κρύψαντες. χῶμα δὲ χέοντες, ἀγῶνα τιθεῖσι παντοῖον. ἐν τῷ τὰ μέγιστα ἄεθλα τίθεται κατὰ λόγον μονομαχίης. Id eſt: *Divitum ſepulturæ apud Thraceis ſunt hujusmodi: Prolato triduum cadavere, mactatisque omnifariis hoſtiis, convivantur. illudque defletum priùs, deinde combuſtum ſepeliunt, aut aliter humo contegunt. aggeſtoque deſuper tumulo, cùm alia omnis generis certamina proponunt, tum præcipuè certâ cum ratione monomachiam.* Hæc Thraces cuncta ferè in eumdem modum cum Hiſpanis. Quæ ſimilitudo apud tam diverſas, tamq; longè inter ſe remotas genteis haud facilè exſtitiſſet, niſi ex unâ eadémque origine promanaſſet; nempe ex Aſiâ, in gentium ab urbe Babylonicâ diſperſione. Dionyſius Halicarnaſſenſis, libro V: Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ φαιὰν ἐσθῆτα λαβὼν ὁ Οὐαλέριος, καὶ τὸ

καὶ τὸ Βρούτου σῶμα προθεὶς ἐν ἀγορᾷ κεκοσμημένον ἐπὶ στρωμνῆς εὐπρεποῦς, συνεκάλει τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, καὶ προελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα, τὸν ἐπιτάφιον ἔλεξεν ἐπ᾽ αὐτῷ λόγον. εἰ μὲν οὖν Οὐαλέριος πρῶτος κατεστήσατο τὸν νόμον τόνδε Ῥωμαίοις, ἢ κείμενον ὑπὸ τῶν βασιλέων παρέλαβεν, οὐκ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν. ὅτι δὲ Ῥωμαίων ἐστὶν ἀρχαῖον εὕρεμα, τὸ παρὰ τὰς ταφὰς τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν ἐπαίνους τῆς ἀρετῆς αὐτῶν λέγεσθαι, καὶ οὐχ Ἕλληνες αὐτὸ κατεστήσαντο πρῶτον, παρὰ τῆς κοινῆς ἱστορίας οἶδα μαθών, ἣν ποιητῶν τε οἱ παλαιότατοι καὶ συγγραφέων οἱ λογιώτατοι παραδεδώκασιν. ἀγῶνας μὲν γὰρ ἐπιταφίους τιθεμένους ἐπὶ τοῖς ἐνδόξοις ἀνδράσι γυμνικούς τε καὶ ἱππικοὺς ὑπὸ τῶν προσηκόντων ἱστορήκασιν, ὡς ὑπό τε Ἀχιλλέως ἐπὶ Πατρόκλῳ, καὶ ἔτι πρότερον ὑφ᾽ Ἡρακλέους ἐπὶ Πέλοπι· ἐπαίνους δὲ λεγομένους ἐπ᾽ αὐτοῖς οὐ γράφουσιν ἔξω τῶν Ἀθήνησι τραγῳδοποιῶν, οἱ κολακεύοντες τὴν πόλιν ἐπὶ τοῖς ὑπὸ Θησέως θαπτομένοις, καὶ τοῦτο ἐμύθευσαν. ὀψὲ γάρ ποτε Ἀθηναῖοι προσέθεσαν τὸν ἐπιτάφιον ἔπαινον τῷ νόμῳ, εἴτ᾽ ἀπὸ τῶν ἐπ᾽ Ἀρτεμισίῳ καὶ περὶ Σαλαμῖνι, καὶ ἐν Πλαταιαῖς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀποθανόντων ἀρξάμενοι, εἴτ᾽ ἀπὸ τῶν περὶ Μαραθῶνα ἔργων. ὑστερεῖ δὲ καὶ τὰ Μαραθώνια καὶ τῆς Βρούτου ταφῆς, εἰ δὴ ἀπὸ τούτων πρῶτον ἤρξαντο οἱ ἔπαινοι λέγεσθαι τοῖς ἀπογινομένοις, ἑκκαίδεκα ἔτεσιν. Hoc eſt: *Poſtero die Valerius atratus Bruti corpus in foro propoſuit, in lecto ſplendido ornatum, populoque in concionem convocato, in ſuggeſtum progreſſus, funebrem habuit in laudem ejus orationem. Vtrùm autem Valerius primus hunc morem apud Romanos inſtituerit, an inſtitutum à regibus ſequutus fuerit, certò adfirmare nequeo. Romanorum tamen hoc eſſe vetus inventum, in funere illuſtrium virorum virtuteis eorum laudari, neque à Græcis primùm inſtitutum, ex communis hiſtoriæ ſcriptis didici, quæ tam vetuſtiſſimi poëtæ, quàm celeberrimi hiſtorici prodiderunt. Nam certamina quidem funebria in honorem clarorum virorum gymnica & equeſtria à neceſſariis facta tradunt; ut ab Achille in Patrocli, & multo antè ab Hercule in Pelopis funere. hos tamen publicè laudatos nulli prodiderunt, præter Athenienſeis tragicos; qui, civitati ſuæ adulantes, ab Theſeo ſepelitis hoc quoque fabuloſè adſinxerunt. Longo enim tempore pòſt Athenienſes legitimis ritibus hanc laudationem funebrem addiderunt; ſive ab iis, qui ad Artemiſium, & Salamina, & Plataas pro patriâ occubuerant, initium duxerint, ſive etiam à rebus geſtis in campis Marathoniis. Sed ea quoque, quæ ad Marathonem ſunt geſta,* XVI *annis Bruti funere ſunt poſteriora.* Vereor, ut ſatis dextrè hac de re conjecerit, rectéque ac meritò reprehenderit antiquos Græcorum poëtas Dionyſius. nam certè de Hiſpanis diſerta ſunt verba Appiani; βαρβαρικῶς αὐτὸν ἐπῄνουν· id eſt, *barbarico ritu eum laudabant*. ubi ſatis diſertè teſtatur Appianus, non Græcos, neque Romanos eos fuiſſe imitatos, ut à quibus ritum accepiſſent. Quam multarum rerum, omnibus vel pleriſque aliis gentibus communium, inventio primis Romanis falsò adſcripta fuerit, ſæpius ſuprà patuit. in illis igitur hoc etiam de funebri laudatione eſſe numerandum, eodem argumento conjicio. Tacitus, in fine annalium libri ſecundi: *Arminius, regnum adfectans, libertatem popularium adverſam habuit. petituſque armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit: liberator haut dubiè Germaniæ; & qui non primordia populi Romani, ſicut alii reges, duceſque, ſed florentiſſimum imperium laceſſierit: prælio ambiguus, bello non victus. Septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit. caniturque adhuc barbaras apud gentes.* De hujuſmodi carminibus, quibus clarorum virorum laudes celebrabantur, ſuprà cap. XXIV dictum eſt. Non anno demum, nec menſibus, ne diebus quidem aliquot poſt exceſſum eorum, ſed ſtatim ad ipſum exceſſum fuiſſe à Bardis compoſita, & ad funus decantata, quemadmodùm apud Romanos quoque & Græcos laudationes defunctorum habitæ, cummaximè credibile eſt. Quin hæc ipſa carmina fuiſſe credo, quibus apud Hiſpanos Viriatum πεζοί τε καὶ ἱππεῖς, ἐν κύκλῳ περιθέοντες, βαρβαρικῶς ἐπῄνουν. De cetero, hæc auctor noſter ſuperioribus adnectit: *Lamenta ac lacrymas citò, dolorem & triſtitiam tardè ponunt. Feminis lugere honeſtum eſt: viris meminiſſe.* Sic de Romanis Seneca, in epiſtolâ LXIII: *Annum feminis ad lugendum conſtituêre majores: non ut tam diu lugerent; ſed ne diutius. viris nullum legitimum tempus eſt; quia nullum honeſtum.* Mortuos ſuos luxerunt maximè Ægyptii, Aſſyrii, Lydi, atque Hebræi. Strabo, lib. XV, de Babyloniis, gente Aſſyriacâ: θρηνοῦσι δὲ τοὺς ἀποθανόντας, ὡς οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ πολλοὶ τῶν ἄλλων. id eſt: *Lugent defunctos, ut Ægyptii, & multi alii populi.*

Divus

Divus Moſes, genes. cap. L, ver. III, de Jacobi funere: *Impletis ei* XL *diebus* (*nam ita impleri ſolent dies eorum, qui aromatibus condiuntur*) *fleverunt eum AEgyptii* LXX *diebus*. & ver. X, de Joſepho, ac fratribus ejus, Jacobi filiis: *Quum autem veniſſent ad aream quamdam, ſeptam cynosbatis, planxerunt ibi planctu magno, & gravi valdè: inſtituit enim patri ſuo luctum* VII *diebus*. Nihil horum feciſſe priſcos noſtros Germanos, ceteroſque Celtas, teſtis eſt, præter Tacitum, Plutarchus quoque, in conſolatione ad Apolloniam, his verbis: Τὸν τῶν Λυκίων νομοθέτην φασὶ προστάξαι τοῖς αὐτοῦ πολίταις, ἐπὰν πενθῶσι, γυναικείαν ἠμφιεσμένους ἐσθῆτα πενθεῖν· ἐμφαίνειν βουληθέντα, ὅτι γυναικῶδες τὸ πάθος ἐστίν. id eſt: *Eum, qui Lyciis leges poſuit, ajunt mandaſſe civibus ſuis, uti in luctu veſte uterentur muliebri: ſignificare volentem, rem muliebrem eſſe luctum.* Et mox: Αὐτῶν δὲ τῶν βαρβάρων οὐχ οἱ γενναιότατοι Κελτοὶ, καὶ Γαλάται, καὶ πάντες οἱ φρονήματος ἀνδρειοτέρου πεφυκότες ἔμπλεῳ, μᾶλλον δ' εἴπερ ἄρα, Αἰγύπτιοί τε καὶ Σύροι, καὶ Λυδοὶ, καὶ πάντες ὅσοι τούτοις παραπλήσιοι. hoc eſt: *Ex ipſis verò barbaris ſi qui luctum exercent, non animoſiſſimi Germani, non Galli, aut ſi qui alii generoſo pleni ſunt ſpiritu, id faciunt; ſed AEgyptii, Syri, Lydi, aliique horum ſimiles.*

ATQUE hactenus de univerſis ac ſingulis priſcûm Germanorum vitæ morumque partibus diſſeruiſſe haud pœniteat. Quòd ſi cui prolixior fuiſſe videar; is ſciat, tanti fuiſſe, patriæ terræ ac gentis, innocentiâ juxtà ac fortitudine toto terrarum orbe nobiliſſimæ, antiquitatem altiùs diligentiùſque repetere: quam ab aliis negligi hactenus video; dum externa tantùm, Romana, Græca, & alia mirantur & extollunt; ſuæ gloriæ atque laudis incurioſi.

FINIS LIBRI PRIMI.

PHILIPPI

Lib. I, Paginæ. 400.

PHILIPPI CLUVERI
GERMANIAE
ANTIQUAE
LIBER SECUNDUS;
Quo Germania Cisrhenana deſcribitur.

GERMANIÆ CISRHENANÆ ut circa Julii Cæſaris fuit ætatem deſcriptio; Auctore PHIL. CLUVERIO.
SEPTENTRIO.
MERIDIES
OCCIDENS
ORIENS.
OCEANUS GERMANICUS
OCEANUS BRITANICUS
BRITAN:
NIÆ pars.
CANTIUM.
Cantium promontorium
Dubris porto
Tameſis flumen
Fretum Oceani Britannicum Gallicum
Scaldis oſtium
Moſæ oſtium
BATAVORUM Inſula.
Bata: vi
MARSI.
Rhenus amnis, terminus inter Germaniam et Galliam
Vahalis flu.
MENA:
PII.
RO NES.
MO RI NI.
Itium promontorium
Itius portus
CENTRONES
GRUDII.
LEVACI.
PLEUMOSII.
GORDUNI.
ATREBATES.
Nemetacum
ADUATICI.
Aduatuca
EBU
Sabis fl.
Moſa flu.
Bagacum
NER
PÆMANI.
CÆRÆSI. SEGNI. CONDRUSI.
UBII.
Sigus flu.
Taunus mons
Samarobriga
AMBIANI.
VERO MANDUI.
enna silva.
TRE VE RI.
Rhenus flu.
Mœnus flu.
SEDUSII.
Nava fluvius
VANGIONES.
CALETI.
BELGIUM, cujus incolæ
BELLOVACI.
Nemetocenna
Bratuſpantium Cæſaromagum
VELLOCASSES
SUES SIONES.
Noviodunum
Axona fl.
Sequana fl.
LEXOBII
AULERCI EBUROVICES
RHEMI.
Matrona amnis.
Moſa flu.
MEDIO MATRI CI
Divodurum
NEMETES.
Lutetia
PARISII.
CARNUTES.
Autricum
Meliodunum
Genabum
LEU CI
SE QUA NI.
TRE BOCCI.
MARCO MANNI.
Moſella flu.
Vogeſus
Milliaria Germanica
Nic. geilk. ſ.

GERMANIÆ
CISRHENANÆ
ut inter I. Cæ
ſaris et Trajani fuit
imperia, deſcriptio,
Auctore
PHIL. CLÜVERIO
OCEANUS GERMANICUS
OCEANUS BRITANICUS
BRITANNIÆ pars.
CANTIUM.
MARSACI.
BATAVIA.
BRUCTERI.
MENAPII.
GUGERNI.
USIPII.
TENCTERI.
UBII.
MORINI.
SUECONI.
OROMANSACI.
BRIANNI
ATREBATES.
AMBIANI
BELGIUM, cujus incolæ
GALETI.
VELLOCASSI.
BELLOVACI.
SUESSIONES.
VEROMANDUI.
TUNGRI.
SUNICI.
IUHONES
MATTIACI.
TREVIRI.
VANGIONES.
MEDIOMATRICI.
NEMETES.
TRIBOCCI.
LEUCI.
SEQUANI.
LINGONES.
RHEMI.
PARISII.
CARNUTES.
LEXOVII.
AULERCI EBUROVICUS.
ALEMANNI.
Arduenna silva
Voſagus mons
OCCIDENS.
ORIENS.
SEPTENTRIO
MERIDIES
Millia paſſuum
Nicolao Geilkerckio ſculpſit

HELVETIÆ
conter-
minarumque
terrarum antiqua
deſcriptio,
Auctore
PHIL. CLÜVERIO
Nicolao geilkerckio ſcu.
SEPTENTRIO.
MERIDIES
OCCIDENS
ORIENS
Millia paſſuum
VINDELICIÆ Pars
ALEMANNIÆ Pars
RAURACI.
SEQUANI.
Voſegus mons
Dubis fluvius
Epomandurum
Iura mons
Salodurum
Arola flumen
TIGURINI.
HELVETII.
TUGENI
TULINGI.
RHÆTIÆ PARS
Brigantium
Curia
Aventicum colonia Rom.
Abiolica
Eburodunum
Urba
Minodunum
AMBRONES.
URBIGENI
Lacus LEMANUS, quiet LAUSANNENSIS
Geneva
ALLOBROGES
NANTUATES
SEDUNI
Octodurum
VERAGRI
Darantaſia
CENTRONES
Alpes Penninæ
LATOBRIGI
Alpes Rhæticæ
LEPONTII
ITALIÆ PARS
Auguſta Prætoria SALASSI

SCALDIS, MOSÆ,
ac Rheni Oſtiorum, gentiumque accolarum antiqua deſcriptio.
Auctore
PHILIPPO CLUVERIO.
OCEANUS SEPTEMTRIONALIS qui et GERMANICUS.
SEPTEMTRIO
MERIDIES
OCCIDENS.
ORIENS.
Fletio inſula
FLETIO et FLEVUS lacus.
Vadoſum
Æstuaria, ſive mare
Baduhennæ lucus
FRISII
MAIORES.
BRU
CHAUCI
CHAMAVI.
CTE
RI.
GERMANIÆ PARS.
MINORES.
MARSATII ſive MARSACI.
BATAVORUM
CANINEFATES.
INSULA.
Batavorum agri in ripa Galliæ.
Nabalia, ſive Navalia.
XANDRI.
TA
GALLIÆ
MENALIÆ
GUGERNI
PII.
PARS.
MORINI.
Millia paſſuum
Nic. geilkerckio sc.

PHILIPPI CLVVERII
GERMANIAE ANTIQVAE
LIBER SECVNDVS;
Quo Germania Cisrhenana deſcribitur.

Caput Primum.

Galliæ univerſæ diviſio. ubi oſtenditur, quæ Belgicæ Galliæ nationes Germanici fuerint generis.

HActenus in commune de omnium Germanorum origine, ac moribus, item de univerſæ terræ Germaniæ ſitu, ac finibus dictum eſt. Nunc ſingularum nationum ſedeis migrationeſque varias expediam. Quum verò Germania fuerit gemina, altera Transrhenana, altera Cisrhenana, in Gallico ſolo ſita; hanc primo loco explicabo: quia prima Romanorum armis præſidiiſque cognita, & provincia eorum facta; eâque ratione ipſis propior. Hoc autem quò commodiùs & magis ritè fiat; ipſius univerſæ Galliæ terminos, diviſionemque antè indicabo: quò pateat, quam ejus partem Germani, Rhenum olim transgreſſi, incoluerint.

GAllia igitur omnis antiquitus includebatur Rheno flumine, oceano Britannico & Gallico, Pyrenæis jugis, mari interno, & Alpibus. At poſtquàm Gallorum pars, Alpeis tranſgreſſi, Italiæ etiam ſolum obſederunt; terminus ab hoc latere Galliæ factus eſt Apenninus mons & Æſis amnis, ad Anconam uſque, ſuperi maris urbem. Totum autem hoc terrarum ſpatium bifariam Romanis diviſum fuit. primùm in duas parteis: quarum altera, *Gallia Citerior*, ſive *Ciſalpina*; altera *Vlterior*, ſeu *Tranſalpina*. rurſus idem ſpatium tribus diſtinctum fuit partibus: quarum una, in Italiâ, *Togata Gallia* dicta; quæ eadem *Citerior*, ſeu *Ciſalpina*, & *Gallia Italica*; altera, ultra Alpeis, *Braccata*; quæ eadem *Norbonenſis provincia*: tertia *Comata*. quæ & ipſa, tres rurſum parteis Cæſari, Melæ, Plinio, Ptolemæo, & aliis auctoribus diviſa. Plinius lib. IV. cap. XVII. *Gallia omnis*, inquit, *Comata uno nomine appellata, in tria populorum genera dividitur, amnibus maximè diſtincta.* Cæſar in exordio commentarii primi de bello Gallico, *Gallia*, inquit, *eſt omnis diviſa in parteis tres: quarum unam incolunt Belgæ; aliam Aquitani; tertiam, qui ipſorum linguâ Celtæ, noſtrâ Galli appellantur.* & mox: *Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Matrona, & Sequana dividit.* & paullo pòſt; *Eorum una pars, quam Gallos obtinere diximus, initium capit à flumine Rhodano; continetur q; Garumnâ flumine, oceano, finibus Belgarum: attingit etiam, à Sequanis & Helvetiis, flumen Rhenum: vergit ad ſeptemtriones. Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur; pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni; ſpectant in ſeptemtriones & orientem ſolem. Aquitania à Garumnâ flumine ad Pyrenæos monteis; & eam partem oceani, quæ ad Hiſpaniam pertinet, ſpectat in occaſum ſolis, & ſeptemtriones.* Harum unam Belgicam in preſens tractare animus eſt: quin hanc etiam ex parte ſolummodò, quatenus à Germanicis, jam inde à Cæſaris ævo, habitata fuit gentibus. Sed notandum, Plinium, prædicto in loco, paullo aliter diſtingvere limiteis; idque bifariam. primùm, *A Scalde*, inquit, *ad Sequanam Belgica; ab eo ad Garumnam, Celtica, eademq; Lugdunenſis; inde ad Pyrenæi montis excurſum Aquitania.* deinde, in eodem capite, non Scaldem, ſed Rhenum Belgicæ finem conſtituit. ſe-

quenti autem in capite, Lugdunenſem inter Sequanam ac Ligerim protendit. & cap. XIX, Aquitaniam inter Ligerim & Pyrenæum montem. Ratio variationis hæc fuiſſe videtur: quia duplicem diverſi temporis Galliæ diviſionem oſtendere voluit, veterem ac novam. quas tamen confudit. Vetus erat Iulii Cæſaris; quam ſuprà ex ipſius commentariis cognovimus: nova poſteriorum imperatorum; ex quâ Belgica Rheno includebatur & Sequanâ: Lugdunenſis (nam Celticæ nomen jam tum in deſvetudinem abierat) Sequanâ & Ligeri: Aquitanica Ligeri ac Pyrenæis jugis. In Belgicâ numerat Plinius *Sequanos* quoque, & *Helvetios*, & *Rauracos*. Cæſar verò in antiquâ Celticâ diſertis collocat verbis *Sequanos*, atque *Helvetios*. in quâ & *Rauracos* cenſendos, dubium fieri haud poteſt, quando medii inter illos incoluêre. Cum Cæſare ſenſiſſe videtur Taciti ſæculum: Tacitus quidpe in annalium primo, *ſed Germanicus*, inquit, *quanto ſpei propior, tanto impenſiùs pro Tiberio niti. Sequanos proximos, & Belgarum civitates in verba eius adigit*. Vbi diſertè Sequanos à Belgis, per copulativam particulam, *&*, diverſos facit. Sic annal. III, ubi Galliæ rebellionem cœptaverant; *Componunt*, inquit, *Florus Belgas, Sacrovir propiores Gallos concire*. & poſteà: *Florus incertis latebris victores fruſtratus, poſtremò viſis militibus, qui effugia inſederant, ſuâ manu cecidit. isque Treverici tumultus finis*: & item Belgici omnis, cujus dux Florus. Sequitur: *Apud Aeduos major moles exorta*. & infrà: *Silius cum legionibus duabus incedens, præmiſſâ auxiliari manu, vaſtat Sequanorum pagos, qui finium extremi, & Aeduis contermini, ſociique in armis erant*. Extremi ſcilicet erant finium Celticæ; à quibus jam Belgicæ initium. *Leucos* etiam, atque *Lingonas* in Belgicâ recenſent Plinius ac Ptolemæus. at Cæſar, belli Gallici comment. II, *Rhemos* tradit *proximos Galliæ* Celticæ *ex Belgis*. quâ re illos ab Belgicâ apertè excludit. Adde, quod XV *circiter diebus ad fineis Belgarum* ex Sequanis pervenerit. Cæſaris igitur Tacitique amplectens ego auctoritatem, Belgicæ limiteis ſtatuo ab ortu ſolis, parteque ſeptemtrionis, Rhenum flumen; ab reliquo ſeptemtrionis oceanum; ab occaſu Sequanam & Matronam amneis; ab auſtro; Sequanorum, Leucorum, Lingonumque fineis. Regiones nunc hoc terrarum ſpatio comprehenduntur, à Sequanis, Rhenoque amne, Elſatia inferior, Lotharingia, Auſtraſia, quæ vulgò *Weſtereich*, Trevericus epiſcopatus, Lucelburgienſis Limburgienſisque ducatus, Leodiacenſis epiſcopatus, Colonienſisque epiſcopatus pars altera, Iuliacenſis ducatus, Geldriæque ducatus dimidia pars. ab Oceano, Hollandiæ pars auſtrina, Selandia, Brabantia, Flandria, Bononienſis comitatus, Normanniæ pars tertia. à Sequanâ, Franciæ (quæ vulgò *Iſle de France*) major pars, atque Campaniæ ferè dimidium. intus Picardia, Veromandui, Arteſia, Hænonia, Namurcenſis comitatus, ducatusque Bullonienſis. Populi antiquitus, Cæſaris ævo, fuêre, *Rhemi, Mediomatrici, Nemetes, Triboci, Vangiones, Treviri, Eburones, Condruſi, Segni, Cæræſi, Pæmani, Menapii, Batavi, Atuatici, Nervii, Centrones, Grudii, Levaci, Pleumoſii, Gorduni, Morini, Atrebates, Veromandui, Sueſſiones, Ambiani, Bellovaci, Velloca ſſi*, & *Caleti*. His, poſt Cæſaris ætatem, nova nomina acceſſerunt, quæ paſſim apud auctores; *Vbii, Sigambri, Sunici, Gugerni, Tungri, Taxandri, Betha ſii, Sveconi, Oromanſaci, Erianni, Silvanectes*. Cæſar belli Gallici commentario II, *Quum*, inquit, *ab Rhemis quæreret, quæ civitates, quantæque in armis eſſent, & quid in bello poſſent, ſic reperiebat. Plerosque Belgas eſſe ortos à Germanis; Rhenumque amnem antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi conſediſſe, Gallosque, qui ea loca incolerent, expuliſſe*. Germanici generis fuêre (quod pòſt in ſingulis probabitur) *Triboci, Nemetes, Vangiones, Treviri, Eburones, Condruſi, Segni, Cæræſi, Pæmani, Menapii, Batavi, Atuatici, Nervii, Centrones, Grudii, Levaci, Pleumoſii, Gorduni*; &, quorum nomina poſtmodùm acceſſerunt, *Vbii, Sigambri, Sunici, Gugerni, Tungri, Taxandri, Bethaſii*. Horum igitur omnium deſcriptionem præſenti opere molior. Sed antequàm ſingulorum explicationes adgrediar, pauca quædam de ipſo BELGICÆ vocabulo præmittenda judico. hoc verò, quò commodiùs fiat, indicandus primùm ac refellendus eſt vulgatus, pervagatus, ac nimiùm inveteratus multorum error, qui BELGII vocabulum, quod bis terve in commentariis Cæſaris de bello Gallico legitur, pro univerſæ *Belgicæ* nomine accipiunt, idemque cum hoc eſſe exiſtimant.

CAP. II.

BELGIVM *non fuiſſe* Belgicam; *ſed hujus exiguam partem.*

BELGII igitur vocabulum, cujus bis terve apud Cæſarem fit mentio, plerique noſtri ſæculi ſcriptores, ingenti errore, pro univerſæ *Belgicæ* nomine accipiunt. Cæſaris verba, quæ lumen huic rei, paſſim in commentariis de bello Gallico ſparſa, adferre, caliginemque erroris diſcutere poſſunt, penitiùs inſpicere curæ ſit pretium. Comment. v, poſtquàm ex Britanniâ revertiſſet Cæſar, *Subductis*, inquit, *navibus, concilioque Gallorum Samarobrigæ peracto, quòd eo anno frumentum in Galliâ propter ſiccitates anguſtiùs provenerat; coactus eſt aliter, ac ſuperioribus annis, exercitum in hibernis collocare; legioneſque in plureis civitates diſtribuere. ex quibus unam, in Morinos ducendam, C. Fabio legato dedit: alteram, in Nervios, Q. Ciceroni: tertiam, in Eſſuos, L. Roſcio: quartam in Rhemis cum T. Labieno in confinio Trevirorum hiemare juſſit. treis in Belgio collocavit. his M. Craſſum quæſtorem, & L. Munatium Plancum, & C. Trebonium, legatos præfecit. unam legionem, quam proximè trans Padum conſcripſerat, & cohorteis quinque in Eburones (quorum pars maxima eſt inter Moſam & Rhenum) qui ſub imperio Ambiorigis & Cativulci erant, miſit. his militibus Q. Titurium Sabinum & L. Arunculejum Cottam, legatos præeſſe juſſit. Ad hunc modum diſtributis legionibus, facillimè inopiæ frumentariæ ſeſe mederi poſſe exiſtimavit.* Hactenus Cæſaris verba: quæ interpretari ſic aggredior. Morinos, Nervios, Rhemos, Eburones, fuiſſe Belgas, extra controverſiam eſt. in harum igitur gentium finibus quum legiones IV collocaverit Cæſar, in Belgicâ collocaſſe eas, certò ſequitur. Separatim autem, ſive privatim treis alias legiones in Belgio ſe locaſſe adfirmat. Quòd ſi *Belgium* idem fuiſſet, quod *Belgica*; cur treis iſtas legiones magis in *Belgicâ* ſe locaſſe memoraret, quàm IV reliquas? certè in eâdem regione, in eodemque regionis nomine omnes pariter collocatæ fuiſſent: nec opus habuiſſent hac diſtinctione. At ſatis liquidò adparet, Cæſarem novâ hac *Belgii* vocabuli ſubjectione aliud quiddam, quàm Belgicam, innuere voluiſſe. Id igitur quidnam fuerit, regio, an opidum, & ubi ſitum, quærendum eſt. Opidum fuiſſe, videtur Glareano, ex ſuprà citato loco; tum ex comment. VIII; ubi IV legiones cum C. Trebonio in Belgio locaſſe Cæſarem, ſcribit A. Hirtius. Verùm, an non huic ſententiæ apertè reclamet ipſe Cæſar ſuprà citatis verbis, æquus viderit lector. Cæſar, uti eò faciliùs inopiæ frumentariæ ſubveniret, in plureis diſtribuere conſtituit exercitum civitates. Si levare inopiam voluit; quâ ratione III legiones in unum compulit opidum? Magna ſanè res fuerit, & admiratione digna, etiamſi frumentum abundè ſuppeditârit, tamen in unum opidum, idque haud ita magnum (prout captus erat harum regionum) treis integras legiones, hiemandi cauſâ, compuliſſe. Logi iſti ſunt, ac nugæ meræ. Quid *civitatis* vocabulo Cæſar adpellet ubique in cõmentariis ſuis, cuivis notum eſſe debebat. integram ſcilicet *nationem*, ſive *populum*, ſive *regionem*, cujus incolę eoſdem agrorum fineis incolunt; parique juris conditione utuntur: non verò opidum; uti malè Marliani mentem interpretati Glareanus atque Ortelius ad vocem *Belgium*. Regionem igitur fuiſſe *Belgium*, certum eſt. Sed age; quo tractu? *Treis*, inquit Cęſar, *legiones in Belgio collocavit. his M. Craſſum quæſtorem, & L. Munatium Plancum, & C. Trebonium, legatos præfecit.* at infrà, ubi de obſidione caſtrorum Ciceronis in Nerviis narrat; *Cæſar*, inquit, *acceptis literis, circiter horâ undecimâ diei ſtatim nuntium in Bellovacos ad M. Craſſum quæſtorem mittit; cujus hiberna aberant ab eo millia paſſuum* XXV. *jubet mediâ nocte legionem proficiſci, celeriterque ad ſe venire.* Ergo Bellovaci Belgium incoluerunt: & Bellovacorum ſedes adpellata fuit *Belgium*. quod ex finium circumſcriptione mox liquidiùs adparebit. Quare rectiſſimè omnium Marlianus, *Belgium*, inquit, *erat Bellovacorum civitas magna, & inter Belgas auctoritate atque hominum multitudine præſtans, in quâ Cæſar interdum hiemavit; ac plures legiones ejus aliquando illic in hibernis fuère.* At diſpiciendum nunc eſt, ubi iſti fuerint

Bellovaci. Quum Carnutes Taſgetium, regem à Cæſare ſibi impoſitum, interfeciſſent; *Defertur ea res*, inquit Cæſar, *ad Cæſarem. Ille veritus, quòd ad plureis res pertinebat, ne civitas, eorum impulſu, deficeret; L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficiſci jubet; ibique hiemare.* Ex his colligere datur, Belgium, ſive Bellovacos ex omnibus Belgicæ civitatibus, ſeu populis, proximos fuiſſe Carnutibus; quia, quum quàm celerrimè vellet militem in Carnuteis proficiſci, ex omnibus militibus, quos paullo antè in diverſas Belgicæ parteis diſtribuerat, eos dilegit, qui cum L. Planco in Belgio hibernabant. Carnutes autem trans Sequanam flumen (vulgò nunc eſt *la Seine*) eam incoluerunt regionem, quæ nunc vulgari vocabulo *la Beauſſe* vocatur: quorum nomen etiam nunc, quamvis corruptum, vivit in urbe *Chartres*, capite totius regionis. *Bellovacorum* nomen Marlianus adhuc manere, rectè adfirmat. eſt namque opidum hodiè in veteri Belgicâ, medio fermè Lutetiam inter Rotomagumque ſitu, *Beauvais* vulgari vocabulo dictum. quod facilè Gallicæ lingvæ peritus ad antiquum nomen reduxerit. Vſitatum quippe ac frequens eſt Galloſrancis has literas *ello*, in vocibus, quæ à Latinâ lingvâ originem duxerunt, convertere in *eau*. exempli gratiâ; quæ Itali dicunt *coltello*, *mantello*, *capello*, *caſtello*, *cervello*, *bello*; Galli proferunt *couteau*, *manteau*, *chappeau*, *chaſteau*, *cerveau*, *beau*. Literam verò C, ante E, & I, efferunt cum ſibilo, tamquàm geminum SS. quâ ratione ex *vaci* factum eſt eorum pronuntiatione *vâſſi*. dein, abjecto I, *vâs*. mox, interpoſito I, *vais*. quod tandem apud quoſdam depravatum in *vois*. Huic ſyllabæ ſi primam illam adjungas; integram tandem habebis vocem *Beauvais*, ſive *Beauvois*. Ab hoc denominativum fit *Beauvaiſin*, ſeu *Beauvoiſin*: quæ vox agrum dicti opidi deſignat. Nationum verò per Galliam nomina poſteà in opidorum, quæ capita nationum fuêre, vocabula tranſiſſe, infrà ſuo loco docebo. Verùm ne ſolâ nominis notatione circa hos Bellovacorum fineis me ſtare cenſeas; Cæſaris teſtimoniis rem lucidiorem reddere, certoſque terminos adſignare conabor. Iam antè, Carnutibus Belgium fuiſſe proximum, ex Cæſare oſtendi. quo argumento ſatis firmo, Sequana ab occidente brumali Belgio terminus conſtituitur. Ab occidente æquinoctiali finitimos habuêre Caletos & Vellocaſſes. quos utroſque Cæſar, comment. II, inter Belgas connumerat. *Caletorum* nomen, licet vitiatum, etiãnum in veſtigiis exſtat: diciturque regio maritima, inter Sequanam & Samaram (vulgò hic eſt *la Somme*) amneis, vulgò incolis *Païs des Caux*; Francogallicâ dialecto, mutato L in V, pro *Calx*. ſic enim *malx*, *maux*; *chevalx*, *chevaux*; *falx*, *faux*. quod admodùm frequens. Strabo quoque, lib. IV, Caletos in litore ad oſtium Sequanæ dextrâ ripâ collocat. Τοῖς Μεναπίοις δ' εἰσὶ συνεχεῖς ἐπὶ τῇ θαλάττῃ Μόρινοι, καὶ Βελλοάκοι, καὶ Ἀμβιανοὶ, καὶ Σουεσσιῶνες, καὶ Καλέτοι, μέχρι τῆς ἐκβολῆς τοῦ Σηκοάνα ποταμοῦ. id eſt: *Menapiis continuantur in orâ maritimâ Morini, Bellovaci, Ambiani, Sueſsiones, & Caleti, uſque ad oſtium Sequanæ amnis.* quamquàm reliquas genteis perverſo ordine enumeret: maximè verò Bellovacos; quos malè inter Morinos & Ambianos collocat: quo ſitu erant Atrebates. Inter Ambianos & Caletos, Vellocaſſesque fuiſſe Bellovacos, ex reliquorum limitum ſubtextione conſtabit. Litus adcoluiſſe, cùm ex dicto probatur auctore, tùm ex Plinio: qui, lib. IV, cap. XVII, litus legendo, à Scalde ſic ad Sequanam progreditur: *Menapii Morini, Oromanſaci, juncti pago, qui Geſſoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci.* Cæſar quoque ipſe idem innuit in fine commentarii IV, his verbis: *Cæſar in Belgio* (ſic legendum hoc loco pro vulgatâ voce *Belgis*, mox docebo) *omnium legionum hiberna conſtituit.* & in principio commentarii V; *L. Domitio, Appio Claudio Coss. diſcedens ab hibernis Cæſar in Italiam, ut quotannis facere conſueverat, legatis imperat, quos legionibus præfecerat, uti, quas plurimas poſſent, hieme naveis ædificandas, veteresque reficiendas curarent.* & mox infrà: *His confectis rebus, conventibusque peractis, in citeriorem Galliam revertitur; atque inde ad exercitum proficiſcitur. Eò quum veniſſet, circuitis omnibus hibernis, ſingulari militum ſtudio, in ſummâ rerum omnium inopiâ, circiter ſexcentas ejus generis, cujus ſuprà demonſtravimus, naveis, & longas duodetriginta invenit inſtructas: neque multum abeſſe ab eo, quin paucis diebus deduci poſſint. Collaudatis militibus, atque iis, qui negotio præfuerant, quod fieri velit,*

oſtendit:

oſtendit: atque omneis ad portum Icium convenire jubet. Ex quibus liquidò patet, Belgium, in quo tunc hiberna, ad litus oceani pertinuiſſe. Limitem, quo Bellovacos à Caletis & Velloca ſſibus arceo, per lineam ago, ab opido maritimo *Treport*, ad vicum uſque *Andelis*, Sequanæ adpoſitum. terminum verò inter Caletos & Vellocaſſes conſtituo lineam, ab opido *Caudebec* ad caſtellum *Neufchaſtel* ductam. Falsò à Plinio ac Ptolemæo Caletos & Vellocaſſes ad lævam Sequanæ ripam locari, alibi pluribus oſtendam documentis. Ceterùm ab ſeptemtrionibus Ambianos Belgio fuiſſe finitimos, inde colligo, quòd Cæſar, Samarobrigæ (Ambianorum fuiſſe opidum, quod nunc *Amiens*, poſteà docebitur) conſiſtens, inde, *acceptis* (ut eſt comment. v) *de periculo Ciceronis legionisque literis, circa horam undecimam diei, ſtatim in Bellovacos ad M. Craſſum quæſtorem miſit; cujus hiberna aberant ab eo millia paſſuum* XXV: *juſſitque mediâ nocte proficiſci, celeriterque ad ſe venire: exiitque cum nuntio Craſſus; atque horâ circiter tertiâ* ſequentis diei, *ab anteceſſoribus de Craſſi adventu certior Cæſar factus*. Quibus Cæſaris verbis ea vicinitas inter Bellovacos & Ambianorum Samarobrigam deſignatur, uti nullis heic aliis populis intercedendi detur ſpatium. teſtaturque id clariùs ipſe comment. II. Quum *Bratuſpantium*, Bellovacorum opidum, in fidem recepiſſet, obſideisque DC popoſciſſet; *His traditis*, inquit, *omnibusque armis ex opido collatis, ab eo loco in fineis Ambianorum pervenit*. Limitem igitur ſtatuo inter utroſque Samaram amnem, ad oceanum uſque. Ab oriente brumali conterminos habuêre Sueſſiones atque Rhemos. Sueſſionum opido Novioduno (nunc vulgò eſt *Noyon*) in deditionem cum ipſâ gente accepto, exercitum protinus ſe in Bellovacos duxiſſe, teſtis ipſe Cæſar, comment. II. Pro limite igitur inter Sueſſiones & Bellovacos ago lineam ab opido *Bray* ad opidum *Verneuil*. Rhemi ipſi, eodem commentario, teſtantur apud Cæſarem, *Sueſſiones ſuos eſſe finitimos*. commentario autem VII, *C. Fabium Cæſar, & L. Minutium Baſilium cum duabus legionibus in Rhemis collocat; ne quam à finitimis Bellovacis calamitatem accipiant*. Terminum igitur ſtatuo Eſiam flumen, quod vulgò *Oiſe* dicitur. Atque hi ſunt veri fines Belgii Cæſariani. quos eò curatiùs deſcribendos putavi, quò omnibus conſtaret, quanto errore hactenus peccatum ſit ab iis, qui omnem Belgicam, id eſt, tertiam totius Galliæ Comatæ partem, Belgium eſſe voluerunt; quum hoc vix decimam illius partem impleat: eâque ratione ducti, Flandros, Brabantios, Selandos, Geldros, longiùs ab antiquo Belgio diſſitos, *Belgiogermanos* adpellarunt. Franciſci quoque Hottomanni ſententia jam penitùs heic explodatur; qui nuſquàm in Cæſaris commentariis vocabulum Belgii legendum cenſet; ſed ubique Belgarum nomen reſtituendum. Sanè ſi *in Belgis* ubique legas, quomodò Cæſar, poſtquàm in Morinorum, Nerviorum, Rhemorum, Eburonumque, qui pariter omnes erant Belgæ, finibus IV ſe legiones locaſſe recenſuit, mox addidit; *treis in Belgis collocavit?* an non omnes pariter in Belgis? Omninò ſic arbitror. Quæ igitur hæc diſtinctio? Certè nulla. Noſtra ſanè explicatio undique in auctorem quadrat.

Tempus erat ad ipſum *Belgicæ* vocabulum tranſire; ni unus etiam locus in commentariis Cæſaris antè notandus foret, qui transverſum fortè agere queat lectorem, ut credat, *Belgii* nomine univerſam Belgicam denotatam fuiſſe. Is A. Hirtii eſt, in commentario, quem ad Cæſaris commentarios de bello Gallico addidit octavum. *Quatuor*, inquit, *legiones in Belgio collocavit cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio, legatis; duas in Heduos miſit; quorum in omni Galliâ ſummam eſſe auctoritatem ſciebat*. & in fine commentarii; *Ipſe exercitum diſtribuit per hiberna. C. Trebonium cum legionibus* IV *in Belgio collocat. C. Fabium cum totidem in Heduos deducit. ſic enim exiſtimabat tutiſſimam fore Galliam, ſi Belgæ, quorum maxima virtus, & Hedui, quorum auctoritas ſumma eſſet, exercitibus continerentur*. Heic equidem univerſale Belgarũ nomen Belgio auctor tribuiſſe videri poterat; ceu omnes pariter Belgæ incoluiſſent Belgium. verùm hunc ego locum ex ipſo Hirtio, tum ex Cæſare corrigendum cenſeo; legendumq; *Bellovaci*, pro *Belgæ*. quippe Cæſar non omnem tertiam Galliæ Comatæ partem cum unâ alterius partis gente conferre voluit; ſed gentem Belgicæ unã Bellovacos cũ unâ Celticæ gente Heduis: Bellovacorũ maximã eſſe virtutẽ; Heduorũ ſummã auctoritatem. Ac de Bellovacorũ virtute ipſe prædicat Hirtius eodẽ cõmentario.

mentario. *Bellovacos*, inquit, *qui belli gloriâ Gallos omneis Belgaſque præſtabant*. Ipſe Cæſar ſub initium commentarii II, ubi de conjuratione omnium Belgarum agit; *Plurimum*, inquit, *inter eos Bellovacos & virtute & auctoritate & hominū numero valere. hos poſſe conficere armata millia centum: pollicitos ex eo numero lecta millia* LX*: totiuſque belli imperium ſibi poſtulare*. item paullo pòſt, eodem commentario; quum Cæſar Bellovacorum opidum Bratuſpantium obſediſſet, pro his intercedens Divitiacus Heduus, *Petere*, inquit, *non ſolùm Bellovacos, ſed etiam pro his Heduos, ut ſuâ clementiâ ac manſuetudine in eos utatur. quod ſi fecerit; Heduorum auctoritatem apud omneis Belgas amplificaturum: quorū auxiliis atque opibus, ſi qua bella inciderint, ſuſtentare conſueverint. Cæſar, honoris Divitiaci atque Heduorum causâ ſeſe eos in fidem recepturum, & conſervaturum, dixit. ſed, quòd erat civitas magna, & inter Belgas auctoritate, & hominum multitudine præſtabat, ſexcentos obſideis popoſcit*. Item comment. VII: *Alterâ ex parte Bellovaci (quæ civitas in Galliâ maximam habet opinionem virtutis) inſtabant*. Hanc igitur Bellovacorum virtutem, haſque vireis quum Cæſar antè cognoviſſet; treis legiones, ex Britanniâ reverſus, in eorum finibus, id eſt, in Belgio collocavit, quum reliquis civitatibus ſingulis ſingulas tribueret legiones; ut eſt comment. V: ipſeque Samarobrigæ in proximo opido ſubſtitit. deinde etiam eâdē de cauſâ *C. Fabium, & L. Minutium Baſilium cum duabus legionibus in Rhemis collocavit; ne quam à finitimis Bellovacis calamitatem acciperent*: ut auctor eſt Hirtius dicto comment. VIII. rurſumque Cæſar, ut idem Hirtius teſtatur ibidem, *M. Antonium quæſtorem cum cohortibus* XV *in Bellovacis reliquit; ne qua rurſus novorum conſiliorum ad capiendum bellum facultas daretur*. atque iterum, quum IV *legiones*, ut eſt eodem commentario, *in Belgio cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio, legatis collocaſſet, ipſe poſteà ad legiones in Belgium ſe recepit, hibernavitque Nemetocernæ*. Bono igitur jam periculo vocabulum illud *Belgæ* in vocem *Bellovaci* mutaverim. At ubi in quibuſdam exemplaribus legeris *ex Belgio* civitateis in Britanniam tranſmiſiſſe; audacter corrigas *ex Belgis*; ut probatiora habent exemplaria. quidpe *Belgium* haud plureis numero continuit civitates; ſed unam ſolam Bellovacorum; quod antè demonſtratum eſt. neque enim, tam arctis circumſcriptum finibus, plureis complecti civitates potuit.

De reliquo, ne quid inexplicatum relinquatur, alius adhuc locus, qui fidem lectoris ſuper Belgio noſtro morari poſſit, indicandus erit. Is eſt comment. V: ubi Cæſar, demonſtratis hibernis in Morinis, Nerviis, Rhemis, Eburonibus, & Belgio; *Atque harum tamen*, inquit, *omnium legionum hiberna præter eam, quam L. Roſcio in pacatiſſimam & quietiſſimam partem ducendam dederat, millibus paſſuum* C *continebantur*. Quæ verba certè haud congruunt in Belgium noſtrum. quidpe, ab Aduátucâ (quæ poſteà *Tungri*, nunc vulgò *Tongeren*) Eburonum caſtello, ubi hiberna erant Sabini & Cottæ, ad opidum *Crevecœur*, circa quod M. Craſſi hiberna XXV millibus paſſuum à Samarobrigâ Ambianorum, CLXXX circiter numerantur millia paſſuum. Verùm aut vocem heic poſt vocabulum *centum* interiiſſe dixerim, aut characterem alterum C (ſi characteribus numerus ſignatus fuit) excidiſſe, vel per librarii incuriam neglectum. Ac facilè equidem C C mill. paſſ. ſcripſiſſe Cæſar potuit, plus minus æquo veræ diſtantiæ tribuendo. Attamen, ſi C millia voluit eſſe Cæſar; quandoquidem contra tot tamque firma argumenta, quibus certos Belgio fineis adſeruimus, hoc unum valere nequeat: crebro atque frequenti crimine damnandum cenſeo, quòd computatio ejus rarò, ac fermè nunquàm in longinquioribus locorum intervallis conveniat. quâ de re latiùs infrà agetur, ubi ad Arduennæ ſilvæ diſſertionem perventum fuerit. De BELGIO hæc ſatis. Nunc tempus eſt ad BELGICÆ vocabulum proficiſci.

CAP. III.

BELGICA, & BELGÆ *unde dicti.*

IPſum BELGARVM vocabulum variè varii auctores noſtri ſæculi deducunt. Ac falſi quidem Beroſi teſtimonium, qui à *Belgio* rege *Belgicos* populos Celtarum adpellatos adfirmat, jam dudum à prudentiſſimo quoque, unà cum illis

qui

qui id probant, meritò exploſum eſt. Ceterùm Hubertus Thomas Leodius, in libro, quem de Tungris atque Eburonibus conſcripſit, Germanicum id eſſe vocabulum opinatur; ideò, quòd Germani Gallos & Italos *Waelen*, & nonnulli *Waelgen* adpellitent. De iſtâ quidem voce *Waelgen*, quâ Germanos nonnullos adpellitare Italos ille adfirmat, mihi nihil hactenus cognitum eſſe, lubens fateor. partem Gallorum, qui à ſe ipſis, reliquiſque Gallis *Wallons* vocitantur, Germanis dici *Walen*, haud neſcius ſum. à voce *Walen* deſcendiſſe diminutivum *Waelgen*, ſive *Waelken*, quo gens Wallonum per contemtum interdum adpellatur, non verò à vocabulo *Belgæ*, quis ignorat? Italos à quoquam Germanorum vocitari *Waelgen*, planè ego nego. Quin hæc mera Germanobelgica vox eſt, ſuperioribus Germanis prorſus ignota. Germanobelgæ autem Italos numquàm niſi *die Italianen* ſuâ linguâ adpellitant. A ſuperioribus Germanis Italos dici *die Wälliſchen*, haud equidem ignoro. at ſi hæ duæ voces *Walen* & *Wälliſchen* idem ſignificant, quod vocabulum *Belgæ*; oſtendatur mihi velim, quânam ratione Belgarum nomen in Italiam tranſiit. ipſos Belgas quondam terram Italiam occupaviſſe, haud umquàm demonſtrari quiverit. Ioannes Rellicanus in adnotationibus ad Cæſaris commentarios de bello Gallico, Leodii ſententiam amplexus, ſuis inſuper argumentis firmare eam conatur. *Quæ ſanè* ἐτυμολογία, inquit, *mihi eam ob cauſam non diſplicet, quòd in confeſſo ſit, hunc Galliæ tractum magnâ ex parte à Germanis occupatum. quò fit, ut ego veriſimile putem, aut ipſos ſibi, aut alios Transrhenanos hoc nominis indidiſſe, quòd Gallorum, hoc eſt, Walorum terram incolerent.* Egregiè equidem, atque præclarè. at quid hoc eſt dicere? Germani iſti nomen *Walen* ſive *Waelgen* ſibi indiderunt, quia Walorum, id eſt, Gallorum terram, Rhenum tranſgreſſi, incolerent. Ergo Walorum nomen jam antè ipſorum adventum cis Rhenum exſtitit in Galliâ: neque peculiare id ſibi impoſuêre advenæ Belgæ, quo ſe ab reliquis diſcernerent; ſed in commune omnium Gallorum vocabulum tranſierunt. quæ ſanè ratio τῦ ἐτυμολογεῖν perabſurda. Subjicit tamen Rellicanus ſuperioribus iſta: *Atque hanc conjecturam tenebo, quatenus ex bonis auctoribus edoctus fuero, huic Galliarum regioni hoc fuiſſe vocabulum, antequàm Germani in eam migraverunt.* Hoc antequàm ego Rellicanum edocere neceſſum habeam; doceat ille me oportet, quo modo & *Mediomatrici*, & *Remi*, & *Veromandui*, & *Sueſſiones*, & *Bellovaci*, & *Caleti*, & *Vellocaſſes*, & *Atrebates*, & *Morini*, quorum nulli Germani fuêre, Belgæ dicti ſunt. A Germanis, Rhenum tranſgreſſis, id eos, abjecto priùs ſuo nomine, accepiſſe, ne temerè dixeris. nemo quidpe nomen ab externo accipit, niſi priùs imperium ejus, ſive auctoritatem agnoſcat. Imperium Germanos hos habuiſſe in iſtos Gallos Belgas, nequidquàm Rellicanus contenderit: quando etiam Iul. Cæſar, qui primus Gallicarum civitatum deſcriptionem Romanis tradidit, in commentariis ſuis de bello Gallico paſſim, ut ſuprà oſtenſum, Bellovacis, Gallicæ, non Germanicæ, originis genti, ſummam & auctoritatem & virtutem inter Belgas tribuit: præterque hos, Remos atque Sueſſiones potentiſſimos facit populos. Fruſtra igitur eris, ſi credas, Germanos Belgarum vocabulum primos Galliæ intuliſſe. Vehementer autem fallêris, ſi cenſeas, Belgas omneis à Germanis ortos, idque ſibi nomen, poſtquàm in unum corpus coiverunt, peculiare ex re aut eventu indidiſſe; quod quidam docent. quidpe non omneis Belgas, ſed *pleroſque* Cæſar teſtatur, à Germanis ortos, ſuâ tempeſtate Belgicam obſediſſe. fueruntque haud dubiè Belgæ Galli, antequàm Germani umquàm in Galliam pervenerunt. *Walorum* autem, ſive *Wallorum* nomen idem eſſe, quod Romanis dicebatur Galli, omnique Galliæ inter Rhenum ac Pyrenæos fuiſſe commune, non tantùm Belgicæ; ſuperiori volumine docui. Ceterùm Ioannis Goropii Becani ſententia, quâ Belgarum nomen à Belgicâ dictione *belk* deduci contendit, quæ illis *iram* ſignificat, quaſi faciliùs, quàm ceteri, in iram excandeſcant, multo minus probabilitatis in ſeſe habet. nec melior eſt Hadriani Iunii opinio; qui à Germanicâ voce *balgen*, quæ idem ſignificat, quod Latinis *digladiari*, denominatos Belgas arbitratur. nec felicioris judicii eorum eſt conjectatio, qui id ex antiquâ Gallicâ linguâ, quam Britannis Wallis cenſent ferè incorruptam hodiè manere, deducunt; & *Belgas* dictos volunt à dictione

ne

ne Wallicâ *pel*, quæ illis remotum ſignificat. *Totius enim Galliæ*, ajunt illi, *erant remotiſſimi; & ut à cultu, & humanitate provinciæ, ſic etiam ſitu ac ſede longiſſimè aberant: & poëta Morinos, Belgicæ populos, remotiſſimos eſſe docuit, cùm cecinit,*

Extremique hominum Morini.

Ad hoc ego ſic reſpondeo: Si Belgæ dicti fuêre à voce *pel*, quia totius Galliæ remotiſſimi à Romanis, *& à cultu* (verba ſunt Cæſaris, belli Gall. comment. 1) *atque humanitate provinciæ longiſſimè* diſſiti; quæro, quisnam iis hoc nominis impoſuit? ipſimet ſibi Belgæ; an verò Romani? Si Belgæ; oſtendas cauſam, quare ipſi ſeſe remotos à Romanorum provinciâ, Narbonenſi Galliâ, dictos voluerint. ſi Romani; doceas, cur Gallico potiùs vocabulo, quàm Romano, hi uſi ſint. ſcio namque Græcos vel remotiſſimas terras atque genteis Græcis indigetaſſe nominibus: quorum etiam exempla ſuo loco referam. Sed eſto: Gallicum impoſuiſſe Romanos Gallis vocabulum, ſi licet, concedamus. at quando id factum putas? Nempe, inquies, poſtquàm Gallia Braccata Romanorum provincia fuit facta. antè quidpe nihil iis negotii neque cum Celtis neque cum Belgis fuit: quos eſſe, vixdum noverunt. At hoc poſito, jam iterum quæro, Quando? utrum continuò, ut provincia perdomita fuit; an poſtquàm reliquam quoque Galliam Cæſar debellavit? Si mox, quum provincia Romano imperio ceſſit; ineptum ſanè atque abſurdum dictu fuerit, Romanos jam tum genti ſibi adhuc incognitæ non modò peregrinâ lingvâ nomen impoſuiſſe; ſed diſtinctiones etiam hoc ipſo dediſſe terrarum. Incognitam fuiſſe iis eam gentem, antequàm Cæſar cum exercitu eam aperuit, teſtis eſt Cicero, in oratione de provinciis conſularibus, his verbis de Cæſare loquens: *Quas regiones, quasque genteis nulla antea literæ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noſter imperator, noſterque exercitus, & populi Romani arma peragrarunt. ſemitam tantùm Galliæ tenebamus anteà: ceteræ partes à gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certè immanibus & barbaris & bellicoſis tenebantur.* Age igitur; ſi, poſtquàm Cæſar tandem perdomuit, nomen accepiſſe Belgicam à Romanis dicas; convincet te manifeſtò ipſe Cæſar, in commentariis ſuis. quos ſi diligentiùs perſpicias; facilè, ac liquidò deprehendas, Galliæ omnis Comatæ diviſionem in *Belgas*, *Celtas*, atque *Aquitanos*, eum reperiiſſe, non pro libitu finxiſſe; quamquàm nomina fortè haud ita rectè retulerit. Hinc eſt, quòd ſoli Belgæ, conjunctis inter ſe viribus, arma contra Cæſarem ſumſerint. hinc Celtica, quæ Gallia propriè Cæſari dicitur paſſim comment. 1, in duas diviſa fuit factiones; quarum altera Sequanorum, altera Heduorum. hinc denique ſoli Aquitani, ſine Celtis atque Belgis, rebellantes, contra Romanos arma moverunt. T. Livius, lib. v, *Priſco Tarquinio inquit, Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia eſt, penes Bituriges ſumma imperii fuit. ii regem Celtico dabant.* Heic diſertiſſimis verbis, hanc Galliæ Comatæ in treis partes diviſionem jam inde ab Tarquinii Priſci ævo fuiſſe, teſtatur. At, ſive Romanos, ſive Belgas ipſos hoc ſibi vocabulum impoſuiſſe contendas, oſtendendum erit, quodnam nomen habuerint, antequàm Romani in Galliam pervenerunt. Certè niſi nugas heic agere lubet, fruſtra tempus nos terere cenſeo. aliis igitur leviores hoſce luſus remitto. mihi ſufficiet, unum hoc ubique ſervaſſe inſtitutum, uti ea, quæ ab antiquis tradita ſunt auctoribus, ſatis exponantur; nova ne fingantur. Ego ſanè ignorare origines ejusmodi vocabulorum multo malo, quàm rediculè in eorum enodatione ineptire, ac turpiter errare. Si tamen ſuſpicari magis quàm adſeverare licet; BELGICA dicta poteſt videri à *Belgio*, ſede ſeu regione Bellovacorum: quia hi, virtute atque auctoritate inter omneis Belgas, Cæſaris etiam ætate, præſtantiſſimi, imperium fortè quondam in omnem Belgicam regionem obtinuerunt: quemadmodùm de Biturigibus, Celticâ gente, Livium prædicantem modò audivimus. Atque de *Belgicæ* vocabulo hactenus ſatis.

Proxima hinc erat cura, ſingulas ejus nationes Germanicas, quibus quæque finibus incoluerint, ordine explicare. verùm id antequàm adgrediar, dicendi primùm videntur Celticæ quidam populi; non, quòd Germani ipſi olim fuerint;

ſed

ſed quia Germani Transrhenani bella in eorum finibus aliquamdiu geſſerunt, tandemque ſolum occuparunt; quod in hanc usque diem tenent.

CAP. IV.

De HELVETIIS.

HELVETII igitur, Gallica licet antiquitus fuerint gens, intra Galliæ fineis poſiti; tamen, quia & ipſi, Rhenum olim transgreſſi, proximos Germaniæ agros obſederunt, ac poſtremùm Alemanni, ex ipſâ Germaniâ profecti, Helvetium agrum occuparunt, quem in hunc uſque diem tenent; paucis antè indicandi erunt. Horum fineis ſic deſcribit Cæſar, belli Gallici comment. I: *Vndique loci naturâ tuti Helvetii continentur. unâ ex parte* (quà orientem ac ſeptemtriones ſpectant) *flumine Rheno latiſſimo atque altiſſimo; qui agrum Helvetium à Germanis dividit: alterâ parte* (quà occaſum æſtivum proſpiciunt) *monte Iurâ altiſſimo, qui eſt inter Sequanos & Helvetios: tertiâ* (quà meridiei oppoſiti) *lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui provinciam noſtram*, id eſt Narbonenſem Galliam, *ab Helvetiis dividit.* Hoc autem loco intelligendum, quamvis Cæſar Rhodano ab unâ parte Helvetium agrum terminet; tamen eum ad ripam uſque Rhodani non pertigiſſe. quidpe Rhodanus ab excelſo Alpium vertice (nunc eſt *divi Gothardi mons*) profluens, vallem efficit, xc millia paſſuum à capite ad Lemanum lacum in longum porrectam; latam verò, ubi ſummùm patet, duûm millium paſſuum. vallem utrimque cludunt altiſſima Alpium juga. hanc alieni ab Helvetiis populi incoluerunt; uti pòſt docebitur: Igitur propriùs ab hac parte Helvetii agri terminus eſt jugum montis, quod dictam vallem à ſeptemtrionibus cludit. Idem de Rheno quoque tenendum. nam & hic, fontibus duobus exoriens, valleis efficit, quas Rhætici quondam populi incoluerunt, ad lacum uſque Brigantinum, qui vulgò dicitur *der Bodenſee*. Ceterùm, quia Iura mons ab alterâ parte, id eſt ab occaſu æſtivo, Helvetium agrū cludere dicitur; hujus quoque jugum rectè cognoſcere operæ fuerit pretium. Initium hic ab Genevâ, Allobrogum ad Lemanum lacum urbe, ducens, verſùs ſeptemtriones ad fonteis Dubis fluminis, quod vulgò *Doux* eſt, protenditur; ejuſdemque fluminis dextram ripam proſequitur, uſque ad vicum, cui vulgare vocabulum *Pierreport*: inde in ortum æſtivum verſùs, lævam amnis Arolæ, qui vulgò *die Are*, ripam radit, donec ipſe unà cum Arolâ Rheno jungatur, ad opidum Confluenteis, quod vulgò *Coblenz*. Vlteriora igitur, in quibus Baſilia urbs, opidaque *Liechſtal*, *Siſſach*, *Lauffenberg*, *Rhynfelden*, quæ nunc in Svitzerorum agro cenſentur, antiquitus Helvetiorum non fuêre.

Longitudinem latitudinemque agri Helvetii indicat Cæſar eodem loco his verbis: *Pro multitudine hominum, & pro gloriâ belli, atque fortitudinis anguſtos ſe fineis habere arbitrabantur: qui in longitudinem millia paſſuum* CCXL, *in latitudinem* CLXXX *patebant.* Quæ dimenſio, ſi examinetur, falſa utrobique deprehendetur. quidpe ſumma Helvetii agri longitudo eſt inter Rhenum, ſive lacum Brigantinum, quà Conſtantiam opidum is alluit, & Genevam urbem, millium paſſ. CLXXII; latitudo verò maxima, inter Arolam & ortus Rhodani Rhenique, mill. paſſ. LXXVI. Itaque longitudini LXVIII paſſ. millia ultrà, quàm æquum erat, Cæſar addidit: latitudini verò CIIII. Quem errorem non incurioſo, uti quidam volunt, librario; ſed Cæſari ipſi adſcribendum cenſeo. multo immaniùs quidpe infrà in Aquitaniæ, & idem in Arduennæ ſilvæ, aliorumque locorum dimenſione aberravit; ut fuſiùs ſuo loco indicabitur.

Ceterùm, omnem civitatem Helveticam in quatuor pagos diviſam fuiſſe olim, notat eodem commentario Cæſar, his verbis: *Omnis civitas Helvetia in quatuor pagos diviſa eſt.* Horum duos recenſet, *Tigurinum*, & *Vrbigenum*. reliquos duos, quia nulla erat memorandi occaſio, reticuit. aliunde tamen inveſtigari poſſe puto.

Nationes in bello Cimbrico adverſùs Romanos reperio fuiſſe quinque iſtas; *Cimbros*,

bros, Teutonos, Tigurinos, Ambronas, & *Tugenos.* Solos Cimbros ac Teutonos è Germaniâ junctis copiis profectos, omnes pariter docent auctores, quotquot hujus belli meminerunt. Strabo, tria Helvetiorum genera Cimbris ad expeditionem hanc ſeſe adjunxiſſe, tradit libro IV, his verbis: Φασὶ δὲ καὶ πολυχρύσους τοὺς Ἑλουηττίους εἶναι· μηδὲν μέντοι ἧττον ἐπὶ λῃστείαν τράπεσθαι, τὰς τῶν Κίμβρων εὐπορίας ἰδόντας. ἀφανισθῆναι δ᾽ αὐτῶν τὰ δύο φῦλα, τριῶν ὄντων κατὰ στρατείας. hoc eſt: *Helvetios ajunt eſſe auri diviteis. nihilo minùs tamen latrociniis ſe dediſſe, quum viderent Cimbrorum opeis. quumque eſſent tria eorum genera in expeditionem profecta, duo ex iis interiiſſe.* In his Tigurinos fuiſſe, atque Tugenos, apertè teſtatur lib. VII, ex Poſidonii monumentis. Φησὶ δὲ καὶ Βοΐους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοΐων, ἐπὶ τὸν Ἴστρον, καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι· εἶτ᾽ ἐπὶ Τευρίστας, καὶ Ταυρίσκους, καὶ τούτους Γαλάτας· εἶτ᾽ ἐπ᾽ Ἑλουηττίους, πολυχρύσους μὲν ἄνδρας, εἰρηναίους δέ· ὁρῶντας δὲ τὸν ἐκ τῶν λῃστηρίων πλοῦτον, ὑπερβάλλοντα τοῦ παρ᾽ ἑαυτοῖς, τοὺς Ἑλουηττίους ἐπαρθῆναι, μάλιστα δ᾽ αὐτῶν Τιγυρίνους τε, καὶ Τωϋγενοὺς, ὥστε καὶ συνεξορμῆσαι. id eſt: *Idem perhibet, Bojos quondam Hercyniam incoluiſſe ſilvam: ac Cimbros, quum ad ea loca ſeſe contuliſſent, ab iis repulſos, ad Iſtrum & Scordiſcos Gallos deſcendiſſe: inde ad Teuriſtas ac Tauriſcos, itidem Gallos: tum ad Helvetios, auri diviteis, ceterùm pacatos. hos, quum viderent ſuis majores Cimbrorum opeis, latrociniis partas, animum ad prædas adjeciſſe, maximè Tigurinos ac Toygenos, unáque in expeditionem cum illis profectos.* Cimbros per Noricum Italiam petiiſſe, relictis Teutonis atque Ambronibus in Galliâ, aliâ viâ in Italiam irrupturis, auctor eſt Plutarchus in Mario. Cum Cimbris in Noricum unà profectos Tigurinos, mox è Floro patebit. Tugenis Ambronas fuiſſe conjunctos in Galliâ tradit Strabo lib. IV, de Rhodani oſtiis loquens: Μάριος δὲ ὕστερον ὁρῶν τυφλόστομον γινόμενον ἐκ τῆς προσχώσεως, καὶ δυσείσβολον, καινὴν ἔτεμε διώρυχα, καὶ ταύτῃ δεξάμενος τὸ πλέον τοῦ ποταμοῦ, Μασσαλιώταις ἔδωκεν ἀριστεῖον κατὰ τὸν πρὸς Ἄμβρωνας καὶ Τωϋγενοὺς πόλεμον. Hoc eſt: *Poſterioribus temporibus Marius, videns adgeſtione limi oſtium obthurari, intratuque reddi difficile, novam egit foſſam, quâ majorem amnis partem exciperet. eamque Maſſilienſibus, ob navatam præclaram in bello adversùs Ambronas & Toygenos operam, præmii loco donavit.* Ambronas haud procul Aquis Sextiis ad flumen, quod Latinis auctoribus vocatur Druentia, abſentibus Teutonis, victos atque deletos, auctor eſt Plutarchus in dicto libro. In hac igitur victoriâ præclaram illam navaſſe operam Maſſilienſeis, Tugenoſque unà cum Ambronibus occubuiſſe, haud dubium eſt. unde duo Helvetiorum genera ex tribus, quæ in hoc bellum profecta erant, interiiſſe tradit Strabo. Tertios, id eſt, Tigurinos, ſuperſtites in patriam rediiſſe terram, colligitur ex eodem Strabone; patetque clarè ex primo Cæſaris commentario de bello Gallico: qui cum Tigurinis bellum ſe geſſiſſe, eoſque viciſſe in Galliâ, XLVI poſt Cimbros deletos anno, teſtatur. Sed & Florus lib. III, cap. III, apertè tradit, eos in Italiam cum Cimbris non tranſiſſe; ſed, acceptâ de clade illorum famâ, domum rediiſſe. *Tertia,* inquit, *Tigurinorum manus, quæ quaſi ſubſidio Noricos inſederat Alpium tumulos, in diverſa lapſi, fugâ ignobili, & latrociniis evanuit.* Diverſa igitur ac ſeparata duxerunt Galli Helvetii à Germanorum agminibus ſua agmina. Tigurini in Noricis erant Alpibus, quum Cimbri, in Italiam per eaſdem Alpeis transgreſſi, apud Atheſin amnem cæderentur à Mario ac Catulo: Ambrones verò ac Tugeni junctim ad flumen Druentiam ſuperati, quum Teutoni Aquas Sextias tenerent. Et ab unis Ambronibus, ante Marium, ſuperatum fuiſſe Manlium conſulem cum exercitu, tradit Plutarchus dicto loco; item ante hunc ab iiſdem Cæpionem conſulem. quibus tamen Tugenos (quorum nullam Plutarchus facit mentionem) tunc quoque fuiſſe junctos, haud dubium eſt. nam & ante Cæpionem à ſolis Tigurinis Caſſium conſulem fuiſſe ſuperatum, teſtatur Cæſar in dicto commentario; & item epitomator Livii, lib. LXV. cujus verba hæc ſunt: *L. Caſſius Cos. à Tigurinis Gallis, pago Helvetiorum, qui à civitate ſeceſſerant, in finibus Allobrogum cum exercitu cæſus eſt.* Atque hæc equidem de Ambronibus, ac Tugenis, ſatis ita comprobata erant, ni Pompejus Feſtus, antiquus grammaticus contrà teſtari videretur. *Ambrones,* inquit, *fuerunt gens quædam Gallica; qui ſubitâ inundatione maris, quum amiſiſſent ſedes ſuas*

rapinis

rapinis, & prædationibus ſe ſuosque alere cœperunt. eos, & Cimbros, Teutonosque C. Marius delevit. ex quo tractum eſt, ut turpis vitæ homines Ambrones dicerentur. Verùm hæc grammaticus, non hiſtoricus, Feſtus: qui quo ex fonte errorem hunc hauſerit, patet ex dicto Flori capite III, libri III. *Cimbri*, inquit, *Theutoni, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorum inundaſſet oceanus, novas ſedes toto orbe quærebant.* Tam igitur Ambronum, quàm Tigurinorum, terras inundaverat oceanus; támque Ambrones gens oceani proxima, quàm Tigurini: quorum antiquas ſedeis ignorare cui hiſtoriarũ perito licet? Scilicet jam anteà, lib. I, cap. X, docui, nimio brevitatis ſtudio Florum Tigurinorũ ſedeis cum Cimbrorum Theutonorumque ſedibus comiſcuiſſe. per errorẽ enim id ab eo commiſſum, haud temerè dixerim: ut qui Cæſaris commentarium primum de bello Gallico, ex quo vel ſolo illorum ſedeis diſcere potuit, non legiſſe nequivit. Idem igitur in Ambronum quoque gente ab alio quodam ſcriptore factum puta. unde errorem iſtum tandem hauſit Feſtus grammaticus. Ceterùm Ambronas fuiſſe Helveticæ nationis Gallos, non Germanos, cum Cimbris Theutoniſque è Germaniâ profectos, patet ex eo etiam, quòd Plutarchus Cimbros ait in Italiâ Teutonos fratreis è Galliâ advenienteis exſpectaſſe; nec aliud alterius nationis nomen addit. ſcilicet, quià Ambrones minùs erant eorum fratres, alius exiſtentes gentis, Gallicæ nimirum, non Germanicæ.

Quatuor igitur Helvetiorum pagi, ſeu quatuor Helvetiorum genera fuêre iſta: TIGVRINI, TVGENI, AMBRONES, VRBIGENI.

TIGVRINVM pagum eodem fuiſſe tractu, quo nunc urbs magnifica ſita, vulgò *Zürich* dicta, ex vocabuli ſimilitudine haud ineptè colligitur: rectéque hodiè urbs ea Latino nomine vocatur *Tigurum*. Nam T & Z literas pleriſque in vocibus converſas inter ſe fuiſſe, variante Celtici ſermonis dialecto, innumeris demonſtrari poteſt exemplis. ſic enim trinæ *Tabernæ*, Galliæ Belgicæ opida, nunc vulgò dicuntur *Zabern*. ſic *Tolpiacus* in Vbiorum quondam agro vicus, nunc *Zulpich*. ſic, quæ inferiores Germani dicunt, *tanden, tellen, toveren*; & Saxones, *tänen, tellen, töveren*: ſuperiores efferunt *Zäne, Zälen, Zauberen*. Niſi tamen ſuſpicari libeat, corruptum eſſe Romano ore, ut pleraque externa, verum genuinumque urbis nomen *Zurig* in *Tigurum*; quod rectiùs dictum fuiſſet *Turigum*, ut inferioris ſæculi auctoribus adpellatur.

Τωΰγενοὶ, *Toygeni* leguntur bis apud Strabonem; quos rectiùs ego adpellari putem Τϐγενὲς, TVGENOS. eâdem quidpe vocabuli ratione haud dubiè hodiè ſunt, qui vulgari nomine dicuntur *die Züger*, ab gentis capite *Zug*. quòd olim Romanis procul dubio dictum fuit *Tugium*. unde *Tugeni* populi, quaſi *Tugeri*.

VRBIGENVM quoque pagum malè atque vitiosè quædam Cæſaris exemplaria referre exiſtimo *Verbigenum*. nam haud inſcitè is ſitus fuiſſe putatur circa opidum, quod flumini cognomini impoſitum, vulgò nunc dicitur *Orbe*; antiquo haud dubiè vocabulo, quod apud Antoninum in itinere à Mediolano Argentoratum versùs eſt *Vrba*, inter Lauſonium lacum & Viſontionem.

AMBRONVM porrò nomen ſitumque uti commodè rectéque oſtendere queam, fines trium dictorum pagorum antè circumſcribendi erunt. *Tigurinos* igitur incluſos fuiſſe conjicio duobus amnibus, Rheno ac Limago, & exiguâ parte Juræ montis ex adverſo confluentium Arolæ & Limagi. *Tugenos*, Limago & Vrsâ, vulgo *Rüß* dicto; & montium jugo, inter horum fluminum fonteis ſito. *Vrbigenos* ab occidente æſtivo, Iurâ monte, ab opido Genevâ ad fonteis uſque Birſæ amnis, qui ad Baſiliam in Rhenum incidit: à meridie, totâ lacus Lemani dextrâ ripâ: ab oriente Sanâ & Arolâ fluminibus, ad Vrbæ uſque confluentem. Iam verò AMBRONVM validam fuiſſe gentem, Tugeniſque multo numeroſiorem, inde colligere licet, quòd, quum utrique ad flumen Druentiam à Mario cæſi fuerint, Plutarchus unos nominat Ambronas. Quapropter haud injuriâ ampliores hiſce agrorum fineis tribuerim quàm Tugenis; imò quàm Tigurinis; quorum æquè Plutarchus nomen reticet. Terminos igitur Ambronibus adſcribo; ab ſeptemtrionibus Iuram montem, inter binos confluenteis, Vrbæ & Limagi: ab meridie Alpium jugum, inter duos fonteis, Sanæ ac Limagi: ab occidente, Sanam & Arolam:

ab oriente Limagum. Nomen jam unde Ambrones habuerint, prorſus ego neſcio, ni id quæſitum fuerit ab amne, medios ferè eorum agros ſecante, vulgari vocabulo dicto *Emme*. à quo populi patrio ſermone adpellati *thi Emmeron*, ſive *Ammeron*. quod vocabulum Romani poſteà, B interjecto, fecêre *Ambrones*, quaſi *Ammerones*: quemadmodùm ex *Emmerich*, ſive *Ammerich*, Iul. Cæſar formavit *Ambiorix*; quod alii dixêre *Emericus*; ut ſuprà, lib. I. cap. VI, oſtenſum eſt.

Nominibus, finibusque quatuor Helvetiorum pagorum indicatis, de opidis eorum nunc dicendum eſt. Cæſar belli Gallici comment. I, opida Helvetios ſuâ ætate in univerſum habuiſſe tradit *numero ad duodecim, vicos ad quadringentos*. quæ illi, quum totius Galliæ Celticæ, inter Sequanam & Garumnam amneis ſitæ, imperium occupare tentarent, cuncta exuſſerunt. Cæſar autem prœlio victos, atque in priſtinas ſedeis compulſos, reſtituere ea juſſit. Quo nomine, item quo ſitu ſingula fuerint, haud facilè quis dixerit. Memorantur tamen haud pauca in antiquis Romanorum hiſtoriis, et itinerariis: quorum ſingula ſuis inferam pagis.

VRBIGENVS PAGVS.

Totius Heluetiorum gentis caput memorat Tacitus, hiſtoriarum I, AVENTICVM. quod haud indoctè interpretantur viri docti opidum nunc, vulgari incolarum vocabulo *Wüfliſburg* dictum. nam & veteris lapidis inſcriptio duoque Romanorum itineraria id teſtantur, & hodiéque Galli id adpellant *Avanches*. Inſcriptio talis ibi legitur in lapide muro templi inſerto: COLONIA. PIA. FLAVIA. CONSTANS. EMERITA. AVENTICVM. HELVETIORVM. FOEDERATA. Itineraria duo, alterum Antonini, tabulæ alterum, ab Auguſtâ Prætoriâ, noviſsimo Italiæ opido, Auguſtam Rauracorum versùs, ſic habent:

Antonini;		Tabulæ;			
Auguſta Prætoria		*Auguſta Prætoria*		Augſt;	Aoſta.
Summo Pennino	XXV.	*Summo Pennino*	XXV.	S. Bernhart;	Montiou.
Octudoro	XXV.	*Octoduro*	XXV.	Martinach;	Martigny.
Tarnadas	XII.	*Tarnajas*	XII.	S. Mauritz;	S. Moriçe.
Penne locus	XIII.	*Penno lucos*	XIIII.	Noville, ad	Rhodani ripam.
Bibiſco	VIIII.	*Viviſco*	VIIII.	Vivey.	
Bramago	VIIII.	*Viromagus*	VIIII.	Bro.	
Minnodunum	VI.	*Minodum*	VI.	Milden;	Mouldon.
Aventiculum	XIII.	*Aventicum*	XVIII.	Wüfliſpurg.	
Petineſca	XIII.	*Peteniſca*	XIIII.	Biel.	
Saloturum	X.	*Salodurum*	X.	Soloturn.	
Aug. Rauracûm	XXIII.	*Aug. Rauracûm*	XXII.	Augſt.	

Antiquiſsimum eſſe opidum *Aventicum*, ex eo colligere datur, quòd jam inde à Neronis tempeſtate caput fuit univerſæ gentis. ad quod dignitatis faſtigium haud facilè adſcendere potuit, niſi longinquâ continuâque celebritate. unde etiam conjectare auſim, jam inde à Iulii Cæſaris ætate, poſtquàm is gentem bello devictam in patrias ſedejs reverti, opidaque exuſta reſtituere juſsit, principem inter reliqua id obtinuiſſe locum. Eâdem fuiſſe dignitate ante expeditionem, haud temerè dixerim. ab *Vrbâ* quidque, ceu primario opido, dictus jam tunc fuit pagus *Vrbigenus*. Freculphus, tom. II, lib. I, cap. III, de Tito imperatore: *Civitatem Aventicum, quam pater ejus Veſpaſianus ædificare cœperat, conſummavit. in Galliâ Ciſalpinâ eſt*. Corrige mendum *Ciſalpinâ*, in *Transalpinâ*: niſi fortè Lexoviorum reſpectu, quorum fuit epiſcopus, *Ciſalpinam* intellexit, quæ Romanis erat *Transalpina*. Ceterùm ex Tacito intelligas, non fundamēta hujus civitatis jeciſſe Veſpanianū; ſed, coloniâ eò deductâ, eam amplificaſſe. unde etiā *Colonia Flavia* dicta. Filius dein hujus Titus amplificationē eam abſolvit. Poſt Taciti quoque ævū gentis fuiſſe caput, patet ex tabulâ itinerariâ; in quâ primariæ urbis formâ depingitur. Ptolemæo dicitur

Αὐάντικον.

Αὐάντικον. *Avanticum*; recenſeturque in Sequanis; quemadmodùm & Antonino. verùm hoc eò accidit, quòd mutati fuêre à poſterioribus imperatoribus provinciarum limites. quo facto totus Vrbigenus pagus Sequanorum provinciæ titulo adjectus fuit. Ceterùm ante Valentiniani jam imperium quo fato, aut pacto celebritas dictæ urbi fuerit ablata, nuſquàm reperio. ablatā fuiſſe, teſtatur Ammianus lib. xv: *Alpes Grajæ, & Pœninæ, exceptis obſcurioribus, habent & Aventicum, deſertam quidem civitatem, ſed non ignobilen quondam; ut ædificia ſemiruta nunc quoque demonſtrant.*

VRBAM eſſe eandem quæ hodiè dicitur *Orbe*, præter nominis ſimilitudinem, Antonini quoque indicat itinerarium; in quo à *Lauſonio lacu* (*Lauſanne* nunc dicitur opidum) ad *Vrbam* ſunt M. p. XVIII: & hinc Veſontionem XL. illud quippe intervallum probè convenit inter *Lauſanne* & *Orbe*, & hoc inter *Orbe* & *Beſançon*.

COLONIAM hinc EQVESTREM primus auctorum, quorum monumenta exſtant, refert Plinius lib. IV. cap. XVII. Duo prædicta intineraria ſic habent:

Antonini:		Tabulæ:	
Darantaſia			
Caſuaria	XXIIII.		
Bautas	XVII.	*Gennava*	
Equeſtribus	XVI.	*Colonia Equeſtris*	XII.
Lacu Lauſonio	XX.	*Lacum Loſonne*	XII.

Darantaſia hodiè eſt Sabaudiæ opidum, vulgò *Monſtier en Tarantaiſe* dictum. ab hoc ad Genevam XL circiter numerantur millia paſſuum: & hinc porrò ad Lauſannam XXXIV circiter. unde jam ſatis certo colligitur indicio, vocem *Bautas* apud Antoninum eſſe mendoſam è vero vocabulo *Genava*. Tabula in utroque numero ſuo duodenario admodùm falſa eſt. Ex Antonini intervallis, inter Genavam & Lauſonium lacum, id eſt, Lauſannam, *Equeſtris Colonia* eſt opidum hodiè *Nyon*, lacui adpoſitum. In libello provinciarum civitatumque Galliæ hæc leguntur verba: *Provincia Lugdunenſis* V, *Sequanorum. Metrop. Civ. Criſpolinorum; hoc eſt, Veſontio. Civ. Aequeſtrium; hoc eſt, Lugiduno. Civ. Elvicorum, hoc eſt, Aventico. Civ. Baſilienſium.* Malè atque corruptè pleraque. Lege, *Civ. Equeſtrium; hoc eſt Noviduno.* Nam nullum heic Lugidunum: metropoliſque civitatis Lugdunenſium, quæ eſt ad confluenteis Rhodani Ararisque, jam anteà meminit, in provinciâ Lugdunenſi primâ. Pro *Elvicorum*, lege *Helveticorum*. ſic enim inferiore iſto ſæculo adpellatos fuiſſe reperio Helvetios. Ceterùm inter opidum *Nyon*, & montem Iuram, rudera viſuntur perantiqui muri. quem Cæſaris eſſe murum putant viri docti, contra Helvetios, in Allobrogum fines per Genevenſem pontem irrumpere conantes, exſtructum. Cæſar ipſe de hoc ſic ſcribit, belli Gallici comment. I: *Intereà eâ legione, quam ſecum habebat, militibusque, qui ex provinciâ convenerant, à lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit, ad montem Iuram, qui fineis Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia paſſuum decem novem murum, in altitudinem pedum ſexdecim, foſſamque perducit. Eo opere perfecto, præſidia diſponit, caſtella communit: quò faciliùs, ſi ſe invito tranſire conarentur, prohiberi poſſent.* Mendum in his Cæſaris verbis hærere, vehementer ego vereor. Nam ruderum iſtorum tractum, ab opido *Nyon* versùs Iuram montem, XIX per millia ſi ſequaris, non modò ad montem, ſed trans montem perveneris. quò Cæſarem murum perduxiſſe, quis credat? Ego ſuſpicor, exemplaria varia habuiſſe, alia X millia, alia IX. unde poſteà marginibus eorum exemplarium, quæ habebant X, adſcriptus eſt variæ lectionis numerus IX: vel è diverſo. tandem imperiti homines, utroque numero textui illato, fecerunt XIX. IX millia à dicto opido juxta rudera antiqui muri ſi progrediare, incides in proximum Iuræ montis locum, cui antiquæ ſtructuræ caſtellum impoſitum, vulgari nunc vocabulo dicitur *Chaſteau de la pucelle*, id eſt, *Caſtellum virginis.* quod putatur à Cæſare conditum. Ego ex pluribus illis caſtellis, præſidiiſque, ad murum erectis, hoc cenſuerim fuiſſe poſtremum. Primum autem, lacuique proximum haud dubiè fuit id, quod poſteà in opidi modum exſtructum, *Colonia* factum eſt cognomento

Equeſtris. Quin heic ſine dubio fuit præſidium illud militum, à Cæſare contra Helvetios Lemano lacui impoſitum: de quo ita Lucanus lib. I:

Cæſar. ut acceptum tam prono milite bellum,
Fataque ferre videt; ne quo langvore moretur
Fortunam; ſparſas per Gallica rura cohortes
Evocat; & Romam motis petit undique ſignis.
Deſeruêre cavo tentoria fixa Lemano.

Tanta igitur eſt antiquitas hujus loci. Ceterùm à Ptolemæo & Antonino in Sequanorum cenſetur provinciâ; ob cauſam videlicet ſuprà dictam.

LAVSANNÆ antiquiſſima mentio eſt in itinerario Antonini; ubi *Lacus Lauſonius* adpellatur locus: & in tabulâ itinerariâ; ubi *Lacus Loſonne*. In hac tamen ipſius lacus inſcriptio eſt LACVS LOSANENTE: corruptè, ut pleraque, pro *Lacus Lauſannenſis*. unde ipſius opidi verum germanumque vocabulum LAVSANNA.

Iter ab Auguſtâ Prætoriâ Auguſtam Rauracorum verſùs jam anteà ex Antonino ac tabulâ recitatum. in hoc *Octodurum* eſſe: nunc *Martinach*, infrà pluribus docebo argumentis. Ab hoc igitur loco XII. M. p. verſùs ſeptemtriones & Aventicum coloniam, ſi progrediaris, incides in opidum *S. Mauricii*; quod *Tarnadas* vocat Antoninus, & *Tarnaias* tabula. Hinc XIII paullo ampliùs M. p. ultrà ſecundo Rhodano ſi procedas, in dextrâ fluminis ripâ, quâ is in lacum evolvitur, pagum reperies vulgari vocabulo *Noville*. quem eumdem eſſe locum, qui apud Antoninum dicitur *Penne locus*, in tabulâ verò *Penno lucos*, ſpatium, ſituſque indicant. nam ab Antonino unà cum reliquo Helvetiorum pago Vrbigeno *Maximæ Sequanorum* adſcribitur *provinciæ*: quum, quæ in lævâ amnis ripâ ſternuntur verſùs Italiam, ad *Penninarum Alpium provinciam* pertineant. De nomine dicti loci neſcio quid ſentiendum ſit. ex tabulâ quidpe *ſacer* fuiſſe videtur alicui deorum *lucus*. At ſi *lucus ſacer*; cuinam deorum fuerit ſacratus? Livius lib. XXXI, de Penninis loquens Alpibus; *Neque hercule*, inquit, *montibus his, ab tranſitu Pœnorum ullo, Veragri, incolæ jugi ejus, nôrunt nomen inditum: ſed ab eo, quem, in ſummo ſacratum vertice, Penninum montani apellant. Summus hic vertex* eſt idem, qui Antonino & tabulæ *Summus Penninus*. Iovem fuiſſe deum illum, à Veragris, quorum vicus fuit Octodurus, cultum, ſuprà lib I, cap. XXVI docui. At ſi proprium dei nomen fuit *Penninus*; quomodò ab hujus primitivo vocabulo derivatum eſt Alpium cognomen *Penninum*? Nullâ certè grammaticâ ratione. proinde verum genuinumque dei nomen fuiſſe arbitror *Pen*; & Romano ori, *Pennus*. à quo jam rectè ritéque derivatum vacabulum eſt *Penninus*. Locus igitur ille apud Antoninum, & in tabulâ legendus eſt PENNI LVCVS; id eſt, *ſacrum Iovi nemus*. Sed hic locus fuit Nantuatium; de quibus infrà dicetur.

A Penni luco, eodem itinere verſùs Aventicum ſequitur poſt IX m. p. locus, cui nomen apud Antoninum *Bibiſco*, in tabulâ *Viviſco*: tabula etiam hinc Lauſannam uſque numerat m. p. XIII. cui ſpatio, ſitui, ac nomini, probè convenit opidum hodiè *Vivey*, lacui adpoſitum. Verum loci nomen fuiſſe videtur VIVISCVS; quia hodiéque non per B, ſed per V literam effertur. Ipſis tamen Celtis fuiſſe putaverim literam W: quam Romani ori ſuo inuſitatam, pronuntiatuque difficilem, nunc in B, nunc in V converterunt. Hic quoque locus, extra Helvetiorũ fineis, fuit Nantuatium.

A Viviſco porrò, Aventicũ verſùs, IX m. p. intervallo occurrit locus, cui nomen in tabulâ *Viromagus*, apud Antoninũ *Bramagus*. eum nunc eſſe vicum *Bro*, extra controverſiam eſt; quando & intervallum, & ſitus, & nomen congruit. nam *magus* adjectitiam fuiſſe opidorum vicorumque fluminibus adpoſitorũ perticulam, ſuprà lib. I, cap. VII, oſtenſum eſt. B autem litera facilè in V mutari poterat; unde *Vromagus* factũ, pro *Bromagus*; & mox euphoniæ gratiâ interjecto *i*, *Viromagus*. *Bra*, apud Antoninum eſſe mendoſum, cùm tabula, tum hodierna ejuſdem loci adpellatio convincit.

Inter Bromagum & Aventicum unus recenſetur locus, qui Antonino eſt *Minnodunum*, auctori tabulæ *Minodum*, mutilato, vel abbreviato nomine, pro MINODVNVM. Hoc eſſe hodiè opidum, quod vulgò Germanis *Milden*, Gallis *Mouldon* vocatur, tractus ſimul itineris & nomen opidi produnt. proinde etiam corruptum eſſe

nume-

numerum VI M. paſſ. qui apud utrumque ſpatio inter Bromagum & Minodunum adſcriptus, certum eſt. ſunt quidpe millia XIIII. Convenit rectè in tabulâ intervallum inter Minodunum & Aventicum, millium XVIII. quæ itidem corrupta habent Antonini exemplaria XIII. Sed heic V, illic X, interiiſſe puto.

Ab Aventico Salodurum versùs, poſt XIV M. p. collocat auctor tabulæ PETENISCAM; quæ Antonino in eodem itinere, poſt XIII millia, eſt *Petineſca*. Hinc uterque Salodurum uſque numerant paſſuum millia X. quæ in univerſum ſunt millia XXIV. Corruptum eſſe alterutrum numerum, intervallum coarguit, quod inter *Wüfliſpurg* & *Soloturn*, rectiſſimo itinere eſt M. p. XXXII. Ego *Peteniſcam* interpreter celebre hodiè opidum *Biel*, in extremis Vrbigeni pagi finibus, lævæ Vrbæ amnis ripæ adpoſitum.

EBVRODVNVM habet tabula inter Veſontionem & Aventicum; XVII millibus ab hoc diſſitum. huic nomini, ſpatio, ac ſitui probè reſpondet opidum hodiè *Yverdon*, ad caput lacus Novioburgienſis, VII millibus paſſuum ab Vrbâ diſtans.

ABIOLICA, in eâdem tabulâ, VI M. p. ab Eburoduno versùs Veſontionem diſtat. nomen hoc, ſpatium, ac ſitus conveniunt vico hodiè volgò *le Bullet* dicto.

AMBRONICVS PAGVS.

SALODVRVM auctoris tabulæ, quod *Saloturum* Antonino, rectè omneis interpretari opidum nunc, Germanis *Soloturn*, Gallis *Soleurre* dictum, extra controverſiam eſt. Apud Ptolemæum Helvetiorum opidum legitur Γανόδουρον *Ganodurum*: quod quamvis quibuſdam exiſtimetur eſſe Conſtantia, ad lacum Brigantinum ſita; tamen ego judicaverim vocabulum id eſſe corruptum; reſcribendumque Σαλόδουρον. quin etiam Ptolemæi poſitio magis convenit Saloduro, quam Conſtantiæ. Rhenani heic confidentia prorſus non probanda, qui quum in vitâ D. Mauricii legiſſet, *agaunum* Gallico ſermone ſignificare ſaxum: non veritus eſt, apud Ptolemæum vocem Γανόδουρον, ultrà vitiare in Γαωνόδουρον; idque interpretari opidum *Lauffenberg*, extra Helvetiorum antiquos fineis, in agro Raurico ſitum: ſcilicet quia ad hoc cataractæ ſunt Rheni.

VINDONISSÆ, quæ nunc vicus exiguus prope Arolæ Ruſſæque amnium confluenteis, ſatis alta eſt antiquitas. meminit quidpe ejus Tacitus ſub exitum Neronis, hiſtoriar. lib. IV: ubi Galli Belgæ, Civile Batavo duce rebellantes, Romanorum hiberna in Rheni ripâ ſubverterunt. *Cohortium*, inquit, *alarum, legionum, hiberna ſubverſa, cremataque: iis tantùm relictis, quæ Magontiaci, ac Vindoniſſæ ſita ſunt.* Florus lib. III, cap. ultimo, de Druſo: *In tutelam provinciarum, præſidia atque cuſtodias ubique diſpoſuit; per Moſam flumen, per Albim, per Viſurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs caſtella direxit.* In his *Vindoniſſam* quoque fuiſſe, patet ex Tacito. Atque una hæc Romanorum tunc fuiſſe in Helvetiorum agro caſtra militum, liquet inde, quòd, quum cetera cuncta per omnem Rheni ripam ſubverſa cremataque forent; hæc una cum Magontiaco relicta fuerunt: nec tamen Belgæ rebellantes, ultra Iuram montem Arolamque amnem, in Helvetiorum fineis penetraverunt. Eſſe autem vicum *Windiſch* antiquam Vindoniſſam arguitur cùm ex nomine, ac ſitu, qui haud ita procul Rheni ripâ, ubi præſidia Romanorum, tùm ex itinerariis, quæ ſic habent:

Antonini:		Antonini:		Tabulæ:		
Brigandia		*Brigantia*		*Brigantio*		Bregenz.
Arbore Felice	XX.	*Arbore Felice*	XX.	*Arbor Felix*	X	Arbon.
Ad Fines	XX.	*Finibus*	XX.	*Fines*	XXI	Pfin.
		Vitudoro	XXII.			Winterthur.
Vindones	XXX.	*Vindoniſſa*	XXIII.	*Vindoniſſa*		Windiſch.
		Rauracis	XVII.	*Auguſta Rauracûm*	XXII.	Augſt.
Arialbinum	XXIII.					Baſel.

TVGENVS PAGVS.

TVGIVM opidum, quod vulgò dicitur *Zug*, nemo equidem veterum memorat auctorum. fuiſſe tamen in XII illis antiquiſſimis opidis, quæ Helvetii, ad totius Galliæ Celticæ imperium occupandum proficiſcentes, exuſſerunt, haud dubium eſt, quando ab hoc, ceu totius pagi capite, ipſe pagus jam multis annis ante hanc expeditionem, cognomen habuit; ut ſuprà è Strabone oſtenſum eſt. Cæſar autem diſertiſſimis verbis ſcribit, ſe *opida, vicosque, quos incenderant, reſtituere juſsiſſe*, non nova conſtituere.

Eſt prætereà alius in Tugeno pago locus, antiquitate nobilis, cujus Tacitus hiſtoriar lib. I meminit; de Cæcinâ legato loquens, quem Vitellius cum parte exercitus per Helvetios Alpeisque Penninas Italiam petere juſſerat. *Plus prædæ*, inquit, *ac ſangvinis Cæcina hauſit. Irritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis, virisque, mox memoriâ nominis clara; de cæde Galbæ ignari, & Vitellii imperium abnuentes. Initium bello fuit avaritia, ac feſtinatio Vndeviceſimæ legionis. rapuerunt pecuniam, miſſam in ſtipendium caſtelli, quod olim Helvetii ſuis militibus ac ſtipendiis tuebantur. AEgrè id paſſi Helvetii, interceptis epiſtolis, quæ nomine Germanici exercitus ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem et quoſdam militum in cuſtodiâ retinebant. Cæcina belli avidus, proximam quamque culpam, antequàm pœniteret, ultum ibat. Mota properè caſtra. vaſtati agri. direptus, longâ pace in modum municipii exſtructus, locus, amœno ſalubrium aquarum uſu frequens. Illi ante diſcrimen feroces, in periculo pavidi, quamquàm primo tumultu Claudium Severum ducem legerant, non arma noſcere, non ordines ſequi, non in unum conſulere. exitioſum adversùs veteranos prœlium; intuta obſidio, dilapſis vetuſtate mœnibus. hinc Cæcina cum valido exercitu, inde Rhætica alæ, cohorteſque, & ipſorum Rhætorum juventus, ſveta armis, & more militiæ exercita. undique populatio, & cædes. Ipſi in medio vagi abjectis armis, magna pars ſaucii, aut palantes, in montem Vocetium perfugêre.* Locus hic ſine controverſiâ eſt idem, qui nunc etiam ob aquas calidas incolis vocatur patrio ſermone *Baden*; opidum elegans, amœnum, atque celebre, flumini Limago adpoſitum, XVI millibus paſſuum infra Turigum, VI millibus à Vindoniſsâ diſſitum. unde militibus Vndeviceſimæ legionis promta pecuniæ rapina: nam horum hiberna Vindoniſſæ. idem auctor hiſtoriar. lib. IV: *Vndeviceſima legio Vindoniſſâ, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rhætiam irrupêre.* Caſtelli ruinæ etiamnum exſtant, ad opidum in monte ſitæ. Ceterùm longa illa pax, ab Iulii Cæſaris uſque duravit Gallico bello; quo tempore illi omnia ſua opida vicosque exuſſerant. unde hujus quoque opidi vetuſtatem colligere fas eſt: maximè caſtelli; ut cujus mœnia jam ſub Neronis principatu nimiâ vetuſtate collapſa erant. Opidum tamen ipſum, quamvis ob celebritatem, uſumque ſaluberrimarum aquarum in municipii modum ædificiis exſtructum fuerit, mœnibus non fuiſſe cinctum adparet ex eo, quòd ſine obſidione locus is ſubitâ militum irruptione direptus fuit. Sed caſtellum hoc cur Helvetii ad Vitellii uſque principatum ex omnibus unum ſuis militibus ac ſtipendiis tuebantur, quum reliqua omnia Romanorum tenerentur præſidiis? Haud facilè dixerim; niſi credas, uti nunc VIII antiquorum pagûm, ſic olim totius civitatis Helvetiæ magiſtratus huc ad communia concilia peragenda conveniſſe. Tuebantur igitur præſidio locum, quia in eo communia omnium archiva adſervabantur. Nomen caſtellum opidumve olim quod habuerit, nullibi reperio. quia tamen ob uſum ſalubrium aquarum jam tum celebre fuit; haud dubium eſt, quin idem nomen, quod nunc obtinet, tunc etiam ab eodem argumento obtinuerit; Romanis dictum AD AQVAS; quemadmodùm aliæ per terræ orbem aquæ calidæ: & cognomento regionis, AD AQVAS HELVETIAS.

De VOCETIO monte nihil habeo, quod ego certiùs, quàm alii ante me, adfirmare queam: nempe eſſe eum partem Iuræ montis aſperrimam, è regione pagi Tugeni; ubi hodiéque adpellantur loca *Bözen*, & *Bözberg*. Eorum perquàm

inepta

inepta eſt opinio, qui Vocetium eumdem eſſe volunt; qui corruptè, ut ſuo loco oſtendetur, *Vogeſus* adpellatur, pro *Voſego*, in Cæſaris commentar. IV, in Lingonum finibus, ex quo ille Moſam flumen profluere ait. etenim quid (malùm!) Helvetii ultra Rauracos atque Sequanos in Lingonum uſque profugerent fineis, quum ſatis tuti adversùs Romanorum militum in tranſitu impetum eſſe poterant in Iurâ ſuo?

TIGVRINVS PAGVS.

DE TIGVRO, ſive TVRIGO opido idem ſentio, quod ſuprà de Tugio dixi: nempe fuiſſe & hoc in XII illis opidis antiquiſſimis, quæ Helvetii in expeditionem proficiſcentes exuſſerunt. ab hoc enim, ceu capite, jam ante expeditionem totus pagus cognomentum invênit.

ΦΟ΄ΡΟϹ ΤΙΒΕΡΙ΄ΟΥ FORVM TIBERII eſt in Helvetiis Ptolemæo. Id omnium rectiſſimè interpretari mihi videtur Rhenanus opidum nunc, quod vulgari vocabulo vocatur *Keiſers Stuel*; quaſi dicas, *Ceſaris*, ſive *imperatoris tribunal*: quia heic jus à Tiberio redditum fuerit.

A Brigentiâ ad ARBOREM FELICEM numerat Antoninus duobus in locis millia paſſuum XX. cui nomini, ſitui, ſpatio reſpondet opidum hodiè, lacui Brigantino adpoſitum, *Arbon*. In tabulâ alterum X, in dicto millium numero interiit.

Hinc totidem millia numerat Antoninus, duobus itidem in locis, ad FINES. tabula verò XXI. huic ſpatio, ſitui, ac nomini probè convenit opidum nunc *Pfin*, Duro flumini impoſitum.

A Finibus ad *Vitudorum*, ſive, ut quædam habent exemplaria, *Vitidurum*, M. p. ſunt apud Antonium XXII: & hinc Vindoniſſam XXIII. Vtrobique numerus corruptus eſt. locum quidpe eum eſſe nunc *Wintertur*, cùm nomen, tùm regio indicant. ab hoc autem millia ſunt paſſuum ad Fineis XV; ad Vindoniſſam verò alterum tantum intervallum. Qui Conſtantiam interpretantur *Vitudurum*, per quàm vehementer errant. quî enim à Finibus Vindoniſſam profecturis, retrogreſſio eſſe poteſt ad Conſtantiam? à quâ ſi Vindoniſſam recto itinere pergere velint, Fineis repetant neceſſe eſt. In tabulâ vocabulum hujus loci & diſtantiam periiſſe, liquet ex eo, quòd millium quidem numerus inter Fineis & Vindoniſſam exſtet. Antiqua inſcriptio, quam Lipſius refert in auctario inſcriptionum, habet *Vitudurum*, ut quædam Antonini exemplaria. verum tamen, ac genuinum vocabulum Latinâ formatione debebat eſſe VITODVRVM; eâdem ratione grammaticâ, ut reliqua opida terminantia in *durum*; *Salodurum*, *Octodurum*, *Divodurum*, *Auguſtodurum*, *Marcodurum*, *Batavodurum*, & alia.

Hæc igitur ferè ſunt, quæ de terræ Helvetiæ antiquitate ex idoneis auctoribus eruere licuit.

De gente ipsâ pauca quædam nunc cognoſcere haud pigeat. Claritudinem ejus oſtendit Tacitus, dicto loco, his verbis: *Helvetii, Gallica gens, olim armis viriſque, mox memoriâ nominis clara.* Cæſar belli Gallici com. I; de Belgis loquens: *Proximi ſunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt; quibuscum continenter bellum gerunt. quâ de causâ Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt; quòd ferè quotidianis præliis cum Germanis contendunt, quum aut ſuis finibus eos prohibent, aut ipſi in eorum finibus bellum gerunt.* Bellum hoc non nuperum Cæſaris ævo; ſed perantiquum. Tacitus in libro de Germaniâ. *Validiores olim Gallorum res fuiſſe, ſummus auctorum divus Iulius tradit. eóque credibile eſt, etiam Gallos in Germaniam transgreſſos. Quantulum enim amnis obſtabat, quò minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet, permutaretque ſedes promiſcuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ diviſas? Igitur inter Hercyniam ſilvam, Rhenumque & Mœnum amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre.* Sed de hac cõmigratione ſuo loco infrà, in Germaniæ Transrhenanæ deſcriptione, fuſiùs diſſeretur. Clari hinc fuêre, Romanisq; formidati Helvetii, in Cimbrico bello; ubi longè major eorũ fuit, quam ipſorum Cimbrorum Theutonorumque

virtus; uti ſuprà ex Plutarcho ac Strabone demonſtratum eſt. unde haud immeritò *timor Romæ grandis fuit, quantus vix Annibalis tempore Punicis bellis, ne iterum Galli Romam venirent*; teſte Eutropio, lib. v. quocirca etiam *Helveticum* id potiùs tum adpellandum fuit *bellum*, quàm *Cimbricum*, vel *Theutonicum*.

Quantâ hominum multitudine terra ipſa ſemper abundaverit, licet ex eo colligere, quòd antiquiſſimis temporibus, non ob agrorum ſterilitatem (regio quidpe eſt fertiliſſima, omnibuſque rebus adfluens) ſed propter terrarum anguſtias, in Germanicum ſolum pars eorum transgreſſi fuêre. dein etiam, quum dicto bello Cimbrico duûm pagorum incolæ exciſi fuiſſent; tamen XL haud amplius annis pòſt, in tantum rurſus excreverunt numerum, uti *pro multitudine hominum*, ut ait Cæſar, *& pro gloriâ belli, atque fortitudinis, anguſtos ſe fineis habere arbitrarentur:* ideóque, ad imperium totius Galliæ Celticæ occupandum, finibus ſuis exirent. Hinc, à Cæſare devicti, & ſub jugum imperii Romani redacti, memoriâ magis antiquæ gloriæ, quàm novis geſtis claruerunt: donec Alemanni poſterioribus ſæculis ſolum eorum invaſerunt.

CAP. III.

De RAVRACIS; *qui &* RAVRICI *&* RAVRIACI.

HElvetiis finitimos faciunt auctores RAVRACOS. Cæſar, eodem commentario primo, de Helvetiorum expeditione loquens; *Perſvadent*, inquit, *Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis, finitimis ſuis, uti eodem uſi conſilio, oppidis ſuis vicisque exuſtis, unà cum iis proficiſcantur*. Quo ſitu fuerint Rauraci, docet, inter alios, Plinius lib. IV, cap. XII; de Danubio amne loquens: *Ortus hic in Germaniæ jugis montis Abnobæ, ex adverſo Raurici Galliæ oppidi.* & eodem libro, cap. XVII: *Mediomatrici, Sequani, Raurici, Helvetii.* Fuêre igitur in Rheni ripâ, inter Helvetios ac Sequanos. Ad Rhenum pertigiſſe Sequanos, teſtatur etiam Cæſar, ſub initium commentarii I: *Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum eſt, initium capit à flumine Rhodano; continetur que Garumna flumine, oceano, finibus Belgarum. attingit etiam à Sequanis & Helvetiis flumen Rhenum.* Et Strabo lib. IV: Μετὰ δὲ τοὺς Ἐλουηττίους, Σηκουανοὶ καὶ Μεδιοματρικοὶ κατοικοῦσι τὸν Ῥῆνον. id eſt: *Poſt Helvetios, Sequani ac Mediomatrici Rheni ripam colunt.* Neuter heic Rauracos memorat: nempe quia gens exigua, ex numero hominum, qui unâ cum Helvetiis, ſedibus ſuis relictis, in bellum profecti, cum undecimâ Helvetiorum parte comparanda. nam horum fuêre CCLXIII millia, Rauracorum verò XXIII millia tantùm; teſte Cæſare eodem commentario. Igitur Rauraci, in medio Helvetiorum Sequanorumque poſiti, rectè nunc dici poſſunt ii populi, qui, Baſilienſem agrum colentes, vulgò dicuntur *die Baſeler*. Horum terminus eſt; à meridie Iura mons, ab Arolæ Rhenique confluentibus ad fonteis uſque Birſæ amnis. hinc, ab occaſu Voſegus mōs; qui initium heic ſumit, vergitque in ſeptemtriones & occaſum æſtivū, ad fonteis uſque Moſellæ Moſæque amnium. dimidium lateris ſeptemtrionalis claudebant olim Sequanorum confinia, à Voſego, quà Ellum flumen erumpit prope arcem *Morſburg*, per opidum *Pfirt*, ad Rheni uſque ripam, quà in adverſo vicus & caſtellum *Iſteyn* conſpiciuntur. alterum dimidium cingit ipſe Rhenus ad confluentem uſque Arolæ.

Nomen gentis variè apud auctores, quos mox citabo, ſcriptum reperitur. alii quidpe adpellant *Rauracos*, alii *Rauriacos*, alii *Rauricos*. Cauſa hujus variationis eſt, quia Celticâ lingvâ efferebantur *thi Rauricher*, per Græcam literam X, omnibus pariter Celtis antiquis oppidò quàm adamatam: quæ, ſi antiquo illo more craſſiùs efferatur, quemadmodùm etiamnunc fit à Rauraci agri Helvetiæque terræ & conterminarum regionum incolis, item ab Hibernis, & Wallis, Britannicâ gente, prætereàque à Iudæis & compluribus aliis nationibus externis; ſonum efficit craſſum tàm antecedentibus, quàm conſequentibus vocalibus. Hinc etiam factum, uti varia veteris Celticæ opidorum vocabula, quæ eodem omnia modo ipſi genti in ICH

termi-

terminabantur, variè apud Romanos auctores, modò in ACVM, modò in IACVM, modò in ICVM, deſinant. exempla quædam adponere libeat: *Nemetacum, Cameracum, Tornacum, Bagacum: Blariacum, Iuliacum, Mattiacum, Magontiacum: Avaricum, Aventicum*; & id genus alia.

Ceterùm opida tempore Plinii Rauracos nulla habuiſſe, niſi unum, teſtis eſt ipſe his verbis, ſuprà citatis: *Ortus hic in Germaniæ jugis montis Abnobæ, ex adverſo Raurici Galliæ oppidi*. nam ſi plura fuiſſent, nomen huic proprium tribuiſſet, quo ab reliquis diſcerneretur. Ne Ammiani quidem ævo plura fuiſſe exiſtimo. ſic enim & ipſe lib. XIV: *Prope Rauracum ventum eſt, ad ſupercilia fluminis Rheni.* Ptolemæus vocat Αὐγούστην Ῥαυρικῶν, *Auguſtam Rauricorum*: Antoninus & tabula itineraria, *Auguſtam Rauracûm*: Plinius lib. IV. cap. VII. *Coloniam Rauriacam*: inſcriptio vetus *Coloniam Rauricam*: nummus vetus Tiberii *Col. Aug. Raurac.* Coloniam eam quis Romanorum deduxerit, oſtendit dicta inſcriptio, quæ talis eſt: L. MVNATIVS L. F. L. N. L. PRONEP. PLANCVS COS. CENS. IMP. VIIVIR EPVL. TRIVMPH. EX RHAETIS AEDEM SATVRNI FECIT DE MANVBIIS, AGROS DIVISIT IN ITALIA BENEVENTI, IN GALLIA COLONIAS LVGDVNVM ET RAVRICAM. Antiquitatem opidi hinc colligere licet. Plancus quidpe hic conſul fuit ſecundo imperii Cæſaris Auguſti anno, XL annis ante Chriſtum natum. Iam ante Iulii Cæſaris bellum Gallicum exſtitiſſe, patet ex verbis ejus ſuprà relatis: *Perſvadent Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis, finitimis ſuis, uti eodem uſi conſilio, oppidis ſuis vicisque exuſtis, unà cum iis proficiſcantur*. Sed inter Cæſaris bellum Helveticum & Planci conſulatum, XIX dumtaxat intercedunt anni. Poſterioribus temporibus, quum pleraque per Galliam opida primaria, gentiumque capita, proprio abjecto vocabulo, ipſarū gentium nominibus adpellarentur; quâ de re latiùs infrà dicetur: *Auguſta* quoque *Rauracorum*, dicta eſt *Rauraci*; ut habet Ammianus, lib. XVI, & Antoninus in itinerario. Nomen tamen *Auguſtæ* perpetuò in vulgari uſu permanſiſſe videtur. exſtat quidpe etiamnum eodem loco, in pago admodùm exiguo, vulgò *Augſt* dicto, ad Rheni ripam, VI millibus paſſuum ſupra Baſiliam ſito. ubi multæ etiamnum eruuntur Romanorum antiquitatum reliquiæ; plures ſuperioribus annis erutæ fuêre. Iam Iuliani tempore urbem deſtructam fuiſſe, patet ex Eunapij Sardiani hiſtoriâ; qui ita de Iuliano: Ἤδη δὲ ἦν πρὸς τοὺς Ῥαυράκους, ὅ ἐστι φρούριον. id eſt: *Iamque erat apud Rauracos; quod caſtellum eſt*.

ARIALBINVM, ſive *Arialbinum* locum habet tabula, duobus diverſis in itineribus, utrobique VI mill. paſs. infra Auguſtam Rauracûm ſitum. In Rauracorum fuiſſe agro, vicinitas coarguit. Itinera ſic ſe habent:

Beſançon,	*Veſontione*				
Soye,	*Lopoſagio*	XIII.	*Argentorate*		Strasburg.
Mandûre,	*Epomanduo*	XVIII.	*Helellum*	XII.	Sletſtat.
Large,	*Large*	XVI.	*Argentovaria*	XII.	Colmar.
Kämbs,	*Cambete*	XII.	*Cambete*	XII.	Kämbs.
	Arialbinum	VII.	*Arialbinum*	VII.	
Augſt,	*Aug. Rauracûm*	XVIII.	*Aug. Rauracûm*	VI.	Augſt.

Ab ablativo caſu *Cambete*, rectus eſt *Cambes*. id nominis ad huc incorruptum obtinet vicus, prope Rheni ripam, VII M. p. infra Baſiliam ſitus, vulgò dictus *Kämbes*, & contractè *Kämbs*, ſive *Kämbs*. *Arialbinum* igitur ſine dubio eſt nunc *Baſilia*: à quâ porrò rectè ad Auguſtam VI numerantur M. p. Apud Antoninum eadem hujus loci duo leguntur vocabula: in itinere à Sirmio Treveros *Arialbinno*; & in itinere à Tauruno Arenatium, vitiosè per T, *Artalbino*. Verum nomen puto fuiſſe *Arialbinum*. Eſt hodiéque vicus, M CCL paſſibus infra Baſiliam in ulteriore amnis ripâ ſitus, vulgari vocabulo *Kliiben*. qui neſcio an non vetus illud *Arialbini* nomen retineat. Poterat enim ſic dici, quaſi *Klein Lilben*; & hoc quaſi *Rilben*; hoc eſt, *minus Arialbinum*, ad diſcrimen *majoris Arialbini*, quod in citeriore fuit ripâ, eodem ſitu quo nunc Baſilia ſternitur; ſic namque in eâdem ripâ ulteriore vici viſuntur *Klein Huning*, & *Klein Käms*; id eſt, *minus Huningium*, & *minor Cambes*; ad diſcri-

ad diſcrimen eorum, qui in citeriore ripâ dicuntur *Grooſs Huning*, & *Grooſs Käms*, id eſt, *majus Huningium*, & *major Cambes*, ſuprà memoratus. Libellus provinciarum ac civitatum Galliæ hæc habet verba: *Provincia Lugdunenſis* v: *Metrop. civitas Sequanorum, hoc eſt, Veſontione. Civ. Equeſtrium, hoc eſt, Noviduno. Civ. Elvetiorum, hoc eſt, Aventico. Civ. Baſilienſium. Caſtr. Vindoniſſenſe. Caſt. Ebrodunenſe. Caſt. Argentarienſe. Caſt. Rauricenſe.* Ex quibus patet, eo tempore, quo hæc conſcripta fuerunt, Auguſtam Rauracorum jam ruinam perpeſſam fuiſſe, Baſiliamque in magnam creviſſe urbem. Id certè poſt Antonini illius, qui itinerarium compoſuit, poſtque auctoris tabulæ itinerariæ ævum contigiſſe, ſatis inde liquet, quod neuter eorum, in tam frequentibus itineribus, Baſiliæ mentionem faciat. Ammianus Marcellinus, qui ſub exceſſum Valentiniani imperatoris hiſtorias ſuas finivit, ſic ait lib. xxx: *Secuto poſt hæc anno, Gratiano, adſcito in trabeæ ſocietatem Equitio, conſule, Valentiniano poſt vaſtatos aliquot Alemanniæ pagos munimentum ædificanti prope Baſiliam, quod appellant accolæ robur, offertur præfecti relatio Probi, docentis Illyrici cladeis.* Ne hic quidem Baſiliam adpellat civitatem, vel urbem, vel opidum, vel caſtellum, vel vicum, vel denique locum aliquem; ſed *robur*, quod accolæ vocârint *Baſil*. At quodnam hoc tam nobile robur? Nullum certè, niſi magna vetuſtaque quercus, deorum alicui conſecrata, cui ipſi nomen *Baſil*. ſic enim auctor noſter in libro de Germaniâ: *Lucos, ac nemora conſecrant; deorumque nominibus appellant ſecretum illud, quod ſolâ reverentiâ vident.* Quercus fuiſſe dilectos in hiſce nemorum conſecrationibus, ſuprà lib. 1. cap. xxxiv, oſtenſum eſt. Nec me facilè dimovet ab hac ſententiâ, quòd itineraria illa Valentiniani ætate antiquiora eſſe dixeris. nam hoc nullâ aliâ re, quàm nudo Antonini nomine contendere queas; quaſi imperator Antoninus fuerit auctor itinerarii. Certè nihil minùs. nam ſi id paullo diligentiùs cum tabulâ contuleris, facilè ex itinerum & millium numerorum non modò verorum juſtorumque, ſed & corruptiſſimorum parilitate deprehendes, aut unum eumdemque fuiſſe utriuſque operis auctorem, aut certè duos ſibi invicem coætaneos. At tabulæ auctor fuit Chriſtianus; quod manifeſtò patet ex iis, quæ de divo Petro, de Moſe, de filiis Iſraëlis, de lege in monte Sinai acceptâ, adnotavit. quæ certè ſub Antoninorum imperiis, nemo militaribus itinerariis inſeruiſſet. Tum verò in Antonini hujus itinerario, ſimulque in tabulâ, pleræque Galliarum urbes, quæ capita fuerint nationum, ipſarum nationum, ut antè dictum, vocabulis adpellantur, propriis nominibus abjectis. quod Antoninorum ſæculo factitatum fuiſſe, vel una Ptolemæi Galliæ tabula ſatis negat. Sed idem cum illis facit Ammianus in hiſtoriis ſuis. unde etiam ſæpiùs ſuſpicatus ſum, hunc fuiſſe auctorem utriuſque operis. Verùm quicumque is fuerit; certum eſt, circa hujus ſæculum utrumque fuiſſe compoſitum. nam tum temporis cum aliorum imperatorum tum maximè Valentiniani ſedes atque domicilium fuit Auguſta Treverorum; ut infrà in Treveris oſtendam. auctor autem itinerarii, quod Antonini nomine inſcribitur, primum *iter de Pannoniis in Gallias, à Sirmio ad Treveros uſque* deſcribit: nullâ ſcilicet aliâ de causâ, niſi quòd illud tunc temporis maximè frequentatum; ut patet ex Ammiani hiſtoriis. Proinde, ut antè dixi, minimè ego dubito, quin Arialbinum Antonini & tabulæ, ſit munimentum illud, quod Valentinianus imperator, Gratiano III, Equitio Cos. id eſt anno à nato Chriſto CCCLXXIV, prope ſacram quercum Baſiliam condidit. Quum autem, ut ſuprà oſtenſum, jam ante Iuliani Cæſaris tempora, Auguſta Rauracorum à finitimis Alamanis, proximam Galliam frequenter vaſtantibus, aut alio quo caſu deſtructa eſſet: hæc equidem in munimentum rurſus erecta eſt; *Arialbinum* verò, quia opportuniore loco ſitum, in opidi modum ædificari cœptum; moxque omnem Auguſtæ dignationem celebritatemque adeptum eſt. Vnde ſuprà dicto Eunapio Sardiano, & item auctori libelli provinciarū civitatumque Galliæ, Auguſta dicitur vocabulo humiliori *Caſtrum Rauricenſe*; Arialbinum verò nomine ampliſſimo, *Civitas Baſilienſium*. Nomen autem *Baſiliæ* in hoc evaluit, quia hæc frequentiſſima antiquiſſimaque ac religioſiſſima loci apud incolas adpellatio: quaſi dicas *Ad Iovem*, vel *Ad Mercurium*, vel alium quempiam deorum (incertum quippe quod numen fuerit) Germanicè *Zum*

Baſil,

Baſil, ſive *Baſel*. Valeant jam illi, qui ab regio vocabulo urbem hanc dictam volunt, quaſi Βασιλείαν. unde vitium illis natum, uti E in penultimâ producatur. Primus igitur BASILIÆ auctor fuit auguſtiſſimus Valentinianus imperator; anno à nato Ieſu CCCLXXIV. à quo anni ad hunc annum CIↃIↃCXV computati, ſunt numero CIↃCCXLI. Tanta ſcilicet eſt celeberrimæ hujus magnificentiſſimæque urbis antiquitas. quam reticuiſſe, fuerit nefas.

CAP. VI.

De VERAGRIS, SEDVNIS, *&* NANTVATIBVS.

DE Tulingis atque Latobrigis, alteris illis Helvetiorum in dicto bello ſociis, uti commodè dicere queam; populi priùs indicandi erunt, quos Rhodani valleis ad lacum uſque Lemanum incoluiſſe, ſuprà dixi. Prima vallis eſt à Rhodani fontibus ad confluentem Dranſæ amnis porrecta. Hanc ita deſcribit Polybius, lib. III: Ὁ δὲ Ῥόδανος ἔχει μὲν τὰς πηγὰς ὑπὲρ τὸν Ἀδριατικὸν μυχὸν, πρὸς τὴν ἑσπέραν νευούσας, ἐν τοῖς ἀποκλίνουσι μέρεσι τῶν Ἄλπεων, ὡς πρὸς τὰς ἄρκτους. ῥεῖ δὲ πρὸς τὰς χειμερινὰς δύσεις. ἐκβάλλει δ' εἰς τὸ Σαρδῷον πέλαγος. οὗ πρὸς μὲν τὰς ἄρκτους Ἄρδυες Κελτοὶ κατοικοῦσι. τὴν δ' ἀπὸ μεσημβρίας αὐτοῦ πλευρὰν ὁρίζουσι πᾶσαι πρὸς ἄρκτον κεκλιμέναι τῶν Ἄλπεων παρώρειαι. id eſt, *Rhodanus fonteis habet ſupra intimum ſinus Adriatici receſſum, in occaſum verſos, in partibus Alpium, quæ ſeptemtriones ſpectant. fertur ad occaſum hibernum: exoneratque ſeſe in mare Sardoum. multus ejus curſus eſt intra convallem: cujus ſeptemtrionale latus Ardyes Celtæ colunt; meridionale omne latus terminant radices Alpium, quæ in ſeptemtriones vergunt.* Eam vallem eum intelligere, quæ eſt à fontibus ad Dranſæ uſque confluentem & opidum Martiniacum, ex eo adparet, quòd meridionale ejus latus Alpeis ait claudere, quarum radices ſeptemtriones ſpectent. Romanis antiqiſſimo cognomine dictam fuiſſe PENNINAM, ſive corruptè (per errorem; quia hàc Annibalem Pœnum cum exercitu tranſiiſſe vulgò putabatur; ut docet Livius, loco ſuprà dicto) POENINAM; oſtendit vetus inſcriptio, quæ Veronæ exſtat hiſce verbis: Q. CAECILIO CISIACO SEPTITIO PICAI CAICILIANO PROCVR. AVGVSTOR. ET PROLEG. PROVINTIAI RAITIAI ET VINDELIC. ET VALLIS POENIN. AVGVRI FLAMINI DIVI AVG. ET ROMAI C. LIGVRIVS L. F. VOL. ASPER. C. CON. I. CR. INGENVOR. Rhenanus rerum Germanicarum lib. III, primùm cenſet hæc de Rhodani valle dici: mox tamen mutatâ ſententiâ, hæc inſcriptioni, in medium adlatæ, ſubnectit: *Sed tamen re exactiùs perpenſâ, malim hoc accipere de valle Pœninâ, quæ fontibus Atheſis & Oeni vicina eſt. nam ſcio, quàm longè porrigantur Alpes, quæ Pœninæ vocari ſcriptoribus ſolent.* Certè non longiùs, mi doctiſſime Rhenane, ita me Muſæ ament, quàm à *Summo* illo *Pennino* ad Rheni fonteis. hinc jam *Rhæticæ* verſùs ortum, illic verſùs occaſum *Grajæ* incipiunt: quod alio in opere (Deus volens propitius voto adnuat precor) fuſiùs docebo. Tum verò quid attinuiſſet, vallem illam, Æni Atheſiſque fontibus vicinam, proprio ac diſcreto nomine, ceu regionem ſingularem, adpellare Pœninam; quum hæc quoque terra ſit Rhætia; ut mox patebit? aut quomodò hæc Æni vallis Galliæ Belgicæ fuit contermina; ſiquidem ad Rheni fonteis alveumque, ad Brigantinum uſque lacum, incoluêre Rhæti? In Belgicâ numerat Plinius & Helvetios. unde Æthicus quoque, *Gallia*, inquit, *Belgica habet ab Euro Alpes Penninas*. Melior igitur (utinam & conſtantior) prior illa tua fuit ſententia; VALLEM POENINAM, ſive PENNINAM, eſſe eamdem, quæ Helvetiorum finibus contermina, à Rhodani fontibus ad Dranſæ uſque confluentem, & opidum Martiniacum, vulgari nunc vocabulo, ex antiquo illo nomine prognato, dicitur WALLISSER LAND. Hanc Penninæ Alpes ſuſcipiunt ad dictos Rhodani fonteis, ſimulque proſequuntur, ac tandem ad Dranſam & Martiniacum deponunt. hæc ad Rhodani Rhenique fonteis contermina fuit Rhætiæ provinciæ: atque ob id ſub eamdem præfecturam cum hac contributa. Patet hoc

ex Æthici

ex Æthici verbis, ſuprà citatis; ubi Penninas Alpeis prorſus à Galliâ excludit. Nec obſtat, quod auctor libelli provinciarum civitatumque Galliæ, vallem hanc adſcribit Galliæ, his verbis: *Provincia Viennenſis* v, *in Alpibus Grajis & Penninis: Metr. Civ. Centronum*; *hoc eſt*, *Darentaſia. Civ. Vallenſium*; *hoc eſt*, *Octudorum:* quarum hæc eſt Penninarum Alpium; illa Grajarum. nam provinciarū limites pro libitu imperitantium variè mutati fuêre. Sic & Notitia imperii: *Præſides per Gallias* XI*: Alpium Maritimarum*; *Alpium Pœninarum*; *& Grajarum*; *Maximæ Sequanorum.* Et poſteà: *Provinciæ Galliarum* XVII*: Alpes Maritimæ*; *Alpes Penninæ*, *& Grajæ*; *Maxima Sequanorum.* Et iterum: *Alpium Maritimarum*; *Alpium Penninarum*, *& Grajarū*; *Maximæ Sequanorum.*

Valle igitur jam ſatis dilucidè deſcriptâ, incolæ quoque ejus priſci indicentur. Cæſar initio comment. III: *Quum in Italiam proficiſceretur Cæſar, Ser. Galbam, cum legione Duodecimâ, & parte equitatus, in Nantuateis, Veragros, Sedunosque miſit: qui à finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano ad ſummas Alpeis pertinent. Cauſa mittendi fuit*; *quòd iter per Alpeis, quo magno cum periculo magnisque portoriis mercatores ire conſueverant, patefieri volebat.* SVMMAS heic adpellat ALPEIS, quæ Strabo, lib. IV, τὰ ἄκρα τῶν Ἄλπεων, SVMMVM PENNINVM Antoninus, & tabula; & SVMMVM VERTICEM Livius lib. V, in quo *Pennum deum* colebant incolæ Veragri; POENINAS ALPIVM FAVCEIS Plinius, lib. III, cap. XVII. nunc dicitur *mons divi Bernardi*, & *mons Iovis*; ut ſuprà in Helvetiis oſtenſum eſt. Per hunc iter fuiſſe mercatoribus, quod ait Cæſar, & aliis viatoribus, patet etiam ex dicto Antonino, & tabulâ. Eodem tranſitu iter fecit Cæcina cum exercitu, qui Aquas Helvetias diripuerat, Aventicoque excidium minatus fuerat: de quo ſic Tacitus, hiſtoriar. I: *Pennino ſubſignanum militem itinere, & grave legionum agmen, traduxit.* Errat quàm vehementiſſimè Tſchudus in Rhætiâ ſuâ, ubi contra Alciatum oſtendere voluit, *ſummas* Cæſaris *Alpeis* eſſe montem, qui vulgò nunc *divi Gothardi* cognominatur. Porrò Cæſar eodem commentario poſteà: *Galba conſtituit cohorteis duas in Nantuatibus collocare; ipſe cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui appellatur Octodurus, hiemare. qui vicus, poſitus in valle, non magnâ adjectâ planicie, altiſſimis montibus undique continetur. quum hic in duas parteis flumine divideretur; alteram partem ejus vici Gallis conceſſit; alteram, vacuam ab illis relictam, cohortibus ad hiemandum attribuit.* Deſcriptio hæc in tantum opido, quod nunc vulgò Gallis *Martiny*, Germanis *Martinach* vocatur, & regioni circumjacenti omnibus numeris ac partibus convenit; ut nihil umquàm magis graphicè deſcribi poſſe putem: ſi quid ego umquàm oculis meis rectè judicare quivi. nam & flumen opidum hoc ſecat, quod è ſummo Pennino exoriens, *Dranſe* vulgari indigetatur vocab[illegible]. Elegantiùs tamen eamdem regionem deſcribit auctor vitæ divi Mauricii [illegible] verbis: *Maximianus Cæſar ad comprimendam Bagaudarum factionem in Gallias properans, ad Alpium Pœninarum aditum venit. Tranſmeantibus iter Alpium, poſt arduam & horrendam viam, ſubitò æqualis loci campeſtris occurrit grata planicies. quo in loco opidum factum eſt, quod Octodorus nomen accepit. circa quod irrigua fluminibus prata, atque agrorum fertilis cultura porrigitur. deinde Rhodani fluminis validus curſus offertur: qui more ſuo leniter fluens, regionis ipſius gratam amœnitatem commendat.* Iter per hunc locum, jam antè adduxi, ex Antonino, & tabulâ, hujusmodi:

Antoninus:		Tabula:	
Auguſta Prætoria		*Auguſta Prætoria*	
Summo Pennino	XXV.	*Summo Pennino*	XXV.
Octudoro	XXV.	*Octoduro*	XXV.
Tarnardas	XII.	*Tornajas*	XII.
Penne locus	XIII.	*Penno lucos*	XIIII.
Bibiſco	VIIII.	*Viviſco*	VIIII.

Auguſta Prætoria, Salaſſorum quondam opidum, nomen hodiè retinet; vulgò Italis incolis *Aoſta*, Germanis, in dictâ Rhodani valle finitimis, *Augſt.* Hinc re-

ctè XXV

ctè xxv numerantur millia paſſuum ad montem *divi Bernardi* : rectéque totidem ab hoc porrò ad opidum *Martinach*; quod olim VICVS OCTODVRVS. A Martiniaco etiam rectè numerantur XII millia, ad vicum divi Mauricii; quem *Tarnadas* adpellat Antoninus, & *Tarnaias* tabula: ut mox videbimus. Veragri igitur fuêre ii populi, qui vallem incoluerunt Dransâ amne riguam, à ſummo Pennini vertice ad Rhodani uſque ripam. Hanc poſteà Penninæ valli fuiſſe adnexam, patet ex libello provinciarum civitatumque Galliæ; ubi hæc leguntur: *Civ. Vallenſium; hoc eſt, Octodorum.*

Alteros illos populos, quos SEDVNOS vocat Cæſar, fuiſſe ſupra Veragros, versùs fonteis Rhodani, nulla controverſia eſſe poteſt; quando etiamnum opidum, quod totius vallis eſt caput, nominis antiqui memoriam ſervat, quo incolis Germanis *Sitten*, Gallis verò, paullo corruptiùs, dicitur *Sion*, & *Seon*; quemadmodùm *Noviodunum Sueſſionum*, nunc *Noyon*; & *Noviodunum*, *Equeſtris colonia* ad lacum Lemanum, *Nion*; *Lugdunum*, *Lion*; *Melodunum*, *Melun*: & id genus alia. Seduni igitur ab occaſu finitimos habuêre Veragros. ab alterâ parte, quà ad fonteis Rhodani proſpiciunt, qui mortalium accoluerint, poſteà dicetur. interim terminum hic ſtatuo lineam, per transverſam vallem juxta vicum *Leuch* ductam. nec latiùs extendo, quò aliis illis populis locus relinquatur.

De NANTVATIBVS obſcurior difficiliorque eſt quæſtio. Cæſar, ut antè relatum, initio comment. III: *Quum in Italiam proficiſceretur Cæſar, Ser. Galbam, cum legione Duodecimâ, & parte equitatus, in Nantuates, Veragros, Sedunosque miſit. qui à finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano, ad ſummas Alpeis pertinent.* Hic equidem Nantuateis infra Sedunos & Veragros collocat, proximos lacui. at è diverſo Plinius inter Sedunos & Rhodani fonteis eos locare videtur, lib. III, cap. II: *Lepontii, Viberi, Nantuates, Seduni, Veragri, Salaſſi.* eodemque capite anteà: *Rhætorum Vennonetes, Sarunetesque, ortus Rheni amnis accolunt: Lepontiorum qui Viberi vocantur, fontem Rhodani, eodem Alpium tractu.* Vbi quàm rectiſſimo ordine reliquos populos conjungit. nam Lepontii fontem Rhodani accoluerunt à meridie; ut infrà oſtendetur: Seduni Veragris fuêre finitimi; & Veragris Salaſſi; quorum *Auguſta Prætoria*. Itaque, quum hæc rectè inter ſe cuncta conveniant, in Nantuatium quoque poſitu minùs aberraſſe Plinium, facilè quis crediderit: utique, quum nunc etiam horum vocabulum exſtare videatur in vico *Nanters*; quaſi is *Nanters* olim dictus fuerit. Quin etiam apud Strabonem, lib. IV, hæc leguntur verba: Τὴν δὲ ἐπὶ τῷ Ῥήνῳ πρῶτοι τῶν ἁπάντων οἰκοῦσιν Αἰτουάτιοι, παρ᾽ οἷς εἰσὶν αἱ πηγαὶ τοῦ ποταμοῦ ἐν τῷ Αδούλᾳ ὄρει. id eſt: *Ad Rhenum primi omnium colunt Aetuatii; apud quos fluminis fons eſt, in Adulâ monte.* Vbi commentatores duas haſce voceis, οἰκοῦσιν Αἰτουάτιοι, corrigunt in οἰκοῦσι Ναντουᾶται. idque ex ipſius Strabonis alio loco, quem mox videbimus. Quâ ratione Strabo, cum Plinio ferè conſentiens, Cæſari reclamare deprehenditur. Quin ipſe etiam Cæſar alio in loco illis ſuffragari, ſe verò ipſum impugnare videtur. Commentario quidpe IV, ſic inquit: *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt; & longo ſpatio, per fineis Nantuatium, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, citatus fertur.* Vbi diſertiſſimè primos ad Rhenum facit Nantuateis; quemadmodùm Strabo: qui pleraque ſua, de Galliarum rebus habuit à Cæſare. Verùm Cæſarem ſibi ipſi contradixiſſe haud veri ſimile eſt. proinde corrigendam hoc loco vocem *Nantuatium*, in vocabulum *Nemetum*, qui Rheni ripam juxta Tribocos accoluerunt, omnino ego arbitror: quamlibet ordo nationum haud rectè ſequatur. ſic videlicet infrà quoque, commentario VI, ordinem haud obſervavit idem auctor, ubi de Hercyniâ Germaniæ ſilvâ; *Oritur*, inquit, *ab Helvetiorum, & Nemetum, & Rauracorum finibus.* Nemetibus namque & Rauraci, & Sequani, & Triboci, quorum heic ne meminit quidem, præmittendi erant. Strabo igitur illa ſua ex ſuprà dicto Cæſaris loco habere haud potuit. Corruptum Strabonis eſſe locum, lubens cum reliquis, qui idem jam dudum ante me diſpexerunt, ego fateor. corrigendum autem, non in Ναντουᾶται,

C ſed in

ſed in Ἑλουήτιοι liquidò adfirmo. namque Helvetiorum mox infrà ita meminit Strabo, uti facilè perſpicias, jam anteà eorum factam fuiſſe mentionem; totumque eum ſermonem ad Rhenum & Helvetios pertinere. unde etiam continuò ſubjungit: Μετὰ δὲ τοὺς Ἑλουηττίους, Σηκουανοὶ, καὶ Μεδιοματρικοὶ κατοικοῦσι τὸν Ῥῆνον: *Poſt Helvetios, Sequani & Mediomatrici Rhenum accolunt.* Adulam autem montem, nunc *divi Gothardi* cognominatum, Rhenum fundentem, quis neſcit eſſe conterminum Helvetiis? Hinc Solinus, cap. VIII: *Rhodanus amnis, præcipitatus Alpibus, primò per Helvetios ruit.* Sed alium illum Strabonis locum, ex quo vocem iſtam mendoſam Ἀιτουάτροι commentatores corrigere in Ναντουᾶται conantur, videamus. Eſt is, eodem libro infrà, in tractatu de Alpibus, hujusmodi: Μετὰ δὲ τούτους καὶ τὸν Πάδον, Σαλασσοί. ὑπὲρ δὲ τούτων, ἐν ταῖς κορυφαῖς Κεντρῶνες, καὶ Κατόριγες, καὶ Οὐαραγροὶ, καὶ Ναντουᾶται, καὶ ἡ Λεμάνη λίμνη, δι' ἧς ὁ Ῥοδανὸς φέρεται, καὶ ἡ πηγὴ τοῦ ποταμοῦ. Hoc eſt: *Poſt hos & Padum, Salaſſi. ſuper hos, in verticibus montium, Centrones, & Caturiges, & Veragri, & Nantuates; & Lemanus lacus, per quem Rhodanus fertur, & fons amnis.* Hæc certè cum illo priore loco pugnant. illic quidpe vitioſi illi *Aetuatii* ad fonteis Rheni ſupra vallem Penninam ponuntur: heic verò Nantuates infra vallem inter Veragros & Lacum Lemanum. proinde etiam alios eum illic, alios heic intellexiſſe populos, ſatis certum eſt. Cum Cæſaris autem verbis iſta quàm maximè congruunt: uti etiam ab illo ea mutuatum, quemadmodùm pleraque alia harum orarum, haud dubium ſit. Vtriusque igitur ordinem in poſitione dictorum trium populorum ſi ſequaris; Nantuates primi erunt ab Lemano lacu; proximi his Veragri; Seduni ultimi. Firmat hanc locationem ipſe Cæſar paullo pòſt: ubi Galbam, poſt prœlium ad Octodurum vicum cum Veragris commiſſum, legionem incolumem ex Veragrorum finibus in Nantuateis, & hinc in Allobroges perduxiſſe tradit. At Dio, lib. XXXIX, nimis imperitè Veragrorum nomen in Nantuatium fineis, ad Lemanum uſque lacum protulit. Verba ejus hæc ſunt: Κἀν τῷ αὐτῷ τούτῳ χρόνῳ Γάλβας ὁ Σέργιος, ὑποστρατηγῶν τῷ Καίσαρι, μέχρι μὲν ἥ τε ὡραία καὶ τὸ στράτευμα συνεστὸς εἶχεν, Οὐαράγρους, παρά τε τῇ Λεμμάνῃ λίμνῃ, καὶ πρὸς τοῖς Ἀλλόβριξι, μέχρι τῶν Ἄλπεων οἰκοῦντας, τοὺς μὲν βίᾳ, τοὺς δὲ καὶ ὁμολογίᾳ παρεστήσατο. ὥστε καὶ χειμάσαι κατὰ χώραν παρεσκευάσατο. ἐπεὶ μέντοι οἱ πλείους τῶν στρατιωτῶν, οἱ οὐ πόρρω τῆς Ἰταλίας ὄντες, οἱ δὲ καὶ ἐφ' ἑαυτῶν ἄλλοσε ἀπεχώρησαν, καὶ αὐτῷ ἀπροσδόκητοι κατὰ τοῦτο οἱ ἐπιχώριοι ἐπέθεντο· πρὸς ἀπόνοιαν ὑπ' ἀπογνώσεως, προήχθη· καὶ ἐπηδήσας ἐκ τοῦ χειμαδίου ἄφνω, τούς τε προσκειμένους οἱ τῷ παραδόξῳ τοῦ τολμήματος ἐξέπληξε, καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τὰ μετέωρα διέπεσε. γενόμενος δὲ ἐν τῷ ἀσφαλεῖ, ἠμύνατο μὲν αὐτοὺς καὶ ἐδουλώσατο· οὐ μὴν καὶ ἐχείμασεν αὐτόθι μετὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐς τὴν τῶν Ἀλλοβρίγων μετέστη. Hoc eſt: *Eodem tempore Sergius Galba, Cæſaris legatus, per æſtatem, ac priusquàm exercitum in hiberna dimitteret, Veragros, qui ad lacum Lemanū, juxta Allobroges, uſque ad Alpeis incolunt, partim vi, partim conditionibus pacis datis receperat; ita, uti hiemare quoque ibi locorum conſtitueret. At poſtquàm militum alii cum eo manſerunt, quidpe haud longè ab Italiâ ſe abeſſe rati, alii verò ſingulatim in alia loca diſceſſerunt, incolæ ejus regionis eo intellecto, inopinatis eum inſidiis aggreſſi ſunt. Tum ille, ex deſperatione in furorem verſus, repentè hibernaculis exſiluit; incredibilique audaciâ hoſtibus, qui eum obſederant, conſternatis, per eos in locum ſublimem evaſit. atque in tuto conſtitutus, ultus id facinus, hoſtes in ſervitutem redegit. Hiberna tamen eo ipſo loco ulteriùs non habuit: ſed ad Allobrogas tranſtulit.* Malè heic Dionem unis id terrarū ſpatium tribuiſſe Veragris, quod à ſummis Alpibus aduſque Lemanum lacum Veragrorum ſimul erat ſimulque Nantuatiū, ex Cæſare, eandē hiſtoriam totidem penè verbis referente, clarè patet. nam ad finem dictæ hiſtoriæ ſic ait: *Frumenti maximè commeatusque inopiâ permotus, poſtero die omnibus ejus vici ædificiis incenſis, in provinciā reverti contendit. ac nullo hoſte prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in Nantuateis, inde in Allobrogas perduxit: ibique hiemavit.* Fuerunt igitur Nantuates, inter Veragros, Allobroges, Lemanum' lacum, Helvetios, atque Sedunos. ab Allobrogibus arcebantur Dransâ flumine, quod in lacum incidit: ab Helvetiis primùm duobus altiſſimis montibus, quorum vulgaria vocabula, *Dent de Iumau*, & *Mont Seron*; dein aliis contiguis jugis ad fonteis uſque Sanæ: ab Sedunis eorumdem jugorum excurſu, à fonti-

à fontibus Sanæ ad Martiniacum opidum : à Veragris montium itidem jugo, à Martiniaco ad Allobrogum fineis extenſo. Nantuatium igitur fuit vicus divi Mauricii, quem *Tarnadas* adpellat Antoninus, & tabula *Tarnaias*. utrum rectiùs haud facilè divinaverim : niſi quod TARNADÆ magis placet, plurali numero. In dictâ vitâ divi Mauricii, idem locus vocatur AGAVNVM. ſic enim illic iis, quæ ſuprà de Octoduro retuli, hæc ſubjiciuntur : *Thebæa legio præteriens Octodorum opidum, ad locum, cui Agauno nomen eſt, celeriter properavit; ut, duodecim millium ſpatio ab Octodoro ſeparata, neceſſitatem committendi ſacrilegium præteriret. Agaunum accolæ, interpretatione Gallici ſermonis, ſaxum dicunt. quo in loco ita vaſtis rupibus Rhodani fluminis curſus artatur, ut tranſeundi facultate ſubtractâ, conſtratis pontibus viam fieri itineris neceſſitas imperaret. Vndique tamen imminentibus ſaxis, parvus quidem, ſed amœnus, irriguus fontibus campus includitur. ubi feſſi milites legionis Thebææ, poſt laborem tanti itineris, reſederant. Ibi poſteà juſſu Maximiani bis decimati ſunt; & omnes tandem reliqui ſimul jugulati : quum ipſe princeps apud Octodorum interim eſſet; quod duodecium millium ſpatio diſtat ab Agauno.* Eumdem eſſe hunc locum Agaunum, quem Tarnadas Antoninus & tabula nuncupant, quique nunc eſt vicus divi Mauricii, ſpatium XII millium clarè indicat. Quod ſi ſuprà, in Rauracorum deſcriptione, rectè Antonini, auctoriſque tabulæ ætatem infra Valentiniani imperatoris ſæculum detraximus : antiquius certè hujus loci nomen erit *Agaunum*, quàm *Tarnadæ*; ſi modò hoc non omnino vitioſum. nam inter Valentiniani, Maximianique exceſſus, LXXX circiter numerantur anni. Verùm enim verò auctor ille vitæ divi Mauricii heic neque vicum, neque opidum nominat : ſed *locum* dumtaxat, *in quo vaſtis rupibus Rhodani fluminis curſus artatur*; qui nunc eſt infra vicum : & juxta hunc locum, *parvum quidem, ſed amœnum, & irriguum fontibus campum*; in quo nunc ipſe ſternitur vicus. unde ſatis manifeſto colligere datur argumento, vicum heic Maximiani tempore fuiſſe etiamdum nullum : ſed ipſas rupeis, Rhodani ripas coartanteis, dictas fuiſſe *Agaunum*. Mox tamen poſthinc conditus eſt vicus, qui primùm TERNADÆ dictus fuit : poſteà verò à vicini ſaxi vocabulo celebri AGAVNVM : & tandem, ab divi Mauricii, commilitonumque martyrio incolis *vicus*, ſive *fanum divi Mauricii* : Hinc Aimoinus, lib. IV, cap. XXX : *Apud S. Mauricium Agaunis.* Atque hæc ferè ſunt, quæ de ſingulis iſtis populis, Veragris, Sedunis, ac Nantuatibus, ex idoneorum auctorum monumentis in medium adferre licuit. Opida eos Cæſaris ævo incoluiſſe, haud reperio : caſtella tamen habuiſſe compluria. ſic namque Cæſar dicto comment. III : *Galba, ſecundis aliquot prœliis factis, caſtellisque compluribus eorum expugnatis, miſſis ad eum undique legatis, obſidibuſque datis, & pace factâ, conſtituit cohorteis duas in Nantuatibus collocare; ipſe cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui appellatur Octodurus, hiemare.* Præter TARNADAS, ſive AGAVNVM, PENNI quoque LVCVM, & VIVISCVM, pertinuiſſe ad Nantuateis, ſuprà in Helvetiis dictum eſt. Ceterùm incolas vocat Cæſar, eodem loco, *Gallos* : Livius verò, lib. XXXI, *Semigermanos* : Polybius etiam loco ſuprà citato, Κελτούς. id quâ de causâ ſit factum, ſuprà, lib. I, cap. V, oſtenſum eſt : nempe quia Galli & Germani, unius ejuſdemque Celticæ gentis fuêre nationes. unde etiam Gallicus ſermo tam ſimilis fuit Germanico, uti alter ab altero vix diſcerni potuerit, quibusdam in locis.

CAP. VII.

De LATOBRIGIS, & TVLINGIS.

PErſvadent, inquit Cæſar, *Helvetii Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis, finitimis ſuis, uti eodem uſi conſilio, oppidis ſuis vicisque exuſtis, unà cum iis proficiſcantur.* De Rauracorum ſede ſatis jam planum eſt. Tulingi atque Latobrigi qui

fuerint,

fuerint, nunc etiam diſpiciendum : modò ea quæſtio ad præſens opus pertineat. Finitimos Helvetiis & hos facit Cæſar. At quâ regione? Nam ultra Iuram montem Rauracis juncta fuit Sequanorum magna gens, à Rheni ripâ ad Rhodani uſque ripam & Genevam opidum extenſa; uti infrà latiùs docebitur. Quapropter perquàm imperitè faciunt, qui Tulingos in Lotharingorum hodiè agris collocant; nullis aliis rationibus ducti, niſi quòd utrumque vocabulum terminatur in *ing:* dein quòd opidum hodiè Lotharingorum eſt *Toul.* quod antiquitus ne Sequanorum quidem, ſed ultra hos, Leucorum fuiſſe, ſatis idoneis infrà probabitur teſtimoniis. Quidam eoſdem Tulingos ponunt trans Rhenum, circa Sveviæ nunc opidum *Stulingen* : & inter hos Rhenumque, *Latobrigos* in eâ regiunculâ, quæ vulgari vocabulo dicitur *Kletgöw*. Hi, ſi non in majore, certè non in minore vertuntur errore. meminiſſe enim oportuit, quod Cæſar, ſub initium primi commentarii, de Helvetiis ſcriptum reliquit : *eos reliquos Gallos* Celtas *eâ de causâ virtute præceſſiſſe, quòd ferè quotidianis præliis cum Germanis contenderent, quum aut ſuis finibus eos prohiberent, aut ipſi in eorum finibus bellum gererent.* Qui igitur hi Germani, Helvetiis conterminì; niſi qui Rhenum, inter lacum Brigantinum, & Iuram montem, ſive Arolæ confluentem, adcolebant? Ne autem ſuſpiceris, Helvetios, pace ac fœdere cum Transrhenanis Tulingis, Latobrigisque, finitimis ſuis, firmatis, in belli ſocietatem eos adſciviſſe : en aliud eâ de re Cæſaris teſtimonium eodem comment. infrà : *Helvetios, Tulingos, Latobrigos, in fineis ſuos, unde erant profecti, reverti juſſit.* & mox: *id eâ maximè ratione fecit, quòd noluit eum locum, unde Helvetii deceſſerant, vacare: ne, propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, è ſuis finibus in Helvetiorum fineis tranſirent.* Ergo neque Tulingi, neque Latobrigi fuerunt è Germanis illis, trans Rhenum incolentibus. Qui fuerint, oſtendit eodem commentario poſteà; ubi militum ſuorum animos contra Arioviſtum & Marcomannos firmat. *Denique hos eſſe Germanos, quibuscum ſæpenumerò Helvetii congreſſi, non ſolùm in ſuis finibus, ſed etiam in illorum finibus, plerumque ſuperaſſent.* Sed Marcomannorum heic fuiſſe ſedem antiquam, ſuo loco firmiſſimis demonſtrabitur indiciis. Lateribus igitur ſeptemtrionali atque occidentali totis ablatis, neceſſe jam eſt, uti vel ab meridie conſtiterint dicti bini populi, Helvetiis finitimi, vel ab oriente. A meridie etiam, poſt lacum Lemanum, treis haſce nationes, *Nantuateis, Veragros,* atque *Sedunos*, Rhodani incoluiſſe valleis, ad vicum uſque *Leuch*, ſuperiori capite demonſtratum eſt. Hinc autem quum reliquum vallis Penninæ, ad fonteis uſque amnis, vacuum ſit, nec ulli inibi, neque à Cæſare, neque alio quo auctore, ponantur populi; maximè credibile fit, vel Tulingos id, vel Latobrigos tenuiſſe. utrosque ſimul incoluiſſe, regionis negat exiguitas. At ſuſpiceris fortaſſis, Sedunorum tam amplam fuiſſe, tamque numeroſam nationem, uti omnem vallem, à Veragrorum finibus, ad fonteis uſque amnis, impleverint. Id ne temerè credas, monet haud obſcurè Cæſar, dum, in deſcriptione dictorum trium populorum, fontium tam nobilis tamque clari amnis prorſus non meminit. cujus prætermiſſionis non alia cauſa, niſi quòd Galbæ bellum eò uſque non adſcendit; populis his jam anteà, bello Helvetico, ab ipſo Cæſare pacatis. Sed LATOBRIGORVM vocabulum ſatis diſertè heic etiamnum exſtat in celebri vico *Brige*, ad Rhodani Saltinæque confluenteis ſito. Plinii equidem verba, è capite II, libri III, hæc ſuprà adducta ſunt : *Rhætorum Vennonetes Sarunetesque ortus Rheni amnis accolunt; Lepontiorum qui Viberi vocantur, fontem Rhodani, eodem Alpium tractu.* Verùm Lepontii hi non magis Rhodani fontem accoluerunt, quàm Rheni ortus; quod vult Cæſar commentario IV, his verbis: *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt.* nam Lepontii Italiæ fuêre populi, Alpeis ſupra Verbanum lacum, inter Rhodani Rhenique valleis, incolentes, in altiſſima uſque illa *Furcarum*, & *divi Gothardi* juga extenſi : unde à ſeptemtrionibus Arola & Ruſſa, ab oriente Rhenus, à meridie Ticinus, ab occidente Rhodanus, exoriuntur. Hinc Cæſar Rhenum in Lepontiis, & Plinius Rhodanum oriri tradiderunt. Nihil

igitur

igitur jam obſtat, quò minùs credamus, Latobrigos ſuperiorem Penninæ vallis incoluiſſe partem; ubi etiam nunc magni nominis vicus *Brige*. Minorem horum fuiſſe civitatem, quàm Rauracorum, patet ex numero hominum, qui ſedibus ſuis exuſtis, unà cum illis in Helveticum bellum profecti ſunt. horum quidpe XVI tantùm fuêre millia; quum Rauracorum forent millia XXIII. At gens haud dubiè nomen habuit à principe civitatis vico, qui tunc LATROBRIGA, vulgò *Latbrige* vocabatur. ſic enim *Seduni* quoque adpellati ſunt à loco *Seduno*. Vtriuſque vocabuli etymologia ſuprà, lib. I, cap. VII, reddita eſt. ubi etiam oſtenſum, eamdem gentem Oroſio dici LATOBROGIOS.

Polybium ſuâ ætate in ſeptemtrionali vallis Penninæ parte locare ARDYES populos, ſuperiori capite oſtenſum eſt. Horum nomen an etiamnum exſtet in vico *Arnen*, haud temerè dixerim. Polybius certè ſatis comperta prodidit. Ἡμεῖς δὲ, inquit, περὶ τούτων εὐθαρσῶς ἀποφαινόμεθα, διὰ τὸ τοὺς τόπους κατωπτευκέναι, καὶ τῇ διὰ τῶν Ἄλπεων αὐτοὺς κεχρῆσθαι πορεία, γνώσεως ἕνεκα καὶ θέας. id eſt: *Nos de hiſce rebus eo majore fiduciâ ſcribimus, quòd loca ipſi luſtravimus; dum viſendi ſtudio & veritatis noſcendæ Alpeis adiimus.*

Reſtant nunc TULINGI: quibus una ſola ſedes dari poteſt in Rheni vallibus, ſupra lacum Brigantinum; quas alienos ab Helvetiis incoluiſſe populos, jam anteà dixi. Millia horum quum referat Cæſar XXXVI; latiores eis adſcribendi ſunt fines, quàm aut Latobrigis, aut ipſis etiam Rauracis. Rheni ortus accoluiſſe Rhætorum Sarunetes, Vennonetesque, teſtem modò audivimus Plinium. Tulingos ergo infra hos colloco, inter geminûm Rhenorum confluenteis, (qui ſunt VI mill. paſſ. ſupra Curiam opidum,) & lacum Brigantinum.

CAP. VIII.

De SEQVANIS.

HElvetiis atque Rauracis ab occidente æſtivo juncti fuêre SEQVANI; Gallica itidem gens, longè latéque incolens. Horum quoque fines paullo diligentiùs indicandi videntur, quia olim Arioviſtus, Germanorum rex, tertiã eorum partem XIV per annos obſedit; & nunc etiam Germani portiunculam Rheno proximam tenent. Termini fuerunt, ab meridie & oriente, primùm Rhodanum flumen, ab Araris confluente, & opido Lugduno, ad cataractas, quæ ſunt XVIII circiter millia paſſuum infra Genevam. Cæſar belli Gallici comment. I. *Quum Sequanos à provinciâ noſtrâ Rhodanus divideret.* id eſt ab Allobrogibus, qui primi in adversâ ripâ, in Narbonenſi provinciâ. dein Iura mons, à Genevâ ad initium Voſegi montis, quod dicitur nunc *Pierreport*, in confinio Helvetiorũ, Rauracorumque. Cæſar eodem commentario: *Alterâ ex parte* Helvetii continentur *monte Iurâ altiſſimo, qui eſt inter Sequanos & Helvetios*. Inde ab oriente æquinoctiali fuit ipſe Voſegus, ad fontem uſque Elli fluminis. hinc idem terminus, ad Rhenum uſque, quem Rauracis ab ſeptemtrionibus deſcripſi. dein ipſe Rhenus, ad *Burcheim* uſque opidum in adverſâ ripâ poſitum. Rhenum eos tetigiſſe, jam ſuprà demonſtratum. *Burchemium* uſque pertinuiſſe, ex eo colligitur, quòd Triboccorũ fines huc uſque versùs meridiem extenſi fuêre; ut poſteà patebit: Strabo autem, lib. IV, Triboccos tradit partem Mediomatricorum finium obſediſſe. Μετὰ δὲ τοὺς Ἐλουηττίους, inquit, Σηκουανοὶ καὶ Μεδιοματρικοὶ κατοικοῦσι τὸν Ῥῆνον. ἐν οἷς ἵδρυται Γερμανικὸν ἔθνος περαιωθὲν ἐκ τῆς οἰκείας, Τριβόκχοι. id eſt: *Poſt Helvetios, Sequani & Mediomatrici accolunt Rhenum: in quibus Tribocchi ſiti ſunt, Germanica gens, è patriâ huc transgreſſi.* Ab ſeptemtrionibus igitur terminum ſtatuo lineam parallelam ex oriente in occidentem, quæ incidit in principium gradus latitudinis XLVIII, à Burchemio & Rheno ad fontem Murtæ amnis, qui infra opidum Lotharingiæ *Nanſy* influit in Moſellam. hac lineâ à Mediomatricis eos ſeparo. hinc aliam lineam, ab fonte Murtæ ad fontem Araris; quâ à Leucis ſubmovebantur. Leucos, quorum opida *Tullum* & *Naſium* Ptolemæo, hodiè *Toul* & *Nanſy*, finitimos fuiſſe Sequanis, oſtendit Cæſar dicto comment. I; ubi, adversùs Ariovi-

ſtum in Sequanorum finibus exercitum ducens, *frumentum Sequanos*, *Leucos*, *Lingonas ſubminiſtraturos* ait. Hinc ipſo Arare, ad opidum uſque *Gray*, à Lingonibus; & inde eodem amne, ad opidum uſque *Maſcon*, ab Heduis diſtingvebantur: tandem ad Rhodani uſque confluentem à Seguſianis; quorum opida fuêre, *Lugdunum*, in dextrâ Rhodani Ararisque ripâ, nunc *Lion*; *Rodumna*, nunc *Roane*; & *Forum Seguſianorum*, nunc *Fours*. Strabo libro prædicto: Ὑπὲρ οὖν τῶν Ἐλουηττίων καὶ Σηκουανῶν Ἔδουοι καὶ Λίγγονες οἰκοῦσι πρὸς δύσιν. hoc eſt: *Supra Helvetios ac Sequanos Hedui Lingonesque incolunt versùs occaſum.* Continentur nunc hiſce Sequanorum finibus Elſatia ſuperior, & Burgundiæ comitatus; item ager Breſſenſis. Hæc igitur eſt terra, de quâ Divitiacus Heduus hujusmodi habet ſermonem apud Cæſarem, comment. I: *Galliæ totius factiones eſſe duas: harum alterius principatum tenere Heduos, alterius Arvernos. Hi quum tantoperè de potentatu inter ſe multos annos contenderent, factum eſſe, uti ab Arvernis Sequanisque Germani mercede accerſerentur. horum primò circiter millia* XV *Rhenum tranſiſſe. Poſteaquàm agros, & cultum, & copias Gallorum, homines feri, ac barbari adamaſſent, tranſductos plures. nunc eſſe in Galliâ ad* C *&* XX *millium numerum. cum his Heduos, eorumque clientes ſemel atque iterum armis contendiſſe: magnam calamitatem pulſos accepiſſe; omnem nobilitatem, omnem ſenatum, omnem equitatum amiſiſſe. quibus prœliis calamitatibusque fractos, qui & ſuâ virtute, & populi Romani hoſpitio atque amicitiâ, plurimum antè in Galliâ potuiſſent, coactos eſſe Sequanis obſideis dare nobiliſſimos civitatis; & jurejurando civitatem obſtringere, ſeſe neque obſideis repetituros, neque auxilium à populo Romano imploraturos, neque recuſaturos, quò minùs perpetuò ſub illorum ditione atque imperio eſſent.* Et mox: *Sed pejus victoribus Sequanis, quàm Heduis victis, accidiſſe: proptereà quòd Arioviſtus, rex Germanorum, in eorum finibus conſediſſet, tertiamque partem agri Sequani, qui eſſet optimus totius Galliæ, occupaviſſet; & nunc de alterâ parte tertiâ Sequanos decedere juberet; proptereà, quòd, paucis menſibus antè, Harudum millia hominum* XXIV *ad eum veniſſent; quibus locus, ac ſedes pararentur.* Et poſteà: *Sequanis verò, qui intra fineis ſuos Arioriſtum recepiſſent, quorum opida omnia in poteſtate ejus eſſent, omnes cruciatus eſſent perferendi.* Tertiam iſtam agri Sequani partem, in quâ Arioriſtus ſedem fixerat, proximam fuiſſe Rheno, haud dubium eſt: prima quidpe hæc erat amnem tranſgreſſo; & in quâ tutiùs, ceu in confinio Germaniæ, quàm in mediis Gallorum finibus, acturus erat. hinc etiam *tridui viam à ſuis finibus, cum omnibus copiis, ad occupandum Veſontionem proceſſiſſe* eum refert Cæſar, eodem loco. in has quoque parteis ipſe Cæſar, occupato præſidioque munito Veſontione, ad illum contendit. hic denique eſt *ager totius Galliæ* Celticæ *optimus*: quem nunc etiam incolæ Germani, ab fertilitatem & rerum omnium copiam, nuncupatum arbitrantur *Elſas*, quaſi *Edelſas*, id eſt, *ſedem nobilem atque præclaram*. Altera tertia pars haud dubiè huic proxima fuit, in meridiem verſa. nam hinc Harudes, quos in eâ parte collocaturus erat Arioviſtus, Sequanosque eâ decedere juſſerat, commodè fineis Heduorum, Arare trajecto, populari poterant.

Ceterò locum, in quo Cæſar prœlium cum Arioviſto commiſit, heic indicaſſe, haud alienum abs re fuerit. Cæſar in dicto comment. I: *Ita prœlium reſtitutum eſt; atque omnes hoſtes terga verterunt: neque priùs fugere deſtiterunt, quàm ad flumen Rhenum, millia paſſuum ex eo loco circiter quinquaginta, pervenerunt. ibi perpauci, aut viribus confiſi transnatare contenderunt, aut lintribus inventis, ſalutem ſibi petierunt. in his fuit Arioviſtus: qui naviculam, deligatum ad ripam, nactus, eâ profugit. reliquos omneis, equites conſecuti noſtri interfecerunt.* Multa heic exemplaria, pro *quinquaginta*, habent *quinque* tantùm. & nimis longinqua equidem illa videbatur fuga & inſequutio, per L millia paſſuum. Sed Plutarchi exemplaria in Cæſare habent σαδίους τριακοσίους, id eſt, *ſtadia trecenta*: quæ in τετρακοσίους, id eſt, *quadringenta*, emendanda eſſe, ſuprà, in prœmio libri primi, docui; ex quibus rectè fiunt millia paſſuum L. Iam verò de hoc Germanorum prœlio ſic refert Plutarchus, eodem loco: Ἔτι δὲ μᾶλλον αὐτοὺς ἤμβλυνε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἳ ποταμῶν δίναις προσβλέπουσαι, καὶ ῥευμάτων ἑλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι, προεθέσπιζον, οὐκ ἐῶσαι μάχην τίθεσθαι πρὶν ἐπιλάμψαι νέαν σελήνην. id eſt:

Magisque

Magiſque adhuc vaticinia percellebant eos fatidicarum mulierum, quæ amnium vorticibus inſpectis, rivorumque gyris ac ſtrepitibus notatis, futura præcinebant. Hæ ſigna conferre, antequàm nova illuxiſſet luna, vetabant. Vicus eſt hodiè, in Burgundiæ comitatu, vulgari vocabulo *Dampierre*, V millibus paſſuum infra opidum *Montbelliard* ſitus, ad confluentem Dubis & allii amnis, in Rauracorum confinio ex monte Voſego profluentis. qui locus egregiè omnibus partibus in prœlium illud Arioviſtinum convenit. huc quidpe directum iter agebatur Arioviſto, Veſontionem contendenti: huc rectè Cæſar ab aliâ parte, Veſontione nimirum, VI dierum itinere pervênit; VII millibus paſſuum, pro more ſuo, in ſingulos dies contributis: heic non modò τῶ ποταμῶ, ſed τῶ ποταμῶν, quod ait Plutarchus, fuerunt δῖναι. hinc denique rectè L circiter numerantur millia paſſuum, ad Rhenum amnem, in confinio Rauracorum.

Opida Sequanorum refert Cæſar duo; *Veſontionem*, omnium *maximum*, & *Amagetobrigam*, ſive, ut alia habent exemplaria, *Magetobrigam*. *Veſontio* ſine controverſiâ nunc eſt *Beſançon*. de *Magetobrigæ* ſitu, nullum eſt apud Cæſarem, qui ſolus ejus loci meminit, indicium. proinde fruſtra ſunt, ſemperque erunt, qui eum inveſtigare laborant. Vbicumque fuerit, interiùs certè fuit, quàm uti ad Germaniam noſtram vel olim pertinuerit, vel nunc pertineat. Ergo propiùs Rhenum accedamus; ubi Elſatii nunc, Germanica gens, incolunt. Heic quæ Triboci, partem Sequani agri obſidentes, incoluerunt, poſteà dicentur. quæ ſupra hos Sequani ad poſteriora uſque ſæcula tenuerunt, nunc exponam. In his CAMBES, Antonini tabulæque, ſive opidum ſive vicus, qui vulgò nunc dicitur *Kämbes*, & contractè *Kämbs*, jam antè indicatus eſt. Ceterùm idem Antoninus, & tabula iter referunt hujusmodi:

Antoninus;		Tabula;	
Cambete		*Cambete*	
Stabulis	VI.	*Argentovaria*	XII.
Argentovaria	XII.	*Helellum*	XII.
Saletione	VII.	*Argentorate*	XII.

Vtrumque mutilum eſt. nam apud Antoninum inter Argentovariam & Saletionem, quod nunc eſt *Seltz*, *Helellum* tabulæ, ſive, ut ipſe Antoninus in duobus aliis itineribus habet, *Helvetum*, & *Argentoratum* interponi debebant: ſuntque millia paſſuum ab Argentovariâ ad Saletionem LVI; ut mox patebit. in tabulâ autem deeſt locus ille Antonini *Stabulis*, cum numero millium. ARGENTOVARIAM hodiè interpretantur alii opidum *Colmar*, alii vicum *Horburg*, duobus millibus paſſuum ab illo diſſitum. Qui vicum eſſe volunt, ii ſolum vocabuli indicium ſequuntur. quod quid ſimilitudinis habeat cum Argentovariæ nomine, equidem haud facilè perſpicio. Placet igitur magis eorum ſententia, qui Colmariam interpretantur, opidum nobile ac celebre; cujus tam alta eſt antiquitas, uti origo ignoretur. Antoninus à Cambete ad Argentovariam habet XVIII millia paſſuum. id intervallum prope convenit inter *Kämbs* & *Colmar*: ſunt enim heic millia XX. Argentovaria apud Ptolemæum Græcis literis legitur Ἀργεντουαρία: quod vocabulum interpretes Latinè legunt *Argentuaria*. ego verò ſuſpicor legendum, ut apud Antoninum, & in tabulâ, *Argentovaria*. ſic enim apud eumdem auctorem ſunt, Βατανόδουρον, Ναυαλία, Νουαίσιον, Ἀυάντικον, Ἀυενίων; quæ Latinis auctoribus *Batavodurum*, *Navalia*, vel, ut habet Tacitus, *Nabalia*, *Noveſium*, *Aventicum*, *Avenio*. Aurel. Victor, in Valentiniano imperatore, Am. Marcellinus lib. XXXI, & Æthicus in coſmographiâ, adpellant *Argentariam*; & libellus provinciarum, civitatumque Galliæ, *Argentarienſe caſtrum*. Apud Antoninum *Argentovaria* ponitur in primâ Germaniâ; quemadmodùm & *Mons Briſiacus*, hodiè *Briſach*, in ulteriore Rheni ripâ, ex adverſo Argentariæ. quâ ratione hæc Tribocorũ adſcribitur agris: nam ab his incipiebat Germania Cisrhenana. At contra Antoninum teſtatur dictus libellus provinciarũ, qui Argentarienſe caſtrum in Sequanorum provinciâ recenſet,

& cum hoc plusquàm conſentiens Ptolemæus Rauricis Ἀργεντουαρίαν adſignat. Apud Antoninum, provinciarum inſcriptiones, quia marginibus itinerum adponuntur, facilè ab incurioſis liberariis ſuo loco moveri potuerunt.

Ceterùm, locum illum Antonini, *Stabulis*, ego legendum ſuſpicor, SALTIBVS. fuit quidpe in magno illo ſaltu, qui inter Baſiliam & Colmariam vulgari vocabulo dicitur *die Hart*. Marcellinus dicto libro; de pugnâ Gratiani cum Germanis Rhenum transgreſſis: *Primùm apud Argentariam, ſigno per cornicines dato, concurri eſt cœptum. ſagittarum verutorumque miſſilium pulſibus crebriores hinc indeque ſternebantur. Sed in ipſo prœliorum ardore infinitâ hoſtium multitudine milites viſâ, vitantesque aperta diſcrimina, per calles, conſitas arboribus, & anguſtas, ut quisque potuit, diſperſi, paulo poſteà ſtetêre fidentiùs.* et mox de Germanis: *Ita ſunt cæſi, ut ex prædicto numero non plùs quàm quinque millia, ut æſtimabatur, evaderent.* Fallitur igitur vehementer Pirchaimerus, qui eos falli ait, qui Argentariam putant eſſe Colmariam; vultque illam fuiſſe in ripâ Rheni; nullâ ratione, nullo argumento adducto. credo tamen, rationem hanc eum ſecum habuiſſe, quòd caſtra Romana putavit cuncta debuiſſe eſſe in ipsâ amnis ripâ; non prope. quæ quàm falſa ſit opinio, ſuprà in Helvetiorum Vindoniſsâ, Vitoduro, & Finibus, item in Sequanorum Cambete, ſatis patuit. ſed pergit Marcellinus, pugnâ Gratiani apud Argentariam finitâ; *Hac læti ſucceſſus fiduciâ Gratianus erectus, jamque ad partes tendens Eoas, levorsùs flexo itinere latenter Rheno transito, ſpe incitatior bonâ, univerſam (ſi id tentanti fors affuiſſet) delere ſtatuit maleſidam & turbarum avidam gentem.* Nempe directum iter ad Pannonias & Thracias, quò tunc tendebat Gratianus, erat ab Argentariâ per Cambeten, & Auguſtam Rauracorum, Vindoniſſam, & Arborem felicem, (quem locum paullo pòſt nominat Marcellinus, in itinere Gratiani) & Rhætias, & Noricum; ut deſcribitur ab Antonino, & auctore tabulæ. ab hoc igitur Gratianus, apud Argentariam conſiſtens, deflexit levorsùm ad proximam Rheni ripam, circa montem Briſiacum. nam hac regione iterum atque iterum eosdem fudit Germanos, in proximis Germaniæ montibus, inter opidum *Friburg*, & Danubii Nicrique fonteis: ut narrat in ſequentibus Marcellinus. Hinc etiam de eodem bello Auſonii ſunt verſus, in carmine de Moſellâ:

Hoſtibus exactis Nicrum ſuper & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Iſtri.

Et in epigrammate gratulatorio ad Valentinianum & Gratianum Auguſtos:

Danubius penitis caput occultatus in oris
Totus ſub veſtrâ jam ditione fluo.

Eſt Ptolemæi opidum Nemetum Ῥουφιάνα, *Rufiana*, inter Noviomagum Nemetum, & Borbetomagum Vangionum; quorum hoc nunc eſt *Worms*, illud *Speir*. de iſto opido Rufianâ quid faciendum ſit, vix reperio. Malè inter ſe ordinatos eſſe à Ptolemæo Vangiones, Nemetes & Triboccos, maléque his populis aliena opida attributa, infrà ſuo loco oſtendam. Itaque neque in Rufianæ ſitu inter Spiram & Vormatiam, tutò ei credi poſſe puto. neque enim, ſi umquàm eo ſitu fuiſſet, latere, in tantâ hujus ripæ celebritate, alios potuiſſet auctores: quorum tamen omnium altiſſimum de eâ ſilentium. Lubentiſſimus igitur eorum accedo ſententiæ, qui id interpretantur hodiè opidum *Rufach*, IX circiter millia paſſuum ſupra Colmariam ſitum. Suſpicor tamen, rectiùs hoc potuiſſe dici Ῥουφίακον, RVFIACVM. quidpe ſuprà in Helvetiis docui, unius ejuſdemque eſſe terminationis opida, *Avaricum*, *Aventicum*, *Iuliacum*, *Blariacum*, *Tornacum*, *Nemetacum*, *Bagacum*, *Camaracum*. proinde etiam rectè dixeris idem vocabulum RVFACVM, ut vulgò uſurpatur Latinè loquentibus.

CAP. IX.

De MEDIOMATRICIS.

SEquanis ab ſeptemtrione contermini fuêre MEDIOMATRICI, latos quondam fineis, inter Moſam & Rhenum, hinc ad Sequanos, illinc ad Treveros uſ-

que incolentes. Gallica equidem olim gens: at quia poſtmodùm Germanici populi, Triboci, Nemetes, ac Vangiones, Rhenum transgreſſi, partem eorum agrorum occuparunt; fines quoque hoc loco eorum explicandi erunt. Ab oriente igitur terminus fuit Rhenus: ab occidente, Moſa; in cujus adversâ ripâ Rhemi & Lingones: à ſeptemtrione, linea à Moſâ, & vico *Montegny*, ad Navæ amnis fontem ducta. à meridie, linea à Moſâ & opido *S. Michel*, ad Moſellæ Murtæque confluentem: inde ab occidente brumali, alia linea ad fontem Pruſchii amnis: hinc, ab occidente iterū æquinoctiali, montium jugum, quod vulgò dicitur *Auf der Furſt*, ad Murtæ uſque fontem. quibus limitibus à Leucis ſeparo; quorum fuêre opida *Tullum*, & *Naſium*, nunc *Toul* & *Nanſy*. hinc iterum à meridie, ſuprà dictâ lineâ, à Murtæ fonte ad Rhenum & opidum *Burcheim*, à Sequanis ſubmovebantur. Cæſar, Belli Gallici comment. IV: *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt; & longo ſpatio, per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Treverorum, citatus fertur.* Strabo lib. IV: Μετὰ δὲ τοὺς Ἐλουητίους, Σηκουανοὶ, καὶ Μεδιοματρικοὶ κατοικοῦσι τὸν Ῥῆνον. id eſt: *Poſt Helvetios, Sequani ac Mediomatrici Rhenum adcolunt.* Ptolemæus lib. II, cap. IX: Ἀνατολικώτεροι δὲ τῶν Ῥημῶν, ἀρκτικώτεροι μὲν Τρηβιροὶ, μεσημβρινώτεροι δὲ Μεδιομάτρικες. ὑπὸ δὲ τούτους καὶ τοὺς Ῥημοὺς, Λευκοί. hoc eſt: *Rhemis orientaliores ſunt ad ſeptemtrionem Treviri, ad meridiem Mediomatrices. ſub his & Rhemis ſunt Leuci.* Strabo eodem libro paullo pòſt: Ὑπὲρ οὖν τῶν Ἐλουητίων καὶ Σηκουανῶν Ἔδουοι καὶ Λίγγονες οἰκοῦσι πρὸς δύσιν. ὑπὲρ δὲ τῶν Μεδιοματρικῶν, Λεῦκοι, καὶ Λιγγόνων τι μέρος. id eſt: *Super Helvetios ac Sequanos versùs occaſum incolunt Hedui ac Lingones: ſuper Mediomatricos Leuci, & Lingonum quædam pars.* Regiones nunc Mediomatricorum finibus comprehenduntur iſtæ: Lotharingiæ major pars; Auſtraſia, quæ vulgò eſt *Weſtereich*; Palatinatus Rheni pars cis Rhenum; Elſatia inferior.

Ad nomen antiquæ gentis quod attinet; MEDIOMATRICI dicuntur, ſecundâ declinatione Cæſari, dicto loco, & Plinio lib. IV, cap. XVII; Tacito hiſtoriar. I, & IV; Marcellino lib. XV, & tabulæ itinerariæ; Straboni etiam, prædicto libro, Μεδιοματρικοί. unus eſt Ptolemæus, cui adpellantur Μεδιομάτρικες, *Mediomatrices.* quo vocabulo omnes noſtri ævi ſcriptores utuntur; qui unum ſequi Ptolemæum, ceu omnium geographorum principem, jus faſque habent. Ego ſanè malim tot probatorum Romani nominis ſcriptorum, quàm unius Græci ab Ægypto hominis, auctoritatem amplecti.

Caput gentis quondam fuit DIVODVRVM, teſtibus Ptolemæo, & auctore tabulæ. Nam Ptolemæus id unum in Mediomatricis memorat; & tabula picturâ primariæ urbis inſignit. Antoninus etiam complura eò dirigit itinera. Prima ejus mentio eſt apud Tacitum, hiſtoriar. I. Nunc vocari vulgò *Metz*, itineraria docent, quæ ſic habent:

Tabulæ;

Argentorate	
Tabernis	
Ponti Saravi	XII.
Ad decem pagos	X.
Ad duodecimum	XII.
Divoduri Mediomatricorum	XII.
Scarponna	XIIII.
Tullio	X.

Antonini;

Triveros	
Diviodurum	XXXIIII.
Ponte Sarvix	XXIIII.
Argentorato.	XXII.

Antonini;

Argentorato	
Tabernis	XIIII.
Decem pagis	XX.
Divodoro	XX.
Treveros	XVI.

Antonini;

Durocortorum	
Baſilia	X.
Auxuenna	XII.
Virodunum	XVII.
Fines	VIIII.
Ibliodurum	VI.
Divodurum.	VIII.

Taberna

Tabernæ ſunt nunc *Elſaſſ zabern*; *Pons Saravi*, *Kaufmans Saarbruk*; *Decempagi*, *Dieuze*; *Scarponna*, *Sanponne* ad Moſellam; *Tullum*, *Toul*: *Auxuenna* flumen, Cæſari, belli Gallici comment. II, *Axona*, nunc *Aiſne*; *Baſilia*, itidem flumen, in Axonam defluens, nunc *Veſle*. Marcellinus lib. xv, Divodurum opidum vocat MEDIOMATRICOS, totius gentis vocabulo. unde nunc etiam vitiato nomine dicitur METS. Morem hunc eo ævo per omnem Galliam fuiſſe obſervatum, cùm ex ipſius, tum ex aliorum noto hiſtoriis, & itinerariis. ſic Tungrorum *Atuátuca*, *Tuvgri*, nunc *Tongeren*: ſic Treverorum Auguſta, *Treveri*, nunc *Trier*; Ambianorum *Samarobriga*, *Ambiani*, nunc *Amiens*; Bellovacorum *Cæſaromagus*, *Bellovaci*, nunc *Beauvais*: Pariſiorum *Lutetia*, *Pariſii*, nunc *Paris*; Rhemorum *Durocortorum*, *Rhemi*, nunc *Reims*; Lingonum *Andomatunum*, *Lingones*, nunc *Langres*; Senonum *Agendicum*, *Senones*, nunc *Sens*; Carnutum *Autricum*, *Carnutes*, nunc *Chartres*; Biturigum *Avaricum*, *Bituriges*, nunc *Bourges*; Rauracorum *Auguſta*, *Rauraci*; ut habet Marcellinus lib. xxi; & Antoninus in itinerario; item Eunapius Sardianus in hiſtoriis: quæ tamen nomen hodiè retinet *Augſt*; ut ſuprà dictum. At verò *Divodurum Mediomatricorum* Notitiæ imperii, & aliis hinc inferioris ſæculi auctoribus adpellatur, contracto, vel potiùs depravato vocabulo *Metis*.

Ceterò in Mediomatricorum finibus loca fuêre iſta: DECEM PAGI; quem locum nunc eſſe Lotharingiæ opidum *Dieuze*, haud procul ortu Selnæ amnis, cùm tractus itineris, ab Argentorato Divodurũ versùs, oſtendit; tum intervallum xx millium paſſuum, quod in tabulâ notatur. Marcellinus etiam ſub initium libri xvi, Iulianum tradit à Rhemis iter feciſſe Argentoratum versùs per *Decem pagos*: quod nullâ viâ directiùs fieri potuit, quàm per dictum opidum *Dieuze*. Apud Antoninum millia leguntur x tantùm. ubi alterum x interiit.

Tabula inter Decempagos & Divodurum locum habet nomine AD DVODECIMVM; XII utrimque millibus paſſuum interjectis; quæ conjuncta efficiunt mill. XXIV. Sunt autem inter *Metz* & *Dieuze* millia circiter XXXIV. unde vitium in tabulâ manifeſtò deprehenditur. Ac periiſſe quidem nomen aliquod alius loci, ipſa prodit lineatura. *Duodecimum* iſtum *lapidem*, ſive *milliare* numeratum fuiſſe cenſeo à Divoduro; ut à capite gentis Mediomatricorum. ſic enim apud alias primarias in Romano imperio urbeis factum, ex hiſtoriis atque itinerariis obſervo. Colloco igitur locum iſtum, qui *Ad duodecimum* adpellatus eſt, II millibus paſſuum cis vicum *Beſſy*.

Antonino ac tabulæ locus refertur SCARPONNA, hoc ſitu:

Antonino;		Tabulæ;	
Tullum.		*Divoduri*	
Scarponna	X.	*Scarponna*	XIIII.
Divodurum	XII.	*Tullio*	X.

Tullum, Leucorum quondam opidum, citra controverſiam nunc eſt *Toul*, Moſellæ impoſitum. hinc ad urbem *Metz* millia ſunt paſſuum XXXIV. unde patet, tertium x in dicto itinere interiiſſe. A *Toul* ad *Metz* rectiſſimâ viâ tendenti poſt XIV millia paſſuum occurrit vicus nunc *Sanponne*. quem veterem eſſe *Scarponnam*, & ſitus & nomen indicant. Atque hinc ego conjicio, ſuprà ſcriptum iter apud Antoninum, & in tabulâ ſic fuiſſe ſignatum:

Antonino;		Tabulæ;	
Tullum		*Divoduri*	
Scarponna	XIIII.	*Scarponna*	XX.
Divodurum	XX.	*Tullio*	XIIII.

Apud Marcellinum, lib. XXVII, idem locus legitur unico N, *Scarpona*. ſed vitioſum

tioſum

rioſum hoc eſſe vocabulum, Antoninus & tabula, ſimulque hodierna ejusdem loci adpellatio convincunt.

Cum Divoduro & Tullo juſtum conſtituit triangulum opidum hodiè *Verdun*, Moſæ amnis dextræ ripæ adpoſitum. quod eſſe VIRODVNVM Antonini, tractus itineris à Durocortoro Divodurum versùs, apertè oſtendit. Quapropter numerum millium XXIII, qui eſt apud Antoninum inter Virodunum & Divodurum mendoſum eſſe certum eſt. ideóque fruſtra laboraverit, qui duobus locis interpoſitis, FINIBVS, & IBLIODVRO certos ſitus inveſtigare velit.

TOTONIS VILLA memoratur in Galliâ Belgicâ Paulo Diacono, rer. Langobard. lib. I, cap. V; quæ eadem Reginoni eſt THEODONIS *villa*. Hunc locum, in confinio Trevirorum, hodiè eſſe opidum ad Moſellam vulgari vocabulo Gallis *Theonville* dictum, ipſum nomen indicat. Ortelius, in theſauro geographico, ſuſpicatur locum iſtum apud Diaconum eſſe corruptum; legendumque *Theonis villa*. ſed errorem detegit ejusdem opidi vocabulum Germanicum, *Didenhoven*, quaſi *Didonis villa*. *villa* namque Germanis eſt *hof*. Antiquum genuinumque vocabulum fuit *Theuth*; quod Latino ore formatum *Theuto*. unde etiam nunc Gallis manet nomen *Theonville*, contractum quaſi *Theutonis villa*. à *Theut* autem poſteà, variante dialecto factum eſt *Theot*: & hinc denique *Tot*. Germanis eâdem ratione ex eodem *Theuth* factum eſt *Didenhoven*, uti à nomine *Theuderich*, *Diderich*. Sed de variâ vocabuli *Theuth* mutatione, ſatis ſuprà, lib. I, cap IX, dictum eſt.

Atque hæc ferè ſunt loca, quæ Mediomatrici, poſterioribus etiam ſæculis, in interioribus agrorum ſuorum finibus tenuerunt. ad Rhenum quæ vergunt; quia jam inde à Iulii Cæſaris ævo à Germanicis populis, amnem transgreſſis, obſeſſa fuerunt; in horum deſcriptione dicentur.

CAP. X.

De TRIBOCCORVM, NEMETVM, *ac* VANGIONVM, *Germanicarum gentium transmigratione in Galliam: item de finibus eorum cis Rhenum.*

Mediomatricorum igitur, ut antè dictum, agrorum partem poſtmodùm occuparunt, expulſis Mediomatricis, tres Germaniæ nationes TRIBOCCI, NEMETES, VANGIONES. Horum omnium meminit Cæſar, belli Gallici comment. I, in exercitu Arioviſti: *Tum demum Germani ſuas copias è caſtris eduxerunt; generatimque conſtituerunt, paribus intervallis, Harudes, Marcomannos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, Seduſios, Svevos.* Eam Mediomatricorum finium partem obſediſſe, quæ Rheni ripæ adjacet, auctor eſt Plinius, lib. IV, cap. XVI: *Rhenum autem accolentium Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ* Belgicâ, *Nemetes, Tribocci, Vangiones*. & item Tacitus, in libro de Germaniâ: *Ipſam Rheni ripam haut dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Triboci, Nemetes*. Strabo quoque de Triboccis, lib. IV: Μετὰ δὲ τοὺς Ἐλουητίους Σηκουανοὶ, καὶ Μεδιοματρικοὶ κατοικοῦσι τὸν Ῥῆνον, ἐν οἷς ἵδρυται Γερμανικὸν ἔθνος, περαιωθὲν ἐκ τῆς οἰκείας, Τριβόκχοι. id eſt: *Poſt Helvetios Sequani ac Mediomatrici Rhenum adcolunt. in quibus gens Germanica, ex patrio ſolo huc transgreſſi, Tribocchi.*

De tempore, quo huc è Germaniâ transmigraverint, nihil certi indicari poſſe puto. Fuiſſe tamen eos in Galliâ ante Arioviſtum, liquet ex eo, quòd is in exercitu ſuo habuit eorum auxilia. nec demum cum Arioviſto ſimul adveniſſe, arguitur eo, quòd, quum Marcomanni, Seduſii, Harudes, ac Svevi, quos Arioviſtus partim ſecum adduxerat, partim poſteà accerſiverat, prœlio à Cæſare victi, totâ Galliâ pulſi forent; Nemetum tamen, ac Vangionum, Triboccorumque nomina ſimul ac nationes in priſtinis cis Rhenum ſedibus permanſerunt. Neque verò

verò Arioviſtus à Belgis Gallis accerſitus fuit, neque in Belgicam tranſiit: ſed in Celticam, rogatus à proximis Celtarum Sequanis, ut his auxilium adverſus Heduos Celtas ferret. Proinde etiam certum eſt, non ſub imperio ejus fuiſſe dictas treis nationes, Belgicam Rheni ripam colenteis; ſed in amicitiâ, ac fortè clientelâ tantùm: unde etiam auxilium ei contra Romanos tulerunt. Paullo ante Arioviſtum & Marcomannos, è patrio ſolo tranſiiſſe eas, inde conjicere datur, quòd tam recens finium Mediomatricorum, ad Rhenum uſque extenſorum, tunc temporis fuit memoria, uti etiam Cæſar, comment. IV, Rhenum Mediomatricorum finibus præfluere ſcripſerit. quod tamen jam tunc non fiebat; dictis tribus nationibus Germanicis amnis ripam obtinentibus: multo verò minus ſub Tiberii principatu; quâ tempeſtate Strabo opus ſuum geographicum componens, Mediomatricos ſcripſit accolere Rhenum. quâ in re Cæſaris, ut in pleriſque Gallicis, ſequutus eſt fidem. Cæſar equidem comment. I, de Vangionum, Nemetum, Triboccorumque reditu ab Arioviſtino bello in domeſticas cis Rhenum ſedeis, prorſus nihil narrat: è diverſo de univerſo Arioviſti exercitu ſic ibidem ſcribit: *Omnes hoſtes terga verterunt; neque priùs fugere deſtiterunt, quàm ad flumen Rhenum, millia paſſuum quinquaginta, pervenerunt. ibi perpauci, aut, viribus confiſi, transnatare contenderunt, aut, lintribus inventis, ſalutem ſibi petierunt: in his fuit Arioviſtus, qui naviculam, deligatam ad ripam, nactus, eâ profugit. reliquos omneis equites conſecuti noſtri interfecerunt.* Quia igitur poſteà nihilo minùs perpetuò Vangiones, Nemetes ac Tribocci, cis Rhenum incoluerunt: non omneis domo ad bellum iſtud profectos fuiſſe, exiſtimandum eſt; ſed partem tantùm, è ſingulis delectam. Fallitur Rhenanus, rerum Germanicar. lib. I; quum de his apud Cæſarem, in commentario ſecundo, Rhemos narrare arbitretur; *Omneis Belgas in armis eſſe; Germanosque, qui ripas Rheni incolunt, ſeſe cum his conjunxiſſe.* probatiora quidpe exemplaria habent, *qui cis Rhenum incolunt.* ipſique mox Rhemi oſtendunt, quos heic Germanos intelligant: nempe, *Condruſos, Eburones, Cæreſos, Pæmanos, qui uno nomine Germani appellabantur.* De Vangionibus autem, Nemetibusque, ac Triboccis, in recenſione populorum, qui iſtâ expeditione Belgicâ in armis erant, ne verbum quidem faciunt; nec de Mediomatricis, ac Treveris, multo vicinioribus. nimirum, quia hi eo bello abſtinebant; amicitiâ haud dubiè cum Cæſare factâ: quod de omnibus, ex uno Trevirorum exemplo, colligo; quos *auxilii causâ equiteis* ſibi *miſiſſe* ad id bellum, teſtatur ipſe eodem commentario poſteà.

Iam verò ad fineis ſingulorum quod attinet; tam vario ab auctoribus variis ponuntur ordine, uti haud facilè diſpicias, quæ vera ſingulis fuerit ſedes. Ac Cæſaris quidem ordinem, commentario primo notatum, minùs ducendum cenſeo; quando non hoc ei illic fuit inſtitutum, uti dictas genteis in ſuas quamque ſedeis ordine geographico deſcriberet; verùm uti ſingula earum genera, ſicuti in acie conſtiterant, militari modo diſtribueret. Alius tamen ejuſdem auctoris eſt locus, in comment. IV, ubi non aciem ſtruit; ſed Rheni amnis decurſum geographicè deſignat. *Rhenus,* inquit, *oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt, & longo ſpatio, per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Triboccorum, Trevirorum, citatus fertur.* Qui ordo quodammodò cum Plinii ordine, ſuprà dicto, congruere videtur; quatenus Nemetes ſupra Triboccos ſtatuantur. Strabo quoque, lib. IV, infra Mediomatricos locat Triboccos: Μετὰ δὲ τοὺς Μεδιοματρικοὺς καὶ Τριβόκχους παροικοῦσι τὸν Ῥῆνον Τρηούϊροι: *Poſt Mediomatricos, & Tribocchos, Rhenum accolunt Treviri.* Verùm quod ad hunc attinet, jam antè monui, quod pluribus in ſequenti opere patebit exemplis, in pleriſque eum ſequutum eſſe Cæſarem. Cæſari autem fides heic eſſe debet admodùm exigua, imò prorſus nulla; quum & alii, ut infrà oſtendetur, auctores ei reclament, & ipſe incuriæ circa hæc loca ſe arguat. quidpe neque Helvetii, neque Sequani infra fuêre Nemetas, ut ille recenſet; nec Mediomatricorum ulli Rhenum tunc accoluêre. ſed nec Rauracorum neque Vangionum ullam facit mentionem; quos tamen amnis ripam eâ tempeſtate coluiſſe, ſatis certum. nam de Rauracis ipſe teſtis eſt, com. I; ut ſuprà pluribus expoſitum eſt: & de Vangionibus ſatis eſt argumenti, quòd eos, unà

unà cum Nemetibus ac Triboccis, jam tum in Arioviſti acie fuiſſe tradit: ſatiſque conſtat, poſt Cæſarem nullos ampliùs propulos ex Germaniâ in Galliam transmigraſſe, ante Romani imperii inclinationem, niſi quos Auguſtus Cæſar tranſtulit Vbios atque Sugambros. Sed negligentem in hac ripâ geographum fuiſſe Cæſarem, patet apertiùs comment. VI; ubi de initio ſilvæ Hercyniæ ſic ait: *Oritur ab Helvetiorum, Nemetum, & Rauracorum finibus*. quum tamen Helvetiis juncti fuerint Rauraci: inter hos verò ac Nemeteis, Sequani ac Tribocci coluerint. Majus quoddam pondus mereri videntur verba Plinii: qui, quum ad inferiorem amnis partem recto ordine (id quod ex aliis comprobari poteſt auctoribus) junxerit *Vbios, Gugernos, Batavos*; haud parum movere nos debebat, uti in ſuperiore quoque ripâ ordinem eum obſervaſſe haud falſum, crederemus. Verùm quia ex aliis auctoribus infrà conſtabit, Spiram opidum olim fuiſſe Nemetum, Vormatiam Vangionũ; his verò, propter anguſtias agrorum, tertii interponi Tribocci haud poſſint: nec illius heic valebit auctoritas. Taciti ſanè auctoritas maxima eſſe debebat, utpote ſcriptoris graviſſimi, tum accuratiſſimi, harumque regionum maximè gnari; quidpe qui ipſe procurator Belgicæ fuit. at ne is quidem geographicam obſervavit dictorum populorum ſeriem. Nec mirum. non enim Galliæ populos deſcribere ei inſtitutum fuit eo opere, quod de Germaniâ conſcripſit: ſed ipſam Germaniam, Rheno amne finitam. antequàm autem propoſitum opus adgrederetur; qui populi è Germaniâ in Galliam transgreſſi fuerant, nudis nominibus indicare voluit. Itaque ſic inquit: *Quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam.* & mox: *Treveri & Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitioſi ſunt; tamquàm per hanc gloriam ſangvinis à ſimilitudine & inertiâ Gallorum ſeparentur. Ipſam Rheni ripam haut dubiè Germanorũ populi colunt, Vangiones, Treboci, Nemetes. Vbii quidem, quamquàm Romana colonia eſſe meruerint; ac libentiùs Agrippinenſes, conditoris ſui nomine vocentur; origine non erubeſcunt. transgreßi olim, & experimento fidei ſuper ipſam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut cuſtodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi.* In quibus verbis nullus ſanè populorũ ordo obſervatus. neque enim Nerviis Vangiones contermini fuêre, neque Nemetibus Vbii, neque his Batavi. Proinde, uti antè dixi, neque gravitas auctoris in his culpanda, neque auctoritas recipienda. Iam verò Ptolemæus, cujus auctoritas, ut geographi, vel ſumma eſſe debebat, planè abſurdus eſt circa has nationes; Nemetas infimos conſtituens, ſuper hos Vangiones, dein Triboccos. Ceterùm Tacitus, hiſtoriar. IV, *Tutor*, inquit, *Trevirorum copias, recenti Vangionum, Nemetum*, (ſic legendum, pro *Caracatium*, infrà docebo) *Tribocorum lectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit.* Hic ordo maximè placet; videlicet, adverſo flumine ripam ſi legas: firmatur enim ab auctore Notitiæ provinciarum, his verbis:

Sub diſpoſitione viri ſpectabilis, ducis Mogontiacenſis:

Præfectura militum	*Pacenſium*	*Saletione.*
	Menapiorum	*Tabernis.*
	Anderecianorum	*Vico Iulio.*
	Vindicum	*Nemetes.*
	Martenſium	*Alta ripa.*
	Secundæ Flaviæ	*Vangiones.*
	Armigerorum	*Mogontiaco.*
	Bingenſium	*Bringio.*
	Baliſtariorum	*Bodobriga.*
	Defenſorum	*Confluentibus.*
	Acincenſium	*Antonaco.*

Vbi recto ordine caſtra militum Romanorum, quæ nunc ſunt opida, junguntur. Saletio eſt *Seltz*; Tabernæ, *Rheinzabern*; Vicus Iulius, *Germersheim*; Nemetes, *Speir*; Alta ripa, *Altrip*; Vangiones, *Worms*; Mogontiacum, *Menz*; Bingium, *Bingen*; Bodobrica, *Boppart*; Cõfluentes, *Coblenz*; Antonacũ, *Andernach*. Quæ cũcta rectè ſic explicari, infrà firmabo. Quũ igitur Vangionũ fuerit *Worms* opidũ, Treverorũ autẽ extremũ Bingiũ, uti infrà oſtẽdetur: rectè Tacitus Treveris proximè ſubnectit Vãgiones:

hiſque Nemetes, quorum Spira: & inde Triboccos; quorum Argentoratum. Limiteis igitur univerſis circumſcribo, ab oriente Rhenum amnem, ab antiquo Mediomatricorum Sequanorumque confinio, quod fuit juxta opidum ulterioris ripæ *Burchem*, ad Navæ uſque amnis confluentem, qui eſt apud opidum *Bingen*. à meridie eumdem limitem, quo ſuprà Sequanorum agrum à Mediomatricûm finibus diviſi. hinc ab occidente excelſa montium juga, quæ, Elſatiam ab Lotharingiâ ſeparantia, vulgaribus vocabulis *Auf der Furſt*, mox *Hundes ruck* dicta, in ſeptemtriones versùs ad opidum *Keiſers Luter* extenduntur: hinc verò flumen cui id opidum adpoſitum, ad confluentem uſque Navæ, & inde ipſum Navam, ad Rheni uſque confluentẽ. Singulos verò ſic diſtingvo: Triboccos ab Nemetibus, flumine Motrâ; Nemetes ab Vangionibus flumine Luterio, quod eodem lacu cum antedicto illo, apud opidum *Keiſers Luter* exoriens, aversâ regione in Rhenum defluit, apud Altam ripam. Sed de ſingulis accuratiùs propriis capitibus dicatur.

CAP. XI.

De TRIBOCCIS.

TRIBOCCORVM nomen in variis auctorum exemplaribus variè ſcriptum reperitur. nam apud Plinium, in quibusdam exemplaribus leguntur *Triboci*, in aliis *Tribocci*, in aliis *Tribochi*, in nonnullis *Tribocchi*: apud Cæſarẽ quoque, *Triboci*, *Tribocci*, *Treboci*, *Trebocci*: & apud Tacitum in libro de Germaniâ *Treboci*; in IV autem hiſtoriarũ, *Triboci*. Ptolemæi item libri alii habent Τριβόκκοι, alii Τριβόκοι, nonnulli Τριβόνοι: quorum hoc haud dubiè mendoſum, facili jacturâ tertiæ partis literæ κ; ex quâ facta litera ν. quod tamen vocabulum adeò placuit Rhenano, uti apud Marcellinum etiam, in lib. XVI, pro vitiato itidem vocabulo *Tribuncos*, haud dubitaverit legere *Tribonos*: de quo plura poſteà. Strabonis exemplaria conſtanter referunt Τριβόκχους. In Cæſaris quibusdam exemplaribus, comment. I, accuſativus caſus legitur *Triboces*: haud dubio mendo, pro *Tribocos*, quum in iiſdem exemplaribus, comment. IV, ſit genitivus *Tribocorum*; nec variaſſe Cæſarem idem vocabulum declinando ſimile ſit veri. Reliqua illa cuncta rectè dicuntur; variantibus ſcilicet Celticæ lingvæ dialectis. nec enim eorum perinde diſplicet ſententia, qui dictam ſic nationem arbitrantur, à loco, qui nunc Elſatiæ vicus dicitur *Zundreyen buchen*, id eſt, *Ad treis fagos*. priſci enim Celtæ *tres* dicebant *thri*, & variante dialecto, *thre*: *fagus* autem arbor, quæ ſuperioribus Germanis dicitur *buche* & *büche*, inferioribus, ſive Saxonibus eſt *boke* & *böke*, & Rheni divortiorum oſtiorumque accolis *boeke*, & *bueke*. Hinc etiam apud Marcellinum, dicto libro, pro *Tribuncos*, legendum ego judico *Tribuccos*. nam eamdem nationem eum illic intelligere, infrà oſtendam. Ceterùm continent Trebocorum fines antiqui nunc Elſatiæ ſuperioris partem dimidiam, ſeptentriones ſpectantem; item inferioris partem ferè dimidiam, illi proximã.

Primus à Sequanorum finibus, & opido eorum Argentariâ, in Tribocis memoratur locus tabulæ itinerariæ, nomine HELELLVM. unde XII numerantur millia paſsuum Argentoratum usque. Eſſe eumdem hodiè vicum *Elle*, dextræ Elli amnis ripæ adpoſitum, cùm nomen, tùm itineris tractus ab Argentariâ Argentoratum versùs, & ſpatium indicant; maximéque antiquitatum Romanarum reliquiæ, quæ heic magnâ copiâ ſuperioribus annis repertæ ſunt. Apud Antoninum duobus in itineribus à Monte Briſiaco Argentoratum versùs, legitur locus, cui nomen *Helveto*. à quo Argentoratum usque, in primo itinere numerantur millia paſsuum XXIX, in altero XXX. & ab eodem ad Montem Briſiacum, primo itinere XXVIII, altero XX; numeris ferè ubique corruptis; quod ſitus regionum indicat. Equidem haud dubito, quin idem ſit locus hic, qui *Helellum* ſcribitur in tabulâ: nam in plerisque nominibus Antonini itinerario cum tabulâ convenit. non tamen *Helvetum* emendaverim in *Helellum*; ſed in HELVELVM, idque ex Ptolemæo: apud quem opidum eodem tractu, inter Argentariam & Argentoratum, Græcè legitur

legitur Ἔλκηβος; vulgò quidem cum tenui ſpiritu, quaſi Latinè ſit *Elcebus*. à quo Rhenanus regionem *Elſatiam*, quæ Germanis eſt *Elſaß*, dictam vult, quaſi *Elces*, & mox *Elſes*: *Elcebum* verò ipſum interpretatur patrium opidum *Sletſtat*. Ego verò ex Antonino & tabulâ, cum denſo ſpiritu dictum Ptolemæi vocabulum legendum cenſeo, tranſpoſito β ex ultimâ ſyllabâ in ſecundam, & κ mutato in λ, in ultimamque tranſlato, Ἕλβηλος, Latinè *Helvêlus*. eſſe quidpe eumdem locum, quem Antoninus tabulaque referunt, cùm nomen, tùm maximè ſitus inter dicta duo opida convincunt. Apud Antoninum rectè in poſteriori itinere, à Briſiaco monte Helvelum uſque, leguntur millia paſs. xx. tot namque ſunt inter opidum *Briſach* & vicum Ellum. Ceterùm locus hic haud dubiè nomen traxit è vocabulo amnis; qui vulgò nunc dicitur *Ill*; olim autem dictus videtur *Helwel*, & *Hellel*; quod poſteà contractum in *Ell*. à quo mox regionis, quam ille ſecat, incolæ vocati fuêre *Thi* ELSESSER, quaſi dicas, *die an der Ell geſeſſen ſeind*, id eſt, *qui Ellum accolunt*, ſive, *qui ad Ellum ſedeis habent*. Et hinc regio ipſa ELSASS, & ELSATZ: unde Latinum nomen ELSATIA; quod vulgò nunc dicitur ALSATIA.

Sequitur hinc ARGENTORATVM; Græcè Ptolemæo Ἀργεντόρατον. apud quem Vangionum id habetur opidum; ingenti, ut antè dictum, errore: qui librariorum incuriâ, quod vult Rhenanus, excuſari minimè poteſt; quando numeri graduum, & ſcrupulorum, ſic ipſum ſcripſiſſe Ptolemæum, manifeſtè produnt. Nec Mercatoris heic probo inſtitutum; qui in tabulâ Galliæ, populorum juxtà hoc tractu & opidorum vocabula alio poſuit ordine, quàm apud Ptolemæum legerat. alius quidpe eſt operis, errores geographi indicare; alius, tabulas ad mentem ejus delineare. Nec tamen tam dextrè Mercator meliorem heic conſtituere ſcivit ordinem (neque enim id nimiùm perplexus ille auctoris error patitur) quin Nemetum fieret Argentoratum. Sed hoc idem eſſe opidum, quod nunc vulgari vocabulo *Straſſburg*, princeps Elſatiæ urbs apud Rhenum, magnificum ſimul & gratiſſimum Muſarum domicilium; convincunt itinera, ex variis Europæ locis, ab Antonino & auctore tabulæ Argentoratum uſque deſcripta: quorum ſingula explicare, longum foret, nec neceſſarium; quando id cuivis per ſe intelligere promtiſſimum. Libellum provinciarum civitatumque Galliæ citaſſe ſuffecerit; in quo ſic legitur: *Civ. Argentoratenſium, Stratisburg*. Kalendarium vetus, quod in hac urbe, in bibliothecâ majoris templi adſervatur, eodem nomine haud ſemel adpellat *Stratisburgum*. Aimoinus, lib. v, cap. xxv, *Stratburg*. Eſſe id ejuſdem originis cum *Argentorato*, haud equidem ego dubito. quū enim fortè locus Germanis diceretur *An der argen ſtraaſſen*, ſive *ſtraatzen*, aut *ſtraaten*; Romani ſtridorem S literæ, & duritiem cumulatarū conſonantiū, ut in plerisque aliis, heic abhorrentes, ſuo ore compoſitū vocabulū fecêre *Argentoratum*. Quum autem id, quod primùm erat vicus, in opidum excrevit; Germani abjectis tribus prioribus vocibus, & adjecto in fine vocabulo *burg*, quod opidū ſeu locum ſeptum munitumque ſignificat, dixêre *Stratzburg*. unde apud Aimoinū eſt *Stratburg*; & in dicto libello provinciarum, item in Kalendario veteri, *Stratisburg*. poſteriores vocavêre *Strasburg*. Primus auctorum, quorū monumenta ad noſtrum pervenerunt ſæculum, hujus urbis meminit Ptolemæus; *legione* ibidem VIII *Auguſtâ* locatâ. unde antiquitas ejus perſpici poteſt. Ptolemæum quidpe non vicos in Galliâ, ſed præcipuas tantùm recenſuiſſe urbeis, nemo eſt, qui non facilè perſpiciat. Ad eam verò dignitatem haud facilè Argentoratū eſcendere potuit, niſi longâ ante Ptolemæum celebritate. Itaque etiam non dubito, quin hoc unum fuerit, ex L ampliùs caſtellis illis, quæ Druſus apud Rheni ripam erexit. Antoninus certè & auctor tabulæ, magni nominis ſuo ævo fuiſſe urbem, eo ipſo ſatis teſtantur, quòd itinera huc, ceu ad locum celebrem, variis ex locis direxerunt; hic verò etiam primariæ urbis figurâ depictam refert. Fallitur igitur quàm vehementiſſimè, magnus in aliis vir, mihi quondam amiciſſimus, quem in parentis loco (id amore ſuo evicit) ſemper colui, Ioſephus Scaliger; qui Valentiniani imperatoris tempore vicum fuiſſe cenſet. Error ejus planiùs uti diſpiciatur, Auſonii carmen, ex quo id collegit, in medium adducere liceat. Moſellam amnem poëta deſcripturus, ſic infit:

Transieram celerem nebuloſo flumine Navam,

Addita miratus veteri nova mœnia vico;
Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas;
Intectæque jacent inopes ſuper arva catervæ.
Vnde iter ingrediens nemoroſa per avia ſolum,
Et nulla humani ſpectans veſtigia cultus,
Prætereo arentem, ſitientibus undique terris,
Dumniſſum, riguasque perenni fonte Tabernas:
Arvaque Sauromatûm nuper metata colonis.
Et tandem primis Belgarum conſpicor oris
Nivomagum, divi caſtra inclyta Conſtantini.
Purior campis aër, Phœbusque ſereno
Lumine purpureum reſerat jam ſudus Olympum;
Nec jam, conſertis per mutua vincula ramis
Quæritur excluſum viridi caligine cœlum:
Sed liquidum jubar, & rutilam viſentibus æthram,
Libera perſpicui non invidet aura diei;
In ſpeciem quum me patriæ cultumque nitentis
Burdigalæ, blando pepulerunt omnia viſu;
Culmina villarum pendentibus edita ripis,
Et virides Baccho colles, & amœna fluenta
Subterlabentis tacito rumore Moſellæ.
Salve amnis, laudate agris, laudate colonis,
Dignata imperio debent cui mœnia Belgæ.

Ad hæc ſic Scaliger: *Auſonius, vivente adhuc Valentiniano imperatore, præfectus prætorio Galliarum, Argentorato Treviros proficiſcens, multum ac diu Argentoratum ipſum contemplatus eſt, admiratus nova mœnia, quibus ille vicus nuper circumdatus fuerat: cùm paucis aliquot antè annis, & illum vicum à barbaris vaſtatum, & cruentam cladem ibidem barbaris acceptam meminiſſet. nam à Claudio Iuliano, nobiliſſimo Cæſare, ſub Conſtantio, in campis Argentoratenſibus cæſæ fuerant infinitæ hoſtium copiæ. Itaque inde recedens, ut jam dixi, Treviros cogitabat. Neceſſe autem ei, qui à campis Argentoratenſibus Treviros proficiſcitur, Navam fluvium trajicere.* Et paullo pòſt: *Tranſivit autem fluvium Auſonius, non ad Bingium, quod hodiè vocatur Bingen; nam longinquum eſt: ſed non longè à ſilvâ, quæ hodiè vocatur Vnterwald: quòd ab illâ ſilvâ directum iter ac compendioſum ſit ad opidum Noviomagum, cujus poſteà meminit.* Treviros Auſonium profectum, collegit Scaliger ex duobus hiſce verſibus:

Salve amnis, laudate agris, laudate colonis;
Dignata imperio debent cui mœnia Belgæ.

hi quidpe Auguſtam Trevirûm denotant; ut ſuo loco latiùs explicabitur. Quòd autem ait, neceſſe eſſe ei, qui Argentorato Treviros proficiſcatur, Navam trajicere flumen; in eo ſatis longè à viâ rectâ, & compendioſâ aberravit. hæc enim eſt ab Argentorato per opida *Brumt*, *Saarwerden*, *Saaralben*, *Saarbruck*, *Buſſfeld* & *Heide*. quo in itinere nuſquàm attingitur Nava flumen. Auſonius Trevirorum Auguſtam an pervenerit, uti ex hoc carmine incertum, ſic eumdem non Argentorato, ſed Bingio profectum, ſatis liquet. Et quænam, per fidem, hæc ὑπερπήδησις ab Argentorato ad Navam mox, ſine ullâ locorum interjacentium mentione? quum tamen in multo breviore ſpatio, inter Navam & Nivomagum (*Nümagen* nunc eſt, ad Moſellam) ſilvas memoret, & Dumniſſum, & arenteis circa hunc arenas, & Tabernas cum fonte, & arva Sarmatis attributa. Hæc verba,

iter ingrediens nemoroſa per avia ſolum,
Et nulla humani ſpectans veſtigia cultus,

ipſe Scaliger intellexit de ſilvoſo inter Navam & Nivomagum tractu. nec tamẽ perſpexit, his ſilvis junctũ fuiſſe vicum, unde egreſſus Auſonius. quidpe deſcripto vico,

Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas,

mox poſt alterum verſum ſubjicit:

Vnde iter ingrediens nemoroſa per avia ſolum,

Et

Et nulla humani ſpectans veſtigia cultus,
Prætereo arentem, ſitientibus undique terris,
Dumniſſum.

Pro Dumniſſo, tabula, in itinere à Bingio Trevirorum Auguſtam, habet *Dumnum*, locũ haud procul Dumniſſo ſitũ, cui nomen hodiè *Daun*; ut ſuo loco clariùs demonſtrabitur. A Dumno, in eodem itinere, habet eadem tabula *Belginum*: dein *Noviomagum*; quod Auſonius adpellat *Nivomagum*. Vnde perſpicuum fit, non Argentorato profectum poëtam, ſed Bingio. quod anteà vicus, tunc in opidi modum novis mœnibus cinctum erat. Magnam factam eſſe ad Argentoratum á Iuliano Cæſare cladem Germanorum, omnes equidem loquuntur hiſtoriæ iſtius ſæculi. at quomodò huc quadrat hic verſus Auſonii;

Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas?

Cõparatio ſanè nulla fieri poteſt inter Cannenſem & Argentoratenſem cladeis. quippe in Cannenſi clade Romani victi fuère; in Argentoratenſi verò hoſtes. Marcellinus lib. XVII; de Argentoratenſi pugnâ: *Hoc memorabili bello, comparando quidẽ Punicis & Teutonicis, ſed diſpendio rei Romanæ peracto leviſſimo, ut fauſtus Cæſar exſultabat, & felix.* Romanorum quoque in Galliâ cladem poëtam innuere, certum eſt. Ac vox iſta, *quondam*, remotius ſanè tempus denotat, quàm quod Iuliani ad Argentoratum, & Gratiani poſteà ad Argentariam, pugnas interceſſit. Statim poſt Gratiani pugnam carmen hoc ſcripſiſſe Auſonium, declarant hi verſus:

——— *Nec præmia in undis*
Sola; ſed Auguſtæ veniens quòd mœnibus urbis
Spectavit junctos natique patriſque triumphos,
Hoſtibus exactis Nicrum ſuper & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Iſtri.
Hæc profligati vênit modò laurea belli:
Mox alias, aliaſque feret.

Anni autem inter hoc Gratiani, & illud Iuliani bellum, XX, non ampliùs, intercedunt. Quòd ſi igitur poëta pugnam apud Argentoratum intellexiſſet, poterat uti voce *nuper*; quæ magis congrua: ut mox infrà;

Arvaque Sauromatûm nuper metata colonis.

Et hoc quidem ſub Diocletiano, à Conſtantio & Maximiano Cæſaribus factum, ante pugnam Argentoratenſem; ut auctor eſt Eutropius lib. IX: *Varia deinceps, & ſimul, & viritim, bella geſſerunt* (dicti Cæſares;) *Carpis & Baſternis ſubactis, Sarmatis victis. quarum nationum ingentes captivorum copias in Romanis finibus locaverunt.* ſcilicet in Galliâ, ut teſtis eſt Auſonius. Ergo ſi hæc ei Sarmatarum locatio in Galliâ *nupera*; quanto magis debebat eſſe pugna Argentoratenſis, à Iuliano pugnata? Sed Bingio poëtam profectum, non Argentorato, ſatis liquidò patet. Scaligerum duæ potiſſimùm res in errorem impulerunt. quarum prima fuit, magna illa pugna, ad Bingium quondam facta; quam ille Iuliani pugnã Argentoratemſem eſſe putavit. altera fuit nomen *Tabernarum*; quas ille Tabernas Elſaticas eſſe, credidit Ortelio. Ac ſanè vocabulum hoc, frequentibus hoc tractu locis adfixum, varios aliis quoque viris doctis peperit errores; quos infrà indicabo. Verùm monendus lector, hæc me non tam oppugnandi clariſſimum virum gratiâ ſcripſiſſe, quàm uti celeberrimæ nunc, ſplendidiſſimæque urbi antiquiſſimum ſplendorem adſererem. Argentoratũ igitur jam ante Ptolemæum clara urbs, pòſt etiam in hiſtoriis Romanorum legitur celebratiſſima. nam Marcellinus, qui Gratiani tempore vixit, lib. XV, diſertè inter præcipuas primæ Germaniæ urbeis recenſet; quarum reliquæ âpud eum, *Magontiacus, Vangiones, Nemetes*. conſimiliter lib. XVI pugnam Iuliani apud Argentoratum victoriamque referens, *urbem* vocat, non *vicum*. & Zoſimus, ſub initium libri III, eamdem commemorans pugnam, diſertè πόλιν, non κώμην adpellat. Celebriorem etiam fuiſſe urbem, quàm Nemetes, & Vangiones; quarum illam nunc Spiram, hanc Warmaciam dici, poſteà oſtendam; perſpicitur ex eo, quòd has nullâ figurâ depictas habet tabula; nec Antoninus itinera ad eas terminat: quorum utrumque Argentorato tributum, ſuprà oſtendi.

Aliud Triboccorum opidum apud Ptolemæum legitur Βρευκόμαγος, BREVCOMAGVS. in tabulâ idem adpellatur BROCOMAGVS: ad quod ab Argentorato numerantur millia paſſuum VII. Id nunc eſſe *Brumt*, ad Sornum amnem, quod rectiùs ab aliis effertur *Brumat*, quaſi *Brukmag*; nomen, & ſitus, & intervallum teſtantur. Apnd Antoninum idem loci nomen malè XX mill. paſs. ab Argentorato diſſitum eſt. Apud Marcellinum, lib. XV, mendosè ſcriptum eſt, per T, *Brotomagus*.

Ad eumdem amnem, versùs fontem, montiumque juga, quibus Tribocchos ab occidente terminari dixi, ſitæ ſunt TABERNÆ; quas ſuprà, capite IX, in itinere Argentorato Divodurum versùs, expoſui. Has, per ingentem errorem, multi viri docti crediderunt eſſe easdem, quæ *Tres tabernæ* leguntur apud Ammianū, lib. XVI. & easdem item, quas Auſonius in dicto carmine memoravit, inter Bingium & Trevirorum Auguſtam. de quibus utrisque ſuo loco dicetur.

CAP. XII.

De NEMETIBVS.

TRibocchis ab ſeptemtrionibus, ut antè dictum, continuabantur NEMETES; Cæſari, Plinio, Tacito, & aliis ſcriptoribus antiquis memorati. Apud Ptolemæum malè interpretes genetivum caſum Græcum Νεμετῶν, interpretantur Latinè *Nemetorum*. quidpe ab illo Græco genitivo, quis non credat nominativum auctori fuiſſe potiùs Νεμέται, quàm Νεμετοί; quum Latinis ſcriptoribus ſint *Nemetes*? ſic namque Tacitus quoque *Nemetas* dixit, annal. lib. XII, à nominativo *Nemetæ*: & item Ammianus lib. XVI. Apud Tacitum, hiſtoriar. lib. IV, in rebellione Galliarum, *Caracatium* populorum legitur nomen, in his verbis: *Tutor Trevirorum copias, recenti Vangionum, Caracatium, Tribocorum lectu auctas, veterano pedite, atque equite firmavit: corruptis ſpe, aut metu ſubactis legionariis, qui primò cohortem præmiſſam à Sextilio Felice, interficiunt: mox ubi duces, exercitusque Romani propinquabant, honeſto transfugio redière: ſecutis Tribocis, Vangionibus, & Caracat*[illegible]. Hos Rhenanus, vocabuli neſcio quam ſimilitudinem ſequutus, circa arce[illegible]ra*chenfels* fuiſſe ſuſpicatur. At ego altioris conſiderationis rem eſſe cenſeo, [illegible]liarum rebellionem, à Batavis cœptam, qui paullo attentiùs apud Tacitum [illegible]egerit; omne Germanicum cis Rhenum nomen ſimul tum rebellaſſe deprehendet. Inter Germanos autem Cisrhenanos, Nemeteis quoque, cùm alii auctores, tum ipſe Tacitus recenſet; uti ſuprà cognitum. Igitur cum Vangionibus, ac Tribocis, Nemeteis quoque Treveris ſeſe junxiſſe, maximè credibile eſt. Tacitum autem, curatiſſimum certiſſimumque illius ævi hiſtoriographum, prætериiſſe id, haud cenſendum. Vangionibus atque Tribocis, Rheni ripam colentibus, quum in hiſtoriâ ejus ſocientur obſcuri illi, & quaſi terrâ prognati *Caracateis*; quumque, ſimul à Romanis deficientes, Treviris ſe junxerint: veri quàm maximè ſit ſimile, finitimos etiam fuiſſe iisdem. Finitimi autem his nulli memorantur auctoribus, niſi *Nemetes*. Itaque haud dubito, quin mendum ſit in duabus vocibus, *Caracatium*, & *Caracatibus*: pro quibus repono *Nemetum*, & *Nemetibus*. Neque enim *Caracatium* vocabulum apud ullum auctorem reperitur, niſi apud unum Tacitum: neque apud hunc, niſi loco modò citato.

Antoninus in itinere à Tauruno, Pannoniæ opido, ad Galliæ opidum Arenatium, quod nunc, in Geldriâ dicitur *Arnhem*, primum à Triboccorum Brocomago habet locū, cui nomen CONCORDIA; & inde *Noviomagum*. Hunc eſſe Spiram, mox infrà docebo: *Concordiam* Simlerus & Rhenanus hodiè volunt eſſe arcem cū vico, IX M. p. ab Argentorato versùs occaſum diſſitum, vulgari vocabulo *Kochersperg*: nempe è nominis itidem ſimilitudine. Verùm quàm vehementer illi fallantur, cùm ipſum Antonini iter, tùm maximè Marcellini docent hiſtoriæ. Quid enim à Brocomago, quod nunc eſt *Brumt*, Spiram tendenti, acceſſio eſt ad *Kochersperg*ium? unde ſi Spiram directiſſimâ viâ pergere velis, Brocomagum repetas neceſſe eſt. Marcellinus lib. XVI, Iulianum Cæſarem, poſt cladeis Alemannorū prope Lugdunū, & in inſulis

Rheni circa Baſiliam factas, *converſum* fuiſſe, tradit, *ad reparandas Tres tabernas, munimentum ita cognominatum, haud ita dudum obſtinatione ſubverſum hoſtili.* paullo autem pòſt ait *Chonodomarium,* & alios *Alemannorum reges, in unum virium ſuarum omni collecto, conceſſiſſe prope urbem Argentoratum, extrema metuentem Cæſarem arbitratos receſſiſſe, cùm ille etiam perficiendi munimenti ſtudio ſtringeretur.* mox deinde narrat, Iulianum aduersùs Alemannos ſigna moviſſe: aitque *à loco, unde Romana promota ſunt ſigna, ad uſque vallum barbaricum quartam leucam ſignatam fuiße & decimam, id eſt, unum & viginti millia paſſuum.* Poſt conflictum deinde, ac fugam Alemannorum, hæc ejus leguntur verba: *dum hæc aguntur, rex Chonodomarius, repertâ copiâ diſcedendi, lapſus per funerum ſtrues, cum ſatellitibus paucis, celeritate rapidâ properabat ad caſtra, quæ prope Tribuncos, & Concordiam, munimenta Romana fixit intrepidus, ut aſcenſis navigiis, dudum paratis ad caſus ancipites, in ſecretis ſeceſſibus evaderet. Et quia non, niſi Rheno tranſito, ad territoria poterat pervenire; vultum, ne agnoſceretur, operiens, ſenſim retulit pedem. Cúmque propinquaret jam ripis, lacunam paluſtribus aquis interfuſam, circumgrediens ut tranſiret, calcatâ mollitie glutinoſâ, equo eſt evolutus: & confeſtim, licet obeſo corpori gravior, ad ſubſidium vicini collis evaſit. Quem agnitum (nec enim potuit celari qui fueret, fortunæ prioris magnitudine proditus) ſtatim anhelo curſu cohors cum tribuno ſecuta, armis circumdatum aggerem nemoroſum cautiùs obſidebat; perrumpere verita, ne fraude latenti inter ramorum tenebras exciperetur occultas. Quibus viſis compulſus ad ultimos metus, ultro ſe dedidit, ſolus egreſſus. comitesque ejus ducenti numero, & tres amici junctiſſimi, flagitium arbitrati, poſt regem vivere, vel pro rege non mori, ſi ita tulerit caſus, tradidère ſe vinciendos.* Ex his jam omnibus, non minùs quàm ex Antonini itinere, patere puto, Kocherſpergium non eſſe Concordiam. prope Concordiam quidpe Chonodomarius caſtra poſuerat: ab his autem ad Tres tabernas, quás nunc eſſe *Rhein Zabern,* id eſt, *Rheni Tabernas,* mox infrà probabo, millia tantùm XXI numerat Marcellinus. at à Rheni Tabernis ad Kocherſpergium uſque millia ſunt circiter XL. Sed Rhenanus poſt fugam demũ Chonodomarium arbitratur, cum CC illis ſatellitibus, & tribus amicis junctiſ[illegible]is caſtra iſta fixiſſe *non procul à Tribonis* (ſic enim ille legere mavult, pro *Trib[illegible]s*) *& Concordia. unde, nequaquàm fugienti ſimilis, paullatim ad Rhenum progreſſu[illegible]* Verùm quæro ego, quænam Chonodomarius caſtra cum ducentis dumtaxat [illegible] tribus viris figere potuit? aut quænam ſpes fuit, ea contra XIII millia Romanorum defendendi? Satis apertè diſertéque Marcellinus teſtatur, Chonodomarium non ad caſtra figenda cum paucis diſceſſiſſe; ſed *celeritate rapidâ properaſſe ad ea caſtra, quæ prope Concordiam* ante pugnam *intrepidus fixerat.* cauſam autem properandi fuiſſe, *ut aſcenſis navigiis,* quæ jam ante pugnam *paraverat,* in ripâ Rheni, *ad caſus ancipiteis, in ſecretis ſeceſſibus evaderet.* antequàm autem ad caſtra & ripam pervênit, *equo evolutus eſt,* in loco paluſtri & uliginoſo. Omne prœlium factum eſſe apud ripam Rheni, teſtatur idem auctor paullo antè, his verbis: *Vltimo denique trudenti diſcrimine, barbari, cùm elati cadaverum aggeres exitus impedirent, ſubſidia fluminis petivêre, quæ ſola reſtabant, eorum terga jam perſtringentis. &, quia curſu, ab armis concito, fugienteis miles indefeſſus urgebat; quidam nandi peritiâ eximi poſſe diſcriminibus arbitrati, animas fluctibus commiſerunt:* & cetera, quæ ſequuntur. Ceterùm *Tribonos* apud Marcellinum Rhenanus legit, uti antè dictum, pro *Tribuncos;* quia in ſuo Ptolemæo corruptam vocem legerat Τριβονοὶ, pro Τριβόκκοι; de quâ ſuprà monui: interpretaturque *Tribonos* vicum *Kircheim,* III mill. & IↃ paſſ. à Kocherſpergio diſtantem. quò etiam iſtud rapuit, è vitâ divi Florentii Scoti; *Eo quoque tempore rex Dagobertus apud municipium, tunc Troniam, quaſi Trojam novam, nunc Kircheim dictum, ſibi domicilium fixerat.* At quæro ego, quænam ille putaverit caſtra Alemannorum tam vaſto fuiſſe ſpatio, uti prope bina Romanorum munimenta diſtenta fuerint? aut quænam bina Romanorum munimenta tam arcto ſpatio inter ſe poſita, uti inter vel prope utraque juſta Alemannorum caſtra figi potuerint? Quæro item, in quem uſum munimenta hæc ad Kocherſpergium, & Kirchemium ædificata à Romanis exiſtimaverit? Si ad arcendos Galliâ Germanos; certè longiùs à limite Galliæ amne Rheno diſſita fuerunt

runt, quàm uti huic bono inſervire quirent. nec opus quidem eis fuit hoc ſitu; quando jam alia, multo commodiore ſitu, propiùs amnem fuêre ad Helellum, Argentoratum, & Brocomagum. Reſponſio heic certè nulla idonea ſanaque dari poterit. Ego falſos illos apud Ptolemæum Τριβόνους emendandos eſſe in Τριβόκκους, jam antè docui. heic verò apud Marcellinum, faciliori correcturâ, quàm quæ Rhenano tentatur, unicâ tantùm literâ mutatâ, è voce *Tribuncos*, facio *Tribuccos*; ut ſuprà notavi. pluralia autem vocabula *munimenta Romana*, in ſingularē numerum reſtringo; uti verus verborum ſenſus ſit iſte: *properabat ad caſtra, quæ prope Tribuccos, & Cancordiam, munimentum Romanum, fixit*. Concordia quidpe fuit munimentum Romanorum in Nemetibus, in confinio Triboccorum, ad confluentem Moterni amnis: quod hodiéque è conditoris, ut ego arbitror, nomine adpellatur *Druſenheim*; quaſi *Druſi domicilium*, ſive *ſedes*. nam Druſum *L ampliùs per Rheni ripam direxiſſe caſtella*, auctor eſt Florus, lib. IV, cap. ultimo. Hoc etiam opidum XXIV mill. paſſ. à Rheni Tabernis abeſt. à quo ſi III millia deſcendas, incides in vicum *Statmat*, XXI mill. à dictis Tabernis diſſitum. qui jam haud dubiè is eſt locus, in quo Chonodomarius cum ceteris Alemannorum regibus, caſtra fixerat; & juxta quem pugna commiſſa. quod ipſum etiam ſolum infra dictum vicum paluſtre ad inſulam Rheni arguit. Rectè item hàc iter agitur à Brocomago Noviomagum, id eſt, Spiram versùs; quod deſcribit Antoninus. apud quem ſi XVIII millia, quæ leguntur inter Brocomagum & Concordiam, detrahas ad X millia, quæ hinc numerantur Noviomagum uſque; verum intervallum inde fiet à Druſenhemio Spiram uſque, millium XXXVIII. & ſi X illic, pro XVIII, reponas; verum etiam habebis ſpatium inter *Brumat* & *Druſenheim*. De cetero notandum heic, pugnam iſtam cognominatam eſſe *Argentoratenſem*, non quòd ſub ipſis Argentorati mœnibus facta ſit; ſed quia Argentoratum, quod XIV hinc millia paſſuum diſſitum, præcipua nobiliſſimaque hujus tractus urbs, digniſſima videbatur unde tam nobilis memorandaque pugna cognomentum ferret. nam ſic quoque anteà dixit idem auctor, Chonodomarium, cum reliquis regibus, *prope urbem Argentoratum conceſſiſſe*; quum caſtra illa prope Concordiam intelligeret. Hinc etiam non Nemeteis nominavit, in quorum tamen finibus & caſtra fuêre, & prœlium commiſſum; ſed Triboccos: quia in his Argentoratum, à quo prœlium cognominandum erat.

Porrò, à Brocomago versùs Maguntiacum, ſequitur in tabulâ, poſt XVIII millia paſſuum, SALETIO: & hinc poſt XI millia *Tabernæ*. Apud Antoninum, inter Argentovariam & Saletionem, VII tantùm numerantur millia; manifeſtiſſimo indicio, locorum intercedentium interiiſſe nomina; *Helveli, Argentorati, Brocomagi*, & *Concordiæ*. à Saletione tamen Tabernas uſque leguntur millia XIII. *Saletionem* nunc eſſe *Seltz* opidum cum arce ad Rhenum; nomen, ſitus, atque intervalla extra controverſiam ponunt. ſunt quidpe hinc ad opidum *Brumt* millia paſſ. XVIII; ut habet tabula: & ad opidum *Rhein Zabern*, XIII paullo ampliùs; ut ferè convenit iter Antonini. Liber quoque Notitiarum à Saletione versùs Mogontiacum primas ponit *Tabernas*. & item Marcellinus, lib. XVI, opida hujus ripæ ſic recenſet: *Argentoratum, Brotomagum, Tabernas, Saliſonem, Nemetas, Vangionas, Maguntiacum*. omnia recto ordine, niſi quod *Tabernas* præmiſit *Saliſoni*; qui locus haud dubiè idem eſt, qui *Saletio*. nam & in annalibus Francorum legitur *Saleſia*. Pro voce Marcellini, *Saliſonem*, nimiùm vitioſam in ſuo exemplari habuit Rhenanus vocem *Sebuſianos*: ex quâ ille facit opidum nunc *Weiſſenburg*, XI mill. paſſ. à Saletione diſſitum: vultque Sebuſianos hos nullos alios eſſe, quàm qui corrupto vocabulo legantur apud Cæſarem, ſub finem comment. I. *Seduſii*, populi in exercitu Arioviſti. qui quo tractu trans Rhenum in Germaniâ fuerint, ſuo loco dicetur.

Sequuntur hinc TABERNÆ, Marcellino, Antonino, tabulæ, & libro Notitiarum memoratæ. Hæ apud eumdem Marcellinum eodem lib. XVI paullo pòſt *Tres Tabernæ* cognominantur. an ſatis rectè, haud facilè dixerim: niſi quòd ſuſpicer, quia & ipſe Marcellinus anteà, & omnis reliqui auctores vocant ſimpliciter *Tabernas*; librarios, vel alium quemdam ſciolum poſteà adjeciſſe vocem *tres*: nempe, quia in Latio prope Romam, in viâ Appiâ, locus ei notus erat, nomine

Tres

Tres tabernæ; quarum apud Ciceronem, & in actis apoſtolorum fit mentio. Tabernas illas nunc eſſe opidum *Rhein Zabern*, nemo dubitare poteſt; quando huc & ſitus caſtrûm Romanorum quadrat, & nomen, & intervallum; quod millia paſſuum XIII, quæ Antoninus à Saletione ad Tabernas uſque numerat, paullo excedit. Et quamvis par ſit ſpatium, à Saletione ad opidum *Berg Zabern*, x millibus, & 10, paſſibus à Rhenanis Tabernis, versùs occaſum, diſſitas; tamen multo credibilius eſt, Romanorum munimentum in ipsâ fuiſſe amnis ripâ; quemadmodùm reliqua hinc, ad oceanum uſque. Quin ego facilè ſuſpicer, ſi Marcellinus addidit aliquod cognomentum, ſcripſiſſe eum RHENI TABERNAS; ad diſcrimen videlicet ceterarum Tabernarum; quæ plures numero in his oris fuêre; ut quas ſuprà in Triboccis retuli, nunc Elſaticas cognominatas; & quas Auſonius in Treveris inter Bingium & Noviomagum nominavit; de quibus ſuo loco dicetur: item quarum memoratio quidem apud veteres auctores nulla, nunc tamen antiquo Romanorum vocabulo dicuntur *Tabernæ*, Germanis cognominatæ *Berg zabern*, id eſt TABERNÆ MONTANÆ. Illas autem ad ripam Rheni, Marcellinus primo loco ſimpliciter vocavit *Tabernas*, ſine cognomine; quia poſitu inter reliqua Rheni opida ſatis notum fore putavit, quasnam ex omnibus intelligeret. Rhenanus, natione Elſatius, quum apud Antoninum, & in tabulâ, in proximè dicto itinere, item in libro Notitiarum, non poſſet non intelligere dictas modò Tabernas ad Rhenum; tamen (neſcio an ex nimio in patriam amore, quod perquàm vehementer ego ſuſpicor) nomen earum, omnemque mentionem ſuppreſſit, quaſi nullæ umquàm fuiſſent antiquis temporibus: *Tresque* illas *Tabernas* apud Antoninum interpretatus eſt patriæ terræ opidum, Tabernas Elſaticas. Contra quem uti breviter agam; quæro: Si Triboni (ſic ipſe legit apud Marcellinum) & Concordia, nunc ſunt *Kircheim*, & *Kochersperg*, Tres verò illæ Tabernæ ſunt *Elſaß Zabern*: quomodò huc convenit, quod Marcellinus tradidit, Iulianum cum exercitu à Tabernis ad caſtra Alemannorum, quæ prope erant Concordiam, XIV leucas, id eſt, millia paſs. XXI fuiſſe profectum: quum à Tabernis Elſaticis ad Kocherspergium VIII tantùm ſint millia; & ad Kirchemium IX? Nullo ſanè modo. Ego verò ſatis firmis jam ante demonſtravi argumentis, Concordiam, & caſtra Alemannorum apud Rheni fuiſſe ripam. quibus ſatis comprobatis, de Tabernarum iſtarum munimento jam minimè dubitari poteſt, quin in eâdem id fuerit ripâ. *quo ædificato*, ut inquit Marcellinus, *conſtabat, ad intima Galliarum, ut conſueverant, adire Germanos arceri.* quod certè de Tabernis Elſaticis dici non poterat. ſtultum namque fuiſſet, & amentiæ plenum, ad has exſpectare hoſtem; atque hinc demum è Galliâ eum repellere: quum multo ſatius foret, in ipſo limite, id eſt, in Rheni ripâ ei obſtare, transituque eum arcere.

Ceterò, inter Rheni Tabernas, & Nemeteis, Notitia provinciarum habet *præfecturam militum Anderecianorum* in VICO IULIO. Nemeteis nunc eſſe Spiram, mox oſtendam. inter hanc verò & Tabernas Rheni, XVI ſternuntur millia paſsuum. quo ſpatio nihil nunc occurrit in ripâ amnis, præter opidum in medio itineris, vulgò *Germershem* dictum. quod *Vicum Iulium* eſſe inde colligo, quòd caſtra militum Anderecianorum, neque Tabernenſibus, neque Nemetenſibus propiùs, quàm poſt millia VIII, acceſſiſſe credibile eſt.

Sequuntur igitur à Vico Iulio, in Notitiâ provinciarum NEMETES, & proximè hinc ALTA RIPA. De hac dubitari minimè licet; quando etiamnum vicus in ripâ Rheni, ad confluentem Luteri amnis, haud longè ſupra confluentem Nicri, eodem vocabulo, niſi quòd corrupto, dicitur *Altrip*. *Nemetes* urbem Marcellinus quoque habet lib. XV, & XVI. De hac ſic libellus provinciarum, civitatumque Galliæ: *Civ. Nemetum*; *hoc eſt*, *Spira*. Nemetes totius nationis fuiſſe vocabulum, ſuprà ex pluribus auctoribus oſtenſum eſt. Vrbs igitur iſthæc aliud initio habuit vocabulum. quo abjecto, quum caput foret nationis, hujus nomen adſumſit; ut aliæ per Gallias primariæ urbes, de quibus ſuprà dictum. Apud Ptolemæum unica τ͂ Νεμετῶν legitur Νοιόμαγος, NOVIOMAGUS: haud dubio argumento, hanc fuiſſe caput nationis. eadem igitur eſt

& SPI-

& SPIRA, juridico totius imperii conventu nunc urbs clara. Antoninus etiam, inter Tabernas & Bormitomagnum, quæ nunc eſt *Worms*, habet Noviomagum: & tabula inter Tabernas & Borgetomagum; quod idem eſſe Bormitomagum mox infrà oſtendam. Numeri millium paſſuum apud neutrum rectè conſtant. Sunt autem inter Tabernas & Spiram milla XVI: & hinc Vormatiam XXV. Sed apud Ptolemæum non placet legi Νοιόμαγος; quod multo pejus interpretibus vertitur Latinè *Næomagus*. Scripſiſſe auctorem Νουιόμαγος, non modò heic, ſed in Lexubiorum quoque & Vadicaſſiorum ejuſdem nominis opidis, haud ego dubito. ſic enim apud eumdem legitur τῶν Βιτουρίγων Οὐιβίσκων Νουιόμαγος, *Biturigum Vibiſcorum Noviomagus.* Variaſſe autem auctorem idem vocabulum aliter alio in loco, non credibile. Et frequens quidem ei hæc ſcribendi ratio. ſic namque ſunt in eâdem Galliâ, Αὐαντικον, Αὐάρικον, Βαταυόδουρον, Λεμουΐκοι, Νουαίσιον, Ῥουέσιον; *Aventicum*, *Avaricum*, *Batavodurum*, *Lemovici*, *Novæſium*, *Roveſium*.

Poſt Noviomagum Nemetum ſequitur in extremis Nemetum finibus *Alta ripa*; de quâ ſuprà dictum.

Ceterùm NEMETVM antiquitatem, potentiamque ex eo probare Freherus conatur, quòd ab his ſumtum nomen omnibus in univerſum Germaniæ nationibus ab exteris tributum fuerit: ut à Slavis; quibus etiam nunc Germani dicuntur NIEMCY. Sed fallitur ille quàm vehementiſſimè; lingvæ Slavicæ prorſus ignarus: quum vocabulum id multo minùs ad Nemetes, Cisrhenanos Germanos, pertineat, quàm nomina opidorum per Galliam & Hiſpaniam, *Nemetacum*, *Nemetocerna*, *Auguſtonemetum*, *Nemetobriga*. hæc quidpe omnia ex eodem, quo nomen *Nemetum*, fonte promanaſſe poterant; ſiquidem Galli & Hiſpani ejuſdem cum Germanis Celticæ gentis nationes. At Slavorum *Niemcy*, unde originem habeat, nemo lingvæ Slavicæ gnarus ignorare poteſt. dicitur enim iis *niemy*, & Hungaris (quorum haud paucis permixtus eſt ſermo Slavicis vocabulis) *néma*, qui Latinus eſt *mutus*. unde Slavis *Germanus* dicitur *Niemiec*, & variante dialecto *Nemec*, c prolato ut TS; & Hungaris, *Német*: plures autem numero Germani illis *Niemcy*, his *Nemetek*. ſcilicet, quia lingvam Slavorum Germani loqui neſcirent, nec intelligerent. Ab initio omnibus Celtis id tributum fuiſſe, ex Ruſſorum, quos vulgò vocant Moſcovitas, perſpicitur uſu; quibus etiamnum omnes populi occidentales vulgò adpellantur *Niemcy*. Ratio ejus vocabuli Slavis ſive Sarmatis fuit eadem, quæ primò Græcis, dein etiam Latinis in voce BARBARVS: quâ illi cunctas univerſi terrarum orbis adpellarunt genteis, quibus lingva Græca & Latina inuſitata. nempe à voce *barbar*, aliâ dialecto *babel*: quæ initio nihil aliud ſignificavit, quàm quod etiamnunc Germanis dicitur *brabelen*, & *babelen*, id eſt, confuſè & ita loqui, uti intelligi nequeas.

CAP. XIII.

De VANGIONIBVS.

VANGIONES haud dubiè ipſis Germanis antiquitus dicti fuêre *thi Wangen*; id eſt, uti nunc loquimur, *die Wangen*. Id vocabulum quid ſignificet, haud temerè dixerim. exſtat tamen etiamnum trans Rhenum plurimis in locis.

Caput Vangionum eſt apud Ptolemæum Βορβητόμαγος, BORBETOMAGVS; quod tabulæ eſt BORGETOMAGVS; Antonino BORMITOMAGVS, & corruptè *Bromitomagus*. Eadem urbs Marcellino lib. XV, & XVI, item Notitiæ imperii dicitur VANGIONES, nomine totius nationis, in quod poſteà princeps urbs tranſiit; eâdem ratione, uti Noviomagus in Nemetum vocabulum. Eſſe hodiè eam, quæ vulgari vocabulo dicitur *Worms*, teſtatur libellus provinciarum civitatũque Galliæ: *Civ. Vangionum; hoc eſt, Wormacia.* Antiquis temporibus haud dubiè Germanicè dicta fuit *Wormitmagen*, & variante dialecto, *Wormizmagen*. ex quo Romani, quibus inuſitatus W literæ ſonus, fecêre *Vormitomagum*. Hoc quum Græcè, per adfinem literã B, ſcribe-

B, ſcriberetur Βορμιτόμαγος; Antoninus Latinè id protulit *Bormitomagus*. Ptolemæus, & auctor tabulæ à vero Germanorum vocabulo longiùs deflexerunt; M I mutantes in B E, & G E. Poſteriores Germani, omiſsâ particulâ adjectitiâ *magen*, dixêre *Wormiz*. ex quo denique factum *Worms*. Quum verò duæ priores ſyllabæ per varias efferrentur vocaleis, *Wormiz*, *Wormez*, & *Wormaz*; & *Warmiz*, *Warmez*, *Warmaz*: Latinum vocabulum ex hoc poſterioribus temporibus factum *Varmacia*. Poſthinc alii W literam mutantes in G V, (de quâ mutatione ſuprà nonnihil dictum, pluribusque infrà dicetur) idem vocabulum dixêre *Gvarmacia*. Hinc iterum Benjamino Tudelenſi Hebræo in itinerario, V conſonante abjectâ, & vocalibus A A mutatis in E E, factum vocabulum *Germetza*.

Porrò in eodem itinere, XI millibus paſſuum infra Borgetomagum in tabulâ legitur B O N C O N I C A: atque hinc poſt millia IX, Mogontiacum. apud Antonium, à Bormitomago *Bouconiam* millia numerantur XIII: hinc Mogontiacum XI. Nullibi rectus eſt numerus. ſunt quidpe millia paſſuum inter oppida *Worms* & *Mentz* omnino XVIII. Ego tamen ex intervallis *Bonconicam* interpreter nunc opidum *Oppenheim*; quia hoc longiùs diſtat à Wormatiâ, quàm à Magontiaco. Apud Antoninum haud dubito, quin corruptum ſit N in V. nam O V diphthongis Romanis ſcriptoribus inuſitata.

Sequitur igitur hinc ipſa urbs M A G O N T I A C V M. quam nunc eſſe eamdem, quæ contra Rheni Mœnique amnium confluenteis poſita, vulgari vocabulo dicitur *Maintz*, ipſum vocabulum ſatis diſerté clamat. Nomen ejus variè ab antiquis auctoribus profertur: modò M A G O N T I A C V M, modò M A G V N T I A C V M, & aliàs M O G O N T I A C V M. Cauſa variationis fuit; quia flumen, cujus ori oppoſita, aliâ dialecto Germanis dicebatur *Main*, aliâ *Moin*, ſive *Mön*: unde Romanorum etiam aliis ſcribitur *Mænus*, aliis *Mœnus*. è cujus vocabulo urbs poſtmodùm nomen accepit *Mainzich*, & aliâ dialecto *Mönzich*. quæ mox Romani ſuo ori accommodantes, formavêre *Magontiacum*, ſive *Maguntiacum*, & *Mogontiacum*: ut *Iulich Iuliacum*; *Zolpich*, *Tolbiacum*; *Blarich*, *Blariacum*: de quibus ſuo loco dicetur. *Mogonum* dictum fuiſſe flumen, Germanicè *Mogen*, ſive antiquâ dialecto *Mogon*; haud temerè contra antiquiſſimos auctores crediderim Reginoni, & ejus ſæculi ſcriptoribus: à quibus fictum id ſuſpicor è Latino urbis nomine. Ipſi Germani poſteriores urbis nomen, ut pleraque alia, contrahentes, dixêre *Maintz*, & *Meintz*. unde poſteà Latinè loquentes fecêre vocabulum M O G O N T I A, & nonnulli M O G V N T I A. Quamquàm id ſumtum credo ex Antonini itinerario; ubi in itinere Treveris Argentoratum, mutilatum legi vocabulum *Mogontia*, pro *Mogontiacum*, paullo antè præcedens coarguit iter Mediolano Moguntiacum: ubi bis idem vocabulum integrum perſcribitur. Scilicet adeò vitiata præ ſanis probisque placent. Ptolemæus in poſitu hujus urbis, ſolens ſuo more, haud leviter erravit; infra Obringam amnem (vulgò nunc dici *Are*, ſuo loco oſtendam) Μοκοντίακον, *Mocontiacum* ſuum in Germaniâ inferiore, quæ Obringâ terminabatur, collocans.

Ceterùm urbs hæc in antiquiſſimis certé Germaniæ Ciſrhenanæ cenſenda eſt; ut cujus prima fundamenta ſine dubio jam ante Chriſti nativitatem jacta ſunt. quam vetutiſſimam ejus originem certis argumentis deducere conabor. Florus lib. IV, cap. ultimo, de Druſi rebus in Germaniâ geſtis loquens; *Prætereà*, inquit, *in tutelam provinciarum, præſidia atque cuſtodias ubique diſpoſuit, per Moſam flumen, per Albim, per Viſurgim. nam per Rheni ripam quinquaginta ampliùs caſtella direxit: Bonnam & Magontiacum pontibus junxit, claſſibusque firmavit*. Sunt qui heic *Bononiam* legere malunt, & *Geſoriacum*. Sed quid monſtri? quomodò Bononiam (*Boulogne* nunc vulgò dicitur, Galliæ portus; unde in Britanniam trajecturi ſolvunt) ponte junxit? aut cui adverſæ ripæ? ſcilicet proximo Britanniæ litori? Satis abſurdè mehercules, atque ineptè; quum oceani fretum intercedat millibus paſſuum circiter XXX. Cur autem Florus ſcripſit *Bononiam & Geſſoriacum*? quum duo iſta unius ejusdemque fuerint loci diverſis temporibus vocabula; ut infrà ſatis certis probabitur argumentis. item, quid Bononia, ſeu Geſſoriacus, extremus quondam Galliæ ad ſeptemtriones portus, ad Druſi res geſtas in Germaniâ? Atqui, inquies, Moſa etiam Galliæ flu-

liæ flumen. Rectè: haud equidem nego. at in eâ Galliæ Belgicæ parte, quæ Germania Cisrhenana Romanis dicta. Manuſcripta certè exemplaria habent *Bonnam & Genoſiam*; vetus editio *Bonnam* & *Geſoniam*. Rectè ubique legi *Bonnam*, infrà etiam fuſiùs demonſtrabo. *Magontiacum* legendum, eo probari pôteſt, quòd duo iſta loca pontibus junxiſſe Druſum, claſſibusque firmaſſe, auctor adfirmat. quod certè ad Bonnam & Magontiacum factum. De Bonnâ ſuo loco; de Magontiaco nunc exponam. Auctor noſter, ſub initium annal. lib. I, *Germanicum*, inquit, *Druſo ortum, octo apud Rhenum legionibus impoſuit*: & infrà, eodem libro: *Duo apud ripam Rheni exercitus erant. cui nomen ſuperiori, ſub C. Silio legato: inferiorem A. Cæcina curabat.* Diviſus univerſus VIII legionum exercitus erat, quemadmodùm ipſa Germania Cisrhenana, in *inferiorem*, & *ſuperiorem*. terminus, ſeu limes inter utrumque, Abrinca flumen. Inferiorem exercitum in duas rurſum parteis diviſum, duas legiones ad Aram Vbiorum, totidem ad Vetera collocat auctor, eodem annali: quorum locorum hic *Santen* nunc vocatur apud ripam Rheni, in ducatu Clivenſi; ille idem eſt, qui poſteà *Bonna* dictus. Superioris exercitus IV itidem legiones ad Magontiacum habuiſſe hiberna, inde liquet, quòd ſemper Druſus, filiusque ejus Germanicus, & alii hujus exercitus legati, in Cattos, qui nunc ſunt Haſſi & Thuringi, exercitum ducturi, hac parte Rhenum tranſiverunt. Auctor noſter eodem annali: *Igitur Germanicus quatuor legiones, quinque auxiliarium millia, & tumultuarias catervas Germanorum cis Rhenum colentium, Cæcinæ tradit. totidem legiones, duplicem ſociorum numerum ipſe ducit. poſitoque caſtello ſuper veſtigia paterni præſidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit.* & paullo poſt: *Cæſar incenſo Mattio (id genti caput) aperta populatus, vertit ad Rhenum.* IV legiones, in inferiori Germaniâ hibernanteis, A. Cæcinæ, inferioris exercitus legato, tradiderat: qui apud Vetera, ut copioſiùs alibi docebitur, Rhenum transgreſſus, in Marſos tetendit. Ipſe ſuperiorem exercitum, IV itidem legiones, per Taunum montem, in Chattos rapuit. *Taunum* montem eſſe eum, qui trans Rhenum Magontiaco objacens, vulgari nunc vocabulo dicitur *der Heyrich*, ſive *Hoheruck*, *Mattiumque* nunc opidum *Marpurgium*, ſuo loco probabitur. Ex locorum igitur ſitu, & ratione itineris, ſatis apertè perſpicitur, Magontiaci ſuperioris exercitus fuiſſe caſtra. Sic annal. XII: *Iiſdem temporibus in ſuperiore Germaniâ trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium. Deinde L. Pomponius legatus auxiliares Vangiones ac Nemetas, addito equite alario, monuit, ut anteirent populatores, vel dilapſis improviſi circumfunderentur. Et ſecuta conſilium ducis induſtria militum. diviſique in duo agmina, qui lævum iter petiverant, recens reverſos, perdâque per luxum uſos, & ſomno graves circumvenêre. Aucta lætitia, quòd quoſdam è clade Varianâ, poſt quadrageſimum annum, ſervitio exemerant. At qui dextris, & propioribus compendiis ierant, obvio hoſti & aciem auſo, plus cladis faciunt. Et prædâ, famâque onuſti, ad montem Taunum revertuntur: ubi Pomponius cum legionibus operiebatur, ſi Catti, cupidine ulciſcendi, caſum pugnæ præberent.* Trepidatum in ſuperiore Germaniâ in caſtris Magontiacenſibus; maximè verò in proximo illo trans Rhenum præſidio. unde proximarum nationum Vangionum ac Nemetarum auxiliares legatus Pomponius contra hoſteis miſit, per montem Taunum. ipſe quoque transgreſſus Rhenum cum legionibus, in eodem monte, apud præſidiarium caſtellum opertus eſt. Ex iiſdem haud dubiè hibernis, eodemque itinere, C. Silium, ejuſdem exercitus legatum, bis in Cattos ire juſſit Germanicus, annal. II. Sed et hiſtoriar. IV, quum Batavi Caninefatesque, Civile duce rebellantes, in ſocietatem armorum traxiſſent Transrhenanos; expugnatis omnibus ferè inferioris Germaniæ caſtris; unum ſolum in ſuperiore Germaniâ oppugnatur Magontiacum: nullam videlicet aliam ob cauſam, quàm quòd heic quoque caſtra, & milites Romani. Oppugnarunt autem Vſipii, Catti, & Mattiaci; ſcilicet quia Catti & Mattiaci huic ripæ proximi. At clariùs id patet ex eodem libro ſuprà. *Sic mitigatis animis, Bonnam, hiberna Primæ legionis, ventum. Infenſior illic miles, culpam cladis in Hordeonium vertebat. ejus iuſſu directam adversùs Batavos aciem, tamquàm à Maguntiaco legiones ſequerentur: eiuſdem proditione cæſos, nullis ſupervenientibus auxiliis.* Et paullo ante: *Neque enim ambiguè fremebant, emiſſas à Maguntiaco Batavorum cohortes*. & anteà etiam; *Mox occultis nuntiis pellexit Britannica*

tannica auxilia, Batavorum cohortes, miſſas in Germaniam, ut ſuprà retulimus, ac tum Magontiaci agentes. Hinc infrà, eodem libro, quum inferior exercitus, interfecto duce Voculâ, Herennio verò & Numiſio legatis vinctis, *pro imperio Galliarum juraſſet: diviſæ*, inquit auctor, *inter Tutorem & Claſſicum curæ. Tutor validâ manu circumdatos Agrippinenſes, quantumque militum apud ſuperiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit. Occiſis Magontiaci tribunis, pulſo caſtrorum præfecto, qui detractaverant, Claſſicus corruptiſſimum quemque è deditis pergere ad obſeſſos jubet, veniam oſtentantes, ſi præſentia ſequerentur. aliter nihil ſpei*. & paullo pòſt: *Cohortium, alarum, legionum hiberna ſubverſa, cremataque: iis tantùm relictis, quæ Magontiaci ac Vindoniſſæ ſita ſunt*. Quibus verbis diſertè jam caſtra hiberna ad Magontiacum ponuntur. Notandum autem, auctorem ſuprà ſcribere, *tamquàm à Magontiaco legiones ſequerenter*: non *legio*. IV namque illic legiones, id eſt, univerſus Germaniæ ſuperioris exercitus. Quò ſuperiora etiam illa, annal. lib. I, intelligenda: *Germanicus ſuperiorem ad exercitum profectus, Secundam & Tertiamdecumam & Sextamdecumam legiones, nihil cunctatas, ſacramento adigit. Quartadecumani paulum dubitaverunt*. Sed & Druſus, Germanici pater, in Cattos Cheruſcosque arma ferens, ab eodem Magontiaco legiones Rhenum traduxit. Patet id ex Dionis lib. LIV; ubi caſtellum cum præſidio prope Rhenum in Cattis poſuiſſe narratur. nempe poſuit in Tauno monte, ut teſtem ſuprà audivimus Tacitum. proximum quidpe hoc erat iter ab Rheno in Chattos proficiſcendi: in Chattos ſcilicet eos, qui, expulſis Vbiis, Transrhenanâ gente, agrisque eorum occupatis, mutato nomine, ripæ proximi, Mattiaci dicti ſunt, circa Marpurgium Cattorum gentis caput; ut ſuo loco oſtendetur. Idem Dio lib. LV tradit, ultimâ expeditione perveniſſe eum per Chattorum fineis, ad Svevos uſque; nempe Hermunduros; qui uni ex omnibus Svevis, Cattis cis Albim proximi. Cattis ſuperatis, Viſurgim amnem transgreſſum, in Cheruſcos arma convertiſſe; omniaque populando ad Albim perveniſſe. hunc quoque transire quum conaretur, â muliere, quæ humanâ formâ amplior ei adparuit, retro ire juſſum eſſe. ad Rhenum, eâdem haud dubiè quâ ierat viâ, properantem, antequàm flumen attingeret, in itinere morbo deceſſiſſe. militeis defuncto cenotaphium apud Rheni ripam poſuiſſe. quod Magontiaci factum, auctor eſt Eutropius lib. VII; ut mox videbimus. Tam crebri igitur quum facti ſint Romano exercitui à Magontiaco transitus Rheni in Chattos, proximasque genteis; quis jam dubitare poteſt, pontem heic fuiſſe? Credo neminem. Omnino igitur legendum in Floro; *Bonnam & Magontiacum pontibus junxit, claſſibusque firmavit*. Claſſem fuiſſe ad ſuperiora caſtra, id eſt Magontiaci, teſtis eſt & Tacitus, annal. lib. I: ubi ſeditionem inferioris exercitus narrans, *Cæſar*, inquit, *arma, claſſem, ſocios, demittere Rheno parat*. quam non Bonnæ, ſive ad Aram Vbiorum tunc fuiſſe, ſed ad Magontiacum, inde liquet, quòd tunc temporis milites in hibernis Bonnenſibus nulli, antequàm duæ legiones ſedatæ ex æſtivis, quam circa Geldubam fuiſſe infrà oſtendetur, eò reductæ.

Magontiacum igitur opidum primum ſui conditorem habuit Cl. Druſum Neronem, Cæſaris Auguſti privignum, Tiberii imperatoris fratrem; qui caſtra heic legionum poſuit, locumque mœnibus haud dubiè firmavit. Præpoſitus autem is fuit his oris ſtatim poſt cladem Lollianam, teſte Paterculo, in libro II; M. Craſſo, & Cn. Cornelio Coſs. ut auctor eſt Dio lib. LIV: id eſt, anno urbis IↃCCXXXIX; ante natum Chriſtum XIV. Locum tamen ipſum etiam ante Romanorum in eo hibernationem, fuiſſe in vici modum habitatum; indicat nomen Celticâ lingvâ formatum: quod Druſus Romanus non primus impoſuit; ſed ab incolis jam antè impoſitum invênit. Ceterùm dignitatem inter totius Germaniæ opida habuit ſemper ſecundam ab Agrippinenſium urbe; quæ & ætate, & amplitudine, ſimulque dignitate fuit prior. Magontiacum verò perpetuò ad poſteriora uſque ſæcula, ſuperioris Germaniæ exercitus, ducisque fuit ſedes. unde ipſe etiam dux cognominatus eſt *Magontiacenſis*; eodemque nomine ducatus, quem ille rexit: cujus fines fuêre iidem qui Vangionum, ac Nemetum cum parte Trevirorum. ſic enim Notitia imperii:

Sub diſpoſitione viri ſpectabilis, ducis Mogentiacenſis:

Præfectura militum	*Pacenſium*	*Saletione.*
	Menapiorum	*Tabernis.*
	Anderecianorum	*Vico Iulio.*
	Vindicum	*Nemetes.*
	Martenſium	*Alta ripa.*
	Secundæ Flaviæ	*Vangiones.*
	Armigerorum	*Mogontiaco.*
	Bingenſium	*Bingio.*
	Baliſtariorum	*Bodobriga.*
	Defenſorum	*Confluentibus.*
	Acincenſium	*Antonaco.*

Supra Nemetes autem Triboccorum regio Argentoratenſi comiti ſubdita fuit; qui & ipſe duci Magontiacenſi, ut totius Germaniæ ſuperioris præfecto, ſuppoſitus fuit. Notitia imperii: *Sub diſpoſitione viri ſpectabilis, comitis Argentoratenſis, tractus Argentoratenſis.* Et libellus provinciarum civitatumque Galliæ: *Provincia Germ.* I. *Metrop. civ. Magontiacenſium. Civ. Argentoratenſium; hoc eſt, Stratisburg. Civ. Nemetum; hoc eſt, Spira. Civ. Vangionum; hoc eſt, Warmacia.* Hæc igitur de vetuſtate dignitateque urbis Maguntiacenſis. Ceterùm de cenotaphio, Druſo defuncto à militibus heic poſito, cõtroverſiam movet doctiſſimus Lipſius Dioni ex Tacito, aut huic ex illo. quæ uti diligentiùs diſcutiatur, operæ pretium exiſtimo. De arâ, Druſo defuncto ad Aliſonẽ caſtellũ poſitâ, Taciti verba hæc ſunt, annal. II: *Cæſar, dum adiguntur naves, Silium legatum cum expeditâ manu irruptionem in Chattos facere jubet. ipſe, audito Caſtellum Lupiæ flumini adpoſitum obſideri, ſex legiones eò duxit. Neque Silio, ob ſubitos imbres, aliud actum, quàm ut modicam prædam, & Arpi, principis Chattorum, conjugem, filiamque raperet. neque Cæſari copiam pugnæ obſeſſores fecêre, ad famam adventus ejus dilapſi. tumulũ tamen, nuper Varianis legionibus ſtructum, & veterem aram, Druſo ſitam, disjecerant. Reſtituit aram, honorique patris princeps ipſe cum legionibus decucurrit. tumulum iterare haut viſum. & cuncta inter caſtellum Aliſonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Ad hæc [illegible] Lipſius: *Druſo mortuo cenotaphium decretum ad Rhenum ipſum. Dio* LV, *& Svetonius.* & mox: *Volunt id cenotaphium ad Moguntiacum fuiſſe: idq́ ex Eutropio ſumunt, lib.* VII. *repugnat hic locus, qui conſtituit inter Lupiam & Rhenum.* Non repugnat, mi Lipſi; nullo modo: ſed diverſam facit aram. duæ quidpe fuêre: altera ad Aliſonem caſtellum & Lupiam flumen; de quâ heic loquitur Tacitus; quamque latiùs ſuo loco explicabo: ad Rhenum & Maguntiacum altera; de quâ ſic Dio libro prædicto: Καὶ ὁ μὲν ἔς τε τὸ Ἄρειον πεδίον ὑπὸ τῶν ἱππέων, τῶν τε ἐς τὴν ἱππάδα ἀκριβῶς τελούντων καὶ τῶν ἐκ τοῦ βουλευτικοῦ γένους ὄντων, ἐνέχθη· κἀνταῦθα πυρὶ δοθεὶς, εἰς τὸ τοῦ Αὐγούστου μνημεῖον κατετέθη· Γερμανικός τε μετὰ τῶν παίδων ἐπονομασθεὶς, καὶ τιμὰς καὶ εἰκόνων, καὶ ἁψῖδος, κενοταφίου τε πρὸς αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ λαβών. hoc eſt: *Druſi funus ab iis, qui ordinem equeſtrem cum dignitate ſervabant, & à genere ſenatorio natis in campum Martium eſt delatum. ibi cremati reliquiæ in Auguſti ſepulcrum conditæ ſunt. cognomenque Germanici ei & filiis datum; honoresque ſtatuarum, & arcus, & cenotaphii ad ipſum Rhenum tributi.* Et Eutropius lib. VII: *Poſt hunc Claudius fuit, patruus Caligulæ, Druſi, qui apud Moguntiacum monumentum habet, filius.* Ex hoc igitur intelligo, ſtatuas & arcum triumphalem Romæ fuiſſe poſita: ſolum verò cenotaphium Magontiaci ad Rhenum. Svetonius, in Claudio, aram juxta cenotaphium fuiſſe ſitam, haud obſcurè indicat per verbum *ſupplicarent. Exercitus,* inquit, *honorarium ei tumulum excitavit: circa quem deinceps ſtato die quotannis miles decurreret; Galliarumque civitates publicè ſupplicarent.* Quid, quæſo, Galliarum civitates ultra Rhenum, ad Aliſonem caſtellum prope Luppiæ fluminis fontem? Certè error hic eſt Lipſii: duæque diverſæ fuêre aræ, Druſo poſitæ: quarum alteram, uti antè dictum, milites præſidiarii caſtelli Aliſonis, alteram exercitus apud Rhenum, Maguntiacum in hiberna reverſus, excitavit. Iuxta hanc *cenotaphium* fuit; ut Dio tradit: quod *monumentum* vocat Eutropius; & *tumulum honorarium* Svetonius. Duraſſe id ad Valentis uſque principatum, cujus juſſu breviarium rerum Romanarũ Eutropius compoſuit; ex verbis ejus patet.

Hactenus igitur de tribus Germanicis nationibus, *Tribocchis*, *Nemetibus*, *Vangionibus*; qui partem Mediomatricûm agrorum olim occupatam coluerunt.

CAP. XIV.

De TREVERIS.

MEdiomatricis juncti fuêre ab ſeptemtrionibus TREVERI, longè latéque Rhenum inter Moſamque flumina incolentes. Nomen eorum apud auctores ſæpiùs variatur. in aliis quidpe Cæſaris exemplaribus dicuntur *Treveri*, in aliis *Treviri*. & conſimili modo in aliorum auctorum diverſis exemplaribus. In Taciti annalibus atque hiſtoriis quum conſtanter ubique legantur *Treveri*; tamen IV hiſtoriarum, ſingularis nominativus legitur *Tutor Trevir*. In Antonini itinerario ferè ubique ſunt *Triveri*. In Græcorum quoque ſcriptorum libris variè ſcribuntur. nam apud Dionem, in uno eodemque libro XL, modò ſunt Τρηούηροι, modò Τριούηροι, modò Τρηούιροι, ut & apud Strabonem: apud Ptolemæum Τρηβιροὶ. In Notitiâ imperii Romani ſæpè ſunt *Triberi*, Græcâ magis, quàm Latinâ ſcriptione. Cauſa hujus variationis primùm à Germanis profecta eſt; quia ipſi, pro ratione variarum dialectorum, nomen id multipliciter variaverunt. Germanicæ autem hos fuiſſe originis, adſerit Tacitus, in lib. de Germaniâ. *Treveri & Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitioſi ſunt: tamquàm per hanc gloriã ſangvinis à ſimilitudine & inertiâ Gallorũ ſeparētur.*

Terminos agrorum habuêre, à meridie eoſdem, quos à ſeptemtrionibus ſtatui Mediomatricis. Versùs occaſum Moſâ flumine à Rhemis ſeparabantur. utrumque limitem adfirmat Ptolemæus, in deſcriptione Galliæ Belgicæ, his verbis: Ἀνατολικώτεροι δὲ τῶν Ῥημῶν, ἀρκτικώτεροι μὲν Τρηβιροὶ, μεσημβρινώτεροι δὲ Μεδιομάτρικες. id eſt: *Rhemis orientaliores ſunt ad ſeptemtriones Treviri, ad meridiem Mediomatrices.* Cæſar etiam pluribus in locis oſtendit, Rhemis finitimos fuiſſe Treviros. Belli Gallici comment. V: *At Indutiomarus equitatum peditatumque cogere; iisque, qui per ætatem in armis eſſe non poterant, in ſilvam Arduennam abditis (quæ ingenti magnitudine, per medios fineis Trevirorum à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet) bellum parare inſtituit*. Et poſteà: *Quartam* legionem *in Rhemis cum T. Labieno, in conſinio Trevirorum, hiemare juſſit.* & rurſus eodem commentario: *Interim ad Labienum per Rhemos, incredibili celeritate, de victoriâ Cæſaris fama perfertur; ut, quum ab hibernis Ciceronis millia paſſ. L abeſſet, eóque poſt horam IX diei Cæſar perveniſſet, ante mediam noctem ad portas caſtrorum clamor oriretur: quo clamore ſignificatio victoriæ, gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret. Hac famâ ad Treviros perlatâ, Indutiomarus, qui poſtero die caſtra Labieni oppugnare decreverat, noctu profugit, copiasque omneis in Treviros reducit*. Paullo pòſt eodem: *His rebus confectis, in concilio pronuntiat* Indutiomarus Trevir, *accerſitum ſe à Senonibus, & Carnutibus, aliisque compluribus Galliæ civitatibus. Huc*, in Senones & Carnutes, *ſe iter facturum per fineis Rhemorum; eorumque agros populaturum: ac priuſquàm id faciat, caſtra Labieni oppugnaturum*. Iuxta Rhemos ab eodem occidente finitimos quoque habuêre Nervios, inter duo opida, Moſæ adpoſita, *Maſieres*, & *Charlemont*. Comment. VI: *Per Arduennam ſilvam; quæ eſt totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum ad Nervios pertinet.* Ab ſeptemtrionibus claudebantur finibus Pæmanorum, Ceræſorum, Segnorum, & Condruſorum. Cæſar eodem Commentario: *Segni, Condruſique, ex gente & numero Germanorũ, qui ſunt inter Eburones Trevirosque*. & comment. II; ubi numerum recenſet armatorum, quem pro ſe quæque Belgarum civitates ad commune bellum adversùs Romanos pollicitæ erant: *Condruſos, Eburones, Cæræſos, Pæmanos, qui uno nomine Germani appellantur, ad* XL *millia.* Limitem heic ſtatuo, per lineam ab opido *Charlemont* ad opidum Rheni *Andernach*. Sed hic limes poſteà, ſub Auguſto Cæſare, ex parte, quà Rhenũ acceſſit, immutatus eſt; traductis ex Germaniâ Vbiis in citeriorẽ ripam; & Germaniâ Cisrhenanâ in Superiorem, & Inferiorem per Abrincã amnem (nunc dicitur *Are*) diviſâ. quâ ratione particula Condruſorũ agri, Rheno proxima, Trevirorũ acceſſit titulo; ut infrà patebit. Limitem igitur ejus ſæculi ſtatuo, lineam ab opido *Charlemont*, per opida *Rochefort*, *La Roche*, & *S. Vit*, ad opidum *Kerpen*; hinc flumẽ Abrincam, in Rhenum

num defluens. Ab oriente Rhenus amnis, ipſius Galliæ terminus, Treviros ab Vbiis, Transrhenanâ gente, arcebat Cæſaris ævo: cujus rei teſtis eſt ipſe, paſſim in commentariis ſuis Comment. III: *T. Labienum legatum in Treviros, qui proximi Rheno flumini ſunt, cum equitatu mittit.* Comment. IV. *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt; & longo ſpatio, per fineis Nemetum, Halvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Triboccorum, Trevirorum, citatus fertur.* Comment. V: *Hæc* Trevirorum *civitas longè plurimum totius Galliæ equitatu valet; magnasque habet copias peditum; Rhenumque, ut ſuprà demonſtravimus, tangit.* & paullo pòſt, de Arduennâ ſilvâ: *Quæ ingenti magnitudine, per medios fineis Trevirorum, à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet.* Comment. VI, de eâdem: *Quæ eſt totius Galliæ maxima; atque ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum, ad Nervios pertinet.* & eodem comment. anteà: *Cæſar, poſtquàm ex Menapiis in Treviros venit, duabus de cauſis Rhenum tranſire conſtituit.* paullò poſt: *Notâ atque uſitatâ ratione, magno militum ſtudio, paucis diebus opus efficitur. firmo in Treviris præſidio ad pontem relicto, ne quis ab his ſubitò motus oriretur, reliquas copias, equitatumque traducit.* Et mox infrà, de eodem ponte, ex Germaniâ rediens, *reducto exercitu, partem ultimã pontis, quæ ripas Vbiorum contingebat, in longitudinem pedum* CC *reſcindit.* Cæſaris igitur tẽpeſtate ad Rhenum uſque pertinuiſſe Trevirorũ fineis, tot tantisque teſtimoniis ſatis confirmatur. Plinius tamen, lib. IV, cap. XVI, Vangiones Vbiis, qui poſt Cæſarẽ cis Rhenũ infra Andernacũ coluerunt, continuare videtur. *Rhenum autem,* inquit, *accolentes Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ, Nemetes, Tribocci, Vangiones: hinc Vbii, Colonia Agrippinenſis, Gugerni, Batavi, & quos in inſulis diximus Rheni.* Item Tacitus, libro de Germaniâ: *Treviri & Nervii, circa affectationem Germanicæ originis, ultro ambitioſi ſunt: tamquàm per hanc gloriam ſangvinis à ſimilitudine & inertiâ Gallorum ſeparentur. Ipſam Rheni ripam haut dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Treboci, Nemetes. Vbii quidẽ, quamquàm Romana colonia eſſe meruerint, ac libentiùs Agrippinenſes, conditoris ſui nomine, vocentur; origine non erubeſcunt. transgreſſi olim, & experimento fidei ſuper ipſam Rheni ripã collocati, ut arcerent, non ut cuſtodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripâ, ſed inſulam Rheni amnis colunt.* Vbi Trebocis, Nemetibus, Vangionibus, Vbiis, ac Batavis disertè Rheni ripã tribuere videtur: Treviris autẽ nõ magis, quàm Nerviis, quos in medio Belgicæ fuiſſe, infrà oſtendetur. Verùm uterque auctor, in iſtâ gentiũ conjunctione, non tã ordinẽ ſpectavit, quo quæque gens incoluit, quàm originẽ. eas quidpe junctim enarrare voluerunt, quæ ſine controverſiâ Germanici erant generis. extra quorũ numerũ ponendi videbãtur Treviri ac Nervii. Proinde ex horũ teſtimoniis nihil adfirmari, negarive poteſt. At Ptolemæus certè, ex quo uno, ceu geographo, ſatis de eâ re conſtare debebat, in ripâ omnino *non* agnoſcit. Verùm ne hujus quidem, quia magnus harum partium perturbator, auctoritas heic valere poteſt. Strabo verò lib. IV, illic eos collocat. Μετὰ δὲ τοὺς Μεδιοματρικοὺς, inquit καὶ Τριβόκχους, παροικοῦσι τὸν Ῥῆνον Τρηούιροι· *Poſt Medimatricos & Tribocchos Rhenum accolunt Treviri.* Sed hoc utrum ſuâ ætate ſic ſe habere compertum habuerit Strabo; an verò, ut pleraque alia Galliæ, ex Cæſaris commentariis deſumſerit, haud facilè dictu eſt. Coluiſſe tamen Treviros ripam amnis, Plinii quoque ac Taciti ævo, ex eorum comprobari poteſt monumentis. Tacitus hiſtoriar. VI: *Diviſæ inde inter Tutorem & Claſſicum curæ. Tutor validâ manu circumdatos Agrippinenſes, quantumque militum ad ſuperiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit.* paullo pòſt: *Cohortium, alarum, legionum hiberna ſubverſa, cremataque: iis tantùm relictis, quæ Maguntiaci ac Vindoniſſæ ſita ſunt.* & poſteà: *Ne Tutor quidem maturavit, ſuperiorem Germaniæ ripam, & ardua Alpium præſidiis claudere. Atque interim Vndeviceſima legio Vindoniſſâ, Sextilius Felix cum auliariis cohortibus per Rhætiam, irrupère. Acceſſit ala Singularium, excita olim à Vitellio, deinde in partes Veſpaſiani transgreſſa. Præerat Iul. Briganticus, ſorore Civilis genitus, ut fermè acerrima proximorum odia ſunt. inviſus avunculo, in fenſusque. Tutor Treverorum copias, recenti Vangionum, Nemetum, Tribocorum lectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit; corruptis ſpe, aut motu ſubactis legionariis. qui primò cohortem, præmiſſam à Sextilio Felice, interficiunt: mox ubi duces, exercitusque Romani propinquabant, honeſto tranſfugio redière: ſecutis Tribocis, Vangionibusque, & Nemetibus. Tutor, Treveris comitantibus, vitato Magontiaco, Bingium conceſſit; fidens loco, quia*

pontem

pontem Navæ fluminis abruperat. ſed incurſu cohortium, quas Sextilius ducebat, & reperto vado proditus, fuſusque. Eâ clade perculſi Treveri. & plebes, omiſſis armis, per agros palatur. In his igitur notandum, Tutorem Treverum ad ſuperiorem Rheni ripam Vangiones, Nemetes, Tribocosque in parteis traxiſſe, qui adventu Romanorũ exercituum, unà cum legionariis, ad obſequium rediêre. Tutor ab exteris, ſeu finitimis deſtitutus, cum ſolis popularibus trans Navam flumẽ Bingium conceſſit, in ſuos fineis. ubi *fuſus; & plebes, omiſſis armis, per agros palabatur.* Vangionũ ſi fuiſſet Bingiũ, haud ſatis tutò in alienos agros, in vicum alienis, Romanorumque parti faventibus Vangionibus habitatum, conceſſiſſet. Idem auctor, hiſtoriar. v: *Tranſiêre Rhenum Tutor quoque & Claſſicus, &* CXIII *Treverorum ſenatores.* nimirum è ſuâ ripâ, quæ erat à Navæ confluente, ad confluentem Abrincæ uſque. nam per alienos, ſive Vangionũ ſupra Navæ confluentem, ſeu per Vbiorum infra Abrincam, fineis haud tutus dabatur tranſitus, utriſque populis Romanorum parteis tum ſequentibus. Hæc igitur argumenta è Tacito ſatis valida, atque certa. Plinii teſtimonium, quod haud dubiè in hiſtoriâ Germanicâ ſcriptum reliquit, apud Svetonium, in vitâ C. Caligulæ, legitur hujusmodi: *Vbi natus ſit, incertum diverſitas tradentium facit. Cn. Lentulus Gætulicus Tiburi genitum ſcribit: Plinius Secundus in Treveris, vico Ambiatino, ſupra Confluentes. addit etiam pro argumento aras ibi oſtendi inſcriptas,* OB AGRIPPINÆ PVERPERIVM. *Verſiculi, imperante mox eo, divulgati, apud hibernas legionum procreatum indicant:*

In caſtris natus, patriis nutritus in armis
Iam deſignati principis omen erat.

Confluenteis heic intelliguntur Rheni ac Moſellæ; ad quos tunc caſtra Romanorum: nunc opidum dicitur, vitiato vocabulo Latino, *Coblenz*. Satis igitur apertè Plinius oſtendit, vicum illum Ambiatinum in Treveris, unâ cum caſtris Confluentinis fuiſſe in ripâ Rheni. Terminum igitur Treveri Plinii Tacitique ævo, & poſteà etiam habuêre ab oriente eumdem, quem Cæſaris ſæculo; id eſt Rhenum amnem, à Navâ flumine, limite Vangionum, ad Abrincam flumen uſque, quod vulgò eſt *Are*. Infra Antonnacum cur terminum Trevirorũ producam, ratio hæc eſt; quòd in Notitiâ imperii, ſub duce Mogantiacenſi caſtra referuntur militum Acincenſium, Atonaci ſita; quemadmodùm & caſtra Bingenſia. quod nullâ de causâ factum, niſi quia Antonacum, unà cum Bingio, fuit opidum Treverorum; quorum agri orientales, id eſt, ad ripam Rheni pertinentes, ſuperioris Germaniæ ducatui fuêre ſubjecti. Sed Cæſaris etiam ævo eò uſque pertinuiſſe Treveros, ex ipſius demonſtrari poteſt commentariis: quamvis paullo altiore verborum ejus repetitione; quæ ideò neceſſaria, quia immane in iis circa has oras latet mendum. Cõmentario igitur IV; Vſipetes atque Tenchtheri Germani Transrhenani, Rheno trajecto, primùm in Menapiorum, mox in Eburonum atque Condruſorum pervenerant fineis. Cæſar, eâ re cognitâ, exercitum contra eos movit ex Aulercis & Lexoviis. Paucorum dierum iter quum abeſſet, Germani legatos ad eum mittunt, poſtulatum, ut ſibi aut agros tribuat, aut armis occupatos tenere patiatur. Id quum ille abnueret, obferretque condicionem, *ſi in Vbiorum finibus trans Rhenum conſidere vellent, ſe id ab Vbiis impetraturum: legati hæc ſe ad ſuos relaturos dixerunt, &, re deliberatâ, poſt diem tertium reverſuros. intereà ne propiùs ſe caſtra moveret, petierunt. Ne id quidem Cæſar ab ſe impetrari poſſe dixit. cognoverat enim magnam partem equitatus ab his, aliquot diebus antè, prædandi frumentandique causâ, ad Ambivaritos* (legendum *Aduaticos*, ſuo loco oſtendam) *trans Moſam miſſam. hos exſpectari equiteis, atque eius rei causâ moram interponi arbitrabatur. Quum ab hoſte non ampliùs paſſuum* XII *millibus abeſſet; ut erat conſtitutum, ad eum legati revertuntur: petunt, ſibi uti poteſtatem faceret in Vbios legatos mittendi. quorum ſi principes ac ſenatores ſibi jurejurando fidem feciſſent; eâ conditione, quæ à Cæſare ferretur, ſe uſuros oſtendebant: ad has res conficiendas, ſibi tridui ſpatium daret. Hæc omnia Cæſar eodem illò pertinere arbitrabatur, ut, tridui morâ interpoſitâ, equites eorum, qui abeſſent, reverterentur. tamẽ, ſeſe non longiùs millibus paſſuum* IV, *aquationis causâ, proceſſurum eo die, dixit: huc proximo die quàm frequentiſſimi convenirent, ut de eorum poſtulatis cognoſceret.* Hic igitur dies induciis datus. Germani autem, impetu facto, equitatum Cæſaris, qui præmiſſus erat, in

fugam conjecerunt. Nihilò minùs tamen poſtridiè manè ad eum in caſtra venerunt; ſimul ſui purgandi cauſâ, quòd contrà atque eſſet dictum, prælium pridiè commiſiſſent; ſimul, ut, ſi quid poſſent, de induciis fallendo impetrarent. Quos Cæſar retineri juſſit: & celeriter IIX *millium itinere confecto, priùs ad hoſtium caſtra pervênit, quàm, quid ageret, Germani ſentire poſſent. Quibus rebus ſubitò perterriti; & celeritate adventus* Romanorũ, *& diſceſſu ſuorum.* Romani mox *in caſtra irrumpunt. Quo in loco, qui celeriter arma capere potuerunt, paullìſper reſtiterunt, & prælium commiſerunt. at reliqua multitudo, puerorum mulierumque, paſſim fugere cœperunt. ad quos conſectandos Cæſar equitatum miſit. Germani, poſt terga clamore audito, quum ſuos interfici viderent, armis abjectis, ſignisque militaribus relictis, ſe ex caſtris ejecerunt: & quum ad confluentem Moſæ & Rheni perveniſſent, reliquâ fugâ deſperatâ, magno numero interfecto, reliqui ſe in flumen præcipitaverunt; atque ibi timore, laſſitudine, & vi fluminis oppreſſi perierunt. Germanico bello confecto, multis de cauſis Cæſar ſtatuit, ſibi Rhenum eſſe tranſeundum.* quarum una erat, quòd *Vbii, (qui uni ex Transrhenanis ad Cæſarem legatos miſerant, amicitiam fecerant, obſides dederant) magnoperè orabant, ut ſibi auxilium ferret; quòd graviter ab Svevis premerentur.* Ponte igitur *effecto, exercitus transducitur. Cæſar, ad utramque partem pontis firmo præſidio relicto, in fineis Sigambrorum contendit. Paucos dies in eorum finibus moratus, ſe in Vbiorum fineis recepit: atque his auxilium pollicitus, ſi à Svevis premerentur. Diebus omnino* XVIII *trans Rhenum conſumtis, ſe in Galliam recepit; pontemque reſcidit.* Hactenus Cæſaris narratio, tota penè ejus relata verbis: in quibus ingens hactenus latitavit mendũ in voce *Moſæ*: quod doctiſſimos etiam viros in fœdiſſimos detruſit errores: quos hoc loco diſcuſſiſſe nec alienum ab re, & laboris fuerit pretium. Moſæ equidem Rhenique confluentẽ Cæſar heic intellexiſſe poterat, qui aliàs Moſæ Vahalisque adpellatur. ſic namque Tacitus quoque, hiſt. lib. V: *Spatium, velut æquoris, captum, ubi Moſæ fluminis os amnem Rhenum oceano affundit.* ſcilicet, quia Vahales pars eſt Rheni; ut infrà oſtendetur. Verùm cõfluens iſte fuit (quod infrà, in Batavis, ſatis firmis probabitur argumẽtis) proximè oceanũ, ad opidũ *Geerfliet*. quò Germani poſt proelium, cum Cæſare infeliciter in Condruſis commiſſum, perfugere haud poterant. Condruſorũ quidpe (quos Treviris cõterminos fuiſſe, ſuprà dixi, pluribusq; infrà firmabo argumentis) fines à dicto confluente abfuerunt millia paſſuum circiter CXXV. quod ſpatium, etiam expedito viatori, vix intra quintũm diem confici poteſt. Dio equidem, lib. XXXIX, dictos Germanos, *Rhenum transgreſſos, in Treverorum perveniſſe fineis*, ibique à Cæſare cæſos eſſe narrat. Verùm id ei eâ ratione factum, quòd Condruſi ſub imperio fuerunt, ſive *in clientelâ* Treverorum; teſte Cæſare, eodem comment. IV. Thomas Hubertus Leodius, qui de Eburonibus librum conſcripſit, quum ex hoc Cæſaris commẽtario cognoviſſet, dictos Germanos in Eburonum fineis perveniſſe; mendo iſto, quod hæret in vocabulo *Moſæ*, longiùs ſeductus, Eburonum fineis ab Treveris ad oceanum uſque protulit. quâ re & Menapios, & quos Cæſar in Selandicis, ut infrà monſtrabitur, collocat inſulis, ſedibus ſuis exturbavit. Alii in alios, eodem ex mendo, prolapſi ſunt errores. Verùm Huberto animadvertendum erat, Cæſarem ipſo in loco, ubi Germanos fuderat, fugaveratque, vel ſanè haud procul, ſuper Rhenum ſtruxiſſe pontem. qui prope oceanũ, ad dictum Moſæ confluentem exſtructus ſi fuiſſet; certè Cæſar eo non in Vbios, ne in Sigambros quidem, ſed longiſſimè infrà, in inſulæ Batavorum infimam partẽ tranſiiſſet. Ad Vbiorum autem ripam pontem pertinuiſſe, ſatis clarè ex eo patet, quòd Cæſar Sigambrorum (quos Vbiis fuiſſe conterminos ſuo loco docebitur) è finibus regrediens, in Vbiorum fineis, atque inde eodem ponte in Galliam ſe recepit. Purgo igitur mendũ illud immane ex voce *Moſæ*, reſcripto vocabulo *Moſellæ*: ad cujus confluentem cuncta, quæ de dictâ pugnâ à Cæſare narrantur, qnàm rectiſſimè quadrant. Certior autẽ uti ſis, me hoc judicio non falli; refer huc quæ Cæſar comment. VI, de eodem ponte memorat. *Cæſar, poſtquàm ex Menapiis in Treviros venit, duabus de cauſis Rhenum tranſire conſtituit. quarum erat altera, quod auxilia contra ſe Treviris miſerant; altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. His conſtitutis rebus, paullum ſupra eum locum, quo anteà exercitum transduxerat, facere pontem inſtituit. Notâ atque uſitatâ ratione, magno militum ſtudio, paucis diebus opus efficitur. Firmo in Treveris præſidio ad pontẽ relicto, ne quis ab iis ſubitò motus oriretur, reliquas copias, equitatumque tranſducit. Vbii, qui*

antè

antè obſides dederāt, atq; in deditionē venerant, purgandi ſui cauſâ, ad eum legatos mittunt. Et eodem comment. poſteà: *Cæſar, poſtquàm per Vbios exploratores comperit, Svevos ſeſe in ſilvas recepiſſe; inopiam frumenti veritus, conſtituit non progredi longiùs: ſed, ne omnino metum reditus ſui barbaris tolleret; atque ut eorum auxilia tardaret; reducto exercitu, partē ultimam pontis, quæ ripas Vbiorum contingebat, in longitudinem pedum* CC, *reſcindit: atque in extremo ponte turrim tabulatorum* IV *conſtituit, præſidiumq; cohortium* XII, *pontis tuendi cauſâ, ponit; magniſque eum locum munitionibus firmat.* Pons igitur ille primus & ipſe aut in Treviris fuit, aut in horum finitimis Condruſis; in quorū finibus Cæſar Germanos fudit. Vnde clariùs jam patet, legendum in IV commentario; *ad confluentem Moſellæ & Rheni.* Sed eadē rēs ex Floro etiam demonſtrari poteſt: quamquàm in hujus quoque exemplaribus idem vocabulū fœdè per imperitos librarios vitiatum ſit. Lib. III, cap. X, eamdē hiſtoriā breviter referens; *Iterum de Germanis,* inquit, *Tencteri querebantur. hîc verò jam Cæſar ultra Moſulā navali ponte transgreditur, ipſumq; Rhenū; & Herciniis hoſtem quærit in ſilvis.* Ita equidē Viretus nomen amnis reſtituit; quū manu ſcripta ejus exemplaria & vetus editio haberēt, *Maſſiliam.* Verùm ex hac voce quis non conjecerit, ſcribendū potiùs eſſe *Moſellam,* quàm *Moſulam*? nam *ll* facili lapſu in *li* corrumpi poterat. At quæ iſthæc eſt barbara loquutio, *ultra Moſellam transgreditur?* An non elegantiùs, multoque magis Latinè fuiſſet, *Moſellam transgreditur?* Omnino arbitror. Lego igitur ſic: *Hîc verò jam Cæſar infra Moſellam navali ponte transgreditur ipſum Rhenum.* quidpe non Moſellam tunc tranſiit Cæſar, ex Aulercis & Lexoviis (ut teſtis ipſe in fine comment. III) quorū opida antiqua nunc dicuntur in Normanniâ *Evreux* & *Liſieux,* in Condruſorum fineis tendens. Huc jam adſit verſutus ille philoſophus (ſeu medicum ſe dici malit) qui diſceptationes chorographicas contra commentarium meum, de Rheni oſtiis, nuper edidit. Iudicium & religionem hominis, nullam literulā in antiquis auctorum exemplaribus immutandā exiſtimantis, mirabor ſanè & laudabo, ſi omnia iſta diſertiſſima tot auctorū documenta ad Moſæ Rhenique confluentem pertrahere quiverit. Verùm de hoc chorographo commodior in Batavis erit locus plura dicere. Cæſar, ut Germanos prope confluentem Moſellæ fuſos à ſe retulit, ſtatim de pontis ſtructione, & tranſitu ſuo, narrationē ſubjicit: nec de mutatione loci, in quo pugnam conſeruerat, quidquam memorat. ex quo ſatis dilucidè perſpicitur, pontem primum factum infra confluentem Moſellæ, in Condruſis, haud longè infra caſtra Germanorū, è quibus illi ad Rheni ripā, haud procul à dicto confluente diſſitam, profugerunt. Cæſar, eodem comment. VI, infrà: *Cæſar ad finitimas civitates nuntios dimittit: omneis evocat, ſpe prædæ, ad diripiendos Eburones.* & mox: *Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones; atque ultro omneis ad prædam evocari. Cogunt equitum duo millia Sigambri; qui ſunt proximi Rheno: à quibus receptos ex fugâ Tenchtheros atque Vſipetes, ſuprà docuimus. tranſeuntes Rhenum navibus, ratibuſque,* XXX *millibus paſſuum infra eum locum, ubi pons erat imperfectus, præſidiumque ab Cæſare relictum, primos Eburonum fineis adeunt.* Sigambros inter Coloniā Agrippinenſem & Rheni divortiū, ripā amnis coluiſſe, & circa ipſam Coloniā, Eburonū proſpexiſſe agros; infrà docebo. A Coloniâ igitur ſi mill. paſſ. aſcendas XXX, incides in dictū opidū Antonacū: quo loco haud dubiè exſtructus fuit alter ille Cęſaris pōs, in Treviris; primus verò paullo infra hunc, in Cōdruſis. Atq; hæc ratio rectè convenit cū eo, quod dixi, Antonacū ideò ducatui Magontiacēſi tributū fuiſſe, quia opidū id erat Trevirorū; qui & ipſi, quâ Rhenū accedūt, ſuperioris Germaniæ provinciæ ſuêre adnumerati.

Limitibus igitur Trevirorum, ſic undique conſtitutis, regiones nunc continentur iſtæ: Weſtraviæ pars inferior, inter Navam Moſellamque amneis: dein Trevirícus epiſcopatus omnis; item ducatus Bullonienſis; Sedanenſis ditio; ager Maſirienſis; Luceburgienſis ducatus major pars, in medio ſita; cujus opida, *Lucenburg, Arlon, Virton, Montmedy, La Frette, Chiny, Neufchaſtel, Baſtoigne, Hoffalize, Clerf, S. Vit, Neuburg, Vianden, Dechery, Echternach, Bidburg, Greven Macherem, Rode Macheren.* item Colonienſis epiſcopatus opida, *Antonacum, Briſich, Zinſich, Köningsfeld.*

Caput gentis Trevirorum quondam fuit, auctore Ptolemæo, AVGVSTA TREVIRORVM. quam nunc eſſe eam urbem, quæ, Moſellæ flumini impoſita, vulgari vocabulo Germanis dicitur TRIER, haud dubium eſſe poteſt; quando jam antè oſtenſum eſt,

ſum eſt, poſterioribus temporibus principeis nationum urbeis, abjecto veteri ac proprio nomine, ipſarum nationum vocabulis indigetatas fuiſſe. unde hæc etiam Antonino, Marcellino, & aliis ejus ævi ſcriptoribus, plurali numero dicitur TREVIRI. Æthico coſmographo eadem urbs ſingulari numero vocatur TRIVERIS: eâdem ſcilicet ratione, uti *Divodurum Mediomatricorum* poſteà dictum fuit *Mediomatrici*, & tandem *Metis*. Cum Æthico idem facit Sozomenus, lib. II, cap. XXVII; his verbis de Conſtantino imperatore & Athanaſio loquens: Προσέταξεν αὐτὸν ἐν Τρεβέρει τῆς πρὸς δύσιν Γαλατῶν οἰκεῖν. id eſt: *Iuſſit eum Triverim, quæ Gallorum occidentalium eſt urbs, incolere*. Tacito hiſtoriar. IV. adpellatur COLONIA TREVERORVM, in Vitellii principatu. Nummus Veſpaſiani ſic habet: COL. AVG. TREVIROR. A quo colonia deducta ſit, nullibi adnotatum reperio. Auguſti auſpiciis deductam, nomen indicat. Vnde etiam certum argumentum, jam ante Auguſti, anteque Cæſaris tempora antiquiſſimam fuiſſe Trevirorum urbem: quod principatus dignitas oſtendit. *Opulentiſſimam* totius Belgicæ memorat, in Claudii principatu, *Auguſtæ* nomine, Mela lib. III, cap. II. Zoſimus lib. III, ſub Conſtantio, omnium Transalpinarum *maximam*. De Trebetâ quæ in monachalibus narrantur hiſtoriis, ceu fabulas anileis, abundantisque otii figmenta, pluribus refellere haud libet. Ceterùm quodnam urbs hæc proprium genuinumque habuerit nomen, antequàm colonia Romana eò deducta fuit, prorſus incertum eſt. Dextræ amnis ripæ jam inde à primis temporibus adpoſitam fuiſſe, adparet ex dicto Taciti hiſtoriar. IV; ubi pugna inter Germanos & Romanas legiones deſcribitur. *Media acies Vbiis Lingonibusque data; dextro cornu cohortes Batavorum, ſiniſtri Bructeri, Tencterique, pars montibus, alii viam inter Moſellamque flumen, tam improviſi aſſiluêre, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in caſtris egerat) pugnari ſimul vincique ſuos audierit; increpans pavorem nuntiantium, donec univerſa clades in oculis fuit. Perrupta legionum caſtra, fuſi equites: medius Moſellæ pons, qui ulteriora Coloniæ annectit, ab hoſtibus inſeſſus. Cerialis turbidis rebus intrepidus, & fugientes manu retrahens, intecto corpore promtus inter tela, felici temeritate, & fortiſſimi cujusque accurſu, reciperatum pontem lectâ manu firmavit. Mox in caſtra reverſus, palantes captarum apud Noveſium Bonnamque legionum manipulos, & rarum apud ſigna militem, ac prope circumventas aquilas videt*. Caſtra hæc erant trans amnem ac pontem. de quibus hæc, eodem libro antè: *Legiones*, Bonnâ Noveſioque advenientes, *nihil mutato itinere, ante mœnia Treverorum conſidunt*. & poſteà, paullo ante dictam pugnam: *Romanus exercitus caſtra foſſâ valloque circumdedit: quis temerè anteà intutis conſederat*.

Celebritatem urbi tunc maximam fuiſſe exiſtimo, quum, ſub Ammiani Marcellini ævum, imperatorum eſſet ſedes. unde ipſe, in lib. XV: *Belgica prima Mediomatricos prætendit, & Treviros, domicilium principum clarum*. & lib. XXVII, de Valentiniano ac Gratiano, ex Alemanniâ reverſis: *Milites ad hiberna, imperatores Treveros reverterunt*. & lib. XXIX, de eodem Valentiniano, ex eâdem Alemanniâ, expeditione irritâ, regreſſo: *Valentinianus rediit Treveros mœſtus*. Huc quoque Auſonii ſpectant verſus, in deſcriptione Moſellæ:

Salve amnis laudate agris, laudate colonis,
Dignata imperio debent cui mœnia Belgæ.

Et iſti, in eodem carmine infrà perſcripti:

——— *Nec præmia in undis*
Sola: ſed Auguſtæ veniens quòd mœnibus urbis
Spectavit junctos natique patrisque triumphos,
Hoſtibus exactis Nicrum ſuper & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Hiſtri.
Hæc profligati vênit modò laurea belli.

De triumpho loquitur, ſuper Argentarienſi victoriâ acto. Eadem hæc cauſa fuit, cur Antoninus, quem hoc ſæculo itinerarium compoſuiſſe ſuprà in Rauricis dixi, primum de Pannoniis iter à Sirmio Treviros uſque direxerit: quia Treviris tunc domicilium imperatorum, & crebræ hinc ad Sirmium profectiones, ob bella Quadorum, Sarmatarum, Gothorumque, quæ leguntur apud Marcellinum. Hæc igitur

de ipſo

de ipſo capite. nunc reliqua expediam. Ar primùm, quæ ad ripam Rheni, limitem Germaniæ. horum quidpe antiquitas atque origo certiſſima.

Primum eſt, ad ipſum Vangionum limitem, Navam amnem, quà is Rheno redditur, BINGIVM. quod hodiè nomen antiquum ſervans, vulgo vocatur *Bing*, & *Bingen*; quemadmodùm omnia Germaniæ loca, in ING deſinentia. Ad lævam amnis ripam, id eſt, in Treveris, poſitum fuiſſe, jam anteà ex Tacito oſtenſum. Tabula itineraria, & Antonini unum iter, inter Magontiacum & Bingium XII habent millia paſſuum: parum rectè; quum re verâ ſint XVI. unde V corruptum ſuſpicor in I. Apud Antoninum alio in itinere, à Noviomago, id eſt, Spirâ, Bingium uſque ſunt millia XXV: & hinc Antunnacum XVII. utrobique loca intercedentia cum numeris millium interiiſſe puto. Sed apud eumdem, duobus in locis, nomen id corruptum legitur, *Vingium*, & *Vincum*.

Baudobrico		*Bonna*	
Saliſſone	XXII.	*Antunaco*	XVII.
Vingio	XXIII.	*Confluentibus*	VIII.
Mogontia	XII.	*Vinco*	XXVI.
		Noviomago	XXXIIII.
		Triveros.	XIII.

In primo itinere bini priores numeri longè abundant; ut infrà oſtendetur. in altero, inter Confluenteis & Bingium interiit tertium X: ſunt quidpe millia XXXVI. & hinc Noviomagum ad Moſellam paullo amplius. Vicum fuiſſe Bingium, ad Auſonii uſque ætatem, carmen ejus indicat.

Tranſieram celerem nebuloſo flumine Navam,
Addita miratus veteri nova mœnia vico:
Æquavit Latias ubi quondam Gallia Cannas;
Intectæque jacent inopes ſuper arva catervæ.

His enim verbis poëtam intellexiſſe *Bingium*, jam anteà in Tribocchis ad Argentoratum demonſtratum eſt. Notitia imperii caſtra heic ponit militum. eodem uſu fuiſſe locum jam inde ab Auguſti ævo, unumque ex illis L ampliùs caſtellis, quæ Druſus per Rheni ripam erexit, haud dubium eſt. Clades illa Romanorum quæ fuerit ad Bingium, Cannenſi ſimilis, nullibi adnotatum reperio.

A Bingio ad Confluenteis iter ſic in tabulâ & apud Antoninum deſcribitur:

Tabula;		Antoninus;	
Bingium		*Vingio*	
Voſauia	VIIII.	*Saliſſone*	XXIII.
Bontobrice	VIIII.	*Baudobrico*	XXII.
Confluentes	VIII.		

Apud Antoninum numerum millium utrobique abundare, jam anteà dixi. in tabulâ ſingulis numeris unum adde milliare; & rectum intervallum habebis inter Bingium & Confluenteis millium XXIX. *Voſavia* hodiè eſt *Ober Weſel*, X millibus paſſuum à Bingio diſſitum. quam Althamerus, & Pirchaimerus *Ficeliam*, neſcio unde, adpellant. Apud Antoninum nomen hujus loci ſuſpicor fuiſſe literis adeò obſcuratis, uti legi nequiret. in cujus vicem poſteà è Marcellino quidam ſubſtituit *Saliſſonem*: quam ipſi Antonino & tabulæ eſſe *Saletionem*, nunc *Seltz*, ſuprà in Nemetibus oſtenſum eſt. Verùm tamen è voce *Saliſſone*, ſi geminum SS ejicias, verſaſque N in V: tranſpoſitis deinde ſyllabis, habebis vocabulum *Veſalio*. in hoc corrigas è tabulâ O in A; & erit probum germanumque loci nomen VESALIA. Tabulæ auctor an in primâ ſyllabâ O ſcripſerit, ego dubito. in quartâ malè legi V, loco L, certum eſt. Opidum id hodiè dicitur *Ober Weſel*, id eſt, *Veſalia ſuperior*, ad diſcrimen opidi *Vnder Weſel*, id eſt *inferioris Veſaliæ*; quæ poſteriori ſæculo, trans Rhenum, ad Luppiæ confluentē exſtructa eſt. cujus nulla apud veteres mentio. Superiorem

rem quoque Veſaliam, unum fuiſſe ex L ampliùs Druſi caſtellis, ex quo conjiciam, non habeo, niſi quòd, uti tantus in unâ amnis ripâ caſtellorum numerus conficiatur, nulla loca, antiquis ſcriptoribus memorata, excludi poſſint.

Ab ſuperiore Veſaliâ x iterum ſunt millia ad opidum vulgari nunc vocabulo *Boppart.* quem eumdem eſſe locum, qui in tabulâ *Bontobrice*, & apud Antoninum *Baudobrico* dicitur; ſitus in ripâ Rheni, intervallum, quod pene in tabulâ conſtat, & nominis ſimilitudo, convincunt. In Notitiâ imperii vocatur BODOBRIGA. unde apud Antoninum lego BAVDOBRICA, & in tabulâ BAVTOBRICA. Omnium recta eſt ratio, variantibus lingvæ Celticæ dialectis: quæ facilè AV in O, T in D, & G in C, & vice verſâ, commutant. Antiquis Germanis credo fuiſſe *Bodebrige*, & *Boteprige*. unde poſteà *Bobbrig*, & *Bopprig*: & mox *Bobbert*, & *Boppert*; quod tandem *Boppart*. Hoc etiam unum fuiſſe è L ampliùs Druſi caſtellis, Notitia imperii monet, caſtra heic militum poſteriori etiam ſæculo collocans.

A Baudobriga IX ſunt mill. paſſ. ad Rheni Moſellæque confluenteis. Opidum heic nunc ſternitur celebre ac præclarum, vulgari vocabulo *Coblenz*: quod antiquum, à Romanis impoſitum, nomen CONFLVENTES, apertè prodit. Solebant enim Romani opida ad confluenteis amnium condita, ipſorum confluentium vocabulo indigetare. unde etiamnum in Galliâ, ad Sequanæ Matronæque confluenteis vicus eſt *Conflens*: & eodem nomine opidum ad Sequanæ Æſiæque confluenteis. item in Burgundiæ comitatu, in confinio Lotharingiæ, ad Lantanæ aliorumque duûm amnium confluenteis. A Germanis pejùs id vocabulum vitiatum eſt in *Coblenz*. quo nomine, præter jam dictum opidum ad Moſellæ confluenteis, aliud eſt in Helvetiorum agro, ad Arolæ Rhenique confluenteis: de quo ſuo loco dictum. Germanos video patriâ lingvâ ejusmodi loca adpellaſſe *Gemünde*: quo vocabulo haud exiguo numero ſunt opida in Germaniâ. nam *mund* eſt *os*; & *münde*, *oſtium fluminis*. unde *Weiſſelmünde* arx ad Viſtulæ amnis oſtium, infra patriæ mihi terræ, opidum Godanium; & *Warnemünde*, ad Varni amnis oſtium, infra Roſtochium; item *Travemünde* ad Travæ oſtium, infra Lubecam. *Gemünde* igitur nihil aliud eſt, quàm confluens fluminum. Fallitur quàm vehementiſſimè ſimul atque delirat auctor annalium Fuldenſium, qui Gemündam ad Simeræ aliuſque rivi confluentem, XII circiter millia paſſuum à Rheno ſitam, *Caput montium vocatam* ait, *eo quòd ibi montes, per alveum fluminis Rheni tendentes, initium habent.* Primùm, aut diverſam hujus loci eſſe etymologiam ab ceteris per Germaniam Gemündis, probetur; aut his omnibus quomodò Latinum nomen, & à quibus, item quo unanimi conſenſu impoſitum ſit, oſtendatur. his præſtitis, ad omneis viſendas eum remittam, uti diſpiciat, an ſingulæ ad montium initia ſint poſitæ. ubi falli eum quàm ſæpiſſimè, haud dubito. Ceterò antiqui Latini hujusmodi ſitu loca ſolebant vocare *Interamnas*, *Interamnias*, & *Interamnia.* unde apud Strabonem lib. v, Latii eſt πόλις Ἰντεράμνιον, ἐν συμβολῇ δυοῖν ποταμῶν κείμενον, id eſt, *opidum Interamnium, ad confluentem duorum amnium ſitum.* à quo Plinius lib. III, cap. v, opidanos habet *Interamnates*. Ptolemæo eâdē in Italiâ eſt Πραιτουτίων πόλις Ἰντεραμνία, *Prægutiorum opidum Interamnia*. quod nunc, haud procul à mari ſupero, ad confluentem Turdini, & alius fluvii, vulgò corrupto antiquo vocabulo dicitur *Terano*. Ejuſdem generis ſunt eidem Ptolemæo duo opida *Interamnia*, in Hiſpaniæ regione Aſturiâ: quorum alterum cognomine *Flavium*; Antonino quoque in itinerario memoratum. Græcè hujusmodi loca, ab eodē argumento, dixeris Μεσοποταμίας. Slavi hodiéque idem vocabulum egregiè atque eleganter exprimunt ſuâ lingvâ *Mezyrzec*, & aliâ dialecto *Miedzyrzec*: quæ illi conſimili modo opidis, ad amnium confluenteis ſitis imponunt. *rzeká* quidpe iis eſt *amnis*; *mezy* & *miedzy*, *inter*. Solent tamen hi etiam opidis id imponere in amnicis inſulis ſitis. quod & Latinis factitatum video. nam Straboni, eodem libro, & Tacito, hiſtor. lib. III, in Naris fluvii inſulâ eſt opidum Ἰντέραμνα *Interamna*: à quo Plinio lib. III, cap XIV, ſunt *Interamnates cognomine Nartes*. Germani hujusmodi loca in inſulis, & ad inſulas amnicas ſita, ſæpè vocant *Weert*, & *Weerder*, aliâque dialecto *Wärt*, & *Wärder*. unde opida *Keiſers Weert* ad Rhenum, & *Donaw wärt* ad Danubium. iſta enim vocabula nihil aliud ſignificant, quàm *inſulam amnicam*. Sed de his ſatis, ſuperque. nunc ad Treviro-

rum

rum CONFLVENTEIS redeo. Nomen hoc, unà cum opido, haud dubiè à Druſo huic loco impoſitum. quidpe quum is caſtris ad Rhenum adverſus Germaniam loca idonea quæreret, quem magis idoneum invenire poterat, quàm hunc ipſum? quem ipſa natura unâ ex parte Rheni, alterâ Moſellæ alveis fluminibusque, tertiâ monte oppoſito munierat. Sub exceſſum Auguſti jam opidum fuiſſe, colligere licet è Plinii hiſtoriæ Germanicæ loco, ſuprà è Svetonio citato; cujus verba de Caligulâ imperatore hæc ſunt: *Vbi natus ſit, incertum diverſitas tradentium facit. Cn. Lentulus Gætulicus Tiburi genitum ſcribit: Plinius Secundus in Treveris, vico Ambiatino, ſupra Confluentes.* Non *fluminum* vocabulum, nec *caſtrorum*, nec *vici*, uti de Ambiatino, heic adponit; quia ipſo *Confluentium* nomine opidum erat ſatis notum: ad quod caſtra militum Romanorum, ut ſuprà dictum. Plinii, Svetoniique ævo quàm amplum fuerit opidum, haud facile dictu eſt: Marcellini certè tempeſtate fuit parvum; ut ipſe teſtatur lib. XVI. Qui locus quia corruptus eſt, paullo altiùs verba ejus heic erunt repetenda, excutiendaque. De Iuliano igitur Cæſare ſic loquitur: *Audiens itaque Argentoratum, Brocomagum, Tabernas, Saliſonem, Nemetas, & Vangionas, & Maguntiacum, civitates barbaros poſſidentes, territoria earum habitare; (nam ipſa oppida, ut circumdata retibus luſtra, declinant) primam omnium Brocomagum occupavit: eique jam adventanti Germanorum manus, pugnam intendens, occurrit. Cúmque in bicornem figuram acie diviſâ collato pede res agi cœpiſſet, exitioque hoſtes urgerentur ancipiti, captis nonnullis, aliis in ipſo prælii furore truncatis, reſidui diſceſſère, celeritatis præſidio tecti. Nullo itaque poſthac repugnante, ad recuperandam ire placuit Agrippinam, ante Cæſaris in Gallias adventum exciſam. Per quos tractus nec civitas ulla viſitur, nec caſtellum: niſi quod apud Confluentes, locum ita cognominatum, ubi amnis Moſella confunditur Rheno, Rigodulum oppidum eſt; & una prope ipſam Coloniam turris.* Quid, quæſo, hoc eſt, quòd apud Moſellæ Rhenique confluenteis opidum ait eſſe *Rigodulum*? quid, quòd non illum ipſum locum apud confluenteis adpellavit, vel memoravit opidum? quod opidum fuiſſe ejus ætate, Plinii, Svetonii, Antonini, & auctoris tabulæ itinerariæ teſtimoniis confirmatur. Doctiſſimum virum, Marquardum Freherum, teſtem habeo, in ſecundo Palatinarum originum, in Accurſianâ editione, item in exemplaribus manu exaratis, pro *Rigodulum*, legi *Rigomagum*, quod ei placet, ex tabulâ itinerariâ, ſic habente:

Confluentes	
Antunnaco	VIIII.
Rigomagus	VIIII.
Bonnæ	VIII.
Agrippina	XI.

Locum hunc, inter Antunnacum & Bonnam, nunc eſſe vicum *Rymagen*, infrà opidum *Zinſich*, ne ipſe quidem diffitetur Freherus. quæro igitur, quum ab hoc vico XX ſint re verâ millia paſſuum ad Confluenteis uſque; quomodò Marcellinus locum hunc tam longè diſſitum, opidum dicere potuit apud Confluenteis? Poterat certè, ſi impropriè uti libuiſſet voce *apud*, potiorē nominare, longéque notiorem locum, ipſam Coloniam Agrippinam, totius Germaniæ Ciſrhenanæ maximam, ut infrà reddetur; quæ æquali à dicto vico diſtabat ſpatio. Itaque haud placet illa corrupti vocabuli emendatio in *Rigomagum*. ex quo tamen colligo, non nuper, nec recens illud eſſe exortū in Marcellini exemplaribus mendum; quum jam illi homines, qui manu hiſtorias ejus exaraverunt, corrigere id, haud dubiè è tabulâ itinerariâ, tentarunt. Vocabulum hoc *Rigodulum* quum in nullius alius legatur auctoris ſcriptis, quàm in Taciti hiſtoriar. lib. IV; locus hic diligentiùs inſpiciendus erit, ſi quod fortè veri rectique erui inde poſſit. De rebellione Galliarum, ſub exceſſum Neronis factâ, ſic, inter alia, auctor ſcribit: *Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt, occiſis Herennio ac Numiſio legatis; quò minore ſpe veniæ creſceret vinculum ſceleris. Hic belli ſtatus erat, cùm Petilius Cerialis Magontiacum venit. ejus eventu erecta ſpes.* & mox: *Civilis & Claſſicus, ubi pulſum Tutorem, cæſos Treveros, cuncta hoſtibus proſpera accepère; trepidi ac properan-*

properantes, dum diſperſas ſuorum copias conducunt; crebris, interim nuntiis Valentinum monuêre, ne ſummæ rei periculum faceret. Eò rapidiùs Cerialis, miſſis in Mediomatricos, qui breviore itinere legiones in hoſtem verterent, contracto quod erat militum Magontiaci, quantumque ſecum transvexerat, tertiis caſtris Rigodulum venit. quem locum magnâ Treverorum manu Valentinus inſederat, montibus aut Moſellâ amne ſeptum. & addiderat foſſas, obiceſque ſaxorum. Nec deterruêre ea munimenta Romanum ducem, quò minùs peditem perrumpere juberet; equitum aciem in collum erigeret; ſpreto hoſte; quem temerè collectum, haut ita loco juvari, ut non plus ſuis in virtute foret. Paulum moræ in aſcenſu, dum miſſilia hoſtium prævehuntur. Vt ventum ad manus; deturbati, ruinæ modo præcipitantur. & pars equitum, æquioribus jugis circumvecta, nobiliſſimos Belgarum, in quîs ducem Valentinum, cepit. Cerialis poſtero die coloniam Treverorum ingreſſus eſt. Egregiè heic equidem Tacito cum Marcellino convenire videtur, dum locum, quem Valentinus obſederat, & nomine eodem adpellat *Rigodulum*, & in Moſellæ ripâ locat. at id jam minùs placet, quòd Rheni mentionem non addit; nec confluentium horum amnium. Heic tamen fortè nihil neglectum, nihilque omiſſum: quia opidum non ad ipſos fuerit amnium confluenteis; ubi aliud jam erat opidum, Confluentes dictum: ſed prope, haud procul, paullo ſuprà. Verùm quomodò Cerialis, expugnato prope Confluenteis Rigodulo, poſtero die cum exercitu & captivis Coloniam uſque Treverorum, millia paſſuum L emenſus eſt? Certè nullo modo, ne integro quidem biduo, potuit. Proinde *Rigodulum* in Marcellini hiſtoriâ non idem eſt, quod in Taciti legitur hiſtoriâ. quòd & ipſum improbum corruptumque eſſe vocabulum, mox infrà patebit. Ejectis igitur, è Marcellini exemplaribus, duobus iſtis ſuppoſititiis vocabulis, *Rigodulum*, & *Rigomagum*; eorum loco legendum cenſeo, *exiguum*. uti locus interger ſit hujuſmodi: *Per quos tractus nec civitas ulla viſitur, nec caſtellum; niſi quòd apud Confluentes, locum ita cognominatum, ubi amnis Moſella confunditur Rheno, exiguum opidum eſt; & una, prope ipſam Coloniam, turris.* Opidum enim hoc erat ipſe locus, à confluentibus dictorum amnium cognominatus. *exiguum* autem legendum conjicio inde, quòd eum locum civitatem, cum reliquis ejuſdem tractus, quæ exciſæ erant, vocare ob exiguitatem dedignatus eſt: tum, quia hæc vox literas, quas duo illa vocabula ſupoſititia, habet eaſdem v, *i g u u m*. Quemadmodùm autem è tabulâ itinerariâ antè dixi emendationem factam in *Rigomagum*; ſic iſtam correctionem in *Rigodulum* è Taciti libris, quum in multas variaſque conjectaretur parteis, deſumtam haud dubito.

Ceterùm A M B I A T I N V M illum vicum, ut antè dixi, haud longè ſupra Confluenteis ſitum fuiſſe judico: fortè circa opidulum nunc *Capelle*, inter Baudobrigam, & Confluenteis. alioquin enim ineptè loci ſitum Plinius deſignaſſet per Confluenteis, ſi longiùs ab his diſſitus. Nec Lipſio credo, hiberna heic legionum fuiſſe exiſtimanti. hæ namque jam inde ab Auguſti, poſt Lollianam cladem, in Germaniam Cisrhenanam expeditione, hiberna ſua habuêre, duæ legiones ad Vetera, totidem ad Aram Vbiorum, & IV ad Magontiacum; ut ſuprà oſtenſum, pluribuſque infrà oſtendetur. Nomen vici mirificè in variis Svetonii exemplaribus variatur. alia enim habent *in vico Ambiatino*, alia *Ambiatico*, alia *Ambitarino*. utrum rectius, nemo facilè dixerit; quando nullus alius auctor ejus meminit. quamquàm haud dubitaverim, hunc eſſe eumdem vicum, quem diplomata Pepini Francorum regis, & filii ejus, Caroli Magni imperatoris, A M B I T I V U M adpellant: ubi inter alias donationes cœnobio divi Maximini Trevirenſis factas, eccleſia commemoratur divi Martini, in pago Ambitivo. ex quibus ego auſim apud Svetonium quoque pro *vico Ambiatino*, legere A M B I A T I V O. Cum eccleſiâ autem illâ pagi Ambiativi, haud malè congruit hodiernum dicti opiduli nomen *Capelle*. De cetero qui apud Svetonium intelligunt Moſellæ Saravique confluenteis, eo errore ducti videntur, quòd Trevirorum fineis ad Rhenum uſque extendi ignorarunt. Hi verò confluentes non tam clari, & cuique Romæ noti, uti ſine amnium nominibus ſolo confluentium vocabulo indicaſſe ſuffecerit. nec caſtra heic, ſub Caligulæ natalem, fuêre ulla: ſed cuncta apud Rheni ripam, ut antè dictum. Caſtra fuiſſe ad

vicum

vicum Ambiativum, patet ex eo, quòd Plinius in hoc vico Caligulam genitum prodidit: Tacitus verò, annal. I, & diſtichon, à Svetonio citatum, in caſtris natum teſtantur. Neque verò ipſarum legionum hiberna, quæ tunc in dictis fuêre locis, in verſiculis intellecta fuiſſe, temerè crediderim.

Vltimum Treverorum in Rheni ripâ fuit ANTUNNACUM, tabulæ itinerariæ, & Antonino ſic dictum. apud hunc tamen, alio in itinere, uno *n* ſcribitur caſus obliquus *Antunaco*: & Notitiæ imperii *Antonaco*. unde etiam Fortunato, in poëmate de Navigio, dicitur *Antonacenſe caſtellum*. Marcellinus, lib. XVIII, vocat *Antennacum*. Quâ vocali ſecundam ſyllabam ſcribas, variantibus facilè dialectis, in æquo eſt. *n* verò in eâdem rectiùs geminari, indicat conſonans in ejusdem loci vocabulo Germanico *Andernach*. Caſtra heic militum, ut ſuprà cognitum, pònit Notitia imperii. Eodem uſu fuiſſe locum jam inde à Cæſaris bello Gallico, ſuprà è commentariis eius demonſtratum eſt. is enim pontem heic, ut refert com. VI, ſuper Rhenum exſtruxit ſublicium; quumque è Germaniâ reverteretur, *ne omnino metum reditus ſui barbaris tolleret, atque ut eorum auxilia*, quæ Cisrhenanis contra Romanos miſſitabant, *tardaret; reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Vbiorum* in Germaniâ *contingebat, in longitudinem pedum* CC *reſcidit: atque in extremo ponte turrim tabulatorum* IV *conſtituit* in Treveris, *præſidiumque cohortium* XII *pontis tuendi causâ poſuit; magnisque eum locum munitionibus firmavit*. Omnem denique pontem unà cum præſidio tunc fuiſſe ſublatum, quum Cæſar militeis è Galliâ contra Pompejum abduceret, maximè credibile eſt. Mox verò, quum, Octavio Auguſto ſummâ rerum potiente, Germani Galliam infeſtarent, legionesque ad Rhenum mitterentur, heic quoque, inter alia loca, munimentum ac præſidium fuit locatum.

Hæc igitur de ripâ Trevirorum, quà Germaniam proſpectabant. nunc ad interiora revertamur. Tabula & Antoninus iter, quod Magontiaco Treverorum Auguſtam ducit, ſic ſcriptum habent;

Tabula;		Antoninus;	
Bingium		*Vinco*	
Dumno	XVI.	*Noviomago*	XXXIIII.
Belginum	VIII.	*Triveros*	XIII.
. . . .	X.		
Noviomago	X.		
Auguſta Trevirorum	VIII.		

Millia paſſuum hodiè numerantur inter Bingium & Treveros, rectiſſimâ viâ, L. qui equidem numerus quum duobus tantùm in tabulâ millibus ſuperetur, quaſi certum argumentum eſſe poterat, rectè ſingula illic intervalla eſſe conſignata. verùm jam anteà dixi, Bingium à Noviomago Moſellæ, quod vulgò nunc dicitur *Nümagen*, diſtare paullo ampliùs millibus paſs. XXXVI; ad quem numerum Antonini prope accedit numerus millium XXXIIII. ex quibus adparet, malè in tabulâ numerari eodem intervallo millia XLIV. Tum etiam à Noviomago Auguſtam uſque hodiè millia paullo minùs XIII numerantur; quæ Antoninus refert. ex quo iſte etiam in tabulâ numerus millium VIII longè falſiſſimus arguitur. in quo ſi V redigas in germanam figuram X; verum habebis numerum cum Antonino. His ita comprobatis, de reliquis quoque numeris diligentiori diſpiciendum erit curâ.

DUMNUS haud dubiè hodiè eſt arx, ad Navæ Simeræque confluentem, vulgari vocabulo *Thaun*, & aliâ dialecto *Daun* dicta, XVI mill. paſs. à Bingio diſſita. huc quippe tractus ſimul itineris facit, atque numerus millium, ſimulque nomen.

Auſonius, in carmine de Moſellâ, locum hoc tractu refert, cui nomen DUMNISSUS. Carminis pars quamquàm jam antè relata, tamen heic ceu loco proprio adſcribatur; quia idem iter, à Bingio Noviomagum verſus non minùs eleganter, quàm graphicè deſcribitur. Eſt igitur hujusmodi:

Tranſieram celerem nebuloſo flumine Navam,

Addita miratus veteri nova mœnia vico;
Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas,
Intactaque jacent inopes ſuper arva catervæ.
Vnde iter ingrediens nemoroſa per avia ſolum,
Et nulla humani ſpectans veſtigia cultus,
Prætereo arentem, ſitientibus undique terris,
Dumniſſum; riguosque perenni fonte Tabernas;
Arvaque Sauromatûm nuper metata colonis:
Et tandem primis Belgarum conſpicor oris
Nivomagum, divi caſtra inclyta Conſtantini.

VII heic diverſa loca à poëtâ notantur, per quæ iter ipſi fuit; *Bingium opidum, Nava flumen, ſilva, Dumniſſus, Tabernæ, ager Sarmatis attributus*, & *Nivomagus*. Silva hodiéque eodem ſitu manet quamvis imminuta, vulgari vocabubo *Vnter Wald*. DVMNISSVS haud dubiè eſt nunc *Denſen*, vicus infra opidum *Kirchperg*, VII mill. paſſ. ſupra Dumnum antè dictum ſitus. Notandum autem, qui, à Bingio Noviomagum tendentes, Dumniſſum transibant, eos non acceſſiſſe ad Dumnum: & vice verſâ. nam qui Dumnum transgrediebantur, Dumniſſum dextro latere, à mill. paſſ. circiter VI præteribant; qui verò Dumniſſum, lævo. unde neque tabula habet Dumniſſum, nec Auſonius Dumnum. Dumniſſi nomen variè perſcriptum refert, è diplomatis antiquis, doctiſſimus Freherus; *Tonneſſe, Domniſſa, Dunoſa, Denſen*. additque: *Vt dubium nullum ſit, eſſe illam ipſam Auſonii verſibus nobilitatam Dumniſſum arentem ſitientibus undique terris. nam & in eo unicus, isque modicus, fons eſt, & circumquaque magna aquæ etiam pecori potabilis penuria. & ſubinde reperta ibi rudera veterum ædificiorum, effoſſa numiſmata, fragmenta cruſtarum & columnarum, antiquitatem loci priſcum utcumque nomen retinentis, ſatis aſſerunt*. Accuratè ſanè, ac ſcitè.

Poſt Dumniſſum ponit poëta TABERNAS, *riguas fonte perenni*. Tabula inter Dumnum & Noviomagum habet mill. paſſ. XXVII: proximum autem à Dumno locum BELGINVM. Hodiè inter *Thaun* & *Nümagen* numerantur millia XXIII; V minùs, quàm tabula habet. Corruptum hoc iter eſſe in tabulâ, numerus, loci nomine vacuus, indicat. A Noviomago versùs Dumnum arx hodiè eſt, poſt X millia, *Baldenaw*. hinc verò Dumnum uſque ſunt millia XIII. *Baldenaw* uti credam eſſe *Belginum* tabulæ, primò numerus X millium, Noviomago adſcriptus, perſvadet; tum nomen ipſum. nam aut in tabulâ ſcribi poterat mendoſè, G pro D, in vocabulo BELDINVM; aut uſu poſteritatis delabente, G in D vitiari. Corrige igitur V, in numero VIII, Belgino adſcripto, in X; & verum habebis intervallum, inter *Thaun* & *Baldenaw*, millium XIII. Illud verò X, loco ſine nomine impoſitum, omnino tolle; & conſtabit iter totum, ut anteà, à Bingio Auguſtam Trevirorum, mill. paſſ. LII, hoc modo:

Bingium	
Dumno	XVI.
Belginum	XIII.
Noviomago	X.
Auguſta Trevirorum	XIII.

Iam reliqua Auſoniani itineris uti expediantur; notandum eſt, quemadmodùm tabula, poſt Dumnum, primum refert *Belginum*, ſic Auſonium primas poſt Dumniſſum recenſere *Tabernas fonte perenni riguas*. unde conjicere datur, Belginū iſtud haud procul fuiſſe à Tabernis Auſonii. At hodiè egregius conſpicitur copioſiſſimusque fons, mille quingentis circiter paſſibus ſuprà arcem *Baldenaw*; ex quo rivulus limpidiſſimâ aquâ profluens, Moſellæ redditur paullo infrà Noviomagū. Hunc perennem illum eſſe poëtæ fontem, ſitus loci, & ipſius fontis nobilitas perſvadet. In hujus igitur margine tabernas fuiſſe judico diverſorias, quibus viatores excipiebantur. unde *riguas perenni fonte* dixit poëta *Tabernas*. Porrò à fonte hoc & Belgino,

continuò

continuò incipiebant *arva* illa *Sarmatis tributa*. quæ ſi non ad ipſam Moſellæ ripam Noviomagumque, certè prope accedebant; ut ex poëtæ perſpicitur Sarmatarum cum Noviomago contiuuatione. Sarmatæ iſti quando, & à quo in hæc loca transducti fuerint, jam anteà, in Trebocchis, ad Argentoratum ex Eutropio adnotavi. nempe à Conſtantio & Maximiano Cæſaribus, in principatu Diocletiani. Sarmatas autem fuiſſe Iazygas, ſive alio cognomento Vagos, inter Pathiſſum & Iſtrum flumina, juxta Baſtarnas colenteis, cum quibus æternùm Romani in Pannoniis bellabant, omnes ejus ævi teſtantur hiſtoriæ. Errat, cetera doctiſſimus, Freherus, qui Sarmatas fuiſſe tradit & Hunnos, à Gratiano devictos. id enim negat idem Auſonii carmen poſteà, his verbis de Moſellâ amne loquens:

——— *Nec præmia in undis*
Sola; ſed Auguſtæ veniens quòd mœnibus urbis,
Spectavit junctos natique patriſque triumphos,
Hoſtibus exactis Nicrum ſuper, & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Hiſtri.
Hæc profligati venit modò laurea belli:
Mox alias, aliaſque feret.

Quibus verbis quàm diſertiſſimè teſtatur poëta: nullam aliam etiamdum Gratiano, poſt Argentarienſem Lupodunenſemque victorias, obtigiſſe ex alio hoſte lauream. Proinde omnino illa Sarmatarum transductio Maximiani Conſtantiique laureis, & imperio Diocletiani adſcribenda. Nec tamen temerè negaverim, potuiſſe, poſt hos, Gratianum quoque, ſive alium quempiam imperatorem, quibus bella fuerunt crebra cum Gothis atque Hunnis, in eadem arva traducere Hunnos. id enim uti credam, perſvadet cùm maximè Freherus, opidorum, arcium, vicorumque vocabulis, quæ ex Hunnorum nomine cognominata videntur; ut opidum cum arce *Caſtelhun*, arx *Hunoltſtein*, inter Beldinum & Noviomagum lævo latere ſita; vici *Huntheim*, & *Hontshauſen*, & fons *Hunenborn*, haud procul Simerâ flumine: quibus adde *Huntsrode*, haud procul fonte Brimiſſi amnis, in Saravum defluentis; & *Hunerode* inter *Hunoltſtein* & Noviomagum. Ab eodem nomine montium quoque juga, quæ regionem Moſellam inter Navamque quaſi mediam ſecant, quibus dictæ arces, ac vici adpoſiti, cognominata fuiſſe *Hunsruck*, non *Hundesruck*, à canis dorſo, quis dubitet? Cæterùm in Sarmatas illos convenit id, quod panegyriſta quidam ad Conſtantinum de Francis in Galliam traductis ait; *Hi ab ultimis oris avulſi fuerunt, ut, in deſertis Galliæ regionibus collocati, pacem Romani imperii cultu juvarent.* Galliæ verò loca nulla, neque olim, neque nunc magis deſerta, incultaque ſunt, quàm quibus Arduenna ſilva inſternitur. cujus pars ſilva illa Auſonii, inter Bingium & Dumniſſum; & hinc etiam ad Noviomagum uſque. ſic enim poëta, poſtquàm Noviomagum attigit:

Purior hîc campis aër; Phœbuſque ſereno
Lumine purpureum reſerat jam ſudus Olympum:
Nec jam, conſertis per mutua vincula ramis,
Quæritur excluſum viridi caligine cœlum;
Sed liquidum jubar, & rutilam viſentibus æthram
Libera perſpicui non invidet aura diei.

NOVIAMAGUS hodiè quin ſit vicus *Nümagen* ad Moſellam, nemo ſanæ mentis dubitare poteſt, vocabulo, ſitu, & locorum intervallis conſideratis. In Auſonii pleriſque exemplaribus dicitur accaſativus caſus *Nivomagum*. commentatores hoc poſteà, haud dubiè è tabulâ & Antonino, legere maluerunt, *Novomagum*. an ſatis rectè, ipſi viderint. in hoc quidpe prima ſyllaba *Nö*, non ex Germanico, *neu, nüe* vel *nieu*, ſed è Latino *novus*, quemadmodùm in *Noviomagus*, derivata fuiſſet; quæ naturâ eſt brevis. Video tamen aliis hoc non placuiſſe, ejuſque loco ſubjeciſſe vocabulum *Neumagum*. à quibus Germanitatem hanc æquè falsò Latino elegantiſſimoque poëtæ attributam cenſeo.

Ceterùm, ſuprà, ad Confluenteis Moſellæ, ſatis abundéque oſtenſum eſt, vocabulum *Rigodulum* mendoſum eſſe in Marcellini lib. XVI; nihilque pertinere ad idē

vocabulum, in Taciti hiſtoriar. IV perſcriptum. Taciti *Rigodulum*, quod, à Valentino Treviro occupatum, Cerialis expugnavit, haud dubiè hodie eſt vicus, vulgari vocabulo *Rigol*, in eâdem ripâ, III paullo ampliùs mill. paſſ. infra Auguſtam Trevirorum, ex adverſo opidi *Pfaltz*, ſitus. hic quidpe loco editus apud ripam amnis montibus undique ferè cingitur. huc Cerialis tertiis caſtris à Maguntiaco, rapido itinere pervenire potuit; millibus circiter XXII in ſingulos dies contributis. hinc etiam, loco expugnato, poſtero die Auguſtam Trevirorum quàm commodiſſimè ingreſſus eſt. Sed Lipſius teſtatur, Vaticanum exemplar pro *Rigodulum* habuiſſe *Ridogulum*. quod longè magis placet. faciliùs quidpe corruptum, ut nunc eſt, vocabulum *Rigol* naſci potuit ex *Ridgol*, quàm ex *Rigdol*. prætereàque diploma Dagoberti, Francorum regis, quod Ortelius in itinerario ſuo, ac theſauro geopraphico, ex fide domini hujus loci citat, hanc ſententiam confirmat. in eo quidpe disertè rex teſtatur, ſe pagum RIDOGVLVM, cum vicinis nonnullis locis, donaſſe eccleſiæ divi Maximini apud Treviros.

Iter igitur inter Maguntiacum & Auguſtam Trevirorum, locaque in eo ſita ſic ſe habuerunt. quibus expoſitis, ad alia eorumdem Trevirorum itinera transeamus. Tabula iter, ab Auguſtâ Trevirorum ad Divodurum Mediomatricûm, refert hujusmodi:

Auguſta Trevirorum	
Ricciaco	X.
Caranuſca	X.
Divodurum Mediomatricorum	XLII.

Millia paſſuum hodiè numerantur inter Auguſtam & Divodurum XLIV. unde, corruptos eſſe numeros millium in tabulâ, manifeſtò patet. RICCIACVM hodiè eſſe vicum *Ritzing*, haud procul Moſellâ & opido *Sirick*, XXI mill. ſupra Auguſtã, nomen ſimul, & ſitus disertè teſtantur. Medio fermè itinere inter *Ritzing* & Auguſtam, ad Saravum flumen ſitum eſt opidum *Saarburg*. quod ego SARANVSCAM olim dictũ fuiſſe conjecerim; tranſpoſitaq; à recto ordine vocabula: quumque ab Auguſtâ ad vicum *Ritzing* millia ſint paſſuum XXI; auctorem tabulæ millia notaſſe colligo inter Auguſtam & Saranuſcam X, totidemque inter hanc & Ricciacum. A Ricciaco porrò Divodurum uſque millia ſunt XXIII: pro quibus XXII auctorem tabulæ ſcripſiſſe ſuſpicor. Iter igitur ab Auguſtâ Trevirûm Divodurum uſque Mediomatricorum rectè ſic notaveris in tabulâ:

Aug. Trevirorum	
Saranuſca	X.
Ricciaco	X.
Divodurum Mediomatricorum	XXII.

Iter inter Augnſtam Trevirorum & Durocortorum Rhemorum Antoninus per leugas computat hujuſmodi:

Tungo vicus	XXII.
Epoiſſius vicus	XXII.
Orolauno vicus	XX.
Andethannali vicus	XX.
Triveros civitas	XV.

Leugam, ſive leucam mille quingentis conſtare paſſibus, ſuprà in Nemetibus ad Concordiam, è Marcellini lib. XVI, intellectum eſt. Durocortorũ eſſe hodiè *Reims*, principem Campaniæ urbem, in Mediomatricis dictum eſt. Divæus & Pariſienſis editio pro *Tungo* legunt *Vongo*. ego ex intervallo, itineris tractu, & nominis ſimilitudine, judico eſſe hodiè opidulũ *Ligny*, ad Axonam amnem, in Rhemorum finibus: literâque V transverſâ in L, lego apud Antoninum *Longo*. Y certè planè barbarum, non Latinum eſt, in principio dictionis ante vocalem. EPOISSIVS hinc

VICVS

VICVS, nullus alius eſt locus, quàm opidum, in priſcis Trevirorum finibus, *Yvois* Gallis nunc, & Germanis *Ipſch* dictum. huc quidpe & nomen, & ſitus, & prope etiam intervallum, faciunt. In Notitiâ imperii idem locus dicitur EPVSVS; forte vocabulo haud ſatis ſano. Verba illic hæc ſunt: *Præfectus Latorum Actorum, Epuſo, Belgicæ primæ*.

OROLAVNVS VICVS iiſdem argumentis haud dubiè hodiè eſt *Arlon* opidum.

ANDETHANNALEM VICVM eſſe nunc opidum *Echternach*, nomen & itineris tractus arguunt. ideóque in locum XX leugarum, quæ huic vico adpoſitæ ſunt, ſubſtituo numerum XV leugarum, qui Trevirorum civitati adſcriptus. ſunt quidpe, inter *Arlon* & *Echternach*, millia paſſuum XXIII. Ipſi autem Trevirorum civitati numerum adſcribo V leugarum. ſunt enim inter *Echternach* & Trevirorum civitatem millia VII, & IↃ paſſus.

Aliud hinc iter ſic conſignatur apud Antoninum:

A TRIVERIS AGRIPPINAM *leg.* LXVII, *ſic*:

Beda vicus leg. XII.
Auſana vicus leg. VIII.
Egorigio vicus leg. XII.
Marcomago vicus M. p. LVIII. *leg.* XXVIII.
Belgica leg. VIII.
Tolpia vicus Supenorum leg. X.
Agrippina civitas leg. XVI.

Legæ heic in uniuerſum quum ſint XCIV, quæ millia paſſuum conficiunt CXLI, ingens in conſignatione itineris deprehenditur mendum. ſunt quidpe rectiſſimâ viâ inter dictas duas civitateis LXVII haud ampliùs millia. ad quem numerum prope accedit tabula, LX millia eodem itinere, per eadem loca, recenſens. Proinde ex ipſo locorum intervallo, ſimulque è tabulâ, apud Antoninum literas LEG. audacter corrigo in M. P. & rectè erit ſic: *A Triveris Agrippinam* M. P. LXVII. quamquàm ne ſic quidem ſingulorum intervallorum numeri conſtabunt: quos tamen ex hodierno locorum ſitu, & tabulâ, quantum fieri poterit, reſtituere conabor. Iter igitur ſic deſcribitur:

Antonino:		Tabulæ:	
A Triveris		*Aug. Trevirorum*	
Beda vicus M. p.	XII.	*Beda*	XII.
Auſana vicus	VIII.	*Auſaua*	XII.
Egorigio vicus	XII.	*Icorigium*	XII.
Marcomago vicus	XXVIII.	*Marcomago*	VIII.
Belgica	VIII.	. . . . .	X.
Tolpia vicus Supenorum	X.	*Agrippina*	VI.
Agrippina civitas	XVI.		

BEDA VICVS extra controverſiam hodiè eſt opidum ducatus Luceburgienſis *Bidburg*. hac quidpe rectiſſimum agitur iter à Treviris ad opidũ ducatus Iuliacenſis *Düren*; quod *Marcomagum* eſſe, infrà in Vbiis docebo. prætereáque nomen convenit, & intervallum; quod re verâ eſt millium XIII, uno milliari ampliùs quàm tabula Antoninusque habent.

A *Bidburg* ad *Düren* millia ſunt XLVII. tabula habet XXXII tantùm. rectiùs Antoninus XLVIII: quem in ſingulis numeris tutiùs ſequemur. Poſt VIII igitur millia à Bedâ eſt ei AVSANA; quæ tabulæ AVSAVA. hodiè eo ſitu eſt vicus *Palleſcheid*.

Ab Auſanâ XII millia numerat Antoninus ad EGORIGIVM; quod eodem intervallo tabulæ eſt ICORIGIVM. hodiè eo ſitu eſt vicus *Rüt*, nomen

quodammodò antiquum ſervans. Reliqua hinc ejusdem itineris loca jam extra Treverorum fuêre fineis.

Atque hæc ferè ſunt loca, ab antiquis auctoribus in Trevirorum finibus notata. Nunc antequàm aliò transgrediamur, controverſia quædam in Cæſare, quæ huc ſpectare videtur, primùm componenda erit. Commentario igitur v, quum, poſt ſecundum è Britanniâ reditum, legiones in hiberna diſtribueret; *Quartam*, inquit, *in Rhemis cum T. Labieno, in confinio Trevirorum, hiemare juſſit*. & poſteà eodem commentario: *Interim ad Labienum, per Rhemos, incredibili celeritate, de victoriâ Cæſaris, fama perfertur; ut, quum ab hibernis Ciceronis millia paſſuum* L *abeſſet, eòque poſt horam* IX *diei Cæſar perveniſſe, ante mediam noctem ad portas caſtrorum clamor oriretur; quo clamore ſignificatio victoriæ, gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret. Hac famâ ad Treviros perlatâ, Indutiomarus, qui poſtero die caſtra Labieni oppugnare decreverat, noctu profugit, copiasque omneis in Treviros reducit*. Et paullo pòſt eodem commentario: *His rebus confectis, in concilio pronuntiat* Indutiomarus, *accerſitum ſe à Senonibus & Carnutibus, aliisque compluribus Galliæ civitatibus. huc ſe iter facturum per fineis Rhemorum; eorumque agros populaturum: ac, prius quàm id faciat, caſtra Labieni oppugnaturum*. At de iiſdem caſtris contradicere ſibi ipſi ipſi Cæſar videtur comment. VI. illic quidpe non in Rhemis, ſed in Treviris ea fuiſſe, diſertiſſimis ſcribitur verbis, in hunc modum: *Hoc inito conſilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treviros mittit Cæſar; duasque legiones ad eum proficiſci jubet*. ac paullo pòſt: *Dum hæc à Cæſare geruntur, magnis coactis peditatus, equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione, quæ in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant*. Verùm, quantum ego judicio adſequi poſſim, in Rhemis caſtra Labieni fuiſſe dixerim, in confinio Trevirorum: ita, uti Moſa amnis terminus fuerit, ut antè dictum, inter Treviros, Rhemosque. Nec enim aliter hiſtoria de oppugnatione caſtrorum ſibi conſtiterit. In Rhemis, quod opinor, ſi fuerunt, aliquot millibus paſſuum à Moſâ amne remota; facilè fieri potuit, quod Cæſar, comment. v, factum memorat. Nempe Indutiomarus, Trevirorum princeps, cum ſuis copiis, ad Senones Carnutesque per Rhemorum fineis iter facere, agrosque eorum depopulari inſtituerat: ac, prius quàm id faceret, caſtra Labieni in proximis Rhemorum finibus ſita, oppugnare decreverat. Quapropter, trajecto cum exercitu Moſâ amne, prope caſtra Labieni accedit. *Labienus, quum & loci naturâ, & manu tutiſſimis caſtris ſeſe contineret, de ſuo ac legionis periculo nihil timebat. Interim prope quotidiè cum omni equitatu Indutiomarus ſub caſtris ejus vagabatur; aliàs ut ſitum caſtrorum cognoſceret, aliàs colloquendi, aut territandi causâ. equites plerumque omnes tela intra vallum conjiciebant. Labienus ſuos intra munitiones continebat; timorisque opinionem, quibuscumque poterat rebus, augebat. Quum majore in dies contemtione Indutiomarus ad caſtra accederet; nocte unâ intromiſſis equitibus omnium finitimarum civitatum, quos accerſendos curaverat; tantâ diligentiâ omneis ſuos cuſtodiis intra caſtra continuit, ut nullâ ratione ea res enuntiari, aut ad Treviros perferri poſſet. Interim ex conſvetudine quotidianâ Indutiomarus ad caſtra accedit; atque ibi magnam partem diei conſumit: equites tela conjiciunt; & magnâ contumeliâ verborum noſtros ad pugnam evocant; nullo à Romanis dato reſponſo. ubi viſum eſt, ſub veſperum diſperſi, ac diſſipati diſcedunt. Subitò Labienus duabus portis omnem equitatum emittit: præcipit, atque interdicit, perterritis hoſtibus, atque in fugam conjectis (quod fore, ſicut accidit, videbat) omnes unum peterent Indutiomarum; neu quis quemquam prius vulneraret, quàm illum interfectum videret: quòd, morâ reliquorum, illum, ſpatium nactum, effugere nolebat. magna proponit iis, qui occiderint, præmia. ſubmittit cohorteis equitibus ſubſidio. Comprobat hominis conſilium fortuna. &, quum omnes unum peterent, in ipſo fluminis vado deprehenſus Indutiomarus interficitur: caputque ejus refertur in caſtra*. Nempe, ut antè, nunc etiam Indutiomarus fugiens ſuos reducere in Treviros voluit. quum autem ad Moſam, amnem ob magnitudinem tranſitu difficilem, veniret, deprehenſus in vado à Labienianis interficitur. Ad eumdem amnem pertinent & illa quæ comment. VI de iiſdem Labieni caſtris, deque iiſdem hoſtibus Treviris

Cæſar

Cæſar narrat. *Dum hæc*, inquit, *à Cæſare geruntur; Treviri, magnis coactis peditatus, equitatuſque copiis, Labienum cum unâ legione, quæ in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant. jamque ab eo non longiùs bidui viâ aberant, quum, duas veniſſe legiones miſſu Cæſaris, cognoſcunt. Poſitis caſtris à millibus paſſuum* XV, *auxilia Germanorum exſpectare conſtituunt. Labienus, hoſtium cognito conſilio, ſperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem; v cohortium præſidio impedimentis relicto, cum* XXV, *magnoque equitatu, contra hoſtem proficiſcitur; & mille paſſuum intermiſſo ſpatio, caſtra communit. Erat inter Labienum atque hoſtem, difficili tranſitu flumen, ripiſque præruptis. hoc neque ipſe tranſire habebat in animo, neque hoſteis tranſituros exiſtimabat.* Treviri, caſtra Labieni oppugnaturi, cum copiis ſuis ad proximos Rhemorum fineis & Moſam flumen, quod XIV circiter mill. paſſ. ab caſtris Labieni aberat, progrediebantur. auditoque, duas à Cæſare Labieno auxilio miſſas legiones, caſtra illic poſuerunt in ſuis finibus, ad dextram amnis ripam, Germanorum auxilia exſpectaturi. Labienus contra hoſtem profectus, CIↃ paſſuum ſpatio ab amne, & Trevirorum caſtris, caſtra locavit ſua. Eo amnem tranſire non auſo, Treviri vado tranſierunt; prælioque à Romanis fuſi ſunt. XV. igitur millia paſſuum caſtra Labieni, in occidenum verſùs, ab Moſâ amne abfuerunt, in Trevirorum confinio, id eſt, haud longè à Trevirorum finibus, & Moſâ, termino Rhemos inter Treviroſque, in extremis Rhemorum finibus. Ergo, uti errore, ſeu contradictione iſtâ liberetur Cæſar, emendandas judico duas voceis in VI commentario, *Treveros*, & *eorum*; legendumque eorum loco, *Rhemos*, & *Rhemorum*: ut ſententia priore loco ſit hujuſmodi: *Hoc inito conſilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Rhemos mittit.* ſecundo autem loco; *Treviri, magnis coactis peditatus equitatuſque copiis, Labienum cum unâ legione, quæ in Rhemorum finibus hiemaverat, adoriri parabant.* Hanc emendationem qui ferre nequeat, negligentiſſimum fuiſſe, in rebus ſuis conſcribendis, Cæſarem fateatur neceſſe eſt. Dio lib. XL; de eodem Labieno: Προενέβαλεν ἐς τὴν τῶν Τρηυήρων χώραν· id eſt; *Trevirorum fines ingredi occupavit.* Ergo antè illic non fuit.

De virtute Trevirorum ſic Cæſar comment. V: *Hæc civitas longè plurimum totius Galliæ equitatu valet; magnaſque habet copias peditum.* Et Aulus Hirtius, commentario, quem ad Cæſaris commentarios adjecit octavum: *Labienum cum duabus legionibus in Treviros mittit. quorum civitas, propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercita bellis, cultu, & feritate non multum à Germanis differebat; neque imperata umquàm, niſi exercitu coacta faciebat.* Finitimi Treviris trans Rhenum Germani fuêre nulli alii, quàm Vbii. cum his igitur bella eos continenter geſſiſſe, certum eſt. Hinc Mela, lib. III, cap. II: *Belgarum clariſſimi ſunt Treveri.*

CAP. XV.

DE EBURONIBUS, CONDRUSIS, SEGNIS, CÆRÆSIS, & PÆMANIS; *qui univerſi uno nomine primi dicti fuêre* GERMANI.

TRreveris ab ſeptemtrionibus continuatos olim fuiſſe *Pæmanos*, *Cæræſos*, *Segnos*, atque *Condruſos*, jam antè dixi. Supra hos omneis, verſùs ſeptemtriones, fuêre EBVRONES. Illorum quia difficile eſt ſedeis ante Eburonum explicationem indicare, horum priùs fines deſcribentur. Germanos fuiſſe, auctor eſt Cæſar comment. II: *Condruſi Eburones, Cæræſi, Pæmani, qui uno nomine Germani adpellantur.* De finibus eorum comment. V: *Vnam legionem, quam proximè trans Padum conſcripſerat, & cohorteis* V *in Eburones, (quorum pars maxima eſt inter Moſam & Rhenum, qui ſub imperio Ambiorigis & Cativulci erant) miſit.* An igitur utriuſque fluminis ripas attigerunt? Omnino cenſeo. de Rheno teſtimonium eſt comment. VI: *Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones, atque ultro omneis ad prædam evocari. Cogunt equitum duo millia Sigambri, qui ſunt proximi Rheno. tranſeuntes Rhenum navibus, ratibuſque*, XXX *millibus paſſuum infra*

eum locum, ubi pons erat imperfectus, præſidiumque ab Cæſare relictum, primos Eburonum fineis adeunt. Ad Moſæ ripam eos pertinuiſſe, ſatis ex eo liquet, quòd Cæſar inter Moſam & Rhenum maximam eorum partem collocat. Itaque, niſi ultra Rhenum, in Sigambrorum finibus, reliquam partem abſurdiſſimâ ratione ſtatuere velis; certè citra Moſam fuiſſe concedas neceſſum eſt. At agri eorum certis finibus circumſcribantur. Ab oriente igitur terminus fuit Rhenus; quo ab Vbiis ſuprà Coloniam Agrippinenſem, ab Sigambris infra Coloniam, arcebantur. à meridie habuêre dictos Condruſos, Segnos, Cæræſos, atque Pæmanos: à quibus eos ſeparo lineâ, ab opido Bonnâ aduſque Moſæ Vrtæque amnium confluentem; & mox ipſo Moſâ, ad Namurcum uſque opidum. ab occidente contermini fuêre Aduaticis. Cæſar comment. v: *Apud quos Ambiorix*, mediæ partis Eburonum rex, *in hunc modum locutus eſt*; *Seſe, pro Cæſaris in ſe beneficiis, plurimum ei confiteri debere; quòd ejus operâ ſtipendio liberatus eſſet, quod Aduaticis, finitimis ſuis, pendere conſveſſet*. Et poſteà: *Hac victoriâ ſublatus Ambiorix, ſtatim cum equitatu in Aduaticos, qui erant ejus regni finitimi, proficiſcitur*. item paullo poſt: *His circumventis, magnâ manu Eburones, Aduatici, Nervii, atque horum omnium ſocii & clientes, legionem oppugnare incipiunt*. Aduaticorum agros fuiſſe, ubi nunc opida ſternuntur, *Tienen*, *Gemblours*, & *Nivelle*, pòſt docebitur. ab his igitur Eburones diſtermino lineâ, ab Namurco ad fontem amnis Getæ; & inde ipſo amne, donec is in Demeram flumen ſupra opidum *Dieſt* influat. Ab ſeptemtrionibus propinquos habuêre toto latere Menapios; qui ab unâ parte Morinos, ab alterâ Rhenum attigerunt; uti infrà oſtendetur. à Menapiis igitur ſubmoveo Eburones lineâ, à confluente Getæ, per Roræ confluentem ad Rheni opidum *Ordingen* ductâ. His Eburones finibus incluſi, rectè maximam agrorum partem inter Rhenum & Moſam habent: reliquum, inter Moſam & Getam. Coutinentur hoc ſpatio nunc regiones iſtæ: Namurcenſis comitatus pars, quæ eſt inter Namurcum & Hannojam opida: item Brabantiæ pars, in quâ opida *Tienen*, *Hannuy*, *Landen*, *Leeuwe*, *Halen*: Leodiacenſis quoque agri pars, Albiæ Vrtæque amnium dextris ripis prætexta: dein Limburgienſis ducatus major pars versùs ſeptemtriones: item tota Eifalia; Aquenſis ager; & ducatus Iuliacenſis totus, exceptâ eâ particulâ, in quâ opidum, versùs ſeptemtriones, *Bruggen*, item eâ, in quâ opidum versùs meridiem *Monjou*.

Opida antiquitus quum nulla habuiſſe Eburones, ceu Germanicam gentem, è Cæſaris pateat commentariis, Hubertus tamen Leodius, Leodiaci natus, ex annalibus ſuæ civitatis *Eburram* profert, Ambiorigis regiam, eo ſitu, uti Eburonum, Condruſorum, Pæmanorum, Cæræſorum, Segnorum, & (quorum nomen Ambiorigis ævo nondum exſtitiſſe infrà firmiſſimis oſtendetur argumentis) Tungrorum fineis pariter attigerit; quaſi Ambiorix omnibus iſtis populis imperaverit. Quod falſum nugatiorumque eſſe, multis rationibus argui poteſt. Breviter uti agatur; primùm Cæſar, comment. v, & vi, non omnium Eburonum, nedum reliquorum, facit regem Ambiorigem; ſed dimidiæ tantùm partis, inter Aduaticos & Moſam ſitæ: alteram verò partem, Moſam inter & Rhenum, Cativulco concedit. ſecundò; comment. iv, Condruſos, non Ambiorigis Eburonis, ſed Trevirorum facit clienteis. tertiò; comment. v, humilem atque ignobilem Eburonum fuiſſe teſtatur civitatem: eodemque commentario ipſe Ambiorix apud Romanos humilitatem ſuam viriumque imbecillitatem ultro profitetur. quartò; Eburones ab Aduaticis bello ſuperatos, ſtipendiarioſque factos, donec per Cæſarem eo ſtipendio liberarentur, indicat Cæſar eodem commentario; ut ſuprà relatum. Verùm Hubertus, in Eburonum agro, ut antè dictum, Leodiaci natus, contemni à Cæſare antiquas patriæ vireis, ac fineis, quos immenſos ipſe finxit, ægrè ferens: redarguere fidem ejus haud veretur, &, ceu ipſe Cæſar ſibi contradixiſſet, inſimulare. *Civitatem*, inquit, *Eburonem humilem fuiſſe, ait Cæſar: nihilo minùs tamen, ſecundo commentario, idem auctor eſt; Condruſos, Eburones, Cæræſos, Pæmanos, qui omnes uno nomine Germani appellabantur, pollicitos*, XL *hominum millia ſe miſſuros*. Quæſo, quid mirum, ſi Eburones, ſuis triumque finitimorum populorum

lorum copiis conjunctis, XL millia armatorum confecerint; quando uni Bellovaci Belgæ LX, Sueſſones L millia polliciti ſunt, & Aduatici, Eburonum finitimi, XXIX? quin etiam Segnorum partem in iſtis XL millibus fuiſſe opinor. nam hos quoque ſub eodem Germanorum nomine numeroque fuiſſe, infrà oſtendam. Cæſar verò aliàs horum in univerſali Belgarum expeditione non meminit. Sed ex jam dictis ſatis claret, falſos eſſe, & ab imperito aliquo nugatore monacho, ut multa alia regionum regnorumque chronica, conſcriptos annaleis iſtos Leodiacenſeis. Falſitas eorum atque fabulæ eo cùm maximè produntur, quòd Ambiorix Eburo, Tungrorum rex vocatur: quum Tungrorum nomen multis annis pòſt natum ſit. Ergo Eburones ſuos nimiùm extollit Leodius. è diverſo nimiùm deprimit Ortelius; Trevirorum clienteis faciens. *Eburones*, inquit in theſauro geopraphico, *Straboni, Floro, & Cæſari, Galliæ Belgicæ populi, Trevirorum clientes.* E Strabone, ac Floro, nihil tale habere potuit. è Cæſare ſi id conjectavit; fugiſſe eum omnem rationem dixerim. Locus in Cæſare, quo in hanc opinionem impulſus videtur, hujusmodi eſt comment. IV: *Quâ ſpe adducti Germani, latiùs jam vagabantur; & in fineis Eburonum, & Condruſorum, qui ſunt Trevirorum clientes, pervenerunt.* Condruſos, quod vult Cæſar, clienteis Trevirorum fuiſſe, facilè crediderim; ſiquidem finitima fuit Treviris, & exigua gens; ut infrà oſtendetur. at Eburones eâdem fuiſſe condicione, haud temerè preſvadeor ex loco hoc, admodùm ambiguo: præſertim quum nullibi aliàs in univerſis Cæſaris commentariis ejus rei indicium. Contrà verò ſic exiſtimo: ſi Eburones ſub Trevirorum fuiſſent clientelâ; haud facilè hos fuiſſe paſſuros, clientibus ſuis, bello victis, Aduaticos obſideis ac ſtipendium imperare: quandoquidem Trevirorum maxima fuit inter Germanos Belgas virtus juxtà & auctoritas. Tum verò eo ipſo ſatis ab hac clientelâ eximuntur Eburones, quòd ſuos habuêre reges, Ambiorigem & Cativulcum. Sui igitur juris auctoritatiſque fuêre Eburones cum regibus ſuis: qui quâ poteſtate inter ſuos fuerint, ſuprà, lib. I, cap. XXXVIII, oſtenſum eſt.

Ceterùm falsâ illâ commentitiâque *Eburrâ* rejectâ, Ortelii heic haud minor occurrit error; qui, in theſauro geographico, *Eburoniam* locum citat, è Dionis lib. XL, qui pagus ſit hodiè, nomenque retineat, prope Leodiacum. Sed Dionis hiſtoriam qui paullo attentiùs inſpiciat, facilè deprehendat, non locum aliquem particularem eum, ſed univerſam Eburonum intelligere regionem. Apud Cæſarem, comment. V, Ambiorix, cum Eburonibus caſtra Titurii Sabini & Aurunculeji Cottæ in ſuis finibus obſidens, ſic obſeſſos adloquitur: *Ipſorum eſſe conſilium, velint ne priùs, quàm finitimi ſentiant, eductos ex hibernis milites, aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere.* Eamdem rem ſic Dio, dicto libro, refert: Κἀκ τούτου καὶ γνώμην αὐτοῖς ἔδωκε, τὴν μὲν Ἐβουρωνίαν, ὡς καὶ κινδυνεύουσιν, ἂν καταμείνωσι, καταλιπεῖν. πρὸς δὲ στρατιώτας τινὰς πέλας τοὺς χειμάζοντας ὡς τάχιστα μεταστῆναι. id eſt: *Ideóque eis ſvaſit, ut Eburoniam, in quâ cum periculo ſint futuri, relinquant; & quàm celerrimè ad proxima militum hiberna commigrent.* Non Eburoniam dictum fuiſſe locum, in quo hiberna fuêre Sabini & Cottæ; ſed *Atuátucam* Eburoniæ *caſtellum*, teſtis eſt Cæſar comment. VI, his verbis: *Impedimenta omnium legionum Atuátucam contulit. Id caſtelli nomen eſt. hoc ferè eſt in mediis Eburonum finibus: ubi Titurius, atque Aurunculejus hiemandi causâ conſederant.*

Atque caſtellum hoc caput fuiſſe totius gentis Eburonum, uti oſtendatur; nomen ejus, quod variè à pleriſque in Cæſarem commentatoribus vitiatum, priſcæ ac genuinæ lectioni adſerendùm eſt. Primò igitur notandum, duobus modis vocabulum hoc rectè ſcribi, dialectis variantibus; ATUATUCA, & ADUATUCA: quemadmodùm & finitima Eburonibus gens, *Aduatici* & *Atuatici*; à quibus id fuiſſe conditum, infrà docebo. Iam verò quum apud Cæſarem ter id caſtelli vocabulum accuſativo caſu referatur; librarii imperiti in duas id diſcerpſerunt parteis; quaſi præpoſitio AD accuſativo præmiſſa ſit, hoc modo: *Impedimenta legionum ad Vatucam contulit*: & eodem commentario poſteà: *tribus horis ad Vatucam venire poteſtis*: & mox; *ipſi ad Vatucam contendunt.* Hoc poſteà Rhenanus porrò corrupit in *Ratucam*; uti interpretari liceret Limburgienſis ducatus hodiè opidulum *Hertzogen rad.*

gen rad. Hubertus verò Leodius ex eodem fecit *Varucam*: de quâ ſic ait: *Eſt autem Varuca etiamnum hodiè ejus nominis caſtellum, haud ampliùs medio miliari Germanico ab urbe Leodio diſtans, in mediis Eburonum finibus, in ſummâ planicie.* Et poſteà: *Quæ res cauſa fuit, ut Varuca diu quæſita, nusquàm reperiri potuerit. donec nuper ego in volumen manu ſcriptum incidi, aliàs quidem corruptiſſimum, in hoc dumtaxat fidele, quòd Varucæ nomen integrum incorruptumque ſervaverit. Eſt prætereà mihi liber ante* XXXVI *annos impreſſus, qui Varucam, non Vatucam etiam habet.* Leodius ſanè nihil æquè pro ratione hujus lectionis habuit, ac leviſſimam vocabuli adluſionem. nam volumen illud, cetera corruptiſſimum, in uno hoc vocabulo quare tantam apud eum fidem mereri debuerit, haud video. nec unus impreſſus liber, tot, tamque variis editionibus ſatis reclamabat. Quos autem ipſe medios Eburonum fineis conſtituerit, quum extremos ad oceanum uſque, ut ſuprà in Treveris notatum, protulerit; alii viderint. Minima certè eorum longitudo fuerit oceanum inter & Moſellam. Sed nugas mitto. ad vera tranſeo. Tabula itineraria idem caſtelli vocabulum, in itinere à Bagaco Nerviorum ad Agrippinam coloniam, mutilatum, ſive contractum, ut eo ſæculo uſurpabatur, habet ATUACA. apud Antoninum, in eodem itinere idem locus ſic notatus: *Advagan Togrorum*. ubi legendum, *Aduágam Tongrorum*. quidpe ab *Aduátuca* factum fuit vocabulum contractum *Aduáca*; quemodmodùm in tabulâ ab *Atuátuca*, *Atuáca*. dein *c* in confine *g* mutato, *Aduága*. Apud Ptolemæum idem locus legitur Ἀτουάκουτον Τούγγρων, *Aduacutum Tungrorum*; manifeſtiſſimo mendo, quod è Cæſare, tabulâ, & Antonino arguitur, pro Ἀτουάτουκον, *Atuátucum*. Idem Ptolemæus unicum id Tungrorum opidum refert. unde, caput gentis fuiſſe, colligere licet. Atque eamdem ob cauſam Antoninus, haud contentus ipſum opidum nominaſſe, etiam gentis, cujus caput erat, nomen adpoſuit. eademque ratio fuit auctori tabulæ, cur id primariæ urbis figurâ depingeret. Hodiè in mediis, quos ſuprà circumſcripſi, Eburonum finibus viſitur opidum, vulgari vocabulo *Tongeren*, & aliâ dialecto *Tungren*. hoc eſſe *Atuátucam Tungrorum* uti credatur, ea perſvadet ratio, quòd poſterioribus ſæculis, ut ſuprà oſtenſum, principeis gentium per Galliam urbeis, abjectis veteribus, propriisque vocabulis, ipſarum gentium nomina adſumſerunt. quam ſententiam maximè firmat auctoritas Marcellini; qui in lib. xv, provincias atquæ civitateis, ſive urbeis [illegible]æ enumerans; *Secunda Germania*, inquit, (*prima ab occidentali exordiens cardin*[illegible] *Agrippinâ, & Tungris munita, civitatibus amplis & copioſis.* Atque huc etiam facit prædictum iter, à Bagaco Nerviorum, ad Agrippinenſem coloniam, Antonino, & tabulæ deſcriptum, hoc modo:

Antonino;		Tabulæ;	
Bagacum		*Bacaco Nervior.*	
Vodgoriacum	XII.	*Vogodorgiaco*	XII.
Geminiacum	X.	*Geminico vico*	XVI.
Perniciacum	XXII.	*Pernaco*	XLIII.
Aduagan Togrorum	XIIII.	*Atuáca*	XVI.
Coriovallum	XVI.	*Cortovallio*	XVI.
Iuliacum	XVIII.	*Iuliaco*	XII.
Colonia	XVIII.	*Agrippina*	XVIII.

In hoc itinere *Bagacum Nerviorum* eſt nunc *Bavay*, Hænoniæ opidum: *Geminiacum*, *Gemblours*, Brabantiæ opidum; *Perviciacum*, *Pervis*, ejuſdem provinciæ; *Atuáca Tungrorum*, *Tongeren*; *Coriovallum*, *Falkenborg*; *Iuliacum*, *Iülich*; *Colonia Agrippina*, *Cölen*: quorum ſingula ſuis locis certis argumentis adſerentur. Huc etiam accedit, quòd in hoc itinere Moſa ponte trajiciebatur apud opidum nunc *Maſetricht*; ut infrà oſtendetur. ab opido autem *Tongeren* ad opida *Falkenborg*, & *Iülich*, ceu rectiſſimâ lineâ tranſitur dictum opidum *Maſetricht*. Huc denique adde, quòd *Tongeren* hodiè ſitum in loco edito, & circumquaque leniter acclivi, in paludeis, aut profundas convalleis deſinente. de Romanis quidpe militibus, ex

Atuatucen-

Atuatucenſibus caſtris egredientibus, ſic Cæſar comment. v: *Hoſtes, poſteaquàm ex nocturno fremitu, vigiliisque, de profectione eorum ſenſerunt; collocatis inſidiis bipartitò in ſilvis, opportuno atque occulto loco, à millibus paſſuum circiter duobus, Romanorum adventum exſpectabant. &, quum ſe major pars agminis in magnam convallem demiſiſſet; ex utrâque parte ejus vallis ſubitò ſeſe oſtenderunt; noviſſimosque premere, & primos prohibere adſcenſu, atque iniquiſſimo noſtris loco prælium committere cœperunt.* Et comment. vi; Labieno eadem caſtra tenente: v *cohortes frumentatum in proximas ſegetes miſit; quas inter & caſtra, unus omninò collis intererat.* & mox: *calones in proximum tumulum procurrunt. hinc celeriter dejecti, ſe in ſigna, manipulosque conjiciunt: eo magis timidos perterrent milites. alii, cuneo facto ut celeriter perrumpant, cenſent; quoniam tam propinqua ſint caſtra.* Valeat igitur jam Leodius, cum ſuâ *Varucâ* apud Leodiacum; valeat Rhenanus; cum ſuâ *Ratucâ* in *Herzogen rad*; valeat item Goropius, cum ſuâ *Antuerpiâ*.

Ceterùm ATUATUCA, *Eburonum caſtellum*, princeps poſteà facta eſt hac ratione Tungrorum urbs, quia Tungri fuêre iidem poſterioribus temporibus populi, qui Cæſaris ævo Eburones, Cæræſi, Segni, Pæmani, & Condruſi dicebantur; ut infrà validiſſimis id demonſtrabitur argumentis. Atuátuca autem initio caſtellum, Eburonum quoque fuit caput, & unicus locus mœnibus munitus.

Nomen & originem haud dubiè habuit ab ATUATICIS; gente conterminâ. nam bello victis, quod tradit Cæſar, primò ut ſubjectis imperaſſe, quóque faciliùs in obſequio continerentur, caſtellum in mediis eorum finibus, cum præſidio poſuiſſe, maximè credibile eſt. Dein verò annuo ſtipendio, obſidibusque contenti, præſidio deducto, caſtellum in ipſorum tradiderunt poteſtatem: qui mox pro capite id habuêre totius regionis ſuæ.

Tanta igitur eſt opidi hujus, quod ad exiguas reliquias nunc redactum, antiquitas; tanta olim fuit celebritas, tanta dignitas, uti ſecunda ordine haberetur totius Germaniæ inferioris; cujus prima ac maxima, Agrippinenſis colonia.

Eburonum finibus explicatis; reliqui tandem illi quatuor inſpiciantur populi, qui, inter Eburones ac Treviros incolentes, uno cum illis vocabulo in commune dicti fuêre GERMANI.

Nomina ſingulorum, jam anteà relata, ſunt iſta: CONDRUSI, SEGNI, CÆRÆSI, PÆMANI. Cæſar comment. II, ubi numerum recenſet armatorum, quem pro ſe quæque Belgarum civitas, ad commune adverſus Romanos bellum pollicitæ fuerant: *Condruſos, Eburones, Cæræſos, Pæmanos, qui uno nomine Germani adpellantur, ad* XL *millia.* Et comment. VI: *Segni, Condruſique, ex gente & numero Germanorum; qui ſunt inter Eburones Trevirosque, legatos ad Cæſarem miſerunt, oratum, ne ſe in hoſtium numero duceret, neve omnium Germanorum, qui eſſent citra Rhenum, cauſſam eſſe unam judicaret: nihil ſe de bello cogitâſſe; nulla Ambiorigi auxilia miſiſſe.* Ex his notandum; primùm, omneis iſtas quinque nationes uno nomine, (cujus cauſa atque origo infrà, cap. XX, reddetur) in commune fuiſſe adpellatos GERMANOS; unumque in commune confeciſſe numerum armatorum ad dictum bellum, millium XL: quamquàm *Segni* non nominentur: quos ſolos ex iſto nomine ac numero Germanorum, eo bello abſtinuiſſe, haud credibile eſt. dein quatuor ex iis nationibus, nempe Condruſos, Segnos, Cæræſos, atque Pæmanos, omneis incoluiſſe inter Eburones ac Treveros. Limites igitur quatuor his in univerſum fuerunt, ab meridie iidem, qui Treveris ab ſeptemtrione: à ſeptemtrione iidem, qui Eburonibus à meridie. ab ortu ſolis, Rhenus; ultra quem Ubii: ab occaſu Moſa citra quem Nervii. Regiones nunc comprehenduntur his finibus iſtæ: Colonienſis agri pars; quâ opida, *Cronenburg, Blankenheim, Arenberg, Hünen, Köningsfeld, Briſich, Zinſich, Meckum, Rheinbach*: Iuliacenſis ducatus pars exigua, circa opida *Münſtereifel, Gemünde, Monjou*: Limburgienſis ducatus pars ferè dimidia, meridionalis; ubi ipſum Limburgium: è Luceburgienſi ducatu, opida *Durbuy, Marche, Rochefort*: è Leodiacenſi agro, opida *Huy* & *Chinay*, item vicus *Spaa*, cum fonte acidulo: comitatus Namurcenſis dimidia pars, ad dextram Moſæ ripam; ubi opidum *Dinant*.

At ſi

At ſi quis fortè, nimis anguſtum terræ ſpatium tot populis me tribuiſſe, arbitretur; is meminerit, univerſos conjunctim cum Eburonibus, ſatis latos, ut ſuprà oſtenſum, fineis incolentibus, numerum armatorum XL millium confeciſſe; quum uni Bellovaci millia obtulerint LX, Sueſſones L, totidemque Nervii, Aduatici XXIX.

Iam verò quo ordine ſinguli inter ſe juncti fuerint, haud expeditum dictu eſt. Condruſos tamen Rheni ripam coluiſſe, haud obſcurè indicat Cæſar comment. IV; ubi Vſipetes Tenchterosque, Germanos Transrhenanos, trajecto amne, Menapiorum primò fineis occupaſſe narrat: dein, *miſſas*, ait, *legationes à nonnullis* Galliæ Belgicæ *civitatibus ad Germanos; invitatosque eos, uti ab Rheno diſcederent; omniaque, quæ poſtulaſſent ab ſe, fore parata. quâ ſpe adductos Germanos, latiùs jam vagatos, & in fineis Eburonum, & Condruſorum, qui erant Trevirorum clientes, perveniſſe.* ubi etiam prœlio fuſos fuiſſe, haud procul Moſellæ confluente, in confinio Trevirorum, ſuprà oſtenſum eſt. Porrò Condruſis versùs occidentem ſolem conjunctos fuiſſe Segnos, ex eo colligere liquidum eſt, quòd comment. VI, utrique unos in commune legatos ad Cæſarem miſerunt, ſeſe de bello Eburonico excuſatû. Reliqui igitur Cæræſi & Pæmani, inter Segnos Moſamque amnem erunt locandi.

Ceterùm exiguæ ſingulorum quum forent civitates, atque invalidæ; in finitimorum clientelam fidemque ſeſe dederunt. Condruſos in Trevirorum fuiſſe clientelâ, ſupra è Cæſare intellectum eſt. in eâdem egiſſe, & Segnos, Condruſorum vicinos, inde fit maximè credibile, quòd & ipſi unà cum Condruſis à bello Eburonico abſtinuêre. in quo haud dubiè parteis ſuas habuêre Cæræſi ac Pæmani; quia legatos ad Cæſarem unà cum illis non miſerunt. Atque hinc etiam conjecerim, non in Trevirorum, ſed in Eburonum eos fuiſſe clientelâ.

CAP. XVI.

De MENAPIIS.

EBuronibus à ſeptemtrione continuabantur MENAPII. Cæſar comment. VI; *Erant Menapii propinqui Eburonum finibus.* Germanici fuiſſe generis, indicat ſitus inter Rhenum & Scaldem. quidpe Plinius lib. IV, cap. XIII, *Totum*, inquit, *hoc mare*, à Cimbrorum promontorio *ad Scaldin uſque fluvium, Germanicæ accolunt gentes.* Limitem igitur à meridie, primò eumdem habuêre, quem Eburones à ſeptemtrione, ad opidum uſque *Dieſt*. hinc verò Demerâ & Rupellâ amnibus, ad confluentem uſque Scaldis, ab Atuaticis ſeparabantur: quos circa *Læven*, *Bruſſel*, *Nivelle*, & *Gemblours* opida, coluiſſe, infrà oſtendetur. Eodem commentario: *Cæſar, quum undique bellum parari videret, Nervios, Atuaticos, ac Menapios, adjunctis Cisrhenanis omnibus Germanis, eſſe in armis; maturiùs ſibi de bello cogitandum putavit.* Et poſteà, confecto bello Eburonico: *Partito exercitu, T. Labienum, cum legionibus* III, *ad oceanum verſus, in eas parteis, quæ Menapios attingunt, proficiſci jubet: C. Trebonium, cum pari legionum numero, ad eam regionem, quæ Atuaticis adjacet, depopulandam mittit. ipſe, cum reliquis* III, *ad flumen Scaldem, quod influit in Moſam, extremasque Arduennæ parteis, ire conſtituit; quò cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat.* Partes illæ, oceanum Menapiosque attingentes, ſunt nunc Selandorum inſulæ: regio verò Atuaticis adjacens, fuit Morinorum, nunc Flandriæ pars litoralis; & extremæ Arduennæ ſilvæ partes ad Scaldem flumen, quas Cæſar intellexit, fuerunt juxta opida *Condè* & *Valenchienes*, in Nerviorum finibus: ut ſingula ſuo loco fuſiùs explicabuntur. Igitur recto ordine à Cæſare junguntur dicti populi; primi ſcilicet *inſulani*, dein *Menapii*, *Morini*, *Atuatici*, *Nervii*. Alia argumentatio de Atuaticis eſſe poteſt hoc modo: Quia Menapiis finitimi fuerunt Eburones, juxta terminos ſuprà deſcriptos; his verò ad Demeram flumen propinqui Atuatici, ut antè demonſtratum; iterum Menapiis Morini, ut mox oſtendam: neceſſariò Atuatici in lævâ Demeræ ripâ fuêre contermini Menapiis, dextram ejuſdem amnis ripam colentibus. Ab occaſu igitur æquinoctiali, Scalde

flumine

flumine à Morinis ſubmovebantur: quos ubique Cæſar cum illis conjungit. Comment. II, ubi Belgæ armatorum numerum ad commune bellum adverſus Romanos obferunt; *pollicitos*, ait *Morinos* XV *millia*, *Menapios* XVII. Comment. III: *Eodem ferè tempore Cæſar, etſi prope exacta jam æſtas erat, tamen quòd, omni Galliâ pacatâ, Morini Menapiique ſupererant, qui in armis eſſent, neque ad eum umquàm legatos de pace miſiſſent, arbitratus id bellum celériter confici poſſe, eò exercitum adduxit. Qui longè aliâ ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere cœperunt. nam, quòd intelligebant, maximas nationes, quæ prœlio contendiſſent, pulſas ſuperatasque eſſe; continenteisque ſilvas, ac paludeis habebant: eò ſe ſuaque omnia contulerunt.* Comment. IV: *Reliquum exercitum Q. Titurio Sabino, & L. Aurunculejo Cottæ, legatis, in Menapios, atque in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non venerant, ducendum dedit.* Et ſub finem ejuſdem commentarii: *Cæſar poſtero die T. Labienum legatum, cum his legionibus, quas ex Britanniâ reduxerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, miſit. Qui, quum propter ſiccitates paludum, quò ſe reciperent, non haberent, quo perfugio ſuperiore anno fuerant uſi: omnes ferè in poteſtatem Labieni venerunt. At Q. Titurius & L. Cotta, legati, qui in Menapiorum fineis legiones duxerant, omnibus eorum agris vaſtatis, frumentis ſucciſis, ædificiisque incenſis, quòd Menapii omnes ſe in denſiſſimas ſilvas abdiderant, ad Cæſarem ſe receperunt.* Sed præter Cæſarem alii quoque auctores eos conjungunt. Tacitus hiſtoriar. lib. IV, de Civile, Batavæ rebellionis duce: *Ille, ut cuique proximum, vaſtari Vbios Treverosque, & aliâ manu Moſam amnem tranſire jubet; ut Menapios, & Morinos, & extrema Galliarum quaterent.* Plinius lib. IV, cap. XVI: *A Scaldi extera colunt Toxandri, pluribus nominibus: dein Menapii, Morini, Oromanſaci, juncti pago, qui Geſſoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci.* Omneis recto inter ſe ordine eſſe junctos, infrà patebit. Sed omnium diſertiſſimè Strabo, ac Dio. quorum hic, lib. XXXIX, de Cæſaris in his oris expeditionibus loquens; Καὶ μετὰ τοῦτο, inquit, ἐπί τε Μωρίνους, καὶ ἐπὶ Μεναπίους, ὁμόρους σφίσιν ὄντας, ἐστράτευσεν. hoc eſt: *Poſt hæc in Morinos, eorumque finitimos Menapios, exercitum duxit.* Strabo lib. IV: Τοῖς Μεναπίοις δ' εἰσὶ συνεχεῖς ἐπὶ τῇ θαλάττῃ Μόρινοι: id eſt; *Menapiis continuantur ad mare Morini.* Et eodem libro poſteà, in Britanniæ deſcriptione: Τοῖς ἀπὸ τῶν περὶ τὸν Ῥῆνον τόπων ἀναγομένοις ὁ πλοῦς ἐστιν ἀπὸ τῶν ὁμορούντων τοῖς Μεναπίοις Μορινῶν. id eſt: *Qui à Rheno propinquis partibus trajiciunt, ii à Morinis, Menapiorum conterminis, ſolvunt.* Porrò, ab occaſu æſtivo, poſt vicum *Oſſendrecht*, Scaldi impoſitum, conterminos habuêre in Selandicis inſulis Toxandros, Plinio memoratos. à ſeptemtrione Batavos; à quibus Moſæ fluminis antiquo dirimebantur alveo (qui ſuò loco accuratiùs indicabitur) ad opidum uſque *Grave*: inde verò lineâ ad divortium Rheni, quod eſt in Clivienſi ducatu ad munimentum Schenkianum, ductâ. Ab ſolis ortu quamvis terminus Menapiorum eſſe debebat idem, qui totius Galliæ, Rhenus amnis: tamen trans eum etiam incoluiſſe eos Cæſaris ævo, auctor eſt ipſe, initio commentarii IV, his verbis: *Eâ, quæ ſequuta eſt, hieme, qui fuit annus Cn. Pompejo, M. Craſſo Coſs. Vſipetes Germani, & etiam Tenchtheri, magnâ cum multitudine hominum, flumen Rhenum tranſierunt, non longè à mari, quò Rhenus influit.* Et infrà, de eiſdem: *Qui, quum plures annos Svevorum vim ſuſtinuerint, ad extremum tamen agris expulſi, & multis locis Germaniæ triennium vagati, ad Rhenum pervenerunt. quas regiones Menapii incolebant; & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicosque habebant; ſed tantæ multitudinis adventu perterriti, ex his ædificiis, quæ trans flumen habuerant, demigrarunt, & cis Rhenum, diſpoſitis præſidiis, Germanos tranſire prohibebant.* Scilicet eâdem ratione Menapii trans Rhenum, ut Allobroges ultra Rhodanum; de quibus Cæſar comment. I; *Allobroges, qui trans Rhodanum vicos, poſſeſſionesque habebant:* quum tamen Rhodanus terminus eſſet, non modò Allobrogum, ſed totius provinciæ Narbonenſis; cujus pars Allobroges. Menapii igitur prope dictum divortium Rheni utramque fluminis ripam accoluerunt. infra quidpe divortium Batavi ſuam coluerunt inſulam; de quâ ſuo loco dicetur. Exiguum agrorum habuiſſe trans Rhenum Menapios, credibile eſt, quod omne prorſus amiſerunt, irruptione iſtâ Vſipetum atque Tencterorum. horum quidpe pars, quæ prœlio, quo

reliqui à Cæſare fuſi, non interfuerat, *poſt fugam ſuorum*, ut ait Cæſar eodem commentario, ſe trans *Rhenum in fineis Sigambrorum recepit, ſeque cum iis conjunxit*; perpetuóque poſteà eam Rheni ripam tenuit; ut ſuo loco indicabitur.

His itaque Menapiorum finibus ita graviſſimorum auctorum teſtimoniis ſatis confirmatis, notare jam liceat Ptolemæi immanem errorem; qui infra Nervios, inter Moſam & Scaldem, quem ille Tabudam adpellat, ad oceanum uſque unos poſuit Tungros; & inter Moſam ac Rhenum Menapios, cum opido eorum *Caſtello*: quum tamen *Caſtellum* cis Moſam ſitum; & Menapii trans id flumen jam inde ab Auguſti principatu prorſus nulli fuerint; ut infrà oſtendetur.

Ceterùm dictis finibus regiones nunc comprehenduntur iſtæ: Brabantiæ major pars, inter Moſam & Demeram Scaldemque amneis, ac Selandiam ſita; ex Hollandiæ proximis finibus, duo opida, *Sevenbergen*, & *S. Gertrudenberg*: Geldriæ ac Cliviæ partes Ciſrhenanæ: Colonienſis agri cis Rhenum portio, in quâ opida, *Ordingen*, *Nüs*, *Suns*: ducatus item Iuliacenſis pars, in quâ opida *Brugge*, *Gladbeke*, *Dalen*, *Waſſenberg*, *Heinsberg*.

At ne quis fortè miretur, tam latos me adſignare fineis Menapiis, qui ad commune Belgarum adversùs Romanos bellum, XVII haud ampliùs contribuerunt millia armatorum, quum interim quinque illæ nationes, Germani uno nomine dictæ, haud majore ſpatio incolentes, millia confecerint XL; & uni Aduatici multo minore ſpatio, XXIX: notandum eſt, omnem hanc inter Scaldem Moſamque regionem omnino eſſe ſterilem, nullâ re, niſi perpetuo ericeto copioſam; quæ hodiéque cauſa, cur maligniùs infrequentiúſque colatur, quàm reliquæ circumquaque regiones. Nec tamen ego neſcius ſum, *Ambivaritis*, qui ſemel apud Cæſarem, in comment. IV, leguntur populi, partem horum finium à pleriſque hujus ſæculi geographis tribui, circa Antuerpiam urbem: quam & ipſam ex eorum nomine ſic adpellatam arbitrantur. Verùm horum errorem commodè uti convellam, verba auctoris integra adducam. De Vſipetibus, ac Tencteris Germanis loquitur, quos tandem in Condruſorum finibus, haud procul Moſellæ confluentibus, prœlio ſuperavit. *Legati hæc ſe ad ſuos relaturos dixerunt; &, re deliberatâ, poſt diem tertium ad Cæſarem reverſuros. intereà ne propiùs ſe caſtra moverent, petierunt. Ne id quidem Cæſar ab ſe impetrari poſſe dixit. cognoverat enim, magnam partem equitatus ab iis, aliquot diebus antè, prædandi frumentandique causâ ad Ambivaritos trans Moſam miſſam. hos exſpectari equiteis, atque ejus rei causâ moram interponi arbitrabatur.* Heic ego primùm miror, quinam iſti fuerint AMBIVARITI, nuſquàm aliàs, neque cuiquam alii auctori, neque ipſi Cæſari, in tam crebris per has oras bellis, memorati; ne in communi quidem illâ Belgarum conſpiratione: à quâ ipſi in medio reliquorum (ſi circa Antuerpiam fuiſſe credas) immunes eſſe haudquaquàm potuerunt. Comment. VII, qui leguntur *Ambivareti*, planè alii ſunt. ſic enim illic: *Galli imperant Æduis, atque eorum clientibus, Seguſianis, Ambivaretis, Aulercis Brannovicibus millia* XXXV: *parem numerum Arvernis, adjunctis Eleutheris, Cadurcis, Gabalis, Velaunis, qui ſub imperio Arvernorum eſſe conſueverunt.* Hi omnes longè à Belgicâ Cæſaris diſſiti. Apud Oroſium quoque lib. VI, cap. VIII, ex Cæſaris comment. III hæc tranſcripta: *Socios ſibi ad id bellum Oſiſmios, Lexovios, Nannetes, Ambivaritos, Morinos, Diablintres, & Menapios adſciſcunt.* At Cæſaris exemplaria pro falſis his *Ambivaritis* habent *Ambialites*; & nonnulla, *Ambiliates*. Tum mirari ſatis nequeo, quidnam dicti Germani magnam equitatus partem frumentandi causâ miſerint in regionem omninò ſterilem ac deſertam, unoque ac perpetuo ericeto horridam, omniumque rerum egenam. Quapropter malo obſcuros iſtos, & nemini aliàs in provinciâ tam celebri cognitos *Ambivaritos* vertere in nobiliſſimos *Aduaticos*. horum quidpe agri, quà reliqua Brabantiæ pars ad lævam Demeræ ſternitur ripam, ſunt fertiliſſimi.

Ceterò magnis ſilvis fineis Menapiorum fuiſſe impeditos, paludibusque invios; jam antè è tertio Cæſaris commentario intelleximus. de iiſdem iterum

comment.

comment. VI: *Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus, ſilviſque muniti.* De ſilvis his plura dicentur infrà, in deſcriptione Arduennæ ſilvæ. paludum nunc maxima eſt in Brabantiæ Geldriæque confinio, vulgari vocabulo *de Peele* dicta. præter hanc aliæ duæ, haud minori longitudine, Moſam inter Rhenumque, *het Veen*, & *de Klyt*. Strabonis heic notandus eſt ingens error, qui quum modò dicta apud Cæſarem (ex cujus commentariis ferè omnia de his oris ſumſit) legeret de Menapiis; prætereàque audiret, Rheni partem ſuo tempore, ſub Tiberii imperio, per Druſi foſſam & Iſalam amnem in ingenteis effundi lacus; neutrum rectè percipiens, ſic tradidit lib. IV: Τρηουΐροις δὲ συνεχεῖς Νερούϊοι, καὶ τοῦτο Γερμανικὸν ἔθνος· τελευταῖοι δὲ Μενάπιοι, τῶν ἐκβολῶν ἐφ᾽ ἑκάτερα τοῦ ποταμοῦ κατοικοῦντες ἕλη καὶ δρυμούς. Id eſt: *Treviris contermini ſunt Nervii, & ipſi Germanica gens. ultimi ſunt Menapii, ex utroque latere oſtiorum fluminis Rheni paludeis accolentes, atque ſaltus.* Quod omninò falſum. nam in medio oſtiorum Rheni, Batavi tenuêre inſulam Rheni: ab occaſu æſtivo ultimi fuêre Toxandri: ab ortu, trans Rhenum, proximum jam Germaniæ ſolum coluerunt Friſii, gens magna: ut infrà pluribus quæſitiſſimisque probabitur argumentis. Strabonem in errorem iſtum præcipitem egit ea maximè ratio, quòd Cæſar tradit, Menapios trans Rhenum quoque ædificia ac poſſeſſiones habuiſſe. quas ille à divortio ejus amnis ad oſtia uſque & oceanum protulit.

Notaveram in commentario de Rheni oſtiis ſuprà dictum chorographum; qui in antiquitatibus ſuis Amſterodamenſibus urbem Amſterodamum ex hoc Strabonis loco in Menapiis ſtatuerat. ille tamen geminum hunc errorem, Strabonis ſimul atque ſuum, defendere in diſceptationibus chorographicis audacter atque ſtrenuè perrexit. Maximum ejus argumentum eſt in diſtinctione temporum; quibus fortè gentium migrationes factæ inter Cæſaris, ac Plinii Tacitique ætates. Haud abſurdè mehercules. modò auctoris alicujus, ſi non diſertum teſtimonium, verba tamen quædam attuliſſet, quæ conjecturâ quadam leviſſimâ eò trahi poſſent. Tacitus, hiſtoriar. lib. IV, & item in libro de Germaniâ, diſertiſſimis, quæ ſuo loco inſpiciemus, teſtatur verbis, Batavos, ex Cattis advenienteis, inſulam Rheni, & extrema Gallicæ oræ, quæ erat inter Rhenum & Moſam, occupaſſe. quod ante Cæſaris ætatem factum, conſtat. Quæro igitur; quomodò Menapiorum fines, qui Moſâ flumine à Batavis diſterminabantur, tam longo intervallo, poſt Batavos tandem, trans Rhenum reſurrexerint? Nempe à divortio Rheni, reſpondet chorographus, Velaviam eos tunc tenuiſſe, & Gojelandiam, & Amſterodamenſem agrum, ad oceanum uſque & Rheni oſtium: uti hoc pacto veluti in ſinu concluſerint agros Batavorum. Sed ignorat ille, Velaviam fuiſſe tunc temporis *Marſorum*: quorum pars, Auguſto Romæ imperitante, à Rheno in interiora Germaniæ profugerunt; pars Druſi foſsâ in dictâ Velaviâ incluſi, *Marſaci* dicti ſunt: quod ſuo loco oſtendam. At jam ipſe chorographus, in diſceptationibus ſuis, ex meâ ſententiâ, quam in dicto commentario de Rheni alveis oſtiiſque adſerui, Marſacis Velaviam conceſſit. Itaque quum jam ipſe videret, agrum Menapiis in Gojelandiâ, aut circa Amſterodamum, & medium Rheni alveum oſtiumque dari nullum poſſe; haud dubitavit, in iiſdem diſceptationibus ſuis, eos inde ſtatim reducere ad citimum alveum, qui Vahales vocatur, ac Moſæ immenſo ore in oceanum effunditur. ſatiſque novam hanc ſuam ſententiam ſe firmaturum putavit hiſce Cæſaris verbis, ex comment. VI adductis: *Cæſar T. Labienum cum legionibus tribus ad oceanum verſùs in eas parteis, quæ Menapios attingunt, proficiſci jubet.* Vbi jam bis iterum ab eo ſatis longè aberratum. primò, quia nullum hinc neceſſarium argumentum de Vahale, ſeu Moſæ oſtio; quum Menapii etiam apud Scaldem inſulis illis fuerint contermini: à quo tamen flumine ſatis longè Rheni oſtia abſunt. deinde non meminit, Tacitum, ut antè dictum, non modò utramque Vahalis, ſed Moſæ etiam dextram ripam unis Batavis tribuere. Sed ubi hoc quoque parum firmum eſſe vidit; factas eſſe inter Strabonis Tacitique ætates migrationes harum gentium, credere nos ſine ullo documento poſtulat. At Tacitus, non ſuo demum ævo Batavos

ait,

ait, Rheni inſulam & oram Gallicæ ripæ tenuiſſe, ſed jam ab initio occupaſſe. Heic igitur jam iterum erratum. Verùm qui omneis Strabonis circa has oras errores defendere ac tueri ſtuduit, id nos docuiſſet vellem, quâ ratione, & quâ arte à Rheni oſtiis Cantium Britanniæ promontorium conſpiciatur; quod & ipſum tradit eodem loco Strabo. Qui equidem error inde ei natus, quòd Menapios Morinis conterminos eſſe comperierat: Menapios ad Rhenum uſque pertinere, Morinos ad fretum Gallicum; à quibus in Britanniam navigaturi ſolvebant. utrorumque fineis adeò coarctavit, uti crediderit à Rheni oſtiis, & à Menapiis Britanniam proſpici. Verba ejus, lib. IV, hæc ſunt: Πρόκειται δὲ ἡ Βρεττανικὴ τοῦ Ῥήνου ἐγγύθεν, ὥστε καθορᾶσθαι τὸ Κάντιον ἄκρον. τοῖς δὲ ἀπὸ τῶν περὶ τὸν Ῥῆνον τόπων ἀναγομένοις οὐκ ἀπὸ αὐτῶν τῶν ἐκβολῶν ὁ πλοῦς ἐστιν, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν ὁμορούντων τοῖς Μεναπίοις Μορινῶν: παρ' οἷς ἐστι καὶ τὸ Ἴτιον, ᾧ ἐχρήσατο ναυστάθμῳ Καῖσαρ ὁ θεὸς, διαίρων εἰς τὴν νῆσον. hoc eſt: *Objacet Britannia Rheno haud longo intervallo; ita, uti etiam Cantium promontorium conſpici poſſit. At qui à Rheni partibus trajiciunt, non ab ipſis ſolvunt amnis oſtiis; ſed à Morinis, Menapiorum conterminis: apud quos Itium eſt; quo divus Cæſar uſus eſt navali, in inſulam transmittens.* En; quid heic tibi, ſuperſtitioſe auctorum venerator, mentis eſt? Erraſſe videtur Strabo, nec ne? Cantium proſpicere tu queas ab Rheni oſtiis? an non hæc tam longè ab Itio portu, qui nunc Bononienſis eſt, diſſita ſunt, uti, qui illic conſiſtunt, circa Rheni oſtia verſari dici nequeant? I nunc, & errores auctorum variis tuis erroribus tueri, vel, quod facis, nos omneis ludere perge. Circa omnia quum te ubique torqueas, numquàm tamen, vel raró admodùm certi aliquid concludis; ſed ſæpius excuſatiunculis uteris: quod diſputantem philoſophum minimè decebat. Francorum origines quum edituriæs; ſpero te Sigambros quoque ex ejusdem Strabonis ſententiâ ad oceanum collocaturum. Ab Itio promontorio, quod in Morinis erat, proſpici Cantium promontorium, acceperat Strabo; Morinos item conterminos eſſe Menapiis, & hos Rheno: unde ille per errorem poſteà putavit, à Rheno Britanniam conſpici. Qui error in alios etiam manavit auctores. unde illud Oroſii, lib. VII, cap. V, de Caligulâ imperatore: *Magno & incredibili apparatu profectus quærere hoſtem viribus otioſis, Germaniam Galliamque percurrens, in orâ oceani circa proſpectum Britanniæ reſtitit.* Circa Rheni medium oſtium eum reſtitiſſe, patet è Svetonio: cujus verba infrà in Batavis inſpiciemus. Appianus in Hiſpanicis, Hiſpaniam à Britanniâ dimidii diei navigatione abeſſe, tradit. An hoc etiam chorographus noſter, (ſi quando eò uſque animum atque curas extra provinciam ſuam extenderit) tueri auſit? Haud puto. Et ipſum Appianum de trajectu ex Galliâ in Britanniam, qui fieri ſolebat inter Geſoriacum, ſive Bononiam & Rutupias, id audiviſſe omnino perſvaſum habeo: quod poſteà per ſummum errorem tribuit trajectui inter Hiſpaniam & Britanniam. Verùm de Britanniæ à Rheno proſpectu, infrà in Batavis, cap. XXX, pluribus examinabo chorographum noſtrum. Hactenus veros Menapiis vindicaſſe fineis ſufficiat.

Opida, Cæſaris ævo, nulla habuiſſe arbitror. ſic quidpe ipſe comment. IV: *Q. Titurius & L. Cotta, legati, qui in Menapiorum fineis legiones duxerant, omnibus eorum agris vaſtatis, frumentis ſucciſis, ædificiisque incenſis; quòd Menapii omnes ſe in denſiſſimas ſilvas abdiderant; ad Cæſarem ſe receperunt.* item comment. VI: *Ipſe, cum legionibus expeditis V, in Menapios proficiſcitur. Illi, nullâ coactâ manu, loci præſidio freti, in ſilvas paludeisque confugiunt, ſuaque eòdem conferunt. Cæſar, partitis copiis cum C. Fabio legato, & M. Craſſo quæſtore, celeriterque effectis pontibus adiit tripartitò: ædificia vicosque incendit; magno pecoris atque hominum numero potitur.* Vbi nihil de opidis, vel caſtellis, in quæ, contra Cæſaris arma ſeſe defenſuri, confugerint; aut quæ Cæſar, unà cum reliquis ædificiis vicisque, exuſſerit. Sic item in fine comment. III; à Cæſare petiti in eaſdem *ſilvas ac paludeis ſe ſuaque omnia contulerunt.* ſic comment. IV, Vſipetes atque Tenchtheri, Rhenum transgreſſi, *omnibus eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis ſe eorum copiis aluerunt.*

Poſt

Poſt Cæſaris tempora quæ opida ſeu loca munita habuerint, diſpiciendum eſt. Horum prima ipſos condidiſſe Romanos reperio. ſic namque Florus lib. IV, cap. ultimo, de Druſo, in Auguſti principatu has oras regente, loquens: *In tutelam provinciarum, præſidia atque cuſtodias ubique diſpoſuit, per Moſam flumen, per Albim, per Viſurgim. nam per Rheni ripam quinquaginta ampliùs caſtella direxit.* Ex horum numero fuiſſe apud Moſam id, quod Κάϛελλον Μεναπίων CASTELLVM MENAPIORVN refert Ptolemæus, haud dubium eſt: quamvis is Menapios intra Moſam Rhenumque falsò concludat. Omnia Druſi caſtella in citerioribus fuiſſe amnium ripis, certum eſt. ſic quidpe ratio fieri poſtulabat; uti cuſtodiæ eſſent provinciis contra hoſteis trajicienteis. Hodiè in lævâ Moſæ ripâ vicus eſt, ſeu exiguum opidum cum arce, vulgò *Keſſel* dictus. quem antiquum eſſe *Menapiorum Caſtellum*, nomen ſimul ac ſitus in ripâ indicant. De nomine ne quid dubitari poſſit, paria ſunt exempla, in Morinorum Caſtello, quod nunc in Flandriâ eſt *Caſſel op den berch*; & in Chattorum Caſtello, quod nunc princeps Haſſorum opidum cum arce, *Caſſel*. Marcellinus lib. XVII, de Iuliano Cæſare, Francos ultra Moſam ejiciente: *Cunctis igitur ex voto currentibus, ſtudio pervigili properans, modis omnibus utilitatem fundare provinciarum; munimenta tria, rectâ ſerie ſuperciliis impoſita fluminis Moſæ, ſubverſa dudum obſtinatione barbaricâ, reparare pro tempore cogitabat. & illico ſunt inſtaurata.* In his primum quoque illud fuiſſe *Menapiorum Caſtellum*, quod unicum in Menapiis refert Ptolemæus, haud dubium eſt. Apud Æthicum in coſmographiâ dicitur gentis vocabulo MENAPVM. Tabula itineraria iter ab Atuacâ Tungrorum ad Noviomagum, Vahali impoſitum, ſic deſcribit:

Atuáca	
Fereſne	XVI.
Catualium	XIIII.
Blariaco	XII.
Ceuelum	XXII.
Noviomagi	III.

Romanorum itinera per caſtra plerumque legionum, cohortium, & alarum duxiſſe, patet paſsim ex hiſtoriis, atque itinerariis. Ab Atuátuca Tungrorum ad Noviomagum iter, inflexo puſillùm curſu, rectè propter lævam Moſæ ripam per dicta munimenta fuit actum. BLARIACVM hodiè eſt vicus ad Moſam, vulgò *Blerick* dictus. ab hoc ad opidum *Tongeren* XLII circiter ſunt millia paſſuum; ut rectè tabula refert. Fuiſſe hoc unum ex Druſi caſtellis, vel ſaltem ex tribus illis munimentis à Iuliano, Francis ejectis, reparatis, maximè credibile. A Blariaco Atuátucam verſùs primum occurrit, poſt XII millia paſſuum, *Catualium*. quod ſpatium haud malè congruebat vico *Buggenum* ex adverſo confluentium Roræ; ni ſuſpicarer, vocabulum id unà cum millium numero eſſe corruptum. quidpe *Caſtellum Menapiorum* auctoris tabulæ ævo exſtitiſſe dubitari non poteſt, quando nunc etiam nomen id eodem ſitu durat. Si exſtitit; certè per hoc quoque Romanorum iter actum fuit. locus autem in Menapiis quum præcipuus fuerit; quod ex Ptolemæo perſpicitur: maximè credibile eſt, hunc etiam ab auctore tabulæ in hoc itinere fuiſſe memoratum. Proinde ego vocem iſtam *Catualium*, in vocabulum *Caſtellum*, XII verò millia paſſuum in VI vel VII corrigere auſim.

FERESNE vocabulum, quod eſt inter Caſtellum & Atuácam, planè mendoſum eſſe videtur. ideóque ſitus ei adſignari certus haud facicè poteſt. Quòd ſi tamen numero XVI millium, quæ hinc Atuácam numerantur, VI illa millia addas, quæ à Ceſtello abſtuli; poterit is locus nunc eſſe *Maseyck*, opidum hodiéque antiquitatem ſuam præ ſe ferens.

Cenelum jam ultra Moſam fuit ſitum, extra Menapiorum fineis. nam poſt Cæſaris ætatem, in Auguſti principatu, Gugerni, Transrheanus populus, in partem finium Menapiorum, Moſam inter ac Rhenum, fuêre locati; ut infrà oſtendetur.

 Ceterò

Ceterò Divæus, in antiquitatibus Belgicis, teſtatur, archiva cœnobiorum Gandenſium, & item leges Caroli Magni, ab Anſegiſo monacho collectas, pagi meminiſſe MENAPISCI, inter Scaldem & Morinorum fineis, ubi foſſa Flandros à Tervanenſibus tuetur, ſiti. Hæc inſpicere mihi non licuit. judicio tamen tanti viri confido. Ceterùm potuerunt reliquiæ Menapiorum, Francis & Saxonibus Rhenum & proxima perrumpentibus, huc conceſiſſe.

CAP. XVII.

De VBIIS.

VBII, Transrhenana Iulii Cæſaris ævo gens, eam amnis ripam in Germaniâ coluêre, quæ inter Magontiacum & Coloniam porrigitur. Poſteà verò à M. Agrippâ, Octavio Auguſto principatum Romanorum obtinente, in Galliam transducti ſunt; ut auctor eſt Tacitus, annal. XII: *Agrippina, quò vim ſuam ſociis quoque nationibus oſtentaret, in opidum Vbiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci imperat: cui nomen inditum ex vocabulo ejus. Ac fortè acciderat, ut eam gentem, Rheno transgreſſam, avus Agrippa in fidem reciperet.* Item Strabo lib. IV: Πέραν δὲ ᾤκουν Οὔβιοι, κατὰ τοῦτον τὸν τόπον· οὓς μετήγαγεν Ἀγρίππας ἑκόντας εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ Ῥήνου· id eſt: *Trans amnem verò incolebant Vbii, juxta hanc regionem: quos Agrippa haud invitos traduxit in citeriorem Rheni ripam.* Quâ occaſione, aut quâ de causâ traducti fuerint, apud neminem auctorum adnotatum reperio. conjectatione tamen indagari poſſe puto. Bello à Romanis victos, aut petitos, nemo facilè oſtenderit. nam & Svetonius, in Octavio Auguſto, bella ductu ejus vel auſpiciis confecta, nationesque devictas enumerans, ex Germanis *Svevos & Sicambros ſeſe dedentes in Galliam traduxiſſe memorat*: de Vbiis autem ne verbum quidem. E diverſo, amicitiam eos cum Cæſare feciſſe, quum Galliam is pacaret, in hujus invenio commentariis. quam cum ceteris poſteà quoque perpetuò coluiſſe Romanis, donec Rhenum traducerentur, lubens crediderit, quisquis cauſam ineundæ amicitiæ cognoverit. Cæſar igitur, comment. IV. *Vnâ ex parte*, inquit, *à Svevis circiter millia paſſuum* C *agri vacare dicuntur. ad alteram partem ſuccedunt Vbii: quorum fuit civitas ampla atque florens, ut eſt captus Germanorum; & paullo, qui ſunt ejuſdem generis, etiam ceteris humaniores; propterea, quòd Rhenum attingunt; multique ad eos mercatores ventitant; & ipſi propter propinquitatem, Gallicis ſunt moribus aſſvefacti. Hos, quum Svevi, multis ſæpè bellis experti, propter amplitudinem gravitatemque civitatis, finibus expellere non potuiſſent; tamen vectigales ſibi fecerunt, ac multo humiliores infirmioresque redegerunt.* Et eodem comment. poſteà: *Vbii autem, qui uni ex Transrhenanis ad Cæſarem legatos miſerant, amicitiam fecerant, obſides dederant, magnoperè orabant, ut ſibi auxilium ferret; quòd graviter ab Svevis premerêtur: vel, ſi id facere occupationibus populi Romani prohiberetur, exercitum modò Rhenum transportaret. id ſibi auxilium ſpemque reliqui temporis ſatis futurum.* En; amicitiam petierunt à Romanis, uti eorum armis adversùs Svevos (Cattos eſſe aliorum auctorum, ſuo loco docebitur) defenderêtur. Tacitus in libro de Germaniâ: *Vbii quidem, quamquàm Romana colonia eſſe meruerint, ac libentiùs Agrippinenſes conditoris ſui nomine vocentur; origine non erubeſcunt. transgreſſi olim, & experimento fidei ſuper ipſam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut cuſtodirentur.* Experimento, inquit, fidei: quod factum, dū ulteriorem adhuc ripam colerent.. nempe id eſt, quod antè dixi; poſtquàm Cæſar amicitiam cum iis fecit, perpetuò eos in amicitiâ ac fide populi Romani perſtitiſſe, donec Rhenum transducerentur. De Svevis iſtis ſic Cæſar, eodem commentario, paullo antè: *Svevorum gens eſt longè maxima, & bellicoſiſſima Germanorum.* quem ſequutus Strabo, lib. IV, penè in eadem verba ſic ait: Πάσης δ' ὑπερκείνται τῆς ποταμίας ταύτης οἱ Σύηβοι προσαγορευόμενοι Γερμανοὶ, καὶ δυνάμει, καὶ πλήθει διαφέροντες τῶν ἄλλων. id eſt: *Omnem hanc ripam accolunt Germani, Svevi dicti, virtute atque multitudine ceteros præſtantes.* protinusque, quæ ad rem noſtram pertinent, ſubjicit: ὑφ' ὧν οἱ ἐξελαυνόμενοι κατέφυγον εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ Ῥήνου. hoc eſt; *à quibus pulſi confugerunt in citeriorem Rheni ripam.* Pulſos, ait, à Svevis confugiſſe cis Rhenum. quinam igitur illi pulſi?

pulſi? Certè nulli alii, niſi *Vbii*, quibus perpetuũ cum Svevis iſtis bellũ. proinde etiã vocabulum hoc οὔβιοι in Strabonis exemplaribus ante vocem ἐξελαυνόμενοι interiiſſe cenſeo. Atq; huc referendum, quod paullo antè ex eodem auctore citavi; Agrippam Vbios ἑκόντας traduxiſſe; id eſt, *haud invitos*, ſed *cupienteis*. videlicet, quia à Cattis premebantur, ſive etiã pellebantur, auxilium à Romanis, vel etiam, uti in eorum provinciam Galliã tranſire ſibi liceret, petierunt. Transgreſſos recepit in fidẽ M. Vipſanius Agrippa, Conſul Romanus, bellũ tum temporis in Galliâ gerens: quod diſertiſſimis teſtantur verbis Strabo ac Tacitus, ut modò relatũ; & Dio, lib. XLVIII; ita de Auguſto narrãs: Αὐτὸς μὲν ἐφορῶν καὶ διατάττων ταῦτά τε καὶ τὰ ἄλλα τά τε ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ τὰ ἐν τῇ Γαλατίᾳ. κίνησις γάρ τις παρ' αὐτοῖς ἐγένετο. τῷ δὲ Ἀγρίππᾳ τῆς ναυτικῆς παρασκευὴν ἐγχειρίσας. τοὺς γὰρ Γαλάτας αὐτὸν τοὺς νεωτερίσαντας πεπολεμηκότα, ὅ τε περ καὶ τὸν Ῥῆνον δεύτερος δὴ Ῥωμαίων ἐπὶ πολέμῳ διέβη, μετεπέμψατο. Hoc eſt. *Cæſar hæc, & reliqua omnia, quæ & in Italiâ, & in Galliâ fiebant, inſpiciebat; atque uti fierent, mandabat. nam in Galliâ quoque rebellio facta erat. Agrippæ autem rei navalis adparandæ negotium dederat; quem à Galliâ, bellum contra Gallos rebellanteis gerentem, accerſiverat. qui etiam ſecundus inter Romanos Rhenum cum armis tranſivit.* Et mox de eodem Agrippâ: ὑπάτευε δὲ μετὰ Λουκίου Γάλλου. *Conſul is erat cum L. Gallo.* Nempe M. Agrippa, quum bellum contra Gallos, haud dudiè Belgas, in Galliâ gereret, provinciamque rebellantem ad obſequium redigeret; eâ occaſione Rhenum ponte exercitum transduxit. tranſivit autem eâdem de causâ, quâ Iul. Cæſar, XVIII ante eum annis, Cn. Pompejo, M. Craſſo COSS. tranſiverat: nempe, quia *Vbii magnoperè orabant, ut ſibi auxilium ferret; quòd graviter ab Svevis premerentur*. Quum igitur auxilium iis in hoſtili ſolo aliter ferri haud poſſe videret; ponte facto, Rhenum traduxit in provinciam pacatam, haud *invitos*. Annus hic fuit ab urbe conditâ ıↄcc XVI; ante natum Ieſum XXXV. Cauſa igitur Vbiis transgrediundi fuit, quia à Cattis pellebantur: transducendi Romanis, uti ceu cuſtodes Romanæ ripæ reliquos Transrhenanos Rheni transgreſſu, & in provinciam Romanorum Galliam excurſu *acerent*.

Ceterùm quâ Rheni parte ponte facto traducti fuerint, planè incertum eſt. Super ipſam Rheni ripam locatos fuiſſe, teſtem ſuprà audivimus Tacitum. Plinius lib. IV. cap. XVII: *Rhenum autem accolentes Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ, Nemetes, Triboci, Vangiones: hinc Vbii, Colonia Agrippinenſis, Gugerni, Batavi.* Agros heic acceperunt eosdem, qui ante fuerunt Condruſorum; & infra hos Eburonum Menapiorumque finium partem. Fineis igitur eis circumſcribo iſtos: Ab ortu ſolis, Rhenum amnem quo contra Cattos, pulſores ſuos, protegebantur; quos in antiquas eorum ſedeis immigraſſe, ſuo loco reddam. ab ſeptemtrionibus lineam, à Roræ Moſæque confluentibus ad Rhenum & opidum *Ordingen* ductam; quâ primùm ab Menapiis, mox à Gugernis, huc tranſlatis, ſeparabantur. ab occaſu ipſum amnem Roram, à confluente ejus ad opidum uſque *Nider Heimbach*; quo primùm ab iiſdem Menapiis, & Eburonibus, mox verò ab Sunicis, huc transductis, dirimebantur: à dicto deinde opido, lineâ ad opidum uſque *Kerpent*; ab iiſdem Eburonibus, & Condruſis arcebantur; qui poſteà, unà cum Cæræſis, Segnis, ac Pæmanis, dicti fuêre Tungri. à meridie Abrincâ amne à Treveris ſubmoti fuerunt. Majores agrorum fineis non adſcribo; quia juxta eos, inter Moſam & Roram, *Sunici*, inter Moſam & Rhenum *Gugerni*, CCCC millia hominum locanda erunt. nec minores facio; quia magnam fuiſſe eorum trans Rhenum & amplam civitatem, auctorem habemus Cæſarem. Ex Treverorum agro nihil eos accepiſſe, eo ſatis probatur, quòd vetus Treverorum opidum *Antennacum* poſterioribus etiam ſæculis ſuperiori Germaniæ ac Maguntiacenſi ducatui adſcriptum fuit; teſte Notitiâ imperii.

Regiones nunc ſternuntur intra dictos Vbiorum fineis iſtæ: Iuliacenſis ducatus pars maxima, dextram Roræ ripam contingens: Colonienſis epiſcopatus ferè totus.

Caput gentis fuit, quod ſine proprio vocabulo VBIORVM OPIDVM adpellavit auctor noſter, annal. lib. I, & XII. ſcilicet, quia unum id Vbiis initio fuit opidum: quâ ratione *Batavorum* quoque *opidum* memoratur ſine proprio nomine, eidem auctori, hiſtoriar. lib. V. Conditum illud videri poteſt, ſtatim ac Vbii Rhenum transgreſſi; id eſt, anno ante natum Ieſum XXXV. In Auguſti certè principatu

exſtructum fuit. nam ſub exitum ejus memoratur à Tacito, dicto annal. lib. I. Deinde, quum longo *fidei experimento* Vbii *meruiſſent*, veterani eò coloniaque, juſſu Iuliæ Agrippinæ, Germanici filiæ, Claudii uxoris, deducta eſt; C. Antiſtio, M. Suilio Coss. anno à nato Ieſu L; LXXXV annis pòſt, quàm ipſi Vbii Rhenum transducti: Hinc COLONIA AGRIPPINENSIS adpellari cœpit. quod nomen referunt Plinius, loco ſuprà dicto, & Tacitus hiſtoriar. lib. I, & IV. Eamdem Tacitus, libro proximè dicto, vocat *Coloniam Agrippinenſium*; quaſi *Vbiorum coloniam*: quia ipſi Vbii poſtmodùm, è coloniæ cognomine, AGRIPPENSES dicti; ut auctor eſt idem Tacitus eodem libro: *Actæ utrobique prædæ. infeſtiùs in Vbiis; quòd gens Germanicæ originis, ejuratâ patriâ, Romanorum nomine Agrippinenſis vocarentur.* & libro de Germaniâ: *Vbii quidem, quamquàm Romana colonia eſſe meruerint, ac libentiùs Agrippinenſes, conditoris ſui nomine, vocentur; origine non erubeſcunt.* Apud Ptolemæum urbs cognomine tantùm adpellatur Ἀγριππινησίς· ipſo coloniæ vocabulo forſitan interito. Eadem ipſo vocabulo Agrippinæ, conditricis ſuæ, nuncupata eſt COLONIA AGRIPPINA VBRIORVM; ut duo teſtantur nummi, alter Claudii, Vitellii alter. eadem poſteà, ſine Vbiorum vocabulo, COLONIA AGRIPPINA adpellata; ut bis habet Antoninus in itinerario. item poſteà uno vocabulo AGRIPPINA; ut eſt apud eumdem Antoninum, & in tabulâ itinerariâ, et item apud Marcellinum lib. xv, & xvi; & apud Æthicum in coſmographiâ; item apud Zoſimum, lib. I. eadem denique nudè vocitata eſt COLONIA; ut refert idem Antoninus, & item Marcellinus lib. XVI. quod certè nomen Germanis magis uſitatum fuiſſe puto, quàm cognomen *Agrippinenſis*, ſive *Agrippina*: ſiquidem idem nomen hodiéque durat, vocaturque urbs vulgò *Cölen*. Maxima eſt nunc omnium Germanicarum, tam cis quàm trans Rhenum. ad quod faſtigium non χθὲς ἢ πρώην, quod dicitur, pervênit: ſed jam inde à primordio ſui, quum nullæ dum eſſent in Transrhenanâ Germaniâ urbes, nullaque opida, hæc in Cisrhenanâ, ut omnium prima, ſic fuit ampliſſima. unde Zoſimus, lib. I, vocat eam Ἀγριππίναν πόλιν ἐπικειμένην τῷ Ῥήνῳ μεγίστην id eſt, *Agrippinam, urbem Rheno adjacentem maximam.* & Marcellinus lib. xv, *ſecundæ Germaniæ*, id eſt, inferioris, *urbem magni nominis*: & lib. XVI, *urbem munitiſſimam*. Ducatum inferioris Germaniæ ab hac cognominatum fuiſſe *Agrippinenſem*; quemadmodùm ſuperioris Germaniæ ducatus ab Magontiaco *Magontiacenſis*; haud dubium eſt. Firmat haud parum hanc ſententiam libellus provinciarum civitatumque Galliarum, his verbis: *Provincia Germania ſecunda: Metropolis civitas Agrippinenſium; hoc eſt, Colonia.* De cetero, caſtella Romanos in ulteriore etiam Rheni ripâ erexiſſe, ad cuſtodiendos ponteis, & impediendas Germanorum in Galliam inruptiones, infrà, lib. III, pluribus patebit locis. Idem ad Agrippinenſium fuiſſe factum Coloniam, docuit quondam tabula lapidea, in vico *Duitſch*, ſive *Teutſch*, ex adverſo Coloniæ, reperta: quæ, teſte Ruperto, hujus loci ante CCCC ampliùs annos abbate, narrabat, *Divitenſe munimentum, in terra Francorum, ab Imp. Cæs. M. Fl. Val. Conſtantino, pro militibus, illic in tutelam Galliarum collocandis, eſſe erectum.* Atque ab hoc loco milites nominantur Notitiæ imperii, & Marcellino, lib. XXVI, & XXVII, *Divitenſes*, conjuncti ubique Tungris, ſive Tungritanis. Vocabulum huic munimento haud dubiè è ſitu loci quæſitum; quia extra Galliæ provinciam in Germanicâ ripâ poſitum. unde Celtico vocabulo, variantibus dialectis, dictum *Teutitſch*, & *Duitiſch*: quemadmodùm, qui aliis erat *Teuto*, Rheni adcolis dicebatur *Tuito*; de quo ſuprà, lib. I, cap. IX, plura diſſerui. Sed *Divitenſe munimentum* jam extra Vbiorum fineis ad Germaniam & Francorum ſolum pertinuit.

Proximus antiquitate, poſt Agrippinenſium coloniam, memoratur Tacito in Vbiis locus, cui nomen ARA VBIORVM. Annal. lib. I, ſeditionem Germaniciani exercitus apud Rhenum referens; *Intereà legati*, inquit, *ab ſenatu egreſſi, jam apud Aram Vbiorum Germanicum adeunt. duæ ibi legiones, Prima & Viceſima, veteranique nuper miſſi ſub vexillo hiemabant.* Hunc eſſe eumdem, qui poſteà BONNA dictus, alii quoque ante me rectè opinati ſunt viri docti; à quibus Lipſius quidem diſſentit: ego verò certis etiam probare rationibus argumentiſque firmis conabor.

Florus igitur, uti ſæpè antè relatum, lib. III. cap. XII, de Druſi, Germanici patris, rebus in Germaniâ geſtis loquens; *In tutelam*, inquit, *provinciarum; præſidia, atque cuſtodias ubique diſpoſuit; per Moſam flumen, per Albim, per Viſurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs caſtella direxit: Bonnam & Magontiacum pontibus junxit, claſſibusque firmavit.* Noſtri ſæculi homines falsò *Bononiam* heic legere & *Geſoriacum*, ſuprà ad Magontiacum notavi. *Bonnam* neque Tacitus, neque alius quiſquam memorat auctor, ſub Auguſti, Tiberii, Caligulæ, Claudiive tempora: unde, nullum id dum exſtitiſſe nomen, conjicere licet. apud Bonnam tamen pontem ſtruxiſſe Druſum, & claſſem locaſſe, adfirmat Florus. Pons certè nullâ aliâ de causâ exſtructus fuit, niſi uti exercitus traduceretur in Germanos hoſteis: nec ſine exercitus caſtris cuſtodiri potuit, multo verò minus claſſis; quæ nullibi, niſi ubi caſtra exercitus, ſtationem habebat. Duæ igitur quum fuerint claſſes, duoque pontes; duos quoque fuiſſe exercitus, certum eſt. Hinc noſter, ſub initium dicti libri; *Germanicum*, inquit, *Druſo ortum*, VIII *apud Rhenum legionibus impoſuit.* & poſteà: *Duo apud ripam Rheni exercitus erant. cui nomen ſuperiori, ſub C. Silio legato; inferiorem A. Cæcina curabat.* IV fuiſſe in ſuperiore exercitu legiones Magontiaci, jam antè demonſtratum eſt. inferiorem quoque exercitum, pari legionum numero, in duas diviſum fuiſſe æquas parteis, duoque hiberna, ibidem dixi. Duæ igitur legiones, *Prima* & *Viceſima*, *ad Aram Vbiorum* habuêre hiberna: reliquæ duæ, *Quinta* & *Vndeviceſima*, ad *Vetera*. auctor noſter eodem libro: *Sic compoſitis præſentibus, haut minor moles ſupererat, ob ferociam Quintæ & Vndeviceſimæ legionum, ſexageſimum apud lapidem (loco Vetera nomen eſt) hibernantium.* *Vetera* eſſe nunc *Santen*, Clivienſis ducatus opidum, infrà oſtendetur. Ab hoc igitur, adverſo flumine ſi progrediare, rectè poſt millia paſſuum LX incides in *Bonnam*. unde quàm maximo manifeſtiſſimoque claret documento, *Bonnam* eſſe ipſam *Aram Vbiorum*. quo etiam facit id argumentum, quòd ad Bonnam caſtra habuiſſe Primam legionem auctor narrat, lib. IV hiſtoriarum; quam primo annali, ad Aram Vbiorum hibernaſſe, tradit. Primam igitur ſui originem Romanis debet ducibus opidum Bonnenſe. Primus autem Romanorum caſtra heic fixiſſe videtur M. Vipſanius Agrippa; quum Vbios Rhenum ponte traduceret: anno ante nativitatem Chriſti XXXV. unde poſteà ceteri quoque Romanorum duces, quoties bellum ad Rhenum geſſerunt, caſtra eodem poſuêre loco; ut in gente, cujus fidem inde jam ab Iulii Cæſariis tempore ſatis experti fuerant. Nec ipſum Agrippam, quum XVIII annis poſt primam expeditionem, C. Sentio & Q. Lucretio COSS. id eſt, ante natum Chriſtum anno XIX, contra Germanos (haud dubiè Sigambros & Cattos, opido Bonnenſi conterminos) Galliam infeſtanteis, exercitum adduceret, ut auctor eſt Dio lib. LIV, locum hunc caſtris locandis neglexiſſe, credibile eſt. Druſus certè, VII annis pòſt, hiberna heic habuit, ponte Rhenum claſſeque firmavit, circa annum ante natum Chriſtum XII. etenim à M. Meſſallæ & P. Sulpicii conſulatu, ad uſque conſulatum C. Cenſorini & C. Aſinii Galli, IV annorum ſpatio, IV in Germaniam expeditiones fecit; quartâ expeditione in eâdem obiit. Ceterò juxta caſtra Agrippæ *ara* exſtructa fuit, quæ *Vbiorum* dicta. ex aræ caſtrorumque celebritate natum deinde opidum BONNA. Tacitus libro prædicto, de militibus ad Aram Vbiorum: *Nocte concubiâ vexillum, in domo Germanici ſitum, flagitare occipiunt: concurſuque ad januam facto, moliuntur fores: extractum cubili Cæſarem, tradere vexillum, intento mortis metu, ſubigunt. mox vagi per vias, obvios habuêre legatos, auditâ conſternatione ad Germanicum tendentes. ingerunt contumelias; cædem parant: Planco maximè; quem dignitas fugâ impediverat. neque aliud periclitanti ſubſidium, quàm caſtra Primæ legionis. illic ſigna, & aquilam amplexus, religione ſeſe tutabatur. ac, ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuiſſet, rarum etiam inter hoſtes, legatus populi Romani, Romanus in caſtris, ſangvine ſuo altaria deûm commaculaviſſet. Luce demum, poſtquàm dux, & miles, & facta noſcebantur, ingreſſus caſtra Germanicus, perduci ad ſe Plancum imperat; recipitque in tribunal.* In domo cubuit Germanicus: milites ad januam ejus concurrunt: Plancus, alter legatorum, ad eum tendens, quum inter milites tumultuanteis periclitaretur, in caſtra Primæ legionis perfûgit: Germanicus ipſe, luce exortâ, caſtra ingreſſus

ingreſſus eſt. Vicus igitur jam tum propter caſtra fuit, pluribus viis ædificiisque conſtructus. atque in eo haud dubiè *Ara Vbiorum*. Sed age; quando hæc poſita? & cui deorum? Lipſius Auguſto Cæſari dicatam arbitratur; & quidem, *novo cœliti*. de quâ re longè ſeciùs ego ſentio. Quid enim? vix ad Rheni ripam Auguſti obitus auditus fuerat, quum legiones in ſeditiones agerentur; & jam ara ei poſita? jamque caſtris inde cognomen? Vix credibile. Quin ne Lugdunenſis quidem ara, ad Rhodani Ararisque confluenteis, *novo cœliti*, id eſt, defuncto Auguſto poſita fuit; ſed XXI annis ante ejus exceſſum, Iul. Antonio, Fab. Africano Coſs. ut auctor eſt Svetonius in Claudio: quod etiam Dio indicat lib. LIV; ubi Gallos feſtum ſolenne ad aram Lugdunenſem celebraſſe tradit, eodem anno, quo Sigambri bellum contra Romanos moverunt. quod quidem bellum ille, feſtumque ad aram celebratum, M. Meſſallâ & P. Sulpicio Coſs. adſeverat, id eſt, tiennio antè, quàm erectam aram Svetonius tradit. At Segimundum, Segeſtis, Cheruſcorum principis, filium, *ſacerdotem ad Aram Vbiorum creatum*, jam tum *rupiſſe vittas*, *profugũ ad rebelleis*, refert Tacitus eodem annali, quum Germani Transrhenani, Arminio duce, à Romanis deſciſcentes Varum cum tribus legionibus occiderent; id eſt, quinquennio ante Auguſti exitum. Falſa igitur eſt iſta opinio Lipſii. Ego omnino ad Auguſtum pertinuiſſe aram, etiamnum dubito. quidpe Druſo, in Germaniâ expeditione quartâ defuncto, aram poſuiſſe militeis præſidiarios ad Aliſonem caſtellum, & flumen Lupiam; aliamque eidem ſtruxiſſe ſuperioris Germaniæ exercitum, apud Magontiacum & Rheni ripam, ſuprà oſtenſum eſt. unde colligere licebat, inferioris quoque Germaniæ exercitum, in Vbiis hibernantem, eidem poſuiſſe, ceu duci ſuo, modò trans Rhenum defuncto, ad hiberna ſua aram: quæ à regione, ſive gente, in quâ ſita, *Vbiorum ara* fuit dicta. Verùm tamen ex ipſo hoc cognomine potiùs crediderim, ipſos Vbios Auguſto eam poſuiſſe, ſtatim atque ejus juſſu à Cattorum injuriis per Agrippam liberati, Rhenumque traducti fuêre: idque eodem loco, ut antè dictum, quo Rhenum ponte tranſierant. Celebritas ejus poſtmodò tanta fuit, uti Germaniâ Rhenum inter Albimque pacatâ, Transrhenani quoque ſacerdotii dignitatem ambierint, principum filii: in quibus Segimundum Cheruſcum refert Tacitus, loco prædicto, ante cladem Varianam creatum.

Ceterùm caſtra, quæ antè *Ad Aaram Vbiorum* cognominabantur, poſteà *Bonnenſia* dicta ſunt; teſte Tacito, hiſtoriarum lib. IV: *Dein pœnitentiâ, & arguentibus ipſis, qui ſvaſerant, tamquàm ſecuturus, ſcripſit Herennio Gallo, legionis Primæ legato, qui Bonnam obtinebat, ut arceret tranſitu Batavos.* & mox: *Batavi, cùm caſtris Bonnenſibus propinquarent, præmiſêre, qui Herennio Gallo mandata cohortium exponerent.* Nempe cognomento ex ipſius loci nominis mutatione tracto. Loci nomen unde quæſitum, haud facile dictu eſt. Prima ejus mentio, eaque frequens exſtat apud Tacitum, libro proximè dicto; ſub exitum Neronis. Permiror, quod à Goltzio refertur ex Auguſti nummo, COL. IVLIA BONNA; quum opidum heic (licet nomen jam tum fuiſſe contendas) Auguſti principatu fuerit nullum. nã ſi fuiſſet, haud facilè milites, in caſtris tumultuantes, nocte concubiâ, portis clauſis irrumpere ad Germanicum potuiſſent: nec mentio opidi, multo minùs verò coloniæ Tacito, vel in annalibus, vel in hiſtoriis, temerè neglecta fuiſſet; aut aliis etiã poſteà ſcriptoribus cunctis. Quàm autem veri eſt ſimile, voluiſſe Romanos, tam arcto terrarum ſpatio, duas locare colonias, Agrippinenſem, ac Bonnenſem? quum interim nulla aliàs in totâ Germaniâ citeriore. Certè nugæ ſunt. nummum talem Goltzius ſi habuit; aut adulterinum fuiſſe exiſtimo, aut lectu obſcurũ: in quo mente plus conjectaverit ipſe, quàm oculis perſpexerit. Ptolemæo quidpe princeps Caletarũ in Galliâ eſt urbs Ἰȣλιόβωνα, IVLIOBONA; eademque & Antonino, & tabulæ itinerariæ memorata. quam fortè IVLIAM BONAM interdum vocitatam ſuſpicor. Qui in Dione, lib. LVI, in narratione cladis Varianæ, τὰς πόλεις hujus ripæ, quas rectè priores interpretes verterunt *urbes*, interpretari malunt *colonias*; ipſi viderint, quo argumento id faciant. De cetero, falſa itidem ſunt eorum teſtimonia, qui Bonnam ad Rhenum, aliquando dictam tradunt *Veronam*, & *Voconiam*, & *Briennonam*. quidpe quum jam inde à Neronis principatu eodem adpellata ſit vocabulo, quo nunc etiam; quis credat, medio inter

inter hæc ſæculo aliud eam habuiſſe nomen? Sed opidum Neronis in principatu mœnibus clauſum, an verò vicus etiamdum fuerit, planè incertum eſt. Poſt Tacitum, proximus auctorum, qui exſtant, memorat Ptolemæus. poſt hunc Ammianus lib. XVIII; & Antoninus in itinerario, auctorque tabulæ itinerariæ. hi duo inter hanc & Agrippinam paſſuum tradunt millia XI; paullum aberrante numero; quum re verâ ſint ultra XII.

Iter à *Coloniâ Agrippinâ* ad *Vetera* ſic in itinerariis deſignatur:

Antonino;		Antonino;		Tabulæ;	
Colonia Agrippina	*leg.*	*Coloniæ Agrippinæ*		*Agrippina*	
Durnomago	*leg.* VII *ala*	*Noveſiæ M. P.*	XVI.	*Noveſio*	XVI
Burungo	*leg.* V *ala*	*Calone*	XVIII.	*Aſciburgio*	XIIII.
Nevenſio	*leg.* V *ala*	*Veteribus*	XVIII.	*Veteribus*	XIII.
Gelduba	*leg.* IX *ala*				
Colone	*leg.* IX *ala*				
Veteris	*leg.* XXI.				

NOVESIVM primus auctorum memorat Tacitus hiſtoriar. lib. IV, ſub exitum Neronis, in rebellione Batavorum. *Ingreſſis Noveſium Tertiadecima legio conjungitur.* & paullo pòſt: *Impedimenta legionum cum imbelli turbâ Noveſium miſſa.* & mox: *Civilis Vetera circumſedit. Vocula Geldubam, atque inde Noveſium conceſſit.* & infrà: *Vocula Noveſium concedit.* & poſteà: *Legiones à Noveſio Bonnâque in Treveros traductæ.* & iterum: *Mox in caſtra reverſus, palantes captarum apud Noveſium Bonnamque legionum manipulos videt.* Ex quibus omnibus locis ſatis adparet, apud Antoninum quoque pro *Noveſiæ*, & *Nevenſio*, legendum omnino eſſe *Noveſio*, quemadmodùm in tabulâ. Marcellinus tamen, lib. XVIII, habet *Niveſium*, & Gregorius Turonenſis, lib. II, cap. IX, *Niviſium*, per *i*, quemadmodùm Auſonius *Nivomagum* apud Moſellam. Idem eſſe, quod nunc vulgari vocabulo dicitur *Neus*, &, nunc etiam, ut olim, variantibus dialectis, *Nüs*, & *Nuys*, vocabulum juxtà ac ſitus indicant. Apud Ptolemæum idem locus eſt Νουαίσιον quod ſatis imperitè interpretes Latinis literis ſcribunt *Nuaſium*, pro *Novaſium*; ut jam anteà notatum ad *Aventicum* Helvetiorum, *Argentovariam* Triboccorum, & *Noviomagum* Nemetum. Sed Ptolemæus ingenti errore (ni librariorum eum eſſe ſuſpiceris) *Novæſium* ſuum procul à Rheni etiam ulteriore ripâ locavit in Germaniâ, eodem fermè ſitu, quo *Aliſo* fuit caſtellum, haud procul Luppiæ amnis fonte; quod ille nomine Ἀλεισόν in Rheni ripâ poſuit, ex adverſo Agrippinenſis coloniæ. Nec eſt, quòd quidam ex tam diverſo ſitu opinantur, aliud hoc eſſe *Novæſium*, atque diverſum à Taciti aliorumque *Noveſio* Ciſrhenano. Sic quidpe Ptolemæus *Mediolanum* quoque, & *Teuderium*, ultra Rhenum relegavit; quæ & ipſa in Galliâ fuere, inter Rhenum ac Moſam, ut ſuo loco oſtendetur. Ceterùm fuiſſe *Noveſium* hoc, unum è L ampliùs Druſi caſtellis, haud dubium eſt; quando jam Neronis tempore adeóque Auguſti ævo tam celebris fuit locus. Ammianus equidem, libro prædicto, inter civitates id Iuliani tempore computat. *Civitates*, inquit, *occupatæ ſunt* VII: *Caſtra Herculis, Quadriburgium, Triceſima, Niveſio, Bonna, Antennacum, & Bingio.* at Gregorius Turonenſis, qui poſt Ammianum vixit, *caſtellum* dumtaxat id adpellat, loco dicto: *Quintinus cum exercitu circa Niviſium caſtellum Rhenum transgreſſus.* Opida fuiſſe puto Iuliani tempore, & Niveſium, & Bingium. nam de hoc Auſonius, XIX annis pòſt, ad Gratiani Argentarienſem Lupodunenſemque victorias, ſic in carmine de Moſellâ:

Tranſieram celerem nebuloſo flumine Navam
Addita miratus veteri nova mœnia vico.

Porrò DURNOMAGUM, & BURUNGUM, inter Coloniam & Noveſium, hodiè eſſe vicum *Durſmagen*, & opidum *Wuringen*; nomina, ac ſitus in ripâ Rheni inter duas dictas urbeis, apertè indicant. quamvis malè *Durnomagus*, apud Antoninum, *Burungo* præmiſſus. Loco Germanorum W, Romanos plerumque

uſurpaſſe

uſurpaſſe B, jam anteà nobis notatum eſt. Hæc etiam caſtella haud dubiè à Druſo erecta.

Vltimus in Vbiorum ripâ fuit locus, Tacito, Antoninoque, dictis locis, & Plinio, lib. XIX, cap. V, memoratus, nomine GELDVBA. Plinius: *Inter medica dicendum ſiſer: & ipſum Tiberius princeps nobilitavit; flagitans omnibus annis à Germaniâ. Gelduba appellatur caſtellum Rheno impoſitum; ubi generoſitas præcipua.* Fallitur igitur quam vehementiſſimè Divæus, qui id interpretatur opidum nunc *Gelre*, caput Geldriæ. fallitur item Bruno, qui vult eſſe vicum *Gelen*, millibus paſſuum IV, in occidentem verſus, à Noveſio diſſitum. Dicitur autem hodiéque *Geldub*, & contractè *Geib*, exiguus in Rheni ripâ vicus, IX mill. paſſ. infra Noveſium, duobus millibus paullo amplius ſupra opidum *Ordingen* ſitus. Et huc rectè quadrat iter Antonini: item hiſtoria Taciti; qui *Voculam*, Romani exercitus ducem, à Veteribus ait *Geldubam, atque inde Noveſium conceſſiſſe*. item, *Civilem Vetera circumſediſſe*: & hinc *Geldubam cepiſſe*: *mox*que, *haut procul Noveſio, equeſtri prælio proſperè certaviſſe*. Druſi opus fuiſſe *Geldubam*, in L ampliùs illis caſtellis conditum, dubitare non licet, quando jam Tiberii tempore fuit caſtellum. Tacitus, dicto libro, de Batavorum, ſub Neronis exceſſum, rebellione narrans: *Cohortes Geldubam perrexère; manentibus, ut fuerant, caſtris, quæ relictorum illic militum præſidio tenebantur*. De eodem loco loqui eum opinor annali I, ubi ſeditionem legionum inferioris Germaniæ memorat. *Inferioris exercitus miles in rabiem prolapſus eſt: orto ab Vndeviceſimanis Quintaniſque initio; & tractis Primâ quoque ac Viceſimâ legionibus. nam iiſdem æſtivis in finibus Vbiorum habebantur.* & paullo pòſt: *Primam & Viceſimam legiones Cæcina legatus in civitatem Vbiorum reduxit.* Nempe à finibus Vbiorum, in quibus erat *Gelduba*, in mediam reduxit civitatem, ad *Aram Vbiorum*. reliquæ duæ legiones, ab iiſdem finibus, in Gugernos ad *Vetera* reductæ; ut ſuprà oſtenſum. Idem auctor dicto libro hiſtoriar. IV: *Ingreſſis Noveſium Tertiadecima legio conjungitur. Additus Voculæ, in partem curarum, Herennius Gallus, legatus. Nec auſi ad hoſtem pergere* ad Vetera; *loco, Gelduba nomen eſt, caſtra fecère. Ibi ſtruendâ acie, muniendo, vallandoque, & ceteris belli meditamentis militem firmabant. utque prædâ ad virtutem incenderetur; in proximos Gugernorum pagos, qui ſocietatem Civilis acceperant, ductus à Voculâ exercitus.*

Aliud iter, per Vbiorum agros, eſt in itinerariis ab Atuáca Tungrorum ad Coloniam Agrippinam, hujuſmodi:

Antonino;		Antonino;		Tabulæ;	
Aduagam Tongrorum		*Coriovallum*		*Atuáca*	
Coriovallum	XVI.	*Iuliacum*	XII.	*Cortovallio*	XVI.
Iuliacum	XXIII.	*Tiberiacum*	VIII.	*Iuliaco*	XII.
Colonia	XVIII.	*Col. Agrippina*	X.	*Agrippina*	XVIII.

Aduácam Tungrorum hodiè eſſe opidum *Tongeren*, ſuprà pluribus demonſtravi argumentis. Ab hoc rectâ viâ agitur iter ad Coloniam Agrippinenſem, primùm per opidum *Falckenburg*; quod *Coriovallam* eſſe, ſuprà dixi; dein per opidum *Iülich*: quod eſſe IVLIACVM, itineris tractus, ſimulque nomen produnt. Numeri millium ferè ubique ſunt corrupti. quidpe ab Atuacâ ad Coriovallum, millia ſunt XVII; & hinc Iuliacum XXII: à Iuliaco porrò ad Coloniam, XXIV. unde utrobique alterum X vitiatum puto in V, ſcriptumque fuiſſe XXIII. Romanum habuiſſe conditorem *Iuliacum*, nomen haud dubiè arguit. ac fortè Iuliam Agrippinam, Germanici filiam, Claudii uxorem, Neronis matrem, in Vbiorum opido, quæ poſteà Colonia Agrippinenſis dicta, genitam.

TIBERIACVM hodiè eſſe *Berchem* opidum, itineris ductus, & nomen, ſimulque intervalla docent. nam ut inter Iuliacum ac Tiberiacum, majus habet intervallum Antoninus, quàm inter Tiberiacum & Coloniam; ſic inter *Iülich* & *Berchem* ſunt millia XI, & hinc Coloniam XIII. Nomen Latinum è Germanico eſſe fictum, non verò Germanicum è Latino vitiatum; ſitus opidi ad montem, ſive collem,

collem, ferè perſvadet. *berg* quidpe, & *berch* Germanis eſt idem, quod Latinis *mons* & *collis*.

Aliud porrò iter per Vbiorum fineis, à Trevirorum Auguſtâ ad Agrippinenſem coloniam, in iiſdem itinerariis deſcribitur hoc modo:

Antonino:		Tabulæ:	
A Triveris		*Aug. Trevirorum*	
Beda vicus	XII.	*Beda*	XII.
Auſana vicus	VIII.	*Auſaua*	XII.
Egorigio vicus	XII.	*Icorigium*	XII.
Marcomago vicus	XXVIII.	*Marcomago*	VIII.
Belgica	VIII.	....	X.
Tolpia vicus Supenorum	X.	*Agrippina*	VI.
Agrippina civitas	XVI.		

Bedam, *Auſanam*, & *Ecorigium*, ad Treviros pertinere, ſuprà oſtenſum eſt. *Bedam* eſſe hodiè *Bidburg* opidum, & *Icorigium*, *Ruit* vicum, ibidem dictum eſt. Rectiſſimâ igitur ferè lineâ, per dicta opida, ab Auguſtâ Trevirorum ductâ, ſequitur ab vico *Ruit*, poſt XXVIII millia paſſuum, opidum nunc *Düren*, Roræ amni impoſitum: quod veterem eſſe vicum MARCOMAGVM, tractus itineris & locorum intervallum oſtendunt. ſed & nomen in eo opido antiquum exſtat. nam Tacito, hiſtoriar. IV, idem vicus dicitur MARCODVRVS. *Acta*, inquit, *utrobique præda. infeſtiùs in Vbiis; quòd gens Germanicæ originis, ejuratâ patriâ, Romanorum nomine Agrippinenſes vocarentur. Cæſæ cohortes eorum, in vico Marcoduro incurioſiùs agentes, quia procul ripâ aberant*. Scilicet jam anteà, lib. I, cap. VII, docui, duo iſta vocabula, *magen* & *duren*, unam eamdemque priſcis Celtis ſignificaſſe rem, nempe *fluminis trajectum*. ideóque heic in uno eodemque vico, Roræ amni impoſito, promiſcuè id uſurpatum videmus. In tabulâ voci *Marcomago* addenda erant XX millia, uti forent in univerſum XXVIII; quemadmodùm apud Antoninum. ſine voce *vicus*, rectè etiam dici idem vocabulum neutro genere, MARCODVRVM, & MARCOMAGVM, ſuprà, dicto lib. I, cap. VII, docui.

Ceterùm ab opido *Düren* ad Coloniam Agrippinenſem quum ſint rectiſſimâ viâ millia paſſuum XXI, certum eſt, iter illud Antonini à *Marcomago* ad *Coloniam*, quo XXXIV numerantur millia, per ambages fuiſſe actum. *Tolpia* haud dubiè vox eſt corrupta à vocabulo *Tolpiaco*; quod Tacito, in dicto libro, dicitur *Tolbiacum*. Ea memorans, quæ poſt pugnam apud Coloniam Treverorum, quâ Cerialis vicit Civilem, facta ſunt; *Nec in longum*, inquit, *quies militi data. orabant auxilium Agrippinenſes; offerebantque uxorem ac ſororem Civilis, & filiam Claſſici, relicta ſibi pignora ſocietatis. Atque interim diſperſos in domibus Germanos trucidaverant. unde metus, & juſtæ preces invocantium, antequàm hoſtes, reparatis viribus, ad ſpem, vel ad ultionem accingerentur. namque & Civilis illuc intenderat: non invalidus, flagrantiſſimâ cohortium ſuarum integrâ, & è Chaucis Friſiiſque compoſitâ. Tolbiaci, in finibus Agrippinenſium, agebat. Sed triſtis nuntius avertit, deletam cohortem dolo Agrippinenſium: qui largis epulis, vinoque ſopitos Germanos, clauſis foribus, igne injecto cremavêre*. Vulgò ex hoc loco creditur, cohortem è Chaucis Friſiiſque compoſitam, Coloniæ Agrippinenſium fuiſſe crematam: nuntiumque ejus rei accepiſſe Civilem Tolbiaci. ſed falſa hæc eſt, licet doctiſſimorum virorum, opinio. quidpe primò, dementium fuiſſet hominum plùs quàm temerarium periculoſumque conſilium, urbis ædificia, per quæ cohors integra diſperſa erat, incendere; quum omnis urbis multitudo faciliùs tutiúſque ferro eam necare potuiſſet. tum, ſi cohortem Agrippinenſes, unà cum domibus, in urbe ſuâ cremaviſſent, certè Germani iſti alii, aut auxilium cohorti tuliſſent, aut pugnâ ſalutem ſibi quæſiviſſent: quod ſi verò uno eodemque loco ac tempore nocturno, & hi trucidati, & illi cremati fuiſſent; Tacitus alterum factum ab altero narratione non ſejunxiſſet: quâ re omnino diverſorum locorum diverſa facta,

quàm manifeſtiſſimè prodit. Sed jam inde ab initio ſociatæ rebellionis Agrippinenſes ſibi caverant, ne militem Civilis intra ſua mœnia reciperent. ſic quidpe eodem libro auctor anteà: *Vectigal, & onera commerciorum reſolvimus. ſint transitus incuſtoditi; ſed diurni, & inermes: donec nova, & recentia jura in vetuſtatem conſuetudine vertantur*. Sic igitur illa, de cohorte & Tolbiaco vico, lego atque diſtingvo: *Civilis illuc intenderat; non invalidus, flagrantiſſimâ cohortium ſuarum integrâ: quæ è Chaucis Friſiisque compoſita, Tolbiaci, in finibus Agrippinenſium agebat. ſed triſtis nuntius*, & cetera, quæ ſequuntur. Vicus hic TOLBIACVS, ſive TOLPIACVS, ſeu opidum Gregorii Turonenſis, lib. II, cap. XXXVII, item lib. III, cap. VIII, TVLBIACVM, & Rheginoni TVLPIACVM, hodiè eſt opidum, vetus vocabulum, licet paullum vitiatum, retinens, vulgò *Zullich*, quaſi *Zulpich* dictum. Ceterùm voce illâ *Supenorum*, apud Antoninum huic vico additâ, quid faciam, omnino neſcio, niſi uti prorſus omnem ex itinerario ejus ejiciam. nam quòd quidam heic legendum arbitrantur *Gugernorum*; quaſi hujus gentis fuerit vicus: id planè falſum eſt. quidpe quum proximi ab Vbiis Gugernorum pagi inceperint ab Geldubâ versùs Vetera, ut jam antè oſtenſum; quumque Marcodurum opidum vicus tunc fuerit Vbiorum; Gugerni nullo prorſus pacto ad opidum *Zullich*, ſupra Marcodurum, proferri poſſunt: præſertim, quum citra Marcodurum & Roram amnem, ad Moſam uſque, fuerint Sunici; ut infrà certis probabitur argumentis. Ego aliquamdiu exiſtimavi, legendum eſſe *Sunecorum*; quia horum fuerit Tolbiacum. Sed animadverti tandem, in Vbiorum finibus disertè id recenſeri à Tacito. Atque in horum finibus fuiſſe, vel ex eo maximè patet, quòd dolo deletam cohortem Tacitus tradit. nam Agrippinenſes, ſeu Vbii, in quorum finibus Tolbiacum, per dolum Chaucos Friſiosque Germanos ad largas epulas vocaverant, vinoque copiosè præbito ſopiverant; dein dormientibus foreis occluſerunt, ingneque ædificiis injecto, incluſos cremavêre. quæ omnia facilia factu Vbiis in ſui agri vico erant. extra fineis ſuos, in Sunicorum agro, tantas præbere univerſæ Germanorum cohorti epulas, ut alieni alienis, in alieno, Civiliſque partibus tunc maximè faventi ſolo, ſine apertâ fraudis dolique ſuſpicione, haud poterant. Atque hinc etiam poſteà ſcribendum apud Antoninum putavi, *Tolpiaco vicus Vbiorum*. ſed cur hunc potiſſimùm vicum ipſius gentis vocabulo, ceu ſingularem atque eximium notaret, quum neque Marcomago, æquè Vbiorum vico, id fecerit, neque alii uſquam? Proinde, ut antè, nunc etiam judico, vocem hanc omnino eſſe adulterinam, ab imperito aliquo gloſſatore adfictam.

Ceterùm à *Zullich* millia ſunt omnino X ad opidum uſque *Düren*. unde liquidò patet, iter illud à Marcomago ad Tolpiacum per Belgicam à rectâ viâ fuiſſe deflexum: BELGICAM hodiè eſſe vicum *Balchhuſen*, nomen indicat, ſimulque locorum intervalla; ſcilicet ſi in ſuum quodque ordinem redigas. nam à *Düren* ad *Balchhuſen* millia ſunt X: & inde ad *Zullich* VIII. hinc verò ad Coloniam Agrippinenſium XVII. In tabulâ ſpatium eſt nomine vacuum, inter Marcomagum & Agrippinam. in quod ego reſtituo ex Antonino vocabulum *Tolpiaco*. huc namque à Marcomago eſſe X millia, jam anteà dixi. Adde hinc VI illis millibus, quæ Agrippinæ adſcripta, alia X: ut ſint in univerſum XVI; quemadmodùm apud Antoninum.

Aliud denique iter, per Vbiorum fineis, à Moſellæ Confluentibus ad Agrippinam, ſic deſcribitur in tabulâ:

Confluentes	
Antunnaco	VIIII.
Rigomagus	VIIII.
Bonnæ	VIII.
Agrippina	XI.

RIGOMAGVS ſine controverſiâ eſt hodiè vicus in Rheni ripâ, vulgari vocabulo *Rimagen*. nam & vocabulum convenit, & numerus VIII millium,

quæ

quæ hinc Bonnam uſque numerantur. A Confluentibus rectè equidem notantur millia IX ad Antennacum. at hinc Rigomagum uſque cenſenda erant millia XI. ac facili quidem lapſu, ex archetypo in transſcriptione fieri potuit IX pro XI.

Hæc igitur de Vbiis, è Germaniâ in Galliam transgreſſis.

CAP. XVIII.

De GUGERNIS; *qui anteà trans Rhenanum fuêre* SICAMBRI.

GUGERNOS à ſeptemtrionibus Vbiis fuiſſe conterminos, jam antè ex Taciti hiſtoriar. lib. IV oſtenſum eſt. Terminabantur igitur ab oriente, ut antè Menapii, Rheno flumine. à meridie iisdem finibus, quibus Vbii. ab ſeptemtrionibus. ab occidente Moſâ amne; quo ab Menapiis ſubmovebantur. Auctor noſter dicto libro, de Civile, Vetera in Gugernis circumſidente: *At Civilem immenſùm univerſa Germania extollebat; ſocietate nobiliſſimis obſidum firmatâ. Ille, ut cuique proximum, vaſtari Vbios, Trevirosque, & aliâ manu Moſam amnem transire jubet, ut Menapios, & Morinos, & extrema Galliarum quaterent.* A ſeptemtrionibus eodem limite, quo antè Menapii, à Batavis dirimebantur. Plinius lib. IV, cap. XVI: *Rhenum autem accolentes Germaniæ gentium in eâdem provinciâ* Belgicâ, *Nemetes, Triboci, Vangiones: hinc Vbii, Colonia Agrippinenſis, Gugerni, Batavi.* Tacitus item, libro prædicto, Voculam tradit, ut antè relatum, è Geldubenſibus caſtris *duxiſſe exercitum, prædandi causâ, in proximos Gugernorum pagos, qui ſocietatem Civilis acceperant.* Scilicet omnes Gugernorum pagi, inter Vbios & Batavos ſiti, ſocietatem Civilis, Batavorum ducis, acceperant. Hinc infrà, hiſtoriar. lib. V; *Civilis haut porrecto agmine, ſed cuneis aſtitit. Batavi Cugernique in dextro: læva, ac propiora fluminis Transrhenani tenuêre.* Regiones dictis finibus continentur nunc iſtæ: Clivienſis ducatus magna pars, cis Rhenum ſita: item Geldrenſis ducatus portio trans Moſam: & ex Iuliacenſi ducatu opidum *Brügge*. Ceterò Gugernorum ſoli ex antiquis auctoribus meminêre, quos modò citavi, Plinius atque Tacitus. Apud hunc, in IV hiſtoriarum, *Gugerni* leguntur in omnibus exemplaribus. hiſtoriarum autem V, bis eâdem gens memoratur *Cugerni*; idque conſtanter in omnibus exemplaribus. Quæ variatio ſive ipſius fuerit auctoris, exiguum atque leve adfinium literarum diſcrimen parvi ducentis; ſeu ab imprudentibus librariis poſtmodùm commiſſa; eamdem ſanè gentem fuiſſe, ex hiſtoriarum contextu ſatis apertè ac dilucidè perſpicitur. Plinii certè exemplaria cuncta habent *Gugerni*. Ex primâ hujus vocabuli ſyllabâ, Rhenanus, Divæus, Ortelius, & alii, gentem interpretati ſunt *Iuliacenſeis*: qui Germanis vitioſè vulgò ſcribuntur *Gülicher*, pro *Iülicher*. quàm feliciter illi, patuit hactenus ex graviſſimorum auctorum teſtimoniis. An non verò multo major fuerit ſimilitudo, inter *Gelren* & *Gugerni*, ſi primam in hoc ſyllabam demas, quàm inter *Iülicher* & *Gugerni*? Pro Gelris certè facit, quòd caput hujus gentis opidum *Gelre*, in mediis ferè Gugernorum finibus ſitum. Romani autem Germanica vocabula, malè percepta, ſuo ori accommodantes, quàm mirificè ac miſerè detorſerint, quis hiſtoriarum peritus ignorat? Eſt hodiè opidum, XIII millibus paſſuum infra opidum *Gelre*, ad eumdem amnem Neriſium ſitum, nomine *Goch*. ambobus his nominibus in unum compoſitis ſi facias *Gochgelren*; habebis propemodùm integrum illud vocabulum Latinum *Gugerni*, quaſi *Gugelri*, mutatis liquidis; ſic namque in Helvetiis quoque dicti fuêre iisdem Romanis *Tugeni*, mutatâ liquidâ, pro *Tugeri*, qui ſibi ipſis Celticâ linguâ erant *thi Züger*: Atque hæc de finibus ac nomine Gugernorum.

De origine eorum, atque unde in hos Menapiorum fineis pervenerint, obſcurior

eſt quæſtio. Cæſar nomen eorum in commentariis ſuis haud refert. Scilicet, quia ejus ævo nulli dum fuerunt. quòd ſi fuiſſent; certè Vſipetes ac Tencteri, de quibus ſuprà dictum, trajecto Rheno, in horum fineis priùs intraſſent, quàm in Menapiorvm agros tranſiſſent. At Menapios non modò uſque Rhenum, ſed ultrà etiam, agrorum partem habuiſſe, ibidem expoſitum eſt. Itaque Gugernos Plinii Tacitique, poſt Cæſaris tempora, in Menapiorum agrorum partem, intra Rhenum Moſamque amneis concluſam, ſucceſſiſſe certum eſt. Sed age; quando, unde, & quomodò? Svetonius de Octavio Auguſto: *Coercuit & Dacorum incurſiones, tribus eorum ducibus, cum magnâ copiâ, cæſis: Germanosque ultra Albim ſummovit. ex quibus* SVEVOS *ac* SICAMBROS, *dedenteis ſe, traduxit in Galliam, atque in proximis Rheni agris collocavit.* & in Tiberio Cæſare, de ipſo Tiberio: *Exhinc Rhæticum, Vindelicumque bellum, inde Pannonicum, inde Germanicum geſſit. Rhætico, atque Vindelico, gentes Alpinas; Pannonico, Breucos & Dalmatas ſubegit: Germanico, quadraginta millia dedititiorum trajecit in Galliam, juxtaque ripam Rheni, ſedibus aſſignatis, collocavit. quas ob res & ovans, & curru urbem ingreſſus eſt: primus, ut quidam putant, triumphalibus ornamentis honoratus; novo, nec anteà cuiquam tributo, genere honoris.* Item Eutropius lib. VII, de eodem Auguſto: *Vicit autem prœliis Dacos: Germanorum ingenteis copias cæcîdit: ipſos quoque trans Albim fluvium ſubmovit; qui in barbarico longè ultra Rhenum eſt. hoc tamen bellum per Druſum, privignum ſuum, adminiſtravit: ſicut per Tiberium privignum alterum, Pannonicum: quo bello* CCCC *millia captivorum ex Germaniâ tranſtulit, & ſuper ripam Rheni in Galliâ collocavit.* In quibus tamen verbis mendum hæret. non enim Pannonico bello, Pannonios; ſed Germanico, Germanos ex Germaniâ in Galliam transduxit. Proinde legendum ſtatuo; *ſicut per privignum Tiberium, Pannonicum, & alterum Germanicum: quo bello* CCCC *millia,* & quæ ſequuntur. Druſus quidpe per quadriennium in Germaniâ bellum geſſit; tandemque inibi obiit. huic poſteà ſubfectus frater Tiberius: qui Sigambrorum Svevorumque CCCC millia Rhenum transduxit. Hinc ipſe Tiberius, apud Tacitum annal. lib. II, Germanicum, Druſi fratris filium, epiſtolâ adloquitur in hæc verba: *Se novies à divo Auguſto in Germaniam miſſum, plura conſilio, quàm vi, perfeciſſe. ſic Sugambros in deditionem acceptos, ſic Svevos, regemque Maroboduum pace obſtrictum.* Tranſlati ſunt in Galliam Sigambri, C. Cenſorino & Aſinio Gallo COSS. anno principatus Auguſti XXXV, ante natum Ieſum VIII. quod apud Dionem lib. LV, obſcuris quidem indiciis, colligitur ex Tiberii hoc anno geſtis in Germaniâ; ob loci hujus in auctore corruptionem, qui mutilatus eſt: niſi quòd triumphum ei, quemadmodùm Svetonius, è Germanis *tribuit.* qui non, niſi ob egregium aliquod factum, concedebatur. Apud Vellejum Paterculum, lib. II, eâdem de re clariùs, his verbis: *Moles deinde ejus belli* (Druſo in Germaniâ defuncto) *translata in Neronem eſt. quod is ſuâ & virtute, & fortunâ, adminiſtravit: peragratusque victor omnes partes Germaniæ, ſine vllo detrimento commiſſi exercitus (quod præcipuè huic duci ſemper curæ fuit) ſic perdomuit eam, ut in formam pæne ſtipendiariæ redigeret provinciæ. Tum alter triumphus, cum altero conſulatu, ei oblatus eſt.* nam Pannonico quoque bello confecto, *ovantem triumphaſſe*, paullo antè idem tradit auctor, unà cum Dione, libro dicto.

SIGAMBROS igitur atque SVEVOS è Germaniâ in Galliam traductos fuiſſe, è ſuprà allatis ſatis jam certò conſtat. Numerus traductæ multitudinis refertur, Eutropio quidem CCCC millia, Svetonio autem *quadraginta millia* tantùm. at quia omne Sigambrorum nomen ex latiſſimis (quod infrà patebit) trans Rhenum finibus ſublatum, Rhenumque traductum; hisque etiam Svevorum natio adnumerata fuit: *quadringenta* in Svetonio quoque legenda cenſeo. nam liberos quoque & uxores ſimul transductos fuiſſe, nullum eſt dubium. Sic Vſipetarum, Tencterorumque, Rheno trajecto, Menapiorum agros occupantium, CCCCXXX fuiſſe millia, cum mulieribus atque liberis, auctor eſt Cæſar Iulius, belli Gallici commentar. IV. ſic commentar. I tradit Helvetiorum CCLXIII millia, cum ſenibus, pueris, atque mulieribus, incenſis opidis, vicisque

que, domo profecta. ſed facilis in Svetonio error ſeu lapſus librarii, vocem *quadraginta*, pro *quadringenta*, perſcribentis. Iam verò Sigambrorum, Svevorumque, quum tanta multitudo in Galliam translata fuerit; haud immeritò quis miretur, nomina eorum nuſquàm apud eos auctores exſtare, qui Auguſti Cæſaris ætatem conſequuti ſunt, niſi apud unum Strabonem, libro IV, in deſcriptione Galliæ, his verbis: Τελευταῖοι δὲ Μενάπιοι, τῶν ἐκβολῶν ἐφ' ἑκάτερα τοῦ ποταμοῦ κατοικοῦντες ἕλη καὶ δρυμοὺς: κατὰ τούτους δ' ἵδρυνται Σούγαμβροι Γερμανοί. hoc eſt: *Vltimi* ad Rhenum *ſunt Menapii, ex utroque oſtiorum latere paludeis accolenteis, ac ſaltus. juxta hos ſunt Sugambri, Germanica gens.* Qui tamen ipſe, quia ſub Tiberii principatu geographica ſua prodidit, dubium ſanè eſt, utrum ejus temporis nomen retulerit, an verò, ut pleraque alia hujus regionis, ab ſuperioribus ſcriptoribus acceperit. Tacitus quidem annal. IV, *Sugambræ cohortis*, aliquot annis poſt Strabonem, L. Gætulico, C. Calviſio Coss. XII principatus Tiberii anno, meminit, in Romanorum exercitu in Thraciâ militantis. verùm hæc quoque cohors utrum tunc recèns conſcripta fuerit, an verò ſtatim ac ipſa natio è Germaniâ in Galliam traducta, nullis diſpici rationibus poteſt. At quia Svetonius *in proximis Rheno agris*, & *juxta ripam Rheni collocatos Sicambros* teſtatur; Eutropius quoque *ſuper ripam Rheni*; Strabo item eosdem κατὰ τοὺς Μεναπίους, id eſt, juxta Menapios in Galliâ coluiſſe adfirmat, quum partem eorum trans Rhenum in Germaniâ relictam fuiſſe tradat lib. VII: inter Rhenum atque Moſam locatos fuiſſe certum eſt; eodem ſcilicet ſitu, quo GVGERNOS Plinii, Tacitique ſuprà deſcripſi. unde etiam, mutaſſe eos antiquum vocabulum in novum *Gugernorum* nomen, haud perinde vana eſt conjectatio. nullum quippe in hac Galliæ parte, poſt Sigambrorum traductionem, bellum; quo Sigambri deleri potuerint: nec ulla alîus gentis è Germaniâ huc translatio, ad Neronis tempora; ſub cujus exceſſum prima apud Tacitum Pliniumque Gugernorum memoratio. Sed opinionem hanc ſatis diſertis firmare videtur verbis Tacitus, annalium lib. XII. *Ac præcipua*, inquit, *Silurum pervicacia: quos accendebat vulgata imperatoris Romani vox; Vt quondam Sugambri exciſi, & in Gallias trajecti forent, ita Silurum nomen penitùs exſtingvendum.* Quæ tamen loquutio primo contuitu admodùm perplexa videtur. quid enim iſtud eſt dicere; *Exciſi ſunt, & in Gallias trajecti?* Quin rectè, inquies. exciſum namque fuit omne nomen Sugambrorum, id eſt, penitùs ſuis ſedibus é Germaniâ ſublatum, atque in Galliam trajectum. Eſto: placet ita. ſed quænam iſthæc comparatio; *Vt Sugambrorum nomen in Galliam tranſlatum, ſic Silurum penitus exſtingvendum?* aliud quippe eſt transferre, aliud penitus exſtingvere. Optima; inquies. nam ut translato Sugambrorum in Galliam nomine, nullus ampliùs Sugamber in Germaniâ relictus; ſic exſtincto penitus Silurum nomine, nullus amplius Silus in Britanniâ relinqueretur. Eſt heic quædam, fateor, comparatio: at non omnibus partibus apta. ideóque ſuſpicor, aliud verbis iſtis ſubeſſe ſecretum. Scilicet Sugambris omnibus, toto corpore, id eſt, totâ natione, ex Germaniâ ſublatis, in Galliamque trajectis, ac finibus, quos inter Moſam Rhenumque circumſcripſi, incluſis, veteri gentis, quod in Germaniâ habebant, nomine penitus exſtincto, novum vocabulum impoſitum eſt, quo poſteà GVGERNI vocarentur. De tempore, quo primùm novum hoc vocabulum adſumtum, planè, ut antè dictum, difficilis eſt quæſtio. Iſthæc tamen Oſtorii, Romani exercitus in Britanniâ ducis, vox de exciſis Sugambris, ſub Claudio imperatore decimo imperii ejus anno, C. Antiſtio, M. Suillio Coss. vulgata fuit; id eſt, annis LVIII pòſt, quàm Sugambri Rhenum traducti. unde colligere licet; quia *quondam* Sugambrorum nomen exciſum Oſtorius tunc ait; ſtatim ut traducti fuêre, nomen eos novum adſumſiſſe. Atque hæc quidem de SIGAMBRIS, qui Rhenum inter Moſamque locati, pars tantùm ex CCCC illis Germanorum captivis, GVGERNI dicti ſunt. altera pars SVEVI, quò devenerint, proximo capite indicabitur. De utriſque intelligendum, quod Tacitus, in libro de Germaniâ, innuit his verbis: *Vbii quidem, quamquàm Romana*

colonia eſſe meruerint, ac libentiùs Agrippinenſes, conditoris ſui nomine, vocentur; origine non erubeſcunt. transgreſſi olim, & experimento fidei ſuper ipſam Rheni ripam collocati; ut arcerent, non ut cuſtodirentur. Nam Vbii, ut reliquos Transrhenanos, id eſt, Sigambros atque Chattos, quos Svevorum vocabulo innuit Svetonius & Eutropius, Rheni transgreſſu *arcerent*; in ripâ amnis collocati ſunt. at Sigambri & Chatti in Galliam traducti, *ut cuſtodirentur*.

Vetutſtiſſimus in Gugernorum agro Tacito memoratur locus, annal. lib. I, & hiſtoriar. IV, cui VETERA nomen, ſive VETERA CASTRA. eumdem habet Ptolemæus Οὐέτερα, malè cum legione Vlpiâ, ut infrà oſtendetur; & Antoninus, tabulaque. De eo ſic noſter, hiſtoriar. lib. IV: *Pars caſtrorum in collem leniter adſurgens, pars æquo adibatur. quidpe illis hibernis obſideri premique Germanias, Auguſtus crediderat; neque umquàm id malorum, ut oppugnatum ultro legiones noſtras venirent. inde non loco, neque munimentis labor additus.* Poſuit hæc caſtra, in Menapiorum etiam tum agro, Auguſtus, haud dubiè L. Domitio, & P. Scipione Coſs. anno ante natum Ieſum XVI; quum auditâ clade Lollianâ, ipſe ab urbe ad Rhenum, bellumque Germanicum, adversùs Sigambros, Vſipetes, atque Tencteros profectus eſſet. Nomen *Veterum* poſteà demum adepta videntur. ſub exitum tamen Auguſti, id eſt, XXVII annis poſtquàm erecta, id jam nominis habuiſſe, ex primo annalium Taciti colligitur. Qui nunc opidum Clivenſis ducatus interpretantur *Santen*; hoc, ut firmiſſimo, utuntur argumento, quòd antiquitatum Romanarum innumeræ heic eruuntur reliquiæ; majorique copiâ ſuperiori ævo erutæ fuerunt. in quibus lapis, ſtruendis majoribus ædificiis utiliſſimus, tophus tantâ copiâ reperitur, uti etiam in conterminas regiones, maximè verò in Brabantiam transportetur, magnoque vendatur pretio. His contradicere tamen auſus eſt Gerhardus Noviomagus, in deſcriptione inferioris Germaniæ; eo argumento uſus, quòd Tacitus Veterum ſitum deſcribens, *partem caſtrorum in collem leniter aſſurgere* dixit. conſtare autem Xanthum in paluſtribus fuiſſe locis; licet paullatim tot annorum ſpatio, terra altiùs aut adcreverit, aut adgeſſa ſit. In paluſtribus autem locis ſitum fuiſſe Xanthum, eo probat argumento, quòd in vitâ divi Victoris & commilitonum ejus legatur, corpora eorum in loca paluſtria projecta fuiſſe. quorum oſſa ejus ætate ſub fundamento templi divi Victoris reperta ſint. Quæ ſanè argumentatio ſatis levis eſt. nam licet corpora Victoris & commilitonum ejus in loca paluſtria fuerint projecta; haud inde ſequitur, Xanthum opidum fuiſſe in paludibus ſitum. antè quidpe probandum erat, paluſtria iſta loca fuiſſe in opido Xantho. Quis autem credat, templum in paludibus conditum? Suſpicari equidem licebat, ibi templum conditum, ubi oſſa reperta. ſed hæc nulla neceſſaria eſt ratio. poterat quidpe templum proximè paludeis exſtrui eòque oſſa deferri. Quibus verò argumentis probatur, oſſa ſub templo reperta, Victoris fuiſſe ejusque commilitonum? Nullis fortaſſe; niſi unâ nimiâ credulitate: quæ quanta fuerit in hoc noſtro Noviomago, ex Brabantiæ deſcriptione adparet. Quis autem ignorat, ſæpè opidorum, bello aut aliâ calamitate deſtructorum, ſitus poſteà aliquantùm mutatos fuiſſe? quod Veteribus quoque accidiſſe potuit. Sed aliis probetur ſatis validis contra Noviomagum argumentis, *Vetera* nunc eſſe *Santen*. De Arâ Vbiorum, ſive Bonnâ, haud ſatis firmum fortaſſe fuerit documentum, quòd inde ad Vetera LX numerat millia paſſuum Tacitus, annalium primo: quia de Aræ ſitu, ex Veterum ſitu ſuprà præſumſi. Itineraria igitur adeamus; quæ ſic habent:

Antonini:		Antonini:		Tabulæ:	
Noveſio	*leg.* V *ala*	*Noveſio*		*Noveſio*	
Gelduba	*leg.* IX *ala*	*Colone*	XVIII.	*Aſciburgio*	XIIII.
Colone	*leg.* IX *ala*	*Veteribus*	XVIII.	*Veteribus*	XIII.
Veteris	*leg.* XXI.	*Colonia Trajana*	....	*Colon. Trojana*	XL.
Caſtra Vlpia	*leg.* XXX.	*Burginatio*	V.	*Burginatio*	V.
Burcinatio	*leg.* VI *ala*.	*Herenatio*	VI.	*Arenatio*	VI.
Aranatio	*leg.* X *ala*.				

Arenatium,

Arenatium, quod idem eſt *Aranatium*, & *Herenatium*, hodiè Geldriæ eſſe Transrhenanæ opidum *Arnhem*, ſuo loco ſatis firmis demonſtrabitur argumentis. A Noveſio igitur ad Vetera, iter heic agitur juxta Rheni ripam, per *Geldubam*, *Calonem*, *Aſciburgium*. In ſecundo Antonini itinere, à Noveſio ad Vetera numerantur millia paſſuum XXXVI; quamvis malè diſtributa. totidem hodiè ſunt inter duo opida *Nüs* & *Santen*. In tabulâ ſi numerum XL vertas in XV; verum propemodùm habebis intervallum inter Vetera & Coloniam Trajanam. ſunt quippe inter *Santen* & *Kellen*, vicum prope Clivium, millia XVI. Situm loci circa opidum *Santen* qui benè curatéque conſideret, facilè deprehendet, haud ineptè ea, quæ Tacitus de Veteribus prædicat, huic loco reſpondere. adſurgit quippe leniter collis à planicie, quæ Rheno adjacet. De paludibus quoque quod Noviomagus refert; Tacitus, hiſtoriar. V, ſic exprimit: *Civilis, poſt malam in Treveris pugnam, reparato per Germaniam exercitu, apud Vetera conſedit: tutus loco; & ut memoriâ proſperarum illic rerum, augeſcerent barbarorum animi. Secutus eſt eòdem Cerialis, duplicatis copiis, adventu Secundæ & Sextædecimæ, & Quartædecimæ legionum. cohorteſque, & alæ jam pridem accitæ, poſt victoriam, properaverant. Neuter ducum contator. ſed arcebat latitudo camporum, ſuopte ingenio humentium. Addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cujus objectu revolutus amnis, adjacentibus ſuperfunderetur. Ea loci forma, incertis vadis ſubdola, & nobis adverſa. quippe miles Romanus armis gravis, & nandi pavidus: Germanos, fluminibus ſuetos, levitas armorum, & proceritas corporum attollit. Igitur laceſſentibus Batavis, ferociſſimo cuique noſtrorum cœptum certamen. deinde orta trepidatio, cùm prealtis paludibus arma, equique haurirentur. Germani notis vadis perſultabant; omiſſâ plerumque fronte, latera, ac terga circumvenientes. neque, ut in pedeſtri acie, comminus certabatur; ſed tamquàm navali pugnâ, vagi inter undas, aut ſi quid ſtabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris, in mutuam perniciem implicabantur. minor tamen, quàm pro tumultu, cædes: quia non auſi egredi paludem Germani, in caſtra rediêre.* VETERA igitur nunc eſſe *Santen* opidum, jam extra controverſiam eſt. Tabula primariæ urbis figurâ depicta habet *Vetera*. unde manifeſtum, haud obſcurum fuiſſe ad id temporis opidum. Antonini exemplaria legionem ibidem locant XXI. ex quorum fide atque auctoritate Lipſius, ad primum annalium Taciti docere videtur, apud hunc auctorem pro *Vndevicesſimanis* militibus, quos ille ad Vetera cum *Quintanis* caſtra habuiſſe tradit, legendos eſſe *Vnaetviceſimanos*, duobus in locis eodem libro; & pluribus poſteà, in hiſtoriarum libris. Verùm pro Taciti exemplaribus contra Lipſium & Antonini exemplaria faciunt verſus antiqui cum inſcriptione tali:

FORTISS. MIL. V. ET XIX LEG.
QUORUM OPERA FORTITER VETERA
CASTRA DEFENSA SVNT,
POLIANDRION.

Huc reduces olim poſt tempora longa reverſas
Senſerat ire aquilas legio Vndevigeſima; cujus
Hæc Veterum manes caſtrorum hiberna tuentur.

CALONEM (quem in priore Antonini itinere librarii incuria corrupit in *Colonem*) hodiè eſſe vicum *Kalenhuſen*, duobus millibus paſſuum infra opidum *Ordingen* ſitum; nomen, ſimulque itineris ductus indicant. à quibus longè aberrat Simlerus, qui vult eſſe opidum nunc *Gelre*; & multo longiùs Lazius, qui interpretatur Clivium opidum. Millia equidem XXXVI rectè inter Noveſium & Vetera apud Antoninum notata ſunt: ſed malè in duo intervalla diſtributa. ſunt quippe à Noveſio ad Calonem, millia XII, & paſſus IↃ: hinc verò ad Vetera, millia XXIII, & IↃ paſſus.

ASCIBURGIUM antiquiſſimus omnium refert Tacitus hiſtoriar. lib. IV. *Civilis*, inquit, *parte copiarum retentâ, veteranas cohortes, & quod è Germanis proximè promtum*

promtum, adverſus Voculam, exercitumque ejus, mittit; Iulio Maximo, & Claudio Victore, ſororis ſuæ filio, ducibus. Rapiunt in tranſitu hiberna alæ, Aſciburgii ſita. Civilis Vetera cum exercitu ſuo circumſidebat: Vocula ad Geldubam caſtra poſuerat; ut ſuprà in Vbiis notatum. In medio igitur Veterum & Geldubæ ſitum fuit *Aſciburgium*. & eodem tractu tabula id ponit, inter Noveſium & Vetera. Situi ejus, ac nomini egregiè nunc congruit, haud procul Murſiâ opido exiguus vicus, vulgari vocabulo *Asburg*, in viâ à Noveſio ad Vetera ſitus. in cujus agro, versùs meridiem poſito, multæ repertæ fuerunt ſuperioribus annis Romanarum antiquitatum reliquiæ. Ptolemæus juſto ferè equidem convenientique ſitu Ἀσκιβούργιον ſuum habet, inter Agrippinenſem coloniam, & Vetera: at malè apud ulteriorem Rheni ripam, in Germaniâ Transrhenanâ. De origine Aſciburgii hæc apud Tacitum leguntur, in libro de Germaniâ: *Ceterùm & Vlixem quidam opinantur longo illo, & fabuloſo errore in hunc oceanum delatum, adiſſe Germaniæ terras; Aſciburgiumque, quod in ripâ Rheni ſitum hodiéque incolitur, ab illo conſtitum, nominatumque* Ἀσκιπύργιον. *Aram quin etiam Vlixi conſecratam, adjecto Laërtæ patris nomine, eodem loco olim repertam.* & mox: *quæ neque confirmare argumentis, neque refellere in animo eſt. ex ingenio ſuo quisque demat, vel addat fidem.* Meritò auctor fidem heic ſuam interponere dubitat. quando enim ara iſta, Vlyſſi conſecrata, reperta? Ante Iulii Cæſaris bellum in Galliâ. At quis heic Romanorum ante Cæſarem? aut cui hæc, ſive Græco, ſeu Romano homini, ripa cognita? teſtis enim Cicero, in orat. de provinciis conſularibus, *has regiones, hasque genteis, nullas Romanis ante Iulium Cæſarem literas, nullam vocem, nullam famam notas feciſſe.* Poſt Cæſarem igitur. At cur ipſe Cæſar opidum in Menapiis (Menapiorum enim hic tunc fuit ager) nullum refert? cur Vſipetes Tencterique Germani, & poſt hos Sigambri, his locis contermini, Rhenum transgreſſi opidum hoc non petiêre? Fabulæ certè ſunt, fabulæ, atque nugamenta mera delirantium ſcriptorum, qui quibusvis rebus ſummam adfingere antiquitatem ſtudent. Si hoc Aſciburgium, quaſi Ἀσκιπύργιον ab Vlyſſe conditum; quis erit conditor Aſciburgii opidi in Mœni amnis ripâ, quod vulgò hodiéque nuncupatur *Aſcheburg*? quis vici eodem nomine in Veſtofaliâ, prope opidum *Lunikhuſen*? Fortaſſe idem Vlyſſes. At non credibile. Aſciburgium tamen apud Rheni ripam, jam Taciti temporibus fuiſſe opidum exiſtimo. nec dubito, quin hoc quoque unum fuerit ex L ampliùs Druſi caſtellis; quando Tacitus etiam teſtatur, caſtra heic fuiſſe militum, ſub exitum Neronis.

Inter Vetera & Arenatium, tabulæ & Antonino eſt COLONIA TRAIANA. ſuper cujus ſitu magna eſt noſtro ſæculo geographis controverſia. *Bilibaldus* atque Ortelius opidum Montenſis ducatus trans Rhenum interpretantur *Keiſers Werd*: eâ haud dubiè ratione ducti, quia imperator erat Romanorum Trajanus. *Kaiſer* autem, & *Keiſer*, Germanis eſt, quod Græcis Καῖσαρ Latinis *Cæſar*, id eſt, *imperator*. Verùm hi bis ſatis longè errant. primùm, quia opidum hoc retroverſo itinere, longè ſupra Vetera, à millibus paſſuum XXV, ſitum eſt. tum, quia trans Rhenum in Germaniæ ſolo, ubi Romanis colonia nulla. Pighius *Coloniam Trajanam* prope Vetera collocat, ex Antonini itinerario; ubi ipſe in ſuo exemplari legit M. P. M. interpretatusque eſt, *milliare plus minus*. Sed hunc erroris convincit tabula, ab ipſo paullo antè citata; quæ inter Vetera & Coloniam Trajanam XL habet millia: & hinc Burginatium V: inde verò Arenatium VI; ut & ipſe Antoninus. quem Pighius immanis erroris vel ſaltem mendi inſimulat, dum XI haud amplius legit millia inter Vetera & Arenatium. Alius igitur inveſtigandus erit hujus coloniæ ſitus. Apud Antoninum numerus millium, inter Vetera & Trajanam coloniam, prorſus interiit. Tabula, ut antè dictum, habet millia XL; ingenti mendo, quum ipſum uſque Arenatium à Veteribus XXX haud ampliùs numerentur millia. At inter Trajanam coloniam & Arenatium uterque cenſent millia XI. qui numerus haud improbè reſpondet ſpatio, quod eſt inter Arenatium & Rheni divortium. unde prope hoc fuiſſe Coloniam Trajanam ego colligo. Eſt vicus hodiè, III millibus, & 10 paſſibus à Rheni divortio, intra mille paſſus à Clivio opido ſitus, vulgari vocabulo *Kellen*. quod vocabulum à nomine Agrippinenſis coloniæ,

quæ

quæ vulgò nunc *Cöllen* nuncupatur, & contractè *Cöln*, haud multum diſcrepat. unde, quemadmodùm urbs *Cöllen*, Agrippinenſem, ſic vicum *Kellen Trajanam coloniam* indicare, omnino ego judico. in tabulæ autem archetypo non XL, ſed XV millia paſſuum ſcripta exiſtimo; quia XVI ſunt millia ab opido *Santen* ad dictum vicum. librario ex facili natus eſt lapſus literam V in L ſubvertendi. Ceterùm Antoninus ſecundo quidem itinere, inter Vetera ac Burginatium, *Coloniam Trajanam*, unà cum tabulâ, memorat: in primo autem intra eadem loca, *Caſtra Vlpia legionis Triceſimæ*: unde unum eumdemque eſſe locum, haud abſurdè ratus eſt Pighius. Huc adde, quod Trajano nomen gentile fuit VLPIVS. unde his caſtris *legionis Triceſimæ* haud dubiè cognomen. nam Dio lib. LV auctor eſt, Trajanum duas conſtituiſſe novas legiones; unam *Secundam Ægyptiam*; alteram *Triceſimam Germanicam*: quibus ex ſuo nomine nomina impoſuit. Adpellatio igitur hujus coloniæ integra fuerit: COLONIA VLPIA TRAIANA. ſic quidpe & alia colonia, ejuſdem imperatoris juſſu in Daciæ opidum Sarmizegethuſam deducta, vocatur in antiquâ inſcriptione, cujus verba hæc ſunt:

DIVO
SEVERO PIO
COLONIA
VLPIA TRA-
IANA AVG.
DACICA SAR-
MIZ.

Apud Ptolemæum hæc leguntur:

Τῆς δὲ παρὰ τὸν Ῥῆνον χώρας, ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω· ἐν ᾗ πόλεις ἀπὸ δυσμῶν τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ, τῶν μὲν Βαταβῶν μεσόγειος

Βαταυόδουρον	κζ	δ	νβ	∠′	
ὑφ' ἣν Οὐέτερα	κζ	∠′	να	∠′	γ′
ἐν ᾗ λεγίων λ̄ Οὐλπία					
εἶτα Ἀγριππινησίς	κζ	γό	να	∠′	
εἶτα Βῶννα	κζ	γό	ν	∠′γ′	ιβ′
εἶτα Τραϊανὴ λεγίων	κζ	∠′	ν	∠′	ιβ′
εἶτα Μοκοντίακον	κζ	γ′	ν	δ′	

Ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Οὐβρίγγα ποταμοῦ πρὸς μεσημβρίαν καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω· ἐν ᾗ πόλεις, ἀρχομένων ἀπὸ τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ, Νεμητῶν μὲν

Νοιόμαγος	κζ	γό	μθ	∠′	γ′

Pars regionis juxta Rhenum, quæ eſt à mari ad Obringam flumen, dicitur Germania inferior. in quâ urbes ab occiduâ parte Rheni fluminis, Batavorum mediterranea

Batavodurum	XXVII,	XV.	LII,	XXX.
Sub hac Vetera	XXVII,	XXX.	LI,	L.
in quâ XXX *Vlpia*				
Deinde Agrippinenſis.	XXVII,	XL.	LI,	XXX.
Tum Bonna	XXVII,	XL.	L,	LV.
Tum Legio Trajana	XXVII,	XXX,	L,	XXXV.
dein Mocontiacum	XXVII.	XX,	L,	XV,

Regio verò ab Obringâ flumine verſùs meridiem, dicitur Germania ſuperior. in quâ urbes, ab Obringâ incipiendo, Nemetum quidem

Noviomagus	XXVII,	XL.	XLIX,	L.

Ptolemæum totâ hac ripâ nil niſi inexplicabiles poſuiſſe errores, ſuprà in ſuperiore Germaniâ, in Tribocis, Nemetibus, Vangionibus ac Treveris, demonſtratum eſt. In inferiori quoque Germaniâ de Noveſio, & Aſciburgio indicavi. Quia verò unam tantùm Trajanus novam legionem in Germaniâ conſtituit, quam è ſuo

ſuo ac regionis nominibus cognominavit *Vlpiam Germanicam Triceſimam*: cetera quoque inferioris Germaniæ errorum eſſe plena, omnino judico: totamque hanc ripam ſic corrigo:

Βαταυόδουρον.	*Batavodurum.*
εἶτα Τραϊανὴ κολώνια·	*dein Trajana colonia:*
ἐν ᾗ λεγίων λ̄ Οὐλπία.	*in quâ legio* XXX *Vlpia.*
ὑφ' ἣν Οὐέτερα·	*ſub quâ Vetera.*
εἶτα Ἀσκιβούργιον·	*dein Aſciburgium.*
εἶτα Νουαίσιον·	*dein Novaſium.*
εἶτα Ἀγριππινησίς·	*dein Agrippinenſis colonia.*
εἶτα Βῶννα·	*dein Bonna.*
Ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Ὀβρίγγα.	*Regio autem ab Obringâ.*

Ceterùm è Trajanæ coloniæ ruinis natum haud dubiè poſterioribus ſæculis opidum propinquum CLIVIUM, vulgò *Cleve* dictum. cui antiquitatem, atque originem, neſcio unde Rhenanus ac Pighius adſerere conati ſunt; *Auguſtoclivenſeis* opidanos adpellantes. quorum errorem Lipſius, in notis ad III annal. Taciti, haud inanibus, nec indoctis confutavit argumentis. pluraque à me adferri poſſent; ni ſatis à Lipſio huic controverſiæ factum putarem. Vnum hoc fuerit inſtar omnium: quum certum ſit, vicum *Kellen* olim fuiſſe *Coloniam Trajanam*; nullum heic tam prope, intra mille paſſus eſſe potuiſſe opidum Clivium, ante Coloniæ ruinam. At Trajanam coloniam eſſe vicum hodiè *Kellen*, alio etiam Antonini itinere probari poteſt: quod eſt à dictâ coloniâ per Gugernorum agros, & Coriovallum, Iuliacumque ad Coloniam Agrippinam, hoc modo:

Item à Coloniâ Trajani Coloniam Agrippinam M. P. LXXI, *ſic*:

Mediolano	VIII.
Sablonibus	VIII.
Mederiacum	X.
Theudurum	VIIII.
Coriovallum	VI.
Iuliacum	XII.
Tiberiacnm	VIII.
Colonia Agrippina	X.

Ex his in Gugernorum agro fuêre, *Mediolanum*, *Sablones*, & *Mederiacum*. Numerus millium totus corruptus eſt. nam à vico *Kellen*, ſive opido Clivio ad Falcoburgium uſque, (quod *Coriovallum* eſſe, jam antè oſtenſum) millia ſunt LX. hinc verò Iuliacum XXII; & porrò Agrippinam XXIV. Neque eſt, quòd ex hoc Antonini millium numero Trajani coloniam dubites eſſe vicum *Kellen*: ſiquidem unum & LX millia, à Coriovallo ad proximam Rheni ripam extenſa, vix Noveſium attingunt. Colonia verò Trajani longè infra Noveſium, poſt Geldubam, Calonem, Aſciburgium, & Vetera, ad ripam fuit Rheni: uti jam antè demonſtratum. Sed ubi numerorum fides deficit, locorum nomina inveſtiganda ſunt.

MEDIOLANUM hodiè haud dubiè eſt vicus *Moyland*, VI circiter millibus paſſuum à vico *Kellen* diſſitus.

SABLONES, nunc vicum eſſe, *Int Sand* vulgò dictum, prope opidum *Stralen*, nomen & itineris ductus indicant. *ſand* quidpe Germanis *ſablones* ſignificat. unde *int ſand*, rectè interpreteris *in ſablonibus*.

THEUDURUM quoque nunc eſſe Iuliacenſis ducatus vicum ſeu opidulum *Tudder*, inter opida, *Sittart*, *Neuſtat*, *Gangelt*, itineris ſimul ac nominis oſtendit ratio. ſed hoc jam extra Gugernorum fineis, in Sunicorum agro. Ptolemæus,

mirus ubique Germaniarum turbator, utriusque loci vocabula, Μεδιολάνιον & Τευδέριον, longo intervallo è citeriore Germaniâ in ulteriorem, ad infimas uſque Veſtofaliæ parteis ejecit.

Inter Sablones & Theudurum medio fermè itineris curſu, refertur MEDERIACVM. quæ intervallorum ratio, ſi ut proba obſervetur, Mederiacum nunc erit Geldriæ vicus *Swalm*, rivulo cognomini adpoſitus.

De cetero, iter eſt in tabulâ, ab Tungrorum Atuacâ ad Noviomagum Vahalis, hujusmodi:

Atuaca	
Fereſne	XVI.
Catualium	XIIII.
Blariacum	XII.
Ceuelum	XXII.
Noviomagi	III.

Pro *Catualium*, legendum eſſe *Caſtellum*, eſſeque hodiè *Keſſel*; *Blariacum* verò *Blerick*; utrumque in lævâ Moſæ ripâ; ſuprà in Menapiis docui. A *Blerick* rectiſſimâ viâ iter agitur *Noviomagum* (nunc eſt vulgò *Nimmegen*) per opidum *Gennep*, dextræ amnis ripæ adpoſitum; quod XXI millibus paſſuum à *Blerick* diſtat. unde ego idem eſſe judico, quod *Ceuelum* in tabulâ. & hac quidem parte Moſa dicto itinere trajiciebatur. Vocabulum autem *Ceuelum* ſi mendoſum corruptumque, ut innumera alia in tabulâ & Antonino, eſſe adfirmen, quid mirum? facilè namque *n* corrumpi potuit in *u*, & *b* in *l*: ita uti genuinum loci vocabulum fuerit CENEBVM; vel etiam GENEBVM: unde hodiéque *Geneb*, vel *Genneb*, & *Gennep*. nam B in fine dictionum, Germanis effertur ut P. quod priſcis etiam Celtis obſervatum fuit. nam quæ princeps Carnutum urbs Cæſari & Hirtio dicitur *Genabum*, hodié *Orleans*, Ptolemæo verò & tabulæ *Cenabum*, & Antonino, (ni mendum fuerit) *Canabum*; Oroſio eſt *Cenapum*. Hactenus de Gugernis; qui anteà trans Rhenum fuêre Sigambri.

CAP. XIX.

De SUNICIS: *qui anteà trans Rhenum fuêre* CHATTI.

SVNICI, populi Ciſrhenani, ſunt apud Tacitum hiſtoriarū lib. IV. Hi qui, & quo ſitu fuerint, à nemine ſatis diſcuſſum video. Apud Plinium lib. IV, cap. XVII, leguntur in vulgatis exemplaribus *Rinuci*, Galliæ Belgicæ populi. hos eoſdem eſſe cum Taciti *Sunicis* ſuſpicatur Hubertus Leodius; cenſetque & in Tacito legendum *Rinuci*: ſimulque adfirmat, regiunculam eos hodiè tenere inter Batavos, Friſios, & Bethaſios, vulgò *Runickerland* dictam. Verùm quàm mirificam ille regiunculam inter dictos populos ſtruat, infrà patebit, ubi Bethaſiorum fineis deſcripſero. hoc unum hoc loco adſeverabo; nullam poſſe ſtatui, non modò regiunculam, ſed ne ſatis magnam quidem amplamque regionem, quæ ſimul Bethaſiorum fineis, ſimulque Batavos ac Friſios attingat. Quid Leodium in errorem duxerit, ſatis ego perſpicio: nempe vox *Friſiabones*, quæ eodem capite apud Plinium legitur hoc ordine: *Tungri*, *Rinuci*, *Friſiabones*, *Bethaſii*. Verùm vocem iſtam mendoſam eſſe, atque ex omni Plinii opere eliminandam, certis argumentis infrà, lib. III, oſtendam. Lazius *Rinucos* Plinii interpretatur *die Rhingäwer*; populos ulteriorem Rheni ripam, ex adverſo Bingii, colenteis. at hujus opinionem æquè falſam eſſe trans Rhenum ſitus arguit; quum Plinius heic Galliæ populos recenſeat, non Germaniæ. Ego, quum & apud Tacitum *Sunicos* cum Tungris ac Bethaſiis, & apud Plinium *Rinucos* cum iiſdem populis conjunctos reperiam; eamdem (quod

ſuſpicatus

ſuſpicatus eſt Leodius) eſſe gentem, omnino judico. &, ſi judicium hoc firmari velis; Oxonii in bibliothecâ collegii Novi, in exemplari elegantiſſimâ manu conſcripto, reperi vocem hoc loco *Sinuci*: Londinii verò, in bibliothecæ regiæ vetuſtiſſimo exemplari, *Sunuci*. quæ perpuſillum abſunt, quin cum Taciti voce *Sunici*, congruant. Si verò hujus hiſtoriam paullo diligentiori oculo rimeris; facilè deprehendas, haud opus eſſe *Rinuci* legere, uti inde eliciatur *Runicker land*, aut *Rhingaw*. Verba auctoris hæc ſunt: *Civilis, ſocietate Agrippinenſium auctus, proximas civitates adfectare, aut adverſantibus bellum inferre ſtatuit. Occupatisque Sunicis; & juventute eorum per cohortes compoſitâ; quò minùs ultra pergeret, Claudius Labeo Bethaſiorum, Tungrorumque, & Nerviorum tumultuariâ manu reſtitit: fretus loco, quia pontem Moſæ fluminis anteceperat. Pugnabaturque in anguſtiis ambiguè; donec Germani tranantes, terga Labeonis invaſêre. ſimul Civilis auſus, an ex compoſito, intulit ſe agmini Tungrorum, & clarâ voce, Non ideò, inquit, bellum ſumſimus, ut Batavi, & Treveri gentibus imperent. procul hæc à nobis arrogantia. accipite ſocietatē. transgredior ad vos; ſeu me ducem, ſeu militē mavultis. Movebatur vulgus, condebantque gladios, cùm Campanus, & Iuvenalis, ex primoribus Tungrorum, univerſam ei gentem dedidêre. Labeo, antequàm circumveniretur, profugit. Civilis Bethaſios quoque ac Nervios, in fidem acceptos, copiis ſuis adjunxit: ingens rerum; perculſis civitatum animis, vel ſponte inclinantibus.* Quia Civilem, attractâ Vbiorum ſocietate, proximas quoque civitates adfectaſſe, auctor ait; quidam Sunicos inde Transrhenanam fecêre gentem, Agrippinenſi Vbiorum coloniæ ac Noveſio opido oppoſitam: haud animadvertentes, nihil hoc bello Civilem trans Rhenum vi atque armis molitum; tum non in meridiem eum, aut orientem, ſed in occidentem profectum. quidpe, poſtquàm proximas Vbiis adfectaſſe eum civitates dixit; ſubjicit continuò in contextu hiſtoriæ, poſt Sunicos, Tungros, Bethaſios, atque Nervios: quos ordine omneis, fugato Labeone, adiit, inque fidem accepit. Quin ultrà etiam versùs occaſum, Labeonem perſequendo, eum proceſiſſe, mox infrà his oſtendit verbis: *Sed Civilis avia Belgarum circumibat; dum Claudium Labeonem capere, aut exturbare nititur.* Haud obſcurè igitur ex jam allatis perſpicitur, medios fuiſſe Sunicos inter Vbios atque Tungros. proinde rectè etiam apud Plinium Tungris junguntur. Rheni ripam eos non coluiſſe, patet apertè ex eodem Plinio, qui inter mediterraneos, Tungros atque Bethaſios, eos recenſet: in ripâ autem nullam eorum facit mentionem; ubi nationes ordine jungit iſtas: *Nemetes, Tribocos, Vangiones; hinc Vbios, Gugernos, Batavos.* quapropter malè etiam quidam circa opidum *Suns*, Rheno adpoſitum, ſedem eorum oſtenderunt.

Pro finibus ego SVNICIS tribuo agros, Moſam inter Roramque amneis ſitos; uti medii ſint inter Vbios atque Tungros. Tungri quidpe lævam Moſæ, ut proximo capite oſtendetur, Vbii dextram Roræ ripam coluêre. Moſa igitur amnis Sunicos ab occaſu diſcrevit, primùm à Tungris, ab confluente Vrtæ fluminis & Leodiaco ad opidum uſque *Stochem*: hinc ad Roræ uſque confluentem, ab Menapiis. ab ortu eodem termino incluſi fuêre, quo Vbii ab occaſu; nempe Rorâ amne ad opidum uſque *Nider Heimbach*. hinc à meridie, eodem amne, & Veſâ Vrtâque fluminibus ad Moſæ uſque confluentem, conterminos habuêre prædictos Tungros. Regiones nunc continentur hoc terrarum ſpatio; Limburgienſis ducatus; parsque ducatus Iuliacenſis dimidia; & item exigua Geldriæ portio inter confluenteis Moſæ Roræque amnium ſita: ubi opidum *Montfort*. Huc jam cuncta quàm optimè quadrant, quæ de Civile Batavo auctor noſter narrat. quidpe Vbiorum ſocietate auctus, proximos occupavit Sunicos: quorum juventute militiæ ſuæ adjunctâ, Tungros petere deſtinavit. ſed transeundus erat Moſa amnis, ponte junctus. reſtitit in principio Tungrorum agri Claudius Labeo, cum tumultuariâ manu Tungrorum, Bethaſiorum, Nerviorum. at Civilis cum Germanis tranatato amne, primùm Tungros, incolas loci, in ſocietatem armorum pellexit; dein proximos his Bethaſios, (quos circa Lovanium ac Bruxellas coluiſſe, infrà dicetur) mox junctis utrisque, Nervios in fidem accepit. Vocis alluſionem, quod Divæus fecit in opido *Suns*, ſequi ſi juvat; eſt profectò in agro, quem modò circumſcripſi, Sunicorum nomen in vico *Senich*, medio itinere inter opida *Aken* & *Dalem*.

Ceterò,

Ceterò, in originem nunc Sunicorum inquirere, curæ eſt pretium. Novum id planè nomen; nec niſi Plinio ac Tacito ſub idem tempus memoratum: Cæſari haud cognitum, quia Eburones etiam tum hoc tractu incoluerunt. Vnde igitur iſti Sunici? Superiori capite, cccc Sigambrorum Svevorumque millia Tiberium in Galliam traduxiſſe; è Svetonio Eutropioque intellectum eſt. Traductos fuiſſe C. Cenſorino, Aſinio Gallo Coss. anno principatus Auguſti xxxv, ante natum Chriſtum viii, ibidem oſtenſum eſt. Sigambri igitur, inter Moſam ac Rhenum à Romanis collocati, quia poſteà dicti fuêre Gugerni; altera quoque illa pars quadringentûm millium, Svevi, haud dubiè in Sunicorum tranſiêre nomen, Moſam inter & Roram proximè Gugernos poſiti. Fuiſſe autem Chattos, Cæſari ac proximis ſcriptoribus dictos per errorem *Svevos*, qui, expulſis Vbiis, juxta Sigambros Rheni ripam obſederunt; infrà, lib. iii, in Chattis Transrhenanis, validis oſtendam argumentis. De his igitur quoque Sunicis intelligendum, quod ſuprà in Gugernis ex Taciti libro de Germaniâ notavi: nempe in Galliam, unà cnm Gugernis, traductos, *ut cuſtodirentur*.

Loca in Sunicorum finibus duo ab antiquis auctoribus notata reperio, *Theudurum*, & *Coriovallum*. Thevdvrvm Antonino memoratur, in itinere à Trajani coloniâ ad Agrippinam. Ptolomæo dicitur Τευδέριον, *Teuderium*; quamvis ex omni Galliâ in extremas Veſtofaliæ parteis relegatum. Eſſe nunc Iuliacenſis ducatus opidulum *Tudder*, haud procul opido *Sittart*, ſuprà in Gugernis demonſtratum eſt. Quia fluviolo, cui vulgari vocabulum *Robéke*, impoſitum eſt, probiorem vocem Antonini eſſe putaverim *Theudurum*. nam *durum* fluminum ſignificare trajectum, ſuprà, lib. i, cap. vii, oſtenſum eſt.

Coriovallvm bis legitur apud Antoninum. in tabulâ idem locus obliquo caſu eſt *Cortovallio*: ex quo rectum facio Coriovallivm. Eumdem locum nunc adpellari *Falckenburg*, iter ab Atuacâ Tungrorum ad Iuliacum & Agrippinenſem coloniam, hac viâ actum, apertè oſtendit: item numerus millium xvi; quæ Antoninus & tabula inter Atuacam & Coriovallium numerant. Sunt enim millia inter opida *Tongeren* & *Falckenburg* circiter xvii. ſed & nomen hodiernum nonnihil ex antiquo vocabulo retinet. nam antiquitus dictum fuiſſe videtur *Corwalg* & *Corwalgen*: ex quo Romani ſuo ore ac lingvâ formarunt *Coriovallium*. poſteà verò, abjectâ primâ ſyllabâ *Cor*, & particulâ *burg* ad finem adpoſitâ, factum eſt *Walgenburg*, & *Valgenburg*; tandemque, uti nunc viget, corruptiùs *Valkenburg*: quod jam Sigeberti ævum à prædatoriâ ave dictum putavit, quaſi *Falconis caſtrum*. unde hodiéque vocabulum illud Germanicum per F effertur *Falkenburg*: quod Gallis, ſeu Wallonibus dicitur *Faucmont*. Verùm enimverò non diſſimulandum exiſtimaverim, quod doctiſſimus ſimul atque clariſſimus vir, Everhardus Forſtius, medicinæ doctor, & in inclytâ Batavorum apud Lugdunum academiâ profeſſor publicus, amicus noſter plurimum obſervandus (cui ob curatum corpus, quod duriſſimis hujus operis laboribus haud modicè erat adflictum, multum me debere fateor) hæc commentantem monuit; nempe vocabulũ illud *Coriovallum* ſive *Cortovallium*, vitiatum videri è genuinâ voce *Convallium*: eſſeque idem opidum, quod inter Falcoburgium & Leodiacum nunc incolis vocatur *Dalem*: quidpe *dale* idem Germanis, quod Latinis *convallis*. nec multũ abhorrebat ſitus opidi. Quæ equidẽ eruditiſſimi viri ſagax & ſcita conjectio in eamdem me abripiebat ſentẽtiam, niſi numeros mill. apud Antoninum & in tabulâ omneis ab eo opido diſſentire, in Falcoburgium verò conſentire diſpexiſſem. Liberum tamen, & integrum hac in re lectori relinquo judicium. Me ſanè ipſũ haud piguerit tanto viro palmã porrigere.

Ceterò Claudium Labeonem, quum, rebellione Galliarum, Civilem Tungrorum agro arcere vellet, pontem Moſæ occupaſſe, ſuprà ex Tacito cognitum eſt. Pontem hunc ſubitaneo aliquo opere ex tempore ſtructum fuiſſe, auctor non narrat. itaq; in perpetuũ ſitũ, uti promtus expeditusque hinc inde foret commeatus, locatũ fuiſſe, maximè credibile eſt. Commeatus autem heic ad id temporis fuêre creberrimi, inter celeberrima loca, inde Agrippinã coloniam, hinc Atuacã Tungrorum, Bagacũ Nerviorum, Caſtellum Morinûm, portumq; eorum Geſoriacũ, unde frequentiſſimus in Britanniam trajectus. In hac igitur viâ pontem ſuper Moſã fuiſſe cenſeo. iter autem hoc

quia ab Atuacâ agebatur per Coriovallium, & Iuliacum; pontem eâdem regione fuiſſe judico, ubi nunc opidum conſpicitur *Maſetricht*. nam inter Tungros & Falcoburgium qui hodiè commeant, Moſam ad dictum opidum ponte trajiciunt. Quin & nomen opidi apertè id clamat: quod merè Latinum, quaſi MOSÆ TRAIECTUS. ſic namque & Friſiorũ quondam, apud Rhenum & Batavorũ inſulam, opidum, quod nunc vulgari vocabulo eſt *Vtrecht*, Antoninus vocat *Trajectum*. ſic plures hodiè hiſce in oris loci, apud flumina, lacus, ac paludeis, in *drecht*, & *tricht* terminati, ab eodem argumento nomina acceperunt; ut fuſiùs ſuo loco oſtendetur. Meminit *Moſæ trajectus* haud obſcurè Marcellinus, lib. xx, his verbis: *Iulianus in limitem Germaniæ ſecundæ eſt egreſſus. omnique adparatu, quem flagitabat inſtans negotium, communitus; Obtricenſi Moſæ opido propinquabat. Rheno deinde tranſmiſſo, regionem ſubitò pervaſit Francorum*. Equidem heic legebam *Trajectenſi Moſæ opido*. Verùm iterum monuit prædictus eruditiſſimus Everhardus Forſtius; locum hunc incolis olim fuiſſe dictum *Obtricht*, quaſi *Ober Tricht*, id eſt, *Trajectus ſuperior*; ad diſcrimen *inferioris Trajectus*, qui erat ad Rhenum in Friſiis; quem illi patrio vocabulo dicebant *Vnder Tricht*: unde nunc etiam corruptum, ſive contractum ejus loci manet vocabulum *Vtricht*, & *Vtrecht*. Placet ſententia; quam ambabus, quod ajunt, ulnis amplector. Sed ipſum opidum *Maſetricht*, extra Sunicorum fineis, ad Tungros ſpectat. In Sunicorum ripâ opidum nunc eſt vulgari vocabulo *Wyk*, ponte opido *Maſetricht* adnexum. quod & ipſum antiquitatem ſuam nomine prodere videtur. haud dubium quidpe eſt, quin locus olim à Romanis Latinâ lingvâ dictus fuerit, VICUS AD TRAIECTUM MOSÆ. ſic namque & Batavorum quondam vicus ad Rhenum *Batavodurum*, Tacito hiſtoriarum V memoratus, hodiè dicitur *Wyk te Durſtede*.

Atque hactenus de SVNICIS, qui anteà trans Rhenum fuêre CHATTI.

CAP. XX.

De TUNGRIS: *qui anteà quinque nominibus diſcreti*, Eburones, Condruſi, Segni, Cæræſi, *&* Pæmani, *uno vocabulo in commune dicebantur* GERMANI. *ubi prima hujus vocabuli oſtenditur origo*.

VT Gugernorum, ac Sunicorum, ſic TUNGRORUM quoque nomen antiquiſſimi auctorum, quorum monumenta ad noſtram pervenerunt ætatem, primique retulerunt Plinius atque Tacitus. apud Cæſarem, qui primus Romanorum crebris univerſam Galliam Comatam perdomuit bellis, commentariisque copioſiſſimis vulgavit, id nuſquàm exſtat: ſcilicet, quia nullum adhuc ejus ævo fuit. nam quòd multi viri docti ex Tacito conjecerint, exſtitiſſe id jam tunc quidem; ſed ob hanc vel illam cauſam, quarum multas diverſaſque allegant, latitaſſe; id quàm falſum ſit, mox ex Taciti Cæſariſque monumentorum collatione liquebit. Apud Tacitum ſanè locus eſt hac de re, in libro de Germaniâ, verbis adeò perplexis, ac difficilis intellectu, quique multa perdocta ac præclara ingenia tam variè miſeréque hactenus torſit; uti propemodùm verum vaticinium ceciniſſe viſus ſit Iuſtus Lipſius; *Fluctuare hîc interpretes, & fluctuaturos æternùm*. quæ magni viri vox, ut magno cum judicio fuſa videbatur, tenue ingenium meum deterrebat, ne quid ego eâdem in re temerè ampliùs tentarem vel experirer; ni magnus ille dictator Iulius opem auxiliumque ad perficienda conata pollicitus foret.

Primùm igitur omnium notandum eſt, diverſas eſſe dicti loci in diverſis exemplaribus antiquis lectiones. quarum vulgata ſic habet: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus eſt)* TUITONEM *deum terrâ editum, & filium* MANNUM, *originem gentis, conditoreſq. Manno tris filios aſſignant, è quorum nominibus, proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocetur. Quidam autem, licentiâ vetuſtatis, plureis deo ortos, pluresq. gentis appellationes, Marſos, Gambrivios, Suevos, Vandalios, affirmant: eaque vera & antiqua nomina. Ceterùm*

GERMA-

GERMANIÆ *vocabulum recens, & nuper additum: quoniam, qui primi Rhenum transgreſſi Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani vocati ſint. ita nationis nomen, non gentis, evaluiſſe paulatim, ut omnes primùm à victore ob metum, mox à ſe ipſis invento nomine Germani vocarentur.* At in Bambergenſi exemplari, manu ſcripto, ut refert Lipſius; item in Bononienſi, typis anno CIↃ CCCC LXXII edito, ut teſtatur Pichenas, priora quidem verba cum iſtis conveniunt: poſteriora verò ſic variant: *Ceterùm Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum: quoniam, qui primi Rhenum transgreſſi Gallos expulerint, ac nunc Tungri, tunc Germani vocati ſint. ita nationis nomen, non gentis evaluiſſe paulatim, ut omnes primùm à victore ab metum, mox à ſe ipſis invento nomine vocarentur.* Neſcio ſanè, quo fato hic maximè omnium totius libri de Germaniâ locus tam fœdè, tamque variè vitiatus ſit. quidpe quem *Tuitonem* fuiſſe deum ſatis adſertum ſuprà habeo, eum quoque omnia hactenùs exemplaria conſtantiſſimâ ſcripturâ habuerunt *Tuiſtonem*. Sed poſteriorem lectionem, ut paullo emendatiorem, & in veritatem propenſiorem, cupidus unà cum doctiſſimo Lipſio amplectens, primo loco examinare, corrigere, interpretari, ac firmare conabor. poſteà illam ex hac paucis refellam.

Plerique interpretum auctorem reprehendunt de vocabulo *nuper*; quaſi id parum ex fide: in queis Lipſium quoque deprehendi miror. ſic iſte: *Quòd ait,* nuper; *non hercules ita nuper: quippe cùm ab ævo I. Cæſaris; quo conſtat Germanos Galliam irrupiſſe.* Imò longè ante Cæſarem, mi Lipſi, inclytum Muſarum decus. quidpe hujus tempeſtate jam *plerique Belgarum à Germanis erant orti*; *antiquitus Rhenum*, non nuper, *traducti*: ut apud ipſum, belli Gallici comment. II, teſtantur Rhemi Belgæ: quosque Cæſar paſſim in commentariis ſuis nunc Gallos, nunc Germanos vocitat. Tacitus autem haud facilè poterat ignorare, jam Cæſaris ævo exſtitiſſe nomen Germanorum; quando illius commentarios ſe legiſſe haud obſcurè innuit eodem volumine, his verbis: *Validiores olim Gallorum res fuiſſe, ſummus auctorum divus Iulius tradit.* Verùm Tacitus non ratione ſui ſæculi, neque Cæſaris ævi, *nuper additum vocabulum Garmaniæ* intellexit; ſed ratione antiquorum nominum, quibus Germanos anteà, inter ſe diſcretos, ait adpellatos *Marſos, Gambrivios, Svevos, Vandalios.* His igitur nominibus priſcis nuperrimè, noviſſimè, proximè, ſive poſtremò *additum* (valeat jam illud Lipſii, Colerique, *auditum*) *vocabulum Germaniæ.* Pichenas ad eumdem hunc locum commentans; *Ego*, inquit, *rectè ſcripſiſſe Tacitum puto; nec de ſuo ævo loqui: ſed totum ſermonem referre ad veteres illos ſcriptores, qui carminibus antiquis olim annales compoſuerant, atque inter cetera tradiderant, Germaniæ vocabulum recens eo tempore fuiſſe.* Rectè equidem Pichenas de diſtinctione verborum auctoris ſenſit. bis tamen heic ſatis evidenter ab eodē erratum. primò enim Tacitus non veteres aliquos heic intellexit ſcriptores, ſive Græcos ſive Romanos, qui carminibus olim annaleis componebant; ſed ipſos Germanos: de quibus eodē libro infrà; *Literarum*, inquit, *ſecreta viri pariter ac feminæ ignorant.* ideóque *apud illos hoc unum memoriæ & annalium genus, carminibus,* à majoribus conditis, antiquitatē *celebrare.* ſecundò à Pichenâ erratū eſt, quòd carmina heic intellexit poëma aliquod, literis conſcriptum: quum nihil aliud fuerint, quàm quas Græci dixêre ᾠδάς, à verbo ἀείδω, id eſt, *cano*; ut ſuprâ pluribus expoſitum eſt. Carmina igitut illa de Tuitone, Manno, & hujus tribus filiis, ad ipſos Germanos auctor retulit: ſequentem autem ſermonem omnem de Romanis, ſive Livio ac Plinio, qui res Germanicas ſcripto prodiderunt, ſive de aliis quibusdam intellexit ſcriptoribus. proinde etiam malè vulgò diſtinctum arguo. quidpe quum verbum *adfirmant* ad omnem reliquam orationem pertineat; quod dilucidiſſimè perſpicitur ex his vocibus, *expulerint*, *vocati ſint*, & *evaluiſſe*: malè periodus finitur ad voceis, *antiqua nomina*. Sic igitur ego diſtingvo: *Quidam autem, licentiâ vetuſtatis, plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marſos, Gambrivios, Svevos, Vandalos adfirmant: eaque vera, & antiqua nomina. ceterùm Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum*; ſcilicet adfirmant illi *quidam*; & quæ ſequuntur. Sic paullo poſt auctor eodem libro: *Ceterùm & Vlixem quidam opinantur, longo illo & fabuloſo errore in hunc oceanum delatum, adiſſe Germaniæ terras, Aſciburgiumque, quod in ripâ Rheni ſitum hodièque incolitur,*

 ab illo

ab illo conſtitutum, nominatumque Ἀσκιπύργιον. aram quin etiam Vlixi conſecratam, adjecto Laërtæ patris nomine, eodem loco olim repertam: ſcilicet opinantur illi, aut adfirmant non Germani, ſed Romanorum ſcriptorum *quidam*. Sed ad reliqua. *Quoniam*, inquit auctor, *qui primi Rhenum transgreſſi Gallos expulerint, ac nunc Tungri, tunc Germani vocati ſint*. Primùm ego particulam *ac*, quæ in vulgatis exemplaribus abeſt, hoc loco expungo, ut inutilem, & ſupervacaneam. reliquorum verborum ſententia (ut ego cum Lipſio interpretor) hæc eſt: Ii, qui primi Rhenum transgreſſi Gallos expulerunt, Taciti quidem ævo TVNGRI vocabantur: initio autem, quum primùm Rhenũ tranſiſſent, GERMANI fuerunt dicti. Huic rei ampliſſimũ perhibet teſtimonium luculentus in primis auctor Iulius Cæſar: qui etiam ſingulorum populorum, qui primi tranſierunt, nomina refert dicto comment. II. *Condruſos*, inquit, *Eburones, Cæræſos, Pæmanos, qui uno nomine Germani adpellantur, arbitrari ad* XL *millia*. quibus addit *Segnos*, comment. VI: *Segni, Condruſique, ex gente ac numero Germanorum, qui ſunt inter Eburones, Trevirosque*. En, quid hoc? *uno nomine Germani appellantur*: item; *ex gente, & numero Germanorum*. An non & Treveri, & Nervii, & Atuatici, & Menapii, & Batavi, erant Germani; Rhenum antiquitus transgreſſi? Omnino. Cur igitur illi potiùs uno nomine Germani, quaſi peculiari proprioque vocabulo, adpellarentur, quàm reliqui iſti omnes? Certè haud levis fuit cauſa, cur id fieret. quam haud facilè expediveris, niſi Tacito adjutore atq; ductore: qui Cæſaris verba gnaviter explicans, ab ipſo viciſſim probè explicatur. Primi ſcilicet quinque iſti populi Rhenũ transgreſſi Gallos finibus expulerunt iis, quos quinque iſtis ſuprà adſignavi. hi ab initio GERMANI, poſteà verò TVNGRI fuêre dicti. cujus rei, præter graviſſima duûm auctorum teſtimonia, vel maximum, firmiſſimumque eſſe debet argumentum, quòd Tungri ab iis auctoribus, qui Cæſaris tempeſtatem ſubſequuti ſunt, in eiſdem collocantur finibus, quos Cæſaris ævo quinque illi populi tenuerunt. Nam & Ptolemæus, ut ſuprà oſtenſum, *Atuátucum* facit *Tungrorum*, Scaldem inter & Moſam, caput; & Antoninus *Atuácam Tungrorum* opidum: quod *Eburonum* Cæſar memorat *caſtellum*. & Plinius Tungrorum fineis longè ultra Moſam, in Segnorum, vel Cæræſorum, quos ſuprà deſcripſi, profert agrum. Verba ejus, lib. XXXI, cap. II, hæc ſunt: *Tungri, civitas Galliæ, fontem habet inſignem, plurimis bullis ſtillantem, ferruginei ſaporis: quod ipſum non niſi in fine potus intelligitur. purgat hic corpora; tertianas febres diſcutit, calculorumque vitia. eadem aqua, igne admoto, turbida fit: ad poſtremum rubeſcit*. Heic equidem vocem *civitas*, nonnulli interpretes expoſuerunt *opidum*: uti hac ratione fontem Plinii interpretarentur eum, qui ſub mœnibus opidi Tungrorũ viſitur. verùm illi bis errant: primò, quòd non animadvertunt, Plinii ætate opidum hoc nõ gentis vocabulo, ſed proprio ſibi nomine *Atuátucam*, & *Atuácam* adpellatum fuiſſe: quod nomen Cæſar ante Plinium, & Ptolemæus, Antonius, auctorque tabulæ itinerariæ, Plinio multo poſteriores retulerunt. ſecundò errant, quia non obſervarunt, Plinio, & ſuperioris ſæculi auctoribus, præſertim Cæſari, minimè uſitatum, quęvis opida *civitatis* vocabulo adpellare; ſed integras nationes, ac populos: quâ ſignificatione Tungrorũ quoq; Plinio accipitur civitas. qui quoniam à V prædictis populis orti fuêre; rectè heic doctiſſimus atque perſpicaciſſimus quisque fontẽ iſtum interpretãtur eum, qui eſt ultra Moſam in Leodiacenſi agro, ad vicum Spaham. cujus etiam aquam magis reſpondere Plinii prædicationi, quàm illius, qui eſt ad opidum *Tongeren*, omnes uno ore fatentur & medici, & alii, quotquot experti ſunt. Sed Tungrorũ fines eodẽ fuiſſe ſitu, quo antè Eburonũ, ſuperiori capite, ex ipſius auctoris noſtri hiſtoriarum IV, demonſtravi. Eodem libro diſertiſſimè *Germanos* adpellat, veteri illo, peculiari, ac proprio vocabulo, quos mox poſteà *Tungros*. De caſtrorum in inſulâ Batavorum excidio, & pugnis inter Civilem Romanosque commiſſis, inter alia hæc refert: *Signa, vexillaque, & quod militum, in ſuperiorem inſulæ partem congregantur, duce Aquilio primipilari, nomen magis exercitus, quàm robur. quippe viribus cohortium abductis, Vitellius è proximis Nerviorum, Germanorumque pagis, ſegnem numerum armis oneraverat*. & mox de Civile: *Vbi inſidiæ parum ceſſêre, ad vim transgreſſus, Caninefates, Friſios, Batavos propriis cuneis componit. directa ex diverſo acies, haut procul à flumine Rheno; & obverſis in hoſtem navibus,*

navibus, qui incenſis caſtellis illuc appulerant. nec diu certato, Tungrorum cohors ſigna ad Civilem tranſtulit. Pergo igitur ad cetera. *Ita nationis nomen, non gentis evaluiſſe paulatim.* *Nationis*; id eſt, v populorum, qui à Gallis in unam nationem computabantur, quia junctim ex patrio ſolo advenerant; unumque univerſi nomen ſibi commune poſteà ipſi adſumſerunt. *Nationis nomen, non gentis.* id eſt: nomen illud *Germanorum*, quod paullatim poſteà evaluit, ab initio non erat gentis univerſæ, trans Rhenum incolentis; qui ſibi ipſis THEVTISCI adpellabantur: ſed unius *Tungrorum* nationis, ex totâ gente in Galliam transgreſſæ. *Gentis* ac *nationis* vocabula in perverſum ſenſum ab interpretibus heic trahi video. Acidalus, licet in eamdem ſententiam, ut nos, auctoris verba interpretetur; tamen Ciceronis auctoritatem, ex libro I de divinatione, contra ſe ipſum adlegat. *Quâ in natione*, inquit Cicero de Aſſyriis, *Chaldæi, non ex artis, ſed ex gentis vocabulo nominati.* Hadrianus item Iunius, è Feſto Pompejo, in *nationis* vocabulo, cenſet latiùs hoc patere, quàm *gentis*. quæ opinio parum ſana. nam haud minùs *gens* à *gignendo*, quàm *natio* à *naſcendo* dicta eſt: eamdemque vim habere utrumque vocabulum, vel ſexcentis apud rerum auctores, maximè verò apud Tacitum atque Cæſarem, exemplis patet: ubi promiſcuè ea uſurpata reperias, ita, uti nunc natio in gente, nunc gens in natione cenſeatur. Vni Ciceroni, quem Acidalus citat, loco omnium crediſiſſe heic ſuffecerit. is paullo poſt ea verba, quæ ſuprà relata; *Cilicum*, inquit, *& Piſidarum gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus præfuimus ipſi, volatibus avium, cantibusque, ut certiſſimis ſignis, declarari res futuras putant.* Ecquid ſatis apertè heic ſatisque liquidò, quas anteà adpellavit *genteis*, easdem continuò *nationes* poſteà vocat? Parem igitur eamdemque vim utrumque vocabulum habet. auctor tamen noſter generalius heic intellexit vocabulum *gentis*, quàm *nationis*. ſic eodem libro poſteà: *Nunc de Svevis dicendum eſt. quorum non una, ut Cattorum, Tencterorumve, gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque diſcreti; quamquàm in commune Svevi vocentur. Inſigne gentis, obliquare crinem, nodoque ſubſtringere.* Sequitur illic deinde: *Vt omnes primùm à victore ob metum, mox à ſe ipſis invento nomine vocarentur.* Heic tandem crux interpretum incluſa hæret. nam quæ iſthæc eſt φράσις; Qui Gallos expulerunt, à victore, ob metum, hoc vel illo nomine vocati ſunt. Quid? an non, qui Gallos expulerant, iidem erant victores? quomodò igitur victores metuerunt? aut quem? Non intelligo. Iam verò quid hoc? *primum à victore, mox à ſe ipſis vocati ſunt*: An non illi *ipſi* erant iidem, qui antè *victores?* Quæ igitur hæc & temporum & hominum diſtinctio? Sanè improba, ac malè ſana. Hadr. Iunius in Bataviâ horum verborum aſperitatem ſic explanat: *Germanos aliquando tranſito Rheno, quum in Gallos expeditionem moviſſent, in alienæ ditionis terris amne medio excluſos à ſuis finibus, victorum voluntati (quippe præpotentibus tunc Tungrorum opibus) conceſſiſſe, ut communi nomine conjunctim Tungri dicerentur: poſteà ſeparatim proprium nomen ſibi delegiſſe, atque uſurpaſſe, ab illis diſcretum.* Itane verò? Ergo Tungrorum nomen antè in Galliâ fuit, quàm eò Germani tranſiverunt: ergo item Galli Germanos opibus armisque ſuperarunt: ergo priùs Tungrorum nomen auditum, quàm Germanorum. quæ cuncta falſa eſſe, convincit ipſe Tacitus, Gallos ab iis, qui Rhenum transgreſſi, expulſos diſertè tradens. At majoris nominis atque auctoritatis virum audiamus, Iuſtum Lipſium; qui non minùs in errore, ſi non eodem, ſatis tamen magno hærere videtur. *Cenſeo*, inquit, *eum hoc dicere: Factum, ut omnes, qui Rhenum accolerent, nomen ab iſtâ victrice natione invenirent, ob metum ſcilicet recentem Gallorum: qui quoties de transgreſſu vel adventu Transrhenanæ nationis audirent, dicebant trepidi, adventare Germanos. at iſti propriè Germani, novum nomen invenirent à ſe ipſis, diſcriminandi nimirum causâ, ut dicerent ſe Tungros.* De origine equidem Tungrorum vocabuli, planè ego idem cum Lipſio ſentio. at quòd cenſet, auctorem heic velle, omneis trans Rhenum colenteis populos nomen ab victrice illâ natione inveniſſe; in eo vel maximè errare virum, cetera doctiſſimum, judicio. Occaſionem hujus erroris binas illi præbuiſſe voceis video, *omnes*, & *victore*; quibus ſe expedire nequivit. Ad primam quod attinet; ſi eam ſolis Transrhenanis, vel Ciſrhenanis pariter atque

Tranſrhenanis, rectè ſe tribuere arbitretur: monſtret neceſſe eſt, quâ ratione eamdem à ſequentibus verbis, *mox à ſe ipſis*, arcere queat; quæ ad ſolos illos primos Ciſrhenanos Germanos pertinent, qui Tungros poſteà ſe ipſos adpellarunt. Sin obſtinatè ſecludere velit; doceat, quænam vox in poſterioribus deſideretur, quâ diſtingvatur oratio, alioquin cohærens, eiſdemque de populis intelligenda. Monſtrari nulla quum queat; neque vox *omnes*, à poſterioribus verbis ſeparari: omnino de iiſdem populis, qui primi ſcilicet Rhenum transgreſſi, expulſis antiquis cultoribus, ſedem in Galliâ fixerunt, intelligenda cùm priora, tùm poſteriora cenſeo; nomenque *Germanorum* non univerſis Tranſrhenanis ob metum à Gallis victis inventum; ſed unis Tungris Rhenum jam transgreſſis, victoribusque impoſitum. quamquàm poſtmodùm Tranſrhenani quoque eodem vocabulo adpellati fuêre; ut mox oſtendam. Quamobrem malim ego (ſi per doctiores liceat) pro *à victore*, legere *victores à victis*: ut tandem totus ſenſus ſic conſtet: *Vt omnes primùm victores à victis ob metum, mox à ſe ipſis invento nomine vocarentur*. id eſt: omnes primùm victores, quum Gallos expuliſſent, à victis Gallis invento nomine ob metum, qui hos victores metuebant victi, GERMANI ſunt dicti. dein verò, à ſe ipſis invento nomine, TVNGRI. Neque enim aliter exotica illa ac barbara loquutio Latinitati ſatis reſtitui poterit. Vocem *omnes* ſi etiamnum ad univerſam Tranſrhenanam gentem referendam contendere velis: apertè reclamat Tacitus; omneis iſtos, qui primi Germani vocati ſint, nationem unam ex totâ gente fuiſſe adfirmans, non univerſam gentem. Ceterò; quòd Lipſius, pro *à ſe ipſis*, reſtituere conatur, *à re ipsâ*; quia Germani dicti à *gerrâ*, id eſt, à bello, ut infrà dicetur: id mehercules Bambergenſem ſcripturam, quam ille probat, minimè tuetur. hac quidpe ratione populi iſti, primùm Tungri, dein Germani dicti fuiſſent: quod à veritate quàm ſit remotum, jam antè è Cæſare probavi; ac mox latiùs demonſtrabitur. Gallos pulſos Germanicum vocabulum Germanis indidiſſe nihil mirum ſit; quandoquidem utriusque gentis lingva una eademque fuit, ſolis dialectis diviſa; ut ſuprà, lib. I, pluribus docui argumentis. Sed hactenus veram genuinamque Taciti mentem ex Bambergenſi ac Bononienſi exemplaribus adſeruiſſe ſufficiat. nunc altera illa, vulgata lectio conſideretur. *Quoniam qui primi Rhenum transgreſſi Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani, vocati ſint*. Hæc verba ſi mordicus retinere velis; corrigas ſequentia neceſſe eſt; legasque, *ita nationis nomina, non gentis evaluiſſe paulatim*. nam quum utrumque nomen promiſcuè, modò hoc, modò illud uſurpatum fuerit: certè ſequens oratio de utroque intelligi debet. aut ſanè addenda vox aliqua, quæ alterutrum nomen oſtendat, quod ſolum paulatim evaluerit. Vnum Germanorum nomen, non Tungrorum, in univerſam poſteà gentem Tranſrhenanam evaluiſſe, ſatis in aperto, atque confeſſo eſt. unum etiam Germanorum nomen priùs exſtitiſſe, quàm Tungrorum, vel hinc ſatis perſpicuum fit, quòd Cæſar, qui primus Romanorum has oras cum exercitu adiit, debellavit, & copioſiſſimis vulgavit populo Romano commentariis, nuſquàm ne minimam quidem ſuſpicionem de Tungris reliquit: quod haud dubiè facturus erat, ſi uſpiam tunc nomen id tam clarum exſtitiſſet. Liceat jam igitur vulgatam iſtam lectionem damnare; multoque magis varias interpretum in eam correctiones. Integer locus, à nobis purgatus, ſic ſcribatur: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus eſt) Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno trîs filios aſſignant; è quorum nominibus, proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetuſtatis, plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marſos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, adfirmant: eaque vera, & antiqua nomina. ceterùm* GERMANIÆ *vocabulum recens, & nuper additum: quoniam, qui primi Rhenum transgreſſi Gallos expulerint, nunc* TVNGRI, *tunc* GERMANI *vocati ſint. ita nationis nomen, non gentis, evaluiſſe paulatim; ut omnes primùm victores à victis ob metum, mox à ſe ipſis invento nomine vocarentur*. Quinque igitur iſti populi Tranſrhenani, *Eburones*, *Condruſi*, *Segni*, *Cæraſi*, atque *Pæmani*, quum Rhenum transgreſſi proximos Gallos agris pepuliſſent; primi adpellati ſunt,

non

non ſibi, ſed Gallis victis, GERMANI. Id nomen poſtmodò adeò apud univerſos Gallos paullatim evaluit, uti non modò v illæ nationes eo, tamquàm peculiari vocabulo, adpellarentur; ſed omnes etiam reliquæ è Transhenanâ regione in eamdem Galliam transgreſſæ: in quibus fuêre *Tribocchi*, *Nemetes*, *Vangiones*, *Treveri*, *Menapii*, *Batavi*, *Caninefates*, *Taxandri*, *Aduatici*, *Nervii*, & alii. De univerſis ita ſcribit Dio, lib. LIII: Κελτῶν τινες, ὓς δὴ Γερμανὺς καλῦμεν, πᾶσαν τὴν πρὸς Ῥήνῳ Κελτικὴν καταχόντες, Γερμανίαν ὀνομάζεσθαι ἐποίησαν. id eſt: *Celtarum quidam, quos Germanos vocamus, quum omnem apud Rhenum Celticam occuparent, effecerunt, uti ea regio Germania vocaretur.* Notandum heic eſt, Dionem ubique in hiſtoriis ſuis Transrhenanam gentem, quàm vulgò Romani dixêre, *Germanos*, adpellare Κελτὺς· Gallos verò Γαλάτας: & regionem illorum Κελτικὴν, horum Γαλατίαν. Γερμανίαν autem numquàm niſi Cisrhenanam nominat: nempe, quia hæc propriè *Germania* dicebatur, è v illorum Theutiſcorum populorum communi vocabulo *Germani*, à Gallis invento. proinde etiam eamdem regionem nonnumquàm vocat Κελτικὴν; & ipſos Germanos Cisrhenanos Κελτικὺς. quæ duo vocabula parum feliciter interpretes nuper corrigenda cenſuerunt in Βελγικὴν & Βελγικὺς. unde hiſtoriæ de Cæſare rebusque ejus in his oris geſtis, ſequuntur quàm abſurdiſſimæ, adeóque omnino falſæ. Idem igitur, quod Tacitus & Cæſar de primis Germanis, Dio quoque tradit. nempe quum Transrhenanorum, id eſt, Theutiſcorum quidam, Rhenum transgreſſi, regionem amni proximam occuparent; effecerunt, ſive in causâ fuerunt, uti ea diceretur *Germania*; ipſique *Germani*: à Gallis videlicet devictis, ob metum, ut teſtatur Tacitus. Maximè autem obſervandum quòd τινὰς illos τὴν Κελτικὴν πρὸς τῷ Ῥήνῳ καταχόντας, *Germanos* ait adpellari. quod vocabulum numquàm tribuit ipſe Transrhenanis. Romani autem, quum omnem Galliam perdomuiſſent, antequàm vel Rhenum, vel Alpeis ac Danubium transiſſent; ab Gallis idem nomen acceperunt, quod apud illos in Galliâ conditum erat. quod perinde ac apud illos, poſteà apud Romanos quoque ita evaluit, uti non modò Cisrhenanos, ſed omnem etiam gentem Transrhenanam nullo niſi hoc nomine perpetuò adpellârint. Hinc eſt illud apud Procopium, rer. Gothicar. lib. IV: Οὐάρνοι μὲν ὑπὲρ Ἴστρον ποταμὸν ἵδρυνται· διήκουσι δὲ ἄχρι ἐς ὠκεανὸν τὸν ἀρκτῷον, καὶ ποταμὸν Ῥῆνον· ὅσπερ αὐτούς τε διορίζει καὶ Φράγγους, καὶ τἄλλα ἔθνη, ἃ ταύτῃ ἵδρυνται. οὗτοι ἅπαντες, ὅσοι τὸ παλαιὸν ἀμφὶ Ῥῆνον ἑκατέρωθεν ποταμὸν ᾤκηντο, ἰδίᾳ μέν τινι ὀνόματι ἕκαστοι μετελάγχανον· ὧν δὴ ἔθνος ἓν Γερμανοὶ ὀνομάζοντο. ἐπικοινῆς τε Γερμανοὶ ἐκαλοῦντο ἅπαντες. id eſt: *Varni ultra Iſtrum flumen habitant, ad oceanum uſque protenſi, & Rhenum amnem; qui eos & Francos diſtingvit, aliosque populos, hiſce in oris degenteis. Hi omnes, quotquot olim circa utramque Rheni ripam incolebant, proprium quoddam nomen ſinguli habebant: è quibus una natio* Germani *dicebantur. at communiter univerſi etiam* Germani *vocati ſunt.* Nempe univerſam tam cis quàm trans Rhenum intelligit gentem; in quâ complures nationes diuerſis atque diſcretis inter ſe adpellabantur nominibus. una verò ex iis cis Rhenum, quæ poſteà *Tungri* dicta, prima habuit nomen *Germanorum*, à Gallis impoſitum. quod poſteà in omnem etiam Transrhenanam gentem tranſiit, apud Romanos. Nec mirum Romanos gentem hanc adpellaſſe GERMANOS, qui tamen alio, proprioque ſibi vocabulo ſemper dicti fuêre TEVTISCI. ſic namque complureis alias genteis ipſi Romani juxtà ac Græci ejusmodi nominibus, à re aliquâ inventis, vocitarunt, quæ illæ, niſi per interpretem, numquàm intellexerunt. ſic Græci *Scythas* adpellarunt, qui ſibi ipſis erant Scoloti; teſte Herodoto, in lib. IV. Sic haud dubiè adiud, ac proprium ſibi nomen habuêre Africæ populi, qui Romanis *Numidæ*, & anteà Græcis Νομάδες dicti fuêre, ἀπὸ τοῦ νεμεῖν, id eſt, à permutandis pabulis. ſic *Naſamones*, anteà Μεσάμμωνες Græcis, quia medii inter arenas: ſic item *Nigritarum* ingens vaſtitas, à flumine Nigro: ſic *Baſilides*, & *Georgi Sarmatæ*, hi ab agrorum cultu, illi quia regibus ſubjecti: ſic *Sceptruchi*, *Anthropophagi*, *Lotophagi*, *Troglodytæ*, *Agathyrſi*, *Amazones*, & innumeri alii, qui omnes à rerum argumentis ſic Græcis denominati, alia, propria, ac domi nata habuêre nomina. et ne antiqua illa ſolùm, ac nimiùm remota conſectemur; en hodiè etiam iidem Germani Slavici generis populis dicuntur *Niemcy*, & Hunga-

& Hungaris *Nemetek*, vocabulis ipſis Germanis, Slavicæ Hungaricæque lingvarum ignaris, prorſus ignotis. ſic Slavis *Auſtrii*, qui Germanis ſunt *die Oeſterreicher*, adpellantur *Rákuſzy*; & Itali *Włóſzy* aliâque dialecto *Wlaſſy*. ſic iidem Itali Germanis ſuperioribus indigetantur *die Wälliſchen*. ſic *Poloni*, ſuâ lingvâ *Polacy*, Hungaris ſunt *Lengelek*. ſic denique tota Germanorũ gens hodiè Francogallis nuncupatur *Allemans*, & Hiſpanis *Alemanos*; ab unâ natione olim Transrhenanâ, haud ita magnâ: quæ tamen ipſa non Germanicæ, ſed Gallicæ fuit originis, Auguſto Cæſare Romano imperio potiente, in Germaniam transgreſsa; ut ſuo loco docebitur. Ad eumdem igitur modum gens noſtra antiquis Gallis, Romaniſque dicta fuit GERMANI; vocabulo ipſi inuſitato. Hinc tandem eſt, quòd Tacitus *Marſos*, *Gambrivios*, *Svevos*, *Vandalios*, *antiqua*, *atque vera nomina* gentis eſſe tradit: *Germaniæ* autem *vocabulum recens*, & *nuper additum*. quibus verbis quid aliud indicare voluit, niſi *Germanorum* vocabulum, neque antiquum; neque verum eſſe gentis Transrhenanæ nomen: ſed poſterioribus temporibus, quum natio iſta, qui poſteà Tungri dicti, Rhenum tranſiſſet, à Gallis victis in Galliâ repertum, atque commentum? Huic rei quum tot, tamque evidentia adſtipulentur argumenta, graviſſimorumque auctorum teſtimonia; quid jam ampliùs obſtat, vel impedit, quo minùs Strabonem, Græci generis ab Aſiâ hominem, erraſſe credamus, ubi lib. VII gentem noſtram *Germanos* dictam Romanis putavit, Latino vocabulo, quaſi fratres Gallorum; quia animorum feritate, corporum magnitudine & flavo crinium colore Gallis fuerint quàm ſimillimi. Veterum hinc pariter grammaticorum rideantur ejuſdem vocabuli originationes; quorum alii à *germinando*, alii ab *immanitate*, alii neſcio unde, gentem denominatam ſomniarunt. Noſtro verò ſæculò tot, tamque variæ, & tam diſcrepantes inter ſe eâdem de re, etiam ab doctiſſimis hominibus proditæ ſunt ſententiæ, uti ſingulas enumerare, articulatimque convellere, Hercules etiam fugerit.

Vera tamen ac germana vocabuli etymologia reddetur. Suprà, lib. I, cap. IX, ubi de GALLORUM vocabulo ſermo fuit, pluribus demonſtratum eſt exemplis, plurima Germanicæ lingvæ vocabula, quæ in principio nunc *W* literam habent, antiquitus aliâ dialecto incepiſſe per *G*. quæ litera apud exteras nationes, à Germanis ortas, in eiſdem vocibus etiam nunc durat. Sic igitur antiquum Garmanorum vocabulum fuit *gerre*, quod *bellum* ſignificat. id à Burgundionibus, Francis, Gothis, ac Vandalis, Langobardiſque, Italiæ, Galliæ, & Hiſpaniæ inlatum, eodem ſono apud Gallos nunc manet *guerre*, & apud Hiſpanos *guerra*, apud Italos, *v* literâ tamquàm *w* Germanorum pronuntiatâ, dicitur *guerra*, quaſi *gwerra*. Apud ipſos Germanos planè interiit: pro quo habemus *krig*, & *oorloch*. apud Anglos tamen in Britanniâ, Germanicæ originis gentem, item apud Scotos, manet vox, eâdem ſignificatione, *warre*. ex hac & aliâ voce *man*, quæ *virum* notat, haud ineptè componitur vocabulum *warreman*; quod *bellatorem*, ſeu *militem* indicat. ſic enim ex *foot*, id eſt *pes*, & *man*, componitur eidem genti, *footman*, id eſt *curſor*; ex *coache*, quòd eſt *vehiculum*, *coacheman*, id eſt *auriga*; ex *water*, id eſt *aqua*, *waterman*, id eſt, *navicularius*; ex *horſe*, id eſt, *equus*, *horſeman*, id eſt, *eques*: & id genus alia innumera. ubi notandum, *e* illud in fine vocum *coache*, *horſe*, *warre*, in pronuntiatione haud exprimi; idque ex antiquiſſimo lingvæ Celticæ more. quapropter haud abſurdè, nec vitioſè eadem vocabula ſcribuntur, *warman*, *coachman*, *horſman*. Redde jam igitur antiquitati ſuæ vocabulum *warre*; & adjice vocem *man*: habebis *Gerreman*: eliſâ autem otioſâ illâ ſyllabâ mediâ *re*, GERMAN. quod antiquum illud, atque verum, genuinumque eſt nomen, quo Galli ac Romani gentem noſtram adpellarunt: nihil aliud ſignificans, quàm quod nunc patrio ſermone dicitur *ein krigesman*, & nonnullis, agreſtibus maximé hominibus, *ein kriger*; id eſt, *bellator*, ſive *miles*. Inventum autem fuit à victis Gallis, gentique Transrhenanæ Rhenum trangreſſæ inditum, *ob metum*, ut inquit auctor noſter; quia Galli arma dextraſque pugnaceis adventantium expaveſcentes, Germanos adventare, inque agros ſuos irruere inter ſe conclamabant; eodem modo, uti egomet, ad Hungaricam militiam cum commilitonibus per Au-

Iſtriam iter faciens, agreſteis, nobis adventantibus, clamitantes audivi; *O fater, oder muter, jaget die hüner und gänſe ein; die kriger kommen*: hoc eſt; *O pater, vel mater, cogite gallinas atque anſeres; bellatores veniunt*. In fatis fuiſſe puto, uti gens nil in omni vitâ, niſi arma bellaque ſpirans, etiam apud exteros populos, orbis terrarum dominos, & acerrimos hoſteis ſuos, tam nobile, tam præclarum, tamque excelſum nomen adipiſceretur: quo gratius ipſa, magisque cupitum, nullum umquàm invenire potuiſſet. Huc adde alterum illud nomen, ex ipſius rerum omnium conditoris vocabulo THEVT quàm religioſiſſimè ſumtum; quo ſibi ipſis omni ævo dicti fuêre THEVTHISCI; ut ſuprà, lib. I, cap. IX, oſtenſum eſt. Sed de *Germanorum* vocabuli etymologiâ iſta dicta ſufficiant. nunc ad TVNGRORVM nomen tranſeo. Id quando primi iſti Germani adſumſerint, haud facile dictu eſt. Primam quidem ejus mentionem facit Tacitus, poſt exitum mox Neronis; quum Galba atque Otho de principatu armis inter ſe concurrerent. Vltima autem *Eburonum* mentio eſt apud Strabonem: qui ſub Tiberii imperio, XXXIII annis pòſt, quàm Rhætia debellata, ut ipſe teſtis eſt lib. IV, opus ſuum geographicum condidit, vel etiam vulgavit: id eſt, circa conſulatum M. Silani & C. Norbani. tot enim conſulatus ab his conſulibus ad M. Druſum & L. Piſonem, quibus Rhætia, teſte Dione lib. LIV, perdomita fuit, retro numerantur. inter M. Silani C.que Norbani conſulatum & exceſſum Neronis, anni intercedunt circiter L. quo temporis ſpatio primorum Germanorum nomen in Tungrorum vocabulum mutatum eſſe, certum erat; niſi conſtaret, Strabonem pleraque de his oris è Cæſaris commentariis habuiſſe. unde ſuſpicandum, hoc etiam Eburonum vocabulum magis inde, quàm è ſui temporis uſu eum petiiſſe. quam equidem ſuſpicionem juvat, augetque, quòd de Batavis nihil omnino narrat; quum ingentis tamen gloriæ fuerit jam Cæſaris Auguſti ævo gens, Romano imperio non minùs utilis, quàm nobilis. Quòd verò de Sigambris, in Gallicam ripam juxta Menapios tranſlatis memorat; id magis etiam incuriam ejus, vel inſcitiam arguit, quum de Chattis, ſive Svevis, ſimul cum Sigambris Rhenum traductis, nihil prorſus addat. Quapropter credere ego malim, tunc dictos V populos, nominibus propriis inter ſe hactenus diſcretos, novum ſibi inveniſſe nomen, quum Auguſtus imperator, novos illos novorum nominum colonos in partem finium ſuorum traductos, in unum coire corpus ac civitatem, arctiúsque habitare juberet. Tunc autem, quia Germanorum vocabulum iis non erat proprium, nec verum; ſed à Gallis repertum, ab iisdemque & Romanis uſurpatum; jamque id in alias quoque ejusdem gentis Tranſrhenanæ nationes, adeóque in totam gentem tranſierat: novum ſibi illud, anteáque inauditum nomen condiderunt, quo poſteà TVNGRI in univerſum perpetuò adpellati ſunt. Atque hæc equidem dudùm animi mei fuerat conjectatio, quum tandem in Procopii locum inciderem; qui quamvis perobſcurus & erroribus variis involutus, tamen diligentiùs paullo rimanti fidem ejus rei haud dubiam fecit. Is igitur eſt, rer. Gothicar. lib. I, hujusmodi: Ῥῆνος δὲ ἐς τὸν ὠκεανὸν τὰς ἐκβολὰς ποιεῖται. λίμναι τε ἐνταῦθα, οὗ δὴ Γερμανοὶ τὸ παλαιὸν ᾤκηντο, βάρβαρον ἔθνος, οὐ πολλοῦ λόγου τὸ κατ' ἀρχὰς ἄξιον, οἳ νῦν Φράγγοι καλοῦνται. τούτων ἐχόμενοι Ἀρβόρυχοι ᾤκουν· οἳ ξὺν πάσῃ τῇ ἄλλῃ Γαλλίᾳ καὶ μὴν καὶ Ἱσπανίᾳ Ῥωμαίων κατήκοοι ἐκ παλαιοῦ ἦσαν. μετὰ δὲ αὐτοὺς, ἐς τὰ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον Θόρυγγοι βάρβαροι, δόντος Αὐγούστου πρώτου βασιλέως, ἱδρύσαντο. καὶ αὐτῶν Βουργουζίωνες οὐ πολλῷ ἄποθεν πρὸς νότον ἄνεμον τετραμμένοι ᾤκουν. Σουάβοι τε ὑπὸ Θορύγγων, καὶ Ἀλαμανοί, ἰσχυρὰ ἔθνη. Id eſt: *Rhenus in oceanum effluit. paludeisque his in locis haud paucæ. ubi antiquitus Germani, gens barbara, colebant; haud magni ab initio momenti, qui nunc Franci dicuntur. His contermini erant Arborichi: qui cum reliquâ Galliâ Hiſpaniâque jam pridem Romanis parebant. Poſt hos, in orientem ſolem versùs, Thoringi barbari, Cæſaris Auguſti primùm permiſſu, ſedeis tenuerunt. Ab his haud procul, ad auſtrum versùs, Burgundiones incolebant. Svabi deinde ſub Thoringis & Alamani, valida utraque gens*. Mira, mehercules, & nationum, & locorum, & temporum commixtio. Quid, quæſo, Auguſto cum *Thoringis*; aut quibus in locis. nam trans Albim tunc & multo pòſt coluiſſe, donec in eas tranſierunt ſedeis, quas heic deſcribit, infrà, lib. III, oſtendetur. *Arborichi* iſti qui fuerint,

fuerint, quos ἐκ παλαιȣ̃ ait ſub Romanorũ fuiſſe imperio, nemo hactenus diſpexit. Gallicam aliquam gentem eum intelligere, certum eſt. Quòd ait *Francos* ab initio dictos fuiſſe *Germanos*, id unde ſit ſumtum, infrà lib. I. cap. XX, patebit. Id ſanè falſum, quòd ait *haud magni* eos *ab initio* fuiſſe *momenti*. nam omnes Germaniæ populi inter Rhenum & Albim colentes primi dicti fuêre *Franci*, ut infrà, dicto loco, oſtendetur. Verùm prædicti illi quinque populi, *Eburones*, *Condruſi*, *Segni*, *Cæraſi*, *Pæmani*, uno nomine *Germani* dicti, haud perinde magni fuêre momenti. Nomen autem eorum clarius evaſit, poſtquàm in univerſam gentem Theuthiſcam tranſiit. Iidem primi *Germani* poſteà Αὐγȣ́ςȣ πρώτȣ διδόντος, id eſt, *Auguſti primum permiſſu*, vel potiùs *juſſu*, & *adſcriptu*, eos tenuêre ſedium fineis, quos ſuprà deſcripſi; ſub nomine, non *Thoringorum*, ſed TUNGRORUM. Id jam vocabulum quid ſignificet, dicant alii, quibus major eſt, quàm mihi, voluptas, minorque verecundia, vocabulorum enodationes, ſine ullâ probabiliori ratione, vel argumento, divinationibus conſectari. mihi nihil de hoc apud antiquos auctores lectum.

Ergo limiteis Tungri, poſtquàm in novum hoc nomen corpuſque conceſſerunt, à meridie, & occaſu, parteque ſeptemtrionis, retinuerunt eoſdem, quos anteà ſub dictis V nominibus habuêre; quibus à Treveris, Nerviis, Atuatucis, ac Menapiis ſeparabantur. Quum autem Vbii in partem agrorum inducti forent; terminus inter eos atque Eburones, Condruſoſque fuit, qui ſuprà Vbiis ab occaſu præſcriptus. Poſtquàm verò Sunici quoque inter Roram & Moſam collocati; limites inter hos & Tungros fuêre, quos ſuprà Sunicis ab occaſu ac meridie circumduxi.

Caput gentis Tungrorum fuit idem, quod anteà Eburonum; nempe ATUATUCA; quæ eadem ATUACA Antonino & tabulæ, & ATUATUCUM Ptolemæo; ut ſuprà in Eburonibus docui. Marcellinus, lib. XV, totius gentis, de more ejus ſæculi, adpellat TUNGROS; & auctor libelli provinciarum civitatumque Galliæ, CIVITATEM TUNGRORUM. unde hodiéque vulgò dicitur *Tongeren*. Secundam obtinuiſſe hanc ab Agrippinenſi coloniâ in omni Germaniâ inferiori dignitatem, patet ex utroque auctore. Marcellinus: *Secunda Germania (prima ab occidentali exordiens cardine) Agrippinâ, & Tungris munita, civitatibus amplis, & copioſis*. Libellus provinciarum: *Provincia Germania* II: *Metropolis civitas Agrippinenſium; hoc eſt, Colonia. Civitas Tungrorum.*

De MOSÆ TRAIECTU ſuprà in Sunicis dictum eſt.

In Notitiâ imperii hæc leguntur verba: *Præfectus Latorum Lagenſium, prope Tungros, Germ. ſec.* Hunc locum, ex ſitu, ac vocabuli ſimilitudine, conjicio eſſe nunc opidulum, V millibus paſſ. versùs occaſum à Tungris diſtans, vulgari vocabulo *Borch Loen*; quaſi diceretur Latinè LAGA, ſive LAGUM CASTRUM.

CAP. XXI.

De ADUATICIS; *qui poſteà fuêre* BETHASII.

EBuronibus atque Menapiis finitimos fuiſſe ADUATICOS, ſuprà è Cæſaris commentariis oſtenſum eſt. Germanicæ hos adſerit origini idem auctor comment. II, his verbis: *Aduatici, de quibus ſuprà ſcripſimus, quum omnibus copiis auxilio Nerviis venirent, hac pugnâ nuntiatâ, ex itinere domum reverterunt.* & mox: *Ipſi erant ex Cimbris Teutoniſque prognati: qui quum iter in provinciam noſtram atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ ſecum agere, ac portare non poterant, circa flumen Rhenum depoſitis, cuſtodiæ ex ſuis, ac præſidio* VI *millia hominum unà reliquerunt. Hi poſt eorum obitum multos annos à finitimis exagitati, quum aliàs bellum inferrent, aliàs illatum defenderent, conſenſu omnium pace factâ, hunc ſibi domicilio locum delegerant.* Dio lib. XXXIX, de Cæſare: Πράξας δὲ ταῦτα, ȣ̓δὲν ἔτι μέγα ἔργον τȣ̀ς λοιπȣ̀ς Νερȣΐȣς χειρȣ́μενος ἔσχε. κἀν τȣ́τῳ Ἀτȣατικοὶ, πλησιόχωροί τε αὐτοῖς ὄντες, καὶ τὸ γένος, τό τε φρόνημα τὸ τῶν Κίμβρων ἔχοντες, ὥρμησαν μὲν ὡς καὶ βοηθήσοντες σφίσιν. id eſt: *Hoc facto, nullam in ſubigendis ceteris Nerviis difficultatem ſenſit. Interim Atuatici, qui & genere & animis Cimbri erant, Nerviis, finitimis ſuis, opitulatum*

profecti

profecti ſunt. In Appiani epitomâ de rebus Gallicis, malè hoc, ſeu ab epitomatore, ſive ab ipſo auctore, Nerviis adſcribitur. Νέρβιοι δὲ αὐτὸν ἐτρέψαντο· *Nervii autem Cæſarem profligarunt*. & mox: ἦσαν δὲ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων ἀπόγονοι· *erant autem Cimbrorum Teutonorumque progenies*. Verùm ego credo & ab Appiano, & ab eius epitomatore mentionem factam fuiſſe belli Atuatici.

Nomen eorum variè in Cæſaris exemplaribus perſcriptum reperitur. aliàs quidpe ſunt ADUATICI, ut ſuprà citati; aliàs ATUATICI, ut apud Dionem. utrumque tamen rectè; variatâ tantùm dialecto; ut ſuprà ad Eburonum *Aduátucam* monitum. è quo vocabulo etiam patet, poſſe eosdem rectè dici ADUATUCOS, & ATUATUCOS, penultimâ brevi. & quia eadem *Aduátuca*, ſeu *Atuátuca*, etiam *Aduáca*, & *Atuáca* dicta fuit; gentem quoque rectè dixeris ADUÁCOS, & ATUÁCOS. atque hinc corruptum illud in antiquiſſimis exemplaribus vocabulum natum puto, comment. II, *Catuácos*. Eodem commentario Rhemi Belgæ ſic aqud Cæſarem loquuntur: *Pleroſque Belgas eſſe ortos à Germanis; Rhenumqne antiquitùs transductos, propter loci fertilitatem ibi conſediſſe; Galloſque, qui ea loca incolerent, expuliſſe. ſoloſque eſſe, qui, patrum* ejus ævi *memoriâ, omni Galliâ vexatâ, Teutonos Cimbroſque intra fineis ſuos ingredi prohibuerint. quâ ex re fieri, uti earum rerum memoriâ magnam ſibi auctoritatem, magnoſque ſpiritus in re militari ſumerent*. Ex his ſatis clarè adparet, quanta fuerit VI millium illorum, qui poſteà *Aduatici* vocati, bellicæ virtutis præſtantia: ut qui tam exiguo numero eò armis pugnisque ac victoriis penetrarunt, quò anteà ne tota quidem popularium ſuorum ingens illa multitudo pervenire potuit. Ab hoc igitur fortitudinis argumento dicti mihi videntur patriâ lingvâ, *thi Abzwacher*, aliâ dialecto, *de Aftwacker*, id eſt, *Carptores*; quia finitimorum ſubinde agros armis manibusque carpebant, donec tandem iis, quos mox deſcribam, finibus conſederunt. Ab hoc porrò ſuo vocabulo opidum poſteà, ſive caſtellum denominaſſe videntur, exſtructum in Eburonibus, quos bello ſubegerant, *Atuátucam*, ſeu *Atuácam*; quaſi *ther Abzwach*, ſive *Aftwack*; id eſt, *carptio*, ſive *imminutio*. Rhenanus, Aduaticos Ciceroni ATUAS dictos, conjicit ex loco vitiato, qui eſt epiſtolar. ad Atticum lib. XIV, in epiſtolâ, cujus initium, *Itane verò? hoc meus & tuus Brutus*? Vbi poſteà hæc verba leguntur: *Redeo ad te. Baſſos, Scævas, Frangones. hos tu exiſtimas confidere, ſe illa habituros, ſtantibus nobis? in quibus plus virtutis putarunt, quàm experti ſunt. pacis iſti ſcilicet amatores, & non latrocinii auctores*? Vbi Rhenanus ſic legendum cenſet: *Redeo ad Bethaſios, Atuas, Vangiones*. At ignoravit ille, Ciceronis ævo nullum etiamdum fuiſſe Bethaſiorum nomen. ignoravit item, Aduaticos & Bethaſios unam eamdemque fuiſſe nationem, diverſis vocabulis diverſis temporibus adpellatam; ut mox oſtendam. Ego equidem facilè ac lubens concedo, malè heic ſcribi pronomen *te*. hoc quidpe ſi rectè; expungendum certè foret proximum *hos*. quod tamen haud temerè committendum. Et cur dixerit, ſe ad Atticum redire; quum cum nullo alio, quàm cum ipſo hac epiſtolâ agat? In quibusdam exemplaribus vulgatis legitur; *Redeo ad theobaſſos*. ex quâ voce ego legere tentaverim: *Redeo ad tuos Baſſos, Scævas, Fangones. hos tu exiſtimas confidere*. intelligique putaverim, non Gallicarum nationum vocabula, ſed Romanorum virorum nomina: quos paullo antè etiam *latrones* adpellavit, in his verbis: *Meminiſtine me clamare illo ipſo primo Capitolino die, ſenatum in Capitolium à prætoribus vocari? Dii immortales! quæ tum opera effici potuerunt, lætantibus omnibus bonis, etiam ſat bonis, fractis latronibus*? quæ certè de nullis exteris populis, ſed de Romanis, & quidem primi ordinis viris intelligi poſſunt. Et huc probè conveniunt etiam ea, quæ continuò ſuperioribus Cicero connectit, hoc modo: *Pacis iſti ſcilicet amatores, & non latrocinii auctores? At ego cùm tibi de Curtilio ſcripſi, Sextulianoque fundo, ſcripſi de Cenſorino, de Meſſallâ, de Planco, de Poſtumio, de genere toto. meliùs fuit periiſſe illo interfecto; (quod numquàm accidiſſet) quàm hæc videre*. Idem genus hominum *verberones* adpellavit anteà, in epiſtolâ, cujus heic apud Atticum facit recordationem; cujus initium, *Prid. Id. Fundis accepi tuas literas cœnans*. ubi ſic poſteà: *Sed tamen adhuc me nihil delectat, præter Idus Mart.*

nam

nam quoniam Fundis ſum cum Ligure noſtro, diſcrucior Sextulii fundum à verberone Curtilio poßideri. quod cùm dico, de toto genere dico. quid enim miſerius, quàm ea nos tueri, propter quæ illum oderamus? In hoc igitur toto genere, præter Curtilium, Cenſorinum, Meſſallam, Plancum, & Poſtumium, fuêre & Baſſus, & Scæva, & Fango: ad quos ſe redire, in poſteriori epiſtolâ ſcripſit Cicero; quosque non exiſtimavit confidere, ſe illa, quæ ex Cæſaris latrocinio ac liberalitate poſſidebant, habituros, ſtantibus bonis, & libertatis amatoribus. Fuit autem *Fango* hic, unus ex eorum numero, qui ex militibus mercenariis in ſenatorium ordinem per Cæſarem evecti fuerant: teſte Dione lib. XLVIII. Ergo nulli apud Ciceronem ſunt *Atuæ*. Ad Atuaticos meos nunc redeo. Fineis his circumſcribo; ab ortu ſolis eosdem, quos anteà Eburonibus ab occaſu: nempe lineam ab Namurco ad fontem amnis Getæ; & inde ipſum amnem ad Demeræ uſque confluentem. ab ſeptemtrionibus item eoſdem, quos Menapiis hac parte ab meridie; id eſt, Demeram & Rupellam flumina, ad Scaldis uſque confluentem. ab occaſu, ad confluentem uſque Teneræ, Scaldem, quo ab Morinis diſcretos fuiſſe, infrà patebit; inde Teneram, quo ab Nerviorum clientibus, de quibus infrà dicetur, ſeparabantur, ad opidum uſque *Aeth*. hinc à meridie limitem facio per lineam ad Sabin uſque amnem (vulgò eſt *Sambre*) & opidum *Fontaines* ductam; quo à Nerviis dirimebantur. Menapiis, Eburonibus, ac Nerviis fuiſſe finitimos, jam anteà è Cæſare, ac Dione patuit. Regiones nunc his finibus includuntur iſtæ: Magna pars Brabantiæ, inter Getam, Demeram, ac Teneram amneis: Flandriæ exiguus tractus juxta dextram Teneræ ripam; ubi opidum *Dendermonde*. item Hænoniæ pars; quà opida *Enghien, Halle, Songnies, Braine le conte, Eſcauſſiennes*. & item Namurcênſis comitatus portio, Sabis lævæ ripæ adfixa.

Celebrem jam Iul. Cæſaris ævo opidis caſtellisque fuiſſe Atuatucorum regionem, è comment. II perſpicitur. *Atuatici*, inquit, *quum omnibus copiis auxilio Nerviis venirent; hac pugnâ nuntiatâ, ex itinere domum reverterunt. cunctis opidis, caſtellisque deſertis, ſua omnia in unum opidum egregiè naturâ munitum, contulerunt. quod quum ex omnibus in circuitu partibus altiſſimas rupeis deſpectusque haberet, unâ ex parte leniter acclivis aditus, in latitudinem non ampliùs* CC *pedum, relinquebatur. quem locum duplici altiſſimo muro munierant*. Hoc opidum quodnam aut quo tractu fuerit, haud equidem diſpicere queo. magnum fuiſſe atque capax, patet ex eodem commentario paullo pòſt, ubi Cæſar tradit millia capitum, quum id oppugnaretur, reperta inibi fuiſſe LIII. Id maximè mirandum; quum VI tantùm millia hominum â Cimbris Teutonisque, in Galliam Narbonenſem atque Italiam proficiſcentibus, circa Rhenum præſidio impedimentis relicta fuerint; tam exiguum numerum non modò à ſuperiore Rheni ripâ, prope ad oceanum per ferociſſimas nationes penetraſſe: ſed etiam in tantam brevi temporis ſpatii excreviſſe multitudinem, uti Iul. Cæſar, L circiter annis pòſt, in dicto opido, à ſe expugnato, tot millia reperierit captivorum; quos omneis ille per ſectionem vendidit. Nec tamen totam gentem intra id opidum concluſam, venditamque fuiſſe, patet ex eo, quòd poſteà etiam bellum adversùs Romanos unà cum Nerviis reparaverint; teſte eodem Cæſare, comment. V, & VI. Aut majorem fuiſſe numerum illum ad impedimenta relictorum, aut alios quoque bellici iſtius erroris ſocios ſeſe iis adjunxiſſe, probabile eſt. Tanta certè poſtmodùm, intra L illos annos, univerſorum fuit virtus, uti, poſtquàm firmas dictis finibus ſedeis fixerunt, conterminos Eburones imperio ſuo ſubjecerint: uti ſuprà, ex Ambiorigis Eburonum regis ſermone, apud Romanos habito, intelleximus. quod etiam ipſi Atuatici apud Cæſarem prædicant, dicto comment. II, in deditione opidi ſui: *Se unum petere ac deprecari; ſi fortè pro ſuâ clementiâ, ac manſvetudine, quam ipſi ab aliis audißent, ſtatuiſſet, Atuaticos eſſe conſervandos, ne ſe armis deſpoliaret. ſibi omneis ferè finitimos eſſe inimicos, ac ſuæ virtuti invidere: à quibus ſe defendere, traditis armis, non poſſent. ſibi præſtare, ſi in eum caſum deducerentur, quamvis fortunam à populo Romano pati, quàm ab his per cruciatum interfici, inter quos dominari conſveſſent*.

Ceterùm, poſt Cæſaris tempora, quum nova in eâdem provinciâ Belgicâ

nomina

nomina *Agrippinenſium*, *Gugernorum*, *Sunicorum*, *Tungrorum*, & alia, in antiquiſſimis nationibus, abolitis priſcis vocabulis, orirentur: Atuatici quoque (quâ de causâ, haud facilè dixerim) veterem ſuam adpellationem in novum BETHASIORUM vocabulum mutarunt. unde illud à nemine auctorum memoratum reperitur, niſi ab uno Dione, in hiſtoriâ rerum Cæſaris; hoc verò apud Plinium, ac maximè apud Tacitum celebre habetur. Plinius lib. IV, cap. XVII: *A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus: deinde Menapii, Morini, Oromanſaci, juncti pago, qui Geſſoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci, Caleti. introrſum Vellocaſſi, Atrebates, Nervii liberi, Veromandui, Sveconi, Sueſſiones liberi, Silvanectes liberi, Tungri, Sunici, Betaſii.* Tacitus hiſtoriar. IV: *Claudius Labeo pollicitus, ſi præſidium daretur, iturum in Batavos, & potiorem civitatis partem ad ſocietatem Romanam retracturum: acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos auſus, quosdam Nerviorum Bethaſiorumque in arma traxit.* Et poſteà: *Civilis ſocietate Agrippinenſium auctus, proximas civitates affectare, aut adverſantibus bellum inferre ſtatuit. occupatisque Sunicis, & juventute eorum per cohortes compoſitâ; quò minùs ultrà pergeret, Claudius Labeo Bethaſiorum, Tungrorumque, & Nerviorum tumultuariâ manu reſtitit: fretus loco, quia pontem Moſæ fluminis anteceperat. Pugnabaturque in anguſtiis ambignè, donec Germani tranantes, terga Labeonis invasêre. Simul Civilis, auſus, an ex compoſito, intulit ſe agmini Tungrorum, & clarâ voce, Non ideò, inquit, bellum ſumſimus, ut Batavi & Treveri gentibus imperent. procul hac à nobis arrogantia. accipite ſocietatem. tranſgredior ad vos, ſeu me ducem, ſeu militem mavultis. Movebatur vulgus, condebantque gladios; cùm Campanus, ac Iuvenalis, ex primoribus Tungrorum, univerſam ei gentem dedidêre. Labeo, antequàm circumveniretur, profûgit. Civilis Bethaſios quoque ac Nervios in fidem acceptos, copiis ſuis adjunxit.* Vt antè à Cæſare *Eburones*, *Atuatici*, ac *Nervii*; ſic heic à Tacito, *Tungri*, *Bethaſii*, & iidem *Nervii*, ordine inter ſe juguntur. Eſt hodiè vicus in Brabantiâ, ad lævam Getæ ripam, inter duo opida *Halen* & *Leewe* ſitus, vulgari vocabulo *Beets*. quem à priſcis *Bethaſiis* nomen habere uti adſeverare nolim, ſic indubitatum habeo, Bethaſios heic coluiſſe.

Opida in Bethaſiorum finibus duo dumtaxat à veteribus auctoribus notata reperio; GEMINIACUM, & PERVICIACUM: eaque ipſa in itinerariis; quæ ſic referunt:

Tabulæ;		Antonini;	
Bacaco Nervior.		*Bagacum*	
Vogodorgiaco	XII.	*Vodgoriacum*	XII.
Geminico vico	XVI	*Geminiacum*	X.
Pernaco	XLIII.	*Perniciacum*	XXII.
Atuaca	XVI	*Aduagam Tongrorum*	XIIII.

Bagacum Nerviorum eſſe hodiè Hænoniæ opidum *Bavay*, infrà docebo. ab hoc ad Tungrorum Atuácam directum iter agitur per opida *Binche*, *Gemblours*, *Perwis*. unde certum fit, *Gemblours* eſſe GEMINIACUM; *Pervis* autem PERVICIACUM. nam in hoc V facili lapſu in N vitiari potuit. Notitia imperii militeis habet *Geminiacenſes*; haud dubiè ab hoc *Geminiacò* cognominatos. Idem locus Sigeberto adpellatur *Gemmelacum*; & aliis *Gemblacum*: unde tandē factum *Gemblours*. In tabulâ utriusque loci nomina ſunt vitiata. numeri autem in utroque itinerario omnes corrupti. quippe à *Bavay* ad *Gemblours* millia paſſuum hodiè numerantur circite XL. hinc ad *Perwis* VI: & porrò ad *Tongeren* XXX.

CAP. XXII.

De NERVIIS.

ATuaticis igitur, ſive Bethaſiis continuabantur ab meridie NERVII; Quos Germanos fuiſſe, teſtis eſt Strabo lib. IV: Τρηουήροις δὲ συνεχεῖς

Νερούιοι, καὶ τοῦτο Γερμανικὸν ἔθνος: id eſt; *Treviris junguntur Nervii, & ipſi Germanica gens*. item Tacitus, in libro de Germaniâ: *Treveri & Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitioſi ſunt; tamquàm per hanc gloriam ſangvinis à ſimilitudine & inertiâ Gallorum ſeparentur*. Nomen eorum bifariam apud Strabonem Græcè perſcriptum legitur. primo loco eſt Νερούιοι, ut modò relatum; mox poſteà Νέρβιοι; ut & in epitomâ Appiani de rebus Gallicis. Variaſſe Strabonem in tam paucis verbis idem vocabulum non credibile eſt. quia autem apud Appianum eſt Νέρβιοι, ſic Strabonem quoque priore loco ſcripſiſſe judico. quamquàm Dioni quoque lib. XXXIX, & XL, & item Ptolemæo ſint Νερούιοι. Ceterùm terminus Nerviis fuit ab ſeptemtrionibus idem, qui Atuaticis à meridie. ab ortu Moſâ flumine, primùm à v illis populis, qui uno nomine anteà *Germani*, mox *Tungri* dicti fuêre; deinde à Treveris ſeparabantur. Hos omneis confineis fuiſſe Nerviis, jam anteà comprobatum eſt. A meridie Rhemos attigiſſe, inde colligo, quòd Cæſar, comment. v, *Arduennam ſilvam, per medios fineis Trevirorum, à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinere*, adſeverat. commentario autem VI, eamdem *ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum, ad Nervios pertinere* ait. idem utrobique ad Moſam; ut in Treveris docui. Moſa quidpe Nervios pariter ac Rhemos à Treveris ſegregabat. Cæſar comment. II, *Axonam flumen*, quod nunc accolis *Aiſne* vulgò dicitur, *in extremis Rhemorum finibus eſſe*, tradit. id uti efficiatur, terminum inter Rhemos Nerviosque ſtatuo, lineam ab Moſâ flumine & monaſterio *Dellain* ad opidum *Vervin* ductam. Hinc aliâ lineâ ad fonteis Sabis amnis, & hinc item aliâ ad opidum *Crevecœur* Scaldi impoſitum, à Veromanduis diſtingvo. Ab occaſu, ipſo Scalde ad Camaracum uſque ab Ambianis; hinc verò ad Scarpæ confluenteis ab Atrebatibus dirimebantur. Cæſar comment. II: *Ab eo loco in fineis Ambianorum pervenit. qui ſe ſuaque omnia ſine morâ dediderunt. Eorum fineis Nervii attingebant*. & mox de iisdem Nerviis: *Quum per eorum fineis triduo iter feciſſet, inveniebat ex captivis, Sabin flumen ab caſtris ſuis non amplius millia paſſuum decem abeſſe: trans id flumen omneis Nervios conſediſſe, adventumque ibi Romanorum exſpectare, unà cum Atrebatibus & Veromanduis, finitimis ſuis*. A dictis Scarpæ Scaldisque confluentibus ad opidum uſque *Aeth*, lineâ ab iis populis Nervios diſtermino, qui ſub eorum fuêre imperio; ut proximo capite oſtendam. Continentur hodiè regiones his finibus iſtæ: Namurcenſis comitatus pars inter Moſam & Sabin; in quâ Caſtellum Namurcenſe: hinc ea regio, quæ inter dictos amneis vulgò vocatur *Baſſe Bourgogne*, id eſt, *Burgundia inferior*; in quâ opida, *Foſſe*, *Charlemont*, *Mariebourg*, *Sautour*, *Philippeville*, *Florennes*, *Walcourt*, *Tuin*, *Marchien au pont*. deinde Hænoniæ maxima pars; in quâ opida, *Beaumont*, *Chimay*, *Lieſſe*, *Avénes*, *Landrechies*, *Barlamont*, *Maubeuge*, *Bavay*, *Queſnoy*, *Valenchiennes*, *Condé*, *S. Guillain*, *Mons*, *Chievre*. nec non è Picardiâ Tiraſſienſis ducatus portio, in quâ opida *Chapelle en Tiraſſe*, & *Maubert fontaine*. item Camaracenſis agri pars; in quâ opida *Cambray* & *Chaſteau en Cambreſis*.

De ſilvis ac paludibus Nerviorum, infrà in deſcriptione Arduennæ ſilvæ, pluribus dicetur.

Opida eos habuiſſe jam Cæſaris ætate, ex hujus comment. II liquet. Quum eam gentem ad Sabin flumen prope ad internecionem redegiſſet; reliquos, qui ſupererant, *ut in miſeros ac ſupplices uſus miſericordiâ videretur, diligentiſſimè conſervavit; ſuisque finibus atque opidis uti juſſit*.

Caput gentis eſt apud Ptolemæum Βάγανον, *Baganum*. quod Antonino eſt, *Bagacum*; & tabulæ itinerariæ *Bacacum Nerviorum*: ubi primariæ urbis figurâ depictum viſitur. BAGACUM, ut medium inter duo reliqua vocabula, emendatiſſimum exiſtimo. & facilis fuit interitus tertiæ partis elementi κ apud Ptolemæum. Id nunc opidum eſſe Hænoniæ *Bavay*, cùm nominis ſimilitudo, tùm itinera comprobant, in diverſas hinc parteis ducentia. Nam uti à *Camaraco* nunc eſt *Cambray*, & à *Tornaco Tournay*; ſic à *Bagaco*, mutato *g* in *v*, factum *Bavay*, quaſi *Bagay*. Itinera ſic habent:

Tabu-

Tabulæ;		Antonini;	
Camaraco		*Camaracum*	
Hermoniacum	XI.	*Bagacum*	XVIII.
Bacaco Nervior.	VIII.	*Vodgoriacum*	XII.
Vogodorgiaco	XII.	*Geminiacum*	X.
Geminico vico	XVI.	*Perniciacum*	XXII.
Pernaco	XLIII.	*Aduagam Tongrorum*	XIIII.
Atuaca	XVI.		

Tabulæ;		Antonini;	
Turnacum		*Tornacum*	
Ponte Scaldis	XII.	*Ponti Scaldis*	XII.
Bacaco Nervior.	X.	*Bagacum*	XII.
Duronum	XI.	*Duronum*	XII.
Vironum	X.	*Verbinum*	X.
Ninttcaci	XIII.	*Catuſiacum*	VI.
Auxenna	IX.	*Minaticum*	VII.
Durocortoro	X.	*Auxenna*	VIII.
		Durocordoro	X.

Hæc omnia in opidum *Bavay* convenire, partim ſuprà in Atuaticis oſtenſum, partim infrà ex ſingulorum locorum interpretatione patebit. Cæſar ab ſecundâ expeditione Britannicâ reverſus, quum legiones in diverſas Galliæ parteis hibernandi causâ diſtribueret; in Nervios unam cum Q. Cicerone legato ſe miſiſſe teſtatur comment. v. hiberna hujus legionis fuiſſe ad *Bagacum*, principem Nerviorum urbem; quemadmodùm alterius legionis, & v cohortium, quibus legati Cotta ac Sabinus, ad Atuatucam, Eburonum caput; ex dicto commentario erui poſſe cenſeo. Magnum huic rei argumentum capere licet è diſtantiâ hibernorum. Ambiorix igitur, Eburonum rex, hiberna Cottæ ac Sabini ad Atuatucam quum nequidquàm oppugnaſſet, per dolum ac fraudem, extra caſtra legionem opprimere ſe poſſe ſperans; *militeis ex hibernis, aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere* legatis ſvadet; *quorum alter millia paſſuum circiter L, alter paullo ampliùs abeſſet.* Cæſar autem, poſtquàm Ciceronem ab Nerviorum obſidione liberaſſet; *Interim ad Labienum*, inquit, *per Rhemos, incredibili celeritate, de victoriâ Cæſaris fama perfertur; ut, quum ab hibernis Ciceronis millia paſſuum L abeſſet, eòque* (ad hiberna Ciceronis) *poſt horam* IX *diei Cæſar perveniſſet, ante mediam noctem ad portas caſtrorum* Labieni *clamor oriretur, quo clamore ſignificatio victoriæ gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret.* Vnde liquidò perſpicitur, terna hæc caſtra tamquàm in triquetrâ figurâ, æqualibus undique ferè lateribus, fuiſſe poſita. Labieni caſtra, Cæſar tradit in eodem commentario anteà, fuiſſe *in Rhemis, in confinio Trevirorum.* Treviros Rhemorum attigiſſe fineis inter duo loca Moſæ impoſita, *Montegny* & *Dellain*, ſuprà oſtenſum eſt. circa hanc igitur ripam caſtra Labieni ponenda ſunt. De his ſic Cæſar eodem commentario poſteà: *Dum hæc à Cæſare geruntur, Treviri, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione, quæ in Rhemorum finibus hiemaverat, adoriri parabant. jamque ab eo non longiùs bidui viâ aberant, quum duas veniſſe legiones, miſſu Cæſaris, cognoſcunt. Poſitis caſtris à millibus paſſuum* XV, *auxilia Germanorum exſpectare conſtituunt. Labienus, hoſtium cognito conſilio, ſperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem; v cohortium præſidio impedimentis relicto, cum* XXV, *magnoque equitatu, contra hoſtem proficiſcitur; &, mille paſſuum intermiſſo ſpatio, caſtra communit. Erat inter Labienum atque hoſtem difficili tranſitu flumen, ripiſque præruptis. hoc neque ipſe tranſire habebat in animo, neque hoſteis tranſituros exiſtimabat.* & mox de hoſtibus: *flumen tranſire, & iniquo loco prælium committere, non dubitant.* Treviri, caſtra Labieni oppugnaturi, cum copiis ſuis ad proximos Rhemorum fineis, & Moſam amnem, qui XV millia

paſſuum ab caſtris Labieni aberat, progrediebantur. auditoque, duas à Cæſare auxilio miſſas Labieno legiones; caſtra illic poſuerunt in ſuis finibus, & dextrâ amnis ripâ; Germanorum auxilia exſpectaturi. Labienus ab hibernis ſuis contra Treviros profectus, mille paſſibus ab amne & Trevirorum caſtris caſtra locavit ſua. Eo amnem tranſire non auſo, Treviri vado tranſeunt, prœlioque à Romanis vincuntur. XV igitur millia paſſuum caſtra Labieni in occidentem versùs ab Moſâ amne abfuerunt; in Trevirorum confinio; id eſt, haud longè à Trevirorum finibus, & Moſâ, termino Rhemos inter Trevirosque, in finibus Rhemorum. Ortelius triangulum illum caſtrorum ſitum, cujus ſingula latera L millia paſſuum contineant, quàm ſtrictiſſimè, ex fide atque auctoritate Cæſaris, obſervans; ita trina hæc hiberna locavit, uti una ſint ad Atuatucam Tungrorum; de quibus dubitare ei non licuit; altera haud procul Flandriæ opido *Oudenarde*; tertia in eâ regione, quam inferiorem Burgundiam vulgò vocari dixi, ad vicum *Cerf fontaine*, medio ferè ſitu inter opida *Mariebourg* & *Beaumont*. Verùm hac ratione duo magna abſurda admiſſa video. primum eſt; quum Cæſar Axonam flumen in extremis Rhemorum finibus fluere adſeveret: nimis vaſtos atque enormeis heic Ortelius tribuit Nerviis fines, ab opido *Oudenarde* ad agros uſque Axonæ propinquos: quâ re clientibus Nerviorum, de quibus infrà dicam, agri relinquuntur ferè nulli. alterum eſt; ſi hiberna Labieni ad vicum *Cerf fontaine* colloces; nimiùm amplos jam è diverſo agrorum fineis Rhemis attribues, à Matronâ amne ad dictum uſque vicum, prope Sabin flumen: ſimulque ingentis jam iterum mendacii, vel erroris argues Cæſarem; qui extremos versùs ſeptemtrionem Rhemorum fineis haud ita procul Axonâ ſtatuit; quum ab dicto vico multo majus ſit ſpatium ad Axonam, quàm hinc ad Matronam, terminum Rhemorum ſimul ac totius Galliæ Belgicæ. Propiùs igitur Axonam Labieni caſtra admoveamus neceſſe eſt. Hoc autem ſi feceris, intervallum certè, inter caſtra Cottæ Sabinique, & inter caſtra Labieni, jam non paullo, ſed multis millibus ſuperabit L illa millia, quæ Cæſar tradit. unde tandem neceſſario ſequetur argumento, fidem auctoritatemque Cæſaris ſuper dimenſione intervallorum inter trina iſta, Cottæ, Ciceronis, Labienique hiberna, haud perinde ducendam. Ac ſanè pluribus certiſque indiciis infrà in Arduennæ ſilvæ deſcriptione conſtabit, Cæſarem rarò in demetiendis aut adnotandis locorum intervallis adhibuiſſe diligentiam. Ergo quia Labieni hiberna longiùs ab Cottæ hibernis removere opus fuit; Ciceronis quoque hiberna ab eiſdem Cottæ hibernis longiùs L millibus paſſuum proferre liceat; ad opidum ſcilicet *Bagacum*, Nerviorum caput. Ab hoc jam ad *Atuátucam*, Cottæ caſtra, millia ſunt paſſuum LXX. totidem millia ab eodem in Rhemos uſque, XV circiter millia paſſuum à Trevirorum confinio & Moſâ amne, ſi demetiaris, uti æquale hoc ex Cæſaris ſententia fiat intervallum cum illo ad Atuatucam; incides in ipſum propè flumen Axonam, IV circiter millibus ſupra vicum *Ligny*: ubi flumen id XVI millia ab Moſâ abeſt. Hic igitur locus Labieni caſtris, quæ ſuprà ex Cæſaris narratione deſcripſi, quàm optimè reſpondet. cui etiam aquationis commoditas in ipſo Axonâ rectè convenit: ea quidpe in caſtrorum metationibus cum maximè ſpectari ſolet.

Reliqua loca antiqua in Nerviorum finibus memorantur, *Camaracum*, *Pons Scaldis*, *Vodogoriacum*, & *Fanum Martis*. CAMARACUM itinerariorum extra controverſiam hodiè eſt opidum Scaldi impoſitum, Germanis *Camerick*, Gallis *Cambray* dictum: Libellus provinciarum civitatumque Galliæ, vocat *Civitatem Camaracenſium* in ſecundâ Belgicâ. *Pontem* eadem itineraria ſic referunt:

Tabulæ:		Antonini:	
Turnacum		*Tornacum*	
Ponte Scaldis	XII.	*Ponti Scaldis*	XII.
Bacaco Nervior.	X.	*Bagacum*	XII.

A *Tour-*

A *Tournay* ad *Bavay* millia ſunt XXVIII. deſunt igitur IV apud Antoninum, & V in tabulâ. Medio ferè itineris curſu occurrit hodiè opidum *Condé*, Scaldi ponte junctum. qui locus ex nomine, *P* mutato in *C*, ſimulque ſitu atque intervallo, haud dubiè vetus ille eſt PONS SCALDIS.

Alter ille locus ſic refertur in iisdem itinerariis:

Tabulæ;		Antonino;	
Bacaco Nervior.		*Bagacum*	
Vogodorgiaco	XII	*Vodogoriacum*	XII.
Geminico vico	XVI	*Geminiacum*	X.

A *Bavay* ad *Gemblours* millia eſſe XL, jam antè dixi. unde patet, quàm corrupti heic ſint numeri millium. Vicus hodiè eſt, in itinere inter dicta opida, XI millibus à *Bavay* diſſitus, vulgari vocabulo *Gaury*. quem ex intervallo, itineris tractu, ac vocabolo, VODOGORIACUM eſſe judico: dici autem hodiè *Gaury*, quaſi *Goriacum*; prioribus duabus ſyllabis amiſſis. quod aliis quoque locis accidit. ſic in Sequanorum finibus vicus, veteri nomine *Epomandurus*, nunc vocatur *Mandure*, haud procul opido *Montbelliard*: ſic *Argentoratum*, nunc *Straſburg*; ſic *Marcodurum Vbiorum*, nunc *Duren*: & id genus alia.

FANUM MARTIS memorat Notitia imperii, hoc modo: *Præfectus Lætorum Nerviorum Fanomantis. Belgicæ ſecundæ.* Vbi *Fano Martis* legendum eſſe, comprobat Eginhardi hiſtoria; ubi in translatione divorum martyrum Marcellini ac Petri, *Fanomartenſis* fit mentio circa Valentinianas ad Scaldim. idem locus in vitâ divi Gaugerici, epiſcopi Camaracenſis, diſertè vocatur *Fanum Martis*. Ortelius interpretatur hodiè *Fanum divi Salvii*, mille ac trecentis circiter paſſibus à Valentinianis diſſitum. verùm hoc magis apud Valentinianas, quàm circa ſitum eſt. Ego, non ipſum Fanum intellexiſſe Eginhardum ad Scaldim putaverim; ſed Valentinianas: circa hos verò Fanum. Eſt hodiè vicus vulgari vocabulo *Fan*, XI paſſuum millibus à Valentinianis, III millibus, & 10 paſſibus à Bagaco diſſitus: quem antiquum *Fani* nomen Latinum ſervare puto.

Ceterùm *Valentinianenſeis* milites ſæpius citat Notitia imperii. ex quorum vocabulo patet, loci nomen antiquitus non *Valentianæ*, ut refert Eginhardus, ſed VALENTINIANÆ fuiſſe; ut apud Reginonem quoque legitur. Apud Aimoinum dicitur barbarè *Valleſchenæ*, à corrupto vocabulo, quod etiamnum durat, *Valenchiennes*: in quo Francico more *ch* idem ſonat, quod apud nos Germanos *ſch*. Hæc igitur de Nerviis.

CAP. XXIII.

De CENTRONIBUS, GRUDIIS, LEVACIS, PLEUMOSIIS, ac GORDUNIS: qui uno nomine poſteà dicti SVECONI.

CÆſar, comment. V, de Ambiorige Eburonum rege, qui Nerviis finitimis ſuis ſvadebat, uti caſtra Ciceronis, in ſuis finibus ſita, expugnarent; *Facilè hac oratione*, inquit, *Nerviis perſvadet. itaque confeſtim demiſſis nuntiis ad Centrones, Grudios, Levacos, Pleumoſios, Gordunos, qui omnes ſub eorum imperio ſunt; quàm maximas manus poſſunt, cogunt*: & paullò pòſt: *Magnâ manu Eburones, Atuatici, Nervii, atque horum omnium ſocii & clientes, legionem oppugnare incipiunt.* Socii Eburonum qui fuerint, ſuprà dictum eſt. per clienteis haud dubiè V dictos populos innuit, qui in clientelâ Nerviorum fuêre. Igitur, quia ſub Nerviorum hi imperio, ſive clientelâ fuerunt, dubitare non licet, quin finitimi item fuerint. At

quâ regione? A ſeptemtrionibus, ortu, ac meridie, maximâque parte occaſus ita certis terminis populiſque Nervios clauſi, uti nulli alii intercedere queant. reſtat pars quædam ab occaſu æſtivo, quà Nerviorum fineis lineâ, ab opido *Aeth* ad Scaldis Scarpæque confluenteis ductâ, terminavi. itaque, quia nuſquàm alibi poſſunt, heic haud dubiè conſtituendi ſunt. Terminus igitur ab ortu brumali, inter eos & Atuaticos, fuit Tenera amnis, à confluente in Scaldem ad opidum uſque *Aeth*. hinc dictâ lineâ ad Scarpæ confluentem à Nerviis ſeparabantur: à meridie, lineâ à dicto confluente ad confluentem rivi, qui prope Arteſiæ vicum *Le venty* incidit in Legiam amnem, ab Atrebatibus ſubmovebantur: ab occaſu æſtivo, Legiâ & Scalde, ad confluentem uſque Teneræ, à Morinis. Atuatucorum Nerviorumque vicinitatem jam anteà firmavi: de Morinis & Atrebatibus poſteà conſtabit. Continet hodiè ſolum hoc partem Flandriæ, in quâ opida, *Armentiers*, *Ryſſel*, quod Gallis *L'Iſle*, *Dornick*, quod Gallis *Tournay*, *Oudenarde*, partemque opidi *Aelſt*, in lævâ Teneræ ripâ; partem item Gandavenſis urbis, inter confluenteis Scaldis ac Legiæ: deinde Hænoniæ modicam portionem, inter opidum *Aeth* & Scaldem.

At nimis arctis fortaſſe finibus tot populos incluſiſſe videar. Nihil mirum. plus agri tribui iis nequit; aliis circùm populis reliquum obſidentibus. nec latiorum finium indigent; quum, Nerviorum imperio univerſos ac clientelæ adjunctos, ſingulos tenueis atque minutos fuiſſe, neceſſe ſit.

Germanicæ eos fuiſſe originis, duabus rationibus conjicere licet. primùm, quia ſub Nerviorum Germanorum fuerunt imperio, ſeu clientelâ: tum, quia maxima eorum pars ultra Scalden; quo Germanicas genteis in Belgicâ finit Plinius.

Nomina eorum, poſt Cæſarem, nullus umquàm ſcriptor memoravit. interiiſſe univerſos, haud credibile; quando nullum heic poſt Cæſaris arma memorabile bellum. In aliud tranſiſſe vocabulum, quemadmodùm quinque populi, Eburones, Condruſi, Segni, Cæræſi, ac Pæmani, in unum *Tungrorum* nomen, item Atuatici in *Bethaſiorum*, & Sicambri in *Gugernorum*, Chatti in *Sunicorum*, Vbii in *Agrippinenſium* nomina, haud imperitè fortaſſis conjecerim. Plinius lib. IV, cap. XVII, Galliam Belgicam ſic deſcribit: *A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus: deinde Menapii, Morini, Oromanſaci, juncti pago, qui Geſſoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci, Haſſi. introrſus Caſtulogi, Atrebates, Nervii liberi, Veromandui, Sueconi, Sueſſiones liberi, Silbanectes liberi, Tungri, Sunici, Betaſi, Leuci liberi, Treveri liberi anteà, & Lingones fœderati, Remi fœderati, Mediomatrici, Sequani, Raurici, Helvetii, coloniæ Equeſtris & Rauriaca. Rhenum autem accolentes, Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ, Nemetes, Tribochi, Vangiones: hinc Vbii, Colonia Agrippinenſis, Gugerni, Batavi, & quos in inſulis diximus Rheni.* *Haſſi* iſti atque *Caſtulogi* qui fuerint, nondum liquet. vitiata eſſe vocabula, ut *Vlbanectes*, pro quo repoſui *Silbanectes*; vehementer vereor. Interim Ortelii heic errores, ne nobis officiant, breviter confutentur: qui *Caſtologos* interpretatus eſt Flandriæ opidum *Caſſel*; & *Haſſos* levi conjecturâ verſos in *Baſſos*, ejuſdem provinciæ opidum, in confinio Arteſiæ, *Baſſy*. ubi non obſervavit, Haſſos iſtos, nomine vitiatos, in litore poni à Plinio; ipſoſque ultimos, inter Bellovacos & Sequanam amnem: opidum verò *Caſſel*, quod *Caſtellum Morinorum* olim dictum, in litorali fuiſſe gente Morinorum, magis etiam oceano propinquam, quàm Teruanna, quæ ejuſdem gentis caput. Ceterùm SVECONI iſti, inferioris Belgicæ populi, quia nullos alios inter reliquas nationes agrorum fineis ſortiri queunt, niſi quos ſuprà quinque illis populis, Nerviorum clientibus adſcripſi: indubio inde colligitur argumento, eoſdem eos fuiſſe populos, in unum corpus ac civitatem nomenque poſt Cæſaris ævum contributos; eodem ſcilicet tempore, quo alii illi prædicti populi novas civitateis novaque nomina in eâdem provinciâ Belgicâ acceperunt.

Opidum igitur in Sveconorum agro recenſetur unicum; quod Antonino & Notitiæ imperii TORNACUM; tabulæ, & Notitiæ imperii alio loco, item libello provinciarum Galliæ, TURNACUM, hodiè id vulgò vocatur incolis Gallis *Tournay*, Germanis *Dornick*.

CAP. XXIV.

De VEROMANDUIS.

NErviis à meridie conterminos fuiſſe VEROMANDUOS, jam antè ex Cæſare oſtendi. Hi quamvis meri fuerint Galli, tamen fineis eorum deſcribere fuit conſilium, quo finitimorum, qui propriè ad hoc opus pertinent, clariùs noſcerentur limites.

Nomen gentis reſtituendum eſt in Ptolemæo: ubi primâ ſyllabâ mutilati leguntur Ῥομάνδυες, pro Οὐερομάνδυες, vel potiùs Οὐïρομάνδυες, ut habet tabula itineraria. Apud Ptolemæum ita legitur: Ὑπὸ δὲ τὰ εἰρημένα ἔθνη παροικοῦσιν, ἀρκτικώτεροι μὲν Νερούιοι· ὑφ' οὓς οἱ ῥομάνδυες, ὧν πόλις, Αὔγουστα ῥομανδυῶν: id eſt; *Sub dictis verò gentibus incolunt, versùs ſeptemtriones Nervii: ſub quibus Rhomandues; quorum opidum Auguſta Rhomanduum.* Vbi in Græco textu facilè corrumpi potuerunt hæc verba ὑφ' οὓς Οὐïρομάνδυες, in ὑφ' οὓς οἱ Ῥομάνδυες. ab hoc porrò factum Αὔγουστα Ῥομανδυῶν. VEROMANDUI certè dicuntur hi populi Cæſari, Plinio, Antonino, & auctori libelli provinciarum Galliæ: tabulæ etiam ſunt VIROMANDUI. ubi quidem corrupta vocabula leguntur, *Aug. viro Muduon. Aug. Sueſſor.* pro *Aug. Viromanduor. Aug: Sueſſon.*

Sedes eorum jam minùs ignorari poteſt, quando hodiéque regio adpellatur incolis Gallis, *Vermandois*: cujus opida *S. Quintin, Chaſtellet, Han.* Quibus limitibus olim ab Nerviis diviſi fuerint, jam anteà dictum. A meridie finitimos habuêre Sueſſones (opida horum *Auguſta Sueſſonum*, nunc *Soiſſons*; *Noviodunum*, *Noyon*) his limitibus diſcretos: primùm amne, qui ab opido *Vervin* in Serram defluit; inde ipſo Serrâ & Æſiâ, ad opidum uſque *Chauny*: hinc rivulo, qui ad dictum opidum Æſiæ miſcetur: mox à fonte ejus lineâ, & alio rivo, qui infra opidum *Han* in Samaram evolvitur: ac tandem ipſo Samarâ ad opidum uſque *Peronne*. Ab occaſu jungebantur Ambianis, juxta lineam ab opido *Peronne* ad opidum *Crevecœur* ductam. Regiones heic nunc continentur; totus ager Veromanduenſis, vulgò *Le Vermandois* dictus: & pars Tiraſſii, quà opida *Gviſe*, & *Ripemont*. Anguſtos olim exiguam gentem obtinuiſſe fineis, patet ex eo, quòd v tantùm millia armatorum ad commune Belgarum adverſùs Romanos bellum contribuerunt; quum finitimi eorum Sueſſones L millia, totidemque Nervii, præbuerint.

Caput gentis fuit AUGUSTA VEROMANDUORUM. quam Sigebertus & Marchantius interpretantur *Fanum Quinctini*. quorum tamen ſententiæ viri docti haud lubenter accedunt: nec ego temerè acceſſerim. Ratio eſt; quia jam antè pluribus docui exemplis, pleraque Galliæ opida, que gentium fuêre capita, poſteà, abjectis propriis vocabulis, ipſarum gentium nomina adſumſiſſe. Ad eumdem igitur modum Veromanduorum quoque Auguſtam dictam poſtmodùm fuiſſe puto ſolo gentis vocabulo VEROMANDUOS: quod vocabulum etiam nunc exſtat in vico atque cœnobio, v paullo minùs millibus paſſuum à Fano Quinctini diſſito, vulgò *Vermand* dicto. Hinc Libellus provinciarum: *Provincia Belgica ſecunda: Metrop. Civ. Remorum. Civ. Sueſſionum. Civ. Catellaunorum. Civ. Veromanduorum.* Nec itineris ratio ab hoc loco abhorret, quod ita deſcribitur in itinerariis;

Antonini;		Tabulæ;	
Camaracum		*Camaracum*	
Auguſta Veromanduorum	XVIII.	*Aug. Viromanduor.*	
Conta Aginnum	XIII.		
Auguſta Sueſſonum	XII.	*Aug. Sueſſonum*	XXV.

Millia paſſuum hodiè numerantur inter opida *Cambray* & *Soiſſons*, LXIV. ex quibus XXIV ſunt inter *Cambray* & *Vermand*: hinc verò ad *Soiſſons*, XL. Vnde manifeſtò patet, numeros millium in utroque itinerario eſſe corruptos. In tabulâ aliud iter ab eodem Camaraco ſic notatur:

Camaracum	
Hermoniacum	XL.
Bacaco Nervior.	VIII.

Vbi falsò XLVIII ponuntur millia paſſuum inter Camaracum & Bagacum: ſunt quippe XXV tantùm. Ego, numerum millium inter Camaracum & Hermoniacum interiiſſe, judico; XL verò iſta millia pertinere ad iter à Camaraco ad Auguſtam Sueſſonum: quæ haud dubiè auctor inter duas Veromanduorum ac Sueſſonum poſuit Auguſtas: illa verò XXV millia inter Camaracum & Veromanduorum Auguſtam. unde ſatis rectè millia in univerſum conficiuntur LXV. Nec me quidquam movet, quòd in utroque itinerario inter duas Auguſtas XXV leguntur millia. hoc enim, & hujus ſimilia, eò faciunt, quod ſuprà dixi, me ſuſpicari, unum, eumdemque fuiſſe utriusque itinerarii auctorem. unde etiam librarii uno eodemque modo poſteà in utroque errarunt.

Ceterùm iter per Veromanduorum agros ex itinerariis ſuprà attuli hujusmodi:

Antonini;		Tabulæ;	
Bagacum		*Bacaco Nervior.*	
Duronum	XII.	*Duronum*	XI.
Verbinum	X.	*Vironum*	X.
Catuſiacum	VI.	|	
Minaticum	VII	*Ninitcaci*	XIII.
Muenna	VIII.	*Auxenna*	IX.
Durocordoro	X.	*Durocortoro*	X.

Ex his DURONUM hodiè eſſe vicum Tiraſſii *Doren*, & VERBINUM ejuſdem regionis vicum *Vervin*; nomina ſimul atque iteneris tractus quàm manifeſtiſſimè indicant. Sunt autem millia inter *Bavay* & *Doren* XXII: hinc porrò ad *Vervin* XX. unde patet, in utroque itinerario utrobique alterum X interiiſſe. *In tabulâ* etiam corruptum eſt vocabulum *Vironum*, pro *Verbinum*. In Antonino lege *Auxenna*, pro *Muenna*. eſt enim nomen fluminis, quod Cæſari com. II dicitur *Axona*; nunc vulgò *Aiſne*, XX millibus à Verbino, X à Durocortoro diſſitum.

CAP. XXV.

De AMBIANIS.

AMBIANI quoque quamvis Gallici fuerint generis, tamen ob finium propinquitatem heic explicandi videntur. Nerviis ac Veromanduis fuiſſe conterminos, jam antè oſtenſum eſt; limitesque eorum deſcripti, quibus ab ortu ſolis includebantur. A meridie Samarâ flumine, quod vulgò nunc dicitur *la Somme*, à Belgio, Bellovacorum regione, diſterminatos fuiſſe, ſuprà in hujus deſcriptione demonſtravi. Ab occaſu oceanum attigiſſe Cæſaris tempeſtate, vel inde conjecerim, quia nulli alii populi Ambianis oceanoque interponuntur à Cæſare; cui tamen frequens his in oris exercitus Romanus cum bello. Sed Strabo, ° qui primus poſt Cæſarem has oras nobis deſcriptas reliquit, apertè atque diſertè eos in litore ponit, lib. IV. Τοῖς Μεναπίοις δ' εἰσὶν, inquit συνεχεῖς ἐπὶ τῇ θαλάττῃ Μορινοί, καὶ Βελλόακοι, καὶ Ἀμβιανοί. id eſt: *Menapiis continuantur in*

infrà maritimâ Morini, *& Bellovaci*, *& Ambiani*: quamquàm ordinem, ut ſæpè aliàs, heic quoque pervertit; Bellovacos Ambianis præponendo. Nec melior Ptolemæus; qui in Galliâ Lugdunenſi primùm à Ligeris oſtio ad Sequanæ oſtium litus legendo, ultimos apud Sequanam memorat Lexobios; mox verò à Sequanâ ad Ligerim regrediundo, primos apud Sequanam facit Caletas: poſteáque, in Galliâ Belgicâ, primos à Sequanâ Atrebatios, dein Bellovacos, mox Ambianos, tandem Morinos, perverſiſſimo ordine. erant quidpe ſic collocandi: primi à Sequanâ *Caletæ*, dein *Bellovaci*, *Ambiani*, *Atrebatii*, *Morini*. Rectiùs igitur Plinius lib. IV, cap. XVII: *A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus: deinde Menapii*, *Morini*, *Oromanſaci*, *juncti pago*, *qui Geſſoriacus vocatur*; *Brianni*, *Ambiani*, *Bellovaci*. nam *Briannorum* & *Oromanſacorum* nomina in Atrebatium litus poſteà ſucceſſerunt; ut infrà dicetur. A ſeptemtrionibus Atrebateis habuiſſe conterminos, ſatis ex iis, quæ modò dicta ſunt, perſpicitur. Cæſar haud obſcurè idem innuit comment. V. nam quum iter Samarobrigâ Ambianorum ad Ciceronis hiberna in Nervios facere conſtituiſſet; *alterum* nuntium *ad C. Fabium legatum*, cujus caſtra erant in Morinis, *mittit*, *ut in Atrebatium fineis legionem adducat*; *quâ ſibi iter faciendum ſciebat*. Limitem igitur inter utroſque ſtatuo primò, lineam ab Scalde & opido *Crevecœur* ad opidum *Dourlens*: inde Autæum amnem, ad oceanum uſque. Vltrà in ſeptemtriones verſùs Ambianorum fineis extendere haud licet, quia occurrit mox Atrebatium princeps urbs, vulgò nunc *Arras* dicta: tum in litore, inter Autæi oſtium & Bononienſem portum bini collocandi ſunt in Atrebatium litore populi, *Brianni* & *Oromanſaci*.

Continent nunc hi fines, Picardiæ partem, in quâ opida *Pont à Selane*, *Rue*, *Crotoy*, *Pames*, *Pont de Remy*, *La Cauchie*, *Corbie*, *Bray*, *Encre*, cum parte Ambianorum urbis, in dextrâ Samaræ ripâ: continent item Arteſini comitatus portionem, quà opida *Pas*, & *Bapames*; & duo cœnobia, *Eaucourt*, atque *Iervaige*.

Caput gentis Ambianorum eſt apud Ptolemæum Σαμάροβρίγα: quæ in quibusdam exemplaribus ſcribitur Σαμαροβρίγα, SAMAROBRIGA. eadem in Cæſaris quoque commentariorum variis exemplaribus variè legitur, aliàs *Samarobriga*, aliàs *Samarobriva*, nonnumquàm *Samarobrina*: apud Ciceronem etiam, epiſtolar. familiar. lib. XVII, eſt *Samarobrina*. In tabulâ eſt *Sammarobriva*; & in Antonini itinerario bis *Samarabriva*: nam litera *s*, quæ huic vocabulo adpoſita, pertinet ad ſequentem vocem *Sueſſone*. ſic enim illic legitur: *A Samarabrivas Sueſſone uſque*. pro quibus legendum: *A Samarabriva Sueſſones uſque*. Verùm, quia & apud Antoninum, & in tabulâ, & in melioribus Cæſaris juxtà ac Ptolemæi exemplaribus legitur *briva* per *v* conſonantem: apud Ciceronem quoque *n* corrigendum eſſe in *v*, nemo dubitet. Nec malè tamen ſcripſeris per *g*, *briga*; & cum Notitiâ imperii *c*, *Sambrica*: imò meliùs: nam *brige*, ſive *brigge*, & *bricke* antiquis Celtis quid ſignificaverit in opidis ad flumina ſitis, ſupra, lib. I, cap. VII, expoſitum eſt. De ſitu Samarobrigæ multum inter ſe multi diſceptarunt. rectiſſima eorum ſententia, qui eam interpretantur urbem, quæ totius nunc Picardiæ caput vulgari vocabulo dicitur *Amiens*. quidpe, ut alia per Galliam gentium capita, poſteriori ſæculo, propriis, & antiquis vocabulis depoſitis, ipſarum gentium nominibus fuêre adpellata; ſic hæc quoque urbs Marcellino, in lib. XV, & Antonino in itinerario dicitur AMBIANI; & libello provinciarum Galliæ, *Civitas Ambianenſium*. Marcellini verba hæc ſunt: *Secunda Belgica*, *in quâ Ambiani ſunt*, *urbs inter alias eminens*, *Cathelauni*, *& Rhemi*. Hinc hodiéque detorto vocabulo vocatur *Amiens*, quaſi *les Ambiens*; id eſt, *Ambiani*. Atque huc rectè etiam conveniunt itineraria; quæ mox citabo. Sigebertus, neſcio quas nugas agens, *Civitatem*, ait, *quam Antoninus Pius cum filio Aurelio condiderit*, *& Sommonobriam ab adjacente flumine appellaverit*, *Gratianum imperatorem*, *ſub dominio mancipatam*, *mutato nomine*, *Ambianis*, *ab ambitu fluminum*, *feciſſe vocari*. Hunc Ortelius reprehendens, *Neque eum ſciviſſe puto*, inquit, *Samarobrinam*, *& Ambianum duas eſſe urbes apud Antoninum*. Quâ in re dum errorem Sigeberti arguere cupit,

cupit, ſuum ipſius maximum prodit errorem. qui inde natus, quòd Antoninus uno in loco dictam urbem adpellat *Ambianos*; alibi verò *Samarabrivam*. Error is uti diſcutiatur, itineraria in medium producantur.

Antonini:		Tabulæ:	
Nemetacum		*Geſoriaco, quod nunc Bononia*	
Samarabriva	XVI.	*Luttomagi*	XIII.
Carmiliaca	XI.	*Adlullia*	VII.
Cæſaromago	XIII.	*Duroico Regum*	XI.
Litanobrige	XVIII.	*Sammarobriva*	XIIII.
Auguſtomago	III.	*Cæſaromago*	. . . .
Sueſſonas	XII.	*Aug. Magus*	XXII.

Tabulæ:		Antonini:		
Tervanna				
Nemetaco	XXII.			
Teucera	XIII.	*Sueſſonas*		
Sammarobriva	XII.	*Noviomago* m. p.	XXXVIII.	leg. XVIII.
Setucis	XXXI. X.	*Ambianis*	XXXIIII.	XXIII.
Rodium	X.	*Pontibus*	XXXXV.	XXIIII.
Lura	VIIII.	*Geſoriaco*	XXXVIII.	XXVI.
Aug. Sueſſon.	XVI.			

Cæſaromagum, Bellovacorum caput, nunc eſſe *Beauvais*, quaſi *Bellovaci*, ſuprà oſtenſum eſt in deſcriptione Belgii: *Nemetacum* eſſe *Arras*, proximo hinc capite docebo. Ab *Arras* igitur ad *Beauvais* rectè iter agitur per *Amiens*, quæ eſt *Samarabriva* Antonini. *Auguſtomagus* (quæ malè Ῥατόμαγος Σουβανεκτῶν apud Ptolemæum, pro Αὐγουστόμαγος Σιλβανεκτῶν; quam gentis vocabulo Notitia imperii adpellat *Salvanectas*) hodiè eſt *Senlis*. ab hac ad *Beauvais* millia ſunt paſſuum XXXII. occurrit autem, poſt VIII millia, flumen vulgò nunc *Oiſe*, Vibio *Eſia* dictum; ad quod *Litanobrigam* fuiſſe, eo tractu, quo nunc eſt *Verneuil*, vox *briga* indicat. ſcriptum igitur fuiſſe cenſeo apud Antoninum hoc modo: *Litanobriga* XXIII, *Auguſtomago* VIII. Hinc porrò XXXVI ſunt millia Sueſſones uſque. In tabulâ inter Nemetacum & Sammarobrivam eſt *Teucera*. hodiè is locus, directiſſimo itinere inter *Arras* & *Amiens*, dicitur *Tieure*. Porrò ab *Amiens* ad *Soiſſons* tendenti rectiſſimâ viâ, transeundum eſt opidum *Roye*; quod tabulæ *Rodium*. In eodem itinere, inter Sueſſonas & Ambianos, Antonino eſt *Noviomagus*; quod Cæſari, in comment. II, eſt *Noviodunum*, *Sueſſonum opidum*: ex quo vocabulo nunc etiam contractè, ut pleraque alia, dicitur *Noyon*. unde vereor, corruptè apud Antoninum adpellari *Noviomagum*. quamquàm rectè ſic vocari poterat, quia prope ripam Æſiæ: quemadmodùm rectè *Noviodunum*, quia ad radicem montis. Iam verò in tabulâ, à Sammarobrivâ ad Geſoriacum, locus *Duroico Regum* eſt opidum *Rue*: & hinc *Adlullia* vicus *Argoulles*, ad Autæum amnem: *Luttomagum* (ſi modò non ſit *Latomagus* Antonini, quod huc non pertinet) ad flumen Cancium fuiſſe, circa opidum *Monſtreul*, vel *Eſtaples*, conjicio ex voce *magus*. Antonini locus *Pontibus*, eſt *Pont à Selane*. Ex his igitur ſatis clarè patet, *Samarabrivam* Antonini eamdem eſſe urbem, quæ & *Ambiani* ei dicitur. Nec mirum, quòd duobus diverſis vocabulis eam adfecerit. quippe ſuprà in Rauricis docui, circa ejus ævum hujuſmodi principeis nationum per Galliam urbes, ipſarum nationum incepiſſe adpellari vocabulis. unde nunc antiquis, nunc nuper adtributis vocabulis eaſdem promiſcuè tunc ſcriptores indicarunt. Exemplum ejus rei aliud exſtat apud eumdem Antoninum in vrbe Tricaſſorum Auguſtobonâ, vulgò nunc *Troyes* dictâ; quam ille primo locò *Tricaſſos* vocat; poſteà verò *Auguſtobonam*.

SAMAROBRIGA nomen haud dubiè à ſitu traxit; quaſi dicas *Pontem Samaræ*.

mura. Antiquitas ejus ſumma inde perſpicitur, quòd jam ante Cæſaris in Galliam adventum caput fuit gentis. ad quod dignitatis faſtigium non, niſi longinquiori aliquâ celebritate, evehi potuit. Cæſar heic, ut in principe urbe, L. Domitio, Ap. Claudio Coss. anno ante natum Ieſum LIV, è Britanniâ reverſus, totius Galliæ Comatæ concilium peregit: legionibusque in varias civitateis diſtributis, ipſe heic conſedit; impedimentis exercitus, obſidibus civitatum, literis publicis, frumentoque omni, quod huc tolerandæ hiemis causâ devexerat, ſecum detentis. poſteà, exorto Nerviorum bello, Craſſum loco rebusque dictis præfecit; legione unâ attributâ. confecto bello, ipſe iterum cum III legionibus ad hanc urbem trinis hibernis hiemare conſtituit; ut harum rerum teſtis eſt ipſe comment. V. Ceterùm neque urbs hæc, neque ipſa gens Ambianorum per vim à Romanis ſubacta. nam licet X millia armatorum ad commune Belgarum adversùs Cæſarem bellum contribuerint; tamen, poſtquàm devictis hoſtibus Cæſar in eorum fineis pervênit, mox ſe ſuaque omnia, ſine morâ, ei dediderunt; teſte Cæſare comment. II. Marcellinus, dicto loco, dum *eminentem inter alias Belgicæ ſecundæ* adpellat *urbem*, eo ipſo & Remorum Durocortoro præponere eam videtur, & caput facere totius provinciæ. verùm huic opinioni contraſtat auctor libelli provinciarum; qui metropolin hujus provinciæ pronuntiat *Remos*, quæ eſt *Durocortorum* Rhemorum, hodiè vulgò *Reims* dicta.

Reliqua loca in Ambianorum finibus, jam anteà memorata, ſunt iſta: TEUCERA, nunc *Tieure*; ADLULLIA (ni vocabulum vitiatum) *Argoulles*; PONTES, *Pont à Selane*: unde etiam nunc magna pars veterum Ambianorum finium inter Sammaram & Autæum amneis, comitatus titulo inſignis, nomen habet *Pontieu*.

His locis accedit alius, qui Antonino CARACOTINUM, tabulæ corruptè *Gravinum* dicitur. Itinera ab hoc ſic ſe habent:

Antonini;		Tabulæ;	
Caracotino		*Geſoriaco, quod nunc Bononia*	
Iuliobona	X.	*Gravinum*	X.
Loium	VI.	*Iuliobona*	X.
Latomago	XIIII.	*Breveduro*	XVIII.
Romago	VIIII.	*Mediolano Aulercorum*	....

Antonini;		Antonini;	
Iuliobona		*Iuliobona*	
Breviodorum	XVII.	*Mediolanum*	XXXIIII.
Noviomago	XVII.		
Condate	XXIIII.		
Durocaſis	X.		

Rotomagus, Vellocaſſorum quondam caput, ſine controverſiâ hodiè eſt *Roan*, nobile maris Britannici emporium. *Iuliobonam*, Caletorum quondam caput, nunc eſſe opidum *Diepe*; & *Breviodurum*, *Ponteau de mer*; *Noviomagum*, Lexobiorum caput, nunc *Liſieux*; *Mediolanum*, Aulercorum Eburovicum caput, nunc *Evreux*; *Durocaſſos*, nunc *Dreux*; alio in opere, quod, Deò benè adnuente, de Galliâ inſtituetur, pluribus certisque firmabo argumentis. *Gravinum* igitur illud, inter Bononiam & Iuliobonam poſitum, nullus alius erit locus, quàm quod nunc opidum ad Samaræ oſtium dextrâ ripâ ſitum, vulgari vocabulo dicitur *Crotoy*. quod clariùs etiam indicat nomen apud Antoninum *Caracotinum*. ex quo in tabulâ quoque, ſi non totidem literis ſyllabisque, certè ſaltem CRATINUM ſcribendum cenſeo.

Cap. XXVI.

De Atrebatibus.

Ambianis conterminos fuiſſe Atrebates, antè demonſtratum eſt. Hi quoque olim Galli. attamen quia nunc in XVII inferioris Germaniæ provinciarum numero cenſentur; in hoc opere deſcribendos quoque putavi. Nomen eorum apud Ptolemæum eſt Ἀτρεβάτιοι, Atrebatii. Finibus à meridie cingebantur iiſdem, quibus Ambiani à ſeptemtrione. Ab occaſu pertinuiſſe ad uſque oceanum, à ſeptemtrione ad Morinos, ſuprà etiam oſtenſum eſt. A Morinis eos ſeparo amne, qui apud Bononiam in oceanum evolvitur. ab hujus porrò fonte, lineâ ad flumen Legiam ductâ, quà vicus eſt vulgari vocabulo *Capelle*, V millibus paſſuum ſupra Tervannam: hinc ipſo Legiâ, ad vicum uſque *Le Venty*. Ab ortu æſtivo quo limite ab Nerviorum clientibus diſtincti fuerint, jam antè dictum eſt. Includitur his nunc finibus tota Arteſia: pars item Flandriæ, dextræ Legiæ amnis ripæ adfixa; quà opida viſuntur, *Ryſſel*, *Douay*, *Armentiers*, *Baſſee*, & *Orchies*: & Hænoniæ exigua portio, quà opida, *S. Amand*, *Bouchain*, *Arleux*, *Pecquencourt*.

Opidum Atrebatium eſt apud Ptolemæum, Ὀριγίακον, Origiacum. quod *Orchies* nunc eſſe quin credam, neſcio quid impediat; quando nomen tam clarè alludit. *chi* namque Gallis ſonat, quod Germanis *ſchi*, Italis *ſci*, Hiſpanis *xi*, Anglis *ſhe*, Polonis *szy*, Bojohæmis *ſsy*. cui ſono quàm proximè accedit Gallorum item pronuntiatio in *gi*; quæ eadem & Italis communis: Polonis verò ac aliis Sarmatici generis populis idem ſcribitur *ży*. proinde *Orgies* anteà fuiſſe puto, quod poſtmodùm ob liquidæ *r* aſperitatem flexum eſt in *Orchies*. Verùm tamen ſunt noſtri ſæculi auctores, qui Origiacum eodem ponunt ſitu, quo nunc princeps Arteſiæ urbs conſpicitur *Arras*: eâ ſcilicet, uti ego ſuſpicor, ratione ducti, quia Ptolemæo uſitatum, ea tantùm in Galliâ referre opida, quæ gentium fuêre capita. hoc verò unicum ei in Atrebatibus opidum; ceu & ipſum gentis caput. unde poſteà etiam, abolito antiquo proprioque nomine, ipſius gentis vocabulo dictum *Atrebates*; & tandem, ut nunc viget, Germanis *Atrecht*, Gallis *Arras*. Verùm horum ego ſententiæ haud temerè ſubſcripſerim. ex Itinerariis quidpe, Notitiâ imperii, & Libello provinciarum civitatumque Galliæ, perſpicio, caput quidem gentis Atrebatium fuiſſe *Arras*; ſed antiquo nomine dictum Nemetacum. Notitia imperii: *Præfectus Latorum Batavorum Nemetacenſium, Atrebatis, Belgicæ ſecundæ*. Libellus provinciarum: *Belgica ſecunda: Metrop. Civ. Remorum; Civ. Sueſſionum; Civ. Cattellaunorum; Civ. Veromanduorum; Civ. Atravatum; Civ. Camaracenſium; Civ. Turnacenſium*; & reliquæ. Itineraria ſic habent:

Tabulæ;		Antonini;		Antonini;	
Tervanna				*Caſtello*	
Nemetaco	XXII.	*Tarvenna*		*Minariacum*	XI.
Teucera	XIII.	*Nemetacum*	XXII.	*Nimetacum*	XVIII.
Sammarobriva	XII.	*Tornacum*	XXVII.	*Camaracum*	XIIII.

Antonini;		Tabulæ;	
Tarovenna		*Tervanna*	
Nemetacum	XXII	*Nemetaco*	XXII.
Camaracum	XIIII.	*Camaraco*	XIIII.

Caſtellum & *Menariacum*, nunc eſſe Flandriæ opida *Caſſel*, & *Merghem*, infrà

in

in Morinis oſtendam. A *Caſſel* profecturus *Arras*, recto itinere tranſit *Merghem*: ab hoc *Arras* uſque millia ſunt XXVII: & hinc Camaracum XXII. A Tervannâ etiam ad Camaracum verſus, rectè tranſitur *Arras*. Sunt autem millia inter Tervannam & *Arras* XXXIV: hinc ad Tornacum XXXII. unde patet in Antonino tertium X in hoc numero vitiatum in V. *Teuceram* tabulæ, inter Nemetacum & Sammarobrivam, nunc eſſe vicum *Tieure*, inter *Arras* & *Amiens*; ſuprà oſtenſum eſt. Erravit igitur Ptolemæus, Origiacum Atrebatiorum opidum, quod nunc *Orchies*, pro capite gentis accipiens. niſi fortè *Nemetaci* vocabulum apud eum interierit.

Ceterùm qui *Nemetacum* idem eſſe arbitrantur opidum, quod A. Hirtius, in libro, quem ad Cæſaris de bello Gallico VII commentarios adjecit VIII, adpellat *Nemetocernam*, ſive *Nemetocennam*; toto, quod dicitur, cœlo errant. hoc enim ille diſertiſſimis verbis cenſet in Belgio, quæ Bellovacorum fuit regio. Verba ejus hæc ſunt: *His rebus confectis, ad legiones in Belgium ſe recepit. hibernavitque Nemetocennæ.*

CAP. XXVII.

De BRIANNIS, *&* OROMANSACIS.

PLinius, ut ſuprà relatum, lib. IV, cap. XVII, Geſſoriaco pago, quem Morinorum fuiſſe proximo capite oſtendam, jungit in litore OROMANSACOS; his BRIANNOS; quibus ſubnectit *Ambianos*. Illas duas nationes quia nec Cæſar, nec Strabo memorat; nomina earum poſt eorum ævum ex parte Atrebatium ſuccreviſſe ſuſpicor. Partem itaque horum agrorum abſcindo per lineam, ab opido *Dorlens* ad fontem Legiæ ductam; inde ipſo Legiâ ad vicum uſque *Capelle*: inde per ſuprà dictam lineam ad fontem uſque amniculi, qui apud Bononiam oceano miſcetur. hujus partis ſeptemtrionalia OROMANSACIS, auſtralia BRIANNIS tribuo. Limitem inter utroſque conſtituo, Ternium amnem, à Fano divi Paulli defluentem, &, in quem hic incidit, Cancium, ad exitum uſque in oceanum.

Loci heic ab antiquis ſcriptoribus recenſentur nulli; niſi qui in tabulâ, XIIII mill. paſſuum à Bononiâ diſſitus, vocatur LUTTOMAGUS. id intervallum, ſimulque itineris tractus incidit in flumen Cancium, & opidum *Monſtreul*. Ad flumen fuiſſe, patet ex voce *magus*, quæ trajectum fluminis ſignificat.

Ceterùm pro *Briannis*, vulgata exemplaria habent *Britannos*. unde quidam arbitrantur, hos è Britanniâ in hoc litus tranſmigraſſe. Verùm hujus rei quia nullum apud rerum auctores indicium, aut veſtigium; haud temerè eorum ſententiæ acceſſerim. Nam ante Cæſarem, ſive ipſius Cæſaris tempore, nullos heic fuiſſe Britannos, facilè è commentariis ejus perſpicitur. Quòd ſi fuiſſent, haud dubiè de horũ quoque è Britanniâ in Belgicam tranſmigratione, meminiſſet comment. V, ubi quorumdam Belgarum in Britanniam tranſgreſſum memorat. Poſt Cæſarem verò ſi vel Claudius, vel alius imperatorum traduxiſſet; certè non minùs de his in monumenta relatum fuiſſet, quàm de Vbiis, Sicambris, Cattis, ac Sarmatis, in Galliam traductis. & Tacitus quoque, in vitâ Agricolæ, ubi in Britannorum originem diſquirit; horum haud dubiè meminiſſet. Veri ſimilius igitur eſt, populos hos partem fuiſſe Atrebatium, nomine *Briannos*: ex quo vocabulo, & gentis è regione Britanniæ ſitu, ſcioli quidam ſibi finxerunt *Britannos*.

CAP. XXVIII.

De MORINIS.

POſt Atrebateis, proximi oceani freto fuêre MORINI, omnium Belgarum extremi, reſpectu urbis Romæ. hinc Maro, Æneid. libro VIII:

Extremique hominum Morini. & noſter, hiſtoriar. IV: *Moſam amnem tranſire jubet, ut Menapios, & Morinos, & extrema Galliarum quaterent*. item Mela, lib. III, cap. II: *Ab Oſiſmiis iterum ad ſeptemtriones frons litorum reſpicit: pertinentque ad ultimos Gallicarum gentium Morinos*. A Germanorum gente, ac nomine quamquàm eos excludat Plinius, Scaldi flumine illam finiens; tamen in hoc opere dicentur, quia nunc Germani maximam eorum finium partem incolunt. Limites ad meridiem verſùs, quibus ab Atrebatibus & Nerviorum clientibus Atuaticiſque diſtincti fuerunt, item quibus ab ortu Menapios attigerunt, jam antè in iſtis populis deſcripti ſunt. Ab ſeptemtrionibus igitur, & occaſu, oceano cingebantur, Selandicas uſque inſulas: inde ipſis inſulis; quas tunc Toxandri tenuêre.

De Morinorum juxtà ac Menapiorum habitationibus hæc Dio lib. XXXIX: Οὔτε γὰρ πόλεις ἔχοντες, ἀλλ' ἐν καλύβαις διατώμενοι, καὶ τὰ τιμιώτατα ἐς τὰ λασιώτατα τῶν ὀρῶν ἀνασκευασάμενοι, πολὺ πλείω τοὺς προσμίξαντας σφίσι τῶν Ῥωμαίων ἐκάκωσαν, ἢ αὐτοὶ ἔπαθον. ἐπεχείρησε μὲν ὁ Καῖσαρ, καὶ ἐς αὐτὰ τὰ ὄρη τὴν ὕλην τέμνων προχωρῆσαι. ἀπορῶν δὲ διά τε τὸ μέγεθος αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ πρὸς χειμῶνα εἶναι, ἀπανέστη. Id eſt: *Neque enim urbeis, ſeu opida habentes, ſed in tuguriis habitantes, omnibus, quæ cara habebant in monteis, denſiſſimis ſilvis obſitos, absconditis, plus damni Romanis laceſſentibus intulerunt, quàm ipſi acceperunt. tentavit equidem Cæſar ad ipſos monteis, ſilvâ inciſa, penetrare: ſed ob eorum magnitudinem, tum quòd hiems jam adpetebat, re deſperatâ receſſit*. Hæc pleraque Dio haud dubiè ex Cæſaris habuit comment. III; ubi hæc leguntur verba: *Eodem ferè tempore Cæſar, etſi prope exacta jam æſtas erat; tamen, quòd, omni Galliâ pacatâ, Morini Menapiique ſupererant, qui in armis eſſent; neque ad eum umquàm legatos de pace miſiſſent; arbitratus, id bellum celeriter confici poſſe, eò exercitum adduxit. qui longè aliâ ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere inſtituerunt. nam, quòd intelligebant, maximas nationes, quæ prælio contendiſſent, pulſas, ſuperataſque eſſe; contine nteiſque ſilvas, ac paludeis habebant; eò ſe ſuaque omnia contulerunt. Ad quarum initium ſilvarum quum perveniſſet Cæſar, caſtraque munire inſtituiſſet; neque hoſtis interim viſus eſſet; diſperſis in opere noſtris, ſubitò ex omnibus partibus ſilvæ evolaverunt, & in noſtros impetum fecerunt. Noſtri celeriter arma ceperunt, eoſque in ſilvas repulerunt; &, compluribus interfectis, longiùs impeditioribus locis ſequuti, paucos ex ſuis deperdiderunt. Reliquis deinde diebus Cæſar ſilvas cædere inſtituit: &, ne quis inermibus imprudentibuſque militibus ab latere impetus fieri poſſet, omnem eam materiam, quæ erat cæſa, converſam ad hoſtem collocabat, & pro vallo ad utrumque latus exſtruebat. Incredibili celeritate magno ſpatio paucis diebus confecto, quum jam pecus atque extrema impedimenta ab noſtris tenerentur, & ipſi denſiores ſilvas peterent; ejusmodi tempeſtates ſunt conſequutæ, uti opus neceſſariò intermitteretur, & continuatione imbrium, diutiùs ſub pellibus milites contineri non poſſent. Itaque, vaſtatis omnibus eorum agris, vicis ædificiiſque incenſis, Cæſar exercitum reduxit; & in Aulercis, Lexoviiſque, reliquis item civitatibus, quæ proximè bellum fecerant, in hibernis collocavit*. Monteis heic Cæſar memorat omnino nullos; ſed *paludeis, continentiſque ſilvas*. neque verò in iis finibus, quos Morinis Menapiiſque adſcripſi, ne in totâ quidem Galliâ Belgicâ, *tantæ* ſternuntur altitudinis monteis, uti Cæſar cum exercitu ſuperare nequiverit. proinde pro ὀρῶν & ὄρη, ex Cæſaris teſtimonio legendum moneo ἑλῶν, & ἕλη id eſt, *paludum*, ac *paludeis*: quas difficileis fuiſſe ſuperatu, ſatis apertè ipſe indicat Cæſar. Sed Menapiorum paludeis ſuprà commonſtravi. in Morinis hodièque ſternuntur haud exiguæ: quarum maximæ inter opida *Brugge & Tielt*, *Bulscampfeld*, proximæque his verſùs ſeptemtriones *Maldeghemfeld* adpellantur: item aliæ inter opida *Axele*, & *Hulſt*; quibus commune vocabulum *Moere*, id eſt, *palus*: nec minores his, inter opida *Nieupoort*, & *Duynkercke*; quibus vulgare nomen, *de Grote moere*, id eſt, *magna palus*: item aliæ in Ginenſi comitatu, inter opida *Calais*, *Guines*, & *Ardres*: minores circa opidum *Iperen*; & paſſim per reliquam Flandriam.

Ceterò, opida Cæſaris ævo nulla habuiſſe Morinos, teſtem modò audivimus Dionem. Ipſe Cæſar treis eorum memorat portus. quos certo ſitu indicare, curæ fuerit pretium; quando tanta eſt ſuper his inter interpreteis diſceptatio. In commentario igitur IV; *Ipſe cum omnibus*, inquit, *copiis in Morinos proficiſcitur; quòd*

inde

inde erat breviſſimus in Britanniam trajectus. huc naveis undique ex finitimis regionibus, &, quam ſuperiore æſtate ad Veneticum bellum fecerat, claſſem jubet convenire. Hunc locum eumdem eſſe, quem poſteà in comment. V; *Icium* adpellat *portum*, haud dubium eſt. quidpe quum ſecundò in Britanniam trajecturus eſſet; *Omneis*, inquit, *ad portum Icium convenire jubet. ex quo portu commodiſſimum in Britanniam trajectum eſſe cognoverat, circiter millium paſſuum* XXX, *à continenti.* Cognoverat videlicet, quum primò trajiceret. tunc enim, antequàm trajiceret, commodiſſimum portum ſatis eum exploraſſe, haud dubium eſt. Hunc verò tria diverſis temporibus diverſa obtinuiſſe nomina, apud auctores reperio. primum fuit ICII, modò dictum, à Cæſare ac Strabone ei tributum: alterum GESSORIACI, à pluribus memoratum: tertium BONONIÆ, à poſterioris ſæculi ſcriptoribus traditum; quod etiamnum tenet; vocaturque vulgò Gallis incolis *Boulogne*, Germanis proximis *Buenen*. At tria hæc nomina variè interpretes varii in varias diſtraxêre parteis. quorum errores dilucidiùs erunt indicandi, quò noſtra firmiùs ſtabiliatur opinio. Ac eorum equidem ſententia, qui *Icium* volunt eſſe Flandriæ nunc opidum *Brugge*; item eorum opinio, qui ejusdem regionis opidum *Sluys*, irriſu potiùs transmittendæ ſunt, quàm argumentis rationibusque refellendæ. nec minor tamen eorum eſt vecordia, qui audent adfirmare, Icium portum ad opidum antiquitus exſtitiſſe, quod in mediterraneis nunc *Fanum Audomari*, vulgò *S. Omer*, nuncupatur; litoribus hinc proximis XVII millia paſſuum recedentibus. *perſvaſi*, inquit Ortelius in theſauro geographico, *partim ex loci ſitu; qui, quum valdè humilis ſit, præalta tamen litora urbem quodammodò cingunt, & ſinum maris olim capaciſſimum fuiſſe indicant: partim ex urbis nomine, quo* Sithieu *vocitabatur, quaſi dicas ſinus Ithii.* quibus tantum Ortelius adhibuit fidei, ut aliis etiam documentis atque rationibus rem comprobare conatus ſit. *His addam*, inquit, *diſtantiam, quæ eſt ab hoc opido ad proximam Britanniæ inſulæ continentem, ad amuſſim cum* CCCXX *ſtadiis, quæ illi Strabo lib.* IV *tribuit, hodiè quadrare. Cæſar eam* XXX *millium paſſ. facit: Plinius* L: *Dio, lib.* XXXIX, VI *millibus auget.* Sed age; ſi huc uſque olim litus oceani, & ſi ab Audomari fano breviſſimus quondam in inſulam trajectus; ſcindas oportet omne id terrarum, quod ab opido *Pont à Selane*, ſive ab Autæi fluminis oſtio, rectâ lineâ ad opidum uſque Flandriæ *Nieupoort* protenditur: quaſi hoc antiquitus ſub oceano abſconditum fuerit. hac quidpe demum ratione litora utrumque ita reducta erunt, uti Fanum Audomari facilè proximum Britanniæ è Galliâ credatur. At hoc ſi feceris; oſtendas mihi velim, quonam poſteà modo, litoribus XXVI millia paſſuum recedentibus (tot namque numerantur millia inter dictum Fanum & extremum versùs Britanniam litus, quod eſt ad munimentum *Blacknes*) arenæ maritimæ cùm amnium complureis fontes, tùm arva, paſcuaque lætiſſima, & denſiſſimos ſaltus, qui in comitatu Bononienſi viſuntur, tam benignè produxerit; & quod omnium maximè mirandum foret, ſolum ſaxoſum, & ſublimeis colles, qui per omnem dictum comitatum ſternuntur, litusque præruptum inter dicti amnis Autæi oſtium, & Caletum opidum extulerit. quarum ſanè rerum vel minima ridiculam hanc ſententiam ſatis convellere poterat. Iam verò, ſi Fanum Audomari Icius eſt portus Cæſaris; quæro, quî factum, uti Ptolemæus *Icii promontorii* adpellationem tribuerit ei litori, quod eſt inter vicum *Sangate* & dictum munimentum *Blackneſſe*: ut patet ex ejus tabulis Galliæ ac Britanniæ? certè, niſi fatearis à vicino portu promontorium ſic cognominatum, nugas ages. Aſt hoc ſaltem notandum erat, oceanum Germanicum jam inde à multis ante Cæſaris ætatem annis, ut infrà oſtendetur, plus invehi his oris, quàm avehi conſveviſſe: cujus rei monumenta ſunt inſulæ Selandicæ, Hollandicæ, Friſicæ, & Holſaticæ. Fruſtra igitur eſt, quòd Fanum Audomari Icium fuiſſe portum contendas. litora certè ſaxoſa, quæ hodiè ad fretum hoc conſpiciuntur, ab ultimo uſque rerum initio, vel ſaltem à terrarum inundatione, ad hæc noſtra tempora exſtitiſſe, nemo, niſi mentis errore implicitus, in dubium traxerit. Sed Ortelius, mutatâ poſtmodùm opinione, in tabulâ geographicâ, quâ *Vetus Belgium*, ut ipſe vocat, exhibuit, in extremum illud litus, ad promontorium Ptolemæi Icium, ubi nunc viſitur vicus vulgari vo-

ri vocabulo *Vitſan*, Icium reduxit portum; duobus aliis juxtà conſtitutis; altero *Bononiæ* nomine, recto quidem ſitu; altero *Geſſoriaci*, ad Caletum opidum. quàm rectè, mox patebit. Icium certè malè dicto promontorio adfixit. Rationes, quibus perſvaſus id fecerit, tres ei haud dubiè fuerunt: quarum una, quia breviſſimum inter hoc & proximum Britanniæ litus erat intervallum; altera, quia Ptolemæus promontorium Icium heic collocat; tertia, quia vocabulū *Vitſan* veſtigium antiqui nominis ſervare videbatur. Primam quod attinet; notandum erat, Cæſarem non *breviſſimum* tradere inter Icium portum & proximam Britanniā *intervallum*; ſed *breviſſimum commodiſſimumque trajectum*. Breviſſimum equidem intervallum eſt, inter dictum Galliæ litus, & Britanniæ vicum *S. Margeret*, ſeu promontorium juxta ſitum, quod vulgò vocatur *the Naſſe*. verùm hinc inde claſſi ſeu navibus trajectus non datur, importuoſo utrobique litore. quamobrem vehementiſſimè fallitur, quiſquis à dicto litore ſolviſſe tantâ cum claſſe Cæſarem arbitretur. At portus, maximam ſolvendi adpellendique commoditatem præbentes, ſunt proximi inter ſe, è Britanniâ *Dubris*, vulgò incolis *Dover*; è Galliâ, *Bononia*. hic igitur *commodiſſimus* Cæſari, idemque *breviſſimus* è Morinis *trajectus* in inſulam dictus eſt. Sic & Plinius, lib. IV, cap. XVI, *Britanniam abeſſe*, tradit, *à Geſſoriaco Morinorum gentis litore, proximo trajectu*, L *mill. paſſuum*: quum tamen Geſſoriacum, quam Bononiam eſſe mox oſtendam, non proximum ſit litus; ſed dictum Ptolemæi promontorium Icium. ſic idem Plinius, lib. V, cap. I, Tingi Mauritaniæ opidum, à Belone, Bæticæ opido, abeſſe ait, proximo trajectu, XXX M. P. quum tamen in procemio libri III, fretum Gaditanum quinque tantùm millibus in latitudinem patere adfirmet, ex traditione Turannii Graculæ, juxtà geniti. Quamquàm Plinius in dictis verbis non Dubrenſem ſed Rutupenſem intellexit Britanniæ portum; ut infrà oſtendam. Cæſarem autem adpuliſſe Dubrin, ſatis apertè commentarios ejus rimantibus liquet. Com. IV, quum Britanniam peteret; *His conſtitutis*, inquit, *rebus, nactus idoneam ad navigandum tempeſtatem, tertiâ ferè vigiliâ ſolvit, equiteisque in ulteriorem portum progredi, & naveis conſcendere, ac ſe ſequi juſſit. ab quibus quum paullo tardiùs eſſet adminiſtratum; ipſe horâ circiter diei* IV *cum primis navibus Britanniam attigit: atque ibi in omnibus collibus expoſitas hoſtium copias armatas conſpexit. cujus loci hæc erat natura: Adeò montibus anguſtis mare continebatur, uti ex locis ſuperioribus in litus telum adjici poſſet. Hunc ad egridiendum minùs idoneum arbitratus locum, dum reliquæ naves eò convenirent, ad horam* IX *in anchoris exſpectavit.* & mox: *dato ſigno, & ſublatis anchoris, circiter millia paſſuum* VIII *ab eo loco progreſſus, aperto ac plano litore naveis conſtituit.* Totum ſcilicet hoc litus Cantii diligentiori oculo ſi perluſtres, haud facilè locum invenias, in quem æquè Cæſaris iſta quadret deſcriptio, quàm in Dubrenſem portum. quidpe, quamvis nunc *montibus anguſtis mare*, ut olim, non *contineatur*; manet tamen *inter monteis anguſta* vallis, fundens amnem, qui, ut olim, nunc etiam portum efficit, licet exiguum; ad quem proximus è Galliâ trajectus. ſuperiori autem ævo mare altiùs, quàm nunc, inter anguſtos iſtos monteis adſcendiſſe, teſtantur tum annales Dubrenſium, tum anchoræ ferreæ ac tabulæ navium ſuperioribus annis heic erutæ. Quapropter *ſuperiora* iſta *loca, ex quibus telum in litus adjici poterat*, intelligenda ſunt, hinc mons, cui caſtellū ſuperſtructum, inde verò alter, opido Dubrenſi imminens; in quo antiqui phari rudera admodùm attenuata viſuntur. Litus autem illud *apertum, ac planum*, in quo *naveis* Cæſar *conſtituit*, militemque expoſuit, nullum aliud eſſe poteſt, quàm quod hodiè paullo minùs IV millibus paſſuum à Dubri incipiens, plùs totidem millibus in ſeptemtriones verſùs porrigitur. quod idē litus hodiè, *apertum ac planum*, ne ſatis commodū hoſti præbeat adpulſum, tribus munitū eſt caſtellis, quibus nomina *Walmer, Deale, Sandowne*. Sed clarius hoc redditur à Dione: qui prædicto lib. XXXIX, ita ſcribit de eodē Cæſare: Καὶ τὸν μὲν διάπλουν, καθ' ὃ μάλιστα ἐχρῆν, μετὰ τῶν πεζῶν ἐποιήσατο· οὐ μέντοι καὶ ᾗ ἔδει, προσέσχεν. οἱ γὰρ Βρεττανοὶ τὸν ἐπίπλουν αὐτοῦ προπυθόμενοι, τὰς κατάρσεις ἁπάσας, τὰς πρὸς τὴν ἤπειρον οὔσας, προκατέλαβον· ἄκραν οὖν τινὰ προέχουσαν περιπλεύσας, ἑτέρωσε παρεκομίσθη. Hoc eſt: *Et cum peditatu quidē, quà maximè id fieri oportebat, trajecit. non tamen, eò loci adpulit naveis, quò ex uſu erat. Britanni quidpe, fama adventus ejus præceptâ, omneis ad egrediundum idoneos locos occupave-*

rant.

rarit. Itaque Cæſar promontorium quoddam, in mare procurrens, circumvectus, ex alterâ ejus parte acceſſit. Promontorium hoc eſt id quod Diodoro, Straboni, & Ptolemæo *Cantium*, hodiè inter Dubrim & vicum divæ Margaretæ, vulgò vocatur *the Naſſe*; ut ſuprà dictum. Dubrim igitur Cæſar, antequàm trajiceret, commodiſſimum eſſe portum exploraverat: ex mercatoribus ſcilicet; è quibus unis cognoſcere poterat. nam dicto comment. IV, *Magno*, inquit, *ſibi uſui fore arbitrabatur, ſi modò inſulam adiſſet, genus hominum perſpexiſſet, loca, portus, aditus cognoviſſet; quæ omnia ferè Gallis erant incognita. neque enim temerè, præter mercatores, illò adit quiſquam: neque iis ipſis quidquam, præter oram maritimam, atque eas regiones, quæ ſunt contra Galliam, notum eſt. Itaque convocatis ad ſe undique mercatoribus, neque quanta eſſet inſulæ magnitudo, neque quæ aut quantæ nationes incolerent, neque quem uſum belli haberent, aut quibus inſtitutis uterentur, neque qui eſſent ad majorum navium multitudinem idonei portus, reperire poterat*. nempe, quia plerumque unum Dubrenſem portum petebant. quò referendum illud in comment. V; *Inſula naturâ triquetra; cujus unum latus eſt contra Galliam. hujus lateris alter angulus, qui eſt ad Cantium (quò ferè omnes ex Galliâ naves adpelluntur) ad orientem ſolem, inferior ad meridiem ſpectat*. Sed ad Icium Galliæ portum revertor. Hunc Bononiam eſſe, ſuprà equidem dixi. at inquies; Caletum, quod vulgò Gallis incolis *Calais* vocatur, commodus eſt portus, hodiéque commeatu frequenti celeberrimus, propiorque Britannico litori, quàm Bononia. hunc igitur, quid impedit, quin *Icium* Cæſaris intelligam? Propiùs Caletum eſſe Britanniæ, quàm Bononiam, equidem fateor; celebrioremque nunc Caletanum commeatum, haud abnuo. verùm, quod ad commoditatem attinet, ſatis conſtat, ſuperioribus annis adeò incommodum fuiſſe hunc portum, uti manu arteque commodiorem efficere incolæ opus habuerint; mole productâ è ſabulo tam fluido, quod venti pariter undæque in portum provehunt, uti nihil incolis certius videatur, quàm paucis abhinc annis omnem obſtructum iri portum. Nec facilè uſpiam legas, antè ævum Philippi, comitis Bononienſis, qui Caletanum opidum primus mœnibus cinxiſſe traditur, trajectus hinc vulgares in Britanniam factos. Remoto itaque atque ſublato Caletano portu, qui ſuperiori ſæculo nullus, aut admodùm incommodus fuit; unus manet portus BONONIA: unde commodiſſimus Cæſari in Britanniam trajectus. hunc eſſe eumdem, qui antè GESSORIACUS dictus, apertè docet auctor tabulæ itinerariæ, his verbis: *Geſoriaco, quod nunc Bononia*. cui cur Ortelius & alii fidem abrogârint, haud equidem perſpicio. Probus auctor, ſi temporis librariorumque injuriis liberaretur, & aut ipſe Antoninus, cujus ſimile itinerarium exſtat, aut ſaltem ei coætaneus, majorem certè debuit mereri fidem, quàm cujus auctoritatem tam temerè damnes. Sed ex hujus teſtimonio ſatis conſtat, *Bononiam* eſſe *Geſſoriacum*. unde omneis ſolitos fuiſſe Romanos in Britanniam trajicere, ſatis liquet ex eo, quòd itinera Romanorum eò duxerunt; teſtibus Antonino & dictâ tabulâ: item Tranquillo Svetonio; qui de Claudio imperatore (qui primus Romanorum imperatorum poſt Iul. Cæſarem fretum hoc trajecit, inſulæque majorem partem perdomuit) ſic teſtatur, in vitâ ejus: *A Maſſiliâ Geſſoriacum uſque pedeſtri itinere confecto, inde transmiſit*. Sic Mela (qui geographica ſua eodem tempore prodidit, quo Claudius Britanniam ſubjugavit; teſte ipſo, lib. III, cap. VI) de eodem loco, dicto lib. III, cap. II: *Ab Oſiſmiis iterum ad ſeptemtriones frons litorum reſpicit: pertinentque ad ultimos Gallicarum gentium Morinos: nec portu, quem Geſoriacum vocant, quidquam habent notius*. Iam verò nihil probabilius, quàm Claudium ex eodem voluiſſe ſolvere portu, quem quondam Iulius transmittendo exercitui commodiſſimum expertus fuerat: quo experimento ceteri quoque Romani perdocti, perpetuò eumdem obſervârunt trajectum; niſi quòd pro Dubrenſi in Britanniâ portu, Rutupinū, qui nunc eſt *Sandwich*, ſæpiùs petierunt. Plinii illud diſertiſſimo demonſtratur teſtimonio. is lib. IV, cap. XXIII, ubi Europæ univerſæ menſuram perſequitur; *Eſt autem*, inquit, *ipſius Italiæ, ut dixi*, $\overline{\text{XII}}$ M. XX, *ad Alpes. unde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, quà videtur menſuram agere Polybius*, $\overline{\text{XI}}$ M. lxviiij. Quibus verbis haud obſcurè ſignificat, unum tantùm fuiſſe in Morinis portum, ex quo in Britanniam trajectus. nam plures, aut ſaltem duo ſi fuiſſent, *Geſſoriacus*, & *Icius*; proprio nomine haud dubiè alterutrum

indicaſſet,

indicaſſet, quem ex duobus intelligeret. Sic item Marcellinus lib. xx: *Et quoniam, quum hæc ita procederent, timebatur Lupicinus, licet abſens, agensque etiam tum apud Britannos, homo ſuperbæ mentis, & turgidus; eratque ſuſpicio, quòd ſi hæc trans mare didiciſſet, novarum rerum materias excitaret: notarius Bononiam mittitur, obſervaturus ſolicitè, ne quisquam fretum oceani tranſire permitteretur*. Vnam ſcilicet Bononiam obſervaret, quia nullus alius trajectus. Sic Olympiodorus, in hiſtoriâ Honorii ſenioris & Theodoſii Honoriique junioris, de Conſtantino tyranno loquens; Τὰς Βρεττανίας ἐάσας, περαιοῦται ἅμα τοῖς αὐτοῦ ἐπὶ Βονωνίαν πόλιν, οὕτω καλουμένην, παραθαλασσίαν, καὶ πρώτην ἐν τοῖς τῶν Γαλατῶν ὅροις κειμένην. id eſt: *Relictis Britanniis, trajecit cum ſuis ad Bononiam; quod maritimum eſt, ac primum in Gallorum finibus opidum*. Quo ex loco ſatis perſpicitur, Caletū opidum tum temporis exſtitiſſe nullum. Conſtat igitur jam, unum antiquis temporibus fuiſſe in Morinis portum, ex quo in Britanniam transmiſſuri Romani ſolvere conſvêrunt. Hic primùm, quum Cæſar res in Galliâ gereret, inque inſulam trajiceret, ICIUS dictus fuit, ſive ICCIVS, ſeu ITIUS. variant quidpe exemplaria Cæſaris juxta & Græcorum auctorum: Ptolemæus enim Ἴκιον habet, per κ: Strabo verò, qui omnia ferè de his oris è Cæſaris commentariis deſumſit, Ἴτιον, per τ. utra ſcriptura ſanior, haud temerè dixerim: in utramque certè vocem fluxa eſt conjectatio. Nomine hoc, poſt Cæſaris ævum mutato, GESSORIACUS portus adpellatus fuit. Quando nomen mutaverit, haud facile diſpectu eſt. nam Strabo equidem, ſub Tiberio imperatore opus ſuum geographicum condens, nomen *Itii* refert lib. IV. at quia hunc è Cæſaris commentariis pleraque, quæ de his locis ſcripſit, deſumſiſſe certum eſt; haud facilè dixeris, an idem nomen in Teberii uſque principatū duraverit, nec ne. Svetonius, Claudium à Geſſoriaco transmiſiſſe, tradit. verùm, quia hic quoq; multis annis poſt Claudii principatum ſcripſit; æquè in ambiguo eſt, utrum recens vocabulū, ac tum demum natum prodiderit; an verò antiquum, quod jam inde à Claudii tempeſtate obtinuerat. Ceterùm *Geſſoriacum*, quibusdam in exemplaribus Flori, lib. I, cap. XI. legitur *Gæſoriacum*. utrum rectè, nec ne, haud ſatis ſcio. Video tamen apud Melam, loco ſuprà dicto, & apud Antoninum, & in tabulâ, uno tantùm ſcribi s, GESORIACUM: item apud Ptolemæum lib. VIII, in deſcriptione Europæ tabulæ tertiæ Γησοριακόν; libro verò II, in deſcriptione Galliæ Γισοῤῥίακον, *Giſorriacum*. At quia barbarum fuit vocabulum, ſive peregrinum; utrovis modo rectè ſcripſeris Latinè. In tabulâ quidē mendoſum eſt *Gesogiaco*, pro *Gesoriaco*; & apud Antoninū, uno in loco *à portu Geſorigenſi*, pro *Geſoriacenſi*: nā apud eumdē anteà eſt *Geſoriaco*. In Panegyrico, Maximiano imperatori dicto, idem locus vocatur *Geſorigia*; credo inde, quòd Celticâ lingvâ dicebatur *Geſorich*, & variante dialecto *Geſorick*. Omnium corruptiſſimè legitur in Notitiâ imperii, Portus *Apatiacus*, pro *Geſſoriacus*. Pagum fuiſſe *Geſſoriacum*, teſtatur Plinius lib. IV, cap. XVII: *Menapii, Morini, Oromanſaci, juncti pago, qui Geſſoriacus vocatur*. Ex hoc loco magnus vir, mihique quondam amiciſſimus, Ioſephus Scaliger, in quemdam Auſonii locum commentans; *Pleraque*, inquit, *Gallia olim non ſolùm per civitates, ſed & per pagos habitabatur. ſic apud Plinium pagus Geſſoriacus intelligitur non de uno vico, ſed de magno modo agri, atque adeò de unâ gente, quantumvis numeroſâ. nam ſine dubio totus ille tractus, qui pertinet à Normannis Belgis ad Bononiam, dicebatur Geſſoriacus pagus. Bononiam verò Geſſoriacum dictam fuiſſe, charta notitiæ imperii facilè declarat. in eâ enim ſcriptum*, Geſſoriaco, quod nunc Bononia. *Ne credas, umquàm Bononiam Geſſoriacum dictam fuiſſe: ſemper enim eam adpellationem habuit. Sed eſſe urbem ſeu civitatem pagi Geſſoriaci. Sic poſſumus dicere Bituriges Vibiſci, quod nunc Burdigala: non quòd Burdigala ſit Bituriges Vibiſci; ſed quòd Biturigum Vbiſcorum. Sic Bononia non eſt Geſſoriacus; ſed Geſſoriaci pagi*. Hæc uti ſatis probentur, vehementer ego vereor. Ac primùm certè in eo ſatis enormiter erratum, quòd Morinorum fines ad Normanniam uſque extenduntur. nam & Ambiani, & Atrebates quondam, poſt verò hos Brianni, & Oromansaci, inter Normanniam ac Bononiam, litus oceani accoluerunt. Burdigalam poſſe adpellari *Bituriges Vibiſcos* quia fuit Biturigum Vibiſcorum, id equidem facilè conceſſerim; quando etiam alia per Galliam opida poſteriori ſæculo ipſarum nationum nominibus adpellata fuiſſe,

ſuprà

ſuprà ipſe oſtendi. verùm id eâ ratione iſtis in opidis factum; quia ſuæ quodque nationis fuêre capita: quod de Bononiâ haud temerè adfirmaveris. quippe Ptolemæus, præcipua cujusque nationis opida per omnem Galliam enarrans, in Morinis unam recenſet Tervannam; ceu & ipſam nationis ſuæ caput, unde in libello etiam provinciarum civitatumque Galliæ, *Morinûm*, adpellatur *civitas*, alia ab *civitate Bononienſium*; quemadmodùm in eâdem provinciâ Belgicâ ſecundâ, *Remorum*, *Sueſſionum*, *Veromanduorum*, *Atravatum*, *Salvanectum*, & *Ambianenſium civitates*, ſuæ quodque nationis capita. Tum verò opida illa, quæ nationum ſuarum nominibus adpellata fuerunt, antiqua ſua ac propria vocabula prorſus amiſerunt: quod de Bononiâ nullò modo dici poteſt. multò quippe recentius Bononiæ vocabulum, quàm Geſſoriaci. Sed vocem *pagus*, ſæpè *vicum* antiquis ſcriptoribus ſignificare, vulgò notum eſt. *Geſſoriacum* locum fuiſſe, ſive vicum, ædificiis conſtructum, ad quem commodiſſimus in Britanniam trajecturis portus; non verò regionem integram, latè patentem, teſtatur diſertè contra Scaligerum Svetonius, prædicto in loco; *A Maſſiliâ*, inquiens, *Geſſoriacum uſque pedeſtri itinere confecto, inde transmiſit*. item Florus dicto lib. I, cap. XI; ubi comparatiorem facit inter primordium imperii Romani & ſummum ejus faſtigium: *Idem tunc Fæſulæ, quod Carræ nuper; idem nemus Aricinum, quod Hercynius ſaltus; Fregellæ, quod Geſſoriacum; Tiberis, quod Euphrates*. Locum ſcilicet cum loco, non regionem cum regione confert. *Fregellæ* autem opidum erat Latii. Sic Plinius quoque lib. IX, cap. XVI, de Britanniâ, *Hæc abeſt*, inquiens, *à Geſſoriaco, Morinorum gentis litore, proximo trajectu*, L M; certum locum, quem poſteà cap. XXIII, *portum Morinorum Britannicum* adpellavit, indicare voluit, non verò regionem. adſimiliter Antoninus & tabulæ itinerariæ auctor certum locum, certis paſſuum millibus à proximis locis diſtantem, deſignare voluerunt; non integræ regionis tractum. ſic denique Ptolemæus quoque Giſoriacum ſuum, ἐπίνειον Μορίνων, id eſt, NAVALE MORINORUM: quod vocabulum non toti latioris regionis tractui, ſed certo portui attribuere voluit. Notandum heic tamen in Ptolemæo; quemadmodùm mirus in reliquis etiam Galliæ ordinandis turbator, ſic Icio quoque promontorio perperam Giſoriacum navale eum poſtpoſuiſſe.

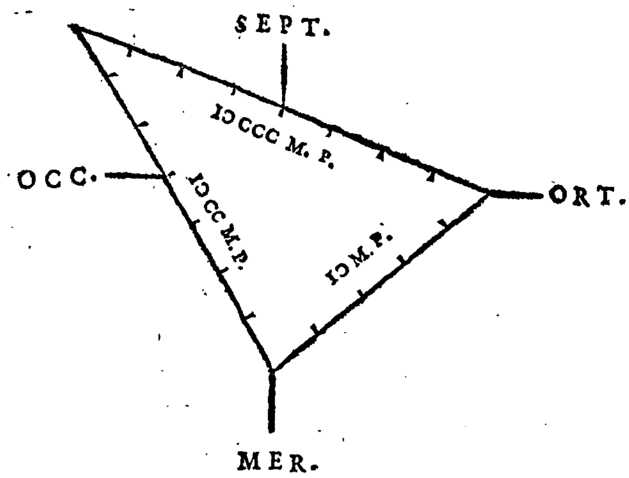
Ceterùm celeberrimum frequenti è Galliâ in Britanniam commeatu fuiſſe hunc vicum, ex quo Claudius imperator magnam inſulæ partem Romano imperio ſubjecit, ſplendidiſque ædificiis, quibus Romanorum duces, legati, ac præfecti inſulæ exciperentur, exornatum, haud dubium eſt. quapropter ad hunc etiam locum pertinere arbitror, quæ Plinius, lib. XII, cap. I, de Morinis narrat, his verbis: *Sed quis non jure miretur arborem, umbræ gratiâ tantùm, ex alieno petitam orbe? Platanus hæc eſt: per mare Ionium in Diomedis inſulam, ejusdem tumuli gratiâ, primùm invecta; inde in Siciliam transgreſſa, atque inter primas donata Italiæ: & jam ad Morinos uſque pervecta; ad tributarium etiam pertinens ſolum, ut gentes vectigal & pro umbrâ pendant*. Ex dictâ celebritate pagus tandem evaſit opidum, jam ſecundùm mutato nomine, BONONIA dictum. quod nomen primi ſcriptorum retulerunt, Eutropius, lib. IX, in vitâ Diocletiani imperatoris; auctor tabulæ itinerariæ; & Marcellinus lib. XX, Conſtantio Auguſto X, Iuliano III Coss. id eſt, anno Chriſti CCCLX. Panegyricus incerti auctoris, Conſtant. Aug. dictus, diſertè id *Bononienſe* adpellat *opidum*: & prædictus Olympiodorus in hiſtoriâ Honorii ſenioris, & Theodoſii, Honoriique junioris πόλιν; ut ſuprà relatum: eodemque vocabulo Sozomenus lib. IX, in eâdem hiſtoriâ. hinc in libello provinciarum civitatumque Galliæ, inter primarias Belgicæ ſecundæ civitates computatur *Civitas Bononienſium*, proxima à civitate Morinûm, quæ fuit *Tervanna*, ut mox infrà oſtendetur.

At poſtquàm Bononiam fuiſſe Geſſoriacum, eùmdemque Icium portum, Cæſaremque hinc Dubrim adpuliſſe, ſatis abundéque oſtenſum eſt; de diſtantiâ nunc etiam inter hæc loca, quia tam diverſa auctores tradere videntur, paucis indicandum. Nulla ſanè ratio erat, cur Cæſaris eâ de re fides in dubium vocaretur; quando is imperator Rom. exercitus, ipſe oculis ſuis luſtravit, & quater fretum hoc ultro citroque cum exercitu emenſus eſt. Ego equidem, quum ſæpius idem ultro citroq; trajicerem, diligentiori curâ latitudinem ejus notavi. ac nuper, quum hæc eadem commentantem, generis nobilitate, rerum multarum uſu, & animi prudentiâ ſplendidiſſimus

Thomas Wallerus, piæ memoriæ, equeſtris dignitatis vir, arcis Dubrenſis & v portuum in Angliâ propræfectus, me per aliquot menſeis apud ſe in eâdem arce per ſummam humanitatem detineret; occaſione eâ oblatâ, quàm curatiſſimè omneis, qui certiorem aliquam rationem reddere poterant, maximè verò nautas, eâ de re percunctatus ſum. ſic tandem ex uno atque conſtanti omnium ore reperi: Breviſſimum intervallum inter promontorium inſulæ vulgò dictum *the Naſſe*, vico *S. Margeret* proximum, & promontorium Galliæ, vulgò adpellatum *Blacknes*, XXII circiter eſſe milliarium Anglicorum; quæ totidem reſpondent millibus paſſuum Romanorum: proximum autem trajectum, inter Caletum & Dubrin, XXVIII milliarium: commodiſſimum denique, inter Bononiam & Dubrim, quà Cæſar meavit, mill. XXXII; quæ æqua fermè eſt menſura Cæſaris. Hac igitur ratione tandem ad veram ejus de *portu Icio* mentem penetravimus: qui poſtmodùm *Geſſoriacus*, poſtremò *Bononia* dictus. De cetero quod Plinium ac Dionem attinet; miror ego, neque Ortelium, neque alios illos, quibus temerè credidit Ortelius, hac de re legiſſe Æthicum, vel Bedam. quorum ille, in deſcriptione Europæ, ſic ait: *Britannia habet à meridie Gallias: cujus proximum litus transmeantibus civitas aperit, quæ dicitur Rutubi portus. unde haud procul à Morinis in auſtro poſitos Menapios Batavosque proſpectant.* Beda verò, in hiſtoriâ Anglorum, lib. I, cap. I, ita: *Britannia habet à meridie Galliam Belgicam. cujus proximum litus transmeantibus aperit civitas, quæ dicitur Rutubi portus: qui portus à gente Anglorum nunc corruptè Reptaceſtir vocatur; interpoſito mari à Geſſoriaco, Morinorum gentis litore, proximo trajectu, milliorum quinquaginta; ſive, ut quidam ſcripſêre, ſtadiorum quadringentorum quinquaginta.* Plinii heic eum intelligere L millia paſſuum, & Dionis σαδίους πεντήκοντα καὶ τετρακοσίους, nemini dubitare licet. Patet igitur ex his Æthici Bedæque verbis ſatis clarè, proximum illum Plinii trajectum, non inter proxima fuiſſe promontoria, quorum hoc in Galliâ *Icium*, illud in Britanniâ *Cantium* vocatur: ſed inter duos portus *Geſſoriacum*, & *Rutupias*. quorum hunc hodiè eſſe opidum *Sandwich*, vel potiùs ruinas caſtelli haud procul ſiti, vulgari vocabulo *Richborrow* (quod veteris nominis veſtigia quodammodò ſervat) ſatis validis certiſque documentis à doctiſſimo viro, Guillielmo Camdeno, in Britanniæ deſcriptione, demonſtratum eſt. Inter dictum autem caſtellum, & opidum Bononiam, navigatio eſt millium paullo minùs L. Dionis equidem, prædicto lib. XXXIX, verba de Britanniâ hæc ſunt: Ἡ δὲ δὴ χώρα αὕτη ἀπέχει μὲν τῆς ἠπείρου τῆς Κελτικῆς, κατὰ Μωρίνους, σαδίους πεντήκοντα καὶ τετρακοσίους, τὸ συντομώτατον. id eſt: *Hæc regio abeſt à continente Belgicæ, quà Morini incolunt, ſtadiis* CCCCL, *ad minimum*: id eſt, millibus paſſuum LVI, cum paſſibus CCL. Sex millia CC que paſſus licet ultrà, quam Plinius, addidit; tamen hanc diſtantiam haud dubiè de proximo trajectu inter dictos portus acceperat; quam poſteà perperam duobus ſuprà dictis promontoriis tribuit. Ptolemæus certè, in tabulis Galliæ & Britanniæ, inter eosdem portus intervallum ponit millium paſſuum LIV. Strabonis verba, lib. VI, hæc ſunt: Παρὰ τοῖς Μορινοῖς ἐστὶ καὶ τὸ Ἴτιον· ᾧ ἐχρήσατο ναυστάθμῳ Καῖσαρ ὁ θεὸς, διαίρων εἰς νῆσον. νύκτωρ δ᾽ ἀνήχθη, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ κατῆρε, περὶ τετάρτην ὥραν, τ καὶ εἴκοσι σαδίους τοῦ διάπλου τελέσας: hoc eſt: *Apud Morinos eſt & Itium: quo navali eſt uſus divus Cæſar, quum in inſulam transmitteret. Solvit autem noctu: & poſtridiè circa horam* IV *adpulit ad inſulam; navigatione* CCCXX *ſtadiorum perfecta*. Hæc equidem partim falſa, partim ſatis rectè ac verè memorata: modò rectè ab Ortelio & aliis intellecta fuiſſent. Cæſar, ut ſuprà retuli, tradit, ſe *horâ circiter diei* IV *Britanniam attigiſſe*; nempe ad Dubrenſem portum, ut ſuprà oſtenſum. hinc verò ſe *horâ* IX, *circiter millia paſſ.* VIII *progreſſum, aperto ac plano litore naveis conſtituiſſe, militemque expoſuiſſe*; id eſt, ad ſuprà dictum caſtellum *Sandowne*, quod VIII millibus à Dubrenſi portu abeſt. Ab Icio, ſive Bononienſi portu, XXXII eſſe dixi millia ad Dubrim. his igitur VIII illa ſi addas; habebis numerum millium in univerſum XL; quæ ſunt ſtadia CCCXX Strabonis. In eo itaque à Strabone erratum, quòd duos diverſos Cæſaris adpulſus in unum primum confudit. Diodori error multo maximus eſt: qui Cantium promontorium C tantùm ſtadiis, id eſt, millibus XII, cum paſſibus IↃ, à continente Galliæ abeſſe ſcribit, in lib. V. Sed de Itio portu, & trajectu inter Galliam Britanniamque ſatis.

Nunc

Nunc reliqui quoque duo illi portus, eidem Cæſari memorati, indicentur. Hi non tam portus erant commodi atque celebres, quàm litora portuoſa, ubi exigente neceſſitate naves ſtatui poterant. quæ nunc etiam non niſi à piſcatorum navigiis frequentantur. De his ſic Cæſar comment. IV: *Navibus circiter* XXC *onerariis coactis, contractisque* in Icium portum, *quot ſatis eſſe ad duas legiones transportandas exiſtimabat; quidquid præterea navium longarum habebat, quæſtori, legatis, præfectis, diſtribuit. huc accedebant* XVIII *onerariæ naves, quæ ex eo loco millibus paſſuum* VIII *vento tenebantur, quò minùs in eumdem portum pervenire poſſent: has equitibus diſtribuit.* ac mox: *P. Sulpicium Rufum legatum, cum eo præſidio, quod ſatis eſſe arbitrabatur, portum tenere juſſit. His conſtitutis rebus, nactus idoneam ad navigandum tempeſtatem, tertiâ ferè vigiliâ ſolvit; equites in ulteriorem portum progredi, & naveis conſcendere, ac ſe ſequi juſſit.* & poſteà, eodem commentario: *His rebus pace firmatâ, poſt diem quartum, quàm eſt in Britanniam ventum, naves* XVIII, *de quibus ſuprà demonſtratum eſt, quæ equites ſuſtulerant, ex ſuperiori portu leni vento ſolverunt.* En; quem paullo antè *ulteriorem*, poſteà *ſuperiorem* adpellat portum. videndum igitur, quænam ſuperior, quæ item inferior regio ei dicatur. Verbis modò citatis hæc continuò ſubtexit: *Quæ quum appropinquarent Britanniæ, & ex caſtris viderentur; tanta tempeſtas ſubitò coorta eſt, ut nulla earum curſum tenere poſſet: ſed aliæ eòdem, unde erant profectæ, referrentur; aliæ ad inferiorem partem inſulæ, quæ eſt propiùs ſolis occaſum, magno ſui cum periculo, dejicerentur.* commentario autem V; *Inſula*, inquit, *naturâ triquetra; cujus unum latus eſt contra Galliam: hujus lateris alter angulus, qui eſt ad Cantium* (id eſt, *promontorium Cantium*, ſuprà dictum, nunc vulgò *the Naſſe*, propè Dubrim) *quò ferè omnes ex Galliâ naves adpelluntur, ad orientem ſolem; inferior* (nunc *The landes end*) *ad meridiem ſpectat: hoc latus tenet circiter millia paſſuum* IↃ. *alterum vergit ad Hiſpaniam, atque occidentem ſolem: quâ ex parte eſt Hibernia, dimidio minor, ut exiſtimatur, quàm Britannia; ſed pari ſpatio tranſmiſſus, atque ex Galliâ eſt in Britanniam.* & mox: *hujus eſt longitudo lateris, ut fert illorum opinio,* IↃCC *millium paſſuum: tertium eſt contra ſeptemtrionem: cui parti nulla eſt objecta terra; ſed ejus angulus lateris maximè ad Germaniam ſpectat: huic millia paſſuum* IↃCCC *in longitudinem eſſe exiſtimatur.* Quantum ego hinc inde ex auctoribus colligere queo, ea dabatur antiquis temporibus Britanniæ inſulæ à geographis figura, uti occiduum latus, maximè verò angulus, quod *Bolerium promontorium* Ptolemæo, nunc vulgò accolis *The landes end*, id eſt, *Finis terræ*, adpellatur, Hiſpaniam ſpectarent: quâ ratione dictum latus in occidentem brumalem, angulus verò in meridiem deducebatur. id quod ex dictâ Cæſaris deſcriptione clarè patet; clariùsque noſcitur è Strabonis lib. IV. Ἡ δὲ Βρεττανικὴ, τρίγωνος μὲν ἐστι τῷ σχήματι· παραβέβληται δὲ τὸ μέγιστον αὐτῆς πλευρὸν τῇ Κελτικῇ, τοῦ μήκους οὐθ' ὑπερβάλλον, οὔτ' ἐλλεῖπον. ἐστι γὰρ ὅσον τετρακισχιλίων καὶ τ ἢ υ σταδίων ἑκάτερον· τό τε Κελτικὸν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥήνου μέχρι πρὸς τὰ βόρεια τῆς Πυρήνης ἄκρα, τὰ κατ' Ἀκυιτανίαν, καὶ τὸ ἀπὸ Καντίου, τοῦ κατ' ἀντικρὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥήνου, ἑωθινωτάτου σημείου τῆς Βρεττανικῆς μέχρι πρὸς τὸ ἑσπέριον ἄκρον τῆς νήσου, τὸ κατὰ τὴν Ἀκυιτανίαν, καὶ τὴν Πυρήνην ἀντικείμενον. Hoc eſt: *Britannia figurâ eſt triquetra. latiſſimum ejus latus juxta Galliam protenditur, longitudine nec majori, nec minori: utrumque enim latus* IV CIↃ, & CCC, *vel* CCCC *ſtadia porrigitur: Gallicum, ab Rheni oſtiis, uſque ad ſeptemtrionalem Pyrenæi excurſum, juxta Aquitaniam; Britannicum verò à Cantio (quod punctum Britanniæ maximè orientale eſt, Rheni oſtiis oppoſitum) uſque ad occidentalem inſulæ excurſum, juxta Aquitaniam Pyrenæo objectum.* Hæc ſatis imperitè, ut innumera alia eo ſæculo. ſed multo tamen ignorantiùs ea, quæ poſteà de Hiberniâ ſequuntur, in hiſce verbis: Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι περὶ τὴν Βρεττανικὴν νῆσοι μικραί· μεγάλη δ' ἡ Ἰέρνη, πρὸς ἄρκτον αὐτῇ παραβεβλημένη, προμήκης μᾶλλον ἢ πλάτος ἔχουσα. id eſt: *Sunt & aliæ circa Britanniam inſulæ parvæ, & magna Ierna, versùs ſeptemtriones juxta Britanniam porrecta, latior quàm longior.* Sic & Pomponius Mela, lib. III, cap. VI. *Supra Britanniam Iverna eſt, penè par ſpatio; ſed utrimque æqualis, tractu litorum oblonga.* Sed Cæſaris mens de Britanniæ inſulæ poſitu quò clariùs perſpiciatur, figuram heic triquetram, lateribus in ſua quoque millia deſcriptis, adponam.

Tertius heic angulus, inter ſeptemtriones occaſumque ſolis Cæſaris ex ſententiâ poſitus, quomodò Germaniam ſpectaverit, quod ille tradit, equidem ego haud video. Ita ſanè; quàm maximè Germaniam (intellige veterem, in Norvagiâ) ſpectat, apud Orcades inſulas, ſi verum germanumque toti inſulæ tribuas ſitum. unde rectiſſimè Tacitus, in vitâ Agricolæ: *Britannia ſpatio ac cælo in orientem Germaniæ, in occidentem Hiſpaniæ obtenditur: Gallis in meridiem etiam inſpicitur: ſeptemtrionalia ejus, nullis contrà terris, vaſto atque aperto mari pulſantur.* Sed & ipſe Cæſar ſcire poterat, Germaniam non in occaſum æſtivi ſolis à Rheni oſtiis proſpicientibus eſſe ſitam, Britanniæque ab ſeptemtrionibus obtenſam: modò paullo diligentiùs ea, quæ erant perſcribenda, cum animo reputaſſet. At de incuriâ ejus in conſcribendis commentariis ſuis alibi commodiore loco eſſe poterit ſermo. nunc ad inſtitutum revertor. Cæſar igitur, dum inferiorem vocat angulum, qui in meridiem proſpicit; alterum illum, qui in orientem versùs eſt ad Cantium, ſuperiorem ſeſe intellexiſſe, liquidò indicat: & quia ea inſulæ pars, quæ propiùs eſt ſolis occaſum, inferior eidem dicitur; ſuperior haud dubiè eſt, quæ in ortum ſpectat. unde jam concludo; ſuperiorem ſive ulteriorem ab Icio ſeu Bononiâ portum itidem fuiſſe versùs ortum; vel potiùs ſeptemtrionem: non attollitur enim litus hoc, à Bononiâ & meridie procedendo, in ortum, ſed ſeptemtrionem. & quia VIII millibus paſſuum inde diſſitum tradit, haud dubito, quin idem fuerit, quem nunc in comitatu Bononienſi vulgò incolæ dicunt *Le havre d'Ambletæul*, id eſt, *portum Ambletœlienſem*. Hinc jam eſt, quod Cæſar XVIII *onerarias naveis ex eo loco millibus paſſuum* VIII *vento detentas* fuiſſe ait, *quò minùs in eumdem portum pervenire poſſent*. ſcilicet vento, qui versùs ſeptemtrionem in Britanniam navigantibus, & mox Cæſari, operam dabat, tenebantur, quò minùs versùs meridiem in Icium portum navigare quirent. Hæc igitur de ſecundo portu.

De tertio, in eodem commentario IV, quum ex inſulâ in continentem regrederetur Cæſar; *Ipſe idoneam*, inquit, *tempeſtatem nactus, paullo poſt mediam noctem naveis ſolvit. quæ omnes incolumes ad continentem pervenerunt. Ex his onerariæ duæ eosdem portus, quos reliquæ, capere non potuerunt; ſed paullo infrà delatæ ſunt.* Eosdem portus, id eſt, Bononienſem & Ambletœlienſem capere nequiverunt; ſed paullo infra Bononiam delatæ ſunt. Proximus infra Bononiam, versùs meridiem, portus eſt in ore fluminis Cancii, ad quod hodiè opidum vulgari vocabulo *Eſtaples*. in hunc duas iſtas naveis delatas opinor. Hinc igitur, *ex navibus*, ut inquit Cæſar, *quum eſſent expoſiti milites circiter* CCC, *atque in caſtra*, Bononiam, *contenderent; Morini, quos Cæſar, in Britanniam proficiſcens, pacatos reliquerat, ſpe prædæ adducti, primò non ita magno ſuorum numero circumſteterunt; ac, ſi ſeſe interfici nollent, arma ponere juſſerunt. quum illi, orbe facto, ſeſe defenderent, celeriter ad clamorem, hominum circiter millia* VI *convenerunt. Quâ re nuntiatâ, Cæſar omnem ex caſtris equitatum ſuis auxilio miſit. Interim milites impetum hoſtium ſuſtinuerunt; atque amplius,*

plùs horis IV *fortiſſimè pugnaverunt: &, paucis vulneribus acceptis, complureis ex his occiderunt. Poſteà verò quàm equitatus in conſpectum venit; hoſtes, abjectis armis, terga verterunt: magnusque eorum numerus eſt occiſus.*

Hi igitur tres ſunt Morinorum portus, à Cæſare memorati. de quibus in univerſum ſic comment. V, quum ſecundò in Britanniam trajecturus eſſet: *His rebus geſtis, Lebieno in continente cum* III *legionibus & equitum millibus* II *relicto, ut portus tueretur, & rei frumentariæ provideret*; & quæ ſequuntur.

Ceterùm opida Cæſaris ævo Morinos nulla habuiſſe, jàm antè oſtenſum eſt. poſt Cæſarem primum memoratur Ptolemæo Ταρουάννα, TARVANNA; quod apud Antoninum aliàs TARVENNA, aliàs TAROVENNA, in tabulâ TERVANNA adpellatur. Deſtructi per Carolum Quinctum imperatorem veſtigia hodiéque viſuntur in Arteſiâ, ad Legiam flumen, VII mill. paſſuum ab Fano Audomari, nomine *Teroanne*.

Itinera porrò per Morinorum agros deſcribuntur hoc modo:

Antonino;		Tabulæ;	
A portu Geſoriacenſi		*Geſogiaco, quod nunc Bononia*	
Tarvenna	XVIII.	*Caſtello Menapiorum*	XXIIII
Caſtello	VIIII.	*Virovino*	XII.
Viroviacum	XVI.	*Turnaco*	XI.
Tornacum	XVI.		

Antonino:		Antonino:	
A Caſtello per compedium		*Caſtello*	
Tornacum uſque:		*Menariacum*	XI.
Minariacum	XI.	*Nimetacum*	XVIII.
Tornacum	XVIII.	*Camaracum*	XIIII.

Ex his in Morinorum agro fuerunt, præter *Geſoriacum* & *Tarvennam*, jàm antè dicta, *Caſtellum*, *Menariacum*, & *Viroviacum*.

CASTELLUM hodiè nomen ſervat, paullo tamen emollitum, *t* in *ſ* mutato, vulgò *Caſſel* dictum. Romanorum id eſſe opus, ipſum nomen Latinum prodit. Ab hoc ad Geſoriacum millia ſuut XXXIV, ad Tervannam XIV. in primo igitur Antonini itinere X corruptum eſt in V; & in primo item tabulæ tertium X interiit.

MENARIACUM, inter *Caſtellum* & *Nemetacum*, hodiè eſſe vicum in lævâ Legiæ amnis ripâ, Germanis *Merghem*, Gallis *Merville* dictum; cùm nomen, tùm itineris tractus indicant: nec diſſentit intervallum XI millium paſſuum, quæ ſunt hodiè inter *Caſſel*, & *Merghem*. hinc verò quum *Nemetacam*, id eſt, *Arras* uſque millia numerentur circiter XXVII, alterum X in Antonino intercidiſſe certum eſt. ab eodem vico ad Tornacum uſque millia ſunt XXX; pro quibus mendoſè, itidem in Antonino XVIII. In tabulâ *Caſtello* adpoſita eſt vox *Menapiorum*. quam vitioſam eſſe, etiam alii antè me animadverterunt: vertendamque cenſuerunt in *Moninorum*; haud dubiè opinati, uti illud in Menapiis ad Moſam dictum fuit *Caſtellum Menapiorum*; ſic hoc in Morinis cognominatum fuiſſe *Caſtellum Morinorum*. Verùm horum ego opinioni haud temerè ſubſcripſerim. nam quanta adfinitas, ſeu ſimilitudo inter duo iſta gentium vocabula? niſi fortè has literas M . . . *orum* in utroque pareis eſſe contendas. quæ tamen neque ipſæ fortaſſis ſic fuêre in archetypo. Ego ſcriptum fuiſſe cenſeo *Menariacum*, quemadmodùm apud Antoninum in eodem itinere à Caſtello per compendium Tornacum uſque. nam in ſequenti etiam itinere à Caſtello Camaracum eſt *Menariacum* per *e*. Numerum quoque inter duas iſtas voceis *Caſtello* & *Menariacum*, X, vel XI millium, ut apud Antoninum, interpoſitum fuiſſe haud dubito. M. Velſeri heic minimè omnium placet ſententia; qui omnino in tabulâ *Caſtellum Menapiorum* legendum eo

argumento

argumento adſerit, quòd olim hoc tractu *Menapiſcus* fuerit *pagus*; quod ille Divæo, quem & nos ſuprà citavimus, credidit. *Menapiſcus* heic ſi umquàm fuit *pagus*, certè tempore auctoris tabulæ nondum fuit. quod vel ex uno ſatis patere puto Marcellino: cujus ætate, quamquàm Franci Moſam transgredi cœperint, tamen major Menapii agri pars incolis ſuis etiam tum manſit. & licet pulſi tunc fuiſſent, poterant in proximos Betaſiorum vel Morinorum agros concedere. in extremos horum fineis, versùs reliquam Galliam & occidentem ſolem, confugere haud opus habebant: nec facilè eò uſque ab incolis intromiſſi fuiſſent. nec Romanis quidem omnium harum terrarum dominis, eò eos conferendi ulla fuit cauſa.

VIROVIACUM nunc eſſe vicum, eidem Legiæ amni adpoſitum, nomine vulgari *Werveke*; cùm nomen, tùm ſitus produnt. ipſe namque Antoninus, dum compendioſum à Caſtello Tornacum uſque iter per Menariacum deſignat; eo ipſo illud per Viroviacum, cujus antè meminerat, longinquius eſſe indicat. In tabulâ, eodem itinere corruptam eſſe vocem *Virovino*, pro *Viroviaco*, nemini dubium eſſe poteſt.

De cetero, Notitia imperii militeis habet *Cortoriacenſes*. quos cognomentum traxiſſe ab opido Morinorum, quod prædicto amni impoſitum, olim Romanis dicebatur CORTORIACUM, nunc verò vulgò Germanis incolis adpellatur *Cortryck*, Gallis *Courtray*; nemo ambigit.

In eâdem Notitiâ hæc leguntur verba: *Sub diſpoſitione viri ſpectabilis, ducis Belgicæ ſecundæ: Equites Dalmatæ; Marcis, in litore Saxonico*. Hic locus, cui nomen MARCI, haud dubiè is eſt, qui hodiéque, paullo ſupra portum Ambletœlienſem, dicitur vulgari vocabulo *Marquiſe*.

CAP. XXIX.

De TOXANDRIS, *ſive* TAXANDRIS.

SElandicas inſulas Mattiacorum quondam incoluiſſe gentem, vulgus geographorum hujus ætatis ingenti errore (quo ſummos etiam implicitos video viros) ſtatuit: omnes hac unâ ratione ducti, quia auctor noſter, in libro de Germaniâ, ſermonem de Mattiacis conjungit cum ſermone de Batavis; quos Rheni amnis inſulam ad mare oceanum tenuiſſe, conſtat. Horum opinio, quàm falſiſſima, infrà, lib. III, in Mattiacorum deſcriptione, pluribus argumentis diſturbabitur. nunc veros dictarum inſularum antiquos incolas oſtendere conabor.

Trans Morinos igitur Menapioſque, quà nunc Selandicæ atque Hollandicæ ſternuntur citra Moſæ oſtium inſulæ, populi olim incoluêre, quorum Cæſar meminit belli Gallici Comment. VI, his verbis: *T. Labienum, cum legionibus III, ad oceanum versùs, in eas parteis, quæ Menapios attingunt, proficiſci jubet*. & paullo pòſt, eodem commentario, eadémque hiſtoriâ de Ambiorige Eburone: *Sed certè, clam dimiſſis per agros nuntiis, ſibi quemque conſulere juſſit. quorum pars in Arduennam ſilvam, pars in continenteis paludes profugit. qui proximi oceano fuerunt, ii in inſulis ſeſe occultaverunt, quas æſtus efficere conſvêrunt*. Obſtrepit heic ſæpè ſuprà dictus chorographus, adverſarius noſter, his verbis: *Sanè iis ex Cæſaris verbis intelligi videntur inſulæ, quæ modò ab æſtum & maris receſſum ſupra aquas exſtarent; modò ob ejusdem æſtus acceſſum infra undas contectæ laterent: cujusmodi loca à populis non incoli, ſed ad breve tantùm tempus effugia incolentibus præbere poſſunt. Quin & priori teſtimonio tantum abeſt, ut ullam Cæſar mentionem faciat gentium, quæ iis in inſulis eſſent, ut ne Menapiorum quidem ditionem ipſam, ſed partes tantùm, quæ Menapios attingerent à Labieno aditas innuat*. Ecquid tu credis, mi homo, Selandicas inſulas Cæſaris temporibus maris acceſſibus totas fuiſſe opertas; an verò alias tibi fingis inſulas, oceano nunc planè abſorptas. Neutrum temerè adnueris. nam hoc ex Batavorum inſulæ longitudine, quàm eamdem ferè, ut olim fuit, etiamnunc manere infrà patebit,

bit,falſum eſſe convincitur: illud ne puer incola crediderit,cui notum,plùs in dies invectum fuiſſe hactenus oceanū,quàm avectum. Labienum ipſas inſulas Selandicas non ingreſſum, ſi ita vis, concedam tibi. at quid inde? an inſulæ igitur fuêre ſine incolis? Non ſequitur. Si ab incolis habitatæ; quæro à quibus? an non ab iis, quos heic *Cæſar oceano* facit *proximos, in inſulas ſeſe occultanteis?* Omnino ſic arbitror. nam alienos facit à Menapiis; & ubi Morinos intelligit, hoc nomine eos indicare ubique ſolet. Quomodò autem ſeſe homines in illis tuis inſulis occultare potuerunt, ſi ipſæ inſulæ vix IV, vel V horis ſupra undas exſtiterunt? Egregium miſeris ſuffugii ſolamen, quos poſt V horarum ſpatium Labienus, in litore cum legionibus operiens, undis interire viſurus, aut egredienteis armis ſuis trucidaturus erat. Sed miſſum te facio. ad mea revertor. Nomen Cæſar dictis inſulis nullum tribuit. at Plinius lib. IV, cap. XVII, TOXANDROS incolas adpellat. quod nomen an Cæſaris etiam ævo obtinuerint, nec ne, haud facilè dixerim. Plinii verba hæc ſunt: *Gallia omnis, Comata uno nomine adpellata, in tria populorum genera dividitur, amnibus maximè diſtincta. à Scaldi ad Sequanam Belgica.* & poſteà: *A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus; deinde Menapii, Morini.* Scilicet *extra à Scaldi*, inquit, quia anteà Scaldi provinciam Belgicam finiverat: extra Scaldim Germani incolebant Ciſrhenani; in quibus Toxandri. unde eodem libro antè, cap. XIII, *Totum autem*, inquit, *hoc mare, ad Scaldin uſque fluvium, Germanicæ accolunt gentes.* Et quamvis paullo obſcurior iſte de Toxandris, cap. XVII, ſermo; tamen, quia Menapii extra Scaldin, primùm ad Rhenum, dein verò, ingreſſis huc Sicambris, ad Moſam uſque fuerunt; Toxandros quoque inter eadem flumina incoluiſſe credere fas eſt. quin etiam mox infrà, Gugernos ac Batavos in Belgicâ provinciâ recenſet; qui tamen & ipſi extra Scaldin fuêre. *Rhenum autem*, inquit, *accolentes Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ, Nemetes, Triboci, Vangiones; hinc Ubii, colonia Agrippinenſis, Gugerni, Batavi, & quos in inſulis diximus Rheni.* Populi igitur, quos in oceani inſulis recenſet Cæſar, nulli alii fuerunt, quàm qui à Plinio, nomine TOXANDRI, in litoralibus computantur, inter Batavos, Menapios, ac Morinos. Ad dicta Plinii verba ita contra me notat chorographus: *Quibus Plinii verbis quid aliud efficiatur, non video, niſi Toxandros ſtatim à Scaldi oceanum & Menapios verſùs egiſſe; Menapios inquā, qui Moſæ & Rheno propiores tunc agebant.* Fatetur intra Scaldim Moſamque coluiſſe ad oceanū Toxandros; Selandicas tamen tenuiſſe inſulas, totâ eâ diſceptationē negat. quæro igitur, quinam populi eas tunc incoluerint? nā præter Toxandros nulli heic ab auctoribus nominantur, niſi Batavi, Menapii & Morini. quorū tamen nullos ibi locare audet. nequidquam igitur obloquitur. Cattos incoluiſſe, videat, quomodò nudâ vocabuli ſimilitudine, quæ eſt in loco *Cats*, ſatis probare queat. eâdem quippè ratione alius, *Marſos, Semnones, Saxones, Friſios, Theuringos*, Germanicas genteis ab Italiæ *Marſis*, Galliæ *Senonibus*, Aſiæ *Saſonibus* ac *Phrygibus*, Thraciæ *Tyragetis* deduxerit. Menapios attigiſſe iſtos inſulanos, disertè teſtatur Cæſar, loco prædicto. Morinis itē fuiſſe finitimos, patet ex his verbis: *quorū pars in Arduennam ſilvā, pars in continenteis paludes profugit. qui proximi oceano fuerunt, ii in inſulis ſeſe occultaverunt.* nā in Arduennā ſilvā fugerunt Nervii; ad quos ſilva pertinuit: in continenteis paludes Menapii ac Morini; quorū eas fuiſſe, ſuprà demonſtratū eſt. Limiteis igitur ego ſtatuo Toxandris, ab occaſu ſolis æſtivi, oceanum: à ſeptemtrione Moſæ antiquum alveum; quo à Batavis diſterminabatur; ut fuſiùs infrà docebitur: ab ortu & meridie flumina & euripos, quibus dictæ Selādicæ Hollandicæq; inſulæ à proximâ continēte ſeparantur. *In inſulis ſeſe occultaverunt*, inquit Cæſar, *quas æſtus efficere conſuērunt.* continens igitur fuit anteà terra Selandia; nec niſi majoribus oceani æſtibus interfuſa: id eſt, acceſſu maris fiebant inſulæ; receſſu iterū continens: quod verbū *conſuērunt*, disertè indicat. Sic & Diodorus lib. V, de Vecti & aliis inter Britanniam Galliamque inſulis, ſub Auguſto imperatore ſcripſit: Ἴδιον δέ τι συμβαίνει περὶ τὰς πλησίον νήσους, τὰς μεταξὺ κειμένας τῆς τε Εὐρώπης καὶ τῆς Βρεττανικῆς. κατὰ μὲν γὰρ τὰς πλημμυρίδας τοῦ μεταξὺ πόρου πληρουμένου, νῆσοι φαίνονται· κατὰ δὲ τὰς ἀμπώτεις, ἀπορρεούσης τῆς θαλάσσης, καὶ πολὺν τόπον ἀναξηραινούσης, θεωροῦνται χερρόνησοι. hoc eſt: *Peculiare autē quiddā accidit inſulis hiſce vicinis, quæ Europā Britanniāq; interjacēt. nā freto interjecto per æſtus inundationē aquis oppleto inſulæ adparet. decedēte verò per reciprocationē mari, ingēs loci ſpatiū aquis defectū peninſularū ſpeciē reddit.* Sive igitur Diodorus, inter alias, Selandicas quoq; intellexerit inſulas, ſin minus; eadē

certè earum tunc fuit ſpecies. unde nunc etiam Vectis inſulæ, & Selandicarum eadē eſt conditio. Huic tamen verbo *conſuerunt* adverſari videntur alia Cæſaris verba comment. IV, ſuper Rheno amne perſcripta: *Vbi oceano appropinquat, in plureis diffluit parteis, multis ingentibusque inſulis effectis; quarum pars magna à feris barbariſque nationibus incolitur; ex quibus ſunt, qui piſcibus atque ovis avium vivere exiſtimantur: multisque capitibus in oceanum influit.* His verbis inſulas Selandicas, hisque proximas Hollādicas, ipſiusque Hollandiæ Geldriæque parteis, quæ Batavorum fuit inſula, intelligi, haud obſcurum eſt. multas enim ingenteiſque ait inſulas Rhenum efficere; quæ nullæ aliæ eſſe poſſunt. At unam ſolam Batavorum inſulam effeciſſe flumen id Cæſaris ævo, Vahaliſque alveo Moſæ oſtio ab meridie terminatum fuiſſe, nec ultrà quidquam ei in Selandicis inſulis tributum; ex Plinio ac Tacito certis, ut pòſt monſtrabitur, documentis colligas. Quid igitur ille multas? nec multas ſolùm; ſed ingenteis? Non me fugit, jam dudum imperitiores quoſdam veteris geographiæ hiſtoriæque verba hæc ad totam Hollandiam Geldriæque partem, quatenus Iſalâ amne terminatur, & inſulas Hollandiæ ſeptemtrionalis, Friſiæque, *Texel, Flieland, Schelling, Ameland,* flectere; his maximè verbis ductos: *ex quibus ſunt, qui piſcibus atque ovis avium vivere exiſtimantur*: quod inſulæ tribuunt, quæ vulgari vocabulo dicitur *Eyerland*, id eſt, *Ovorum terra*. At meminiſſe eos oportuit, multis annis pòſt, quàm Cæſaris conſcripti fuerunt commentarii, Druſum foſſam Rhenum inter Iſalamque amneis duxiſſe; quâ tandem iſta Hollandiæ Geldriæque pars Rheno, velut inſula, incluſa fuit. Si igitur Druſus primùm incluſit, quî ſomniare Cæſar potuit, Druſum id facturum; inſulaſque ibi fore, quarum una nunc *Eyerland* adpellatur? Reſpondere ad hæc voluit chorographus, Cæſaris hiſce verbis præmiſſis: *Moſa profluit ex monte Voſego, qui eſt in finibus Lingonum, & parte quadam Rheni receptâ, quæ appellatur Vahales, inſulam efficit Batavorum: neque longiùs ab eo millibus paſſuum* LXXX *in oceanum influit. Rhenus autem oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt; & longo ſpatio, per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, citatus fertur; & ubi oceano appropinquat, in plureis diffluit partes, multis ingentibusque inſulis effectis (quarum pars magna à feris barbariſque nationibus incolitur; ex quibus ſunt, qui piſcibus atque ovis avium vivere exiſtimantur) multis capitibus in oceanum influit.* Quibus jam chorographus addit: *Notandum, bis in oceanum deduci Rhenum; primò à parte Vahalis cum Moſâ, atque inde à parte alterâ ſeorſim multis capitibus: ubique & inſulas illas, & nationes ovis avium victitantes nominari.* Ecquid tu putas in deſcriptione Rheni primum illud divortium, quod eſt ad munimentum Schenkianum, Cæſarem voluiſſe præterire? Iam ſanè magis incurioſum eum facis, magiſque ſupinum, quàm volueras. Vbi verò illa *multa* Rheni capita infra hoc divortium, ubi *multæ* & *ingentes* inſulæ? aut cur illa à poſterioribus auctoribus, Melâ, Plinio, Tacito, & aliis, quorum temporibus jam dudum Romani has oras præſidiis tenuerunt, non memorata? Nam cuncti aut duo tantùm, aut tria in univerſum oſtia referunt; unum ipſius Rheni, alterum Moſæ, tertium Flevi, quod poſt Cæſaris ævum acceſſit. Elices heic medii Rheni obtrudis, neſcio quos: maximè tamen Vectam. ſed an tu ignoras, quam ab cauſam Druſus inter Rhenum & Iſalam *novi & immenſi operis* (teſte Svetonio) egit foſſam? nempe, uti lacum æſtuariaque Friſiorum ad Amiſiæ uſque os navigare claſſibus poſſet. Si igitur Vecta jam Cæſaris ævo haud perinde modicus, ut à latiſſimo etiam tunc medii Rheni alveo divortebatur; haud opus erat Druſo *immenſo opere* novum parare meatum in tenui amni Iſalâ. Infra Vectam ſi fuiſſe ais *multa* illa *capita*; operam luſit Corbulo in novâ foſſâ XX circiter mill. paſſ. inter Rhenum Moſamque agendâ. de quâ quàm proba ſit tua ſententia, ſuo loco videbimus. Cæſaris ſupinam negligentiam, & mirandam incuriam cùm jam anteà ſæpè notaverim, ſæpiusque infrà notavero; tum heic maximè ex eo perſpicitur, quòd Moſam potiùs dixerit Batavorum efficere inſulam, quàm Rhenum; quum tamen ille ore tantùm ſuo eam attigerit, ut infrà patebit. Atque equidem credo, non eum tantùm Batavorum agrum Cæſarem intellexiſſe, qui erat in inſulâ Rheni; ſed & eum, qui extra Rhenum, ſeu Vahalem:

cujus totum latus meridionale claudebat Moſa; ut infrà oſtendam. In his igitur, & innumeris aliis quum tam enormiter erraverit, vel ſupinũ egerit Cæſar; quid mirum, ſi Aſinio apud Strabonem credamus, malè feciſſe eum atque imperitè, dum Rheno plura duobus prodiderit capita. Nugæ igitur ſunt illæ tuæ ſuperiorumque ſcriptorum de inſulâ ovorum, quæ vulgò dicitur *Eyerland*; nugæ, inquam, & merâ hiſtoriæ antiquæ ignorantia. aliter Cæſar interpretandus erat, cumque ceteris auctoribus conciliandus. Conciliatio autem facilis eſt. res ſic ſe habet: Primùm Cæſarem has parteis umquam ipſum adiiſſe, haud uſquàm è commentariis ejus, aliove ſcriptore oſtenderis. non adiiſſe ſeſe, teſtatur ipſe hoc verbo, *exiſtimantur*. nam ſi ipſe adiiſſet, rem ſuis ipſius oculis compertam audacter ac liquidò adfirmare potuiſſet; non vero vulgi opinione definire. Tabulã tamen habuiſſe videtur chorographicam, quâ Galliæ regiones deſcriptæ fuerunt. quâ inſpectâ, quum crebris æſtuariis Toxandrorum ſolum diſtinctum foret; quorum quædam Moſæ etiam jungebantur, Moſa autem Vahali, Vahales Rheno: cuncta iſta æſtuaria, Rheni alveos eſſe exiſtimavit: per quos in parteis diffluere amnem, multisq; capitibus in oceanum influere dixit. Eodem autem errore, ex inſpectione tabulæ chorographicæ hauſto, Scaldis oſtium ab Moſæ oſtio non diſtinxit; ſed, quum flumina hæc æſtuariis inter ſe jungerentur, *Scaldem influere in Moſam* tradidit comment. VI. quod & ipſum miror, chorographum iſtum pro Cæſare defendere haud conatum. Eodem item tabulæ chorographicæ errore Ptolemæus Moſæ oſtium aliud ſtatuit ab tertio Rheni oſtio ſive occidentali; quod verum ac unicum Moſæ eſt oſtium: nec uſpiam Moſam Rheno junxit. quidpe tabulam ejus, quâ Gallia deſcribitur, ſi diligentiùs inſpicias; alveum Moſæ deſcriptum deprehendas hoc tractu: A flumine, quod vulgò nunc *Dommel* adpellatur, juxta vicum *Bochoven*, veteri Moſæ alveo, quem *d'oude Maſe* vulgò vocant, ad opidum uſque *Gertrudenberg*: inde ripâ lævâ, quæ eſt ab hoc opido verſus occaſum: mox euripo, vulgò *de Rode Vaert* dicto: dein alio euripo vulgò *de Crammer*: mox item alio, vulgò de *Sype*. hinc tandem vero Scaldis nomine, atque alveo, qui eſt inter inſulas Selandiæ *Schouwen* & *Noort Beverland*; atque inde inter dictam inſulam *Schouwen* & *Walcheren*, ejuſdem Scaldis alveo & ore, quod *Roompot* vulgò vocatur. Hac igitur ratione Moſæ nomen tradidit Scaldis oſtio: Scaldis autem, quod illi *Tabuda* eſt, alveo, qui pars Scaldis nunc vulgò *de Honte* fluvius dicitur; & freto, quod eſt inter *Walcheren* inſulam & proximam Flandriæ continentem. Eodem etiam errore tabulæ chorographicæ deceptus Plinius, Scaldis oſtium idem cum Ptolemæo facere videtur: Scalde enim Morinos, ut antè oſtenſum, à Germanis Ciſrhenanis, quorum extremi Toxandri, diſtinxit: Cæſar autem omneis iſtos inſulanos à Morinorum nomine ſegregat. Sed Cæſari, qui primus Romanorum harum partium deſcriptionem Romanis vulgaſſe videtur, quamvis tabula geographica impoſuerit, ut æſtuaria à veris fluminum alveis diſcernere nequiverit: rectè tamen ac verè ab eo verbum hoc *conſuêrunt*, ſcriptum puto: æſtuariaque illa, alternis oceani æſtibus, modò repleta, modò vacua ejus tempeſtate fuiſſe judico; (id enim æſtuaria propriè dicuntur;) ita, uti vel pedibus tranſiri potuerint; quod de Vecti inſulâ tradit Diodorus, loco ſuprà dicto: namque id ni fuiſſet, nequidquàm certè Cæſar Labienum, (quem ex Eburonibus in has parteis ad inſequendos hoſteis, huc ſeſe occultanteis, cum III legionibus miſerat,) poſt ſeptimum diem ad Aduatucam, Eburonum caſtellum, redire juſſiſſet. navibus quidpe, aut pontibus, quibus in inſulas tranſiret, opus fuiſſet: qui tam exiguo temporis ſpatio complures parari nequibant; utique, quum haud modica præſtitutorum dierum pars in itinere ultro citroque faciendo abſumenda foret. At, poſt Cæſarem, Tacitus quoque *æſtuaria* hoc tractu recenſet. cujus verba, annal. XI, hæc ſunt: *Per idem tempus Chauci, nullâ diſſenſione domi, & morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incurſavêre, duce Gannaſco; qui natione Caninefas, auxiliaris, & diu meritus, poſt transfuga, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vaſtabat, non ignarus dites & imbelles eſſe. At Corbulo provinciam ingreſſus, magnâ cum curâ, & mox gloriâ, cui principium illa militia fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium ut quæque habiles, per æſtuaria & foſſas adegit: lintribusque hoſtium depreſſis, & exturbato Gannaſco, ubi præſentia ſatis compoſita ſunt, legiones, operum & laboris ignaras, po-*

pulationibus lætantes, veterem ad morem reduxit. Quæ verba de æſtuariis atque foſſis, ne quis ad Druſianam foſſam, & lacum Flevum, qui vulgò nunc dicitur *de Suyder ſee*, referat, moneo. aliud enim ſunt *æſtuaria*, aliud *foſſæ*; aliud item *foſſæ*, aliud *foſſa*. Gannaſcus verò *Gallorum maximè oram infeſtabat*; quæ terminabatur medio Rheni alveo, Lugdunum Batavorum, quod vulgò *Leyden*, adluente; ut infrà oſtendetur. Itaque uti quàm proximo itinere Corbulo claſſem adversùs Gannaſcum educeret; Rheni alveo medio (id, ne cui mirum videatur, quum tenuis nunc admodùm ſit, pòſt explicabo) & Vahale quædam navigia; dein alia Moſæ oſtio, alia æſtuariis, ac foſſis, quibus Toxandrorum ſolum, ut modò dictum, ſciſſum erat, adegit; uti ita pluribus ex partibus diſperſâ claſſe Gannaſcum circumveniret. Quasnam autem heic, inter tam crebas terrarum ſciſſiones, auctor innuat foſſas, haud facile diſpectu eſt. veriſimile tamen, quum incolæ adſiduis oceani æſtibus ſcindi ſolum ſuum moleſtè ferrent; ei rei uti aliquâ ex parte obviarent, foſſas paſſim egiſſe, quibus æſtus exciperentur, ne agros, ſatui paratos, ſuperfluerent. Hinc poſteà factum, uti oceanus Germanicus, quum in totum Germaniæ litus vehementiùs irrueret; facilè etiam hoc ſolum latis atque altis fretis diſcerperet. id quod neque Cæſaris, neque Taciti temporibus factum: neque Plinii; qui nullas heic refert inſulas: ſcilicet, quia nullæ dum veræ inſulæ erant: ſed continens terra, ut antè dictum, æſtuariis diſtincta. Verùm obloquitur heic iterum malus ille malignusque chorographus, his verbis: *Quis non cenſeat potiùs Rheni æſtuaria, in quæ irrepſiſſe Chaucos levibus navigiis Tacitus refert, Flevum, non Selandiæ æſtuaria fuiſſe; Flevum dico Chaucorum terris quàm proximum, & facili ex Viſurgi Amiſiáque, & illis vicinis oris deſcenſu obvium? Ideóque & Corbulonem intelligendum triremes alveo Rheni (nunc Iſalam dicimus) in lacus & æſtuaria ſe eo loci expandentis, naviumque ceteras, huic rei aptas atque habiles, per eadem æſtuaria, & foſſas adegiſſe, hoſtiumque tandem lintribus eum in modum depreſſis, de imperii & Galliarum orâ ac limite, qui, ut mox patebit, hic ſtatuendus, exturbaſſe Gannaſcum? Hæc plana hoc pacto, & perſpicua exiſtimo.* Egregiè ſanè: ſcilicet pueris in ſcholâ; non doctis viris. Æquus judicet lector, an ſatis ſciens volensque malignum te mihi præbueris. Quàm diſertiſſimè auctor diſtingvit: *triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quæque habiles, per æſtuaria & foſſas adegiſſe Corbulonem.* tu verò omneis eódem deducis. Auctor ait *alveo Rheni, & per æſtuaria & foſſas triremes naveisque* fuiſſe *adactas*; tu per Rhenum in æſtuaria & foſſas deducis: ibique vis Gannaſcum de imperii & Galliarum orâ, ac limite exturbatum fuiſſe. de quo tuo Galliæ limite quàm falſus falſum ſequaris auctorem Iunium, infrà plurimis experiemur argumentis; ſi quid adhuc in commentario meo de Rheni tribus oſtiis deſideres. Ecquid verò te pudet, Batavos tuos, quorum gloriam contra obtrectationes meas defenſurum te recepiſti, heic *imbelleis* adpellare? quorum virtute Romani, jam inde à Cæſaris ævo, conſequuti, quidquid ferè conſequuti. Sed hoc non auſus es. maluiſti igitur auctorem corrumpere; pro voce *imbelles*, ſcribens *rebelles*. At ubi tu legiſti, Corbulonis, ſeu Claudii tempore rebellaſſe Batavos? item, ubi *divites* eos fuiſſe cognoviſti? Ludere nos pariter omneis voluiſti. haud quidpe ignoraſſe te puto, Gallorum oram finitam fuiſſe Scaldis oſtio; ut ſuprà oſtenſum: reliquum Galliæ litus, inter Scaldem & Rhenum tenuiſſe Germanos; & in his Batavos. Hæc ſanè quanta ſit malignitas, viderint alii.

Ceterùm *Toxandriæ* vocabulum citat Ortelius, in theſauro ſuo, ex Plinio & Marcellino. ad Plinium quod attinet; falſò Ortelius apud hunc legendum id conjecit ex Marcellino. quidpe ipſe Plinius nuſquàm niſi loco antè citato, neque gentis neque regionis Toxandrorum meminit. dicto autem loco gentem voluiſſe, non regionē, præcedens conſequensq; convincit oratio; ubi populorum totius Belgicæ refert nomina, non regionum. Apud Marcellinum vocem *Toxiandriam reperio*; vel, ut alia exemplaria habent, *Taxandriam.* quam, ſive librariorum incuria corruperit, ſive ipſe ſic perſcripſerit auctor; Toxandrorum terram ſignificare haud dubito. ac fortè in Plinio quoque rectiùs legeris, TAXANDRI. nam hodiéque vicus Leodicenſis agri, haud dubiè ab ejuſdē gentis vocabulo, dicitur *Teſſenderloo:* & Londinii

in

in regiæ bibliothecæ pervetuſto exemplari manu ſcripto apud eumdem Plinium legi ipſius gentis nomen TEXANDRI. Toxandriam, ſive Taxandriam Marcellini, plerique geographorum hujus ævi interpretantur dictum vicum *Teſſenderloo*, haud procul Demerâ amne, & duobus opidis *Dieſt* ac *Sichenen* ſitum: ejusque vocabuli ſimilitudine ducti, Toxandros Plinii hoc ſitu, in mediis, quos ſuprà deſcripſi, Menapiorum finibus collocant. quâ in re neque Plinii neque Marcellini mentem ſatis adſequuntur. ille namque quo ſitu Toxandros ſuos locet, ſatis ſuperque paullo antè demonſtratum. hic verò Taxandriam prope ripam Moſæ ponit. quòd apertiùs uti pateat, ipſa auctoris verba pleniora in medium adducam. Lib. XVII, ubi Iulianum Cæſarem à Pariſiis, adversùs Germanos, citeriorem Rheni ripam obſidenteis, expeditionem moviſſe narrat; *Quibus*, inquit, *paratis, petit primos omnium Francos; eos videlicet, quos conſvetudo Salios adpellavit: auſos olim in Romano ſolo, apud Taxandriam locum habitacula ſibi figere prælicenter. Cui, cùm Tungros veniſſet, occurrit legatio prædictorum, opinantium reperiri imperatorem etiam tum in hibernis; pacem ſub hac lege prætendens, ut quieſcentes eos, tamquàm in ſuis, nec laceſſeret quisquam, nec vexaret. Hos legatos, negotio plenè digeſto, oppoſitâque condicionum perplexitate, ut in iisdem tractibus moraturus, dum redeunt, muneratos abſolvit. dictoque citiùs ſequutus profectos, Severo duce miſſo, per ripam ſubitò cunctos aggreſſus, tamquàm fulminis turbo percuſſit: jamque precantes potiùs, quàm reſiſtentes, in opportunam clementiæ partem, effectu victoriæ flexo, dedentes ſe, cum uxoribus liberisque ſuſcepit.* Ripa hæc nulla alia, quàm Moſæ amnis; ad quem tria munimenta à Francis ſubverſa, inſtauraſſe Iulianum, poſt oppreſſos Salios, continuò auctor ſubjungit. Salios autem, Iuliani tempeſtate, Batavorum tenuiſſe inſulam, auctor eſt Zoſimus, lib. III; eamdem, quam Marcellinus, de Iuliano ac Saliis hiſtoriam referens. unde etiam clariùs patet, ripam heic intellexiſſe Marcellinum Moſæ, non Demeræ, amnis longè à Batavorum inſulâ diſſiti. De agris autem prope Taxandriam, Marcellinus memorat, quod de Batavorum inſula Zoſimus: non, quia eadem regio; ſed quia proxima. Salii quidpe non modò inſulam Batavorum occupaverant; ſed etiam agros eorum extra inſulam, inter Vahalem ac Moſam: mox etiam, transgreſſi Moſam, Menapiorum fineis, Batavis, Taxandrisque conterminos, in ripâ Moſæ obſederant. unde eos trans Moſam ejecit Iulianus. Sed & ipſas tenuiſſe eos inſulas Selandicas, diſertè docet Eumenius; ſic Conſtantium panegyrico alloquens: *Quamquàm illa regio, divinis expeditionibus tuis, Cæſar, vindicata, atque purgata, quas obliquis meatibus Scaldis interfluit, quamque divortio ſui Rhenus amplectitur, penè (ut cum verbi periculo loquar) terra non eſt.* En; quam heic aliam terram ad Scaldis & Rheni divortia oſtiaque intelligas, niſi Bataviam cum Selandiâ? Nequidquam igitur heic etiam obloqueris chorographe. Offendi te his Marcellini verbis video, *apud Taxandriam locum habitacula ſibi figere*: ac malle cum docto neſcio quo viro legere *Toxandrilocum*; *quaſi* Marcellinus *vernaculum gentis vocabulum Teſſenderloum exprimere vòluerit*. Sed ea res ne te turbet. quidpe Græcus homo Marcellinus, Latinæ elegantiæ heud perinde (quod ipſe fatetur in fine operis) gnarus, *locum* vocavit, Græcâ phraſi, quæ *regio* erat integra. ſic Strabo quoque, lib. VII, de univerſo Bojohæmo loquens; Εἰς ὅν, inquit, ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους, καὶ δὴ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομάννους: id eſt: *In quem locum ille* (Maroboduus) *cùm alios complureis transtulit, tùm populareis ſuos Macromannos*. & poſteà de eâdem regione: Φησὶ δὲ καὶ Βοΐους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοΐων ἐπὶ τὸν Ἴστρον καταβῆναι· id eſt: *Idem tradit, Bojos quondam Hercyniam incoluiſſe ſilvam: ac Cimbros quum ad ea loca ſe contuliſſent, ab iis repulſos, ad Iſtrum deſcendiſſe*. Sic & Ariſtoteles, μετεωρολογικῶν lib. I, omnem Germaniam adpellavit τόπον, in his verbis: Τῶν δ᾽ ἄλλων ποταμῶν οἱ πλεῖστοι πρὸς ἄρκτον ἐκ τῶν ὀρῶν τῶν Ἀρκυνίων ῥέουσι. ταῦτα δὲ καὶ πλήθει καὶ ὕψει μέγιστα περὶ τὸν τόπον τοῦτόν ἐστιν. id eſt: *Ceterorum fluminum pleraque ad ſeptemtrionem profluunt, ex Hercyniis jugis; quæ altitudine juxtà & multitudine maxima circa hunc locum habentur*: Sic ipſe Marcellinus infrà, lib. XVIII; *Vt lateret ſtationarios milites, fundum in Hiaſpide (qui locus Tigridis fluentis adluitur) pretio haud magno mercatur.* Sed & ipſe Romanorum princeps Iul. Cæſar omnem Helvetiam adpellavit locum, belli Gall. comment. I. *Noluit eum locum*, inquit, *unde*

Helvetii diſceſſerant, vacare: ne, propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, è ſuis finibus in Helvetiorum fineis tranſirent; & finitimi Galliæ provinciæ, Allobrogibusque eſſent. Sic comment. II, Aduaticorum agros, in his verbis: *Aduatici erant ex Cimbris Teutoniſque prognati: qui, quum iter in provinciam noſtram atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ ſecum agere ac portare non poterant, circa flumen Rhenum depoſitis, cuſtodiæ ex ſuis ac præſidio* VI *millia hominum unà reliquerunt. hi poſt eorum abitum multos annos à finitimis exagitati, quum aliàs bellum inferrent, aliàs illatum defenderent; conſenſu eorum omnium pace factâ, hunc ſibi domicilio locum delegerunt.* Sed auctoritatum exemplorumque hac de re ſatis.

TOXANDRI igitur dicti ſunt Plinio populi, qui nunc Selandi, inque inſulis Hollandi auſtrales; & TAXANDRIA regio Marcellino, quæ nunc Selandia, cum dictis inſulis Hollandiæ.

De cetero haud equidem dubito, quin prædictus vicus *Teſſenderloo*, adpellationem è Taxandrorum nomine acceperit. id tamen quâ ratione, quum tam longè à dictis inſulis ſit diſſitus, aut quando factum, juxtà ego cum imperitiſſimis ignoro. Eâdem tamen ratione factum videtur, ut & à Tungrorum haud dubiè vocabulo, eodem tractu cœnobium *Tongerloo* nomen accepit, inter opida *Sichenen*, & *Herentals*; item eodem nomine vicus, inter opida *Maſeyck* & *Bree*: item in Namurcenſi comitatu, haud procul opido *Iemeppe*, vicus *Tongre*; & eodem vocabulo alius, in Hænoniâ apud opidum *Chievre*. à quibus locis omnibus longè abſuerunt priſcûm Tungrorum fines. quàm longiſſimè verò à Veſtofaliæ vico *Tongeloo*, ad Bercolam amnem. Niſi fortè ſuſpicari libeat, à rerum quarumdam vocabulis, *tonger*, & *teſſender*, ſimul populos olim, ac poſtmodùm vicos, longinquioribus tractibus ab invicem diſſitos, nomina traxiſſe: quemadmodùm & opida Galliæ, *Nemetocerna*, *Nemetacum*, *Auguſtonemetum*, & Hiſpaniæ *Nemetobriga*, nomina ab eodem vocabulo, unà cum Nemetibus Germanicâ natione, accepiſſe ſuprà oſtenſum. Atque hæc de ſolo Toxandrorum. De origine ipſius gentis incelebratæ nihil habeo, quod memorem, niſi quòd Germanos fuiſſe, è dicto Plinii cap. XVII, libri IV, conſtet. de rebus quoque geſtis nihil, niſi quæ ſuprà è Cæſare citavi: nempe à T. Labieno, Cæſaris legato, gentem perdomitam. Plinius, dicto capite, *Toxandros* tradit *pluribus nominibus*: videlicet, quia ſingulis inſulis ſingula erant nomina. alioquin gens una, in tam arcto terrarum ſpatio, in plura dividi genera haud facilè potuit.

Opida neque tunc, neque multis ſæculis pòſt habuêre. De Middelburgio, & Fliſſingâ quod fertur, quaſi hoc ab Vlyſſe (*Vliſſingen* quidpe incolis ſcribitur, per *V* conſonantem) oceanum pererrante, inque has parteis delato; *illud* verò à Metello Celere, Galliæ proconſule, condita forent: delirantium nugæ anilesque ſunt fabulæ. Fliſſingam non ab Vlyſſe, ſed ab lagenâ, quæ incolis dicitur *Vleſſe*, ſive *fleſſe*, nomen accepiſſe, ipſa opidi teſtantur inſignia. Middelburgio autem nomen dedit ſitus in mediterraneis, ſive in medio reliquorum inſulæ opidorum, quæ in litore ſternuntur. unde rectiùs Latino ore vocabulum ejus formaveris MEDIOBURGIUM.

Caſtra tamen Romanorum in his Toxandrorum inſulis, poſt Cæſaris ævum, fuiſſe vehementer ſuſpicor. Plinius, lib. IV, cap. XV, enumeratis Rheni inſulis; *Quæ ſternuntur*, inquit, *inter Helium* & *Flevum. ita appellantur oſtia, in quæ effuſus Rhenus, ab ſeptemtrione in lacus, ab occidente in amnem Moſam ſe ſpargit.* Flevum oſtium unde adpellatum fuerit, ſatis clarè infrà patebit; nempe ab ipſis lacubus, & æſtuariis, in quæ diſpergebatur. Helium autem unde dictum, haud facile diſpectu eſt. ſcrutari tamen lubeat. Idem eſſe, quod Moſæ oſtium, ſuprà notavi; infràque fuſiùs demonſtrabo. hoc Tacitus, inſulam Batavorum quàm curatiſſimè & res circa geſtas deſcribens, numquàm niſi *Moſæ os* adpellat. nec alibi *Helii* nomen reperitur, quàm apud Plinium. unde haud immeritò ſuſpicari licet, non tam ipſius oſtii id nomen fuiſſe, quàm vici alicujus, ſive caſtelli, juxtà ſiti: à quo tamen ipſum os interdum cognominabatur; licet unum Moſæ vocabulum indicando ſufficeret. Ad ipſum Rheni nomen, id eſt, ad medii alvei os fuiſſe caſtra, item alia ad Flevum oſtium & caſtellum cognomine, infrà oſtendetur.

ad ter-

ad tertium igitur, id eſt, ad Moſæ os, itidem Romanorum fuiſſe caſtra ſi dixerim, haud ineptè fortaſſis conjecerim. quin firmare hanc videtur conjecturam Florus, lib. IV, cap. XII: ubi de Druſi in Germaniâ bellis verba faciens, *In tutelam*, inquit, *provinciarum, præſidia, atque cuſtodias ubique diſpoſuit; per Moſam, per Albim, per Viſurgim. nam per Rheni ripam quinquaginta ampliùs caſtella direxit.* In ſuperiore Moſæ ripâ haud perinde opus habuit; omnibus ibi Gallis pacatis, & dicto audientibus. in inferiori autem amnis parte, quà Germani incoluerunt Ciſrhenani, contra feroceis Menapiorum Taxandrorumque nationes item contra Friſiorum vicinitatem, uti ſatis tuta provincia Belgica foret, adeóq; ipſa nimia Batavorum animoſitas in officio uti contineretur; miles præſidiarius imponendus erat. præſidiorum verò nullum commodius, nec aptius, quàm quod oſtio amnis adpoſitum, quemadmodùm ad ipſum Rhenum, ac Flevum, terram ſimul & mare defenderet. quod quũ vocaretur HELIUM, ipſum quoque amnis os inde cognominatum eſt; quemadmodùm à Flevo caſtello, *Flevum oſtium.* Sed age; ſi fuiſſe heic præſidium, ſatis evici; alterutra ripa indicetur, quæ id ſuſtinuit. In dextrâ ripâ, id eſt in Batavorum inſulâ, non fuiſſe hinc colligo, quòd auctor noſter, hiſtoriar. lib. IV, ubi VI in inſulâ caſtella ad Rhenum, à Caninefatibus, Friſiis, ac Batavis oppugnata tradit, de illo ad Moſam nullam facit mentionem. quod ſi hoc ſitu exſtitiſſet, haud dubiè & oppugnatum fuiſſet à dictis populis, & à Tacito memoratum. Lævæ igitur ripæ, id eſt, Taxandrorum ſolo concedendum eſt; quo ſitu nunc *Briel* opidum in inſulâ Hollandiæ, vulgò *Foren* dictâ, cernitur; aut paullo infrà. quin & vicus, in ejuſdem inſulæ averſâ ripâ, *Helvoet*, IV millibus paſſuum ab dicto opido diſſitus, cognomen inde traxiſſe videtur. Hæc igitur de Selandicarum Hollandicarumque cis Moſam inſularum antiquis incolis TAXANDRIS.

CAP. XXX.

De BATAVIS. *ac primùm de origine eorum, & nomine. item de ſitu* INSVLÆ BATAVORUM *& longitudine ejus; ſive de initio, ac fine.*

TAxandris atque Menapiis jungebantur à ſeptemtrione BATAVI, extrema Galliarum verſùs ſeptemtrionem & orientem obſidentes, quà oceanus ac Rhenus amnis Galliam Belgicam claudunt: gens omnium Germanici nominis cis Rhenum nobiliſſima atque fortiſsima. Horum ſedeis variè varii deſcripſerunt, & quamvis innumeri penè hoc in argumento laboraverint; tamen nemo ſatis rectè, etiam ſummæ eruditionis ac præſtantiſsimi ingenii viri, &, quod magis mirêre, plerique Belgæ, imò Batavi, fœdè hallucinati ſunt. Neque verò injuriâ. nam quum annalium ſuorum immanè fabuloſis hiſtoriis fidem nimis temerè tribuerent, atque ſupra veterum auctorum ſcripta extollerent, opinioneſque ſuas inde probare niterentur: neceſſariò à veritatis tramite deflectere eos oportebat. Hinc nobis ſumma cura maximúſque labor relictus eſt; dum pluribus heic, quàm in aliis populis, vera probare, falſaque refellere oporteat. Nec enim diſputationem hanc inenodatam tranſmittere licet; quia plurimum de Batavis, eorumque ſolo, apud veteres rerum auctores, maximè verò apud Tacitum ſcripto proditum eſt. Scripſerat equidem Hadrianus Iunius, vir aliàs doctiſsimus, profeſſione medicus, ſingularem librum de antiquitate Batavicâ. ſed quot, ac quantos, alienâ in ſcientiâ haud ſatis peritus auctor, commiſerit errores, commentario de Rheni alveis oſtiiſque adeò manifeſtò ſuperioribus annis demonſtravi, uti eruditiſſimus atque optimus quiſque ſummo cum adplauſu id opuſculum proſequutus ſit. Vnus tamen inventus eſt homo invidus atque malevolus, ſæpè ſuprà memoratus choropraphus, profeſſione medicus ſimul ac philoſophus, qui tumultuarias quaſdam diſceptationes contrà dictum commentarium, Muſis invitis

in lucem nuper protruſit: quibus me meaque omnia quàm acerbiſſimè exagitat, ſanniſque indigniſſimis traducit. Cujus rei quam habuerit cauſam, quodque meum fuerit peccatum, ſtatim in ipsâ præfatione profitetur. nempe quia ego homo exterus Hollando, vel, ut ipſe loquitur, *Germanus Batavo* (neque enim ſciebat philoſophus, Batavos & ſemper fuiſſe & nunc eſſe Germanos) *hunc* de illuſtratâ Bataviâ *plauſum eripere ſategerim*. deinde privati etiam odii nonnihil acceſſerat; quia errores ejus in antiquitatibus Amſterodamenſibus, de Menapiorum ſitu, & Salâ amne Straboni memorato, notaveram. Sed quid boni ſanique in dictis diſceptationibus præſtiterit, magnâ ex parte ſuprà perſpectum eſt. reliqua poſt hinc videbimus. Id mirari heic liceat, tantam placuiſſe, ſi non malignitatem, ſaltem calliditatem homini, uti, quæ ſatis firma, ſatiſque valida, nec refragabilia erant in commentario meo argumenta, ea ne verbo quidem attigerit: quæ infirmiſſima, ea ſelecta, inani verborum ſtrepitu convellere conatus ſit. Barbari ſanè hoc erat ingenii, homineque melioribus literis inſtructo minimè dignum, hominem exterum, licet meliora ſentientem, tamen ob peregrinam originem ferre non poſſe. Sed heus tu, quamvis malignus maximè diſſimules, & invidiam mihi apud incolas ubique conciliare labores; tamen tute ſcis, nemini terram Batavam hactenus, ob illuſtratam antiquitatem plus debere, quàm mihi uni. nec tu, niſi per meum lumen, quidquam in eâ perſpexiſti. nam aut mecum erras (errores quidpe nonnullos in prædicto commentario agnoſco; quos tu non intellexiſti) aut ſi quid boni adfers, ipſis penè meis verbis citas. Doctiorem me, avitarumque antiquitatum peritiorem te ſi monſtrare voluiſſes, alia illa haud pauca, quæ me etiam antehac latuerunt, quæque nunc demum ſecundis hiſce curis addidi, inveſtigare debuiſſes: non rectê à me dicta cavillari; verba & ſententias per dolum dimidiatas, non integras allegare; auctorumque verba corrumpere. Ego ſummum illum, quem unum colo veneror que, Deum teſtor, dolere me vicem tuam; atque invitum ad haſce inhumaniores liteis trahi. nam ſi quid liberioris juvenilitatis anteà in homine loco ingenuo ac liberali nato fuit, id omne jam deferbuit: totumque me ad placidiſſimam mentem compoſui. Vindicanda tamen fuit fama; quam maledico iniquorum imperitorumque judicum ore proſcindi intelligebam. Quapropter, ſi quid tibi heic accidit, quod minimè voluiſti, id totum tibi ipſi, tuoque ingenio imputes, velim. Ego ad inſtitutum meum pergo. Ecquis igitur æquo animo patiatur, nationis bellicoſiſſimæ ſolum tam celebre ignorari, aut falsò ſciri? Mihi verò pudor ſit, adeóque nefas, quum tanta hujus terræ, tamque varia in me exſtent merita, uti referre gratiam ſatis haud umquàm me poſſe ſperem, exiguam hanc operam, quam ultro aliis præſto, ingrato animo denegare. utique quum præſtare queam: quidpe & ſatis diu hiſce in oris verſatus ſum, & omnia, quæ ad hanc rem ſpectant, diligentiori oculo rimatus; adeò uti haud ulli indigenarum hac de re quidquam conceſſerim. Proinde lubens hunc laborem ſuſcipiam; ſummâque, quoad ejus fieri poterit, curâ diligentiâque veros ac germanos nationis fineis inveſtigabo.

Iam primùm omnium ad originem Batavorum quod attinet, Germanos fuiſſe teſtatur Plinius lib. IV, cap. XVII: *Rhenum autem accolentes, Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ, Nemetes, Tribochi, Vangiones; hinc Vbii, colonia Agrippinenſis, Gugerni, Batavi, & quos in inſulis diximus Rheni*. Eodem libro cap. XV: *In Rheno ipſo, propè* C. M. *paſſuum in longitudinem nobiliſſima Batavorū inſula*. Plutarchus in Othone: Τοῖς δὲ μονομάχοις, ἐμπειρίαν τε καὶ θάρσος ἔχειν πρὸς τὰς συμπλοκὰς δοκοῦσιν, ἐπήγαγεν Οὔαρος Ἄλφηνος τοὺς καλουμένους Βατάβους. εἰσὶ δὲ Γερμανῶν ἱππεῖς ἄριστοι, νῆσον οἰκοῦντες ὑπὸ τοῦ Ῥήνου περιῤῥεομένην. hoc eſt: *In gladiatores, qui peritiâ & animo ad aggrediendum habentur inſignes, invexit Varus Alphenus Batavos. hi equites Germanorum præſtantiſſimi, inſulam incolentes Rheno circumfluam*. Sed copioſiùs Tacitus, in libro de Germaniâ: *Batavi non multum ex ripâ, ſed inſulam Rheni amnis colunt; Cattorum quondam populus, & ſeditione domeſticâ in eas ſedes transgreſſus, in quibus pars Romani imperii fierent*. & clariùs hiſtoriar. lib. IV: *Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, ſeditione domeſticâ pulſi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, ſimulque inſulam inter vada ſitam occupavêre; quam mare oceanum à fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit*.

Batavi

Batavi igitur progenies fuêre Cattorum; quos Haſſos nunc dici, ſuo loco monſtrabitur. Cauſa ſeceſſionis fuit *ſeditio domeſtica*; quâ inviti per vim à popularibus *pulſi*. Tempus ſeceſſionis haud facile monſtratu eſt. jam longè ante Iulii Cæſaris ætatem has oras cis Rhenum obſediſſe, credibile eſt. Cæſar primus nomen eorum apud Romanos prodidiſſe videtur, in commentario IV; ubi inſulam Batavorum memorat. Nomen id domo attulerint, an verò egreſſi jam è Cattis inter ſe conſtituerint, planè incertum noſtri ſæculi ſcriptores reddiderunt. Sunt, qui jam tunc hoc nomine adpellatos exiſtimant, quum adhuc pars Cattorum in Germaniâ forent. pro argumento adducunt, duo nominis veſtigia; quorum alterum in *Battenberg*, prope Adranam flumen, alterum in *Battenhauſen*, haud procul amne Verrâ, in Haſſiâ exſtant. Verùm hæc lubrica conjectatio eſt, nullâ probabili ratione ſubnixa. proinde haud temerè eam admiſerim. Certiora adfert Dio, antiquus auctor, lib. LV, his verbis: Ξένοι τε ἱππεῖς ἐπίλεκτοι, οἷς τὸ τῶν Βαταύων ἀπὸ τῆς Βαταύας, τῆς ἐν τῷ Ῥήνῳ νήσου, ὄνομα, (ὅτι δὴ κράτιστοι ἱππεύειν εἰσὶ), κεῖται. id eſt: *Alienigenæ quoque equites extraordinarii; qui Batavorum, à Batavâ, quæ eſt in Rheno, inſulâ, quia arte equitandi pollent, nomen habent.* Quæ ſanè verba auctor citra omnem curam diligentiamque protuliſſe videbatur (quid enim hoc eſt dicere? *Batavi ab inſulâ Batavâ dicti ſunt, quia equitandi arte pollent*) ni interpres ejus Guilielmus Xylander doctè ſcitéque oſtendiſſet, pro ὅτι legendum οἱ. Mens igitur auctoris hæc fuit: *Batavos, qui equitandi arte pollent, dictos eſſe ab inſulâ Batavâ.* Inſula igitur hæc Rheni jam tunc dicta fuit *thi* BATAW. Verùm tamen dubito an ipſe Dio ſcripſerit τῆς Βαταύας νήσου· ſuſpicorque ſcriptum ab eo fuiſſe τῆς Βαταυΐας νήσου. nam & Zoſimus, lib. III, Βαταβίαν vocat νῆσον, & panegyrici Latini paſſim BATAVIAM. quod nomen etiam nunc in ſuperiori inſulæ parte durat. vocatur quidpe incolis de *Betaw*, ſive *Betow*, & variante dialecto *Betuwe*; quaſi *Bätaw*, & *Bataw*. Toti inſulæ id nomen fuiſſe, patet cùm ex Dione, quem modò citavimus, & Zoſimo, quem mox inſpiciemus, tum ex Eumenii maximè oratione pro ſcholis inſtaurandis: *Hæc ipſa*, inquit, *quæ modò deſinit eſſe Barbaria, non magis feritate Francorum velut hauſta deſederat, quàm ſi eam circumfuſa flumina & mare alluens operuiſſet.* Mox *Bataviam* eam adpellat. In tabulâ itinerariâ eſt PATAVIA; quemadmodùm & fluvius *Patabus*, qui aliàs *Vahales*. ſed & apud Dionem, lib. LIV, Παταύων, *Patavorum* legitur nomen: an ſatis rectè, ac ſine mendo, ego equidem dubito. nam apud eumdem auctorem libro ſequenti, ut modò relatum, diſertè τῶν Βαταύων, & τῆς Βαταύας νήσου, ſunt vocabula. Apud Æthicum, mirificum ac maximè ridiculum coſmographum eadem regio dicitur PETABIUM, & longè alieno vocabulo, quod opidi eſt proprium in Pannoniâ, *Pætavio*. de quo Æthici loco pluribus infrà lib. III, in Friſiis diſſeretur. Sed antiquiſſimis ſcriptoribus, Cæſari, Plinio, ac Tacito, BATAVORVM INSULA eadem nuncupata eſt. Inferioris ſæculi auctoribus, Aimoino, ac Reginoni dicitur BATUA. quod propè accedit ad id vocabulum, quod vulgò nunc obtinet *Betuwe*. Extra inſulam quum etiam aliquid agri habuerint Batavi, inter Vahalem atque Moſam; incertum eſt utrum id ſub eodem Bataviæ vocabulo comprehenderint, nec ne. nam quotquot id referunt, inſulæ tantùm tribuunt. Atque hæc de origine Batavorum, ipſorumque, ac ſoli, quod incoluerunt, nominibus.

Fines jam agrorum uti meliùs faciliúſque cognoſcantur; inſulæ ſitus atque circuitus primo loco aperiendus erit. Rhenum hanc effeciſſe, & mare oceanum, teſteis modò audivimus Plinium, Tacitum, Plutarchum, Dionem atque Eumenium: his adde Zoſimum, lib. III: Καὶ τῇ Βαταβίᾳ προσχόντες. ἣν δίχα σχιζόμενος ὁ Ῥῆνος νῆσον ποιεῖ, πάσης ποταμίας μείζονα νήσου. hoc eſt: *Adpulſi ad Bataviam navibus; quam in duas parteis diviſus Rhenus efficit, quâvis inſulâ amnicâ majorem.* Hic igitur eſt ſitus Batavorum inſulæ; ſcilicet in ipſo Rheno, ad mare oceanum. quo ſummatim invento, ſpatium ejus, ſive magnitudo demonſtranda erit. De hac varium inter auctorum interpreteis certamen. quidam enim longitudinem juſto conciſiorem fecerunt; quidam latitudinem æquo ampliorem. Quamobrem ego, ceu medius inter utroſque poſitus, veram ac genuinam inſulæ magnitudinem ex ipſorum

auctorum

auctorum teſtimoniis demetiri conabor.

Longitudinem igitur juxta fluenta Rheni, inter ſolis ortum & occaſum, porrigo: latitudinem, inter ſeptemtriones & auſtrum, ſive inter duos dicti amnis alveos, qui tergum ac latera circumluunt, protendo. utramque auctorum teſtimoniis firmabo. Ac primò de longitudine agam. quam haud difficulter indagare poterimus, ſi tergum, ſive principium, ac frontem, ſeu finem inſulæ ex Tacito inquiramus. De hoc controverſia nulla eſſe poteſt, quum diſertè auctor, unà cum Eumenio, à fronte mare oceanum alluere inſulam tradat. illud Rhenum circumluere, eodem teſtatur loco: & eâdem de re dilucidiùs, annal. II, ſic ſcribit: *Inſula Batavorum, in quam convenirent, prædicta, ob faciles adpulſus, accipiendisque copiis, & transmittendum ad bellum, opportuna. nam Rhenus uno alveo continuus, aut modicas inſulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: ſervatque nomen & violentiam curſus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano miſceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens. verſo cognomento Vahalem accolæ dicunt: moxque id quoque vocabulum mutat Moſâ flumine; ejusque immenſo ore eumdem in oceanum effunditur.* Ex his ſatis perſpicuum fit, ibi initium agri Batavi fuiſſe, ubi Rhenus uno alveo continuus eſſe deſinit, ac velut in duos amneis dividitur. id verò haud procul Clivio opido, ad munimentum, cui vulgare vocabulum *Schencken ſchans*, fieri videmus: ubi, ut olim, nunc etiam amnis in duo ſcinditur veluti cornua; dextrumque, Germaniam verſùs profluens, *Rhenus* perhibetur, vulgò accolis *de Rhyn*; lævum protinus ab ipsâ ſciſſione *Vahales*, vulgò *de Wale*. Quare de principio etiam inſulæ dubitare jam non magis licebit, quàm de fine, ſeu fronte; quando eadem terrarum facies, eademque fluminum nomina, quæ olim ſcriptori antiquo memorata, in hanc uſque ætatem perdurant. Atque hæc quum tam perſpicua ſint, luceque meridianâ non minùs clara; demiror ego, quânam ratione quidam eò uſque extenſos fuiſſe Batavorum fineis, negare contra tam diſertum auctoris noſtri ſimulque Eumenii teſtimonium audeant. Cæſaris equidem verba hæc ſunt, comment. IV: *Moſa profluit ex monte Voſego, qui eſt in finibus Lingonum, & parte quadam Rheni receptâ, quæ appellatur Vahales, inſulam efficit Batavorum: neque longiùs ab eo millibus paſſuum* LXXX, *in oceanum transit*. ex quibus illi intelligunt, Cæſarem initium inſulæ à Moſæ Vahalisque confluentibus duxiſſe. quæ opinio quàm ſit falſa, ex Taciti, locupletiſſimi auctoris, adparuit teſtimonio. Cæſarem haud perinde diligentem curioſumque ſeſe præſtitiſſe in commentariis ſuis geographum, quàm plurimis argumentis indiciisque liquet; quorum nonnulla ſuprà relata, plura infrà adducentur. Id ſaltem hoc loco ne quis temerè neget, accuratiùs inſulam Batavorum ab Tacito deſcriptam eſſe, quàm à Cæſare. Nec mirum: quum hoc illi potiſſimè inſtitutum fuerit; huic verò minùs. ille loci commoditatem, propter quam claſſis eò convenire debebat, *faciles* ſcilicet *navium adpulſus, accipiendisque copiis, & transmittendum ad bellum opportunam* inſulam uti demonſtraret, totam exactiùs deſcribere neceſſum habuit: Cæſari autem Moſæ decurſum magis, quàm inſulæ ſitum, deſignare intentio fuit. idque ex eo ſatis liquet, quòd Moſam dicat, parte quâdam Rheni receptâ, efficere inſulam: nec quidquam de oceano, aut de altero Rheni alveo prætereà addat. Ecquid igitur credere lubet, ſolam Moſam efficere inſulam Batavorum, totamque ambire? Haud opinor. Quin conciliamus ergo potiùs, ſi cui diſſentire videntur, Cæſarem cum Tacito. Hunc jam anteà audivimus, atque explicuimus. illius verba ſic interpretor, uti Moſam, unà cum illâ parte, quam Rhenus Vahalis nomine mittit, inſulæ latus auſtrinum efficere eum intellexiſſe exiſtimem. cui interpretationi ſuffragantur LXXX millia paſſuum, huic ſpatio ab eo adſignata. *Neque longiùs*, inquit, *ab eo millibus paſſuum* LXXX, *in oceanum transit*. ubi notandum, Cæſarem non *ab eâ* ſcribere; ſed *ab eo*. illud quippe partem Rheni, quæ *Vahales* adpellatur, ſignificare poterat: atque tunc ab hujus confluente (quod maximè volunt illi noſtri intrepretes) initium LXXX millium paſſuum ducendum foret. hoc verò ipſum Rhenum deſignat, ubi is deſinit Rhenus dici, & in Vahalis nomen transit: hoc eſt, ad dictum Schenckii munimentum.

mentum. Hoc igitur ſpatium cum Taciti verbis ſi conferas, jam patebit, eadem Cæſari mens fuerit, quæ Tacito, an verò alia. Tacitus principium inſulæ ac tergum ad divergium Vahalis ponit; finem, ſeu frontem, ad oceanum. hoc ſpatium ſi accuratè dimetiaris, nempe à dicto munimento ad extremum inſulæ excurſum, qui eſt ad Moſæ oſtium, & pagum *Graveſande*; dabit millia paſſuum LXXXIII. qui numerus admodùm parum abeſt, quin cum Cæſaris computatione conveniat. Atque hæc ſumma eſt inſulæ longitudo. quam Plinius loco ſuprà dicto nimiùm producit, C propè millia paſſuum ei tribuens. quamquàm oceanus nonnihil terræ abluerit, litus hoc crebris inundationibus vexans: unde Selandicæ, Hollandicæque, & aliæ inſulæ effectæ. Sed illud de Vahalis Moſæque confluentibus ne quem dubium agat, mox infrà oſtendam, non ibi confluxiſſe hos amneis, ubi nunc, id eſt, ad arcem *Lœvenſtein*; ſed multo inferiùs: ubi ſi initium inſulæ Batavorum ſumas, ferè nulla erit. Interim adverſarii retundantur tela, quibus hanc ſententiam infeſtare conatur. Ait igitur, quia Strabo tradit, à Rheni oſtiis conſpici Cantium Britanniæ promontorium, neceſſe eſſe, multum ab hoc Batavorum litore maris inundationibus periiſſe; Cæſaremque *non univerſæ inſulæ longitudinem, ſed ſpatium præcipuè inter Moſam, quà Vahalim influit, & quà oceanum ingrediebatur, ſignare voluiſſe*. Egregia ſanè, ac tanto chorographo haud indigna opinio. Ergo XL amplius millia paſſuum ab hac orâ perierunt? Quis hos jam *credet Iudæus apella*? Adeóne totum te ſibi mancipavit Strabo, uti etiam maximè ridiculis ejus erroribus patrocinari non erubeſcas? Adde tamen, ſi lubet, XL illa tua millia Moſæ oſtio: an ideò ſtatim conſpicies Britanniam? Haud puto; niſi plus quàm Lynceus ſis. Sed Straboni unde hujuſmodi errores ſint nati, ſuprà in Menapiis oſtendi. Conſpiciebatur ſcilicet inſula ab eo loco Galliæ, unde naves ſolvebant; id eſt ab Icio, ſive Geſoriaco portu. hunc ille per errorem circa Rheni oſtia eſſe credidit; ut dicto loco oſtenſum eſt. Inſulas in Friſico litore eaſdem fuiſſe jam Auguſti Cæſaris ætate, quæ hodiéque conſpiciuntur, infrà in Friſiis, etiam ad ruborem tuum, evincam. Hæ igitur ſalvæ quum manſerint, niſi quod latiore altioreque freto nonnihil nunc abraſæ; quomodò XL millium paſſuum ora circa Rheni oſtia periit? Apage ſis cum iſtis nugis. De Moſæ Rhenique confluente quàm falſa ex Cæſare adferas, ſuprà in Treveris jam dudum oſtenſum eſt, pluribuſque infrà patebit. Ceterùm eorum quoque non minùs inepta eſt opinio, qui Bataviam à Batuâ diſtingvendam cenſent; hancque diſtinctionem veterum eſſe ſcriptorum contendunt. Bataviam illi faciunt, quidquid à Vorichomio, & Duroſtadio opidis, ad oceanum uſque protenditur. ſuperiorem partem, ad uſque Vahalis divergium, Batuam antiquitus dictam adfirmant. Equidem haud neſcius ſum, eſſe apud Aimoinum nomen *Battuæ*; eſſe item apud Reginonem, vocabulum *Baduæ*, ſeu, uti quædam ferunt exemplaria, *Batuæ*. at itidem non ignoro, multa inter Aimoinum Reginonemque, & inter Cæſarem, Plinium, ac Tacitum, ſæcula interceſſiſſe: quo temporis ſpatio multa per orbem terræ regionum, montium, fluminum, populorum, atque urbium nomina immutata, vel ſaltem inclinata ſunt. Idem de his *Baduæ* ac *Battuæ* vocabulis ſentiendum, ex ipſorum claret Amoini ac Reginonis teſtimoniis. quorum hic lib. II, *Godefridus*, inquit, *audito eorum adventu, illis obviam procedit, ad locum, qui dicitur Heriſpich, in quo Rheni fluenta & Wal uno ſe alveo reſolvunt, & ab invicem longiùs recedentes, Batuam provinciam ſuo gurgite cingunt. hanc inſulam ingredientes epiſcopus & comes, multa à Godefrido audiunt*. Nihil ego in his video, quod impediat, quò minùs credam Regionem eamdem, ſub *Batuæ* nomine, intellexiſſe inſulam, quam veteres Romanorum ſcriptores *Bataviam* & *Batavorum* dixêre *inſulam*. quin diſertè Regino inſulam adpellat Batuam, non partem inſulæ. Sic Aimoinus, Iul. Cæſarem in deſcriptione Galliæ plerumque ſequutus; *Moſa*, inquit, *profluens ex monte Vaſego, qui eſt in finibus Lingonum, & parte quâdam ex Rheno receptâ, quæ appellatur Vaccalus, vulgò autem dicitur Walis, inſulam efficit Batavorum, quæ ruſtico ſermone vocatur Battua*. Faceſſat igitur hinc lymphatica iſta inter *Batuam* atque *Bataviam* diſtinctio. quæ ex nullâ aliâ re ſumta, niſi quòd hodiéque pars tantùm inſulæ ſuperior vulgari vocabulo dicitur *de Betuwe*. Nos intellectâ veterum au-

ctorum

ctorum mente, quæ veram inſulæ longitudinem ſatis clarè indicat, ad reliqua proficiſcimur.

CAP. XXXI.

De lateribus INSULÆ BATAVORUM; *quorum alterum Vahalis flumine ac Moſæ oſtio, alterum medio Rheni alveo clauduntur. ubi veteres dictorum fluminum alvei deſcribuntur; oſtenditurque, quâ ratione medius Rhenus in Leccam amnem abactus ſit. item de* CORBULONIS FOSSA.

POſitis inſulæ fronte ac tergo, quæ longitudinem conſtituunt, proximum nunc opus eſt, latera ejus, quæ latitudinem dabunt, utrimque cingere. quæ quum duobus, ut dictum eſt, Rheni cornibus tegantur, horum genuini ac veri alvei à Tacito deſignati, diligentiùs perveſtigandi erunt. In utroque haud exiguus hæret labos; quandoquidem nemo hactenus rectè eos demonſtravit. & quamquàm de dextro ſive ſeptemtrionali pauci quidam fuerint, qui rectè ſenſerint: tamen lævum omneis ignoraſſe video. primùm igitur de hoc agatur. Hic protinus à ſciſſione, ut antè dictum, ad Schenkii munimentum, VAHALES vocatur, vulgò *de Wale*; perfertque nunc nomen id ad arcem uſque *Lævenſteyn*, prope opidum *Workhom*: ubi Moſæ junctus, nomen in hujus vocabulum mutat, vel abſcondit. antiquitùs verò ultrà nomen eum provexiſſe uti credam, perſvadent mihi veterum utriusque amnis nominum veſtigia, quæ partim in continente, partim in inſulis Hollandiæ etiamnum exſtant. hæc itaque, ceu veraciſſimos rerum indices atque teſteis, ſi germanos amnium alveos, quos antiquitus habuerunt, indagare velimus, ſequi quàm diligentiſſimè oportebit. primò autem Moſæ alveum ſcrutari lubet: quo reperto, faciliùs atque commodiùs ad Vahalem transgredi poterimus.

Cæſar igitur comment. IV: *Moſa*, inquit, *profluit ex monte Voſego, qui eſt in finibus Lingonum; & parte quâdam Rheni receptâ, quæ appellatur Vahales, inſulam efficit Batavorum*. Moſa amnis nunc in Geldriâ, medio fermè inter clara duo opida *Bommel* & *Megen* ſitu, partem quamdam ſui duobus alveis, quibus munimentum divi Andreæ circumdatur, in Vahalem transmittit. ſuo tamen ſibi nomini latum ſervans alveum, uſque ad vicum *Bochoven* defertur. hinc verò divertente in occaſum ſolis æſtivi alveo, uſque ad arcem Loveſtenium, ubi Vahali nunc jungitur, *Novus* adpellatur *Moſa*, vulgò accolis *de Nieuwe Maſe*. hinc eodem nômine Gorichomium prælabitur opidum: infra quod jam geminum fert nomen, alterum modò dictum, alterum quod accolis *de Merwe* vocatur, à veteri arce ejusdem nominis; cujus veſtigia in undis prope Dordracum exſtant. hinc dicto gemino nomine Flaredingam uſque devectus, infra id opidum uno ſimplicique vocabulo, donec oceano miſceatur, *Moſa* vocatur. At alveum iſtum, quem modò ab divi Andreæ munimento ad Flaredingam uſque deſcripſi, non veterem eſſe illum, à Cæſare Tacitoque memoratum, cùm alia argumenta indicant, tùm maximè alveus tenuis, qui à novo Moſâ, juxta vicum *Bochoven*, in ſiniſtras terras divergens, primùm *Hedickſe Maſe* vulgò accolis, id eſt, *Hedicenſis Moſa*, à vico *Hedickhuyſen*, quem perfundit; mox *d'oude Maſe*, id eſt, *vetus Moſa*, indigetatur. quem veterem eſſe amnis alveum, ſatis ipſum nomen clamat. Moſæ igitur veteris flumen, ab opido *Megen*, uno certoque alveo, nullis in Vahalem ad divi Andreæ munimentum aquis transmiſſis (nam poſteriore heic ſæculo foſſas factas, ratio infrà convincet) devectum, eas terras antiquitus dextrâ ripâ perfudit, quæ nunc opidum *Huesden* ſuſtinent: ſiniſtrâ autem; ubi nunc opidum *Gertrudenberg* conſpicitur. inter hoc & Dordracum, continui nunc funduntur lacus, ſive paludes: at ſuperiore ſæculo aridam humum certum amni præbuiſſe alveum, indicant reliquiæ vicorum, ſub

undis

undis latentes. quin etiam nunc alvei profunditas deprehenditur inter dictos vicos, hoc tractu: A Gertrudebergâ, dextrâ ripâ attingit reliquias vici *Herderwert*; dein *Heiſterbach*; mox *Allenſoet*: cui oppoſitus fuit in lævâ ripâ vicus *Munſterkercke*. hinc inter duûm vicorum reliquias, quorum alter eſt à dextrâ ripâ, *Allocſen*, alter à ſiniſtrâ, *Dubbelmund*, in profundos ſeſe condit lacus. moxque iterum in Hollandiæ inſulâ, cui vocabulum vulgare *Foren*, ſuo *veteris Moſæ* nomine dignoſcitur: prætervectusque cognominem vicum *Maſedam*, tandem ad alium vicum cognominem *Weſt Maſe*, ſiſtitur. hinc autem à duobus millibus paſſuum oppoſitus ei eſt alius alveus, ad vicum *Claeswale*: quem & ipſum veterem quondam fuiſſe Moſæ alveum, regio indicium facit. exit autem in lacus, qui inter duas ejusdem nominis inſulas *Foren* funduntur. Hinc jam ad verum Moſæ os uti perveniamus, id neceſſe eſt fretum ſequamur, quod inter inſulã *Corendyk* & vicum *Bleynkfliet* ſitum. inde jam certus excipit alveus, qui juxta vicos *Simons haven*, & *Biert* protenſus, tandem in oſtium nomenque Moſæ deſinit, ad opidum *Geerfliet*. hunc autem veterem verumque eſſe Moſæ alveum, duabus rationibus colligo. primùm, ſi ad lævam alium agere conareris, nõ in Moſæ tandem os, ſed in aliud fretum, quod in mare oceanum exit, nomine *Flackee*, incideres: ſin verò ad dextram deflecteres; in Vahalis fluvii nomen delabereris; quod eſt inter duos vicos *Putte*, & *Portegael*. Porrò à Geroflitio *immenſum* illud, ut vocat Tacitus, *Moſæ os* incipit; quo *Rheni amnis pars, verſo cognomento, Vahales in oceanum effunditur*.

Hic igitur vetus Moſæ fluminis alveus. quo ſatis cognito, ad Vahalis expoſitionem ſermo convertatur. Tacitus, ut antè relatum, annal. II; *Rhenus* inquit, *uno alveo continuus, aut modicas inſulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: ſervatque nomen & violentiam curſus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano miſceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior affluens. verſo cognomento Vahalem accolæ dicunt: moxque id quoque vocabulum mutat Moſâ flumine; ejusque immenſo ore eumdem in oceanum effunditur*. Dividi Rhenum in duos alveos, ad munimentum Schenkii, jam anteà ſæpè dictum. Hinc igitur ſiniſter alveus, cognomento VAHALES, Noviomagum, Tiliam, Bomelium, Geldriæ opida prælapſus, nomen perfert nunc ad arcem uſque *Lævenſtein*. juxta hanc foſſa, à vico *Bochoven* manibus quondã mortaliũ egeſta, aquas pariter Moſæ in Vahalis flumen invexit ac nomen; quod etiam nunc durat ſub cognomento novi Moſæ, ut antè memoratum. Vahales igitur amnis anteà fuit, qui novus Moſa poſteà dictus. Hujus lævam ripam lacus nunc tegũnt, ſive paludes, Gertrudebergã inter Dordracumque ſparſæ; intercedentibus tamẽ parvulis quibusdã inſulis, priſtinæ continentis terræ reliquiis. In dextrâ ripâ, à Lovestenio viſitur Gorichomium opidum. inde vici *Herdigfeld*, *Giſſendam*, *Slydrecht*, *Papendrecht*. huic in lævâ ripâ objacet Dordracum opidum. à quo Vahales, eodem cogmomento novi Moſæ, in orientẽ ſe convertit, ad foſſam uſque, quæ abluto vico Hollandiæ *Alblaſſerdam*, Leccæ amni miſcetur. Foſſæ alius ab occidente æſtivo oppoſitus eſt alveus, mediam inſulam ſecans: quem veterẽ Vahalis eſſe alveum, ipſum prodit nomẽ, quo in hunc uſq; diem *de Wale* accolis dicitur. Hujus ſiniſtræ ripæ tres adjacent vici, *Haynyderambacht*, *Rysoort*, & *Iansdam*. ab hoc iterum in lacus transfunditur Vahales; donec inter duos inſulareis vicos *Putte* & *Portegael*, Vahalis nomen rurſus obtineat. quod deinde ſervat, donec inter Geroflitium & Flaredingam Moſæ flumini miſceatur: cujus hinc *immenſo ore in oceanum effunditur*. Ad Geroflitiũ igitur olim fuiſſe Moſæ Vahalisq; confluenteis, certũ eſt; non verò ad Vorichomiũ opidum, ſeu arcem Loveſtenium; ut alii hactenus vulgò docuerunt. Ceterò antiqui iſti dictorũ amnium ductus, ſive alvei, ſic poſtmodò, cùm oceani inundationibus, tùm mortaliũ operibus turbati ſunt, uti multis in locis, quemadmodùm ſuprà oſtenſum, vix veſtigia deprehendãtur. quidpe quũ Moſa à vico *Bochovẽ* dextras terras pervectus, in Vahalẽ effunderetur juxta opidum Vorichomiũ; nomẽ illius, ut celebrioris fluvii, in hujus alveo prævaluit; ita, uti *novus Moſa* diceretur. Póſtquã verò arx in ſiniſtrâ ejus ripâ exſtructa, cui nomen, ſive à rege Francorũ Merovæo, ut vulgò creditur, ſive aliunde, *Merovæa*, vulgò *de Merwe*: ipſe quoq; fluvius, qui ab initio Vahales, mox Moſa dicebatur, *Merovæus* nuncupatus eſt, tandem, quum oceanus terras, modicis

anteà æſtuariis diviſas, immenſis inundationibus in complureis inſulas diſſecaret; in Leccæ quoque inferiorem partem (ad Flaredingam opidum Vahali Moſæque hunc quondam junctum fuiſſe, pòſt docebo) novi Moſæ juxtà ac Merovæi nomen tranſiit. Manſerunt tamen, ut antè demonſtratum, veterum alveorum modicæ portiones, fluminibus ſuis nomina cuſtodientes, in terris inſuliſque modò enarratis. Quòd autem fretum duos inter vicos *Putte* & *Portegael*, utriusque amnis nomen ſimul obtinuerit, quum tamen ab initio unius Vahalis alveus fuerit; id occaſione eveniſſe videtur hujusmodi. Quum Moſa à vico *Bochoven* in Vahalem abigeretur, vetus ejus alveus tenuis effectus eſt; dein aquis quoque deſtitutus: tandem, vel ſuâ ſponte, vel agricolarum opere, agros complanantiū, ad vicum *Weſt Maſe* obſtructus. Hinc, quum poſterioribus temporibus advenæ gentes (varias enim gentium commutationes paſſa hæc eſt regio) nullum veteris Moſæ exitum cernerent; eum Moſæ alveum eſſe ſuſpicati ſunt, qui re verâ Vahalis erat. unde geminum denique natum eſt eidem amni nomen. Sed veros genuinosque veterum fluminum alveos hactenus inveſtigaſſe ſatis eſſe puto. ſi cui tamen aliquod adhuc circa ea, quæ modò dicta ſunt, dubium hæret; is conferat cum his ea; quæ mox ſuper Leccâ flumine, & Corbulonis foſsâ dicentur. cuncta enim argumenta inter ſe conjuncta, alterum alteri fidem invicem firmabunt. invalidiſſima quæque, ſingulatim ſelecta, velle confutare, id improbi magis quàm ingenioſi fuerit hominis.

VAHALIS igitur antiquus iſte alveus, quem modò deſcripſi, unà cum Moſæ extremâ parte, quæ à Geroflitio ad oceanum pertinet, inſulæ Batavorum lævum ſive auſtrinum latus olim cinxit.

Ceterùm lacus, ſive paludeis, quæ inter Gertrudebergam & Dordracum, dictasque Hollandiæ inſulas funduntur, anteà nullas fuiſſe, ſed ſolidam humum certos amnibus præbuiſſe alveos, quamvis ſatis ex jam dictis perſpicuum ſit, nec ullâ aliâ ratione egeat; tamen inde etiam colligi poteſt, quòd nulla lacuum vel paludum ab hac parte, apud veteres auctores exſtat mentio. Lacuum, qui ad ſeptemtriones ſunt, vulgari nunc nomine de *Suyder ſee*, meminit quidem frequens Tacitus: & Plinius quoque diſertè, Rhenum in eos ſeſe ſpargere, tradit. at hic idem Rhenum ob occidente, non in lacus, ſed in Moſam ſe ſpargere teſtatur. ubi idem ego in hujus verbis noto, quod Tacitus de eodem amne refert: nempe *ad Galliæ ripam, Vahalis cognomento, latiorem & placidiorem adfluere; & immenſo Moſæ ore in oceanum effundi*. id ſcilicet eſt, quod Plinius eum *ſpargi* ait *in Moſam*. Foſſas tamen, ſive æſtuaria exſtitiſſe, quibus Moſa, ſive, ut Cæſar exiſtimavit, Rhenus in plura capita ſcindebatur, Scaldesq; Moſæ jungebatur; jam anteà docui, in Toxandris.

Nunc dextrum etiam, ſeu ſeptemtrionale inſulæ latus certo limite claudere ordo requirit. Sic igitur, in deſcriptione inſulæ, ſuprà loquentem audivimus auctorem noſtrum: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas inſulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: ſervatque nomen ac violentiam curſus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano miſceatur*. Hunc alveum eſſe eum, qui à Schenkii munimento, Arnhemum verſùs, & Vageningam, Rhenam, Duroſtadium, Trajectum, Vordam, Leidamque devehitur, nemo ſanæ mentis, qui Taciti hiſtorias penitus perſpexerit, quique ea, quæ de hoc alveo ille tradit, cum Plinii verbis contulerit, dubitare ullò modo poterit. Plinius ſic lib. IV, cap. XV: *In Rheno ipſo, prope* C *millia paſſuum in longitudinem, nobiliſſima Batavorum inſula & Caninefatium, & aliæ Friſiorum,* . . . . , *Morſatiorumq; ſternuntur inter Helium & Flevum. ita appellantur oſtia, in quæ effuſus Rhenus, à ſeptemtrione in lacus, ab occidente in amnem Moſam ſe ſpargit; medio inter hæc ore modicum nomini ſuo cuſtodiens alveum.* Hunc igitur Plinii Rhenum, modicū nomini ſuo cuſtodientem alveum, eſſe eum, qui Leidam fertur, nemo ne eorum quidem, qui de Batavorum inſulæ finibus perperam ſentiunt, quidquam ambigit. at hunc eumdem eſſe, quem Tacitus Germaniam prævehi, nomenque & violentiam curſus, donec oceano miſceatur, ſervare tradit; omnes ferè negant. Rationem licet certam non adferant, hanc tamen habuiſſe cuncti videntur: Quum tam modicus hic, etiam Plinii tempore, qui ante Taciti annaleis hiſtoriam ſuam naturalem condidit, fuerit alveus; non potuiſſe eum

inſulam

inſulam, *ob faciles*, ut inquit Tacitus, *adpulſus, accipiendisque copiis & transmittendum ad bellum opportunam*, ſuo latere efficere. igiturque medium hunc Plinii alveum cum Taciti dextro inſulæ latere minimè convenire: præſertim, quum duo prætereà firmiſſima è Tacito adduci poſſe videantur argumenta, quæ idem negent: quorum primum eſt, quòd inſulam, inter vada ſitam, Batavi occupaverint; alterum, quòd Taciti tempore, violentiam curſus flumen, quo dextrum inſulæ claudebatur latus, ſervaverit. quorum utrumque Plinii verbis reclamat. Imò ſanè; vel maximè reclamat, ſi nuda verba nudè intelligas. at Taciti hiſtorias ſi penitus inſpicias, temporaque diſtingvas; rem longè diverſiſſimam fatearis neceſſe eſt. Latiſſimum eum olim fuiſſe alveum, qui Leidam prælabitur, vel inde patet, quòd nomen Rheni unus ſolus cùm Plinii tempore tulerit, tùm nunc etiam ferat, ceu reliquorum antiquiſſimus. Quum autem humili ripâ loco, quem mox commonſtrabo, contentus in Galliam prono alveo ruere tentaret; id uti impediret Druſus Germanicus, molem ſeu aggerem dictæ ripæ præſtruere adgreſſus eſt. fato autem præreptus, opus imperfectum reliquit. id, annis pòſt LXVI, Paullinus Pompejus, ſub Nerone inferioris Germaniæ proprætor, perfecit; ut teſtis eſt Tacitus, annal. XIII, his verbis: *Ne ſegnem militem attineret; inchoatum ante tres & ſexaginta annos à Druſo aggerem coërcendo Rheno, abſolvit.* Conſulatus à Druſi morte ad Neronis III, & Valerii Meſſallæ conſulatum, quo hunc aggerem abſolvit Paullinus, numerantur LXVI. quapropter mendum potiùs in Taciti dictis verbis, quàm errorem in auctore eſſe judicaverim. Ceterùm aggerem hunc, XIII annis pòſt, Civilis Batavus rebellans, poſtquàm in inſulam, ceu locum contra Romanorum inſequutionem tutum, conceſſerat, diruit, Rhenumque in mediam inſulam effudit; uti hac ratione duplex vallum, ſive duplicem foſſam adversùs Galliæ continentem, unde Romanorum vim atque arma metuebat, haberet; Vahalem videlicet, & hunc novum Rheni alveum. cujus rei teſtem habeo eumdem auctorem, hiſtoriar. V: *Quin & diruit molem, à Druſo Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disjectis quæ morabantur, effudit.* Atque tum eâ molis disjectione factum eſt id, quod continuò ſubtexit auctor: *Sic, velut abacto amne, tenuis alveus, inſulam inter Germanosque, continentium terrarum ſpeciem fecerat.* Huc igitur jam ſpectat illud Plinii: *Medio inter hæc ore modicum nomini ſuo cuſtodiens alveum.* Illa igitur inſulæ facies, inter vada ſitæ, longè ante abactionem Rheni, quum Batavi è Cattis profecti eam occuparent, exſtabat. Opportunitas autem ad facileis navium adpulſus, quam hoc loco ex Taciti annal. II allegant Bataviæ deſcriptores, ad Moſæ illud *immenſum os, & latum placidumque* Vahalem pertinet: quem ob id ipſum auctor tam curatè deſcripſit, quò opportunitas adpellendi naveis dilucidiùs noſceretur. neque enim verum eſt, quod quidam docent, claſſem iſtam Germanici in lacu, qui vulgò nunc dicitur *Suyder ſee*, fabricatam eſſe. In Galliâ fuiſſe paratam, (fortè in Sequanæ ac Samaræ amnium oſtiis, ubi & Cæſaris quondam claſſis Britannica) atque inde demum ad inſulam Batavorum, in os Moſæ amnis adpulſam, ſatis diſertis docet verbis Tacitus, dicto annali. Falſum item eſt, quòd exitum claſſis Tacitum indicare voluiſſe docet adverſarius. *faciles navium adpulſus* diſertè nominat auctor. Quapropter primum illud argumentum jam minùs heic valebit. Alterum erat: Tacitum teſtatum reliquiſſe, ſuâ tempeſtate, (utitur quidpe temporis inſtantis verbo *ſervat*) violentiam curſus ſervaſſe amnem, qui dextrum inſulæ latus claudat. id verò Plinium, qui ante Tacitum opera ſua edidit, videri negare, dum modicum medio Rheno alveum adſignet. Hoc etiam argumentum uti diſturbetur, auctoresque hi duo uti inter ſe concilientur, tempora itidem heic diſtingvenda ſunt. Tacitus hiſtorias ſuas in Trajani principatu condidit. at Civilis ſub initium mox principatus Veſpaſiani molem à Druſo & Paullino factam, diruit. inter Veſpaſiani Trajanique principatuum initia, XXX circiter anni intercedunt. quo temporis intervallo multa immutari potuerunt. quapropter etiam hunc Rheni alveum, à Civile tenuem redditum, eam curſus violentiam tunc non habuiſſe, quum Plinius ſub Veſpaſiani imperio

geographica ſua componeret, quam ſuo tempori ſub Trajano tribuit Tacitus, ſatis liquet tum ex illius voce *modicum*, tum ex hujus vocabulo *tenuis*; maximè verò ex hujus verbo, *fecerat*, quo plùs quàm perfectum tempus notat; quod malignè, ac callidè diſſimulavit chorographus, adverſarius noſter; verbumque Plinii *ſpargit*, quod ille de Flevo & Vahale protulit, neſcio quâ ratione hoc ad Lugdunenſem Rhenum traxit. Sed quamquàm *tenuis* fuerit, *modicus*que hic amnis, ita, uti ſæpè ſiccitate cœli exaruerit; tamen terminum perpetuò eum fuiſſe ab hac parte Romani imperii, infrà, cap. XXXV, contra adverſarium probabo. Poſteà tamen omnem curſus violentiam amiſiſſe, experientia præſentis temporis manifeſtò docet. quidpe non, uti tunc, nunc etiam mari oceano miſcetur: ſed tumulis arenarum, quos vulgò *de duynen* accolæ vocant, inter duos, haud procul Leidâ urbe, maritimos vicos, qui vulgò *CatWyk* & *NoortWyk* adpellantur, obſtructo oſtio retinetur.

Ceterùm novus ille alveus, in quem Civilis Rhenum effudit, nullus alius eſt, qnàm qui nunc LECCA, vulgò accolis *de Lecke*, vocatur; & Culeburgium, Vianam, Schonhoviam delatus, paullo infra hanc, juxta vicum *Krimpen*, Moſæ amni jungitur: quondam verò, quum ſolida etiam dum humus certos fluminibus præberet alveos; infra Flaredingam in eumdem Moſam confluebat. nam ubi is ad Duroſtadium incipit, Rhenus lato alveo fluere deſinit; manifeſto argumento, prope Duroſtadium, in lævâ Rheni ripâ, molem à Druſo olim excitatam fuiſſe: quam Iunius ad Druſi foſſam, quæ eſt inter Arnhemum & Dusburgium, exſtructam fuiſſe, ingenti errore judicavit. quem errorem licet adverſarius noſter defendere haud modicè laboraverit; tamen argumentum iſtud convellere ne verbo quidem tentavit. Noſtra ſententia tum maximè contra ejus objectiones firmabitur, quum infrà probatum fuerit, medium Rhenum, qui perpetuò id nomen ſervavit, terminum fuiſſe inter Galliam & Germanos. nam omnia ejus argumenta, totumque adeò ſcriptum eo uno nituntur, quòd rectè ſe putat cum Iunio Iſalam & Flevum lacum terminum ſtatuere inter dictas duas genteis. Hoc igitur fundamento ſublato, reliqua etiam ei ſuperſtructa cuncta corruent. In eo ſanè heic rerum ſatis imperitum ſeſe oſtendit, quòd ait *novos facere alveos, non abactionis, ſed foßionis rem eſſe*. Pueri agreſtes in patriâ mihi terrâ meliora docuiſſent; qui ferè quotannis tale quid vident, in fluminum eruptionibus. Sed Ortelius, haud minori errore, Leccam exiſtimavit eſſe CORBVLONIS FOSSAM; cujus meminerunt in antiquis auctoribus Tacitus ac Dio. Tacitus annal. XI: *Ne tamen miles otium exueret* (malim, *indueret*) *inter Moſam Rhenumque* XXIII *millium paſſuum ſpatio foſſam produxit, quâ incerta oceani vetarentur*. Dio lib. LX: *Διετάφρευσε δι' αὐτῶν πᾶν τὸ μεταξὺ τοῦ τε Ῥήνου καὶ τοῦ Μόσου, σταδίους ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν μάλιστα, ἵνα μὴ οἱ ποταμοὶ ἐν τῇ τοῦ ὠκεανοῦ πλημμυρίδι ἀναῤῥέοντες πελαγίζωσιν.* id eſt: *Foßam per ipſorum manus inter Rhenum & Moſam perduxit*, CLXX *ſtadia longam; quâ amnium æſtuante oceano refluentium ſtagnatio vetaretur*. CLXX ſtadia, millia efficiunt XXI, & paſſus CCL; ſcilicet ſi, uſitatiſſimo auctorum more, CXXV paſſus ſingulis ſtadiis tribuas. Ergo ſi Ortelius hanc foſſam à Duroſtadio per Leccam Flaredingam uſque perduxerit, rectè equidem inter Moſam Rhenumque porrecta erit; quia hucuſque pertinere veterem Leccæ curſum, ſuprà oſtenſum. at ſpatium XXIII millium paſſuum, quod Tacitus ei tribuit, ſeu CLXX ſtadia, quæ Dio, quomodò conveniunt, quum inter dicta duo opida millia paſſuum ſint XL? Sin ad vicum *Krimpen* eam extendi, & à foſsâ, quam Merovæam cognominat, excipi velit; ſciat multis ſæculis antè habuiſſe exitum Corbulonis foſſam, quàm Merovæi nomen auditum. ac licet foſſam hanc ſine Merovæi cognomine jam tunc exſtitiſſe contendat; tamen non inter Moſam & Rhenum, quod volunt Tacitus & Dio; ſed inter Rhenum & foſſam hanc foſſa poneretur Corbulonis. neque ſic quidem ſpatium XXIII millium conveniret: ſunt quidpe inter Duroſtadium & *Krimpen* millia paſſuum XXX. Denique auctores foſſam hanc à Corbulone ideò perductam ajunt, *ut incerta oceani vetarentur*. at Lecca longiùs abeſt, quàm uti huic rei operam dediſſe quiverit. Alia igitur quærenda eſt foſſa,

quæ

quæ Corbulonis cognomen veriùs omnibus partibus ferre poſſit. Eſt equidem infra Leccam, propiúsque oceanum, flumen Iſala, vulgò accolis *de Yſel* dictum. Verùm hoc neque ex Rheno oritur (Lecca namque mittit) & ſpatium XXIII millium paſſuum longè ſuperat. quidpe quum antè fuerit foſſa Corbulonis perducta, quàm Civilis Rhenum in Galliam effudit; neceſſariò exitum illius ad Flaredingam ponas: neque enim aliter Moſam attigerit. itaque neque hoc Corbulonis eſſe foſſa poteſt. Eſt aliud, quod à Rheno, juxta arcem *Does*, haud procul Leidâ, deductum, nomine *Rotæ* ad Roterodamum in Moſam effunditur. verùm ne hujus quidem exitus veterem verumque Moſæ alveum attingit. Reſtat foſſa, quæ ab urbe Leidâ, vulgari nomine *de Fliet*, Delſtum defertur, atque inde ad vicum *Maſeland* deducta, tandem ad propinquum vicum *Sluys*, Moſæ jungitur. hanc eſſe Corbulonis foſſam, IV potiſſimùm rationibus arguo. primùm, quia inter Moſam Rhenumque acta eſt: dein, quia proxima oceano; ut quæ incerta ejus, id eſt, adfluxus, qui crebri his in locis fieri conſvêrunt, ne ultrà in ſuperiorem inſulæ partem agris detrimentoſi tranſirent, quondam vetare potuerit. tertiò, quia ſpatium XXIII milibus paſſuum, ſive CLXX ſtadiis, quàm maximè congruit; utique ſi alveum ejus, non intervallum inter Leidam & *Sluys* ſequaris: hoc namque rectâ lineâ eſt millium XVIII: poſtremò, (quod vel caput totius argumentationis eſſe poſſit) quia foſſa hæc nunc etiam vulgari vocabulo adpellatur accolis *de Fliet*. hoc quidpe vocabulum nihil aliud ſignificat Germanorum lingvâ, quàm quod Latini *æſtuaria* adpellant, ſive *fluxus maris*; à verbo *flieten*, id eſt, *fluere*? quod aliâ dialecto eſt *fleeten*; unde *fluxus*, *fleet*. nam in *Vliet* etiam, ut vulgò ſcribitur, *V* litera eſt conſonans: quæ omnibus Germanis, exceptis unis Flandris, idem ſonat, quod *F*. Hinc igitur vocem iſtam, paſſim in his oris; tùm marinis undis, tum maritimis opidis ac vicis adfixam reperias. Vndis; ut inter duas Hollandiæ unius ejuſdemque nominis inſulas *Foren*; ubi euripus vocatur *Harink fliet*: & in lacu, qui vulgò eſt *Suyder ſee*, inter duas inſulas, *Schelling* & *Flieland*, Flevi (de quo poſteriùs agetur) vetus alveus, *het Flie*: intusque, *het oude Flie*, inter gemina brevia, quorum alteris nomen *Brede ſand*, alteris *de Weert*: foſſis urbis Antuerpienſis, *Graen fliet*, *Brouwers fliet*, *S. Pieters fliet*; *Harinck fliet*, *S. Ians fliet*: opidis autem; ut *Geerfliet*, in Hollandiæ prædictâ inſulâ *Foren*: & *Bierfliet*, in Flandriæ inſulâ. item vicis; ut *Ooſt fliet*, *Nieufliet*, in inſulâ Flandriæ *Cadſand*: & in continente, *Waterfliet*. in Selandicis inſulis *Steenfliet*, & *Poortfliet*. in Brabantiâ, *Santfliet*, *Burchfliet*, *Cromfliet*: in Hollandiæ inſulâ *Foren*, *Swartefliet*; *Heenfliet*, *Bleynkfliet*. in continente Hollandiæ, ad Iſalam flumen, *Fliet*, haud procul opido *Oudewater*: & ad dictam Corbulonis foſſam, *Waddingsfliet*. item in ipſo Germaniæ ſolo, ad Viſurgis fluvii æſtuaria, *Waerfleet*, *Elsfleeten*; *Wortfleet*, *Santfleet*: quæ omnia Rheni oſtiorum accolis exprimuntur per *fliet*, ſive *vliet*. nec uſquàm vocem hanc poſitam reperias, niſi quò maris fluxus, ſive æſtuaria pertingunt, vel pertingere potuerint. Sed de Corbulonis foſsâ hæc ſufficiebant, ni adverſarius obloquutus fuiſſet, nomen id præfractè, ex Ortelii ſententiâ, ad Leccam trahens. Adeò ſcilicet nugas omnino putat eſſe, quidquid Tacitus de XXIII millibus paſſuum, & Dio de CLXX ſtadiis, teſtantur. Ad firmandam tamen opinionem ſuam id argumenti adducit, quòd *foſſam illam Vliet nuperum eſſe opus civitatum* actis, & atteſtantibus indigenis, demonſtrari queat. Verùm video quò tendat. habeoque, quo calliditati ejus obviem. Illam foſſam, quâ hodiè, eodem nomine *Vliet* ab ipsâ urbe Leidâ navigia Delftum versùs exeunt, nuperi eſſe operis nec ego ignoro. at hanc ego non volui. ſed illam, quæ ſtadio circiter ab urbe diſſita, vulgari vocabulo *het oude Vliet*, ex Rheno in prædictam foſſam Delftum versùs ducit. hoc verum aio eſſe initium veteris foſſæ Corbulonis: illam verò foſſam, ab urbe Leidâ ad vetus uſque Fletium, eſſe nuperam. Adde jam huc & illud haud leve ſed graviſſimum argumentum, quòd tabula itineraria habet inter *Tablas* & *Forum Adriani*, id eſt, ut nunc loca iſta vocantur, inter *Alblas* & *Foorburg*, locum *Fletionem*; qui aut in ipſum Delftum, aut ſaltem in prædictam foſſam incidit, ut infrà oſtendetur. Tabulam igitur itinerariam quum nuperi eſſe

operis adverſarius probaverit, à foſſæ hujus antiquitate lubens ego recedam. Atque hæc tandem de Corbulonis foſsâ ſufficiant.

De ipſius medii Rheni obſtructione, quamvis quod ſtatuam, certi nihil habeam, tamen conjecturas judicii mei in medium adduxiſſe haud pœniteat: quibus, prout cuique ingenium, demat vel addat fidem. Rhenus quando, & quomodò à Civile Batavo in Leccam effuſus, tenuiſque alveus ejus effectus fuerit, ſuprà dictum eſt. exinde verò, quum alii quoque alvei, ſeu foſſæ, ab utrâque tenuis jam Rheni ripâ, hinc in Leccam atque Moſam, inde in lacus, quorum maximus vulgò vocatur *Suyder ſee*, complures agerentur; facilè os amnis, magis magiſque in dies extenuati, aquiſque deſtituti, arenis tandem, quas venti vehementiori flatu ex tumulis litoralibus utrimque ingeſſerunt, obſtrui omnino potuit. nam pars etiam munimenti, quod ad hoc oſtium, ut infrà referetur, exſtructum fuit, iiſdem arenarum tumulis obruta nunc latet. Tempus verò certum velle indicare, quando obſtructum fuerit, ſummæ dementiæ puto; nullo ejus rei indicio, vel ſuſpicione exſtante. Multis retrò ſæculis factum, vel inde colligere licet, quòd nulla ejus rei ne apud poſteriores quidem ſcriptores mentio. nam qui proximis id ſæculis tribuunt; quaſi inundatione aliquâ ingenti acciderit: nihil certi & ipſi habent, quod adfirment. nec rectè inundationi tale quid adſcribitur: quum hac ingruente, tenuis alveus, modicumque os fluminis faciliùs dilatari, quam obſtrui potuerit.

Ceterùm, reperto utroque inſulæ Batavorum latere; reſtat, uti ſumma ejus latitudo oſtendatur. Hanc inter Leidam & infimam veteris Vahalis ripam, quæ eſt juxta vicum *Beyerland*, deprehendo eſſe millium paſſuum xx.

Continet nunc univerſa inſula, Cliviæ perexiguam partem; partemque Geldriæ, & Trajectinæ provinciæ; item portionem Hollandiæ. Opida habet numero compluria, ac nobilia: in Cliviâ, *Hueſen*; in Geldriâ, *Tiel, Buren, Culenburg*; in Trajectino agro, *Wyk te Duerſtede*, ipſius Trajectinæ urbis partem, cis Rhenum ſitam, & *Montfoort*: in Hollandiâ, *Aſperen, Huekelum, Leerdam, Vianen, Yſſelſtein, Gorichum, Nieupoort, Schoonhoven, Oudewater, Goude, Leyden, Rotterdam, Schiedam, Flaerdinghe, Delft*; duoſque vicos nobileis, *Gravenhaghe*, & *Graveſande*. in inſulâ autem vicum celebrem *Yſelmonde*.

Cap. XXXII.

Refutantur eorum argumenta, qui Batavorum inſulam ad Iſalam flumen & Flevum lacum extendunt.

Batavorum igitur inſulæ ſitus ſic ſe habuit. Ceterùm, qui Bataviam ad Iſalam uſque, id eſt, ulteriorem Rheni alveum, &, in quem is tranſit, lacum Flevum, oſtiumque, quod vulgò nunc dicitur *het Flie*, in Friſiorum, Marſatiorumque fineis protulerunt; horum errores plurimis argumentis jam anteà refutaveram, in eo commentario, quem ſuperioribus annis privatim de his oris edidi: quæ omnia huc transſcribere haud viſum fuit; ne æquum operis tenorem hoc loco nimis excederem. Verùm coëgit tamen is, qui ſe adverſarium mihi errorumque alienorum defenſorem præbuit, non modò cuncta heic repetere, ſed & nonnulla alia inſuper addere.

Bataviæ igitur limiteis ad Flevum uſque lacum oſtiumque producendi, dux fuit omnibus Hadrianus Iunius; qui ceterum gregem (in quo ſummos etiam viros video) ſuâ auctoritate à recto tramite ſeduxiſſe videtur. quidpe hic primus tam copioſè, tamque ſpecioſè de Bataviâ ſcripſit, uti imprudentes in ſententiam trahere haud difficile fuerit. Is duplicem ſtatuit Bataviam; veterem ſcilicet, quam iiſdem, quibus nos Batavorum inſulam, includit finibus; ac novam, quam à

medio

medio Rheni alveo, id eſt, à fine veteris, ad foſſam uſque Druſianam, ſeu ſeptemtrionalem Rheni alveum, qui vulgò *Yſel* vocatur, & Flevum oſtium, quod inter duas inſulas, *Schelling* & *Flieland*, vulgò *het Flie* dicitur, extendit. quo ſpatio magna pars nunc Geldriæ, item Trajectini agri & Hollandiæ haud exiguæ portiones comprehenduntur. Atque hanc inter duos extremos Rheni alveos geminam Bataviam, tamquàm unam inſulam, *Plinianam* audet vocare, hiſtor. Batav. cap. I, & III. eamdemque cenſet Tacito tradi *Batavorum inſulam*, cap. I, & XI. Rationes itaque ejus, quibus ſententiam ſuam tueri ſe poſſe putavit, diligentiùs excutiamus. Ex Plinio uti Bataviam ſuam Plinianam probaret, hæc ipſius, jam antè recitata, in medium attulit verba: *In Rheno ipſo, prope centum millia paſſuum in longitudinem, nobiliſſima Batavorum inſula & Caninefatum, & aliæ Friſiorum, Cauchorum, Friſiabonum, Sturiorum, Marſatiorum; quæ ſternuntur inter Helium & Flevum. ita appellantur oſtia, in quæ Rhenus effuſus; à ſeptemtrione in lacus, ab occidente in amnem Moſam ſe ſpargit; medio inter hæc ore modicum nomini ſuo cuſtodiens alveum.* Quibus hæc ſua ſubjicit: *Quibus ex verbis liquidò diſcimus, Rheni inſulam Plinii ætate in ſeptenos diviſam fuiſſe populos; Batavos nimirum, Caninefates, Cauchos, Friſiabones, Tuſios (quos cur ita nominem hoc loco, dicetur poſteà) & Maſatios.* En, cuinam mortalium, quæſo, Iunius perſvaſerit, Plinium heic unam id adpellaſſe inſulam, quod in plureis partes diſſectum? aut tot nationum inſulas in unam Batavorum inſulam contribuiſſe? Quidpe haud unam ait inſulam ſterni inter Helium Flevumque, Rheni oſtia; ſed plureis. unam, quam priore loco ponit, vult eſſe Batavorum & Caninefatum; ceteras, quas huic ſubjicit, Friſiorum, & Marſatiorum. nam *Cauchorum* heic, *Friſiabonum*que, & *Sturiorum* falſa eſſe nomina, infrà in Friſiis docebo. Sic capite ſequenti, poſt enarratos omneis Galliæ Belgicæ populos, in fine, *Gugerni*, inquit, *Batavi, & quos in inſulis diximus Rheni*. Quo loco ſatis dilucidè reliquos illos, in ceteris Rheni inſulis, à Batavis & eorum inſulâ diſtingvit. Sanè Plinii verba lucidiora ſunt, quàm uti illuſtratione opus habeant: errorque Iunii in his manifeſtior, quàm uti pluribus convinci egeat. Defenſor ejus, adverſarius noſter, quamquàm ne verbum quidem habuerit, quod his opponeret, tamen, ne omnino convictus eſſe videretur, diſceptationem quamdam, quæ numero eſt XIV, pro Iunio tentavit, non dicam rationibus, ſed ipſis verbis adeò frigidam ac miſeram, uti, hominem otium ferre nequiviſſe, facilè perſpicias. Ac Iunii equidem error levior quodammodò videri poteſt: qui, quamvis compluress, tamen diverſos populos in unâ eadémque inſulâ collocat. at ii, qui omneis iſtos populos uni Batavorum genti ac nomini attribuerunt, multo longiùs aberrarunt. Verùm Iunius omnibus aliis impoſuiſſe videtur. Quæro igitur ex eo, ſi Plinius Batavorum inſulam (nam Bataviæ nomen ei non memoratum) inter bina Rheni oſtia, Helium & Flevum, pandit; cur ipſe cum Cæſare eum ſuper inſulæ longitudine conciliare, milliaque paſſuum, quæ uterque ei tribuit, eòdem conferre, tantoperè laborat? Nam ſi hæc fuit Plinii mens, certè maxima inſulæ longitudo non inter Rheni divortium & oceanum, juxta profluenta Vahalis Moſæque porrigebatur; quod maximè vult Cæſar, agnoſcitque Iunius: ſed inter dicta bina Rheni oſtia. Ergo Iunius, aut ſe Plinii dimenſionem non percepiſſe, fateatur neceſſe eſt, aut veram inſulæ longitudinem Plinium ignoraſſe. Hoc, contra tam perſpicua documenta, quibus Batavorum inſulam ad Flevum uſque extendi negamus, adfirmare haud temerè auſus fuerit. illud cur faciat, cauſa nulla eſt: ſiquidem eâdem regione Plinium longitudinem inſulæ ſumſiſſe, quâ Cæſarem, nemini eſt controverſum. Ad hæc adverſarius pro Iunio cur non reſponderit, quæro? Scilicet, quia, quod reſponderet, prorſus nihil habuit. Verum hic tolerabilis fortaſſe quodammodò videri poterit Iunii error, quidpe quum obſcurè Plinius, ac parcè admodùm haſce tot populorum inſulas deſcribat. Illum, quo eoſdem Bataviæ ſuæ fineis ex Tacito, accuratiſſimo inſulæ deſcriptore, adſerere conatur, quis tandem æquo animo ferat? Verba Taciti, quæ Iunius cap. VIII allegat, nobis jam antè memorata, hæc ſunt: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas*

inſulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: ſervatque nomen ac violentiam curſus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano miſceatur; ad Gallicam ripam latior, ac placidior adfluens. verſo cognomento Vahalem accolæ dicunt: moxque id vocabulum mutat Moſâ flumine; ejusque immenſo ore eumdem in oceanum effunditur. Quibus continenter ſubjicit ſua: *Qui locus duorum tantùm meminit fluentorum; unius, quo Friſia Germaniæ pars alluebatur; & alterius, quod in hunc uſque diem nomen tuetur.* Egregia ſanè ac feſtiva interpretatio. Quid, quæſo, magis ex diametro repugnare Taciti verbis ac contradicere poterat? Totum id, quod Batavorum inſula deſignatur à Tacito, ab iſto excluditur. quod Rheni nomen in hunc uſque diem retinet, id flumen eſt, quod Lugdunum defertur; ut antè oſtenſum: quod Friſiam alluit, Iſala nunc, & lacus *Suyder ſee*, & *Flie*, nuncupatur. ubi igitur *Vahalis* nomen, ubi *Moſæ*? reſpondeat ſaltem heic defenſor ejus. Verùm non modò apertè Tacito contradicit Iunius; ſed ſecum etiam ipſe pugnat. En, quàm diverſa eâdem de re, quámque contraria ſequuntur ipſius verba, eodem capite aliquot pòſt paginis perſcripta: *Pluſculum difficultatis primore fronte oſtendit Taciti dictio; qui duos extimos curſus recenſere contentus, medium reticet; quòd ſufficeret ſtatuere bipartitam alvei diviſionem, apud principium Bataviæ in Vahalem, Belgicæ oræ terminum, & Rhenum, pòſt Iſelam dictum; qui Friſiam Germaniamque terminaret. ex eoque colligere videor, tunc temporis medium alveum habitum fuiſſe loco rivi, ex illo flumine deducti; præcipuumque honorem in Druſi gratiam, & ob rerum gerendarum oportunitatem Iſelæ adſcriptum, tributumque. quâ re injuria Rheni medio alveo illata eſt gravis: qui de poſſeſſione nominis deturbatus, & quamdam capitis diminutionem paſſus fuit, non ſuo merito; itaque patientiæ victricis ope proterviam ſibi factam contudit, ac ſuperavit, nomen priſtinum retinens, quod alteri detractum eſt.* Suprà medium ex Taciti verbis interpretatus eſt Rheni alveum, & Iſalam flumen. heic ex iisdem verbis Vahalem intelligit, & Iſalam: medium verò ab auctore ſilentio ſuppreſſum. ſic utrobique non modò variè ſecum ipſe pugnat, ſed longè etiam errat. At uti clariùs error iſte adpareat, dicta ejus cum Taciti verbis conferantur, quæ ſunt hiſtoriar. lib. IV hujuſmodi: *Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, ſeditione domeſticâ pulſi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, ſimulque inſulam inter vada ſitam occupavêre, quam mare oceanum à fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit:* Quæro igitur ego; ſi Druſi foſſa, quum Batavi inſulam occuparent, nulla fuit (meminit quippe inſulæ gentisque Cæſar, multis annis ante Druſi res geſtas) quî Tacitus hanc, ubi de Batavorum in eam adventu narrat, terminare iſtâ potuit? Scilicet fruſtra heic eſt Iunius. Eamdem verò dare Tacitum heic inſulæ deſcriptionem, eosdemque terminos, quos ſuprà, annal. lib. II, ubi de opportunitate inſulæ loquitur, facilè ex ipſis iſtius loci perſpicitur verbis: *Rhenus*, inquit, *uno alveo continuus, aut modicas inſulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: ſervatque nomen, & violentiam curſus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano miſceatur; ad Gallicam ripam latior, & placidior adfluens. verſo cognomento Vahalem accolæ dicunt.* De Vahale nulla nobis eſt controverſia. at illum, quem *nomen violentiamque curſus ſervare* ait auctor, *donec oceano miſceatur*, Iſalam eſſe, ut vult Iunius, ego maximè nego: negantque unà Plinius ac Mela. quorum hic, lib. III, cap. II, *Rhenum* teſtatur *ad ſiniſtram amnem etiam tum, &, donec effluat, Rhenum,* ſcilicet proprio nomine; *ad dextram, primò anguſtum, & ſui ſimilem; pòſt, ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnem, ſed ingentem lacum, ubi campos impleverit, Flevonem dici, ejusdemque nominis inſulam amplexum, fieri iterum arctiorem, iterumque fluvium emitti.* Huic conſentiens Plinius, *Rhenum* ait *à ſeptemtrione in lacus ſpargi, & Flevi oſtio in mare effundi.* Age igitur? ſi *in lacus ſparſus*, vel ſi *jam non amnis, ſed ingens lacus campos implevit; violentiam curſus*, quam Rheno ſuo Tacitus tribuit, *donec oceano miſceretur*, quî *ſervare* quivit? aut, ſi *Flevo dictus, ubi campos implevit*, quomodò *nomen Rheni cuſtodivit*? Ad hæc atque talia reſpondiſſe chorographum adverſarium oportebat, non levia cavillatum eſſe. Patet ſanè, Tacitum non Iſalam intellexiſſe, ſed medium alveum; quem Plinius etiam *nomen cuſtodiviſſe* ſuo tempore teſtatur; quemque Mela innuit, dum *ad ſiniſtram amnem etiam tum, &, donec effluat, Rhenum* adpellat. nam tertium

tium alveum, qui *Vahales* dicitur; Melam aut ignoraſſe, aut ſaltem non retuliſſe, latiùs infrà docebo. At quòd Iunius ex Taciti verbis colligit, hujus tempeſtate: *medium Rheni alveum habitum fuiſſe loco rivi, ex illo* (neſcio quo) *flumine deducti, præcipuumque honorem*, id eſt, nomen Rheni, *in Druſi gratiam, & ob rerum gerendarum oportunitatem, Iſalæ adſcriptum, eâque re de poſſeſſione nominis illum deturbatum; patientiæ verò victricis ope injuriam ſibi factam contudiſſe, nomenque priſtinum tandem recuperaſſe*: in eo quàm longiſſimè aberaſſe hominem puto. quippe medio alveo haud umquàm aquæ ita per Druſi foſſam abductæ fuerunt, uti is rivi loco inde habere potuerit. Sed duravit ei ſua latitudo, & *violentia curſus*, donec à Civile Batavo in Leccam, ut ſuprà demonſtratum, abactus eſt. neque tunc quidem nomen amiſit: quia Plinius (ſi Tacitum de hoc loqui neges) *modicum* ſuo ævo *nomini ſuo cuſtodiviſſe alveum* teſtatur. quin pro termino ſemper etiam poſteà habitum fuiſſe Romani imperii, infrà oſtendam. Ergo, ſi umquàm nomen eum amiſiſſe Iunio credas; certè eo temporis intervallo amiſit, quod inter Plinii Tacitique ſcripta interponitur. At tunc in Druſi honorem Iſalæ amni nomen Rheni impoſitum, haud ſimile veri eſt. etenim Druſus foſſam egit, vitamque obiit ſub Auguſto Cæſare: Plinius opus ſuum Veſpaſiano imperatori dicavit: Tacitus ſub Trajano ſcripſit. inter Auguſtum autem & Trajanum imperatores ingens temporis intervallum, & ſæculum propemodùm elapſum eſt: quo jam facilè omne ſtudium in Druſi honores poſterorum animis abierat. Sed Iſalam Tacito umquàm proprio peculiarique nomine *Rhenum* fuiſſe adpellatum, prorſus ego nego; pluribusque id infrà in Friſiis demonſtrabo documentis. Nunc porrò notemus, uti Iunius ſibi ipſi haud conſtare, ſecumque diſſentire pergat. Quidpe Bataviam ſuam licet ex Plinii Tacitique verbis ad Iſalam uſque, & Flevum oſtium extendat; haud tamen veretur contra Ioannem Stellam negare, Caninefatum ſedem fuiſſe in Batavorum inſulâ: quod iſte rectè ex Plinio ſimul ac Tacito adfirmavit; ut infrà videbimus. At video quid habuerit Iunius, quod huic objectioni opponeret. diſtingvere ſeſe inter *Batavorum inſulam*, ſeu *Bataviam veterem*, & *Bataviam novam*. in illâ Caninefateis ſedem habuiſſe ſe negare; in hac concedere. Scilicet. rectè ille quidem ſententiam ſuam tueretur, ſi antè meliùs diſtinctionem hanc adſeruiſſet. Sed Taciti Batavorum inſulam ipſe ad Iſalam uſque & lacus profert. in ſeipſum igitur pugnat. quod quamvis argumentis firmiſſimis jam ſatis demonſtratum ſit, tamen iſtuc inſuper hoc loco quærere lubet; quum ipſe ad utramque Iſalæ ripam Friſios ex auctoritate Taciti collocet; quomodò ex eodem auctore ad Iſalam uſque Batavorum inſulam ſe poſſe proferre ſperavit? Verba Taciti hæc ſunt, in libro de Germaniâ: *Majoribus minoribusque Friſiis vocabulum eſt ex modo virium. utræque nationes uſque ad oceanum Rheno prætexuntur: ambiuntque immenſos inſuper lacus*. Vbi Iunius hæc verba, *Rheno prætexuntur*, ad Iſalam flumen refert; quia Friſii ad utramque Iſalæ ripam incolebant. Iam verò iterum quæro; quum ipſe, cap. 1, veterem Bataviam ſuam iiſdem finibus includat, quibus nos Batavorum inſulam; cur non credit, Tacitum haud aliam, ſed hanc ipſam voluiſſe, quam Batavos primo adventu occupaſſe tradit? Tum, ſi Taciti Pliniique temporibus novam Bataviam rectè ſe tribuere putavit; quæro, quibus temporibus, aut cui auctori veterem illam adſcribere voluerit? Vnus equidem eſt Iulius Cæſar, qui Batavorum inſulæ, antequàm Druſiana foſſa facta fuit, meminit. at docuiſſet ſaltem Iunius (quod quia nequivit, meritò neglexit) quando Batavi, veterem inſulæ ſuæ limitem, id eſt, medium Rheni alveum transgreſſi, Friſios & Marſatios, qui inter hunc alveum & Iſalam, lacusque, & Flevum oſtium incoluerunt, expulerint, aut bello victos ſibi ſubjecerint; uti eâ demum ratione illorum agri horum juri, id eſt, Bataviæ nomini acceſſerint. Sanè nihil horum umquàm attuliſſet. *Druſum* (verba ſunt Iunii, cap. 1) *è duobus tres alveos feciſſe, & Bataviæ porrectiora pomœria extendiſſe, novamque dediſſe Bataviam*, ſi nos credere voluiſſet, oſtendiſſe priùs neceſſum erat, quónam Druſus Friſios Marſatiosque miſerit, poſtquàm Batavis eorum ſolum tribuit. aut ſaltem, quando, & quâ de causâ his illos in ſervitutem dederit. denique auctorem hujus rei aliquem ex antiquis produxiſſet. Certè numquàm ſe tot laqueis, quibus ſe irretivit, facilè expediviſſet.

De

Defenſor ejus ad hæc omnia quàm nihil reſponderit, & quàm prorſus nulla argumenta oppoſuerit, ipſe ſibi conſcius eſt. Permanſiſſe perpetuò Friſiorum & gentem, & nomen citra Flevum, omnibus ſatis conſtat mortalibus; quando illa Hollandiæ pars, quæ aliàs Septemtrionalis uſurpatur circa lacum *Suyder ſee*, etiam hodiè *Friſia occidentalis* nomine, vulgò *Weſt Frieſland* adpellatur; opidaque inibi non Hollandiæ, ſed Friſiæ inſignibus decorantur: quâ de re plura ſuo loco. Sed uti tandem finem diſputationi huic faciamus; unum adhuc ex Tacito locum adferam. Hiſtoriar. lib. v, *Flexu*, inquit, *autumni, & crebis pluvialibus imbribus ſuperfuſus amnis paluſtrem humilemque inſulam in faciem ſtagni opplevit*. En tibi, qui etiam Iunio nunc credis, Tacitum Batavorum inſulam Iſalâ amne Flevoque lacu finiſſe, huncque ejus errorem tantoperè tueri ſtudes; cenſesne terras Rhenum inter Iſalamque porrectas adeò humileis paluſtresque eſſe, uti in ſtagni faciem oppleri poſſint? Certè tumuli atque colles, qui ſatis editi per omnem dictam terram ſternuntur, manifeſtò Iunii errorem coarguunt. Faceſſant jam igitur hæc ejus verba, capite primo perſcripta: *Quàm verò latè patuerit, quibusque circumſcriptum finibus iſtud Batonis peculium fuerit* (nam ab hujus, quem ſibi fingit, nomine *Bataviam* vult dictam, quaſi *Batons have*) *nemo, quod equidem ſciam, prodidit, aut certos ei præſtituit terminos: nonnulli, contractioribus eidem adſignatis, potiſſimâ parte mutilarunt, & quodammodò deartuarunt. Quare, propitiato Termino, fines illi perpetuos, ſtabiles, neque ipſi Iovi ceſſuros, ex veterum ſcriptis monumentis pangam. quos qui tranſtuliſſe, aut exaraſſe, niſi dei conſenſu tentârit, is ſacer & religione obſtrictus eſto. confido namque, divinâ quadam virgulâ contactas me obſignaturum*. Faceſſant hæc, inquam, prorſusque deleantur, ac palinodia reponatur. Nec ſatis Iunius deum ſuum propitiaverat, nec veram habuit virgulam divinam. Ego equidem, nullum agnoſcens Termini numen, facilè contrà auſus ſum. At quàm ritè, quæſo, *Batonis* peculium ad Iſalam atque lacum extendit, quum tamen ultra medium Rheni alveum Batavorum nomen ante Druſi foſſam porrectum fuiſſe, ſatis diſertè ipſe neget. Multa ſanè in ſe ipſum jecit tela, contra quæ defendi haud umquàm ſatis poterit. Nobis certè gratiam eum habere, in vivis heic ſi ageret, æquum foret, quòd genuino patriæ nomini, Friſiæ civitati, ex longinquâ abalienatione ſe ipſum non noſcitantem reſtituimus. At nimium ego fortaſſe huic diſputationi diu immorari videor; jamque moleſtus ſum. verùm tamen veniam mihi dari æquum eſt. tanti ſcilicet erat, errorem tantum pluribus argumentis redarguere; quò certi tandem nobiliſſimæ inſulæ conſtarent fines. Caput tamen omnis argumentationis dedebat eſſe; quia Batavi omnes Galliæ Belgicæ pars fuêre: Galliæ autem atque Germaniæ terminus fuit medius Rheni alveus; quem inſulæ terminum conſtituens Tacitus, *Germaniam prævehi* teſtatur. de quo mox latiùs tractabimus. Nunc eorum etiam errorem, qui dictæ inſulæ terminum ex Cæſare, Melâ, Plinio, ac Tacito Vectam amnem, à Trajectenſi urbe in lacum *Suyder ſee* defluentem, ſtatuere voluerunt, velle pluribus refellere, poſt tot graviſſima argumenta ſupervacaneum fuerit. igitur ad alia tranſeo.

CAP. XXXIII.

De Batavorum agris extra inſulam, in Galliæ ripâ, inter Vahalem Moſamque. item de CANINEFATIBUS, *partem Batavorum inſulæ colentibus.*

HActenus igitur veros atque genuinos inſulæ, quam Batavi olim incoluerunt, fineis vindicaſſe ſufficiat. Videamus nunc deinceps, an extra etiam inſulam quidquam agri iidem obſederint; & quantum id fuerit. Tacitus hiſtoriar. IV: *Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, ſeditione domeſticâ pulſi, extrema*

trema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, ſimulque inſulam inter vada ſitam, occupavêre. Apertè heic particulâ collectivâ *ſimul*, duæ agri Batavi partes componuntur: quarum altera eſt ipſa *inſula*; altera, *extrema* illa *Gallicæ oræ, cultoribus vacua*. Idem indicat in libro de Germaniâ: *Batavi non multum ex ripâ, ſed inſulam Rheni amnis colunt*. Heic etiam particulâ disjunctivâ *ſed*, ager Batavorum in duas portiones diſpertitur: quarum una in Rheni inſulâ; altera extra inſulam, in Galliæ ripâ, cis Vahalem collocatur. Sed maximum hujus rei indicium eſt in hiſtoriar. lib. v: *Civili Cauchorum auxilia venêre: non tamen auſus opidum Batavorum armis tueri, raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in inſulam conceſſit; gnarus deeſſe naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter tranſmiſſurum*. Si poſt incenſum Batavorum opidum in inſulam conceſſit; certè antè extra inſulam fuit, ubi & opido ignem injecit. His jam adſtipulatur Plinius, lib. iv, cap. xvii: *Rhenum autem accolentes in eâdem provinciâ* Belgicâ, *Nemetes, Tribochi, Vangiones; hinc Vbii, colonia Agrippinenſis, Gugerni, Batavi, & quos in inſulis diximus Rheni*. Hic etiam dupliceis facit Batavos; Rhenum in Belgicâ accolenteis, & in inſulâ Rheni: quam anteâ, cap. xv, *nobiliſſimam Batavorum inſulam* adpellavit. His quoque adſentitur Servius grammaticus in commentariis ad Virgilium; cujus verſus hic eſt Aneid. viii:

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Ad hunc Servii equidem interpretatio tam varia legitur in variis exemplaribus, uti, quæ mens ei fuerit, haud facilè diſpexeris. Vulgata exemplaria ſic habent: *Rhenus fluvius Galliæ, qui Germaniam à Galliâ dividit. Bicornis autem aut commune eſt omnibus fluviis, aut propriè de Rheno dicitur; quia per duos alveos fluit; per unum, quà Romanum imperium eſt; per alterum, quà interluit Barbaros. ubi jam Vahal dicitur, & facit inſulam Batavorum*. Altera lectio, quæ vetuſtior videtur, hæc eſt: *Rhenus, fluvius Galliæ. bicornis, quia per duos fluit alveos: per unum, quà Romanum imperium eſt; per alterum, quà interfluit Barbaros, ubi Iambal dicitur, & facit inſulam Batavorum*. Tertia lectio, quam in vetuſtiſſimo codice impreſſo reperi, multo conciſior eſt: *Rhenus, fluvius Galliæ. bicornis autem, quia per duos fluit alveos; per unum, quà Romanum imperium eſt; per alterum interfluit Barbaros*. Medium Rhenum, qui Leidam devectus nomen cuſtodit, & Vahalem intellexiſſe poëtam haud dubium eſt. nam quum hæc ſcriberet, foſſa Druſi, quâ is Rheni alteram partem in Iſalam flumen & lacum *Suyder ſee* abegit, nondum exſtitit. Servius itaque, ſi Iſalam interpretatus eſt, quod vult Iunius, & Vahalem; haud probè mentem poëtæ adſequutus. Ac Iunius equidem ratione ductus videri poterat haud abſurdâ. quidpe, quòd per *Barbaros* fluere flumen ait Servius, id magis Iſalæ conveniebat, quàm Vahali: hic namque Gallos interfluebat, ut mox latiùs docebo; qui, poſtquàm Gallia in provinciæ formam à Romanis redacta, non ampliùs barbari dicti ſunt: Germani autem, quia numquàm ſatis perdomiti, perpetuò barbari Romanis nuncupati ſunt. Ac licet Iunius, quò Bataviam ſuam ad Iſalam & lacum *Suyder ſee* proferre queat, *Iambalem* interpretetur Iſalam: tamen non ſatis pro ſuâ ſententiâ alterum alveum Vahalem facit. hac quidpe ratione Batavos à Romano imperio excludit: quos in Belgicâ provinciâ diſertè collocant Plinius ac Ptolemæus. Verùm utcumque res ſeſe habeat; ſi vocem *Barbaros* retineas, omnino erravit Servius. Alveum Rheni, qui Romanum terminavit quondam imperium, eſſe medium, qui Leidam fertur, mox fuſiùs probabo. hunc cum Virgilio intellexiſſe Servium, haud facilè ambiguum eſſe poteſt. alterum autem, qui Batavorum efficit inſulam, eſſe Vahalem, haud quiſquam dubitaverit, qui hæc Cæſaris verba legiſſe Servium crediderit: *Moſa profluit ex monte Voſego, qui eſt in finibus Lingonum; & parte quâdam ex Rheno receptâ, quæ appellatur Vahales, inſulam efficit Batavorum*. Malo igitur primam illam amplecti lectionem, quæ pro *Iambal*, habet *Vahal*. & uti prorſus Servius erroris, ſive imperitiæ ſuſpicione liberetur; pro *Barbaros*, legendum cenſeo *Batavos*. hos quidpe utramque Vahalis ripam coluiſſe, ſuprà demonſtratum eſt. Sed age; quantum agri extra inſulam obtinuerunt Batavi? *Non multum*, inquit noſter, *ex ripâ, ſed inſulam colunt*. quæ diſtinctio haud dubiè indicat, minorem fuiſſe illam partem ex ripâ, quàm ipſius inſulæ ſpatium. Nec dimidium quidem inſulæ exæquaſſe illud agri in ripâ, uti cenſeam, ve-

hementer

hementer perſvadet hæc Taciti auctoritas. Quare haud modicè erraſſe mihi videntur, qui Selandiæ vicum *Cats*, XXIII millibus paſſuum à proximâ veteris Moſæ ripâ diſſitum, Cattorum progeniei, id eſt, Batavorum reliquias permanere cenſent: item, qui vicum *Cattendyk*, prope Guſam opidum, ab iiſdem denominatum arbitrantur. major namque eſt ab his ad Moſæ oſtium, proximum inſulæ latus, diſtantia, quàm maxima ipſius inſulæ latitudo patet. At Toxandrorum fuiſſe omnes Selandiæ inſulas, non Batavorum, ex Cæſare, Plinio, ac Marcellino, ſatis ſuprà probatum eſt. Quin ego quoque vereor, uti rectè ii ſentiant, qui opidum Gertrudebergam Batavorum agro tribuunt. quidpe Moſâ amne (amnibus enim plerumque terminabantur olim agri gentium) omnem eorum agrum finitum fuiſſe cenſeo: Gertrudeberga autem citra veterem Moſam ſita. Multo minùs rectè ii, qui vicum *CatWyk*, in comitatu Cukenſi, cis Moſam, à Cattis cognominatum exiſtimant. ſyllaba *Cat*, ſi Cattorum progeniei ubique ſedem indicaret; certè Batavi ultra lacum quoque Fletionem, qui nunc eſt *Suyder ſee*, Friſios agros coluerunt, circa ſilvam, cui vulgare nomen *SevenWolden*; in quâ vicus *Catlyk*. Sed hoc, adfirmatu perineptum, illorum quoque errorem prodere videtur. Quin ipſum *Cattorum* populum numquàm Germanis dictum fuiſſe *Catten*; ſed denſiſſimâ adſpiratione *Chatten* & *Chaſſen*; item *Hhatten*, & *Hhaſſen*; infrà libro tertio ſatis probis docebo argumentis. Moſam igitur amnem Batavis à meridie extra inſulam terminum ſtatuo. An verò eâdem longitudine hic extra inſulam ager, quâ ipſa inſula, hoc eſt, à Rheni divortio ad Moſæ Vahaliſque confluenteis, porrectus fuerit, nec ne, haud facilè quiſquam, niſi Tireſiâ canente, dijudicaverit. Si tamen ea longitudo placet; pro limite heic duco lineam, à Moſæ ripâ, quà prædictus eſt vicus *CatWyk*, ad dictum uſque divortium. Opida nunc hoc tractu, inter Moſam Vahalemque, ſternuntur iſta: *Nieumegen*, *Batenburg*, *Bommel*, *Hueſen*, *Worchum*, *Dordrecht*. Ceterùm *extrema Gallicæ oræ*, ſive *ripam Galliæ* auctor noſter Vahale Moſæque ore terminavit, quia ulteriora jam non in continente, ſed in inſulâ erant: quæ non minùs pars eſſe Galliæ poteſt, quàm Britannia Europæ; licet hujus extrema, ſive litora, ad Sequanæ, Samaræ, Scaldis & Rheni, fluminum oſtia deſcribas. Hoc quum noſtri ſæculi Bataviæ ſcriptores non perciperent; inſulam Batavorum, extra Galliam eliminantes, Germaniæ falsò adſcripſerunt; ut pluribus proximo capite probabitur argumentis.

Ergo Batavorum agro ſummâ, ut nobis videmur, diligentiâ circumſcripto, proxima erat cura, interna ejus, id eſt, opida, ſi qua fuerint, & vicos domiciliaque indicare. verùm id antequàm fiat, CANINEFATUM, conſangvineorum, ſociorumque Batavorum, ſedes priùs indicanda erit. Hanc *Ioannes Stella* Hiſpanus, in Batavorum inſulâ rectè ex Taciti Pliniique auctoritate ſtatuit: quamquàm ſuper hac ſententiâ à Iunio, nimium ſannis indulgente, quàm acerbiſſimè proſcindatur; veluti, malè atque imperitè Tacitum interpretatus. Sed, rectè ſenſiſſe Stellam, uti probetur, ipſa Taciti verba ſuper Caninefatibus inſpiciamus. In libro IV hiſtoriarum, quum Galliæ deſciviſſent, à Batavis id bellum ortum narraturus auctor, Batavorum originem, adventum ex Germaniâ in Galliam, inſulamque, quam obſederunt, quàm curatiſſimè antè deſcribit. dein, explicatis cauſis, cur arma Civilis Batavus, & ultionem in Romanos ſumſerit; *Civilis, primores gentis*, inquit, *& promtiſſimos vulgi, ſpecie epularum, ſacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluiſſe videt, à laude gloriâque gentis orſus, injurias & raptus & cetera ſervitii mala enumerat.* & recitatâ Civilis concione: *Magno cum adſenſu auditus, barbaro ritu & patriis exſecrationibus univerſos adigit. Miſſi ad Caninefates, qui conſilia ſociarent. Ea gens partem inſulæ colit: origine, lingvâ, virtute, par Batavis; numero ſuperantur.* Nomen heic inſulæ, cujus partem Caninefates colebant, nullum auctor addidit; quia jam anteà, ſatis curioſè ac ſedulò deſcriptam, BATAVORUM adpellaverat INSULAM. ſic mox infrà, de eâdem, poſtquàm in eâ Romana caſtra à Caninefatibus ac Friſiis expugnata: *ſigna, vexillaque, & quod militum, in ſuperiorem inſulæ partem congregantur*. Et, ne hanc quoque aliam putes eſſe, ſic paullo pòſt: *Vbi expugnata caſtra, deletas cohortes, pulſum Batavorum*

rum

rum inſulâ Romanum nomen, trepidi nuntii afferebant. Nugetur contra hæc, quidquid velit adverſarius; numquàm certè ſubvertet. Adeò ne putat ſupinum fuiſſe diligentiſſimum auctorem, uti nec nomen, nec ſitum inſulæ addiderit, ſi alia fuit, quàm Batavorum inſula? Sed Caninefates, unà cum Batavis, partem fuiſſe Galliæ, hanc verò medio Rheni alveo finitam, infrà ſatis firmis docebo argumentis. Nunc, uti res clariùs adpareat, totam hiſtoriam de Caninefatibus huc transſcribere, &, quantum res poſtulaverit, obſcuriora illuſtrare, conſilium eſt. *Ea gens* Caninefatum *partem inſulæ* Batavorum, quam curatè paullo antè deſcripſit auctor, *colit*: *origine*, ex Cattis, *lingvâ*, Catticâ ſcilicet dialecto, *virtute* bellicâ *par Batavis*; & fortè cum ipſis domo unà profecti; aut certè poſtmodùm ad illos, ceu conſangvineos, transgreſſi, & tamquàm amici, ejusdemque originis advenæ, in partem inſulæ recepti; & unà militabant: hinc paullo pòſt: *Iisdem diebus Batavorum & Caninefatium cohortes, cùm juſſu Vitellii in urbem pergerent, miſſus à Civile nuntius adſequitur.* ceterùm *numero ſuperantur.* hinc inſula à potiore numero, Batavorum, non Caninefatium, dicta eſt. *Erat in Caninefatibus ſtolidæ audaciæ Brinio, claritate natalium inſignis. pater ejus multa hoſtilia auſus, Cajanarum expeditionum ludibrium* (quum is *belli deficiente materiâ*, ut tradit in C. Caligulâ Svetonius, *paucos de cuſtodiâ Germanos trajici, occulique trans Rhenum juberet; ac ſibi poſt prandium quàm tumultuoſiſſimè, adeſſe hoſtem, nuntiari:* & quæ ſequuntur) *impunè ſpreverat*; præſens in inſulâ. nam in inferiore inſulæ parte ad oceanum hæc facta, circa Lugdunum, liquet ex Svetonio. *Igitur ipſo rebellis familiæ nomine placuit*, Civili, Batavis, Caninefatibus: *impoſitusque ſcuto, more gentis, & ſuſtinentium humeris vibratus, dux diligitur*, conatuum Civilis, ad opprimendos interficiendosque militeis in inſulâ Batavorum. *Statimque accitis*, à Batavis, & Caninefatibus, ad augendas vires, in inſulam Batavorum, ad oppugnanda hiberna, *Friſiis* (*Transrhenana gens eſt*) *duarum cohortium hiberna, proximo occupato oceano irrumpit* Brinio, in inſulâ Batavorum, ad Rheni ripam ſita. *Nec prævideránt impetum hoſtium milites; nec, ſi prævidiſſent, ſatis virium ad arcendum erat.* Rhenum medium fuiſſe terminum Batavorum ſimul inſulæ ac Galliæ, antè demonſtratum eſt. Caninefates auctor Transrhenanos haud adpellavit; ſed hos demum Friſios. ergo Caninefates Cisrhenani; &, per conſequens, in Batavorum inſulâ, extremâ Galliæ parte. nec alia dari poteſt inſula citra medium amnis alveum. Id autem maximè notandum, quòd auctor Friſios, Transrhenanam gentem, à Batavis Caninefatibusque accitos ait, ſcilicet in inſulam, ubi expugnanda erant caſtra: Caninefates autem non item; ſed miſſos tantùm ad eos, qui ſociarent conſilia: videlicet, quia hi jam antè in inſulâ. *Capta igitur & direpta caſtra: dein vagos, & pacis modo effuſos lixas, negotiatoresque Romanos invadunt. ſimul excidiis caſtellorum*, in quibus erant negotiatores, *imminebant. quæ à præfectis cohortium incenſa ſunt, quia defendi nequibant. Signa, vexillaque, & quod militum, in ſuperiorem inſulæ partem*, ex inferiore, quâ pulſi, *congregantur*, in ſuperiora caſtra, (quæ *Batavoduri, Vadæ, Grinnibus, & Arenaci* fuiſſe, infrà docebitur,) *duce Aquilio, primipilari; nomen magis exercitus, quàm robur. quippe viribus cohortium abductis, Vitellius è proximis Nerviorum Germanorumque pagis ſegnem numerum armis oneraverat. Civilis, dolo graſſandum ratus, incuſavit ultro præfectos, quòd caſtella deſeruiſſent. ſe cum cohorte, cui præerat, Caninefatem tumultum compreſſurum: illi ſua quisque hiberna repeterent.* Nulli igitur etiam tum ſe movebant ad apertum bellum Batavi: occultus tamen omnis negotii dux Civilis Batavus. At quomodò hic cum cohorte unâ Caninefateis omnes comprimere potuit, ſi extra inſulam, ultra Rheni latiſſimum alveum (nondum enim per Civilem abactus) illi tumultuati? In inſulâ Batavorum caſtra Romana eos, unà cum Friſiis, expugnaſſe, nemini dubium eſſe poteſt. *Subeſſe fraudem conſilio, & diſperſas cohortes*, per omnem inſulæ ripam, à ſciſſione Rheni ad uſque oceanum, *faciliùs opprimi*, (ſi in inferiora hiberna, è ſuperioribus, quò congregati erant, deſcenderent) *nec Brinionem ducem ejus belli, ſed Civilem eſſe patuit; erumpentibus paullatim indiciis, quæ Germani, læta bello gens, non diu occultaverunt. Vbi inſidiæ parum ceſſere, ad vim transgreſſus* Civilis, *Caninefates, Friſios, Batavos, propriis cuneis componit. Directa ex diverſo acies, haut procul à flu-*

mine Rheno; medio ſcilicet, quod nomen perpetuò ſervavit; *& obverſis in hoſtem navibus*; *quas, incenſis caſtellis, illuc appulerant* Romani. Prœlium circa Culeburgium opidum commiſſum conjicio. haud dubiè enim Civilis ex inferiore inſulæ parte adveniens, ad prima Romanorum caſtra, (quæ Batavoduri fuiſſe, poſteà oſtendetur) adverſam aciem offendit. Duæ igitur acies ad hunc modum diſpoſitæ fuêre: Civilis acies, ex inferiore inſulæ parte profecta, inter opidum Culeburgium & Rhenum amnem conſtitit, in orientem verſa, Rheno lævum latus tegente. Romana acies, ex ſuperiore inſulæ parte, quò fugerant, obviam hoſtibus progreſſa, infra Batavodurum, noviſſima hiberna, adverſa conſtitit, in occidentem converſa; Rheno, & navibus, eâdem fronte in hoſtem obverſis, dextrum latus claudentibus. *Nec diu certato, Tungrorum cohors ſigna* à Romanis *ad Civilem tranſtulit*: *perculſique milites* Romani *improviſâ proditione*, *à ſociis* Tungris *hoſtibusque* Caninefatibus, Friſiis, Batavis, *cædebantur. Eadem etiam navium perfidia. pars remigum è Batavis, tamquàm imperitiâ, officia nautarum propugnatorumque impediebant. mox contrà tendere, & puppes hoſtili ripæ objicere.* In eâdem equidem amnis ripâ naves manſerunt. in unâ quidpe atque eâdem ripâ Romani Civilisq; contendebant. at hoſtilem adpellat ripam auctor inferiorem ripæ partem, quam hoſtis obtinebat. A Romanis igitur ad Civilē tranſgreſſas naveis innuit. *Ad poſtremum gubernatores centurionesque, niſi eadem volentis*, id eſt, transfugere, *trucidant*; *donec univerſa quatuor & viginti navium claſſis transfugeret, aut caperetur*, ab hoſtibus, ope transfugarum. *Clara ea victoria in præſens*; & quæ ſequuntur. Hæc cuncta in inſulâ Batavorum geſta: pulſiq; hac victoriâ Romani. unde mox infrà: *Vbi expugnata caſtra*, in inferiore inſulæ parte, *deletas cohortes*, in acie, *pulſum Batavorum inſulâ Romanum nomen, trepidi nuntii afferebant.* In quibus omnibus haud levia argumenta de Caninefatium in inſulâ Batavorum ſede: quæ haud facilè convulſeris. Alia nunc etiam videamus. Auctor noſter eodem libro infrà, Civilem, ſic Montanū Treverum adloquentē, introducit: *En ego præfectus unius cohortis, & Caninefates, Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa caſtrorum ſpatia excidimus.* Batavos fuiſſe citra Rheni nomen, & terminum Germaniæ, in ipſo Galliæ ſolo, ſatis firmis infrà comprobabitur argumentis. cum his igitur quum ſub eodem Galliarum nomine Caninefateis conjungat auctor, & ipſos in Galliâ, citra medium Rheni alveum, Galliæ terminum, fuiſſe perſpicuum eſt, & quia in inſulâ fuêre; inſula verò citra medium alveum nulla fuit, niſi quæ Batavorum dicebatur inſula: neceſſariò ſequitur, hujus partem eos obtinuiſſe. Eodem libro poſteà: *Circumſteterat Civilem & alius metus; ne Quartadecima legio, adjunctâ Britannicâ claſſe, afflictaret Batavos, quà oceano ambiuntur. Sed legionem terreſtri itinere Fabius Priſcus legatus in Nervios Tungrosq; duxit: eaque civitates in deditionem acceptæ. claſſem verò Caninefates aggreſſi ſunt: majorque pars navium depreſſa, aut capta. & Nerviorum multitudinem, ſponte commotam, ut pro Romanis bellum capeſſeret, iidem Caninefates fudêre.* Quia in eâdem cum Batavis inſulâ, ipſorumque haud minùs, quàm Batavorum, res agebatur; itaque, quum Batavi cum Civile domo abeſſent, iſti communeis agros defenderunt. Nequidquàm heic obloquitur adverſarius; qui negat hoc ab Caninefatibus fieri potuiſſe, ſi ſedes eorum ab oceano arceatur. Plinii jam quoque adjiciatur teſtimonium. cujus verba hæc ſunt lib. IV; cap. XV: *In Rheno ipſo, prope* C *millia paſſuum in longitudinem, nobiliſſima Batavorum inſula & Caninefatum, & aliæ, Friſiorum, Chaucorum, Friſiabonum, Sturiorum* (lego, *Friſiorum majorum, Frioſum minorum*: cujus lectionis ratio infrà reddetur) *Marſatiorumque, ſternuntur inter Helium & Flevum.* Hæc Plinii verba geographi noſtri, in quibus princeps Iunius, ita explicant, uti particulam & disjunctivam faciant, non conjunctivam: aliamque conſtituunt Caninefatum inſulam, ac diverſam ab inſulâ Batavorum. Verùm hos cùm Tacitus tot locis modò adlegatis, tùm Plinius his ipſis verbis erroris coarguit. quidpe ſub uno eodemque ſingulari numero, *nobiliſſimâ inſulâ*, Batavorum ſimul atque Caninefatium nomina comprehendit. pòſt verò addit; *& aliæ*. Quòd ſi Caninefatium inſula alia fuiſſet ab inſulâ Batavorum; quare Plinius has voceis, *& aliæ*, ante Caninefatium nòmen non poſuit? Certè, aut eamdem Caninefateis cum Batavis inſulam coluiſſe concedant, aut Plinium malum grammaticum fuiſſe

fuiſſe arguant. Hoc haud temerè admiſerint. ergo illud conceſſerint. Reſpondet his ita adverſarius: *Ideò Plinius, ambiguâ phraſi uſus, nobiliſſimam Batavorum inſulam & Caninefatum dixiſſe videtur, ut oſtenderet, primò, contiguas cum Batavis Caninefates ſedes habuiſſe, partem eorum intra, partem extra inſulæ fines voluiſſe: deinde, utramque hanc gentem inter omnes Rheni inſulanos fuiſſe quàm celebratiſſimam.* Apage ſis cum iſto tuo *videtur*, contra tam clara auctorum documenta. Rationis heic nihil habuiſti præter alluſionem vocabuli *Kinnemerland*; quod ad *Caninefatum* nomen detorques: dein, quia Iunius & Hamrodius, magni tui auctores, ſic ſenſerunt. At ſi Caninefatum quoque inſulam *nobiliſſimam* dixeris fuiſſe; ſaltem plurali numero, *nobiliſſimæ inſulæ*, uſum auctorem oportuit. Quid igitur heic reſpondes? Nempe; *eo locutionis genere hominem Romanum, & dicendi peritum, quia uſum non videmus, ideò hanc placuiſſe certum eſto*. Egregia ſanè, ac lepida argumentatio. noſtin' tu verba tua? *Ride, quidquid amas Cato. ſed reprimam*. hæc igitur tibi hoc loco reddo. Sed quid? ſequeretur tum, Caninefatium etiam inſulam C M. P. fuiſſe *in longitudinem*. quod neque tu, nec quiſquam alius auſus eſt adfirmare. Hoc ſaltem benè, quòd partem Caninefatum in Batavorum inſulâ, quæ cis medium Rheni erat alveum, agnoſcas. At Tacitus non *ejus gentis partem inſulæ partem*, ſed *eam gentem partem inſulæ colere* adfirmat. Ceterùm ſi ex Tacito Caninefateis in Batavorum inſulâ agnoſcis, Plinium de eâdem inſulâ loqui, quî negare potes? Miror ſanè, Iunium Hamrodiumque adeò te infatuare potuiſſe, uti unà cum ipſis Batavorum inſulam ad Flevum uſque extenderes, nihilo minùs tamen Caninefates in eâ fuiſſe ex Plinio negares. Fruſtra es ubique, mi homo. Cuicumque perſvaſeris, certè mihi numquàm perſvadebis, te idem ſenſiſſe, quod ſcripſiſti. Invidia, & malevolentia ubique ſatis clarè adparent. Tollat igitur jam Iunius tuus acerrimam ſuam diſputationem, contra Stellam, rectè de Caninefatium ſentientem ſede, conſcriptam. illi etiam, qui particulam &, inter binas voceis *Batavorum*, & *Caninefatum*, expunxerant, reſtituant; quò auctori ſua mens genuina maneat. Atque hactenus Caninefatibus ſedem in Batavorum inſulâ adſeruiſſe ſufficiat. Proxima nunc ſit cura, oſtendere, quam partem inſulæ incoluerint. Auſtrinum latus, quà Vahales prætenditur amnis, haud tenuiſſe, facilè dixerim; quia Batavi etiam cis Vahalem: quorum mediis in finibus illos locare, abſurdum fuerit. Superiorem inſulæ partem coluiſſe, haud temerè crediderim. nam ſi illic Caninefates; quâ fiduciâ, ſeu audaciâ, Romani inferiore inſulæ parte pulſi, in medios hoſtium fineis ſeſe receperunt. Sin inferiorem inſulæ partem, litusque oceani illis tribuas; quâ ratione, aut quâ fronte Civilis *præfectos* Romanos, *incuſans*, *quòd caſtella deſeruiſſent*, *ſua quemque hiberna repetere*, & victoribus hoſtibus ſeſe objicere, jubere potuit; *dum ipſe, cum cohorte, cui præerat, Caninefatem tumultum comprimeret?* ſatius namque erat, jungere inter ſe vires, ſi eòdem & Romanis & Civili proficiſcendum fuiſſet. At clarè auctor, occupaſſe Brinonem cum Caninefatibus atque Friſiis oceanum, narrat. ſi igitur jam antè accoluerunt Caninefates oceanum; non opus erat tum demum eum occupare. Reſtat ergo una inſulæ pars, quæ, medio Rheni alveo obducta, ſeptemtriones ſpectat. hanc quin Caninefates tenuerint, nihil prorſus eſt, quod impediat. quin maximè huc conveniunt ea, quæ auctor, eodem libro, de Cl. Labeone Batavo memorat: *Illuc* (in Coloniam Agrippinenſem) *Cl. Labeo, quem captum, & extra conventum amandatum in Friſios diximus, corruptis cuſtodibus perfugit. pollicituſque, ſi præſidium daretur, iturum in Batavos, & potiorem civitatis partem ad ſocietatem Romanam retracturum; acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos auſus, quoſdam Nerviorum Bethaſiorumque in arma traxit: & furtim magis, quàm bello, Caninefates, Marſacoſque incurſabat*. Marſacos, ſive Marſatios, in Rheni inſulis fuiſſe, auctor eſt Plinius, loco proximè citato. circa opida Arnhemum, Wageningam, Rhenamque incoluiſſe, ſuo loco oſtendam. Labeo igitur ad Batavos quum veniret, nihil apud eos auſus, pergens inde, furtim, primò Caninefates in ipſâ inſulâ, dein Marſacos, illorum finitimos, circa Duroſtadium incolenteis, incurſabat. Eam igitur Rheni ripam Caninefatibus adſcribo, quæ à Batavoduro, id eſt, Duroſtadio, ad

Lugdunum uſque Batavorum, id eſt, *Leyden*, porrigitur. ultrà citráque ne extendam, monent duo Batavorum clara vocabula. Introrſus opida hodierna iisdem tribuo iſta: *Goude*, *Woerden*, *Oudewater*, *Montfoort*, *Iſſelſtein*, *Vtrecht*, *Vianen*, *Culenburg*, Sed Notandus heic eſt eorum error, qui Caninefates partem faciunt Batavorum, his ſcilicet Taciti verbis inducti: *Miſſi ad Caninefates, qui conſilia ſociarent. Ea gens partem inſulæ colit: origine, linguâ, virtute, par Batavis; numero ſuperantur*. Non partem fuiſſe Batavorum, ſed partem inſulæ, quæ Batavorum dicebatur, à majoris gentis nomine, incoluiſſe, ait Tacitus. Sed quibus perſvaſum erat, Friſios minores, & Friſiabones, & Tuſios, & Cauchos minores, parteis fuiſſe Batavorum gentis; iidem facilè Caninefateis quoque in eâdem gente cenſere poterant. Ceterùm nomen eorum vitiatum legitur apud Æthicum, ut pleraque alia, *Cannifates*.

De origine Caninefatium, Taciti verba ſuprà audivimus. nempe Cattorum hos quoque fuiſſe progeniem. De tempore ſeceſſionis, item de causâ, planè nihil habeo, quod adfirmem. Galliæ partem eos, unà cum Batavis, fuiſſe, compluribus mox documentis, auctorumque teſtimoniis probabo, ſi antè Iunii argumenta teſtimoniaque, ex veteribus quæ adduxit ſcriptoribus, eodem ordine, quo ea cap. IV Bataviæ ſuæ conſcripſit, refutavero.

CAP. XXXIV.

Iunii argumenta, quibus Batavos Germaniæ adſeruit, cuncta refutantur.

PRimùm omnium diſtinctam heic volo Bataviam Iunii à veteri novam. hanc adulterinam, falsò Bataviæ nomini tributam, quia ultra Rhenum eſt (ſic ſemper cum auctoribus, maximè verò cum Tacito, adpello alveum, qui ſolus propriè nomen id obtinuit) Germaniæ concedo. illam, veram, germanamque Batavorum inſulam, quia citra Rhenum eſt, Galliæ tribuendam ajo. Iam primum Iunii argumentum, ſive teſtimonium, quo utramque Bataviam ſuam Germaniæ adſerere nititur, hujusmodi eſt: *Quia Plinius diſertè Batavos, cum Vbiis, Gugernis, & Rheni inſulis Germaniæ populis adnumerat*. Cui adſimile eſt ſequens: *Plutarchum Germanici juris feciſſe Batavorum inſulam, quia Batavos dixit Germanos*. Ecquis Batavos fuiſſe Germanos, contra tam diſerta tot auctorũ graviſſimorum teſtimonia, quæ paſſim exſtant, negare auſit? Certè, quicumque id fecerit, haud umquàm ego. At non in hoc vertitur controverſia noſtra, utrùm Batavi Germani fuerint, nec ne: ſed, utrùm Galliæ ſolum incoluerint, an verò Germaniam. Sanè, quid his duobus ex Plinio & Plutarcho adductis argumentis opponam, vix reperio; adeò ſunt inania, atque irrita. Omnes populi, qui ſunt Germanicæ originis, in Germaniæ ſolo cenſendi ſunt. Ain' tu, mi Iuni? Ergo & Triboci, & Nemetes, & Vangiones, & Treveri, & Vbii, & Gugerni, & Tungri, & Menapii, & Toxandri, & Bethaſii, & Nervii, qui omnes in Belgicâ Galliâ ab auctoribus enumerantur, quia Germanicæ fuerunt originis, Germanicum ſolum cis Rhenum incoluiſſe dicas? ubi igitur Rhenus, terminus inter Galliam atque Germaniam, etiam ubi ſolidus, & uno alveo fluens? Video quid agas. quum Plinius tradat, ad Scaldin uſque Germanos incolere, tu eò uſque Germaniam extendere cupis. & quum Rhemi, Belgica natio, apud Cæſarem, belli Gall. comment. II, teſtentur, Belgas pleroſque ortos eſſe à Germanis, tu majorem Belgicæ partem Germaniæ tribueris. At quis id veterum, quis novorum geographorum antè auſus eſt? Video neminem. cave igitur tu primus faxis. ceteroquin eâdem operâ, atque eâdem ratione, eodem argumento, Cimmerios, Boſphorum Cimmerium accolenteis populos, quos Poſidonius, apud Strabonem lib. VII, à Cimbris, Germanicâ gente, deducit, & Germanos Oretanos in Hiſpaniâ, Germanicum ſolum, in locis tam ingenti intervallo diſſitis, inhabitaſſe evincas. quod ſanè tam abſurdum,

abſurdum, quàm quod abſurdiſſimum. Sed Moſam Vahalemque Galliæ terminum tute eſſe voluiſti. nullo modo igitur Belgas iſtos Germanos cis Rhenum Germaniam incolere intellexiſti. Ipſius Plinii verba, quæ ſunt lib. IV, cap. XVI, inſpexiſſe haud pigeat; quæ Iunius aut non percepit, aut diſſimulatione transmiſit. *Gallia omnis*, inquit Plinius, *Comata uno nomine appellata, in tria populorum genera dividitur, omnibus maximè diſtincta. à Scaldi ad Sequanam Belgica*. Heic quod vel maximum pro Iunio eſſe poterat argumentum, ipſe non obſervavit: nempe Plinium Belgicæ initium à Scaldi flumine ſumere. quâ ratione reliquum, quod Scaldin inter eſt & Rhenum, Germaniæ conceſſiſſe videri poterat. cui rei conſentire videtur id, quod ſuprà, eod. lib. cap. XIII, perſcripſit; *Totum*, inquiens, *hoc mare*, à Cimbrorum promontorio *ad Scaldin uſque fluvium, Germanicæ accolunt gentes*. At non hæc ei fuit mens, uti id terrarum, quod inter Scaldin Rhenumque ſitum, Germaniæ ſolo tribueret: verùm indicare voluit, Germanicas genteis hanc Galliæ partem incolere; veros autem Belgas, id eſt, Gallos, Galliæ indigenas, à Scaldi incipere. idque liquet cùm ex Cæſare, Strabone, Melâ, Tacito, Dione, Ptolemæo, & aliis, qui omnes Galliam ad Rhenum pertexunt, tùm ex ipſo Plinio, in ſequentibus paullo pòſt ſatis dilucidè ſeipſum explicante. *A Scaldi*, inquit, *incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus: deinde Menapii, Morini, Oromanſaci, juncti pago, qui Geſſoriacus vocatur: Brianni, Ambiani, Bellovaci, Haſſi. introrſus Caſtologi, Atrebates, Nervii liberi, Veromandui, Sveconi, Sueſſiones liberi, Silvanectes liberi, Tungri, Sunici, Leuci liberi, Treveri liberi anteà, & Lingones fœderati, Rhemi fœderati, Mediomatrici, Sequani, Raurici, Helvetii: coloniæ Equeſtris & Rauriaca. Rhenum autem accolentes Germaniæ gentium in eâdem provinciâ, Nemetes, Triboci, Vangiones; hinc Vbii, colonia Agrippinenſis, Gugerni, Batavi, & quos in inſulis diximus Rheni*. En vides, quamadmodùm Plinius, quamqàm ab initio Belgicam Scaldi & Sequanâ fluminibus incluſerat, poſteà tamen eidem provinciæ eos quoque populos, qui extra Scaldin ſint, Toxandros & Menapios contribuat. At quàm diſertè, poſt memoratos Belgicæ Galliæ populos, Rhenum accolenteis Germaniæ gentium *in eâdem provinciâ* Galliâ Belgicâ ait eſſe Batavos. imò, quod plus eſt, maximéque in Iunii ſententiam pugnat, quos in inſulis Rheni capite præcedenti dixerat, Caninefateis, Friſios, Marſatios, heic in eamdem provinciam confert. cui conſentire videtur Ptolemæus tertium ſive ultimum Rheni alveum in Galliâ Belgicâ recenſens. quod nos tamen ex Tacito aliiſque auctoribus temperamus, ad medium Rhenum Belgicam reſtringentes. Falſa igitur hæc priora duo Iunii ſunt teſtimonia, ex Plinio ac Plutarcho adducta. Ad tertium antequàm proficiſcar, reſpondendum erit quæſtioni adverſarii, ubi quærit, *quâ fronte ego plus mihi fidei, quàm Plinio ac Ptolemæo, antiquis & claſſicis auctoribus, haberi poſtulem*. Maligne (ne quid gravius dicam) diſſimulator, quid quæris quâ fronte? quum diſertè tibi dixerim, fronte Taciti & aliorum auctorum; quorum teſtimonia ad ruborem tuum affatim proximo capite adferam. In præſens quæro, quâ ingenii judiciique ſtupiditate, aut ſaltem quâ geographiæ veteris juxtà ac novæ ignorantiâ tu Ptolemæum credas omnem Galliam Germaniamque (nam has duas ex omni reliquarum terrarum numero in exemplum traxiſſe ſuffecerit) verè ac ſine ullo errore deſcripſiſſe, quum ille in iis nihil niſi perpetuos errores dederit? quod ex unâ Rheni Gallicâ ripâ ſatis tibi ſuprà, hoc libro, apertum puto. Et de Plinio etiam uti reſpondeam; quæro ex te, quâ geographiæ hiſtoriæque antiquæ imperitiâ huic ſimul & Ptolemæo & libello provinciarum civitatumque Galliæ tu credas, *Velloca ſſes* & *Caletos* fuiſſe in Lugdunenſi Galliâ, id eſt, in lævâ Sequanæ ripâ; quum Strabo, lib. IV, diſertè Caletos in dextrâ Sequanæ ripâ oceano adponat; Cæſar etiam, belli Gall. comment. II, cùm Caletos, tùm Velloca ſſes inter Belgas numeret; Belgicam verò ipſe Plinius, loco ſuprà dicto, finiat Sequanâ: in cujus dextrâ ripâ hodiéque celeberrimam ſcimus eſſe urbem *Rotomagum*, vulgò *Roan*, Vellocaſſium quondam etiam Ptolemæo caput; & ad oceanum Sequanæque oſtium regionem, vulgò *païs de Caulx* dictam; quæ vetus

tus *Caletorum* nomen, licet vitiatum, etiamnunc retinet, cum opido *Diepe*, quod Caletorum caput *Iuliobona* Ptolemæo. Quære jam igitur, quâ fronte heic etiam ego plus fidei Cæſari ac Straboni, hodiernisque regionum & urbium vocabulis poſtulem, quàm Plinio ac Ptolemæo. Oſtendis ſanè, quàm peritus ſis geographus: nuperrimè ad hoc ſtudium animum te adjeciſſe, quis vel ex hoc uno non conjecerit? Sed heus tu, qui poëtis delectaris; accipe hoc Horatianum:

Quam ſcit uterque, libens, cenſebo, exerceat artem.

Tertium nunc Iunii argumentum conſideremus. quod hujusmodi ex Tacito citat: *Clariſſimè verò Tacitus, hiſtoriar. lib.* XX, *Batavi, inquit, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, ſeditione domeſticâ pulſi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, ſimulque inſulam Rheni, inter vada ſitam, occupavêre. Hic eximit omnem dubitandi anſam; quando extremos Belgicæ oræ fines, colonis vacuos, quos Rhenus alluebat; à Batavis occupatos ſcribit.* & paullo pòſt; *deinde addit Rheni inſulam.* Hic Taciti locus, quem pro ſe citavit Iunius, planè contra eum facit. quippe Tacitus diſertè heic diſcrimen Galliæ Germaniæque per geminum gentis nomen deſignat. donec trans Rhenum fuerint, *Cattos* dictos: ex quo cis Rhenum incoluerint, *Batavos*. Rhenum autem Tacito conſtanter adpellari medium alveum, qui Batavorum inſulam finivit, ſatis infrà in Friſiis demonſtrabitur. Batavi igitur in Galliâ omnino ex Taciti ſententiâ cenſendi ſunt. At ſi tamen pertinaciùs Iunius Vahalem terminum Galliæ fuiſſe contendat; quæſo, ubi eos poſuerit, qui citra & Rheni nomen, & Vahalem, extra inſulam Batavi egerunt? ſanè hi ſaltem in Galliâ. Quid igitur? an diſtingvendum inter Batavos Gallos, & Batavos Germanos? Quis ita veterum geographorum, vel hiſtoricorum? quis recentium? Reperio neminem. Nec igitur Iunio primo auctori hac in re ſit auctoritas. Quartum argumentum eſt; *Si Rhenus fluvius Germaniæ proprius eſt; complexu ſuo, tamquàm cancellis, ambitam inſulam quoque in jus ſuum pertrahit.* Hoc certè argumentum nihilo plus valet, quàm illud, quò ſuprà per Druſi foſſam Friſiorum Marſatiorumque terras, inter Rhenum & Iſalam ſitas, Batavorum nomini acceſſiſſe arguit. At quis veterum auctorum tam ſtricto jure Rhenum Germaniæ adſeruit, uti idem Galliæ fluvius perhiberi nequeat. Servium Honoratum audi, qui ad hæc Virgilii verba *Rhenusque bicornis*, diſertè *Galliæ fluvium* adpellat. & Servius ſi non ſatis probatur, majoris auctoritatis Catullum audi, in hisce verſibus:

Sive trans altas gradietur Alpeis,
Cæſaris viſens monumenta magni,
Gallicum Rhenum.

Quis Tanaim non æquè Aſiæ amnem ac Europæ dixerit? Viſtulam tam Germaniæ, quàm Sarmatiæ? Strymona tam Macedoniæ, quàm Thraciæ? Varum tam Galliæ, quàm Italiæ? Tiberim tam Latii, quàm Etruriæ? At concedamus, ſcilicet, argumentum iſtud Iunii in Batavorum inſulâ valere: quid igitur Batavis cis Vahalem fiet? diſtingvendi erunt? Abſurdè ſcilicet. Quintum jam videamus argumentum, quod his continetur verbis: *Quid, quòd Cattos, Aborigines Germaniæ, non belli jure, ſed longâ poſſeſſione, & uſucapione, numquàm interpellatâ, ſuam feciſſe inſulam ſatis indicat.* Facilius erat inſulam vacuam occupatione ſuam facere, quàm Germaniæ nomen ita Gallico ſolo inferre, uti Galliæ heic vocabulum planè exſtingveretur. quod ne univerſi quidem illi Belgæ, à Germanis orti, potuêre. hos quippe frequenter Cæſar, in commentariis belli Gallici, modò Gallos, modò Germanos adpellat; ſolum ipſum numquàm niſi Galliam. At ſi hoc Iunii argumentum valere cenſeas; eâdem operâ credas, Oretanos in Hiſpaniâ ſolum ſuum longâ poſſeſſione effeciſſe Germaniam: Phocæos item in Galliâ, circa Maſſiliam opidum, Græciam. Fuit equidem etiam cis Rhenum Germaniæ nomen, de Germanorum Rhenum transgreſſorum vocabulo ſumtum. at Galliæ tamen ſemper terminus manſit Rhenus; ut fuſiùs ſuprà, lib. I, cap. XI, oſtenſum eſt. Sextum hinc Iunii argumentum eſt: *Quòd ſi Mattiacos, qui nunc Selandi audiunt, in libello de Germanorum moribus inter Germaniæ populos recenſet Tacitus, quorum inſulas non omnes Rhenus adit; quanto juſtiùs Batavos, Rheni proprietarios.*

Hoc

Hoc argumentum geminum in ſe habet errorem. primus eſt, quòd non omnes Germaniæ populi Germaniam, ut antè demonſtratum, incoluerunt: alter, quod Mattiacos, quos trans Rhenum Tacitus, Pliniusque, & Marcellinus, diſertè collocant, Iunius cis Rhenum malè cum imperitorum vulgò interpretatur Selandos. Ad hanc objectionem ita reſpondet adverſarius, poſtquàm Mattiacos Transrhenanum populum fuiſſe conceſſit: *Quamvis intereà, cùm in Germaniâ, teſtante Tacito, Cattorum caput fuerit Mattium, cur diffitendum Selandos, quantenus Catticæ proſapiæ ſunt (cujus Cattium opidum ante annos jam plures aquis abſorptum, & turrim adhuc è fluctibus prominentem oſtentans non leve veſtigium relinquit) cur, inquam, præfractè diffitendum, referri ad eam gentem, hoc nimirum nomine & aſpectu, Selandos inſulanos poſſe? ut ita non tantùm contermini illi & ſocii, ſed etiam conſangvinei ſint fuerintque jam olim Batavorum.* Proh ſumme Iupiter, quantus ſophiſta! Ego negaveram Mattiacos incoluiſſe Selandiam; hic ingerit, me Selandos negaſſe hoc vel illo nomine ad Mattiacos referri poſſe. Sed quid malùm heic tibi voluiſti philoſophe? Quia Mattium Cattorum fuit caput, Selandi autem Catticæ proſapiæ; hi etiam hoc nomine ad Mattiacos referri poſſe. quænam, quæſo, hæc eſt argumentatio? quæ concluſio? Peream ego infelix, ſi ſatis perſpiciam. niſi fortè ſic argumentari volueris; Quia & Selandi ſimul & Mattiaci Cattorum fuêre progenies; igitur Selandos quoque hoc reſpectu ad Mattiacos poſſe referri. Ergo, quia & Iuhones trans Rhenum, & cis Rhenum Caninefates, & item Sunici fuêre progenies Cattorum; igitur Selandi & ad Caninefates & ad Sunicos etiam, non modò Mattiacos, poterunt referri. At quid hinc tandem ſequitur? Nempe & Mattiacos, & Caninefateis, & Iuhones, & Sunicos, quia inter ſe fuêre conſangvinei, rectè in Selandiâ locari. Peream iterum peſſimis modis, ſi hæc ſophiſtica tua ſatis intelligam. His atque talibus ſi philoſophi nomen tueris; næ tu haud melior fueris philoſophus, quàm geographus. At quàm egregiè probas, Selandos eſſe progeniem Cattorum; nempe quia Cattorum nomen exſtat in Selandici quondam opidi turri *Cats*. Talibusne egregias tuas diſceptationes auſpicari placuit? Ex hac primâ ſi de reliquis conjiciendum eſt; certè nihil niſi nugas nobis dare inſtituiſti. Sed miſſum te facio. ad Iunium tuum redeo. Septimum ejus argumentum eſt hujusmodi: *At litem iſtam vel ipſe fluvius, componet ac dirimet. verbis Vibii Sequeſtri: qui, libello de amnibus, Rhenus, inquit, Belgas à Germanis ſegregans*. Rectè Vibius pro noſtrâ ſententiâ. at in inferiore fluminis parte medius alveus accipiendus, non Vahales. Huic argumento oppono ipſius Iunii primum argumentum; ubi ait, *Plinium Batavos, cum Vbiis & Gugernis, Germaniæ populis adnumerare.* Vbii & Gugerni Plinio cis Rhenum in Belgicâ. ergo, ſi rectè his adnumerantur Batavi; & ipſi cis Rhenum in Belgicâ cenſendi. Huic jam argumento conſimile eſt nonum: *Panegyricus, Maximiano Auguſto dictus, Romanorum imperium Rheno terminat, his verbis: Rhenum videtur ipſa ſic naturâ duxiſſe, ut eo limite Romanæ provinciæ ab immanitate Barbariæ vindicarentur.* Heic etiam, quà oceano Rhenus adpropinquat, medius alveus, nominis juxtà & muneris dignitatem perpetuò ferens, intelligendus erat. Sic ſuprà Servius *bicornem* Virgilii *Rhenum* in duos alveos rectè expoſuit; unum, quo Romanum finitum fuit imperium, id eſt, Gallia, medium ſcilicet, nomen ſervantem: alterum, qui interfluxit Batavos, ubi *jam Vahal* vocatus. Octavum argumentum tale eſt: *Tacitus eòdem facit; qui Vahalim, alterum Rheni alveum, ad Gallicam ripam latiorem placidioremque affluere dicit. ex quo liquidò cognoſcimus, Galliæ Belgicæ dominatum includi fluento Rheni*. Concluſio mala eſt. Rheni fluento finiri Belgicam nos nō negamus. at, quum tria ſint amnis fluenta; duo ab hoc munere excludenda erant, unum ſtatuendum. En, nos duo extrema excludimus; medium agnoſcimus. Tacitus cummaximè pro nobis facit. cujus verba, jā ſæpè nobis patrocinata, hæc ſunt annal. lib. 11: *Apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: ſervatq; nomen & violentiam curſus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano miſceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior affluens. verſo cognomento Vahalem accolæ dicunt*. Duos ſcilicet alveos uti commenſtraret Tacitus, alterum Germaniam prævehi, & nomen violentiamque curſus ſervare docet; alterum latiorem placidioremque in Vahalis

vocabulum nomen Rheni mutare, & ad Galliæ ripam, id eſt, Gallicæ oræ extrema affundi. Sic ipſe auctor ſeſe explicat, hiſtoriar. lib. IV; ubi *Batavos extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, ſimulque inſulam inter vada ſitam,* ait *occupaſſe*. item in libro de Germaniâ; ubi, *Batavi*, inquit, *non multum ex ripâ, ſed inſulam Rheni amnis colunt*. Rectè nimirum ripam, & extrema Galliæ Vahale Moſæque ore terminavit; quia ulteriora jam non in continente, ſed in inſulâ. quæ non minùs pars eſſe Galliæ poteſt, quàm Britannia Europæ; licet hujus extrema, ſive litora ad oſtia Sequanæ, Samaræ, Scaldis, & Rheni fluminum deſcribas. Hinc igitur natum eſt Iunio omnis erroris principium, quòd hoc non intellexit. hinc verba auctoris quum adſequi nequiret, perperam ac perversè, cap. VIII, & IX, expoſuit; Vahalem Belgicæ terminum conſtituens, Rhenum verò (ſic nominat falsò flumen, quod Nabalia erat, & Sala, ſive Iſala, ut in Friſiis docebo, quia Tacitus illud, quod Germaniam prævehatur, nomen ſervare ait) poſt Iſalam dictum, Germaniæ. Quid, quæſo, abſurdiùs dici poterat? Si Galliæ Belgicæ terminus Vahales Germaniæ verò Iſala, Batavia Iunii neque in Galliâ, neque in Germaniâ. Vbi ergo eam collocabit? cujus gentis partem faciet? Scythiæ; an Æthiopiæ? Indiæ; an Hiſpaniæ? Sequentibus certè ſe ſcriptoribus miſerè his impoſuit, uti ii Batavos extra provincias Romanas cenſuerint. Medium alveum Taciti tempore nomen violentiamque curſus ſervaſſe, inſulamque Batavorum terminaſſe, jam antè ſatis comprobatum eſt. hunc igitur quum auctor Germaniam prævehi dicat, fruſtra es, ſi vel Iſalam, vel Vahalem Germaniæ Galliæque limitem interpreteris. Sed adverſarius ad hæc quid habeat, ſi vacat, videamus. *Sudat*, inquit, *Cluverus in explicandis Taciti verbis; ſudat, inquam, cùm videatur illis quaſi Galliæ termino excludere Batavos*. & mox: *ſed interrogare Cluverum libet, quare ulteriora in inſulâ, non in inſulis dicat; cùm præſertim nequaquàm, ut aliqui, aſpectu Helii & Flevi, intermedium quidquid eſt, inſulæ uni adſcribat. nam plures, non unam inſulam, ultra eam Galliæ continentis partem eſſe, & facies ipſa rerum, & Plinius, varios hic populos & inſulas adusque Flevum agnoſcens, liquidò atteſtatur; nec ignorare Cluverius potuit, Marſatios inſulanos admittens*. Maligne calumniator, peſſime chorographe; quid heic tibi à me ſudatum, quid coactum, quid invitâ Minervâ, invitisque omnibus Muſis, tuo more, extortum. malignus ni fores, certè liquidiſſima mea planiſſimaque verba, rationesque fluidiſſimas numquàm cavillatus eſſes. Quæris cur ulteriora non in inſulis, ſed in inſulâ dixerim? Scilicet, quia melior te geographus ego ea, quæ ultra medium erant Rheni alveum, non in Galliâ, ſed in Germaniâ eſſe ſciebam; eâque de causâ nihil ad præſentem orationem pertinebant. Decimum teſtimonium Iunius ex divo Ambroſio adducit; qui *Rhenum* ait *eſſe memorandum Romani imperii murum adversùs feras gentes*. En; omnes auctores in rem unam eamdemque probè conſentiunt; nec quidquam contra nos faciunt: modò verum ex tribus alveis terminum Germaniæ intelligas. At Iunius, poſtquàm unum auctorem, Corn. Tacitum, de Rheno, qui Germaniam prævehitur, malè interpretatus eſt; omneis eodem errore ad ſuam opinionem pravè detorſit. Iam verò undecimum ejus argumentum quis ſatis miretur? quidpe omnia præcedentia ſubvertit, atque erroris convincit. ſic ſcilicet ſæpius Iunius ſecum ipſe luctatur. *Accedit*, inquit, *quod Bataviæ Plinianæ pars, ut in Germanis poſt docebo, à Germaniæ ſolo abſciſſa per Druſi exercitum fuerit, & Cisrhenanæ appellationi Tacito obnoxia, nimirum Velavia, cum toto Trajectenſis ditionis tractu*. Age igitur, ſi Germaniæ ſolo abſciſſa, cui adnexa, niſi Galliæ? ſi Cisrhenanæ; cui provinciæ, niſi Belgicæ? nam Rhenus terminus inter Belgicam & Germaniam. quò ferè ſpectant Plinius & Ptolemæus, ad Flevum uſque oſtium Belgicam proferentes. At ſi hæc pars Tacito Cisrhenana dicta; quomodò ex eodem auctore tot argumentis probare Iunius voluit, Bataviam in Germaniæ eſſe ſolo? Implicitus animi errore certè hic homo fuit haud modico. Sed magna pollicetur ſe poſt in Germanis nos docturum. videamus ergo, quæſo, ſi lubet, cujusmodi ea ſint. Cap. IX ſic ſcriptum reliquit: *Liquet ergo, eo alveo* (Iſalâ) *ceu termino Germanorum fines occiduos prætexi, includique; quandoquidem non ambiguè* loquitur Tacitus, *à Druſianæ foſſæ capite, ad exitum uſque fluminis, in borealem oceanum excurrere Rhenum; quo tam-*

quàm

quàm cardine Germania, quàm lata ſit, definiatur. Hic mecum conſideret ſtudioſus lector, quod à nemine hucusque obſervatum ſcio, qui ſint, quos Tacitus Germanos cis Rhenum colentes appellet. eum dubitationis ſcrupulum eximit ductus ille foſſæ, qui Transrhenanam Germaniæ oram à Cisrhenanâ bipartitur; illam Tranſiſulanam, hanc Velaviam noſtra tempora nuncupant. neceſſario namque iſtud de poſteriore ſanciendum conſtituendumque eſt; quæ ante repetitam toties ſcrobis egeſtionem, ac terrarum abſciſſionem ſocia, individua & connexa alteri ab omni ævo fuerat; ex quâ auxiliares, tumultuariasque Germanorum catervas, cis Rhenum colentium, A. Cæcinæ legato Germanicus Cæſar tradidit; ut totidem penè verbis à Tacito relatum. Quid, malùm, quum toto capite IV Bataviam, cùm ex aliis auctoribus, tum ex ipſo Tacito, Germaniæ attribuere laborârit, heic Galliæ adſerere eamdem nititur? quidpe ſi non ambiguè Tacitus Iſalâ Germaniam definit; certè citra Germaniam in Galliâ collocat Batavorum inſulam. Ecquis verò umquàm Cæſaris Tacitique, ſuſpenſâ dumtaxat, quod dicitur, manu, hiſtorias perlegit, qui neſciat, quinam *Germani cis Rhenum*, ſive *Cisrhenani* iſtis auctoribus dicantur? *Treboci* ſcilicet, *Nemetes*, *Vangiones*, *Vbii*, *Gugerni*, *Menapii*, *Tungri*, *Nervii*, *Treveri*, *Sunici*, &, quos in controverſiam vocavit Iunius, *Batavi* & *Caninefates*. non autem illi, quos, inter medium Rheni alveum & Iſalam colenteis, conſtanter *Transrhenanos* adpellaſſe Tacitum, mox infrà docebo. Illos verò cis Rhenum tum Cæſar tum Tacitus nunc *Germanos*, nunc *Gallos* promiſcuè vocant: Vtinam igitur ne tunc quidem obſervaſſet Iunius, quod ante ſe neminem obſervaſſe, magno ſuo gaudio magnâque gloriâ jactat. Atque hæc ſunt argumenta ejus teſtimoniaque, quibus Bataviam ſuam à Galliâ divellere, Germaniæque vindicare ſe poſſe confiſus eſt. Quibus univerſis ac ſingulis diſſolutis, poterat jam æquus lector diligentiæ atque ſedulitati noſtræ adquieſcere, quibus Galliæ Batavos ſuos reſtituimus. verùm, quia nobis ubique hoc inſtitutum eſt, uti non modò contrarias ſententias convellamus, ſed noſtras etiam firmemus; alia quoque teſtimonia documentaque, præter jam adducta, cùm ex aliis auctoribus, tum maximè ex Tacito, ubi diſertè ac perſpicuè Batavi unà cum Caninefatibus Galliæ Belgicæ tribuuntur, in medium proferre conſilium eſt.

CAP. XXXV.

Medium Rheni alveum terminum fuiſſe Germaniam inter & Galliam, eâque ratione Batavos & Caninefateis non Germaniæ, ſed Galliæ fuiſſe partem, probatur, primùm Rheni flumine ac nomine, dein plurimis veterum auctorum teſtimoniis.

QVum tribus à Druſi tempore alveis & oſtiis in oceanum effuſus ſit Rhenus, monſtrandum nunc erit, uter horum alveorum pro limite Romani imperii & termino inter Galliam Germaniamque habitus ſit. hoc enim invento, facilè deinceps quæſtionem de Batavorum inſulâ expediemus. De Germaniæ igitur termino ſic argumentor: Qui Rheni alveus prior ceteris duobus exſtitit, hunc ab initio, antequàm illi forent, terminum Germaniam inter Galliamque conſtitutum fuiſſe, neceſſe eſt. Medium autem priorem exſtitiſſe reliquis duobus, ſatis arguit ipſum RHENI nomen; quod per omne ævum ad hanc noſtram uſque ætatem præ illis obtinuit. Quod ſanè nomen ſi Vahalis alveus (de Druſi namque foſsâ controverſia nulla eſſe poteſt) ut prior tempore, antè obtinuiſſet, haud temerè illi, tempore poſteriori, conceſſiſſet. At licet illi id conceſſiſſe, adſumto Vahalis vocabulo, contendas; haud facilè tamen fieri potuit, uti alveum ſuum alii flumini, id eſt Moſæ, ſub finem in omne jus nomenq; daret; ita, uti hic, qui anteà Rheno, ſive Vahale, tãquàm inquilinus receptus, dominus tandem alvei in totum fieret. Ab initio rerũ

(ſi quis

(ſi quis fortè id quoque arguat) Rhenum poſt tantum ſpatium tantas aquas per Moſæ, amnis multo minoris, oſtium in oceanum, nullo ſibi exſiſtente ore proprio, devexiſſe, planè abſurdum dictu eſt: nec facilè exemplum huic rei par in aliis fluminibus reperias. Ergo, medium alveum priorem & re & nomine exſtitiſſe, concedamus. firmoque jam concludamus argumento, hunc terminum ab initio Germaniam inter Galliamque conſtitutum fuiſſe. Hinc jam manifeſtiſſimo documento liquet, quia Batavorum inſula citra hunc terminum fuit (quod ſatis abundéque ſuprà demonſtratum) certè non Germaniæ, quod voluit Iunius, ſed Galliæ adſcribendam eſſe. Auctorum jam idem probetur teſtimoniis. Horum primum eſto, quòd jam anteà è Servio allatum hujusmodi: *Rhenus, fluvius Galliæ, qui Germaniam à Galliâ dividit. bicornis autem, quia per duos fluit alveos: per unum, quà Romanum imperium eſt; per alterum, quà interfluit Batavos; ubi jam Vahal dicitur, & facit inſulam Batavorum.* De medio Rheno ac Vahale hæc dici, ſuprà oſtenſum eſt. Medius igitur Rhenus terminus fuit imperii. Panegyricus incerti auctoris, Conſtantino Auguſto dictus: *Rhenum tu quidem toto limite diſpoſitis exercitibus tutum reliqueras.* & mox: *Quid opus erat ipſi Rheno inſtructis & militibus, & claſſibus, quem jam pridem barbaris nationibus virtutis tua terror obſtruxerat?* Toto, inquit, limite: ergo etiam inferiore ejus parte, quà oceano proximus. Hinc poſteà: *Perrexiſti ad inferiorem Germaniæ limitem.* Eumenius, in panegyrico, eidem Conſtantino dicto, de Conſtantio: *Qui terram Bataviam, ſub ipſo quodam alumno ſuo à diverſis Francorum gentibus occupatam, omni hoſte purgavit.* & mox: *Quid commemorem immanem ex diverſis Germanorum populis multitudinem, quam duratus gelu Rhenus illexerat, ut [in] inſulam, quam divortio ſui idem amnis amplectitur, pedeſtri agmine auſa transmittere.* Et poſteà: *Neque enim Rheni jam gurgitibus, ſed nominis tui terrore munimur. quamlibet ille aut areſcat æſtu, aut reſiſtat gelu; neutro hoſtis audebit uti vado.* & mox Francos ſic alloquitur: *Vbi nunc eſt illa ferocia? ubi ſemper infida mobilitas? Iam ne procul quidem Rhenum audetis accolere: & vix ſecuri flumina interiora potatis. Contrà hinc, per intervalla diſpoſita, magis ornant limitem caſtella, quàm protegunt. arat illam terribilem aliquando ripam inermis agricola: & toto noſtri greges flumine bicorni merſantur.* & poſteà: *Cùm totus armatis navibus Rhenus inſtructus ſit; & ripis omnibus uſque ad oceanum diſpoſitus miles immineat.* De eodem alveo, ac limite imperii, ſic Mamertinus, in panegyrico ad Maximianum Auguſtum: *Quod autem majus evenire potuit illâ tuâ in Germaniam transgreſſione? quâ tu primus omnium imperatorum probaſti; Romani imperii nullum eſſe terminum, niſi qui tuorum eſſet armorum. Atqui Rhenum anteà videbatur ipſa ſic natura duxiſſe, ut eo limite Romanæ provinciæ ab immanitate Barbariæ vindicarentur. & quis umquàm ante vos principes non gratulatus eſt Gallias illo amne muniri? Quando non cum ſummo metu noſtro Rheni alveum minuit diu ſerena tempeſtas? quando non cum ſecuritate noſtrâ illius diluvia creverunt?* Mox: *Licet Rhenus areſcat, tenuique lapſu vix leves calculos perſpicuo vado pellat; nullus inde metus eſt.* Quæro igitur jam heic ex Iunio, quæro ex defenſore ejus, adverſario, ſi diis placet, noſtro; quis ille fuerit Rheni bicornis alveus, qui *diu ſerenâ tempeſtate & æſtu* ita interdum *exaruit*, uti *tenui lapſu vix leves calculos perſpicuo vado propulerit*; & in cujus *ripâ per intervalla diſpoſita* fuerunt *caſtella*, cum *militibus*, limitis cuſtodibus, *ad oceanum* uſque? An non ille Tacito etiam *tenuis*, & Plinio *modicus*, *nomen Rheni ſervans*, & *cuſtodiens*? Omnino ego arbitror. nec tu chorographe, licet invidiâ malevolentiâque diſrumparis, diffiteri umquàm auſis. neutrum quippe horum vel Vahali, vel Iſalæ, lacuive Flevo attribuere potes: quorum alvei tale quid numquàm ſiccitate cœli paſſi ſunt, nec umquàm patientur. nec caſtella iſta uſquàm monſtraveris in Iſalâ tuo, aut ad lacum. Panegyricos iſtos auctores licet numquàm legiſſes, tamen ex unâ tabulâ itinerariâ didiciſſe poteras, ad medium alveum fuiſſe caſtella, & militem præſidiarium, *Arenatii*, *Grinnibus*, *Albinianis*, *Lugduni*: quæ loca hodiè vulgaribus vocabulis dicuntur *Arnhem*, *Rhenen*, *Alfen*, *Leyden*. quibus Tacitus, hiſtoriar. lib. v, addit *Vadam* & *Batavodurum*; quæ nunc ſunt *Wagemngen*, & *Wijk te Duerſtede*. Ex his jam liquidò patet, quos alveos & Zoſimus intellexerit

lib.

lib. III, ubi Βαταβίαν, inquit, δίχα σχιζόμενος ὁ Ῥῆνος νῆσον ποιεῖ. id eſt; *Bataviam in duo cornua ſciſſus Rhenus inſulam efficit*. de iisdem quidpe rebus, à Conſtantio & Iuliano circa Bataviam geſtis, narrat Zoſimus. Quapropter nequidquàm tu hæc ejus verba de Helio ac Flevo interpreteris. Ecquid jam tibi heic animi eſt, ò chorographe? putasne ſatis proſtratas eſſe omneis diſceptationes tuas, vanas, inaneis, irritas, atque falſas; poſtquàm unum illud omnium fundamentum, cui eas ſuperſtruxeras, planè convulſum eſt. extimum intelligo alveum, id eſt; Iſalam, & lacum oſtiumque Flevum; quem tu, limitem eſſe imperii Romani, nobis perſvadere voluiſti, & terminum Galliam inter atque Germaniam. Verùm unum adhuc hujus Lernæ caput ſupereſt; quod ſimul præcidendum erit, antequàm ad alia proficiſcar. Ais igitur, *medium Rhenum circa Egmondam potiùs, quàm Catvicum, effluxiſſe, ex ſententiâ Hamrodii*. Egregia ſanè fides auctoritasque, quibus rem tantam adſeris. Ergo tu omnino ex rerum naturâ tolles eum Rheni alveum, qui omni ævo Rheni nomen ſolus ad hæc noſtra tempora tulit? nam Hamrodius ille tuus Egmondanum iſtum alveum *ex Rheni dextro prope Campos opidum, inde per lacus, humileſque campos delapſum Scardamum & Veterem aggerem pagos prætereundo, Alcumariamque adnatando, per Egmondanorum vicos in oceanum* deducit. Hic verò quomodò Rheni nomen cuſtodiverit, quod ex Plinio ei tribuit Hamrodius, ipſe tecum viderit. Lacus heic fuiſſe, jam Iulii Cæſaris atque Auguſti temporibus, ingenteis atque immenſos, quorum maximus nunc dicitur vulgò *de Suyder ſee*, per quem vos neſcio quos alveos, ignorantiâ veteris hiſtoriæ geographiæque, ducitis, infrà in Friſiis ſatis certis monſtrabo documentis. Fruſtra igitur eſtis quidquid heic tentetis. Taciti nunc audiamus teſtimonia, quibus Batavos Caninefateisque Galliæ facit parteis. Hiſtoriarum libro IV, Gallias narrat à Romanorum imperio deſciviſſe: initium autem belli eſſe ortum à Batavis, inſulam Rheni & extrema Gallicæ oræ tenentibus. ergo Batavos haud dubiè inter Gallos cenſuit. In libro de Germaniâ, ubi Germaniæ populos enarrat; *Angrivarios*, inquit, *& Chamavos à tergo Dulgibini & Chaſuari cludunt: à fronte Friſii excipiunt. majoribus, minoribusque Friſiis vocabulum eſt, ex modo virium. utræque nationes uſque ad oceanum Rheno prætexuntur; ambiuntque immenſos inſuper lacus, & Romanis claſſibus navigatos.* Ait *ambiſſe* Friſios *immenſos* iſtos *lacus*, quorum maximus nunc *Suyder ſee* accolis dicitur; ut infrà oſtendetur. ſi ambierunt; certè etiam cis lacum fuerunt, & Iſalam flumen. &, ſi Rheno prætexti; Transrhenani ſunt adpellandi, non verò Cisrhenani; uti falsò interpretatus eſt Iunius. Annal. lib. IV: *Eodem anno Friſii, Transrhenanus populus, pacem exuêre*. item hiſtoriar. lib. IV; ubi Batavi Caninefatesque rebellare cœperunt: *Statim accitis Friſiis (Transrhenana gens eſt) duarum cohortium hiberna, proximo occupato oceano, irrumpit*. Dum heic Friſiis tandem *Transrhenanorum* cognomen tribuit, quod Batavis, Caninefatibusque, partem Batavorum inſulæ colentibus, de quibus ei antè ſermo erat, haud item dedit; hos pro Cisrhenanis, id eſt, Belgis Gallis eum habuiſſe certum eſt. Eodem libro poſteà; ubi Civilis Batavus univerſæ Galliæ rebellionem ſvadet: *Provinciarum ſangvine provincias vinci. ne Vindicis aciem cogitarent. Batavo equite protritos Aeduos, Arvernosq; fuiſſe inter Virginii auxilia Belgas. vereq; reputantibus, Galliam ſuis viribus concidiſſe*. En; ut diſertè Batavos, Æduos, Arvernos, in eâdem pariter provinciâ Galliâ recenſet: item Batavos inter Belgas. nam & alii fuêre Belgæ inter Virginii auxilia; & Batavi Belgæ contra Æduos & Arvernos, eorumque ducem Virginium. Hiſtor. lib. II: *Irritabat quin etiam Batavos, Transrhenanosque, Padus ipſe*. Hiſtoriar. IV: *Batavi, Transrhenanique, quò discreta virtus manifeſtiùs ſpectaretur, ſibi quæque gens conſiſtunt, eminus laceſſentes*. En; iterum atque iterum quàm diſertè Batavos à Transrhenanis diſtingvit. illi igitur Cisrhenani, in Gallico ſolo. Sic eodem libro mox infrà: *Contuſis Vbiis, gravior, & ſucceſſu rerum ferocior Civilis, obſidium legionum urgebat: intentis cuſtodiis, ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret. Machinas molemq; operũ Batavis delegat: Transrhenanos, prælium poſcentîs, ad ſcindendũ vallũ ire, detruſosq; redintegrare certamen jubet*. Itẽ inferiùs; ubi Treveros Lingonasq; Cerialis alloquitur: *An vos cariores Civili, Batavisq; & Transrhenanis creditis, quàm majoribus eorũ patres aviq; veſtri fuêre?* Et hiſt. lib. V: *Civilis haut porrecto agmine, ſed cuneis*

adſtitit

adſtitit. Batavi Gugernique in dextro; læva, ac propiora flumini, Tranſrhenani tenuêre. ac paullo pòſt: *Stare Germanos, Batavosque ſuper veſtigia gloriæ.* ubi Germanos intelligit Tranſrhenanos; uti ſine controverſiâ liquet ex reliquo hiſtoriæ contextu. Hinc igitur eſt, quòd idem Civilis, apud Alpinum Montanum Treverum ſermonem habens, Batavos Caninefateisque Galliarum portionem adpellat. quem Taciti locum Iunius, ſi tot tamque gravia argumenta ſatis perpendiſſet, numquàm ſanè à vero ſenſu detorquere adgreſſus fuiſſet. Verba Taciti, hiſtoriarum lib. v, hæc ſunt: *Egregium pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea, & ſæviſſimas hujus exercitus vices, quibus ad ſupplicium petitus, jure gentium pœnas repoſco. Vos autem Treveri, ceteræque ſervientium animæ, quod pretium effuſi totiens ſangvinis exſpectatis, niſi ingratam militiam, immortalia tributa, virgas, ſecures, & dominorum ingenia? En ego, præfectus unius cohortis, & Caninefates, Bataviq;, exigua Galliarum portio, vana illa caſtrorum ſpatia excidimus, vel ſepta ferro fameque premimus. denique, auſos aut libertas ſequetur, aut victi iidem erimus.* Scilicet Civilis Batavus, ſolo ſive terrâ Gallus, Montanum Treverum Gallum in parteis tranſire, communemque libertatem vindicare hortatur. Caninefateis ac Batavos vana caſtrorum ſpatia excidiſſe ait: (quod factum in Batavorum inſulâ, eodem libro anteà auctor memorat:) nec de Friſiis, qui unà ad caſtrorum excidium adfuerunt, quidquam adjicit: videlicet, quia hi Tranſrhenani, Germaniæ, non Galliæ, portio. Verùm vel ex hoc uno ſatis liquet, Batavos Gallis fuiſſe accenſitos, quod Galli rebellantes Civilem ducem ſequuti ſunt; eique ſummam rerum conceſſerunt. quod haud facilè, Germanus ſi fuiſſet Tranſrhenanus, erant facturi. Hinc Tacitus eodem libro, de Agrippinenſibus obſeſſis: *Miſſis ad Civilem legatis, vitam orantes. Neque antè preces admiſſæ, quàm in verba Galliarum jurarent.* at de ipſo Civile paullo pòſt: *Ceterùm neque ſe, neque quemquam Batavum in verba Galliarum adegit: fiſus Germanorum opibus; &, ſi certandum adversùs Gallos de poſſeſſione rerum foret, inclytus famâ, & potior.* Si Batavi fuerunt Germani Tranſrhenani, non tenebantur, *pro imperio Galliarum*, vel *in verba Galliarum jurare*. ideóque non attinuiſſet hæc referre. At Gallus in Galliâ Civilis imperium ſperabat. de hujus poſſeſſione adversùs Gallos ſi certandum; Germanorum Tranſrhenanorum opibus id facere ſe poſſe confidebat. Hinc eſt, quòd ſuprà, eodem libro, quum Batavos ſuos in arma libertatemque animaret; *Attollerent tantùm*, ait, *oculos; & inania legionum nomina ne paveſcerent. eſſe ſibi robur peditum, equitumque, conſangvineos Germanos*: Cattos ſcilicet, Mattiacosque. ſic enim eodem libro poſteà: *Diceſſerant obſeſſores, mixtus ex Cattis, Vſipiis, Mattiacis, exercitus.* Eodem libro poſteà, inclinationem Gallicæ rebellionis auctor narrans; *Scribuntur*, inquit, *ad Treveros epiſtolæ, nomine Galliarum, ut abſtinerent armis; impetrabili veniâ, & paratis deprecationibus, ſi pœniteret. Reſtitit idem Valentinus: obſtruxitque civitatis ſuæ aures; haut perinde inſtruendo bello intentus, quàm frequens concionibus. Igitur non Treveri neque Lingones, ceteræve rebellium civitates, pro magnitudine ſuſcepti diſcrimis agere, nec duces quidem in unum conſulere. Sed Civilis avia Belgarum circumibat; dum Claudium Labeonem capere, aut exturbare nititur.* Quid, quæſo, Civilis, ſi Tranſrhenanus, ex Germaniæ ſolo inter Galliæ duces? quid Labeo Batavus ibidem? aut quomodò hic, ſi Germanus Tranſrhenanus, Bethaſios, Tungros, Nerviosque, Belgicæ nationes, longiùs à Rheno diſſitas, in arma atque obſequium (quod memorat eodem libro Tacitus) trahere potuit? Haud facilè profectò. Eodem libro paullo pòſt: *Civilis* Batavus, & *Claſſicus* Trevir *miſère epiſtolas ad Cerialem; quarum hæc ſententia fuit: ſi Cerialis imperium Galliarum velit; ipſos finibus civitatum ſuarum contentos.* Galliæ igitur civitas fuêre non minùs Batavi, quàm Treveri. Germani Tranſrhenani nihil heic paciſcebantur. Item ſub finem ejusdem libri, Mucianus, de tumultu Galliarum verba faciens; *Quoniam*, inquit, *benignitate deûm fractæ vires hoſtium forent; parum decorè Domitianum, confecto propè bello, alienæ gloriæ interventurum. Si ſtatus imperii, aut ſalus Galliarum in diſcrimine verteretur; debuiſſe Cæſarem iu acie ſtare. Canincfates, Batavosq; minoribus ducibus delegandos.* Heic etiam haud obſcurè Batavi ſimul & Canincfates pro *exiguâ*, ut ſuprà dixit Civilis, *Galliarum portione* habebantur. In libro de Germaniâ:

maniâ: *Quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediã.* enumeratq; Treveros, Nervios, Vangiones, Trebocos, Nemetas, Vbios: moxque ſubjicit; *Omnium harum gentium*, quæ in Galliã commigraverant, *virtute præcipui Batavi.* lib. v hiſtor. de Civile: *Quin & diruit molem, à Druſo Germanico factam; Rhenumque, prono alveo in Galliam ruentem, disjectis quæ morabantur, effudit. ſic velut abacto amne tenuis alveus, inſulam inter Germanosque, continentium terrarum ſpeciem fecerat.* Viden', ut inſulam à Germaniâ ſeparat, Galliæque nomini tribuit? Rhenum, alveo ſuo abactum, in Galliam effuſum ait. ubi hanc putas eſſe Galliam? citra Moſam, Vahalem; an in ipſâ Batavorum inſulâ? Si dixeris, citra Moſam, aut Vahalem; ingentis erroris pudore teneberis. quidpe, ſi Vahalem abegit Civilis, certè in Moſam effudit. ubi nihilo minùs inſulæ ſpecies, quamvis mutata, manſit. Sin & Vahalem & Moſam abegiſſe adfirmaveris; haud facilè inveneris, qui fidem tibi habeat, quum Tacitus id ne verbo quidem notaverit. At Iſalam, quem ineptè Germaniæ terminum ſtatuit, abactum vult Iunius. ubi non animadvertit, hoc ipſo Galliæ ſe facere portionem Bataviã ſuam, Vahalem inter & Iſalam extenſam. Medium Rheni alveum fuiſſe Romani ſimul imperii & Galliæ terminum, eumdemque in Leccam fuiſſe effuſum, ſuprà ſatis probatum eſt. Quum igitur Lecca mediam ferè ſecet inſulam; in manifeſto eſt, ipſam inſulam Galliam heic adpellaſſe Tacitum. Atque hac ratione clara expeditaque fiunt iſta auctoris verba; *Abacto amne, tenuem alveum, inſulam inter Germanosque, continentium terrarum ſpeciem feciſſe.* quæ facies etiam nunc manet; oſtio quoq; amnis jam penitus obſtructo. Vahali autem, ac Moſæ, & Iſalæ, lacubusque, in quos Iſala effunditur, numquàm tale quid evenire potuit. Atque hæc ferè ſunt ex Taciti aliorumq; auctorum ſcriptis teſtimonia; quibus ſatis dilucidè ac perſpicuè verus germanusque inter Germaniam & Galliam terminus indicatus, Batavique & Caninefates Galliæ adſerti ſunt. Nunc ad interna eorum progredi fert animus.

CAP. XXXVI.

De Batavorum Caninefatiumque opidis, caſtellis, atque vicis.

Batavorum agro probè deſignato, Caninefatibus etiam ſuâ, Batavorum in inſulâ, parte tributâ; proximus nunc labos ſit, opida eorum, ſi qua habuerint, & alia habitationum loca, diligenti curâ inquirere. In ipſâ inſulâ prorſus nulla ad Taciti uſque tempora exſtitiſſe reperio. Extra inſulam quum etiam aliquid agri Batavi habuerint; de hoc ſic auctor noſter, hiſtor. lib. v: *Civili Chaucorum auxilia venère. non auſus tamen opidum Batavorum armis tueri; raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in inſulam conceſſit.* Doctiſſimus Lipſius, in notis ad Tacitum, heic hæret. primùmque voce *Batavorum*, corrigere tentat in *Batavodurum*. Verùm, quũ hoc non opidũ, ſed vicus Tacito paullo pòſt dicatur, isque in ipsâ inſulâ, ut mox oſtendetur; falli ſe hac conjecturâ forte ipſemet animadvertens, mutat mox ſententiam; locumque, cui Civilis ignem injecit, extra inſulam, cis Vahalem, fuiſſe ſuſpicatur. mavult tamen legere, multitudinis numero, *opida Batavorum*; lectione ex eo conjectâ, quòd nullum heic nomen proprium adpoſitum. Verùm ego hanc ejus opinionem haud temerè probaverim. quidpe plura ſi fuiſſent Batavorum cis Vahalem opida; haud facilè fieri potuit, regione hac tam celebri atque clarâ, quin unius vel alterius ſaltem nomen apud rerum auctores expreſſum fuiſſet. At unum ſi fuit, quæ mea eſt opinio, Cui Civilis ignem injecit; haud abſurdè, neque ineptè, κατ' ἀντονομασίαν dictum fuit BATAVORUM OPIDUM, ſine proprio nomine, ad eumdem modum, uti *Vbiorum opidum* dicitur eidem auctori, annal. I, & XII; quæ poſteà *Colonia Agrippinenſis*. Ac ſanè firmat me in hanc ſententiam alius ejus locus, in lib. IV hiſt. perſcriptus, his verbis: *Præfectus alæ Batavorum, Claudius Labeo, opidano certamine æmulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel, ſi retineretur, ſemina diſcordiæ præberet, in Friſios avehitur.* Ex eodem fuiſſe opido Civilem & Labeonem, ſatis apertè heic & clarè indicat auctor. ſuprà autem, eodẽ libro, *Iulius Paullus*, inquit,

quit, *& Claudius Civilis, regiâ ſtirpe, multo ceteros anteibant. Paullum Fontejus Capito, falſo rebellionis crimine, interfecit. Injecta Civili catena; miſſusque ad Neronem, & à Galbâ abſolutus, ſub Vitellio rurſus diſcrimen adiit; flagitante ſupplicium ejus exercitu.* hiſtor. I: *Iulius* (fortè *Claudius*, ut ſuprà) *deinde Civilis periculo exemtus* (ſub Vitellio) *præpotens inter Batavos, ne ſupplicio ejus ferox gens alienaretur.* Paullum fratrem fuiſſe Civilis, ex hujus oratione, hiſtoriar. IV relatâ, liquet. *Egregium*, inquit, *pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea.* Hi duo igitur fratres regiâ ſtirpe quum multo ceteros anteirent, tamquàm principes (& ob hoc æmulus Cl. Labeo) inter populareis, principem univerſi Batavorum agri locum, ſive caput gentis, haud dubiè incoluerunt. quod, quum unicum foret Batavæ gentis opidum, BATAVORUM OPIDUM dictum fuit. Hinc Labeonem *opidano certamine æmulum Civili*, tradit auctor. Quin in hoc ipſo opido cohortem Batavorum, cui præerat Civilis, & item alam, cui præfectus Labeo, ceu præſidium loci egiſſe, ex Taciti patet hiſtoriâ. nam quum Caninefates cum Friſiis omni inferiore inſulæ parte Romanos in ſuperiorem partem pepuliſſent; Civilis, dicto opido haud dubiè profecturus, Caninefatem tumultum cum cohorte unâ ſe compreſſurum, per dolum promiſit. Si non mens me vehementer fallit; eodem nomine, quo olim, etiam nunc exſtare dixerim idem opidum, quod vulgò *Batenburg*, quaſi *Batawenburg*, id eſt, *caſtellum*, ſeu *opidum Batavorum* nuncupatur. *Batavoburgium* igitur, ſive *Batavorum opidum armis tueri Civilis*, princeps & opidi & gentis, quum *non auderet, raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in inſulam conceſſit*. Ptolemæi tabula geographica Galliæ, *Batavodurum* opidum habet citra citimum Rheni alveum, eodem rè ſitu, quo *Batenborg* nunc conſpicitur. id ſive ab ipſo auctore ſic poſitum, ſive à ſciolo aliquo emendatore, nominis adluſionem ſequente, ex inſulâ, & medii alvei ripâ, huc tranſlatum, error ſanè ingens eſt. Nec tamen rarum Ptolemæo, his in partibus errare. BATAVOBURGIUM igitur antiquiſſimum eſt hiſce in oris opidum. Alia fuiſſe Taciti ævo, ſive ſub Veſpaſiani principatu, præter hoc, Batavis opida, jam anteà negatum. Vicos complureis etiam extra inſulam fuiſſe, haud dubium eſt; licet nullius mentio apud ejus ævi ſcriptores exſtet. Adverſarius noſter, qui ne heic quidem poteſt non obloqui, ut *Noviomagum* probaret eſſe Taciti *Batavorum opidum*, hiſce utitur argumentis: primùm, quia Batavoburgium *non tam opidum quàm arx hodiè ſit:* deinde, *quòd non ad Vahalim ut Neomagum, ſed ad Moſam ſitum; unde haud commodè, & adeò raptim, quomodò narrat Tacitus, ex eo in inſulam concedere, & ſibi ſuiſque conſulere Civili occaſio fuiſſet.* Quæ quàm ſint valida, quis tam infans, qui non primo intuitu perſpiciat? Vbi tu chorographe legiſti opidum hoc Batavorum, poſtquàm à Civile exuſtum fuit, in integrum fuiſſe reſtitutum? Et licet tunc, finito bello, reſtitutum fuerit; quo neceſſario argumento evincis, debere nunc etiam id eſſe his in oris celeberrimum clariſſimumque? Apage ſis cum peſſimo iſto tuo τοῦ χωρογραφεῖν modo. An verò Civili adeò incommodum fuit, dum Cerialis à Veteribus (*Santen* nunc eſſe, ſuprà oſtenſum eſt) adventaret, per IV circiter millia paſſuum à Batavoburgio ad Vahalem concedere? Haud opinor.

De NOVIOMAGI opidi, (vulgò eſt *Nieumegen*, & contractè *Nimmegen*) antiquitate quod annales Geldrorum Hollandorumque fabulantur, quaſi id à Batone (qui primus, ut illi ferunt, gentem Batavorum è Cattis huc deduxit) conditum, validiſsimiſque mœnibus circumdatum fuerit; viderint ingenio ac judicio præſtantes viri, quid ſentiant. mihi heic ſanè fides temerè nulla eſt. Quidpe ſi jam inde à primo Batavorum adventu opidum hoc munitiſſimum fuit; quî fieri potuit, uti nulla ejus neque apud Cæſarem, neque apud eos ſcriptores, qui Cæſaris ætatem ſequuti ſunt, mentio facta ſit? certè bellum aliquando aperuiſſet. At ſatis è Cæſaris commentariis perſpicitur, opida munita ad id temporis in his oris fuiſſe nulla. Verùm mehercules, qui credit hæc de Noviomagi primordio; & cetera, quæ in iſtis annalibus fabuloſè narrantur, non abnuet. Primi tamen auctorũ, quorum monumenta exſtant, hujus opidi meminerunt, Antoninus & auctor tabulæ itinerariæ. Celebre jam horum fuiſſe ævo, inde patet, quòd in tabulâ primariæ urbis figurâ depingitur. Reliqua loca extra inſulam quæ fuerint, poſteà oſtendam, quando antiquiora primo loco dixero.

In

In ipſâ igitur inſulâ IV referuntur Tacito locorum nomina, libro hiſtor. V; quo vicos adpellat. *Tatumque belli*, inquit, *ſuperfuit, ut præſidia cohortium, alarum, legionum, modicis vicis quadripartita, Civilis invaderet; Decimam legionem Arenaci, Secundam Batavoduri; & Grinnes, Vadamque, cohortium, alarumque caſtra.* Quibus verbis ſummi erroris convincuntur ii, qui jam inde ab origine gentis, IV hæc loca, opida fuiſſe adfirmant. Ceterùm ad Rheni ripam cuncta fuiſſe ſita, ex Taciti liquet hiſtoriâ. De his quoque Flori intelligenda ſunt verba iſta, cap. XII. lib. IV, de Druſo Germanico perſcripta: *In tutelam provinciarum præſidia atque cuſtodias ubique diſpoſuit, per Moſam flumen, per Albim, per Viſurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius caſtella direxit.* Nomina quatuor vicorũ etiam nunc, quamvis inclinata, exſtant. BATAVODURUM dicitur *Duerſtede*, ſive *Wyk te Duerſtede*; primâ voce *vici* vocabulum ſervante: GRINNES, abjectâ primâ literâ, appellatur *Rhenen*: VADA, *Wageningen*: ARENACUM, *Arnhem*. In his unum *Batavodurum* veterem ſitum in inſulâ obtinet. reliqua, ſervatis, ut opinor, regionibus, in ulteriorem ripam translata ſunt. Ortelius, nullâ habitâ veterum hiſtoriarum ratione, ut hodie invênit, ſic in veteris, quod vocat, Belgii deſcriptione, in ulteriore ripâ cuncta collavit. Eamdem fuiſſe Junio mentem, reliquisq; omnibus, video. At falluntur quàm vehementiſſimè. quod cùm ex auctore noſtro, tùm ex aliis ſcriptoribus probare adnitar. Atque Batavodurum quod attinet; nulla ratio erat, cur in ulteriore id collocaretur ripâ; quum etiam nunc in citeriore conſpiciatur. nec facilè nomen id habere potuit, niſi in inſulâ ſitum; Batavis ultra Rhenum, in Germanico ſolo, nihil obtinentibus. Sed Tacitum de unniverſis audiamus. Suprà dixit, caſtra quadripartita Civilem invaſiſſe. pergit igitur: *Ita diviſis copiis, ut ipſe, & Verax, ſorore ejus genitus, Claſſicusque, ac Tutor, ſuam quisque manum traherent.* & paullo pòſt: *Quibus obvenerant caſtra Decumanorum* Arenaci, *oppugnationem legionis arduam rati, egreſſum militem, & cædendis materiis operatum turbavêre, acciſo præfecto caſtrorum, & quinque primoribus centurionum, paucisque militibus. ceteri ſe munimentis defendêre. Et interim Germanorum manus Batavoduri irrumpere inchoatum pontem nitebantur. Ambiguum prœlium nox diremit. Plus diſcriminis apud Grinnes, Vadamque. Vadam Civilis, Grinnes Claſſicus oppugnabat. nec ſiſti poterant; interfecto fortiſſimo quoque: in quîs Briganticus, præfectus alæ, ceciderat. quem fidum Romanis, & Civili avunculo infenſum diximus. Sed ubi Cerialis cum dilectâ equitum manu ſubvênit, verſâ fortunâ, præcipites Germani in amnem aguntur. Civilis, dum fugientes retentat, agnitus, petitusque telis, relicto equo transnatavit. idem Germanis effugium. Tutorem Claſſicumque appulſæ lintres vexêre.* Civilem, injecto Batavorum opido igne, in inſulam conceſſiſſe, ſuprà narravit auctor; Tutoremque & Claſſicum, cum CXIII Treverorum ſenatoribus, Rhenum transgreſſos. Hi Rheno è ſuo agro ſupra confluenteis Moſellæ trajecto, facilè inferiore amnis parte in inſulam remeare potuêre, ad oppugnanda Romanorum caſtra. Decumanos igitur, quorum caſtra Arenaci, in ipſâ inſulâ adgreſſi ſunt. quibusdã interfectis, ceteros in munimenta compulerunt. Dum hæc Arenaci in inſulâ geruntur, Germani (ſive ii Friſii, ſive Catti, Vſipii, aut Mattiaci; quos in oppugnatione caſtrorum ad Vetera fuiſſe, tradit auctor ſuperiore libro) ex Germanicâ ripâ nituntur Batavoduri in pontẽ inchoatum irrumpere, caſtraq; ibi ſita oppugnare. Vadam dein Civilis, Grinneis Claſſicus, arciter oppugnant. quos Cerialis, cum dilectâ equitum manu ſuis ſubveniens, repulit, præcipites in amnem egit, Transnatarunt Civilis & Germani, in Germaniæ ripam: Tutor Claſſicusq; lintribus eodẽ transvecti. Hinc eſt, quòd paullo infrà Cerialis, *Satis peccaviſſe* rebelleis Gallos ait, *quòd toties Rhenum tranſcenderint*. Pulſis hoſtibus, Cerialis ex inſulâ *profectus Noveſium, Bonnamq, ad viſenda caſtra, quæ hiematuris legionibus erigebantur, navibus remeabat, disjecto agmine, incurioſis vigiliis. Animadverſum id Germanis*, trans Rhenum, quò fugerant, agentibus; *& inſidias compoſuêre. Electa nox atra nubibus; & prono amne rapti*, ex ulteriore ripâ in citeriorem, *nullo prohibente vallum ineunt. Aliud agmen* Germanorum, *turbare claſſem* Romanorum, *injicere vincla, trahere puppes. utque ad fallendum ſilentium, ita cœptâ cæde, quo plus terroris adderent, cuncta clamoribus miſcebant.* Et paullo pòſt: *Multâ luce revecti*, in ulteriorem ripam *hoſtes captivis navibus, prætoriam triremem, flumine Luppiâ, donum Velledæ traxêre. Civilem cupido inceſſit navalem*

 aciem

aciem oſtentandi. paullo pòſt: *Spatium veluti æquoris captum, ubi Moſæ fluminis os amnem Rhenum oceano affundit*.. & mox: *Cerialis flumine ſecundo, illi vento agebantur. Sic prævecti, tentato telorum jactu, dirimuntur. Civilis nihil ultra auſus, trans Rhenum conceſſit. Cerialis inſulam Batavorum hoſtiliter populatus*. Ex hic omnibus ſatis patere puto, *Arenacum, Vadam, Grinneis*que, haud minùs in Batavorum fuiſſe inſulâ, quàm *Batavodurum*. At tamen, ſi etiam nunc ſuſpiceris, eodem ſitu fuiſſe, quo nunc, trans Rhenum; quæro, quâ fiduciâ Cerialis, cum exiguo equitatu, in hoſtile Germanorum ſolum, ad defendenda caſtra Vadam, Grinneisque, transgredi auſus ſit? An non Germani, qui omnem (ut patet ex Tacito) ulteriorem ripam obſederant, omnibusque occaſionibus imminebant, transgredi conantem prohibere, aut transgreſſum mox opprimere potuiſſent? Omninò arbitror. Iam verò, ſi tria illa caſtra in Germanico ſolo; cur non Germani, relicto ad præſens Batavoduro, quod in inſulâ erat; huc potiùs omneis ſimul vireis contulerunt? quibus in ſuâ ripâ expugnatis, captisque, jam liberiùs, tutiúsque in inſulam transgredi poterant. Item, ſi caſtra iſta in Germanicâ ripâ; cur Civilis, Tutor, Claſſicus, & Germani in inſulam, Gallicum ſolum, transnatare ac transvehi maluerunt, quàm retro in ulteriora Germaniæ, atque tutiora ſeſe abſcondere? Fruſtrà eſt, quidquid abjicere velis. verba ſanè Cerialis, infrà eodem libro, hæc ſunt: *Cæſos Treveros, receptos Vbios, ereptam Batavis patriam; neque aliud Civilis amicitiâ peractum, quàm vulnera, fugas, luctus; exſulem eum, & extorrem, recipientibus oneri*. En; quàm apertè indicat, Batavos, ereptâ patriâ, id eſt inſulâ, quam Cerialis hoſtiliter populatus eſt, trans Rhenum in Germaniam fugiſſe. Ergo cis Rhenum, id eſt, in inſulâ, unde Batavi & Germani fugerant, Vadæ, Grinnibusque, Romanorum caſtra exſtructa fuêre. Eodem libro paullo antè: *Cerialis inſulam Batavorum hoſtiliter populatus, agros, villasque Civilis intactos, notâ arte ducum, ſinebat: cùm interim flexu autumni, & crebris pluvialibus imbribus ſuperfuſus amnis, paluſtrem humilemque inſulam, in faciem ſtagni, opplevit. nec claſſis, aut commeatus aderant: caſtraque, in plano ſita, vi fluminis differebantur. Potuiſſe tunc opprimi legiones, & voluiſſe Germanos, ſed dolo à ſe flexos, imputavit Civilis*. En iterum, ut apertè, ac dilucidè in inſulâ caſtra fuiſſe teſtatur. Iuvenalis, Satyrâ VIII:

Hic petit Euphratem juvenis, domitique Batavi
Cuſtodeis aquilas, armis induſtrius.

Caſtra Romanorum & hic intelligit; ad Euphratem altera flumen, altera ad Rhenum: quorum hæc ſi domito Batavo cuſtodia conſtituta; abſurdum ſanè fuerit, ultra amnem, extra inſulam, locata adfirmare. Sed caſtra Romanorum præſidiorum ad Rhenum, à Druſo Germanico erecta, cuncta in citeriore fuiſſe amnis ripâ, jam dudum ſuprà patuit. Huc adde, quæ ſuperiori capite è panegyricis citavi. Adverſarius chorographus, quamquàm argumentorum, quæ modò adduxi, nullum tentare auſus ſit; tamen, ne obloquendi animus ſibi deeſſe videretur, ex Floro oſtēdit, Druſum etiam per Moſam, & Albim, & Viſurgim, caſtella diſpoſuiſſe. quæ argumentatio quid huc faciat, equidem non intelligo. nam mihi de unius Rheni lævâ agitur ripâ. Sed heic etiam ex Dione citat, Druſum in dextrâ Rheni *margine* caſtellum locaſſe. Miſer geographus, quàm recens ſit ab hujus ſtudii rudimentis, ſatis ingenuè fatetur. quidpe caſtellū id Druſi non in Rheni ripâ, ſed in Tauno fuiſſe monte, ex adverſo Maguntiaci, infrà in Mattiacis documentis oſtendam haud dubiis.

Ceterò ARENACUM, in tabulâ itinerariâ dicitur ARENATIUM. apud Antoninum uno in loco eſt ARANATIUM; alio verò HERENATIUM. quæ librariorum variatio adeò impoſuit Ortelio, uti *Herenatium* diverſum fecerit ab *Arenaco*. Obſtrepit heic quoque novellus iſte chorographus: aitque *Arenatium* potiùs videri vicum hodiè *Arichom*, haud procul Tilâ opido. Verùm cui perſvaſerit, vocabulum *Arenatium* ſimilius eſſe voci *Arichom*, quam vocabulo *Arenacum*? Ex ſolâ terminatione ſi diverſa eſſe arguas vocabula; ego conſimili modo diverſa nomina, diverſosque populos faciam *Marſacos* & *Marſatios*; de quibus infrà ſuo loco. eadem quidpe in his, quæ in illis vocabulis, ſcribendi eſt ratio. Sed in his atque talibus quis non animadvertat, ſolo contradicendi ſtudio eum motum fuiſſe?

fuiſſe? Ceterùm apud Antoninum iter à Pannoniæ opido *Tauruno*, per ripam Danubii ac Rheni deſcriptum, terminatur ad *Aranatium*. unde colligere licebat, jam tum primarium hoc fuiſſe opidum. Verùm, quum in tabulâ indicium ejus rei ſit nullum; nudumque vocabulum, ſine figurâ urbis, depingatur: ſuſpicor ego, apud Antoninum in dicto itinere, aut quædam locorum nomina deeſſe, aut ſupereſſe. hoc tamen probabile, adeóque certum redditur è titulo ejuſdem itineris, qui hujusmodi eſt: *Item per ripam Pannoniæ à Dauruno in Gallias ad Leg.* XXX. Legionem hanc caſtra habuiſſe ad Coloniam Trajanam, quæ nunc dicitur *Kellen*, vicus prope Clivos opidum, ſuprà demonſtratum eſt. Quum igitur huc uſque iter ſe ducturum promiſerit Antoninus; certum eſt, duo reliqua vocabula, *Burcinatio*, & *Aranatio*, vel è tabulâ, vel aliunde, ſupervacaneâ librarii curâ, eſſe addita.

GRINNES Taciti & tabulæ itinerariæ Gerard. Noviomagus & Hadr. Iunius, ex more ſuo enodandi vocabulorum ſignificationes, contra duos luculentiſſimos auctores, contraque omnia horum exemplaria malunt legere *Rhinnes*, & *Rhenes*: quia locus is Rheno flumini adpoſitus; unde nomen traxiſſe cenſent. Heic etiam ne nihil ſciviſſe videretur chorographus, pro dicto vocabulo *Rhenes* maluit ſcribere *Grhinnes*; novâ, & antehac inauditâ grammatices ratione, quâ litera ρ, præcedente diversâ conſonante, adſpiratur. Quamquàm ego contra hominē, cui omnis vitâ in ſcholis transacta eſt, de grammaticâ diſputare nolim. quidpe quum omnem penè juventam militiâ, aulis, & diutinis perpetuisque peregrinationibus exegerim; aliquid grammaticum latere me poſſe, quod illi ſit notius; quis dubitet? Sed VADA quoque malunt quidam dicere, plurali numero, quàm VADAM cum Tacito. quæ & ipſa κρίσις præpoſtera minimè placet. malo enim ego veteris ſcriptoris, Romani hominis, in Latinis barbarorum vocabulorum formationibus, ſequi auctoritatem, quàm noſtri ævi conjecturam lubricam, ac fallacem.

Ceterùm Ptolemæus in deſcriptione Galliæ Belgicæ opidum habet Λυγόδεινον Βαταυῶν, *Lugodinum Batavorum*. Nomen id, ſive ab ipſo Ptolemæo ſic ſcriptum, ſive ab temporis iniquitate, aut imperito aliquo librario depravatum, certè falſum eſt. Rectiùs apud Antoninum & in tabulâ legitur LUGDUNUM. Vrbs hodiè eſt amœniſſima, nitidiſſima, ac celeberrima, Rheni amni impoſita, gratiſſimum Muſarum domicilium, quam vulgari vocabulo vocant *Leyen*. Hanc vulgus Latinorum hujus ævi Romano ore *Legiam* exprimendam cenſet; quaſi à *legione*, vel *legionibus* Romanis dictam, quæ heic caſtra habuerint. politiores tamen, novo in Latinum modum formato vocabulo, *Leidam* adpellant; quia vernaculâ etiam lingvâ cultioribus dicitur *Leyden*. idque genuinum eſt atque Germanum urbis nomen: illud verò ab hoc deflexum. uſitatiſſimum quidpe harum regionum incolis, literam *d* in medio dictionum elidere. Nec par eſt, quemquam dubitare, *Lugdunum* Antonini ac tabulæ eſſe *Leyden*; quando & nomen, & ſitus ad Rheni ripam, & intervallum XXVII millium paſſuum, quæ inter hoc & Trajectum ponit Antoninus, ſatis probè conveniunt. Quòd autem Λυγόδεινον Βαταυῶν in litore deſcribatur à Ptolemæo, X circiter millibus paſſuum citra citimum Rheni oſtium; nihil eſt, quod te turbet, aut in dubiam trahat ſententiam. decuplo pejus errare in aliis, uſitatiſſimum Ptolemæo. heic autem immanis ejus error in eo maximè perſpicitur, quod Moſæ oſtium diverſum fecit à citimo, id eſt, Helio Rheni ore, intervallo LXXIV millium paſſuum interjecto. Quòd ſi igitur Moſæ os idem eſſe ſtatuas, quod citimum Rheni oſtium; rectè hinc ad proximum oſtium locatum erit *Lugdunum Batavorum*. Opida autem in litore cenſere, quæ paullo remotiora fuerint; etiam Plinio, & Straboni, & Melæ, & aliis geographis, nec non ipſi Ptolemæo aliàs quoque factitatum. Tabula ſanè itineraria *Lugdunum* habet in mediterraneis, à mari remotum. Antiquiſſimum eſſe locum, & à Druſo Germanico, in L amplius illis ad Rhenum caſtellis conditum, haud dubium eſt; quando tamquàm præcipuum Batavorum opidum à Ptolemæo refertur. ad quam dignitatem non niſi longâ celebritate evadere potuit. De Brinione Caninefate, rebellantiū Batavorum duce, ſic Tacitum, hiſt. IV, narrantē jam anteà citavimus: *Statimq; accitis Priſiis (Transrhenana gens eſt) duarum cohortium hiberna, proximo occupato oceano, irrumpuit.* & mox: *Capta igitur, & direpta caſtra:*

dein vagos, & pacis modo effuſos lixas, negotiatoreſque Romanos invadunt. ſimul excidiis caſtellorum imminebant: quæ à præfectis cohortium incenſa ſunt, quia defendi nequibant. Signa, vexillaque, & quod militum, in ſuperiorem inſulæ partem congregantur. & paullo pòſt: *Civilis, dolo graſſandum ratus, incuſavit ultro præfectos, quòd caſtella deſeruiſſent, cum cohorte, cui praerat, Caninefatum tumultum compreſſurum. illi ſua quiſque hiberna repeterent.* Duas cohorteis antè retulit auctor, quarum caſtra Brinio diripuerat: heic Civilis ſua quemque præfectum repetere hiberna jubet. bina igitur fuêre hiberna; duoque caſtella juxtà ſita. *Duarum*, inquit auctor, *cohortium hiberna, proximo occupato oceano, irrumpit.* ergo proximè oceanum fuêre. An utraque? Puto. nulla enim heic diſtinctio. Sic tamen intelligendum cenſeo: quia in Rheni ripâ cuncta præſidia à Druſo locata fuiſſe, ſuprà oſtenſum; altera illa caſtra, à Brinione expugnata, ad oſtium amnis in ipſo litore exſtructa fuiſſe; de quibus poſteà dicam: altera, ſupra hæc, haud procul tamen oceano; nempe eodem ſitu, quo nunc *Leida* conſpicitur. In tabulâ quoque primariæ urbis figurâ pingitur. & apud Antoninum iter ab hoc ad Argentoratum deſcribitur: ubi hæc leguntur verba: *A Lugduno caput Germaniarum Argentorato* M. P. CCCXXV. quæ eò quibuſdam intelliguntur, quaſi Lugdunum Batavorum princeps fuerit urbs totius Germaniæ Cisrhenanæ. Verùm opinionem hanc eſſe falſam, ſatis ſuprà ex iis patuit, quæ de Coloniâ Agrippinenſi diſſerui. Ad Iunii igitur ſententiam, à quâ quondam quàm longiſſimè abii, chorographumque iſtum novellum unà mecum abduxi, heic jam accedo; vocem *caput*, pro *initio* accipiendam docentis: quia Lugdunum hoc, fuerit *initium Germaniarum*. ſic enim & in tabulâ, de Lugduno ad Rhodani Ararisque confluenteis: *Lugduno caput Galliarum. usque hic legas.* quæ verba Mercellinus lib. xv, de iiſdem confluentibus loquens, ſic explicat: *Qui locus exordium eſt Galliarum. exinde non millenis paſſibus, ſed leucis itinera metiuntur.* Hinc etiam apud eumdem auctorem, haud multo antè: *Secunda Germania* (*prima, ab occidentali exordiens cardine*) *Agrippinâ, & Tungris munita, civitatibus amplis & copioſis. dein prima Germania.* Itaque quemadmodùm ſecunda Germania, id eſt, inferior, habetur pro primâ, ſi exordium ab occidente & mari oceano ducas: ſic Lugdunum quoque Batavorum dici poteſt *caput*, id eſt, *initium Germaniarum*. Infeſtat heic iterum acerrimo, ut ei videtur, telo adverſarius, quod his verbis incluſum: *Innuere Cluverus videtur, jam ante Ptolemæi tempora alicujus fuiſſe nominis opidum Batavorum Lugdunum; quod, florente præſertim Ptolemæo, tam inclytum habebatur. Quod cùm ſit, rectéque concluditur; quomodò quadrabunt ſuperiora; quæ in hæc verba Cluverus effert: In ipſâ inſulâ Batavorum prorſus nulla ad Taciti uſque tempora exſtitiſſe opida reperio. Nam ſanè Ptolemæus quum floruerit ſub Antonino Pio, ſucceſſore Hadriani, ſub quo Tacitus adhuc ſuperſtes fuit; quis non videt, vix ullum, aut certè exiguum eſſe inter Tacitum & Ptolemæum temporis intervallum? adeò, ut opidum, quod Ptolemæo vivente fuit celebre, Tacito etiam paullo antè ſuperſtite obſcurum fuiſſe, aut ſaltem opidum non exſtitiſſe quomodò potuit?* Næ tu mihi aut bonus videris ſophiſta, aut malus philoſophus; qui ad illud tuum *videtur* tam certò concludis. Egone abſolutè dixi, Ptolemæum Lugdunum referre pro præcipuo Batavorum opido? ubi igitur illud meum *tamquàm*. Sed videamus, quàm peritum te oſtendas veteris hiſtoriæ, chronologiæque. Caſtella illa in Batavorum inſulâ, quorum alterum Lugdunum eſſe dixi, incenſa ſunt ſub initium imperii Veſpaſiani; ut ex uno ſatis liquet Tacito. Ptolemæum geographum vixiſſe, geographiamque ſuam compoſuiſſe ſub M. Aurelio Antonino, Suidæ credo. Iam verò ab initio Veſpaſiani ad medium M. Aurelii imperium, centum numerantur anni. Quid igitur mirum, ſi caſtellum, quod fortè etiam ante ſupradictam calamitatem celebre præ aliis fuit, intra dictum temporis ſpatium inclytum evaſiſſe adfirmem? At tu ſophiſta, quò in arctiſſimum me compelleres tempus, ſenis Taciti exitum cum Antonini Pii imperio compoſuiſti. Sed ad Lugdunum meum redeo. Nominis origo hæc fuiſſe videtur: Eſt mediâ ferè nunc in urbe inſula, quam Rhenus efficit, in duos alveos ſciſſus; quorum ſiniſter, *vetus* adpellatur *Rhenus*; dexter, *novus*. mediâ in inſulâ, id eſt, citra veterem alveum, Galliæ Germaniæquæ quondam

terminum,

terminum, collis eſt, mediocriter editus, manibus mortalium, ut liquidò viſentibus patet, adgeſtus, cui munimentum ſuperſtrueretur. ab hoc colle urbem nomen traxiſſe colligo. vox quidpe *dun*, ut ſuprà, lib. I, cap. VII, dictum, veteri Celtarum lingvâ *collem* ſignificabat, ſive *montem*. unde etiam eodem nomine ad Rhodani Ararisque confluenteis urbs dicta; quia *in colle*, teſte Seneca, epiſtolâ XCI, vel *ſub colle*, ut auctor eſt Strabo lib. IV, condita erat. Dio Caſſius, lib. XLVI, hanc anteà adpellatam fuiſſe docet Λουγούδουνον, *Lugudunum*: malim ego legere Λουγόδουνον. unde ſuſpicor, *Lugdunum* quoque Batavorum Ptolemæo nuncupatum fuiſſe Λουγόδουνον. Ceterùm collis in hoc prædictus, à Druſi militibus ſub Auguſti Cæſaris principatu congeſtus, nomenque locus jam inde ab eo tempore ſortitus ſit, an verò ſub quo alio poſteà imperatore, difficile diſpectu eſt. lapides certè, ex quibus munimentum colli ſuperſtructum, eamdem ſpecie præ ſe ferunt vetuſtatem, quam munimentum in litore oceani, juxta oſtium Rheni: de quo mox dicam. Ab Engiſto, Friſiorum rege, circa annum Chriſti CCCCL, conditum eſſe, qui è chartis contendere velit, & alia, quæ fabulosè in ejusmodi chartis narrantur, probaverit. Opus certè hoc Romanæ videtur eſſe ſtructuræ. Notandus heic eſt Ortelii error; qui Leidam Plinio *Caſtra legionum Germaniæ*, dictam eſſe conjicit: quum Plinius univerſa caſtra ad Rheni ripam, à fonte ad oſtium, à Druſo Germanico, ut teſtatur Florus, erecta intelligat. Verba Plinii hæc ſunt, lib. IV, cap. ultimo: *Polybius latitudinem Europæ, ab Italiâ ad oceanum ſcripſit* XX M. L *eſſe, etiam tum incompertâ magnitudine ejus. Eſt autem ipſius Italiæ, ut diximus,* XII M. XX *ad Alpes. unde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, quà videtur menſuram agere Polybius,* XI M. lxiij. *Sed certior menſura, ac longior ad occaſum ſolis æſtivi, oſtiumque Rheni, per caſtra legionum Germaniæ, ab iisdem dirigitur Alpibus,* XII xliij M. P. Hæc igitur de Lugduno Batavorum; quod caſtellum initio à Druſo Germanico hibernandis militibus erectum, unum fuit ex duobus illis caſtellis, oceano proximis, quæ cohortium præfecti incenderunt, quum Brinio caſtra juxtà ſita diriperet.

Alterum ex his caſtellum, alteraque cohortis caſtra, ad oſtium Rheni, in ipſo oceani litore fuiſſe, jam anteà dixi. Hoc ſitu nunc antiquiſſimi rudera munimenti manent, prope vicum *Catwijk op ſee*, æquoris fluctibus obruta; nec niſi recidente maris æſtu, Euro litus nudante (quod perrarò accidit) ſpectanda ſe præbent. Vidi ipſe haud ſemel maximam eorum partem. Pars etiam arenarum tumulis abſcondita jacet. Annales Hollandiæ *Brittenburg*, accolæ autem Hollandi hodiè *Het huys te Britten* indigetant; nomine obſcuro, & abſtruſæ originis. Vulgò ſcriptores noſtri ſæculi interpretantur *domum*, ſeu *arcem Britannicam*: quaſi opus Iuliani Cæſaris, à Britanniâ, objectâ inſulâ, denominationem habuerit. cujus rei complura adferunt argumenta, partim è fabuloſis annalibus, partim è Marcellini Zoſimique hiſtoriis deſumta. Marcellinus lib. XVIII, de Iuliano loquens, opida Galliæ ad Rheni ripam reciperante: *Id inter potiſſima maturè duxit implendum, ut ante præliorum fervorem civitates, multo ante exciſas, introiret, receptasque communiret: horrea quin etiam exſtrueret pro incenſis, ubi condi poſſet annona, à Britannis ſveta transferri.* Eâdem de re copioſiùs Zoſimus, initio lib. III: Φράγκους, καὶ Ἀλαμανοὺς, καὶ Σάξονας ἤδη τεσσαράκοντα πόλεις ἐπικειμένας τῷ Ῥήνῳ καταληφότας, καὶ αὐτὰς μὲν ἀναστάτους πεποιηκότας, τοὺς δὲ τούτων οἰκήτορας, ἄπειρον ὄντας πλῆθος, ληϊσαμένους μετὰ πλείστου λαφύρων ἀναριθμήτου. id eſt: *Francos, & Alamannos, & Saxonas, jam* XL *urbeis ad Rhenum ſitas cepiſſe, ac prorſus easdem devaſtaſſe, civeis & incolas infinitâ multitudine, cum innumerabili ſpoliorum copiâ abduxiſſe.* Hos uti Galliâ pelleret Iulianus, exercitum adduxit. Vaſtatâ autem Galliæ orâ, quam dicti Germani obtinebant; οὐκ ἔχων ὅ τι χρήσεται τοῖς παροῦσι, τοιόν δέ τι μεχανᾶται. Τοῦ Ῥήνου πρὸς ταῖς ἐσχατιαῖς τῆς Γερμανίας (........) ὅπερ ἐστὶν ἔθνος Γαλατικὸν εἰς τὸ Ἀτλαντικὸν πέλαγος ἐκδιδόντος, οὗ τῆς ἠϊόνος ἡ Βρεττανικὴ νῆσος ἐννακοσίοις σταδίοις διέστηκεν, ἐκ τῶν περὶ τὸν ποταμὸν ὑλῶν ξύλα συναγαγὼν, ὀκτακόσια κατεσκεύασε πλοῖα μείζονα λέμβων, ταῦτά τε εἰς τὴν Βρεττανίαν ἐκπέμψας, κομίζεσθαι σῖτον ἐποίει· καὶ τοῦτον τοῖς ποταμίοις πλοίοις ἀνάγεσθαι διὰ τοῦ Ῥήνου παρασκευάζων. τοῦτό τε ποιῶν συνεχέστερον διὰ τὸ βραχὺν εἶναι τὸν πλοῦν, ἤρκεσε τοῖς ἀποδι-

 θεῖσι

θεῖσι ταῖς οἰκείαις πόλεσιν, εἰς τὸ καὶ τροφῇ χρήσασθαι, καὶ σπεῖραι τὴν γῆν, καὶ ἀχρεὶς ἀμητοῦ τὰ ἐπιτήδεια ἔχειν. id eſt: *quum ignoraret, quo pacto præſenti rerum ſtatui conſuleret, tale quid machinatur. Ad extremos Germaniæ fineis,* (deſunt nonnulla) *quæ Gallica gens eſt, Rhenus in Atlanticum mare ſeſe exonerat. ab eo litore* ıɔcccc *inſula Britannica ſtadiis diſtat. itaque collectis lignis, ex iis ſilvis, quæ flumini adjacent,* ıɔccc *naveis lembis majores ſtruxit. his in Britanniam miſſis, frumentum adferri curat: ejusque fluvialibus navigiis adverſo Rheno ſubvectionem inſtituit. quo ſæpius iterato, quòd navigatio brevis eſſet, abundè præbuit iis, quos opidis ſuis reſtituerat; unde partim victitarent, partim ſementem facerent, partim ad meſſem uſque commeatum haberent.* Verùm naveis has ıɔccc, lembis majores, ubi tu cenſes exſtructas? ad citimum, medium, an verò ad extimum Rheni oſtium? Ad extimum, aut medium, ſi dixeris, ignoras inſulam Batavorum eo tempore non in Romanorum, ſed hoſtium fuiſſe poteſtate. ſic namque idem Zoſimus paullo pòſt: Πάντων δὲ, ὡς εἰπεῖν, τῶν αὐτόθι βαρβάρων ἀπογνόντων ἐλπίδι πάσῃ, καὶ ὅσον οὐδέπω τοὺς ἔτι περιλελειμμένους ἀπολεῖσθαι πανωλεθρίᾳ προσδοκησάντων, Σάξονες, οἱ πάντων δὴ καρτερώτατοι τῶν ἐκεῖσε νενομένων βαρβάρων, θυμῷ καὶ ῥώμῃ καὶ καρτερίᾳ, τῇ περὶ τὰς μάχας, εἶναι νομίζοντες, Κουάδους, (lege Καύχους) μοῖραν σφῶν ὄντας εἰς τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων κατεχομένην ἐκπέμπουσι γῆν. οἱ δὲ, ὑπὸ Φράγκων, ὁμόρων αὐτοῖς ὄντων, κωλυόμενοι διαβῆναι, δέει τοῦ μὴ τῷ Καίσαρι δοῦναι δικαίαν αἰτίαν τῆς κατ' αὐτῶν αὖθις ἐφόδου, πλοῖα ναυπηγησάμενοι, καὶ διὰ τοῦ Ῥήνου τὴν ὑπὸ Φράγκων ἐχομένην ὑπερβαλλόμενοι γῆν, ἐπὶ τὴν ὑπήκοον Ῥωμαίοις ὡρμίσθησαν, καὶ τῇ Βαταβίᾳ προσχόντες, ἣν δίχα σχιζόμενος ὁ Ῥῆνος νῆσον ποιεῖ, πάσης ποταμίας μείζονα νήσου, τὸ Σαλίων ἔθνος, Φράγκων ἀπόμοιρον, ἐκ τῆς οἰκείας χώρας ὑπὸ Σαξόνων εἰς ταύτην τὴν νῆσον ἀπελαθέντας ἐξέβαλλον. αὕτη δὲ νῆσος, οὖσα πρότερον πᾶσα Ῥωμαίων, τότε ὑπὸ Σαλίων κατείχετο. id eſt: *Omnes jam propemodùm in iis locis barbari ſpem omnem abjecerant, tantúmque non ad internecionem perituras exiſtimabant ſuorum reliquias; quum Saxones, omnium eas regiones incolentium barbarorum, & animis, & corporum viribus, & laborum in prœliis telerantiâ, fortiſſimi habiti, Cauchos, nationis ſuæ partem, in Romanorum ſolum emittunt. At finitimis Francis tranſitu eos prohibentibus (qui metuebant, ne juſtam Cæſari cauſam præberent ſeſe rurſus invadendi) navibus conſtructis, Rheno prætervecti parentem Francorum imperio regionem, in Romani juris ſolum contenderunt; & adpulſis ad Bataviam navibus, quam bipartitò diviſus Rhenus inſulam efficit, quâvis inſulâ amnicâ majorem, Saliorum nationem, Francorum partem, vi Saxonum in hanc inſulam ſuis è ſedibus rejectam, expulerunt. Hæc inſula priùs Romanis in univerſum parens, à Saliis hoc tempore poſſidebatur.* Ergo ſi inſula Batavorum in Romanorum non fuit poteſtate, hoc tempore; multo minùs fuerunt ea, quæ ultra inſulam ſita ſunt. Verùm Rhenus jam Plinii ævo, *medio ore modicum nomini ſuo cuſtodivit alveum*: qui *tenuis*, ut inquit Tacitus, *inſulam inter Germanosque, continentium terrarum ſpeciem fecerat*. Zoſimus autem tradit, naveis à Iuliano exſtructas, lembis fuiſſe majores: quæ hàc tranſire nequiverunt; ne ſuperiorem quidem amnis partem, lato alveo fluentem. nam *fluvialibus navigiis* ad opida ſubvectum frumentum ait. Manet igitur tertius alveus, nempe citimus, qui *cognomento Vahales dicitur, & immenſo Moſæ fluminis ore*, ut inquit Tacitus, *in oceanum effunditur*. ad hunc exſtrui naves ſatis commodè ac tutò potuerunt; hujus ripâ ſiniſtrâ Romano etiam tum imperio ſubjectâ; ut ſatis apertè indicat Zoſimus, dum Cauchos prætervectos Francorum ditionem, id eſt, inſulam Batavorum, in Romani juris ſolum penetraſſe memorat. ex quâ ripâ nuper Iulianus ipſos Salios ejecerat; ut ſuprà in Toxandris, ex prædicto Marcellini libro, oſtenſum. Hæc quoque ripa ligna, ad ıɔccc exſtruendas naveis, ſuppeditare abundè potuit: ſiquidem hoc tractu, ut in ſilvæ Arduennæ deſcriptione docebitur, nil niſi ſilvarum denſitas. contrà verò medii alvei ripa paluſtris, ut ſuprà oſtenſum, & crebris océani æſtibus ſuperfuſa; Batavorumque inſula minor, quàm cujus ligna in tot naveis ſufficerent. At ſubjicitur & alia heic conjectura ex ejusdem Zoſimi lib. IV; ubi hæc leguntur: Οἱ δὲ ῥᾳδίως ἐξαναστάντες, ἀνεῖπον βασιλέα τὸν Μάξιμον· καὶ περιθέντες τὴν ἁλουργίδα καὶ τὸ διάδημα, παραχρῆμα τὸν ὠκεανὸν ναυσὶ διαβάντες τοῦ Ῥήνου προσωρμίσθησαν ἐκβολαῖς. id eſt: *Illi facilè ad ſeditionem impulſi, Maximum imperatorem adpellant: ac traditâ illi*

cum

cum diademate purpurâ, confeſtim transmiſſo navibus oceano, ad oſtia Rheni adpulerunt. Ad omnia ſimul oſtia naveis adpuliſſe haud veriſimile eſt; ultimo eorum, quod Flevum dicitur, longiùs in Germanorum ſolo diſtante. ad medium non adpuliſſe, inde probatur, quòd tenue id tunc temporis, atque modicum, navium è Britanniâ advenientium impatiens. Manet igitur, ut antè, citimum, id eſt, Moſæ os, immenſum, & navium etiam magnarum capax. Quapropter nequidquàm à Britannicâ annonâ, & Britannicis mercatoribus, ut illi volunt, vel à Britannico trajectu, dictum munimentum, ad medium Rheni oſtium, *Britannici* cognomen tunc demum traxiſſe contendas. Antiquum tamen id eſſe cognomentum, ex Procopio, quamvis miro de his remotioribus oris fabulatore, haud perinde obſcuris documentis colligo. Verba ejus, rer. Gothicar. lib. IV, hæc ſunt: Κατὰ δὲ χρόνον τοῦτον τῷ τε Οὐάρνων ἔθνει καὶ στρατιώταις νησιώταις, οἳ δὴ ἐν νήσῳ Βριττίᾳ καλουμένῃ ᾤκηνται, πόλεμος καὶ μάχη ἐγένετο ἐξ αἰτίας τοιᾶσδε. Οὔαρνοι μὲν ὑπὲρ Ἴστρον ποταμὸν ἵδρυνται. διήκουσι δὲ ἄχρι ἐς ὠκεανὸν τὸν ἀρκτῷον, καὶ ποταμὸν Ῥῆνον· ὅσπερ αὐτούς τε διορίζει καὶ Φράγγους, καὶ τἆλλα ἔθνη, ἃ ταύτῃ ἵδρυνται. Βριττία δὲ ἡ νῆσος ἐπὶ τούτου μὲν τοῦ ὠκεανοῦ κεῖται, τῆς ἠϊόνος οὐ πολλῷ ἄποθεν, ἀλλ᾽ ὅσον ἀπὸ σταδίων διακοσίων, καταντικρὺ τῶν τοῦ Ῥήνου ἐκβολῶν μάλιστα· Βρεττανίας δὲ καὶ Θούλης τῆς νήσου μεταξύ ἐστιν. ἐπεὶ Βρεττανία μὲν πρὸς δύοντά που κεῖται ἥλιον, κατὰ τῶν Ἱσπανῶν τὰ ἔσχατα χώρας, ἀμφὶ σταδίους οὐχ ἧσσον ἢ ἐς τετρακισχιλίους τῆς ἠπείρου διέχουσα· Βριττία δὲ ἐς τῆς Γαλλίας τὰ ὄπισθεν, ἃ δὴ πρὸς ὠκεανὸν τετραμμένα, Ἱσπανίας δηλονότι καὶ Βρεττανίας πρὸς βορρᾶν ἄνεμον. Θούλη δὲ, ὅσα γε ἀνθρώπους εἰδέναι, ἐς ὠκεανοῦ τοῦ πρὸς τῇ ἄρκτῳ τὰ ἔσχατα κεῖται. Βριττίαν δὲ τὴν νῆσον ἔθνη τρία πολυανθρωπότατα ἔχουσι· βασιλεύς τε εἷς αὐτῶν ἑκάστῳ ἐφέστηκε. ὀνόματα δὲ κεῖται τοῖς ἔθνεσι τούτοις, Ἄγγιλοι, καὶ Φρίσσονες, καὶ οἱ τῇ νήσῳ ὁμώνυμοι Βρίττονες. τοσαύτη δὲ ἡ τῶν ἐθνῶν πολυανθρωπία φαίνεται οὖσα, ὥστε ἀνὰ πᾶν ἔτος κατὰ πολλοὺς ἐνθένδε μετανιστάμενοι ξὺν γυναιξὶ καὶ παισὶν εἰς Φράγγους χωροῦσι. οἱ δὲ αὐτοὺς ἐνοικίζουσιν ἐς γῆς τῆς σφετέρας τὴν ἐρημοτέραν δοκοῦσαν εἶναι. Id eſt: *Sub idem tempus Varnorum genti & militibus inſulanis, qui Brittiam inſulam incolunt, bellum & prælium evênit, hujusmodi ob cauſam. Varni ultra Danubium amnem habitant: pertinentque ad oceanum uſque ſeptemtrionalem, & Rhenum flumen; quod eos & Francos ab invicem dirimit, aliasque præterea genteis, haſce oras incolenteis. Brittia autem inſula in hoc oceano ſita eſt, haud ita procul ab litore, ſed ſtadiis circiter ducentis diſtans, ex adverſo maximè oſtiorum Rheni, inter Britanniam & Thulen inſulam. etenim Britannia verſus occidentem ſolem eſt ſita, ad Hiſpaniæ ferè extrema, ſtadiis haud minùs IVCIↃ à continente diſtans. Brittia verò ad Galliæ poſtrema, quà in oceanum vergunt, eſt poſita, ad ſeptemtrionem ſcilicet ab Hiſpaniâ & Galliâ converſa. Thule autem, quantum mortalibus compertum, in extremis verſus ſeptemtrionem oceani partibus eſt ſita. Ceterò Brittiam inſulam tres numeroſiſſimæ incolunt nationes; quarum unicuique ſuus rex imperat. nominantur autem Angili, Friſones, & qui idem cum inſulâ nomen habent, Brittones. Tanta verò harum gentium multitudo eſt, uti ſingulis annis inde homines magno numero cum uxoribus & liberis ad Francos emigrent. qui eos in eam agrorum ſuorum partem excipiunt, quæ maximè videtur deſerta.* Subjicit hinc cauſam belli inter Varnos & Brittios. nempe, quia Hermegiſiclus, Varnorum rex, moriturus, filium Radigerum ducere voluit novercam ſuam, natione Francam; poſthabitis nuptiis, Brittiæ Anglæ promiſſis. Cujus rei indignitate atque contumeliâ illa permota, bellum Varnis intulit, cum exercitu ex inſulâ ad Rheni oſtia profecta. Verba verò Hermigiſicli ad Varnos, quibus nuptias Francæ mulieris illis ſvadet, hæc Procopius recenſet: Βρίττιοι μὲν γὰρ οὐδὲ ὅσον ἐπιμίγνυσθαι ὑμῖν οἷοί τέ εἰσιν, ἢ μὴ ὀψέ τε καὶ μόλις. Οὔαρνοι δὲ καὶ Φράγγοι τοῦτο μόνον τοῦ Ῥήνου τὸ ὕδωρ μεταξὺ ἔχουσιν. id eſt: *Brittii namque ne commercia quidem vobiscum inire queunt, niſi ſerò atque ægrè: at Varni ac Franci hanc tantùm Rheni aquam intermediam habent.* Hinc ita de Brittiâ Anglâ: Ναῦς οὖν αὐτίκα τετρακοσίας ἀγείρασα, στρατεύματά τε αὐταῖς ἐνθεμένη οὐχ ἧσσον ἢ μυριάδων δέκα ἀνδρῶν, αὐτὴ ἐξηγεῖτο ἐπὶ τοὺς Οὐάρνους τῇ στρατιᾷ ταύτῃ. id eſt: *Collectis itaque confeſſim* CCC *navibus & exercitu iis impoſito non minore centum millibus hominum, ipſamet in Varnos eum eduxit.* Et mox de Anglis: Ἄλκιμοι δέ εἰσι πάντων μάλιστα βαρβάρων, ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, οἱ νησιῶται οὗτοι. ἔς τε τὰς ξυμβολὰς πεζοὶ ἴασιν. οὐ γὰρ ὅσον εἰσὶ τοῦ ἱππεύεσθαι ἀμελέτητοι, ἀλλ᾽ οὐδὲ ἵππον ὅ τι ποτέ ἐστιν, ἐπίστασθαι σφίσι ξυμβαίνει. ἐπεὶ ἵππον ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ οὐδ᾽ ὅσον κατ᾽ εἰκόνα θεῶνται· οὐ γάρ ποτε τὸ ζῶον τοῦτο ἔν γε Βριττίᾳ γεγονὸς φαίνεται. οὐ

μὴν οὐδὲ Οὔαρνοι ἱππόται εἰσὶν, ἀλλὰ πεζοὶ καὶ αὐτοὶ ἅπαντες. id eſt: *Sunt autem inſulani iſti barbarorum omnium, quos novimus, fortiſsimi: & pedites prælia ineunt. tantum enim abeſt, ut equitandi ſint ſtudioſi, uti ne nôrint quidem, quid ſit equus: ſiquidem ne per imaginem quidem viderunt. neque enim umquàm animal hoc in Brittiâ fuit viſum. Sed neque Varni ſunt equites; verùm pedites & ipſi omnes.* Et mox, de claſſe & prœlio Anglorum cum Varnis: Ἐπειδὴ δὲ κατέπλευσαν εἰς τὴν ἤπειρον, παρθένος μὲν, ἥπερ αὐτῶν ἦρχε, χάρακα ἐχυρὸν πηξαμένη παρ᾽ αὐτὴν μάλιστα τὴν ἐκβολὴν τοῦ ποταμοῦ Ῥήνου ξὺν ὀλίγοις τισὶν αὐτοῦ ἀπέμεινε, παντὶ δὲ τῷ ἄλλῳ στρατῷ τὸν ἀδελφὸν ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἐξηγεῖσθαι κελεύσε. ἐστρατοπεδεύοντο δὲ Οὔαρνοι τότε τῆς τε ὠκεανοῦ ἠιόνος καὶ Ῥήνου ἐκβολῆς οὐ πολλῷ ἄποθεν. οὗ δὴ ἀφικομένων κατὰ τάχος Ἀγγίλων, ξυνέμιξαν μὲν ἀμφότεροι ἐς χεῖρας ἀλλήλοις, ἡσσῶνται δὲ κατὰ κράτος Οὔαρνοι. id eſt: *Poſtquàm verò ad continentem naveis adpulerunt, virgò quidem, quæ illis præerat, vallo ad ipſum Rheni oſtium communito, cum paucis illic manſit; reliquum verò exercitum omnem in hoſteis tendere juſsit. Varni autem caſtrametati erant haud procul oceano & Rheni oſtio. quò quum celeriter pervenìſſent Angli, prælium inter utroſque conſertum eſt: quo Varni magnâ vi vincuntur.* Mira mehercules & terrarum, & gentium, ſimulque temporum confuſio. Inſula erat in Rheno ad oceanum, inter Vahalem & medium Rheni alveum, quæ *Batavia* dicebatur; & caſtellum in eâ ad ipſum Rheni oſtium, nomine *Brittia*; ab objectæ inſulæ Britanniæ vocabulo, an aliunde, & quando primò ſic cognominatum, haud facilè ego dixerim. dein idem Rhenus duobus extimis alveis, Vahale & Iſalâ, quaſi unam includebat inſulam, quam Batavi inter Vahalem & Rheni nomen, ulteriora Friſii ad Iſalam uſque & lacum Flevum incolebant. Has oras Angli, unà cum Saxonibus & Varnis ab ſinu Codâno & dextrâ Albis ripâ ſub Diocletiani imperatoris (ut infrà, lib. III, cap. XXI, in Saxonibus docebo) tempora profecti occuparunt; perque CL circiter annos perpetuò tenuerunt; donec ſub Valentiniani III & Theodoſii II imperium Angli cum Saxonibus in Britanniam transgreſſi ſunt; Varnis in dictâ Rheni inſulâ apud Batavos atque Friſios relictis. Sub Iuſtiniani demum tempora bellum exorſum erat Anglis, Britanniam tenentibus, adversùm Varnos, inſulam etiamdum Rheni ad oceanum colenteis: quod quum narrare heic inſtituiſſet Procopius; quò id commodiùs à lectoribus intelligeretur, ſedeis utriuſque gentis indicare, ei conſilium fuit. Quum igitur audiviſſet, Anglos quondam Rheni inſulam Bataviam apud caſtellum Brittiam tenuiſſe, dein verò in Britanniam tranſiſſe; ea loca & nomina temporaque miſerè ac mirè per oblivionem confundens, Bataviam fecit Brittiam; non jam in Rheno, ſed in ipſo oceano CC ſtadia, id eſt millia paſſuum XXV ab amnis oſtiis ſitam. quod ſpatium inde ei adſumtum, quia audiverat, Britanniam tot circiter millia paſſuum à Galliæ continente abeſſe: quam tamen ipſam cum falsâ *Brittiâ* ſuâ confudit, eamdemque fecit. quidpe quum intellexiſſet, Anglos tunc Britanniam unâ cum cognominibus inſulæ populis Britonibus tenere; ipſe Brittiam, id eſt, Bataviam ab iis ſimul & Britonibus Friſiiſque poſſideri putavit. Vnde hoc noſtro ſæculo nonnulli docti viri, quibus ſatis clarè perſpiciebatur, Britanniam illum intellixiſſe ſub falſo Brittiæ nomine; Friſionum quosdam unà cum Anglis in Britanniam perveniſſe, per ſummum errorem arbitrati ſunt. Alii autem putarunt, Britttiam hanc inſulam re verâ quondam fuiſſe ante Rheni oſtia, ſpatio prædicto diſſitam, poſteà verò altioribus violentioribusque oceani fluctibus abſorptam, vel elutam. At, quænam, quæſo, heic potuit elui tantæ magnitudinis inſula, quæ tres diverſas numeroſiſſimasque genteis ſuſtinuerit: ex quibus una Anglorum gens centum millia armatorum ad bellum Varnis inferendum ut partem tantùm corporis ſui emiſerit? Nugæ ſunt, & logi ineptiſſimi. Nullas heic in oceano ante Friſiorum Batavorumque litora jam inde ab Auguſti temporibus interiiſſe inſulas, quæ incoli potuerint, infrà lib. III, in Friſiis docebo. Britanniam intellexiſſe Procopium, certum eſt; quando eo tempore Angli jam XC circiter annos eam inſulam cum Saxonibus tenuerant. Quòd autem ait Brittiæ incolas adeò equitandi eſſe imperitos, uti ne equi quidem ſpeciem noverint, id paullo ſupra veritatem ab ὑπερβολικῷ quodam nugatore ei

narratum

narratum fuiſſe exiſtimo de Anglis ſimul & Saxonibus: qui adeò navigandi fuêre ſtudioſi, uti ejus artis omnium fuerint peritiſſimi; ut ſuprà lib. I, cap. XVIII, oſtenſum eſt. Ceterùm Varnos tunc tenuiſſe unà cum Batavorum reliquiis Bataviam, apud Vahalis ripam Francis Brabantiam tunc tenentibus conterminos, ex reliquâ Procopii narratione colligo.

Patet igitur haud obſcurè ex hactenus allatis, prædicti apud Rheni oſtium munimenti nomen, quod vulgò nunc incolis *Het huys te Britten*, haud eſſe novum, poſterioribus demum temporibus inventum; ſed antiquiſſimum. cujus tamen originem nemo umquàm monſtraverit; quum nullum eius rei apud rerum ſcriptores exſtet monimentum. Ortelius, ut antè de Lugduno, heic etiam falsò conjecit: munimentum hoc *Caſtra legionum Germaniæ* adpellari Plinio: videlicet, quia hic oſtium Rheni ſimul cum caſtris memorat; ut ſuprà oſtenſum. Ceterùm, armamentarium fuiſſe Romanorum, creditur vulgò ex lapide, qui ex iisdem (& hoc vulgò creditur magis, quàm ſcitur) ruinis erutus, hujusmodi habet inſcriptionem:

IMP. CAES. L. SEPTIMIVS SEVERVS AVG. ET
M. AVRELIVS ANTONINVS CAES. CON. XV.
VOL. ARMAMENTARIVM VETVSTATE
CONLABSVM RESTITVERVNT SVB
VAL. PVDENTE LEG. AVG. PR. PR. CVRANTE
CAECIL. BATANE PRAE.

Verùm Cornelius Aurelius, & auctor magni chronici Hollandiæ, diſertiſſimis teſtantur verbis, circa annum Chriſti CIↃ IↃ II, erutum fuiſſe hunc lapidem prope Leidam, in vico *Roomburg*. Et cur armamentarium ipſo in litore, primo hoſtium impetui expoſitum? tum, quare adeò munitum; triplici validiſſimoque muro circumdatum? Nam quòd Iunius *armamentarium* deſcribit, *munimentum muris, turribusque contra vim inſtructum*; id parum pro milite perito. quis enim rei militaris adeò ignarus, uti neſciat, aliud eſſe *munimentum*, aliud *armamentarium*? in armamentariis autem exſtruendis commoditatem magis reponendorum armamentorum bellicorum ſpectari, quàm munitionem adversùs hoſteis? Nec eſt, quòd armamenta heic, ut quidam opinantur, intelligas nautica. *armamentarium* id adpellatur in lapide XV *cohortis voluntariorum*; non verò nautarum. Proinde Romanoburgio id potiùs concedamus: de cujus loci antiquitate poſteà plura dicentur. Nunc tempus exſtructi munimenti ad medium Rheni oſtium inveſtigemus. Iunius ſuſpicatur, alii etiam in confeſſo eſſe adſeverant, C. Caligulam, quum Britanniam cogitaret, in ludicrâ illâ expeditione, in litore oceani pro pharo excitaſſe. At ichnographia ejus quadrata, cujus latera ſingula ducenos quadragenos pedeis obtinent, triplexque murus, certè aliud, quàm turrim, indicant. Quidam conjiciunt, Severum turrim è ruinis in armamentarium convertiſſe. At armamentarium illud jam ſatis ab hoc litore remotum habeo. nec verò lapis turrim in armamentarium converſam, ſed armamentarium, vetuſtate collapſum, narrat reſtitutum. Verùm turrim iſtam Caligulæ longè alio proculque hinc remoto fuiſſe ſitu, facilè me oſtendere poſſe puto; hiſtoriâ ejus expeditionis paullo altiùs repetitâ. De hac ita Svetonius, in vitâ ejus: *Admonitus de ſupplendo numero Batavorum, quos circa ſe habebat; expeditionis Germanicæ impetum cepit: neque diſtulit. Poſtquàm caſtra attigit, deficiente belli materiâ, paucos de cuſtodiâ Germanos trajici, occulique trans Rhenum juſſit: ac ſibi poſt prandium quàm tumultuoſiſſimè, adeſſe hoſtem, nuntiari. quo facto, proripuit ſe, cum amicis & parte equitum prætorianorum, in proximam ſilvam. truncatisque arboribus, & in modum trophæorum adornatis, ad lumina reverſus, eòrum, qui ſecuti non eſſent, timiditatem & ignaviam corripuit.* De eâdem re ita Dio, lib. LIX: Ὁ δὲ Γάϊος ἐς τὴν Γαλατίαν ἀφώρμησε, πρόφασιν μὲν τοὺς Κελτοὺς πολεμίους, ὡς καὶ παρακινοῦντάς τι, ποιησάμενος, ἔργῳ δὲ, ὅπως καὶ τὰ ἐκείνων αὐθοῦντα τοῖς πλούτοις καὶ τὰ τῶν Ἰβήρων ἐκχρηματίσηται. ἐλθὼν δὲ ἐκεῖσε, τῶν μὲν πολεμίων οὐδένα ἐκάκωσεν,

(εὐθύς τε

(εὐθύς τι γὰρ ὀλίγον ὑπὲρ τοῦ Ῥήνου προχωρήσας ὑπέστρεψε, καὶ μετὰ τοῦτο ὁρμήσας ὡς καὶ ἐς τὴν Βρεττανίαν στρατεύσων, ἀπ᾽ αὐτοῦ τοῦ ὠκεανοῦ ἀνεκομίσθη) τοὺς δὲ ὑπηκόους, τούς τε συμμάχους καὶ τοὺς πολίτας, πλεῖστα καὶ μέγιστα ἐκακούργησεν. Hoc eſt: *At Cajus in Galliam profectus, obtentu Germanici belli uſus, quòd ea gens aliquid novi motus dediſſet: re verâ autem in animo habens, Gallias quoque, opibus florenteis, & Hiſpanias expilare. In Galliam igitur quum veniſſet, hoſtium terram nullo maleficio infeſtavit: nam Rhenum parumper transgreſſus, potinus inde ſeſe retulit: tum, quaſi in Britanniam iturus, promotis caſtris, ab ipſo oceano rediit. at provinciales ſubditos, fœderatos, civeisque mirum in modum adflixit.* Narrat hinc prolixo ſermone, quæ & quanta mala contra prædictos homines in Galliâ patraverit Cajus. ex quo adparet, diu ipſum poſt diſceſſum à Rheno in Galliâ egiſſe, antequàm id fecerit, quod tandem his verbis auctor ſubjungit: Γάϊος δὲ ἐν τούτῳ τόν τε Πτολεμαῖον, τὸν τοῦ Ἰόβα παῖδα μεταπέμψας, καὶ μαθὼν ὅτι πλουτεῖ, ἀπέκτεινε, καὶ ἄλλους πολλοὺς μετ᾽ αὐτοῦ· ὅτε καὶ ἐς τὸν ὠκεανὸν ἐλθών, ὡς καὶ ἐν τῇ Βρεττανίᾳ στρατεύσων, καὶ πάντας τοὺς στρατιώτας ἐν τῇ ἠϊόνι παρατάξας, τριήρους τε ἐπέβη, καὶ ὀλίγον ἀπὸ τῆς γῆς ἀπάρας, ἀνέπλευσε. καὶ μετὰ τοῦτο ἐπὶ βήματος ὑψηλοῦ ἱζήσας, καὶ σύνθημα τοῖς στρατιώταις ὡς ἐς μάχην δοὺς, τοῖς τε σαλπιγκταῖς ἐξοτρύνας αὐτοὺς; εἶτ᾽ ἐξαίφνης ἐκέλευσε σφίσι τὰ κογχύλια συλλέξασθαι· λαβών τε τὰ σκῦλα ταῦτα (καὶ γὰρ λαφύρων δηλονότι πρὸς τὴν τῶν ἐπινικίων πομπὴν ἐδεῖτο) μέγα τε ἐφρόνησεν, ὡς καὶ τὸν ὠκεανὸν αὐτὸν δεδουλωμένος, καὶ τοῖς στρατιώταις πολλὰ ἐδωρήσατο. καὶ ὁ μὲν ἐς τὴν Ῥώμην τὰ κογχύλια ἀνεκόμισεν, ἵνα καὶ ἐκείνοις τὰ λάφυρα δείξῃ· Id eſt: *At Cajus Ptolemæum, Iubæ filium, evocavit; & quum cognoviſſet de ejus divitiis, necavit: nonnullosque prætereà alios. quo tempore etiam ad oceanum profectus, tamquàm in Britanniam bellum tranſlaturus, omnes in acie militeis propter litus conſtituit; ipſe, triremi conſcensâ, paullum à terrâ avectus, rediit: ac deinde alto in ſuggeſto conſidens, ſignum pugnæ militibus dedit, claſſicumque canere juſſit: ſubitóque mandavit, ut conchylia legerent. His partis ſpoliis (nimirum exuviis hoſtium ad triumphum indigebat) animum ſuſtulit, quaſi ipſum oceanum ſubegiſſet: donatisque liberaliter militibus, conchylia hæc Romam attulit, ut ibi quoque prædam ſuam oſtentaret.* De eâdem re ita Svetonius, paullo pòſt: *Poſtremò, quaſi perpetraturus bellum, directâ acie in litore oceani, ac baliſtis machinisque diſpoſitis, nemine gnaro ac opinante quidnam cœpturus eſſet, repentè, ut conchas legerent, galeasque & ſinus replerent, imperavit: ſpolia oceani vocans, Capitolio palatioque debita. Et in indicium victoriæ, altiſſimam turrim excitavit: ex quâ, ut ex pharo, noctibus ad regendos navium curſus ignes emicarent.* & mox: *Præcepit etiam triremes, quibus introierat oceanum, magnâ ex parte itinere terreſtri Romam devehi.* Patet igitur ex Dione, non ſtatim poſtquàm à Rheni transgreſſu redierat, excitaſſe hanc turrim, ſive pharum Caligulam, apud Rhenum in Batavorum inſulâ; ſed in ulteriori versùs occaſum Galliæ litore. Vbi id factum, oſtendit diſertè Oroſius, lib. VII, cap. V, his verbis de eodem Caligulâ loquens: *Hic ſiquidem magno & incredibili apparatu profectus quærere hoſtem viribus otioſis, Germaniam Galliamque percurrens, in orâ oceani circa proſpectum Britanniæ reſtitit.* Portum in hoc litore, ex quo uno Romani in Britanniam transmiſſuri ſolvere jam inde à Iulii Cæſaris in eam inſulam expeditione conſveverunt, fuiſſe in Morinis *Icium*, qui poſteà *Geſoriacus* & *Bononia* dictus, ſuprà in Morinis docui. Ex hoc igitur Caligulam etiam voluiſſe ſolvere, dubium nullum eſſe poteſt; quandoquidem turris ea, quamvis faſtigio imminuta, etiam nunc ibidem exſtat, vulgò incolis Francogallis *Tour de l'ordre*, Germanis proximis *d'Oude man*, Anglis *the Old man* dicta: de quâ ita Aimoinus, lib. IV, cap. XCIX: *Ipſe intereà imperator* (Carolus Magnus) *propter claſſem, quam anno ſuperiore fieri imperavit, videndum, ad Bononiam, civitatem maritimam, acceſſit. pharumque ibi, ad navigantium curſus dirigendos antiquitus conſtitutam, reſtauravit; & in ſummitate ejus nocturnum ignem accendit.* Penè eisdem verbis hæc è Svetonio deſumta: niſi quòd pro Caligulæ nomine vox *antiquitus* ſubjecta. Erravit igitur quam vehementiſſimè Iunius, & quicumque ejus errore ducti, Caligulæ pharum ad Rheni oſtium trahunt. Ego ſanè quum ante IX circiter annos dictam turrim apud Bononiam conſcenderem, mirabar tam antiqui operis (& antiquitatem ipſam lapidis genus oſtentat) memoriam ultra Caroli Magni ætatem oſtendi non poſſe, donec eam in Svetonio ac Dione ex Oroſio diſpexi. Ceterùm Ortelius & Goltius lapidis fragmentum,

gmentum, è ruinis dicti munimenti erutum, proferunt, cum hac inſcriptione:

TANNIC. GERMANIC. PIVS. FELIX. AVGVSTVS.
MAX. TRIB. POT. XVIII. COS. IIII. P. P. IMP. III.
RAM. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA
ERO. PATRE. SVO. RESTITVTAM.

Cujus integram lectionem haud inconcinnè docti viri in hunc modum concinnare conantur: *Imperator Cæſar M. Aurel. Antoninus, Britannicus, Germanicus, Pius, Felix, Auguſtus, Pont. Max. Trib. Pot.* XVIII, COS. IIII, *P. P. Imp.* III, *aram à Divo Claudio, & poſteà à Divo Severo, patre ſuo reſtitutam.* Ex hac inſcriptione Ortelius & Goltius haud dubitant adſeverare, dictum munimentum à Claudio Cæſare conditum. At aliud eſt aram excitare, aliud munimentum, ſeu caſtellum erigere: potuitque multis annis antè caſtellum exſtitiſſe, quàm ara exſtructa fuit. nec ſatis firmum argumentum; quia ad hujus caſtelli ruinas lapis repertus, igitur aram heic fuiſſe. potuit quidpe lapis aliunde huc transportari. Ego equidem, ſi ſumma vetuſtas huic operi adſcribenda ſit, non Caligulæ neque Claudio imperatoribus, ſed Druſo Germanico, qui, Auguſto imperitante, *quinquaginta ampliùs*, ut auctor eſt Florus, *per Rheni ripam caſtella direxit*, ſtructuram ejus attribuerim. certè ad oceanum caſtra Romana cum caſtello fuiſſe, ſuprà ex Tacito oſtendi. Eumenius, panegyrico, Conſtantino Auguſto dicto: *Cùm totus armatis navibus Rhenus inſtructus ſit; & ripis omnibus uſque ad oceanum diſpoſitus miles immineat.* Militem hunc præſidiarium in limite imperii, id eſt, ad medium fuiſſe alveum, ſuperiori capite demonſtratum eſt. Et ſic prope oceanum fuiſſe & *Helium caſtellum*, lævâ Moſæ amnis ripâ, ſuprà in Toxandris docui: & item *Flevum caſtellum*, ad tertium atque extremum Rheni oſtium fuiſſe, ſuo loco oſtendam. Hæc igitur de origine ac conditore hujus munimenti. de interitu ejus pauca nunc etiam quædam expediantur. Maris inundationes crebras atque ingenteis multum terræ ex toto hoc litore abſumſiſſe, jam antè dictum eſt: idemque infrà pluribus ſuo loco docebitur. De Batavâ orâ, noviſſimis annis æquoris fluctibus abroſâ, Hadr. Iunium teſtem audiſſe haud pigeat. is Bataviæ ſuæ cap. x, de Cattovico maritimo vico, ad quem dictum munimentum eſt, loquens; *Meâ*, inquit, *ætate inſigne detrimentum expertus pertulit, hauſtis non ſemel mari fluctuoſo domibus aliquot. quæ calamitas tam illi propria eſt, & familiaris, ut rarò ulla major ingruat vis, aut tempeſtas (cujuſmodi plurimæ in meam memoriam incurrerunt) quin ædificia quæpiam cum ſolo ſubruant fluctus. Quod ipſum & Nordevico, maritimo vico, proximè propinquo, accidit; quia ſeptemtrionale armamentarii latus paulò diſtantiore ſpatio inde diſſidet. ubi univerſam domorum viciniam, cum puteo communi, mare paucos intra annos abligurivit. Prætermitto ſilentio, quod de Scevelingâ, in eodem litore, lippi omnes & tonſores nôrunt. quæ memoria non admodùm veteris (nam vix ultra paucos ſupra centum annos extenditur) recordatione ſatis explicitâ loquitur, templum cum præaltâ turri fluctibus abſorptum, ad bis mille fermè paſſus intra maris complexum, nuſquàm nunc comparere. quo tempore magnificentius illic exædificatum templum, quàm remotiſſimè à mari, ſatis cum periculo ad litoris viciniam paulatim nunc accedit: quàm injuriam nuper, poſtridè Kal. Novemb. an.* CIↃ IↃ LXX, *ſenſit longè graviſſimam; complanatis, & in fœdam ruinam tractis ædificiis fermè* LX: *ita, ut interdum inter piſcatores, pagi incolas, agitetur de loco remotiore, templi fabricæ deligendo.* Eodem igitur modo munimentum illud ad medium Rheni oſtium periit; quum extra tumulos arenarios, quos vulgò accolæ *duynen* adpellitant, in plano apertoque litore, fuiſſe haud dubium ſit; ad eumdem, ut mea fert ſententia, modum, uti in Britanniæ meridionali litore munimentum, ſive caſtellum validiſſimum *Sangate*, prope celebrem pagum *Folckeſtone*, VI millibus paſſuum à portu Dubrenſi, exſtructum eſt. cujus mœnia maris æſtus paullo altiores frequenter verberant. Quando autem munimentum ad Rheni os undarum vi obſorptum, nihil prorſus habeo, quod pro certo adfirmari queat. quidpe mentio eâ de re apud rerũ auctores nulla eſt: & inundationes heic tã crebræ fuêre, uti ne conjecturâ quidẽ adſequi liceat.

Q Hæc

Hæc igitur ſunt ſex illa loca in Batavorum inſulâ vetuſtiſſima, à Tacito memorata.

Ceterùm itinera per Batavorum agros deſcribuntur duo in tabulâ hoc modo:

Colõ. Trajana		*Colõ. Trajana*	
Burginatio	V.	*Burginatio*	V.
Arenatio	VI.	*Arenatio*	VI.
Noviomagi	X.	*Noviomagi*	X.
Caſtra Herculis	VIII.	*Ad Duodecimum*	XVIII.
Carvone	XIII.	*Grinnibus*	VI.
Leveſano	VIII	*Caſpingio*	XVIII.
Fletione	XVI.	*Tablis*	XII.
Lauri	XII.	*Flenio*	XVIII.
Nigro pullo	V.	*Foro Adriani*	XII.
Albamanis	II.	*Lugduno*	....
Matilone	V.		
Preterium Agrippine	III.		
Lugduno	II.		

Ex his primum per dextrum agitur inſulæ latus, id eſt, per Rheni ripam; alterum per lævum. At quomodò heic *Grinnes*, locus in dextro inſulæ latere, ad ripam amnis ſitus, in lævo recenſetur itinere? item quomodò inter *Grinnes* & *Noviomagum* millia paſſuum numerantur XLII; quum re verâ vix ſint plura XII? Hæc certè mentem meam antehac multum diuque in varias agitarunt conjectationes: in quibus quum ſollicitè anxiéque laborarem, deprehendi tandem ex locorum vocabulis, turbata eſſe à librariis itinera; multaque vocabula, quæ in lævo fuerant itinere, in dextrum transſcripta, & vice verſâ. Sic igitur in verum geuninumque ordinem reſtituo:

Colõ. Trajana		*Colõ. Trajana*	
Burginatio	V.	*Burginatio*	V.
Arenatio	VI.	*Arenatio*	VI.
Ad Duodecimum	XII.	*Noviomagi*	X.
Grinnibus	VI.	*Caſtra Herculis*	VIII.
Fletione	XXV.	*Carvone*	XIII.
Nigro pullo	V	*Leveſano*	VIII.
Albinianis	X.	*Lauri*	XVIII.
Matilone	V.	*Caſpingio*	XII.
Prætorium Agrippinæ	III.	*Tablis*	XII.
Lugduno	II.	*Flevio*	XVIII.
		Foro Adriani	IIII.
		Lugduno.	VII.

Horum primum, ſive dextrum, ſic deſcribitur apud Antonium:

Colonia Trajana	
Burginatio	V
Herenatio	VI.
Carvone	XXII.
Mannaritio	XXII.
Trajecto	XV.
Albimanis	XVII.
Lugduno	X.

Coloniam Trajanam eſſe vicum nunc, prope Clivos opidum, nomine *Kellen*, ſuprà in Gugernis demonſtratum eſt: *Arenatium* verò in adversâ fuiſſe ripâ opidi *Arnhem*, jam anteà hoc ipſo capite oſtenſum. Inter *Kellen* & *Arnhem*, XVI ſunt millia paſſuum.

unde

unde conjicio, in itinerariis XI millia fuiſſe poſita inter *Arenatium* & *Burginatium*. quæ librarius poſteà corrupit in VI. BURGINATIUM igitur V millibus à Coloniâ Trajanâ, XI autem ab Arenatio diſſitum, haud dubiè fuit extra Batavorum inſulam, in lævâ Vahalis ripâ, CIↃ paſſibus ſupra vicum *Bimmen*. Extra inſulam fuiſſe, ex Marcellini quoque lib. XVIII perſpicitur; ubi hæc leguntur, de Iuliani prædictâ expeditione in Francos, citeriorem Rheni ripam obſidenteis: *Civitates occupatæ ſunt ſeptem; Caſtra Herculis, Quadriburgum, Triceſimæ, Niveſio, Bonna, Antennacum, & Bingio.* Vbi idem locus adpellatur QUADRIBURGUM; aut hoc certè vocabulum vitioſum & à voce *Burginatium*. nam eumdem eſſe locum, ordo reliquorum indicat. Iulianus autem in inſulam non tranſiit: ſed hanc Salios tenere paſſus; ut patet ex Marcellino ac Zoſimo.

Locus AD DUODECIMUM videtur eſſe idem, qui VADA Tacito, nunc verò in adversâ ripâ, ex antiquo vocabulo dicitur *Wageningen*. nam ſpatium inter *Rhenen* & *Arnhem* in treis partes ſi dividas; unam ex his occupabit intervallum inter *Rhenen* & *Wageningen*; reliquæ duæ hinc erunt ad *Arnhem* uſque. In tabulâ autem inter *Grinnes* & *Duodecim* VI numerantur millia paſſuum. hinc igitur bis VI ad *Arenatium*, facient XII.

FLETIO in ulteriore, ut *Arenacum*, *Vada*, & *Grinnes*, hodiè conſpicitur ripâ, medio ferè ſitu inter opida *Vtrecht* & *Woerden*, vicus vulgari vocabulo *Fleeten*, ſive *Vlueten* dictus: in hoc enim vocabulo *V* conſonans incolis ſonat *F*; & *ue* diphthongus quàm proximè ad *ee*, vel *ö* reliquorum Germanorum accedit.

A dicto vico *Flueten*, millia ſunt V & paſſus IↃ ad opidum *Woerden*. In tabulâ, inter *Nigrum pullum* & *Lauros* falsò V ſcripta ſunt millia. quæ ego inter *Fletionem* & *Nigrum pullum* ab auctore notata fuiſſe judico. unde NIGER PULLUS hodiè eſt opidum *Woerden*.

Hinc locus, qui in tabulâ eſt *Albamanis*, & apud Antoninum *Albimanis*, ſine dubio nunc eſt vicus *Alphen*. è cujus vocabulo antiquum verumque nomen fuiſſe à doctis viris conjicitur ALBINIANA.

Inter *Alphen* & *Leyden* VIII ſunt millia paſſuum. duo igitur millia, in utroque itinerario, inter *Albiniana* & *Lugdunum* abundant. Medio ſitu tabula locum habet, cui nomen MATILO. is hodiè, ædificiis vacuus, adverſum in ulteriore ripâ proſpicit vicum *Coudekerke*.

PRÆTORIUM AGRIPPINÆ nunc eſſe vicum *Roomburg*, prope Lugdunũ, jam antè dictum eſt. Hujus rei argumenta validiſſima ſunt tria. primum eſt in ipſo vocabulo loci; quod Romanum nomen apertè clamat; conditumque à Romanis olim locum, manifeſtò teſtatur. alterum eſt in loci ſitu, ac diſtantiâ à Lugduno; quæ ſic demetienda eſt: In itinerariis X numeratur millia paſſuum inter *Lugdunum* & *Albiniana*. ſpatium ſoli inter *Leyden* & *Alphen* in X portiones ſi ſecueris, parum admodùm aberit, quin Romanoburgio duæ decimæ, id eſt, duo millia paſſuum conveniant. Diſtat autem is locus à Leidâ paullo ampliùs paſſibus CIↃ. Pro tertio, ac omnium maximo argumento ſunt inſcriptiones lapidum antiquæ, aliæque antiquitatum Romanarum reliquiæ innumeræ, ſuperioribus annis heic erutæ: quarum imagines apud Hadr. Iunium & Petr. Scriverium, in antiquitatibus Batavicis, reperiuntur. Mihi etiã quondam pars earum, eodem in vico & paſſim in agro diſperſa, viſa eſt. De cognomine *Prætorii* idem ſentio, quod Marcus Velſerus. cujus verba huc adſcribere haud pigeat. Is igitur in explicatione quarumdam ſchedarum dictæ tabulæ, his ex Taciti annal. XII præmiſſis: *Agrippina* (Claudii imperatoris uxor) *quò vim ſuam ſociis quoque nationibus oſtentaret, in opidum Vbiorum in quo genita erat, veteranos, coloniamque deduci imperat; cui nomen inditum ex vocabulo ipſius. Ego hanc*, inquit Velſerus, *ambitionem in Colonia & hujus Prætorii nomine valuiſſe ſentio. Neque tamen valdè ambigo, Prætorium etiam ad Agrippinam Germanici filiam pertinere. Certo fortaſſis conſilio Bataviam oſtentationi delegit imperioſa & ſagax mulier; quò apud illam gentem venerationem augeret, ex quâ Auguſtorum Auguſtarumque corporis cuſtodes.* Scilicet ambiguus planè atque incertus eſt hujus Prætorii conditor. illud tamen ſilentio prætermittendum haud cenſeo; ſi Agrippinarum alterutra, ſive

Claudii, ſive Neronis uxor, Prætorium hoc ſtruxit, quò vim ſuam atque magnitudinem ſociis nationibus oſtentaret; certè non agreſti opere, nec humili atque exiguâ formâ, ſed magnitudine Romanâ condignum ſtruxit; quod & tabula itineraria atteſtatur; in quâ eodem picturæ genere notatum eſt, quo aquæ calidæ paſſim per provincias Romanas in eâdem tabulâ deſignantur. Iſtiusmodi operis Prætorium ſi fuit; miror ſanè, nullam ejus apud Tacitum in rebellione Batavicâ fieri mentionem. nam & hoc haud dubiè Batavi Caninefatesque expugnaſſent, ut bina caſtra infrà ſita; aut Romani incendiſſent, ut duo caſtella juxta dicta caſtra poſita. Quapropter magna mihi hinc oritur dubitatio, an ulla dictarum Agrippinarum id condiderit. nec tamen diſpicio, unde nomen id poſt eas adeptum ſit: niſi fortè aliæ quoque poſt Neronis uxorem fuerunt Agrippinæ. At potuit equidem hoc Tacitus ſub caſtelli nomine intellexiſſe. Ceterò lapidis inſcriptionem, qui Armamentarii, per Severum Aureliumque inſtaurati, meminit, ſuprà exhibui. hunc in vico Romanoburgio repertum teſtantur, ut antè retuli, Cornelius Aurelius & auctor magni Chronici Hollandiæ. unde docti viri conjiciunt, Romanoburgii quondam fuiſſe illud ARMAMENTARIUM XV COHORTIS VOLUNTARIORUM; quod vulgus ſcriptorum oſtio Rheni tribuit. Ac ſanè longè aptiùs Romanoburgio congruit; ut qui locus in mediterraneis poſitus. Et nihil magis inter ſe convenit, quàm *Prætorium* & *Armamentarium*, quieto in loco, extra caſtra poſita. Antiquiſſimam hujus eſſe originem, ſatis apertè ex eo colligitur, quòd jam Severi imperatoris tempore vetuſtate collapſum fuit; quum tamen Romanæ fabricæ firmiſſimo opere conſtiterint; ut patet ex antiquiſſimorum paſſim monumentorum reliquiis. De interitu cùm prætorii, tùm armamentarii, nihil habeo, quod adferam.

Porrò apud Antoninum, inter *Carvonem* & *Albiniana*, duo recenſentur loca, quibus vocabula *Mannaritio* & *Trajecto*. MANNARITIUM nunc eſſe vicum *Maurick*, ad Rheni ripam, XV millibus paſſuum ſupra opidum *Vtrecht*, nomen ſimul ac ſitus, intervallumque indicant. *Carvonem* nunc eſſe *Grave* opidum, ex tabulâ etiam poſteà patebit. ab hoc ad opidum *Arnhem* XVII ſunt millia paſſuum: totidemque ad vicum *Maurick*. quapropter apud Antoninum, in utroque ſpatio, V corruptum eſt in X.

TRAIECTUM nunc eſſe *Vtrecht*, itidem nomen, ſitus ac locorum intervalla oſtendunt. ſunt quidpe hinc, ut antè dictum, ad vicum *Maurick*, XV millia paſſuum: Lugdunum verò XXVII. Vnus refert, ex antiquis Romanorum ſcriptoribus, Antoninus: cui vetuſtatis memoriam omnem debet. Ejus tamen ævo haud magni etiamdum fuiſſe momenti, ex eo colligere licet, quod tabula ejus, in eodem ab Arenatio Lugdunum versùs itinere, mentionem facit nullam. De Antonio, item de Cæſare, quaſi primis hujus urbis conditoribus, quæ Hortenſius ac Iunius ſine auctoribus nugantur; ea ipſa manifeſtè produnt, hiſtorias Cæſarianas neutrum ſatis perſpexiſſe. nam in Batavorum fineis neque Cæſarem, neque quemquam legatorum ejus cum milite penetraſſe, alibi demonſtravi. tum verò nullas fuiſſe Batavis urbeis, nullaque opida in inſulâ, ne Taciti quidem ævo, jam antè ſatis oſtenſum eſt. Ceterùm Beatus Rhenanus neſcio quò mentem intenderit, quum *Trajectum* Antonini, *Maſetricht* opidum ad Moſam interpretatus ſit. quid namque Arenacum à Lugduno tendenti tranſitio eſt per *Maſetricht*? Scilicet Rhenanum decepit, quòd hanc quoque urbem Sigebertus Gemblacenſis, aliiq; poſterioris ævi ſcriptores, ſæpius *Trajectum* adpellant. Opidum *Vtrecht* Latinorum vulgo hodiè dicitur *Vltrajectum*; vocabulo ex dicto Sigeberto deſumto. Is enim in chronographiâ ſuâ res ſub Iuſtiniano imperatore, an. IƆCXCVII, geſtas referens: *Wilibrordus*, inquit, *à Sergio Papâ Clemens agnominatus, & ad prædicandum genti Friſionum epiſcopus conſecratus, ex dono Pipini principis ſedem epiſcopalem ſtatuit in loco Vultaburch; qui nunc Vltrajectum dicitur, à nomine gentis Vultarum, & Trajecto compoſitum, quaſi Vultarum opidum. nam trajectum lingvâ Gallicâ oppidum dicitur*. Quæ ipſe Sigebertus à Bedâ habuiſſe videtur. hic quidpe, de geſtis Anglorum lib. V, cap. XII, de eodem loquens epiſcopo Clemente, quem *Wilbrordum* adpellat; *Donavit autem ei*, inquit, *Pipinus locum cathedræ epiſcopalis in caſtello ſuo illuſtri, quod antiquo gentis vocabulo Wiltaburg, id eſt, Opidum Wiltorum, lingvâ autem Gallicâ Trajectum vocatur*. Verùm ſi vox *trajectum* ſignifi-

cat *opidum*; quomodò hic locus apud Antoninum opidum adpellari potuit, ſine nomine proprio, aut adjectivo; quum innumera fuerint per omnem Galliam opida? aut quomodò ipſe Sigebertus opidum *Maſe tricht*, *Trajectum* adpellavit, id eſt, *opidum*, ſine peculiari vocabulo? denique quomodò iſtius opidi ad Rhenum nomen Romanos latere potuit; qui etiam tum ripam hanc caſtris atque militibus Antonini ævo tenuerunt; *Vultarum*, ſive *Wiltorum* gente nullâ cognitâ? Certè vox *Trajectus*, à Romanis loco indita, nihil heic, niſi verū fluminis *trajectum*, ſeu *tranſmiſſum* indicat. nec heic ſolùm; ſed ubicumque opidorum, pagorum, vicorumque nomina in *trecht*, ſive *drecht*, ſeu *tricht*, terminata reperias. hæc quidpe ſemper fluminibus, aliiſque aquis adpoſita. Quocirca Iunius etiam haud modicè erravit, celebrem Hollandiæ urbem, cui vulgare vocabulum *Dordrecht*, Latinè adpellandā cenſens *Durodrechtum*; quaſi *Duri* (fabuloſi cujuſdam & commentitii hominis) *Forum*. *drecht* enim interpretatur *forum*, ſive *locum, ubi mercatus celebrari conſvêrunt*. In annalibus hujus urbis fit mentio amniculi cujuſdam *Dorii*, ſub mœnibus urbis quondam labentis: ab hujus haud dubiè vocabulo locus adpoſitus cognomentum accepit, quaſi *Dorii*, ſive *Duri trajectus*. At quantum fides Sigebertus aliique iſtius ſæculi ſcriptores mereantur, vel ex uno illius exemplo cognoſci poteſt. *Civitatem* ait, *quam Antoninus Pius cum filio Aurelio condiderit, & Sommonobriam ab adjacente flumine appellaverit, Gratianum imperatorem, ſub dominio mancipatam, mutato nomine, Ambianis ab ambitu fluminum feciſſe vocari.* Quod, quæſo, hoc ipſo magis nugatorium commentum? quæ fabulæ magis anniles? *Samarobriga* Ambianorū gentis caput eſt apud Ptolemæum: antiquiſſimam principemque fuiſſe ejus gentis urbem, in quâ Cæſar Iulius hiemavit, clarè ex hujus commentariis de bello Gallico cognoſcitur: Cicero quoque ejus meminit in epiſtolis. Ecquid igitur Sigeberto potiùs credam; qui ab Antonino demum conditam ait, nomineque *Sommonobriæ* ſignatam? Haud opinor. Simile igitur huic eſt illud de *Vltrajecto*. Nec illud quidem Bedæ crediderim, nempe *Wiltaburg* & *Trajectum*, eſſe unum eumdemque locum. nam *Wiltaburg*, illuſtre Pipini caſtellum, haud dubiè is locus eſt, qui nunc etiam III millibus, & IↃC circiter paſſibus ſupra opidum *Vtrecht* ſitus, vulgò *Wiltenburg* indigetatur. ubi multa ſuâ ætate antiquitatis rudera effoſſa, teſtatur Iunius. Hinc ego ſuſpicor, quum locus iſte tam prope eſſet Trajectum opidum (ubi ſedem epiſcopalem, Pipini conceſſu, ſtatuit Willibrordus) natum eſſe Bedæ errorem, uti is in ipſo caſtello *Wiltenburg* ſedem epiſcopo conceſſam exiſtimaret. Ceterùm obliquus equidem caſus apud Antoninum legitur *Trajecto*. unde nominativus formatur *Trajectum*; quemadmodùm apud Bedam ac Sigebertum legitur. Sed quàm vitioſè, ac barbarè pleraque vocabula in itinerariis iſtis antiquis perſcripta ſint; cuivis animadverſu facillimum eſt. Nihil igitur mirum, ſi etiam Beda, ccc circiter annis poſterior Antonino, barbarè id opidi vocabulum, ſive ex Antonini itinerario, ſive ex communi ſui etiam ſæculi uſu, protulit. Verum certè vocabulum, loco à Romanis inditum, fuit TRAIECTUS RHENI; maſculino genere, quartâ declinatione. Sed hunc locum trans Rhenum fuiſſe in Friſiorum agro, tribus maximè argumentis inductus credo. quorum primum eſt, quòd hodiéque potiſſima urbis pars in dextrâ ripâ eſt ſita: alterum; quòd Willibrordus Friſiis impoſitus fuit epiſcopus; quorum fines numquàm fuêre cis Rhenum. tertium eſt, quòd *Fletio* etiam in eodem itinere trans Rhenum eſt.

Atque hactenus de dextro itinere, quod per ripas Rheni actum eſt. nunc ad lævum tranſeo.

CARVONEM eſſe nunc lævæ Moſæ amnis ripæ opidum *Grave*, cùm nomen, & duo æqua intervalla, quæ apud Antoninum inter Arenatium & Carvonem, & inter hunc ac Mannaritium ponuntur, indicant; tùm reliquorum, ejuſdem itineris in tabulâ, locorum explicatio confirmabit. Sed *Carvo* nihil ad Batavos pertinet: quia citra Moſam, in Menapiorum finibus ſitus.

Inter opida *Nimmegen* & *Grave* VIIII ſunt millia paſſuum. haud facilè igitur crediderim in tabulâ probos eſſe numeros, VIII millium inter Noviomagum & CASTRA HERCULIS; & XIII millium inter hæc & Carvonem. nec verò tam

longè extra directam viam Caſtra iſta ſita fuiſſe potuerunt, uti XXI millia paſſuum iter per ea confecerit. Infra Noviomagum & Carvonem non fuiſſe, perſpicitur ex eo, quòd eâ regione in eodem itinere occurrit *Levæ fanum*, ut mox oſtendetur. Supra verò dicta duo opida ſi locum conſtituere velis, qui VIII millibus ab illo, XIII verò ab hoc diſtet; incides in vicum *Meer*, IV millibus à Coloniâ Trajanâ, totidemque à Burginatio diſſitum. quem non eſſe *Caſtra Herculis*, ipſa nimia vicinitas arguit. Inter Burginatium, ac Noviomagum ea fuiſſe, à fluminis tamen ripâ remota, ex Marcellino ſimul, cujus verba ſuprà citavi, ac tabulâ perſpicitur: Vter numerus in tabulâ abundet, inter Carvonem Caſtraque Herculis, an verò inter hæc & Noviomagum, haud facile diſpectu eſt. ideóque locus certus Herculis Caſtris adſignari prorſus nequit. Hoc tamen unum ſatis ex tabulâ ac Marcellino conſtat; inter *Grave* & *Nimmegen* ea fuiſſe, deflexo paullùm itinere versùs Burginatium & Coloniam Trajanam.

LEVEFANUM, ſeu rectiùs fortè LEVÆ FANUM nunc eſſe vicum *Leuwen*; LAUROS verò, nunc opidum *Leerdam*; cùm nomina, tùm tractus itineris, ſimulque intervalla locorum convincunt. nam à *Leerdam* ad *Leuwen* XVIII numerantur millia paſſuum; & hinc ad *Grave* XII. unde ſuſpicor, numerum illum XVIII millium, qui in tabulâ vitioſè poſitus eſt inter Caſpingium & Grinnes, pertinuiſſe ad intervallum, quod eſt inter Levæ fanum & Lauros. inter Carvonem autem & Levæ fanum, X corruptum puto in V.

CASPINGIUM quoque nunc eſſe arcem *Gieſſenburg*, & TABLA, ſive TABLAS, vicum *Alblas*; nomina juxta, & itineris tractus, nec non locorum intervalla indicant. A *Leerdam* ad *Gieſſenburg* millia hodiè numerantur X: & hinc ad *Alblas* VII. unde colligo, numerum XII millium, qui mendoſè in tabulâ ſcriptus eſt inter Lauros & Fletionem, ſpectare ad ſpatium, quod eſt inter Lauros & Caſpingium. inter hoc verò & Tablas, V vitiatum judico in X.

FORUM ADRIANI, ex vocabulo, atque itineris ductu, haud dubiè nunc eſt vicus *Voorburg*: in cujus vocabulo *V* conſonans ſonat *F*, quaſi *Foorburg*.

A vico *Alblas* XVIII millia paſſuum ſi progrediare versùs dictum vicum *Foorburg*, incides in opidum nunc lectiſſimum, vulgari vocabulo *Delft*, foſſæ Corbulonis, quæ hodiè à Lugduno hucusque adpellatur *de Vliet*, ſive *Fliet*, impoſitum. hoc igitur cùm ex itineris ductu, & intervallo à Tablis, tùm ex foſſæ, cui impoſitum, vocabulo, ſine dubio antiquum illud eſt FLEVIUM. ſic enim caſtellum quoque *Flevum* extremo Rheni oſtio adpoſitum, ab ipſius oſtii vocabulo, quod etiam nunc vulgò dicitur *het Flie*, nomen habuit. In tabulâ igitur corruptè ſcriptum eſt obliquo caſu *Flenio*, pro *Flevio*. Rectè tamen etiam idem locus à dicto foſſæ nomine *Fliet* adpellari poterat FLETIO; quemadmodòm à ſimili argumento alius, inter Trajectum & Nigrum pullum ille locus, qui nunc dicitur *Fleuten*.

Atque hæc ferè ſunt opida, caſtella, ac vici Batavorum, quorum nomina in veterum auctorum monumentis notata. De duobus vicis, quorum alter *Cattovicum maritimum*, alter *Cattovicum ad Rhenum*, vulgò *Catwyk op ſee*, & *Catwyk op Rhyn*, à Cattorum nomine, quia horum progenies Batavi, cognominati putantur, lubrica admodùm conjectura eſt. certè in *Cattio* Selandiæ, item in *Cattovico* ad Moſam, falſam omninò eſſe, ſuprà demonſtravi.

Ceterò SACRUM NEMUS in Batavorum finibus memorat Tacitus, hiſtoriar. IV, his verbis: *Civilis* (rebellionem, & arma in Romanos meditans) *primores gentis, & promtiſſimos vulgi, ſpecie epularum, ſacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluiſſe videt, à laude gloriâque gentis orſus, injurias & raptus & cetera ſervitii mala enumerat*. Plerique rerum Batavicarum ſcriptores nemus hoc interpretantur ſilvulam Hagenſem. quidam etiam locum, qui, Lugdunum inter Hagamque, vulgò nunc dicitur *Schakenboſch*, paucis quibusdam arboribus juxtà ſitis; unde loco vocabulum: *boſch* quidpe Germanis *ſilvam* ſignificat. Verùm horum ego opinioni haud temerè acceſſerim. etenim *humilis*, ut inquit Tacitus, & *paluſtris inſula*, antequàm foſſa Corbulonis, aliæque poſtmodùm foſſæ agerentur, quum oceani æſtibus, hac maximè parte, oceano proximâ, crebrò oppleretur; arbores ſolo productas his aut elutas, aut

omnino

omnino ne producerentur, impeditas fuiſſe credibile eſt. Neque verò probabile, Civilem, rebellionem popularibus ſvaſurum, conſiliaque de invadendis Romanorum caſtris, militibusque interficiendis, capturum, locum caſtris propinquum, & ob id ſecretioribus conſiliis alienum, dilegiſſe. At caput totius gentis, ſedemque, ſive domicilium Civilis fuiſſe *Opidum Batavorum* extra inſulam, quod nunc vulgò *Batenburg* nuncupatur, ſuprà oſtenſum eſt. in quem locum *primores* quoque *gentis*, quoties de publicis negotiis conſultandum decernendumque foret, conveniſſe veri ſimile eſt. Prope hunc igitur *nemus* illud *ſacrum* fuiſſe, haud ineptè fortaſſis conjecerim. & quia dictum *Levæ fanum* VI haud ampliùs millibus paſſuum à Batavoburgio diſtat; *nemus* hoc deæ *Levæ ſacrum* fuiſſe adfirmare auſim. Magnæ celebritatis his in oris fuiſſe numen *Levæ* (quæcumque dearum ea fuerit) patet inde, quòd & alia loca ab ejus nomine cognominata ſunt; ut arx hodiè *Levendael*, quaſi dicas *Levæ vallis*, trans Rhenum prope Grinnes; & alia arx *Lævenſtein*, quaſi dicas *Levæ ſaxum*, ad Vahalis nunc Moſæque confluenteis.

CAP. XXXVII.

De finibus GERMANIÆ CISRHENANÆ.

HActenus igitur Germanicæ originis populos, qui, antiquitùs Rhenum transgreſſi, Galliæ Belgicæ maximam partem obſederunt, ſummâ, quantum ejus fieri potuit, curâ explicuimus: additis nonnullis etiam Gallorum populis; quorum agros ideò curaté deſcribendos putavimus, partim quia olim dictis Germanis fuêre contermini, partim quia nunc Germani ea loca tenent. Ceterùm de antiquis illis Germanis in Galliâ, ſic Dio lib. LIII: Κελτῶν τινες, ὃς δὴ Γερμανοὺς καλοῦμεν, πᾶσαν τὴν πρὸς Ῥήνῳ Κελτικὴν κατασχόντες, ΓΕΡΜΑΝΙ'ΑΝ ὀνομάζεσθαι ἐποίησαν· τὴν μὲν ἄνω, τὴν μετὰ τὰς τοῦ ποταμοῦ πηγάς· τὴν δὲ κάτω, τὴν μέχρι τοῦ Ὠκεανοῦ τοῦ Βρεττανικοῦ οὖσαν. id eſt: *Celtarum quidam, quos Germanos vocamus, quum omnem Galliæ regionem, quæ Rheno adjacet, occupaſſent, effecerunt, uti ea* GERMANIA *vocaretur: ſuperior, quæ à Rheni fontibus incipit; inferior, quæ ad oceanum Britannicum uſque porrigitur.* En ἐποίησαν ὀνομάζεσθαι Γερμανίαν, id eſt, *effecerunt*, vel, *in causâ fuerunt, uti Germania adpellaretur*. ergo certum eſt, non ipſos Germanos ſic adpellaſſe. Quis igitur? An Galli? At cur hi ſuam ipſorum terram, unde vi à Germanis expulſi fuerant, in horum gratiam magis, quàm odium, adpellarent Germaniam? Vix probabile ſanè. Romanos demum, poſtquàm in varias devictam Galliam diſtinxerunt provincias, ex his Rheno proximam vocaſſe, ex incolarum vocabulo, GERMANIAM CISRHENANAM, ſive CITERIOREM, & GALLICAM, haud dubium eſt; quemadmodùm in Italiâ quondam *Galliam Ciſalpinam*, ſive *Citeriorem*, & *Italicam*. Scire igitur jam curæ fuerit pretium, quinam univerſæ iſti Germaniæ Ciſrhenanæ fuerint termini. Termini equidem iidem in univerſum eſſe debebant, quos ſingulis Germanici nominis circumſcripſi populis; qui fuerunt iſti: *Tribochi, Nemetes, Vangiones, Treveri, Vbii, Sunici, Tungri; Nervii, Sveconi, Bethaſii, Menapii, Gugerni, Toxandri, Batavi.* Verùm, quemadmodùm in aliis etiam regionibus, ſub imperium redactis, Romani non pro genuinis gentium ubique ac nationum finibus; ſed pro arbitratu ſuo, & prout commodum viſum fuit, provinciis limiteis conſtituerunt; ſic in hac quoque Germaniâ noſtrâ Ciſrhenanâ, aliàs integras nationes, quas Germanicæ fuiſſe originis ſatis ſuprà probavi, aliàs dimidias nationum parteis, à Germaniæ titulo reſecuiſſe deprehendo. Aliunde igitur inveſtigandi erunt limites, quos provinciæ Germaniæ Ciſrhenanæ præſtituerunt.

Ab oriente, ac ſeptemtrionibus, ſine controverſiâ fuit Rhenus amnis, ipſam Galliam à Germaniâ Transrhenanâ omni ævo diſpeſcens. à meridie etiam eumdem fuiſſe univerſæ provinciæ limitem, qui Tribochos à Sequanis Gallis ſubmovit; item ab occidente eumdem, qui Tribochos, & Nemetes, Vangionesque à

Mediomatricis Gallis arcuit; quàm certiſſimum eſt. nam licet nonnullos Germanos Gallorum nomini adſcripſerint; tamen nullos Gallos Germanorum provinciæ immiſcuerunt. Falſus heic quàm maximè deprehenditur Virgilius; qui eclogâ I, *Ararim* Galliæ flumen, apud Lugdunum in Rhodanum confluens, Germaniæ attribuit, his verſibus:

Ante, pererratis amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quàm noſtro illius labatur pectore vultus.

Præter rationem ſuprà dictam, negat hoc Tacitus, rerum à Romanis in Galliâ geſtarum, & provinciarum inibi pertiſſimus auctor; ut qui ipſe Belgicæ Galliæ fuit procurator; teſte Plinio lib. VII, cap. XVI. Tacitus igitur, annal. XIII, *Quieta*, inquit, *ad id tempus res, in Germaniâ fuerant, ingenio ducum, qui pervulgatis triumphi inſignibus, majus ex eo decus ſperabant, ſi pacem continuavissent. Paullinus Pompejus, L. Vetus eâ tempeſtate exercitui praerant. Ne tamen ſegnem militem attinerent, ille inchoatum ante tres & ſexaginta annos à Druſo aggerem, coërcendo Rheno, abſolvit: Vetus Moſellam atque Ararim, factâ inter utrumque foſſâ, connectere parabat; ut copia per mare, dein Rhodano & Arare ſubvecta, per eam foſſam, mox fluvio Moſellâ, in Rhenum, exin oceanum decurrerent; ſublatiſque itinerum difficultatibus, navigabilia inter ſe occidentis ſeptemtrionisque litora fierent. Invidit operi Aelius Gracilis, Belgicæ legatus, deterrendo Veterem, ne legiones aliena provinciæ inferret, ſtudiaque Galliarum affectaret.* Apertè heic ac diſertè Tacitus ea loca, quæ ſunt inter Ararim ac Moſellam amneis, Belgicæ provinciæ tribuit. quòd ſi igitur hæc extra fuerunt Germaniam Cisrhenanam; multo magis certè fuit ipſe Arar. Sed Virgilius illa ſub initium principatus Auguſti Cæſaris ſcripſit: quo tempore parum exactè provinciarum, per Galliam nuper debellatam, limites deſignati erant, aut vulgò noſcebantur. Virgilium imitatus videtur Marcellinus lib. XV; ubi de Rhodani è lacu Lemano profluxu loquens, *Vnde*, inquit, *ſine jacturâ rerum per denſa paludium fertur, & Sequanos, longéque progreſſus, Viennenſem latere ſiniſtro perſtringit, dextro Lugdunenſem: & emenſus ſpatia fluctuoſa, Ararim, quem Sauconnam appellant, inter Germaniam primam fluentem, ſuum in nomen aſciſcit.* Quæ verba à germano ordine turbata ſunt. quomodò enim dicere poterat auctor, Rhodanum per Sequanos fluere; quum eos terminaverit ab oriente brumali? quomodò item Arari inter Germaniam ferri dixit, & non potiùs per Germaniam? Sic igitur ego ordino: *Vnde, ſine jacturâ rerum, per denſa paludium fertur; longéque progreſſus, Viennenſem latere ſiniſtro perſtringit, dextro Lugdunenſem: & emenſus ſpatia fluctuoſa, Ararim, quem Sauconnam appellant, inter Germaniam primam & Sequanos fluentem, ſuum in nomen aſciſcit.* At hic ingens Marcellini eſt error. quidpe in ſiniſtrâ Araris ripâ fuêre *Sequani*, quorum caput *Veſontio*, nunc *Beſançon*; in dextrâ ripâ *Lingones*, quorum caput *Andomatunum*, nunc *Langres*; & *Aedui*, quorum caput *Auguſtodunum*, nunc *Auſtun*. Verùm ipſe Marcellinus, paullo antè, *Biſontios* Sequanicæ facit provinciæ; *Auguſtodunum* verò Lugdunenſis. Ceterùm proximos à Mediomatricis ac Vangionibus Treveros, quamvis ſatis claris, ſuprà, Germanicæ origini adſerui argumentis; tamen maximam eorum partem in Belgicam provinciam computatam reperio. Marcellinus dicto libro: *Belgica prima Mediomatricos prætendit, & Treveros, domicilium principum clarum.* Et, de eâdem Treverorum urbe, Auſonius in carmine de Moſellâ:

Salve amnis, laudate agris, laudate colonis;
Dignata imperio debent cui mœnia Belgæ.

Libellus provinciarum, civitatumque Galliæ: *Provincia Belgica prima: Metrop. civ. Treverorum.* Mox tamen infra Treverorum civitatem fuit provincia Germania. ſic enim Auſonius, in dicti carminis principio:

Tranſieram celerem nebuloſo flumine Navam,
Addita miratus veteri nova mœnia vico;

Aequavit

Æquavit Latias ubi quondam Gallia Cannas;
Intectæque jacent inopes ſuper arva catervæ.
Vnde iter ingrediens nemoroſa per avia ſolum,
Et nulla humani ſpectans veſtigia cultus,
Prætereo arentem, ſitientibus undique terris,
Dumniſſum, riguasque perenni fonte Tabernas,
Arvaque Sauromatûm, nuper metata colonis:
Et tandem primis Belgarum conſpicor oris
Nivomagum.

Nivomagum hodiè dici *Neumagen*, ad Moſellam, & *riguas perenni* fonte *Tabernas*, nunc eſſe vicum *Baldenaw*; ſuprà in Treveris oſtendi. Limes igitur, inter Belgicam atque Germaniam Cisrhenanam, hac parte fuit inter *Baldenaw* & *Neumagen*, juxta lineam, ab arce *Werdeſtein*, Navæ flumini impoſitâ, ad opidum *Statkiel*, quà proximi ſunt Tungrorum fines, ductam. Tungrorum omnem in Germaniæ Cisrhenanæ provinciâ habitam fuiſſe nationem, inde colligo, quòd caput eorum *Atuátucam*, quæ poſteà ipſius gentis vocabulo dicta *Tungri*, longiùs à Rheno citra Moſam poſitam, in eamdem computatam video. Marcellinus dicto libro: *Secunda Germania, Agrippinâ, & Tungris munita.* Libellus Provinciarum civitatumque Galliæ: *Provincia Germania ſecunda; Metrop. civ. Agrippinenſium, hoc eſt, Colonia; civ. Tungrorum.* Notitiâ imperii: *Præfectus Latorum Lagenſium, prope Tungros, Germaniæ ſecundæ.* Ab opido igitur *Statkiel* Germaniæ provinciæ limites porrò fuerunt à meridie & occidente, iidem qui Tungris, ad confluenteis uſque Getæ Demeræque amnium. Iam verò Plinius, ut ſæpius antè dictum, Germaniam cis Rhenum Scalde terminat. itaque Menapios atque Toxandros univerſos in eadem Germaniæ provinciâ fuiſſe, certum eſt.

Ergo nationes Germanicæ in Germaniæ Cisrhenanæ provinciâ fuêre omni numero iſtæ: *Tribochi, Nemetes, Vangiones, Treverorum pars tertia, Tungri, Sunici, Vbii, Gugerni, Menapii, Toxandri, Batavi, Caninefates.* Extra Germaniæ provinciam, in provinciâ Belgicâ fuêre, *Nervii, Sueconi, Bethaſii*, & duæ reliquæ partes *Treverorum.*

Ceterùm eadem provincia Germania Cisrhenana in duas rurſum parteis, ſive in duas provincias diſtincta fuit: quarum altera GERMANIA SUPERIOR; altera INFERIOR dicta; teſte Dione, loco ſuprà citato. Tacitus annal. XII: *Iisdem diebus in ſuperiore Germaniâ trepidatum.* & annal. IV: *Quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniæ proprætori, cognitum; vexilla legionum è Superiore provinciâ, peditumque & equitum auxiliarium dilectos accivit.* Hinc eſt, quòd annali primo ait; *An Auguſtum, feſſâ ætate, toties in Germanias commeare potuiſſe: Tiberium, vigentem annis, ſedere in ſenatu, verba patrum cavillantem.* nam duas & heic intelligit auctor Germanias Cisrhenanas, *ſuperiorem*, & *inferiorem*. quidpe Auguſtus numquàm in ulteriorem Germaniam, trans Rhenum commeavit. Cuique provinciæ ſuus fuit proprætor, ſive præfectus, cum exercitu in ripâ Rheni hibernante; ut modò ex Tacito intellectum. Sed clariùs, eodem annali primo, anteà: *Germanicum, Druſo ortum, octo apud Rhenum legionibus impoſuit.* & poſteà: *Duo apud ripam Rheni exercitus erant, cui nomen Superiori, ſub C. Silio legato: Inferiorem A. Cæcina curabat. Regimen ſummæ rei penes Germanicum.* Ptolemæus, in deſcriptione Galliæ Belgicæ: Τῆς δὲ παρὰ τὸν Ῥῆνον χώρας, ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω· ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ πρὸς μεσημβρίαν καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω. id eſt: *Pars regionis Rheno proximæ, à mari ad Obringam flumen, Germania dicitur inferior: pars autem, ab Obringâ versùs meridiem, vocatur Germania ſuperior.* Omnem Treverorum partem, Germaniis Cisrhenanis adnumeratam, in ſuperiore fuiſſe habitam Germaniâ, cum ultimo eorum opido Antennaco, è Notitiâ imperii ſuprà in Treveris demonſtratum eſt. Limes igitur inter duas Germanias ſtatuendus idem, qui Treviros ab Vbiis ſeparavit; nempe *Abrinca* amnis, qui vulgò nunc eſt *die Are*; ut infrà cap XL, oſtendetur. Hinc in *Superiore Germaniâ* cenſendi ſunt, *Tribochi, Nemetes, Vangiones*, & dicta *Treverorum pars*,

Rheno

Rheno proxima: *in inferiore, Tungri, Vbii, Sunici, Gugerni, Menapii, Taxandri, Batavi, Caninefates.*

Ceterùm poſterioris ſæculi conſvetudine *Superior Germania* dicta fuit PRIMA, & *Inferior* SECVNDA: quod jam ſæpius anteà ex Ammiano, Notitiâ imperii, libelloque provinciarum Galliæ intelleximus. Idem aliis etiam provinciis factum, vulgò ſcitur. ſic namque & Rhætiarum, & Pannoniarum, & Mœſiarum, & in ipſâ Galliâ Belgicarum fuêre *Prima*, & *Secunda*. quarum ſingulæ anteà *Superior* & *Inferior*.

At in BELGICA PRIMA fuiſſe Trevirorum reliquam partem, cum ipſo gentis capite, *Auguſtâ Trevirorum*; jam antè ex Marcellino, & Libello provinciarum civitatumque Galliæ demonſtratum eſt. his conſentiens Notitia imperii, ſic habet: *Præfectus latorum Auctorum, Epuſo, Belgicæ primæ.* Proximos Treviris Nervios in SECVNDA numeratos fuiſſe BELGICA, teſtis eſt eadem Notitia imperii: *Præfectus Latorum Nerviorum Fano Martis, Belgicæ ſecundæ.* Sveconos etiam ejusdem fuiſſe provinciæ, patet ex Libello provinciarum; ubi *civitas Turnacenſium* in eâ provinciâ recenſetur.

At licet prædicti populi cis Rhenum Germanicâ origine fuerint, nomenque Germanorum jam inde à primo iu Galliam adventu obtinuerint; tamen GALLI etiam frequenter ac vulgò dicebantur, quia Gallicum ſolum colebant. Sic Civilis Batavus apud Tacitum, hiſtoriar. IV, ſe, populareisque ſuos, ac conſangvineos Batavos Gallos appellat, in his vedis: *En ego, præfectus unius cohortis, & Caninefates, Batavique, exigua Galliarum portio.* ſic eodem libro infrà, omneis pariter Belgas, nullis Germanis exceptis, Gallos iterum vocat: *Opperiendas Transrhenanorum gentes; quarum terrore fractæ populi Romani vires obtererentur. Gallos quid aliud, quàm prædam victoribus? & tamen, quod roboris ſit, Belgas ſecum palàm, aut voto ſtare.* Sic Cæſar paſſim in commentariis de bello Gallico, eosdem modò *Germanos*, modò *Gallos* adpellat.

CAP. XXXVIII.

De ARDUENNA SILVA.

DEſcriptis hactenus membratim Germanicarum nationum cis Rhenum finibus, opidis, atque vicis, res nunc poſcere videtur, uti etiam de ſilvis, montibus, atque fluminibus, quæ univerſas tetigerunt, pauca quædam diſſerantur.

ARDUENNÆ igitur *ſilvæ* quia frequens apud Iul. Cæſarem & alios etiam auctores fit mentio; curæ pretium fuerit, tractum ejus atque magnitudinem certis indicare limitibus. Cæſar comment V: *Indutiomarus equitatum peditatumque cogere, iisque, qui per ætatem in armis eſſe non poterant, in ſilvam Arduennam (quæ ingenti magnitudine, per medios fineis Trevirorum, à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet) bellum parare inſtituit.* Comment. VI: *Ipſe, quum matureſcere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profectus, per Arduennam ſilvam, quæ eſt totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum, ad Nervios pertinet, millibusque amplius* IↃ *in longitudinem patet, L. Minutium Baſilium cum omni equitatu præmittit.* In his duobus locis nimis anguſtè ſimul nimisque largè ſilvam definit. nam Rhemorum, ut ſuprà oſtenſum, initium fuit ad Moſam amnem, qui & Rhemos & Nervios à Treveris diſtinxit. quâ ratione Arduenna intra Rhenum Moſamque concluditur, longitudine CXX millium paſſuum. quod ſpatium minimè convenit cum IↃ millibus, quæ ei Iulius Cæſar tribuit. At mox, eodem comment. VI, latiùs eamdem extendit. *Sed certè,* inquit, *clam dimiſſis per agros nuntiis, ſibi quemque conſulere juſſit* Ambiorix. *quorum pars in Arduennam ſilvam, pars in continenteis paludes profugit. qui proximi oceano fuerunt, ii in inſulis ſeſe occultaverunt, quas æſtus efficere conſvêrunt.* Paludeis iſtas fuiſſe Morinorum,

inſulas verò Selandiam nunc dici, ſuprà demonſtratum eſt. paludeis igitur iſtas quum continentes faciat Cæſar Anduennæ ſilvæ; hanc ad Scaldem uſque & Morinorum fineis extenſam fuiſſe, apertè fatetur. id quod diſertiùs etiam, eodem commentario paullo pòſt, adſeverat: *Partito exercitu, T. Labienum, cum legionibus* III, *ad oceanum versùs, in eas parteis, quæ Menapios attingunt, proficiſci jubet: C. Trebonium, cum pari legionum numero, ad eam regionem, quæ Atuaticis adjacet, depopulandam mittit. ipſe, cum reliquis* III, *ad flumen Scaldem, quod influit in Moſam, extremasque Arduennæ parteis, ire conſtituit: quò cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat.* Diſertè heic Scalde flumine ſilvam finit; à quo, juxta Tornacum opidum, ad Rheni Moſellæque confluenteis & extremos Treverorum fineis, CLX jam numerantur millia paſſuum. quod tamen ſpatium etiamnum longè abeſt à IↃ ampliùs millibus, quæ ſuprà perſcripſit. Strabo, lib. IV, in regiones multo longiores latioresque eamdem ſilvam extendit. nam ad Atrebateis uſque & oceanum Britannicum in longitudinem, in latitudinem ad Selandicas inſulas, & oceanum Germanicum profert. Verba ejus hæc ſunt: Τρηουίροις δὲ συνεχεῖς Νερούιοι, καὶ τοῦτο Γερμανικὸν ἔθνος· τελευταῖοι δὲ Μενάπιοι, τῶν ἐκβολῶν ἐφ' ἑκάτερα τοῦ ποταμοῦ κατοικοῦντες ἔλη, καὶ δρυμοὺς, οὐκ ὑψηλῆς ἀλλὰ πυκνῆς ὕλης, καὶ ἀκανθώδους. id eſt: *Treviris contermini ſunt Nervii, & ipſi Germanica gens. ultimi autem ſunt Menapii, ex utroque oſtiorum fluminis latere paludeis accolentes atque ſaltus, non altarum equidem, at denſarum arborum, ſpinoſarumque.* Paullo poſt: Ἐμφερὴς δ' ἐστὶ τῇ τῶν Μεναπίων ἥ τε τῶν Μορινῶν, καὶ τῶν Ἀτρεβατίων καὶ Ἐβουρώνων. ὕλη γάρ ἐστιν οὐχ ὑψηλῶν δένδρων, πολλὴ μὲν, οὐ τοσαύτη δὲ, ὅσην οἱ συγγραφεῖς εἰρήκασι, τετρακισχιλίων σταδίων. καλοῦσι δ' αὐτὴν Ἀρδουένναν. hoc eſt: *Similis Menapiorum regioni eſt regio Morinorum, Atrebatium, & Eburonum. ſilva quidpe eſt haud procerarum arborum: magna equidem; verùm haud tanta, quantam ſcriptores prodiderunt,* IV CIↃ *ſtadiorum.* In Eburones, Atrebateis, ac Morinos diſertiſſimis eam extendit verbis. de Menapiis addubitari etiamnum poſſit, an per ſaltus eorum Arduennam intelligat. verùm, quum Menapii & Morinis & Eburonibus contermini fuerint, conterminosque atque continenteis hac ratione ſaltus inter ſe habuerint; ambigendum non eſt, quin ejusdem Arduennæ pars fuerit ſilva Menapiorum. At verò, inquies, quum in tantum duo iſti auctores inter ſe diſſentiant; utri potiùs credam? Straboni, an Cæſari? nam Strabo non niſi fando, vel ex aliorum ſcriptis, ea, quæ tradidit, habere potuit: Cæſar ipſe coram vidit, oculisque præſens luſtravit. Cæſar equidem meliùs coram cuncta rimari ipſe potuit. at negligentiùs tamen de Arduennâ ſilvâ eum notaſſe, facilè atque audacter adſeveraverim. Quid enim negligentiùs, quidque minùs pro geographo perito fieri potuit, quàm quòd magnitudinem ſilvæ uno in loco intra Rhenum ac Moſam, alio verò loco intra Rhenum & Scaldem porrexit? intervallo autem inter Rhenum & Nerviorum fineis IↃ ampliùs millia paſſuum tribuit? quâ in re quis neget meritò eum reprehenſum à Strabone: qui, licet ad oceanum uſque Britannicum ſilvam extenſam fuiſſe fateatur; tamen negat IV CIↃ fuiſſe ſtadiorum; id eſt, IↃ millium paſſuum. Video tamen virum doctum, Cæſaris ſuſceptâ defenſione, non ipſum equidem Strabonem erraſſe, ſed verba ejus à librariis corrupta eſſe arguere. quod ego, pro ratione veri, planè abnuo. Verba iſtius viri hæc ſunt in commentationibus ad Strabonem: *Cæſarem reprehendit, ſi ita ſcripſit: Cæſaris enim ſunt hæc lib.* VI. & mox: *Millia paſſuum* IↃ, *ſtadia ſunt omnino* IV CIↃ. *quare, ut dixi, ſi ita ſcripſit Strabo; Cæſarem, & qui cum Cæſare ſentiunt, reprehendit hoc loco. Quis autem putet, certius de Arduennâ quidquam habuiſſe Strabonem, quàm Cæſarem; qui eam non ſemel luſtravit? Mihi quidem non temerè videntur, quæ à Cæſare dicuntur, in dubium poſſe vocari. nec facilè reperias, ubi à Cæſare diſſentiat Strabo. Quare ne hîc quidem, meo judicio, ab eo diſſentire voluit: ſed ejus potiùs anctoritate adversùs alios uti. nam aut ego vehementiſſimè fallor, aut ita ſcripſerat Strabo;* πολλὴ μὲν, οὐ τοσαύτη δὲ, ὅσην οἱ συγγραφεῖς εἰρήκασι· τετρακισχιλίων σταδίων δέ. *quorum verborum eſt hæc ſententia: Arduennam non eſſe tantam, quantam ſcriptores tradant, ſed ſtadiorum tantùm quatuor millium. Corruperunt hunc locum, qui elegantem* τοῦ δὲ *in fine ſententiæ uſum non obſervaverant: quod in hoc auctore paſſim occurrit.* Primùm quoties Strabo, quamvis pravè, in deſcriptione harum regionum, à Cæſare diſſentiat, ſatis ſuprà patuit. unum hoc, haud

haud leve, inter alia repetam; quòd Belgicam inter Rhenum Cæſar Sequanamque & Matronam finit: Strabo verò inter Rhenum & Ligerim. Quid autem mirum, ſi item ſuper Arduennâ ſilvâ hic ab illo diſſentiat; quum ille tam immania, & à vero prorſus abhorrentia prodiderit? Quis, quæſo, temerè credat, inter Rhenum & Moſam, vel, ſi hoc malis, inter Rhenum & Scaldem ıɔ interjacere millia paſſuum? Sanè nemo mortalium, niſi Galliæ planè ignarus. ıɔ milla paſſuum à Rheni Moſellæque confluentibus in occidentem versùs ſi dinumeres; non modò in Atrebatium litus, ubi finem ſilvæ ſtatuit Strabo; ſed alterotanto ſpatio in ulteriores uſque Britannici maris parteis progredieris: quò Arduennam quondam fuiſſe extenſam, haud temerè vel ineptiſſimus mortalium adfirmaverit. Sunt, qui per longitudinem apud Cæſarem exponant circuitum. quod æquè ineptum eſt. Cæſarem erraſſe in dimenſionibus terrarum, ut heic Strabo coarguit, ſic ego pluribus locis oſtendam. Comment. v, ubi Britanniæ magnitudinem per tria latera deſcribit; primum latus, quod eſt contra Galliam, tenere adfirmat ıɔ millia paſſuum; alterum, quod contra occidentem, ıɔcc; tertium ıɔccc. quæ menſuræ omnes falſæ ſunt. quidpe primum latus ccc, haud amplius, tenet millia paſſuum; ſecundum, ıɔc; tertium, ccccLxxx. Ecquid verò Cæſari credere lubet, tantumdem eſſe ſpatii inter Rhenum & Scaldem, quantum eſt inter Cantium Britanniæ promontorium, & quod ultimum hoc latere in occidentem excurrit, vulgò *The landes end* accolis dictum? ıɔ enim paſſuum millia utrique ſpatio, vel illi etiam amplius, tribuit. At, inquies, hæc de Britanniâ Cæſar non-niſi ex aliorum relatu habuit: ipſe totam inſulam non peragratus. ea arguas, quæ ipſe coram oculis luſtravit. Rectè mones. obſequar lubens. Cantium, quod nunc vulgò *Kent* dicitur, ipſe cum armis ac bello obivit, ad Tameſin uſque flumen; ut ipſe ſibi teſtis eſt, eodem commentario: *Summa imperii, bellique adminiſtrandi, communi conſilio permiſſa eſt Caſſivellauno: cujus fines à maritimis civitatibus flumen dividit, quod adpellatur Tameſis, à mari circiter millia paſſuum* Lxxx. & paullo poſt: *Cæſar, cognito conſilio eorum, ad flumen Tameſim, in fineis Caſſivellauni, exercitum duxit. quod flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc ægrè, tranſiri poteſt.* Falſum eſt, Tameſin à mari Britannico Lxxx millibus paſſuum diſtare. imò ne fontes quidem ejus, quorum alter versùs ſeptemtriones *Tama*, alter versùs occidentem *Iſis*, tanto ſpatio diſtant. Negligens igitur geographus Cæſar, etiam in iis oris, quas ipſe adiit. At vis negligentiam ejus ſupinam in hac de Tameſis à mari diſtantiâ clariùs tibi aperiam? En, flumen *id uno omnino loco pedibus tranſiri poſſe* ait. hic locus putatur eſſe ad regiam nunc arcem Vindeſoram. hæc verò à Dubri, ſive ab eo litore, in quod è navibus Cæſarem ingreſſum ſupra notavi, Lxxx circiter millibus paſſuum diſtat. Quæ igitur iſthæc eſt apud Cæſarem horum locorum deſignatio, negligens ac planè aliena? quam nemo facilè divinatione adſequatur, niſi qui, haud ignarus, Cæſarem in aliis quoque incurioſum eſſe geographum. Sed ex inſulâ in continentem Galliæ redeamus. In comment. ı, Helvetiorum agros in longitudinem millia paſſuum ccxL, in latitudinem cLxxx, patere adfirmat. quam itidem demenſionem falſam eſſe, ſuprà in Helvetiis docui. ſumma illic longitudo eſt millium circiter cLxx; latitudo maxima, Lxxv. Sed hæc quoque non niſi fando accepit. ipſe in Helvetiorum fineis numquàm pervenit. Alia igitur videamus. Aquitaniam eum adiſſe, teſtatur A. Hirtius Panſa, in commentario, quem octavum ad ſeptem Cæſaris commentarios, de bello Gallico, adjecit. nihilo minùs tamen ipſe Cæſar, in comment. ııı, *Aquitaniam, & regionum latitudine, & multitudine hominum, ex tertiâ parte Galliæ exiſtimandam eſſe* tradidit. quâ in re quàm manifeſtiſſimè ac fœdiſſimè erravit. nam latitudinem, ſive magnitudinem Aquitaniæ, quam comment. ı Garumnâ amne, oceano, ac Pyrenæo monte includit, ſi cum reliquâ Galliâ Comatâ conferas; profectò vix ex octavâ ejus parte cenſenda erit. Tot igitur locis quum tam manifeſtè Cæſar erraverit; quid jam mirum, ſi circa Arduennæ etiam ſilvæ dimenſionem longiùs à vero deflexiſſe eum dixerimus? Omneis ſimul dictos locos à librariis corruptos eſſe ſuſpicarer; ni manifeſtum de ıɔ illis millibus paſſuum exſtaret indicium, atque teſtimonium apud Strabonem. in quo quum tam manifeſtus deprehendatur; haud facilè ceterorum

rum ſuſpicionem effugere poterit. Aliâ quoque dimetiendi ratione uſum fuiſſe Cæſarem, quàm alios rerum ſcriptores, minutioribusque milliaribus, opinarer; ni æquale dediſſet ſpatium meridionali Britanniæ lateri, ac regionibus Galliæ, quæ à Rheno ad Moſam, ſive ad Scaldem protenduntur. quâ in re manifeſtiſſimus ejus ſatis dilucidè adparet error. Quin etiam, uti in iis, quæ modò dicta ſunt, veram intervallorum menſuram exceſſit; ita in aliis defecit. ſic namque comment. v trina hiberna, Ciceronis, Sabini, ac Labieni, L inter ſe millibus paſſuum diſtare tradidit: quæ LXX minimùm millibus ab invicem diſſita fuiſſe, ſuprà in Nerviis demonſtravi. Ex his igitur univerſis quum ſatis manifeſtum fiat, erraſſe ſæpius in locorum dimenſionibus Cæſarem; Strabonis potiùs amplectamur fidem; ut qui haud ſemel in Galliæ deſcriptione ſatis apertè prodit, alios etiam ſe, præter Cæſaris commentarios, legiſſe de his oris auctores: maneatque ſcriptio ejus incorrupta, ut vulgò hactenus in cunctis exemplaribus lecta eſt, in hæc verba: *Πολλὴ μὲν, οὐ τοσαύτη δὲ, ὅσην οἱ συγγραφεῖς εἰρήκασι, τετρακισχιλίων σταδίων.* Quibus verbis nullius alius hominis, quàm Cæſaris reprehendere voluit errorem. Ac de longitudine quidem hujus ſilvæ ſatis refutatus eſt Cæſar. nunc porrò videndum, an tanta fuerit ipſa ſilva, quantam deſcribit Strabo. quidpe errorem iſtum de millibus paſſuum ſi removeas, ſolosque nationum fineis perpendas, in quibus ſilvam collocat Cæſar; multo minori ſpatio hic circumſcripſiſſe eam videtur, quàm Strabo. Vnos equidem ille nominat Treveros. at quia hinc ad Scaldem uſque & Morinorum paludeis eamdem extendit; Condruſos quoque, Segnos, Cæræſos, Pæmanos, & Eburones, Atuátucos item, atque Nervios, horumque clienteis, Centronas, Grudios, Levácos, Pleumoſios, atque Gordunos, eum intellexiſſe, haud dubitandum eſt. per horum quidpe fineis transeundum eſt, ſi à Rheno amne, & extremis Treverorum finibus, ad Scaldem Morinosque contendas. De Eburonum ſilvis crebram Cæſar fecit mentionem. ut comment. v; ubi Eburones Atuátucam obſederant: *At hoſtes, poſtquàm ex nocturno fremitu, vigiliisque, de profectione eorum ſenſerunt; collocatis inſidiis bipartitò in ſilvis, opportuno atque occulto loco, à millibus paſſuum circiter duobus, Romanorum adventum exſpectabant.* & paullo pòſt: *Pauci ex prœlio elapſi, incertis itineribus, per ſilvas ad T. Labienum legatum in hiberna perveniunt.* & comment. VI, de Ambiorige, Eburonum rege: *Sed hoc quoque factum eſt; quòd ædificio circumdato ſilvâ (ut ſunt ferè domicilia Gallorum; qui, vitandi æſtus causâ, plerumque ſilvarum ac fluminum petunt proquintitates) comites, familiaresque ejus, anguſto in loco, equitum noſtrorum vim paullìsper ſuſtinuerunt. iis pugnantibus, illum in equum quidam ex ſuis intulit. fugientem ſilvæ texerunt.* Eodem comment. infrà: *Germani, deſperatâ expugnatione caſtrorum* (ad Atuátucam in Eburonibus) *quòd noſtros jam conſtitiſſe in munitionibus videbant, cum eâ prædâ, quam in ſilvis depoſuerant, trans Rhenum ſeſe receperunt.* Mox poſteà, de Ambiorige: *Atque ille latebris, aut ſilvis, aut ſaltibus, ſe eriperet.* De Atrebatium ſilvis ſic Hirtius, dicto libro: *Quum quæreret Cæſar, quo loco multitudo eſſet Bellovacorum, quodque eſſet conſilium eorum; inveniebat, Bellovacos omnes, qui arma ferre poſſent, in unum locum conveniſſe; itemque Ambianos, Aulercos, Caletes, Vellocaſſes, Atrebates, locum caſtris excelſum, impeditâ circumdatum palude, delegiſſe; omnia impedimenta in ulteriores ſilvas contuliſſe.* Vlteriores iſtæ ſilvæ haud dubiè fuêre Atrebatium; qui ultimi dictorum modò populorum. nam Nervii hoc bello non implicabantur. Apud Nervios item fuiſſe ſilvas, teſtatur Cæſar, comment. v: *Longiùs proſequi veritus, quòd ſilvæ paludesque intercedebant.* & comment. II: *Nervii antiquitus, quum equitatu nihil poſſent, quò faciliùs finitimorum equitatum, ſi prædandi causâ ad eos veniſſet, impedirent; teneris arboribus inciſis atque inflexis, crebrisque in latitudinem ramis enatis, & rubis ſentibusque interjectis, effecerant, ut inſtar muri hæ ſepes munimenta præberent.* Hæc apud Cæſarem Strabo legit, atque in univerſum, ut ſuprà notatum, cunctis Arduennæ ſilvæ incolis tribuit. De rubis autem ac ſentibus quod Cæſar in Nerviis refert; id ille Menapiis adſcribit, his verbis: *Τελευταῖοι δὲ Μενάπιοι, τῶν ἐκβολῶν ἐφ' ἑκάτερα τοῦ ποταμοῦ κατοικοῦντες ἕλη, καὶ δρυμοὺς, οὐχ ὑψηλῆς, ἀλλὰ πυκνῆς ὕλης, καὶ ἀκανθώδους.* hoc eſt: *Vltimi ſunt Menapii, ex utroque oſtiorum fluminis latere paludeis accolentes atque ſaltus, non procerarum equidem, at denſarum, ſpinoſarumque arborum.* quo argumento, omnem Arduen-

nam ſilvam ejuſmodi arboribus conſitam fuiſſe, Strabo videtur cenſuiſſe. De denſitate etiam arborum ſic Cæſar comment. IV: *Menapii omnes ſe in denſiſſimas ſilvas abdiderant.* & comment. VI: *Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus ſilviſque muniti*: id eſt; ſilvis paludes cinctæ, quaſi perpetuo nexu inter ſe continuabantur. De Morinorum paludibus ſic comment. IV: *Cæſar poſtero die T. Labienum legatum, cum his legionibus, quas ex Britanniâ reduxerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, miſit. qui, quum, propter ſiccitates paludum, quò ſe reciperent, non haberent, (quo perfugio ſuperiore anno fuerant uſi) omnes ferè in poteſtatem Labieni venerunt*. In ſuperioris anni commentario, qui ordine eſt tertius, ſic ſcriptum reliquit: *Paludes habebant: eò ſe ſuaque omnia contulerunt.* Hæc omnia Strabo, apud Cæſarem lecta, Arduennæ ſilvæ in commune tribuit, his verbis: Αὐτοὶ δὲ κατέδυον εἰς τὰ βάθη πανοίκιοι, νησίδια ἔχοντες ἐν τοῖς ἔλεσιν. ἐν μὲν οὖν ταῖς ἐπομβρίαις ἀσφαλεῖς τὰς φυγὰς εἶχον· ἐν δὲ τοῖς αὐχμοῖς ἡλίσκοντο ῥᾳδίως. id eſt: *Ipſi verò omnia ſua in profunda ſilvæ abſcondebant, inſulas habentes in paludibuus parvas. ac pluvio quidem tempore tutum illic perfugium habebant: ſiccitatibus autem obortis, facilè capiebant.* Sed de Menapiorum pariter ac Morinorum ſilvis, ſic Cæſar in fine comment. V: *Eodem ferè tempore Cæſar, etſi prope exacta jam æſtas erat, tamen, quòd, omni Galliâ pacatâ, Morini, Menapiique ſupererant, qui in armis eſſent; neque ad eum umquàm legatos de pace miſiſſent: arbitratus, id bellum celeriter confici poſſe, eò exercitum adduxit. qui longè aliâ ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere inſtituerunt. nam, quòd intelligebant, maximas nationes, quæ prœlio contendiſſent, pulſas, ſuperataſque eſſe; continenteiſque ſilvas ac paludeis habebant: eò ſe, ſuaque omnia contulerunt. ad quarum initium ſilvarum quum perveniſſet Cæſar, caſtraque munire inſtituiſſet; neque hoſtis interim viſus eſſet; diſperſis in opere noſtris, ſubitò ex omnibus partibus ſilvæ evolaverunt, & in noſtros impetum fecerunt. noſtri celeriter arma ceperunt, eoſque in ſilvas repulerunt; &, compluribus interfectis, longiùs impeditioribus locis ſequuti, paucos de ſuis deperdiderunt. Reliquis deinceps diebus Cæſar ſilvas cædere inſtituit. &, ne quis inermibus, imprudentibuſque militibus ab latere impetus fieri poſſet; omnem eam materiam, quæ erat cæſa, converſam ad hoſtem collocabat, & pro vallo ad utrumque latus exſtruebat. Incredibili celeritate magno ſpatio paucis diebus confecto; quum jam pecus, atque extrema impedimenta ab noſtris tenerentur, ipſi ſilvas denſiores peterent; ejuſmodi tempeſtates ſunt conſequutæ, uti opus neceſſariò intermitteretur; &, continuatione imbrium, diutiùs ſub pellibus milites contineri non poſſent. Itaque, vaſtatis omnibus eorum agris, vicis, ædificiiſque incenſis, Cæſar exercitum reduxit; & in Aulercis, Lexoviiſque, reliquis item civitatibus, quæ proximè bellum fecerant, in hibernis collocavit.* Hec omnia Dio, apud Cæſarem lecta, in hæc verba retulit, lib. XXXIX: Καὶ μετὰ τοῦτο ἐπί τε Μωρινοὺς, καὶ ἐπὶ Μεναπίους, ὁμόρους σφίσιν ὄντας, ἐστράτευσε. προκαταπλήξειν τε αὐτοὺς ἐκ τῶν προκατειργασμένων, καὶ ῥᾳδίως αἱρήσειν ἐλπίσας. οὐ μέντοι καὶ ἐχειρώσατο τινάς· οὔτε γὰρ πόλεις ἔχοντες, ἀλλ' ἐν καλύβαις διαιτώμενοι, καὶ τὰ τιμιώτατα ἐς τὰ λασιώτατα τῶν ἐλῶν ἀνασκευασάμενοι, πολὺ πλείω τοὺς προσμίξαντας σφίσι τῶν Ῥωμαίων ἐκάκωσαν, ἢ αὐτοὶ ἔπαθον. ἐπεχείρησε μὲν ὁ Καῖσαρ καὶ ἐς αὐτὰ τὰ ἔλη, τὴν ὕλην τέμνων, προχωρῆσαι· ἀπειπὼν δὲ, διά τε τὸ μέγεθος αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ πρὸς χειμῶνα εἶναι, ἀπανέστη. Id eſt: *Poſt hæc in Morinos, horumque finitimos Menapios arma convertit: quos & his antè geſtis terrore ſe occupaturum, & non magno cum negotio debellaturum arbitrabatur. quamquàm nullam eorum partem ſubegit. quidpe quum non in opidis, ſed in tuguriis habitent, in paludeis, denſiſſimis ſilvis obſitas, omnibus, quæ cara habebant, abſconditis, plus damni Romanis laceſſentibus intulerunt, quàm ipſi acceperunt. Tentavit equidem Cæſar ad ipſas paludeis, ſilvâ inciſâ, progredi. ſed ob magnitudinem earum, tum quòd hiems jam adpetebat, re deſperatâ deſtitit.*

Ex his igitur tot ipſius Cæſaris teſtimoniis quum pateat, omneis pariter haſce regiones fuiſſe ſaltuoſas; haud ineptè Strabo unam eſſe perpetuam ſilvam judicavit ARDUENNAM; in plureis parteis, atque nationes diſtractam: quemadmodùm Hercynia ſilva, trans Rhenum, per omnem Germaniam diffuſa, non modò in plureis parteis, ſed plura etiam, ut ſuo loco referetur, nomina diſtributa fuit. Statuamus igitur, rectè ac peritè de Arduennæ ſilvæ magnitudine ſenſiſſe Strabonem.

qui

qui ſanè haud leviter nec ſupinè de eâ inquiſiviſſe exiſtimandus, antequàm tantum reprehendere auctorem in animum induxerit. Ceterùm controverſiis omnibus diſcuſſis, vera denique ſilvæ magnitudo indicetur. Diſperſa fuit per fineis Trevirorum, Tungrorum, Sunicorum, Vbiorum, Gugernorum, & partem Batavorum extra inſulam, item per Menapiorum fineis, Morinorum, Bethaſiorum, Sveconorum, Nerviorum, Atrebatium. Summa ejus longitudo fuit inter ortum & occaſum, à Moſellæ confluente ad extremos Atrebatium fineis & litus oceani, millium paſſuum CCXL. latitudo maxima inter meridiem & ſeptemtriones ab Mediomatricorum confinio ad Vahalem uſque, millium paſſuum CL. Reliquiæ ejus hodiéque ingentes paſſim dicto terrarum tractu manent: maximè verò in Weſtraviâ, in Treverico Leodiacenſique epiſcopatibus, in ducatu Luceburgienſi, & cis Moſam. Nomen quin etiam antiquum in parte obtinet, longè latéque ad utramque Moſæ ripam diſperſum: vocaturque Picardis ac Wallonibus vulgò *L'Ardenne*.

CAP. XXXIX.

De SILVA VOSEGA; *quæ &* VOSAGA, *&* VASAGA: *item de* MONTE VOSEGO; *qui &* VOSAGUS, *&* VASAGUS.

ARduennæ ſilvæ à meridie continuabatur alia ingens ſilva, VOSEGA, ſive VOSAGA, à monte VOSEGO, ſeu VOSAGO, cui ſuperſternebatur, dicta. neque enim adſentior illis, qui *Vogeſum* Cæſaris, & *Voſagum* aliorum auctorum, diverſiſſima eſſe contendunt; *Vogeſum*que arbitrantur eſſe *Vocetium* Taciti, de quo in Helvetiis dictum. Primùm omnium ego nego vocem *Vogeſo*, quæ in vulgatis Cæſaris exemplaribus legitur, ſanum genuinumque montis eſſe vocabulum; ſed mendoſum, & ab imperitis incurioſiſque librariis vitiatum: pro quo reſtituendum *Voſego*. Hoc verò probo, tùm antiquis exemplaribus manuſcriptis, tùm ipſius montis ſilvæque deſcriptione, ex veterum auctorum monumentis factâ. Verba Cæſaris, comment. IV, ut vulgata referunt exemplaria, hæc ſunt: *Moſa profluit ex monte Vogeſo, qui eſt in finibus Lingonum*. et ſic quidem etiam in uno exemplari manuſcripto legi, quod eſt in bibliothecâ publicâ Academiæ Oxonienſis. At ibidem in collegio Mertonenſi, item in collegio corporis Chriſti, manuſcripta exemplaria diſertiſſimis habent literis vocem *Voſego*. cum quibus convenit Græcus commentariorum Cæſaris interpres; apud quam ſic: Ὁ δὲ Μόσης ποταμὸς ἀπὸ μὲν τοῦ Βοσήκου ὄρους τῆς Λιγγονικῆς καταῤῥεῖ. id eſt: *Moſa fluvius à Voſeco monte, qui eſt in finibus Lingonum, profluit*. Hinc in tabulâ itinerariâ ſilva depicta conſpicitur, inter viam, quæ eſt ab Argentorato ad Divodurum Mediomatricorum, & Rhenum amnem, in longitudinem à Magontiaco ad uſque Argentoratum propemodùm extenſa, cum hac inſcriptione: SILVA VOSAGUS. Tabulæ conſentiens Nithardus, lib. III, poſtquàm Ludovici & Caroli adversùs Lotharium apud Argentoratum ictum fœdus narravit; diſceſſum eorum his ſubjicit verbis: *Quibus peractis, Ludwicus Rheno tenus, per Spiram; & Karolus juxta Waſagum, per Wizzenburg, Warmaciam iter direxit*: & paullò pòſt: *Et Karolus quidem per Waſagum iter difficile ingreſſus*. Longè etiam ſupra Argentoratum extenſam fuiſſe eamdem ſilvam, ex aliis ejus ſæculi diſcimus monumentis. Theodericus, Francorum rex, qui regnum iniit anno Chriſti IↃCCXX, in privilegio dato XII Iulii, anno regni ſui III: *Venerabilis vir Perminius, gratiâ Dei epiſcopus, noſtris temporibus, cum monachis ſuis, Deo inſpirante, pro euanglio Chriſti, peregrinatione ſusceptâ, monaſterium virorum in eremo vaſtâ, quæ Voſagus appellatur, in pago Alſacenſi, in loco, qui vocatur Vivarius peregrinorum, qui antè appellatus eſt Murbach, in allodio fidelis noſtri Ebrohardi comitis, cum ipſius adjutorio, Deo donante, conatus eſt conſtruere*. Auctor vitæ Ludovici Pii, *cap.* XIV: *Lotharius Merlegium villam devênit, & Voſagum per Mauri monaſterium tranſiit, & Mediomatricum, qui alio nomine Metti vocantur, pervênit*. Et anteà de ipſo

Ludovico, capite XIII: *Dehinc imperator in parteis Rumerici montis per Voſagum tranſiit: ibique piſcationi atque venationi, quàm diu libuit, indulſit.* Item anteà, ſub anno IↃCCCCXXI: *Inde digrediens, Aquas Grani repetiit: & inde, per Arduennam, uſque ad Rumerici montis altitudinem, Voſagique lætiſſimam vaſtitatem, totum quod ſuperfuit æſtivi & autumni temporis, tranſegit.* Et alibi: *Ipſe autem, Veſagi luſtra ſectaturus, venatum petit. Intereà venatione ibidem, juxta morem Francorum, expletâ; cùm, hiemem exacturus, Aquas Grani reverteretur.* Item poſteà: *Dimiſſis ergo legatis, imperator, exercitio venandi, ſe commiſit Veſagi ſecretis.* Aimoinus lib. IV. cap. CIX: *Ipſe imperator Ludovicus paululum Noviomagi remoratus, Aqua Grani reverſus eſt: & poſt paucos dies per Arduennam ſilvam iter faciens, Treveros, & Mettos venit. indeque Rumerici caſtellum petens, reliquum æſtivi caloris, & autumni dimidium exercitatione venetoriâ in Veſagi ſaltu atque ſecretis exegit.* Cap. CXIII: *Sacro paſchali feſto ſolenniter Aqua Grani celebrato, arridente jam vernâ temperie imperator venandi gratiâ Noviomagum profectus, legatos Bulgarorum circa medium Majum Aqua Grani venire præcepit.* Et mox: *Auditâ legatione, dimiſſoque conventu, in Veſagum ad Rumericum montem venandi gratiâ profectus.* Gregorius Turonenſis, lib. X, cap. X: *Dum ipſe Gunthramnus rex per Veſacum ſilvam venationem exerceret, veſtigia occiſi bubuli deprehendit.* In illis igitur locis, ſuprà citatis, *Wizzunburg*, hodiè vocatur *Weiſſenburg*, in inferiore Elſatiâ ad Luterum amnem: *Murbach* eodem nomine manet, in ſuperiore Elſatiâ, ad flumen Laucam: *Mauri monaſterium* hodiè in comitatu Feretenſi, ad amnem, qui in Helellum flumen, duobus millibus paſſuum infra Mulhuſium, defluit, vulgò dicitur *Moresmünſter*, & quibusdam corruptè *Maasmünſter*. ab hoc XXIV millibus paſſuum, versùs occaſum ſolis æſtivi, diſſitum eſt opidum, Gallicè *Remiremont*, Germanicè *Rumersberg* dictum, Moſellæ amni adpoſitum: quod haud dubiè nomen ſervat *Rumerici montis*. ab hoc porrò in occaſum versùs XXXVII millibus paſſuum abeſt fons Moſæ, perpetuo montium jugo, & ſilvarum tractu interjacentibus. ex quâ locorum vicinitate nemini dubitare licet, *Voſagum*, ſive *Voſecum* Cæſaris, & *Voſagum* tabulæ itinerariæ, aliorumque auctorum, item *Voſacum* Gregorii, unum idemque eſſe nomen, unam eamdemque rem deſignans; nempe montem cum ſilvâ. Nomen autem id etiam nunc eodem terrarum tractu permanet; licet temporis longinquitate detortum, accolarumque variis dialectis variatum. Prope Moſæ fonteis eſt cœnobium, vulgari vocabulo Gallis *Voyge*, ſive *Voyſe*; ingensque inter Moſam & Moſellam amneis opidumque *Rumersberg* ſilva, montibus ſuperſtrata, vulgò *La foreſt*, ſive *Le bois de la Voyſe* dicta; id eſt, *Silva Voſenſis*. quod antiquum eſſe, non modò hujus ſilvæ ac montis, ſed totius tractus ſuprà deſcripti vocabulum, è priſcis Francorum annalibus claret. ſic enim Frodoardus, anno IↃCCCCXXVI: *Hungari quoque Rheno transmeato, uſque in pagum Vozinſem, prædis, incendiiſque deſæviunt.* Ex ipſius poſtmodùm montis ac ſilvæ vocabulo haud dubiè cœnobio nomen inventum. Ab cœnobio XII millibus paſſuum, in meridiem versùs, diſtat vicus *Voyſeu*, ad initium dictæ ſilvæ Voſenſis. hinc porrò versùs meridiem, à millibus paſſuum XX, opidum eſt *Voyſſy*. Feris dictam ſilvam abundare, egomet iter per has oras faciens, ſummâ cum jocunditate fructuque, expertus ſum. Mons ipſe, cui ſilva ſuperfuſa, Burgundiam hodiè à Lotharingiâ ſeparans, vulgò dicitur *Mont de faucilles*, & *Montaigne de Bourgoigne*. Porrò à Moſellæ fontibus, qui XXVIII millibus paſſuum ab opido *Rumersperg* abſunt, continuum jugum, perpetuaque in eo ſilva, in ſeptemtriones versùs, ad opidum uſque *Keiſerslautern* procurrunt, Lotharingiam ab Elſatiâ dirimentia; quibus vocabulum vulgare, ex antiquo venationum uſu, *Auf der Forſt*: quaſi dicas, *In venatu*. *forſt* quidpe eſt *venatus*, ſive *ſaltus*, in quo venationes exercentur. unde etiamnunc Gallis atque Anglis *ſaltus* dicitur *foreſt*. Ad initium dicti jugi, ea vallis, in quâ opidum eſt *Moresmünſter*, vulgò nunc adpellatur *Waſt*; vocabulo haud dubiè veteris *Waſagi* nominis monumentum ſervante. In inferiore Elſatiâ, ad idem jugum, haud procul *Tabernis Elſaticis*, arx eſt, baroniæ titulo inſignis, vulgari vocabulo *Geroltzeck im Waſſigaw*. inter hanc & ſuprà nominatum opidum *Weiſſenburg*, duo ſunt vici, *Waſſenburg* & *Waſſenſtein*. A *Voſago*, ſive *Vaſago*

cunctis nomina eſſe quæſita, haud dubium eſt. Hinc etiam regio ipſa, ad utrumque montis Voſagi latus, ad opidum uſque *Zweipruck*, vulgò dicitur hinc Lotharingis *Le païs de Voſgues*, illinc Germanis *Das Waſgaw*: quaſi dicas Latinè *Pagum Voſagenſem*. *gaw* quidpe & *göw* ſignificant *pagum*, id eſt, *tractum regionis*. Ex his igitur jam patet VOSAGUM, & VOSACUM, VOSEGUM, & VOSECUM, item VASACUM, unius ejuſdemque rei eſſe vocabulum, pro variarum dialectorum ratione variè formatum. Quòd autem Cæſar *Voſegum montem* unis Lingonibus attribuit, quorum caput, quondam *Andomatunum*, nunc dicitur *Langres*; id nihil mirum. negligentiæ ejus, quam in aliis jam ſæpius notavi, atque incuriæ potiùs, quàm errori, aut ignorantiæ id adſcribendum. Hoc ei dicto loco inſtituti fuit, non uti montis Voſegi integrum tractum curatiùs deſcriberet, ſed uti fonteis Moſæ amnis, de quo ei præcipuus ſermo, certo ſitu indicaret. Poterat igitur rectiùs ſic ſcripſiſſe: *Moſa oritur in finibus Lingonum, ex monte Voſego*. Ceterò ſilvam in hoc monte ingentem & ipſe deſcribit Cæſar, comment. I: ubi de militibus ſuis, Arioviſti, Germanorum regis, adventum expaveſcentibus ſic ſcribit: *Qui ſe ex his minùs timidos exiſtimari volebant; non ſe hoſtem vereri, ſed anguſtias itineris, & magnitudinem ſilvarum, quæ inter eos atque Arioviſtum intercederent, aut rem frumentariam, ut ſatis commodè ſupportari poſſet, timere dicebant*. Cæſar enim tunc cum exercitu agebat in Lingonibus; quo Helvetios è prœlio fugienteis proſequutus erat: Arioviſtus autem in extremis Sequanorum versùs Rhenum finibus; ut ſuprà oſtenſum.

Quod ad nomen hujus ſilvæ attinet, quod in tabulâ, & aliis poſterioris ævi ſcriptoribus, maſculino genere VOSAGUS; vereor, uti ſatis ſine barbariſmo, iſtius ævi ſcriptoribns frequenti: opinorque, quum & jugum, & ſilva, rectè ſuperioribus ſcriptoribus dicerentur MONS VOSEGUS, & SALTUS VOSEGUS, vel VOSAGUS; poſteriores auctores, pro voce *ſaltus*, ſine mutatione generis in voce *Vaſagus*, adjeciſſe vocem *ſilva*: quum dicendum foret; SILVA VOSEGA, & VOSAGA, ſive VASAGA.

CAPUT XL.

De amnibus citerioris Germaniæ.

AMnium, qui Germanorum cis Rhenum fineis attigerunt, primus atque maximus eſt RHENUS; ipſam Germaniam citeriorem ab ulteriore diſpeſcens: antiquiſſimis Græcorum pariter ac Romanorum ſcriptoribus incognitus. nam qui Ariſtotelis operibus nomen ejus immiſcent, opidò quàm imperitè faciunt. Fragmentum quoddam, inter alia, admirandis ejus ſubjicitur tale: Ῥῆνος καὶ Ἴστρος οἱ ποταμοὶ ὑπ' ἄρκτῳ ῥέουσιν, ὁ μὲν Γερμανοὺς, οἱ δὲ Παίονας παραμείβων· καὶ θέρους μὲν ναυσίπορον ἔχουσι τὸ ῥεῖθρον; τοῦ δὲ χειμῶνος παγέντες ὑπὸ κρύους, ἐν πεδίου σχήματι καθιππεύονται. At quis umquàm Herodiani legit hiſtorias, qui non agnoſcat, hæc ejus eſſe? ſic enim ipſe lib. VI: Μέγιστοι γὰρ δὴ οὗτοι ποταμῶν ὑπ' ἄρκτῳ ῥέουσι, Ῥῆνός τε καὶ Ἴστρος· ὁ μὲν Γερμανοὺς, ὁ δὲ Παίονας παραμείβων. οἳ θέρους μὲν ναυσίπορον ἔχουσι τὸ ῥεῖθρον, διὰ βάθος τε καὶ πλάτος. τοῦ δὲ χειμῶνος, παγέντες ὑπὸ τοῦ κρύους, ἐν πεδίου σχήματι καθιππεύονται. ἀντιτυπὲς δὲ οὕτω καὶ στερρὸν γίνεται τὸ ποτὲ ῥεῖθρον, ὡς μὴ μόνον ἵππων ὁπλαῖς καὶ ποσὶν ἀνθρώπων ἀντέχειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀρύσασθαι θέλοντας, μὴ κάλπεις ἐπ' αὐτῷ, μηδὲ κοῖλα σκεύη φέρειν, πελέκεις δὲ καὶ δικέλλας· ἵν' ἐκκόψαντες, γυμνόν τε σκεύους ἀράμενοι τὸ ὕδωρ, φέρωσιν ὥσπερ λίθον. φύσις μὲν δὴ τῶν ποταμῶν αὕτη. Hoc eſt: *Hi enim maximi amnium ſub ſeptemtrione feruntur, Rhenus ac Danubius: quorum alter Germnnos, alter Pannonios præterfluit. atque æſtate quidem navigabiles ſunt, altiſſimo latiſſimoque alveo: per hiemem concreti gelu, camporum in morem perequitantur. Eſt autem adeò alvei ſolida glacies, uti non equorum ungulis tantùm, pedibusque virorum ſubſiſtat; ſed qui hauſturi inde ſunt, non tam urnas aut vaſa alia ſecum afferant, quàm ſecureis ac dolabras; ut cæſam inde aquam ſine vaſe ullo, veluti lapidem, aſportent. Atque hæc quidem horum amnium eſt natura*. Manifeſtò igitur vel ex hoc fragmento adparet, omnia illa, quæ fragmentorum vice Ariſtotelis operibus

in noviſſimis editionibus adjecta (neque enim in veteri aliquo exemplari reperio) ex variis auctoribus hinc inde eſſe compilata. ac fortè ab initio in commentationibus interpretum tamquàm pro auctario τῶν θαυμασίων ἀκουσμάτων poſita fuerunt: poſteà verò ab imperito aliquo cenſore in ipſum auctoris textum collata. Germanorum nomen Ariſtoteli ceterisque ejus ævi Græcis incognitum fuiſſe, ſuprà demonſtratum eſt. Primus igitur auctorum, quorum monumenta nobis ſuperſunt, Rhenum retulit Iulius Cæſar, in commentariis de bello Gallico. Deſcripſit autem eum ſic, comment. IV: RHENUS *oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt; & longo ſpatio, per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, citatus fertur: &, ubi oceano appropinquat, in plureis diffluit parteis; multis ingentibus inſulis effectis (quarum pars magna à feris barbarisque nationibus incolitur; ex quibus ſunt, qui piſcibus atque ovis avium vivere exiſtimantur) multisque capitibus in oceanum influit.* Poſt Cæſarem omnes ferè auctores, Græci juxtà atque Latini, ſcriptis ſuis eum celebrarunt. In his Tacitus breviter ſic eum deſcribit, in libro de Germaniâ: *Rhenus Rhæticarum Alpium inacceſſo ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in occidentem versùs, ſeptemtrionali oceano miſcetur.* Dio lib. XXXIX: Ὁ δὲ Ῥῆνος ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἄλπεων τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας· προχωρῶν δὲ ἐπὶ δυσμῶν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν τήν τε Γαλατίαν, καὶ τοὺς ἐποικοῦντας αὐτὴν, ἐκ δεξιᾶς δὲ τοὺς Κελτοὺς ἀποτέμνεται· καὶ τελευτῶν ἐς τὸν Ὠκεανὸν ἐμβάλλει. id eſt: *Rhenus ex Alpibus Celticis paullo extra Rhætiam oritur. profluens inde versùs occidentem, ad ſiniſtram Galliam ejusque incolas, ad dextram Germanos diſterminat: tandemque in oceanum influit.* Mela lib. III, cap. II: *Rhenus, ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium: mox diu ſolidus & certo alveo lapſus, haud procul à mari huc & illuc diſpergitur.* Tacitus annal. II: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas inſulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: ſervatque nomen & violentiam curſus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano miſceatur: ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens. verſo cognomento Vahalem accolæ dicunt: mox id quoque vocabulum mutat Moſâ flumine; ejusque immenſo ore eumdem in oceanum effunditur.* Virgilius Æneid. VIII:

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Ex Tacito maximè atque ex Melâ patet, unum tantùm amnis fontem agnoviſſe priſcos Romanos. hodiè tamen duo noſcitantur ortus, duoque alvei, cognomentis *anterior* & *poſterior*, XLIII millia paſſuum ſeparatim fluentes. Errant quàm vehementiſſimè, qui de his loquutum Maronem exiſtimant. Ceterùm *modicas inſulas* Tacitus intelligit eas, quæ paſſim per omnem amnis defluxum, quemadmodùm in quovis alio flumine, crebræ conſpiciuntur, antequàm is in duos amneis ad principium agri Batavi dividatur. *Prope à capite*, inquit Melæ, *duos lacus efficit, Venetum & Acronium.* nempe poſt XC millia paſſuum. Si rectè ordinem, quod arbitror, obſervavit Mela; VENETUS LACUS is eſt, qui nunc *Conſtantienſis*, ab urbe *Conſtantiâ*, & *Podamicus*, ab opido *Podmen*, vulgò vocabulo detorto *der Bodenſee* vocatur: ACRONIUS autem is, quem *inferum* adpellant; vulgò *der Vnterſee*; & *Celler ſee*, id eſt, *Lacus Cellenſis*, ab opido *Cellâ*. Ordinem Melam pervertiſſe, arguunt ii, qui *Acronium* interpretantur Conſtantienſem: nullâ ratione, nullo argumento allato, quo id probent. unde, quanta his habenda ſit fides, cogitent alii. unus certè Mela hæc duo nomina refert. Plinio lib. IX, cap. XVII, hujusque epitomatori Solino, cap. XXIV, Conſtantienſis adpellatur BRIGANTINUS; haud dubiè à *Brigantio*, Vindelicorum, ut vocat Strabo lib. IV, ſeu, ut malè Ptolemæus, Rhætorum opido; quod nunc eſt *Bregenz*. Marcellinus, lib. XV, lacum ipſius opidi nomine adpellat *Brigantiam*; barbaro ejus ſæculi more. Deſcribit autem ita: *Inter montium celſorum amfractus, impulſu immani Rhenus diſcurrens, extenditur per Lepontios; perque deciduas cataractas inclinatione pernici funditur ut Nilus, torrente ab ortu protinus primogenio, copiis aquarum propriis irruenti curſu ſimplici. jamque adjutus nivibus liquatis ac ſolutis, altaque divortia riparum adradens, lacum invadit rotundum & vaſtum, quem Brigantiam accola Rhetus appellat, perque CCCCLX ſtadia longum, parique penè ſpatio latè diffuſum, horrore ſilvarum ſqualentium inacceſſum (niſi quà vetus illa Romana virtus, & ſobria iter compoſuit latum) bar-*

baris & naturâ locorum, & cœli inclementiâ refragante. Hanc ergo paludem ſpumoſis ſtrependo verticibus amnis irrumpens, & undarum quietem permeans pigram, mediam velut finali interſecat libramento: & tamquàm elementum perenni diſcordiâ ſeparatum, nec auctio nec imminuto agmine, quod intulit, vocabulo & viribus abſolvitur integris, nec contagia deinde ulla perpetiens, oceani gurgitibus intimatur: quodque eſt impendiò mirum; nec ſtagnum aquarum rapido tranſcurſu movetur; nec limosâ ſubluvie tardatur properans flumen, & confuſum miſceri non poteſt corpus: quod, ni ita ipſe doceret aſpectus, nullâ vi credebatur poſſe diſcerni. Paludem heic adpellat Marcellinus lacum Brigantinum, ſuo more, ut & Lemanum lacum eodem libro infrà; quum re verâ lacus ſint limpidiſſimis altiſſimisque aquis. Strabo dicto lib. IV: Καὶ ὁ Ῥῆνος δὲ εἰς ἕλη μεγάλα, καὶ λίμνην ἀναχεῖται μεγάλην· id eſt: *Rhenus quoque in magnas paludeis, magnumque lacum effunditur*. Et lib. VII; poſt narrationem de Bojohæmo Hercyniâ ſilvâ incluſo: Ἔστι δὲ πλησίον αὐτῆς ἥ τε τοῦ Ἴστρου πηγὴ, καὶ ἡ τοῦ Ῥήνου, καὶ ἡ μεταξὺ ἀμφοῖν λίμνη, καὶ τὰ ἕλη τὰ ἐκ Ῥήνου διαχεόμενα· ἔστι δ᾽ ἡ λίμνη, τὴν μὲν περίμετρον σταδίων πλειόνων ἢ τ· δίαρμα δὲ ἐγγὺς σ. ἔχει δὲ καὶ νῆσον, ᾗ ἐχρήσατο ὁρμητηρίῳ Τιβέριος, ναυμαχῶν πρὸς Οὐινδελικούς. Hoc eſt: *Prope hanc regionem ſunt ortus Iſtri ac Rheni, & lacus inter utrosque ſitus, & paludes à Rheno effuſæ. lacus in ambitu habet ſtadia ampliùs CCC; trajectus verò prope CC. habet & inſulam, quâ pro receptaculo uſus eſt Tiberius, navali pugnâ cum Vindelicis certans.* Lacus hic eſt idem, qui Melæ *Venetus*, Plinio ac Solino *Brigantinus* adpellatur: paludes verò ſunt eæ aquæ, quas *Acronium* vocat *lacum* Mela. ac ſanè veriùs ſunt heic paludes, haud profundis aquis, quàm lacus. Summa lacus Brigantini longitudo re verâ eſt millium paſſuum XL: latitudo maxima VI. quòd ſi longitudinem per dictas paludeis, id eſt, lacum Cellenſem, à Brigantio ad opidum *Stain* agas, erunt millia XLIII. unde patet in quantum Strabo ac Marcellinus in dimenſione lacus aberraverint. Inſula, quâ Tiberius pro receptaculo uſus contra Vindelicos pugnans, opidum hodiè ſuſtinet, vulgari vocabulo *Lindaw*. Iter Romanum propter lacum eſt id, quod ſuprà in Helvetiis explicui, per *Brigantium*, *Arborem felicem*, *Fineis*; ad *Vitodurum*, *Vindoniſſam* & *Auguſtam Rauracorum* ducens. Cæſar & lacum & paludeis ignoraſſe videtur. nam neque in deſcriptione Rheni, comment. IV, neque in deſignatione Helvetiorum finium, com. I, eorum meminit. De Helvetiis ſic ait: *Vndique loci naturâ Helvetii continentur: unâ ex parte, flumine Rheno, latiſſimo atque altiſſimo, qui agrum Helvetium à Germanis dividit; alterâ ex parte, monte Iurâ altiſſimo, qui eſt inter Sequanos & Helvetios; tertiâ, lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui provinciam noſtram ab Helvetiis dividit.* Certè haud minor erat Brigantinus lacus, quàm Lemanus; ideòque non magis prætereundus. Ceterùm quòd Tacitus Rhenum ait *modico flexu in occidentem versùs ſeptemtrionali oceano miſceri*; id de univerſo ejus curſu, à fonte ad oſtium, intelligendum. ſic etiam Dio, loco ſuprà citato, à fontibus mox, versùs occidentem, inter Galliam Germaniamque fluere eum tradit. nam licet interdum rectà in ſeptemtriones tendat; nonnumquàm etiam, ut inter Baſiliam & Spiram, modico flexu in orientem æſtivum vergat: tamen plurimâ ex parte in occidentem, aut modico flexu aut recto curſu defertur: maximè verò inter lacum Brigantinum & Baſiliam, inter Mogontiacum ac Bingium, & inter divortium & oceanum. Cæſar, ut antè relatum, comment. IV, *Vbi oceano*, inquit, *appropinquat, in plureis diffluit parteis*. nempe ad munimentum Schenkianum. ſic, ſub initium ejuſdem commentarii, Tenchtheros & Vſipetes Rhenum tranſiſſe ait *non longè à mari*: quod ad idem amnis divortium factum, ſuprà in Treviris ac Menapiis oſtendi. ſic Mela quoque, loco prædicto, Rhenum *haud procul à mari huc & illuc diſpergi* tradit. ubi immeritò reprehenditur à Iunio; quaſi parum id ex fide. ſic idem Mela paullo antè, *prope à capite duos lacus* amnem efficere ait: ubi par tamen ſpatium illi, quod eſt à divortio ad oceanum. Ceterùm Cæſar Rhenum ait *multas ingenteisque inſulas efficere, multisque capitibus in oceanum influere*. at duas tantùm Cæſaris ævo fuiſſe amnis alveos, duoque oſtia, quibus una dumtaxat efficiebatur inſula, quam Batavi coluerunt; ſuprà ſatis ſuperque oſtenſum eſt. quapropter etiam meritò apud Strabonem, lib. IV, ab

Aſinio Quadrato reprehenditur. Φησὶ δὲ, inquit Strabo de Aſinio, δίστομον εἶναι, μεμψάμενος τοὺς πλείω λέγοντας: id eſt; *Duo eum ait habere oſtia; reprehendens eos, qui plura ei adſcribunt*. Hinc verè etiam Virgilius;

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Ab initio equidem uno, ſolo, certoque alveo, atque oſtio, quibus nomen genuinum RHENUS, ut ſuprà, ſic infrà etiam Germanos ab Gallis arcebat, donec tandem inter ea loca, in quibus nunc duo vici conſpiciuntur, *Catwyk op ſee*, & *Noortwyk op ſee*, in oceanum effunderetur. At poſtquàm oceanus in hanc oram adeò violento impetu invectus, uti ab occaſu Selandiam, quæ antè continens terra erat, in complureis inſulas æſtuariis, quod teſtatur Cæſar, diſſecaret; ab ſeptemtrionibus verò lacum ingentem, qui vulgò nunc dicitur *Suyder ſee*, efficeret: Rheni quoque, utpote ingentis fluvii, copioſiſſimæ aquæ retro actæ ſunt; cumulatæque ſupernè, campos humiles ac paluſtres implêrunt. Hinc, ſive ipſa concitata aquarum vis terram ſiniſtræ ripæ objacentem ſcidit, alveumque ſibi paravit novum, quemadmodùm in Leccâ poſteà tentavit; quò tandem à Civile Batavo effuſus eſt amnis: ſive accolarum induſtria, uti tanto malo obviarent, vel mederentur, partem Rheni in foſſam manu factam (quemadmodùm Corbulo poſtmodò in inferiore inſulæ parte fecit) deduxit; quæ ex eventu VAHALES, vulgò accolarum linguâ *Wale* (quidquid tandem vocabulum veteri Celtarum linguâ ſignificet: nam mihi nugari in re planè incertâ non libet) dicta eſt: cujus alveum, exitumque in Moſæ amnis oſtium, ſuprà deſcripſi. Quando id factum ſit, haud facile dictu eſt. Iam antè Batavorum è Cattis in Galliam adventum exſtitiſſe, inde patet, quòd Tacitus inſulam eos Rheni amnis occupaſſe tradit. Atque tum verè *bicornis* dicebatur *Rhenus*. quò epitheto non modò Virgilius, ſed poſterioris etiam ſæculi poëtæ, Auſonius & Claudianus, aliique auctores, Virgilium, ceu principem poëticæ Latinæ, imitantes, amnem adfecerunt. Ad Latinè formatum vocabulum Vahalis quod attinet, variè id in variis Cæſaris exemplaribus manuſcriptis notatum reperitur; *Vaccalus, Vacchalus, Vacalus, Vacalos, Valis, Vallis, Walis, Wallis*. quæ varietates ſatis apertè indicant, mendum in plerisque, vel fortè in omnibus hærere. Ac primò equidem ratio nulla eſt, cur Cæſarem vocabulum hoc per W ſcripſiſſe credamus. quidpe licet vera hæc fuerit fluminis apud accolas pronuntiatio, licet item literis (quibus tamen incolas harum regionum Iulii Cæſaris ævo uſos, haud temerè crediderim) ab iis ſic notatum fuiſſe contendas: tamen Cæſar non Germanis, nec Gallis commentarios ſuos ſcripſit; ſed Romanis hominibus; apud quos nulla hujus literæ notitia. Magis igitur reliquorum exemplarium litera *V* placet. Quæritur hinc jam de litterâ *c*; utrum ea rectè interpoſita ſit, nec ne: ſiquidem à Tacito ac Servio omiſſa. Ego eam à Cæſare ſcriptam, & rectè quidem ſcriptam, judico. etenim quum Germanis vocabulum amnis patriâ linguâ diceretur *Wael*, ſive *Waal*, ſeu *Wahl*, unicâ ſyllabâ, in quâ *ae* & *aa* ſunt diphthongi, nihil aliud ſonantes, quàm *â* longiùs productum: rectè à Romanis interponebatur adſpiratio *h*; unde Servio dicitur *Vahal*, Tacito *Vahales*. quum verò ipſa quoque adſpiratio pleniori gutture, & tamquàm geminatò, ex antiquiſſimo gentium more proferretur; ſonus ejus in adfinem literam Græcorum χ, id eſt, *ch* declinavit: unde pro *Vahal* factum *Vachal*, & Latinâ formatione *Vachalis*; ut eſt apud Sidonium Apollinarem in epiſt. III, libri VIII; & carm. XIII, & XXIII. unde etiam Cæſarem ſic vocabulum id ſcripſiſſe judico. Tandem verò apud Romanos *ch*, abjectâ adſpiratione, mutatum eſt in confine *c*; unde vocabulum *Vacalis*: quod apud eumdem Sidonium legitur, in carmine V; nec non in quibusdam Cæſaris exemplaribus. Atque hæc tria vocabula veram genuinamque originis rationem habent: reliqua omnia ſunt falſa, ab imperitis librariis, ut arbitror, ſuppoſita. Ne autem fabulam me tibi, aut nugas anileis narrare exiſtimes, exempla conſimilia ob oculos ponam. Nomen proprium viri apud Celtas fuit, *Lodwik*, ſive *Ludwik*; quod Cæſar, comment. VII, Latino ore formavit *Litavicus*: vulgò hodiè à Latinè loquentibus dicitur *Ludovicus*, vel *Lodovicus*. hoc antiqui Celtæ ſolebant adſpirare *Hlodvik*: unde in antiquis Francorum Alemannorumque annalibus eſt HLODOVICUS. & quia adſpiratio illa erat aliquanto productior tamquàm geminata; delapſus

lapſus eſt ejus ſonus in *ch*, *Chlodovicus*, & *Chlodovæus*: ex hoc denique, *h* prorſus ablato, factum eſt nomen CLODOVÆUS. Sic *Lotharius* quoque, Celtis *Lotar*, & *Luter*, dictus eſt *Hlotharius*, *Chlotharius*, & *Clotharius*. ſic *Ildebrecht*, *Hildebertus*, *Childebertus*; & id genus innumera. Sed Anglicæ lingvæ gnaris notum eſt, Germanorum *ch* in iisdem vocabulis apud Anglos verti in *gh*: ut *acht*, *macht*, *recht*, *fuhten*, *geſicht*, *licht*, *gewicht*; Anglis ſunt *eight*, *might*, *night*, *right*, *to fight*, *ſight*, *light*, *weight*. In his verò ubique ferè *gh* effertur tamquàm geminum ac longè productum *h*; ita uti in plerisque admodùm parum ſonus literæ Græcorum χ exaudiatur. unde etiam Germanorum vocabulum *tochter*, ſive *dochter*, Anglis ſcribitur *daughter*; effertur que plurimùm ut Danorum *daater*. Germani nomen archangeli Michaëlis dicunt *Michel*. hoc iisdem equidem literis ſcribitur apud Anglos; profertur autem *Mihhel*. Sed ad inſtitutum. Rhenus igitur quum diu bicornis fluxiſſet, tandem tricornis factus eſt per Druſum Germanicum: qui, ſub vitrico Cæſare Auguſto, res hisce in oris gerens, foſſâ Rhenum inter & Iſalam amnem egeſtâ, aliam Rheni partem, per dictum amnem lacumque & oſtium Flevum in oceanum effudit. de quâ foſſâ pòſt in Friſiis fuſiùs agetur. Hanc intellexit Mela, & medium Rheni alveum, nomen omni ævo ſervantem, loco ſuprà citato; cujus verba integra ſunt hæc: *Rhenus, ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum, & Acronium. mox diu ſolidus, & certo alveo lapſus, haud procul à mari huc & illuc diſpergitur. ſed ad ſiniſtram amnis etiam tum, &, donec effluat, Rhenus: ad dextram, primò anguſtus, & ſui ſimilis; pòſt, ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnis, ſed ingens lacus, ubi campos implevit, Flevo dicitur; ejusdemque nominis inſulam amplexus, fit iterum arctior, iterumque fluvius emittitur*. Ita Mela bicornem equidem pronuntiavit Rhenum, quemadmodùm ante eum Virgilius; ſed diverſis alveis, oſtiisque: citimum alveum, Vahalem, qui in Moſæ os effunditur, omnino ignoraſſe videtur. At tandem verò quum ipſe antiquiſſimus ac verus Rheni alveus, id eſt, medius, per Civilem Batavum in Leccam abigeretur; bicornis iterum amnis effectus eſt, quantum ad oſtia attinet; medio oſtio arenarum tumulis obſtructo. Hic igitur eſt ille RHENUS, ſecundo loco in maximis Europæ amnibus computatus; quorum primus *Danubius*. hic terminus olim, inter Germanos primùm ac Gallos, poſteà etiam perpetuò inter Romanorum imperium, & Germanorum libertatem. in hujus ripâ Gallicâ L illa ampliùs fuêre caſtella, præſidiaque, contra Germanorum irruptiones à Druſo Germanico impoſita: quorum pleraque hactenus nobis explicata. hic denique eſt ille, qui per Romanorum arma atque bella, quibus Germanorum fortitudinem expugnare nequidquàm multis ſæculis laborarunt, tam nobilis eſt redditus, atque clarus, uti nullus in toto orbe terrarum, nec Græcis nec Latinis monumentis æquè ſit celebratus. cujus celebritati proximè, ſed longo tamen intervallo, accedunt Danubius atque Euphrates. Quin hodiè etiam toto orbe terterrarum nullum reperias amnem, qui tot tamque magnificis, ſplendidis, atque celebribus urbibus æquè ſit ſtipatus.

Amnes hinc Germaniæ Ciſrhenanæ, in Rhenum defluentes, antiquis auctoribus celebrati, ſunt iſti: *Helellus*, *Nava*, *Moſella*, *Abrinca*.

HELELLUS, à quo Elſatiæ nomen quæſitum, & è cujus nomine opidum Antonino, tabulæque itinerariæ, ac Ptolemæo memoratum, nunc dicitur *die Ill*. de quo ſuprà in Trebochis pluribus diſſertum.

NAVA, nunc dictus *die Nahe*, Tacito memoratur, hiſtoriar. IV.

MOSELLAM, quæ nunc eſt Germanis *die Moſel*, Gallis *La Moſelle*, primus inter Romanos auctores retulit Cæſar, comment. IV: ut in Treveris notatum. Poſt Cæſarem, Tacitus ejus meminit, annal. XIII. & hiſtoriar. IV; item Florus, lib. III, cap. X. Laudeis ejus elegantiſſimo carmine celebravit Auſonius: cujus pars hæc eſt:

Sed mihi qui tandem finis tua glauca fluenta
Dicere? dignandumque mari memorare Moſellam?
Innumeri quòd te diverſa per oſtia latè
Incurrunt amnes? quamquàm differre meatus

Poſſent:

Poſſent: ſed celerant in te conſumere nomen.
Namque & , Pronæ , Nemeſæque adjuta meatu,
Sura tuas properat non degenerare ſub undas:
Sura, interceptis tibi gratificata fluentis
Nobilior permixta, ſuo ſub nomine quàm ſi
Ignoranda patri confunderet oſtia ponto.
Te rapidus Gelbis, te marmore clarus Erubrus,
Feſtinat famulis quàm primùm adlambere lymphis.
Nobilibus Gelbis celebratus piſcibus: ille
Præcipiti torquens cerealia ſaxa rotatu,
Stridentesque trahens per lævia marmora ſerras
Audit perpetuos ripâ ex utràque tumultus.
Prætereo exilem Leſuram, tenuemque Drachonum
Nec faſtiditos Salmonæ uſurpo fluores
Naviger undiſonâ dudum me mole Saravus
Tortâ veſte vocat: longum qui diſtulit amnem,
Feſſa ſub Auguſtis ut volveret oſtia muris:
Nec minor hoc, tacitùm qui per ſola pingvia labens,
Stringit frugiferas felix Aliſontia ripas.

Ex his amnibus à lævâ Moſellæ ripâ, SURA hodiè dicitur Germanis *Saur*, Gallis *Soure*. in hunc defluentes, PRONÆA, NEMESA, & ALISONTIA, nunc dicuntur *Pruin*, *Niems*, & *Alſitz*. GELBIS eſt *Kiel*; LESURA, *Leſer*; SALMONA, *Salm*. A dextrâ ripâ DRACHONUS, ſive ut alia exemplaria habent, DRAHONUS, nunc eſt *Traen*. in cujus vocabulo eadem valet ratio, quam ſuprà de Vachali notavi. In eâdem porrò ripâ ERUBRUS, ſive ut aliâ ferunt exemplaria, ERUBRIS, nunc eſt *Rober*. Hinc omnium maximus eſt SARAVUS, nunc *die Saar*, ſive *Sahr* dictus. olim haud dubiè accolis Treveris fuit *die Saraw*; unde Latinum vocabulum: quod tabula etiam refert itineraria in loco, qui obliquo caſu dicitur *Ponte Saravi*; pro quo mendosè apud Antonium, *Ponte Saruix*; & in quibusdam exemplaribus, *Sarnix*. Suprà in Treveris lapidis veteris inſcriptionem retuli, in quâ idem flumen adpellatur SARRA. at rectiùs adpellatum fuiſſet SARA; quia aliis omnibus auctoribus eſt *Saravus*, & hodiéque dicitur *die Saar*, ſive *Sare* unico *R*. Confluentem Saravi ſic deſcribit Auſonius in dicto carmine:

Tuque per obliqui fauces vexate Saravi,
Quà bis terna fremunt ſcopuloſis oſtia pilis,
Quum defluxiſti famæ mojoris in amnem,
Liberior laxos exerces barbe natatus.

Apud Ptolemæum, in deſcriptione Galliæ Belgicæ, hæc leguntur verba: Τῆς δὲ περὶ τὸν Ῥῆνον χώρας, ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω· ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ πρὸς μεσημβρίαν, καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω. id eſt: *Pars regionis quæ Rheno adjacet, à mari ad Obringam flumen, Germania dicitur inferior: pars autem ab Obringâ ad meridiem versùs vocatur Germania ſuperior*. Flumen hoc *Obringam* plerique interpretantur *Moſellam* amnem: quia veriſimile erat, magno aliquo amne diſterminatas inter ſe fuiſſe tam claras provincias. verùm horum ego ſententiæ haud temerè ſubſcripſerim: quia hic jam multo tempore ante Ptolemæum Tacito, Floro, atque Cæſari dictus fuit Moſella; ut ſuprà in Treveris oſtendi. Huc accedit, quòd Moſella non fuit terminus inter dictas duas provincias; ut ibidem docui. Apud Macrianum, qui ſua à Ptolemæo habere fatetur, ita legitur: Ἀπὸ μὲν θαλάσσης, μέχρι τοῦ Ἀβρίκκα ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω· ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀβρίκκα ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω. id eſt: *A mari ad uſque Abriccam flumen, vocatur Germania inferior: ab Abriccâ flumine dicitur Germania ſuperior*. Scriptum fuiſſe à Macriano τοῦ Ἀβρίγκα, ex Ptolemæo colligo. nam apud hunc etiam eodem loco anteà legitur τοῦ Ὀβρίγκου. *Antennacum*

tennacum opidum, quod vulgò nunc dicitur *Andernach*, ſeperioris fuiſſe provinciæ, ſuprà in Treveris demonſtratum eſt. itaque ABRINCA is erit amnis, qui vulgari nunc vocabulo *Are*, medio fermè ſitu inter Antennacum & Bonnam, apud Sinciacum opidum Rheno miſcetur.

Clarus hinc eſt MOSA amnis, Gallis nunc accolis *la Meuſe*, Germanis *Möſe*, & *Maſe* dictus. antiquum hujus ad Batavorum agros alveum, & confluentem in Vahalem ſuprà pluribus oſtendi. In hunc à lævâ ripâ evolvitur SABIS; Cæſari, comment. II, memoratus. nunc vulgò accolis *Sambre* dicitur.

Haud minori hinc famâ SCALDES, ſive SCALDIS, vulgò Germanis nunc *Schelde*, Gallis *Eſcaud* dictus; Cæſari, Plinio, Antonino, tabulæ itinerariæ, & Panegyrico, Maximiano dicto, celebratus. Hujus alveum oſtiumque ſiniſtrum Ptolemæo dici TABUDAM, ſuprà docui. quâ ratione Moſæ flumini, ex Cæſaris opinione, jungatur, ibidem oſtendi.

Hæc igitur ſunt flumina per Germaniam Ciſrhenanam, veterum auctorum monumentis celebrata.

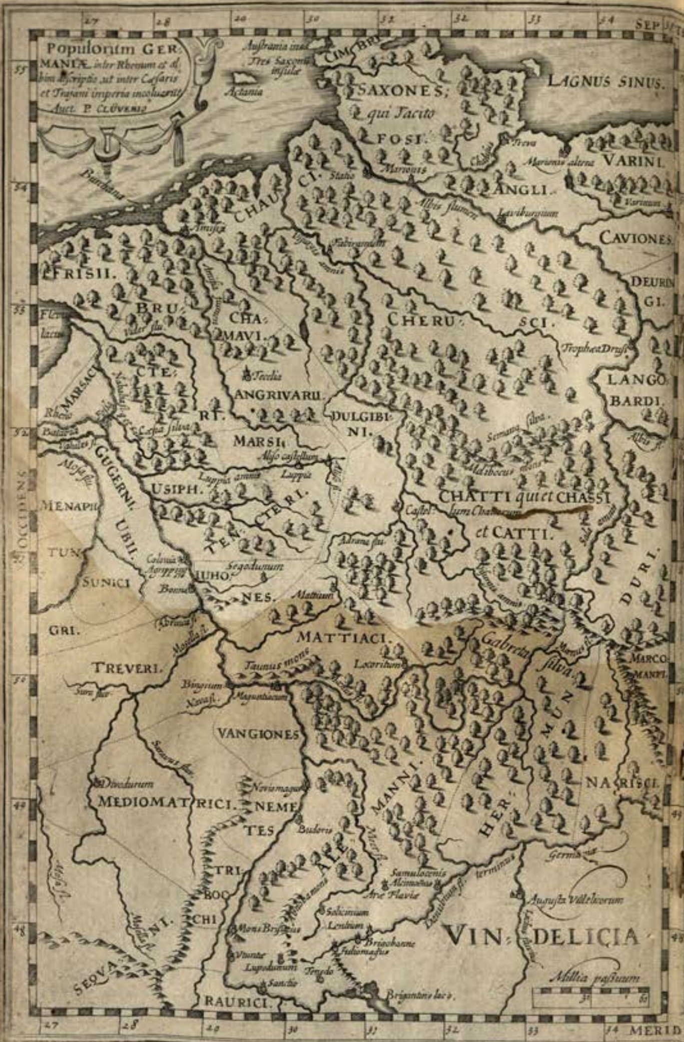
FINIS LIBRI SECVNDI.

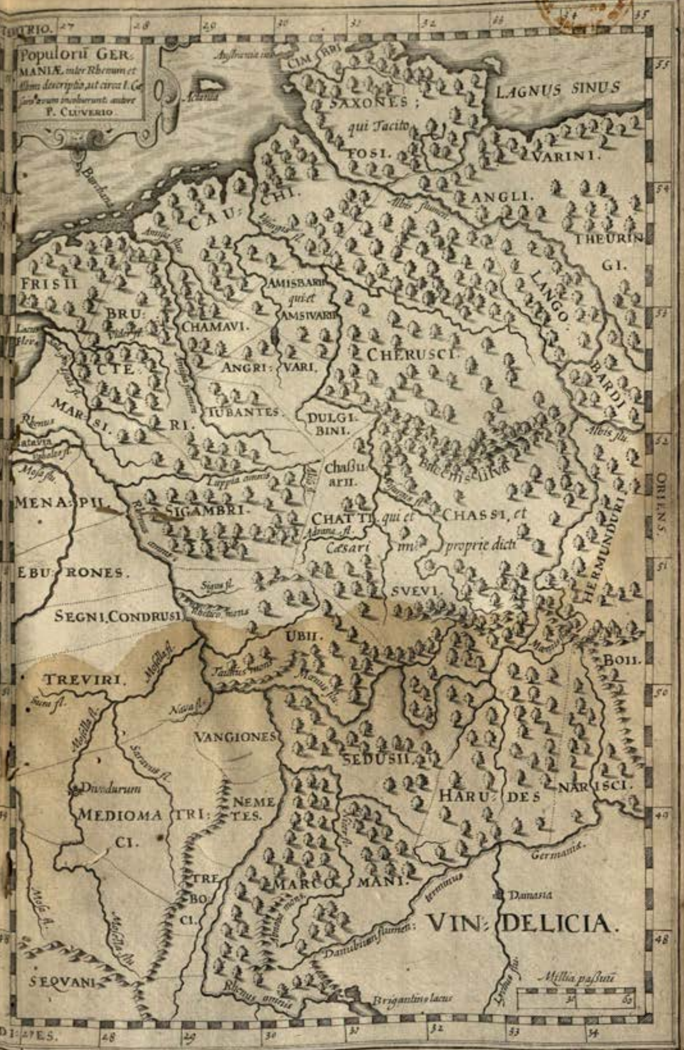
PHILIPPI CLVVERI

GERMANIAE ANTIQVAE

LIBER TERTIVS;

Quo GERMANIA TRANSRHENANA deſcribitur.

Populorum GERMANIÆ, inter Rhenum et Albim deſcriptio, ut inter Caeſaris et Traiani imperia incoluerunt. Auct. P. CLUVERIO
SEPTENTRIO.
LAGNUS SINUS.
CIMBRI
SAXONES; qui Tacito FOSI.
VARINI.
ANGLI.
CAVIONES.
CHAUCI.
FRISII.
BRU
CHAMAVI.
DEURINGI.
CHERUSCI.
Tropheæ Druſi
LANGOBARDI.
ANGRIVARII.
DULGIBINI.
MARSI.
GUGERNI.
MENAPII
UBII.
USIPH.
TENCTERI.
CHATTI qui et CHASSI et CATTI.
DURI.
TUNGRI.
SUNICI
NES.
MATTIACI.
Gabreta silva.
MARCOMANNI
TREVERI.
VANGIONES
MEDIOMATRICI.
NEMETES
MANNI.
HERMUNDURI
NARISCI.
TRIBOCHI
SEQUANI.
RAURICI.
VIN DELICIA
Millia paſſuum
MERIDIES.
OCCIDENS.

Populoru GERMANIÆ, inter Rhenum et Albim deſcriptio, ut circa I. Cæſarum incoluerunt. autore P. CLUVERIO.
LAGNUS SINUS
CIMBRI
SAXONES; qui Tacito FOSI.
VARINI.
ANGLI.
THEURINGI.
CAUCHI.
FRISII
BRU
CHAMAVI.
AMISBARII qui et AMSIVARII
ANGRIVARI.
CHERUSCI.
LANGO
BARDI
CTE
MARSI.
RI.
TUBANTES
DULGIBINI.
Chaſſuarii.
MENAPII.
SIGAMBRI.
CHATTI qui et Cæſari
CHASSI, et proprie dicti
HERMUNDURI
EBURONES.
SUEVI.
SEGNI, CONDRUSI
UBII.
TREVIRI.
BOII.
VANGIONES
SEDUSII.
HARUDES
NARISCI.
MEDIOMATRICI.
NEMETES.
TRIBOCI.
MARCOMANI.
VINDELICIA.
SEQUANI
Millia paſſuu
MERIDIES.
ORIENS.

GERMANIÆ
Populorum inter
Rhenum et Albim am-
nis, ut à Trajani
imperio et circa Marcellini æta-
tem incoluerunt, descriptio:
Auctore
PHILIPPO CLÜVERIO.
SEPTENTRIO.
MERIDIES.
OCCIDENS.
ORIENS.
OCEANUS
GERMA-
NICUS.
CODANUS
SINUS.
SAXONIA.
FRANCIA.
SUEVIA.
ALEMANNIA.
SUEVIA.
GALLIÆ
PARS.
CAU-
SII.
ANGRI
DULGIBINI.
CHERUSCI.
FRI-
SII.
VARII.
MAR-
SACI.
BATA-
VIA.
CHAMAVI.
CHASSUARII.
GUGERNI.
USIPII.
MENAPII.
MORINI.
UBII.
TENCTE-
RI.
CHATTI, qui et CHASSI,
et HASSI.
TUNGRI.
BETASII.
SUNICI.
BRUCTERI
Salas regio.
BURGUNDIONES.
NER-
VII.
TREVIRI.
VANGIO-
NES.
MEDIOMATRICI.
NEME-
TES.
TRI-
BOCI.
HER-
MUNDURI.
ARMALAUSI.
BOIOHÆMUM: cujus incolæ
MARCOMANNI.
QUA-
DI.
BOII.
VINDELICIA.
NORICUM.
Rugium
Varnum
Laviburgium
Marobodum
Bojodurum
Augusta Vindelicum.
Danubium flumen.
Albis flumen
Colonia Agrippinensis
Confluentes
Augusta Treverorum
Divodurum
Millia paſsuum
Nicol. Geilkerckio ſculpſit.

SVEVIÆ,
quæ cis Codanum fuit
sinum, antiqua de-
scriptio;
Auctore PHIL. CLÜVER.
SEPTENTRIO
MERIDIES
OCCIDENS.
ORIENS.
CODANUS SINUS MARE SUEVICUM
Insula, in quâ sedes
deæ Herthæ, id est
Terræ matris.
SAXONES.
CHAUCI
ANGLI.
VARINI.
EUDOSES.
CAVIONES
SUARDONES.
NUITNONES
RUSCI.
DEURINGI
qui et
THORIN
GI
LANGO BARDI.
RUGII.
SIDINI.
LEMOVII
HERULI.
GUTONES
qui et
GOTHONES
&
GOTHI.
ÆSTIORUM pars.
SCIRI.
Venedici montes
VENEDI sar-
matæ.
BURGUNDIONES.
Vistula flumen.
Asciburgius
LUGII,
qui et
LYGII,
et item
LOGIONES.
PEUCINI.
CHATTI.
SEMNO
NES.
BURII.
MARSINGI.
DURI.
Hercinij montes
Gabreta silva.
HER
MUN
DURI.
OSI.
Carrodunum
qui et
BASTARNÆ.
Segovia
BOIOHÆMUM, cujus incolæ
MARCOMANNI
NARISCI,
qui et
NARISTI,
et postea
ARMALAUSI.
ALEMANI.
GOTHINI, qui
et COTINI, et GOTHUNI,
et GOTHUNI.
QUADI
QUADI
Carpates
mons.
Hercinij saltus
SARMATÆ VAGI, sive
IAZYGES, et METANASTÆ.
Sarmatici montes
BOII.
NORICUM.
PANNONIA.
VINDELICIA.
DACIÆ pars.
Millia passuum
Nicol. geilkerckius sc.
Albis flu.
Albis flumen
Marobodunum
Casurgis
Carnuntum
Brigetio
Augusta Vindelicorum.
Romanum Imperium
Tyras amnis
Pathissus fl.

SEPTEMTRIO
CRONIUM MARE
OCEANUS SEPTEMTRIONALIS.
Circulus Arcticus.
AMALCHIUM MARE
HYPERBOREI.
Riphæi montes.
Charybdis
SCRITOFINNI.
CHIOFINNI.
Sevo mons
LAPPIONES.
SITONES.
MORIMARUSA MARE
Aemodæ insulæ
RUSSI; qui antiquis auctoribus
RIPHACES, et RIPHÆI.
FINNINGIA, Cujus
FINNI.
FENNI
Vaguum flumen
NERIGON.
Sevo mons
GUTÆ.
HILLEVIONES.
SCANII.
Fauces sinus Codani
OCEANUS GERMANICUS
CIMBRI.
TEUTONI
SINUS CODANUS, quod et MARE SUEVICUM
Venedicus sinus.
Chilipenus sinus
VENEDI.
FRISII.
CAUCHI.
CHERUSCI
SAXONES.
ANGLI.
VARNI.
RUGII.
HERULI.
GOTHI.
SCIRI.
Albis fl.
Rhenus fl.
Rubo fl.
N. geilk. sc.
ANTIQUÆ GERMANIÆ SEPTEMTRIONALIS descriptio; Auctore PHIL. CLUVERIO.
Millia passuum.
MERIDIES
OCCIDENS
ORIENS

PHILIPPI CLVVERII

GERMANIÆ ANTIQVÆ

LIBER TERTIVS;

Quo GERMANIA TRANSRHENANA *deſcribitur.*

CAPVT Primum.

Univerſæ Germaniæ Tranſrhenanæ diviſio.

EXplicatis hactenus iis Germanici nominis populis, qui, Rhenum amnem antiquitus tranſgreſſi, in cauſâ fuerunt, uti Galliæ pars, ab iis occupata, GERMANIA diceretur CISRHENANA, ipſique GERMANI CISRHENANI; tempus nunc eſt, trajecto Rheno, ipſam introſpicere Germaniam, omnium illorum matricem; parique curâ, ac diligentiâ oſtendere, quæ nationes quibus finibus & quibus temporibus incoluerint. Termini uniuerſæ Germaniæ Tranſrhenanæ jam anteà, ſub initium hujus operis, ex variorum auctorum monumentis demonſtrati ſunt. ex quibus unius noſtri auctoris verba hoc loco repetiiſſe, haud abs re fuerit. ſic igitur in principio libri de Germaniâ : *Germania omnis à Galliis Rhætiiſque & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis Daciſque, mutuo metu, aut montibus ſeparatur: cætera Oceanus ambit.* His limitibus conſtitutis, proximum erat opus, in parteis Germaniam diſtribuere. quâ in re auctores, quos ſequi debebamus, ſunt ferè iſti; *Strabo, Plinius, Tacitus, Ptolemæus.* In his Strabò, atque Ptolemæus, Græci uterque generis ſcriptor, hic ab Ægypto, ille à Cappadociâ, non niſi ſingulis populis eam diſtinxerunt; idque perturbatoriè uterque, ac parum bonâ fide: peſſimè tamen Ptolemæus, adeò omnem perturbans Germaniam, uti, ſi auctoritatem ejus, fidemque in omnibus ſequi velis (id quod factitatum pleriſque noſtri ſæculi geographis video, àc doleo, imò indignor) planè diverſam ab aliorum auctorũ Germaniâ habiturus ſis Germaniam. quod, ut prorſus abſurdum, ne fiat, maximoperè cavendum cenſeo. Fides igitur illi ſit, quatenus cum reliquis conſentiat. ubi errat, communi illâ excuſetur ratione, quòd remotiora ſeptemtrionis homini Ægyptio minùs cognita exploratаque eſſe potuerunt. At tamen in deſcriptione populorum, ſi non ſitus, quos eis tribuit (niſi in quibus unus ipſe auctor) ſed nomina reſpiciamus, quæ cum aliorum auctorum nominibus conveniunt; in multis ad veram rei demonſtrationem perveniri poſſe puto. Reliqui igitur, quos in dictâ diviſione ſequi poſſimus, ſunt duo illi Romani, *Plinius* atque *Tacitus*, accuratiſſimi (ſi fata ſupereſſe tradita ſiviſſent) rerum Germanicarum ſcriptores. quorum ille omnem Germaniam in quinque diviſit Germanorum genera; quorum nomina, *Vindili, Ingævones, Iſtævones, Hermiones & Peucini*, qui & *Baſtarnæ*. quæ equidem diviſio, egregiè inſtituta, multum lucis ad enodandam antiquitatis obſcuritatem accommodatura erat, ſi ſingulos cujuſque generis populos accuratè, ac geographicè in ſuos diſtribuiſſet Plinius fineis. Verùm quia nimis breviter, ac ſtrictim, præcipuas tantùm in quoque genere notat nationes; opidò quam difficile fuerit, nomina iſta antiqua recentioribus vocabulis explicare, veriſque regionibus ſuos cuique populos tribuere. Proinde neglectâ hac in preſens Plinii diviſione, quæ, niſi explicatis jam univerſis ac ſingulis gentibus, indicari haud poterit; Taciti partitionem videamus. Apertè is atque diſertè nihil; at, ſi diligentiore paullo oculo librum ejus de Germaniâ ſcruteris; facilè deprehendas, in treis diviſiſſe eum omnem Germaniam potiſſimas parteis. quarum una eſt inter Rhenum, Salam, & Albim amneis, Oceanumque Germanicum, & mare Svevicum, qui ſinus Codânus Plinio, ac Melæ, nunc vulgò *de Ooſt ſee*: altera inter Salam, Albim, ac Viſtulam, Danubiumque flumina, & mare ſeptemtrionale, quam

uno nomine SVEVIAM adpellat: tertia eſt ultra Viſtulam, & dictum Germaniæ ſinum, ad Sarmatarum uſque confinia. Harum ſingulas eodem ordine, uti ego heic recenſui, quàm curatiſſimè ac ſummâ cum fide expoſuit. Prima pars continet populos, quos Romani armis, bellis, atque trophæis pervagati ſunt, ad Albim uſque flumen. quibus auctor addidit, trans Albim proximos à ſeptemtrionibus, *Foſos*, atque *Cimbros*. Primam autem hanc partem adgreſſurus, hoc inſtituti habuit, uti, à fontibus Danubii incipiens, Rheni ripam, proximaque decurreret: dein Oceani litore, Albiſque ripâ lectâ, tandem in ſinum Germaniæ deſineret. quod conſilium de Rheno diſertè ipſemet in dicto libro indicat, his verbis: *Propior (ut, quomodò paullo antè Rhenum, ſic nunc Danubium ſequar) Hermundurorum civitas.* Hoc igitur inſtitutum nos quoque ſervabimus; quò ipſe auctor commodiùs faciliúſque explicari poſſit. ſimulque & alias quaſdam nationes adjiciemus, ab auctore noſtro præteritas.

CAP. II.

De HELVETIIS, *Gallicâ gente, antiquiſſimis temporibus in Germaniam tranſgreſſis.*

INter Danubium, Rhenum, Mœnumque amneis, quinam Germanici nominis populi ab initio incoluerint, incertum eſt. Auctor noſter HELVETIOS, Gallicam gentem, quondam ea loca tenuiſſe tradit, in libro de Germaniâ. *Validiores,* inquit, *olim Gallorum res fuiſſe, ſummus auctorum divus Iulius tradit. eóq; credibile eſt, etiam Gallos in Germaniam tranſgreſſos. Quantulum enim amnis obſtabat, quò minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet, permutaretque ſedes, promiſcuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ diviſos? Igitur inter Hercyniam ſilvam, Rhenumque & Mænum, amneis, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre.* Idem atteſtatur & Dio, in lib. XXXVIII; ubi ſic de Helvetiis, in Galliâ à Cæſare prœlio ſuperatis, tradit: Οἱ δὲ, οὐκ ἐθελήσαντες τὰ ὅπλα παραδοῦναι, πρὸς τὸν Ῥῆνον, ὡς καὶ ἐς τὴν ἀρχαίαν σφῶν γῆν ἐπανελθεῖν δυνάμενοι, ὥρμησαν. Id eſt: *Quidam, arma tradere abnuentes, ad Rhenum versùs perrexerunt; reverti ſe poſſe in antiquas ſuas ſedeis rati.* Termini igitur Helvetiorum in Germaniâ fuêre, ab occaſu Rhenus, à ſeptemtrionibus Mœnus, ab ortu haud dubiè Bojohemici montes ac ſaltus. id enim apertè auctor duobus modis affirmat: primùm dum Helvetios *inter Hercyniam ſilvam, Rhenumque, & Mænum* collocat; ubi Hercyniam ſilvam intelligit eos ſaltus, qui Bojohæmum claudunt; ut ſuo loco demonſtrabitur: deinde, quum *ulteriora* protinus *Bojis* tribuat; quos Bojohæmum tenuiſſe, infrà oſtendetur. ceterùm à meridie fuit Danubius amnis: quem licet auctor non nominet; tamen, quia nullos alios ad ejus ripam hoc tractu recenſet populos, terminũ fuiſſe Helvetiorum haud dubitandum eſt.

Ἐλουητίων ἔρημος, id eſt HELVETIORVM DESERTVM, in Germaniâ circa Nicri, Danubiique fonteis memoratur Ptolemæo, in his verbis: Καὶ ἔπι Ἰντούεργοι, καὶ Οὐαργίωνες, καὶ Καριτνοί· ὑφ' οὓς Οὐίσποι, καὶ ἡ τῶν Ἐλουητίων ἔρημος, μέχρι τῶν εἰρημένων Ἀλπίων ὀρέων. Hoc eſt: *Prætereáq; Intuergi, & Vargiones, & Caritni; ſub quibus Viſpi, & Helvetiorum deſertum, uſque ad dicta Alpium juga.* Ptolemæus heic à ſeptemtrionibus ad meridiem versùs populos enumerando progreditur: quamvis malè, ac longè alienis ſitibus dictos populos collocet; ut ſuo loco patebit. Alpeis verò haſce eſſe eos monteis, qui à Danubii & Nicri fontibus in orientem versùs, juxta lævam Danubii ripam porrecti, etiam nunc vulgò dicuntur incolis *die Alben*; ad finem hujus voluminis pluribus oſtendam. Fuit igitur prædictum *Helvetiorum deſertum* ad ſeptemtrionale dictorum montium latus. unde ſatis longè errare ii deprehenduntur, qui id interpretantur *Martianam ſilvam*, Marcellino ac tabulæ itinerariæ memoratam; quæ ſupra fontem Danubii, ex occaſu æſtivo in ortum hibernum, ad lacum uſque Brigantinum porrecta, vulgò nunc vocatur *Schwartz wald*, id eſt, *Nigra ſilva*. Neque verò ἔρημον, ſive *deſertum* rectè interpreteris *ſilvam*. Ab iis Helvetiis, quos Tacitus heic collocat, nomen habuiſſe deſertum certum eſt. nam Ptolemæi tempeſtate nulli heic fuêre Helvetii; ne Iulii quidem Cæſaris ævo; ut mox infrà docebitur. Hinc eſt quòd Tacitus *inter Hercyniam ſilvam, Rhenumque & Mænum amneis* Helvetios ſuos collocat; nec ullam Danubii facit mentionem,

tionem: ſcilicet, quia deſertum erat, tractus planè incultus atque horridus. Ptolemæo autem deſertum eſſe memoratum, haud mirum eſt. ſolet quidpe frequens veteribus miſcere nova, cunctaque turbare.

De tempore, quando Helvetii, pulſis Germanis, loca iſta invaſerint, hæc ex auctorum lectione colligo. primò, Rhenum tranſgreſſi dicuntur tunc, quum Gallorum res validiores eſſent, quàm Germanorum; id eſt, antequàm Germani in Galliam tranſiſſent. tum, eodem tempore tranſgreſſi videntur, quo Boji Bojohæmum occuparunt; aut circa id tempus. hos autem in Germaniam tranſiſſe Priſco Tarquinio Romæ regnante, auctor eſt T. Livius lib. V; id eſt, circa annum ab urbe conditâ CL; ante natum Chriſtum, IↃC.

Quam diu Helvetii dictas tenuerint ſedeis, item à quibus populis pulſi in quas terras migrârint, prorſus incertum eſt. Pulſi fortè fuêre à Germaniæ gentibus, *Marcomannis*, *Seduſiis*, *Harudibus*, atque *Nariſcis*: quarum priores treis ante Iulium Cæſarem eadem coluiſſe loca, docent hiſtoriæ; ut proximo capite oſtendam. De Nariſcis ſuo loco dicetur.

CAP. III.

De MARCOMANNORUM, SEDUSIORUM, *atque* HARUDUM *antiquisſimis ſedibus apud Rheni ripam, antequàm in Bojohæmum tranſmigraverunt.*

MARCOMANNI quam regionem ſub Maroboduo rege incoluerint, alii etiam fortaſſe ante me diſpexerunt. in Bojohæmum perveniſſe, ſatis conſtat. At unde profecti, & quæ antiqua eorum ſedes; id parum ſolicitos fuiſſe video, qui antehac ad Germaniæ antiquitatem commentati ſunt. Proinde haud pigeat, rem altiùs hoc loco inveſtigare. Vellejus Paterculus, in libro II, *Nihil erat*, inquit, *in Germaniâ, quod vinci poſſet, præter gentem Marcomannorum: quæ, Maroboduo duce, excita ſedibus ſuis, atque in inferiora refugiens, incinctos Hercinia ſilva campos incolebat. Nulla feſtinatio hujus viri mentionem tranſgredi debet. Maroboduus, genere nobilis, corpore prævalens, animo ferox, natione magis quàm ratione barbarus, non tumultuarium, neque fortuitum, neque mobilem, & ex voluntate parentium conſtantem, inter ſuos occupavit principatum, ſed certum imperium, vimq; regiam complexus animo, ſtatuit, avocatâ procul à Romanis gente ſuâ, eò progredi, ubi, quum propter potentiora arma refugiſſet, ſua faceret potentiſſima.* Et paullo pòſt: *Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, exciſis continentibus Herciniæ ſilvis, legiones Bojohæmũ (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen eſt) duceret.* quo loco lego, *in Bojohæmum*: eſt quidpe regio, non opidum, ſeu vicus. Marcomannorum gentem, ſedibus ſuis excitam, in inferiora tranſgreſſam, incinctos Herciniæ ſilvæ campos, id eſt, Bojohæmũ incoluiſſe, ait auctor. itaque in ſuperioribus eos antè locis conſtitiſſe, certum eſt. Quæ ſunt autem illa loca, incinctis Herciniæ ſilvæ campis, id eſt, Bojohæmo ſuperiora? Quidam è dictis modò Velleji verbis haud dubiè colligunt, in Moraviâ Marcomannos fuiſſe, antequàm Bojos è Bojohæmo expulerint. Sed quomodò Moraviâ Bojohæmo ſuperior? Haud equidem intelligo. Logi ſanè ſunt, ac nugæ meræ. ſequens mox auctoris verum oſtendit oratio. *Maroboduus ſtatuit, avocatâ procul à Romanis gente ſuâ, eò progredi, ubi, quum propter potentiora arma* Romanorum *refugiſſet, ſua faceret potentiſſima.* Si procul à Romanis in Bojohæmum refugit, certè in Moraviâ antè haud conſtitit; ut quæ remotior à Romanis, quàm ipſum Bojohæmũ. Alia igitur regio inveſtiganda, in quâ egit, antequàm procul à Romanorum armis refugeret. Iul. Cæſar in Gallici belli commentario primo tradit, Arioviſtum Germanorum regem in exercitu ſuo in Galliâ habuiſſe *Nemetes*, *Tribocos*, *Vangiones*, *Marcomannos*, *Harudes* atque *Seduſios*. quarum gentium tres priores, jam ante Cæſarem, Gallicam Rheni ripam coluiſſe, in ſuperiore volumine demonſtratum eſt. Arioviſtum verò in Germaniâ, antequàm à Sequanis in Galliam vocaretur, Germanorum regem fuiſſe, extra controverſiam ponitur. Nihil autem probabilius, quàm proximos ſibi Sequanos in auxilium contra Æduos vocaſſe Germanos. propiores verò nulli eſſe potuerunt, quàm qui inter Mœnum, Danubium, atque Rhenum,

num, amneis incoluerunt. unde dilucidiſſimo argumento colligitur, eoſdem habuiſſe Arioviſtinum in Germaniâ regnum fineis, quos antè Helvetii. Hæc igitur antiqua MARCOMANNORVM, SEDVSIORVM, HARVDVMque, ac vera ſedes. quos omneis Maroboduus, homo privatus, natione Marcomannus, quum Romæ dominationem certumque in populareis imperium animo concepiſſet, Auguſti beneficiis auctus, in patriamque reverſus, in Bojohæmum deduxit. cujus rei teſtis eſt, præter Vellejum, Strabo lib. VII, his verbis: Ἐν ταύτῃ δὲ ἐςὶ καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σουήβων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ· ἐν οἷς ἐςὶ καὶ τὸ Βουίασμον (lege Βοΐοαιμον) τὸ τοῦ Μαροβόδου βασίλειον· εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέςησε πλείους, καὶ δὴ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομάννους. ἐπέςη γὰρ τοῖς πράγμασι οὗτος ἐξ ἰδιώτου, μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον. νέος γὰρ ἦν ἐνθάδε, καὶ εὐεργετεῖτο ὑπὸ τοῦ Σεβαςοῦ. ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάςευσεν. hoc eſt: *In hac Germaniâ eſt etiam Hercynius ſaltus, & Sveverum gentes: quarum quadam ipſam incolunt ſilvam: in quibus eſt etiam Bojohæmum, Marobodui regia. in quam regionem tùm alios complureis ille tranſtulit, tùm populareis ſuos Marcomannos. occupavit namque dominationem privatus, poſtquàm Româ rediſſet: ubi juvenis vixerat, & beneficiis ab Auguſto adfectus fuerat.* ἄλλους τε, inquit πλείους. ſub quibus haud obſcurè notantur SEDVSII, & HARVDES; qui, unà cum Marcomannis, Ariviſto, ut ſuprà dictum, in Galliâ militarunt. Video tamen doctiſſimum quemdam virum ex his vocibus ἄλλους τε πλείους collegiſſe, Bojorum aliquam partem manſiſſe in Bojohæmo. Verùm hoc aperti erroris convincit vox intermiſſa μετανέςησε, id eſt, *tranſtulit.* Marcomannos igitur, unà cum Seduſiis, atque Harudibus, *avocavit Maroboduus procul à Romanis,* id eſt à Romanorum provinciâ Galliâ: & à Rheno flumine, Danubiique fontibus, ſeu ſuperiore ejus parte, *in inferiora,* ſive *in incinctos Herciniæ ſilvæ campos,* id eſt, *in Bojohæmum deduxit*: uti tutum ſibi regnum conſtitueret, quum procul à Romanorum potentiâ futurus eſſet; Romanis Alpeis ab hac parte nondum tranſgreſſis; & Rhætiis Noricoque nondum perdomitis. quod tùm ex Velleji verbis modò citatis colligitur; quæ aliàs conſtare nullo modo poſſent: tùm alio etiam argumento evincere conabor. Maroboduus ſcilicet, antequàm Tiberius expeditionem, Auguſti Cæſaris auſpiciis, adversùs eum molitus eſt, de quâ Vellejus loco prædicto agit, potentiſſimum jam ſibi regnum paraverat; multis perdomitis nationibus, aut etiam condicionibus ad ſe pertractis; ut auctor eſt Strabo, ſuperioribus hæc ſubnectens: Ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάςευσε, καὶ κατεκτήσατο, πρὸς οὓς εἶπον, Λουγίους, τὸ μέγα ἔθνος, καὶ Ζούμους, καὶ Γούτονας, καὶ Μουγίλωνας, καὶ Σιδινοὺς, καὶ τῶν Σουήβων αὐτῶν μέγα ἔθνος Σέμνωνας. id eſt: *Reverſus autem regnavit; ſubjecitque ſibi, præter jam dictos, Lugiorum magnam gentem, Zumos, Gutonas, Mugilones, Sidinos, & ex ipſis Svevis magnum populum Semnones.* Huic conſentiens Paterculus, eodem in libro, *Occupatis igitur*, inquit, *quos prædiximus, locis, finitimos omneis aut bello domuit, aut condicionibus juris ſui fecit.* Parare autem tam potens regnum, niſi pluſculorum annorum ſpatio, haud quivit. Ejus temporis initium facilè eò uſque extendi poteſt, uti Rhætiarum, Noricique ſubactionem antecedat. Noricũ quidpe perdomitum fuit ſub Auguſti Cæſaris imperio, L. Domitio, P. Scipione COSS. teſte Dione, in lib. LIV; id eſt anno ab V. C. IↃCCXXXVIII. ſequenti anno, ut auctor eſt idem Dio, M. Druſo Libone, L. Calpurnio Piſone COSS. Rhætiæ quoque fuerunt debellatæ. Tiberius autem expeditionem in Marcomannos paravit, M. Lepido, L. Aruntio COSS. id eſt, an. ab V. C. IↃCCLVIII. nam hoc anno ad Dalmaticum bellum profectum narrat Dio lib. LV: Vellejus autem tradit, quum in Marcomannos pararet expeditionem, bello Dalmatico fuiſſe avocatum. Inter utrumque igitur tempus anni colliguntur XX. quod ſpatium haud enorme, ſi genteis reſpicias, quas ſibi ſubjecit Maroboduus, *violentas*, ut inquit Tacitus annal. II. Ac Strabo equidem, loco ſuprà citato, diſertè teſtatur, juvenem inchoaſſe imperium. Tacitus, prædicto annali; *Maroboduus quidem* (regno pulſus) *Ravennæ habitus, ſi quando inſoleſcerent Svevi, quaſi rediturus in regnum oſtentabatur. ſed non exceſſit Italiâ per duodeviginti annos: conſenuitque, multùm imminutâ claritate, ob nimiam vivendi cupidinem.* Pulſus eſt regno, Tiberio Romæ imperitante, M. Silano, C. Norbano COSS. id eſt, anno, poſt M. Lepidi, L. que Aruntii conſulatum, XIII. Hos igitur XIII annos, item XVIII iſtos, quos in Italiâ vixit, XX illis adde; & erunt in univerſum LI. his rurſum adde alios, ſi videtur, XX annos, quos natus regnum occupavit; & rectè conſtabit cum Taciti tùm

Strabonis

Strabonis ratio: quorum hic adoleſcentem inchoaſſe regnum, ille conſenuiſſe in Italiâ, adfirmant. Nec quidquam impedit, quin credas, LXXI^{um} etiam annum ſenectutem ejus exceſſiſſe; quò altior reddatur adoleſcentia, in quâ dominationem, Româ reverſus, occupavit. Hinc igitur maximè probabile fit, antequàm Noricum Rhætiæque fuerunt perdomitæ, Maroboduum Marcomannos ſuos, unà cum Seduſiis, atque Harudibus, procul ab Rheni ripâ, & Galliæ, Romanorum provinciæ, confinio in Bojohæmum avocaſſe. At, quomodò, inquies, tutum habere potuit regnum in Bojohæmo, Italiâ haud perinde longè diſſitâ? nam & Tacitus, dicto libro, *propinquum* eum dicit hoſtem. Reſpondeo: haud ſecus ac ipſi Norici, multo Italiæ propinquiores; de quibus ſic Florus, lib. IV, cap. ultimo: *Noricis animos dabant Alpes, atque nives; quò bellum non poſſet adſcendere.* Maroboduus igitur Alpibus juxta ac Danubio, altiſſimo latiſſimoque flumine, & Bojohæmicis jugis tutus eſſe potuit.

Ceterùm fineis ſinguli iſti prædicti tres populi ad Rhenum, antequàm univerſi in Bojohæmum transducti fuerunt, quos habuerint, quamvis difficile fuerit, conabor tamen indicare. MARCOMANNORUM nationem reliquis duabus fuiſſe validiorem, inde conjicio, quòd Maroboduus, qui omnibus pariter imperavit, omneiſque ſimul in Bojohœmum deduxit, Marcomannorum dicitur rex; Bojohæmumque Marcomannorum ſedes; reliquorum nominibus ſuppreſſis. His igitur ampliores, quàm illis, agrorum tribuo fineis. & quia proximum ſibi regem Arioviſtum in auxilium vocaſſe Sequanos jam antè demonſtravi; terminos eis ſtatuo, à meridie Danubium; ab occaſu Rhenum; à ſeptemtrionibus Nicrum, &, qui in hunc defluit, Cocharum: ab ortu eumdem Cocharum, ad arcem uſque *Kocheburg*; inde lineam ad opidum uſque *Königſprun*, & hinc Brentium amnem, qui inter duo opida *Gundelfing* & *Lauing* Danubio miſcetur. Regiones nunc his finibus continentur iſtę: Wirtembergienſis ducatus totus; Rhenani Palatinatus pars inter Nicrum & Rhenum; Briſigavia, & Sveviæ ducatus pars, inter fontem Danubii & opidum *Gundelfing*.

SEDUSIIS hinc limiteis facio, à meridie Cocharum & Nicrum amneis; ab occaſu Rhenum; ab ſeptemtrionibus Mœnum, ad opidum uſque *Bamberg*, & confluentem Redonitii fluminis; ab ortu, dictum modò flumen, &, qui in hoc evolvitur, Æſchium amnem; ab hujus fonte lineam ad dictum opidum *Königeſprun*. Portiones heic nunc ſternuntur Palatinatus Rheni, & Franconiæ.

HARUDES quia poſtremi omnium in Galliam ad Arioviſtum commigrarunt, teſte Cęſare, belli Gallici commentario primo; poſtremos etiam atque remotiſſimos omnium fineis domi in Germaniâ eos coluiſſe exiſtimo. unde reliquum agrorum iis adſcribo, quod à Marcomannis ac Seduſiis, inter Mœnum & Danubium, ad Nariſcorum uſque confinium extenſum fuit. terminum autem inter Harudeis atque Nariſcos ſtatuo juxta lineam, ab fontibus Mœni ad opidum *Ingolſtat* ductam. Regiones nunc his finibus comprehenduntur iſtæ: Franconiæ ac Palatinatus ſuperioris partes, cum agro Norimbergenſi; item Sveviæ portio, quà opida *Dünckelſpühel, & Nördlingen*.

Ceterò, poſt Arioviſtum alius rex tribus dictis populis fuerit, antequàm Maroboduus regnum occupavit, an liberè, ut reliquę nationes Germaniæ, egerint, an denique Arioviſtus paullo antè, quàm Maroboduus Româ rediit, vitâ exceſſit, parum exploratum habeo. Cæſar certè, in commentariis de bello Gallico, ſibi ipſi contradicere videtur ſuper Arioviſto. quidpe comment. I, *naviculam* ait *deligatam ad ripam nactum eâ profugiſſe* in Germaniam, poſtquàm prœlium infeliciter ſecum in Galliâ commiſiſſet. in commentario autem V, *magno eſſe* ait *Germanis dolori Arioviſti mortem, & ſuperiores Romanorum victorias.* Si profugit ultra Rhenum in patrias terras, ibique poſteà mortuus eſt; quî Germani mortem ejus Cæſari imputare potuerunt? niſi fortè, quòd in Galliâ eum mori haud paſſus ſit. At poterat fortaſſe in illo Gallicano prœlio vulnus grave accepiſſe, ex quo, in Germaniam reverſus, mortuus eſt. Malim tamen pro voce *mortem*, legere *ſortem*. quidpe Arioviſti ſortem Germani graviter atque acerbè tuliſſe poterant, quòd tot tantarumque gentium rex, & totius ferè Galliæ Celticæ modò dominus, uno prœlio ab Cæſare fuſus, Galliâque pulſus eſſet.

Cap. IV.

De Gallis, *decumanos agros inter Rhenum Danubiumque exercentibus; qui* Alemanni *&* Alamanni *dicti.*

PRofectis à Rheni ripâ in Bojohæmum Marcomannis, Harudibus atque Seduſiis, in vacuos cultoribus agros ſucceſſerunt Rhenum tranſgreſſi Gallorum quidam, de quibus auctor noſter, eodem libro de Germaniâ, iis, quæ de Helvetiis dixerat, hæc continuò ſubjungit: *Non numeraverim inter Germaniæ populos, quamquàm trans Rhenum Danubiumque conſederint, eos, qui decumates agros exercent. Leviſſimus quiſque Gallorum, & inopiâ audax, dubiæ poſſeſſionis ſolum occupavêre. mox limite acto, promotiſque præſidiis, ſinus imperii, & pars provinciæ habentur. Vltra hos Catti.* De eodem ſolo auctorem heic agere, quod anteà Marcomanni, ac Seduſii tenuerant, ſatis liquet ex eo, quòd inter Danubium Rhenumque id ſitum tradit: item quòd *ſinus imperii, & pars provinciæ*, haud dubiè Galliæ: tùm quòd ultrà fuerunt Catti; qui Mœno terminabantur. denique, quòd Galli occuparunt; qui procul dubio fuêre è Sequanorum, Rauracorum, Helvetiorum, & aliorum nationibus. nam Sequanorum ad Rhenum proximi versùs ſeptemtriones Tribochi ac Nemetes, fuêre Germani. Strabo etiam, lib. VII, hòrum Gallornm inter Rhenum, Danubiumque meminit, in his verbis: Προσάρκτια μὲν οὖν ἐστι τῷ Ἴστρῳ τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, καὶ τῆς Κελτικῆς. ταῦτα δ' ἐστὶ τά τε Γαλατικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Γερμανικὰ, μέχρι Βασταρνῶν. id eſt: *Ab Iſtro ſeptemtriones ſpectant, quæ ſita ſunt ultra Rhenum, & Galliam; ut ſunt Gallicæ gentes, ac Germanicæ, ad Baſtarnas uſque.* Iuſtus Lipſius hæc Taciti verba, *dubiæ poſſeſſionis ſolum*, parum dextrè explicaſſe mihi videtur; quamvis *congruam ejus interpretationem & opidò quàm eruditam* prædicet Chriſtophorus Colerus. Lipſii verba hæc ſunt: *Ego communiter decumates agros interpreter, qui decumas ſolvunt. Cicero decumanos dixit.* Omnis, *inquit*, ager Siculus decumanus eſt. *Nam hi agri non aliud ſunt, quàm trans limitem capti ab hoſte, & militibus dati, ſi qui ex iis fructus. qui haud multi aut uberes, quoniam hoſtibus expoſiti, &, ut ipſe ait, dubiæ poſſeſſionis id ſolum.* Decumanos agros exercere, decumaſque ſtatuto tempore ſolvere, quomodò militibus conveniat, in præſidiis agentibus, equidem ego nondum intelligo: nec, quomodò hæc duo inter ſe ſatis conſentiant, *ſi qui ex iis fructus*, &, *decumas ſolvere*, percipio. Sanè non à militibus Romanis decumateis iſtos agros exercitos fuiſſe, tradit auctor noſter; ſed ab Gallis, inopiâ audacibus eò tranſgreſſis. nec à præſidiis teneri dubiæ poſſeſſionis ſolum, quia hoſtibus expoſitum: ſed à dictis Gallis dubiæ poſſeſſionis ſolum occupatum; nempe tunc, quum Marcomanni, ac Seduſii, in Bojohæmum profecti, id reliquiſſent. unde etiam dubiæ poſſeſſionis ſolum dictum; quia nullus etiam tunc certus poſſeſſor, vel dominus: non quia hoſtibus expoſitum. *Mox*, id eſt, deinde, poſtquàm Galli, è provinciâ Romanorum Galliâ Rhenum tranſgreſſi, occuparunt, *limite acto, promotiſque præſidiis, ſinus imperii, & pars provinciæ* Romanæ *habitum*; decumæque Gallis imperatæ, in nuper occupato ſolo, intra limitem & præſidia; non extrà, ut colligit Lipſius. Coleri jam iterum miror judicium; qui *eo ipſo, quòd decumates agros colerent, Germanis minùs annumerandos cenſuiſſe Tacitum*, docet. Certè mens auctori hæc fuit: Eos populos, qui inter Rhenum Danubiumque decumateis agros exerceant, non eſſe inter Germanos cenſendos, quamquàm in Germaniæ ſolo conſederint; ſed Gallos, quia Gallicæ ſint originis. Lipſius eodem in loco, *Quomodò verò*, inquit, *iidem populi, ſive agri, trans Rhenum & Danubium ſimul ſint? quod tamen ponit noſter.* Nihil mirum. rectè noſter. malè autem pro geographo perito Lipſius. Germaniæ enim ab hac parte terminos conſtituit Tacitus, cum pluribus aliis ſcriptoribus, ut antè oſtenſum, ab occaſu Rhenum, à meridie Danubium. iidemque amnes limites fuêre Romani imperii: cujus reſpectu, omnes ubique rerum auctores trans flumina iſta dixêre, quidquid extrà poſitum. hinc rectè iſti agri trans Rhenum Tacito dicti, reſpectu provinciæ Romanorum Galliæ: rectè item trans Danubium, reſpectu ipſius Italiæ, ſeu Rhætiæ provinciæ. ac ne malè auctorem loquutum etiamnum ſuſpiceris; en, *Mox limite*, inquit, *acto, promotiſque præſidiis, ſinus imperii, & pars provinciæ habentur.* rectè ſcilicet hi agri inter duo flumina, tamquàm cuneus intra ſinum includebantur. Sic infrà eodem libro: *Chaucorum*

rum gens, quamquàm incipiat à Friſiis, ac partem litoris occupet; omnium, quas expoſui, gentium lateribus obtenditur, donec in Chattos uſque ſinuetur. Limitem igitur, de quo auctor loquitur, eodem tractu actum fuiſſe puto, quo Marcomannis ac Seduſiis terminum ab ortu conſtitui. nam Harudû vacuum ſolum Hermunduros, Svevicam gentem, occupaſſe, ſuo loco oſtendam. Partem autem provinciæ fuiſſe exiſtimo Galliæ; quia Galli fuêre, ex Galliâ profecti; deinde quia hujus maximè lateri, per Rheni ripam, à lacu Brigantino ad Magontiacum uſque, objacuerunt. unde etiam Auſonius in carmine, quo Valentiniano Gratianoque Auguſtis, de victoriis ad Argentariam, & trans Rhenum ad Danubii, Nicrique fonteis partis, gratulatur;

Nec Rhenum Gallis limitis eſſe loco.

Quæritur jam heic, quo nomine Galli iſti Taciti, decumateis agros trans Rhenum exercentes, adpellati, & ab conterminis nationibus diſtincti fuerint? Id ſanè neminem auctorum diſertè exprimere video. conjectationibus itaque, atque argumentis indagandum.

ALEMANNICI cognomentum jam Antoninum Caracallam uſurpaſſe legitur apud Spartianum: videlicet quia is Alemannos devicerat. De hac gente, ejuſque cum Romanis bellis, multa poſteriores rerum auctores prodiderunt, maximè verò omnium Ammianus Marcellinus, paſſim in hiſtoriis ſuis: ex quibus ipſis jam dudum à pleriſque veterum hiſtoriarum interpretibus notatum eſt; gentem eam inter Danubium, Rhenum, ac Mœnum amnèis incoluiſſe. at de origine ejus, item de adpellatione, varia ac mirifica ab omnibus prolata ſunt nugamenta: quæ ſingula in medium proferre piget ad veriora properantem animum. Eoſdem igitur quum ALEMANNI trans Rhenum incoluerint fineis, quos Galli, decumateis agros Taciti ævo exercentes; unam eamdemque utroſque fuiſſe gentem, ſuſpicari liceat. nam inter Taciti ævum, & Antonini Caracallæ imperium, C circiter intercedunt anni. quo temporis ſpatio, nullæ heic incolarum mutationes à rerum ſcriptoribus notantur. Alemannos non fuiſſe origine Germanos, ſatis apertè veteres auctores indicant. in quibus Stephanus, qui Lexicon geographicum ex variis antiquis auctoribus compilavit, ſic ait: Ἀλαμανοὶ, ἔθνος Γερμανοῖς πρόσχωρον. id eſt: *Alamani, gens eſt Germanis finitima.* & Fl. Vopiſcus in vitâ Probi: *Teſtes Germani & Alamanni, longè à Rheni ſubmoti littoribus.* item Euſtathius in Dionyſium Alexandrinum: Τοὺς Γερμανοὺς, οἷς οἱ Ἀλαμανοὶ πρόσχωροι, λευκὰ λέγει φῦλα. id eſt: *Germanos, quibus Alamani ſunt contermini, candidas ait eſſe gentes.* Si non Germani fuêre Alemanni inter Mœnum, Rhenum ac Danubium; certè nulli alii eſſe potuerunt, quàm Γαλατικὰ illa ἔθνη Strabonis, inter Danubium & Rhenum, & quos *Gallos* vocat Tacitus, *decumateis agros* inter eoſdem amneis *exercenteis.* Huc directò quoque facit ipſum ALEMANNORUM nomen: de cujus etymologiâ veriorem teſtem habere nequimus, quàm eum, qui origini gentis, ſive tranſmigrationi è Galliâ in Germaniam, fuit proximus: de quo ſic Agathias, probus in primis ſui ſæculi ſcriptor, lib. I: Οἱ δὲ Ἀλαμανοὶ, εἴγε χρὴ Ἀσινίῳ Κουαδράτῳ ἕπεσθαι, ἀνδρὶ Ἰταλιώτῃ, καὶ τὰ Γερμανικὰ ἐς τὸ ἀκριβὲς ἀναγραψαμένῳ, ξυνήλυδές εἰσιν ἄνθρωποι, καὶ μιγάδες· καὶ τοῦτο δύναται αὐτοῖς ἡ ἐπωνυμία. id eſt: *Alamani autem (ſi Aſinium Quadratum ſequi licet, hominem Italum, & qui res Germanicas accuratè conſcripſit) convenæ ſunt, & miſcellanei homines: quod & adpellatio eorum linguâ indicat.* quidpe ALL omnem ſignificat, & MAN hominem: unde vocabulum factum *die Allmänner*, ſive *die Allemannen*; quaſi dicas *multitudinem hominum undique collectam.* Huc jam confer iſta Taciti: *Leviſſimus quiſque Gallorum, & inopiâ audax, dubiæ poſſeſſionis ſolum occupavêre.* Ex compluribus Galliæ nationibus congreſſos in unum corpus fuiſſe, liquet ex eo, quòd Tacitus non certam aliquam nationem, ut Sequanorum, vel Rauracorum, vel Helvetiorum, vel aliam nominat; ſed communi omnium Gallorum vocabulo utitur. *Aſinius* autem iſte *Quadratus* nullus alius fuit, quàm quem Rhenum & bina ejus oſtia (haud dubiè in rebus Germanicis) ante ſe deſcripſiſſe teſtatur Strabo lib. IV. Maroboduum paullo antè, quàm Noricum, Rhætiæque perdomitæ, Marcomannos à Rheno in Bojohæmum deduxiſſe, ſuprà oſtendi: Strabo autem illa de Aſinio ſcripſit XXXIII annis poſt debellationem dictarum provinciarum, ut ipſe teſtis eſt, ſub finem dicti libri. unde jam liquet, Alemannorum nomen jam ante Strabonis geographica exſtitiſſe. cujus mentio apud Aſinium quia tam prope

eſt tem-

eſt tempori, quo Marcomanni in Bojohæmum migrarunt; haud dubium eſſe poteſt, quin dicti Galli id ſtatim, ut in vacuas Marcomannorum ſed eis ſucceſſerunt, è re ipsâ, id eſt, è variorum hominum colluvie, adſumſerint: id eſt, annis ante natum Ieſum circiter xv. Poſterioribus autem ſæculis, ita temporum longinquitate origo ejus nationis obſcurata, ac penè ſepulta fuit, uti pro genuinis Germanis haberentur. Hinc Xiphilinus, ex Dionis lib. LXXVII, de ſuprà dicto Antonino Caracallâ: Ἐπολέμησε καὶ πρός τινας Κέννους, Κελτικὸν ἔθνος. οὓς λέγεται μετὰ τοσούτου θυμοῦ προσπεσεῖν τοῖς Ῥωμαίοις, ὥστε καὶ τὰ βέλη, οἷς ὑπὸ τῶν Ὀσροηνῶν ἐπιτρώσκοντο, τοῖς στόμασιν ἐκ τῶν σαρκῶν ἀποσπᾶν, ἵνα μὴ τὰς χεῖρας ἀπὸ τῶν σφαγῶν αὐτῶν ἀποδιατρίβωσιν. οὐ μέντοι ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὸ τῆς ἥττης ὄνομα πολλῶν χρημάτων ἀποδόμενοι, συνεχώρησαν αὐτῷ ἐς τὴν Γερμανίαν ἀποσωθῆναι. id eſt: *Bellum quoque geſſit adversùs quoſdam Cennos, gentem Celticam. quos ferunt tantâ irâ incitatos in Romanos irruiſſe, uti tela, quibus ab Oſroënis vulnerati erant, dentibus evellerent è corporibus; ne intereà manus à cadendis Romanis averterent. Quin etiam nomine victoriæ grandi ei vendito pecuniâ, ut ſalvus in Germaniam ſeſe reciperet, permiſerunt.* Quinam hi *Cenni*; nuſquàm alibi lecti? Fuiſſe Germaniæ quoſdam incolas, adparet ex vocabulo Κελτικὸν, quo conſtanter ubique in hiſtoriis ſuis Dio adpellat Germanos: ut & per *Germaniæ* vocabulum ſemper intelilgit Ciſrhenanam. Proxima igitur ea gens fuit Rheno. Si ea Caracallam, ejuſque exercitum eò loci redegit, uti grandi pecuniâ falſum victoriæ nomen, ſalvumque in Germaniam citeriorem reditum redimere opus habuerit: certè non fuit exigua, aut obſcura; ſed magna, ac valida. quapropter immeritò heic per vocem τινὰς nobilitas eorum obſcuratur. Ego lego πρὸς τοὺς Ἀλεμάννους. à quibus primus Caracalla cognomentum Alemanici geſſit; falſum ſcilicet victoriæ de ipſis partæ nomen emercatus. Κελτοὺς igitur, id eſt, Germanos adpellavit Dio Alemannorum gentem, quia pro genuinis habebantur jam ejus ætate Germanis. Hinc tandem tam ingens vulgò invectus eſt error, uti ex famâ unius hujus nationis bellicoſiſſimæ (tantum videlicet poſt inertiam ac imbellem torporem Gallorum, cœlum, ſolum, ac libertas Germaniæ potuit efficere) tota Germanorum gens exteris populis dicta fuerit ALEMANNI. quod vocabulum in eâdem gente apud multos Europæos, maximè verò apud Francogallos etiamnum durat.

Hæc igitur eſt antiquiſſima illa ALEMANNIA ſive ALAMANNIA (utrumque enim vocabulum apud auctores legitur) inter Rhenum, Mœnum ac Danubium amneis, Hermundurorumque confinium protenſa; Romanorum olim imperio ſubjecta; poſteà verò, libertate, exemplo Germanorum, vindicatâ, acerrimus Romanorum hoſtis. Limites ejus ſatis curatè ſuprà, in Marcomannorum Seduſiorumque ad Rhenum agris, deſcripti ſunt: niſi quà auſtrini lateris pars inter Rhenum ac Danubium intectum reliquimus. hoc igitur explendum, antequàm ad alia tranſeamus. Terminus non modò inter Alemanniam, ac Rhætiam, ſed inter univerſam Germaniam, ac Rhætias, Noricumque, & Pannonias, fuit Danubius amnis. hujus autem fons quià XX ampliùs millibus paſſuum à proximâ Rheni ripâ diſtaret; Ptolemæus, horum locorum haud perinde gnarus, in deſcriptione Rhætiæ, hoc ſpatium per lineam, inter Danubii Rhenique fonteis ductam, compleri poſſe putavit. verùm terminatio hæc perquàm eſt abſurda; quum talis linea per medios Helvetiorum agatur agros. Ad proximam Rheni ripam duxiſſe multo ſatius erat: quod & à nonnullis noſtri ſæculi auctoribus factum video: ita uti linea ducta ſit inter Danubii fontem, & Rheni Arolæque confluenteis. Verùm ne hoc quidem rectè factum, ex antiquis diſco hiſtoriis. Cæſar belli Gallici comment. I, de Belgis Gallis loquens: *Proximi*, inquit, *ſunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt; quibuſcum continenter bellum gerunt. quâ de causâ Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt, quòd ferè quotidianis prœliis cum Germanis contendunt; quum aut ſuis finibus eos prohibent, aut ipſi in eorum finibus bellum gerunt.* Et poſteà, debellatis Helvetiis, inque patrias ſedeis redire juſſis: *Noluit eum locum, unde Helvetii, diſceſſerant vacare; ne, propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, è ſuis finibus in Helvetiorum fineis tranſirent.* Horū neutrum ullâ aliâ regione fieri potuit, quàm eâ, quæ eſt ad ripam Rheni, inter Acronium lacum & dictos Arolæ confluenteis. nam quæ Brigantino lacui adjacent, jam Rhætorum fuêre loca. infra verò confluenteis Arolæ Raurici incoluerunt. Pro limite igitur ab hac parte, inter Marcomannos primò;

deinde

deinde verò inter Alemannos ac Rhætos, ſtatuo montis jugum, quod XX millibus paſſuum ſupra fontem Danubii, ad opidum amni adpoſitum *Dutlingen*, exoriens, in meridiem verſùs, ad lacum Acronium & opidum ei adpoſitum *Ratolfſcell*, extenditur: quo rectè, ex Ptolemæi ſententiâ, Rhætia ex parte lateris occidentalis clauditur. Fontem autem amnis à Romanorum provinciâ Rhætiâ aliquanto longiùs uti excludam, monet me Auſonii epigramma, quo prædictos Auguſtos ſuper victoriâ his in oris partâ ſic adloquitur:

Danubius, penitùs caput occultatus in oris,
Totus ſub veſtrâ jam ditione fluo:
Quà gelidum fontem mediis effundo Suëvis,
Imperiis gravidos quà ſeco Pannonias,
Et quà dives aquis Scythico ſolvo oſtia ponto,
Omnia ſub veſtrum flumina mitto jugum.
Auguſto dabitur ſed proxima palma Valenti:
Inveniet fontes hic quoque, Nile, tuos.

De eâdem victoriâ, in carmine de Moſellâ, ita:

Hoſtibus exactis Nicrum ſuper & Lupodunum
Et fontem Latiis ignotum annalibus Iſtri.

Quâ ratione poëta *Svevos* heic adpellet, qui fuerunt *Alemanni*, ſuo loco reddetur. at quomodò fontem Danubii Latiis ignotum annalibus intellexerit, prorſus ego ignoro. quidpe quum inter Galliam ac Rhætiam Alemanni, Taciti ævo, pars fuerint imperii Romani, ignorari dictus fons, hiſtoriiſque Romanis non inſeri nequivit: præſertim, quum Strabo lib. VII teſtetur, Tiberium, quum Vindelicos debellaret, unius diei itinere à lacu Brigantino ad fontem Danubii perveniſſe. Plinium autem, Tacitum, & alios geographos, rerumque auctores, ſatis curatè eum deſcripſiſſe, quis ignorare poteſt? Proinde memoriâ lapſum poëtam credo. At Strabo quoque libro ſuprà dicto, fontem Danubii non in Rhætiâ, neque in confinio quidem Rhætiæ Germaniæque ponit; ſed in ipſâ Germaniâ. Ἄρχεται, inquit, ἀπὸ τῶν Γερμανικῶν ἄκρων τῶν ἑσπερίων· id eſt; *Oritur in extremis Germaniæ versùs occaſum partibus.* De dicto limite ſic Æthicus coſmographus, in deſcriptione Europæ: *Rhætia habet ab Africo Alpes Penninas; ab occaſu, Galliam Belgicam; à Circio, fontem Danubii, & limitem, qui Gallias & Germaniam à Danubio dirimit. à ſeptemtrione habet Danubium & Germaniam.* Satis obſcurè pariter & imperitè. paullo meliùs Iſidorus: *Ab Africo, Alpes Penninas; à ſeptemtrione, Danubii fontem, vel limitem, qui Germaniam Galliamque ſecernit.* Germania certè nullo alio limite ab Galliâ dirimebatur, quàm Rheno amne. limeſque ille, à Danubio ad Rhenum fuit, inter Germaniam & Rhætiam; ut antè oſtenſum. Verùm tamen quia Γαλατικὰ ἔθνη dicuntur Straboni Alemani; Tacito verò eorum ſolum *ſinus imperii*, & *pars provinciæ* Galliæ: limes hic illis temporibus dici poterat dirimere Galliam ab Rhætiâ.

Hi igitur antiquiſſimi fuère ALEMANNIÆ inter Danubium Mœnumque fines. At poſterioribus temporibus Mœnum Alemanni tranſgreſſi, Mattiacorum etiam agri maximam, & Cattorum bonam partem occuparunt. Marcellinus lib. XVII, de Iuliano Cæſare, ejuſque exercitu, qui Alemannos, Rhenum tranſgreſſos, infra Argentoratum vicerat: *Martius juvenis, Rheno poſt Argentoratenſem pugnam otioſè fluente, ſecurus, ad Tres tabernas revertit, petiturus Moguntiacum, ut, ponte compacto tranſgreſſus, in ſuis requireret barbaros. Moxque ad locum prædictum eſt ventum. Flumine pontibus conſtratis tramiſſo, occupavère terras hoſtiles.* Et lib. XVIII, de eodem Cæſare, atque exercitu ejus: *Omnes venère Magontiacum. ubi, Florentio & Lupicino, Severi ſucceſſore, deſtinatè certantibus, per pontem illic conſtitutum tranſiri debere, renitebatur firmiſſimè Cæſar.* mox: *Alemanni tamen omnes, quos petebat exercitus, confine periculum cogitantes, Suomarium regem, amicum nobis ex pactione præteritâ, monuerunt minaciter, ut à tranſitu Romanos arceret. ejus enim pagi Rheni ripis ulterioribus adhærebant. Quo teſtante, ſolum non poſſe, in unum coacta barbarica multitudo venit prope Mogontiacum, prohibitura viribus magnis exercitum, ne tranſmitteret flumen.* Et poſteà: *Statimque, difficultate omni depulsâ, ponte conſtructo, ſolicitarum gentium opinione præventâ, viſus in barbarico miles per Hor-*

tarii

tarii regna tranſibat intacta. Vbi verò terras infeſtorum etiam tum tetigit regum; urens omnia rapienſque, per medium rebellium ſolum graſſabatur intrepidus. poſtque ſepimenta fragilium penatium inflammata, & obtruncatam hominum multitudinem, viſoſque cadentes multos, alioſque ſuplicantes, cùm ventum fuiſſet ad regionem, cui Capellatii, vel Palas nomen eſt, ubi terminales lapides Alemannorum & Burgundorum confinia diſtinguebant, caſtra ſunt poſita; ea propter, ut Macrianus & Hariobaudes, germani fratres & reges, ſuſciperentur impavidi: qui, propinquare ſibi perniciem ſentientes, venerant, pacem anxiis animis precaturi. Et lib. XXVIII: *Burgundii, ſalinarum finiumque causâ, cum Alemannis ſæpè jurgabant.* Item lib. XXIX, de Valentiniano imperatore: *Agitabatur autem inter multiplices curas id omnium primum & potiſſimum, ut Macrianum regem, auctum inter mutationes crebras ſucceſſionum, jamque in noſtros adultis viribus exſurgentem, vi ſuperſtitem raperet, vel inſidiis.* & mox: *Iunxit navibus Rhenum. Et antegreſſus contra Mattiacas aquas primus Severus, perpensâ militum paucitate, territus ſtetit.* Et paullo pòſt: *In Macriani locum, Bucinobantibus, quæ contra Mogontiacũ gens eſt Alemanna, regem Fraomarium ordinavit*: Mattiacas aquas hodiè eſſe *Weiſbaden*, ex adverſo Magontiaci, in Mattiacorum deſcriptione monſtrabo. Ceterùm ſalinæ iſtæ haud dubiè fuerunt ad vicum, qui hodièq; adpellatur *Saltz*: apud quem flumen exorſum, nomine *Sale*, ablutis opidis *Salemünſter, Saleſeld*, & *Hanaw*, inter Francofurtum & Magontiacum Mœno miſſetur. Limiteis igitur trans Mœnum Alemannis ſtatuo præter Rhenum, communem Germaniæ terminum, à ſeptemtrionibus Lonam amnem, à Rheno ad opidum uſque *Grömberg*; hinc jugum montis, quod vulgò dicitur *Fogelsberg*; in cujus auſtrino latere prædictus eſt vicus *Saltz*, & fons Salæ amnis: ab oriente ſolſtitiali, eumdẽ terminum, qui anteà Cattos, ut infrà oſtendetur, ab Vbiis, & mox ab Mattiacis diſtinxit, juxta lineam ab opido *Gemünde*, Mœno impoſito, ad fontem uſque Adranæ (vulgò eſt *Eder*) ductam. Tempus, quo Alemanni primùm trans Mœnum Mattiacorum agros occupârint, haud facile indicatu eſt. ex Herodiani tamen libro VI colligere licet, jam Alexandro Mammææ Romanis imperitante ea loca tenuiſſe. Verba Herodiani de Alexandro hæc ſunt: Αὐτὸς εἰς Γερμανοὺς ἠπείγετο ἅμα τῷ λοιπῷ πλήθει· ἀνύσας δὲ τὴν ὁδὸν μετὰ πολλῆς σπουδῆς, ἐπέστη ταῖς τοῦ Ῥήνου ὄχθαις, καὶ τὰ πρὸς τὸν Γερμανικὸν πόλεμον παρεσκευάζετο. τόν τε ποταμὸν ναυσὶ διαλαμβάνων, ὡς πρὸς ἀλλήλας συντεθεισῶν γεφυρωθέντα, εὐμαρῆ τὴν διάβασιν τοῖς στρατιώταις παρέξειν ᾤετο. *Ideſt: Ipſe adverſus Germanos cum reliquâ omni multitudine approperabat. confectoq; celeriter itinere, conſtitit ad Rheni ripas; atque ibi res ad bellum Germanicum neceſſarias comparabat. pontemque, junctis inter ſe navigiis, fecit in Rheno flumine, ut per eum exercitus tranſgrederetur.* Narrat hinc, quos militeis habuerit imperator in exercitu; in quibus etiam erant Oſroëni. ſubjicit deinde de Germanis hoſtibus iſta: Ἐπίθεόν τε πρὸς τὴν συστάδην μάχην ἐν ᾗ ἀντίτυποι καὶ ἰσόρροποι πολλάκις Ῥωμαίοις ἐγίνοντο. Ἀλέξανδρος μὲν ἐν τούτοις ἦν· πλὴν ἔδοξεν αὐτῷ πρεσβείαν πέμψαι πρὸς αὐτοὺς, καὶ περὶ εἰρήνης διαλέγεσθαι. πάντα τε ὑπισχνεῖτο παρέξειν ὅσων δέονται, καὶ χρημάτων ἀφειδῶς ἔχειν. τούτῳ γὰρ μάλιστα Γερμανοὶ πείθονται, φιλάργυροί τε ὄντες, καὶ τὴν εἰρήνην ἀεὶ πρὸς Ῥωμαίους χρυσίου καπηλεύοντες. ὅθεν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπειρᾶτο ὠνήσασθαι μᾶλλον τὰς πρὸς αὐτοὺς σπονδὰς, ἢ διὰ πόλεμον κινδυνεύειν. Hoc eſt: *Nonnumquàm etiam collatâ acie res gerebatur; ex quâ Germani perſæpè haud impares Romanis abibant. Quum in his Alexander verſaretur, decrevit tamem oratores ad illos de pace mittere, qui pollicerentur omnia illis principem Romanum, quorum foret opus, præbiturum; pecuniaſque daturum magnâ copiâ. ſunt quidpe Germani pecuniæ admodùm avidi; numquámque non auro pacem Romanis vendunt. quare Alexander pacem fœderaque potiùs ab illis emercari, quàm periclitari bello, tentabat.* Hæc ſanè omnia in eumdem modum, ut illa Dionis de Antonino Caracallâ, & Alemannis. de quibus uti hæc quoque intelligam, ea facit ratio, quòd ex Herodiano continuò pòſt patet, Alexandrum eodem loco, quo pontem fecerat, in citeriori ripâ à militibus interfectum fuiſſe: Caſſiodorus verò in chronico tradit, Moguntiaci [illegible] factum. Haud dubiè igitur iidem fuêre Alemanni, in quos poſteà ſæpè à Moguntiaco itum. nam Franci plerumque à Coloniâ Agrippinenſi petebantur.

Ceterò LVPODVNVM illud Auſonii haud indoctè Rhenanus atque Lazius interpretantur hodiè arcem *Lupf*, VII millibus paſſuum ab fonte Danubii, versùs occidentem, diſſitam. Quamquàm doctiſſimus Marquardus Freherus, antiquitatum

Germani-

Germanicarum ſagaciſſimus indagator, in originibus ſuis Palatinis, item in eo libro, quem privatim de Lupoduno conſcripſit, nomen hoc ad opidum *Ladenburg*, Nicro amni impoſitum, pertinere contendit. ubi complura ingentia, ac validiſſima adducit argumenta, quibus ἀτοπίαν Auſonii, quam in nominando hunc locum admiſit, convincere voluiſſe videtur. Etenim ſi Lupodunum nunc eſt *Ladenburg*, quid attinuit, victorias Gratiani de Alemannis ad Argentuariam, & trans Rhenum circa Nicri Danubiique fonteis partas narrando, Lupodunum nominaſſe, C circiter millibus paſſuum ab Argentuariâ, totidemque ab fonte Danubii diſſitum? Non adpropinquaſſe Gratianum inferiori parti Nicri, multo verò minùs confluentibus, nec eum tractum, qui eſt inter Danubii Nicrique fonteis, exceſſiſſe, patet ex Marcellini lib. XXXI; ubi expeditio hæc quàm accuratiſſimè deſcribitur. nam ipſe hoſtis à Danubii advenerat lævâ ripâ; eóque, in Galliâ fuſus, redire properavit. Marcellinus initio hujus hiſtoriæ ſic ait: *Lentienſis Alemannicus populus, tractibus Rhetiarum confinis.* Et in eamdem ſententiam lib. XV: *Re hoc modo finitâ, paulo poſt & Lentienſibus Alemannicis pagis indictum eſt bellum, collimitia ſæpè Romana latiùs irrumpentibus. Ad quem procinctum imperator egreſſus, in Rhetias, campoſque venit Caninos.* Ab Argentuariâ Gratianus, hoſtem perſequens, quâ regione Rhenum trajecerit, ſuprà in Sequanis oſtenſum eſt. Certè aut duo fuerunt *Lupoduna*, aut falsò à poſterioris ſæculi hominibus nomen id opido tributum eſt Ladeburgio. Sed pugnam hanc in confinio Francorum Svevorumque, ad Nicrum amnem, factam fuiſſe, probare ſibi multùm Freherus videtur hoc Auſonii verſu, in precatione conſulari;

Hoſtibus edomitis, quà Francia mixta Suevis.

Verùm addendum erat initium ſequentis verſus, quo ſenſus huic verſui aperitur, his verbis: *Certat ad obſequium.* Non igitur hoc voluit poëta; hoſteis fuiſſe edomitos, ubi Francia miſcetur Svevis: ſed poſtquàm hoſtes edomiti, certaſſe Francos cum finitimis Svevis ad obſequium. Alemannos autem heic eſſe intelligendos pro Svevis (qui nulli umquàm Nicrum attigerunt, antequàm Alemanni his finibus egreſſi) ſatis ex hactenus allatis patet. Poëta poëticâ uſus eſt licentiâ: ac fortè per ignorantiam, quum Svevia eſſet à tergo Alemanniæ ſimul ac Franciæ; ut ſuo loco oſtendetur. Ex Sidonio deniqueque irrefragabile videtur adferre argumentum Freherus, his verſibus:

Bructerus, ulvoſâ vel quem Nicer abluit undâ,
Prorumpit Francus.

Sed hæc alieniſſima eſſe à Gratiani temporibus, infrà in deſcriptione Franciæ docebo.

De cetero, LENTIUM iſtud, à quo univerſus populus nomen habuit, haud dubiè nunc eſt vicus *Leitz* in ripâ Danubii, infra opidum *Friding* ſitus. Longiùs à Rheno fuiſſe Lentienſium ſedeis remotas, liquet ex eo, quòd Gratianus, poſt unam atque alteram victoriam, trans Rhenum partam, in patrias ſedeis recedere permiſit. ſic enim Marcellinus dicto lib. XXXI: *Lentienſes, poſt deditionem, quam impetravère ſupplici prece, oblatâ, ut præceptum eſt, juventute validâ, noſtris tyrociniis permiſcendâ, ad genitales terras innoxii ire permiſſi ſunt.* Quod & Auſonii verſus atteſtantur:

Hoſtibus exactis Nicrum ſuper, & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Iſtri.

Porrò in tabulâ iter inter lacum Brigantinũ & Marcianam ſilvam deſcribitur tale:

Vindoniſſâ	
Tenedone	VIII.
Iuliomago	XIIII.
Brigobanne	XI.
Aris Flavis	XIIII.
Samulocenis	XIIII.
Grinarione	XXII.
Clarenna	XII.

SAMULOCENIS, ex ſitu, & itineris tractu, nominiſque quadam ſimilitudine, haud dubiè idem eſt locus, qui Ptolemæo in Germaniâ, haud procul Danubii ripâ, dicitur Ἀλκιμοεννίς, ALCIMOENNIS. utrum autem vocabulum correctius, haud

facilè dixerim. locus ipſe celebris nunc opidi, quod vulgò vocatur *Vlm*, ſitui convenit. nam ab hoc rectè porrò in dextrâ Danubii ripâ, *Grinario* hodiè dicitur *Knäringen*, & *Clarenna*, *Rain*.

Rectiſſimâ igitur viâ à Vindoniſſâ Helvetiorum ad opidum *Vlm* tendentibus occurrit in ſilvâ Martianâ opidum *Dengen*: quod ex nomine, & itineris ductu, haud dubiè eſt TENEDO.

Sequitur dictum opidum, poſt XVI millia paſſuum, opidum ad Danubii jam ripam *Dutlingen*. quod ex ſitu atque intervallo videtur eſſe IVLIOMAGVS. quem locum flumini fuiſſe impoſitum, indicat vox *magus*. Verùm *Iuliomagum* jam ad Rhætos ſpectaſſe, ex eâdem voce judico. hæc quippe Germanis inuſitata; quum in eâdem Rhætiâ fuerit etiam *Druſomagus*, & in Norico *Gabromagus*; ut ſuo loco oſtendam. Ab opido *Dutling*, poſt XII millia paſſuum eſt opidum nunc *Beyern*, in ripâ Danubii. quod ex intervallo, itineriſque tractu, & nominis quodam veſtigio videtur eſſe *Brigobanna*, Rhætiæ itidem locus: quem & ipſum ad flumen fuiſſe, oſtendit vox *brige*.

Iam verò inter Brigobannam & Samulocenim ARÆ FLAVIÆ, Ptolemæo ſunt in Germaniâ longiùs à Danubii ripâ, inter fonteis ejus & Alcimoennim, Βωμοὶ Φλαβίοι. tabulæ itenerariæ medio ſitu inter Brigobannam & Samulocenim. quæ ſituatio ſi haud falſa, facilè crediderim eum locum hodiè eſſe opidum *Aurach*.

Ceterùm Ammianus, lib. XXI, de Iuliano Cæſare ſic ſcribit: *Didicit enim Alemannos à pago Vadomarii exorſos (unde nihil, poſt ictum fœdus, ſperabatur incommodum) vaſtare confines Rhetiis* (fortè *Rhetiarum*) *tractus.* & mox: *Libinonem quemdam comitem miſit.* &: *Qui, cùm maturè prope opidum Sanctionem veniſſet, longè viſus à barbaris; qui, jam certamina meditantes, ſeſe per valles abdiderant.* Vadomarii pagum, ſive regnum, Rauricorum agro fuiſſe oppoſitum; item ab Auguſtâ Rauricorum trajicere Rhenum ſolitos Romanos, in Alemanniam arma laturos, ſatis dilucidè ex Ammiani hiſtoriis perſpicitur. haud indoctè igitur viris doctis SANCTIO putatur nunc eſſe opidum *Seckingen*, in Rheni dextrâ ripâ, ex adverſo Raurici agri ſitum. Atque hac viâ ab Rauricorum Auguſtâ, per *Sanctionem*, *Tenedonem*, *Iuliomagum*, *Brigobannam*, *Grinarionem*, *Clarennam*, & alia in ripâ Danubii loca, profectus eſt in Pannonias Iulianus Cæſar: de quo ſic Marcellinus, in libro proximè dicto: *Diſcedens inter hæc Iulianus à Rauracis.* & mox: *Profecturus itaque per Martianas ſilvas, viaſque junctas Iſtri fluminis ripis.*

At per Rheni dextram ripam atque Alemannorum fineis iter, apud Antoninum deſcribitur hoc modo:

Rauracis		*Viſontione*	
Artalbino	XVIII.	*Velatudoro*	XXII.
Vruncis	XXII.	*Gramata*	XVIIII.
Monte Briſiaco	XXIII.	*Larga*	XXV.
Helveto	XXVIII.	*Vtirentis*	XVIII.
Argentorato	XXIX.	*Monte Bluſiaco*	XXIIII.
		Helveto	XX.
		Argentorato	XXX.

In his pro *Artalbino* & *Helveto*, legendum, *Arialbino* & *Helvelo*, eſſeque illud *Baſiliam*, hoc vicum Elſatiæ *Ell*, *Largam* verò vicum comitatus Feretenſis *Large*; ſuprà in Rauracis atque Tribochis oſtenſum eſt. MONTEM BRISIACVM hodiè eſſe opidum, apud dextram Rheni ripam monti rotundo impoſitum, vulgari vocabulo *Briſach*; nemo umquàm dubitavit. at in eo tamen Beatus Rhenanus, & qui eum ſequuti ſunt, quàm vehementiſſimè errarunt, quòd alveum amnis ab alterâ parte opidi, id eſt, ab oriente quondam fuiſſe arbitrati ſunt; duabus ſcilicet rationibus ducti; quarum una erat, quòd *Antoninus nullas* (ſic ait Rhenanus) *Transrhenanas urbeis commemoret, ſed tantùm provincialeis*: altera erat in Luitprandi Ticinenſis, qui ſub Henrico Germanorum rege, & filio ejus Othone primo vixit, diſertiſſimo teſtimonio, quod lib. IV eſt tale: *Eſt Alſatiæ partibus caſtellum, Briſecgawe patrio vocabulo nuncupatum, quod*

& Rhenus

& Rhenus, in modum inſulæ cingens, & naturalis ipſa loci aſperitas munit. Verùm amnem altiſſimum latiſſimumque hac regione alveum ſponte ſuâ mutaſſe, aut humanâ operâ diductum aliò fuiſſe, quis temerè credat? Rhenanus verò dum negat Antoninum loca trans Rhenum memoraſſe, eo ipſo ignarum ſe ejus loci ſitus prodit; qui inter Arialbinum & Montem Briſiacum in eâdem ripâ extra provinciam Romanam, ab Antonino memoratur. Hic in primo itinere legitur caſu obliquo pluralis numeri *Vruncis*: in altero verò *Vtirentis*. unius ejuſdemque loci eſſe duo vocabula, ſitus ante Montem Briſiacum, & tractus itineris ſatis indicant. quapropter alterutrum eſſe corruptum certum eſt. Vicus hodiè eſt medio ferè inter Baſiliam & Briſiacum itinere, propior tamen Briſiaco, haud procul Rheni ripâ, vulgari vocabulo *Zunzen*. quem eſſe locum illum Antonino memoratum, ſitus, atque itineris tractus, nec non nomen, quàm apertiſſimis argumentis oſtendunt. quippe, ut *Taberna* Romanorum Germanis dictæ fuère *Zabern*, & Gallorũ *Zurich* Romanis *Turigum*, ſive *Tigurum*, Germanorum *Zolpich*, *Tolpiacum*; ſic *Zunzen* Allemanorum dictæ fuère Romanis VTVNTÆ. Fuiſſe autẽ literam T in ſecundâ & ultimâ ſyllabis ſcriptam, altera illa vox *Vtirentis* arguit. Quòd ſi igitur *Vtuntæ* fuère trans Rhenum; nihil jam mirum, ſi *Briſiacum* quoque *montem* in eâdem fuiſſe ripâ crediderimus. Partem fuiſſe imperii Romani Alemanniam jam Taciti ævo, ſuprà oſtenſum eſt. poſteà verò, quum in libertatem ſeſe vindicaſſent Alemanni, ipſumque Romanum imperium ultro armis ac prædationibus crebris petiiſſent; tandem devictis eis, Probum, quidquid inter Rhenum ac Nicrum eſt, in provinciæ formam iterum redegiſſe, munimentaque in hujus amnis ripâ complura erexiſſe, auctor eſt Vopiſcus in vitâ ejus. de Valentiniano etiam ſic Marcellinus lib. XXVIII: *Valentinianus magna animo concipiens, & utilia, Rhenum amnem, à Retiarum exordio ad uſque fretalem Oceanum, magnis molibus communiebat; caſtra extollens altiùs, & caſtella, turreſque adſiduas per habiles locos & oportunos, quà Galliarum extenditur longitudo; nonnumquàm etiam ultra flumen ædificiis poſitis, ſubradens barbaros fines.* Et lib. XXX: *Ideò autem etiam Valentinianus metuebatur, quòd & exercitus auxit valido ſupplemento, & utrobique Rhenum celſioribus caſtris munivit, atque caſtellis, ne latere uſquàm hoſtis ad noſtra ſe proripiens poſſet.* Potuit igitur Romanis iter eſſe per hæc dextræ ripæ munimenta; amne ad Arialbinum, & Briſiacum montem trajecto. Et quis non credat montẽ hunc primò à Romanis contra Alemannos fuiſſe communitum? nam ipſi Germani nulla umquàm munimenta contra Romanos excitarunt. A Valentiniano in Alemannorum ripâ caſtella fuiſſe erecta, ſatis apertè docet prædicto lib. XXX Marcellinus. Valeat igitur jam falſum illud teſtimonium Luitprandi, hominis Itali, locorum in Germaniâ parum gnari: quod vel ex hoc ipſo ejus teſtimonio, triplici errore implicito, ſatis probare licet. nam primò, quia Briſiacum opidum Elſatiæ erat conterminum; ipſius Elſatiæ id eſſe putavit. deinde, quum inſula eſſet ad opidum, in Gallicâ ripâ, uti etiam nunc eſt; in ipsâ inſulâ opidum eſſe credidit. tandem, quum regio circumjacens ex opidi nomine dicta foret *Briſachgaw*, quæ nunc contractè *Briſgaw*; ipſum opidum hoc vocabulo adfecit: ex quo uno ſatis ejus harum orarum ignorantia adparet. At regioem jam antiquis etiam temporibus fuiſſe adpellatam Romanis BRISIGAVIAM; & ipſos incolas BRISIGAVOS, ſive BRISIGAVIOS: ex notitiâ imperii liquet; ubi inter militeis præſidiarios numerantur *Briſigavi*.

Ceterùm Marcellinus prædictis hæc continuò ſubnectit: *Denique cùm reputaret, munimentum celſum & tutum, quod ipſe à primis fundârat auſpiciis, præterlabente Nicro nomine fluvio, paulatim ſubverti poſſe undarum pulſu immani; meatum ipſum aliorsùm vertere cogitavit. & quæſitis artificibus peritis aquariæ rei, copioſâque militis manu, arduum eſt opus adgreſſus. per multos enim dies compaginatæ formæ è roboribus, conjectæque in alveum, fixis, refixiſque aliquotiens prope ingentibus ſtilis, fluctibus erectis confundebantur, avulſæque vi gurgitis interrumpebantur. Vicit tamen imperatoris vehementior cura, & morigeri militis labor, mento tenus, dum operaretur, ſæpè demerſi: tandemque, non ſine quorundam diſcrimine, caſtra præſidiaria, inquietudine errantis ingentis amnis exemta, nunc valida ſunt.* Sunt, qui hoc munimentum volunt hodiè eſſe eum locum, qui inter Rheni Nicrique confluenteis dicitur *Manheim*. Verùm illi uti hanc ſuam opinionem ſatis tueri poſſint, vehementer ego vereor. quidpe in iſtâ Marcellini deſcriptione nihil

ne nihil ſingulare video, quod non multis ad Nicrum locis convenire queat. proinde etiam doleo, nullum certius iſtius munimenti ſignum eum adpoſuiſſe. Tam *immanem undarum impulſum* ad ipſum oſtium fluminis fuiſſe dubito. tum non intelligo, quomodò munimentum Valentiniani *inquietudine errantis ingentis amnis* ſatis *exemtum* fuerit, ſi hodiéque ad pontem arcis Manhemianæ Nicer Rheni viam ſubinde tentat, noxiaſque paludeis, & inundationes immittit; quæ infixis palis magno opere ac ſumtu ſunt arcendæ. denique miror tam altum Marcellino de Rheni, aut Nicri confluente ſilentium. de Trajani verò caſtello, quod in exemplum heic attrahitur, quaſi id quoque ad Rheni Mœnique confluenteis fuerit exſtructum, poſteà ſuo loco videbimus, quàm falſa ſit opinio.

Ceterùm idem auctor, lib. XXVII, de Valentiniani contra Vithigabium Alemannorum regem, Vadomarii filium, expeditione: *Valentinianus cum Gratiano Rhenum tranſgreſſus, indiviſis agminibus quadratis ipſe medius incedebat; Iovino, & Severo, magiſtris rei caſtrenſis, altrinſecus ordinum latera ſervantibus, ne repentino invaderentur adſultu. protinuſque inde ductantibus itinerum callidis, exploratis acceſſibus per regiones longo itu porrectas, ſenſim gradiens miles irritatior ad pugnandum, velut repertis barbaris minaciter infrendebat. & quoniam, aliquot diebus emenſis, nullus potuit, qui reſiſteret, inveniri; cuncta ſatorum & tectorum, quæ viſebantur, injecta cohortium manu vorax flamma vaſtabat, præter alimenta, quæ colligi dubius rerum eventus adigebat, & cuſtodiri. Poſt hæc leniore greſſu princeps ulteriùs tendens, cùm prope locum veniſſet, cui Solicinio nomen eſt, velut quodam obice ſtetit; doctus procurſantium relatione veriſſimâ, barbaros longè conſpectos:* & quæ ſequuntur. De eâdem expeditione lib. XXX: *Alemannis congreſſus, prope Solicinium locum, ubi inſidiis penè perierat circumventus, ad exitium ultimum delere potuit univerſos, ni paucos velox effugium tenebris amandaſſet.* Vadomarii regnum ex adverſo Raurici opidi, in lævâ Danubii ripâ fuiſſe, ſuprà dictum eſt. hunc igitur locum SOLICINIUM, haud alium eſſe judico, quàm quod nunc opidum ad Nicrum amnem *Sulz* nuncupatur: olim fortè dictum *Sulzen*.

Ptolemæus opidum Germaniæ habet Ταρόδουνον, TARODUNUM; ex adverſo Helvetii, haud procul Rheni ripâ ſitum. Id viri docti nunc interpretantur opidum *Dornſtet*, XIV millibus paſſuum à Solicinio, verſus occaſum æſtivum, diſſitum. nec perinde ineptè quidem; quum & veſtigia nominis antiqui ſervare videatur, & in monte ſit poſitum; quem Taroduni ſitum indicat vox *dunum*, montem ſignificans. Verùm tamen, quia nimis longè hoc ab Rheni ripâ remotum; malim ego interpretari locum circa Friburgum Briſigaviæ.

BUDORIS, ejuſdem auctoris, videtur eſſe opidum *Buriach*, in marchionatu Badenſi, haud procul Durlaco.

CAP. V.

De CATTIS; *qui &* CHATTI, *&* CHASSI, *&* HASSI; *Cæſari verò, & aliis ejuſdem ætatis auctoribus falſo nomine dicti* SUEVI.

TAcitus, ſermone de Gallis Allemannis abſoluto, *Vltra hos*, inquit, *Catti initium ſedis ab Hercynio ſaltu inchoant.* Horum ſedes uti rectè deſignetur, pluribus antè argumentis demonſtrandum erit, eamdem gentem Cæſari, in belli Gallici commentariis, ſæpè eſſe memoratam; ſed falſo nomine SUEVORUM.

Primum igitur argumentum eſt; quia *Svevi*, ut eſt in comment. IV, *multis ſæpè bellis experti, propter amplitudinē gravitatemque civitatis, finibus expellere Vbios non potuiſſent, tamen vectigaleis ſibi fecerunt, ac multo humiliores, infirmioreſq; redegerunt.* Quod fieri non potuit, niſi Vbiis, in Germaniâ etiam tum degentibus, Svevi iſti fuiſſent finitimi. Vbiorum autem ſolo proximos fuiſſe ab oriente Cattos, pòſt oſtendetur. Secundò: quia Cæſar (ut eſt comment. VI) *Vbiis imperat, ut pecora deducant, ſuaque omnia ex agris in opida*

in opida conferant: ſperans barbaros, atque imperitos homines (Svevos) *inopiâ cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem poſſe deduci.* Cæſar erat in Vbiis; ut ſatis ex contextu præſentis hiſtoriæ liquet. cum Svevis igitur pugnare ſi voluit, prope illos adfuiſſe eum neceſſe eſt. Tertiò: quia Cæſar *Vbiis mandat, ut crebros exploratores in Svevos mittant, quæque apud eos gerantur, cognoſcant: illi imperata faciunt; & paucis diebus intermiſſis, referunt, Svevos omneis, poſteaquàm certiores nuntii de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus ſuis ſociorumque copiis, quas coëgiſſent, penitus ad extremos fineis ſeſe recepiſſe. ſilvam eſſe ibi infinitæ magnitudinis, quæ appellatur Bacenis: hanc longè introrſus pertinere, &, pro nativo muro objectam, Cheruſcos à Svevis, Svevoſque à Cheruſcis injuriis, incurſionibuſque prohibere: ad ejus initium ſilvæ Svevos adventum Romanorum exſpectare conſtituiſſe.* Heic ſi eos putas Cæſarem intelexiſſe Svevos, quos Tacitus, nempe quidquid inter Salam Albimque & inter Viſtulam Danubiumque & mare ſeptemtrionale expanditur; quâ ratione, quæſo, Vbii paucis diebus potuerunt explorare, ſimulque Cæſari referre, Svevos ad extremos fineis ſuos, id eſt, ad Viſtulam, vel ad Danubium, quà is Dacos Sarmataſque Iazygas tetigit, ſeſe recepiſſe; quandoquidem illud flumen ab Vbiorum finibus CCCCLXXX, hoc verò CCCLX millibus paſſuum abfuit. Quartum argumentum eſt in iiſdem verbis; ubi Cæſar *ſilvam Bacenim*, ait, *pro nativo muro objectam, Cheruſcos à Svevis, Svevoſque à Cheruſcis, injuriis incurſionibuſque prohibere.* Cheruſcos eſſe nunc Luneburgienſeis, Brunſvicenſeis, atque Magdeburgienſeis, ſuo loco poſteà ſatis certis demonſtrabitur argumentis. ab occaſu igitur Cheruſcos à Svevis iſtis ſilva Bacenis diſterminare non potuit, quia illic fuêre Chauci; & ultra Albim, ab ſeptemtrionibus Foſi: quorum nulli Svevi; nec Vbiis ullo modo finitimi. ab ortu Cheruſcis erat Albis, ingens amnis, eóque aptior in terminum ac munimentum deligi, quàm ſilva; ſi Svevi iſti Cæſariani ultrà fuiſſent. At populi ultra Albim longiùs ab Vbiis diſſiti, quàm uti crebris cum his contendere bellis, vectigaleiſque ſibi reddere potuerint. Ergo una reliqua eſt regio, à meridie, quæ Svevos hoſce, ſimul Cheruſcis, ſimul Vbiis propinquos, recipere potuit. ab hac *Bacenis* illa fuit *ſilva*; eodem haud dubiè tractu, ubi nunc etiam ingens ac celebratus viſitur ſaltus, in perpetuo montium jugo, vulgari vocabulo *der Hartz.* citra hunc, in meridiem verſus, fuêre Svevi Cæſariani; eodem ſcilicet tractu, quo CATTI poſteà, ſub Auguſto, & Tiberio, ac reliquis imperatoribus, ab omnibus auctoribus conferuntur. Id verò maximè notandum, extremos Cæſarianorum Svevûm fineis eodem fuiſſe ſitu, quo initium ſilvæ Bacenis; quæ *Svevos à Cheruſcis, & Cheruſcos à Svevis, injuriis, incurſionibuſque prohibebat.* unde liquidò colligitur, extremos, ſive ultimos Svevorum Cæſarianorum fineis fuiſſe cis Albim, circa confluentem Salæ amnis. huc autem pertinuiſſe extremos Cattorum fineis, mox ex Tacito comprobabo. De Cheruſcis verò ſic Tacitus, annal. XII: *Et prædâ famâque onuſti, ad montem Taunum revertuntur: ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, ſi Catti, cupidine ulciſcendi, caſum pugnæ præberent. Illi metu, ne hinc Romanus, inde Cheruſci, cum quîs æternum diſcordant, circumgrederentur, legatos in urbem & obſides miſêre.* Quintum argumentum eſt: quia Cæſar, comment. IV, *centum pagos* habuiſſe Svevos adfirmat. quod de Taciti Svevis, trans Salam Albimque, intelligere abſurdum foret, in tantâ regionum vaſtitate: præſertim quum unis Semnonibus, Svevorum parti, C tribuat pagos Tacitus, in libro de Germaniâ; & Plinius lib. IV, cap. XIII, uni Hillevionum nationi, itidem Svevis, parteis Daniæ colentibus, IↃ. Æthicus ſanè, obſcurus ac minùs probatus auctor (quem typis editum nondum vidi) ubi *Svevorum* ait C *eſſe pagos, inter habitabiles, & inhabitabiles*; ductus hoc ipſo videtur errore, quòd Cæſarem de univerſis heic loqui Svevis intellexit. Ac ipſe neſcio Cæſar an non hac re deceptus fuit, quòd Semnonas Svevos audiverat C habere pagos, quos ille Cattos eſſe putavit, quia & hi tot habebant pagos. Sextum argumentum eſt in his Cæſaris verbis, comment. IV: *Cæſar paucos dies in Sigambrorum finibus moratus; omnibus vicis ædificiiſque incenſis, frumentiſque ſucciſis, ſe in fineis Vbiorum recepit: atque his auxilium ſuum pollicitus, ſi à Svevis premerentur, hæc ab iis cognovit: Svevos, poſtquàm per exploratores pontem fieri comperiſſent, more ſuo concilio habito, nuntios in omneis parteis dimiſiſſe, uti de opidis demigrarent; liberos, uxores, ſuaque omnia in ſilvas deponerent; atque omnes, qui arma ferre poſſent,*

unum in locum convenirent. hunc eſſe delectum medium ferè regionum earum, quas Svevi obtinerent: hîc Romanorum adventum exſpectare, atque ibi decertare conſtituiſſe. Quod ſi Svevi heic Cæſari intelligerentur, qui aliis auctoribus; certè tam exiguo temporis ſpatio, XXVIII dierum (X ſcilicet, quibus pons exſtructus, & XVIII, quibus trans Rhenum moratus Cæſar; ut ipſe teſtatur ibidem) omnia hæc fieri haud facilè potuiſſent; uti Svevi exploratores ad Rhenum mitterent; uti hi pontem à Romanis ſtrui nuntiarent; ut illi diſcederent; ut in omneis parteis nuntios dimitterent; uti ſua omnia colligerent, atque convaſarent; ut in ſilvas cum liberis atque uxoribus, unum in locum abderent; ut in mediam regionem ſeſe conferrent, certamenque exſpectarent; uti denique hæc omnia Vbiis narrarentur. Et quis tandem ille locus foret, qui omneis, Albim inter, Danubium, Viſtulamque amneis, & ſeptemtrionalem Oceanum, Germaniæ incolas capere potuiſſet? At ſi Svevorum fineis intelligas, qui iidem fuêre Cattorum; facilè omnia fieri potuerunt. quidpe in Bacenim ſilvam heic quoque, ut poſteà comment. VI, ſua Svevi omnia abſcondiderunt; & in medio regionum ſuarum, quod eſt circa opidum *Mülhauſen*, Romanos exſpectarunt.

Septimum argumentum his continetur verbis, eodem in commentario IV: *Publicè maximam putant eſſe laudem Germani, quàm latiſſimè à ſuis finibus vacare agros. hac re ſignificari magnum numerum civitatum ſuam vim ſuſtinere non potuiſſe. itaque, unâ ex parte à Svevis circiter millia paſſuum IↃC agri vacare dicuntur. ad alteram partem ſuccedunt Vbii.* Viden, quemadmodùm Vbiorum regione alteram illam partem, ſive latus Svevorum cingat? quod ſi de Taciti, aliorumque Svevis intelligas, minùs aptè congruéque duo iſta Svevorum latera cincta forent. nec equidem, ſi de Svevis Marcomannis ad Rhenum, Seduſiis, Harudibus, & Hermunduris. At, inquies, millia paſſuum IↃC vacaſſe illic, adfirmat Cæſar. Scio equidem pleraque ſic habere exemplaria. verùm quis hoc crediderit? quidpe ab Albi dumtaxat, ubi extremos Cæſari fuiſſe Svevorum fineis demonſtravi, IↃC millia paſſuum in orientem verſus ſi progrediare, non modò ad ultimum Germaniæ terminum, ſed in Sarmatiam, ad Hypanis amnis fonteis, Amâdocamque paludem (in confinio eſt Ruſſiæ, atque Podoliæ) perveneris. Iam verò, quid fiet, ſi ultra Albim extremos Svevorum Cæſarianorum fineis poſueris? longiùs ſcilicet aberrabis. Falſum igitur hoc eſſe de IↃC millibus paſſuum, manifeſtò liquet. Pleraque ſic habere exemplaria dixi: namque ſunt, quæ pro IↃC referunt C. At ne hoc quidem ſatis pro vero. nam ex Vellejo Paterculo, Dione Caſſio, & aliis rerum Romanarum auctoribus, ſatis liquet, Cæſarem Auguſtum, quum, poſt Iulii Cæſaris obitum, bello Germanos trans Rhenum per legatos peteret, ultra Chattos versùs ſeptemtriones reperiiſſe Cheruſcos; versùs orientem æſtivum Langobardos; utroſque cis Albim: versùs orientem æquinoctialem inter Salam & Albim, Hermunduros: trans Albim Semnonum magnam gentem. proinde falsò id ac parum bonâ fide Iulio relatum adfirmo. Verùm quàm frequens ei ſit, in terrarum dimenſionibus æqua locorum intervalla excedere, ſuprà ſæpius notatum eſt.

Octavum argumentum eſt in commentario primo, his verbis incluſum: *Hoc prælio* (quo Arioviſtus à Cæſare victus) *trans Rhenum nuntiato, Svevi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti cœperunt. quos Vbii, qui proximè Rhenum incolunt, perterritos inſequuti magnum ex his numerum occiderunt.* Auxilio videlicet venerant Arioviſto. ſic enim paullo antè, eodem commentario: *Treviri nuntiabant, pagos centum Svevorum ad ripam Rheni conſediſſe, qui Rhenum tranſire conarentur. Quibus rebus Cæſar vehementer motus, maturandum ſibi exiſtimavit; ne, ſi nova manus Svevorùm cum veteribùs copiis Arioviſti ſeſe conjunxiſſet, minùs facilè reſiſti poſſet.* Treviros ait nuntiaſſe, Svevos Rhenum tranſire conari: Vbios autem recedenteis inſequutos. ergo & in Trevirorum agrum tranſire Svevi conabantur, &, ſi non in ipſo Vbiorum ſolo, ſaltem prope conſediſſe, certum eſt. Vbios inter Rhenum ac Mœnum amneis, ſive inter Coloniam Agrippinenſem, Francofurtum, & Marpurgium opida, ex adverſo Trevirici agri coluiſſe, ſuprà libro ſecundo dictum eſt, fuſiuſque infrà demonſtrabitur. Svevi igitur iſti nulli alii eſſe potuerunt, quàm qui versùs ſolis ortum à Treviris, Vbiiſque incoluerunt. Quòd ſi Hermunduros Svevos intelligas, ſive quos alios inter Mœnum, Danubium, ac Rhenum: certè hi neque per Trevirorum fineis Rhenum tranſgreſſi, Arioviſto

auxilio

auxilio veniſſent, in Sequanis circa Mombeliardum cum Cæſare congreſſuro; neque domum revertentes ab Vbiis peti potuiſſent ex itinere: obſtante haud modico, nec tranſitu facili amne Mœno. Quin hæ voces *pagos centum*, clarè atque apertè indicant, eoſdem fuiſſe, quos poſteà, in comment. IV, ut ſuprà notatum, C pagos colenteis, Cheruſcorum finitimos facit. Eò igitur redit ratio, uti nulli alii, quàm CATTI ſint habendi. At verò, inquies, centum pagi Svevorum quomodò venerunt; quum centum tantummodò pagos in univerſum Svevos habuiſſe Cæſar memoret in comment. IV? omnes igitur Svevi, id eſt, univerſa eorum natio ſuis ſedibus profecta? Minimè. Cæſarem mirum ſæpè eſſe rerum deſignatorem, ſuprà in Arduennæ ſilvæ deſcriptione ſatis patuit. Heic centum pagos nominavit ſpeciatim, uti certum Svevorum genus, quod tranſire conabatur, peculiari aliquo indicio deſignaret. quidpe jam anteà Svevorum erant alia genera in exercitu Arioviſti, *Marcomanni, Seduſii, Harudes.* His igitur univerſis Svevorum gentibus alia inſuper Svevorum, ut ille cenſuit, natio jungere ſeſe volebant CATTI. hi C incolebant pagos; *ex quibus quotannis*, ut teſtatur ipſe Cæſar comment. IV, *ſingula millia armatorum, bellandi cauſâ, ſuis ex finibus educebant. reliqui domi manebant; pro ſe, atque illis colebant:* & quæ illic ſequuntur. Centum igitur pagos ad ripam Rheni conſediſſe quum dicat, centum millia armatorum domo profecta fuiſſe innuere voluit. Bello autem ſæpius petitos Vbios ab Svevis, id eſt, à Cattis, patet ex eodem commentario. quin ob id ipſum Vbii cum Cæſare amicitiam fecerant; rogabantque, uti ſe Svevorum oppreſſione liberaret. quod fecit, exſtructo ponte in Vbiorum fineis cum exercitu tranſgreſſus. Concludamus igitur jam; eoſdem eſſe hos Svevos Cæſaris, qui Catti ſunt Tacito, aliiſque auctoribus.

Ergo quòd Cæſar, in commentario proximè dicto, ait *Svevorum gentem eſſe longè maximam, & bellicoſiſſimam Germanorum omnium*; id de nullâ aliâ, quàm Cattorum natione intelligi debet. hi quidpe tam amplos, ut mox infrà patebit, incoluerunt agros, uti latiores in totâ Germaniâ unius nationis fineis haud ſæpè demonſtraveris. bellicoſiſſimamque omnium Germanorum fuiſſe Cattorum nationem, Tacitus ſatis diſertè indicat, in libro de Germaniâ, his verbis: *Duriora genti corpora, ſtricti artus, minax vultus, & major animi vigor. multum, ut inter Germanos, rationis, ac ſolertiæ: præponere electos, audire præpoſitos, noſſe ordines, intelligere occaſiones, differre impetus, diſponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare; quodque rariſſimum, nec niſi ratione diſciplinæ conceſſum, plus reponere in duce, quàm in exercitu. omne robur in pedite; quem ſuper arma ferramentis quoque & copiis onerant. alios ad prælium ire videas; Cattos ad bellum. rari excurſus, & fortuita pugna. & aliis Germanorum populis uſurpatum, rarâ & privatâ cujuſque audentiâ, apud Cattos in conſenſum vertit; ut primùm adoleverint, crinem, barbamque ſummittere; nec, niſi hoſte cæſo, exuere votivum, obligatumque virtuti oris habitum. ſuper ſanguinem & ſpolia revelant frontem; ſeque tum demum pretium naſcendi retuliſſe, dignoſque patriâ, ac parentibus ferunt. ignavis & imbellibus manet ſqualor. fortiſſimus quiſque ferreum inſuper anulum (ignominioſum id genti) velut vinculum geſtat, donec ſe cæde hoſtis abſolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. jamque canent inſignes, & hoſtibus ſimul ſuiſque monſtrati. omnium penes hos initia pugnarum: hæc prima ſemper acies, viſu nova. nam ne in pace quidem vultu mitiore manſveſcunt.* Atque hanc virtutem bellicam, quam Cæſaris tempeſtate adverſùs Cheruſcos, Vſipetes, Tencteros, atque Vbios exercuerunt, perpetuò poſteà ſervarunt; uti nullum umquàm acriorem in Germaniâ Tranſrhenanâ, neque diuturniorem habuerint Romani hoſtem, quàm ipſos Cattos. Tencterorum, Vſipetumque vox apud Cæſarem eſt, quâ maxima Cattis laus, gloriaque virtutis tribuitur: *Seſe unis Svevis concedere; quibus nec dii quidem immortales pares eſſe poſſint.* Ac videre eſt apud auctores, nulli ferè eos auxilia ſua petenti denegaſſe. Quin eo ipſo etiam ſatis magnitudinem declararunt, quòd quinque è corpore ſuo emiſerint colonias celeberrimas, *Batavos, Caninefateis, Sunicos*, & de quibus infrà dicam, *Mattiacos*, atque *Iuhonas*. Sed ego nimis prolixam ingreſſus ſum orationem, dum ſatis ſuperque probare laboro, SVEVOS Cæſaris eſſe eoſdem populos, quos poſteriores ſcriptores adpellavêre CATTOS. tanti ſcilicet erat, rem auditu novam, creditque difficilem pluribus confirmaſſe argumentis: præſertim, quum non ignorem, adeò obſtinatos pleruſumque eſſe animos, uti haud facilè quidquam, niſi vulgatum, admittant.

Ceterùm Cæſaris auctoritatem fidemque ſequuti poſteà alii auctores, qui hujus, & Auguſti res in Germaniâ geſtas ſcripſerunt, eodem Svevorum vocabulo paſſim Cattos adfecerunt. Sic Strabo, lib. IV: Πάσης δ' ὑπέρκεινται τῆς ποταμίας ταύτης οἱ Σουῆβοι προσαγορευόμενοι Γερμανοὶ καὶ δυνάμει καὶ πλήθει διαφέροντες τῶν ἄλλων. ὑφ' ὧν οἱ Οὔβιοι ἐξελαυνόμενοι κατέφευγον εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ Ῥήνου νυνί. hoc eſt: *Supra totam hanc Rheni ripam incolunt Svevi, Germanica natio, reliquis multitudine ac potentiâ ſuperiores: à quibus Vbii pulſi cis Rhenum confugerunt.* in quibus verbis iſta, καὶ δυνάμει καὶ πλήθει διαφέροντες τῶν ἄλλων, ex Cæſare deſumſit. Cattos autem pepuliſſe Germaniâ Vbios, ſuprà in horum cis Rhenum deſcriptione dictum eſt; pluribuſque infrà oſtendetur. De iiſdem Svevis ſic Dio, lib. LI, ſub Auguſto Cæſare: Γάϊος γὰρ Καρίνας τοὺς Σουήβους τὸν Ῥῆνον ἐπὶ πολλῷ διαβάντας ἀπεώσατο. id eſt: *C. Carina Svevos, Rhenum magno numero tranſgreſſos, profligaverat.* Et Svetonius in vitâ Auguſti: *Coërcuit & Dacorum incurſiones, tribus eorum ducibus, cum magnâ copiâ, cæſis: Germanoſque ultra Albim ſubmovit. ex quibus* SVEVOS *&* SICAMBROS, *dedenteis ſe, traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit.* Dio, libro prædicto, ſub eodem Auguſto: Ἀθρόοι πρὸς ἀλλήλους Δακοί τε καὶ Σουῆβοι ἐμαχέσαντο. id eſt: *Dacorum quoque & Svevorum turmæ depugnarunt.* Florus lib. IV, cap. ultimo; de Druſo, qui Auguſti auſpiciis Germaniæ genteis perdomuit: *Inde validiſſimas nationes, Cheruſcos, Svevoſque & Sicambros pariter adgreſſus eſt.* Ovidius, aut potiùs Pedo Albinovanus, in conſolatione ad Liviam, ſuper eodem Druſo:

Ille genus Svevos acre, indomitoſque Sicambros
Contudit; inque fugam barbara terga dedit.

Cattos intelligere quemque per *Svevorum* vocabulum, ſuprà in Sunicis demonſtratum eſt. hi quippe fuêre pars illa Svevorum dedita, inque Galliam tranſducta à Tiberio, auſpiciis Auguſti: Quòd autem Strabo, Dio, Florus, & alii nonnulli Chattorum nomen ceu diverſum ab Svevorum vocabulo retulerunt; id eâ ratione factum, quòd diverſorum temporum auctores ſequuti ſunt: quorum primi eam gentem adpellarunt Svevos; proximi deinde Chattos. De cetero erravit Dio haud modicè, libro ſuprà dicto, in his verbis: Οἱ μὲν Σουῆβοι πέραν τοῦ Ῥήνου, ὥσγε τἀκριβὲς εἰπεῖν, νέμονται· πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι τούτων τοῦ Σουήβων ὀνόματος ἀντιποιοῦνται. id eſt: *Svevi equidem, ſi accuratè dicendum, trans Rhenum incolunt: multi tamen alii etiam id nominis uſurpant.* Imò multi iſti alii, longiùs à Rheno diſſiti, veri ac germani erant Svevi: illi verò inter Rhenum & Albim impropriè à Iulio Cæſare, quem alii ſequuti ſunt, dicti fuêre Svevi, quum vero ac proprio nomine eſſent Chatti.

Sed tempus eſt ab falſo hoc Svevorum vocabulo, ad verum genuinumque gentis nomen tranſire; fineiſque ejus certis deſcribere limitibus. Auctor igitur noſter, poſtquàm de Alemannis, qui decumateis agros exercebant, ſermonem abſolvit; *Vltra hos*, inquit, *Catti initium ſedis ab Hercynio ſaltu inchoant, non ita effuſis ac paluſtribus locis, ut ceteræ civitates, in quos Germania pateſcit: durant ſiquidem colles, paullatimque rareſcunt. & Cattos ſuos ſaltus Hercynius proſequitur ſimul atque deponit.* Et paullo pòſt: *Proximi Cattis certum jam alveo Rhenum, quique terminus eſſe ſufficiat, Vſipii, ac Tencteri colunt.* Vſipios atque Tencteros ripam Rheni, inter Agrippinenſem coloniam & Batavorum inſulam, incoluiſſe, infrà docebitur. itaque quia hos auctor heic Cattis continuò ſubnectit, nec quidquam de Iuhonibus, unà cum Mattiacis, aliâ Cattorum parte, meminit; quos, expulſis Vbiis, agros eorum in ripâ Rheni obſediſſe, infrà oſtendetur: ſub uno eodemque Cattorum nomine & ipſos eum comprehendiſſe credibile eſt. quod etiam ex eo patet, quòd ultra Alemannos unos ponit, vel nominat Cattos: qui minimâ parte, ſi demas Mattiacos, inter Mœnum ac Rhenum ſitos, Alemannorum agro contermini fuerunt. Quapropter, quòd ait Cattos ab Hercynio ſaltu initium finium ſuorum inchoare, id de Mattiacis atque Iuhonibus maximè intelligendum. quippe hodiéque in lævâ Mœni ripâ, haud procul Rheni confluentibus, ingens ſternitur ſilva, vulgari vocabulo *der Speſſard*; & alia, in lævâ Segi fluminis ripâ, quæ etiam regioni nomen dedit, vulgò *der Weſter Wald.* de quâ, ut infrà in Bructeris oſtendetur, hæc cecinit Claudianus, in panegyrico de IV conſulatu Honorii:

Venit accola ſilvæ Bructerus Hercyniæ.

Hæc igitur

Hæ igitur partes fuêre quondam Hercynii ſaltus. Verſùs autem fonteis Mœni ſimul atque Salæ, Hermundurorumque confinium, alia pars viſitur dicti ſaltus, latè longéque in ſeptemtriones ſeſe extendens; vulgari nomine *der Düringer Wald*, id eſt, *Theuringica ſilva*: ubi olim Hercynius ſaltus Cattos ſuos depoſuit, ſuſceptis inde Hermunduris. Sed nos Iuhonum Mattiacorumque fineis ſeparatim poſteà deſcribemus. nunc de unis Cattis. A meridie igitur Mœno amne, inter confluentem Salæ, & confluentem Redonitii amnis, ab Alemannis ſubmovebantur. ab ortu, eodem Mœno, & Radiaco flumine, hinc lineâ ad majorem Salam, & opidum ei adpoſitum *Salefeld* ductâ, & inde ipſo Salâ ad confluentem uſque Albis ab Hermunduris Svevis arcebantur. Tacitus annal. XIII: *Eâdem æſtate inter Hermunduros, Cattoſque certatum magno prælio, dum flumen gignendo ſale fecundum, & conterminum, vi trahunt.* Flumen hoc eſſe Salam; nomen ipſum apertè clamat. *ſaltz* quidpe, *ſalt*, & *ſolt*, Germanis, atque Anglis idem eſt, quod Græcis ἅλς, Latinis *ſal.* quin & fontes hodiè ſalis in Hallâ Saxonum ad idem flumen celeberrimi. nec ipſum frequens per Germaniam *halla* vocabulum, aliud ſignificat, quàm ſalis fonteis, ſive ſalinas. Ab ſeptemtrionibus terminus inter Cattos Cheruſcoſque fuit, mons atque ſilva Bacenis. lineam igitur duco à Salæ Albiſque confluentibus ad opidum uſque *Ballenſtede*; inde per dictum jugum, quod nunc vulgò dicitur *der Hartz*, ad opidum in eo ſitum vulgari vocabulo *Wilde man*: hinc aliam lineam ad confluenteis uſque Viſurgis & Ambræ fluminum. Ab occaſu, quà antiquitus Dulgibini, Bructeri, Marſi, Tubantes, Sigambri, Tencteri, nempe alii aliis temporibus occurrebant, Ambrâ amne cingo, ad vicum uſque *Dale*; atque hinc porrò montium jugo, quod juxta opida *Permont*, *Bloombarg*, *Horen*, *Oldenbeke*, *Kleinebarg*, verſùs opidum *Brilon* procurrit: inde lineâ ad Adranæ (vulgò eſt *Eder*) uſque fontem. hinc aliâ lineâ ad ſuprà dictum Salæ Mœnique confluentem actâ, primò ab Vbiis, poſtmodùm verò ab Iuhonibus, ac Mattiacis diſtinguo. At poſtquàm Dulgibini, Cheruſcorum clientes, de quibus infrà erit ſermo, ſub Trajani principatus initium, patriis ſedibus relictis, in Chamavorum agros, quos hi, in Bructerorum fineis tranſgreſſi, reliquerant, immigrarunt; Chattorum nonnulli in partem vacuarum ſedium ſucceſſerunt. quò illud ſpectat auctoris noſtri: *Chaucorum gens in Cattos uſque ſinuatur.* Limites igitur ab hac parte promoveo, ab ſeptemtrionibus per Viſurgim amnem à confluente Ambræ, ad confluentem uſque fluminis, quod IV millibus paſſuum infra opidum *Flotow* Viſurgi miſcetur: inde ab occidente, per lineam ad prædictum montium jugum, medio ſitu inter duo opida *Lemgow*, & *Barndorp*.

Regiones nunc dictis Chattorũ finibus comprehenduntur iſtæ: Thuringia & Haſſia tota; omnis item Grubbenhagenſis ducatus; epiſcopatus Paderbornenſis dimidia pars, Viſurgi adfixa; abbatia Fuldenſis; Franconiæ Coburgienſiſque ducatuum portiones. Errant, ſuo more, quàm vehementiſſimè Strabo, ac Ptolemæus, Chattos inter minores Germaniæ genteis numerantes.

Antiquum CATTORVM nomen retinere nunc HASSOS, haud dubitandum eſt. nam T & S commutativæ ſunt pro ratione dialectorum apud Germanos literæ. ſic quidpe inferioribus Germanis, ſive Saxonibus dicuntur *Wat, dat, Water*; quæ ſuperioribus ſunt *Was, das*; *Waſſer.* qui igitur nunc HASSI, antiquitus aliâ dialecto vocabantur HATTI quum autem priſcis illis Celtis H adſpiratio denſiùs, ut ſuprà ad Vahalem dictum, exprimeretur, quaſi geminata; factum inde eſt Græcorum χ, id eſt, Latinorum CH. unde ipſius gentis nomen apud Strabonem & Dionem legitur ΧΑΤΤΟΙ, & apud Plinium, item apud Tacitum, in duobus prioribus annalium libris, CHATTI; apud Ptolemæum verò ΧΑΤΤΑΙ. ex quo poſteà, Χ mutato in confine K, ſive adſpiratione rejectâ, factum eſt Romanis CATTI: quemadmodùm ex *Vahali, Vachalis*, & *Vacalis*; item ex *Drahono, Drachonus*, & *Draconus*. Sed *Chattos*, olim etiam dictos fuiſſe CHASSOS, Germanicè *Chaſſen*, pro *Haſſen*; fidẽ facit *Cattuariorum* vocabulum inde derivatum: quos alii *Chattuarios*, alii *Chaſſuarios* adpellarunt; ut infrà, cap. XV, oſtendetur. Apud Æthicum coſmographum, in recenſione gentium Oceani, ut ille vocat, orientalis, corruptâ ſcripturâ legitur vocabulum *Cattigaucos*; pro *Chattos, Chaucos*.

Ceterùm, opida Svevis ſuis Cæſar tribuit comment. IV, his verbis: *Svevos, poſtquàm*

quàm per exploratores pontem fieri comperiſſent, more ſuo conciliohabito, nuntios in omneis parteis dimiſiſſe, uti de opidis demigrarent. Verùm minùs propriè heic vicos eum adpellaviſſe opidorum vocabulo, nullaque Germanis priſcis fuiſſe opida, ſuprà lib. I, cap. XIII, oſtenſum eſt.

Caput tamen Cattorum gentis refert Tacitus, annalium lib. I, MATTIVM, ſub initium principatus Tiberii; quum Mattiacorum nomen, quod inde poſteà derivatum, nondum exſtaret. De hoc in Mattiacis, quorum poſteà fuit, plura dicam.

Princeps hodiè Haſſiæ urbs eſt, vulgari vocabulo *Caſſel*; quam imperitum antiquæ hiſtoriæ geographiæque vulgus Latinorum vocat *Caſſellam*, quum verum, genuinumque & antiquiſſimum loci nomen fuerit CASTELLVM CHATTORVM: quemadmodùm Flandriæ nunc opidum *Caſſel*, olim fuit *Caſtellum Morinorum*; & ad Moſæ lævam ripam arx nunc *Keſſel*, olim *Caſtellum Menapiorum*. A Druſo Germanico *Chattorum caſtellum* fuiſſe conditum, è Floro ſatis patere puto. Is de Druſi rebus per Germaniam geſtis, ſic lib. IV, cap. ultimo: *Prætereà in tutelam provinciarum, præſidia, atque cuſtodias ubique diſpoſuit, per Moſam flumen, per Albim, per Viſurgim. nam per Rheni quidem ripam, quinquaginta ampliùs caſtella direxit.* In his caſtellis ad Viſurgim haud dubiè fuit dictum *Caſtellum Chattorum*, lævæ Fuldæ amnis ripæ, IX millibus paſſuum ſupra Viſurgis confluentem, impoſitum. nec obſtat, quòd Florus Fuldanſ non nominavit. ſic quidpe neque Amiſiæ, neque Luppiæ amnium meminit: apud quos tamen caſtella & præſidia poſuiſſe Druſum, infrà patebit. Id verò maximè in Chattorum Caſtello notandum, quòd & hoc in Romanum imperium, id eſt, Galliam ſpectante ripâ ſitum; quemadmodùm omnia illa L ampliùs caſtella ad Rhenum; & Caſtellum Menapiorum ad Moſam.

CAP. VI.

De VBIIS.

CHattis finitimos fuiſſe ab occidente ad Rheni ripam VBIOS, ſatis ex iis patuit, quæ ſuperiori capite ex Cæſaris commentariis allata. his conjunge ea, quæ ſuperiore libro de ejuſdem gentis in Galliam migratione dicta ſunt. A Chattis ſcilicet quum perpetuò, jam inde ab iis temporibus, quæ Cæſaris in Galliam expeditiones præceſſerunt, premerentur, ob eamque cauſam amicitiam cum Cæſare feciſſent, auxilium ejus implorantes; tandem Auguſto ſupplices facti, uti in Galliam tranſire liceret, à M. Agrippâ, quum conſulatum is Romæ cum L. Gallo obtineret, id eſt, anno ante natum Ieſum XXXVII, Rhenum tranſducti fuerunt. Videndum igitur nunc, quos trans Rhenum fineis incoluerint.

A meridie Mœno amne, à confluente Salæ, qui eſt apud opidum *Gemünde*, ad confluentem uſque Rheni, à Seduſiis diſcernebantur: inde ipſo Rheno, ad Navæ uſque confluentem, quondam à Mediomatricis, poſtmodùm verò à Vangionibus. hinc ab occidente eodem Rheno à Treveris, Condruſis atque Eburonibus, ad Coloniam uſque quæ poſteà ex ipſorum vocabulo cognomentum habuit Vbiorum. à ſeptemtrionibus, limite juxta lineam à dictâ Coloniâ ad fontem Adranæ amnis, à Sigambris ſubmovebantur. ab occaſu æſtivo, alio limite, juxta lineam à fonte Adranæ ad ſuprà dictum Salæ Mœnique confluentem, à Chattis arcebantur. Ad Mœnum uſque pertinuiſſe, tum maximè liquebit, quum probatum fuerit, Mattiacos, qui ſedeis illorum occuparunt, huc uſque fuiſſe extenſos. Rhenum accoluiſſe, auctor eſt Cæſar comment. IV, de moribus eorum hæc narrans: *Ad alteram partem* Svevorum, id eſt, Chattorum, *ſuccedunt Vbii; quorum fuit civitas ampla, atque florens, (ut eſt captus Germanorum) & paullo, qui ſunt ejuſdem generis* (Germanorum) *etiam ceteris humaniores; &, propterea quòd Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipſi, propter propinquitatem, Gallicis ſunt moribus aſſuefacti.* Treveris fuiſſe finitimos, ſuprà in horum explicatione patuit. Eburonibus quoque fuiſſe conterminos, inde colligo, quòd à Chattis pulſi, & in fidem Romanorum recepti, in proximos Eburonum agros, quos Coloniam attigiſſe ſuprà oſtenſum, traducti ſunt. Sed quia à ſeptemtrionibus Sigambros habuêre

finit-

finitimos, qui & ipſi paullo infra Coloniam Eburonibus fuêre contermini; neceſſariò ſequitur, his etiam fuiſſe per Rhenum junctos. De Sigambrorum propinquitate ſic Cæſar, dicto commentario IV: *Cæſar, ad utramque partem pontis firmo præſidio relicto, in fineis Sigambrorum contendit. Sigambri, ex eo tempore, quo pons inſtitui cœptus eſt, fugâ comparatâ, hortantibus iis, quos ex Tenchtheris atque Vſipetibus apud ſe habebant, finibus ſuis exceſſerant, ſuaque omnia exportaverant, ſeque in ſolitudinem ac ſilvas abdiderant. Cæſar paucos dies in eorum finibus moratus, omnibus vicis ædificiiſque incenſis, frumentiſque ſuccifis, ſe in fineis Vbiorum recepit.* nam pontem à Treveris ad Vbios pertinuiſſe, ſuprà in Treverorum deſcriptione oſtenſum eſt. De eâdem hiſtoriâ Dio, lib. XXXIX: Ὡς οὖν οἱ Οὔβιοι, ὅμοροί τε τοῖς Συγάμβροις οἰκοῦντες, καὶ διάφοροι αὐτοῖς ὄντες, ἐπεκαλέσαντο αὐτὸν, διέβη τὸν ποταμὸν γεφυρώσας. id eſt: *Itaque, quum ab Vbiis, qui Sugambrorum finitimi, iidemque hoſtes erant, vocaretur, Rhenum ponte tranſiit.* Hi igitur Vbiorum in Germaniâ fuêre fines, antequàm gens ea in Galliam migravit. Continentur nunc iis finibus regiones, quibus vulgaria nomina *Wetteraw*, & *Weſter Wald*; cum exiguâ Haſſiæ particulâ, quà opida *Marburg*, & *Gieſſen*.

CAP. VII.

De MATTIACIS.

VVlgus geographorum hujus ævi, Selandicas inſulas quondam MATTIACORUM incoluiſſe gentem, ingenti, quo ſummos etiam viros implicitos video, errore ſtatuit: omnes hac unâ ratione ducti, quia Tacitus, in libro de Germaniâ, ſermonem de Mattiacis cum ſermone de Batavis conjungit; quos Rheni amnis inſulam ad Oceanum tenuiſſe conſtat. Alii tamen, ex eodem argumento, ad Iſelam flumen, circa opida *Campen, Swoll, Deventer*, collocarunt: quum jam anteà, ut ſuprà oſtenſum, præſumſiſſent, Batavos ad dictum flumen, & lacum Flevum, extenſos fuiſſe. quidam etiam, ex eodem argumento, in ſeptemtrionali eos fuiſſe volunt Hollandiâ. Verùm horum omnium errores uti diſturbentur, veraque Mattiacorum ſedes diſcutiatur; verba Taciti de utrâque gente integra inſpiciamus; quæ ſunt hujuſmodi: *Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripâ, ſed inſulam Rheni amnis colunt; Cattorum quondam populus, & ſeditione domeſticâ in eas ſedes tranſgreſſus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos, & antiquæ ſocietatis inſigne: nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit: exemti oneribus, & collationibus, & tantùm in uſum prœliorum ſepoſiti, velut tela atque arma, bellis reſervantur. Eſt in eodem obſequio & Mattiacorum gens. protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum, ultraque veteres terminos, imperii reverentiam. ita ſede finibuſque in ſuâ ripâ, mente animoque nobiſcum agunt: cetera ſimiles Batavis, niſi quòd ipſo adhuc terræ ſuo ſolo & cœlo acriùs animantur.* En, *protulit ultra Rhenum*, ait auctor, qui vetus erat imperii terminus; idemque Galliæ, & Germaniæ limes. at Selandi non modò citra medium Rheni alveum, qui Lugdunum Batavorum fertur; ſed etiam citra Moſam. Itaque fruſtra eſt, quòd Mattiacos in Gallico ſolo quærere velis. in Germaniâ haud dubiè fuêre. Hinc auctor; *ſede*, inquit, *in ſuâ ripâ*; id eſt, in ulteriore ripâ, quæ eſt Germaniæ: *mente animoque nobiſcum*; id eſt, in obſequio, & ſub imperio Romanorum, *cetera ſimiles Batavis*; quia & ipſi Mattiaci Chattorum pars, ut mox oſtendetur, & Batavis, antequàm hi in Galliam tranſirent, finitimi, pòſt etiam conſanguinei. *niſi quòd ipſo adhuc terræ ſuæ ſolo & cœlo acriùs animantur*; id eſt, Germaniæ ſolo, ac cœlo, quod aſperius Galliæ cœlo, acriùs item populos ſuos, quàm Gallia, animabat. Tacitus igitur ſermonem de Mattiacis & Batavis non eò conjunxit, quò eos conterminos ſibi invicem oſtenderet: ſed uti lectorem doceret, *in eodem*, quo iſti, *obſequio* agere etiam illos, *in* eademque *reverentiâ*, non metu, quia, uti Batavi in Galliæ ripâ, ſic Mattiaci in ſuâ Germaniæ ripâ, ſocii Romanorum, *nec tributis contemnebantur, nec publicano atterebantur; exemti oneribus & collationibus, & tantùm in uſum prœliorum ſepoſiti, velut tela atque arma, bellis reſervabantur.* Idem auctor annal. XI: *Nec multo pòſt Curtius Rufus eumdem honorem* (inſignia triumphi) *adipiſcitur; qui in agro Mattiaco recluſerat ſpecus, quærendis venis argenti:*

argenti: unde tenuis fructus, nec in longum fuit. at legionibus cum damno labor, ecfodere rivos, quæque in aperto gravia, humum infra moliri. Quis (malum!) heic adeò imminuti fueri cerebri, qui argenti metalla in Selandiâ quærere inſtituat; in humo tam arenosâ, æſtuariis marinis crebrò diſſectâ? quis item circa Daventriam, & Svollam? quis in Hollandiâ ſeptemtrionali; inter lacus ac paludeis? Sanè nemo. Sed magna me heic magni viri ſiſtit auctoritas, Iuſti Lipſii; qui Saturnal. lib. II, cap. I, ad proximè dictum Taciti locum commentans; *Libri*, inquit, *veteres, in agro Machiaco. igitur lego, Maciaco, vel Mazyaco. non enim apud Germaniæ Mattiacos hæc Curtii foſſio, ut arbitrantur: ſed apud Macas, vel Mazyas Africæ populos; cui ipſi provinciæ hic Curtius præfectus.* Nempe Lipſius, uti iſta proferret, hoc Taciti loco, in libro de Germaniâ, inductus fuit: *Argentum & aurum propitii, an irati dii negaverint, dubito. Nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim ſcuratus eſt?* Quo loco Lipſius putat, omnino Tacitum negare, quemquam vel Romanum, vel alium, venas argenti in Germaniâ quæſiviſſe. quia igitur heic id neget auctor, illam quoque Curtii foſſionem, de Mattiaco agro nequaquàm intelligendam eſſe. Rectè equidem arbitratur Lipſius de loco illo in libro de Germaniâ: nullus quippe alius dictorum verborum ſenſus eſſe poteſt. Verùm memoriam heic, quemadmodùm haud ſemel alibi, quod ipſe ſatis notavit Lipſius, defeciſſe Tacitum, ego verear. Non Africam eum intelligere, ubi de Curtio loquitur, ſed Germaniam; facilè me demonſtrare poſſe puto. quod uti commodè fiat, ipſa verba ejus pleniora in medium adducenda erunt. De Corbulone loquens, qui expeditionem in Friſios fecerat; *Inſignia tamen*, inquit, *triumphi indulſit Cæſar, quamvis bellum negaviſſet. Nec multo poſt Curtius Rufus eundem honorem adipiſcitur: qui in agro Mattiaco recluſerat ſpecus quærendis venis argenti: unde tenuis fructus, nec in longum fuit. at legionibus cum damno labor, ecfodere rivos, quæque in aperto gravia, humum infra moliri. quis ſubactus miles, & quia plures per provincias ſimilia tolerabantur, componit occultas literas nomine exercituum, precantium imperatorem, ut quibus permiſſurus eſſet exercitus, triumphalia antè tribueret. De origine Curtii Rufi, quem gladiatore genitum quidam prodidêre, neque falſa promſerim, & vera exſequi pudet. Poſtquàm adolevit, ſectator quæſtoris, cui Africa obtigerat, dum in opido Adrumeto, vacuis per medium diei porticibus ſecretus agitat, oblata ei ſpecies muliebris ultra modum humanum, & audita eſt vox*: Tu es Rufe, qui in hanc provinciam pro conſule venies. *Tali omine in ſpem ſublatus, digreſſuſque in urbem, & largitione amicorum, ſimul acri ingenio, quæſturam, & mox nobiles inter candidatos præturam, principis ſuffragio aſſequitur: cùm his verbis Tiberius dedecus natalium ejus velaviſſet*; Curtius Rufus videtur mihi ex ſe natus. *Longâ poſt hæc ſenectâ, & adversùs ſuperiores triſti adulatione, arrogans minoribus, inter pares difficilis, conſulare imperium, triumphi inſignia, ac poſtremò Africam obtinuit. atque ibi defunctus, fatale præſagium implevit.* Ex his igitur poſterioribus verbis ſatis clarè perſpicitur, Curtium Rufum jam anteà *conſulare imperium, & triumphi inſignia* conſequutum, quàm Africam obtinuerit. ſectator quippe primùm quæſtoris, dein quæſtor ipſe, mox prætor quum fuiſſet, provinciam pro conſule obtinuit, in quâ argenti venas recluſit, triumphique inde reportavit inſignia. hinc verò Africam poſtremò pro conſule adeptus, in quâ provinciâ defunctus; ut diſertiſſimis verbis diſtinguit Tacitus. Quapropter minùs rectè iſta doctiſſimus Lipſius de *Maciaco*, ſive *Mazyaco*, ut ipſe vocat, Africæ agro intellexit. de Germaniæ aliquo agro auctorem heic loqui, patet ex eo, quòd Curtii inſignia triumphi, Corbulonis inſignibus continuò ſubjicit; nec tamen ſingulatim monet, quâ in provinciâ ager iſte fuerit: ſcilicet, quia eamdem Germaniarum provinciam intelligebat, quam paullo antè Corbulo obtinuerat; cujus pars Mattiaci, ſocii, ut antè dictum, populi Romani. Literas Curtium occultas compoſuiſſe, narrat auctor, *nomine exercituum*. quinam igitur illi exercitus, uno plures, in unâ provinciâ Africâ? quam duabus tantùm legionibus cuſtoditam, ipſe ex IV annalium oſtendit Lipſius, in notis ad ſecundum hiſtoriarum. At Rhenum Germaniaſque, VIII legionibus, in duos æquales exercitus diſpertitis, quibus unus præfuit conſularis præfectus, fuiſſe poſſeſſas, jam dudum ſatis ſuperque oſtenſum eſt. horum igitur nomine literas ad Claudium Cæſarem compoſuerat Rufus. Proinde de nullo alio, quàm Mattiacorum agro venæ illæ argenti, quas Rufus recluſit, ſunt intelligendæ. Taciti

autem

autem memoria à vitii maculâ hac in re vindicari hoc modo poteſt. Librum de Germaniâ ſecundo Trajani conſulatu, id eſt, primo principatus ejus anno, compoſuit; uti ipſe disertè teſtatur eodem libro, de Cimbris loquens. Libros autem hiſtoriarum provecto jam Trajani imperio eum ſcripſiſſe, liquet ex primi libri exordio; ubi ſic ait: *Quòd ſi vita ſuppeditet, principatum divi Nervæ, & imperium Trajani, uberiorem ſecurioremque materiam, ſenectuti ſepoſui: rarâ temporum felicitate, ubi ſentire quæ velis, & quæ ſentias dicere licet.* Poſt hiſtoriarum tandem libros, compoſuiſſe eum annaleis, claret ex XI annali: *Vtriuſque principis rationes prætermitto; ſatis narratas libris, quibus res geſtas Domitiani compoſui.* Venas igitur argenti, quas in libro de Germaniâ, primo principatus Trajani anno, negat quemquam in Germaniâ quæſiviſſe, poſteâ meliori curâ, longiorique inquiſitione invênit quondam à Curtio Rufo, Germaniarum præfecto, quæſitas repertaſque eſſe; eamque rem annalibus ſuis inſeri dignam judicavit. Atque veram Tacito lectionem adſeruiſſe hactenus ſufficiat: nunc alios etiam auctores de Mattiacorum finibus audiamus. Plinius lib. XXXI, cap. II: *Sunt & Mattiaci in Germaniâ fontes calidi trans Rhenum, quorum hauſtus triduo fervet. circa marginem verò pumicem faciunt aquæ.* Eoſdem fonteis Marcellinus, lib. XXIX, *Mattiacas aquas* adpellat. Quis, niſi mentis errore obſtrictus, temerè credat, fonteis hoſce fuiſſe in Selandiâ, aut aliquâ finitimarum regionum? quis ad Iſelam amnem? quis in Hollandiâ ſeptemtrionali? Ecquid verò ſatis disertè Plinius, unà cum Tacito ac Marcellino, trans Rhenum Mattiacum nomẽ oſtendit? quod nullo modo Selandicis poteſt convenire inſulis. At ne quid ampliùs dubitare poſſis, rem planiùs etiam, ex Marcellini teſtimonio, reddam. Is dicto libro ſic ſcribit de Valentiniano imperatore: *Agitabatur, inter multiplices curas, id omnium primum & potiſſimum, ut Macrianum regem, auctum inter mutationes crebras ſucceſſionum, jamque in noſtros adultis viribus exſurgentem, vi ſuperſtitem raperet, vel inſidiis, ut multo antè Vadomarium Iulianus. & præviſum negotium poſcebat & tempus. cognitoque transfugarum indiciis, ubi comprehendi, nihil operiens, poſſet antedictus; tacitè, quantum conceſſit facultas, ne quid conſerendo officeret ponti, junxit navibus Rhenum. & antegreſſus contra Mattiacas aquas primus Severus;* & quæ ſequuntur. paullo poſt autem: *In Macriani locum Bucinobantibus, quæ contra Mogontiacum gens eſt Alemanna, regem Fraomarium ordinavit.* MATTIACI jam igitur ſine controverſiâ trans Rhenum ſunt habendi, ex adverſo Magontiaci. quò rectè conuenit hiſtoria Taciti, qui, hiſtoriarum IV, rebellionem Civilis Batavi perſequens; *Dein mutati*, inquit, *in pœnitentiam Primani Quartanique & Duodevicesimani, Voculam ſequuntur: apud quem reſumto Veſpaſiani ſacramento, ad liberandum Magontiaci obſidium ducebantur. Diſceſſerant obſeſſores, mixtus ex Cattis, Vſipiis, Mattiacis exercitus, ſatietate prædæ, nec incruentati.*

Vbios à Chattis Germaniâ fuiſſe pulſos, ſuprà oſtendi. pulſorum agros obſediſſe pulſores, haud dubium eſt. caput gentis Chattorum refert Tacitus, annal. I, MATTIVM: à quo haud dubiè *Mattiacorum* genti nomen quæſitum. Ptolemæus, cuncta ferè hiſce in oris turbans atque miſcens, eumdem locum perperam ipſius gentis nomine derivativo adpellat Ματτίακον, *Mattiacum*; eodem ſitu, quo nunc Haſſorum viſitur opidum *Marpurg.* quod idem eſſe *Mattium Chattorum*, Taciti clarè docet hiſtoria, dicto libro perſcripta; quam mox explicabo. Mattiaci igitur pars quondam fuêre Chattorum, qui pulſis Vbiis agros eorum obſederunt. Atque hinc eſt, quod Tacitus, ut ſuprà relatum, *Mattiacos* ait *Batavis eſſe ſimiles*: quia & hi Chattorum progenies. ſic hiſtoriar. IV, de aliâ Chattorum parte, Caninefatibus: *Ea gens partem inſulæ colit, origine, linguâ, virtute, par Batavis; numero ſuperantur.* eamdem ſimilitudinem in Mattiacis oſtendere voluit, quum diceret, *cetera ſimiles Batavis.* Hinc etiam Mattiaci à Civile adpellantur *conſanguinei*, eodem hiſtoriarum libro: ubi rebellionem Batavis ſvadens Civilis, *Eſſe ſibi*, ait, *robur peditum equitumque, conſanguineos Germanos.* Chattos fuiſſe, atque Mattiacos, Magontiacum poſteà obſidenteis, ſuprà oſtenſum eſt.

Limiteis igitur Mattiacorum agro ſtatuo, ab ortu æſtivo, à meridie, & ab occaſu æquinoctiali, quos anteà Vbiis, ad Rheni uſque Lonæque confluenteis. à ſeptemtrionibus, ſeu potiùs ab occaſu æſtivo (adſurgit quidqe in cuneum versùs ſeptemtriones dictus ager) lineâ à dictis confluentibus ad fonteis Adranæ amnis, qui nunc eſt vulgò

Eder ductâ, à Iuhonibus diſtingvo: quos finitimos fuiſſe Mattiacis, proximo capite monſtrabo. Continetur nunc his agrorum finibus *Wetteravia* tota, cum portiunculâ Haſſiæ, quà opidum *Marburg*.

Quæritur jam, quando novum hoc Mattiacorum nomen adſumſerit pars illâ Chattorum in Vbiorum agros digreſſa: utrum, ut primùm Vbii Rhenum tranſducti; an aliquanto pòſt? Dio, lib. LIV, ait Druſum, Q. Tuberone, F. Maximo COSS. id, eſt, annis XXVI poſtquàm Vbii in Galliam tranſgreſſi, caſtellum exſtruxiſſe ἐν τοῖς Χάττοις, παρ' αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ; id eſt, *in Chattis apud ipſum Rhenum*. & Tacitus annal. libro primo, ut antè relatum, Druſo Cæſare, C. Norbano COSS. id eſt XXXIX annis poſt Vbiorum emigrationem, Mattium, unde Mattiaci denominati, univerſorum Chattorum facit caput. item Strabo in lib. IV, quem ſcripſit in conſulatu Iun. Silani, & C. Norbani, id eſt, anno XXXIII poſt perdomitas Rhætias ac Noricum, ut ipſe ibidem teſtatur, qui fuit annus ab Vbiorum emigratione LV, Svevos tradit Rhenum accolere; quos Chattos fuiſſe ſuprà oſtenſum eſt. ex quibus teſtimoniis patet, Mattiacos ad hæc uſque tempora communi etiamdum omnium Chattorum nomine fuiſſe adpellatos. Poſt hæc verò Tacitus annal. lib. XI, Claudio Cæſare IV, L. Vitellio COSS. ait Curtium argenti venas aperuiſſe in agro Mattiaco. unde colligi poteſt, jam tum nomen eos habuiſſe Mattiacorum; id eſt, anno poſt occupatos Vbiorum agros LXXXIII, à nato Ieſu XLIX. Eo igitur XXXIII annorum ſpatio, quod Druſi Neronis Cajique Norbani conſulatum, & quartum Claudii conſulatum interceſſit, nomen hoc exortum eſſe, certum eſt. Duravit verò etiam poſterioribus ſæculis. nam Notitiæ imperii memorantur inter auxilia palatina, & militeis præſidiarios *Mattiaci*. Marcellinus equidem lib. XXIX, ut antè relatum, *Mattiacas* nominat *aquas*; at Alemannis jam dudum eas obtinentibus; ut ſuprà patuit.

Tacitus, in libro de Germaniâ, Mattiacos vocat ſocios populi Romani. eam ſocietatem jam tum fuiſſe arbitror, quum Rufus argenti metalla in eorum agris aperiret. nam hoc non niſi in provinciâ pacatâ fieri potuit. unde ſuſpicor, ſocietatis Romanæ acceptionem initium atque cauſam dediſſe mutationi nominis. Non bello, aut armis ſuperatos, ſed ἑκόντας ſocietatem iniſſe, patet ex eo, quòd in eodem cum Batavis habiti ſint honore: quos & ipſos ultro petiiſſe Romanorum amicitiam, ſuprà è Cæſare demonſtratum eſt.

Ceterò MATTIVM, quod antè univerſorum fuit Chattorum caput, Mattiacorum quoque poſteà principem fuiſſe locum, ut à quo novam adpellationem ſumſerant, haud dubito. Id eſſe nunc opidum Haſſorum *Marpurg*, vel ipſum nomen ſatis oſtendere puto. quidpe quum vicus is gentis eſſet caput, particulâ *burg*, ſive *purg*, (quam locum ſæptum munitumque ſignificare, ſuprà, lib. I, cap. XIII, docui) antiquo vocabulo MAT additâ, factum eſt nomen MATPVRG. ex quo poſteri, emollito ac liquefacto T, fecerunt *Marpurg*. Ptolemæus certè *Mattiacum* ſuum eodem collocavit ſitu, ubi nunc eſt *Marpurg*. Atque huc Germanici rectè tendit iter, quod à Magontiaco ad Mattium verſus Tacitus, annal. I, deſcribit his verbis: *Germanicus* IV *legiones*, V *auxiliarium millia*, *& tumultuarias catervas Germanorum cis Rhenum colentium Cæcinæ tradit: totidem legiones, duplicem ſociorum numerum ipſe ducit. poſitoque caſtello ſuper veſtigia paterni præſidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit; L. Apronio ad munitiones viarum, & fluminum relicto. nam, rarum illi cælo, ſiccitate, & amnibus modicis inoffenſum iter properaverat: imbreſque, & fluminum auctus regredienti metuebantur. Sed Chattis adeò improviſus advênit, ut, quod imbecillum ætate ac ſexu, ſtatim captum, aut trucidatum ſit; juventus flumen Adranam nando tramiſerit; Romanoſque pontem cœptantis arcebant. dein tormentis ſagittiſque pulſi, tentatis fruſtra conditionibus pacis, cùm quidam ad Germanicum perfugiſſent, reliqui omiſſis pagis viciſque in ſilvas diſperguntur. Cæſar, incenſo Mattio (id gentis caput) aperta populatus, vertit ad Rhenum*. Hæc uti rectè explicentur, alius inſuper auctoris locus ex annal. XII adducendus eſt, in quo ejuſdem montis Tauni fit mentio, his verbis: *Iiſdem temporibus in ſuperiore Germaniâ trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium. Deinde L. Pomponius legatus auxiliares Vangiones ac Nemetas, addito equite alario, monuit, ut anteirent populatores, vel dilapſis improviſi circumfunderentur. Et ſecuta conſilium ducis*

induſtria

induſtria militum. diviſique in duo agmina, qui lævum iter petiverant, recens reverſos, prædâque per luxum uſos, & ſomno graves circumvenère. aucta lætitia, quòd quoſdam è clade Varianâ, poſt quadrageſimum annum, ſervitio exemerant. At qui dextris, & propioribus compendiis ierant, obvio hoſti, & aciem auſo, plus cladis faciunt. Et prædâ famâque onuſti, ad montem Taunum revertuntur: ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, ſi Catti, cupidine ulciſcendi, caſum pugnæ præberent. TAVNVM hunc plerique geographorum noſtri ſæculi interpretantur eum montem, qui, cis Rhenum in Gallico ſolo, millibus paſſuum à Magontiaco, (unde Germanicus IV legiones in Chattos duxit, & unde Pomponius auxiliares Vangiones ac Nemetas in eamdem gentem emiſit, moxque ipſe cum legionibus ſubſequutus eſt,) circiter XXV diſſitus, vulgari vocabulo dicitur *der Doreſſerg.* Verùm velim ego ex his ſcire, cur Druſus, Germanici pater, præſidium poſuerit in monte *Doreſſerg*; aut adversùs quem hoſtem, cis Rhenum in Galliâ, provinciâ pacatâ, procul amne? Fortè, ut Gallos, haud ita pridem pacatos, in officio contineret. Sed ad hoc ſatis prope erant præſidia per lævam Rheni ripam diſpoſita; quorum L ampliùs eum direxiſſe, auctor eſt Florus. de quibus ſic auctor noſter annal. IV: *Sed præcipuum robur Rhenum juxta, commune in Germanos Galloſque ſubſidium, octo legiones erant.* At, inquies, in Moſæ quoque ripâ caſtella Druſus erexerat, teſte eodem Floro. Rectè. at quæro, quid Germanicus, Chattos ultra Rhenum cum IV legionibus petiturus, præmiſſo jam Cæcinâ cum totidem legionibus, ipſe retrò in Galliam ceſſit, præſidiumque in monte *Doreſſerg* poſuit? aut adversùs quem hoſtem? Item cur L. Pomponius, militibus adversùs Chattos latrocinanteis trans Rhenum miſſis, ipſe retrò in eamdem Galliam, ad eumdem montem *Doreſſerg* conceſſit? Nempe, ut è longinquo, à XXV millibus paſſuum, hoſtem à Rheni tranſitu prohiberet: aut ut tutiùs cum eo in Romanâ provinciâ, quàm in hoſtili agro, dimicaret? Vide, quàm abſurdæ, quámque ineptæ ſequantur rationes, ex vulgari iſtâ opinione. proinde audacter tu Taunum montem, falsò Galliæ tributum, Germaniæ ex ſententiâ Ortelii reddas: eumque ibi habeas, qui ex adverſo Maguntiaci vulgò hodiè dicitur *der Heyrich*, & nonnullis *der Hohe ruck*, & *die Hőhe.* per hunc quidpe neceſſariò Germanico, ad ADRANAM flumen, quod nunc vulgò eſt *die Eder*, versùs opidum *Waldeck* rectiſſimo itinere tendenti, tranſeundum fuit. in hoc item CASTELLVM illud præſidiarum à Druſo poſitum; ut diſertiſſimis teſtatur verbis Dio, lib. LIV, de Sigambris loquens: Νικηθέντες γὰρ ἐκ τούτου οὐκ ἔθ' ὁμοίως ἐθαρσύνοντο, ἀλλὰ πόρρωθεν μὲν σφᾶς παρελύπουν, ἐγγὺς δὲ οὐ προσῄεσαν· ὥς τε τὸν Δροῦσον ἀντικαταφρονήσαντα αὐτῶν, ἐκεῖ τε, ᾗ ὅ τε Λουπίας καὶ ὁ Ἐλίσων συμμίγνυνται, φρούριόν τι σφίσιν ἐπιτειχίσαι, καὶ ἕτερον ἐν Χάττοις παρ' αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ. id eſt: *Victi inde hoſtes, haud æquè, ac anteà, comminus congredi audebant; ſed eminus tantùm infeſtavère. unde factum, ut Druſus, viciſſim iis contemtis, caſtellum contra eos ad Luppiæ Eliſoniſque confluenteis, aliudque in Chattis, apud ipſum Rhenum, exſtrueret.* Ab Adranâ igitur flumine Germanicus Maguntiacum revertens, Marpurgium, quod tunc *Mattium* dicebatur, rectiſſimâ viâ tranſiit, ſimulque incendit. aperta hinc populatus ea, quæ ſunt inter Marpurgium & opidum *Putzbach*; in quorum medio opidum *Gieſſen*, apertiſſimo amœniſſimoque ſitu.

Ceterùm in eodem monte Tauno, in veſtigiis, aut ſanè prope veſtigia caſtelli Druſiani, Trajanum poſteà, ad Druſi ac Germanici exemplum, poſuiſſe, ſive repoſuiſſe munimentum puto, quod poſteà Iulianus dirutum reparavit; teſte Marcellino, in lib. XVII. quod equidem rectè Rhenanus in dicti montis jugo, at nimis à Rheno remotum interpretatus eſt opidum *Cronenburg*, ſive, ut ille ad ſuam opinionem detorſit, *Cronburg*, quaſi *Tranburg* antiquitus dictum. Goropius verò, & hunc ſequuti alii, Trajani munimentum volunt eſſe vicum in ulteriore Rheni ripâ *Caſtel*, Maguntiaco oppoſitum. Verùm hoc uti ſatis ex Marcellino, qui unus dicti muminenti meminit, elicere poſſint, vehementer ego dubito. verba ejus dicto libro hæc ſunt, de Iuliano Cæſare, ad Tabernas Rhenanas à pugnâ Argentoratenſi reverſo: *Vnde cum captivis omnibus prædam Mediomatricos, ſervandam ad reditum uſque ſuum, duci præcepit. & petiturus ipſe Moguntiacum, ut, ponte compacto tranſgreſſus, in ſuis requireret barbaros, cùm nullum reliquiſſet in noſtris, refragante utebatur exercitu.* & paullo poſt: *Moxque ut ad locum prædictum eſt ventum, flumine pontibus conſtratis tranſmiſſo, occupavère terras hoſtiles. At barbari præſtricti ne-*

gotii magnitudine, qui ſe, in tranquillo poſitos otio, tunc parum inquietari poſſe ſperabant, aliorum exitio, quid fortunis ſuis immineret, anxiè cogitantes, ſimulatâ pacis petitione, ut primæ vertiginis impetum declinarent, miſerunt legatos cum verbis compoſitis, quæ denuntiarent concordem fœderum firmitatem: incertumque, quo conſilio aut inſtituto mutatâ voluntate, per alios curſu, celeri venire compulſos, acerrimum noſtris minati ſunt bellum, ni eorum regionibus exceſſiſſent. Quibus clarâ fide compertis, Cæſar primâ noctis quiete navigiis modicis, & velocibus octingentos impoſuit milites. eorum viginti ſurſum versùm decurſo egreſſi, quicquid invenire potuerint, ferro violarent, & flammis. Quo ita diſpoſito, ſolis primo exorſu viſis per montium vertices barbaris, ad celſiora ducebatur alacrior miles. nemineque invento (hoc ſiquidem opinati diſceſſêre) confeſtim eminus ingentis fumi volumina viſebantur; indicantia, noſtros perruptas populari terras hoſtiles. Quæ res Germanorum perculit animos. atque deſertis inſidiis, quas per arta loca & latebroſa ſtruxerant noſtris; trans Menum nomine fluvium, ad opitulandum ſuis neceſſitudinibus, avolarunt. Vt enim rebus amat fieri dubiis, & turbatis; hinc equitum noſtrorum accurſu, inde navigiis rectorum militum impetu repentino perterrefacti; evadendi ſubſidium velox locorum invenêre prudentes. quorum digreſſu miles liberè gradiens, opulentas pecore villas & frugibus rapiebat, nulli parcendo: extractiſque captivis, domicilia cuncta, curatiùs ritu Romano conſtructa, flammis ſubditis exurebat. emensâque æſtimatione decimi lapidis, cùm prope ſilvam veniſſet, ſqualore tenebrarum horrendam, ſtetit diu cunctando; indicio perfugæ edoctus, per ſubterranea quædam occulta, foſſaſque multifidas latere plurimos, ubi habile viſum fuerit, erupturos. auſi tamen omnes accedere fidentiſſimè, ilicibus inciſis & fraxinis, roboreque objecto magno, ſemitas invenêre conſtratas. ideóque gradientes cautiùs retro, non niſi per amfractus longos & aſperos ultrà progredi poſſe, vix indignationem capientibus animis advertebant. Et quoniam, aëris urente ſævitiâ, cum diſcriminibus ultimis laborabatur incaſſum (æquinoctio quippe autumnali exacto, per eos tractus ſuperfuſæ nives opplevêre montes ſimul & campos) opus arreptum eſt memorabile. &, dum nullus obſiſteret, munimentum, quod, in Alemannorum ſolo conditum, Trajanus ſuo nomine voluit appellari, dudum violentiùs oppugnatum, tumultuario ſtudio reparatum eſt. locatiſque ibi pro tempore defenſoribus, ex barbarorum viſceribus alimenta congeſta ſunt. Quæ illi, maturata ad ſuam perniciem, contemplantes, metuque rei peractæ volucriter congregati, precibus & humilitate ſupremâ petiêre, miſſis oratoribus, pacem. quam Cæſar, omni conſiliorum viâ firmatâ, cauſatus veriſimilia plurima, per decem menſium tribuit intervallum: id nimirum ſolerti colligens mente, quòd caſtra, ſuprà, quàm optari potuit, occupata, ſine obſtaculo tormentis muralibus, & apparatu deberent valido communiri. In his omnibus quia nullũ de Rheno amne, aut ejus ripâ, verbum factum; munimentũ ego arbitror conditum fuiſſe in monte Tauno; quem indicat Marcellinus his verbis, *viſis per montium vertices barbaris:* nam nondum longiùs à Rheni ripâ milites Iuliani abſceſſerant. ſilvam autem intelligit eam, quæ pars quondam, ut antè dictum, Hercynii ſaltus, & Rheno propior, nunc vulgari vocabulo dicitur *der Speſſard.* Ac ſanè multo aptior erat munimento ſitus in ipſo montis vertice, quàm ad radices ejus, in amnis ripâ. quidpe haud dubiè Trajanus idem in hoc ædificando ſpectavit, quod poſt eum Valentinianus in ſuis munimentis: de quibus ſic idem auctor lib. XXX: *Vtrobique Rhenum celſioribus caſtris munivit, atque caſtellis; ne latere uſquàm hoſtis ad noſtra ſe proripiens poſſet.* nam ex his velut *è ſpeculis*, ut idem ait libro præcedente, *ſi quis hoſtium ſe commoviſſet, deſuper viſus obruebatur.* Hanc igitur ipſam commoditatem, utilitatemque primus in Tauno monte diſpexerat Druſus, quum Q. Tuberone, Fab. Maximo Coss. id eſt, anno ante natum Ieſum XI, *caſtellum* inibi *cum præſidio poneret.* quod dirutum poſteà à Chattis, filius ejus Germanicus, patris conſilium probans, reſtituit, Druſo Nerone, C. Norbano Coss. id eſt, anno Chriſti XV. Id jam hinc ad ſocietatem uſque, inter Mattiacos Romanoſque factam, duraſſe haud dubium eſt, quando nullum eo temporis ſpatio in hac ripâ bellũ rerum ſcriptoribus memoratur. C. Antiſtio, M. Suilio Coss. id eſt, anno Chriſti L, exſtitiſſe omnino arbitror, quum *in ſuperiore Germaniâ trepidatum eſt, adventu Chattorum latrocinia agitantium.* quidpe ab illis ipſis militibus maximè trepidatũ eſt, qui præſidii loco huic caſtello impoſiti erant. ipſi circumjectarum regionũ incolæ, extrema patientes, doluerunt veriùs, quàm trepidarunt. in caſtris verò Maguntiacenſibus legiones, Rheni altiſſimo, latiſſi-

moque

moque flumine ſatis tutæ, cur adventu latrocinia tantùm agitantium trepidarent, cauſa nulla erat. At poſt exceſſum Neronis, quum Batavi, aliique Galli, Civile duce rebellarent, ab Transrhenanis Vſipiis Cattis atque Mattiacis, junctâ manu Magontiacum obſidentibus, caſtellum id iterum ſubverſum fuiſſe, maximè credibile eſt. Erexit poſt hæc jam tertiò Trajanus, adpellatione ſuo de nomine impoſitâ; nempe in ſociâ tunc, ac pacatâ gente Mattiacorum, ut patet è Taciti libro de Germaniâ; qui primo principatus Trajani anno conſcriptus. Pòſt Trajanum rurſus deſtructum eſt ab Alemannis, quum hi, proximo Mattiacorum agro occupato, crebris expeditionibus in proximam Galliam ruerent. Nihilo minùs tamen jam quartùm à Iuliano Cæſare reparatum; ipſo iterum, Conſtantio nonùm Coss. anno à nato Ieſu CCCLVII. Tandem, neſcio à quibus mortalibus, vel quo tempore, ſic funditus dirutum eſt, uti nullum planè ejus ſuperſit veſtigium, quod verum ejus ſitum indicare vel prodere queat. Quia tamen παρ' αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ, id eſt, *apud ipſum Rhenum*, primùm à Druſo conditum fuiſſe tradit Dio; ego ſupra AQVAS MATTIACAS, quæ nunc vulgò vocantur *Wyſbaden*, exſtitiſſe exiſtimo. namque per has rectè iter agitur ad Mattium: ad has etiam præmiſſum Severum à Valentiniano, hoſtem in his oris adgreſſuro, teſtatur Marcellinus, libro XXIX prædicto. cujus verba, eodem loco, dè Valentiniano hæc ſunt: *In Macriani locum Bucinobantibus, quæ contra Mogontiacum gens eſt Alemanna, regem Fraomarium ordinavit.* Hos BVCINOBANTES ego arbitror nomen detortum apud Romanos habuiſſe ab ipſarum aquarum vocabulo *Wysbaden*, quaſi *thi Wysbader.* ſolebant quidpe Romani atque Græci, ut antè dictum, Germanorum W convertere in confinem literam B. Mentio eorum etiam in Notitiâ Romani imperii fit; ubi inter auxilia Palatina numerantur.

CAP. VIII.

De IVHONIBVS.

MAttiacis ab ſeptemtrionibus continuabantur IVHONES: quorum auctor noſter meminit annal. XIII, his verbis: *Sed bellum Hermunduris proſperum, Cattis exitio fuit; quia victores diverſam aciem Marti ac Mercurio ſacravère. quo voto equi, viri, cuncta victa, occidioni dantur. Et minæ quidem hoſtiles in ipſos vertebantur. ſed civitas Iuhonum, ſocia nobis, malo improviſo afflicta eſt. nam ignes terrâ editi, villas, arva, vicos paſſim corripiebant, ferebanturque in ipſa conditæ nuper coloniæ mœnia: neque exſtingui poterant, non ſi imbres caderent, non ſi fluvialibus aquis, aut quo alio humore niterentur; donec inopiâ remedii, & irâ cladis, agreſtes quidam eminus ſaxa jacere, dein reſidentibus flammis propiùs ſuggreſſi, ictu fuſtium, aliiſque verberibus, ut feras, abſterrebant: poſtremò tegmina corpori direpta injiciunt, quanto magis profana, & uſu poluta, tanto magis oppreſſura ignes.* Ad hæc verba, *civitas Iuhonum*, Rhenanus ſic commentatur: *Hujus fit mentio ſuprà, lib.* II: *Reductus, inquit, in Iubiona miles. quamquàm illic in editione Romanâ perperam legitur, diviſis ſyllabis, in Hiona, pro Iubiona. Arbitror Friſiis, & mari proximam fuiſſe eam civitatem.* At ſuprà, ad lib. II; *Scripſimus Iubiona: malim tamen Iubionem.* ubi opidum intellexiſſe eum per vocabulum civitatis, perſpicio. Mirum mehercules dictu, quàm frequens atque communis omnibus interpretibus circa hanc vocem error, dum vim ejus parum conſiderent: quę frequens Cæſari ac Tacito, huic plerumque, illi ſemper pro gente, natione, ſeu populis unam eamdemque regionem communi jure atque inſtitutis incolentibus; numquàm illi, huic raro pro urbe, gentis capite, ponitur. At ſi urbem, vel opidum heic intellexit Tacitus, cur nihil de ædificiis ipſius opidi addidit? quidpe *villas* dumtaxat, *vicos*, & *arva* correpta memorat. dein, cur *agreſtes* ſolummodò, non verò *opidanos* refert, qui ignibus reſtinguendis laborârint? Scilicet, quia in agris, non intra opidi alicujus mœnia, ignes terrâ editi erant. Iam verò, quænam poterat eſſe ignibus gignendis materia in Friſiorũ ad Oceanum terrâ humili atque arenoſâ, paludibus lacubuſque frequentibus riguâ? Certè nulla. meminiſſe oportebat, libro ſuperiore, qui eſt annalium primus, bina auctorẽ hiberna recenſere cis Rhenum in Gallico ſolo; altera ad Vetera, ad Aram Vbiorum altera. hinc ad Cheruſcum bellũ eduxerat Germanicus militem; eodémque con-

ſecto bello, *reduxit*. quòd ſi in Friſios, aut ad Oceanum militem duxiſſet; *deduxiſſet* veriùs, quàm *reduxiſſet*. Iuſtus Lipſius ad eumdem auctoris locum: *Pighius, amicus noſter, cenſebat Hujonem ſcribendum; quoniam in agro cognomine (juxta Hojum opidum in Eburonibus) hodiè lapis multus ſub terrâ foſſilis, idoneus concipere ignem. Sed ego ambigo, ne ea gens in Germaniâ ipsâ alicubi fuerit, non in Belgicâ.* Pighium tamen ſtrenuè ſequuti nonnulli alii, opidum id fecêre nomine *Iuhonum*, & *Hujonum*, eodem ſitu, quo nunc *Huy* opidum viſitur ad Moſam amnem. Verùm auctor, *Ferebantur*, inquit, *ignes in ipſa condita nuper coloniæ mœnia.* quam igitur nuper illam conditam coloniam eſſe cenſes? Onuphrius equidem *Iuhonum* refert *coloniam* ex veteri lapide. at ego vehementer vereor, ne nobis præfractè heic, vel ſaltem per imperitiam imponat Onuphrius: cujus fidem, in aliis ejuſmodi lapidum teſtimoniis citatis, alii etiam in ſuſpicionem traxerunt. Ego certè credo, quia heic ſine nomine Tacitus ejus coloniæ meminit; jam anteà eum nomine eamdem indicaſſe. At nullam indicavit, niſi quæ ante VIII annos ab Iuliâ Agrippinâ in Vbiorum agro condita; cujus meminit libro præcedenti. Quam mirabilis igitur (Deus bone!) hæc vis, que igneis ab Hojo opido ad Coloniam uſque Agrippinenſem, per LX amplius millia paſſuum detulit? Multo rectiùs ſanè Lipſius, qui in Germaniâ ipsâ hanc fuiſſe Iuhonum civitatem ſuſpicatur. id quippe conjunctio hiſtoriarum, quas de Chattorum excidio, & de Iuhonum calamitate conjunctim auctor refert, ſatis apertè indicat: item, quòd & ipſa ſocia Romanorum fuit, quemadmodùm & Mattiacorum civitas. unde liquidò colligi poteſt, Iuhones ab unâ parte Chattis fuiſſe conterminos; ab alterâ Rheno & Agrippinenſibus. Igni autem concipiendo apta ſunt juga montium per Bergenſem ducatum, Coloniæ Agrippinenſium oppoſita. At quia heic quoque olim Vbii incoluerunt, quorum agris proximi ab ſeptemtrionibus quondam Sigambri, dein verò Tencteri; colligere hinc licet, & Iuhones quondam fuiſſe partem Chattorum, in Vbiorum agros tranſgreſſam. Apertè hoc teſtatur Strabo lib. IV, dum Sigambris conterminos facit Svevos; quos Chattos eſſe, ſuprà oſtendi: Terminos igitur Iuhonum civitati ſtatuo, ab ortu hiberno eoſdem quos Mattiacis ab occaſu æſtivo: ab occaſu æquinoctiali Rhenum amnem, quo ab Vbiis ſubmovebantur. ab ſeptemtrionibus eodem limite ab Tencteris dirimebantur, quo anteà Vbii ab Sigambris: ab ortu item eodem quo Vbii ab Chattis, inter opidum *Medebach* & Adranam flumen. Comprehenduntur hoc terrarum ſpatio nunc regiones iſtæ: Ducatus Bergenſis dimidia ferè pars auſtrina; & regiò, cui vulgare vocabulum *Weſter Wald*.

SEGODVNVM, Σεγόδουνον eſt locus Ptolemæo in Germaniâ. quem quamvis ad initium Abnobiorum montium poſuerit, longo à dictis Iuhonum finibus, versùs meridiem, intervallo; tamen ex nominis ratione opidum id nunc eſſe conjicio *Sigen*: hoc quippe ad amnem ſitum eſt, cui vulgare vocabulum *Sige*; & in edito loco, quem indicat vox *dun*: quaſi olim dictum fuerit *Sigedun*. quod rectè Romani ſuo ore fecêre *Segodunum*. Eodem autem errore Ptolemæus hoc in ultimos, versùs auſtrum, Germaniæ fineis retulit, quo & Vſipios, Rheni divortio & Batavorum inſulæ conterminos populos, in eamdem regionem tranſduxit. Simileis ejus eſſe in eâdem Germaniâ errores, haud raros, infrà in *Amiſiâ, Luppiâ*, & aliis patebit.

Pomponius Mela, lib. III, cap. III, in deſcriptione Germaniæ, *Montium*, inquit, *altiſſimi Taunus, & Rhetico; niſi quorum nomina vix eſt eloqui ore Romano.* Ex his *Taunus* qui fuerit, ſuprà oſtenſum eſt. RHETICONEM vulgus geographorum noſtri ſæculi inter Alpium juga referunt, ad confinia Helvetiorum; voluntque eſſe eadem, quæ Rhætica dicuntur Tacito ac Plinio, à Rhætorum gente incolâ. at falluntur illi, meo judicio, quàm vehementiſſimè. quippe licet Mela Germaniam, dicto capite, & cap. IV, libri II, ad Alpeis uſque proferat; tamen haud veriſimile eſt, voluiſſe eum Alpium partem intimam inter altiſſimos Germaniæ monteis numerare; quum univerſum Alpium tractum omnes alii ſcriptores Italiæ tribuerint. Ego equidem arbitror, quemadmodùm Taunum montem in ulteriore, versùs ſeptemtriones, nominavit Germaniâ; ſic & Rheticonem eum longiùs ab Alpibus diſſitum montem intellexiſſe, in eâ Germaniâ, quæ Romanis maximè cognitâ; nempe inter Rhenum, & Albim flumina. Heic autem facilè altitudine ſecundus à Tauno (ni forte primus ſit habendus) is mons, qui & ipſe ad Rheni ripam in conſpectu caſtrorum Romanorum, ex adverſo

Bonnæ, vulgari vocabulo nunc à verticum numero dicitur *das Sibengebirge*, quaſi dicas *Septimontium*, ſeptem caſtellis munitus, quorum præcipua altiſſimaque *Wolkenberg*, & *Lewenberg*.

CAP. IX.

De SIGAMBRIS.

VBiis trans Rhenum etiamdum agentibus SIGAMBROS à ſeptemtrionibus fuiſſe conterminos, jam dudum è Cæſaris commentariis oſtenſum eſt. cum quo conſentiens Dio lib. XXXIX, ubi de equitibus Vſipetum, Tencterorumque, à Sigambris receptis agit; Ὡς οὖν, inquit, οὔτε οἱ ἱππεῖς ἐξεδίδοντο, καὶ οἱ Οὔβιοι, ὅμοροί τε τοῖς Συγάμβροις οἰκοῦντες, καὶ διάφοροι αὐτοῖς ὄντες, ἐπεκαλέσαντο αὐτὸν, διέβη μὲν τὸν ποταμὸν γεφυρώσας. id eſt: *Itaque quum equites non dederentur, atque ipſe ab Vbiis, qui Sigambrorum finitimi, iidemque hoſtes erant, vocaretur, Rhenum ponte facto tranſiit.* Limitem, quo inter ſe ſeparabantur, ſuprà in Vbiis oſtendi. ab occaſu item Rheno amne ab Eburonibus ac Menapiis ſubmotos fuiſſe, in horum finium deſcriptione notavi. Sed ante Vſipetum Tencterorumque in Galliam tranſitum, Menapios ulteriorem etiam ripam, juxta divortia Rheni tenuiſſe, ſuprà in horum explicatione docui. Verſus ſeptemtriones ad Oceanum uſque eos extendit Strabo lib. VII: Πρὸς δὲ τῷ Ὠκεανῷ Σούγαμβροι· id eſt; *Ad Oceanum ſunt Sugambri.* at ingenti errore: qui ex eodem fonte ei natus, ex quo Menapios quoque Oceano ad utramque Rheni ripam falsò adſinxit, ut ſuprà notatum eſt. Menapios igitur quum ex Cæſare, malè intellecto, propinquos Oceano cenſeret, Menapiis verò trans flumen Sigambros conterminos ex eodem cognoſceret; hos quoque ad Oceanum pertinere exiſtimavit. Sed Vſipetas, Tencteroſque, ex Galliâ trans Rhenum fugienteis, intra ſuos fineis recepiſſe Sigambros, jam anteà ex Cæſare atque Dione cognitum eſt. Sigambri poſtquàm in Galliam traducti, eoſdem Tencteros, Vſipetaſque eorum poſteà perpetuò tenuiſſe agros, mox infrà docebo. hos quum Tacitus, in libro de Germaniâ, *certum jam alveo Rhenum, quique terminus eſſe* Germaniam inter Galliamque *ſufficiat, coluiſſe* tradat, id eſt, ab extremis Vbiorum finibus ad uſque Rheni divortium, & initium inſulæ Batavorum: Sigambros quoque, ante eos, eò uſque, nec ultrà, agros habuiſſe certum eſt. Hinc Cæſar, in comment. IV, Vſipetas & Tencteros ait *flumen Rhenum tranſiſſe, non longè à mari, quò Rhenus influit*; moxque in Menapiorum agros ingreſſos: qui & ipſi ad dicta fluminis divortia extenſi fuêre. quem tranſitum ad initium inſulæ factum, ſuprà in Menapiis, & Batavis docui. Eodem tranſitu uſum poſteà Druſum, auctor eſt Dio lib. LIV, his verbis: Καὶ τοὺς Κελτοὺς τηρήσας τὸν Ῥῆνον διαβαίνοντας, ἀνέκοψε· καὶ μετὰ τοῦτο ἔς τε τὴν τῶν Οὐσιπετῶν κατὰ αὐτὴν τὴν τῶν Βαταούων νῆσον διέβη· καὶ ἐπὶ τὴν Συγαμβρίδα ἐκεῖθεν ἐπιπαρελθὼν, συχνὰ ἐπόρθησεν. id eſt: *Inde Germanis intentus, quando Rhenum tranſirent, eos repulit. atque ipſe poſteà in Vſipetarum regionem juxta inſulam Batavorum, atque inde in Sigambrorum terram tranſgreſſus, magnam agri partem vaſtavit.* Sed Batavis trans Rhenum junctos fuiſſe ad Oceanum Friſios, jam Cæſaris ævo, ſuo loco docebitur. Sigambris, iiſdem temporibus, conterminos fuiſſe Marſos, infrà cùm ex ipſo Strabone, tum ex Plinio ac Tacito demonſtrabitur. Terminum igitur ſtatuo inter utroſque, lineam à divortio Rheni ad fontem uſque Bercolæ amnis. hinc aliâ lineâ, ad Luppiam amnem, quà opidum eſt *Lunen* ductâ, inde ipſo amne ad fontem uſque à Bructeris Sigambros diſtinguo. Ptolemæus, qui geographica ſua condidit, quum jam dudum Sigambri in Galliam eſſent transducti, mirificè antiqua novis ubique ferè miſcens; Κατέχουσι δὲ, inquit, τῆς Γερμανίας, τὰ μὲν παρὰ τὸν Ῥῆνον ποταμὸν ἀρχομένοις ἀπ᾽ ἄρκτων, οἵ τε Βρούκτεροι οἱ μικροὶ, καὶ οἱ Σύγαμβροι. id eſt: *Habitant autem Germaniam, à ſeptemtrionibus, ut hinc ordiar, juxta Rhenum Bructeri minores, & Sigambri.* Ab ortu ſolis proximos fuiſſe Sigambris Chattos, liquet ex eo, quod auctor noſter, in libro de Germaniâ, Tencteros Chattis facit proximos. ſed certius tamen eâ de re in Dione eſt teſtimonium, lib. LIV; ubi de Druſo loquitur ita: Ἅμα δὲ τῷ ἦρι πρὸς τὸν πόλεμον αὖθις ὥρμησε, καὶ τόν τε Ῥῆνον ἐπεραιώθη, καὶ τοὺς Οὐσιπέτας κατεστρέψατο· τόν τε Λουπίαν ἔζευξε, καὶ ἐς τὴν τῶν Συγάμβρων ἐνέβαλε, καὶ

δι' αὐτῆς καὶ ἐς τὴν Χερουσκίδα προεχώρησε, μέχρι τοῦ Οὐισούργου. ἠδυνήθη δὲ τοῦτο ποιῆσαι, ὅτι οἱ Σύγαμβροι τοὺς Χάττους, μόνους τῶν προσοίκων μὴ θελήσαντας σφίσι συμμαχῆσαι, ἐν ὀργῇ σχόντες, πανδημεὶ ἐπ' αὐτοὺς ἐξεστράτευσαν. id eſt: *Initio veris rurſus ad bellum profectus, Rhenum tranſiit, Vſipetas ſubjugavit, Luppiaque fluminis ripis ponte junctis, in Sigambros irrupit; perque eos in Cheruſcorum regionem, uſque ad Viſurgim proceſſit. id uti ei liceret, Sigambrorum in Chattos, qui ſoli finitimorum auxilia negaverant, totius gentis viribus facta expeditio effecerat.* Limes inter Chattos Sigambroſque qui fuerit, jam anteà in illorum deſcriptione oſtendi: nempe montis jugum, quod ab opido *Oldenbeke*, juxta opidum *Kleinebarg*, ad opidum *Brilon* extenditur; & hinc linea ad fontem Adranæ amnis ducta. Cheruſcis quomodò Sigambri, ſub Druſi expeditiones, fuerint contermini, ſuo loco docebo. Regiones nunc his Sigambrorum finibus comprehenduntur iſtæ: Veſtofaliæ magna pars, inter Luppiam amnem, & Haſſiæ fineis porrecta: dein Bergenſis ducatus dimidia pars; comitatus Marchienſis totus; Cliviæ pars Tranſrhenana.

Ceterùm nomen gentis antiquæ variè in variis auctoribus, variiſq; auctorum exemplaribus perſcriptum legitur. Apud Horatium, Svetonium, Florum, Martialem, & Claudianum leguntur SICAMBRI; & ſic in nonnullis Cæſaris exemplaribus. in aliis tamen Cæſaris exemplaribus ſunt SIGAMBRI. apud Ptolemæum in deſcriptione Germaniæ, item apud Dionem lib. XXXIX, vitiato vocabulo leguntur Σύγαμβροι: pro quo reſcribendum eſſe Σύγαμβροι, docet ejuſdẽ Dionis lib. LIV; ubi haud ſemel ſic ſcribuntur. Plutarcho in Cæſare, & Straboni lib. IV, & VII, ſunt Σούγαμβροι: & Tacito annal. II, IV, & XII, SVGAMBRI. in epitomâ Appiani de rebus Gallicis Σούκαμβροι. Varietas hæc ex dialectorũ varietate nata eſſe videtur. Atque ego equidem haud dubito, quin nomen genti quæſitum ſit à flumine *Sige*; quod accoluiſſe quondam eos, antequàm, ab Vbiis pulſi, ad Rheni divortiũ deſcenderunt, credibile eſt. nam heic primùm ante eos coluiſſe Chamavos, deinde Tubanteis, infrà ex Tacito demonſtrabo. Hinc etiam opidum eſt in Sigambrorũ finibus, ad Roræ Lennæque confluenteis, *Sigeburg*; veteris ſedis ad Sigum amnem memoriam ſervans; quum ad hujus quoque ripam eodem nomine opidum etiam nunc exſtet, ex adverſo Bonnæ. Quapropter omnium rectiſſimè nomen eorum ſcribi Latinè puto SIGAMBRI. Quum autẽ in primâ fluminis vocabuli ſyllabâ eſſet diphthongus IE, ſive VE; factum inde gentis vocabulum Σύγαμβροι, *Sygambri*. quod poſtmodùm Romani fecère *Sugambri*; quemadmodùm ex his, *Sylla*, *Syphax*, *inclytus*, fecerunt *Sulla*, *Suphax*, *inclutus*. Strabo porrò hoc in plenũ craſſumque V formavit Σούγαμβροι. tandem verò G in confine C mutato, effectum eſt *Sicambri*, & Σούκαμβροι. Ceterùm apud Dionem, lib. LV, vocabulum gentis hujus planè corruptum legitur in his verbis: Μετὰ δὲ δὴ ταῦτα τήν τε ἡγεμονίαν (καίπερ ἀφιεὶς, ὡς ἔλεγεν, ἐπειδὴ τὰ δέκα ἔτη τὰ δεύτερα ἐξεληλύθει) ἄκων δῆθεν αὖθις ὑπέστη, καὶ ἐπὶ τοὺς Κελτοὺς ἐστράτευσε. καὶ αὐτὸς μὲν ἐν τῇ οἰκίᾳ ὑπέμεινεν· ὁ δὲ δὴ Τιβέριος τὸν Ῥῆνον διέβη. φοβηθέντες οὖν αὐτοὺς οἱ βάρβαροι, πλὴν τῶν Καυλαβρῶν, ἐπεκηρυκεύσαντο. καὶ οὔτε τότε ἔτυχον τινὸς (ὁ γὰρ Αὔγουστος οὐκ ἔφη σφίσιν ἄνευ ἐκείνων σπείσασθαι) οὔθ' ὕστερον. ἔπεμψαν μὲν γὰρ καὶ οἱ Καυλαβροὶ πρέσβεις. Hoc eſt: *Poſt hæc Auguſtus quum principatum depoſuiſſet, (hoc enim præ ſe ferebat) exacto decennio altero invitus iterum ſuſcepit; & in Germanos bellum molitus, ipſe domi ſubſtitit: Tiberius autem Rhenum tranſiit. Eorum vim metuentes barbari omnes, exceptis ......, legatos miſerunt, pacem petentes. ſed neque tum eam impetraverunt, quum Auguſtus, niſi illis ad cauſam adjunctis, negaret ſe eam daturum; neque deinde, quum .... quoque legatos miſiſſent.* Mendum heic eſſe, in vocabulis Καυλαβρῶν, & Καυλαβροὶ, jam alii ante me animadverterunt; reſtitueruntque Καττουαρῶν, & Καττουαροί. lectoremque è Tacito quærere juſſerunt, qui iſti fuerint Cattuari, & quâ ſede. Ego equidem apud Tacitum nullos hoc nomine reperio; niſi *Chaſuaros*, in libro de Germaniâ: quorum exiguam fuiſſe prope Chattos civitatem, ſuo loco oſtendetur. ex Dionis autem verbis, modò citatis, haud obſcurè perſpicitur, gentem eam, de quâ ipſe loquitur, fuiſſe validam, ac ferocem, ideóque contra Romanorum vim atque potentiam obſtinatam. Certè ultimæ illæ ſyllabæ βρῶν, & βροὶ, ſatis apertè verum gentis intrepidæ nomen produnt: quod haud falsò Sylburgii libri manuſcripti de legationibus, quos citat Leonclavius, poſteriore loco habent Σίγαμβροι; & ipſum parumper vitiatum, I pro Υ ſuppoſito. nam Sigambrorum intrepidam ferociam ſatis expertus fuit primus Romanorum Cæſar,

& poſt

& poſt eum M. Agrippa, Druſuſque haud ſemel. Hactenus igitur de ſede, ac nomine SIGAMBRORVM.

Locus in eorum finibus, Romanorum monumentis antiquiſſimus eſt CASTELLVM ALISO, Vellejo Paterculo lib. II, ac Tacito annal. II, memoratum. Ptolemæo in Germaniâ, vitiato haud dubiè vocabulo eſt Ἄλειϭὸς, & quibuſdam in exemplaribus, Ἄλεισον, pro Ἀλίσων; quum Latinis ſit *Aliſo*, *Aliſonis*, & Dioni lib. LIV Ἐλίσων. Hoc quidam interpretati ſunt opidum nunc *Iſelburg* ad Iſelam flumen; quod & ipſum Aliſonem, ſive Eliſonem Dionis interpretantur; cujus tamen antiquum nomen fuiſſe *Salam*, infrà patebit. alii voluerunt eſſe opidum *Weſel*, ad Luppiæ Rhenique confluentem. alii denique, propiùs ad verùm ſitum accedentes, dixerunt eſſe vicum *Alſhem*, IV circiter millibus paſſuum ab opido *Paderborn*, versùs meridiem, diſſitum. Horum omnium falſas eſſe opiniones, ipſorum auctorum diſertiſſimis teſtimoniis probabo. Tacitus igitur, dicto annal. II; *Cæſar* Germanicus, inquit, *dum adiguntur naves, Silium legatum, cum expeditâ manu, irruptionem in Chattos facere jubet. Ipſe audito, caſtellum Lupiæ adpoſitum obſideri, ſex legiones eò duxit. Neque Silio, ob ſubitos imbres, aliud actum, quàm ut modicam prædam, & Arpi, principis Chattorum, conjugem, filiamque raperet. neque Cæſari copiam pugnæ obſeſſores fecère, ad famam adventus ejus dilapſi. Tumulum tamen, nuper Varianis legionibus ſtructum, & veterem aram, Druſo ſitam, disjecerant. Reſtituit aram; honorique patris ipſe cum legionibus decucurrit. tumulum iterare haut viſum. & cuncta, inter caſtellum Aliſonem ac Rhenum novis limitibus aggeribuſque permunita.* Ad hæc Lipſius: *Diſtingvendum videri*, caſtellum, Aliſonem, ac Rhenum, *pronuntiavit Vetranius. & rectè, ad mentem Dionis, lib.* LIV. *nam ſcribit, à Druſo caſtellum exſtructum ad Lupiæ & Aliſonis confluvia, aliudque in Chattis ad ipſum Rhenum. Vellejo tamen loci nomen Aliſo eſt; & Ptolemæo* Ἄλεισον, *inter Germaniæ urbes.* Si heic cum Vetranio ac Lipſio diſtingvimus dicta verba in tria loca; quodnam caſtello iſti alteri dabimus nomen? aut, quodnam fuiſſe præter illud putamus, quod Dio Druſum ait exſtruxiſſe ad Lupiæ & Aliſonis confluvia? Si aliud fuit; certè nomen, aut ſaltem ſitum debuit addidiſſe Tacitus. ſi idem; cur diſtingvimus in Tacito? nam quum duo limitibus iſtis, ſive aggeribus ponantur extrema, caſtellum ad Lupiæ Aliſoniſque confluenteis, & Rhenus amnis; quid, tamquàm tria forent diverſa inter ſe loca, ſeparamus caſtellum ab Aliſonis confluente, cui id impoſitum? tum verò, quos Germanicus limiteis inter caſtellum Rheno adpoſitum, & ipſum Rhenum egiſſe cenſemus? denique, quæ hæc fuerit apud auctorem mira atque inepta locorum tranſpoſitio, vel perturbatio; dum primò caſtellum ad Rhenum nominaverit; dein retrogrado ordine Aliſonem; tandem verò ad priora recurrendo Rhenum? Apage ſis cum tantis abſurditatibus. Diſtingvendum heic ego omnino nego. idque rectè ad mentem Dionis juxtà ac Taciti, ſimulque Velleji. Dionis verba de Sigambris hæc ſunt: Νικηθέντες γὰρ ἐκ τούτου οὐκ ἔθ' ὁμοίως ἐθρασύνοντο, ἀλλὰ πόῤῥωθεν μὲν σφᾶς παρελύπουν, ἐγγὺς δὲ οὐ προσῄεσαν· ὥστε τὸν Δροῦσον ἀντικαταφρονήσαντα αὐτῶν, ἐκεῖ τε, ᾗ ὅ τε Λουπίας καὶ ὁ Ἐλίσων συμμίγνυνται, φρούριόν τι σφίσιν ἐπιτειχίσαι, καὶ ἕτερον ἐν Χάττοις παρ' αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ. hoc eſt: *Ex eo namque barbari propiùs adire non auſi, eminus tantùm hoſtem infeſtavêre: ita, uti Druſus viciſſim iis contemtis, caſtellum contra eos ad Lupiæ & Eliſonis confluenteis, aliudque in Chattis, ad ipſum Rhenum, exſtruxerit.* Vellejus dicto lib. II, de Tiberio ſuo: *Pietas ſua Cæſarem, pæne obſtructis hieme Alpibus, in urbem traxit, ad tutelam imperii. eum veris initio reduxit in Germaniam: in cujus mediis finibus, ad caput Lupiæ fluminis, hiberna princeps digrediens locaverat.* Eumdem hibernorum locum ſive caſtellum diſertè poſteà *Aliſonem* vocat in narratione cladis Varianæ. *Lucii etiam Ceditii*, inquit, *præfecti caſtrorum, eorumque, qui unà circumdati Aliſone, immenſis Germanorum copiis obſidebantur, laudanda virtus eſt. qui, omnibus difficultatibus ſuperatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hoſtium faciebat inexſuperabiles, nec temerario conſilio, nec ſegni providentiâ uſi, ſpeculatique opportunitatem, ferro ſibi ad ſuos peperère reditum.* Scilicet clade Varianâ haud procul Aliſone caſtello, apud Teutoburgienſem ſaltum, quem mox oſtendam, factâ, protinus Germani ad obſidenda hiberna, Aliſone ſita, perrexerunt. Ex his igitur ſatis perſpicuum fit, apud Tacitum quoque, *caſtellum Lupiæ adpoſitum, & à Chattis obſeſſum*, idem eſſe, quod poſteà *Aliſonem* ipſe adpellat; *hoc*

quidpe

quidpe *haut procul tumulus Varianis legionibus*, ab Arminio cæſis, *ſtructus* fuerat. apud hoc item *ara Druſo, Germanici patri, poſita*; quum is inter Salam & Rhenum res gerendo obiiſſet. hoc item, & militeis in eo præſidiarios, Germanicus obſidione hoſtium liberavit. denique inter hoc *ac Rhenum novos limiteis aggereſque* egit. Certum igitur eſt, diſtingvi non debere, quæ diſtingvenda videbantur Vetranio, ac Lipſio. Reſtat nunc, uti Vellejum cum Dione, quoniam paullum de ſitu caſtelli inter ſe diſſentire videntur, conciliemus. quorum hic *ad confluentem* Lupiæ Aliſoniſque exſtructum fuiſſe tradit; ille *ad caput*, id eſt, ad fontem Luppiæ. Conciliatio facilis eſt. utrumque haud falſum ſcripſiſſe puto. Ille ad caput; quia haud procul capite. eſt quidpe hodiè fluvius Aliso, ſive aliâ dialecto Eliso, is qui, vulgari nunc vocabulo *Alme*, ad vicum *Elſen* Lupiæ miſcetur: à cujus confluente ipſius Lupiæ fons VI haud ampliùs millibus paſſuum, cum opido cognomine *Lipſpring*, abeſt. Ipſe autem vicus *Elſen* haud dubiè eſt *Caſtellum* Ἐλίσων, ſive *Aliſo*; quum iiſdem penè literis nomen ejus antiquum in dicto vico exſtet. quod antiquis Germanis dicebatur Elson. aliâ autem dialecto, & caſtellum, & flumen dictum fuiſſe Alson, adpoſitus flumini alius vicus nomine *Alſhem*, apertè teſtatur. Ptolemæus equidem, cuncta pro ſuo more turbans, Aliſonem Rheni ripæ adpoſuit, ex adverſo Coloniæ Agrippinenſis. contra verò Noveſium, citerioris ripæ infra Coloniam opidum, trans Rhenum in Aliſonis ferè ſitum tranſtulit. Video tamen quoſdam eſſe, qui Ptolemæi Ἄλεισον aliud facere velint ab Velleji Tacitique *Aliſone*, & Dionis *Eliſone*. verùm hi, quum omnia reliqua Ptolemæi per Germaniam rectis veriſque ſitibus locata probaverint; jure in hoc etiam Ἀλείσῳ ſubſcriptionem meam merebuntur. Ceterùm Alisonem *caſtellum* Druſus in validiſſimarum Germaniæ gentium, Cheruſcorum, Chattorum, Sigambrorum, item Tubantum ac Marſorum confinio erexit; uti, præſidio illic in hibernis relicto, metu omneis ſimul contineret. Defuncto poſteà in Germaniâ Druſo, Aram milites præſidiarii, juxta caſtellum, ceu duci ſuo poſuêre; apud quam ſupplicationes, & ſtatis diebus feſtum, militumque decurſiones fierent: ut ſuprà in Vangionibus ad Magontiacum notatum eſt. In iiſdem hibernis Tiberius exercitum locavit; teſte Vellejo. Varus etiam ibidem cum exercitu egit, antequàm, ab Arminio per dolum abſtractus in Teutoburgienſi ſaltu inſidiis Germanorum opprimeretur; quod infrà in Cheruſcis fuſiùs exponam.

Λουππία, Luppia eſt Ptolemæo opidum, in mediis ferè totius Germaniæ finibus. Id eſſe idem, quod nunc ad Luppiam flumen, in extremis Sigambrorum finibus dicitur *Lippe*, eodem cum flumine, cui adpoſitum, vocabulo, quis non credat? Iuvat hanc ſententiam, quòd in eodem, cum *Veteribus* cis Rhenum, latitudinis gradu apud Ptolemæum poſitum, quemadmodùm hodiè *Santen* & *Lippe*. Ceterùm quemadmodùm ipſius fluminis vocabulum bifariam apud auctores ſcribitur, nunc unico P, *Lupia*, nunc geminato, *Luppia*: ſic & opidum ei adpoſitum apud eumdem Ptolemæum lib. VIII eſt Λουπία· connumeraturque ibi in tribus clariſſimis Germaniæ locis; quorum reliqua duo ſunt *Amiſia*, & *Eburodunum*.

Atque hæc duo ſunt loca in antiquis Sigambrorum finibus, veterum auctorum monumentis celebrata. Cæterùm Limites quoque iſtos, atque Aggeres, quorum meminit auctor noſter, uti commodè inveſtigare poſſimus; unde & quò Germanicus cum exercitu profectus ſit, antè diſpiciendum erit. *Cæſar*, inquit noſter, *dum adiguntur naves, Silium legatum cum expeditâ manu irruptionem in Chattos facere jubet. Ipſe audito, caſtellum Lupiæ flumini adpoſitum obſideri, ſex legiones eò duxit.* & mox: *cuncta inter caſtellum Aliſonem, ac Rhenum novis limitibus, aggeribuſque permunita.* Silius ſuperioris erat exercitus legatus, auctore ipſo Tacito, annal. lib. I. Expeditam igitur manum è IV legionibus à Magontiaco per Taunum montem in Chattos uſitatiſſimo itinere duxit. Ipſe Germanicus, duabus legionibus à Magontiaco ad Aram Vbiorum deductis, atque illic totidem adjunctis, porrò ad Vetera deſcendit; ubi pontem exſtruxerat ante biennium, auctore eodem Tacito, in eodem annali. illic aliis iterum adſumtis duabus legionibus, Rhenum ponte tranſgreſſus, cum VI in univerſum legionibus, ad Aliſonem caſtellum perrexit, eodem itinere, quo ante biennium uſus erat: cujus meminit auctor eodem libro. Poſtquàm enim ſeditionem in caſtris Veterenſibus

ſedaverat;

ſedaverat; ipſi milites in hoſtem ſe duci poſtulabant. *ſequitur*, inquit auctor, *ardorem militum Cæſar: junctoque ponte, tramittit duodecim millia è legionibus, ſex & viginti ſocias cohortes, octo equitum alas, quarum eâ ſeditione intemerata modeſtia fuit. Læti, neque procul Germani agitabant, dum juſtitio ob amiſſum Auguſtum, pòſt diſcordiis attinemur. At Romanus agmine propero ſilvam Cæſiam, limitemque à Tiberio cœptum, ſcindit. caſtra in limite locat; frontem ac tergum vallo, latera concædibus munitus. inde ſaltus obſcuros permeat: conſultatque, ex duobus itineribus, breve & ſolitum ſequatur; an impeditius, & intentatum, eóque hoſtibus incautum. Delectâ longiore viâ, cetera adcelerantur.* & poſteà: *ventumque ad vicos Marſorum.* & paullo pòſt: *quinquaginta millium ſpatium ferro flammiſque pervaſtat. non ſexus non ætas miſerationem attulit.* & mox: *Excivit ea cædes Bructeros, Tubantes, Vſipetes: ſaltuſque, per quos exercitui regreſſus, inſedêre. quod gnarum duci: inceſſitque itineri, & prælio. pars equitum & auxiliariæ cohortes ducebant: mox Prima legio: &, mediis impedimentis, ſiniſtrum latus Vndeviceſimani, dextrum Quintani clausêre: Viceſima legio terga firmavit; pòſt ceteri ſociorum. Sed hoſtes, donec agmen per ſaltus porrigeretur, immoti: dein latera, & frontem modicè adſultantes, totâ vi noviſſimos incurrêre. turbanturque denſis Germanorum catervis leves cohortes, cùm Cæſar, advectus ad Viceſimanos, voce magnâ, hoc illud tempus obliterandæ ſeditionis, clamitabat; pergerent, properarent culpam in decus vertere. Exarsêre animis; unoque impetu perruptum hoſtem, redigunt in aperta, cæduntque. ſimul primi agminis copiæ evasêre ſilvas, caſtraque communivêre. Quietum inde iter. fideſque recentibus; ac priorum oblitus miles in hibernis locatur.* A Veteribus exercitum ductum, jam anteà dixi. cui rei fidem maximè facit hic auctoris locus. nam Vſipetes inter Roræ amnis confluentem & Rheni divortium, hujus fluminis dextram ripam coluiſſe jam ſuprà patuit, & apertiùs mox infrà patebit. Bructeros item, Vſipetibus conterminos, & Marſos atque Tubanteis, circa Amiſiam & Luppiam amneis, junctas inter ſe habuiſſe ſedeis, poſteà oſtendetur. Hi igitur populi facilè ſaltus, per quos exercitui Romano regreſſus erat, obſidere potuerunt. Regreſſus autem erat per idem iter, quo venerant; id eſt, per limitem à Tiberio actum, & ſilvam Cæſiam, versùs Rhenum & Vetera. Eodem itinere, à Veteribus, per ſilvam Cæſiam, & dictum limitem, atque hinc brevi illo ac ſolito, biennio pòſt idem Germanicus ad Luppiæ adpoſitum caſtellum Aliſonem obſidio liberandum profectus eſt: directiſſimâ ſcilicet, ab occaſu ſolis ad ortum versùs, viâ, propter dextram Luppiæ ripam. CÆSIA igitur SILVA ea eſt, quæ nunc partem in Clivienſi ducatu, partim in Veſtofaliâ inter opida *Weſel* & *Coesfeld* protenditur. Eodem item itinere ante biennium Germanicus, in Cheruſcos expeditionem facturus, *Cæcinam*, inferioris exercitus legatum *cum* XL *cohortibus Romanis, diſtrahendo hoſti, per Bructeros, ad flumen Amiſiam miſit*: eodemque poſteà itinere à Teutoburgienſi ſaltu rediit Cæcina. de cujus reditu ſic auctor, eodem annali I: *Cæcina, qui ſuum militem ducebat, monitus, quamquàm notis itineribus regrederetur, pontes longos quàm maturrimè ſuperare. Anguſtus is trames, vaſtas inter paludes, & quondam à L. Domitio aggeratus: cetera limoſa, tenacia gravi cæno, aut rivis incerta erant: circum ſilvæ paulatim adclines. quas tum Arminius implevit, compendiis viarum & cito agmine, onuſtum ſarcinis armiſque militem cùm antevertiſſet. Cæcinæ, dubitanti quonam modo ruptos vetuſtate pontes reponeret, ſimulque propulſaret hoſtem, caſtrametari in loco placuit; ut opus, & alii prælium inciperent. Barbari, perfringere ſtationes, ſeque inferre munitionibus niſi, laceſſunt, circumgrediuntur, occurſant. miſcetur operantium, bellantiumque clamor; & cuncta pariter Romanis adverſa: locus uligine profundâ, idem ad gradum inſtabilis, procedentibus lubricus; corpora gravia loricis; neque librare pila inter undas poterant. contra Cheruſcis ſveta apud paludes prælia; procera membra; haſtæ ingentes ad vulnera facienda, quamvis procul. Nox demum inclinantis tum legiones adverſa pugnæ exemit. Germani ob proſpera indefeſſi, ne tum quidem ſumtâ quiete, quantum aquarum circumſurgentibus jugis oritur, vertêre in ſubjecta. mersâque humo, & obruto quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadrageſimum id ſtipendium Cæcina parendi aut imperitandi habebat; ſecundarum ambiguarumque rerum ſciens, eóque interritus. Igitur futura volvens, non aliud repperit, quàm ut hoſtem ſilvis coerceret, donec ſaucii, quantumque gravioris agminis, anteirent. nam medio montium & paludium porrigebatur planities, quæ tenuem aciem pateretur. Deliguntur legiones, Quinta dextro*

lateri, Vndeviceſimani in lævum, Primani ducendum ad agmen, Viceſimanus adverſùm ſecuturos. Nox per diverſa inquies; cùm barbari feſtis epulis, læto cantu, aut truci ſonore, ſubjecta vallium, ac reſultantis ſaltus complerent: apud Romanos invalidi ignes, interruptæ voces, atque ipſi paſſim adjacerent vallo, oberrarent tentoriis, inſomnes magis, quàm pervigiles. ducemque terruit dira quies. nam Quinctilium Varum ſangvine oblitum, & paludibus emerſum cernere, & audire viſus eſt, velut vocantem; non tamen obſecutus, & manum, intendentis repuliſſe. Cæptâ luce, miſſæ in latera legiones, metu, an contumaciâ, locum deſeruêre; capto properè campo, humentia ultra. Neque tamen Arminius, quamquàm libero incurſu, ſtatim prorupit: ſed, ut hæsêre cæno foſſiſque impedimenta, turbati circùm milites, incertus ſignorum ordo; utque tali in tempore ſibi quiſque properus, & lentæ adversùm imperia aures; irrumpere Germanos jubet, clamitans, En Varus, & eodem iterum fato victæ legiones. ſimul hæc, & cum delectis ſcindit agmen, equiſque maximè vulnera ingerit. illi ſangvine ſuo, & lubrico paludum lapſantes, excuſſis rectoribus diſjicere obvios, proterere jacentes. plurimus circa aquilas labor, quæ neque adversùm ferri ingruentia tela, neque figi limosâ humo poterant. Cæcina, dum ſuſtentat aciem, ſuffoſſo equo delapſus circumveniebatur, ni Prima legio ſeſe oppoſuiſſet. juvit hoſtium aviditas, omiſsâ cæde prædam ſectantium: eniſæque legiones, veſperaſcente die, in aperta & ſolida. Et paullo pòſt: *Tunc contractos in principia, juſſeſque dicta cum ſilentio accipere, temporis ac neceſſitatis monet. unam in armis ſalutem; ſed ea conſilio temperanda: manendumque intra vallum, donec expugnandi hoſtes ſpe propius ſuccederent. mox undique erumpendum. illâ eruptione ad Rhenum perveniri. Quòd ſi fugerent; pluris ſilvas, profundas magis paludes, ſævitiam hoſtium, ſupereſſe. At victoribus decus, gloriam, quæ domi cara, quæ in caſtris honeſta, memorat. reticuit de adverſis. Equos dehinc, orſus à ſuis, legatorum tribunorumque, nullâ ambitione, fortiſſimo cuique bellatori tradit: ut hi, mox pedes, in hoſtem invaderent. Haut minùs inquies Germanus, ſpe, cupidine, & diverſis ducum ſententiis, agebat: Arminio, ſinerent egredi, egreſſoſque rurſum per humida & impedita circumvenirent, ſvadente; atrociora Ingviomero, & læta barbaris, ut vallum armis ambirent. promtam expugnationem, plures captivos, incorruptam prædam fore. Igitur ortâ die, proruunt foſſas, injiciunt crates, ſumma valli prenſant; raro ſuper milite, & quaſi ob metum defixo. Poſtquàm hæsêre munimentis, datur cohortibus ſignum; cornuaque ac tubæ concinuêre. exin clamore, & impetu tergis Germanorum circumfunduntur, exprobrantes, non hîc ſilvas, nec paludes; ſed æquis locis æquos deos. Hoſti, facile excidium, & paucos & ſemermos cogitanti, ſonus tubarum, fulgor armorum, quanto inopina, tanto majora offunduntur. cadebantque, ut rebus ſecundis avidi, ita adverſis incauti. Arminius integer, Ingviomerus poſt grave vulnus, pugnam deſeruêre. vulgus trucidatum eſt, donec ira & dies permanſit. Nocte demum reverſæ legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egeſtas fatigaret, vim, ſanitatem, copias, cuncta in victoriâ habuêre. Pervaſerat interim circumventi exercitus fama, & infeſto Germanorum agmine Gallias peti. ac, ni Agrippina impoſitum Rheno pontem ſolvi prohibuiſſet, erant, qui id flagitium formidine auderent.* Hactenus Tacitus. PONTES LONGI, ſive *anguſtus iſte trames, à L. Domitio vaſtas inter paludeis aggeratus*, eodem haud dubiè ſitu fuit, quo nunc etiam vaſta ſatis palus in medio opidorum *Ham*, *Alem*, & *Lunighuſen* ſternitur, longitudine X circiter millium. rivi etiam heic circùm complures, ex collibus orientes: quorum quidam in Lupiam, alii in Amiſiam defluunt. nec ſilvæ deſunt. Quòd autem *plureis*, ab longis pontibus, *ſilvas ſupereſſe* Cæcina ait, id *Caſiæ ſilvæ, obſcuriſque ſaltibus* convenit, per quos Germanicus meavit. ad hujus ſilvæ initium orientale, *magis profundæ* illæ erant *paludes*, quarum Cæcina ſuos admonuit; & in quibus rursùm circumvenire Romanos ſvadebat Arminius. hinc denique nocte ad Rheni pontem ac Vetera rediêre Romani. Ceterùm viam iſtam, à Veteribus ad Aliſonem caſtellum, primus L. Domitius, imperatoris Neronis avus, inſtituiſſe videtur, quum exercitum, Auguſti auſpiciis, in Germanos trans Albim uſque duceret; ut auctor eſt Tacitus, annal. IV. Is tunc per paludeis inter dicta opida *Alem* & *Lunighuſen*, tramitem, tranſducendo exercitui, aggeravit. Eâdem poſteà viâ uſus eſt Tiberius, C. Cenſorino, C. Gallo COSS. anno VIII ante natum Chriſtum; quâ expeditione Sigambros Chattoſque vicit, atque in Galliam traduxit. nam etiam hibernis ad Aliſonem caſtellum eum uſum, ſuprà ex Vellejo cognovimus. Is igitur limitem, aggereſque, haud procul Rheno, in ſilvâ Cæſiâ, circa opidum nunc

Scherm-

Schermbeke, agere cœpit. quem poſteà Germanicus, quum in Marſos exercitum duceret, unà cum ſilvâ ſcidit, atque disjecit; quò caſtris locandis pateret ſpatium. nam quòd Lipſius pro voce *ſcindit*, mavult legere *ſcandit*; id parum dextrè conjeciſſe eum exiſtimo. limitem equidem poterat Germanicus cum exercitu ſcandere: at quomodò ſilvam? Malo, *ſcindit*, vocem utrique aptam. quidpe & ſilvam ſcidit, id eſt, cecidit; & limitem ſcidit, id eſt, perfodit, ac disjecit. hinc *caſtris in ipſo limite locatis, frontem ac tergum vallo, latera concædibus munitus fuit*. Poſt biennium verò, quum liberato obſidione caſtello Aliſone eâdem hac viâ ad Vetera reverſurus eſſet, quia ipſe Tiberii limitem disjecerat, pontèſque Domitii vetuſtate rupti forent; *cuncta inter caſtellum, ac Rhenum, novis limitibus aggeribúſque permunivit*. Lipſius autem cur ſuper hoc Tiberii limite ambiguerit, *ad ſecernendos diſcriminandoſque Germanos, an pro aggere, ac viâ ſtructus* fuerit, equidem miror. poterat certè id ex ſimilibus Taciti locis, paſſim notatis, facilè diſpicere. quapropter etiam meliori mente mox infrà hæc ſuper Domitii pontibus longis notavit: *Vides autem ex his, ſimilibuſque in Tacito locis, quàm vetus in paluſtribus aggerundæ terræ mos. quod genus Pontes, Aggeres, Limites, Kaji dicuntur. quæ vox poſtrema etiam hodiè Batavis familiaris.* Tacitus hiſtoriarum III: *Siſtere Tertiam legionem in ipſo viæ Poſtumiæ aggere jubet; cui juncta à lævo Septima Galbiana, patenti campo ſtetit; dein Septima Claudiana, agreſti foſſâ (ita locus erat) præmunita, dextro; Octava per apertum limitem; mox Tertiadecima, denſis arbuſtis interſepta. Hic aquilarũ ſignorumq; ordo.* Latos fuiſſe hujuſmodi limiteis, cùm ex præſenti auctoris noſtri hiſtoriâ perſpicitur, tùm ex Marcellini lib. XV; ubi lacum Brigantinum memorat *horrore ſqualentium ſilvarũ inacceſſum, niſi quà vetus illa Romana virtus & ſobria iter compoſuit latum.*

De cetero notandus heic eſt vulgatus à Strabone, ac longè in alios quoque auctores pervagatus error ſuper Sigambris: de quibus ille ſic in lib. VII; Λοιποὶ δ' εἰσὶν ὀλίγοι καὶ τῶν Σουγάμβρων μέρος. *Sed & Sugambrorum exigua reſtat portio.* Straboni credens, vel ſuffragans Martialis, carmine ad Domitianum ſic cecinit:

Crinibus in nodum tortis venêre Sicambri.

Et hunc fortè ſequutus, vel imitatus Claudianus, in panegyrico de quarto conſulatu Honorii, ubi Stiliconis res in Germaniâ geſtas narrat, ſic ait:

Ante ducem noſtrum flavam ſparsêre Sicambri
Cæſariem.

Si verum eſt, quod Strabo tradit; nempe partem Sigambrorum in Germaniâ fuiſſe relictam: miror ego, nullam omnino eorum illic fieri apud rerum auctores mentionem, poſtquàm ea gens à Tiberio in Galliam traducta. nam neque Tacitus, in Germanici rebus, in Sigambrorum finibus, eodem tempore, quo Strabo ſcripſit geographica ſua, geſtis, neque in reliquâ hiſtoriâ ſuâ, ne in libro quidem de Germaniâ, quidquam de iis memorat. contrà verò ſic ſcribit, annal. XII: *Præcipua Silurum pervicacia. quos accendebat vulgata imperatoris vox; Vt quondam Sugambri exciſi, & in Gallias trajecti forent; ita Silurum nomen penitus exſtinguendum.* Et cur parti eorum pepercerit Tiberius? an non in eâdem omneis pariter culpâ, in eâdem adverſùm Romanos pervicaciâ fuêre; ob quam tandem è Germaniâ exciſi, & in Galliam tranſlati, nomine etiam penitus exſtincto? Omnino. Credo igitur Strabonem Tencteros, qui in illorum remanſerunt ſedibus, pro parte Sigambrorum accepiſſe. neque enim aliàs Tencterorum nomen refert. Poſteriores verò Romani, quia clariſſimum apud eos erat Sigambrorum nomen atque ſolum trans Rhenum, tam Vſipios quàm Tencteros, in ſedeis illorum tranſgreſſos, adpellavêre Sigambros.

CAP. X.

De TENCTERIS, *&* VSIPETIBVS, *qui &* VSIPII.

IN Sigambrorum agros ſucceſſiſſe VSIPETES atque TENCTEROS, jam anteà ſæpè dictum eſt. nunc igitur, quâ occaſione, item quando, & quomodò eò tranſgreſſi ſunt, latiùs indicandum erit. De Svevis ſuis (quos aliorum eſſe Chattos, ſuprà oſtenſum) hæc Cæſar, in belli Gallici comment. IV: *Publicè maximam putant eſſe laudem, quàm latiſſimè à ſuis finibus vacare agros. hac re ſignificari, magnum numerum ci-*

rum civitatium ſuam vim ſuſtinere non potuiſſe. itaque unâ ex parte à Svevis circiter millia paſſuum C *agri vacare dicuntur. ad alteram partem ſuccedunt Vbii. Hos quum Svevi, multis ſæpè bellis experti, propter amplitudinem gravitatemque civitatis, finibus expellere non potuiſſent; tamen vectigales ſibi fecerunt, ac multo humiliores infirmioreſque redegerunt. In eâdem causâ fuerunt Vſipetes, & Tenchtheri, quos ſuprà diximus: qui, quum plureis annos Svevorum vim ſuſtinuerint, ad extremum tamen agris expulſi, & multis locis Germaniæ triennium vagati, ad Rhenum pervenerunt.* Ab ſolis occaſu Vbios atque Sigambros Chattis, Cæſaris tempore, fuiſſe finitimos, item ab ſeptemtrionibus juxta Bacenim ſilvam Cheruſcos, ſuprà ſatis claris oſtenſum eſt argumentis: Hermunduros verò eodem tempore fuiſſe ab ortu, infrà docebitur. quapropter agros iſtos, ab unâ Chattorum parte vacuos, inter Sigambrorum Cheruſcorumque fineis, in Veſtofaliæ parte fuiſſe conjicio, circa opida *Oſenbrügge* & *Minden*, Amiſiam ac Viſurgim amneis inter. vacuos autem redditos, pulſis per Chattorum vim Vſipetibus atque Tencteris. in quos tamen mox Marſi, Tubantes, & aliæ ſubinde atque aliæ minores tranſierunt gentes, quas Chattorum imperio ſive clientelæ ſubjectas fuiſſe, ſuprà notavi. Neque enim alia Germaniæ regio crebriores gentium mutationes paſſa eſt, quàm Veſtofalia. non equidem, quia melior præſtantiorque erat aliis partibus; ſed quia in hanc, tamquàm neglectiorem, tranſgredi novis colonis facilè permittebatur. Ceterò, quamvis *magnum civitatium numerum* à Chattis pulſum Cæſar tradat; tamen duas tantùm fuiſſe civitates Vſipetum atque Tencterorum, omnino ego perſvaſum habeo. ſolet quidpe Cæſar, pro magno illo ſuo animo, res plus juſto extollere, magnitudinemque augere. Sic in fine commentarii II, *ab nationibus trans Rhenum legationes* ad ſe miſſas ait; quum tamen poſteà, in comment. IV, *unos Vbios, ex Tranſrhenanis, legatos* miſiſſe fateatur. ſic eodem commentario, *à compluribus civitatibus*, quum trans Rhenum foret, *ad ſe legatos veniſſe*, ait, *pacem atque amicitiam petenteis*; quum duæ tantùm civitates, Batavi atque Caninefates legatos miſerint; ut ſuprà oſtenſum.

Cauſa igitur Vſipetibus Tencteriſque migrandi fuit, quia à Chattis pellebantur. Migrarunt autem *domo cum omnibus ſuis*, id eſt, *cum pueris atque mulieribus*; ut auctor eſt Cæſar, eodem commentario. *Multis* verò *locis Germaniæ triennium vagati* ſunt, per *Anſibariorum*, *Angrivariorum*, *Chamavorum*, *Bructerorum* ac *Marſorum* fineis, aliàs bellum inferentes, aliàs illatum propulſantes; donec tandem, Cn. Pompejo, M. Craſſo COSS. annis ante natum Ieſum LV, in Sigambros & *ad Rhenum pervenerunt: quas regiones Menapii incolebant, & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicoſque habebant.* horum agris trans Rhenum occupatis, ſtatim flumen cum omnibus ſuis tranſierunt; *atque omnibus* illic eorum *ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis ſe eorum copiis aluerunt.* Illuc *legationes à nonnullis* Belgarum *civitatibus miſſæ*, quæ *invitarent, uti ab Rheno diſcederent; omnia, quæ poſtulaſſent, ab ſe fore parata. quâ ſpe adducti*, ſequenti æſtate *latiùs vagabantur, & in fineis Eburonum & Condruſorum pervenerunt.* hinc *magnam partem equitatus, prædandi frumentandique causâ, ad Aduaticos trans Moſam miſerunt.* Interim Cæſar cum exercitu adversùm eos in Condruſos contendit. atque in caſtra eorum, haud procul Rheni Moſellæque confluentibus, irrumpente milite Romano, pars eorum, *qui celeriter arma capere potuerunt, paullisper Romanis reſtiterunt, atque inter carros impedimentaque prælium commiſerunt: at reliqua multitudo puerorum mulierumque paſſim fugere cœpit. ad quos conſectandos Cæſar equitatum miſit. Germani poſt tergum clamore audito, quum ſuos interfici viderent, armis abjectis, ſigniſque militaribus relictis, ſe ex caſtris ejecerunt; & quum ad confluentem Moſellæ & Rheni perveniſſent, reliquâ fugâ deſperatâ, magno numero interfecto, reliqui ſe in flumen* Rhenum *præcipitaverunt; atque ibi, timore, laſſitudine, & vi fluminis oppreſſi, perierunt. numerus* eorum *fuit capitum* CCCCXXX *millium. At illa pars equitatus, quæ prædandi frumentandique causâ Moſam tranſierat, neque prælio interfuerat; poſt fugam ſuorum ſe trans Rhenum in fineis Sigambrorum recepit, ſeque cum iis conjunxit.* quos mox Cæſar, miſſis legatis, ſibi dedi nequidquàm ab Sigambris poſtulavit. Hæc igitur Vſipetum Tenchtherorumque pars, à Sigambris intra ſuos fineis recepta, perpetuò etiam poſterioribus temporibus eas ſedeis tenuit. Quantus horum fuerit numerus, prorſus incertum eſt. Cæſar tamen, quum *magnam partem equitatus trans Moſam miſſam* tradat; *non ampliùs* verò IƆCCC *equiteis* in prœlio fuiſſe: haud obſcurè mi-

nùs

nùs IↃCCC trans Rhenum, clade ſuorum auditâ, fugiſſe indicat. unde Plutarchus quoque in Cæſare, ὀλίγους, inquit, τοὺς ἀποπεραιώσαντας αὖθις ὑπεδέξαντο Σούγαμβροι· id eſt; *paucos Rhenum tranſgreſſos rursùm recèperunt Sugambri.* Exiguus hic numerus in tantam brevi temporis ſpatio excrevit multitudinem, uti Sigambris in Galliam tranſlatis, ipſi omne eorum ſolum obſederint, perpetuóque in poſterum tenuerint, niſi quà Bructeri ab oriente ſubgreſſi ſunt; ut infrà oſtendetur. Atque XXXIX annis pòſt, quàm ex Galliâ in Germaniam revertiſſent, L. Domitio, P. Scipione Coss. anno ante natum Ieſum XVI, primi Tranſrhenanarum gentium, unà cum Sigambris, bellum Romanis in Galliâ intulerunt, tam formidabile, uti ipſum Cæſarem Auguſtum urbe Româ exciverit; teſte Dione in lib. LIV: Ὁ δὲ δὴ μέγιστος τῶν τότε συμβάντων τοῖς Ῥωμαίοις πολέμων, ὅσπερ που καὶ τὸν Αὔγουστον ἐκ τῆς πόλεως ἐξήγαγε, πρὸς τοὺς Κελτοὺς ἐγένετο. Σύγαμβροί τε γὰρ καὶ Οὐσιπέται τε καὶ Τέγκτηροι τὸ μὲν πρῶτον ἐν τῇ σφετέρᾳ τινὰς αὐτῶν συλλαβόντες ἀνεσταύρωσαν, ἔπειτα δὲ καὶ τὸν Ῥῆνον διαβάντες, τήν τε Γερμανίαν, καὶ τὴν Γαλατίαν ἐλεηλάτησαν. id eſt: *Maximum eâ tempeſtate bellum, quod ipſum adeò Auguſtum urbe extraxit, contra Germanos fuit. Sigambri, Vſipetæ, & Tencteri, primùm quoſdam Romanorum in ſuo ſolo deprehenſos in crucem egerant. deinde, Rheno tranſmiſſo, Germaniam Galliamque depopulati fuerant.* Conſequuta tunc eſt nobilis illa clades Lolliana. Pax equidem mox facta, obſideſque à Germanis dati. quos tamen ruptâ pace paullo pòſt prodiderunt. Strabo lib. VII: Ἤρξαντο δὲ τοῦ πολέμου Σούγαμβροι, πλησίον οἰκοῦντες τοῦ Ῥήνου, Μέλωνα ἔχοντες ἡγεμόνα. κἀκεῖθεν ἤδη διεῖχον ἄλλοτε ἄλλοι, δυναστεύοντες καὶ καταλυόμενοι, πάλιν δ᾽ ἀφιστάμενοι, προδιδόντες καὶ τὰ ὅμηρα, καὶ τὰς πίστεις. Hoc eſt: *Belli initium fecêre Sigambri, Rheno proximi, duce Melone. poſt quem ſuſceperunt aliud alii, qui principatu potiti, eoque deturbati poſteà, rurſum deficientes, fide atque obſidibus proditis.* Hinc Dio eodem libro, M. Meſſallâ, P. Sulpicio Coss. id eſt, IV annis pòſt: Τὸ δ᾽ αὐτὸ τοῦτο καὶ τῷ Δρούσῳ συνέβη· τῶν τε γὰρ Συγάμβρων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, διά τε τὴν τοῦ Αὐγούστου ἀπουσίαν, καὶ διὰ τὸ τοὺς Γαλάτας μὴ ἐθελοδουλεῖν, πολεμωθέντων σφίσι, τό τε ὑπήκοον προκατέλαβε, τοὺς πρώτους, προφάσει τῆς ἑορτῆς, ἣν καὶ νῦν περὶ τὸν τοῦ Αὐγούστου βωμὸν ἐν Λουγδούνῳ τελοῦσι, μεταπεμψάμενος· καὶ τοὺς Κελτοὺς τηρήσας τὸν Ῥῆνον διαβαίνοντας, ἀνέκοψε· καὶ μετὰ τοῦτο ἔς τε τὴν τῶν Οὐσιπετῶν κατ᾽ αὐτὴν τὴν τῶν Βαταούων νῆσον διέβη· καὶ ἐπὶ τὴν Συγαμβρίδα ἐκεῖθεν ἐπιπαρελθὼν, συχνὰ ἐπόρθησεν. Hoc eſt: *Idem hoc Druſo etiam evênit. Hic, quum Sigambri eorumque ſocii propter abſentiam Auguſti, ac quia videbant Gallos jugum ſervitutis gravatim ferre, bellum moviſſent; primùm ſubjectorum motum præoccupavit, Gallorum primoribus, ſub prætextu ejus feſti, quod hodiéque Lugduni ad aram Auguſti celebratur, evocatis: inde Germanis itentus, quando Rhenum tranſirent, eos repulit: atque ipſe poſteà in Vſipetarũ fineis, ſecundùm inſulam Batavorum, atq; inde in Sigambrorum agros tranſgreſſus, magnam agri partem vaſtavit.* Et paullo pòſt: Ἅμα δὲ τῷ ἦρι πρὸς τὸν πόλεμον αὖθις ὥρμησε, καὶ τόν τε Ῥῆνον ἐπεραιώθη, καὶ τοὺς Οὐσιπέτας κατεστρέψατο· τόν τε Λουπίαν ἔζευξε, καὶ ἐς τὴν τῶν Συγάμβρων ἐνέβαλε. hoc eſt: *Initio veris rurſus ad bellum profectus, Rhenum tranſiit, Vſipetas ſubjugavit; Lupiæque ripis ponte junctis in Sigambros irrupit.* Ex his patet, Sigambros tunc temporis trans Luppiam, id eſt, in dextrâ ejus ripâ fuiſſe nullos. Marſos huc à Rheni ripâ ſub idem tempus confugiſſe, infrà oſtendam. Limiteis igitur Sigambri tunc habuêre fortè iſtos: A meridie & ortu, ad Luppiæ uſque fontem, quos anteà. inde ab ſeptemtrionibus, ipſo Luppiâ, ad opidum uſque *Lunen*, à Marſis ſeparabantur; ut infrà oſtendam. inde ab occaſu, lineâ ad Roræ Lennæque confluenteis, à Tencteris. hinc rurſus ab ſeptemtrionibus Rorâ ab iiſdẽ. inde ab occaſu, Rheno ab Vbiis arcebantur. Tencteri autem à meridie & ortu limiteis habuêre modò dictos. à ſeptemtrionibus Luppiâ ab Vſipetibus dirimebantur. ab occaſu, Rheno à Menapiis. Vſipetes hinc ab occaſu, eodem amne ab iiſdem. ab ſeptemtrionibus eumdem habuêre limitem, quem anteà Sigambri, juxta lineam à Rheni divortio ad opidum *Coesfeld*; quo primùm à Marſis, mox, his in interiora digreſſis, à Bructeris ſeparati fuêre. ab ortu aliâ lineâ, à dicto opido ad Luppiam & opidũ *Lunen*, primùm à Sigambris, dein verò à Marſis diſtigvebantur. à meridie inter eos atq; Tencteros fuit Luppia. Poſtquàm verò Sigambri, à Tiberio, C. Cenſorino, Aſinio Gallo Coss. id eſt, anno ante natum Ieſum VIII, in Galliam traducti; uni Vſipetes atque Tencteri omne eorum trans Rhenum ſolum obſederunt; ita, uti Vſipetes totũ id habuerint, quod anteà unà cum Tencteris poſſidebant; Tencteri autẽ id, quod Sigambri ad Chattos uſque. Hinc auctor noſter,

in libro de Germaniâ : ***Proximi Cattis, certum jam alveo Rhenum, quique terminus eſſe ſufficiat, Vſipii ac Tencteri colunt.*** & mox : ***Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant.*** Vbi equidē primos à meridie proximoſque Chattis facere videtur Vſipios ; poſt hos verò, versùs ſeptemtriones, Tencteros. verùm ordinem eum heic pervertiſſe, cùm ex Dione, tum ex ipſius alio loco quàm lucidiſſimè perſpicitur. Dio namque, ut ſuprà relatum, Rheni divortio & Batavorum inſulæ proximos facit Vſipetas : & ipſe Tacitus in hiſtor. IV, Vbiis Tencteros. etenim, quum Germaniæ, Civile duce, à Romanis defeciſſent ; Vbios quoque, ſive Agrippinenſeis, Romanorum coloniam, in belli ſocietatem haud tranſgredi, indignè ferebant Tranſrhenani. unde auctor ; ***Tranſrhenanis***, inquit, ***gentibus inviſa civitas, opulentiâ, auctuque. neque alium finem belli rebantur, quàm ſi promiſcua ea ſedes omnibus Germanis foret ? aut disjecta, Vbios quoque diſperſiſſet. Igitur Tencteri, Rheno diſcreta gens, miſſis legatis, mandata apud concilium Agrippinenſium edi jubent.*** En, ***Rheno gens diſcreta*** : à quibus ? ſcilicet ab Vbiis, de quibus heic agitur. & ideò ex omnibus Tranſrhenanis Tencteri legatos mittebant, quia proximi Coloniæ Agrippinenſium. Neque tamen malè auctor noſter Tencteros ad Bructeros uſque extendit. quidpe poſt Tiberii imperatoris tempora ita Bructerorum aucta eſt civitas, uti fineis agrorum ſuorum ad Luppiæ uſque ſuperiorem ripam protulerint, Marſis in civitatem eorum, ut ego arbitror, computatis: quà tunc contermina occurrebat, ut infrà oſtendetur, gens Tencterorum.

Atque hac ratione VSIPETIBVS è Sigambrorum finibus cedent regiones iſtæ: Monaſterienſis agri portio, quà opidula ſternuntur, ***Olſen***, ***Halteren***, ***Dulmen***, ***Gemen***, ***Borkem***, ***Boocholt***. item Cliviæ pars omnis Tranſrhenana ; comitatus ***Rekelinkhuſen***, & proxima Marchienſis comitatus pars, quà opida, ***Dortmund***, ***Caſtorp***, ***Bokum***, ***Eſſen***.

TENCTERIS verò, altera Marchienſis comitatus pars, lævæ Roræ amnis ripæ adfixa : Montenſis ducatus maxima pars ; in quâ opida ***Keiſersweerd***, ***Duſſeldorp***, ***Salingen***, ***Lennip***, ***Steinbach*** : ex comitatu Luppienſi, ipſum opidum ***Luppia*** : ex epiſcopatu Paderbornenſi, ***Boke***, & ***Soltkoten*** : denique ea Veſtofaliæ pars, quæ inter Luppienſem, Marchienſemque & Waldecenſem comitatus, epiſcopatumque Paderbornenſem ſtrati opida continet, ***Gieſken***, ***Brilon***, ***Ruden***, ***Fredeborg***, ***Meſſchede***, ***Arensbarg***, ***Werle***, ***Mende***.

Ceterùm cur non & ipſi quoque Vſipetes, Tencterique, unà cum Sigambris in Galliam traducti fuerint, cauſa fuit, quòd jam anteà, à Druſo ſubjugati, pacem & amicitiam Romanorum acceperant. Dio prædicto lib. LIV : Ἅμα δὲ τῷ ἦρι πρός τε τὸν πόλεμον αὖθις ὥρμησε, καὶ τόν τε Ῥῆνον ἐπεραιώθη, καὶ τοὺς Οὐσιπέτας κατεστρέψατο· τόν τε Λουπίαν ἔζευξε, καὶ ἐς τὴν τῶν Συγάμβρων ἐνέβαλε, καὶ δι' αὐτῆς ἐς τὴν Χερουσκίδα προεχώρησε, μέχρι τοῦ Οὐισούργου. ἠδυνήθη δὲ τοῦτο ποιῆσαι, ὅτι οἱ Σύγαμβροι τοὺς Χάττους, μόνους τῶν προσοίκων μὴ θελήσαντας σφίσι συμμαχῆσαι, ἐν ὀργῇ σχόντες, πανδημεὶ ἐπ' αὐτοὺς ἐξεστράτευσαν· καὶ τῷ καιρῷ τούτῳ ἔλαθε τὴν χώραν αὐτῶν διεξελθών. καὶ διέβη ἂν καὶ τὸν Οὐίσουργον, εἰ μὴ τῶν ἐπιτηδείων ἐσπάνισε, καὶ ὁ χειμὼν ἐνέστη· καί τι καὶ σμῆνος ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ ὤφθη. οὔτ' οὖν περαιτέρω διὰ ταῦτα προεχώρησε, καὶ ἐς τὴν φιλίαν ἀνακομιζόμενος, δεινῶς ἐκινδύνευσεν· οἱ γὰρ πολέμιοι ἄλλως τε ἐνέδραις αὐτὸν ἐκάκωσαν, καί ποτε ἐς στενὸν καὶ κοῖλον χωρίον κατακλείσαντες, ὀλίγου διέφθειραν· καὶ πασσυδὶ ἂν ἀπώλεσαν, εἰ μὴ καταφρονήσαντες σφῶν, ὡς καὶ ἑαλωκότων, καὶ μιᾶς ἐπικοπῆς ὄντων, ὁμόσε αὐτοῖς ἀσύντακτοι ἐχώρησαν. νικηθέντες γὰρ ἐκ τούτου οὐκέθ' ὁμοίως ἐθρασύνοντο, ἀλλὰ πόρρωθεν μὲν σφᾶς παρελύπουν, ἐγγὺς δὲ οὐ προσήεσαν. ὥστε τὸν Δροῦσον ἀντικαταφρονήσαντα αὐτῶν, ἐκεῖ τε, ᾗ ὅ τε Λουπίας καὶ ὁ Ἐλίσων συμμίγνυνται, φρούριόν τι σφίσιν ἐπιτειχίσαι, καὶ ἕτερον ἐν Χάττοις παρ' αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ. id eſt : *Veris initio rurſus ad bellum profectus, Rhenum tranſiit, Vſipetas ſubjugavit, Luppiæque ripis ponte junctis, in Sigambros irrupit ; perque eos in Cheruſcorum fineis uſque ad Viſurgim proceſſit. Id uti ei liceret, Sigambrorum in Chattos, qui ſoli finitimorum auxilia negaverant, totius populi viribus facta expeditio effecerat. quo tempore Druſus iis imprudentibus regionem peragravit : Viſurgim etiam tranſiturus, ni eum inopia alimentorum, ac hiemis propinquitas, prætereáque examen apum in caſtris viſum, deterruiſſent. Quapropter nec ultra proceſſit, & regrediens versùs amicorum regionem, in ſummum devênit periculum ; inſidiis hoſtium frequenter læſus, & quodam in loco anguſto ac concavo circumcluſus, haud procul abfuit, quin toto cum exercitu periret. à quâ eum pernicie nihil aliud eripuit, quàm hoſtium temeritas : qui, quum, contemtis Romanis, & quaſi jam captis, unoque ictu concidendis, nullo eos ordine ſervato eſſent adgreſſi ; victi inde, ferociâque ſuâ fractâ, diſceſſêre. ex eo namque propiùs adire non auſi, emi-*

nus tantùm

nus tantùm hoſtem inveſtavère : ita, uti Druſus viciſſim iis contemtis, caſtellus contra eos ad Luppiæ & Eliſonis confluenteis, aliudque in Chattis, apud ipſum Rhenum, exſtruxerit. Ex his patet, eodem in loco in Druſum invaſiſſe Sigambros, in quo poſteà Cæcinam Arminius cum Cheruſcis invaſit; id eſt, inter ſilvam Cæſiam & Luppiæ Eliſoniſque confluenteis. Ceterùm amicos heic vocat Dio Vſipetas; per quorum fineis Druſo erat regrediundum: hoſteis autem, Sigambros; in quorum finibus caſtellum exſtruxit. Tencteros equidem non nominat: at quia neque ipſi in Galliam cum Sigambris traducti; pacem eos atque amicitiam, unà cum Vſipetibus accepiſſe, maximè credibile eſt.

Hæc igitur de origine, ac ſedibus Vſipetum, Tencterorumque. Nomina eorum variè apud auctores varios, plerumque mendosè à librariis perſcripta leguntur. Cæſar, qui primus retulit, comment. IV, adpellat VSIPETES, & TENCHTHEROS. In Appiani de bellis Gallicis epitomâ ſic legitur: Οἱ Συπετῶν δὲ, καὶ Ταγχαρέων τεσσαράκοντα μυριάδες στρατεύσιμοί τε καὶ ἀστράτευτοι συνεκόπησαν. ſatis mendosè, ac barbarè. quid enim ſibi vult, οἱ μυριάδες; Lege, Οὐσιπετῶν, καὶ Ταγχθέρων. rectéque omnia conſtabunt in hanc ſententiam: *Vſypetum verò & Tanchtherorum* CCCC *millia, armata ſimul atque inermia, contrucidata ſunt.* Apud Plutarchum, in Cæſare, ſic memorantur: Τραπόμενος δὲ αὖθις ὁ Καῖσαρ ἐπὶ τὰς ἐν τῇ Κελτικῇ δυνάμεις, πολὺν καταλαμβάνει πόλεμον ἐν τῇ χώρᾳ, δύο Γερμανικῶν ἐθνῶν μεγάλων ἐπὶ κατακλήσει γῆς ἄρτι τὸν Ῥῆνον διαβεβηκότων, οὐ[...]πας καλοῦσι τοὺς ἑτέρους, τοὺς δὲ Τεντερίδας. Horũ ultima lege ſic: ἄρτι τὸν Ῥῆνον διαβεβηκότων. Οὐσιπέτας καλοῦσι τοὺς ἑτέρους, τοὺς δὲ Τεγκτέρους. & conſtabit oratio in hanc ſententiam: *Quum verò Cæſar in Galliam ad copias revertiſſet, ingens ibi offendit bellum, duabus gentibus Germanicis magnis ad quærendas ſedeis nuper Rhenum tranſgreſſis. Vſipetas vocant alteros, alteros verò Tencteros.* Apud Dionem quoque, loco ſuprà citato, Τέκτηροι leguntur, pro Τέγκτηροι. Apud Strabonem, lib. VII, Νουσίπων vocabulum legitur, pro Οὐσιπίων. Ptolemæus, ut omnia ferè in Germaniâ turbavit, longiſſimo intervallo dictas duas nationes ab ſe invicẽ disjunxit: vocabulaq; earũ illic corrupta Τίγγεροι, & Οὐίσποι, pro Τίγκτηροι, & Οὐσίποι.

Sed notandum eſt; à principio quidem VSIPETES dictos fuiſſe, à Cæſare, & iis, qui commentarios ejus in conſcribendâ hiſtoriâ ſequuti ſunt; ab iiſdemque TENCHTHEROS, Græcâ magis quàm Latinâ ſcriptione. poſteriores verò VSIPIOS dixêre, atque TENCTEROS. Atque hinc eſt, quòd Tacitus annali primo, *Vſipetas* adpellat, ſub initium principatus Tiberii; tertio autem decimo annali, ſub Nerone, & item in libro de Germaniâ, ſub Trajano, *Vſipios.* quæ equidem vocabuli variatio malè curioſis atque imperitis commentatoribus cauſam erroris præbuit, uti diverſam Vſipetarum gentem ab Vſipiis ſtatuerent. Apud Æthicum coſmographum leguntur *Vſippi*: neſcio an ſatis ſine mendo. Hæc de nominibus utriuſque gentis.

Ceterùm de Tencterorum militiâ, ac bellicâ virtute, ſub Trajani principatu ſic Tacitus in libro de Germaniâ: *Tencteri, ſuper ſolitum bellorum decus, equeſtris diſciplinæ arte præcellunt. nec major apud Cattos peditũ laus, quàm Tencteris equitũ. ſic inſtituère majores; poſteri imitantur. hi luſus infantium; hæc juvenum æmulatio; perſeverant ſenes. inter familiam, & penates, & jura poſſeſſionum, equi traduntur. excipit filius, non, ut cetera, maximus natu; ſed prout ferox bello, & melior.* Haud equidem immeritò; quandoquidem majores eorum meri equites fuère, longâ militiâ cùm in Germaniâ, tum in Galliâ, moxq; rurſum in Germaniâ, perpetuò exercitati. Hinc etiamnum ſingulare huic regioni, maximè Montenſibus, alendorum equorum ſtudium, equarumque greges nobiles atque præclari.

Ab Vſipetum, ſive Vſipiorũ vocabulo opidũ comitatus titulo inſignitum *Zutphen,* ſive *Sutphen* adpellatũ videtur; quaſi huc uſque poſteà temporis progreſſis Vſipiis. verùm hac de re quod liquidò adfirmem, nihil prorſus è ſcriptorum monumentis habeo.

CAP. XI.

De MARSIS, ac MARSACIS, qui & MARSATII.

SIgambris conterminos antiquitus fuiſſe, versùs ſeptemtriones, MARSOS, ſuprà dictum eſt. de his igitur ſic Strabo lib. VII: Ἔστι δὲ τὰ μὲν πρῶτα μέρη τῆς χώρας ταύτης τὰ πρὸς τῷ Ῥήνῳ μέχρι τῶν ἐκβολῶν, ἀπὸ τῆς πηγῆς ἀρξαμένοις· σχεδὸν δέ τοι καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ ἑσπέριον τῆς χώρας πλάτος, ἡ ποταμία πᾶσα. Ταύτης δὲ τὰ μὲν εἰς Κελτικὴν μετήγα-

γον Ῥωμαῖοι· τὰ δ᾽ ἔφθη μεταναςάντα εἰς τὴν ἐν βάθει χώραν, καθάπερ Μαρσοί. Id eſt: *Prima Germaniæ regio eſt ad Rhenum, à fontibus ejus uſque ad oſtia. atque omnis hic fluminis tractus latus eſt Germaniæ occiduum. Hujus ripæ populos quoſdam Romani in Galliam traduxerunt. quidam in interiora migraverunt; ut Marſi.* Horū quoque meminit Tacitus, annal. I, & II: ſed in remotioribus à Rheno locis. In ripâ amnis quâ regione incoluerint, per ſe diſpectu difficile eſt. itaque quibus in oris fuerint, poſtquàm à ripâ receſſerint, antè inveſtigandum erit. Tacitus igitur, annal. I, poſt ſedatam militum apud Vetera ſeditionem; *Truces etiamtum*, inquit, *animos cupido involat eundi in hoſtem, piaculum furoris. nec aliter poſſe placari commilitonum manes, quàm ſi pectoribus impiis honeſta vulnera accepiſſent. Sequitur ardorem militum Cæſar; junctoque ponte, tramittit duodecim millia è legionibus, ſex & viginti ſocias cohortes, octo equitum alas, quarum eâ ſeditione intemerata modeſtia fuit. Læti, neque procul Germani agitabant, dum juſtitio ob amiſſum Auguſtum, poſt diſcordiis attinemur. At Romanus agmine propero ſilvam Cæſiam, limitemque à Tiberio cœptum ſcindit. caſtra in limite locat; frontem, ac tergum vallo, latera concædibus munitus. Inde ſaltus obſcuros permeat; conſultatque, ex duobus itineribus, breve, & ſolitum ſequatur; an impeditius, & intentatum, eóque hoſtibus incautum. Delectâ longiore viâ, cetera accelerantur. etenim attulerant exploratores, feſtam eam Germanis noctem, ac ſolennibus epulis ludicram. Cæcina cum expeditis cohortibus præire, & obſtantia ſilvarum amoliri jubetur: legiones modico intervallo ſequuntur. Juvit nox ſideribus inluſtris. ventumque ad vicos Marſorum; & circumdatæ ſtationes; ſtratis etiam tum per cubilia, propterque menſas, nullo metu, non antepoſitis vigiliis: adeò cuncta incuriâ disjecta erant; neque belli timor: ac ne pax quidem, niſi languida & ſoluta inter temulentos. Cæſar avidas legiones, quò latior populatio foret, quatuor in cuneos diſpertit. quinquaginta millium ſpatium ferro flammiſque pervaſtat. non ſexus, non ætas miſerationem attulit. profana ſimul, & ſacra, & celeberrimum illis gentibus templum, quod* TANFANÆ *vocabant, ſolo æquantur ſine vulnere militum; qui ſemiſomnos, inermos, aut palantis ceciderant. Excivit ea cædes Bructeros, Tubantes, Vſipetes: ſaltuſque, per quos exercitui regreſſus, inſedêre.* Breve, ac ſolitum iter fuiſſe directum illud propter Luppiæ ripam, verſus caſtellum Eliſonem, ſuprà oſtendi. ergo Marſi tunc temporis inter Cæſiam ſilvam, & dictum caſtellum incoluerunt, contermini Bructeris, Tubantibus, atque Vſipiis. Idem auctor, annal. II: *Fama claſſis amiſſæ, ut Germanos ad ſpem belli, ita Cæſarem ad coërcendum erexit. C. Silio cum triginta peditum, tribus equitum millibus ire in Chattos imperat. ipſe majoribus copiis Marſos irrumpit: quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo loco defoſſam Varianæ legionis aquilam modico præſidio ſervari indicat. Miſſa extemplò manus, quæ hoſtem à fronte eliceret: alii, qui à tergo circumgreſſi, recluderent humum. Et utriſque adfuit fortuna. eò promtior Cæſar pergit introrſus; populatur, exſcindit non auſum congredi hoſtem; aut, ſicubi reſtiterat, ſtatim pulſum, nec umquàm magis, ut ex captivis cognitum eſt, paventem.* Ergo Marſi propè caſtellum Eliſonem & Teutoburgienſem ſaltum; ubi cæſæ Varianæ legiones. Exiguam fuiſſe gentem, atque humilem, ex eo colligo, quòd ſtationes circumdatas eorum agris, ſive vicis adfirmat auctor. quos L millium paſſuum ſpatio incluſos fuiſſe oſtendit. Tanto igitur circiter ſpatio uti includantur, ſimulque Vſipiis, Bructeris, ac Tubantibus (quorum hos inter Dalichium amnem, & opidum *Melle* incoluiſſe, mox infrà monſtrabo) uti contermini fiant, pro ſedibus iis attribuo eam Veſtofaliæ partem, quæ eſt inter opida *Münſter*, & *Paderborn*: quam ita circumſcribo; à meridie Luppiâ amne ad opidum uſque *Lunen*: ab occidente brumali, lineâ in Sigambris dictâ, ab opido *Lunen* ad opidum *Coesfeld*: à ſeptemtrionibus lineâ à proximè dicto opido, per opidum *Münſter* ad Amiſiam flumen; & inde ipſo Amiſiâ, Dalichioque: ab oriente montium jugo à fonte Dalichii, ad opidum uſque *Oldenbeke*. Hæc igitur fuit ſedes Marſorum, ſub exitum Auguſti Cæſaris, initiumque principatus Tiberii. nec alii iis fines adſignari poſſunt, ſi ceteris quoque circùm populis juſtos ſuos relinquere fineis velis. Nec obſunt huic ſententiæ Taciti, annali I, ſecundo Tiberii anno, iſta verba: *Bructeros ſua urenteis, expeditâ cum manu L. Stertinius, miſſu Germanici, fudit: interque cædem & prædam reperit Vndeviceſimæ legionis aquilam, cum Varo amiſſam. Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amiſiam & Luppiam amnes*

inter,

inter, vaſtatum; haut procul Teutoburgienſi ſaltu, in quo reliquiæ Vari legionumque inſepultæ dicebantur. Hæc, inquam, non obſtant opinioni noſtræ; quaſi ad id temporis nulli heic Marſi, ſed Bructeri fineis habuerint. Etenim agros hos ad Luppiam uſque obtinebant antiquitus Bructeri, poſteà verò Marſi, Rheni ripam relinquere cupientes, petierunt à Bructeris, uti agris commutatis, ſibi liceret à Romanorum propinquitate in extremos eorum fineis tranſmigrare: ipſi verò Bructeri, veluti gens multo major ac validior, ſuos apud Rhenum agros occuparent. Bructeros apud Rhenum, poſt Marſorum emigrationem, Vſipiis fuiſſe conterminos, ſuo loco patebit. Sed tutelam quoque, ac fidem Bructerorum petiiſſe Marſos, maximè credibile eſt. Ob has igitur cauſas, ſimulque quia poſteà etiam, ſub Nerone ac Veſpaſiano, proximéque ſequentibus imperatoribus, Taciti ætate, Bructerorum nomen ad Luppiam uſque pertinuit, Marſi ſuprà citato loco non nominati ſunt. Ceterùm ut ſuperiore anno Germanicus eoſdem Marſorum agros per L millium ſpatium vaſtaverat; ſic hoc anno eódem cum eâdem mente, Marſis infeſtâ, rediit. Infeſtus autem maximè erat ipſis, quia Varus cum tribus legionibus per eorum fineis, & Teutoburgienſem ſaltum versùs Viſurgim amnem tendens, ab iis, & conterminis Germanis, in ipſo ſaltu cæſus fuerat; ut pluribus infrà in Cheruſcis docebo: quódque illic erat aquila, quam Malovendus Marſorum dux inſequenti anno, quum tertiò in Marſos exercitum Germanicus duceret, defoſſam oſtendit. atque ob id ipſum, quum *abolendæ*, ut ait auctor annali I, *infamiæ ob amiſſum cum Quinctilio Varo exercitum*, Germanos Tiberius, Germanici ductu, ulciſci vellet; in primos hic Marſos exercitum duxit; omneiſque eorum agros, cum Tanfanæ templo, vaſtavit.

Porrò TANFANÆ TEMPLVM, *celeberrimum*, ut inquit Tacitus, *illis gentibus* Germaniæ, quo ſitu in Marſis fuerit, incertum. in mediis fuiſſe finibus, credibile eſt.

Hactenus igitur de Marſis in interiora à Rheni ripâ digreſſis. quorum finibus diſpectis, commodum nunc fuerit, porrò inveſtigare, quâ parte Rheni ποταμιάν antè coluerint. Sanè ipſam amnis ripam haud multâ tenuiſſe parte putaverim. quidpe Sigambros à Coloniâ Agrippinenſium, ad Rheni uſque divortium, ab Iulii uſque Cæſaris ævo, & anteà, coluiſſe ſuprà oſtenſum eſt. infrà autem, ad Oceanum, ab oſtio Rheni ſurſum ad Batavodurum uſque tenuiſſe Friſios, in Batavorum explicatione firmis demonſtratum eſt argumentis. Manet igitur ea ripæ pars, quæ inter Batavodurum & amnis divortium porrigitur. hanc quo minùs Marſos olim tenuiſſe credamus, nihil planè eſt, quod impedire poſſit. Auctor noſter gentis circa has oras meminit, cui nomen MARSACI; qui iidem Plinio, lib. IV, cap. XV, dicuntur MARSATII. Noſter, in hiſtoriar. IV, de Claudio Labeone Batavo, qui in Civilis rebellione captus erat, verba faciens; *Præfectus*, inquit, *alæ Batavorum Claudius Labeo, opidano certamine æmulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel, ſi retineretur, ſemina diſcordiæ præberet, in Friſios avehitur*. mox poſteà: *Illuc* (in Coloniam Agrippinenſem) *Cl. Labeo, quem captum, & extra conventum amandatum in Friſios diximus, corruptis cuſtodibus perfugit. pollicituſque, ſi præſidium daretur, iturum in Batavos, & potiorem civitatis partem ad ſocietatem Romanam retracturum; acceptâ peditum, equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos auſus, quoſdam Nerviorum, Bethaſiorumque in arma traxit. & furtim magis, quàm bello, Caniſates, Marſacoſque incurſabat*. Heic quia Nerviorum, Bethaſiorumque fit mentio, quidam Marſacos iis propinquos finitimoſque fuiſſe arbitrati ſunt; maximè verò quia nominis adfinitas exſtabat in opido *Maeſeyk*, ad cujus ſonum illi non veriti, genuinam atque germanam Taciti vocem corrumpere in *Maſacos*. Quòd ſi Marſacos Nerviis Bethaſiiſque finitimos fuiſſe contendere velis, quia heic utrorumque narratio conjungitur; evincas antè neceſſe, Caninefates quoque binis illis populis fuiſſe conterminos; qui præponuntur etiam in enarratione Marſacis. verùm hoc quum haud umquàm præſtari queat; longè enim ab illis partem Batavorũ inſulæ coluiſſe ſuprà probatũ eſt: neque de Marſacis temerè quidquam credam. Alii in alias Hollandiæ ſeptemtrionalis parteis contulerunt. Ego verò Caninefatibus, Batavorum inſulam colentibus, confineis fuiſſe Marſacos, audacter ex hac Taciti conjunctione atque conſtanter adfirmo. auctorem habeo, præter illum, ſvaſoremque Plinium; qui in Rheni inſulis eos collocat, dicto loco, his verbis: *In Rheno ipſo, C prope millia paſſuum in longitudinem,*

noblisſima Batavorum inſula & Caninefatũ, & aliæ Friſiorum majorum, Friſiorum minorum, Marſatiorumque ſternuntur inter Helium & Flevum. Sic legendum hunc locum, infrà in Friſiis docebo. Adparet autem ex eo, *Marſacos* Taciti eoſdem eſſe quos *Marſatios* adpellat Plinius. quidpe uterque Friſios, Batavos, Caninefates Marſatioſque junctim refert. Heic quas parteis Batavi, quaſque Caninefates tenuerint, jam anteà indicatum eſt: quas item Friſii incoluerint, poſteà oſtendetur. implebuntur omnia, præter angulum inter medium Rhenum Iſalamque amneis, & lineam, quâ Friſiorum fineis ab ortu brumali inter Batavodurum & Hattemium cingam, incluſum. Hunc igitur rectè Marſacis tribueris. proximus enim eſt Caninefatibus, ex mente Taciti; proximus item Friſiis, ut vult Plinius. Sed, inquies, Marſatii Plinii coluêre inſulam. Rectè mones: & ego memini. Inſulam equidē iis tribuiſſe, dum latus occidentale lineâ tantùm cinxi, haud videor. ſed quid agam? totumne ergo id Marſatiis tribuam, quod Rheni duobus alveis, Vectâq; flumine, & Flevo lacu includitur? ſic equidem inſulam tenere videbuntur. Sed ubi fides auctoritaſque Taciti; qui in libro de Germaniâ, *Friſios lacus immenſos ambire* tradit, & *utraſque eorum nationes, majores minoreſque Rheno prætexi?* Sanè ſi ſapiamus, fidem his verbis derogare caveamus. conciliatio potiùs aliqua quæratur. En in promtu eſt. jam antè, Caninefateis unam cum Batavis incoluiſſe inſulam, vidimus. idem tibi de Marſacis parteque Friſiorum ſi perſvaſeris; ſalva utrique auctori ſervabitur fides. Regio igitur hæc nunc dicitur *Velavia*, vulgò *De Veluwe*, pars Geldriæ. Opida in eâ ſternuntur, apud dextram Rheni ripam, *Arnhem, Wageninge, Rhenen:* olim, quum in citeriore forent ripâ, dicta, *Arenacum, Vada, Grinnes.*

Hanc igitur MARSACORVM gentem partem quondam fuiſſe MARSORVM, digreſſu horum divulſam, ſuiſque in ſedibus relictam; nomen ſituſque faciunt uti credam: utique quum nulla alia ripæ Rheni pars dari Marſis poſſit; & ex hac regione, quàm rectiſſimè, commodiſſiméque in interiores illas oras tranſierint. Occaſio digreſſus fuiſſe videtur hujuſmodi, quum Druſus, Germanici pater, ingenti proximam Rheno Germaniam premeret exercitu; Marſi εἰς τὴν ἐν βάθει χώραν, id eſt, *in loca interiora* diſcedere conſilium cœpêre. Interim Druſus, expeditionem in Friſios Cauchoſque moliens, foſſam Rhenum inter atque Iſalam, de quâ ſuo loco dicetur, egit: quâ Marſi in duas veluti parteis diviſi ſunt. quarum quum una intra dictam foſſam contineretur, altera, Romanorum arma fugiens, in ulteriora, ceu intervallo tutiora, diſceſſit. Factum hoc M. Meſſallâ, P. Sulpicio COSS. id eſt, anno ante natum Chriſtum XII. Sic enim Dio lib LIV, de Druſo, ſub his conſulibus: Ἔς τε τὸν Ὠκεανὸν διὰ τοῦ Ῥήνου καταπλεύσας, τούς τε Φρισίους ᾠκειώσατο, καὶ ἐς τὴν Χαυκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλών, ἐκινδύνευσεν. id eſt: *Secundo Rheno in Oceanum devectus, Friſios ſubegit, ac per lacum in Chaucorum fineis profectus, in periculo fuit.* Per dictam foſſam; quæ ex ejus nomine poſteà vocata fuit Druſiana, & per lacum, qui nunc dicitur *Suyder ſee*, devectum fuiſſe, ſuo loco oſtendetur. Itaque ſequenti anno jam nulli in dextrâ Luppiæ ripâ fuêre Sigambri; quia Marſi illuc immigraverant. Dio paullo pòſt, ſub Q. Tuberone, Fabio Maximo COSS. Ἅμα δὲ τῷ ἦρι πρὸς τὸν πόλεμον αὖθις ὥρμησε, καὶ τόν τε Ῥῆνον ἐπεραιώθη, καὶ τοὺς Οὐσιπέτας κατεστρέψατο· τόν τε Λουπίαν ἔζευξε, καὶ ἐς τὴν τῶν Συγάμβρων ἐνέβαλεν. id eſt: *Initio veris rurſus ad bellum profectus, Rhenum tranſiit, Vſipetas perdomuit, Luppiaque ripis ponte junctis, in Sigambros irrupit.* At illi, qui priſcis in ſedibus remanſerant, quò ab digreſſis ac remotis diſcernerentur, dignoſcerenturque; antiquo vocabulo paullum inflexo, pro MARSIS, MARSACI ſibi dicti ſunt; quemadmodùm pars Chattorum à *Mattio* vocati fuêre *Mattiaci*. Plinius illud vocabulum formavit MARSATII; eodem modo, ut opidum Batavorum, quod Tacito *Arenacum*, Antonino & tabulæ itinerariæ eſt *Arenatium*. Vetus marmoris inſcriptio legitur talis:

T. Horteſio Mucroni Nat. Marſa-
queo V. An.
XXXXV. Ael. Verinus Arm. Cuſt.
Eq. Sing.
Aug. Fratri F. C.

Hanc

Hanc inſcriptionem ad gentem Marſacorum ſpectare haud dubito. quantum enim differt vox *Marſaqueo* à *Marſaco*?

Fineis igitur integro Marſorum corpori apud Rheni ripam ſtatuo iſtos: A meridie lineam ab opido *Coesfeld* ad divortiū Rheni; & hinc ipſum Rhenum, ad Batavodurum uſque. ab occaſu æſtivo, lineam à Batavoduro ad Hattemium. hinc ab ortu æſtivo, Iſalam ad Bercolæ confluentem; inde verò ipſum Bercolam, ad dictum uſque opidum *Coesfeld*.

Ceterùm nobilius, ante Romanorum in has oras adventum, illuſtriuſque fuiſſe Marſorum nomen, gentemque validiorem, patet inde, quòd quidam auctorum, ut teſtis eſt Tacitus in libro de Germaniâ, inter antiquiſſima id Germanorum nomina retulerint.

Cap. XII.

De Tubantibus.

MArſis Bructeriſque conterminos fuiſſe TUBANTEIS, ſuprà dictum eſt. horum rara apud rerum ſcriptores mentio; utpote gentis exiguæ, atque ignobilis. Primus eorum meminit Strabo, in lib. VII; ubi mendoſè leguntur Σȣβάττιοι, pro Τȣβάντιοι. Poſt hunc Tacitus bis, annal. I, & XIII. Ptolemæus etiam; cui ſunt Τȣ́βαντοι. poſtremò ſemel atque iterum nomen eorum inter auxilia palatina, ac militeis præſidiarios legitur in Notitiâ imperii. Tacitus his varias variis temporibus attribuit ſedeis. Noſtri ævi geographi unanimi ferè omnes conſtantique ſententiâ in eâ regione nomen eorum poſuerunt, quæ vulgò adpellatur *Twente*, Tranſiſalanæ regionis pars: quaſi hæc inclinatum à Tubantum vocabulo ferat nomen. quorum errorem haud modicum ego demiror. quidpe non à Tubantibus, ſed à duali numero, qui Germanis inferioribus eſt *twe*, dictam eſſe regionem *Twente*, quaſi dicas *Secundariam*; facilè cuivis perſpici poterat; quum proxima ei regio, pars itidem Tranſiſalanæ, à ternario numero *dre*, dicatur *Drente*, quaſi dicas *Tertiariam*. tota namque regio Tranſiſalana in treis dividitur parteis, ſeu diœceſes; quarum prima, ac proxima flumini Iſalæ, *Salland*; altera *Twente*; tertia *Drente*. Falsò igitur, ac ſummum per errorem heic locantur Tubantes; quibus alii ſunt inveſtigandi fines. Alii opinantur, arcem hodiè, à quâ comitatus cognomen habet *Benthem*, antiquum gentis vocabulum ſervare. quibus equidem haud perinde reclamo. potuerunt enim huc tranſmigraſſe ex iis ſedibus, quas mox ex Tacito eis adſignabo. & eſt etiam vicus hodiè extra comitatum, ad Amiſiam amnem, XV millibus paſſuum ab dictâ arce diſſitus, vulgari vocabulo *Bentlage*. Marſi à Germanico quum ſummâ clade vaſtarentur; *Excivit ea cædes*, inquit Tacitus annal. I, *Bructeros, Tubantes, Vſipetes.* quæ verba cum iis, quæ ſuperiori capite ſuper Marſis diſſeruimus, collata, proximos fuiſſe Tubanteis Marſis, apertè indicant. At quâ regione? Ab ſolis ortu Chaſſuarios atque Dulgibinos fuiſſe Marſis finitimos, infrà cap. XV patebit. & à meridie fuiſſe Sigambros, inque horum poſteà ſedem tranſgreſſos Tencteros, ſuprà comprobatum eſt; item ab occaſu brumali Vſipios, & ab occaſu æſtivo Bructeros: quorum hos ab Vſipiis atque Marſis ad Amiſiam uſque amnem pertinuiſſe, mox infrà docebo. Reſtat igitur unum Marſorum latus, quod ultra Amiſiam amnem, inter Bructeros atque Chattos, ſeptemtrionibus objectum, commodè atque rectè Tubantum recipiet fineis, quos eis tribuit Tacitus, dicto libro, ſub Tiberii principatus initium. Limiteis igitur circumſcribo, à meridie, quà Marſis jungebantur, Dalichium & Amiſiam amneis, ad urbem uſque Monaſterienſem. ab occaſu, quà Bructeris contermini, eundem Amiſiam, aduſque prædictum vicum *Bentlage*. hinc ab ſeptemtrionibus, quà Angrivariis, ut infrà oſtendetur, continuabantur, lineam ad opidum *Melle* ductam. hinc ab ortu ſolſtitiali, quà Dulgibini, Cheruſcorum clientes, occurrebant, montium jugum, quod juxta opida *Ravenſbarg* & *Bilefeld*, ad Dalichii uſque fontem procurrit. Haud procul hoc limite vicus hodiè eſt *Bentdorp*, medio ſitu inter opida *Lemgow*, & *Dietmelle*: qui & ipſe antiquæ gentis, huc aliquando progreſſæ, memoriam cuſtodire videtur.

At poſt-

At poſtquàm Marſi, ut ſuprà relatum, à Germanico exciſi, reliquiæque eorum, ſedibus antiquis relictis, in Bructeorum agros receptæ: ſedeis eorum ſtatim obſediſſe videntur Tubantes. Neronis certè IV anno, id eſt à nato mundi Domino LVIII, heic eos locat Tacitus annal. XIII. Etenim quum Anſibarii, à Chaucis pulſi & ſedis inopes, duce Bojocalo, apud Rheni ripam, inter amnem & Vſipios, in eâ Vſipiorum agrorum parte, quæ Romani exercitus, ad Vetera hibernantis, uſui ſepoſita erat, conſediſſent, & ab Avito, inferioris exercitus legato, excedere juberentur; *Illi Bructeros*, inquit auctor, *Tencteros, ulteriores etiam nationes ſocias bello vocabant. Avitus, ſcripto ad Curtilium Manciam, ſuperioris exercitus legatum, ut, Rhenum tranſgreſſus, arma à tergo oſtenderet, ipſe legiones in agros Tencterûm induxit; excidium minitans, niſi cauſſam ſuam diſſociarent. Igitur abſiſtentibus his, pari metu exterritis Bructeris, & ceteris quoque aliena pericula deſerentibus; ſola Anſibariorum gens retro ad Vſipios & Tubantes conceſſit. quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruſcos petiſſent, errore longo, hoſpites, egeni, hoſtes, in alieno, quod juventutis erat cæduntur: imbellis ætas in prædam diviſa eſt.* Quibus verbis apertiſſimè Tubantes medii inter Vſipios Chattoſque ponuntur, iiſdem in finibus, quibus anteà Marſi continebantur. nam Chaſſuarios medios inter Marſos & Chattos, in Chattorum fuiſſe clientelâ & republicâ, infrà oſtendetur. Atque heic nominis memoria etiamnunc manet, apud Tencterorũ confinium, in vico *Benteſlo*, paullo infra fonteis Luppiæ. Poſt Neronis interitum, Bructeros eoſdem agros tenuiſſe, ad Luppiam uſque amnem, infrà patebit. Tunc fortè & ipſi in Bructerorum conceſſerant civitatem, vel fidem: nam validiſſimum factum fuiſſe illorum corpus, eóque ipſam gentem ſuperbam, infrà oſtendetur. At ſub Trajani principatus initium Tubantes, unà cũ Bructeris, ſedibus ſuis expulſi fuêre per Angrivarios, Chamavoſque: quorum hos ab eo tempore Chattis fuiſſe finitimos, infrà liquebit. In utrorumque antiquos agros immigraſſe Dulgibinos, atque Chaſſuarios, ex Tacito diſco. Quum igitur Tubantum ſuperſtes poſterioribus etiam ſæculis fuerit nomen; in priſtinam trans Dalichium ſedem, quam Angrivarii reliquerant, eos remigraſſe, maximè credibile eſt. Atque huc partim pertinere puto auctoris noſtri, in dicto libro, verba iſta: *Angrivarios, & Chamavos à tergo Dulgibini, & Chaſuari cludunt, aliaque gentes, haut perinde memoratæ.*

Ceterùm apud eumdem auctorem, dicto annali XIII, ſic Bojocali ſuper Rheni ripâ, quam Anſibarii obſederant, referuntur verba: *Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum, & poſteà Vſipiorum fuiſſe.* Hæc uti ſatis ſint incorrupta, & ex vero, ego vehementer vereor. quidpe Menapios hæc arva tenuiſſe, quum Galliam Belgicam debellaret Iul. Cæſar, ipſe auctor eſt locupletiſſimus, in commentariorum IV. quibus pulſis, Vſipios immigraſſe, ex eodem Cæſare, tum ex Dione ſatis idoneo probavi auctore. tenueruntque Vſipii, donec à Druſo perdomiti, in amicitiamque Romanorum recepti fuerunt. ab eo tempore militibus, ad Vetera in hibernis agentibus, uſui ceſſerunt eadem arva; quemadmodùm alia ejuſdem ripæ arva, ad caſtra Magontiacenſia; ut ſuprà notatum. Quapropter aut nulli heic umquàm incoluêre Tubantes, aut certè ante Iulii Cæſaris in Belgis arma. Sed ſi ante Cæſarem; cur non Tacitus inter Tubantes & Vſipios interpoſuit Menapios, eorumdem arvorum colonos? cur non ſaltem Sigambros? Sanè ubique hiſtoriarum error, vel memorię lapſus. Mihi ſi conjicere heic liceat, malim profectò, pro *Tubantum* voce, legere *Sugambrûm*, vel *Sugambrorum*. hi quidpe hęc tenuêre ante Vſipios loca. nam Menapii, Galliæ Belgicæ gens, quòd coluerint, id permiſſu locatuque Sugambrorum factum exiſtimo. neque enim veri ſimile, tam exiguam, ut ſuprà demonſtratum, Menapiorum partem, invitis Sugambris Rheno trajecto, horum partem agrorum obſediſſe. Tacitum verò aliorum auctorum *Sicambros*, & *Sigambros*, vocare *Sugambros*, ſuprà oſtenſum eſt.

CAP. XIII.

De BRVCTERIS.

MArſis conterminos quondam fuiſſe BRVCTEROS, ſuprà dictum eſt. Horum vocabulum vitiatum legi apud Strabonem atque Ptolemæum, jam alii ante me

adno-

adnotarunt. apud hunc ſunt Βουσάκτεροι· apud illum Βούκτεροι. utrobique repone Βρούκτεροι. De his Tacitus, in libro de Germaniâ: *Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigraſſe narratur; pulſis Bructeris, ac penitus excisis.* & mox: *Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chaſuari cludunt, aliæque gentes, haut perinde memoratæ. à fronte Friſii excipiunt.* Ad Amiſiam uſque flumen pertinuiſſe Bructeros, patet ex Strabone; qui, lib. VII, Druſum eos in dicto flumine navali pugnâ ſuperaſſe tradit. item ex Taciti annal. I: *Germanicus Cæcinam cum quadraginta cohortibus Romanis, diſtrahendo hoſti, per Bructeros ad flumen Amiſiam mittit. equitem Pedo præfectus, finibus Friſiorum ducit. ipſe impoſitas navibus quatuor legiones per lacus vexit. ſimulque pedes, eques, claſſis, apud prædictum amnem convenêre. Chauci, cùm auxilia pollicerentur, in commilitium adſciti ſunt. Bructeros, ſua urenteis, expeditâ cum manu L. Stertinius, miſſu Germanici, fudit.* mox: *Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amiſiam & Lupiam amnes inter, vaſtatum.* Equitem Pedo finibus Friſiorum, id eſt, Bructerorum confinio, duxit. convenêre apud os Amiſiæ; ad quod & Chauci, Friſiorum ſimul atque Bructerorum, ut infrà oſtendetur, contermini, auxilia Romanis offerebant. A meridie igitur limes, quo olim à Sigambris ſeparabantur, erat Luppia amnis, à fonte ad opidum uſque *Lunen*; inde ab occaſu brumali linea uſque ad fontem Bercolæ. hinc verò, quà Marſi quondã contermini, Bercola erat & Iſala, ad opidum uſque *Hattem.* hinc ab occaſu æſtivo juxta lineam ad lacum *Dullart*, in quem Amiſia, antequàm Oceano miſceatur, effunditur, ductam, à Friſiis diſtingvebantur. ab ſeptemtrionibus & ortu, Amiſia, ad munimentum uſque, cui vulgare vocabulum *Ten Oort*, à Chaucis; hinc eodem Amiſiâ & Dalichio amne à Chamavis & Angrivariis, Tubantibuſque ſubmovebantur. At poſtquàm Marſi à Rheno in interiora commigrarunt; Bructerorum pars, in eorum agros tranſgreſſi, ſupradictâ lineâ, à Rheni divortio ad fontem uſque Bercolæ, ab Vſipiis diſterminabantur. Deinde verò Marſis excisis, Tubantibuſque eorum ſedibus, quas occuparant, pulſis, Bructerorum nomen iterum ad Luppiam & Tencterorum confinia proceſſit. unde iſtud Taciti: *Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant.* & hiſtoriar. V: *Multâ luce revecti hoſtes, in Rheno, captivis navibus, prætoriam triremem flumine Luppiâ donum Veledæ traxêre:* quam *fatidicam virginem nationis Bructeræ* fuiſſe adfirmat lib. IV. Regiones nunc dictis finibus continentur iſtæ: comitatus Sutfanienſis & Benthemius; Salandia & Tuentia, Drentiæque pars, quà opidum *Covorden*; item Cliviæ exigua portio, quà opidum *Sevenar*: dein Veſtofaliæ pars, quà opida, *Borchſteenfoorde, Nienborch, Ahuus, Frede, Statlo, Coeſfeld, Münſter, Lunighuſen, Werne, Ham, Alem, Beckom, Reide, Rydebarg, Delbrügge.*

At exorto Bructeris cum finitimis nationibus, Angrivariis Chamaviſque, bello, omnibus agris ſpoliati, penituſque patriis ſedibus, quas diu tenuerant, excisi fuêre. Auctor noſter: *Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigraſſe, narratur; pulſis Bructeris, ac penitus excisis, vicinarum conſenſu nationum, ſeu ſuperbiæ odio, ſeu prædæ dulcedine, ſeu favore quodam erga nos deorum. nam ne ſpectaculo quidem prœlii invidêre. ſuper LX millia non armis teliſque Romanis, ſed, quod magnificentius eſt, oblectationi oculiſque ceciderunt.* Vbi id prœlium factum, incertum eſt. prope tamen Romanorum militum præſidium factum, ſatis ex prædictis liquet. Ceterùm excidium id eorum Romæ narratum fuit primo principatus Trajani anno, à nato Ieſu XCVIII. quo anno librum de Germaniâ conſcripſit Tacitus.

Superſtites belli quibus mox fortunæ caſibus, & per quas terras jactati ſint, haud facilè dixerim. in Iuhonum tandem agris conſediſſe, iterumque in clarum Romaniſque formidabile excreviſſe nomen; apud poſterioris ævi rerum auctores reperio. Notitia imperii inter præſidiarios militeis numerat & Bructeros. Tabula itineraria nomen eorum inclinatum BVRCTVRI habet ſuper Rheni ripam, inter Agrippinenſem coloniam, & confluenteis Moſellæ; eâdem videlicet regione, quã anteà Iuhones incoluerunt: quorum nomen prorſus poſt Taciti ævum ignotum. unde facilè ſuſpicer, Bructeros, ſtatim ut patriis ſedibus ab Angrivariis Chamaviſque pulſi fuêre, vi atque armis Iuhonum occupaſſe, ac fortè Tencterorum quoque proximos agros. Alii etiam ſcriptores hâc regione eos referunt. Nazarius in panegyrico ad Conſtantinum: *Immenſam*

Bruteris

Bruteris vaſtationem feciſti. & mox: *Inſuper Agrippinenſi ponte faciendo, reliquiis afflictæ gentis inſultas; ad facultatem, quoties velis, in hoſtem tranſeundi.* Sulpitius Alexander apud Gregor. Turonenſem, lib. II, cap. IX, de Arbogaſte, Theodoſii imperatoris duce: *Eodem anno Arbogaſtes Sunnonem & Marcomerem, ſubregulos Francorum, gentilibus odiis inſectans, Agrippinam, rigente maximè hieme, petiit: ratus tutò omnes Franciæ receſſus penetrandos, urendoſque, cùm decuſſis foliis nudæ atque arentes ſilvæ inſidiantes occulere non poſſent. Collecto ergo exercitu, tranſgreſſus Rhenum, Bricteros, ripæ proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus eſt; nullo uſquàm occurſante, niſi quòd pauci ex Amplivariis & Chattis, Marcomere duce, ulterioribus collium jugis apparuêre.* Heic ſatis apertè atque diſertè Bructeri inter Rhenum, quà Colonia eſt Agrippinenſium, & Chattos ponuntur, contermini Chamavis; quos dextram tunc coluiſſe Luppiæ ripam, infrà oſtendetur. Iuhonum igitur ſedeis, & magnam Tencterorum agri partem, Chattis proximam, tenuiſſe tunc temporis Bructeros, cùm ex hoc auctore, tùm ex tabulâ itinerariâ perſpicitur. Cave cum Frehero ad Magontiacum & Mœnum eos uſque proferas. quidpe inter Mœnum & Lonam Alemannorum tunc partem coluiſſe, ſuprà oſtenſum: Bructeri autem diſertè Francorum nomini adcenſentur à dicto Sulpitio. Claudianus, qui eodem cum Arbogaſte ævo vixit, in panegyrico de IV conſulatu Honorii:

—Iuratur Honorius abſens;
Imploratque tuum ſupplex Alemania nomen;
Baſternæ venêre truces; venit accola ſilvæ
Bructerus Hercyniæ; latiſque paludibus exit
Cimbrus, & ingentes Albim liquêre Cheruſci.

Recte heic puto *Hercyniam ſilvam* à Frehero intelligi eam veteris Hercynii ſaltus partem, quæ, in finibus quondam Iuhonum, hodiè vulgò vocatur *der Weſter Wald*.

Ceterò nomen eorum poſteriori ſæculo inclinatum eſt apud auctores. nam in tabulâ, uti antè dictum, leguntur BVRCTVRI; in panegyrico Nazarii BRVTERI; apud Sulpitium Alexandrum BRICTERI: in vitâ divi Sviberti BORVCTVARII; & in epiſtolâ quadam Gregorii II Papæ, qui circa annum à nato Ieſu IↃCCXX ſedem Romanam obtinuit, BORTHARI. Verba epiſtolæ hæc ſunt: *Vniverſis optimatibus & populo provinciarum Germaniæ, Thuringis, & Heſſis, Borthariis, Niſtreſis, Wedrevii, & Lognais, Sudnoſis, & Grabfeldis, vel omnibus in orientali plagâ conſtitutis.* Heic etiam in iiſdem locantur finibus, proximè Chattos, qui Heſſi, & Wedrevos, Loganoſque; quorum hi accolæ Logani ſive Lonæ amnis, illi incolæ regionis, quæ etiam nunc vulgò dicitur *die Wetteraw*, & variante dialecto, *Wedderaw*.

Illos ego falli vehementer vereor, qui à voce *burg*, nomen Bructeris quæſitum arbitrantur. nam credibile eſt, poſtremi ævi ſcriptores exactiùs tenuiſſe verum gentis nomen, quàm primos. jam verò vocabula iſta *Bructeri*, & *Bricteri*, & *Burcturi*, multo propiùs accedunt ad vocem *burg*, quàm *Boructuarii*, & *Bortarii*. An verò vox iſta *burg* adeò primis illis Romanis fuit incognita atque inuſitata, uti eam in hac gente numquàm ſatis exprimere quiverint? At jam Tacitus, & alii ante eum, qui Auguſti, Tiberiique res in Germaniâ geſtas ſcripſerunt, *Aſciburgium* & *Teutoburgium* memorarunt: & Plinius aliique *Burgundionum* nobiliſſimam gentem: Ptolemæo autem *Laciburgium* eſt opidum, & *Aſciburgius* mons, & *Viſburgii* populi.

Ceterùm BRVCTEROS Strabo & Ptolemæus diſtingvunt in MAIORES, atque MINORES. hos Luppiæ, illos Friſiis & Chaucis contermìnos faciunt. Strabo lib. VII: Ἐπὶ ταυτὰ δὲ τῷ Ἀμασίᾳ φέρονται Βίσουργίς τε καὶ Λουπίας ποταμὸς, ῥέων διὰ Βρουκτέρων τῶν ἐλαττόνων. id eſt: *In eamdem cum Amiſiâ partem feruntur Viſurgis & Luppia, qui per Bructeros minores fluit.* Ptolemæus: Κατέχουσι δὲ τῆς Γερμανίας, τὰ μὲν παρὰ τὸν Ῥῆνον ποταμὸν, ἀρχομένοις ἀπ᾽ ἄρκτων, οἵ τε Βρούκτεροι οἱ μικροὶ, καὶ οἱ Σύγαμβροι. hoc eſt: *Incolunt autem Germaniam, juxta Rhenum amnem, ſi à ſeptemtrionibus ordiaris, Bructeri minores, ac Sigambri.* Et poſteà: Ἐλάσσονα δὲ ἔθνη μεταξὺ κεῖνται Καύχων μὲν τῶν μικρῶν καὶ τῶν Σουήβων, Βρούκτεροι οἱ μείζονες· ὑφ᾽ οὓς Χαμάυοι. id eſt: *Minores verò gentes interjacent, inter Chauchos minores & Svevos, Bructeri minores; ſub quibus Chamavi.* Omnia quum alioquin Ptolemæus turbet, & heic etiam falsò Svevos

Cæſaris

Cæſaris immiſceat; tamen rectè *Bructeros minores* junxit Rheno; apud divortium amnis, quæ loca priùs Marſi habuêre: & rectè item Sigambris, ſcilicet ad Luppiam; in quæ loca Marſi poſteà migrarunt. rectè etiam *Bructeros majores* continuaſſe Cauchis & Chamavis, infrà mox patebit.

CAP. XIV.

De CHAMAVIS & ANGRIVARIIS.

ANtiquiſſimam CHAMAVORVM memoriam reperio apud auctorem noſtrum, annal. XIII. Nempe quum Nerone Romæ imperitante, Anſibarii, à Chaucis pulſi, agros ad Rheni ripam vacuos, & militum Romanorum uſui ſepoſitos, obſediſſent; Romani autem excedere eos juberent: Bojocalus, fortè dux eorum, apud Romanos pro conceſſione novarum ſedium verba faciens, *Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum, & poſt Vſipiorum fuiſſe*, teſtatur. Vnde patet, ante Iulii Cæſaris in Galliam expeditiones, Rheni ripam coluiſſe Chamavos. nam Cæſaris ævo Sigambros ea loca tenuiſſe, ſuprà demonſtratum eſt. Quo caſu, & in quas à Rheno illi migraverint terras, omnino incertum eſt. Taciti ævo quia unà cum ANGRIVARIIS Bructerorum occuparunt agros; jam anteà utroſque conterminos fuiſſe Bructeris, junctaſque inter ſe habuiſſe ſedeis, ſimile veri eſt. De Angrivariis confirmat ſententiam hanc Tacitus annal. II. quidpe quum Germanicus Cæſar ab oceano & Amiſiâ amne ad Viſurgim profectus, caſtra in lævâ fluminis ripâ metaretur; *Metanti*, inquit auctor, *caſtra Cæſari Angrivariorum defectio à tergo nuntiatur*. Caſtra autem in ripâ Viſurgis poſita fuiſſe, liquet ex ſequentibus: *Flumen Viſurgis Romanos Cheruſcoſque interfluebat. ejus in ripâ* dextrâ *Arminius, frater in exercitu* Romano, inter ſe colloquebantur. *Poſtero die Germanorum acies trans Viſurgim ſtetit. Cæſar, niſi pontibus præſidiiſque impoſitis, dare in diſcrimen legiones, haut imperatorium ratus*. Ex his jam liquet, Angrivarios inter Amiſiam & Viſurgim incoluiſſe. Exſtat heic etiamnunc nomen eorum in vico *Engeren*, IX millibus paſſuum, in ſeptemtriones verſùs, ab opido *Oſenbrügge* diſſito. exſtat item, clariore famâ, in opido *Engeren*, ducatus titulo inſignito. Pergit Tacitus: *Cæſar tranſgreſſus Viſurgim, indicio perfugæ cognoſcit, delectum ab Arminio locum pugnæ; conveniſſe & alias nationes in ſilvam Herculi ſacram; auſuroſque nocturnam caſtrorum oppugnationem.* & poſteà: *Tertiâ fermè vigiliâ adſultatum eſt caſtris.* inde Germanicus apud exercitum, Arminius item apud ſuos concionantur, animoſque militum firmant. *Sic accenſos* Germanos, *& prælium poſcentes, in campum, cui Idiſtaviſo nomen, deducunt. is medius inter Viſurgim & colles, ut ripæ fluminis cedunt, aut prominentia montium reſiſtunt, inæqualiter ſinuatur. pone tergum inſurgebat ſilva, editis in altum ramis, & purâ humo inter arborum truncos. campum & prima ſilvarum barbara acies tenuit: ſoli Cheruſci juga inſedêre, ut præliantibus Romanis deſuper incurrerent.* paullo pòſt: *Intereà pulcherrimum augurium, octo aquilæ petere ſilvas & intrare viſæ, imperatorem advertêre. exclamat, Irent, ſequerentur Romanas aves, propria legionum numina. ſimul pedeſtris acies infertur; & præmiſſus eques poſtremos ac latera impulit. mirumque dictu, duo hoſtium agmina diverſâ fugâ, qui ſilvam tenuerant, in aperta, qui campis adſtiterant, in ſilvam ruebant. medii inter hos Cheruſci, collibus detrudebantur: inter quos inſignis Arminius manu, voce, vulnere, ſuſtentabat pugnam. incubueratque ſagittariis, illâ rupturus, ni Rhætorum, Vindelicorumque, & Gallicæ cohortes ſigna objeciſſent. niſu tamen corporis, & impetu equi pervaſit, oblitus faciem ſuo cruore, ne noſceretur. quidam agnitum à Chaucis, inter auxilia Romana agentibus, emiſſumque tradiderunt. Virtus, ſeu fraus eadem Inguiomero effugium dedit. ceteri paſſim trucidati. & pleroſque, tranare Viſurgim conantes, injecta tela, aut vis fluminis, poſtremò moles ruentium, & incidentes ripæ operuêre. quidam turpi fugâ in ſumma arborum niſi, ramiſque ſe occultantes, admotis ſagittariis, per ludibrium figebantur. alios prorutæ arbores afflixêre. Magna ea victoria, neque cruenta nobis fuit. quintâ ab horâ diei ad noctem cæſi hoſtes, decem millia paſſuum cadaveribus atque armis opplevêre: repertis inter ſpolia catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant. Miles in loco prælii Tiberium imperatorem ſalutavit; ſtruxitque aggerem; & in modum trophæorum arma, ſubſcriptis*

victarum gentium nominibus, impoſuit. Haut perinde Germanos vulnera, luctus, excidia, quàm ea ſpecies, dolore & irâ adfecit. qui modò abire ſedibus, trans Albim concedere, parabant; pugnam volunt, arma rapiunt: plebes, primores, juventus, ſenes, agmen Romanorum repentè incurſant, turbant. poſtremò diligunt locum, flumine & ſilvis clauſum, artâ intus planitie & humidâ: ſilvas quoque profunda palus ambibat, niſi quod latus unum Angrivarii lato aggere extulerant, quo à Cheruſcis dirimerentur. hîc pedes adſtitit, equitem propinquis lucis texêre, ut ingreſſis ſilvam legionibus à tergo foret: Nihil ex iis Cæſari incognitum: conſilia, locos, promta, occulta noverat; aſtuſque hoſtium in perniciem ipſis vertebat. Sejo Tuberoni legato tradit equitem, campumque. peditum aciem ita inſtruxit, ut pars æquo in ſilvam aditu incederet, pars objectum aggerem eniteretur. quod arduum, ſibi; cetera legatis permiſit. Quibus plana evenerant, facilè inrupêre: quîs impugnandus agger, ut ſi murum ſuccederent, gravibus supernè ictibus conflictabantur. Senſit dux imparem cominus pugnam; remotiſque paulum legionibus, funditores libratoresque excutere tela & proturbare hoſtem jubet. miſſæ è tormentis haſtæ: quantoque conſpicui magis propugnatores, tanto pluribus vulneribus dejecti. Primus Cæſar cum prætoriis cohortibus, capto vallo, dedit impetum in ſilvas. conlato illic gradu certatum. hoſtem à tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebant. utriſque neceſſitas in loco, ſpes in virtute, ſalus ex victoriâ. Nec minor Germanis animus; ſed genere pugnæ & amorum ſuperabantur: cùm ingens multidudo artis locis prælongas haſtas non protenderet, non colligeret; neque adſultibus & velocitate corporum uteretur, coacta ſtabile ad prælium: contra miles, cui ſcutum pectori adpreſſum, & inſidens capulo manus, latos barbarorum artus, nuda ora foderet; viamque ſtrage hoſtium aperiret. impromto jam Arminio, ob continua pericula, ſive illum recens acceptum vulnus tardaverat. Quin & Inguiomerum, totâ volitantem acie, fortuna magis, quàm virtus, deſerebat. & Germanicus, quò magis adnoſceretur, detraxerat tegimen capiti; orabatque, inſiſterent cædibus; nil opus captivis; ſolam internicionem gentis finem bello fore. Iamque ſero diei ſubducit ex acie legionem faciendis caſtris. ceteræ ad noctem cruore hoſtium ſatiatæ ſunt. equites ambiguè certavêre. Laudatis pro concione victoribus, Cæſar congeriem armorum ſtruxit, ſuperbo cum titulo, Debellatis inter Rhenum Albimque nationibus, exercitum Tiberii Cæſaris ea monimenta Marti & Iovi & Auguſto ſacraviſſe. de ſe nihil addidit, metu invidiæ, an ratus conſcientiam facti ſatis eſſe. Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properaviſſent. atque illi ſupplices, nihil abnuendo, veniam omnium accepêre. His verbis ſedulò perpenſis, Viſurgiſque tractu diligenter conſiderato; reperio, nullum ſitum geminæ huic pugnæ magis convenire, quàm eum, qui in dextrâ ripâ inter duo eſt opida ***Minden*** & ***Oldendorp***. nam & primi heic poſt Oceanum conſurgunt montes, & amnis in varios ingenteiſque flexus torquetur, ſimulque Angrivariorum fines rectè hoc loco in Cheruſcos ſinuantur. Prima pugna commiſſa eſt inter dictum opidum ***Oldendorp***, & vicum ***Stemme***, circa arcem ***Eiſdorp***; quam, unà cum vico adjacente, veteris IDISTAVISI CAMPI nominis veſtigia referre exiſtimo: circa quam *miles* Romanus ***in loco prælii Tiberium imperatorem ſalutavit, ſtruxitque aggerem, & in modum trophæorum arma, ſubſcriptis victarum gentium nominibus, impoſuit.*** Altera pugna facta eſt in eâdem ripâ, ex adverſo urbis Mindenſis, in eâ planitie humidâ, quæ inter dictam urbem & denſam hodiéque ſilvam ſternitur: in quâ Cheruſci Romanorum agmen, iter versùs pontem, quà opidum nunc eſt ***Minden***, faciens, adſultavêre. Tecti fuêre Romani, lævum latus, fluminis ripâ; dextrum, montium jugo, quod, III millibus paſſuum ſupra dictum opidum, flumen altis ripis perrumpit. quo loco adpoſita ei eſt nunc arx ***Berge***. In hac planitie Germanicus jam ſecundò devictis hoſtibus, TROPHÆA, cum devictarum inter Rhenum Albimque nationum inſcriptione, erexit. Eadem planities ab Angrivariis tunc temporis incolebatur. quam tamen poſtmodùm aut ſponte ſuâ deſeruerunt, aut per vim ab Cheruſcis extortam amiſerunt. quidqe Trajani principatus primo anno, quum librum de Germaniâ conſcriberet Tacitus, Cauchorum agri in Chattos uſque ſinuabantur. Terminos igitur Angrivariis circumſcribo hujuſmodi: Primùm eoſdem, quibus ſuprà cinxi Tubanteis, per montium jugum ab opido ***Bilefeld*** ad opidum ***Melle***; & hinc lineam ad vicum ***Bentlage***, Amiſiæ adpoſitum: hinc aliam ab ſeptemtrionibus ad lacum uſque ***Dommel***. inde, quà Anſibarii olim occurrebant, itidem lineam, ad Viſurgim & opidum ***Petershagen***: hinc trans Viſurgim, quà Cheruſci erant contermini,

aliam

aliam lineam ad opidum uſque *Rentelen*, eidem amni impoſitum. hinc à meridie, quà Dulgibinis, ut infrà oſtendam, jungebantur, Viſurgim & eum amnem, qui apud vicum *Remen* Viſurgi miſcetur, ad opidum uſque *Herworden* : inde lineam ad opidum *Bilefeld* & Tubantum confinia ductam. Regiones nunc comprehenduntur his finibus iſtæ: Schauemburgienſis comitatus particula, dextræ Viſurgis ripæ adpoſita; Mindenſis epiſcopatus pars dimidia, versùs auſtrum; epiſcopatus Oſnabrugienſis pars maxima; comitatus Tekelburgienſis particula ſeptemtrionalis; & pars Ravenſbergienſis comitatus, quà caſtellum *Limborg*. Poſtquàm verò Tubantes inter Dalichium, ut ſuprà oſtenſum, & Luppiam conſederunt; in horum antiquam ſedem, ad Dalichium uſque, Angrivariorum quoſdam ſucceſſiſſe, credibile eſt. unde nomen eorum hodiéque in his oris manet, in opido *Engeren*, ducatus titulo inſignito. In Notitiâ imperii Romani leguntur *Anglevarii*; neſcio an non correctiùs *Angrevarii*.

Hactenus igitur de Angrivariis. qui quia hæc loca versùs meridiem tenuerunt, reliquum terrarum, quantum inter Bructeros atque Cauchos porrectum fuit, CHAMAVIS ceſſiſſe neceſſe eſt. Firmatur hoc argumentum teſtimonio Ptolemæi; cujus verba hæc ſunt: Ὑπὲρ μὲν τοὺς Βρουκτέρους οἱ Φρείσιοι μέχρι τοῦ Ἀμισίου ποταμοῦ· μετὰ δὲ τούτους Καῦχοι οἱ μικροὶ, μέχρι τοῦ Οὐισούργιος ποταμοῦ· εἶτα Καῦχοι οἱ μείζους, μέχρι τοῦ Ἄλβιος. id eſt: *Supra Bructeros ſunt Friſii, ad Amiſiam uſque amnem. poſt hos Cauchi minores ad Viſurgim uſque flumen: dein Cauchi majores, uſque ad Albim.* & poſteà: Ἐλάσσονα δὲ ἔθνη καὶ μεταξὺ κεῖνται, Καυχῶν μὲν τῶν μικρῶν καὶ τῶν Σουήβων, Βρούκτεροι οἱ μείζους· ὑφ' οὓς Χαῖμαι· Καυχῶν δὲ τῶν μειζόνων καὶ τῶν Σουήβων, Ἀγγριουάριοι. id eſt: *Minores verò gentes interjacent inter Cauchos minores & Svevos, Bructeri majores: ſub quibus Chamavi. inter Cauchos autem majores & Svevos, Angrivarii.* Lege pro Χαῖμαι in Ptolemæo Χαμαῦοι, & in Strabone pro Χαῦβοι, Χάμαβοι: *Chamavos* enim apud Ptolemæum eſſe debere, ſitus inter Cauchos & Angrivarios ſatis indicat. Scribuntur autem Græcè Χάμαβοι cùm apud Iulianum, in oratione ad ſenatū populumque Athenienſem; tum in Eunapii Sardiani hiſtoriis, quarum fragmenta in eclogis legationum exſtant.

Terminos igitur Chamavi hiſce in oris habuêre; ab occaſu Amiſiam, ab vico *Bentlage* ad munimentum uſque vulgò *Ten Oort* dictum. hinc ab ortu æſtivo, Lœdā amnem, qui ad dictum munimentum Amiſiæ miſcetur; & ab ejus fonte lineam ad lacum *Dommel*. hinc ab ortu hiberno, quo limite ab Angrivariis ad prædictum uſque vicum *Bentlage* diſtincti fuerint, jam anteà dixi. Regiones hiſce finibus nunc ſternuntur iſtæ: inter Lœdam & Amiſiam amneis, *Ouer Alnen*, *Saderland*, *Hemmelingerland*; dein comitatus Lingenſis, & Oſnabrugienſis epiſcopatus pars ſeptemtrionalis.

Hos igitur fineis habuêre dictæ duæ nationes, Bructeris ab ſolis ortu contermina. Poſtquàm verò horum agros occupaverunt; Angrivarii majorum Bructerorum loca versùs oceanum, Chamavi minorum versùs Luppiam poſſederunt. ſic enim ſuprà ex Sulpitio Alexandro relatum: *Tranſgreſſus Rhenum, Bricteros, ripæ proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus eſt; nullo uſquàm occurſante, niſi quòd pauci ex Ampſivariis & Chattis, Mercomere duce, in ulterioribus collium jugis apparuêre.* Hinc etiam apud Iulianum, in dictâ oratione ad populum ſenatumque Athenienſem, Chamavorum ſimulque Rheni fit mentio. Eunapii verò verba hæc ſunt: Τοῦ Ἰουλιανοῦ εἰς τὴν πολεμίαν χωροῦντος, καὶ τῶν Χαμάβων ἱκετευόντων, φείδεσθαι καὶ ταύτης ὡς οἰκίας, ὁ Ἰουλιανὸς συνεχώρει· καὶ τὸν βασιλέα σφῶν προελθεῖν κελεύσας, ἐπειδὴ προῆλθε, καὶ ἐπὶ τῆς ὄχθης εἶδεν ἑστηκότα, ἐπιβὰς πλοίου, ἑρμηνέα ἔχων, διελέγετο τοῖς βαρβάροις. ἐκείνων δὲ πάντα ποιεῖν ὄντων ἑτοίμων, ὁρῶν εὐπρόσωπόν τε ἅμα καὶ ἀναγκαίαν αὐτῷ τὴν εἰρήνην (Χαμάβων γὰρ μὴ βουλομένων, ἀδύνατόν ἐστι τὴν τῆς Βρεττανικῆς νήσου σιτοπομπίαν ἐπὶ τὰ Ῥωμαϊκὰ φρούρια διαπέμπεσθαι) καμπτόμενος ὑπὸ τῆς χρείας, χαρίζεται τὴν εἰρήνην, καὶ ὅμηρα ᾔτει λαβεῖν πίστεως ἕνεκεν. Hoc eſt: *In hoſtile ſolum profectus Iulianus, Chamavis ſupplicantibus, uti ſibi parceret, impetrari id à ſe paſſus eſt. regemque eorum, progredi juſſum, ut in ripâ* Rheni *ſtantem vidit, conſcenſo navigio, per interpretem cum barbaris loquutus eſt. Illis igitur omnia imperata ſe facturos adfirmantibus, quum honeſtam ſimul atque neceſſariam hanc ſibi pacem eſſe cerneret (nam Chamavis invitis frumentum ex Britanniâ ad Romanorum caſtra ſubvehi nullo modo poteſt) flexus utilitate, conceſſit pacem, obſideiſque firmandæ fidei poſtulavit.* Caſtra heic intelligi, quæ in Rheni

 lævâ

lævâ ripâ erant poſita, ſuprà lib. II, cap. XXXVI, perſpectum eſt. Hæc igitur de ſecundis Chamavorum ſedibus.

Locus apud Ptolemæum in Germaniâ, inter Amiſiam & Viſurgim eſt Τεκέλια, TECELIA. cujus nomen, ſituſque inter dicta flumina, convenit hodiè arci *Tekelenborg*, in antiquo Angrivariorum Tubantumque confinio ſitæ. quorum fuerit, haud facilè dixerim.

CAP. XV.

De DVLGIBINIS, *ſive* DVLGVMNIIS, *&* CHASSVARIS; *qui &* CASSVARI, *&* CHATTVARII, *&* CATTVARII.

POſtquàm Chamavi & Angrivarii Bructerorum occupavêre ſolum, illorum ſedeis DVLGIBINI, & CHASVARI, cum aliis quibuſdam populis inſederunt. De his ſic Tacitus, in libro de Germaniâ: *Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chaſuari cludunt, aliaque gentes, haut perinde memorata. à fronte Friſii excipiunt.* Eoſdem heic Dulgibinis Chaſuariſque tribui fineis, qui antè Chamavorum atque Angrivariorum fuerunt, ſatis perſpicuum eſt. quidpe ſi antiquis Bructerorum finibus rectè præ fronte jacet Friſiorum ager ad oſtia Rheni; certè antiqui Chamavorum fines & Angrivariorum rectè etiam dicuntur eſſe à tergo. Ceterùm priſcæ Dulgibinorum, Chaſuarorumque quæ fuerint ſedes, difficile fortaſſis fuerit dictu. Apud Ptolemæum hæc leguntur verba: Μεταξὺ Καυχῶν τῶν μειζόνων, καὶ τῶν Σουήβων Ἀγγειλουάριοι· εἶτα Λακκοβάρδοι· ὑφ' οὓς Δουλγούμνιοι. id eſt: *Inter Cauchos majores & Suevos ſunt Angrivarii: dein Laccobardi: ſub quibus Dulgumnii.* hos eſſe *Dulgibinos* Taciti, dubitari non poteſt; quando neque ſitus, neque nomen abhorret. Quis autem divinaverit, utrum vocabulum ſit incorruptius? At de *Laccobardis* iſtis meritò quæratur, quinam fuerint; quum nullus alius eorum habeat auctor nomen; & ipſi Ptolemæo præter hos ſint Λαγγοβάρδοι, *Langobardi*: ita, uti hos eſſe illos, ſuſpicari haud liceat. Anſibarii quum contermini fuerint, ut antè dictum, ab ortu ſolis Angrivariis; facilè ego ſuſpicer, corruptum eſſe apud Ptolemæum illorum vocabulum in Λακκοβάρδοι: pro quo ſcribendum cenſeam Ἀμψιβάριοι. His autem quia à Ptolemæo ſubjiciuntur in meridiem versùs Dulgumnii; partem hos antè fuiſſe crediderim Cheruſcorum, à corpore ſuo in novas ſedeis tranſgreſſam. Strabonis, de Germaniâ loquentis, verba lib. VII. hæc ſunt: Πρὸς οὓς ἡ μὲν ἀπιστία μέγα ὄφελος· οἱ δὲ πιστευθέντες, τὰ μέγιστα κατέβλαψαν, καθάπερ οἱ Χηροῦσκοι, καὶ οἱ τούτων ὑπήκοοι· παρ' οἷς τὰ τρία τάγματα Ῥωμαίων μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Οὐάρου Κουϊντιλίου παρασπονδηθέντα ἀπώλετο ἐν ἐνέδραις. id eſt: *Adversùs hos plurimùm prodeſt incredulitas. Quibus fides habita eſt, ii maxima damna intulerunt: ut Cheruſci, & horum ſubjecti; apud quos tres Romanorum legiones, cum duce Quintilio Varo, contra datam fidem inſidiis circumventa interierunt.* De hac clade Varianâ pluribus agam infrà in Cheruſcis. ubi clarum reddam, factam eam fuiſſe circa opidum *Dietmelle*; quod tunc adpellabatur TEVTOBVRGIVM. Hi igitur Cheruſcorum ſive *ſubjecti*, ſive *clientes*, ſive tandem *ſocii* (tot quidpe diverſis vocabulis adpellaſſe Cæſare populos in Germaniâ, in aliorum fide ac clientelâ agenteis, ſuprà, lib. I, cap. XLI, oſtenſum eſt) nulli alii fuêre, quàm quos Tacitus vocat *Dulgibinos*, Ptolemæus verò *Dulgumniorum* nomine Ampſivariis ab meridie obtendit. Terminos igitur iis ſtatuo, ab occaſu & ſeptemtrionibus, quà Angrivariis & Cheruſcis jungebantur, primùm lineam ab opido *Bilefeld* ad opidũ *Herwörden*; hinc amnem, qui ad vicum *Remen* Viſurgi miſcetur; inde ipſum Viſurgim, ad confluentem uſque Ambræ. inde ab ortu Ambram ad vicum uſque *Dale*: hinc lineam ad Luppiæ fontem ductam. inde ab occaſu montium jugum ad prædictum uſque opidum *Bilefeld*. Comprehenditur hiſce nunc finibus Lemgovienſis agri maxima pars; quà opida *Lemgow*, *Dietmelle*, *Barndorp*, *Permont*, *Rentelem*, *Flotow*.

Locus antiquitate maximè clarus, eſt opidum *Dietmelle*; quod olim TEVTOBVRGIVM dictum; & ab eo TEVTOBVRGIENSIS SALTVS, inter id opidum & vicum *Teutenmeyer* ſitus: ut in Cheruſcis clariùs docebo. Hæc igitur de Dulgibinis.

CHASVA-

CHASVARI Taciti, Straboni lib. VII bis dicuntur Χα[illegible]ιοι, CHATTVARII: conjunguntúrque in recenſione Chattis, Marſis, ac Tubantibus. unde ego, ex ſitu ac vocabulo, partem eos duxerim Chattorum. nam quemadmodùm hi variantibus dialectis dicebantur *Chatti*, *Chaſſi*, & *Haſſi*; ſic *Chattuarii* etiam vocabantur *Chaſſuarii*: & quemadmodùm illi quoque dicebantur *Catti*, ſine adſpiratione; ſic Ptolemæo hi ſunt CASVARI; & Vellejo Paterculo, lib. II, CATTVARII. quamquàm apud hunc vocabulum id legatur capite mutilatum *Attuarii*: qui nullibi aliàs exſtant. Nomen igitur eorum rectiſſimè ſcripſeris per geminum SS, CHASSVARII, ſive CHASSVARI. Apud Ptolemæum ſic leguntur: Ὑπὲρ τοὺς Σουήβους Κασουάροι: *Supra Svevos ſunt Caſuari.* Cæſaris hos eſſe Svevos, hoc eſt, Chattos aliorum, ſuprà oſtenſum eſt. Eodem igitur Caſuaros ſuos ſitu ponit Ptolemæus, quo Strabo ſuos Chattuarios, inter Chattos, Marſos, ac Tubanteis; haud ita procul Angrivariorum ſede, per quam poſtmodò in Chamavorum agros migrarunt. Cæſar belli Gallici comment. IV: *Paucis poſt diebus fit ab Vbiis certior, Svevos omneis in unum locum copias cogere; atque iis nationibus, qui ſub eorum ſunt imperio, denuntiare, ut auxilia peditatus equitatuſque mittant.* In his & dictos *Chatiuarios*, ſive *Chaſſuarios* fuiſſe, equidem haud dubito. unum tamen cum ipſis corpus credo, niſi quod paullo addictiùs regebantur. Eoſdem Cæſar paullo pòſt *ſocios* Svevorum adpellat: *Svevos omneis, poſteaquàm certiores nuntii de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus ſuis ſociorumque copiis, quas coëgiſſent, penitus ad extremos fineis ſeſe recepiſſe.* De antiquâ igitur Chaſſuariorũ ſede jam ſatis conſtat: quam his limitibus circumſcribo: ab meridie Dimelâ flumine, à cœnobio *Harderhuſen* ad confluentem Viſurgis: ab ortu Viſurgi, ad confluentem uſque Ambræ: ab ſeptemtrionibus & occaſu, quà antiquitus Dulgibini occurrebant, & Bructeri, Marſi, Tubantes, Sigambri, atque Tencteri, alii ſcilicet aliis temporibus, primò Ambrâ amne, ad vicum uſque *Dale*; inde porrò montium jugo, quod juxta opida *Permont*, *Bloombarg*, *Horen*, *Oldenbeke*, *Kleinebarg*, ad prædictum cœnobium *Harderhuſen* protenditur. Ceterùm in Chamavorum Angrivariorumque ſedeis, quas illi reliquerant, transgreſſi quas parteis ſinguli obtinuerint, apud neminem auctorum diſpicio. quia tamen Dulgibini proximi fuêre, hos, ut primos tranſgreſſos, ulteriora, Chaſſuarios citeriora occupaſſe, credibile eſt. Limites igitur tunc utriſque fuerunt iſti; à meridie, quà tunc Amſivarii occurrebant, montis jugum, quod à confluentibus Viſurgis & amnis, qui eſt apud vicum *Remen*, juxta opidum *Lubbeke*, & arcem *Limborg*, ad opidum uſque *Melle* protenditur: hinc porrò lineam, ad vicum *Bentlage* & Amiſiam amnem ductam; quâ ab Tubantibus diſtingvebantur. Ab occaſu fuit Amiſia, ad Lœdæ uſque confluentem. ab ortu æſtivo, quà Chaucis jungebantur, Lœdam flumen ſtatuo; & ab fonte ejus lineam per lacum *Dommel* ad ſuprà dictum vicum *Remen* actam. Hos verò agros uti æquis portionibus inter eos diſtribuam; lineam duco ab arce *Braamſchede*, Amiſiæ adpoſitâ, ad dictum lacum *Dommel.*

CAP. XVI.

De ANSIBARIIS; *qui &* AMPSIBARII, *&* AMPSIVARII.

ANSIBARIORVM meminit Tacitus, in annal. XIII: ubi, pulſos à Chaucis, ad Rhenum in Vſipiorum fineis perveniſſe narrat. Pulſorum agros obſediſſe pulſores Chaucos, haud dubium eſt. Horum fineis poſteà ab Oceano, Amiſiam inter Albimque, in Chattos uſque pertinuiſſe, infrà ex eodem monſtrabitur auctore. in his igitur antiqua etiam Anſibariorum ſedes incluſa tunc fuit. Ad Rhenum Anſibarii penetrarunt haud dubiè per minores interjacentium Germanorum genteis, Angrivarios, Tubanteis, Vſipios. nam majores, hinc Bructeri atque Friſii, illinc Cheruſci & Chatti, tranſitum haud facilè dediſſent: quorum etiam hi poſteà, quum à Rheno, ut mox dicam, repellerentur, omneis, præter imbellem ætatem, in ſuis agris contrucidarunt. Sed diſertis verbis Tacitus tradit, ut mox videbimus, eos *retro ad Vſipios & Tubanteis conceſſiſſe.* Probabile igitur fit, eam tenuiſſe Chaucorum partem, quæ Chattis ſimul atque Angrivariis fuit proxima, inter duo opida *Bremen* & *Minden.* Limiteis

itaque iis ſtatuo ab ortu ſolis, quà Cheruſcis continuabantur, Viſurgim amnem, ab opido *Petershagen* ad confluentem uſque Allari fluminis. hinc ab ſeptemtrionibus, quà Chaucis jungebantur, eumdem Viſurgim, ad opidũ uſque *Bremen*. inde ab occaſu æſtivo lineam ad fontem uſque amnis Lœdæ, cui adpoſitum opidum *Cloppenborg*; quâ ab iiſdem Chaucis ſeparabantur. hinc ab occaſu brumali aliâ lineâ, ad dictum uſque opidum *Petershagen*, à Chamavis & Angrivariis dirimo. Regiones nunc finibus his continentur iſtæ: Mindenſis epiſcopatus pars dimidia versùs ſeptemtriones; comitatus *Deepholt*; comitatus Hojenſis pars maxima, lævæ Viſurgis ripæ adfixa; & regiuncula, vulgò *Städing* dicta.

Pulſi à Chaucis Anſibarii quomodò novas ſedeis per varia loca quæſiverint, tandemque in Cheruſcis occubuerint, recenſet Tacitus his verbis: *Eoſdem agros* (ad divortium Rheni; quos antè paullo Friſii occupaverant) *Anſibarii occupavêre, validior gens, non modò ſuâ copiâ, ſed adjacentium populorum,* id eſt Vſipiorum, *miſeratione: quia pulſi à Chaucis, & ſedis inopes, tutum exſilium orabant. Aderatque illis, clarus per illas gentes, & nobis quoque fidus, nomine Bojocalus; vinctum ſe rebellione Cheruſcâ, juſſu Arminii, referens; mox Tiberio & Germanico ducibus, ſtipendia meruiſſe, quinquaginta annorum obſequia. id quoque adjungere, quòd gentem ſuam ditioni noſtræ ſubjiceret. Quò tantam partem campi jacere, in quam pecora, & armenta militum aliquando transmitterentur? Servarent ſanè receptos gregibus inter hominum famam; modò ne vaſtitatem, & ſolitudinem mallent, quàm amicos populos. Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum, & pòſt Vſipiorum fuiſſe. ſicut cælum diis, ita terras generi mortalium datas. quæque ſint vacuæ, eas publicas eſſe. Solem deinde reſpiciens, & cetera ſidera vocans, quaſi coram interrogabat, vellentne contueri inane ſolum? potiùs mare ſuperfunderent, adversùs terrarum ereptores. Et commotus his Avitus, patienda meliora imperia. id diis, quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent; neque alios judices, quàm ſe ipſos paterentur. Hæc in publicum Anſibariis reſpondit: ipſi Bojocalo; ob memoriam amicitiæ daturum agros. quod ille, ut proditionis pretium, aſpernatus, addidit: Deeſſe nobis terra, in qua vivamus, in quâ moriamur, non poteſt. Atque ita infenſis utrimque animis diſceſſum. Illi Bructeros, Tencteros, ulteriores etiam nationes, ſocias bello vocabant. Avitus, ſcripto ad Curtilium Manciam, ſuperioris exercitus legatum, ut Rhenum tranſgreſſus, arma à tergo oſtenderet; ipſe legiones in agrum Tencterûm induxit; excidium minitans, niſi cauſſam ſuam diſſociarent. Igitur abſiſtentibus his, pari metu exterritis Bructeris, & ceteris quoque aliena pericula deſerentibus; ſola Anſibariorum gens retro ad Vſipios & Tubantes conceſſit. quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruſcos petiſſent, errore longo, hoſpites, egeni, hoſtes, in alieno, quod juventutis erat, caduntur: imbellis ætas in prædam diviſa eſt.* Sic tandem omne Anſibariorum nomen tunc deletum atque exſtinctum; Nerone Cæſare III. Valer. Meſſallâ Coss. anno à nato Chriſto LVIII. Validior autem fuit ea gens Friſiis, non equidem omnibus; quorum multo numeroſior ampliſſimis in finibus erat civitas: ſed eâ tantùm parte, quæ eadem arva militum apud Rheni ripam obſederat.

Ceterùm *imbellem ætatem,* ait auctor, *in prædam* fuiſſe *diviſam*: in quâ ſenes, mulieres, ac pueri veniebant. Hi poſteà, virilem ætatem ingreſſi, quo caſu in libertatem vindicati ſint, ſuâne virtute ac Marte, an miſeratione ac benignitate dominorum Cheruſcorum, planè incertum habeo. nec id ſatis mihi diſpectum, an pars quædam bellorum ſuperſtes, poſt cladem ſuorum, proximis Tubantum Angrivariorumque civitatibus in fidem ſeſe clientelamque dederit. Nomen certè eorum poſteà iterum clarum fuit, multiſque auctoribus celebratum; niſi quòd paullo aliâ ſcriptione, ANSIVARII, AMSIBARII, AMPSIBARII, AMPSIVARII, memorentur. Notitiæ imperii inter auxilia palatina ſunt *Ampſivarii*; quibus illic Bructeri continuò ſubnectuntur. eodem vocabulo memorantur ab Sulpitio Alexandro, in expeditione Arbogaſtis, ut refert Gregor. Turonenſis lib. II, cap. IX: *Collecto exercitu, tranſgreſſus Rhenum, Bricteros ripæ proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus eſt; nullo uſquàm occurſante, niſi quòd pauci ex Ampſivariis, & Chattis, Marcomere duce, in ulterioribus collium jugis apparuêre.* Bructeros tunc lævam coluiſſe Luppiæ ripam, Chamavos verò dextram, utroſque conterminos Chattos, ſuprà oſtenſum eſt.

igitur Ampſivarii iſti, quia unà cum Chattis in auxilium veniebant Chamavis, certè nullis aliis tunc continebantur finibus, quàm quos Dulgibinis & Chaſſuariis ex Tacito adſerui: fueruntque haud dubiè in *aliis* illis exiguis eorumdem finium *gentibus, haut perinde memoratis*. Pro ſedibus igitur ipſis tribuo, Angrivariorum Dulgibinorumque agrorum parteis; quas ſic circumſcribo: à meridie & occaſu, quà Chamavis atq; Tubantibus contermini fuêre, montium jugo, quod à Dalichi amnis fonte & caſtello *Falkenborg*, juxta opida *Bileſeld* & *Ravensbarg*, ad opidum uſque *Melle* protenditur. hinc ab ſeptemtrionibus, quà Chaſſuariis jungebantur, contiguo montium jugo, juxta arcem *Limborg* & opidum *Lubbeke*, ad Viſurgim & vicum *Remen*. inde ab ortu, quà Chatti occurrebant, lineâ ad montium jugum medio ſitu inter opida *Lemgow* & *Barndorp* ductâ; atque hinc porrò ipſo jugo ad prædictum caſtellum *Falkenborg*. Opida nunc intra hos fineis viſuntur, *Dietmelle*, *Lemgow*, *Herworden*, & *Engeren*. Marcellinus, lib. xx, in eâdem hac haud obſcurè collocat eos regione: *Iulianus in limitem Germaniæ Secundæ eſt egreſſus*, versùs Tungros: *omniq; apparatu, quē flagitabat inſtans negotium, communitus, Trajectenſi Moſæ opido propinquabat. Rheno deinde tranſmiſſo, regionem ſubitò pervaſit Francorum, quos Anſivarios vocant, inquietorū hominum licentiùs etiam tum percurſantium extima Galliarum. quos adortus ſubitò, nihil metuenteis hoſtile, nimium ſecuros, quòd, ſcruposâ viarum difficultate arcente, nullum ad ſuos pagos introiſſe meminerant principem, ſuperavit negotio levi. captiſque plurimis & occiſis, orantibus aliis, qui ſuperfuêre, pacem ex arbitrio dedit; hoc prodeſſe poſſeſſoribus finitimis arbitratus*. Vulgatiſſimæ editiones heic habent *Atthuarios*: alia tamen exemplaria *Anſuarios*. ego hoc ex corrupti illius vocabuli literarum ductibus audacter correxerim in *Anſivarios*. etenim ſi geminum ***tt*** rectè reddit ***n***; certè ***h*** rectiùs corrigitur in *ſi*, quàm in *ſ* tantùm. In tabulâ itinerariâ leguntur *Aplivarii*: omnino, correcto *l* in *ſ*, & addito *m*, habendi ſunt, ut in Notitiâ imperii, & in Sulpitio Alexandro, *Ampſivarii*. Apud Ptolemæum quoque pro Λακκοβάρδοι, ſcribendum eſſe Αμψιβάριοι, id eſt, *Ampſibarii*, ſuprà in Chamavis docui. Æthico ſunt *Amſibarii*. Quòd ſi rectè nomen eorum ſcriptum fuerit per M; facilè ego ſuſpicer, quæſitum id eſſe à vocabulo Amiſiæ fluminis, quaſi patriâ lingvâ *thi Amſar*: quia hoc flumen ab initio accoluerint. nam varias mirificaſque fuiſſe gentium in his oris haud perinde latis tranſmigrationes, ſatis jam hactenus patuiſſe puto.

CAP. XVII.

De FRISIIS.

BAtavis, ad medium Rheni alveum, conterminos fuiſſe FRISIOS, ſuprà in illorum explicatione ſatis demonſtratum eſt. Nomen eorum apud Dionem, lib. LIV, Græcè legitur ΦΡΕΙ΄ΣΙΟΙ. ex quo ego conjicio, apud Ptolemæum mendoſum eſſe vocabulum Φρίσιοι. Noſtri ſæculi homines, quibus in omnibus princeps viſus eſt geographorum Ptolemæus, maluerunt Græcâ, quàm Latinâ, ſcriptione eos proferre *Phriſios*: eoque literæ Φ argumento ortos ſuſpicati ſunt à Phrygum gente Aſiaticâ. De Friſiis hæc Tacitus in libro de Germaniâ: *Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigraſſe narratur; pulſis Bructeris, ac penitus exciſis.* & mox: *Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chaſuari cludunt, aliæque gentes, haut perinde memoratæ. à fronte Friſii excipiunt. Majoribus, minoribuſque Friſiis vocabulum eſt, ex modo virium. utræque nationes uſque ad Oceanum Rheno prætexuntur; ambiuntque immenſos inſuper lacus, & Romanis claſſibus navigatos*. Termini, quibus versùs meridiem à Batavis, versùs ortum brumalem à Marſis, ſive Marſacis ac Bructeris diſtincti fuerunt, jam anteà, in harum gentium deſcriptione, indicati ſunt. ab ortu æſtivo, Amiſiæ ore à Chaucis diſterminatos fuiſſe, infrà oſtendetur. ab occaſu & ſeptemtrionibus fuit Oceanus. Includitur nunc his finibus maxima pars Hollandiæ, & Trajectini agri, quidquid trans medium Rheni alveum: quâ ratione dimidiæ partes opidorum *Leyden*, *Woerden*, *Vtrecht*, in veterum Friſiorum ſolo ſitæ ſunt. item Geldriæ portiuncula, quà opida *Harderwyk* & *Elburg*: dein Tranſiſalanæ regionis pars, quà opida *Campen*, *Haſſelt*, *Follenhove*, *Steenwyk*, *Meppel*, & dimidium Drentiæ. hinc Friſia occi-

dentalis omnis ad Amiſiam uſque flumen. Atque hinc eſt, quòd ſeptemtrionalis Hollandia ſub Friſiæ nomine hodiéque cenſeatur; opidaque inibi non Hollandiæ, ſed Friſiæ inſignibus decorentur. hinc item tritum illud apud Hollandos in hancuſque diem proverbium durat: *Staet te Harlem op het ſant, gy werpt een koe in Frieſlant.* id eſt, *Harlemi in ſablonibus conſiſtens, bovem facilè in Friſiam uſque libraveris.* Loquitur autem de medio ejus opidi foro. Hinc etiam Wilibrordus, quem Sergius Papa, Clementem cognominatum, ad prædicandum genti Friſiorum epiſcopum conſecraverat, ſedem epiſcopalem ex dono Pipini accepit in opido Trajectenſi; ut ſuprà in Batavis oſtenſum.

Hæc verba Taciti; *Rheno prætexuntur*, Hadrian. Iunius ad Iſalam flumen refert; quia Friſii ad utramque Iſalæ ripam incoluerunt. verùm Iſalam Tacito numquàm Rheni nomine adpellari, mox infrà demonſtrabitur. vim verbi *prætexere*, haud rectè utrique fluminis ripæ adplicari, ipſe Tacitus docet in eodem libro infrà. *Eaque*, inquit, *Germaniæ velut frons eſt, quatenus Danubio prætexitur.* de Nariſcorum ſcilicet, Marcomannorum, Quadorumque finibus loquitur; qui omnes in lævâ tantùm Danubii erant ripâ. Itaque verba illa de Friſiis ſic rectiùs interpreteris, uti utraſque nationes, tam Majores, quàm Minores Friſios, ad Rhenum pertinuiſſe intelligas. Terminum autem ſtatuendum cenſeo, qui aptiſſimus videtur, inter utroſque Vectam amnem, qui apud Trajectum à Rheno ad lacū *Suyder ſee* divertit: ſi is fortè jam tum Taciti ætate fuerit; ut ex Plinio, complureis heic ſtatuente inſulas, conjicere licet. hac quidpe ratione utræque nationes ad Oceanum ſimul erunt, ſimulque utræque Rheno prætextæ. Cui autem parti MAIORVM, cui item MINORVM vocabulum fuerit, haud facilè dixerim. Si tamen *modus virium* ex modo agrorum cenſendus; certè qui ad ortum versùs, in dextrâ Vectæ lacuſque ripâ coluerunt, meritò *Majores* dicendi ſunt: alteri verò, versùs occaſum, *Minores*. Pugnat heic acerrimus adverſarius, in diſceptationibus chorographicis, his verbis: *Non animadvertit, manifeſtò ſe Plinio ac Tacito, imò & ſibi contraria loqui; qui ipſe, in chorographicâ ſuâ tabellâ, non omnes Friſios majores, ſicuti minores, intra Rheni ſeu Flevi boreale oſtium; ſed extra etiam potiores colere facit, in ſolo nimirum continentis Germaniæ, ad Amiſiam uſque. Quomodò ergo intra Helium Flevumque, ut habet diſertè Plinius, in Rheno cum ceteris, quos nominat, populis ſterni dicentur.* Etiamnum cæcutis, mi homo? Eamne putas Plinio fuiſſe mentem, uti omneis Friſios in inſulis Rheni locaret? Id ei agebatur; uti indicaret, inſulæ in Rheno amne quorum eſſent populorum. interim non negat ullos Friſios extra inſulas Rheni agere: non magis mehercule, quàm Batavorum etiam quoſdam in continente Galliæ, ſeu Germaniæ Ciſrhenanæ colere. Tu videris, quomodò Friſios inſulas Rheni habitare, *lacuſque immenſos ambire* patiaris, dum Batavorum inſulam, Galliamque & Rom. imperium Flevo terminas. Hæc tibi placeant: nos meliores auctores ſequimur.

Sed haud immeritò aliquis arguat, iniquè me facere atque imperitè, quòd hac Friſiorum diſtributione eas nationes excludam, quæ præter eos diſertiſſimis heic verbis à Plinio locantur. nam lib. IV, cap. XV, *In Rheno*, inquit, *ipſo, prope* C *millia paſſuum in longitudinem, nobiliſſima Batavorum inſula & Caninefatum, & aliæ Friſiorum, Cauchorum, Friſiabonum, Sturiorum, Marſatiorum, quæ ſternuntur inter Helium & Flevum.* Sanè ad hæc, quæ jam anteà aliorum ingenia miſerè torſerunt, quid reſpondeam, vix ſatis in expedito habeo. dicam tamen liberè & audacter, quid ſentiam. Nempe locus hic Plinii prorſus mihi ſuſpectus eſt. vereorque, veram ejus ſcripturam ab imperito librario (& quid mirum, aut novum?) fœdè depravatam ac corruptam eſſe. Ac primùm de Cauchis; quis (malùm!) adeò comminuti exeſique eſſe poteſt cerebri, qui rectè eorum nomen heic legi credat. quidpe non modò ultra omneis Rheni alveos, ſed Amiſiam etiam amnem, in ſeptemtriones versùs recedente Germaniâ, collocantur à Tacito. & Plinius etiam in Ingævonum gente eos refert; quæ tota ad ſeptemtriones ſpectabat: quum proximos Rheno Iſtævones adpellet. Malè igitur hoc loco, & paſſim ex Plinii ſententiâ, in Rheni inſulis legitur *Cauchorum* vocabulum. Ego equidem vehementer ſuſpicor, imperitum aliquem ſive librarium, ſive interpretem, quum obſcura eſſet ſcriptura, ac penè omnis exoleta, in proximam ſimilitudinem repoſuiſſe literas: utique quum inſulas ante Cauchorum litora, inter Amiſiæ Viſurgiſque oſtia, ſtratas videret; quò ipſe, omnis geographiæ ignarus, Rheni alveum ſeptemtrionalem,

Flevum-

Flevumque oſtium olim pertinuiſſe ſuſpicatus eſt. Nec verò eſt, quòd quidam hoc loco vocabulū *Cauchorum* explicare velint terram *Goeyland*, quæ lacui adjecta duo opida ſuſtinet *Muyden* ac *Naerden*. namque heic Cauchi ſi qui fuiſſent, certè Tacitus, multus ſeduluſque in his oris Plinii etiam tempore rerum geſtarum narrator, vel leviter eos indicaſſet. & Plinius ipſe, haud negligens geographus, gentem tam obſcuram (cui enim prætereà memorati hoc tractu Cauchi?) ab illâ nobiliſſimâ vel uno verbo diſcreviſſet. ſolet quidpe, ubi unum idemque nomen duobus locis impoſitum, ſedulus diſcernere. Quas ob res omnino mihi veriſimile haud ſit, Plinium heic Cauchorum nomen locaſſe. Iam verò quàm inepti ſint illi, qui Cauchos iſtos interpretantur Flandriæ partem *Cadſant*, juxta opidum *Sluys*; item, qui Selandiæ inſulam *Walcheren*, prope, ut illi ajunt, Middelburgium; judicent ii, qui Helium oſtium idem eſſe Moſæ exploratum habent.

In eâdem ratione eſt *Sturiorum* vocabulum: quod pleriq; noſtrorū geographorum interpretantur *Staveren*, Friſiæ opidum: quùm tamen id ultra Flevum oſtium, extremumque Rheni alveum ſitum. niſi fortè eum Iſalæ antiquum alveum fuiſſe credas, qui opidum *Sloten* adluens, primùm *Takeſyl* vulgari vocabulo adpellatur; dein ubi in lacus diffunditur, *Fluyſing* dictus, mox juxta pagum *Mackum* in lacum *Suyder ſee* redditur. in quam equidem opinionem vocabulum te inducere poterat *Fluyſing*; quaſi id à Flevi adpellatione etiam nunc duret. Verùm hac de re alii viderint: mihi ſanè heic fides temerè nulla. nam hoc ſi concederetur; inſula *Fletio*, quam tertium illum Rheni alveum cinxiſſe tradit Mela, ritè heic conſtitui nullo modo poſſet; quod infrà in deſcriptione inſulæ adparebit. Iunius, abſurdum eſſe quum animadverteret, trans ultimum Rhenum Sturios Plinii ſtatuere; vocabuli adluſionem ex more ſuo ſectans, vocem *Sturiorum* tranſmutare haud dubitavit in *Tuſiorum* vocabulum: cujus veſtigia etiam nunc exſtare contendit in vico ſeptemtrionalis Hollandiæ *Opperdoes*, haud procul opido *Medenblick*. Verùm hunc manifeſti erroris coarguit Tacitus, *utraſque Friſiorum nationes uſque ad Oceanum Rheno prætexi, ambireque immenſos inſuper lacus* adfirmans. quâ ratione nullus heic Tuſiis iſtis datur locus.

At qui tandem ſunt tertii illi *Friſiabones*? quos nimis immaturo judicio quidam in Selandiæ inſulâ *Suyd Beverland* locarunt; quaſi huc etiam Plinii Rhenus extendatur. O egregios geographos! quos haud immeritò, neque indignè in ſummorum noſtri ſæculi geographorum numerum adſeras. Sed de hoc etiam vocabulo judicium expedire liceat. Sanè, aut ego vehementiſſimè fallor, aut hoc quoque corruptum eſt. quis enim, præter Plinii libros, agnoſcit *Friſiabones*! Prorſus nemo. Ac Tacitus, qui ſub Veſpaſiani imperii initium, quum Civilis Batavus rebellaret, multa de Batavis, Caninefatibus, Marſacis, Friſiis, Cauchis, Bructeris, Tencteris, Vſipiis, Mattiacis, Gugernis, quàm curatiſſimè hiſtoriar. IV, & V, perſcripſit, de Friſiabonibus iſtis haud quidquam addidit. quod ſanè, ſi qui fuiſſent, ſine dubio facturus erat. Neque enim ſoli Friſiabones hujus rebellionis expertes eſſe potuerunt, quum omnes circùm nationes unanimi conſenſu arma in Romanos ſumſiſſent. Hoc autem tempore Plinius opus ſuum hiſtoriæ naturalis condidit; vel paullo antè: nam Veſpaſiano dedicavit. Quòd ſi verò ante hanc tempeſtatem eos fuiſſe ſuſpiceris; certè Tacitus, qui ab uſque Auguſto multas in his oris res geſtas refert, utique de Friſiis frequenter, vel ſemel in eorum incidiſſet mentionem, ſi ulli exſtitiſſent. At Friſios ille in *Majores* ſolummodò, ac *Minores* diſtingvit; tertium genus nullum agnoſcens. quodcumque igitur nomen heic volueris adfingere, certus ille omnino excludere. Nec tamen neſcius ſum, bis Friſiabonum vocabulum apud Plinium legi: ſemel loco paullo antè citato; ubi Rheni inſulas deſcribit: & iterum eodem libro, cap. XVII; ubi Galliæ Belgicæ populos enumerat. Verùm hic ipſe locus ſatis apertè mendoſam eſſe vocem prodit. quid enim Friſiorum, aut ab his deductum nomen cis omneis pariter Rheni alveos, in mediâ fermè Belgicâ? Hinc ſaltem exterminandum ne neges, quicumque diſceptationes chorographicas contra hos meos commentarios iterum conſcripturus ſis. De Tranſrhenanis Friſiabonibus probaturi nonnihil nuper quidam videbantur, ex antiqui lapidis inſcriptione, quæ eſt hujuſmodi:

D. M.
T. FL. VERINO NAT.
FRISÆVONE VIX. ANN.
XX. M. VII. T. F. VICTOR
EQ. SING. AVG. FRATRI
DVLCISSIMO
F. C.

Verùm huic ego lapidi alium oppono lapidem, qui hujuſmodi habet inſcriptionem:

HILARVS
NERONIS CÆSARIS
CORPORE CVSTOS
NATIONE FRISÆO
VIX. A. XXXIII.

In hoc igitur poſteriori lapide rectus caſus eſt *Friſæo*: à quo obliquus *Friſæone*, adeò parum differt ab illo *Friſævone*, uti nemini dubium eſſe poſſit, quin idem nomen, eamdemque nationem uterque ſignificet. Et quid mirum, ſi imperitus ſtatuarius, orthographiâ malè obſervatâ, *Friſævone* ſcripſit, pro *Friſæone*; quum hodiè, non modò in Latinâ, ſed in ſuâ quiſque patriâ lingvâ frequentiſſimi peccent? Quid item mirum, ſi *Friſæones* plebi Romanæ dicti fuêre, qui poſteà Æthico *Friſiones*, & Sigeberto *Friſones*, & nunc etiam ſic Hiſpanis & Gallis *Friſons*, Italis *Friſoni*? quum ipſa olim Germanis gens vocata ſit *the Friſon*, multitudinis numero; qui nunc *die Friſen*, & *Freſen*. Sic ſcilicet *the Saxon* dicti fuêre *Saxones*; & *thi Frankon*, eodem modo *Francones*; *thi Gothon*, *Gothones*; & id genus innumeri alii. Quapropter ex iſto lapide nihil certi ſtatuendum arbitror. omnino autem, ut antè dixi, corruptum eſſe totum locum exiſtimo; legendumque in hæc verba: *In Rheno ipſo, prope centum* M. *paſſuum in longitudinem, nobiliſſima Batavorum inſula & Canineſatum, & aliæ Friſiorum majorum, & Friſiorum minorum, Marſatiorumque, ſternuntur inter Helium & Flevum*. Neque verò ego primus illud vulgatorum librorum *quæ*, corrigo in *quo*: ſed vetuſtiſſima ſic habere vidi exemplaria, tùm manuſcripta, tùm typis impreſſa. Eat jam chorographus ille noſter, *Sturioſque* ſuos, ſeu *Vrios*, & *Cauchos*, & *Friſiabones*, ſub undis in lacu, qui vulgò dicitur *Suyder ſee*, quærat; ubi eos Plinii ætate fuiſſe docet. quod falſum eſſe, ex magnitudine quoque lacus, quam jam tum habuit, mox patebit.

Ceterùm ingens ille error Strabonis, qui in lib. IV, Menapios ad oceanum, ab utroque fluminis Rheni oſtiorum latere, ex Cæſaris commentariis malè intellectis, collocavit, ſuprà in Menapiis diſcuſſus eſt.

Sed Friſiorum majorum, ac Friſiorum minorum, Marſatiorumque inſulas in Rheno uti indicare poſſimus; tertius ejus atque ultimus in ſeptemtriones verſùm alveus, lacuſque ingens, qui vulgari nunc nomine adpellatur *de Suyder ſee*, id eſt *Mare auſtrinum*, antè exponendi erunt. De hoc ſic Pomponius Mela, in libro III, cap. II: *Rhenus, ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium. mox diu ſolidus, & certo alveo lapſus, haud procul à mari huc & illuc diſpergitur. ſed ad ſiniſtram amnis etiam tum, &, donec effluat, Rhenus; ad dextram primò anguſtus, & ſui ſimilis, poſt ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnis, ſed ingens lacus, ubi campos implevit, Fletio dicitur; ejuſdemque nomimis inſulam amplexus, fit iterum artior, iterumque fluvius emittitur.* Hunc igitur lacum ab initio nullum fuiſſe conjicio; quidpe qui *campos impleviſſe* dicatur. quod etiam undarum altitudo, admodùm heic exigua atque brevis, apertè indicat. neque enim lacuum vada rectè campos adpellaveris. At aridam, ſive (ſi id malis) paluſtrem humum certum Iſalæ flumini præbuiſſe alveum judico, donec id oceano immergeretur. Alvei autem tractum hunc fuiſſe puto. Exoritur id flumen haud procul arce *Raesfeld*, in Veſtoſaliæ veteri illâ ſilvâ Cæſiâ; & modica opida *Ringenberg*, *Iſelburg*, *Anholt*, *Dotechum*, *Doesburg*, & *Sutſen* (nullis hactenus à

nus à ſiniſtrâ ripâ receptis aquis) duaſque præclaras urbeis *Deventer* & *Campen* prætervectus, lacui hinc immergitur hoc noſtro ſæculo: antiquitus verò abhinc etiam certo alveo, inter inſulam *Ens* & proximum Friſiorum litus, verſus opidum *Staveren* ferebatur. hinc itidem certo alveo inter bina brevia; quorum altera ad dextram Friſico litori objacent, altera ad ſiniſtram vulgò nunc *het Brede ſant* dicuntur, verſus ſeptemtriones oceanum invehebatur, per oſtium, quod poſtmodò FLEVUM, ſive FLEVM Romanis dictum, nunc vulgò accolis *het Vlie*, ſive *Flie*. Nomen fluminis antiquum hoc loco aperuiſſe, laboris pretium fuerit. NABALIAM Romanis fuiſſe dictum, infra divortium Rheni amnis, poſtquàm hujus pars per foſſam Druſianam in illud effuſa fuit, apud Tacitum reperio. Verba ejus, quià à doctiſſimis etiam viris in controverſum vocantur, paullo diligentiùs conſideranda erunt. Hiſtoriarum igitur lib. v, Civilis Batavi rebellionem accuratiùs peragens, *Civilem*, inquit, *cupido inceſſit navalem aciem oſtentandi.* & mox: *ſpatium velut æquoris captum, ubi Moſa fluminis amnem Rhenus Oceano affundit.* Lege; *ubi Moſa fluminis os amnem Rhenum Oceano affundit.* ſic enim eſt de eodem amne annal. lib. II: *Ad Gallicam ripam latior & placidior adfluit: verſo cognomento Vahalem accolæ dicunt. mox id quoque vocabulum mutat Moſâ flumine; ejuſque immenſo ore eumdem in oceanum effunditur.* Porrò auctor dicto hiſtor. lib. v, paullo pòſt: *Cerialis flumine ſecundo, illi vento agebantur. Sic prævecti, tentato telorum jactu, dirimuntur. Civilis, nihil ultrà auſus, trans Rhenum conceſſit. Cerialis inſulam Batavorum hoſtiliter populatus.* & iterum: *Cerialis per occultos nuntios Batavis pacem, Civili veniam oſtentans, Velledam propinquoſque monebat, fortunam belli tot cladibus adverſam opportuno erga populum Romanum merito mutare. cæſos Treveros, receptos Ubios, ereptam Batavis patriam.* Sequitur hinc mox Batavorum ad pacem inclinatio: cui hæc ſubnectit auctor: *Non fefellit Civilem ea inclinatio: & prævenire ſtatuit.* & mox: *Petito colloquio, ſcinditur Nabaliæ fluminis pons: in cujus abrupta progreſſi duces.* Heic Lipſius (magnus certè in omni antiquitate Romanâ, ſi unam geographiam excipias, & incomparabilis vir) item Beatus Rhenanus, loco *Nabaliæ*, maluerunt legere *Vahalis*; magno errore contra filum hiſtoriæ, quum *Nabaliæ* nomen prorſus eis incognitum foret. qui tamen error facilis diſcuſſu eſt. namque ſi Civilis, poſt tentatam in Moſæ fluminis ore pugnam, trans Rhenum conceſſit; quomodò mox poſteà ad Vahalem amnem colloquium à duce Romano petiit? Rediſſe eum ad Vahalem, poſtquàm Cerialis Batavorum inſulam depopulatus, haud ſatis feliciter conjeceris; quum neque Tacitus, diligentiſſimus alioquin minutarum etiam rerum ſcriptor, id indicet; neque ipſa patiatur ratio. etenim ſi in dextrâ amnis ripâ Civilis conſtitit, ubi colloquium petiit; antè Cerialem ex inſulâ in ſiniſtram tranſiſſe neceſſe eſt. quod tamen Tacitus haud memorat: contra verò *ereptam Batavis patriam* etiam tùm, quum colloquium peteretur, oſtendit. Si Civilis in ſiniſtrâ; miror quâ audaciâ, imò quâ temeritate, poſt abalienatos ab ſe popularium animos, deſertus ac relictus, ſolus ex tutiſſimis Germaniæ finibus in infeſtum ſibi Galliæ ſolum tranſgredi auſus ſit. Sed falſum hoc, & à conſilio Civilis, quem *ingenio ſollertem* tradit auctor, maximè remotum. in Germaniæ ſolo trans Rhenum conſtitiſſe hominem, certum eſt. At cur ultra Iſalam uſque fugit? an non trans medium Rheni alveum conſtitiſſe, ſatis tutum erat? Minimè. medium Rhenum ipſe abegerat: quo *abacto, tenuis alveus continentium terrarum ſpeciem fecerat:* qui Cerialem, inſulam obtinentem, morari minimè poterat, quin infeſtis armis Civilem expeditus peteret. Ex his igitur jam certum extraque controverſiam ſit, Iſalam flumen olim dictum fuiſſe hac parte *Nabaliam.* quod Ptolemæi quoque haud obſcurè comprobat geographia. quippe opidum ei eſt, Ναυαλία, NAVALIA, ſeptemtrionali Rheni alveo, id eſt, Iſalæ adpoſitum: quod perperam imperitorum vulgus ſic multitudinis numero, quaſi à navibus, adpellatum ſtatuunt; interpretanturque nunc opidum *Campen*, litori dicti lacus adpoſitum: nec animadvertunt, in mediterraneis, haud puſillum recedente litore, à Ptolemæo id collocari, eodem ferè ſitu, quo nunc *Doesburg* opidum conſpicitur. ad quod pontem ego illum Tacito memoratum fuiſſe intellligo; non ſubitaneo opere, nec ad certam aliquam expeditionem conſtructum, ſed in quotidianos accolarum commeatus locatum. unde etiam ipſum opidum, à frequenti fluminis trajectu, exortum cultumque exiſtimo: quemadmodum

opidum

opidum ad medium Rheni alveum *Trajectus*; & alterum eodem nomine ad Moſam. *Navalia* autem dictum Ptolemæo opidum, cujus cognomine flumen *Nabalia* Tacito, eâdem dialecti ratione, quâ nunc etiam *navel* dicunt inferiores Germani ac Saxones *umbilicum*, quem ceteri Germani & Angli in Britanniâ *nabel* vocitant. Cujus generis alia ſexcenta ex linguâ Germanorum proferre licet. Obſtrepit heic multis verbis prædictus chorographus. quæ quam inania ſint, pueri etiam viderint. Adeóne difficile fuerit Romanis, fuſis fugatiſque Germanis, ex Batavorum inſulâ, poſtquàm Rhenus abactus, & tenuis redditus, in Friſiorum, ſeu Marſatiorum agrum tranſgredi; indeque ad Iſalam & pontem progredi? Quid maligne ſophiſta inſimulas, me apud Ptolemæum flumen Navaliam eſſe velle? Alluſiones vocabulorum, quod objicis, vel maxime rideo, ubi nudæ, ſine aliâ quapiam probabili ratione tuo more petuntur. Ad *Navam* trahis cum Vertranio *Nabaliæ* vocabulum. at ſi Civilis è Germaniâ, Rhenum tranſgreſſus, in Gallicam ripam rediit; quomodò Navâ flumine tutus eſſe potuit, quandoquidem omnem eam Rheni ripam jam recuperaverant Romani? Deſine, quæſo, malignus moleſtuſque eſſe, contra tui ipſius animi ſententiam. nam hæc atque talia te ignoraſſe, haud facilè perſvadeor, uti credam. Adfers inſuper, in duobus manu ſcriptis exemplaribus, loco *Nabaliæ*, ſcriptum fuiſſe in uno *flabalie*, in altero *flabile*: jamque exclamas, planè peſſumdatam eſſe meam *Nabaliam*. Satis ineptè. Quis tibi credat, duo iſta vocabula propiùs accedere ad tuam *Navam*, quàm ad meam *Nabaliam*? Aut quis ex uno atque altero exemplari reliqua cuncta damnet, ſine ullâ aliâ ratione vel argumento idoneo? Ne tu ipſe quidem, niſi per contradicendi ſtudium. Sed quæritur, an etiam ſupra divortium Rheni idem *Nabaliæ* nomen olim obtinuerit *Iſala*? Equidem haud arbitror: idque ex ratione nominis; quod haud dubiè accolis fuit *de Nawale*; quaſi dicas *Vahalem poſteriorem*. etenim ut antiquiſſimis temporibus Vahali, à rei argumento, quia partem Rheni exceptam in Moſæ os deferebat, nomen quæſitum fuit; ſic poſtmodùm incolæ harum regionum, quum Druſus aliam Rheni partem per foſſam à ſe factam in Iſalam & lacum effudiſſet, ab eodem argumento & hanc Druſi foſſam ſimulque ipſum Iſalam dixêre *de Wale*; &, quo ab antiquo illo Vahale diſcerneretur, cognomento *de na Wale*, id eſt, *Vahales poſterior*. Id vocabulum poſteà Romano ori dictum NABALIA, & NAVALIA; W Germanorum in B, & V converſo; ut jam anteà in aliis etiam vocabulis notatum eſt. Aliud igitur nomen, præter hoc dictum flumen ſupra Druſi foſſam habuiſſe certum eſt. At quodnam id fuit? Ego equidem haud aliud habuiſſe cenſeo, quàm quo etiam nunc adpellatur *Iſala*; niſi quòd paullo aliter formatum. Argumentis hanc opinionem haud dubiis adſerere conabor. Francorum quondam gentem ad hoc uſque pertinuiſſe flumen, infrà docebo. Iulianus Cæſar, in oratione ad ſenatum populumque Athenienſem, item Marcellinus lib. XVII, & Zoſimus lib. III, Notitia imperii, & Sidonius Apollinaris carm. VII, SALIOS habent gentem Francicam. hodiè regio Iſalæ adjacens vocatur vulgò SALLAND, & nonnullis ISSELLAND, haud dubiè veterum Saliorum ſedes, ſic à flumine, unà cum gente, cognominata. vicus item eſt *Sallick* in lævâ fluminis ripâ, medio ſitu inter opida *Hattem* & *Campen*. unde ſatis liquidò patet, antiquum fluminis nomen fuiſſe SAL, & variante dialecto SEL: quod poſtmodùm, literâ I præpoſitâ, factum eſt ISAL, & ISEL; denique, geminato SS, ISSEL. Inſula quin etiam hodiè eſt ad Flevum oſtium, quod antiquum Iſelæ eſſe oſtium ſuprà oſtendi, vulgari vocabulo *Schelling*: quam & ipſam ab eodem flumine SEL ſic dictam arbitror, quaſi SELLING. & ſatis notum eſt, crebras fuiſſe olim, non modò vicorum, ſed & regionum in ING terminationes. exempla in propinquo ſunt; inter Amiſiam & Viſurgim, *Hemmeling*, *Ooſtring*, *Ruſtring*, *Städing*; & ad lævam Albis ripam *Käding*. Nec tamen neſcius ego ſum, eſſe doctiſſimos etiam viros, qui Salios non à dicto flumine, ſed *à ſaliendo* dictos contendant: idque ex hoc Sidonii verſu;

Sauromates clypeo, Salius pede, falce Gelonus.

item ex his Marcellini verbis: *Petit primos omnium Francos; eos videlicet, quos conſvetudo Salios appellavit*. Certè argumentis illi contendunt opidò quàm infirmis; utique poſteriore hoc, ex Marcellino adducto. utrique ego unam hanc rationem oppoſuerim, quòd haud facilè, imò nullo modo fieri potuerit, ſi Romani Germanicæ hoſtilique genti nomen à

men à *ſaliendo* impoſuiſſent, uti id apud ipſos Germanos, non modò in gentem, ſed etiam in ſolum, & in flumen abiret: præſertim, quum, poſt exortum Francorum nomen, nullum heic Romani habuerint imperium.

Ceterùm de FOSSA DRVSIANA ſic auctor noſter, annal. II, de Germanico narrans: *Iam claſſis advenerat, cum præmiſſo commeatu*, ex Galliâ, per Moſæ os & Vahalem: *& diſtributis in legiones ac ſocios navibus, foſſam, cui Druſianæ nomen, ingreſſus, precatuſque Druſum patrem, ut ſe eadem auſum libens placatuſque exemplo ac memoriâ conſiliorum atque operum juvaret.* Svetonius in Claudio, de Druſo: *oceanum ſeptemtrionalem primus Romanorum ducum navigavit: tranſque Rhenũ foſſas novi & immenſi operis effecit, quæ nunc adhuc* DRVSINÆ *vocantur.* Foſſas licet Svetonius plurali numero dixerit; tamen unam ſolam fuiſſe conſtat. ideóque rectiùs FOSSA DRVSIANA ſingulari numero adpellatur Tacito. Haud perinde novum atque immenſum fuit opus, uti exaggerat Svetonius; quum VIII haud ampliùs fuerit millium paſſuum, inter vicum *Iſeloort*, & opidum *Doesborg*: niſi forte infra etiam Duſburgium antiquus Salæ alveus, anteà modicus, latior tunc ſit factus. Cauſa Druſo agendæ foſſæ nulla alia fuit, quàm uti claſſem hàc cum exercitu ex ſuperiore Rheni parte in lacum & oceanum deduceret, Friſios petiturus, & Cauchos. de quâ expeditione, præter Taciti teſtimonium modò citatum, ſic Dio, lib. LIV: Ἔς τε τὸν ὠκεανὸν διὰ τοῦ Ῥήνου καταπλεύσας, τούς τε Φρεισίους ᾠκειώσατο, καὶ ἐς τὴν Χαυκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν, ἐκινδύνευσεν. hoc eſt: *Secundo Rheno in oceanum devectus, Friſios ſubegit; ac per lacum in Chaucorum fineis profectus, in periculo fuit.* Factum id M. Valerio Meſſallâ, & P. Sulpitio Quirino Coss. anno ante natum Ieſum XII. Illorum nunc error vel maximus confutetur, qui uti errorem alterum de Bataviæ ſuæ finibus, quos ad Iſalam uſque proferunt, ex Tacito probarent, Iſalam illi Rheni nomine ſemper nuncupatum, medium autem alveum ſilentio ſuppreſſum, adfirmarunt. Tacitus equidem crebras ex ſuperiori Rheni parte navigationes in lacus commemorat: at Iſalæ amni nomen numquàm adpoſuit, niſi illud *Nabalia*; idque uno loco, ſuprà citato. Loca, in quibus navigationum per hunc amnem meminit, cuncta in medium adducere conſilium eſt; ne cui, in illorum ſententiam propenſiori, dubium aliquod inhærere queat. Annalium lib. I, quum Germanicus expeditionem faceret in Cheruſcos: *Et ne bellum mole unâ ingrueret, Cæcinam, cum quadraginta cohortibus Romanis, diſtrahendo hoſti, per Bructeros ad flumen Amiſiam mittit. equitem Pædo præfectus finibus Friſiorum ducit. ipſe impoſitas navibus quatuor legiones per lacus vexit. ſimulque pedes, eques, claſſis, apud prædictum amnem convenêre.* Romani exercitus erant apud Rheni ripam in hibernis, ad Vetera, & Aram Vbiorum; uti paullo antè refert auctor eodem libro. inde igitur profectum Germanicum Cæſarem *impoſitas navibus quatuor legiones per lacus vexiſſe* tradit: nec tamen de Druſi foſsâ quidquam, neque de Nabaliâ flumine, ſive tertio Rheni alveo, meminit; quum certum ſit, nullo alio alveo in lacum Germanicum deſcendiſſe. Mox infrà, quum Germanicus ab Cheruſcorum bello reverteretur: *Mox reducto ad Amiſiam exercitu, legiones claſſe, ut advexerat, reportat. pars equitum litore oceani petere Rhenum juſſa.* Per lacus advexerat Germanicus: ergo per lacus reportavit. At quòd *pars equitum Rhenum petere juſſa*; ſanè non de Nabaliâ, ſive Iſalâ intelligendum; ſed de ſuperiore Rheni parte, ubi Vetera, & Ara Vbiorum, quò reducendus erat exercitus. Iterum paullo pòſt, eâdem hiſtoriâ: *At Germanicus legionum, quas navibus vexerat, Secundam & Quartamdecimam itinere terreſtri P. Vitellio ducendas tradit; quò levior claſſis vadoſo mari innaret, vel reciproco ſideret.* inde auctor luctationem legionum cum oceani æſtibus narrat: ſubjicitque tandem; *lux reddidit terram. penetratúmque ad amnem Viſurgim* (lege *Vidrum*; quæ lectio infra adſeretur) *quò Cæſar claſſe contenderat. impoſitæ deinde legiones, vagante famâ ſubmerſas. nec fides ſalutis, antequàm Cæſarem exercitumque reducem vidêre*; milites in hibernis relicti. At accuratiùs, annal. II, ſecundam Germanici in Cheruſcos referens expeditionem, Druſianæ ſimul foſſæ & lacuum navigationem memorat: nec tamen uſquàm Rheni nomen in Iſalâ. *Iamque claſſis advenerat, cum præmiſſo commeatu,* è Galliâ per Moſæ os & Vahalem: *& diſtributis in legiones ac ſocios navibus, foſſam cui Druſianæ nomen, ingreſſus, precatuſque Druſum patrem, ut ſe eadem auſum libens placatuſque exemplo, ac memoriâ conſiliorum atque operum juvaret. lacus inde, ac oceanum,*

uſque ad Amiſiam flumen ſecundâ navigatione pervehitur. Annal. IV, Friſios rebellanteis caſtellum Flevum obſediſſe narrat; ſubjicitque: *Quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniæ proprætori, cognitum; vexilla legionum è ſuperiori provinciâ*, à Magontiaco, *peditumque, & equitum auxiliarium delectos accivit; ac ſimul utrumque exercitum Rheno devectum Friſiis intulit.* Heic quoque Rheni nomen, non Druſianæ foſſæ, nec Iſalæ, quamvis hàc claſſis meaverit, ſed ſuperiori parti, quæ ab hibernis ad divortia uſque amnis protenditur, tributum exiſtimes. Clariùs autem annal. XI, ubi Chauci, duce Gannaſco Caninefate, inferiorem Germaniam & Galliam levibus navigiis prædabundi incurſavêre; *Corbulo triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quæque habiles, per æſtuaria & foſſas adegit; lintribuſque hoſtium depreſſis Gannaſcum exturbavit.* Medium Rheni alveum & Vahalem, Selandiæque æſtuaria heic intelligi, ſuprà in Toxandris ac Batavis oſtenſum eſt. Ergo vel hinc ſatis liquet unum medium alveum Tacito Rheni vocabulo deſignari: qui haud dubius Germaniam inter Galliamque terminus. Eodem libro, quum Friſiorum natio, poſt rebellionem, in deditionem veniſſet, Corbulo, obſidibus acceptis, agros iis deſcripſit; *idem ſenatum, magiſtratus, leges impoſuit. ac, ne juſſa exuerent, præſidium immunivit. At Claudius adeò novam in Germania vim prohibuit, ut referre præſidia cis Rhenum juberet.* Heic planè ineptè facturum puto, qui ſub Rheni nomine Iſalam intelligere velit. quidpe quamvis Iunius & defenſor ejus chorographus Friſios in Ciſrhenanos & Tranſrhenanos Tacito diſtingvi autument; tamen heic, ſine ullâ diſtinctione, totam Friſiorum nationem malè auctorem indicaſſe, arguerint. Ad medium uſque alveum pertinuiſſe Friſios, ſatis ſuprà in Batavis demonſtratum eſt. ergo non Iſalam, ſed Rhenum Lugdunenſem, qui terminus Germaniam inter & Galliam, Tacitum notaſſe hoc loco, certum eſt. Annal. XIII: *Continuo exercitum otio, fama inceſſit, ereptum jus legatis ducendi in hoſtem. eóque Friſii juventutem ſaltibus, aut paludibus, imbellem ætatem per lacus admovêre ripæ, agróſque vacuos, & militum uſui ſepoſitos inſedêre, auctore Verrito, & Malorige, qui nationem eam regebant, in quâ tum Germani regnabant. Iamque fixerant domos, ſemina arvis intulerant, atque patrium ſolum exercebant; cùm Didius Avitus, acceptâ à Paullino provinciâ, minitando vim Romanam, niſi abſcederent Friſii veteres in locos, aut novam ſedem à Cæſare impetrarent, perpulit Verritum & Malorigem preces ſuſcipere*; & mox: *Nero civitate Romanâ ambos donavit: Friſios decedere agris juſſit. Atque illis aſpernantibus, auxiliaris eques, repentè immiſſus, neceſſitatem attulit, captis cæſiſve, qui pervicaciùs reſtiterant. Eoſdem agros Anſibarii occupavêre.* Agros hos circa Rheni fuiſſe divortium, ſuprà dictum eſt. Igitur & Iſalæ & Rheni ripæ Friſii admovêre ſuos: nec tamen Rheni vocabulum heic Tacitus addit, quamvis lacus memoret. Ceterùm mendum eſſe in his Taciti verbis, *qui nationem eam regebant, in quâ tum Germani regnabant*; multi doctiſſimi viri jam dudum viderunt, variéque in veram lectionem reſtituere conati ſunt. Alii putarunt eſſe legendum, *in quâ tum germani*, id eſt fratres regnabant. at quorſum in Tacito, brevitatis miro amatore, hæc ejuſdem rei repetitio? quum ſuccinctiùs, elegantiúſque dixiſſet; *qui nationem eam germani regebant:* vel; *in quâ tum natione germani regnabant.* Alii poſtrema illa verba ita expoſuerunt, uti Germani tunc Friſiorum nationis fuerint domini: nec tamen addiderunt, quinam Germani in Friſiis, gente Romanorum tunc imperio ſubjectâ, & aliàs validiſſimâ, regnare potuerint. Alii iterum ſic ſtruxerunt: *in quâ juſſu Germanici regnabant.* at quis iſte Germanicus? haud dubiè Druſi filius, quinto Tiberii principatus anno defunctus. at ſub Claudio imperatore Corbulo, ante decennium, iiſdem Friſiis *agros deſcripſerat. ſenatumque magiſtratus, & leges impoſuerat.* Alii denique ſic eadem emendarunt: *in quantum Germani regnantur.* at quorſum hæc cautio, ſatis intempeſtiva, & ab auctoris ingenio alieniſſima? an non etiam auctoritate ſuadendi regimus; non tantùm imperio? Idem noſter, ſub initium ejuſdem libri; de Nerone: *Ibaturque in cædes, niſi Afranius Burrhus, & Annæus Seneca obviam iſſent. hi rectores imperatoriæ juventæ, & pari in ſocietate potentiæ concordes, diverſâ arte ex æquo pollebant. Burrhus militaribus curis & ſeveritate morum; Seneca præceptis eloquentiæ, & comitate honeſtâ juvantes invicem, quò faciliùs lubricam principis ætatem, ſi virtutem aſpernaretur, voluptatibus conceſſis retinerent.* At nec illi ſtatim regnant, qui jubendi poteſtate regunt.

alioquin & provinciarum rectores forent reges, & militum ductores, & quivis magiſtratus. Idem noſter, hiſtoriar. IV, de Batavis loquens: *Diu Germanicis bellis exerciti; mox aucta per Britanniam gloria, tranſmiſſis illuc cohortibus, quas, vetere inſtituto, nobiliſſimi popularium regebant.* An & hi regnabant? Haud puto. Ineptum certè fuerit exiſtimare, Tacitum verbum ſatis leve graviori voluiſſe emollire, vel mitigare. quo modo Germanici principes ſuos rexerint populos, ſuprà, lib. I, explicatum eſt. Friſiorum autem gens ſemper fuit liberrima; niſi quòd Romanorum jugo aliquamdiu preſſa. Malim igitur ego ſic dicto loco legere: *qui nationem eam regebant, in quâ tum Germani rebellabant.* hoc quippe à Friſiis factum, ſatis apertè atque clarè clamat præſens hiſtoria. Sed ad inſtitutum revertatur oratio. Hiſtoriar. V, quum Civilis, poſt adverſam ad Vetera pugnam, Batavorum opidum defendere non auſus, in inſulam conceſſiſſet; *tranſiêre Rhenum Tutor quoque, & Claſſicus, & CXIII Treverorum ſenatores.* non Vahalem; quà Civilis: ſed ſuprà, ſuis in finibus, circa Moſellæ confluentem; ubi unus alveus, nec aliud niſi Rheni nomen. Certè, quamvis in univerſum tres Rheni dicerentur alvei; tamen ſingulos ubi citare voluerunt antiqui ſcriptores, ſuo quemque peculiari nomine adpellarunt: quemadmodùm hodiè etiam hic ISALA dicitur, ille VAHALIS, medius autem RHENUS. quod probè Tacito obſervatum videmus. Ac ſanè fieri ſic neceſſariò oportebat, ne, ſi ſub uno Rheni nomine omnes promiſcuè, ſine ullâ diſtinctione efferrentur, animus confunderetur lectoris, ambigentis quemnam ex tribus intelligeret. Sic etiam Florus lib. IV, cap. XII: *In tutelam provinciarum, præſidia atque cuſtodias ubique diſpoſuit per Moſam flumen, per Albim, per Viſurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs caſtella direxit.* Horum caſtellorum pars, infra ſciſſionem amnis, ad quem alveum fuerit, ſuprà, lib. II, demonſtratum eſt: nempe ad medium, in Batavorum inſulâ, Arenaci, Vadæ, Grinnibus, Patavoduri, Lugduni, & ad oſtium amnis. Sic item Svetonius in Caligulâ: *Admonitus de ſupplendo numero Batavorum, quos circa ſe habebat, expeditionis Germanicæ impetum cepit. neque diſtulit.* & mox: *Poſtquàm caſtra attigit, ut ſe acrem & ſeverum ducem oſtenderet, legatos, qui auxilia ſeriùs ex diverſis locis adduxerant, cum ignominiâ dimiſit.* paullo pòſt: *mox deficiente belli materiâ, paucos de cuſtodiâ Germanos trajici, occulique trans Rhenum juſſit; ac ſibi poſt prandium quàm tumultuoſiſſimè, adeſſe hoſtem, nuntiari. quo facto, proripuit ſe cum amicis, & parte equitum prætorianorum, in proximam ſilvam: truncatiſque arboribus, & in modum tropæorum adornatis, ad lumina reverſus, eorum quidem, qui ſequuti non eſſent, timiditatem & ignaviam corripuit; comites autem & participes victoriæ novo genere ac nomine coronarum donavit.* & mox: *Poſtremò, quaſi perpetraturus bellum, directâ acie in litore oceani, ac baliſtis machiniſque diſpoſitis, nemine gnaro ac opinante quidnam cœpturus eſſet, repentè, ut conchas legerent, galeaſque & ſinus replerent, imperavit: ſpolia oceani vocans, Capitolio palatioque debita.* Ad caſtra Caligula pervenerat. hæc non niſi in medii alvei lævâ ripâ fuerunt. Trans Rhenum adeſſe hoſtem ei nuntiatum eſt. hic nullus niſi Germanus eſſe poterat Friſius; Batavo ſatis pacato, crebriſque caſtris per Rheni ripam ac præſidiis coërcito: ubi haud dubiè Caligula conſtitit cum exercitu. Denique aciem in litore oceani dixerit. hoc etiam haud dubiè in eâdem ripâ, ubi caſtra; & ubi ſpecies fieri poterat, quaſi in hoſtem Friſium dirigeretur. Sed clariùs Plinius lib. IV, cap. XXIII; ubi univerſæ Europæ menſuram computat; *Eſt autem ipſius*, inquit, *Italiæ, ut diximus* XII CXX M *ad Alpeis. Unde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, quà videtur menſuram agere Polybius*, XI M lxiij. *Sed certior menſura ac longior ad occaſum ſolis æſtivi, oſtiumque Rheni, per caſtra legionum Germaniæ, ab iiſdem dirigitur Alpibus* XII M xliij. *Oſtium* ait *Rheni*; non *oſtia*: quia medium intelligi voluit alveum, ad quem caſtra prædicta.

Atque de tertio Rheni alveo lacuque ejus & oſtio Flevo ſatis hactenus diſſertum exiſtimo. Nunc abs re haud alienum fuerit, ea quoque in medium producere, diligentiúſque diſcutere, quæ Æthicus, mirus maximéque abſurdus coſmographus, de eodem flumine terriſque adjacentibus ridiculè nugatus eſt: uti vel hinc fides auctoritaſque ejus cognoſcatur. Sic igitur ille, in occidentalis, quem vocat, oceani fluminum deſcriptione; *Fluvius*, inquit, *Araris naſcitur à Pœtavione veniens. relictâ caudâ ortus ſui ſta-*

tim ei fluvius Rhodanus occurrit, & ſimul unum faciunt. in mare ingrediuntur egreſſi Ar latum. Sed hunc, quem fluvium Bicornium diximus, ante conjunctionem Rhodani, in ſui ternis aliud nomen accepit præter Bicornium. nam in provinciâ Germaniâ fluvius Rhenus dicitur. alibi, ut diximus, Bicornius, alibi Araris appellatur. Ita ergo hic fluvius tribus nominibus nuncupatur, cum ſit unus ac dimidius. quòd Araris, ut ſuprà diximus ducit à mari Pœtavienſi, uſque ad mare Tyrrhenium, contra inſulas Baleares. ejus autem medietas habet aculeum (lege *alveum*) *pertortuoſum Lugduno, ubi naſcitur. ubi autem inruit, utrum in oceanum occidentis, an in mare Tyrrhenum in præſente* [adde *non*] *poteſt videri, quia ab aquâ ad aquam videtur currere. Fluvius Rhodanus naſcitur in medio campo Galliarum; & occurrit ei Bicornius ſuprà dictus, curſo, merſuque, quo diximus. Fluvius, qui Bicornius dicitur, naſcitur in campis Germaniæ; inundans eamdem regionem à Petabio.* O nugamenta! ô chimæræ! Quis umquàm infans abſurdiora comminiſci potuiſſet? Somnium ſuum conſcripſiſſe hunc hominem jurares. Primùm de Vahali ei alicubi lectum fuiſſe cenſeo, qui ad initium Bataviæ à Rheni alveo divortitur; inque mare Batavienſe, id eſt, in oceanum Germanicum per Moſæ os evolvitur. Hunc *Vahalim* ille putavit eumdem eſſe *Ararim*: fortè quia ſic vocabulum illius in exemplaribus corruptum legebatur. Dein Rhenum dixit *Bicornium*: quod non proprium ejus erat nomen; ſed epitheton, à Virgilio, & aliis poëtis ei tributum. Hunc dixit unum eſſe fluvium, & dimidium; quia Vahalis pars tantùm eſt Rheni non integer fluvius cum peculiari ſuo fonte. Tum, quia Rhenum cognoverat tribus alveis atque oſtiis in oceanum effundi; tribus eum nominibus adpellari dixit, *Rhenum*, *Bicornium*, & *Ararim*. Quia verò comperierat, Vahalim Rheno jungi, Ararim autem Rhodano: Ararim partem putavit eſſe Rheni; quem & ipſum eâ occaſione Rhodano junxit. Et quia Ararim ſciebat per Rhodanum in mare internum deferri; Vahalim autẽ mare Batavienſe attingere: Ararim à dicto mari initium ducere abſurdiſſimâ ratione pronuntiavit. Nec minùs abſonè medium Araris ſimul atque ortum in uno eodemque loco ſtatuit, apud Lugdunum. quod eâ occaſione factum, quia audiverat, ad medium Rheni alveum eſſe opidum Lugdunum: cognoverat que pariter, Ararim apud aliud Lugdunum Rhodano miſceri: denique intellexerat, Araris alveum ſtatim ab ortu ſive fonte ſuo, qui eſt in monte Voſego eſſe pertortuoſum. Iam verò, quum comperiret, Ararim tam lentè ac placidè fluere, ut in utram partẽ feratur, oculo difficile ſit dijudicare: ipſe, dubium eſſe, tradidit, utrum in oceanum, an in internum mare effluat; quia à mari ad mare fluat. Denique, quum Rhenus ad initium agri Batavi, aperto loco duo in cornua ſcindatur, inſulamque Batavorum efficiat: ille Bicornium fluvium in campis Germaniæ naſci dixit, inundareque Germaniam à Petabio. Quod autem inundare regionem dixit; id propriè ſpectat ad tertium Rheni alveum *Navaliam*; qui in latiſſimum lacum Flevum effunditur. Hæc quum tam abſurda, tamque inepta ſit iſtius ævi geographia; miror ego, noſtri ſæculi homines ejuſmodi auctores ſine ullo diſcrimine pro optimis probatiſſimiſque allegare. Sed de tribus Rheni alveis ſatis dictum puto. nunc ad ipſum lacum redeo. Siccam heic anteà, vel ſaltem paluſtrem fuiſſe humum, ſuprà memoravi. quando autem, itèm quomodò lacus primùm exſtiterit, apud neminem auctorum reperio. conjicere tamen licet, eodem tempore id accidiſſe, quo Cimbri oceani irruptione ex patriis terris fuerunt pulſi. Ac tunc quidem inundationem illam in omne litus, quod à Daniæ parte Iutiâ auſtrali ad fretum uſque Britannicum protenditur, invectam puto. Hinc Selandiæ ſolum, anteà continens atque ſolidum, in inſulas æſtuariis perpetuis diſſectum; de quo ſuprà dictum. hinc æſtuaria quoque ad Chaucorum, Friſiorumque litora, in ſiccâ itidem anteà humo, exorta: quæ in tantum diutino oceani illiſu poſtmodùm eluta ſunt, uti jam non alternis vicibus, modò inſulæ, modò continentes reliquæ terræ partes; ſed altiſſimis undis perpetuò cinctæ, non niſi navium tramiſſu adiri queant. Has autem ad Friſiam terram undas æſtuaria antè fuiſſe, maris acceſſu repleta, receſſuque vacua, veteres docent rerum ſcriptores. in quibus Dio lib. LIV, Druſi res, Auguſti auſpiciis geſtas, enarrans; Ἔς τε τὸν ὠκεανὸν, inquit, διὰ τοῦ Ῥήνου καταπλεύσας, τούς τε Φρισίους ᾠκειώσατο, καὶ ἐς τὴν Χαυκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν, ἐκινδύνευσε, τῶν πλοίων ἐπὶ τῆς τοῦ ὠκεανοῦ παλιρροίας ἐπὶ ξηροῦ γενομένων. hoc eſt: *Rheno in oceanum devectus, Friſios perdomuit: & quum per lacum in Chaucorum fineis trajiceret*

in peri-

in periculum incidit, navibus maris refluxu in ſicco deſtitutis. Lacum heic adpellat Dio, quod nunc vulgari vocabulo dicitur *het Wat*, id eſt, *mare vadoſum*, inter Friſiæ utriuſque continentem, & inſulas objacenteis. neque enim alius heic lacus, navigationi ex Friſiis in Chaucos commodus. Oceanum autem vocavit, quæ itidem ipſa vada fuêre inter Friſiam occidentalem, & inſulas adverſas *Texel, Flieland, Schelling, Ameland*, atque alias. neque enim opus habebat Druſus ultra has in aperta oceani egredi, Friſios adgreſſurus. Sed hæc perperam, propter ignorantiam locorum, à Dione ordinata. Lacum eſſe in Friſiis Fletionem; mare item vadoſum inter hunc & Chaucos, audiverat. Situm autem utriuſque quum non ſatis perciperet; oceanum ante lacum poſuit, vadoſumque mare lacum adpellavit. Tacitus annali primo, res geſtas Germanici adverſus Cheruſcos perſequens, ſic ait de eodem lacu & mari: *Ne bellum mole unâ ingrueret, Cacinam cum* XL *cohortibus Romanis, diſtrahendo hoſti, per Bructeros, ad flumen Amiſiam mittit. equitem Pædo præfectus finibus Friſiorum ducit. ipſe impoſitas navibus quatuor legiones per lacus vexit. ſimulque pedes, eques, claſſis, apud prædictum amnem convenêre.* paullo pòſt: *Reducto ad Amiſiam exercitu, legiones claſſe, ut advexerat, reportat: pars equitum litore oceani petere Rhenum juſſa.* & mox: *Germanicus legionum, quas navibus vexerat, Secundam & Quartamdecimam itinere terreſtri P. Vitellio ducendas tradit: quò levior claſſis vadoſo mari innaret, vel reciproco ſideret. Vitellius primum iter ſiccâ humo, aut modicè allabente æſtu quietum habuit. mox impulſu aquilonis, ſimul ſidere æquinoctii, quo maximè tumeſcit oceanus, rapi agique agmen; & opplebantur terræ. eadem freto, litori, campis, facies: neque diſcerni poterant incerta ab ſolidis, brevia à profundis.* His verbis, *pars equitum litore oceani petere Rhenum juſſa*, ſatis diſertè ac perſpicuè loca iſta vadoſa, ſive æſtuaria, oceanum adpellat. nam quid (malum!) illi per æſtuariorum lubrica, crebraque inſularum freta, aperti oceani litore reptarent? at per *vadoſum mare* ſatis clarè æſtuaria, quæ nunc dicuntur *het Wat*, indicat. nam aperto oceano ſi vectus foret, nihil erat quod *vadoſum reciprocumve mare* vereretur, aut vitaret. Doctiſſimus Lipſius ad hæc verba, *eadem freto, litori, campis facies*, adjicit iſta: *Ex his pluribuſque locis clarum, non fuiſſe loco litoris olim arenarias illas moles veriùs, quàm montes, quæ oceanum hodiè arcent: ſuccrevitque majorum ævo illa arenarum vis, ſatione caricis, non ſine monitore deo.* Succrevit tanta arenarum vis? unde? à terrâ; an à mari? A terrâ fortè. at quomodò? Eruptione, inquies, ut aliis in locis terræ enatæ ſunt. Falleris. eruptiones ejuſmodi non niſi in cavernoſis locis fiunt; quorum heic nulli. Sed ventorum flatibus mariſque oppoſitu excitari poterat. Itáne. unde igitur illi tumuli, III millibus paſſuum à litore diſſiti, in mediterraneis circa Harlemium opidum? an hi etiam à mari? Haud ſimile veri eſt. Dicam ego quid ſentiam. nolo te tam operoſis arduiſque argumentis rem planè abſurdam probare. Æſtuaria iſta, ut antè dictum, auctor oceanum adpellavit: litus autem, non quod extra æſtuaria atque inſulas; ſed quod in continente Friſiæ. heic igitur quum nulli arenarum obſtarent tumuli, facilè oceanus terræ faciem operire poterat. Nihilo tamen minùs arenarum colles erant in inſulis Friſiæ, Hollandiæ, Selandiæ, reliquoque oceani litore, ad fretum uſque Britannicum, uti nunc ſunt. Inſulas autem fuiſſe jam tum ante Friſiam terram, quæ nunc ſunt, patet ex Plinio; qui lib. IV, cap. XIII, à Cimbrorum peninſulâ (Daniæ nunc eſt pars, Iutia) ad Rheni uſque oſtia, XXIII inſulas, Romanorum armis cognitas, refert. inter quas niſi eas quoque numeres, quæ inter Flevum & Albis fluvii os Germanico litori objacent, nullo pacto numerum impleveris. Quin iſtæ quàm maximè inter alias Romanis cognitæ fuerunt; quum ad Albim uſque Druſus, & hujus filius Germanicus oceanum navigarent. Plinii verba, dicto loco, hæc ſunt: *Promontorium Cimbrorum, excurrens in mare longè, peninſulam efficit, quæ Cartris appellatur.* XXIII *inde inſulæ, Romanorum armis cognitæ. earum nobiliſſima Burchana, Fabaria à noſtris dicta, à frugis ſimilitudine, ſponte provenientis.* De eiſdem ita Strabo, lib. VII: Ἐχειρώσατο δ' ὁ Δροῦσος οὐ μόνον τῶν ἐθνῶν τὰ πλεῖστα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν τῷ παράπλῳ νήσους· ὧν ἐστὶ καὶ ἡ Βουρχανίς· ἣν ἐκ πολιορκίας εἷλεν. id eſt: *Druſus non modò genteis plurimas ſubegit, ſed & inſulas in legendo litore obvias: in quibus eſt Burchanis, vi ab eo expugnata.* En maligne obtrectator; hæc ego credam te non legiſſe, dum per triennium ferè tela contra me quæris atque colligis. quænam illæ fuêre complures νῆσοι, quas Druſus inter

Rhenum & Amiſiam ἐν τῷ παράπλῳ ἐχειρώσατο, ſi heic ante Friſiæ litus inſulas nunc temporis fuiſſe negas? Ipſius Rheni inſulas ne nomines. nam XXIII illas diſertè Plinius inter Cimbrorum promontorium & Rheni oſtium Flevum collocat. uterque verò auctor *Burchanam* nominat; quam hodiè eſſe in ore Amiſiæ inſulam vulgari vocabulo *Borchum*, ante me jam viri docti pronuntiarunt. Hac igitur unâ neceſſariò conceſsâ, quomodò reliquas, juxtà ſitas, negare poteris? Annales tui, quos allegas, quàm veraces ſint, tute ex hoc judices. me ne falsò inſimules, *planè eandem, imperante Tiberio, fuiſſe Friſici litoris faciem*, me ſtatuere. quantum diſcriminis fecerim, paullo antè monſtravi. póſtque clariùs apparebit. Sed ad inſtitutum redeo. De Batavorum etiam inſulâ ne erres, quaſi tumuli heic nulli fuerint, quia illa oceani fluctibus opplebatur. haud toto litore, ſed Rheni oſtiis aquæ invehebantur. ideóque Corbulo *inter Moſam*, ut ait Tacitus annal. XI, *Rhenumque foſſam perduxit, quâ incerta oceani vetarentur*; ſcilicet. ἵνα μὴ οἱ ποταμοὶ, ut inquit Dio lib. LV, ἐν τῇ τοῦ ὠκεανοῦ πλημμυρίδι ἀναῤῥέοντες πελαγίζωσιν. id eſt; *ne fluvii oceani adfluxu refluentes ſtagnarent*. Cui rei nunc ſatis ſuperque hiſce in oris obviatum eſt; tot tantiſque foſſis ubique egeſtis, uti haud facilè oceani æſtus, niſi Coro vento diu multumque ſpirante, terram Hollandiam invadere queat. Sed alius eſt Taciti locus, jam anteà ex parte citatus, ubi diſertè apertum oceanum ab hoc vadoſo mari diſtingvit. nempe annal. II, ubi expeditionem Germanici in Cheruſcos recenſet; *Iamque claſſis*, inquit, *advenerat, cum præmiſſo commeatu; & diſtributis in legiones ac ſocios navibus, foſſam, cui Druſianæ nomen, ingreſſus, precatuſque Druſum patrem, ut ſe eadem auſum libens placatuſque exemplo ac memoriâ conſiliorum atque operum juvaret. lacus inde, & oceanum, uſque ad Amiſiam flumen, ſecundâ navigatione pervehitur*. Et deinde, bello confecto: *Sed æſtate jam adultâ legionum alia itinere terreſtri in hibernacula remiſſa; plures claſſi impoſitas, per flumen Amiſiam oceano invexit. Ac primò placidum æquor mille navium remis ſtrepere, aut impelli. mox atro nubium globo effuſa grando: ſimul variis undique procellis, incerti fluctus proſpectum adimere, regimen impedire, mileſque pavidus, caſuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempeſtivè juvat, officia prudentium corrumpebat. Omne dehinc cælum, & mare omne in auſtrum ceſſit; qui tumidis Germaniæ terris, profundis amnibus, immenſo nubium tractu validus, & rigore vicini ſeptemtrionis horridior, rapuit, disjecitque naves in aperta oceani*. Ergo ante non erant in aperto oceano, dum remis adhuc placidum æquor impellebant; ſed in æſtuariis, quæ nunc *het Wat* vocantur. Aſt vera hæc fuiſſe tum temporis æſtuaria, quæ acceſſu maris oceani implebantur, receſſu verò vacua relinquebantur, ex Plinio juxtà ac Tacito comprobare adnitar; ne quis in dubium vocare queat, arbitrans vadoſum mare perpetuis oceani fluctibus repletum fuiſſe. cujus opinionis me ipſum falsò inſimulavit ſæpè dictus chorographus. Plinius lib. XVI, cap. I: *Sunt verò in ſeptemtrione viſæ nobis gentes Cauchorum, qui majores, minoreſque appellantur. vaſto ibi meatu perpetuis bis dierum noctiumque ſingularum intervallis, effuſus in immenſum agitur oceanus, æternam operiens rerum naturæ controverſiam; dubiumque, terra ſit, an pars maris. Illic miſera gens tumulos obtinet altos, ut tribunalia ſtructa manibus, ad experimenta altiſſimi æſtus caſis ita impoſitis; navigantibuſque ſimiles, cùm integant aquæ circumdata; naufragis verò, cùm receſſerint; fugienteſque cum mari piſces circa tuguria venantur*. En, vaſto ibi meatu, in immenſum agebatur oceanus, æternam operiens rerum naturæ controverſiam; id eſt, ut Tacitus ſuprà, *eadem freto, litori, campis facies; neque diſcerni poterant incerta ab ſolidis, brevia à profundis*; ita uti navigantibus ſimiles viderentur. Nec tamen ſemper integebant aquæ circumdata tumulis loca; ſed perpetuis bis dierum noctiumque ſingularum intervallis recedebant; ut jam naufragis, ad litus ejectis ſimiles videri poſſent; atque ibi fugienteis cum mari piſceis, in uligine æſtuariorum, circa tuguria venarentur. Itaque rectè Dio de Druſo, per eadem hæc æſtuaria navigante: Καὶ ἐς τὴν Χαυκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν, ἐκινδύνευσε, τῶν πλοίων ἐπὶ τοῦ ὠκεανοῦ παλιῤῥοίας ἐπὶ ξηροῦ γινομένων: id eſt; *quum per lacum in Chaucorum fineis tenderet, in periculum incidit, navibus maris fluxu in ſicco ſidentibus*. Audin' chorographe, quid graviſſimi auctores teſtentur? etiamne plus heic valebunt annales tui patrii, quorum neque tu, neque quiſquam alius certum auctorem monſtraverit? Haud puto. Hinc igitur, quum eadem ſit hodiè vadoſi maris ad Friſium

litus

litus altitudo, quæ eſt ad Chaucorum oram, inter Amiſiam & Viſurgim; eamdem etiam conditionem olim utriuſque litoris æſtuariorum fuiſſe, credendum eſt. nec ego divinatione id ſolummodò, fortaſſis vanâ, conjicio: ſed teſtem habeo luculentiſſimum, auctorem meum; qui annal. IV, quum Friſii, nimis acri tributorum exactione per Olennium commoti, rebellarent; *Rapti*, inquit, *qui tributo aderant milites, & patibulo adfixi. Olennius infenſos fugâ prævenit, receptus caſtello, cui nomen Flevum. & haut ſpernenda illic civium ſociorumque manus litora oceani præſidebat. Quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniæ proprætori, cognitum, vexilla legionum è ſuperiori provinciâ, peditumque & equitum auxiliarium dilectos accivit; ac ſimul utrumque exercitum, Rheno devectum, Friſiis intulit; ſoluto jam caſtelli obſidio, & ad ſua tutanda digreſſis rebellibus. Igitur proxima æſtuaria aggeribus, & pontibus traducendo graviori agmini firmat. atque interim repertis vadis, alam Caninefatem, & quod peditum Germanorum inter noſtros merebat, circumgredi terga hoſtium jubet. qui jam acie compoſiti pellunt turmas ſociales, equiteſque legionum ſubſidio miſſos.* Ptolemæus Φλῆυμ, & corruptè in quibuſdā exemplaribus, Φιλῆυμ, primum ponit inter Germaniæ opida, ultra tertium Rheni alveum, cujus oſtium Plinio FLEVUM eſt. ejus loci ſitus quamvis apud Ptolemæum minùs conveniat (recedit quippe longiùs ab Rheni oſtiis, propeque Amiſiam flumen accedit) tamen quia primum Germaniæ opidum, tum quia idem cum Rheni alveo nomen habuit, haud dubitandum, quin huic adpoſitum fuerit. Sic *Vulturnum* opidum ad *Vulturnum* amnem, ſic *Sybaris* ad *Sybarin*, *Syris* ad *Syrin*, in Italiâ; ſic *Iadera* ad *Iaderem* amnem in Dalmatiâ; ſic alia innumera per terrarum orbem: ſic denique *Amiſia* ad *Amiſiam* flumen; ut infrà patebit. Ptolemæo autem à vero ſitu aberrare cummaximè uſitatum in Germaniâ. Adpoſitum igitur Flevo caſtellum hoc credamus. & quia *civium ſociorumque manus litora illic oceani præſidebat*, Ptolemæuſque in litore Flevum ponit opidum; ipſi oſtio, quod Flevum eſt Plinio, caſtellum adpoſitum fuiſſe certum eſt: nullo alio ſitu, quàm ubi nunc vicus cum turri *divi Brandarii* in inſulâ Friſiæ conſpicitur *Sallingiâ*, cui vulgare vocabulum *Schelling*. Chorographus noſter, quamvis heic etiam cùm Tacito, tum Ptolemæo contradicere auſus, caſtellum id intra Rhenum referens; tamen pro argumento, ſeu probabili ratione quod adferret, nihil habuit; nudéque id negat. Fides igitur penes ipſum ſit. nos caſtellum in Sallingiâ inſulâ fuiſſe dictis duobus auctoribus credimus. Hinc L. Apronius, inferioris Germaniæ proprætor, cujus hiberna erant ad Vetera, naveis Rheno ac Nabaliâ, deinde per lacum & alveum Flevum devectas, ad caſtellum Flevum in oſtio Flevo adpulit, obſidio id Friſiorum liberaturus. Digreſſi autem quum dicantur hoſtes à caſtello, *ad ſua tutanda*, antequàm Apronius adveniret; haud aliò digreſſos intelligendum eſt, quàm in continentem Friſiæ terram. Huc igitur quum perſequi eos vellet Apronius, *proxima æſtuaria*, quæ etiam nunc brevia ſunt, inter dictam inſulam Sallingiam & Friſiæ continentem, quà *Harlingen* opidum ſitum, *aggeribus*, &, quia alvei altiores intercedebant, qui nunc vulgò *Coggen diep* & *Cromme balg* dicuntur, *pontibus graviori traducendo agmini firmare* neceſſum habuit. *interim* tamen *reperta* etiam ſunt *vada* in dictis alveis, quibus *Caninefas ala*, *& quod peditum Germanorum inter* Romanos *merebat*, tranſivêre. Ergo ex his omnibus jam ſatis certis argumentis colligo, eamdem jam tum fuiſſe totius hujus litoris (de Selandicis inſulis jam antè abundè diſſertum eſt) ab freto Gallico ad Cimbricam uſque peninſulam, faciem, quæ nunc eſt, eaſdemque inſulas, quæ nunc viſuntur. Æſtuaria tamen tunc fuêre, quæ nunc brevia facta ſunt. quapropter haud æquè commoda tunc, nec tuta, illac navigatio erat, ac nunc eſt. quippe æſtus ventique obſervandi erant, ne in ſicco naves cum periculo deſtituerentur. quod accidit Druſo, ex Friſiis ad Chaucorum fineis naviganti. Aliquando tamen etiam defluxu oceani ſubſidere ſolebant naves: quam ob rem *Germanicus*, ab Amiſiâ ad Rhenum rediens; *legionum*, *quas navibus vexerat*, *Secundam & Quartamdecimam itinere terreſtri P. Vitellio ducendas tradidit; quò levior claſſis vadoſo mari innaret, vel reciproco ſideret.* ideóque *planas carinis* fabricari curaverat, *ut ſine noxâ ſiderent*. Sed hactenus litus Germaniæ, inter Albim & Gallicum fretum, æſtuariaque ejus, & vadoſum mare, & inſulas cognoviſſe ſufficiat. nunc ad lacum Flevionem redeo; cujus deſcriptionem jam dudum tentavi.

Poſtquàm igitur oceanus ingenti undarum vi, per oſtium Iſalæ fluminis inrum-

pens, proximos campos implevit; æſtuaria primò facta ſunt, quæ alternis maris æſtibus modò vacua, modò undis oppleta videbantur. Ea vernaculo ſermone, ut ſuprà in Batavis notavi, incolis dicebantur *Fliet*, & abjectâ, quod illis frequens, in fine duriore literâ, *Flie*; aliâ verò dialecto *Fleet*, & *Flee*. Temporis autem proceſſu, adſiduâ perpetuâque undarum maritimarum eluvione, æſtuaria in lacum redacta ſunt? qui *ingens* tandem & *immenſus*, ut teſtes ſunt Mela ac Tacitus, idem nomē *Flie*, ſive *Flee* ad Romanorum uſque in his oris imperium ſervavit. hi vocabulum barbarum ſuæ linguæ accommodantes, FLEVM dixêre; ut rectè ac verè ſcriptum reliquit Ptolemæus. Accuratiores tamen, uti magis Latinum id facerent, FLEVUM nuncuparunt; quod refert Plinius ac Tacitus. Apud Melam equidem *Flevo Lacus inſulaque* adpellatur. verùm quâ ratione, non ſatis ego diſpicio. nam ab hoc Germanicum vocabulum foret *Fleven*, & priſcis illis accolis *Flevon*. quod apertè falſum. Proinde ego ſuſpicor, genuinum germanumque apud Melam vocabulum fuiſſe FLETIO; à Germanico *Fliet*, ſive *Fleet*. ſic enim ſuprà in Batavis duo fuêre hujus nominis loci, alter Rheno, Corbulonis foſſæ, quæ etiam nunc dicitur *Fliet*, alter adpoſitus. & facilis literarū *ti* corruptio in *u*. Haud dubium tamen, quin & lacus & inſula & alveus idem nomen quoque habuerint apud Romanos, quod oſtium & caſtellum; quorum utrumque à Plinio ac Tacito dicitur *Flevum*. Ceterùm lacus heic poſtquàm eſſe cœpit, Iſala de nominis ſui adpellatione, quatenus ille ſpargebatur, dejectus eſt. *Lacum* equidem *ingentem* Mela refert unum: at Tacitus conſtanter ubique *lacus*, multitudinis numero: Plinius item, ut ſæpè relatum, Rhenum tradit ad ſeptemtriones *in lacus ſe ſpargere*. quam rem dubios egiſſe video horum auctorum explicatores. Verùm enodatio in promto eſt. Mela quum *lacum* ſcriberet, unum reſpexit majorem, qui nunc vulgò accolis adpellatur *de Suyder ſee*: at Plinius & Tacitus, quum alias prætereà cernerent aquas, ingenti iſti lacui, novique Rheni alveo junctas: *lacus*, plurali numero, maluerunt univerſas vocare, quam *lacum*. Sunt autem illi per univerſam hodiè Hollandiam ſeptemtrionalem ſparſi, nominibus variis, *de Waert, de Schermeer, de Beemſter, de Wormeer, Purmeer, Wykmeer, het Ye, Harlemermeer, Braſmeer, Leydermeer, Vtermeer*, & ſi qui minores. *meer* autem horum accolis eſt, quod Latinis *lacus*. His igitur tot lacubus inſulæ efficiuntur complures, quas Plinius Friſiis majoribus, minoribuſque tribuit. nec opus, uti incognitum aliquem fingas cum Iunio Rheni alveum, qui prope Harlemium in oceanum tranſiens, Friſiorum inſulas à Caninefatum inſulâ dirimat. Caninefatum utique ſedem in Batavorum fuiſſe inſulâ, ſatis ſuprà comprobatum eſt. Friſiorum autem fuêre inſulæ, quidquid terrarum ab Amſterodamo ad Flevum uſque oſtium, crebris lacubus atque euripis variè ſcinditur. in quibus præcipuè nunc inſularum nomine claræ, *Wiringen*, *Texel*, & *Flieland*, proxima oſtio Flevo, unde & ipſi nomen quæſitum. intus autem in Hollandiâ ſeptemtrionali complures; quæ inſularum nomine haud cenſentur, quia anguſta inter pleraſque freta; aliæ etjam aggeribus invicem junctæ. Hæ, inquam, jam tum Plinii Tacitique ævo fuêre inſulæ; licet non tam alto, ut nunc cernimus, freto cinctæ. poſteà verò, temporis progreſſu, quum adeò violento impetu oceanus hac irrueret, uti inſulam Melæ Fletionem totam prorſus operiret; vaſtiores etiam altioreſque meatus facti ſunt. quorū maximus nunc, vulgari vocabulo *Mars diep*, ad XV quibuſdam in locis orgyias altitudine ſuperat. At omnium maxima eſt Friſiorum juxtà ac Marſacorum inſula illa, medio ac ſeptemtrionali Rheni alveis incincta. Sed non prætereunda temerè erat inſula FLETIO: de qua Melę verba, jam antè ſępius in medium producta, iterare hoc loco ne pigeat. *Rhenus ab Alpibus*, inquit, *decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium: mox diu ſolidus, & certo alveo lapſus, haud procul à mari huc & illuc diſpergitur: ſed ad ſiniſtram amnis etiam tum, &, donec effluat, Rhenus; ad dextram primò anguſtus, & ſui ſimilis, pòſt, ripis longè ac latè recedentibus, non jam amnis, ſed ingens lacus, ubi campos implevit*, FLETIO *dicitur; ejuſdemque nominis inſulam amplexus, fit iterum arctior, iterumq; fluvius emittitur*. Ex quibus verbis ego equidem colligo, majorem hunc lacum jam tum fuiſſe, quàm Venetum, (qui & Brigantinus) aut Acronium. his quidpe nullum, quod magnitudinem indicet, epitheton addit; at illum *ingentem* adpellat: quod & Tacitus teſtatur his verbis; *ambiuntque immenſos inſuper lacus, & Romanis claſſibus navigatos*. quare non placent ii, qui nimis eum coarctant; minùs verò

illi, qui

illi, qui ferè nullum admittunt. Ego, ex Melæ Tacitique verbis, eâdem prope magnitudine fuiſſe judico, quâ nunc viſitur: magis tamen vadoſum; & medio tractu freto concluſum arctiore, cui duo nunc opida adpoſita ſunt, ex Friſiâ *Staveren*, ex Hollandiâ *Eynkhuyſen*. inferiorem partem inſula occupavit. Incurrit heic denuò, & ad reliqua feſtinantem moratur ſtrenuus adverſarius. Negat contra Melam *ingentem* heic *lacum*; negat contra Tacitum *immenſos lacus*: negat auſtrinam partem dicti lacus *Suyder ſee* tunc temporis fuiſſe; Sed *Taciti* ait, *& Plinii verba de extimâ tantùm illâ, versùs boream & Flevum, portione intelligenda*. Itane verò grammatice? adeóne ignaros omneis putas lingvæ Latinæ, uti neſciant, quid *ingens* ſit, quid *immenſum*? Longè major ſanè erat Brigantinus lacus, quàm quem tu heic nobis apud Flevum deſignas: nec *ingentem* tamen illum adpellare dignum habuit Mela. Sed Plinii, quæ contra nos citas, videamus verba. *Helium* inquit, *& Flevum appellantur oſtia, in quæ effuſus Rhenus ab ſeptemtrione in lacus, ab occidente in amnem Moſam ſe ſpargit*. Sanè adverſari mihi etiam ſine ratione, inſtitutum tibi fuit. nam quis ſanæ ac bonæ mentis homo iſta non de integris Rheni duobus extimis alveis intelligat; quorum alter versùs ſeptemtriones in lacus, alter versùs occidentem in Moſam ſpargitur? Hoc certè eſt malignè ac per libidinem detorquere verba auctorum; non ingenuè ex animi ſententiâ explicare. Ecquid verò æquum tibi videtur, Hamrodio tuo potiùs, nupero ſcriptori, de priſcis ſæculis ſine auctoribus credere, quàm ipſis auctoribus, ſui ævi res prodentibus? Injurius non modò in me, ſed in omneis tua lecturos, ſciens prudenſque eſſe voluiſti. Ex Alberti, abbatis Stadenſis, chronico allegas, *Anno* CIↃCLII *Mudâ, non Amſterodamo, aduſque Staveram navigari ſolitum; ubi tum, ſicuti hodie Amſterodami, eorum navigiorum, quæ in mare boreale abitura Norvegiam, Daniam, Boruſſiam, & illa loca petebant, ſtatio eſſet*. Mudam uſque, quæ vulgò dicitur *Geelmuyden* ad oſtium Vectæ amnis, ſi jam tum lacus pertinuit, qui non credam versùs Amſterodami etiam oras pertinuiſſe? an verò Amſterodami novitate (cujus tu tamen antiquitates nobis tradidiſti) lacuum circumjacentium ætatem metiri voluiſti? Sed tuo te genio relinquo. ad Fletionem inſulam revertor. Hanc Ortelius mox in oſtio Rheni, ſive Iſalæ ſtatuit, eodem ſitu, quo nunc duæ inſulæ *Ens* & *Vrk* ſtratæ ſunt; nempe has unam antè fuiſſe exiſtimans: pòſt undarum violentiore illiſu in duas parteis diſcuſſam. deinde lacum in campos effundit. At contrarium ego ex Melæ verbis diſco. quidpe primùm longè latéque diffuſum lacum campos impleviſſe; dein inſulam amplexum; mox, poſt inſulæ ambitum, iterum arctiorem factum, iterumque fluvium emiſſum, adfirmat. Atque hanc interpretationem meam uti firmem, verbaque Melæ uti clariora reddantur, rem ipſam quaſi oculis ſubjiciam. Brevia ſunt inter Friſiam, Hollandiam ſeptemtrionalem, atque oſtium Flevum; quibus nunc vulgò è ſpatio nomen eſt *het Brede ſant*, id eſt, *brevia ampla*, ſeu *ſpatioſa*: ſuperiori autem tempeſtate inſula erat, arundineto, quod aves aquaticæ magnâ copiâ incolebant, frequenti conſita. hanc Fletionem eſſe inſulam, Flevo lacu cinctam, omnino mihi perſvadeo. Iſalæ quidpe, ſive ſeptemtrionalis Rheni altiſſimus alveus, inter hanc inſulam (ſive, ut nunc ſunt, inter hæc brevia) proximumque Friſiæ litus, etiam nunc exſtat; quo dictæ latus inſulæ orientale claudebatur. Ab occaſu ſolis æſtivi, inter hanc inſulam & alia brevia, quæ vulgò dicuntur *de Weert* (hæc quoque inſulam ſuperiori ætate fuiſſe, arguit ipſum nomen, quod Latinè eſt *inſula*) alius alveus ſive meatus eſt, in illum incidens, vulgari vocabulo *het oude Flie*, id eſt, *vetus Flevus*. quod nomen apertè indicat, Flevi partem hac olim fluxiſſe. Cinge igitur hoc alveo reliquum inſulæ latus, quod occidenti brumali objectum; & integram habebis inſulam, undique Flevo lacu cinctam: qui tandem ad finem inſulæ (*Claes ooms baken* nunc nautæ vocant ſpeculas inibi excitatas) *fit iterum arctior*, ſcilicet inter brevia utrimque appoſita, vetera ſiccæ humi veſtigia; *iterumque fluvius emittitur* in oceanum inter duas inſulas, à dextrâ *Schelling*, à ſiniſtrâ *Flieland*. Atque hac tandem ratione Mela ſibi quàm maximè conſtabit. nam *lacus ingens, ripis longè ac latè recedentibus*, intra fretum, quod eſt inter duo opida *Eynkhuyſen* & *Staveren*, conſpicitur. inde propioribus jam ripis, inſulam amplectitur *Fletionem*; poſteà *iterum arctior*, nondum tamen ſimilis fluvio; tandem à fine brevium, quæ vulgò *Lange ſant* adpellantur, *fluvius iterum* in oceanum *emittitur*. Iunius maximarum fontem ſcaiens nugarum Melam, inſulam nunc *Flieland*, Fletionem ejus interpretatur.

tatur. at quæro, ſi *Flieland* eſt *Fletio* Melæ, quomodò Flevus lacus poſt ejus amplexum *iterum arctior* factus ſit, *iterumque fluvius emiſſus*; quum apertum præaltumque pelagus latus ejus externum verberet? Sed error hic cuivis facilè perſpicuus. quem quamvis adverſarius etiam agnoverit, nec minimum argumentum habuerit, per quod aliu[m] ſitum dictæ inſulæ volentibus nolentibus auctoribus extorqueret; tamen ab obloquendi ſtudio abſtinere non potuit. Scio quoſdam objicere, inſulam omnem cum *arctiore* illo alveo Oceano eſſe abſorptam. At quî id fieri potuit, ſalvis in hanc uſque diem ſuprà dictis ante Friſica litora inſulis; ſalvâ item penè omni Batavorum inſulæ longitudine, quæ ab antiquis auctoribus illi tribuitur. Et licet parvam heic aliquam inſulam Fletionem fingere velis? tamen aliæ adhuc ante eam ad oceanum fuêre terræ, quæ *arctiorem* illum alveum efficiebant.

Ceterùm in eumdem lacum Flevum VIDER evolvebatur jam Tiberii tempore amnis; qui vulgari nunc vocabulo dicitur *de Vecht*. Hunc in Iſalam quondam, antequàm lacus exſiſteret, inter duo opida *Campen* & *Follenhove*, confluxiſſe conjicio. conjuncta quidpe hoc loco nunc etiam conſpiciuntur utriuſque oſtia. neque alius dari ei poteſt alveus, per quem in oceanum delatus ſit, niſi Iſalæ fluentum. Meminerunt ejus Tacitus, atque Ptolemæus: quorum hic poſt Rheni orientale oſtium, quod eodem ſitu ponit, ubi nunc eſt oſtium Iſalæ ad opidum *Campen*, Vidri mox oſtium deſcribit: cujus ſitui quàm optimè congruit oſtium Vectæ, ad opidum *Geelmuyden*. Tacitus de eodem, annal. I, ubi reditum Germanici ab Cheruſcorum bello ad Rhenum in caſtra deſcribit, ita: *Mox reducto ad Amiſiam exercitu, legiones claſſe, ut advexerat, reportat*; per æſtuaria, ac lacum. *pars equitum litore oceani petere Rhenum juſſa.* & poſteà: *Germanicus legionum, quas navibus vexerat, Secundam & Quartamdecimam itinere terreſtri P. Vitellio ducendas tradit; quò levior claſſis vadoſo mari innaret, vel reciproco ſideret. Vitellius primum iter ſiccâ humo, aut modicè adlabente æſtu, quietum habuit. mox impulſu aquilonis, ſimul ſidere æquinoctii, quo maximè tumeſcit oceanus, rapi agique agmen; & opplebantur terræ.* paullo pòſt: *ſternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus; jumenta, ſarcinæ, corpora exanima interfluunt, occurſant: permiſcentur inter ſe manipuli, modò pectore, modò ore tenus exſtantes; aliquando, ſubtracto ſolo, disjecti, aut obruti.* & deinde: *Tandem Vitellius in editiora eniſus, eòdem agmen ſubduxit: pernoctavêre ſine utenſilibus, ſine igni.* paullo pòſt: *lux reddidit terram; penetratumque ad amnem Viſurgim, quò Cæſar claſſe contenderat. Impoſitæ deinde legiones, vagante famâ ſubmerſas: nec fides ſalutis, antequàm Cæſarem, exercitumque reducem vidêre*; ſcilicet in caſtris. Ad hæc doctiſſimus Lipſius ita: *Ego verò hîc obhæreo. Suprà ſcriptum*: Reducto ad Amiſiam exercitu, legiones, ut advexerat, reportat. *Si ad Amiſiam Germanicus claſſem conſcendit, Rhenum & Galliam petiturus; quo caſu nunc ad Viſurgim? Tempeſtate, inquies. Benè. ſed quomodò Vitellius; qui & ipſe paullo antè ad Amiſiam, & (ne tempeſtatem iterum ſuſpicêre) terrâ iit, nunc quoque ad Viſurgim? Hæc ſi probè narrantur, Germaniam profectò petiêre; non Galliam repetiêre: aut fallunt me locorum omnes ſitus.* His addit, in novâ auctoris recenſione: *Hærentem hîc transfert me vir magnus, & è magnis, qui* Viſurgim *pravum gloſſematium cenſet; & ſcripſiſſe Tacitum*: penetratumque ad amnem, quò Cæſar claſſe contenderat. *Aſſentio.* Hactenus Lipſius. poſt hunc Ioſias Mercerus, ad eumdem Taciti locum: *Nihil veriſimilius, quàm quod poſtremùm docuit doctiſſimus Lipſius, delendum* τὸ Viſurgim: *quæ vocula hîc contra omnem hiſtoriæ & geographiæ rationem. Sed amnem capias Rhenum, non Amiſiam. lege diligenter totum locum: fateberis.* Sic tres iſti: Ego verò neque Mercero fateor, delendum prorsùs τὸ *Viſurgim*; neque Lipſio, nec magno, (quiſquis ſit, aut fuerit) illi viro adſentior. corrigendam autem mendoſam corruptamque vocem *Viſurgim* in *Vidrum*, cùm maximè adſevero. Germanicus quidpe poſtquàm *partem equitatus litore oceani Rhenum petere* juſſerat; ipſe claſſe ab Amiſiâ profectus, Rhenum repetere inſtituit, per vadoſum mare, & lacum. quum autem metueret, ne idem ſibi eveniret, quod quondam Druſo patri, qui oceani defluxu in ſicco deſtituebatur; *duas legiones itinere terreſtri P. Vitellio ducendas tradidit*; ſcilicet eâdem viâ, quâ antè partem equitatus ire juſſerat, *litore oceani*: ne, ſi mediterranea (& hac equidem multo compendioſius iter) tranſirent, à Friſiis aut Bructeris læderentur. in litore autem facilè primum impetum

laturi

laturi erant, donec Cæſar, qui litus per vadoſum mare legebat, auxilio adforet. Vitellius igitur litore oceani profectus, multis ærumnis exantlatis, damniſque acceptis, tandem ad *Vidrum* flumen penetravit; quò Germanicus legiones ducere juſſerat, quóque ipſe claſſe contenderat; militeis, in naveis excepturus, atque Rhenò ſubvecturus in caſtra. En, ſic tandem conſtabit hiſtoria Taciti; ſic fides Ptolemæi de Vidro amne firmabitur. Valeant igitur jam illi, qui flumen hoc obſcurare, penituſque ex veterum monimentis expungere volunt. Falſum eſt, quod chorographus heic pro defenſione alienorum errorum ingerit, τὸ *Viſurgim exſcriptorum imperitiâ, & quia ſæpiuſculè in hac hiſtoriâ & expeditionibus Germanici occurrat, ut gloſſulam, ſubrepſiſſe.* nam hoc amnis nomen nuſquàm aliàs hoc primo annalium libro occurrit. tum verò, ſi exſcriptor intellexit, quæ ſcripſit, peccare heic in eo tam facilè haud potuit: ſin verò planè omnium fuit imperitus, ut vult chorographus; eorũ certè, quæ ſequenti demum perſcripta erant libro, parum fuit gnarus; aut, ſi fortè injecto oculo legit, parum memor. nihilq; certius, quàm, ſi ille gloſſulam addere de ſuo voluiſſet, Rheni nomen immiſſurum fuiſſe; cujus crebra cùm antehac tum poſtmodùm mentio: eóque magis, quia hoc proximè anteà perſcripſerat. Vrget nihilo minùs aliis argumentis chorographus: nempe *Germanicum partem equitatus litore oceani Rhenum petere juſſiſſe; meque ipſum fateri, Germanicum, ab Amiſiâ profectum, ſimiliter Rhenum repetere inſtituiſſe, eódem terrâ præmiſſis duabus legionibus, Vitellio ducendis, eâdem ſcilicet viâ, quâ equites ire præceperat. Rhenum igitur perpetuò nominari, Vidrum nuſquàm.* Hæc certè cuncta pro callido ingenio ejus. Semel heic nominatur Rhenus, in profectione equitum. in narratione de navali ac pedeſtri itineribus nulla ejus mentio. Itaque tàm mihi liceat ſuſpicari, juſſiſſe Germanicum ad Vidrum ducere legiones; quàm ipſi, non juſſiſſe. pro meâ autem ſententiâ facit vox mendoſa *Viſurgim*. Sed de hac re lis jam ſatis longa, lectorique tædioſa. Ceterùm vocabulum VIDRI antiquum etiam nunc exſtare facilè ſuſpicer. quippe, ubi lacui adpropinquat, mutato Vectæ nomine, vulgò dicitur *Swarte water*, id eſt, *Nigra aqua*, & ſæpè ſine epitheto ſimpliciter *het Water*; adpoſitumque habet ejuſdem nominis cœnobium. in hoc igitur vocabulo *Water*, quum incolæ regionis, ut etiam nunc fit ab ſeptemtrionalibus maximè Hollandis, vocalem *a* extenuarent in diphthongum *æ* (quæ Gallis eſt *ai*, Anglis *ea*) facilè Romani poſteà ex *Wäter* facere potuerunt *Vider*.

Ptolemæo locus refertur inter Rheni orientalis, id eſt Iſalæ, & Vidri amnium oſtia Μαναρμανὶς λιμὴν, MANARMANIS PORTVS. quem locum ego nunc eſſe cenſeo opidum *Geelmuyden*; quia hodiéque portus hac parte commodiſſimus, quo mediocria navigia recipiuntur, ad opidum *Haſſelt* ſubvehenda. olim etiam fuiſſe clarum, ſuprà ex Alberto abbate Stadenſi cognovimus.

LVCVS BADVENNÆ memoratur Tacito annal. IV, in rebellione Friſiorum; ubi L. Apronius milite à Flevo caſtello per æſtuaria in continentem Friſiæ traducto, cladem accepit, cui hæc ſubjiciuntur: *Mox compertum à transfugis, nongentos Romanorum apud lucum, quem Baduhennæ vocant, pugnâ in poſterum extractâ, confectos: & aliam quadringentorum manum, occupatâ Cruptoricis, quondam ſtipendiarii, villâ, poſtquàm proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuiſſe.* Hunc Baduhennæ lucum fuiſſe judico eodem tractu, quo nunc maxima totius Friſiæ ſilva ſternitur, vulgari nomine *Seven wolden*: nam neque ſitus, neque diſtantia locorum valdè abhorrent. certum tamen argumentum, quo niti queam, nullum habeo. Idem de *Cruptoricis villâ* adfirmo. Sic tamen conjicio: Pugna inter Romanos Friſioſque commiſſa fuit circa ea loca, quæ ſunt inter opida *Leeuwarden*, & *Sneek*: ubi plurimi Romanorum cæſi. reliqui, pugnâ in poſterum uſque diem extractâ, quum modò hi modò iſti ſuperiores exſiſterent; tandem apud lucum, non in luco, IↃCCCC confecti ſunt. alii CCCC, ex hac pugnâ elapſi, occupatâ Cruptoricis villâ, quæ prope lucum fuit, mutuis ictibus occubuerunt. Hæc ſunt, quæ de duobus iſtis locis in medium adferri poſſint. Eorum heic notetur oſcitantia, qui *columnas Herculis*, Tacito in libro be Germaniâ memoratas, in medio Friſiorum poſuerunt, ubi nunc vicus eſt *Duvels kutte*. qui planè Taciti verba numquàm legiſſe mihi videntur. *Angrivarios*, inquit, *& Chamavos à tergo Dulgibini & Chaſuari cludunt, aliæque gentes haut perinde memoratæ. à fronte Friſii excipiunt. majoribus, minoribuſque Friſiis vocabulum eſt, ex modo virium: utræque nationes ad Oceanum Rheno prætexuntur;*

ambiunt.

ambiuntque immenſos inſuper lacus, & Romanis claſſibus navigatos. Ipſum quin etiam oceanum illà tentavimus. & ſupereſſe ad huc Herculis columnas fama vulgavit: ſive adiit Hercules, ſeu quidquid ubique magnificum eſt, in claritatem ejus referre conſenſimus. (malim *conſuevimus.*) *Nec defuit audentia Druſo Germanico: ſed obſtitit oceanus, in ſe ſimul atque in Herculem inquiri. Mox nemo tentavit: ſanctiuſque ac reverentius viſum, de actis deorum credere, quam ſcire.* De eâdem navigatione ſic Pedo Albinovanus:

— Aliena quid æquora remis
Et ſacras violamus aquas, divûmque quietas
Turbamus ſedes?

Ergo in ipſius oceani aliquâ inſulâ Herculis columnas eſſe fama divulgaverat; non verò in mediis Friſiorum finibus.

CAP. XVIII.

De CHAVCIS, qui & CAVCHI, & CAVCI.

POſt deſcriptionem Friſiorum ſic auctor pergit eodem in libro de Germaniâ: *Hactenus in occidentem Germaniam novimus. in ſeptemtrionem ingenti flexu redit. ac primò ſtatim Chaucorum gens, quamquàm incipiat à Friſiis, ac partem litoris occupet, omnium, quas expoſui, gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos uſque ſinuetur.* Ad Amiſiam igitur uſque occidenti Germania obtendi dicebatur Romanis. ulteriora jam ſeptemtrionibus tribuebantur: in quibus primi CHAVCI. Horum nomen variè apud auctores, pro multiplici Germanicarum dialectorum variatione, perſcriptum reperitur. Tacito conſtanter ubique, & item Svetonio in Claudio, ſunt eo vocabulo, quod modò retuli. In tabulâ itinerariâ corrupta vocabula leguntur CHACI. VAPLIVARII, pro CHAVCI. AMPSIVARII. Apud Dionem etiam, lib. LIV, terra eorum dicitur Χαυκὶς. Apud eumdem, lib LX, & Ptolemæo gens ipſa Καῦχοι; & eodem modo Vellejo lib. II, & item Plinio lib. IV, cap. XIV, & lib. XVI, cap. I, CAVCHI. Straboni lib. VII, Καῦκοι CAVCI. Apud Æthicum coſmographum legitur vitiatum vocabulum *Cattigaucos*; pro *Cattos, Chaucos*. Lucano, & Claudiano dicuntur CAYCI: credo metri causâ. Lucanus lib. I, ubi militeis recenſet, qui ex Galliâ Cæſarem contra Pompejum ſequebantur:

Et vos crinigeros bellis arcere Caycos
Oppoſiti, petitis Romam, Rhenique feroces
Deſeritis ripas, & apertum gentibus orbem.

Licentiâ profectò heic uſus eſt poëticâ Lucanus. nam neque Rhenum accolebant Chauci, neque ad eum vel latrocinando, vel bellando, umquàm pervenerant: nec veri eſt ſimile, ipſum unum, inter tot antiquos auctores, rectiùs tenuiſſe gentis nomen. Claudianus equidem, lib. I, de laudibus Stiliconis, metri etiam gratiâ idem vocabulum à Lucano mutuatus videtur; at gentem ipſam recto ſitu ad Albim locavit, his verſibus:

Vt jam trans fluvium non indignante Cayco
Paſcat Belga pecus; mediumque ingreſſa per Albim
Gallica Francorum montes armenta pererrent.

Ab ſeptemtrionibus igitur oceano cingebantur, inter Amiſiam & Albim. ab occaſu ſolis hiberni, Amiſiâ amne ad opidum uſque *Emden* à Friſiis; hinc ad Amiſiæ uſque Lœdæque confluenteis, primùm à Bructeris, deinde, his expulſis, ab Angrivariis ſubmovebantur. inde Lœdâ, primùm à Chamavis, poſteà verò à Dulgibinis arcebantur. hinc ab ortu ſolis hiberni, lineâ à fonte Lœdæ ad opidum *Bremen*, & inde Viſurgi ad confluentem Allari amnis, quondam ab Anſibariis ut ſuprà oſtenſum; inde verò aliâ lineâ ad opidum uſque *Hamborg* à Cheruſcis dirimebantur. Auctor noſter, eodem libro de Germaniâ: *In latere Chaucorum, Cattorumque Cheruſci.* Ab Hamburgio ad oceanum uſque, Albi flumine ab Foſis, ſive Saxonibus ſeparabantur; ut infrà oſtendetur. At Anſibariis, ut refert idem auctor annal. XIII, Nerone imperatore III, Val. Meſſallâ COSS. anno à nato Ieſu LVIII expulſis, pulſores Chauci, agris eorum occupatis,

patis, fineis habuêre verſùs meridiem in Chattos uſque ſinuatos; quà occaſus eſt hibernus, juxta lineam à fonte Lœdæ ad confluentem amnis, qui apud vicum *Remen* Viſurgi miſcetur: hinc verò ab ortu, per ipſum Viſurgim ad confluentem uſque Alari. Comprehenduntur nunc hiſce finibus regiones iſtæ: Epiſcopatus Bremenſis, Friſia orientalis; comitatus IV, Oldeburgienſis, Delmenhorſtenſis, Depholtenſis, & Hojenſis, cis Viſurgim: item Mindenſis epiſcopatus pars ſeptemtrionalis. De his igitur finibus hæc Tacitus, in dicto libro de Germaniâ: *Chaucorum gens, quamquàm incipiat à Friſiis, ac partem litoris occupet, omnium, quas, expoſui, gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos uſque ſinuetur. tam immenſum terrarum ſpatium non tenent tantùm Chauci, ſed & implent.* lateribus ſcilicet obtendebantur Friſiorum, Angrivariorum, Chamavorum, Dulgibinorum, Chaſſuariorum, & Anſibariorum.

Ceterò dividebantur in MAIORES, & MINORES, quemadmodùm contermini eorum Friſii, & quondam Bructeri. Plinius lib. XVI, cap. I, *Sunt verò in ſeptemtrione viſæ nobis gentes Cauchorum, qui majores, minoreſque appellantur.* Ptolemæus in Germaniâ: *Τὴν δὲ παρωκεανῖτιν κατέχουσιν ὑπὲρ μὲν τοὺς Βρουκτέρους οἱ Φρείσιοι, μέχρι τοῦ Ἀμισίου ποταμοῦ. μετὰ δὲ τούτους Καῦχοι οἱ μικροὶ, μέχρι τοῦ Οὐισούργιος ποταμοῦ· εἶτα Καῦχοι οἱ μείζους, μέχρι τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ.* id eſt: *Loca verò juxta oceanum ſuprà Bructeros tenent Friſii, uſque ad Amiſiam amnem. poſt hos Cauchi minores, uſque ad Viſurgim amnem: deinde Cauchi majores, ad Albim uſque flumen.* Tacitus quoque *Majores Chaucos* agnoſcit. ſed ex hujus deſcriptione *majores* erunt ab Amiſiâ ad Viſurgim; *minores* hinc ad Albim. quidpe quum univerſa gens inter Amiſiam & Albim, tamquàm cuneus in Chattos uſque, ex ſententiâ ejus debeat ſinuari; certè major ejus pars eſt citra Viſurgim, minor verò ultra. atque idem ſenſus ex eo loco elici poteſt, ubi *majorum Chaucorum* auctor meminit. is eſt, annal. XI, hujuſmodi: *Per idem tempus*, quum Friſii rebellaſſent, *Chauci, nullâ diſſenſione demi, & morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incurſavêre, duce Gannaſco.* Gannaſcum Corbulo pellit; militem ſuum duriter habet. pergit igitur auctor; *Ceterùm is terror milites hoſteſque in diverſum adfecit. nos virtutem auximus: barbari ferociam infregêre. Et natio Friſiorũ, poſt rebellionem clade L. Apronii cæptam, infenſa, aut malè fida; datis obſidibus, conſedit apud agros à Corbulone deſcriptos. idem ſenatum, magiſtratus, leges impoſuit. ac ne juſſa exuerent, præſidium immunivit: miſſis, qui majores Chaucos ad deditionem pellicerent; ſimul Gannaſcum dolo aggrederentur.* Certè, ad proximos Friſiiſque finitimos miſiſſe Corbulonem, probabile eſt. quare haud verear, Ptolemæum erroris hoc loco arguere: modò ipſe ſic ſcripſerit; nec imperitus aliquis librarius ordinem turbaverit. quamquàm in Germaniâ errare, Ptolemæo jam dudum in conſvetudinem ivit.

De litore, atque inſulis Cauchorum jam anteà quædam in Friſiis dicta ſunt. ea heic, ceu loco proprio, repetere, pluraque addere, haud alienum fuerit. Plinius, oculatus rei, quam narrat, teſtis, ſic ait dicto libro XVI, cap. I: *Sunt verò in ſeptemtrione viſæ nobis gentes Cauchorum. qui majores, minoreſque appellantur. vaſto ibi meatu perpetuis bis dierum noctiumque ſingularũ intervallis effuſus in immenſum agitur oceanus, æternam operiens rerum naturæ controverſiam; dubiumque, terra ſit, an pars maris. illic miſera gens tumulos obtinet altos, ut tribunalia ſtructa manibus, ad experimenta altiſſimi æſtus caſis ita impoſitis: navigantibuſque ſimiles, cum integant aquæ circumdata, naufragis verò, cùm receſſerint, fugienteſque cum mari piſces circa tuguria venantur: non pecudem his habere, non lacte ali, ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contingit; omni procul abactâ frutice. ulvâ, & paluſtri junco funes nectunt, ad prætexenda piſcibus retia: captumque manibus lutum, ventis magis, quàm ſole, ſiccantes, terrâ cibos, & rigentia ſeptemtrione viſcera ſua urunt. potus iis non niſi ex imbre ſervato ſcrobibus, in veſtibulo domus. Et hæ gentes, ſi vincantur hodiè à populo Romano, ſervire ſe dicunt. Ita eſt profectò: multis fortuna parcit in pœnam. Aliud è ſilvis miraculum. totam reliquam Germaniam replent; adduntque frigori umbras: altiſſimæ tamen haud procul ſuprà dictis Cauchis, circa duos præcipuè lacus. litora ipſa obtinent quercus, maximâ aviditate naſcendi: ſuffoſſæque fluctibus, aut propulſæ flatibus, vaſto complexu radicum inſulas ſecum auferunt; atque ita libratæ ſtantes navigant ingentium ramorum armamentis, ſæpè territis claſſibus noſtris, cum velut induſtriâ fluctibus agerentur in proras ſtantium noctu; inopeſque remedii illæ,*

prælium navale adverſus arbores inirent. Horum prima jam anteà in Friſiis explicavi. ceterùm terram iſtam, quâ Cauchi, inſulani cibos corporaque ſua, ſeptemtrionis frigore rigentia, calefaciebant, ad eumdem modum igni concipiendo paratam fuiſſe puto, uti etiamnunc toto Germaniæ litore, à Gallico freto ad Viſtulam uſque amnem, ſed maximè in Hollandiâ parantur, quas *turbas*, vulgò patriâ lingvâ *torven* incolæ vocant: vel uti in Friſiâ occidentali lætamen ſiccatur ſole, vel ventis, coquendo cibo, fovendisque tempeſtate frigidâ corporibus humanis. Lacus illi duo in orientali nunc viſuntur Friſiâ; alter ad Amiſiæ fluminis os, vulgò adpellatus *den Dollart*; alter prope Viſurgis oſtium, *de Iade* dictus. nam in his, maxime verò in Amiſiæ ore claſſes Druſi Germanicique ſæpè ſtationes habuerunt. vaſtiores tamen nunc puto eſſe, quàm tum temporis fuerunt. Annalibus accolarum, qui hos nuperos faciunt, nihilo magis heic contra oculatum teſtem Plinium credo, quàm ſuprà de omni illo mari vadoſo inter Friſiæ continentem & inſulas; item de immenſo lacu Flevo, qui vulgò nunc eſt *Suyder ſee.*

Inviam paludibus prędicant paſſim auctores Germaniam; auctor verò noſter *informem terris, aſperam cœlo, triſtem cultu, aſpectuque*; ut ſuprà, lib. I, cap. XII, notatum eſt. id, ſi cui aliàs, certè huic parti quàm maximè convenit; ut quæ ferè omnis nil niſi continua palus, aut certè terra limoſa, humida, & uſquequaque humilis: *pecorum* equidem, ut ait Tacitus, *fecunda*; *ſed pleraque improcera: ne armentis quidem ſuus honor, aut gloria frontis.* quin & antiquitas morum ipſis incolis nondum omnis abivit. quam tamen heic repetere ſuperſedeo, ne quid ignominiæ causâ dixiſſe videar, quum prona ubique ſint ingenia, etiam optimè dicta in peſſimum detorquere ſenſum. mihi verò cauſa terram hanc cùm maximè reverendi; quum originem inde atque genus à nobili & antiquâ Clüveriorum gente ducam. Hæc igitur de finibus, ac ſolo Cauchorum dixiſſe ſufficiat.

Ceterùm Florus lib. IV, cap. XII, ſic de Druſo tradit: *Prætereà, in tutelam provinciarum, præſidia atque cuſtodias ubique diſpoſuit, per Moſam flumen, per Albim, per Viſurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs caſtella direxit.* Ad Viſurgim quæ exſtructa ab Druſo fuerint caſtella, haud facilè certo ſitu commonſtraverim. de *Chattorum caſtello*, haud procul Viſurgis ripâ ſito, ſuprà dixi. at fuiſſe præter iſtud alia in ipsâ dicti amnis ripâ, haud dubium eſt. Apud Ptolemæum locus Germaniæ legitur nomine Φαβίρανον, FABIRANVM. cujus ſitus probè quadrat in celebrem nunc urbem, in dextrâ Viſurgis ripâ, *Bremen.* nec nomen omnino abhorret: nam, demtâ priore ſyllabâ, reliquum *biranum*, ſatis aperta veſtigia gerit vocabuli *Bremen.* & quid ſcio, an non apud Ptolemæum μ corruptum ſit in ν; integrumque vocabulum fuerit FABIRAMVM. Apud Tacitum annal. lib. I, poſt enarratam exercitus apud Rheni ripam ſeditionem, hæc leguntur verba: *At in Chaucis cœptavêre ſeditionem præſidium agitantes vexillarii diſcordium legionum: & præſenti duorum militum ſupplicio paullum repreſſi ſunt. Iuſſerat id Menius caſtrorum præfectus, bono magis exemplo, quàm conceſſo jure. deinde, intumeſcente motu, profugus, repertusque, poſtquàm intuta latebra, præſidium ab audaciâ mutuatur: Non præfectum ab iis, ſed Germanicum ducem, ſed Tiberium imperatorem violari. ſimul, exterritis qui obſtiterant, raptum vexillum ad ripam vertit; & , ſi quis agmine deceſſiſſet, pro deſertore fore, clamitans, reduxit in hiberna turbidos, & nihil auſos.* Ripam hanc intelligo Viſurgis amnis, à quo diſceſſerant vexillarii, Rhenum & ſeditioſas legiones petituri. namque præſidium id haud dubiè Chaucis continendis impoſitum. Fuiſſe igitur exiſtimo aut paullo infrà, aut ad ipſum opidum *Bremen*: unde huic prima origo & celebritas. quod tamen poſtmodùm in ulteriorem ripam, ceu commodiorem ſitum, tranſportatum. Falluntur Polonicarum rerum ſcriptores Poloni, qui urbem hanc, à majoribus ſuis Slavis conditam, vocabulo ejus gentis adpellatam prædicant *Brzemie*, id eſt, *onus*. quidpe gens ea Albim flumen numquàm tranſgreſſa eſt. Fabulæ ſcilicet iſtæ ſunt & nugamenta mera, in gloriam gentis, alioquin ſatis claræ atque illuſtris, arroganter ac vanè conficta.

Eidem Ptolemæo locus eſt in Germaniâ Αμάσεια, AMASIA: haud dubiè ἀπὸ τοῦ Ἀμασίου ποταμοῦ, id eſt, ab Amaſiâ flumine, quod ſic ille unâ cum Strabone vocat, dictus: quamvis is LXIV circiter millibus paſſuum ſuprà fontem dicti fluminis ſit poſitus. Ego equidem non dubitaverim, quin idem ſit, quod nunc opidum ad

oſtium

oſtium fluminis vulgò vocatur *Emden.* nam & hoc ex fluminis vocabulo, quod nunc eſt *Ems*, nomen habere, nemo negare poteſt. Ptolemæo autem uſitatiſſimum eſſe, in immenſum à veris locorum ſitibus aberrare, jam dudum perſpectum eſt, exemplo ſufficerit vel una *Luppia.* Sed & apud Tacitum, annal. II, aut ingens eſt mendum, aut idem opidum *Emden*, nuncupatur AMISIA. De Germanico, expeditionem in Cheruſcos faciente, ſic loquitur: *Lacus inde & oceanum, uſque ad Amiſiam flumen, ſecundâ navigatione pervehitur. Claſſis Amiſiæ relicta, lævo amne. erratumque in eo, quòd non ſubvexit. tranſpoſuit militem, dextras in terras iturum. ita plures dies efficiendis pontibus abſumti. Et eques quidem, ac legiones prima æſtuaria, nondum adcreſcente undâ, intrepidi tranſiêre. poſtremum auxiliorum agmen, Batavique in parte eâ, dum inſultant aquis, artemque nandi oſtentant, turbati, & quidam hauſti ſunt.* In his aut locum certum, non amnem, adpellavit auctor *Amiſiam*; aut certè quædam ejus verba interierunt. Poterat equidem ſic ſuppleri; *Claſſis in ore Amiſiæ relicta, lævo amne*: quod ſi concedas, nihil habeo, quod ampliùs ſcruter. at ſi neges, quidquam in auctore deeſſe; omnino ego contendam, eumdem locum, qui nunc opidum vulgò dicitur *Emden*, à Tacito adpellatum eſſe *Amiſiam*. Claſſem Romanos in ſtatione habuiſſe in ore amnis Amiſiæ, ſive in lacu, qui eſt ad os, cùm ſuprà ex Plinio, tùm modò ex citatis Taciti verbis intellectum. & idem hic auctor annal. I, ſic de eodem Germanico: *Ne bellum mole unâ ingrueret, Cæcinam cum XL cohortibus Romanis, diſtrahendo hoſti, per Bructeros, ad flumen Amiſiam mittit. equitem Pedo præfectus finibus Friſiorum ducit. ipſe impoſitas navibus quatuor legiones per lacus vexit. ſimulque pedes, eques, claſſis, apud prædictum amnem convenêre.* & mox: *Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amiſiam & Luppiam amnes inter, vaſtatum.* Pedo equitem ſuum *finibus Friſiorum*, id eſt confinio Bructerorum, ſi duxit; certè nullâ aliâ parte Amiſiam attingere potuit, quàm ubi is in lacum, in confiniis Bructerorum, Cauchorum, Friſiorumque, effunditur. certum igitur, heic tunc etiam claſſem relictam. Locus ille in annal. lib. II, variè hactenus interpretes, etiam doctiſſimos, vexavit. haud verebor & ego aliquid in eodem tentare. *Claſſis* ad *Amiſiam*, ſive vicum tunc, ſive caſtellum præſidiarium Romanorum in ſtatione fuit *relicta*, *lævo amne*, id eſt, in lævâ ripâ, ſive in ore dicti lacus, ut patet ex Plinio; quemadmodùm anno antè. expoſitus heic miles in lævas Amiſiæ fluminis terras, circa vicum *Pawing*, *in dextras* hinc trans Amiſiam *terras iturus*, versùs Viſurgim amnem, & opidum *Minden*: quò tandem perventum eſſe, ex reliquâ hiſtoriâ liquet. In dextras terras ad ipſum opidum *Emden* non fuit expoſitus, quia inde ad dictum locum tendentibus complura erant æſtuaria, complures rivi, lacus, atque paludes. In lævâ igitur ripâ poſtquàm aliquot millia paſſuum emenſi erant, tandem placuit Amiſiam, fortè circa vicum *Iemmingen*, ponte trajicere. ſed & heic æſtuaria in dextrâ ripâ reperta ſunt: *erratumque in eo* eſſe à Germanico, *quòd non* claſſem ultra ea æſtuaria ad ſiccam humum *Amiſiâ ſubvexerat*, tunc maximè expertum. *Pontes* igitur non modò ſuper ipſum amnem, ſed etiam ſuper continentia æſtuaria, ac paludeis facti ſunt: quibus *efficiendis plures dies abſumti.* Et *eques* quidem, *ac legiones prima æſtuaria, nondum adcreſcente undâ*, id eſt, maris adfluxu, *intrepidi tranſiêre. poſtremum* autem *auxiliorum agmen, Batavique in parte eâ*, adcreſcente jam fluxu, *dum inſultant aquis, artemque nandi oſtentant, turbati, & quidam hauſti ſunt.* Hanc igitur veram dictorum verborum explicationem eſſe puto. Ceterùm idem opidum, quòd Ptolemæo lib. II, in deſcriptione Germaniæ dicitur Ἀμασία, lib. VIII ſcribitur Ἀμείσεια. quod vocabulum tam prope ad Latinorum *Amiſiam* accedit, uti dubitari non poſſit eſſe idem. Ptolemæus id, loco proximè dicto, inter tria præcipua Germaniæ numerat opida. Hinc Stephanus etiam: Ἄμισσα, πόλις Γερμανίας· Μαρκιανὸς ἐν τοῖς ἀπὸ Ῥώμης ἐπὶ τὰς διασήμους πόλεις. τὸ ἐθνικὸν Ἀμισσαῖος. id eſt: *Amiſſa, urbs Germaniæ; auctore Marciano in itinerario à Româ ad illuſtreis urbes. gentile eſt Amiſæus.* Scribo igitur & ipſum urbis nomen uno Σ, Ἀμισα. Hinc igitur patet, jam Druſi Germanicique temporibus fuiſſe id vel vicum vel præſidiarium caſtellum Romanorum. ad eam quidpe dignitatem, quam ei tribuit Ptolemæus, non niſi longioris temporis celebritate pervenire potuit. Celebre autem redditum per Romanorum primò militum præſidium, naviumque in proximo lacu ſtationem. Florus, loco ſuprà dicto, licet Amiſiæ mentio-

nem nullam faciat; tamen maximè credibile eſt, voluiſſe Druſum ad hunc quoque amnem caſtellũ locare; ut in quo claſſis haud ſemel ſtationem habitura erat. Tanta igitur eſt hujus opidi vetuſtas: nempe ab anno ante natũ Ieſum XII. hoc enim anno, quo conſulatum Romæ obtinuerunt M. Meſſalla, & P. Sulpitius, Druſus primùm Friſiorum Cauchorumque fineis claſſe adgreſſus eſt; teſte Dione lib. LIV: & Bructeros in Amiſiæ amne navali pugnâ ſuperavit; teſte Strabone lib. VII. quæ ipſa pugna fortè in ore amnis, ſive in prędicto lacu commiſſa fuit.

Ceterùm ad Albim quoque cuſtodias atque præſidia Druſum locaſſe, paullo antè ex Floro cognovimus. In Cauchorum tantùm ripâ id factum, ſatis certum eſt. quidpe ultra id flumen nihil habuêre Romani: & in citeriori etiam ripâ, ſupra Cauchos, jam Cheruſci occurrebant; qui & ipſi, quamvis aliquando victi, tamen ſub imperium Romanum numquàm redacti fuerunt. Proinde etiam haud plura uno præſidio in Cauchorum ripâ fuiſſe crediderim. Eſt opidum hodiè hoc tractu, vulgari vocabulo *Stade*, ad Sivingam flumen, haud procul Albis ripâ ſitum; adſpectu, patriorumque annalium relatu vetuſtiſſimum. quod equidem haud dubitaverim, quin à Druſo olim in cuſtodiam præſidiumque Albinæ ripæ ſit conditum: quum & nomen ipſum Romanam originem clamitare videatur; quaſi locus quondam dictus ſit *militum*, vel *navium Romanarum* STATIO. Et intraſſe claſſem Romanam ab oceano Albim, quum Tiberius poſt defunctum Druſum, res hiſce in oris Auguſti auſpiciis gereret; auctor eſt Paterculus, lib. II, his verbis: *Receptæ Cauchorum nationes.* & mox: *Fracti Langobardi; gens etiam Germanâ feritate ferocior. Denique, quod numquam anteà ſpe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringenteſimũ miliarium, à Rheno usque ad flumen Albim, qui Senonum Hermundurorumq; fines præterfluit, Romanus cum ſignis perductus exercitus; & eòdem, mirâ felicitate & curâ ducis, temporum quoque obſervantiâ, claſſis, quæ oceani circumnavigaverat ſinus, ab inaudito atque incognito antè mari flumine Albi ſubvecta, plurimarum gentiũ, victoriâ cum abundatiſſimâ rerum omnium copiâ exercitui Cæſariq; ſe junxint.* Vt in plerisque Tiberii, ducis ſui, rebus geſtis, ſic hic etiam nimis elatus atque ὑπερβολικὸς præco eſt Paterculus. à Rheno quidpe ad ipſum uſque Albis fontẽ, qui in remotiſſimis eſt Bojohæmi partibus, CCC haud ampliùs ſunt millia paſſuum. quò tamen hac expeditione Tiberius non pervênit. poſteà enim in Marcomannos, Bojohæmum incolenteis, ab Auguſto miſſum, ipſe teſtatur paulo pòſt Paterculus. Igitur jam infra Bojohæmum, quà Hermunduros ab Semnonibus dirimit Albis, atque inferiùs, maximum inter eum ac Rhenum intervallum eſt millium paſſuum haud ampliùs CCXL. ubi CLX millibus plus juſto addidiſſe Paterculum manifeſtum eſt. Ex hoc igitur apertiſſimo figmento, quid de illâ claſſis plurimarum gentium victoriâ credam, vix video. vereorque, haud ultra Cauchorum fineis claſſem Albi fuiſſe ſubvectam: ſed in ſtatione, ad dictum opidum *Stade*, Tiberium cum exercitu oppertam. Paterculum, ſive ſimilem quempiam auctorem ſequutus Strabo, lib. VII, ſic ſcribit: Διέχει δὲ τοῦ Ἄλβιος ὁ Ῥῆνος περὶ τρισχιλίους σταδίους, εἴ τις εὐθυπορούσας ἔχει τὰς ὁδούς· νυνὶ δὲ, διὰ σκολιᾶς καὶ ἑλώδους, καὶ δρυμῶν, κυκλοπορεῖν ἀνάγκη. id eſt: *Diſtat ab Albi Rhenus* IIICIↃ *ſtadiis circiter, ſi quis recto itinere proficiſcatur. ſed ob amfractus, & paludeis, ſaltusque, per circuitum eò ire neceſſe eſt.* IIICIↃ *ſtadia* ſunt millia paſſuum CCCLXXV. XXV igitur tantùm millia deſunt, quò minùs cum Paterculo ſentiat Strabo. verùm rotundum heic ſtadiorum numerum facere, voluit: ideóque adjecit τὸ περί. Ego haud dubito, quin illud iter Tiberii, quod Paterculus CCCC tradit millium, per amfractus atque circuitus paludum ſaltuumque fuerit factum. rectâ enim ac proximâ *viâ Albis* à Rheno millibus diſtat haud ampliùs CLXXX. Straboni autem uſitatiſſimum eſt, intervalla locorum per viarum ductus deſcribere; eâque ratione ſitus regionum juſto longiùs producere. Rectiùs heic ſcripſiſſet, à Rheno ad Albim iter, per circuitum paludum ac ſaltuum, eſſe ſtadiorum circiter IIICIↃ. longè autem brevius eſſe intervallum inter eos amneis, ſi quis rectâ viâ commeare poſſet. Sed ad Chaucos redeamus.

De virtute Chaucorum egregium fertur elogium ab auctore noſtro, in libro de Germaniâ: *Tam immenſum terrarum ſpatium non tenent tantùm Chauci, ſed & implent. populus inter Germanos nobiliſſimus; quique magnitudinem ſuam malit juſtitiâ tueri, ſine cupiditate, ſine impotentiâ: quieti, ſecretique, nulla provocant bella, nullis raptibus*

aut la-

aut latrociniis populantur. idque præcipuum virtutis, ac virium argumentum eſt, quod, ut ſuperiores agant, non per injurias aſſequuntur. promta tamen omnibus arma: ac, ſi res poſcat, exercitus; plurimum virorum, equorumque. & quieſcentibus eadem fama. Tantâ quum fuerint juſtitiâ Chauci, miror ego, quid cauſæ habuerint, cur ſub Nerone imperatore, ut ſuprà relatum, Anſibarios ſuis ſedibus expulerint.

Cap. XIX.

De Cheruscis, & horum clientibus Campsanis, & Cathulcis, ſive Cathulconibus.

CHaucis, ab ortu ſolis brumalis, contermini fuerunt ultra Viſurgim, Taciti ævo, CHERUSCI; gens magna, & Arminio duce maximè inclyta. Ipſe Tacitus, in libro de Germaniâ: *In latere Chaucorum, Cattorumque Cheruſci.* Ita equidem à tertio Neronis conſulatu. at anteà Anſibarii etiam, & Angrivarii, medii inter Chaucos & Chattos, Cheruſcorum fineis attigerunt. Sed & ipſi Cheruſci ſub Auguſti principatu citerioris ripæ partem tenuerunt; Vellejo Paterculo, ſub Tiberii ductu tunc temporis in Germaniâ militanti, & Dioni ſi credimus. quorum hic lib. LIV, de Druſo narrans: Ἅμα δὲ τῷ ἦρι πρὸς τὸν πόλεμον αὖθις ὥρμησε, καὶ τόν τε Ῥῆνον ἐπεραιώθη, καὶ τοὺς Οὐσιπέτας κατεστρέψατο· τόν τε Λουπίαν ἔζευξε καὶ ἐς τὴν τῶν Συγάμβρων ἐνέβαλε, καὶ δι' αὐτῆς καὶ ἐς τὴν Χερουσκίδα προσεχώρησε μέχρι τοῦ Οὐϊσούργου. id eſt: *Initio veris rurſus ad bellum profectus, Rhenum tranſiit, Vſipetas ſubjugavit; Luppiæ fluminis ripis ponte junctis, Sigambros irrupit; perque eos in Cheruſcorum fineis, uſque ad Viſurgim proceſſit.* Et libro ſequenti, de eodem Druſo: Ἔς τε τὴν τῶν Χάττων ἐσέβαλε, καὶ προῆλθε μέχρι τῆς Σουηβίας. & mox: κἀντεῦθεν πρός τε τὴν Χερουσκίαν μετέστη, καὶ τὸν Οὐϊσουργον διαβὰς, ἤλασε μέχρι τοῦ Ἄλβιος, πάντα πορθῶν. hoc eſt: *Chattorum fineis ingreſſus, ad Suéviam uſque proceſſit. inde in Cheruſcorum agros converſus, Viſurgimque tranſgreſſus, ad Albim uſque, penetravit, cuncta depopulando.* Dioni conſentiens Paterculus, in lib. II, hæc tradit de Tiberio: *Intrata protinus Germania: ſubacti Caninefates, Cattuari, Bructeri, recepti Cheruſci, gentes; & amnis, mox noſtrâ clade nobilis, tranſitus Viſurgis.* Nempe nobilitatus hic fuit clade Varianâ: de quâ ſic Dio, lib. LVI: Δεξάμενοι δὲ τὸν Οὐάρον, ὡς καὶ πάντα τὰ προσταττόμενα σφίσι ποιήσοντες, προήγαγον αὐτὸν πόρρω πάνυ ἀπὸ τοῦ Ῥήνου, ἔς τε τὴν Χερουσκίδα καὶ πρὸς τὸν Οὐϊσουργον. id eſt: *Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus juſſis obtemperaturi viderentur: proculque eum à Rheno, in Cheruſcorum fineis, ad flumen Viſurgim abduxerunt.* Narrat hinc conſpirationem Germanorum in Varum & exercitum Romanum auctore Arminio Cheruſco factam: quâ per dolum Varus ab hibernis ad ſedandam ulteriorum quorumdam Germanorum ſeditionem, vel rebellionem abductus. Verùm tamen Varum tunc non apud ipſam Viſurgis ripam, neque in Cheruſcorum finibus, ſed apud Luppiam ad Caſtellum Aliſonem, in Tencterorum agro, & Marſorum confinio, ſveto ſuperiorum ducum more, habuiſſe caſtra, multis validiſſimiſque demonſtrari poteſt documentis. quorum illud haud poſtremum, quod Vellejus, poſt narrationem cladis, ſic adponit: *L. etiam Ceditii, præfecti caſtrorum eorumque, qui unà circumdati Aliſone, immenſis Germanorum copiis obſidebantur, laudanda virtus eſt.* Nempe hic cum quadam manu præſidio caſtris relictus erat. ad quem obſidendum, continuò poſt cæſum Varum ejuſque exercitum, Germani ſeſe converterunt. Tacitus, annal. lib. I: *Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum. quantumque Amiſiam & Luppiam amnes inter, vaſtatum: haut procul Teutoburgienſi ſaltu; in quo reliquiæ Vari legionumque inſepultæ dicebantur. Igitur cupido Cæſarem invadit ſolvendi ſuprema militibus, ducique. præmiſſo Cæcinâ, ut occulta ſaltuum* (Teutoburgienſium) *ſcrutaretur, ponteſque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret; incedunt mæſtos locos, viſuque ac memoriâ deformes. Prima Vari caſtra, lato ambitu, & dimenſis principiis, trium legionum manus oſtentabant. dein, ſemiruto vallo, humili foſſâ, acciſæ reliquiæ conſediſſe intelligebantur. medio campi albentia oſſa, ut fugerant, ut reſtiterant, disjecta, vel aggerata.* Tegunt hinc milites reliquias, cui facto hoc auctor addit: *Primùm exſtruendo tumulo ceſpitem Cæſar poſuit.*

Quibus omnibus conſentiunt ea, quæ poſteà, annal. lib. II, tradit his verbis: *Cæſar, audito caſtellum, Lupiæ flumini adpoſitum, obſideri, ſex legiones eò duxit.* & mox: *Neque Cæſari copiam pugnæ obſeſſores fecère, ad famā adventus ejus dilapſi. Tumulū tamen, nuper Varianis legionibus ſtructum, & veterē aram, Druſo ſitam, disjecerant. Reſtituit aram honorique patris princeps ipſe cum legionibus decucurrit. tumulum iterare haut viſum. & cuncta inter caſtellum Aliſonem, ac Rhenum novis limitibus aggeribuſque permunita.* Clarum igitur jam ex his atque certum eſt, Varum non in Cheruſcis ad Viſurgis ripam, ſed in Tencteris apud Aliſonem caſtellum habuiſſe caſtra. Adde huc ea, quæ Dio, dicto libro tradit: nempe inſidias Varo ita fuiſſe à Germanis ſtructas, uti inſurgerent ex compoſito τινὲς πρῶτοι τῶν ἄπωθεν αὐτȣ̃ οἰκȣ́ντων, id eſt, *primi quidam ex longiùs ab eo remotis.* De itinere Vari versùs eos ita Dio ibidem: Τά τε γὰρ ὄρη, καὶ φαραγγώδη καὶ ἀνώμαλα, καὶ τὰ δένδρα καὶ πύκνα, καὶ ὑπερμήκη ἦν· ὥς τε τȣ̀ς Ῥωμαίȣς καὶ πρὶν τȣ̀ς πολεμίȣς σφίσι προσπεσεῖν, ἐκεῖνά τε τέμνοντας καὶ ὁδοποιȣ̃ντας, γεφυρȣ̃ντάς τε τὰ τȣ́τȣ δεόμενα, πονηθῆναι. id eſt: *Erant montes convallibus crebris intercepti, & inæquales: arbores autem denſæ ac immodicæ proceritatis, quibus Romani, etiam ante hoſtium adventum, cædendis, viamque parando, &, quæ opus habebant, pontibus jungendo, fuerant defatigati.* Adoriuntur heic eos Germani. quibus utcumque repulſis, αὐτȣ̃ ἐστρατοπεδεύσαντο, χωρίȣ τινὸς ἐπιτηδείȣ (ὥς γε ἐν ὄρει ὑλώδει ἐνεδέχετο) λαβόμενοι· συντεταγμένοι μὲν πη μᾶλλον τῇ ὑστεραίᾳ ἐπορεύθησαν, ὥς τε καὶ ἐς ψιλόν τι χωρίον προχωρῆσαι. id eſt, *Locum ibi, ut in monte ſilvis obſito, nacti opportunum, caſtra fecerunt. magis ordinato itinere poſtridiè progreſſi in locum nemore vacuum.* Illic cæſi in campis; ut teſtatur Tacitus. Vellejus, prædicto loco, de eodem Varo: *Incluſus ſilvis, paludibus, inſidiis ab eo hoſte ad internecionem trucidatus eſt.* Sic probè hi tres inter ſe conſentiunt; *monteis, ſaltus, paludeis, pontes* narrando. ex quibus indiciis documentiſque ſatis jam clarè patet, Varum cum exercitu primum iter feciſſe ab Aliſone caſtello per Marſorum extremos fineis, versùs vicum cui vulgare nunc vocabulum *Teutenmeyer*, ad prædictos uſque monteis & caſtellum vulgò *Falkenborg* dictum; ubi confragoſis vallibus oritur amnis, cui à proximo vico *Beerlebek* cognomentum *Beerlebeker beke*: inde Cheruſcorum fineis ingreſſum, versùs opidum *Dietmelle*; inter quod & dictos monteis cum exercitu cæſus eſt. nam ipſum hoc opidum eſſe antiquum illud TEVTOBVRGIVM, à quo TEVTOBVRGIENSIS SALTVS cognomen accepit, ipſa hodierna adpellatio manifeſtò indicat. quidpe *Diet* idem eſſe nomen quod *Theuth*, jam dudum innumeris argumentis probatum habeo. Hinc etiam apud Aimoinum, lib. IV, cap. LXXV, adpellatur *Theothmelli*, in his verbis: *Quum Saxonas in eo loco, qui Theothmelli vocatur, ad pugnam ſe præparaſſe comperiſſet; ad eos, quantâ potuit, celeritate contendit.* Et mox: *Quumque de loco prælii ad Padrabrunnam ſe cum exercitu recepiſſet*; & quæ ſequuntur. Atque vulgare quidem fuit hoc tractu vocabulum *Theuth*, locis impoſitum. nam ab eodem dictus eſt antiquiſſimo nomine vicus ille, medio inter Luppiæ fontem & *Theutomellum* ſitu, *Teutenmeyer*: item opidulum *Diedenbille*, XV millibus paſſuum ab Theutomello in orientem versùs diſſitum. Ceterùm apud Ptolemæum legitur Germaniæ locus, haud procul lævâ Viſurgis ripâ, Τȣλισȣ́ργιον· quod ego vocabulum, ex ſitu & literarum ductu, corruptum eſſe judico pro Τευτοβȣ́ργιον. nam in Pannoniâ etiam opidum, eidem Ptolemæo Τευτοβȣ́ργιον dictum, Antonino, & Notitiæ imperii eſt *Teutiburgium*, & *Teutiborgium*. Sed eò tandem, quò intenderam, uti perveniat oratio; manifeſtò ac liquidò jam ex ſuprà dictis patet, quamvis Varus non apud ripam Viſurgis caſtra habuerit, Cheruſcos tamen eo tempore agrorum aliquid citra eum amnem tenuiſſe, Chattis contiguum. At hoc Iulii Cæſaris ſententiæ quàm vehementiſſimè repugnare videtur: qui, bell. Gall. comment. VI, *Bacenim* ait *ſilvam, pro nativo muro objectam, Cheruſcos à Svevis, Svevosque à Cheruſcis injuriis incurſionibusque prohibuiſſe.* quod ſi verum, certè Cheruſci neque Cæſaris tempeſtate citeriorē tenuerunt Viſurgis ripam. nam parum juvabat Bacenim ſilvam eos à Chattorum incurſionibus protegere, ſi cis Viſurgim apertis agris inter ſe continuabantur. Verùm conciliantur hæc à Strabone; qui, lib. VII, Varum ἐν τοῖς τῶν Χερȣ́σκων ὑπηκόοις, id eſt, *in Cheruſcorum ſubditis*, ſive *clientibus* cæſum tradit: quos fuiſſe *Dulgibinos*, ſuprà oſtenſum eſt. Certum igitur jam eſt, Cheruſcorum nomen omne ultra Viſurgim conſtitiſſe. Quòd verò Vellejus atque Dio ad Varianam

cladem

cladem Viſurgim nominarunt, id famâ amnis factum puto; quia hic ex nobiliſſimis amnibus cladi illi fuit proximus, xx circiter millibus paſſuum diſſitus. Limiteis igitur omni tempore Cheruſci habuerunt eos ab occidente, quos Chauci ab oriente ſub Trajano imperatore, ad opidum uſque *Peterſhagen*, Viſurgi adpoſitum. inde lineâ ad opidum *Rentelen*, eidem amni impoſitum, ab Angrivariis fuiſſe quondam ſeparatos; ſuprà in horum explicatione dictum. Angrivariis verò cis Viſurgim recedentibus, toto hoc latere Cheruſci tegebantur Viſurgi, ad vicum uſque *Remen*. inde à meridie eoſdem, quos Chatti à ſeptemtrionibus, ad Salæ uſque & Albis confluenteis, juxta *montem ac ſilvam Bacenim*, quæ nunc adpellantur *der Harz*. De hoc confinio Cæſarem ac Dionem teſteis jam audivimus. Tacitus annal. I, quum Germanicus ſub Tiberio repentinum in Chattos faceret excurſum: *Cæſar incenſo Mattio (id genti caput) aperta populatus, revertit ad Rhenũ.* & mox: *Fuerat animus Cheruſcis juvare Chattos; ſed exterruit Cæcina, huc illuc ferens arma.* Annal. XII, ſub Claudio: *Iiſdem temporibus in ſuperiore Germaniâ trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium.* Et paullo pòſt: *Prædâ famâq; onuſti ad montem Taunum revertuntur: ubi Pomponius cum legionibus operiebatur, ſi Catti, cupidine ulciſcendi, caſum pugnæ præberent. illi metu, ne hinc Romanus, inde Cheruſci, cum quîs æternùm diſcordant, circumgrederentur, legatos in urbem & obſides miſêre.* Annal. XIII, ſub Neronis principatu, quum Anſibarios, Rheni ripam, ut ante relatum, obſidenteis, Romani pepuliſſent: *Sola Anſibariorum gens retro ad Vſipios & Tubantes conceſſit. quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruſcos petiſſent, errore longo, hoſpites, egeni, hoſtes, in alieno cæduntur.* Ceterùm ab oriente ac ſeptemtrionibus Albi tegebantur. ad confluentem Salæ, conterminos habuêre, cis Albim, præter Chattos, Hermunduros; trans Albim Semnonas & Langobardos: à ſeptemtrionibus fuêre Foſi, qui & Saxones. de his omnibus ſuo loco probabitur. Albim attigiſſe Cheruſcos, teſtis eſt Claudianus, in panegyrico de quarto conſulatu Honorii:

— Ingentes Albim liquêre Cheruſci.

Continentur hodiè hoc terrarum ſpatio regiones iſtæ: totus epiſcopatus Ferdenſis; Luneburgienſis ac Bruneſvicenſis ducatus; duo item epiſcopatus, Hildeshemienſis & Halberſtadienſis; comitatus Schouenbergienſis; Madeburgienſis epiſcopatus pars cis Albim; Marchia antiqua; Dannebergenſis comitatus, Laviburgienſiſque ducatus portiones cis Albim.

Atque hi equidem fines latiſſimi unis Cheruſcis à Tacito, in libro de Germaniâ, tribuuntur. at Strabo & Ptolemæus alias prætereà duas nationes memorant, quarum ſedes, ex illorum deſcriptione, in eoſdem cum Cheruſcis fineis incidunt. unde parteis Cheruſcorum vel clienteis fuiſſe conjecerim; quemadmodùm & Chattuari Chattorum finibus clientelæque fuerunt inſerti. Ptolemæus ſic: Ὑπὸ μὲν τοὺς Σέμνονας οἰκοῦσιν Ἴλιγγαι· ὑπὸ δὲ τοὺς Ἴλιγγας Καλούκωνες, ἐφ' ἑκάτερα τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ· ὑφ' οὓς Χαιρουσκοὶ, καὶ Καμανοὶ, μέχρι τοῦ Μελιβόκου ὄρους· ὑπὸ δὲ τοὺς Καμανοὺς Χάτται. hoc eſt: *Sub Semnonibus habitant Ilingæ: ſub Ilingis Calucones, ex utroque latere Albis fluminis: ſub quibus Chæruſci, & Camani, uſque ad Melibocum montem: ſub Camanis verò Chattæ.* Strabo lib. VII: Ἄλλα δ' ἐνδεέστερα ἐστὶν ἔθνη Γερμανικὰ Χηροῦσκοί τε καὶ Χάττοι, καὶ Γαμαβρίουνοι, καὶ Χαττουάριοι· πρὸς δὲ τῷ ὠκεανῷ Σούγαμβροί τε καὶ Χαῦβοι, καὶ Βούκτεροι, καὶ Κίμβροι, Καῦκοί τε καὶ Καοῦλκοι, καὶ Καμψανοὶ, καὶ ἄλλοι πλείους. id eſt: *Aliæ minores Germanorum gentes ſunt Cheruſci, Chatti, Gamabriuni, Chattuarii. ad oceanum autem Sugambri, Chamavi, Bructeri, Cimbri, Cauci, Caulci, Campſani, & alii complures.* Et paullo pòſt in triumpho Germanici: Καὶ ἄλλα δὲ σώματα ἐπομπεύθη ἐκ τῶν πεπορθημένων ἐθνῶν, Καθύλκων, καὶ Ἀμψάνων, Βουκτέρων, Νουσίπων, Χηρούσκων, Χάττων, Χαττουαρίων, Λανδῶν, Σουβαττίων. id eſt: *Et alii quoque mortales in pompâ ducti ſunt, ex devaſtatis populis, Cathulcis, Ampſanis, Bructeris, Vſipiis, Cheruſcis, Chattis, Chattuariis, Marſis, Tubantiis.* Pro his vocabulis, Νουσίπων, Λανδῶν, Σουβαττίων, legendum eſſe Οὐσιπίων, Μαρσῶν, Τουβαντίων; item pro Χαῦβοι & Βούκτεροι, Χάμαβοι, & Βρούκτεροι, jam anteà docui. Prioris loci Καοῦλκοι καὶ Καμψανοὶ, nulli alii ſunt, quàm quorum obliquis caſibus nomina poſteriore loco leguntur Καθύλκων καὶ Ἀμψάνων. lego igitur priori loco Κάθυλκοι; & poſteriore, pro καὶ Ἀμψάνων, Καμψανῶν. apud Ptolemæum autem Καθύλκωνες; quemadmodùm *Gothi* quoque dicebantur *Gothones*, & *Franci Francones*, *Friſii Friſiones*, ſive *Friſones*: & pro Καμανοὶ,

Καμψα-

Καμψανοί. Iam verò quia CATHVLCI, ſive CATHVLCONES Ptolemæo ab ſeptemtrionibus continuantur Cheruſcis, ad Albim flumen; haud dubiè fuêre circa opida *Luneborg* & *Dannebarg*; inter amneis *Ietze*, *Ouwe*, & *Elmenaw*. Et eſt hoc tractu opidum hodiè vulgari vocabulo *Vltzen*; quod quandam veterum cultorum memoriam ſervare videtur. Vltra Albim, quod tradit Ptolemæus, eoſdem fuiſſe, haud facilè crediderim; quando tot illic aliarum nationum locanda ſunt nomina, uti nullus his dari locus poſſit. Æthicus coſmographus vitiato vocabulo habet *Cerissos*, pro *Cheriſcos*; quod maximè genuinum gentis vocabulum eſſe puto. nam patriâ lingvâ haud dubiè dicebantur *thi Cheriſchen*, ſive aliâ dialecto *Cherisker*, dirivativo vocabulo, neſcio à quo primitivo derivato. quod Latinè rectiùs dictum fuiſſet CHERISCI: quemadmodùm *Theutiſci*, & *Tauriſci*, de quibus ſuprà dictũ. item *Nariſci*; de quibus infrà dicetur.

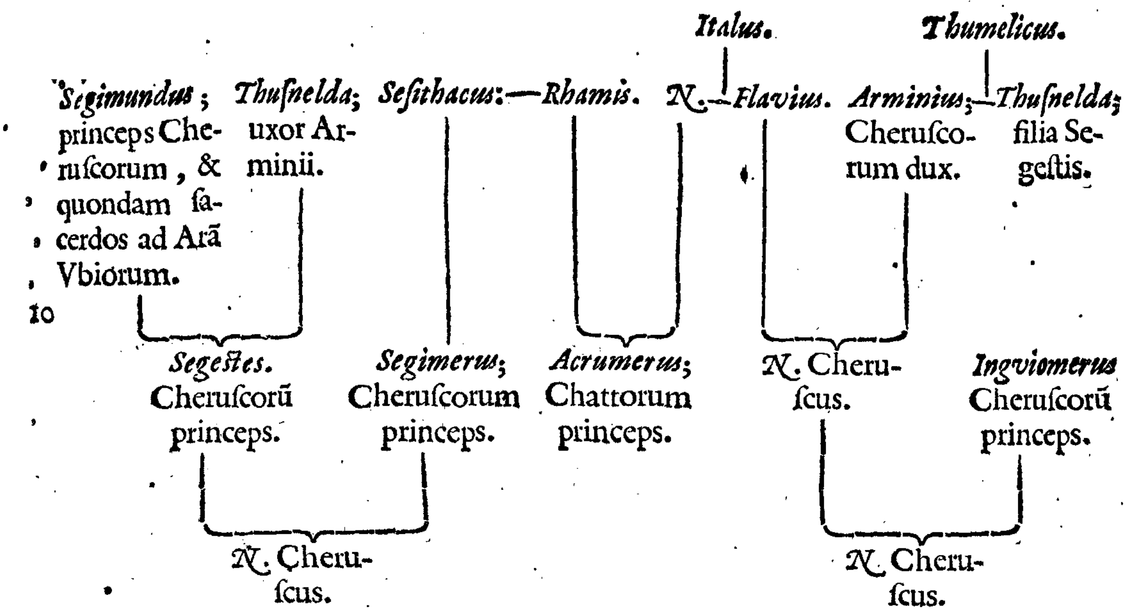
Ceterùm *Melibocum montem* eſſe eum, ſuper quem ſternebatur *Bacenis ſilva*, hodiè *der Harz*, ſuo loco latiùs oſtendam. CAMPSANI igitur quia inter Cheruſcos & dictum montem ponuntur à Ptolemæo, proximè Chattos; ſedes eorum fuit inter duo opida *Brunſwyk* & *Werningerode*. Ptolemæo eſt locus Τρόπαια Δρούσου, TROPHÆA DRVSI, à ſeptemtrionali latere montis Meliboci. ad Albis lævam fuiſſe ripam, oſtendit Dio, initio libri LV, his verbis: Ὁ δὲ Δροῦσος ἐντεῦθεν πρός τε τὴν Χερουσκίδα μετέστη, καὶ τὸν Οὐίσουργον διαβὰς, ἤλασε μέχρι τοῦ Ἀλβίου πάντα πορθῶν. ἐκεῖνον γὰρ ἐπεχείρησε μὲν περαιωθῆναι, οὐκ ἠδυνήθη δὲ, ἀλλὰ τρόπαια στήσας, ἀνεχώρησε. Hoc eſt: *Druſus, in Cheruſcos iter convertit: tranſgreſſusque Viſurgim, omnia populando ad Albim uſque perrexit. Hunc quum fruſtra conatus eſſet tranſire, trophæis conſtitutis receſſit.* Quo ſitu fuerint, planè non liquet.

SILVAM HERCVLI SACRAM refert auctor noſter annal. II; in quam Germanorum quædam nationes convenerant, caſtra Germanici in dextrâ Viſurgis ripâ oppugnaturæ. eam fuiſſe eodem ſitu, quo hodiéque ſilva ſternitur inter opida *Minde* & *Stathagen* arcemque *Bökenborg*; ex iis ſatis adparuiſſe puto, quæ ſuprà in Angrivariis ad hanc Germanici in Cheruſcos expeditionem notavi.

Ceterùm inter Cheruſcos atque Chattos, validiſſimam utramque gentem, vetus perpetuumque fuiſſe bellum, ſuprà ex Cæſare ſimul ac Tacito intelleximus. Arminius tamen Cheruſcorum dux, utriusque gentis animos ita conciliavit, uti aliquandiu junctis viribus Romanorum imperium propulſaverint. quo defuncto, priſtinum inter eos repetitum eſt diſſidium: ex quo illud tandem ſequutum, quod auctor noſter refert in libro de Germaniâ: *Cheruſci nimiam ac marcentem diu pacem illaceſſiti nutrierunt. idque jocundius, quàm tutius fuit. quia inter impotentes & validos falsò quieſcas. ubi manu agitur, modeſtia ac probitas nomina ſuperioris ſunt. Ita, qui olim boni æquique Cheruſci, nunc inertes ac ſtulti vocantur. Cattis victoribus fortuna in ſapientiam ceſſit.*

Sed & GAMBRIVII memorantur populi Tacito, in libro de Germaniâ. *Manno*, inquit, *três filios aſſignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetuſtatis, plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marſos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, affirmant: eaque vera & antiqua nomina.* Claram quondã fuiſſe nationem, ex vetuſtate colligere datur. Quo ſitu fuerint, planè incertum. In clientelâ fuiſſe, Strabonis ævo, vel Chattorum, vel Cheruſcorum, ex verbis ejus ſuprà citatis conjicio, ubi Γαμαβρούιοι legendum, pro Γαμαβριούνοι, ex Tacito diſco.

Haud abs re fuerit, elogium Arminii hoc loco adpoſuiſſe; quod eſt apud eumdem auctorem, in fine annal. II, hujuſmodi: *Arminius, abſcedentibus Romanis, & pulſo Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adverſam habuit. petitusque armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit: liberator haut dubiè Germaniæ; & qui non primordia populi Romani, ſicut alii reges ducesque, ſed florentiſſimum imperium laceſſierit: prœliis ambiguus, bello non victus. Septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit. caniturque adhuc barbaras apud gentes; Græcorum annalibus ignotus, qui ſua tantùm mirantur; Romanis hautperinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incurioſi.* Iam fratrem quoque ejus, uxoremque ac filium, & ſangvine proximè junctos, quorum auctores meminerunt, recenſuiſſe haud pigeat. Tabula ejus conſangvinitatis talis dari poteſt:

Flavium fuiſſe fratrem Arminii, teſtatur noſter, annal. II, his verbis: *Flumen Viſurgis Romanos Cheruſcosque interfluebat. ejus in ripâ Arminius adſtitit. quæſitoque, an Cæſar veniſſet, poſtquàm adeſſe reſponſum eſt, ut liceret cum fratre conloqui, oravit. Erat is in exercitu, cognomento Flavius.* Patruum Arminii fuiſſe *Inguiomerum*, oſtenditur eodem libro poſteà his verbis: *Non modò Cheruſci ſociique eorum, vetus Arminii miles, ſumsêre bellum; ſed è regno etiam Marobodui Suevæ gentes, Semnones ac Langobardi, defecêre ad eum. quibus additis præpollebat, ni Inguiomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugiſſet: non aliam ob cauſam, quàm quia fratris filio juveni patruus ſenex parêre dedignabatur.* Vxorem Arminii fuiſſe filiam *Segeſtis*, Cheruſcorum principis, teſtatur idem, annal. I, his verbis: *Segeſtes, quamquàm conſenſu gentis in bellum tractus, diſcors manebat; auctis privatim odiis, quòd Arminius filiam ejus, alii pactam, rapuerat.* et paullo pòſt: *Inerant feminæ nobiles: inter quas uxor Arminii, eademque filia Segeſtis, mariti magis quàm parentis animo.* Filium ex eâ ſuſcepiſſe, oſtendit mox poſteà: *Arminii uxor, virilis ſexus ſtirpem edidit. Educatus Ravennæ puer, quo mox ludibrio conflictatus ſit, in tempore memorabo.* Nomen ejus oſtendit Strabo lib. VII; inter captivos Germanorum duces, quos Germanicus Romæ in triumpho duxit. Σεγιμȣ̃ντός τε Σεγέςȣ ὑὸς, Χηρȣ́σκων ἡγεμὼν, ϗ ἀδελφὴ αὐτȣ̃, γυνὴ δ᾽ Ἀρμενίȣ, ὄνομα Θȣσνέλδα, ϗ ὑὸς τριετὴς Θȣμελικός· id eſt; *Segimundus, Segeſtis filius, Cheruſcorum dux, & ſoror ejus, eademque uxor Armenii, nomine Thuſnelda, & filius treis annos natus Thumelicus.* Flavii, fratris Arminii, uxorem fuiſſe Chattam, *Acrumeri* principis Chattorum filiam, ex quâ ſuſcepit *Italum* filium; auctor eſt Tacitus, annal. XI. *Eodem*, inquit, *anno Cheruſcorum gens regem Româ petivit, amiſſis per interna bella nobilibus, & uno reliquo ſtirpis regiæ, qui apud urbem habebatur, nomine Italus. Paternum huic genus è Flavio, fratre Arminii. mater ex Catumero, principe Chattorum, erat.* In Vaticano exemplari eſt *Actumero*: ex quo facio *Acrumero*. ſic enim eſt apud Strabonem, dicto loco; Ἔτι δὲ Σεσίθακος, Αἰγιμήρȣ ὑὸς, τῶν Χηρȣ́σκων ἡγεμόνος· ϗ ἡ τȣ́τȣ Ῥαμὶς, Οὐκρομύρȣ θυγάτηρ, ἡγεμόνος Βαττῶν. id eſt: *Prætereáque Seſithacus, Ægimeri, Cheruſcornm ducis, filius; & uxor ejus Ramis, Vcromyri, Battorum ducis, filia.* Vocabula hæc eſſe miſerè vitiata, jam alii ante me diſpexerunt: qui pro Αἰγιμήρȣ repoſuêre Σιγιμήρȣ· quem Segeſtis fuiſſe fratrem, auctor eſt Tacitus, annal. I, his verbis: *Stertinius ad accipiendum in deditionem Segimerum, fratrem Segeſtis, præmiſſus, ipſum & filium ejus in civitatem Vbiorum perduxerat.* *Batti* nulli umquàm fuêre populi in Germaniâ. qui *Batavos* inde colligunt fuiſſe, eos fugit, *Batavos* ſub Tiberii principatu, nullos habuiſſe belli duces. Corrigo igitur ego id vocabulum in Χάττων. illud autem Οὐκρομύρȣ, in Ἀκρȣμήρȣ vel Ὀκρȣμήρȣ. nec ullus alius hic Chattorum dux fuit, quàm qui Tacito ejuſdem gentis dicitur *princeps Actumerus*, ſive rectiùs *Acrumerus.* Ceterò *Segimundum* ſacerdotem quondam fuiſſe apud Gallicam Rheni ripam, auctor

eſt idem

eſt idem noſter, annal. I, his verbis: *Addiderat Segeſtes legatis filium, nomine Segimundum. Sed juvenis conſcientiâ contabatur. quippe anno, quo Germaniæ deſcivêre, ſacerdos apud Aram Vbiorum creatus, ruperat vittas, profugus ad rebelles.*

CAP. XX.

De FRANCIS, *&* FRANCIA.

GEntibus hactenus, quæ ad primam Germaniæ partem pertinent, omnibus cis Albim explicatis, commodus nunc locus viſus eſt, antequàm ad *Foſos* & *Cimbros*, Transalbianas nationes tranſirem, de FRANCIS, & terrâ eorum FRANCIA pauca quædam diſſerere. Gens hæc fuit omnium, quotquot magna illa atque vaſta Germania tulit, nobiliſſima; longè latéque, non modò domi in patriis ſedibus incolens, ſed in exteras etiam poſtmodùm regiones, cis Rhenum Danubiumque effuſa; haud dubium Romani imperii excidium. Sedeis eorum trans Rhenum in Germaniâ alii etiam antehac utcumque commonſtrarunt. at primæ eorum originis non minùs omneis fuiſſe ignaros video, quam ipſorum Alemannorum, de quibus ſuprà explicatum eſt. De Hunibaldi nugis, aliorumque ſimilium ſcriptorum ſomniis, ac fabulis anilibus, nihil heic dicere lubet. illos miror, qui, ſuperioribus ſæculis veras Francorum res tradere adgreſſi, tam negligentes, tamque vecordes fuerunt, uti de origine eorum vulgatis credere figmentis maluerint, quàm rei veritatem altiùs anquirere. Sed ita profectò eſt: opus id erat arduum, laboriſque plenum, nec facilè cuiquam, niſi in omni veteri Romanorum hiſtoriâ probè verſato, ſuſcipiendum. Interim haud pauci etiam noſtro ſæculo reperti ſunt viri docti, qui pro virili quisque parte in eo enodando laboraverunt. qui & ipſi, ni aliis ſtudiis, muniisque, ſive profeſſionibus fuiſſent occupati; haud dubiè ad intimum totius rei fontem penetrare potuiſſent. Ex his igitur quidam FRANCORVM nomẽ jam inde à Ciceronis ævo deducere voluerunt, ex epiſtolâ ejus ad Atticum, lib. XIV; ubi verum genuinumque vocabulum *Fangones* corrumpere auſi ſunt in *Frangones*; ut ſuprà lib. II, cap. XXI, in Atuaticorum explicatione oſtenſum eſt. Alii Francorum nomen jam antiquiſſimis Romanorum temporibus in Germaniâ inter Rhenum & Albim fuiſſe arbitrantur; ſed gentem invalidam etiamtum atque obſcuram: quæ poſteà auctis paullatim viribus, tandem in clarum illud admirandumque nomen eſcenderit. At heic ego miror, quum tot nationum, inter dictos amneis, nomina antiquis monimentis compoſita ſint, ut etiam ego non, niſi magno labore, immensâque animi diſquiſitione, ſingulis proprios agros aptare quiverim; miror, inquam, inter tot minutiſſimarum etiam nationum vocabula, unum potuiſſe ignorari, vel præteriri Francorum nomen. Alii id jam Taciti ævo, adeóque ante Tacitum in Germaniâ exſtitiſſe putarunt: Tacito autem, aliisque ejus ſæculi Romanis ignotum, quia remotiſſimas à Rheno, in inſulis ſeptemtrionis (& huc omnia nobis ignota conferre jam dudum conſvevimus) ſedeis gens colebat. unde poſteà, in occidentem versùs ad Rhenum profectam, eorum populorum arbitrantur occupaſſe agros, quos proximè Rhenum deſcripſi. Erraſſe & hos quàm longiſſimè à vero ſcopo, veterum auctorum monumenta haud ita obſcurè docent. hæc quidpe ſi quis diligentiùs attentiúsque rimetur, facilè deprehendat, plerasque nationes, quas hactenus poſt Alemannos inter Rhenum Albimque ad oceanum uſque explicavi, nominatim in Francorum gente recenſeri. unde conjectatio mihi haud vana, eas nationes omneis in unum poſtmodò coiviſſe corpus, novumque ſibi conſtituiſſe nomen, quo in poſterum dicti in commune ſunt FRANCI. De causâ, ſive occaſione, de modo item ac tempore novæ hujus reipublicæ inter eas conſtitutæ antequàm dicam, res poſcere videtur, uti id, quod modò adfirmavi, auctorum teſtimoniis confirmem.

De BRVCTERIS igitur, CHAMAVIS, ANSIVARIIS, atque CHATTIS, hæc Sulpitius Alexander, apud Gregor. Turonenſem. lib. I, cap. IX: *Eodem anno Arbogaſtes Sunnonem & Marcomerem, ſubregulos Francorum, gentilibus odiis inſectans, Agrippinam, rigente maximè hieme, petiit: ratus tutò omnes Franciæ receſſus penetrandos, urendosque, cùm decuſſis foliis nudæ atque arentes ſilvæ inſidiantes occulere non poſſent.*

non poſſent. Collecto ergo exercitu, tranſgreſſus Rhenum, Bricteros, ripæ proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus eſt; nullo uſquàm occurſante, niſi quòd pauci ex Ampſivariis, & Chattis, Marcomere duce, in ulterioribus collium jugis apparuêre. De iiſdem *Anſivariis* etiam Marcellinus lib. xx: *Iulianus in limitem Germaniæ ſecundæ egreſſus, omnique apparatu, quem flagitabat inſtans negotium, communitus, Trajectenſi Moſæ opido propinquabat. Rheno deinde tranſmiſſo, regionem ſubitò pervaſit Francorum, quos Anſivarios vocant.* In tabulâ itinerariâ hæc nomina, quamvis miſerè luxata corruptaque, ſuper Rheni ripam proximè oceani litus leguntur: CHAVCI. AMPSIVARII. CHERVSCI. CHAMAVI. QVI ET FRANCI. ſequiturque in eâdem ripâ, magnis literis ipſius regionis nomen,

F R A N C I A.

poſt quod poſiti ſunt BVRCTVRI: quos & ipſos ſub Francorum nomine fuiſſe computatos, modò ex Sulpitio cognovimus. *Chaucos*, *Cheruſcos*, atque *Chattos*, in eâdem fuiſſe Franciâ, præter tabulam ac Sulpitium, Claudianus quoque teſtatur, in primo de laudibus Stiliconis:

Vt Salius jam rura colat, flexoſque Sicambri
In falcem curvent gladios; geminaſque viator
Cùm videat ripas, quæ ſit Romana requirat.
Vt jam trans fluvium, non indignante Cayco,
Paſcat Belga pecus; mediumque ingreſſa per Albim
Gallica Francorum montes armenta pererrent.

Per *Sicambros* intellexiſſe VSIPIOS, & TENCTEROS; ſuprà oſtenſum eſt: *Cheruſcos* verò, & *Chattos* per *monteis*; quorum nullos habuêre Chauci. illorum autem fuit *Melibocus mons*, cum *ſilvâ Beceni*, ad medium Albim procurrens. De SALIIS, Salam ſive Iſalam flumen adcolentibus, Marcellinus lib. XVII: *Quibus paratis, petit primos omnium Francos; eos videlicet, quos conſvetudo Salios appellavit.* De *Chaucis* hæc quoque dici volunt ab Eumenio rhetore in panegyrico ad Conſtantinum Auguſtum: *Quid loquar rurſus intimas Franciæ nationes, nõ jam ab his locis, quæ olim Romani invaſerant, ſed à propriis ex origine ſuis ſedibus, atque ab ultimis Barbariæ litoribus avulſas, ut in deſertis Galliæ regionibus collocatæ, pacẽ Romani imperii cultu juvarent & arma delectu.* Verùm cur ego jam Conſtantini tempore Saxonicum nomen Chaucorũ tenuiſſe agros exiſtimem, ſequenti capite reddã. Sub Francorum nomine qui etiam tunc Chaucos fuiſſe arbitrantur, his ducuntur rhetoris verbis; *ab ultimis Barbariæ litoribus:* ceu ea de extremâ Chaucorũ ad Albis oſtium orâ maritimâ ſint dicta. Verùm *litoris* vocabulo *ripam* heic Albis fluminis intelligi, uſitato ei ſæculo loquendi modo, omnino ego perſvaſum habeo. ſic quidpe Fl. quoque Vopiſcus, in Probo: *Teſtes Franci, inviis ſtrati paludibus; teſtes Germani, & Alemanni, longè à Rheni ſubmoti litoribus.* Hinc etiam idem Eumenius, in eodem panegyrico poſteà, *Cabillonenſem* vocat *portum* ad Ararim flumen; quod opidum nunc Burgundiæ vulgò vocatur *Chalon.* Albis ripam illic intelligere eum, non litus oceani, clariùs etiam liquet ex incerto quodam panegyriſtâ, qui eâdem de re ſic eumdẽ imperatorem alloquitur: *A Tiberi ad Rhenum, imò à Tuſco Albulâ ad Germanicum Albim prolaturus imperium.* Et poſteà: *Purgavit ille Bataviam; tibi ſe ex ultimâ Barbariâ indigenæ populi dedidêre.* De FRISIIS quamvis certum argumentum, teſtimoniumve ex veteri aliquo auctore adducere nequeam; tamen hos unos ab initio ab illuſtri hoc atque præclaro corpore nomineque Francorum procul eſſe voluiſſe, haud facilè perſvadeor. Hoc unum ſcio; proximam Friſiis Batavorum inſulam aliquoties ab Francis fuiſſe occupatam. hi an ſemper fuerint Salii, quos id feciſſe memorat Zoſimus lib. III, haud facilè dixerim. neque tamen una Saliorum natio, alioquin exigua, tantis fuit viribus, uti, Friſiis Marſacisque invitis, in dictam perrumpere potuerit inſulam. De DVLGIBINIS, CHASSVARIS, & ANGRIVARIIS, in medio Chaucorum Chamavorumque poſitis, dubitare non licet; quando hi jam anteà illorum fuêre ſocii.

Hæ igitur ſunt nationes, quæ ſub FRANCORVM nomine in terrâ FRANCIA computantur. nec alia populorum vocabula in eâ memorata reperio. Vnde argumentum ſa-

tum ſatis firmum atque validum, nullam huc novam ex ſeptemtrione, vel oriente, expulſis priſcis cultoribus, immigraſſe gentem.

Iam fineis univerſæ FRANCIÆ adſignare promtum fuerit. ab occaſu Rhenum & oceanum; ab ſeptemtrionibus item oceanum; ab ortu Albim & Salam, & qui porrò hinc terminus fuit inter Chattos Hermundurosque. à meridie tamen, quà Alemanni, valida gens, fuêre contermini, obſcuritas quædam manet. Video hodiè doctiſſimum Freherum in eâ eſſe opinione, terminum Franciam inter Sveviamque Gratiani Cæſaris tempore fuiſſe Nicrum amnem: ita, uti, quæ in dextrâ ripâ, ad Franciam, quæ in ſiniſtrâ, ad Sveviam pertinuiſſe putet. idque ex hoc Auſonii verſu, in precatione conſulari:

Hoſtibus edomitis, quà Francia mixta Suëvis.

quem ille ad victorias Gratiani, ad Argentariam & trans Rhenum partas, refert; quaſi illæ trans amnem ad Lupodunum pugnæ, apud Nicrum & opidum *Ladenburg*, in confinio Francorum Svevorumque, ſint pugnatæ. hancque ſententiam iterum confirmat aliis verſibus, ex Sidonii carmine VII adductis:

Bructerus, ulvosâ vel quem Nicer abluit undâ,
Prorumpit Francus.

Verùm ad hunc auctorem quod attinet, ſcripſit is multis jam annis poſt Gratiani imperium, quum jam & Franci, & Burgundiones, & Gothi, & Alemanni, Galliam occupaſſent; quorum hi in Helvetiorum agris conſederunt. igitur Alemannis ab utrâque Mœni ripâ, id eſt, priſcis ſuis ſedibus in meridiem digreſſis, ſtatim Franci à ſeptemtrionibus in agros relictos ſucceſſerunt: quos in hunc uſque diem eodem nomine obtinent. de quibus rectè tunc illud ab Sidonio ſcriptum. At in citatione Auſoniani verſus ſupprimuntur dolosè reliqua; *Certat ad obſequium.* quibus alius prorſus aperitur priori verſui ſenſus, ac Freherus inde extorquet; ut ſuprà in Alemannis oſtenſum eſt. Gratiani ævo Alemannos non modò ad Nicrum, ſed ad ipſum Mœnum, & ultra hunc quoque, ad Lonam uſque amnem incoluiſſe, ibidem ex Marcellino, qui eo ævo in caſtris Romanorum militavit, ſatis comprobatum eſt. de Lupoduno etiam, & pugnis Gratiani trans Rhenum, ſatis ibidem, & in Sequanorum deſcriptione dictum. De Burgundiorum verò Alemannorumque trans Rhenum ejuſdem temporis confinio infrà ſuo loco dicetur. quo & ipſo prorſus Franci à Svevorum vicinitate excludentur. Limes igitur inter veteres illas Franciæ Alemanniæque regiones nullus alius fuit, quàm quem ſuprà Alemannis trans Mœnum præſcripſi, per Lonam amnem, & jugum montis, qui vulgari vocabulo dicitur *Fogelsberg*. Ab orientali autem Alemannorum latere idem terminus fuit, qui antè inter Chattos Mattiacosque, ad opidum uſque *Gemünde*, Mœno adpoſitum. hinc porrò Mœnus ad Hermundurorum uſque confinium.

Finibus FRANCIÆ ita apertis, nationibusque FRANCORUM demonſtratis; tempus eſt, uti de origine etiam hujus vocabuli, & corporis inter eos conſtituti, quædam expediantur. Certi heic, quod ex veterum auctorum ſcriptis probare queam, prorſus nihil habeo. juvat tamen judicii mei conjectationes promere. Sic igitur exiſtimo: Quum prædictæ Rhenum inter & Albim nationes, variis jam inde à Iulii Cæſaris ævo bellis à Romanis petitæ, dum aliàs manu ſuperiores, aliàs inferiores exſtitiſſent, ſe plurimâ ex parte jugo Romano, falſo amicitiæ ſocietatisque obtentu, ſubjectas eſſe, indignè acerbéque jam dudum tuliſſent; tandem, ubi vicinos ſuos Alemannos, Gallicam origine gentem, eóque Romano imperio meritò addictiorem, rebellare contra dominos, & in ipſam dominorum provinciam pacatiſſimã Galliam crebras incurſiones audacter facere viderunt: ſibi etiam eoſdem animos, idemque conſilium eſſe ſumendũ rati ſunt. quumque intelligerent, nullâ aliâ re magis quondam libertatem ſuam à Romanis infractam ſuppreſſamque fuiſſe, quàm quòd ſingulos illi ſeorſim adgreſſi fuerant, dum ipſi in unum conſulere, communemque hoſtem communibus inter ſe junctisque copiis propulſare neglexiſſent: tandem, plurimis experimentis edocti, innumerisque damnis admoniti, conſpiratione factâ, in unam ſocietatem, in unumque fœdus, atque adeò in unum corpus coivêre; novo ſibi, haud dubiè ab libertatis argumento, invento vocabulo, quo univerſi in poſterum adpellarentur in commune *thi* FRANKON: quo etiamnunc reliquiæ eorum in Germaniâ circa Mœnum, variante paullum dialecto, dicantur

dicuntur *die* FRANKEN. Deliraverunt Paullus Æmilius & Sigebertus, & quicumque cum his vel ex horum fide prodiderunt, *Valentinianum imperatorem eos, qui priùs vocati erant Trojani, deinde Antenoridæ, poſteà Sicambri, Francos Atticâ lingvâ appellaſſe. quod lingvâ Latinâ ſignificet feroces.* O egregios hiſtoricos! ceu verò Francorum nomen Valentiniani ævo non antiquius. Ex eâdem hoc Sigeberto promtum officinâ, ex quâ illud de Ambianorum Samarobriva; quod ſuprà notavi. At nec Bodinus, homo Francogallus, nuper ſincerè, aut peritè de eodem vocabulo judicavit, ubi, inuſitatum id Germanis eſſe, in methodo ſuâ hiſtoriarum perſcripſit: quum in universâ hodiéque Germaniâ nemo tam infans, nemo tam ruſticus inveniatur homo, qui ignoret, *frank* idem ſignificare quod *frei*, ſive *fry*, id eſt, *liberum*. Manet in hanc uſque diem vulgare apud Germanos verbum, *die freie Franken*, id eſt, *Franci liberi*; non ab eo, quod poſterioribus temporibus Franci ad Mœnum majoribus uſi ſint in Germanorum imperio immunitatibus, quàm reliquę imperii nationes, ut vulgò exiſtimatur: ſed à veteris illius in libertatem à Romano jugo vindicationis memoriâ. Ceterùm à libertatis vindicatæ, quod antè dixi, argumento novam illos adſumſiſſe adpellationem, vel inde haud dubio patet indicio, quòd omnes pariter ſcriptores, qui originem eorum fabuloſè tradiderunt, immunitatem iis à Romanorum imperatore, ob egregiam in bello navatam operam, unà cum novo nomine datam tradunt.

Sed tempus nunc etiam oſtendatur, quo FRANCORVM nomen dictæ nationes, in unum corpus congreſſæ, primùm ſibi impoſuerint. Factum id ego arbitror paullo pòſt, quàm Alemanni, contra Romanos rebellantes, in Galliam Rhætiamque excurrere cœperunt. nam primum Caracallam Alamannici cognomine hiſtorias referre, ſuprà in Alemannis notavi. Probum autem, qui LVIII circiter annis poſt Caracallam imperio potitus, bellum contra Francos geſſiſſe, complures memorant rerum ſcriptores. Nec ego dubitaverim, ad Francos pertinere, quæ Zoſimus lib. I, in hæc verba ſcribit: [illegible] ὁ Γαλλιηνὸς, τῶν ἄλλων ἐθνῶν ὄντα τὰ Γερμανικὰ χαλεπώτερα, σφοδρότερον τε τοῖς περὶ τὸν Ῥῆνον οἰκοῦσι Κελτικοῖς ἔθνεσιν ἐνοχλοῦντα, τοῖς μὲν τῆδε πολεμίοις αὐτὸς ἀντιπαρετάττετο. id eſt: *Gallienus, videns Germanicas genteis ceteris infeſtiores eſſe, & adcolas Rheni nationes Gallicas acriùs infeſtare; hanc partem ſibi ab hoſtibus propugnandam ſumebat.* Nam filius Gallieni Saloninus Agrippinæ cum militibus in præſidio, poſt eam patris expeditionem, fuit: ubi à Poſtumo occiſus; uti paullo pòſt refert Zoſimus. Poſt Alemannorum tandem trans Mœnum expeditionem exortum eſſe Francorum nomen, & rempublicam, ſatis certum eſt. quidpe ſi jam antè viribus inter ſe fuiſſent juncti; haud facilè Alemannos Mattiacorum occupare ſolum paſſi fuiſſent. Alemannos autem jam Alexandri Mammææ tempore illa trans Mœnum tenuiſſe loca, ſuprà oſtenſum eſt.

Hæc igitur antiqua illa, ac vera FRANCIA, hæc FRANCORVM gens, omnium totius Germaniæ nationum florentiſſima. quæ quum diu multumque, ac variis modis Galliam depopulata eſſet; tandem maximâ ſui parte in eâ conſedit. unde ea primùm Galliæ pars FRANCIA dicta, quæ hodiéque vulgò vocatur *l'Iſle de France*, id eſt, *Inſula Franciæ*: mox verò, aliis etiam Galliæ gentibus, tam priſcis indigenis, quàm nuper ingreſſis Burgundionibus ac Gothis debellatis, tota illa pars Europæ præluſtris ac omnium penè nobiliſſima GALLIA in idem Franciæ nomen tranſivit.

Pars tamen gentis Francorum in Germaniâ trans Rhenum remanſit; in Alemannorum, ut ſuprà dictum, circa Mœnum loca transgreſſa. unde Francia gemina facta, *Cisrhenana*, & *Transrhenana*; ſive *Occidentalis*, atque *Orientalis*. Huic vocabulum poſteà tributum FRANCONIÆ, & genti ipſi FRANCONVM nomen; ab antiquo ſcilicet gentis vocabulo FRANKON. ad eumdem quidpe modum *Gothones* dicebantur Romanis & *Gothi*, qui ſibi ipſis *Gothon*; ſic *Friſones* & *Friſii*, qui *Friſon*; *Lugiones*, *Lugii*que, qui *Lugon*; *Burgundiones*, *Burgundii*que, qui *Burgundon*. Græcis verò auctoribus plerumque adpellantur ΦΡΆΓΓΟΙ, FRANGI; vitiato, emollitoque vocabulo. Meliùs apud Zoſimum, lib. III, ΦΡΆΓΚΟΙ.

Sed infringendus heic eſt, ne ultra ſerpat, ingens Hadriani Iunii error; qui Bataviæ ſuæ cap. IX, pluribus probare conatur argumentis, Francos anteà proprio ac peculiari vocabulo vocatos fuiſſe GERMANOS. Multa ex Tacito adducit, quæ cuncta eò cadunt, quia is auctor populos inter Rhenum Albimque adpellat Germanos, ideò regionem,

nem, his amnibus incluſam, ſolam fuiſſe Germaniam. quæ quàm docta, probaque ſit argumentatio, cuivis judicare facillimum eſt. Ex Strabonis libro VII hæc producit verba: Γνωρίζονται οἱ Γερμανοὶ, ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥήνου λαβόντες τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ Ἄλβιος. quæ ita ad libidinem ſuam interpretatur: *Notum eſt, & manifeſtum, Germanos à Rheni oſtio initium capere Albi fluvio tenus.* Ego verò nego hanc auctori fuiſſe mentem: faciléque id ipſius verbis probabo; quæ integra ſic leguntur: Τῶν δὲ Γερμανῶν οἱ μὲν προσάρκτιοι παρήκουσι τῷ ὠκεανῷ· γνωρίζονται δὲ, ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥήνου λαβόντες τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ Ἄλβιος· τούτων δ' εἰσὶ γνωριμώτατοι Σούγαμβροι τε καὶ Κίμβροι. τὰ δὲ πέραν τοῦ Ἄλβιος, τὰ πρὸς τῷ ὠκεανῷ, παντάπασιν ἄγνωστα ἡμῖν ἐστίν. id eſt: *Germanorum qui ſunt ſeptemtrionales, propter litus oceani porriguntur: ac noti ſunt ab oſtiis Rheni ad Albim uſque; notiſſimique in his Sugambri & Cimbri. quæ autem trans Albim ad oceanum ſunt loca, nobis prorſus ſunt ignota.* Et poſteà: Τὸ δὲ νότιον μέρος τῆς Γερμανίας, τὸ πέραν τοῦ Ἄλβιος, τὸ μὲν συνεχὲς ἀκμὴν ὑπὸ τῶν Σουήβων κατέχεται· εἶτ' εὐθὺς ἡ τῶν Γετῶν συνάπτει γῆ. hoc eſt: *Partem autem Germaniæ meridionalem, quæ eſt trans Albim, continuò Svevi tenent. poſt hos ſtatim contermina eſt Getarum regio.* Ergo ex Strabonis ſententiâ etiam ultra Albim, immenſo ſpatio, ad Getarum uſque confinium, fuit Germania. Sic infrà eodem libro: Ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ Βαστάρναι μὲν τοῖς Τυρηγέταις ὅμοροι, καὶ Γερμανοῖς, σχεδόν τι καὶ αὐτοὶ τοῦ Γερμανικοῦ γένους ὄντες εἰς πλείω φῦλα διῃρημένοι. Id eſt: *In mediterraneis Baſtarnæ ſunt Tyrigetis, & Germanis contermini, feréque ipſi Germanici generis, in plureis diviſi nationes.* Meros & hos fuiſſe Germanos ſuo loco demonſtrabitur. Falſus igitur hac quoque argumentatione Iunius. Iam verò validiſſima ejus argumenta, quæ ſpeciem quamdam veri habent, ex medii ſæculi adducuntur ſcriptoribus: in quibus divus Hieronymus, in vitâ Hilarionis; *Inter Saxones*, inquit, *& Alemannos gens exſtat, non tam lata, quà valida: apud hiſtoricos Germania, nunc verò Francia vocatur.* Agathias lib. I: Πρόσοικοι τῆς Ἰταλίας καὶ ἀγχιτέρμονες τὸ γένος τῶν Φράγγων. εἶεν δ' ἂν οὗτοι οἱ πάλαι ὀνομαζόμενοι Γερμανοί. δῆλον δέ· ἀμφὶ Ῥῆνον γὰρ ποταμὸν οἰκοῦσιν. hoc eſt: *Sunt Franci Italis adcolæ, & contermini. ſunt autem hi, qui olim dicebantur Germani. quod quidem ſatis conſtat: nam circa Rhenum amnem incolunt.* Non ſatis firmum argumentum; quia circa Rhenum colunt, igitur ſunt ii, qui olim dicti fuêre Germani: videlicet ſi unos hos putaverit dictos Germanos, ceu periculari nomine. Nec illud Hieronymi niſi ex ſimplicitate ſcriptum. etenim verum quidem erat, eam regionem, quam poſteà Franci incoluerunt, anteà fuiſſe dictam Germaniam: at non ſolam. niſi certè omnes antiqui illi geographi, Strabo, Mela, Plinius, Tacitus, Ptolemæus, Solinus, nos fallant: ipſeque adeò Iunius; dum cum illis, cap. XXI, Germaniam ad ſeptemtrionalem, ſive glacialem uſque oceanum produxit. Ego ex Hieronymi, Agathiæque verbis, id dicere eos voluiſſe, colligo; nempe qui tunc Franci vocabantur peculiari vocabulo; antiquitus in commune, cum reliquis illius regionis populis, dictos fuiſſe Germanos. quod veriſſimum. Nec tamen rarum iſti ſæculo, inaneis, irritasque facere in unâ natione diſtinctiones. ſic, inter alios, Auſonius in carmine de Moſellâ:

Accedent vires, quas Francia, quasque Camaves,
Germanique tremant.

At ipſe *Camaves* erat *Francus*, ut ſuprà oſtenſum, & *Francus* ruſum *Germanus*. Quænam igitur hæc diſtinctio; aut quorſum? Nempe ut verſus ſupplerentur. Sic item Claudianus, de quarto conſulatu Honorii:

Ante ducem noſtrum flavam ſparsêre Sicambri
Cæſariem, pavidoque orantes murmure Franci
Procubuêre ſolo.

At etiam Sicambri erant Franci. irrita igitur & hæc eſt diſtinctio. Sed jam inde Domitiani tempore Martialis eâdem uſus eſt poëticâ licentiâ: ſic namque canit lib. VII:

Das Cattis, das Germanis, das Celia Dacis.

CAP. XXI.

De FOSIS, *ſive* SAXONIBUS: *item de duplici* SAXONIA.

NOmen FOSORUM nemo niſi Tacitus refert: neque ipſe, niſi in libro de Germaniâ: *Tacti*, inquit, *ruinâ Cheruſcorum & Foſi, contermina gens: adverſarum rerum ex æquo ſocii; cùm in ſecundis minores fuiſſent. Eumdem Germaniæ ſinum, proximi oceano, Cimbri tenent*. Contermini igitur fuêre Foſi Cheruſcis ſimul atque Cimbris. *Cimbrorum peninſulam* opinor *Omnibus & lippis notam, & tenſoribus eſſe*: ſcilicet, quæ nunc Danici regni pars *Iutia*, vulgò *Iutland* vocatur. Itaque ſinum heic adpellaſſe poterat auctor, excurſum terrarum in mare: quemadmodùm diversâ ratione, maris inter binas terras ingreſſionem, ſinum vulgò vocamus. ſic idem auctor, annal. IV, *ſinum* adpellavit id terrarum, quod vulgari vocabulo Natoliæ, Aſiaticum inter Ponticumque maria protenditur, ceu peninſula. *Dehinc*, inquit, *initio ab Suriâ, uſque ad flumen Euphratem, quantum ingenti terrarum ſinu ambitur, quatuor legionibus coërcitum*. Eâ ſignificatione ſi heic quoque accipienda foret vox *ſinus*; initium ejus eſſet inter duas celeberrimas Germaniæ urbeis, Hamburgium & Lubecam. finis ad Cimbrorum promontorium, quod nunc vulgò *Skage* à proximo pago cognominatur. At ſinum puto heic intellexiſſe auctorem mare ipſum, quod *Svevicum* mox infrà cognominat; quique *ſinus Codanus* Melæ ac Plinio dicitur, nunc vulgò adcolis *de Ooſt ſee*. & hoc modo convenit ei cum Melâ, qui lib. III, cap. III, poſtquàm dictum ſinum quàm accuratiſſimè, ut infrà referetur, deſcripſit; *In eo*, inquit, *ſunt Cimbri & Teutoni*. FOSI igitur illi in præfinito terrarum ſpatio fuerunt, medii inter Cimbros & Cheruſcos.

Nomen eorum à nullo alio referri ſcriptore, vehementer miror: eòque magis, quòd Ptolemæus, qui in Marci Aurelii principatu ſcripſiſſe ſua creditur ex Svidâ, id eſt, annis, poſtquàm Tacitus Germaniam deſcripſit, circiter LX, iiſdem in finibus collocat SAXONES; gentem claram, & ſequentibus mox temporibus validiſſimam. quæ unde poſt Taciti ætatem intra dictorum annorum ſpatium prorepſerit, quum in reliquâ Germaniâ nihil vacuum reliquerit Tacitus, ejusque ævi alii ſcriptores; au quomodò Foſos, gentem tam validam, ut mox è finium amplitudine patebit, Cheruſcorumque, magnæ itidem gentis, ſociam tam facilè expulerit, haud equidem diſpicere queo. Ad ſeptemtrionis ſecreta, quà nunc Norvagia eſt cum Svediâ, recurrere pudet; quando jam anteà patuit, pluribusque in locis infrà patebit, falſas inde fingi gentium transmigrationes. Malim ſuſpicari, apud Tacitum corruptã eſſe vocem FOSI, pro SAXONI; primâ ſyllabâ SA prorſus amiſſâ, dein X & N vitiatis in F & S. nam eâdem terminatione in ONI, aliæ quoque Celticæ gentes antiquis Romanorum ſcriptoribus traditæ ſunt, *Turoni*, *Santoni*, in Galliâ; & *Teutoni* Cimbris finitimi. Egeſippo, Iudaicarum rerum ſcriptori, ſi fides tutò haberi poſſet, manifeſtum foret ex hiſtoriis ejus, jam Veſpaſiani imperatoris tempore nomen exſtitiſſe *Saxonum*. Ioſepho quidpe Iudæo, apud populareis Titi Cæſaris juſſu concionanti, hæc verba tribuit: *Tremit hos* Romanos *Scotia, quæ terris nihil debet; tremit Saxonia, inacceſſa paludibus, & inviis ſepta regionibus*. Verùm hunc ſcriptorem paullo obſcuriorem (vixit autem poſt Gratianum & Theodoſium imperatores) falſò duo iſta nomina Ioſepho concionanti adſcripſiſſe, magisque cognitum habuiſſe, qui populi ſuâ tempeſtate Britanniam Germaniamqne ulteriorem tenerent, quàm quid Ioſephus in concione loquutus ſit, quique populi hujs ævo dictas regiones incoluerint; ſatis manifeſtò adparet ex vocabulo SCOTIÆ, quod incognitum fuiſſe Titi Ioſephique tempore, ſatis liquet ex Tacito, qui in Agricolæ vitâ, quam una cum Germaniâ ſub initium impetii Trajani conſcripſit, CALEDONIAM aliquoties eam adpellat, cum aliis auctoribus; populosque in eâ quoſdam *Horeſtos*. de Scotiâ verò, vel ejus incolis Scotis, ne γρῦ quidem. At Egeſippi hæc deſcriptio, quâ Saxoniam, *inviam paludibus, atque inacceſſam* facit, nullo modo antiquis Saxonum, Cheruſcos inter atque Cimbros, ſedibus convenire poteſt; quum terra hæc, quæ nunc Holſatia dicitur, ſit ſatis edita, & collibus amœnis variè attollatur. Longè aliam Egeſippum intellexiſſe regionem mox infrà patebit. Ceterùm utut apud Tacitum

ſcriptum fuerit, FOSI certè iſti nulli alii fuêre, quàm qui Ptolemæo, & aliis poſt eum ſcriptoribus celebratiſſimi ſunt SAXONES, De his igitur ſic ipſe Ptolemæus: Εἶτα Καῦχοι οἱ μείζους, μέχρι τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ. ἐφεξῆς δὲ ἐπὶ τὸν αὐχένα τῆς Κιμβρικῆς χερσονήσου Σάξονες. αὐτὴν δὲ τὴν χερσόνησον, ὑπὲρ μὲν τοὺς Σάξονας, κατέχουσι Σιγούλωνες. id eſt: *Deinde Cauchi majores, ad Albim uſque flumen. hinc, ſuper cervicem Cimbricæ peninſulæ, Saxones. ipſam verò peninſulam, ſupra Saxones, tenent Sigulones*, & qui ſequuntur. mox poſteà: Μετὰ δὲ τοὺς Σάξονας, ἀπὸ τοῦ Χαλούσου ποταμοῦ, μέχρι τοῦ Συήβου ποταμοῦ, Φαροδεινοί. hoc eſt: *Poſt Saxones, à Chaluſo amne ad Svevum uſque flumen Farodeni*. Ex his verbis, ſatis perſpicuis, manifeſtum fit, eaſdem tenuiſſe ſedeis Saxonas, quas Foſis tradit Tacitus. quod terrarum ſpatium, inter Albis Chaluſique (quorum hunc nunc eſſe Travam infrà liquebit) amnium oſtia, citra Cimbrorum peninſulam poſitum, *Cervicem peninſulæ* adpellat Ptolemæus. Sic ferè & Stephanus, de urbibus: Σάξονες, ἔθνος οἰκοῦν ἐν τῇ Κιμβρικῇ χερρονήσῳ: *Saxones, gens Cimbricam incolens peninſulam*.

Pro ſedibus igitur Saxonibus, ſive Foſis adſigno Holſatiam, cum proximâ Sleſovicenſis ducatus parte. Limiteis ſtatuo; ab ſeptemtrionibus, mare Svevicum, & peranguſtum maris ſinum, qui Sleſovicum opidum adluens, vulgò adcolis vocatur *de Slye*: hinc iſthmum, inter intimum dicti ſinus receſſum & oceanum, quà opidum eſt *Huſem*, porrectum, ſpatio M. P. XVIII. ab occidente oceanum, & Albim flumen. à meridie idem flumen, ad confluentem uſque Billii amnis. ab ortu hiberno, ipſum Billium, & à fonte ejus flumen Chaluſum, ad mare uſque Svevicum. ab ortu æquinoctiali, dictum mare.

De incolis horum finium Foſis ex Tacito colligere licet, ſocios fuiſſe aliquamdiu Cheruſcorum, æquo fœdere junctos. quâ de causâ, quum Chattos, communem ex fœdere, vel ſocietate hoſtem, communibus propellere viribus conarentur; communi etiam clade, atque ruinâ tandem affecti ſunt.

Nec tamen vires eorum adeò tunc fractæ vel exſtinctæ fuerunt, quin poſteà in magnum, (credo Alemannorũ Francorumque incitati exemplis) exſurgerent nomen, Romanis pariter, Franciſque, Gallis atque Britannis, formidabile? quorum oras multum diuque deprædati ſunt, dum virtute atque armis latum ſibi per Germaniam, Britanniamque aperuerunt viam.

Ac primùm equidem tranſito Albi, Francicum occuparunt litus; quà Chaucorum, Dulgibinorum, Angrivariorum, Friſiorumque erant ſedes, ad Rheni uſque oſtia. unde illud divi Hieronymi, in vitâ Hilarionis: *Inter Saxonas & Alemannos gens exſtat, non tam lata, quàm valida: apud hiſtoricos Germania, nunc Francia vocatur*. Huc etiam ſpectant illa Egeſippi, Ioſepho apud populareis concionanti tributa: *Tremit hos Saxonia inacceſſa paludibus, & inviis ſepta regionibus*. quibus prædictarum nationum paludes denotantur. Oroſius lib. VII, cap. XXXI, & hunc ſequutus Paullus Diaconus lib. XI: *Valentinianus*, inquiunt, *Saxones, gentem in oceani litoribus, & paludibus inviis ſitam, virtute atque agilitate terribilem, in Romanos fines eruptionem meditantem, in Francorum finibus oppreſſit*. Oroſium item ſequutus Iſidorus, originum lib. IX, cap. II: *Saxonum gens in oceani maris litoribus, & paludibus inviis ſita, virtute atque agilitate habilis*. Claudianus, in panegyrico, de quarto conſulatu Honorii:

——— Venit accola ſilvæ
Bructerus Hercyniæ: latiſque paludibus exit
Cimbrus, & ingentes Albim liquêre Cheruſci:

Eoſdem heic Saxones, in paludibus ſitos, ſub Cimbrorum nomine innuit poëta, quia à Cimbricâ peninſulâ advenerant. Francos litoralibus iſtis agris non ſponte nec ſ[illegible] pacto ceſſiſſe Saxonibus; ſed ab his per vim fuiſſe expulſos, ex Saliorum Francorum colligere licet exemplo. de quibus Zoſimus, lib. III, in narratione rerum à Iuliano apud Rhenum geſtarum, ſic tradit: Πάντων δὲ, ὡς εἰπεῖν, τῶν αὐτόθι βαρβάρων ἀπεγνόντων ἐλπίδι πάσῃ, καὶ ὅσον οὐδέπω τοὺς ἔτι περιλελειμένους ἀπολεῖσθαι πανωλεθρίᾳ προσδοκησάντων, Σάξονες, οἱ πάντων δὴ καρτερώτατοι τῶν ἐκεῖσε γενομένων βαρβάρων, θυμῷ καὶ ῥώμῃ, καὶ καρτερίᾳ, τῇ περὶ τὰς μάχας εἶναι νομίζοντες, Κουάδους (lege Καύχους) μοῖραν σφῶν ὄντας εἰς τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων κατεχομένην ἐκπέμπουσι γῆν. οἳ [illegible] ὑπὸ Φράγκων

ὁμόρους

ὁμόρων αὐτοῖς ὄντων, κωλυόμενοι διαβῆναι, δέει τοῦ μὴ τῷ Καίσαρι δοῦναι δικαίαν αἰτίαν τῆς κατ' αὐτοῦ αὖθις ἐφόδου, πλοῖα ναυπηγησάμενοι, καὶ διὰ τοῦ Ῥήνου τὴν ὑπὸ Φράγκων ἐχομένην ὑπερβαλλόμενοι γῆν, ἐπὶ τὴν ὑπήκοον Ῥωμαίοις ὡρμίσθησαν, καὶ τῇ Βαταβίᾳ προσχόντες, ἣν δίχα σχιζόμενος ὁ Ῥῆνος νῆσον ποιεῖ, πάσης ποταμίας μείζονα νήσου, τὸ Σαλίων ἔθνος, Φράγκων ἀπόμοιρον, ἐκ τῆς οἰκείας χώρας ὑπὸ Σαξόνων εἰς ταύτην τὴν νῆσον ἀπελαθέντας, ἐξέβαλλον. Hoc eſt: *Omnes jam in iis locis barbari ſpem omnem abjecerant, tantúmque non ad internecionem perituras exiſtimabant ſuorum reliquias; quum Saxones, omnium eas regiones incolentium barbarorum & animis, & corporum viribus, & laborum in prœliis tolerantiâ, fortiſſimi habiti, Cauchos gentis ſuæ partem, in Romanorum ſolum emittunt. At finitimis Francis tranſitu eos prohibentibus (qui metuebant, ne juſtam Cæſari cauſam præberent ſeſe rurſus invadendi) navibus conſtructis, Rheno prætervecti parentem Francorum imperio regionem, in Romani juris ſolum contenderunt: & adpulſis ad Bataviam navibus, quam bipartitò diviſus Rhenus inſulam efficit, quavis inſulâ amnicâ majorem, Saliorum nationem, Francorum partem, vi Saxonum in hanc inſulam ſuis è ſedibus rejectam, expulerunt.* Ad Rhenum uſque hanc SAXONIAM pertinuiſſe, liquet etiam ex Marcellino; qui, lib. XXVII, eamdem Saxonum in Galliam eruptionem, de quâ ſuprà citavi Oroſium ac Diaconum, his memorat verbis: *Gallicanos tractus Franci, & Saxones, iiſdem confines, quà quisque erumpere potuit, terrâ vel mari, prædis acerbis, incendiisque, & captivorum funeribus hominum violabant.* nempe Franci terrâ, Saxones mari, quod adcolebant in Chaucorum Friſiorumque finibus. De eâdem eruptione ſequenti libro ita: *Erupit, Auguſtis* Valentiniano ac Valente *ter* COSS. *Saxonum multitudo: & oceani difficultatibus permeatis, Romanum limitem gradu petebat intento; ſæpè noſtrorum funeribus paſta. Cujus eruptionis primæ procellam Nannenus ſuſtinuit comes, regionibus iiſdem adpoſitus.* Lege *primam procellam.* nam jam anteà huc erupiſſe, patuit è Zoſimo. Quin jam tum in Diocletiani principatu maritimam Galliæ oram deprædatos fuiſſe, teſtatur Eutropius lib. IX: *Poſt hæc tempora Carauſius, qui viliſſimè natus, in ſtrenuo militæ ordine famam egregiam fuerat conſecutus, cùm apud Bononiam, per tractum Belgicæ & Armoricæ, pacandum mare accepiſſet, quod Franci & Saxones infeſtabant.* Vtrum tunc Saxones trans Albim adhuc incoluerint cervicem Cimbricæ peninſulæ, ut viris doctis placere video, nec ne, planè juxtà cum illis in incerto habeo. Suſpicor tamen, mare tum demum eos ſummâ peritiâ exercuiſſe, poſtquàm apud portuoſum illud, emittendisque ac recipiendis navibus aptiſſimum litus, inter Albim Rhenumque conſederunt. nam ante Saxonum in has oras immigrationem Franci rei nauticæ parum fuêre periti. Quapropter jam Diocletiani ævo heic Saxones fuiſſe exiſtimo. Ad Hiſpaniam uſque poſteà omne Gallicum litus eos infeſtaſſe, ex Sidonii manifeſtum eſt epiſtolâ VI, lib. VIII. *Subitus à Santonis nuntius conſtanter aſſeveravit, nuper vos claſſicum in claſſe ceciniſſe, atque inter officia nunc nautæ, modò militis, litoribus oceani curvis inerrare contra Saxonum pandos myoparones.* Idem auctor, carmine VI:

Quin & Aremoricus piratam Saxona tractus
Sperabat; cui pelle ſalum ſulcare Britannum
Ludus, & aſſuto glaucum mare findere lembo.

Vnde etiam diſpoſiti fuêre per Galliæ Britanniæque litora milites cum præfectis ad coërcendas Saxonum deprædationes; qui inde adpellati ſunt, teſte Notitiâ imperii, *Comites litoris Saxonici per Britannias;* & *Tribuni cohortis Armoricæ in litore Saxonico.*

Ceterùm Theodoſio Iuniore ac Valentiniano III, imperatoribus, in Britanniam ab oſtiis Rheni, Britannorum accerſitu, contra Pictos Scotosque, unà cum Anglis magnam eorum partem trajeciſſe, circa annum à nato Ieſu CCCCXXX, vulgò notum eſt.

CAP. XXII.

De CIMBRIS.

SAxonibus continuabantur CIMBRI. Auctor noſter in libro de Germaniâ: *Eumdem Germaniæ ſinum, proximi oceano, Cimbri tenent.* αὐτὴν τὴν χερρόνησον, ut ait Pto-

iemæus, id eſt, *ipſam peninſulam*: quæ CIMBRICA ei & Stephano dicitur. Strabo etiam, lib. VII, Χεῤῥόνησον οἰκοῦντας refert, id eſt, *peninſulam incolenteis*: quamquam imperitè eos cis Albim amnem ſtatuit. quem errorem inde ei natum puto, quòd Romani ſcriptores, quemadmodùm poſteà auctor noſter, eorum narrationem cum populorum Ciſalbinorum expoſitione conjunxerunt. Plinio, lib. IV, cap. XIII, ea, neſcio unde, vocatur CARTRIS. *Promontorium*, inquit, *Cimbrorum, excurrens in maria longè, peninſulam efficit, quæ Cartris appellatur*. Hujus iſthmum malè omnes pariter noſtri ſæculi geographi deſcribunt inter Lubecam & Hamburgium; præter mentem Ptolemæi, qui proximam Albi Chaluſoque amnibus regionem, id eſt, Holſatiam, *cervicem peninſulæ* vocat, ſedem Saxonum; ipſam verò peninſulam ultra ſtatuit. Iſthmus igitur rectior veriorque erit is, quem ſuprà indicavi. Cetera cuncta mare cingit.

De gente CIMBRORUM ſic noſter: *Eundem Germaniæ ſinum, proximi oceano, Cimbri tenent. parva nunc civitas; ſed gloriâ ingens. veteriſque famæ latè veſtigia manent, utrâque ripâ caſtra, ac ſpatia; quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manuſque gentis, & tam magni exercitus fidem. Sexcenteſimum, & quadrageſimum annum urbs noſtra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita ſunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio* COSS. Caſtrorum iſta veſtigia ineptiſſimi homines ad ipſam referunt Cimbrorum peninſulam; interpretanturque nunc aggerem, qui inter ſuprà dictum ſinum *Slye* & Trejam flumen ductus, *Danorum opus* vocatur, vulgò *dat Dänen wark*. Verùm vel in Galliâ, vel in Italiâ fuiſſe, ſuprà, lib. I, cap. L, adnotavi.

Ceterùm de Cimbris his mirificas video, etiam ab antiquiſſimis ſcriptoribus traditas eſſe fabulas: quas paucis heic examinaſſe, haud abs re fuerit. Plutarchus in Mario: Αὐτοὶ μὲν γὰρ ἀμιξίᾳ τῇ πρὸς ἑτέρους, μήκει τε χώρας ἣν ἐπῆλθον, ἠγνοοῦντο τίνες ὄντες ἀνθρώπων, ἢ πόθεν ὁρμηθέντες, ὥσπερ νέφος ἐμπέσοιεν τῇ Γαλατίᾳ. καὶ μάλιστα μὲν εἰκάζοντο Γερμανικὰ γένη τῶν καθηκόντων ἐπὶ τὸν βόρειον ὠκεανὸν εἶναι τοῖς μεγέθεσι τῶν σωμάτων, καὶ τῇ χαροπότητι τῶν ὀμμάτων· καὶ ὅτι Κίμβρους ἐπονομάζουσι Γερμανοὶ τοὺς λῃστάς. Εἰσὶ δὲ, οἳ καὶ τὴν Κελτικὴν διὰ βάθος χώρας καὶ μέγεθος, ἀπὸ τῆς ἔξωθεν θαλάσσης, καὶ τῶν ὑπαρκτίων κλιμάτων, πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα κατὰ τὴν Μαιῶτιν ἐπιστρέφουσαν, ἅπτεσθαι τῆς Ποντικῆς Σκυθίας λέγουσι, κἀκεῖθεν τὰ γένη μέμικται. τούτους ἐξαναστάντας οὐκ ἐκ μιᾶς ὁρμῆς, οὐδὲ συνεχῶς· ἀλλὰ ἔτους ὥρᾳ καθ᾽ ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰς τοὔμπροσθεν ἀεὶ χωροῦντας, πολέμῳ χρόνοις πολλοῖς ἐπελθεῖν τὴν ἤπειρον. δι᾽ ὃ καὶ πολλὰς κατὰ μέρος ἐπικλήσεις ἐχόντων, κοινῇ Κελτοσκύθας τὸν στρατὸν ὀνόμαζον. ἄλλοι δέ φασι Κιμμερίων τὸ μὲν πρῶτον ὑφ᾽ Ἑλλήνων τῶν πάλαι γνωσθέντων, οὐ μέγα γενέσθαι τοῦ παντὸς μόριον, ἀλλὰ φυγὴν ἢ στάσιν τινὰ βιασθεῖσαν ὑπὸ Σκυθῶν, εἰς Ἀσίαν ἀπὸ τῆς Μαιώτιδος διαπεράσαι, Λυγδάμιος ἡγουμένου. τὸ δὲ πλεῖστον αὐτῶν καὶ μαχιμώτατον ἐπ᾽ ἐσχάτοις οἰκοῦν παρὰ τὴν ἔξω θάλασσαν. οὕσπερ δή φασι γῆν μὲν νέμεσθαι σύσκιον, καὶ ὑλώδη, καὶ δυσήλιον πάντῃ, διὰ βάθος καὶ πυκνότητα δρυμῶν, οὓς μέχρι τῶν Ἑρκυνίων εἴσω διήκειν. οὐρανοῦ δὲ εἰληχέναι, καθ᾽ ὃ δοκεῖ μεταλαμβάνων ὁ πόλος ἔξαρμα, διὰ τὴν ἔγκλισιν τῶν παραλλήλων, ὀλίγον ἀπολείπειν τοῦ κατὰ κορυφὴν ἱσταμένου σημείου πρὸς τὴν οἴκησιν· αἵ τε ἡμέραι βραχύτητι καὶ μήκει πρὸς τὰς νύκτας ἴσαι καλανέμεσθαι τὸν χρόνον. δι᾽ ὃ καὶ τὴν εὐπορίαν τοῦ μυθεύματος Ὁμήρῳ γενέσθαι πρὸς τὴν νεκυίαν. ἔνθεν οὖν τὴν ἔφοδον εἶναι τῶν βαρβάρων τούτων ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, Κιμμερίων μὲν ἐξ ἀρχῆς, τότε δὲ Κίμβρων, οὐκ ἀπὸ τρόπου προσαγορευομένων. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰκασμῷ μᾶλλον, ἢ κατὰ βέβαιον ἱστορίαν λέγεται. id eſt: *Hos autem, quòd nullum haberent cum aliis commercium, atque ex tractibus advenirent longinquis, nemo noverat, qui mortalium eſſent, aut unde profecti, nubium modo incumberent Galliæ & Italiæ. Ex corporum tamen proceritate, & cæſiis oculis maximè, Germanicas eſſe nationes conjectabant, oceanum ſeptemtrionalem accolentium: & quòd Cimbros Germani nominent latrones. Sunt qui Celticam longitudine & latitudine terrarum ab oceano, ac ſeptemtrionalibus plagis ad orientem, versùs lacum Mæotim vergere, & ad Ponticam Scythiam pertinere perhibent; atque inde illas commiſtas genteis. Has domo egreſſas, non uno neque perpetuo impetu, verùm ſingulis annis ſemper porrò progredienteis, ſub ver arma circumferendo peragraſſe continentem Europæ. Quapropter, etſi diverſa ſingulatim haberent vocabula, tamen communi adpellatione Celtoſcythas vocaſſe. Alii autumant Cimmerios, qui primi quondam à Græcis ſunt cogniti, partem exiguam fuiſſe univerſi, tantùm catervam quamdam profugorum vel ſedi-*

vel ſeditioſorum, ab Schytis compulſam à Mæotide lacu in Aſiam duce Lygdamio trajicere. maximam eorum multitudinem, & bellicoſiſſimam in ultimis ad oceanum oris habere ſedeis. regionem incolere ob profundas ac denſas ſilvas, quæ ad Hercynios uſque ſaltus introrſus pertinent, caliginoſam, nemoroſam, & opacam. Cælum ſortitos, quà polus ſeptemtrionalis, ex parallelorum inclinatione ſublimis, parum diſtare videtur ab imminente incolarum vertici puncto. ubi dies, brevitate & prolixitate pares noctibus, in parteis duas ſecant anni tempus. unde argumenta ſuppeditaſſe Homero fabulæ, de inferis ſcribenti. Atque inde hos barbaros in Italiam moviſſe: qui primùm Cimmerii, tunc, nõ abſonè, Cimbri dicti ſunt. Sed hæc ex conjecturâ magis, quàm pro comperto memorantur. Quis, quæſo, tunc Romanis dixit, latrones Germanis adpellari Cimbros, quum ipſa Germanorum gens illis adhuc incognita, multo verò magis lingva? Credo ego Romanos poſteà *μετωνυμικῶς latrones* vocaſſe *Cimbros*, quemadmodùm & *Ambrones*, quod ſuprà in Helvetiis notatum. unde Plutarcho deinde error, ipſis ſic dictos latrones Germanis putanti. Cur autem Celtoſcythæ fuerint adpellati non modò Cimbri, ſed & univerſi ſimul Germani, ſuprà, ſub initium hujus operis, docui. Vera Cimbrorum ſedes, in dictâ peninſulâ, quum temporibus jam Auguſti, cui dona miſerunt, teſte Strabone in lib. VII, ſatis nota fuit; cauſa nulla erat, cur Plutarchus, ſub Trajano ſcribens, de Cimmeriis & Schytiâ Ponticâ fabulas in medium adduceret, ſuperque iis ſe dubitare profiteretur. Sed hæc levia, præ ut nugatur Nicephorus Gregoras, lib. II, Cimbros omnino Schytas fuiſſe anteà Aſiaticos narrans, dein in Europam transgreſſos, Germanos & Gallos dictos. Omnis occaſio tam abſurda de Cimbris fabulandi Græcis, genti in omne genus fabularum ſemper proniſſimæ, fuit ex eo, quòd populi quidam antiquiſſimis temporibus ad Mæotin lacum & Ponticum mare fuerunt haud multùm abſimili nomine, CIMMERII. de quibus ſic Strabo, prædicto libro, ex Poſidonii ſcriptis: Οὐ κακῶς εἰκάζει, ὅτι λῃστρικοὶ ὄντες καὶ πλάνητες οἱ Κίμβροι, καὶ μέχρι τῆς περὶ τὴν Μαιῶτιν ποιήσαιντο στρατείαν· ἀπ' ἐκείνων δὲ καὶ ὁ Κιμμέριος κληθεὶς Βόσπορος, οἷον Κιμβρικὸς, Κιμμερίους τοὺς Κίμβρους ὀνομασάντων τῶν Ἑλλήνων. Id eſt: *Non ineptâ conjecturâ colligit, Cimbros, quum eſſent homines vagi, ac latrones, ad Mæotin quoque lacum uſque armis progreſſos. ab iis autem cognominatum boſphorum Cimmerium, quaſi Cimbricum; quum Græci Cimbros Cimmeriorum nomine adfecerint.* De iiſdem lib. XI: Ἐκέκτηντο δ' οἱ Κιμμέριοι μεγάλην ποτὲ ἐν τῷ Βοσπόρῳ δύναμιν. διόπερ καὶ Κιμμερικὸς Βόσπορος ὠνομάσθη. οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ τοὺς τὴν μεσόγαιαν οἰκοῦντας ἐν τοῖς δεξιοῖς μέρεσι τοῦ Πόντου μέχρι Ἰωνίας ἐπιδραμόντες. Τούτους μὲν οὖν ἐξήλασαν ἐκ τῶν τόπων Σκύθαι. id eſt: *Fuit quondam magna Cimmeriorum in Boſphoro potentia; qui & Cimmerius ab iis dictus. Hi ſunt, qui mediterranea incolenteis, à dextrâ Ponti ad Ioniam uſque, incurſionibus vexaverunt. Ceterùm hos Scythæ illis locis expulerunt.* Primum illud benè habet, quod nullâ aliâ ratione nitatur, quàm Poſidonii conjectatione nudâ: quæ & ipſa ex nullo magis argumento, quàm ex nominum Cimbrorum Cimmeriorumque ſimilitudine. jam igitur videamus, quando Cimbri ex peninſulâ ſuâ ad Mæotin commigraverunt. Ipſe Strabo ita de Homero ſcribit lib. I: Οὕτω δὲ καὶ τοὺς Κιμμερίους εἰδὼς, οἰκοῦντας τὸν Κιμμερικὸν Βόσπορον πρὸς βορρᾶν, καὶ ζοφώδη, μετήγαγεν εἰς σκοτεινόν τινα τόπον, οἰκείως τὸν καθ' ᾅδην, χρήσιμον ὄντα πρὸς τὴν μυθοποιΐαν τὴν ἐν τῇ πλάνῃ. ὅτι δὲ οἶδεν αὐτοὺς οἱ χρονογράφοι δηλοῦσιν, ἢ μικρὸν πρὸ αὐτοῦ τὴν τῶν Κιμμερίων ἔφοδον, ἢ κατ' αὐτὸν ἀναγράφοντες. Hoc eſt: *Sic etiam, quum noſſet Cimmerios versùs ſeptemtriones habitare ad Boſphorũ Cimmerium, regione caliginoſâ; tranſtulit eos in tenebricoſum locum, opportunè inferos ad hoc commentus in Vlyſſeâ peregrinatione. Quòd autem eos noverit, ex eo liquet, quòd vel ejus ætate vel paullo ante eum, Cimmeriorum excurſionem referunt rerum ſcriptores.* Et eodem libro anteà: Καὶ μὴν καὶ τὸν Κιμμερικὸν Βόσπορον οἶδε, τοὺς Κιμμερίους εἰδὼς (οὐδήπου τὸ μὲν ὄνομα τῶν Κιμμερίων εἰδὼς, αὐτοὺς δὲ ἀγνοῶν) οἳ κατ' αὐτὸν, ἢ μικρὸν πρὸ αὐτοῦ, μέχρις Ἰωνίας ἐπέδραμον τὴν γῆν τὴν ἐκ Βοσπόρου πᾶσαν. id eſt: *Cimmerium etiam boſphorum ſcivit, dum Cimmerios ſcivit, non modò nomen eorum: qui ejus ætate, aut paullo antè à Boſphoro ad Ioniam uſque excurſionem fecerunt.* Ergo jam ante annum mundi ter milleſimum Cimbri Germani ex Cimbricâ peninſulâ ad Ponticum mare, & in Aſiam commigraverunt. nam circa id tempus Homeri colligitur ætas. Cimbri verò jam antè μεγάλην ἐν τῷ Βοσπόρῳ ἐκέκτηντο δύναμιν, quàm in Ioniam transgreſſi ſunt. Quis id ſanæ mentis homo credat? Certè nemo: præſertim quum veterum hiſtoriarum monumenta id nulla tradant, niſi nuda illa Poſidonii, aliorumque Græco-

rum, quos citare videtur Plutarchus, ex ſolâ vocabulorum ſimilitudine conjectatio. cui cur majorem fidem habeam, quam illorum ſententiæ, qui Europæos in ſeptemtrione Cimbros ab Aſiâ profectos tradunt, rationem nullam video. Ex VENEDORVM, qui Svevicum mare in Pruſſiâ ac Livoniâ, & VENETORVM, qui Padum in Italiâ adcoluerunt, nominum ſimilitudine, quantæ ſint iiſdem Græcis antiquiſſimis temporibus fictæ fabulæ, infrà ſuo loco patebit. Idem circa Cimbrorum Cimmeriorumque nomina accidiſſe, omnino exiſtimo. quidpe, quum illos eſſe in Germaniâ, hos verò ad Pontum, audiviſſent; quidam Cimmerios à Cimbris, alii Cimbros à Cimmeriis originem ducere, fabulati ſunt; nominaque eorum confuderunt. teſtis eſt Stephanus, in voce Ἄβροι· Κίμβροι, οὓς τινὲς φασὶ Κιμμερίους· id eſt: *Cimbri; quos quidam Cimmerios vocant*.

Sed à fabulis ad res veras tandem redeamus. Florus lib. III, cap. III: *Cimbri, Theutoni, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorum inundaſſet oceanus, novas ſedeis toto orbe quærebant. excluſique Galliâ & Hiſpaniâ, quum in Italiam migrarent*; & cetera, quæ ſequuntur. De eâ loquitur Cimbrorum expeditione, cujus *arma Cæcilio Metello ac C. Papirio* COSS. *primùm* Romanis *audita*. De eâdem hæc Strabo lib. VII, ex Poſidonii ſcriptis: Περὶ δὲ Κίμβρων τὰ μὲν οὐκ εὖ λέγεται, τὰ δ᾽ ἔχει πιθανότητας οὐ μετρίας· οὔτε γὰρ τὴν τοιαύτην αἰτίαν τοῦ πλάνητας γενέσθαι καὶ λῃστρικοὺς ἀποδέξαιτ᾽ ἄν τις, ὅτι χερρόνησον οἰκοῦντες, μεγάλῃ πλημμυρίδι ἐξελαθεῖεν ἐκ τῶν τόπων· καὶ γὰρ νῦν ἔχουσι τὴν χώραν ἣν εἶχον πρότερον, καὶ ἔπεμψαν τῷ Σεβαστῷ δῶρον, τὸν ἱερώτατον παρ᾽ αὐτοῖς λέβητα, αἰτούμενοι φιλίαν, καὶ ἀμνηστίαν τῶν ὑπηργμένων· τυχόντες δὲ ὧν ἠξίουν ἀπῆραν. γελοῖον δὲ τῷ φυσικῷ, καὶ αἰωνίῳ πάθει, δὶς ἑκάστης ἡμέρας συμβαίνοντι, παροργισθέντας ἀπελθεῖν ἐκ τοῦ τόπου. ἔοικε δὲ πλάσματι τὸ συμβῆναί ποτε πλημμυρίδα ὑπερβάλλουσαν· ἐπιτάσεις μὲν γὰρ καὶ ἀνέσεις δέχεται, τεταγμένας δὲ καὶ περιοριζούσας ὁ ὠκεανὸς ἐν τοῖς τοιούτοις πάθεσιν. Οὐκ εὖ δ᾽ οὐδ᾽ ὁ φήσας ὅπλα αἴρεσθαι πρὸς τὰς πλημμυρίδας τοὺς Κίμβρους· οὐδ᾽ ὅτι ἀφοβίαν οἱ Κελτοὶ ἀσκοῦντες, κατακλύζεσθαι τὰς οἰκίας ὑπομένουσιν, εἶτ᾽ ἀνοικοδομοῦσι, καὶ ὅτι πλείων αὐτοῖς συμβαίνει φθόρος ἐξ ὕδατος, ἢ πολέμου, ὅπερ Ἔφορος φησίν· ἡ γὰρ τάξις ἡ τῶν πλημμυρίδων, καὶ τὸ τὴν ἐπικλυζομένην χώραν εἶναι γνώριμον, οὐκ ἔμελλε ταύτας τὰς ἀτοπίας παρέξειν· δὶς γὰρ ἑκάστης ἡμέρας τούτου συμβαίνοντος, τὸ μηδ᾽ ἅπαξ αἰσθάνεσθαι φυσικὴν οὖσαν τὴν παλίρροιαν καὶ ἀβλαβῆ, καὶ οὐ μόνοις τούτοις συμβαίνουσαν, ἀλλὰ τοῖς παρωκεανίταις πᾶσι, πῶς οὐκ ἀπίθανον. Οὐδὲ Κλείταρχος εὖ· φησὶ γὰρ τοὺς ἱππέας, ἰδόντας τὴν ἔφοδον τοῦ πελάγους, ἀφιππάσασθαι, καὶ φεύγοντας ἐγγὺς γενέσθαι τοῦ περικαταληφθῆναι· οὔτε δὲ τοσούτῳ τάχει τὴν ἐπίβασιν ὁρωμένην ἱστοροῦμεν, ἀλλὰ λεληθότως προσιοῦσαν τὴν θάλατταν· οὔτε τὸ καθ᾽ ἡμέραν γιγνόμενον καὶ πᾶσιν ἔναυλον ἤδη ὂν τοῖς πλησιάζειν μέλλουσι, πρὶν ἢ θεάσασθαι, τοσοῦτον ἔμελλε παρέξεσθαι φόβον, ὥστε φεύγειν, ὡς ἂν εἰ ἐξ ἀδοκήτου συνέβαινε. Ταῦτα δὲ δικαίως ἐπιτιμᾷ τοῖς συγγραφεῦσι Ποσειδώνιος· καὶ οὐ κακῶς εἰκάζει, ὅτι λῃστρικοὶ ὄντες καὶ πλάνητες οἱ Κίμβροι, καὶ μέχρι τῶν περὶ τὴν Μαιῶτιν ποιήσαιντο στρατείαν· ἀπ᾽ ἐκείνων δὲ καὶ ὁ Κιμμέριος κληθείη Βόσπορος, οἷον Κιμβρικὸς, Κιμμερίους τοὺς Κίμβρους ὀνομασάντων τῶν Ἑλλήνων. Φησὶ δὲ καὶ Βοΐους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοΐων, ἐπὶ τὸν Ἴστρον, καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι· εἶτ᾽ ἐπὶ Τευρίστας καὶ Ταυρίσκους, καὶ τούτους Γαλάτας· εἶτ᾽ ἐπὶ Ἐλουηττίους, πολυχρύσους μὲν ἄνδρας, εἰρηναίους δέ· ὁρῶντας δὲ τὸν ἐκ τῶν λῃστηρίων πλοῦτον, ὑπερβάλλοντα τοῦ παρ᾽ ἑαυτοῖς, τοὺς Ἐλουηττίους ἐπαρθῆναι, μάλιστα δ᾽ αὐτῶν Τιγυρίνους τε, καὶ Τωυγενοὺς, ὥστε καὶ συνεξορμῆσαι. Hoc eſt: *De Cimbris quædam ineptè dicuntur; quædam probabilitatem habent non mediocrem. non enim hac de causâ eos, ut incertis vagarentur ſedibus, & latrociniis victum quærerent, compulſos crediderim, quia è peninſulâ, quam incolebant, diluvio fuerint ejecti: quum hodiéque antiquas incolant ſedeis; nuperque Auguſto lebetem, qui apud illos ſacerrimus habebatur, dono miſerint; amicitiam expetentes, & veniam illatarum injuriarum: eamque conſequuti domum redierint. & ridiculum ſit, eos naturali ſempiternoque æſtui, quotidiè bis contingenti, iratos ſolum vertiſſe. Quin & figmentum videtur, eluviem aliquando immodicam accidiſſe; quum id genus oceani accidentia intendantur quidem, & remittantur, ſed ordine tamen ſuo, atque modo. Non rectè etiam is, qui arma adversùs inundationem cepiſſe Cimbros tradit. neque id, quòd Celtæ ad vacuitatem metus ſeſe adſvefacientes, patiantur domos ſuas aquis obrui, rurſumque ædificent; pluresque eorum aquis,*

quam

quam bello, pereant: quod Ephorus tradidit. nam hæc abſurda non admittit cùm ordo æſtuum, tùm notitia regionis inundationem paſſæ. quum enim bis quotidiè æſtus accideret, qui credibile ſit tandem, numquàm eos ſenſiſſe naturalem eſſe hanc maris reciprocationem, & innoxiam, ſibique cum omnibus oceani adcolis communem? Malè etiam Clitarchus; equiteis narrans accurſum maris ſpectanteis, citatis equis refugiſſe, & penè fuiſſe adfluxu obrutos. neque enim tantâ celeritate accedere mare deprehendimus; ſed ſenſim, ac latenter. neque id, quod fieret quotidiè, & omnium ſpectaturorum aures, antequàm accederent, perſonarent, tantum potuit his objicere terrorem, ut, quaſi de improviſo oblatâ re, fugam facerent. Hæc meritò Poſidonius in ſcriptoribus reprehendit. Idem non ineptâ conjecturâ colligit, Cimbros, quum homines eſſent vagi, ac prædones, ad Mæotin quoque lacum uſque armis progreſſos. ab iis autem Cimmerium boſphorum fuiſſe cognominatum, quaſi Cimbricum; quum Græci Cimbros Cimmeriorum nomine adfecerint. Idem tradit, Bojos quondam Hercyniam incoluiſſe ſilvam; ac Cimbros, quum ad ea loca ſe contuliſſent, ab iis repulſos, ad Iſtrum & Scordiſcos Gallos deſcendiſſe; inde ad Teuriſtas, atque Tauriſcos, itidem Gallos; tum ad Helvetios, auri diviteis, ceterùm pacatos. hos, quum viderunt, ſuis majores Cimbrorum opeis, latrociniis partas, animum ad prædas adjeciſſe, maximè Tigurinos, ac Tugenos; unâque cum illis in expeditionem profectos. Strabo equidem de remotiſſimis his oris, ex iis judicare cum Poſidonio maluit, quæ coram in mari interno viderat, quàm peritioribus habere fidem. quâ in re quàm vehementiſſimè peccaſſe, haud ſemel deprehenditur aliàs. heic verò nil niſi cæcus de coloribus. Omnia, quæ ille fieri poſſe negat, haud ſemel adcolæ oceani Germanici, Britannici, & Gallici, maximo cum ſuo damno, interituque experti ſunt. ea quum etiam inter pueros ſatis vulgata, exemplis ſuperſedeo. Quâ verò ratione oceanus in totum Germaniæ litus inter Albim & Gallicum fretum, magis magisque, jam inde à multis ante Iulii Cæſaris tempora annis, invectus fuerit, ſuprà, in expoſitione hujus litoris patuit. his adde, quæ Diodorus lib. v, de Victi & aliis inter Britanniam Galliamque inſulis narrat, occaſione à plumbi albi in Galliam tranſvectione deſumtâ: Ἀποτυποῦντες δ' εἰς ἀστραγάλων ῥυθμοὺς, κομίζουσιν εἴς τινα νῆσον προκειμένην μὲν τῆς Βρετανικῆς, ὀνομαζομένην δὲ Οὐίκτιν. κατὰ γὰρ τὰς ἀμπώτεις ἀναξηραινομένου τοῦ μεταξὺ τόπου, ταῖς ἁμάξαις εἰς ταύτην κομίζουσι δαψιλῆ τὸν κασσίτερον. ἴδιον δέ τι συμβαίνει περὶ τὰς πλησίον νήσους, τὰς μεταξὺ κειμένας τῆς τε Εὐρώπης καὶ τῆς Βρετανικῆς. κατὰ μὲν γὰρ τὰς πλημμυρίδας τοῦ μεταξὺ πόρου πληρουμένου νῆσοι φαίνονται. κατὰ δὲ τὰς ἀμπώτεις ἀποῤῥεούσης τῆς θαλάσσης, καὶ πολλὺν τόπον ἀναξηραινούσης, θεωροῦνται χεῤῥόνησοι. ἐντεῦθεν δ' οἱ ἔμποροι παρὰ τῶν ἐγχωρίων ὠνοῦνται, καὶ διακομίζουσιν εἰς τὴν Γαλατίαν. Hoc eſt: *Talorum modo conformatum, in quamdam Britanniæ adjacentem inſulam, cui nomen Victis, deportant. dum enim per refluxus intervallum locus in medio deſiccatur, plauſtris largam ſtanni vim tranſvectant. Inſulis verò hiſce vicinis, quæ Europam Britanniamque interjacent, peculiare quiddam accidit. freto quidpe interjecto per inundationem æſtus aquis oppleto, inſulæ eſſe adparent. decedente verò per reciprocationem mari, ingens loci ſpatium aquis defectum, peninſularum ſpeciem reddit. inde ſtannum, ab incolis coëmtum, in Galliam negotiatores deferunt.* Horum hodiè nihil conſpicitur: ſed inſulæ ſunt perpetuo ac ſatis alto freto cinctæ. Idem igitur & Cimbrorum quondam accidiſſe litori, nihil impedit, quò minùs iis credam, quos tam graviter Poſidonius ac Strabo reprehendunt. Atque hinc inſulæ illæ natæ, quæ Cimbricæ peninſulæ ab occidente crebræ objacent. Eam autem inundationem, quâ Cimbrorum ingens multitudo deleta fuit, pars verò, veriti ne omnis mox eorum terrâ fluctibus obrueretur, ſedeis ſuas reliquerunt, magnam inſignemque fuiſſe, ac fortè omnium primam, maximè credibile eſt. Ea quando acciderit, difficile diſpectu eſt. Ex Ariſtotelis tamen, qui ſub Philippi, filiique ejus Alexandri imperio, annis ante natum Ieſum circiter CCCXL claruit, Eudemiorum lib. III, cap. I, colligitur jam ante, vel circa *ejus tempora* eam factam. nam is haud obſcurè eam innuit his verbis: Οἷον οἱ Κελτοὶ πρὸς τὰ κύματα ὅπλα ἀπαντῶσι λαβόντες· id eſt; *quemadmodùm ſi Celtæ ſumtis armis occurrant fluctibus.* Oberratio igitur illa longinqua per dictas genteis, CCXL circiter per annos duravit, donec tandem in Italiâ à C. Mario deleti fuerunt. Hinc Quinctilianus, declamatione III: *Gens majorem terrarum partem victoriis pervagata, tantùm in Mario ſtetit.* Veriſſimum heic deprehenditur eſſe, quod Plutarchus, ut ſuprà citavi, ex veterum Græcorum monumentis refert his verbis: Τούτους ἀναστάντας οὐκ

ἐκ μιᾶς

ἐκ μιᾶς ὁρμῆς, οὐδὲ ζυνεχῶς, ἀλλὰ ἔτους ὥρᾳ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰς τοὔμπροσθεν ἀεὶ χωροῦντας, πολλοῖς ἐπελθεῖν τὴν ἤπειρον. id eſt: *Hos, domo egreſſos, non uno nec perpetuo impetu, verum ſingulis annis ſemper ſub ver porrò progredienteis, arma circumferendo peragraſſe continentem Europæ.* Sic tandem poſteri tantùm eorum, qui è Cimbricâ peninſulâ progreſſi erant, in Italiam pervenerunt.

Pars tamen gentis domi in peninſulâ, ceteris proficiſcentibus remanſit. qui poſteà legationem cum dono ad Auguſtum miſerunt, veniam illatarum quondam à popularibus, ſeu majoribus ſuis injuriarum, & amicitiam petentes. Exiguum fuiſſe domi manentium numerum, vel inde liquet, quòd ne Taciti quidem ævo civitas eorum ſuccreverit. ſic enim ille: *parva nunc civitas.* Ptolemæus, qui LX circiter annis, ut ſuprà, dictum, poſt Tacitum ſcripſit, nomen eorum in extremam, versùs ſeptemtriones, peninſulæ partem compegit; ſex prætereà in eâdem peninſulâ nationibus conſtitutis. quas unde habuerit, aut quomodò tot numero nominibusque diverſæ in tam arcto terrarum ſpatio includi potuerint, haud facilè diſpicio: niſi fortè ſingulæ partes, ſeu pagi fuerint univerſæ Cimbrorum civitatis. Peninſulam ipſam cum cervice deſcribit in hunc modum: Ἡ μετὰ τὸν Ἄλβιν ἐξοχή· ἡ ἐφεξῆς ἐξοχή· καὶ ἔτι ἐφεξῆς καὶ ἀρκτικωτάτη· τὸ ἀνατολικώτατον αὐτῆς· ἡ μετὰ τὴν ἐξοχὴν πρώτη ἐξοχή· ἡ ὑπὸ ταύτην ἐφεξῆς· ἡ πρὸς ἀνατολὰς ἐπιστροφή· Χαλούσου ποταμοῦ ἐκβολαί. id eſt: *Extenſio poſt Albim: extenſio quæ ſequitur: alia quæ ſequitur, maximè ſeptemtrionalis: pars ejus maximè orientalis: poſt extenſionem hanc prima extenſio: dein quæ ſub hac ſequitur: inde converſio ad orientem: Chaluſi amnis oſtium.* Graduum, ſcrupulorumque numeros non viſum adjungere, quia, ut falſi, nihil juvant. *Extenſio* igitur *poſt Albim flumen*, eſt in regione *Eyderſtede*, ad vicum *Weſter Hever*. *extenſio, quæ ſequitur*, eſt ad promontorium, quod vulgò dicitur *Bouwensberg*. *quæ rurſus ſequitur, maximè ſeptemtrionalis*, nunc promontorium *Hanwith*. *pars ejus maximè orientalis*, eadem eſt, quod *promontorium Cimbrorum* Plinio lib. [illegible], cap. LXVII, & lib. IV, cap. XIII; nunc vulgò *Skage*. *poſt eam extenſionem prima extenſio*, eſt peninſula, in quâ opidum nunc *Grimſtede*. *quæ ſub hac ſequitur*, inſulæ *Alſen* eſt obverſa, ubi vicus *Nubel*. *ad ortum converſio*, in cervice peninſulæ, eſt in Holſatiæ regione, quæ dicitur *Wager land*, ad inſulam *Femeren*; ubi vicus *Korſtorp*. *Chaluſus amnis* nunc vulgò dicitur *de Trave*, Lubecam abluens. Populos verò in universâ peninſulâ enarrat Ptolemæus hoc modo: Αὐτὴν δὲ τὴν χερσόνησον κατέχουσιν ὑπὲρ μὲν τοὺς Σάξονας, Σιγούλωνες, ἀπὸ δυσμῶν· εἶτα Σαβαλίγγιοι· εἶτα Κοβανδοί· ὑπὲρ οὓς Χάλοι· καὶ ἔτι ὑπὲρ τούτους δυσμικώτεροι μὲν Φουνδοῦσοι, ἀνατολικώτεροι δὲ Χαροῦδες· πάντων δὲ ἀρκτικώτεροι Κίμβροι. Hoc eſt: *Peninſulam ipſam tenent, ſupra Saxones, ab occidente Sigulones; dein Sabalingii; inde Cobandi: ſupra hos Chali, & ſupra hos, magis verò ad occidentē Funduſi; ad orientem Charudes: omnium hinc maximè ſeptemtrionales ſunt Cimbri.* His ſingulis ſedeis adſigno hoc modo: Supra Saxones ab occidente ait eſſe *Sigulones*; id eſt, ſupra occidentalem Saxonum partem: nam ſupra orientalem partem eſt mare ipſum, ad *Kiel* uſque opidum. igitur his finibus eos includo: ab oriente, mari Svevico; ab occaſu, oceano; ab meridie, iſthmo totius peninſulæ: ab ſeptemtrionibus alio iſthmo, qui eſt inter duo opida *Appenrade*, & *Lütke Tunderen*. Maximè omnium ſeptemtrionales fuêre Cimbrorum reliquiæ, ad Cimbrorum promontorium. his tribuo omnem regionem, quæ peninſula & ipſa vulgò dicitur incolis *Wenſuſſel*. Infrà Cimbros fuêre ad occaſum *Funduſi*, ad ortum *Charudes*. horum igitur fineis cingo, ab ortu, Svevico mari, ab ſeptemtrionibus euripo, qui *Wenſuſſellanam* regionem à meridie claudit: ab occaſu lacum, in quem euripus effunditur: à meridie flumine, quo adverſo itur ex dicto lacu ad pagum *Hald*: inde verò lineâ ad mare Svevicum, & vicum *Kallæ*. *Funduſis* autem limiteis ſtatuo, ab ſeptemtrionibus dictum lacum, & iſthmum, qui inter eumdem lacum & oceanum conſpicitur, in quo vicus *Silkirck*: ab occaſu oceanum, ad vicum uſque *Hensberg*: à meridie lineam, ab hoc vico ad vicum *Hald*: inde ab ortu dictum flumen ac lacum. Infrà Funduſos at Charudes fuêre *Chali*. hi igitur ab ſeptemtrionibus prædictis lineis clauduntur: ab ortu, mari Svevico; ab occaſu, oceano; à meridie flumine, quod apud vicum *Holm* oceano adfunditur; & ab ejus fonte, lineâ ad opidum *Horſens* ductâ; inde anguſto maris Svevici ſinu. Infra Chalos fuêre *Cobandi*: quorum terminus à ſeptemtrionibus modò deſcriptus eſt: à meridie duo ſunt amnes *Nipſa* & *Tobesket*;

ab occaſu

ab occaſu & ortu, duo præfata maria. Inter Cobandos & Singulones medii fuêre *Sabalingii.* horum limes à ſeptemtrionibus duo prædicta flumina: ab occaſu & ortu, duo dicta maria: à meridie iſthmus, qui Sigulones à ſeptemtrionibus claudit. Atque hic equidem aptiſſimus modus viſus eſt dividundi, ex mente Ptolemæi, Cimbricam peninſulam in VII populos. at utrum illi ſic incoluerint, an verò, ut plerique alii, hi quoque perverſo ordine collocati ſint à Ptolemæo, haud facilè dixerim. In propinquioribus tamen quia prorſus falſus eſt; de remotiſſimis cur ei quidquam credam, rationem non video. Quin hodiè regio ad dictum lacum eſt, vulgari vocabulo *Salling*; quod *Sabalingiorum* memoriam referre videtur.

Ceterùm omnis ea regio, quæ inter dictos Ptolemæi Saxones Cimbroſque porrigitur, uno nunc vocabulo vulgò vocatur *Iutland*, & Latinè *Iutia.* quam ego antiquam eſſe adpellationem, è Bedâ diſco. ſic enim ille lib. I, cap. XV: *Angli de illâ patriâ, quæ Angulus* (alia exemplaria *Anglia*) *dicitur, & ab eo tempore uſque manere deſerta inter provincias Iutarum & Saxonum perhibetur.* Cui adſtipulatur Fab. Quæſtor Ethelwerdus, è regiâ Saxonum ſtirpe, his verbis: *Anglia vetus ſita eſt inter Saxones, & Giotos; habens opidum capitale, quod ſermone Saxonico Sleſwic, ſecundùm verò Danos Haithby.* Hinc ego crediderim, omnium illorum VI populorum, quos hac eâdem regione collocavit Ptolemæus, commune fuiſſe nomen IVTÆ.

Hactenus igitur de CIMBRICA PENINSVLA, & antiquiſſimis ejus incolis CIMBRIS. qui primi omnium Germanorum, per maximam Europæ partem, victricia arma, CCXL circiter annos, circumferendo, magnum ſibi nomen, & gloriam ingentem quæſiverunt.

CAP. XXIII.

De INSVLIS, *ante Cimbrorum, Saxonum, Chaucorum, Friſiorumque litora ſitis.*

TErris Germaniæ Rhenum inter & Albim ſinumque Codânum explicatis, inſulæ nunc etiam, his terris objacentes referantur. Ipſius Rheni inſulas, intra extremum alveum oſtiumque Flevum ſitas, jam anteà in Batavis atque Friſiis indicavi. De reliquis hinc, ad Cimbrorum uſque peninſulam, ſic Plinius lib. IV, cap. XIII: *Promontorium Cimbrorũ, excurrens in maria longè, peninſulam efficit, quæ Cartris appellatur.* XXIII *inde inſulæ, Roman. armis cognitæ. earum nobiliſſimæ Burchana, Fabaria à noſtris dicta, à frugis ſimilitudine ſponte provenientis; item Gleſſaria, à ſuccino militiæ appellata, à barbaris Auſtrania; præterque Actania.* Sternebantur univerſæ, ante Cimbrorum, Saxonum, Cauchorum, Friſiorumque litora: magnâ illâ, quam ſuprà memoravi, oceani inruptione effectæ. Nomina habent hodiè iſta: ante Iutiam, *Numet, Fanu, Manu, Rym, Sylt, Foren, Ameren*; ante Holſatiam *Strant*; ante oſtia Albis fluvii, *Buſen & Heilige land*, dein ante Friſios, *Wangerooge, Spikerooge, Langerooge, Baltrum, Norderny, Buyſen, Iuyſt, Borkum, Rottum, Boſch, Schiemonickooge, Ameland, Schelling. Cognitæ* hæc fuerunt *Romanorum armis*, quùm primum Druſus, dein Tiberius, mox Germanicus hæc litora præternavigarent. BVRCHANA, Straboni vocatur Βυρχανὶς, lib. VII: Ἐχειρώσατο δ᾽ ὁ Δροῦσος οὐ μόνον τῶν ἐθνῶν τὰ πλεῖστα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν τῷ παράπλῳ νήσους· ὧν ἐστὶ καὶ ἡ Βυρχανὶς· ἣν ἐκ πολιορκίας εἷλεν. id eſt: *Druſus non modò genteis plurimas ſubegit; ſed & inſulas, in legendo litore obvias: in quibus eſt Burchanis, vi ab eo expugnata.* Verùm hujus vocabulum ex hoc Strabonis loco à Stephano citatur Βουρχανίς. unde certum ſit, in Strabonis exemplaribus ο μικρὸν interiiſſe. Ceterùm hanc unam Strabo inter omneis reliquas nominat, quia clariſſima: unde Plinio quoque inter treis nobiliſſimas hujus litoris numerata. Hanc eſſe eam, quæ vulgò hodiè, ante oſtia Amiſiæ amnis, vocatur *Borchum* & *Borkum*, viri docti opinantur. in quibus Hieron. Verrutius, turrim in eâ etiamnunc conſpici tradit, cui vulgaris adpellatio *het Boonhuys*, id eſt, *Fabaria domus*. Ego equidem, quamvis, Amiſiæ os haud ſemel navigans, nihil de eo vocabulo diſcere potuerim; tamen lubentiſſimè homini Friſio hac in re fidem habeam. Æſtuaria Friſiorum Chaucorumque Druſum navigaſſe, atque

ipſum

ipſum Amiſiam intraſſe, in quo navali pugnâ ſuperavit Bructeros; ſuprà demonſtratum eſt. igitur haud vana ſunt hæc quatuor argumenta: idem litus; idem amnis oſtium; nomina planè eadem *Fabaria*, & *Boonhuys*; item *Borchum*, & *Burchan*: quod tamen ipſis incolis fuit *Burcham*; poſteà *Borchom*, & *Borkom*, & tandem *Borkum*: de quâ formatione ſuprà lib. I, cap. XIII, diſſertum eſt. Vltra Albis oſtium ſitæ inſulæ, tunc maximè Roman. armis cognitæ fuêre, quum Germanici Cæſaris claſſis tempeſtate circa hæc litora disjecta eſſet. de quâ re Tacitus, annal. II, in hæc verba narrat: *Æſtate jam adultâ, legionum aliæ itinere terreſtri in hibernacula remiſſæ; plures Cæſar claſſi impoſitas per flumen Amiſiam oceano invexit. Ac primò placidum æquor mille navium remis ſtrepere, aut velis impelli: mox atro nubium globo effuſa grando; ſimul variis undique procellis, incerti fluctus proſpectum adimere, regimen impedire; milesque pavidus, & caſuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempeſtivè juvat, officia prudentium corrumpebat. omne dehinc cælum, & mare omne in auſtrum ceſſit; qui tumidis Germaniæ terris, profundis amnibus, immenſo nubium tractu validus, & rigore vicini ſeptemtrionis horridior, rapuit, disjecitque naves in aperta oceani, aut inſulas ſaxis abruptas, vel per occulta vada infeſtas. quibus paulum, ægréque vitatis, poſtquàm mutabat æſtus, eódem, quò ventus, ferebat. non adhærere anchoris, non exhaurire inrumpentîs undas poterant. equi, jumenta, ſarcinæ, etiam arma præcipitantur, quò levarentur alvei, manantes per latera, & fluctu ſuperurgente. Quanto violentior cetero mari oceanus, & truculentiâ cæli præſtat Germania, tantum illa clades novitate & magnitudine exceſſit; hoſtilibus circum litoribus, aut ita vaſto & profundo, ut credatur noviſſimum ac ſine terris mare. Pars navium hauſtæ ſunt; plures apud inſulas longiùs ſitas ejectæ. miles que, nullo illic hominum cultu, fame abſumtus; niſi quos corpora equorum eódem eliſa toleraverant. ſola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit. quem per omnes illos dies noctesque apud ſcopulos, & prominentîs oras, cùm ſe tanti exitii reum clamitaret, vix cohibuêre amici, quo minus eodem mari oppeteret. Tandem relabente æſtu, & ſecundante vento, claudæ naves, raro remigio, aut intentis veſtibus, & quædam à validioribus tractæ, revertêre. quas raptim refectas miſit, ut ſcrutarentur inſulas. Collecti eâ curâ plerique. multos Angrivarii, nuper in fidem accepti, redemtos ab interioribus reddidêre. quidam in Britanniam rapti; & remiſſi à regulis. Vt quis ex longinquo revenerat, miracula narrabant; vim turbinum, & inauditas volucres, monſtra maris, ambiguas hominum & beluarum formas: viſa, ſive ex metu credita.* Ad hæc Lipſius: *Certè non auſter eſt tyrannus Germaniæ terræ; nec vicinus ſeptemtrioni; cui rectâ lineâ diſtans, & adverſus. adde quòd auſtro turbante, vix eſt ut naves ex orâ Friſiorum in Britanniam rapiantur.* Parum ſe maria, vel oceanum navigaſſe; oſtendit Lipſius. Ego, inter alia pericula, quæ hoc vento ſpirante expertus, memini me quondam in ipſo lacu Flevo, circa æquinoctium vernum, in extremum incidiſſe vitæ periculum, quum aliquot circa navem, quâ tunc, mare Svevicum & Viſtulæ amnis oſtium petiturus, vehebar, atrociſſimâ perirent tempeſtate naves; plures verò, malis dejectis, ſalutem contra turbinum procellarumque violentiam quærerent. Et quomodò negaveris; auſtrum in his oris ſeptemtrioni eſſe vicinum; quum omnis Germania ſeptemtrioni ſubjecta? Dein, quid mirum ſi *relabente æſtu, & vento* jam *ſecundante*, id eſt; mutatâ regione, à ſeptemtrione, vel ab ortu æſtivo flante, quædam naves, in ſeptemtrionem versùs anteà actæ, *mox* in Britanniam raptæ? In inferiorem, ſive citeriorem inſulæ partem fuiſſe delatas, perſpicitur ex eo, quòd reguli eas Germanico remiſerunt: quod ulteriores non erant facturi; quidpe quibus parum commercii, parumque amicitiæ etiam tum erat cum Romanis. Proinde moneo, ne quis temerè aliquid in his auctoris verbis mutare tentet. De ſcopulis tamen ad Chaucorum terram, rectè auctorem taxat Lipſius. nulli quidpe illic exſtant; non magis quàm in reliquo oceani litore, ad fretum uſque Gallicum. Ego verò crediderim, quia inſulę Romam referebantur, ſaxis abruptæ, ex hoc rerum Germanicarum ſcriptores opinatos, omne litus illud Germaniæ, ſcopulis abruptum eſſe. At *inſulæ ſaxis abruptæ* viſuntur contra hæc litora præcipuæ duæ. quarum altera, Cimbrorum peninſulæ objecta, ſaxa abrupta habet ab occaſu, vulgò nautis prænavigantibus *Rode clif* dicta: altera contra Albis oſtium projecta, vulgari nomine *Heilige land*, tota fermè nil niſi ſaxum abruptum, ſcopulum

etiam

etiam eminentem à meridie prope habet; & alium item ſcopulum, ab eâdem parte, ſub undis latentem. Hanc ego cum Ortelio ACTANIAM Plinii eſſe arbitror; quia notabiliùs ab auctore noſtro deſcripta, à Plinio etiam inter nobiliſſimas refertur. AVSTRANIAM Plinii, ſive GLESSARIAM, Oretelius putat eſſe *Ameren*; ante litus Cimbrorum; quia *ameren*, ut ille ait, Germanis eſt *gleſſum*, id eſt, *ſuccinum*. at ego proximam huic intelligere malim, quæ vulgò vocatur *Strand*, vocabulo haud perinde ab *Auſtraniæ* nomine abludente. Goropius neſcio, quâ effreni animi libidine uſus, ubi in Gotodanicis ſuis *Actaniam* eamdem eſſe & *Auſtraniam* è Plinio oſtendere conatus eſt, ad Viſtulæ oſtia & Danorum nomen vocabula ejus referens: quaſi huc uſque Romanorum penetraverint milites, atque claſſes. Mirum ſanè, virum alioquin admirandi ingenii, doctrinæque inexhauſtæ, tam imperitum rerum Romanarum fuiſſe. *Adeò, ubi fabulis ſemel carceres removeris, nulla invenitur meta mentiendi.* quod quamvis ille in alios ſcripſerit, tamen de omnibus ferè ipſius operibus propriè ac verè dici poteſt. *Pars navium*, inquit noſter, *hauſtæ ſunt; plures apud inſulas longiùs ſitas ejectæ. milesque, nullo illic hominum cultu, fame abſumtus; niſi quos corpora equorum, eòdem eliſa toleraverant.* Hæc de Auſtraniâ, & eâ, quæ *Silt* vulgò vocatur, & proximis inſulis, Cimbrorum litori objacentibus, maximè dici arbitror: nam hæ *per occulta vada infeſtæ* ſunt; *ſaxisque abrupta* eſt *Silt*. Haud procul continente fuiſſe, indicat auctor clarè his verbis: *hoſtilibus circùm litoribus: aut ita vaſto, & profundo, ut credatur noviſſimum, & ſine terris mare.* quidpe ab ortu fuerunt litora Cimbrorum parum amica, ſeu parum fida, licet ad Auguſtum dona miſerant: ab occaſu ac ſeptemtrione vaſtiſſimus oceanus Germanicus; per quem *quidam* ſiniſtrorſus *in Britanniam rapti*. Ceterùm Ptolemæus, in deſcriptione Germaniæ; Νῆσοι δ', inquit, *ὑπέρκεινται τῆς Γερμανίας, κατὰ μὲν τὰς τοῦ Ἄλβιος ἐκβολὰς, αἱ καλούμεναι Σαξόνων τρεῖς.* id eſt: *Inſulæ Germaniæ adjacent, juxta Albis oſtia tres, Saxonum dictæ.* Hæ fuêre, *Strand*, *Buſen*, & *Heilige land*. Atque hæc ferè ſunt, quæ de inſulis ante Germanicum litus, inter promontorium Cimbrorum & Flevum Rheni oſtium projectis, apud auctores reperio.

CAP. XXIV.

De antiquâ SVEVIA.

HActenus primam partem Germaniæ ſuæ auctor noſter peregit, Rheno Sala atque Albi Chaluſoque amnibus, ac ſinu Codâno finitam. in quâ ſatis certis limitibus cujuſque nationis fines circumſcribi potuerunt, quia crebra illic Romanorum bella, & de bellis accurata ſcriptorum monimenta. Sequitur exin pars altera, quæ in univerſum uno vocabulo, proprio ac peculiari, dicitur SVEVIA, ab incolis SVEVIS. in quâ jam omnia obſcuriora; ita, uti non modò certi limites ſingulis populis conſtitui nequeant; ſed quænam inter ſe junctæ fuerint nationes, haud facilè dixeris. Verùm, ſi non in omnibus ipſum ſcopum tangere continget, conandum tamen, quàm proximè accedere.

Ipſum terræ SVEVIÆ vocabulum antiquiſſimis uſurpatum auctoribus reperio. noſtro, in libro de Germaniâ: *Hîc Sveviæ finis*. Dioni Caſſio, lib. LV, de Druſo loquenti: *προῆλθε μέχρι τῆς Σουηβίας*; *Ad Sveviam uſque progreſſus eſt*. Poſteriores etiam auctores crebrò Sveviam nominarunt; ſed eam, quæ minima tantùm pars fuit ejus, quàm nunc indicabo: de quâ poſteà in Hermunduris dicetur. De magnâ igitur illâ Sveviâ ſic noſter, in dicto libro: *Nunc de Svevis dicendum. quorum non una, ut Cattorum, Tencterorumve, gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent; propriis adhuc nationibus nominibusque diſcreti, quamquàm in commune Svevi vocentur.* Ita ſanè eſt: triplo majorem parte illâ, quæ hactenus explicata, obtinuerunt partem SVEVI; ut qui ab Albi ac Salâ Chaluſoque amnibus, ad Viſtulam flumen uſque, inter occaſum ortumque, inter meridiem verò ac ſeptemtriones, à Danubio amne ad oceanum uſque glacialem extenſi fuerunt.

Cum Tacito ſentiens Æthicus, *Germania*, inquit, *ubi plurimam partem Svevi tenent; quorum omnium gentes ſunt* LIV.

Fines igitur univerſæ Sveviæ fuerunt iſti: A ſeptemtrionibus, prædictus oceanus, qui & ſeptemtrionalis cognominatur. ab ortu, idem mare, ad Cimbrorum uſque peninſulam; quod inter Germaniam & Britanniam, dicitur Germanicum: à Cimbrorum peninſulâ fuêre fauces ſinus Codâni, ſive maris Svevici; quod & ipſum à gente accolâ nomen habuit. deinde Chaluſus Billiusque amnes: inde Albis ac Sala, ad opidum uſque *Salefeld*: hinc linea ad Mœni Radiacique conuflenteis: inde Mœnus, ad Redonitii uſque confluentem; & hinc Redonitius, moxque Æſchius: hinc linea ad opidum *Königsprun* ducta; à quo Brentius amnis, ad confluentem uſque Danubii. A meridie Danubius, ad opidum uſque Hungariæ Vaciam. Ab ortu *Sarmatici montes*, à dicto opido ad Grani amnis fontem extenſi. inde *Hercynii montes ac ſaltus*, ad fontem uſque Solæ fluminis; & hinc ipſum hoc flumen, &, in quem id evolvitur, Viſtula amnis, ad mare uſque Svevicum. inde ipſum mare, & ſinus ejus qui vocatur Botnicus, ad opidum uſque Botniæ *Thorn*. hinc flumen, quod è lacu ſupra opidum *S. Andrees* profluit: & inde linea ad lacū Album. hinc ipſe lacus, & ex eo profluens amnis in mare Album, ſive ſinum Granvicum ad mare uſq; ſeptemtrionale, extrema Sveviæ claudunt.

Regiones atque dominia tam vaſto terrarum ſpatio hodiè varia: Sveviæ hodiernæ pars, quà opida *Dinkelſpühel*, & *Nördlingen*; Palatinatus ſuperior, Voitlandia, Miſnia, Saxonia ſuperior, Bojohæmum, Auſtriæ pars Transdanubiana; Hungariæ item pars, ad dictos uſque monteis Sarmaticos; Moravia, Sileſia, Luſatia, Polonia Ciſviſtulana, Marchionatus Brandoburgienſis, exceptâ eâ parte, quæ cis Albim; Pomerellia, Caſſubia, Pomerania, Mekelburgienſis ducatus. trans mare autem Svevicum, Daniæ partes, quibus vocabula *Bleking*, *Skane*, & *Halland*; inde Svedia, Norvagia, Botnia occidentalis, Finnomarchia, Scritofinnia, Lappia, & Biarmia.

Antiquarum verò gentium, nationumque nomina in hac Sveviâ à Tacito aliisque auctoribus numerantur, cis mare Svevicum *Hermunduri*, *Nariſci*, *Marcomanni*, *Quadi*, *Marſingi*, *Burii*, *Semnones*, *Lygii*, *Burgundiones*, *Gothones*, *Lemovii* ſive *Heruli*, *Rugii*, *Carini*, *Langobardi*, *Deuringi*, *Caviones*, *Angli*, *Varini*, *Eudoſes*, *Svardones*, *Nuithones*: quibus accedunt alienigenæ *Oſi* atque *Gothini*. trans mare Svevicum *Sitones* atque *Sviones*, magnæ gentes, pluribusque nationibus diſtincti. Æthicus, ut ſuprà relatum, Svevorum genteis in univerſum tradit fuiſſe LIV.

Atque hi equidem Taciti ævo Sveviæ fuêre fines. at anteà, ſub Cæſaris Auguſtique principatu, quum Marcomanni Svevi adhuc Rhenum adcolerent, & proximè hos Seduſii ac Harudes, itidem Svevi; Sveviæ finis ab hac parte fuit Rhenus. Hos verò populos non in Bojohæmo demum Svevorum ſortitos fuiſſe nomen, ſed jam anteà id ad Rheni ripam obtinuiſſe, patet ex Strabonis inde nato errore, lib. VII: qui quum, veluti per nebulam, accepiſſet, Marcomannos quondam Danubii fontem accoluiſſe; ſuâ autem ætate ſciret eos Bojohæmum incolere: poſt deſcriptionem Bojohæmi, hæc ſubnectit verba: Ἔστι δὲ πλησίον αὐτῆς ἥ τε τοῦ Ἴστρου πηγὴ, καὶ ἡ τοῦ Ῥήνου. id eſt: *Huic regioni conterminus eſt fons Danubii, & item fons Rheni*. Qui ingens ſanè eſt error; quum fons Danubii à Bojohæmo CC ampliùs abſit paſſuum millibus. Sed omnis fermè Germania Strabonis, nil niſi perpetuum σφάλμα. Ibidem paullo antè, hæc ejus leguntur verba: Ἐνταῦθα δ' ἐστὶ καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σουήβων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ (ἐν ᾧ ἐστὶ καὶ τὸ Βοίαιμον, τὸ τοῦ Μαροβόδου βασίλειον· εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους, καὶ δὴ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομάννους. ἐπέστη γὰρ τοῖς πράγμασιν οὗτος ἐξ ἰδιώτου, μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον· νέος γὰρ ἦν ἐνθάδε, καὶ εὐεργετεῖτο ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ· ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάστευσε, καὶ κατεκτήσατο, πρὸς οἷς εἶπον, Λουγίους τὸ μέγα ἔθνος, καὶ Λεμοβίους, καὶ Γούτωνας, καὶ Βουργουνδίωνας, καὶ Σιβινοὺς, καὶ τῶν Σουήβων αὐτῶν μέγα ἔθνος Σέμνωνας.) πλὴν τά γε τῶν Σουήβων, ὡς ἔφην, ἔθνη, τὰ μὲν ἐντὸς οἰκεῖ, τὰ δ' ἐκτὸς τοῦ δρυμοῦ, καθάπερ τὰ τῶν Κουάδων, ὅμορα τοῖς Γέταις. Μέγιστον μὲν τὸ τῶν Σουήβων ἔθνος· διήκει γὰρ ἀπὸ τοῦ Ῥήνου μέχρι τοῦ Ἄλβιος· μέρος δέ τι αὐτῶν καὶ πέραν τοῦ Ἄλβιος νέμεται, καθάπερ Ἑρμόνδοροι, καὶ Λαγκόβαρδοι. id eſt: *In hac Germaniâ eſt & Hercynius ſaltus, & Svevorum gentes: quarum quædam in ipſo habitant ſaltu: (in quo eſt & Bojæmum, Marobodui regia: in quem ille locum cùm alios complureis tranſtulit, tùm populareis ſuos Marcomannos. Româ enim reverſus*

(ubi

(ubi adoleſcens egit, & ab Auguſto beneficiis adfectus) regnum occupavit; ac, præter jam dictos, ſubjecit ſibi etiam Lugios magnam gentem, & Lemovios, & Gutones, & Burgundiones & Sibinos, & ex ipsâ Svevorum gente, magnam nationem Semnones.) Verùm Svevorum, ut dixi, alii in ſaltu habitant; alii extra; ut Quadi, contermini Getis. Sic hunc Strabonis locum eſſe legendum, infrà in ſingularum nationum explicatione patebit. In dictis verò verbis falſum eſt, quòd ſuâ ætate Svevos à Rheno ad Albim pertinere tradit. in quâ adſertione varius ac multiplex adparet error. Primus inde natus eſt, quòd Chattos, qui tunc, expulſis Vbiis, ad Rhenum uſque pertinebant, ſub Svevorum nomen, ex falsâ Cæſaris aliorumque ſententiâ, computavit; ut ſuprà oſtenſum eſt. ſecundus error eſt, quòd Hermunduros, Ciſalbinam gentem, trans Albim colere putavit: qui error inde natus, quòd audiverat, Chattos ad Albim uſque pertinere; ultra hos verò eſſe Hermunduros. tertius error eſt, quòd μέρος ἐκ τῶν Σȣήϐων, id eſt: *partem quamdam Svevorum* trans Albim colere dixit; quaſi major, ac potior eorum pars coleret cis Albim; quum tamen pars eorum multo maxima trans id flumen, ad Viſtulam uſque amnem coluerit. Atqui ipſe Strabo Semnonas, ab Albi ad Vartam amnem pertinenteis, & Marcomannos, Bojohæmum incolenteis, & ultra hos, Quados, ultimos Germaniæ nationum in ripâ Danubii, in Svevorum numerat gente. & de eâdem gente poſteà, eodem libro: Τὸ δὲ μέρος τῆς Γερμανίας, τὸ πέραν τȣ̃ Ἄλϐιος, τὸ μὲν συνεχὲς ἀκμὴν ὑπὸ τῶν Σȣήϐων κατέχεται· εὐτ' εὐθὺς ἡ τῶν Γετῶν συνάπτει γῆ· hoc eſt: *Partem Germaniæ auſtrinam, quæ eſt trans Albim, continuò Svevi tenent. poſt hos ſtatim contermina eſt Getarum regio.* Hoc ſic ſe habuiſſe, ex Tacito liquet, ſuprà dictas nationes in Sveviâ ad Cuſum uſque flumen, quod nunc vulgò *die Wage*, recenſente. Tacito ſimul ac Straboni conſentiens Plinius, ſic ait in lib. IV, cap. XII: *Superiora autem, inter Danubium & Hercynium ſaltum, uſque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Jazyges Sarmatæ, montes verò & ſaltus pulſi ab his Daci, ad Pathiſſum amnem à Maro, ſive is Duria eſt, à Svevis, regnoque Vanniano dirimens eos. averſa Baſtarnæ tenent, aliique inde Germani.* Marum eſſe nunc *Mark*, celebre Moraviæ flumen, ſuo loco patebit. Hunc equidem Plinius terminum ab hac parte facit Sveviæ; & fuit ſanè quondam, ante ſextum principatus Tiberii annum: ſed ab eo tempore Quadorum nomen ad Cuſum uſque fuiſſe protenſum, infrà ex Tacito juxtà & aliis auctoribus demonſtrabo. Ptolemæus rectè equidem, cum Tacito, ſub Svevorum nomine recenſet *Langobardos* & *Angilos*: at malè cis Albim; ut poſteà patebit.

Hactenus igitur de finibus antiquæ SVEVIÆ. ceterò ipſum SVEVORVM nomen unde originem ceperit, item quâ occaſione, vel causâ tot vaſtiſſimo terrarum ſpatio nationes in unum corpus, nomenque coiverint, planè incertum eſt. Eſt equidem immenſum montium jugum in ſeptemtrione, Norvagiam hodiè à Svediâ diſpeſcens, olim SEVO Romanis auctoribus dictum; cui jam inde ab antiquiſſimis ſæculis adfixa fuit SVIONVM, ſive SVEONVM magna gens: eſt prætereà & amnis Ptolemæo Σȣήϐος, SVEVUS, in Germanicum mare, ſive ſinum ejus Codânum ſeſe effundens: quorum ſingula ex uno eodemque fonte, cum univerſis *Svevis* ſortita fuiſſe adpellationes ſuas, nemo temerè negaverit. nec tamen facilè quiſquam dixerit, cujus vocabulum primum omnium exſtiterit, amnis, nationis Sveonum, an verò univerſæ gentis Svevorum. Sed eâ de re plura ſequenti capite.

Ceterùm nomen gentis apud Strabonem, in loco ſuprà citato, quater legitur obliquo caſu Σȣήυων; quaſi vocalis υ idem heic valeret, quod apud Latinos *vau*. at ea ſcriptio Straboni inuſitata: & ceteroquin in eodem libro poſteà, loco noviſſimè allegato, eſt vox Σȣήϐων; libroque IV rectus caſus Σȣήϐοι. ex quibus audacter ego in reliquis illis υ corrigo in β. Apud Ptolemæum quoque ſexies legitur Συήϐων, ac ſemel Συήϐȣς, ſine ο. at, quia ibidem leguntur Σȣῆϐοι Λαγγοϐάρδοι, quorum poſteà caſus obliquus Συήϐων; & ἐκϐολαὶ Σȣήϐȣ ποταμȣ̃, cujus vocabulum deinde bis Συήϐȣ: ubique lego ου.

Cap. XXV.

De Semnonibus.

IN primâ parte Germaniæ auctor noſter, à fontibus Rheni ad oſtia verſùs progrediendo, alias ſubinde atque alias certo ordine nationes ſubtexuit. idem poſteà facturus eſt in Danubii ripâ. at heic Svevorum genteis deſcripturus, primùm Albis ripam, proximaque, ad Billium uſque Chaluſumque amneis, Foſorum, ſive Saxonum terminos, & mare Svevicum decurrit; initio ducto à SEMNONVM gente, proximâ Bojohæmo ac Marcomannis Hermunduriſque, quos poſteà in Danubii ripâ eſt recenſurus. Sic igitur de illis in libro de Germaniâ : *Vetuſtiſſimos ſe nobiliſſimosque Svevorum Semnones memorant*. Hos eoſdem Strabo, lib. VII, Græco vocabulo adpellat Σέμνωνας; & Ptolemæus Σέμνονας. at apud Vellejum Paterculum, lib. II, ſunt *Senones*; voce, ut ego opinor, vitiatâ per imperitum aliquem librarium, cui notius erat *Senonum Gallorum* nomen, quàm *Semnonum Germanorum*. nec difficulter tamen litera *m* vel omitti incuriâ poterat, vel, ſi lineâ ſuper literam præcedentem *ē* notata fuit, ab alio non obſervari. Taciti, Strabonis, Ptolemæique ſcripturam adſerit & Zoſimus lib. I, in his verbis : Μάχας δὲ καρτερὰς ἠγωνίσατο, πρότερον μὲν πρὸς Λογίωνας, ἔθνος Γερμανικὸν· οὓς καταγωνισάμενος, καὶ Σέμνωνα ζωγρήσας, ἅμα τῷ παιδὶ, τὸν τούτων ἡγούμενον, ἱκέτας ἐδέξατο. id eſt : *Acreis pugnas certavit; primùm contra Logiones, gentem Germanicam. quibus devictis, quum Semnonem, eorum ducem, cum filio, vivum in poteſtatem redegiſſet, ſupplices factos in fidem recepit*. *Logiones* fuêre iidem, qui *Lugii* Straboni ac Tacito dicuntur, Semnonibus propinqui. unde veri fit ſimile Semnonem fuiſſe adpellatum hunc Lugionum ducem, quia è gente erat Semnonum. Tot igitur ac tantæ quum ſint pro hoc vocabulo contra unicum illum Paterculi locum auctoritates; ſatis ego mirari nequeo vecordiam eorum, qui id apud dictos auctores corrigendum putant è Paterculo in *Senonum* nomen, eâ ratione adductâ, quòd Germani iſti Senones à Senonibus Gallis orti videantur. Egregia ſanè ac docta argumentatio, ex vocabuli ſimilitudine deſumta quæ; eadem efficiet, uti *Centrones* Belgæ, Nerviorum quondam clientes, ab Alpinis Centronibus, *Marſi* Germani ab Italicis *Marſis*, *Cimmerii* Aſiatici à *Cimbris* Germanis, *Saxones* Germani ab Aſiaticis *Saſonibus* (quorum an ſatis ſanum incorruptumque apud Ptolemæum ſit vocabulum, ſolus Deus noverit) innumeraque alia gentium diverſiſſimarum vocabula, ab ſe invicem deducta eſſe videantur. quorum tamen ratio tam falſa eſt, quàm quæ falſiſſima. Sed nugis hujuſmodi rejectis, fines SEMNONVM deſcribantur. Auctor noſter dicto libro de Germaniâ : *Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum. centum pagis habitatur. magnoque corpore efficitur, ut ſe Svevorum caput credant*. Ergo magna atque ampla fuit eorum civitas. Hermunduris fuiſſe finitimos, docet Paterculus, dicto libro : *Denique, quod numquàm anteà ſpe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringenteſimum miliarium à Rheno ad flumem Albim, qui Semnonum Hermundurorumque fines præterfluit, Romanus cum ſignis perductus exercitus*. Hermunduros inter Salæ amnis confluentem & Bojohæmum, Marcomannorum ſedem, lævam adcoluiſſe Albis ripam, infrà oſtendetur. ex dextrâ igitur ripâ, quà nunc Vittobergium, & Dreſda viſuntur opida, Semnones fuiſſe, neceſſe eſt. At ne quis dubium ſibi è vocabulo *præterfluit* aboriri patiatur, quaſi id indicaret, gentem utramque in unâ eadémque fuiſſe ripâ : Hermunduros poſt Albim, Marcomannos, Nariſcos, Danubium, Allemannos, Chattosque, & Cheruſcos cinxiſſe, infrà demonſtrabo. quâ ratione nullum Hermundurorum latus relinquitur, quod Semnones attingere poſſint, niſi illud ex Albis ripâ. Ac propriùs equidem *interfluere* utrosque dici poterat hic amnis. verùm ſingulos ſeparatim ſi reſpicias, Hermundurorum latus orientale, Semnonum verò occidentale verè *præterfluit* : quò auctorem ſpectaſſe exiſtimo. Ptolemæus etiam trans Albim Svevos Semnones recenſet : Τῶν δὲ ἐντὸς καὶ μεσογείων ἐθνῶν μέγιστα μέν ἐστι, τό τε τῶν Σουήβων τῶν Ἀγγιλῶν· οἵ εἰσιν ἀνατολικώτεροι τῶν Λαγγοβάρδων, ἀνατείνοντες πρὸς τὰς ἄρκτους, μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ· καὶ τὸ τῶν Σουήβων τῶν Σεμνόνων· οἵ τινες διήκουσι μετὰ τοῦ εἰρημένου μέρους πρὸς ἀνατολὰς, μέχρι τοῦ Σουήβου ποταμοῦ. id eſt : *Populo-*

rum

rum introrſus mediterranea colentium maximi ſunt iſti : Svevi Angili ; orientaliores, quàm Langobardi ; verguntque versùs ſeptemtriones, uſque ad medium Albis : dein Svevi Semnones, qui trans Albim incolunt, ab dictâ amnis parte versùs orientem aduſque Svevum flumen. Vera hæc partim eſt Ptolemæi ſententia, partim falſa. Falſum eſt, Angilos ac Langobardos cis Albim colere. verum tamen, illos his eſſe ſeptemtrionaliores: nam illi inter Albim ac mare Svevicum proximi fuêre Saxonibus ; ut infrà oſtendetur : hi verò circa medium Albis proximi Semnonibus. unde rectè etiam Semnones ad medium Albis collocavit: hoc quidpe eſt circa Salæ confluentem. Albim igitur habuêre Semnones ab occaſu ſolis æſtivi, à Bojohæmo ad Salæ uſque confluentem. Hoc loco, præter Hermunduros, Chattorum quoque & Cheruſcorum fineis adversâ ripâ attigerunt. Langobardos Semnonibus fuiſſe conterminos patet, ex iis, quæ ſuperioribus verbis Tacitus protinus ſubjungit : *Contra Langobardos paucitas nobilitat : quòd plurimis ac valentiſſimis nationibus cincti, non per obſequium, ſed prœliis, & periclitando tuti ſunt.* Sed de Marcomannis ſimul atque Cheruſcis, Langobardiſque clariùs annal. II : *Svevi prætendebantur, adversùs Cheruſcos orantes. nam diſceſſu Romanorum, ac vacui externo metu, gentis adſvetudine, & tum æmulatione gloriæ, arma in ſe verterant. Vis nationum, virtus ducum, in æquo. ſed Maroboduum regis nomen inviſum apud populares; Arminium, pro libertate bellantem, favor habebat. igitur non modò Cheruſci, ſociique eorum, vetus Arminii miles, ſumſêre bellum : ſed è regno etiam Marobodui Svevæ gentes, Semnones, ac Langobardi defecêre ad eum.* Pro limite igitur inter Semnones ac Langobardos ſtatuo lineam, à Salæ confluente ad confluenteis Viadri Vartæque amnium ductam. A Marcomannorum latere fuerunt juga Bojohæmica, ad Giſerræ uſque amnis fontem. Ab ortu Ptolemæus Semnones ad Svevum uſque deducit amnem ; cujus oſtium ſic anteà deſcripſit:

Χαλούσου ποταμοῦ ἐκβολαί·	*Chaluſi fl. oſtium.*
Συήβου ποταμοῦ ἐκβολαί·	*Svevi fl. oſtium.*
Οὐϊάδρου ποταμοῦ ἐκβολαί·	*Viadri fl. oſtium.*
Οὐϊστούλα ποταμοῦ ἐκβολαί.	*Viſtulæ fl. oſtium.*

Intervalla inter ſingula oſtia ferè æqualia conſtituit ; niſi quòd Svevi oſtium paucillò propiùs Viadrum quàm Chaluſum accedat. Hodiè ſuper Svevo magnum eſt inter interpreteis certamen, quinam is nunc ſit habendus. nec immeritò ; quum nullus inter Chaluſum vel inter Albim ac Viadrum, qui vulgò hodiè eſt *Oder*, conſpiciatur amnis, cujus fons ſaltem ad Albis medium conveniat ; oſtium verò in mare Svevicum, ſeu, ut Ptolemæus vocat, Germanicum exeat. At fluminum heic, inter dictos duos amneis, lacuumque tanta eſt per Marchiam Brandoburgienſem, Pomeraniam, Mekelburgienſemque ducatum, præpedita implicatio, uti haud facilè dignoſcere aut dijudicare queas, unde ſingula oriantur, quà meent, & quò denique perferantur. unde facilè Ptolemæo error naſci poterat, quum tabulam geographicam cum ejuſmodi flexibus ac juncturis fluminum inſpiceret, uti ex duobus pluribusve conjunctis unum intelligeret. quo etiam illi reſpexiſſe videntur interpretes, qui Svevum interpretati ſunt *Sprevam* amnem, qui ex Bojohæmicis profluens montibus, in Havelam flumen, VI millibus paſſuum infra opidum *Berlin*, effunditur. nam Havelæ rurſus per alia flumina atque lacus jungitur amnis *Pene* ; qui tandem in Pomeraniâ contra inſulam *Vſedom* in lacus redditur marinos. unde etiam quidam Svevum interpretati ſunt Penium. Ac notitiam habuiſſe Romanos horum fluminum, ſatis apertè perſpicitur ex Tacito ; qui de populis, infra Langobardos, ad mare uſque inter Albim Viadrumque colentibus, ſic ait : *Deuringi deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoſes, & Svardones, & Nuithones, fluminibus aut ſilvis muniuntur.* Verùm tamen, Ptolemæum ejuſmodi habuiſſe tabulam, in quâ tam adcuratè omnia, etiam minima flumina, & lacus deſcripti fuerint, vix credibile eſt. Vtut res ea ſeſe habeat ; ego facilè inducere me ſiverim, uti illis adſentiar, qui Svevum amnem eumdem eſſe Viadrum opinantur. Argumentum, quo illi nituntur, hoc eſt, quòd hodiéque verum Viadri oſtium, inter duas inſulas *Vſedom* & *Wollin*, vulgari vocabulo vocatur *Swine*, &, variante dialecto, *Swene*. quod equidem haud vanum eſt. nam uti *Sveones* ex unâ eâdemq; origine, cum univerſis *Svevis*, nomen ſuum accepiſſe, ſuprà dixi ; ſic flumen etiam hoc dici potuit

potuit *Sweve*, Latinè *Svevus*, & variato poſtmodùm vocabulo *Swene*, Latinè *Sveo*, & *Swine*, Latinè *Svio*, quemadmodùm *Sveones* etiam Tacito ſunt *Sviones*. Huic argumento jam adde illud, quòd Semnones, Svevorum vetuſtiſſimi, ad utramque, ut mox oſtendam, Viadri ripam latè coluerunt. unde fortè ipſi primi hoc nominis à flumine acceperunt; quod poſteà longè lateque per ſeptemtrionem diffuſum. Tacitus: *Vetuſtiſſimos ſe nobiliſſimosque Svevorum Semnones memorant. Fides antiquitatis, religione firmatur. ſtato tempore in ſilvam, Auguriis patrum & priſcâ formidine ſacram, omnes ejuſdem ſangvinis populi legationibus coëunt; cæſoque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia. Eſt & alia luco reverentia. nemo niſi vinculo ligatus ingreditur; ut minor, & poteſtatem numinis præ ſe ferens. ſi fortè prolapſus eſt, attolli, & inſurgere haut licitum: per humum evolvuntur. eòque omnis ſuperſtitio reſpicit, tamquàm inde initia gentis; ibi regnator omnium deus: cetera ſubjecta, atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum. centum pagis habitatur: magnoque corpore efficitur, ut ſe Svevorum caput credant*. Ceterùm Ptolemæus de Svevo ita: Καὶ τὸ ἔθνος τῶν Σουήβων τῶν Σεμνόνων· οἵτινες διήκουσι μετὰ τὸν Ἄλβιν, ἀπὸ τοῦ εἰρημένου μέρους πρὸς ἀνατολὰς, μέχρι τοῦ Σουήβου ποταμοῦ. καὶ τὸ τῶν Βουργουντῶν τὰ ἐφεξῆς μέχρι τοῦ Οὐιστούλα κατεχόντων. id eſt: *Et gens Svevorum, quæ trans Albim incolit, à dictâ amnis parte in orientem versùs, uſque ad Svevum flumen. dein gens Burgundorum, qui cetera tenent ad Viſtulam uſque*. Duplo majus quum ſit intervallum inter Viadrum ac Viſtulam, quàm inter Albim & Viadrum; duplo ampliorem Burgundiis tribuit Ptolemæus ſedem, quàm Semnonibus. quod omnino falſum eſt; ſi Tacito ac Straboni credimus: quorum ille *magnum* civitatis *corpus*, & ex hoc *caput Svevorum* tribuit Semnonibus; hic verò eoſdem μέγα ἔθνος, id eſt, *magnam gentem* prædicat: quum interim Burgundiorum, ſive Burgundionum tam humilis tunc atque exigua fuerit civitas, uti omnino à Tacito, ſatis diligente alioquin Germaniæ gentium deſcriptore, ſilentio ſit præterita. nec Plinius quidem, neque Srrabo, Burgundionum mentionem facientes, magnitudinem in iis ullam memorarunt; quam tamen Semnonibus, ac Lugiis adſignat Strabo. Proinde meritò ac rectè trans Svevum, ſive Viadrum, fines Semnonum producantur. Limes autem heic commodus fuerit, ab ſeptemtrionibus & ortu ſolis æſtivi, amnis Varta, à confluentibus Viadri, ad opidum uſque Poloniæ *Szrzodá*. Vltra hunc limitem fuiſſe Burgundios atque Gothones, infrà docebo. Ab ortu hiberno lineam duco, à dicto opido ad Bojohæmica uſque juga, ac fontem Giſerræ: quâ à Buriis atque Marſingis dirimebantur; ut ſuo loco clariùs patebit.

Continentur igitur nunc univerſis Semnonum finibus regiones iſtæ: Poloniæ minoris pars, inter Vartam & Viadrum; atque in eâ urbs magnifica Poſenanium: ducatus Croſſinienſis; regio Sternbergenſis; Sileſiæ pars, quà opida celebria, *Glogaw*, *Sagan*, *Sprottaw*, *Soraw*: Luſatia; Marchiæ Brandoburgienſis portiunculæ, quà opida *Franeford*, & *Trewen Breezen*: Anhaldini principatus, Saxoniæ item ſuperioris, & Miſniæ partes trans Albim.

Ceterùm duo hodiè ſunt opida in dictis Semnonum finibus, alterum in Luſatiâ, *Sonnenwald*; in Sternbergenſi agro ad Vartam alterum, *Sonnenberg* vulgò dictum. quæ utrum ab antiquis cultoribus Semnonibus ſic fuerint adpellata, quaſi *Semnenwald*, & *Semnenberg*; haud facilè dixerim.

CAP. XXVI.

De LANGOBARDIS.

SEmnonibus conterminos ab ſeptemtrionibus fuiſſe LANGOBARDOS, jam anteà oſtenſum eſt. De his ita Tacitus: *Langobardos paucitas nobilitat: quòd plurimis ac valentiſſimis nationibus cincti, non per obſequium, ſed prœliis & periclitando tuti ſunt*. Valentiſſimæ iſtæ, quibus cingebantur, nationes fuêre, Semnones, Hermunduri, Cheruſci, & VII populi, infra Langobardos inter Albim Svevumque amneis ad mare uſque extenſi, qui unum, ut mox dicetur, corpus inter ſe conficiebant; deinde Burgundiones. Tacitus, annal. XI, ubi Italus Cheruſcorum rex, à Cheruſcis

regno

regno pulſus, opibus Langobardorum in regnum reſtituitur: *Magno*, inquit, *inter barbaros prælio victor rex: dehinc ſecundâ fortunâ ad ſuperbiam prolapſus, pulſusque; ac rurſus Langobardorum opibus refectus, per læta, per adverſa, res Cheruſcorum adflictabat*. Limiteis igitur habuêre iſtos: A meridie eumdem, quem Semnones à ſeptemtrionibus inter Albim & Svevum: ab occaſu Albim, quo ab Cheruſcis arcebantur, à Salæ confluente ad confluentem uſque Havelæ: à ſeptemtrionibus, quà Deuringis jungebantur, Havelam & Rinum amneis; quà Nuithonibus, Foram flumen. ab ortu æſtivo, quà Burgundiones occurrebant, Svevum, ſiue Viadrum. Continentur nunc his finibus, Marchia Brandoburgienſis cognomento Media, & Madoburgienſis epiſcopatus pars, dextræ Albis ripæ adfixa. Sed anteà pars Langobardorum cis Albim coluerunt; teſte Strabone, lib. VII: Μέγιστον μὲν τὸ τῶν Σουήβων ἔθνος· διήκει γὰρ ἀπὸ τοῦ Ῥήνου μέχρι τοῦ Ἄλβιος· μέρος δέ τι αὐτῶν καὶ πέραν τοῦ Ἄλβιος νέμεται, καθάπερ Ἑρμόνδοροι καὶ Λαγκόβαρδοι· νῦν δὲ καὶ τελέως εἰς τὴν περαίαν οὗτοί γε ἐκπεπτώκασι φεύγοντες. id eſt: *Maxima eſt Svevorum gens: quidpe quæ à Rheno ad Albim uſque pertingit. quin & trans Albim pars eorum incolit; ut Hermunduri, & Langobardi: atque nunc quidem hi, fugâ factâ, omnino in ulteriorum ripam ſe conjecerunt*. Svetonius de Octavio Auguſto: *Coërcuit & Dacorum incurſiones; Germanosque ultra Albim ſummovit*. Vellejus Paterculus, lib. II: *Fracti Langobardi; gens Germanâ feritate ferocior. denique, quod numquàm anteà ſpe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringenteſimum miliarium à Rheno uſque ad flumen Albim, qua Senonum Hermundurorumque fines præterfluit, Romanus cum ſignis perductus exercitus*. Expeditionem hanc Tiberius Auguſti auſpiciis fecit, Val. Meſſallâ, Corn. Cinna Coss. anno à nato Ieſu V: antequàm Langobardorum pars cis Albim coluit. Limiteis igitur heic eis circumſcribo Albim & Oram amneis; quà Marchia Brandoburgienſis eſt, cognomine Antiqua, cum dimidio Dannebergenſis comitatus. Atque hinc factum, uti Ptolemæus, ſub M. Aurelii principatu geographica ſua componens, cis Albim Langobardos collocaret.

De Langobardis mira fabulantur medii ſæculi ſcriptores, Proſper, Diaconus, Sigebertus, & alii: quaſi anteà in Scandinaviâ, oceani inſulâ (Norvagiam ac Svediam eſſe, cum reliquis ad glacialem uſque oceanum regionibus, ſuo loco oſtendetur) WINILI dicti fuerint: poſtquàm verò, ſub tempora Theodoſii imperatoris, in continentem Germaniæ trajecerunt, Langobardorum nomen ſortiti. Quæ quàm probè cum veritate congruant, cuivis diſpicere promtiſſimum eſt. ſiquidem longè ante Theodoſii tempora Langobardorum meminit Ptolemæus, ut ſuprà oſtenſum; & ante Ptolemæum Tacitus; item ante hunc, C circiter annis, Strabo, ac Paterculus. qui omnes in eâ ſede eos collocant, quam modò circumſcripſi. Verùm commune hoc eſſe video omnibus iſtius ſæculi ſcriptoribus, genteis ſibi ignotas, ab ultimo uſque ſeptemtrione deducere, mirificasque circa migrationes earum effingere fabulas: quarum Diaconi de Langobardis, & Iornandis de Gothis libri ſunt pleni. Noſtri ſæculi homines uſque eò hujuſmodi nugamenta delirantiumque ſomnia probarunt, uti ad eorum exemplum & ipſi Alemannos, Francos, atque Saxones indidem deducere haud dubitarint. Sed horum ineptiæ ſatis ſuprà confutatæ ſunt. Proſperum, ac Diaconum de Langobardis, temporum ratio mendacii ſeu fabuloſitatis arguit. De Gothis ſuo loco pòſt videbimus.

Ceterùm de nomine LANGOBARDORUM vera tradidiſſe Diaconũ, lib. I, cap. IX, facilè crediderim in his verbis: *Certum tamen eſt, Langobardos ab intactæ ferro barbæ longitudine appellatos. nam juxta illorum lingvam*, lang *longam*, bard *barbam ſignificat*. Etenim & in Aſiâ Straboni, lib. XI, referuntur populi Μακροπώγωνες; haud dubiè & ipſi à longarum barbarum argumento ſic adpellati. In noſtris autem Langobardis occaſionem, antiquiſſimis temporibus, atque cauſam nominis fuiſſe exiſtimo eamdem, quam auctor noſter in dicto libro de Germaniâ Chattis maximè ſuo ævo adſcribit, his verbis: *Et aliis Germanorum populis uſurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in conſenſum vertit; ut primùm adoleverint, crinem barbamque ſubmittere; nec, niſi hoſte cæſo, exſuere votivum, obligatumque virtuti, oris habitum*. Æthicus equidem, & alii ejuſdem ævi ſcriptores, per O gentem vocarunt LONGOBARDOS. at rectiùs magisque genuinè Strabo, & Tacitus, Ptolemæusque, ac Procopius per A vocabulum eorum protulerunt. unde etiam apud Paterculum, qui ſub Tiberii ductu, IX per annos,

 in Ger-

in Germaniâ, cùm alibi, tùm apud Albim militavit, vitiatum eſſe putaverim gentis nomen *Longobardi*: quemadmodùm ſequens mox vocabulum *Senonum*; de quo ſuprà dictum. Quamquàm neſcius non ſim, in poſtremis editionibus Paulli Diaconi ubique, & in Procopii exemplaribus ſæpè *Longobardos* eſſe ſcriptos. Verùm id κρίσει edentium eſt factum. manu ſcripta Diaconi exemplaria meliora habent *Langobardos*; & apud Procopium quamvis variè, modò Λογγιβάρδαι, modò Λογγοβάρδοι, nonnumquàm Λαγγοβάρδαι, tamen ſepiſſimè Λαγγοβάρδοι leguntur. Variaſſe ipſum auctorem, credibile non eſt. Apud Ptolemæum etiam quum primùm dicantur Λαγγοβάρδοι, quis credat ſecundo loco rectè eoſdem ſcribi Λογγιβάρδους; Mendum haud dubiè in hoc quoque eſt. Apud Strabonem leguntur Λαγκοσάργοι, pro Λαγκοβάρδοι. ſed & hoc utrum ita ex ipſius auctoris ſcripturâ, per κ, an ex librarii lapſu, haude facilè dixerim. facilis tamen atque uſitata literarum γκ & γγ, apud Græcos commutatio. ſic Φράγγους plerique dixêre, quos alii Φράγκους.

Cap. XXVII.

De Devringis, Cavionibvs, Anglis, Varinis, Evdosibvs, Svardonibvs, & Nvithonibvs; *qui unum inter ſe conſtituerunt corpus.*

Reliquum terrarum ſpatium, quantum ab Langobardis, Albim Chaluſumque inter & Svevum, ad mare uſque Svevicum protenditur, VII tenuêre nationes, de quibus auctor noſter hæc memorat: *Reudingi deinde, & Aviones, & Angli, & Varini, & Eudoſes, & Svardones, & Nuithones, fluminibus, aut ſilvis muniuntur: nec quidquam notabile in ſingulis, niſi quòd in commune Hertham, id eſt, Terram matrem colunt; eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. Eſt in inſulâ oceani caſtum* (fortè *ſacrum*) *nemus. dicatum in eo vehiculum, veſte contectum, attingere uni ſacerdoti conceſſum. Is adeſſe penetrali deam intelligit: vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione proſequitur. Læti tunc dies; feſta loca, quacumque adventu hoſpitioque dignatur. non bella ineunt; non arma ſumunt; clauſum omne ferrum: pax & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata: donec idem ſacerdos ſatiatam converſatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum, & veſtis, & (ſi credere velis) numen ipſum ſecreto lacu abluitur. Servi miniſtrant: quos ſtatim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, ſanctaque ignorantia, quid ſit illud, quod tantùm perituri vident. Et hæc quidem pars Svevorum in ſecretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut quo modo paulo antè Rhenum, ſic nunc Danubium ſequar) Hermundurorum civitas.* Parvas fuiſſe ſingulas illas nationes, inde colligo, quòd *nihil notabile in ſingulis*. junctas verò inter ſe ſocietate unâ, quâ in univerſum valentes fuêre, inde conjicio, quòd in commune idem numen, iiſdem ritibus, eodem ſacerdote, eodem loco, eodem denique tempore coluerunt. Valentiſſimum eorum fuiſſe corpus, eo ſatis apertè auctor indicat, quòd bellum, arma, & ferrum ſemper amaverint, niſi ſacris feſtiſque Herthæ deæ diebus. Mari autem univerſos au conterminos fuiſſe, aut non longè diſſitos, inde liquet, quòd omnes in inſulam oceani conveniebant. Hæc in commune de univerſis dictum, quatenus unum inter ſe conficiebant corpus, & unam quaſi civitatem. nunc experiri lubet, an privatim etiam ſingulis ſuæ adſignari queant ſedes. Ordinem ſi auctor obſervavit, certè Langobardis proximi fuerunt ii, qui in vulgatis exemplaribus leguntur *Reudigni*: dein *Aviones*, & poſt hos *Angli*. Terminus igitur Reudignis fuit à meridie idem, qui Langobardis, quà Albim attigerunt, à ſeptemtrionibus. ab occaſu hiberno, ipſe Albis, ad confluentem uſque Steponitii amnis. à ſeptemtrionibus, ſive ab occaſu æſtivo, lineâ à dicto confluente ad Havelæ, & amnis, qui è Muntio lacu profluit, confluentem ductâ, ab Avionibus ſeparabantur. ab ortu æſtivo Havelâ amne à Nuithonibus. Includitur nunc his finibus Marchiæ Brandoburgienſis pars, quà opida *Havelberg*, *Rappin*, *Prutzwalk*.

Nomen eorum in variis exemplaribus variè ſcriptum reperitur; modò *Reudingi*, modò

modò *Reudigni*, aliàs *Redigni*. Prima ſcriptio magis germana, magisque genuina ex Germanorum uſitatiſſimâ terminatione in ING. reliquæ duæ Latinam formationem ſapiunt, ex vocabulo *dignus* deſumtam. Sed integrum hoc vocabulum ab imperitis incurioſisque librariis vitiatum ego cenſeo; ſcribendumque DEVRINGI. quæ gens, apud poſteriores ſcriptores, Vegetium, Procopium, Iornandem, Æthicum, Sidonium, Svidam, Diaconum, & alios, clariſſima, variè, pro multiplici dialectorum variatione, legitur TORINGI, THORINGI, TVRINGI, THVRINGI. nam Θ & Δ maximè commitativas fuiſſe apud priſcos Germanos literas, jam dudum, primo volumine, pluribus patuit documentis. Hinc etiam nunc eadem gens ſibi ipſis dicuntur *Döringer*, & *Töringer*, ceteris verò Germanis *Düringer* & *Türinger*. Nec obſtat, quòd ex agrorum arctâ circumſcriptione, quàm fecimus, exigua fuiſſe gens *Deuringorum* videatur. quidpe quum conterminarum gentium, ut *Cavionum* (ſic legendum, mox docebo) *Eudoſum*, *Svardonum*, & *Nuitonum* nomina poſteà planè obſcurata & obliterata fuerint? maximè credibile eſt, ex his nonnullos in *Theuringorum* vocabulum atque corpus tranſiſſe. Fuiſſe *Theuringos* eodem hoc tractu inter Albim & ſinum Codânum, *Anglis* & *Varinis* aliquando conterminos, antiquæ docent leges Germanorum; ubi ita ſcriptum: *Lex Angliorum, & Werinorum: Incipit lex Angliorum & Werinorum, & Thuringorum.* Ceterò tranſieruut Albim in eas ſedeis, quas etiamnunc tenent, circa Procopii ætatem. ſic enim ille Gothicar. rer. lib. I: Μετὰ δὲ αὐτοὺς, ἐς τὰ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον Θορίγγοι βάρβαροι ἱδρύσαντο· καὶ αὐτῶν Βουργουζίωνες οὐ πολλῷ ἄποθεν πρὸς νότον ἄνεμον ᾤκουν· Σούαβοι τε ὑπὸ Θορίγγων, καὶ Ἀλαμανοὶ, ἰσχυρὰ ἔθνη. id eſt: *Poſt eos, in orientem ſolem versùs, Thoringi barbari incolebant. ab his haud procul Burgundiones, ad auſtrum versùs. Suabi deinde ſub Thoringis & Alemani, validæ gentes.*

Sequuntur *Aviones*. quorum terminus à meridie idem, qui Deuringis à ſeptemtrionibus. ab occaſu brumali Albis, ad confluentem uſque Plavæ amnis. à ſeptemtrionibus Plava, & lacus Muntius, & inde amnis in Havelam profluens: quâ parte conterminos habuêre Anglos, & Varinos, & Svardones. Includuntur nunc his finibus regiones iſtæ: Brandoburgienſis Marchiæ portio, quâ opidum *Dalmin*, Dannebergenſis comitatus pars, inter confluenteis Albis ac Plavæ ſita: dein Mekeleburgienſis ducatus pars, in eâdem Plavæ & Muntii lacus ripâ protenſa. Ceterò *Avionum* quoque vocabulum eſſe vitiatum, jam ante me alii adnotarunt ex genethliaco Maximiani Auguſti, à Mamertino conſcripto; ubi hæc leguntur verba: *Hic gens Cavionum Erulorumque deleta, Transrhenana victoria, & domitis oppreſſa Francis bella piratica Diocletianum votorum compotem reddiderunt.* Idem Mamertinus, in panegyrico, eidem imperatori dicto, eamdem gentem adpellat *Chaibones*. *Neque ſolùm*, inquit, *Burgundiones, & Alemani; ſed etiam Chaibones, Erulique, viribus primi barbarorum, locis ultimi*. & mox: *Chaibones tamen, Erulosque non dignatus pari actu perdere.* & iterum: *Cuncti Chaibones, Erulique cuncti.* Erulos Viſtulæ oſtium occidentale accoluiſſe, infrà ſuo loco oſtendetur.

Vltimi Svevorum, atque infimi ad Albim fuêre ANGLI; gens ad hæc uſque tempora in poſteritate clariſſima. quorum terminus à meridie, dictus amnis Plava, & Albis ad confluentem uſque Billii. ab occaſu æſtivo, quà contermini fuêre Saxonibus, Billius, & huic averſus Chaluſus. à ſeptemtrionibus mare Svevicum, ſive ſinus Codânus. ab ortu ſinus Viſſomarienſis; inde lacus & flumen, quod apud opidum *Nüeſtat* in Plavam evolvitur. Continentur hodiè his finibus, Luneburgienſis ducatus dimidia pars, dextræ Albis ripę adfixa; & Mekelburgienſis ducatus pars occidentalis. De Anglis ita Ptolemæus: τῶν δὲ ἐντὸς καὶ μεσογείων ἐθνῶν, μέγιστα μέν ἐστι, τό τε τῶν Σουήβων τῶν Ἀγγειλῶν· οἵ εἰσιν ἀνατολικώτεροι τῶν Λαγγοβάρδων, ἀνατείνοντες πρὸς τὰς ἄρκτους, μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ· καὶ τὸ τῶν Σουήβων τῶν Σεμνόνων· οἵ τινες διήκουσι μετὰ τοῦ εἰρημένου μέρους πρὸς ἀνατολὰς, μέχρι τοῦ Σουήβου ποταμοῦ. id eſt: *Populorum introrſus mediteranea colentium maximi ſunt iſti: Svevi Angili, orientaliores quàm Langobardi, verguntque versùs ſeptemtriones, uſque ad medium Albis; dein Svevi Semnones, qui trans Albim incolunt, ab dictâ amnis parte versùs orientem, ad Svevum uſque flumen.* Langobardos quum comperiſſet cis Albim, ut antè dictum, quondam coluiſſe; infra autem illos, versùs ſeptemtriones, Anglos: hos quoque cis Albim eſſe putavit: dein falsò Semnonibus fecit conterminos. Id igitur unum

verum

verum, quòd ſeptemtrionaliores Langobardis fecit.

Nomen eorum parum rectè apud eumdem ſcribi cenſeo per EI in ſecundâ ſyllabâ; ſiquidem hæc debet eſſe brevis, Germanicè *thi* ANGELEN. unde etiam Tacito ſcribitur diſſyllabon ANGLI. Rectiùs apud Procopium, belli Gothici lib. IV, Ἄγγιλοι. Exſtat hodiéque vocabulum eorum integrum in Cimbricâ peninſulâ, inter celebria duo opida *Sleſwyk* & *Flensborg*, in eâ regione, quæ vulgo vocatur *Angelen*, & contractè *Anglen*. quo poſt Taciti ævum, ſive ſponte antiquis ſedibus cedentes, ſive ab finitimis pulſi, transmigrarunt. Beda, in hiſtoriâ Anglorum, lib. I, cap. XV: *Angli de illâ patriâ, quæ Angulus dicitur, & ab eo tempore uſque manere deſerta inter provincias Iutarum, & Saxonum perhibetur.* Ethelwerdus Saxo: *Anglia vetus ſita eſt inter Saxones, & Giotos, habens oppidum capitale, quod ſermone Saxonico Sleſwic, ſecundùm verò Danos, Haithby.* Quum Saxonibus anteà ab ortu brumali trans Chaluſum fuerint finitimi; credo horum permiſſu, vel etiam ope, regionem proximè ultra Saxones ſitam eos occupaſſe. unde perpetua iis cum Saxonibus ſocietas, vel ſub fide eorum clientela. quâ occaſione poſtmodò etiam unà cum illis ad Rheni oſtia, atque hinc in Britanniam transgreſſi. ubi tandem inclytum illud, & per omnem terræ orbem celeberrimum regnum condiderunt, cujus nomen in hanc uſque diem claret: quamquàm omnes nunc Britannicæ inſulæ (exceptâ ultimâ Thule) ſub unius regis imperium redactæ. Pars autem Saxonum habebantur, quia unà cum illis, gente multo majori, profecti: tum, quia illorum, ut antè dixi, clientes. unde poſterioribus ſcriptoribus ex duarum nationum nominibus unum vocabulum compoſitum eſt, quo utrique junctim dicerentur ANGLOSAXONES.

Ceterùm Ptolemæus opidum in Germaniâ habet, inter Chaluſum, Svevumque amneis Λακιβούργιον, *Laciburgium*. id ego hodiè ex terrarum tractu, ac nominis magnâ ſimilitudine conjecerim eſſe *Lauenburg* opidum ad Albim, ducatus titulo inſignitum. Ac potuit equidem apud Ptolemæum ſcriptū fuiſſe Λαυιβούργιον, LAVIBVRGIVM.

Eſt apud eumdem Ptolemæum locus Τρηοῦα, TREVA dictus. quêm ego à Travâ flumine (Chaluſus eſt Ptolemæo) nomen habuiſſe puto; eſſeque nunc urbem *Lubeck*. Atque hujus ſanè clariſſima totius ſeptemtrionis eſt fama apud inferioris ſæculi ſcriptores.

Sunt prætereà apud eumdem Ptolemæum duo loca, quorum utrique nomen Μαριωνίς: quarum primâ *Hamoburgium* interpretor; τὴν ἑτέραν, id eſt, *alteram*, *Viſſomariam*.

Hactenus igitur de Anglis. ſequuntur apud Tacitum poſt Anglos VARINI; WERINI in antiquis legibus dicti, & Procopio, rer. Gothicar. II, & IV, Οὔαρνοι, VARNI. Æthicus coſmographus vitioſos *Varros* habet pro *Varnis*. quorum nomen apud Plinium quoque, lib. IV, cap. XIV, reperio. quamquàm in quibuſdam exemplaribus legantur *Varinni*, & in pluribus *Varinnæ*. quæ variatio non obſtat quò minùs iidem cum Taciti *Varinis* credantur. Ptolemæus hoc tractu refert *Virunos*, hoc modo: Μετὰ δὲ τοὺς Σάξονας ἀπὸ τοῦ Χαλούσου πόταμου, μέχρι τοῦ Συήβου ποταμοῦ, Φαροδεινοί. *Poſt Saxonas, à Chaluſo amne ad Svevum flumen Farodini.* Et poſteà: Μεταξὺ τῶν Σαξόνων, καὶ τῶν Συήβων Τευτονόαροι καὶ Οὐίρουνοι. *Inter Saxones ac Svevos Teutonoari, ac Viruni.* Svevos heic intelligit Semnonas. *Viruni* nulli alii ſunt, quàm *Varini* Taciti; quod mox clariùs patebit. Terminum igitur iis ſtatuo, ab occaſu, quem anteà Anglis ab ortu: à meridie Plavam flumen, & lacum Munitium, & ab hujus exitu in amnem, lineam ad lacum uſque Tullium: ab ortu amnem Tullium, & à confluente ejus in Penium, lineam ad fontem Baritii; hinc verò ipſum Baritium ad mare uſque. ab ſeptemtrionibus eſt mare, ab opido *Baart* ad ſinum uſque *Viſſomarienſem*.

Includitur his finibus nunc Mekelburgienſis ducatus pars, quà opida *Roſtock* & *Güſterow*: item Pomeraniæ exigua portio, inter duos amneis Reconitium, ac Baritium. Procopius dicto lib. II; de Herulorum legatis ab Iſtro Scandinaviam petentibus: Ἔρημον δὲ χώραν διαβάντες ἐνθένδε πολλὴν, ἐς τοὺς Οὐάρνους καλουμένους ἐχώρησαν· μεθ' οὓς δὲ καὶ Δανῶν τὰ ἔθνη παρέδραμον. ἐνθένδε δὲ ἐς ὠκεανὸν ἀφικόμενοι ἐναυτίλλοντο. id eſt: *Deſertamque hinc regionem tranſeuntes multam, ad Varnos pervenerunt. inde Danorum nationes percurrerunt. hinc verò ad oceanum progreſſi navigarunt.* Eamdem heic Procopium intelligere Varnorum regionem, quàm ego ſuprà deſignavi, ſatis clarè patet. Ceterùm ex ejuſdem

idem Procopii lib. IV diſco, ad Rheni oſtia unà cum Anglis quondam fuiſſe profectos.

Veterum VARINORVM nomen heic etiam nunc manet, in flumine *Warne*, quod Roſtochium adluit; item in opido *Waren*, Munitio lacui adpoſito; quod haud dubiè apud Ptolemæum eſt τὸ τῶν Οὐιῤῥύνων Οὐίῤῥυνον, *Virunorum Virunum*. quod rectiùs, ex hodiernâ ſimul adpellatione, & veteri Varinorum nomine, dixeris VARINVM, & VARNVM.

Porrò poſt Varinos ſequuntur, ex ordine auctoris noſtri EVDOSES. quos item in litore colloco. Limes ab occaſu idem, qui Varinis ab ortu: à meridie Penius fluvius: ab ortu æſtivo ac ſeptemtrione, mare Svevicum. Pomeranorum nunc pars iiſdem finibus opida incolit, *Baart*, *Straleſond*, *Gripeswolde*, *Wolgaſt*, *Gütſchkow*, *Anklam*, *Träptow*, *Damyn*. Addo ex ipſo mari inſulam *Vſedom*; ad quam oſtium eſt Svevi, vulgò nunc *Swine* dictum.

Iunguntur Eudoſibus proximi SVARDONES: quos apud Ptolemæum mendosè legi crediderim Φαρόδεινοὺς pro Σφαρδεινούς. Hos Svevo flumine, mare Svevico, Eudoſum, Varinorum, Cavionumque confiniis cingo. à meridie lineam ab Havelæ & amnis, qui ex lacu Munitio delabitur, confluentibus, ad Svevum flumen, paullo ſupra opidum *Stettin* duco. Continetur nunc hoc terrarum tractu, Pomeraniæ pars; quà opida *Stettin*, *Paſewalk*, *Vkermünde*, & *Vſedom*. Mekelburgienſis etiam ducatus portio, inter Tullium lacum & flumen Havelam ſita.

Poſtremi ſunt in dictis VII nationibus NVITHONES. quibus reliquus ager dari poteſt inter Svardones, Deuringos, Langobardos, ac Svevum, ſive Viadrum flumen. Complectitur is nunc partem Brandeburgienſis Marchiæ, quà opida, *Prentzlow*, *Templin*, *Nye Angermünd*: Mekelburgienſis etiam ducatus portio, quà vicus *Förſtenſee*: item Pomeraniæ portio, quà pagus *Gartz*.

Hi igitur ſunt fines VII illarum nationum, quæ unum corpus in commune inter ſe conficiebant. Iiſdem finibus inſula in mari Svevico objecta eſt RVGIA, vulgò *Rügen* dicta. quam eſſe auctoris noſtri *inſulam oceani*, in cujus *ſacro nemore* omnes ſimul prædicti populi feſtos dies, ſacraque Herthæ deæ peragebant, ſitus indicat. Et eſt hodiéque in eâ inſulæ parte, quæ incolis vocatur *Iaſmund*, ad promontorium, cui vulgare vocabulum *de Stubben kamer*, ſilva denſiſſima, incolis dicta *de Stubbenitz*; inque eâ profundiſſimus atrâ aquâ lacus: qui licet piſcibus mirum in modum ſcateat; opinio tamen tenet, retia eum ac ſcaphas non ferre. Quin imò, quum ſuperioribus annis audaculi quidam piſcatores ſcapham intuliſſent; poſtero die redeuntes, uti lacũ retibus tentarent, ſcapham non invenerunt. quod quùm attoniti admiratentur, & quoquoverſùm circumſpicerent; mox unus illorũ animadvertit ſcapham proceriſſimæ fago impoſitam. quumque ſuo more ac lingvâ exclamaſſet; *Quis omnium diabolorum lintrem arbori impoſuit?* è propinquo vox, nemine conſpecto, audita eſt; *non omnes id fecêre diaboli; ſed ſolus ego, cum fratre meo Nicolao.* Ita ſcilicet etiam nunc malignus ille ſpiritus, in loco antiquiſſimâ idololatriâ contaminato, hominibus illudere non deſinit; haud dubiè dolens, priſcum ſibi cultum, venerationemque ademta. At in aliis quoque terrarum orbis partibus eidem deæ, ad altiſſimos lacus eadem peracta fuiſſe ſacra, ſuprà, lib. I, cap. XXVII, docui.

Ceterùm tanta dicti nemoris lacuſque fuit celebritas, tantaq; religio, ut etiam poſteà Sarmatæ (ſive ii Slavi ſint) quum, expulſis Germanis, omne hoc litus, ad Cimbrorum uſque peninſulam, ſimulq; prædictam inſulam occupaſſent, pari locum ſuperſtitione venerati ſint. de quâ re ſic Helmoldus lib. I, cap. VI: *Peragratis multis Slavorum provinciis, pervenerunt ad eos qui dicuntur Rani, ſive Rugiani, & habitant in corde maris. Ibi fomes eſt errorum, & ſedes idololatriæ. Prædicantes itaque verbum Dei cum omni fiduciâ; omnem illam inſulam lucrati ſunt. ubi etiam oratorium fundaverunt, in honorem domini ac ſalvatoris noſtri Ieſu Chriſti, & in commemorationem ſancti Viti, qui eſt patronus Corvejæ. Poſtquàm autem, permittente Deo, mutatis rebus, Rani à fide defecerunt; ſtatim pulſis ſacerdotibus atque Chriſticolis, religionem verterunt in ſuperſtitionem. nam ſanctum Vitum, quem nos martyrem, ac ſervum Chriſti confitemur, ipſi pro Deo venerantur, creaturam anteponentes creatori. Non eſt aliqua barbaries ſub cælo, quæ Chriſticolas, ac ſacerdotes magis exhorreat. ſolo nomine ſancti Viti gloriantur: cui etiam templum ac ſimulacrum am-*

pliſſima

pliſſimo cultu dedicaverunt; illi primatum deitatis ſpecialiter attribuentes. De omnibus quoque provinciis Slavorum illic reſponſa petuntur; & ſacrificiorum exhibentur annuæ ſolutiones. Sed nec mercatoribus, qui fortè ad illas ſedes appulerint, patet ulla facultas vendendi, vel emendi, niſi priùs de mercibus ſuis deo ipſorum precioſa quæque libaverint: & tunc demum mercimonia foro publicantur. Et eodem lib, cap. XXXVII. *Quodam tempore, quum Henricus reſideret in urbe Lubeke; ecce improviſus ſupervenit exercitus Rugianorum, ſive Ranorum. ſubvectique per alveum Trabenæ, urbem navibus circumdederunt. Sunt autem Rani, qui ab aliis Runi appellantur; populi crudeles, habitantes in corde maris, idololatriæ ſupra modum dediti, primatum præferentes in omni Slavorum natione; habentes regem, & fanum celeberrimum. und etiam propter ſpecialem fani illius cultum, primum venerationis locum obtinent: &, quum multis jugum imponant, ipſi nullius jugum patiuntur; eò, quòd inacceſſibiles ſint, propter difficultatem locorum. Gentes, quas armis ſubegerint, fano ſuo cenſuales faciunt. Victores aurum, & argentum in ærarium dei ſui conferunt; cetera inter ſe partiuntur.* Item cap. LIII: *Inter multiformia Slavorum numina, præpollet Zvante Vith* (Polonicè nunc *Swiety Wit*, id eſt, *ſanctus Vitus*) *deus terræ Rugianorum; utpote efficacior in reſponſis: cujus intuitu ceteros quaſi ſemideos æſtimabant. unde etiam in peculium honoris annuatim hominem Chriſticolam, quem ſors acceptaverit, eidem litare conſueverunt. Quin & de omnibus Slavorum provinciis ſtatutas ſacrificiorum impenſas illò transmittebant. Mirâ autem reverentiâ circa fani diligentiam affecti ſunt. nam neque juramentis facilè indulgent, neque ambitum fani vel in hoſtibus temerari patiuntur.* Manent etiamnunc ad prædictum lacum veſtigia antiquiſſimi cujuſdem operis; cujus editum, ac proceris arboribus aſperum vallum hodiè incolæ regionis vocant ***de Borch wall***, id eſt, ***burgii***, ſive ***caſtelli vallum***.

Atque hactenus SVEVORUM pars inter Albim Svevumque ſive Viadrum flumina, & mare Svevicum explicata eſt. De iis, qui trans Viadrum incoluêre Svevi, poſteriùs auctor noſter acturus eſt. nunc ab Albi ad Danubii ripam ſtylum converſurus, ſic ſermonem de iſtis ad Albim claudit: ***Et hæc quidem pars Svevorum in ſecretiora Germaniæ porrigitur.*** id eſt in remotiora, ut antè dictum, reſpectu Hermundurorum, Nariſcorum, Marcomannorum, Quadorum, Sveviæ itidem nationum; quæ proximæ erant provinciis Romanis, Rhætiæ, Norico, ac Pannnoniis.

CAP. XXVIII.

De HERMUNDURIS, *& poſteriori* SVEVIA.

DAnubii ripam deſcripturus, ſic exorditur auctor in eodem libro de Germaniâ: *Propior (ut quo modo paulo antè Rhenum, ſic nunc Danubium ſequar)* HERMUNDURORUM *civitas: fida Romanis; eòque ſolis Germanorum, non in ripâ commercium, ſed penitus, atque in ſplendidiſſimâ Rhætiæ provinciæ coloniâ. paſſim ſine cuſtode tranſeunt; &, cùm ceteris gentibus arma modò caſtraque noſtra oſtendamus, his domos villasque patefecimus, non concupiſcentibus.* Magna ſanè fuit Hermundurorũ civitas, à Salæ confluente ad Danubium uſque in longum porrecta. Verùm hæc amplitudo agrorum ab Harudum demum in Bojohæmum migratione cœpit. nam anteà Mœno tenus porrigebantur Hermunduri; primò Helvetiis, ut ſuprà oſtenſum, dein Harudibus Mœnum inter Danubiumque incolentibus. Ceterùm Strabo, inter alia, id etiam imperitè fecit, quòd partem Hermundurorum trans Albim collocavit. quidpe eâdem tempeſtate Paterculus, qui ipſe, ſub Tiberio duce, hiſce in oris militans, coram loca inſpexit, ſic ſcriptum reliquit: ***Albis Semnonum Hermundurorumque fines præterfluit.*** Fines igitur horum cis Albim, quos poſt Harudum migrationem habuêre, indicentur. Cheruſcis, ad dictum Salæ confluentem, fuiſſe finitimos; Chattis etiam, citra Salam colentibus; jam antè patuit, quum de his populis ageretur. Ab occaſu igitur inter Hermunduros atque Chattos terminus fuit Sala amnis, ad opidum uſque *Salefeld*; inde linea ad Radiaci fontem; & mox ipſe Radiacus Mœnusque ad Redonitii uſque confluentem, & opidum *Bamberg*: Hinc Redonitio, & mox Æſchio amnibus, dein lineâ ad opidũ *Königes prun*, [illegible]c deniq; Brentio,

Brentio, qui in Danubium evolvitur, ab Alemannis diſcreti fuêre; ut ſuprà oſtenſium eſt. A meridie ipſe Danubius, Romani imperii Germaniæque terminus, à Rhætiâ provinciâ eos diſtingvebat, à Brentii confluente, ad opidum uſque *Ingolſtat*. cui ripæ oppoſita eſt, à xx millibus paſſuum, *ſplendidiſſima illa Rhetiæ provinciæ colonia, Auguſta Vindelicorum*: quam heic auctorem intelligere, ſuo loco latiùs demonſtrabitur. Atque ſic rectè Hermunduri in fronte erunt Germaniæ, reſpectu ſcilicet Italiæ, & provinciæ Romanorum Rhætiæ. auctor enim noſter paullo pôſt; *Iuxta Hermunduros*, inquit, *Nariſci, ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt*. & mox: *Eaque Germaniæ velut frons eſt, quatenus Danubio prætexitur*. Ab ortu limite juxta lineam ab Ingolſtadio ad fonteis Mœni, à Nariſcis dirimebantur; de quibus proximo loco dicetur. inde ab ortu brumali, ad Albim uſque flumen, Bojohæmicis jugis à Marcomannis arcebantur: hinc, ab ortu æſtivo, dicto flumine à Semnonibus, ad Salæ uſque confluentem; ut ſuprà demonſtratum.

Continentur hodiè his finibus, Anhaldini principatus, ducatusque Saxoniæ portiones inter Salam atque Albim: Miſnia ferè tota, exceptâ eâ particulâ, quæ trans Albim eſt: Voytlandia tota; Coburgienſis ducatus pars, quà opidum *Coburg*; dein Brandeburgienſibus marchionibus ſubjecta opida *Calmbach*, *Cronach*, *Pareut*: hinc Franciæ pars ad lævam Mœni ripam, quà opida *Bamberg* & *Forchaim*: item Palatinatus ſuperioris exigua portio, quà urbs hodiè Germanicarum vel nobiliſſima Norimberga, cum agro ſuo. dein Sveviæ ducatus portio, quà opida *Dinkelſpühel*, & *Nördlingen*.

At controverſia heic incidit nobis, cum ipſo auctore noſtro Tacito, haud levis, ſuper Hermundurorum finibus, nec temerè negligenda. *In Hermunduris*, inquit, *Albis oritur, flumen inclitum, & notum olim*: *nunc tantùm auditur*. Albis ortum ſcimus eſſe in extremis Bojohæmi versùs orientem æſtivum finibus, in confinio Sileſiæ, quà opidum haud procul ſitum *Smideberg*, in valle, vulgò *Teufels grund* dictâ, quaſi dicas *Vallem diaboli*: ubi ex monte profluit, qui vulgò vocatur *das Riſen gebirge*, id eſt, *Gigantum juga*; longè ab iis finibus, quos Hermunduris adſignavi. quamobrem perperam hos deſcripſiſſe videri poſſim. Sanè contra tam gravis auctoris verba, quem redarguere ſummæ fuerit fortè temeritatis, quod reſpondeam, vix habeo. Nec tamen facilè inducor, uti credam, eò uſque Hermundurorum fineis fuiſſe extenſos. Quin ipſe diſſvadet Tacitus, annal. II; ubi prœlium inter Cheruſcos ac Marcomannos, ſive inter Arminium & Maroboduum, Svevorum regem deſcribit, his verbis: *Non aliàs majore mole concurſum, neque ambiguo magis eventu, fuſis utrimque dextris cornibus. Sperabaturque rurſum pugna, ni Maroboduus caſtra in colles ſubduxiſſet. id ſignum perculſi fuit*: *& transfugis* (Ingviomero, Arminii patruo, cum manu clientium) *paulatim nudatus, in Marcomannos conceſſit*. Hos igitur colleis quosnam eſſe dixeris, niſi eos, qui Miſniam à Bojohæmo dirimunt? nam Cheruſcos Maroboduo, non autem Maroboduum Cheruſcis bellum intuliſſe, ſatis ex hiſtoriæ contextu conſtat. Itaque Cheruſci, quum ipſum Maroboduum, Marcomannorum, Hermundurorumque, Semnonum ac Langobardorum regem, armis petere decreviſſent; non domi, intra ſuos fineis eum operti ſunt; ſed per proximos Hermundurorum fineis, ad eum versùs in Marcomannos contendentes, in confinio Hermundurorum Marcomannorumque, circa ea loca, ubi nunc opida Miſniæ viſuntur *Zwicke* & *Chemnitz*, cum exercitu offenderunt. Illic pugna commiſſa eſt. ex quâ Maroboduus, animo perculſus, in colleis, circa opida *Annaberg* & *Mariaberg* caſtra ſubduxit: nudatisque transfugis, quum rebus ſuis diffideret, in Marcomannos, id eſt, in Bojohæmum conceſſit. Ergo ſi prope Annebergam, & Mariebergam mox Marcomannorum ſternuntur fines; certè nullo pacto ultra hos, ad verum uſque Albis fontem, Hermundurorũ fines extendi poſſunt. Nec verò eſt, quòd ſuſpicari velis, ab dextrâ Albis ripâ, id eſt, in Semnonum finibus, prœlium commiſſum, atque inde caſtra in colleis ſubduxiſſe Maroboduum, tandemque in Marcomannos conceſſiſſe. quidpe in Semnonas exercitum ducere Maroboduus non audebat; Semnonibus, ac Langobardis è regno ſuo ad Cheruſcos delapſis; ut narrat ibidem Tacitus. Neque enim offenſivum, ſed defenſivum bellum tum gerebat; quidpe qui adeò viribus ſuis diffidebat, uti Romam auxi-

 lium

lium à Romanis rogatum, mitteret. Tum verò Arminium, veterem Cheruſcorum, Chattorumque, ſolertem, ac peritum ducem, trans Albim, difficili trajectu, & unde periculoſus reductus, in confinium Marcomannorum duxiſſe exercitum, haud credibile eſt: præſertim, quum propiùs ac tutiùs, per Hermunduros, petere Marcboduum quiret. nec adeò vecors, omniſque conſilii militaris expers Arminius, uti extremos Semnonum fineis petens, Hermundurum, Marobodui ſubjectum regno, poſt terga hoſtem relinqueret: qui facilè juſſu regis ſui, dum ille cum Cheruſcis abeſſet, trajecto Salâ flumine, agros eorum depopulari, ac prædam inde agere potuiſſet. quod ipſum Arminius ſolerti animo prævidens, quum conterminos Semnones, Langobardoſque, ſocios haberet armorum; proximos Maroboduani regni fineis Hermunduros ingreſſus, prœlium prædicto loco commiſit. Quòd ſi verò infra Bojohæmum, trans Albim, in ea loca, quæ complexu amnis, jugiſque Bojohæmicis includuntur, Hermunduros protendere velis; memineris Paterculum tradere, Hermundurorum fineis Albim præterfluere, non interfluere. tum verò ſi hac regione Hermunduri fuerunt, dicta autem pugna ultra monteis, in Semnonibus commiſſa; jam non ex collibus in Marcomannos, ſed in Hermunduros Maroboduus conceſſit. Si verò intra Hermundurorum fineis, inter dictos monteis Bojohæmicos Albimque amnem, pugnam commiſſam contendas, caſtraque non in monteis, Bojohæmum à Miſniâ ac Luſatiâ ſeperanteis, ſed in alios quoſdam intra dictum ſpatium porrectos colleis ſubducta: doceas me velim, quâ ratione inde Maroboduus in Marcomannos, id eſt, ultra Albim in meridiem verſùs contendens, tutus eſſe potuerit adverſus acerrimum hoſtem, quem jam intra *latebras Hercyniæ ſilvæ*, ut vocat Arminius eodem libro aqud Tacitum, & patenteis campos admiſerat? Sed totum id, quod regnum Bojohæmi eſt inter monteis ſaltumque Hercynium, Marcomannorum fuiſſe tum temporis ſedem, latiùs infrà firmiſſimis demonſtrabo argumentis. nunc hoc, quod inſtitueram, expediam. Nempe tot ac tantis ſubnixus argumentis, verum Albis fontem ignoraſſe Tacitum, audacter adfirmo. quod & ipſe tantùm non diſertis fatetur verbis, quæ ſunt iſtiuſmodi: ***Flumen inclitum, & notum olim: nunc tantùm auditur.*** Notum erat, quum Druſus, Tiberius, ac Germanicus, aliique Romani exercitus duces, Cheruſcos, Chattos, Hermundurosque debellarent. Trajano autem imperitante, cujus imperii primo anno librum de Germaniâ condidit Tacitus, quum Romani ab illorum finibus receſſerant; audiebatur tantùm. Error autem Tacito hinc natus videtur, quòd, quum tres, ſatis magni, æquales inter ſe concurrerent circa opidum *Budynie* alvei, æquali ſpatio à fontibus profluentes; quorum unus ex oriente Albis eſt; alter ex meridie accolis *Wltawa*, Germanis *Moldaw*, Pragam interfluens; tertius ex occidente Egra: hunc ex tabulâ aliquâ geographicâ arbitratus eſt ille eſſe Albim, in Hermunduris exorientem; ſcilicet, quia id ei nomen ab imperito geographo adpoſitum; vel etiam, quia nullum prorſus omnibus. Egræ verò fons in Hermundurorum confinio, unà cum Salæ, ac Mœni fontibus, uno eodemque profunditur monte, qui vulgò adcolis dicitur *der Fichtelberg*, quaſi dicas *Piniferum*. Ceterùm eadem errandi ratio Ptolemæum quoque à vero Albis ortu ſeduxit. etenim, ſi tabulam ejus Germaniæ benè perſpicias; fontem amnis ei eſſe deprehendes, qui à meridie exoriens Voltavæ fluminis fons eſt genuinus. Verùm hæc de erroribus circa fontem Albis dicta ſufficiant. Fines igitur Hermundurorum nationi manebunt, quos ſuprà circumſcripſi.

Nomen eorum corruptum eſſe in exemplaribus Strabonis Εὐμονδοροι, pro Ἑρμόνδοροι, jam alii ante me obſervarunt viri docti. Apud Ptolemæum idem vocabulum depravatius legi puto Δανδοῦτοι, pro Ἑρμούνδουροι. Hermunduros debere eſſe, ſitus indicat.

Ceterùm uno atque altero ſæculo poſt Taciti ætatem, quum Alemanni, Franci, ac Saxones, Svevorumque trans Salam atque Albim nationes, Gothi, Burgundiones, Vandali, Quadi, ac Marcomanni, propriis ac diſcretis ab invicem nominibus clari haberentur; ſoli HERMUNDURI dicti fuère Romanis SVEVI, & regio eorum SVEVIA: credo eâ potiſſimùm occaſione, ſive causâ, quia hi poſt Alemannos atque Francos Romanis, in Galliâ provinciâ ad Rheni ripam agentibus,

proximi,

proximi: Hos intelligit coſmographus Æthicus: *Oceanus occidentalis habet gentes; Gotos, Thuringos, Herulos, Mercomannos, Langobardos, Svevos, Francos, Alemannos.* Nam & Gothi, & Thuringi, & Heruli, & Marcomanni, & Langobardi, nationes anteà cenſebantur unius Svevicæ gentis; ut ſuprà oſtenſum. Sic & apud Oroſium lib. VII, cap. XV: *Inſurrexerunt gentes, Marcomanni, Quadi, Vandali, Svevi atque omnis penè Germania.* Et cap. XXXVIII: *Quibus nunc Galliarum Hiſpaniarumque provinciæ premuntur, Alanorum, Svevorum, Vandaloram, Burgundionum incurſionibus.* Fl. Vopiſcus, in Aureliano: *Gothi, Franci, Svevi, Vandali.* Horum quoque Hermundurorum ſedem intellexit auctor tabulæ itinerariæ, in quâ vocabulum SVEVIA ſuper Rheni ripam, inter Maguntiacum Argentoratumque depictum eſt: non quia Rheni ripam tunc coluerint Svevi; ſed quia e regione dictorum opidum, ultra Alemannos fuerunt: quos eâ tempeſtate inter Mœnum Danubiumque, Rheni ripam coluiſſe: ſuprà ſatis probatum eſt. Sic Vandulorum, ac Lugiorum, Buriorumque nomina, in eâdem tabulâ, in Danubii ripâ, etiam infra Marcomannorum Quadorumque vocabula poſita ſunt; quum tamen Vanduli mare Svevicum, Lugii Viſtulam, Burii Viadrum adcoluerint; ut infrà oſtendetur. Poëtas tamen ejuſdem ſæculi, neſcio unde errore hauſto (nam per licentiam poëticam factum haud temerè dixerim) Alemannos Svevorum adpellaſſe nomine video. ſic Auſonius, in epigrammate ad Valentinianum Gratianumque Auguſtos:

Cæde, fugâ, flammis ſtratos periiſſe Suëvos;
Nec Rhenum Gallis limitis eſſe loco.

Alemannos hos fuiſſe, à Gratiano, primùm circa Argentariam in Galliâ, dein trans Rhenum circa Danubii fontem victos, ſuprà ex Marcellino demonſtravi: qui eâ tempeſtate vixit, in Romanorum caſtris ſtipendia fecit, hiſtoriamque de rebus à Romanis geſtis condidit. Sic idem poëta in proximè ſequenti epigrammate, de Danubio & iiſdem Gratiani victoriis:

Quà gelidum fontem mediis effundo Suëvis.

Et in precatione conſulari:

Hoſtibus edomitis, quà Francia mixta Suëvis
Certat ad obſequium, Latiis ut militet armis.

Sic item Claudianus, primo in Eutropium:

Germanis reſponſa dabat, legeſque Caycis
Arduus; & flavis ſignabat jura Suëvis.

Et paullo poſt: *Ante pedes humili Franco, triſtique Suëvo*
Perfruor; & noſtrum video, Germanice, Rhenum.

Vbique intelligendi ſunt Alemanni, Francis ad Lonam amnem tunc temporis contermini. nam hos crebras in Galliam tunc feciſſe excurſiones, liquet ex hiſtoriâ Marcellini. Atque horum ſedem Alemanniam, adpellat Claudianus in panegyrico de quarto conſulatu Honorii:

Ante ducem noſtrum flavam ſparsêre Sicambri
Cæſariem; pavidoque orantes murmure Franci
Procubuêre ſolo. juratur Honorius abſens:
Imploratque tuum ſupplex Alemania nomen.

De veris Svevis, id eſt, de Hermunduris Rhætiæ vicinis, Marcellinus, diligens aliàs curioſusque Romanarum rerum narrator, prorſus nihil memorat. credo, quia etiam tum quieti, ac Romanis fidi vicini, quales fuêre Taciti ævo. ſed nec alij ſcriptores, Marcellini Auſoniique ac poſterioribus ſeculis, ullam fecerunt Hermundurorum mentionem; quum tamen credibile non ſit, inter tantas reliquorum Germanorum rapinas, ſolos eos æternùm ab irruptionibus in proximas provincias Rhætiam Galliamque faciundis abſtinuiſſe. At contra Svevi in Hiſpaniam irrupiſſe memorantur. qui certè nulli alii eſſe potuerunt, quàm Hermunduri. nam aliæ Svevorum nationes ſuis ſibi peculiaribus propriiſque ſemper adpellantur nominibus, *Vandili, Gothi, Burgundii, Marcomanni, Quadi.* Iornandes de Gothorum rebus, ſub Leone Glycerioque imperatoribus geſtis, loquens, Sveviam finibus deſcribit hujusmodi: *Danubium congelatum Theodemir Gothorum rex cernens, pedeſtrem ducit exercitum: emenſoque Danubio, Svevis improviſus à tergo apparuit. nam regio il-*

la Svevorum ab oriente Bajoarios habet, ab occidente Francos, à meridie Burgundiones, à ſeptemtrione Thuringos. quibus Svevis tunc juncti Alemanni etiam aderant; ipſique Alpes Rhæticos omnino regentes. Quamvis mirus in pleriſque temporum ſimul locorumque confuſor ſit Iornandes; tamen ex his ſatis planè perſpicitur, eam intelligi Sveviam, quæ circa Mœnum poſita, id eſt Hermundurorum antiquam ſedem. Partim ſui temporis eum deſcripſiſſe Sveviam, partim ut erat ſub Leone imperatore patet ex præſentis temporis verbo *habet*; dein ex pluſquàm perfecti temporis verbo *tunc aderant.* Thuringi Svevis iſtis erant contermini à ſeptemtrione ex lævâ Salę ripâ; quà anteà Chatti: Franci ab occidente, inter Mœnum ac Nicrum; ubi antè Alemanni: Burgundiones quondam à meridie ad Danubium; unde mox in proximam tranſierunt Galliam: Bajoarii ab oriente, in Bavariæ Palatinatu. Alemanni quondam juncti fuêre in Rhætiâ. Vnde Procopius etiam, qui mirè alioquin omnia Germaniæ confudit, ut ſuprà, lib. II, in Tungris oſtenſum eſt, ita tradit rer. Gothicar. lib. I: Τῶν δὲ Θορίγγων Βουργουζίωνες ού πολλῷ ἄποθεν πρὸς νότον ἄνεμον τετραμμένοι ᾤκουν· Σούαβοί τε ὑπὸ Θορίγγων καὶ Ἀλαμανοὶ, ἰσχυρὰ ἔθνη. id eſt: *Haud procul Thoringis Burgundiones, in auſtrum versùs, colebant. iterumque ſub Thuringis Svabi, & Alamani validæ gentes.* Manet hodiéque, in antiquis circa Norimbergam Svevorum ſedibus, nomen eorum in duobus opidis *Schwabach*: quorum alterum in ſeptemtriones versùm fluvio cognomini adpoſitum.

At tandem verò, quum Alemanni prorſus omnes Germaniam reliquerunt; Svevi Hermunduri in eorum ſedeis paullatim ad Danubii fontem, ac porrò in Rhætiam ad Brigantinum uſque lacum ſuccedentes, nomen his terris ſuum intulerunt, quod in hanc uſque diem manet. nam *Schwaben land* dicitur regio, ducatus titulo inſignita; & incolæ ejus *Schwaben*. Hinc eſt illud Paulli Diaconi, lib. II, cap. XV: *Liguria uſque ad Gallorum fines extenditur. inter hanc, & Svaviam hoc eſt Alamannorum patriam, quæ versùs ſeptemtrionem eſt poſita, duæ provinciæ, hoc eſt, Rhætia prima, & Rhætia ſecunda, inter Alpes conſiſtunt, in quibus propriè Rhæti habitare noſcuntur.* At lib. III, cap. XVIII, Auſonii & Claudiani more Svevorum Alemannorumque nationes, vel ſaltem nomina confundit: *Ex Svavorum, hoc eſt, Alamannorum gente oriundus, inter Longobardos creverat.*

Ex his igitur ſatis clarè jam manifeſtóque patet, poſterioribus ſęculis eam, ceu proprio peculiarique vocabulo, dictam fuiſſe SVEVIAM, quæ anteà, particula permagnæ illius Sveviæ, Hermundurorum fuit ſedes.

CAP. XXIX.

De NARISCIS: *qui &* NARISTI, *&* NARISTÆ; *& poſterioribus temporibus* ARMALAUSI *dicti.*

AVctor noſter, eodem libro de Germaniâ: *Iuxta Hermunduros Nariſci, ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt. eaque Germaniæ velut frons eſt, quatenus Danubio prætexitur.* Ergo NARISCI quoque in ripâ Danubii, inter Hermunduros ac Marcomannos, qui Bojohæmum incoluerunt. Limites igitur fuêre, à meridie Danubius, ab Æni confluente ad Ingolſtadium uſque: ab occaſu, linea hinc ad Mœni fonteis ducta: ab ortu æſtivo, Bojohæmici montes ac ſaltus. Atque huc rectè faciunt etiam ea, quæ à Strabone, ac Ptolemæo, ſuper Nariſcis & Gabretâ ſilvâ & Navo flumine adferuntur. quorum hic ita: Ὑπὲρ τὰ Σούδητα ὄρη Τευριοχαῖμαι· ὑπὸ δὲ τὰ ὄρη Οὐαρισοί· εἶτα ἡ Γαβρῆτα ὕλη· ὑπὸ δὲ τὴν Γαβρῆταν ὕλην Μαρκομανοί. hoc eſt: *Supra Sudetos monteis Teuriochæmæ: ſub montibus Variſti: dein Gabrita ſilva: ſub Gabritâ ſilvâ Marcomanni.* Sudeti montes ſunt, qui in Theuringiâ exſurgentes, effuſis Viſurgi, Salâ, Mœno, Egrâ, ac Navo, amnibus, Bojohæmi latus occidentale cingunt ad Danubium: in quibus ſaltus ſternuntur Theuringicus & Bojohæmicus, vulgò *der Döringer und Böhaimer Wald.* Supra hos monteis collocat *Theuriochæmas*, qui fortè ſunt *Theuringi*: infra hos Οὐαρισοὺς; quorum vocabulum jam alii ante me correxerunt in Ναρισκοί. Marcomanni Bojohæmum tenuêre. Gabrita igitur ſilva fuit inter Nariſcos & Marcomannos

comannos, id eſt in dictis montibus Sudetis, à Bojohæmi ac ſuperioris Palatinatus confinio in Theuringiam uſque extenſa. Atque hinc rectè paullo antè flumen, quod hodiè vulgò adpellatur *die Nabe*, ex Gabretâ ſilvâ profluere tradidit. Verba ejus illic hæc ſunt: Τὴν δὲ μεσημβρινὴν τῆς Γερμανίας πλευρὰν ὁρίζει τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ τὸ δυσμικὸν μέρος· ὃ θέσιν ἔχει τοιαύτην. ἡ κεφαλὴ τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ. τὸ κατὰ τὴν ἐκτροπὴν τοῦ εἰς τὴν Γερμανίαν πρώτου ποταμοῦ· τὸ κατὰ τὴν ἐκτροπὴν τοῦ πρὸς μεσημβρίαν φέροντος ποταμοῦ, ὃς καλεῖται Αἶνος· τὸ κατὰ τὴν ἐκτροπὴν τοῦ πρὸς ἄρκτους φερομένου δευτέρου ποταμοῦ, ὡς ἐπὶ τὴν Γαβρίταν ὕλην. τὸ κατὰ τὴν ἑξῆς ἐκτροπὴν τοῦ παρὰ τὴν Λοῦναν ὕλην πρὸς ἄρκτους ῥέοντος ποταμοῦ· ἐφεξῆς ἐπιστροφὴ, ἀφ' ἧς ἐστιν ἡ ἐκτροπὴ τοῦ πρὸς μεσημβρίαν ῥέοντος ποταμοῦ, ὃς καλεῖται Ναραβών (lege Ἀῤῥαβών. id eſt: *Latus autem Germaniæ meridionale terminat Danubii pars occidentalis; quæ ſitum habet hujuſmodi: Caput Danubii amnis. id, quod eſt juxta diſceſſum primi fluminis in Germaniam versùs. id, quod eſt juxta diſceſſum amnis versùs meridiem ducentis; qui vocatur Ænus. id, quod eſt juxta diſceſſum amnis ſecundi in ſeptemtriones versùs ducentis ad Gabritam ſilvam. id, quod deinceps eſt juxta diſceſſum amnis apud Lunā ſilvam, versùs ſeptemtriones fluentis. dein converſio, à quâ eſt diſceſſus amnis in meridiem versùs fluentis; qui adpellatur Arrabo*. Meridionale Germaniæ latus cludi ait amne Danubio. ejus tractū per confluentia in eum flumina deſcribit. in dextrâ ripâ, à meridie recenſet *Ænum* & *Arrabonem*; quorum ille vulgò nunc *die In*, juxta Paſſavium; hic *Rabe*, juxta cognominem ſibi Hungariæ urbem, in Danubium defluunt. A lævâ ripâ, id eſt, à ſeptemtrionibus tria notat flumina: quorum ſecundum à *Gabretâ ſilvâ* deducit; tertium à *Lunâ ſilvâ*. Treis maximos hujus ripæ amnes voluiſſe eum indicare, haud dubium eſſe poteſt. In maximis heic primum ſcimus eſſe *Marum*, vulgò *die Mark* Germanis, Slavis *Moráwá*, Moraviam ſecantem: ſecundum verò *Navum*, vulgò *die Nabe*, à dictis *Sudetis montibus*, & *ſilvâ Gabretâ* profluentem. tertius, ex notatâ à Ptolemæo diſtantiâ, erit *Brentius*, inter opida *Lauing* & *Gundelfing* Danubio ſeſe miſcens. nec obſtat, quòd hujus confluens eſt ſupra confluentem *Lichi*; quum primum amnem Ptolemæus infra *Lichum* Danubio adfundat. ſic ſcilicet falsò etiam ſecundum longè infra Ænum Danubio miſcuit; quum tamen *Nabus* (nec alius eſſe poteſt) longè ſupra Ænum Danubio jungatur. De *Gabretâ ſilvâ* convenit ei cum Strabone; cujus verba, in lib. VII, hæc ſunt: Ὁ δὲ Ἑρκύνιος δρυμὸς πυκνότερός τε ἐστὶ καὶ μεγαλόδενδρος, ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς κύκλον περιλαμβάνων μέγαν. ἐν μέσῳ δὲ ἵδρυται χώρα καλῶς οἰκεῖσθαι δυναμένη, περὶ ἧς εἰρήκαμεν. id eſt: *Hercynius ſaltus denſior eſt, magnisque conſitus arboribus, locis naturâ munitis magnum includens circulum: in cujus medio eſt regio, apta habitationi egregiæ; de quâ diximus*. De Bojohæmo eum loqui, ſuo loco oſtendetur. pergit paullo pòſt: Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη ὕλη Γαύβρητα μεγάλη· ἔπειτα δὲ τὰ τῶν Σουήβων· ἔπειτα δὲ ὁ Ἑρκύνιος δρυμός· ἔχεται δὲ κἀκεῖνος ὑπ' αὐτῶν. hoc eſt: *Eſt & alia ſilva magna Gaubreta: poſt quam Svevorum ſedes. mox Hercynius ſaltus; quem & ipſum Svevi tenent*. Silvam Gabretam eamdem intelligit, quam Ptolemæus; nempe *Theuringicam* ad Bojohæmum uſque: ſilvæ deinde junctos *Svevos Nariſcos*: de hinc *Hercynium ſaltum*, quem *Svevi* tenebant *Marcomanni*, & *Quadi*. GABRETA igitur SILVA eſt, quæ hodiè partim *Theuringicus*, partim *Bojohæmicus* vocatur *ſaltus*: in cujus jugo Pinifero oritur *Navus* amnis, Nariſcos interfluens.

Includunt nunc dicti Nariſcorum fines Palatinatum ſuperiorem, qui & Bavariæ Palatinus dicitur; dein Lantgraviatum Leuchtenbergenſem.

Ad vocabulum gentis quod attinet; legitur id, ut antè oſtenſum, apud Ptolemæum, Οὐαριστοί· quod viri docti corrigendum putarunt in Ναρισκοί. Equidem ego de Οὐ in Ν mutando nihil ambigo: at de τ in κ vertendo etiamnum dubito. quippe quamvis ipſe Taciti exemplarium fidem Ptolemæi exemplaribus prætulerim; preſertim, quum apud Iul. quoque Capitolinum in M. Antonino legantur *Nariſci*: tamen è diverſo pro Ptolemæo facere video, quod apud Theodoſium è Dionis hiſtoriâ iidem populi dicantur Ναρίσται. ita uti ferè credam, promiſcuè ea vocabula uſurpaſſe quondam Græcos: quemadmodùm Ταυρίσκους quoque dixerunt Ταυρίστους, & Ταυρίστας, teſte Strabone libro VII. Longè rectius tamen, magisque genuinum erat NARISCI; ex Germanico derivativi generis vocabulo *thi Nariſchen*. Etenim, aut flumen Nabum adcolis quondam dictum fuit *thi Nare*; unde genti nomen derivatum *thi*

 Nariſchen:

Nariſchen: aut genuinum nomen *ibi Nabiſchen*, Romani vitiarunt in *Nariſcos*.

De cetero, nomen hoc gentis ultimò refertur à Dione & Capitolino in M. Antonini principatu. Poſterioribus temporibus, tabulæ itinerariæ, eodem ſitu, inter Alemannos & Marcomannos dicuntur ARMALAUSI: & apud Æthicum inter Germaniæ genteis vitiato vocabulo *Armolai*. Quando priſcum nomen, & quâ de causâ mutaverint, haud facilè dixerim.

CAP. XXX.

De BOIOHÆMO, *ejusque incolis* BOIIS, *&* MARCOMANNIS.

TErram Bojohæmicam qui primùm Germani incoluerint, incertum eſt. BOIOS deinde, Gallicam gentem, immigraſſe, ex Tacito ſatis perſpicuè diſco. Verba ejus in libro de Germaniâ hæc ſunt: *Iuxta Hermunduros Nariſci, ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt. Præcipua Marcomannorum gloria, vireſque: atque ipſa etiam ſedes, pulſis olim Bojis, virtute parta. Nec Nariſci, Quadive degerant. Eaque Germaniæ velut frons eſt, quatenus Danubio prætexitur.* Et eodem libro anteà: *Validiores olim Gallorum res fuiſſe, ſummus auctorum divus Iulius tradit. eóque credibile eſt, etiam Gallos in Germaniam tranſgreſſos. Quantulum enim amnis obſtabat, quò minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet, permutaretque ſedes, promiſcuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ diviſas? Igitur inter Hercyniam ſilvam, Rhenumque & Mœnum amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre. Manet adhuc Boiemi nomen; ſignificatque loci veterem memoriam; quamvis mutatis cultoribus.* De tempore, quando huc Boji tranſiverint, tam varias doctiſſimorum etiam hominum, tamque diſcrepanteis video ſententias, ingenteiſque errores, uti mirari ſatis nequeam, potuiſſe eos, in re haud permide obſcurâ, tam miſerè cæcutire. Docet id quàm deſertiſſimis verbis T. Livius, in lib. V, quæ hæc ſunt: *Priſco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia eſt, penes Bituriges ſumma imperii fuit. ii regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit; virtute fortunâque, cùm ſuâ, tum publicâ præpollens: quòd in imperio ejus Gallia adeò frugum hominumque fertilis fuit, ut abundans multitudo vix regi videretur poſſe. Hic magno natu ipſe jam, exonerare prægravante turbâ regnum cupiens; Belloveſum, ac Sigoveſum, ſororis filios, impigros juvenes, miſſurum ſe eſſe in quas dei dediſſent auguriis ſedeis, oſtendit. quantum ipſi vellent, numerum hominum excirent; ne qua gens arcere advenienteis poſſet. Tum Sigoveſo ſortibus dati Hercynii ſaltus.* Bojos deduxiſſe Sigoveſum, extra controverſiam erat, quando ab his *incincti*, ut ait Paterculus lib. II, *Hercyniæ ſilvæ campi*, BOIOHÆMI nomen acceperunt, quod in hanc uſque diem perdurat, vulgò Germanis *Böhaim* dictum. at controverſum id tamen facere videtur Cæſar, gravis haud minùs quàm Livius, Paterculus, vel Tacitus, auctor. Verba ejus è belli Gallici comment. VI, integra adponere conſilium eſt. *Fuit*, inquit, *anteà tempus, quum Germanos Galli virtute ſuperarent; & ultro bella inferrent; ac propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. itaque ea, quæ fertiliſſima ſunt Germaniæ loca, circùm Hercyniam ſilvam, quam Eratoſtheni, & quibuſdam Græcis famâ notam eſſe video, quam illi Orciniam appellant, Volcæ Tectoſages occuparunt; atque ibi conſederunt. quæ gens ad hoc tempus iis ſedibus ſe continet; ſummamque habet juſtitiæ & bellicæ laudis opinionem.* Aut ego vehementer fallor, aut eâdem de re tres ſcriptores, Cæſar, Livius, Tacitus, ſimul loquuntur. Tacitus ait Cæſarem auctorem eſſe, *validiores olim Gallorum res fuiſſe; eóque credibile, etiam Gallos in Germaniam tranſgreſſos.* id modò ex ipſo Cæſare cognovimus. Livius ait *abundantem multitudinem vix regi potuiſſe; ideóque Ambigatum regem, prægravante turbâ regnum exoneraſſe, partemque ſe in Hercynios ſaltus miſiſſe*. Cæſar tradit *Gallos, propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenũ colonias miſiſſe in Hercyniam ſilvam*. Hæc omnia, inquàm, inter ſe probè conveniunt. in hoc uno Tacitus à Cæſare diſſentit, quòd *Bojos* adpellat, quos ille *Volcas Tectoſagas*. At quomodò diſſentire ab eo potuit, quem apertè fatetur ſe auctorem ſequutum? Vincat igitur, inquies, Cæſar. At qui poteſt; tot contradicentibus argumen-

argumentis? quæ ſi curatiùs perſpexeris, numquàm ei palmam conceſſeris. Hæc igitur ſedulò examinentur. Primùm apud Cæſarem legitur, Volcas Tectoſagas in Hercyniam ſilvam miſſos. id falſum coarguit Livius. quidpe Volcas Tectoſagas conſtat fuiſſe in Galliâ Braccatâ, ſive Narbonenſi provinciâ: quorum opidum Melæ atque Plinio *Toloſa*. unde gentem ipſam Cæſar *Toloſates* bis terve adpellat: Tectoſagarum verò nomen, quamvis antiquiſſimum, numquàm refert. At Livius apertè atque diſertè, non ex Braccatâ Galliâ, ſed ex Galliâ Celticâ colonos in Hercyniam ſilvam miſſos adſeverat. Nec eſt quod ſuſpiceris, de Narbonenſi provinciâ hæc loqui eum; quia Strabo hanc partem Galliæ quondam Celticam peculiari vocabulo adpellatam adfirmat: quâ de re ſuprà lib. I, cap. III, diſputatum. Livius certè heic eam intelligit Celticam, quæ, inter Sequanam, Matronam, Rhenum, Rhodanumque amneis, Gebennam montem, ac flumen Garumnam, oceanumque comprehenſa, pars tertia dicebatur Galliæ Comatæ; à cujus nomine omnis Braccata Gallia excluſa fuit. In Celticâ fuêre BITVRIGES; (nunc regio eſt *Berry*, gentiſque caput *Bourges*) *penes quos ſumma tunc imperii fuit* totius Celticæ. In hac quoque fuêrunt *Arverni, Senones, Hedui, Ambarri, Carnutes, Aulerci*, qui unà cum Biturigibus in Italiam, duce Belloveſo miſſi; ut narrat in ſequentibus Livius. in hac item *Cenomanni*, qui illos in Italiam proximè ſequuti. in hac denique *Boji* etiam, quorum pars Ceonmannos poſteà in eamdē Italiam ſequuti. Certum igitur eſt, Gallos, qui Segoveſo duce in Hercyniam ſilvam commigrarunt, non fuiſſe *Volcas Tectoſagas*, id eſt, Gallos Braccatos. Strabo lib. IV, ubi de Tectoſagarum migratione narrat, in unam Phrygiam eos perveniſſe, Aſiæ regionem, adfirmat. Idem auctor, lib. VII, hanc ex Poſidonii ſcriptis refert narrationem: Φησὶ δὲ καὶ Βοΐους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους, ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοΐων, ἐπὶ τὸν Ἴστρον καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι. Id eſt: *Ait etiam Bojos quondam Hercynium ſaltum incoluiſſe: Cimbros autem, quum ad hæc loca ſe contuliſſent, ab iis repulſos, ad Iſtrum & Scordiſcos Gallos deſcendiſſe*. Factum hoc eâ migratione, quam Cimbri, oceani inundatione peninſulâ ſuâ pulſi, in omnem penè Europam ſuſceperunt; ſuprà in Cimbrorum expoſitione oſtenſum eſt. ubi etiam demonſtratum, inundationem illam jam ante Ariſtotelis tempora eſſe factam. Ex quo maximè perſpicuum fit, nullos hos alios fuiſſe Bojos, quàm Gallos illos è Celticâ, tertiâ Galliæ Comatæ parte, per Sigoveſum, Tarquinio Priſco Romæ regnante, id eſt, circa annum ante natum Chriſtum IↃC, in Hercynios ſaltus deductos; à quibus locus, ſive regio ipſa *Bojohæmi* accepit nomen: quos tandem Maroboduus Marcomannorum rex expulit; teſtibus, Paterculo ac Strabone, quos ſuprà cap. III, in Marcomannis ad Rhenum, expoſui; teſte item Tacito, his verbis: *præcipua Marcomannorum gloria, vireſque: atque ipſa etiam ſedes, pulſis olim Bojis, virtute parta*. Quum igitur Cæſar tradat, eos Gallos olim, quum validiores, ut ait Tacitus, res eorum adhuc eſſent, quàm Germanorum, id eſt, antequàm Germani in Galliam transgrederentur, in *fertiliſſima Germaniæ circùm Hercyniam ſilvam loca* migraſſe, qui ad ſuam uſque ætatem eaſdem ſedeis tenebant; certum eſt nullos alios eum intellexiſſe Gallos, quàm *Bojos*: qui mox poſt ejus ætatem, in Auguſti principatu, à Marcomannis iis ſedibus ejecti ſunt. Ecquis verò tam ignarus Germaniæ, qui neſciat, fertiliſſimæ totius regionis loca eſſe circùm Hercyniam ſilvam, vel potiùs in ipſâ ſilvâ, ut tradit Strabo, loco ſuprà citato, his verbis: Ὁ δὲ Ἑρκύνιος δρυμὸς πυκνότερός τε ἐστὶ, καὶ μεγαλόδενδρος, ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς κύκλον περιλαμβάνων μέγαν. ἐν μέσῳ δὲ ἵδρυται χώρα, καλῶς οἰκεῖσθαι δυναμένη. Id eſt: *Hercynius ſaltus denſior eſt magniſque conſitus arboribus, in locis naturâ munitis circulum includens magnum; in cujus medio regio eſt, egregiæ habitationi apta*. Quibus verbis non modo Bojohæmi ſitum, ſed ſoli etiam fertilitatem eamdem, quam Cæſar, indicat Strabo.

His igitur ita comprobatis, nihil jam reſtat, quàm uti Cæſaris exemplaria in prædictis auctoris verbis corrupta eſſe adſeverem. Cui rei ſuſpicionem præbere poterat vel hoc argumentum, quòd in vetuſtiſſimis exemplaribus, tam impreſſis, quàm manu exaratis, pro voce *Volcæ*, legitur *vulgò*; referturque hæc vox ad præcedentia, pro *vulgariter*, hoc contextu: *circum Hercyniam ſilvam, quam Eratoſtheni & quibuſdam Græcis famâ notam eſſe video, quam illi Orciniam appellant vulgò*. Quæ lectio ſatis apertè prodit,

locum hunc fuiſſe vitiatum. in quo quum poſteà ſciolus quidam videret malè vocem *vulgò* reliquæ orationi quadrare, ex Plinio corrigere eam voluit in *Volcæ*, propter ſequentem mox vocem *Tectoſages*. At ego vocem ſive *vulgò*, ſive *Volcæ* corrigendam, cenſeo in *Boji*: proximæ vocis treis ſyllabas priores *Tectoſa*, in *Celtica*: ultimam ejuſdem vocis ſyllabam *ges*, in *gens*; quæ fortè ſcripta fuit *gẽs*. & integra oratio ſic cohærebit: *Fertiliſſima Germaniæ loca, circùm Hercyniam ſilvam, Boji, Celtica gens, occuparunt, atque ibi conſederunt. quæ gens ad hoc tempus iis ſedibus ſe continet.* Et frequentiſſimus Cæſari eſt mos, eamdem vocem repetere, quemadmodùm heic *gens*. Atque hac tandem ratione omnes hiſtoriæ, tàm Cæſaris, quàm Poſidonii, Strabonis, Velleji, Livii, ac Taciti, conſtabunt.

Ceterùm regionis Bojorum, Hercyniis ſaltibus incinctæ, nomen quod attinet, haud dubiè id Germanis dictum fuit *Der Bojer*, ſive *Bojen haim*, id eſt, *Bojorum ſedes*, *domicilium*, ſeu *patria*; & contractè *das Bojhaim*; unde hodiéque dicitur *Böhaim*, & corruptè *Bömen*. Latini ex illo fecerunt, alii BOIOHÆMUM; ut Paterculus habet lib. II: alii BOIEMUM; ut Tacitus, in dicto libro de Germaniâ: alii BOIÆMUM; ut Strabo libro VII. apud quem tamẽ vox ea variè in variis exemplaribus corrupta legitur, Βουβίεμον, Βουίαίβιον, Βουίασμον, Βουίαιμόν. ex quibus Βουίασμον adeò Lipſio placuiſſe, uti & in Tacito id, pro *Bojemi* vocabulo, ſcribere maluerit, mirari ego ſatis nequeo. Ex Paterculo ac Tacito, ſimulque hodierno ejuſdem vocabuli uſu, ſatis certum eſt, optimum ex omnibus eſſe Βουίαιμον. quamquàm in hoc etiam ego neſcio, cur Strabo ſcripſerit ου, quum ipſe è Poſidonii monimentis citet, *Bojos* quondam hanc regionem tenuiſſe. unde omnino ſuſpicer, ſcripſiſſe eum Βοίαιμον. Apud Ptolemæum regio ipſa nullum nomen habet; at eſt ibi *μέγα ἔθνος, οἱ Βαῖμοι*, *magna gens* BÆMI: quaſi dicas *die Bömen*. de quâ gentis voce mox plura dicam.

Ceterùm MARCOMANNI, pulſis Bojis, quando, & quâ occaſione huc immigraverint, ſuprà hoc libro, cap. III, oſtenſum eſt. Strabo dicto lib. VII; *Ἐνταῦθα δ᾽ ἐστὶ καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σουήβων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ· ἐν ᾧ ἐστι καὶ τὸ Βοίαιμον τὸ τοῦ Μαροβούδου βασίλειον, εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους, καὶ δὴ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομάννους.* id eſt: *In eâdem Germaniâ eſt & Hercinius ſaltus, & Suevorum gentes, partim intra ſaltum habitantes; in quo eſt Bajemum, Marobodui regia: in quam regionem ille, cùm alios plureis, tum populareis ſuos Marcomannos tranſtulit.* Alios illos fuiſſe SEDUSIOS, atque HARUDES, ſuprà prædicto loco docui. Horum tamen nomina, poſtquàm in Bojæmum commigrarunt, in Marcomannorum adpellationem tranſiſſe exiſtimo; quia poſt ea tempora à nullo auctore memorantur. Ptolemæus, pleraque in Germaniâ turbans, atque ima ſummis, vetuſtiſſima noviſſimis confundens, recitatis Marcomannis, BÆMOS paullo poſt ſubjicit, ceu gentem ab illâ diverſam. Verba ejus hæc ſunt: *Ὑπὸ δὲ τὸν Ὀρκύνιον δρυμὸν Κουάδοι· ὑφ᾽ οὓς τὰ σιδηρωρυχεῖα, καὶ ἡ Λουνᾶ ὕλη· ὑφ᾽ ἣν μέγα ἔθνος οἱ Βαῖμοι, μέχρι τοῦ Δανουβίου·* hoc eſt: *Sub Orcynio ſaltu ſunt Quadi. ſub quibus ferrifodinæ, & Luna ſilva. ſub quâ magna gens Bæmi ad Danubium uſque.* Lunam ſilvam fuiſſe ad fontem Mari fluminis, ſuprà in Nariſcis oſtenſum eſt. ſi igitur Bæmi iſti ſub hac; certè nuſquàm fuêre, niſi in Moraviâ. at hanc, cum proximis Auſtriæ Hungariæque ad Danubium uſque terris, incoluiſſe Quados, proximo capite docebo. Falſum igitur eſt, quòd Bæmos heic collocat. Sed ipſe ſatis Ptolemæus hac regione eos excludit, dum Quados ſub Hercynio ſaltu, id eſt, ſub Bojohæmo ponit; ubi eſt Moravia, antiqua Quadorum ſedes. Quum BÆMI haud dubiè ſint, quos hodiè dicimus *die Bömen in Böhaim*, id eſt, in Bojohæmo; Marcomanni verò etiam à multo poſterioribus auctoribus in Bojohæmo locentur: eamdem omnino fuiſſe gentem neceſſe eſt. Diverſitatem nominis hinc natam puto. Quum Marcomanni tenerent Bojohæmum, ſibi quidem ipſis, ac Romanis (quibus id nomen jam antè ad Rheni ripam, & in Galliâ cognitum) dicti fuêre *Marcomanni*. conterminis verò circùm populis Germanis à ſede, *Bojohæmi*, ſive *Bojæmi*, & *Bæmi*; patriâ lingvâ *die Böhaimen*, ſive *Bömen*. quæ nominis uſurpatio poſteà quoque perduravit, in novis iterum cultoribus Venedis, ſive Slavis, qui ſuo ſibi vocabulo & anteà, & nunc *Czechi*, Germanis *die Bömen* in hanc uſque diem indigetantur. Sic igitur idem nomen à Tarquinio uſque Priſco, ad hæc noſtra tem-

tempora bis mille ducentos ampliùs duravit annos.

Terminos Bojohæmi ſatis planè indicat Paterculus, dum *incinctos Hercyniæ ſilvæ campos* occupaſſe Maroboduum memorat. Strabo item, dicto ſæpè loco: ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς κύκλον περιλαμβάνει· ἐν μέσῳ δ' ἵδρυται χώρα καλῶς οἰκεῖσθαι δυναμένη, περὶ ἧς εἰρήκαμεν. hoc eſt: *Saltus Hercynius in locis naturâ munitis magnum includit circulum; intra quem regio eſt habitationi egregiè apta; de quâ dixi.* Dixit ſuprà; ubi Maroboduum in eam migraſſe narravit. Omne autem Bojohæmi regnū ſaltibus ac montibus undique tamquàm nativo cingitur muro. Hinc Arminius, Cheruſcorū dux, apud Tacitum, annal. II, *Hercyniæ latebris defenſum*, ait, *Maroboduum*. Non modò ſaltus, ſed & monteis fuiſſe adpellatos *Hercynios*, infrà oſtendam, ubi de montibus Germaniæ diſſeram. Verùm quia Tacitus Marcomannos in ripâ Danubii collocat, atque in ipsâ fronte Germaniæ; eam iis tribuo ripæ partem, quæ eſt à *Hafner celle*, VIII millibus paſſuum ſupra Paſſavium ſito, ad opidum uſque *Greim*. Hanc partem agrorum Bojohæmo conjungo, ab occaſu montis jugo, quod à fonte Voltavæ ad dictum vicum excurrit. ab ortu amne Clunâ, apud dictum opidum Danubio ſeſe miſcente. Pars heic nunc eſt Auſtriæ; inque medio ejus opidum *Freyſtat*. Fuiſſe Marcomannos in Danubii ripâ, inde maximè liquet, quod crebras cis Danubium in Noricum fecêre excurſiones.

Ceterùm Ptolemæus opidum habet in Germaniâ Μαρόβουδον, MAROBUDUM. id cùm ſitus, tùm nomen, in Marcomannis fuiſſe, indicant, de Marobodui regis nomine denominatum. Regiam fuiſſe Marobodui, haud ineptè forſitan conjecerim; quum à rege conditum, & in regiam ſedem dilectum, regii cognomenti dignitatem meruerit. De eodem haud dubiè auctor noſter annal. II: *Erat inter Gotones nobilis juvenis, nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui; & tunc, dubiis rebus ejus, ultionem auſus. Is validâ manu fines Marcomannorum ingreditur; corruptisque primoribus ad ſocietatem, inrumpit regiam, caſtellumque juxta ſitum. Veteres illic Svevorum prædæ, & noſtris è provinciis lixæ, ac negotiatores reperti; quos jus commercii, dein cupido augendi pecuniam, poſtremò oblivio patriæ, ſuis quemque ab ſedibus, hoſtilem in agrum tranſtulit.* Hanc regiam, quam Catulda inrupit, Lipſius interpretatur Bojohæmum, ſive, ut ipſe vocat ex Strabone, Boviaſmum. *Boviaſmum*, inquit, *in Hercyniâ ſilvâ; de quo attuli ſuprà Strabonis verba*. Verùm fallitur quàm vehementiſſimè vir cetera doctiſſimus. quidpe Strabo totum Bojohæmum, Hercyniis jugis ſaltibusque cinctum, βασίλειον adpellavit Marobodui; nempe quia, multarum etiam aliarum regionum ac gentium, inter Albim Viſtulamque amneis, rex, in hac ſedem habuit. Tacitus verò opus aliquod, lapide atque aliâ materiâ conſtructum innuit, in quo Maroboduus ceu in regiâ arce habitabat: juxta quam *caſtellum*, in opidi formam *ſitum*; in quod *lixas ex provinciis Romanis, & negotiatores jus commercii tranſtulerat*. Hæc duo Catualda cum validâ manu inrupit, poſtquàm jam anteà, *fineis Marcomannorum*, id eſt, Bojohæmum, Strabonis illud Maroboduanum βασίλειον *ingreſſus, primores* inibi *in ſocietatem* armorum & vindicandæ libertatis *corruperat*. Lipſio fortè peregrina viſa eſt iſta loquutio Strabonis, quâ totam regionem, amplam, atque ſpatioſam, βασίλειον adpellavit, & mox τόπον. Verùm de hujus vocabuli frequenti eâdem ſignificatione uſu, ſuprà in Toxandris notavi. integrum terrarum tractum totiuſque gentis ſedem etiam alibi adpellari βασίλειον, legiſſe me memini: quamvis auctor & locus in præſens non ſuccurrat. Ceterùm *caſtellum* illud, juxta Marobodui regiam ſitum, caput gentis Marcomannorum fuiſſe arbitror; quia illuc Svevi, id eſt, Marcomanni prædas ſuas conferebant. Id ſi quis eodem ſitu fuiſſe contendat, quo regia nunc ſedes, gentiſque Czechorum caput, ingens urbs PRAGA conſpicitur; facilè ei palmam dederim. in medio namque regionis tutiſſimus erat locus, ubi & rex, novi inviſique regni conditor, ageret, & quò univerſa gens communeis prædas conferret.

Hæc igitur de finibus, ipſoque ſolo Bojohæmi. Ceterùm Bojis Gallis, quum Bojohæmo pellerentur, idem ferè accidit, quod de Cheruſcis eodem libro, narrat Tacitus. quidpe, ubi Cæſar tradit, *gentem eam ſuâ ætate ſummam habuiſſe juſtitiæ & bellicæ laudis opinionem*; aptè heic ſubjungi poſſe videntur ea, quæ Tacitus de Cheruſcis refert: *In latere Chaucorum, Chattorumque, Cheruſci nimiam, ac marcentem diu pacem illaceſſiti*

nutrie-

nutrierunt. idque jocundius, quàm tutius fuit. quia inter impotentes & validos falsò quieſcas. ubi manu agitur, modeſtia, ac probitas nomina ſuperioris ſunt. Ita qui olim boni æquique Cheruſci, nunc inertes ac ſtulti vocantur. Cattis victoribus fortuna in ſapientiam ceſſit. Eadem ferè idem auctor de Marcomannis: *Præcipua Marcomannorum gloria, viresque: atque ipſa etiam ſedes, pulſis olim Bojis, virtute parta.* Pulſi à Marcomannis Boji quò terrarum conceſſerint, quum apud auctores non diſpiceret doctiſſimus rerum Boicarum ſcriptor M. Velſerus; *pulſos regno & dominatu* interpretatur, *non regione*; manſiſſeque in parte Bojohæmi, exiſtimat. Verùm in Vindeliciæ deſcriptione ego è Strabone oſtendam, pulſos in hujus partem ad Ænum flumen conceſſiſſe, quà nunc etiam poſteri eorum *Bojari* manent.

De virtute Marcomannorum bellicâ, cùm innumera apud antiquiſſimi ſimul poſteriorisque ſæculi auctores exſtant exempla; tùm hoc maximè præclarum eſt Romani hominis, Germanorum hoſtis, elogium: *Præcipua Marcomannorum gloria, viresque: atque ipſa etiam ſedes, pulſis olim Bojis, virtute parta.* Meritò præcipua eorum habenda erat gloria, non modò inter reliquos Danubii adcolas, ſed inter ceteros quoque Germanos omneis; ut qui antiquiſſimis temporibus, Helvetios Gallos ex iis finibus ejecerint, quos hi Mœnum, Rhenum, Danubiumque amneis & Hercynios monteis inter occupaverant; poſtmodùm verò, trajecto Rheno, quum in Galliam à Sequanis contra Heduos vocarentur, omnem ferè Galliam Celticam imperio ſuo ſubjecerint; mox Bojos etiam è Bojohæmo pepulerint; multisque dehinc ac graviſſimis cladibus Noricum ac Rhætiam, Romanorum provincias adfecerint, jam inde à M. Antonini principatu. Oroſius, lib. VII, cap. XV: *M. Antoninus Verus, Marcomannicum bellum, quod continuò exortum eſt, geſſit. apud Carnutum triennio jugiter exercitum habuit.* Iulius Capitolinus, in vitâ ejuſdem imperatoris: *Tantus timor belli Marcomannici fuit, ut undique ſacerdotes Antoninus acciverit; peregrinos ritus impleverit; Romam omni genere luſtraverit.* Sed ſocii iis ſemper fuêre belli contra Romanos Quadi, contermini eorum, & Quadorum item finitimi Iazyges Sarmatæ. Vnde etiam Carnunti exercitus habitus; quod opidum nunc *Haimberg*, in Danubii ripâ, Quadorum finibus oppoſitum.

Regibus ſemper paruiſſe, oſtendit idem noſter, in continentibus: *Marcomannis, Quadisque uſque ad noſtram memoriam reges manſerunt ex gente ipſorum; nobile Marobodui, & Tudri genus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus, ex auctoritate Romanâ. raro armis noſtris, ſæpiùs pecuniâ juvantur.* Non modò in Bojohæmo Marcomanni, ſed jam antè in Rheni ripâ ſub regum imperio agebant. quò ſpectat illud, quod ſuprà citavimus: *Credibile eſt, etiam Gallos in Germaniam tranſgreſſos. quantulum enim amnis obſtabat, quò minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet, permutaretque ſedes, promiſcuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ diviſas?* Attamen *non ſupra libertatem regnabantur* Marcomanni, *nec regibus infinita, aut libera poteſtas*; quod ſuprà libro primo notavi. Ideóque auctor annal. II, ubi de inruptione Catualdæ in Marobodui regiam narrat, *Veteres illic* ait fuiſſe *Svevorum prædas*; non *Marobodui*.

CAP. XXXI.

De QUADIS.

Quados plerique geographorum noſtri ſæculi in eâ regione collocant, quæ inter Bojohæmum ac Poloniam nunc Sileſia vocatur; duo ſcilicet argumenta ſequuti: primum, quia auctor noſter Marcomannis, quos illi Moravos interpretantur, eos continuat; dein, quia Quadorum ac Sileſiorum, quos Germani *die Sleſinger*, ſive *Schleſinger* vocant, nomina eamdem rem ſignificare putant. *quaat* namque oceani adcolis Germanis idem eſt, quod Slavorum genti *zle*, id eſt, *malum*, ſeu *improbum*. quaſi Slavi, in has oras advecti Germanicum vocabulum in ſuam lingvam commutarint. At hoc primo demonſtrandum erat; Polonorum, Slavicæ gentis, *Slaſko*, ac Czechorum, ſive Bojohæmorum, itidem Slavicæ gentis, *Sliſko*, quibus vocabulis terram Sileſiam adpellant; illorum *Sleżacy*, horum verò *Slizacy*, quibus vocabu-

lis gen-

lis gentem *Sileſiorum* indigetant, à voce *zle* deducta eſſe. quod nemo umquàm neque Polonus, neque Bojohæmus, neque alius quiſquam Slavici generis homo conceſſerit. Faceſſant igitur hæ ridiculæ ineptorum hominum nugæ. quibus remotis, quæ mens auctori noſtro fuerit, ſatis liquere exiſtimo. Verba ejus, jam anteà ſæpiùs repetita, hæc ſunt: *Iuxta Hermunduros Nariſci, ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt. eaque Germaniæ velut frons eſt, quatenus Danubio prætexitur.* Ergo & Quadi in Danubii ripâ: ſcilicet infra Marcomannos. Ptolemæus: Ὑπὸ τὸν Ὀρκύνιον δρυμὸν Κουάδοι· ὑφ' οὓς τὰ σιδηρωρυχεῖα, ϗ ἡ Λοῦνα ὕλη· ὑφ' ἣν μέγα ἔθνος, οἱ Βαῖμοι, μέχρι τοῦ Δανουβίου. id eſt: *Sub Hercynio ſaltu Quadi. ſub quibus ferri ſecturæ, ac Luna ſilva. ſub quâ magna gens Bæmi ad Danubium uſque.* Bæmos eoſdem eſſe, quos Marcomannos, maléque heic ultra Bojohæmum collocari, jam anteà notavi. id tamen haud falſum, quòd ſub Hercyniâ ſilvâ, id eſt, ſub Bojohæmo ponuntur Quadi; ut modò ex Tacito intellectum. Ferri autem iſtæ ſecturæ fuerunt in eo montium jugo, quod à Moraviæ opido *Oſtrá*, & flumine *Moráwá*, ad Viſtulæ fontem procurrit. ſub quo ipſo partem Quadorum gentis coluiſſe mox oſtendam. De iiſdem Quadis Strabo lib. VII: Ἐν ταύτῃ δ' ἐστὶ ϗ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς, ϗ τὰ τῶν Σουήβων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ, καθάπερ τὰ τῶν Κολδούλων· ἐν οἷς ἐστι ϗ τὸ Βουίασμον, τὸ τοῦ Μαροβούδου βασίλειον· εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους, ϗ δὴ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομμανούς. ἐπέστη γὰρ τοῖς πράγμασιν οὗτος ἐξ ἰδιώτου, μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον. νέος γὰρ ἦν ἐνθάδε· ϗ εὐεργετεῖτο ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ. ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάστευσε, ϗ κατεκτήσατο, πρὸς οἷς εἶπον, Λουίους, τὸ μέγα ἔθνος, καὶ Ζούμους, ϗ Βούτωνας, ϗ Μουγίλωνας, ϗ Σιβινούς, καὶ τῶν Σουήβων αὐτῶν μέγα Σέμνωνας. πλὴν τά γε τῶν Σουήβων, ὡς ἔφην, ἔθνη, τὰ μὲν ἐντὸς ᾤκει, τὰ δ' ἐκτὸς τοῦ δρυμοῦ, ὅμορα τοῖς Γέταις. Corrupta heic ferè omnia eſſe gentium regionumq; vocabula, etiam alii ante me notarunt viri docti: qui pro Λουίους fecêre Λουγίους; pro Βούτωνας, Γούτωνας: de reliquis verò nihil divinare potuerunt; niſi quòd pro Κολδούλων, in manuſcriptis quibuſdam exemplaribus repererunt Κολδούων. Ego verò non modò gentium vocabula heic, ut in reliquâ Germaniâ apud Strabonem, eſſe corrupta, ſed & ipſam orationem à genuino ordine turbatam, audacter adſevero. Quis, quæſo, credat, Strabonem voluiſſe in gente aliquâ Κολδούων, vel Κολδούλων eſſe *Bojæmum*; in quod Marcomannos cum aliis compluribus traduxerit Maroboduus; quum ipſum Bojæmum paullo pòſt tam clarè omnibus partibus deſcribat, uti nulla alia intelligi regio poſſit, quàm quod Czechorum nunc dicitur regnũ, ſaltibus montibusque Hercyniis cinctum; ut ſuprà oſtenſum eſt? Magna fuiſſe potuit, inquies, τῶν Κολδούων gens; in quâ complures nationes; & inter alias Marcomanni. At haud temerè quidquam credo, quando ipſe Strabo hoc non notavit; quod tamen in Lugiis, ac Semnonibus non negligendum cenſuit. Κόλδουλοι iſti, ſive Κόλδουοι, certè nulli alii fuerunt, quam Κουάδοι; vocabulo eorum, haud ita mirifico librarii lapſu, corrupto: quod reliquis etiam circà populis accidit. in quibus pro Βουίασμον ſcribendum Βοίαιμον, pro Σουήνων, Σουήβων, pro Μαρκομμανοὺς, Μαρκομάννους; jam anteà patuit: pro Λουίους verò, Ζούμους, Βούτωνας, & Μουγίλωνας, reponendem Λουγίους, Λεμοβίους, Γούτωνας, ϗ Βουργουνδίωνας; infrà ſuo loco atque ordine oſtendetur. Scribo igitur totum locum in hæc verba: Ἐν ταύτῃ δ' ἐστὶ ϗ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σουήβων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ· (ἐν ᾧ ἐστι ϗ τὸ Βοίαιμον, τὸ τοῦ Μαροβούδου βασίλειον· εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους, ϗ δὴ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομάννους. ἐπέστη γὰρ τοῖς πράγμασιν οὗτος ἐξ ἰδιώτου, μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον. νέος γὰρ ἦν ἐνθάδε· ϗ εὐεργετεῖτο ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ. ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάστευσε· ϗ κατεκτήσατο, πρὸς οἷς εἶπον, Λουγίους, τὸ μέγα ἔθνος, ϗ Λεμοβίους, ϗ Γούτωνας, ϗ Βουργουνδίωνας, καὶ Σιβινοὺς, ϗ τῶν Σουήβων αὐτῶν τὸ μέγα ἔθνος Σέμνωνας) πλὴν τά γε τῶν Σουήβων, ὡς ἔφην, ἔθνη, τὰ μὲν ἐντὸς οἰκεῖ, τὰ δ' ἐκτὸς τοῦ δρυμοῦ, καθάπερ τὰ τῶν Κουάδων, ὅμορα τοῖς Γέταις. id eſt: *In eâdem hac Germaniâ eſt & Hercynius ſaltus, & Suevorũ gentes; quarum quædam habitant intra ſaltum (in quo eſt et Bojæmum; Marobodui regia. in quem ille locum cùm alios complureis tranſtulit, tum populareis ſuos Marcomannos. Privatus enim hic dominationem invaſit, poſtquàm rediit Româ; ubi adoleſcens vixerat, beneficiis ab Auguſto adfectus. Domum igitur reverſus regnavit; ac, præter jam dictos, ſubjugavit ſibi, Lugios, magnam gentem, & Lemovios, Gutones, Burgundiones, Sibinos, & ex Suevis magnam gentem Semnones.) Enim verò Suevorum, ut antè dixi, gentes aliæ intra habitant, aliæ extra ſaltum, ut Quadorum gens, contermina Getis.* Pro ἐν οἷς, lego ἐν ᾧ; de Hercynio

enim

enim ſaltu geographum loqui, ſatis clarum eſt. & quia de ſuo tempore loquitur, bis per ἐστί· in ſequenti etiam oratione inſtans ſcribo tempus οἰκεῖ. Quum igitur τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν paullo pòſt deſcribat *ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς, κύκλον περιλαμβάνοντα μέγαν, καὶ ἐν μέσῳ χώραν καλῶς οἰκεῖσθαι δυναμένην*, quæ eſt Bojohæmum, Marcomannos, & alios Svevos à Marobodui introductos continens; rectè heic Quados mox ſaltui ſubjungit, conterminos Getis. Quâ in re adſtipilantur ei Tacitus ac Ptolemæus; & item Plinius: cujus verba lib. IV, cap. XII, hæc ſunt: *Ab eo in plenum quidem omnes Scytharum ſunt gentes; variè tamen litori appoſita tenuère, aliàs Getæ, Daci Romanis dicti, aliàs Sarmatæ.* & mox: *Superiora autem inter Danubium & Hercynium ſaltum, uſque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Iazyges Sarmatæ; montes verò & ſaltus, pulſi ab his, Daci ad Pathiſſum amnem, à Maro, ſive is Duria eſt, à Svevis, regnoque Vanniano dirimens eos. averſa Baſternæ tenent, aliique inde Germani.* Quos omnes reliqui auctores, cùm geographi, tùm hiſtorici, *Sarmatas* vocant *Iazygas*; hos auctor tabulæ adpellat *Sermatas Vagos*, unà cum Statio; cujus verba, ſilvar. lib. III, carm. III, hæc ſunt:

Quæ modò Marcomanos, poſt horrida bella, Vagosque
Sauromatas, Latio non eſt dignata triumpho.

Ptolemæus verò eoſdem vocat Ἰάζυγας Μετανάστας, id eſt, *Iazygas Vagos*: collocatque eos inter Danubium ac Pathiſſum, monteisque Sarmaticos. quâ in re probè ei cum Plinio convenit, qui Iazygas inter Danubium, & Pathiſſum, monteisque, & Hercynium ſaltum colere tradit. nam ad fontem uſque Pathiſſi, qui nunc eſt in Hungariâ *Tiſſa*, Germanis *die Teyſſe*, pertinuiſſe magnum illum per totam ferè Germaniam ſparſum ſaltum, ſuo loco docebo. Montes igitur, quibus ſaltus ſuperſternebatur, ſunt ea juga, quæ à dicto opido *Oſtrá*, & flumine *Moráwá* versùs Viſtulæ fontem, atque inde ad Pathiſſi ortum protenduntur: in quorum medio altiſſimus vertex, haud procul opido *Landeſcorona*, *Bábiá gorá* vulgò adcolis Polonis vocatur. Hæc Daci, ſive Getæ, à Iazygibus Sarmatis è campis, inter Danubium Pathiſſumque ſitis, pulſi, tenuerunt ad *Marum* uſque flumen, quod nunc eſt *Moráwá* adcolis Slavis, & Germanis *March*; & *regnum Vannianum*, quod è Plinii ſententiâ fuit inter Marum, Danubium, & juga Bojohæmica, antiquos Quadorum fineis, ut patet è Strabone ſimul atque Plinio, item è Tacito, qui annal. lib. II, Vannium Quadum fuiſſe oſtendit his verbis: *Barbari utrumque* (Maroboduum & Catualdam Bojohæmo pulſos) *comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum & Cuſum locantur; dato rege Vannio gentis Quadorum.* Marum flumen jam oſtendi: Cuſum inquirendum eſt. quamquàm Marum quoque in controverſiam vocaſſe video Rhenanum ac Lipſium; quorum hic ita ad hunc locum Taciti commentatur: *Mariſus hic fluvius dictus Straboni lib.* VII; *Maris Herodoto*; *Mariſia Iornandi*; *Æthico Margus. Retinet nomen hodiè, & incolis appellatur Maros.* Nimis infelix ferè ubique antiquæ geographiæ conjector Lipſius, vir cetera doctiſſimus. *Margum* eſſe Mœſiæ amnem, qui haud dubiè vitiato apud Ptolemæum legitur vocabulo Μόσχος pro Μαργός, ex Antonino, tabulâ itinerariâ, aliiſque compluribus auctoribus ſatis clarè liquet. *Maris* equidem Herodoti, & *Mariſus* Strabonis *Mariſia*que Iornandis eſt hodie Tranſilvaniæ Hungariæque flumen, vulgò adcolis *Maros*, & *Maroſch* dictum. at quomodò ad hunc quadrat, quòd *Plinius* ait Dacos inter Pathiſſum ac Danubium amneis ſub Hercynio ſaltu coluiſſe monteis, ad Marum uſque flumen terminum Svevorum, regnique Vanniani; & ſub montibus, inter dictos amneis, plana atque campos Iazyges Sarmatas? ſatis ineptè; quum Marus iſte ab lævâ Pathiſſi quærendus ſit ripâ, non ab dextrâ. Clarius hoc redditur (ſi cui obſcurum & incertum etiam nunc videtur) à Tacito annal. lib. XII; ubi de eodem Vannio ejusque regno ſic ſcribit: *Per idem tempus Vannius, Svevis à Druſo Cæſare impoſitus, pellitur regno: primâ imperii ætate clarus, acceptusque popularibus; mox diuturnitate in ſuperbiam mutans, & odio accolarum, ſimul domeſticis diſcordiis circumventus. Auctores Iubillius Hermundurorum rex, & Vangio ac Sido, ſorore Vannii geniti. Nec Claudius, quamquàm ſæpè oratus, arma certantibus barbaris interpoſuit; tutum Vannio perfugium promittens, ſi pelleretur. ſcripſitque P. Attilio Hiſtro, qui Pannoniæ præſidebat; legionem, ipsâque è provinciâ lecta auxilia pro ripâ componeret, ſubſidio victis, & terrori adverſus*

victores,

victores, ne, fortunâ elati, noſtram quoque pacem turbarent. nam vis innumera Ligii, aliæque gentes adventabant, famâ ditis regni, quod Vannius XXX *per annos prædationibus, & vectigalibus auxerat. Ipſi, manus propria pedites, eques è Sarmatis Iazygibus erat. impar multitudini hoſtium; eoque caſtellis ſeſe defenſare, bellumque ducere ſtatuerat. ſed Iazyges obſidionis impatientes, & proximos per campos vagi, neceſſitudinem attulêre; quia Ligius, Hermundurusque illinc ingruebant. Igitur digreſſus caſtellis Vannius, funditur prœlio. quamquàm rebus adverſis laudatus, quòd & pugnam manu capeſſiit, & corpore adverſo vulnera excepit. Ceterùm ad claſſem, in Danubio operientem, perfûgit. Secuti mox clientes, & acceptis agris in Pannoniâ locati ſunt. Regnum Vangio & Sido inter ſe partiti ſunt. egregiâ adverſus nos fide.* Hæc Tacitus. ex quibus ſatis clarè perſpicitur, *Marum* nullum alium fuiſſe amnem, quàm qui hodiè in Moraviâ incolis Slavis dicitur *Moráwá* Germanis *die March*. ad hujus quidpe confluentem, in adverſâ Danubii ripâ, ſita fuêre *Pannonica hiberna Carnuntum*; quod nunc *Haimberg* eſſe, ſuo loco oſtendetur. huc facilè adcolæ gentes, Marcomanni, atque his contermini versùs occaſum Hermunduri, ex alteràque parte Ligii, Viſtulæ lævam ripam colentes, adeſſe potuerunt. huc quadrant ea, quæ Plinius de Dacis ac Sarmatis Iazygibus tradit. Sed, omnia uti quàm manifeſtiſſima fiant, *Cuſus* inveſtigandus eſt. Hunc ex adverſo fuiſſe Pannoniæ, patet ex eo, quòd ipſa regio inter hunc & Marum ſita, in quam Druſus Cæſar Marobodui Catualdæque clienteis collacavit, contra Pannoniam fuit. nam Claudius Attilio, Pannoniæ præſidi, ſcripſerat, uti *legionem, & auxilia* è Pannoniâ *provinciâ lecta, claſſemque pro ripâ componeret*: in quâ provinciâ etiam Vannii, regno pulſi, clientes locati. *Cuſum* igitur amnem eum eſſe puto, qui vulgò nunc dicitur *die Wage*, ſupra opidum *Komarno* in Danubium confluens. Et huc rectè Iazyges Sarmatæ auxilio venêre Vannio, quia contermini in lævâ Vagi ripâ. quò illud ſpectat Taciti; *Iazyges, obſidionis impatientes, & proximos per campos vagi, neceſſitudinem pugnæ attulêre, quia Ligius, Hermundurusque illinc ingruebant.* Hæc igitur eſt regio inter Marum & Cuſum, in quâ dicti Svevi, Marobodui Catualdæque clientes, collocati. quam ultra Vagum in orientem versùs non extendo, primùm quia non integra aliqua natio, ſed clientes tantùm prædictorum regum in eâ poſiti; quibus hoc terrarum ſpatium inter Marum ac Vagum ſatis ſuperque eſt. tum verò populis, trans dictos monteis colentibus, confinium relinquendum eſt cum Iazygibus Sarmatis; quibus tributa ſolvebant: ut infrà oſtendetur. Sed & Dio, lib. LXVII, haud obſcurè prædictos Svevos Iazygibus facit conterminos; quidpe ubi Domitianum Lygiis auxilium contra eos miſiſſe narravit; *Ἀγανακτήσαντες δ' ἐπὶ τούτῳ*, inquit, *οἱ Σοῦηβοι, προσπαρέλαβον Ἰάζυγας, καὶ προπαρεσκευάζοντο, ὡς καὶ μετ' αὐτῶν τὸν Ἴστρον διαβησόμενοι·* id eſt; *Svevi, ob id indignati, Iazygum natione ſuas ad parteis traductâ, ſe parabant, ut cum iis Iſtrum trajicerent.* Sic, lib. LXXI, ubique Quadi Marcomannis ac Iazygibus conjunguntur. Ac ſanè ſocietatem ipſis armorum contra Romanos ſemper fuiſſe etiam poſterioribus ſæculis, vel ex uno Marcellino ſatis patet. Sed obſtrepit heic, neſcio quid, Plinius, Germanorum initium, in Danubii ripâ, ex adverſo Carnunti ponens, id eſt ad confluentem Mari; hocque flumine Vannianum regnum à Dacis Sarmatiſque dirimens. ex quo ſuſpicio oboriri poterat, Cuſum illum fuiſſe ſupra Marum, versùs Bojohæmum. Verùm falſum hoc eſſe, patet ex eo, quòd omnis Danubii ripâ ſupra Marum, non ad Pannoniam, ſed ad Norici provinciam, Æno flumine tenus, ſpectavit; quæ legionem præſidiariam habuit Vindobonæ, ſeu Vindomanæ, id eſt, ut nunc vulgò vocatur, Viennæ. ita, uti ad hujus præſidem, non ad Attilium, ſcribere Claudium oportuiſſet. Tum verò, Quadorum nomen ad ſecundam uſque Pannoniam, quam Arrabone amne (*Rabe* nunc eſt) à primâ dirimit Ptolemæus, & Granuam flumen pertinuiſſe, ex Marcellini dilucidiſſimâ perſpicitur hiſtoriâ; quæ lib. XVII, ſic habet: *Auguſto, inter hæc quieſcenti per hiemem apud Sirmium, indicabant nuntii graves & crebri, permixtos Sarmatas & Quados, vicinitate & ſimilitudine morum armaturæque concordes, Pannonias, Mœſiarumque alteram cuneis incurſare diſperſis.* Et poſteà: *His in barbarico geſtis, Bregetionem caſtra commota ſunt; ut etiam ibi belli Quadorum reliquias, circa illos agitantium tractus, lacrymæ vel ſangvis exſtingveret. quorum regalis Vitrodorus, Viduarii filius regis, & Agilimundus ſubregulus, aliique optimates, & judices, variis populis præſidentes, viſo exercitu in gremio regni, ſolique genitalis, ſub greſſibus jacuêre militum;*

L

litum ; & adepti veniam, juſſa fecerunt. Pannoniæ opidum *Bregetionem* nunc eſſe *Graan*, ſuo loco argumentis docebo ſatis validis. Vnde liquet, Quadorum gentem ad flumen Granuam uſque tunc temporis pertinuiſſe. quod etiam atteſtatur M. Antoninus imperator, in vitâ ſuâ, lib. I, his verbis : Τὰ ἐν Κουάδοις, πρὸς τῷ Γρανούᾳ· id eſt; *Quæ in Quadis facta, ad Grannam.* Sed omnia quàm dilucidiſſima reddit Ptolemæus, in deſcriptione Iazygum, his verbis : Ἰάζυγες οἱ Μετανάσται ὁρίζονται ἀπὸ δύσεως τῷ εἰρημένῳ μέρει τῆς Γερμανίας, τῷ ἀπὸ τῶν Σαρματικῶν ὀρέων ἐπὶ τὴν Κάρπιν (malè vulgò τὸν Καρπάτην) καὶ τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ ἐπιστροφήν. Id eſt : *Iazyges Metanaſtæ terminantur ab occaſu prædictâ Germaniæ parte, quæ eſt ab Sarmaticis montibus ad Carpin, & Danubii flexum. Carpin* hodiè in ripâ Danubii ſupra Budam dici *Kalpach*, ſuo loco oſtendetur. ex hujus adverſo montium jugum, ex meridie in occaſum versùs ad fontem uſque Vagi protenſum, *Sarmaticos* illos fuiſſe Ptolemæi *monteis*, Germaniamque iis ab Iazygibus fuiſſe ſubmotam, infrà docebo, ubi de montibus Germaniæ erit ſermo. Huc uſque igitur Quadi, ultimi Germanorum in Danubii ripâ, fuerunt extenſi. quò rectè convenit Marcellini hiſtoria de *Bregetione* : item illud in vitâ Antonini de Granuâ amne. Atque hinc tandem eſt quòd Ptolemæus, lib. VIII, ait Germaniam terminari ἀπὸ μεσημβρίας, Ῥαιτίᾳ καὶ Νωρικῷ, καὶ δυσὶ Παννονίαις· id eſt : *à meridie Rhatiâ, Norico, & duabus Pannoniis* : quarum inferior ab Arrabone amne incipiebat. Ego ex his univerſis, quæ hactenus adlata, iſta colligo : primò Svevos illos, inter Marum Cuſumque locatos, in Quadorum tranſiſſe commune nomē; Vaniique regnum fuiſſe à Clunâ amne, (quo Marcomannos in Danubii ripâ ab oriente finivi) ad Vagū uſque ; tam in antiquos Quados, inter Clunam Marumque ſitos, quàm in eos Svevos, qui poſteà inter Marum Vagumq; nomini illorum acceſſerunt. Plinium autem ex eo erraſſe puto, quia antiquorum Quadorum nomen Maro finiri, apud ſuperioris ſæculi ſcriptores legerat. tum, quia jam antè regnum habuit in Quadis, quàm alii ei adjicerentur Svevi, ultra Marum. quod haud difficulter etiam ex Taciti libro de Germaniâ colligere licet ; ubi ſic tradit : *Marcomannis, Quadisque, uſque ad noſtram memoriam, reges manſerunt ex gente ipſorum, nobile Marobodui, & Tudri genus. jam & externos patiuntur. ſed vis & potentia regibus ex auctoritate Romanâ. raro armis noſtris, ſæpius pecuniâ juvantur.* Vt *Maroboduus* Marcomannorum, ſic *Tuder* Quadorum fuit rex. voluit quidpe auctor nobiliſſimum omnium in utrâq; gente oſtendere. erravitque heic haud modicè doctiſſimus cetera vir, M. Velſerus, in Boicis ſuis; ubi Tudrum æquè Marcomannorū facit regem, ac Maroboduum. Quia igitur jam longè ante Taciti memoriam Quadi ſuos habuerunt reges; ut ex his verbis ſatis diſertè patet: Vannius quoque haud dubiè Quadorum ſimul ac novorum inter Marum Cuſumq; cultorum fuit rex. quidpe ſi aliis Quadis rex ; cur non hunc potiùs Svevis, in novis ſedibus prope locatis, regem impoſuit Druſus ; cui majores opes ex aucto regno, atque vires à Dacorū Sarmatarumque injuriis novos colonos tuendo? cur item, ubi Vannius regno pellitur ab Hermunduris Ligiisque, nulla Quadorum, proximæ ac validę nationis, mentio in alterutrâ partium ; minùs verò eorum regis? ſoli Vangio ac Sido Quadi, Vannii ſorore geniti, memorantur. Certè hos duos innuere auctorē haud dubito, ubi Vannium *domeſticis diſcordiis*, id eſt, quæ in regno ejus ortæ erant, *circumventum* ait. *accolarum* autem *odium*, quod idem auctor refert, Marcomannorum fuiſſe cenſeo ; quibus conjuncti Hermunduri, moxque ſequuti ab alterâ parte Ligii. ni fertè Iubillius ille, Hermundurorum rex, in Marcomannos quoque obtinuerit regnū, pulſo Catualdâ ; qui & ipſe paullo antè Maroboduum pepulerat. ſic enim annal. lib. II : *Idem Catualdæ caſus ; neq; aliud perfugium. pulſus haut multo pòſt Hermundurorum opibus, & Vibilio duce ; receptusque, Forum Iulium, Narbonenſis Galliæ coloniam mittitur. Barbari utrumque comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum & Cuſum locantur ; dato rege Vannio, gentis Quadorum.* Scribo heic quoque *Iubillii* nomen : nam eumdem eſſe qui Hermundurorum rex, XXX annis pòſt regno pepulit Vannium, cuivis diſpectu promtiſſimum eſt. Librario hoc loco Romanum *Vibulliorum*, ſive *Vibiliorum*, magis quàm Germanicum *Iubillii* nomen notum fuit. Ceterò ad antè dicta pertinere puto, quæ annal. lib. XII, de Vanniano regno ſequuntur : *Regnum Vangio ac Sido inter ſe partiti ſunt : egregiâ adversùs nos fide ; ſuone an ſervitii ingenio, dum adipiſcerentur dominationes, multâ caritate ; & majore odio, poſtquàm adepti ſunt.* Diviſiſſe ita videntur ut al-

ter ei-

ter citra Marum, alter ultra regnaret. etenim illa regio, in quâ novos colonos poſuerat Druſus, anguſtior erat quàm quæ duo regna commodè ferre quiret. Adde præterea quæ ſuprà ex libro de Germaniâ citavi: *Sed vis, & potentia regibus ex auctoritate Romanâ. rarò armis noſtris, ſæpiùs pecuniâ juvantur.* Sic Vannius auctoritate Romanâ regnavit: ſic ipſi Vangio ac Sido contra ſubjectorum odium eâdem auctoritate ac potentiâ tuti; unde etiam *egregiâ adversùs Romanos fuêre fide.* Adde idem, ex hiſtoriar. III, iſta: *At ne inermes provinciæ barbaris nationibus exponerentur; principes Sarmatarum Iazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitium aſciti, plebem quoque, & vim equitum, quâ ſolâ valent, offerebant. Remiſſum id munus; ne inter diſcordias externa molirentur, ac majore ex diverſo mercede, jus fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Svevorum, quibus vetus obſequium erga Romanos, & gens fidei commiſſæ patientior: oppoſita in latus auxilia, infeſtâ Rhetiâ; cui Porcius Septimius procurator erat, incorruptæ erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix cum alâ Taurianâ, & VIII cohortibus, ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Æni fluminis, quod Rhætos Noricosque interfluit, miſſus. nunc illis, aut his prælium tentantibus, fortuna partium alibi transacta.* Sido heic & Italicus infeſtæ Rhætiæ opponuntur, quia Quadorũ, gentis Norico conterminæ, reges è propinquo adducebantur.

Termini igitur Quadorũ antiquitus fuerunt, ut antè dictum, à meridie Danubius; ab occaſu æqinoctiali atque æſtivo, primò Cluna amnis, dein Bojohæmici montes, ad Mari uſque confluentem: ab ortu æſtivo Marus. At poſtquàm à Tiberii principatu alii etiam Svevi nomini ac civitati eorum adjecti; limites ultra Marum fuêre, à ſeptemtrionibus montes, in quibus Plinius Hercynium ſaltum, Ptolemæus ferri ſecturas ſternit, ad opidum uſque *Rycho*. inde ab ortu Cuſus ſive Vagus amnis, ad Danubii uſque confluentem. hinc à meridie ipſe Danubius. At quia ab hac parte ingens in Danubio eſt inſula, vulgò incolis *Chalokewz* dicta, operæ pretium eſt ſcire, cujus ripæ illa fuerit, Pannonicæ, an Germanicæ. Pannonicæ non fuiſſe, indè colligo, quia Romanorum caſtella præſidiaria, in hac amnis parte, citrà inſulam fuêre poſita, quà opidum nunc *Rabe* & duo vici *Wiſelburg* & *Kerlburg* viſuntur, ut fuſiùs ſuo loco demonſtrabo. Proinde omnis inſula, cum duobus nunc opidis *Komarn* & *Sumarein*, & minoribus inſulis, quas utrimque Danubii alvei complectuntur, Quadorum finibus eſt adſcribenda. Ceterùm, quum proceſſu temporis fineis ſuos ad Bregetionem uſque Quadi protuliſſent; terminus ab ſeptemtrionibus porrò fuit in dictis montibus ad opidũ uſque *Twárdoſzyn*. hinc ab ortu juxta lineam ad lacum *Holie* ductam: dein flumen è lacu in Granuam amnem decurrens; ac mox ipſe Granua ad confluentem uſque. à meridie iterum Danubius. Sed & ultra dictos monteis, poſterioribus temporibus civitatis ſuæ fineis protulerunt. ſic quidpe Marcellinus, prædicto lib. XVII: *Hortante hoc exemplo clementiæ, advolarunt regales, cum ſuis omnibus, Arabarius, & Vſafer, inter optimates excellentes agminum gentilium duces: quorum alter Transjugitanorum Quadorum parti, alter quibusdam Sarmatis præerat; locorũ confiniis & feritate junctiſsimi.* Expulerunt igitur hinc Dacos, quos in montibus locat Plinius; ac bonam etiam, ſi non omnem, Oſorum partem; quos inter Marum, & opidum *Os wieczym*, Viſtulæ impoſitum, incoluiſſe proximo capite oſtendam. Hæc igitur de finibus Quadorum.

Porrò Ptolemæus circa hos fineis ita: Ὑπὸ δὲ τὴν Γαβρῆταν ὕλην Μαρκομανοί· ὑφ᾽ οὓς Σουδινοὶ, καὶ μέχρι τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ οἱ Ἀδράβαι κάμποι. ὑπὸ δὲ τὸν Ὀρκύνιον δρυμὸν Κουάδοι· ὑφ᾽ οὓς τὰ σιδηρωρυχεῖα, καὶ ἡ Λοῦνα ὕλη· ὑφ᾽ ἣν μέγα ἔθνος οἱ Βαῖμοι, μέχρι τοῦ Δανουβίου, καὶ συνεχεῖς αὐτοῖς, περὶ τὸν ποταμὸν, οἱ Τερακάτριαι, καὶ οἱ πρὸς τοῖς Κάμποις Ῥακάται. Hoc eſt: *Sub Gabretâ ſilvâ Marcomanni. ſub quibus Sudini: & ad Danubium uſque flumen Adrabæ campi. ſub Orcinio autem ſaltu Quadi: ſub quibus ferri ſecturæ, & Luna ſilva. ſub quâ magna gens Bæmi, ad Danubium uſque: & his contermini juxta flumen Teracatriæ, & apud Campos Racatæ.* Quum *Bæmi* iſti in ipſum ſint Bojohæmum referendi, contermini iis *Teracatriæ* & *Racatæ* erunt in Quadorum agris locandi; partes fortaſſe, ſive pagi gentis. *Teracatriæ* qui ſint habendi (niſi fortè ex ſequenti vocabulo Κάμποις, legendum ſit Τέρραι κάμποι; ut antè Ἀδράβαι κάμποι, & Πάρμαι κάμποι) haud facilè dixerim. At RACATÆ omnino videntur eſſe iidem, qui hodiè Slavis Polonis dicuntur *Rakuſzy*, Czechis, ſive Bojohæmis atque Moravis *Rakauſſy*; id eſt, *Auſtrii*, Germanis *die Oeſterreicher*, ad utramque nunc Danubii ripam longè latéque colentes.

Ceterùm à Maro flumine, qui in nonnullis Plinii exemplaribus eſt *Morus*, regio nomen accepit, quo incolis Slavis *Moráwá*, & *Morawska Zemie*; Germanis *Mären*: item incolæ Germanis *Märern*, Slavis *Morawané*, & *Morawci*. quæ vocabula hactenus falsò atque imperitè à Marcomannorum nomine à plerisque noſtri ſæculi geographis deduci video; quaſi Moravia antiqua fuerit Marcomannorum ſedes.

Opida, ſive vicos habuiſſe Quados, jam Ptolemæi tempore, complureis, ex ejus tabulâ Germaniæ diſpicio. In his Ῥοβόδουνον, *Robodunum*, rectiùs atque incorruptiùs ſcriptum eſt lib. VIII Ἐβουρόδουνον, EBURODUNUM; inter tria præcipua Germaniæ opida computatum. nam aliud quoque Quadorum opidum apud eumdem eſt Ptolemæum Ἔβουρον, *Eburum*. & ex ſitu illud nullum aliud eſſe poteſt, quàm quod hodiéque celeberrimum ferè eſt totius Moraviæ, *Brin* Germanis incolis, Slavis *Brno* dictum. Sic Alpinum quoque opidum, quondam *Eburodunum*, nunc in Galliâ dicitur *Embrun*. Sed & Moraviæ *Brin*, ſuperiori ſæculo vocatum fuiſſe Germanis *Brun*, ſive *Brün*, patet ex eo, quòd Latinè ſcribatur *Brunna*.

EBURUM ex ſitu videtur eſſe id, quod, caput regionis, incolis nunc dicitur Slavis *Olomucż*, Germanis verò *Vlmitz*.

MEDOSLANIUM, Μεδοσλάνιον ejuſdem Ptolemæi ex ſitu ſimul & quadam nominis ſimilitudine videtur eſſe nunc celebre opidum *Znáim*.

CELEMANTIA, Κελεμαντία, quamvis à Ptolemæo ex adverſo Arrabonis amnis oſtii ponatur; tamen nihilo magis ea eò pertinet, quam Bregetio ad ejuſdem amnis confluentem. nam hic eſt apud opidum *Rabe*; Bregetio autem, ut antè dictum ex adverſo confluentis Granuæ, nunc *Graan*. Certè *Celemantia* nullus alius eſt locus, quàm qui hodiéque XXX millibus paſſuum ſupra *Znáim*, ſub Bojohæmicis montibus, haud procul Tejæ fontibus vicus dicitur *Kalminiz*. Reliquorum apud Ptolemæum vocabulorum ſitus haud liquet.

CAP. XXXII.

De GOTHINIS, MARSINGIS, OSIS, ac BURIIS.

MArcomannorum Quadorumque gentibus commemoratis, laudeque eorum atque gloriâ decantatâ, in hæc auctor pergit verba: *Nec minus valent retro Marſigni, Gothini, Oſi, Burii. terga Marcomannorum Quadorumque claudunt. è quibus Marſigni & Burii ſermone cultuque Svevos referunt: Gothinos Gallica, Oſos Pannonica lingva coarguit non eſſe Germanos; & quòd tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatæ, partem Quadi, ut alienigenis imponunt. Gothini, quò magis pudeat, & ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campeſtrium, ceterùm ſaltus & vertices montium jugumque inſederunt. dirimit enim, ſcinditque Sveviam continuum montium jugum; ultra quod plurimæ gentes agunt: ex quibus latiſſimè patet Lygiorum nomen.* Hos quatuor populos auctor ab uno latere Marcomannis Quadisque; ab altero, montium jugo claudit. hi igitur duo termini primo loco conſiderandi ſunt. Marcomannorum Quadorumque fines ab hac parte ſatis clarè deſcripti ſunt. illos ſcilicet Bojohæmica juga, hos Marus fluvius terminabat. Illud *montium jugum*, quod auctor tradit, in Hungariæ hodiè Poloniæque ac Sileſiæ confinio, à Sarmaticis, quos Ptolemæus adpellat, montibus (vulgò adcolis Polonis *Tátáry*, Hungaris *Szepéſi* Germanis *das Hungeriſch gebirge*, id eſt, *juga Hungarica*) juxta opidum *Twárdoſzyn*, initium ducit; continuoque procurſu ex meridie in ſeptemtriones verſùs ſeſe extollens, primùm ceu directâ lineâ propter amnem Solam ad opidum uſque *Oświeczym*, Viſtulæ adpoſitum, Sileſiam à Poloniâ dirimit. inde per ipſam Poloniam, Vartæ fluminis dextram ripam, ad uſque opidum *Kłodáwá*, proſequens; hinc verſùs opidum *Bydgoscż*; inde in occidentem converſum ad opida *Kamień* & *Stempelborg*, atque iterum in ſeptemtriones, verſùs fontē Brogi amnis, tandē juxta lævam Viperæ ripam ad mare Svevicum, inter duo opida *Slage* & *Tzanaw* deponitur. Trajectus ejus heic adcolis vocatur *Gollenbarg*; latrociniis, cædibusque viatorum infamis. Ptolemæo univerſum jugum adpellatur Ἀσκιβούργιον ὄρος, ASCIBVRGIVS MONS. His igitur duobus lateribus, ab ortu, & ab occaſu hu-

mali

mali, prædictæ IV nationes in univerſum incluſæ fuerunt. A Danubii ripâ remotas fuiſſe univerſas, liquet quàm manifeſſimè ex eo, quòd auctor eas non, unà cum Hermunduris, Marcomannis, Quadisque, in fronte Germaniæ ponit; ſed *retro Marcomannorum Quadorumque terga claudere*, adfirmat. unde haud falſo argumento colligitur, ultra eam regionem, quam Svevi ſub Vannii regno inter Marum Cuſumque tenuerunt, poſitas fuiſſe. Verùm ſingulatim ſua cuique ſedes tribuatur.

GOTHINOS atque OSOS proximos fuiſſe Sarmatis Iazygibus, & item Quadis, inde judico, quia ab utrisque his tributa illis imponebantur. GOTHINOS tamen citeriores, Danubioque propiores cenſeo. quidpe auctor noſter *ferrum fodiſſe* eos tradit. de his autem ferrifodinis ita Ptolemæus: Ὑπὸ τὸν Ὀρκύνιον δρυμὸν Κουάδοι· ὑφ' οὓς τὰ σιδηρωρυχεῖα, καὶ ἡ Λοῦνα ὕλη· id eſt: *Sub Hercynio ſaltu Quadi. ſub quibus ferri fodinæ, & Luna ſilva.* Idem auctor, in expoſitione Danubii amnis, Hæc habet verba: τὸ μέρος κατὰ τὴν ἑξῆς ἐκτροπὴν τοῦ παρὰ τὴν Λοῦναν ὕλην πρὸς ἄρκτους ῥέοντος ποταμοῦ. id eſt: *Pars ejus, quæ deinceps eſt juxta digreſſionem fluminis quod apud Lunam ſilvam ſeptemtriones verſùm fluit.* Hunc amnem, è Lunâ ſilvâ verſùs meridiem in Danubium defluentem, eumdem eſſe & *Marum*, ſuprà in Nariſcis oſtendi. *Luna* igitur *ſilva* fuit circa Mari fonteis, & prædictas ferrifodinas. Vt igitur ſub Hercynio ſaltu, id eſt, ſub Bojohæmo, quod ſaltus cingebat, Quados verſùs orientem nominat; ſic ſub his etiam verſùs eamdem regionem intelligendæ ſunt fodinæ iſtæ, nullæque aliæ erunt, quàm quas in montium Sarmaticorum jugo, inter Mari Tejæque confluentem & opidum *Twárdoſzyn* extenſo, ſuprà indicavi. Terminus igitur Gothinis fuit ab meridie, dictum jugum, quod Dacos anteà coluiſſe, teſtis eſt Plinius, ſuprà citatus. *Superiora autem*, inquit, *inter Danubium & Hercynium ſaltum, uſque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Iazyges Sarmatæ, montes verò & ſaltus, pulſi ab his, Daci ad Pathiſſum amnem à Marò; ſive is Duria eſt, à Svevis, regnoque Vanniano dirimens eos, averſa Baſternæ tenent, aliique inde Germani.* Huc maximè pertinent & illa auctoris noſtri: *Gothini, quo magis pudeat, & ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campeſtrium, ceterùm ſaltus, & vertices montium, jugumque inſederunt.* Ptolemæus quia ſub Quadis Lunam ſilvam collocat, equidem crediderim, ſaltus heic atque monteis in univerſum à Bojohemo, quà Mari eſt fons, ad Pathiſſum uſque amnem, adpellatos fuiſſe *Hercynios*; ut patet è Plinii verbis: privatim verò eam partem, quæ eſt inter Marum & Cuſum, Svevos Vannianos à Gothinis dirimens, dictam fuiſſe *Lunam ſilvam & montem*; in iisque ferrum fodiſſe Gothinos. nam eodem ſitu fuiſſe ſilvam & ferri fodinas, ſatis liquidò è Ptolemæi patet verbis. nō enim ait; ὑπὸ τοὺς Κουάδους τὰ σιδηρωρυχεῖα, καὶ ὑπό, vel μετά, vel ὑπὲρ ταῦτα ἡ Λοῦνα ὕλη; ſed, ὑπὸ τοὺς Κουάδους τὰ σιδηρωρυχεῖα, καὶ ἡ Λοῦνα ὕλη. Ceterùm ſilvâ hac atq; jugo Gothini à Svevis Vannianis, ſive, ut poſtmodùm adpellati, à Quadis ſubmovebantur, ad opidum uſque *Rycho*: inde primùm à Sarmatis Iazygibus, mox ab iiſdem Svevis, qui huc immigrarunt, ad uſque opidū *Twárdoſzyn.* ab oriente terminus fuit, initium jugi Aſciburgienſis, & flumen Sola, ad Viſtulæ uſque confluentem, & opidum *Oſ'wieczym*, quo à Baſtarnis Germanis arcebantur. ab ſeptemtrionibus, quà *Oſi* occurrebant, pono lineam à dicto opido *Oſ'wieczym* ac Viadri Olſæque confluenteis, hinc ipſum Viadrum, & à fonte ejus lineam ad Marum & caput Moraviæ *Olomucż*: ab occidente, Maro à Quadis diſtingvebantur. Sic jam rectè tributa iis ab his atque ab Sarmatis imponebantur; quia utriſq; erant contermini. Tributa autē patiebantur, quia hac conditione ſolum id obſederant alienigenę. qui, quia Gallici generis; haud dubitaverim quin pars fuerint Bojorum, à Marcomannis antiquâ ſede Bojohæmo pulſorū. Continetur nūc hiſce finibus Poloniæ particula; quà opida *Twárdoſzyn, Iábłakow, Skocżow, Bielsko*, & *Miedzyrzecż*: & Sileſiæ item portiuncula; quà opida *Teſchen, Freiſtat, Frideck*; itē Moravię pars; quà opida *Mezyrzec*, & *Holiſſow.* Ceterùm Dioni, lib. LXXI, eadem gens dicta eſt KOTINOI, COTINI, in his verbis, quæ Theodoſius ex eo refert: Κοτινοὶ δὲ ἐσηγγείλαντο αὐτοῖς ὅμοια. Ταρρούνιον δὲ Πάτερνον παραλαβόντες, ὡς καὶ ἐπὶ τοὺς Μαρκομάννους αὐτῷ συστρατεύσοντες, μόνον οὐκ ἐποίησαν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον δεινῶς ἐκάκωσαν, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπώλοντο· id eſt: *Cotini verò, quum ſimilia Marco nuntiari juſſiſſent, nacti Tarruniunm Paternum, tamquàm in Marcomannos expeditionem cum eo ſuſcepturi, non tantùm id non fecere, ſed etiam Paterno grave intulerunt damnum; ac deinceps ipſi quoque perierunt.* Ex-

peditionem eam in Marcomannos facere potuerunt, quia cum Quadis tunc Romano imperatori intercedebat pax obſequentiſſima; ut ex præcedenti oratione patet.

OSI hinc Gothinis ab ſeptemtrionibus continuabantur, ad utramque Viadri ripam ſatis latè incolentes; versùs occidentem, ad Marum uſque, Quadorum terminum; versùs orientem, ad Vartam, & prædictum jugum Aſciburgium; ultra quod Lygii. A ſeptemtrionibus, lineam duco à Vartâ & opido *Czeſtochow* ad flumen *Melpenaw*, quâ vicus ei adpoſitus *Koliſzan*: hinc ipſum flumen; & ab lævâ Viadri ripâ, amnem, qui apud arcem *Fulſtain* exorſus, ad vicum *Krupice* Viadro miſcetur, ad opidum uſque, quod Slavis *Máły Głogow*, Germanis *Klein Glogaw* nuncupatur. hinc lineam, ad fontem uſque Mari. Gothinis equidem tributa imponebant cùm Quadi, tùm Sarmatæ Iazyges: at Oſis Quadi tantùm; quia longiùs à Sarmatis erant ſiti. Continetur hiſce nunc finibus Sileſiæ pars; quà præcipua opida, *Oppelen*, *Klein Glogaw.*, *Rátibor*, *Troppa*, *Pſcżyná*, *Rybnik*, *Bytom*: dein Poloniæ opida *Długoſzyn*, *Mrzygłod*. *Olſztyn*, *Mſtow*. Locus hoc tractu Ptolemæo refertur Παϱίεννα, PARIENNA: qui hodiè haud procul Viadri fonte, vulgò dicitur *Parn*, Moraviæ opidulum.

Vltra Oſos, inter Bojohæmum & Lygios fuêre MARSIGNI, ac BURII. *Marſignos* proximos facio Marcomannis, ad Viadrum uſque; quia hos primo loco nominat auctor noſter: Burii verò tam prope fuêre Lygios, ut etiam inter hos numerati ſint Ptolemæo; ut mox oſtendetur. A ſeptemtrionibus igitur illos, quà Semnonibus, magnæ Svevorum genti, jungebantur, cingo lineâ, à vico *Steinaw*, Viadro adpoſito, ad Bojohæmica juga, quà opidum eſt *Frideberg*, ductâ. Continetur hodiè his finibus celeberrima totius Sileſiæ pars, quà opida nobiliſſima *Neiſſe*, *Münſterberg*, *Grotka*, *Brige*, *Olaw*, *Sweinitz*, *Strige*, *Lignitz*, & ipſum totius Sileſiæ caput *Breslaw*. præterque comitatus Glacenſis. De vocabulo *Marſignorum* idem ſentio, quod ſuprà de *Reudignorum* nomine: nempe magis genuinè ad Germanicam lingvam id ſcribi MARSINGI. Et eſt gentis vocabulum apud Ptolemæum Μαϱσίγγοι. quod quamvis alieniſſimo loco, citra Albim ſit poſitum; tamen dubium non eſt, quin eamdem gentem deſignet. Pleraque autem quum apud eum auctorem ſint corrupta; facilè ego ſuſpicer, ſcriptum ab eo fuiſſe Μαϱσίγγοι. Apud Æthicum quoque vitiato vocabulo legi eos exiſtimo *Marnianos*, pro *Marſingos*, inter Germaniæ genteis.

BURII hinc, quamvis unà cum prædictis populis terga Marcomannorum claudebrent; tamen haud prope attingebant: ſed, inter Marſingos ac Lygios, medium jugi Aſciburgii adcoluêre. unde etiam ipſis Lygiis à Ptolemæo adnumerati. quamquàm illic Λȣτοι·Βȣϱοι leguntur, pro Λȣγοι Βȣϱοι, vel Λύγιοι Βȣ̃ϱοι, ut infrà in Lygiis patebit. Horum termini, quibus à meridie Oſos, ab ortu Lygios, ab occaſu hiberno Marſingos attingebant, jam antè dicti ſunt. ab occaſu æſtivo lineâ ab prædicto vico *Steinaw* ad opidum *Szrzodá*, Vartæ impoſitum, à Semnonibus diſtingvo. A ſeptemtrionibus, Vartâ flumine, à dicto opido *Szrzodá* ad opidum *Kolo*, à Burgundionibus. Comprehenduntur hiſce nunc finibus; Sileſiæ pars, quà opida, *Prauſtnitz*, *Schildberg*, *Waartenberg*, *Beraun*: & Poloniæ portio; quà opida, *Krzepice*, *Rádomsko*, *Brzeſznicá*, *Wieluń*, *Bolesław*, *Wierus*, *Sieradż*, *Grábow*, *Wártá*, *Sadecż*, *Vnieiow*, *Kaliſz*, *Kolo*, *Konin*, *Kotec*, *Kozmin*, *Iutroſzyn*.

Apud Ptolemæum locus hoc tractu nominatur CALISIA. quod ego ex nomine, ſimulque ex tractu interpretor dictum Poloniæ celebre opidum *Kaliſz*.

CAP. XXXIII.

De LYGIIS; *qui &* LIGII, LUGII, LUGI, & LOGIONES.

A latere igitur Oſorum Buriorumque fuêre LYGII. de quibus ita auctor noſter: *Dirimit, ſcinditque Sveviam continuum montium jugum; ultra quod plurimæ gentes agunt. ex quibus latiſſimè patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffuſum*. Et poſteà: *Trans Lygios Gothones regnantur*. Iugum hoc ſuperiori capite

deſcriptum eſt. hoc igitur, & Viſtulæ amnis lunato curſu, ab opido *Oświeczym*, ad opidum uſque *Bydgoſcż*, cincti fuerunt. Vltra amnem, extra Svevorum nomen coluêre *Baſtarnæ*; ut infrà patebit. Omne Lygiorum ſolum, ultra Germanorum nomen nunc Poloni colunt.

Addit auctor ſuperioribus iſta: *Lygiorum nomen in plures civitates diffuſum. valentiſſimas nominaſſe ſufficiet; Arios, Helveconas, Manimos, Elyſios, Naharvalos.* Non omneis ſe nominaſſe, apertè fatetur. igitur à Ptolemæo referuntur etiam Λȣ̃γοι Διδȣνοι, *Lugi Diduni*. qui in pleriſque exemplaribus leguntur corrupti Λογ/ιδιδȣ̃νοι. Apud eumdem Λȣ̃τοι Ὀμανοὶ videntur eſſe iidem, qui Tacito *Lygii Manimi*. utrum vocabulum probius, haud facilè dixerim; niſi quòd pleraque alia apud Ptolemæum etiam vitiata. apud Tacitum verò haud perinde. Λȣ́γȣς Βȣ́ρȣς, *Lugios Burios* habet idem Ptolemæus. at hos extra Lugiorum nomen ponit noſter. Qui huic *Helvecones*; Ptolemæo ſunt Αἰλȣαίωνες, *Ælveones*, haud dubiè, & ipſi vitiato vocabulo. Singulis ſuas deſcribere ſedeis, haud meæ eſt induſtriæ; quando, Lygiis Germanis vel ſponte egreſſis, vel vi pulſis, Slavi immigrantes, veſtigia etiam vocabulorum exſtinxerunt. *Helvecones* tamen, ex poſitione Ptolemæi, extremi versùs ſeptemtriones, proximi Burgundionibus, Gothonibusque fuerunt. *Elyſios* plerique noſtri ſæculi geographi putant eſſe eoſdem qui nunc *Sileſii* Latinè, patrio autem vocabulo *Sleſinger* vocantur; quaſi litera *S* interierit à voce *Selyſios*. Et potuerunt quidem, ſuis ſedibus à Slavis pulſi, in eam, quæ nunc dicitur *Sileſia*, tranſmigraſſe. Verùm ego per nudam hanc conjecturam haud temerè quidquam in auctore tam gravi immutaverim. De Naharvalis atque Ariis ſic auctor noſter ibidem: *Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus oſtenditur. præſidet ſacerdos muliebri ornatu: ſed deos interpretatione Romani Caſtorem Pollucemque memorant. Ejus numinis nomen Alcis. Nulla ſimulacra, nullum peregrinæ ſuperſtitionis veſtigium. ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterùm Arii, ſuper vires, quibus enumeratos paulo antè populos antecedunt, truces, inſitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra ſcuta, tincta corpora, atras ad prælia noctes legunt: ipsâque formidine, atque umbrâ feralis exercitus, terrorem inferunt; nullo hoſtium ſuſtinente novum, ac velut infernum aſpectum. nam primi in omnibus præliis oculi vincuntur.*

Nomen *Lygiorum* variè ſcriptum reperio. ipſi auctori noſtro, annal. XII, per ſimplex I ſunt LIGII. cui vocabulo proximè accedit illud ex libro de Germaniâ, & Dionis lib. LXVII, LYGII. huc iterum LUGII. nam Λȣγίȣς apud Strabonem eſſe legendum pro Λȣίȣς jam antè haud ſemel dictum; heic verò quàm manifeſtiſſimè liquet. quidpe ut noſter *latiſſimè* ait *patere Lygiorum nomen, in plures civitates diffuſum*; ſic Strabo Λȣγίȣς ſuos facit μέγα ἔθνος, *gentem magnam*. Apud Ptolemæum equidem leguntur Λȣ̃γοι Ὀμανοὶ, & Λȣ̃γοι Διδȣνοι, & Λȣ̃γοι Βȣ̃ροι. verùm quia in pleriſque exemplaribus, pro ſecundo iſto vocabulo leguntur Λογ/ιδιδȣ̃νοι, facillimum eſt conjectu, ubique ſcriptum fuiſſe Λοῦγοι. ita uti LUGI dicantur Ptolemæo, qui Straboni *Lugii*, Tacito *Lygii*, ac *Ligii*. nec dubitare licet, an eadem ſit gens, quum ſitus apud Ptolemæum probè reſpondeat. Zoſimo autem in lib. I, dicuntur Λογίωνες, LOGIONES. quos & ipſos ne dubites eſſe illorum Lugios ac Lygios; ipſa auctoris verba clarum reddunt, quæ ſunt hujuſmodi de Probo imperatore: Μάχας δὲ καρτερὰς ἠγωνίσατο, πρότερον μὲν πρὸς Λογίωνας, ἔθνος Γερμανικὸν· οὓς καταγωνισάμενος, καὶ Σέμνωνα ζωγρήσας, ἅμα τῷ παιδὶ, τὸν τȣ́των ἡγȣ́μενον, ἱκέτας ἐδέξατο, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ τὴν λείαν πᾶσαν, ἣν εἶχον, ἀναλαβὼν, ἐπὶ ῥηταῖς ὁμολογίαις ἠφίει, καὶ αὐτὸν Σέμνωνα μετὰ τȣ̃ παιδὸς ἀπέδωκε. καὶ δευτέρα γέγονεν αὐτῷ μάχη πρὸς Φράγγους· οὓς διὰ τῶν στρατηγῶν κατακράτος νενικηκὼς, αὐτὸς Βȣργȣ́νδοις καὶ Βανδίλοις ἐμάχετο. id eſt: *Acres etiam pugnas commiſit; primùm contra Logiones, gentem Germanicam: quibus devictis, Semnoneque eorum duce cum filio in poteſtatem redacto, ſupplices factos in fidem recepit: & captivis, omnique prædâ recuperatâ, quam habebant; certis eos condicionibus dimiſit; ipſo quoque cum filio reddito. Alterum contra Francos prælium pugnavit. quibus operâ ducum ſtrenuè victis, ipſe cum Burgundis ac Vandilis dimicavit.* Hæc ad Rhenum: quò omnes prædictæ nationes, haud dubiè [illegible]corum vocatu, convenerant. Rectè autem heic nationes domi ſibi invicem conterminæ, *Logiones*, id eſt, *Lugii*, *Burgundi*, ac *Vandili*, & dux illorum *Semno*. Dicti igitur ſunt Zoſimo *Logiones*, quaſi *Lugiones*, qui aliis *Lugi*, ac *Lugii*; quemadmodùm & ipſi

Burgundi aliis auctoribus vocantur *Burgundii*, ac *Burgundiones*; ut infrà oſtendetur. Apud Æthicum vitioſè ſcribuntur *Langiones*, Burgundionibus conjuncti, pro *Lugiones*.

Cap. XXXIV.

De Gothonibus, *qui &* Gotones, *&* Gutones, *&* Guttones, Gythones, Gothi, *&* Gotthi. *item de* Gepidis.

Lygiis continuuabantur ab ſeptemtrionibus Gothones. ſic enim Tacitus: *Trans Lygios Gothones regnantur paulo jam addictiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen ſupra libertatem. Protinus deindè ab oceano Rugii, & Lemovii.* Horum quoque vocabulum variè apud varios auctores ſcriptum legitur. Ipſi Tacito annal. II, ſunt Gotones: Straboni, lib. VII, Γούτωνες, Gutones; ſic namque legendum pro Βούτονες, jam dudum etiam ab aliis adnotatum eſt. Plinio, lib. IV, cap. XIV, & lib. XXXVII, cap. VII. Guttones. Ptolemæo Γύθωνες. Gythones. Poſterioris ſæculi ſcriptoribus paſſim Gothi, ac Gotthi. Sed de his duobus copioſior poſteà inſtituenda erit diſſertio. Ceterùm auctor noſter apertè Gothones in mediterraneis locare videtur, inter Lugios ac Rugios, ſive Lemovios. Pytheas verò Maſſilienſis, Græcus auctor apud Plinium, prædicto lib. XXXVII, cap. II, diſertiſſimis verbis in litore oceani, ſive Svevici maris eos ponit. Verba Plinii, de ſuccino differentis, hæc ſunt: *Pytheas credidit, Guttonibus, Germaniæ genti accoli æſtuarium oceani, Mentonomon nomine, ſpatio ſtadiorum ſex millium. ab hoc diei navigatione inſulam abeſſe Baſiliam:* (ſic legendum, pro *Abalum*, infrà docebo) *illò vere fluctibus advehi; & eſſe concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximiſque Teutonis vendere.* Baſiliam inſulam eſſe eamdē, quæ Scandinavia eidem Plinio vocatur, hodiè Daniæ pars cum Svediâ Norvagiâque, & ulterioribus regionibus; Teutonoſque Danicas incoluiſſe inſulas, ſuo loco oſtendetur. Ceterùm ſuccinum ad Viſtulæ oſtia, & in reliquo Pruſſiæ litore legi, omnibus & lippis notum nunc eſt, & tonſoribus; ibidemque antiquiſſimis lectum fuiſſe temporibus, pluribus infrà oſtendam. Igitur Pytheas, qui de ſuccini circa hoc litus lectione vera cognoverat, de Guttonibus etiam, adcolâ ejuſdem litoris gente, quædam haud falſa accepiſſe poterat. proinde fidem ei hac in re prorſus omnem derogare, haud facilè ſuſtinuerim: nec tamen falſa eſſe, quæ Tacitus ſuper iiſdem Gothonibus, peritiori jam gentium regionumque ſæculo, refert, opinari. poterat quidpe gens, quæ anteà litus oceani adcolebat, poſterioribus temporibus in interiora ſive per vim eſſe pulſa, ſive ſponte ſuâ conceſſiſſe. Id tamen omnino falſum, æſtuarium eos ἑξακισχιλίων σταδίων, id eſt, millium paſſuum ıↄ CCL adcoluiſſe. quidpe mare hoc, mihi patrium, eóque notius, æſtus non patitur. & totum licet hoc litus, ab Chaluſo flumine ad extremos uſque Livoniæ fineis permetiaris; vix amplius VI millibus ſtadiorum invenias: quantum litoris ſpatium unos tenuiſſe Pytheæ ætate Guttones, nemo prudens ſanæque mentis homo perſuaderi facilè ſibi patiatur. At ἑξακοσίων σταδίων, ſtadiorum ıↄ C litus hoc Guttonum ſi tradidiſſet Pytheas, id eſt, millium paſſuum LXXV; rectiùs ſenſiſſe eum dicerem. tantum enim circiter eſt ſpatium litoris à Viſtulæ citimo oſtio in orientem æſtivum versùs, quo ſuccinum hodiéque legitur. Ac tenuiſſe Guttones, LX millium paſſuum ſpatio, litus in inſulâ Viſtulæ amnis, quæ nunc vulgò incolis vocatur *de Näringe*, cum puſillo cis amnem, infra opidum *Danzig*, & item ſuperiorem amnis inſulam, cui cognomentum *Magna*, vulgò *das Grooſſe werder*, ex iis, quæ mox diſſerturus ſum, quàm manifeſtiſſimè patebit. Vnde jam certum fit, *æſtuarium* heic adpellaſſe Pytheam id, quod lacus hodiè eſſe noſcitur, inter dictam inſulam & opidum *Königesberg*, vulgari nomine, *das Friſche haff.* Hunc Pytheas quo vocabulo adpellaverit, quod Plinius vertit *æſtuarium*, equidem ignoro. Ariſtoteli certè atque Straboni, ſæpius ejuſmodi lacus marini, ſive in mare exeuntes, vocantur λιμνοθάλατται.

Limiteis igitur Gothonum agris adſigno hujuſmodi: A ſeptemtrionibus oceanum, ſive oceani ſinum, qui Plinio Melæque vocatur *Codânus*; Tacito autem *Svevicum mare*: ab occidente

occidente æſtivo, quà contermini erant ſuprà dicti Lemovii, primò Cattium rivum, qui IV millibus paſſuum citra Viſtulæ oſtium, oceano miſcetur: & ab ejus fonte lineam, per Caſſubiæ colleis, fonteisque Levæ ac Lepenii amnium, opidumque, quod vulgò incolis Caſſubiis *Byczow*, Germanis *Bütow* adpellatur, ad fontem uſque Brogi fluminis, & opidum *Hamerſteen* ductam. Ab occidente æquinoctiali, atque meridie, quà Burgundiones, ut infrà patebit, occurrebant, Aſciburgiorum eos cingo collium jugo, quod à dicto Brogi fonte primùm versùs meridiem inter opidum *Stuchow*, & amnem Gudam, deinde à vico *Stempelborg* in orientem versùs ad opidum *Bydgoscz*, & proximam Viſtulæ ripam procurrit. quo tractu prædictis Lygiis continuabantur. Ab oriente brumali fuit Viſtula amnis; & ubi is, inter cœnobium *Pölplyn* opidumque *Stuum*, in duo ſcinditur cornua, alveus ejus orientalis, qui Marieburgium opidum præterfluens, vulgari vocabulo *die Nagot*, apud Elbingium opidum in prædictum lacum effunditur. hinc verò ipſe lacus, ad oſtium uſque, quo is, inter duos vicos *Balge* & *Pillaw*, oceano miſcetur. Includunt hi fines regionem, quæ nunc Pomerellia vocatur; ſuperiori autem ſæculo pars erat maxima Caſſubiæ. Eſt hodiéque in citeriori Viſtulæ ripâ, ad medium dictæ inſulæ *Magnæ* latus, vicus vulgari vocabulo *Gut land*, & variante incolarum dialecto *Goot land*. quod an veterum cultorum memoriam ſervet, quaſi dicas *Gothonum terram*; haud temerè adfirmaverim.

Sed Gothonibus meis prædictum litus uti adſeram; ſimulque, probem, eamdem fuiſſe gentem, quam poſterioris ævi ſcriptores dixêre GOTHOS, atque GOTTHOS; altior paullo ſuſcipienda mihi eſt diſſertatio: non contra noſtri tantùm ſæculi ſcriptores; quorum facilis aliàs foret confutatio: ſed adversùm antiquos etiam complureis auctores: in quibus poëtæ, Sidonius, Claudianus, atque Auſonius Gothos plerumque GETARVM adpellarunt vocabulo; Iornandes autem, Procopius, Oroſius, divus Hieronymus, Spartianus & nonnulli alii, liquidò adſeverarunt, Gothos eamdem eſſe gentem, quam antiquiores ſcriptores, Græci dixêre GETAS, Romani DACOS: quorum ſedem ultra Danubium fuiſſe, inter Pathiſſum amnem atque mare Ponticum, ex adverſo Pannoniæ, Mœſiæque, ſatis è Strabone, Ptolemæo, atque aliis, in aperto eſt. Qui equidem tot tantorumque veterum auctorum unanimis ſuper eâdem re conſenſus, tantam hactenus viſus eſt mereri auctoritatem atque fidem, uti nemo, quod ſciam, contrà hiſcere auſus ſit. Verùm ego, quia hoc ubique certum mihi propoſitum, non tam auctorum numerum, quàm pondus rationum expendere; neque hac in re verebor omnibus iſtis contradicere, adversùmque eos ex vetuſtiorum auctorum monumentis probare, duas diverſasque inter ſe fuiſſe genteis, GOTHOS, atque GETAS. Quo facto, oſtendam deinceps, *Gothos* eosdem eſſe, quos Tacitus *Gothones*, & *Gotones*, Plinius cum vetuſtiſſimo ſcriptore Pytheâ *Guttones* adpellavit.

Primo igitur loco ipſa ſuprà dictorum auctorum verba in medium ponere conſilium eſt; ne quis plus ponderis iis ineſſe ſuſpicetur, quàm vel ipſe eruere inde queat: Procopius rer. Gothicar. lib. I: Ἐν μὲν τῇ Ῥώμῃ τῶν τινὲς πατρικίων τὰ Σιβύλλης λόγια προὔφερον, ἰσχυριζόμενοι, τὸν κίνδυνον τῇ πόλει ἄχρι ἐς τὸν Ἰούλιον μῆνα γενήσεσθαι μόνον. χρῆναι γὰρ τότε, βασιλέα Ῥωμαίοις καταστῆναί τινα, ἐξ οὗ δὴ τὸ Γετικὸν οὐδὲν Ῥώμη τολοιπὸν δείσειε. Γετικὸν γὰρ ἔθνος φασὶ τοὺς Γότθους εἶναι. Hoc eſt: *Romæ quidem Patriciorum quidam Sibyllæ dicta in medium proferebant; adſeverantes ad Iulium uſque menſem urbem im diſcrimine fore; & neceſſarium poſteà, ut imperator tum quiſpiam Romanorum exſiſtat, quum demum Roma nihil Geticum formidaverit. Geticam quidpe nationem eſſe Gothos adfirmant.* Divus Hieronymus, epiſtolâ CXXXV: *Quis hoc crederet, ut barbara Getarum lingva Hebraicam quæreret veritatem; & dormitantibus, imò contemnentibus Græcis, ipſa Germania Spiritus ſancti eloquia ſcrutaretur?* Oroſius, lib. I, cap. XVI: *Modò autem Getæ illi, qui & nunc Gothi, quos Alexander evitandos pronuntiavit, Pyrrhus exhorruit, Cæſar etiam declinavit, relictis vacuefactisque ſedibus ſuis, ac totis viribus toti Romanas ingreſſi provincias, ſimulque ad terrorem diu oſtentati, ſocietatem Romani fœderis precibus ſperant, quàm armis vindicare potuiſſent.* Fl. Vopiſcus, in Probo: *Tetendit deinde iter per Thracias; atque omnes Geticos populos aut in deditionem, aut in amicitiam recepit.* Pomponius Lætus, in Claudio: *Prœliis ac rerum penuriâ Sarmatas, Getas, Scythas, Quados conſumſit.* De iiſdem in Conſtantino Magno: *Vicit Sarmatas*

& Gotthos,

& Gotthos, Thraciám diripientes. Spartianus in Antonino Caracallâ: *Quum Germanici, & Parthici, & Arabici, & Alamanici, nomen adſcriberet; Helvius Pertinax dicitur joco dixiſſe; Adde, ſi placet, Geticus Maximus: quòd Getam occiderat fratrem; & Gotti Getæ dicerentur.* Idem in Antonino Getâ: *Helvius Pertinax recitanti Fauſtino prætori, & dicenti; Sarmaticus Maximus, & Parthicus Maximus; dixiſſe dicitur: Adde & Geticus Maximus; quaſi Gotticus.* Fateor equidem; magnam his omnibus, ſupráque dictis poëtis, habendam eſſe, ut antiquis ſcriptoribus, auctoritatem; maximè verò omnium Spartiano, qui LXXX haud ampliùs annis poſt Caracallæ imperium, in Diocletiani principatu vixit. verùm tamen in contrariam me rapit opinionem magna illa ratio, quòd nemo veterum auctorum Getas, ſive Dacos in Germanorum computavit nationibus: quum interim, Gothos Germanicam fuiſſe gentem, tam certò ex moribus ac ſermone & propriis ſingulorum hominum vocabulis conſtet, uti id nemo umquàm in dubium vocare auſus ſit. Suprà, ubi de Quadis mihi fuit ſermo, ex Plinio intelleximus, Germanorum initium in Danubii ripâ, à Ponto & oſtiis ejus amnis advenientibus fuiſſe ad Marum flumen, & Pannonica hiberna, Carnunti ſita; primis illic, poſt Iazyges Sarmatas, occurrentibus Quadis. quorum deinde nomen, civitasque ad Cuſum uſque; ac tandem ad Granuam & Sarmaticos monteis prolata fuit. Et Getas Thracicam, non Celticam fuiſſe gentem, teſtis eſt antiquiſſimus hiſtoricorum Herodotus lib. IV, his verbis: Οἱ δὲ Γέται, πρὸς ἀγνωμοσύνην τραπόμενοι, αὐτίκα ἐδουλώθησαν, Θρηΐκων ἐόντες ἀνδρειότατοι, καὶ δικαιότατοι. *Getæ, per imperitiam reſiſtentes, in ſervitutem redacti ſunt; quum ſint fortiſſimi Thracum, atque juſtiſſimi.* Herodoto conſentiens Strabo, Getas facit Thracas, ac planè ab his diverſos Germanos, libro VII: οἱ Ἕλληνες, inquit, τοὺς Γέτας, Θρᾷκας ὑπελάμβανον. ᾤκουν δ' ἐφ' ἑκάτερα τοῦ Ἴστρου. id eſt: *Græci Getas exiſtimarunt eſſe Thracicam gentem. utramque autem Iſtri ripam adcoluerunt.* & paullo pòſt: Τὸ δὲ χήρους γυναικῶν οἰκεῖν, οὐδεμίαν τοιαύτην ἔμφασιν ὑπογράφει, καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς Θρᾳξὶ, καὶ τούτων τοῖς Γέταις. id eſt: *Quòd autem ſine uxoribus vixerint, nullum talius rei indicium exſtat; maximè apud Thracas, & horum partem Getas.* Item poſteà: Γέγονε δὲ καὶ ἄλλος τῆς χώρας μερισμὸς, συμμένων ἐκ παλαιοῦ· τοὺς μὲν γὰρ Δάκους προσαγορεύουσι, τοὺς δὲ Γέτας· Γέτας μὲν, τοὺς πρὸς τὸν Πόντον κεκλιμένους, καὶ πρὸς τὴν ἕω· Δάκους δὲ, τοὺς εἰς τἀναντία πρὸς Γερμανίαν, καὶ τὰς τοῦ Ἴστρου πηγάς· οὓς οἶμαι Δάους καλεῖσθαι τὸ παλαιόν· ἀφ' οὗ καὶ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ἐπεπόλασε αὐτῶν οἰκετῶν ὀνόματα Γέται καὶ Δᾶοι· τοῦτο γὰρ πιθανώτερον, ἢ ἀπὸ τῶν Σκυθῶν, οὓς καλοῦσι Δάας. hoc eſt: *Eſt & alia regionis diviſio, quæ ab antiquo perduravit; ut alii Daci, alii Getæ adpellentur: Getæ, qui ad Pontum & orientē vergunt; Daci, qui in diverſum ad Germaniam, & Iſtri fonteis: quos puto antiquitùs eſſe Davos adpellatos. unde etiam apud Atticos in uſu fuerint ſervorum nomina, Getæ ac Davi. hoc namque probabilius eſt, quàm à Scythis, quos Daas vocant.* Et mox: Ὁμόγλωττοι δ' εἰσὶν οἱ Γέται τοῖς Δάκοις. παρὰ μὲν οὖν τοῖς Ἕλλησιν οἱ Γέται γνωρίζονται μᾶλλον, διὰ τὰς συνεχεῖς τὰς μεταναστάσεις ἐφ' ἑκάτερα τοῦ Ἴστρου πεποιῆσθαι, καὶ τοῖς Θρᾳξὶ, καὶ τοῖς Μυσοῖς ἀναμεμίχθαι. id eſt: *Eâdem utuntur cum Dacis linguâ Getæ. ceterùm Græcis notiores ſunt Getæ, ob crebras in utramque Iſtri ripam migrationes, quódque Thracibus ac Myſis fuerunt mixti.* Et paullo pòſt: Αὐξηθέντες δ' οὖν ἐπὶ πλεῖστον, οἵ τε Γέται, οἵ τε Δάκοι, ὥς τε καὶ εἴκοσι μυριάδων ἐκπέμπειν στρατείαν, νῦν ὅσον εἰς τέτταρας μυριάδας συνεσταλμένοι τυγχάνουσι· καὶ ἐγγὺς μὲν ἥκουσι τοῦ ὑπακούειν Ῥωμαίων· οὔπω δ' εἰσὶν ὑποχείριοι τελέως, διὰ τὰς ἐκ τῶν Γερμανῶν ἐλπίδας, πολεμίων ὄντων τοῖς Ῥωμαίοις. hoc eſt: *At Getæ, ac Daci, quum eò crevìſſent eorum vires, uti etiam* CC *millia hominum in bella educerent; nunc eorum copiæ ad* XL *millia redactæ ſunt. ac, tametſi parum abeſt, quin Romanis ſeſe ſubmittant; nondum tamen prorſus debellati ſunt; quòd ſpei aliquid eſt ipſis in Romanorum hoſtibus Germanis.* His adde, ſi videtur, quæ Stephanus haud dubiè è Strabone transſcripſit: Δακία, χώρα πλησίον Βορυσθένους. οἱ Δάκοι, οὓς καλοῦμεν Δάους. Γέτας γὰρ τοὺς πρὸς τὸν Πόντον κεκλιμένους, καὶ τὴν ἕω· Δάκους δὲ, τοὺς πρὸς τἀναντία πρὸς Γερμανίαν, καὶ τὰς τοῦ Ἴστρου πηγάς· καὶ παρ' Ἀττικοῖς δὲ τὰ τῶν οἰκετῶν ὀνόματα, Δάοι καὶ Γέται. id eſt: *Dacia, regio prope Boryſthenem. Daci, quos vocamus Davos. Nam Getas adpellamus eos, qui ad Pontum & orientem ſpectant; Dacos verò, qui in diverſum ad Germaniam, & Iſtri fonteis. unde & apud Atticos ſervorum nomina, Davi, & Getæ.* Idem: Γετία, ἡ χώρα τῶν Γετῶν. ἔστι δὲ Θρᾳκικὸν ἔθνος. *Getia, regio Getarum. eſt autem gens Thracica.*

Ex his

Ex his igitur ſatis jam clarè patet, diverſam ſemper habitam fuiſſe Getarum gentem à gente Germanorum : illam Thracicam, hanc Celticam. Neque enim Græci diſcrimen hoc ignorare potuerunt, quando Getæ illis ſatis propinqui; Celtarum verò multæ nationes Pannoniam, Mœſiam, Thraciamque intra Hæmum, & item magnam Ponti in Aſiâ partem tunc tenuerunt. Nec Romanis quidem ejuſdem diſcriminis, ſub Cæſare atque Auguſto, Tiberioque, ſub quo ſcripſit Strabo, ignaris eſſe licuit; ſiquidem bella cum utrâque tunc gente gerebant; teſte vel ipſo Strabone in ſuprà dictis. Sic igitur poſteriori etiam ſæculo, quum penitiùs jam Romanis Getarum natio non modò cognita ſed & debellata fuit; quos illi in univerſum Dacos adpellavêre, teſte Plinio, lib. [illegible], cap. XII : nemo tamen ante Spartianum Dacos retulit inter Germaniæ nationes. quamvis ne hic quidem diſertè id facit: ſed Gothos ait dictos fuiſſe Getas. cujus generis fuerint vel iſti, vel illi, non addit. Tacitus, graviſſimus omnium ſcriptor, qui primo imperii Trajani anno Germaniæ gentes ſingulari libro deſcripſit; interque eas & Baſtarnas nominavit, ad Pontum uſque ſupra Dacos extenſos; nihil de Dacis adjungit. contra verò eodē libro de Germaniâ, & hiſtoriar. IV, (ſcripſit autem hiſtorias poſt Germaniam) quàm diſertiſſimè inter utramque gentem diſtingvit. In libro de Germaniâ: *Germania omnis à Galliis, Rhætiisque, & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis, Dacisque, mutuo metu, aut montibus ſeparatur*. In IV hiſtoriarum: *Turbata per eoſdem dies Germania:* & mox; *Mota & Dacorum gens.* & paullo pòſt: *Ne extrema moles utrìmque ingrueret, ſi Dacus Germanusque, diverſi irrupiſſent*. Prætereo heic reliquos auctores, qui Taciti ætatem proximè ſubſequuti ſunt: quorum nulli Gothorum nomen cognitum; nulli Getarum, vel Dacorum vocabulum inter Germaniæ genteis relatum. unum Dionem citare liceat; qui ipſe Caracallæ tempore vixit; ipſe Dalmatiæ Pannoniæque præturam geſſit : ubi in ripâ Danubii, in Daciæ confinio, perdiſcere gentem genusque Dacorum præſens potuit. hic tamen lib. I ſic ſcribit: Καὶ ἀθρόοι πρὸς ἀλλήλους Δακοί τε καὶ Σουῆβοι ἐμαχέσαντο. εἰσὶ δ᾽ οὗτοι μὲν Κελτοὶ, ἐκεῖνοι δὲ δὴ Σκύθαι τρόπον τινά. καὶ οἱ πέραν τοῦ Ῥήνου, ὥς γε τἀκριβὲς εἰπεῖν· (πολλοὶ γὰρ καὶ ἄλλοι τούτων τοῦ Σουήβων ὀνόματος ἀντιποιοῦνται) οἱ δ᾽ ἐπ᾽ ἀμφότερα τοῦ Ἴστρου νέμονται. ἀλλ᾽ οἱ μὲν ἐπὶ τάδε αὐτοῦ καὶ πρὸς τῇ Τριβαλλικῇ οἰκοῦντες ἔς τε τὸν τῆς Μυσίας νομὸν τελοῦσι, καὶ Μυσοὶ, πλὴν παρὰ τοῖς πάνυ ἐπιχωρίοις, ὀνομάζονται· οἱ δὲ ἐπέκεινα, Δακοὶ κέκληνται, εἴ τε δὴ Γέται τινὲς, εἴ τε καὶ Θρᾷκες, τοῦ Δακικοῦ γένους, τοῦ τὴν Ῥοδόπην ποτὲ ἐνοικήσαντος, ὄντες. id eſt: *Turmæ quoque Dacorum & Svevorū inter ſe depugnarunt. quarum altera Scythica eſt quodam modo, altera Germanica natio. Svevi autem, ſi accuratè loquamur, trans Rhenum incolunt (quamquàm multi quoque alii Svevorum nomen uſurpant) Daci ex utrâq; Iſtri ripâ habitant. atq; horum qui citra id flumen ſunt, Tribaliis contermini, ad Myſorum præfecturā pertinent, & Myſi adpellantur; non tamen ab iis, qui propriè regionis ejus indigenæ ſunt*. Idem auctor lib. LXVII: Δάκους δ᾽ αὐτοὺς προσαγορεύω, ὥσπερ που καὶ αὐτοὶ ἑαυτοὺς, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι σφᾶς ὀνομάζουσιν· οὐκ ἀγνοῶν ὅτι Ἑλλήνων τινὲς Γέτας αὐτοὺς λέγουσιν, εἴτ᾽ ὀρθῶς, εἴ τε καὶ μὴ λέγοντες. ἐγὼ γὰρ οἶδα Γέτας τοὺς ὑπὲρ τοῦ Αἵμου παρὰ τὸν Ἴστρον οἰκοῦντας. hoc eſt: *Dacos eos adpello; quia ita cùm à ſe ipſis, tùm à Romanis vocantur: etſi non ignoro, eos à quibusdam Græcis Getas eſſe dictos; ſive rectè, ſive malè. ego enim ſcio Getas trans Hæmum incolenteis*. Nempe inferiores, Pontoque proximi, Getæ Græcis adpellabantur; ut ſuprà è Strabone cognitum. unde etiam Ovidio, in Tomitano apud Pontum opido agenti, numquàm vocantur Daci. quidam verò Græcorum, reliquos quoque ejusdem gentis, id eſt, Dacos, adpellaverunt Getas. Verùm, ne in longum procedat oratio; ipſi Antonini Getæ, fratris Caracallæ nomen ſatis liquidò teſtatur, nullos etiam tunc in Danubii ripâ cognitos fuiſſe Gothos. Ergo, quia ſatis hactenus demonſtratum eſt, GETAS non fuiſſe Germanos; firmo jam validoque argumento patet, GOTHOS, Germanicam gentem, non fuiſſe Getas.

Ceterùm error hic Spartiano (ſi modò vocabulum *Gothorum* non ſit apud eum ſcioli cujuſdam gloſſematium) aliisque poſt eum auctoribus inde natus eſt, quod Gothi circa ea tempore Dacorum terras obſederant. Iſidorus origin. lib. XIV, cap. IV; & Æthicus in deſcriptione Europæ: *Dacia, ubi eſt Gothia*. Et ſic Iornandes Gothorum ſub Iuſtiniani imperatoris tempora, epiſcopus, in libro, quem malè de rebus Geticis inſcripſit, quum de Gothis agat, ipſam terram adpellat *Daciam*, quam Gothos obſediſſe

ſediſſe narrat. Sed res ea uti plana reddatur, fabulæ Iornandis, quibus contaminavit potiùs, quàm illuſtravit gentem eam, detegendæ ſunt. Quamquàm non Iornandis demum hæc puto fuiſſe figmenta; ſed Ablabii, & Dexippi: qui ante ipſum Gothorum res geſtas ſcripto mandarunt; quosque ipſe citat. His igitur haud dubiè auctoribus, originem gentis Iornandes ante Herculea tempora deducere conatur ex inſulâ ſeptemtrionis, ut putabatur, Scanziâ: (Norvagiam, Svediamque nunc eſſe, cum reliquis ultrà terris, ſuo loco oſtendetur) quam ob id ipſum *vaginam* vocat *nationem*, *& officinam gentium*. Quâ in re egregium ſe præbuit ineptiſſimarum nugarum etiam poſterioribus hominibus ducem; primùm Paullo Diacono, uti is ex eâdem regione ſuos quàm falſiſſimè originaretur Langobardos; dein noſtri ſæculi ſcriptoribus, qui indidem Alemannos, Francos, Saxones, atque alios protraxerunt: ut ſatis abundéque ſuprà oſtenſum eſt. Sed verba Iornandis paullo pleniora huc adponere liceat; quia ex his ipſis veritas poſteà erit eruenda. ſub initium igitur libri ſui de rebus Gothicis; *Ex hac*, inquit, *Scanziâ inſulâ, quaſi officinâ gentium, aut certè velut vaginâ nationum, cum rege ſuo, nomine Berich, Gothi quondam memorantur egreſſi. qui, ut primùm, è navibus exeuntes, terras attigêre; ilico loco nomen dederunt. nam hodiè illic, ut fertur, Gothiſcanzia vocatur. Vnde mox promoventes ad ſedeis Vlmerugorum, qui tunc oceani ripas inſidebant, caſtrametati ſunt, eosque, commiſſo prœlio, propriis ſedibus pepulerant: eorumque vicinos Wandalos jam tunc ſubjugantes, ſuis applicuêre victoriis. Ibi verò (magnâ populi numeroſitate creſcente, etiam penè quinto rege regnante, poſt Berich) Filimer, filio Godarici, conſilium ſedit, ut exinde cum familiis Gothorum promoveret exercitus. Qui, aptiſſimas ſedeis, locaque dum quæreret congrua, pervenit ad Scythiæ terras, quæ lingvâ eorum Ouin vocabantur. ubi delectato, magnâ ubertate regionum, exercitu; & medietate tranſpoſitâ; pons dicitur, unde amnem tranſjecerat, miſerabiliter corruiſſe: nec ulteriùs jam cuiquam licuit ire, aut redire. Hæc igitur pars Gothorum, quæ à Filimer dicitur in terras Ouin, emenſo amne, tranſpoſitâ, optatum potita ſolum. Nec mora. ilico ad gentem Spalorum adveniunt: conſertoque prœlio, victoriam adipiſcuntur. Exindeque jam velut victores ad extremam Scythiæ partem, quæ Pontico mari vicina eſt, properant: quemadmodùm & in priſcis eorum carminibus, penè hiſtorico ritu, in commune recolitur. quod & Ablabius, deſcriptor Gothorum gentis egregius, veriſſimâ atteſtatur hiſtoriâ.* Deſcribit hinc Scythiam; quam ab occidente Viſtulâ, à meridie Danubio finit. ſubjicit deinde iſta: *Vt ergo ad noſtrum propoſitum redeamus; in primâ parte Scythiæ, juxta Mæotidem commanentes præfati, unde loquimur, Filimer regem habuiſſe noſcuntur: in ſecundo, id eſt, Daciæ, Thraciæque, & Mœſiæ ſolo, Zamolxen; quem miræ philoſophicæ eruditionis fuiſſe teſtantur plerique ſcriptores annalium. nam & Zetuam priùs habuerunt eruditum; poſt etiam Diceneum; tertium Zamolxen, de quo ſuperiùs diximus.* Ita ſcilicet à Gothorum natione ad gentem Getarum nugatoriè delabitur. mox iterum ad Gothos refertur, in his verbis: *Tertia verò ſedes ſupra mare Ponticum. jam humaniores, &, ut ſuperiùs diximus, prudentiores effecti, diviſi per familias populi, Weſegothæ familiæ Balthorum, Oſtrogothæ præclaris Amalis ſerviebant.* Exinde jam iterum de Getis quædam citat è Lucano: moxque iterum ad Gothorum nonnulla nomina revolvitur. hinc verò Scythas eos adpellans, quemadmodùm & Iſidorus in chronico Gothorum, antiquiſſimas Scytharum cum Ægyptiis res geſtas commemorat; quæ apud Diodorum, Trogum, & Oroſium, aliosque leguntur auctores. Sic ſcilicet iſte omneis Scythas fecit Gothos, ut è diverſo Zonaras eosdem Scythas tradidit eſſe Cimbros, atque Cimmerios. At hinc rurſus Iornandes ex Dionis, Græci cujusdam auctoris Geticis, quædam de Getis ſubnectit, quæ geſta ab iis ad Domitiani uſque principatum. Hinc tandem genealogiam principum gentis Gothicæ, ex ipſorum, ut nominat ipſe *fabulis*, ad ſuam uſque ætatem contexit. poſt quam veras jam Gothorum hiſtorias refert. Verba ejus poſt principum genealogiam hæc ſunt: *Ablavius hiſtoricus refert, quia ibi ſuper limbum Ponti, ubi eos diximus in Scythiâ commanere, pars eorum, qui orientalem plagam tenebant, eisque præerat Oſtrogotha (incertum, utrum ab ipſius nomine; an à loco orientali) dicti ſunt Oſtrogothæ. reſidui verò Weſegothæ in parte occiduâ. Ex eorũ reliquiis fuit & Maximinus imperator, poſt Alexandrum Mammeæ, ut dicit Symmachus in v ſuæ hiſtoriæ libro. Alexandro, inquit, Cæſare mortuo, Maximinus ab exercitu factus eſt imperator; ex infimis parentibus in*

Thraciâ

Thraciâ natus, à parte Gotho, nomine Mecca; matre Alanâ, quæ Ababa dicebatur. Hinc ſub Philippi imperatoris tempora, prædictum Oſtrogotham tradit, trajecto Danubio, Mœſiam Thraciamque vaſtaſſe. dein iterum (ſub Claudio, ut teſtatur Zoſimus lib. 1, imperatore) Mœſiam depopulatos, obſeſsâ etiam Marcianopoli. Heic tandem addit de Gepidis, parte Gothorum, iſta: *Abhinc ergo, ut dicebamus, poſt longam obſidionem* Marcianopolis, *accepto præmio ditatus Geta, receſſit ad patriam. Quem Gepidarum cernens natio, ſubitò ubique vincentem, prædisque ditatum; invidiâ ducta, arma in parentes movet. Quomodò verò Getæ Gepidæque ſint parenteis*, (id eſt conſangvinei) *ſi quæris, paucis abſolvam. Meminiſſe debes, me initio de Scanziæ inſulæ gremio Gothos dixiſſe egreſſos, cum Berich ſuo rege, tribus tantùm navibus vectos ad citerioris oceani ripam. quarum trium una navis, ut aſſolet, tardiùs vecta, nomen genti fertur dediſſe: nam linguâ eorum pigra Gepanta dicitur. hinc factum eſt, ut paulatim, & corruptè, nomen eis ex convitio naſceretur. Gepidæ namque ſine dubio ex Gothorum proſapiâ ducunt originem. ſed quia, ut dixi, Gepanta pigrum aliquid tardumque ſignat; pro gratuito convitio Gapidarum nomen exortum eſt. quod nec ipſum credo falſiſſimum. ſunt enim tardioris ingenii, graviores corporum velocitate. Hi ergo Gepidæ, tacti invidiâ, dudum ſpretâ provinciâ* (id eſt, expeditione) *commanebant in inſulâ, Viſclæ amnis vadis circumactâ; quam pro patrio ſermone dicebant Gepidos. Nunc eam, ut fertur, inſulam gens Vividaria incolit; ipſis ad meliores terras meantibus. Qui Vividarii ex diverſis nationibus, ac ſi in unum aſylum, collecti ſunt, & gentem feciſſe noſcuntur. Ergo, ut dicebamus, Gepidarum rex Faſtida, qui etiam gentem excitans, patrios fines per arma dilatavit, Burgundiones penè uſque ad internecionem delevit; aliasque nonnullas gentes perdomuit. Gothos quoque malè provocans, conſangvinitatis fœdus priùs importunâ concertatione violavit: ſuperbâque admodùm elatione jactatus, creſcenti populo dum terras cœpit* (id eſt, tentavit) *addere; incolas patrios reddidit rariores. Is ergo miſit legatos ad Oſtrogotham; cujus adhuc imperio tam Oſtrogothæ, quàm Weſigothæ, id eſt, ejusdem gentis populi, ſubjacebant; incluſum ſe montium quæritans aſperitate, ſilvarumque denſitate conſtrictum: unum poſcens è duobus; ut aut bellum ſibi, aut locorum ſuorum ſpatia præpararet. Tunc Oſtrogotha, rex Gothorum, ut erat ſolidi animi, reſpondit legatis; Bellum ſe quidem tale horrere; durumque fore, & omnino ſceleſtum, armis confligere cum propinquis. loca verò non cedere.* Verùm hactenus verba ejus citaſſe ſufficiat. reliqua hinc veritati jam maximè conſentanea. Ergo in iis, quæ in medium adduxi, primùm miror, quisnam, aliquot jam ante Trojanum bellum ſæculis, migrationem Gothorum è *vaginâ illâ nationum Scanziâ* adnotaverit; unde eam, bis mille circiter poſt annos, habere potuerit vel Iornandes, vel Dexippus, vel denique Ablabius? Ipſorum Gothorum carmina, quæ ex Ablabio allegat Iornandes ad ea ſpectare tempora, quæ Chriſti Ieſu nativitatem aliquot ſæculis ſubſequuta ſunt, infrà patebit. Ioannes verò Magnus, archiepiſcopus Vpſalenſis, quod Gothorum, etiam ante exitum è Scandinaviâ, XIII reges nominatim enumeravit; id ſanè de ſuo, multo Iornande veſanior, adfingere auſus eſt. è cujus hiſtoriâ, ſi ea, quæ duce Iornande è Getarum, Gothorum, & Scytharum rebus geſtis ſuis Gutis falsò adſtruxit, demas; vix tertia pars univerſi operis manebit. Sed iterum ego miror, unde Gothi, homines barbari, literarumque, quibus temporum memoriæ cuſtodiuntur, prorſus ignari, ſub Claudii Aurelianique principatibus ulteriorem Danubii ripam colentes, noverint, Gepidas eſſe conſangvineos ſuos, à majoribus ſuis, CIↃ IↃCC circiter ante annos, quum è Scanziâ advenirent, ad Viſtulæ oſtia relictos? Hæc ſaltem, inter reliqua, valdè inepta fideque minimè digna credamus. In ceteris ipſe ſibi, egregius iſte Goticarum originum auctor Iornandes, ſi non contrarius, certè ſatis diverſus eſt. nam in Gepidarum originatione ait ſe jam anteà memoraſſe, Gothos è Scanziâ tribus tantùm navibus ad citeriorem oceani ripam adpuliſſe; earumque unius vectores, quum ex tarditate cognomen per contumeliam ab reliquis accepiſſent, indignatione commotos, in Viſtulæ inſulâ, expeditione ulteriori ſpretâ, remanſiſſe. cujus rei ne verbum quidem anteà attulit: niſi fortè falſas prorſus has atque ſuppoſititias Iornandis hiſtorias eſſe dicere velis, quas ſub ejus titulo vulgò habemus. E diverſo autem, ſub initium transmigrationis Gothorū è Scanziâ narrat, quum Gothi in Scythiæ terram Ouin trajicere tentarent, corruiſſe pontem; ita *uti ulteriùs jam cuiquam non licuerit ire, aut redire*: partemque tantùm

Gothorum in petitam terram perveniſſe: nec quidquam de alterâ parte addit, quid eâ factum, aut quò gentium devenerit. quam ego tamen, ex illâ Gepidarum poſteriore loco fabricatâ originatione, in inſulis Viſtulæ ſubſtitiſſe colligo. Reliqua ab eo quàm abſurdiſſimè conficta, vel ex variis gentium aliarum hiſtoriis hinc inde compilata, non tango. nec dico, Ptolemæi atque Iuſtini teſtimonia qua fide citaverit. Getarum hiſtoriam, ex Strabone deſumtam, quàm miſerè turbaverit, cuivis perſpectu facillimum eſt. In ſummâ, damnatur ob has ineptiſſimas gentis originationes, unanimi omnium prudentium conſenſu virorum. qui tamen utinam tam facilè veritatem, fœdâ iſtâ fabularum caligine obvolutam, diſpexiſſent, quàm falſa primo intuitu deprehenderunt: certè minus ego jam haberem, quod in eâ detegendâ tantoperè laborarem. Verùm hoc ſeriò ſedulóque nunc agere ne pigeat.

Gothos igitur, ſive, ut alii vocant, Gotthos, eamdem eſſe aio Germanici generis nationem, quam vetuſtiſſimi auctorum dixêre Guttones, Gutones, Gythones, Gothones, atque Gotones. idque colligo, primùm ex ipſo vocabulo, quod priſcis Germanis fuit *thi* Goton: unde modò dictæ formationes Græcæ atque Latinæ. poſterioris ævi ſcriptoribus dicti ſunt Gothi; quemadmodùm *Friſiones* etiam *Friſii*, & *Francones*, *Franci*; *Burgundiones*, *Burgundii*; *Lugiones*, *Lugii*; & id genus alia. Secundum argumentum ſumo ex ipsâ hiſtoriâ Iornandis. qui quamvis ex Scandiâ (in quâ jam Ptolemæi tempore, ut infrà oſtendetur, fuêre ejuſdem fere nominis populi *Gutæ* ſive *Guti*; hodiéque *the Gudske* dicti, & regio *Gudland*, & *Gulland*: unde occaſio fabularum) Gothos ſuos ante Trajana Herculeaque tempora falsò deducat; tamen in eo veritatem prodit, quòd circa Viſtulæ oſtia eos quondam egiſſe, inque conterminos *Vlmerugos*, Vandaloſque bella duce Berico moviſſe tradit: quorum illos fuiſſe Taciti *Rugios*, Gothonibus circa opidum *Hamerſteen* & fontē Viperæ conterminos; hos verò, VII illas nationes, quæ ultra Langobardos, inter Albim Viadrumque, ad oceanum uſque, ſive mare Svevicum, unum inter ſe conficiebant corpus, unamque quaſi civitatem; ſuo loco oſtendam. Nec falſus eſt in eo, quòd partem tantùm Gothorum trans Viſtulam in Scythiam ad Mœotin paludem, Filimero duce, profectam narrat: partem verò cis Viſtulam, atque in ejus inſulis remanſiſſe. qui poſteà conterminæ ſibi Burgundionum nationi, aliiſque juxtà populis bellum, Faſtidâ duce, intulerunt: moxque reliquos trans Viſtulam in Daciam ſequuti ſunt. De loco etiam illo *Gothiſcanziâ* veram ex parte eſſe narrationem, infrà aperiam. At falſum eſſe puto, quòd pontis collapſu partem alteram ulteriore ripâ præcluſam tradit. peritiores quippe priſci illi Germani fuêre trajiciendorum fluminum, quàm uti eos pontis inopia retinere potuiſſet. Hæc igitur cauſa æquè falſa eſt atque ea, quam indignationi, ex impoſito Gepidarum cognomento ortæ, imputat. Falluntur circa hanc hiſtoriam etiam quàm vehementiſſimè ii, qvi flumen à Gothis trajectum, ex regionis vocabulo *Ouin*, interpretantur *Obium*, ultimum Europæ, ab oriente æſtivo, terminum. Viſtulam intelligere Iornandem, patet primùm ex eo, quòd hoc flumine Scythiam à Germaniâ diſterminat: tum verò maximè inde, quòd poſteà partem Gothorum, cis flumen remanentem, in Viſtulæ inſulâ egiſſe, bellumque cum Burgundionibus geſſiſſe tradit. De reliquo vera jam hinc iterum ſunt iſta: *Exinde jam velut victores ad extremam Scythiæ partem, quæ Pontico mari vicina eſt, properant: quemadmodùm & in priſcis eorum carminibus, penè hiſtorico ritu, in communi recolitur. quod & Ablabius, deſcriptor Gothorum gentis egregius, veriſſimâ atteſtatur hiſtoriâ.* Nempe ſolito illo omnium Germanorum more, expeditionem iſtam poſteri Gothorum CLX circiter annis pòſt, ætate Iornandis, carminibus ſive cantibus celebrârunt. Nec ego dubito, quin multò veriora Ablabius iſte de hac expeditione prodiderit. Conſediſſe autem eos circa Pontum, ſive Mœotin, teſtis eſt, præter Ablabium, Stephanus quoque, his verbis: Γότθοι, ἔθνος πάλαι οἰκῆσαν ἐντὸς τῆς Μαιώτιδος· ὕστερον δὲ εἰς τὴν ἐντὸς Θρᾴκην μετανίστησαν. id eſt: Gotthi, *gens olim habitans intra Mæotin. poſteà verò in interiorem Thraciam transgreſſa*. Notandum heic, auctorem hunc non dicere, Getas eos fuiſſe antè vocatos, vel Dacos. Credibile igitur eſt, poſt Taciti tempora, qui poſtremus eos ad Viſtulam memorat (nam de Ptolemæo incertum eſt. utrum is ex antiquiſſimis ſcriptoribus Gythonum promſerit nomen: an verò ejus ætate adhuc priſcis in finibus fuerint) à

Viſtulæ

Viſtulæ oſtiis atque patriis ſedibus migraſſe eos primùm versùs orientem brumalem, ad Mœotin lacum. inde verò regreſſos versùs occidentem brumalem, ad Boryſthenem ac Pontum, Getarumque illic fineis; in quibus tandem conſederunt; gente eorum in duas parteis inibi diſtinctâ: quorum alteri ad orientem versùs ac Pontum incolentes, dicti ſunt à mundi regione THI OOSTGOTON, id eſt, *Gothi orientales*; alteri in occidentem ac Germaniam versùs, THI WESTGOTON, id eſt, *Gothi occidentales*. quæ vocabula Latinâ lingvâ variè perſcripta leguntur: *Oſtrogothæ*, & *Oſtrogothi*: dein *Weſegothæ, Weſegothi, Weſigothi, Weſogothi, Wiſigothi, Veſegothi, Veſogothi*; & apud Sidonium *Veſi*, dimidiato vocabulo. Vtrique poſtmodùm quomodò per Thraciam, atque Illyricum, in Italiam, Galliam, ac Hiſpaniam irruperint, pars etiam in Bithyniam atque Phrygiam, & conterminas regiones; ſatis plano atque aperto traditur ab Iornande ſimul atque aliis auctoribus ſtylo.

Ceterùm quo tempore vel prima illa Gothorum pars, duce Filimero, vel altera poſteà, duce Faſtidâ à Viſtulâ profecti ſint, parum in certo ponit Iornandes. Filimerum tamen longè ante Faſtidæ ævum ſuos ad Mœotin deduxiſſe, patet ex eo, quòd ante Oſtrogothum, ſub cujus imperium Faſtida demum, debellatis domi Burgundionibus, in Daciam pervenit, quinque nominantur ab Iornande, præter Filimerum, reges. Faſtidam cum Gepidis ſub Claudii jam principatu, quum Oſtrogothus cum prioribus illis Gothis Marcianopolim obſideret, Daciæ partem habitaſſe, quæ nunc dicitur *Transſilvania*, bellùmque cum Oſtrogotho geſſiſſe improſperum, diſertis narrat verbis Iornandes: Regionem eorum ita deſcribit: *Daciam dico antiquam: quam nunc Gepidarum populi poſſidere noſcuntur*. *quæ patria*, id eſt regio, *in conſpectu Mœſiæ, trans Danubium, coronâ montium cingitur*. & poſteà: *Incluſum ſe montium quæritans aſperitate; ſilvarumque denſitate conſtrictum*. Sed profectionis Gothorum è patriis ſedibus adventusque in Daciam, certiorem puto haberi poſſe ex aliis auctoribus hiſtoriam. Nicetas Choniates, in vitâ Ioannis Comneni, Alexii filii, ita de iis tradit: Εἰς πλείους διηρημένοι ἦσαν φυλὰς, καὶ διακριδὸν στρατήγιον βάλλοντες. id eſt: *In plureis diſtributi erant tribus; nec uni duci parebant*. Iornandes *Aſtingorum* in iis refert *genus bellicoſiſſimum*, ex *Dexippo hiſtorico*; *qui eos ab oceano ad Romanum limitem*, id eſt, ad Daciam, *vix anni ſpatio perveniſſe teſtatus eſt, præ nimiâ terrarum immenſitate*. nam à Viſtulæ oſtiis ut antè dictum, & mari Svevico per omnem ferè Sarmatiam ad Mœotin uſque paludem, & inde ad Daciam profecti erant. Factum id eſſe L circiter annis poſt Taciti ævum, ſub M. Aurelio Antonino imperatore, ex Dionis hiſtoriâ colligitur. cujus verba, referente Theodoſio, fuêre iſta, lib. LXXI: Ἄστιγγοι δὲ ὧν Ῥάός τε καὶ Ῥάπτος ἡγοῦντο, ἦλθον μὲν ἐς τὴν Δακίαν οἰκῆσαι, ἐλπίδι τοῦ καὶ χρήματα καὶ χώραν ἐπὶ συμμαχίᾳ λήψεσθαι· μὴ τυχόντες δὲ αὐτῶν, παρεκατέθεντο τὰς γυναῖκας καὶ παῖδας τῷ Κλήμεντι, ὡς καὶ τὴν τῶν Κοστουβώκων χώραν τοῖς ὅπλοις κτησόμενοι· νικήσαντες δὲ ἐκείνους, καὶ τὴν Δακίαν οὐδὲν ἧττον ἐλύπουν. δείσαντες δὲ οἱ Δάγκριγοι, μὴ καὶ ὁ Κλήμης φοβηθεὶς, σφᾶς ἐς τὴν γῆν, ἣν αὐτοὶ ἐνῴκουν, ἐσαγάγῃ, ἐπέθεντο αὐτοῖς μὴ προσδοκωμένοις, καὶ πολὺ ἐκράτησαν· ὥστε μηδὲν ἔτι πολέμιον τοὺς Ἀστίγγους πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πρᾶξαι, πολλὰ δὲ δὴ τὸν Μάρκον ἱκετεύσαντας, χρήματά τε παρ' αὐτοῦ λαβεῖν, καὶ χώραν γε, ἀπαιτῆσαι, ἄν γέ τι κακὸν τοὺς τότε πολεμοῦντας οἱ δράσωσι. καὶ οὗτοι μὲν ἔπραξάν τι ὧν ὑπέσχοντο. Hoc eſt: *Aſtingi verò, quibus Raus, Raptusque duces erant, venêre quidem & illi, ut Daciam incolerent, ſpe conſequendi pecuniam, & agros, ſub conditione fæderis: at nihil horum adepti, uxores ac liberos ſuos apud Clementem depoſuêre; velut armis Coſtobocorum regionem occupaturi. Sed quum illos viciſſent, Daciam quoque nihilo minus infeſtabant. Itaque metuentes Dancrigi, ne, timore illorum adductus Clemens, in agrum, quem incolebant ipſi, eos immitteret; nihil tale exſpancteis adorti ſunt, & longè ſuperiores eis facti: adeò, uti Aſtingi nihil ampliùs hoſtile contra Romanos moliti ſint; multisque Marcum precibus obteſtati ſupplices, uti pecuniam & agros ab eo acciperent, hac conditione rogaverint, ſi nationibus tunc bellum adversùs eum gerentibus cladem intuliſſent. Ac præſtiterunt ſanè non nihil eorum, quæ polliciti erant*. De eadem re ita breviter ecloga ἐκ τῆς ἱστορίας Πέτρου Πατρικίου καὶ Μαγίστρου· Ὅτι ἦλθον καὶ Ἄστιγγοι καὶ Λάκριγγοι ἐς βοήθειαν τοῦ Μάρκου· id eſt; *In auxilium venêre Marco imperatori Aſtingi & Lacringi*. Iam inde igitur à M. Aurelii principatu Gothi è patriis ſedibus per Sarmatiam longè vagati, tandem in Da-

ciâ habitare cœperunt. Vnde poſterioribus Romanis occaſio eamdem eos cum Dacis, ſive Getis cenſere gentem. Ac Græci equidem Gothos, quia è Scythiâ Europaâ à Mœoti palude advenerant, pro Scythis habuerunt. unde etiam Dexippus res Gothicas inſcripſit τὰ Σκυθικὰ, & ipſos Gothos Σκύθας, teſte Photio. quo errore poſteà ferè omnes Græci ſcriptores impliciti paſſim adpellant Scythas; ut aliàs fuſiùs docebo. Ex his igitur liquidò patet, quàm falſo Ioannes Magnus Svedus Gutis ſuis attribuit Gothorum ſimul & Getarum, ſimulque Scytharum res geſtas. quas ſi demat, exiguus profectò erit liber de rebus geſtis Gutarum, quem ille alienis virtutibus in ingens exornavit volumen.

De GEPIDARUM origine jam antè expoſita ſunt argumenta, quibus pars Gothorum fuiſſe credantur. Iornandes: *Gepidæ namque ſine dubio ex Gothorum proſapiâ ducunt originem. ſed quia, ut dixi, Gepanta pigrum aliquid tardumque ſignat; pro gratuito convicio Gepidarum nomen exortum eſt. quod nec ipſum credo falſiſſimum. ſunt enim tardioris ingenii, graviores corporum velocitate.* Falſum eſſe de tertiæ navis tarditate, jam anteà oſtenſum. Dicti fortè fuêre pigri atque ignavi, quia longinquam expeditionem detrectabant. Sequuntur apud Iornandem iſta: *Hi ergo Gepidæ tacti invidiâ dudum, ſpretâ provinciâ, commanebant in inſulâ, Viſclæ amnis vadis circumactâ; quam pro patrio ſermone dicebant Gepidos. Nunc eam, ut fertur, inſulam gens Vividaria incolit; ipſis ad meliores terras meantibus. Qui Vividarii ex diverſis nationibus, ac ſi in unum aſylum, collecti ſunt, & gentem feciſſe noſcuntur.* Et ſuprà: *ad litus autem oceani, ubi tribus faucibus fluenta* Viſtulæ *fluminis elabuntur, Vidioarii reſident, ex diverſis nationibus aggerati.* Tres iſtæ fauces, ſeu tria fluminis oſtia ſunt hæc: primum eſt III millibus paſſuum infra opidum *Danzig*; quò naves ex oceano ad opidum ſubvehuntur; exitque in apertum mare. alterum, juxta vicum *Kobel grube*, in ſuprà dictum lacum evolvitur. tertium, infra Elbingium opidum, eòdem. Ceterò vocabulum populi, qui modò *Vividarii*, modò *Vidioarii* dicitur, corruptum alterutro loco eſſe neceſſe eſt. quin neutrum vitio carere, ego crediderim. nam quum inſulam Viſtulæ eos coluiſſe narrat Iornandes; omnino ego mihi perſvadeo, idem tunc nomen incolis fuiſſe, quo hodiéque ejuſdem inſulæ vocantur incolæ vulgò *die Werderiſchen*, id eſt, *Inſulani*; à primitivo vocabula *Werder*, quod *inſulam* ſignificat. ita, uti ſcriptum à Iornande fuiſſe credam VIRIDARII, & VIRIDARIA. quorum hoc magis inſulæ fuit vocabulum, quam gentis. Sed & inferiorem ejuſdem amnis inſulam, quæ nunc vulgari vocabulo adpellatur *die Närung*, aliquos Guttonum tenuiſſe, ſuprà demonſtratum eſt. hanc poſteros eorum Gepidas, unà cum ſuperiore, coluiſſe haud dubito. Poſt horum in Daciam digreſſum, varios occupaſſe eaſdem inſulas populos, qui in univerſum, ceu una natio, dicti VIRIDARII.

Hæc igitur fuit nobiliſſima illa totius Germaniæ, unis exceptis Cimbris Teutoniſque, & antiquiſſima gens GUTTONUM, ſive GOTHONUM; jam inde à Pytheæ, vetuſtiſſimi ſcriptoris ævo, id eſt, annis ante natum Ieſum CCL, Græcarum literarum monumentis celebrata: poſt Taciti verò tempora, per omnem ferè Europam, partemque Aſiæ (& hoc ſuperavit Cimbros) armis famoſiſſima; ubi jam GOTHI dicti ſunt, & improprio, quod per errorem irrepſit, vocabulo, GETÆ. quos verâ, germanâque origine hactenus per tot ſæculorum ſpatium abalienatos, ſuis tandem reſtituiſſe ſedibus, mihi gaudeo, communi verò patriæ gratulor. At notandum hoc loco, non unam Gotthorum gentem tam validam, tamque numeroſam fuiſſe, uti prædictas Europæ terras una ſola propriis tantùm viribus pervaſerit: ſed alias etiam iis ſeſe adjunxiſſe Germaniæ nationes, *Herulos*, *Vandalos*, *Rugios*, ac tandem *Baſtarnas*; quod infrà, in horum explicatione patebit.

Atque Gothonum equidem nomen, ſedemque, primus auctorum, quos ſciamus, retulit Pytheas. ipſius verò ſoli, ac litoris eorum, ſuccinique inde in Græciam Italiamque delati, multo antiquior exſtat memoria apud Herodotum; qui CCL circiter ante Pytheam vixit annis. Verba Herodoti. lib. III, hæc ſunt: Αὗται μὲν νυν ἔν τε τῇ Ἀσίῃ ἐσχατιαί εἰσι, καὶ ἐν τῇ Λυβύῃ. περὶ δὲ τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ τῶν πρὸς ἑσπέρην ἐσχατιέων ἔχω μὲν οὐκ ἀτρεκέως λέγειν. οὔτε γὰρ ἔγωγε ἐνδέκομαι Ἠριδανὸν καλέεσθαι πρὸς βαρβάρων ποταμὸν, ἐκδιδόντα ἐς θάλασσαν, τὴν πρὸς βορέην ἄνεμον, ἀπό τευ τὸ ἤλεκτρον φοιτᾶν λόγος ἐστί· οὔτε νήσους

νήσους οἶδα κασσιτερίδας ἐούσας, ἐκ τῶν ὁ κασσίτερος ἡμῖν φοιτᾷ. τοῦτο μὲν γὰρ, ὁ Ἠριδανὸς, αὐτὸ κατηγορέει τὸ οὔνομα, ὡς ἔστι Ἑλληνικὸν, καὶ οὐκ βαρβαρικὸν, ὑπὸ ποιητοῦ δέ τινος ποιηθέν. οὔτε δὲ οὐδενὸς αὐτόπτεω γινομένου οὐ δύναμαι ἀκοῦσαι τοῦτο μελετῶν, ὅκως θάλασσά ἐστι τὰ ἐπέκεινα Εὐρώπης. ἐξ ἐσχάτης δ' ὧν ὁ κασσίτερος ἡμῖν φοιτᾷ, καὶ τὸ ἤλεκτρον. Hoc eſt: *Atque hæc quidem ſunt extrema Aſiæ Africaque. de extremitatibus autem Europæ, quod pro comperto referam, non habeo. neque adſentior fluvium quemdam eſſe, Eridanum à barbaris vocitatum; qui exit in mare ſeptemtrionale; unde electrum venire narratur. ne Caſſiterides quidem novi inſulas, unde ad nos venit plumbum album. nam vel ipſum nomen fluvii, Eridanus, coarguit non eſſe barbarum, ſed Græcum, ab aliquo poëtarum confictum: quin etiam à nemine, qui ipſa vidiſſet, explorare potui, quomodò ſe mare habeat ad illam partem Europæ; quamvis ſedulò inquiſivi. Conſtat tamen, ab extremis Europæ ad nos venire plumbum album, atque electrum.* Diſpectu facile erat, quas heic intelligeret Herodotus *inſulas Caſſiterides*; & item quæ loca, unde electrum veniret: ſiquidem utraque in extremis collocat ſeptemtrionis: ex quo Britannicas inſulas, etiam antiquiſſimis temporibus miſiſſe τὸν κασσίτερον, patet ex Ariſtotelis libro περὶ τῶν θαυμασίων ἀκουσμάτων, multo verò maximè ex Diodori libro V; ubi & inſula, & metalla plumbi albi, & transportatio ejus in Galliæ continentem & ad Rhodani oſtia, quam curatiſſimè deſcribuntur. Succinum verò à Gothonum veniſſe litore, teſtem ſuprà, quamvis obſcurum, audivimus antiquiſſimum mortalem Pytheam. A ſolo hoc Pruſſiæ litore in omnem reliquam omni ævo miſſum fuiſſe Europam, infrà ex iisdem aliisque auctoribus oſtendam. Certum igitur quum eſſet, ab hoc litore ſuccinum veniſſe; Goropius, in Veneticis atque Hyperboreis ſuis, Eridanum iſtum nullum alium ſtatuit eſſe amnem, quàm qui in hac parte omnium maximus nobiliſſimusque *Viſtula* antiquo dicatur vocabulo; vulgò nunc adcolis Germanis *die Weiſſel*, & variante dialecto *de Wieſſel*, Polonis verò *Wiſlá*: dignus equidem, qui præ omnibus aliis ſeptemtrionis amnibus antiquiſſimam mortalium memoriam obtineat, quando etiam nunc alimenta, toti propemodùm Europæ tranſmittenda, ad mare commodus devehit. Verùm nihil heic ego gratiæ, nihil dignitati indulſerim; hujus memor, me jam inde ab initio hujus commentationis, unius veritatis patrocinium ſuſcepiſſe. Ajo igitur, rectè equidem ſenſiſſe Goropium, dum Eridanum Herodoti, à quo electrum ſive ſuccinum in Græciam deferebatur, noſtro huic litori adſeruit; vocabulumque id ex Herodoti ſententiâ Viſtulæ tribuit. at malè eum ſtatuiſſe cenſeo, vocabulum id verum eſſe germanumque & antiquiſſimum Viſtulæ nomen. Eſt quidpe amnis hodiè, qui XXV circiter millibus paſſuum ſupra opidum *Danzig*, inter duo cœnobia *Sukow* & *Carthaus*, in lacu exoriens, primò dictum cænobium *Sukow*, mox celebrem vicum *Pruuſt*, copioſiſſimis aquis abluit; tandemque ipſum opidum *Danzig* interfluens, ſtatim ſub ipſi opidi mœnibus magno illi flumini Viſtulæ ſeſe miſcet; vulgari vocabulo dictus *die Rodaune*, & varientibus dialectus, *die Raddaune*, *de Raddune*, & *de Reddune*. Hunc eſſe vetuſtiſſimum Græcorum *ſeptemtrionalem* illum *Eridanum*, cùm ſitus prope litus Guttonum, unde electrum adferebatur, tùm maximè nomen teſtatur ipſum. Nec obſtat, quòd Eridanum ſuum Herodotus facit ἐκδιδόντα ἐς θάλασσαν; id eſt, *in mare tranſeuntem*; noſter autem *Radanus* III millibus paſſuum à mari in Viſtulam exit. nam loca hæc ſeptemtrionis, omnium, ut ex communi Græcorum opinione credidit Herodotus, extrema, obſcurè Græcis noſcebantur. Cujus rei cauſa nulla alia erat, quàm quòd fama eorum, dum per longinquos variarum terrarum gentiumque tractus tenderet, antequàm in Græciam perferretur, variè, uti fieri adſolet, ab hominibus variis corrumpebatur. Poterant igitur antiquiſſimi mortalium, ſive Gothones ipſi, aliive Germani, ſuccinum ſuum in Danubii ripâ, quod infrà oſtendam, vendentes; ſive externorum quidem ad Gothones coëmendi ſuccini causâ profecti, ceteris mercatoribus Græcis narraſſe, legi id in Gothonum, Celticæ gentis, & contermino versùs orientem æſtivum litore; atque inde in unum locum ad mercatum conferri, qui prope mare eſſet, ad confluenteis duûm fluviorum, quorum alter major, atque in ipſum mare immediatè effluens, incolis *Wiſſel*; alter minor, in majorem confluens, *Redane* diceretur. Hujus narrationis poſteà memoria, ut antè dixi, antequàm in Græciam, per varias gentium interjectarum manus tradita, perveniret, temporis ſimul, atque loco-

rum longinquitate adeò corrupta eſt, uti maximi fluvii nomen Viſtula prorſus per oblivionem periret; minoris verò, ac notioris, quia is prædictum locum, in quo ſuccini mercatus fiebat, medium interlabebatur, memoria cuſtodiretur; idque mox majoris fluvii, qui immediatè in mare effundebatur, vocabulum eſſe crederetur. Id certè nullo pacto credibile fieri poteſt, maximum, perque has oras nobiliſſimum flumen, antiquâ ſuâ adpellatione quondam amni perexiguo ceſſiſſe; novo ſibi Viſtulæ vocabulo adſumto. Ceterùm Græci homines, qui omnia externa vocabula ad ſui ſermonis ſuæque lingvæ formationes accommodabant, quum cernerent, noſtri *Radani*, ſive *Redani* vocabulum adſimile eſſe nomini illius amnis, qui parvus & ipſe, in Atticâ terrâ in *Iliſſum* flumen tranſiens, Straboni, geographicorum lib. IX, & Pauſaniæ in Atticis deſcribitur, nomine Ἠριδανός, ERIDANUS: noſtrum quoque hunc *Redanum* adpellaverunt *Eridanum*. quod vocabulum mox per errorem, ut dixi, magno illi flumini Viſtulæ tributum; ut ſatis liquidò ex Herodoti colligere eſt hiſtoriâ. Ab hoc porrò flumine, quod dextrâ ripâ magnam Venedorum gentem tunc abluebat, quomodò poſteà vocabulum id in Italiâ Venetorun gentem perfundenti amni Pado, unà cum ſuccini ortu, per errorem, ex nominum aliarumque rerum ſimilitudine, ſit tributum, infrà, cap. XLIV, aperiam. Hinc ita Apollonius Rhodius, in IV Ἀργοναυτικῶν·

Ἐκ δὲ τόθεν Ῥοδανοῖο βαθὺν ῥόον εἰσεπέρησαν,
Ὅστ' εἰς Ἠριδανὸν μισγάγκεια· ἄμμιγα δ' ὕδωρ
Ἐν ξυνοχῇ βέβρυχε κυκώμενον. αὐτὰρ ὁ γαίης
Ἐκ μυχάτης, ἵνα τ' εἰσὶ πύλαι καὶ ἐδέθλια νυκτὸς,
Ἔνθεν ἀπορνύμενος, τῇ μὲν τ' ἐπερεύγεται ἀκτὰς
Ὠκεανοῦ, τῇ δ' αὖτε μετ' Ἰονίην ἅλα βάλλει,
Τῇ δ' ἐπὶ Σαρδόνιον πέλαγος, καὶ ἀπείρονα κόλπον
Ἑπτὰ διὰ στομάτων ἱεὶς ῥόον. ἐκ δ' ἄρα τοῖο
Λίμνας εἰσέλασαν δυσχείμονας, αἵτ' ἀνὰ Κελτῶν
Ἤπειρον πέπτανται ἀθέσφατον· ἔνθα κεν οἵγε
Ἄτῃ ἀεικελίῃ πέλασαν· (φέρε γάρ τις ἀπορρὼξ
Κόλπον ἐς Ὠκεανοῖο, τὸν οὐ προδαέντες ἔμελλον
Εἰσβαλέειν· τόθεν οὔκεν ὑπότροποι ἐξεσάωθεν)
Ἀλλ' Ἥρη σκοπέλοιο καθ' Ἑρκυνίου ἰάχησεν,
Οὐρανόθεν προθοροῦσα. φόβῳ δ' ἐτίναχθεν ἀϋτῆς
Πάντες ὁμῶς· δεινὸν γὰρ ἐπὶ μέγας ἔβραχεν αἰθήρ.
Ἂψ δὲ πάλιν τρωπῶντο θεᾶς ὕπο· καί ῥ' ἐνόησαν
Τὴν δ' οἶμον τῇπέρ τε καὶ ἔπλετο νόστος ἰοῦσι
Δηναιοὶ δ' ἀκτὰς ἁλιμυρέας εἰσαφίκοντο,
Ἥρης αἰνεσίῃσι, δι' ἔθνεα μυρία Κελτῶν
Καὶ Λιγύων περόωντες ἀδήιοι.

Ex tunc autem Rhodani profundum ſinum intrarunt;
Qui ad Eridanum accedit: ſimulque aqua
In arcto reſonat confuſi. ſed ille terrâ
Ex intimâ, ubi ſunt portæ & ſedes noctis,
Illinc exoriens, heic quidem fremit ad litora
Oceani; illic verò è diverſo ad Ionium mare tendit:
Alibi etiam in Sardoum pelagus, atque vaſtum ſinum,
Septem per oſtia mittit fluxum. eque iſto ſanè
Paludeis intrarunt procelloſas, quæ per Celtarum
Terram aperta ſunt. immenſam ubi illi
In calamitatem miſerrimam incidiſſent. (eminebat enim rupes
In ſinum oceani. in quam, non perſpicientes, fuiſſent
Illiſuri, illincque nequaquàm reduces libertati fuiſſent)
Ni Iuno de monte Hercynio clamaſſet,
Cœlo delapſa. terrore verò perculſi ſunt vocis
Cuncti ſimul: horrendum enim magnus inſonuit æther.
Iterum autem retroagebantur à deâ: atque notârant

Illas

Illud vadum, quo erat reditus proficiſcentibus.
Seri tamen litora falſa attigerunt,
Iunonis conſiliis, gentes multas Celtarum
Et Ligurum peragrantes ignoti.

Mira hæc ſanè trium fluminum *Rhodani*, *Padi* atque *Viſtulæ* confuſio. Fluvio, qui per Viſtulæ os oceano ſeptemtrionali miſcebatur, & unde electrum in Græciam veniebat, nomen erat *Radúne*, ſive *Radaune*, ut antè dictum. id vocabulum Græcis primò formatum *Eridanus*, ſui fluminis in Atticâ nomine. mox, quia à Pado, qui in Ionium mare effunditur, electrum in Italiam, & inde in Græciam tranſportabatur; Græcique id ad Padi oſtia legi putabant, ut infrà in Venedis eâ de re fuſiùs dicam: Padus etiam inde dictus eſt Eridanus. dein verò quum nomen noſtri amnis clarius atque integrius intelligeretur Græcis; pro Eridano dixêre *Rhodanum*, nomine Gallici fluminis nobiliſſimi; quod in Sardoum, id eſt, ut aliàs vocatur, Tyrrhenum mare effunditur. hinc tandem, quum Italicus Eridanus per ingenteis paludes ſeptem oſtiis mari Ionio ſeu Adriatico adfunderetur; iidem Græci id ad Gallicum Rhodanum tranſtulerunt. Plinius, libro ultimo, cap. II; ubi de electro agit: *Diligentiores Græcorum Electridas inſulas in mari Adriatico eſſe dixerunt, ad quas dilaberetur Padus. qua appellatione nullas umquàm ibi fuiſſe, certum eſt: nec verò ullas ibi appoſitas eſſe, in quas quidquam curſu Padi devehi poſſit. nam quòd Æſchylus in Iberiâ, hoc eſt, in Hiſpaniâ, Eridanum eſſe dixit, eumdemque appellari Rhodanum, Euripides rurſus & Apollonius in Adriatico litore confluere Rhodanum & Padum; feliciorem veniam facit ignorati ſuccini in tantâ orbis ignorantiâ.* Inſulæ certè ante falſum iſtum Eridanum, id eſt ante Padum fuêre nullæ. at ante Viſtulam noſtrum atque Radánum etiamnunc eſt inſula, in quâ ſuccinum legitur, vulgari nunc vocabulo, ut antè dictum, *die Närung*: in ipſo verò Viſtulâ, quam ille duobus ſuis cornibus amplectitur, vulgò dicta *das grooſſe Werder*. Philoſtratus, de iconibus lib. II, Phaëtontem in Italiæ Eridanum delapſum narrat. nihilo minùs tamen in fine ita de electro addit: Καὶ διὰ Φαιδροῦ τοῦ ὕδατος ἀπάξει ὁ ποταμὸς τοῖς ἐν ὠκεανῷ βαρβάροις τὰ τῶν ἀγείρων ψήματα. id eſt; *Et per limpidam aquam ad Barbaros, oceanum incolenteis, populorum abducet ramenta.* Nemo unquàm Adriaticum mare, nec totum quidem mare internum adpellavit oceanum: at noſtrum mare ſæpius; quia ulteriora in inſulis putabantur. Patet igitur ex hactenus dictis litus noſtrum & flumen *Radanum* jam antiquiſſimis ante Herodotum, Apollonium, Euripidem, & Æſchylum, temporibus notum fuiſſe Græcis hominibus.

Nunc patriam terram magis magiſque uti ultimâ exinde antiquitate illuſtrem; ajo opidum, quondam Caſſubiæ, nunc totius Pruſſiæ celeberrimum, opulentiſſimumque, & optumâ famâ toti penè terrarum orbi notiſſimum, cui vulgare vocabulum DANZIG, ſive, ut vulgò ſcribitur, DANTZIG, & aliâ dialecto DANZKE, ſive DANTZKE, eſſe locum illum, in quo ſuccini, in Pruſſiæ litore lecti, mercatus jam ante Herodoti tempora fiebat. Probo id, primùm ex ſitu; tum ex nomine, quod vetuſtiſſimum eſt. Ex ſitu; quia id opidum ad dictos Viſtulæ Rodanique amnium confluenteis poſitum. Neque enim aliàs nomen hujus Rodani, ut exigui amnis, hiſtoriæ de ſuccino immiſceri potuiſſet, niſi mercatus ſuccini ad eum fuiſſet factus. Plinii verba, ex libri XXXVII capite II, jam antè relata ſunt iſta: *Pytheas credidit, Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æſtuarium oceani, Mentonomon nomine, ſpatio ſtadiorum ſex millium. ab hoc diei navigatione inſulam abeſſe Abalum. illò vere fluctibus advehi electrum; & eſſe concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximiſque Teutonis vendere.* Teutones aliis, non adpellationibus, ſed dialecti tantùm dictos fuiſſe *Codános*, *Godános Gdanos*, atque *Danos*; electrumque, omni ævo, in uno dumtaxat Pruſſiæ litore, quod olim Gothones atque Æſtii tenuerunt, fuiſſe lectum, infrà, cap. XL, & XLIV, pluribus docebo. unde perſpicuum redditur, quia apud Pytheam, in hiſtoriâ electri, fit mentio Guttonum; ab his id habuiſſe Teutonos. Sive igitur Guttones ad Teutonos, ſive Teutoni ad Gutones, ejus vendendi coëmendive cauſâ navigaverint; certum eſt, portum hcic in Guttonum litore, unde ſolverentur adpellerenturque naves, nullum fuiſſe commodiorem, quàm quem maximi fluminis Viſtulæ os efficiebat; quo ad confluentem Rodani, & locum illum, in quo electri mercatus fiebat, naves ſubvehebantur.

Mare autem hoc jam antiquiſſimis temporibus fuiſſe navigatum, ex Taciti ævo conjicere licet. is enim, in libro de Germaniâ, auctor eſt, ſuâ tempeſtate Svionas, quos nunc vulgò Svedos adpellamus, *claſſibus valuiſſe*. Certum igitur eſt, ex quo conventus hominum huc ad mercatum electri aliarumque rerum facti, item ex quo maris hujus adcolæ Gothones, Sviones, atque Teutoni, navibus os Viſtulæ intrarunt; pagum quoque ſive vicum pluribus ædificiis juxtà fuiſſe conſtructum; in quo mercatus fiebat, mercatoresque ac nautæ recipiebantur. Hic non antè cultoribus fuit deſertus, quàm ipſe portus, & ad eum commercia: quæ deſeri haud umquàm potuerunt, dum opportunitas magni fluminis duravit. Conſtat jam igitur, loci hujus ad Viſtulæ Rodanique confluenteis vetuſtiſſimam eſſe celebritatem; ut quæ ultra bis mille retro annos extendi poſſit, ad eos uſque mortaleis, ex quorum traditione Herodotus hauſit, ab his oris Europæ extremis, & ab flumine Eridano electrum deferri in Græciam. Vicum tamen ab initio, multisque pòſt ſæculis fuiſſe, vel inde conjicere licet, quod ipſa citerior Germania, licet Rheno & Galliæ, cultiori Romanorum provinciæ, fuerit vicina, nullas tamen habuit urbeis, ut auctor eſt Tacitus, in libro de Germaniâ; ne Marcellini quidem tempeſtate, ut ſuprà, lib. I, cap. XIII, demonſtratum eſt. Quòd ſi igitur ſplendidæ provinciæ contermina Germania nulla habitavit opida; multo ſanè minus ulterior, ad Viſtulam amnem, versùs Sarmatas; ubi major barbaria, & locorum incondita vaſtitas. Sed age; ad nomen quoque accedamus; quodnam id dicto loco antiquis fuerit temporibus. Ego equidem idem ab omni ævo fuiſſe crediderim, quo etiam nunc opidum vocatur DANZKE: quod non nuper, ſed antiquiſſimis inventum eſſe temporibus, ipſa etymologiæ convincit ratio. quidpe ſuprà lib. I, ubi de falſis Germanorum juxtà ac ceterarum gentium numinibus diſſertatio mihi habita eſt, pluribus oſtendi argumentis, antiquiſſimum illud veri æternique Dei, cœli terrarumque conditoris nomen THEUTH in varias dialectos eò uſque tractum fuiſſe, donec inde tandem & DAN, & CODAN, & GODAN, voces efficerentur. unde etiam Germanica gens *Teutoni*, aliâ dialecto dicti fuêre *Dani*; quæ vox etiamnunc durat: & aliâ iterum *Codáni*; unde mare, quod adcolebant, Melæ & Plinio vocatur *Sinus Codánus*; & maxima Teutonorũ inſula, quæ nunc *Sieland*, eidem Melę *Codanonia*. *Godános* quoque fuiſſe dictos, ex adpellatione æterni numinis *Godan*, unde etiam *Deus* nobis vocatur *God*; & contractè *Gdanos*; dubium nullum eſſe poteſt. Ab eodem igitur vocabulo *Godan*, ſive *Gdan*, prædictum quoque opidum *Danzke* nomen traxit. unde etiamnum Slavici generis nationibus vulgò vocatur *Gdańsk*, & *Gdańsko*; non tam Slavicâ, quàm merè Germanicâ formatione. quidpe, quemadmodùm ipſa Teutonorum nunc gens, id eſt, Dani, derivativo vocabulo ſibi dicuntur *Danske*, & contermina gens *Sveones*, *Svenske*; id eſt, *Danici*, ac *Sveonici*: ſic opidum quoque noſtrum derivativo vocabulo, à primitivis vocibus *Godan*, *Gdan*, & *Dan*, dictum fuit, variis dialeſtis, GODANSKE, GDANSKE, & DANSKE. quorum medium apud Slavos hodiéque, ultimum apud incolas Germanos, & omneis reliquos ejuſdem maris Godâni adcolas durat; corruptâ tantùm, vel magis exaſperatâ unâ literâ *S* in *Z*, quæ nobis, atque omnibus Germanis, exceptis divortiorum oſtiorumque Rheni adcolis valet *Ts*. unde factum DANZKE, &, ut vulgò nunc ſcribitur, DANTZKE, corruptiùsque DANTZIG. Primum illud vocabulum *Godanske* fuiſſe quondam in uſu, vel Iornandis teſtimonio comprobare me poſſe exiſtimo. cujus verba, jam antè citata, hæc ſunt: *Ex hac igitur Scanziâ inſulâ, quaſi officinâ gentium, aut certè velut vaginâ nationum, cum rege ſuo, nomine Berich, Gothi quondam memorantur egreſſi. qui, ut primùm, è navibus exeuntes, terras attigêre; ilico loco nomem dederunt. nam hodiè illic, ut fertur*, GOTHISCANZIA *vocatur*. Fictitiam hanc Gothorum transfretationem ad citeriorem Viſtulæ amnis ripam pertinere, jam dudum ſatis ſuperque demonſtratum eſt. Locus igitur iſte, vel portus, in quem ille Gothos è Scanziâ inſulâ adpulſos narrat, nullus alius eſſe poteſt, quàm qui etiam nunc Slavis, ut dixi, adpellatur *Gdańsk*, Germanis *Danzke*. qui quum Iornandis ævo antiquiſſimâ dialecto adpellaretur GODANSKE, ſive, ut craſſiùs priſci illi loquebantur Germani, GODANSKA: abutens hoc vocabulo ad putidiſſimas ſuas nugas Iornandes, in compoſitam ex duobus Gothorum ſimul Scanziæque nominibus id detorſit vocem GOTHISCANZIA. Atque hinc jam de antiquitate nominis hujus opidi,

ad Viſtu-

ad Iuſtiniani uſque imperatoris tempora, quibus Iornandes ſcripſit, id eſt, ad annos circiter CIↃLXX, certâ ratione conſtat; ſi quis de ulteriore illo ad Herodotum uſque ævo dubitare etiamnum velit.

Ceterùm non à gente Godanorum, ſed ab contermino ſinu Godâno, nomen hoc traxiſſe vicum, maximè credibile eſt. nam Godâni longiùs fuêre diſſiti, quàm uti heic, in alieno ſolo, vico à ſe condito nomen imponerent. ab ſinu autem id nominis habere potuit vicus, quia toto hoc Germaniæ, inter Cimbricam peninſulam & Sarmatarum fineis, litore is fuit celeberrimus, ac fortè omnium primus.

Nomen opidi, hoc noſtro ſæculo, Latinè loquentibus variè profertur; aliis DANTISCUM, à vulgari vocabulo *Dantzke*; aliis GYTHONIUM, à veterum cultorum *Gythonum* nomine; aliis denique GEDANUM: quod à *Getis* ac *Danis*, loci conditoribus, ſic dictum eſſe, plurimis contendit Goropius argumentis. quæ niſi ex veriore attulerit hiſtoriâ, quam quæ ſuprà in Iornande, aliiſque à nobis examinata eſt auctoribus; certè omnino erit falſus. Ego opidum adpellaverim, antiquo illo, ex æterni Dei, cunctarum rerum conditoris nomine derivato vocabulo, DANIUM, & variatis dialectis, CODANIUM atque GODANIUM. ſi verò ultra variare liberet, THEUTONIUM.

Ceterùm antiquiſſima Godanii mentio, domi facta, reperitur in veteri diplomate, anno à nato Ieſu CIↃCCIX, à Meſtevino, Caſſubiæ duce, cœnobio Sucovienſi impertito, his verbis: *Ego Meſtwinus, Dei gratiâ princeps in Gdansk, omnibus Chriſti fidelibus, &c. ad clauſtrum ſanctimonialibus, beatæ Mariæ famulantibus, damus in villis, in campis, &c. uſque ad terminos caſtri Gedanenſis, &* XL *marcas, tertiam partem telonei, quod datur ibidem de panno, &* XL *marcas ſuper tabernis in Dantzigk*, & quæ ſequuntur. Primum tunc fuiſſe Caſſubiæ locum, juxta quem caſtellum ſive arx, ipſius principis ſedes, commerciis celeberrimum, patet ex hoc diplomate. Sed vicum etiam tum fuiſſe, teſtatur vetus monimentum in cœnobio Olivenſi, annò CIↃCCXCV poſitum, cum hac inſcriptione: *Primiſlaus, dux regni Poloniæ, in Gdanzk veniens, & ducatum totius Pomeraniæ, ſibi per ducem Meſtwinum reſignatum, ſuſcipiens, ipſam civitatem Gdanzk plancis muniri procurans*; & reliqua, quæ ſequuntur. Ex hoc igitur tempore civitas, ſive urbs, ſeu opidum adpellari cœpit. haud ſecus, quàm nunc celeberrima totius Norvagici regni urbs, dicitur civitas *Bergen*, quamvis & ipſa plancis tantùm, ſive palis munita. Muro tandem cingi cœpit Godanium noſtrum, anno CIↃCCCXLIII; ut teſtatur monimentum in majori templo poſitum, his verbis: *Anno Domini* M.CCC.XLIII. *feriâ quartâ poſt Lætare, poſitus eſt primus lapis muri civitatis Dantzk; & poſteà proximâ feriâ ſextâ poſitus eſt primus lapis muri eccleſiæ beatæ virginis Mariæ.*

Atque hæc vera eſt urbis Godanienſis antiquitas, omnibus aliarum Pruſſiæ urbium originibus prior; quidquid vel Torunium, vel Elbingium, vel ipſum denique Chulmenſe opidum de ſuâ antiquitate, ceu omnium ſupremâ, ſibi perſvadeat, ac fabuletur. Ego, cur ordine atque dignitate iſtæ Godanio ſint priores, cauſſam hanc eſſe judico: nempe, quòd hæc extra Pruſſiam, cis Viſtulam amnem, Pruſſiæ terminum, in Caſſubiâ antiquitùs poſita; quum ſerò tandem inter Pruſſiæ civitateis poſtrema reciperetur; poſtremum etiam in conventibus provincialibus locum atque ordinem obſidere juſſa eſt. Ceterùm antiquiſſimæ memoriæ dignitate univerſas totius non modò Germaniæ, ſed ſeptemtrionis urbeis antecedit: quarum nulla originis ſuæ bis mille annorum monumenta exhibuerit.

CAP. XXXV.

De LEMOVIIS *qui &* HERULI; *item de* RUGIIS, SIDINIS, *atque* CARINIS.

GOthonibus continuabantur ab occidente LEMOVII, his deinceps RUGII. Auctor in libro de Germaniâ: *Trans Lygios Gothones regnantur, paullo jam adductiùs, quàm cetera Germanorum gentes, nondum tamen ſupra libertatem. protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium inſigne, rotunda ſcuta,*

ſcuta, breves gladii, & erga reges obſequium. Svionum hinc civitates ipſo in oceano. Ergo *Rugii* atque *Lemovii* in litore maris Svevici porrigebantur, inter Gothones & Viadrum amnem, quo VII illæ nationes, ad idem mare pertinentes, anteà ab oriente clauſimus. Miror tam imperitos heic reperiri interpreteis, qui remotos à mari fuiſſe Rugios Lemoviosque inde judicent, quia auctor *ab oceano* eos collocet. quaſi verò tam peregrina hæc ſit locutio, uti, quo ſenſu dicta ſit, intelligi nequeat. exemplum ejus eſt apud Plinium lib. III, cap. IV, in his verbis: *Maritima Avaticorum, ſuperque campi lapidei, Herculis præliorum memoria. regio Anataliorum; & intus Deſuviatium, Cavarumque. rurſus à mari Tricorium, & intus Tricollorum.* Ipſum igitur oceani, ſive maris Svevici litus tenuerunt noſtri *Lemovii* atque *Rugii.* ideóque ſubjungit noſter; *Svionum hinc civitates, ipſo in oceano.* nempe in inſulâ, ut putabatur, Scandinaviâ.

Terminum inter Lemovios Rugiosque ſtatuo, Viperam flumen. Lemovios Gotonibus continuo, quamvis Tacitus primos nominet Rugios; quia in ſiniſtrâ dicti fluminis ripâ hodiéque opidum, oſtio adpoſitum vulgari vocabulo è veterum cultorum nomine dicitur *Rügewolde*: præterque aliud eſt ejusdem ferè nominis intus, medio ſitu inter Viperam ac Viadrum, quod amnis etiam præterfluit *Röge* vulgò dictus. tum quia regio inter dicta duo flumina proxima eſt inſulæ *Rugiæ*, vulgò *Rügen*: cui poſt Taciti tempora Rugii occupantes id nominis intulerunt. Limites igitur Rugiis antiquitus fuêre ab oriente æſtivo, Vipera flumen, ſeu extrema Aſciburgii montis; ab ſeptemtrionibus mare Svevicum; ab occidente Viader, ſive is eſt Svevus amnis, & lacus, vulgò *dat Friſche haff* dictus, in quem effunditur Svevus: quâ parte etiam inſula *Wollyn* iisdem Rugiis accedit; quia ea eſt ab dextrâ Svevi amnis oſtii ripâ. à meridie, quà Sidini atque Carini erant contermini, lineam duco ab Svevo, quà opidum eſt *Grippenhage*, ad Viperæ uſque fontem. Continetur hodiè his finibus magna Pomeraniæ pars, quà opida *Stargard, Golnow, Wollyn, Camyn, Nyen Träptow, Kolbarg, Cörlyn, Coſlyn*: item Marchiæ exigua portio, quà loca *Tramborg, Falkenborg, Schöffelbeen.*

Ptolemæo opidum eſt hoc tractu Ῥούγιον, RUGIUM, in mediterraneis: quod nunc eſſe illud ad *Rægium* flumen *Rögewold*, nomen ſimul atque ſitus produnt. Alterum tamen illud, ad Viperæ oſtium, *Rügewolde*, eodem quoque vocabulo Latinè adpellare poſſis.

Ceterò ipſius gentis nomen corruptum legitur apud eumdem Ptolemæum Ῥουτίκλειοι, *Ruticlii*, pro Ῥούγιοι. Verba ejus hæc ſunt: Μετὰ δὲ τοὺς Σάξονας ἀπὸ τοῦ Χαλούσου ποταμοῦ, μέχρι τοῦ Σουήβου ποταμοῦ Φαροδεινοί· εἶτα Σιδεινοὶ, μέχρι τοῦ Ἰαδούα ποταμοῦ, καὶ ὑπ' αὐτοὺς Ῥουτίκλειοι, μέχρι τοῦ Οὐϊστούλα ποταμοῦ. id eſt: *Poſt Saxonas, à Chaluſo amne ad Svevum uſque flumen Farodini. dein Sidini, uſque ad Iaduam flumen: & ſub his Ruticlii, ad Viſtulam uſque amnem.* Φαροδεινοὺς debere eſſe Σφαροδεινοὺς, Taciti *Svardones*, ſuprà oſtenſum eſt. pro Ἰαδούα, ſcribendum eſſe Οὐϊάδρου, ſuo loco docebo. *Viadrum* autem eſſe eumdem & *Svevum*, ſuprà docui in Semnonibus. Quum igitur *Ruticlii* poſt Svardones, & Viadrum ponantur; nulli alii eſſe poſſunt, quam *Rugii* Taciti: quibus Sidinos fuiſſe à meridie ad eumdem Viadrum conterminos mox monſtrabo. In eò igitur à Ptolemæo maximè erratum, quòd Ῥουγίους ὑπὸ, non ὑπὲρ τοὺς Σιδεινοὺς locaverit. Scripſiſſe eum Ῥούγιοι, liquet ex opidi, vel loci vocabulo Ῥούγιον.

At poſterioris ævi auctoribus, Pollioni, Sidonio, Ennodio, Iornandi, Diaconi, & aliis dicti ſunt RUGI; Procopio Ῥόγοι, ROGI.

Iornandes in rebus Gothicis Rugorum duo recenſet genera. quorum alteros VLMERUGOS à Gothis, antequàm hi Viſtulam tranſirent, debellatos narrat: uti planè eodem fuerint ſitu, quo Taciti modò Rugios inter Viperam Svevumque collocavi. alteros, nomine ETHELRUGOS, quaſi dicas *Nobiles Rugos*, falsò in Scanziâ deſcribit: ex quâ ille omneis has nationes proveniſſe fabulatur. In eâdem & hos cum reliquis Rugis fuiſſe regione, inter Viperam ac Svevum, haud dubitandum eſt. quibus tamen limitibus inter ſe diſtincti egerint, haud facilè dixerim.

Ad Danubii ripam, poſterioribus temporibus eos tranſiſſe, teſtis eſt Diaconus de rebus Langobardicis, lib. I, cap. XIX, his verbis: *His temporibus inter Odoachar, qui in Italiâ per aliquot jam annos regnabat, & Feletheum, qui & Feva dictus eſt, Rugorum regem, magnarum inimicitiarum fomes exarſit. qui Feletheus illis diebus ulteriorem*

Danubii ripam incolebat, quam à Norici finibus idem Danubius ſeparat. Adunatis ergo Odoachar gentibus, quæ ejus ditioni parebant, id eſt, Turcilingis, & Herulis, Rugorumque parte, quos jam dudum poſſederat, nec non etiam Italiæ populis, venit in Rugiland, pugnavitque cum Rugis; ultimâque eos clade conficiens, Feletheum inſuper eorum regem exſtinxit. vaſtatâque omni provinciâ, Italiam repetens, copioſam ſecum captivorum multitudinem abduxit. Tunc Langobardi de ſuis regionibus egreſſi, venerunt in Rugiland, quæ Latino eloquio Rugorum patria dicitur. Eodem tractu hanc *Rugilandiam* ad Danubium haud obſcurè oſtendit & Procopius, Goticar. rer. lib. II. Verba ejus, de bello inter Langobardos & Herulos loquentis, hæc ſunt: οἱ μὲν πλεῖστοι τῶν Ἐρούλων ἔπεσον, ὀλίγοι δέ τινες διεσώθησαν. διὸ δὴ ἐνδιοτρίβειν ἤθεσι τοῖς πατρώοις οὐκέτι εἶχον· ἀλλ' ἐνθένδε ὅτι τάχιστα ἐξαναστάντες, ἐπίπροσθεν ἀεὶ ἐχώρουν, τὴν γῆν ξύμπασαν, ἣ ἐκτὸς Ἴστρου ποταμοῦ ἐστι, ξύν τε παισὶ καὶ γυναιξὶ περιϊόντες. ἐπεὶ δὲ ἀφίκοντο ἐς χώραν, ἣ δὴ Ῥογοὶ τὸ παλαιὸν ᾤκηντο (οἱ τῷ Γότθων στρατῷ ἀναμιχθέντες ἐς Ἰταλίαν ἐχώρησαν) ἐνταῦθα ἱδρύσαντο. ἀλλὰ ἐπεὶ τῷ λιμῷ ἐπιέζοντο, ἅτε ἐν χωρίῳ ἐρήμῳ, ἐνθένδε οὐ πολλῷ ὕστερον ἐξαναστάντες, ἄγχιστά που τῆς Γεπαίδων χώρας ἀφίκοντο. id eſt: *Pars maxima Herulorum occubuit: pauci verò evaſerunt. quo factum, uti patriis in ſedibus permanere ampliùs nequirent; ſed illis relictis, quàm celerrimè in anteriora loca ſemper procederent, & omnem regionem, quæ eſt extra Iſtrum, cum liberis & uxoribus pervagarentur. Poſtquàm verò ad regionem pervenêre, quam Rugorum quondam gens incoluerat (ii, Gothorum exercitu permixti in Italiam profecti ſunt) inibi ſedem fixerunt. Quum verò fame premerentur, ut in loco deſerto; non longè pòſt prope Gepædarum regionem ſe contulerunt.* Ergo Rugii jam ante Iuſtiniani tempora inter Tranſſilvaniam, Gepidarum tunc ſedem, & Iſtrum incoluerunt. Vnà cum Gothis domo ab oceano in Sarmatiam & ad Mœotin paludem, hinc verò ad Pontum & Iſtrum fuiſſe profectos, ex Herulorum & Vandilorum exemplo conjecerim. De Herulis mox videbimus. de Vandilis ita Procopius, Vandilicarum rer. lib. III: Γοτθικὰ ἔθνη πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα πρότερόν τε ἦν, καὶ τανῦν ἐστί. τὰ δὲ δὴ πάντων μέγιστά τε καὶ ἀξιολογώτατα Γότθοι τέ εἰσι καὶ Βανδίλοι, καὶ Οὐισιγότθοι καὶ Γήπαιδες. id eſt: *Gothicæ quidem gentes multæ fuêre & aliæ anteà, & nunc ſunt. at omnium maximæ atque præcipuæ, Gothi, Vandili, Viſigothi, & Gepidæ.* In aliis igitur illis & *Rugii* haud dubiè connumerabantur. Idem tradit Nicephorus Calliſti, lib. XIV, cap. LVI, in Valentiniano III. Ceterùm de Rugis in Italiâ agentibus, hæc Ennodius in vitâ divi Epiphanii: *Poſthinc, digreſſis Gothis, civitas Ticinenſis Rugis eſt tradita; hominibus omni feritate immanibus; quos atrox & acerba vis animorum ad cottidiana ſcelera ſollicitabat. diem putabant periiſſe, qui illos ſine facinore, caſu aliquo interveniente, fugiſſet.* Hæc igitur de *Rugis*, ſive *Rugiis*.

LEMOVII hinc, quibus terminis à Gothonibus ſubmoti fuerunt, ſuprà in illorum explicatione oſtenſum eſt. Includitur eorum finibus nunc magna Caſſubiæ pars, in cujus medio opidum *Lewenborg*, ſive *Lawenborg*; & ad mare *Puutzke* & *Heel*. item Pomeraniæ proxima portio, quà opidum *Stolpe*.

Nomen *Lemoviorum* apud nullum alium auctorem reperiri miror; quum tamen ſolos hos, in communi omnium harum gentium commigratione, quieviſſe non ſit credibile. quamquàm vulgata Strabonis exemplaria referant Ζοῦμους; & ipſos prorſus ignotos, niſi ex Tacito facias Λεμοβίους. Poſterioris ævi ſcriptores plerumque Rugis, in externis regionibus arma circumferentibus, conjungunt HERULOS: quod à Diacono factum, modò videmus. Iornandes de eodem Odoacro rege narrans, Rugorum quidem non meminit; at Herulos ei ſubjectos refert his verbis: *Odovacer, Turcilingorum rex, habens ſecum Scyros, Herulos, diverſarum gentium auxiliarios.* Ex hoc argumento equidem conjecerim, olim etiam in priſcis apud mare Svevicum ſedibus, fuiſſe Rugiis conterminos Herulos. Idem Iornandes anteà: *Gothorum rex Hermanricus cùm tantorum ſervitio carus haberetur, non paſſus eſt, niſi & gentem Herulorum, quibus præerat Alaricus, magnâ ex parte trucidatam, reliquam ſuæ ſubigeret ditioni. Nam prædicta gens, Ablabio hiſtorico referente, juxta Mæotidas paludes habitans, in locis ſtagnantibus, quas Græci Hele vocant, Heruli* (fortè *Heluri*) *nominati ſunt: gens, quanto velox, eo ampliùs ſuperbiſſima. nulla ſiquidem erat tunc gens, quæ non levem armaturam in acie ſuâ ex ipſis elegerint. Sed quamvis velocitas eorum ab aliis ſæpè bellantibus eos tutaretur;*

Gothorum

Gothoum tamen ſtabilitati ſubjacui, & tarditati: fecitque cauſa fortunæ, ut & ipſi, inter reliquas gentes, Getarum regi Hermanrico ſervierint. De velocitate eorum teſtis & Sidonius, in carm. VII:

Curſu Herulus, Chunnus jaculis, Francusque natatu.

De origine nominis, quaſi id habuerint ἀπὸ τῶν ἑλῶν, id eſt, *à paludibus*, quaſi Ἔλουροι dicti, vulgare fuit illius ævi deliramentum; ut patet ex Etymologo, & Dexippo χρονικῶν XII. Iornandes, ſub principium libri de rebus Gothicis, Scanziæ hos recenſet, populos: *Sunt ex his exteriores Oſtrogothæ, Raumaricæ, Raugnarici, Finni mitiſſimi, Scanziæ cultoribus omnibus mitiores: nec non & pares eorum Vinoviloth, Svethidi; Cogeni in hac gente reliquis corpore eminentiores. quamvis & Dani, ex eorum ſtirpe progreſſi, Erulos propriis ſedibus expulerunt; qui inter omnes Scãziæ nationes nomen ſibi ob nimiam proceritatem affectant præcipuum. ſunt quamquàm & illorum poſiturâ Granii, Aganziæ, Vnixæ, Ethelrugi, Arochi, Ranni.* Certè, non magis Heruli Scanziam incoluerunt, quàm Oſtrogothi, vel Ranni; quorum hos Helmoldus lib. I, cap. VI in Rugiorum inſulâ, ætate ſuâ, facit Slavos, id eſt, Sarmatas. Ego ſic judicaverim: quia & Gothi, & Rugii, & Ranni fuerunt in citeriori Svevici maris litore; Herulos quoque ibidem incoluiſſe; ſimulque hinc, cum Rugis & Gothis, in externas regiones profectos. Quia verò ſedes heic nulla tribui iis poteſt, niſi quàm Lemovios Taciti ævo obtinuiſſe modò oſtendi; aut corruptum eſſe apud Tacitum Lemoviorum vocabulum dixerim, aut Lemovios nomen hoc poſt Taciti ætatem in Herulorum vocabulum mutaſſe. Facit pro Lemoviorum vocabulo quodam modo nomen fluvii *Leve*, & opidi adpoſiti *Levenborg*. facit item multo magis pro Herulis vocabulum opidi *Hele*, ſive *Heel*, in peninſulâ, ante Viſtulæ oſtium occidentale, ſiti. à quo loco fortè dicti fuêre *the Heler* (Latinè fuerint *Helii*) quod vocabulum Græci poſteà fecêre Ἔλουροι, quaſi hoc derivatum foret, non à patrio loco, ſive vico *Hele*; ſed à Græcâ voce ἕλη, quæ paludeis ſignificat. Alii, tranſpoſitis liquidis, pro *Heluri*, dixêre *Heruli*; quod apud pleroſque obtinuit. Gothis fuiſſe apud Viſtulæ oſtia conterminos, ex Procopii maximè perſpicio rerum Gothicar. lib. II; ubi ita ſcribit: οὕτω μὲν Θουλῖται βιοῦσιν· ὧν ἔθνος ἓν πολυάνθρωπον οἱ Γαυτοὶ εἰσι, παρ' οὓς δὴ Ἐρούλων τότε οἱ ἐπήλυδες ἱδρύσαντο. id eſt: *Hoc quidem modo Thulitæ vitam degunt. quorum una gens numeroſiſſima Guti: apud quos Heruli advenæ habitarunt.* Per Thulen intelligere eum Scandinaviam peninſulam, infrà patebit. In hac quia erant *Guti*, nomine ab *Gothorum* vocabulo haud multum abhorrente; prope Gothos autem ad Viſtulæ oſtia incolerent Heruli: hos quoque in Scandinaviâ apud Gutos ſedem quondam habuiſſe credidit. Vnà cum Gothis longinquam illam feciſſe expeditionem, ex eo liquet, quòd & ipſi Mœotin paludem quondam accoluiſſe dicuntur. Hinc Gotthorum partem eos facit Zonaras in Galieno, his verbis: Εἶτα καὶ Αἰρούλοις καὶ Σκυθικῷ γένει καὶ Γοτθικῷ ἐπεξελθὼν ἐκράτησεν. id eſt: *Deinde Hærulos etiam, Scythicam Goticamque gentem ſuperavit.* Zoſimus lib. I, ac Svidas circa Tyram flumen, quod nunc eſt vulgò *Dnieſter* & *Nieſter*, & Pontum collocant. Zonaras, in Iuſtiniano, ad comprimendam Conſtantinopoli Venetæ Praſinæque factionis μοῖραν τινὰ βαρβάρων τῶν καλουμένων Αἰλούρων immiſſam fuiſſe; id eſt, *partem barbarorum, qui dicebantur Hæluri.* Nihil igitur certius, quàm fuiſſe eos ad Viſtulæ oſtia, inter Rugios & Gothos: quo ſitu Tacitus ſuos recenſet *Lemovios*. Partem eorum jam Maximiani tempore cum Caivonibus omnem Germaniam aversâ regione ad Rhenum uſque penetraſſe, ex Mamertini panegyrico, Maximiano dicto diſco. *Cum omnes*, inquit, *barbaræ nationes excidium univerſæ Galliæ minarentur, neque ſolum Burgundiones & Alamani, ſed etiam Chaibones, Erulique viribus primi barbarorũ, locis ultimi, præcipiti impetu in has provincias irruiſſent.* Meritò Heruli dicebantur *ultimi*; quia ipſum Germaniæ ab oriente terminum Viſtulam amnem accolebant. Pergit paullo pòſt ita Mamertinus: *Ita cuncti Chaibones, Erulique cuncti tantâ internecione cæſi interfectique ſunt, ut exſtinctos eos relictis domi conjugibus ac matribus non profugus aliquis è prælio, ſed victoria tua gloria nunciaret.* & in genethliaco ejuſdem Maximiani: *Gens Cavionum Erulorumque deleta.* Omnis Herulorum gens an tunc deleta fuerit, equidem neſcio. fuiſſe poſteà *Herulos* inter Romanos militeis, Batavis conjunctos, ex Marcellini lib. XVI, & XXVII diſco. Atque hactenus de Herulis.

Rugii

Rugiis conterminos fuiſſe à meridie SIDINOS, jam anteà dictũ. Hos exemplaria Strabonis, lib. VII, inter alias Marobodui regno ſubjectas genteis, referunt Σιβίνους. quos ego omnino ignorabam, qui, aut quâ regione fuiſſent, ni apud Ptolemæum occurriſſent, eodẽ inter Viſtulam Svevumque ſitu, Σιβῖνοι, ſive, ut vulgata habent exemplaria, Σιβῶνοι. Apud Strabonem quum cuncta fermè Germanicarum gentium vocabula ſint peſſimum in modum corrupta; illud etiam Σιβίνους non prætulerim Ptolemæi Σιδῖνοι. Hos igitur quia Ptolemæus Svardonibus facit ex dextrâ Svevi ripâ conterminos; Rugii autẽ fuerunt ad litus oceani: neceſſariò illi collocandi erunt non ὑπὸ τοὺς Ῥουγίους, ut fecit Ptolemæus, ſed ὑπέρ. Itaque terminum iis conſtituo ab ſeptemtrionibus eumdẽ, quem Rugiis à meridie. ab occaſu, quà Nuithonibus ac Langobardis continuabantur, Svevum amnem, ad confluentem uſque Vartæ. à meridie, quà Semnonibus jungebantur, Vartam, ad Noteſii uſque confluentem: & inde, quà Carini occurrebant, ipſum Noteſium, ad confluentem uſq; Tragi. hinc ab ortu, ipſo Trago, ad Rugiorũ uſque confinium, ab iiſdẽ Carinis diſtingvo. Continetur hodiè his finibus Marchiæ pars, inter Tragum, Noteſium, Vartam, ac Svevum amneis ſita: itẽ Pomeraniæ portio, quà opidum *Piritz*.

Ptolemæo hoc tractu opidum eſt Οὐΐριτιον, VIRITIUM, inter Svevum ac Viſtulam, propiùs tamen Svevum poſitum. id eſſe nunc dictum opidum *Piritz*, nomen juxtà ac ſitus indicant.

CARINI igitur ab occaſu terminabantur dicto amne Trago: à ſeptemtrionibus, prædicto Rugiorum limite, uſque ad Aſciburgium montem. ab ortu ipſo monte, ad opidum uſque *Kráinká*, à Gothonibus; hinc lineâ, ad Noteſium amnem & opidum *Pila* ductâ, & ipſo Noteſio ad Vartæ uſque confluentem, à Burgundionibus eos ſeparo. Comprehenduntur nunc his finibus exiguæ quædam portiones Marchiæ ac Poloniæ; quarum confinium eſt inter flumina Tragum atque Gudam. *Carinorum* unus meminit Plinius, lib. IV, cap. XIV: *Germanorum genera* V: *Vindili; quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones*.

De cetero, Sidinorum Carinorumque quia poſt Plinium Ptolemæumque nulla apud auctores fit mentio; in aliùs cujuſdam gentis nomen, expeditione ſuſceptâ, tranſiiſſe, credibile eſt. In Burgundionum corpus tranſiiſſe, ideò credo, quia hi, quum Taciti ævo, ut mox oſtendam, fuiſſent exiguâ atque humili civitate, poſtmodùm ingenti multitudine in Galliam effuſi ſunt; pars etiam cum Gothis in Sarmatiam ac Daciam.

CAP. XXXVI.

De BURGUNDIONIBUS; *qui &* BURGUNDII, *&* BURGUNDI. *item de* PALATINATIBUS *Germaniæ*.

INter claras Germaniæ nationes haud poſtremi fuerunt poſterioribus temporibus BURGUNDIONES. Hos cur auctor noſter in accuratâ illâ ſuâ Germaniæ deſcriptione prorſus non nominaverit, rationem aliam dari haud poſſe puto, quàm quòd gens etiam tum exigua, civitasque eorum humilis fuit; ac fortè in aliùs gentis, puta Lygiorum, tutelâ. Meminit tamen eorum ante Tacitum Plinius lib. IV, cap. XIV, his verbis: *Germanorum genera quinque: Vindili: quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones*. Strabonis etiam exemplaria, in lib. VII, in Marobodui regno referunt Μουγίλωνας. quos, alioquin ignotos, jam dudũ viri eruditi, vero nomine reddito, fecerunt Βουργουνδίωνας. Agros his, pro modulo priſcæ civitatis, reliquimus inter Lygios, Semnonas, Carinos, Rugios, Lemovios, ſive Herulos, atque Gothonas; in parte Poloniæ, quà opida *Gniezno*, *Wagrowiec*, *Rogożno*, *Vſćie*, *Nakiel*, *Rádzieyowo*, & lacus *Gopło*. Atque hic ſitus quàm aptiſſimè Burgundionibus convenit. heic quippe commodè à conterminis Gothonibus bello peti potuerunt: quod factum, ex Iornande ſuprà in Gothonibus notavi. hinc etiam rectè, unà cum Lygiis, Probo Romanis imperitante, ad Rhenum profecti narrantur Zoſimo, in lib. I; ut ſuprà in Lygiis oſtenſum.

Ceterùm circa nomen eorum, atque ſitum, variè multumque Ptolemæus oberrat. In Sarmatiæ deſcriptione ſic habet: Ἐλάττονα δὲ ἔθνη νέμεται τὴν Σαρματίαν, παρὰ μὲν τὸν Οὐϊστούλαν ποταμὸν ὑπὸ τοὺς Οὐενέδας, Γύθωνες· εἶτα Φίννοι· εἶτα Βούλανες· ὑφ' οὓς Φρουγουνδίω-

νες· εἶτα Αὐαρῖνοι, παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Οὐϊστούλα ποταμοῦ. Hoc eſt: *Minores autem nationes Sarmatiam incolunt, apud Viſtulam flumen ſub Venedis Gythones; dein Finni; dein Bulanes; ſub quibus Frugundiones. tum Avarini, apud fontem Viſtulæ.* Venedas heic adpellari eos, qui Codânum ſinum, ſive Svevicum mare Pruſſiæ Livoniæque litore adcoluerunt; Finnos autem omni ævo fuiſſe eodem ſitu, quo etiam nunc ſunt, inter Livoniam, Ruſſiam, ac Svediam, ſuo loco oſtendam. Gothones ad ſiniſtrā pertinuiſſe Viſtulæ ripam; Avarinos autem eosdem eſſe ejusdem Ptolemæi Virunos, aliorum verò Varinos, inter Chaluſum Svevumque circa Roſtochium incolenteis, jam antè docui. Igitur tot ac tam fœdis Ptolemæi erroribus circa has oras compertis, quis non jam credat, Φρουγουνδίωνας quoque cis Viſtulam eſſe retrahendos, nomine eorum purgato in Βουργουνδίωνας? Accidit ei heic idem in Viſtulâ amne, Germaniæ quondam orientali termino, quod ſuprà in Rheno, occidentali limite: ubi *Mediolanium, Teuderium, Noveſium, Aſciburgium*, Cisrhenanorum locorum vocabula, per turpiſſimum errorem poſuit trans Rhenum. ſed ne in transpoſitione quidem Burgundionum finis ei erroris. habet & aliud gentis vocabulum, cis Viſtulam, Βουγοῦνται: qui expoſitione ejus nulli alii eſſe poſſunt, quàm Burgundiones. Verba ejus hæc ſunt: Τῶν δὲ ἐντὸς καὶ μεσογείων ἐθνῶν μέγιστα μέν ἐστι τό τε τῶν Σουήβων, τῶν Ἀγγείλων· οἵ εἰσιν ἀνατολικώτεροι τῶν Λαγγοβάρδων, ἀνατείνοντες πρὸς τὰς ἄρκτους, μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ· καὶ τὸ τῶν Σουήβων τῶν Σεμνόνων· οἵτινες διήκουσι μετὰ τὸν Ἄλβιν, ἀπὸ τοῦ εἰρημένου μέρους, πρὸς ἀνατολὰς, μέχρι τοῦ Σουήβου ποταμοῦ· καὶ τὸ τῶν Βουγουντῶν τὰ ἐφεξῆς, καὶ μέχρι τοῦ Οὐϊστούλα κατεχόντων. id eſt: *Gentium introrſus mediterranea colentium maximæ ſunt iſtæ: Svevi Angili; orientaliores, quàm Langobardi; verguntque versùs ſeptemtriones, uſque ad medium Albis. dein Svevi Semnones, trans Albim incolentes, ab dictâ amnis parte versùs orientem, ad uſque Svevum flumen. hinc Buguntarum gens reliqua tenet ad Viſtulam uſque amnem.* Paullo pòſt: Μεταξὺ Ῥουγίων καὶ Βουντουντῶν Αἰλουαίωνες· ὑπὸ δὲ τοὺς Βουγούντας Λοῦγοι οἱ Ὀμανοί. ὑφ᾽ οὓς Λοῦγοι οἱ Δοῦνοι· id eſt: *Inter Rugios ac Buntuntas, Ælvecones. ſub Buguntis verò Lugi Omani, ſub quibus Lugi Duni.* Heic quia poſt Semnonas ponit Βουγούντας, ad Viſtulam uſque; item ſub Rugiis Βουντούντας, quos facilè quivis eosdem eſſe, qui Βουγοῦνται bis appellantur, diſpexerit; & ſub his Lugios: Βουγοῦνται prorſus nulli alii eſſe poſſunt, quàm *Burgundiones*; quos alios etiam *Burgundios*, & *Burgundos* vocaſſe, mox monſtrabo. Certum igitur eſt, hunc turbatorem Germaniæ Ptolemæum ex duobus diverſis auctoribus duo ſumſiſſe unius ejusdemque gentis diverſa aliquatenus vocabula: quorum alterum Φρουγουνδίωνες, in proximâ Germaniæ regione Sarmatiâ, ex adverſo veræ germanæq; Burgundionum in Germaniâ ſedis; alterum Βουγοῦνται, in ipſa Germaniâ, vero ſitu locavit. Corrupta eſſe in ejus exemplaribus vocabula Βουγουντῶν, & Βουγούνταις; apertiſſimo argumento prodit tertium illud vocabulum Βουντουντῶν: in quo ν in ρ, & τ in γ, ſunt corrigenda. Sed ne heic quidem finis errorum. eſt & aliud apud eum in eâdem Germaniâ gentis vocabulum, quod ex ſimilitudine ac poſitu idem eſſe cum duobus prædictis omnino mihi perſvadeo. Verba ejus hæc ſunt: Ὑπὸ τῷ Ἀσκιβουργίῳ ὄρει Κορκοντοὶ, καὶ Λοῦγοι οἱ Βοῦροι, μέχρι τοῦ Οὐϊστούλα ποταμοῦ. *Sub Aſciburgio monte Corconti, & Lugi Buri, uſque ad Viſtulam.* Aut ego quàm vehementiſſimè fallor, aut ſcriptum heic fuit Βόρκοντοι, pro Burgundiis, ſeu Burgundionibus. hi quidpe fuerunt ſub Aſciburgii montis eâ parte, quâ Gothorum agros ab meridie clauſi: & ſub Burgundionibus fuêre *Burii*, Vartâ flumine eos diſterminante. Variaſſe in Burgundionum vocabulo antiquos auctores, quos ſequutus eſt Ptolemæus, conjicere eſt ex iis, qui poſt eum ſcripſerunt. in quibus Zoſimo, lib. I, adpellantur Βούργουνδοι, BURGONDI; Agathiæ, lib. V, Βουρούγουνδοι, BURUGUNDI; quos tamen ille nationem facit in Scythicâ gente Hunnorum. apud Marcellinum, lib. XVIII, ac lib. XXVIII, variè leguntur, BURGUNDI, ac BURGUNDII. quorum hoc Eumenius utitur, in genethliaco Maximiani. Oroſio, lib. VII, cap. XXXI; Iſidoro, lib. IX. cap. II, & IV, Iornandi in rebus Gothicis, & Paullo Diacono in rebus Langobardicis, dicuntur, ut Plinio, BURGUNDIONES: ſicque ſcribuntur in legibus antiquis hujus gentis. quod vocabulum omnium maximè apud Romanos fuiſſe in uſu, ex eo colligi poteſt, quòd id præ ceteris in hanc uſque diem obtinuit; ubi jam *Bourgognons*, & corruptiùs *Bourgignons* dicuntur in Galliâ. Olympiodoro ſunt Βουργουντίονες, BURGUNTIONES. Procopio, Gothicor. lib. I, & prædicto Agathiæ etiam lib. I; ſunt Βουργουζίωνες, BUR-

GUZIO-

OUZIONES: quos Agathias malè iterum Gothicam facit nationem. apud eumdem Procopium poſteà etiam Βουργουζίωνες iidem leguntur. Apud Diaconum, lib. I, cap. XIII, regio eorum dicitur *Wurgondaib*, pro WURGUNDHAIMB, ut Bojohæmum dictum fuit *Boienhaimb*. ex eo vocabulo collegerim, gentē quondam ſibi ipſi dictam fuiſſe THE WURGONDON; ſive WURGUNDAR. unde Romani Græcique fecerunt *Burgundiones*; & alii *Burgnudios*, ac *Burgundos*: Germanorum w, pro ſolito more, quem aliquoties antè indicavi, in B mutantes. Atque hinc puto factum ut eadem gens nonnullis diceretur *Vrugundi*. Zoſimus, lib. I; Αὖθις Γότθοι, καὶ Βορανοὶ, καὶ Οὐρουγοῦνδοι, καὶ Κάρποι τὰς κατὰ τὴν Εὐρώπην ἐληΐζοντο πόλεις. id eſt: *Rurſus Gotthi, & Borani, & Vrugundi, & Carpi, urbeis in Europâ diripiebant*. Vnde etiam crediderim, partem eorum, à Gothis ſive Gepidis devictam, ut narrat Iornandes, unà cum his in Daciam Thraciamque profectos. quod etiam Agathias innuit, Γοτθικὸν ἔθνος eos faciens. Fabulam credo narrare voluiſſe Marcellinum, in prædicto lib. XXVIII, his verbis: *Iam inde temporibus priſcis, ſobolem ſe eſſe Romanam, Burgundii ſciunt*. Hoc quis credat? & tamen Oroſius, Iſidorusque, Marcellini fermè coætanei, poſt illum oſtenderunt, quomodò Burgundiones Romanorum ſint habendi ἀπόγονοι. quorum ille dicto lib. VII, capite XXXII, ſic ait: *Burgundionum quoque novorum hoſtium novum nomen. qui plùs quàm* LXXX *millia, ut ferunt, armatorum, ripas Rheni fluminis inſederunt. Hos quondam, ſubactâ interiore Germaniâ à Druſo & Tiberio, adoptivis filiis Cæſaris per caſtra diſpoſitos ajunt in magnam coaluiſſe gentem; atque ita etiam nomen ex opere præſumſiſſe; quia crebra per limitem habitacula conſtituta, burgos vulgò vocant. eorumque eſſe prævalidam & perniciosam manum, Galliæ hodiéque teſtes ſunt, in quibus præſumtâ poſſeſſione conſiſtunt*. Iisdem verbis eamdem rem refert Diaconus lib. XI. In eamdem item ſententiam eademque penè verba Iſidorus, lib. IX, cap. II, & IV: *Burgundiones, quondam à Romanis ſubactâ interiore Germaniâ, per caſtrorum limites poſiti à Tiberio Cæſare, in magnam evaluerunt gentem. atque ita nomen ex locis ſumſerunt: quia crebra per limites habitacula conſtituta, burgos vulgò vocant. Hi poſteà rebelles effecti Romanis, plùs quàm* LXXX CIↃ *armatorum ripas Rheni fluminis inſederunt, & nomen gentis obtinuerunt*. En; ſomnium quis lepidius ſomniet; quis fabulam magis anilem contexat? His tamen doctiſſimus ille Lipſius tantum habuit fidei, uti non dubitârit, hos eſſe eosdem, quos ego ſuprà, lib. II, cap. XVIII, & XIX, *Sugambros* & *Chattos*, à Tiberio in Germaniâ victos, atque in Galliam transductos, poſtmodùm *Gugernos* atque *Sunicos* adpellatos fuiſſe, docui. Equidem haud negaverim Sugambros Chattosque, à Tiberio victos, intellexiſſe Oroſium atque Iſidorum. at erraſſe quàm vehementiſſimè in Burgundionum gente illos; nec errorem hunc ſatis craſſum diſpexiſſe Lipſium, audacter adfirmo. De iis, quæ ſuprà ad Gugernos Sunicosque diſſerui, ne quid heic, tamquàm nimium otioſus repetam; quæro ex Oroſio ſimul, Iſidoroque, ac Lipſio, quo conſilio, quâ prudentiâ, quo denique exemplo, Romani hoſteis recèns devictos in caſtris præſidiariis (neque enim alia heic intelliguntur caſtra) diſpoſuerint? quæro item ex Iſidoro, quomodò in varia longiúsq; per Rheni ripam diſſita caſtra diſperſi in gentem coaleſcere potuerint, antequàm rebellarent? Sed mox Iſidorus, quaſi mutatâ priore ſententiâ, ſubjicit, tum nomen gentis obtinuiſſe, quum rebellaſſent. ipſe quoque Oroſius, tunc novos eos factos fuiſſe hoſteis, tunc novum eorum nuperq; inventum nomen Burgundionum tradit, quum rebellantes LXXX ampliùs millibus armatorum Rheni ripas inſederunt. quod in Probi demum imperio factum, teſtis eſt Zoſimus lib. I; ante quod tempus nihil de Burgundionum armis adverſùm Romanos auditum. unde ſequeretur, ad ea uſque tempora in fide ripâque Romanorum, ſine nomine Burgundionum, manſiſſe eos. At jam CC ante Probi imperium annis Plinius Burgundiones nominavit in Vandilorum gente in ſecretiore prope Viſtulam Germaniâ: & poſt Plinium, longè item ante Probi imperium, Ptolemæus: imò ante Plinium LX circiter annis Strabo. nam ne ipſe quidem Lipſius dubitavit, legendum apud hunc auctorem eſſe Βουργουνδίωνας pro Μουγίλωνας. Falſum igitur omnino eſt, quod Oroſius Iſidorusque de eorum origine tradiderunt. pro quorum errore ne quis obſtinatiùs pugnet, Svetonii teſtimonium, de gentibus in Galliam à Tiberio traductis, in medium producam. Sic ille in Tiberio Cæſare, de ipſo Tiberio loquens: *Bello Germanico* CCCC *millia deditiorum trajecit in Galliam; juxtaque ripam Rheni,*

ſedibus adſignatis collocavit. & in Octavio Auguſto: *Germanos ultra Albim ſummovit. ex quibus Svevos ac Sicambros, dedenteis ſe, traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit.* Nihil hic de caſtris: è diverſo autem *ſedeis* adpellat, in quibus Sigambri cum Svevis, id eſt, Chattis, fuerunt locati; nempe *in agris Rheno proximis.* Et quomodò, quæſo per fidem, CCCC millia hoſtium (ſic in Svetonio legendum, pro *quadraginta*, ſuprà in Gugernis docui) in caſtris præſidiariis locata? Nugæ. Quomodò ex CCCC millibus in magnam novi nominis gentem poſteà coaluerunt, ſi LXXX tantùm millia fuerint, quum novo nomine adſumto rebellantes Rheni ripas inſiderent? Iterum nugæ. Mirum ſanè dictu, quàm fabuloſi plerumque fuerint in hiſtoriis homines illius ævi. multo tamen magis mirum, hodiè etiam tam credulas eos ubique invenire aureis, uti rationis veritatiſque pondus raró quis diligentiùs examinare dignetur. At Lipſius, auctoritate qualicumque veterum ſcriptorum ductus, veniam mereri videatur. illius dementiam furoremque quis ſatis excuſet, qui Burgundiones, qui in Galliâ poſtmodùm fixis ſedibus corrupto vocabulo dicti fuerunt *Burgognons*, & *Burguignons*, antiquiſſimis temporibus, non Germaniæ, ſed Galliæ fuiſſe gentem fabulatur; nomenque illic in Burgundiâ primùm ſortitos à burgo, qui hodiéque vulgari vocabulo dicitur *Ognon*? hinc autem jam ante Plinii tempora, in Germaniam commigraſſe. tandem verò in Galliam, ceu in antiquam avitamque ſedem rediſſe. quo in genere fabularum in eâdem Francogalliâ ſtrenuum ſe oſtendit is, qui nuperrimè idem de Francorum origine commentus eſt. Certè, ſine ullâ probabili ratione, ſine minimo antiqui alicujus monumenti veſtigio, vel ſaltem ſuſpicione aliquâ, quidvis pro libitu velle fingere, ac velut conſultâ operâ teterrimo illi mendaciorum parenti ludos facere; impudentis omnino atque impuri ingenii eſſe judico.

Nugis igitur figmentiſque relictis, ad res veras redeamus. Poſtquàm ſemel Burgundiones, ſub Probi imperio, à patriâ ſede ad Rhenum profecti ſunt, nunquàm poſteà conquieverunt, donec in eâ parte Galliæ conſederunt, quæ hodiéque ab eorum nomine gemina dicitur BURGUNDIA, ducatus atque comitatus. Primùm tamen in Chattorum eos ſolo, proximè Alemannos trans Mœnum conſediſſe, è Marcellini diſco hiſtoriâ: apud quem, lib. XXVIII, hæc leguntur: *Poſt hæc ita proſperè conſummata, Valentinianus, verſando ſententias multiformes, anxiâ ſollicitudine ſtringebatur; reputans multa, & circumſpiciens, quibus commentis Alemannorum & Macriani regis frangeret faſtus, ſine fine vel modo rem Romanam irrequietis motibus confundentes. Immanis enim natio, jam inde ab incunabulis primis varietate caſuum imminuta, ita ſæpius adoleſcit, ut fuiſſe longis ſæculis æſtimetur intacta. Seditque, conſilia alia poſt alia imperatori probanti, Burgundios in eorum excitari perniciem; bellicoſos, & turba immenſa viribus affluentes; ideóque metuendos finitimis univerſis. ſcribebatque frequenter ad eorum reges, per taciturnos quoſdam, & fidos, ut iiſdem tempore præſtituto ſupervenirent; pollicitus ipſe quoque, tranſito cum agminibus Romanis Rheno, occurrere pavidis, pondus armorum vitantibus inſperatum. Gratanter, ratione geminâ, principis accepta ſunt literæ: primâ, quòd jam inde temporibus priſcis, ſobolem ſe eſſe Romanam Burgundii ſciunt; dein, quòd ſalinarum, finiumque causâ cum Alemannis ſæpè jurgabant. Catervas miſêre lectiſſimas. quæ, antequàm miles congregaretur in unum, ad uſque ripas Rheni progreſſæ, imperatore ad exſtruenda munimenta diſtricto, terrori noſtris fuêre vel maximo. Igitur pauliſper morati, quum neque Valentinianus, ut ſpoponderat, die prædicto veniſſet, nec promiſſorum aliquid adverterent factum, ad comitatum miſêre legatos, poſcentes adminicula ſibi dari redituris ad ſua, ne nuda hoſtibus exponerent terga. Quod ubi negari per ambages ſentirent, & moras necti; exinde diſceſſerunt indignati. Hocque comperto reges, ut ludubrio habiti, ſævientes, captivis omnibus interfectis, genitales repetunt terras.* Macriani Alemanni regnum fuiſſe inter Lonam ac Mœnum amneis, ex adverſo Magontiaci, ſuprà in Alemannis oſtenſum eſt. quapropter *ſalinas* iſtas, *fineiſque* inter Alemannos ac Burgundiones, Valentiniani tempore, fuiſſe exiſtimo apud vicum *Saltz*, ſub monte *Fogelsberg*: ubi flumen exoritur *Sala*; quod ablutis opidis *Salemünſter*, *Salefeld*, & *Hanaw*, inter Francofurtum & Magontiacum miſcetur Mœno. *ſaltz* namq; Germanis nihil aliud ſignificare, quàm quod Latinis dicitur *ſal*, jam anteà in Chattis docui. De eodem Alemannorum Burgundionumque confinio ſic Marcellinus ſuprà, li-

bro

bro XVIII: *Cognito denique Romanorum tranſitu (qui tunc, perque expeditiones prateritas, ibi levamen ſumere laborum opinabantur, ubi hoſtem contingeret invenire) perculſi reges eorumque populi, qui pontem, ne ſtrueretur, ſtudio ſervabant intento, metu exhorreſcentes, diffuſè vertuntur in pedes; & , indomito furore ſedato, neceſſitudines opesque ſuas transferre longiùs feſtinabant. Statimque difficultate omni depulsâ, ponte conſtrato, ſolicitarum gentium opinione praventâ, viſus in barbarico miles, per Hortarii regnâ tranſibat intacta. ubi verò terras infeſtorum etiam tum tetigit regum, urens omnia, rapiensque, per medium rebellium ſolum graſſabatur intrepidus. poſtque ſepimenta fragilium penatium inflammata, & obtruncatam hominum multitudinem, viſosque cadentes multos, aliosque ſupplicantes, cùm ventum fuiſſet ad regionem, cui Capellatii, vel Palas nomen eſt, ubi terminales lapides Alemannorum & Burgundorum confinia diſtingvebant, caſtra ſunt poſita; ea propter, ut Macrianus, & Hariobaudus, germani fratres & reges ſuciperentur impavidi. qui, propinquare ſibi perniciem ſentientes, venerant pacem anxiis animis precaturi.* De eâdem regione auctorem loqui de quâ ſuprà, ſatis liquet; quia ejusdem Macriani regnum, à Magontiaco, cujus ante hanc narrationem fit mentio, Iulianus cum exercitu petiit. Sic Procopius etiam, dicto rer. Gothicar. lib. I; τῶν Θορίγγων Βουργουζίωνες οὐ πολλῷ ἄποθεν, πρὸς νότον ἄνεμον τετραμμένοι ᾤκουν, Σουάβοί τε ὑπὲρ Θορίγγων, καὶ Ἀλαμανοὶ, ἰσχυρὰ ἔθνη. id eſt: *Haud procul à Thoringis Burgundiones, ad auſtrum versùs, incolebant: Svabi deinde ſub Thoringis & Alemani, valida gentes.* Legendum eſſe ὑπὸ, pro voce ὑπὲρ, vox Alemani apertè indicat. hi quidpe tunc à Lonâ uſque amne ad Danubium incolebant. Svabi autem iſti, ſive Svevi, ſunt Hermunduri; qui poſterioribus ſæculis peculiari vacabulo dicebantur Svevi; ut ſuprà in Hermunduris docui. Fuêre igitur tunc temporis *Burgundiones* in Chattorum agris, circa opida *Caſtellum Chattorum* & *Mattium*; quæ vulgò nunc dicuntur *Caſſel* & *Marpurg*. Hæc quum tam clara, tamque dilucida ſint; miror ego eorum judicium, qui CAPELLATIUM ſive PALAS, Marcellino eam regionem dictam putant, quæ hodiéque *Palatinatus* vocatur ad Rhenum. Ex indicibus librorum hos geographiam hiſtoriasque ſuas compilare jurares, non ex ipſorum librorum perlectione; ita ſolis gentium regionumque vocabulis, non verò rerum geſtarum contextu ducuntur. Ego uti Palatinatum Rheni ab hac regione *Palas* nomen accepiſſe, pertinacior adſeverare nolim; quando tot, tantisque diverſum probare argumentis hactenus laboraverunt viri eruditi: ſic veterum monimentorum memoriâ antiquiorem Palatinatum illo, à Marcellino memorato, in Germaniâ Transrhenanâ ullum eſſe, minimè conceſſerim. Neque verò dubitari poteſt, regionis vocabulum, quod Marcellinus protulit PALAS, ipſis Germanis antiquis fuiſſe PALANZ, ſive PALANS; quod poſteriores fecêre PALZ, ſive PALTZ, & variante dialecto, PFALTZ. ſic enim vetus gloſſarium: *Palatinus, Palensgreve*. & Otfridus in euangelio, *Palatium* vertit *palinza*; & Pilati *pratorium, palinzhus*. item Speculum Saxonicum, lib. III. artic. LIII. *Qualibet provincia Teutonica terra ſuum habebat Palantzgravionatum; Saxonia, Bavaria, Franconia, Svevia.* Marcellino igitur *Palas* formatum eſt vocabulum recto caſu, quod Germanis erat *Palans*, ſive *Palanz*; quia à *Palas* etiam obliqui erant *Palantis, Palanti*, & ſic reliqui. At *Capellatium* quid ſimilitudinis habeat cum *Palas*, haud equidem video; quum tota ſyllaba in principio abundet; prǽterque proxima vocalis, quæ debebat eſſe *a*, mutata ſit in *e*. Proinde facilè crediderim, à librariis vitiatum fuiſſe vocabulum PALATIVM in *Capellatium*: cui errori occaſionem dederit vox præcedens *cui*. videtur enim mihi Marcellinus regionis nomen Latino ſimul atque Germanico voluiſſe exprimere vocabulis. ipſum ſcripſiſſe *Capellatium*, nullo pacto credibile fieri mihi poteſt. Quum igitur jam inde à Conſtantii imperatoris ævo, id eſt, annis ab hinc CIƆCCLXX, Palatinatus in Germaniâ fuerit Transrhenanâ, in Franconiæ Haſſiæque confinio; videant æqui judices, utrum pari ratione atque exemplo omneis reliquos per Germaniam palatinatus, ſimulque Rhenenſem exſtitiſſe potiùs exiſtimandum ſit; an verò, hunc á poſteriorum imperatorum, ſive Francorum in Galliâ regum palatio originem nomenque traxiſſe credendum. Sed inquies, quomodò, aut unde vocabulum Latinum inter Germanos? Tu dixeris. mihi fortaſſe ſuffecerit hactenus monſtraſſe, hujus palatinatus vetuſtiſſimam omnium in Germaniâ eſſe memorationem. Nec tamen gravabor quæſtionem hanc ſolvere, meamque eâ de re exprimere

 ſenten-

ſententiam. Quum ſatis jam antè hujus operis libro primo demonſtratum ſit, habuiſſe & Germanos priſcos civitatum ſuarum capita, ſeu principeis nationum locos, in quos ad comitia habenda, quoties negotia publica poſtulabant, univerſi conveniebant, maximè credibile eſt, hos locos adpellatos fuiſſe communi ac vulgari vocabulo PALANZ; quòd nihil aliud, quàm τὸ δικαστήριον, id eſt, *forum juridicum*, ſeu etiam *prætorium*, ſive *curiam* ſignificabat; quemadmodùm clarè id videre eſt ex Otfrido, qui prætorium Pilati, ſuâ lingvâ dixit *Palinzhus*. Poſtmodùm verò omnis etiam ager tali loco circumjectus eodem vocabulo dictus eſt *Palanz*. Totam regionem, non vicum, vel ædificium aliquod, fuiſſe illud in Burgundiorum Alemanorumque confinio *Palanz*, diſertis teſtatur verbis Marcellinus. Atque hinc complures illæ numero natæ ſunt per Germaniam PALANTIÆ; quarum V. in unâ Saxoniâ enumerat auctor ſpeculi Saxonici, lib. III, artic. LXII, his verbis: *Quinque civitates, quæ Palantiæ dicuntur, in Saxoniâ inveniuntur; in quibus rex legitimis debeat curiis præſidere. prima dicitur Crona: Werliz ſecunda; quæ modò in Goſlariam tranſlata eſt: Walhauſen tertia: Alſtede quarta: quinta Merſeburg nuncupatur. In eâ VII feuda vexillorum ſunt definita, ducatus Saxoniæ, & Palentiæ.* Vocabulum ipſum, utrum Germani à Romanis demum acceperint, quorum ſermonem jam inde à Iulii Cæſaris tempore in Germaniâ cognoverunt; an verò ex primævâ illâ lingvâ, quæ apud urbem Babylonicam à Deo confuſa fuit, ut multa alia, Celtis antiquis cum aliis gentibus commune permanſerit; haud facilè ego dixerim. Illud tamen maximè fuerit mirandum; quum ipſi Latini fateantur in ſuâ lingvâ vocem *palatium* ortum accepiſſe à vocabulo *Palantis*; Germanos hanc potius, in eâdem re ſignificandâ, amplexos fuiſſe vocem, quàm ab eâ derivatam Romanorum *palatium*: à quo non *palanz* & *palenz*, *palinz*, ſed *palaz*, & contractè *palz*, ut etiamnum durat, factum fuiſſet. Sed Græcis etiam opidum fuit in Arcadiâ *Palantium*, teſtibus Dionyſio Halicarnaſſæo, Livio, Trogo, ac Stephano; & Hiſpanis *Palantia*. Illud unde denominatum, fortaſſe difficile fuerit dictu. at Hiſpanis, Germanorum conſangvineis, dictum fuiſſe Celticâ lingvâ opidum *Palanz*, quemadmodùm Germanis, nemo dubitaverit. Ego verò omnino credo, eamdem vim habuiſſe apud eos id vocabulum, eamdemque rem ſignificaſſe, quam apud Germanos. De antiquitate autem ejus apud Hiſpanos inde judicare licet, quòd jam iis temporibus, quibus primùm Romani Hiſpaniam ingreſſi ſunt, caput Vaccæorum fuit opidum *Palantia*. Et quia innumera alia vocabula in Celticâ lingvâ communia reperiantur cum Græcâ; quæ tamen Celtas à Græcis accepiſſe, ut vulgus opinatur, optimis ego validiſſimisque argumentis negare poſſim: illud quoque Arcadiæ Παλάντιον nihil aliud antiquiſſimis ſæculis ſignificaſſe, quàm δικαστήριον, facilè crediderim. At de Rheni Palatinatu ſentiant alii, quidquid velint: mihi ſatis fuerit, loci, ſive regionis, à veteri ſcriptore memoratæ, verum ſitum indicaſſe. Fuit ergo, uti ex Marcellini hiſtoriâ diſpicio, circa opidum *Stainam*, in confinio Chattorum quondam & Mattiacorum; Burgundionibus tunc maximam Chattorum agri partem, versùs meridiem ſitam, obtinentibus.

Porrò Burgundios cum Alemannis, dicto tractu ſibi conterminis, bella geſſiſſe, modò ex Marcellino intelleximus. Eòdem pertinere puto, quæ idem auctor, lib. XVI, de Alemannis narrat, in hæc verba: *Sed nullus mutatam rationem temporis advertebat, quòd tunc tripartito exitio premebantur: imperatore urgente per Retias; Cæſare proximo nuſquàm elabi permittente; finitimis, quos hoſtes fecêre diſcordiæ, modò non occipitia conculcantibus hinc indeque cinctorum.*

Alemannis deinde in Rhætiam Helvetiamque transgreſſis, in eorum agris, inter Mœnum, Danubium, ac Rhenum, conſediſſe Burgundiones, indeque tandem in Galliam trajeciſſe, ſatis conſtat. Eumenius in genethliaco Maximiani: *Gotthi Burgundios penè excindunt. rurſum pro victis armantur Alemani; itemque Tervingi, pars alia Gothorum, adjunctâ manu Thaifalorum, adverſum Vandalos Gipedesque concurrunt.* & mox: *Burgundiones Alemanorum agros occupavêre; ſed ſuâ quoque clade quæſitos. Alamani terras amisêre; ſed repetunt.* Ab Hunnis, qui unà cum Gothis ab inferiore Danubii ripâ advenerant, tandem Alamannorum agris fuêre pulſi. Socrates, hiſtor. eccleſiaſt. lib. VII, cap. XXX; ſub Theodoſio ſecundo, & Valentiniano tertio: Ἔθνος ἐστὶ βάρβαρον πέραν τοῦ ποταμοῦ Ῥήνου ἔχον τὴν οἴκησιν, Βουργουζίωνες καλοῦνται. οὗτοι βίον ἀπράγμονα ζῶσιν ἀεί. τέκτονες γὰρ

σχεδὸν

σχεδὸν πάντες εἰσίν· καὶ ἐκ ταύτης μισθὸν λαμβάνοντες ἀποτρέφονται. τούτοις συνεχῶς τὸ ἔθνος τῶν Οὔννων ἐπερχόμενον, ἐλεηλάτει τὴν χώραν αὐτῶν, καὶ πολλοὺς πολλάκις αὐτῶν ἀνήρουν. id eſt: *Gens quædam eſt barbara, trans Rhenum incolens, quos Burgundiones vocant. Iſti vitam otioſam ſemper agunt. ſunt enim fabri ferè omnes; & eâ arte vitæ ſumtus tolerant. His Hunnorum ſemper imminens natio, fineis eorum vaſtabat, & complures eorum ſæpenumerò trucidabat.* Hac re coacti, tandem Galliam irruperunt. Caſſiodorus, in chronico: *Lucius* V. C. Cos. *His conſulibus Burgundiones partem Galliæ, Rheno conjunctam, tenuêre.* Oroſius, qui iisdem Honorii & Theodoſii temporibus vixit, ita lib. VII, cap. XXXI: *Burgundionum eſſe prævalidam & pernicioſam manum, Galliæ hodiéque teſtes ſunt, in quibus præſumtâ poſſeſſione, conſiſtunt.* Atque hinc regioni nomen in hanc uſque diem durat, quo BURGUNDIA vocatur. Certum igitur ex his, Procopium non ſui ſæculi (ut qui CXV circiter annis Oroſio poſterior fuit) Burgundionum ſedem deſcripſiſſe: ſed quæ fuerit ante ipſum.

CAP. XXXVII.

De OCEANO SEPTEMTRIONALI, *Germaniæ ab ſeptemtrionibus termino; unde* GERMANICUS *dictus, quà Germaniam adluit. item de ingenti ejus* SINU, *qui* CODANUS *vocatur Melæ ac Plinio; &* MARE SUEVICUM *Tacito; parsque ejus* VENEDICUS SINUS *Ptolemæo.*

HActenus auctor noſter populis SUEVIÆ, qui Chaluſum inter Albimque, & Salam, Danubium, ac Viſtulam, amneis, oceanumque, in continenti Germaniæ protendebantur, ordine omneis ſummâ cum diligentiâ enarravit. Dehinc, mari trajecto, reliqua Germaniæ, quatenus ea in ſeptemtriones immenſo ſupercilio ſeſe attollit, exponere adgreditur. Pars hæc Sueviæ multo maxima: at cuncta, ut ſitu remotiora, ſic famâ obſcuriora. & quamvis alteram univerſæ Germaniæ antiquæ partem occupent; tamen paucis ea abſolvit auctor; duabus, non ampliùs, gentibus inibi commemoratis. Ac ſanè tanta eſt circa has regiones obſcuritas, tamque implicita veterum auctorum traditio; uti vix ſibimet ipſi conſtent: unde mihi etiam tanta difficultas relicta, uti vix reperiam, quibus eas expedire atque illuſtrare ſatis commodè poſſim. Verùm tamen, ne ſuſceptum laborem deſeruiſſe ignavus videar; integræ quidpe Germaniæ, non modò partis alicujus, explicatione promiſi: dabo heic etiam operam, ſummoque enitar ſtudio atque induſtriâ, ne quid inexplicatum ſub ancipiti relinquatur. Ac primo loco ipſum mare, quo ulteriora SUEVIÆ à continenti Germaniæ terrâ ſeparantur, cinguntúrque, explicandum erit.

Totum igitur mare, vel quidquid aquarum, terris paſſim infuſum, univerſum orbem ambit, id uno nomine OCEANUS nuncupatur: qui poſteà nominibus, ut locis, differens, in varia maria ac ſinus variè diſtribuitur. ac primùm quatuor adpellationes ex quatuor mundi regionibus recipit. ab oriente *Eous* dicitur, ſive *Ortivus*, & *Orientalis*; ab occidente *Heſperius*, ſive *Occiduus*, & *Occidentalis*; à meridie *Notius*, ſive *Auſtrinus*, & *Auſtralis*; à ſeptemtrionibus *Septemtrionalis*. Atque hæc equidem oceani nomina ad primam univerſi terrarum orbis partem, id eſt, ad veterem, ut vocamus, terræ orbem, qui Europâ, Aſiâ, atque Africâ conſtat, veteres conſtituêre. SEPTEMTRIONALEM OCEANUM, quia noſtram cingit ab ſeptemtrionibus Germaniam, paullo curatiùs hoc loco explicare adgrediar. Initium ejus eſt ab extremis Aſiæ, versùs ſeptemtriones, litoribus. finem diverſè ſtatuit Plinius. lib. IV, cap. XXI, Luſitaniam enarrans; *Excurrit deinde*, inquit, *in altum vaſto cornu promontorium, quod alii Artabrum appellavêre, alii Magnum, multi Olyſſiponenſe, ab opido; terras, maria, cælum diſterminans.* & ſequenti capite: *Septemtrio hinc, oceanusque Gallicus; occaſus illinc, & oceanus Atlanticus.* Si promontorium hoc Artabrum, quod nunc dicitur *Cabo de Roca*, ad oſtium Tagi fluminis, *terras, maria, & cælum* diſterminat, atque huc

huc uſque eſt ſeptemtrio; certè *oceani ſeptemtrionalis* heic erit finis. à quâ tamen ſententiâ ipſe diſſentit Plinius, eodem lib. cap. XIX: *Ad Rhenum Septemtrionalis oceanus: inter Rhenum & Sequanam, Britannicus: inter eum & Pyrenæum, Gallicus.* Pomponius Mela, lib. III, cap. I, terminum occidentale inter & ſeptemtrionale Hiſpaniæ latera facit *Celticum promontorium*, quod hodiè *Finis terræ* vocatur. idem facit Strabo libro III, idem promontorium Nerium adpellans. at Ptolemæus, in deſcriptione Hiſpaniæ Tarraconenſis, idem promontorium terminum conſtituit inter *Occidentalem ſeptemtrionalemque oceanum*: idque longè commodiùs, quàm Plinius ad Tagi oſtium. quâ ratione etiam hodiè *Finis terræ* dicitur; quia duo Hiſpaniæ latera, ſeptemtrionale atque occidentale finit. Atque huc omnes ferè reliqui ſcriptores conſentiunt: ita, uti *Cantabricus*, *Gallicus* & *Britannicus* oceanus, partes ſint oceani ſeptemtrionalis.

Ceterùm idem oceanus ſeptemtrionalis HYPERBOREUS quoque dictus eſt Græcis à boreâ vento, quatenus ſuper Scythiam, Sarmatiam, Germaniam, ac Britannicas inſulas extenditur. SCYTHICUS adpellatur, quà Scythiam in Aſiâ perfundit; SARMATICUS, quà Sarmatiam in Europâ, à Carambuce, ſive Obio amne, Aſiæ Europæque termino, ad ſinum uſque Album, inter Ruſſiam Lappiamque. Sarmaticum tamen Plinius, ex veterum Græcorum traditione, Scythicum quoque vocat, ut & ipſos hac in orâ Sarmatas, Scythas. Verba ejus leguntur lib. IV, cap. XIII, hujusmodi: *Septemtrionalis oceanus: Amalchium eum Hecatæus appellat, à Paropamiſo amne, quà Scythiam alluit; quod nomen ejus gentis lingvâ ſignificat Congelatum. Philemon Morimaruſam à Cimbris vocari dicit, hoc eſt, Mortuum mare, uſque ad promontorium Rubeas. ultra deinde Cronium.* Hæc paullo intricatiora atque obſcuriora Solinus, Plinii epitomator, illuſtrat, cap. XXII, in hunc modum: *Oceanum ſeptemtrionalem, ab eâ parte, quâ à Paropamiſo amne Scythiæ alluitur, Hecatæus Amalchium appellat: quod gentis illius lingvâ ſignificat Congelatum mare. Philemon, à Cimbris ad promontorium Rubeas, Morimaruſam dicit vocari; hoc eſt, Mortuum mare: ultra Rubeas quidquid eſt, Cronium nominant.* Hecatæus, à Paropamiſo amne, qui eſt in Tatariâ, verſus occaſum, ſupra Europam, AMALCHIUM vocari tradidit à Scythis; quos huc uſq; veteres Græcos collocaſſe, mox infrà patebit. At Philemon, adverſâ viâ procedens, à Cimbrorum peninſulâ, ac ſinus Codani faucibus, ad Rubeas uſque promontorium, quod nunc vulgò dicitur *Noortkyn* MORIMARUSAM ait vocari. ultra Rubeas quidquid eſt, verſus polum, CRONIUM nominari. Falluntur heic viri eruditi, qui Plinium intellexiſſe putant, Cimbros mare iſtud adpellaſſe Morimaruſam. non hoc voluit dicere Plinius, à quâ gente, vel cujus gentis lingvâ ſic appellaretur id mare; ſed ad Cimbrorum uſque peninſulam pertinere, quod ſic vocaretur: quod ſatis dilucidè ex Solini perſpicitur verbis. Dionyſius totum hoc mare & CONGELATUM adpellat, & CRONIUM & MORTUUM, in his verſibus.

——Αὐτὰρ ὕπερθεν
Πρὸς Βορέην, ἵνα παῖδες ἀρειμανέων Ἀριμασπῶν
Πόντον μιν καλέουσι Πεπηγότα τε, Κρόνιόν τε·
Ἄλλοι δ' αὖ καὶ Νεκρὸν ἐφήμισαν, εἵνεκ' ἀφαυροῦ
Ἠελίου· βράδιον γὰρ ὑπεὶρ ἅλα τήνδε φαείνει,
Αἰεὶ δὲ σκιερῇσι παχύνεται ἐν νεφέλῃσιν.

Hoc eſt:

——*Verùm deſuper*
Ad boream, ubi pubes Marte furentium Arimaſporum
Mare ipſum vocant Congelatum, & Cronium;
Alii autem Mortuum quoque dixerunt, propter debilem
Solem. tardiùs enim ſuper mare hoc lucet;
Semper autem tenebricoſis craſſeſcit in nubibus.

CONCRETUM mare vertit ex Pytheâ Plinius lib. XXXVII, cap. II, vocabulo idem ſignificante, quod *Congelatum*. Hinc etiam OCEANUS GLACIALIS dicitur Iuvenali, Satyrâ II:

Vltra Sauromatas fugere hinc libet, & glacialem
Oceanum.

Tacitus, in libro de Germaniâ, vocat PIGRUM. *Trans Svionas*, inquit, *aliud mare, pigrum,*

pigrum, ac prope immotum: quo cingi, cludique terrarum orbem hinc fides, quòd extremus cadentis jam ſolis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut ſidera hebetet. Et in vitâ Iul. Agricolæ: *Diſpecta eſt & Thyle; quam hactenus nix, & hiems abdebat. Sed mare pigrum, & grave remigantibus perhibent: ne ventis quidem proinde attolli; credo, quòd rariores terræ, monteſque cauſa, ac materia tempeſtatum; & profunda moles continui maris tardiùs impellitur.* Tradidit hoc primus exterorum haud dubiè Himilco Carthaginienſis; de quo ita Plinius, lib. II, cap. LXVII: *Hanno, Carthaginis potentiâ florente, circumvectus à Gadibus ad finem Arabiæ, navigationem eam prodidit ſcripto. ſicut ad extera Europæ noſcenda miſſus eodem tempore Himilco.* De eodem clariùs Feſtus Avienus, in deſcriptione oræ maritimæ:

Aſt hinc duobus in Sacram (ſic inſulam
Dixêre priſci) ſolibus curſus rati eſt.
Hæc inter undas multum ceſpitem jacit:
Eamque latè gens Hibernorum colit.
Proquinqua rurſus inſula Albionum patet.
Tarteſiis in terminos Oeſtrumnidum
Negotiandi mos erat; Carthaginis
Etiam colonis. & vulgus inter Herculis
Agitans columnas hæc adibant æquora:
Quæ Himilco Pœnus menſibus vix quatuor,
Vt ipſe ſemet rem probaſſe retulit,
Enavigantem poſſe tranſmitti adſerit.
Sic nulla latè flabra propellunt ratem,
Sic ſegnis humor æquoris pigri ſtupet.
Adjicit & illud; plurimum inter gurgites
Exſtare fucum, & ſæpè virgulti vice
Retinere puppim. Dicit hic, nihilo minùs
Non in profundum terga dimitti maris;
Parvoque aquarum vix ſupertexi ſolum:
Obire ſemper huc & huc ponti feras;
Navigia lenta, & languidè repentia
Inter natare beluas.

Credo tam placidâ Himilconem tranquillâque uſum eâ navigatione tempeſtate, uti ferè nulla aura excitaretur. Vadoſa autem illa maris loca haud dubiè fuerunt ad Angliam circa Victim inſulam; ad quam maximè navigabant Galli Hiſpanique, plumbi albi petendi causâ, ut ſuprà hoc libro cap. XXII & lib. II, cap. XXIX ex Diodoro oſtendi. quod & ipſe Avienus teſtatur in præcedentibus verſibus. Ibidemque procul dubio conſpectæ fuerunt *ponti* illæ feræ, ſeu beluæ: quas nunc, Selandicis inſulis frequentiſſimas, vulgò incolæ vocant *ſee honde* & *ſee catten*; id eſt, Latinè ſi dicere velis, *caneis* atque *catos marinos*.

Atque illa quidem in genere de univerſo oceano ſeptemtrionali, quà is propiùs à polo arctico abeſt. Germaniam quà adluit, GERMANICUS dictus eſt OCEANUS, ſeu MARE GERMANICUM, à Rubeis promontorio ad Rhenum uſque amnem, Germaniæ terminum. Plinius lib. IV, cap. XVI; *In Germanicum mare ſparſa Gleſſariæ, quas Electridas Græci recentiores appellavêre, quòd ibi electrum naſceretur.* Hodiè *Fero*, ſive *Farre* eas dici inſulas, numero complureis, ſuprà Britanniam CCC millibus paſſuum à Norvagiâ, veteris Germaniæ parte, ſuo loco latiùs dicetur. Ptolemæus, cui extrema Germaniæ versùs ſeptemtriones parum exactè cognita, *Duecaledonium oceanum*, qui erat ſupra Britanniam, cum *Sarmatico* conjungit, lib. VII, his verbis: Ἀπὸ ἄρκτων δὲ περιορίζεται τῷ ὠκεανῷ τῷ περιέχοντι μὲν τὰς Βρεττανικὰς νήσους καὶ τὰ βορειότατα τῆς Εὐρώπης, καλουμένῳ δὲ Δουηκαληδονίῳ τε καὶ Σαρματικῷ. id eſt: *A ſeptemtrionibus terminatur oceano qui Britannicas inſulas ambit, parteisque Europæ maximè ſeptemtrionales, vocaturque Duecaledonius & Sarmaticus.* At quia ipſe quoque Ptolemæus, lib. II, & VIII, Britanniæ latus orientale *Germanico* claudit *oceano*; ipſa autem Germania longè ultrà Britanniam in ſeptemtriones versùs adſcendit, meritò ac

ſummo

ſummo jure oceanus, quo illa ab ſeptemtrionibus cingitur, non Sarmaticus, ſed proprio ac domeſtico nomine GERMANICUS adpellandus erat.

Ceterò totum mare, quod Germaniam Britanniamque interfunditur, à potiore litore dictum fuit GERMANICUM. Hujus immanis ſinus eſt is, qui vulgò hodie dicitur adcolis *de Ooſt ſee*, id eſt, *mare Orientale*, ad diſcrimen ejus, quod inter Britanniam Germaniamque vocatur *de Weſt ſee*, id eſt, *mare Occidentale*. De ſinu ſic auctor noſter in principio mox de Germanis: *Germania omnis à Galliis, Rhætiisque, & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus; à Sarmatis Dacisque mutuo metu, aut montibus ſeparatur. cetera oceanus ambit, latos ſinus, & inſularum immenſa ſpatia complectens; nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus; quos bellum aperuit.* Et in eamdem ſententiam Plinius, lib. II, cap. CVIII: *Nam & à Germania immenſas inſulas, non pridem compertas, cognitum habeo.* Has Plinii *immenſas inſulas*, & *immenſa inſularum ſpatia* Taciti, Norvagiam eſſe hodiè, cum Svediâ ac Finniâ, latiùs mox oſtendam. Per *latos* autem *ſinus*, id mare intelligit Tacitus, quod inter Germaniam hodiè, Pruſſiam, Livoniam, Finniam, Svediamque, ac Daniam fuſum, vulgari vocabulo dixi vocari *de Ooſt ſee*: quod & ipſum in plureis ſcinditur ſinus; ut mox docebo. Pomponius Mela, lib. III, cap. III, dictum mare ſic deſcribit: *Super Albim Codanus ingens ſinus, magnis parvisque inſulis refertus eſt. acre mare, quod gremio litorum accipitur, nuſquàm latè patet, nec uſquàm mari ſimile; verum aquis paſſim interfluentibus, ac ſæpè transgreſſis, vagum atque diffuſum, facie amnium ſpargitur: quà litora attingit, ripis contentum inſularum, non longè diſtantibus, & ubique penè tantundem, & anguſtum, & par freto, curvansque ſubinde ſe, longo ſupercilio inflexum eſt.* Quibus ex verbis perſpicuè adparet, habuiſſe Romanos harum partium cognitionem, licet non omnibus numeris exactam. quippe quòd *mare, aquis paſſim interfluentibus, ac ſæpè transgreſſis, vagum atque diffuſum*, ait inſtar *amnium ſpargi*, & *quà litora attingit, inſularum ripis non longè diſtantibus contentum, anguſtum, & par freto*; id facilè equidem conceſſerim in eâ parte, quatenus inſulas Danicas interfluit. verùm citrà, ultràque, certè ſatis latè patet, & mari quam maximè ſimile eſt: cujus latitudo maxima, inter Pruſſiam ac Svediam, CC ampliùs millia paſſuum porrigitur. At Melæ tempeſtate, qui ſub Claudio imperatore opus ſuum de ſitu orbis compoſuit, parum gnaros etiam tum harum orarum geographos, ut ad Cimbrorum peninſulam, ſic omnem reliquum ſinum creberrimis inſulis conſperſiſſe ſuſpicor. Cognoverunt autem Romani fauceis ſinus primùm ſub Auguſti principatu, quum Tiberius, res in Germaniâ ad Albim uſque geſturus, claſſem à Rheni oſtiis ad Albim circumnavigare juſſiſſet; teſte Paterculo, in libro II, his verbis: *Denique, quod numquàm anteà ſpe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringenteſimum miliarium, à Rheno uſque ad flumen Albim, qui Semnonum Hermundurorumque fines præterfluit, Romanus cum ſignis perductus exercitus; & eodem mirâ felicitate, & curâ ducis, temporum quoque obſervantiâ, claſſis, quæ oceani circumnavigaverat ſinus, ab inaudito, atque incognito antè mari, flumine Albi ſubvecta, plurimarum gentium victoriâ, cum abundantiſſimâ rerum omnium copiâ, exercitui Cæſarique ſe junxit.* De eâdem navigatione Plinius, lib. II, cap. LXVII: *Septemtrionalis verò oceanus majore ex parte navigatus eſt, auſpiciis divi Auguſti, Germaniam claſſe circumvectâ ad Cimbrorum promontorium; & inde immenſo mari proſpecto, aut famâ cognito, ad Scythicam plagam.* Cognoverunt poſteà etiam Romani eaſdem has oras, in Tiberii imperio, quum Germanici claſſis ab Amiſiæ oræ ad Cimbricam peninſulam tempeſtate abriperetur; ut ſuprà oſtenſum eſt: quo caſu haud pauci militum Romanorum in Cimbricum ejecti litus, ſervitutem ad hunc ſinum egerunt. quorum *multos*, deinde *Angrivarii, redemtos ab interioribus* Germanis, *reddidêre Romanis*; teſte Tacito annal. II. Atque hoc fuit bellum illud, inter Rhenum Albimque à Germanico geſtum, quod *quasdam* in ſeptemtrione *genteis, ac reges aperuit*. nam cum ipſis harum regionum trans ſinum gentibus, regibusve nullum umquàm Romanis fuit bellum. At multo meliorem ex illo bello hauſit cognitionem auctor noſter; qui non *anguſtum mare, & nuſquàm mari ſimile*, ut Pomponius; ſed rectiùs, ac veriùs *latos* heic refert *ſinus*. Verùm jam aliquot ante Taciti ætatem ſæculis Pytheas Maſſilienſis tradidit, Baſiliam inſulam, quam Scandinaviam vocat Plinius, abeſſe à Guttonum litore diei naviga-

navigationem; teſte eodem Plinio, lib. XXXVII, cap. II. unde patet, jam vetuſtiſſimis Græcorum mortalibus has cognitas fuiſſe oras. Ceterò id ſatis bonâ fide Pomponius, quòd *acre mare gremio litorum accipi* tradidit. Nec tamen ſemper accipitur; ſed ſæpiùs etiam emittitur, curſu adeò acri, ac vehementi, uti naves non niſi vento ſatis valido, veliſque omnibus expanſis, contrà tendere queant. Veriſſimè etiam Pomponius, quòd *curvari mare* hoc ait *ſubinde*. primùm namque ubi terrarum gremium intrat, inter proximum Norvagiæ promontorium, quod vulgò *Lindesnes* adpellatur, & objectum ei Daniæ promontorium *Hanwith*, versùs orientem æſtivum porrigitur: poſtquàm Cimbrorum ſuperavit promontorium, quod nunc vocatur accolis *Skage*; in meridiem ad Mekelburgienſem uſque ducatum ſeſe extendit: inde in ortum vergit æquinoctialem ad Pruſſiam uſque: hinc inter Pruſſiam Livoniamque, & inter Svediam, in ſeptemtriones ad Finniæ uſque initium. heic jam in duo ſcinditur cornua, ſive ſinus; quorum alter, in orientem æſtivum recedens, inter Livoniam ac Finniam, *Finnicus* dicitur *ſinus*; alter versùs ſeptemtriones, longo excurſu ad *Boddiæ* uſque opidum, *Torn*, *Boddicus*, & *Botnicus*, à *Boddis*, ſive *Botnis* adcolâ utrimque gente. Hinc rectè Tacitus, non *latum ſinum*, ſed *latos ſinus*, multitudinis numero adpellavit. Quin & tertius eſt ſinus Livoniæ receptus; vulgò *de Rigiſche boddem*, id eſt, *fundus Rigenſis* dictus. hunc *Clylipenum* vocari Plinio, infrà oſtendam. Hoc igitur mare, pluresque ejus ſinus, quum jam inde ab antiquiſſimis uſque temporibus cogniti fuerint; meritò quis culpet Eginhardum, Karoli magni ſcribam, qui in vitâ domini ſui ſic ſcriptum reliquit: *Sinus quidam ab oceano orientem versùs porrigitur, longitudinis quidem imcomperta, latitudinis verò, quæ nuſquàm* C *millia paſſuum excedat; quum in multis locis contractior inveniatur.* Hæc, inquam, meritò culpetur ignorantia.

Ceterùm Tacitus, eodem in libro de Germanis poſteà, ubi Cimbros Foſoſque, Holſatiæ atque Iutiæ genteis indicat, idem mare vocat GERMANIÆ SINUM, quia Germaniæ deſcribitur litore: & ſub finem ejuſdem libri, MARE SVEVICUM; à Svevis populis, in inſulâ, ſeu potiùs peninſulâ hujus maris, & in continenti Germaniæ, adcolentibus. Verba Taciti hæc ſunt: *Qui olim boni æquique Cheruſci, nunc inertes ac ſtulti vocantur. Tacti ruinâ Cheruſcorum & Foſi, contermina gens, adverſarum rerum ex æquo ſocii, cùm in ſecundis minores fuiſſent. Eumdem Germaniæ ſinum, proximi oceano, Cimbri tenent.* Et infrà: *Ergo jam dextro Svevici maris litore Æſtiorum gentes abluuntur.* Hos Pruſſiæ Livoniæque litus adcoluiſſe, ſuo loco demonſtrabitur. Plinius, lib. IV, cap. XIII, CODANUM adpellat SINUM, cum Melâ; deſcribitque his verbis: *Incipit inde clarior aperiri fama, ab gente Ingævonum; quæ eſt prima inde Germaniæ. Sevo mons ibi immenſus, nec Riphæis jugis minor, immanem ad Cimbrorum uſque promontorium efficit ſinum, qui Codânus vocatur, refertus inſulis; quarum clariſſima Scandinavia eſt, incomperta magnitudinis.* & mox: *nec eſt minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Viſtulam uſque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt. ſinum Clylipenum vocari, & in oſtio ejus inſulam Latrin: mox alterum ſinum Lagnum, conterminum Cimbris.* SEVO hic MONS eſt, qui variis nunc nominibus, *Skars*, *Sula*, *Doffrafiel*, & aliis, à mari Albo (ſive is Granvicus eſt ſinus) & extremis Lappiæ finibus, lunato curſu, primùm inter Lappiam & Biarmiam, dein per ipſam Lappiam, mox inter Boddiam ac Finnorum marchiam, tandem inter Svediam & Norvagiam ad fauceis ſinus Codâni, versùs Cimbrorum promontorium, CCC circiter millium paſſuum longitudine procurrit. Montem igitur hunc dum efficere ſinum ait, includere eum haud dubiè intelligit. alioquin mons haud magis erat cauſa efficiens ſinus, quàm ipſæ vaſtiſſimæ regiones, quas contiguo jugo mons medius ſecat. nam etiam ſine inſulis, ſive terris, ſineque monte, ſinus hic eſſe in litore Germaniæ poterat: ſic Paterculus, loco prædicto, Tiberii claſſem ait *oceani circumnavigaſſe ſinus*; quæ tamen à Rheni oſtiis ad Cimbrorum tantùm promontorium, ut teſtatur Plinius, & inde in Albis os navigavit.

Ceterùm ipſe ſinus Codânus non eâ antiquis iſtis ſcriptoribus notus fuit figurâ, quâ noſtro hoc ſæculo ſatis apertè noſcitur, terris undique, ad fauceis uſque, ſive oſtium, cinctus: ſed tranſire eum rurſus in oceanum ſeptemtrionalem, ſive Hyperboreum mare, crediderunt, ad finem Sevonis montis, quà Ruſſis nunc adcolis *Bielo more*; hoc eſt, *Mare*

eſt, *Mare album*, & alio nomine *Granvicus ſinus* nuncupatur. quâ ratione inſulæ efficiebantur duæ, magnitudine præſignes, SCANDINAVIA, atque FINNINGIA; de quibus latiùs infrà. Iornandes, ſub initium de rebus Gothicis: *Eſt in oceani arctoo ſalo poſita inſula magna, nomine Scanzia, in modum folii cedri, lateribus pandis, poſt longum ductum, concludens ſe. ejus ripas influit oceanus. hæc à fronte poſita eſt Viſtulæ fluvii. ab oriente habet vaſtiſſimum lacum, in orbis terræ gremio; unde Vagi fluvius, velut quodam ventre generatus, in oceanum undoſus evolvitur. ab occidente immenſo pelago circumdatur. à ſeptemtrione quoque innavigabili eodem vaſtiſſimo concluditur oceano; ex quo quaſi quodam brachio exeunte, ſinu diſtento, Germanicum mare efficitur.* Heic *vaſtiſſimum lacum* intelligit eum, quem ſinum Granvicum adpellari nunc dixi. in hunc quidpe Vagus fluvius effunditur; inferiore ſui parte, à Vladiſcio lacu ad exitum uſque in ſinum, *Onega* dictus. Iornandes perperam ex hoc ſinu oriri eum, atque inde in oceanum evolvi dixit. Porrò per GERMANICUM MARE, intelligit ipſum ſinum Codânum, ſive mare Svevicum. Tacitus ob eamdem rationem, quia reliqua jam Germaniæ versùs ſeptemtriones in inſulis eſſe putabantur, eumdem ſinum aliquoties adpellavit generali vocabulo OCEANUM, in libro de Germaniâ. ut in principio mox libri: *Cetera oceanus ambit, latos ſinus, & inſularum immenſa ſpatia complectens.* & infrà: *Eſt in inſulâ oceani caſtum nemus.* & poſteà: *Protinus deinde ab oceano Rugii & Lemovii.* & mox: *Svionum hinc civitates ipſo in oceano*; nempe in ipſâ inſulâ Scandinaviâ, ſeu Scanziâ; ut pluribus poſteà docebo. Ac ſanè, quò minùs hæc Scandinavia vera ſit inſula, fluctibus undique cincta, admodùm exigua terræ intercapedo obſtat, quæ eſt inter magnum lacum cognomine Album, in mare Album exeuntem, & alium lacum multo minorem, qui à partibus ſupra opidum Botniæ Fanum divi Andreæ ſitis, per flumen in Botnicum ſinum apud opidum *Thorn* effunditur. Iam verò ab orientali latere Finniæ, Corelliæque, prædicto amne Onegâ, & Vladiſcio lacu, flumineque, quod ex hoc profluens opidum *Kexholm* abluit, lacumque Ladogam tranſgreſſum, Finnico ſinui infra opidum *Orzyſzak* miſcetur, altera etiam efficitur inſula illa magna, quam *Finningiam* vocat Plinius. Sed de inſulis fuſior poſteà erit ſermo. nunc quæ ad ſinus pertinent, porrò explicentur. Plinius ait *quoſdam tradere, hæc habitari ad Viſtulam uſque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris. ſinum Clylipenum vocari; & in oſtio ejus inſulam Latrin: mox alterum ſinum Lagnum, conterminum Cimbris.* nempe infra Finningiam, Finnorum ſedem, per Livoniam ac Pruſſiam; ut infrà oſtendetur. CLYLIPENUS igitur SINUS haud dubiè ad Venedorum fuit litus, quà nunc Livonicum eſſe ſinum ad Rigam, celebre harum regionum emporium, ſuprà dixi. in quo ſinu inſula antiquo vocabulo LATRIS, nunc *Oeſel* vocatur. LAGNUS exhinc SINUS, *Cimbris conterminus*, nullus alius eſſe poteſt, quàm qui Holſatiam ſimul atque Mecheloburgienſem ducatum contingit; in quo inſula, inter alias, *Langeland*, nomen à figurâ invenit, quaſi *Longa terra* dicta: unde fortè & ſinui vocabulum quæſitum; ni perperam fortaſſis veteres illi mortales inſulæ nomen pro ſinus vocabulo acceperint.

Ceterùm Ptolemæus, in deſcriptione Sarmatiæ Europææ, ſinum heic quoque in Sarmatiæ litore refert, nomine Οὐενεδικὸν, VENEDICUM, his verbis Ἡ ἐν Εὐρώπῃ Σαρματία περιορίζεται, ἀπὸ μὲν ἄρκτων, τῷ Σαρματικῷ ὠκεανῷ κατὰ τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον. id eſt: *Sarmatia Europæa terminatur ab ſeptemtrionibus oceano Sarmatico, quà Venedicus eſt ſinus.* Hunc ſinum eumdem eſſe cum *Codâno ſinu* Melæ ac Plinii, cumque *Svevico mari* Taciti; cunctos ferè video adfirmare noſtri ſæculi geographos. quod ego equidem haud temerè conceſſerim. quidpe Οὐενέδας παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον, id eſt, *Venedas ad totum Venedicum ſinum* coluiſſe tradit Ptolemæus: quos Livoniæ tantùm ac Pruſſiæ tenuiſſe litora, ad Viſtulam uſque amnem, infrà oſtendam. citra verò Viſtulam GERMANICUM adpellat MARE, in deſcriptione Germaniæ; & ultra Venedas *Sarmaticum*, in deſcriptione Sarmatiæ; ut modò intelleximus. Quapropter aut omnino ignarum fuiſſe hujus maris Svevici Ptolemæum dixerim; aut eam tantummodò partem intellexiſſe *Venedicum ſinum*, quæ eſt inter Narvæ ac Viſtulæ amnium oſtia. Sed hoc clarius patet ex lib. VIII; ubi de tabulâ VIII, quâ Sarmatia Europæa continetur, ſic ait: Περιορίζεται ἀπὸ τῶν ἄρκτων Οὐενεδικῷ κόλπῳ τοῦ Σαρματικοῦ ὠκεανοῦ.

id eſt:

id eſt: *Terminatur ab ſeptemtrionibus Sarmatici oceani ſinu Venedico*. Ergo, ſi Venedicus ſinus pars fuit Sarmatici oceani, Viſtulæ oſtium nomen ejus tranſire non debet. cis Viſtulam enim ipſe Ptolemæus ad Germaniam ponit oceanum Germanicum, & in eo inſulas Scandias. Ceterò, dum contigua tria hæc facit maria *Garmanicum*, *Venedicum*, *Sarmaticum*; reliqua in ſeptemtriones versùs in inſulis ponit, ut ceteri geographi veteres. quarum maximam, Plinio *Scandinaviam* dictam, ipſe ſub SCANDIÆ vocabulo, nimis anguſtis, ex ignorantiâ, circumſcribit finibus.

Atque hæc ferè ſunt vocabula, deſcriptionesque à priſcis geographis huic ſinui tributæ. BALTICI nomen eidem tribuerunt inferioris ævi ſcriptores; in quibus Helmoldum, & Mag. Adamum Bremenſem primos eſſe video. an ſatis rectè, ſequenti capite videbimus.

CAP. XXXVIII.

De SCANDINAVIA; *quæ &* SCANDIA, *&* SCANZIA, *immenſa ſeptemtrionis peninſula: quam veteres inſulam eſſe crediderunt; vetuſtiſſimi autem Græcorum auctores* BALTIAM, *&* BASILIAM *adpellarunt. item de* FINNINGIA.

MARI ad Germaniam explicato, nunc ad terras in eo ſitas tranſgredimur. Plinius, ut antè citatum, lib. II, cap. CVIII; *A Germaniâ*, inquit, *immenſas inſulas, non pridem compertas cognitum habeo*. cui conſentiens noſter in libro de Germaniâ; *Cetera*, inquit, *oceanus ambit, latos ſinus & inſularum immenſa ſpatia complectens; nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit*. Hæc *immenſa inſularum ſpatia*, ſive has *inſulas immenſas*, SCANDINAVIAM adpellari Plinio ac FINNINGIAM, jam antè dixi. illam BALTIAM quoque & BASILIAM antiquiſſimis dictam Græcorum ſcriptoribus, apud eumdem reperio Plinium. Verba ejus, lib. IV, cap. XIII, hæc ſunt: *Exeundum deinde eſt, ut extera Europæ dicantur; transgreſſisque Riphæos montes, litus oceani ſeptemtrionalis in lævâ, donec perveniatur Gades, legendum. Inſulæ complures ſine nominibus eo ſitu traduntur. ex quibus ante Scythiam, quæ adpellatur Baltia, abeſſe à Scythiâ diei curſu; in quam veris tempore fluctibus electrum ejiciatur, Timæus prodidit. Reliqua litora incertâ ſignata famâ. ſeptemtrionalis oceanus: Amalchium eum Hecatæus appellat, à Paropamiſo amne, quà Scythiam abluit; quod nomen ejus gentis lingvâ ſignificat congelatum. Philemon Morimaruſam à Cimbris vocari dicit, hoc eſt, Mortuum mare, uſque ad promontorium Rubeas: ultrà deinde Cronium. Xenophon Lampſacenus, à litore Scytharum tridui navigatione, inſulam eſſe immenſæ magnitudinis Baltiam, tradit. eamdem Pytheas Baſiliam nominat. Feruntur & Oonæ; in quibus ovis avium, & avenis incolæ vivant. aliæ, in quibus equinis pedibus homines naſcantur, Hippopodes appellati. Panotiorum aliæ; in quibus nuda alioquin corpora prægrandes ipſorum aures tota contegant. Incipit inde clarior aperiri fama, ab gente Ingævonum, quæ eſt prima inde Germaniæ. Sevo mons ibi immenſus, nec Riphæis jugis minor, immanem, ad Cimbrorum uſque promontorium, efficit ſinum, qui Codânus vocatur, refertus inſulis; quarum clariſſima Scandinavia eſt, incompertæ magnitudinis; portionem tantùm ejus, quod ſit notum, Hillevionum gente Iↄ incolente pagis; quæ alterum orbem terrarum eam appellat. Nec eſt minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Viſtulam uſque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris tradunt. ſinum Clylipenum vocari; & in oſtio ejus inſulam Latrin. mox alterum ſinum Lagnum, conterminum Cimbris.* Hactenus Plinii verba, intellectu perobſcura; quia ex pluribus auctoribus, rem eamdem diverſis nominibus tradentibus compilata; quæ ipſe Plinius non intellexit: tum, quia malè à librariis, ſeu typographis diſtincta. Nos ſingula dilucidiùs explicabimus. Plinius igitur, explicatis Europæ meridionalibus, orientalibusque partibus, inde ſeptemtrionalia narraturus, primùm inſulas oceani ſeptemtrionalis enarrare inſtituit. itaque, *Exeundum*, inquit, *deinde eſt, tu extera Europæ dicantur; transgreſſisque*

Riphæos monteis, litus oceani ſeptemtrionalis in lævâ, donec perveniatur Gades, legendum. Exire ſcilicet voluit à terrâ in mare. quod uti fieret, transeunda erant Riphæa juga, quæ juxta litus ſeptemtrionalis, ſive Hyperborei oceani, partim Aſiæ, partim Europæ, ab ſeptemtrionibus prætendebantur, quaſi lineâ παραλλήλῳ ex ortu in occaſum; quemadmodùm in principio hujus operis oſtenſum eſt. Initium igitur Europæi litoris facturus erat à Carambuce flumine, quod & Obium; cujus os terminum eſſe docui Europam inter & Aſiam: finem ad Gadeis inſulam, ſeu fretum Gaditanum, ultra quod initium jam Africæ. Recenſet hinc primùm *inſulas complureis ſine nominibus*; deinde *inſulam immenſæ magnitudinis Baltiam* ac *Baſiliam* nomine: hinc *Oonas* & alias *Hippopodum Panatiorumque inſulas*: tandem *incompertæ magnitudinis Scandinaviam*; *nec vpinione minorem Finningiam*. omnia præpoſtero ordine, & narratione confuſâ: quum ipſe non intelligeret, ignoraretque, quæ à vetuſtiſſimis Græcorũ memorata citavit. quippe *inſulæ illæ complures ſine nominibus*, nullæ aliæ erant, quàm quæ hodiè infinito numero, majores minoreſque, Lappiæ, Finnomarchiæ, Norovagiæque objectæ ſunt, in oceano ſeptemtrionali, ac Germanico. his proxima erat illa *immenſæ magnitudinis inſula Baltia*, ſive *Baſilia*; quam eamdem Plinius, diverſam credens eſſe inſulam, *Scandinaviam* tradidit *incompertæ magnitudinis*. eſt autem hodiè totum id terrarum ſpatium, quod Codâno ſinu, Germanico ac ſeptemtrionali oceano, ſinuque Albo, ceu peninſula, incluſum, Lappia nunc, Biarmia, Finnomarchia, Norovagia, ac Svedia dicitur, cum partibus Botniæ ac Daniæ. *Oonæ*, & *Hippopodum, Panotiorumque* inſulæ ſunt, quas Mela lib. III, cap. VI, Sarmatis facit adverſas, *Satmalos* nominans, quos *Panotios* Plinius. Auctor noſter in fine libri de Germaniâ ſuper Svionas, Scandinaviæ, ut pòſt oſtendetur, & *Fennos* Finningiæ incolas ponit eoſdem inſulanos, quamquàm aliis nominibus. *Cetera*, inquit, *jam fabuloſa: Helluſios, & Oxionas, ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere.* Sunt autem iſtæ inſulæ hodiè partim prope polum glacialem ignotæ, partim malè atque ex parte tantùm adversùm Ruſſiæ litus cognitæ: quarum maxima, vulgò *Nowa Zembla* Ruſſico nomine, id eſt, *Terra noua*, haud pridem ab detectoribus nuncupata. de quâ ita Stephanus: Ἐλίξονα, νῆσος Ὑπερβορέων, οὐκ ἐλάσσων Σικελίας, ὑπὸ ποταμῷ Καραμβύκα· οἱ νησιῶται Καραμβύκαι, ὡς Ἑκαταῖος. id eſt: *Elixona, inſula Hyperboreorum haud minor Siciliâ, ſub flumine Carambyce: unde inſulani Carambycæ; teſte Hecatæo.* Carambucen eſſe eumdem & Obium, ſuprà lib. I, cap. I, oſtenſum eſt. Atque iſthæc fabuloſa, prorſusque conficta videbantur antiquis etiam mortalibus Plinio, ac Tacito: nempe ex incolarum ſpeciebus, quas vetuſtiſſimi illi Græcorum ſcriptores, Pytheas, Timæus, Xenophon Lampſacenus, Hecatæus, & alii, inibi conſpectas memoraverant. Verùm inſulas heic eſſe veras, quarum modò memini, ſatis clarè noſtra jam compertum habet ætas. Species etiam ejusmodi quondam ibidem adparuiſſe, equidem haud dubito: non tamen hominum; ſed dæmoniorum, homines navibus adpulſos illudentium. Ab his igitur inſulis ultrà in occaſum, versùs Gadeis progredientibus *clarior jam incipiebat aperiri fama, ab gente Ingævonum, quæ erat prima inde Germaniæ, poſt Scythas*, id eſt, Sarmatas, quorum litori antepoſitæ erant dictæ inſulæ: inque eâ gente Ingævonum, *mons* erat *Sevo immenſus, nec Riphæis jugis minor, immanem, ad Cimbrorum uſque promontorium, efficiens ſinum, qui Codânus vocabatur, refertus inſulis, magnis parviſque*, ut ait Mela; *quarum clariſſima Scandinavia incompertæ magnitudinis; portionem tantùm ejus, quod eſſet notum, Hillevionum gente* IↃ *incolente pagis: quæ alterum orbem terrarum eam adpellabat.* Quibus verbis haud ambiguè Norvagiæ, Svediæque, Finnomarchiæ, Biarmiæ, ac Lappiæ deſcribitur ſolum. Solini heic etiam addantur verba; quæ, cap. XXIII, hæc ſunt: *Mons Sevo, ipſe ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingevones tenent; à quibus primis, poſt Scythas, nomen Germanicum conſurgit.* Ingevonum gentem Plinius lib. IV, cap. XVI, ad Amiſiam uſque flumen profert. *Germanorum*, inquit, *genera* V: *Vindili; quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones. alterum genus ingevonum; quorum pars Cimbri, Teutoni, ac Chaucorum gentes.* Terræ igitur iſtæ in Germaniæ initio inter Sarmatarum inſulas & Cimbrorum peninſulam porrectæ, nullæ aliæ eſſe potuerunt, quàm quæ nunc Lappiæ, Finnomarchiæ, Svediæ, Norvagiæque nominibus adpellantur. In his *immenſus* ille eſt *mons* SEVO, *non minor Riphæis jugis*, à quibus Granvici ſinus faucibus ſe-

bus ſeparatur, inter Svediam Norvagiamque ad fauceis ſinus Codâni; contra Cimbrorum promontorium CCC millibus paſſuum procurrens. Idem terrarum ſpatium haud dubiè eſt *incompertæ magnitudinis* Plinii *inſula* SCANDINAVIA; in quâ *ejus tantùm, quod notum erat, portionem Hillevionum gens* IO *incolebat pagis*: quamque ob immenſam magnitudinem, eadem gens *alterum appellabat terrarum orbem*: quam item ipſe Plinius ſub *immenſis ad Germaniam inſulis, non pridem compertis*, indicat lib. II, cap. CVIII: quam Tacitus ſub *immenſis inſularum ſpatiis* intelligit: quam epitomator Plinii, Solinus cap. XXIII, ſub eodem nomine *Scandinaviæ, Germanicarum inſularum* ait eſſe *maximam*: in cujus *extremis versùs Circium in ipſo oceani litore Scrittofinnos* collocat Paullus Diaconus de rebus Langobardorum lib. I, cap. IV, & V: qui hodiéque in extremo Finnomarchiæ versùs ſeptemtriones litore, ad Rubeas promontorium dicuntur *the Scricfinder*. De eâdem inſulâ Scandinaviâ ſic idem Diaconus capite ſequenti: *Nec ſatis procul ab hoc, de quo præmiſimus litore, contra occidentalem partem, quâ ſine fine oceani pelagus patet, profundiſſima aquarum illa vorago, quam uſitato nomine maris umbilicum vocamus; quæ bis in die fluctus abſorbere, & rurſum evomere dicitur*. Hanc nunc eſſe ſcimus ante occidentale Finnomarchiæ litus, nomine *Muskeſtroom*, inter duas inſulas *Loffot*, & *Wero*. Eamdem Scandinaviam inſulam Iornandes ſub SCANZIÆ nomine *Viſtulæ oſtiis oppoſitam*, ſimulque Granvico ſinui, ut ſuprà oſtenſum, facit proximam. Ptolemæus quoque paullo breviore, quàm Plinius, Solinus, atque Diaconus, rectiore tamen vocabulo eamdem adpellat SCANDIAM, eodem ſitu deſcriptam, quo etiam nunc Daniæ pars SCANIA dicitur Latinè, vulgò incolis Danis SCAANE: unde nominis opinio in univerſum, quantum Sevo mons tranſit, terrarum ſpatium apud veteres eſt transgreſſa. Credo, quum Romanorum militum poſt diſperſam tempeſtate Germanici claſſem, nonnulli in proximâ ſinus Codâni orâ ſervitutem agentes, hanc partem *Scaane*, vel *Scaand* (ut etiamnunc Dani ſolent in multis vocabulis liquidæ *n* poſtponere *d*) & *Scandenaw*, id eſt, *Scanorum*, vel *Scandorum regionem* adpellari, immenſasque ultrà, ad ſeptemtrionalem uſque oceanum protendi terras audirent, vel etiam ex antiquorum auctorum monimentis intellexiſſent: putaſſe eos omne id terrarum ſpatium eodem nomine unam eſſe inſulam, mari cinctam, quam ſuo ore atque lingvâ SCANDINAVIAM tunc dixêre: poſteriores verò, in quibus Ptolemæus, SCANDIAM; demtâ particulâ AW, quæ regionem, ſeu terræ tractum Germanis ſignificat. Iornandes, ex hoc corruptum fecit vocabulum SCANZIA; credo, quia quibusdam Latinis pro *Scandia* dicebatur *Scantia*. Sed & apud Plinium *Scandiæ* nomen legitur, lib. IV, cap. XVI, in his verbis: *Timæus hiſtoricus à Britanniâ introrſus ſex dierum navigatione abeſſe dicit inſulam Mictim, in quâ candidum plumbum proveniat. ad eam Britannos vitilibus navigiis, corio circumſutis, navigare. Sunt qui & alias prodant; Scandiam, Dumnam, Bergos, maximamque omnium Nerigon; ex quâ in Thulen navigetur*. Mictim iſtam eſſe aliorum *Victim*, vulgò nunc incolis *Wight*, à meridie Britanniæ objacentē, ſuprà lib. I, cap. XVIII, docui. *Dumnam* habet Ptolemæus unam in Orcadibus. *Scandiam* eamdem eſſe cum *Scandinaviâ*, reliqua duo vocabula BERGI, & NERIGOS ſatis apertè clamant. nam uti *Scaniam* ſive *Scandiam*, exiguam immenſæ hujus peninſulæ portionem, ſic id quoque regnum, quod hodiéque vulgò incolis *Norrige*, & contractè *Norge* adpellatur, pro univerſæ peninſulæ nomine acceperunt veteres. In hoc verò regno etiam nunc celeberrimum emporium vocatur plurali nomine *Bergen*. quod veteres illi Plinii ætate, vel antè, pro inſulæ vocabulo habuerunt. Sed ſilentio minimè prætereundus heic eſt ingens Ptolemæi error, neſcio an ulli umquàm antehac obſervatus. pleroſque enim video, dum eum non perceperint in pejorem ultrà errorem hoc ipſo ductos; nempe, uti adfirmarent, Germaniam ab ſeptemtrionibus ſinu Codâno fuiſſe finitam; nec quidquam regionum ultrà ſitarum ad Germaniam pertinere; quia Ptolemæus eam non ultra Cimbrorum promontorium extendat; adjectis tantùm IV inſulis Scandiis, quarum maxima, & extrema versùs ſeptemtriones, ipſius promontorii parallelum non excedat. Certum ex hac Ptolemæi deſcriptione, contra tot graviſſimos auctores, ne quid ſtatueretur, vel hæc una ratio ſufficere debebat, quòd Ptolemæus reliqua versùs ſeptemtriones prorſus ignoravit. nam ſi gnarus eorum fuiſſet; haud dubiè ea, licet extra Germaniæ limiteis, deſcripturus

erat. *Scandias* ejus *inſulas* video geographos noſtri ſæculi interpretari Danicas, quarum maxima vocatur vulgò incolis *Sieland*; quam illi Ptolemæi *Scandiarum maximam* eſſe volunt. Verùm hanc ſi ille intellexit, vehementer in magnitudine ejus erravit. quidpe *Selandia* longitudine, à meridie in ſeptemtriones, millia paſſuum LXXVII non excedit; nec latitudine, ab occaſu in ortum, LVII: parteſque ejus maximè ſeptemtrionales CXLIV millia paſſuum à Cimbrorum promontorii parallelo abſunt. at Ptolemæi *Scandiarum maxima* (cujus latus ſeptemtrionale ſub eodem cum Cimbrorum promontorio ponitur parallelo: latus verò orientale XC M. p. ultra Viſtulæ oſtium) longitudine ſuâ, ex ortu in occaſum, CLX occupat M. paſſuum; latitudine, à meridie in ſeptemtriones, CXV, quod terrarum ſpatium multo majus eſt Selandiâ inſulâ. unde patet, aliam omnino intellexiſſe Ptolemæum inſulam. Hæc autem nulla alia eſſe poteſt, quàm quæ Plinio, Solino, ac Diacono dicitur *Scandinavia*, Iornandi *Scanzia*; peninſula veriùs, quàm inſula: cujus pars ſeptemtrionalis ad ſinum Album, longè ultra Viſtulæ progreditur oſtia. Diaconus, quum non dubitaret, Ptolemæum, per *Scandiarum maximam*, eamdem intelligere inſulam, quam Plinius Soliniusque *Scandinaviam* adpellavêre; hoc nomine eam in rebus Langobardicis, lib. I, cap. II, & VII, adpellare voluit; de magnitudine autem ejus, Ptolemæi tabulæ credere maluit: ideòque, ex eâ Langobardos ſuos producens, ita ſcribit dicto cap. VII: *Erant ſiquidem tunc Winili univerſi ætate juvenili florentes; ſed numero exiguo: quidpe qui unius non nimiæ amplitudinis inſulæ tertia ſolummodò particula fuerint.* Nihilo minùs tamen, cap. IV & V, ut ſuprà dictum, *Scritofinnos* in eâ memorat, extremos versùs mundi verticem in dictâ Scandinaviâ; item cap. VI, *Charybdim*, quæ Finnorum marchiæ objacet. Sed & alia de eâdem inſulâ nugatur maximè ridicula, cap. II, his verbis: *Hæc inſula, ſicut retulerunt nobis, qui eam luſtraverunt, non tam in mari eſt poſita, quàm marinis fluctibus, propter planitiem marginum, terras ambientibus circumfuſa.* Quid hoc, quæſo, eſt dicere; *Non eſt in mari ſita; ſed fluctibus marinis circumfuſa?* Video quid hominem deceperit. Audiverat ab aliquo de Selandiâ inſulâ, quæ litoribus eſt planis: quam ille intellexit *Scandiarum* Ptolemæi eſſe *maximam*. audiverat item de immensâ illâ *Scandinaviâ*; peninſulam hanc potiùs eſſe, quàm inſulam. narrationes haſce duas per oblivionem, ut credo, poſteà confundens, unam inde fecit inſulam parvam, *non tam in mari poſitam, quàm marinis fluctibus circumfuſam.* quibus verbis peninſulam indicare voluit. Hæ igitur Ptolemæi, Diaconique, & ſi quæ aliorum fuerint ſimiles nugæ, repudiandæ ſunt: ne, dum eas amplectimur, graviorum auctorum fidei injuriam faciamus.

Ceterùm antequàm dictæ terræ ſeptemtrionales, ſub Scandiæ, Scandinaviæque vocabulis cognitæ fuêre Romanis, Græci BALTIAM INSULAM eas adpellarunt, ut antè dictum, & BASILIAM. Verba Plinii, ex lib IV, cap. XIII, hæc jam anteà citavimus: *Xenophon Lampſacenus, à litore Scytharum tridui navigatione inſulam eſſe immenſæ magnitudinis Baltiam tradit. eamdem Pytheas Baſiliam nominat.* Secundùm hæc Plinii epitomator Solinus, cap. XXII: *Auctor eſt Xenophon Lampſacenus, à litore Scytharum in inſulam Baltiam triduo navigari. ejus magnitudinem immenſam, & penè ſimilem continenti.* De eâdem inſulâ Diodorus, lib. V: τῆς Σκυθίας τῆς ὑπὲρ τὴν Γαλατίαν καταντικρὺ νῆσός ἐστι πελαγία κατὰ τὸν ὠκεανὸν, ἡ προσαγορευομένη Βασίλεια· εἰς ταύτην ὁ κλύδων ἐκβάλλει δαψιλὲς τὸ καλούμενον ἤλεκτρον. Hoc eſt: *Ex adverſo Scythiæ, quæ ſupra Galliam eſt, inſula in oceano eſt, quam Baſiliam vocant. in hanc electrum largè à fluctibus ejicitur.* Per Γαλατίαν Diodorum intelligere tam Germaniam, quàm Galliam, ſuprà lib. I, cap. II, docui. Sub Scythiarum autem vocabulo, (quo omnem ſeptemtrionem ab ultimis Scythis ad extrema uſque Iberiæ, ſive Hiſpaniæ litora, adpellatum, eodem capite oſtendi) Germaniæque interiora intellexiſſe Xenophontem & alios vetuſtiſſimos Græcorum ſcriptores, à quibus iſta habuit Diodorus, ex Pytheæ liquet exemplo: de quo Plinius lib. XXXVII, cap. II, de electro diſſerens, hæc tradit: *Pytheas credidit, Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æſtuarium oceani Mentonomon nomine, ſpatio ſtadiorum* VI CIↃ. *ab hoc diei navigatione inſulam abeſſe Abalum. illò vere fluctibus advehi: & eſſe concreti maris purgamentum: incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximiſque Teutonis vendere. Huic & Timæus credidit: ſed inſulam Baltiam nominavit. Philemon negavit flammam ab*

electro

electro reddi. Niceas ſolis radiorum ſuccum intelligi voluit. hos circa occaſum credit vehementiores in terram actos, pingvem ſudorem in eâ parte relinquere; deinde æſtibus in Germanorum litora ejici. Corrige heic vocem *Abalum* in BASILIAM; ut ſuprà apud eumdem Plinium habetur, lib. IV, cap. XIII. de eodem enim Pytheâ, ejuſdem rei auctore, heic narrat Plinius. Notandum autem, ut proximam facit Baſiliam, id eſt, Baltiam Teutonis: quos Codanoniam, quæ vulgò nunc eſt *Sieland*, tenuiſſe inſulam, ex eodem Plinio atque Melâ poſteà demonſtrabo. Codanoniæ autem proxima eſt Scania. A Germaniæ etiam continente, id eſt, à Pomeraniæ litore, ad proximum Baltiæ, ſive Scandinaviæ litus, LXXX circiter millium paſſuum intervallum, unius diei eſt navigatio, ſi ventus det operam. De Timæo hæc Plinium dicto lib. IV, cap. XIII, narrantem ſuprà audivimus: *Inſulæ complures ſine nominibus eo ſitu traduntur: ex quibus ante Scythiam, quæ appellatur Bannomanna, abeſſe à Scythiâ diei curſu, in quam veris tempore fluctibus electrum ejiciatur, Timæus prodidit.* Sic vulgata habent exemplaria. tu emenda vocem *Bannomanna,* in *Baltia.* nam lib. XXXVII, cap. II, ubi eadem hæc verba de Pytheâ refert Plinius, *crediđiſſe ei Timæum* ait, *ſed inſulam Baltiam nominaſſe.* Nec eſt quòd doctiſſimi viri dubitent, utrum rectiùs *Bannomanna* in *Baltiam* corrigatur, an verò *Baltia* in *Bannomannam: Baltiam* quidpe Solinus quoque habet; &, quod omnium maximo eſſe poteſt argumento, fretum hodiéque, inter duas Daniæ inſulas *Fyne* & *Sieland*, antiquiſſimo illo vocabulo nominatur DE BELT. unde fortè proxima inſula *Codanonia*, quæ eſt *Sieland*, antiquiſſimis temporibus dicta fuit BALTIA. quod nomen, quia Codanonia Teutonorum erat maxima, geographi Græci, per errorem, immenſæ magnitudinis inſulæ tribuerunt, quæ *Scandinavia* Plinio, *Scandia* Ptolemæo dicitur. De altero illo inſulæ vocabulo BASILIA, uti dicam, quod ſentio: credo id jam ante Plinii tempora in Pytheæ libris fuiſſe vitioſum, pro *Baltia*. idque facili librarii lapſu, ſcribentis βασίλεια, pro βαλτία. Ab hac inſulâ, Xenophonti Lampſaceno memoratâ, omnem ſinum Codânum, ſive mare Svevicum, *Balticum* fuiſſe cognominatum mare ſuſpicatur Albertus Cranzius, ſub initium hiſtoriarum ſuarum. hujus auctoritatem tam prope ſequutus eſt Abrahamus Ortelius, uti prædictum ſinum Xenophonti *Balticum mare* vocatum eſſe adfirmaverit. Verum quicumque mare hoc Latinè adpellârit *Balticum*; novo & ſub Helmoldi, Adamique Bremenſis ſæcula invento vocabulo, haud perinde antiquo nomine id adpellare ſeſe ſciat. Ipſum tamen prædictum fretum *Balt*, BALTICUM Latinè nominare equidem haud dubitaverim, vel etiam BALTIAM; quemadmodùm ſuperum mare inter Italiam atque Illyricum dictum fuit *Adria*. hoc tamen maſculini eſt generis; in *Baltiâ* femininum genus, quo etiamnunc uſurpatur, non mutaverim.

Hactenus igitur de primâ illâ *immenſæ magnitudinis* inſulâ *Baltiâ*, ſive *Scandinaviâ*: quam peninſulam eſſe, ſub nominibus Biarmiæ, Lappiæ, Finnomarchiæ, Botniæ, Svediæ, ac Norvagiæ, ſatis compertum noſtra habet ætas.

Nunc de alterâ illâ quoque, *opinione non minore* inſulâ FINNINGIA, pauca quædam dicenda. Plinius igitur lib. II, cap. CVIII, *A Germaniâ,* inquit, *immenſas inſulas non pridem compertas cognitum habeo.* & Tacitus in libro de Germaniâ: *Cetera oceanus ambit, latos ſinus, & inſularum immenſa ſpatia complectens.* Plures igitur numero, non unam tantùm, fuiſſe *inſulas immenſas* certum eſt. Apertè id teſtatur Plinius lib. IV, cap. XIII: *Sevo mons ibi immenſus, immanem ad Cimbrorum uſque promontorium efficit ſinum, qui Codânus vocatur, refertus inſulis; quarum clariſſima Scandinavia eſt, incompertæ magnitudinis; portionem tantùm ejus, quod ſit notum, Hillevionum gente* IↃ *incolente pagis; quæ alterum orbem terrarum eam appellat. Nec eſt minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari ad Viſtulam uſque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* Quibus verbis alteram ſinus Codâni immenſam inſulam, inter Scandinaviam, Venedoſque ſitam deſignat. quæ nulla alia eſſe poteſt, quàm quæ hodiéque, ſub nominibus Finniæ, Botniæ orientalis, & Corelliæ, peninſula eſſe noſcitur. Nomen ejus in vulgatis Plinii exemplaribus vitiatum legitur *Eningia*. quod tamen jam dudum viri docti rectè reſtituerunt *Finningia*. Finnos quidpe totam incoluiſſe, infrà pluribus docebo. A gente igitur Finnorum dicta eſt terra FINNINGIA, eâdem analogiâ, quâ hodiéque in prædictâ peninſulâ Scandinaviâ regiones vocantur, *Helſing, Fiering, Moring, Bleking*: & in continente Germaniæ *Sleſing* ad utramque Viadri ripam; inter Al-

bim & Amiſiam, *Käding*, *Städing*, *Hemmeling*: cis Rhenum verò *Lotharing*.

Atque hæc eſt ipſarum terrarum ſeptemtrionalium, juxta veterum opinionem, exacta veraque deſcriptio. de gentibus easdem olim incolentibus poſteriùs agam. nunc reliquas quoque oceani ſeptemtrionalis, ſive Germanici inſulas proximo capite perſequar.

CAP. XXXIX.

De THULE *inſulâ; quam Ortelius, Procopii ſequutus fidem, falsò credidit eſſe Scandinaviam Plinii, & Scandiam Ptolemæi.*

DE Scandinaviâ finieram, jamque ad reliqua exponenda proficiſcebar, quum ecce ingens ſeſe, maximéque mirandus offerebat quorundam error, ſilentio aut diſſimulatione minimè transmittendus. hic igitur antè diſcutiatur. De THULE inſulâ, quam nunc vulgò credimus eſſe Iſlandiam, multum ac variè veteribus juxtà atque noſtris diſputatum eſt geographis. Primum Græcorum nomen ſitumque ejus retuliſſe Pytheam Maſſilienſem, qui omnem Europæ ſeptemtrionalem oceanum ſe navigaſſe ſcripto prodidit, auctor eſt Strabo in I, II, & IV libris. cui tamen idem Strabo fidem omnem derogat; unâ ferè hac ratione ſubnixus, *ὅτι οἱ τὴν Βρεττανικὴν*, ut inquit lib. I, *ἱέρνην ἰδόντες, οὐδὲν περὶ τῆς Θούλης λέγουσιν, ἄλλας νήσους λέγοντες μικρὰς, περὶ τὴν Βρεττανικήν*· hoc eſt; *quòd, qui Hiernen, Britannicam inſulam viderunt, nihil de Thule dicant; quum tamen alias inſulas parvas circa Britanniam referant*. Levis, mehercules, ac lubrica ratio; maximè, quum ipſe fateatur paullo antè Strabo, Pytheam tradidiſſe, *Θούλην ἀπὸ μὲν τῆς Βρεττανικῆς ἓξ ἡμερῶν πλοῦν ἀπέχειν πρὸς ἄρκτον*· *Thulen à Britanniâ ſex dierum navigatione abeſſe, versùs ſeptemtriones*. Quid igitur mirum, ſi, qui Hiberniam viderunt, de Thule nihil retulerunt; quum Hibernia etiam longiùs, quàm Britannia, à Thule, id eſt, ab Islandiâ diſſita ſit. Poſt Strabonem etiam aliis mortalibus multa ſuper Thule inſulâ diſceptatio, multa item dubitatio, eſſet ulla, nec ne: donec in Domitiani tandem principatu, ut infrà reddetur, Romanis quoque claſſibus cognitum fuit, eſſe Thulen, eſſeque eamdem, quæ nunc dicitur Islandia. Nihilo minùs tamen inventus eſt aliquot ſæculis pòſt Procopius Cæſarienſis, à Palæſtinâ Græcus ſcriptor, qui Thulen non Islandiam, ſed Scandinaviam eſſe, in orientem à Britanniâ projectam, contra omnium reliquorum auctorum fidem atque auctoritatem adſeveraret. Neque tamen hic fidem fortaſſe inveniſſet apud poſteros, niſi nuper Abrahamus Ortelius, magni eximiique nominis geographus, ſententiam ejus non modò probaſſet, ſed argumentis etiam nonnullis confirmaſſet. quâ in re mirari equidem ego ſatis nequeo, tantam potuiſſe eum tribuere Procopio auctoritatem, ùti contrà omnium ceterorum ſimul Græcorum ſimul Latinorum fidem omnem damnaret. Thulen, ex illius auctoritate, falsò Islandiam noſtro ſæculo creditam eſſe adfirmat; quia is auctor graphicè ac verè Scandinaviam peninſulam ſub *Thules nomine* deſcribit: nomenque id ait etiam nunc exſtare in dictæ Scandinaviæ parte, quæ incolis *Tylemark* vocatur. Nimirum Ortelio, ut pleriſque noſtræ ætatis geographis, nihil uſitatius, nihil receptius, quàm levem nominis adluſionem in quavis regione ac loco, ſine acriori aliquâ rei disquiſitione, temerè ſequi. quæ ratio *τῶν γεωγραφῶν* peſſima fuit, ſemperque erit. Ego Scandinaviam, ſive, ut nunc regiones iſtæ vocantur, Lappiam, Norvagiam, ac Svediam, à Procopio verè diſertéque ſub Thules nomine depingi haut nego. at nomen id, quod, longè vetuſtiores Procopio, primi protulerunt Pytheas, Virgilius, Strabo, Mela, Plinius, Tacitus, & alii, an dictis regionibus conveniat, diligentiore trutinâ examinandum cenſeo. Ortelius putat, ex Ptolemæi geographiâ probari id poſſe, hoc argumento, quia longitudo ac latitudo, quas Thulæ inſulæ is tribuit, Scandinaviæ conveniat. De latitudine equidem facilè Ortelio conceſſerim: quidpe quum Scandinavia, inter duo promontoria *Valſterbo*, & *Noortkyn*, immenſo ſpatio XVIII circiter gradus in latitudinem occupet;

facilè

facilè ex aliquâ parte parallelus ejus Thulæ Ptolemaicæ convenerit. At de longitudine controverſiam ei movere auſim haud levem. namque Ptolemæus Germaniæ parteis maximè occiduas, quæ ſunt ad oſtia Rheni, ponit ſub gradu XXVIII: Thules autem inſulæ parteis maximè orientaleis ſub gradu XXXI, ſcrupulo XL. quâ ratione Thule III tantùm graduum, & XL ſcrupulorum ſpatio Germaniæ, in ſeptemtriones verſùs oppoſita foret: reliquum verò ejus in occidentem verſùs, ſuper Britanniam porrigetur. quod falſum eſſe in Scandinaviâ, noſtri ſæculi geographorum ſolertia ſatis clarè aperuit. etenim non tam exiguam ſalummodò ejus partem, ſed totam ex diametro Germaniæ continenti inter Viſtulam Rhenumque objectam cernimus: nec quidquam ejus meridianum Britanniæ attingere. Verùm non animadvertit Ortelius, dùm novum Thulæ ex Ptolemæi ſententiâ ſitum tribuere ſtudet, ſe Scandias ejuſdem auctoris inſulas, non modò ſitu, quem is iis tribuit, movere; ſed etiam longè in continentem Sarmatiæ terræ proferre. quidpe quum Thules partes maximè orientales apud Ptolemæum ſint ſub longitudinis gradu XXXI, ſcrup. XL; Scandiarum verò minorum medio ſub gradu XLI, ſcrup. XXX; diſtantia inter utrasque eſt graduum X, ſcrup. XX. quo ſpatio ab ultimo Svediæ promontorio, quod eſt ad fauceis Botnici ſinus, ſi verſùs orientem Scandias promoveris; in extremis tandem Litavorum finibus, inter duo celebria opida *Plocko* & *Smolensko*, eas collocabis. quod, ut abſurdum & ineptum, ſic ſummo ſtudio præcavendum erat, ne committeretur. At rurſus non animadvertit Ortelius, ſe eâdem operâ eadémque ratione negare, Scandiam Ptolemæi eſſe Scandinaviam Plinii; quod tamen aliàs ipſe adfirmat. ſic ſecum ipſe pugnat, dum temerè Procopii errori patrocinatur. Nos, quidquid Procopius Thulen adpellaſſe voluerit, parvi facientes, veram illam ac germanam vetuſtioribus Græcorum ſimul ac Latinorum monumentis celebratiſſimam Thulen adſeveramus eſſe Iſlandiam; probareque id ex omnibus pariter conabimur. Ac primùm ex ipſo Ptolemæo, præter rationes jam antè demonſtratas, ſic arguere pergimus. in deſcriptione Sarmatiæ Europææ, ultimum cogniti orbis parallelum per Sarmatiæ ſimul oram maritimam ducit, & Thulen inſulam. Verba ejus ſic habent: Ἡ ἐν Εὐρώπῃ Σαρματία περιορίζεται, ἀπὸ μὲν ἄρκτων, τῷ τε Σαρματικῷ ὠκεανῷ, κατὰ τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον, μέχρι τῆς ἀγνώστου γῆς, κατὰ περιγραφὴν τοιαύτην· Μετὰ τὰς τοῦ Οὐϊστούλα ποταμοῦ ἐκβολὰς, Χρόνου ποταμοῦ ἐκβολαὶ, Ῥούβωνος ποταμοῦ ἐκβολαὶ, Τουρούντου ποταμοῦ ἐκβολαὶ, Χεσίνου ποταμοῦ ἐκβολαί· ἡ κατὰ τὸν διὰ Θούλης παράλληλον τῆς παραλίου θέσις, τουτέστι τὸ τέλος τῆς θαλάττης τῆς ἐγνωσμένης. id eſt: *Sarmatia Europæa terminos habet à ſeptemtrionibus Sarmaticum oceanum, juxta Venedicum ſinum, uſque ad terram incognitam, ad hujusmodi deſcriptionem: Poſt Viſtulæ fluminis oſtia, Chroni fluvii oſtia, Rubonis fluvii oſtia, Turunti fluvii oſtia, Cheſſini fluvii oſtia: ſitus oræ maritimæ, juxta parallelum per Thulen ductum, qui eſt cogniti orbis ultimus.* Hoc ſi rectâ ratione conſideretur, veriſſimum adparebit; ſin minùs, falſiſſimum. nam graduum numerum, quem Ptolemæus huic parallelo tribuit, ſi ſequi velis, Sarmatiæ litus habebis juxta opida Ruſſiæ *Wagâ*, *Dwinâ*, *Weliki Permen*, & *Stupoli*. quod falſum eſt. At ſi noviſſimam eamdemque exactiſſimam Ruſſii litoris deſcriptionem conſideres; non modò Iſlandiæ parallelum id adſequi reperies, ſed etiam ultrà eſcendere. In eo itaque haud perinde falſum habuit magiſtrum Ptolemæus, quòd Sarmatiæ litora atque Thules inſulæ maximè ſeptemtrionales parteis ſub eodem poſuit parallelo; quàm quòd gradum huic parallelo LXIII attribuit: quum Sarmatiæ extremum litus, juxta Naſſovium fretum & Novam Zemblam gradum LXX attingat. in quem ſanè gradum Plinii rectè incidit computatio, lib. II, cap. CVIII perſcripta. ubi latitudine terræ univerſæ traditâ, ſub eodem ponuntur parallelo Sarmatiæ extrema, & Thule inſula. *Ab oſtio*, inquit, *Tanaïs nihil modicum diligentiſſimi auctores fecêre. Artemidorus ulteriora incomperta exiſtimavit; cùm circa Tanaim Sarmatarum gentes degere fateretur, ad ſeptemtriones verſùs. Iſidorus ad* XII C M L, *uſque ad Thulen; quæ conjectura divinationis eſt. Ego non minore, quàm proximè dicto ſpatio, Sarmatarum fines noſci intelligo.* Tanais oſtium quinquageſimo latitudinis gradui ſubjectum eſt. duodecies centena millia paſſuum conficiunt XX gradus; LX millibus in ſingulos gradus diſtributis. adjice jam XX hos gradus prioribus L; & habebis LXX gradum. Quis autem negaverit, hunc gradum propiùs accedere Iſlandiam, quàm proximas Scandinaviæ parteis; quæ ſunt in

Daniâ, ad promontorium *Falſterbo*, ſub gradu LV? Iam verò illud Ortelium geographum minùs fallere debuit, quòd Ptolemæus parteis Thules maximè orientaleis ultra Rheni oſtia extendat; quum idem ſuperiorem Britanniæ partem non in ſeptemtrionem, ut vera eſt inſulæ facies, ſed ingenti circa medium curſum reflexu, in orientem versùs porrigat: quâ ratione Thule quoque, quam omnes pariter auctores, unà cum Ptolemæo, ſupra Britanniam memorant, propiùs orientali plagæ admota eſt. Britanniam igitur veræ genuiæque faciei ſi reddas; Thulen etiam eâdem operâ eò uſque ab Scandinaviâ Plinii removebis, uti jam nullo modo eadem videri poſſit. Mela, lib. III, cap. VI: *Thule Belgarum litori oppoſita eſt*. En, quæſo, quid tibi heic lector nunc animi eſt? recedisne ab Ortelii opinione; an etiam manes? cenſesne Norvagiam atque Svediam Belgarum magis litori oppoſitas, quàm Iſlandiam? an non hæc quaſi ex diametro, inter Rheni Sequanæque oſtia, Belgicæ objecta? Tabulam geographicam, vel globum inſpice, adſentieris. Manet itaque verus Scandiis inſulis ſitus, à Ptolemæo tributus: manet item nomen Scandiæ in Scandinaviâ Plinii, quæ Scanzia Iornandi. Iam præter Ptolemæi auctoritatem, quando hæc ſatis ſuperque remota eſt, alias audire rationes ex Ortelio pervelim, quibus ille perſvaſus, Procopio magis quàm Plinio credens, erroris hunc haud modici coarguat, quaſi ex unâ inſulâ, quæ diverſis nominibus Baltia, Baſilia, Scandinavia, Scandia, & Thule dicta fuit, duas inſulas fecerit, Scandinaviam & Thulen. nam Plinium per hæc duo nomina unam eamdemque intellexiſſe inſulam, manifeſtò falſum eſt. Scandinaviam eum Germaniæ partem, vel inſulam facere, ſatis ſuperiori capite patuit. prædicto autem lib. II, cap. CVIII, diſertiſſimè inter Thulen & Germaniam, hujusque inſulas diſtingvit. *Ab oſtio Tanais*, inquit, *nihil modicum diligentiſſimi auctores fecere. Artemidorus ulteriora incomperta exiſtimavit; cùm circa Tanain Sarmatarum gentes degere fateretur, ad ſeptemtriones versùs. Iſidorus adjecit* XII C M L; *uſque ad Thulen: quæ conjectura divinationis eſt. Ego non minore, quàm proximè dicto ſpatio, Sarmatarum fines noſci intelligo. & alioquin quantum eſt, quod innumerabiles gentes, ſubinde ſedem mutantes, capiat? unde ulteriorem menſuram inhabitabilis plagæ multo eſſe majorem arbitror. nam & à Germaniâ immenſas inſulas non pridem compertas cognitum habeo.* Immenſas hasce Germaniæ inſulas; Scandinaviam eſſe ac Finningiam, ſuprà ſatis oſtenſum eſt. Igitur, quum tam apertè atque dilucidè inter has & Thulen diſtingvat; fruſtra es, ſi de iisdem terris loqui eum arbitreris. Tacitus quoque, diligens ac gravis in primis auctor, conſimili modo diſtingvit. In immenſarum inſularum unâ, id eſt, in Scandinaviâ, ut poſteà patebit, Sviones collocat ac Sitones; Germaniæ eos faciens populos, è Svevorum gente. in vitâ autem Agricolæ ſic ſcribit de circumnavigatione Britanniæ: *Hanc oram noviſſimi maris tunc primùm* (ſub Domitiano) *Romana claſſis circumvecta, inſulam eſſe Britanniam adfirmavit; ac ſimul incognitas ad id tempus inſulas, quas Orcadas vocant, invênit, domuitque. diſpecta eſt & Thyle; quam hactenus nix & hiems abdebat. ſed mare pigrum, & grave remigantibus perhibent. ne ventis quidem proinde attolli: credo, quòd rariores terræ montesque, cauſſa ac materia tempeſtatum; & profunda moles continui maris tardiùs impellitur.* Quod ſanè de proxima Scandinaviâ, ſive Norvagiâ intelligi haud poteſt. nam inter hanc, & Orcadas inſulas, nullum adpellatur mare pigrum: neque tanta heic eſt vaſtitas continui maris, quantam auctor inter Orcadas ac Thulen innuit. An verò ſimile veri eſt, eum in libro de Germaniâ, ubi de Svionibus Sitonibusque tractat, ignarum vel oblitum fuiſſe nominis Thules, ſi hanc genteis iſtas incolere intellexiſſet? Haud opinor. Quin eodem libro de Agricolâ, Svevorum, Scandinaviam incolentium, diſertè meminit; nec tamen ullum γρῦ de Thule. quam haud dubiè nominaturus erat, ſi eamdem eſſe terram intellexiſſet. *Eâdem*, inquit, *æſtate cohors Vſipiorum, per Germanias conſcripta, & in Britanniam transmiſſa, magnum ac memorabile facinus auſa eſt.* & mox: *atque ita circumvecti Britanniam, amiſſis per inſcitiam regendi navibus, pro prædonibus habiti, primùm à Svevis, mox à Friſiis intercepti ſunt.* Svevi iſti nulli alii eſſe poterant, quàm qui in Scandinaviâ, id eſt, Norvagiâ. nam citra Norvagiam jam Cimbri in ſuâ peninſulâ; quos neque Tacitus, neque alius quiſquam inter Svevos computavit. At vis clariùs etiam de claſſe Romanâ, quæ Orcadas inſulas in Domitiani principatu perdomuit, Thulenque diſpexit, tibi explicari? en, Iuvenalis ſic poëta in Satyrâ II:

Arma

——Arma quidem ultra
Litora Iubernæ promovimus, & modò captas
Orcadas, ac minimâ contentos nocte Britannos.

Vltra Britanniam, Orcadas, & Iberniam dum Romanos navigaſſe ait, ſatis apertè indicat, non in orientem versùs ad Norvagiam, ſed in occidentem ſolſtitialem ad Iſlandiam acceſſiſſe. nam ſi ab Orcadis ad Norvagiam converſi fuêre; quomodò ultra Iberniæ litora armà promoverunt? Huic autem ex ſeptemtrione oppoſita eſt Iſlandia. ad quam Romani claſſe contendentes, rectè ultra illam navigarunt. Sed hoc ſaltem notaſſe debuit Ortelius, Pytheam Britannicis adnumeraſſe inſulis Thulen, ultimam versùs ſeptemtriones; quum Scandinaviam Plinii ipſe *Baſiliam immenſæ magnitudinis* nominet inſulam, quam poſt eum *Baltiam* dixit Timæus; ut ſuprà oſtenſum. Pytheam ſequutus Plinius, in lib. IV, cap. XVI, & ipſe Britannicis adnumerat inſulis Thulen, omnium ultimam. Ab extremis Europæ finibus, ex ortu in occaſum, ad noviſſimum ejus terminum Gadeis uſque progrediundo, inſulas ſeptemtrionalis oceani indicare re-cipit dicti libri cap. XIII. itaque poſtquàm inſtituto ordine omneis ab Obio amne, ad Rheni ultimum versùs occaſum oſtium, dicto cap. XIII, & item XV, expoſuit; memoratâ etiam Britanniâ, tandem cap. XVI; *Eamdem*, inquit, *Hiberniæ latitudinem; ſed longitudinem* CC *millibus paſſuum minorem. ſuper eam hæc ſita, abeſt breviſſimo tranſitu, à Silurum gente,* XX M. *paſſuum. reliqua nulla* CXXV *millibus paſſuum circuitu amplior proditur. ſunt autem* XL *Orcades, modicis inter ſe diſcretæ ſpatiis;* VII *Aemodæ, &* XXX *Hæbudes, & inter Hiberniam ac Britanniam, Mona, Monapia, Ricnea, Vectis, Silimnus, Andros. infra verò Siambis, Atanatos. & ab adverſo in Germanicum mare ſparſæ Gleſſariæ, quas Electridas Græci recentiores appellavêre, quòd ibi electrũ naſceretur. ultima omnium, quæ memorantur, Thule: in quâ ſolſtitio nullas eſſe noctes, indicavimus, Cancri ſignum ſole tranſeunte; nulloſque contrà per brumam dies. hæc quidam ſenis menſibus continuis fieri arbitrantur.* & paullo pòſt: *A Thule unius diei navigatione, mare concretum à nonnullis Cronium appellatur.* En, jam dudum Plinius à Germaniâ, ejusque inſulis, quas capitibus XIII, & XV expoſuit, receſſerat, quum ultimam, ſupra Britanniam, in ſeptemtriones versùs, diceret Thulen. In eamdem ſententiam ſuprà, (quem locum ipſe modò citavit) lib. II, cap. LXXV: *Cogit ratio credi, ſolſtitii diebus, occidente ſole, propiùs verticem mundi, anguſto lucis ambitu, ſubjecta terræ continuos dies habere ſenis menſibus; noctesque è diverſo, ad brumam remoto. quod fieri in inſulâ Thule, Pytheas Maſſilienſis ſcripſit,* VI *dierum navigatione in ſeptemtrionem à Britanniâ diſtantem.* Eadem verba, ex Strabonis lib. I, ſuprà retuli: ἣν φησι Πυθέας ἀπὸ μὲν τῆς Βρεττανικῆς ἓξ ἡμερῶν πλοῦν ἀπέχειν, πρὸς ἄρκτον· ἐγγὺς δ' εἶναι τῆς πεπηγυίας θαλάττης. id eſt: *quam ait Pytheas à Britanniâ ſex dierum navigatione diſtare versùs ſeptemtrionem: vicinam autem eſſe congelato mari.* Clarè idem & Plinii epitomator Solinus, cap. XXV: *Multæ & aliæ circa Britanniam inſulæ; è quibus Thule ultima.* & mox: *Vltra Thulen accepimus pigrum eſſe, & concretum mare.* En igitur tibi, quisquis etiam nunc in Ortelii ſententiam pertinacior inclinas; putasne proxima Norvagiæ litora in ſeptemtrionem à Britanniâ diſtare? putas VI dierum navigatione abeſſe? Breviſſimus è Scotiâ, Britanniæ parte, ad Norvagiam, in orientem versùs, trajectus CCL non ampliùs eſt millibus paſſuum; quæ triduo minùs, vento operam dante, facillimè navigari poſſunt. At in ſeptemtrionem, Thulen uſque, alterum tantum eſt. quod ſpatium multo rectius cum Iſlandiæ ſitu convenit. At hoc multo maximè notandum erat; omneis pariter veteres auctores, à primo uſque Pytheâ ad Plinium, & ultrà fortaſſe, Iberniam inſulam non ab occaſu juxta Britanniam, quem verum ejus nunc ſcimus eſſe ſitum, ſed ſuper Britanniam, versùs ſeptemtriones ſitam crediſſe: ut modò ex Plinio cognovimus. Strabo autem lib. IV, hæc tradit: Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι περὶ τὴν Βρεττανικὴν νῆσοι μικραί· μεγάλη δ' ἡ Ἰέρνη, πρὸς ἄρκτον αὐτῇ παραβεβλημένη· id eſt: *Sunt & aliæ circa Britanniam inſulæ parvæ. magna autem Hierna, versùs ſeptemtrionem juxta eam porrecta.* & paullo pòſt: Περὶ δὲ τῆς Θούλης ἔτι μᾶλλον ἀσαφὴς ἡ ἱστορία, διὰ τὸν ἐκτοπισμόν· ταύτην γὰρ τῶν ὀνομαζομένων ἀρκτικωτάτην τιθέασιν. hoc eſt: *Obſcurior etiam eſt Thules hiſtoria, ab longinquum ſitum. hanc enim omnium, quarum feruntur nomina, maximè versùs ſeptemtrionem eſſe diſſitam ajunt.* Quâ ratione ſeptemtrionis regionem fecêre antiqui iſti mor-

tales,

tales, quæ verè erat occaſus ſolſtitialis. Iſlandia quidpe, à Britanniâ & Iberniâ, verſus occaſum ſolſtitialem ſita eſt. Vnde maximum excipitur argumentum, per Thules vocabulum intellexiſſe veteres Iſlandiam, non verò Norvagiam ac Svediam. Solinus dicto cap. xxv, malè atque imperitè à Britanniâ in Thulen per Hæbudes primùm, dein per Orcadas inſulas, xiv dierum navigationem colligit. nam ab ſiniſtro Britanniæ latere ſi ſolvas, Orcades; à dextro, Hæbudes longè extra directum in Thulen curſum jacent: ſpatiumque xiv dierum immenſi eſt erroris. Locus is apud Solinum, ſupra ipſius auctoris errorem, etiam librariorum mendis fœdatus eſt. Verba in vulgatis exemplaribus hoc ordine leguntur: *Multa & aliæ circùm Britanniam inſulæ: è quibus Thule ultima.* & mox: *Vltra Thulen accepimus pigrum eſſe & concretum mare. Inde à Calidoniæ promontorio Thulen petentibus, bidui navigatio eſt. Excipiunt Hæbudes inſulæ, quinque numero.* & pòſt: *Secundam à continenti ſtationem Orcades præbent: quæ ab Hæbudibus porrò ſunt ſeptem dierum totidemque noctium curſu, numero tres. Ab Orcadibus Thulen uſque, quinque dierum ac noctium navigatio eſt.* In his particulam *inde*, malè convenire iſti loco, alii etiam viderunt: ideóque poſuerunt ante verbum *excipiunt.* ſed quomodò hæc navigatio facta eſt à Calidoniæ, id eſt, extremæ Britanniæ promontorio, primùm ad Thulen; deinde ad Hæbudes; mox ad Orcades; atque hinc denique rurſus ad Thulen; Satis ineptè. lego igitur ita: *Vltra Thulen accepimus pigrum eſſe & concretum mare. A Calidoniæ promontorio Thulen petenteis bidui navigatione excipiunt Hæbudes inſulæ.* & poſteà: *Inde ſecundam à continenti ſtationem Orcades præbent.* Verùm neque Hæbudis, neque Orcades, quidquam ad nos in præſens. Thulen ſequamur; quam Iſlandiam nunc eſſe dixi. In hanc omnia, quæ ab vetuſtioribus traduntur auctoribus, numeris omnibus quadrant. ni fortè Cronium mare Lappiæ magis convenire putes, quam Iſlandiæ; quia illa propiùs ad mundi verticem accedit. Hoc etiam, quia ſic lubet, excutiatur. Plinii verba ex lib. iv, cap. xiii, hæc ſuprà citavi: *Septemtrionalis oceanus: Amalchium eum Hecatæus appellat, à Paropamiſo amne, quà Scythiam abluit; quod nomen ejus gentis lingvâ ſignificat Congelatum. Philemon Morimaruſam à Cimbris vocari dicit, hoc e, Mortuum mare, uſque ad promontorium Rubeas. ultrà deinde Cronium.* Rubeas promontoriū eſſe quod nunc vulgò dicitur ſuprà Lappiam & Scritofinniam *Noortkyn*, antè docui. hinc igitur in ſeptemtrionem verſus, Cronium adpellatum fuit mare, ſub ipſo polo, intra circulum Arcticum comprehenſum: quo ſitu Europæ ſimul, Aſiæque, & Americæ parteis ſeptemtrionaleis abluit. unde non minùs ad Iſlandiam, quàm ad Lappiam pertinet. Quin ego parum abſum, quin Dalechampii, viri doctiſſimi, opinioni accedam; qui Cronium mare non ἀπὸ τοῦ Κρόνου, id eſt, à Saturni frigido ſidere, his in oris regnante, dictum putat; ſed à terrâ maximè ſeptemtrionali, vulgari vocabulo *Grone land* adpellatâ. Ratio mihi eſt, quia unius diei navigatione mare id ab inſulâ Thule abeſſe Plinius ſcribit. itaque, quia Gronia tanto ſpatio ab Iſlandiâ diſtat; ejus etiam terræ nomen pervetuſtum ad Pytheæ Maſſilienſis, miri, nec vani harum regionum ſeptemtrionalium indagatoris, vel Philemonis, aliorumve Græcorum perveniſſe aureis. Ceterùm, diſputationem hanc de Thule inſulâ uti abſolvam, unum etiam atque alterum adferam teſtimonium. Primum eſt auctoris haud pejoris fidei, quàm Procopius eſt, Iornandis Gothorum epiſcopi; qui in libro de rebus Gothicis ſic ait: *Habet tamen oceanus & alias inſulas interiùs in ſuo æſtu, quæ dicuntur Baleares: habetque & aliam Menaviam; nec non & Orcadas, numero* xxxiv, *quamvis non omnes exultas. habet & in ultimo plagæ occidentalis aliam inſulam, nomine Thylen; de quâ Mantuanus: Tibi ſerviat ultima Thyle. Habet quoque is ipſe immenſus pelagus, in parte arctoâ, id eſt, ſeptemtrionali, amplam inſulam, nomine Scanziam.* Ecquid hunc etiam putas Scandinaviam Plinii, id eſt, Norvagiam, cum Finnomarchiâ, Lappiâ, ac Svediâ, intellexiſſe Thylen? At Scanziam eſſe eamdem & Scandinaviam, ne ipſe quidem Ortelius negat. Iornandes autem diſertè ac perſpicuè Scanziam à Thule diſtingvit. hanc in occidentem, illam in ſeptemtrionem diverſis longè regionibus ultimas oſtendit. Ac ſanè verè ultima in occidentem verſùs eſt Thule; extra omnem Hiſpaniæ, quæ ultima cogniti orbis ad id temporis terrarum, meridianum poſita. Quin etiam clarè atque dilucidè multò majorem memorat Scanziam, quàm Thulen. illam quidpe amplam vocat; hanc non item. Verùm, uti liquido te

tandem,

tandem, poſt longam diſputationem, animo dimittam; en Iſidorus, origin. lib. XIV, cap. VI, *Thule*, inquit, *ultima inſula oceani, inter ſeptemtrionalem & occidentalem plagam, ultra Britanniam; à ſole nomen habens, quia in eâ æſtivum ſolſtitium ſol facit, & nullus ultra eam dies eſt: unde & pigrum & concretum ejus mare*. Rectiſſimè inter ſeptemtrionem & occidentem, id eſt, versùs occidentem æſtivum, Iſlandiam deſcribit; rectéque ultra Iſlandiam *pigrum*, ſeu *concretum mare*, quod Græcis antiquis *Cronium*. Sic Statius, ſilvar. lib. V:

——— *Quantusque nigrantem*
Fluctibus occiduis, feſſoque Hyperione Thulen
Intrârit.

Sed ipſum tandem audiamus Procopium; quem is Thulæ det ſitum. Verba ejus, rer. Gothicar. lib. II, hæc ſunt: Ἔστι δὲ ἡ Θούλη μεγίστη ἐς ἄγαν· Βρεττανίας γὰρ αὐτὴν πλέον ἢ δεκαπλασίαν ξυμβαίνει εἶναι. κεῖται δὲ αὐτῆς πολλῷ ἄποθεν πρὸς βορρᾶν ἄνεμον. id eſt: *At Thule multo maxima eſt. nam decuplo major eſt Britanniâ: à quâ longiùs abeſt versùs ſeptemtrionem*. Magnitudinem oſtendit Scandinaviæ; ut & genteis poſteà, eam incolenteis: at ſitum Thules, ſupra Britanniam, in ſeptemtriones versùs. Verùm quàm mirificè Procopius circa ſeptemtrionis terras vera falſis ubique permiſceat, cui ignotũ eſſe poteſt?

Satis igitur ſit hactenus Iſlandiæ antiquum germanumque nomen ab injuriâ cùm Procopii, tum Ortelii vindicaſſe. quæ equidem cura ſi fortè minùs ad veteris Germaniæ deſcriptionem pertinuit, quum millia paſſuum IↃC à proximo Sveviæ litore diſtet: tamen, quia multis jam ſæculis, Germanici nominis Norvagiorum regibus paruit, haud perinde aliena ejus explicatio hoc loco viſa eſt. quamquàm ne id quidem permittendum erat, uti terra Germania falſum alienumque Thules nomen ferret.

Ceterùm Ortelio impoſuit Procopius: Procopio res eadem, iiſdem penè verbis, duabus diverſis terris, ſub eodem climate ſitis, attributa; dierum ſcilicet ſemeſtris longitudo. nam & Solinus in eadem penè verba de Thule, quæ Tacitus de Svionum, Scandinaviæ incolarum, extremo litore, ſic profert: *Multa & aliæ circùm Britanniam inſulæ; è quibus Thule ultima: in quâ æſtivo ſolſtitio, ſole de cancri ſidere faciente tranſitum, nox penè nulla: brumali ſolſtitio dies adeò conductus, ut ortus junctus ſit occaſui. Vltra Thulen accepimus pigrum eſſe & concretum mare*. Tacitus autem in libro de Germaniâ: *Trans Sviona aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi, claudique terrarum orbem hinc fides, quòd extremus cadentis jam ſolis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut ſidera hebetet*. Mela etiam, lib. III, cap. VI: *Thule Belgarum litori oppoſita eſt, Grajis & noſtris celebrata carminibus. In eâ, quòd ſol longè occaſurus exſurgit, breves utique noctes ſunt, ſed per hiemem, ſicut alibi, obſcuræ; æſtate lucidæ; quòd per id tempus jam ſe altiùs evehens, quamquàm ipſe non cernatur, vicino tamen ſplendore proxima illuſtrat: per ſolſtitium verò nullæ; quòd tum jam manifeſtior non fulgorem modò, ſed ſui quoque partem maximam oſtentat*.

De magnitudine inſulæ, item de priſcorum incolarum moribus ac victu, hæc Solinus prædicto loco: *Thule larga eſt, & diutinâ pomonâ copioſa. Qui illic habitant, principio veris inter pecudes pabulis vivunt; deinde lacte: in hiemem conferunt arborum fructus. Vtuntur feminis vulgò; certum matrimonium nulli*.

Longiſſima hujus inſulæ ab orbe noſtro diſtantia cauſam proverbii præbuit poëtis Latinis, uti, ubi remotiſſimum aliquem locum, vel regionem demonſtrare vellent, Thules id nomine indicarent. Hinc Virgilius Γεωργικῶν I, magnitudinem imperii Cæſari Auguſto precans:

——*Tua nautæ*
Numina ſola canant; tibi ſerviat ultima Thule.

Et Iuvenalis Satyrâ XV:

Nunc totus Grajas, noſtraſque habet orbis Athenas.
Gallia cauſidicos docuit facunda Britannos:
De conducendo loquitur jam rhetore Thule.

Statius, dicto ſilvarum lib. V:

Quid Rheni vexilla ferant; quantum ultimus orbis
Geſſerit, & refluo circumſona gurgite Thule.

A poëtis

A poëtis deinde etiam ad alios ſcriptores proverbialis ea loquutio tranſiit. Arnobius, adverſus genteis lib. VI: *Conſtituamus, cognoſcendæ rei causâ, templum numinis alicujus eſſe apud Canarias inſulas; ejusdem apud ultimam Thylen; ejusdem apud Seras eſſe; apud fulvos Garamantas; & ſi qui ſunt alii, quos ab ſui notitiâ maria, montes, ſilvæ, & quadrini diſterminant cardines.*

De vocabulo quoque inſulæ pauca uti dicam; vereor equidem uti rectè id apud Tacitum in vitâ Agricolæ, & in quibusdam Virgilii exemplaribus ſcribatur THYLE, per Y: quum omnibus pariter Græcis auctoribus, Pytheæ, Straboni, Ptolemæo, Dionyſio, Stephano, & aliis ſit ΘΟΥΛΗ, non ΘΥΛΗ. unde rectè apud Melam, Plinium, Iuvenalem, Statium, Solinum, Claudianum, & alios etiam ſcriptores legitur THULE. Barbaro poſteà ſæculo id plerique fecêre *Thyle*; & corruptiùs multo, ut eſt apud Æthicum, *Tille*, & *Tila*.

Cap. XL.

De minoribus Septemtrionalis ac Germanici oceani inſulis, inter Thulen atque Germaniam ſitis. item de inſulis ſinus Codâni, quarum incolæ TEUTONI, GODANI, CODANI, *ac* DANI.

THulen ſuperiori capite, quamvis longiùs ab Germaniâ diſſitam, tamen duas ob cauſas explicandam putavi: primùm, quia Thulen eſſe nunc Norvagiam cum cohærentibus terris falsò Ortelius è Procopio adſeruit: tum, quia Germanici nominis regi nunc paret. In iisdem erunt cauſis reliquæ etiam inſulæ minores, in eodem oceano, inter Thulen Germaniamque ſitæ.

Plinius prædicto lib. IV, cap. XVI: *Agrippa Britanniæ longitudinem* IↃCCC M. *paſſuum eſſe, latitudinem* CCC M. *credit. eamdem Hiberniæ latitudinem; ſed longitudinem* CC M. *paſſuum minorem. Super eam hæc ſita, abeſt breviſſimo tranſitu à Silurum gente* XX M. *paſſuum. Reliquarum nulla* CXXV. M. *circuitu amplior proditur. ſunt autem* XL *Orcades, modicis inter ſe diſcretæ ſpatiis.* VII *Acmodæ, &* XXX *Hæbudes; & inter Hiberniam ac Britanniam Mona, Monapia, Ricnea, Vectis, Silumnus, Andros. infra verò Siambis, & Atanatos. & ab adverſo in Germanicum mare ſparſæ Gleſſariæ, quas Electridas Græci recentiores appellavêre, quòd ibi electrum naſceretur. ultima omnium, quæ memorantur, Thule.* In his igitur inſulis ORCADES ſatis ſunt notæ, ut quæ hodiéque ſupra Scotiam, Scotis atque Anglis vulgò adpellantur *The iles of Orcadnay*, & contractè *Orcanay*, & *Orcnay*. non longè hinc versùs occidentem ſunt HÆBUDES, ſupra Scotiam & Hiberniam, infinitio numero. inter Orcadas atque Norvagiam ſunt VII ACMODÆ, vulgò *Schet land* & *Het land*, in commune vocitatæ, numero per ſe V; quibus duæ ſunt adjiciendæ proximæ versùs Orcadas, *Fulo*, & *Feril*. Inter has, & Thulen, Norvagiamque nullæ jam ſuprà Britanniam reperiuntur, niſi quæ XXV ampliùs numero, vulgò *Farre* nuncupantur. has igitur GLESSARIAS, ſive ELECTRIDAS eſſe neceſſe eſt. namque & multitudo vocabulo *ſparſæ* convenit; & in Germanico mari, contra Germaniam, ſupraque Britanniam projectæ; & proximè has ſequitur *ultima Thule.* Ceterùm Ἠλεκτρίδαι adpellabantur Græcè ἀπὸ τοῦ ἠλέκτρου, id eſt, à ſuccino, quod ibi naſcebatur: & ab eodem argumento *Gleſſariæ*; quia *gleſſ* Germanis erat idem quod Latinis ſuccinum.

At circa Acmodas inſulas ingens à Melâ commiſſus eſt error, ſilentio nequaquàm transmittendus. Verba ejus lib. III, cap. VI, hæc ſunt: *Triginta ſunt Orcades, anguſtis inter ſe diductæ ſpatiis. ſeptem Hemodes contra Germaniam projectæ, in illo ſinu, quem Codânum diximus. ex iis Codanonia, quam adhuc Teutoni tenent, ut magnitudine alias, ſic fœcunditate anteſtat.* Ab occaſu & Hiſpaniâ ad ortum ac Scythiam inſulas oceani enarrando, Mela pergit. igitur proximas ab Orcadibus, versùs ortum ponit HEMODAS. quas easdem eſſe Plinii *Acmodas*, numerus ſimul & ſitus prope Orcadas, nomenque indicant; quamvis hoc paullum varians. quod deſcrimen levi librarii lapſu

effici

effici potuit. etenim aut He in Ac corruptum, aut Ac in He; aut denique Ae in Ac: uti fuerint Plinio *Aemodes*, quæ Melæ *Hemodes*. ſic *Hedui* Galliæ populi dicti fuêre, qui aliis *Aedui*: Græcè Ἕδουοι, & Αἴδουοι. ſic *Hemus* Thraciæ mons, qui ſæpius *Aemus*. Erravit igitur haud modicè Mela, in ſinu Codâno eos collocans. In hoc tamen haud æquè falſus, quòd contra Germaniam projectas dixit. quidpe ſi Gleſſariæ illæ rectè Plinio dicuntur in Germanico mari ſparſæ; certè multo rectiùs idem dici poteſt de Æmodibus; ut quæ Germaniæ, id eſt, Norvagiæ multo propiores. Verùm inſulas in ſinu Codâno ſparſas, quæ nunc in univerſum Danicæ adpellantur, deſcribere voluit Mela. primùm in communi nomine erravit, *Hemodas* eas nominans: deinde in numero; ſunt enim multo plures in hoc ſinu, *anguſtis inter ſe diductæ ſpatiis*; quas ille intellexit. de his jam vera hæc ſubjecit: *Ex iis Codanonia, quam adhuc Teutoni tenent, ut magnitudine alias, ſic fœcunditate anteſtat*. hæc quidpe eamdem nominis originem habuit, quam ipſe ſinus; ut mox oſtendam: eſtque hodiè incolis Danis *Sieland*, omnium hujus ſinus fœcundiſſima; caput nunc regni, ſedemque regiam ſuſtinens *Hafniam*, vulgò *Kiæbinghaffn*. Hanc tenuiſſe Teutonos, teſtatur ipſe Mela, cùm heic, tùm ſuprà lib. III, poſt deſcriptionem ſinus: *In eo ſunt Cimbri, & Teutoni.* & item Plinius lib. IV, cap. XIV, Cimbris proximos faciens *Teutonos*: *Germanorum genera V: Vindili; quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones. alterum genus Ingevonum; quorum pars Cimbri, Teutoni, ac Cauchorum gentes.* Libro etiam XXXVII, cap. II; *Pytheas credidit Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æſtuarium oceani, Mentonomon nomine, ſpatio ſtadiorum* VICIↃ. *ab hoc diei navigatione inſulam abeſſe Baſiliam: illò vere fluctibus advehi, & eſſe concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximiſque Teutonis vendere.* Baſiliæ inſulæ, id eſt, Scandinaviæ proxima eſt dicta inſula *Sieland*, III millium paſſuum freto diremta. At non hanc ſolummodò, verùm adjacenteis etiam omneis, *anguſtis inter ſe diductas ſpatiis*, tenuiſſe Teutonos, maximè credibile eſt: quarum nomina, *Fyne, Laland, Falſter, Alſen, Langeland, Arre, Mœne, Amak*, & aliæ minores. Sic namque contermini Cimbris, unà cum his, vim atque injuriam oceani fugientibus, in continentem Germaniæ, atque inde in Illyricum, Galliamque profecti ſunt; ut ſuprà in Cimbrorum explicatione oſtenſum eſt. Magnam eos, ſive majores eorum, domi fuiſſe gentem, magnis ampliſque ſedibus incolentem, ex eo perſpicitur, quòd in dictâ expeditione Cimbris numero ferè fuerint æquales.

Antiquiſſima igitur eſt gens Teutonorum; ut quos jam Pytheas, CCL circiter annis ante natum Ieſum, memoravit: imò quorum expeditionis in dictas regiones multo antiquior auctor Ariſtoteles, CCCXL circiter annis ante natum Ieſum, meminit; ut ſuprà in Cimbris docui. Tanta ſcilicet eſt gentis hujus antiquitas, tanta armorum virtutiſque bellicæ, per exteras terras, jam inde ab vetuſtiſſimis temporibus claritas. Sed & domi anteà terrâ marique fuiſſe potenteis, ex ſinus Codâni adpellatione colligere licet; quam is ab eorum traxit cùm nomine, tùm haud dubiè imperio. Quidpe ſuprà, hujus operis lib. I, cap. XXVI, pluribus docui argumentis, auctorumque demonſtravi teſtimoniis, antiquiſſimum veri æternique numinis, cœli ac terræ rerumque cunctarum conditoris nomen fuiſſe Theuth. ex quo poſtmodùm per multipliceis variarum dialectorum flexiones facta ſunt vocabula, Θεὸς, *Deus*, *Dis*, Ζεὺς, Ζῆς, Ζῆν, Ζὰν, Δεὺς, Δῆς, Δῆν, Δὰν; & ex hoc porrò *Wodan*, & *Godan*: unde etiam nunc Dei nomen patriâ lingvâ nobis dicitur God. Ab illo igitur æterni Dei vocabulo Theuth, gens Cimbris contermina, dicta fuit ſibi the Theuthon. quòd nomen Græci poſteà Latiniq; ſcriptores ſuis lingvis accommodantes, formaverunt Teutoni; ut perſcriptũ Pytheæ, teſtante Plinio & Melæ, dictis locis, Cæſari belli Gallici comment. I, Paterculo lib. II. Quidã verò id fecerunt Teutones; quemadmodùm, in Galliâ *Santoni*, ac *Turoni*, ſæpius vocantur *Santones*, & *Turones*; & aliorum *Eburones* [illegible]ioni *Eburoni*. At omnium rectiſſimè vocabulum hujus gentis ſcriptum eſt apud Ciceronem, in orat. pro lege Maniliâ, & apud Florum lib. III, cap. III, item apud epitomatorem Livii, lib. LXVII, Theutoni, per θ; ut & apud Florum, eodẽ loco, regis eorum nomen *Theutobochus*; & in Faſtis Romanorũ Theutones. Æthico etiam rectè dicuntur Theothoni: ut illo ſæculo omnia etiam reliqua vocabula à voce *Theuth* derivata, in o ſunt formata Græcis Latiniſq; ſcriptoribus. Ceterùm eadẽ gens ab

P eodem

eodem æterni Dei nomine, dialectis multiformiter variato, dicta fuit vulgò ſibi THE GODA'NON, Latinè GODA'NI: unde etiam nunc patriæ mihi terræ opidum, ſinui Codàno adpoſitũ, Sarmatis dicitur *Gdańsko*. item CODA'NI; unde ipſe ſinus Melæ atque Plinio, *Codânus*; & inſula eorum maxima Melæ *Codanonia*: quam Latini ſic vocitarunt à cultoribus *Codánis*, qui ſibi ipſis dicebantur THE CODA'NON. & apud Ptolemæum, in Scandiarum inſularum maximâ, id eſt, in Scandinaviâ, leguntur Δαυκίωνες: quos ego haud temerè juraverim non debere eſſe Κοδάνωνας, CODANONES. Denique eadem Teutonorum gens dicta quoque fuit THE DANON; quemadmodùm ipſius ſupremi numinis vocabulum Θεὺθ, Δὰν: Latinis DANI. quod nomen tandem ſolum inter reliqua evaluit; dicunturque in hanc uſque diem Germanis *die* DÆNEN, ſibi ipſis verò derivativo vocabulo *de* DANSKE, & ſinguli DANMAN, id eſt, *homo Danus*. Atque hinc demum ſumma hujus gentis veraque perſpicitur antiquitas; ut qui uni, inter omneis vaſtiſſimæ illius Germaniæ genteis, ſe ipſos adpellaverint *the Theuthon*, & ſingulis, *een Theuth*, ipſius Dei, rerum omnium conditoris nomine; quia ad hunc genus ſuum originemque referebant: quod de omnibus in univerſum Germanis teſtatur Tacitus in libro de Germaniâ, & de Gallis Cæſar belli Gallici comment. VI.

Ceterò vocabulum DANI antiquiſſimi omnium, quorum monumenta exſtant, referunt, Procopius, rer. Gothicar. lib. II, & Iornandes, in rebus Gothicis, circa annum Chriſti IↃXL. poſt eos Eginhardus in vitâ Caroli Magni; & Helmoldus in chronico Slavorum.

Sed Iornandes, eodem loco, *Theuſthes* quoque habet populos: quorum vocabulum equidem haud dubito, quin ſit corruptum à THEUTHES. hoc autem Gallicâ dialecto ſic formatum ille habuit pro THEUTHEN; quemadmodùm etiam nunc omnium rerum vocabula in plurali numero Galli, Hiſpani, atque Britanni formant in *s*. Nec mirandum eſt, eamdem gentem duobus vocabulis *Danos* & *Theuthes*, ceu duæ fuerint diverſæ gentes, retuliſſe Iornandem. ſic quidpe eidem duo ſunt vocabula *Svethans*, & *Svethidi*: quæ tamen una ſola fuit gens *Sveonum*, ſive *Svedorum*. Multo imperitior Germaniæ Ptolemæus, qui μεταξὺ τ̃ Σφαρδονῶν ϰ̀ Συήβων, id eſt, inter Svardones, & neſcio quos Svevos, medio ſitu inter Albim, Chaluſum ac Svevum, collocat Τεύτονας; item inter Saxonas & eosdem Svevos Τευτονοάρους; qui quales fuerint, vel an umquàm fuerint, planè ego juxtà cum ignorantiſſimis ignoro. Danicas autem inſulas communi in univerſum nomine adpellat *Scandias*, numero treis. nam quartam, omnium maximam, Plinii eſſe *Scandinaviam*, Iornandis verò ac Procopii *Scanziam*, ſuprà demonſtravi. Iornandi tam *Theuthes*, quàm *Dani* in Scanziâ ponuntur inſulâ. an ſatis rectè ſuâ tum ætate, equidem haud parum dubito. ſiquidem *Herulos* atque *Rugos Rannos*que falsò ibidem collocatos, jam anteà probavi. Eginhardi verba hæc ſunt: *Hunc ſinum* Codânum *multæ circumſident nationes. Dani ſiquidem, & Sveones, & quos Nortmannos vocamus, ſeptemtrionale litus, & omnes in eo inſulas tenent: at litus auſtrale Sclavi, & Aiſti, & aliæ diverſæ incolunt nationes.* Verùm ex his etiam, quamvis Danorum fuiſſe ſuprà dictas inſulas, certum ſit; tamen incertum eſt, utrùm aliquid eadem gens in Scandinaviâ Caroli Magni tempore tenuerit, nec nè. Potuit tamen jam tum parteis illic tenuiſſe, quas hodiéque incolit, vulgaribus vocabulis *Halland*, *Scaane*. *Bleking*. Cimbrorum quoque peninſulam, & gentem in eâ Iutarum, quando imperio ſuo ſubjecerint, ego ignoro. fabuloſis quidpe Saxonis Grammatici hiſtoriis credere piget. Haud omnino tamen vanum apud hunc auctorem eſt, quod deum *Othinum* in Daniâ fuiſſe memorat lib. I, ac V. id enim, ſive ex antiquis Danorum carminibus, quod annalium genus apud eos, quemadmodùm apud reliquos Germanos, fuit, ſive ex aliis quibusdam monumentis habuerit; totum eò ſpectat, quòd à ſupremi numinis adpellationibus, *Theuth*, *Godan*, *Codan*, *Dan*, gens nominata fuit, *Theuthoni*, *Godáni*, *Codáni*, *Dani*. nam *Othin*, ſive *Othen* Danorum eumdem fuiſſe *Godan* deum, ſuprà lib. I, cap. XXVI, docui. Ceterùm Ἀλοκίας, ALOCIAS *treis inſulas* habet Ptolemæus ad occidentale Cimbrici promontorii latus. quo ſitu quum nullæ ſint inſulæ, eas illum voluiſſe credo, quæ ab oriente dicto promontorio objacent, vulgaribus vocabulis *Leſſo*, *Rom*, *Anholt*. Ac ſanè, ſi extrema Cimbricæ peninſulæ, nimiùm à Ptolemæo in orientem deducta inclinataque, ad verum ſitum reducas; dictas modò inſulas Ptolemæi eſſe *Alocias*, liquidò adparebit.

Atque

Atque hæc eſt OCEANI SEPTEMTRIONALIS, quatenus is Germaniæ ab ſeptemtrionibus fuit terminus, in parteis ac nomina, item inſularum in eo ſitarum vera deſcriptio. quam quum tam apertam tamque claram vetuſtiſſimi, etiam ante Herodotum, ſcriptores Græci prodiderint; miror equidem ego eorum noſtri ſæculi hominum ſtupiditatem, qui hæc nota illis fuiſſe omnino negant; latiùſque multo nunc patere Germaniam, quàm olim adfirmant: unum ſcilicet, ut in reliquis omnibus, Ptolemæum, principem, ſi diis placet, geographorum, in deſcriptione Germaniæ probantes. qui tamen ipſe, non modò de Germaniæ, ſed de Sarmatiæ etiam, adeóque de omnis Scythiæ ſeptemtrionalibus partibus, quæ veteres tradidêre veriſſima, aut ignoravit, aut certè non credidit. eſſe tamen in Sarmatiâ Scythiâque ultrà etiam terras, ipſe fatetur; ſed *ἀγνώστους, incognitas*. Nos ſanè Tacito, Plinio, Melæ, Timæo, Pytheæ, Philemoni, Xenophonti Lampſaceno, aliiſque antiquiſſimis auctoribus credere malumus; quum haud falſa, ſed uti nunc frequentiſſimis navigationibus peregrinationibuſque illic viſuntur, de *immenſis inſularum* (quæ tamen ſunt peninſulæ) *ſpatiis*, de *Sevone monte ingenti*. de *mari concreto*, ſive *congelato*, de *inſulis* in eo *Oonum*, *Hippopodum*, & *Panotiorum*, quamquàm fabuloſis cultoribus, de aliis inſulis *Gleſſariis*, *Hemodibus*, & *ultimâ Thule*; item de *Codâno ſinu immani*, de *Teutonis*, de *Guttonibus*, de *ſuccino*, ſive *electro*, quod in horum conterminorumque Æſtiorum litoribus legebatur, ut infrà latiùs patebit, & alia haud perinde obſcurè tradiderunt: quæ omnia veriſſima eſſe, noſtrum ſæculum ſatis ſuperque compertum habet. Quapropter haud injuriâ etiam culpandus eſt Strabo, qui ſæpiſſimè Pytheam *ὡς ἄνδρα ψευδέστατον, ceu virum mendaciſſimum* reprehendit ſuper his regionibus ſeptemtrionalibus, ſuperque inſulâ Thule, quaſi ea nulla foret: quum ipſe Strabo, in quibus Pytheam erroris ſive mendacii arguit, quàm fœdiſſimè plerumque corrigendo nugetur; ut latiùs alibi docebitur. Lib. I, ait Pytheam tradidiſſe, ſe & Britanniam & Thulen inſulam *καὶ πᾶσαν τὴν παρωκεανῖτιν τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ Γαδείρων ἕως Ταναΐδος, quidquid Europæ regionum eſt ad oceanum, à Gadibus ad Tanaim uſque peragraſſe*. quæ omnia ementitum eum coarguit; ſimulque hanc rationem addit: *Φησὶ δ᾽ οὖν ὁ Πολύβιος ἄπιστον καὶ αὐτὸ τοῦτο, πῶς ἰδιώτῃ ἀνθρώπῳ, καὶ πένητι τοσαῦτα διαστήματα πλωτὰ, καὶ πορευτὰ γένοιτο*. id eſt: *Polybius id quoque incredibile ait eſſe, privatum hominem, eumque pauperem, tantum ſpatii mari terrâque obiſſe*. Pytheæ ſtatum, item utrum privatim is, an verò publico Maſſilienſium miſſu tantum iter inſtituerit, ſatis Polybius ſciverit, neſciveritne, haud equidem diſputaverim. at Pytheam tamen aut ipſum plagam hanc ſeptemtrionalem peragraſſe, licet nec Polybius, neque Strabo ei crediderint, aut ſanè ab aliis certis idoneiſque auctoribus habuiſſe, quæ ſcripto prodidit, noſtri ſæculi experientia jam dudum comprobavit. Neque verò, ſi quædam illi de Tanai, de mari ſuper Thulen, de diſtantiâ inter Galliam & Britanniam, & alia quaſi minùs vera retulit; ea fidem omnem ei in reliquis derogare debebant. nam alia ex his, quia à Polybio ac Strabone, (ut aliàs in notis ad hunc auctorem oſtendam) non ſatis intelligebantur, falſi ſpeciem habebant: alia verò corrupta à librariis eſſe poterant: in quibuſdam cognoſcendis non minùs tunc Pytheas, quàm noſtro ævo Paullus Venetus in Tatariæ, alii in aliarum regionum rebus tradendis, errare potuit; quum non omnia ſuis oculis perſpexiſſet, ſed multa auribus aliorum relatu accepiſſet. An non eos, qui ſuperiori ſæculo primi Americam ingreſſi terras ejus deſcripſerunt, multa fabuloſa nobis tradidiſſe poſterior meliorque detexit cognitio? Patrum etiam noſtrorum, vel avorum memoriâ, non omnia tam clarè exactéque in ſeptemtrione noſcebantur, quàm nos explorata habemus. Verùm multo nos majorem de Germaniæ ſeptemtrionalis antiquitate gratiam debemus Pytheæ, referenti haud perinde falſa; quàm Straboni, qui eas prorſus ignorari regiones tradidit lib. VII, his verbis: Τῶν δὲ Γερμανῶν, ὡς εἶπον, οἱ μὲν προσάρκτιοι παρήκουσι τῷ ὠκεανῷ. γνωρίζονται δ᾽, ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥήνου λαβόντες τὴν ἀρχὴν, μέχρι τοῦ Ἄλβιος· τούτων δ᾽ εἰσὶ γνωριμώτατοι Σούγαμβροί τε καὶ Κίμβροι· τὰ δὲ πέραν τοῦ Ἄλβιος τὰ πρὸς τῷ ὠκεανῷ παντάπασιν ἄγνωστα ἡμῖν ἐστίν· οὔτε γὰρ τῶν προτέρων οὐδένας ἴσμεν τὸν παράπλουν τοῦτον πεποιημένους πρὸς τὰ ἑωθινὰ μέρη, τὰ μέχρι τοῦ στόματος τῆς Κασπίας θαλάττης· οὔθ᾽ οἱ Ῥωμαῖοι προῆλθόν πω εἰς τὰ περαιτέρω τοῦ Ἄλβιος· ὡς δ᾽ αὔτως οὐδὲ πεζοὶ παρωδεύκασιν οὐδένες. Τὶ δ᾽ ἔστι πέραν τῆς Γερμανίας, καὶ τὶ τῶν ἄλλων τῶν

ἑξῆς, εἴτε Βαστάρνας χρὴ λέγειν, ὡς οἱ πλείους ὑπονοοῦσιν, εἴτ' ἄλλους μεταξὺ, ἢ Ἰάζυγας, ἢ Ῥωξολανοὺς, ἤ τινὰς ἄλλους, τῶν Ἁμαξοίκων, οὐ ῥᾴδιον εἰπεῖν. οὐδ' εἰ μέχρι τοῦ ὠκεανοῦ παρήκουσι παρ' ἅπαν τὸ μῆκος, ἔστι τι ἀοίκητον, ὑπὸ ψύχους, ἢ ἄλλης αἰτίας, ἢ καὶ γένος ἀνθρώπων ἄλλο διαδέχεται μεταξὺ τῆς θαλάττης καὶ τῶν ἑῴων Γερμανῶν ἱδρυμένον. Τοῦτο δὲ τὸ αὐτὸ ἀγνόημα καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐφεξῆς προσαρκτίων ἐστίν· οὔτε γὰρ τοὺς Βαστάρνας, οὔτε τοὺς Σαυρομάτας, καὶ ἁπλῶς τοὺς ὑπὲρ τοῦ Πόντου οἰκοῦντας ἴσμεν· οὐθ' ὁπόσον ἀπέχουσι τῆς Ἀτλαντικῆς θαλάττης, οὔτ' εἰ συνάπτουσιν ἐν αὐτῇ. Διὰ δὲ τὴν ἄγνοιαν τῶν τόπων τούτων, οἱ τὰ Ῥίπαια ὄρη, καὶ τοὺς Ὑπερβορέους μυθοποιοῦντες, λόγου ἠξίωνται· καὶ ἃ Πυθέας ὁ Μασσαλιώτης κατεψεύσατο τοιαῦτα τῆς παρωκεανίτιδος, προσχήματι χρώμενος τῇ περὶ τὰ οὐράνια καὶ μαθηματικὰ ἱστορίᾳ. Hoc eſt: *Germanorum, ut dixi, qui ſunt ſeptemtrionales, juxta litus oceani porriguntur. noſcuntur ab Rheni oſtiis uſque ad Albim: inque his notiſſimi Sigambri & Cimbri. Quæ autem trans Albim ſunt ad oceanum, nobis prorſus ſunt ignota. nam neque priorum quemquam compertum habemus litus iſtud præternavigaſſe in orientem versùs, ad Caſpii maris uſque fauceis: neque ultra Albim ſita Romani adiverunt: nec terreſtri quidem itinere quiſquam illa perluſtravit. Quid autem ſit ultra Germanos, & alios his conterminos, ſive ii ſunt Baſtarnæ, ut pleriquе putant, ſive alii interjecti, ſive Iazyges, ſive Roxolani, ſive alii in plauſtris degentes, non facilè dixerim. neque an totâ illâ in orâ oceani aliqua ſit portio, quæ vel ob frigus, vel aliâ de causâ habitari nequeat: item, an aliud genus mortalium orientalibus Germanis & oceano ſit interjectum. Eadem ignoratio eſt reliquorum ad ſeptemtriones vergentium. neque enim ſcimus, Baſtarnæ, & Sauromatæ; & in univerſum qui ſupra Pontum habitant, quanto ſpatio abſint ab Atlantico mari, aut an eò uſque pertingant. Atque ignoratione horum locorum factum eſt, uti audirentur, qui Riphæa juga ac Hyperboreos commenti ſunt: taliaque de orâ oceani mendacia traderet Pytheas Maſſilienſis; præſcriptione uſus narrationis rerum cœleſtium, & mathematicarum.* O admirabilem aſtrologum, mathematicumque Pytheam! ſi ex ſiderum inſpectione cognoſcere potuit, eſſe in ſeptemtrione Guttones, eſſe Teutones, eſſe inſulam immenſæ magnitudinis Baltiam, quod nomen etiam nunc in ſuprà dicto freto manet; eſſe in eâ inſulâ ingentem montem Sevonem, eſſe immanem ſinum Codânum, eſſe Thulen inſulam, eſſe & alia, quæ ſuprà explicavi. Verùm ſatis ſe ignarum harum regionum oſtendit Strabo, dum etiam in iis quæ propiora, & cognita eſſe ait, maximéque erant, haud modicè errat. Danubii fontem tradit eſſe propè Bojohæmum: Luppiam amnem in eamdem partem cum Amiſiâ fluere: Hermundurorum partem trans Albim incolere; Cimbros verò cis Albim: à Rheni oſtiis conſpici Britanniam: Menapios utrumque oſtia ejus amnis accolere: Sigambros etiam oceani litora tenere. quæ omnia quàm falſiſſima eſſe, ſatis abundéque hactenus patuit. Hæc igitur, ac talia cum judicio erant legenda; ne temerè errores ejus contra nudam lucidamque veritatem tueri adgrederemur. Magnus in primis auctor, & quem ego principem omnium geographorum meritò judicandum cenſeo, unus tamen omnia ſcire haud potuit: dein graviſſimi ſcriptoris Polybii magna eum ſeduxit auctoritas. cujus hæc ſunt verba, lib. III: Τὸ μεταξὺ Ταναΐδος καὶ Νάρβωνος, εἰς τὰς ἄρκτους ἀνῆκον, ἄγνωστον ἡμῖν ἕως τοῦ νῦν ἐστιν, ἐὰν μή τι μετὰ ταῦτα πολυπραγμονοῦντες ἱστορήσωμεν· τοὺς δὲ λέγοντας τι περὶ τούτων, ἢ γράφοντας, ἀγνοεῖν, καὶ μύθους διατιθέναι νομιστέον. id eſt: *Quidquid inter Tanain & Narbonem ad ſeptemtriones vergit, hactenus nobis eſt ignotum: niſi quid poſthac curioſâ inveſtigatione de eo tractu didicerimus. Qui de his locis aliter loquuntur, aut ſcribunt; pro imperitis, & fabularum concinnatoribus ſunt habendi.* Hæc ita bonâ fide Polybius: quâ in quantum deceptus ſit Strabo, ſatis ſuprà patuit.

CAP. XLI.

De SCANDINAVIÆ *ſive* SCANDIÆ *peninſulæ incolis*, SVEONIBUS, HELLEVIONIBUS, SCANIIS, GUTIS, LAPPIONIBUS, SCRITOFINNIS, MARCHIOFINNIS, & SITONIBUS, *ſive* NORTMANNIS.

TEutonibus igitur contermina fuit immenſa illa peninſula SCANDINAVIA, ſive SCANDIA. quæ poſtquàm ſatis clarè ſuprà explicata eſt, populi nunc

ii nunc quoque eam incolentes dicantur.

Auctor noſter, in lib. de Germaniâ, poſt memoratos in citeriori maris Svevici litore Rugios ac Lemovios; *Svionum hinc*, inquit, *civitates, ipſo in oceano, præter viros armaque, claſſibus valent.* & mox: *Eſt apud illos & opibus honos: eóque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiſcuo; ſed clauſa ſub cuſtode, & quidem ſervo. quia ſubitos hoſtium incurſus prohibet oceanus. otioſæ porrò armatorum manus facilè laſciviunt. enim verò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas eſt. Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi claudique terrarum orbem hinc fides, quòd extremus cadentis jam ſolis vulgor in ortus edurat, adeò clarus, uti ſidera hebetet. ſonum inſuper ſe mergentis audiri; formasque deorum, & radios capitis aſpici, perſvaſio adjicit.* & poſteà: *Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera ſimiles, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum, non modò à libertate, ſed etiam à ſervitute degenerant. Hîc* SVEVIÆ *finis.* Totam igitur peninſulam SCANDINAVIAM duo Svevorum genera incoluerunt, SVIONES & SITONES. Terminus inter eos ſtatuendus eſt Sevo mons, à Codâni ſinus faucibus, quà opidum Norvagiæ eſt *Opſlo*, ſive *Anſlo*, ad lacum uſque Album: ita, uti *Norvagia* cum *Finnomarchiâ*, ac *Scricfinniâ* Sitonibus tribuatur; *Lappia* autem, *Biarmia*, *Botnia occidentalis*, *Svedia*, *Gutia*, cum Danici regni partibus *Bleking*, *Skaane*, *Halland*, Svionibus. Hos Eginhardus in vitâ Caroli Magni, & Helmoldus in chronico Slavorum, item Mag. Adamus Bremenſis adpellant SVEONES. Verba Eginhardi hæc ſunt: *Sinus quidam ab oceano orientem verſùs porrigitur, longitudinis quidem incompertæ, latitudinis verò, quæ nuſquàm* C *millia paſſuum excedat; quum in multis locis contractior inveniatur. hunc multæ circumſident nationes. Dani ſiquidem, & Sveones, quos Nortmannos vocamus, & ſeptemtrionale litus, & omnes in eo inſulas tenent. at litus auſtrale Sclavi, & Aiſti, & aliæ diverſæ incolunt nationes.* Falſum eſt, Sveones adpellatos fuiſſe Nortmannos. mendum his verbis ineſt. quod ego, unicâ particulâ *et* ab inconveniente loco in germanam ſedem tranſpoſitâ, ſic purgo: *Dani ſiquidem, & Sveones, & quos Nortmannos vocamus, ſeptemtrionale litus, & omnes in eo inſulas tenent. at litus auſtrale Sclavi.* Helmoldus, qui CCCC circiter annis poſt Eginhardum ſcripſit, in illius verbis, in chronicon ſuum tranſcriptis, particulam *et* neque ante vocem *ſeptemtrionale*, neque ante *quos* habet. At Iornandi, ſub initium libri de rebus Gothicis, eadem gens dicitur SVETHANS, & alio vocabulo, SVETHIDI. quæ equidem duo vocabula ille falsò, ut ſuperiori capite notatum, pro duabus diverſis diſcretisque inter ſe nationibus accepit. Hodiè regnum ipſis incolis, conterminisque gentibus Danis, ac Nortmannis vulgò vocatur, SVERIGE; quaſi SVENRIGE, ſive SVEENRIGE, id eſt, *Sveonum regnum*; ipſa verò gens THE SVENSKE, vocabulo adjectivo, itidem derivato à *Sven*, ſive *Sveen*. quod antiquiſſimum gentis nomen vetuſtiores Germani efferebant SVEON: unde Latinum SVEONES Eginhardo; & SVIONES Tacito. Germani meridionales dixère SVETHAN: unde Iornandi ſunt *Svethans*, Gallorum dialecto, qui omnia pluralia formabant in s: & hodiéq; omnibus Germanis cis Codânum ſinum dicuntur *die Sweden*; θ in confine δ mutato. Latinè dicti fuiſſe videntur SVETHI, & SVEDI; quemadmodùm *the Gothon*, *Gothi*; *Frankon*, *Franci*. Iornandes ultimam ſyllabam geminavit, *Svethidi*.

Ceterùm plures fuiſſe Svionum in unâ gente nationes, diſertè teſtatur auctor noſter his verbis: *Svionum hinc civitates ipſo in oceano.* Et Æthicus, *Svevorum omnium, qui plurimam Germaniæ partem tenebant, genteis* tradit in univerſum LIV, ex quibus plurimæ in Scandinaviâ numerandæ ſunt, ſub Svionum Sitonumque nominibus. Itaque complura etiam nationum nomina in eâ Scandinaviæ parte, in quâ Tacitus collocat Svionas, apud alios veteres auctores reperio. Ac primùum apud Plinium ſunt HELLEVIONES, ſive, ut alia habent exemplaria, HILLEVIONES, lib. IV, cap. XIII. *Sevo mons ibi immenſus, nec Riphæis jugis minor, immanem ad Cimbrorum uſque promontorium efficit ſinum, qui Codânus vocatur, refertus inſulis; quarum clariſſima Scandinavia eſt, incompertæ magnitudinis; portionem tantùm ejus, quod ſit notum Hellevionum gente* IↃ *incolente pagis, quæ alterum orbem terrarum eam adpellat. Nec eſt minor opinione Finningia.* Proximam hanc fuiſſe Scandinaviæ partem, quam Helleviones

incoluerunt, in aperto eſt, quia hanc primam omnium Romani cognoſcere potuerunt. Vocabulum eorum Hadrianus Iunius, in hiſtoriâ Batavicâ, corrigendum cenſuit ex Tacito in *Svionum* nomen. à quâ ſententiâ parum egomet quondam abfui. verùm quum ſubiret animum, eſſe Ptolemæo in Scandiarum maximâ nationem, cui vocabulum Λευῶνοι; hos eosdem non dubitavi eſſe Plinii *Hilleviones*, capite diminutos: quorum integrum nomen erat Ἰλλευῶνοι, HILLEVONI; quemadmodùm *Teutoni*, *Santoni*, *Turoni*. Apud Melam, lib. III, cap. III, poſt deſcriptionem Codâni ſinus, hæc leguntur: *In eo ſunt Cimbri, & Teutoni: ultrà, ultimi Germaniæ, Hermiones*. Hoc etiam vocabulum emendandum puto in *Helleviones*. hi quidpe ultimi tunc omnium Germanorum Romanis noſcebantur; ut patet è Plinio. *Hermiones* autem proximi erant Danubio, & Romanorum provinciis Rhetiæ ac Norico; ut infrà oſtendetur. Ptolmæi verba de Scandiarum maximâ hæc ſunt: Καλεῖται δὲ ἰδίως καὶ αὐτὴ Σκάνδεια· καὶ κατέχουσιν αὐτῆς τὰ μὲν δυτικὰ, Χαδεινοί· τὰ δ' ἀνατολικὰ, Φαυῶναι, καὶ Φιραῖσοι· τὰ δὲ μεσημβρινὰ, Γοῦται, καὶ Δαυκίωνες. τὰ δὲ μέσα Λευῶνοι. id eſt: *Eadem vocatur & propriè Scandia. ejus occidentales parteis incolunt Chadini; orientaleis Favonæ, ac Firæſi; meridionaleis Gutæ, & Dauciones: medias Levoni*. Δαυκίωνας an rectè correxerim ſuprà in Κοδάνωνας, haud facilè adfirmaverim. *Hillevoni* certè è Melâ, ac Plinio, non in medio fuère Scandinaviæ, ſed in initio, ipſoque veſtibulo, proximi Teutonis. ideóque hos interpretor eos, qui hodiè Danorum regi ſubjectam colunt regionem *Halland*: quæ fortè olim aliis dialectis fuit *Helland*, & *Hilland*. unde caput etiam regiones vocatur *Halmſted*, & *Helmſted*, quaſi *Hellenſted*. Quibusdam regio dicitur, ſcribiturque *Hallind*. quod vocabulum non nuper formatum, ſed ab antiquo uſu in hanc uſque diem durare animadverto. nam Iornandi etiam inter alias Scanziæ nationes, refertur vocabulum *Hallin*. Ceterùm hujus regionis, vel nationis nomen quum acciperent Romani; conterminos quoque, in univerſum cum Hillevionibus 10 pagos incolentibus, ſub idem vocabulum pertinere putarunt. Alii tamen proximorum versùs auſtrum SCANIORUM, ſive SCANDIORUM, tam vaſtam retulerunt gentem, uti univerſam peninſulam inde Romani denominaverint.

Supra Scandios tandem & Helleviones, incoluère GUTÆ ſive GUTI: quorum regio etiam nunc vocatur vulgò *Gudland*, *Gulland*, & *Gylland*: & gens ipſa *the Gudske*. Hoc puto nomen occaſionem Ablabio, Dexippo, ac Iornandi præbuiſſe, uti Gothorum ſuorum originem jam inde ante Herculea Trojanique belli tempora è Scanziâ inſulâ deducerent. nam in hac etiam præter falſos *Herulos*, atque *Rugos*, enumerat Iornandes *Vagoth, Gautigoth, Oſtrogothas*: quorum hi nulli alii fuère, quàm qui in Daciâ denique hoc vocabulo à *Weſogothis* diſcernebantur; ut ſuprà notatum. Hodiè quoque regionem *Gudland* Latinè *Gothiam* adpellant; à Gothis potiùs, quàm *Gutis*; à quibus rectè diceretur GUTIA. Sed *Gutæ* disertè Ptolemæo ſcribuntur Γοῦται. apud Procopium verò, quum eſſent Γουτοὶ, vocabulum id librariorum incuriâ corruptum eſt. Verba ejus hæc ſunt, rer. Gothicar. lib. II: Οὕτω μὲν Θουλῖται βιοῦσιν· ὧν ἔθνος ἓν πολυάνθρωπον οἱ γ' αὐτοὶ εἰσί· παρ' οὓς δὴ Ἐρούλων τότε οἱ ἐπήλυται ἱδρύσαντο. Emenda voces mendoſas οἱ γ' αὐτοὶ in οἱ Γουτοὶ. & erit dictorum verborum hæc ſententia: *Hoc quidem modo Thulitæ vitam degunt. quorum gens una numeroſiſſima ſunt Guti. apud quos tunc Heruli advenæ habitabant*. Nempe ut dudum dictum, Scandiam ille adpellavit Thulen. dein Gothos, quibus contermini fuerunt ad Viſtulæ oſtia Heruli, vocavit Gutos. qui Scandiæ etiamnunc ſunt incolæ. Verùm enimverò non pertinaciter ego contenderim, Γουτοὶ potiùs eſſe ſcribendum, quàm Γαυτοὶ: nam hoc etiam haud parum perſvadet vox illa Iornandis *Gautigoth*.

FIRÆSI Ptolemæi videntur eſſe ii, qui regionem hodiè incolunt, vulgari vocabulum *Fiering*. De *Chadinis*, atque *Favonibus* nihil liquet.

In tabulâ itinerariâ hæc leguntur verba; LUPIONES SARMATÆ. VENADI SARMATÆ. BASTARNI. Ex his *Baſtarnos* à Ponto quondam uſque ad Viſtulæ fontem coluiſſe, hisque conterminos fuiſſe *Venedos*, ad *Venedicum ſinum*, & his porrò *Finnos*; infrà docebo. unde adparet, LUPIONES iſtos nullos alios eſſe, quàm qui hodiéque Finnis contermini Ruſſis dicuntur *Loppi*; Svedis, Danis, ac Norvagiis *Lapper*; ceteris Germanis *Lappen*. Hos quoq; ſub Sveonum nomine fuiſſe computatos, inde perſpi-

perſpicitur, quòd auctor noſter *trans Svionas* ait *eſſe aliud mare, pigrum, & prope immotum*: quod Svionas nullâ regione attingere potuit, niſi quà Luppionum magna gens litori ejus prætexebatur. Auctor tamen tabulæ inter Sarmatas eos computat, unà cum proximis *Venedis*: de quibus ipſe Tacitus in eodem libro de Germaniâ; *Peucinorum*, inquit, *Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis aſcribam, dubito*. Cujuſcumque olim generis fuerint Luppiones, hodiè certè mixtum eorum genus eſt è Sarmatis id eſt Slavis, atque Germanis: plurimâque jam ex parte ſunt Slavi. Vt nunc, ſic olim, non tam in gente ac nomine, quàm imperio Svionum eos fuiſſe cenſeo. Idem verò de *Scandiis* quoque, & *Hillevonibus*, ac *Gutis* cenſuerim.

Gens hodiè, Lappis ab occaſu contermina, Sveonum regi paret, vulgari vocabulo *the Skrikfinner*. cujus & ipſius haud novum, ſed ſatis vetuſtum apud rerum ſcriptores deprehendo eſſe vocabulum. Mag. Adamus Bremenſis: *In confinio Sveonum, vel Nordmannorum, contra boream habitant Scritefinni*. Eodē ſitu memorantur & Saxoni Grammatico in præfatione operis. Sed & multis ſæculis ante Saxonem Iornandes in Gothicis ſuis, nullo alio tractu referre eos videtur, his verbis de Scanziâ inſulâ loquens: *Aliæ verò ibi gentes Scretofennæ: qui frumentorum non quæritant victum; ſed carnibus ferarum atque avium vivunt. ubi tanta paludibus fætura ponitur, ut & augmentum præſtent generi, & ſatietatem ac copiam genti*. Lacus hodiè eſt, partim in Luppionum, partim in Scritofinnorum finibus, cognomento *Albus*, vario piſcium ſimul aviumque genere maximè ſcatens. quem Iornandem falſò paludium nomine innuiſſe, haud dubito. Hos igitur quoque Scritofinnos jam olim ſub Svionum fuiſſe imperio inde colligo, quòd ad oceanum ſiti ſunt *pigrum & prope immotum*; quem ſupra Svionas recenſet Tacitus. Paullus Diaconus in Langobardicis *Scritofinnos*, ut mox oſtendam, in totâ Finnomarchiâ perperam collocavit; errore, haud dubiè, eo inductus, quòd heic quoque Finnorum genteis habitare acceperat. Nomen illorum à Procopio, lib. II, de rebus Gothicis, citatur Σκριθίφινοι; vocabulo depravato, pro Σκριθίφιννοι, *Scrithifinni*. nam etiamnunc totum hoc genus adpellatur *Finnen* & *Fennen*. Neque enim eorum placet intempeſtiva κρίσις, qui nuper in Diacono juxtà atque Iornande legendum docuerunt *Scritobini*; tamquàm à voce *bein*, quæ pedem ſive crus ſignificat, eorum deductum ſit nomen; quia Diaconus tradit à ſaliendo Germanicâ linguâ id formatum. Ex Fennorum, ſivè Finnorum eos fuiſſe nomine pariter ac genere, ſi non tot auctorum, F vel Φ ſcribentium, unanimis perſvadere potuit conſenſus; id ſaltem moviſſet, quòd hodiéque Danis, Norvagiis, ac Sveonibus, ſibique ipſis adpellantur *Skrikfinner*, vel, ut illorum fert orthographia, *Skrikfinder*; quemadmodùm omnes reliqui Finni, *Finner*, ſive *Finder*. Sic in previlegio Hludewici imperatoris, archiecclesiæ Hammaburgienſi conceſſo, ſunt *Scredevindon*; & in diplomate quodam Friderici imperatoris *Scredevindones*; item in confirmatione Anſgarii, archiepiſcopi Hammaburgienſis, per papam Gregorium IV factâ, *Scridevindan*: item in literis papæ Innocentii II, ad Adalberonem, archiepiſcopum Hammaburgienſem, ipſa regio *Scridivindia*. in quibus omnibus litera *v* eſt conſona, duriter ſonans ut *f*, vulgari etiamnunc Germanorum more. Ceterùm mores Scritofinnorum deſcribit Procopius ferè eoſdem, quos Tacitus Finnorum. in his igitur eos referemus. Atque hæc de Svionibus, gentibuſque eorum regno ſubjectis, dicta ſufficiant.

Sitonum hinc regnum, à lævo Sevonis latere, tertiâ parte Sveonum regno anguſtius, quas genteis olim Taciti ævo comprehenderit, haud facilè diſpexerim. fuiſſe tamen plureis numero, liquidò ex his ejus verbis patet: *Svionibus Sitonum gentes continuantur*.

Finnos in Finnomarchiâ, quam Norvagici regni etiam nunc partem vulgò adpellant *Findmarck*, jam inde antiquis coluiſſe temporibus, patet ex Paullo Diacono, qui perperam eos, ut antè dixi, adpellat *Scritofinnorum* nomine. Verba ejus, in Langobardicis, lib. I, cap. IV, hæc ſunt: *In extremis, Circium versùs, Germaniæ finibus, in ipſo oceani litore, antrum ſub eminenti rupe conſpicitur*. & poſteà, cap. V: *Huic loco Scritofinni (ſic enim gens illa nominatur) vicini ſunt; qui etiam æſtatis tempore nivibus non carent; nec aliis, utpote feris ipſis ratione non diſpares, quàm crudis agreſtium animantium carnibus veſcuntur: de quorum etiam hirtis pellibus ſibi indumenta coaptant. Hi*

à ſaliendo, juxta lingvam barbaram, etymologiam ducunt. ſaltibus enim utentes, arte quadam ligno incurvo, ad arcus ſimilitudinem, feras aſſequuntur. Apud hos eſt animal, non ſatis abſimile cervo: de cujus ego corio, ut fuerat pilis hiſpidum, veſtem, in modum tunicæ, genu tenus aptatam conſpexi, ſicut jam fati, ut relatum eſt, Scritofinni utuntur. item cap. VI: *Nec ſatis procul ab hoc, de quo præmiſimus, litore, contra occidentalem partem, quà ſine fine oceanum pelagus patet, profundiſſima aquarum illa vorago eſt, quam uſitato nomine maris umbilicum vocamus.* Gentem equidem, quam heic Diaconus deſcribit, eſſe re verâ Scritofinnos, nemo inficiari poteſt. at regionem tamen, quam depingit, non eſſe eam, quam Iornandes, & Saxo Scritofinnis tribuunt, quamque etiam nunc incolere prope Lappiones ſcimus; ſed eam, quæ nunc vocatur Finnorum marchia, vulgò *Findmarck*, nemini dubitare licet. quippe & ad Circium versùs in ipſo oceani litore ponit, & voraginem maris ad eam deſcribit, quam nunc ad confinia Norvagiæ, Finnomarchiæque eſſe vulgari vocabulo *Maelſtroom*, vel, ut alii vocant *Muskeſtroom* inter inſulas *Loffoot* & *Weroe*, nemo harum regionum peritus ignorat. Cauſa hujus erroris, gentiumque ac regionum confuſio inde Diacono nata eſt, quòd audiverat, eſſe Finnos ſuper Norvagios, eſſe item ſuper hos, Scritofinnos: quos tamen ille utroſque, memoriæ vitio, vel quia non ſatis rem perceperat, mirificè confudit, & utramque gentem ſub uno Scritofinnorum vocabulo in unam Finnorum marchiam compegit. Vtrum verò hi MARCHIÔFINNI (neque enim aliud eorum nomen reperio) Taciti jam ævo has regiones incoluerint, an poſteriùs ex Finningiâ huc unà cum Scritofinnis transgreſſi fuerint, incertum habeo. Sub Sitonum eos fuiſſe imperio, ſatis diſertè ex eo liquet, quòd unos Sitonas Tacitus juxta Svionas nominat.

Ceterùm ipſa SITONUM gens nulla alia fuit, quàm qui Eginhardo, & aliis poſterioris ſæculi ſcriptoribus dicuntur NORTMANNI; nunc verò ſibi ipſis, & conterminis gentibus, vulgò *Normender*, *Norbagger*, & *Norske*, Latinè *Norvagii*, ac *Norvegii*; & regio eorum vulgò *Norrige*, contractéque *Norge*, id eſt, *Nortmannorum regnum*, quam vulgò dicimus *Norvagiam*. Nomen eos accepiſſe à regione mundi, quam *Septemtrionem* Latinè, *Nord*, *North*, & *Noord* Germanicè vocamus, quia in ſeptemtrione ſiti ſunt, dubium eſſe non poteſt. nam *bagge* etiam incolis eſt idem quod Latinis *incolere*, ſeu *inhabitare*. Apud Plinium regionem dici NERIGON, ſuprà dictum eſt. Apud Æthicum, mirum coſmographum eadem terra adpellatur *Noricum*; in his verbis: *Oceani occidentalis famoſæ inſulæ ſunt, Orcades, Illyricum, Noricum, Ingeonici.* Vbi equidem ſatis imperitè Illyrici vocabulum admiſcuit, quum id aliàs ad Danubium Norico proximum eſſe audiviſſet. Per *Noricum*, Norvagiam eum intelligere, patet ex *Orcadum* mentione, & *Ingeonum*, quorum nomen omnem ſeptemtrionalem Germaniam quondam occupaſſe, infrà docebo.

Atque hæc ſunt duo illa vetuſtiſſima ſimul vaſtiſſimaque, & abſolutiſſima totius Europæ regna SVEONUM, atque SITONUM: quæ ad CIↃIↃC jam annos, ex quo in Romanorum pervenerint notitiam, perpetuò eodem tenore duraverunt. quanto verò temporum ſpatio, ante Romanorum notitiam, in tanta corpora, tantamque firmitudinem coaluerint, incertum eſt. Heic igitur immenſæ illius SVEVIÆ finis.

CAP. XLII.

De orientali Germaniæ latere, ac termino.

HActenus Germaniæ genteis, ad Viſtulam uſque amnem, ac lævum ſinus Codâni ſive Svevici maris litus, expoſuit auctor noſter omneis. De iis, quas trans Viſtulam, & in dextero dicti maris litore poſthinc memorat, antequàm agam, de latere hoc Germaniæ orientali, terminoque ejus, variè ab antiquis ſcriptoribus conſtituto, dicendum eſt.

Terminum inter Germaniam Sarmatiamque, ſive, uti tunc vocarunt, Scythiam, vetuſtiſſimi geographorum Viſtulam amnem ſtatuerunt, & ſinum Codânum. unde hæc Plinii, lib. IV, cap. XIII., poſt deſcriptionem Scandinaviæ: *Nec minor eſt opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Viſtulam uſque fluvium, à Sarmatis, Venedis,*

Scyris,

Scyris, Hirris, tradunt. item iſta Solini, cap. XXIII: *Mons Sevo, ipſe ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingevones tenent; à quibus primis, poſt Scythas, nomen Germanicum conſurgit.* Haud obſcurè uterque Finningiam, quæ nunc vulgò dicitur *Finland*, à Germanorum nomine ac genere excludit. Hinc etiam Ptolemæus Finnos extra Germaniæ limiteis in Sarmatiâ memorat, quamquàm alieniſſimo ſitu. Sed idem auctor diſertiſſimis verbis Germaniam Viſtulâ terminat. τὴν δὲ ἀνατολικὴν πλευρὰν ὁρίζει ἡ ἀπὸ τῆς εἰρημένης ἐπιστροφῆς πρὸς τὰ ὑπερκείμενα Σαρματικὰ ὄρη διάστασις, καὶ ἡ μετὰ τὰ ὄρη ἐπὶ τὴν εἰρημένην κεφαλὴν τοῦ Οὐιστοῦλα ποταμοῦ· καὶ ἔτι αὐτὸς ὁ ποταμὸς, ἕως θαλάσσης. hoc eſt: *Latus orientale terminat diſtantia, à dictâ converſione, uſque ad imminenteis Sarmatiæ monteis: prætereáque diſtantia poſt monteis ad dictum Viſtulæ fontem: atque hinc flumen ipſum, ad mare uſque.* Et in deſcriptione Sarmatiæ, de eodem termino: Ἡ ἐν Εὐρώπῃ Σαρματία περιορίζεται ἀπὸ δυσμῶν τῷ τε Οὐιστοῦλα ποταμῷ, καὶ τῇ μεταξὺ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ τῶν Σαρματικῶν ὀρέων γραμμῇ, καὶ αὐτοῖς τοῖς ὄρεσιν. id eſt: *Sarmatia Europæa terminatur ab occidente Viſtulâ flumine, & lineâ inter fontem ejus & Sarmaticos monteis ductâ; tum ipſis montibus.* Sic & Iornandes ſub initium de rebus Gothicis: *Scanzia à fronte poſita eſt Viſtulæ fluvii, qui, Sarmaticis montibus ortus, in conſpectu Scanziæ ſeptemtrionali oceano triſulcus illabitur, Germaniam Scythiamque diſterminans.* Et M. Vipſanius Agrippa, quem Plinius citat lib. IV, cap. XII, his verbis: *Agrippa totum eum tractum, ab Iſtro ad oceanum, bis ad decies centum millia paſſuum in longitudinem, aliquantum minùs quadringentis in latitudinem, ad flumen Viſtulam à deſertis Sarmatiæ prodidit.* Heic etiam diſertiſſimè Viſtula pro termino Sarmatiam Germaniamque inter ſtatuitur: nam de Sarmatiæ gentibus proximè Plinius egit. Hinc etiam in fine cap. XIII, nimis exiguam Germaniæ latitudinem, inter ortum & occaſum idem tribuit Agrippa, CCLXVIII millia paſſuum. quâ in re mox quoque reprehenditur à Plinio. *Rhætiæ*, inquit hic, *prope unius majore latitudine, ſanè circa exceſſum ejus ſubactæ. nam Germania multis poſteà annis, nec tota, percognita eſt.* Eſt autem Rhætiarum juxta Danubii ripam, à Rheno ad Æni confluentem, tanta latitudo, quantam univerſæ tribuit Agrippa Germaniæ. Sed nec Mela Germanicum nomen ultra Viſtulam profert. ſic enim ait lib. III, cap. III, poſt deſcriptionem Rheni amnis: *Germania hinc ripis ejus uſque ad Alpes, à meridie ipſis Alpibus, ab oriente Sarmaticarum confinio gentium; quà ſeptemtrionem ſpectat, oceani litore obducta eſt.* cap. verò IV: *Sarmatia intus, quàm ad mare, latior, ab iis, quæ ſequuntur, Viſula amne diſcreta; quà retro abit, uſque ad Iſtrum flumen ſe immittit.*

At poſt Agrippæ ac Melæ ætatem, quum hæc ſeptemtrionis pars meliùs jam apertiúsque Romanis noſceretur, populosque ad Venedicum ſinum incolere Germanici generis, qui Venedos Sarmatas expulerant, compertum eſſet; Germanici nominis terminum etiam ultra amnem Viſtulam protulerunt ſcriptores. Hinc noſter in principio mox libri de Germaniâ, *Germanos à Sarmatis Dacisque, mutuo metu, aut montibus ſeparari* tradit: nullo neque Viſtulâ, neque alio amne nominato. recenſetque, in fine libri, Germaniæ genteis, quæ trans ſinum Codânum Viſtulamque & Dacorum monteis incoluerunt, *Fennos*, *Æſtios*, atque *Peucinos*, ſive *Baſtarnas*. Ejusdem opinionis fuiſſe & Plinium, cùm ex ipſius, tùm ex epitomatoris ejus Solini monimentis elici poteſt. Plinius lib. IV, cap. XII: *Superiora autem inter Danubium & Hercynium ſaltum, uſque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Iazyges Sarmatæ, montes verò & ſaltus, pulſi ab his Daci, ad Pathiſſum amnem à Maro, ſive is Duria eſt, à Svevis, regnoque Vanniano dirimens eos; averſa Baſterna tenent, aliique inde Germani.* Baſtarnas, ab his locis ad oſtia uſque Danubii & Ponticum mare quondam pertinenteis, fuiſſe Germanos, non modò è dictis Tacito, ac Plinio; ſed ex Livio quoque, ac Strabone, ſuo loco comprobabitur. Qui igitur illi *alii* ſupra Baſtarnas *Germani*, niſi quos *Æſtios*, inter Baſtarnas Fennosque, apud Viſtulæ ripam, adpellat Tacitus? Idem intellexiſſe ex Plinio videtur epitomator ejus Solinus. ſic enim cap. XXIII, de Germaniæ terminis tradit: *Extenditur inter Hercynium ſaltum, & rupes Sarmatarum: ubi incipit, Danubio, ubi deſinit, Rheno perfunditur. De internis ejus partibus, Albis, Guttalus, Viſtula, amnes altiſſimi præcipitantur in oceanum.* Quæ tamen verba multiplici ſcatent mendo: quo antè purganda, quàm de iis, quæ ad rem noſtram ſpectant,

ſpectant, agatur. Quatuor Germaniæ latera voluiſſe heic Solinum indicare, facilè quivis perſpexerit. quæ igitur iſthæc eſt inepta quatuor laterum oſtenſio? Rectè, inquies, in Danubio atque Rheno; rectè item in Sarmatarum rupibus. At quid heic Hercynius ſaltus? aut quomodò pro termino Germaniæ, quum omnem ferè, ut infrà oſtendam, Germaniam occupaverit, vel, ſi iſtud poſterioribus temporibus neges, Bojohæmum, longè etiam ab occiduo exortivoque Germaniæ finibus remotum, cinxerit? An non Plinii epitomator Solinus? Etiam. Habuit ergo ex Plinio, quæ ſuprà retuli; *inter Danubium & Hercynium ſaltum, campos & plana Iazyges Sarmatas, monteis verò & ſaltus, Dacos; averſa Baſternas tenuiſſe, aliosque inde Germanos*. Iam verò, quid hoc eſt; *ubi incipit, Danubio, ubi deſinit, Rheno profunditur?* An non Danubii fons haud procul Rheni ripâ? Omnino. Ergo, ſi initium Germaniæ Danubius, certè eâdem regione etiam Rhenus perfundit. Corrigo igitur univerſa in hanc ſententiam: *Extenditur inter Rhenum Hercyniumque ſaltum & rupes Sarmatarum; ubi incipit, Danubio, ubi deſinit, oceano perfunditur*. Atque hoc modo rectè quatuor conſtituuntur Germaniæ latera: quorum meridionale, ab initio ejus (initium quidpe heic Romanis, reſpectu Italiæ) *Danubius* claudit; ſeptemtrionale, *oceanus*; occidentale, *Rhenus*; orientale, *Sarmatarum confinium*. quod tamen latus malè Hercynio ſaltu cingi dixit Solinus; quum is ſaltus heic in Sarmatarum Iazygum rupibus, veluti in angulo tantùm meridionalis orientalisque laterum conſtiterit. Iam verò, quia Viſtulam *de internis Germaniæ partibus* profluere tradit; certè terminum eum Germaniæ haud intellexit. Vnà igitur cum Tacito, Æſtios quoque Germanorum nomini adjecit. De Baſtarnis nihil dubitandum; quia disertè ipſe Plinius lib. IV, cap. XIV, quintam eos univerſæ facit Germaniæ partem. Verus igitur veteris Germaniæ ab oriente terminus cenſendus eſt is, quem Tacitus in principio mox libri de Germaniâ indicat his verbis: *Germania omnis à Galliis Rhætiisque & Pannoniis Rheno, & Danubio fluminibus, à Sarmatis Dacisque, mutuo metu aut montibus ſeparatur*. A Galliis, ut antè explicatum, Rheno ſeparabatur; à Rhætiis, Norico, ac Pannoniis, Danubio; de quo plura ſuo loco. hei verò, ubi Danubius terminus eſſe Germaniæ deſinebat, *ad Pannonica*, ut Plinius ait, *hiberna Carnunti, & Mari amnis* confluentem, *Germanorumque ibi & Iazygum Sarmatarum confinium*; vel, quò poſteà Quadorum, Germanicæ gentis, nomen pertinuit, ad *Sarmatarum rupeis*, ſeu, ut Ptolemæus vocat Σαρματικὰ ὄρη, id eſt, *Sarmaticos monteis*, juxta opidum Hungariæ *Vacia*, Danubio adpoſitum: terminus porrò fuit à meridie ſupra Iazygas, montium jugum, quod, Poloniam Ruſſiamque minorem ab Hungariâ ac Tranſſilvaniâ dirimens, vulgò Polonis Hungarisque adcolis *Krápak*, & *Szepéſi*, Ruſſis *Bieszciedy* dicitur, Ptolemæo *Carpates mons*; quo ab Dacis ſeparabantur Germani Baſtarnæ, qui & Peucini dicebantur. Ab ortu nullo certo flumine, vel montium jugo ab reliquis Sarmatis cohibebantur Germani; ſed *mutuo metu*: qui inter maximas validiſſimasque duas genteis, æquè potenteis, pro termino ac repagulo erat.

Terminum tamen heic, quò meliùs diſcrimen inter dictas genteis noſcatur, ſtatuo, primùm eumdem, quo Finningiam Plinii inſulam ab oriente cinxi, ſuprà cap. XXXVII, hujus libri: inde lineam, à Ladogo lacu, ad Viſtulæ Aprique (*Wieprz* hic vulgò dicitur adcolis) amnium confluentem: hinc ipſum Aprum, & à fonte ejus lineam ad Amadocem lacum, & opidum *Grodek*; mox flumen, quod à dicto lacu opidum *Zárebá* præterfluens, Tyræ miſcetur amni, qui nunc vulgò dicitur *Dnieſter* & *Nieſter*. hinc denique ipſum Tyram ad Pontum uſque Euxinum. Hoc igitur termino à Sarmatis, longè lateque in orientem ac ſeptemtrionem versùs incolentibus diſtingvebantur Germani. A Dacis autem versùs meridiem (quos quondam ad Marum uſque flumen incoluiſſe, ſuprà in Quadis oſtendi) prædicto Carpaticorum montium jugo, à Maro amne ad fontem uſque Hieraſſi amnis, qui vulgò nunc adcolis dicitur *Prut*; & mox ipſo Hieraſſo, Danubioque, & hujus oſtio maximè auſtrino. Atque ad Pontum quidem Danubiumque antiquiſſimis pertingebant temporibus Baſtarnæ Germani. poſterioribus verò temporibus, quidquid agrorum inter Danubium, Hieraſſum ac Tyram amneis ſitum, partim Getæ, id eſt, Daci, partim Sarmatæ, pulſis Baſtarnis, obſederunt. Hinc eſt, quòd Tacitus montibus tantùm Germanos à Dacis ſeparat.

Hic igitur ultimus ab ortu ſolis terminus fuit Germaniæ. Genteis ab hoc latere ultra

ultra Dacorum monteis, Viſtulam amnem, & mare Svevicum, indicat Tacitus in fine libri de Germaniâ, poſt explicatam Sveviam, his verbis: *Hîc Sueviæ finis. Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis, an Sarmatis adſcribam dubito.* Dubitare eum heîc credo, quia plerique ante eum auctores Sarmatiæ has regiones, ad Viſtulam uſque amnem, tribuerant. Expedit tamen mox cauſas, cur Germanis adſcribendas cenſeat; de quibus infrà, in ſingularum gentium explicatione, agam. Quin ſibi jam inde ab initio certam ſtetiſſe ſententiam, Germanis eas adſcribere, ſatis indicat in exordio mox libri; ubi *Germaniam à Sarmatis* non Viſtulâ, aut dicto mari; ſed *mutuo metu*; à *Dacis* verò, qui ultra Viſtulæ fontem, Hungariæ partem, Transſilvaniam, Valachiam, Moldaviamque, in ripâ Danubii incoluerunt, *montibus ſeparari* ait. At ſi quis fortè miretur, vel dubitet, tam immenſum terrarum ſpatium, à ſeptemtrionali uſque oceano ad mare Ponticum, unas treis incoluiſſe Germanorum genteis, *Peucinos, Æſtios*, atque *Fennos*: (nam *Venedos* fuiſſe Sarmatas, infrà oſtendam) is meminerit, totam vaſtiſſimam illam Germaniam Plinium, lib. IV, cap. XIV, in V tantùm diſtribuiſſe incolarum genera; quibus tamen nec Æſtii, nec Finni adnumerati. Verùm plureis in ſingulis Peucinorum, Æſtiorum, ac Fennorum gentibus fuiſſe nationes atque nomina, apertè indicat auctor noſter voce pluralis numeri *nationes*. Hæc igitur in univerſum dicta ſint de tribus hiſce gentibus, Germanorum ultimis. de ſingulis nunc membratim agendum; eodem ſcilicet ordine, quo ab auctore noſtro commemoratæ. quamquàm à Fennis incipere ordo regionum poſtulabat; quum Scandinaviæ peninſulæ proxima ſit Finningia. Verùm ratio, cur Baſtarnas cùm his, tùm Venedis præpoſuerit auctor, mox infrà reddetur.

CAP. XLIII.

De PEUCINIS; *qui &* BASTARNÆ.

AVctor igitur noſter ideò PEUCINORUM ſive BASTARNARUM narrationem primo loco inſtituit, quia ex remotiſſimis in orientem versùs Germaniæ populis hi proximi Romanis, Pannonias Mœſiasque ſub provinciarum nomine tenentibus; eòque omnium notiſſimi, & Germanici generis certiſſimi. *Peucinorum*, inquit, *Venedorumque, & Fennorum nationes, Germanis, an Sarmatis aſcribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidam Baſtarnas vocant, ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis, ut Germani agunt: ſordes omnium, ac torpor. ceterùm connubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Reddit heic auctor cauſas, cur Baſtarnæ ſive Peucini aut Germanis, aut Sarmatis adſcribendi videantur. Cauſæ, cur Germanis adſcribendi, haud leves; ſed multo maximæ; idem *ſermo*, idem corporis *cultus*, idem *victus*, eadem *ſedes*, nempe certis agrorum finibus fixa, eadem *domicilia*. quæ *omnia*, ut inquit mox auctor, *Sarmatis diverſa*: quibus, ut ceteris orientis gentibus, Scythis, atque Perſis, veſtis laxa, ac fluida, longaque; ſedes ac domicilium Scythis nullum, *in plauſtro, equoque viventibus*. præterque jam dicta, *ſordes omnium ac torpor*, ad Germanorum mores quàm maximè pertinebant: de quibus auctor, in eodem libro anteà: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium tranſigunt; dediti ſomno, ciboque. fortiſſimus quiſque ac bellicoſiſſimus nihil agens, delegatâ domus & penatium, & agrorum curâ feminis, ſenibusque, & infirmiſſimoque cuique ex familiâ, ipſi hebent; mirâ diverſitate naturæ, cùm iidem homines ſic ament inertiam, & oderint quietem.* Has igitur tot ac tantas ob cauſas, meritò, ac per ſummum jus Germanorum generi adſcribendi erant Peucini. E diverſo tamen, cauſa una erat, cur dubitare quis poſſet, an non Sarmatis eſſent adſcribendi: nempe, quia non *ſingulis uxoribus*, ut reliqui Germani, certo matrimonio ſibi junctis, ſed *mixtis connubiis*, in Sarmatarum morem, utebantur. Qui quia fœdus mos, ſive animi habitus; fœdatos eo ipſo fuiſſe Germanos Peucinos ait auctor. neque enim alium heic ſenſum habet vox *habitus*; quidquid Chriſtophorus Colerus de veſtitu Sarmatarum, & *fœdo*, uti ipſe ait, *illo braccarum uſu*, interpretatur. Ecquid non magis fœdum ac turpe, nudum, vel brevi ſagulo tectum incedere, quàm braccis longâque veſte uti? Omninò ſic exiſtimo. Sed Peucinorum corporis

veſtitum

veſtitum auctorem per vocabulum *cultus* innuere, quis non perſpiciat? Porrò neque illud diſſimulandum, vel ſilentio transmittendum; vulgata exemplaria pro voce *ceterùm*, habere *procerum*. quæ vox variè miſeréque doctiſſima etiam ingenia vexavit. repoſuit tandem Rhenanus particulam *ceterùm*: haud inſcitè. enarratis quidpe cauſis, ob quas Germanis adſcribendi Peucini; unam illam cauſam cur Sarmatis accenſendi forte videretur, indicat. cui alteri totius orationis parti egregiè atque eleganter convenit particula *ceterùm*, auctori noſtro uſitatiſſima, pro *porrò, prætereà, ceterò, de cetero, de reliquo*. quam Lipſium quoque repudiaſſe, vehementer ego miror. Quis namque credat, ſolos Baſtarnarum proceres mixtis uſos connubiis; reliquâ nobilitate, plebeque ſingularum uxorum matrimonia obſervantibus? Quòd ſi verò univerſa pariter gens iſta Sarmatarum impuriſſimo habitu fœdata fuit; cur unos heic Tacitus nominaret proceres? Apage cum his ineptiis à graviſſimo auctore. omnino ille ſcripſit *ceterùm*. Verùm, nihil mirum eſt, Peucinos, quum Sarmatis fuerint contermini, unum hunc, alienum à reliquâ Germanorum gente, morem à vicinis ſuis traxiſſe. ſic quidpe hodiéque conterminas diverſi generis genteis, alteram ab alterâ nonnihil diverſi moris veluti contagione quadam contrahere videmus. Prædictis igitur argumentis Baſtarnas Germaniæ adſerit Tacitus. Ante eum Plinius tantum à dubitatione iſtâ, Sarmatisne an Germanis eos adſcriberet, abfuit, uti quintam eos Germanorum partem fecerit. Verba ejus lib. IV, cap. XIV, hæc ſunt: *Germanorum genera V: Vindili, quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones. alterum genus, Ingevones; quorum pars Cimbri, Teutoni, ac Chaucorum gentes. proximi autem Rheno, Iſtævones; quorum pars Sicambri. mediterranei Hermiones; quorum pars Svevi, Hermunduri, Chatti, Cheruſci. quinta pars Peucini, qui & Baſtarnæ, ſupra dictis contermini Dacis.* Sed jam iterum non diſſimulandum, *Baſtarnas* Gallicam adpellari gentem Polybio, Livio, atque Plutarcho. Livius, ſub finem libri XL, ubi de Baſtarnis narrat, quos Philippus, Macedonum rex, Iſtrum transgredi diu ſolicitaverat, uti Dardanos delerent, Italiamque popularentur; *Duplex*, inquit, *inde erat commodum futurum, ſi & Dardani, gens ſemper infeſtiſſima Macedoniæ, temporibusque iniquis regum imminens, tolleretur; & Baſtarnæ, relictis in Dardaniâ conjugibus, liberisque, ad populandam Italiam poſſent mitti. Per Scordiſcos iter eſſe ad mare Adriaticum, Italiamque: aliâ viâ traduci exercitum non poſſe. facilè Baſtarnis Scordiſcos iter daturos: nec enim aut linguâ, aut moribus æqualeis abhorrere.* Scordiſcos pro Gallis fuiſſe habitos, teſtatur diſertiſſimis verbis Strabo, lib. VII, quæ ſuprà, lib. I, cap. X, explicavi. Baſtarnas igitur dum *æqualeis* fuiſſe *Scordiſcis, linguâ ac moribus*, tradit Livius; & ipſos fuiſſe Gallos ſatis apertè innuit. Sed diſertè hoc atque clarè poſteà, lib. XLI: *Baſtarnas primùm ad terrorem omnium in Dardaniam immiſit. qui ſi ſedem eam tenuiſſent, graviores eos accolas Græcia habuiſſet, quàm Aſia Gallos habeat.* Et de iiſdem lib. XLII: *Armatorum duo millia Gallorum erant præfecto Aſclepiodoto. Tum Gallorum effuſorum per Illyricum ingens agmen oblatum, avaritiâ dimiſſum eſt. Veniebant decem millia equitũ: par numerus peditum; & ipſorum jungentium curſum equis, & in vicem prolapſorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos.* Baſtarnas intelligi, paullo pòſt ex Plutarcho patebit. Plutarchus igitur in vitâ Æmilii Pauli, de Perſeo, Philippi prædicti filio loquens: ὑπεκίνει δὲ καὶ Γαλάτας, τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον ᾠκημένους, οἳ Βαστάρναι καλοῦνται, στρατὸν ἱππότην καὶ μάχιμον. καὶ λόγος κατεῖχεν, ὡς τῶν βαρβάρων μισθῷ πεπεισμένων ὑπ' αὐτοῦ, διὰ τῆς κάτω Γαλατίας παρὰ τὸν Ἀδρίαν ἐμβαλεῖν εἰς τὴν Ἰταλίαν. id eſt: *Gallos quoque ſolicitavit, circa Iſtrum colenteis, qui Baſtarnæ vocantur; exercitum equeſtrem, & bellicoſum. famaque erat, barbaros, mercede ab eo inductos, per inferiorem Galliam* (Gallos Scordiſcos intelligit, qui infra Iſtrum colebant) *juxta Adriaticum mare erupturos in Italiam.* Polybius, referente libro legationum: Ἡκόντων δὲ τῶν Δαρδανίων, καὶ περὶ τοῦ πλήθους τῶν Βασταρνῶν καὶ περὶ τοῦ μεγέθους τῶν ἀνδρῶν καὶ τῆς ἐν τοῖς κινδύνοις τόλμης ἐξηγουμένων, καὶ διασαφούντων περὶ τῆς Περσέως κοινοπραγίας, καὶ τῶν Γαλατῶν· καὶ φασκόντων τοῦτο ἀγωνιᾶν μᾶλλον ἢ τοὺς Βαστάρνας. id eſt: *Quum autem Dardanii veniſſent, & de Baſtarnis expoſuiſſent, quanta eorum multitudo, quàm ingentia eorum corpora, quanta in periculis eſſet illorum audacia; docuiſſent etiam de ſocietate cum iis initâ à Perſeo & Gallis; dixiſſentque, majori ſibi Perſeum, quàm Baſtarnas, eſſe terrori.* Verùm illa Plutarchus atque Livius habuêre à Polybio, & hujus coætaneis; quorum ſæculo, verum diſcrimen inter Gallos atque Germanos

manos etiamdum Græci ignorarent: ex ſimilitudine verò ſermonis ac morum Gallos arbitrarentur; ſiquidem hæc gens jam anteà, Brenno duce Macedoniam Græciamque vaſtante, cognita iis eſſet; Scordiſcis etiam poſteà haud ita procul habitantibus. At Plinii Tacitique temporibus penitus jam utraque gens noſcebatur Romanis, non modò Galliam, ſed & Germaniam, ac Daciam, ad Baſtarnas uſque pervagatis. quapropter veriora Plinius Tacitusque de his tradere potuerunt. Verùm Germanici nominis fuiſſe Baſtarnas, non Gallos, ſatis perſpicuè patet ex deſcriptione eorum, quam paullo pòſt ipſe Plutarchus his exſequitur verbis: Ἧκον μὲν γὰρ αὐτῷ δεηθέντι Βαστάρναι, μύριοι μὲν ἱππεῖς, μύριοι δὲ παραβάται μισθοφόροι πάντες, ἄνδρες οὐ γεωργεῖν εἰδότες, οὐ πλεῖν, οὐκ ἀπὸ ποιμνίων ζῆν νέμοντες, ἀλλ᾽ ἓν ἔργον καὶ μίαν τέχνην μελετῶντες ἀεὶ μάχεσθαι, καὶ κρατεῖν τῶν ἀντιταττομένων. ὡς δὲ περὶ τὴν Μηδικὴν καταστρατοπεδεύσαντες ἐπεμίγνυντο τοῖς παρὰ τοῦ βασιλέως, ἄνδρες ὑψηλοὶ μὲν τὰ σώματα, θαυμαστοὶ δὲ τὰς μελέτας, μεγάλαυχοι δὲ καὶ λαμπροὶ ταῖς κατὰ τῶν πολεμίων ἀπειλαῖς, θάρσος παρέστησαν τοῖς Μακεδόσι, καὶ δόξαν, ὡς τῶν Ῥωμαίων οὐχ ὑπομενόντων, ἀλλ᾽ ἐκπλαγησομένων τὴν ὄψιν αὐτὴν καὶ τὴν κίνησιν, ἔκφυλον οὖσαν καὶ δυσπρόσοπτον. Id eſt: *Veniebant enim ei roganti Baſtarnæ, decem millia equitum, par numerus peditum, qui prolapſorum equitum vacuos capiebant equos; omnes mercenarii, homines, qui nec agriculturam, nec naviculariam noſſent; nec pecore paſcendo vitam tolerare: verùm unum opus, unam meditarentur artem, perpetuò prœliari, & vincere acie hoſtem. Hi poſtquàm in Medicâ unis caſtris fuerunt cum Macedonibus commiſti, proceris corporibus viri, mirabili exercitatione, grandiloqui, & mirificè adversùs hoſteis minaces; confirmaverunt Macedonas, opinionemque præbuerunt illis, fore, ut exhorreſcerent, nec tolerarent Romani conſpectum eorum & jactationem trucem ac horridam.* En; Romanis ait conſpectum novum, & congreſſum peregrinum, & horrendum Baſtarnarum non laturos fuiſſe. an adeò peregrinus, novus, atque inſvetus Gallorum adſpectus Romanis? quum jam CCXX annis antè Galli Romam ceperant; quumque CXX circiter annis poſt captā Romam, primo bello Punico Carthaginienſes Gallos mercenarios in exercitibus ſuis contra Ramanos duxerant; quum item poſteà omnem Galliam Ciſalpinam, ſive Italicam perdomuerant Romani; quum etiam ſecundo bello Punico in Tranſalpinam Galliam transgreſſi fuerant. Certè Germanos fuiſſe Baſtarnas, hoc ipſum prodit. nam licet magnis fuerint corporibus Galli, tamen majoribus erant Germani. unde apud Cæſarem, in comment. I, ipſi Galli Germanorum ne vultum quidem ferre ſe potuiſſe teſtantur. Quæ autem, quæſo, ex Galliâ tanta multitudo hominum, ſive tam ingens unius nominis natio venire potuit, quæ à Viſtulâ ad Pontum uſqe vaſtiſſimum terrarum tractum obſederit? Verùm quidquid objicere heic velis, credibile nullo pacto fieri poteſt, Plinii Tacitique ævo obſcuriùs has oras atque genteis noviſſe Romanos, quàm CCLXX annis antè, quum Paullo Æmilio Perſeum Macedoniæ regem debellante, nihil etiamdum ad Iſtrum obtinerent. Illorum igitur potiùs, quàm Polybii, Livii, Plutarchique, teſtimonio ſtandum. Neque verò ab illorum mente perinde alienus Strabo. nam licet ſub initium libri VII, à Germanis diverſos faciat Baſtarnas; iterumque poſt Germanorum expoſitionem: tamen poſteà Germanis eos adſcribendos, quamvis dubitanter, adfirmat. Verba ejus ſic habent: Ἡ δ᾽ ὑπερκειμένη πᾶσα χώρα τοῦ λεχθέντος μεταξὺ Βορυσθένους καὶ Ἴστρου, πρώτη μέν ἐστιν ἡ τῶν Γετῶν ἐρημία· ἔπειτα οἱ Τυρηγέται· μεθ᾽ οὓς οἱ Ἰάζυγες Σαρμάται, καὶ οἱ Βασίλειοι λεγόμενοι, καὶ Γεωργοὶ, τὸ μὲν πλέον νομάδες, ὀλίγοι δὲ καὶ γεωργίας ἐπιμελούμενοι· τούτους φασὶ καὶ παρὰ τὸν Ἴστρον οἰκεῖν, ἐφ᾽ ἑκάτερα πολλάκις. Ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ Βαστάρναι μὲν, τοῖς Τυρηγέταις ὅμοροι καὶ Γερμανοῖς, σχεδόν τι καὶ αὐτοὶ τοῦ Γερμανικοῦ γένους ὄντες εἰς πλείω φῦλα διῃρημένοι· καὶ γὰρ Ἄτμονοι λέγονταί τινες, καὶ Σιδόνες, οἱ δὲ τὴν Πεύκην κατασχόντες τὴν ἐν τῷ Ἴστρῳ νῆσον Πευκῖνοι. Hoc eſt: *Totius autem regionis, quæ dicto inter Boryſthenem Iſtrumque intervallo ſuperjacet, prima portio eſt Getarum ſolitudo: dein ſunt Tyregetæ; poſt hos Iazyges Sarmatæ, & qui Baſilii dicuntur & Georgi; quorum plerique vagi ſunt, quidam etiam agriculturam exercent. Hos ferunt ſæpè utramque Iſtri ripam adcolere. In mediterraneis Baſtarnæ ſunt, Tyregetis atque Germanis contermini; ac ferè ipſi quoque Germanici generis, in plureis diviſi gentes. nam alii Atmoni nominantur, alii Sidones, Peucini verò, inſulam Iſtri Peucen obtinentes.* Σχεδόν τι ait: nec tamen rationem, cur inter Germanos cenſeat referendos Baſtarnas, curve

dubitet, ullam adfert. Hoc tamen teſtimonium pro Plinii Tacitique ſententiâ valet, quatenus Baſtarnas non Gallos, ſed Germanos eſſe ſuſpicatus eſt: quum interim hoc ipſo libro, haud ita multo antè, Bojos, Scordiſcos, & Tauriſcos, Gallicas genteis circa Iſtrum nominaverit. Ptolemæus, Germaniam, ut ſuperiori capite oſtenſum, Viſtulâ amne finiens, duas diverſas longéque inter ſe diſcretas facit Sarmatiæ genteis *Baſtarnas* atque *Peucinos*: ſed & ipſos Peucinos geminos; alios circa Amadocem lacum, in Iſtri inſulâ Peuce alios. Verùm in Ptolemæo hoc jam minùs mirandum, quando etiam Finnos Sarmatiæ adſcribit; quos jam inde ab antiquiſſimis ſæculis ad hæc uſque noſtra tempora fuiſſe Germanos, infrà docebo. Dionis autem ignorantiam quis non meritò miretur? qui, prætor quondam Pannoniarum exſiſtens, Scythas pronuntiavit eſſe Baſtarnas, non modò contra Taciti, Plinii, Strabonisque, ſed & multo antiquiorum ſcriptorũ auctoritatem fidemquè; quorum hi, Romanorum cum Perſeo rege bellum literis mandantes, eos adpellarunt Gallos. Dionis verba, lib. XXXVIII, hæc ſunt: Τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ περὶ συμμάχους τοὺς ἐν τῇ Μυσίᾳ ποιήσας ὁ Ἀντώνιος, ἡττήθη πρὸς τῇ τῶν Ἰστριανῶν πόλει πρὸς τῶν Σκυθῶν τῶν Βασταρνῶν, ἐπιβοηθησάντων αὐτοῖς, καὶ ἐπέδρα. hoc eſt: *Eodem modo cum ſociis, Myſiam incolentibus, agens, ad Iſtrianorum urbem à Baſtarnis Scythis, qui auxilio Myſis venerant, ſuperatus profugit.* Et lib. LI: Βαστάρναι δὲ Σκύθαι τε ἀκριβῶς νενομίδαται. id eſt: *Baſtarnæ inter Scythas verè numerantur.* E diverſo Strabo, libro prædicto, ab omni Scytharum Sarmatarumque nomine eos eximit. Οἵπερ εἰσὶν οἱ Ἁμαξοικοὶ Σκύθαι, καὶ Σαρμάται· καὶ γὰρ νῦν ἀναμέμικται ταῦτα τὰ ἔθνη τοῖς Θρᾳξὶ, καὶ τὰ Βασταρνικά. id eſt: *Qui ſunt in plauſtris degentes Scythæ, & Sarmatæ. quin etiam immiſtæ nunc ſunt iſtæ ſimul & Baſtarnicæ gentes Thracibus.* Et poſteà eodem libro: Μεταναστάσεις γὰρ δέδεκται τῶν πλησιοχώρων, εἰς τοὺς ἀσθενεστέρους ἐξαναστάντων, τῶν μὲν ἐκ τῆς περαίας τῶν Σκυθῶν καὶ Βασταρνῶν, καὶ Σαυρομάτων ἐπικρατούντων πολλάκις. hoc eſt: *Transmigrationes namque fiunt, ubi finitimi in imbelliores impetum faciunt; quemadmodum trans Iſtrum incolentes Scythæ, & Baſtarnæ, & Sauromatæ, ſæpius prævaluerunt.* Aut Germanis, aut Sarmatis, aut Scythis accenſendi erant Baſtarnæ: quartum quidpe genus heic nullum datur. Qui igitur à Scythis, Sarmatiſque prorſus facit alienos, ſatis manifeſto indicio Germanis eos relinquit: quod etiam ſuprà, dubitanter quamvis, tamen adfirmat. Hæc igitur de genere *Baſtarnarum* ſive *Peucinorum* dicta ſint; quibus Germanico nomini eos vindicavimus.

Vocabulum eorum BASTARNÆ, totius gentis fuiſſe nomen, PEUCINI autem partis tantùm, vel nationis in gente Baſtarnarum, diſertis teſtantem verbis audivimus Strabonem. Plinius tamen atque Tacitus Peucinorum nomen tamquàm univerſæ genti commune referunt. id an ſatis rectè, ego equidem dubitaſſem, quum duo hi ſoli ſint hujus rei auctores, niſi apud Ptolemæum quoque Peucinos reperiſſem, haud ita procul ab Viſtulâ amne. treis quidpe hic, ut antè dictum, facit genteis ex eâ quæ una tantùm erat gens: *Peucinos* modò dictos, ſupra Amadocem lacum, infra hos *Baſtarnas*, ſupra Daciam; & alios dein *Peucinos*, ad Pontum, in inſulis Iſtri. Verba ejus, in deſcriptione Sarmatiæ Europææ, hæc ſunt: Κατέχει δὲ τὴν Σαρματίαν ἔθνη μέγιστα, οἵ τε Οὐενέδαι παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον, καὶ ὑπὲρ τὴν Δακίαν Πευκῖνοί τε καὶ Βαστάρναι. id eſt: *Incolunt autem Sarmatiam maximæ gentes, Venedæ apud omnem ſinum Venedicum, & ſuper Daciam Peucini, ac Baſtarnæ.* Et poſteà in Mœſiæ deſcriptione: Κατέχουσι δὲ τῆς κάτω Μυσίας, τὰ μὲν δυσμικὰ Τριβαλλοί· τῶν δὲ ἀνατολικῶν τὰ μὲν ὑπὸ τὸ στόμα τὴν Πεύκην Τρωγλοδύται, τὰ δὲ στόματα Πευκῖνοι. hoc eſt. *Incolunt Myſiæ occidentalia Triballi; orientalia, ſub oſtio Peuces Troglodytæ, ipſa verò oſtia Peucini.* Πεύκην ὄρος, PEUCEM MONTEM ponit in Sarmatiâ Ptolemæus ὑπὲρ τὴν Ἀμάδοκα λίμνην, id eſt, ſuper AMADOCEM LACUM. ex hoc autem flumen in Boryſthenem deducit, quod & ipſum Boryſthenis nomine adpellat. unde patet, Amadocem lacum eſſe eum, qui hodiè mediis inter Voliniam Podoliamque, Bugem amnem (vulgò eſt *Bog*) in Boryſthenem (*Dnieſtr* & *Niepr* vulgò dicitur) emittit. Supra hunc verò lacũ mons hodiè eſt, in confinio Podoliæ, Voliniæ, ac Ruſſiæ, medio inter lacum & alium Bugem, qui in Viſtulam delabitur, ſitu, qui ſine controverſiâ *Peuce mons eſt* Ptolemæi. Ab hoc igitur ille Peucinos conterminos ſive adcolenteis haud dubiè denominatos putavit: nam & ipſum montem paullo pòſt adpellat Πευκῖνα ὄρη. *Peucinos monteis.* Verùm, an *Peuces* nomine mons hic unquàm fuerit

adpel-

adpellatus, ego equidem neſcio: ipſam tamen gentem non à monte hoc, ſed à PEUCE *inſulâ*, quam Iſtri amnis duo proxima à meridie oſtia *Sacrum* & *Naracum* efficiunt, dictam fuiſſe, teſtis eſt Strabo. à quâ ſententiâ ne ipſe quidem abhorret Ptolemæus, dum univerſa VI Iſtri oſtia, id eſt, inſulas in iis ſitas, à Peucinis teneri tradit. Credibilius igitur eſt eam primò Baſtarnarum partem, quę Peucen & ceteras oſtiorum Iſtri inſulas incoluit, nomen ab inſulæ vocabulo accepiſſe Peucinorũ. hi verò quum omnium eſſent belliciſſimi, nobiliſſimique, ut infrà patebit; nomẽ unius nationis in totius gentis adpellationem poſtmodùm evaluiſſe, uti omnes pariter Baſtarnæ communi nomine dicerentur PEUCINI. Horum autem quidam quum dictũ montem adcolerent; ipſe mons ex eorum nomine dictus eſt, nõ *Peuce*, primitivo inſulę vocabulo, ſed derivativo PEUCINUS.

Ceterùm quando Baſtarnæ ad Pontum uſque deſcenderint, inſulamque Iſtri Peucen occupaverint, incertum eſt. ex Strabonis tamen libro VII patet, Alexandri Magni tempeſtate Peucen inſulam Triballorum gentem coluiſſe; proxima autem trans Iſtrum Getas. Verba ejus hæc ſunt. Ἀλέξανδρος γὰρ ὁ Φιλίππου, κατὰ τὴν ἐπὶ Θρᾷκας τοὺς ὑπὲρ τοῦ Αἵμου στρατιὰν, ἐμβαλὼν εἰς Τριβαλλοὺς, ὁρῶν μέχρι τοῦ Ἴστρου καθήκοντας, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ νῆσον Πεύκην, τὰ πέραν δὲ Γέτας ἔχοντας, ἀφῖχθαι λέγεται μέχρι δεῦρο· καὶ ἐς μὲν τὴν νῆσον ἀποβῆναι μὴ δύνασθαι σπάνει πλοίων. ἐκεῖσε γὰρ καταφυγόντα τὸν τῶν Τριβαλλῶν βασιλέα Σύρμον, ἀντισχεῖν πρὸς τὴν ἐπιχείρησιν· εἰς δὲ τοὺς Γέτας διαβάντα, ἑλεῖν τὴν αὐτῶν πόλιν, καὶ ἀναστρέψαι διὰ ταχέων εἰς τὴν οἰκείαν, λαβόντα δῶρα τῶν ἐθνῶν καὶ παρὰ τοῦ Σύρμου. idem: *Alexander Philippi F. in eâ expeditione, quam in Thracas, ſupra Æmum incolenteis, fecit, impreſſione in Triballos factâ, quos ad Iſtrum uſque, & ſitam in eo inſulam Peucen pertingere videbat, ulteriora verò amnis à Getis teneri, eò uſque progreſſus dicitur, & in inſulam quidem ne intraret, navigiorum fuiſſe impeditum penuriâ, eò namque confugiſſe Syrmum Triballorum regem, conantique transgredi vi obſtetiſſe: ideóque Alexandrum in Getas transmiſiſſe; captâque eorum urbe, celeriter revertiſſe domum, donis à gentibus & Syrmo acceptis.* Quum igitur inter initium regni Alexandrini, quo is in Triballos expeditionem fecit, & conſulatum A. Poſtumii Albini, C. que Calpurnii Piſonis, quo Baſtarnas Philippum ſecundum in Dardanos concitaſſe tradit Livius, CLV interſint anni; certum eſt, hoc temporis intervallo ad Iſtrum eos ac Peucen inſulam deſcendiſſe. nam hoc tractu tunc eas incoluiſſe, ex Livii liquet hiſtoriâ. ſic enim continuò ante ea, quæ ſuprà citavi: *Poſt paucis diebus gens Baſtarnarum, diu ſolicitata, ab ſuis ſedibus magnâ peditum equitumque manu Iſtrum trajecit. inde progreſſi, qui nuntiarent regi, Antigonus & Cotto. nobilis is erat Baſtarna. de eâ re Antigonus ſæpe invitus cum ipſo Cottone legatus ad concitandos Baſtarnas miſſus. haud procul Amphipoli famæ incerti nuntii occurrerunt, mortuum eſſe regem. quæ res omnem ordinem concilii turbavit. Compoſitum autem ſic fuerat; tranſitum per Thraciam tutum, & commeatus Baſtarnis ut Philippus præſtaret.* Ex his manifeſtò, inquam, liquet, jam tum proximos Iſtro Getarum agros ipſamque adeò inſulam Peucen tenuiſſe Baſtarnas. ab his quidpe partibus rectè per Thraciam ad Amphipolim & Strymona amnem ducebantur; per Macedoniam Dardanos adgreſſuri. Manſerunt poſteà diu iiſdem ſedibus. Hinc apud Appianum, in Mithridaticis, Pelopidas, à Mithridate legatus ad Romanorum legatos miſſus, ait Mithridatem φίλοις ἐς πᾶν τὸ κελευόμενον ἑτοίμοις χρῆσθαι Σκύθαις τε καὶ Ταύροις, καὶ Βαστέρναις, καὶ Θρᾳξὶ, καὶ Σαρμάταις, καὶ πᾶσι τοῖς ἀμφὶ Τάναΐν τε καὶ Ἴστρον, καὶ τὴν λίμνην ἔτι τὴν Μαιώτιδα· id eſt; *Amicos paratos habere ad exſequenda juſſa omnia Scythas, Tauros, Baſternas, Thraces, Sarmatas, denique omneis, qui Tanain & Iſtrum lacumqe Mæotin accolunt.* Idem auctor eodem libro poſteà de auxiliis, quæ, tertio bello Mithridatico Mithridati adfuerunt, ita narrat: Περάσαντα ἐς τὴν Εὐρώπην (lege, ἐκ τῆς Εὐρώπης) Σαυροματῶν οἵ τε Βασίλειοι καὶ Ἰάζυγες, καὶ Κόραλλοι, καὶ Θρακῶν ὅσα γένη παρὰ τὸν Ἴστρον, ἢ Ῥοδόπην, ἢ τὸν Αἷμον οἰκοῦσι, καὶ ἐπὶ τοῖσδε Βαστέρναι, τὸ ἀλκιμώτατον αὐτῶν γένος. id eſt; *Gentes quæ ex Europâ transjecerant, Sarmatæ Baſilii, & Iazyges, & Coralli, Thracum item quicumque Iſtrum & Rhodopen & Aemum accolunt; atque inſuper Baſtarnæ omnium eorum fortiſſimi.* Valerius quoque Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI, Corallorum & Baſtarnarum narrationem conjungit. hos tamen metri causâ vocat *Batarnas*, in his verſibus:

Illinc juratos in ſe trahit Æa Batarnas:
Quos duce Teutagono crudi mora corticis armat.

Ipſum ducis nomen, quod à voce *Theut* deductum, Germanos fuiſſe oſtendit. Dio, ut ſuprà

ſuprà relatum, lib. XXXVIII, de C. Antonio loquens: Τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ περὶ συμμάχους τοὺς ἐν τῇ Μυσίᾳ ποιήσας, ἡττήθη πρὸς τῇ τῶν Ἰστριανῶν πόλει, πρὸς Σκυθῶν τῶν Βασταρνῶν, ἐπιβοηθησάντων αὐτοῖς, καὶ ἀπέδρα. Id eſt: *Eodem modo cum ſociis Romanorum Myſis agens, ad Iſtrianorum urbem à Baſtarnis Scythis, qui auxilio Myſis venerant, ſuperatus profugit.* Iſtropolim propè fuiſſe inſulam Peucen & Iſtri oſtia, patet ex Plinii lib. IV, cap. XII: item ex Ptolemæi Myſiæ inferioris deſcriptione. Idem Dio lib. LI: Βαστάρναι δὲ Σκύθαι τε ἀκριβῶς νενομίδαται, καὶ τότε τὸν Ἴστρον διαβάντες τήν τε Μυσίαν τὴν κατ' αντιπέρας σφῶν, καὶ μετὰ τοῦτο καὶ Τριβαλλοὺς ὁμόρους αὐτῇ ὄντας, τούς τε Δαρδάνους ἐν τῇ χώρᾳ τῇ ἐκείνων οἰκοῦντας ἐχειρώσαντο. Hoc eſt: *Baſtarnæ inter Scythas rectè cenſentur. hi tum transgreſſi Iſtrum, Myſiam ſibi oppoſitam finitimosque ejus Triballos, Dardanosque ibidem habitanteis, ſubegerant.* Ovidius, Triſtium libro II, de ſuo tempore, quo Tomis ad Pontum haud ita procul Iſtri oſtiis exſulavit:

Iazyges, & Colchi, Metereaque turba, Getaque
Danubii mediis vix prohibentur aquis.
Hactenus Euxini pars eſt Romani ſiniſtri:
Proxima Baſtarnæ, Sauromataque tenent.

Hinc Strabo etiam ſuâ ætate Baſtarnas citat Peucinos, Peucen inſulam incolenteis. Ab Alexandri igitur Magni temporibus loca Iſtro proxima, ipſasque Iſtri inſulas, pulſis Getis ac Triballis, occuparunt. unde illud Strabonis, jam antè citatum: οἵπερ εἰσὶν οἱ ἁμαξοικοὶ Σκύθαι, καὶ Σαρμάται· καὶ γὰρ νῦν ἀναμέμικται ταῦτα τὰ ἔθνη τοῖς Θρᾳξὶ, καὶ τὰ Βασταρνικὰ, μᾶλλον μὲν τοῖς ἐκτὸς Ἴστρου, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐντός. Id eſt: *Qui ſunt in plauſtris habitantes Scythæ ac Sarmatæ. nam etiam nunc permixtæ ſunt iſtæ, & Baſtarnicæ gentes Thracibus; magis quidem iis qui extra, ſed iis tamen quoque, qui intra Iſtrum colunt.* Getas heic intelligit per Thracum vocabulum; ut ex prædenti ejus oratione liquet. Idem auctor, lib. II: Μάλιστα δ' οἱ νῦν ἔχοιεν ἄμεινον ἄν τι λέγειν περὶ τῶν κατὰ Βρεττανοὺς καὶ Γερμανοὺς, καὶ τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον, τούς τε ἐντὸς, καὶ ἐκτὸς, Γέτας τε καὶ Τυρεγέτας, καὶ Βαστάρνας. Id eſt: *Maximè verò noſtræ ætatis homines certius aliquid dicere poſſint, de Britannis, Germanis, & Iſtri accolis, tam interioribus, quàm exterioribus, Getis, Tyregetis, & Baſtarnis.* Atque hinc eſt, quòd apud Ptolemæum in dextrâ Iſtri ripâ ad lacum, à quo in ſex ſcinditur alveos & oſtia amnis, Νοουιόδουνον NOVIODUNUM legitur opidum, vocabulo merè Celtico, ſive Germanico, quaſi *Neudun*, ſive *Nüdun*. Id referunt, poſt Ptolemæum, Antoninus in itinerario, Tabula itineraria, & Notitia imperii. hodiè dicitur *Nivorz*. Neſcio an non & Iornandes ejus meminerit in rebus Gothicis, his verbis: *Introrſus Dacia eſt, ad coronæ ſpeciem arduis Alpibus emunita. juxta quarum ſiniſtrum latus, quod in Aquilonem vergit, & ab ortu Viſtulæ fluminis per immenſa ſpatia venit, Winidarum natio populoſa conſedit. quorum nomina licet nunc per varias familias & loca mutentur, principaliter tamen Sclavini & Antes nominantur. Sclavini à Civitate novâ, & Sclavino Rumunenſe, & lacu qui appellatur Muſianus, uſque ad Danaſtrum, & in Boream Viſclâ tenus commorantur. hi paludes ſilvasque pro civitatibus habent. Antes verò, qui ſunt eorum fortiſſimi, qui ad Ponticum mare curvantur, à Danaſtro extenduntur uſque ad Danaprum.* Satis clarum eſt, ab Iſtro ad Danaſtrum uſque, id eſt Tyram, qui hodiéque dicitur *Dneſter*, Iornandem versùs ſeptemtriones protendere Sclavinos; versùs occaſum verò, ſupra Daciam & Carpatica juga, quæ ille vocat Alpeis, ad Viſtulæ uſque fontem Vinidas: quo tractu Baſtarnas antè incoluiſſe jam anteà oſtenſum. LACUS igitur iſte MUSIANUS, ſive, ut alia ferunt exemplaria, MYSIANUS, nullus alius, quàm apud quem in Myſiâ antiquis illis auctoribus recenſetur *Noviodunum*: quod & ipſum eſt CIVITAS NOVA Iornandis. quæ fortè ipſis Baſtarnis Germanis tunc *Neuſtat*, vel *Neuſtät* dicta; ut & aliâ in eâdem ripâ, eadémque Mœſiâ urbs, Ptolemæo, Antonino, ac tabulæ, ipſique Iornandi dicta *Novæ*: de quâ ſic Iornandes: *Poſt cujus deceſſum Cniva exercitum dividens in duas partes, nonnullos ad vaſtandum Mæſiam dirigit; ſciens, eam, negligentibus principibus, defenſoribus deſtitutam. ipſe verò cum* LXX *millibus ad Euſteſium, id eſt, Novas deſcendit. unde à Gallo duce remotus Nicopolim accedit, quæ juxta Iatrum fluvium eſt conſtituta.* Lege, *Neuſtetium*, & *Ciabrum*. urbem enim, quàm Romani *Novas*, Gothi has oras tunc obſidentes adpellavêre *Neuſtät*. *Ciaber* autem fluvius eſt Ptolemæo Κίαβρος, Mœſiam ſuperiorē ab inferiore dividens; Antonino *Cebrus* & Dioni etiam lib. LI, Κέβρος: apud quem tamē mendosè τῷ Κέδρῳ; quod parum

feliciter

feliciter contra omnem hiſtoriæ rationem Leonclajus purgavit in Ἕβρῳ: quum jam dudum Baſtarnæ, de quibus Dio heic loquitur, Thraciâ expulſi, tunc in Myſiâ egerint in Dardanorum agris, πρὸς τῷ Κέβρῳ, *apud Cebrum*. Sed hæc ab hoc loco paullo alieniora. ad noſtra revertamur.

Terminos igitur BASTARNIS ſive PEUCINIS ſtatuo iſtos: Ab ſeptemtrionibus Aprum amnem vulgò *Wieprz*, in Viſtulam delabentem; & à fonte ejus lineam ad Amadocem lacum; atque hinc flumen, quod ex lacu juxta opidum *Zárebá* oriens, in Tyram, id eſt, Danaſtrum deferutr: inde ipſum Tyram. ab ortu mare Ponticum, & oſtia Iſtri. à meridie Iſtrum (citra quem tamen quidam etiam Baſtarnæ, teſte Strabone) ad Hieraſſi uſque confluentem; & hinc Hieraſſum, & à fonte ejus Carpatica Sarmaticaque juga, ad fontem uſque Viſtulæ. ab occaſu, primò Aſciburgium montem ad opidum uſque *Oſwieczym*, hinc verò Viſtulam, ad Apri uſque confluentem.

Oſtia Iſtri eos adcoluiſſe jam dudum è Ptolemæo, partimque è Strabone patuit. ad Tyram uſque pertinuiſſe, inde liquet, quòd Ptolemæus Tyragetas ultra Tyram collocat, & Plinius, lib, IV, cap. XII, in Tyræ inſulâ; Strabo verò, dicto lib. VII, de his ſimul atque Baſtarnis ſic ſcribit: Ἡ δ᾽ ὑπερκειμένη πᾶσα χώρα τοῦ λεχθέντος μεταξὺ Βορυσθένους καὶ Ἴστρου, πρώτη μέν ἐστιν ἡ τῶν Γετῶν ἐρημία, ἔπειτα οἱ Τυρηγέται· μεθ᾽ οὓς οἱ Ἰάζυγες Σαρμάται καὶ οἱ Βασίλειοι λεγόμενοι καὶ Γεωργοί, τὸ μὲν πλέον νομάδες, ὀλίγοι δὲ γεωργίας ἐπιμελόμενοι. Τούτους φασὶ καὶ παρὰ τὸν Ἴστρον οἰκεῖν, ἐφ᾽ ἑκάτερα πολλάκις. ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ Βαστάρναι μὲν τοῖς Τυρηγέταις ὅμοροι καὶ Γερμανοῖς, σχεδόν τι καὶ αὐτοὶ τοῦ Γερμανικοῦ γένους ὄντες, εἰς πλείω φῦλα διῃρημένοι· καὶ γὰρ Ἄτμονοι λέγονταί τινες, καὶ Σιδόνες, οἱ δὲ τὴν Πεύκην κατασχόντες, τὴν ἐν τῷ Ἴστρῳ νῆσον, Πευκῖνοι· Ῥωξολανοὶ δ᾽ ἀρκτικώτατοι, μεταξὺ τοῦ Ταναΐδος, καὶ τοῦ Βορυσθένους νεμόμενοι πεδία. Hoc eſt *Totius autem regionis, quæ jam dicto inter Iſtrum ac Boryſthenem intervallo ſuperjacet, prima portio eſt ſolitudo Getarum; dein ſunt Tyregetæ, poſt hos Iazyges Sarmatæ, & qui Baſilii dicuntur, & Georgi; quorum plerique equidem ſunt vagi, quidem tamen etiam agriculturæ ſtudent. hos ferunt etiam ſæpe numero ad utramque Iſtri ripam habitare. Introrſus verò ſunt Baſtarnæ, Tyregetis atque Germanis contermini; ac ferè ipſi quoque Germanici generis, in plureis diviſi nationes. nam Atmoni quidam eorum nominantur, alii Sidones, & qui Peucen inſulam tenent, Peucini. Roxolani autem ſunt maximè ſeptemtrionales, qui campos inter Tanain atque Boryſthenem incolunt*. Removet heic ſimul Strabo Baſtarnas à mari, ſimulque ei admovet. nam in mediterraneis eos ait habitare; & nihilo minùs tamen Peucen inſulam iis attribuit: & hoc etiam paullo antè; Πρὸς δὲ ταῖς ἐκβολαῖς τοῦ Ἴστρου μεγάλη νῆσός ἐστιν ἡ Πεύκη. κατασχόντες δ᾽ αὐτὴν Βαστάρναι, Πευκῖνοι προσηγορεύθησαν. id eſt; *Ad oſtia autem Iſtri magna eſt inſula Peuce. quam Baſtarnæ occupantes dicti ſunt Peucini*. Sed ratio hujus variationis eſt, quia & Scythæ, & Sarmatæ, & Baſtarnæ Getis erant ad utramque Iſtri ripam permixti; ſæpius ſedeis hinc inde moventes. Hinc eſt illud Ovidii, ad Pontum Tomis exſulantis, Triſt. lib. III, eleg. X:

Sauromatæ cingunt, fera gens, Beſſique Getæque:
Quàm non ingenio nomina digna meo!
Dum tamen aura tepet, medio defendimur Iſtro:
Ille ſuis liquidus bella repellit aquis.
At cùm triſtis hiems ſqualentia protulit ora,
Terraque marmoreo candida facta gelu;
Dum patet & Boreas, & nix injecta ſub Arcto;
Tum patet has genteis axe tremente premi.

Ceterùm Carpatica quoque ac Sarmatica ſupra Daciam juga Baſtarnas adcoluiſſe, ſuprà ex Plinio, Tacito atque Ptolemæo intellectum. Hinc etiam iſta juga in tabulâ itinerariâ adpellantur ALPES BASTARNICÆ; quas nudè ſine cognomento *Alpeis*, ut antè dictum, vocat Iornandes. Ad Viſtulam uſque pertinuiſſe, ex Plinio etiam didicimus: qui *inter Marum & Pathiſſum, campos & plana Iazyges Sermatas, monteis verò & Hercynios ſaltus Dacos, averſa Baſtarnas, aliosque inde Germanos tenuiſſe* tradit.

In plureis fuiſſe Baſternarum nomen diviſum nationes, apertè teſtatur, ut antè oſtenſum, auctor noſter. Strabo etiam, prædicto loco, treis earum nominat, Ἀτμόνους, Σιδόνας, καὶ Πευκίνους. *Atmonos, Sidones*, & *Peucinos*.

ATMONI quo ſitu fuerint, non liquet.

PEUCINOS fuiſſe propriè dictos eos, qui Peucen inſulam, & proximos Triballorum, Getarumque fineis obſederunt, ſatis ſuprà patuit. Hi PEUCENI, quaſi Græco vocabulo Πευκηνοὶ adpellantur Iornandi in Gothicis; Zoſimo lib. I, Πεῦκαι, PEUCÆ; & Svidæ Πευκέσται, PEUCESTÆ.

SIDONES fuiſſe proximos Viſtulæ amni, inde colligo, quod à Ptolemæo ad lævam dicti amnis ripam in Germaniâ, non trans amnem in Sarmatiâ collocantur.

Apud eumdem Ptolemæum hæc leguntur, in deſcriptione Sarmatiæ: Κατέχει δὲ τὴν Σαρματίαν ἔθνη μέγιστα, οἵ τε Οὐενέδαι, παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον, καὶ ὑπὲρ τὴν Δακίαν Πευκῖνοί τε καὶ Βαστάρναι. id eſt: *Incolunt autem Sarmatiam gentes maximæ, Venedæ, apud totum ſinum Venedicum, & ſupra Daciam Peucini, ac Baſtarnæ.* Hoc ſi verum, (ut verum eſſe, jam dudum ex Plinio, Tacito, tabulâque itinerariâ comprobatum) Baſtarnæ totum Carpatis montis ſeptemtrionale latus adcoluerunt. at nihilo minùs tamen idem Ptolemæus ſic paullo pòſt: Εἶτα Ἀυαρῖνοι παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Οὐϊστούλα ποταμοῦ, ὑφ' οὓς Ὄμβρωνες· εἶτα Ἀναρτοφράκτοι· εἶτα Βουργίωνες· εἶτα Ἀρσιῆται· εἶτα Σαβῶκοι· εἶτα Πιεγγῖται, καὶ Βίεσσοι παρὰ τὸν Καρπάτην ὄρος. Hoc eſt: *Deinde Avarini, apud fontem Viſtulæ amnis. ſub quibus Ombrones. dein Anatrophracti; dein Burgiones; dein Arſietæ; dein Saboci; dein Piengitæ, & Bieſſi apud Carpatem montem.* & mox: Καὶ πάλιν μεταξὺ Πευκίνων καὶ Βαστάρνων, Καρπιανοί. hoc eſt: *Atque rurſus inter Peucinos ac Baſtarnas, Carpiani.* Ex quibus ego nihil aliud judicare queo, quàm dictas haſce nationes, vel earum pleraſque (ſolet quidpe Ptolemæus gentium vocabula alieniſſimo ſitu locare) parteis fuiſſe Baſtarnarum. Atque BURGIONES equidem, non Sarmatas, ſed Germanos fuiſſe, ipſum prodit vocabulum. Idem auctor in Germaniæ deſcriptione: Λοῦγοι οἱ Βοῦροι, μέχρι τοῦ Οὐϊστούλα ποταμοῦ· ὑπὸ δὲ τούτους πρῶτοι Σίδωνες, εἶτα Κόγνοι, εἶτα Οὐισβούργιοι ὑπὲρ τὸν Ὀρκύνιον δρυμόν. Id eſt: *Lugi, qui Buri dicuntur, uſque ad Viſtulam amnem. ſub his autem primi Sidones; dein Cogni; mox Viſburgii ſupra Orcynium ſaltum.* Hunc equidem ſaltum paulo pòſt Ptolemæus eo ſitu nominat, uti nullus alius intelligi queat, quàm qui Quados à Bojohæmo dirimebat. at quia ſupra Quados Oſos fuiſſe jam dudum comprobatum eſt; Hercynium ſaltum heic intelligendum arbitror, qui à Dacis, unà cum montibus, (in quibus Ptolemæus ponit Lunam ſilvam & ferri ſecturas) tenebatur; cujusque averſa Baſtarnæ adcolebant. idque eò magis credo, quia & Sidones alieno ſitu cis Viſtulam locati. quorum ego veram germanamque trans Viſtulam ſedem ſequens, VISBURGIOS eoſdem eſſe judico, quos BURGIONES in Sarmatiâ nominat Ptolemæus: ſedemque iis tribuo proximè Gothinos, inter Sarmatas Iazyges & Lygios, id eſt, inter Sarmatica juga, & Viſtulam amnem: à quo ego equidem haud dubito quin dicti fuerint *Thi Wiſſelburger*. unde Græcis, ſive Latini factum vocabulum *Viſburgii*; & quibuſdam *Burgii*, ſive *Burgiones*.

CARPIANI quoque omnino ad Baſtarnarum gentem ſpectare videntur, quia inter Baſtarnas à Ptolemæo & Peucinos locantur; tum quia haud dubiè à *Carpate* monte, quas *Baſtarnicas* adpellat *Alpeis* tabula itineraria, nomen habuêre. Hi omnibus aliis, poſt Ptolemæum, auctoribus dicuntur CARPI; bellumque Romanis ad Iſtrum frequens intuliſſe narrantur. Zoſimus lib. I, ſub Gallieni imperio: Βορανοὶ δὲ καὶ Γότθοι, καὶ Κάρποι καὶ Οὐρουγοῦνδοι (γένη δὲ ταῦτα περὶ τὸν Ἴστρον οἰκοῦντα) μέρος οὐδὲν τῆς Ἰταλίας ἢ τῆς Ἰλλυρίδος καταλιπόντες ἀδῄωτον διετέλουν, οὐδενὸς ἀνθισταμένου πάντα ἐπινεμόμενοι. Id eſt: *Borani, & Gotthi, & Carpi, & Vrugundi (gentes hæ ſunt, ad Iſtrum colentes) nullam nec Italiæ nec Illyrici partem à continuis vexationibus immunem relinquebant, omnia, nemine reſiſtente, diripientes.* Et Iornandes in Gothicis, de Oſtrogothâ Gothorum rege: *Sed & Carporum* IIICIↃ *addidit, genus hominum ad bella nimis expeditum: qui ſæpe Romanis infeſti ſunt. quos tamen poſt hæc, imperante Diocletiano, Galerius Maximianus Cæſar de civitate* (fortè *debellatos*) *reipublicæ Romanæ ſubjecit. Is ergo* Oſtrogotha, *habens Gothos & Peucenos, ab inſulâ Peuce, quæ oſtio Danubii Ponto mergenti adjacet; Argaitum & Guntbericum nobiliſſimos ſuæ gentis præfecit ductores. qui mox Danubium vadati, & ſecundam Mæſiam populati, Martianopolim, ejusdem patriæ* (id eſt, regionis) *urbem famoſam metropolim adgrediuntur.* Nempe quum Gothi ſub M. Aurelio Antonino in Daciam venirent, complureis Baſtarnæ cum iis ſuſcepêre expeditio-

ditiones. Iul. Capitolinus in eodem Aurelio: *Gentes omnes ab Illyrici limite uſque in Galliam conſpiraverant, ut Marcomanni, Nariſci, Hermunduri, & Quadi, Svevi, Sarmatæ, Lacringes, & Buri. hi, aliique cum iis, Vectovali, Soſibes, Sicobotes, Roxolani, Baſtarnæ, Alani, Peucini, Coſtoboci.* Trebellius Pollio, in Claudio: *Scytharum diverſi populi, Peucini, Trutungi, Auſtrogothi, Virtingi, Gipedes, & Heruli, prædæ cupiditate in Romanorum ſolum venerunt, atque illic pleraque vaſtarunt.* Fl. Vopiſcus in Probo: *Centum millia Baſtarnarum in ſolo Romano conſtituit; qui omnes fidem ſervaverunt.* Nempe in Daciâ. At non ita diu fidem ſervarunt: ſic enim Oroſius, lib. VII, cap. XXIV, ſub Diocletiano: *Adversùs Carpos Baſtarnasque pugnatum.* Mox tamen iterum ſubjugati. Pomp. Lætus, in eodem Diocletiano: *Diocletianus, rebus toto oriente compoſitis, Europam repetiit: ubi jam Scythæ, Sarmatæ, Alani, & Baſtarnæ jugum ſubiverant, unà cum Carpis, Svevis, & Quadis.* Zoſimus dicto libro, ſub Claudii imperio: Κατὰ τοῦτον δὴ τὸν χρόνον Σκυθῶν οἱ περιλειφθέντες ἐκ τῶν προλαβουσῶν ἐπαρθέντες ἐφόδων, Ἐρούλους ϗ Πεύκας ϗ Γότθους παραλαβόντες, καὶ περὶ τὸν Τύραν ποταμὸν ἀθροισθέντες, ὃς εἰς τὸν Πόντον εἰσβάλλει, ναυπηγησάμενοι πλοῖα ἑξακισχίλια, ϗ τούτοις ἐμβιβάσαντες δύο ϗ τριάκοντα μυριάδας, ἄραντες διὰ τοῦ Πόντου, Τόμοις τειχήρει πόλει προσβαλόντες ἀπεκρούσθησαν. προελθόντες δὲ, καὶ ἐπὶ Μαρκιανοῦ πόλιν, ἡ Μυσίας ἐστὶν, ἀναβάντες, καὶ ταύτης διαμαρτόντες, ἔπλεον ἐπὶ τὸ πρόσω. hoc eſt: *Hoc tempore, quotquot erant Scythæ ſuperſtites, animis propter expeditiones hactenus ſuſceptas elati, adjunctis ſibi Herulis, Peucis & Gotthis, collectique propter Tyram fluvium, in Pontum ſeſe exonerantem, ſexies mille navibus ædificatis, ac trecentis & viginti millibus hominum in eas impoſitis, navigatione per Pontum inſtitutâ, Tomis, munito mœnibus opido tentato, rejecti ſunt. Progreſſi verò, & Marcianopolim, Myſiæ urbem, delati, & ne illâ quidem potiti, navigabant ulteriùs.* Scythas heic adpellat, quos ſuprà *Boranos, Gothos, Carpos, & Burgundos* nominavit. unde manifeſtum, Baſtarnas eum intellexiſſe per Scytharum vocabulum, quemadmodùm & Dio fecit. De iisdem his Scythis paullo pòſt: Οἱ ἐκ τῆς ἐν Ναϊσσῷ Κλαυδίου ϗ Σκυθῶν μάχης περιλειφθέντες, προβαλλόμενοι τὰς ἁμάξας ὡς ἐπὶ Μακεδονίαν ἐχώρουν. id eſt: *Qui ex pugnâ Claudii & Scytharum, ad Naiſſum pugnatâ, ſuperſtites erant barbari, curribus ſeſe munientes, in Macedoniam contendebant.* Nec longinqua navigatio, nec curruum munitio tam Scytharum quàm Germanorum erat propria. ideóque omnino exiſtimo, Baſtarnas, Carpos ac Peucinos fuiſſe cum Gothis, Herulis, atque Burgundis. Non Scytharum, ſed Gothorum has fuiſſe expeditiones, diſertiſſimis teſtantur verbis Caſſiodorus, Eutropius, & alii auctores. Caſſiodorus in Gallieno: *Albino & Maximo* Coss. *Græcia, Macedonia, Pontus, Aſia, depopulata per Gotthos.* & in Claudio: *Claudius barbaros Gotthos, Illyricum & Macedoniam vaſtantes, repellit.* Eutropius lib. IX, in Gallieno: *Græcia, Macedonia, Pontus, Aſia, vaſtata per Gothos.* in Claudio: *Hic Gothos, Illyricum Macedoniamque vaſtantes, ingenti prælio vicit.* Neuter quidquam de Scythis. Baſtarnæ igitur ſine dubio fuerunt, ſive Baſtarnarum tres nationes *Borani, Carpi,* atque *Peucini*, cum Gothis in expeditionem profecti. BORANI neſcio an iidem fuerint Βούλανες BULANES Ptolemæi.

An cùm Gothis poſtmodùm nonnulli eorum in Illyricum Italiamque & Galliam commigraverint, haud facilè dixerim. Iuſtiniano Romanis imperitante, omne eorum nomen antiquis ſedibus fuiſſe exciſum, colligo ex Iornande; qui, ut ſuprà retuli, eodem tractu, inter Viſtulam & Pontum memorat *Sclavinos*; qui fuêre Sarmatæ. Pulſos ab his, in Daciam interiorem, quæ nunc eſt Tranſilvania, fuiſſe transgreſſos, lingva Germanica, Tranſilvaniæ populis uſurpata, quàm manifeſtiſſimo indicio teſtatur. nam Gepidæ ex hac regione unà cum reliquis Gothis in Italiam Galliamque profecti ſunt. Fabulæ ac figmenta ſunt, non hiſtoriæ certo auctore conſcriptæ, quæ narrant Carolum Magnum Saxonum quoſdam debellatos heic agros colere juſſiſſe. Nihil tum juris, vel ditionis Romano imperio fuit trans Danubium in Daciam, quò transferrent, quos liberet.

Hæc igitur dicta ſufficiant de BASTARNARUM genere, finibus, ac nationibus; qui omni ævo fuêre bellicâ fortitudine clariſſimi; donec à Sarmatis pulſi, vel ſponte cum Gothis in expeditiones profecti, patrias ſedeis reliquerunt.

Nomen eorum apud pleroſque optimoſque auctores promiſcuè ſcribitur BA-

STARNÆ, & BASTERNÆ; & in tabulâ itinerariâ vitioſè ſcripti ſunt BLASTARNI, pro BASTARNI.

Ceterùm opida in Baſtarnarum ſolo fuerunt, quæ Ptolemæus in Sarmatiâ recenſet his verbis: Πόλεις δ' εἰσὶ μεσόγειοι, ὑπὲρ τὸν Τύραν ποταμὸν πρὸς τῇ Δακίᾳ, Καρρόδουνον, Μαιτώνιον, Κληπίδαυα, Οὐϊβαντανάριον, Ἤρακτον. id eſt: *Opida mediterranea ſunt, ſupra Tyram ad Daciam, Carrodunum, Mætonium, Clepidava, Vibantavarium, Eractum*. Has ex poſitu, quem ſingulis adſignat Ptolemæus, ſic interpretor: CARRODUNUM, quod ipſo vocabulo Germanico nomini adſeritur, Ruſſiæ minoris nunc eſt metropolis, vulgò *Lwow* Polonis, Germanis *die Reuſſiſche Lewenburg*, & contractè *Lemburg* dictum; Latinè *Leopolis*. MÆTONIUM, haud procul Tyræ ripâ, ut vult Ptolemæus, nunc *Rohátyn*. CLEPIDAVA, *Kámieniec*; opidum Podoliæ in edito ſaxo ſitum, eâque loci naturâ inexpugnabile. Antiquiſſimum hoc eſſe opidum, à Dacis quondam, antequàm Baſtarnæ Germani hæc loca occuparent, conditum, ipſum nomen indicium facit. Dacorum quidpe fuerunt DAVÆ, quemadmodùm Germanorum, ſive univerſorum Celtarum DUNA, ac DURA. Ceterò VIBANTAVARIUM ex Ptolemæi poſitione eſt hodiè *Bar*, ejuſdem Podoliæ opidum&; ERACTUM, *Row*, ad amnem *Moráwen*, in Tyram delabentem. infra hunc amnem mox eſt ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ Τύρα, id eſt, *converſio*, ſive *flexus Tyræ*, quem memorat Ptolemæus in Sarmatiâ ſuâ; dictaque opida cuncta ſupra eum verſùs fontem Tyræ collocat, eodem ordine ac poſitu, quo hodierna heic opida explicavi.

Hæc igitur de nobiliſſimâ Baſtarnarum gente. à quâ antequàm ad alias proficiſcamur, paucis notandus eſt eorum error, qui è Strabonis verbis proximè citatis intelligunt, eum *Roxolanos* quoque, Tanain amnem adcolenteis populos, partem ſive nationem feciſſe Baſtarnicam. Falli hos, vel hoc unum arguere poteſt, quòd Strabo Baſtarnarum ſedem Germanorum ab occidente, ab oriente Tyregetarum confiniis terminat; Roxolanos autem trans Boryſthenem amnem, verſùs ſeptemtriones, omnium, qui cogniti fuerunt, facit ultimos.

CAP. XLIV.

De VENEDIS *Sarmatis*; & ÆSTIIS *Germanis*.

BAſtarnis, ſive Peuciniis in ripâ Viſtulæ continuabantur VENEDI. de quibus ita auctor noſter: *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis aſcribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidam Baſtarnas vocant, ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis, ut Germani agunt: ſordes omnium, ac torpor. ceterùm connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennoſque ſilvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. Hi tamen inter Germanos potiùs referuntur, quia & domos figunt, & ſcuta geſtant, & pedum uſu ac pernicitate gaudent: quæ omnia diverſa Sarmatis ſunt, in plauſtro, equoque viventibus.* De Baſtarnis dubitare minimè fas fuiſſe, ſatis ſuperiori capite demonſtratum. at de Venedis rectè meritóque dubitavit; imò multo magis etiam dubitare debuit, antequàm inter Germanos tam levibus documentis referret. quæ ſanè parum me moviſſent, ni alia etiam quàm graviſſima acceſſiſſent argumenta; quæ, quum reliqua per omnē Germaniam mihi forent ſatis plana, ſuper unius Venedis quàm diutiſſimè ſuſpenſum me habuerunt; donec tandem melior vicit ſententia, Sarmatas fuiſſe. Sed argumenta, in utramque partem facientia, in medium producantur, uti veritas dilucidior inde adpareat. Primùm ipſius certè me movit Taciti auctoritas, & argumenta ab eo prolata. dein, quòd ſinum Codanum per Pruſſiam ac Livoniam Æſtii tunc adcoluerunt, non Sarmatica, ſed Germanica gens; ut pòſt oſtendam. ſinus autē dictus fuit hac parte *Venedicus*, à *Venedorum* gente, teſte Ptolemæo; ut ſuprà oſtenſum. unde haud leve nec inane documentum, Venedos fuiſſe Germanos, partemque eorum Æſtios. Ptolemæi verba in deſcriptione Sarmatiæ hæc ſunt: Κατέχει δὲ τὴν Σαρματίαν ἔθνη μέγιστα, οἵ τε Οὐενέδαι, παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον· καὶ ὑπὲρ τὴν Δακίαν Πευκῖνοί τε καὶ Βαστέρναι. id eſt: *Incolunt Sarmatiam gentes maximæ iſtæ: Venedæ, apud omnem*

Venedi-

cum ſinum: & ſupra Daciam Peucini ac Baſtarnæ. & paullo poſt: Παρὰ μὲν τὸν Οὐϊστούλαν ποταμὸν, ὑπὸ τοὺς Οὐενέδας, Γύθωνες· εἶτα Φίννοι· εἶτα Βούλανες· ὑφ᾽ οὓς Βουργουνδίωνες. hoc eſt: *Ad Viſtulam amnem, ſub Venedis, Gythones: dein Finni: dein Bulanes: ſub quibus Burgundiones.* Rectè equidem priore loco Venedas Peucinis conjunxit, ut,& Tacitus. at poſteriora quia omnino falſa, Venedas etiam Codânum ſinum adcoluiſſe ne crederem, ſatis cauſæ erat; ni ab aliis etiam auctoribus ibidem collocarentur. Plinius lib. IV, cap. XIII: *Nec eſt minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari ad Viſtulam uſque fluvium, à Sarmatis Venedis, Scyris, Hirris, tradunt. ſinum Clylipenum vocari, & in oſtio ejus inſulam Latrin.* Huc accedit magnum illud argumentum, quod Græcorum antiquiſſimis occaſionem dedit fingendi in Italiâ in Venetorum regione flumen Eridanum, (Padus is eſt vero nomine) à quo ſuccinum, ſive, ut illi vocabant, electrum veniret; quum id in Venedorum Guttonumque litore, ad Viſtulæ uſque oſtia, omni ævo legeretur; atque à Radáni Viſtulæque confluentibus in Italiam Græciamque deferretur. At omnium maximum graviſſimumque argumentum, quo inductus credam, Venedos quondam hoc mare adcoluiſſe, in ipſo gentis eſt nomine; quod etiam nunc in Livoniâ pluribus locis durat. nam & opidum in medio ejus eſt,ad Treideram flumen,vulgari vocabulo *Wenden*; & in eâ parte, quæ dicitur *Curia*, vulgò *Kureland*, amnis cum opido *Windaw*, & alius locus ad eumdem amnem *Vſchewende*. Hæc igitur univerſa atque ſingula ſatis confirmant, Venedorum olim gentem per Livoniam Pruſſiamque Codâni ſinus adcoluiſſe litus. Diſpiciendum nunc porrò, Germanici an Sarmatici fuerint generis. Ptolemæi heic auctoritas nulla eſt; quando is Baſtarnas quoque, & horum parteis, Peucinos, Carpos, & Burgiones, item Burgundiones, & Guthones, Germanicas genteis perperam inter Sarmatas connumeravit. Plinii teſtimonium plus ponderis habuerit. *Nec eſt*, inquit, *minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Viſtulam uſque fluvium, à Sarmatis Venedis, Scyris, Hirris tradunt.* Apertè & *Hirros* & *Scyros* & *Venedos* inter Sarmatas computat. Verùm hic quoque fortè erraverit. poſterioris igitur ſæculi audiamus teſtem Iornandem; qui ita in Gothicis ſcribit: *Introrſus illi Dacia eſt, ad coronæ ſpeciem arduis Alpibus emunita: juxta quarum ſiniſtrum latus, quod in aquilonem vergit, & ab ortu Viſtulæ fluminis, per immenſa ſpatia, venit, Winidarum natio populoſa conſedit. quorum nomina licet nunc per varias familias & loca mutentur, principaliter tamen Sclavini, & Antes nominantur. Sclavini à Civitate novâ, & Sclavino Rumunenſe, & lacu qui appellatur Muſianus, uſque ad Danaſtrum, & in boream Viſclâ tenus commorantur. hi paludes, ſilvasque pro civitatibus habent. Antes verò, qui ſunt eorum fortiſſimi, qui ad Ponticum mare curvantur, à Danaſtro extenduntur uſque ad Danaprum: quæ flumina multis manſionibus ab invicem abſunt. Ad litus autem oceani, ubi tribus faucibus fluenta Viſtulæ fluminis ebibuntur, Viridarii reſident, ex diverſis nationibus aggregati. Poſt quos ripam oceani item Eſti* (vulgò malè *Item eſti*) *tenent, pacatum hominum genus omnino. Quibus in auſtro adſedit gens Agazzirorum fortiſſima, frugum ignara, quæ pecoribus & venationibus victitat. Vltra quos diſtenduntur ſupra mare Ponticum Bulgarorum ſedes.* Et poſteà, de Gothorum, Daciam tunc incolentium, expeditionibus loquens: *Poſt Herulorum cædem idem Hermanricus in Venetos arma commovit. Hi, ut initio expoſitionis, vel catalogo gentis dicere cœpimus, ab unâ ſtirpe exorti, tria nunc nomina reddidêre, id eſt, Veneti, Antes, Sclavi. qui, quamvis nunc, ita facientibus peccatis noſtris, ubique deſæviunt; tamen tunc omnes Hermanrici imperiis ſerviêre. Haſtorum quoque ſimiliter nationem, qui longiſſimam ripam oceani Germanici inſident, idem ipſe prudentiâ virtute ſubegit, omnibusque Scythiæ & Germaniæ nationibus, ac ſi propriis laboribus imperavit.* Heic *Venedorum*, ſive *Winidorum* pars adpellantur *Sclavini*, & *Sclavi.* cujus nominis populi alieniſſimo ſemper à Germanis fuiſſe, & nunc etiam eſſe genere, per Ruſſiam magnam ſive Moſcoviam, per Litaviam, Poloniam, Ruſſiam minorem, Podoliam, Moldaviam, Valachiam, Bulgariam, Serviam, Sclavoniam, Dalmatiam, Croatiam, Vinidorum marchiam, Carniolam, Moraviam, Bojohæmum, Luſatiam, & Caſſubiam, ſatis in confeſſo eſt. Secunda igitur illa pars *Antes*, & item tertia, quam falsò Italicæ ad Padum & mare Adriaticum gentis vocabulo adpellat *Venetos*, pro *Venedos*, ejuſdem quum fuerint cum Sclavis generis; ſatis manifeſtò inde liquet, omneis in univerſum Venedos non fuiſſe Germanos, ſed Sarmatas: quos rectiùs

posterior

poſterior ætas vocavit SLAVOS; quia ſibi ipſis dicebantur SLAVACI, &, variante dialecto, SLOVACI; ut latiùs alio opere (Deus volens propitius adnuat, precor) poſteà docebo. Huic locupletiſſimo Iornandis teſtimonio adde jam & hoc argumentum, quòd hodiéque ejusdem Slavici generis populi in Germaniâ, per Marchiam Brandeburgienſem, per Pomeraniam & Luſatiam, vulgò Germanis adpellantur *die* WENDEN; & regio, ab ejusdem generis natione habitata, inter Hiſtriam, Forum Iulium, Carniolam, Slavoniam, & Croatiam, *die Windiſche marck*, id eſt, *Vinidorum marchia*: item in Hungariâ, ſub Carpaticis, ſive Sarmaticis montibus, inter Vagum Granumque amneis, in eâ Slavici generis gente, quæ vulgò Germanis dicitur *die Zipſer*, vicus *Windiſche probe*: à quo haud procul alius vicus, ad Vagum amnem, de univerſæ gentis vocabulo vocatur *Slawiná*. Hoc igitur vocabulum haud de vano Germani Slavorum quibusdam, in Germaniam Illyricumque transgreſſis, impoſuerunt argumento; ſed quia jam anteà domi, trans Viſtulam in Sarmatiâ, eodem adpellatos ſciebant. quod antiquiſſimi quoque atteſtati ſunt Græcorum ſimul atque Romanorum ſcriptores. Variatum id fuiſſe, pro ratione dialectorum, jam in Sarmatiâ, quemadmodùm poſteà in Germaniâ & Illyrico, per E, & I; teſtis luculentiſſimus Livoniæ ager, antiquiſſima, ut mox oſtendam, Venedorum ſedes; ubi hodiéque opidum alterum dicitur *Wenden*, alterum cum flumine *Windaw*, & ad idem flumen, *Vſchewende*. Ex geminâ hac adpellatione rectè Græci Latinique auctores fecêre vocabula VENEDI, ſive, ut Ptolemæus habet, VENEDÆ, & VINIDI, ſive VINIDÆ, quod Iornandes ſive librarii Germaniſſantes fecerunt WINIDÆ. Antiquiſſimum hoc fuiſſe partis Sarmatarum nomen, ex eo perſpicitur, quòd jam ante Herodoti tempora, uti ſuprà in Gothonibus oſtenſum, ex ejus ſimilitudine electrum ab Italiæ flumine Pado & gente adcolâ Venetis in reliquam Italiam Græciamque venire creditum eſt. Faceſſat hinc cum ingenioſis nugis ſuis Goropius; qui ex eâdem nominis ſimilitudine, & neſcio quo paludum lacuumque, qui per Pruſſiam ſternuntur, argumento, Venedos docet ejusdem fuiſſe cum Venetis ad Adriaticum mare originis, à Paphlagonicâ gente Henetis propagatæ, quam gentem ille, ſolens ſuo more ſatis audaci, mirificâ nationum ſimul ac locorum temporumque convulſione confuſioneque, à Ponto Euxino non modò in Italiam, ſed & in Galliæ ſimulque Sarmatiæ extrema diducit: hoc uno per omnia ſua opera ſatis ineptus delirusque, quòd omneis totius Europæ, magnæque partis Aſiæ genteis ad unum Cimmeriorum (quos falsò vocat Cimbros) nomen referre conatur; adpellationes verò ſingularum ad unam ſuam lingvam Belgicogermanicam. quâ in re non animadvertit, ſe ridere ſeipſum, dum Græcos Latinosque ſuper exterarum gentium nomenclaturâ culpet. Divus Moſes ſacratiſſimis monimentis teſtatum reliquit, quot Noachi nepoteis pronepoteisque, in totidem fuiſſe diverſas nationes lingvasque diſtributum terræ orbem; quæ fuerunt numero LXIX. Hoc unum ſi ſatis conſideraſſent, vel credidiſſent noſtri illi χιμαιροποιοὶ geographi; certè ab infinitis iſtis, immenſisque laboribus, cùm ipſi, tùm nos liberi vacuique fuiſſemus. Egregiè quum omnia, nec ſine eminenti ingenio confinxerit Goropius de Venetis juxtà atque Venedis; tandem imperitè, ineptéque & abſurdè ex his, quia Germanis dicebantur *Wenden*, fecit *Veneticos Danos*. Ita ſanè: crederemus hoc rectè dici; ſi tam facilè perſvaſiſſet Sarmatas cum Germanis unius ejusdemque fuiſſe generis. nam Venedos fuiſſe Sarmatas, Danos verò Germanos, ſatis ſuperque comprobatum eſt. Sarmaticæ gentis VENEDORUM adpellationem ſi quis ad originem revocare velit, ad Sarmaticam, non Germanicam deſcendat lingvam neceſſe erit. Ex hac multo probabiliùs ego conjecerim, dictam fuiſſe gentem à vocabulo *Wedá* (Latinè ſcripſeris *Venda*) quod hamum piſcatorium ſignificat. quippe auctor noſter ait, *Venedos multum ex moribus Sarmatarum traxiſſe. nam quidquid inter Peucinos Fennosque ſilvarum ac montium erigatur, latrociniis pererraſſe*. quò etiam facit, quòd Ptolemæo gens dicitur *Venedæ*, & Iornandi *Vinidæ*; unde ſingularis numerus *Veneda*, & *Vinida*, à *Wedá*. Senſiſſe idem & antiquiſſimos Polonorum hiſtoriographos video; qui gentis regnique primordia fabulosè, ut ubique gentium omni ævo mos fuit, confingentes, inter primos reges numerarunt reginam *Vendam*. Verùm in talibus ne mihi quidem ipſi ſatis fido. ſcio divinationem hanc eſſe lubricam, incertam, ac ſæpenumerò fallacem.

Ceterùm

Ceterùm fineis Venedorum agris curatè exactéque circumſcribere, non hujus eſt operis. Magnam tamen, longéque ac latè diffuſam fuiſſe gentem, inde perſpicere licet, quòd à ſeptemtrionibus Finnos, à meridie Baſtarnas, genteis longè inter ſe diſſitas, attigerunt. Partem eorum agros jam Iuſtiniani tempore Baſtarnarum obſediſſe, ſuperiori capite ex Iornande didicimus. Reliquorum migratio in Germaniam quando facta ſit, alio loco dicetur. Hæc igitur de Venedis Sarmatis dicta ſufficiant. quæ quomodò ad Germaniam noſtram pertineant, nunc deinceps aperiam.

Apud auctorem noſtrum ſub finem libri de Germaniâ, narratio de Svionibus, Æſtiis, Sitonibus, Peucinis, Venedis, atque Fennis, hoc ordine perſcripta legitur: *Protinus deinde ab oceano Rugii & Lemovii. omniumque harum gentium inſigne, rotunda ſcuta, breves gladii, & erga reges obſequium. Svionum hinc civitates, ipſo in oceano, præter viros armaque, claſſibus valent.* & mox: *Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quòd extremus cadentis jam ſolis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut ſidera hebetet. ſonum inſuper ſe mergentis audiri, formasque deorum, & radios capitis aſpici, perſvaſio adjicit. Illuc uſque (& fama vera) tantùm natura. Ergo jam dextro Svevici maris litore Æſtiorum gentes alluuntur. quibus ritus, habitusque Svevorum; lingva Britannicæ propior. Matrem deûm venerantur. inſigne ſuperſtitionis formas aprorum geſtant. id pro armis, omniumque tutelâ, ſecurum deæ cultorem etiam inter hoſtes præſtat. Rarus ferri, frequens fuſtium uſus. Frumenta, ceterosque fructus patientiùs, quàm pro ſolitâ Germanorum inertiâ laborant. Sed & mare ſcrutantur; ac ſoli omnium ſuccinum, quod ipſi gleſſum vocant, inter vada, atque in ipſo litore legunt.* & deinde: *Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera ſimiles, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum, non modò à libertate, ſed etiam à ſervitute degenerant. Hîc Sveviæ finis. Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis aſcribam, dubito.* Hæc equidem hoc ordine in cunctis exemplaribus habentur. at ego maximoperè miror, quâ ratione Tacitus, perquàm curioſus alioquin auctor, heic à continentis Germaniæ populis Rugiis atque Lemoviis ad inſulas oceani, ſive ad Scandinaviam peninſulam transgreſſus, Svionum gente, Svevorum parte, illic memoratâ, antequàm Sitonas, ejuſdem peninſulæ Scandinaviæ ejuſdemque Svevorum generis gentem, Svionibus conterminam, explicaret, rurſus in continentem trajecerit, ad Æſtios, Pruſſiam Livoniamque, ut mox oſtendam, incolenteis extra Sveviam ſitas: atque hinc iterum in Scandinaviam, ad dictos Sitonas, hincque iterum in continentem ad Peucinos ac Venedos. Sanè, uti dicere liceat quod ſentiam, aut Tacitus ordinis ſui methodici, quem ubique antehac diligens curioſusque obſervavit, prorſus heic oblitus fuit; aut librarii negligentes ſupinique mirificè eum conturbarunt. hoc tamen potiùs crediderim; præſertim, quum concinnè congruéque, ſine ullius, etiam minimæ, particulæ diſpendio, vel permutatione reſtitui poſſit in hunc modum: *Illuc uſque (& fama vera) tantùm natura. Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera ſimiles, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum, non modò à libertate, ſed etiam à ſervitute degenerant. Hîc Sveviæ finis. Ergo jam dextro Svevici maris litore Aeſtiorum gentes alluuntur.* & reliqua, quæ ſequuntur de Æſtiis: quibus hæc rurſus rectè ritéque ſubnectuntur; *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes.* nam Æſtiis Peucini Venedique fuêre contermini. quod probatur, cùm ex ipſo hoc loco, tum ex aliorum ſcriptorum monumentis. Ex ipſo hoc loco; primùm, quia *dextro Svevici maris litore* eos *adlui* tradit; cujus ſiniſtrum litus, in Scandinaviâ, modò reliquerat. nam dextrum heic atque ſiniſtrum litora ita accipiuntur intrantibus hoc mare, ſive ſinum, ab occaſu in ortum versùs: cujus rei exemplum frequens apud auctores in Ponto Euxino. tum, quia *ſuccinum eos omnium ſolos in litore* ſuo *legere* ait: quod uni Pruſſiæ convenire, jam dudum ex iis, quæ ſuprà in Guttonibus differui, patuit; pluribusque mox aperiam. Præter Tacitum, de eâdem gente jam anteà audivimus Iornandem; qui deſcriptioni Winidarum gentis hæc ſubjungit: *Ad litus autem oceani, ubi tribus faucibus fluenta Viſtulæ fluminis ebibuntur, Viridarii reſident, ex diverſis nationibus aggregati. Poſt quos ripam oceani item Aeſti tenent, pacatum hominum genus omnino.* Et infrà, pòſt ejuſdem Venedorum gentis memorationem: *Haſtorum quoque ſimiliter nationem, qui longiſſimam ripam oceani Germanici*

manici

manici inſident, idem ipſe prudentiæ virtute ſubegit. Viridarios Viſtulæ amnis inſulas coluiſſe, ſuprà in Gothonibus docui. His igitur inſulis, quas Taciti ævo tenebant Gothones, quum continuet in litore Iornandes longiſſimo tractu *Hæſtos*, ſive *Aeſtos*; nulli allii hi eſſe poſſunt, quàm quos Æſtios Tacitus *in dextro Svevici maris litore*, proximos à Viſtulâ & Gothonum finibus memorat: quibus ſubjicit mox Venedos atque Fennos ab ſeptemtrionibus, à meridie Peucinos. De iiſdem Caſſiodorus in Variarum lib. v, epiſtolam habet Theoderici, Gothonum in Italiâ regis, his verbis conſcriptam: *Hæſtis Theodericus rex. Illo & illo legatis veſtris venientibus, grande vos ſtudium notitiæ noſtræ habuiſſe cognovimus; ut in oceani litoribus conſtituti, cum noſtrâ mente ligemini. Svavis nobis admodùm & grata petitio: ut ad vos perveniret fama noſtra, ad quos nulla potuimus deſtinare mandata. Amate jam cognitum, quem requiſiſtis ambientes ignotum. nam inter tot gentes viam præſumere, non eſt aliquid facile concupiſſe. Et ideò ſalutatione vos affectuoſâ requirentes, indicamus ſuccina, quæ à vobis per harum portitores miſſa ſunt, grato animo fuiſſe ſuſcepta: quæ ad vos oceani unda deſcendens, hanc leviſſimam ſubſtantiam, ſicut & veſtrorum relatio continebat, exportat. ſed unde veniat, incognitum vos habere dixerunt: quam ante omnes homines, patriâ veſtrâ offerente, ſuſcipitis. Hoc, quodam Cornelio ſcribente, legitur, in interioribus inſulis oceani, ex arboris ſucco defluens (unde & ſuccinum dicitur) paulatim ſolis ardore coaleſcere. fit enim ſudatile metallum teneritudo perſpicua; modò croceo colore rubens, modò flammeâ claritate pingveſcens; ut cùm in maris fuerit delapſa confinio, æſtu alternante purgata, veſtris litoribus tradatur expoſita. Quod ideò judicavimus indicandum; ne omnino putetis notitiam noſtram fugere, quod occultum creditis vos habere. Proinde requirite nos ſæpè per vias, quas amor veſter aperuit.* Ad hunc Theodericum eâ de causâ Hæſti legationem cum donis miſerunt, amicitiam ejus expetentes, quia conterminos quondam apud Viſtulam amnem habuerant Gothones. De Æſtiis etiam Eginhardus, in vitâ Caroli: *Hunc ſinum* Codânum *multæ circumſident nationes: Dani ſiquidem, & Sveones, & quos Nortmannos vocamus, ſeptemtrionale litus, & omnes in eo inſulas tenent. At litus auſtrale Sclavi, & Aiſti, & aliæ diverſæ incolunt nationes.* Sclavi tunc tenebant, à Viſtulâ ad Cimbrorum uſque peninſulam. aliæ verò illæ nationes fuêre Venedi, & Finni; ac forte etiam per errorem Eginhardi Lappiones, qui ſeptemtrionale tenuerunt litus. inter Venedos ac Slavos fuêre Æſti; nempe in Pruſſiâ atque Livoniâ. Quin etiam in hac ad hanc uſque diem nomen eorum incorruptum Germanis permanet, in tertiâ totius regionis parte, cujus incolæ vulgari vocabulo dicuntur *de* Esten.

Iam igitur, quia ſatis abundéque ſuprà demonſtratum, Venedos, Sarmaticam gentem, antiquiſſimis temporibus hoc litus adcoluiſſe; Æſtios verò, Taciti ævo idem litus tenenteis, Germanos fuiſſe cùm ipſe Tacitus evidentiſſimo lingvæ Celticæ morumque Svevicorum indicio, tùm legatio cum donis ab Æſtiis ad Theodericum Gothonum, Germanicæ gentis, regem miſſa teſtetur: certum eſt, Æſtios quondam, ex Germaniâ in Sarmatiam transgreſſos, hæc loca, ſubmotis Venedis, occupaſſe. Ptolemæus tamen per omnem Germaniam (forte per omnem terræ orbem) noviſſima cum antiquiſſimis permiſcens, Venedas in ipſo oceani litore, antiquâ ſede poſuit. De transmigratione Æſtiorum è Germaniâ in Sarmatiam, nihil certi attulerim. ex lingvâ tamen eorum, quæ Britannicæ, quàm Svevicæ, quæ erat contermina, Taciti ævo fuit propior, ego conjecerim prope Galliam eos quondã incoluiſſe. quidpe in vitâ Agricolæ Tacitus *ſermonem Britannorum haut multum* ait eſſe *diverſum* ab Gallorum ſermone. gentes autem Germaniæ Rhenum adcolentes uno in commune nomine dicti fuerunt *Iſtævones*, ſive, ut antiquiſſimi Græcorum retulerunt, *Oſtiones*, & *Oſtiai*, de quibus infrà nobis erit ſermo. Tranſierunt igitur Æſtii à Rheno in Sarmatiam longè ante Cæſaris in Galliam Comatam expeditiones. nam qui ejus ævo in ulteriori Rheni ripâ reperti ſunt populi, eos ſedeis illic non nuperas tunc, ſed ſatis antiquas habuiſſe; ex iis patuit, quæ ſuprà in eorum explicatione dicta ſunt. Forte Æſtii noſtri ab iis Germanis Rheni ripâ pulſi ſunt, qui primi, vel poſt primos proximi in Galliam transgreſſi ſunt. Tacitus tradit *frumenta* eos, *ceteroſque fructus patientiùs, quàm pro ſolitâ Germanorum inertiâ, laboraſſe.* hoc forte etiam à Rheno attulerunt. nam de Vbiis ſic Cæſar belli Gall. comment.

ment. IV : *Vbiorum fuit civitas ampla atque florens , ut eſt captus Germanorum , & paullo, etiam ceteris, qui ſunt ejusdem generis , humaniores ; propterea quod Rhenum attingunt , multique ad eos mercatores ventitant , & ipſi propter propinquitatem Gallicis ſunt moribus aſſuefacti .*

Nomen ÆSTIORUM apud Tacitum in vulgatis exemplaribus legitur *Aeſtyorum* : idque ſe repoſuiſſe tradit Rhenanus , pro alio vulgato *Eſtuorum* ; quia *adparebat* (ſic ait) *in archetypo fuiſſe Aeſtuorum pro Aeſtyorum* . Hoc ego miror Lipſium non notaſſe ex ſuo Vaticano , & aliis . Mihi certè nullo pacto credibile fieri poteſt , ſcripſiſſe Tacitum *y* ; quum Græca hæc ſit litera , Germanico , ſive Celtico vocabulo , quod etiam nunc eſt *Eſten* , minimè conveniens , nedum neceſſaria . ÆSTII verò rectè dicebantur Tacito , qui aliis ÆSTI & HÆSTI ; quemadmodùm *Chaſuarii* , *Burii* , *Lugii* , *Burgundii* , *Rugii* , aliis dicti fuêre *Chaſuari* , *Buri* , *Lugi* , *Burgundi* , *Rugi* . Apud Eginhardùm AISTI , non tribus , ſed duabus tantùm ſyllabis exprimi debent , per diphthongum *αι* : hæc quidpe Latinis redditur per *æ* . Goropii heic nequis admittat audaciam nimis præfractam : qui quum alios monere ſciverit , *ne temerè quidquam , ſine diligentiſsimâ expenſione , in bonis ſcriptoribus immutarent* ; *quum ingenii oſtentatio , contra vetuſtam lectionem quæſita , vel in grammatico ſit infamis* : tamen ipſe abſtinere heic manus à Tacito , graviſſimo auctore , haud potuit ; quin ad immaneis ſuas fabulas Æſtiorum nomen vitiaret in *Auſtros* ; haud equidem contra librarios , typographosve œſtro percitus furens ; ſed adversùs ipſum Tacitum , quem vim vocis ignoraſſe arguit . Tantane eſſe potuit huic homini contra tot antiquos auctores , Tacitum , Iornandem , Theodericum regem , & Eginhardum , confidentia ? de Tacito , Romano homine , uti taceam ; Eginhardus Germanus , Iornandesque & Theodericus rex , in Italiâ Gothi , an Germanorum nomen ignorare potuerunt ; maximè verò Theodericus rex , ad quem legati ex eâ gente venerunt , quique ad eos literas , cum nominis eorum inſcriptione miſit ? Haud credibile . Ipſe Goropius ſi fineis Æſtiorum ſatis ex dictis auctoribus didiciſſet ; neque ignoraſſet , hodiéque illic partem finium vocari *Eſten* : certè fabulas tam abſurdas confingere numquàm ſuſtinuiſſet . Sed hoc unum ei videtur jam inde ab initio fuiſſe inſtitutum , uti urbis ſuæ Antuerpienſis primordia & antiquitatem in cœlum uſque per vera per falſa eveheret . quâ licentiâ longiùs vagatus , omneis per terræ orbem gentes inter ſe confudit , cœlumque , quod ajunt , terræ miſcuit . De *Auſtraniâ* , *Actaniâque* inſulis , Plinio inter Cimbrorum promontorium & Rheni oſtia memoratis , quas idem Goropius heic in eodem Auſtrorum ſuorum litore collocat , ſuprà dictum eſt .

Sed fines quoque Æſtiis certi nunc circumſcribantur . Equidem cenſeo , non minoribus olim eos incoluiſſe finibus , quàm nunc poſteri eorum Pruſſii atque Livones incolunt ; ſed fortè paullo latioribus . Terminos igitur iis ſtatuo iſtos : Ab oriente , quà Venedis erant juncti , primùm eosdem , quibus Livonia ab oriente finitur , ad amnem uſque Litaviæ Sacrum , qui , vulgari vocabulo *Swieta rzeká* , infra Vilnam urbem in Viliam flumen incidit : inde ipſum Viliam , & mox adverſum Mæmelium , ad confluentem uſque Nemenii : hinc lineam ad confluentem uſque amnis , qui infra Maſoviæ opidum *Nur* Bugi miſcetur . hinc ab auſtro , quà contermini fuêre Peucini , Bugem , & Viſtulam , ad confluentem uſque Brogii amnis . ab occidente , quà Gothones fuêre proximi , eumdem Viſtulam ; & ubi is in cornua ſcinditur , alveum ejus maximè orientalem ; cujus oſtium primò in lacum apud Elbingium opidum , dein verò unà cum lacu apud Balgam opidum in mare Svevicum exit . hinc ipſum mare ad oſtium uſque Narvæ amnis , extremum Livoniæ versùs ſeptemtriones terminum . ultra hunc Æſtios non extendo , quia Tacitus diſertè Venedos facit conterminos Fennis ; & Eginhardus dextrum Svevici maris litus ab aliis etiam , præter Slavos & Æſtios , nationibus teneri tradit : nec hodiè Germanorum nomen ultra Livoniæ fineis adſcendit . Regiones dictis finibus nunc continentur , præter Livoniam & Pruſſiam , primùm ea , quæ media inter Livoniam , Litaviam & Pruſſiam , vulgò incolis vocatur *Sámodzka zemlá* , Polonis *Smudzka ziemiá* , Germanis *Samaiten* , Latinè *Samogitia* : deinde Litaviæ pars in lævâ Mæmelii

R ripâ ,

ripâ, ad prædictum uſque oppidum *Nur.* hinc Maſoviæ dimidia pars, dextris Bugis Viſtulæque ripis adfixa. Ad extremos uſque Livoniæ fineis pertinuiſſe quondam Æſtios, nomen illic antiquum in hanc uſque diem durans teſtatur, tum Iornandes, qui longiſſimum Germanici maris litus eos tenuiſſe adfirmat. Viſtulam attigiſſe, patet ex Eginhardi teſtimonio; qui auſtrale dicti maris litus à Slavis & Aiſtis, aliisque inde nationibus teneri tradit; nec ullos alios inter Slavos, quorum pars ad Viſtulam uſque manſit in Caſſubiâ, & Aiſtos collocat. tum verò ex eo maximè liquet, quod Tacitus & Theodericus rex teſtantur, ab Æſtiis, omnium mortalium ſolis, legi in litore maris ſuccinum. quod Pruſſiæ litori, quod eſt ad Viſtulæ oſtium maximè orientale, in regione vulgò dicta *Sudaw*, quàm veriſſimè attribuitur.

Certum igitur eſt, jam inde ab antiquiſſimis ſæculis Pruſſiam atque Livoniam incoluiſſe Germanos: quos imperitum nunc geographorum vulgus, poſterioribus demum temporibus huc transgreſſos opinantur, quia Ptolemæus, quem unum illi ſequuntur, reliquis non lectis, vel non intellectis, Germaniam Viſtulâ finit.

In plureis nationes, pluraque nomina fuiſſe diviſam Æſtiorum gentem, oſtendit Tacitus vocabulo pluralis numeri *gentes*. Plinius loco ſuprà dicto ita de his oris: *Nec eſt minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Viſtulam uſque fluvium, à Sarmatis Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* Nempe, ut antè dictum, omneis gentes, à Finniâ ad Viſtulam uſque, Sarmatici eſſe generis crediderunt illi, qui hoc tradiderunt. Venedos à Finnis ad Æſtios uſque perveniſſe, jam antè oſtenſum eſt. medii igitur illi, inter Venedos & Viſtulam, *Scyri* & *Hirri*, nulli alii fuêre, quàm Æſtii, in duo genera duasque adpellationes diviſi.

SCYRI aliis etiam auctoribus compluribus memorantur. Hos fuiſſe eoſdem, qui nunc dicuntur *Pruſſii*, vulgò *die Preuſſen*, &, variantibus dialectis, *de Prüſſen*, & *Prützen*; inde colligo, quod à poſterioribus ſcriptoribus nomen eorum in Gothorum, Daciam tunc colentium, expeditionibus in Mœſias & Thraciam refertur. Pars ſcilicet eorum cum Gothis, vicinis ſuis, à Viſtulâ ad Mæotin paludem, & inde ad Ponticum mare, & in Daciam migraverunt; quemadmodùm & Rugiorum, & Herulorum, & Burgundiorum portiones cùm iiſdem Gothis profectos, ſuprà oſtendi. De hac Gothorum migratione ita Iornandes: *Filimer, filio Gandarici, conſilium ſedit, ut exinde cum familiis Gothorum promoveret exercitus. Qui aptiſſimas ſedes locaque dum quæreret congrua, pervênit ad Scythicas terras, quæ lingvâ eorum Ouin vocabantur. ubi delectato magnâ ubertate regionum exercitu, & medietate tranſpoſitâ, pons dicitur, unde amnem tranſjecerat, miſerabiliter corruiſſe: nec ulterius jam cuiquam licuit ire, aut redire. nam is locus, ut fertur, tremulis paludibus voragine circumjectâ concluditur: quem utrâque confuſione natura reddidit inpervium. Hæc igitur pars Gothorum, quæ à Filimer dicitur in terras Ouin, emenſo amne, tranſpoſita, optatum potita ſolum. Nec mora: ilico ad gentem Spalorum adveniunt. conſertoque prœlio victoriam adipiſcuntur. Exindeque jam velut victores ad extremam Scythiæ partem, quæ Pontico mari vicina eſt, properant.* Per Scythiæ vocabulum intelligi heic Sarmatiam, Viſtulâ finitam, pontemque ſuper Viſtulam fuiſſe extructum, ſuprà in Gothis monſtravi. Terra igitur hæc OVIN, Gothorum finibus adverſa, nulla alia eſt, quàm quæ nunc Pruſſia dicitur, paludibus lacubusque creberrimis præpedita atque invia. Ejusmodi terræ etiam nunc Saxonibus vocantur *Ouwen*. Hinc igitur maximè credibile fit, partem quamdam Scyrorum, id eſt, Pruſſiorum, unà cum vicinis ſuis Gothis in longinquam illam expeditionem fuiſſe profectos. Procopius, rer. Gothicar. lib. I; ſub Zenone in oriente, Auguſtulo in occidente imperatoribus: Ἐτύγχανον δὲ Ῥωμαῖοι χρόνῳ τινὶ πρότερον, Σκίρρους τέ καὶ Ἀλανοὺς, καὶ ἄλλα ἄττα Γοτθικὰ ἔθνη ἐς ξυμμαχίαν ἐπαγαγόμενοι. id eſt; *Romani verò paullo ante hæc Scirros Alanosque, & alias nonnullas Gothicas genteis in ſocietatem adſciverant.* Sidonius Apollinaris, carmine VII:

—— Pugnacem Rugum, comitante Gelono,
Gepida trux ſequitur; Scerum Burgundio cogit,

Chunus,

Chunus, *Bellonotus*, *Neurus*, *Baſtarna*, *Toringus*.

Fallitur igitur Iornandes, qui eodem libro poſteà Scyros ſub Alanorum gente comprehendit, his verbis: *Scyri verò, & Satagarii, & ceteri Alanorum, cum duce ſuo nomine Candax, Scythiam minorem, inferioremque Mœſiam accepêre.* Vel Iornandes heic, ut dixi, vel interpretes ejus falluntur. hoc tamen citiùs crediderim. poterat quidpe Iornandes Satagarios ex Alanorum gente intellexiſſe; Scyros verò non item. Hos Svevicum mare adcoluiſſe, luculentiſſimus diſertiſſimusque teſtis eſt Plinius. Sed & ipſe Iornandes paullo pòſt, nec in Scythiâ minore, ad Pontum, nec in Mœſiâ inferiore ponit Scyros; ſed in Daciâ, apud Pathiſſum amnem, ex adverſo Mœſiæ ſuperioris, Gothis, qui tunc Pannonias tenebant, conterminos, ac fœderatos, ducibus ipſis attributis Edicâ & Wulfo: quorum vocabulorum hoc merè Germanicum, etiam nunc in frequenti apud Germanos eſt uſu; quo feram ſimul adpellant pecoribus infeſtam ſimulque ceu proprio nomine viros. Verba Iornandis, de Hunnimundo Svevorum, nempe Quadorum, Iazygibus Sarmatis conterminorum rege, hæc ſunt: *Sed ille immemor paternæ gratiæ, poſt aliquod tempus conceptum dolum parturiens, Scyrorum gentem incitavit, (qui tunc ſupra Danubium conſidebant, & cum Gothis pacificè morabantur) quatenus ſciſſi ab eorum fœdere, ſecumque juncti, in arma proſilirent, gentemque Gothorum invaderent.* Et paullo pòſt: *Scyrorum exitium Svevorum reges Hunnimundus & Alaricus veriti, in Gothos arma moverunt; freti auxilio Sarmatarum, qui cum Brugâ, & Bagai regibus ſuis, auxiliarii eorum deveniſſent: ipſaſque Scyrorum reliquias, quaſi ad ultionem ſuam acriùs pugnaturas, accerſentes, cum Edicâ & Wulfo, eorum primatibus, habuerunt ſimul ſecum tàm Gepidas, quàm ex gente Rugorum non parva ſolatia.* Ad hunc modum ubique Scyri Germanicis gentibus conjunguntur.

HIRRI nemini, præterquàm Plinio, memorantur. Hos igitur alteram partem fuiſſe Æſtiorum judico, qui nunc adpellantur *Livones*, vulgò *Lieflånder*, à ſolo, quod incolunt, *Liefland*.

PRUSSIORUM, LIVONUMque nomina quando primùm exorta, haud facile diſpectu eſt. Pruſſiorum tamen primus, quorum ſcripta exſtent, meminit Helmoldus, in chronico Slavorum; ut mox videbimus: apud quem, ut & apud Mag. Adamum Bremenſem, ſunt *Pruzzi*, ex patriâ Lubecenſium, Hamburgienſium, ac Bremenſium dialecto, quâ dicuntur vulgò *Prützen*. Sigeberto, in chronico, Italicæ gentis vocabulo adpellantur *Brutii*, in his verbis: *Sanctus Wictech* (lege *Woitech*. nam hodieque Bojohæmis *Albertus* dicitur *Woytiech*, & Polonis *Woyciech*) *Pragenſis epiſcopus, cognomento Adelbertus; ſanctitate & doctrinâ apud Winidos claret. qui apud Brutios martyrizatus.* Delirant, qui *Βορέσκους*, *Boruſcos*, Ptolemæo apud Riphæos monteis memoratos populos, corrumpunt in Boruſſos, interpretanturque Pruſſios. Nec minor eſt eorum error, qui gentem hanc dictam volunt Sarmaticâ lingvâ *Pruſſacy*, quaſi *Poruſſacy*, id eſt, juxta Ruſſos colentes; quemadmodùm Pomerani dicti ſunt eidem genti *Pomorzáni*, id eſt, maris adcolæ; & *Polabi* quondam, ſive *Polabingi*, *Polábiáni*, id eſt, adcolæ Albis amnis, qui etiam nunc Slavis vocatur *Lábiá* & *Lábe rzeká*. Quidpe Ruſſi nullo umquàm ævo prope Pruſſiam incoluerunt. neque hæc ratio adpellationis in Pruſſiis, quemadmodùm in Pomeranis, & Polabinis, valere poteſt. terras enim inter Viſtulam & Albim ipſi Slavi incoluerunt; nominaque ſibi illic ex regionum ſitu invenerunt. Pruſſiam verò, jam inde ab antiquiſſimis temporibus, nulli niſi Germani tenuerunt: quos Sarmaticum nomen, à Sarmatis inditum, ſibi vendicaſſe, non eſt veriſimile. Helmoldus lib. I, cap. I, ſub uno Pruſſiæ nomine etiam Livoniam comprehendit, id eſt, omne Æſtiorum ſolum. *Slavorum*, inquit, *populi multi ſunt, habitantes in litore Baltici maris. Hoc mare multæ circumſident nationes. Dani ſiquidem, ac Sveones, & quos Northmannos vocamus ſeptemtrionale litus & omnes in eo obtinent inſulas. at litus auſtrale Slavorum incolunt nationes; quorum ab oriente primi ſunt Ruzi, deinde Poloni, habentes à ſeptemtrione Pruzos; ab auſtro Bojemos, & eos qui dicuntur Morabi, Carinthi, atque Sorabi.* Sed hoc parum peritè, vel curatè; quum Pruſſii nulli fuerint Slavi.

Ceterùm loci alicujus, vici, vel opidi in Æſtiorum ſolo antiquitatem à nemine veterum auctorum notatam reperio. Antiquiſſimum tamen, ſine dubio, eſt opidum ſuprà dictum in Livonibus VENEDUM, vulgò *Wenden*; ut quod ab vetuſtiſſimis cultoribus Venedis ortum ſimul accepit atque nomen.

De vitâ, ac moribus Æſtiorum, hæc Tacitus: *Frumenta, ceteroſque fructus patientiùs, quàm pro ſolitâ Germanorum inertiâ, laborant.* Boni igitur agricolæ, bonique patresfamilias jam inde ab antiquiſſimis temporibus Pruſſii noſtri atque Livones. quod ipſum fortè, ut antè dictum, à Rheni ripâ in has oras attulerunt. De reliquis Germanis ſic anteà dixerat Tacitus: *Nec enim cum ubertate & amplitudine ſoli, labore contendunt; ut pomaria ſerant, & hortos ſepiant, & prata rigent.* Pacis amor illud præſtitit Æſtiis noſtris. nam ita de iis Iornandes: *Pacatum hominum genus omnino.* quidpe qui tanto ſtudio agriculturam curaverint, eos belli crebriſque ſoli mutationibus abſtinuiſſe neceſſum eſt. Hinc ſequutum eſt illud, quod Helmoldus de gente hac prædicat, his verbis: *Pruzi necdum lumen fidei cognoverunt. tamen ſunt homines multis naturalibus bonis præditi, humaniſſimi erga neceſſitatem patientes. quin etiam obviam tendunt his, qui in mari periclitantur, vel qui à piratis infeſtantur; & ſubveniunt eis. Aurum & argentum pro minimo ducunt. pellibus abundant peregrinis; quarum odor letiferum noſtro orbi ſuperbiæ venenum propinavit. Et illi quidem ut ſtercora hæc habent: ad noſtram, credo, damnationem; qui ad marturinam veſtem anhelamus, quaſi ad ſummam beatitudinem. itaque pro laneis indumentis, quos nos appellamus faldones, illi offerunt tam pretioſas martures. Multa poterant dici de hoc populo laudabilia in moribus, ſi haberent ſolam fidem Chriſti: cujus prædicatores immaniter perſequuntur. Apud illos martyrio coronatus eſt illuſtris Bojemiæ epiſcopus, Adelbertus. Vſque hodiè profectò inter illos, cùm cetera omnia communia ſint cum noſtris, ſolus prohibetur acceſſus lucorum, & fontium: quos autumant pollui Chriſtianorum acceſſu. Carnes jumentorum pro cibo ſumunt: quorum lacte vel cruore utuntur in potu; ita ut inebriari dicantur. Homines cærulei, facie rubeâ, & criniti. Præterea inacceſſi paludibus, nullum inter ſe dominum pati volunt.*

Hæc igitur ferè ſunt, quæ, ad illuſtrandum conterminum patriæ terræ ſolum, ex ultimâ antiquitate produci potuerunt. His jam addere & ea, quæ de ſuccini lectione in Gothonum Æſtiorumque litore vetuſtiſſimi mortalium literis mandaverunt, haud alienum nec incommodum fuerit. Omnium ferè ſententias collegit Plinius, in lib. XXXVII, cap. II. cujus verba heic adſcribere viſum eſt. In argumento capitis hæc leguntur verba: *Quæ mentiti ſunt auctores de ſuccino.* dein poſt memorata cryſtallina, & murrhina, ſic infit: *Proximum locum in deliciis (feminarum tamen adhuc tantùm) ſuccina obtinent; eamdemque omnia hæc, quam gemmæ, auctoritatem: ſanè majorem, aliquibus de cauſis, cryſtallina, & murrhina, rigidi potus utraque. In ſuccinis cauſam ne deliciæ quidem adhuc excogitaverunt. occaſio eſt vanitas Græcorum diligentiæ. Legentes modò æquè perpetiantur me de ortu eorum . . . . . . : cùm hoc quoque interſit vitæ, ſcire poſteros, quidquid illi prodidêre mirandum. Phaëthontis, fulmine icti; ſorores fletu mutatas in arbores populos, lacrymis electrum omnibus annis fundere juxta Eridanum amnem, quem Padum vocamus, & electrum appellatum, quoniam ſol vocitatus ſit Elector, plurimi poëtæ dixêre, primique, ut arbitror, Aeſchylus, Philoxenus, Nicander, Euripides, Satyrus. quod eſſe falſum, Italiæ teſtimonio patet. Diligentiores eorum, Electridas inſulas in mari Adriatico eſſe, dixerunt, ad quas delaberetur Padus. quâ appellatione nullas umquàm ibi fuiſſe, certum eſt: nec verò ullas ibi appoſitas eſſe, in quas quidquam curſu Padi devehi poſſit. Nam quòd Aeſchylus in Iberiâ, hoc eſt in Hiſpaniâ, Eridanum eſſe dixit, eumdemque appellari Rhodanum; Euripides rurſus, & Apollonius in Adriatico litore confluere Rhodanum, & Padum; feliciorem veniam facit ignorati ſuccini in tantâ orbis ignorantiâ. Modeſtiores, ſed æquè falſum, prodidêre, in extremis Adriatici ſinus rupibus inviis arbores ſtare, quæ Canis ortu hoc effunderent gummi. Theophraſtus in Liguriâ effodi dixit: Phaëthontem in Aethiopiâ obiiſſe. ob id delubrum ibi eſſe Hammonis, atque oraculum; electrumque gigni. Philemon foſ-*

ſile eſſe, & in Scythiâ erui duobus locis: candidum, atque cerei coloris, quod vocaretur electrum; in alio loco fulvum, quod appellaretur ſualternicum. Demoſtratus lyncurion id vocat; & fieri ex urinâ lyncum beſtiarum; è maribus fulvum & igneum; è feminis langvidius, atque candidum. Alii dixêre langurium; & eſſe in Italiâ beſtias langurias. Zenothemis langas vocat eaſdem, & circa Padum iis vitam affirmat. Sudines arborem, quæ gignat in Liguriâ. In eâdem ſententiâ & Metrodorus fuit. Sotacus credidit in Britanniâ arboribus effluere, quas electridas vocavit. Pytheas Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æſtuarium oceani, Mentonomon nomine, ſpatio ſtadiorum ſex millium. ab hoc diei navigatione inſulam abeſſe Baſiliam. illò vere fluctibus advehi, & eſſe concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximiſque Teutonis vendere. Huic & Timæus credidit: ſed inſulam Baltiam vocavit. Philemon negavit flammam ab electro reddi. Niceas ſolis radiorum ſuccum intelligi voluit. hos, circa occaſum, credit, vehementiores in terram actos, pingvem ſudorem in eâ parte oceani relinquere; deinde æſtibus in Germanorum litora ejici. & in AEgypto naſci ſimili modo, & vocari ſacal. item in Indiâ; gratiuſque thure eſſe Indis. in Syriâ quoque feminas verticillos inde facere; & vocare harpaga, quia folia & paleas, veſtiumque fimbrias rapiat. Theophraſtus oceano id exæſtuante ad Pyrenæi promontorium ejici. quod & Xenocrates credidit; qui de iis nuperrimè ſcripſit. Vivit adhuc Aſdrubas; qui tradidit, juxta Atlanticum mare eſſe lacum Cephiſida, quem Mauri vocant Electrum (lege *Electridem. hunc ſole excalfactum, è limo dare electrum fluitans. Mneſias, Africæ lacum, Sicyonem appellatum, & Crathin amnem, in oceanum effluentem è lacu: in quo aves, quas meleagrides & penelopas vocat, vivere. ibi naſci ratione eâdem, quâ ſuprà dictum eſt de Electride lacu. Theomenes dicit, juxta Syrtim magnam hortum Heſperidum eſſe; ex quo in ſtagnum cadat: colligi verò à virginibus Heſperidum. Cteſias, Indis flumen eſſe Hypobarum; quo vocabulo ſignificetur omnia vaſa ferre bona: fluere à ſeptemtrione in exortivum oceanum, juxta montem ſilveſtrem, arboribus electrum ferentibus. arbores eas aphytacoras vocari; quâ appellatione ſignificetur prædulcis ſvavitas. Mithridates in Germaniæ litoribus eſſe inſulam; vocarique eam Oſerictam, cedri genere ſilvoſam. inde defluere in petras. Xenocrates non ſuccinum tantùm in Italiâ, verùm etiam thieum vocari: à Scythis* (lego *ab AEgyptiis*) *verò ſacarium; quoniam & ibi naſcatur. alios putare in Numidiâ gigni. Super omnes eſt Sophocles, tragicus poëta. quod equidem miror, tantâ gravitate cothurni, & præterea vitæ famâ, aliàs principe loco genitus Athenis, rebus geſtis, exercitu ducto. hic ultra Indiam fieri dixit è lacrymis meleagridum avium, Meleagrum deflentium. quod & credidiſſe eum, vel ſperaſſe aliis perſvaderi poſſe, quis non miretur? quamve pueritiam tam imperitam poſſe reperiri, quæ avium ploratus annuos credat, lacrymaſve tam grandes; aveſque è Græciâ, ubi Meleager periit, ploratum iſſe in Indos? Quid ergo? non multa æquè fabuloſa produnt poëtæ? Sed hoc eâ in re, quæ quotidiè invehatur, atque abundet, & hoc mendacium coarguat, ſeriò quemquam dixiſſe, ſumma hominum contemtio eſt, & intoleranda mendaciorum impunitas.* Hæc Plinius. quibus adjicere libeat & ea, quæ Diodorus, libro v, retulit his verbis: *Τῆς Σκυθίας, τῆς ὑπὲρ τὴν Γαλατίαν, ταντικρὺ νῆσός ἐστι πελαγία κατὰ τὸν ὠκεανὸν, ἡ προσαγορευομένη Βασίλεια· εἰς ταύτην ὁ κλύδων ἐκβάλλει δαψιλὲς τὸ καλούμενον ἤλεκτρον, οὐδαμοῦ δὲ τῆς οἰκουμένης φαινόμενον.* hoc eſt: *Ex adverſo Scythiæ, quæ ſupra Galliam eſt, inſula in oceano eſt, quam Baſiliam vocant. in hanc electrum abundè fluctibus ejicitur; aliàs nuſquàm in orbe terrarum conſpectum.* Narrat hinc fabulam de Phaëthonte. Pergit deinde Plinius cap. III, his verbis: *Certum, eſt gigni in inſulis ſeptemtrionalis oceani; & à Germanis appellari gleſſum. itaque & à noſtris unam inſularum ob id Gleſſariam appellatam, Germanico Cæſari ibi claſſibus rem gerente, Auſtraniam à barbaris dictam. Naſcitur autem defluente medullâ pinei generis arboribus; ut gummi in ceraſis, reſina pineis. Erumpit humoris abundantiâ: denſatur rigore, vel tepore autumnali. cùm intumeſcens æſtus rapuit ex inſulis, adverſa* (malè vulgò *certè*) *in litora expellitur; ita volubile, ut pendere videatur, atque conſidere in vado. quod arboris ſuccum eſſe priſci noſtri credidêre; ob id ſuccinum appellantes. Pineæ autem arboris eſſe, indicio eſt pineus in attritu odor; & quòd accenſum tedæ modo*

ac vidore

ac nidore flagret. Et paullo pòſt: *Liquidum primò deſtillare, argumento ſunt quædam intus tranſlucentia; ut formicæ, aut culices, lacertæque, quas adhæſiſſe muſteo non eſt dubium, & incluſas indureſcenti. Genera ejus plura. candida odoris præſtantiſſimi. Sed nec his, nec cereis pretium. fulvis major auctoritas. ex iis etiamnum amplior tranſlucentibus; preterque ſi nimiò ardore flagrent: imaginemque igneam ineſſe, non ignem, placet.* & mox: *Ceterùm attritu digitorum acceptâ caloris animâ, trahunt in ſe paleas, ac folia arida, ac philyras; ut magnes lapis ferrum. Ramemta quoque ejus in oleo addita flagrant dilucidiùs, diutiúsque, quàm linei medulla. Taxatio in deliciis tanta, ut hominis, quamvis parva effigies, vivorum hominum vigentiumque pretia ſuperet.* Hactenus Plinii verba. quibus addo, quæ Tacitus, & Theodericus rex, in Æſtiorum gente, de eâdem re retulerunt. Tacitus hæc: *Sed & mare ſcrutantur; ac ſoli omnium ſuccinum, quod ipſi gleſum vocant, inter vada atque in ipſo litore legunt. Nec, quæ natura, quæve ratio gignat, ut barbaris, quæſitum, compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat; donec luxuria noſtra dedit nomen. ipſis in nullo uſu. rude legitur, informe perfertur; pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum eſſe intelligas: quia terrena quædam, atque etiam volucria animalia plerumque interlucent; quæ implicata humore, mox, dureſcente materiâ, cluduntur. Fecundiora igitur nemora, lucosque, ſicut Orientis ſecretis, ubi thura balſamaque ſudantur, ita Occidentis inſulis terriſque ineſſe crediderim; quæ, vicini ſolis radiis expreſſa, atque liquentia, in proximum mare labuntur, ac vi tempeſtatum in adverſa litora exundant. Si naturam ſuccini admoto igne tentes, in modum tedæ accenditur; alitque flammam pingvem, & olentem: mox ut in picem, reſinamve lenteſcit.* Theodericus rex in epiſtolâ prædictâ, quam ad Æſtios ſuper ſuccinis ſibi miſſis ſcripſit: *Ad vos oceani unda deſcendens, hanc leviſſimam ſubſtantiam, ſicut & veſtrorum relatio continebat, exportat. ſed unde veniat, incognitum vos habere dixerunt: quam ante omnes homines, patriâ veſtrâ offerente, ſuſcipitis. Hoc, quodam Cornelio ſcribente, legitur, in interioribus inſulis oceani, ex arboribus ſucco defluens, unde & ſuccinum dicitur, paulatim ſolis ardore coaleſcere. fit enim ſudatile metallum teneritudo perſpicua; modò croceo colore rubens, modò flammeâ claritate pingveſcens: ut, cùm in maris fuerit delapſa confinio, æſtu alternante purgata, veſtris litoribus credatur expoſita.* Hæc illi priſci mortales. in quibus quid verum, quidve falſum ſit, diſpiciendum eſt. Primùm equidem, cur Græcorum alii ex aliis id regionibus venire tradiderunt, cauſa fuit, quòd pluribus in locis gignebatur: quemadmodùm in Britanniæ, Hiſpaniæ, & aliarum terrarum litoribus reperitur. Hinc inſula ante Saxonum litora, quæ incolis Germanis dicebatur *Auſtrania* (nunc eſt *Strant*) militibus Romanis vocata eſt *Gleſſaria*: quam noſtri ſæculi geographi, cœli terrarumque omnium ignari, in Æſtiorum litore interpretantur peninſulam Sudavienſem, quia ad hanc maximè, ut mox oſtendam, ſuccinum hodiè legitur. hinc itidem aliæ numero complures inſulæ, in Germanicum mare ſparſæ, quæ nunc adpellantur Farriæ, quondam Romanis dictæ fuêre *Gleſſariæ*, à *gleſſo*, quod eſt ſuccinum; & ab eodem argumento Græcis *Electrides*. Verùm tamen, ſuccinum, quod ad Hiſpaniæ, Britanniæ, aliarumque terrarum litora olim legebatur, quodque etiam nunc legitur, ſemper æſtimatum fuit pravum, ignobile, & nullius pretii; ita uti pro nullo habeatur; omniſque nobilitas ac fama uni ſoli Pruſſiaco ſuccino omni ævo manſerit. unde etiam Tacitus ac Theodericus rex ſolos omnium hominum Æſtios id legere pronuntiarunt. At iidem in eo perquàm falſi ſunt, unà cum Plinio, Diodoro, & aliis antiquiſſimis Græcorum ſcriptoribus, quòd gigni id in oceani ſeptemtrionalis inſulis, ſive ut clariùs Diodorus ait, in inſulâ Baſiliâ, indèque in Germanorum, id eſt, Æſtiorum litora fluctibus devehi crediderunt. Quæ equidem antiquiſſima Græcorum opinio, jam ante Pytheam concepta. unde is etiam, alio inſuper errore multiplici implicitus, non in Baſiliâ inſulâ gigni, nec in Æſtiorum, ſive Venedorum, Guttonumque litore legi tradidit; ſed *maris concreti eſſe purgamentum; & veris tempore in Baſiliam inſulam fluctibus advehi; cujus incolæ proximis id Teutonis vendant.* Interim tamen nominavit Guttonum litus; nominavit item in eo æſtuarium, & hujus longitudinem. quæ alioquin ad Baſiliam inſulam nominaſſe nihil attinebat. Sed illorum error uti clariùs adpareat, indicanda eſt ignaris regio, in quâ maximè etiam nunc legitur. Immenſo

equidem maris Svevici tractu, per Pomeraniæ, Pruſſiæ, Livoniæque litora reperitur. verùm legitur maximè in Pruſſiæ litore; omniumque heic maximâ copiâ in eâ regione, quæ vulgò incolis dicitur *die Sudaw*, Regimontio opido conterminâ. Legitur autem tribus modis: quorum duos adnotavit antiquus ſcriptor Tacitus; nempe *inter vada*, *atque in ipſo litore*. Inter vada, ſive inter brevia, magna protenduntur æſtuaria, ſive foſſæ, in quas id majoribus maris fluctibus devehitur. Piſcatores, ventorum ſimul, quibus fluctus impelluntur, vadorumque gnari, nudis corporibus undas ingreſſi, corbibus contis præfixis viſendâ dexteritate expiſcantur; non modò vere, ut priſci opinabantur, ſed quocumque anni tempore, tam aſperrimo hiemis, quàm lætiſſimâ æſtate. In ipſo litore legitur manibus, ſine alio quopiam labore, aut difficultate; quòd eò fluctibus in planum apertumque expellitur. Tertius hinc modus eſt, quo ipſam litoris humum ſcrutantur: in quâ duarum ſæpè orgyarum altitudine latet. Peritis ſigna & indicia nota ſunt. habent ſua inſtrumenta, quibus ſcitè doctéque extrahunt. Hunc modum notavit Philemon; de quo ſic Plinius: *Philemon foſſile eſſe dixit; & in Scythiâ erui, duobus locis: candidum, atque cerei coloris; quod vocatur electrum: in alio loco fulvum; quod appellatur ſualternicum.* nam Scythiæ nomine heic Sarmatia intelligitur; cujus pars Venedi. Genera ejus prorſus ſunt plura, & ſuus cuique colos: maximè tamen conſpicua ſunt candida, cerea, ignea, & fulva; omniumque præſtantiſſima candida. proinde miror teſtimonium Plinii, candidis ac cereis nullum fuiſſe apud Romanos pretium; fulvis autem majorem auctoritatem. Nomen iis nunc vulgare eſt *bornſtein*, ab ardore, quia admoto igne flagrant; & *agſtein*, neſcio unde. Antiquis Germanis fuiſſe *gleſſum*, auctores ſunt Plinius atque Tacitus. quamquàm apud hunc perperam legitur *gleſum*, unico *ſ*. nam ipſis Germanis fuit *gleſſ*; quo vocabulo poſteà, paullum variato in *glaſſ*, *vitrum*, quum id novum & anteà ſibi inuſitatum Germaniæ inferretur, interpretati ſunt, ob ſimilitudinem quamdam. Ceterùm Tacitus, *Nec quæ natura*, inquit, *quæve ratio gignat, ut barbaris quæſitum, compertumve*. Faſſi hoc ſunt ipſi Æſtii per legatos ſuos apud Theodericum regem. Poſteriori etiam ævo multum diuque inter doctiſſimos rerum naturæ viros ſuper naturâ ac generatione ejus diſputatum eſt; donec certis indubiiſque documentis exploratum, eſſe materiam lentam, ſuccumque pingvem, non ab arboribus, ut priſci crediderunt mortales, ſed ex ipſâ humo, interiùs cavernoſâ ac ſulfureâ, productum; quem frigiditas aquæ marinæ ſtatim, ut prodeat, induret. unde etiam *in modum tedæ*, ut ait noſter, *accenditur*; *alitque flammam pingvem, & olentem*; ac *mox* rurſus in ſuccum, ut *in picem, reſinamve lenteſcit*. Litora Sudaviæ partim occidenti, partim ſeptemtrionibus objecta ſunt. in quæ id adverſis fluctibuſque ita ejicitur, uti, qui ventus in occidentale litus expellat, idem à ſeptemtrionali abigat: & vice verſâ. nec tamen interim in aliud litus defertur. unde certiſſimum argumentum, circa hæc maximè litora & gigni id, & perpetuò volvi, revolvique: non verò ad Baltiam illam antiquorum inſulam, id eſt, ad immenſæ magnitudinis peninſulam Scandinaviam; circa quam nullo umquàm ævo id conſpectum. Verùm ego credo, fabulam hanc inde natam, quòd antiquiſſimi mortalium, qui primi hujus oræ notitiam Græciæ intulerunt, inſulas duas memorarunt, quæ ante totum Pruſſiæ litus ſternuntur; altera inter duo Viſtulæ oſtia, vulgari vocabulo *Friſche Näring*; altera hinc Pregolâ ac Demiâ amnibus, lacuque, cui nomen vulgò *Kuriſche haff*, à continenti diremta, regiones comprehendit treis, quibus vulgaria vocabula *Sameland*, *Sudaw* & *Kuriſche Näring*. Atque huc ſpectaſſe puto Mithridatem; de quo ita Plinius: *Mithridates dicit, in Germaniæ litoribus eſſe inſulam, vocarique eam Oſerictam, cedri genere ſilvoſam. inde defluere in petras*. Non enim adverſùs Germaniæ litora hanc ait eſſe inſulam; ſed in ipſis Germaniæ litoribus: quæ nulla alia eſſe poteſt, quam alterutra earum, quas modò dixi. quamquàm in nomine eum erraſſe putem. quod ſi non ſit vitiatum, eam haud dubiè Æſtii litoris notat inſulam, quam Plinio ante Livoniam, in Clylipeno ſinu, *Latrin* dixi adpellari; nunc verò vocatur *Oeſel*: cui vocabulo valdè ſimilis vox OSERICTA; ſi liquida in liquidam commutetur. Ceterùm alii poſteà Græci ex dictis Æſtiorum, Guttonumque inſulis fecerunt Baſiliam illam, ſive

Baltiam immenſæ magnitudinis inſulam.

Vera igitur atque germana terra, quæ nobiliſsimum omnium ſuccinum & olim produxit, & nunc etiam abundè producit, eſt Pruſsia, Æſtiorum quondam, & ante hos Venedorum ſedes. Hinc quando primùm & quomodò in exteras regiones, maximéque in Italiam & Græciam delatum ſit, nunc diſpiciendum eſt. *Nec quæ natura*, inquit Tacitus, *quæve ratio gignat, ut barbaris, quæſitum, compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat; donec luxuria noſtra dedit nomen. ipſis in nullo uſu. rude legitur; informe perfertur: pretiumque mirantes accipiunt*. Quam diu inter cetera maris ejectamenta jacuerit, antequàm in exteras regiones deportari cœpit; equidem neſcio. id ſcio, quum jam Herodoti, & ante hunc etiam, Æſchyli ætate, Græcia eo ſit uſa; haud facilè Tacitum quemquam legiſſe auctorem, qui adnotaverit, quanto temporis ſpatio ſine æſtimatione jacuerit. vereorque eum Romanorum ſuorum intellexiſſe luxuriam: in quo vehementer erravit. Herodoti verba, lib. III, hæc ſunt: Οὔτε γὰρ ἔγωγε ἐνδέκομαι, Ἠεριδανὸν καλέεσθαι πρὸς βαρβάρων ποταμὸν, ἐκδιδόντα ἐς θάλασσαν τὴν πρὸς Βορέην ἄνεμον, ἀπό τευ τὸ ἤλεκτρον φοιτᾶν λόγος ἐστίν. id eſt: *Neque enim ego credo, flumen quoddam barbaris dici Eridanum, quod exeat in mare ſeptemtrionale: unde electrum venire fama eſt*. De hoc flumine ſatis abundéque ſuprà in Gothonibus diſſerui: eſſe ſcilicet exiguum illum amnem, qui vulgari vocabulo *die Raddaune*, apud Godanium opidum Viſtulæ miſcetur. à quo loco, jam ante Herodoti tempora, electrum in Italiam Græciamque deportari ſolitum. Viam, quâ deportatum ſit, oſtendere voluit Diodorus, dicto libro V, his verbis: Τὸ γὰρ ἤλεκτρον συνάγεται μὲν ἐν τῇ προειρημένῃ νήσῳ· κομίζεται δ' ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων πρὸς τὴν ἀντιπέραν ἤπειρον· δι' ἧς φέρεται πρὸς τοὺς καθ' ἡμᾶς τόπους, καθότι προείρηται περὶ τούτων. hoc eſt: *Electrum namque in prædictâ inſulâ legitur; & ab incolis in adverſam transfertur continentem: per quam porrò in noſtras regiones transvehitur, modo ſuprà dicto*. Dixit ſcilicet paullo antè, in narratione de plumbo candido Britannico; quod ait è Britanniâ in Galliæ continentem, & mox per Galliam ad Rhodani oſtia, inde verò in Italiam ac Siciliam fuiſſe transvectum. Sed hoc in electro opidò quàm falſum. quid enim hoc à Viſtulæ oſtiis in Italiam delaturis transitio erat per Galliam ad Rhodani oſtia; atque inde demum in Italiam trajectio? Haud quaquàm probabile. ipſe Diodorus noſtrarum orarum planè ignarum ſeſe oſtendit, dum ait ſupra Galliam (quo vocadulo ille tam Germaniam, quàm ipſam Galliam intelligit) eſſe Scythiam, & ſupra hanc Scythiam Baſiliam inſulam, in quâ unâ gignatur electrum. Veriora tradidit Plinius, prædicto lib. XXXVII, cap. III: *Affertur à Germanis in Pannoniam maximè provinciam. inde Veneti primùm, quos Græci Henetos vocant, rei famam fecêre, proximi Pannoniæ, id accipientes circa mare Adriaticum. Pado verò annexa fabulæ videtur cauſa, hodiéque Transpadanorum agreſtibus feminis, monilium vice ſuccina geſtantibus; maximè decoris gratiâ, ſed & medicinæ; quando tonſillis creditur reſiſtere, & faucium vitiis, vario genere aquarum juxta illos infeſtante guttura, ac vicinas carnes. IↃC ferè M. paſſ. à Carnunto Pannoniæ abeſſe litus id Germaniæ, ex quo invehitur, percognitum nuper. vidit enim eques Romanus, miſſus ad id comparandum à Iuliano, curante gladiatorium munus Neronis principis: qui hæc commercia & litora peragrauit; tantâ copiâ invectâ, ut retia, arcendis feris podium protegentia, ſuccinis nodarentur: arma verò & libitina, totusque unius diei apparatus eſſet è ſuccino. Maximum pondus is glebæ attulit* XIII *librarum*. Carnuntum nunc vocari *Haimberg*, in Auſtriâ, ad Danubii ripam, ex adverſo Mari confluentis, ſuprà oſtendi, pluribusque in deſcriptione Norici probabo argumẽtis. ab hoc, proximo rectiſſimoque itinere, ad prædictum Pruſſiæ litus, millia ſunt paſſuum CCCC tantùm. unde ſuſpicor, in Plinio numerum eſſe corruptum. Ab Germanis ait ſuccinum adferri in Pannoniam; haud dubiè ipſis Æſtiis: quod ſatis diſertè teſtatur Tacitus, his verbis: *Ipſis in nullo uſu. rude legitur; informe perfertur: pretiumque mirantes accipiunt*. Nempe illi ipſi in Pannoniam perferebant pretiumque mirantes accipiebant, qui & legebant, quibusque in nullo uſu. Probabile igitur hinc fit, jam anteà id Æſtios, Venedosque, & Gothonas in ſuis litoribus legiſſe, atque in exteras detuliſſe oras, quàm Italorum Græcorumve lixuria nomen ei pretiumque dederit. Sed ad quem Pannoniæ locum perferebant id Plinii Taciti; ævo Æſtii & Gothones?

Panno-

Pannoniam heic intelligit Plinius totum id terrarum ſpatium, quod inter Iſtrum atque Adriaticum mare proprio ſibi nomine adpellabatur *Illyricum*; cujus pars Pannonia. huic igitur Illyrico, quà alia ejus pars ſternebatur Carnorum natio, proximi erant Veneti, Adriatico mari ac Pado amni adpoſiti: quos ſuccinum Plinius ait à Germanis accepiſſe. Itaque ad limiteis uſque Italiæ progrediebantur Æſtii, atque Gothones, ſuccina ſua Italis per commercia transdituri. Atque hac viâ, jam inde ab antiquiſſimis temporibus, in Italiam, atque hinc porrò in Græciam delatum fuiſſe ſuccinum, quàm manifeſtiſſimo certiſſimoque inde patet indicio, quòd, quum Venedi id primùm in ſuo apud Sudaviam litore legerent, & indè ad Viſtulæ Radanique confluenteis, ut ſuprà cap. XXXIV oſtenſum, in Gothonas ad mercatum deferrent; qui porrò per Germaniam ac Pannoniam ad Venetos transtulerunt: Græci, ex ſimilitudine nominum, in ipſo Venetorum id litore legi crediderunt; ac Pado inde dederunt nomen *Eridani*; inſulasque inſuper ante hujus oſtia finxerunt *Electridas*: quia Viſtulæ quoque (quem & ipſum per errorem putarunt eſſe Venedorum, Gothonumque Eridanum) plura oſtia acceperant, inſulasque iis objectas, in quarum litore ſuccinum legeretur. Equitem illum Romanum, qui, Iuliani miſſu, commercia ac litora ſuccini peragravit, Godanium perveniſſe, haud dubium eſt. nam heic maxima ejus facta fuiſſe commercia, atque hinc itinera in Illyricum Italiamque ſuſcepta, jam anteà in Gothonibus oſtendi. Nihilo minùs tamen reliqua etiam Pruſſiæ litora viſendi perquirendique gratiâ eum peragraſſe, ex Plinii liquet verbis. At clauſum id iter, impeditaque ea commercia Æſtiis & Gothonibus poſt Taciti ævum fuiſſe, ex Theoderici regis patet epiſtolâ; in quâ leguntur hæc verba, de Æſtiorum legatione, in Italiam ad regem miſſâ: *Inter tot gentes viam præſumere, non eſt aliquid facile concupiſſe.* & poſteà: *Proinde requirite nos ſæpius per vias, quas amor veſter aperuit.* Niſi fortè ſuſpicari libeat, mercatoribus iter per omneis Germaniæ terras nationesque patuiſſe; legatis, ad exteras regiones miſſis, non item.

Atque hæc ferè ſunt, quæ de ſuccino in Pruſſiaco litore lectione, transportationeque in Italiam, in antiquorum ſcriptorum monimentis reperii. Res longiori aliquanto diſſertatione per ſe viſa eſt digniſſima. ego verò haud æquum putavi, quum reliquam Germanorum antiquitatem ſummâ ubique curâ illuſtrare laborem, gloriam hanc terræ, patrio ſolo conterminæ, ſilentio præterire. Nunc ad reliqua proficiſcor.

CAP. XLV.

De FENNIS, *ſive* FINNIS.

VLtimi omnium in Germaniâ recenſentur auctori noſtro FENNI: quorum nomen genusque antiquâ ſede etiamnunc manet. dicuntur quippe ſibi ipſis atque conterminis Sveonibus *Finner*; Danis, ac Norvagiis *Finder*; citerioribus Germanis, maris Svevici ac Germanici adcolis, *Fennen*; ſuperioribus *Finnen*. unde etiam Latinis & Græcis vocabulum eorum in primâ ſyllabâ variatum. quippe Tacito ſunt FENNI; Ptolemæo, ac Iornandi, Φίννοι FINNI. huic tamen etiam ſunt *Scretofennæ*, Scandinaviæ incolæ; qui Procopio ac Paullo Diacono dicuntur *Scritofinni*; ut ſuprà oſtenſum. Eidem Iornandi ſunt *Finnaithæ*, neſcio quo ſitu, in Scandinaviâ, è Finnorum fuiſſe genere, ſi qui eo nomine fuerint, ipſum nomen indicat. Sed & Plinio Finnorum ſedes dicitur FINNINGIA INSULA: de cujus ſitu atque adpellatione ſuprà cap. XXXVIII, hujus libri, diſſerui. Eſſe nunc peninſulam, quam Finni Corelliique incolunt, certis argumentis demonſtratum eſt. Hujus prorſus ignarus Iornandes, Finnos omneis pariter in Scanziâ collocavit. *Finni*, inquit, *mitiſſimi, Scanziæ cultoribus omnibus mitiores*. At hujus error veniam quodam modo mereri videtur; quando præter Finningiæ Finnos, duo alia erant in Scanziâ etiam Finnorum genera, Scritofinni, &

Marchio-

Marchiofinni. Ptolemæi geminam ignorantiam quis excuſabit? qui non modò ad medium poſuit Viſtulam Finnos; ſed etiam exiguam eorum pronuntavit eſſe nationem. Verba ejus, in deſcriptione Sarmatiæ, hæc leguntur: Κατέχει δὲ τὴν Σαρματίαν ἔθνη μέγιστα, οἵτε Οὐενέδαι, παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον· καὶ ὑπὲρ τὴν Δακίαν Πευκῖνοί τε καὶ Βαστάρναι· καὶ παρ' ὅλην τὴν πλευρὰν τῆς Μαιώτιδος, Ἰάζυγες, καὶ Ῥωξολανοί· ἐνδοτέρω τούτων οἵ τε Ἀμαξόβιοι, καὶ οἱ Ἀλαυνοὶ Σκύθαι. ἐλάττονα δὲ ἔθνη νέμεται τὴν Σαρματίαν, παρὰ μὲν τὸν Οὐΐστουλαν ποταμὸν, ὑπὸ τοὺς Οὐενέδας, Γύθωνες, εἶτα Φίννοι, εἶτα Βούλανες, ὑφ' οὓς Βουργουνδίωνες, εἶτα Ἀυαρῖνοί, παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Οὐΐστουλα ποταμοῦ. Hoc eſt. *Tenent Sarmatiam maximæ gentes iſtæ: Venedæ, juxta totum ſinum Venedicum: & ſupra Daciam Peucini, ac Baſtarnæ: juxtaque totum latus Mæotis, Iazyges, & Roxolani: interiùs verò Hamaxobii, atque Alauni Scythæ. Minores verò gentes Sarmatiam incolunt, apud Viſtulam flumen, ſub Venedis Gythones; dein Finni; mox Bulanes; ſub quibus Burgundiones; hinc Avarini, apud Viſtulæ fontem.* Maximum antiquiſſimis temporibus Finnorum fuiſſe nomen, inde liquet, quòd non modò Finningiam omnem oppleverint; ſed & magnam Scandinaviæ partem; ubi Scritofinni, ac Marchiofinni, ut nunc, ſic antiquis jam temporibus dicti fuerunt.

Ceterùm Finningiæ Finnos omninò inter Sarmatas connumerat cum Ptolemæo Plinius, ex aliorum ſcriptorum traditione. *Nec eſt minor*, inquit, *opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Viſtulam uſque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* Auctor autem noſter circa eorum genus ambigit. *Peucinorum*, inquit, *Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis aſcribam, dubito.* & mox de Venedis: *Hi tamen inter Germanos potiùs referuntur, quia & domos figunt, & ſcuta geſtant, & pedum uſu ac pernicitate gaudent. quæ omnia diverſa Sarmatis ſunt, in plauſtro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas: non arma, non equi, non penates; victui herba, veſtitui pelles, cubile humus. ſola in ſagittis ſpes; quas, inopiâ ferri, oſſibus aſperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. paſſim enim comitantur, partemque prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque ſuffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc ſenum receptaculum. Id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus, ſuas alienasque fortunas ſpe metuque verſare. ſecuri adversùs homines, ſecuri adversùs deos, rem difficillimam aſſecuti ſunt, ut illis ne voto quidem opus ſit.* Peucinos toto genere fuiſſe Germanos, Venedos verò Sarmatas, ſuprà demonſtratum eſt. Si *in plauſtro equoque vivere* certum eſt argumentum Sarmatici generis; *pedum* autem *uſu ac pernicitate gaudere*, indicium generis Germanici: certè & Finni nulli alii fuère, quam Germani. Verùm Germanos hos fuiſſe, ex eo maximè adparet, quòd portiones eorum, ab univerſo corpore antiquis temporibus avulſæ, Scritofinni ac Marchiofinni, ſemper in hanc uſque diem fuère Germani. nec ipſi Finni in Finningiâ ab hoc genere vel ſermone vel moribus degenerant, niſi versùs Corelliam; ubi ejusdem cum Lapponibus atque Corelliis ſunt ſermonis: multumque veterum morum, ſi qua alia gens, pertinaciter ſervant. Eamdem vivendi rationem deſcribit Marcellinus, lib. XXXI, in Hunnorum gente, Finnis, ut pluribus alibi docebo argumentis, conterminâ: niſi quòd hi equorum habuerint uſum. *Hunnorum*, inquit, *gens, monumentis veteribus leviter nota, ultra paludes Mæoticas, glacialem oceanum accolens, omnem modum feritatis excedit.* & mox: *Sic & in ſuâ vitâ viſi ſunt aſperi, ut neque igni, neque ſaporatis indigeant cibis; ſed radicibus herbarum agreſtium, & ſemicrudâ cujusvis pecoris carne veſcantur: quam inter femora ſua & equorum terga ſubſertam, fotu calefaciunt brevi. Aedificiis nullis umquàm tecti; ſed hæc, velut ab uſu communi diſcreta ſepulcra, declinant. Nec enim apud eos vel arundine faſtigiatum reperiri tugurium poteſt. ſed vagi, montes peragrantes & ſilvas, pruinas, famem, ſitimque perferre ab incunabulis aſſveſcunt. Peregrè tecta, niſi adigente maximâ neceſſitate, non ſubeunt: nec enim apud eos ſecuros exiſtimant eſſe ſub tectis. Indumentis operiuntur linteis, vel ex pellibus ſilveſtrium murium conſarcinatis. nec alia illis domeſtica veſtis eſt, alia forenſis. ſed ſemel obſoleti coloris tunica collo inſerta, non antè deponitur, aut mutatur, quàm diuturnâ carie in pannulos defluxit defruſtrata.* Et poſteà: *Nemo apud eos arat, nec ſtivam aliquando contingit. omnes enim ſine ſedibus fixis, abſque lare,*

vel

vel lege, aut ritu ſtabili, diſpalantur, ſemper fugientium ſimiles, cum carpentis, in quibus habitant. Paullus Diaconus, rerum Langobardicarum lib. I, cap. V, de Scritofinnis ſimilia: *Nec alius* inquit, *utpote feris ipſis ratione non diſpares, quàm crudus agreſtium animantium carnibus veſcuntur: de quorum etiam hirtis pellibus ſibi indumenta coaptant. Apud hos eſt animal, non ſatis abſimile cervo; de cujus ego corio, ut fuerat pilis hiſpidum, veſtem, in modum tunicæ, genu tenus aptatam, conſpexi.* Sed omnium curatiſsimè Procopius, rer. Gothicar. lib. II: Τῶν δὲ ἱδρυμένων ἐν Θούλῃ βαρβάρων μόνον ἔθνος, οἱ Σκριθίφιννοι ἐπικαλοῦνται, θηριώδη τινὰ βιοτὴν ἔχουσιν. οὔτε γὰρ ἱμάτια ἐνδιδύσκονται, οὔδὲ ὑποδεδημένοι βαδίζουσιν, οὔτε οἶνον πίνουσιν, οὔτέ τι ἐδώδιμον ἐκ τῆς γῆς ἔχουσιν· οὔτε γὰρ αὐτοὶ γῆν γεωργοῦσιν, οὔτέ τι αὐτῶν αἱ γυναῖκες ἐργάζονται· ἀλλὰ ἄνδρες ἀεὶ ξὺν ταῖς γυναιξὶ τὴν θήραν μόνην ἐπιτηδεύουσι. θηρίων τὲ γὰρ καὶ ἄλλων ζώων μέγα τι χρῆμα αἵ τε ὕλαι αὐτοῖς φέρουσι, μεγάλαι ὑπερφυῶς οὖσαι, καὶ τὰ ὄρη, ἃ ταύτῃ ἀνέχει. καὶ κρέασι μὲν θηρίων ἀεὶ τῶν ἁλισκομένων σιτίζονται· τὰ δέρματα δὲ ἀμφιέννυνται, ἐπεί τε αὐτοῖς οὔτε λίνον, οὔτε ὅτῳ ῥάπτοιεν, ἔνεστιν. οἱ δὲ τῶν θηρίων τοῖς νεύροις τὰ δέρματα ἐς ἄλληλα ταῦτα ξυνδέοντες, οὕτω δὴ ἐς σῶμα ὅλον ἀμπίσχονται· οὐ μὲν οὐδὲ τὰ βρέφη αὐτοῖς κατὰ ταυτὰ τιθηνοῦνται τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις. οὐ γὰρ σιτίζονται Σκριθιφίννων παιδία γυναικῶν γάλακτι, οὐδὲ μητέρων ἅπτονται τιτθοῦ· ἀλλὰ ζώων τῶν ἁλισκομένων τοῖς μυελοῖς ἐκτρέφονται μόνοις. ἐπειδὰν οὖν γυνὴ τάχιστα τέκοι, δέρματι τὸ βρέφος ἐμβαλλομένη, κρεμᾷ μὲν εὐθὺς ἐπὶ δένδρου τινός· μυελὸν δέ οἱ ἐπὶ τοῦ στόματος ἐνθεμένη, εὐθὺς τέλλεται ἐπὶ θήραν, ἐπὶ κοινοῦ γὰρ τοῖς ἀνδράσι τὸ ἐπιτήδευμα μετίασι τοῦτο. id eſt: *Ex iis verò, qui Thulen incolunt, barbaris natio una, qui Scritiſinni vocantur, ferarum in morem vitam degunt; ut qui nec veſtibus operiantur, nec calceati incedant, nec vinum bibant, nec ullum è terrâ habeant edulium: ſiquidem neque excolunt eam, neque uxores eorum quidquam operantur: ſed viri ſemper cum iis venatibus ſtudent. nam feras, & alia animalia, ut magnas opes, ſilvæ ferunt, magnæ admodùm & vaſtæ; quæ in montibus hujus regionis ſternuntur. ferarumque captarum carnibus ſemper veſcuntur; pellibusque earum veſtiuntur. ſiquidem neque linum, neque, quo conſuant, quidquam habent. quidam verò ferarum nervis tergora colligantes, totum integunt corpus. Quin & infantes apud eos, ut apud ceteros mortaleis, non enutriuntur. non enim Scritiſinnorum liberi lacte cibantur; nec maternas mammas attingunt. ſed ferarum ſolùm medullis educantur. quidpe, ubi primùm peperit mulier, infantem ſtatim pelle involutum ab arbore aliquâ ſuſpendit: medullâque in os ingeſtâ, protinus ad venationem proficiſcitur. maritos enim, ad hoc ſtudium exeunteis, comitantur.* Sed de his ſatis abundéque dictum eſt ſuprà, in primo volumine hujus operis.

Ceterùm Tacitus, poſt finitum de Fennis ſermonem, *Cetera*, inquit, *jam fabuloſa; Helluſios, & Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego, ut incompertum, in medium relinquam.* Hæc de inſulis intelligenda, quæ ſupra Sarmatiam Germaniamque in glaciali oceano ſunt ſparſæ, quarum maxima nunc noſcitur vulgari vocabulo *Nova Zembla*; ut ſuprà oſtendi. Hæc eſt, de quâ ita tradit Stephanus: Ἐλίξοια, νῆσος Ὑπερβορέων, οὐκ ἐλάσσων Σικελίας, ὑπὸ ποταμῷ Κεραμβύκα. οἱ νησιῶται Κεραμβύκαι, ὡς Ἑκαταῖος· id eſt: *Elixona, inſula Hyperboreorum, haud minor Siciliâ, ſub flumine Cerambycâ. unde inſulani Cerambycæ, teſte Hecatæo.* Plinius de eisdem inſulis, quamvis aliis paullo nominibus, lib. IV, cap. XIII: *Feruntur & Oonæ; in quibus ovis avium & avenis incolæ vivant. aliæ, in quibus equinis pedibus homines naſcantur, Hippopodes appellati. Panotiorum aliæ; in quibus nuda alioquin corpora prægrandes ipſorum aures tota contegant. Incipit inde clarior aperiri fama ab gente Ingævonum; quæ eſt prima inde Germaniæ.* Solinus, cap. XXIII: *Auctor eſt Xenophon Lampſacenus, à litore Scytharum in inſulam Baltiam triduo navigari: ejus magnitudinem immenſam, & penè ſimilem continenti. nec longè Oonas ſeparari; quas qui habitent, vivant ovis avium marinarum, & avenis vulgò naſcentibus. deinde ſunt & aliæ propter conſtitutæ inſulæ; quarum Hippopodes indigenæ, humanâ uſque ad veſtigium formâ, in equinos pedes deſinunt. eſſe illic & Panotiorum gentem, quorum aures adeò in effuſam magnitudinem dilatentur, ut viſcerum illis reliqua contegant; nec amiculum aliud ſit, quàm ut membra membranis aurium veſtiant.* Iſidorus, origin. lib. XI, cap. III: *Panotii apud Scythas eſſe feruntur, tam diffuſâ aurium magnitudine, ut omne corpus eis contegant. πᾶν enim Græco ſermone omne, ὦτα aures dicuntur.* Item Mela, lib. III, cap. V: *Quæ Sarmatis adverſa ſunt, ob alternos acceſſus receſſusque pelagi, & quod ſpatia, queis diſtant,*

diſtant, modò operiuntur undis, modò nuda ſunt, aliàs inſulæ videntur, aliàs una & continens terra. In his eſſe Oonas, qui ovis avium paluſtrium, & avenis tantùm alantur: eſſe equinis pedibus Hippopodas; & Satmalos, quibus magnæ aures, & ad ambiendum corpus omne patulæ, nudis etiam pro veſte ſint; præterquàm quòd fabulis traditur, auctores etiam, quos ſequi non pigeat, invenio. De unis eiſdemque omneis pariter hos auctores loqui inſulis, nemini dubium eſſe poteſt. unde igitur magna iſta nominum diſcrepantia? Apud Plinium equidem, prò *Panotiorum*, in vulgatis exemplaribus legitur *Faneſiorum*; & apud Solinum *Phaneſiorum*. at quia apud Iſidorum diſertè ſunt *Panotii*; haud dubitaverunt viri eruditi, in utroque auctore legere *Panotiorum*. nam ab argumento prægrandium aurium, quibus tota corpora contegebant, dicti ſunt Græcis ſcriptoribus Πανώτιοι: quemadmodùm & alii illi ab equinis pedibus Ἱππόποδες; & ab ovorum eſu, Ὠ'όνες. Apud Melam cur Plinii ac Solini Iſidorique *Panotii* adpellentur *Satmali*, haud equidem diſpicere queo. nec tamen credo, alios Melam habuiſſe harum inſularum auctores, quàm illi habuerunt; nempe Xenophontem Lampſacenum. Omnino igitur & in Melâ corrigendos cenſeo *Satmalos* in *Panotios*. Nec Tacitum arbitror ex novo habuiſſe auctore ſua de fabuloſis iſtis inſulis: vereorque, apud hunc quoque vocabulum *Helluſios* eſſe vitiatum à *Panotios*. cujus ſcriptura quum fortè eſſe exoleta atque obſcurata, imperitus quidam reſtituit ex Plinio ac Solino *Phaneſios*; qui porrò detorti in *Helluſios*. Iam verò *Oxionas* debere eſſe *Oonas*, neſcio quis dubitare queat.

Atque heic finis eſt univerſæ GERMANIÆ VETERIS, quatenus Rheno, oceano, Danubio, ac prædictis ab oriente finibus includebatur.

CAP. XLVI.

De QUINQUE GERMANORUM GENERIBUS, *in quæ univerſa Germania diſtincta fuit.*

EXplicatis hactenus omnibus partibus GERMANIÆ VETERIS, ſubit nunc memoriam, ab initio me promiſiſſe, quinque Germanorum genera, quibus omnem Plinius diſtingvit Germaniam, exponere. ea igitur fides nunc exſolvatur.

Plinii verba, lib. IV, cap. XIV, hæc ſunt: *Germanorum genera quinque: Vindeli; quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones. alterum genus, Ingævones; quorum pars Cimbri, Teutoni, ac Cauchorum gentes. proximi autem Rheno, Iſtævones; quorum pars Sicambri. mediterranei, Hermiones; quorum Svevi, Hermunduri, Chatti, Cheruſci. quinta pars, Peucini, qui & Baſtarnæ, ſuprà dictis contermini Dacis.* Vt quinque fuêre genera, ſic quinque diverſas inter ſe habitavêre regiones. *Iſtævones* versùs occaſum; *Baſtarnæ*, ſive *Peucini* versùs ortum; *Ingævenes* versùs ſeptemtriones; *Hermiones* versùs meridiem: inter hos & ſinum Codânum, quaſi in medio omnium, fuêre *Vindeli*. Horum omnium nomina Tacitus quoque refert, ſub initium mox libri de Germaniâ; præter unos *Baſtarnas*, quorum in fine tamen ejuſdem libri meminit. *Celebrant*, inquit, *carminibus antiquis* (*quod unum apud illos memoriæ & annalium genus eſt*) *Tuitonem deum terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoreſque. Manno tris filios aſſignant, è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetuſtatis, plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marſos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, affirmant. eaque vera, & antiqua nomina.* Sed de ſingulis generibus agendum, ac ſui cuique populi attribuendi.

VINDELI, ſive VANDALI.

Qui Tacito ſunt VANDALII, in Plinii vulgatis exemplaribus leguntur *Vindelici*, vitiato per ultimam ſyllabam vocabulo; quum notiores forent librariis populi inter

A inter Alpeis ac Danubium, quàm in interiore Germaniâ ad ſinum Codânum colentes. Corrigere id vocabulum conati ſunt viri eruditi, alii in *Vindili*, alii in *Vandili*, quidam in *Vandeli*: nemo ſatis feliciter. quidpe cur *Vindili* magis placere debeat, quàm *Vindeli*, equidem per me haud video; nec illi rationem reddunt. qui autem *Vandili* inde atque *Vandeli* fecerunt, ii partim jam antè correctam vocem *Vindili*, partim vulgatam in Plinio ſcripturam *Vindelici*, partim etiam Taciti vocabulum *Vandalii* ſequuti ſunt: ex quibus tribus diverſis ſcripturis unam ſeſe rectam in Plinio reſtituere poſſe quiſque putavit. Ego verò in Plinio, rejectâ tantùm ultimâ ſyllabâ CI, reliquum vocabulum rectè ſcribi VINDELI, audacter adſevero. Primùm in ſecundâ ſyllabâ E, quod in omnibus vetuſtis exemplaribus, tam typis excuſis, quàm manu exaratis reperitur, non temerè rejiciendum cenſeo; quando ea ſyllaba per omneis vocaleis variis auctoribus antiquis ſit variata. nàm Tacito, ut antè dictum, ſunt VANDALII; Capitolino, Mamertino, Oroſio, Iornandi, Eutropio, Caſſiodoro, Xiphilino, VANDALI; Diacono atque Helmoldo & Iornandi etiam nonnumquàm, Germanicâ literâ in principio WANDALI; Vopiſco, Procopio, Zoſimo, ac Svidæ, Notitiæque imperii, & aliis, VANDILI; Græcè Βανδῖλοι; Diacono WINILI, quaſi VINDILI; Mag. Adamo VINULI, Sigeberto & Helmoldo WINULI; quaſi VINDULI: nam tabulæ etiam itinerariæ ſunt VANDULI, ac neſcio, an non etiã dicti fuerint VINDOLI; unde Iornandi vocabulum gentis *Vinoviloth*, de quo plura mox dicam. Ex hac igitur unius ejuſdemque vocabuli tam multiplici variatione quis non credat, ſcriptum fuiſſe à Plinio VINDELI: quod imperiti poſteà librarii, vel gloſſatores fecêre *Vindelici*? Nemini puto dubium eſſe poſſe. Videndum igitur nunc, quæ nationes Vandalici fuerint generis. Plinius nominat ſolos *Burgundiones, Varrinos, Carinos, Guttones*: quorum hi ad Viſtulam amnem, Varrini in Mecheloburgienſi ducatu, haud procul Albi flumine, ſedeis habuerunt: intra quos fineis multi etiam alii populi apud ſinum Codânum ſiti fuerunt. Verùm nihil mirum: Plinius nullius generis populos omneis recenſet; ſed unos atq; alteros tantùm, quos viſum fuit. proinde ex ceteris auctoribus ſunt ſupplendi. Vandalis igitur adjicio *Lemovios*, ſive *Herulos, Rugios, Sidinos, Svardones, Eudoſes, Anglos, Caviones, Theuringos, Nuithones*, & *Langobardos*. Quum Burgundiones, Guttones, & Varini, ac Langobardi Vandalici fuerint generis, de reliquis inter hos ſitis dubitari non poteſt. De illis tribus nationibus diſertè teſtatur Plinius. de Langobardis fabuloſus equidem, idoneus tamen, quantum ad hoc probandum attinet, teſtis eſt Paullus Diaconus. qui in geſtis Langobardorum, ex merâ nationum nominumq; ignorantiâ, Wandalos diverſos facit à Winilis, bellaque inter hæc duo nomina, ceu alieniſſimas inter ſe nationes, geſta narrat. Verba ejus, lib. I. cap. I, hæc ſunt: *Gothi ſiquidem, Wandaliq;, Rugi, Heruli, atq; Turcilingi, nec non etiam aliæ feroces & barbaræ nationes è Germaniâ prodierunt.* & continuò cap. II: *Pari etiam modo & Winilorum, hoc eſt, Langobardorum gens, quæ poſteà in Italiâ feliciter regnavit, à Germanorum populis originem ducens, ub inſulâ, quæ Scandinavia dicitur, adventavit.* Falſum hoc eſſe de Scandinaviâ, ſatis ſuperque mihi ſuprà in Langobardis convictum eſt. Credo in eâdem cum Diacono fuiſſe opinione & Iornandem, qui in Scanziâ ſuâ memorat gentem *Vinoviloth*: quod vocabulum ſuſpicor natum è genuinâ Vandalorum adpellatione VINDOLI. ſic quidpe eidem Iornandi ſunt *Finnaithæ*, ac *Svethidi*; qui nulli alii fuêre, quàm *Finni*, & *Svethi*, ſive *Svedi*; ut ſuprà oſtenſum. Pergit Diaconus cap. VII, in hæc verba: *Igitur egreſſi de Scandinaviâ Winili, cum Ibor & Ayone ducibus, in regionem, quæ appellatur Scoringa, venientes, per annos illic aliquot conſederunt. Illo itaque tempore Ambri & Aſſi, Wandalorum duces, vicinas quaſque provincias bello premebant. hi jam multis elati victoriis, nuntios ad Winilos mittunt, ut aut tributa Wandalis perſolverent, aut ſe ad belli certamina præpararent.* & cap. IX: *Certum tamen eſt, Langobardos ab intactæ ferro barbæ longitudine, cùm primitus Winili dicti fuerint, ita poſtmodùm appellatos. nam juxta illorum lingvam, lang longam, bart barbam ſignificat.* Idem Sigebertus narrat. additque uterque prœlium, inter Vinilos & Vandalos commiſſum. De bello Langobardorum cum finitimis, verum fuerit; item de nomine Vinilorum. at de origine è Scandinaviâ, omnino falſum. nihilo enim magis Langobardi, quàm ceteri iſti Vandali, Gothi,

Rugii, Heruli, atque Turcilingi, & alii, è Scandinaviâ profecti ſunt; licet & Gothos, & Rugios, & Herulos è Scandinaviâ Iornandes deduxerit. Varius hic & inexplicabilis penè error rudi illi atque imperito Iornandis Diaconique ſæculo indenatus eſt, quòd unius ejusdemque Vandaliorum gentis adpellatio multis modis, pro ratione dialectorum, variata fuit. Fuerunt igitur Langobardi alio vocabulo adpellati *Vinili*, id eſt, *Vindili*, ſeu *Vandali*, non proprio ac peculiari; ſed communi omnibus nationibus, ſinum Codânum inter Viſtulam Albimque & Chaluſum incolentibus. Bellum eos reliquis Vandalis inter Albim & Viadrum moviſſe, inde maximè crediderim, quia & ipſi à communi eorum adpellatione poſtmodò in exteris regionibus ſeparati fuerunt, quemadmodùm & Gothones, Burgundiones, Heruli, ac Rugii; de quibus omnibus mox plura dicam. Vocabulum autem *Vinili*, ſive *Vinuli*, *Winili*, ac *Winuli*, propriam fuiſſe Vandalorum adpellationem, quaſi *Vindili*, ac *Vinduli*; ex Helmoldi maximè patet hiſtoriâ Slavicâ. ſic enim ſcribit lib. I, cap. 11: *Vbi ergo Poloniam finem facit, pervenitur ad ampliſſimam Slavorum provinciam, eorum qui antiquitus Wandali, nunc autem Winithi, ſive Winuli appellantur. Horum primi ſunt Pomerani; quorum ſedes protenduntur uſque ad Odoram,* & mox: *Alter fluvius, id eſt, Odora, vergens in boream, tranſit per medios Winulorum populos, dividems Pomeranos à Wilzis.* & deinde: *Poſt Odora igitur lenem meatum, & varios Pomeranorum populos, ad occidentalem plagam occurrit Winulorum provincia, eorum qui Tholenzi ſive Redarii dicuntur.* Nihilo magis, mi Helmolde, ita me Muſæ benè ament, Winithorum, ſive Vinidorum, id eſt, Slavorum propria adpellatio fuit *Winuli*, quàm *Wandali*. Vinidos equidem ſive Venedos fuiſſe Slavos, id eſt, Sarmatas, ſuprà ſatis validis certiſque probatum eſt mihi argumentis. at Vandalos, ſive Vindelos fuiſſe Germanos, citra Viſtulam colenteis, jam cccc circiter annis ante Venedorum, ſive Slavorum in Germaniam transmigrationem, teſtati ſunt luculentiſſimi auctores Plinius ac Tacitus. quorum hic etiam tam vetuſtam eam indicat jam tum habitam fuiſſe adpellationem, uti unum ex ipſius dei Tuitonis filiis eo nomine adpellatum fuiſſe, quidam tradiderint. Revoco igitur illud vocabulum *Winuli*, & item *Winili*, quod unis Langobardis leviori errore tribuit Diaconus, ad *Vandilorum*, ſive *Vandulorum*, & *Vindelorum* nomen. Venedi autem, ſive Vinidi, id eſt, Slavi, cur Vindili & Vandali adpellati ſint, nulla alia fuit ratio, niſi quæ & Marcomannos Svevos, poſtque hos etiam Slavos, ſive Venedos, qui ſibi ipſis & ceteris Slavis dicuntur Czechi, Bojohæmos nominari fecit; quum Bojohæmi propriè fuerint Boji Galli, ante Marcomannos regionem Hercyniâ ſilvâ incinctam habitantes; quæ inde nomen Bojohæmi accepit. Nempe ut Marcomanni, & poſtmodùm Czechi, quia Bojohæmum occuparunt, dicti ſunt Bojohæmi; ſic Vinidi Sarmatæ, quia Vandalorum obſederant agros, adpellati ſunt Vandali. cui adpellationi haud parum cauſæ etiam præbuit, quòd Vinidorum ac Vindilorum nomina haud omnino ſibi invicem abſimilia.

Ceterò Codânum ſinum attigiſſe Vandalos, id eſt, in eodem Vandalorum genere fuiſſe & Herulos, Rugios, Svardones, Varinos, & Anglos, ſinus Codâni adcolas, præterquàm quòd Plinii id comprobatum ſit auctoritate, Guttonas, Varinosque in Vindelis connumerantis, Helmoldi quoque & Iornandis teſtantur hiſtoriæ. Helmoldus loco prædicto: *Hi igitur ſunt Winulorum populi, diffuſi per regiones, & inſulas maris.* Inſulas intelligit ante Pomeranorum Mecheloburgienſiumque litora ſitas; quarum remotiſſima ſimulque clariſſima Rugia. Iornandes è Dexippi hiſtoriis citat, *Wandalos ab oceano ad Romanum limitem vix anni ſpatio perveniſſe.*

Vltra Langobardos, Gothonasque, in meridiem versùs Vandalorum nomen extendere haud viſum eſt; quia hi potiùs in *mediis*, ſive *mediterraneis*, id eſt, in *Hermionibus* cenſendi. Nec tamen neſcius ego ſum, apud Dionem, haud ſpernendum rerum Romanarum ſcriptorem, *Vandalicos* adpellari *monteis*, qui Albim fundunt amnem. unde argumentum haud vanum, huc uſque Vandalorum Dionis tempore pertinuiſſe nomen. Verba ejus, lib. LV, ſic ſe habent: Κἀντεῦθεν πρός τε τὴν Χερρουσκίαν μετέστη, καὶ τὸν Οὐίσουργον διαβὰς ἤλασε μέχρι τοῦ Ἀλβίου πάντα πορθῶν· ἐκεῖνον γὰρ (ῥεῖ δ᾽ ἐκ τῶν Οὐανδαλικῶν ὀρῶν, καὶ ἐς τὸν Ὠκεανὸν τὸν προσάρκτιον πολλῷ

μεγέθει

μεγέθει ἐκδιδῶσιν) ἐπεχείρησε περαιωθῆναι. id eſt: *Inde in Cheruſcorum fineis converſo itinere, Viſurgim transgreſſus, omnia populando ad Albim uſque perrexit. quin illum etiam (fluit autem ex Vandalicis montibus, & in oceanum ſeptemtrionalem ingenti magnitudine exit) tranſire conatus eſt.* Hæc equidem diu mentem meam perplexam, ſuſpenſamque habuêre, uti neſciverim, qui tandem vocandi forent *mediterranei Hermiones*, ſi in Bojohæmum uſque Vandalorum extenſum fuiſſet nomen. Verùm, poſtquàm ea curatiore rimari cæpi oculo, atque huc illuc verſare; deprehendi denique, parentheſin iſtam, Albis fontem ſimul atque oſtium indicantem, merum improbi immaturique judicii gloſſematium, ab imperito quodam omnis chronologiæ hiſtoriarumque gloſſatore, ex Ioanne Xiphilino, Dionis epitomatore, ipſi Dionis textui parum congruè inſertum. Xiphilinus autem Bojohæmicos monteis adpellavit Vandalicos, non à Germanicæ gentis Vandalorum nomine, quia hi eò uſque pertinuerint; ſed quia Vinidi, ſive Slavi, Bojohæmum jam tunc atque proximam Luſatiam incolentes, in commune cum reliquis Slavis inter Viſtulam & Albim, ſinumque Codânum, vocabantur Vandali. Idem igitur Dioni accidit, quod nuper quidam in Ariſtotele tentarunt: in cujus librum de Mirandis, Rheni fluminis & Germanorum adpellationes ex Herodiano inſerere conati ſunt; ut ſuprà notavi.

Sed quæſtio jam heic oritur haud levis, nec negligenda; quæ multum diuque animum meum dubium agitavit: nempe, quî factum ſit, quum & Gothones, & Burgundiones, & Heruli, & Rugii, & Varni, & Angli, & Theuringi, & Langobardi, fuerint Vandali, qui ſuis ſibi propriis poſteà in exteris regionibus vocati ſunt vocabulis; uti alii, ab his omnibus, & corpore, & expeditionibus diſcreti, peculiari nomine adpellati fuerint VANDALI; quorum nomen Galliam, Hiſpaniam, Africam, & Siciliam pervagatum eſt. Reſpondeo: Omneis illas Vandalorum nationes, quas modò nominavi, primùm ſeparatim pro ſe quamque in exteras regiones feciſſe expeditiones; ideóque ſeparatas ab ſe invicem obtinuiſſe adpellationes. reliquas verò deinde conjunctim uno corpore, ceu unâ gente, ut domi erant, profectas; atque eâ de causâ ſolas obtinuiſſe Vandalorum nomen. Iornandis verba de Gothonibus hæc ſunt: *Ex hac igitur Scanziâ inſulâ, quaſi officinâ gentium, aut certè velut vaginâ nationum, cum rege ſuo nomine Berich, Gothi quondam memorantur egreſſi. qui ut primùm è navibus exeuntes terras attigêre, illico loco nomen dederunt. nam hodiè illis, ut fertur, Gothiſcanzia vocatur. Vnde mox promoventes ad ſedes Vlmerugorum, qui tunc oceani ripas inſidebant, caſtrametati ſunt: eoſque, commiſſo prælio, propriis ſedibus pepulerunt: eorumque vicinos Wandalos jam tunc ſubjugantes, ſuis applicuêre victoriis.* Vandalos facit conterminos Rugiis: quo pacto hos à Vandalorum gente excludit. Ratio alia nulla fuit, niſi quòd ſui ſæculi res exactiùs tenebat Iornandes, quàm ſuperiorum temporum. ſuo autem ſæculo ſciebat, alios eſſe per Africam Vandalos, alios per Italiam aliaſque regiones Rugios. VANDALI igitur propriè poſteà dicta eſt gens quæ ex IV maximè Vandalorum nationibus, *Svardonibus, Eudoſibus, Nuithonibus*, atque *Sidinis*, conſtabat. Reliquæ Vandalici generis nationes ſuprà nominatæ, ſuis ſibi peculiaribus vocabulis adpellatæ ſunt. Caviones Deuringis inſerti.

Hæc igitur de Vandalorum ſive Vindelorum genere ſatis explicata exiſtimo. quæ quum antehac ita fuerint conturbata, atque inter ſe permixta; mirum dictu eſt, quot & quanti inde promanaverint errores, etiam in doctiſſimorum excellentiumque virorum ſcripta.

INGÆVONES.

ALterum genus*, inquit Plinius, *Ingævones; quorum pars Cimbri, Teutoni, & Cauchorum gentes.* & Tacitus; *Proximi oceano, Ingævones*: & poſteà; *Eumdem Germaniæ ſinum, proximi oceano, Cimbri tenent.* item Mela, poſt deſcriptionẽ hujus ſinus; *In eo ſunt Cimbri, & Teutoni: ultra ultimi Germaniæ Hilleviones.* Cauchorũ genteis Plinius heic ad Ingævones refert. infra autẽ, lib. XVI, cap. I, *Sunt verò*, inquit, *in ſeptemtrione viſæ nobis gentes Cauchorum, qui majores minoresq; appellantur.* In eamdẽ ſententiã

Tacitus,

Tacitus, poſt Friſiorum explicationem, *Hactenus*, inquit, *in occidentem Germaniam novimus. In ſeptemtrionem ingenti flexu recedit. Ac primò ſtatim Chaucorum gens.* Poſt Amiſiæ igitur fluminis os, unà cum ſeptemtrione, incipiebat Ingævonum genus, à gente Chaucorum, quibus jungebantur *Foſi*, ſive *Saxones*; dein *Cimbri*, *Teutonique*; mox in Scandinaviâ peninſulâ, *Scandii*, *Hilleviones*, *Gutæ*, *Sveones*, *Sitones*, *Marchiofinni*, *Scritofinni*, *Luppiones*. Plinius lib. IV, cap. XIV, poſt enumeratas ſupra Sarmatiam Germaniamque in glaciali oceano inſulas: *Incipit inde clarior aperiri fama ab gente Ingævonum, quæ eſt prima inde Germaniæ. Sevo mons ibi immenſus, nec Rhiphæis jugis minor, immanem ad Cimbrorum uſque promontorium efficit ſinum, qui Codanus vocatur, refertus inſulis; quarum clariſſima Scandinavia eſt, incompertæ magnitudinis, portionem tantùm ejus, quod ſit notum, Hillevionum gente* D *incolente pagis; quæ alterum orbem terrarum eam appellat. Nec eſt minor opinione Finningia.* Solinus cap. XXIII: *Mons Sevo, ipſe ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hinc Ingævones tenent; à quibus primis, poſt Scythas, nomen Germanicum conſurgit.* Certum igitur eſt, totam Scandinaviam Ingævonum occupaſſe nomen. Sed & *Finningiam* eidem generi adnumerandam cenſeo. quidpe Finnorum magna pars, Scandinaviam incolens, dictâ ratione à Plinio atque Solino in eodem genere computatur. ejuſdem autem cum Marchiofinnis Scritofinniſque fuêre generis Finni in Finningiâ. Neque enim cuiquam aliorum generum, puta Vandilis, Baſtarnis, vel Hermionibus adnumerari poſſunt; quia longiùs ab his diſſiti. nec aliud quoddam ſextum genus effingere licet. nam Plinius, diligentiſſimus aliàs geographus, hanc Germaniæ in V genera diviſionem non ex ſuo aliquo habuit ſomnio: ſed ab ipſis haud dubiè Germanis diligenter perquiſitam, ſive per ſe, quum in Cauchis eſſet, ſive per vetuſtiores quoſdam auctores, ex quorum monumentis accuratiſſimam ſuam geographiam deſumſit.

Ceterùm vocabulum *Ingævonum* quod attinet, ſcribitur id quidem in omnibus Taciti, melioribusque & antiquioribus Plinii exemplaribus per diphthongum *æ*. at vulgata Plinii exemplaria atque Solini habent per *e*, *Ingevones*. an ſatis rectè, vehementer ego equidem dubito: utique, quum ſciam, ne Rhenanum quidem, qui indigna quædam ſuper hoc vocabulo nugatur, *quaſi* legendum ſit *Vigevones*, ſuſtinuiſſe ex Plinio ſubjicere *Ingevones*, pro *Ingævones*. Apud Æthicum tamen ſunt iidem INGEONICI. Ptolemæi Germaniam quoties cogito, protinus riſus ſubit; ita omnia ferè illic ima ſummis, ultima citimis permixta ſunt. Gens ei eſt Ἰγγρίωνες, μεταξὺ τε τȣ̃ Ῥήνȣ καὶ τῶν Ἀυνοβαίων ὀρέων, *Ingriones, inter Rhenum & Aunobæos monteis.* Hos jam alii ante me crediderunt eſſe Plinii, Taciti, atq; Solini *Ingævones*. ego verò non modò idē judico; ſed & vitiatum vocabulum corrigendum cenſeo in Ἰγγαίωνες INGÆONES. Hos Ptolemæus tam facilè à proximis ſuis ſedibus inter Amiſiam & Albim, ad Rheni ſuperiorem ripam & Aunobæos monteis detrahere potuit, quā Finnos è Finningiâ ad mediam Viſtulæ ripam. neq; in hoc abſimilis eorum eſt conditio, quòd, quum magnum utrorumque eſſet nomen, & ampliſſimi fines; ille exiguas eos fecit nationes.

Rhenani nunc examinentur nugæ. Auctor noſter, ſub initium libri de Germaniâ, *Celebrant*, inquit, *carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus eſt) Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoreſque. Manno tris filios aſſignant, è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur.* Rhenanus non tantùm contra hanc Taciti ſcripturam, ſed adverſùm cuncta etiam Plinii atque Solini exemplaria docet, pro *Ingævones* legendum *Vigevones*; quaſi dicti ſint à *Wyk* & *Wonen*; quorum hoc *habitare*, illud *ſinum* ſignificat: quia ſinus adcolebant. Quæ opinio quamlibet adeò hactenus placuerit, uti in vicem oraculi ab doctiſſimis etiam hominibus accepta probataque ſit; pauca tamen contrà diſputare liceat. Vocem *Wyk* hodiè etiam maris Germanici adcolis notare ſinum, haud invitus conceſſerim. verùm Rhenano, noviſſimi ſæculi homini, cur credere magis fas ſit, quàm vetuſtiſſimis illis Germanis, rationem dari mihi velim. Rhenano ratio, quâ cōtra hos niteretur, erat prorſus nulla, niſi in dimidiâ vocabuli parte *vones*, quæ alludere videbatur ad verbum Germanicū *Wonen*, quod eſt *habitare*. his duabus ſyllabis fretus, priores duas *Inga* audacter corrupit in *Viga*; quod alludit

alludit ad vocem *Wyk*: quaſi integro vocabulo dicendum *Wykwoner*, id eſt, *ſinuum adcolæ*. nam & Plinius & Tacitus *oceanum* heic *latos ſinus*, *& inſularum immenſa ſpatia complecti* tradunt. At ipſi veteres apud Tacitum Germani, non ex alluſione vocabuli, uti Rhenanus; ſed ex monimentis & *annalibus ſuis* id eſt, *carminibus*, haud recens compoſitis, ſed *antiquis* & à majoribus ſibi traditis, non è ſitu locorum, ſed à Manni filio adpellatos fuiſſe *Ingævones* crediderunt. Quæ igitur hæc dementia, qui furor, propter leviſſimam vocabuli alluſionem, χθὲς ἢ τρίτην ἡμέραν ſomniatam, antiquiſſimis gentis monimentis fidem prorſus abrogare? quæ item inconſiderantia, tam iniquum unius hominis judicium cupidè, tamquàm probatiſſimum, ſequi atque amplecti? Quanto æquior ille, qui ſub Beroſi Chaldæi nomine, argumenta nugarum, commentitiæque hiſtoriæ, ex prædictis Taciti verbis arripiens, Ingævonem poſt Mannum per omnem Germaniam Sarmatiamque regnaſſe, moxque Iſtævonem, & Hermionem, finxit? Pudeat ſanè, vaniſſimum nugatorem (cujus mentio numquàm ſine flagitii præfatione movenda) meliùs de majoribus noſtris ſenſiſſe, quàm doctos eruditosque viros, quibus una hæc competebat cura, avitæ antiquitatis reverentiam ſummâ diligentiâ atque fide tueri. Iam verò quanta eſt eorumdem in ſummos auctores Plinium atque Tacitum injuria? quos haud verum genuinumque gentis nomen poſteritati tradidiſſe arguunt. Scilicet, ſi Muſis placet, credibile eſt, verique ſimile, conjecturâ Rhenanum penitiùs adſequutum Germanum vocabuli ſonum, quàm tot Romanorum militeis, tot annis in Chaucis, Ingævonum gente, præſidia agenteis, auditu frequenti ac crebro accepiſſe; inter quos multi Germani, Germanicæ Latinæque juxtà lingvæ ſcientes. Ac quantum quidem inter *Vi* & *In* diſcrimen? Tantum certè, uti alterum in álterum Romano ore deflexum, non niſi temerè adfirmare auſis. Ecquid verò adeò peregrina Romanis atque inaudita erat litera Germanorum *W*, uti *Wi* nullis aliis literis reddere potuerint, niſi per *In*? An non flumina *Wieſſel*, *Weſer*, *Wäter*, formata eorum ore ſunt *Viſtula*, *Viſurgis*, *Vidrus*? an non populi *Warner*, ipſis dicti *Várini*; qui poſteà *Gvarni*, & *Warni*: an non *Wangen*, *Vangiones*; & horum opidum *Wormetzmagen*, *Bormetomagus*; quemadmodùm Viſtula etiam Marcellino dicitur *Biſſula*? Sed ſatis jam perſpicuum à me factum in hoc opere puto, Germanorum *W* Romanos atque Græcos expreſſiſſe per *V*, vel *B*. Hæc igitur contra Rhenanum ſufficiant. Ptolemæi certè Ἰγγαίωνας non tam facili literarum converſione mutaverit in Οὐϊγγαίωνας. Goropius hinc non meliora adferre, ſed id tantùm agere voluiſſe videtur, uti à Rhenano diſſentiret. Miſerè ait à Romanis tractatas hasce voceis *Ingevones*, *Iſtevones*, & *Hermiones*. itaque illos dictos docet vernaculâ lingvâ *Hingezewoners*; quod ſignificet *juxta mare colenteis*. nam à Viſtulâ eos ad Rhenum uſque in maris Germanici litore protendit. ubi ſatis iniquè atque imperitè Varinos, Guttones, & Burgundiones, ſedibus ſuis inter Albim Viſtulamque ejicit; Vandelorum, ut ipſe vocat, omne nomen ac genus trans Viſtulam in Sarmatiâ collocans: quia de Ptolemæi tabulâ certum eſſe ait, Burgundiones & Guttones trans Viſtulam incoluiſſe. Certè magni ingenii multæque eruditionis fuit Goropius; quam ego ſemper admiror, mihique ſæpè opto. verùm nihil minùs, quàm geographus. quod ſatis hactenus ex hisce meis ad Germaniam obſervationibus patuiſſe puto. Quum igitur certum ſit, totam Vandaliorum gentem mare, inter Viſtulam Chaluſumque amneis, adcoluiſſe; Ingævones hoc nominis, quo ab ceteris IV Germanorum generibus diſtincti fuerunt, à maris argumento habere minùs potuerunt. At valeant multo amplius neceſſe eſt priſcûm Germanorum antiquiſſima carmina; quæ ab hominis, non maris adpellatione Ingævones cognominatos fuiſſe adfirmaverunt.

ISTÆVONES.

IN vulgatis Plinii exemplaribus ita legitur: *Proximi autem Rheno Iſtævones; quorum pars Cimbri mediterranei: Hermiones, quorum Svevi, Hermunduri, Chatti, Cheruſci.* Maxima horum verborum mutilatio eſt, atque luctatio. quis enim umquàm aliàs legit de Cimbris mediterraneis? Puto neminem. nec ulli uſquàm exſtant; niſi

Atuatucos ſic adpellare velis, quia Cimbrorum Teutonorumque erant progenies. At Plinius novo nomine Atuatucos adpellat Bethaſios; ut ſuo loco oſtenſum. fruſtra igitur hoc. alia, veraque Plinii mens aliunde eſt inveſtiganda. Rectè quidam, Tacito præeunte magiſtro, vocem *mediterranei* Iſtævonibus adimendam cenſuerunt, Hermionibusque tribuendam. ſic enim Tacitus: *Manno tris filios aſſignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur.* at de *Cimbris* iſtis *Rheno proximis*, quid ſit faciendum, nemo oſtendit. Ego igitur nihil aliud ſuper eorum causâ pronuntio, niſi uti procul à Rheno arceantur, relegenturque in peninſulam ſuam, quæ ſola iis inter Germanos ſedes. Revoco autem poſtliminiò in veram germanamque ſedem *Sicambros*; quas ſupina librarii oſcitantia iniquè expulit. Hos proximos fuiſſe Rheno, cùm anteà in Germaniâ, tùm poſteà in Gallico ſolo, ſatis ſuprà demonſtratum eſt. Rectè igitur integra verba apud Plinium legas in hanc ſententiam: *Proximi autem Rheno Iſtævones; quorum pars Sicambri. mediterranei Hermiones; quorum Svevi, Hermunduri, Chatti, Cheruſci.* At contenderit fortè aliquis, Plinii tempore nullos fuiſſe in Germaniâ trans Rhenum Sicambros; quos Tiberius, auſpiciis Auguſti debellatos, in Galliam traduxit. Ne ſint: nihil moror. jam anteà ſatis inculcatum exiſtimo, Plinium Germaniam ſuam ad Scaldin uſque extendere. ſunt quidpe hæc ejus verba, lib. IV, cap. XIII; *Totum autem hoc mare* Germanicum, *ad Scaldin uſque fluvium, Germanica accolunt gentes.* & hoc ipſo cap. XIV, quo V Germanorum genera exponit, inter Germaniæ flumina Moſam quoque recenſet. Quapropter ritè heic ex ejus ſententiâ ſub Iſtævonibus comprehendas Germanos utramque Rheni ripam accolenteis; quia plerique Ciſrhenanorum, etiam trans Rhenum anteà proximi flumini fuerunt. Potes tamen ſic etiam interpretari, uti de Sicambris Plinium intellexiſſe exiſtimes, ut olim in ipsâ Germaniâ proximè Rhenum adcoluerunt: quia antiquiſſima hæc eſt, ut liquet ex Tacito, Germanorum diviſio. Proinde eos ſolummodò recenſebo, qui trans Rhenum Iſtævones antiquitus dicti. Horum latus orientale cinxit Plinius partibus Ingævonum & Hermionum, Chaucis, Chattis & Hermunduris: uti omnes citra hos Iſtævones fuerint; in quorum numero *Friſii, Bructeri, Angrivarii, Anſibarii, Chamavi, Dulgibini, Marſi, Tubantes, Marſatii, Sicambri, Vbii,* & qui in horum poſteà agros ſucceſſerunt, *Vſipii, Tencteri, Iuhones, Mattiaci*; præterque antiquiſſimis temporibus *Marcomanni, Harudes, Seduſii*: qui poſtmodùm in Bojohæmo inter Hermiones ſedeis locarunt. *Alemannos* non magis Iſtævonibus adſcribo, quàm Tacitus Germanis; quia meri fuerunt Galli. Ceterùm apud Strabonem, lib. I, hæc leguntur, contra Pytheam Maſſilienſem ſcripta: Καὶ αὕτη δ' ἡ Βρεττανικὴ τὸ μῆκος ἴση πως ἐστὶ τῇ Κελτικῇ παρεκτεταμένη, τῶν πεντακισχιλίων οὐ μείζων σταδίων, καὶ τοῖς ἄκροις τοῖς ἀντικειμένοις ἀφοριζομένη. ἀντίκειται γὰρ ἀλλήλοις τά τε ἑῷα ἄκρα τοῖς ἑῴοις, καὶ τὰ ἑσπέρια τοῖς ἑσπερίοις· καὶ τά γε ἑῷα ἐγγὺς ἀλλήλων ἐστὶ μέχρις ἐπόψεως, τό τε Κάντιον, καὶ αἱ τοῦ Ῥήνου ἐκβολαί. ὁ δὲ πλειόνων, ἢ δισμυρίων ἀποφαίνει τὸ μῆκος τῆς νήσου· καὶ τὸ Κάντιον ἡμερῶν τινῶν πλοῦν ἀπέχειν τῆς Κελτικῆς φησι. Καὶ τὰ περὶ τοὺς Ὠστιαίως δέ, καὶ τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου τὰ μέχρι Σκυθῶν, πάντα κατέψευσται τῶν τόπων. Ὅστις οὖν περὶ τῶν γνωριζομένων τόπων τοσαῦτα ἔψευσται, σχολῇ γ' ἂν περὶ τῶν ἀγνοουμένων παρὰ πᾶσιν ἀληθεύειν δύναιτο. *Et ipſa Britannia longitudine ferè æqualis eſt Galliæ juxtà porrecta, non amplius ſtadiorum* 1ↄↄ; *atque extremitatibus oppoſitæ regionis definitur. opponuntur quidpe ſibi invicem orientales orientalibus, & occidentales occidentalibus. adeóque orientales propinquæ inter ſe ſunt, uti altera ab alterâ conſpici poſſit, Cantium ſciliceti & Rhen oſtia. At ille inſulam* XX *ſtadiorum millibus facit longiorem; atque Cantium aliquot dierum navigatione abeſſe à Galliâ tradit. De Oſtiæis etiam, & quæ trans Rhenum ſunt ad Scythas uſque regionibus, omnia falſa perhibuit: ut, qui tam multa de iis mentitus ſit, quæ nota ſunt omnibus, non facilè videatur de iis vera traditurus, quæ omnibus ſunt ignota.* Pytheæ apologiā, contra immeritiſſimas Strabonis infeſtationes, jam anteà exſequutus ſum. hic ſcilicet eſt ille locus, in quo cum de Thule inſulâ, & ceteris versùs ſeptemtriones regionibus reprehendit: quibus ſubjicit hæc de Oſtiæis. in quibus ego vereor æquè Strabonem erraſſe, atque in reliquis Germaniæ ferè omnibus: Oſtiæos Pytheas quo ſitu proſuerit, ex dictis modò Strabonis verbis ſatis clarè perſpicitur: nempe

trans

trans Rhenum, Galliæ terminum. quamquàm hoc Stephani teſtimonium, neſcio an ex aliorum ſcriptorum monimentis deſumtum, an verò ex Strabonis dicto loco conjecturatum, prorſus negat. Verba Stephani hæc ſunt: Ὠστίωνες, ἔθνος παρὰ τῷ δυτικῷ ὠκεανῷ, οὓς Κοσσίνους Ἀρτεμίδωρός φησι· Πυθέας Ὠστιαίους. τούτων δ' ἐξ εὐωνύμων οἱ Κοσσῖνοι λεγόμενοι Ὠστίωνες, οὓς Πυθέας Ὠστιαίους προσαγορεύει. Hoc eſt: *Oſtiones, gens ad occiduum oceanum: quos Coſſinos vocat Artemidorus; Pytheas verò Oſtiæos. Ab horum verò latere ſiniſtro ſunt Coſſini dicti Oſtiones, quos Pytheas Oſtiæos adpellat.* Locum eſſe vitiatum, quivis facilè viderit. corrigere, niſi Delphico deo indice, nemo rectè poterit. Clarum tamen eſt, quosdam hosce Oſtiæos, ſive Oſtiones in occidui oceani litore locaſſe. Ego eosdem eſſe cum Taciti Æſtiis, Iornandisque & Theoderici regis Hæſtis, cùm ex ſimilitudine vocabulorum, tum ex aliis argumentis jàm anteà collegi: heic verò planè inſuper adfirmo, nullos alios fuiſſe OSTIONES atque OSTIÆOS, quàm quos Plinius, Rheno proximos, unà cum Tacito adpellat ISTÆVONES. Hos ſi eâdem ratione ſcribere velis, uti Ptolemæo ſunt *Ingæones*; erunt ISTÆONES, vocabulo propiori ad *Oſtiæos*, & *Oſtiones*. Ex Strabonis certè verbis *Oſtiæi* ultra Rhenum ſunt cenſendi. Si quis verò antiquorum ſcriptorum Ὠστίωνας παρὰ τῷ δυτικῷ ὠκεανῷ memoravit, ut teſtatur Stephanus; id ita factum judico, quatenus Germaniæ quoque pars, ad Amiſiam uſque amnem & gentem Ingævonum, ſub occidente computata fuit. Pytheas autem ſi non ipſe Iſtævones acceſſit, ſaltem de iis inaudiviſſe potuit, dum oceanum occidentalem ſeptemtrionalemque navigavit: quemadmodùm de Guttonum quoque gente, Viſtulæ adcolâ, haud omnino falſa retulit.

Ceterùm Iſtævonum quoque vocabulum Rhenanus atque Goropius corrumpere haud veriti ſunt in *Viſtevones*; ut inde interpretarentur *Weſtwoner*: quod ſignificat *versùs occidentem habitanteis*. Quaſi verò Romani eam gentem, quæ ipſis Germanis dicebatur *Weſtgothen*, potuerint dicere *Veſogothos*, & *Viſigothos*; flumen etiam *Wieſſel*, *Viſtillum* ac *Viſtulam*: vocem autem *Weſtwoner* nequiverint exprimere, niſi per *Iſtævones*. Sed remitto hos iterum ad antiqua priſcûm Germanorum carmina.

HERMIONES, ſive HERMINONES.

QVos Plinius *Hermiones*, Tacitus adpellat *Herminones*. utrum vocabulum verum & genuinum, haud facile dictu eſt; quandoquidem nemo, præter hos duos auctores, eorum meminit. nam apud Melam quòd Herminones legebantur, ultimi Germaniæ ultra Cimbros ac Teutonos, jam dudum, mendoſum id eſſe vocabulum, indicavi. Tacitus igitur, *Medii*, inquit, *Herminones*: & Plinius; *Mediterranei Hermiones; quorum Svevi, Hermunduri, Chatti, Cheruſci.* Sub Svevorum nomine intelligendi ſunt *Semnones*, *Marcomanni*, *Quadi*, *Marſingi*, *Burii*, *Lugii*.

Horum quoque vocabulum Rhenanus & Goropius ad etymologiam revocare tentarunt. ille ex eo fecit *Herdwoner*, & *Hernwoner*: quæ *mediterraneos* vult ſignificare; quia *her* (ut ipſe adfirmat) ſeptemtrionalibus Germanis, auſtralibus verò *herd*, *terram* ſignificet; *Wonen* autem *habitare*. At quomodò ex his duabus vocibus rectè *mediam terram habitanteis* exortum ſit, haud equidem video. Corrigere hujus errorem voluit Goropius; voce interpoſitâ *mit*, formans vocabulum *Hertmitwoner*: quia Germanis ſuperioribus *medium* ſignificat *die mitte*; *hert* autem, ut ille interpretatur, eſt Latinè *omnino*, *prorſus*, *planè*: quaſi *omnino medium Germaniæ colentes*. quàm ſcitè, alii judicaverint. ego heic etiam utrumque ad veterum Germanorum monimenta remitto. Omnia antiquarum gentium vocabula ad originationem velle redigere, furoris potiùs, quàm ingenii exiſtimo. Haud dubium tamen mihi eſt, ex unâ eadémque origine orta eſſe duo iſta nomina, *Hermiones* & *Hermunduri*. quid verò hoc vel illud ſignificet, juxtà cum maximè ignaris ignorare me fateor.

PEVCINI, qui & BASTARNÆ.

QVinta pars, inquit Plinius, *Peucini, qui & Baſtarnæ.* Horum ſitum, fineis, atque in

in varias nationes diviſionem, ſuprà ſatis expoſui. ubi patuit, antiquitus eos non ad Pontum uſque pertinuiſſe; ſed citra Getarum fineis fuiſſe coërcitos.

Hæc igitur ſunt v Germanorum genera, in quæ univerſam Plinius diſtinxit Germaniam. Æſtii, quia peregrini fuêre in Sarmatiâ, à citeriore Germaniæ limite, atque ex Iſtæonibus, ut ego ſuſpicor, trans Viſtulam progreſſi, nulli dictorum generum adſcribi poſſunt.

Cap. XLVII.

De Herçinio saltu, *& aliis Germaniæ Transrhenanæ ſilvis, quæ partes fuêre Hercinii ſaltus: item de hujus feris.*

Hactenus igitur totius Germaniæ antiquæ nationes ſummo mihi, quoad ejus fieri potuit, ſtudio, & curâ membratim deſcriptæ ſunt: explicata etiam eſt univerſorum Germanorum in quinque genera diviſio. reſtat nunc, uti ſilvarum quoque, ac montium, fluminumque, quorum jam anteà paſſim in ſingulis nationibus facta eſt mentio, dilucidior heic atque curatior fiat ἀνακεφαλαίωσις.

Clariſſimâ famâ, apud vetuſtiſſimos quoque Græcorum ſcriptores, eſt Hercynia silva, ſive Hercynius saltus. meminerunt quidpe hujus, Eratoſthenes, teſte Cæſare, belli Gallici comment. vi; & ante Eratoſthenem Apollonius Rhodius, in iv Argonauticorum; & ante hunc etiam Ariſtoteles, in Mirandis. Cæſar, dicto loco: *Ea, quæ fertiliſſima ſunt, Germaniæ loca, circùm Hercyniam ſilvam* (*quam Eratoſtheni, & quibusdam Græcis famâ notam eſſe video; quam illi Orciniam appellant*) *Boji, Celtica gens, occuparunt*. Aut ipſe negligens heic fuit Cæſar; aut poſteà librarii niminùm ſupini. quidpe quum & ipſe Eratoſthenes fuerit Græcus, omnino ſcribi debebat, *& aliis quibusdam Græcis*. Ceterùm *Orciniam* equidem cuncta Cæſaris, quot viderim, adpellant exemplaria: ego tamen haud quidquam dubito, quin Ὀρκυνίαν ὕλην, *Orcyniam ſilvam*, vel Ὀρκυνιον δρυμὸν, *Orcynium ſaltum* adpellaverit ipſe Eratoſthenes, per υ. nam & Ptolemæus, unus inter omnes reliquos hoc vocabulum, ſive ab Eratoſthene, ſive ab alio quopiam antiquo ſcriptore acceptum, retinens, vocat Ὀρκυνιον δρυμόν· & ceteri omnes, tam Græci, quàm Latini ferè probatiſſimi auctores Ἑρκυνιον, *Hercynium* ſcripſerunt, per υ. quamquàm non negaverim, rectiùs vocabulum id & magis genuinè ſcribi per ſimplex i, Hercinia silva, & Hercinius saltus: quia non eſt dubium, quin ſaltus ipſis Germanis dictus fuerit ther Haerzin vvald; derivativâ voce, à primitivo vocabulo ther Harz; quo nomine etiamnum pars ejus, unà cum montis jugo, cui ſuperſternitur, vulgò adpellatur. Quapropter haud malè in Paterculi, Solini, & aliorum quorumdam Romanorum auctorũ monimentis legitur per i ſimplex. Quin & in quibusdam vetuſtiſſimis Cæſaris exemplaribus ſic ſcriptum reperio. Vnde ego conjicio, librarios, vel malos gloſſatores *Orcyniam* quoque feciſſe *Orciniam*. alii poſteà hujus mendo non animadverſo, *Herciniam* potiùs vocabulum genuinum ac verè germanum, corrigendum cenſuerunt in *Hercyniam*; quia ſic pleroſque alios & Græcos & Latinos auctores ſcripſiſſe videbant. Sed eadem ſilva rectè etiam dici poteſt Harcinia, à primitivo vocabulo *Harz*. ſic enim Ariſtoteli quoque, Meteorologicorum i, ſunt Ἀρκύνια ὄρη, *Arcinii montes*.

Cæſar, prædicto loco, ſilvam ita deſcribit: *Hujus Herciniæ ſilvæ, quæ ſuprà demonſtrata eſt, latitudo* ix *dierum iter expedito patet. non enim aliter finiri poteſt; neque menſuras itinerum noverunt. Oritur ab Helvetiorum, & Nemetum, & Rauracorum finibus: rectâque fluminis Danubii regione pertinet ad fineis Dacorum Anartium. hinc ſe flectit ſiniſtrorſus, diverſis à flumine regionibus; multarumque gentium fineis, propter magnitudinem, attingit. neque quiſquam eſt hujus Germaniæ, qui ſe adiſſe ad initium ejus ſilvæ dicat, quum dierum iter* lx *proceſſerit; aut, quo ex loco oriatur, acceperit.* Initium ad Rheni ripam ponit: finem, qui ultra lx dierum iter extendebatur, ignorari

rati ait. Eſt equidem hodiéque per omnem ferè Brandeburgienſem marchiam, per Caſſubiam atque Pruſſiam, per Poloniam, Litaviam, & Ruſſiam Majorem, ſive Moſcoviam, quaſi unus continuus ſaltus; de quo heic loquitur Cæſar. at is an antiquitus omnis, ad Obium uſque flumen, extremum Europæ terminum, adpellatus fuerit *Hercinius*, equidem dubito. hoc enim nomen in unis Celtis, id eſt, Germanis, ab antiquiſſimis referri Græcorum ſcriptoribus reperio. Nec magis cenſeo Hercinium ſaltum fuiſſe vocatum in Sarmatiâ, quamvis unus continuus fuerit per utraſque regiones ſaltus, quàm in Galliâ *Arduennam ſilvam*, & *Voſegum ſaltum*; qui tamen & ipſi Hercinio ſaltui fuêre contermini, Rheno tantùm amne intercedente; quemadmodùm multa alia flumina Hercinium in ipsâ Germaniâ interſecuerunt. At quia vocabulum hoc merè Germanicum eſt; Sarmatarum autem lingva à Germanicâ longè alieniſſima: Sarmatas eo in ſuis ſilvis nominandis uſos minimè credibile eſt. HERCINIUM igitur nomen non ultra Germaniæ limiteis extendendum cenſeo. Intra Germaniam longè latiorem retulerunt eum ſaltum alii auctores, quàm Cæſar. Plinius, lib. XVI, cap. I, de Cauchis, & eorum inſulis in oceani litore verba faciens; *Aliud*, inquit, *è ſilvis miraculum. totam reliquam Germaniam replent; adduntque frigori umbras.* & plura cap. II: *In eâdem ſeptemtrionali plagâ, Hercyniæ ſilvæ roborum vaſtitas, intacta ævis, & congenita mundo, prope immortali ſorte miracula excedit. Vt alia omittantur, fide caritura; conſtat attolli colles occurſantium inter ſe radicum repercuſſu; aut ubi ſecuta tellus non ſit, arcus* (radicum in altum ſublevatarum) *ad ramos uſque, & ipſo inter ſe rixanteis*, (mutuo colliſu veluti dimicanteis) *curvari, portarum patentium modo, ut turmas equitum transmittant.* Et lib. IV, cap. XIV: *Amnes clari in oceanum defluunt; Guttalus, Viſtillus, ſive Viſtula, Albis, Viſurgis, Amiſius, Rhenus, Moſa. Introrſus verò nulli inferius nobilitate Hercynium jugum.* Diodorus lib. v: Καlὰ τlὼ Γαλατίαν, τὴν παρωκεανῖτιν, καταντικρὺ τῶν Ἑρκυνίων ὀνομαζομένων ὀρῶν (μέγιϛα γὰρ ὑπάρχειν παρειλήφαμεν τ κατὰ τὴν Εὐρώπlω) νῆσοι πολλαὶ κατὰ τὸν ὠκεανὸν ὑπάρχουσιν, ὧν ἐϛιν ἡ μεγίϛη Βρεττανικὴ καλουμένη. id eſt: *Quâ parte Galliam oceanus ſtringit, Hercyniis montibus, quos omnium in Europâ maximos eſſe accepimus, multæ inſulæ obtenduntur, quarum maxima vocatur Britannia.* Vt Plinius *Hercynium jugum*, ſic Diodorus Ἑρκύνια ὄρη heic memorat. quod haud omnino falſum. fuêre quidpe montes hoc nomine; ut poſteà oſtendetur. at in eo tamen à Diodoro erratum, quòd omnium totius Europæ facit maximos: quaſi & Alpeis & Pyrenæum magnitudine ſuperaverint. Ego credo de ſilvæ potiſſimùm Herciniæ magnitudine antiquiores Græcos ſcripſiſſe, quæ Diodorus de montibus intellexit. Silvæ igitur magnitudinem cùm ex hoc Diodori loco, tum ex Cæſare ac Plinio ſummatim perſpeximus. videamus nunc, quæ membratim de eâdem ſint tradita. Cæſar, loco modò citato, propter omnem lævam Danubii ripam eam porrigit, ab Helvetiis & Rheno initium ejus ſumens. Ariſtoteles, in Mirandis, Danubii fonteis in eâ narrat. Φασὶ δὲ, καὶ τὸν Ἴϛρον, ῥέοντα ἐκ τῶν Ἑρκυνίων καλουμένων δρυμῶν, σχίζεσθαι. id eſt: *Ferunt & Iſtrum, ex Hercyniis profluentem ſaltibus, ſcindi.* Strabo quum hoc ab antiquioribus ſcriptoribus accepiſſet, audiſſetque poſteà Hercynium ſaltum eum, ceu peculiari vocabulo, adpellari, qui Bojohæmum cingeret, ipſum Bojohæmum prope fonteis Danubii ſtatuit. ſic enim de Bojohæmo lib. VII: Ἔϛι δὲ πλησίον αὐτῆν ἥ τε Ἴϛρου πηγὴ, καὶ ἡ τοῦ Ῥήνου. *Prope hanc regionem Danubii eſt fons, & item Rheni.* Ammianus Marcellinus, lib. XXI, eam ſilvam, quæ hodiè ad Danubii fontem adpellatur *Nigra ſilva*, vulgò Germanis *der Schwarz wald*, MARTIANAS vocat SILVAS. *Diſcedens*, inquit, *inter hæc Iulianus à Rauracis, Salluſtium præfectum promotum remiſit in Gallias.* & mox: *Profecturus itaque per Martianas ſilvas, viasque junctas Iſtri fluminis ripis, inter ſubita vehementer incertus, id verebatur, ne contemtus, ut comitantibus paucis, multitudinem offenderet repugnantem.* Tabulæ itinerariæ eodem ſitu dicitur ſingulari numero SILVA MARCIANA. Vocabulum id unde deductum ſit, haud facilè dixerim. non Latinam tamen habere originem, à Marte, vel Martio aliquo, inde colligo, quòd in Germanico ſilva fuit ſolo. Nec dubito, quin & Germanorum vocabulum *Swarz*, & Romanorum *Martiana* eamdem originem habuerint. Iam verò multo probabilius eſt, Romanos Germanicum, ſive Allemanicum vocabulum

Swarz

Swarz corrupiſſe in *Marz*; quàm Allemannos ſilvæ nomen à Romanis accepiſſe.

Cæſar Herciniam ſilvam non infra Nemetas in Rheni ripâ profert. at auctor noſter in libro de Germaniâ, in Cattis eam quoque memorat. *Ultra hos*, inquit, *Catti initium ſedis ab Hercynio ſaltu inchoant, non ita effuſis ac paluſtribus locis, ut cetera civitates, in quas Germania pateſcit. durant ſiquidem colles, paulatimque rareſcunt: & Cattos ſuos ſaltus Hercynius proſequitur ſimul atque deponit.* Claudianus etiam, in panegyrico de IV conſulatu Honorii:

——— Iuratur Honorius abſens;
Imploratque tuum ſupplex Alemania nomen;
Baſternæ venêre truces; venit accola ſilvæ
Bructerus Hercyniæ; latiſque paludibus exit
Cimbrus, & ingentes Albim liquêre Cheruſci.

Eas ſilvas heic Tacito Claudianoque apud Rhenum intelligi, quæ vulgò nunc dicuntur *Speſſard* & *Weſter wald*, ſuprà in Chattis ac Bructeris docui.

Plinius, in ſuprà dicto lib. XVI, cap. I, haud obſcurè ſilvas Cauchorum facit partem Hercyniæ ſilvæ. Plutarchus autem, in Mario, Cimbrorum ſilvas Hercyniæ facit continenteis, his verbis: Τὸ δὲ πλεῖϛον αὐτῶν, καὶ μαχιμώτατον ἐπ' ἐσχάτοις ᾤκουν παρὰ τὴν ἔξω θάλασσαν. οὕσπερ δή φασι γῆν μὲν νέμεσθαι σύσκιον, καὶ ὑλώδη, καὶ δυσήλιον πάντη, διὰ βάθος καὶ πυκνότητα δρυμῶν, οὓς μέχρι τῶν Ἑρκυνίων (malè vulgò Ἑρκυίων) εἴσω διήκειν. hoc eſt: *Maximam eorum multitudinem & bellicoſiſſimam in ultimis oris ad oceanum habere ſedeis. regionem incolere profundis & denſis ſilvis, quæ ad Hercynios ſaltus introrſus pertineant, caliginoſam, nemoroſam, opacamque.* Haud dubium igitur eſt, quin & CÆSIA SILVA, auctori noſtro annali primo memorata, pars fuerit ſilvæ Herciniæ. Ad dextram fuiſſe Luppiæ amnis ripam, ſuprà in Sigambris docui.

Eodem tractu, inter Amiſiam ac Luppiam fuiſſe LUCUM TANFANÆ, in Marſis ex eodem annali oſtendi.

BADUHENNÆ quoque LUCUM in Friſiis ex annal. IV indicavi.

Eam ſilvam, quæ hodiè unà cum montium jugo, cui ſuperfuſa, ab auſtrino Bruneſvicenſis ducatus latere, dicitur vulgò der HARZ, partem fuiſſe Herciniæ ſilvæ, ipſum nomen apertè clamat. Hæc Cæſari, belli Gallici comment. VI, vocatur BACENIS; ut ſuprà in Chattis atque Cheruſcis demonſtratum eſt. Verba Cæſaris hæc ſunt: *Silvam eſſe ibi infinitæ magnitudinis, quæ appellatur Bacenis. hanc longè introrſus pertinere, &, pro nativo muro objectam, Cheruſcos à Svevis, Svevoſque à Cheruſcis, injuriis incurſionibuſque prohibere.* Eadem ſilva Ptolemæo dicitur Σημανά, SEMANA, in his verbis: Τὸ Μηλίβοκον ὄρος· ὑφ' ὃ ἐϛιν ἡ Σημανὰ ὕλη. id eſt: *Melibocus mons, ſub quo eſt Semana ſilva.* Melibocum montem eſſe eum, qui hodiè dicitur der *Harz*, poſteà oſtendam. circa hunc nulla eſſe potuit nobilior ſilva, quàm quæ ipſi monti ſuperfuſa Cæſari dicitur *Bacenis*. aliam igitur, hac ſilentio tranſmiſſâ, voluiſſe memorare Ptolemæum, haud veri eſt ſimile. Nihil autem mirum, ſub monte eum locaſſe ſilvam, quæ erat in ipſo monte; quando decuplo pejus in hac noſtrâ Germaniâ eum erraſſe, jam dudum haud ſemel patuit.

Eodem circa Bacenim ſilvam tractu, haud procul Viſurgi amne ac Mindenſi opido fuiſſe LUCUM HERCULIS, in Cheruſcis, ex Taciti annal. II oſtenſum eſt.

GABRETAM SILVAM Straboni ac Ptolemæo nuncupari eam, quæ hodiè per Theuringiam ac Voitlandiam, ab occidentali Bojohæmi latere, dicitur *der Döringer Wald*, in Nariſcis docui.

Iam verò ea ſilva, quæ, Bojohæmicis ſuperſtrata jugis, ipſum Bojohæmum undique includit, quaſi proprio ac peculiari vocabulo dicta eſt HERCINIA SILVA, ſive HERCINIUS SALTUS; qui nunc vulgò dicitur der *Föhaimer Wald*, id eſt, *Bojohæmicus ſaltus*. Strabo lib. VII: Ἐν ταύτῃ δ' ἐϛὶ καὶ ὁ Ἑρκυνίος δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σουήβων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ (ἐν ᾧ ἐϛὶ καὶ τὸ Βουίαιμον, τὸ τοῦ Μαροβόδου βασίλειον· εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέϛησε πλείους, καὶ δὴ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομάνους· ἐπέϛη γὰρ τοῖς πράγμασιν οὗτος ἐξ ἰδιώτου, μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον· νέος γὰρ ἦν ἐνθάδε, καὶ εὐεργετεῖτο ὑπὸ τοῦ Σεβαϛοῦ· ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάϛευσε, καὶ κατεκτήσατο πρὸς οἷς εἶπον, Λου-

γίους

γίους τὸ μέγα ἔθνος, καὶ Λεμοβίους, καὶ Γούτωνας, καὶ Βουργουνδίωνας, καὶ Σιδίνους, καὶ τῶν Σουήβων τὸ μέγα ἔθνος Σέμνωνας) πλὴν τά γε τῶν Σουήβων, ὡς ἔφην, ἔθνη τὰ μὲν ἐντὸς οἰκεῖ, τὰ δ' ἐκτὸς τοῦ δρυμοῦ, καθάπερ τὰ τῶν Κουάδων, ὅμορα τοῖς Γέταις. Hoc eſt: *In hac regione eſt & Hercynius ſaltus, & Suevorum gentes; quarum quædam intra ſaltum habitant (in quo etiam Bojohæmum eſt, Marobodui regia. in quem ille locum cùm alios complureis tranſtulit, tùm populareis ſuos Marcomannos. is enim Româ reverſus, ubi adoleſcens fuit, ab Auguſto beneficiis affectus, è privato ſtatu ad occupandam dominationem ſe contulit: & præter jam dictos ſubjecit ſibi Lugios, magnam gentem, & Lemovios, Gutones, Burgundiones, Sidinos, & ex ipſis Suevis magnam gentem Semmones.) verùm enimverò Suevorum, uti dixi, alii intra ſilvam colunt, alii extra, ut Quadorum nationes, conterminæ Getis.* Et paullo pòſt: Ὁ δ' Ἑρκύνιος δρυμὸς πυκνότερός τε ἐστὶ καὶ μεγαλόδενδρος, ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς κύκλον περιλαμβάνων μέγαν· ἐν μέσῳ δὲ ἵδρυται χώρα καλῶς οἰκεῖσθαι δυναμένη, περὶ ἧς εἰρήκαμεν. ἔστι δὲ πλησίον αὐτῆς ἥ τε τοῦ Ἴστρου πηγή, καὶ ἡ τοῦ Ῥήνου, καὶ ἡ μεταξὺ ἀμφοῖν λίμνη. νοτιωτέρα δ' ἐστὶ τῶν τοῦ Ἴστρου πηγῶν καὶ αὐτή, καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμός· ὥστ' ἀνάγκη τῷ ἐκ τῆς Κελτικῆς ἐπὶ τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν ἰόντι, πρῶτον μὲν διαπεράσαι τὴν λίμνην, ἔπειτα τὸν Ἴστρον, εἶτ' ἤδη δι' εὐπετεστέρων χωρίων ἐπὶ τὸν δρυμὸν τὰς προβάσεις ποιεῖσθαι δι' ὀροπεδίων. Id eſt: *Hercynius ſaltus denſus eſt, magniſque conſitus arboribus, locis naturâ munitis magnum includens circulum; in cujus medio ſita regio habitationi egregiè apta; de quâ diximus. prope hanc eſt fons Danubii, & item Rheni, & lacus inter utroſque ſitus. Meridionalior autem eſt, quàm Danubii fontes, cùm ipſe lacus, tum Hercynius ſaltus; ita, uti neceſſe ſit ei, qui è Galliâ ad Hercynium ſaltum ire velit, priùs tranſire lacum, deinde Iſtrum, ac porrò per commodiora jam itineri loca, & montanas planities ad ſaltum ipſum progredi.* Poſteriora hæc eſſe vitiata, alii jam ante me doctiſſimi viri animadverterunt. verùm in purgandis nequidquàm laborarunt. Ego ita in ſuum ordinem verba repono: Νοτιωτέρα δ' ἐστὶ αὐτὴ καὶ τῶν τοῦ Ἴστρου πηγῶν, καὶ τοῦ Ἑρκυνίου δρυμοῦ. id eſt: *Meridionalior autem lacus eſt, quàm Danubii fonteis, Hercyniusque ſaltus.* Nam iter erat ex Italiâ per *Summum Penninum*, qui nunc vulgò dicitur *Mont Iou*: & inde per Helvetiorum agros, ad lacum Brigantinum, quem intelligit Strabo: ab hoc deinde ad fonteis Danubii: ac porrò per Alemannorum, Hermundurorum, ac Nariſcorum fineis, ad Herciniam ſilvam, quæ Bojohæmum cingebat. Idem auctor mox poſteâ: Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη ὕλη Γαύβρητα μεγάλη· ἔπειτα δὲ τὰ τῶν Σουήβων· ἔπειτα δ' ὁ Ἑρκύνιος δρυμός. *Eſt & alia magna ſilva Gaubreta. deinde Suevorum fines: moxque Hercynius ſaltus.* Straboni adſentitur Paterculus, lib. II: *Nihil erat jam in Germaniâ quod vinci poſſet, præter gentem Marcomannorum: quæ Maroboduo duce excita ſedibus ſuis, atque in inferiora refugiens, incinctos Herciniæ ſilvæ campos incolebat.* & paullo pòſt: *Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, exciſis continentibus Herciniæ ſilvis legiones in Bojohæmum (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen eſt) duceret.* In his omnibus ſilva Bojohæmum cingens quàm diſertiſſimè proprio ac peculiari vocabulo vocatur *Hercinia*. Sic auctor noſter, in libro de Germaniâ: *Inter Hercyniam ſilvam, Rhenum & Mænum amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens tenuêre. manet adhuc Bojemi nomen.* Inter Rhenum ac Bojemum ponit Helvetios; in ipſo Bojemo Bojos: mediam inter utroſque facit Hercyniam ſilvam; quæ nulla alia eſſe poteſt, quàm quæ Bojemum cingit; ut Strabo ac Paterculus teſtantur. Sic igitur & illa intelligenda, quæ annal. II, de Arminio concionante narrantur: *Contrà, fugacem Maroboduum appellans, præliorum expertem, Hercyniæ latebris defenſum.* At Ptolemæo propriè *Orcynium ſaltum* adpellari eum, qui Quados à Bojohæmo ſubmoveat, ſuprà in Quadis oſtendi.

Eidem auctori LUNAM SILVAM vocari eam, quæ montium jugo, quod eſt à Mari fonte ad lævam ripam, ad opidum uſque *Twárdoſzyn* ac Viſtulæ fontem, ſuperfuſa, Gothinorum continebat ferri ſecturas, in Gothinis docui. Hanc quoque fuiſſe partem Hercynii ſaltus, præter Cæſarem, qui hunc ad Dacorum uſque confinium producit, teſtantur Strabo, Plinius, ac Solinus. Strabo libro prædicto: Τὸ δὲ νότιον μέρος τῆς Γερμανίας, τὸ πέραν τοῦ Ἄλβιος, τὸ μὲν συνεχὲς ἀκμὴν ὑπὸ τῶν Σουήβων κατέχεται· εἶτ' εὐθὺς ἡ τῶν Γετῶν συνάπτει γῆ, κατ' ἀρχὰς μὲν στενή, παρατεταμένη τῷ Ἴστρῳ κατὰ τὸ νότιον μέρος, κατὰ δὲ τοὐναντίον τῇ παρορείᾳ τοῦ Ἑρκυνίου δρυμοῦ, μέρος τι καὶ αὐτὴ τῶν ὀρῶν κατέχουσα, εἶτα πλατύνεται πρὸς τὰς ἄρκτους μέχρι Τυρεγετῶν. Id eſt: *Latus autem Germa-*

niæ

niæ auſtrinum trans Albim continuò Svevi tenent. poſt hos Getarum ſequitur regio, arcta initio, quà juxta auſtrinum latus Danubio prætexitur; ab alterâ autem parte latere montium, quibus Hercynius ſaltus ſuperſternitur; & ipſorum etiam montium quamdam partem comprehendens. deinde verſus ſeptemtriones dilatatur ad Tyregetas. In eamdem ſententiam Plinius, lib. IV, cap. XII: *Ab Iſtro in plenum quidem omnes Scytharum ſunt gentes variæ; tamen litori appoſita tenuêre aliàs Getæ, Daci Romanis dicti, aliàs Sarmatæ, Græcis Sauromatæ, eorumque Hamaxobii, aut Aorſi, aliàs Scythæ degeneres, & à ſervis orti, aut Troglodytæ; mox Alani, & Rhoxalani. Superiora autem inter Danubium & Hercynium ſaltum, uſque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Iazyges Sarmatæ; montes verò & ſaltus, pulſi ab his Daci, ad Pathiſſum amnem à Maro, ſive is Duria eſt, à Svevis, regnoque Vanniano dirimens eos. averſa Baſternæ tenent, aliique inde Germani.* Daci quidem tenuêre loca inter Cuſum, Danubium, Marumque, flumina, & monteis, in quibus ferri ſecturæ, ad Tiberii uſque principatum. ſub hoc verò Svevi, Maroboduum & Catualdam Bojohæmo pulſos comitantes illic locati fuêre; ut in Quadis oſtenſum eſt. Solinus, cap. XXIII, de Germaniæ finibus loquens: *Extenditur inter Rhenum, Hercinium que ſaltum, & rupes Sarmatarum; ubi incipit, Danubio, ubi deſinit, oceano perfunditur.* Eumdem heic Solinum intelligere Hercinium ſaltum, quem Plinius ſuper Iazyges ponit Sarmatas, ſuprà cap. XLII, hujus libri docui.

LUCUS CASTORIS AC POLLUCIS memoratur auctori noſtri in Lygiis. Eidem alius LUCUS SACER in Semnonibus. item alius, quod CASTUM TERRÆ MATRIS NEMUS adpellat *in inſulâ oceani*, quæ nunc dicitur *Rugia*. At ego neſcio, an non ſcriptum ei fuerit *Sacrum nemus*. nam caſtitas propriè dicitur in mentibus hominum. luci autem ſeu nemora ſunt ſacra, quæ diis conſecrata.

Ceterùm ultra Codânum ſinum, in Scandinaviâ peninſulâ nemo umquàm auctor Herciniam memoravit ſilvam. ne Cimbrorum quidem ſilvas ſub Herciniæ nomine computatas fuiſſe, è Plutarcho patuit.

Hæc igitur ferè ſunt, quæ de immani illâ Herciniâ ſilvâ, per omnem Germaniæ continentem diffuſâ, veteres tradiderunt auctores. Magnæ hodiéque ejus paſſim portiones manent: ut inter Danubii fontem & Brigantinum lacum, vulgò dicta *der Schwarz wald*; inter Norimbergam & Tuberi amnis fontem, *der Anſpacher Wald*; inter Herbipolim & Bambergam *der Steyger Wald*; inter Nicrum ac Mœnum amneis, ſive inter Heildelbergam ac Francofurtum, *der Oden Wald*; inter Mœnum ac Bintium, *der Speſſard*; inter Lonam & Segum amneis, *der Weſter Wald*; apud Brunsvicenſem ducatum; *der Harz*; in Deuringiâ, *der Döringer Wald*; apud Bojohæmum, *der Böhaimer wald*. verſùs ſeptemtriones verò Veſtofalia, Luneburgienſis ducatus, Pomerania, Marchia Brandeburgienſis, & Caſſubia, magnis, aſperis, horridisque ſaltibus ferè totæ ſqualent.

Ac tanta quum fuerit tamque denſa olim Hercinia ſilva, mirari haud æquum eſt, feras in eâ à Cæſare, Plinio, ac Solino recenſeri, quæ hodiè nusquàm conſpiciuntur in Germaniâ, præter unos equos feros. Pulſæ illæ ſunt Germaniâ ſimul cum ſilvarum excidio. In Pruſſiâ, Litaviâ, & Moſcoviâ, quò ſilva Hercinia extenſa fuit, hodiéque viſuntur. Iuvat tamen heic verba dictorum auctorum de iis adponere. Cæſar dicto comment. VI: *Multa in eâ genera ferarum naſci conſtat, quæ reliquis in locis viſa non ſint: ex quibus quæ maximè differant ab ceteris, & memoriæ prodenda videantur, hæc ſunt: Eſt bos cervi figura; cujus à mediâ fronte inter aures unum cornu exſiſtit excelſius, magisque directum his, quæ nobis nota ſunt, cornibus. ab ejus ſummo, ſicut palmæ, rami latè diffunduntur. eadem eſt feminæ marisque natura, eadem forma magnitudoque cornuum. Sunt item, quæ appellantur Alces. horum eſt conſimilis capris figura, & varietas pellium; ſed magnitudine paullo antecedunt: mutilæque ſunt cornibus, & crura ſine nodis articulisque habent; neque quietis causâ procumbunt; neque, ſi quo afflictæ caſu conciderunt, erigere ſeſe aut ſublevare poſſunt. his ſunt arbores pro cubilibus: ad eas ſe applicant, atque ita paullum modò reclinatæ quietem capiunt. quarum ex veſtigiis quum eſt animadverſum à venatoribus, quò ſe recipere conſveverint, omnes eo loco aut à radicibus ſubruunt, aut accidunt arbores tantum, ut ſumma ſpecies earum ſtantium relinquatur. huc*

quum

quum ſe ex conſuetudine reclinaverint, infirmas arbores pondere affligunt, atque unà ipſæ concidunt. Tertium eſt genus eorum, qui Uri appellantur. ii ſunt magnitudine paullo infra elephantos; ſpecie, & colore, & figurâ tauri. magna vis eſt eorum, & magna velocitas: neque homini, neque feræ, quam conſpexerint, parcunt. hos ſtudioſè foveis captos interficiunt. hoc ſe labore durant adoleſcentes, atque hoc genere venationis exercent: & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ ſint teſtimonio, magnam ferunt laudem. ſed aſſveſcere ad homines, & manſveſieri, ne parvuli quidem excepti poſſunt. amplitudo cornuum, & figura, & ſpecies multum à noſtrorum boum cornibus differt. hæc ſtudioſè conquiſita, ab labris argento circumcludunt: atque in ampliſſimis epulis pro poculis utuntur. Plinius lib. VIII, cap. XV: *Pauciſſima animalia Scythia gignit, inopiâ fruticum: pauca contermina illi Germania; inſignia tamen boum ferorum genera, jubatos biſontes, excellentique vi & velocitate uros; quibus imperitum vulgus bubalorum nomen imponit, cùm id gignat Africa, vituli potiùs cervice quadam ſimilitudine. Septemtrio fert & equorum greges ferorum; ſicut aſinorum Aſia, & Africa. prætereà alcem, ni proceritas aurium & cervicis diſtingvat, jumento ſimilem. Item notam in Scandinaviâ inſulâ, nec umquàm viſam in hoc orbe, multis tamen narratam machlin haud diſſimilem illi, ſed nullo ſuffraginum flexu; ideóque non cubantem; ſed acclinem arbori in ſomno: eâque inciſâ ad inſidias, capi; aliàs velocitatis memorandæ. Labrum ei ſuperius prægrande: ob id retro graditur in paſcendo; ne, in priora tendens, involvatur:* Idem lib. XI, cap. XXXVII: *Urorum cornibus barbari ſeptentrionales potant: urnasque binas capitis unius cornua implent.* Solinus cap. XXIII: *In hoc tractu ſanè* Germaniæ, *& in omni ſeptemtrionali plagâ biſontes frequentiſſimi, qui bubus feris ſimiles, ſetoſi colla, jubas horridi, ultra tauros pernicitate vigentes, capti aſſveſcere manu neſciunt. ſunt & uri; quos imperitum vulgus vocat bubalos; cùm bubali penè ad cervinam faciem in Africâ procreentur. iſtis porrò, quos uros dicimus, taurina cornua, in tantum protenduntur, ut demta, ob inſignem capacitatem, inter regias epulas potuum gerula fiant. Eſt & alces, mulis comparanda; adeò propenſo labro ſuperiore, ut, niſi recedens in poſteriora veſtigia, paſci nequeat. Scandinavia inſula è regione Germaniæ mittit animal, quale alces: ſed cui ſuffragines, ut elephantis, flecti nequeunt. propterea non cubat, cùm dormiendum eſt; tantùm ſomnolentum arbor ſuſtinet: quæ ad prope caſuram inſecatur; ut fera, dum aſſvetis fulcimentis innititur, faciat ruinam. ita capitur. alioqui difficile eſt eam manu capi: nam in illo rigore poplitum incomprehenſibili fugâ pollet.* Pauſanias, in Bœoticis: Ἔστι δὲ ἄλκη καλούμενον θηρίον, εἶδος μὲν ἐλάφου καὶ καμήλου μεταξὺ, γίνεται δὲ ἐν τῇ Κελτῶν γῇ. id eſt: *Eſt & fera, quam alcen vocant; mediâ quâdam inter cervum & camelum ſpecie. gignitur in Celtarum terrâ.*

Quam Cæſar deſcribit feram ſub *alcis* nomine, Plinio dicitur *machlis*. cum hoc conſentiens in deſcriptione Solinus, ſimilem ait eam eſſe alci: atque adeò, uti prægrande illud ſuperius labrum, quod Plinius machli tribuit, ille alci adſcribat. unde factum, uti quidam gloſſatores verba in Plinio turbata, & ex ſede ſuâ perperam trajecta eſſe opinati ſint. Ego verò haud temerè quidquam mutaverim, quum tanta horum animalium tradatur ſimilitudo. Quos *boves cervi figurâ* tradit Cæſar, ii videntur eſſe *biſontes* Plinii ac Solini: quos ille *boves feros* adpellat; hic *bubus feris ſimiles*. Nomen equidem *bovis* Cæſar obſervavit: at animal planè aliud diverſumque deſcripſit. Quomodò enim potuit ei bos adpellari id animal, quod cervi erat figurâ; cornuaque inſuper, ut cervus, niſi quòd latiora, & uno principiò trunco enata, habebat? Planè non video. Non Latina, ſed barbara, id eſt, Germanica eſſe vocabula, *uri*, *biſontis*, & *alcis*, *machlisque*; nemo negare poteſt, qui credat, Hercyniæ ſilvæ ac Germaniæ fuiſſe animalia, non Italiæ. undè etiam imperitum Romanorum vulgus uro bubali nomen perperam impoſuit. *Machli* verò quomodò Romani nomen potuerunt imponere, feræ numquàm à ſe conſpectæ, ſolique Scandinaviæ notæ? Nos adhuc URUM adpellamus patriâ lingvâ *ein uhrochs*; vocabulo, non à Romanis, qui nihil apud nos potuerunt, accepto, nec poſtmodùm ex eorum libris arrepto: quum difficile fuerit, ab uno atque altero homine Romanis literis imbuto, vocabulum in Latinâ lingvâ uſurpatum omni vulgo transdere pro patrio vocabulo, quo

antè uſi fuerant. Bisontis etiam vocabulum eſſe merè Germanicum, vetera duo gloſſaria Latinotheudiſca teſtantur: quorum alterum ſic habet; *Bubalus*, *Wiſater*. alterum ita; *Bubalus*, *Wiſant*; *cornibus magnis*, *bovi ſimilis*. Alcis quoque vocabulum apud nos patriâ lingvâ eſt *älend*, & *elch*. quamquàm non eam notat feram, quam Romani Græcique auctores nobis ſub *alcis* nomine deſcriptam reliquerunt. Et quid mirum, perperam eos permutaſſe peregrina vocabula animalium peregrinorum, quæ ipſi numquàm viderunt? Id animal, quod Pauſanias *mediâ quâdam ſpecie inter cervum & camelum deſignat*, *quodque* Cæſar clariùs *crevi figurâ* refert, *cujus à mediâ fronte inter aureis unum cornu exſiſtat excelſius*, *magisque directum his*, *quæ Romanis nota erant*, *cornibus*, *& ab cujus ſummo*, *ſicut palmæ*, *rami latè diffundantur*, eſſe idem quod nobis dicitur *älend* & *elch*; nemo, qui vidit, inficiari poteſt. Vtrum igitur jam probabilius; nos antiquum ejus verumque nomen amiſiſſe, & *alcis* vocabulo, ab alio animali mutuato adpellare; an verò Cæſarem, Plinium, & alios Romanos Græcosque dictum vocabulum *alcis* perperam ac falsò alieno animali per errorem tribuiſſe? Hoc omnino opinor. Iam verò, quid, quæſo, ſimilitudinis habet capra cum jumento ac mulâ? Nihilo minùs tamen Cæſar *alcem figurâ & varietate pellis conſimilem* fecit *capræ*, *magnitudine paullo antecedentem*. Solinus verò *mulæ*; & Plinius *jumento*. Nam & hîc iisdem notis, quibus Cæſar *alcem*, deſcribit *machlin* ſuam adſimilem alci. Aliud igitur animal voluiſſe Cæſarem, aliud Plinium atque Solinum, certum eſt. Cæſaris animal, capræ conſimile, videtur indicare Paullus Diaconus in Langobardicorum lib. I, cap. V, his verbis: *Apud hos Scritofinnos eſt animal, non ſatis abſimile cervo: de cujus ego corio, ut fuerat pilis hiſpidum, veſtem in modum tunicæ, genu tenus aptatā, conſpexi: ſicut jam fati Scritofinni utuntur.* Scritofinni fuerunt in Scandinaviâ: Plinius *machlin* Scandinaviæ tribuit: & item Solinus; quamvis ſine nomine. Eſt hodiéque animal in Scandinaviâ, magnitudine medium inter capram & cervum; varietate pellis, capræ, magnitudine & cornibus, cervo ſimilius: *memorandæ*, quod Plinius ait de machli, *velocitatis*, ob quam etiam trahis hieme jungitur, ubi iter accelerandum eſt. vocabulum ei vulgare *een Rhene*. è quo nomen traxiſſe tegumenti gentis, quod Diaconus deſcribit; Cæſar autem, Salluſtius, & nonnulli alii vocant *Rhenonem*: ſuprà, lib. I, cap. XVI, docui. Eſt & aliud in eâdem regione animal, *mutilum*, ut de alce ſuâ ſcribit Cæſar, *cornibus*, *nullo ſuffraginum flexu*; *ideòque non cubans*, *ſed accline arbori in ſomno*. hoc ego non dubito, quin ſit Machlis illa Plinii. Bisontes ſunt hodiè maximè in Litaviæ ſaltibus; eâ ſpecie, quâ traduntur à Plinio atque Solino. Antiquis Germanis dictos fuiſſe *Wiſant*; teſtes ſunt auctores dictorum veterum gloſſariorum. Græci vocabulum ſcripſêre in ſuâ lingvâ *Βίσοντες*, & inde Romani *Biſontes*. at rectiùs hi dicturi erant *Viſontes*. Hæ igitur ſunt ſpecies, veraque ac germana nomina animalium Herciniæ ſilvæ & Scandinaviæ peninſulæ. quæ mirificè antiqui Græci Romanique confuderunt.

Ceterùm Solinus, in prædicto capite, hæc etiam de eâdem ſilvâ addit: *Saltus Hercinius aves gignit*, *quarum pennæ per obſcurum emicant*, *& interlucent*; *quamvis obtenta nox obtegat & denſet tenebras*. *unde homines loci illius plerumque nocturnos excurſus ſic deſtinant*, *ut illis utantur ad præſidium itineris dirigendi*; *projectisque* (forte *profectique*) *per opaca callium*, *rationem viæ moderentur indicio plumarum fulgentium*. Idem teſtatur Plinius lib. X, cap. XLVII: *In Hercynio Germaniæ ſaltu inuſitata genera alitum accepimus: quarum plumæ ignium modo colluceant noctibus*. An fabulæ? an verò de eâ Hercynii ſaltus parte dictum, quam Arii, Lygiorum natio, incoluêre? de quibus Tacitus ita: *Arii ſuper vires*, *quibus enumeratos paulo antè populos antecedunt*, *truces*, *inſitæ feritati arte ac tempore lenocinantur*. *nigra ſcuta*, *tincta corpora*, *atras ad prælia noctes legunt*; *ipſâque formidine atque umbrâ feralis exercitus terrorem inferunt*; *nullo hoſtium ſuſtinente novum ac velut infernum aſpectum*. At prædictus Hieronymus Presbyter, ex Æthici Scythæ, ſatis fabuloſi auctoris, coſmographiâ has aveis ſupra Caucaſum montem refert, inter oceanum & Tanaim amnem, quà nunc eſt Moſcovia. *Habet ea regio*, inquit, *aves Hircanias*, *quarum penna nocte mirâ magnitudine lucent*. Hoc ſi Æthici iſtius, vel Hieronymi ineptiſſimæ coſmogra-

mographiæ credere fas eſt; Hercynium ſaltum heic quidam ante Plinium nominarunt eas ſilvas, quæ continentes Hercynio Germaniæ ſaltui, per Sarmatiam ad finem uſque Europæ ſpargebantur.

Cap. XLVIII.

De Montibus Germaniæ Transrhenanæ.

Memoratis Germaniæ antiquæ ſilvis, montes nunc etiam dicantur. Mela, lib. III, cap. III, de Germaniâ: *Terra ipſa multis impedita fluminibus, multis montibus aſpera, & magnâ ex parte ſilvis ac paludibus invia.* Et in eamdem ſententiam Tacitus, in libro de Germaniâ: *Terra etſi aliquando ſpecie differat, in univerſum tamen aut ſilvis horrida, aut paludibus fœda: humilior quà Gallias, verticoſior, quà Noricum ac Pannoniam aſpicit.* Malè heic diſtinxiſſe Tacitum humilitatem excelſitatemque Germaniæ, per Galliæ ac Norici limiteis, ſuprà in primo volumine docui: ubi ejuſmodi feci diſtinctionem, uti humilis dicatur, quà regiones ſunt iſtæ; Cliviæ, Geldriæ, & Hollandiæ partes trans Rhenum ſitæ; dein Friſia, Veſtofalia, Bruneviſcenſis Luneburgienſiſque ducatus, Magdeburgienſis Bremenſiſque epiſcopatus, Holſatia, Iutia, Mecheloburgienſis ducatus, Pomerania, Brandeburgienſis marchionatus, & Polonia minor cis Viſtulam. reliqua in meridiem versùs paullatim collibus dureſcunt, moxque montibus horridè aſperantur. Ante biennium quum ex graviſſimo negotio Pragam mihi eſſet eundum; ego verò iter id quàm breviſſimo temporis ſpatio confectum cuperem, quò celeriùs daretur reditus ad hanc Germaniæ commentationem; mari è Britanniâ in Selandiam trajecto, per Antverpiam, Agrippinam, Sigodunum, Giſſenium, Fuldam, Hovium, & Ioachimi vallem in Bojohæmum tetendi: ubi iter equidem offendi, ut cupiveram, directiſſimum; at terram montibus uſquequaque tam aſperam atque horridam, uti tractum in totâ Germaniâ, crebris variiſque itineribus mihi ſatis cognitâ, pejorem deligere nequiverim. quapropter etiam in reditu iter per Miſniam, Bruneſvicenſem ducatum, ac Veſtofaliam, ad Rheni divortium capeſſivi; viâ equidem longinquiore, at eâdem multo expeditiore. Hoc igitur quaſi unum continui montis jugum, quod ab ipſo Rheno ad Hungariæ uſque Poloniæque confinia, quà Vagi amnis eſt fons, extenditur, HERCINIOS MONTEIS antiquiſſimis mortalibus fuiſſe adpellatum judico. unde Plinius lib. IV, cap. XIV: *Amnes clari in oceanum defluunt, Guttalus, Viſtillus, ſive Viſtula, Albis, Viſurgis, Amiſius, Rhenus, Moſa. Introrſus verò, nulli inferius nobilitate Hercynium jugum prætenditur.* Hæc fortè ex Ariſtotele; qui ita ſcribit, μετεωρολογικῶν lib. I, cap. XIII: Ὁ δὲ Ἴστρος δι᾽ ὅλης τῆς Εὐρώπης ῥεῖ εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον· τῶν δ᾽ ἄλλων ποταμῶν οἱ πλεῖστοι πρὸς ἄρκτον ἐκ τῶν ὀρῶν Ἀρκυνίων. ταῦτα δὲ καὶ πλήθει καὶ ὕψει μέγιστα περὶ τὸν τόπον τοῦτόν ἐστιν. Hoc eſt: *Iſter totam interfluens Europam, in Pontum effunditur Euxinum. ex reliquorum fluminum numero pleràque versùs ſeptemtriones è montibus Harcyniis profluunt. qui altitudine juxtà ac multitudine maximi in hac plagâ habentur.* Apollonium quoque, Ἀργοναυτικῶν lib. IV. Ἑρκύνιον nominare montem in his oris, ſuprà in Gothonibus oſtenſum eſt. Diodorus Siculus, ſeptemtrionalis plagæ parum gnarus, Germaniam etiam ſub Galliæ nomine comprehendit; ut ſuprà, lib. I, cap. II, oſtenſum eſt: Britannicas verò inſulas contra Hercynia juga, id eſt, contra Germaniam ſitas tradit lib. V, his verbis: Κατὰ τὴν Γαλατίαν τὴν παρωκεανῖτιν, καταντικρὺ τῶν Ἑρκυνίων ὀνομαζομένων ὀρῶν (μέγιστα γὰρ ὑπάρχειν παρειλήφαμεν τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην) νῆσοι πολλαὶ κατὰ τὸν ὠκεανὸν ὑπάρχουσιν, ὧν ἐστιν ἡ μεγίστη Βρεττανικὴ καλουμένη· Id eſt: *Quâ parte Galliam oceanus perſtringit, Hercyniis montibus, quos*

omnium in Europâ maximos eſſe accepimus, multa inſulæ obtenduntur, quarum maxima vocatur Britannia. Non totius intellexit Europæ Ariſtoteles eſſe maximos monteis Hercinios; ſed Transiſtrianæ, ſive Transdanubianæ plagæ tantùm; quia in ſeptemtrionalem decurrebant oceanum amnes, quos Plinius dicto loco nominat. At non finxiſſe ſibi Ariſtotelem nomen hoc *Herciniorum montium*; ſed re verâ antiquiſſimis temporibus ſic fuiſſe adpellatum prædictum jugum, teſtis eſt is mons, qui, Brunesvicenſem ducatum à meridie claudens, in hanc uſque diem vulgò vocatur *der Harz*. nam hoc nomen hodiéque ipſi magis tribuitur jugo, quàm ſilvæ ſuperfuſæ. Ceterùm partes hujus Hercynii jugi variè adpellatæ ſunt. quas mox oſtendam, ſi anteà eos monteis paucis indicavero, qui Danubii fontibus propiores. hinc enim initium capere commodiſſimum videtur, uti ordine omnia perſequens, tandem in ultimo ſeptemtrione deſinam.

Auctor igitur noſter, ſub initium de Germaniâ: *Danubius molli & clementer edito montis Abnobæ jugo effuſus.* Plinius lib. IV, cap. XII, de eodem amne: *Ortus hic in Germaniâ jugis montis Abnobæ, ex adverſo Raurici Galliæ opidi, multis ultra Alpes millibus.* Feſtus Avienus, in orbis terræ deſcriptione:

Abnoba mons Iſtro pater eſt: cadit Abnobæ hiatu.

Ptolemæus in Germaniâ: Τῶν δὲ διεζωκότων τὴν Γερμανίαν ὀρέων ὀνομαστότατά ἐστι τά τε εἰρημένα, καὶ ἰδίως καλούμενα Σαρματικά, καὶ τὰ ὁμώνυμα τοῖς Ἀλπίοις, τὰ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τοῦ Δανουβίου· καὶ τὰ καλούμενα Αὔνοβα. Id eſt: *Montium verò, qui Germaniam diſpeſcunt, cinguntque, nominatiſsimi ſunt jam dicti, qui propriè adpellantur Sarmatici; item qui idem cum Alpibus nomen habent, ſupra fontem Danubii: dein, quibus nomen Aunoba.* Malè vulgò, καὶ ὑπὲρ τὴν κεφαλήν· id enim alium diverſumque ab eo, qui cognominis Alpibus, montem notaret. quod falſum eſſe, ipſa poſitio montis Alpibus cognominis ſuper Danubii fontem, juxta gradus longitudinis latitudinisque, apertè indicat. Ceterò vocabulum Αὔνοβα malè interpretes Latinè verterunt *Aunobi montes*; & quidam *Aunobii*; alii etiam *Anobæ*: quaſi pluralis eſſet numerus τὰ Αὔνοβα ὄρη. quod falſum eſſe, mox ipſe poſteà arguit Ptolemæus, ubi eosdem monteis bis adpellat ὄρη Αὐνόβαια, *Aunobæos monteis*; derivativo vocabulo, à primitivo Αὔνοβα, quod ſingularis eſt numeri, quemadmodùm idem jugum Plinio ac Tacito eodem nomine dicitur ABNOBA. Ptolemæi interpreteis decepit loquutio nova, & peregrina; quâ pluralis numerus jungitur ſingulari, ὄρη τὰ καλούμενα Αὔνοβα, *montes vocati Aunoba*. verùm hic loquendi modus Ptolemæo etiam alibi haud ſemel uſurpatus. ſic quidpe in deſcriptione Sarmatiæ legitur ὁ Καρπάτης ὄρος, *Carpates mons*, & ἡ Πεύκη ὄρος, *Peuce mons*; quem paullo pòſt, eodem modo ut Aunobam, derivativo vocabulo, ac plurali numero vocat Πευκῖνα ὄρη, *Peucinos monteis*. in deſcriptione Rhætiæ; τῶν Ἀλπίων τὰ πρὸς τῇ Ὄκρᾳ ὄρει, id eſt, *Alpium pars, quæ eſt apud Ocram montem*. Sic Strabo quoque lib. IV, ὁ Ἀδούλας τὸ ὄρος, *Adula mons*. Plurali autem numero Ptolemæus τὰ καλούμενα uſus eſt in Aunobâ, quia continuò anteà dixerat τὰ Σαρματικὰ ὄρη, & τὰ ὁμώνυμα τοῖς Ἀλπίοις: quod vocabulum ὄρη, ſive ὄρος ſingulari numero brevitatis causâ ad Aunobam repetere noluit. Ceterùm in Taciti quibusdam exemplaribus vocabulum *Abnobæ* corruptum legitur *Arnobæ*; & in aliquibus *Arbonæ*. unde ſcioli quidam nimis temerariâ manu auſi ſunt corrigere cuncta exemplaria, ac ſupponere *Albonæ*; quia nunc regio circa Danubii fontem dicitur *Albe*. Verùm non opus erat, nova fingere vocabula, aut veriora, uti nobis videmur, antiquis auctoribus ſuggerere. id noſtri maximè erat operis atque curæ, uti verum illud nomen, quod priſci Romani in ſuis perſcripſerunt monumentis, conſtaret. Itaque quum apud Plinium & Avienum mons ſit *Abnoba*, & apud Ptolemæum *Aunoba*, *b* in confine *u* commutato; dubium nullum eſſe poteſt, quin Tacito etiam idem mons adpellatus ſit *Abnoba*; ut meliora exemplaria exhibent. Apud Martianum Capellam legebatur hic mons *Ad novem*. pro quo rectè viri eruditi reſtituerunt *Abnovam*. ex quo haud ineptè quidam conjecerunt, ipſis Germanis montis vocabulum fuiſſe *die* ABENOVVE. à quo Latinis Græcisque facta vocabula AB-

NOBA,

NOBA, AUNOBA, & ABNOVA. Hæc igitur de adpellatione hujus montis dicta ſint. nunc verus ejus ſitus diſpiciendus. Plinius, Tacitus, & Avienus, Danubii fontem in eo ſtatuunt. at Ptolemæus cxxx circiter millibus paſſuum à Danubii fonte eum versùs ſeptemtriones removet: longitudineque ei CLXXX millium tributâ, juxta Rheni ripam, ceu lineâ παραλλήλῳ in ſeptemtriones versùs producit; ita, uti finis ejus ſit inter Aſciburgium Cisrhenanum opidum & Semanam ſilvam. Verùm duplex heic Ptolemæi diſpicitur erratum. primùm, quòd tam longè à Danubii fonte contra tot Romanorum auctorum ſententiam diduxit: alterum, quòd tam longè in ſeptemtriones extendit. Ego ex ipſo ſimul Ptolemæo, ſimulque Plinio, Tacito, ac Martiano colligo, Abnobam fuiſſe dictum id montium jugum, quod ab Rheni Arolæque confluentibus in ſeptemtriones versùs ad opidum uſque *Pfortzheim*, inter Rhenum ac Danubii fontem Nicrumque ſternitur. Ex hujus radice, versùs orientem, oritur Danubius, *molli & clementer edito jugo*, ut ait Tacitus. unde etiam Marcellinus, lib. XXII, idem jugum adpellant *Rauracos monteis* (nimis improprio vocabulo, à longè alienâ Rauracorum, Gallicæ gentis, terrâ deſumto) non in Abnobæ jugo, ſed prope oriri amnem dixit. Verba ejus hæc ſunt: *Amnis Danubius, oriens prope Rauracos montes, confines limitibus Rheticis*. Erravit igitur & Avienus, qui *Abnobæ montis hiatu* eum *cadere* pronuntiavit. Sed ut *ſaltus*, quod ſuprà oſtenſum, ſic & *monteis Hercynios* ad Danubii uſque fonteis adpellarunt antiqui. Hinc illud Euſtathii in ſcholiis ad Dionyſium Afrum: Τινὲς δὲ ἔτω συντομώτατα περὶ τῦ Ἴστρυ φασίν· Ἴστρος, ὁ τὺς Παίονας παραμείβων, ἐκ τῶ Ἑρκυνίων ὀρῶν ναυσίπορος ἐκ πηγῆς αἴρεται. id eſt: *Quidam ita breviter de Iſtre pronuntiant: Iſter, qui Pannonios præterfluit, ex Hercyniis montibus navigabilis ex fonte oritur*.

Τὰ ὁμώνυμα τοῖς Ἀλπίοις ὄρη, τὰ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τῦ Δανυβίυ, id eſt, *cognomineis Alpibus monteis, qui ſunt ſupra fontem Danubii*, Ptolemæus ex occidente brumali in orientem ſolſtitialem, longitudine CXC M. paſſuum, juxta ripam Danubii extendit. Hoc hodiè eſt id jugum, quod, à dicto Abnobâ & Nicri fonte initium ſumens, inter Danubium atque Nicrum versùs Brentium flumen porrigitur, complureis fundens amnes, quorum alii in Nicrum, alii in Danubium delabuntur. Nomen ALPIUM hodiéque hoc tractu manet; & circa Danubii fontem, ut antè dictum, regio vocatur die *Albe*; & inter duo opida *Aurach* & *Blaubeuren*, *die rauche Albe*: item vicus inter Vlmos & Brentium flumen *Albeck*; cujus vocabulum extremitatem Alpium ſignificat. Ipſas Alpeis, Germaniam nunc ab Italiâ ſubmoventes, adcolis Germanis vocari hodiéque ALBEN, ſatis notum eſt. Strabo lib. IV docet, τὰς Ἄλπεις, ſive τὰ Ἄλπια ὄρη, (utroque enim modo dicuntur Græcis) antè dicta fuiſſe Ἄλβια. unde duo Ligurum in Italiâ opida maritima, *Albium Intemelium*, & *Albium Ingaunum*. Idem Strabo, eodem libro, de ſuprà dictis Alpibus in lævâ Danubii ripâ ſic ſcribit: Ὑπέρκειται δὲ τῶ Καρνῶν τὸ Ἀπέννινον ὄρος, λίμνην ἔχον ἐξιεῖσαν εἰς τὸν Ἴσαρον ποταμόν· ὃς παραλαβὼν Ἄταγιν, ἄλλον ποταμὸν, εἰς τὸν Ἀδρίαν ἐκβάλλει. ἐκ δὲ τῆς αὐτῆς λίμνης καὶ ἄλλος ποταμὸς εἰς τὸν Ἴστρον ῥεῖ, καλέμενος Ἀτησινός. καὶ γὰρ ὁ Ἴστρος τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τέτων λαμβάνει τῶ ὀρῶν, πολυσχιδῶν ὄντων, καὶ πολυκεφάλων· μέχρι μὲν γὰρ δεῦρο, ἀπὸ τῆς Λιγυστικῆς συνεχῆ τὰ ὑψηλὰ τῶ Ἄλπεων διέτεινε, καὶ ἑνὸς ὄρυς φαντασίαν παρεῖχεν. εἶτ᾽ ἀνεθέντα καὶ ταπεινωθέντα ἐξαίρεται πάλιν εἰς πλείω μέρη καὶ πλείυς κορυφάς. πρώτη δ᾽ ἐστὶ τέτων ἡ τῦ Ῥήνου πέραν, καὶ τῆς λίμνης κεκλιμένη πρὸς ἕω ῥάχις μετρίως ὑψηλή· ὅπυ αἱ τῦ Ἴστρυ πηγαὶ, πλησίον Συήβων καὶ τῦ Ἑρκυνίυ δρυμῦ. Id eſt: *Supra Carnos ſitus eſt mons Apenninus. is lacum habet exeuntem in Iſarum amnem: qui alium amnem Atagin recipiens, in Adriam defert. Ex eodem autem lacu alius amnis ni Iſtrum defluit, Ateſinus dictus. Nam & Iſter ab his initium ſumit montibus, in multas parteis, multosque verticeis ſciſſis. Hucusque enim à Liguriâ ſumma Alpium juga continenter porriguntur, uniusque montis ſpeciem præ ſe ferunt. hinc remiſſa humilioraque facta, rurſus porrò attolluntur in multas parteis, multaque cacumina. Primum cacumen eſt trans Rhenum & lacum Brigantinum, dorſum quoddam versùs orientem ſolem, mediocriter ſublime; ubi fontes Iſtri ſunt, prope Svevos & Hercynium ſaltum*. Locum iſtum de Apennino monte & lacu, ex quo flumina in Adriaticum mare & Iſtrum fluere ait, eſſe planè corruptum, alibi docebo.

In reliquis idem montium jugum Strabonem intelligere, trans Rhenum & lacum Brigantinum, quod Ptolemæus tradit ejuſdem cum Alpibus eſſe nominis, ſatis perſpicuum eſt. In eamdem ſententiam & lib. VII ſcribit de Germaniâ: Ἐξῄρεται γὰρ ἡ χώρα πρὸς νότον, καὶ συνεχῆ ταῖς Ἄλπεσι ποιεῖ ῥάχιν τινὰ, πρὸς ἕω τεταμένην, ὡς ἂν μέρος οὖσαν τῶν Ἄλπεων. καὶ δὴ καὶ ἀπεφήναντό τινες οὕτω, διά τε τὴν λεχθεῖσαν θέσιν, καὶ διὰ τὸ τὴν αὐτὴν ὕλην φέρειν. οὐ μὴν ἐπὶ τοσοῦτόν γε ὕψος ἀνίσχει τὰ ταύτης μέρη· id eſt: *Germania quidpe ad auſtrum verſus attollitur, & dorſum quoddam erigit contiguum Alpibus, in orientem verſus protenſum, ac ſi pars ſit Alpium. hoc quin etiam adfirmavêre quidam; ob ſitum prædictum, tum quia eamdem fert materiam. quamquàm hæ partes Alpium reliquarum celſitudinem non exæquant.* Certè, non quia eamdem cum Alpibus ferebat materiam, nec quia his contiguum erat jugum, ideò partem earum eſſe, primò adfirmatum ſive Græcis ſive Romanis fuit; ſed quia nomen, quod etiam nunc durat, jam tum ferebat. Hinc illud Tzetzis in Lycophronem: Ἄλπια, ὄρη Εὐρωπαῖα μεγάλα τῆς Ἰταλίας· ἐν μὲν ἀφ' οὗ ῥεῖ ὁ Ἴστρος, ἄλλο δὲ ἀφ' οὗ Ῥῆνος. id eſt: *Alpes montes ſunt Europæi ingentes ad Italiam: unus, ex quo Iſter profluit; alter, ex quo Rhenus.*

Ceterùm Melæ lib. III, cap. III, *altiſsimi*, ut antè dictum, Germaniæ montes memorantur RHETICO & TAUNUS: quorum hujus etiam meminit auctor noſter annal. I, & XII. Hunc eſſe hodiè ex adverſo Magontiaci, vulgari vocabulo *der Hayrich*, ſive, ut alii vocant, *der Hohe rücke*; illum verò è regione Bonnæ, vulgò *das Sibengebirge*; ſuprà, in Mattiacis ac Iuhonibus, docui. Vtrumque parteis fuiſſe Hercynii jugi, ex ſuprà dictis patet.

Ptolemæo in Germaniâ eſt τὸ Μηλίβοκον ὄρος, ὑφ' ὅ ἐστιν ἡ Σημανὰ ὕλη: id eſt, MELIBOCUS *mons, ſub quo eſt Semana ſilva.* Situm hujus jugi ita deſcribit, uti juxta lineam æquinoctialem ex occidente in orientem, inter fontem Amiſiæ & Albis medium procurrat. ex quo viri docti haud malè obſervarunt eſſe idem montis jugum, quod vulgò hodiè dicitur *der Harz*. nam huc etiam alia Ptolemæi verba faciunt, quæ poſteà perſcripſit hoc modo: Καθούλκωνες, ἐφ' ἑκάτερα τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ. ὑφ' οὓς Χαιροῦσκοι, καὶ Καμψανοὶ, μέχρι τοῦ Μηλιβόκου ὄρους· ὑπὸ δὲ τοὺς Καμψανοὺς Χάττοι. id eſt: *Cathulcones ad utramque Albis ripam: ſub quibus Cheruſci atque Campſani, uſque ad Melicorum montem. ſub Campſanis autem Chatti.* Vbi medius conſtituitur Melibocus inter Cheruſcos atque Chattos. quorum terminum communem fuiſſe montis jugum, quod hodiè dicitur *Harz*, pluribus argumentis in Chattis docui. Hodiè vertex hujus jugi altiſſimus, inter opida *Ooſterwyk* & *Werningerode*, vulgari vocabulo adcolis dicitur *Blockes barch*. qui an antiquum illud nomen ſervet, quod Ptolemæus fortè vitioſè, ut pleraque alia in Germaniâ, ſcripſit *Melibocus*, quaſi *Melbocus*, pro *Meblocus*, haud temerè dixerim. Mentis errore implicitos fuiſſe eos credo, qui ex Meliboco Chattos ſibi finxerunt Melibocos; hodiéque eos eſſe pronuntiarunt circa opidum *Catzenellenbogen*, quod eſt inter Lonam amnem & Taunum montem. quò quàm rectè Melibocus mons Ptolemæi quadret, ſatis ex jam dictis liquet. Nec minùs verò ii inſanierunt, qui Bructeros dictum Blocum mōtem quondam adcoluiſſe, nomenque ei dediſſe adſeverarunt, his maximè Claudiani verbis inducti;

——— Venit accola ſilvæ
Bructerus Hercyniæ.

Hæc ad eam ſilvam ſpectare, quæ vulgò nunc inter Lonam & Segum amneis dicitur *der Weſter Wald*, ſuperiori capite, & anteà in Bructeris, graviſſimis argumentis oſtendi. Haud equidem neſcius ſum, ſuperioribus Germanis prædictum Blocum vulgò vocari *der Brockers berg*. verùm id fit mutatione liquidæ in liquidam: non, quia vocabulum id à Bructeris derivatum. Credibilius enim eſt, ipſos adcolas verum tenere montis nomen, quàm ſuperiores Germanos longiùs ſitos. Ab adcolis Brunesvicenſibus, qui Saxonicâ utuntur dialecto, accepto vocabulo omnes reliquæ nationes, inter Rhenum Viſtulamque, quæ eâdem utuntur dialecto, *Blockes barch* vocant.

Porrò idem Ptolemæus ita habet: Τὰ καλούμενα Σούδητα ὄρη, ὑφ' ἅ ἐστιν ἡ Γάβρητα ὕλη: ὧν μεταξὺ καὶ τῶν Σαρματικῶν ἐστιν ὁ Ὀρκύνιος δρυμός. Hoc eſt: *Suditi montes; ſub quibus eſt Gabrita ſilva: inter quos & Sarmaticos monteis eſt ſaltus Hercynius.* SUDITOS monteis alii interpretantur hodiè id jugum, quod

ab oc-

ab occidentali Bojohæmi latere, vulgari vocabulo *der Fichtel berg*, clariſſimos amneis, Mœnum, Salam, Egram, & Nabum fundit: alii eum montem, qui ab orientali Bojohæmi latere, vulgari vocabulo *der Riſen berg*, Albim flumen eructat. utrique rectè: nam Ptolemæus ejusmodi Suditis montibus ſitum ſtatuit, uti initium eorum ab occidente meridianam fontis Viſurgis lineam propemodùm attingat; finis autem ultra Albis fontem, in orientem versùs protenſus ſit. Ego verò ſuprà in Hermunduris docui, fontem, quem Ptolemæus Albi tribuit, eſſe eum, qui vulgò dicitur Vultavæ fluminis fons. docui item in Nariſcis, Gabretam ſilvam fuiſſe ſupra Nabi fontem. docui in Quadis, Hercynium ſaltum Ptolemæo adpellari eum, qui erat ab orientali Bojohæmi latere inter Moraviam ac Sileſiam, item inter Hungariam ac Ploniam, ad Vagi uſque fontem. *Suditi* igitur *montes* nulli alii ſunt exiſtimandi, quàm qui hodiè cognomine *Bojohæmici* totum Bojohæmum cingunt. Hos quoque propriè dictos fuiſſe HERCINIOS MONTEIS, quemadmodùm ſilva iis ſuperfuſa, de quâ ſuperiore capite egia, haud dubium eſt.

Inter Albim & Viſtulam ex occidente ſolſtitiali in orientem brumalem, CCV millium paſſuum longitudine, habet Ptolemæus τὸ Ἀσκιβούργιον ὄρος, ASCIBURGIUM MONTEM; quem ſuprà, cap. XXXII, pluribus deſcripſi: unde verum ejus ſitum petere lectorem ne pigeat.

Idem Ptolemæus τὰ Σαρματικὰ ὄρη, SARMATICOS MONTEIS, quibus inter Viſtulam ac Danubium latus Germaniæ occidentale claudit, à ſeptemtrionibus in auſtrum, longitudine CXXV millibus paſſuum, ita protendit, uti meridionalis eorum extremitas opidis Pannoniæ *Aquinco*, *Salvæ*, & *Carpi*, objecta ſit; ſeptemtrionalis verò LV millibus à Viſtulæ fonte in orientem versùs, lineâ ferè æquinoctiali, diſtet. *Aquincum* eſſe nunc *Budam*; *Salvam*, *Salmar*; *Carpin*, *Kalpach*; ſuo loco docebo. Hodiè ab deſtructo opido, quod trans Danubium, ex adverſo Carpis, dicitur *Vacya*, ad Vagi amnis fontem, continuum protenditur montis jugum: quos *Sarmaticos* eſſe Ptolemæi *monteis*, ipſe ſitus indicat. nam à Vagi quoque fonte ad fontem Viſtulæ, ex oriente in occidentem, LV circiter ſunt millia paſſuum. His argumentis adde, ſi lubet, & ea, quibus ſuprà Sarmatis Iazygibus per hunc limitem conterminos feci Quados. Nomen igitur hi montes habuêre, non à Sarmatiâ regione, ut quidam arbitrantur; ſed à dictis Sarmatis Iazygibus. Idem Ptolemæus lib. VIII, de Germaniæ tabulâ: περιορίζεται δὲ ὁ πίναξ ἀπὸ ἀνατολῶν Ἰάζυξι Μετανάσταις καὶ Σαρματίᾳ τῇ ἐν τῇ Εὐρώπῃ. id eſt: *Terminatur tabula ab oriente Iazygibus Metanaſtis, & Sarmatiâ Europæâ.* Solinus cap. XXIII, eosdem monteis, *Sarmatarum* adpellat *rupes*, Germaniæ fineis ita deſcribens: *Extenditur inter Rhenum, Hercyniumque ſaltum & rupes Sarmatarum: ubi incipit, Danubio, ubi deſinit, oceano perfunditur.*

Haud procul Sarmaticis jugis ponitur Ptolemæo ὁ Καρπάτης ὄρος, CARPATES MONS; quem in Sarmatiæ deſcriptione his verbis deſignat: Ἡ ἐν Εὐρώπῃ Σαρματία περιορίζεται, ἀπὸ μεσημβρίας, τοῖς Μετανάσταις, ἀπὸ τοῦ νοτίου τῶν Σαρματικῶν ὀρέων πέρατος, μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ Καρπάτου ὄρους· id eſt; *Sarmatia Europæa terminatur à meridie Iazygibus Metanaſtis, ab auſtrino Sarmaticorum montium fine, uſque ad initium Carpatis montis.* Item in deſcriptione Iazygum: Ἰάζυγες οἱ Μετανάσται ὁρίζονται, ἀπὸ μὲν ἄρκτων Σαρματίας τῆς ἐν Εὐρώπῃ, τῷ εἰρημένῳ μέρει, ἀπὸ τοῦ νοτίου τῶν Σαρματικῶν ὀρέων πέρατος, ἕως τοῦ Καρπάτου ὄρους. ἀπὸ δὲ δύσεως, καὶ μεσημβρίας, τῷ τε εἰρημένῳ μέρει τῆς Γερμανίας, τῷ ἀπὸ τῶν Σαρματικῶν ὀρέων ἐπὶ τὴν Κάρπιν (malè vulgò τὸν Καρπάτην) καὶ τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ ἐπιστροφήν, καὶ τῷ ἐντεῦθεν μέρει τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ τῷ μέχρι τῆς ἐκτροπῆς Παθίσου (malè vulgò Τιβίσκου) τοῦ ποταμοῦ ὅστις φέρεται πρὸς ἄρκτους. ἀπὸ δὲ ἀνατολῶν Δακίᾳ, κατ᾽ αὐτὸν τὸν Πάθισσον ποταμόν, ὃς ἐπιστρέψας πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τὸν Καρπάτην ὄρος λήγει, ἀφ᾽ οὗ καὶ φέρεται. hoc eſt: *Iazyges Metanaſtæ terminantur ab ſeptemtrionibus, prædictâ Sarmatiæ Europææ parte, ab auſtrino Sarmaticorum montium fine uſque ad Carpaten montem. ab occaſu, ac meridie, prædictâ Germaniæ parte, quæ eſt à Sarmaticis montibus uſque ad Carpin & Danubii flexum, & hinc parte Danubii, uſque ad Pathiſsi divergium, quo ad ſeptemtriones fertur. ab ortu verò Daciâ, juxta eumdem Pathiſſum; qui, in ortum converſus, ſub Carpate monte deſinit, à quo etiam devehitur.* Et in Daciæ deſcriptione: Ἡ Δακία περιορίζεται, ἀπὸ μὲν ἄρκτων τῷ μέρει τῆς Σαρμα-

 τίας

τίας τῆς ἐν Εὐρώπῃ, ἀπὸ τοῦ Καρπάτου ὄρους πέρατος μέχρι τῆς εἰρημένης ἐπιστροφῆς τοῦ Τύρα ποταμοῦ· ἀπὸ δὲ δύσεως τοῖς Ἰάζυξι τοῖς Μετανάσταις, κατὰ τὸν Πάθισσον ποταμόν. id eſt; *Dacia cingitur, à ſeptemtrionibus parte Sarmatiæ Europææ, à Carpatis montis fine uſque ad dictum Tyræ amnis flexum. ab occidente verò Iazygibus Metanaſtis, juxta Pathiſſum flumen.* Perquàm malè vulgò ἀπὸ τοῦ Καρπάτου ὄρους, μέχρι πέρατος τῆς εἰρημένης ἐπιστροφῆς: id eſt; *à Carpate monte uſque ad initium prædicti flexus fluminis Pathiſsi.* quam enim ἀρχὴν, & quod πέρας in flexu fluminis conſtitues? Omnino nullum. Ceterò flexum hunc Tyræ eſſe in Podoliâ, infra confluentem Moravenii amnis, ſuprà in Baſternis dixi. Dum igitur Daciam Pathiſſo, (*Tiſſa* nunc vulgò eſt) ab occidente terminat, à ſeptemtrionibus verò Sarmatiæ confinio, à Carpate ad flexum Tyræ: omnino Carpaten à Daciâ excludit; intraque Pathiſſi fontium terminos concludit. quapropter malè faciunt, qui in Ptolemæi tabulis ultra Alutæ fonteis eum extendunt. Ab occidente intercapedinem Ptolemæus relinquit inter auſtrinam Sarmaticorum montium extremitatem, & Carpaten. Verùm bis heic ab eo erratum puto. primùm, quòd montem nullum ponit, ubi omnium altiſſimum erat jugum, quod nunc ad Vagi fontem vulgari vocabulo Hungaris *Tarczal*, Polonis & aliis Slavis *Tátáry gory*, Germanis *Schneeberg* vocatur. deinde quòd Carpaten montem, omneque Iazygum Dacorumque latus in eodem poſuit parallelo, in quo Sarmaticorum montium extremitatem auſtrinam: quum ſeptemtrionali eorum extremitati montes cohæreant, qui à Maro flumine ad Alutæ fonteis continuo jugo procurrunt. Ceterùm *Krapak* hodiè vocatur, & *Krepak*, item *Bieſciády gory*, omne id jugum, quod à Tataris montibus ad Alutæ fontem Ruſſiam ab Hungariâ dirimit. Germanis inter Tyræ ac Pathiſſi fonteis vocatur *Kaltperg*; quod *frigidum montem* ſignificat. ſed neſcio, an non vocabulo vitiato, quaſi *Kalperg*, à *Karpak*. Hic *Kaltperg* Ptolemæo propriè eſt *Carpates*. Malè faciunt, qui hujus nomen etiam citra Sarmaticos monteis ad Marum uſque flumen ex Ptolemæo interpretantur. nam heic Ptolemæus quidem unà cum Strabone, Plinio, atque Solino Hercynium refert ſaltum: at nullum Carpaten montem. nec hodiè hæc pars *Krapak* vocatur accolis.

Eidem Ptolemæo in Sarmatiâ eſt ἡ Πεύκη ὄρος, PEUCE MONS; qui mox poſteà plurali numero dicitur τὰ Πευκῖνα ὄρη, PEUCINI MONTES. Eſſe hodiè in Podoliæ, Ruſſiæ minoris, & Voliniæ confinio, ſuprà in Peucinis ſive Baſtarnis docui.

Sunt & Οὐενεδικὰ ὄρη, VENEDICI MONTES Ptolemæo in Sarmatiâ, eo tractu, quo nunc Pruſſia eſt. Sunt equidem heic montes; ſed memoratu minùs digni; colles veriùs, quàm montes. Tacitus ſub finem libri de Germaniâ: *Venedi multum ex moribus Sarmatarum traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosque ſilvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant.* De ſilvis non negaverim: tota quidpe Sarmatia, ut & Germania, ſilvis fuit referta. at montes heic nulli, niſi quos Ptolemæus *Venedicos* adpellat. hos verò Taciti ævo *Æſtios* tenuiſſe, ſuprà oſtenſum eſt.

Scandinaviæ peninſulæ *immenſus mons* SEVO, *Riphæis jugis non minor,* quo ſitu fuerit, in ipſius peninſulæ, item in oceani ſeptemtrionalis deſcriptione indicavi.

Hi igitur ferè ſunt Germaniæ montes, antiquorum auctorum monumentis celebrati. Nunc de fluminibus etiam narrandum.

CAP. XLIX.

De FLUMINIBUS *Germaniæ Transrhenanæ.*

FLUMINUM quoque Germaniæ Transrhenanæ, quæ veteres memorarũt ſcriptores, jam anteà frequens in contextu hujus operis facta eſt mentio. ideóque ſuper-

ſupervacanea videri poterat opera, eadem heic repetere. Attamen ne cupientibus, tamquàm in tabulâ, ſimul omneis cognoſcere, mea deſideretur cura atque induſtria; commodum exiſtimavi, brevem eorum hoc loco facere ἀνακεφαλαίωσιν· & ſi qua antè nondum ſatis explicata ſint, diligentiori ſtylo deſcribrere.

Terminus inter utramque Germaniam, citeriorem & ulteriorem, RHENUS, jam antè ſatis indicatus eſt, unà cum amnibus à lævâ ripâ in eum defluentibus. Ordo igitur nunc poſtulat, uti eos proximè dicamus, quos dextrâ ripâ ex ulteriore Germaniâ recipit.

Primus memoratur NICER, hodiè vulgò dictus *der Necker*. Hujus meminerunt complures auctores antiqui: ut Eumenius in panegyrico ad Conſtantinum Magnum: *Pulchrum tibi videtur, & re verâ pulcherrimum eſt, ut Rhenus ille non ſolùm ſuperioribus locis, ubi aut latitudine vadoſus, aut viciniâ fontis exiguus, ſed & ibi novo ponte calcetur, ubi totus eſt, ubi jam plurimos hauſit amnes; quos hic noſter ingens fluvius* Moſella, & *barbarus Nicer, & Mænus invexit*. Sidonius, in carm. VII:

> *Bructerus, ulvoſâ vel quem Nicer abluit undâ,*
> *Prorumpit Francus.*

Fl. Vopiſcus in vitâ Probi imperatoris: *Cæſis prope* CCCC *millibus, qui Romanum occupaverant ſolum, reliquos ultra Nicrum fluvium & Albim removit.* Marcellinus lib. XXVIII: *Cum reputaret, munimentum celſum, & tutum, quod ipſe à primis fundârat auſpiciis, præterlabente Nicro nomine fluvio, paulatim ſubverti poſſe undarum pulſu immani, meatum ipſum aliorſum vertere cogitavit*. Auſonius in carmine de Moſellâ:

> *Hoſtibus exactis Nicrum ſuper & Lupodunum,*
> *Et fontem Latiis ignotum annalibus Iſtri.*

At Eginhardo, in hiſtoriâ translationis divorum Marcellini ac Petri, adpellatur NECCARUS.

Nicrum ſequitur MOENUS, celeberrimus amnis, vulgò nunc dictus *der Mayn*, & variante dialecto *der Meyn*. Hujus primus, ex iis qui exſtant, meminit Mela; cui MOENIS dicitur lib. III, cap. III: *Amnium, in alias genteis exeuntium, Danubius, & Rhodanus; in Rhenum, Mænis, & Lupia*. Sed idem MÆNIS legitur in quibusdam Melæ exemplaribus. Plinio certè ac Tacito eſt MOENUS. quorum ille lib. IX, cap. XV: *Silurus*, inquit, *graſſatur, ubicumque eſt, omne animal appetens, equos natantes ſæpè demergens; præcipuè in Mæno Germaniæ amne*. Tacitus in libro de Germaniâ: *Inter Hercyniam ſilvam, Rhenumque, & Mænum, Helvetii tenuère*. Sed & in Eumenii ſuprà dicto panegyrico exemplaria alia referunt per *æ*, *Mænus*; alia per *œ*, *Mœnus*. Idem amnis Reginoni & aliis ejus ſæculi ſcriptoribus dicitur MOGONUS, & MOGANUS. verùm jam antè in Vangionibus dixi, fictum hoc eſſe vocabulum ex nomine urbis *Mogontiaci*; quæ ex adverſo ejus oſtii ſita eſt. Quum jam inde ab Melâ omnes auctores Romani amnem vocaverint eodem vocabulo, quo etiam nunc noſcitur; haud fas eſt, Reginoni, aliiſque illis credere, umquàm Germanis vocatum fuiſſe *der Mogen*, vel *Mögen*: ſed ſemper *der Mayn*, *Meyn*, & *Moyn*. unde opidum dictum fuit *Maynzich*, *Meynzich*, & *Moynzich*; ut ſuprà dictum: quod Romani, ſuo ori adcommodantes, fecère *Magontiacum*, & *Mogontiacum*. *Moyn* adpellatur in donatione quadam Ludovici imperatoris; & pagus ad ejus tractum *Moynergowe*. Ex his vocabulis *Mogonus*, & *Moganus*, alii poſteà fixerunt ſibi vocabulum *Logona*; quo id flumen intelligunt, quod infra Mœni confluentem vulgò vocatur *die Lone*, & variante dialecto, *die Lane*. quem ego malim Latinè adpellare genuino nomine *Lonam*, ſive *Lonum*, & *Lanum*.

Infrà Lanum eſt flumen hodiè vulgò dictum *Sige*. hoc quamvis nomen Latinum apud veteres non habeat; tamen rectè me eum nuncupare poſſe puto, SIGUM & SEGUM. nam opidum ei adpoſitum, quod vulgò nunc vocatur *Sigen*, Ptolemæo dici *Segodunum*, ſupra in Iuhonibus docui: in Sigambris verò oſtendi, hos quoque à dicto flumine accepiſſe nomen.

Proximus hinc memoratur LUPPIA; qui nunc eſt *Lippe*. Primus ejus

meminit inter Latinos Paterculus lib. II. ubi vitiatum ejus eſſe vocabulum *Iuliæ*, pro *Lupiæ*, ſatis ſuperque in Sigambris patuit. Veteres equidem auctores, Græci juxtà atque Latini, bifariam id ſcripſerunt, modo geminato, modò ſimplici P, LUPPIA, & LUPIA. at quia in Germanico vocabulo ea litera geminatur; rectiùs ac magis genuuiné dixeris *Luppia*. Memorant eum, præter Paterculum, Mela loco prædicto, & Tacitus annal. I, & hiſtoriar. V. inter Græcos Strabo lib. VII, & Dio lib. LIV: quibus Græcè dicitur Λουπίας. Ptolemæo quidem ipſe amnis non memoratur: at opidum flumini adpoſitum, quod hodiéque vocatur *Lippe*, nominatur ei Λουππία, in Germaniæ deſcriptione: libro autem VIII, Λουπία. Strabo in iſto amne immanem commiſit errorem, non in Rhenum, ſed in oceanum oſtium ejus deducens. Verba ejus hæc ſunt: Ἐπὶ ταὐτὰ δὲ τῷ Ἀμασίᾳ φέρονται Βίσουργίς τε καὶ Λουπίας ποταμός, διέχων Ῥήνου περὶ ἑξακοσίους σταδίους, ῥέων διὰ Βρουκτέρων τῶν ἐλαττόνων. id eſt: *In eamdem cum Amiſiâ partem feruntur Viſurgis & Lupia amnis, diſtans à Rheno* IↃC *ſtadiis*, id eſt, millibus paſſuum LXXXV; *fluensque per Bructeros minores.* De vico, credo, cognomine hunc geographum inaudiviſſe, quod opidum nunc *Lippe* totidem millibus à Rheno diſtat.

Influit in Luppiam, haud procul opido *Paderborn*, amnis vulgari nunc vocabulo *Alme*. Dioni is, prædicto lib. LIV, dicitur ELISO, Græcè Ἐλίσων. unde hodiéque vicus, Luppiæ Eliſoniſque confluentibus adpoſitus, dicitur *Elſen*: quod *Aliſonem caſtellum* vocari Tacito ac Paterculo, ſuprà in Sigambris docui. ex quo liquet, ipſum quoque amnem dictum fuiſſe antiquitus ALISONEM. atque etiam nunc vicus alius, ei adpoſitus, vocatur *Alſem*.

Infra Luppiam eſt flumen, cui vulgare nunc vocabulum *Iſel*. antiquum ei nomen fuiſſe SALA, unde Francorum natio adcola *Salii* dicta, ſuprà in Friſiis docui. Oſtium huic fuiſſe, antequàm Flevus lacus exſiſteret, inter duas nunc inſulas, *Flieland*, & *Schelling*; poſtquàm verò in id Rhenus per Druſum effuſus, partem inferiórem, à Rheni ingreſſu ad uſque Flevum lacum, dictam fuiſſe NAVVALE, id eſt, *poſteriorem Vahalem*, Romano ori, NAVALIAM, & NABALIAM; ibidem demonſtravi. Atque hæc feré ſunt flumina in Rhenum defluentia, quorum memoria apud antiquos auctores exſtat. Nunc reliqua etiam perſequar.

Proximè oſtium Nabaliæ, oſtium eſt amnis, qui hodiè ſuperiori parte dicitur *Vecta*, vulgò *die Vecht*, infimâ autem, quà lacui adpropinquat, *het Swarte Water*; id eſt, *Aqua nigra*. hujus nomen aliâ dialecto pronuntiatur *Wáter*: unde factum eſſe Romanis vocabulum amnis VIDER, quod Græcis effertur Οὐΐδρος; ſuprà in iiſdem Friſiis docui. Memoratur id nomen Tacito annal. I, & Ptolemæo in deſcriptione Germaniæ.

Clariſſimus hinc amnis AMISIA, vulgò *Aems*, quaſi *Aemis*, dictus. Hujus quoque nomen variè ab antiquis auctoribus, Græcis pariter atque Latinis, prolatum. Melæ dicto lib. III, cap. III, & Plinio lib. IV, cap. XIV, eſt AMISIUS. Tacito autem, annal. I, & II, AMISIA. Straboni, cui notius fuit patriæ urbis *Amaſiæ* in Aſiâ nomen, quàm amnis Germanici vocabulum, prædicto lib. VII, adpellatur Ἀμασία, AMASIA. Ptolemæo quoque in deſcriptione Germaniæ dicitur Ἀμάσιος, AMASIUS; & opidum adpoſitum, quod hodié dicitur *Embden*, Ἀμάσεια, *Amaſia*. ſed eidem amnis mox dicitur Ἀμάσιος; ut Melæ ac Plinio: & prædictum opidum, in lib. VIII. Ἀμείσεια, *Amiſia*. an ſatis omnia ſine mendo, haud facilè dixerim.

Poſt Amiſiam eſt VISURGIS; vulgò hodiè *de Weſer*: olim fortè *Weſerg*. Memoratur hic Romanis dicto nomine, Paterculo, Melæ, Plinio, Tacito, locis ſuprà dictis; & Sidonio carm. XXIII. Corruptum habuit Sidonii exemplar Hadr. Iunius, ex quo legit *Viſatis*: quum omnia reliqua, tam manu ſcripta, quàm typis vulgata, habeant *Viſurgin*. Iunio nimis facilè credidit Ortelius. Straboni, libro prædicto, eſt Βίσουργις. apud Ptolemæum, in deſcriptione Germanici litoris eſt genitivus caſus Οὐϊσουργίγιος: at rectiùs poſteà, in recenſione populorum Germaniæ, idem caſus τοῦ Οὐϊσούργιος, à nominativo ὁ Οὐΐσουργις. Dioni dicitur Οὐΐσουργος, VISURGUS. eſt namque lib. LVI accuſativus Οὐΐσουργον: unde lib. LV corruptus eſt

eſt idem caſus Οὐϊσίσουργον; & lib. LIV, Οὐίσȣτρον: eodemque libro genitivus Οὐϊσȣ́τρȣ; & lib. LV, Ἐρύγρου. quæ cuncta jam dudum à viris doctis ſunt notata. M. Adamo, in hiſtoriâ eccleſiaſticâ, dicitur VISURIS; vocabulo ad hodiernum amnis nomen *Weſer* adcommodato. Wandeberto, in hiſtoriâ divi Bonifacii Mogontini eſt WISARAHA. Falluntur viri doctiſſimi, qui hunc *Itargin*, ſive, ut exemplaria variant, *Iturgin*, *Itargum*, vel *Iturgum* adpellari putant in carmine ad Liviam Auguſtam ſcripto, quod alii Ovidio attribuunt, alii Albinovano. hunc enim eſſe legendum *Ilargin*, ſive *Ilargum*, eſſeque Vindeliciæ amnem, ſuo loco oſtendam.

In Viſurgim à lævâ ripâ devolvitur ADRANA, Tacito annal. I memoratus; hodiè vulgò dictus die *AEder*: de quo egi in Mattiacis.

Sequitur in oceani litore ingens flumen ALBIS; quod vulgò nunc adcolis Germanis ſuperioribus nuncupatur *die Elbe*, inferioribus *de Elve*, Venedis ſive Slavis *Labe*. Meminerunt hujus dicto nomine inter Latinos, Paterculus, Mela, Plinius, Tacitus, libris proximè dictis, item Seneca in Medeâ, Solinus cap. XXIII, & alii. Dicitur eodem nomine Græcis auctoribus Ἄλβις; Straboni lib. VII, Ptolemæo in Germaniâ; Dioni verò, lib. LV; eſt Ἄλβιος, ALBIUS. ubi tamen corruptus eſt caſus genitivus τȣ̃ Ἀλβηίȣ, pro Ἀλβίȣ. Poſterioris ſæculi ſcriptoribus dicitur ALBIA. Falſos ei attribuiſſe fonteis Tacitum atque Ptolemæum, in Hermunduris notavi.

In Albim defluit nobilis SALA: quem Tacitus innuit annal. XIII, his verbis: *Eâdem æſtate inter Hermunduros Cattosque certatum magno prælio, dum flumen gignendo ſale fecundum, & conterminum, vi trahunt.* Græcè Straboni, in prædicto libro VII, vocatur Σάλας: quem ita deſignat: Ἔστι δὲ καὶ Σάλας ποταμὸς, ȣ̃ μεταξὺ καὶ τȣ̃ Ῥήνȣ πολεμῶν καὶ κατορθῶν Δρȣ̃σος ἐτελεύτησεν ὁ Γερμανικός. id eſt: *Eſt & Sala amnis, inter quem & Rhenum bellum felici ſucceſſu gerens, obiit Druſus Germanicus.* Hunc *Salam* chorographus noſter, ſuprà ſæpè memoratus, in antiquitatibus ſuis Amſterodamenſibus voluit eſſe id flumen, quod Iſalam nunc dici, & quondam partem ejus Navalium fuiſſe dictam, ſuprà docui. nam quod vulgari hodiè vocabulo *die Sale* in Albim incidit, longiùs ab Rheno diſtare ait, quàm quod menti geographi reſpondere queat. Verùm jam anteà ego, in commentario meo de Rheni oſtiis, eum redargui, quòd unius auctoris verbis, haud ſatis intellectis, temerè adquieſcens, reliquos inſpicere neglexerat. Dio quidpe dicto lib. LV, eamdem, quam Strabo, de Druſo hiſtoriā referens, Ἔς τε τὴν τῶν Χάττων, inquit, ἐσέβαλε, καὶ προῆλθε μέχρι τῆς Σȣηβίας, τήν τε ἐν ποσὶν ȣ̓κ ἀταλαιπώρως χειρȣ́μενος, καὶ τοὺς προσμιγνύντας οἱ ȣ̓κ ἀναιμωτὶ κρατῶν. κἀντεῦθεν πρός τε τὴν Χερȣσκίαν μετέστη, καὶ τὸν Οὐίσȣργον διαβὰς, ἤλασε μέχρι τȣ̃ Ἀλβίȣ, πάντα πορθῶν. ἐκεῖνον γὰρ ἐπεχείρησε μὲν περαιωθῆναι, ȣ̓κ ἠδυνήθη δὲ, ἀλλὰ τρόπαια στήσας, ἀνεχώρησεν. Hoc eſt: *Chattorum fineis ingreſſus, obvia quæque, non ſine magno labore, ſubigendo, congreſſosque haud incruentâ victoriâ ſuperando, ad Sueviam uſque pervênit. Inde in Cheruſcorum fineis converſo itinere, Viſurgim transgreſſus, omnia populando ad Albim uſque perrexit. Hunc quum fruſtra conatus eſſet tranſire, trophæis excitatis receſſit.* Et paullo pòſt: Παραχρῆμα γὰρ ἀπέδη σπȣδῆ τε ὑποστρέψαντος αὐτȣ̃, καὶ ἐν τῇ ὁδῷ νόσῳ τινὶ, πρὶν ἢ ἐπὶ τὸν Ῥῆνον ἐλθεῖν, τελευτήσαντος. id eſt: *Nam & continuò retro ire cœpit, & in itinere, priusquàm Rhenum attingeret, morbo deceſſit.* En, Strabo Druſum Salam inter & Rhenum bellum gerentem obiiſſe tradit: Dio autem hac expeditione Chattos eum atque Cheruſcos ſubegiſſe narrat. horum igitur populorum ſedeis ubi quæſiveris, inter Iſalam & Rhenum, in eâ, quæ nunc Velavia Geldriæ pars dicitur? an verò inter Rhenum & id flumen, quod hodiè vulgari nomine *Sale* in Albim effunditur? Omnino heic arbitror. Quin μέχρι τῆς Σȣηβίας, *ad Sueviam uſque* progreſſum Dio teſtatur Druſum. quænam igitur hæc Suevia, niſi cujus pars Hermunduri, Chattorum contermini, & Salâ flumine, *gignendo*, ut teſtis Tacitus, *ſale fecundo* (unde & nomen) disjuncti. Itaque rectè ac verè, inter Salam Rhenumque bellum geſſiſſe Druſum, refert Strabo. falsò autem ille adverſarius noſter Salam Strabonis interpretatur Iſalam. quem errorem quamvis ex dicto commentario meo non potuerit non agnoſcere, tamen, vindictæ magis quàm veritati indulgens, pluribus eum in diſceptationibus chorographicis contra me defendere contendit. Maximum

mum ejus argumentum eſt, quia Druſus claſſe Amiſiam petierat, quum Chattos hac expeditione peteret. idque conſtare adfirmat. Si quid Plinii rerum Germanicarum habeat, vel alium quempiam auctorem illius ævi, qui non exſtet, vellem ne ſæculo ſuo invideret, nec me diutius errare ſineret. nam in Dione, qui unus hanc expeditionem Druſi diligentiùs notavit, nihil de iſtâ profectione navali reperio. Patiatur igitur chorographus, me ſibi non credere, donec meliores ſe teſteis producat. nec tam facilè ſibi perſvadeat, puerum ſe inveniſſe, cui vitioſas nuceis venderet. Maguntiaci ad ſuperioris exercitus caſtra plerumque egiſſe utriuſpue exercitus præfectum; indeque per Taunum montem in Chattos proficiſci ſolitos; ſuprà lib. II, in Vangionibus, & hoc ipſo libro in Mattiacis oſtenſum eſt. Magni, hoc ſæculo viri Iſaaci Caſauboni auctoritatem quia contra me allegas; neſciviſti mi homo quantam mihi in geographicis tribuerit auctoritatem ipſe Caſaubonus, in literis ad me ſcriptis. quarum verba, quia id poſtulaturus videris, haud piget huc adponere. ſunt autem hæc: *Perge verò in ſtudio geographico. quo in genere literarum nos olim φιλομάθειαν noſtram oſtendimus: tu πολυμάθειαν oſtendes, quoties tuarum obſervationum aliquid edes. Atque utinam Strabonem luberet tibi recenſere. nam ego lampada curſu tibi trado; & me tuum diſcipulum profiteor.* Sed hæc extra inſtitutum.

Vltra Albim & Cimbricam peninſulam Ptolemæo narratur fluvius χάλουσος, CHALUSUS. Hunc hodiè dici *Trave*, Lubecam adluentem, in Saxonibus docui.

Proximè poſt Chaluſum ſignantur Ptolemæo Σύηβος, οὐίαδος, & οὐίστουλας, *Svevus*, *Viadus*, & *Viſtula*. Vnum eumdemque eſſe amnem SVEVUM, & qui heic *Viadus* dicitur, in Semnonibus pluribus oſtendi argumentis. Eſſe hodiè eum, qui vulgò dicitur *die Ader*, &, variante dialecto, *Oder*, nemo dubitat. ideòque plerique in Ptolemæo vocem οὐιάδου correxerunt in οὐιάδρου, tamquàm à nominativo οὐίαδρος. At ego vereor, uti hoc etiam ſatis rectè. poſteà quidpe, in recenſione nationum Germaniæ, eiuſdem amnis genitivus caſus, qui anteà erat οὐιάδου, dicitur τοῦ Ἰαδούα. Poterat heic equidem τὸ οὐ incuriâ imperiti librarii omiſſum eſſe, quia idem præcedebat in articulo τοῦ. at eâdem facilitate in οὐιάδου transpoſitio literarum facta eſſe potuit, pro Ἰάδρου. Hoc certè propiùs accedit ad genuinum amnis vocabulum, quo etiamnum adpellatur *die Ader*. Ἴαδρος igitur fuerit Ptolomæo, Græcâ formatione, qui Latinè IADER. Haud tamen diſſimulaverim, apud Marcianum quoque, qui geographica ſua à Ptolemæo ſe habere, palàm profitetur, legi hujus amnis genitivum caſum τοῦ Οὐιάδρου, unde haud temnendum argumentum, omnino Ptolemæo id vocabulum fuiſſe Οὐίαδρος, VIADER. neque enim de literæ ρ quidquam dubitari poteſt, quandoquidem genuinum id germanumque amnis nomen etiam nunc durat. Helmoldo, in Chronico Slavorum dicitur ODORA; non Germanicâ, ſed Slavorum tunc accolentium ſic dialecto. ſic quidpe etiam nunc Czechis, ſive Bojohæmis, Vinidis adcolis, & Polonis, aliiſque ejuſdem generis populis vocatur. Ceterùm idem amnis Plinio in dicto lib. IV, cap. XIV, & Solino cap. XXIII, dicitur GVTTALVS; neſcio unde. Plinii verba hæc ſunt: *Amnes clari in oceanum defluunt, Guttalus, Viſtillus, ſive Viſtula, Albis, Viſurgis, Amiſius, Rhenus, Moſa.* Solini iſta: *De internis ejus partibus, Albis, Guttalus, Viſtula, omnes altiſſimi præcipitantur in oceanum.* Ex Plinii ordine Iunius negat Guttalum eſſe Viadrum, ſed eum amnem, qui hodiè in Pruſſiâ dicitur *die Alle*. Verùm ego vereor, Iunium hac in re vehementer erraſſe. primùm, quia Plinius *clarum*, & Solinus *altiſſimum* Guttalum memorant. quorum neutrum Alliæ tribui poteſt, amni nimiùm exiguo ac tenui, ſi Viſtulæ, Albis, Viſurgis, Rheni ac Moſæ magnitudinem reſpicias. tum verò credibile non eſt, hunc voluiſſe Plinium in claris Germaniæ amnibus memorare; Viadrum autem, altiſſimum clariſſimumque amnem, negligere. neque Allia in oceanum ſuo ore effunditur; ſed in Prægolam tranſit: à quo poſt L circiter millia paſſuum, per lacum, qui vulgò dicitur *das Friſſche haff*, oceano, ſive mari Svevico redditur. Quin hoc etiam haud parum contra Iunium facit argumentum, quòd Plinio nulla ultra Viſtulæ oſtia ſtatuitur Germania; ut ſuprà notatum. Itaque quum Guttalum inter claros Germaniæ amneis computet; certè citra Viſtulam eum intellexit. Quid verò mirum, ſi in

tam

tam remotis regionibus ordinem amnium non ſatis obſervavit; quando in Italiâ etiam ſuâ haud ſemel in hac incuriâ deprehendatur? Ipſas genteis, in v genera diſtributas, quo ordine retulit? Planè nullo. Solinus certè erroris eum circa Guttalum coarguere voluit, dum inter Viſtulam Albimque eum retulit.

Ipſe Vistula, antiquiſſimus Germaniæ Sarmatiæque ad mare Svevicum terminus, antequàm Æſtii, Germanica gens, in Venedorum agros tranſiverant, hodiè adcolis Germanis dicitur *de Wieſſel*, & variante dialecto *die Weiſſel*, Slavis *Wiſtá*. Antiquis Græcorum Romanorumque auctoribus variè ſcribitur. nam Plinio, ac Solino, locis prædictis eſt, ut modò perſcripſi: quod Ptolemæo Græcè redditum Οὐϊστούλας. Plinio etiam ibidem eſt Vistillus. Apud eumdem capite præcedenti legitur in quibuſdam exemplaribus *Iſtula*. quod minimè probandum. Malè de Plinio meretur Rhenanus, ubi pro his ejus verbis; *Viſtillus, ſive Viſtula, Albis*; legendum docet, *Viſtillus, Svevus, Albis*. Corruptio hæc erat, contra omnia auctoris exemplaria; non caſtigatio. Quid diſcriminis, inquit Rhenanus, *eſt inter Viſtillum, & Viſtulam; ut vocem repetat Plinius? nihil certè*. Imò ſatis: modò Rhenanus perſpexiſſet. capite quidpe præcedenti xiii, nominaverat Plinius *Viſtulam*. igitur inſequenti capite, poſtquàm *Viſtillum* nominaſſet, nequis alium hunc ab illo intelligeret, voluit illud quoque vocabulum æquipollens addere. Iunius, quò Guttalum à Viadro ſatis removeret, hunc Rhenani haud modicum errorem lubentiſſimo animo, tamquàm pro magno compendio, admiſit. &, quia non veri ſimile futurum erat, unum eumdemque amnem duobus adpellaſſe Plinium nominibus; *Viſtilli* vocabulum planè expunxit: legitque hoc modo: *Guttalus, Viſtula, Svevus, Albis, Viſurgis, Amiſius, Rhenus, & Moſa*. Hoc certè eſt corrumpere, imò prorſus exſtingvere bonos auctores; non illuſtrare. At Melæ lib. iii, cap. iv, idem amnis dicitur Visula, ſine t; & Marcellino, Græco homini, lib. xxii, Bisula; quià Græcè ſcribebatur Βιστούλας. Quòd ſi uterque alterum s adjeciſſet, propriùs genuinum amnis vocabulum *Wiſſel*, expreſſiſſent Vissula. Iornandi in Gothicis plurimâ ex parte vocatur *Viſtula*: nonnunquàm tamen Viscla. quod neſciò an ex Slavorum ſumſerit *Wiſtá*. Ceterùm antiquis Græcorum auctoribus eumdem amnem per errorem adpellatum fuiſſe Eridanum, ſuprà in Gothis docui. Cauſa hujus erroris fuit, quia antiquioribus Græcis Eridanus & Rhodanus dicebatur is amnis, qui in Viſtulam apud Godanium opidum defluens, vulgari vocabulo hodiè vocatur *Reddaune*, & *Reddune*; item *Raddaune*, & *Raddunè*.

Vltra Viſtulam, in Sarmatiâ, quatuor Ptolemæus recenſet omneis, in ſinum Venedicum defluenteis, his verbis: Μετὰ τὰς τοῦ Οὐϊστούλα ποταμοῦ ἐκβολὰς Χρόνου ποταμοῦ ἐκβολαὶ, Ῥούβωνος ποταμοῦ ἐκβολαὶ, Τουρούντου ποταμοῦ ἐκβολαὶ, Χεσίνου ποταμοῦ ἐκβολαί· ἡ κατὰ τὴν διὰ Θούλης παράλληλον τῆς παραλίου θέσις, τουτέστι τὸ τέλος τῆς θαλάττης ἐγνωσμένης. Hoc eſt: *Poſt Viſtulæ amnis oſtia, Chroni oſtia, Rubonis oſtia, Turunti oſtia, Cheſini oſtia: ſitus oræ maritimæ, quæ eſt juxta parallelum per Thulen ductum, hoc eſt, finis pelagi terræ cognitæ*. Satis clarum eſt, Ptolemæum omneis iſtos amnes in Venedicum effundere ſinum: poſt quem tandem & ipſos amneis litus ponit maritimum; quod ſub eodem cum Thule vult eſſe parallelo. Verùm Thulen illum nimium versùs meridiem detraxiſſe, ſuprà ſatis demonſtratum eſt. itaque ex vero inſulæ ſitu nihil heic argumentari poſſumus. Ceterò ultimi amnis Cheſini oſtium ſub eodem cum Cimbricæ peninſulæ promontorio ponit gradu ac ſcrupulo. ex quo aliud conſtruitur argumentum, ſatis certum, in Venedicnm ſinum omneis quatuor effluxiſſe amnes prædictos. Venedicum ſinum intelligere Ptolemæum per Pruſſiæ Livoniæque litora, ſuprà in explicatione oceani ſeptemtrionalis notavi. In his igitur litoribus quærenda ſunt oſtia dictorum amnium: qui haud dubiè reliquis eorumdem litorum amnibus fuêre inſigniores, notatuque digniores.

Chronum interpretor eum, qui vulgò nunc *Mämel* adcolis Germanis, Polonis verò *Niemien* dicitur. Hic Chronius vocatur Marcellino, lib. xxii, quamvis haud vero ſitu. Verba ejus hæc ſunt: *In ipſo hujus compagis exordio, ubi Riphæi deficiunt montes, habitant Arimaſpi, juſti homines, placiditateque cogniti, quos amnes*

amnes Chronius & Biſula præterfluit: juxtaque Maſſagetæ, Alani, & Sarmatæ. Certè non magis Chronius, quàm Viſtula, præterfluxit Arimaſpos, quos in extremo Europæ versùs ortum poſuêre ſeptemtrione probatiſſimi auctores.

RUBO eſt is, qui vulgò nunc Sarmatis adcolis *Dwiná*, & aliis *Dzwiná*, Germanis *die Duna*, adpellatur. Oritur hic in Moſcoviâ, haud procul fonte Volgæ, opidumque *Plotzko* præterlapſus, tandem apud Rigam, Livoniæ opidum, in ſinum Venedicum ſeſe evolvit.

TURUNTUS hinc eſt is, qui vulgari vocabulo *Weliká rzeká* in Moſcoviâ exortus, magnumque lacum, qui vulgò dicitur Ruſſis *Czudzko*, & Livonibus *Peybas*, transvectus, nomine hinc Nervæ adſumto, Livoniam à Moſcoviâ dirimit, paulloque infra duo validiſſima ſibi invicem adverſis ripis oppoſita munimenta Nervas, in ſinum Finnicum exit.

In eumdem ſinum evolvitur & CHESINUS; qui *Lowat* Ruſſis perhibetur, antequàm lacum *Ilmen* apud urbem *Weliki Nowogrod* intret: quem emenſus alio nomine *Wolchow*, per lacum Ladogam versùs dictum ſinum pergit.

Sed ex his quatuor amnibus duo tantùm, *Chronus* & *Rubo*, ad Æſtios Germanos ſpectarunt. reliqui duo in Venedorum jam fuêre finibus.

ATQUE hic tandem mihi eſt finis deſcriptionis ANTIQUÆ illius, & MAGNÆ GERMANIÆ; toti terrarum orbi, poſtquàm armis eam tentaverunt Romani, celebratiſſimæ. cujus antiquum decus & gloriam immenſis curis laboribusque inexhauſtis hactenus diligentiùs illuſtraſſe, & ab eorum, qui ante me ad eam commentati ſunt, ſupinâ incuriâ & ſecuritate, quibus obſcurata magis quàm illuſtrata fuit, vulgique credulitate acriùs vindicaſſe, mihi maximè gaudeo, Germanis verò meis & communi patriæ ſummè gratulor. De reliquo DEUM IMMORTALEM ET RERUM OMNIUM POTENTEM precor venerorque, propitius atque benignus diu ſoſpitem porrò felicitet, perpetuam det concordiam, & candida lætaque omnia. hoc mihi ſummum votum.

FINIS LIBRI TERTII.

PHILIPPI CLVVERI

VINDELICIA
ET
NORICVM.

SEPTEMTRIO
MERIDIES
OCCIDENS.
ORIENS.
VINDELICIÆ et NORICI
Conterminarumque terrarum antiqua deſcriptio; autore
PHILIPPO CLÜVERIO.
Nic. Geilkerckio ſc.
MATTIACI.
CHASSI.
GER MA NIA.
BOIOHÆMUM; cujus incolæ
MARCO MANNI.
HERMUN DURI.
NARISCI
MAN NI.
QUA DI.
Danubius amnis
Germaniæ et Romani imperii.
VIN DELICIA
LICATES.
ESTIONES
BRIGANTII.
ISARCI.
BOII.
NO RICUM.
PAN NONIA.
BOIORUM deſerta.
Cetius mons
Alpes Noricæ.
GALLIÆ HELVETII. Pars.
RHÆ TIA
LEPONTII
Alpes
CAR NI
Ocra mons
ISTRI
Sinus Adriaticus.
Abnoba mons
Rhenus fl.
Aenus fluv.
Dravus fl.
Savus fluv.

Philippi Clvveri
VINDELICIA ET NORICVM.

Procemium.

FINITA mihi erat ad Danubii ripam veteris Germaniæ deſcriptio. at quia poſterioribus ſæculis Germani Hermunduri, Marcomanni, & Quadi, eum amnem transgreſſi, Vindeliciam quoque & Noricum occuparunt, easque terras in hanc uſque diem tenent; idem mihi in hac Illyrici parte faciendum duxi, quod initio deſcriptionis Germaniæ Cisrhenanæ in nonnullis Galliæ populis feci: nempe, uti in gratiam Germanorum, ea nunc loca colentium, breviter & tamquàm ἐν τῷ παρέργῳ indicarem, qui populi, quæ loca atque opida illic antiquis temporibus incoluerint. Nam & hæ regiones, licet præclara atque præſtantia ingenia hac noſtrâ ætate, paulloque ſuperiori ævo ſortitæ ſint, quæ patriæ terræ antiquitatem illuſtrare gnaviter ac ſtrenuè laborarunt; tamen multâ adhuc obſcuritate obſeptæ, fœdisque erroribus oblitæ jacent: ita, uti non minor heic, quàm in ipsâ Germaniâ explanandâ, labor mihi ſit relictus. Quem equidem ego lubens ſuſcipiam; &, quantum prædicta brevitas, temporumque præteritorum obſcuritas patiantur, omnia clara reddam, quæ ab aliis aut neglecta, aut perperam expoſita ſunt.

Caput I.

Oſtenditur, VINDELICIAM *&* NORICUM *veteris Illyrici fuiſſe parteis.*

ILLYRICUM igitur antiquum, in Liburniam, Dalmatiam, Pannoniam, Noricum, atque Vindeliciam diviſum, partem fuiſſe Celticæ veteris, primo Germaniæ antiquæ volumine plurimis docui argumentis. ipſam VINDELICIAM NORICUMque parteis fuiſſe Illyrici, nunc maximè oſtendendum eſt. Strabo igitur, ſub initium libri VII, ita tradit: Λείπεται δὲ τὰ πρὸς ἕω μὲν τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, μέχρι τοῦ Τανάϊδος, καὶ τοῦ στόματος τῆς Μαιώτιδος λίμνης, καὶ ὅσα μεταξὺ τοῦ Ἀδρίου καὶ τῶν ἀριστερῶν τῆς Ποντικῆς θαλάττης μερῶν ἀπολαμβάνει πρὸς νότον, μέχρι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Προποντίδος, ὁ Ἴστρος. id eſt: *Reſtant ea, quæ versùs ortum ſolis trans Rhenum aduſque Tanaim ſunt, & oſtium Mæotidis lacus; item quæ inter Adriaticum mare & ſiniſtrum Pontici maris latus in meridiem versùs, ad Græciam uſque & Propontidem, Iſter intercipit.* Et paullo pòſt:

Προσάρκτια μὲν οὖν ἐστὶ τῷ Ἴστρῳ τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, καὶ τῆς Κελτικῆς. ταῦτα δ' ἐστὶ τά τε Γαλατικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Γερμανικὰ, μέχρι Βασταρνῶν. μεσημβρινὰ δὲ τά τε Ἰλλυρικὰ, καὶ τὰ Θράκια, καὶ ὅσα τούτοις ἀναμέμικται τῶν Κελτικῶν, ἢ τινων ἄλλων, μέχρι τῆς Ἑλλάδος. id eſt: *Ab Iſtro ſeptemtriones proſpiciunt, quæ ſita ſunt trans Rhenum & Galliam; nempe Gallicæ Germanicæque gentes, ad Baſtarnas uſque. meridiem verò versùs ſunt Illyricæ gentes, & Thracicæ, &, quæ his permiſcentur, Celticæ aliæve nationes, ad Græciam uſque.* Per *Gallicas trans Rhenum genteis* intelligere eum *Alemannos*, inter Rhenum, Danubium, Mœnumque amneis tunc incolenteis, in Germaniâ Transrhenanâ, cap. IV, docui. His cis Danubium, trans Rhenum itidem & Galliam, quà Helvetiorum ſternuntur agri, contermini fuerunt *Vindelici*; his porrò in ortum versùs *Norici*: quos in Illyricis gentibus connumerat. Sic eodem libro poſteà: Λέγωμεν δὴ τὰ Ἰλλυρικὰ πρῶτα, συνάπτοντα τῷ τε Ἴστρῳ καὶ ταῖς Ἄλπεσιν, ἃ κεῖται μεταξὺ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας, ἀρξάμενα ἀπὸ τῆς λίμνης, τῆς κατὰ τοὺς Οὐινδελικοὺς καὶ Ῥαιτοὺς καὶ Ἐλουηττίους. id eſt: *Primo igitur loco Illyrica dicamus; quæ & Iſtrum & Alpeis attingunt, ſita inter Italiam & Germaniam, initium ducentia à lacu, qui eſt apud Vindelicos, Rhætos, atque Helvetios.* Lacum hunc eſſe *Brigantinum*, quem Rhenus amnis inter Vindelicos Helvetiosque transit, in Germaniâ Cisrhenanâ, cap. XL, oſtendi. In eamdem ſententiam Herodianus, lib. VI: Τὰ Ἰλλυρικὰ δὲ ἔθνη, στενὰ ὄντα καὶ οὐ πολλὴν ἔχοντα τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις γῆν, παρ' ὃ τοσοῦτον ὁμόρους καὶ γείτονας ποιεῖ Γερμανοὺς Ἰταλιώταις. id eſt: *Illyricæ gentes, terrarum ſitu anguſtæ, neque multum agri Romanis ſubjecti poſſidentes; hoc ipſo conterminos fermè vicinosque faciunt Germanos Italis.* Appianus Alexandrinus, inter alias Romanarum rerum hiſtorias, de Illyricis quoque bellis conſcripſit librum. cujus equidem exigua portio cum reliquis ejus operibus typis edita eſt. reliqua quum interierint, vel in abſcondito lateant; Latina tamen quædam, neſcio cujus, verſio exſtat. quæ utrùm ad genuinum auctoris textum formata ſit, nec ne, haud facilè dixerim. id unum ſatis clarè jam dudum diſpexi; nempe, pleraque illic valdè abſurdè eſſe contexta; ita, uti haud facilè verus rerum ſenſus intelligi poſſit. Latina igitur verſio ſic habet: *Reſidui deinde Illyriorum habebantur ante Paones à Romanis Rhætii; poſt Paones, Norici.* Intellige *Pannonios* pro *Paonibus*. Sub *Rhætorum* vocabulo quomodò heic intelligendi ſint & *Vindelici*, poſteà patebit. Atque hæc equidem diſertiſſimis verbis de *Vindelicis* atque *Noricis* tres iſti tradunt auctores. *Pannonios*, Noricis proximos, ſub eodem *Illyrici* computatum fuiſſe nomine, paſſim apud Romanorum ſimul atque Græcorum reperias ſcriptores. hinc etiam Romanorum exercitus, ſive legiones, Danubii ripam cuſtodientes, *Illyrica* adpellantur omnibus. At verò Romani eam veteris Illyrici partem, ceu propriâ ac peculiari adpellatione, dixêre *Illyricum*, quæ in duas parteis, id eſt in *Liburniam* ac *Dalmatiam*, diviſa fuit. Verùm neque hæ duæ regiones, neque ipſa *Pannonia* quidquam ad præſentem commentationem attinet. de unis *Vindeliciâ* ac *Norico* heic agetur.

CAP. II.

Oſtenditur, omneis Alpinos *populos, quorum pars maxima* Vindelici *ac* Norici, *quondam* TAURISCOS *fuiſſe dictos.*

TAURISCOS Gallicam facit gentem Strabo, lib. VII, in his verbis: Ἀναμέμικται τοῖς Θρᾳξὶ, τοῖς ἐντὸς Ἴστρου, τὰ Κελτικὰ ἔθνη, οἵ τε Βοΐοι, καὶ Σκορδίσκοι, καὶ Ταυρίσκοι. id eſt: *Permixtæ ſunt Thracibus, intra Iſtrum colentibus, Gallicæ gentes, Boji, & Scordiſci & Tauriſci.* Et eodem libro anteà: Φησὶ δὲ Ποσειδώνιος, καὶ Βοΐους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοΐων ἐπὶ τὸν Ἴστρον, καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι· εἶτ' ἐπὶ Ταυρίσκους, καὶ τούτους Γαλάτας, εἶτ' ἐπ' Ἐλουηττίους. id eſt: *Poſidonius tradit, Bojos quondam Hercynium incoluiſſe ſaltum; ac Cimbros, quum ad ea loca ſe contuliſſent, ab iis repulſos, ad Iſtrum & Scordiſcos Gallos deſcendiſſe; inde ad Tauriſcos, itidem Gallos: hinc ad Helvetios.* Scordiſcos Athenæus quoque, lib. VI, cap. V, fecit Γαλάτας, à Brenni Delphicâ expeditione reliquias. Ptolemæus in Pan-

in Pannoniâ eos ponit, ad Savi Danubiique confluenteis: & eodem ſitu Plinius, lib. III, cap. XXV, in deſcriptione Pannoniæ, his verbis: *Mons Claudius: cujus in fronte Scordiſci, in tergo Tauriſci.* Idem auctor eodem libro, cap. XX: *Incolæ Alpium multi populi; ſed illuſtres à Polâ ad Tergeſtis regionem, Secuſſes, Subocrini, Catili, Menocaleni: juxtaque Carnos, quondam Tauriſci appellati, nunc Norici.* Strabo, lib. IV, in deſcriptione Alpium: Μετὰ δὲ τούτους οἱ ἐγγὺς ἤδη τοῦ Ἀδριατικοῦ μυχοῦ καὶ τῶν κατὰ Ἀκυληΐαν τόπων οἰκοῦσι Νωρικῶν τέ τινες, καὶ Κάρνοι. τῶν δὲ Νωρικῶν εἰσι καὶ οἱ Ταυρίσκοι. id eſt: *Poſt hos, contermini jam intimo Adriatici ſinus receſſui & locis ad Aquileiam, Noricorum quidam incolunt, & Carni. Noricorum ſunt etiam Tauriſci.* Horum fuiſſe *Noreiam* opidum, teſtis eſt Plinius, eodem libro, cap. XIX, his verbis: *In hoc ſitu interière, per oram Iramine, Pellaon, Palſicium: è Venetis Atina & Cælina; Carnis Segeſte & Ocra; Tauriſcis Noreia.* Strabo lib. V: Ἀκυληΐα ἀναπλεῖται ὁλκάσι κατὰ τὸν Νατίσωνα ποταμὸν ἐπὶ πλείους ἑξήκοντα σταδίους. ἔξω δ' ἐστὶ τῶν Ἐνετικῶν ὅρων· διορίζονται δὲ ποταμῷ, ῥέοντι ἀπὸ τῶν Ἀλπίων ὀρῶν, ἀνάπλουν ἔχοντι καὶ σ σταδίων ἐπὶ τοῖς χιλίοις εἰς Νωρήειαν πόλιν· περὶ ἣν Γναῖος ὁ Κάρβων, συμβαλὼν Κίμβροις, οὐδὲν ἔπραξεν. ἔχει δὲ ὁ τόπος οὗτος χρυσιοπλύσια εὐφυῆ. id eſt: *Ad Aquileiam navigatur adverſo Natiſone à mari plurimùm* LX *ſtadia. ſita autem eſt extra fineis Venetorum; qui dirimuntur amne, ab Alpibus profluente; qui ſubvectionem habet per* CIↃCC *ſtadia ad Noreiam urbem; apud quam Cn. Carbo inani conatu cùm Cimbris conflixit. Habet is locus auri lavacra præclara.* Mendum in iſtis Strabonis latere verbis, quis non animadverterit; quum totus Natiſo à fonte ad mare CCCC haud ampliùs fluat ſtadiis? Quapropter corrigenda ea ſic cenſeo: Διορίζονται δὲ ποταμῷ, ῥέοντι ἀπὸ τῶν Ἀλπίων ὀρῶν, καὶ ἀνάπλουν ἔχοντι σ σταδίων ἐπὶ Ταυρίσκους εἰς Νωρηΐαν πόλιν. id eſt: *Dirimuntur amne, qui, ab Alpibus profluens, ſubvectionem habet ducentûm ſtadiorum in Tauriſcos ad urbem Noreiam.* Haud ita procul Aquileiâ fuiſſe iſta Tauriſcorum auri lavacra, teſtatur ipſe Strabo, ſuprà, lib. IV, his verbis: Φησὶ Πολύβιος ἐφ' ἑαυτοῦ κατ' Ἀκυληΐαν μάλιστα ἐν τοῖς Ταυρίσκοις τοῖς Νωρικοῖς εὑρεθῆναι χρυσεῖον εὐφυές· id eſt; *Auctor eſt Polybius, ſuâ ætate circa Aquileiam maximè in Tauriſcis, qui Norici dicuntur, ſolum auri ferax inventum fuiſſe.* Ceterò eamdem urbem diſertè Noricorum pronuntiat Cæſar, belli Gallici commentario primo. *Bojos;* inquit, *qui trans Rhenum incoluerunt, & in agrum Noricum tranſierant, Noreiamque oppugnarant, receptos ad ſe, ſocios ſibi adſciſcunt.* Vocabulum *Noricorum* quum derivativi ſit generis, dubium nullum eſſe poteſt, quin id à primitivo *Noreia* ſit derivatum. Ante id vocabulum omneis in univerſum dictos fuiſſe TAURISCOS, ex iis ſatis perſpicuè patet, quæ ex Plinio ac Strabone allata ſunt. Hoc quoque nomen eſſe derivativum, non è Galliâ allatum, ut antiqui illi Græcorum crediderunt ſcriptores; ſed hiſce in oris natum, teſtantur Noricorum montes, qui inter Dravum & Salſiacum amneis (vulgò hic eſt *Saltzach*) etiamnum vulgari vocabulo dicuntur TAURN, variis cognomentis diſtincti; ut *Krumler taurn, Windiſch taurn, Felber taurn, Karnt taurn, Kalſer taurn, Rauriſſer taurn, Kaſtein taurn, Vellacher taurn, Rakſtäter taurn,* & alii. A quorum vocabulo, haud dubiè Celtico ſermone, gens accola dicta fuit THI TAURISCHEN. quod poſteà Græci atq; Latini fecêre TAURISCI: quemadmodùm *thi Theutiſchen, Theutiſci*; ut in Germaniâ docui. nam & *Scordiſci* quoque procul dubio ejuſdem Celticæ gentis linguâ dicti fuêre *thi Scordiſchen*, à monte *Scordo*, Livio lib. XLIII memorato: qui aliis auctoribus eſt, *Scardus*, inter Illyricum Thraciam & Mœſiam; ubi quondam Scordiſcorum fuit ſedes. At non modò ei genti, quæ poſteà dicta fuit *Norici*, ſed *Vindelicis* quoque antiquiſſimis temporibus fuiſſe nomen *Tauriſcorum*, ex vetuſtiſſimorum auctorum monumentis deprehendo. Plinius prædicto lib. III, cap. XX: *Lepontios & Salaſſos Tauriſcæ gentis idem Cato arbitratur.* Lepontii Alpium valleis incoluerunt, à Rheni Rhodanique ac Ticini fontibus ad lacum uſque Verbanum, quem Ticinus tranſit. In eamdem ſententiam Polybius, lib. III, Τῶν δ' Ἄλπεων, inquit, ἑκατέρας τὰς πλευρὰς, τὰς ἐπὶ τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν, καὶ τὰς ἐπὶ τὰ προειρημένα πεδία νευούσας, τοὺς βουνώδεις καὶ γεώδεις τόπους κατοικοῦσι, τοὺς μὲν ἐπὶ τὸν Ῥοδανὸν καὶ τὰς ἄρκτους ἐστραμμένους Γαλάται, Τρανσάλπινοι προσαγορευόμενοι· τοὺς δ' ἐπὶ τὰ πεδία Ταυρίσκοι καὶ Ἄγωνες, καὶ πλείω γένη βαρβάρων ἕτερα. id eſt: *In utroque Alpium latere, & quod Rhodanum reſpicit, & quod expoſitos modò campos, inhabitant terrenos colleis, ab illâ quidem parte, quæ Rhodano & ſeptemtrionibus eſt obverſa, Galli, quos Tranſalpinos vo-*

cant; ab alterâ verò Tauriſci, & Agones, & aliæ gentes barbaræ. Hinc *Taurinos*, Italiæ populos circa Padi fonteis, Salaſſis ſuprà dictis conterminos, eosdem cum *Tauriſcis* intellexit ex hoc Polybii loco Stephanus. Ταυρίσκοι, inquit, ἔθνος περὶ τὰ Ἄλπεια ὄρη. λέγονται καὶ Ταυρῖνοι, ὡς Πολύβιος τρίτῳ· id eſt: *Tauriſci, gens circa Alpeis montes. dicuntur iidem & Taurini; teſte Polybio, in tertio.* Hinc Appianus quoque, in Annibalicis, caput gentis *Taurinorum*, quæ poſteà Romanis *Auguſta Taurinorum* dicta, vulgò nunc *Turino*, adpellat *Taurasiam*. Sed & Livius, lib. XXI, haud obſcurè *Taurinorum* gentem à Gallorum Ciſalpinorum genere eximit, in his verbis: *Annibalem, poſtquàm Rhodanum tranſierit, triginta ſex millia hominum, ingentemque numerum equorum, & aliorum jumentorum amiſiſſe in Taurinis: quæ Gallis proxima gens erat, in Italiam digreſſo.* Et paullo poſt: *Iam ex ſtativis Alpinis moverat Annibal; Taurinorumque unam urbem, caput gentis ejus, quia volens in amicitiam non veniebat, vi expugnarat; junxiſſetque ſibi non metu ſolùm, ſed etiam voluntate Gallos, accolas Padi, ni eos, circumſpectantes defectionis tempus, ſubitò adventus conſulis oppreſſiſſet. Et Annibal movit ex Taurinis; incertus, quæ pars ſequenda eſſet, Gallos præſertim ſe ſecuturos ratus.* Hinc igitur eſt illud, quod Strabo, ut ſuprà relatum, ex Poſidonii monimentis recitat, Cimbros ab Scordiſcis, Scordum tunc montem accolentibus, tranſiſſe ad Tauriſcos, & inde ad Helvetios; qui unà cum ipſis in Galliam Italiamque expeditionem fecerunt. Hinc etiam Livius, loco prædicto, Veragros, Alpinam gentem, Salaſſis proximam, non modò à genere Gallorum, ſed etiam ab amicitiâ, concordiâ, & pace eximit. De tranſitu Annibalis per Alpeis in Italiam ſic diſſerit: *Id cùm inter omneis conſtet, eo magis miror, ambigi, quánam Alpes tranſierit: & vulgò credere, Pennino (atque inde nomen & jugo Alpium inditum) tranſgreſſum. Cælius per Cremonis jugum dicit tranſiſſe. Qui ambo tranſitus eum non in Taurinos, ſed per ſaltus montanos ad Libuos Gallos deduxiſſent. Nec veri ſimile eſt, ea tum ad Galliam patuiſſe itinera: utique cùm, quæ ad Penninum ferant, obſepta gentibus Semigermanis fuiſſent. Neque hercule montibus his (ſi quem forte id movit) ab tranſitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ jugi ejus, norunt nomen inditum: ſed ab eo, quem in ſummo ſacratum vertice Pennum montani appellant.* Ex his igitur tot tantiſque optimorum vetuſtiſſimorum auctorum teſtimoniis atque documentis certum jam fit, omnem hanc Illyricæ gentis partem, quæ inter Germaniam & Italiam, item inter Galliam & Pannoniam, juxta Danubium flumen, & in Alpibus porrecta, antiquiſſimis ſæculis dictam fuiſſe uno nomine TAURISCOS; nempe à ſitu regionis, Alpibus ſuperſtratæ montibus: quos illi ſuâ lingvâ adpellabant THI TAUREN; quemadmodùm alio vocabulo THI ALBEN, & ALPEN: quæ vocabula etiamnunc apud incolas horum montium Germanos integra durant; etiam ultra Dravum in Carinthiâ ac Stiriâ, & trans Danubium in Sveviâ; ut in Germaniæ montium deſcriptione oſtenſum. Romani inde omnem *Tauriſcorum* gentem dixêre ALPINOS, & INALPINOS *populos*, vocabulo æquipollenti: quo haud dubiè & ipſi ſibi dicebantur THI ALPISCHEN, & ALBISCHEN. neque enim aliunde nomen habuit ALBICORUM gens, quæ *monteis ſupra Maſſiliam incoluit*; teſte Cæſare, belli civil. comment. I: quos inter Alpinos populos diſertis verbis recenſet Strabo, lib. IV. apud quem tamen vitiato vocabulo hactenus leguntur Ἀλβίοικοι, pro Ἀλβικοί. Alpium verò nomen hucuſque extenſum fuiſſe, idem teſtatur auctor, ibidem, his verbis: ὁ δὲ τοῦ Μονοίκου λιμὴν ὅρμος ἐστὶν οὐ μεγάλαις οὐδὲ πολλαῖς ναυσίν. διέχει δ᾽ Ἀντιπόλεως μικρῷ πλείους ἢ διακοσίους σταδίους. τοὐντεῦθεν δ᾽ ἤδη μέχρι Μασσαλίας, καὶ μικρὸν προσωτέρω, τὸ τῶν Σαλύων ἔθνος οἰκεῖ τὰς Ἄλπεις τὰς ὑπερκειμένας, καί τινας τῆς αὐτῆς παραλίας ἀναμὶξ τοῖς Ἕλλησιν. id eſt: *Portus Monœci neque magnas neque multas capit naveis. diſtat ab Antipoli paullo ampliùs CC ſtadiis. Hinc jam ad Maſſiliam uſque, paulloque ultra, Salyes incolunt oræ maritimæ imminenteis Alpes, partemque litoris, immixti Græcis.* Atque hinc nata illa fabula apud Melam, lib. II, cap. V, de *litore* hujus oræ *lapideo, in quo Herculem, contra Albionem & Bergiona, Neptuni liberos, dimicantem, cum tela defeciſſent, ab invocato Iove adjutum imbre lapidum ferebant* antiqui Græcorum Maſſilienſium fabulatores. nam duo iſta vocabula *alben* & *bergen*, nihil aliud incolis ſignificaſſe, quàm quos monteis adpellant Latini, Germaniæ antiquæ lib. I, cap. VIII, docui. Ceterùm Græci, à quibus id habuit Strabo, ob lingvæ morumque ſimilitudinem, de quâ pluribus

cgi in

egi in Germaniæ libro primo, Gallicam gentem *Tauriſcos* eſſe arbitrati ſunt, poſtquàm ab Alpibus, antiquâ ſede, in Pannoniam ad Scordiſcos transmigraviſſent. Rectiùs Appianus in libro, quem de Illyricis bellis conſcripſit, utramque gentem, *Tauriſcos* ſimul atque *Scordiſcos*, inter Illyricas genteis connumerat. Quo tempore Tauriſci in Pannoniam migraverint, oſtendit Plinius, lib. III, cap. XX, his verbis: *Rhætos Thuſcorum prolem arbitrantur; à Gallis pulſos, duce Rhæto.* Cui conſentiens Iuſtinus, lib. XX: *Galli*, inquit, *quum in Italiam veniſſent, ſedibus Tuſcos expulerunt; & Mediolanum, Comum, Brixiam, Veronam, Vergamum, Tridentum, Vicentiam condiderunt. Tuſci quoque, duce Rhæto, avitis ſedibus amiſſis, Alpeis occupavêre; & ex nomine ducis gentes Rhetorum condiderunt.* Item Livius, lib. V, de iisdem Tuſcis loquens, *Alpinis quoque*, inquit, *ea gentibus haud dubiè origo eſt; maximè Rhætis: quos loca ipſa efferarunt, ne quid ex antiquo, præter ſonum linguæ, nec eum incorruptum, retinerent.* Narrat hinc de tranſitu Gallorum è Galliâ in Italiam; qui *Priſco Tarquinio Romæ regnante*, id eſt, circa annum ante natum Ieſum IↃC, factus. Rhæti igitur, qui ex argumento linguæ haud dubiè fuerunt Tuſcæ originis, Tauriſcos tunc, id iſt, magnam Alpinorum Illyriorum partem, inter Dravi Rhenique fonteis incolentem, ſedibus pulſos, in inferiora Illyrici abire coëgerunt. Atque hæc de genere ac nomine TAURISCORUM diſſeruiſſe ſufficiat.

Diviſa fuit univerſa gens in complureis nationes, ſive populos: quorum plerique recenſentur à Plinio, capite proximè dicto; cujus inſcriptio eſt, *De Alpibus, & gentibus Alpinis*: & à Strabone, lib. IV, in deſcriptione Alpium. Verba apud Plinium, dicto loco, hæc ſunt: *Incolæ Alpium multi populi: ſed illuſtres à Polâ ad Tergeſtis regionem, Secuſſes, Subocrini, Catili, Monocaleni; juxtaque Carnos, quondam Tauriſci appellati, nunc Norici; his contermini Rhæti & Vindelici: omnes in multas civitates diviſi.* De unis VINDELICIS atque NORICIS, duabus multo maximis Tauriſcorum partibus, inter Danubium & Italiam ſitis, hoc opuſculo nunc agam. ac primo loco de *Vindelicis*.

CAP. III.

De VINDELICIÆ *ſitu, finibus, ac populis.*

VEri VINDELICIÆ fines poſterioribus diu temporibus vulgò ignorati fuerunt; donec doctiſſimus peritiſſimusque patriarum rerum auctor, M. Velſerus Auguſtanus, hac noſtrâ ætate in eo libro, quem de rebus Auguſtanis Vindelicis conſcripſit, clariùs eos aperuit. Nos breviter eosdem veterum auctorum teſtimoniis firmabimus.

Primùm autem omnium notandum eſt, quamquàm *Vindelici* diverſiſſimi fuerint generis populi à *Rhætis*; tamen omne illorum ſolum, poſtquàm à Romanis terræ inter Danubium Italiamque Auguſti auſpiciis debellatæ fuerunt, ſub unius RHÆTIÆ nomine comprehenſum fuiſſe; à Rheno, ſeu lacu Brigantino ad Ænum uſque amnem, terminum Vindelicos ac Noricos inter. Hinc illud Ptolemæi, lib. II: Ῥαιτίας καὶ Οὐϊνδελικίας θέσις. Τῆς Ῥαιτίας ἡ μὲν δυσμικὴ πλευρὰ ὁρίζεται τῷ τε Ἀδούλᾳ ὄρει, καὶ μεταξὺ τῶν κεφαλῶν τοῦ τε Ῥήνου καὶ τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ [γραμμῇ·] ἡ δὲ ἀρκτικὴ, μέρει τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ, ἀπὸ τῶν πηγῶν μέχρι τῆς τοῦ Αἴνου ἐκτροπῆς· ἡ δὲ ἀνατολικὴ πλευρὰ, αὐτῷ τῷ Αἴνῳ ποταμῷ· ἡ δὲ ἀπὸ μεσημβρίας, τοῖς ἐντεῦθεν ὑπὲρ τὴν Ἰταλίαν Ἀλπίοις ὄρεσιν. id eſt: *Rhætiæ latus occidentale terminatur Adulâ monte, & lineâ inter Rheni Danubiique fonteis ductâ: ſeptemtrionale, parte Danubii, quæ eſt à fontibus ad Æni uſque confluentem: orientale latus, ipſo Æno flumine: meridionale, Alpibus, quæ hinc ſuper Italiam extenduntur.* Et paullo poſt: Τὸ Νωρικὸν περιορίζεται ἀπὸ δύσεως Αἴνῳ ποταμῷ· id eſt: *Noricum terminatur ab occaſu Aeno flumine.* Et lib. VIII, Europæ tabulâ V: Ὁ πέμπτος πίναξ τῆς Εὐρώπης περιέχει Ῥαιτίαν καὶ Οὐϊνδελικίαν, καὶ Νωρικόν. περιορίζεται δὲ ἀπὸ ἄρκτων τῇ μεγάλῃ Γερμανίᾳ διὰ τοῦ Δανουβίου· id eſt: *Quinta Europæ tabula comprehendit Rhætiam, Vindeliciam & Noricum. terminatur autem ab ſeptemtrionibus Germaniâ Magnâ, juxta Danubium amnem.* Sic Tacitus, annal. lib. I: *Veterani haut multo pòſt in Rhætiam mittuntur; ſpecie defendendæ provinciæ ob imminentîs Suevos.* Hi nulli alii, quàm Hermunduri, aut Nariſci, Marcomannique, ſiniſtram Danubii ripam colentes: in cujus amnis dextrâ ripâ caſtra

Romanorum erant præſidiorum. Idem auctor in libro de Germaniâ: *Et hæc quidem pars Svevorum in ſecretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut, quo modo paulo antè Rhenum, ſic nunc Danubium ſequar) Hermundurorum civitas; fida Romanis: eóque ſolis Germanorum non in ripâ commercium, ſed penitus, atque in ſplendidiſsimâ Rhætiæ provinciæ coloniâ. paſſim ſine cuſtode transeunt:* nempe Danubium, Rhætiæ provinciæ terminum ſeptemtrionibus, ad *Auguſtam Videlicorum*; quam heic *ſplendidiſſimam Rhætiæ colo*... adpellat. Idem, hiſtoriar. III: *Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Svevo*... ; *quibus vetus obſequium erga Romanos, & gens fidei commiſſæ patientior: oppoſita in latus auxilia, infeſtâ Rhætiâ; cui Porcius Septimius procurator erat, incorruptæ erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix cum alâ Taurinâ & VIII cohortibus, ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Aeni fluminis, quod Rhatos Noricosque interfluit, miſſus.* Hiſtoriar. lib. IV: *Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rhætiam irrupit.* Hiſtoriar. I: *Duæ Mauretaniæ, Rhætia, Noricum, Thracia.* Solinus, cap. XXIV: *Si Thracia ſit petenda è Galliâ, excipit ager Rheticus, opimus & ferax, Brigantino lacu nobilis. inde Noricus, frigidus, & parciùs fructuoſus.* Plinius, lib. IV, cap. XIII: *Græci, & quidam noſtri,* XXV M *paſſuum oram Germaniæ tradiderunt. Agrippa cum Rhætiâ & Norico, longitudinem* IↃCLXXXVI *millia paſſuum, latitudinem* CCLXVIII *millium; Rhætiæ propè unius majore longitudine, ſanè circa exceſſum ejus ſubactæ.* Rhætiæ latitudinem heic Plinium atque Agrippam intellexiſſe eam, quæ eſt inter Danubii fontem & confluentem Æni, Germaniæ lib. I, cap. XI, docui. Apud Dionyſium Afrum hi leguntur verſus:

Ῥήνῳ δ᾽ ἐξείης ἐπιτέλλεται ἱερὸς Ἴστρος.
τοῦ μὲν πρὸς Βορέην τετανυσμένα φῦλα νέμονται,
Γερμανοὶ, Σαμάται τε, Γέται θ᾽ ἅμα, Βαστάρναι τε·
Πρὸς δὲ νότον Γέῤῥαι, καὶ Νωρίκι᾽ ἄστε ἐρυμνᾶ,
Παννόνιοι, Μυσοί τε.

Poſt Rhenum exoritur immenſus Iſter.
Hujus ad Boream porrectæ gentes habitant,
Germani, Sarmatæque, Getæque ſimul, Baſtarnæque.
Ad auſtrum verò Gerræ, & Noricia opida munita;
Pannonii, Myſique.

Rhætos eum intelligere per *Gerrarum* vocabulum, inde perſpicitur, quòd Germanis, lævam Danubii ripam colentibus, eos opponit in dextrâ amnis ripâ, ſtatim à fonte ad Noricos uſque. At unde ei id vocabuli natum, haud equidem diſpicio. namque nullibi aliàs reperitur. Mendum librariorum eſſe dixerim; ni antiquus ejus ſcholiaſtes Euſtathius id jam tum pro genuino auctoris agnoverit: ut & Feſtus Avienus atque Priſcianus, qui geographica Dionyſii Latino carmine reddiderunt. ex quibus Avienus ita canit:

Hæ gentes Iſtrum, quà ſe plaga dura Bootis
Porrigit, incumbunt. Medii de parte diei
Gerrhæ habitant. Gerrhas attingunt oppida latè
Norica. & immodicæ rurſum loca pingvia glebæ
Pannonia exercet.

Priſcianus verò ita:

Tot dirimit genteis aquilonis partibus Iſter.
Hujus ad auſtrales terras Gerræque feroces,
Noriciique colunt bellaces, Pannoniique.

Verùm *Rhætos* dictos fuiſſe *Gerrhas*, minimè credibile eſt. Et cur Dionyſius obſcuriore vocabulo in gente tam nobili atque clarâ uteretur, haud video; utique quum vox Ῥαιτοὶ metro etiam conveniebat. Sic igitur ſtatuo: antiquum illud eſſe mendum in exemplaribus ejus.

Atque *Rhætiam provinciam* habitam fuiſſe ad Danubii uſque ripam, ex hactenus citatis ſatis manifeſtò liquet. Diverſi fuiſſe generis *Vindelicos* à *Rhætis*, item illos ad Danubium pertinuiſſe, hos verò minùs, nunc oſtendendum erit. Sex. Aurel. Victor, in Auguſto: *Iſte Cantabros, & Aquitanos, Rhætos, Vindelicos, Delmatas, numero provinciarum populi Romani conjunxit.* Eutropius, lib. VII, de eodem Auguſto: *Romano adjecit imperio Ægyptum, Cantabriam, Dalmatiam, Pannoniam, Aquitaniam, Illyricum,*

Rhætiam,

Rhætiam, Vindelicos, & Salaſſos in Alpibus. Svetonius, in eodem Auguſto: *Domuit autem partim ductu, partim auſpiciis ſuis, Cantabriam, Aquitaniam, Pannoniam, Dalmatiam, cum Illyrico omni: item Rhætiam, & Vindelicos, ac Salaſſos, genteis Inalpinas*. Et in Tiberio: *Exhinc Rhæticum Vindelicumque bellum geſſit*. & mox: *Rhætico atque Vindelico gentes Alpinas ſubegit*. Vellejus Paterculus, lib. II: *At Tiberius Cæſar Rætiam & Vindelicos, ac Noricos, Pannoniamque, novas imperio noſtro ſubjunxit provincias*. Et poſteà, ubi milites ita Tiberio acclamant: *Ego tecum, imperator, in Armenia, [illegible] Rætiâ fui; ego in Pannoniâ, ego à te in Vindelicis, in Germaniâ donatus ſum*. T[illegible] nal. lib. II: *Arminius manu, voce, vulnere, ſuſtentabat pugnam. inc[illegible] gittariis, illà rupturus, ni Rætorum Vindelicorumque & Gallicæ cohortes ſ[illegible]* Plinius lib. III, cap. xx: *Iuxta Carnos, quondam Tauriſci adpellati, nunc [illegible]i. h[illegible] termini Rhæti & Vindelici*. Strabo lib. IV, de Alpibus: Ἑξῆς δὲ τὰ πρὸς ἕω μέρη τῶν ὀρῶν, καὶ τὰ ἐπιστρέφοντα πρὸς νότον, Ῥαιτοὶ καὶ Οὐινδελικοὶ κατέχουσιν. id eſt: *Hinc montium parteis, quæ ortum ſpectant, quæque ad meridiem vertunt, Rhæti ac Vindelici tenent*. Horatius, carm. lib. IV, odâ IV:

Vidêre Rhæti bella ſub Alpibus
Druſum gerentem, & Vindelici.

Falſum heic eſſe, quod Velſerus docet, expungendam eſſe particulam disjunctivam *&*, ſatis apertè ipſe teſtatur Horatius eodem libro poſteà, odâ XIV; ubi diſertè inter Rhætos & Vindelicos diſtingvit, his verbis de Auguſto canens:

Quem legis expertes Latinæ
Vindelici didicêre nuper,
Quid Marte poſſes.

Et mox:
Major Neronum mox grave prœlium
Commiſit; immaneisque Rhætos
Auſpiciis pepulit ſecundis.

RHÆTI igitur, ut ſuprà dictum, *Italica* fuêre gens, à Tuſcis Rhæto duce orti: VINDELICI verò pars *Illyriorum*. Terminum equidem inter utroſque ſtatuit Ptolemæus *Lychum* flumen, quod vulgò nunc dicitur *die Lech*. Ὁ Λυκίας, inquit, ποταμὸς, ὁ εἰς τὸν Δανούβιον ἐμβάλλων, διορίζει τὴν Ῥαιτίαν ἀπὸ τῆς Οὐινδελικίας· id eſt; *Lycias flumen, quod in Danubium evolvitur, Rhætiam à Vindeliciâ diſterminat*. Atque hinc lib. VIII, in Europæ tabulâ V, hoc eas ordine connectit, à fonte Danubii exordiens: Ὁ πέμπτος πίναξ τῆς Εὐρώπης περιέχει Ῥαιτίαν καὶ Οὐινδελικίαν καὶ Νωρικὸν, καὶ τὰς δύο Παννονίας. id eſt: *Quinta Europæ tabula continet Rhætiam, Vindeliciam, Noricum, duasque Pannonias*. In Notitiâ imperii Romani, item in itinerario Antonini ſæpius *Prima* & *Secunda* leguntur *Rhætia*; ut & apud Paullum Diaconum, lib. II, cap. XV. Quam non poſterioris demum ſæculi eſſe univerſiæ Rhætiæ inter Danubium & Italiam, item inter lacum Brigantinum & Ænum amnem, diviſionem, ex Taciti patet libro de Germaniâ; ubi hæc leguntur verba: *Germania omnis à Galliis Rhætiisque & Pannoniis Rheno & Danubio fluminibus ſeparatur*. Hinc noſtri ſæculi geographi *Rhætiam* Ptolemæi inter lacum Brigantinum & Lychum amnem primam eſſe voluerunt: *Vindeliciam* verò inter Lychum & Ænum, *Rhætiam ſecundam*. Et credo ego equidem, Lychum à Romanis limitem fuiſſe conſtitutum inter binas Rhætias. id quidpe haud perinde obſcurè ex Antonini perſpicitur itinenario: ubi loca versùs Ænum & Noricum in Secundâ computantur Rhætiâ; loca verò versùs fonteis Danubii & Brigantinum lacum, in Primâ. & haud dubiè eadem heic obſervata fuit ratio, quæ in aliis Romanorum provinciis, *Belgicis*, *Germaniis citerioribus*, *Mæſiis*: ubi *Primæ* dictæ fuêre, quæ alio vocabulo *Superiores*; & *Secundæ* quæ *Inferiores*. nec æquabilior diviſio, quàm per Lychum, nec aptior terminus hoc diſpici potuit. At malè atque imperitè *Vindelicorum* nomen ab *Rhætorum* vocabulo per Lychum diſtinxiſſe Ptolemæum, cùm alii, quos mox videbimus auctores, tùm ipſe poſteà ſatis apertè oſtendit; dum opida *Bojodurum*, *Auguſtam Vindelicorum*, *Abudiacum*, & *Cambodunum* in unâ recenſet Vindeliciâ: quæ hodiè vocantur *Inſtat*, *Augſtburg*, *Füſſen*, & *Kempten*. quorum primum ad Æni confluentem in finibus Norici, malè à Ptolemæo Vindeliciæ tributum; reliqua inter Lychum & Rhenum ſeu Brigantinum lacum ſita ſunt. Vnde patet, Vindelicos omnem tenuiſſe Danubii ripam, à fontibus

tibus ad Æni uſque confluentem. Atteſtatur idem & Strabo, dicto lib. IV, his verbis: Ἑξῆς δὲ τὰ πρὸς ἕω μέρη τῶν Ἄλπεων, καὶ τὰ ἐπιστρέφοντα πρὸς νότον, Ῥαιτοὶ καὶ Οὐϊνδελικοὶ κατέχουσι, συνάπτοντες Ἐλουηττίοις καὶ Βοΐοις· ἐπίκεινται γὰρ τοῖς ἐκείνων πεδίοις. οἱ μὲν οὖν Ῥαιτοὶ μέχρι τῆς Ἰταλίας καθήκουσι, τῆς ὑπὲρ Οὐήρωνος καὶ Κώμου· διατείνουσι δὲ καὶ μέχρι τῶν χωρίων, δι' ὧν ὁ Ῥῆνος φέρεται. οἱ δὲ Οὐϊνδελικοὶ καὶ Νωρικοὶ τὴν ἐκτὸς παρωρείαν κατέχουσι [illegible] πλέον. id eſt: *Hinc Alpium parteis, quæ ortum ſpectant, quæque ad meridiem vergunt, Rhæti* [illegible] *lici tenent, Helvetiorum & Eojorum contermini, quorum campis imminent. Rhæti* [illegible] *taliam pertinent, ſupra Veronam & Comum. pertingunt etiam ad loca, per quæ fer*[illegible] *indelici verò & Norici exteriora montium tenent, magnâ ex parte.* Soli Vin[illegible]nt contermini, Æni ripam, ut infrà oſtendam, tunc colentibus: Helve[illegible]æti, ad Rheni ripas, antequàm is Brigantino lacui immergatur. Idem auctor, lib. VII, de dicto lacu: Προσάπτονται δὲ τῆς λίμνης, ἐπ' ὀλίγον μὲν οἱ Ῥαιτοί, τὸ δὲ πλέον οἱ Ἐλουήττιοι καὶ Οὐϊνδελικοί. πάντες, τὸ πλέον δὲ Ἐλουήττιοι καὶ Οὐϊνδελικοί, οἰκοῦσιν ὀροπέδια. Ῥαιτοὶ δὲ καὶ Νωρικοὶ μέχρι τῶν Ἀλπείων ὑπερβολῶν ἀνίσχουσι, καὶ πρὸς τὴν Ἰταλίαν περινεύουσιν, οἱ μὲν Ἰνσούβροις συνάπτοντες, οἱ δὲ Κάρνοις, καὶ τοῖς περὶ τὴν Ἀκυληΐαν χωρίοις. hoc eſt: *Lacum Rhæti exiguâ parte, plurimâ Helvetii & Vindelici attingunt. omnes, magis tamen reliquis Helvetii & Vindelici, montanas incolunt planities. Rhæti autem ac Norici ad Alpium uſque ſumma adſurgunt; verſúsque Italiam vergunt; illi Inſubribus, hi Carnis, & locis circa Aquileiam contermini.* Rhæti lacum Brigantinum attingebant, quà Rhenus incidit. reliquum ejus omne Vindelici, ad Alemannorum uſque confinium, de quo Germaniæ lib. III, cap. IV, mihi pluribus dictum. lævam lacus ripam tenuêre Helvetii. Porrò Vindelici ὀροπέδια colebant, ad Danubium uſque; Rhæti ipſas Alpium ſummitates ad Inſubreis uſque: Norici verò à Danubio ad Carnos uſque; quorum fuit Aquileia. Hinc Plinius, lib. III, cap. XX: *Noricis contermini Rhæti & Vindelici.* Nempe hi ἐν τοῖς ὀροπεδίοις, ad Danubium uſque; illi in ipſis Alpibus. Hinc illud Paulli Diaconi, dicto lib. II, cap. XV: *Inter hanc & Svaviam, hoc eſt Alamannorum patriam, quæ versùs ſeptemtrionem eſt poſita, duæ provinciæ, id eſt Rhetia prima & Rhætia ſecunda, inter Alpes conſiſtunt, in quibus propriè Rhæti habitare noſcuntur.* nempe in ipſis Alpibus. aliàs falſiſſima hæc erit opinio, & error evidentiſſimus. Plinius, eodem libro, cap. XIX: *Fertini, & Tridentini & Belunenſes, Rhætica opida: Rhætorum & Euganeorum Verona.* Ex his *Fertinorum* opidum nunc dicitur *Feltre*; *Tridentinorum Trento*; *Belunenſium*, *Cividad de Belun*, Ptolemæo Βελοῦνον, *Belunum*. Idem Plinius, dicto cap. XX: *Rhætorum Vennonetes Sarunetesque ortus Rheni amnis accolunt.* Tacitus, in libro de Germaniâ; *Rhenus Rhæticarum Alpium inacceſſo ac præcipiti vertice ortus.* Sed & in Antonini itinerario loca ad Danubium vergentia Vindeliciæ titulo ſubſcribuntur.

Limites igitur VINDELICIS fuêre, ab occidente Brigantinus lacus; quo ab Helvetiis ſubmovebantur: ab ſeptemtrionibus, quâ Germani primùm Marcomanni & Nariſci, deinde, in Marcomannorum fineis transgreſſi, Galli Alemanni fuêre contermini, Danubium flumen: ab oriente Ænus amnis; quo à Noricis diſterminabantur. At à meridie quibus finibus à Rhætis fuerint diſtincti, perdifficile eſt dictu; quandoquidem non modò in opidis ſed ne in nationibus quidem enarrandis inter ſe conſentiunt auctores; ut mox videbimus.

Fuiſſe complureis eorum nationes, teſtatur diſertè Plinius, dicto lib. III, cap. XX. *Iuxta Carnos*, inquit, *quondam Tauriſci adpellati, nunc Norici: his contermini Rhæti & Vindelici. omnes in multas civitates diviſi.* Subjungit paullo pòſt *inſcriptionem è tropheo Alpium*: ubi hæc refert verba; *Gentes Alpinæ devictæ: Triumpilini, Camuni, Vennonetes, Iſarci, Breuni, Naunes, Focunates, Vindelicorum gentes* IV; *Conſuanetes, Virucinates, Licates, Catenates.* Ergo IV tantùm fuêre in univerſum Vindelicorum nationes? Cave credas. nam, ut *Licates* à *Lico* flumine ſic *Iſarci* ab *Iſargo*, ſeu *Iſare* amne, qui vulgò nunc eſt *Iſer*, nomen accepêre. hujus verò fons etiam multo propinquior Danubio, quàm fons Lici; eoque argumento multo juſtiùs Vindelicorum cenſendus. Sed & *Breunos* & *Genaunos*, (quorum hi corruptè Plinio *Naunes* pro *Genaunes*) Vindelicis adſcribit Horatius, dictâ odâ XIV:

Quem legis expertes Latinæ
Vindelici didicêre nuper,

Quid

Quid Marte poſſes. Milite nam tuo
Druſus Genaunos, implacidum genus,
Breunosque veloces, & arceis
Alpibus impoſitas tremendis
Dejecit acer, plus vice ſimplici.
Major Neronum mox grave prælium
Commiſit; immaneisque Rhætos
Auſpiciis repulit ſecundis.

Verùm tamen ab hoc iterum diſſentit Strabo, dicto lib. IV, his verbis: οἱ δὲ Οὐινδελικοὶ καὶ Νωρικοὶ τὴν ἐκτὸς παρωρείαν κατέχουσι τὸ πλέον μετὰ Βρευνῶν καὶ Γεναύνων, ἤδη τούτων Ἰλλυριῶν. id eſt: *Vindelici & Norici exteriora Alpium tenent magnâ ex parte, cum Breunis & Genaunis: quorum hi jam Illyrici ſunt generis.* Sed pro Horatio iterum facit Ptolemæus in deſcriptione Vindeliciæ, his verbis: Τῆς δὲ Οὐινδελικίας τὰ μὲν ἀρκτικώτερα κατέχουσι Ῥουνικᾶται· ὑπὸ δὲ τούτους Λευνοὶ καὶ Κονσουάνται· εἶτα Βενλαῦνοι· εἶτα Βρευνοὶ· καὶ παρὰ τὸν Λυκίαν ποταμὸν Λικάτιοι. id eſt: *Vindeliciæ ſeptemtrionalia incolunt Runicatæ. ſub his Leuni, & Conſuantæ: dein Benlauni: mox Breuni; & juxta Lyciam amnem Licatii.* Corrige heic Κονσουάνται in Κονσουανῖται, *Conſuanitæ.* ſunt quidpe Plinii *Conſuanetes.* & eidem Ptolemæo dicuntur eâdem formatione Rhætorum populi Σουανῖται; qui Plinio eodem capite ſunt *Suanetes.* Corrige item Βενλαῦνοι in Γεναῦνοι; ut ſunt apud Strabonem ſimul & Horatium: quorum etiam vitiatum vocabulum apud Plinium eſſe dixi *Naunes*, pro *Genuanes*. Sed & Ῥουνικᾶται Ptolemæi videntur eſſe Plinii *Virucinates*, quaſi Οὐϊρουκινᾶται. ni fortè & in Plinio ſcribendi ſint *Virunicates*. hæc quidpe incerta ſunt. *Catenates* Plinii apud Strabonem, eodem loco, leguntur Κλαυτινάτιοι, in his verbis: ἰταμώτατοι δὲ, τῶν μὲν Οὐινδελικῶν ἐξητάζοντο Λικάτιοι, καὶ Κλαυτινάτιοι, καὶ Οὐέννωνες· τῶν δὲ Ῥαιτῶν Ῥουκάντιοι καὶ Κοτουάντιοι. id eſt: *Ferociſſimi Vindelicorum habiti ſunt Licatii & Clautinatii, Vennonesque: Rhætorum Rucantii & Cotuantii.* Nec ſanè facilè dixeris, utrùm è Strabone apud Plinium rectè legas *Clatenates*; an verò ex hoc apud Strabonem Καυτινάτιοι. Iam verò iterum contra Strabonem in Rhætis numerant *Vennones* Plinius ac Ptolemæus: quorum huic dicuntur Οὐίννωνες, illi *Vennonetes*. Idem Strabo, paullo antè: Ὑπέρκειται δὲ τοῦ Κώμου, πρὸς τῇ ῥίζῃ τῶν Ἄλπεων ἱδρυμένου, τῇ μὲν Ῥαιτοὶ καὶ Οὐέννονες, ἐπὶ τὴν ἕω κεκλιμένοι, τῇ δὲ Ληπόντιοι καὶ Τριδεντῖνοι καὶ Στόνοι. id eſt: *Supra Comum, quod ad Alpium radiceis ſitum, hinc Rhæti & Venones verſus orientem, illinc Lepontii, Tridentini & Stoni colunt.* Ptolemæus: Κατέχουσι δὲ τῆς Ῥαιτίας τὰ μὲν ἀρκτικώτερα Βριξάνται, τὰ δὲ νοτιώτερα Σουανῖται καὶ Ῥιγοῦσκαι, τὰ δὲ μεταξὺ Καλούκωνες καὶ Οὐίννωνες. id eſt: *Incolunt autem Rhætiæ ſeptemtrionalia Brixantæ; auſtralia Suanetæ & Riguſcæ; media Calucones & Vinnnones.* Plinius, prædicto loco: *Rhætorum Vennonetes Sarunetesque ortus Rheni amnis accolunt: Lepontiorum qui Viberi vocantur, fontem Rhodani.* Et poſteà: *Ruguſci, Suanetes, Calucones, Brixentes, Lepontii Viberi, Nantuates, Seduni, Veragri.* Patet igitur è Plinio atque Ptolemæo, Vennones non pertinere ad Vindelicos. Alios jam hinc locat in Vindeliciâ populos Strabo, eodem loco, his verbis: Καὶ οἱ Ἐσίωνες δὲ τῶν Οὐινδελικῶν εἰσι, καὶ Βριγάντιοι· καὶ πόλεις αὐτῶν Βριγάντιον καὶ Καμπόδουνον, καὶ ἡ τῶν Λικατίων ὥσπερ ἀκρόπολις Δαμασία. id eſt: *Vindelicorum etiam ſunt Eſtiones & Brigantii: opidaque eorum Brigantium & Campodunum, & Licatiorum veluti arx Damaſia.*

Sed experiamur tandem, ecquid ſingulis Vindelicorum populis ſuas deſignare poſſimus ſedeis. LICATES, ſive LICATII Licum amnem accoluêre; teſte Ptolemæo, ſuprà citato. Vocabulum eorum vitioſè in Strabonis exemplaribus ſcribi judico per geminum τ Λικάττιοι, quum Plinio ſint *Licates*, & Ptolemæo Λικάτιοι· ut & apud ipſum Strabonem prædicti Κλαυτινάτιοι, qui Plinio *Catenates*; & eodem libro inter Belgas Ἀτρέβατοι, qui Plinio, Cæſari, aliisque *Atrebates*, Ptolemæo Ἀτρεβάτιοι.

Brigantium equidem opidum, quod hodiè vulgò eſt *Bregenz*, ad lacum, quem Rhenus tranſit, Strabo facit Vindelicorum. at è diverſo Ptolemæus, lib. II, Rhætis id tribuit, in horum deſcriptione; libro verò VIII eorumdem etiam facit caput. Verùm huic rarò aliàs tuta fides. heic autem eâ ratione id factum puto, quòd Rhætiam illam Romanis latiùs inter Rhenum & Ænum ſumtam intellexerit; cujus univerſæ princeps urbs

Brigan-

Brigantium. Sic Plinius, lib. IX, cap. XVII : *Proxima eſt his menſa generis dumtaxat muſtelarum : quas (mirum dictu) inter Alpeis quoque lacus Rhætiæ Brigantinus æmulas marinis generat.* Et Solinus, cap. XXIV : *Si Thraciâ è Galliâ petenda ; excipit ager Rhæticus, opimus & ferax, Brigantino lacu nobilis. inde Noricus.* Strabo, lib. VII, de eodem lacu : Προσάπτονται δὲ λίμνης ἐπ' ὀλίγον μὲν οἱ Ῥαιτοὶ, τὸ δὲ πλέον Ἐλουήττιοι καὶ Οὐινδελικοί· id eſt : *Lacum Rhæti exiguâ ex parte, plurimâ Helvetii ac Vindelici attingunt.* Si igitur *Brigantium* fuit Vindelicorum ; certè Rhæti perexiguâ parte lacum attigerunt : nempe à dicto opido *Bregenz*, ſeu amne cognomine, paullo ultra Rheni confluentem ad vicum uſque *Roſchach*, terminum inter Rhætos Helvetioſque. reliquum lacus orientale latus, ad limitem uſque Alemannorum, Vindelici accoluerunt. Atque hinc cognomentum etiam lacui BRIGANTINO quæſitum ; quia BRIGANTII populi, ab opido *Brigantio* nuncupati, omne hoc litus tenuerunt, & proxima hinc montana ad opida uſque *Ravenſpurg*, *Schuſſenried*, & *Pfullendorf*. Terminus igitur hac parte Vindelicos Rhætoſque inter fuit prædictus amnis *Bregenz*.

Iam verò, quia *Licatiorum* fuit *Damaſia*, & *Brigantiorum Brigantium* ; ESTIONUM arbitror fuiſſe *Campodunum* : quod nomen etiam nunc retinet, vulgò *Kempten* ; de quo plura pòſt dicentur. *Eſtionibus* igitur, mediis inter Brigantios atque Licatios, ſedeis tribuo in vallibus Ilari amnis.

Poſtremi Vindeliciæ, jamque Ænum accolentes fuêre aliegena gens BOJI, in Augusti Cæſaris principatu, quum à Marcomannis, Maroboduo duce, ut Germaniæ lib. III, capitibus III & XXX oſtenſum, Bojohæmo pellerentur, in has oras transgreſſi ; quas in hanc uſque diem clariſſimo jam nomine obtinent, vulgò *Bojaren* ſive *Bajaren*, & contractè *Bairen*, Latinè verò loquentibus *Bavari* dicti. Fallitur quidpe quàm vehementiſſimè, doctiſſimus cetera Boicarum ſcriptor, M. Velſerus ; qui, quid iis factum, aut quò gentium Bojohæmo pulſi conceſſerint, quum apud neminem veterum auctorum diſpiceret, *non regione, ſed regno ac dominatu eos pulſos interpretatur* : ita, uti nihilo minus priſcis ſedibus in Bojohæmo manſerint. eâque ratione, quidquid ubique auctores de Marcomannorum rebus geſtis narrant, ille in Boicis ſuis recenſet, tamquàm in parte ſemper fuerint & Boji. quæ, ut falſa atque aliena, ſi demas, ingens operis pars peribit. In proximos, ut dixi, Vindeliciæ agros, quos etiam nunc tenent, transiſſe, oſtendit haud perinde obſcurè Strabo, in libris IV & VII. Verba ejus, lib. IV, quæ Iunio Silano C. Norbano Coss. id eſt, ſexto Tiberii imperatoris anno, triceſimo tertio anno poſtquàm hæ regiones à Romanis devictæ, ſeſe ſcripſiſſie, ipſe ibidem teſtatur, hæc ſunt : Τὰ δὲ πρὸς ἕω μέρη τῶν Ἄλπεων, καὶ τὰ ἐπιστρέφοντα πρὸς νότον Ῥαιτοὶ καὶ Οὐινδελικοὶ κατέχουσι, συνάπτοντες Ἐλουηττίοις καὶ Βοΐοις· ἐπίκεινται γὰρ τοῖς ἐκείνων πεδίοις. id eſt : *Parteis verò Alpium, quæ ortum ſolis proſpiciunt, & item quæ ad meridiem converſa ſunt, Rhæti ac Vindelici tenent, Helvetiis atque Bojis finitimi ; quorum campis imminent.* Helvetiis erant contermini utrique ; at Bojis Vindelici tantùm. Falluntur item ii, qui ex Bojohæmo pulſos Bojos in eas Germaniæ parteis conceſſiſſe docent, quas nunc Bavarorum pars circa Nabum flumen in ſuperiore Palatinatu tenent. Tacitus namque, in libro de Germaniâ, diligentiſſimus Germaniæ populorum enarrator, acutiſſimusque cenſor, Nariſcos heic collocat ; ut Germaniæ lib. III, cap. XXIX, oſtenſum : de Bojis verò nulla ei hoc ſitu mentio : quum tamen Gothinos, ultra Bojohæmum in orientem verſùs incolenteis, è lingvâ Gallos eſſe arguat, & Oſos Pannonios. Fuiſſe eodem ſitu Nariſcos M. etiam Aurelii Antonini imperio, patet ex Iulio Capitolino ; apud quem hæc leguntur verba : *Gentes omnes, ab Illyrici limite uſque in Galliam conſpiraverant ; ut Marcomanni, Nariſci, Hermunduri.* Incoluiſſe tamen poſteà has Nariſcorum ſedeis Bojos jam circa annum à nato cœli terrarumque Domino CCCCLXXIII, liquet ex Iornande : qui Gothorum res ſub Leone Glycerioque imperatoribus geſtas enarrans, Sveviam finibus deſcribit hujusmodi : *Danubium congelatum Theodemir Gothorum rex cernens, pedeſtrem ducit exercitum : emenſoque Danubio, Svevis improviſus à tergo apparuit. nam regio illa Svevorum ab oriente Bajoarios habet, ab occidente Francos, à meridie Burgundiones, à ſeptemtrione Thuringos.* Svevos heic eum intelligere, qui anteà proprio nomine *Hermunduri* adpellabantur, Germaniæ lib. III, cap. XXVIII, pluribus oſtendi documentis. Errat heic jam iterum Velſerus ; qui Bojos, circa ea demum tempora à Venedorum parte

Czechis

Czechis Bojohæmo pulſos, ad Nariſcos abiiſſe cenſet. Fuiſſe Iuſtiniani imperatoris tempeſtate Bojos in dictâ Vindeliciæ parte, teſtatur haud ita obſcurè Paul. Diaconus, rer. Langobard. lib. I, cap. IV: *Et hæc quidem*, inquit, *mala intra Italiam tantùm, uſque ad fineis gentium Alamannorum & Bojoariorum, ſolis Romanis acciderunt. Inter hæc Iuſtiniano principe vitâ decedente, Iuſtinus minor rempublicam apud Conſtantinopolim regendam ſuſcepit.* Horum autem Alemannorum Bojoariorumque fineis ita Eginhardus in vitâ Caroli Magni deſignat: *Lechus fluvius Bajoarios ab Alemannis dividit.* Nam & Alemanni jam ante Iuſtiniani tempora ex Germaniâ partim in Vindeliciam, partim in Helvetiam tranſierant. Certum igitur eſt, Bojoarios Nabum accolenteis è Vindeliciâ demum eò tranſmigraſſe: in Vindeliciam autem jam inde ab Auguſti Cæſaris temporibus tranſiſſe. Ceterùm apud Diaconum, lib. III, cap. XXX, hæc leguntur: *Noricorum provincia, quam Bojoariorum populus inhabitabat, habet ab oriente Pannoniam, ab occidente Svaviam, à meridie Italiam, ab aquilonis verò parte Danubii fluenta.* Ex quibus colligere dabatur, Bojos, Bojohæmo pulſos, non in Vindeliciam, ſed in Noricum tranſiſſe; ni malum atque imperitum harũ partium geographum manifeſtò ſe proderet Paullus memoratione Svaviæ: quæ certè numquàm ad Ænum, Noricorum terminum, pertinuit. Norici igitur vocabulo ille Vindeliciam quoque accenſuit, in quâ nunc *Bavaria*, Sveviæ contermina. Verùm BOIORUM ex Bojohæmo ſub Auguſto Cæſare in Vindeliciam commigrationem hactenus adſeruiſſe ſufficiat. Nomen eorum poſteà in Vindeliciâ variè ab inferioris ſæculi ſcriptoribus formatũ fuit: quibus paſſim dicuntur BOIOARII, BOIOVARII, BAIOARII, BAIOVARII, BAIUVARII, BAIOBARI, BAIBARI, BAIVARII, & poſtremùm BAVARI; ex quò quibuſdam nugandi occaſio arrepta, nomen hoc ex *Bojis* & *Avaribus* eſſe compoſitum.

Reliquorum populorum, *Conſuanetum, Catenatum, Virucinatum*, & aliorum, quos ſuprà enumeravi, nomina nullis certis ſitibus adſignari poſſunt: adeò nulla eorum exſtant indicia, vel veſtigia; & nugari in incertis non libet. Terminum tamen Vindeliciæ fuiſſe cenſeo ab meridie, primùm ſuprà dictum amnem *Bregenz*; hinc montium jugum, quod inter Lichum & Ænum ad Iſari uſque fonteis & opidum *Innespruck* protenditur.

CAP. IV.

De opidis VINDELICIÆ.

VINDELICIÆ ſitu, finibus, ac populis explicatis, proxima ſit cura, opida ejus indicare. In his primum locum jure mereatur id, quod jam ab initio caput gentis fuit, poſteà verò, quum in provinciam Romanorum redigeretur ipſa terra Vindelicia, coloniæ Romanæ nomen ac dignitatem adeptum eſt. De hoc ita Tacitus, in libro de Germaniâ: *Propior Hermundurorum civitas: fida Romanis; eòque ſolis Germanorum non in ripâ* Danubii *commercium, ſed penitus, atque in ſplendidiſſimâ Rhætiæ provinciæ coloniâ.* Vnam ſolam fuiſſe coloniam, ſatis apertè teſtatur, dum nomen ejus nullum proprium indicat. Ptolemæo, qui proximus à Tacito geographica ſua nobis reliquit, Vindeliciæ recenſetur urbs Αὐγȣ́ϛα οὐινδελικῶν, AUGUSTA VINDELICORUM. quod vocabulum *Auguſta* nullis opidis niſi coloniis fuiſſe tributum, vel pueri in ſcholis noverint. Hæc igitur illa Taciti *ſplendidiſſima Rhætiæ provinciæ colonia*. Eſſe eam, quæ nunc inter ſplendidiſſimas magnificentiſſimaſque Germaniæ urbeis vulgò vocatur *Augſtburg*, ipſum nomen diſertè indicat. Sic *Auguſta Rauricorum* apud Rheni lævam ripam, VI millibus paſſuum ſupra Baſiliam, vulgò nunc dicitur vicus *Augſt*. Sed & ſitum illius haud obſcurè Tacitus monſtrat. qui erat *non in ripâ* Danubii, *ſed penitus*, ideſt intus *in provinciâ*. Et huc itineraria, quæ mox producam, cuncta conveniunt. Ceterò in capita gentium devictarum deduxiſſe Romanos colonias, cuivis hiſtorias eorum legenti diſpicere facillimum eſt. Sic *Auguſta Taurinorum, Auguſta Prætoria, Auguſta Rauracorum, Auguſta Treverorum, Auguſta Sueſſonum, Auguſta Veromanduorum*, & aliæ coloniæ, ſuæ quæque gentis jam anteà fuēre capita. Ad eumdem igitur modum haud dubiè & *Vindelicorum Auguſta* ſuæ gentis, etiam ante coloniam deductam,

fuit caput. Velſerus, poſtquàm multum circa primam hujus urbis originem nequidquàm laboravit, tandem in hæc verba concludit: *Locus, in latiſſimâ planitie clementer editus, prope Vindonis & Lyci confluvium, Danubio ad commoditates vicinus, nec expoſitus nimiâ propinquitate ad pericula Germanicarum incurſionum, Vindeliciæ meditullio, nomen Auguſtæ inditum; Vindelicorum cognomen additum, differentiâ aliarum urbium, quæ eodem nomine adpellatæ*. Dubia mehercules & ambigua ſententia; ubi neſcias, opidum jam anteà exſtitiſſe, an tunc demum à Romanis conditum intellexerit. quamquàm in præcedentibus doceat, Romanos etiam nova nonnumquàm deducendis coloniis opida excitaſſe. Quam mentem de Vindelicorum Auguſtâ ſi habuerit, erraſſe eum, vehementer ego vereor. quidpe, præter rationem modò allatam, Strabonis quoque verba ex lib. IV ſuprà citavi iſta: Καὶ οἱ Ἐςίωνες δὲ τῶν Οὐινδελικῶν εἰσι, καὶ Βριγάντιοι· καὶ πόλεις αὐτῶν Βριγάντιον, καὶ Καμπόδουνον, καὶ ἡ τῶν Λικαττίων ὥσπερ ἀκρόπολις Δαμασία· id eſt: *Vindelicorum ſunt etiam Eſtiones, & Brigantii: opidaque eorum Brigantium & Campodunum; & Licatiorum veluti arx Damaſia*. DAMASIA igitur procul dubio Vindelicorum Licatiorum caput. idque Auguſtæ ad Licum amnem germanum genuinumque nomen, antequàm colonia devictis Vindelicis Auguſti auſpiciis eò deducta fuit. Huc accedit, quòd aliàs Strabo Auguſtæ nullam facit mentionem: quæ, ut præcipua jam ejus ætate & clariſſima totius Vindeliciæ urbs, nullo pacto erat ſilentio transmittenda. nec Damaſiam ullus alius auctor memorat: ſcilicet, quia vocabulum id in Auguſtæ nomen abivit. Tacitus, annal. lib. XII: *Silurum gens non atrocitate non clementiâ mutabatur, quin bellum exerceret; caſtriſque legionum premenda foret. Id quo promtius veniret, colonia Camalodunum validâ veteranorum manu deducitur in agros captivos; ſubſidium adverſùs rebelles, & imbuendis ſociis ad officia legum*. Ea cauſa ubique coloniarum Romanarum. De Licatiis autem ita idem Strabo: Ἰταμώτατοι δὲ τῶν Οὐινδελικῶν ἐξητάζοντο Λικάττιοι καὶ Κλαυτινάτιοι· id eſt: *Ferociſſimi Vindelicorum habiti ſunt Licatii & Clautinatii*. Tanta igitur *Auguſtæ Vindelicorum* monſtrari poteſt antiquitas; tanta antiquis etiam temporibus celebritas. ad quod dignitatis faſtigium non niſi longinquioris temporis progreſſu evehi potuit, in gente barbarâ, ac liberâ; cui nulli impetus ad integra opida de ſubito erigendum.

Porrò opida in itinere ab *Arbore felice*, Helvetiorum opido (*Arbon* nunc eſt vulgari vocabulo, apud lacum Brigantinum) ad *Auguſtam Vindelicorum*, notantur iſta in tabulâ & Antonini itinerario:

Tabula;		Antoninus;		Antoninus;		Antoninus;	
Arbor felix		*Arbore felice*				*Arbore felice*	
Brigantio	X.	*Brigandia*	XX.	*Brigantia*		*Brigentia*	XX.
Ad Renum	VIIII.						
Vemania	XV.	*Vemania*	XXIIII.	*Vemanie*	XXIIII.	*Vemania*	XXIIII.
Viaca	XXIII.						
		Campoduno	XVI.	*Campoduro*	XV.	*Campoduno*	XV.
		Roſtro Nemaviæ	XXXII.	*Roſtro Nemaviæ*	XXXIII.		
						Celio monte	XIIII.
						Guntia	XXI.
Auguſta Vindelicûm	XX.	*Aug. Vindelicûm*	XXV.	*Aug. Vindelicûm*	XXXVII.	*Aug. Vindelicûm*	XXII.

BRIGANTIUM eſſe nunc *Bregenz*, ad caput lacus Brigantini, cui nomen inde quæſitum, cùm vocabulum, tum itineris tractus & intervallum maximè indicant: quorum hoc Antoninus ab Arbore felice Brigantium uſque utroque in itinere facit XX millium paſſuum; tabula verò XIX. Certum igitur ex his fit documentis, ordinem in tabulâ à librario eſſe turbatum: ubi ſic anteà erat ſcriptum:

Arbor felix
Ad Renum VIIII.
Brigantio X.

Rhenus equidem ab Arbore felice duobus haud ampliùs abeſt millibus paſſuum. at ex notatis tabulæ numeris ego colligo, Rheni hoc in itinere trajectum fuiſſe commodiſſimo itineris ductu ad vicum *Rhineck*, vel paullo ſuprà.

CAMPODUNUM Antonini Strabo quoque, dicto lib. IV, Græcè per literam π ſcripſit Καμπόδουνον. at magis genuinum ejus loci nomen eſt apud Ptolemæum

per

per β, Καμβόδουνον; & in tabulâ CAMBODUNUM, in Notitiâ imperii CAMBIDUNUM. quæſitum namque id è fluminis, cui adpoſitum, vocabulo *Kamb*. Id opidum hodiè vulgari vocabulo dicitur *Kämbten*, ſive *Kämpten*.

Inter *Campodunum* & *Brigantiam* habet Antoninus, tribus in itineribus, locum, cui nomen VEMANIA, & corruptè *Væmania*: nam tabulæ etiam eſt *Vemania*, & Notitiæ imperii VIMANIA. In tabulâ poſt *Vemaniam* ſequitur protinus VIACA. Hodiè inter *Bregenz* & *Kämpten* ſunt loci *Wangen* & *Wageck*. quorum hic haud dubiè eſt *Viaca*, ille verò *Vemania*. Numeri in itinerariis ferè ubique corrupti ſunt. Antoninus ubique habet inter *Brigantium* & *Vemaniam* XXIIII millia paſſuum: hinc verò *Campodunum* XV, duobus in itineribus, & in tertio XVI. totidem circiter hodiè numerantur inter *Bregenz* & *Wangen*. Vnde perſpicitur, apud Antoninum etiam inter *Brigantiam* & *Vemaniam* perſcripta fuiſſe XVI; vel XV, ut rectè eo intervallo habet tabula. A *Wangen* numerantur ad *Kämpten* millia circiter XXV. unde adparet, Antoninum quoque XXIIII illa millia, quæ perperam ſunt adpoſita inter *Brigantiam* & *Vemaniam*, ipſum ſcripſiſſe inter *Vemaniam* & *Campodunum*. Tabulæ exſcriptor eumdem numerum quum hoc itinere ſignatum videret, XXIII inde imperitè fecit inter *Vemaniam* & *Viacam*: quum ſint inter *Wangen* & *Wageck* XVII circiter tantùm. niſi fortè in archetypo fuerint millia XVIII: quæ ille corrupit in XXIII. De reliquo, apud Ptolemæum hæc leguntur: Πρὸς δὲ τῇ κεφαλῇ τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ Ταξγαίτιον, Βριγάντιον. μετὰ δὲ ταύτας Οὐίκος. id eſt: *Ad Rheni fluminis caput eſt Taxgætium, Brigantium. poſt has verò Vicus.* TAXGÆTIUM ex poſitione apud Rheni fontem interpretor hodiè opidulum *Tavetſch*. ab hoc versùs ſeptemtriones deſcenditur ad opidum *Bregenz*. quòd ſi recto ordine pertexerit Ptolemæus porrò versùs ſeptemtriones; *Vicus* certè nullus alius erit locus quàm *Viaca* tabulæ. ac fortè apud Ptolemæum ſcriptum fuit Οὐίακος, VIACUS. Graduum adnotationes in eo auctore nihil attinet obſervare. in his quippe plerumque falſus deprehenditur.

Porrò Antonino inter *Campodunum* & *Auguſtam Vindelicûm* referuntur CELIUS MONS, & GUNTIA. *Celium montem* eſſe vicum nunc *Kelmünz*, haud procul Ilaro flumine & opido *Münchrot* cum tractus itineris, quod paullum heic lævorſum declinat, tum multo maximè nomen ipſum teſtatur. Id nomen loci Notitiæ imperii eſt COELIUS, ſine *montis* adjectione. *Guntiam* interpretatur Rhenanus opidum *Guntzburg* ad Guntiæ amnis ac Danubii confluenteis. Verùm magis placet opinio Velſeri, qui *Guntzberg* interpretatur, ad fontem Guntiæ. Illud quippe longiùs extra viam Camboduno Auguſtam versùs diſſitum; & nimis prope habet opidum *Knäringen*, quod tabulæ eſſe *Grinarionem*, infrà oſtendetur. cujus propinquitas tanta, uti haud facilè crediderim, fuiſſe & Guntioburgium tunc locum celebrem. Apud Antoninum millia paſſuum numerantur à Campoduno Celium montem uſque XIV; hinc verò Guntiam XVI. at à *Kämpten* ad *Kelmüntz* ſunt XXX: hinc verò ad *Guntzburg* XXV. Nullo igitur modo Antonini *Guntia* intelligenda eſt *Guntzburg*. Numeri quum ſuis locis manſerint, tamen nomina à malè curioſo librario tranſpoſita ſunt. etenim à *Kämpten* ad *Guntzperg* millia ſunt XIV: & hinc ad *Kelmünz* XVI: hinc denique Auguſtam XXXIX. Hujus *Guntiæ* Notitia etiam meminit imperii.

At *Guntioburgii* quoque antiquitatem ex veterum monumentis oſtendi poſſe reor. Eumenii, in panegyrico, Conſtantio Cæſari dicto, hæc leguntur verba: *Captus rex ferociſſimæ nationis inter ipſas, quas moliebatur, inſidias; & à ponte Rheni uſque ad Danubii tranſitum Contienſem devaſtata atque exhauſta penitus Alamania.* Heic ſive ipſe ſic ſcripſerit Eumenius, ſive librariorum poſteà incuriâ *G* in *C* fuerit vitiatum; locus certè nullus alius eſt, quàm qui nunc ad Guntiæ confluentem dicitur Guntioburgium: ubi etiam nunc ponte tranſitur Danubius.

ROSTRUM NEMAVIÆ cum doctiſſimo Simlero interpretor ex regionis tractu celeberrimum nunc opidum *Memmingen*. à quo Cambodunum uſque millia ſunt XXIII; Auguſtam verò XXXVII circiter. Vnum igitur X apud Antoninum inter Cambodunum & Nemaviam abundat.

Aliud iter per Vindeliciam ab Auguſtâ Vindelicûm versùs Italiam eſt hujusmodi:

Tabula;		Antoninus;		Antoninus;		Antoninus;	
Auguſta Vindelicûm.		*Auguſta Vindelicûm*					
Ad Novas	....						
Avodiaco	.....	*Abuzaco*	XXXVI.				
Coveliacas	.....						
Tarteno	XX.	*Parthano*	XXX.	*Parthano*			
Scarbia	XI.						
Vetonina	XVIIII.	*Veldidena*	XXX.	*Veldidena*	XXIII.	*Veldidena*	
Matrejo	XVIII.						
Vepiteno	XX.	*Vipiteno*	XXXVI.			*Vipeteno*	XXXVI.
Sublabione	XXXV.	*Sublavione*	XXXII.				
Ponte Druſi	XIII.	*Endide*	XXIIII.				
Tridente	XL.	*Tridento*	XXIIII.				

Loco *Ad Novas* quia intervalli numerus non adpoſitus, haud facilè verus ſitus inveſtigari poterit. *Abuzaco* Antonini idem eſt locus, qui *Avodiaco* tabulæ. & hic idem, qui eidem tabulæ ſcribitur *Abodiaco*, alio in itinere, quod tale eſt:

Auguſta Vndelicûm	
Rapis	XVIII.
Navore	XXIIII.
Camboduno	XVIII.
Eſcone	XX.
Abodiaco	XVIII.

In hoc itinere, an *Navore* idem ſit locus, qui ſuprà dicitur *Ad Novas*, haud facilè dixerim. in eamdem ſanè regionem iter ad *Abodiacum* tendit. Nec quidpam de *Rapis* liquet.

ESCONEM nullum alium eſſe locum, quàm qui ad Lichum amnem vulgò hodiè vocatur *Sconga*, ipſum nomen clarè indicat. Ab hoc ad Cambodunum millia circiter ſunt paſſuum XXIV.

ABODIACUM, ſive, ut Ptolemæo ſcribitur, Ἀβουδίακον, ABUDIACUM, omnes ferè viri docti, qui de eo ſcripſerunt, hodiè volunt eſſe opidum *Füeſſen* eodem Licho adpoſitum, XIV millibus paſſuum ſupra Eſconem, XVIII millibus à Camboduno diſſitum. quorum ſententiæ lubentiſſimus ego ſubſcripſerim. namque VELDIDENA, quæ vitiato vocabulo in tabulâ *Vetonina*, extra controverſiam hodiè eſt *Wilten*, ad Æni Vtiique confluenteis, III circiter millibus ſupra opidum *Innespruck*. Per hoc autem ſimulque per opidum *Füeſſen* iter agitur Auguſtâ Vindelicorum Tridentum versùs.

Iam verò inter *Füeſſen* & *Wilten* ſeu *Innespruck* loci ſunt *Kochel* & *Partenkirch*. quorum ille haud dubiè COVELIACÆ tabulæ; hic verò Antonini PARTHANUM: quod corruptum in tabulâ *Tarteno*, qro PARTENO. quamqùàm nullum horum verum genuinumque loci nomen putaverim. rectiùs ſanè in Notitiâ imperii PARRADUNUM. ex quo etiam apud Ptolemæum pro χαρράδουνον pono παρράδουνον. & facilis librario lapſus ex π in κ.

Inter *Parradunum* igitur & *Veldidenam* SCARBIA ex intervallis & itineris actu fuerit circa locum, cui nomen *Mittenwald*. ad quem à Parraduno XI ſunt millia; & porrò Veldidenam uſque XIX.

Reliqua ejuſdem itineris *Matreium*, *Vipitenum*, *Sublabio*, *Pons Druſi*, qui Ptolemæo *Druſomagus*, & *Tridentum*, jam extra Vindeliciæ noſtræ limiteis poſita, Rhætorum quia fuêre loca, nihil ad præſentem commentationem pertinere puto.

De cetero, iter tabulæ ab Auguſtâ Vindelicorum per Eſconem Abudiacum uſque, jam anteà oſtenſum eſt. Pergit hinc ita:

Tabula;		Antoninus;		Antoninus;			
		Veldidena					
Abodiaco		*Parthano*	XXIII.	*Aug. Vindelicûm*		*Aug. Vindelicûm*	
Vruſa	XIII.	*Ad pontes Teſſenios*	XX.				
Bratananio	XII.	*Ambre*	XL.	*Ambre*	XXXVII.	*Ambre*	XXVII.
						Iſuniſca	

Iſuniſca	XII.	*Iſiniſco*	XXXII.	*Iſiniſco*	XXXII.	*Iſiniſca*	XXII.
Ad Enum	XX.	*Ponte Aeni*	XX.	*Ponte Aeni*	XX.	*Ponte Aeni*	XX.
Bedaio	XIII.	*Bidaio*	XVIII.	*Bidaio*	XVIII.	*Bidaio*	XVIII.
Artobrige	XVI.	|		|			
Ivavo	XVI.	*Iovavi*	XXXIII.	*Iovavi*	XXXII	*Iovavi*	XXXVI

Iovavum eſſe nunc celebre opidum *Salzburg*, poſteà firmiſſimis monſtrabitur documentis. Huc ab Auguſtâ rectiſſimâ viâ agitur iter per nobile nunc opidum *Monachium*, Iſaro flumini impoſitum. Quo argumento, ſatis valido, ISINISCA ſive ISUNISCA nulla alia eſt, quàm dictum opidum Monachium. nam ab flumine nomen ei quæſitum quaſi ISARISCA, nemo dubitare poteſt. Ac fortè caput fuit *Iſarcorum*; quos valleis Iſari incoluiſſe ſuprà docui.

Nec AMBRA ignorari poteſt; quando medio fermè itinere inter Auguſtam & Monachium occurrit fluvius *Amber*. ad quem locum *Pruck an der Amber*, ex adverſo opidi *Fürſtenfeld*, interpretor Ambram. niſi fortè ſine aliquo opido vel vico nudum fluvium AMBRAM & trajectum ejus heic intellexerit Antoninus. Numeri ubique corrupti ſunt. quidpe millia ſunt inter Auguſtam & Ambram haud ampliùs XXII. inter hunc & Monachium XVII.

Porrò à Monachio Salisburgium verſùs rectiſſimâ viâ tranſitur Ænus amnis apud opidum *Alten Hohenaw*. quod ego interpretor tabulæ locum AD ÆNUM (nam puto A interiiſſe:) qui Antonino eſt PONS ÆNI; & Notitiæ imperii PONS OENI, Vbique numeri millium corrupti: quibus tertium adſcribendum eſt X. Locus cui vocabulum *Bedaio*, ſive *Bidaio*, jam extra Vindeliciam in Norico fuit. de eo igitur poſteà dicetur.

Inter *Partenkirch* & *Fürſtenfeld* XLII haud ampliùs ſunt millia paſſuum. unde adparet, numeros apud Antoninum inter *Partanum* & *Ambram* eſſe vitiatos. Mihi PONTES TESFENII fuerint vicus hodiè apud lacum Ambram, vulgari vocabulo *Tieſſen* dictus. quin *Teſſenios* fuiſſe ab Antonino ſcriptum, quod poſtmodò corruptum in *Teſſenios*, facilè ſuſpicer. Nimis audaciter & confidenter Aventinus; qui, uti opidum Iſaro adpoſitum *Schöfelern* inde fingeret, corrumpere haud dubitavit dictum vocabulum in *Scaphonios*.

De *Vruſa* tabulæ & *Bratananio* nihil liquet.

De cetero iter per Danubii ripam à Samuloceni ad Æni uſque confluentem ſignatur in tabulâ hoc modo:

Samulocenis	
Grinarione	XXII.
Clarenna	....
Ad Lunam	XXII.
Aquileia	XX.
Opie	XVIII.
Septemiaci	VII.
Loſodica	VII.
Medianis	XI.
Iciniaco	VIII.
Biricianis	VII.
Vetonianis	XVIII.
Germanico	XII.
Celeuſo	VIII.
Aruſcna	III.
Regino	XXII.
|	
Servioduro	XVIII.
Petrenſibus	XXVII.
|	
Caſtellum	XVIII.
Bolodurum	....
|	

Antoninus:

Abuſina	
Regio	XX.
Auguſtis	XXIII.
|	
Quintianis	XX.
|	
Bolodero	XXIIII.

Samulocenim Ptolemæo dici *Alcimoënnim*, eſſeque hodiè *Vlm*; Germaniæ lib. III, cap. IV, docui. Ab hoc opido XVII millia paſſuum verſùs orientem eſt opidum *Gnäringen*, medio ſitu inter Guntiam & Mindelium amneis. quod ex ſitu, haud procul Danubii ripâ, item ex itineris tractu, & multo maximè ex vocabuli ſimilitudine, ſine controverſiâ eſt GRINARIO tabulæ. in quâ V in X corruptum eſſe patet.

Inde CLARENNA nunc dicitur opidum *Rain*, prope Lichi confluentem.

Hinc à *Clarennâ* duûm diverſorum itinerum vocabula ab imperito ac malè curioſo tabulæ exſcriptore confuſa eſſe puto. nam BURICIANA & VETONIANA ex itineris tractu, ſitu in ripâ, ſimilitudine nominum, & intervallo XVIII millium, haud dubiè nunc ſunt *Burchaim* & *Winten*. & inter hoc etiam atque *Abensperg* millia ſunt XXIV; ut tabula habet inter *Vetoniana* & *Aruſenam*; quæ correctiùs Antonino & Notitiæ imperii dicitur ABUSINA: ex quâ voce in tabulâ ſcribo ABUSENA. Nomen traxit ab amne, vulgò *Abenſt* dicto; cui adpoſita. quem & ipſum rectè dixeris Latino ore *Abuſenam*, vel *Abuſenum*; & *Abuſinam*, vel *Abuſinum*.

Inter *Vetoniana* & *Abuſenam* GERMANICUS, haud dubiè vicus, ex ſitu & XII millium intervallo eſt opidulum *Foburg*, ad Danubii ripam, in inſulâ, quam os Ilmii fluminis efficit, ſitum; quod ponte ulteriori, id eſt, Germanicæ ripæ adnexum. unde fortè nomen ei quondam quæſitum.

Poſt IX hinc millia paſſuum, ut habet tabula, CELEUSUM erit opidum nunc ad Abuſini confluentem *Neuſtat*, III circiter millibus ab opido *Abensberg* diſſitum.

Tabulæ REGINUM Notitiæ imperii dicitur CASTRA REGINA. unde certum fit, vitiatum eſſe vocabulum apud Antoninum *Regio*. Eſſe hodiè celebre opidum *Regenſpurg*, contra confluentem *Regini* amnis, qui vulgò *Regen*, poſitum, nemini dubitare fas eſt; quando ſitus in Danubii ripâ, maximè verò nomẽ convenit. Fuiſſe jam tunc clarum atque illuſtre, ex eo perſpicitur, quòd tabula primariæ urbis figurâ depictum habet. Non tamen credo illis, qui id coloniam Auguſti Tiberii faciunt, ex neſcio quo nummo, cujus inſcriptio ſit talis: COL. TIBERIA. AVGVSTA. cui adjiciunt auctoritatem diplomatis Leonis III pontificis, an. CIↃCCXCVIII perſcripti; in quo hæc leguntur verba: *Iuxta muros Tiburniæ civitatis, quæ à Tiberio Cæſare Auguſto ædificata eſt; quæ modò vulgò appellata eſt Reginaſpurch*. Sed quid non barbara iſtius ſæculi ignorantia & monachalis ſecuritas ſomniavit, prælicenterque finxit? quâ grammaticæ diſciplinæ ratione à Tiberii nomine urbs dici potuit Tiburnia? quod vocabulum Tibur Italiæ opidum, haud procul Româ ſitum, maximè redolet. Multo ego malo graviſſimo auctori C. Tacito credere; qui ſuo ævo ſub Trajani imperii initium, quo Germaniam deſcripſit, unam agnoſcit, ut ſuprà oſtenſum, totius Rhætiæ coloniam, *Auguſtam Vindelicorum*. Quòd ſi alia præter hanc fuiſſet, nec Ptolemæum, nec Antoninum, nec auctorem tabulæ, nec Notitiam imperii latere potuiſſet: apud quos omneis altiſſimum ejus rei ſilentium; quum tamen ubique tabulæ nominentur *Auguſtæ coloniæ*. Rectiùs igitur ac tutiùs iſtum nummum aliò traxeris. & verba hæc ſunt ex Græcâ Nicephori Calliſti hiſtoriâ, lib. I, cap. XVII, Latinè verſa: *opus quoque ejus eſt Iudaæ celebris urbs Tiberias & quæ in Thraciâ eſt Tiberia*.

Porrò quod CASTELLUM tabulæ dicitur, ex ſitu & itineris tractu, item ex intervallo, quod LXXIII eſt millium à Regino, haud dubiè nobilis nunc eſt urbs *Paſſaw* ad Æni confluentem lævâ oris ripâ ſitum. Idem locus Notitiæ imperii procul dubio eſt BATAVA, in his verbis: *Præfectus alæ Flaviæ Retorum, Quintanis. Tribunus cohortis Novæ Batavorum, Batavis. Tribunus cohortis Tertiæ Brittonum, Abuſina*. Atque hinc ipſe locus è *Batavorum* nomine dictus CASTRA BATAVA: & cognomine tantùm BATAVA. quod Germani poſteà ſuâ lingvâ fecêre *Battaw*: & tandem aliâ dialecto, quâ ſuperiores inferiorum *t* mutant in *ſ*, *Paſſaw*. Agnoſco heic errorem ſatis turpem, per quem in Germaniæ lib. I, cap. VII, adſerui, *Paſſavium* eſſe *Bojodurum*, à Bojorum t ranſitu ſic dictum, quia hodiéque tranſitum vocamus *ein paß*. *Bojodurum* nunc eſſe *Inſtat*, ex adverſo Paſſavii in dextrâ Æni ripâ ſitum, poſteà in Norico certis probabo documentis.

De cetero SERVIODURUM, ex ſitu in Danubii ripâ, millium intervallo, & nominis inſuper quadam ſimilitudine, deprehenditur nunc eſſe opidum *Straubing*.

PETREN-

Petrenſia item ex poſitu ad Danubium, & millium intervallis, conjicio eſſe nunc opidum *Ooſterhoven*.

Loca igitur illa ſuprà recitata, *Ad Lunam*, *Aquileia*, *Opia*, *Septemiacum*, *Loſodica*, *Mediana*, *Iciniacum*, alio in itinere, quod medium fuit inter modò explicatum & illud ab Auguſtâ Iuvavium verſus, fuiſſe cenſeo. Nec tamen, quo ſitu ſingula fuerint, quidquam liquet.

Quintiana, ſubintellige castra, quæ Notitiæ imperii vocantur Quintana, haud dubiè nunc ſunt *Kintzen*, vicus infra opidum *Ooſterhoven*; quando & ſitus haud procul Danubio & nomen integrè reſpondent. nec numerus millium perinde abhorret: ſunt quidpe circiter xix.

Augusta Antonini, ſive ut Notitia habet imperii Augustana, intellige castra, quidam volunt eſſe hodiè vicum *Gaiſting*, xi millia paſſuum infra Reginum, haud procul Danubio ſitum. quibus ego reclamare nolim; quando ſitus & nomen haud malè congruunt. nam millium numeris non ſemper fidem eſſe habendam, jam dudum patuit.

Loca porrò inter *Abuſinam* & *Auguſtam* Vindelicûm notantur apud Antoninum iſta:

Abuſina	
Vallato	xviii.
Summontorio	xvi.
Auguſta Vindelicûm	xx.

Numerus liv millium ſatis benè convenit intervallo inter *Augſpurg* & *Abensperg*. Vallatum igitur colligo fuiſſe ſupra opidum *Gaiſenfeld*, Ilmio amni adpoſitum: Summontorium verò, ſive, ut Notitiæ imperii ſcribitur, Submontorium, ſupra opidum *Hohenwart*.

De Ptolemæi *Bragoduro*, *Dracuinâ*, & *Vianâ*, quæ loca illi apud ſuperiorem Danubii ripam ponuntur, nihil liquet. Ejuſdem Φανίανα, Phæniana, eumdem locum cenſeo eſſe, qui Notitiæ imperii plurali numero eſt Piniana. At de ſitu ejus nihil liquet.

Ejuſdem Notitiæ Febiana *caſtra*, cum Rhenano interpretor *Babenhauſen*, ad Guntiam amnem.

Atque hactenus loca Vindeliciæ, quorum ſitus inveſtigari potuit, explicata ſunt. nunc transmiſſo Æno flumine Noricum quoque luſtretur.

Cap. V.

De Norico.

Noricorum etiam, ut Vindelicorum, complureis fuiſſe populos, teſtem ſuprà citavimus Plinium. cujus verba, lib. iii, cap. xx, hæc ſunt: *Iuxta Carnos, quondam Tauriſci appellati, nunc Norici: his contermini Rhæti & Vindelici. omnes in multas civitates diviſi.* Quæ fuerint Noricorum civitates, ſeu populi, nemo recenſet, præter Ptolemæum. cui ſunt Σεβάκες, Ἀλαυνοὶ, Ἀμβισόντιοι, Ἀμβίδρανοὶ, Ἀμβιλικοὶ, *Sevaces*, *Alauni*, *Ambiſontii*, *Ambidrani*, *Ambilici*; & qui propriè ei dicuntur Νωρικοὶ, *Norici*. Verùm his certi ſitus adſignari nequeunt. Nec termini quidem univerſo Norico circumſcribi poſſint, niſi internis ejus, id eſt opidis, inveſtigatis. hoc igitur primo loco agatur.

Loca antiqui Norici, veteribus memorata auctoribus, explicaturus, commodum judicavi, primo loco Danubii ripam perſequi, incipiendo à notioribus certioribusque. Iter igitur heic tabulæ & Antonini itinerariis notatur hujuſmodi:

Tabulæ;		Antonini;		Antonini;	
Brigantio		*Bregitione, leg.* I *Adjut.*			
|		*Ad Muros & Statuas, in medio*			
Arrabo fl.	XXX.	*ad Robona*	XXX.		
Stailuco	XII.	*Quadratis*		*Scarabantia*	
Ad Flexum	XIII.	*Flexo*	XX.	*Moteno*	XII.
Gerulatis	XVI.	*Gerulata*		|	
Carnunto	XIII.	*Carnunto, leg.* XIIII. *gg.*	XXX.	|	
Æquinoctio	XIIII.	*Æquinoctio & Ala nova, in medio.*		|	
uillagai	IIII.	|		|	
Vindobona	X.	*Vindebona, leg.* X. *gem.*	XXVIII.	*Vindomona*	XXV.
Citium	VI.	*Commagenis*	XXX.	*Comagenis*	XXIIII.
Comagenis	VII.	*Cecio*	XXX.	*Cetio*	XXIIII.
Piro torto	VIII.	|		|	
Trigiſamo	VIII.	|		|	
Nomare	XVI.	|		|	
Arelate	VII.	*Arlape*	XX.	*Arlape*	XXII.
Ad ponte ises	VIII.	|		|	
|		*Laco felicis*	XXII.	*Laco felice*	XXVI.
Elegio	XXIII.	|		|	
Blaboriaco	XIII.	*Lauriaco*	XXV.	*Lauriaco*	XX.
Mariniano	.....				
Bolodurum	....				

Heic, quæ Norici fuerunt agri, quo commodiùs, certioribusque documentis oſtendantur, primùm Pannoniæ loca, Norico proxima, explicanda erunt.

ARRABO *Fluvius* extra controverſiam eſt is, qui, vulgari nunc vocabulo *Rabe*, Danubio miſcetur apud opidum ejusdem nominis. vocabulum id fluvii vitiatum legitur quatuor locis apud Ptolemæum: in deſcriptione Germaniæ ὁ Ναῤῥαβών· in Pannoniâ ſuperiore, τὸν Ναῤῥαβῶνα· in inferiore Pannoniâ, bis τοῦ Ναῤῥαβῶνος. Librario videtur notius fuiſſe opidum nobiliſſimum Galliæ Braccatæ Ναρβών, quàm dicti fluvii vocabulum Ἀῤῥαβών· quod integrum atque incorruptum manet apud Macrianum ἐν τῷ περίπλῳ· qui ſua à Ptolemæo ſe habuiſſe fatetur. Apud Antoninum ſcriptum fuiſſe puto *Arrabona*, ut eſt alio in itinere, à Sabaria Bregetionem uſque: ex quo librarii incuriâ factum illud *Ad robona*. Notitiæ imperii bis memorantur caſtra militum *Arrabonæ*. ea eodem ſitu ad confluentem fuiſſe amnis Arrabonis, quo nunc opidum conſpicitur *Rabe*, haud dubitandum eſt.

BRIGANTIUM igitur, quod & BRIGETIO, & BREGETIO, ex ſitu apud Danubii ripam, & xxx millium paſſuum intervallo deprehenditur eſſe nobile Hungariæ opidum, quod Latinè loquentibus *Strigonium*, vulgo *Graan* dicitur, ex adverſo Granuæ fluminis & Danubii confluentium.

Hinc locus AD STATUAS, medio ſitu inter Brigetionem & Arabonem, nunc dicitur *Dotis*.

Supra Arabonem locus AD FLEXUM, intellige DANUBII, eſt *Owar*. cui nomen inde repertum, quia amnis à Presburgio hucuſque ex ſeptemtrionibus in meridiem deflectitur; hinc verò in ortum hibernum.

Medius ille locus inter Arrabonem & Flexum, plurali numero QUADRATA dictus, vicus nunc eſt apud ripam Danubii *Wiſelburg*. Sed & tabulæ *Stai lucus* ex millium intervallis in eumdem vicum incidit.

Prope ſitum caſtellum *Muzon*, comitatus titulo inſignitum, Antonini eſt MOTENUM, ſeu, ut alio eſt itinere, à Sabaria Vindobonam, MUTENUM.

A Flexo porrò GERULATA nomen retinent, paullo detortum in *Kerlburg*. Numerus millium in tabulâ abundat. ſunt quidpe haud ampliùs x.

CARNUNTUM, viros doctiſſimos ſummâ curâ nequidquàm hactenus quæſiviſſe, equidem miror; quum ſitus ejus tam diſertè tamque apertè à Plinio indicetur,

lib.

lib. IV, cap. XII; ubi de Iſtri lævæ ripæ accolis tradit in hæc verba: *Superiora autem inter Danubium & Hercynium ſaltum, uſque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorumq; ibi confinium, campos & plana Iazyges Sarmatæ, montes verò & ſaltus, pulſi ab his Daci ad Pathiſſum amnem à Maro; ſive is Duria eſt, à Suevis regnoque Vanniano dirimens eos.* Marum hunc Moraviæ nunc eſſe amnem, vulgò Slavis accolis *Moráwá*, Germanis *March*, Germaniæ lib. III, cap. XXXI, oſtenſum eſt. ubi etiam monſtratum, eumdem fuiſſe terminum quondam Vanniani regni in Svevos Quados. Patet igitur hinc quam clariſſimè, *Carnuntum* ad confinium Germanorum ex adverſo fuiſſe confluentis Mari ac Danubii; ubi nunc opidum viſitur *Haimberg*. Atque huc rectè faciunt XXX millia paſſuum, quæ Antoninus recenſet inter Flexum & Carnuntum: nempe ſi ipſam ſemper ſequaris ripam. Rectè etiam reſpondent tabulæ millia XIII, inter Gerulata & Carnuntum: directâ viâ ſi proficiſcaris. Rectè item quadrant millia XXVIII, quæ uterque locat inter Carnuntum & Vindobonam; quam Viennam nunc eſſe, mox oſtendam. Antoninus Carnunti recenſet *legionem* XIIII. & Plinius quoque, dum *Pannonica hiberna* eum locum adpellat, ceu eo indicio clariorem notioremque redditurus, haud dubiè non alæ, nec cohortis alicujus caſtra intellexit; ſed legionis integræ. unde etiam in tabulâ primariæ urbis figurâ ſignatus eſt. Hinc etiam eſt illud Oroſii, lib. VII, cap. XV: *M. Antoninus Verus Marcomannicum bellum, quod continuò exortum eſt, geſſit. apud Carnotum triennio jugiter exercitum habuit.* quod & Eutropius refert, lib. VIII in eodem imperatore. Item iſtud Velleji Paterculi, lib. II: *Hunc virum* (Maroboduum, Marcomannorum regem) *& hanc regionem proximo anno diverſis è partibus Tiberius Cæſar aggredi ſtatuit. Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, exciſis continentibus Hercyniæ ſilvis, legiones Bojohæmum (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen eſt) ipſe à Carnunto, qui locus Norici regni proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orſus eſt.* Errare itaque Ptolemæum puto; qui dictam *legionem* XIV ad *Flexum* locat. ni librarii potiùs errorem interpretari malis. At Paterculus *Carnuntum*, non Pannoniæ, ut Plinius ac Ptolemæus, ſed Norici facit opidum. Et ne Pannonica hiberna ea intelligas, quia Pannonii erant milites, in Norico locati; en idem Plinius, lib. XXXVII, cap. III, IↃC *ferè*, inquit, *millia paſſuum à Carnuto Pannoniæ abeſſe litus id Germaniæ, ex quo invehitur ſuccinum, percognitum nuper.* Falſum igitur illud apud Paterculum. Quod tamen non ipſius auctoris dixerim eſſe erratum, ſed librariorum mendum; ut complura alia in hoc auctore; maximè verò in his ipſis verbis, quæ modò adduxi. ubi ita lego totum locum: *Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, exciſis continentibus Hercyniæ ſilvis, legiones in Bojohæmum (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen eſt) duceret. ipſe à Carnunto, qui locus Norico regno proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orſus eſt.* Diſertè Noricum diſtingvit ab Illyrico, ſub quo Pannoniam intelligit. ergo quia in hac exercitum meruiſſe ait, cujus hiberna erant Carnunti; hoc certè noluit eſſe Norici regni. Antiquitas atque celebritas hujus urbis altior repetitur à Livio lib. XLIII, ſub P. Licinio Craſſo, C. Caſſio Longino Coss. anno ab urbe conditâ IↃLXXX, ante natum Ieſum CLXIX. *Eâdem*, inquit, *æſtate, quâ in Theſſaliâ equeſtri pugnâ vicêre Romani, legatus in Illyricum à Conſule miſſus, opulenta duo opida vi atque armis coëgit in deditionem. omniaque iis ſua conceſſit; ut opinione clementiæ eos, qui Carnuntem munitam urbem incolebant, alliceret. Poſtquàm nec, ut dederent ſe, compellere, neque capere obſidendo poterat; ne duabus oppugnationibus nequidquàm fatigatus miles eſſet, quam priùs intactam urbem reliquerat, diripuit.* Ceterò nomen ejus variè ab auctoribus perſcribitur. Græcâ formatione apud Ptolemæum eſt Καρνοῦς, Καρνοῦντος, id eſt: *Carnûs*, *Carnuntis*: quod & Livius imitatus. apud Plinium, dicto lib. IV, cap. XII, & Vellejum, Antoninum, Eutropium, & tabulam, item apud Marcellinum lib. XXX, & Notitiæ imperii eſt *Carnuntum*. apud eumdem verò Plinium, dicto lib. XXXVII, cap. III, & Zoſimo, lib. II, item Aurelio Victori in M. Antonino, *Carnutum*: & Oroſio, dicto loco *Carnotum*. quæ variatio etiam in Galliæ gente *Carnutum* facta eſt. Apud Zoſimum *Carnutum* Κελτικὴ πόλις vocatur. unde Ortelius id interpretatus eſt Galliæ opidum *Chartres*, Carnutum quondam gentis caput. At quid Maximiano Herculio, quem Zoſimus narrat è Lucaniâ, Italiæ regione, Carnutum

tum ad Diocletianum profectum fuiſſe, tranſitio ac reditio fuit per Ravennam, ſi Carnutum iſtud fuit in Galliâ? Satis abſurdè. Lego ego apud Zoſimum ἐν Καρνούντῳ πόλει Ἰλλυρικῇ. nam Pannonica hiberna plerumque tam Latinis quàm Græcis auctoribus dicta ſunt *Illyrica*: quia Pannonia Illyrici illius vetuſtiſſimi pars; ut ſuprà, & in Germaniæ lib. I oſtenſum eſt.

Porrò ÆQUINOCTIUM ex ſitu in Danubii ripâ, & millium intervallo, haud dubiè circa vicum *Fiſchemünde* fuiſſe colligitur. Hinc tabula ad locum, cujus vocabulum corruptum *uillagai*, IV facit millia; & inde Vindobonam uſque X. ex quâ poſitione locum eum interpretor vicum nunc *Ebersdorf*. Antoninus inter Æquinoctium & Vindobonam habet locum, cui nomen ALA NOVA: quem equidem ego haud dubitaverim eſſe eumdem, cui vitiatum illud in tabula vocabulum *uillagai*. corrigo igitur hoc ex illo.

Hinc VINDOBONA omnibus citra controverſiam habita eſt ea urbs, quæ, caput nunc Auſtriæ, Germanis *Wien*, vulgo Latinè loquentium *Vienna* dicitur. Convenit poſitus in Danubii ripâ: conveniunt item intervalla itinerum. nam licet de proximorum locorum, *Æquinoctii*, *Alæ novæ*, *Cetii*, & aliorum ſitibus dubium alere velis; tamen de *Arrabone* flumine, de *Muteno*, de *Flexo*, de *Gerulatis*, ambigere non licet. tum *Carnunto* etiam ſatis certus adſertus eſt poſitus in opido *Haimberg*. Sed & nomen manet. quod Germanis contractè *Wien*, Slavis verò extenſius, ſervato primæ originis indicio, dicitur Polonis *Wiedun*, Bojohæmis ac Moravis *Widen*. In Notitiâ imperii bis legitur VINDOMANA: & apud Iornandem in libro de rebus Gothicis, VINDOMINA. unde quidam docuerunt, verum genuinumque urbis nomen Romanis fuiſſe *Vindoniana*: ſicque in omnibus pariter auctoribus eſſe legendum. Certè, uti dicam, quod ſentio; quamvis in Notitiâ facilis poterat eſſe lapſus ex *ni* in *m*; tamen librarii eſſe error non poterat, ut *Vindomina* is ſcriberet pro *Vindomana*. ſatiſque clarè ac dilucidè perſpicitur, genuinam vulgò fuiſſe unius loci adpellationem, dialectis variatam, VINDOMANA, VINDOMINA, VINDOMONA, ut alterum Antonini habet iter; & tandem VINDOBONA. Iam verò, quis credat, pro *Vindoniana* librarios in omnibus Antonini, tabulæ, Aurel. Victoris, & item Ptolemæi exemplaribus vitiatum ſuppoſuiſſe vocabulum *Vindobona*? nam Victori in M. Antonino eſt *Vendobona*: & in Ptolemæo apertiſſimo mendo Ἰουλιόβωνα, pró Οὐϊνδόβωνα. quæ conſtans tot auctorum totque exemplarium ſcriptura ſatis manifeſtè indicat atque teſtatur, *Vindomanam*, ſive *Vindominam*, & *Vindomonam*, aliâ etiam, ac fortè antiquiſſimâ formatione dictam fuiſſe *Vindobonam*. In Ptolemæo quum obſcura atque exoleta foret ſcriptura in vocabulo Οὐϊνδόβωνα, librarius, vel alius quidam ſciolus conjecit eſſe ſcribendum Ἰουλιόβωνα· quia hoc nomine Caletorum in Galliâ viderat opidum apud eumdem auctorem ſimulque Antoninum. Quâ dignitate fuerit *Vindobona*, oſtendit tabula; primariæ urbis picturâ eam referens. Ptolemæus cum Antonino legionem ei tribuit X. poniturque ab utroque in Pannoniâ. quibus accedens tertius teſtis, Iornandes in Gothicis, *Ornata*, inquit, *Pannonia civitatibus plurimis: quarum prima Sirmis, extrema Windomina*. Hinc Ptolemæus Cetium montem, terminum inter Pannoniam & Noricum, à XII millibus paſſuum ponit ſupra Vindobonam. quem tamen VI tantùm abeſſe millibus, mox oſtendam. At Auguſti in principatu, ætate Tiberii Vellejique nullam ejus etiamdum fuiſſe auctoritatem, ex hujus perſpicitur verbis ſuprà citatis: ubi *Carnuntum proximum* facit *locum Norico regno*.

Supra Vindobonam iter in Antonini exemplaribus immenſum in modum corruptum eſt. namque & *Comagena* malè ante *Cetium* ponuntur, & intervallorum numeri inter Vindobonam & Arlapen in utroque itinere longè abundant; quum in univerſum L haud ampliùs ſint millia paſſuum. Rectiùs tabula: quæ poſt VI à Vindobonâ millia recenſet *Cetium*. quo ſitu nunc occurrit famigeratiſſimus harum orarum mons, vulgari vocabulo *Kalen berg*: quod initium eſt jugi, hinc à Danubii ripâ in meridiem verſùs ad Leitæ fonteis & opidum *Pruck an der Mure* procurrentis: ubi jam altiſſimi ejus vertices vulgò vocantur accolis *Kaun perg* & *Golach*. hinc porrò ceu rectâ lineâ in eumdem meridiem tendit ad Dravum amnem, quà opidum ei adpoſitum *Drawburg*: atque hinc denique ad Savum infra opidum *Celeiam*, vulgò *Cilley*, Norici

omnium

omnium ab hac parte noviſſimum. Atque hic verus eſt germanusque CETIUS MONS; quem limitem Noricum inter Pannoniamque rectè conſtituit Ptolemæus; ut ex aliis etiam auctoribus poſteà adparebit. Hactenus igitur in Danubii ripâ Pannoniæ loca dicta ſunt. Sequitur hinc Norici ripa.

Primus Noricæ ripæ locus Antonino, Tabulæ, & Notitiæ imperii dicitur COMAGENA, plurali numero; unde illis obliquus caſus *Comagenis*. Hunc locum ex ſitu in ripâ, & intervallorum milliariis colligo eſſe nunc vicum *Langen läber*, ad confluentem amniculi cui vulgare nomen *Anzespach*.

PIRUM TORTUM, ex ſitu, intervallo, ac vocabulo haud dubiè eſt vicus *Pixendorf*. Vtrùm jam olim locus fuerit dictus incolis Celtis *Pirntorf*; unde Romanis formatum vocabulum *Pirotorſum*: an verò vocem *tortum* Norici, vel Quadi huc transgreſſi, detorſerint in vulgare illud *torf*, ſive *dorf*, quod vicum ſignificat; haud facilè dixerim.

Hinc VIII millia paſſuum cenſet tabula ad TRIGISAMUM. qui locus ex ſitu, intervallo, ac vocabuli ſimilitudine, procul dubio eſt nunc *Traſmaur*.

A Trigiſamo XXIII habet eadem tabula millia paſſuum ad locum, cui nomen *Arelate*. ſed exſcriptoris heic eſt mendum. cui hoc nomine urbs Galliæ celebris ad Rhodani oſtia notior fuit, quàm locus ille apud Danubium. Rectiùs igitur hic Antonino & Notitiæ imperii vocatur ARLAPE. fuit quidpe ad confluentem amnis, qui vulgò nunc dicitur *Erlaph*; quo ſitu nunc opidum eſt *Pachlarn*. Non tantùm amnem, ſed & opidum ſic fuiſſe adpellatum, patet ex Notitiâ imperii, quæ *claſſem* heic refert *Arlapenſem*: quæ non niſi ad caſtra militum fuit. Sed & Ptolemæo memoratur in Noricâ ripâ opidum Ἀρεδάτη, *Aredate*, vitiato vocabulo; pro quo heic ſimulque in tabulâ repono Ἀρελάτη, ARELAPE.

Medium illum tabulæ, inter Trigiſamum & Arelapen, locum, cui vocabulum NOMARE, ex ſitu & vocabuli quadam ſimilitudine interpretor nunc opidum *Melk*, VI circiter millibus paſſuum infra Arelapen ſitum. Ac forte germanum loci nomen fuit *Nomalk*. ex quo Romani primùm fecère *Nomale*; mox, liquidâ in liquidam mutatâ, *Nomare*.

Sequitur in tabulâ ab Arelape poſt VIII millia locus, cui nomen vitiatum *Ad ponte iſes*. cui tamen ſitu, juſtoque VIII millium intervallo, & nomine ipſo quàm optimè reſpondet opidum nunc & confluens amnis, quibus vulgare vocabulum *Ips*. Id quomodò ſuo ore formaverint Romani, haud facilè dixerim. videtur tamen fuiſſe AD PONTEM ISIS.

Vox illa in tabulâ *Blaboriciaco* haud dubiè vitiata eſt ex illo Antonini ter perſcripto vocabulo *Lauriaco* quod & Notitia iiſdem literis habet; moxque claſſem *Lauriacenſem*. Eſt autem LAURIACUM exiguus hodiè vicus ſub mœnibus opidi *Ens* ad confluentem amnis ejuſdem nominis, vulgo dictus *Lorch*. Veteri inſcriptioni eſt *Colonia Aureliana Laureacenſis*. unde quidam, opidum id nominis quondam ab *laureatis*, quas vocant, *literis* accepiſſe, nugati ſunt. quorum ineptias quum meritò M. Velſerus in Boicorum III rideat; miror eum tamen magis probaſſe unam antiquam ſtatuarii inſcriptionem, quam tot Antonini & Notitiæ exemplaria. Celtas per Galliam, Italiam, Vindeliciam, & Noricum multa opidorum vicorumqne vocabula terminaſſe in *ich* & *ach*, ſive *ic* & *ac*; quæ Romani ſuo ore formarunt in *acum*, *icum*, & *iacum*; jam pridem in Germaniarum deſcriptione docui. E Galliâ ne longiùs ejusmodi nomina petam; in Vindeliciâ ſuprà enumeravi iſta: *Abudiacum*, *Septimiacum*, *Iciniacum*. quibus adde è Notitiâ *Caſſiliacum*. In Norico fuêre *Laciacum*, *Ioviacum*, *Graviacum*, & *Stanacum*. Ad eumdem igitur modum & *Lauriacum* formatum fuiſſe, quis jam dubitet? quod poſteà ab imperito aliquo in inſcriptione factum *Laureacum*. Atque ipſis olim Noricis haud dubiè dicebatur is locus *Laurich*, & *Lorich*: quod tandem contractum in *Lorch*; ut hodiè uſurpatur. Sic in Galliâ Italicâ inter Cremonam & Mantuam tabulæ eſt *Loriacum*. Antoninus ad *Lauriacum* Danubianum locat hiberna *legionis* III. & antiqua inſcripto, ut antè dictum *Coloniam Aurelianam*. unde claritudo atque celebritas ejus adparet. Ex ruinis ejus tandem crevit propinquum opidum *Ens*.

Ceterùm

Ceterùm in Notitiâ imperii bis nominatur in ripâ LENTIA; ſeu obliquo caſu *Lentiæ*. quamvis uno loco id corruptum ſit *Letiæ*. Eſſe nunc celebre opidum *Linz*, cùm ſitus, tùm nomen apertè teſtantur.

Eidem Notitiæ inter Lentiam & Arlapen nominatur locus, cui nomen LACUS FELIX; qui & Antonino memoratur duobus in itineribus. in quorum primo XXII, altero XXVI ponit millia paſſuum inter eum locum & Arlapen. Eſſe hodiè vicum *Ober Walſee*, XXVI millibus ſupra Arlapen, decem infra opidum *Ens*, intervallum ſimul & ſitus ſimulque nomen indicant. quippe qui Latinis eſt *lacus*, Germanis dicitur *ſee*.

Tabula proximum *Lauriaco* locum habet, cui nomen *Elegio*: refertque id intervallum millium XIII. Equidem ego non dubitaverim ELEGIUM nunc eſſe *Erlach*, vicum in Danubii ripâ, medio ſitu inter *Walſee* & *Ens*. nam & ſitus in ripâ, & ſpatium XXIII millium, quæ ſunt inter Pontem Iſis & Elegium, conveniunt. nec nomen perinde abhorret.

Marinianium tabulæ, quod inter Lauriacum & Bojodurum poſitum eſt, quo ſitu fuerit, haud facilè dixerim: quando nullus utrimque numerus millium adpoſitus.

Βοιόδουρον, BOIODURUM Ptolemæus ponit in Vindeliciæ ripâ haud procul Æni confluente. quæ res mihi pridem impoſuit, uti id intellexerim opidum nunc *Paſſaw*. Verùm diſpexi, tandem Paſſavium Notitiæ dici *Batava caſtra*; Bojodurum verò cenſeri in Norico. Fuiſſe id ad Æni confluentem, quo ſitu nunc *Inſtat*, primò ex Ptolemæi poſitione colligo; tum ex tabulâ; in quâ *Caſtellum*, quod Batavorum militum fuiſſe dixi, & *Bojodurum* ſine ullo intervallo, aut intervalli numero conjunguntur in lævâ Æni ripâ; ut apud Ptolemæum. A Bojorum tranſitu nomen ei inventum fuiſſe, certum eſt. nam qui Βοιόδουρον Ptolemæi Latinè interpretantur *Bæodurum*, hiſtoriæ pariter & geographiæ veteris ignaros ſeſe oſtendunt. nec magis periti illi, qui dubitant an tabulæ *Bolodurum* & Antonini *Boledurum*, ſit Notitiæ imperii *Bojodurum*. Sed age; à quo Bojorum trajectu hoc nominis locus is traxit? M. Velſerus, in Boicis ſuis, ab iis vult Bojis id loco inditum, qui jam circa Alexandri Magni tempeſtatem ex Bojohæmo in Illyricum, trajecto Danubio, atque inde in Macedoniam & Thraciam, tandemque, poſt exceſſum mox Alexandri in Aſiam tranſierunt. ubi quum auctoribus memorentur inter alios Gallos *Toliſtobogii*, ille ex prædictâ erroneâ opinione *Toliſto-Bojorum* novum ſibi finxit nomen. quos & ipſos ex hiſtoriâ ejus Boicâ, ut anteà Marcomannorum res geſtas, ſi eximas, jam iterum bona pars operis perit. Verba ejus, ſub initium lib. II, hæc ſunt: *Boji in medio Hercinio ſaltu uberes agros, manſuro Bojohemi nomine, tenuêre. Elati inde ſucceſſibus, porrò per ſylvam pergentes, plurium populorum armis conſociatis, imperium protendêre. Nam quod Trogus memorat, ex trecentis hominum millibus, quæ Galli, veluti ver ſacrum, ad ſedes novas quærendas misêre, partem in Italiâ conſediſſe, quæ urbem poſteà Romam captam incenderit, partem Illyricos ſinus penetraſſe, quæ in Illyricum vênit, illa fuerit oportet, cui Livius Hercynios in Germaniâ ſaltus, Sigoveſo imperatore, deſtinatos ſcripſit; unde, trajecto Danubio, breviſſimus eſt in Illyricum tranſitus. Hanc avibus ducibus iter feciſſe creditum. perque barbarorum ſtrages in terram Pannoniam perveniſſe. Principes Boji monumentum in adverſâ ripâ, ad ipſum ſtatim trajectum poſuêre Bojodurum; quà Oenus Vindelicos & Noricos interfluit, Germaniæ magnæ objectos utroſque. magnus prætereà circà agri modus, à Vindelicorum quippe finibus ad Pannoniam, Norici longitudine fuſus, genti attributus eſt; quem ob eas quæ poſteà rerum varietates conſequutæ, Bojorum deſerta Strabo & Plinius appellavêre.* Longè alio ſitu Strabonem & Plinium *deſerta Bojorum* ſtatuiſſe, mox infrà oſtendam. nunc Trogum inſpiciamus. Sic epitomator ejus Iuſtinus, lib. XXIV: *Galli, abundanti multitudine, cùm eos non caperent terræ, quæ genuerant, trecenta millia hominum ad ſedeis novas quærendas, velut ver ſacrum, miſerunt. Ex his portio, in Italiâ conſedit; quæ urbem Romam captam incendit: & portio Illyricos ſinus per ſtrages barbarorum penetravit; & in Pannoniâ conſedit. gens aſpera, audax, bellicoſa; quæ prima poſt Herculem Alpium invicta juga & frigore intractabilia loca transſcendit. ibi domitis Pannoniis per multos annos cum finitimis varia bella geſſerunt. Hortante deinde ſucceſſu, diviſis agminibus, alii Græciam, alii Macedoniam petivêre.* En; ut nimium in Bojos ſtudium plus in his verbis de Bojis monſtravit Velſero, quàm vel ego vel quiſquam alius diſpicere queat. Quàm diſertiſſimè tradit Iuſtinus, eam portionem, quæ Pannoniam,

Macedoniam & Græciam petivêre, quamque poſteà in Aſiâ memorat, per Illyricos ſinus, qui intimus Adriatici maris receſſus, & per Alpeis eò penetraſſe ex Italiâ; non verò ex Bojohæmo per Danubium. Gallorum in Aſiâ tres magnæ numeroſæque fuêre nationes, *Toliſtobogii*, *Trocmi*, & *Tectoſages*. an igitur hos omnes primùm in Bojohæmo conſediſſe dixerit Velſerus. Haud temerè. nam, qui Segoveſo duce Hercinios ſaltus obſederunt, è Celticâ profectos teſtatur Livius, lib. v. Tectoſages autem fuêre pars Braccatæ Galliæ. & ab unis Bojis nomen Bojohæmo manſit. Vnde igitur, ubi, & quando Tectoſages ac Trocmi Bojis ſeſe conjunxerunt, Aſiam petituri? Haud facilè monſtraveris. Error igitur hic eſt ingens, ex merâ in conterminā ſibi Bojorum gentem indulgentiâ Velſero Svevo, ſeu Vindelico natus. Sed jam tertiò immensùm circa eoſdem Bojos in eodem libro erravit Velſerus; ubi Gallos, quos Livius, lib. XLIV, ab Iſtro profectos, Macedonibus auxilio Clondico duce veniſſe tradit, hos ipſos Bojos fuiſſe docet. quos tamen diſertè Polybius, referente libro legationum, & Plutarchus in Æmilio Paullo, ipſeque adeò Livius, lib. XL, vocant *Baſtarnas*; trans Iſtrum Getarum agri partem colenteis, antequàm à Philippo & Perſeo, Macedoniæ regibus, in auxilium contra Romanos vocati. Sed de falſis iſtis Toliſto-Bojis contra tantam tanti viri auctoritatem hactenus veritatem defendiſſe ſufficiat. Nunc ad veros Bojos, à quibus Bojoduro noſtro nomen inditum, revertamur. Hos nullos alios fuiſſe puto, quàm de quibus Cæſar, belli Gallici comment. I, Helvetiorum expeditionem narrans, ita tradit: *Bojosque, qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum Noricum transierant, Noreiamque oppugnârant, receptos ad ſe, ſocios ſibi adſciſcunt Helvetii.* En; diſertè adſeverat, trans Rhenum incoluiſſe Bojos, qui poſteà in Noricum tranſiêre, Noreiamque oppugnarunt. hi igitur quâ ſede trans Rhenum fuêre, niſi in Bojohæmo & ad lævam Danubii ripam; ut Garmaniæ lib. III, cap. XXX, in Marcomannis oſtendi? unde commodiſſimus & expeditiſſimus trajecto Danubio, in Noricum tranſitus. Atque huc maximè pertinet, quod Strabo lib. IV de Noricorum in Bojorum agros incurſionibus tradit his verbis: Οἱ δὲ Οὐϊνδελικοὶ καὶ Νωρικοὶ τὴν ἐκτὸς παρωρείαν τῆς Ἄλπεων κατέχουσι τὸ πλέον μετὰ τῶν Βρευνῶν καὶ Γεναύνων· ἅπαντες δὲ οὗτοι καὶ τῆς Ἰταλίας τὰ γειτνεύοντα μέρη κατέτρεχον ἀεὶ, καὶ τῆς Ἑλουηττίων, καὶ Σηκουάνων, καὶ Βοΐων, καὶ Γερμανῶν. id eſt; *Vindelici ac Norici exteriora Alpium tenent magnâ ex parte cum Breunis atque Genaunis. hi omnes vicinas parteis cum Italiæ tum Helvetiorum, Sequanorum, Bojorum, & Germanorum adſiduis incurſionibus vexaverunt.* Laceſſiti igitur Boji, tandem & ipſi in hoſtium Noricorum agros irruperunt ſimul atque perruperunt ad Noreiam uſque, in Carnorum atque Italiæ confinio ſitam. à quo Danubii tranſitu tunc BOIODURUM nomen accepit. Hæc igitur de hujus loci origine atque nomine. Nunc de *Bojorum* quoque *deſertis* pauca dicantur; quo ſitu ea fuerint, & à quibus Bojis id nominis acceperint. Verba Strabonis, lib. VII, ſunt iſta: Προσάπτονται δὲ τῆς λίμνης ἐπ᾽ ὀλίγον μὲν οἱ Ῥαιτοὶ, τὸ δὲ πλέον Ἑλουήττιοι, καὶ Οὐϊνδελικοὶ, καὶ ἡ Βοΐων ἐρημία, μέχρι Παννονίων. id eſt: *Lacum Brigantium Rhæti exiguâ ex parte, maximâ Helvetii ac Vindelici attingunt, & Bojorum deſerta, ad Pannonios uſque.* Ex his Velſerus intellexit, *magnum agri modum, à Vindelicorum finibus ad Pannoniam, Norici longitudine fuſum, Bojorum deſerta adpellaſſe Strabonem & Plinium.* Verùm mendum eſſe in iſtis Strabonis verbis, quis non diſpexerit. quis enim credat Bojorum deſerta & ipſa attigiſſe lacum, ſimulque ad Pannoniam uſque pertinuiſſe. Abſurdum hoc eſſe, jam ante me notavit doctiſſimus Caſaubonus. conjecturâ tamen parum felici in verum ſenſum verba auctoris reſtituere conatus eſt. Ego integrum locum ſic lego: Προσάπτονται δὲ τῆς λίμνης ἐπ᾽ ὀλίγον μὲν οἱ Ῥαιτοὶ, τὸ δὲ πλέον Ἑλουήττιοι καὶ Οὐϊνδελικοί· ἔπειτα εἰσὶ οἱ Νωρικοὶ, καὶ ἡ Βοΐων ἐρημία, μέχρι Παννονίων. πάντες, τὸ πλέον δ᾽ Ἑλουήττιοι καὶ Οὐϊνδελικοὶ οἰκοῦσιν ὀροπέδια· Ῥαιτοὶ δὲ καὶ Νωρικοὶ μέχρι τῶν Ἀλπείων ὑπερβολῶν ἀνίσχουσι, καὶ πρὸς τὴν Ἰταλίαν περινεύουσιν. id eſt: *Lacum Rhæti exiguâ ex parte, maximâ Helvetii ac Vindelici attingunt. inde ſequuntur Norici, & Bojorum ſolitudo ad Pannonios uſque. Hi omnes, magis tamen reliquis Helvetii & Vindelici montanas colunt planities: Rhæti verò ac Norici ad Alpium ſumma adſurgunt; versúsque Italiam vergunt.* Patet ex his poſterioribus ſatis clarè, jam anteà mentionem eum feciſſe Noricorum; eo ſcilicet loco, cui eos reſtitui. Inter Noricorum tandem extremos versùs orientem fineis & Pannonios fuiſſe Bojo-

rum illam ſolitudinem, oſtendit diſertiſſimis verbis Plinius, lib. III, cap. XXIV: *Noricis*, inquit, *junguntur lacus Peiſo, & deſerta Bojorum. jam tamen coloniâ divi Claudii Sabariâ, & opido Scarabantiâ Iuliâ habitantur*. En, quam diſertè hic teſtatur, duobus tantùm opidis Sabariâ & Scarabantiâ habitata fuiſſe deſerta iſta Bojorum; Noricosque, quibus deſerta contermina, prope lacum Peiſonem accedere. Quî igitur heic Ænus amnis & Vindelicorum confinium ſomniari potuerunt? Lacum PEISONEM eſſe eum, qui hodiè in Auſtriæ Hungariæque confinio vulgò Hungaris *Ferteu*, Germanis *Neuſideler ſee* vocatur, ab opido *Neuſidel*, quod ei adpoſitum, ipſe dictorum opidorum ſitus monſtrat: quem vel ex unis itinerariis facilè perſpexeris; quæ ſic habent:

Antonini;		Tabulæ;	
Vindebona		*Carnunto*	
Aquis	XXVIII.	*Vlmo*	XIIII.
Scarabantia	XXI.	*Scarabantio*	XXV.
Sabaria	XXXIIII.	*Sabaria*	XXXIII.
Arrabone	XX.	*Arrabone*	XX.
Alicano	XL.	*Ad viceſimum*	XL. III.
Pætovione	XXXI.	*Petavione*	XX.

Antonini:		Antonini:		Antonini:	
Carnunto		*Vindebona*		*Vindomona*	
Scaravantia	XXXVIII.	*Muteno*	XXXVI.	*Moteno*	XXV.
Sauciua	XXXIIII.	*Scarabantia*	XVIII.	*Scarabantia*	XII.
Salle	XXXI.	*Sabaria*	XXXIIII.	*Sabaria*	XXXIIII.
Hæclitano	XXX.				
Pætovione	XXXI.				

Carnuntum eſſe *Haimberg*, ex adverſo confluentium Danubii ac Mari, jam antè oſtenſum eſt. Hinc rectâ viâ in meridiem proficiſcenti poſt XXIV millia paſſuum occurrit vicus, Peiſoni lacui impoſitus, vulgari vocabulo *Ilmitz*: qui antiquum VLMI nomen ſervat. *ilm* quidpe Germanis eſt, quæ Latinis *ulmus*. Hinc versùs ortum hibernum ab VIII millibus ſequitur *Muzon*: quod antiquum eſſe MOTENUM, ſive MUTENUM, jam anteà dixi. Hinc rectâ viâ in meridiem versùs, poſt XIV millia conſpicitur *Scapring*, apud Rabonitium amnem: quod antiquæ SCARABANTIÆ vocabulum, licet vitiatum, ſervat tamen ſatis clarè. nec Antonini itinera multum abhorrent: in quorum uno XII, in altero XVIII ſunt millia. ſed in hoc ego V converterim in I: & erit juſtum intervallum XIIII. Tabula inter *Vlmum* & *Scarabantiam* habet XXV millia. quod & ipſum intervallum haud multo abundat.

Antoninus inter Vindebonam & Scarabantiam habet AQUAS. hæ haud dubiè nunc ſunt in Auſtriâ, XVIII circiter millibus à Vindebonâ in meridiem versùs diſſitæ, vulgari aquarum calidarum vocabulo *Baden*. Numeri utroque intervallo ſunt vitiati. Lazii miror opinionem; qui has *Aquas* interpretatus eſt Styriæ opidum *Fürſtenfeld*, LXX circiter millibus paſſuum à Vindobonâ diſſitum. Et quî à Vindobonâ *Pætovionem*, quod nunc ad Dravum dicitur *Pettaw*, tendenti iter poteſt eſſe primò ad opidum *Fürſtenfeld*, hinc verò per XL millia retrogreſſus ad *Scapring*; & hinc tandem per LXX ampliùs millia ad Pœtovionem acceſſus: quum ipſum *Fürſtenfeld* XLIV haud ampliùs à Pœtovione diſtet millia?

Iam verò poſt *Vlmum*, *Mutenum*, & *Scarabantiam* eſt SABARIA: quam omneis nunc interpretari video opidum, quod ad Guntium flumen vulgò Germanis dicitur *Stain am Anger*, Hungaris *Szombath hely*. verùm horum ego opinioni haud temerè ſubſcripſerim. ſiquidem opidum hoc XIV tantùm millia à *Scapring* abeſt: Antoninus verò inter *Scarabantiam* & *Sabariam*, IV itineribus conſtanter XXXIV refert millia; & tabula XXXIII. Malim igitur Sabariam interpretari opidum hodiè ſeu caſtellum *Sarvar*, ipſo Guntii Arrabonisque confluente cinctum, & hinc rectè tam in tabulâ quàm apud Antoninum XX numerantur millia ad trajectum Arrabonis, qui fuit apud

nobile

nobile hodiè munimentum *Kermend*, & opidum, quod Germanis dicitur *Eiſenburg*, Hungaris interpretatione ſuæ linguæ *Vasvar*, id eſt *Caſtellum ferreum*. De cetero *Sabaria* Ptolemæo ſcribitur Σαβαρία, SAVARIA; quamquàm ſitu alieniſſimo. unde etiam apud Antoninum in itinere Carnunto Pœtovionem pro *Sauciua* ſcribo *Savaria*. nam & *Scarabantia* heic eodem modo ſcripta *Scaravantia*.

Locum, cui apud Antoninum uno in itinere *Alicano*, altero verò *Haclitano* vocabulum eſt, ex itineris ductu nunc Muro flumini impoſitum opidum eſſe exiſtimo *Rakelſpurg*. Ac fuit fortè apud Antoninum verum germanumque ejus nomen RACLITANUM. Numerus millium inter hoc & *Pœtovionem* quamvis non quadret, tamen XL millia inde ad *Arrabonis* uſque trajectum haud perinde abhorrent. Sunt autem inter *Pettaw* & *Rakelſpurg* millia circiter XVII.

Medium locum inter *Raclitanum* & *Sabariam*, cui vocabulum SALLA apud Antoninum, ex itineris actu interpretor ſuprà dictum opidum *Fürſtenfeld*. Idem locus Ptolemæo in ſuperiori Pannoniâ dicitur Σάλα, SALA. In tabulâ locum AD VICESIMUM, intellige *lapidem* ſeu *milliare*, fuiſſe puto circa opidum *Lutenberg*, Muro impoſitum, infra *Rakelſpurg*.

At ex indicato Scarabantiæ Sabariæque & lacus Peiſonis ſitu, ſatis jam patuit, BOIORUM DESERTA, Straboni ac Plinio locis ſuprà citatis memorata, longè ab Æni ripâ & Vindelicorum confinio fuiſſe diſſita. A quibus Bojis id cognominis acceperint, nunc etiam indicetur. Strabonis hæc leguntur verba, lib. V: Τὸ μὲν οὖν ἀρχαῖον ὑπὸ Κελτῶν περιῳκεῖτο τῶν πλείστων ὁ Πάδος· μέγιστα ἦν τῶν Κελτῶν ἔθνη Βοΐοι καὶ Ἴνσουβροι, καὶ οἱ τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἐξ ἐφόδου καταλαβόντες Σένωνες μετὰ Γαισατῶν. τούτους μὲν οὖν ἐξέφθειραν ὕστερον τελέως Ῥωμαῖοι· τοὺς δὲ Βοΐους ἐξήλασαν ἐκ τῶν τόπων. μεταστάντες δ' εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον τόπους, μετὰ Ταυρίσκων ᾤκουν, πολεμοῦντες πρὸς Δάκους, ἕως ἀπώλοντο πανεθνεί. τὴν δὲ χώραν οὖσαν τῆς Ἰλλυρίδος μηλόβοτον τοῖς περιοικοῦσι κατέλιπον. hoc eſt: *Quondam igitur Galli Padum accoluerunt plurimi. quorum maximæ gentes Boji & Inſubri, & qui Romam ſubitâ incurſione ceperunt, Senones cum Gæſatis. Atque hos quidem poſtmodùm prorſus deleverunt Romani. Bojos autem ſedibus ejecerunt. Qui quum ad Iſtrum commigraſſent, apud Tauriſcos habitarunt, bellum adversùs Dacos gerentes, donec tota gens funditus fuit exciſa. Agrum verò, qui ad Illyricum pertinebat, deſertum ac pecoribus paſcuum, vicinis reliquerunt.* En; ut diſertè teſtatur, Bojos hos non è Bojohæmo, ſed ex Italiâ, à Romanis pulſos, ad Danubium conceſſiſſe: agros verò, quos illic, antequàm à Dacis delerentur, incoluerunt, Illyrici partem fuiſſe, id eſt, Pannoniæ: ut & Livium & Paterculum in Illyrico poſuiſſe Carnuntum, ſuprà vidimus. Daci verò, antequàm à Sarmatis Iazygibus pellerentur, teſte Plinio ſuprà citato, inter Danubium & dextram Pathiſſi ripam proximè Bojos incoluerunt. Quando autem Boji à Dacis deleti, agrique eorum deſerti redditi fuerint, oſtendit idem Strabo poſteà, lib. VII, his verbis: Τῶν δὴ Γετῶν τὰ μὲν παλαιὰ ἀφείσθω· τὰ δ' εἰς ἡμᾶς ἤδη τοιαῦτα ὑπῆρξε. Βοιρεβίστας, ἀνὴρ Γέτης, ἐπιστὰς ἐπὶ τὴν τοῦ ἔθνους ἐπιστασίαν, ἀνέλαβε κεκακωμένους τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ συχνῶν πολέμων. καὶ τοσοῦτον ἐπῆρεν τῇ ἀσκήσει καὶ νήψει καὶ τῷ προσέχειν τοῖς πράγμασιν, ὥστ' ὀλίγων ἐτῶν μεγάλην ἀρχὴν κατεστήσατο, καὶ τῶν ὁμόρων τοὺς πλείστους ὑπέταξε τοῖς Γέταις· ἤδη δὲ καὶ Ῥωμαίοις φοβερὸς ἦν, διαβαίνων ἀδεῶς τὸν Ἴστρον, καὶ τὴν Θρᾴκην λεηλατῶν μέχρι Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίδος. τούς τε Κελτοὺς, τοὺς ἀναμεμιγμένους τοῖς τε Θραξὶ καὶ τοῖς Ἰλλυριοῖς, ἐξεπόρθησε, καὶ ἄρδην ἠφάνισε τοὺς ὑπὸ Κριτασίρῳ Βοΐους καὶ Ταυρίσκους. id eſt: *Sed res Getarum antiquas mittamus. Noſtrâ ætate quæ geſſerunt, hæc ſunt: Bœrebiſta, natione Geta, quum imperium in gentem ſuscepiſſet, eam crebris adflictam bellis refecit. tantumque exercitatione, ſobrietate, ac diligentiâ profecit, uti intra paucos annos magnum conſtituerit imperium; finitimarum nationum pleraſque Getarum genti ſubjiciens. quin & ipſis Romanis jam formidabilis erat, Iſtrum audacter tranſiens; Thraciamque ad Macedoniam uſque & Illyricum populans. Gallos quoque Thracibus & Illyriis permixtos, evaſtavit; Bojosque & Tauriſcis, qui ſub Critaſiro erant, prorſus delevit.* Et eodem libro poſteà, de eodem Illyrico: Μέρος μὲν δή τι τῆς χώρας ταύτης ἠρήμωσαν οἱ Δακοὶ, καταπολεμήσαντες Βοΐους καὶ Ταυρίσκους, ἔθνη Κελτικὰ, τὰ ὑπὸ Κριτασείρῳ. id eſt: *Partem hujus regionis deſertam reddiderunt Daci, debellatis Bojis atque Tauriſcis, Gallicis gentibus.* En; quis credat Dacos in Noricum & ad Ænum uſque flumen, Vindelicorum terminum, excur-

 ſiones

ſiones feciſſe? Ne ipſe quidem Velſerus. Carnuntum quia in Illyrico, id eſt, in Pannoniâ cenſent Livius atque Paterculus; & Plinius deſerta Bojorum ad lacum Peiſonem circa opida *Scarabantiam* & *Sabariam* locat; Strabo etiam eadem deſerta partem anteà Illyrici, id eſt, Pannoniæ fuiſſe adfirmat; Ptolemæus verò Pannoniam ab Norico diſterminat *Cetio monte*, quem ſuprà deſcripſi; ſatis jam conſtat, *Bojorum* hæc *deſerta* Norico ſolo non eſſe adſcribenda. Atque de iis hactenus ſatis. pergo ad reliqua Norici.

Iter, quod tabula habet ab *Auguſtâ Vindelicûm* ad *Iuvavum*, quod *Salisburgium* eſſe dixi, ſuprà in Vindelicis ad Ænum uſque flumen, quà id ad opidum *Alten Hohenaw* tranſibatur, expoſitum eſt. Sequuntur igitur reliqua ejus ad *Iuvavum* atque inde ad *Lauriacum* uſque, hoc modo:

Tabula;		Antoninus;		Antoninus;		Antoninus;	
Ad Enum		*Ponte Aeni*		*Ponte Aeni*		*Ponte Aeni*	
Bedaio	XIII.	*Bidaio*	XVIIII.	*Bidaio.*	XVIII.	*Bidaio*	XVIII.
Artobrige	XVI.	|		|		|	
Ivavo	XVI.	*Iovavi*	XXXIII.	*Iovavi*	XXXII.	*Iovavi*	XXXVI.
Tarnantone	XIII.	|		|		|	
Laciacis	XIIII.	*Laciaco*	XXVIII.	*Ilaciaco*	XXVIII.	*Iaciaco*	XXVIII.
Tergolape	XVIII.	|		|		|	
Ovilia	XIIII.	*Ovilanis*	XXXII.	*Ovilanis*	XXXII.	*Ovilabis*	XXXII.
Blaboriciaco	XIIII.	*Lauriaco*	XX.	*Lauriaco*	XXVI.	*Lauriaco*	XXVI.

Ex his IOVAVUM eſſe *Salisburgium*, jam Eginhartus in vitâ Caroli Magni & item Sigebertus pronuntiaverunt. quamquàm apud utrumque librariorum imperitiâ vocabulum id eſt vitiatum. Eginhartus: *Vivanum; quæ & Salzburgum*. Sigebertus: *Iuvanum; quæ & Salzburch*. Lege utrobique IUVAVUM. Atque Salisburgio rectè convenit numerus millium XLV, quæ tabula habet inter *Aeni pontem* & *Iuvavum*. Nomē hujus opidi variè à Romanis formatum reperio. primùm apud Antoninum caſus ejus genitivus eſt *Iovavi*, à nominativo *Iovavum*. cui par eſt illud Eginharti & Sigeberti *Iuvavum*: à quo Notitiæ etiam imperii corruptè vel fortè contractè dicitur *Iuvenſe* caſtellum. In tabulâ ablativus eſt *Ivavo*; utrùm ab integro nominativo *Iuvavum*, ſeu *Iovavum*, an verò ipſe etiam nominativus aliàs dictus fuerit IVAVUM, haud temerè dixerim. flumini certè, cui id opidum adpoſitum (nunc *Salza* eſt) vocabulum etiam adſcriptum eſt; *Iuaro*; corruptè, pro *Ivavo*. Ceterùm inſcriptio vetus genitivum habet ſingularem barbarè *Iuvave*. è quo nominativus fuerit IUVAVA. Alii inſcriptioni, cui nomen M. Aurelii Antonini imperatoris inſertum, dicitur IUVAVIA. Coloniam fuiſſe Romanorum, duæ teſtantur inſcriptiones. quarum altera *Col. Hadrianam Iuvaviam* refert; altera *duumviri Iuvanenſium* meminit. Sed & alia inſcriptio *Iuvaviam* unà cum nomine M. Aurel. Antonini Aug. refert. Vnde miror, tam nobilis celebriſque loci nullum exſtare in Ptolemæi geographiâ mentionem. Verùm lubens eorum opinioni accedo, qui nomen opidi, antequàm colonia eò Hadriani auſpiciis deducta, putant fuiſſe Γαυανόδουρον GAVANODURUM: quod Ptolemæo circa hunc tractum memoratur. coloniâ autem deductâ, nomen hoc mutaſſe in IUVAVIÆ vocabulum, à *juvando* deſumtum. quamquàm de etymologiâ ejus vocabuli nihil habeo, quod liquidò adfirmem. id ſanè minùs probabile, flumen, cui adpoſitum opidum, ab hoc nomen traxiſſe *Iuvavi*.

Ceterùm locis, qui Antonino tribus in itineribus dicitur BIDAIUM tabulæ & veteri inſcriptioni eſt BEDAIUM; Ptolemæo verò & alii inſcriptioni BADACUM. Vnum eumdemque eſſe locum, oſtendunt primò itineraria invicem, tum inſcriptiones; quarum alteri adpellatur *Auguſta Badacum*; altera verò cum *Bedaio duumvirum* in eodem lapide ponit. Fuit igitur & ipſa *colonia*. intervallum inter hanc & *Aeni pontem* tabula facit millium XIII; Antoninus uno in itinere XVIIII, altero XVIII. ex hoc intervallo, ſimulque ex itineris tractu, necnon ex nominis ſimilitudine conjicio, hodiè eſſe opidum *Bämburg*, ad *Alazam* flumen, quod in Ænum defluit.

Quæ tabulæ eſt ARTOBRIGA, ipſa ſitum ad fluminis ripam voce *Brige* indicat.

cat. hanc quidpe pontem ſignificare Celticâ lingvâ, in Germaniæ lib. I, cap. VII, & VIII, oſtenſum eſt. Ex intervallis itaque & itineris ductu interpretor eam hodiè vicum *Lebnaw* infra opidum *Lauffen*, Iuvavo amni adpoſitum. Ceterò aut duæ fuêre *Artobrigæ*, aut quàm vehementiſſimè in hujus ſitu erravit Ptolemæus, in Vindeliciâ eam, circa opidum *Neuburg* apud Danubii ripam collocans. quo tamen ſitu nullam fuiſſe, vicinitas *Grinarionis*, & *Biricianorum*, & *Vetonianorum* coarguit.

Quæ tabulæ dicitur *Ovilia*, Antonino duobus itineribus *Ovilanis*, & tertiò *Ovilabis*, eidem Antonino alio itinere eſt *Ovilavis*, & iterum alio *Ovilatus*. In veteri quadam inſcriptione, inter alia, hæc leguntur verba: COLONIA AURELIA ANTONINIANA OVIL. Ea inſcriptio quia exſtabat ad monaſterium *Lampach*, ad Traunum amnem, ipſum monaſterium coloniam eam olim fuiſſe, doctiſſimi viri opinati ſunt. verùm coloniæ nomine & itinerum intervallis conſideratis, illorum ego opinioni haud temerè acceſſerim. Eſt hodiè ad eumdem amnem nobile opidum *Wels*, VII circiter millia paſſuum infra dictum monaſterium ſitum: cujus nomen & ſitus quàm maximæ dictæ coloniè convenit. ab hoc enim opido millia paſſuum ad Lauriacum uſque ſunt XX; ut primum Antonini habet iter. nomen verò ejus credo olim vulgo fuiſſe Noricis *Willabs*: quod Romano ovi formatum OVILABA, & B in confine V mutato OVILAVA. ex hoc porrò *v* vitiatum eſt apud Antoninum in *n* & item ex illo *bi* in *tu*: unde vocabula *Ovilanis*, & *Ovilatus*.

LACIACUM ex itineris ductu & intervallo, quod hinc eſt *Iuvavum* uſque apud Antoninum tribus itineribus millium XXVIII & in tabulâ XXVII, interpretor opidum nunc *Gemünde*, ad lacum cognominem poſitum.

Locus medio verè ſitu inter *Iovavum* & *Laciacum* TARNANTO, circa arcem fuit *Wiſſenſtain*.

Ab alterâ parte TERGOLAPE inter *Laciacum* & *Ovilaba*, ex itineris tractu, & intervallis, item ex vacabulo, hodiè eſſe colligo ſuprà dictum monaſterium *Lampach*.

Iter illud Antonini, in quo eſſe dixi vocabulum *Ovilatus*, tale eſt:

Lauriaco	
Ovilatus	XVI.
Ioviaco	XXVII.
Stanaco	XVIII.
Bolodero	XX.

Ioviacum Notitia etiam imperii memorat. at quo ſitu vel hoc, vel *Stanacum* fuerit, planè nihil liquet; quando numerus millium LXV longè ſuperat intervallum, quod eſt inter *Wels* & *Inſtat*: nec ulla nominum antiquorum veſtigia hoc tractu diſpicio.

Porrò iter ab *Ovilabis Petavionem* uſque deſcribitur in iiſdem itinerariis hujusmodi:

Tabulæ;		Antonino;	
Ovilia		*Ovilavis*	
Vetoniana	XI.	|	
Tutaſtione	XI.	*Tutatione*	XX.
Ernolatia	XII.	|	
Gabromagi	VIII.	*Gabrumago*	XX.
Stiriate	XV.	|	
Tarturſanis	XV.	|	
Viſcellis	IX.	|	
Ad pontem	.....	|	
|		*Sabatinca*	XXX.
Noreia	XIIII.	*Montana*	XVIII.
Matucaio	XIII.	*Candalicas*	XXX.
|			

Varuno	XIIII.	*Viruno*	XX.
Iuenna	XXIII.		
Colatione	XX.	|	
|		*Santico*	XXX.
Vpellis	XVI.		
Celeia.	XIII.		
Ragandone	XVIIII.		
Petavione	XVIII.	|	
		Larice	XXVII.
		Viam Beloio.	XXIIII.
		Aquileia	XXX.

In his PETAVIO & CELEIA nomina hodiéque ſervant, hoc *Cillei*, illud *Pettaw* dictum. Antonino illud bis dicitur POETAVIO, & item bis POETOVIO: Tacito, hiſtor. III, PETOVIO: Ptolemæo Παταούϊον, PATAVIUM, Pannoniæ opidum; quod & Tacitus teſtatur; qui id *legionis* XIII facit *hiberna*. CELEIA Κελεία ponitur in Norico eidem Ptolemæo & Plinio; cujus verba lib. III, cap. XXIV, hæc ſunt: *Opida Noricorum, Virunum, Celeia, Teurnia, Aguntum, Viana, Aemonia, Claudia, Flavium, Solvenſe.*

In tabulâ quum inter Celeiam & Petavionem numerus millium XXXV intervallo reſpondeat; medio ſitu locum, cui nomen RAGANDO, circà monaſterium *Seitz* fuiſſe colligo.

VARUNUM tabulæ rectiùs ſcribi VIRUNUM, ex conſenſu Plinii, Antonini, ac Ptolemæi judico; quorum huic Græcè ſcribitur Οὐίρουνον. Id interpretor nunc opidum *Folkmark*, ad Dravum amnem. nam IUENNA tabulæ ex nomine & itineris tractu ſine controverſiâ eſt *Iaunſtain*: & ejusdem tabulæ SALOCA, primus à *Varuno* locus in itinere versùs *Aquileiam Carnorum*, procul dubio nunc eſt *Selch*, vicus ſuperioris Carniolæ.

COLATIONEM, ex ductu itineris atque intervallis, fuiſſe colligo ad Sanam flumen, medio ſitu inter duos vicos *Altenburg* & *Presberg*. alterum verò locum, cui pluralis numeri vocabulum VPELLIS, iisdem argumentis pono in eâdem ripâ ſupra vicum *S. Peter*. Inter hos duos locos cenſeo fuiſſe SANTICUM Antonini, vulgò nunc *Saaneck*: quod Ptolemæo Σιαντικὸν, SIANTICUM.

Antonini SABATINCA, ex vocabulo & itineris tractu haud dubiè nunc eſt vicus *Sunebendkirch*, VII circiter millibus paſſuum ab opido *Muraw* in meridiem versùs diſſitus.

Locus tabulæ AD PONTEM, haud dubiè fuit ad Murum flumen. ideóque ex ductu itineris interpretor eum locum nunc dictum opidum *Muraw*.

Hinc versùs *Virunum*, id eſt, *Folkmark*, ex intervallo atque itineris ductu NOREIA erit opidum *Neumark*.

Medio ſitu *Noreiam* inter & *Virunum* locus, cui nomen MATUCAIUM, fuiſſe cenſeo circa arcem *Eberſtain*.

STIRIATE ex nomine & itineris actu haud dubiè nunc eſt *Steir im Stoder*.

Inter *Pontem* & *Stiriate* locum, cui pluralis numeri vocabulum VISCELLIS, ex nomine interpretor *Ober Weltz*. Alter ille locus, cui nomen TARTURSANIS, videtur fuiſſe circa *Rotenman*.

GABROMAGUM ad fluminis fuiſſe ripam, indicat vox *mage*; de quâ in Germ. lib. I, cap. VII, diſſerui. locum igitur hunc ex itineris ductu & intervallis judico fuiſſe circa caput fluminis *Krems*, quà vicus ei adpoſitus, vulgari vocabulo *Heilige kreutz*.

Medio ſitu inter *Gabromagum* & *Ovilaba* TUTATIO, ſive, ut tabula habet, TUTASTIO, fuit circa arcem *Leonpach* & vicum *Ried*, dicto flumini adpoſitum. Medio iterum ſitu inter hunc & *Ovilaba* fuêre VETONIANA. & rurſus inter eumdem *Tutaſtionem* & *Gabromagum*, circa vicum *Hall* fuit ERNOLATIA.

Porrò aliud iter in tabulâ deſcribitur per idem Noricum hoc modo:

Ivavo	
Cuculle	XIIII.
Vocario	XVII.
Ani	XVII.
In Alpe	XVI.
In imurio	XIIII.
Graviacis	XVI.
Tarnaſici	XVIII.
Beliandro	XIIII.
Matucaio	XIII.
Varuno	XIIII.

Ex his CUCULLI ſive CUCULLÆ Eugippio memorantur, in vitâ divi Severini, cap. XI, his verbis: *Caſtellum, cui erat Cucullis vocabulum.* Nomen ejus loci hodiéque manet ad flumen Iovavum, XIV circiter millia paſſuum, ut habet tabula, ſupra opidum Iovavum, vulgò *Kuchel* dictum.

ALPES hoc itinere nullæ aliæ eſſe poſſunt, quàm quas hodiéque hoc tractu ſic adpellari, aliâ tantùm dialecto *Tauren*, ſuprà docui.

VOCARIUM inter *Alpem* & *Cucullos*, Ptolemæo dicitur οὐακόριον, VACORIUM. Eum locum ex itineris ductu, & intervallo, item ex nominis quadam ſimilitudine dixerim eſſe nunc vicum *Wagram*, XVI circiter millia paſſuum ab Cucullis versùs meridiem diſtans.

Millia hinc tabulæ numerantur ad *Alpem* XXXIII, apertiſſimo mendo; quum à *Wagram* ad ſummum uſque Alpis verticem, qui vulgò dicitur *Velacher tauren*, XV haud ampliùs ſint millia. Locum tamen, cui vocabulum ANI, puto ad amniculum fuiſſe, cui nomen nunc vulgare *Grooſ Arel*.

GRAVIACUM ex ductu itineris, & vocabuli ſimilitudine fortè fuerit opidum *Gurck*, ad fluvium cognominem. De reliquis locis nihil liquet: niſi quod locus, cui vocabulum haud dubiè corruptum *In imurio*, Ptolemæi videtur eſſe Ἰνούτριον, *Inutrium*: quamquàm hoc in Rhætiâ ponatur. ſimile exemplum vidimus ſuprà in *Artobrigæ* alieniſſimâ poſitione.

De cetero CLAUDIAM Plinii interpretor nunc vicum *Clauſen*, haud procul opido *Marquartſtain* & lacu, cui vulgare vocabulum *Chiemſee*. Ptolemæo eſt opidum Κλαυδιούιον *Claudivium*, adversùs confluentem Regini amnis in Danubii ripâ. at quum is auctor tam frequenter deprehendatur eſſe falſus; haud equidem dubitaverim, quin idem intellexerit opidum, quod *Claudia* dicitur Plinio.

Porrò iter apud Antoninum deſcribitur tale:

Aquileia.	
Ad triceſimum	XXX.
Iulio Carnico	XXX.
Loncio	XVI.
Agunto	XVII.
Littamo	XXIII.
Sebato	XXIII.
Vipiteno	XXXIII.
Veldidena	XXXVI.

Aquileia, florentiſſima quondam urbs, nunc in exiguum vicum redacta, incolis eodem nomine manet: Germanis dicitur *Aglar*; haud procul intimo Adriatici ſinus receſſu. Locus quoque *Ad triceſimum*, intellige *lapidem* ſeu *milliare*, eodem nomine manet, vulgò incolis dictus *Triceſimo*, ad *Turrum* flumen; quod vulgò eſt *Torre*. *Iulium Carnicum* item nomen retinet, paullo vitiatum *Zuglio* incolis, quod reliquis Italis ſcribitur *Giuglio*. Hinc porrò versùs ſeptemtriones proficiſcenti poſt XXIV millia paſſuum occurrit opidum *Lientz* ad Dravi Iſolæq; amnium confluenteis. quod ex itineris tractu, maximè verò ex nomine deprehenditur eſſe Antonini LONCIUM. Inde XXII millia in occidentem ſolis hiberni versùs progredienti conſpicitur opidum *Doblach*: quod Plinii, Ptolemæi, atque Antonini interpretor AGUNTUM. Ab hoc

verſus ſeptemtriones, ſeu occaſum ſolis æſtivi millibus paſſuum XVII abeſt locus *Lutach*, prope opidum *Daufers*: quem LITTAMUM Antonini interpretor. Hinc reliqua *Sebatum, Vipitenum, Veldidena*, nunc *Suneberg, Sterzingen, Wilten*, extra Noricum ſita, Rhætiæ fuêre loca.

Ceterùm ÆMONIA Plinii, nomen nunc retinet in opido *Amone*, V millia ſupra Iulium Carnicum in ſeptemtriones verſus ſito.

TEURNIA ejusdem Plinii, Τεȣ́ρνια dicitur Græcè Ptolemæo. hanc ex ſitu apud Dravum verſus fontem amnis interpretor opidum nunc celebre hoc tractu *Villach*.

Atque hæc ferè ſunt loca *veteris Norici*, quorum ſitus inveſtigari potuerunt. Limiteis igitur nunc ſtatuo univerſo Norico, præter *Ænum* & *Danubium amneis*, *montem*que *Cetium*, cujus tractum jam antea deſcripſi ad Celeiam uſque opidum & Sanæ Savique confluenteis, hinc porrò aliud montium jugum, quod à dictis confluentibus inter Savum & Sanam ab ortu in occaſum ad Sanæ fontem procurrit; inde verò inter Savum & Dravum ad Savi primùm, dein, jam Alpium Carnicarum Noricarumque nominibus, ad Natiſonis fonteis: hinc verò in ſeptemtriones verſus ad fontem Fellæ amnis, qui apud opidum *Venzono* Tilavemto redditur: à dicto porrò fonte in occaſum verſus ad vallem uſque cui vulgare vocabulum *Inchiaro*. per hujus medium lineâ inter *Æmoniam* & *Iulium Carnicum* ex ortu in occaſum ad montem uſque *Setium*, qui amneis *Deam, Gailam* & *Plavim* fundit, ductâ, Noricos ab Carnis ſubmoveo. hinc porrò eodem jugo ad fontem uſque Rientii amnis, & hinc ipſo amne ad vicum uſque *S. Lorentz* & confluentem Aichæ fluminis, tandem alio hinc jugo, quod & ipſum pars Alpium ad Ænum uſque & opidum *Innespruck* procurrit, ab Rhætis diſpeſco.

CAP. VI.

De DANUBIO, *& aliis Vindeliciæ Noricique fluminibus.*

EXpoſitis Vindeliciæ ac Norici finibus, populis, atque opidis, ordo nunc poſtulat, ut etiam fluminum, quibus maximè riguæ ſunt hæ terræ, antiqua memoria dicatur. In his primum locum ſibi meritò vindicat DANUBIUS; ingentis famæ amnis, & non modò harum regionum, ſed totius Europæ maximus. hinc illud Ovidii, de Ponto lib. IV, eleg. X:

Innumerique alii, quos inter maximus omneis
Cedere Danubius ſe tibi Nile negat.

Pars ejus tantùm, quatenus Germani Vindelicique ac Norici olim accoluêre, & ex his gentibus amnes in eum confluentes hoc loco dicentur. Nomen illius eſſe geminum apud auctores DANUBIUS & ISTER, vulgò notum eſt. Hinc illud ejusdem poëtæ, de Ponto lib. I, eleg. IX:

Stat vetus urbs ripæ vicina nominis Iſtri.

Cauſa gemini nominis eadem quæ aliis magnis amnibus, Nilo, Euphrati, Tigri, & aliis, nempe ex accolarum gentium diverſitate. Stephani verba hæc ſunt: Δάνȣβις, ἢ Δάνȣσις, Ἴςρος ὁ ποταμὸς, πάλαι Ματίας καλȣ́μενος· ζυμφορᾶς δὲ τοῖς Σκύθαις ἐπιπεσȣ́σης, ȣ̓́τω ἐκλήθη· Ματίας δὲ λέγεται ἐς τὴν Ἑλληνίδα γλῶσσαν ἄσιος. ὅτι πολλάκις περαιȣ́μενοι, ȣ̓δὲν ἐπεπόνθεισαν. ὁ δὲ Δάνȣσις ἑρμηνεύεται, ὥσπερ τȣ̃ ἁμαρτεῖν ἔχων τὴν αἰτίαν. id eſt: *Danubis, ſeu Danuſis, Iſter eſt fluvius, quondam Matoas dictus. quum autem Scythæ calamitate quadam adficerentur, ſic adpellatus fuit. Eſt autem Matoas Græcè limoſus. quia ſæpius trajicientes nihil paſſi fuerant. Danubis autem ſignificat eum, qui peccandi habet cauſam.* Hæc opidò quàm fabuloſa atque falſa. nam ſuperiori parte, quà Germaniam & vetuſſimum illud Illyricum præterfluebat, dictum fuiſſe *Danubium*, inferiori autem, quà Getas, & alias Thracias Scythicasque genteis abluit, *Iſtrum*, optimi teſtantur auctores, Strabo, Mela, Plinius, Appianus, Ptolemæus, & alii. Strabo, lib. VII: Καὶ γὰρ τȣ̃ ποταμȣ̃ τὰ μὲν ἄνω καὶ πρὸς ταῖς πηγαῖς μέρη, μέχρι τῶν καταῤῥακτῶν, Δανȣ́βιον προσηγόρευον, ἃ μάλιστα διὰ τῶν Δάκων φέρεται· τὰ δὲ κάτω, μέχρι τȣ̃ Πόντȣ τὰ περὶ τȣ̀ς Γέτας, καλȣ̃σιν Ἴστρον. id eſt: *Etenim fluminis ſuperiores partes, quæ verſus fonteis ſunt, Danubium dixerunt ad cataractas uſque; quæ maximè*

per Dacos feruntur: inferiores, ad Pontum uſque, quas Getæ accolunt, Iſtrum adpellant. Mela, lib. II, cap. I: Apertis in Germaniâ fontibus alio, quàm deſinit, nomine exoritur. nam per immania magnarum gentium diu Danubius eſt: deinde aliter appellantibus accolis, Iſter fit. Plinius, lib. IV, cap. XII: Ortus in Germania jugis, ac per immenſas lapſus genteis, Danubii nomine, unde primum Illyricum abluit, Iſter adpellatus. Ptolemæus in Daciæ deſcriptione: Ἡ Δακία περιορίζεται ἀπὸ μεσημβρίας μέρει τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ, τῷ ἀπὸ τῆς ἐκτροπῆς μέχρι Ἀξιουπόλεως Δανουβίου ποταμοῦ, ἀφ' ἧς ἤδη καλεῖται ὁ μέχρι τοῦ Πόντου καὶ τῶν ἐκβολῶν Δανούβιος, Ἴστρος: id eſt: Dacia terminatur à meridie parte Danubii fluminis, à deflexione ejus ad Axiopolim uſque, apud Danubium ſitam: à quâ deinde uſque ad Pontum & oſtia Iſter adpellatur Danubius. Appiani librum de bellis Illyricis Græcè vulgò non exſtare, ſuprà cap. I dictum eſt. apud interpretem ejus hæc leguntur: Cæſar in Segeſtanorum & Pæonum (intellige Pannoniorum) regionem uſque ad Savum fluvium eſt profectus. hujus in ripâ civitas latiſſimo fluvio & ingenti foſſâ munita conſidet. quâ ex causâ potiſſimùm Cæſar illam invaſit, veluti belli horreum in Dacos Baſtarnasque, qui ultra Iſtrum incolunt, habiturus. Idem fluvius his in locis Danubius dicitur: nec multo deinde inferiùs elapſus, uberioribus aquis pro Danubio Iſtri nomen aſſumit. Savus autem Iſtrum influit. Hinc illud Iornandis in Gothicis: Linguâ Beſſorum Hiſter vocatur. Beſſi Thracica fuêre gens. Sed de gemino Danubii nomine hactenus ſatis. in vocabulis iis enodandis, quid ſignificent, ineptire non libet; quando ejus rei nullum exſtet auctoris alicujus documentum. id notandum, Græcis auctoribus ut plurimum uſurpari Iſtrum, tam ſuperiori quàm inferiori parte. De ortu amnis ita tradit antiquiſſimus ſcriptorum Herodotus, lib. II: Ἴστρος τε γὰρ ποταμὸς, ἀρξάμενος ἐκ Κελτῶν καὶ Πυρήνης πόλιος, ῥέει μέσην σχίζων τὴν Εὐρώπην. οἱ δὲ Κελτοὶ εἰσὶ ἔξω Ἡρακλήων στηλέων· ὁμουρέουσι δὲ Κυνησίοισι, οἳ ἔσχατοι πρὸς δυσμέων οἰκέουσι τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ κατοικημένων. τελευτᾷ δὲ ὁ Ἴστρος ἐς θάλασσαν ῥέων τὴν τοῦ Εὐξείνου πόντου διὰ πάσης Εὐρώπης. id eſt: Iſter namque, exortus à Celtis atque urbe Pyrene, mediam ſcindit fluento ſuo Europam. ſunt autem Celtæ extra Herculis columnas, contermini Cyneſiis, qui ultimi ſunt versùs occaſum Europam habitantium. Exit autem Iſter in Ponticum mare, per omnem Europam lapſus. Et lib. IV: Ῥέει γὰρ δὴ διὰ πάσης τῆς Εὐρώπης ὁ Ἴστρος, ἀρξάμενος ἐκ Κελτῶν, οἳ ἔσχατοι πρὸς ἡλίου δυσμέων μετὰ Κυνήτας οἰκέουσι τῶν ἐν Εὐρώπῃ· ῥέων δὲ διὰ πάσης Εὐρώπης ἐς τὰ πλάγια τῆς Σκυθίης ἐσβάλλει. id eſt: Per omnem Europam labitur Iſter, exortus in Celtis, qui omnium in Europâ ultimi poſt Cynetas incolunt: totamque emenſus Europam, ex transverſo ingreditur Scythiam. Herodotum haud dubiè ſequutus Ariſtoteles, μετεωρολογικῶν lib. I, cap. XIII, ubi de maximis fluminibus agit, quæ maximis fundi ait montium jugis; Ἐκ δὲ τῆς Πυρήνης, inquit, (τοῦτο δέ ἐστιν ὄρος πρὸς δυσμὴν ἰσημερινὴν ἐν τῇ Κελτικῇ) ῥέουσιν ὅ τε Ἴστρος καὶ ὁ Ταρτησσός· οὗτος μὲν οὖν ἔξω στηλῶν, ὁ δὲ Ἴστρος δι' ὅλης τῆς Εὐρώπης, εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον. id eſt: Ex Pyrene, qui mons eſt Celticæ verſus occaſum æquinoctialem, profluunt Iſter ac Tarteſſus: hic equidem extra Columnas; ille verò omnem Europam permenſus in Euxinum Pontum exiens. Hæc, ut manifeſtè ac perſpicuè falſa, refutatione haud indigebant, ni noſtro etiam hoc ævo docti atque eruditi viri defendere, & pro veris tueri conati fuiſſent; hoc maximè uſi argumento, quòd pars Alpium antiquitus dicta fuerit Pyrenæus mons. quæ quæſtio, quia non tam ad Danubii fontem quàm ad ipſas Alpeis ſpectat, alii operi reſervabitur. Per Cynetas atque Cyneſios intelligi Hiſpanos, in Germaniæ lib. I, cap. IX, oſtenſum eſt. Tarteſſum eumdem eſſe Bætin, Hiſpaniæ amnem, auctor eſt Strabo, lib. III. Quomodò igitur hæc ad Alpeis, Italiam cingenteis, quadrent, viderint alii. Pyrenen illam urbem mihi monſtrari velim. quam tamen ipſam jam Ariſtoteles vertit in montem. Sed de his hoc loco ſatis. ad veriora transeamus. De Danubii igitur ortu ſic Mela, dicto loco: At ille, qui Scythiæ populos à ſequentibus dirimit, apertis in Germaniâ fontibus alio, quàm deſinit, nomine exoritur. Tacitus, in libro de Germaniâ: Danubius molli & clementer edito montis Abnobæ jugo effuſus. Plinius, dicto loco: Ortus in Germaniâ jugis montis Abnobæ, ex adverſo Raurici Galliæ oppidi. Marcellinus, lib. XXII: Amnis Danubius, oriens prope Rauracos montes confineis limitibus Rheticis. Iornandes, in Gothicis: Danubius, in Alemanicis arvis exoriens. In Alemannorum finibus oriri hunc amnem, ex aliis etiam auctoribus oſtendi in Germaniæ lib. III, cap. IV. Abnobam montem, versùs ſeptemtriones ab Danubii fonte ſitum

ſitum, eodem libro cap. XLVIII deſcripſi. ubi etiam monſtratum, *Alpium* nomen etiam ultra Danubium & olim pertinuiſſe & nunc pertinere. unde illis error de Pyrenæi nomine natus. At ſuper Danubii fonte ingens hodiéque eſt inter ſcriptores certamen. Vicus eſt, vulgari vocabulo *Eſchingen* dictus. in ejus medio fons eſt aquis perennibus atque copioſis, exiguo muro incluſus, longitudine XXVI circiter pedum, latitudine XVIII, in humo planâ atque apertâ; cui imminet templi cœmiterium paullo elevatius. hinc amnis vicum egreſſus, mox alios duos amniculos, altiùs ortos, quibus vocabula *Prege* & *Brige*, recipit. à fonte ipſe vicus cognomen accepit, vulgò *Donaſching* dictus. nec ullus alius accolis agnoſcitur hodiè Danubii fons. Interim tamen non defuerunt, qui hunc eſſe verum ejus amnis fontem, ab antiquis auctoribus deſignatum, negarent. quibus gemina hujus opinionis ratio fuit: primò quia veteres auctores ad unum omnes non in plano, ſed montoſo loco eum oriri tradunt; tum, quia prædicti duo amniculi altiùs, quam iſte vulgò habitus Danubii fons, in cacumine montis, XV millibus paſſuum à dicto vico *Doneſching* diſſiti, exoriuntur: qui ob id ipſum rectiùs veriúſque pro Danubii fontibus ſint habendi. Altera hæc ratio quàm ſit imbecilla, lubrica, atque vana, vel ſexcenti in orbe terrarum convicerint aliorum amnium fontes, qui longè inferiùs oriuntur fluviis in eos poſteà incidentibus. Nec prima ratio multo probior: quando diſertiſſimis teſtetur verbis Mela, *apertis* Danubium *exoriri fontibus*; & Iornandes, *in arvis Alemanicis*. neque montium cacumina rectè dixeris *arva*: quæ nomen ab *arando*, ut *paſcua* à *paſcendo* habent. Sic Marcellinus, lib. XXII, non in ipſo monte, ſed prope montem oriri amnem, teſtatur. Verba ejus hæc ſunt: *Amnis Danubius, oriens prope Rauracos montes, confineis limitibus Reticis. Molle* autem illud *& clementer editum Abnobæ montis jugum* nullū aliud intellexit Tacitus, quàm cœmiterium illud leniter elevatum, ſub quo fontis eſt ſcaturigo. Huc adde, quæ Strabo lib. VII tradit in hæc verba: Ἡμερήσιον δ᾽ ἀπὸ τῆς λίμνης προελθὼν ὁδὸν Τιβέριος, εἶδε τὰς τοῦ Ἴστρου πηγάς. id eſt: *Unius diei iter ab lacu progreſſus Tiberius, vidit Danubii fontes*. At Brigæ fons XL millia paſſuum ab lacu Brigantino, de quo heic loquitur Strabo, abeſt. quot millia Tiberium, haud dubiè non ſolum, ſed cum bonâ exercitus parte, ſi non integro, ut in hoſtico, uno die confeciſſe quis credat? At vicus *Donaſching* cum fonte ſuo XXVI circiter millia tantùm à dicto lacu diſtat. Hunc igitur Danubii fontem vidiſſe Tiberium, certum eſt. Nec te moveat, quod πηγὰς dicit Strabo, non πηγήν· ſic enim ſolent Græci pariter atque Latini auctores plurali numero etiam eorum amnium adpellare *fonteis* atque *ortus*, & conſimili modò ἐκβολὰς & *oſtia*, quos unum tantùm *fontem*, unumq; *oſtium* habere conſtat. Sed pauca hæc de vero Danubii fonte diſſeruiſſe ſufficiat.

Nunc ii dicantur amnes, qui per Germaniam, Vindeliciamque & Noricum in Danubium confluentes, memoriam in antiquorum ſcriptorum monimentis expreſſam habent. A Germanicâ ripâ tres memorantur ſine nominibus Ptolemæo, in deſcriptione Germaniæ Magnæ. eſſe eos, quorum primus in Sveviâ vulgò nunc dicitur *Bregenz*, apud opudum *Lauing*, alter *Nabe*, Bavariam ſuperiorem ſeu Transdanubianam ſecans, tertius in Moraviâ vulgò Germanis *March*, Slavis *Moráwá*; Germaniæ lib. III, cap. XXIX, docui. Priores duo nullum apud veteres auctores nomen habent: tertium Plinio atque Tacito dici MARUM, eodem loco, & poſteà cap. XXXI oſtenſum eſt.

Prope Nabi oſtium fluvius, qui vulgò nunc dicitur *Regen*, quamvis ab antiquis Romanorum auctoribus non memoretur, tamen jam tum apud Romanos nomen habuiſſe eum REGINI, *Caſtra Regina*, confluenti ejus in Danubii dextrâ ripâ oppoſita, diſertè teſtantur.

CUSUM in Quadis, Tacito annal. lib. II memoratum, nunc eſſe vulgò *die Wage* in Hungariâ, Germaniæ lib. III, cap. XXXI, docui.

GRANUA in iiſdem Quadis, Antonino imperatori in vitâ ejus memoratus, nunc nomen in eâdem Hungariâ retinet, vulgo *Grane* dictus. Hi igitur à lævâ ripâ Danubium petunt amnes.

A dextrâ ripâ primus eſt ILARGUS, vulgò nunc *Iler*, Sveviam ſecans, Tiberii olim victoriâ adversùs Vindelicos nobilitatus. Pedo Albinovanus, carmine ad Liviam:

Quòd ſpes implerunt maternaque vota Nerones:
Quòd pulſus toties hoſtis utroque duce.

Rhenus,

Rhenus, & Alpinæ valles, & ſangvine nigro
Decolor infectâ teſtis Ilargus aquâ.

Druſum & Tiberium fratres intelligit; qui Auguſti imperatoris auſpiciis Rhætiam, Vindelíciam & Noricum Pannoniamque debellaverunt. Vulgò variè dicti amnis vocabulum ſcriptum eſt in variis exemplaribus, *Itargus*, *Itargis*, & *Iturgus*, *Iturgis*. ex quibus doctiſſimi etiam viri fecerunt *Iſurgis*, & *Iſurgus*: eumque intelligi poëtæ amnem docuerunt, qui aliis auctoribus dicitur *Viſurgis*, vulgò nunc *Weſer*, oceanum Germanicum per medium Cauchorum litus petens. At, quæſo, quid poëtæ conjunctio fuit Viſurgis cum Alpinis vallibus? Apage ſis cum maximè ridiculâ iſtâ *ἀπτίᾳ*. Ego vocem variè vitiatam intrepidè corrigo in *Ilargus*: eſſeque eum amnem, qui nunc in Sveviâ dicitur *Iler*, audacter pronuntio. Vindelicos ſub Rhætorum vocabulo, ut in unâ provinciâ, Romanis fuiſſe comprehenſos, ſuprà cap. III docui. Hinc Dio, lib. LIV, Ῥαιτοὶ, inquit, *οἰκοῦντες μεταξὺ τοῦ τε Νωρικοῦ καὶ τῆς Γαλατίας, πρὸς ταῖς Ἄλπεσι ταῖς πρὸς τῇ Ἰταλίᾳ ταῖς Τριδεντίναις, τήν τε Γαλατίαν πρόσορον σφίσι πολλὰ κατέτρεχον, καὶ ἐκ τῆς Ἰταλίδος ἁρπαγὰς ἐποιοῦντο.* id eſt: *Rhæti inter Noricum & Galliam ad Alpeis Italiæ finitimas, quas Tridentinas nominant, ſedeis habent. hi vicinam Galliam frequenter populati, etiam ex Italiæ finibus prædas egerant*, Et mox: *Ἐσβαλόντες οὖν ἐς τὴν χώραν πολλαχόθεν ἅμα ἀμφότεροι ὅ τε Δροῦσος καὶ ὁ Τιβέριος, αὐτοί τε καὶ διὰ τῶν ὑποστρατήγων, καὶ ὅ γε Τιβέριος καὶ διὰ τῆς λίμνης πλοίοις κομισθεὶς, ἀπό τε τούτου κατέπληξαν αὐτοὺς, ὡς ἑκάστοις σφίσι συμμιγνύντες, τούς τε ἀεὶ ἐς χεῖρας ἀφικνουμένους, οὐ χαλεπῶς, ἅτε διεσπασμέναις ταῖς δυνάμεσι χρωμένους, κατειργάσαντο, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀσθενεστέρους τε ἐκ τούτου καὶ ἀθυμοτέρους γενομένους εἷλον.* hoc eſt: *Proinde Druſus atque Tiberius ſimul multis locis Rhætiam inrumpentes, cùm ipſi, tum legatorum operâ, Tiberius etiam per lacum navigiis ſubvectus, exterruerunt eâ re barbaros: diſſipatosque aggreſſi, haud difficulter multis levioribus prœliis diſperſas eorum copias deleverunt: reliquosque, infirmiores exinde ac animis collapſos, in ſuam poteſtatem redegerunt.* Dioni conſentiens Strabo, dicto lib. VII; Ἔστι δὲ, inquit, *πλησίον αὐτῆς ἥ τε τοῦ Ἴστρου πηγὴ, καὶ ἡ μεταξὺ ἀμφοῖν λίμνη, καὶ τὰ ἕλη τὰ ἐκ τοῦ Ῥήνου διαχεόμενα. ἔχει δ' ἡ λίμνη νῆσον, ᾗ ἐχρήσατο ὁρμητηρίῳ Τιβέριος, ναυμαχῶν πρὸς Οὐινδελικούς· ἡμερήσιον δὲ ἀπὸ τῆς λίμνης προελθὼν ὁδὸν Τιβέριος, εἶδε τὰς τοῦ Ἴστρου πηγάς.* id eſt: *Prope eam regionem ortus eſt Iſtri, & item Rheni, ac lacus inter horum fonteis ſitus, paludesque è Rheno effuſæ. Eſt autem inſula in lacu; quâ pro receptaculo uſus eſt Tiberius, navali pugnâ cum Vindelicis certans. Vnius diei iter à lacu progreſſus, fonteis Iſtri vidit.* Hic igitur eſt ille Albinovani *Rhenus*, per Rhætos, ut ſuprà cap. III oſtenſum, lacum inrumpens; hæ Alpinæ valles, ab iisdem Rhætis ac Vindelicis habitatæ; hic ille

—ſangvine nigro
Decolor infectâ teſtis Ilargus aquâ.
Quòd ſpes implêrant maternaque vota Nerones:
Quòd pulſus toties hoſtis utroque duce.

Sequitur hinc GUNTIA; vulgò nunc *Gunz*: à quo opidum ſeu caſtellum juxtà ſitum eodem nomine, ut ſuprà cap. IV oſtenſum, Antonino & Notitiæ imperii memoratur; & *Gontienſis Danubii tranſitus* Eumenio, in panegyrico, Conſtantio Cæſari dicto.

Proximus hinc, famæ jam multo celebrioris, LICUS, ſive LICHUS; vulgò nunc *Lech*. Ovidius, de Ponto, lib. I, eleg. VI:

Torquet enim fortuna parum, niſi Lichus in Hebrum
Confluat? & frondes Alpibus addat Athos?

De rebus difficillimis loquens, ſimilitudinem captat ex Licho Alpino amne in Thraciæ flumen Hebrum deducendo, & Atho, ejusdem Thraciæ monte, in Alpeis transponendo. In vulgatis exemplaribus id amnis nomen ſcribitur per *y* literam *Lychus*. at haud ignarus ego ſum, quàm curioſè Romani Græcam iſtam literam extra Græcas dictiones vitaverint. nihilque certius, quàm poſterioris ſæculi grammaticos, ut in innumeris aliis dictionibus, maximè verò propriis nominibus, in hoc quoque amnis vocabulo eam literam ſuppoſuiſſe: idque haud dubiè ex Ptolemæo; cui is amnis in deſcriptione Rhætiæ ac Vindeliciæ bis dicitur *Λυκίας ποταμὸς*, id eſt, *Lycias fluvius*. quod & ipſum vocabulum ille formavit ad ſimilitudinem nominis, quo complures Aſiæ amnes adpellantur.

tur, ſinguli Λύκος, *Lycus*. Sed Romanos Vindeliciæ *Licum* ſcripſiſſe per *i*, vel ex ipſo facilè probaverim Ptolemæo; cujus verba in Vindeliciæ deſcriptione hæc ſunt: Καὶ παρὰ τὸν Λυκίαν ποταμὸν Λικάτιοι· id eſt; *Et apud Lyciam amnem Licatii*. Ab amne, quem accolebant, dictos fuiſſe *Licatios*, quis dubitet? Cur igitur non Λυκάτιοι, *Lycatii*, ſcripſit? Rationem nullam aliam video, niſi quod Romani, à quibus id vocabuli ad Græcos pervênit, ſcribebant *Licatii*. Et ne ſuſpiceris, fuiſſe apud Ptolemæum eo in vocabulo ſcriptum *υ*. en Straboni quoque ſunt Λικάτιοι, bis eodem nomine perſcripti, lib. IV. & Plinio etiam *Licates*. Certum igitur eſt, optimè amnis nomen ſcribi LICUS & LICHUS: quod hodiéque dicitur *Lech*.

Infra Licum eſt ISARUS, ſive ISARGUS, vulgò *Iſer* dictus. Ab hoc Plinio dicuntur accolæ *Iſarci*; ut ſuprà cap. III docui. & Antonino tabulæque opidum *Iſariſca*; ut cap. IV oſtenſum. Dictus igitur fuit *Iſargus*, quemadmodùm *Ilargus*. Apud Strabonem, lib. IV, in deſcriptione Alpium, idem amnis adpellatur Ἴσαρος, ISARUS; quamquàm loco corruptiſſimo; ut alibi docebo.

In *Iſarum* confluit AMBRA, vulgò nunc *Amber*, Antonino ſæpius memoratus.

Sequitur hinc nobiliſſimus ÆNUS, vulgò hodiè *In*; præter Strabonem, Tacito quoque, hiſtoriar. III, Arriano in rebus Alexandri Magni, Ptolemæo in Rhætiæ ac Norici deſcriptione, Antonino, Tabulæ, & Notitiæ imperii celebratus. Non placet eorum judicium, qui ex unâ Notitiâ id amnis vocabulum malunt ſcribere per *œ* diphthongum, *Oenus*, quàm cum Tacito, Ptolemæo, & Antonino, *Aenus*. In tabulâ equidem eſt *Enus*; ut & apud Arrianum Ἔνος.

In *Aenum* à dextrâ ripâ confluit IOVAVUS, ſive IUVAVUS, vulgò nunc *Saltza* dictus; illo nomine tabulæ itinerariæ memoratus.

Sequitur inde amniculus ISIS, vulgò *Ips*: ad cujus confluentem in Danubium locus tabulæ vocatur *Ad pontem Iſis*.

Haud procul hoc eſt ARELAPES, ſive ARLAPES, vulgò nunc *Erlaph*. ad cujus confluentem opidum Ptolemæo ac tabulæ eſt *Arelape*, Antonino ac Notitiæ *Arlape*.

Hi igitur ſunt amnes, qui in Vindeliciâ ac Norico Danubio miſcentur. In eodem Norico, ſeu Alpibus Noricis oriuntur celebratiſſima flumina DRAVUS & SAVUS, vulgò *Draw* & *Saw*, longè extra Noricum in eumdem Danubium ſeſe evolventes.

Medium Noricum ſecat MURUS, ſive MURA, vulgò *Mure*. unde Ptolemæo ſuperioris Pannoniæ opidum Μουρόελα, *Muroela*: quod ex nomine ac ſitu interpretor celeberrimum nunc Stiriæ opidum *Grätz*.

Atque hæc ſunt, quæ de Vindeliciâ ac Norico, veteris Illyrici partibus, in præſens dicere habui. Plura de iis dici poſſe, haud neſcius ſum. verùm ego, quod promiſeram, πάρεργον ſatis abundéque perfeci.

FINIS.

INDEX

INDEX
RERVM & VERBORVM.

Primus numerus librum notat: hæc (:) interpunctio paginam; iſtæ (,|.) lineam; V, librum de Vindeliciâ & Norico.

ABiolica. II. 17:15
Abnoba mons. III. 220:14
Abnova mons. III. 220:53
Abodiacum. V. 16:30
Abrinca fluvius. II. 53:29. 203:2
Abudiacum. V. 16:30
Abuſena, ſive Abuſina. V. 18:12
Abuſenus, ſive Abuſinus fluvius. V. 18.14
Abuzacum. V. 16:15
Aciem ſtruendi modus. I. 380:16
Acies à tergo claudebatur curris. I. 383:44
Acies cuneis conſtruebatur. I. 381:10
Acmodæ inſulæ. III. 168:38
Acronius lacus. II. 198:40
Actania inſula. III. 97:2
Adamus Hebræorum, idem qui Mannus Germanorum. I. 83:25
Adad Aſſyriorum deus quis. I. 220:24
Ad Ænum. V. 17:19
Ad duodecimum, locus Bataviæ. II. 183:12
Adelingi qui. I. 127:20
Ad Flexum. V. 20:44
Adgandeſtrius, Cattorum princeps. I. 320:16
Ad Lunam. V. 19:3
Ad Novas, locus Vindeliciæ. V. 16:24
Ad pontem Iſis. V. 23:34
Ad Pontem Muri. V. 30:36
Adrana fluvius. III. 227:9
Ad Statuas. V. 20:42
Ad triceſimum. V. 31:48
Aduatici. II. 106:40
Aduatuca. II. 69:48. 71:14
Adulteriorum pœna. I. 334:19
Ad viceſimum, locus. V. 27:14
Æmodæ inſulæ. III. 169:2
Æmonia. V. 32:5
Æni pons. V 17:20
Æquinoctium, locus. V. 22:6
Æſtar, Germanorum dea. I. 237:20
Æſtii. III. 188:30
Æſtuaria inter litus & inſulas Cauchorum, & Friſiorum. III. 64:50
Ætas militaris. I. 370:50
Ætatem militarem probandi ritus. I. 371:32
Agaunum. II. 27:4
Agger coërcendo Rheno à Druſo factus. II. 147:12.
Agriculturam negligenter exercebant Germani. I. 163:18
Agrippina colonia. II. 80:15
Agrippinenſes. II. 80:8
Agros quotannis Germani mutabãt. I. 108:3
Agrorũ apud German. diviſio annua. I. 113:1
Aguntum. V. 31:55
Aiſti. III. 193:13
Ala nova. V. 22:10
Alauni. V. 19:47
Albiniana caſtra. II. 183.28
Albici Galliæ populi unde dicti. V. 6:37
Albis fluvii fons. III. 109:22. 227:11
Albus color omnib. ſacris adhibebatur apud omneis genteis. I. 291:31. 293:40
Alces animal. III. 217:36
Alcimoënnis ſive Samulocenis, nunc Vlm. III. 13:53
Alemanni unde dicti. I. 68:11
Alemanniæ finis trans Mœnum Lona amnis. III. 11:41
Alemannorum ſedes, origo, nominis ratio. III. 8:3. 9:11
Alicanum. V. 27:6
Aliſo & Eliſo caſtellũ, nunc Elſen. III. 33:3.
Aliſo & Eliſo fl. III. 34:10. 226:21
Aliſontia fluvius. II. 204:21
Alociæ inſulæ. III. 170:51
Aloides qui. I. 253:11
Alpes. V. 31:15
Alpes ad Maſſiliam uſq; extendũtur. V. 6:42
Alpes Baſtarnicæ. III. 185:49
Alpes Celticum vocabulum, quid. I. 71:46
Alpes, falsò antiquiſsimis ſcriptoribus Riphæi montes dicti. I. 14:3
Alpes, Græcis Ἄλπια, & Ἄλβια: ipſis incolis, Alpen, & Alben. I. 14:38
Alpes montes trans Danubiũ in Germaniâ. III. 221:25
Alpini populi omnes quondam dicti Tauriſci. V. 4:40
Alpinorum lingva eadem quæ Germanica. I. 50:22. 55:3
Alta ripa. II. 45.46
Amadox lacus. III. 182:47
Amagetobriga. II. 31:14
Amalchium mare. III. 152:28
Amaſia opidum. III. [illegible]
Amaſius fluvius. III, 226:43
Ambachte, ſive Ambechte quid. I. 68:29 114:10
Ambactorum conditio. I. 330:41
Ambactus quid. I. 68:16
Ambaſcia quid ſit. I. 68:37
Ambaſciatores quid. I. 68:46
Ambiani. II. 116:40
Ambiatinus vicus. II. 60:35
Ambiativus vicus. II. 60:47

Ambidrani. V. *19:47*

Ambilici. V. *19:47*

Ambiorix, Eburonum rex. I. *315:51*

Ambiſontii. V. *19:47*

Ambivariti. II. *74:36*

Ambra. V. *17:12*

Ambrones Helvetica natio. II. *12:1. 13:41. 17:17.* unde dicti *14:1*

Amicitias ſanctiſsimè coluêre Germani I. *172:5*

Amiſia fluvius. III. *226:37*

Amiſia opidum. III. *75:5*

Amiſſa opidum. III. *75:49*

Andethannalis vicus. II. *65:7*

Angelorum creationem noverunt gentes I. *252:18*

Angelorū lapſum noverunt gentes. I. *253:9*

Anglevarii, iidem Angrevarii, & Angrivarii. III. *51:11*

Angli. III. *104:17. 105:39*

Ango Francicus quid. I. *356:30*

Angrivariorum ſedes. III. *49:7*

Animæ immortalitatem ſciverunt cum reliquis gentibus Celtæ. I. *263:4*

Ann. initium quod fecerint Celtæ. I. *280:5*

Anni ſpatia tria tantùm habuère Celtæ & Ægyptii. *279:22*

Anſibarii, iidem Amſibarii, Anſivarii, Ampſivarii. III. *53:40*

Antennacum. II. *61:9*

Antonacum. II. *61:7*

Anus fluvus. V. *31:24*

Autunnacum. II. *61:5*

Aquæ Pannonicæ. V. *26:39*

Aquæ Helvetiæ. II. *18. 50*

Aquæ Mattiacæ, nūc Wysbaden. III. *29:14*

Aquileja Carnorum. V. *31:46*

Aquileja, Vindeliciæ locus. V. *19:3*

Aquitania. II. *3:32, 38*

Arabo caſtellum. V. *20:37*

Arabo fluvius. V. *20:27*

Aræ Flaviæ, nunc Aurach. III. *14:16*

Aræ ex viridi ceſpite, omnibus quondam gentibus. I. *293*

Aranatium. II. *172:47*

Ara Vbiorum; quæ poſteà Bonna. II. *80:50*

Arbor felix. II. *19:18*

Arboribus conſecratis venerationem adhibebant Celtæ. I. *282:18*

Arcus quorūdā Germanor. quales. I. *361:30*

Arduenæ ſilvæ deſcriptio. II. *190:30*

Arelape. V. *23:24*

Arelapes, ſive Arlapes fluvius. V. *36:27*

Arenacum. II. *171:13. 172. 46*

Arenatium. II. *172:46*

Argenti venas in Germaniâ primus Romanorū inveſtigavit Curtius Rufus. III. *23:54*

Argentoratum. II. *39:16*

Argentovaria. II. *31:36*

Arialbinum. II. *21:34*

Arimanius Perſarum, quis. I. *253:10*

Arimaſporum ſitus. I. *11:30. 12. 36*

Arioviſti pugna cum Cæſare ubi. II. *31:3*

Arioviſtus quâ lingvâ uſus. I. *53:4*

Ariſtocraticam reipublicæ adminiſtrationē unde Galli habuerunt. I. *317:23*

Arlape. V. *23:19*

Arma tractare à primâ pueritià diſcebant Germani. I. *188:9*

Armalauſi. III. *112:35*

Armamentarium. II. *184:16*

Armilla, Celticum vocabulum. I. *70:55*

Armillis exornati Germani. I. *144:37*

Arminii, Cheruſcorum ducis, elogiū & propinqui. III. *80:45* (*3?9:35*

Arminius, Cheruſcorum princeps. I. *316:11.*

Arminius regnū adfectās. I. *326:45.*

Armorici Galli, qui. I. *33:36* (*336. 27*

Armorum Germanis perpetua geſtatio. I.

Armorū varia genera. I. *338:25*

Arpus, Chattorum princeps. I. *320. 16*

Arrabo fluvius. V. *20:27*

Artobriga. V. *28:55*

Arymphæi I. *13:7*

Aſchenaz omnium Celtarum pater, & primus conditor. I. *41:3. 47:50*

Aſchenazis ſedes. I. *47:50*

Aſciburgius mons. III. *124:50. 223:16*

Aſciburgium. II. *91:54*

Aſiæ populi molles, & regibus ſuis ſervitiorum modo ſubjecti. I. *315:25*

Aſinius Quadratus Germaniæ deſcriptor. I. *3:21.* III. *9:40*

Aſtaroth dea. I. *235:23*

Aſtarte dea. I. *235:21*

Aſtingi. III. *135:28*

Aſtrologia Celtarum. I. *274:10*

Atargatis dea. I. *236:3*

Atheiſmus ubique frequens. I. *310:50*

Atrebates. II. *120:5* (I. *294:7*

Atri coloris victimæ dæmoni mactabantur.

Atuaca. II. *70:16. 106:23*

Atuatici. II. *107:7*

Atuatuca. II. *69:48. 71:14. 106:23*

Atuatucum. II. *106:23*

Aventicum. II. *14:18*

Augurandi Celtæ peritiſsimi. I. *309:10*

Augurandi modus. I. *309:30*

Auguſta, cognomentum coloniarum Romanarum. V. *13:44*

Auguſta, ſive Auguſtana caſtra. V. *19:11*

Auguſta Rauracorum. II. *21:10*

Auguſta Treverorum. II. *55:53*

Auguſta Veromanduorum. I. *115:37*

Auguſta Vindelicorum. V. *13:43*

Avium pennæ noctu lucentes. III. *218:40*

Aunoba mons. III. *220:2*

Avodiacum. V. *16:15*

Auſana. II. *65:52*

Auſava. II. *65:52.* (*307. 42*

Auſpiciis uſæ quondam omnes gentes. I

Auſpiciorum origo. I. *308:9*

Auſtrania inſula. III. *97:4.*

B.

BAcenis ſilva, nunc der Harz. III. *17:28*

Badacum. V. *28:48*

Baduhenna dea quæ. I. *222:14*

Baduhennæ lucus. III. *71:36 214:26*

Bæmi. III. 116:46
Bagacum. II. 110:49
Bahal idem qui Belus. I. 305:29
Bajoarii, ſive Bajovarii. V. 13:21
Bajobarii Baibari, Baivarii. V. 13:21
Bajuvarii, Bavari. V. 13:21
Baltei Germanorum. I. 351:6
Baltia inſula. III. 157:28. 160:35
Balticum mare. III. 157:9
Barbarum cultus. I. 131:45
Barbatus quid. II. 46:33
Bardi, Celtarum poëtæ. I. 199:13
Bärenhäuter quid. I. 147:14
Barritus quid. I. 186:31
Baſilia inſula. III. 157:29. 160:35
Baſilia opidum. II. 21:46. unde dictum. 22:10
Baſtarnæ. III. 179:27. 182:32. 211:53
Batava caſtra. V. 18:46
Batavi. II. 139:30
Batavia. II. 140:23
Batavi reges non habuêre ſub Romanis. I. 324:40
Batavi pars Galliæ. II. 165:35
Batavis quale reipublicæ fuerit genus. I. 317:7
Batavoburgium. II. 170:25
Batavodurum. II. 171:11
Batavorum agri extra inſulam. II. 154:45
Batavorum equitum præſtantia. I. 32:20
Batavorum inſulæ deſcriptio. II. 139:30. 144:7
Batavorum libertas olim ſub Romanis qualis. I. 324:5
Batavorum opida & caſtella. II. 169:29
Batua. II. 140:39
Baudobrica. II. 58:8
Bautobriga. II. 58:8
Beccum, Celticum vocabulum. I. 71:34
Bedaium. V. 28:48
Beda vicus. II. 65:45
Belgæ Germani qui. II. 4:45
Belgica, opidum. II. 86:39
Belgica Prima & Secunda. II. 190:9
Belgica unde dicta. II. 8:52. 10:47
Belginum. II. 62:19
Belgiū Bellovacorū ſedes. II. 5:51. ubi. 6:11
Belgium non eſt Belgica. II. 5:4
Bellicæ fortitudinis dignitas, & honor. I. 336:52
Bellicæ virtuti, & nobilitati primus honor. I. 157:50
Bellicoſiſsimus quisque nobiliſsimus apud Germanos. I. 123:20
Bellicoſitas quare optima atque unica virtus. I. 123:21
Bellorum amor atque ſtudium Germanis ſummum. I. 335:20
Bellum decernendi modus. I. 365:25
Berna, Celticum vocabulum. I. 70:44
Bergi. III. 159:40
Bergomum quid. I. 67:15
Berguſia quid. I. 67:13. 68:4
Beroſus falſus Annii Viterbienſis. I. 38:14
Betaſii. II. 106:40
Bethaſii. II. 106:40
Bidaium. V. 28:47
Bingium. II. 57:4
Biriciana. V. 18.8
Biſon quid. I. 67:54. III 217:41
Biſula fluvius. III. 229:26
Blariacum. II. 77:34
Bodencus, Celticum vocabulum. I. 72:6
Bodincus, Celticum vocabulum. I. 72:9
Bodobriga. II. 58:7
Boji, Bojohæmi incolæ. III. 114:10
Boji Bojohæmo à Marcomannis pulſi quò conceſſerint. III. 118:5
Boji in Vindeliciâ unde. V. 12:19
Bojoarii, ſive Bojovarii. V. 13:20
Bojocalus Anſibariorum dux. I. 323:5
Bojodurum. V. 24:16
Bojohæmum. III. 114:10.
Bojohæmi incolæ quondam Marcomanni, Seduſii, Harudes. III. 6:7
Bojorum deſerta. V. 27:18
Boledurum. V. 24:25
Bolodurum. V. 24:25
Bonconica. II. 47:12
Bononia Morinorum. II. 123:11
Bonna. II. 80:53
Borani. III. 187:39
Borbetomagus. II. 46:47
Boreæ venti habitacula cur in Thraciâ ſtatuantur ab antiquis. I. 15:21
Borgetomagus. II. 46:48
Bormitomagus. II. 46:48
Borthariii, iidem qui Bructeri III. 48:30
Boructuarii, iidem qui Bructeri. III. 48:28
Boryſthenes amnis. III. 182:50
Braccæ, Celticum vocabulum. I. 70:3
Braccæ, ſeu Bracchæ quid. I. 140:45
Bramagus. II. 16:46
Brachmanes Indorum quid. I. 193. 40
Bratuſpantium. II. 7:17
Bregetio. V. 20:38
Breucomagus. II. 42:1
Breuni. V. 10.46
Brianni. II. 121:19
Briareus, quis. I. 253:10
Bricteri, iidem qui Bructeri. III. 48:28
Briga, & Briva quid. I. 62:17. 67.50
Brigantii populi. V. 12:11
Brigantinus lacus. II. 128:46
Brigantium Pannoniorum. V. 20:38
Brigantium Vindelicorum. V. 11:51. 14:42
Brigetio. V. 20:38
Brigobanna, nunc Beyern. III. 14:12
Briſigavi, nunc Briſgäwer. III. 15:40
Briſigavia, nunc Briſgaw. III. 15:40
Britanni, ſive Britones, unde dicti. I. 79:35
Britanni Celtarum quondā pars. I. 27:25
Britanni inter Scythas à vetuſtiſsimis Græcorum computati. I. 23:42
Britanniæ inſulæ ſitus ex erroneâ veterum Romanorum Græcorumque opinione. II. 129:17

Britannica lingva eadem quæ Gallica & Germanica. I. 50:47
Britannicæ inſulæ, quondam Caſsiterides. I. 25:25, & 34. 27:49
Brittenburg. II. 175:34
Brittia. II. 177:10
Brocomagus. II. 42:2
Bromagus. II. 16:50
Bruchi, Celticum vocabulum. I. 70:3
Bructerorum alii Majores, alii Minores. III. 48:45
Bructerorum ſedes. III. 46:50. 47:16
Bructuri, iidem qui Bructeri. III. 47:50. 48:27
Bucinobantes. III. 29.19
Budoris, nunc Buriach. III. 16.36
Buges amnis. III. 182:50
Bulanes. III. 187:40
Bulga, Celticum vocabulum. I. 70:11
Burchana inſula. III. 66:4
Burg, Germanica vox quid ſignificet. I. 110:40
Burgar & burger, quid. I. 111, 45: 128:4
Burginatium. II. 183:2
Burgiones. III. 186:22
Burgundiones, qui & Burgundii. III. 145:35
Burii. III. 126:6, 31.
Burungum. II. 83. 52

C.

CÆſar in commentariis ſuis creberrimos commiſit errores. I. 34:46
Cæſar quibus locis ad Britanniam adpulſus. II. 124:26
Cæreſi. II, 67:40. 71:32
Cæſia ſilva. III. 35:32. 214:23
Cæſorum capita victores haſtis præfigebāt, equorumque collis adpendebāt. I. 392:35
Caletorum ſedes. II. 6. 30
Caliſia. III. 126:43
Calo. II. 91:46
Camaracum. II. 112:45
Cambes. II. 31:21
Cambidunum. V. 15:1
Cambodunum. V. 15:1
Campodunum. V. 12:16. 14:54
Campſani. III. 77:10
Candidus color omnibus ſacris interveniebat apud omneis gētes. I. 291:31. 293.40
Caninefates. II. 154:45. 156:35
Caninefates pars Galliæ. II. 165:35
Caninefatum opida. II. 169:29
Cantium Britanniæ promontoriū. II. 125:2
Captivis quid factum. I. 393:23
Caracates, vitiatum vocabulum II. 42. 27
Caracotinum. II. 119. 25
Carambuce inſula, nunc Nova zēbla. I. 13:50
Carambucis fluvius. I. 13:4, 42
Carini. III. 141:49. 145. 19
Carminibus omnia olim comprehenſa erāt, quæ memoriæ mandabantur. I. 205:40
Carni populi falsò à Bodino in Germaniâ nominati. I. 36:6
Carnotum. V. 21:53
Carnuntum. V. 20:54
Carnutum. V. 21:53
Carnûs. V. 21:48
Carnutum ſedes. II. 6. 18
Carpatici montes. I. 95:13
Carpi. III. 186:41
Carpiani. III. 186:38
Carrodunum Baſtarnarum. III. 188:7
Cartris Cimbrorum peninſula. III. 98:6
Carvo. II. 185:48
Caſsis. I. 340:19
Caſsiterides inſulæ, eædem & Britannicæ I. 25:25, 34
Caſsiterides inſulæ aliæ prope Hiſpaniam. I. 25:29. 27:49
Caſpingium. II. 186. 22
Caſpium mare falsò veteres exiſtimarūt eſſe ſinū oceani ſeptētrionalis. I. 19:15. 20:27
Caſtellū Batavorū, locus Vindeliciæ. V. 18:42
Caſtellum Chattorum, nūc Caſſel. III. 22:10
Caſtellum Druſi apud Rhenum in Tauno monte. III. 27:30
Caſtellum Menapiorum. II. 77:7
Caſtellum Morinorum. II. 131:32
Caſtellum Trajani apud Rhenum. III. 27:42
Caſtor & Pollux dii. I. 249:15
Caſtoris ac Pollucis lucus. III. 216:21
Caſtra Herculis. II. 185. 54
Cateja. I. 360:4
Cathulci, qui & Cathulcones. III. 77. 10
Catti, Cæſari dicti peculiari vocabulo Svevi. III. 16:45
Catti, iidem & Chatti, Hatti, & Chaſsi, Haſſi. III. 21:39
Cattorum fines. III. 21:6
Cattuarii, iidem Chattuarii, *Chaſuarii*, & Chaſſuarii. III. 53:1
Cauchi: III. 72. 16
Cauchi falsò à Cauconibus derivati. I. 37:51
Cauchorum nulli ad oſtia vel in inſulis Rheni. III. 56:46
Cauci. III. 72:16
Caviones. III. 104:17. 105:30
Celemantia. III. 124. 19
Celeuſum. V. 18:19.
Celia. I. 152:27
Celius mons. V. 15:27
Celta, primus Celtarum parens, idem qui Aſchenazes. I. 76:1
Celtæ Aſchenazis poſteri. I. 47:50
Celtæ promiſcuè ſemper adpellati fuerunt Germani & Galli. I. 28:1
Celtæ qui dicātur Cæſari; & an rectè. I. 33:30
Celtæ qui vocati Auguſto. I. 34:1
Celtæ unde dicti. I. 70:10
Celtarum nomen eſt Celticum. I. 72:40
Celtarum ſitus. I. 14:35
Celtarum vocabulum antiquiſsimis Græcorum latè ſumtum. I. 22:9
Celtas omnes antiquiſsimi adpellarunt Hyperboreos. I. 14:35
Celtiberi qui, & unde dicti. I. 25:8. 26:6, 21
Celtiberorum vocabulum vetuſtiſsimis Græcorum latè ſumtum. I. 22:18
Celticæ lingvæ origo, & antiquitas. I. 72:51

Celticam

Celticam adpellarunt veteres omnem Europam. I. 24:14
Celticæ gentis nationes fuêre v, Illyrii, Germani, Galli, Britanni, Hiſpani. I. 24:20
Celticum frigus. I. 99:28
Celtoſcytharum vocabulũ vetuſtiſsimis Græcorum latè ſumtum. I. 22:10. 24:4
Cempſi, Hiſpaniæ populi. I. 76:39
Cenebum. II. 95:24
Céten, Centgrave, Cẽrgerichte, quid. I. 114:7
Centrones. II. 113:40
Ceres dea. I. 238:15
Ceria. I. 152:27
Cervifia. I. 152:27
Cetius mons. V. 23:1
Chaluſus fluvius. III. 228:19
Chamavorum ſedes. III. 49:7. 51:14, 28
Chaſſuarii: iidem Chaſuari, Chattuarii, & Cattuarii. III. 53:1
Chaſuari, iidem Chaſſuari, Chattuarii, & Cattuarii. III. 53:1
Chaſſauriorum ſedes. III. 53:20
Chatti, Cæſari dicti peculiari vocabulo Suevi. III. 16:45
Chattorum fines. III. 21, 6
Chattuarii, iidem Cattuarii, Chaſſuari, & Chaſuari. III 53:1
Chauci. III. 72:16
Cheruſci. III. 77:10
Cheruſcorum ducum conſangvinitas. III 81:1
Cheſinus fluvius. III. 230:13
Chronus fluvius. III. 229:52
Cibum capiendi modus. I. 154:35
Cimbri. III. 89:53 (dicti. I. 24:10
Cimbri apud Plutarchum cur Celtoſcythæ
Cimbri falsò à Cimmeriis derivati. I. 37:51
Cimbri numquàm in Hiſpaniâ. I. 93:51
Cimbrico bello Germanorum arma primum Romanis cognita. I. 315:10
Cimbricum bellum. II. 12:1
Cimbrorum promontorium. III. 94:25
Cimbrorũ vocabulum falsò univerſis Germanis, Gallis & Britanis tributũ. I. 39:14
Cimmerii non fuêre Germani. I. 36:40
Citra & ultra Danubium quæ dicantur hoc in opere. I. 9:8
Citra & ultra Rhenum quæ dicantur hoc in opere. I. 9:8
Civilis, regiâ apud Batavos ſtirpe ortus. I. 316:31
Civitas nova. III. 184:46.
Civitas quid. II. 5:41.
Clarenna, nunc Rain. III. 14:3. V. 18:6
Claſsicus Trevir. I. 316:27. 323:35
Clavâ pugnare, antiquiſsimus mos. I. 360.10
Claudia, ſive Claudivium. V. 31:31.
Clementes Germani in ſupplices. I. 170:48
Clepidava. III. 188:11
Clientelæ origo. I. 331:17
Clientelæ Germanis & reliquis Celtis. I. 327:45
Clientum apud Germanos cõditio. I. 331:5
Clylipenus ſinus. III, 156:33
Codan, Germanorum deus. I. 224:50
Codanonia inſula. I. 224:51
Codanium. III. 141:16
Codânus ſinus. III. 151:18. 155:33
Cœlius mons. V. 15:31
Cœlum Germaniæ quale. I. 98:40
Cognationum obſervantia apud Germanos. I. 188:19
Colatio. V. 30:28
Colles arenarii in Cauchorum, Friſiorum, Batavorum litore, jam inde ab antiquiſsimis temporibus. III. 65:27
Colonia Agrippinenſis. II. 80:4
Colonia Trajana Vlpia. II. 92:34. 93:13
Coloniarum deducendarũ cauſa. V. 14:20
Coloſsis ingentibus quondam utebantur ad cremandas victimas. I. 293:37
Coloſſorum origo, & uſus. I. 304:54
Comagena. V. 23:5
Comari, Aſiæ populi, Gomeri poſteri. I. 44:14
Comitalis dignitatis origo. I. 375:2
Comites ducum exercitus. I. 373:10
Commercia Germanis olim quæ. I. 164:4
Comminus telo pugnare quid. I. 353:5
Concilia Germanorum. I. 331:50
Concilium armatum apud Celtas quid. I. 317:47. 366:22
Concordia II. 42:46
Condruſi. II. 68:40. 71:31
Confluentes Moſellæ, opidum. II. 58:16
Congelatum mare. I. 12:30
Conjugia Germanorum. I. 179:5
Conſuanetes. V. 10.46
Conſultatio Germanis & aliis gentibus ad pocula. I. 332:17
Contienſis tranſitus. V. 15:46
Conventus Germanorum. I. 332:5
Convivandi modus. I. 157:3
Corbulonis foſſa. II. 148:33
Coriovallium. II. 97:24
Cortoriacum. II. 132:18
Cotini. III. 125.50
Cottus, quis. I. 253:11.
Coveliacæ. V. 16:38
Cratinum. II. 119:52
Cremandi mortuos ritus. I. 395:9
Crinium cultus feminis apud Germanos. I. 146:4. 129:41
Criſtæ galearum. I. 343:30
Criſtarum in galeis origo. I. 344:7
Cronium mare. III. 152:32
Cruci ſuffigebant captivos Celtæ. I. 305:38
Cruptoricis villa. III. 71:40
Cubitus humi Germanis. I. 146:45
Cuculli. V. 31:12
Cucullus, Celticum vocabulum. I. 70:8
Cugerni. II. 87:30
Cuneus quid. I. 381:1
Cultus corporum. I. 129:20
Currus falcati in pugnis. I. 362:1
Curtis, quid. I. 112:25
Curtius Rufus, proconſul Germaniæ. III 24:40

Cuſus amnis. III. 121:22
Cyneſii, ſive Cynetæ, Hiſpaniæ populi. I. 76:34

D.

DAci iidem & Getæ. I. 14:55
Dæmonem malum veneratæ ſunt quondam omnes gentes. I. 262. 15
Damaſia, Vindelicorum caput, poſteà Auguſta Vindelicorum dicta. V. 14:14
Dan, Germanorum deus. I. 224:46
Dani unde dicti. I. 224:48. III. 140:25. 169:40.
Danium. III. 141:15
Danubii deſcriptio. V. 32:26
Danubium flumen, Germaniæ terminus meridionalis. I. 96:37
Danzig opidum unde dictum. I. 225:2. III. 140:25
Darantaſia. II. 15:22.
Dearum omnium numina ac nomina ad unam ſpectant lunam. 229:50
Decem pagi, locus. II. 34:19
Defunctorum laudes canebantur ad funera. I. 399:29
Delictorum pœnæ. I. 334:1
Democraticæ apud Germanos reſpublicæ cum principatu. I. 315:4
Deorum gentilium adpellationes omneis ad unum verum Deum ſpectant. I. 218:10
Deorum veneratio omnibus ſemper fuit gentibus. I. 189:45. 192:15
Deorum venerationem Germani unde habuerint. I. 191:33
Deorum cultus Germanis jam inde à primordio gentis. I. 189:20
Deos habuere Germani eoſdem, quos aliæ omnes gentes. I. 190:23.
Deos unos eoſdem omnes veneratæ ſunt gentes. I. 217:1
Dercero dea. I. 235:55
Devona, Celticum vocabulum. I. 71:27
Deucalion, quis. I. 272:4
Deum verum in trinitate coluerunt Germani ſub Solis, Lunæ, & Ignis numinibus. I. 244. 15
Deuringi, III. 104:17. 105:4
Deus idem quod θεός, & Ζεύς. I. 223. 40
Deutſch vocabulum unde dictum. I. 80. 20.
Diana dea. I. 238. 50
Dies unde dictus. I. 224:33
Dieſpiter quis. I. 224:4
Diluvii notitiam habuiſſe genteis. I. 270. 48. 273:4
Diſciplinæ militaris Germani olim ignari. I. 337:13.
Diſciplinam militarem didicêre Germani à Romanis. I. 338:3
Dis pater, quis. I. 224:3
Divinationibus uſæ quondam omnes gentes. I. 307:42
Divinationum varia genera apud Celtas. I. 310:18
Divites unde dicti. I. 216:3
Divitiis effeminantur animi. I. 161:43
Divodurum. II. 33:34
Dos matrimonii apud Germanos. I. 181:7
Drachonus fluvius. II. 204:23
Drahonus fluvius. II. 204:24
Dravus fluvius. V. 36:31
Druidæ Celtarum quid. I. 193:40. 198:8
Druidarum varia genera. I. 198:10
Druidum diſciplina. I. 204:3
Druſi monumentum apud Magontiacum & Aliſonem caſtellum. II. 50:20
Druſi pons. V. 16:46
Druſomagus. V. 16:47
Dubis fl. hodiè Doux. II. 11:20
Ducalis dignitatis origo. I. 375:2
Ducem belli eligendi modus. I. 366:41. 267:22
Ducis belli auctoritas & munus. I. 369:36:385:7. 389:1
Dulgibinorum ſedes. III. 52:10
Dulgumnii iidem qui Dulgibini. III. 52:24
Dumniſſus. II. 61:52
Dumnus. II. 61:48
Duitſch vocabulum unde dictum, .80:20
Dun quid. I. 65:50
Durocaſsii. II. 119:47
Duronum. II. 116:32

E

EBrietas Germanorum & omnium orbis gentium. I. 175:45
Eburodunum. II. 17:12
Eburodunum Quadorum. III. 124:8
Eburones. II. 67:40
Eburum. III. 124:15
Edelingi qui. I. 127:20
Educatio liberorum apud Germanos. I. 186:31. 187:23
Egorigium. II. 65:54
Electrides inſulæ. III. 158:42. 20:14
Electrum Gothones in Pannoniam detulerunt quondam. I. 5:1
Electrum per Romanos à Pruſsico litore petitum. I. 4:52
Elegium. V. 24:10
Eliſo & Aliſo caſtellum, nunc Elſen. III. 33:3
Elixona inſula. III. 158:30. 203:40
Elſatia unde dicta. II. 39:15
Eminus telo pugnare quid. I. 353:5
Enceladus, quis. I. 253:11
Epoiſsius vicus. II. 64:55
Eporedia, Salaſſorum opidum, unde dictum. I. 70:28
Eporedorix nomen viri, quid. I. 70:30
Epuſſus vicus. II. 65:3
Eſco. V. 16:27
Equeſtris colonia. II. 15:12

Equi

Equi quondam Germanorum parvi atque deformes. I. 363: 8
Equitandi apud Germanos modus. I. 363: 2
Equitatus in acie quo ordine locatus. I. 382: 40
Equorum præſagia. I. 309: 49
Eractum. III. 188: 16
Ernolatia. V. 30: 54
Erichus deus Germanorum. I. 242: 53
Eridanus fluvius. III. 137: 7, 39.
Eſtar, Germanorum dea. I 237: 20
Eſtiones. V. 12: 15
Erubris fluvius. II. 204: 25
Eudoſes. III. 104: 17. 107: 7
Europa Iapheti portio. I. 42: 4.
Europæ termini. I. 10: 2

F

Fabiramum. III. 74: 30
Faneſii. III. 204: 9
Fanum Martis. II. 113: 20
Febiana caſtra. V. 19: 32
Feminæ cum armis ponè aciem in carris locatæ. I. 384: 11
Feminæ etiam agebant nudæ. I. 145: 30
Fenni, qui & Finni. III. 201: 37
Ferarum ora pro galeis omnibus gentibus. I. 341: 7
Feſti dies ad ſacrificia acti. I. 306: 45
Fidei tenaciſſimi Germani. I. 169: 37
Finem hujus mundi ſciviſſe genteis. I. 273: 25
Finni, qui & Fenni. III. 201: 37
Finnia, antiquitus pars Germaniæ. I. 95: 17
Finningia. III. 156: 2. 157: 28. 161: 38. 201: 49
Firæſi. III. 174: 48
Flavius, Cheruſcus Arminii frater. III. 81: 20
Flavius, Cheruſcorum princeps. I. 316: 10.
Fletio Batavorum. II. 186: 37
Fletio Friſiorum. II. 183: 17
Fletio lacus & inſula. III. 68: 10, 44
Flevi lacus deſcriptio. III. 58: 40
Flevium Batavorum. II. 186: 33
Flevum caſtellum in Friſiis. III. 67: 14
Flevum Rheni oſtium. III. 59: 6
Flevus lacus. III. 68: 9
Flexum, locus. V. 20: 44
Flumina Germaniæ Transrhenanæ. III. 224: 50
Fœdera Germanorum. I. 327: 45
Fœderum genera. I. 328: 41
Fœdifragi Germani quondam quare. I. 170: 27
Fontibus conſecratis venerationem adhibebant Celtæ. I. 282: 18. 286: 1, 42
Forum Adriani. II. 186: 27
Forum Seguſianorum. II. 30: 5
Forum Tiberii. II. 19: 14
Fortiſſimo cuique optimæ ciborum portiones dabantur. I. 158: 1
Fortitudinis bellicæ dignitas & honor. I. 336: 52
Förſt quid. I. 319: 14
Foſi. III. 87: 5
Foſſa Druſiana. III. 61: 4
Framea Germanorum quid. I. 353: 8, 32
Franci. III. 82: 7
Franci à Sigambris non orti. I. 38: 10
Francia. III. 82: 7
Frea, Germanorum dea. I. 237: 28
Freti Gallici ſeu Britannici intervallum. II. 124: 7. 127: 48
Fria, Germanorum dea. I. 237: 34
Frilazzi qui. I. 128: 50
Frilingi qui. I. 128: 1
Friſiabonum vocabulũ falſum apud Plinium. III. 57: 29
Friſii, iidem Friſiones, Friſæones, Friſævones, & Friſones. III. 58: 20
Friſii falsò à Phrygibus derivati. I. 37: 51
Friſiorum alii Majores, alii Minores. III. 55: 45. 56: 20
Friſiorum deſcriptio. III. 55: 34
Friſiorum inſularum deſcriptio. III. 58: 40
Funerandi ritus. I. 393: 50
Funeri maritorum uxores quoque juxta rogum interfectæ adjiciebantur. & item ſervi, & equi, & canes, & quæcumque cara. I. 395: 36, 50. 396: 20
Fürſt vocabulum quid. I. 319: 14

G

Gabreta ſilva. III. 113: 29. 214: 45
Gabromagum. V. 30: 46
Gäw, quid. I. 113: 27
Gæſatæ qui & unde dicti. I. 69: 6
Gæſati Galli unde dicti. I. 354: 26
Gæſum, telum miſſile. I. 354: 45
Γαλάτας Diodorus adpellavit Germanos ſimul & Gallos. I. 24: 24
Galatarum in Aſia lingva. I. 53: 22
Galea. I. 340: 18. unde dicta. 342: 37
Galli decumates agros in Germania exercentes, qui Alemanni dicti. III. 8: 3
Galli Germanis omnibus morum partibus ſimiles. I. 103: 33
Galli Græcorum Maſſilienſium moribus corrupti. I. 317: 39
Galli Græcos à Maſſilienſibus didicere mores. I. 114: 42
Galli inter Scythas à vetuſtiſſimis Græcorum computati. I. 23: 32
Galli unde dicti. I. 35: 30
Galli, unde, quando, & quibus ſic dicti. I. 77: 40
Gallia Belgica. II. 3. 37
Gallia Braccata, quæ & Narbonenſis. II. 3. 21
Gallia Celtica. II. 3. 38
Gallia Citerior, quæ & Ciſalpina, & Italica & Togata. II. 3. 18
Gallia Comata. II. 3, 21
Gallia Narbonenſis, quæ & Braccata. II. 3, 21
Gallia Transalpina, quæ & Vlterior. II. 3, 18
Gallica lingva eadem olim, quæ Germanica. I. 49: 51
Galliæ opida, ſuæ quodque gentis capita, abjecto antiquo ac proprio vocabulo, poſteà gentis nomine adpellata fuere. II. 34: 5

Galliæ Transalpinæ varia diſtinctio. II. *3:36*
Galliæ univerſæ fines, & ſūma diviſio. II. *3:14*
Gallorum originem falsò à Græcis deduxit Bodinus. I. *29:10*
Gallorum tres ordines, equites, druides, & plebs. I. *33:14*
Gallos genuinos nunquã Romanis Germanor. vocabulo fuiſſe vocatos. I. *93:34.*
Gambrivii. III. *86:37*
Garden & garten, quid. I. *112:8*
Gaſindii qui I. *69:6*
Gavanodurum. V. *28:42*
Gauſape quid. I. *136:51*
Gaunacum quid. I. *136:48*
Gaw, quid. I. *113:27*
Gelbis fluvius. II. *204:22*
Gelduba. II. *84:4*
Geminiacum. II. *109:31*
Genauni. V. *10:52*
Genebum. II. *95:25*
Gentium diſperſio à diluvio. I. *42:21. 43:30*
Geographia Celtarum. I. *274:10*
Gepidæ. III. *128:5. 133:5. 136:10*
Gerræ, falſum nomen apud Dionyſium Afrum. V. *8:48*
Gerulata. V. *20:52*
Geſatæ, qui & unde dicti. I. *69:6*
Geſati Galli unde dicti. I. *354:26*
Geſinde, quid I. *69:6*
Geſſoriacus portus. II. *123:10*
Geſum, telum miſsile. I. *354:45*
Gew, quid. I. *313:27*
Germani, Aſchenazis poſteri. I. *47:50*
Germani Cisrhenani omnes habuêre reſpublicas democraticas. I. *317:40*
Germani falsò à Perſis derivati. I. *38:32*
Germani inter Scythas & Celtoſchytas ab vetuſtiſsimis Græcorum computati. I. *23:7*, & ſeq.
Germani qui primi dicti. II. *7:30. 98:22*
Germani tam cis quàm trans Rhenum omniũ literarum ignari quondam. I. *31:14*
Germani unde dicti. I. *68:9. 69:44*
Germani unde Slavicis gentibus dicti Niemcy. II. *46:19*
Germania Cisrhenana duplex, ſuperior & inferior. *98:17*
Germania jam Taciti ævo populis frequentiſsima. I. *36:50*
Germania Inferior & Superior. II. *189:33*
Germania in ſeptemtrione ſita. I. *100:1*
Germania Magna, quæ. I. *98:10*
Germania omnium exterarũ terrarum optimè a Romanis deſcripta. I. *3:8*
Germania Prima & Secunda. II. *190:3*
Germania quomodò Scythiæ vicina. I. *24:29*
Germaniæ antiquæ magnitudo, & fines. I. *94:20*
Germaniæ Cisrhenanæ fines. II. *187:18*
Germaniæ deſcriptores. I. *3.*
Germaniæ diviſio ſecundùm Plinium. III. *3:42.* ſecundùm Tacitum. III. *3:50*
Germaniæ dotes. I. *102:10*
Germaniæ fertilitas. I. *101:27*
Germaniæ notitiam quantam habuerint Romani. I. *4:3*
Germaniæ quas parteis maximè Romani celebrarunt. I. *101:17*
Germaniæ quis terminus inter Danubii fontem & Rhenum. III. *10:36*
Germaniæ terminus ab meridie Alpes Agrippæ & Melæ. I. *97:2*
Germaniæ terminus ab oriente Viſtula amnis. I. *97:28*
Germaniæ terminus orientalis. III. *176:45*
Germaniæ terminus ſeptemtrionalis oceanus. I. *97:43*
Germaniæ Transrhenanæ in v populorum genera diviſio. III. *204:25*
GERMANIÆ vocabulum peregrinum, *ipſis* Germanis inuſitatum. I. *39:9*
Germaniam malè deſcripſerunt Ptolemæus & Strabo. III. *3:28*
Germaniã Tacitus quãdo deſcripſit. III. *25:1*
German. lingvæ origo, & antiquitas. I. *72:51*
Germanicus vicus. V. *18:15*
Germanii Herodoti ſunt Carmanii, ſeu Carmani aliorum auctorum. I. *38:54*
Germanis quodnam primum nomen. I. *80:1*
Germanorum nomen *antiquiſsimum* THEUTISCI. I. *85:17*
Germanorum nomen quid. II. *104:27*
Germanorum originem falsò à Gallis deduxit Bodinus. I. *29:10*
Germanorum vocabulum, à quibus & quando primò inventum. I. *87:10*
Germanos nõ fuiſſe, ſed Gallos, qui Alexandrum acceſſerunt. I. *92:36*
Germanos numquàm Romanis Gallorum vocabulo fuiſſe adpellatos. I. *88:14*
Germetza. II. *47:10*
Gerre, id eſt bellum. I. *69:44*
Gigantes ante diluvium qui. I. *214:46*
Gigantes, qui. I. *253:11*
Gladium adpendendi mos. I. *350:29*
Gladium Celtæ ad dextrum latus geſtarunt. I. *349:48*
Gladius Celticus. I. *348:25*
Gleſſaria inſula. III. *97:4*
Gleſſariæ inſulæ. III. *168:42*
Gleſſum quid. III. *198:39. 199:22*
God & Got, unde dictum. I. *223:25*
Godan, Germanorum deus. I. *223:24*
Godanium. III. *141:16*
Gomeri ſedes. I. *44:13*
Gomerus non fuit Gallorũ conditor. I. *44:31*
Gontienſis transitus. V. *15:46*
Gorduni. II. *113:40*
Gothi. III. *128:5. 134:12*
Gothini. III. *125:7*
Gothiſcanzia. III. *140:50*
Gothones. III. *128:5. 134:14*
Gothos non fuiſſe Getas. III. *129:20*
Gotones. III. *128:5. 134:15*
Gotthi. III. *128:5. 134:12*
Göw, quid. I. *113:27*

Gow

Gow, quid. I. 113:27
Græca lingva Galliæ quondam uſitatiſsima. I. 29:54
Græca lingva unde & quando Galliæ invecta. I. 29:49
Græci moribus ſuis corruperunt alias gentes. I. 168:30
Græcorum ſapientes in Ægyptum navigabant magiæ gratiâ I. 197:50
Graviacum. V. 31:26
Gravitas morum apud Germanos. I. 172:19
Grinario, num Knätingen. III. 14:2. 18:5
Grinnes. II. 171:12. 173:12
Grudii. II. 113:40
Gugerni. II. 87:10
Guntia. V. 15:28
Guntia fluvius. V. 35:39
Gutæ, qui & Guti. III. 174:29
Gutia. III. 174:37
Gutones. III. 128:5. 134:13
Guttalus fluvius. III. 228:40
Guttones. III. 128:5. 134:13
Gwodan Germanorum deus. I. 223:16
Gyges, quis. I. 253:11
Gythones. III. 128:5. 134:14

H.

Habitationum formæ apud Germanos antiquæ. I. 105:32
Habitus corporum Germanorum. I. 114:20
Hæbudes inſulæ. III. 168:37
Hæclitanum. V. 27:6
Hæſti. III. 192:3. 193:11
Hagen, quid. I. 112:40
Harudes in Bojohæmo. III. 116:32
Harudum ſedes. III. 5:20. 6:17,32
Haſtati in primâ acie locati. I. 383:17
Hebraicam lingvam non eſſe omnium primam, ex quâ omnes reliquæ promanarint. I. 73:17. 74:33
Helium caſtellum. II. 139:13
Helellum. II. 38:43
Helellus fluvius. II. 201:43
Hellevjones. III. 173:50
Hellusii. III. 203:34
Helvellum. II. 38:54
Helvetii, antiquiſsimis temporibus in Germaniâ. III. 4:15
Helvetiorum agri in IV pagos diviſio. II. 14:50. 13:19
Helvetiorum deſcriptio. II. 11:7
Helvetiorum deſertum, Ptolemæo. III. 4:38
Helvetiorum nationes in bello Cimbrico. I. 39:46
Hemodæ inſulæ. III. 168:54
Hercinia ſilva. III. 212:20
Hercinii montes. III. 219:38
Hercinii ſaltus animalia. III. 216:40
Hercinius ſaltus. III. 212:20. 214:50.
Hercules, idem qui Vulcanus, & Mars. I. 240:6
Herculis lucus. III. 214:43
Herculis ſilva. III. 80:23
Hereditatis capiendæ conſvetudines apud Germanos. I. 188:27
Herenatium. II. 172:47
Hermino, quis. I. 273:19
Herminones, ſive Hermiones. III. 211:30
Hermio quis. I. 84:10
Hermunduri. III. 108:35
Heroica tempora quæ. I. 308:6
Hertha dea; id eſt Terra mater. I. 232:30
Herthæ, id eſt Terræ matris nemus & lacus. III. 107:27. 216:21
Hertog quid. I. 367:26
Heruli III. 141:49. 143:44
Herzog quid. I. 319:25: 367:25
Heſus deus Celtarum. I. 243:12
Hieroglyphicarum literarum apud Ægyptios origo & cauſa. I. 207:23
Hilleviones. III. 173:50
Hippopodes. III. 203:43
Hirri. III. 195:25
Hiſpania unde dicta. I. 77:19
Hiſpania ſub Celticæ vocabulo comprehenſa. I. 24:41. 25:40. 26:6
Hiſpaniæ primi incolæ, I. 76:32
Hiſpani inter Scythas à vetuſtiſsimis Græcorum computati. I. 23:32
Hiſpanica lingva eadem quæ Britannica, Gallica & Germanica. I. 51:2
Hof, quid. I. 112:22
Hominem primum à Deo fuiſſe conditum, omnes ſciverunt gentes. I. 263:9
Hominis à Deo conditi tempus ſciviſſe Celtas. I. 269:51
Horarum XII in ſingulos dies naturales nulla antiquitus obſervatio. I. 280:21
Hoſtiæ conſultoriæ totæ comburebantur. I. 296:41
Hoſpitalitas Germanorum. I. 171:7
Hoſtiæ votivæ ſive euchariſticæ in epulas ſacrificantibus cedebant. 296:54
Hoſtiarum aliæ conſultoriæ, aliæ votivæ. I 295:48
Hoſtiæ humanæ apud omnes gentes. I. 299 15. 301:23
Hunibaldi libri fabuloſi, ac figmentitii. I. 38:12
Hyperbereorum deſcriptio. I. 1[illegible]:21. & ſeq.
Hyrcanum mare falsò veteres exiſtimarunt eſſe ſinum oceani ſeptemtrionalem. I. 19:15. 20:27

I.

Iactantia Germanorum. I. 178:6
Iader fluvius, qui & Viader. III. 228:31
IAH Hebræorum Deus. I. 220:50. 221:8
Iazyges Sarmatæ quo ſitu. I. 14:51
Iberia ad Rhodanum veteribus. I. 26:30
Iberia, id eſt Hiſpania. I. 26:9. unde, quando, & quibus ſic adpellata. I. 76:55

Iberiæ

Iberiæ vocabulo omnem Celticam veteribus Græcorum comprehenſam fuiſſe. I. *26:35*
Iberorum vocabulum vetuſtiſsimis Græcorũ latè ſumtum. I. *22:10*
Iccius portus. II. *123:10*
Iciniacum. V. *19:3*
Icius portus. II. *123:10*
Icorigium. II. *65:55*
Idiſtaviſus campus. III. *50:37*
Idololatriæ primus cõditor Cainus. I. *213:26*
Ilargus fluvius. V. *34:52*
Imperiorum origo. I. *313:15*
Indutiomarus, Treverorũ princeps. I. *316:28*
Inertia Germanorum. I. *178:6*
Infantes recens nati frigidæ aquæ immerſi. I. *182:47*
Ingævo, quis. I. *84:10. 273:17*
Ingævones. III. *207:48*
Ingevones. III. *208:28*
Inſidiari ex ſilvis. I. *337:42*
Inſignia nobilium. I. *347:38*
Inſulæ ante Cimbrorum, Saxonum, Chaucorum & Friſiorum litora. III. *95:25*
Inutrium. V. *31:28*
Iovavus fluvius. V. *36:23*
Iovavum. V. *28:23*
Iovis nomen ad verum Deum ſpectat. I. *223:39. 225:23*
Illyrii Celtarum quondam pars. I. *26:55*
Illyrii inter Scythas à vetutiſsimis Grecorum computati. I. *23:47*
Iſala fluvius quondam Sala. III. *60:40*
Iſalæ deſcriptio. III. *58:50*
Iſarci. V. *10:46*
Iſariſca. V. *17:10*
Iſarus, ſive Iſargus fluvius. V. *36:10*
Iſiniſca, ſive Iſuniſca. V. *17:8*
Iſis dea. I. *230:12*
Iſis pons. V. *23:34*
Iſtæones. III. *211:13*
Iſtævo, quis. I. *84:10. 273:18*
Iſtævones. III. *209:50*
Iſter idem qui Danubius. V. *32:36*
Iſuniſca. V. *17:8*
Italus Cheruſcorũ rex, ſeu princeps. I. *316:7*
Itius Morinorum portus. II. *126:15*
Ivavum. V. *28:32*
Iudicia publica. I. *333:48*
Iuenna V. *30:24*
Iuhones ſocii Romanorum. III. *30:19.* pars Chattorum. ibid. *24*
Iuhonum colonia nulla III. *30:9*
Iuhonum ſedes. III. *29:28. 30:27*
Iuliacum. II. *84:44*
Iuliobona Caletorum. II. *119:43*
Iuliomagus, nunc Dutlingen. III. *14:7*
Iulium Carnicum. V. *31:50*
Iuvava, Iuvavia, & Iuvavum. V. *28:26, 35, 36*
Iuvavus fluvius. V. *36:23*
Iutæ. III. *95:19*

K.

Κελτικὴ quæ Dioni dicta. II. *103:*
Κελτοὶ qui Dioni dicti. II. *103:*
Knecht, quid. I. *351:42*

L.

LAc concretum quid. I. *150:7*
Laciacum. V. *49:20*
Lacringi. III. *135:54*
Lacus felix. V. *24:4*
Laga, ſive Lagum. II. *106:36*
Lagnus ſinus. III. *156:35*
Lancea Celticum & telum & vocabulum. I. *69:49. 351:32*
Lanceæ Celticæ figura. I. *351:47*
Lanzknecht, quid. I. *351:41*
Langobardi. III. *102:46*
Lappia, antiquæ pars Germaniæ. I. *95:17*
Lapſum primi hominis ſciviſſe genteis. I. *270:14*
Latina lingva iam divi Hieronymi tempore in Romanorũ provinciis corrupta. I. *53:48*
Latobrigi. II. *27:50*
Latris inſula. III. *156:35*
Latrociniorum duces. I. *370:3*
Laureacum. V. *23:39*
Lauriacum. V. *23:37*
Lauſanna. II. *16:10*
Lebes ſacer Cimbrorum. I. *303:6*
Lemovii. III. *141:49. 143:36*
Lentia. V. *24:1*
Lentium, nunc Leitz. III. *13:34*
Leſura fluvius. II. *204:22*
Levaci. II. *113:40*
Levæ fanum. II. *186:14*
Leucorum ſedes. II. *29:54*
Liberalitas Germanorum. I. *171:7*
Librorum numerum finire, nefas apud Germanos. I. *186:20*
Liberos quomodo immolarint Carthaginienſes. I. *304:29*
Libertatis nomine Germani celebratiſsimi. I. *315:10*
Libertas ac ſocietas gentium ſub Romanis quales. I. *324:20*
Libertas quibus rebus amittitur. I. *161:36.* quibus retinetur. I. *162:28*
Libris arborum Germani fuêre tecti. I. *139:30*
Licates, ſive Licatii. V. *11:46. 14:14*
Lichus ſive Licus fluvius. V. *35:43*
Ligii. III. *126:49*
Limites & aggeres in hiſtoriâ Rom. quid. III. *34:41*
Lingva quondam una eademque apud Illyrios, Germanos, Gallos, Britannos, Hiſpanos. I. *49:20. 55:24. 62:4. 67:39*
Lingvam primævam, quæ fuit ante terrarum inundationem nuſquàm gentiũ nunc extare, eamdemque iterum fore in futurâ tandem illâ atque beatâ vitâ. I. *74:49*

Lingva

Lingvarum ex Babylonica confuſione ortarum quis numerus. I. 43: 39
Litanæ quid. I. 136: 27
Linus quis fuerit. I. 206: 10
Literarū uſūquis primus invenerit. I. 268: 23
Literas quondam Germani ignorabant. I. 167: 21. 182: 25
Littamum. V. 32: 2
Livius ſcripſit de ſitu Germaniæ, & moribus Germanorum. I. 3: 20
Livonia, jam olim pars Germaniæ. I. 95: 26
Logiones. III. 126: 49
Lolliana clades. III. 39: 17, 47
Loncium. V. 31: 53
Lorica Germanis. I. 339: 34
Loſodica. V. 19: 3
Lucos ac nemora diis conſecrata templorum loco habuêre Celtæ. I. 280: 43
Lucos conſecrarunt quondam omnes gentes. I. 283: 17
Ludi ad funera claror. virorum acti. I. 398: 20
Ludi ad ſacrificia acti. I. 306: 45
Lugdunum Batavorum. II. 173: 29
Lugii. III. 126: 49
Luna ſilva. III. 225: 16. 215: 47
Lupiones. III. 174: 50
Lupodunum nunc Lupf. III. 12: 53
Luppia, nunc Lippe, op. & fluv. III. 34: 32. 225: 51
Lutromagus. II. 121: 34
Lychus fluvius. V. 35: 49
Lycias fluvius. V. 35: 54
Lygii. III. 126: 49
Lytarmis promontorium. I. 13: 3, 52

M.

Machlis animal. III. 217: 36
Madai ſedes. I. 44: 51
Mœnus fluvius. III. 225: 31
Mætonium. III. 188: 10
Magetobriga. II. 31: 14
Magia Orientis quid. I. 193: 40
Magia vetus quid. I. 197: 15
Magicæ artes omni ævo apud omneis gentes viguêrunt. I. 310: 35
Magicarum artium omnium gentium ſacerdotes quondam peritiſsimi. I. 209: 17
Magogi ſedes. I. 44: 45
Magontiacum. II. 47: 19
Maguntiacum. II. 47: 22
Magus ſive Magum, quid. I. 64: 40. 67: 52
Malcham, Ammonitarum deus. I. 223: 11
Man vocabulum, commune quondam omnibus Celtis, & item Ægyptiis, Sarmatis, ſive Riphæis, & Latinis. I. 83: 25
Mana dea. I. 239: 47
Manarmanis portus. III. 71: 32
Maneros Ægyptiorum quis. I. 196. 2
Mannaritium. II. 184: 25
Manni tres filii Ingævo, Hermio, & Iſtævo, qui fuerit. I. 83: 52
Manſveti fuêre Germani. I. 170: 48
Marca, id eſt equus. I. 69: 18
Marchiofinni. III. 175: 48. 176: 19
Marci. II. 132: 22
Marcodurum. II. 85. 20
Marcomagum. II. 85 20
Marcomanni. III. 114: 10
Marcomanni apud Rheni olim ripam: unde in Bojolæmū poſteà tranſierunt. III. 5: 20
Mare concretum. III. 152: 50
Mare congelatum. III. 152: 37
Mare pigrum. III. 152: 55
Marga, Celticæ vocabulum. I. 71: 14
Marobodui regnum quale. III. 326: 7
Marobodui regnum, origo & ætas. III. 27
Maroboduum. III. 117: 19
Mars, idemqui Vulcanus & Hercules. I. 240: 6
Marſaci iidem qui Marſatii. III. 44: 3. pars Marſorum. ibidem, 45
Marſacorum ſedes. III. 41: 50
Marſatii iidem qui Marſaci. III. 44. 3. pars Marſorum. ibid. 45
Marſatiorum ſedes III. 41: 50
Marſigni. III. 126: 26
Marſingi. III. 126: 26
Marſorum ſedes. III. 41: 50
Martiana ſilva. III. 213: 46
Marus amnis. III. 113: 46
Maſculâ Venere an uſi quondam Germani. I. 174: 3
Maſſagetæ Magogi poſteri. I. 44: 48
Matar, ſeu mater telum Gallicum quale. I. 352: 31
Mater deûm. I. 231: 41
Matilo. II. 183: 51
Matrejum. V. 16: 46
Mattiaci, pars Chattorum, Batavorū conſanguinei, & ſocii Romanor. III. 23: 45. 25: 43
Mattiacum corruptum Ptolemæi vocabulum pro Mattium. III. 25: 40
Mattiacorum ſedes. III. 23: 20. 25: 30, 52
Mattium, caput Chattorum. III. 22: 5
Mattium Mattiacorum caput, nunc Marpurg. III. 25: 38. 26: 32
Matucaium. V. 30: 40
Mederiacum. II. 95: 4
Medi, Medai poſteri. I. 44: 52
Mediana. V. 19: 3
Mediolanum. II. 94: 48
Mediolanum Aulercorum. II. 119: 46
Mediomatricorum ſedes. II. 32: 50
Medoſlanium. III. 24: 17
Melec, Ammonitarum deus. I. 223: 11
Melibocus mons. III. 222: 22
Menapiſcus pagus. II. 78: 3
Menapii. II. 72: 25
Menariacum. II. 131: 37
Menas Ægyptiorum quis. I. 196: 2
Menſis vocabulū Germ. unde dictū. I. 81: 5
Menſes primò ſecundum lunæ motus omnibus gentibus diſtincti. I. 278: 23
Menſura locorum, quâ auctor hoc in opere uſus. I. 5: 38

Mercu-

Mercurius Triſmegiſtus quis. I. 222: 17
Meſcheci ſedes. I. 44: 54
Meſchecus non fuit Cappadocum conditor. I. 45: 12
Metatio caſtrorum. I. 379: 5
Milcom, Ammonitarum deus. I. 223: 10
Militum delectus. I. 370: 20
Minerva dea. I. 238: 4
Minodunum. II. 16. 53
Miſnii falsò à Myſiis derivati. I. 37: 51
Mneues Ægyptiorum quis. I. 195: 36
Mœnus amnis. III. 225: 28
Mogontia. II. 47: 33
Mogontiacum. II. 47: 23
Moguntia. II. 47: 33
Mola ſalſa ad victimas. I. 297: 22
Molec, Ammonitarum deus. I. 223: 5
Moles coercendo Rheno à Druſo facta. II. 147: 12
Monarchiæ in nonnullis Germaniæ gentibus. I. 325: 27
Monarchicum imperium apud Sitones. I. 326: 3
Monarchicum imperium apud Sviones. I. 326: 3
Mons Briſiacus, nunc Briſach. III. 14: 46
Montes Germaniæ Transrhenanæ. III. 219: 10
Montes diis ſacrati. I. 285: 13
Mores Germanorum qui auctores deſcripſerint. I. 103: 12
Morimaruſa mare. III. 152: 31
Morinorum ſedes. II. 121: 52
Moſæ antiquus alveus. II. 144: 10
Moſchi Meſcheci poſteri. I. 45: 1
Moſcovia omnis eſt in Europâ. I. 21: 35
Moſella fluvius. II. 201: 47
Motenum. V. 20: 50
Mundi creationem noverunt gentes. I. 251: 12
Mundi diviſio in ſeptemtrionem & meridiẽ. I. 99: 40
Mura, ſive Murus fluvius. V. 36: 33
Muri pons. V. 30: 36
Murus Cæſaris. II. 15: 40
Mutenum. V. 20: 51

N.

NAbalia, & Navalia fluvius. III. 59: 8.
unde dictus. 60: 21
Nabalia fluvius. III. 226: 28
Nandi Germanis ſummũ ſtudium. I. 162. 42
Nantuates. II. 23: 10. 25: 19
Nariſci. III. 112: 35
Nariſtæ. III. 112. 35
Nariſti. III. 112: 35
Naſium. II. 29: 54
Nava fluvius. II. 201: 46
Navalia fluvius. III. 226: 28
Navalia & Nabalia eſt nunc Doesborg. III. 59: 46
Naves quondam vitiles & coriis obductæ Germanis. I. 164: 30. 166: 21
Navigandi peritiſsimi jam olim Germani. I. 164: 23
Naunes. V. 10: 46
Naturâ duce an homo Deum agnoſcat. I. 312: 15
Neccarus fluvius. III. 225: 27
Nemavia. V. 15: 50
Nemeſa fluvius. II. 204: 21
Nemetacum. II. 120: 37
Nemetes. II. 42: 18. 45: 45
Nemetum è Germaniâ in Galliam migratio. II. 35: 30
Nervii. II. 109: 50
Netus, deus Celtarum. I. 242: 26
Nerigon. III. 159: 41
Nicer fluvius. III. 225: 9
Niviſium. II. 83. 27
Nobiles tantùm olim ad ſacerdotia & ſacrorum arcana admittebantur. I. 204: 18
Nobiles in primâ acie locati. I. 383. 24
Nobilitas ſangvinis omnibus divitiis apud Germanos præfertur. I. 123: 1
Nobilitas jam apud Germanos contaminatur. I. 124: 4
Nobilitas vera non niſi virtute bellicâ acquiritur. I. 123: 50
Nobilitatis dignitas ſemper & ubique fuit. I. 122: 36
Nobilitatis origo. I. 337: 10
Nobilitatis inſignium origo. I. 344: 47
Nobilium ordo ſupremus quondam in Germaniâ. I. 127: 26
Nobilium inſignia in ſcutis. I. 347: 38
Nobilium *inſignia, quondam ſagulis* intexebantur. I. 138: 35
Noctibus, non diebus tempora computarunt Celtæ & Numidæ. I. 276: 1
Nomare. V. 23. 26
Noreia. V. 5: 18. 30: 38
Norici pars Tauriſcorum. V. 4: 40. 5: 33
Noricorum lingva dialectus Germanicæ. I. 54: 44
Nortmanni. III. 176: 24
Norvagia, antiquitus pars Germaniæ. I. 95: 17
Noricorum ſedes. V. 19: 40
Noricum pars Illyrici. V. 3: 48
Noveſium. II. 83: 18
Noviodunum Baſtarnarum. III. 184: 30
Noviomagum Lexobiorum. II. 119: 45
Noviomagus Trevirorum. II. 63: 45
Noviomagus Batavorum. II. 170: 42
Noviomagus Nemetum. II. 45: 54
Nox prior die fuit. I. 275: 34
Nudi pugnabant Germani & reliqui Celtæ. I. 338: 45
Nudis capitibus pugnabant Germani. I. 340: 1
Nuithones. III. 104: 17. 107: 20
Numinum falſorum venerationis origo. I. 211: 45. 213: 5

O

OBii fluminis nomen vetuſtiſſimum eſt. I. 16:48
Obii montes iidem qui Riphæi. I. 13:34, 54. 14:32,38
Obium promontorium quod & Lytarmis. I. 13:52
Obius fl. idem & Carambucis. I. 13:45
Obtricenſe caſtellum. II. 98:10
Oceanus Germanicus. III. 151:18. 153:43. 154:3. 156:13,50
Oceanus glacialis. III. 152:51
Oceanus Hyperboreus. III. 152:12
Oceanus Sarmaticus. III. 152:14
Oceanus ſeptemtrionalis. III. 151:18
Octodurum Veragrorum. II. 25:2
Oeni pons. V. 17:20
Ogmius Celtarum deus. I. 244:10
Ogyges, quis. I. 271:50
Oleum ad victimas. I. 294:28
Oonæ. III. 203:42
Opes, cauſa omnium malorum. I. 161:25
Opes Germanorum. I. 159:5
Opia. V. 19:3
Oppugnandi loca munita modus. I. 390:30
Orbis terrarum partitio in tres filios Noachi. I. 42:26
Orbis terrarum variæ partitiones. I. 9:30. 21:49. 25:40
Orcades inſulæ. III. 168:35
Ordines inter priſcos Germanos qui. I. 121:25
Ordinum ductores apud Germanos qui & quo vocabulo. I. 367:32
Origiacum. II. 120:21
Orolaunum. II. 65:6
Oromanſaci. II. 121:19
Oromazes Perſarum ſummus deus. I. 194:40
Oſericta inſula. III. 199:55
Oſi. III. 125:7. 126:17
Oſtar, Germanorum dea. I. 237:20
Oſtiæi. III. 211:5
Oſtiones. III. 211:5,12
Oſtrogothi. III. 135:7
Ovilaba, & Ovilava. V. 29:18
Oxionæ. III. 203:34

P

PAdus cur dictus Eridanus. III. 201:15
Pæmani. II. 67:40. 71:32
Panotii. III. 203:43
Pagus, quid. I. 113:2
Palantiæ quid. III. 150:10
Palanz, Celticum vocabulum quid. I. 68:14. III. 150:5
Palatinatus varii Germaniæ. III. 145:35. 15[illegible]:5
Pannoniorum lingva, dialectus Germanicæ. I. 54:10
Parienna. III. 126:4
Parradunum. V. 16:40
Partenum. V. 16:39
Parthanum. V. 16:38
Patronorum origo. I. 328:51
Partus Germanarum mulierum. I. 182:48
Patavium Noricorum. V. 30:14
Pathiſſus amnis. I. 95:8
Pecuniâ olim Germani non utebantur. I. 160:30
Pedites inter equites prœliantes. I. 382:42
Peiſo lacus. V. 26:6
Pellibus ferarũ fuêre tecti Germani. I. 132:30
Pellibus tecti fuêre quondam omnes fere gentes. I. 133:40
Pennæ in galeis. I. 344:11
Penni lucus. II. 16:37
Pennina vallis. II. 23:27
Pennus, Celtarum deus. I. 228:18. II. 16:30
Penetralia ſacrorum nemorum pro templis. I. 287:28
Perones ſetoſi Germanorum calceamenta. I. 144:6
Perviciacum. II. 109:31
Petavio. V. 30:12
Peteniſca. II. 17:5
Petoritum, Celticum vocabulum. I. 70:42
Petovio. V. 30:14
Petrenſia caſtra. V. 19:1
Peuce mons. III. 182:46. 224:30
Peucini. III. 179:27. 182:32. 211:53
Phæniana. V. 19:29
Pharus Caligulæ ad Bononiam Morinorum. II. 180:40.
Philoſophi primi quid. I. 193:40
Phlegra, ſeu Phlegræi campi. I. 257:1
Phyſiologia Celtarum. I. 274:10
Piniana. V. 19:29
Pinnus, Celtarum deus. I. 228:18
Piratæ inſignes quondam Saxones. I. 165:15
Pirum tortum. V. 23:9
Plaurati, Celticum vocabulum, quid. I. 71:8
Plebs apud Germanos quæ. I. 321:21
Pleumoſii. II. 113:40
Plinius Germaniæ deſcriptor. III. 3:40
Plinius haut perinde exacte Germaniam deſcripſit. I. 3:29
Pœnina vallis. II. 23:27
Pœtavio. V. 30:13
Pœtovio. V. 30:13
Pollux & Caſtor dii. I. 249:15
Polygamia, apud pleraſque genteis. I. 179:33
Pons Scaldis. II. 113:4
Pontes Cæſaris ſuper Rhenum. II. 55:8
Pontes longi quid. III. 36:39
Poredorax, nomen viri, quid. I. 70:38
Potus Germanorum. I. 152:16
Prætorium Agrippinæ. II. 183:33.
Preces in ſacris peragebantur carmine. I. 295:33
Principes apud Germanos qui. I. 321:15. iidem ſenatores. 322:21. & primores & proceres. 25. 369:15
Principalis dignitatis origo. I. 375:2
Prœlio victi diis immolabantur. I. 391:40
Pronæa fluvius. II. 204:21
Prophetæ Hebræorum & Ægyptiorum quid. I. 193:40
Propinandi invicem mos eſt antiquus. I. 158:25
Propugnatores nobilium. I. 375:26
Proſerpina dea. I. 238:26

Pruſſia

Pruſſia, jam olim pars Germaniæ. I. 95: 25
Pruſſi. III. 195: 28
Ptolemæo quatenus in Germaniæ deſcriptione credendum. III. 3: 37
Ptolemæus malè Germaniam deſcripſit. III. 3: 28
Pugnam Germani quomodo committebant. I. 385: 5
Pugnam ineuntes canebant ac tripudiabant, armaque ſcutis illidebant. I. 385: 46
Pugnandi ex curru mos antiquiſſimus. I. 362: 1. qualis Celtis. ibid. 31.
Πύργος anriquitus quid ſignificavit. I. 112: 43
Python, quis. I. 253: 11

Q

Quadi. III. 118: 45
Quadra caſtra, locus. V. 20: 47
Quadriburgium. II. 183: 8
Quercus ſacræ. I. 284: 52
Quintana caſtra. V. 19. 7

R

Racatæ populi. III. 123: 53
Raclitanum. V. 27. 8
Ragando. V. 30: 20
Rauraci, qui & Raurici, & Rauriaci. II. 20: 19
Rauracorum opidum. II. 21: 5
Raurici, qui & Rauraci & Rauriaci. II. 20: 19
Regem eligendi modus. I. 366: 46
Reges apud Germanos quales. I. 315: 36. 318: 5. 327: 12
Reges Germanorum à populo ſæpe pro legatis miſſi. I. 318: 37
Regina caſtra, ſive Reginum. V. 18: 11
Reginus fluvius. V. 34: 43
Regũ atque potentium quæ veneratio. I. 215: 25
Regum Romanorum qualis poteſtas. I. 318: 14
Religioſi erant Germani. I. 169: 19
Religioſi fuêre admodum Celtæ. I. 291: 6
Rerumpublicarum apud Germanos genera. I. 313: 15
Rerum publicarum democraticarum qui magiſtratus. I. 321: 15
Reſpublicæ Germanorum democraticæ ſine principatu. I. 320: 25
Rhæti Tuſcorum progenies. V. 7: 6
Rhætia Prima & Secunda. V. 9: 5
Rheda, Celticum vocabulum unde dictum. I. 70: 17.
Rhegines apud Ioſephum qui ſint populi. I. 49: 1
Rheni alveus & oſtium. II. 165: 35
Rheni antiquus alveus. II. 144: 10
Rheni deſcriptio. II. 198: 5
Rheno flumine Celtæ explorabant genuinos fœtus. I. 184: 30
Rheno, Celticum vocabulum. I. 69: 54
Rhenones Celtarum, quid. I. 135: 18
Rhenus amnis antiquiſſimis temporibus Germaniæ terminus occidentalis. I. 96: 6
Rhetico mons. III. 30: 42. 222: 17
Rhodanus fluvius. III. 139: 5
Ricciacum. II. 64: 25
Ridogulum. II. 64: 13
Rigodulum. II. 59: 20. 63: 55
Rigomagus. [illegible]
Riphaces, ſeu Riphæi, qui & Ruſſi & Slavi, Riphati poſteri. I. 47: 23
Riphæorum montium deſcriptio. I. 11: 20. 13: 16. 14: 31.
Riphæos monteis malè Ptolemæus & alii poſuêre ad Tanais fontem. I. 11: 18
Riphati ſedes. I. 47: 22
Ritus divini gentibus omnibus cur pares. I. 193: 19
Rixoſi ſunt Germani. I. 178: 33
Rodumna. II. 30: 5
Romanorum ſcriptorum in rebus Germanicis auctoritas. I. 38: 27
Romphea quid. I. 359: 5
Roſtrum Nemaviæ. V. 15: 50
Rubo fluvius. III. 230: 4
Rufiacum. II. 32. 45
Rufiana. II. 32: 36
Rugia inſula. III. 107: 26
Rugii. III. 141: 49
Rugium. III. 142: 27
Ruteni populi falsò à Bodino in Germania nominati. I. 35: 51

S

Sabatinca. V. 30: 33
Sabaria. V. 26: 48
Sabis fluvius. II. 203: 7
Sablones. II. 94: 50
Sacerdos primus fuit Adamus. I. 193: 30
Sacerdotes feminæ apud Celtas. I. 201: 10
Sacerdotes gentium miris modis vulgo impoſuerunt. I. 210: 10.
Sacerdotes habuêre Germani ſemper. I. 192: 24.
Sacerdotes olim theologiam ſuam vulgus celerunt; & fabulas tantùm tradiderunt. I. 206: 19
Sacerdotes olim omneis artes profitebantur. I. 96: 40
Sacerdotes quod nomen habuerint apud Germanos. I. 203: 9
Sacerdotes, ſive ſapientes Celtarum quibus in locis verſati ſint. I. 205: 13. quid docuerint ſuos. ibid. 25.
Sacerdotii origo. I. 19[illegible]: 40
Sacerdotum apud Germanos auctoritas. I. 199: 35. 200: 7
Sacerdotum major auctoritas apud pleraſque gentes, quàm regum. I. 200: 17
Sacerdotum, ſeu ſapientum varia genera. I. 196: 35
Sacerdotum veſtitus cultuſque. I. 290: 40
Sacra facere Deus ipſe primum mortalium docuit Adamum. I. 19[illegible]: 15
Sacramentum militare. I. 372: 52. 3[illegible]0: 52
Sacrarum virginum auctoritas & veneratio apud Germanos. I. 201: 20
Sacrum nemus Batavorum. II. 186: 45
Sagis Germani tecti. I. 136: 3
Sagum, Celticum vocabulum. I. 69: 53
Sagum quid. I. 136: 5. 137: 16
Sala. V. 27: 14

Sala fluvius. III. 226: 25. 227: 20
Salla. V. 27: 12
Salem conficiendi modus apud Celtas. I. 151: 30
Saletio. II. 44: 33
Sallingia, ſive Sellingia inſula, vulgò Schelling. III. 60: 43
Salii, Francorũ pars, quo ſitu &, unde dicti. III. 60: 35
Salmona fluvius. II. 204: 23
Saloca. V. 30: 25
Salodurum. II. 17: 20
Saltus locus. II. 32: 4
Samarobriga. II. 117: 29. 118: 55
Samulocenis, ſive Alcimoënnis, nunc Vlm. III. 13: 53
Sanctio, nunc Seckingen. III. 14: 20
Santicum. V. 30: 31
Sapientiæ fons & origo. I. 311: 45
Saranuſca. II. 64: 28
Saravus fluvius. II. 204: 27
Sarmatæ inter Scythas à vetuſtiſſimis Græcorum computati. I. 23: 10
Sarmatarum Iazygum ſedes. I. 95: 7
Sarmatici montes. I. 95: 9. III. 223: 18
Sarmaticum litus omne in Europâ cenſendum. I. 10: 23
Sarmaticum mare, ſeu Sarmaticus oceanus ubi. I. 10: 33, 54
Satmali. III. 204: 3
Saturnus. I. 229: 10. unde dictus. ibid. 20
Savaria. V. 27: 3
Saunium quid. I. 354: 8
Savus fluvius. V. 36: 31
Saxones. III. 87: 5
Saxones falsò à Saſonibus, & Sacis Aſiæ populis derivati. I. 37: 50
Saxones piraticâ inſignes. I. 165: 15
Saxonia. III. 87: 5
Saxonum inſulæ. III. 97: 23
Scaldes fluvius. II. 135: 17. 203: 9
Scandii. III. 174: 27
Scandia. III. 157: 6, 15
Scandinavia. III. 156: 2. 159: 20
Scanii. III. 174: 27
Scanzia inſula. III. 159: 32
Scarabantia. V. 26: 34
Scarbia. V. 16: 43
Scarponna. II. 34: 35
Sceri, qui & Scyri. III. 194: 25, 55
Scientiarum & artium origo. I. 311: 45
Scritofinni. III. 175: 21
Scutum Celticum. I. 345: 3
Scutum in pugnâ reliquiſſe, ſummum flagitium. I. 389: 25
Scyri, qui & Sceri. III. 194: 25
Scythæ veri. I. 23: 3, 16
Scytharum vocabulum latè ſumtum antiquiſſimis Græcis. I. 22: 8
Secures miſſiles. I. 355: 47
Seduni. II. 23: 10. 25: 9
Seduſii in Bojohæmo. III. 116: 32
Seduſiorum ſedes. III 5: 20. 6: 17. 7: 27
Segeſtes, Cheruſcorum princeps. III. 81: 29. 316: 11
Segimerus Cheruſcorum princeps. I. 316: 11
Segimundus, Cheruſcorum dux. III. 81: 37
Segni. II. 67: 40. 71: 31
Segodunum, nunc Sigen. III. 30: 33
Segus fluvius. III. 225: 51
Semana ſilva. III. 214: 35
Semnones. III. 100: 4
Septimanarum origo. I. 276: 45
Septimiacum. V. 19: 3
Sepulcrorum modus. I. 398: 6
Sequanorum ſedes. II. 29: 17
Servi apud Germanos qui. I. 128: 17
Serviodurum. V. 18: 54
Seſithacus Cheruſcorũ princeps. III. 81: 44
Sevaces. V. 19: 47
Sevo mons. I. 13: 37. III. 99: 37. 155: 40
Sianticum. V. 30: 32
Sicambri, iidem & Sigambri, & Sugambri. III. 32: 14.
Sidini. III. 141: 49. 145: 1
Sidones. III. 186: 6
Sigambri à Trojanis falsò derivati. I. 38: 9
Sigambri nulli relicti trans Rhenum, poſtquàm à Tiberio tranſlati in Gallicam ripam. III. 37: 23
Sigambrorum ſedes. III. 31: 9
Signa militaria. I. 376: 15. 383: 32
Sigus fluvius. III. 225: 52
Silva Herculis. III. 80: 23
Simulacra deorum nulla habuêre Germani. I. 288: 54. 290: 13
Singularia certamina ante pugnam totius aciei. I. 385: 21
Sitones. III. 173: 15. 175: 44. 176: 23
Sitonum imperium monarchicum. I. 326: 3
Solicinium, nunc Sulz. III. 16: 26
Soldurii qui. I. 69: 41
Solis vocabulum ad verum Deum ſpectare. I. 220: 12
Sordes Germanorum. I. 146: 22
Sortibus & auſpiciis ſacra præmiſſa. I. 308: 29
Sortilegiis uſæ quondam omnes gentes. I. 307: 42
Spatha, Celticum vocabulum. I. 348: 45
Sparus, Celticum vocabulum. I. 69: 50
Sparus, telum miſſile. I. 355: 30. 358: 24
Spectaculorum corruptela. I. 182: 4
Spectaculorum Germani ignari. I. 181: 51
Spicula hamata. I. 350: 27
Stadium quid. I. 5: 51
Statio, opidum. III. 76: 18
Statuæ, locus. V. 20: 42
Stipendia militaria quæ. I. 172: 12
Stiriate. V. 30: 42
Strabo malè Germaniam deſcripſit. III. 3: 28
Studia Germanorum. I. 159: 5
Sturiorum vocabulum falſum apud Plinium. III. 57: 13.
Svardones. III. 104: 17. 107: 13
Sublabio. V. 16: 46.
Submontorium. V. 19: 25
Succinum unde venerit antiquis temporibus in Græciam. III. 136: 50. 196: 31
Sudes. I. 359: 29
Suditi montes. III. 222: 55
Sveconi. II. 113: 40.

Svedi. III. 173:42
Svedia, antiquitus pars Germaniæ. I. 95. 17
Svcones. III. 99:38. 173:38
Sueſſionum ſedes. II. 7:20
Svethi. III. 173:42
Svevi Cæſaris, aliorū ſunt Chatti. III. 16:45
Svevi unde dicti. III. 102:4
Svevia antiqua. III. 97:33
Svevia poſterior. III. 108:35
Svevicum mare. III. 151:18. 155:25
Svevorum gentes. III. 98:26
Sugambri, iidem & Sigambri & Sicambri. III. 32:14
Svevus amnis. III. 99:39. 101:30
Sviones. III. 99:38. 173:15, 38
Svionum imperium monarchicum. I. 326:3
Svionum regum abſolutum in ſubditos imperium. I. 316:45
Summæ Alpes, qui & Summus Penninus. II. 24:15
Summontorium. V. 19:25
Sunici. II. 95:35
Superbia Germanorum. I. 178:6
Sura fluvius. II. 204:20

T

Tabernæ. II. 42:8. 44:50. 62:27
Tablæ. II. 186.22
Tabuda fluvius. II. 135:30
Tacito omnem antiquitatis ſuæ memoriam debent Germani. I. 3:15
Tacitus Germaniæ peritiſſimus. I. 3:10. 5:20
Tacitus ipſe non fuit in Germaniâ. I. 4:5
Tacitus librum de Germaniâ quando ſcripſerit. I. 5:30
Tacitus quo ordine ac tempore ſcripta ſua compoſuit. III. 25:1
Tanais, ad ortum nulli ſunt montes. I. 11:15
Tanais amnis fons falsò poſitus in Riphæis montibus. I. 11:12. 17:6
Tanais fluminis falſus fons, curſusque ex veterum opinione. I. 17:6
Tanais non finit terminum inter Europam & Aſiam. I. 10:12
Tanais quomodò terminus veteribus Europæ. I. 17:10
Tanais verus fons. I. 17:51. ejusdem decurſus. 18:8
Tancteri, iidem Tanchtheri, Tencteri, & Tincteri. III. 41:10
Tanfana dea quæ. I. 222:8
Tanfanæ lucus. III. 214:25
Tanfanæ templum. III. 43:23
Taranes, Celtarum deus. I. 227:29
Tarnadæ. II. 27:4
Tarodunum, nunc Friburg in Briſgöw. III. 16, 29
Tarovenna. II. 131:11
Tartarus. I. 255:18
Tarturſana. V. 30:44
Tarvanna. II. 131:10
Tarvenna. II. 131:10
Taunus mons. III. 27:6. 222:17
Tauri Thubalis poſteri. I. 45:18
Tauriſci unde dicti. V. 5:33. cur Galli à Græcis exiſtimati. 7:1
Taurn quid. V. 5:37
Taxandri. [illegible]2:18
Taxandria. II. 138:11
Taxgætium. V. 15:21
Tecelia, nunc Tekelenborg. III. 52.3
Tekelenborg, olim Tecelia. III. 52:3
Telorum varia genera. I. 338:25
Temperantia Germanorum erga Venerem. I. 172:42
Templa deorum Germani priſci & aliæ quædam gentes non habuêre. I. 28[illegible]:43
Templorum cauſa & origo. I. 28:22
Temporis variæ diſtinctiones. I. 2[illegible]:1
[T]enchtheri ſive Tencteri. III. 41:10
Tencteri equitatu totius Germaniæ præſtantiſſimi. I. 32:45
Tencterorum ſedes. III. 37:50. 39:45. 40:23
Tencterorum virtus bellica. III. 41:36
Tenedo, nunc Dengen. III. 14:4
Teodiſci, qui & Germani. I. 85:17
Tergolape. V. 29:25
Terminus Europam inter & Aſiam, quibusdam iſthmus, qui eſt inter Ponticum Caſpiumque maria. I. 18:49
Terminus inter Europam & Aſiam. I. 9:30
Terminus verus Europam inter & Aſiam. I. 21:20
Terra Germaniæ qualis. I. 100:30
Tesfenii pontes. V. 17:25
Tervanna. II. 131:9
Teucera. II. 119:20
Teuderium. II. 95:1. 97:18
Teurnia. V. 32:7
Teutates, Celtarum deus. I. 227:26.
Teutates Mercurius, idem qui Theut. I. 81:37
Teutiſci, qui & Germani. I. 85:17
Teuto, unde vocabulum Teutſch, quis fuerit. I. 81:20
Teutoburgium, nunc Dietmelle. III. 52:40. 53. 78:30
Teutoburgienſis ſaltus. III. 78:30
Teutoni populi, qui & Dani, unde dicti. I. 86:36
Teutoni unde dicti. III. 140:25. 169:40 I. 224:48
Teutonicum idem quod Danicum, non Germanicum. I. 86:24
Teutſch vocabulum unde dictum. I. 80:20
Texandri. II. 137:2
Thamus quis. I. 195:20.
Theodiſci, qui & Germani. I. 85:17.
Theodonis villa. II. 35:10
Theologiam ſuā Celtæ unde habuerint. I. 264:11
Θεὸς vocabulum idem quod Theuth, Ζεὺς, Δεὺς, & Deus. I. 82, 20
Theudurum. II. 94:53. 97:1[illegible]
Theuth, quis deorum fuerit. I. 81:30. 82:15. 195:15. 221:26
Theut vocabuli multiplex variatio. I. 82:1
Theutiſci, qui & Germani. I. 85:17
Theutonium. III. 141:17
Thogarmæ ſedes. I. 46:19
Thoyth ſive Thoth deus. I. 221:30
Thraces poſteri Thiras. I. 46:8
Thubal falsò dicitur Iberorum ſeu Hiſpanorum conditor. I. 45:22
Thubalis ſedes. I. 45:16

Thule

Thule inſula. III. 162: 10
Tiber[illegible] II. 84: 51
Tigurinus pagus. II: 13: 20. 19: 8
Tigurum. II. 19: 10
Titan, quis. I. 221: 50. 254: 49
Tincteri idem Tancteri. III. 41: 10
Titanes, qui. I. 253: 7, 11. 254: 49
Titanica ſacra, quæ. I. 254: 38
Tolbiacum. II. 86: 8
Toliſto-Boji finguntur Velſero. V. 24: 31
Tolpiacum. II. 86: 9
Tor[illegible]acum. II. 114: 53
Torquibus aureis exornati Germani. I. 144: 40
Totonis villa. II. 35: 9
Toxandri. II. 132: 18
Toxandria. II. 138: 11
Trajectus ad Rhenum. II. 184: 30. 185: 40
Trajectus Moſæ. II. 98: 4
Treveri equitatu totius Galliæ præſtantiſſimi, I. 32: 15
Treverorum colonia. II. 56: 9
Treverorum ſedes. II. 51: 5
Tribocci. II. 38: 18
Triboccorum è Germaniâ in Galliam migratio. II. 35: 30
Trigiſamum. V. 23: 4
Trimarciſia. I. 69: 16
Trophæa Druſi. III. 80: 16
Trophæa Germanici ad Viſurgim. III. 50: 46
Tubæ bellicæ. I. 378: 5
Tubantum ſedes. III. 45: 17
Tubraci quid. I. 142: 29
Tubruci quid. I. 142: 28
Tugeni Helvetica gens. II. 12: 1. 13: 12. 18: 1
Tuiſcones, vocabulum falſum. I. 85: 40
Tuiſto vocabulum corruptum apud Tacitum. I. 81: 18. 82: 10
Tuitiſci, qui & Germani. I. 85: 17
Tulbiacum. II. 86: 10
Tulingi. II. 27: 50. 29: 17
Tullum Leucorum. II. 29: 54
Tulpiacum. II. 86: 10
Tungri. II. 98: 30
Turcæ Thogarmæ poſteri. I. 46, 20. propriè Sarmatæ. I. 47: 43
Turigum. II. 19: 10
Turingi falsò à Tyragetis derivati. I. 37: 51
Turmæ equitum. I. 383: 13
Turnacum. II. 114: 54
Turrus fluvius. V. 31: 48
Turuntus fluvius. III. 230: 8
Turaſtio, ſive Tutatio, V. 30: 50
Tydſke vocabulum unde dictum. I. 80: 20
Typhon Ægyptiorum, quis. I. 253: 10
Typhonica ſacra, quæ. I. 254: 38

V

VAcorium. V. 31: 18
Vada. II. 171: 12. 173: 22. 183: 12
Vahales fluvius. II. 200: 18
Vahalis antiquus alveus. II. 144: 10
Valentinianæ. II. 113: 33
Vallatum. V. 19: 15
Valles conſecratæ. I. 285: 42
Vallis Pennina. II. 23: 27
Vallis Pœnina. II. 23: 27
Vandali. III. 204: 52
Vandalici montes. III. 206: 50
Vandili. III. 205: 16
Vanduli. III. 205: 18
Vangiones, II. 46: 40, 50
Vangionum è Germaniâ in Galliam migratio. II. 35: 30
Vanitas Germanorum. I. 178: 6
Vannianum regnum. III. 120: 29. 121: 20
Vannius Quadorum rex. I. 319: 43
Varini. III. 104: 17. 106: 33
Varinum. III. 107: 7
Varni. III. 106: 34
Varnum. III. 107: 8
Varunum. V. 30: 22
Vaſa Celtarum. I. 156: 20
Vaſaga ſilva. II. 195: 17
Vaſagus mons. II. 195: 17
Vbii à Chattis Germaniâ pulſi. III. 22. 30
Vbii cis Rhenum. II. 78: 10
Vbiorum antiqua trans Rhenum ſedes. III. 22: 29
Vbiorum colonia. II. 80: 15
Vbiorum opidum; quæ poſteà colonia Agrippinenſis. II. 79. 51
Veldidena. V. 16: 33
Vemania. V. 15: 5
Vendebona. V. 22: 30
Venedi. III. 188. 30
Venedi non fuêre Germani. I. 36: 40
Venedici montes. III: 224: 34
Venedicus ſinus. III. 151: 18. 156: 42
Venedum. III. 196: 3
Veneficæ artes omni ævo apud omneis gentes viguerunt. I. 310: 35
Venetus lacus. II. 198: 39
Venus dea. I. 235: 8
Veragri. II. 23: 10
Verbinum. II. 116: 32
Veromandui. II. 115: 5
Veſalia. II. 57: 51
Veſi. III. 135: 9
Veſogothi. III. 135: 8
Veſontio. II. 31: 13
Veſtitus. I. 129: 20
Veſtitus feminarum apud priſcos Germanos. I. 145: 17
Veſtis Gallorum quondam eadem quæ nunc pleriſque Europæis. I. 140: 20
Veſtis nobilium & locupletium ſtricta. I. 140: 12
Vetera caſtra. II. 90: 8
Vetoniana. V. 18: 8. 30: 52
Viaca. V. 15: 6, 25
Vibantavarium. III. 188: 15
Vibiſcus. II. 16: 40
Victima coronabatur. I. 294: 21.
Victimæ cujusmodi quondam. I. 293: 33
Victimæ humanæ apud omneis gentes. I. 299: 15. 301: 23.
Victores quâ pompâ domum redierint. I. 392: 26
Victoriâ obtentâ prædas præavidè ſectabantur Germani. I. 391: 23

Victimas

Victimas humanas mandebant Celtæ & aliæ gentes. I. 305:48
Victus Germanorum. I. 149:5
Victus primorum parentum. I. 161:20
Vicus Iulius. II. 45:38
Vider amnis. III. 70:12
Vimania. V. 15:6
Vindeli. III. 204:52
Vindelici diverſi generis à Rhætis. V. 8:50
Vindelici omnem tenuêre Danubii ripam ad Æni uſque confluentem. V. 9:55. omnem Brigantini lacus dextram ripam accoluere. I. 10:20
Vindelici pars Tauriſcorum. V. 4:40. 5:33,45
Vindelicia pars Illyrici. V. 3:48
Vindeliciæ fines. V. 9:28. 105:36
Videliciæ opida. V. 13:30
Vindeliciam Romani ſub Rhætiæ nomine comprehenderunt. V. 7:35
Vindelicis falſos terminos circumſcripſit Ptolemæus. V. 9:49
Vindelicorum lingva dialectus Germanicæ. I. 54:44
Vindelicorum plures nationes. V. 10:43
Vindili. III. 205:17
Vindobona. V. 22:13
Vindoli. III. 205:19
Vindomana. V. 22:21
Vindomina. V. 22:21
Vindomona. V. 22:27
Vindoniſſa. II. 17:31
Vinduli. III. 205:18
Vinidæ, ſeu Vinidi. III. 190:20
Vinuli. III. 205:17
Vinum libabant in ſacris. I. 295:4
Vipitenum. V. 16:46
Viridaria inſula. III. 136:31
Viridarii. III. 136:31
Viritium. III. 145:16
Virodunum. II. 35:4
Viromagus. II. 16:46
Viroviacum. II. 132:10
Virtutes ac vitia priſcûm Germanorum. I. 167:18
Virtutũ maxima gentibus Fortitudo. I. 246:23
Viruni. III. 106:38
Virunum. III. 107:4
Virunum. V. 30:22
Viſburgii. III. 186:33
Viſcelli. V. 30:43
Viſtillus fluvius, qui & Viſtula, & Viſula, & Biſula. III. 229:5
Viſtula amnis, terminus Germaniæ. I. 97:28
Viſurgis fluvius. III. 226:47
Vita Germanorum omnis in militiâ & venatu. I. 336:25
Vitam æternam atque beatam crediderunt Perſarum magi. I. 268.52
Vitam, poſt hanc, futuram crediderunt Celtæ. I. 265:45
Vitia priſcûm Germanorum. I. 175:31
Vitodurum. II. 19:25
Viviſcus. II. 16.40
Vlmi. V. 26:30
Vnum æternum deum rerum omnium conditorem, crediderunt omneis gentes. I. 212:14
Vocarium. V. 31:18
Vodogoriacum. II. 113:15
Voſaga ſilva. II. 195:17.
Voſagus mons. II. 195:17
Voſega ſilva. II. 195:17
Voſegus mons. II. 195:17
Vpellæ. V. 30:30
Vrba. II. 15:8
Vrbes quondam Germani nullas habuere. I. 104:1
Vrbigeni, Helvetica gens. II. 12:20,37. 14:17
Vrbeis in Germaniâ falsò ſuâ ætate poſuit Ptolemæus. I. 105:15
Vrorum cornibus potabant Germani. I. 156:50
Vrus animal. III. 217:52
Vſipetes iidem qui Vſipii. III. 41:27
Vſipetum, ſive Vſipiorum ſedes. III. 37:50. 40:19.
Vſipii iidem qui Vſipetes. III. 41:27
Vtuntæ, nunc Zunzen. III. 15:10
Vulcanus, idem qui Mars & Hercules. I. 240.6
Vxores quas duxerint Germani. I. 180:14
Vxoribus ſingulis Germani contenti. I. 129:12
Vxorũ apud Germanos in viros amor. I. 181:30
Vxorem extra ordinem ſuum ducere Germanis non licebat. I. 122:13

VV

VVAndali. III. 205:15
VVagenburg quid. I. 379:55
Wallones, iidem qui Gallones, ſeu Galli. I. 79:13.
Werini. III. 106:33
Weſogothi. III. 135.8
Windomina. V. 22:40
Winidi. III. 190:21
Winili. III. 103:29. 205:17
Winuli. III. 205:17
Wiſogothi. III. 135:8
Wodan, Germanorum deus. I. 223:15.

Z

ZOroaſtres quis. I. 193:[illegible]
Zythum. I. 152:27

FINIS.

NOTA: *In carmine, quod continuò præfationem ſequitur, ver. 5, legatur* Κελτὲ φίλ⊚.

00079442

Digitized with financial assistance from
Observer Research Foundation
on 17 May, 2019